Наукові перспективи
Видавнича група

ЖУРНАЛ
Національні інтереси
України

Творимо переможне
майбутнє України разом

4(21)
2026

Військова академія (м. Одеса)

Видавнича група «Наукові перспективи»

Всеукраїнська асамблея докторів наук
з державного управління

«Національні інтереси України»

№ 4(21) 2026

2026

Military Academy (Odesa)

Scientific Perspectives Publishing Group

All-Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public Administration

«National interests of Ukraine»

№ 4(21) 2026

2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 0/3+7/8]:001.31](477)(051)
Ідентифікатор медіа - R40-05711

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-4(21)

“Національні інтереси України”:
науково-практичний журнал. 2026. № 4(21) 2026. С. 2524

Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 10.04.2026, № 4/4-26)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України #1415 від 02.10.2024 журнал включений до Переліку наукових фахових видань України, категорія “Б”, спеціальності: 081 Право; 281 Публічне управління та адміністрування; 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності); 051 Економіка; 052 Політологія
Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 10.12.2024 № 1721 журналу присвоєно категорію "Б" зі спеціальностей: К1 Державна безпека; К2 Безпека державного кордону; К6 Забезпечення військ (сил)

Програмні цілі журналу: публікація оригінальних наукових статей із найактуальніших питань національної безпека та оборони для розвитку, удосконалення української національної науки та освіти; організація наукових дискусій
Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible та до міжнародної пошукової системи Google Scholar
Рік заснування: 2024
Журнал виходить раз на місяць
Згідно Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН України від 15.01.2018 № 32, повнотекстовий доступ до наукових статей Журналу, представлений на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України та в Національному репозитарії академічних текстів

Редакційна колегія:

Головний редактор:
Мосов Сергій Петрович - доктор військових наук, професор, професор кафедри авіації та авіаційного пошуку і рятування Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту (Київ, Україна), Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, Почесний працівник космічної галузі України.

Члени редакційної колегії:

1. **Романенко Євген Олександрович** - доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, полковник Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України, Президент громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)
2. **Козубцов Ігор Миколайович** кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри комп’ютерних наук Луцького національного технічного університету (Україна)
3. **Агаєв, Фірудін Т**. - доктор технічних наук, професор, професор Інституту інформаційних технологій НАНА, Баку, Азербайджан (Азербайджан)
4. **Гайоз Парцхаладзе** професор кафедри військової інженерії та будівництва Батумського державного університету імені Шота Руставелі (Грузія)
5. **Горбачук Василь Михайлович** - доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач відділу інтелектуальних інформаційних технологій, Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України (Україна)
6. **Грегорі Заротіадіс** доктор економічних наук , професор , декан факультету економіки і політичних наук Університету Арістотеля в Салоніках, Салонікійський університет (Греція)
7. **Левченко Ігор Славович** - кандидат військових наук, доцент, доцент кафедри забезпечення пальним та мастильними матеріалами Військової академії (м. Одеса)
8. **Маджд Світлана Михайлівна** - доктор технічних наук, професор , професор кафедри зеленої економіки та економіки природокористування Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління (Київ, Україна)
9. **Швець Катерина Павлівна** - доктор наук з державного управління, доцент (Київ, Україна)
10. **Ясько Віктор Анатолійович** – кандидат військових наук, доцент. Старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Навчально-наукового інституту №2 (підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України) Харківського національного університету внутрішніх справ (Кам’янець-Подільський, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори

© Видавнича група «Наукові перспективи», 2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online

ЗМІСТ

РОЗДІЛ «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону»

Акімов О.О., Шикула Р.Р., Калітник М.С. **27**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО СТАНДАРТІВ НАТО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Акімов О.О., Шикула Р.Р., Акімова Л.М., Калітник М.С. **49**
ПРЕВЕНЦІЯ КОРУПЦІЇ ЧЕРЕЗ КУЛЬТУРУ ДОБРОЧЕСНОСТІ: ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПОСТКОНФЛІКТНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Акімов О.О., Шикула Р.Р., Акімова Л.М. **69**
ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Андрушко О., Кочеулов А., Капралов К. **88**
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ ЖИТЛОВО-ЕКСПЛУАТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Андрушко О., Найдьонов О. **102**
СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЧОВИМ МАЙНОМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ КРАЇН-ЧЛЕНІВ НАТО

Бабич А.П., Кібіткін С.О. **111**
ЛЬОТНА ПІДГОТОВКА ОПЕРАТОРІВ УПРАВЛІННЯ БЕЗПІЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ ДРУГОГО КЛАСУ (ТАКТИЧНІ) ЗА СТАНДАРТАМИ НАТО

Балагур Л.О., Козлюк С.П. **122**
ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ У ТАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ISSN 3041-1793 Online

Верховцева І.Г., Христокін Г.В., Третяк О.А., Абисова М.А., Шоріна Т.Г. 136
БРЕНДИНГ УКРАЇНИУ ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПОТЕНЦІАЛ КІБЕРДИПЛОМАТІЇ

Волошин В.А., Матняк В.М. 157
СИСТЕМА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Говоров О.В. 168
РОЗВИТОК СИСТЕМИ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Голота О.В. 185
СОЦІАЛЬНА ІНЖЕНЕРІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗДОБУТТЯ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Гончаренко О.Ю., Кізян Р.В., Олещенко О.А., Охріменко О.В., 200
ІНЦИДЕНТИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИЯВЛЕННЯМ РАДІОАКТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ ПОЗА РЕГУЛЮЮЧИМ КОНТРОЛЕМ В УКРАЇНІ У 2015–2019 РОКАХ: СТРУКТУРНИЙ, ДОЗИМЕТРИЧНИЙ І ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ

Гончаров Є.І. 218
ТАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ БОЙОВИХ НАЗЕМНИХ ДРОНІВ

Горбачук В.М., Беспалов С.А. 228
РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ У РІВНЯХ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ УКРАЇНИ ТА СУСІДНІХ ДЕРЖАВ 2020–2025 РОКІВ

Горбунов В.С., Бондар І.В., Дяченко В.Є. 242
ПЕРСПЕКТИВИ ІНЖЕНЕРНОГО ОБЛАДНАННЯ ТА МАСКУВАННЯ ПОЗИЦІЙ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТИВНИКОМ УДАРНИХ БпЛА ПІД ЧАС СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Гордієнко С.Б., Кобус О.С. 259
ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВІДНОВЛЕННЯ КРИТИЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ НА ПРИКЛАДІ РІШЕННЯ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ПРИВІЛЕЯМИ

ISSN 3041-1793 Online

Гордієнко О.І., Лісняк Ю.В., Новгородченко В.В. **273**
ІНТЕГРАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗМІСТ БАЗОВОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ДСНС

Гузенко Є.В., Кришталь С.М. **288**
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Д'яков А.В., Дядюшкін О.В. **298**
ПРОСТОРОВО-ЧАСОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОДІЙ НА ОСНОВІ ВІДКРИТИХ ДАНИХ У ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Давигора Ю.І., Пролигін А.А. **311**
СИНЕРГІЯ ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДГОТОВКИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Зайцев І.П., Лісніченко Ю.М., Василенко Є.Ю., Амєлін С.В. **326**
ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ВВНЗ УКРАЇНИ

Зелений І.І., Чебан О.І., Свищ В.С., Король Д.А., Шерстюк А.Д. **339**
ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТУЮЧИХ АНАЛІТИЧНИХ ОЦІНОК РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Зоз Я.І., Душкін Ю.Г., Чебан О.І. **350**
ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ ТА СПОСОБІВ ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ СИСТЕМ (РОБОТИЗОВАНИХ КОМПЛЕКСІВ) ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ЗБРОЙНИХ СИЛ РФ

Камалов Є.В., Полтораков О. **359**
ПІДГОТОВКА НАСЕЛЕННЯ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ В ІНТЕРЕСАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ: ДОСВІД ПОЛІТИКИ БУДІВНИЦТВА ЗБРОЙНИХ СИЛ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА (2014 – 2026 Р.Р.)

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

Коваленко В.А. **371**
ДОСЛІДЖЕННЯ СПОСОБІВ ПРОТИДІЇ ТЕХНІЧНИМ ЗАСОБАМ РОЗВІДКИ ПРОТИВНИКА З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ковальчук О.Р., Шенько О.Ф. **382**
ІНТЕГРАЦІЯ БОЙОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПРОЦЕС ТАКТИЧНОГО ПЛАНУВАННЯ (ППВР/MDMP) МЕХАНІЗОВАНОЇ БРИГАДИ: ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ТА МАТРИЦЯ СИНХРОНІЗАЦІЇ

Ковтуненко А.В. **395**
АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ РАДІАЦІЙНОЇ, ХІМІЧНОЇ ТА БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кононова Д.В., Кобус О.С. **406**
МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ БЕЗФАЙЛОВИХ АТАК ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Костюк Д.А. **421**
ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ РОЗШИРЕННОЇ РЕАЛЬНОСТІ ТА ВІДРУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ДЛЯ СИМУЛЯЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ СЦЕНАРІЇВ ТА РОЗРОБКА ПІДХОДІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ТРЕНУВАТЬ І НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВИМ

Кочеулов А.О., Пальченко О.М. **432**
РОЗВИТОК СИСТЕМИ РОЗКВАРТИРУВАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ: АНАЛІТИЧНО-УПРАВЛІНСЬКА МОДЕЛЬ ТА ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ОРГАНАМ УПРАВЛІННЯ ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ

Кугот О.Л., Мальченко В.М., Кочетков О.В. **446**
ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ВІЙСЬКОВОГО ВПЛИВУ НА ГРОМАДИ

Курляк М.Д. **459**
РОЛЬ БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ, ДИСЦИПЛІНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

ISSN 3041-1793 Online

Луцишин А.М., Солдатенков О.А., Череп'ян Ю.І., Тотров Г.М. **472**
СУЧАСНІ ЗМІНИ ТАКТИКИ ДІЙ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА ПІДСТАВІ АНАЛІЗУ БОЙОВОГО ДОСВІДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Маковецький О.М. **483**
АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ШТУРМОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Марченко С.В., Дацков А.В. **493**
МЕТОДИКА РОБОТИ ОРГАНУ УПРАВЛІННЯ ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ ЩОДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ

Машков О.А. **502**
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ КОНТРОЛЮ НАД ЗВИЧАЙНИМИ ОЗБРОЄННЯМИ В ЄВРОПІ

Мельниченко С.В., Овчинник В.А., Гудаль С.А., Кулик М.Л. **518**
ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ БРОНЕТАНКОВОЇ ТЕХНІКИ В УМОВАХ НАЯВНОСТІ НА ПОЛІ БОЮ ПРОТИВОТАНКОВИХ ЗАСОБІВ ТА ДРОНІВ

Мисик А.Б., Більовський О.С. **531**
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ АНАЛІЗУ ТА ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ З УРАХУВАННЯМ СТІЙКОСТІ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Міцель Д.Ф. **545**
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА БОЙОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ОЗБРОЄННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ ТИПОВОЇ МЕХАНІЗОВАНОЇ БРИГАДИ УКРАЇНИ ТА ТИПОВОЇ МОТОСТРІЛЕЦЬКОЇ БРИГАДИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Мручок І.Д. **557**
ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ ТА РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ

Напльоков Ю.В. **569**
ПРОБЛЕМА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ НАД ЗВИЧАЙНИМИ ОЗБРОЄННЯМИ В ЄВРОПІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

ISSN 3041-1793 Online

Нестеренко Р.В., Споришев К.О., Клішин В.М., Біленкова Л.М. **582**
РОЗРОБКА ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕЧОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ АРМІЙ КРАЇН ЧЛЕНІВ НАТО

Окіпняк Д.А., Окіпняк А.С., Баранов А.М., Чмир М.С., Балога В.Т. **593**
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З РОЗМІНУВАННЯ З УРАХУВАННЯМ СУЧАСНИХ БОЙОВИХ ВИКЛИКІВ

Олесь В.В. **606**
ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОБРОБКИ РОЗВІДУВАЛЬНИХ ДАНИХ В ПРОЦЕСІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИНАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Сич Р., Олицький О. **620**
СИНЕРГІЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА БЕЗПІЛОТНИХ СИСТЕМ

Онопрієнко О.С., Шевцов А.Л., Шерстюк А.Д., Онопрієнко В.О. **629**
ОСОБЛИВОСТІ ДІЙ МАЛИХ ТАКТИЧНИХ ГРУП В УРБАНІЗОВАНИХ РАЙОНАХ

Охріменко О.В., Согорін А.А., Пурнак В.П. **645**
ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПІД ЧАС СТРАТЕГІЧНОГО РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Павлюк Н.А., Буханевич С.В. **658**
ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ ТА ПЕРЕДАВАННЯ ДОКУМЕНТІВ ВІЙСЬКОВИМИ ЧАСТИНАМИ ДО ГАЛУЗЕВОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Парій С.Г. **669**
ВПЛИВ РІВНЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Савченко В.В. **679**
ОСОБЛИВОСТІ ДОМЕННОГО ВПЛИВУ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ НА НАСТУПАЛЬНІ, ОБОРОННІ ТА СТАБІЛІЗАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ СИЛ ОБОРОНИ

ISSN 3041-1793 Online

Сахневич Б.В. **693**
МЕТОДИКА ПЛАНУВАННЯ ПОТРЕБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Серга А.І. **706**
РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОЇ АПРОБАЦІЇ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ ТА ДОБОРУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ НА ПОСАДАХ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ: ДОСВІД КРАЇН НАТО

Сєргєєв В.Г., Лугіна Н.А. **724**
ПРОТИДІЯ КІБЕРЗАГРОЗАМ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сєргєєв В.Г., Лугіна Н.А. **734**
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ

Синьогуб С.С. **745**
ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Сирий В.М., Синявіна Ю.В., Бутенко Т.А., Чалий І.В., Чаговець В.В. **760**
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ТА У ГЛОБАЛЬНОМУ КІБЕРПРОСТОРІ

Сіпко Є.О., Душкін Ю.Г. **774**
АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ РАКЕТНОЇ ЗБРОЇ ЗС РФ ПІД ЧАС ВІЙНИ З УКРАЇНОЮ

Согорін А.А., Бірюков О.І., Габрик Р.В. **785**
ПОРІВНЯЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАКТИЧНИХ СТРІЛЬБ ТА СИМУЛЯЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Согорін А.А., Доля С.В., Бірук А.І. **799**
ЗАСАДИ МЕДІАОСВІТИ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

ISSN 3041-1793 Online

Сокульський І.М., Павленко В.О., Дунаєвська О.Ф. **812**
ОЦІНКА СТРЕСОВИХ РЕАКЦІЙ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СТРЕСОГЕННИХ ЧИННИКІВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Солодун Є.В., Король Д.А. **828**
ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ДЕКОМПОЗИЦІЇ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ПРИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ РОБОТІ У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ

Сухотеплий В.М., Шаповалова Т.В., Стаднік В.В., Литвин А.В., Нікора І.В., Ковалевська Н.В., Першин О.В., Мащенко І.А. **842**
РОЗРОБКА МЕТОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ЗАВАДОЗАХИЩЕНОСТІ БЕЗДРОТОВИХ СЕНСОРНИХ МЕРЕЖ З ВИКОРИСТАННЯМ ДИНАМІЧНОГО ХАОТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Тимченко С.Ю., Макаренко О.П. **867**
БЕЗПІЛОТНІ ЛІТАЛЬНІ ЗАСОБИ З РАДІОЕЛЕКТРОННОЮ РОЗВІДКОЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗНИЩЕННЯ ІНШИХ БПЛА

Тушко Д.А., Біжик А.В. **877**
УЧАСТЬ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ У РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ВІЙСЬКОВО-СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЛІ ПЛАЦДАРМУ, ЛОГІСТИКИ ТА ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ (2022–2026)

Федоров В.В., Чорна А.М., Кулімов С.А., Ткачук О.М., Кочин В.Д. **891**
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ У ЄС ТА УКРАЇНІ

Чайка Н.Г. **902**
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА БОЙОВІ МОЖЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВО-ПОВІТРЯНИХ СИЛ КРАЇН ПРИЧОРНОМОР'Я

Чиркова Т.І. **913**
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ НОВОУТВОРЕНЬ ВНАСЛІДОК COVID -19 ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ РІЗНИХ КРАЇН

ISSN 3041-1793 Online

Шевченко М.О. **922**
ТАКТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ЗБРОЄЮ, БОЄПРИПАСАМИ ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Шиляєв Ю.В., Князєв С.М., Кільдеров Д.Е., Сениш І.Я. **936**
МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ КАДРОВИХ РІШЕНЬ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Школяренко В.В. **949**
ПАРАДИГМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ СТРАТЕГІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ І СТРУКТУРНІ СКЛАДОВІ

РОЗДІЛ «Право»

Kyrdan B.V., Polishko N.L., Churpita H.V. **963**
NON-FULFILMENT OF CONCESSION OBLIGATIONS: FOREIGN EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION

Myronenko V.P., Skrynyk M.V. **974**
ON THE INTERPRETATION OF MEDICAL MALPRACTICE IN PRIVATE LAW DOCTRINE

Senyk S.V., Gutnyk V.V. **988**
LEGAL FOUNDATIONS FOR THE CREATION OF THE INTERNAL ELECTRICITY MARKET IN THE EUROPEAN UNION

Turchynjak Ya.I., Slyvka S.S. **998**
NATURAL-LEGAL EDUCATION: FEATURES OF SPIRITUAL METHODS

Ананьєв П.О., Лазаренко А.М. **1007**
ГРУБА НЕОБЕРЕЖНІСТЬ У ДТП: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Аркуша Л., Чернов О., Хижняк Є. **1019**
ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОФАЙЛІНГУ В СИСТЕМІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ISSN 3041-1793 Online

Баскаков А.Ю. **1035**
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Бедратий Ю.В., Горбова Н.А., Неофіта Д.Б. **1050**
ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ПІДПРИЄМНИЦТКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Бєлкін Л.М., Юринець Ю.Л., Бєлкін М.Л. **1063**
ПАРАДОКС ГАРАНТІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ЗА БУДАПЕШТСЬКИМ МЕМОРАНДУМОМ: «ГАРАНТИ» «ДІЛЯТЬ» УКРАЇНУ

Бистрицький Б. **1079**
ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Бодунова О.М., Хмизова О.В. **1092**
ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІМ ЮРИСТАМ: ПРАВНИЧИЙ ВИМІР

Брянкін А.С., Потіхенський А.І. **1105**
СТАТУТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОЇ РОБОТИ У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ: КОДИФІКАЦІЯ КЛЮЧОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ПОМІЧНИКА КОМАНДИРА БРИГАДИ З ПРАВОВОЇ РОБОТИ (ЮРИСКОНСУЛЬТА БРИГАДИ)

Буга Г.С., Буга В.В. **1120**
АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Будник Л.А. **1132**
ЗАХИСТ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ

Булькач С.П. **1145**
СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

ISSN 3041-1793 Online

Верейці О.В., Падун Р.В. **1159**
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ВІДНОСИНАХ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Габорець О.А., Лунгол О.М. **1177**
КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Івашко С.В. **1195**
ІНСТИТУТ КОРУПЦІЇ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Іжик А.В. **1205**
ЕВОЛЮЦІЯ КРЕДИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Кіреєва О.С., Єрьоменко В.О. **1219**
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Коваленко С.С. **1233**
ОБШУК ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Ковальова Т.І., Баранько В.В. **1247**
НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Комаринська Ю.Б., Азарова В.А., Киричук А.А. **1261**
КОМУНІКАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВЕРБАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Корецька В.В. **1277**
ОКРЕМА СУДДІВСЬКА ДУМКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

ISSN 3041-1793 Online

Костюкевич О.К. **1291**
ЕКСПЕРТНЕ ЮРИДИЧНЕ ЗНАННЯ У СИСТЕМІ ДОКТРИНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: НОРМАТИВНИЙ, СВІТОГЛЯДНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІРИ

Котов С.М., Музика Б.Ю., Мороз Т.І., Кмицяк М.В., Вихопень О.Б. **1303**
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ У ЗВО МВС УКРАЇНИ

Кривопуск О.Г. **1320**
ЩОДО ПОНЯТТЯ, ЗМІСТУ ТА МІСЦЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВИБОЧИХ ПРАВ І СВОБОД У СТРУКТУРІ ЗЛОЧИННОСТІ

Крижановська О.В. **1333**
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В СУДАХ УКРАЇНИ

Крижановський А., Канцір В. **1345**
ОКРЕМІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Кузнецова Л.В., Гарбазей Д.О. **1354**
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ТРУДОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Кузьменко О.В., Шевченко Л.В., Чорна В.Г. **1366**
ЄВРОПЕЙСЬКІ МУЗЕЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Лобач А.В., Рудая М.І. **1377**
СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АДАПТАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДО СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Лобурець Н.Д., Потіхенський А.І. **1387**
ОХОРОНА ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПОВСЯКДЕННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДРОЗДІЛІВ

ISSN 3041-1793 Online

Логвиненко Б.О. **1399**
МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ СУДДІВ ТА ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТУ МІСЦЕВИХ СУДІВ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Мазур В.В., Петрина В.Н., Полішко Н.Л. **1408**
ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ

Малєєв Є.С. **1421**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Маньгора В.В., Бережок В.Р., Мельник І.Ф. **1435**
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Мердова О.М., Умрихіна І.О., Кіблик Д.В., Кісіль М.Л., Чепеляк В.С. **1451**
РОЛЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Молчанов Р.Ю. **1465**
АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПОЛІЦІЇ США ЩОДО ДРІБНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРАВОВА ПРИРОДА, МЕЖІ ДИСКРЕЦІЇ ТА ПАРАДОКСИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Мудрак Р.М. **1475**
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ: ЕТАПИ, МЕХАНІЗМИ ТА КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНОСТІ

Озюменко Є.Ю. **1485**
ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЗМЕНШЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Осауленко А.О. **1506**
МІСЦЕ ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ У МЕХАНІЗМІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

ISSN 3041-1793 Online

Островський С.О., Панченко М.В. **1514**
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ОКРЕМИХ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОГО МАЙНА, ПОШКОДЖЕНИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Пісоцька К. **1525**
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНТРОЛЮ ЗА ОБІГОМ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ДІЇ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНІВ

Покрише Д.А., Пузиревський М.В. **1533**
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ

Санакоєв Д.Б. **1546**
РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ НЕЗАКОННОГО НАБУТТЯ ПРАВА НА ЗЕМЛЮ ДЕРЖАВНОЇ АБО КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Стрілець Б.В. **1557**
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ РУХУ КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Тимошенко Є.А. **1570**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Українець М. **1579**
СУВЕРЕННА РІВНІСТЬ ДЕРЖАВ ТА АСИМЕТРІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Циганов О.Г. **1593**
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Черненко Т.В., Яцик Т.П. **1603**
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПІД ЧАС ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

ISSN 3041-1793 Online

Чернецька О.В. **1615**
РОЗСЛІДУВАННЯ МАРОДЕРСТВА ЯК ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ В УКРАЇНІ

РОЗДІЛ «Економіка»

Bondarchuk M.K., Koriahin V.M. **1628**
FINANCIAL ACTIVITY OF PARTICIPANTS IN INTEGRATED BUSINESS STRUCTURES IN UKRAINE

Білецький І.В., Угоднікова О.І. **1648**
КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МАРКЕТИНГОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ: МОДЕЛЮВАННЯ, ПРОГНОЗУВАННЯ ТА МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

Бурак В.Г., Юріна Ю.М. **1661**
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: ІННОВАЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Головня О.М., Чемерис Ю.С. **1673**
НАЦІОНАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Данилюк І.В. **1687**
УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ ПІДПРИЄМСТВА: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ТА СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ

Дикань В.Л., Овчиннікова В.О., Дячук А.В. **1699**
РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ЕКОНОМІЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ВПЛИВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

Квасній Л.Г., Ахек'ян А.М., Шульжик Ю.О., Микита В.Р. **1712**
АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ ТА ВИКЛИКІВ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

ISSN 3041-1793 Online

Ковнір О.О. **1723**
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ІНВЕСТИЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Костєнь О.О. **1737**
СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ: ТИПОВІ ПОМИЛКИ СЛІДСТВА

Ловкайтес В.С. **1746**
СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Нечаєв Д.С. **1759**
СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АДАПТИВНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ЗМІН

Опалько В.В., Самойлов Д.О. **1775**
ІНДЕКС БОРГОВОЇ СТІЙКОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПЛАНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Поковба Д.В. **1792**
РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ АДАПТАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ДО КРИЗОВИХ УМОВ ВІЙНИ

Станіславик О.В., Коваленко О.М. **1804**
ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВА ЗІ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ НА ОСНОВІ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПІДХОДУ

РОЗДІЛ «Публічне управління та адміністрування»

Sukhorukova A.L., Dergach Ya.O., Tsyhankova Ye.O., Tyurenkova K.V., Zizda N.Ye. **1819**
MANAGEMENT RISKS AND LEADERSHIP COMPETENCES OF A MANAGER IN THE CONTEXT OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE

ISSN 3041-1793 Online

Антонова Л.В., Шульга А.А. **1833**
СТРУКТУРНІ ЗМІНИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ГРОМАДЯН

Бакуменко Р.О., Кульчицький О.С. **1846**
СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЙ ТУРЕЧЧИНИ: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ, ОРГАНІЗАЦІЯ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА РЕПУТАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Бараш В.Д. **1859**
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КІБЕРБЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ЦИФРОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ

Бєльська Т.В., Гайдученко С.О., Калашнікова Х.І. **1884**
ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЧНИМИ ВІДХОДАМИ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Бондарчук Н.В. **1898**
ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В ДЕРЖАВНУ АГРАРНУ ПОЛІТИКУ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Василенко Н.В. **1911**
ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

Грицко Р.Ю. **1919**
ЦЕНТРАЛІЗОВАНА ПСЕВДОІНТЕГРАЦІЯ ПОЛІКЛІНІК В УКРАЇНІ: ФІНАНСОВІ ДИСБАЛАНСИ, КОМУНІКАЦІЙНІ ВТРАТИ ТА НЕМИНУЧІСТЬ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ ВЕЛИКИХ МЕДИЧНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Димитрова Т.К. **1931**
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН НА ЛІКАРСЬКІ ЗАСОБИ В КРАЇНАХ ЄС

Довженко В.А., Цаплюк К.Р. **1943**
СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

ISSN 3041-1793 Online

Дубич К.В., Тарасенко Д.Л., Токарева В.І. **1958**
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я: ДОСВІД ЕСТОНІЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Євсюкова О.В., Козловець М.А. **1972**
ДЕРЖАВНА ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНА ТА ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Живко З.Б., Панченко В.А., Кухарська Л.В., Шегинська А.І. **1995**
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ КІБЕРБЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Жук О.І., Дєгтяр О.А. **2009**
ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Замрига А.В., Омельченко А.В., Шевченко Л.В. **2024**
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ АРХІТЕКТУРИ ТА ІНЖИНІРИНГУ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Карпінський Б.А. **2035**
ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАЦІЄТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Кияк М.Т. **2063**
СТАНОВЛЕННЯ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ КРАЇН БАЛТІЇ ЯК АКТОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ ТА НОВІТНІ АВТОКРАТІЇ

Клименко Н., Таран Є. **2082**
БІОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАГРОЗ

Коваль Г.В., Татаренко В.Б. **2093**
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ЯК ОБ'ЄКТОМ КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

ISSN 3041-1793 Online

Криштанович М.Ф. **2105**
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Крушельницька Т.А., Плєнцак В.А. **2114**
ПОСИЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗА ЗАСТОСУВАННЯ РЕДУКЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Лисенко С.О. **2131**
ПРИНЦИП ПЕРСОНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Олійник К.К. **2144**
ПРОБЛЕМИ ТА ОБМЕЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ЗАЛІЗНИЧНІЙ ГАЛУЗІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Осипов Д.М. **2160**
ДОСВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Проданик В.М. **2175**
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ТА МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

Русинюк М.М. **2188**
АДАПТАЦІЯ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ДО ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ

Саханенко С.Є., Луханін В.В., Мануілова К.В. **2203**
ВІЙСЬКОВО-АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТАРОСТ У СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

Серветник В. **2215**
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ВЕТЕРАНСЬКОЮ ПОЛІТИКОЮ: ВИКЛИКИ СЛУЖБИ В РЕЗЕРВІ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

ISSN 3041-1793 Online

Сидоренко Н.С., Дзюба І.В. **2224**
ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МІЛІТАРИЗОВАНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ НА ШЛЯХУ ДО ЧЛЕНСТВА В ЄС

Стретович А.В. **2237**
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ БЕЗПЕКОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Ткаченко І.В. **2249**
ФІЛОСОФІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ (2014–2021 РР.): ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЗІЇ ТА МІСІЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Толкованов В.В., Щербак Н.В. **2262**
РОЛЬ СТАРОСТИ У РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД (МІЖМУНІЦИПАЛЬНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ)

Трегубенко Г.П. **2275**
РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ У СОЦІАЛЬНОМУ ЗАХИСТІ ТА АДАПТАЦІЇ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

Фалько Д.І. **2289**
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Цецик Я.П. **2301**
ВПЛИВ СУЧАСНИХ СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УПРАВЛІННЯ БІБЛІОТЕЧНИМИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИМИ УСТАНОВАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

РОЗДІЛ «Політологія»

Бєлоусова Н.Б., Строганова А.О. **2311**
ПРАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КІБЕРДИПЛОМАТІЇ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

ISSN 3041-1793 Online

Дацків І.Б. **2322**
ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПРОТОКОЛ ТА ЕТИКЕТ У СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК І СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Дидик О.В. **2337**
МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ В КООРДИНАТАХ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: БЕЗПЕКОВІ ПРІОРИТЕТИ ТА ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Зелик І.В., Липчук О.І. **2356**
ІДЕОЛОГІЯ «РУСКОГО МІРА» В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: СПРОБА ДЕКОНСТРУКЦІЇ

Кваша О.П., Гельбак А.М., Чоста К.С. **2369**
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СИСТЕМИ ВІДНОСИН

Кипич І.В., Букорос Т.О., Сцібан Б.Є. **2381**
ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО КОНСАЛТИНГУ

Кипич І.В., Фастовець Н.В., Курсон І.Л. **2394**
ПОЛІТИЧНІ РИЗИКИ ТА ВИКЛИКИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО НАТО

Кіщун А.І., Козак М.В., Ярема В.І. **2403**
ГЕОПОЛІТИЧНА СУБ'ЄКТНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗМІЦНЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Клименко М.В., Данилов С.В. **2415**
ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КРИЗ

Климончук В., Ломака І. **2426**
РЕЛІГІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

ISSN 3041-1793 Online

Новоскольцева Л.О., Демідов Д.В., Русанова М.І. **2440**
РЕСУРСНЕ БАГАТСТВО ЯК ЧИННИК ЕСКАЛАЦІЇ ЗБРОЙНОГО НАСИЛЛЯ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Опанасенко О.А. **2459**
МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ ЩОДО УКРАЇНИ (2014–2024 РР.): ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Перегуда Є.В., Семко В.Л., Місержи С. Д. **2476**
НОВИЙ ФОРМАТ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ (В КОНТЕКСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДНЯ РУМУНСЬКОЇ МОВИ)

Радіонова Л.О., Михайлова І.О. **2490**
КАНТ VS ГЕГЕЛЬ: ПРАВА ДЕРЖАВА І ДЕРЖАВНИЙ ЕТАТИЗМ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Тростенюк Т.М., Попович Н.В. **2501**
ЕСТОНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКИМ ІРЕДЕНТИСТСЬКИМ НАРАТИВАМ

Чупрій Л.В., Нагребельний А.О. **2513**
ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РАШИЗМУ ЯК ЛЮДИНОНЕНАВИСНИЦЬКОЇ ДОКТРИНИ

ISSN 3041-1793 Online

Шановні колеги, любі друзі!

Вийшов № 4(21) 2026 фахового журналу категорії Б «Національні інтереси України».

Порушені на сторінках видання питання викликають чимало наукових дискусій щодо: здійснення комплексного аналізу цивільно-правової відповідальності сторін та способів забезпечення виконання зобов'язань сторін у відносинах публічно-приватного партнерства; дослідження проявів стресових реакцій здобувачів вищої освіти під час проходження навчальних практичних занять базового військово-підготовчого циклу та обґрунтування ефективних методів їх психофізіологічної корекції; визначення потенціалу та обмеження використання кібердипломатичних інструментів для формування національного бренду України в цифровому середовищі, в контексті національної безпеки; висвітлення ролі резильєнтності у рівні розвитку ШІ держав і глобальній конкуренції та ін.

Нових творчих успіхів для нашої загальної ПЕРЕМОГИ!

Запрошуємо до співробітництва.

З повагою,

директор Видавничої групи
«Наукові перспективи»,
директор Європейського ліцею
«Наукові перспективи»,
кандидат наук з державного управління,
доцент **Ірина Жукова**

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

РОЗДІЛ «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону»

УДК 349.3:355.11(477):061.1(100)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-27-48

Акімов Олександр Олексійович доктор наук з державного управління, професор, Заслужений економіст України, Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9557-2276

Шикула Ростислав Ростиславович викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін факультету радіаційного, хімічного, біологічного захисту та екологічної безпеки Військового інституту танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», кандидат педагогічних наук, доцент, https://orcid.org/0000-0003-0609-0660

Калітник Максим Сергійович Науковий центр проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України, м. Київ, полковник, https://orcid.org/0000-0002-7897-9138

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО СТАНДАРТІВ НАТО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців в Україні в умовах воєнного стану та євроатлантичної інтеграції. Проаналізовано конституційні та законодавчі засади соціального захисту військовослужбовців, систему грошового, медичного, житлового, пенсійного та компенсаційного забезпечення, а також практику їх правозастосування. Обґрунтовано, що соціальні гарантії військовослужбовців мають розглядатися як міжгалузевий інститут і структурний елемент спеціального правового статусу військового, який виконує компенсаторну, мотиваційну та кадрово-стабілізаційну функції в секторі безпеки й оборони. Узагальнено наукові підходи до визначення змісту соціального захисту військовослужбовців та доведено необхідність розме-

ISSN 3041-1793 Online
жування рівня декларативних прав і рівня процедурних механізмів їх реалізації. Здійснено порівняльний аналіз підходів НАТО та Європейського Союзу до регулювання соціальних гарантій військовослужбовців і ветеранів, що дозволило виявити відмінність між кадрово-оборонною логікою соціального забезпечення (характерною для НАТО) та соціально-правовою рамкою прав людини і соціальної держави (характерною для ЄС). Доведено, що адаптація українського законодавства має поєднувати обидві логіки шляхом гармонізації нормативної бази, посилення інституційних та фінансових механізмів, стандартизації процедур, цифровізації адміністру-вання та розвитку сервісно-реінтеграційної моделі підтримки військовослуж-бовців і ветеранів. Запропоновано стратегічні напрями вдосконалення націо-нального законодавства з урахуванням принципів ефективності прав, правової визначеності, кадрової стійкості та соціальної інтеграції. Зроблено висновок, що якість системи соціальних гарантій визначається не лише обсягом проголошених прав, а передусім дієвістю процедур їх реалізації, стабільністю фінансування та здатністю держави забезпечити гідний рівень життя військовослужбовців і членів їхніх сімей як під час служби, так і після її завершення.
Ключові слова: соціальні гарантії військовослужбовців, правове регулювання, соціальний захист, сектор безпеки й оборони, адаптація законодавства, стандарти НАТО, стандарти Європейського Союзу, пенсійне забезпечення, медичне забезпечення, ветеранська політика.

Akimov Oleksandr Oleksiyovych Doctor of Sciences (Public Administration), Professor, Honored Economist of Ukraine, Professor, Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9557-2276

Shykula Rostyslav Rostyslavovych candidate of pedagogical sciences, associate professor, lecturer at the Department of Tactical and Special Disciplines, Faculty of Radiation, Chemical, Biological Protection and Environmental Safety, Military Institute of Armored Forces of National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-0609-0660

Kalitnyk Maksym Serhiyovych Building Integrity Training and Education Center, National Defence University of Ukraine, Colonel, https://orcid.org/0000-0002-7897-9138

LEGAL REGULATION OF SOCIAL GUARANTEES FOR MILITARY PERSONNEL IN UKRAINE: ADAPTATION OF NATIONAL LEGISLATION TO NATO AND EUROPEAN UNION STANDARDS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the legal regulation of social guarantees for military personnel in Ukraine under the conditions of

ISSN 3041-1793 Online
martial law and Euro-Atlantic integration. It examines the constitutional and legislative foundations of social protection for military personnel, the system of monetary, medical, housing, pension, and compensatory support, as well as the practice of their implementation and enforcement.

It is substantiated that social guarantees for military personnel should be considered as an intersectoral legal institution and a structural element of the special legal status of a servicemember, performing compensatory, motivational, and personnel-stabilizing functions within the security and defence sector. Scholarly approaches to defining the content of social protection for military personnel are summarized, and the necessity of distinguishing between the level of declarative rights and the level of procedural mechanisms for their implementation is demonstrated. A comparative analysis of the approaches of NATO and the European Union to the regulation of social guarantees for military personnel and veterans has been conducted, which has made it possible to identify the distinction between the personnel-defence logic of social provision (characteristic of NATO) and the socio-legal framework of human rights and the welfare state (characteristic of the EU). It is argued that the adaptation of Ukrainian legislation should combine both logics through the harmonization of the regulatory framework, strengthening of institutional and financial mechanisms, standardization of procedures, digitalization of administration, and the development of a service-oriented reintegration model for supporting military personnel and veterans.

Strategic directions for improving national legislation are proposed, taking into account the principles of effectiveness of rights, legal certainty, personnel resilience, and social integration.

It is concluded that the quality of the system of social guarantees is determined not only by the scope of proclaimed rights, but primarily by the effectiveness of their implementation procedures, the stability of funding, and the state's capacity to ensure a dignified standard of living for military personnel and their family members both during service and after its completion.

Keywords: social guarantees of military personnel, legal regulation, social protection, security and defence sector, legislative adaptation, NATO standards, European Union standards, pension provision, medical support, veterans' policy.

Постановка проблеми. В умовах тривалого функціонування правового режиму воєнного стану та одночасного стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в НАТО та Європейському Союзі (далі – ЄС) особливої актуальності набуває питання правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців. Соціальне забезпечення військовослужбовців є не лише елементом державної соціальної політики, а й ключовим чинником підтримання боєздатності, мотивації, кадрової стабільності та довіри до інститутів сектору безпеки й оборони.

ISSN 3041-1793 Online

Незважаючи на існуючий масив нормативно-правових актів, що регламентують статус військовослужбовців, система соціальних гарантій в Україні відзначається нестабільністю правового регулювання та залежністю від бюджетних обмежень. Крім того, існує потреба у приведенні національного законодавства у відповідність до стандартів НАТО та acquis ЄС, зокрема у частині забезпечення належного рівня соціального захисту, прозорості механізмів фінансування, гарантування прав членів сімей військовослужбовців, реабілітаційних і адаптаційних програм, а також довгострокових пенсійних і компенсаційних механізмів. Це зумовлює необхідність теоретичного осмислення та вироблення практико-орієнтованих підходів до вдосконалення нормативної бази з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних безпекових викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і нормативно-правових актів засвідчує комплексний характер правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів. М. Кварацхелія (2023) [1] розглядає захист прав військовослужбовців крізь призму гарантій, що трансформуються під впливом війни. Л. Русаль (2025) [9] аналізує окремі аспекти соціально-правового забезпечення, наголошуючи на міжгалузевому характері відповідних гарантій, тоді як В. Теремецький та С. Кельбя (2024) [12] підкреслюють значення адміністративно-правових механізмів реалізації соціального захисту. Н. Хортюк (2023) [13] та В. Шевердіна (2024) [14] розкривають зміст соціальних гарантій у контексті трудового законодавства та сучасного стану правового забезпечення військовослужбовців і членів їх сімей.

Нормативну основу становлять положення Конституції України, зокрема стаття 17 [10], а також її офіційне тлумачення Конституційним Судом України [11], що визначає соціальний захист військовослужбовців як обов'язок держави. Ключове значення мають Закони України [4; 5; 6; 7], а також підзаконні акти щодо грошового забезпечення та виплат під час воєнного стану [3; 4]. Практика правозастосування відображена у рішенні Верховного Суду у зразковій справі № 640/13029/22 [8], що конкретизує стандарти реалізації соціальних гарантій. У контексті європейської інтеграції та гармонізації із стандартами НАТО значну роль відіграють положення статті 34 Хартії основоположних прав ЄС [15], Регламенту (ЄС) № 883/2004 щодо координації систем соціального забезпечення [22], а також політики Європейської Комісії у сфері соціального захисту [17]. Розвиток сектору безпеки й оборони України з урахуванням стандартів НАТО відображений у відповідних аналітичних матеріалах та офіційних документах Альянсу [16; 18; 19; 24], а також у звіті Європейського Парламенту щодо реалізації Спільної політики безпеки та оборони [22].

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, сучасні наукові підходи та нормативно-правові джерела формують багаторівневу систему соціального захисту військовослужбовців, яка поєднує конституційні гарантії, спеціальне законодавство, судову практику та міжнародні стандарти, що набувають особливої ваги в умовах війни та наближення України до членства в ЄС і НАТО.

Метою дослідження є комплексний аналіз правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців в Україні та обґрунтування напрямів адаптації національного законодавства до стандартів НАТО та Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Згідно частини 5 статті 17 Конституції України держава прямо зобов'язана забезпечувати соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [10]. Дане положення доводить, що соціальні гарантії є формою державного обов'язку згідно військовослужбовців та їх сімей, тобто предмет регулювання розширений за межі індивідуального правового статусу.

На рівні спеціального законодавства базовим актом виступає Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей", який закріплює, що соціальний захист військовослужбовців – це діяльність держави зі встановлення системи правових і соціальних гарантій, спрямованих на забезпечення реалізації їхніх конституційних прав та задоволення матеріальних і духовних потреб відповідно до особливого характеру служби [7]. Важливо, що Закон пов'язує гарантії не тільки з матеріальними виплатами, а й із компенсацією обмежень, притаманних службі (ризик, спеціальний режим, обмеження певних прав), що в теорії права дозволяє розглядати їх як компенсаторно-стимулювальний інструмент держави.

У науковій літературі домінує підхід, за яким соціальні гарантії військовослужбовців є нормативно визначеною системою заходів, що забезпечують належний рівень соціального забезпечення та підтримки з огляду на особливу службу. Зокрема, Н. Хортюк підкреслює роль соціальних гарантій у задоволенні потреб військовослужбовців та членів сімей у період воєнного стану [13]. На нашу думку, для військової служби характерний публічно-правовий режим (службові обов'язки, дисциплінарні стандарти, спеціальні підстави відповідальності), а отже гарантії потрібно концептуалізувати як міжгалузевий інститут. В. Шевердіна, аналізуючи правову основу соціального забезпечення військових, наголошує на необхідності єдності системи соціального та правового захисту та на державній політиці гарантування сприятливих умов у ключових сферах життєдіяльності [14]. Погоджуючись із тезою про системність, варто уточнити, що "єдність" має досягатися не механічною уніфікацією пільг, а узгодженістю правових

ISSN 3041-1793 Online
механізмів (визначеність підстав, прозорі процедури, передбачуваність фінансування, мінімізація колізій).

Окрему теоретичну вагу має позиція Конституційного Суду України, який у 2022 році прямо вказав, що реалізація частини 5 статті 17 Конституції України потребує якісного й ефективного законодавчого регулювання та механізмів державної підтримки, а метою такого регулювання є всебічне соціальне забезпечення, що компенсує встановлені законом обмеження та умови служби й підвищує мотивацію особового складу [11]. Для адаптації до стандартів НАТО/ЄС дане рішення є методологічною підставою, оскільки узгодження з міжнародними стандартами має оцінюватися через критерії ефективності, компенсаторності й мотиваційної спроможності законодавства.

Таким чином, соціальні гарантії військовослужбовців у національному праві доцільно визначати як закріплену законом міжгалузеву систему державних забезпечувальних, компенсаційних і сервісних механізмів, спрямованих на належний рівень захисту військовослужбовця та його сім'ї з огляду на особливий публічно-правовий характер військової служби.

Правовий статус військовослужбовця обґрунтовано розглядається як спеціальний, у якому поєднано права і свободи, обов'язки, обмеження, відповідальність, а також гарантії. Саме гарантії забезпечують "працездатність" статусу, тобто перетворюють нормативно задекларовані права на реально здійсненні можливості. М. Кварацхелія підкреслює, що соціальні гарантії випливають із характеру служби, пов'язаної з ризиком для життя та здоров'я, а також із обмеженням частини конституційних прав, що потребує компенсаторного механізму держави [1]. Твердження пояснює, чому соціальні гарантії для військових мають підвищений стандарт порівняно із загальними соціальними гарантіями населення.

В. І. Теремецький пропонує тлумачити соціальний захист військовослужбовців як систему гарантій для задоволення матеріальних потреб відповідно до особливого виду службової діяльності та статусу [12]. Погоджуємося частково, адже редукція лише до матеріальних потреб не охоплює критично важливі складові сучасної моделі соціальних гарантій – медико-реабілітаційні, психологічні, освітні, правові та реінтеграційні сервіси. На це прямо вказує і Л. Русаль, включаючи до соціально-правового захисту військовослужбовців медичну допомогу і реабілітацію, пенсійне забезпечення, освіту, правову й психологічну допомогу та належні умови служби [9]. Отже, у структурі статусу соціальні гарантії мають розумітися як комплекс матеріальних і нематеріальних правомірних очікувань, забезпечених державою.

Для цілей адаптації до стандартів НАТО та ЄС важливо розвести два рівні – проголошені права та гарантії як норми-механізми (процедури реалізації, стандарти послуг, фінансове забезпечення, контроль і відповідальність).

ISSN 3041-1793 Online

Практика конституційної юрисдикції прямо підсилює другий рівень, вимагаючи саме механізмів забезпечення державної підтримки, що наближає український підхід до європейського розуміння "ефективності прав", а також до натовської управлінської логіки, де акцент робиться на стандартованих процедурах і належному адмініструванні персоналу [19]. Отже, соціальні гарантії доцільно концептуалізувати як структурний елемент спеціального правового статусу військовослужбовця, який виконує компенсаторну та забезпечувальну функції, причому ключовим критерієм якості гарантій виступає наявність ефективних процедур і механізмів реалізації.

Сектор безпеки й оборони в українській правовій доктрині та законодавстві розуміється як система державних органів і сил, діяльність яких спрямована на захист національних інтересів, суверенітету та територіальної цілісності. Нормативною рамкою тут є Закон України "Про національну безпеку України" [5]. Соціальне забезпечення військових виступає інструментом кадрової стійкості, адже без належних гарантій неможливі комплектування, утримання персоналу, відновлення боєздатності та сталість професійного ядра.

Публічне адміністрування соціального захисту військовослужбовців фактично поєднує три контури:

– *нормативний*: закони, підзаконні акти, стандарти процедур);

– *інституційний*: МОУ, інші органи сектору, фонди/служби, механізми виплат і послуг;

– *ресурсний*: бюджетне фінансування, компенсаційні програми, управління ризиками.

Практична значущість такого підходу підтверджується тим, що профільні інституції сектору оборони самі формують інформаційно-нормативні роз'яснення щодо соціального захисту, наприклад, роз'яснення МОУ щодо зарахування часу служби в особливий період до вислуги років та інших видів стажу [2]. Це свідчить, що соціальні гарантії є частиною управління персоналом сектору.

З позиції адаптації до стандартів НАТО та ЄС варто зазначити, що НАТО не уніфікує внутрішні системи соціального забезпечення для національних армій держав-членів так само, як ЄС у загальному випадку не замінює національні системи соціального захисту, а координує їх для цілей мобільності (наприклад, через Регламент (ЄС) № 883/2004 про координацію систем соціального забезпечення) [21]. Водночас самі інституції НАТО демонструють, що оплата, надбавки, відпустки та соціальне страхування є стандартним соціальними компонентами регульованої екосистеми персоналу, що відображено, наприклад, у правилах, які містять розділ про соціальне забезпечення та страхування [16]. Для України це означає, що адаптація має фокусуватися принципах управління гарантіями (прозорість, передбачу-

ISSN 3041-1793 Online

ваність, стандарти процедур, належне адміністрування, цифровізація обміну даними), що узгоджується й із європейською логікою поступового використання цифрових технологій у сфері соціального забезпечення [20].

Таким чином, аналіз дозволяє визначити соціальні гарантії військовослужбовців як конституційно зумовлений міжгалузевий інститут, що є складовою спеціального правового статусу військового та одночасно елементом кадрової політики сектору безпеки й оборони. Ключовим критерієм їх відповідності є ефективність механізмів реалізації, що прямо кореспондує позиції Конституційного Суду України та створює методологічну основу для подальшого аналізу адаптації національного законодавства до підходів НАТО та ЄС.

Сегмент пенсійного забезпечення військовослужбовців винесено у Закон України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" № 2262-XII [6]. Така законодавча "двоканальність" є типовою для публічно-правових режимів служби, однак вона ж створює ризики колізій на стику понять "вислуга", "грошове забезпечення для обчислення пенсії", "перерахунок", що особливо гостро проявляється за умов частих змін у системі грошового забезпечення.

У частині грошового забезпечення під час воєнного стану спеціальний режим додаткових виплат унормовано постановою КМУ № 168 від 28 лютого 2022 року [3]. Водночас, практика Верховного Суду щодо застосування постанови № 168 ілюструє, що навіть відносно "оперативні" акти воєнного часу можуть породжувати прогалини/неоднозначність у колі отримувачів або умовах нарахування, що прямо впливає на правову визначеність соціальних гарантій для військовослужбовців [8].

Таким чином, конституційна модель особливого соціального захисту об'єктивно вимагає від законодавця та уряду забезпечення гарантій, їх дієвості та передбачуваності, що є базовою передумовою для подальшої адаптації національного регулювання до управлінських підходів НАТО і до європейського принципу ефективності прав.

Що стосується грошового забезпечення, принагідно зазначити, що українська модель поєднує базові елементи (оклади) та варіативні компоненти (надбавки, доплати, премії, одноразові виплати), що нормативно структуровано в постанові № 704 [4]. Така конструкція є гнучкою, але з погляду правової визначеності потребує чітких критеріїв нарахування змінних компонентів і єдиного підходу до документування підстав, щоб мінімізувати спори.

Питання житлового забезпечення регулює Закон № 2011-XII, який містить спеціальні приписи щодо забезпечення житлом військовослужбовців та членів їхніх сімей, включно з можливістю надання житла або грошової компенсації за належне для отримання житло в порядку, визначеному КМУ

ISSN 3041-1793 Online

[7]. Житловий блок часто визначають як найбільш "вузьке місце" гарантій, оскільки він критично залежить від бюджетного ресурсу та адміністративної спроможності органів забезпечення. На нашу думку, менш важливим є процедурний чинник – прозорість черг/обліку, стандарти строків, цифровізація реєстрів та ефективні механізми оскарження.

Рамкові гарантії медичного забезпечення, лікування, реабілітаційні й пов'язані заходи закріплюються в Законі № 2011-XII як частина системи соціального і правового захисту [7]. На рівні доктрини В. Шевердіна звертає увагу на багатокомпонентність соціального забезпечення військових і необхідність узгодженої політики у сферах життєдіяльності, що фактично охоплює й медико-соціальний вимір [14]. Погоджуємось, але додаємо, що для адаптації до стандартів НАТО/ЄС медичні гарантії мають бути описані як ланцюг сервісів (маршрут пацієнта, реабілітація, психологічна підтримка, протезування/відновлення, повторні огляди), де юридично значущими є строки, стандарти послуг та відповідальність за їх порушення.

Закон № 2262-XII визначає спеціальний режим пенсій для осіб, звільнених з військової служби, і пов'язані механізми призначення/перерахунку [6].) Саме пенсійний контур є індикатором системної якості, адже він показує, чи узгоджені між собою грошове забезпечення, вислуга, надбавки і перерахунок. Закон № 2011-XII передбачає компенсаційні механізми (відшкодування шкоди, допомоги в окремих випадках тощо) як частину соціально-правового захисту [7]. У воєнний час компенсаційний контур має бути процедурно найсильнішим, оскільки тут найбільша ціна помилки для сімей військовослужбовців і найвищі ризики нерівності через різне тлумачення норм.

Таким чином, нормативна система соціальних гарантій в Україні є комплексною та багаторівневою (закон + урядові постанови + відомчі порядки). Її сильною стороною є широта охоплення сфер, а слабкою – підвищена вразливість до неоднозначності процедур і частих змін змінних компонентів (виплати/надбавки), що потребує гармонізації механізмів, а не лише переліків гарантій.

Аналізуючи проблеми фрагментарності, колізійності та нестабільності правового регулювання, варто зазначити, що у сучасних дослідженнях системно фіксуються три взаємопов'язані проблеми.

– *фрагментарність регулювання:* навіть за наявності рамкового Закону № 2011-XII значна частина практичних питань розпорошена по урядових і відомчих актах, що призводить до різних режимів для різних категорій особового складу та складності навігації норм. Ключовим проявом фрагментарності є відсутність єдиного процедурного стандарту;

– *колізії*: часто виникають на стику грошового забезпечення ↔ пенсійних перерахунків та спеціальних воєнних виплат, оскільки різні

ISSN 3041-1793 Online

інституційні сценарії проходження служби/відрядження. Для ЗСУ інтенсивність таких проблем вища через масштаб мобілізації/ротацій та різноманітність службових режимів у воєнний час;

– *нестабільність регулювання (динамічність норм):* воєнний стан об'єктивно посилює частоту змін підзаконних актів і практик їх застосування, що знижує передбачуваність гарантій для військових і сімей. У контексті адаптації до НАТО/ЄС це означає запровадити стабілізаційні норми, стандарти адміністрування, цифрові реєстри та інтероперабельність даних – як спосіб зменшення людського фактора і нерівності практик.

Таким чином, проблеми фрагментарності, колізійності та нестабільності вказують на потребу узгодження понятійного апарату, стандартизації адміністративних процедур, формування прозорих цифрових механізмів реалізації гарантій і прогнозованої моделі змін. Саме такий підхід найбільш сумісний з управлінськими принципами, що зазвичай асоціюються з практиками НАТО/ЄС щодо процедурної визначеності, належного врядування та ефективності прав.

Таблиця 1 систематизує ключові соціальні гарантії військовослужбовців в Україні через призму їх нормативного закріплення, змістового наповнення та типових проблемних вузлів, що мають визначальне значення для подальшої адаптації національного законодавства до підходів НАТО та Європейського Союзу. Водночас таблиця задає аналітичну рамку для виявлення розриву між проголошеним рівнем захисту та реальними механізмами забезпечення прав військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Таблиця 1

Ключові соціальні гарантії військовослужбовців в Україні

Напрям соціальної гарантії	Нормативна основа	Сутність гарантії	Типові проблемні вузли
Конституційна основа особливого соціального захисту	Конституція України (ч. 5 ст. 17)	Підвищений конституційний стандарт захисту військових і сімей	Розрив між конституційним стандартом і процедурною реалізацією
Рамкові соціальні та правові гарантії	Закон № 2011-XII	Комплексний перелік гарантій (грошові, житлові, медичні, компенсаційні тощо)	Розпорошеність деталізації по підзаконних/відомчих актах; неоднакові практики застосування
Грошове забезпечення	Постанова КМУ № 704	Структура грошового забезпечення: оклади + додаткові щомісячні/одноразові виплати	Варіативність надбавок/премій → потреба критеріїв і прозорого документування

ISSN 3041-1793 Online

Напрям соціальної гарантії	Нормативна основа	Сутність гарантії	Типові проблемні вузли
Додаткові виплати у воєнний час	Постанова КМУ № 168	Спеціальні винагороди/виплати на період воєнного стану	Прогалини щодо окремих категорій/сценаріїв служби, неоднозначність умов нарахування
Житлове забезпечення	Закон № 2011-XII	Надання житла або грошової компенсації в порядку, визначеному КМУ	Черговість/облік, строки, ресурсна залежність, потреба цифрової прозорості
Пенсійне забезпечення після звільнення	Закон № 2262-XII	Спеціальні умови призначення/перерахунку пенсій	Колізії на стику з реформами грошового забезпечення; спорність перерахунків
Компенсації/одноразові допомоги у визначених випадках	Закон № 2011-XII	Компенсаційні механізми та одноразові допомоги (за визначених підстав)	Доказові стандарти, коло отримувачів, процедура/строки, ризик нерівності практик

Таблицю складено авторами на основі аналізу джерел [3-7; 10].

У НАТО на рівні Альянсу простежуються спільні принципи кадрового та соціального забезпечення військовослужбовців, які проявляються у правилах щодо винагороди, надбавок, відпусток, пенсійних механізмів, страхування, охорони праці, медичного забезпечення та duty of care. Це підтверджують, зокрема, NATO Civilian Personnel Regulations, де окремо врегульовано глави про оплату праці, надбавки, відпустки, соціальне страхування та безпеку праці, а також офіційні матеріали НАТО про пакет пільг для персоналу й медичну підтримку як елемент операційної спроможності [16].

Першим базовим принципом є зв'язок соціального забезпечення з професіоналізацією та якістю персоналу. У правилах НАТО добір і призначення персоналу прямо пов'язуються з вимогами до diligence, competence and integrity, а система винагороди та соціального забезпечення функціонує не ізольовано, а як частина загальної кадрової політики. У цьому сенсі соціальні гарантії у підході НАТО є інструментом утримання якісного персоналу, його мотивації та стабільності служби.

Другим принципом є комплексність соціального пакета. Нормативні акти та офіційні роз'яснення НАТО охоплюють не лише заробітну плату, а й усі пенсійні та страхові елементи. Такий підхід демонструє, що соціальний захист у системі НАТО розуміється як багатокомпонентна модель, де матеріальні, сімейні, мобільні та професійні аспекти перебувають у єдиному регуляторному полі.

Третім принципом є охорона здоров'я і безпеки як складова кадрової стійкості. Офіційні документи НАТО у сфері військової медицини

ISSN 3041-1793 Online

визначають, що головним завданням медичних служб є збереження й відновлення здоров'я військових. Окремо підкреслюється, що система військової медичної підтримки має зберігати оперативну спроможність сил держав-членів і партнерів як у місцях постійної дислокації, так і під час розгортання. Це дозволяє зробити висновок, що у логіці НАТО медичне забезпечення розглядається як елемент обороноздатності [16].

Четвертим принципом є стандартизація та координація медичного забезпечення. COMEDS у системі НАТО виконує координаційну роль щодо медичної допомоги військовослужбовцям, їх страхування, медичних протоколів та цифрових баз. Це означає, що навіть за відсутності єдиного соціального кодексу для всіх армій Альянсу існує виразна тенденція до уніфікації процедур, підходів і стандартів у тих сферах, які прямо впливають на безперервність служби, реабілітацію та повернення військовослужбовця до виконання завдань [18].

П'ятим принципом є орієнтація на добробут і після службову реінтеграцію персоналу. У 2024 році НАТО прямо зазначило, що технології мають підтримувати психологічне та соціальне відновлення військовослужбовців, зокрема для полегшення їхньої інтеграції у цивільне життя після служби та запобігання проблемам зі здоров'ям. Сучасна рамка НАТО охоплює не лише чинних військовослужбовців, а і період переходу до статусу ветерана [24]. Отже, соціальні гарантії військовослужбовців країн НАТО перебувають на рівні, здатному забезпечити належне життя особистості з урахуванням потреб соціально-культурного розвитку.

Отже, у системі НАТО доцільно виокремити такі принципи, релевантні для України:

– *кадрова орієнтованість соціальних гарантій* як інструменту утримання та мотивації особового складу;

– *комплексність соціального пакета*, що охоплює матеріальні, медичні, сімейні та реабілітаційні аспекти;

– *пріоритет збереження та відновлення* здоров'я військовослужбовців як умови підтримання їхньої боєздатності;

– *стандартизація медичної підтримки* та уніфікація підходів до лікування й реабілітації;

– *обов'язок держави* щодо належної турботи про військовослужбовців у період служби;

– *системна увага* до післяслужбової соціальної та професійної реінтеграції.

Усі зазначені принципи мають суттєве значення для реформування українського законодавства щодо соціальних гарантій військовослужбовців, однак їх упровадження повинно здійснюватися через національні правові та інституційні механізми.

ISSN 3041-1793 Online

Підхід Європейського Союзу суттєво відрізняється. Якщо НАТО формує переважно безпеково-кадрову рамку, то ЄС виходить із соціально-правової рамки прав людини, соціального захисту, недискримінації, безпеки праці, пенсій, доступу до медичної допомоги та координації національних систем соціального забезпечення. При цьому ЄС не замінює національні системи соціального захисту єдиною європейською системою, підкреслюючи, що кожна держава сама визначає, хто підлягає страхуванню, які виплати надаються і на яких умовах [17].

Фундаментальне значення має ст. 34 Хартії основоположних прав ЄС, за якою Союз визнає і поважає право на соціальні виплати та соціальні послуги, а також право на соціальну й житлову допомогу для забезпечення гідного існування. У поєднанні зі ст. 35 про право на охорону здоров'я це формує правову основу, яка не є спеціально військовою, але поширює на військовослужбовців і ветеранів загальноєвропейські стандарти соціальної держави [15].

Надзвичайно важливою для досліджуваної проблематики є European Pillar of Social Rights, який фіксує, що всі працівники, незалежно від типу й тривалості трудових відносин, мають право на належний рівень соціального захисту. Окремо визначено право на безпечне та належним чином адаптоване робоче середовище, доступне і якісне забезпечення доходу в старості та пенсійне забезпечення, а також підтримку осіб з інвалідністю. Для військовослужбовців та ветеранів це означає, що в європейській правовій логіці соціальні гарантії мають охоплювати безпеку служби, медичну допомогу, довгостроковий пенсійний захист, а у випадку поранення чи інвалідності – спеціальні інклюзивні механізми.

Окрему вагу має координація систем соціального забезпечення в ЄС. Офіційна позиція Єврокомісії полягає в тому, що правила координації не створюють єдиної системи, але гарантують особі захист її соціальних прав при переміщенні між країнами, застосування законодавства лише однієї держави одночасно, принцип рівного ставлення та переносимість окремих прав.

Для військовослужбовців та ветеранів це важливо у контексті транскордонного лікування, реабілітації, сімейних виплат, пенсій і статусу членів сім'ї [17].

Разом із тим треба чітко зафіксувати, у ЄС немає єдиного спеціального acquis про соціальні гарантії саме військовослужбовців і ветеранів, аналогічного окремому загальносоюзному ветеранському кодексу. Соціальне забезпечення лишається переважно у компетенції держав-членів, а Союз задає рамкові стандарти, координує системи та стимулює певні політики. ЄС формує спільний соціальний простір, але конкретний обсяг військових пільг, житлових гарантій, спеціальних компенсацій і ветеранських програм залишається національно визначеним.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас останні документи Європарламенту засвідчують, що в безпековій політиці ЄС дедалі чіткіше проступає увага до набору і утримання персоналу, привабливості військової кар'єри, психічного здоров'я та загального благополуччя військовослужбовців, а також довгострокового догляду і підтримки ветеранів [22]. Показовими є сучасні наукові праці. Т. Семигіної, А. Качмарик і О. Карагодіної, досліджуючи соціальні потреби українських ex-combatants, доводять, що після повернення з війни першочерговими стають соціальна і психологічна підтримка, тоді як державні сервіси часто є фрагментарними або недостатньо доступними [23]. Висновок дослідників кореспондує з європейською рамкою, у якій соціальний захист охоплює не лише виплату коштів, а й доступ до сервісів, підтримку родини, інтеграцію на ринку праці та довгострокове збереження людської гідності.

Таблиця 2

Порівняння підходів НАТО та Європейського Союзу щодо правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців

Критерій порівняння	Підхід НАТО	Підхід Європейського Союзу	Висновок
Нормативна природа регулювання	Відсутній єдиний соціальний кодекс для армій держав-членів; на рівні Альянсу діють принципи та регламенти щодо персоналу	Відсутній спеціальний військовий acquis; соціальне забезпечення регулюється через загальноєвропейські стандарти соціальних прав та координацію національних систем	НАТО формує безпеково-кадрову рамку; ЄС – соціально-правову рамку прав людини
Фокус соціальних гарантій	Орієнтація на кадрову стійкість, професіоналізацію, мотивацію та утримання якісного персоналу	Орієнтація на забезпечення належного рівня соціального захисту для військових, через принципи рівності, гідності та недискримінації	У НАТО соціальні гарантії – інструмент обороноздатності; у ЄС – складова соціальної держави
Зміст соціального пакета	Комплексна модель: грошове забезпечення, надбавки, пенсійні та страхові елементи, відпустки, медичне забезпечення, підтримка сім'ї	Право на соціальні виплати і послуги, безпечне та адаптоване робоче середовище, медичну допомогу, пенсійне забезпечення, підтримку осіб з інвалідністю	Визнають комплексність гарантій, але НАТО деталізує їх через кадрову політику, а ЄС – через загальні соціальні стандарти

ISSN 3041-1793 Online

Критерій порівняння	Підхід НАТО	Підхід Європейського Союзу	Висновок
Медичне забезпечення	Розглядається як елемент обороноздатності; стандартизація і координація через спеціальні органи; відновлення здоров'я як умова боєздатності	Право на доступну та якісну медичну допомогу; соціальний захист осіб з інвалідністю; координація транскордонного лікування	У НАТО – медична підтримка інтегрована в систему безпеки; у ЄС – складова соціального права та охорони здоров'я
Реінтеграція та ветеранська політика	Увага до психологічного та соціального відновлення, підтримка переходу до цивільного життя	Акцент на довгостроковому догляді, психічному здоров'ї, інтеграції на ринку праці, захисті людської гідності	ЄС розвиває сервісно-реінтеграційний підхід; НАТО – функціонально-кадровий
Координація систем	Уніфікація процедур і стандартів у межах Альянсу (особливо медичних) без втручання в національні системи соціального захисту	Координація національних систем соціального забезпечення при збереженні їх автономії; принцип рівного ставлення і переносимості прав	Обидві моделі не створюють єдину наднаціональну систему, але задають стандарти та принципи взаємодії
Стратегічна мета	Підтримання оперативної спроможності та кадрової стабільності	Забезпечення гідного рівня життя, соціальної інтеграції та рівного доступу до прав	НАТО – оборонна ефективність; ЄС – соціальна справедливість і права людини

Авторська розробка.

Порівняльний аналіз засвідчує, що підходи НАТО та Європейського Союзу до правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців мають різну інституційну логіку, але спільну людиноцентричну спрямованість. НАТО розглядає соціальні гарантії насамперед як інструмент забезпечення кадрової стійкості, боєздатності та професіоналізації особового складу, інтегруючи медичну та соціальну підтримку у систему оборонного планування. Європейський Союз, своєю чергою, формує рамку соціальних прав, де військовослужбовці та ветерани охоплюються загальними принципами належного соціального захисту, безпеки праці, медичної допомоги та довгострокового пенсійного забезпечення. Для України це означає, що адаптація законодавства має поєднувати обидві логіки: з одного боку – кадрово-оборонну ефективність і стандартизованість процедур (НАТО), з іншого – гарантування гідності, рівності та соціальної інтеграції військовослужбовців і ветеранів (ЄС).

Системний аналіз чинного правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців в Україні дозволяє сформулювати комплексні напрями

ISSN 3041-1793 Online
адаптації національного законодавства до стандартів НАТО та Європейського Союзу. Першочерговим завданням є структурне впорядкування та узгодження нормативно-правової бази. Багаторівнева модель є типовою для публічно-правових режимів служби, однак саме вона породжує колізії на стику понять “вислуга”, “грошове забезпечення”, “перерахунок пенсії”, “участь у бойових діях” тощо. Гармонізація повинна включати:

– уніфікацію понятійного апарату;

– запровадження єдиного процедурного стандарту реалізації соціальних гарантій;

– кодифікаційне впорядкування підзаконних актів;

– закріплення стабілізаційних норм для запобігання різким змінам правового режиму.

Такий підхід відповідає європейському принципу ефективності прав та логіці НАТО щодо стандартизованого управління персоналом.

Соціальний захист функціонує в межах трьох контурів: нормативного, інституційного та ресурсного. Саме ресурсний та управлінський компонент залишається найбільш уразливим. Залежність від бюджетних обмежень, варіативність надбавок, нестабільність додаткових виплат у період воєнного стану та проблеми адміністрування житлових і компенсаційних програм вимагають переходу до:

– портфельного бюджетування соціальних гарантій;

– цифровізації обліку та взаємодії реєстрів;

– стандартизації медичних та реабілітаційних маршрутів;

– впровадження індикаторів оцінки ефективності соціальних програм.

У практиці НАТО медичне забезпечення прямо пов’язується з підтриманням боєздатності, а у європейській – з правом на належний соціальний захист і безпечне робоче середовище.

Отже, інституційна модернізація в Україні повинна поєднати оборонну ефективність і соціальну сервісність.

Проблеми доказових стандартів, кола отримувачів компенсацій, неоднозначності застосування постанови № 168 та пенсійних перерахунків демонструють необхідність посилення гарантій процесуального характеру. Пріоритетними напрямами є:

– запровадження чітких адміністративних процедур і строків розгляду справ;

– уніфікація стандартів доказування для одноразових допомог і компенсацій;

– створення ефективного механізму адміністративного та судового оскарження;

– правова підтримка членів сімей військовослужбовців, особливо у випадках загибелі чи інвалідності.

ISSN 3041-1793 Online

Європейська модель соціальних прав і практика захисту вразливих груп свідчать, що ефективність гарантії визначається не лише її розміром, а й доступністю та процедурною захищеністю.

Також стратегічною метою адаптації є перехід від переважно компенсаційно-пільгової моделі до інтегрованої сервісно-реінтеграційної моделі соціального забезпечення. Системна трансформація має передбачати:

– інтеграцію медичних, психологічних та реабілітаційних сервісів у єдиний ланцюг підтримки;

– розширення програм післяслужбової соціальної та професійної реінтеграції;

– підтримку психічного здоров'я та добробуту військовослужбовців;

– цифрову сумісність систем соціального забезпечення з європейськими підходами координації.

Така трансформація відповідає як принципу кадрової стійкості НАТО, так і європейській рамці соціальних прав, орієнтованій на гідність та інтеграцію особи.

Таблиця 3

Стратегічні напрями адаптації законодавства України до стандартів НАТО та ЄС

Напрям адаптації	Ключовий зміст змін	Відповідність стандартам НАТО	Відповідність підходам ЄС	Очікуваний ефект
Гармонізація нормативної бази	Уніфікація термінів, процедур, стабілізаційні норми	Стандартизація управління персоналом	Принцип ефективності соціальних прав	Передбачуваність і правова визначеність
Інституційно-фінансова модернізація	Портфельне бюджетування, цифровізація, індикатори ефективності	Підтримання кадрової стійкості та боєздатності	Належний рівень соціального захисту	Стійкість системи та прозорість
Посилення процесуальних гарантій	Чіткі строки, доказові стандарти, механізми оскарження	Належне адміністрування	Рівність і недискримінація	Реальна захищеність прав
Сервісно-реінтеграційна трансформація	Реабілітація, психічне здоров'я, підтримка ветеранів	Турбота про персонал і післяслужбовий перехід	Соціальна інтеграція та гідність	Довгострокова соціальна стабільність

Авторська розробка.

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця показує, що українська модель соціальних гарантій військовослужбовців має розвинену нормативну основу, однак потребує системної модернізації механізмів реалізації. Адаптація до стандартів НАТО та ЄС повинна ґрунтуватися на поєднанні двох логік: кадрово-оборонної, що розглядає соціальні гарантії як інструмент підтримання боєздатності, професіоналізації та стійкості персоналу; європейської – соціально-правової, що орієнтована на гідність, рівність, доступність соціальних послуг та довгострокову інтеграцію особи. Стратегічний вектор трансформації полягає у переході від декларативної моделі гарантій до моделі ефективних, стандартизованих і сервісно орієнтованих механізмів, які забезпечують реальну підтримку військовослужбовця та його сім'ї як під час служби, так і після її завершення.

Висновки та пропозиції. Проведене дослідження засвідчує, що правове регулювання соціальних гарантій військовослужбовців в Україні має розвинену нормативну основу та конституційне підґрунтя особливого соціального захисту, однак характеризується фрагментарністю, колізійністю та нестабільністю процедур реалізації.

Соціальні гарантії доцільно розглядати як міжгалузевий інститут і структурний елемент спеціального правового статусу військовослужбовця, що виконує компенсаторну, мотиваційну та кадрово-стабілізаційну функції в секторі безпеки й оборони.

Встановлено, що якість системи визначається не лише обсягом проголошених прав, а насамперед ефективністю механізмів їх реалізації, фінансовою передбачуваністю та процедурною визначеністю.

Порівняльний аналіз підходів НАТО та Європейського Союзу дозволяє констатувати необхідність поєднання двох взаємодоповнювальних логік адаптації: кадрово-оборонної, орієнтованої на підтримання боєздатності, професіоналізації та стійкості персоналу, і соціально-правової, спрямованої на забезпечення гідності, рівності та довгострокової інтеграції військовослужбовців і ветеранів.

З огляду на це пропонується здійснити системну гармонізацію нормативної бази із уніфікацією понятійного апарату та процедур, посилити інституційні й фінансові механізми реалізації гарантій шляхом цифровізації та стандартизації адміністративних процесів, забезпечити чіткі процесуальні гарантії захисту прав військовослужбовців і членів їхніх сімей, а також трансформувати модель соціального забезпечення у сервісно-реінтеграційну, що охоплює медичну, психологічну та професійну підтримку після завершення служби.

Реалізація зазначених пропозицій сприятиме приведенню національного законодавства у відповідність до стандартів НАТО та ЄС і водночас зміцнить соціальну та кадрову стійкість сектору безпеки й оборони України.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Кварацхелія М. Л. Захист прав військовослужбовців в Україні в умовах війни: магістерська робота. Київ, 2023. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e6187b0-1d23-4ac6-b7cb-01bcbb95b5b3/content

2. Нормативно-правова база з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Міністерство оборони України. Київ, 2026. URL: https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/soczialnij-zahist-vijskovosluzhbovcziv

3. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168.— URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/168-2022-%D0%BF#Text

4. Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 р. № 704. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/704-2017-%D0%BF

5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2469-19#Text

6. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text

7. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

8. Рішення у справі № 640/13029/22 (№ Пз/990/10/22) від 06.02.2024 р. Верховний Суд України. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/zrazkova-sprava/zs_ 990_10_22_2024_02_06

9. Русаль Л. М. Окремі аспекти соціально-правового захисту військовослужбовців в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 4, ч. 1. С. 482–486.

10. Стаття 17. Захист суверенітету і територіальної цілісності України. Конституція України. URL: https://constitution.in.ua/articles/17

11. Стаття 17: Визначення соціального захисту військовослужбовців та працівників правоохоронних органів. Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/storinka/17

12. Теремецький В. І., Кельбя С. Г. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2024. Вип. 16. С. 253–259.

13. Хортюк Н. В. Поняття та значення соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством України. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 31. С. 13-19. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/5c4dd162-c9e2-4d4d-8244-5449e9976165

14. Шевердіна В. Правова основа соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей за законодавством України: сучасний стан. *Право та інноваційне суспільство*. 2024. № 1 (22). С. 32-38.

15. Article 34 – Social security and social assistance: EU Charter of Fundamental Rights. FRA. URL: https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/34-social-security-and-social-assistance

16. Civilian Personnel Regulations: basic documents. North Atlantic Treaty Organization. April 2005 (with amendments up to Dec. 2025). 380 p. URL: https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/Administrative-Tribunal/basic-documents/RegPers_55_full_en.pdf

ISSN 3041-1793 Online

17. EU social security coordination. Employment, Social Affairs and Inclusion. European Commission. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/moving-working-europe/eu-social-security-coordination_en

18. Military medical support: NATO – Operations and Missions. NATO. URL: https://www.nato.int/en/what-we-do/operations-and-missions/military-medical-support

19. NATO approaches, practices, principles and standards in the security and defence sector of Ukraine: Key achievements as of September 2022. Cabinet of Ministers of Ukraine. Kyiv, 2022. 48 p. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/2022/09.2022/broshura_EN.pdf

20. Questionnaire. Information requested by the European Commission to the Government of Ukraine for the preparation of the Opinion on the application of Ukraine for membership of the European Union. Part II (Answering of Ukraine's EU candidate status questionnaire). Kyiv, 2022. 238 pp. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/questionnaire_part_ii_ukraine_0.pdf

21. Regulation (EC) No 883/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004. Official Journal of the European Union L 166, 30.04.2004. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A02004R0883-20140101

22. Report on the implementation of the common security and defence policy – annual report 2024. Plenary sitting of the European Parliament 10 Feb. 2025. 57 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2025-0011_EN.pdf

23. Semigina T., Kachmaryk A., Karagodina O. Analysing Social Needs of the Ukrainian Ex-Combatants: Looking on the Lived Experience. Path of Science: International Electronic Scientific Journal. 2021. Vol. 7, No 6. P. 3001–3011

24. Summary of NATO's Biotechnology and Human Enhancement Technologies Strategy. NATO official texts 12 Apr. 2024. URL: https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/04/12/summary-of-natos-biotechnology-and-human-enhancement-technologies-strategy

References:

1. Kvaratskheliia, M. L. Zakhyst prav viiskovosluzhbovtsiv v Ukraini v umovakh viiny [Protection of the Rights of Servicemen in Ukraine under Martial Law Conditions]. Mahisterska robota. Kyiv, 2023. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e6187b0-1d23-4ac6-b7cb-01bcbb95b5b3/content [in Ukrainian].

2. Normatyvno-pravova baza z pytan sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simei [Regulatory Framework on Social Protection of Servicemen and Their Family Members]. Ministerstvo oborony Ukrainy. Kyiv, 2026. URL: https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/soczialnij-zahist-vijskovosluzhbovcziv [in Ukrainian].

3. Pytannia deiakykh vyplat viiskovosluzhbovtsiam, osobam riadovoho i nachalnytskoho skladu, politseiskym ta yikh simeiam pid chas dii voiennoho stanu [Issues of Certain Payments to Servicemen, Rank-and-File and Command Staff, Police Officers and Their Families during Martial Law]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.02.2022 No. 168. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/168-2022-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

4. Pro hroshove zabezpechennia viiskovosluzhbovtsiv, osib riadovoho i nachalnytskoho skladu ta deiakykh inshykh osib [On Monetary Support of Servicemen, Rank-and-File and Command Staff, and Certain Other Persons]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 serpnia 2017 r. No. 704. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/704-2017-%D0%BF [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

5. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On National Security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 No. 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2469-19#Text [in Ukrainian].

6. Pro pensiine zabezpechennia osib, zvilnenykh z viiskovoi sluzhby, ta deiakykh inshykh osib [On Pension Provision for Persons Discharged from Military Service and Certain Other Persons]: Zakon Ukrainy vid 09.04.1992 No. 2262-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text [in Ukrainian].

7. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simei [On Social and Legal Protection of Servicemen and Their Family Members]: Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 No. 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text [in Ukrainian].

8. Rishennia u spravi No. 640/13029/22 (No. Pz/990/10/22) vid 06.02.2024 r. [Decision in Case No. 640/13029/22 (No. Pz/990/10/22) of 06 February 2024]. Verkhovnyi Sud Ukrainy. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/zrazkova-sprava/zs_990_10_22_2024_02_06 [in Ukrainian].

9. Rusal, L. M. Okremi aspekty sotsialno-pravovoho zakhystu viiskovosluzhbovtsiv v Ukraini [Certain Aspects of Social and Legal Protection of Servicemen in Ukraine]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo. 2025. Issue 4, Part 1. P. 482–486 [in Ukrainian].

10. Stattya 17. Zakhyst suverenitetu i terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy [Article 17. Protection of Sovereignty and Territorial Integrity of Ukraine]. Konstytutsiia Ukrainy. URL: https://constitution.in.ua/articles/17 [in Ukrainian].

11. Stattya 17: Vyznachennia sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtsiv ta pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Article 17: Definition of Social Protection of Servicemen and Law Enforcement Officers]. Konstytutsiinyi Sud Ukrainy. URL: https://ccu.gov.ua/storinka/17 [in Ukrainian].

12. Teremetskyi, V. I., & Kelbia, S. H. Administratyvno-pravove rehuliuvannia sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtsiv v Ukraini [Administrative and Legal Regulation of Social Protection of Servicemen in Ukraine]. Naukovi zapysky. Seriia: Pravo. 2024. Issue 16. P. 253–259 [in Ukrainian].

13. Khortiuk, N. V. Poniattia ta znachennia sotsialnykh harantii viiskovosluzhbovtsiv za trudovym zakonodavstvom Ukrainy [Concept and Significance of Social Guarantees of Servicemen under Labour Legislation of Ukraine]. Yurydychnyi biuleten. 2023. Issue 31. P. 13–19. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/5c4dd162-c9e2-4d4d-8244-5449e9976165 [in Ukrainian].

14. Sheverdina, V. Pravova osnova sotsialnoho zabezpechennia viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simei za zakonodavstvom Ukrainy: suchasnyi stan [Legal Basis of Social Security of Servicemen and Their Family Members under the Legislation of Ukraine: Current State]. Pravo ta innovatsiine suspilstvo. 2024. No. 1 (22). P. 32–38 [in Ukrainian].

15. Article 34 – Social security and social assistance: EU Charter of Fundamental Rights. FRA. URL: https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/34-social-security-and-social-assistance

16. Civilian Personnel Regulations: basic documents. North Atlantic Treaty Organization. April 2005 (with amendments up to Dec. 2025). 380 p. URL: https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/Administrative-Tribunal/basic-documents/RegPers_55_full_en.pdf

17. EU social security coordination. Employment, Social Affairs and Inclusion. European Commission. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/moving-working-europe/eu-social-security-coordination_en

18. Military medical support: NATO – Operations and Missions. NATO. URL: https://www.nato.int/en/what-we-do/operations-and-missions/military-medical-support

ISSN 3041-1793 Online

19. NATO approaches, practices, principles and standards in the security and defence sector of Ukraine: Key achievements as of September 2022. Cabinet of Ministers of Ukraine. Kyiv, 2022. 48 p. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/2022/09.2022/broshura_EN.pdf

20. Questionnaire. Information requested by the European Commission to the Government of Ukraine for the preparation of the Opinion on the application of Ukraine for membership of the European Union. Part II (Answering of Ukraine's EU candidate status questionnaire). Kyiv, 2022. 238 pp. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/questionnaire_part_ii_ukraine_0.pdf

21. Regulation (EC) No 883/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004. Official Journal of the European Union L 166, 30.04.2004. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A02004R0883-20140101

22. Report on the implementation of the common security and defence policy – annual report 2024. Plenary sitting of the European Parliament 10 Feb. 2025. 57 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2025-0011_EN.pdf

23. Semigina T., Kachmaryk A., Karagodina O. Analysing Social Needs of the Ukrainian Ex-Combatants: Looking on the Lived Experience. Path of Science: International Electronic Scientific Journal. 2021. Vol. 7, No 6. P. 3001–3011

24. Summary of NATO's Biotechnology and Human Enhancement Technologies Strategy. NATO official texts 12 Apr. 2024. URL: https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/04/12/summary-of-natos-biotechnology-and-human-enhancement-technologies-strategy

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.03.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.018:343.352.1:172.2

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-49-68

Акімов Олександр Олексійович доктор наук з державного управління, професор, Заслужений економіст України, Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9557-2276

Шикула Ростислав Ростиславович викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін факультету радіаційного, хімічного, біологічного захисту та екологічної безпеки Військового інституту танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», кандидат педагогічних наук, доцент, https://orcid.org/0000-0003-0609-0660

Акімова Людмила Миколаївна доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, професор кафедри трудових ресурсів і підприємництва, Національний університет водного господарства та природокористування, м.Рівне, https://orcid.org/0000-0002-2747-2775

Калітник Максим Сергійович Науковий центр проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України, м. Київ, полковник, https://orcid.org/0000-0002-7897-9138

ПРЕВЕНЦІЯ КОРУПЦІЇ ЧЕРЕЗ КУЛЬТУРУ ДОБРОЧЕСНОСТІ: ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПОСТКОНФЛІКТНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз теоретико-методологічних засад превенції корупції у військових інституціях через формування культури доброчесності як ключового внутрішньоінституційного регулятора поведінки. Проаналізовано сучасні наукові підходи до трактування корупції як багаторівневого соціально-інституційного явища, що формується під впливом як формальних норм, так і неформальних практик взаємодії, а також уточнено зміст категорії “культура доброчесності” як інтегрованої системи цінностей, норм, мотивацій і управлінських механізмів. Узагальнено міжнародний досвід реформування військових інституцій у постконфліктних державах (Грузія, Польща, країни Балтії), що дозволило виявити ключові закономірності ефективної антикорупційної трансформації, зокрема значення

ISSN 3041-1793 Online
кадрового оновлення, інституціоналізації внутрішнього контролю, розвитку професійної етики та впровадження цифрових інструментів прозорості. Обґрунтовано, що ефективність превенції корупції у секторі безпеки визначається не лише якістю нормативно-правового регулювання, а передусім рівнем інтеграції доброчесності у всі управлінські процеси, включаючи кадрову політику, систему прийняття рішень, управління ресурсами та освітню підготовку персоналу. Доведено, що поєднання інституційного та поведінкового підходів забезпечує формування стійких антикорупційних практик, тоді як домінування виключно контрольних механізмів не забезпечує довгострокового ефекту. Встановлено, що в умовах воєнного стану особливого значення набувають внутрішні механізми доброчесності, які компенсують обмеженість зовнішнього контролю, зокрема системи комплаєнсу, етичного регулювання та професійної відповідальності. У статті запропоновано інтегровану модель формування культури доброчесності у військових інституціях України, яка поєднує нормативно-інституційний, кадрово-етичний, організаційно-контрольний, освітньо-поведінковий та цифрово-процедурний компоненти та спрямована на системну трансформацію інституційної поведінки.

Обґрунтовано доцільність впровадження ціннісно орієнтованої кадрової політики, інтеграції критеріїв доброчесності у систему оцінювання діяльності, розвитку етичного лідерства, а також розширення використання цифрових інструментів моніторингу та контролю.

Ключові слова: превенція корупції, культура доброчесності, військові інституції, сектор безпеки держави, кадрова реформа, військова служба, антикорупційна культура.

Akimov Oleksandr Oleksiyovych Doctor of Sciences (Public Administration), Professor, Honored Economist of Ukraine, Professor, Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9557-2276

Shykula Rostyslav Rostyslavovych candidate of pedagogical sciences, associate professor, lecturer at the Department of Tactical and Special Disciplines, Faculty of Radiation, Chemical, Biological Protection and Environmental Safety, Military Institute of Armored Forces of National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-0609-0660

Akimova Liudmyla Mykolaivna Doctor of Science in Public Administration, PhD (Economics), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Professor of the Department of Human Resources and Entrepreneurship, The National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, https://orcid.org/0000-0002-2747-2775

Національні інтереси України
4(21)
2026
ISSN 3041-1793 Online

Kalitnyk Maksym Serhiyovych Building Integrity Training and Education Center, National Defence University of Ukraine, Colonel, https://orcid.org/0000-0002-7897-9138

PREVENTING CORRUPTION THROUGH A CULTURE OF INTEGRITY: THE EXPERIENCE OF REFORMING MILITARY INSTITUTIONS IN POST-CONFLICT SOCIETIES

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the theoretical and methodological foundations of corruption prevention in military institutions through the development of a culture of integrity as a key intra-institutional regulator of behavior. Contemporary scholarly approaches to understanding corruption as a multi-level socio-institutional phenomenon shaped by both formal norms and informal interaction practices are examined, and the concept of "culture of integrity" is уточнений as an integrated system of values, norms, motivations, and managerial mechanisms. The international experience of reforming military institutions in post-conflict states (Georgia, Poland, and the Baltic countries) is generalized, which made it possible to identify key patterns of effective anti-corruption transformation, including the importance of human resource renewal, institutionalization of internal control, development of professional ethics, and implementation of digital transparency tools. It is substantiated that the effectiveness of corruption prevention in the security sector is determined not only by the quality of legal and regulatory frameworks but primarily by the level of integration of integrity into all managerial processes, including human resource policy, decision-making systems, resource management, and personnel training. It is proven that the combination of institutional and behavioral approaches ensures the formation of sustainable anti-corruption practices, whereas reliance solely on control mechanisms does not provide a long-term effect. It is established that under conditions of martial law, particular importance is attached to internal integrity mechanisms that compensate for the limitations of external oversight, including compliance systems, ethical regulation, and professional accountability. The article proposes an integrated model for the development of a culture of integrity in Ukrainian military institutions, which combines normative-institutional, organizational-control, educational-behavioral, and digital-procedural components and is aimed at the systemic transformation of institutional behavior. The feasibility of implementing value-oriented human resource policy, integrating integrity criteria into performance evaluation systems, strengthening ethical leadership, and expanding the use of digital monitoring and control tools is substantiated.

Keywords: corruption prevention, culture of integrity, military institutions, state security sector, human resource reform, military service, anti-corruption culture.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. В умовах збройного конфлікту та постконфліктної трансформації держави особливої актуальності набуває проблема протидії корупції у військових інституціях як ключовому елементі сектору безпеки і оборони. Традиційні підходи, що ґрунтуються переважно на зовнішньому контролі та каральних механізмах, демонструють обмежену ефективність у подоланні системних проявів корупції, оскільки не забезпечують формування стійких внутрішньоінституційних норм поведінки. Водночас міжнародний досвід держав, які пройшли етапи постконфліктного відновлення, свідчить про зростання ролі культури доброчесності як інтегрованого інструменту управління персоналом, що поєднує ціннісні орієнтири, мотиваційні механізми та систему відповідальності. Незважаючи на наявність окремих досліджень у даній сфері, питання адаптації успішних зарубіжних практик формування антикорупційної культури у військових структурах до умов України залишається недостатньо розробленим, що зумовлює потребу в комплексному науковому аналізі та виробленні відповідних рекомендацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що сучасні підходи до превенції корупції у секторі безпеки дедалі більше зміщуються від домінування каральних і контрольних механізмів до формування культури доброчесності як внутрішнього інституційного регулятора. В. Вакулюк (2022) [1] акцентує увагу на системному характері антикорупційної політики. О. Ганжа (2024) [2] розглядає корупцію у секторі оборони як загрозу національній безпеці. Н. Глущенко (2025) [3] наголошує на важливості адаптації антикорупційної політики до національного контексту. У звітах OECD щодо реформ у Грузії (2022) [4] підкреслюється роль кадрового оновлення та демонтажу корупційних мереж як передумови швидких змін. Праці DCAF [5] і матеріали НАТО [6; 7; 9] обґрунтовують концепцію integrity-based governance, у межах якої доброчесність інтегрується у всі процеси управління оборонним сектором, включаючи кадрову політику, освіту та систему контролю. А. Шнабель і Г. Борн [15] наголошують, що ефективність реформ сектору безпеки залежить від балансу між військовою спроможністю, підзвітністю та правовою інституціоналізацією. П. Мансур і В. Мюррей (2019) [12] доводять, що культура військових організацій є визначальним фактором їх ефективності та здатності до трансформації. А. Скрабач (2023) [17] підкреслює значення кодексів честі як інструменту формування належної поведінки військовослужбовців. Водночас І. Шопіна та ін. (2022) [16] акцентують на важливості формування нетерпимості до корупції на етапі підготовки до військової служби. В. Еспіноса та А. Піно (2024) [8] розглядають е-урядування в Естонії як ефективний механізм підвищення прозорості та підзвітності, тоді як OECD (2023) [14] підкреслює значення загальнодержавних стратегій доброчесності, зокрема у країнах

ISSN 3041-1793 Online

Балтії. Transparency International [19; 20] демонструє роль інституціоналізованого внутрішнього контролю та оцінки ризиків у забезпеченні низького рівня корупції в оборонному секторі. І. Вільяміль, Й. Кертес та Й. Вакс (2022) [21] розглядають корупцію як мережеву взаємодію, що підкреслює важливість поведінкових і культурних факторів. Водночас О. Ковальчук та ін. (2026) [10] акцентують на ролі інституційних рамок і технологічних інструментів у зниженні ризиків.

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить про поступовий перехід від вузького розуміння антикорупційної політики як системи контролю до комплексного підходу, в якому ключову роль відіграє культура доброчесності, інтегрована у всі рівні функціонування військових інституцій.

Метою статті є узагальнення міжнародного досвіду формування культури доброчесності у військових інституціях держав, що перебувають у постконфліктному стані, визначення ключових інструментів та умов ефективної протидії корупції через внутрішньоінституційні механізми, а також обґрунтування можливостей адаптації відповідних практик до українського контексту з урахуванням специфіки функціонування сектору безпеки і оборони.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує положення публічного управління, безпекових студій та антикорупційної теорії. Використано системний метод для аналізу культури доброчесності як цілісного інституційного явища, структурно-функціональний – для визначення її складових і механізмів впливу у військових інституціях, а також порівняльний метод для узагальнення міжнародного досвіду та виявлення можливостей його адаптації до умов України. Застосовано методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції для узагальнення наукових підходів і формування авторської моделі, а елементи інституційного та поведінкового підходів використано для обґрунтування механізмів превенції корупції через культуру доброчесності.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій літературі корупція розглядається як складне багаторівневе явище, що охоплює як індивідуальні, так і інституційні практики зловживання владою з метою отримання приватної вигоди. І. Вільяміль, Й. Кертес та Й. Вакс трактують корупцію як колективну дію, що формується у мережах взаємодії між акторами та інституціями [21]. Повністю погоджуємось із позицією дослідників, оскільки саме у військових структурах корупція часто має мережевий характер (наприклад, у системах закупівель, кадрових рішень, логістики).

Поняття “культура доброчесності” у сучасних дослідженнях пов’язується із сукупністю цінностей, норм та моделей поведінки, які формують внутрішню готовність суб’єктів дотримуватись етичних стандартів. Як підкреслюють П. Мансур та В. Мюррей, саме культура є визначальним

ISSN 3041-1793 Online
фактором ефективності військових інституцій та їх спроможності до трансформації [12]. Погоджуємось, і вважаємо, що культура доброчесності у військовому середовищі повинна розглядатися як елемент бойової спроможності.

Антикорупційна культура, у свою чергу, є прикладною формою культури доброчесності, що включає конкретні інституційні механізми, поведінкові практики та нормативні регулятори, спрямовані на запобігання корупції. На наш погляд, ключовою її характеристикою є інтегрованість, оскільки антикорупційна культура поєднує правові, організаційні та ціннісні компоненти в єдину систему.

Доцільно виділити два ключові підходи до формування доброчесності – інституційний та поведінковий. Інституційний підхід акцентує увагу на ролі формальних правил, законодавства та організаційних структур у мінімізації корупційних ризиків. Зокрема, О. Ковальчук, Р. Шевчук та інші, досліджуючи антикорупційні системи, підкреслюють значення якості правових та інституційних рамок для ефективності боротьби з корупцією [10]. Частково погоджуємось із даним підходом, однак вважаємо, що його ефективність обмежується у випадках, коли формальні норми не підкріплені внутрішніми ціннісними орієнтирами персоналу.

Поведінковий підхід, навпаки, зосереджується на мотиваціях, цінностях та неформальних нормах поведінки. У межах такого підходу І. Вільяміль, Й. Кертес та Й. Вакс розглядають корупцію як результат соціальних практик і взаємодій, що відтворюються у колективі [21]. Вважаємо, що поведінковий підхід є критично важливим для військових інституцій, де значну роль відіграють неформальні ієрархії, традиції та корпоративна культура.

Узагальнюючи, зазначимо, що ефективна антикорупційна політика у військовому секторі повинна поєднувати обидва підходи, оскільки формування чітких інституційних правил має доповнюватися розвитком культури доброчесності як внутрішнього регулятора поведінки.

Варто зазначити, що традиційні антикорупційні стратегії базуються на механізмах зовнішнього контролю, зокрема аудиті, нагляді та санкціях. Однак зовнішній контроль має обмежену ефективність у військових структурах через специфіку їх функціонування (закритість, ієрархічність, обмежений доступ до інформації). Саме тому ключового значення набувають внутрішньоінституційні механізми, такі як:

– етичні кодекси та стандарти поведінки;
– внутрішні системи комплаєнсу;
– механізми саморегуляції та відповідальності.

Варто підкреслити, що організаційна культура є одним із ключових чинників ефективності військових інституцій, оскільки формує стратегічні рішення та управлінські практики [12].

ISSN 3041-1793 Online

У військовому середовищі організаційна культура має особливо глибоке значення, оскільки вона визначає рівень дисципліни, довіри та відповідальності.

Цінності доброчесності (чесність, підзвітність, відповідальність) повинні бути інтегровані у всі рівні управління – від стратегічного до тактичного. Водночас, як показує досвід постконфліктних держав, формування таких цінностей потребує комплексного підходу, що включає:

– реформування кадрової політики;
– підвищення рівня матеріального забезпечення персоналу;
– створення прозорих процедур управління.

Зокрема, ключовими чинниками зниження корупції постають політична воля, кадрове оновлення та підвищення заробітних плат, що зменшує стимули до корупційної поведінки, а економічні стимули є важливим елементом формування культури доброчесності. Отже, культура доброчесності у військових інституціях є результатом поєднання ціннісних орієнтирів, інституційних механізмів та поведінкових практик. Її формування виступає ключовою умовою підвищення ефективності сектору безпеки в умовах постконфліктної трансформації.

Таким чином, корупція у секторі безпеки є системним явищем, подолання якого потребує переходу від переважно зовнішніх контрольних механізмів до формування внутрішньоінституційної культури доброчесності. Поєднання інституційного та поведінкового підходів, а також інтеграція етичних цінностей у систему військового управління створюють передумови для сталого зниження корупційних ризиків. Це підтверджує доцільність орієнтації реформ військових інституцій на формування культури доброчесності як ключового елементу антикорупційної політики.

Аналізуючи загальні закономірності реформування військових інституцій у постконфліктних суспільствах, принагідно зазначити, що стійкість реформ залежить не стільки від технічної модернізації армії, скільки від поєднання ефективності, підзвітності, цивільного контролю та правової інституціоналізації. Зокрема, у праці А. Шнабеля і Г. Борна наголошено, що в таких державах реформи часто звужуються до підсилення військової спроможності, тоді як підзвітність, парламентський нагляд, участь громадянського суспільства та належне правове оформлення залишаються другорядними [15]. Автори переконливо показують, що саме такий “частковий” характер реформ є однією з причин їх нестійкості.

Погоджуємось із цим підходом, оскільки для військових інституцій постконфліктних суспільств небезпечним є сценарій, коли модернізується сила, але не модернізуються правила, цінності та механізми відповідальності. Тобто, превенція корупції має бути закладена у логіку інституційної перебудови.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас у документах і аналітиці НАТО щодо Building Integrity послідовно відстоюється теза про взаємозв'язок безпеки, належного врядування і доброчесності. У Reference Curriculum НАТО прямо зазначено, що корупція і безпека є взаємопов'язаними, а зміцнення доброчесності потребує політичної волі, сильного лідерства, довгострокової перспективи та освіти як інструменту формування культури доброчесності [9]. Повністю погоджуємось із таким висновком, оскільки у постконфліктних суспільствах самі лише санкції не формують нову поведінкову норму – її формують навчання, управлінські стандарти, кадрова селекція і дисциплінарна практика. Саме тому найуспішніші кейси демонструють тривале вбудовування доброчесності у професійну соціалізацію військовослужбовця.

Ще однією закономірністю є те, що в перехідних державах реформи успішніші там, де відбувається зміна співвідношення між закритістю військової сфери та демократичною підзвітністю. А. Шнабель та Г. Борн наголошують, що підзвітність неможлива без прозорості, верховенства права та можливостей для автономного громадянського суспільства здійснювати моніторинг безпекових інституцій [15]. Частково погоджуємось, адже у військовій сфері абсолютна відкритість справді неможлива через вимоги секретності, однак саме тому ще більшого значення набувають внутрішні гарантії доброчесності, спеціалізовані антикорупційні підрозділи, захищені канали повідомлення та контроль над кадровими рішеннями. Для постконфліктних держав оптимальною є не модель модель "контрольованої прозорості", сумісної з воєнною специфікою.

Грузія після Революції троянд (2003 рік) стала одним із найчастіше аналізованих прикладів швидкої антикорупційної трансформації, причому найбільш інтенсивна фаза реформ припала на 2004–2012 роки. В цей період відбулося радикальне кадрове оновлення, демонтаж корупційних мереж, реформування поліції та впровадження нових антикорупційних інституційних механізмів. Світовий банк у праці про реформування публічних сервісів у Грузії описує даний процес як поєднання політичної рішучості, демонтажу корупційних практик старої бюрократії, кадрового перезавантаження та створення нових інституційних стимулів. Грузинські реформи включали посилення прозорості та конкурсності в державному секторі, а зниження повсякденної корупції стало можливим завдяки швидкому руйнуванню старих неформальних мереж [18]. Погоджуємось із такою оцінкою експертів, однак вважаємо, що корумповану військово-безпекову організацію неможливо реформувати, не змінюючи одночасно персональний склад, процедури добору і норми внутрішньої поведінки.

Водночас, у дослідженні наголошується, що окремі антикорупційні реформи у Грузії здійснювалися поспіхом, не завжди були належно зрозумілі самими інституціями, а правосуддя та окремі механізми зовнішнього

ISSN 3041-1793 Online

контролю відставали від темпів організаційних змін. Частково погоджуємось із критичними зауваженнями, адже грузинський кейс показує, що кадрове очищення та інституційна централізація можуть швидко знизити видиму корупцію, але без стійкої етичної інфраструктури, процедур оскарження та зовнішнього нагляду виникає ризик заміни "дрібної корупції" на менш помітні форми концентрації влади. Зокрема, у дослідженні поліцейської реформи доведено, що частка тих, хто вважав поліцію корумпованою, знизилась з 80% у 2000 р. до 24,6% у 2006 році, а довіра до патрульної поліції сягала 81% [18] Також Government Defence Integrity Index 2020 року свідчить про те, що Грузія отримала 60/100, тобто було виявлено середній рівень ризику корупції в оборонному секторі [20].

Найбільш цінним у грузинському досвіді є поєднання швидкого відсікання корумпованих ланок, створення нових процедур управління ризиками та підвищення символічної ціни недоброчесної поведінки. Для військових структур це означає перехід від лояльності до неформальних мереж до лояльності професійному стандарту служби.

Польський досвід корисний тим, що антикорупційна та етична інфраструктура у військовому секторі країни формувалася через постсоціалістичну трансформацію, інституційне наближення до НАТО та професіоналізацію армії. За оцінкою Government Defence Integrity Index, Польща у 2015 році належала до групи низького ризику корупції у сфері оборони та безпеки, а серед сильних сторін було відзначено внутрішнє антикорупційне бюро Міноборони, моніторинг ризиків, лінії повідомлень про корупцію та контроль конфіденційних закупівель [19]. Погоджуємось із тим, що саме інституціоналізація внутрішнього контролю є польською сильною стороною. Проте не менш важливо, що дані механізми були включені в ширшу рамку військової професіоналізації та дисциплінарної культури.

На рівні ціннісної регуляції польська модель спирається на Кодекс честі професійного військовослужбовця Війська Польського. А. Скрабач, аналізуючи військову службу, підкреслює, що службові обов'язки, честь, гідність і професійний обов'язок виконують управлінську функцію, оскільки структурують належну модель поведінки військовослужбовця [17]. Автор також наголошує на ролі Kodeks Honorowy як орієнтира професійної поведінки. Тобто, у військовому середовищі кодекс є ефективним тоді, коли пов'язаний із системою підготовки, просування, оцінювання та дисциплінарної практики. Тому польський кейс цінний тим, що етика служби вбудована в професійний статус військового.

Країни Балтії демонструють інший тип інституційної логіки: тут формування доброчесності в секторі безпеки тісно пов'язане з цифровізацією державного управління, процедурною прозорістю та загальнонаціональними програмами integrity governance. Особливо показовим є литовський досвід, де

ISSN 3041-1793 Online

Світовий Банк констатує, що Національний порядок денний із запобігання корупції 2022–2033 років поставив доброчесність і прозорість у центр державної політики, спираючись на загальнодержавний та загальносуспільний підходи (whole-of-government, whole-of-society approach) [14]. У такій моделі військові інституції не відокремлюються від загальної архітектури доброчесності держави. Повністю погоджуємось із таким підходом, оскільки стійка антикорупційна культура у військовій сфері формується значно ефективніше, коли вона підкріплена загальнодержавною системою конфлікту інтересів, етичних стандартів та прозорих адміністративних процедур.

Варто зазначити, що Закон Литовської Республіки про організацію системи національної оборони та військову службу прямо вимагає, щоб військовослужбовець дотримувався вимог військового кодексу етики, який затверджується міністром національної оборони за поданням командувача армії [11]. Отже, етичний стандарт має не рекомендаційний, а нормативно інтегрований характер. На нашу думку, якщо кодекс доброчесності існує поза службовим статусом, його вплив обмежений, а якщо ж він юридично вбудований у проходження служби, то починає виконувати функцію внутрішньоінституційного регулятора поведінки. Для України це особливо релевантно в частині поєднання військової дисципліни та етичної відповідальності в єдиному правовому режимі.

Естонія є показовою насамперед як держава, де цифрове врядування створило високий рівень довіри, відстежуваності процедур і адміністративної прозорості. Науковці В. Еспіноса та А. Піно, досліджуючи е-урядування в Естонії підкреслюють, що її модель базується на правилах врядування, які роблять акцент на прозорості, довірі та безпеці, відзначаючи Естонію як країну з добрим публічним доступом до даних про закупівлі через e-procurement systems та ефективним наглядом, інтегрованим із ширшими цифровими ініціативами уряду [8]. Погоджуємось із даним трактуванням лише частково: цифровізація справді суттєво зменшує простір для прихованих зловживань, але стає антикорупційним інструментом лише тоді, коли поєднана з відповідальністю посадових осіб, аудитом, логуванням доступу та санкціями за маніпуляції.

Узагальнюючи розглянуті кейси, доцільно зазначити, що Грузія, Польща і країни Балтії репрезентують різні траєкторії формування антикорупційної культури у військових і безпекових інституціях. Грузинська модель показує силу радикального кадрового й інституційного перезавантаження; польська – ефективність поєднання внутрішнього антикорупційного контролю з військово-професійним ethos; балтійська – переваги інтеграції доброчесності з цифровим урядуванням, нормативною етикою та регулярною оцінкою ризиків.

ISSN 3041-1793 Online

Тобто, стійкі реформи потребують змішаного інструментарію, зокрема політичного лідерства, правового закріплення, освіти, ризик-менеджменту і контролю, формуючи культуру доброчесності.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика інструментів формування культури доброчесності у військових інституціях Грузії, Польщі та країн Балтії

Країна	Ключовий інструмент	Практичний прояв	Сильна сторона для антикорупційної культури	Обмеження
Грузія	кадрове оновлення та інституційне перезаван-таження	швидкий демонтаж старих корупційних мереж, нові процедури управління, політична нетерпимість до корупції	швидке руйнування неформальних патронажних зв'язків	ризик поверхової інституціоналі-зації та відставання механізмів підзвітності
Польща	інтеграція стандартів НАТО, внутрішній антикорруп-ційний контроль, кодекс честі	внутрішнє антикорупційне бюро МО, ризик-моніторинг, канали повідомлень, етичний кодекс професійного військовос-лужбовця	поєднання процедурної та ціннісної регуляції	зони підвищеного ризику зберігаються в операціях і сфері викривачів
Литва	нормативно закріплений етичний режим + загально-державна integrity policy	обов'язок дотримуватися військового кодексу етики; антикорупційна стратегія державного рівня	правова інтеграція етики в статус військовослуж-бовця	залежність від якості імплементації та навчання
Естонія	цифровізація та прозорі процедури	e-governance, e-procurement, простежуваність процедур, цифровий нагляд	скорочення простору для непрозорих рішень, підвищення довіри	цифрові системи не замінюють відповідальності та санкцій

Таблицю узагальнено авторами на основі джерел [8; 11; 19-20].

Отже, міжнародний досвід переконує, що культура доброчесності у військових інституціях постконфліктних держав формується там, де антикорупційна політика перетворюється на комплексну модель інституційної поведінки. Порівняння дає підстави стверджувати, що превенція корупції через культуру доброчесності у військовій сфері є результатом синергії трьох компонентів: нормативно-інституційного, кадрово-етичного та цифрово-

ISSN 3041-1793 Online

процедурного. Саме така комбінована модель є найбільш перспективною для адаптації в Україні з урахуванням особливостей військової служби, воєнного стану та потреби зберегти баланс між секретністю, ефективністю і підзвітністю.

У сучасних дослідженнях у сфері реформування військових інституцій кадрова політика розглядається як ключовий інструмент формування інституційної доброчесності. Дослідники І. Шопіна, Н. Христинченко та інші наголошують, що підготовка військовослужбовців має включати розвиток соціально значущих якостей, зокрема нетерпимості до корупції [16]. Погоджуємось із твердженням авторів, оскільки саме на етапі відбору та первинної соціалізації закладається модель поведінки, яка в подальшому визначає ставлення до службових повноважень. Водночас DCAF підкреслюють, що ефективна кадрова політика в оборонному секторі повинна базуватися на принципах прозорості, підзвітності та конкуренції [5]. Частково погоджуємось, проте вважаємо, що для військових інституцій вищезазначених принципів недостатньо: важливо сформувати ціннісну селекцію персоналу, де критерієм є не тільки професійність, а й доброчесність.

Таким чином, кадрова політика виступає механізмом культурної трансформації, який визначає якісний склад інституції та її антикорупційну спроможність.

Дослідження НАТО в межах Building Integrity наголошують, що доброчесність повинна бути інституціоналізована через кадрові процедури – від відбору до просування [6]. Саме системність дозволяє уникнути вибірковості та формалізму. Водночас зазначається, що ефективність таких систем залежить від їх зв'язку з реальними управлінськими рішеннями, а не лише формальним оцінюванням. На наш погляд, найбільш ефективною є модель, за якої:

– доброчесність інтегрується в KPI військовослужбовця;
– результати етичної оцінки впливають на просування;
– існують механізми перевірки доброчесності (compliance, due diligence).

За умов реалізації такої моделі системи управління персоналом стають інструментом формування поведінкових стандартів.

У сучасній антикорупційній теорії наголошується, що ефективність запобігання корупції залежить від балансу між санкціями та позитивними стимулами. DCAF підкреслюють, що антикорупційна політика повинна включати як дисциплінарні механізми, так і системи заохочення доброчесної поведінки [5]. Одностороння орієнтація на покарання формує лише страх, але не створює внутрішньої мотивації.

Додатково варто звернути увагу на концепцію integrity-based governance, де стимулювання включає:

ISSN 3041-1793 Online

– підвищення соціального статусу доброчесного військовослужбовця;
– матеріальні стимули;
– кар'єрні переваги.

Водночас санкційний механізм має бути невідворотним, прозорим та пропорційним. Частково погоджуємось із класичним підходом "deterrence theory", однак вважаємо, що в умовах військових інституцій більш ефективною є комбінована модель, де санкції доповнюються формуванням професійної ідентичності доброчесного офіцера.

Варто зазначити, що освіта розглядається як один із ключових інструментів формування культури доброчесності. У рамках програми NATO Building Integrity наголошується на необхідності розвитку освітніх і тренінгових рішень як частини антикорупційної політики [7]. Дослідники І. Шопіна, Н. Христинченко та інші стверджують, що формування антикорупційної стійкості повинно починатися ще на етапі підготовки до військової служби, включаючи розвиток професійної етики та нетерпимості до зловживань [16]. Вважаємо, що ефективність таких програм залежить від їх інтеграції в систему безперервної освіти, а не одноразових тренінгів. На наш погляд, ключовими елементами є:

– інтеграція етики у військову освіту;
– моделювання етичних дилем;
– навчання антикорупційним практикам у реальних сценаріях.

Таким чином, освітні програми виступають базовим механізмом формування внутрішньої мотивації до доброчесної поведінки.

У документах НАТО також підкреслюється, що прозорість і підзвітність є ключовими умовами ефективного функціонування оборонних інституцій [7]. Повністю погоджуємось, але додаємо, що прозорість повинна бути функціонально обмеженою, враховуючи специфіку військової сфери. Особливого значення набувають електронні системи закупівель, цифровий аудит, системи відстеження ресурсів, а також антикорупційні експертизи нормативних актів.

Наприклад, у практиці України вже застосовуються антикорупційні експертизи та цифрові системи моніторингу, що дозволяють виявляти корупційні ризики на ранніх етапах, що підтверджує, що цифровізація може виступати ефективним інструментом превенції. Зокрема, у сфері безпеки та оборони НАЗК здійснює системні антикорупційні експертизи та стратегічний аналіз корупційних ризиків, результати яких використовуються для уніфікації підходів до управління ризиками та підготовки антикорупційних програм у державних органах [13], що дозволяє не лише фіксувати вже наявні порушення, а й прогнозувати потенційно вразливі сфери управління.

Важливим інструментом превенції виступає Інформаційна система моніторингу виконання Державної антикорупційної програми (ISM SACP), яка забезпечує постійне відстеження стану реалізації антикорупційної

ISSN 3041-1793 Online
політики, накопичення даних про виконання заходів та проведення їх оцінки [13]. Завдяки системі формуються регулярні аналітичні звіти, що дає можливість оперативно виявляти відхилення, коригувати політику та ініціювати зміни на основі доказових даних.

Крім того, цифровізація інтегрована у стратегічний рівень антикорупційної політики: у межах Державної антикорупційної програми передбачено створення та модернізацію десятків цифрових інструментів (понад 60 систем), спрямованих на зниження корупційних ризиків у ключових секторах [13]. Для координації даного процесу функціонують міжвідомчі групи, які забезпечують узгоджене впровадження цифрових рішень і їх фінансову підтримку.

Таким чином, український досвід підтверджує, що цифровізація виступає системоутворюючим інструментом раннього виявлення та запобігання корупційним проявам у секторі безпеки й оборони.

Отже, аналіз наукових підходів і практик дозволяє стверджувати, що формування внутрішньоінституційної культури доброчесності у військових структурах ґрунтується на комплексному поєднанні кадрових, організаційних, освітніх та технологічних інструментів. Найбільш ефективними є ті моделі, які інтегрують доброчесність у всі етапи функціонування інституції – від відбору персоналу до управління ресурсами та прийняття рішень. Це підтверджує, що превенція корупції у військових інституціях є результатом системної трансформації внутрішньої культури, де ключову роль відіграє поєднання інституційних механізмів і ціннісних орієнтирів.

Корупція в секторі безпеки розглядається як одна з ключових загроз національній безпеці, яка особливо загострюється в умовах воєнного стану. Так, О. Ганжа підкреслює, що корупційні практики у сфері оборони призводять до неефективного використання ресурсів, зниження боєздатності та деморалізації суспільства [2]. Повністю погоджуємось, оскільки в умовах війни корупція набуває стратегічного виміру, безпосередньо впливаючи на здатність держави протистояти зовнішнім загрозам. Водночас варто акцентувати увагу на тому, що воєнний стан створює специфічні умови для функціонування антикорупційної політики, зокрема, скорочення процедур, підвищення рівня секретності та концентрація управлінських повноважень можуть обмежувати традиційні механізми контролю. Вважаємо, що саме в таких умовах особливого значення набувають внутрішньоінституційні механізми доброчесності, які здатні компенсувати обмеженість зовнішнього нагляду.

Проблема імплементації міжнародного досвіду в українському контексті є предметом активних наукових дискусій. Н. Глущенко зазначає, що антикорупційна політика повинна враховувати національні особливості правової системи, політичного середовища та інституційного розвитку [3]. Погоджуємось, оскільки механічне перенесення моделей без урахування контексту може призвести до формалізації реформ без реального змісту.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас В. Вакулюк підкреслює, що антикорупційна політика в секторі безпеки має враховувати комплекс соціально-економічних, політичних і управлінських факторів, а також потребує чітко визначеного механізму реалізації [1]. Частково погоджуємось, однак доповнюємо, що ключовою проблемою українського контексту є розрив між формальними нормами та реальними практиками їх застосування.

Таким чином, основними ризиками механічного запозичення є формалізація реформ без зміни поведінкових моделей, ігнорування специфіки воєнного стану, а також невідповідність інституційної спроможності рівню складності імпортованих механізмів. Ефективна імплементація міжнародного досвіду можлива лише за умови його адаптивної трансформації, що враховує як внутрішні обмеження, так і стратегічні цілі розвитку сектору безпеки. Превенція корупції через культуру доброчесності в Україні повинна розглядатися як адаптивний, системний процес, який поєднує міжнародні стандарти з національними особливостями функціонування сектору безпеки і оборони.

Узагальнення міжнародного досвіду дозволяє перейти до обґрунтування практичних механізмів впровадження культури доброчесності у військових інституціях України. Враховуючи специфіку сектору безпеки, умови воєнного стану та наявні інституційні обмеження, ключовим завданням є формування інтегрованої моделі формування культури доброчесності у військових інституціях (табл. 2), яка базується на поєднанні інституційного та поведінкового підходів та поєднує кадрові, організаційні, освітні та цифрові інструменти превенції корупції.

Таблиця 2

Інтегрована модель формування культури доброчесності у військових інституціях України

Компонент моделі	Зміст	Інструменти реалізації	Очікуваний ефект
Нормативно-інституційний	формування правил і процедур	законодавство, антикорупційні програми, кодекси етики	зниження формальних корупційних ризиків
Кадрово-етичний	відбір і розвиток персоналу на засадах доброчесності	конкурсні процедури, оцінювання, KPI доброчесності	формування доброчесної професійної культури
Організаційно-контрольний	внутрішній контроль і саморегуляція	комплаєнс-системи, аудит, risk management	раннє виявлення ризиків
Освітньо-поведінковий	формування цінностей і мотивації	тренінги, військова освіта, моделювання етичних ситуацій	зміна поведінкових установок
Цифрово-процедурний	забезпечення прозорості процесів	e-procurement, цифровий аудит, ISM SACP	мінімізація непрозорих рішень

Авторська розробка.

ISSN 3041-1793 Online

Ключовою перевагою даної моделі є її системність, оскільки вона формує цілісну архітектуру доброчесності, не обмежуючись окремими заходами.

Як зазначено вище, кадрова політика виступає базовим інструментом антикорупційної трансформації, тому доцільно систематизувати практичні напрями її вдосконалення у табл. 3.

Таблиця 3

Напрями удосконалення кадрової політики у військових інституціях

Напрям	Зміст	Інструменти
Відбір персоналу	забезпечення прозорості та доброчесності	конкурси, перевірка доброчесності
Оцінювання	інтеграція етичних критеріїв	KPI, службові атестації
Просування	залежність кар'єри від доброчесності	системи рейтингування
Контроль	перевірка поведінкових ризиків	комплаєнс, due diligence

Авторська розробка.

Зазначимо, що кадрова політика має базуватися на прозорості, однак її ефективність визначається саме ціннісною селекцією військового персоналу.

Особливого значення набуває розвиток етичного лідерства як інструменту трансформації організаційної культури. Ефективність формування культури доброчесності безпосередньо залежить від чіткого розмежування відповідальності між різними рівнями управління, що забезпечує узгодженість дій та підзвітність у межах військових інституцій (табл.4).

Таблиця 4

Механізми формування інституційної відповідальності у військових інституціях

Рівень	Інструменти	Суб'єкти відповідальності	Результат
Індивідуальний	кодекси етики, дисциплінарна відповідальність	військовослужбовці, командири підрозділів (як безпосередні керівники)	формування особистої доброчесності
Організаційний	комплаєнс, внутрішній контроль, аудит	командування військових частин, підрозділи внутрішнього контролю, служби безпеки, комплаєнс-офіцери	підвищення підзвітності та контрольованості процесів
Стратегічний	політична воля, антикорупційна політика, нормативне регулювання	Міністерство оборони України, Генеральний штаб ЗСУ, НАЗК, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України	системна трансформація інституції

Авторська розробка.

ISSN 3041-1793 Online

Запропонований розподіл відповідальності дозволяє уникнути фрагментації антикорупційної політики та забезпечує її реалізацію як цілісної системи. Водночас ключову роль у функціонуванні моделі відіграє етичне лідерство, яке проявляється насамперед на рівні командирів і керівників різних рівнів управління. Саме вони виступають носіями цінностей доброчесності та транслюють їх у повсякденну практику службової діяльності.

Таким чином, впровадження культури доброчесності у військових інституціях України повинно здійснюватися через інтегровану модель, що поєднує нормативно-інституційні, кадрові, організаційні, освітні та цифрові компоненти. Модель забезпечує системну трансформацію інституційної поведінки, формуючи внутрішню мотивацію до доброчесності, що підтверджує – *превенція корупції є фундаментальною характеристикою ефективного функціонування військових інституцій у постконфліктному суспільстві.*

Висновки та пропозиції. У дослідженні доведено, що корупція у військових інституціях має системний характер і не може бути подолана лише через зовнішній контроль, натомість ключову роль відіграє формування внутрішньоінституційної культури доброчесності як поєднання ціннісних, нормативних і поведінкових регуляторів.

Встановлено, що найбільш ефективними є моделі, які інтегрують інституційний і поведінковий підходи, забезпечуючи стійке зниження корупційних ризиків.

Аналіз міжнародного досвіду підтвердив, що успішні реформи ґрунтуються на синергії кадрового оновлення, внутрішнього контролю, етичної інфраструктури та цифровізації.

Обґрунтовано доцільність впровадження в Україні інтегрованої моделі формування культури доброчесності, яка охоплює нормативно-інституційні, кадрові, організаційні, освітні та цифрові інструменти та забезпечує системну трансформацію інституційної поведінки. Доведено, що кадрова політика, етичне лідерство та освіта є базовими механізмами формування доброчесності, особливо в умовах воєнного стану, коли зовнішній контроль обмежений.

Пропонується інтегрувати доброчесність в усі управлінські процеси військових інституцій, зокрема через нормативне закріплення етичних стандартів, розвиток комплаєнсу ((*Комплаєнс, англ. compliance) – відповід-ність будь-яким внутрішнім або зовнішнім вимогам чи нормам*)), впровадження KPI доброчесності, посилення ролі командирів як носіїв цінностей та розширення цифрових інструментів прозорості.

Узагальнено, що превенція корупції через культуру доброчесності є системною умовою підвищення ефективності сектору безпеки і оборони та має реалізовуватися як адаптивна модель, поєднана з національними особливостями розвитку.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Вакулюк В. В. Антикорупційна політика логістичного забезпечення державної безпеки та громадського порядку : дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Житомир, 2022. URL: https://surl.li/yrufml

2. Ганжа О. Кримінально-правова протидія корупції в правоохоронних органах під час воєнного стану. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. Спец. вип. № 1 (132). С. 7–14

3. Глущенко Н. В. Антикорупційна політика України: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 88, ч. 2. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.47.

4. Anti-corruption reforms in Georgia: pilot 5th round of monitoring under the Istanbul Anti-Corruption Action Plan. Paris: OECD Publishing, 2022. URL: https://www.oecd.org /content/dam/ oecd/en/publications/reports/2022/05/anti-corruption-reforms-in-georgia_3606e6 1d/d709c349-en.pdf

5. Building Integrity and Reducing Corruption in Defence: A Compendium of Best Practices. Geneva : Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2010. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Compendium_Building_ Integrity_and_Reducing_Corruption_in_Defence.pdf

6. Building Integrity Self-Assessment and Peer Review Report: Ukraine. Geneva. NATO, 2019. URL: https://npu.gov.ua/static-objects/npu/uploads/public/61d/3f8/bda/ 61d3f8bda8a899 66135070.pdf

7. Building Integrity. North Atlantic Treaty Organization (NATO). URL: https://www. nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/building-integrity

8. Espinosa V. I., Pino A. E-government as a development strategy: the case of Estonia. International Journal of Public Administration. 2024. Vol. 48, No. 1. P. 1–14. DOI: https://doi.org/ 10.1080/01900692.2024.2316128

9. Good governance and building integrity in the defence and related security sector: reference curriculum. Brussels: NATO Headquarters, 2016. URL: https://www.nato.int/content/ dam/nato/ webready/documents/building-integrity/201113-BI-Refrence-Curriculum-en.pdf

10. Kovalchuk O., Shevchuk R., Banakh S., Holota N., Verbitska M., Lutsiv O. Legal dimensions of global AML risk assessment: a machine learning approach. *Risks*. 2026. Vol. 14, No. 1. Art. 5. DOI: https://doi.org/10.3390/risks14010005

11. Law on the organization of the national defence system and military service of the Republic of Lithuania: Law of 5 May 1998 No. VIII-723. Vilnius, 1998. URL: https://natlex .ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/59852/LTU-59852.pdf

12. Mansoor P. R., Murray W. (eds.). The culture of military organizations. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. URL: https://dokumen.pub/the-culture-of-military-organiza tions-1108485731-9781108485739.html

13. Results of the NACP's work in 2025: building integrity in defence and security. National Agency on Corruption Prevention (NACP). 23.01.2026. URL: https://nazk.gov.ua/en/ news/results-of-the-nacp-s-work-in-2025-building-integrity-in-defence-and-security

14. Review of Lithuania's National Agenda on the Prevention of Corruption: strengthening public sector integrity strategies. Paris: OECD Publishing, 2023. 97 p. DOI: https://doi.org/ 10.1787/e6efed26-en

15. Schnabel A., Born H. Security sector reform: narrowing the gap between theory and practice. Geneva: DCAF (Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces). 2011. 72 p. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/SSR_PAPER1.pdf

ISSN 3041-1793 Online

16. Shopina I., Khrystynchenko N., Koropatnik I., Khomiakov D., Zaitsev M. Development of Integrity and Intolerance to Corruption in the System of Preparation for Military Service. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol. 11, No. 3. P. 112-119

17. Skrabacz A. Soldier duties as a form of shaping the ethos of military service. *SJMULF*. 2023. No. 4 (210). P. 329–339. DOI: https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.1630

18. Slade G. Anti-corruption reforms in Georgia. CSS Analyses in Security Policy. Zurich: Center for Security Studies (ETH Zurich), 2011. No. 26. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CAD-26-6-9.pdf

19. Transparency International Defence & Security**.** Poland. Government Defence Integrity Index. URL: https://government.defenceindex.org/countries/poland/

20. Transparency International Georgia. Corruption and anti-corruption policy in Georgia: 2016–2020. 2020. URL: https://www.transparency.ge/en/post/corruption-and-anti-corruption-policy-georgia-2016-2020

21. Villamil I., Kertész J., Wachs J. Computational approaches to the study of corruption. arXiv. 2022. 14 p. URL: https://doi.org/10.48550/arXiv.2201.11880

References:

1. Vakuliuk, V. V. (2022). Antykoruptsiina polityka lohistychnoho zabezpechennia derzhavnoi bezpeky ta hromadskoho poriadku [Anti-corruption policy of logistical support for state security and public order] (Doctoral dissertation, specialty 25.00.02). Zhytomyr. https://surl.li/yrufml [in Ukrainian]

2. Hanzha, O. (2024). Kryminalno-pravova protydiia koruptsii v pravookhoronnykh orhanakh pid chas voiennoho stanu [Criminal law counteraction to corruption in law enforcement agencies under martial law]. *Naukovyi visnyk Dniprovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, Special Issue 1(132), 7–14 [in Ukrainian]

3. Hlushchenko, N. V. (2025). Antykoruptsiina polityka Ukrainy: vyklyky ta perspektyvy [Anti-corruption policy of Ukraine: challenges and prospects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo*, 88(2). https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.47 [in Ukrainian]

4. OECD. (2022). Anti-corruption reforms in Georgia: Pilot 5th round of monitoring under the Istanbul Anti-Corruption Action Plan. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/ publications/reports/2022/05/anti-corruption-reforms-in-georgia_3606e61d/d709c349-en.pdf

5. DCAF. (2010). Building integrity and reducing corruption in defence: A compendium of best practices. https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Compendium_Building_ Integrity_and_Reducing_Corruption_in_Defence.pdf

6. NATO. (2019). Building integrity self-assessment and peer review report: Ukraine. https://npu.gov.ua/static-objects/npu/uploads/public/61d/3f8/bda/61d3f8bda8a89966135070.pdf

7. NATO. (n.d.). Building integrity. https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/building-integrity

8. Espinosa, V. I., & Pino, A. (2024). E-government as a development strategy: The case of Estonia. *International Journal of Public Administration*, 48(1), 1–14. https://doi.org/10.1080/01900692.2024.2316128

9. NATO. (2016). Good governance and building integrity in the defence and related security sector: Reference curriculum. https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/building-integrity/201113-BI-Refrence-Curriculum-en.pdf

10. Kovalchuk, O., Shevchuk, R., Banakh, S., Holota, N., Verbitska, M., & Lutsiv, O. (2026). Legal dimensions of global AML risk assessment: A machine learning approach. *Risks*, 14(1), Article 5. https://doi.org/10.3390/risks14010005

ISSN 3041-1793 Online

11. Republic of Lithuania. (1998). Law on the organization of the national defence system and military service of the Republic of Lithuania (No. VIII-723). https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/59852/LTU-59852.pdf

12. Mansoor, P. R., & Murray, W. (Eds.). (2019). *The culture of military organizations*. Cambridge University Press. https://dokumen.pub/the-culture-of-military-organizations-1108485731-9781108485739.html

13. National Agency on Corruption Prevention. (2026, January 23). Results of the NACP's work in 2025: Building integrity in defence and security. https://nazk.gov.ua/en/news/results-of-the-nacp-s-work-in-2025-building-integrity-in-defence-and-security

14. OECD. (2023). Review of Lithuania's national agenda on the prevention of corruption: Strengthening public sector integrity strategies. https://doi.org/10.1787/e6efed26-en

15. Schnabel, A., & Born, H. (2011). Security sector reform: Narrowing the gap between theory and practice. DCAF. https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/SSR_PAPER1.pdf

16. Shopina, I., Khrystynchenko, N., Koropatnik, I., Khomiakov, D., & Zaitsev, M. (2022). Development of integrity and intolerance to corruption in the system of preparation for military service. *Journal of Curriculum and Teaching*, 11(3), 112–119

17. Skrabacz, A. (2023). Soldier duties as a form of shaping the ethos of military service. *SJMULF*, 4(210), 329–339. https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.1630

18. Slade, G. (2011). Anti-corruption reforms in Georgia. *CSS Analyses in Security Policy*, 26. ETH Zurich. https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CAD-26-6-9.pdf

19. Transparency International Defence & Security. (n.d.). *Poland: Government defence integrity index*. https://government.defenceindex.org/countries/poland/

20. Transparency International Georgia. (2020). Corruption and anti-corruption policy in Georgia: 2016–2020. https://www.transparency.ge/en/post/corruption-and-anti-corruption-policy-georgia-2016-2020

21. Villamil, I., Kertész, J., & Wachs, J. (2022). Computational approaches to the study of corruption. *arXiv*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2201.11880

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.84-058.243:[304.2:502.131.1]

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-69-87

Акімов Олександр Олексійович доктор наук з державного управління, професор, Заслужений економіст України, Міністерство оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9557-2276

Шикула Ростислав Ростиславович викладач кафедри тактико-спеціальних дисциплін факультету радіаційного, хімічного, біологічного захисту та екологічної безпеки Військового інституту танкових військ Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут", кандидат педагогічних наук, доцент, https://orcid.org/0000-0003-0609-0660

Акімова Людмила Миколаївна доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, професор кафедри трудових ресурсів і підприємництва, Національний університет водного господарства та природокористування, м.Рівне, https://orcid.org/0000-0002-2747-2775

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті здійснено комплексний міждисциплінарний аналіз проблем реформування ветеранської політики України в умовах повномасштабної війни та післявоєнної трансформації держави у контексті забезпечення сталого розвитку суспільства. Досліджено теоретико-методологічні підходи до розуміння сутності ветеранської політики як інтегративного елементу публічного управління, соціальної безпеки та розвитку людського капіталу. Проаналізовано сучасний стан нормативно-правового регулювання, інституційної архітектури та практичних механізмів реалізації ветеранської політики в Україні. Узагальнено наукові підходи вітчизняних і міжнародних дослідників щодо реінтеграції ветеранів, зокрема соціально-економічні, соціокультурні та безпекові аспекти, а також емпіричні дані міжнародних і національних досліджень. Виокремлено ключові системні проблеми, серед яких: фрагментарність та реактивність державної політики, недостатня міжвідомча та міжсекторальна координація, дублювання функцій між інституціями, обмежена цифровізація сервісів, нерівномірний доступ до послуг на рівні громад, а також дисбаланс між моделлю соціального забезпечення та моделлю розвитку потенціалу ветеранів. Доведено, що

ISSN 3041-1793 Online
ефективність ветеранської політики визначається рівнем її інтеграції у систему сталого розвитку, що передбачає синхронізацію соціальної, економічної та безпекової політики, а також перехід від реактивної, компенсаційної моделі підтримки до проактивної, людиноцентрованої та результатоорієнтованої моделі управління. Обґрунтовано концепцію активної реінтеграції ветеранів як стратегічного напряму модернізації публічної політики. Запропоновано трирівневу модель активної реінтеграції ветеранів. Обґрунтовано доцільність впровадження єдиної цифрової екосистеми ветеранських сервісів, принципу "єдиного входу", персоналізованих траєкторій підтримки та кейс-менеджменту як інструментів підвищення ефективності політики. Зроблено висновок, що модернізація ветеранської політики має здійснюватися на засадах людиноцентричності, інтегрованості, цифровізації, інклюзивності та міжсекторальної взаємодії, із переходом до кодифікованої правової бази та мережевої моделі управління, як ключового елементу сталого розвитку України.
Ключові слова: ветеранська політика, реінтеграція ветеранів, сталий розвиток, публічне управління, соціальна безпека, людський капітал, цифровізація, національна стійкість, міжвідомча координація, соціальна інтеграція.

Akimov Oleksandr Oleksiyovych Doctor of Sciences (Public Administration), Professor, Honored Economist of Ukraine, Professor, Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9557-2276

Shykula Rostyslav Rostyslavovych candidate of pedagogical sciences, associate professor, lecturer at the Department of Tactical and Special Disciplines, Faculty of Radiation, Chemical, Biological Protection and Environmental Safety, Military Institute of Armored Forces of National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-0609-0660

Akimova Liudmyla Mykolaivna Doctor of Science in Public Administration, PhD (Economics), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Professor of the Department of Human Resources and Entrepreneurship, The National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, https://orcid.org/0000-0002-2747-2775

PROBLEMS OF REFORMING VETERANS POLICY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE SOCIETAL DEVELOPMENT

Abstract. The article presents a comprehensive interdisciplinary analysis of the problems of reforming Ukraine's veteran policy in the context of a full-scale war and the post-war transformation of the state within the framework of ensuring

ISSN 3041-1793 Online
sustainable societal development. The study examines theoretical and methodological approaches to understanding the essence of veteran policy as an integrative component of public administration, social security, and human capital development. The current state of legal regulation, institutional architecture, and practical mechanisms for the implementation of veteran policy in Ukraine is analyzed. The paper generalizes scholarly approaches of domestic and international researchers to veteran reintegration, including socio-economic, socio-cultural, and security dimensions, as well as empirical data from international and national studies. Key systemic challenges are identified, including the fragmentation and reactive nature of public policy, insufficient interagency and cross-sectoral coordination, duplication of functions among institutions, limited digitalization of services, unequal access to services at the community level, and an imbalance between the social protection model and the model focused on developing veterans' potential. It is substantiated that the effectiveness of veteran policy depends on the degree of its integration into the sustainable development framework, which requires the synchronization of social, economic, and security policies, as well as a transition from a reactive, compensatory model of support to a proactive, human-centered, and results-oriented governance model. The concept of active reintegration of veterans is justified as a strategic direction for the modernization of public policy. A three-level model of active reintegration of veterans is proposed. The expediency of implementing a unified digital ecosystem of veteran services, the "single entry point" principle, personalized support trajectories, and case management as tools for improving policy effectiveness is substantiated. It is concluded that the modernization of veteran policy should be based on the principles of human-centeredness, integration, digitalization, inclusiveness, and cross-sectoral interaction, with a transition to a codified legal framework and a network governance model as a key element of Ukraine's sustainable development.

Keywords: veteran policy, veteran reintegration, sustainable development, public administration, social security, human capital, digitalization, national resilience, interagency coordination, social integration.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила безпрецедентне зростання кількості ветеранів війни, що актуалізує необхідність системного реформування ветеранської політики як складової публічного управління та соціальної безпеки держави. Незважаючи на ухвалення низки нормативно-правових актів та інституційне становлення органів, відповідальних за формування і реалізацію ветеранської політики, на практиці зберігаються проблеми фрагментарності управлінських рішень, недостатньої міжвідомчої координації, дублювання функцій, обмеженої цифровізації сервісів, нерівномірного доступу до соціальних гарантій та відсутності цілісної моделі реінтеграції ветеранів у цивільне життя.

ISSN 3041-1793 Online

В умовах євроінтеграційних процесів і післявоєнної реконструкції держави виникає об'єктивна потреба в концептуальному оновленні ветеранської політики на засадах принципів сталості, інклюзивності, соціальної згуртованості та довгострокової інституційної спроможності. Відтак наукове осмислення проблем реформування ветеранської політики у контексті сталого розвитку набуває особливої теоретичної та практичної значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує зростання наукового інтересу до проблем реформування ветеранської політики в Україні в умовах війни та післявоєнного відновлення, зокрема в контексті сталого розвитку суспільства. У дослідженні Програми розвитку ООН (2025) [1] акцентується на комплексних бар'єрах реінтеграції ветеранів. Н. Азьмук (2023) [2] розглядає соціально-економічну та освітню реінтеграцію ветеранів як важливий чинник їх включення до ринку праці. Офіційні матеріали Міністерства у справах ветеранів України (2025) [3] визначають ветеранську політику одним із пріоритетів державної політики, водночас аналітичні дослідження [5; 6] вказують на наявність інституційних прогалин, фрагментарність заходів і недостатню координацію між суб'єктами реалізації. Л. Загоруй та І. Загоруй (2025) [7] підкреслюють значення соціокультурного виміру підтримки ветеранів. Концептуальні напрацювання громадянського суспільства [8] обґрунтовують необхідність переходу до комплексної, людиноцентрованої моделі ветеранської політики, інтегрованої у систему публічного управління. Нормативно-правова база України [11–17] формує інституційні засади соціального захисту ветеранів. Дослідження Національного інституту стратегічних досліджень (2025–2026) [6; 10] та аналітичні огляди [19; 20] підтверджують, що ключовими напрямами розвитку ветеранської політики мають стати посилення реінтеграційних механізмів, міжвідомча координація, цифровізація сервісів і інтеграція ветеранів у процеси відновлення держави.

Метою дослідження є комплексний аналіз проблем реформування ветеранської політики України в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства, обґрунтування концептуальних засад її модернізації та визначення стратегічних напрямів удосконалення механізмів публічного управління у сфері соціальної реінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Сучасна ветеранська політика в Україні формується в умовах повномасштабної війни та трансформації держави у напрямі сталого розвитку, що зумовлює необхідність її розгляду як системного елементу забезпечення соціальної безпеки, розвитку людського капіталу та національної стійкості. Зокрема, у праці Л. Сіньової ветеранська політика визначається як комплексна система соціально-правового захисту, що охоплює медичну, психологічну, економічну та професійну підтримку ветеранів, із акцентом на їх реінтеграцію у цивільне життя [18].

ISSN 3041-1793 Online

Авторка підкреслює необхідність системного підходу, що базується на міжнародних стандартах та міжсекторальній взаємодії. З її підходом доцільно погодитися, оскільки він відповідає сучасним викликам, однак його обмеженням є недостатнє врахування ролі ветеранів як активних об'єктів розвитку соціальної політики.

За оцінками Міністерства у справах ветеранів України у 2025 році, після завершення війни чисельність осіб, на яких буде орієнтована ветеранська політика, може сягнути приблизно 4–5 млн. До даної категорії належать учасники бойових дій, які набули бойового досвіду, захищаючи незалежність, суверенітет і територіальну цілісність держави. Також йдеться про осіб, які зазнали поранень і отримали інвалідність унаслідок війни, а також про членів сімей загиблих військовослужбовців і героїв [9].

У дослідженні Коаліції громадських організацій наголошується, що ветеранська політика має розглядатися як динамічний і гнучкий механізм, який адаптується до змін соціально-економічного середовища та реальних потреб ветеранів [8]. Такий підхід розширює традиційне бачення, інтегруючи принципи сталого розвитку, зокрема орієнтацію на довгострокову соціальну інтеграцію, інклюзивність та економічну самореалізацію. Частково погоджуючись із концепцією, варто зазначити, що її реалізація в Україні ускладнюється інституційною фрагментарністю та недостатньою координацією між рівнями публічного управління.

У межах соціально-економічного підходу Н. Азьмук розглядає реінтеграцію ветеранів як ключовий чинник розвитку людського капіталу, підкреслюючи проблеми зайнятості, професійної адаптації та перекваліфікації. Такий підхід є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє трактувати ветеранів не як соціальне навантаження, а як ресурс економічного відновлення [2]. Повністю погоджуючись із цією позицією, слід додати, що у контексті сталого розвитку людський капітал ветеранів має розглядатися також через призму соціального лідерства, підприємництва та інноваційної активності.

Суттєвий внесок у розуміння соціального виміру ветеранської політики зроблено у дослідженні Л. та І. Загоруй, де вводиться поняття "соціальної культури підтримки ветеранів" як системи норм, цінностей і практик, що визначають ставлення суспільства до ветеранів [7]. Автори підкреслюють, що ефективність політики залежить не лише від інституційних механізмів, а й від рівня суспільної солідарності. Частково погоджуючись із підходом авторів, доцільно розширити його, включивши аспект інформаційної політики та формування наративів, що впливають на суспільне сприйняття ветеранів.

Емпіричні дослідження Українського ветеранського фонду підтверджують високу соціальну значущість ветеранів. Так, Український ветеранський фонд наголошує – 92% населення довіряють ветеранам, однак існує розрив між суспільним сприйняттям і самовідчуттям ветеранів [19], що свідчить про

ISSN 3041-1793 Online
наявність латентних соціальних ризиків, зокрема психологічної ізоляції, стигматизації та труднощів адаптації. На нашу думку, ветеранська політика безпосередньо пов'язана із забезпеченням соціальної безпеки, оскільки невирішені проблеми реінтеграції можуть трансформуватися у ширші соціальні конфлікти.

Крім того, сучасні дослідження акцентують на безпековому вимірі ветеранської політики. За оцінками аналітиків, кількість ветеранів в Україні може сягати близько 1,5 млн осіб, що створює масштабний виклик для держави та системи публічного управління [4]. У даному контексті ветеранська політика стає елементом національної стійкості, оскільки ефективна реінтеграція ветеранів сприяє зниженню соціальної напруги, підвищенню довіри до держави та зміцненню обороноздатності.

Водночас аналіз сучасного стану ветеранської політики свідчить про її ключову проблему – фрагментарність і реактивність. Незважаючи на наявність численних програм підтримки, вони часто мають короткостроковий характер і не формують цілісної системи розвитку ветеранів. Це підтверджується і дослідженнями державних інституцій, які наголошують на необхідності переходу до комплексних політик на рівні громад [10].

Таким чином, у парадигмі сталого розвитку ветеранська політика в Україні має розглядатися як інтегративна система, що поєднує:

- соціальну безпеку: захист, реабілітація, профілактика ризиків;
- розвиток людського капіталу: освіта, зайнятість, підприємництво;
- національну стійкість: соціальна згуртованість, довіра, безпекова стабільність.

Таким чином, узагальнення наукових підходів дозволяє зробити висновок, що ключовою проблемою реформування ветеранської політики є її неповна інтеграція у концепцію сталого розвитку. Ефективна трансформація публічної політики потребує переходу від моделі соціального забезпечення до моделі активного включення ветеранів у відновлення держави, що передбачає синхронізацію соціальної, економічної та безпекової політики на всіх рівнях публічного управління.

Варто підкреслити, що нормативно-правове забезпечення ветеранської політики в Україні зазнало суттєвої трансформації під впливом повномасштабного вторгнення росії, що зумовило перехід від фрагментарного регулювання до спроб систематизації та кодифікації. Як зазначено у доповіді Національного інституту стратегічних досліджень, до 2022 року ветеранська політика характеризувалася розпорошеністю нормативної бази та відсутністю єдиного концептуального підходу [6]. Погоджуючись із висновком дослідників, слід підкреслити, що саме війна стала каталізатором правової модернізації: у 2025 році активізовано розробку Кодексу законів про захисників і захисниць України, який має усунути нормативні колізії та забезпечити

ISSN 3041-1793 Online

доступність прав ветеранів [3]. Такий підхід відповідає принципам сталого розвитку, оскільки сприяє правовій визначеності та інституційній стійкості.

Разом із тим, аналітики Центр спільних дій у 2025 році зазначали, що, попри розширення законодавства, воно часто має реактивний характер, орієнтований на оперативне вирішення проблем, а не на стратегічне планування [5]. Варто додати, що така реактивність є об'єктивною в умовах війни, однак її збереження у довгостроковій перспективі створює ризики неефективності політики.

Таким чином, нормативно-правова трансформація відбувається у напрямі системності, проте потребує подальшої інтеграції у стратегічну рамку сталого розвитку.

Інституційна складова ветеранської політики визначається законодавчо через розподіл повноважень між суб'єктами. Центральним органом виконавчої влади є Міністерство у справах ветеранів України, діяльність якого спрямована на формування та реалізацію державної політики, координацію інших органів, а також взаємодію з громадськими організаціями. Паралельно функціонують спеціалізовані інституції, зокрема Український ветеранський фонд, який забезпечує фінансову підтримку програм реінтеграції та розвитку ветеранського підприємництва.

На рівні місцевого самоврядування реалізація політики здійснюється через відповідні департаменти соціального захисту та місцеві програми підтримки ветеранів, що відповідає принципам децентралізації та наближення послуг до громадян. Водночас наявність великої кількості суб'єктів та нормативних актів формує проблему інституційної розпорошеності та недостатньої координації.

Таблиця 1

Ключові нормативно-правові акти у сфері ветеранської політики України

Нормативно-правовий акт	Документ	Ключовий зміст	Роль
Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту	Закон України	Визначає статус ветеранів, систему пільг і соціальних гарантій	Базовий акт, що формує правову основу ветеранської політики
Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист	Закон України	Регулює статус окремих категорій ветеранів	Диференціація політики за категоріями

ISSN 3041-1793 Online

Нормативно-правовий акт	Документ	Ключовий зміст	Роль
Про внесення змін до Закону України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері	Закон України	Інтеграція ветеранів у громади, розвиток зайнятості, підприємництва	Перехід до моделі сталого розвитку
Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей	Закон України	Визначає соціальні гарантії військовослужбовців	Формує передумови ветеранського статусу
Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України	Постанова КМУ	Регулює професійну адаптацію ветеранів	Інструмент реінтеграції у ринок праці
Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України	Постанова КМУ	Визначає порядок надання статусу учасника бойових дій	Забезпечує доступ до соціальних гарантій
Про порядок виготовлення та видачі посвідчень і нагрудних знаків ветеранів	Постанова КМУ	Порядок видачі посвідчень ветеранів	Ідентифікація та правовий статус

Таблицю складено авторами на основі узагальнення джерел [11-17].

Отже, нормативно-правове забезпечення ветеранської політики в Україні сформувало розгалужену систему регулювання, яка охоплює соціальний захист, реінтеграцію та розвиток людського капіталу ветеранів. Водночас

ISSN 3041-1793 Online

значна кількість актів і їх фрагментарність зумовлюють інституційні дисфункції, що проявляються у складності доступу до послуг і недостатній координації суб'єктів політики. У контексті сталого розвитку це обумовлює необхідність переходу до кодифікованої, інтегрованої та людиноцентрованої моделі правового регулювання ветеранської політики, що забезпечить її ефективність та довгострокову стійкість.

Також варто зазначити, що на рівні громад стосовно ветеранів війни активно впроваджуються програми соціального супроводу, працевлаштування та психологічної підтримки [10]. Децентралізація створює умови для наближення послуг до ветеранів, що відповідає принципу інклюзивності сталого розвитку.

Водночас наукові та аналітичні джерела вказують на ключову проблему – низький рівень міжвідомчої координації.

Зокрема, О. Коляда, Я. Павловський та інші зазначають, що функції між різними органами часто дублюються, а відповідальність розмивається [20]. Доцільно уточнити, що проблема полягає не лише у координації, а й у відсутності єдиної цифрової екосистеми управління, а запровадження сервісів (наприклад, цифрових платформ підтримки ветеранів) лише частково вирішує дану проблему.

Отже, інституційна архітектура потребує переходу до мережевої моделі управління, де ключову роль відіграватимуть інтегровані сервіси, єдині стандарти та чіткий розподіл повноважень.

Оцінка ефективності сучасної ветеранської політики також демонструє наявність системних проблем. Згідно з дослідженням Українського ветеранського фонду, основними потребами ветеранів залишаються матеріальна підтримка (50%), медична допомога (43%), психологічна підтримка (28%) та забезпечення житлом (26%) [19], що підтверджує факт домінування соціально-захисної моделі ветеранської політики. Слід підкреслити, що така модель є необхідною на початковому етапі реінтеграції, проте недостатньою для довгострокового розвитку людського капіталу ветеранів.

Ефективність програм підтримки також підтверджується кількісними показниками, зокрема у 2025 році було підтримано понад 300 ветеранських проєктів та надано тисячі консультацій [19]. Однак, такі заходи мають обмежений системний ефект, оскільки не забезпечують повноцінної інтеграції ветеранів у економічне життя, а нерівномірність розвитку громад створює ризики соціальної нерівності серед ветеранів, що суперечить принципам сталого розвитку. Отже, оцінка ефективності чинних механізмів дозволяє виокремити іншу проблему – дисбаланс між соціальним захистом і розвитком потенціалу ветеранів.

Таким чином, аналіз інституційно-правових механізмів реалізації ветеранської політики в Україні свідчить про її активну трансформацію в

ISSN 3041-1793 Online

умовах війни, що проявляється у розширенні нормативної бази, формуванні багаторівневої інституційної системи та впровадженні нових програм підтримки.

Водночас ключовими проблемами залишаються фрагментарність правового регулювання, недостатня міжвідомча координація та обмежена ефективність механізмів реінтеграції, що у контексті сталого розвитку зумовлює необхідність переходу до інтегрованої моделі ветеранської політики, орієнтованої на розвиток людського капіталу та зміцнення національної стійкості.

За результатами дослідження Програми розвитку ООН, процес реінтеграції ветеранів супроводжується низкою системних бар'єрів соціально-економічного та інституційного характеру [1]. Значна частина ветеранів стикається з обмеженим доступом до державних і соціальних послуг, наслідками фізичних і психологічних травм, зокрема посттравматичного стресового розладу, а також труднощами інтеграції у ринок праці. Зокрема, близько 41% ветеранів мають проблеми з пошуком або утриманням роботи, що свідчить про невідповідність існуючих механізмів зайнятості їхнім потребам та компетенціям.

Водночас 34% респондентів вказують на відсутність належної координації між різними видами допомоги, а також поширеність бюрократичних бар'єрів, що ускладнює доступ до необхідних послуг і знижує ефективність державної підтримки.

Попри зазначені виклики, дослідження фіксує наявність значного соціального потенціалу серед ветеранів. Вони демонструють високий рівень громадянської відповідальності, активну участь у житті громад та готовність до економічної самореалізації. Спостерігається зростання інтересу до підприємницької діяльності як одного з ключових напрямів інтеграції у цивільне життя, що свідчить про необхідність переорієнтації ветеранської політики на створення сприятливого середовища для розвитку ветеранського підприємництва, посилення програм підтримки зайнятості та формування комплексної, скоординованої системи реінтеграції, що відповідатиме принципам сталого розвитку суспільства.

Однією з найбільш системних проблем доцільно вважати слабку міжсекторальну інтеграцію ветеранської політики. Реінтеграція ветеранів потребує комплексного підходу, який поєднує ринки праці, освіту та систему охорони здоров'я. Зокрема, за даними аналітичних звітів, значна частина ветеранів змінює сферу діяльності після служби, що потребує системної підтримки перекваліфікації та освіти [8]. Погоджуючись, слід наголосити, що без інтеграції освітньої та економічної політики ветеранська політика залишається переважно соціальною, але не розвивається. Інтеграція має відбуватися також на рівні місцевого розвитку, де громади виступають

ISSN 3041-1793 Online

ключовими суб'єктами реінтеграції. Ефективність таких практик значною мірою залежить від ресурсної спроможності громад. Таким чином, недостатня інтеграція ветеранської політики у суміжні сфери обмежує її вплив на розвиток людського капіталу та суперечить принципам сталого розвитку, що вимагає міжгалузевої синхронізації політик.

Вагомим викликом залишаються соціально-психологічні бар'єри реінтеграції ветеранів, які включають посттравматичні стани, соціальну ізоляцію та труднощі адаптації до цивільного життя.

Дослідження ООН вказують, що ветерани часто стикаються з відчуттям відчуженості та труднощами у відновленні соціальних зв'язків [1], тобто, існує розрив між зовнішнім визнанням і внутрішнім станом ветеранів, що створює ризики соціальної маргіналізації.

Отже, соціально-психологічні бар'єри є критичним чинником ефективності ветеранської політики, а їх ігнорування може призвести до довгострокових соціальних ризиків, що суперечить цілям сталого розвитку та національної стійкості.

Таким чином, ключові проблеми реформування ветеранської політики в Україні мають системний характер і охоплюють управлінську, технологічну, інституційну та соціальну площини.

У контексті сталого розвитку це обумовлює необхідність переходу до людиноцентрованої, інтегрованої та довгостроково орієнтованої ветеранської політики, яка забезпечуватиме не лише соціальний захист, а й повноцінну участь ветеранів у розвитку держави.

Сучасний етап трансформації ветеранської політики в Україні обумовлює необхідність переходу до системної моделі публічного управління, зорієнтованої на довгострокову реінтеграцію ветеранів у соціальне, економічне та громадянське життя. У контексті сталого розвитку суспільства модернізація ветеранської політики має розглядатися як стратегічний механізм зміцнення соціальної згуртованості, підвищення економічної активності населення, розвитку людського потенціалу та посилення національної стійкості.

Саме тому пріоритетом держави має стати формування такої політики, яка забезпечуватиме ветеранам не лише доступ до гарантій і послуг, а й можливість бути повноцінними суб'єктами відновлення країни, локального розвитку, громадянської участі та економічного зростання.

Ключовим стратегічним напрямом модернізації ветеранської політики має стати формування цілісної моделі реінтеграції ветеранів, яка долає вузьке трактування ветерана виключно як отримувача соціальної допомоги. За сучасних умов така модель має виходити з визнання ветеранів носіями значного людського, професійного, лідерського та громадянського потенціалу. Їхня інтеграція у цивільне життя повинна здійснюватися не в логіці віднов-

ISSN 3041-1793 Online

лення спроможностей, розкриття компетентностей і включення в розвиток держави та громад. Реінтеграція має стати багатовимірним процесом, який одночасно охоплює медичне відновлення, психологічну стабілізацію, освітню й професійну адаптацію, підтримку зайнятості, розвиток підприємництва, житлову стабільність, правовий супровід та створення умов для громадянської активності.

У контексті сталого розвитку суспільства доцільно перейти до моделі активної реінтеграції, у межах якої ветеранська політика поєднує три взаємопов'язані блоки.

Рис. 1 Трирівнева модель активної реінтеграції ветеранів як суб'єктів сталого розвитку, *авторська розробка*.

У межах трирівневої моделі активної реінтеграції ветеранів доцільно виокремити поетапну логіку включення особи у цивільне життя, яка передбачає послідовний перехід від відновлення базових спроможностей до економічної самореалізації та подальшої соціальної інтеграції у громаду. На початковому етапі ключове значення має забезпечення безперервності медичної, психологічної та соціальної підтримки, що створює передумови для подальшої адаптації до цивільного життя. Другий етап передбачає перехід від статусно-компенсаційної моделі підтримки до моделі економічної активності ветерана. Його стратегічною метою є інтеграція ветерана у ринок праці, розвиток професійних компетентностей та створення умов для фінансової незалежності.

Третій етап спрямований на формування сталих форм участі ветерана у житті громади, що забезпечує його соціальну включеність, громадянську активність і довгострокову інтеграцію. Ветеран розглядається як активний агент місцевого розвитку, носій досвіду, лідерських якостей і соціального капіталу.

ISSN 3041-1793 Online

Рис. 2 Етапи активної реінтеграції ветеранів у контексті сталого розвитку, *авторська розробка*.

Відповідальність за реалізацію кожного етапу реінтеграції ветеранів розподіляється між суб'єктами публічного управління відповідно до їх функціональної компетенції та рівня управління: на першому етапі відновлення функціональної спроможності ключова роль належить центральним органам виконавчої влади соціального та медичного профілю, зокрема Міністерству у справах ветеранів України, Міністерству охорони здоров'я України, Національній службі здоров'я України, а також органам соціального захисту та закладам охорони здоров'я, які забезпечують безперервність медичної, психологічної та соціальної підтримки; на другому етапі економічної адаптації провідну відповідальність несуть інституції, що формують і реалізують політику зайнятості, освіти та економічного розвитку, передусім Міністерство економіки України, Державна служба зайнятості, Міністерство освіти і науки України, у взаємодії з роботодавцями, бізнес-структурами та органами місцевої влади; водночас на третьому етапі

ISSN 3041-1793 Online
соціальної інтеграції та закріплення ветерана у громаді основне навантаження покладається на органи місцевого самоврядування, територіальні громади, ветеранські та громадські організації, освітні та культурні інституції, які забезпечують включення ветеранів у локальні процеси розвитку, громадянську участь та формування сталих соціальних зв'язків.

Принагідно підкреслити, що ветерани є неоднорідною групою за віком, станом здоров'я, бойовим досвідом, рівнем освіти, професійними планами, сімейними обставинами та територією проживання. Тому результативна ветеранська політика має враховувати відмінності між ветеранами, які повертаються до попередньої професії, потребують зміни сфери діяльності, ветеранами з інвалідністю, членами сімей загиблих, а також тими, хто прагне започаткувати власну справу або долучитися до громадського лідерства. У контексті сталого розвитку реінтеграція має стати довгостроковою публічною інвестицією у людський капітал, соціальну стабільність та економічне відновлення.

Аналізуючи цифрову трансформацію ветеранської політики, її варто розглядати як один із базових механізмів підвищення доступності, прозорості, адресності та керованості всієї системи підтримки ветеранів. Цифрові рішення можуть стати інструментом якісного переходу від фрагментарного адміністрування до інтегрованої сервісної моделі. Йдеться насамперед про створення єдиного цифрового середовища ветеранських послуг, яке забезпечуватиме простий доступ до інформації, онлайн-отримання частини сервісів, автоматизовану маршрутизацію звернень, аналітичний супровід рішень і персоналізовану траєкторію підтримки кожного ветерана.

У межах такої модернізації доцільно впровадити принцип "єдиного цифрового входу" у систему ветеранських сервісів. Незалежно від того, яка саме потреба виникає у ветерана – первинна взаємодія з системою має бути максимально спрощеною. Єдина цифрова платформа повинна поєднувати інформаційний, адміністративний і координаційний функціонал, зменшуючи необхідність багаторазового подання документів, дублювання звернень і фізичного переміщення між установами. При цьому цифровізація не повинна зводитися лише до переведення паперових процедур в електронний формат; її зміст полягає в перебудові логіки надання послуг навколо життєвої ситуації ветерана.

Особливого значення набуває персоналізований підхід. У перспективній моделі цифрової ветеранської політики кожен ветеран повинен мати умовний індивідуальний маршрут реінтеграції, сформований на основі оцінки потреб, життєвої ситуації, стану здоров'я, професійних намірів і доступних сервісів на конкретній території. Такий маршрут може передбачати поєднання медичних, соціальних, освітніх і економічних заходів, які відображаються в єдиній системі супроводу і дають змогу відстежувати не лише факт звернення, а й

ISSN 3041-1793 Online

динаміку досягнення результату. У такій логіці цифровізація поєднується з кейс-менеджментом, тобто не замінює людську взаємодію, а підсилює її шляхом інтелектуальної координації послуг.

Водночас цифрова трансформація має спиратися на принцип інклюзивності. Не всі ветерани мають однаковий рівень цифрової грамотності, доступ до інтернету або здатність повноцінно користуватися електронними сервісами, особливо якщо йдеться про осіб з інвалідністю, психологічними ускладненнями чи мешканців територій з обмеженою інфраструктурою. Тому цифрова модернізація повинна поєднувати електронні інструменти з офлайн-супроводом, консультативною підтримкою, доступними інтерфейсами та можливістю звернення через місцеві центри підтримки. Лише за такої умови цифровізація відповідатиме принципу людиноцентричності й не продукуватиме нові форми нерівності.

Крім сервісного виміру, цифрова трансформація має велике значення для стратегічного управління. Єдина цифрова екосистема дає змогу акумулювати дані про потреби ветеранів, територіальні диспропорції, попит на послуги, ефективність програм, результати працевлаштування, динаміку навчання, стан охоплення медичною та психологічною допомогою, створюючи підґрунтя для доказового формування політики, цільового розподілу ресурсів, своєчасного коригування рішень і запровадження системи індикаторів ефективності ветеранської політики. Отже, цифрова трансформація має розглядатися як стратегічна умова переходу від реактивної моделі підтримки до проактивної, персоналізованої й аналітично керованої системи реінтеграції ветеранів.

Висновки та пропозиції. Проведений аналіз засвідчив, що ветеранська політика в Україні перебуває на етапі трансформації, однак її ефективність обмежується фрагментарністю нормативно-правового регулювання, недостатньою міжвідомчою координацією та домінуванням реактивного підходу, що зумовлює дисбаланс між соціальним захистом і розвитком людського капіталу ветеранів. Встановлено, що існуюча модель не забезпечує повноцінної реінтеграції ветеранів у соціально-економічні процеси та потребує переорієнтації на принципи сталого розвитку, зокрема людиноцентричності, інтегрованості та довгострокової результативності. Обґрунтовано доцільність переходу до моделі активної реінтеграції, що передбачає поетапне включення ветеранів у цивільне життя та їх трансформацію у суб'єктів соціального й економічного розвитку. Водночас підвищення ефективності ветеранської політики потребує кодифікації законодавства, посилення міжвідомчої взаємодії, розвитку цифрової екосистеми сервісів, впровадження персоналізованих підходів та інтеграції ветеранського компоненту у систему післявоєнного відновлення. Таким чином, модернізація ветеранської політики має здійснюватися у напрямі формування цілісної, інтегрованої та орієнтованої на

ISSN 3041-1793 Online

розвиток людського капіталу моделі, що сприятиме соціальній згуртованості, економічному зростанню та зміцненню національної стійкості.

Література:

1. Адаптація до цивільного життя: напрями посилення реінтеграції ветеранів в Україні (на основі дослідження reSCORE Ukraine 2024). Програма розвитку ООН (UNDP) в Україні. Київ, 2025. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-11/undp-ua-veteran-reintegration-report-ukr.pdf

2. Азьмук Н. А. Соціально-економічна та освітня реінтеграція ветеранів до ринку праці: український контекст. *Вісник економічної науки України*. 2023. № 2 (45). С. 117–122. DOI: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).117-122

3. Ветеранська політика – серед ключових пріоритетів Програми дій Уряду на 2025–2026 роки. Міністерство у справах ветеранів України. 18.08.2025. URL: https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/veteranska-politika--sered-kluchovih-prioritetiv-programi-diy-uryadu-na-2025-2026-roki

4. Ветеранська політика та безпекові виклики в Україні. Fenix Слово. 12.09.2025. URL: https://fenixslovo.com/2025/09/12/44380

5. Держава – ветеранам. Аналіз законодавства у сфері ветеранської політики за 2025 рік. Центр спільних дій. 19.12.2025. URL: https://centreua.org/monitoring-rishen/derzhava-veteranam-2025

6. Державна політика щодо ветеранів війни: аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2025. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-04/veterani-dopovid_0.pdf

7. Загоруй Л. М., Загоруй І. С. Соціальна культура підтримки ветеранів та ветеранок в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2025. № 50 (2). С. 299–307. DOI: https://doi.org/10.33216/2218-5461/2025-50-2-299-307

8. Концепція державної політики щодо ветеранів і ветеранок: експертний огляд та рекомендації Коаліції громадських організацій. Київ, 2025. URL: https://www.pryncyp.org/wp-content/uploads/2025/12/derzhavna-veteranska-polityka-1.pdf

9. Лапутіна Ю. “Це категорія потужних людей”. Міністр у справах ветеранів розповіла про допомогу ветеранам і їхнім родинам: інтерв’ю. Радіо Свобода. 22.05.2023. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/laputina-intervyu-ministerstvo-dopomoha-veteranam/32422428.html

10. Огляд ветеранської політики в територіальних громадах (12.2025 р. – 01.2026 р.). Національний інститут стратегічних досліджень. 04.02.2026. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-veteranskoyi-polityky-v-terytorialnykh-hromadakh-122025-r-012026-r

11. Про внесення змін до Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері: Закон України від 11.03.2025 р. № 4285-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4285-20#Text

12. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 413. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF#Text

13. Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни,

ISSN 3041-1793 Online
осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 р. № 432. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text

14. Про порядок виготовлення та видачі посвідчень і нагрудних знаків ветеранів: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.1994 р. № 302. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-94-%D0%BF#Text

15. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

16. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text

17. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України від 24.03.1998 р. № 203/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-%D0%B2%D1%80#Text

18. Сіньова Л. М. Соціально-правовий захист ветеранів війни: міжнародний досвід. Право та інновації. 2025. № 2 (50). С. 21–27.

19. Український ветеранський фонд презентував результати дослідження "Портрет ветерана 2025". Рівненська обласна державна адміністрація. 2025. URL: https://www.rv.gov.ua/news/ukrainskyi-veteranskyi-fond-prezentuvav-rezultaty-doslidzhennia-portret-veterana-2025

20. Український досвід формування ветеранської політики: актуальні питання реінтеграції, адаптації, реабілітації ветеранів. Restart Ukraine. Київ, 2025. URL: https://restartukraine.com.ua/wp-content/uploads/2025/07/Doslidzhennya_Ukrayinskyj-dosvid_vetpolityky-1313.pdf

References:

1. Adaptatsiia do tsyvilnoho zhyttia: napriamy posylennia reintehratsii veteraniv v Ukraini (na osnovi doslidzhennia reSCORE Ukraine 2024) [Adaptation to civilian life: directions for strengthening veteran reintegration in Ukraine (based on reSCORE Ukraine 2024 study)]. (2025). Kyiv: UNDP Ukraine. Retrieved from https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-11/undp-ua-veteran-reintegration-report-ukr.pdf [in Ukrainian].

2. Azmuk, N.A. (2023). Sotsialno-ekonomichna ta osvitnia reintehratsiia veteraniv do rynku pratsi: ukrainskyi kontekst [Socio-economic and educational reintegration of veterans into the labor market: Ukrainian context]. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine, 2(45), 117–122. https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).117-122 [in Ukrainian].

3. Veteranska polityka – sered kliuchovykh priorytetiv Prohramy dii Uriadu na 2025–2026 roky [Veteran policy among key priorities of the Government Action Program for 2025–2026]. (2025, August 18). Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy – Ministry of Veterans Affairs of Ukraine. Retrieved from https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/veteranska-politika--sered-kluchovih-prioritetiv-programi-diy-uryadu-na-2025-2026-roki [in Ukrainian].

4. Veteranska polityka ta bezpekovi vyklyky v Ukraini [Veteran policy and security challenges in Ukraine]. (2025, September 12). Fenix Slovo. Retrieved from https://fenixslovo.com/2025/09/12/44380 [in Ukrainian].

5. Derzhava – veteranam. Analiz zakonodavstva u sferi veteranskoi polityky za 2025 rik [State for veterans. Analysis of legislation in the field of veteran policy for 2025]. (2025, December

ISSN 3041-1793 Online
19). Tsentr spilnykh dii – Centre for Joint Action. Retrieved from https://centreua.org/monitoring-rishen/derzhava-veteranam-2025 [in Ukrainian].

6. Derzhavna polityka shchodo veteraniv viiny: analitychna dopovid [State policy on war veterans: analytical report]. (2025). Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-04/veterani-dopovid_0.pdf [in Ukrainian].

7. Zahorui, L.M., & Zahorui, I.S. (2025). Sotsialna kultura pidtrymky veteraniv ta veteranok v Ukraini [Social culture of support for veterans in Ukraine]. Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka – Actual Problems of Law: Theory and Practice, 50(2), 299–307. https://doi.org/10.33216/2218-5461/2025-50-2-299-307 [in Ukrainian].

8. Kontseptsiia derzhavnoi polityky shchodo veteraniv i veteranok: ekspertnyi ohliad ta rekomendatsii Koalitsii hromadskykh orhanizatsii [Concept of state policy on veterans: expert review and recommendations of the NGO coalition]. (2025). Kyiv. Retrieved from https://www.pryncyp.org/wp-content/uploads/2025/12/derzhavna-veteranska-polityka-1.pdf [in Ukrainian].

9. Laputina, Yu. (2023, May 22). “Tse katehoriia potuzhnykh liudei”. Ministr u spravakh veteraniv rozpovila pro dopomohu veteranam i yikh rodynam: interviu [“This is a category of strong people”. Minister of Veterans Affairs on support for veterans and their families: interview]. Radio Svoboda. Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/laputina-intervyu-ministerstvo-dopomoha-veteranam/32422428.html [in Ukrainian].

10. Ohliad veteranskoi polityky v terytorialnykh hromadakh (12.2025 r. – 01.2026 r.) [Review of veteran policy in territorial communities (Dec 2025 – Jan 2026)]. (2026, February 4). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Retrieved from https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-veteranskoyi-polityky-v-terytorialnykh-hromadakh-122025-r-012026-r [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky” shchodo formuvannia kompleksnoho pidkhodu do vnutrishnoi polityky u veteranskii sferi vid 11.03.2025 № 4285-IX [Law of Ukraine on amendments to the Law of Ukraine “On the Principles of Domestic and Foreign Policy” regarding a comprehensive approach to internal policy in the veteran sphere from March 11, 2025, No. 4285-IX]. (2025). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4285-20#Text [in Ukrainian].

12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia ta pozbavlennia statusu uchasnyka boiovykh dii osobam, yaki zakhyshchaly nezalezhnist, suverenitet ta terytorialnu tsilisnist Ukrainy vid 20.08.2014 № 413 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the procedure for granting and revoking the status of combatant from August 20, 2014, No. 413]. (2014). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia Poriadku ta umov zabezpechennia sotsialnoi ta profesiinoi adaptatsii osib, yaki zvilniaiutsia abo zvilneni z viiskovoi sluzhby, z chysla veteraniv viiny, osib, yaki maiut osoblyvi zasluhy pered Batkivshchynoiu, chleniv simei takykh osib, chleniv simei zahyblykh (pomerlykh) veteraniv viiny, chleniv simei zahyblykh (pomerlykh) Zakhysnykiv ta Zakhysnyts Ukrainy vid 21 chervnia 2017 roku № 432 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the procedure and conditions for ensuring social and professional adaptation of persons discharged from military service, including war veterans, persons with special merits, and family members of such persons, as well as families of fallen defenders of Ukraine from June 21, 2017, No. 432]. (2017). Kabinet Ministriv Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro poriadok vyhotovlennia ta vydachi posvidchen i nahrudnykh znakiv veteraniv vid 12.05.1994 № 302 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the procedure for issuing veteran certificates and badges from May 12, 1994, No. 302]. (1994). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-94-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

15. Zakon Ukrainy Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simei vid 20.12.1991 № 2011-XII [Law of Ukraine on social and legal protection of servicemen and their families from December 20, 1991, No. 2011-XII]. (1991). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text [in Ukrainian].

16. Zakon Ukrainy Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu vid 22.10.1993 № 3551-XII [Law of Ukraine on the status of war veterans and guarantees of their social protection from October 22, 1993, No. 3551-XII]. (1993). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text [in Ukrainian].

17. Zakon Ukrainy Pro status veteraniv viiskovoi sluzhby, veteraniv orhaniv vnutrishnikh sprav, veteraniv Natsionalnoi politsii i deiakykh inshykh osib ta yikh sotsialnyi zakhyst vid 24 bereznia 1998 roku № 203/98-VR [Law of Ukraine on the status of veterans of military service, veterans of internal affairs bodies, veterans of the National Police and some other persons and their social protection from March 24, 1998, No. 203/98-VR]. (1998). Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

18. Sinova, L.M. (2025). Sotsialno-pravovyi zakhyst veteraniv viiny: mizhnarodnyi dosvid [Social and legal protection of war veterans: international experience]. Pravo ta innovatsii – Law and Innovation, 2(50), 21–27 [in Ukrainian].

19. Ukrainskyi veteranskyi fond prezentuvav rezultaty doslidzhennia “Portret veterana 2025” [Ukrainian Veterans Fund presented results of the study “Portrait of a Veteran 2025”]. (2025). Rivnenska oblasna derzhavna administratsiia. Retrieved from https://www.rv.gov.ua/news/ukrainskyi-veteranskyi-fond-prezentuvav-rezultaty-doslidzhennia-portret-veterana-2025 [in Ukrainian].

20. Ukrainskyi dosvid formuvannia veteranskoi polityky: aktualni pytannia reintehratsii, adaptatsii, reabilitatsii veteraniv [Ukrainian experience of veteran policy formation: current issues of reintegration, adaptation and rehabilitation]. (2025). Kyiv: Restart Ukraine. Retrieved from https://restartukraine.com.ua/wp-content/uploads/2025/07/Doslidzhennya_Ukrayinskyj-dosvid_vetpolityky-1313.pdf [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.41:351.746.1:355.7

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-88-101

Андрушко Олександр доктор філософії за спеціальністю безпека державного кордону, начальник кафедри логістики, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0001-5026-1653

Кочеулов Аркадій заступник начальника кафедри логістики, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0008-6203-3197

Капралов Кирило слухач курсу денного навчання факультету професійної освіти та лідерства, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0002-1681-3324

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ ЖИТЛОВО-ЕКСПЛУАТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розкрито актуальні проблеми житлово-експлуатаційного забезпечення прикордонних загонів Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану, а також обґрунтовується роль житлово-експлуатаційного підрозділу як важливого чинника забезпечення стійкості, боєздатності та безперервності оперативно-службової діяльності органів охорони державного кордону [7]. Доцільність проведення дослідження полягає в тому, що у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України, яка призвела до створення в ДПСУ підрозділів нового зразку бригадного типу для підсилення можливостей, маневру силами і засобами, а також необхідністю розміщення особового складу (своїх та приданих сил) і матеріально-технічних засобів у тимчасових місцях дислокації прикордонних підрозділів на підконтрольній території України та поблизу районів ведення активних бойових дій. У таких умовах житлово-експлуатаційне забезпечення набуває особливого значення як одного з ключових чинників забезпечення життєдіяльності прикордонних підрозділів та важливої складової бойового забезпечення.

На основі аналізу практичного досвіду офіцерів житлово-експлуатаційних підрозділів визначено низку системних проблем, що ускладнюють та

ISSN 3041-1793 Online
безпосередньо впливають на ефективне функціонування системи житлово-експлуатаційного забезпечення в умовах сьогодення.

Особливу увагу було приділено діяльності підрозділів житлово-експлуатаційного забезпечення прикордонних загонів щодо організації оренди нерухомого майна (об'єктів) державної, комунальної та приватної власності для тимчасового розміщення особового складу прикордонних підрозділів, забезпечення цих нерухомих об'єктів комунальними послугами і енергоносіями та матеріально-технічними засобами.

Ключові слова: житлово-експлуатаційне забезпечення; орган охорони державного кордону; стійкість та боєготовність; прикордонний підрозділ; оренда нежитлових приміщень; казармено-житловий фонд; комунальні послуги і енергоносії; обороноздатність; нормативно-правова база.

Andrushko Oleksandr PhD, Head of the Department of Logistics, Bogdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-5026-1653

Kocheulov Arkadiy Deputy Head of the Department of Logistics, Bogdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0008-6203-3197

Kapralov Kyrylo full-time student at the Faculty of Professional Education and Leadership, Bogdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0002-1681-3324

CURRENT PROBLEMS OF THE SYSTEM OF HOUSING AND OPERATIONAL PROVISION OF THE STATE BORDER SERVICE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Abstract. The article reveals the current problems of housing and operational support of border detachments of the State Border Service of Ukraine under martial law, and also justifies the role of the housing and operational unit as an important factor in ensuring the stability, combat capability and continuity of operational and service activities of the state border protection bodies [7]. The feasibility of conducting the study lies in the fact that in connection with the full-scale armed aggression of the russian federation against Ukraine, which led to the creation of new brigade-type units in the State Border Service of Ukraine to strengthen capabilities, maneuver forces and means, as well as the need to place personnel (own and attached forces) and material and technical means in temporary places of deployment of border units on the controlled territory of Ukraine and near areas of active hostilities. In such conditions, housing and operational support acquires

ISSN 3041-1793 Online
special importance as one of the key factors in ensuring the vital activity of border units and an important component of combat support.

Based on the analysis of the practical experience of officers of housing and operational units, a number of systemic problems have been identified that complicate and directly affect the effective functioning of the housing and operational support system in today's conditions.

Particular attention was paid to the activities of the housing and operational support units of border detachments in organizing the lease of real estate (objects) of state, municipal and private property for the temporary accommodation of personnel of border units, providing these real estate objects with utility services and energy carriers and material and technical means.

Keywords: housing and operational support; state border guard bodies; stability and combat readiness; border unit; rental of non-residential premises; barracks and housing stock; utilities and energy sources; defense capability; regulatory framework.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації та дії правового режиму воєнного стану [2–3] значення Державної прикордонної служби України у системі Сил безпеки та оборони держави суттєво зросло, що супроводжувалося трансформацією її організаційно-штатної структури.

Впровадження прикордонних загонів бригадного типу в Державній прикордонній службі України та потреба в забезпеченні маневру силами і засобами зумовлюють необхідність перегляду традиційної системи базування підрозділів у пунктах постійної дислокації.

На сьогодні стійкість та боєготовність прикордонних загонів безпосередньо залежать від ефективності правових та фінансових механізмів, до яких можна віднести оренду нежитлових об’єктів, проте на практиці цей процес стикається із низкою перешкод.

Основні аспекти проблеми, що потребують розв’язання:

1) Правова колізія: необхідність швидкого розосередження сил і засобів вступає у суперечність із багатоетапними процедурами укладання договорів оренди нерухомого майна та відсутністю необхідних правовстановлюючих документів на об’єкти комунальної та державної власності.

2) Економічні розбіжності інтересів: відсутність мотивації приватних власників нерухомого майна до співпраці з органами управління ДПСУ через специфіку податкового навантаження та процедур бюджетних розрахунків.

3) Інфраструктурна залежність: прямий зв’язок між юридичним статусом об’єкта (наявністю договору оренди нерухомого майна) та можливістю організації законного постачання енергоносіїв і комунальних послуг, що в умовах воєнного стану стає критично-важливим чинником належного функціонування прикордонних підрозділів.

ISSN 3041-1793 Online

4) Управлінська неузгодженість: недостатня координація та взаємодія між структурними підрозділами житлово-експлуатаційного забезпечення ДПСУ, військово-цивільними адміністраціями та органами місцевого самоврядування у питаннях оперативного виділення нерухомих об'єктів для потреб оборони з дотриманням нормативно-правової бази.

Таким чином, існує об'єктивна потреба у переосмисленні житлово-експлуатаційного забезпечення не як допоміжної господарської функції, а як стратегічно-важливого елемента бойового забезпечення. Наукового аналізу та нормативно-правового врегулювання потребує алгоритм взаємодії житлово-експлуатаційного забезпечення ДПСУ з власниками майна та органами влади задля мінімізації термінів розгортання підрозділів при одночасному дотриманні законності використання нежитлових об'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проведений аналіз наукових праць вітчизняних дослідників, зокрема: Кондратюк О., Кочеулов А., Саган В. у своїй праці досліджували можливості виробництва деревних брикетів у Державній прикордонній службі України [26]; Купрієнко Д., Саган В., Фролов О. у своїй праці досліджували аналіз доцільності впровадження інформаційної системи логістичного забезпечення НАТО LOGFAS у діяльність Державної прикордонної служби України [27]; Прогульний В., Булгаков Р., Ліннік Д., Рабоча Т., Фролов О. у своїй праці досліджували удосконалення конструкції водоочисних напірних фільтрів у системах водопостачання військового містечка [28] та інші, засвідчує, що у науковій літературі розглянуто лише окремі аспекти житлово-експлуатаційного забезпечення підрозділів Державної прикордонної служби України. Водночас, комплексне дослідження зазначеної проблематики, з урахуванням сучасних умов функціонування прикордонних загонів в умовах ведення бойових дій та участі у стабілізаційних діях, залишається недостатнім, що зумовлює необхідність подальшого ретельного та наукового дослідження у цьому напрямку діяльності.

Метою статті є обґрунтування ролі житлово-експлуатаційного забезпечення як системного чинника стійкості та боєготовності прикордонних загонів і визначення актуальних проблем їх реалізації в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану, спричиненого збройною агресією російської федерації проти цілісності, суверенітету та недоторканості території України [3], прикордонні загони Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) безпосередньо входять до Сил безпеки та оборони України та є її складовою, на які покладено функції із забезпечення національної безпеки держави, захист суверенних прав України, ліквідація збройного конфлікту на державному кордоні та відсічі збройної агресії проти України [1]. До повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України, прикордонні загони ДПСУ були розміщені в своїх

ISSN 3041-1793 Online
постійних місцях дислокації на підконтрольній території України. За розміщення прикордонних підрозділів безпосередньо відповідають структурні підрозділи житлово-експлуатаційного забезпечення ДПСУ. За таких умов різко зростає значення житлово-експлуатаційного забезпечення як матеріальної основи життєдіяльності прикордонних загонів.

У сучасних умовах воєнного стану прикордонні загони Східного регіонального управління ДПСУ були реорганізовані в прикордонні загони з організаційно-штатною структурою бригадного типу, які призначені для безпосередньої участі у бойових діях та участь у стабілізаційних діях. Деякі органи охорони державного кордону були вимушені залишити свої місця постійної дислокації в Луганській та Донецькій областях, що призвело до маневру силами та засобами, розміщення особового складу та матеріально-технічних засобів у тимчасових місцях дислокацій на підконтрольній території України в інших регіонах, поблизу та безпосередньо в районах ведення активних бойових дій. Зазначені зміни обумовили необхідність більш гнучкого підходу до організації розміщення особового складу прикордонних підрозділів та їх матеріально-технічного забезпечення. Така ситуація зумовила потребу у швидкому пошуку та використанні нових об'єктів нерухомого майна для розміщення прикордонних підрозділів, організації пунктів управління, розміщення складів, місць зберігання техніки та інших елементів військової інфраструктури і віднесення цих об'єктів до критичної інфраструктури України.

Віднесення об'єктів до критичної інфраструктури здійснюється за сукупністю критеріїв, що визначають їх соціальну, політичну, економічну, екологічну значущість для забезпечення оборони країни, безпеки громадян, суспільства, держави і правопорядку, зокрема для реалізації життєво важливих функцій та надання життєвоважливих послуг, свідчать про існування загроз для них, можливість виникнення кризових ситуацій через несанкціоноване втручання в їх функціонування, припинення функціонування, людський фактор чи природні лиха, тривалість робіт для усунення таких наслідків до повного відновлення штатного режиму [19, С. 7].

Житлово-експлуатаційне забезпечення охоплює комплекс заходів, який забезпечує стійкість та боєготовність підрозділів до дій:

- утримання казармено-житлового фонду;
- розміщення особового складу та матеріально-технічних засобів;
- експлуатація фондів військових містечок;
- забезпечення квартирним майном;
- організація постачання комунальних послуг і енергоносіїв;
- забезпечення твердим паливом [16].

У сучасних умовах воєнного стану зазначені завдання значно ускладняються.

ISSN 3041-1793 Online

На підрозділи житлово-експлуатаційного забезпечення покладаються першочергові завдання щодо пошуку необхідних нежитлових об'єктів державної і комунальної власності та приватної власності для розміщення особового складу та матеріально-технічних засобів структурних підрозділів прикордонних загонів, а також забезпечення цих нежитлових об'єктів та споруд необхідними комунальними послугами і енергоносіями, створення в них резервних джерел електроживлення (таких як: дизельні генератори, бензинові генератори і інверторні генератори різної потужності та сонячних панелей) для підтримання бойової спроможності [24].

Практика функціонування підрозділів житлово-експлуатаційного забезпечення свідчить про те, що одним із найбільш поширених механізмів використання таких об'єктів нерухомого майна є укладання договорів оренди. Саме договір оренди створює правові підстави для законного використання нерухомого майна, а також забезпечує можливість укладення договорів відшкодування за постачання електричної енергії, водопостачання, теплопостачання та інших комунальних послуг.

Проведений аналіз практичного досвіду офіцерів житлово-експлуатаційного забезпечення, які безпосередньо займаються процесом укладанням договорів з органами місцевого самоврядування та приватними особами (власниками майна) щодо оренди нежитлових об'єктів державної, комунальної і приватної власності та укладанням договорів на відшкодування комунальних послуг і енергоносіїв, дозволяє виокремити ключові проблеми системного характеру:

1) Частина власників не зацікавлена у співпраці з військовими формуваннями через особливості розрахунків і податкового навантаження, що призводить до збільшення власником суми оренди нежитлових об'єктів. Цей факт обумовлює відсутність механізмів захисту економічної конкуренції та забезпечення відкритої й прозорої конкуренції [20], що, у свою чергу, безпосередньо впливає на цінову політику оренди нерухомого майна. Вартість оренди безпосередньо визначається власником нерухомого майна, яка може у будь-який час піднятись не зважаючи на ринкову ціну нерухомості. У деяких випадках це призводить до значного завищення вартості оренди або відмови від укладання відповідних договорів оренди.

2) Відсутність або неналежний стан правовстановлюючих документів на нежитлові об'єкти державної і комунальної власності, які перебувають на балансі органів місцевого самоврядування:

- процедура укладання договорів оренди нерухомого майна у більшості випадків є тривалою та багатоетапною;

- дана процедура передбачає проведення ряду організаційно-правових заходів, зокрема перевірку правового статусу об'єкта нерухомості, наявності правовстановлюючих документів, погодження передачі нерухомого майна з

ISSN 3041-1793 Online
органами місцевого самоврядування або державної влади, а також виконання вимог бюджетного законодавства щодо проведення фінансових розрахунків. У мирний час такі процедури є виправданими з точки зору забезпечення законності використання державного і комунального майна. В умовах воєнного стану вони можуть суттєво уповільнювати процес розгортання підрозділів;

- однією з найбільш поширених проблем є відсутність або неналежний стан правовстановлюючих документів на об'єкти нерухомого майна, які перебувають у власності територіальних громад. У багатьох випадках об'єкти комунальної власності не мають належної технічної документації або не внесені до відповідних реєстрів. Це ускладнює процес укладання договорів оренди та створює додаткові юридичні ризики.

3) Залежність у забезпеченні комунальними послугами та енергоносіями від наявності укладених договорів:

- важливим фактором є залежність функціонування прикордонних підрозділів від наявності укладених договорів на постачання комунальних послуг та енергоносіїв. Без укладених договорів оренди нерухомого майна, підрозділи житлово-експлуатаційного забезпечення прикордонних загонів не мають правових підстав для укладання з власниками нерухомого майна договір відшкодування наданих комунальних послуг і енергоносіїв (теплопостачання, водопостачання, електропостачання, газопостачання, вивіз твердих і рідких побутових відходів). Це може призводити до перебоїв у забезпеченні підрозділів електроенергією, водопостачанням або іншими необхідними ресурсами;

- відсутність укладених договорів на комунальні послуги і енергоносії призводить до того, що для функціонування прикордонних підрозділів необхідно максимально застосовувати резервні джерела електроживлення та забезпечувати їх паливом, які і так в умовах нанесення країною-агресором по критично-важливим об'єктам ракетних та дронових ударів, призводять до їх застосовуються під час планових і позапланових відключень.

4) Неузгодженість з військово-цивільними адміністраціями нормативно-правових механізмів щодо надання об'єктів нерухомого майна для тимчасового розміщення прикордонних підрозділів у період військового стану, що уповільнює процес розосередження сил і засобів. У практичній діяльності нерідко виникають ситуації, коли процес погодження використання об'єктів нерухомості затягується через відсутність чітко визначених процедур або недостатню координацію між відповідними органами. В умовах воєнного стану така ситуація може негативно впливати на оперативність прийняття управлінських рішень органами управління прикордонних загонів.

Укладання договорів оренди нежитлових об'єктів є не формальністю, а способом правового, фінансового та функціонального забезпечення

ISSN 3041-1793 Online

оперативно-службової діяльності прикордонних загонів ДПСУ в умовах воєнного стану. Використання орендованих нежитлових об'єктів без укладених договорів вважається самовільним заняттям нерухомого майна, що тягне за собою правові наслідки.

Укладені договори оренди надають підрозділам прикордонного загону законні підстави для користування нежитловими об'єктами та надають законні можливості у забезпеченні нежитлових об'єктів комунальними послугами і енергоносіями, що безпосередньо впливає на стійкість, боєздатність і живучість підрозділів прикордонних загонів. Укладання договорів оренди напряму впливає на: безперервність функціонування структурних підрозділів та розосередження сил і засобів.

Під час проведення аналізу дослідження, можемо додатково виокремити чинники, що безпосередньо впливають на виконання завдань житлово-експлуатаційними підрозділами:

- призначення в період воєнного стану осіб призваних під час мобілізації на вакантні посади за напрямком діяльності житлово-експлуатаційного забезпечення без вузькопрофільної освіти або додаткової підготовки за напрямком діяльності тилового забезпечення;
- відсутність у офіцерів які проводять роботу з укладання договорів за напрямком діяльності необхідних навичок та знань з питань публічних закупівель;
- відсутність обов'язкового проходження курсів підвищення кваліфікації з питань публічних закупівель осіб, які залучаються до укладання договорів;
- неможливість достовірно спрогнозувати потребу у кошторисних призначення та асигнуваннях по КЕКВ 2240 «Оренда нежитлових приміщень» на наступний рік, через нестабільну ситуацію на лінії проведення бойових дій та стабілізаційних заходів;
- не встановлення на законодавчому рівні єдиного постачальника електричної енергії і постачальника природного газу та включення їх до реєстру суб'єктів природних монополій для військових формувань в умовах воєнного стану;
- є постійна нагальна потреба в забезпеченні прикордонних підрозділів резервними джерелами електроживлення понад норму встановлену табелями належності, що призводить до збільшення потреб в економічному напрямку діяльності;
- існуюча відомча нормативно-правова база, яку використовують офіцери житлово-експлуатаційного забезпечення, потребує актуалізації та приведення у відповідність до сучасних умов служби;
- неможливість щомісячного здійснення виплати грошової компенсації за піднайом житла військовослужбовцям (які не мають членів сім'ї)

ISSN 3041-1793 Online
відрядженим до інших прикордонних загонів для виконання бойових дій на довготривалий період;

- проблематично здійснити постановку на квартирний облік військовослужбовців з прикордонних загонів бригадного типу, у яких не змінено місце реєстрації загону та постійне місце дислокації знаходиться під окупацією, через неможливість реєстрації особи за місцем знаходження військової частини;

- обмеження в отриманні виплати грошової компенсації за піднайом житла військовослужбовцям які призвані під час мобілізації та не підписали контракт;

На нашу думку житлово-експлуатаційне забезпечення ДПСУ - це не тільки організація побуту для військовослужбовців, а є елементом бойового забезпечення сил та засобів, без якого неможлива ні стійкість, ні боєготовність прикордонних підрозділів.

Висновки. Узагальнення результатів аналізу проведеного дослідження, дає змогу визначити, що розвиток системи житлово-експлуатаційного забезпечення ДПСУ має розглядатись як один із ключових напрямків підвищення обороноздатності прикордонних загонів в оперативно-службовій діяльності у сучасних умовах воєнного стану. В умовах сьогодення, система житлово-експлуатаційного забезпечення потребує більш детального наукового дослідження.

Дослідження показало, що ключовим механізмом забезпечення розміщення підрозділів у нових районах є використання нежитлових об’єктів державної, комунальної та приватної власності на умовах оренди. Укладання відповідних договорів створює правові підстави для законного використання нерухомого майна, організації пунктів управління, розміщення особового складу, військової техніки, складів та інших елементів військової інфраструктури, а також забезпечує можливість укладання договорів щодо постачання комунальних послуг і енергоносіїв.

Водночас саме процедура оренди є одним із найбільш проблемних елементів у системі житлово-експлуатаційного забезпечення в умовах воєнного стану.

Окрему групу проблем в житлово-експлуатаційному забезпеченні становлять організаційно-кадрові та нормативно-правові чинники. Зокрема, призначення на посади житлово-експлуатаційного забезпечення осіб без відповідної фахової підготовки, недостатній рівень знань з питань публічних закупівель, відсутність системної підготовки та підвищення кваліфікації офіцерів відповідного профілю діяльності, а також недосконаліть чинної нормативно-правової бази до умов сьогодення. Водночас значний вплив на ефективність забезпечення мають фінансово-економічні обмеження, пов’язані зі складністю прогнозування бюджетних видатків на оренду майна,

ISSN 3041-1793 Online

необхідністю додаткового забезпечення резервними джерелами енергожив-лення та залежністю від ринку постачальників енергоресурсів.

Крім того, виявлено низку соціально-правових проблем, пов'язаних із житловим забезпеченням військовослужбовців, зокрема: обмеження у виплаті компенсації за піднайом житла та складність постановки на квартирний облік військовослужбовців підрозділів, які втратили місця постійної дислокації.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що житлово-експлуатаційне забезпечення у сучасних умовах є важливою складовою системи тилового та бойового забезпечення прикордонних загонів.

Ефективність його організації безпосередньо впливає на безперервність функціонування органів управління, розосередження сил і засобів, забезпечення життєдіяльності особового складу та підтримання необхідного рівня боєздатності підрозділів.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації ключових проблем житлово-експлуатаційного забезпечення прикордонних загонів в умовах воєнного стану та визначенні їх впливу на стійкість і боєготовність прикордонних підрозділів.

Перспективами подальших досліджень. Важливим напрямом подальших досліджень в сфері діяльності житлово-експлуатаційного забез-печення прикордонних загонів є: розвиток нормативно-правової бази; впровадження механізмів спрощення процедур оренди в умовах воєнного стану; впровадження в умовах воєнного стану для військових формувань єдиного постачальника електричної енергії і постачальника природного газу та включення їх до реєстру суб'єктів природних монополій за фіксованою ціною на законодавчому рівні; віднесення всіх військових об'єктів (незва-жаючи на місце їх розташування, перебування або виконання бойових завдань) до об'єктів критичної інфраструктури; впровадження врегулювання податкових аспектів; розроблення моделей підвищення ефективності функціонування системи житлово-експлуатаційного забезпечення Державної прикордонної служби України.

Література:

1. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 №661-IV.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 №389-VIII.
3. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" : Закон України від 24.02.2022 №2102-IX.
4. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 №1777-XII.
5. Про господарську діяльність у Збройних Силах України : Закон України від 21.09.1999 №1076-XIV.
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII.

ISSN 3041-1793 Online
7. Про затвердження Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30.11.2018 №971.

8. Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної прикордонної служби України : постанова Кабінету Міністрів від 16.10.2014 №533.

9. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 №922-VIII.

10. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України "Про публічні закупівлі", на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування : постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178.

11. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 №392/2020.

12. Про затвердження Положення про організацію квартирно-експлуатаційного забезпечення в системі Міністерства оборони України : наказ Міністерства оборони України від 03.07.2013 №448.

13. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 №2456-VI.

14. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 №808-IX.

15. Пріоритетні напрями діяльності Державної прикордонної служби України на 2026 рік. Державна прикордонна служба України. Офіційний сайт. URL: https://dpsu.gov.ua/uk/prioritetni-napryami-diyalnosti-derzhavnoyi-prikordonnoyi-sluzhbi-ukrayini-na-2026-rik (дата звернення: 08.03.2026).

16. Федик О., Гура О., Скиданенко П., Набок І., Кравчук В., Пономаренко О. Основи житлово-експлуатаційного забезпечення органів охорони державного кордону : навч. посіб. – Хмельницький : НАДПСУ, 2019. – 108 с. – Затверджено ректором академії.

17. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 09.11.2017 №2189-VIII.

18. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 №1275.

19. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 №1882-IX.

20. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 03.10.2019 №157-IX.

21. Про моніторинг цін під час здійснення закупівель : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 09.09.2019 №480-АГ.

22. Про організацію моніторингу цін під час здійснення закупівель товарів на період дії правового режиму воєнного стану та внесення змін до наказів Адміністрації Держприкордонслужби : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 07.11.2022 №570/0/81-22-АГ.

23. Про затвердження Порядку логістичного забезпечення сил оборони під час виконання завдань з оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності : постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 №1208.

24. Про організацію тилового забезпечення у 2026 році : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 18.11.2025 №1374-АГ.

25. Про затвердження Порадника з військового (корабельного) господарства Державної прикордонної служби України : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 21.12.2020 №134.

26. Кондратюк О., Кочеулов А., Саган В. Можливості виробництва деревних брикетів у Державній прикордонній службі України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки.* 2024. № 1(94). С. 139-151.DOI: https://doi.org/10.32453/3.v94i1.1681.

ISSN 3041-1793 Online

27. Купрієнко Д., Саган В., Фролов О. Аналіз доцільності впровадження інформаційної системи логістичного забезпечення НАТО LOGFAS у діяльність Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки.* 2022. № 4(89). С. 26-50. DOI: https://doi.org/10.32453/3.v89i4.1265.

28. Прогульний В., Булгаков Р., Ліннік Д., Рабоча Т., Фролов О. Удосконалення конструкції водоочисних напірних фільтрів у системах водопостачання військового містечка. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки.* 2024. № 1(94). С. 176-183. DOI: https://doi.org/10.32453/3.v94i1.1576.

References:

1. Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 03.04.2003 № 661-IV [On the State Border Guard Service of Ukraine: Law of Ukraine dated April 3, 2003, № 661-IV]. (2003).

2. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated May 12, 2015, № 389-VIII]. (2015).

3. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy "Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini": Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 № 2102-IX [On approval of the Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law in Ukraine": Law of Ukraine dated February 24, 2022, № 2102-IX]. (2022).

4. Pro derzhavnyi kordon Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 04.11.1991 № 1777-XII [On the State Border of Ukraine: Law of Ukraine dated November 4, 1991, № 1777-XII]. (1991).

5. Pro hospodarsku diialnist u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.09.1999 № 1076-XIV [On economic activity in the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine dated September 21, 1999, № 1076-XIV]. (1999).

6. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018, № 2469-VIII]. (2018).

7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhan okhorony derzhavnoho kordonu Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 30.11.2018 № 971 [On approval of the Regulation on the state border guard agency of the State Border Guard Service of Ukraine: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated November 30, 2018, № 971]. (2018).

8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Administratsiiu Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: postanova Kabinetu Ministriv vid 16.10.2014 № 533 [On approval of the Regulation on the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine: resolution of the Cabinet of Ministers dated October 16, 2014, № 533]. (2014).

9. Pro publichni zakupivli: Zakon Ukrainy vid 25.12.2015 № 922-VIII [On public procurement: Law of Ukraine dated December 25, 2015, № 922-VIII]. (2015).

10. Pro zatverdzhennia osoblyvostei zdiisnennia publichnykh zakupivel tovariv, robit i posluh dlia zamovnykiv, peredbachenykh Zakonom Ukrainy "Pro publichni zakupivli", na period dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini ta protiahom 90 dniv z dnia yoho prypynennia abo skasuvannia: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.10.2022 № 1178 [On approval of the features of public procurement of goods, works and services for customers provided for by the Law of Ukraine "On Public Procurement" for the period of the legal regime of martial law in Ukraine and within 90 days from the date of its termination or cancellation: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 12, 2022, № 1178]. (2022).

ISSN 3041-1793 Online
11. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2020 № 392/2020 [National Security Strategy of Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated September 14, 2020, № 392/2020]. (2020).

12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu kvartyrno-ekspluatatsiinoho zabezpechennia v systemi Ministerstva oborony Ukrainy: nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 03.07.2013 № 448 [On approval of the Regulation on the organization of housing and operational support in the system of the Ministry of Defense of Ukraine: order of the Ministry of Defense of Ukraine dated July 3, 2013, № 448]. (2013).

13. Biudzhetnyi Kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI [Budget Code of Ukraine dated July 8, 2010, № 2456-VI]. (2010).

14. Pro oboronni zakupivli: Zakon Ukrainy vid 17.07.2020 № 808-IX [On defense procurement: Law of Ukraine dated July 17, 2020, № 808-IX]. (2020).

15. Priorytetni napriamy diialnosti Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy na 2026 rik [Priority areas of activity of the State Border Guard Service of Ukraine for 2026]. (2026). dpsu.gov.ua. Retrieved from https://dpsu.gov.ua/uk/prioritetni-napryami-diyalnosti-derzhavnoyi-prikordonnoyi-sluzhbi-ukrayini-na-2026-rik [in Ukrainian].

16. Fedyk, O., Hura, O., Skydanenko, P., Nabok, I., Kravchuk, V., & Ponomarenko, O. (2019). *Osnovy zhytlovo-ekspluatatsiinoho zabezpechennia orhaniv okhorony derzhanoho kordonu [Fundamentals of housing and operational support of state border guard agencies]*. Khmelnytskyi: NADPSU [in Ukrainian].

17. Pro zhytlovo-komunalni posluhy: Zakon Ukrainy vid 09.11.2017 № 2189-VIII [On housing and communal services: Law of Ukraine dated November 9, 2017, № 2189-VIII]. (2017).

18. Deiaki pytannia zdiisnennia oboronnykh zakupivel na period dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.11.2022 № 1275 [Some issues of defense procurement for the period of the legal regime of martial law: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 11, 2022, № 1275]. (2022).

19. Pro krytychnu infrastrukturu: Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 № 1882-IX [On critical infrastructure: Law of Ukraine dated November 16, 2021, № 1882-IX]. (2021).

20. Pro orendu derzhavnoho ta komunalnoho maina: Zakon Ukrainy vid 03.10.2019 № 157-IX [On the lease of state and municipal property: Law of Ukraine dated October 3, 2019, № 157-IX]. (2019).

21. Pro monitorynh tsin pid chas zdiisnennia zakupivel: nakaz Administratsii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy vid 09.09.2019 № 480-AH [On price monitoring during procurement: order of the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine dated September 9, 2019, № 480-AG]. (2019).

22. Pro orhanizatsiiu monitorynhu tsin pid chas zdiisnennia zakupivel tovariv na period dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu ta vnesennia zmin do nakaziv Administratsii Derzprykordonsluzhby: nakaz Administratsii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy vid 07.11.2022 № 570/0/81-22-AH [On the organization of price monitoring during the procurement of goods for the period of the legal regime of martial law and amendments to the orders of the Administration of the State Border Guard Service: order of the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine dated November 7, 2022, № 570/0/81-22-AG]. (2022).

23. Pro zatverdzhennia Poriadku lohistychnoho zabezpechennia syl oborony pid chas vykonannia zavdan z oborony derzhavy, zakhystu yii suverenitetu, terytorialnoi tsilisnosti ta nedotorkannosti: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2018 № 1208 [On approval of the Procedure for logistical support of the defense forces during the fulfillment of tasks for the defense of the state, protection of its sovereignty, territorial integrity and inviolability: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 27, 2018, № 1208]. (2018).

ISSN 3041-1793 Online

24. Pro orhanizatsiiu tylovoho zabezpechennia u 2026 rotsi: nakaz Administratsii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy vid 18.11.2025 № 1374-AH [On the organization of logistical support in 2026: order of the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine dated November 18, 2025, № 1374-AG]. (2025).

25. Pro zatverdzhennia Poradnyka z viiskovoho (korabelnoho) hospodarstva Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: nakaz Administratsii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy vid 21.12.2020 № 134 [On approval of the Advisor on military (ship) management of the State Border Guard Service of Ukraine: order of the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine dated December 21, 2020, № 134]. (2020).

26. Kondratiuk, O., Kocheulov, A., & Sahan, V. (2024). Mozhlyvosti vyrobnytstva derevnykh bryketiv u Derzhavnii prykordonnii sluzhbi Ukrainy [Possibilities of production of wood briquettes in the State Border Guard Service of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: viiskovi ta tekhnichni nauky — Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series:* Military and Technical Sciences, 1(94), (pp. 139-151). https://doi.org/10.32453/3.v94i1.1681 [in Ukrainian].

27. Kupriienko, D., Sahan, V., & Frolov, O. (2022). Analiz dotsilnosti vprovadzhennia informatsiinoi systemy lohistychnoho zabezpechennia NATO LOGFAS u diialnist Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Analysis of the expediency of implementing the NATO LOGFAS logistics support information system in the activities of the State Border Guard Service of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: viiskovi ta tekhnichni nauky - Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series:* Military and Technical Sciences, 4(89), (pp. 26-50). https://doi.org/10.32453/3.v89i4.1265 [in Ukrainian].

28. Prohulnyi, V., Bulhakov, R., Linnik, D., Rabocha, T., & Frolov, O. (2024). Udoskonalennia konstruktsii voodochysnykh napirnykh filtriv u systemakh vodopostachannia viiskovoho mistechka [Improving the design of water purification pressure filters in the water supply systems of a military town]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: viiskovi ta tekhnichni nauky - Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series:* Military and Technical Sciences, 1(94), (pp. 176-183). https://doi.org/10.32453/3.v94i1.1576 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.41:355.66:677.017

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-102-110

Андрушко Олександр доктор філософії за спеціальністю безпека державного кордону, начальник кафедри логістики, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 29000, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0001-5026-1653

Найдьонов Олег заступник начальника відділу активних заходів (м. Краматорськ) управління оперативно-розшукової діяльності Східного регіонального управління, Державна прикордонна служба України, м. Краматорськ, https://orcid.org/0009-0009-5620-1569

СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЧОВИМ МАЙНОМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ КРАЇН-ЧЛЕНІВ НАТО

Анотація. У статті розглянуто сучасні підходи до забезпечення військовослужбовців країн-членів НАТО військовим одягом та спорядженням з урахуванням новітніх досягнень у сфері матеріалознавства, текстильних технологій та ергономіки. Встановлено, що забезпечення військовим одягом є складним логістичним процесом, який потребує дотримання стандартизованих вимог щодо розмірів, характеристик матеріалів та експлуатаційних властивостей. Особливу увагу приділено антропометричним аспектам конструювання військового одягу, що враховують різноманітність конституційних параметрів військовослужбовців, а також використанню сучасних технологій тривимірного сканування тіла для оптимізації посадки та функціональності одягу.

Проаналізовано використання інноваційних текстильних матеріалів, зокрема вогнестійких тканин, матеріалів із властивостями відведення вологи, антибактеріальних текстилів та наноматеріалів, що забезпечують підвищений рівень захисту та комфорту військовослужбовців у різних кліматичних умовах. Розглянуто перспективи інтеграції сенсорних технологій та «розумних» текстильних матеріалів, які дозволяють здійснювати безперервний моніторинг фізіологічного стану військовослужбовців і забезпечувати адаптивні властивості військового одягу.

Визначено, що застосування нанотехнологій створює передумови для формування нового покоління військового одягу, здатного реагувати на впливи зовнішнього середовища, підвищувати рівень захисту та сприяти підвищенню ефективності виконання бойових завдань. Зроблено висновок, що впровадження інноваційних матеріалів і технологій у процес виготовлення військового

ISSN 3041-1793 Online
одягу є важливим напрямом розвитку систем речового забезпечення війська, спрямованим на підвищення рівня безпеки, комфорту та боєздатності військовослужбовців.

Ключові слова: логістичне забезпечення, речове майно, військова форма одягу, стандарти НАТО, військовослужбовці.

Andrushko Oleksandr PhD, Head of the Department of Logistics, Bogdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-5026-1653

Naidonov Oleh Deputy Head of the Active Measures Department (Kramatorsk) of the Operational and Investigative Activities Department of the Eastern Regional Directorate, State Border Guard Service of Ukraine, Kramatorsk, https://orcid.org/0009-0009-5620-1569

MILITARY CLOTHING PROVISION AND WEAR STANDARDS FOR NATO SERVICE MEMBERS

Abstract. This article examines contemporary approaches to providing military personnel in NATO member states with military clothing and equipment, considering the latest advances in materials science, textile technologies, and ergonomics. It has been established that the provision of military clothing is a complex logistical process that requires compliance with standardized requirements regarding sizes, material characteristics, and performance properties. Attention is paid to the anthropometric aspects of military clothing design, which account for the diversity of soldiers' body measurements, as well as the use of modern 3D body scanning technologies to optimize the fit and functionality of the clothing.

The use of innovative textile materials has been analyzed, including flame-resistant fabrics, moisture-wicking materials, antibacterial textiles, and nano-materials, which provide an enhanced level of protection and comfort for military personnel in various climatic conditions. The prospects for integrating sensor technologies and "smart" textile materials are examined, which enable continuous monitoring of military personnel's physiological condition and ensure the adaptive properties of military clothing.

It has been determined that the application of nanotechnology creates the conditions for the development of a new generation of military clothing capable of responding to environmental influences, enhancing protection, and contributing to the increased effectiveness of combat missions. It has been concluded that the introduction of innovative materials and technologies into the manufacturing process of military clothing is an important direction in the development of military supply

ISSN 3041-1793 Online
systems, aimed at improving the safety, comfort, and combat effectiveness of military personnel.

Keywords: logistical support, military equipment, military uniforms, NATO standards, military personnel.

Постановка проблеми. Представники української військової школи (П. Ткачука, Л. Ніколайчука, М. Ткаченко) зазначають, що речове забезпечення є одним з основних видів логістичного забезпечення та полягає у своєчасному та повному забезпеченні речовим майном за встановленою номенклатурою та нормами, а також організації банно-прального обслуговування військ з метою підтримки постійної бойової готовності військових частин, створення нормальних побутових умов для особового складу, та збереження його здоров'я [11].

Для логістичного забезпечення характерна безперервність процесу задоволення потреб військ, воно організовується та здійснюється при підготовці та ході бою (операції), при пересуванні військ та розміщенні їх на місцевості, а також в інших умовах бойової та повсякденної діяльності. Забезпечення військовослужбовців країн-членів НАТО речовим майном є складним логістичним процесом, що потребує дотримання чітко визначених стандартів, спрямованих на підвищення ефективності виконання службових завдань, забезпечення належного рівня захисту та сумісності спорядження в різних умовах здійснення операцій [3]. Такі стандарти, що закріплюються у відповідних угодах про стандартизацію, спрямовані на уніфікацію систем визначення розмірів та вимог до матеріалів, що у свою чергу, сприяє спрощенню логістичного забезпечення між державами Альянсу та підвищує функціональність речового майна.

Показовим прикладом впровадження міжнародних стандартів у сфері військової форми одягу є Україна, яка інтегрувала близько двадцяти стандартів НАТО у цій галузі. Такий підхід відображає загальну тенденцію до міжнародної стандартизації, спрямованої на підвищення ефективності забезпечення військ та рівня захищеності військовослужбовців під час виконання бойових завдань [7; 12]. Зазначені стандарти визначають вимоги до спеціалізованого захисного одягу та спорядження, орієнтуючись не лише на високий рівень захисту, але й на комфорт, ергономічність і функціональні характеристики під час практичного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення військовослужбовців країн-членів НАТО речовим майном було предметом наукових розвідок, як українських (Альбощій О., Андрусенко С., Дурач В., Манжос О., Ніколайчук Л., Павленко С., Суконько С., Ткаченко М., Ткачук П., Толстоносов Д. та інші) так і закордонних (Armstrong N., Rodrigues S., Gruevski K., Mitchell K., Fogarty A., Saunders S., Bossi L.) дослідників.

ISSN 3041-1793 Online

Особливо актуальним воно є сьогодні, коли Україна офіційно декларує своє бажання стати членом Північноатлантичного альянсу.

Метою цієї статті є теоретичний огляд сучасних підходів до речового забезпечення військовослужбовців у контексті стандартів країн членів-НАТО, а також аналіз впливу властивостей текстильних матеріалів, інноваційних технологій і антропометричних чинників на підвищення ефективності, захищеності та функціональності військового одягу в умовах виконання службово-бойових завдань.

Виклад основного матеріалу. Важливим аспектом стандартизації речового майна в країнах НАТО є врахування антропометричних особливостей військовослужбовців. Зміни параметрів тіла з часом, а також індивідуально-фізіологічні відмінності особового складу вимагають розроблення гнучких систем розмірів та конструкцій одягу, які забезпечують належне прилягання, комфорт і свободу рухів. Це має принципове значення як для бойового, так і для повсякденного або церемоніального військового одягу, оскільки від його зручності значною мірою залежить ефективність виконання службових обов'язків.

Поряд із функціональними характеристиками, важливу роль відіграють також естетичні та символічні аспекти військової форми. Вона є важливим елементом військової культури, відображає національну ідентичність і традиції кожної держави члена Альянсу, водночас підтримуючи загальну візуальну єдність країн НАТО. У цьому контексті військова форма одягу виступає не лише елементом спорядження, а й засобом формування корпоративної ідентичності та підвищення морального духу військовослужбовців.

Значні масштаби збройних сил також впливають на організацію системи забезпечення військовим одягом. Наприклад, необхідність оснащення приблизно 100 тисяч військовослужбовців Канадських збройних сил або близько 2 мільйонів військовослужбовців США зумовлює потребу у впровадженні економічно ефективних логістичних рішень та стандартизованих систем розмірів. У таких умовах оптимізація виробництва, зберігання та розподілу військового одягу стає важливою складовою системи матеріального забезпечення військ. Ефективне вирішення цих завдань потребує глибокого розуміння технологій виробництва одягу та властивостей текстильних матеріалів. Особливо це стосується розроблення захисного спорядження, яке повинно відповідати високим вимогам до надійності та функціональності в різних кліматичних умовах ведення бойових дій.

Використання сучасних матеріалів та інноваційних конструкторських рішень сприяє підвищенню рівня захисту і бойової ефективності військовослужбовців, йдеться, зокрема, про забезпечення належного балістичного захисту, стійкість до впливу хімічних і біологічних чинників, а також підтримання оптимального температурного режиму під час виконання завдань

ISSN 3041-1793 Online

у складних польових умовах. Зокрема, розглядаються теплоізоляційні властивості військового одягу та ефективність багатошарових систем, розроблених для використання у різних кліматичних умовах. Окрему увагу приділено питанням інклюзивності військового спорядження, зокрема удосконаленню конструкції одягу та спорядження для жінок-військовослужбовців [1; 5].

Важливим напрямом досліджень є також розвиток антибактеріальних текстильних матеріалів, які застосовуються у військовому одязі. У цьому контексті аналізуються їхні захисні властивості, безпечність використання, а також вплив на довкілля. Особливу увагу приділено стійкості таких матеріалів до багаторазових вологих оброблень і тривалого впливу сонячного випромінювання [9].

Окремий напрям досліджень стосується фізіологічного впливу різних систем одягу на організм військовослужбовців. Для цього застосовуються методи безперервного моніторингу, що дозволяють оцінювати рівень навантаження, спричиненого використанням спорядження, за такими показниками, як частота серцевих скорочень, частота дихання та температура шкіри [4], отримані результати використовуються для подальшого вдосконалення конструкції військового одягу. Дослідження фізіологічних реакцій військовослужбовців є важливим чинником оптимізації дизайну одягу, оскільки дозволяє зменшити теплове навантаження на організм та підвищити загальний рівень комфорту, особливо під час тривалих фізичних навантажень.

Перспективним напрямом розвитку систем забезпечення військовим одягом є застосування технологій тривимірного сканування тіла. Такі технології дають змогу більш точно враховувати антропометричні особливості військовослужбовців, покращуючи посадку одягу та підвищуючи його експлуатаційні характеристики. Крім того, використання 3D-сканування сприяє оптимізації процесів закупівлі та видачі військового одягу [3] важливим це є для засобів індивідуального захисту, зокрема бронежилетів, які повинні враховувати антропометричну різноманітність особового складу. Такий підхід допомагає вирішити проблеми з посадкою спорядження, що є особливо актуальним для жінок-військовослужбовців і безпосередньо впливає на рівень їхньої безпеки та ефективність виконання завдань [8].

Водночас значні перспективи відкриває застосування нанотехнологій у виробництві військового одягу. Використання наноматеріалів дозволяє надавати текстильним виробам низку додаткових функціональних властивостей, зокрема підвищену водостійкість, ефективну терморегуляцію та більшу гнучкість матеріалу [10]. Активний розвиток нанотехнологій у текстильній промисловості відкриває можливості для інтеграції у військову форму інтелектуальних функцій, зокрема систем фізіологічного моніторингу або захисту від патогенних мікроорганізмів. Такі технології здатні суттєво

ISSN 3041-1793 Online

підвищити стійкість військовослужбовців до несприятливих факторів середовища та загальну ефективність виконання ними бойових завдань.

У перспективі поєднання сучасних матеріалів із системами моніторингу може суттєво трансформувати засоби індивідуального захисту, забезпечуючи можливість фізіологічного та екологічного контролю в режимі реального часу. Важливу роль у цьому процесі відіграє розроблення сучасних терморегулюючих тканин, здатних ефективно зменшувати теплове навантаження на організм військовослужбовців.

Використання інноваційних матеріалів і технологічних рішень дозволяє підтримувати теплову рівновагу організму навіть під час виконання інтенсивних фізичних завдань у складних умовах експлуатації [6]. Такі технологічні досягнення здатні суттєво трансформувати сучасні засоби індивідуального захисту, поєднуючи високий рівень фізичного захисту з інтелектуальними функціями, що адаптуються до різних оперативних сценаріїв. Водночас використання фізіологічних даних, що збираються за допомогою таких систем, може сприяти зниженню ризику травматизму, покращенню координації в підрозділах та підвищенню ефективності командної взаємодії [2].

Текстильні матеріали нового покоління, зокрема ті, що містять наноматеріали, демонструють низку унікальних властивостей, серед яких підвищена еластичність, захист від ультрафіолетового випромінювання та висока повітропроникність, що значно покращує експлуатаційні характеристики військового одягу. Поєднання таких властивостей, як повітропроникність, біосумісність і стабільні електричні та механічні характеристики, робить інтелектуальні текстильні матеріали перспективними для використання в оборонній сфері. Сучасні досягнення у сфері матеріалознавства та текстильних технологій мають значний потенціал для трансформації систем речового забезпечення. Стратегічне впровадження інтелектуальних текстильних матеріалів здатне суттєво підвищити рівень захисту, функціональності та адаптивності військового одягу, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню оперативних можливостей і виживаності військовослужбовців у майбутніх умовах конфліктів.

Слід акцентувати, що поєднання сучасних досягнень матеріалознавства, цифрових технологій і стандартизованих підходів до організації речового забезпечення створює передумови для формування новітніх систем військового екіпірування. Їх впровадження сприятиме підвищенню адаптивності, функціональності та надійності військового одягу, що, у свою чергу, позитивно впливатиме на боєздатність підрозділів і рівень виживаності військовослужбовців у сучасних умовах ведення бойових дій.

Висновки. Отже, встановлено, що речове забезпечення є невід'ємною складовою логістичного забезпечення військ, яка безпосередньо впливає на рівень бойової готовності, збереження здоров'я військовослужбовців і

ISSN 3041-1793 Online

ефективність виконання ними службово-бойових завдань. Сучасні підходи до організації речового забезпечення в країнах НАТО ґрунтуються на стандартизації, уніфікації та впровадженні інноваційних технологій, що забезпечує високу функціональність, сумісність і адаптивність військового спорядження.

Доведено, що важливим чинником підвищення ефективності військового одягу є врахування антропометричних особливостей особового складу, що дозволяє забезпечити оптимальну посадку, ергономічність і комфорт під час виконання завдань у різних умовах. У цьому контексті перспективним напрямом виступає використання технологій тривимірного сканування, які сприяють індивідуалізації екіпірування та оптимізації логістичних процесів.

Література:

1. Armstrong N., Rodrigues S., Gruevski K., Mitchell K., Fogarty A., Saunders S., Bossi L. Clothing and individual equipment for the female soldier: developing a framework to improve the evidence base which informs future design and evaluation. *BMJ Military Health*. 2024. №171(5). P. 397. https://doi.org/10.1136/military-2024-002735

2. Beltramo R., Beltramo J., Cantore P., Romani A. How to Make Fabrics Talk Environment: The Scato per la Sostenibilità Way. In *IntechOpen eBooks*. IntechOpen. 2019. https://doi.org/10.5772/intechopen.88120

3. Keefe A., Kuang J., Daanen H. NATO Research Task Group: 3D Scanning for Clothing Fit and Logistics. *8th Int. Conf. and Exh. on 3D Body Scanning and Processing Technologies, Montreal QC, Canada*. 2017, pp. 201-209. https://doi.org/10.15221/17.201

4. Periyaswamy T., Balasubramanian M. Combining multiple human physiological signals using fuzzy logic to determine stress caused by battle dress uniforms. *SN Applied Sciences*. 2022. №4(11). Art. 319 https://doi.org/10.1007/s42452-022-05199-2

5. Švecová J., Strohmandl J., Fišer J., Toma R., Hajna P., Havelka A. A comparison of methods for measuring thermal insulation of military clothing. *Journal of Industrial Textiles*. 2019. №51(4). P. 632. https://doi.org/10.1177/1528083719886559

6. Tang K. H. D. Advances in Thermoregulating Textiles: Materials, Mechanisms, and Applications. *Textiles*. 2025. №5(2). P. 22. https://doi.org/10.3390/textiles5020022

7. Альбощій О. В., Суконько С. М., Павленко С. О. Задача розподілу предметів речового майна та продовольчого забезпечення в елементах комплексу бойового екіпірування військовослужбовця Національної гвардії України. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. 2023. Вип. 1 (41). С. 5-13.

8. Дурач В. М. Основні вимоги до військової форми та шляхи покращення її властивостей в аспекті підвищення захисту воїнів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2021. Вип. 27. С. 22–26.

9. Ніколайчук Л. Г. Використання сучасних нанотехнологій для формування заданого рівня якості та безпечності одяговому нанотекстилю спеціального призначення. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету* 2021. Вип. 26. С. 95–101.

10. Ніколайчук Л. Г. Роль нанотекстилю у формуванні вітчизняного ринку спецодягу та застосуванні в логістичному забезпеченні військових формувань. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2020. Вип. 23. С. 49-57.

11. Ткачук П., Ніколайчук Л., Ткаченко М. Шляхи удосконалення системи речового забезпечення в Збройних силах України. *Товарознавчий вісник*. 2022. Вип. 15. С. 239-251. https://doi.org/10.36910/6775-2310-5283-2022-15-21

ISSN 3041-1793 Online

12. Толстоносов Д., Манжос О., Андрусенко С. Загальний опис логістичного забезпечення держав-членів НАТО. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України : військові та технічні науки.* 2023. №2(91). С. 106–118. https://doi.org/10.32453/3.v96i3.1731

References:

1. Armstrong, N., Rodrigues, S., Gruevski, K., Mitchell, K., Fogarty, A., Saunders, S., & Bossi, L. (2024). Clothing and individual equipment for the female soldier: Developing a framework to improve the evidence base which informs future design and evaluation. *BMJ Military Health, 171*(5), 397. https://doi.org/10.1136/military-2024-002735 [in English].

2. Beltramo, R., Beltramo, J., Cantore, P., & Romani, A. (2019). How to make fabrics talk environment: The Scato per la sostenibilità way. In *IntechOpen eBooks*. IntechOpen. https://doi.org/10.5772/intechopen.88120 [in English].

3. Keefe, A., Kuang, J., & Daanen, H. (2017). NATO research task group: 3D scanning for clothing fit and logistics. In *Proceedings of the 8th International Conference and Exhibition on 3D Body Scanning and Processing Technologies* (pp. 201–209). https://doi.org/10.15221/17.201 [in English].

4. Periyaswamy, T., & Balasubramanian, M. (2022). Combining multiple human physiological signals using fuzzy logic to determine stress caused by battle dress uniforms. *SN Applied Sciences, 4*(11), Article 319. https://doi.org/10.1007/s42452-022-05199-2 [in English].

5. Švecová, J., Strohmandl, J., Fišer, J., Toma, R., Hajna, P., & Havelka, A. (2019). A comparison of methods for measuring thermal insulation of military clothing. *Journal of Industrial Textiles, 51*(4), 632. https://doi.org/10.1177/1528083719886559 [in English].

6. Tang, K. H. D. (2025). Advances in thermoregulating textiles: Materials, mechanisms, and applications. *Textiles, 5*(2), 22. https://doi.org/10.3390/textiles5020022 [in English].

7. Alboshchii, O. V., Sukonko, S. M., & Pavlenko, S. O. (2023). Zadacha rozpodilu predmetiv rechovoho maina ta prodovolchoho zabezpechennia v elementakh kompleksu boiovoho ekipiruvannia viiskovosluzhbovtsia Natsionalnoi hvardii Ukrainy [The problem of distribution of clothing and food supply items within elements of combat equipment of a National Guard serviceman]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Natsionalnoi hvardii Ukrainy*, 1(41), 5–13. [in Ukraine].

8. Durach, V. M. (2021). Osnovni vymohy do viiskovoi formy ta shliakhy pokrashchennia yii vlastyvostei v aspekti pidvyshchennia zakhystu voiniv [Basic requirements for military uniforms and ways to improve their properties in terms of enhancing soldier protection]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, 27, 22–26. [in Ukraine].

9. Nikolaichuk, L. H. (2021). Vykorystannia suchasnykh nanotekhnolohii dlia formuvannia zadanoho rivnia yakosti ta bezpechnosti odiahovoho nanotekstyliu spetsialnoho pryznachennia [Use of modern nanotechnologies to ensure the required quality and safety level of special-purpose clothing nanotextiles]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, 26, 95–101. [in Ukraine].

10. Nikolaichuk, L. H. (2020). Rol nanotekstyliu u formuvanni vitchyznianoho rynku spetsodiahu ta zastosuvanni v lohistychnomu zabezpechenni viiskovykh formuvan [The role of nanotextiles in the formation of the domestic special clothing market and their use in logistical support of military formations]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, 23, 49–57. [in Ukraine].

11. Tkachuk, P., Nikolaichuk, L., & Tkachenko, M. (2022). Shliakhy udoskonalennia systemy rechovoho zabezpechennia v Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Ways to improve the clothing

ISSN 3041-1793 Online
supply system in the Armed Forces of Ukraine]. *Tovaroznavchyi visnyk*, 15, 239–251. https://doi.org/10.36910/6775-2310-5283-2022-15-21 [in Ukraine].

12. Tolstonosov, D., Manzhos, O., & Andrusenko, S. (2023). Zahalnyi opys lohistychnoho zabezpechennia derzhav-chleniv NATO [General overview of logistics support in NATO member states]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: Viiskovi ta tekhnichni nauky*, 2(91), 106–118. https://doi.org/10.32453/3.v96i3.1731 [in Ukraine].

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.03.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.40:629.783

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-111-121

Бабич Анатолій Петрович кандидат військових наук, доцент, професор кафедри, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-9467-7754

Кібіткін Сергій Олександрович кандидат технічних наук, завідувач кафедри, Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8007-4015

ЛЬОТНА ПІДГОТОВКА ОПЕРАТОРІВ УПРАВЛІННЯ БЕЗПІЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ ДРУГОГО КЛАСУ (ТАКТИЧНІ) ЗА СТАНДАРТАМИ НАТО

Анотація. В статті наводяться і обґрунтовуються пропозиції щодо льотної підготовки операторів управління безпілотних авіаційних комплексів другого класу (тактичні), що дозволить об'єднати в єдиний процес традиційні процедури підготовки льотчиків пілотованої авіації, досвід підготовки операторів управління армій зарубіжних країн, стандарти НАТО і вітчизняну законодавчу базу щодо льотної підготовки екіпажів безпілотних авіаційних комплексів. Визначаються відмінності роботи оператора управління при керуванні безпілотним літальним апаратом і льотчика пілотованого літака. Досліджується досвід льотної підготовки екіпажів безпілотних авіаційних комплексів різних класів і категорій в арміях зарубіжних країн. Доводиться необхідність комплексного підходу до льотної підготовки оператора управління, що дозволяє набути навики не тільки експлуатанта повітряного судна, а і фахівця з бойового застосування розвідувально-ударних комплексів. Запропоновані підходи щодо початкової льотної підготовки операторів управління у вищих військових навчальних закладах, які базуються на стандартах НАТО і передбачають послідовне набуття визначених базових кваліфікаційних рівнів компетенцій. Визначені перспективи сертифікації операторів управління безпілотними авіаційними комплексами другого класу (тактичні) за результатами навчання безпосередньо в Харківському національному університеті Повітряних Сил. Наведені рекомендації щодо послідовності виконання і змісту завдань підтримання і удосконалення льотної підготовки операторів управління безпілотними авіаційними комплексами другого класу (тактичні) в стройових частинах. Запропонована структура курсу підготовки екіпажів безпілотних авіаційних комплексів другого класу (тактичні) в стройових частинах, наведені задачі і вправи, які

ISSN 3041-1793 Online
дозволять підтримувати і удосконалювати рівень льотної підготовки, опановувати способи та тактичні прийоми виконання завдань за призначенням. Доведено, що важливим завданням для оператора управління при виконанні польотів на підсвічення цілі, цілевказівки, застосування власних засобів ураження також є відпрацювання взаємодії між членами екіпажу на кожному із етапів польоту.

Ключові слова: оператор управління, безпілотний авіаційний комплекс, льотна підготовка, стандарти НАТО, базові кваліфікаційні рівні, курс бойової підготовки, види льотної підготовки, льотні вправи, техніка пілотування, бойове застосування.

Babich Anatoli Petrovych PhD in Military, Associate Professor, Professor of the Department, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-9467-7754

Kibitkin Sergii Oleksandrovych PhD of Technical Sciences, Head of the Department, National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8007-4015

FLIGHT TRAINING OF OPERATIONAL – TACTICAL, II CLASS UNMANNED AERIAL SYSTEMS OPERATORS ACCORDING TO NATO STANDARDS

Abstract. The article presents and substantiates proposals for flight training of operational-tactical class unmanned aerial systems operators, which will combine into the one process the traditional procedures for training pilots of manned aviation, the experience of training unmanned aerial systems operators of the armies of foreign countries, NATO standards and the domestic legislative framework for the flight training of crews of unmanned aerial system. The differences between the work of an unmanned aerial vehicle operator and a pilot of a manned aircraft are determined. The experience of flight training of crews of unmanned aerial systems of various classes and categories in the armies of foreign countries is investigated. The need for a comprehensive approach to the flight training of the control operator is proved, which allows to acquire the skills of not only an aircraft operator, but also a specialist in the combat application of reconnaissance and strike system The proposed approaches to the initial flight training of unmanned aerial vehicles operators and military higher education institutions, which are based on NATO standards and provide for the further acquisition of certain basic qualification levels of competences. The prospects for the certification of operators of unmanned aircraft systems of the second class (operational-tactical) have been determined based on the results of training directly at the Kharkiv National University of the Air Force.

ISSN 3041-1793 Online
Recommendations are given on the sequence of execution and content of the maintenance and improvement of flight training of operators of the control of unmanned aerial operational - tactical class in military bases. The proposed structure of the training course for the crews of operational-tactical unmanned aircraft systems at military bases, the tasks and exercises that will allow maintaining and improving the level of flight training are given. It is proved that an important task for the operators of unmanned aircraft systems when performing flights to illuminate the target, target designation, the use of its own means of destruction is also to work out the interaction between crew members at each stage of the flight.

Keywords: unmanned aerial systems operator, unmanned aerial system, flight training, NATO standards, basic qualification levels, combat training course, types of flight training, flight exercises, piloting technique, combat application.

Постановка проблеми. Аналіз досвіду застосування авіаційних угруповань в збройних конфліктах і війнах XXI-го століття показує стійку динаміку зростання ролі такої складової угруповань, як безпілотна авіація. Сучасні безпілотні авіаційні комплекси (БпАК) зайняли важливі позиції в системі повітряної розвідки, разом з космічною розвідкою і розвідкою пілотованої авіації, забезпечуючи органи військового управління усіх рівнів необхідною інформацією в реальному масштабі часу. Засоби керованої зброї, які входять до цільового спорядження розвідувально-ударних і ударних комплексів, в багатьох випадках, дозволяють наносити прицільні удари по визначеним цілям із-за меж зон ураження об'єктової ППО. Безумовною перевагою безпілотної авіації над пілотованою є знаходження екіпажу поза районів активних бойових дій, що дозволяє зберегти життя людей. В той же час, бойові можливості комплексів можуть бути ефективно реалізовані тільки за умов високо підготовлених екіпажів, в першу чергу зовнішніх пілотів (операторів управління). За даними американських військових аналітиків, у збройних конфліктах і війнах в Перській затоці, на Балканах, в Афганістані понад 40 % завдань безпілотною авіацією було не виконано взагалі або виконано не в повному обсязі, і, близько 20 відсотків втрат безпілотних літальних апаратів стало причиною низького рівні класифікації операторів управління (зовнішніх пілотів) безпілотних авіаційних комплексів, що отримало підтвердження і в російсько-українській війні.

Проблема якісної підготовки операторів управління (зовнішніх пілотів) безпілотних авіаційних комплексів оперативно-тактичного рівня, на сьогоднішній день, полягає в тому, що значна схожість таких безпілотних літальних апаратів з пілотованими літаками, як в конструктивному, так і експлуатаційному плані, привела до простої трансформації системи підготовки льотчиків в систему підготовки операторів управління, особливо що стосується саме льотної складової підготовки. В той же час, потрібно

ISSN 3041-1793 Online

розуміти те, що зміст управління безпілотним літальним апаратом, який полягає, в основному у виконанні функції контролю, особливості підготовки до польоту, що вимагає розуміння складних процесів формування команд в системі автоматичного управління і індикації їх на моніторах станції керування і контролю, відмінності від пілотованих літаків щодо параметрів польоту і їх граничних значень, а також самі умови роботи оператора управління – знаходиться поза кабіною літака і, в більшості своїй, працює під впливом не фізичного, а психологічного навантаження, викликають необхідність пошуку шляхів формування системи льотного навчання, підтримання і удосконалення льотної натренованості операторів управління (зовнішніх пілотів) БпАК другого класу (оперативно-тактичні), яка б враховувала особливості льотної експлуатації цих комплексів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на однозначність тверджень вітчизняних і зарубіжних військових експертів того, що збройні сили будь-якої країни можливо визначати сучасними тільки за умови, коли на їх озброєнні стоять безпілотні авіаційні комплекси, підходи до підготовки операторів управління таких комплексів, зокрема БпАК оперативно-тактичного та оперативного рівня, суттєво різняться [1-4]. В повітряних силах США оператор управління БпЛА оперативно-тактичного, оперативного та стратегічного рівня – це, перш за все, офіцер з льотною підготовкою, тому майбутніх спеціалістів даного профілю відбирають з числа льотчиків або штурманів тактичних винищувачів, транспортних літаків і вертольотів. Як правило, це досить досвідченні офіцери, що мають високий рівень льотної підготовки, в більшості випадків, у званні капітан чи майор, інколи підполковник. Всі вони призначаються на посади операторів управління БпЛА терміном на два-три роки. На даний момент приблизно 80 % майбутніх операторів – це льотчики тактичних винищувачів, а також пілоти і штурмани військово-транспортних та інших типів літаків та вертольотів [2-4].

Наприклад, підготовка операторів БпАК оперативного класу MQ-1 Predator проводиться на протязі 15 тижнів (48 навчальних днів) і включає в себе 50 годин теоретичних занять, 28,5 годин занять на тренажері і 50-60 годин практичного управління апаратом в польоті. В програму навчання, крім управління БпЛА на зльоті та посадці, входить виконання розвідувальних польотів, нанесення ударів по наземних цілях, цілевказування і визначення результатів нанесення ударів. Більшість занять з наземної підготовки і 30-40 % занять по управлінню БпЛА проводять інструктори з числа цивільного персоналу. Офіцери-інструктори проводять заняття з тактики застосування БпАК і кваліфікаційні заліки [4].

Програма навчання операторів управління польотом БпЛА RQ-4A Global hawk (БпАК III класу) (стратегічні) являє собою відпрацювання необхідних навиків протягом не менше ніж 100 годин на тренажері. Всього в

ISSN 3041-1793 Online

ході навчання проводиться 8-12 тренувальних польотів безпілотних літальних апаратів. Американські спеціалісти вважають, що оскільки кожен політ триває близько 36 годин, то всі оператори мають достатньо часу для якісного відпрацювання необхідних навиків [5-7].

Такі підходи до льотного навчання операторів управління БпАК II і III класу дозволяють, з одного боку суттєво зменшити терміни льотної підготовки, але з іншого вимагають значних фінансових і матеріальних витрат – спочатку майбутнього оператора управління готують як пілота літака, а потім проводять льотне навчання на безпілотних літальних апаратах.

В збройних силах рф завдання підготовки операторів управління БпАК оперативно-тактичного і оперативного рівня, до яких, за прийнятої класифікації в армії росії, відносять БпАК Орлан-10 і Форпост, покладено на державний центр безпілотної авіації міністерства оборони росії. Посади операторів управління комплектуються виключно військовослужбовцями контрактної служби, які перед вступом до центру підготовки проходять низку кваліфікаційних випробувань в частині. На початку навчання курсанти проходять курс теоретичної підготовки, складають заліки, отримують навики управління БпАК на тренажерах і після отримання необхідних допусків переходять до практики. При одному не складеному екзамені військовослужбовець повертається назад в ту частину, з якої прибув. Курс підготовки залежить від того, на який тип безплотних літальних апаратів проходять навчання курсанти. Для безпілотних літальних апаратів БпАК Орлан-10 і Форпост термін навчання складав 4 місяці, з початком повномасштабної агресії росії проти України терміни збільшені до 6 місяців [6-7].

Стосовно операторів управління БпАК Bayraktar TB2, система їх льотної підготовки в Туреччині, до якої, відповідно до угоди, на сьогоднішній день, залучені і майбутні фахівці даного профілю Повітряних Сил Збройних Сил України, включає два рівня. Перший рівень, початкова льотна підготовка на навчально-виробничий базі виробництва компанії Baykar Makina. Другий рівень – підтримання і удосконалення льотних навиків в стройових частинах національних армій країн експлуатантів даного комплексу. Позитив даного підходу полягає в тому, що ті, хто навчаються, отримують необхідні знання безпосередньо від реалізаторів проекту Bayraktar, які детально знають і розуміють всі конструктивні і експлуатаційні аспекти комплексу [8-9].

Мета статті – визначення і обґрунтування підходів до проведення льотної підготовки операторів управління безпілотних авіаційних комплексів другого класу (оперативно-тактичні).

Виклад основного матеріалу. Домінуючим трендом останніх десятиліть в сфері розвитку авіації є активізація досліджень і практична реалізація проектів щодо БпАК широкого спектру застосування, переважно в інтересах збройних сил. Саме це викликало появу на ринку освітніх послуг значної

ISSN 3041-1793 Online
кількості пропозицій щодо підготовки операторів безпілотних літальних апаратів. На сьогоднішній день, на позиції лідерів українського ринку послуг підготовки операторів БпАК усіх сфер застосування, і в першу чергу військової, оцінюючи перспективу попиту на таких фахівців, намагаються вийти цивільні вищі навчальні заклади (ВНЗ), досить часто, навіть, не авіаційного профілю. Переконливою конкурентною превагою військових ВНЗ щодо підготовки операторів управління для БпАК бойового застосування є те, що існує велика різниця між завданням навчити просто управляти таким літальним апаратом і завданням навчити його виконувати бойові завдання в складному сучасному середовищі збройного протистояння. Досвід російсько-української війни, в площині глибокої інтеграції України в НАТО, бодай в сфері озброєння і військової техніки, значного ефекту сумісних дій безпілотної і пілотованої авіації, викликає необхідність поєднання в льотному навчанні операторів управління БпЛА трьох аспектів, а саме: особливості управління літальними апаратами такого типу, досвід льотного навчання пілотів пілотованої авіації і впровадження стандартів НАТО щодо підготовки екіпажів БпАК [9-10].

Збройні Сили України змогли зберегти традиційно сильну школу підготовки льотчиків пілотованої авіації, яку, з певною кореляцією на стандарти НАТО і особливості експлуатації безпілотних літальних апаратів, можливо і доцільно трансформувати в систему підготовки операторів управління БпАК оперативно-тактичного рівня. Головний меседж української школи підготовки пілотів – дворівнева підготовка – здобуття первинних навиків пілотування і бойового застосування у військових ВНЗ і їх підтримання і удосконалення в стройових частинах. В той же час, і рівні підготовки мають циклічний характер. Якщо спроектувати це на льотну підготовку майбутніх пілотів, то: перший цикл первинної підготовки полягає в опануванні навиків пілотування легкомоторних літаків з метою виявлення придатності курсанта до освоєння майбутньої професії; другий цикл – польоти на учбово-тренувальних літаках з метою набуття і відпрацювання навиків пілотування а літаку – аналогу бойовому, визначення можливостей курсанта щодо експлуатації того чи іншого типу бойового літака, розподіл курсантів по родам авіації, третій цикл – пілотування бойових літаків, підготовка на третій клас.

Якщо трансформувати систему підготовки пілотів в систему підготовки операторів управління безпілотних літальних апаратів оперативно-тактичного класу з урахуванням стандартів НАТО і визначити цикли підготовки як певні задачі, то зміст і послідовність виконання задач первинної підготовки набудуть наступної структуризації.

Завдань перше – навчання курсантів другого курсу пілотуванню БпАК класу І (мікро, міні) вдень в простих метеорологічних умовах з комплексним

ISSN 3041-1793 Online

застосуванням оптико-електронних засобів розвідки. Набуття першого базового кваліфікаційного рівня (БКР I) – виконання операцій за правилами візуальних польотів у повітряному просторі за класифікацією ICAO E, F та G, а також у зарезервованому повітряному просторі до висоти 900 м (3000 футів) AGL (above ground level – над рівнем землі). Знання та навички операторів управління БпАК класу I (мікро, міні) повинні відповідати БКР I за стандартом НАТО STANAG3117 Ed/AFSP-2Ed A.

Завдання друге – навчання курсантів третього курсу пілотуванню БпАК класу I (малі тактичні) вдень в простих метеорологічних умовах з комплексним застосуванням оптико-електронних засобів розвідки. Набуття другого базового кваліфікаційного рівня (БКР II) – виконання операцій за правилами візуальних польотів у повітряному просторі за класифікацією ICAO D, E, F та G, а також у зарезервованому повітряному просторі до висоти 1500 м (5000 футів) AGL. Знання та навички операторів управління БпАК I класу (малі тактичні) повинні відповідати БКР II STANAG3117 Ed/AFSP-2Ed A.

Завдання третє – навчання курсантів четвертого курсу пілотуванню БпАК класу II (оперативно-тактичні) вдень та вночі в простих метеорологічних умовах і відпрацювання взаємодії з командиром екіпажу та оператором корисного навантаження при комплексному застосуванню оптико-електронних засобів розвідки та АЗУ. Набуття базових кваліфікаційних рівнів БКР III та БКР IV.

БКР III – виконання операцій за правилами візуальних польотів у всьому повітряному просторі за класифікацією ICAO, виключаючи клас A, до висоти 5500 м (18000 футів) AGL або FL180. Знання та навички операторів управління БпАК II класу (оперативно-тактичні) повинні відповідати БКР III;

БКР IV – виконання операцій за правилами візуальних польотів та правилами польотів за приладами у всьому повітряному просторі. Знання та навички операторів управління БпАК III класу (оперативні, стратегічні) повинні відповідати БКР IV STANAG3117 Ed/AFSP-2Ed A [12].

На сьогоднішній день, відповідно до угоди України і Туреччини, льотна підготовка за третьою задачею на БпАК оперативно-тактичного рівня Bayraktar TB2 проводиться в Туреччині на навчально-виробничий базі виробництва – компанії Baykar Makina.

Саме компанія – виробник видає сертифікат не експлуатацію комплексу в якості оператора управління. Але система льотної підготовки, яка активно впроваджується в Харківському національному університеті Повітряних Сил, в найближчому майбутньому, дозволить взяти функцію сертифікації операторів управління безпілотних авіаційних комплексів другого класу безпосередньо університету.

ISSN 3041-1793 Online

В подальшому, підтримання і удосконалення рівня льотної підготовки операторів управління БпАК оперативно-тактичного класу проводиться в стройових частинах відповідно до завдань курсу бойової підготовки [10].

В структурі курсу бойової підготовки для розвідувально-ударних БпАК, зокрема безпілотного авіаційного комплексу Bayraktar, доцільно визначити три основні задачі.

Перша задача включає льотні вправи, які стосуються підтриманню, набутих в процесі первинної льотної підготовки, і удосконаленню навиків щодо техніки пілотування безпілотним літальним апаратом. Що стосується безпілотного літального апарату, то під технікою пілотування потрібно розуміти: уміння оператора управління контролювати параметри польоту і параметри роботи систем, в першу чергу, не етапах зльоту і посадки; здатність передбачати і оцінювати відхилення параметрів польоту і роботи систем від меж нормативних значень і оперативно виконувати необхідні заходи щодо їх усунення; визначати ситуації, які вимагають переходу на напівавтоматичний режим польоту, і виконувати необхідні управляючі дії. В перелік вправ першої задачі повинні входити: польоти по колу з різними напрямами старту, правим і лівим колом польоту, польоти по маршруту на максимальний бойовий радіус, польоти по маршруту із змінним профілем, польоти по маршруту з передачею і прийомом управління, польоти по маршруту в умовах застосування засобів РЕБ, польоти по маршруту з виконанням маневрів по здоланню протидії засобів ППО.

Друга задача включає вправи, які дозволяють набути навиків і умінь щодо пілотування безпілотного літального апарату при виконанні завдань повітряної розвідки. У перелік таких вправ повинні входити: польоти на пошук об’єктів (цілей) на визначеному маршруті; польоти на пошук об’єктів (цілей) в заданому районі; польоти на пошук об’єктів (цілей) в заданому секторі; польоти з виходом у задану точку (визначений рубіж) і її (його) обліт, політ на довготривале, безперервне спостереження. Важливим завданням для оператора управління при виконанні польотів на повітряну розвідку також є відпрацювання взаємодії між членами екіпажу на кожному із етапів польоту.

Третя, найбільш складна задача, повинна включати польоти на застосування власних засобів вогневого ураження і забезпечення застосування засобів ураження, пілотованими літаками, ракетними військами і артилерією. Відпрацювання цієї задачі доцільно починати з польотів на підсвічення цілей вдень і вночі на оптимальних і максимальних дальностях до цілі на різних висотах. Польоти на цілевказівки потрібно планувати як дії у складі розвідувально-вогневих комплексів на полігонах з відповідною мішенною обстановкою, бажано, у взаємодії з пілотованою авіацією, ракетними військами, для яких і виконуються цілевказівки. Вправи на застосування власних засобів ураження повинні включати: польоти на тактичне

ISSN 3041-1793 Online

бомбометання: польоти на бомбометання по ураженню броньованих об'єктів, польоти на бомбометання по ураженню засобів ППО противника; польоти на бомбометання з максимальної дальності застосування засобів ураження; бомбометання по раптово виявленим цілям. Важливим завданням для оператора управління при виконанні польотів на підсвічення цілі, цілевказівки, застосування власних засобів ураження також є відпрацювання взаємодії між членами екіпажу на кожному із етапів польоту. Наведені підходи дозволяють поєднати в єдиний цілеспрямований процес традиційні процедури підготовки льотчиків пілотованої авіації, досвід підготовки операторів управління армій зарубіжних країн, стандарти НАТО і вітчизняну законодавчу базу щодо льотної підготовки екіпажів безпілотних авіаційних комплексів.

Висновки. Вітчизняний і зарубіжний досвід льотної підготовки операторів управління безпілотних авіаційних комплексів показує на необхідність формування такої системи підготовки, яка б поєднувала в собі історичні здобутки школи підготовки льотчиків пілотованих літаків і особливості льотної експлуатації безпілотних літальних апаратів.

За стандартами НАТО первинна льотна підготовка операторів управління являє собою цілеспрямований процес послідовного набуття трьох базових кваліфікаційних рівнів з відповідним комплексом компетенцій.

Початкова льотна підготовка операторів управління безпілотних авіаційних комплексів другого класу (оперативно-тактичні) повинна проводитися на основах комплексного підходу, що дозволяє набути навики не тільки експлуатанта повітряного судна, а і фахівця з бойового застосування розвідувально-ударних комплексів.

Підтримання і удосконалення рівня льотної підготовки операторів управління БпАК другого класу (оперативно-тактичні) проводиться в стройових частинах відповідно до завдань курсу бойової підготовки.

Література:

1. Зюзя О.В., Абрамов В.І. Удосконалена базова модель міждержавного протиборства з урахуванням сучасних тенденцій російсько-української війни. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2022. № 5. С. 17-23 URL: https://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2679.

2. Пількевич А.І. Комплекс підготовки операторів безпілотних літальних апаратів. Житомир: ЖВІ, 2021. 196 с.

3. Глотов В.А., Гуніна А.В., Телещук Ю.А. Аналіз можливостей застосування безпілотних літальних апаратів для військових цілей. Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва НУ «Львівська політехніка», 2019. № 1 (33). С. 139-146.

4. Споришев К.О., Луньов М.В., Матросов М.В. Порядок планування раціонального застосування розвідувальних безпілотних літальних апаратів під час виконання завдань із припинення масових заворушень силами Національної гвардії України. Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Державне управління, 2018. № 6. С. 100-105.

ISSN 3041-1793 Online

5. Jiang Y. Analysis of bit error rate between BCH code and convolutional code in picture transmission. 3rd International Conference on Electronic Communication and Artificial Intelligence: conference paper. IEEE, 2022. P. 77-80. https://doi.org/10.1109/iwecai55315.2022.00023.

6. Chan E. What Taiwan's Military Can Learn From the Armenia-Azerbaijan War. URL: https://thediplomat.com/2020/12/what-taiwans-military-can-learn-from-the-armenia-azerbaijan-war. (accessed 03.03.2023).

7. Garlapati P., Yamuna B., Balasubramanian K. A low power hard decision decoder for BCH codes. International Conference on Advances in Computing and Communications. : conference paper. IEEE, 2021. P.1-6. https://doi.org/10.1109/icacc-202152719.2021.9708303.

8. Patsei N., Tsybulka K. Multi-class object classification model based on error-correcting output codes. Open Conference of Electrical, Electronic and Information Sciences (eStream). : conference paper. IEEE, 2022. P.1-5. https://doi.org/10.1109/eStream53087.2021.9431443.

9. Gressel G. Military lessons from Nagorno-Karabakh: Reason for Europe to worry. URL.2020: https://ecfr.eu/article/military-lessons-from-nagorno-karabakh-reason-for-europe-to-worr. (accessed 13.03.2023).

10. Головін О.О., Бунаков В.П., Маланчук А. М. Обґрунтування напрямів удосконалення тактико-технічних характеристик безпілотних авіаційних комплексів. Наука і оборона, 2019. № 3. С. 79-82.

11. Про затвердження правил виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України. Наказ Міністерства оборони України від 08.12 2016 №661.

References:

1. Zyuzia O. V., Abramov V. I. Perfected basic model of interstate confrontation taking into account modern trends of the Russian-Ukrainian war. Public Administration: Improvement and Development. 2022. № 5. P. 17-23URL: https://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2679.

2. Pilkevich A.I. Complex of training of operators of unmanned aerial vehicles. Zhytomyr: ZhVI, 2021. 196p.

3. Glotov V.A., Gunina A.V., Teleshchuk Yu.A. Analysis of the possibilities of using unmanned aerial vehicles for military purposes. Modern Achievements of Geodetic Science and Production, Lviv Polytechnic National University, 2019. № 1 (33). P. 139-146.

4. Sporyshev K.O., Lunov M.V., Matrosov M.V. Procedure for planning the rational use of reconnaissance unmanned aerial vehicles during the execution of tasks to stop mass riots by the forces of the National Guard of Ukraine. Scientific Notes of TNU. V. I. Vernadsky. Series: Public Administration, 2018. - № 6. - P. 100-105.

5. Jiang Y. Analysis of bit error rate between BCH code and convolutional code in picture transmission. 3rd International Conference on Electronic Communication and Artificial Intelligence : conference paper. IEEE, 2022. P. 77-80. https://doi.org/10.1109/iwecai55315.2022.00023.

6. Chan E. What Taiwan's Military Can Learn From the Armenia-Azerbaijan War. URL: https://thediplomat.com/2020/12/what-taiwans-military-can-learn-from-the-armenia-azerbaijan-war. (accessed 03.03.2023).

7. Garlapati P., Yamuna B., Balasubramanian K. A low power hard decision decoder for BCH codes. International Conference on Advances in Computing and Communications. : conference paper. IEEE, 2021. P.1-6. https://doi.org/10.1109/icacc-202152719.2021.9708303.

ISSN 3041-1793 Online
8. Patsei N., Tsybulka K. Multi-class object classification model based on error-correcting output codes. Open Conference of Electrical, Electronic and Information Sciences (eStream). : conference paper. IEEE, 2022. P.1-5. https://doi.org/10.1109/eStream53087.2021.9431443.

9. Gressel G. Military lessons from Nagorno-Karabakh: Reason for Europe to worry. URL.2020: https://ecfr.eu/article/military-lessons-from-nagorno-karabakh-reason-for-europe-to-worr. (accessed 13.03.2023).

10. Golovin, O.O., Bunakov, V.P., and Malanchuk, A.M. Substantiation of directions for improving the tactical and technical characteristics of unmanned aircraft complexes. Science and Defense, 2019. № 3. P. 79-82.

11. On Approval of the Rules for Flights by Unmanned Aircraft Systems of the State Aviation of Ukraine. Order of the Ministry of Defense of Ukraine dated 08.12.2016 N661.

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.03.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355:004.94:351.86

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-122-135

Балагур Леся Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальновійськових дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-1137-1670

Козлюк Сергій Петрович викладач кафедри загальновійськових дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0001-2347-2102

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ У ТАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті обґрунтовано доцільність використання систем імітаційного моделювання, зокрема типу Virtual Battlespace 3, у процесі тактичної підготовки офіцерів підрозділів Державної прикордонної служби України. Висвітлено роль сучасних цифрових технологій у формуванні військово-професійних компетентностей командирів тактичної ланки, здатних ефективно діяти та управляти підрозділами в умовах особливого періоду, збройної агресії та гібридних загроз. Проаналізовано потенціал використання імітаційних систем для відпрацювання алгоритмів прийняття управлінських рішень відповідно до процедур НАТО (Troop Leading Procedures), а також для організації взаємодії між підрозділами різних рівнів управління у ланці «відділення – взвод – рота».

Особливу увагу приділено можливостям створення складних тактичних сценаріїв у тривимірному віртуальному середовищі, що дозволяє моделювати широкий спектр бойових ситуацій, наближених до реальних умов сучасного бою.

Зокрема, розглянуто моделювання дій підрозділів під час ведення оборонного та наступального бою в урбанізованій місцевості, виконання завдань у лісистій місцевості, а також організацію штурмових дій із використанням сучасних засобів озброєння і техніки. Обґрунтовано, що застосування імітаційних платформ сприяє підвищенню рівня ситуаційної обізнаності командирів, розвитку їхніх аналітичних і управлінських здібностей, а також формуванню навичок швидкого прийняття рішень в умовах невизначеності та обмеженого часу.

ISSN 3041-1793 Online

Узагальнення положень нормативно-правових актів, навчально-методичних матеріалів і наукових досліджень дозволяє розглядати системне впровадження імітаційного моделювання як ефективний інструмент удосконалення тактичної підготовки персоналу. Доведено, що використання таких технологій забезпечує підвищення якості підготовки, оптимізацію ресурсних витрат і сприяє досягненню інтероперабельності з підрозділами держав — членів НАТО в межах інтегрованої системи безпеки.

Ключові слова: імітаційне моделювання бойових дій; цифрове навчальне середовище; прийняття управлінських рішень; ситуаційна обізнаність; інтероперабельність; тактичні сценарії; управління підрозділом; військова освіта; Virtual Battlespace 3.

Balagur Lesia Oleksandrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Military Disciplines, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-1137-1670

Kozliuk Serhii Lecturer at the Department of Combined Arms Disciplines, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0001-2347-2102

APPLICATION OF SIMULATION-BASED SYSTEMS IN THE TACTICAL TRAINING OF STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE UNITS

Abstract. The article substantiates the feasibility of using simulation modeling systems, in particular Virtual Battlespace 3, in the process of tactical training of officers of the State Border Guard Service of Ukraine. The role of modern digital technologies in the formation of military-professional competencies of tactical-level commanders capable of effectively operating and managing units under conditions of a special period, armed aggression, and hybrid threats is highlighted. The potential of simulation systems for practicing decision-making algorithms in accordance with NATO procedures (Troop Leading Procedures) is analyzed, as well as for organizing interaction between units at different levels of command within the “squad–platoon–company” framework.

Particular attention is paid to the possibilities of creating complex tactical scenarios in a three-dimensional virtual environment, which allows modeling a wide range of combat situations close to real conditions of modern warfare. In particular, the modeling of unit actions during defensive and offensive operations in urban environments, task execution in forested areas, and the organization of assault operations using modern weapons and equipment are considered. It is substantiated that the use of such simulation platforms contributes to increasing commanders’

ISSN 3041-1793 Online
situational awareness, developing their analytical and managerial capabilities, and forming skills for rapid decision-making under conditions of uncertainty and time constraints.

The generalization of regulatory, methodological, and scientific sources allows considering the systematic implementation of simulation modeling as an effective tool for improving tactical training of personnel. It is proven that the use of such technologies ensures an increase in training quality, optimization of resource costs, and contributes to achieving interoperability with units of NATO member states within the integrated security system.

Keywords: simulation modeling; tactical training; combat capability; State Border Guard Service of Ukraine; Virtual Battlespace 3; special period; TLP; situational awareness; military education.

Постановка проблеми. Сучасний стан безпекового середовища України, що характеризується триваючою збройною агресією та динамічною зміною тактики ведення бойових дій, вимагає від Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) безперервного вдосконалення системи підготовки особового складу. У зв'язку з реалізацією актуальних стратегічних документів у сфері інтегрованого управління кордонами та реформування органів правопорядку, зокрема Стратегії розвитку та розбудови прикордонної інфраструктури з країнами Європейського Союзу та Республікою Молдова до 2030 року [1], Технічної та оперативної стратегії Європейського інтегрованого управління кордонами на 2023–2027 роки [3] та Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [2], постає завдання не лише синхронізації нормативної бази, а й досягнення реальної технічної та оперативної інтероперабельності з країнами-членами НАТО та ЄС.

Аналіз останніх досліджень. Питання підвищення боєздатності підрозділів сектору безпеки і оборони на сучасному етапі розглядається крізь призму вдосконалення тактичної підготовки, інтеграції новітніх підходів до управління та цифровізації навчання. Теоретичний фундамент підготовки командирів тактичної ланки закладено у бойових статутах СВ ЗС України, які регламентують порядок прийняття рішень та алгоритми дій у різних видах бою. Практичні аспекти оцінювання обстановки та організації взаємодії деталізовано у фахових навчальних посібниках [11; 12; 14], де наголошується на необхідності адаптації методів навчання до динамічних умов сучасного бою. Особливе місце у науковому дискурсі посідає впровадження стандартів НАТО, зокрема процедури TLP (Troop Leading Procedures), що спрямоване на розвиток ситуаційної обізнаності та досягнення взаємосумісності з підрозділами країн ЄС і НАТО [3; 4; 9; 10]. Сучасні дослідники обґрунтовують

ISSN 3041-1793 Online
доцільність використання систем імітаційного моделювання та віртуальних тренажерів. Такі технології дозволяють: моделювати складні бойові сценарії без значних матеріальних витрат; підвищувати якість управлінських рішень у безпечному середовищі; відпрацьовувати інтероперабельність підрозділів.

Водночас аналіз джерельної бази свідчить, що питання системного застосування імітаційного моделювання у підготовці саме Державної прикордонної служби України (ДПСУ) висвітлено фрагментарно. Наявні праці здебільшого орієнтовані на досвід ЗСУ, не враховуючи специфіку ДПСУ, яка поєднує військові та правоохоронні функції в межах концепції інтегрованого управління кордонами (ІВМ). Таким чином, існує потреба в подальших дослідженнях щодо інтеграції симуляційних платформ у систему тактичної підготовки підрозділів ДПСУ задля підвищення їхньої спроможності та взаємосумісності з міжнародними партнерами в умовах особливого періоду.

Метою статті є обґрунтування доцільності застосування систем імітаційного моделювання у тактичній підготовці підрозділів Державної прикордонної служби України як чинника підвищення їхньої боєздатності в умовах особливого періоду. Крім того, у статті визначено роль імітаційних платформ у формуванні професійних компетентностей командирів тактичної ланки. Окрему увагу приділено аналізу можливостей використання платформи Virtual Battlespace 3 для розвитку навичок прийняття управлінських рішень за стандартами НАТО та підвищення рівня ситуаційної обізнаності.

Виклад основного матеріалу. Сучасні умови функціонування системи безпеки і оборони України в період збройної агресії та дії правового режиму воєнного стану характеризуються розширенням спектра завдань, покладених на підрозділи Державної прикордонної служби України, що визначено нормативно-правовими документами та підтверджується практикою їх застосування у взаємодії з іншими складовими сил оборони [6; 7; 8]. До традиційних функцій Державної прикордонної служби України належать охорона державного кордону, здійснення прикордонного контролю та забезпечення прикордонної безпеки відповідно до законодавства України. Водночас аналіз практики бойової підготовки свідчить, що традиційні форми і методи навчання (польові заняття, тактичні навчання, командно-штабні тренування) не завжди дозволяють у повному обсязі відтворити динаміку сучасного загальновійськового бою, особливо в умовах урбанізованої або лісистої місцевості, а також потребують значних матеріально-технічних і часових ресурсів [12]. Це обмежує можливості багаторазового відпрацювання варіантів дій підрозділів та ускладнює формування у командирів стійких навичок прийняття рішень у складній та швидкоплинній обстановці. Зазначені проблеми актуалізують необхідність пошуку та впровадження інноваційних підходів до тактичної підготовки особового складу ДПСУ, здатних

ISSN 3041-1793 Online
забезпечити підвищення рівня боєздатності підрозділів без суттєвого зростання витрат ресурсів. У цьому контексті особливого значення набуває застосування систем імітаційного моделювання, які дозволяють створювати багатоваріантні бойові сценарії, відпрацьовувати дії підрозділів у різних умовах обстановки та можуть сприяти формуванню навичок управління бойовими групами в умовах, максимально наближених до реальних [13; 14]. Теоретичною основою сучасної системи тактичної підготовки підрозділів сектору безпеки і оборони є положення загальновійськової тактики, що визначають принципи організації бою, управління підрозділами та порядок прийняття рішень командирами різних рівнів, викладені у бойових статутах Сухопутних військ Збройних Сил України. Відповідно до вимог бойових статутів механізованих і танкових військ, ефективність дій підрозділу безпосередньо залежить від рівня підготовленості командира, його здатності оцінювати обстановку, прогнозувати розвиток подій та своєчасно організовувати взаємодію між елементами бойового порядку [7, с. 18–24; 8, с. 12–17]. У сучасних умовах ведення бойових дій особливого значення набуває впровадження процедур планування та підготовки бою, сумісних зі стандартами НАТО, що обумовлено необхідністю забезпечення взаємосумісності підрозділів сектору безпеки і оборони України з військовими формуваннями держав — членів Альянсу, а також підвищення ефективності управління в умовах динамічної та невизначеної обстановки. Алгоритм TLP (Troop Leading Procedures) розглядається як універсальна модель управлінської діяльності командира тактичної ланки, що забезпечує послідовність аналізу завдання, оцінювання факторів обстановки, вироблення рішення та організації виконання бойового завдання [9, с. 6–9]. Застосування зазначеного підходу сприяє формуванню системного мислення командира та підвищує оперативність прийняття рішень у швидкоплинному бою. Аналіз навчально-методичних матеріалів та практики бойової підготовки свідчить, що традиційні методи навчання, засновані переважно на теоретичному викладі матеріалу та обмеженій кількості практичних занять, не забезпечують у повному обсязі формування у командирів практичних навичок управління підрозділом у складній динамічній обстановці. Зазначене стосується, зокрема, відпрацювання питань організації взаємодії, маневру силами та засобами, а також прийняття управлінських рішень в умовах дефіциту часу та неповноти інформації. У працях, присвячених розвитку сучасної військової освіти, підкреслюється, що одним із перспективних напрямів удосконалення підготовки є інтеграція цифрових технологій навчання, зокрема систем імітаційного моделювання, які дозволяють створювати інтерактивне навчальне середовище та багаторазово відпрацьовувати тактичні сценарії різного рівня складності [13, с. 73–79; 14, с. 101–108]. Використання таких технологій забезпечує наближення навчального процесу до реальних умов

ISSN 3041-1793 Online

бойових дій без ризику для особового складу та значних витрат матеріальних ресурсів. Крім того, імітаційне моделювання сприяє розвитку ситуаційної обізнаності командирів, що розглядається як ключовий елемент бойової спроможності підрозділів у сучасному операційному середовищі. Завдяки можливості моделювання змін обстановки в режимі реального часу командири отримують практичний досвід прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах, що суттєво підвищує якість управління підрозділом під час виконання службово-бойових завдань [11, с. 88–92]. Таким чином, узагальнення результатів аналізу навчально-методичних матеріалів та практики бойової підготовки свідчить, що традиційні форми навчання мають обмежені можливості щодо відтворення динаміки сучасного загальновійськового бою та формування у командирів стійких навичок прийняття управлінських рішень у складній обстановці. У зв'язку з цим обґрунтованою є необхідність переходу до комплексного використання цифрових імітаційних технологій як інструменту формування професійних компетентностей командирів підрозділів ДПСУ та підвищення їхньої боєздатності в умовах особливого періоду.

Сучасний розвиток інформаційних технологій, зокрема підвищення обчислювальних можливостей, удосконалення засобів візуалізації та розширення можливостей цифрового моделювання, зумовив активне впровадження систем імітаційного моделювання у сферу військової освіти та бойової підготовки. Це пов'язано з необхідністю відтворення складних і динамічних умов сучасного бою, які неможливо повною мірою змоделювати традиційними методами навчання. Однією з найбільш поширених платформ, що використовується у підготовці військовослужбовців країн НАТО та партнерів, є система імітаційного моделювання Virtual Battlespace 3 (VBS-3), яка забезпечує створення інтерактивного тривимірного середовища для моделювання бойових дій різного рівня складності. Функціональні можливості зазначеної системи дозволяють відтворювати широкий спектр тактичних сценаріїв із урахуванням особливостей місцевості, погодних умов, часу доби, складу сил і засобів, а також характеру дій противника. Це створює умови для відпрацювання алгоритмів управління підрозділами у змодельованій бойовій обстановці, максимально наближеній до реальної, що відповідає вимогам сучасної загальновійськової підготовки [11, с. 96–101; 14, с. 112–118]. Важливою перевагою системи VBS-3 є можливість інтеграції процедур планування та ведення бою відповідно до стандартів НАТО, зокрема реалізації етапів TLP у цифровому середовищі.

Командири отримують змогу не лише приймати рішення, а й безпосередньо спостерігати наслідки власних управлінських дій у реальному часі, що значно підвищує ефективність навчання та сприяє формуванню практичного досвіду управління підрозділом [9, с. 7–9].

ISSN 3041-1793 Online

Застосування імітаційного моделювання дозволяє вирішити одну з ключових проблем традиційної бойової підготовки, а саме обмеженість ресурсів для багаторазового відпрацювання тактичних дій. На відміну від польових навчань, цифрове середовище забезпечує можливість багаторазового повторення сценаріїв із варіюванням умов обстановки, що сприяє закріпленню алгоритмів дій особового складу та підвищенню швидкості прийняття рішень [11, с. 52–55].

Особливого значення використання VBS-3 набуває у підготовці підрозділів ДПСУ, діяльність яких поєднує виконання правоохоронних і військових функцій. Моделювання ситуацій, пов'язаних із протидією диверсійним групам, веденням бою в урбанізованій місцевості, організацією оборони або здійсненням штурмових дій, дозволяє адаптувати навчальний процес до реальних викликів сучасного безпекового середовища [7, с. 24–27; 8, с. 33–38]. Крім того, використання імітаційних платформ сприяє розвитку ситуаційної обізнаності командирів, удосконаленню навичок взаємодії між підрозділами та забезпечує необхідний рівень інтероперабельності з підрозділами держав-партнерів, що відповідає стратегічному курсу України на інтеграцію до європейського та євроатлантичного безпекового простору [3; 4]. Таким чином, система Virtual Battlespace 3 може розглядатися як інструмент навчання, що сприяє формуванню управлінських, тактичних та аналітичних компетентностей командирів підрозділів. Її використання у навчальному процесі дає змогу відпрацьовувати алгоритми прийняття рішень та організації взаємодії в умовах, наближених до реальної бойової обстановки, що підтверджується відповідними навчально-методичними матеріалами та результатами застосування імітаційних технологій [11, с. 88–92]. Практична реалізація застосування систем імітаційного моделювання у тактичній підготовці підрозділів ДПСУ базується на поєднанні вимог загальновійськової тактики, процедур планування бою за стандартами НАТО та сучасних підходів військової педагогіки. Основною метою використання платформи Virtual Battlespace 3 є формування у командирів тактичної ланки стійких навичок прийняття рішень, організації взаємодії та управління підрозділами в умовах динамічної зміни обстановки [11, с. 88–92]. Методика застосування VBS-3 у навчальному процесі передбачає поетапну організацію занять, що забезпечує поступове ускладнення навчальних завдань та адаптацію військовослужбовців до умов, максимально наближених до реального бойового середовища.

Зазначена методика реалізується через послідовне виконання етапів підготовки та проведення занять, зокрема: аналіз тактичної обстановки; визначення складу сил і засобів; моделювання місцевості з урахуванням реальних умов виконання завдань; встановлення вихідних даних для командирів підрозділів. Особлива увага приділяється створенню умов

ISSN 3041-1793 Online

невизначеності, що відповідає реальним умовам сучасного бою та сприяє розвитку критичного мислення командирів [7, с. 22–24].

Етап планування та прийняття рішення. На цьому етапі слухачі здійснюють роботу відповідно до алгоритму TLP, який передбачає отримання завдання, оцінювання обстановки, вироблення рішення та доведення бойового наказу підлеглим. Використання VBS-3 дозволяє візуалізувати бойову обстановку, що значно підвищує якість аналізу місцевості та прогнозування дій противника [9, с. 6–9]. Командири мають можливість перевіряти різні варіанти рішення ще до початку активної фази заняття, що формує навички оперативного мислення та знижує ймовірність помилок під час виконання завдання.

Етап практичного відпрацювання тактичних дій. Основною складовою заняття є виконання змодельованих бойових сценаріїв у цифровому середовищі. У процесі підготовки відпрацьовуються: ведення оборонного та наступального бою; дії підрозділів у населеному пункті; організація засідок і протидія диверсійним групам; управління підрозділами під час маневру силами і засобами.

Імітаційне середовище дозволяє змінювати параметри обстановки в реальному часі, що створює ефект непередбачуваності та змушує командирів оперативно коригувати прийняті рішення, як це відбувається під час реальних бойових дій [11, с. 52–55; 14, с. 112–118].

Етап аналізу та розбору дій (After Action Review). Завершальним етапом є проведення детального розбору виконаного завдання. Програмне середовище VBS-3 забезпечує можливість відтворення всіх етапів виконання сценарію, що дозволяє об'єктивно оцінити дії кожного учасника та визначити помилки управління. Аналіз результатів сприяє формуванню рефлексивного мислення у командирів, розвитку навичок самооцінки та вдосконаленню алгоритмів прийняття рішень у подальшій діяльності [11, с. 90–92].

Інтеграція імітаційного моделювання у систему підготовки. Практика застосування VBS-3 засвідчує доцільність його використання не як окремого елементу навчання, а як складової комплексної системи тактичної підготовки, що поєднує теоретичну підготовку, роботу на картах, командно-штабні тренування та польові заняття. Такий підхід забезпечує поетапне формування професійних компетентностей і дозволяє підвищити ефективність навчального процесу без значного збільшення ресурсних витрат [12, с. 34–39].

Аналіз можливостей використання імітаційного моделювання у навчальному процесі свідчить, що його застосування може підвищити ефективність підготовки командирів тактичної ланки. Одним із результатів застосування VBS-3 є підвищення якості прийняття управлінських рішень командирами. Завдяки можливості багаторазового відпрацювання однакових або варіативних сценаріїв військовослужбовці набувають практичного досвіду

ISSN 3041-1793 Online
оцінювання обстановки, визначення замислу дій та організації взаємодії між елементами бойового порядку. Зазначене узгоджується з положеннями загальновійськової тактики, відповідно до яких швидкість і обґрунтованість рішення командира є ключовими чинниками успішного виконання бойового завдання [7, с. 18–21; 8, с. 14–17]. Використання імітаційного моделювання також позитивно впливає на рівень ситуаційної обізнаності особового складу. Візуалізація поля бою, відображення переміщення підрозділів і зміни обстановки в режимі реального часу сприяють формуванню просторового мислення та здатності прогнозувати розвиток тактичної ситуації. Як зазначається у науково-методичних працях із тактичної підготовки, саме ситуаційна обізнаність є одним із визначальних чинників ефективного управління підрозділом у сучасному бою [11, с. 88–92]. Важливим ефектом застосування системи VBS-3 є підвищення рівня взаємодії між військовослужбовцями підрозділу. Виконання спільних сценаріїв у цифровому середовищі дозволяє відпрацьовувати порядок передачі команд, координацію маневру, узгодження дій вогневих засобів та підтримання управління в умовах швидкої зміни обстановки, що відповідає вимогам бойових статутів щодо організації взаємодії у бою [7, с. 24–27]. Крім того, застосування імітаційного моделювання сприяє підвищенню інтероперабельності підрозділів ДПСУ з підрозділами інших складових сил оборони та військовими формуваннями держав-партнерів. Використання стандартних процедур планування і ведення бою, прийнятих у країнах НАТО, дозволяє адаптувати підготовку офіцерів до виконання завдань у багатонаціональному середовищі безпеки [3; 4].

Таким чином, результати аналізу практичного використання систем імітаційного моделювання свідчать, що їх інтеграція у систему тактичної підготовки підрозділів ДПСУ може сприяти підвищенню якості управління підрозділами, розвитку ситуаційної обізнаності командирів, удосконаленню організації взаємодії та формуванню стійких навичок прийняття управлінських рішень в умовах динамічної обстановки. Узагальнення результатів аналізу застосування систем імітаційного моделювання у тактичній підготовці підрозділів ДПСУ свідчить, що їх використання розширює можливості формування ключових професійних компетентностей командирів. Зокрема, застосування цифрового моделювання дозволяє підвищити якість оцінювання обстановки за рахунок візуалізації динаміки бою, удосконалити процес прийняття рішень шляхом багаторазового відпрацювання алгоритмів дій, а також покращити організацію управління підрозділом і взаємодії між його елементами. Крім того, імітаційні платформи забезпечують можливість безпечного відпрацювання складних та ризикованих сценаріїв, що практично неможливо реалізувати у межах традиційних польових занять, а також сприяють більш об’єктивному аналізу допущених помилок та прискоренню навчання особового складу. Узагальнення результатів дослідження дозволило

ISSN 3041-1793 Online

представити схему впливу імітаційного моделювання на процес формування професійних компетентностей командирів підрозділів та підвищення ефективності виконання службово-бойових завдань (рис. 1).

Імітаційне моделювання (VBS-3)
↓
Візуалізація бойової обстановки
↓
Відпрацювання TLP
↓
Прийняття рішень командиром
↓
Узгодженість дій підрозділу
↓
Ситуаційна обізнаність
↓
БОЄЗДАТНІСТЬ ПІДРОЗДІЛУ

Рисунок 1 – Схема впливу імітаційного моделювання на процес підготовки та діяльності підрозділу.

З метою узагальнення результатів застосування системи імітаційного моделювання Virtual Battlespace 3 у тактичній підготовці підрозділів Державної прикордонної служби України авторами запропоновано підхід до оцінювання ефективності її використання, який ґрунтується на визначенні ключових показників підготовки підрозділів.

$$Eim = (Kr + Ks + Kv + Ku) / 4$$

де: Kr — показник якості прийняття рішення командиром; Ks — рівень ситуаційної обізнаності; Kv — рівень взаємодії підрозділу; Ku — ефективність управління підрозділом.

Кожен із показників може оцінюватися за п’ятибальною шкалою на основі результатів виконання змодельованих тактичних сценаріїв та подальшого розбору дій (After Action Review), що забезпечується функціоналом системи VBS-3 [11, с. 96–101; 14, с. 112–118]. Запропонований авторами підхід до оцінювання ефективності використання систем імітаційного моделювання дозволяє: здійснювати порівняльний аналіз результатів підготовки до та після використання імітаційного моделювання; виявляти недостатньо сформовані елементи підготовленості командирів підрозділів;ткоригувати методику проведення занять з урахуванням отриманих результатів;тоцінювати динаміку розвитку професійних компетентностей військовослужбовців.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз можливостей застосування запропонованого підходу до оцінювання ефективності свідчить, що інтеграція імітаційного моделювання у навчальний процес може сприяти підвищенню якості управління підрозділом, розвитку професійних компетентностей командирів та удосконаленню організації взаємодії. Запропонований підхід до оцінювання має аналітичний характер і потребує подальшої апробації в освітньому процесі. Аналіз можливостей імітаційного моделювання (ІМ) свідчить, що його інтеграція у систему тактичної підготовки ДПСУ є критично важливою в умовах особливого періоду. Висока динамічність обстановки та невизначеність дій противника вимагають від командирів оперативності прийняття управлінських рішень, що зумовлює необхідність доповнення традиційних методик цифровими інструментами [7; 11].

Використання системи Virtual Battlespace 3 (VBS3) дозволяє моделювати складні тактичні ситуації без ресурсних обмежень, властивих польовим заняттям. Це забезпечує: набуття практичного досвіду управління в безпечному віртуальному середовищі; багаторазове відпрацювання алгоритмів дій підрозділу;підвищення якості оцінювання обстановки та скорочення часу на прийняття рішень; розвиток ситуаційної обізнаності та злагодженості особового складу. Зазначені переваги корелюють із вимогами бойових статутів щодо обґрунтованості рішень як ключового фактора результативності бою [8]. Важливим вектором є забезпечення інтероперабельності підрозділів ДПСУ з силами держав-членів НАТО та ЄС. Впровадження процедур планування бою за стандартами Альянсу в цифровому середовищі дозволяє уніфікувати підходи до підготовки та відпрацьовувати спільні сценарії з іншими складовими сил оборони та міжнародними партнерами [3; 4]. Отже, інтеграція систем ІМ є не просто допоміжним засобом, а базовим елементом сучасної моделі підготовки, спрямованої на формування управлінських компетентностей та адаптивності військовослужбовців у складному безпековому середовищі.

Висновки. У результаті дослідження обґрунтовано доцільність застосування систем імітаційного моделювання у тактичній підготовці підрозділів ДПСУ як засобу підвищення її ефективності в умовах особливого періоду. Встановлено необхідність удосконалення підготовки шляхом інтеграції цифрових технологій навчання. Визначено, що імітаційне моделювання сприяє відпрацюванню планування бою, розвитку ситуаційної обізнаності командирів та вдосконаленню прийняття рішень. Обґрунтовано поетапну методику його впровадження у навчальний процес для формування професійних компетентностей. Узагальнення результатів свідчить про потенціал підвищення ефективності управління підрозділами, узгодженості дій та адаптивності особового складу. Запропонований підхід до оцінювання може бути використаний після апробації для подальшого вдосконалення підготовки.

ISSN 3041-1793 Online

Перспективи досліджень пов'язані з розробленням інтегрованих міжвідомчих методик та створенням комплексних цифрових навчально-тренувальних середовищ.

Література:

1. Про схвалення Стратегії розвитку та розбудови прикордонної інфраструктури з країнами Європейського Союзу та Республікою Молдова до 2030 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2030 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2024 р. № 1337-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1337-2024-р (дата звернення: 03.04.2026).

2. Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-р (дата звернення: 03.04.2026).

3. Technical and Operational Strategy for European Integrated Border Management 2023–2027. Warsaw : Frontex, 2024. 72 p. URL: https://www.frontex.europa.eu (дата звернення: 03.04.2026).

4. Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard. Official Journal of the European Union. 2019. URL: https://eur-lex.europa.eu (дата звернення: 03.04.2026).

5. Regulation (EU) No 1052/2013 of the European Parliament and of the Council establishing the European Border Surveillance System (EUROSUR). Official Journal of the European Union. 2013. URL: https://eur-lex.europa.eu (дата звернення: 03.04.2026).

6. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023 (дата звернення: 03.04.2026).

7. Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України (частина II : механізований батальйон). Київ : Генеральний штаб Збройних Сил України, 2026. 376 с.

8. Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України (частина IV : механізований взвод). Київ : Генеральний штаб Збройних Сил України, 2026. 442 с.

9. Про затвердження Тимчасового порядку оформлення оперативних (бойових) документів : наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 11 вересня 2020 р. № 140.

10. Про затвердження Тимчасової програми бойової підготовки особового складу Державної прикордонної служби України : наказ Адміністрації ДПСУ від 30 грудня 2020 р. № 141.

11. Сінкевич С. В., Блощинський І. Г., Олійник Л. В. та ін. Тактика : навчальний посібник. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2015. 448 с.

12. Білорус А. та ін. Альбом схем із загальної тактики (відділення, взвод, рота, батальйон). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2020. 120 с.

13. Larsen C. E. Light Infantry Tactics for Small Teams. Bloomington : AuthorHouse, 2005. 252 p.

14. Застосування механізованого відділення в сучасних умовах ведення загальновійськового бою : навчальний посібник. Львів : НАСВ, 2021. 156 с.

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, December 24). *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku ta rozbudovy prykordonnoi infrastruktury z krainamy Yevropeiskoho Soiuzu ta Respublikoiu Moldova do 2030 roku i zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2024–2030 rokakh* [On approval of the Strategy for the development and construction of border infrastructure with the European Union countries and the Republic of Moldova until 2030 and approval of the operational implementation plan for 2024–2030]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1337-2024-p

2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, August 23). *Pro zatverdzhennia planu zakhodiv, spriamovanykh na vykonannia Kompleksnoho stratehichnoho planu reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023–2027 roky* [On approval of the action plan aimed at implementing the Comprehensive Strategic Plan for reforming law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-p

3. Frontex. (2024). *Technical and Operational Strategy for European Integrated Border Management 2023–2027*. Warsaw: Frontex. Retrieved from https://www.frontex.europa.eu

4. European Parliament and Council of the European Union. (2019). *Regulation (EU) 2019/1896 on the European Border and Coast Guard*. *Official Journal of the European Union*. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu

5. European Parliament and Council of the European Union. (2013). *Regulation (EU) No 1052/2013 establishing the European Border Surveillance System (EUROSUR)*. *Official Journal of the European Union*. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu

6. President of Ukraine. (2023, May 11). *Pro Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023–2027 roky* [On the Comprehensive Strategic Plan for reforming law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027]. Retrieved from https://zakon .rada.gov.ua/laws/show/273/2023

7. General Staff of the Armed Forces of Ukraine. (2026). *Boiovyi statut Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy (Chastyna II: Mekhanizovanyi batalion)* [Combat Statute of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine (Part II: Mechanized Battalion)]. Kyiv: General Staff of the Armed Forces of Ukraine.

8. General Staff of the Armed Forces of Ukraine. (2026). *Boiovyi statut Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy (Chastyna IV: Mekhanizovanyi vzvod)* [Combat Statute of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine (Part IV: Mechanized Platoon)]. Kyiv: General Staff of the Armed Forces of Ukraine.

9. Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine. (2020, September 11). *Pro zatverdzhennia Tymchasovoho poriadku oformlennia operatyvnykh (boiovykh) dokumentiv* [On approval of the Temporary procedure for оформление operational (combat) documents].

10. Administration of the State Border Guard Service of Ukraine. (2020, December 30). *Pro zatverdzhennia Tymchasovoi prohramy boiovoi pidhotovky osobovoho skladu Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy* [On approval of the Temporary training program for personnel of the State Border Guard Service of Ukraine].

11. Sinkevych, S. V., Bloshchynskyi, I. H., Oliinyk, L. V., et al. (2015). *Taktyka* [Tactics]. Khmelnytskyi: NADPSU Publishing.

12. Bilorus, A., et al. (2020). *Albom skhem iz zahalnoi taktyky (viddilennia, vzvod, rota, batalion)* [Album of schemes on general tactics (squad, platoon, company, battalion)]. Khmelnytskyi: NADPSU Publishing.

ISSN 3041-1793 Online
13. Christopher E. Larsen. (2005). *Light Infantry Tactics for Small Teams*. Bloomington: AuthorHouse.

14. *Zastosuvannia mekhanizovanoho viddilennia v suchasnykh umovakh vedennia zahalnoviiskovoho boiu* [Application of a mechanized squad in modern conditions of combined arms combat]. (2021). Lviv: NASV.

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.861

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-136-156

Верховцева Ірина Геннадіївна доктор історичних наук, професор, професор кафедри національної безпеки та підприємництва, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-5682-993X

Христокін Геннадій Володимирович доктор філософських наук, професор, професор кафедри політології, соціології та філософії, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-2663-3055

Третяк Олексій Анатолійович доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології, соціології та філософії, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-2536-0611

Абисова Марія Анатоліївна кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології, соціології та філософії, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-6461-7769

Шоріна Тетяна Геннадіївна кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології, соціології та філософії, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9281-7840

БРЕНДИНГ УКРАЇНИУ ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПОТЕНЦІАЛ КІБЕРДИПЛОМАТІЇ

Анотація. Сучасні процеси цифровізації трансформують природу комунікаційного середовища, що створює нові виклики для національної безпеки та формування міжнародного іміджу держави. У статті досліджується потенціал використання кібердипломатичних інструментів для національного брендингу України в цифровому середовищі. Мета – визначити потенціал та обмеження кібердипломатії у цій сфері в контексті національної безпеки. Теоретичну основу становить соціальний конструктивізм, а також рівневий підхід (рівні індивіда, держави та світового суспільства), розроблений у межах теорії міжнародних відносин.

ISSN 3041-1793 Online

Запропоновано розмежування кібердипломатії (безпековий фокус) та цифрової дипломатії (комунікаційні практики). З'ясовано, що інституційна спроможність кібердипломатії України є сформованою, однак її подальший розвиток потребує посилення міжвідомчої координації та системної комунікації досягнень. Україна має унікальний досвід відбиття кібератак, який залишається недостатньо використаним у національному брендингу. На основі порівняльного аналізу з Естонією виокремлено особливості кожної з моделей в інституційній структурі, нормативно-правовому забезпеченні, інтеграції з брендингом та публічній комунікації. Обґрунтовано доцільність застосування кібердипломатичних практик для національного брендингу України.

Визначено форми (візуальний сторітелінг, стрімінг, скрикастинг, кіберблогінг), методи (PR, громадська дипломатія) та напрямки (перетворення досвіду відбиття кібератак на наратив «Україна – глобальний полігон кібероборони»).

Окреслено обмеження: опосередкований вплив на брендинг, проблеми секретності, кадровий дефіцит, воєнний стан. Зроблено висновок, що кібер-дипломатія має опосередкований, але вагомий потенціал для національного брендингу України.

Ключові слова: національний брендинг, кібердипломатія, цифрова дипломатія, національна безпека, Україна, Естонія, цифрове середовище, цифрова людина.

Verkhovtseva Iryna Hennadiivna Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of National Security and Entrepreneurship, State University «Kyiv Aviation Institute», Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-5682-993X

Khrystokin Hennadii Volodymyrovych Doctor of Philosophy Sciences, Professor, Professor of the Department of political science, sociology and philosophy, State University «Kyiv Aviation Institute», Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-2663-3055

Tretiak Oleksii Anatoliyovych Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Political science, Sociology and Philosophy, State University «Kyiv Aviation Institute», Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-2536-0611

Abysova Mariia Anatoliivna Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political science, Sociology and Philosophy, State University «Kyiv Aviation Institute», Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-6461-7769

ISSN 3041-1793 Online

Shorina Tetiana Hennadiivna Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political science, Sociology and Philosophy, State University «Kyiv Aviation Institute», Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9281-7840

BRANDING OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY: THE POTENTIAL OF CYBER DIPLOMACY

Abstract. Modern digitalization processes are transforming the nature of the communication environment, creating new challenges for national security and the formation of a country's international image. This article examines the potential of using cyber diplomacy tools for Ukraine's nation branding in the digital environment. The aim is to identify the potential and limitations of cyber diplomacy in this sphere within the context of national security. The theoretical framework is based on social constructivism and the multi-level approach (individual, state, and world society levels) developed within international relations theory. A distinction is proposed between cyber diplomacy (security focus) and digital diplomacy (communication practices). The study reveals that Ukraine's institutional capacity for cyber diplomacy is established; however, its further development requires enhanced interagency coordination and systematic communication of achievements. Ukraine possesses unique experience in repelling cyberattacks, which remains underutilized in nation branding. Based on a comparative analysis with Estonia, the specific features of each model are identified in terms of institutional structure, legal framework, integration with branding, and public communication. The feasibility of applying cyber diplomacy practices for Ukraine's nation branding is substantiated. Specific forms (visual storytelling, streaming, screencasting, cyber blogging), methods (PR, public diplomacy), and directions (transforming the experience of repelling cyberattacks into the narrative "Ukraine – a Global Cyber Defense Proving Ground") are identified.

The limitations (indirect impact on branding, secrecy constraints, personnel shortages, martial law) are outlined. It is concluded that cyber diplomacy has an indirect but significant potential for Ukraine's nation branding.

Keywords: nation branding, cyber diplomacy, digital diplomacy, national security, Ukraine, Estonia, digital environment, digital human.

Постановка проблеми. На зламі XX–XXI століть поширення цифрових технологій стає структурним чинником трансформації суспільного буття. Ці зміни розгортаються в межах цифровізації – тривалого й багаторівневого процесу, що супроводжується стрімким зростанням обсягів даних, їх обробкою за допомогою інструментів Big Data, а також платформізацією та алгоритмізацією інформаційних процесів. Трансформації зазнають комуніка-

ISSN 3041-1793 Online

ційні практики, суспільні відносини, механізми взаємодії та способи розподілу впливу. В цьому просторі інформація перетворюється на ресурс соціальної дії , символічного домінування та політичного впливу.

У науковому дискурсі характер і масштаби цих змін інтерпретуються у поняттях «інформаційного», «мережевого» та «цифрового» суспільства. У межах цього дослідження ми використовуємо термін «цифрове суспільство» (digital society) як найбільш усталений, хоча деякі автори вживають також поняття «кіберсуспільство» для підкреслення єдності технологічних, комунікативних, соціальних і політичних вимірів [1, с. 288–290]. В умовах цифрового суспільства спостерігається посилення інтенсивності соціальних взаємин, що супроводжується зміщенням питомої ваги комунікаційних практик із фізичного простору до кіберпростору. Унаслідок цього соціальні комунікації набувають нових рис – вони стають більш оперативними, мультиканальними та мультимедійними, що зумовлює скорочення часу на осмислення інформації та зміщення пріоритету з глибинного розуміння на швидкість опрацювання значних масивів даних.

Зазначені зміни впливають не лише на комунікаційне середовище, а й на самого суб'єкта взаємодії, буття якого в цифровому середовищі, набуває цифрового виміру. В умовах цифрового суспільства людина осмислюється як «цифрова людина», що пов'язано із залученням біотехнологій та цифрових інструментів, які модифікують її фізичні, когнітивні та соціальні характеристики [2, с. 109, 113; 3, с. 201; 4, с. 186–191]. Доступність цифрових технологій розширює можливості індивіда впливати на макрополітичні процеси глобального рівня, водночас трансформуючи сам характер публічності. Формується феномен цифрової публічності, що характеризується амбівалентністю: з одного боку, забезпечує анонімність взаємодії, а з іншого – сприяє розмиванню меж приватності на користь відкритості в межах множинної цифрової присутності. У цьому сенсі кіберпростір є середовищем формування та конкуренції публічних смислів і впливів.

Нова цифрова реальність суттєво трансформує й способи суспільної комунікації та міжнародної репрезентації держави. Її образ тепер більшою мірою формується, поширюється та стає об'єктом інформаційного протиборства саме в цифровому середовищі. За таких умов цілеспрямований процес створення, закріплення та просування впізнаваного, смислово насиченого та довгострокового міжнародного образу держави – тобто національний брендинг – набуває принципово нового значення. Він не зводиться до «іміджу» як сукупності поверхневих уявлень, а є комплексною діяльністю, що інтегрує культурні, економічні, політичні та безпекові виміри, спираючись на автентичну національну ідентичність [5; 6]. Специфіка просування національного бренду в цифровому середовищі полягає в необхідності враховувати як наслідки поширення цифрових технологій, так і

ISSN 3041-1793 Online
властивості самого середовища, зокрема його здатність швидко поширювати як конструктивні, так і деструктивні наративи.

Недостатність міжнародно-правового регулювання захисту інформаційного простору держави в поєднанні з транскордонним характером кіберпростору створює додаткові можливості для інформаційних втручань у формі дезінформації, пропаганди та інших деструктивних масовоінформаційних впливів. Такі впливи ускладнюють комунікацію влади з громадськістю й завдають суттєвих репутаційних втрат державі. Особливо це підтверджується досвідом російсько-українського інформаційного протиборства. З 1990-х років російська сторона системно поширювала негативну інформацію про Україну, дискредитуючи її державні інститути та соціокультурну сферу [7, с. 26–27; 8, с. 366–368]. Повномасштабне вторгнення 2022 року перевело цю політику у фазу відкритої воєнної агресії.

З огляду на це, проблема використання кібердипломатичних інструментів для національного брендингу України потребує теоретичного осмислення в контексті цифровізації як середовища трансформації соціальних відносин, публічних комунікацій і механізмів міжнародної репрезентації держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення проблематики державного брендингу зробили західноєвропейські дослідники С. Анхольт [5] та У. Олінс [6], які наголошували на необхідності залучення широких кіл громадськості до брендування країни та акцентували, що така діяльність має бути системною й повсякденною. Питання національного брендингу перебувають також у полі уваги українських науковців [9; 10; 11; 12; 13]. Окрему групу становлять праці, автори яких зосередилися на застосуванні сучасних цифрових інструментів у брендуванні територій [14; 15; 16; 17; 18].

У західному академічному дискурсі кібердипломатія (cyber diplomacy) розглядається переважно у двох вимірах: як діяльність, спрямована на управління кіберконфліктами, встановлення міжнародних кібернорм та захист критичної інфраструктури (G. Christou, 2024) [17], та як складова публічної дипломатії у цифрову епоху (R. Robinson, 2024) [18]. Важливо зазначити, що зв'язок кібердипломатії з національним брендингом у західній літературі безпосередньо не обґрунтовується. Натомість дослідники розрізняють кібердипломатію (фокус на безпеці) та цифрову дипломатію (фокус на комунікаціях) [7, с. 21–23].

Проблематиці кібердипломатії в українському контексті присвячено праці І. Верховцевої [7; 8; 19; 20], Є. Матвієнко та Г. Петушкової [21], О. Корченка та співавторів [22; 23]. У цих роботах аналізуються виклики інформаційній безпеці, роль кібердипломатії у протидії російській агресії, а також потенціал використання кібердипломатичних інструментів у публічних

ISSN 3041-1793 Online

комунікаціях. Разом із тим, співвідношення між кібердипломатією, публічною дипломатією та національним брендингом залишається недостатньо дослідженим, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення потенціалу та обмеження використання кібердипломатичних інструментів для формування національного бренду України в цифровому середовищі в контексті національної безпеки. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) окреслити актуальні завдання національної безпеки в інформаційно-комунікаційному сегменті щодо брендування України за умов всеосяжної цифровізації; 2) обґрунтувати доцільність застосування кібердипломатичних публічно-комунікаційних практик у національному брендуванні; 3) визначити форми, методи, завдання та напрямки брендингової діяльності у сфері кібердипломатії, а також окреслити обмеження такого потенціалу.

Об'єктом дослідження є кібердипломатія як феномен міжнародних відносин та складова національної безпеки. Предметом дослідження – потенціал та обмеження використання кібердипломатичних інструментів у формуванні національного бренду України в цифровому середовищі.

Методологія дослідження. Теоретико-методологічну основу статті становить синтез підходів, розроблених у сучасній науці про міжнародні відносини для аналізу цифровізації, датафікації та трансформації публічної комунікації. Дослідження спирається на соціальний конструктивізм (А. Вендт), який розглядає технології не як зовнішню автономну силу, а як соціальні конструкції, що набувають значення через інтерсуб'єктивні смисли, дискурси та практики [24; 25]. У межах цієї парадигми національний брендинг розуміється як довготривалий процес конструювання впізнаваної ідентичності держави, що формується через взаємодію різних акторів (державних, громадських, індивідуальних) у публічному просторі.

Рівневий підхід до аналізу міжнародних відносин (К. Уолтц, Б. Бузан, Дж. Розенау) дозволяє досліджувати кібердипломатію на трьох рівнях: індивідуальному (сприйняття та поведінка «цифрової людини», роль інфлюенсерів), державному (інституційна спроможність країни) та рівні «світового суспільства» (глобальний інформаційний простір, міжнародна кіберкооперація) [26; 27; 28]. Така багаторівнева оптика дозволяє проводити аналіз як макротенденцій (зміна природи суверенітету, поява нових норм), так і мікропрактик (комунікаційні стратегії окремих дипломатів, активність громадських акторів).

Окреслені теоретико-методологічні підходи є загальною основою аналізу. Для безпосереднього вирішення сформульованих завдань застосовано комплекс конкретних методів: інституційний метод – для аналізу розподілу функцій кібердипломатичної діяльності в Україні; порівняльний метод – для

ISSN 3041-1793 Online
зіставлення української та естонської моделей кібердипломатії за критеріями: інституційна структура, нормативно-правове забезпечення, інтеграція з публічною дипломатією, міжнародна кооперація, публічна комунікація успіхів; контент-аналіз нормативно-правових документів; метод кейс-стаді (case study) – для поглибленого аналізу естонської моделі інтеграції кібердипломатії з публічною дипломатією; дискурс-аналіз (у межах конструктивістської парадигми) – для вивчення того, як кібердипломатичні наративи представлені в офіційних заявах, соціальних мережах та міжнародних звітах.

Виклад основного матеріалу.

Інформатизація як тривалий історичний процес переходу до електронних форм зберігання, обробки та передачі інформації створила технічне та інституційне підґрунтя для якісних змін комунікаційного середовища. Сучасний етап цього процесу – цифровізація – характеризується не просто використанням цифрових технологій, а їхнім проникненням в усі сфери суспільного життя, що зумовлює трансформацію комунікаційного середовища як такого. Цифровізація, яка розгортається як багаторівневий метапроцес, змінює не окремі елементи соціальної системи, а самі умови їх організації та взаємодії. Стрімке зростання обсягів даних, їх обробка за допомогою інструментів Big Data, платформізація та алгоритмізація інформаційних процесів – усе це трансформує способи передавання, сприйняття та інтерпретації інформації. Соціальні взаємини набувають безпрецедентної інтенсивності, а значна частка комунікаційних практик переміщується з фізичного простору до кіберпростору. У науковому дискурсі ці зміни описують через поняття «інформаційного», «мережевого» та «цифрового» суспільства [1, с. 288–290]; ми використовуємо останнє як найбільш усталене, хоча деякі дослідники вживають також термін «кіберсуспільство», підкреслюючи єдність технологічних, комунікативних, соціальних і політичних вимірів.

Зазначені зміни впливають не лише на комунікаційне середовище, а й на його суб’єкта, буття якого в цьому середовищі набуває цифрового виміру. Під «цифровою людиною» у цьому дослідженні розуміється соціальний тип, чия комунікація, сприйняття та здатність до впливу опосередковані цифровими технологіями. На відміну від «аналогової» людини, яка отримувала інформацію переважно з обмеженої кількості ієрархічно організованих джерел (газети, телебачення, радіо), цифрова людина діє в середовищі горизонтальних мереж, де кожен може бути як споживачем, так і творцем контенту. Доступність цифрових технологій розширює можливості індивіда впливати на макрополітичні процеси глобального рівня, водночас трансформуючи сам характер публічності. Формується феномен цифрової публічності, що характеризується амбівалентністю: з одного боку, забезпечує анонімність

ISSN 3041-1793 Online

взаємодії, а з іншого – сприяє розмиванню меж приватності на користь відкритості в межах множинної цифрової присутності. У цьому сенсі кіберпростір є середовищем формування та конкуренції публічних смислів і впливів.

Доцільно виокремити три взаємопов'язані виміри впливу цифровізації на міжнародні відносини: операційний, нормативний та концептуальний. Операційний вимір охоплює нові практики цифрової політики та дипломатії: від використання соціальних мереж для публічної дипломатії до створення спеціалізованих кіберпідрозділів у Міністерстві закордонних справ (МЗС) України. Нормативний вимір фіксує зміну цінностей та правил: відкритість даних, прозорість комунікацій, а також нові вимоги до легітимності державних дій у кіберпросторі. Концептуальний вимір – це переосмислення базових категорій міжнародних відносин: сили, суверенітету, довіри. Саме на перетині нормативного та концептуального вимірів виникає можливість використовувати кібердипломатію для національного брендингу.

Трансформація публічності, поява цифрової людини та зміна когнітивних умов (швидкість, обсяг, мультиканальність, алгоритмічна фільтрація, здатність будь-якого актора впливати на макрополітичні процеси) безпосередньо впливають на сприйняття та осмислення інформації. Час на осмислення скорочується, пріоритет зміщується з глибинного аналізу на швидке опрацювання значних масивів, а довіра до джерела визначається не стільки його формальним статусом, скільки здатністю викликати емоційний резонанс і вписуватися в уже наявні смислові рамки аудиторії. У цих умовах образ держави дедалі більшою мірою формується, поширюється та стає об'єктом інформаційного протиборства саме в цифровому середовищі. Національний брендинг (цілеспрямований процес створення, закріплення та просування впізнаваної, смислово насиченої та довгострокової ідентичності держави, яка не зводиться до ситуативного іміджу, а спирається на автентичні цінності та стратегічні комунікації) набуває принципово нового значення [5; 6]. Він не може більше спиратися на монологічне просування заздалегідь узгоджених меседжів; він змушений діяти в середовищі перманентної конкуренції наративів, де кожен технічний збій або вдала кібератака може миттєво нівелювати роки іміджевих зусиль.

Для України ці виклики є надзвичайно актуальними. З 1990-х років росія системно поширювала негативну інформацію про Україну, дискредитуючи її державні інститути та соціокультурну сферу [7, с. 26–27; 6, с. 366–368]. Повномасштабне вторгнення 2022 року перевело цю політику у фазу відкритої воєнної агресії, яка супроводжується масованими кібератаками на критичну інфраструктуру та потужними інформаційними впливами. Відтак актуальні завдання національної безпеки в інформаційно-комунікаційному сегменті не можуть зводитися лише до захисту даних чи інфраструктур. Вони вимагають

ISSN 3041-1793 Online

здатності держави діяти в інформаційному просторі як у сфері впливу, інтерпретації та конструювання смислів. Інформаційна безпека постає як єдність трьох вимірів: захисту (нейтралізація загроз), впливу (формування порядку денного) та репрезентації (цілісне представлення держави у світовому просторі). На перетині впливу та репрезентації виникає потреба в ефективному національному брендингу, який у цифрову добу стає не просто іміджевою практикою, а фактором національної безпеки.

Актуальні завдання національної безпеки в інформаційно-комунікаційному сегменті щодо брендування України зумовлені, по-перше, необхідністю протидії системній дезінформації та ворожій пропаганді, які цілеспрямовано руйнують міжнародний образ України. По-друге, вони вимагають створення інституційних механізмів, здатних забезпечити координацію між безпековими, дипломатичними та комунікаційними структурами. По-третє, вони передбачають розробку інноваційних інструментів комунікації, які відповідають специфіці цифрового середовища, а саме його швидкості, мультиканальності та вразливості до маніпуляцій. Стратегія національної безпеки України (2020) визначає стійкість (resilience) як базовий принцип, що передбачає здатність держави та суспільства мінімізувати вразливості й адаптуватися до змін безпекової ситуації. Серед пріоритетних напрямів зазначено протидію кіберзагрозам та інформаційним впливам, а також розвиток стратегічних комунікацій [29].

Одним із ключових інструментів реалізації державної присутності в інформаційному просторі є кібердипломатія. У західному академічному дискурсі під кібердипломатією розуміють діяльність, спрямовану на управління міжнародними відносинами в кіберпросторі з акцентом на безпекові аспекти: переговори щодо міжнародних кібернорм, захист критичної інфраструктури, спільне реагування на кіберінциденти [19, с. 15-19]. На відміну від цифрової дипломатії (що охоплює комунікаційні практики в соціальних мережах та публічну дипломатію), кібердипломатія зосереджена насамперед на безпековому вимірі [7 с. 21-29]. Однак, якщо подивитися на кібердипломатію крізь призму трансформації когнітивних умов та появи цифрової людини, виявляється її репрезентаційний потенціал. Демонстрація здатності держави відбивати кібератаки, швидко відновлювати порушену інфраструктуру та забезпечувати безпеку цифрових сервісів стає самостійним аргументом у формуванні довіри міжнародної аудиторії. Кібердипломатія впливає на брендинг опосередковано: (1) демонстрація технологічної спроможності як доказ кіберстійкості (cyber resilience); (2) участь у формуванні міжнародних кібернорм як доказ відповідальності та лідерства; (3) захист репутації в інформаційному просторі як доказ здатності протистояти дезінформації. Кожний із цих каналів потребує публічної комунікації для цільової аудиторії.

ISSN 3041-1793 Online

В Україні сформовано низку інституцій, які тією чи іншою мірою займаються кібердипломатичною діяльністю. Ключову роль у даному питанні відіграє МЗС України. У 2021 році в посольствах України було запроваджено інститут «цифрових аташе», а в 2025 році в структурі центрального апарату МЗС України було створено Відділ кібердипломатії. Іншими важливими учасниками є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, Рада національної безпеки і оборони України (РНБОУ) та Департамент кіберполіції Національної поліції України (Кіберполіція). Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (Держспецзв'язку) забезпечує реалізацію масштабних міжнародних проєктів, зокрема залучаючи інвестиції та експертизу від компаній з Естонії, Франції, Німеччини та Швеції для розбудови кіберпотенціалу країни, а також готує українських фахівців за міжнародними стандартами. Стратегічну координацію здійснює РНБОУ: через свій структурний орган, Національний координаційний центр кібербезпеки (НКЦК), РНБОУ забезпечує проведення спільних стратегічних навчань з міжнародними партнерами, що формує єдину позицію держави на міжнародній арені. Правоохоронну складову забезпечує Кіберполіція як офіційний канал для оперативної співпраці з іноземними правоохоронцями. Прикладом ефективності є спільні міжнародні розслідування, зокрема з Федеральним відомством кримінальної поліції Німеччини (BKA), що зміцнює довіру до України як до надійного партнера у глобальній боротьбі з кіберзлочинністю.

Незважаючи на позитивну динаміку, українська кібердипломатія стикається з низкою серйозних викликів. По-перше, брак кадрів: потрібні фахівці, які поєднують знання дипломатії, міжнародного права, кібербезпеки та комунікацій. Незважаючи на наявність освітніх програм з кібердипломатії в українських вишах, їх масштаб та кількість випускників поки що є недостатніми для покриття нагальних потреб держави. Кадровий дефіцит залишається одним із ключових викликів. По-друге, обмежені ресурси: війна змушує перерозподіляти бюджет на першочергові потреби, що впливає на фінансування кібердипломатичних ініціатив. По-третє, інформаційний тиск з боку агресора: російська сторона системно дискредитує українські кіберспроможності, звинувачуючи Україну в кібератаках на російські об'єкти (часто бездоказово), що ускладнює роботу українських дипломатів на міжнародній арені. По-четверте, відсутність чіткої комунікаційної стратегії: успіхи України в кіберзахисті (відбиття атак на енергомережу, державні реєстри, банківську систему) часто залишаються непоміченими для широкої міжнародної громадськості через недостатню роботу з просування цих досягнень.

Водночас Україна має унікальний досвід відбиття безпрецедентних за масштабом кібератак під час війни. Захист енергомережі, державних реєстрів,

ISSN 3041-1793 Online
банківської системи – це ті успіхи, які залишаються недостатньо комунікованими міжнародній громадськості. Саме в цьому розриві між наявною спроможністю та її комунікацією криється ключова проблема, яку покликана вирішити інтеграція кібердипломатії в національний брендинг. Україна бере активну участь у міжнародній кіберкооперації: вона є членом ООН, ОБСЄ, Ради Європи, бере участь у роботі Групи урядових експертів ООН з питань кібербезпеки (UNGGE), а також у відповідних комітетах НАТО та ЄС. Укладено меморандуми про співробітництво у сфері кібербезпеки з США, Великою Британією, Естонією, Литвою, Польщею та іншими країнами. З 2023 року діє Талліннський механізм – формат координації між Україною та країнами-партнерами для надання допомоги в кіберсфері. Україна також отримала статус учасника Центру передового досвіду з кібероборони НАТО в Таллінні (CCDCOE). Отже, інституційна спроможність кібердипломатії України є сформованою. У цьому контексті доцільно звернутися до порівняльного аналізу з Естонією, яка має успішний досвід інтеграції кібердипломатії в національний брендинг.

Для обґрунтування доцільності застосування кібердипломатичних публічно-комунікаційних практик у національному брендуванні доцільно звернутися до порівняльного аналізу з Естонією. Вибір Естонії зумовлений низкою чинників. *По-перше*, хронологічна та типологічна подібність викликів: Естонія, як і Україна, пережила масовані кібератаки на державну інфраструктуру (2007 року – у відповідь на перенесення «Бронзового солдата» в Таллінні). Ці атаки, які приписуються російській стороні, стали своєрідним «шоковим запуском» для формування естонської системи кібербезпеки та кібердипломатії. Україна зіткнулася з подібними атаками починаючи з 2014 року (зокрема, атака на енергомережу в 2015 році) та з масштабною активізацією після 2022 року. *По-друге*, інституційна спроможність. Як зазначають Є. Матвієнко та Г. Петушкова, Естонія створила одну з найбільш розвинених у світі систем кібердипломатії. При Міністерстві закордонних справ Естонії функціонують спеціалізовані підрозділи, зокрема Департамент кібердипломатії (з 2019 року) та посада Посла з особливих доручень з питань кібердипломатії (з 2018 року). Естонія також має постійне представництво в Об'єднаному центрі передових технологій з кібероборони НАТО (CCDCOE) у Таллінні та активно розбудовує мережу двосторонніх угод у кіберсфері [21, с. 4–6]. *По-третє*, інтеграція кібердипломатії з національним брендингом. Естонія успішно використала свої кіберспроможності як складову національного бренду «e-Estonia». Цей бренд асоціюється з цифровою державою, електронним урядуванням, е-резидентством та високим рівнем кібербезпеки. Завдяки цьому Естонія приваблює інвестиції, туристів та талановитих фахівців, а також посилює свій вплив у міжнародних організаціях. *По-четверте*, активна співпраця з Україною. Естонія є одним із ключових

ISSN 3041-1793 Online

партнерів України у кіберсфері; з 2023 року вона координує Талліннський механізм, що створює додаткові можливості для прямого запозичення інструментів та практик.

Ключовими інституціями, які забезпечують інтеграцію кібердипломатії в національний брендинг Естонії, є: CCDCOE – міжнародну інституцію, яка займається дослідженнями, навчанням та консультаціями у сфері кібер-оборони, яке слугує потужним інструментом м'якої сили, позиціонуючи Естонію як глобальний центр експертизи з кібероборони [24]; Відділ кібердипломатії в МЗС Естонії, який тісно співпрацює з департаментом публічної дипломатії [21, с. 701]; e-Estonia Briefing Centre – урядова агенція, яка займається просуванням бренду «e-Estonia» [21, с. 704]; та програма e-Residency, яка створила глобальну мережу амбасадорів бренду [25, с. 187]. Аналіз естонського досвіду дозволяє виокремити конкретні результати, які можуть слугувати орієнтирами для України: Естонія входить до топ-5 країн світу за індексом кібербезпеки (Global Cybersecurity Index, ITU); бренд «e-Estonia» визнаний одним із найуспішніших національних брендів у категорії «цифрова держава» (за версією Nation Brands Index); завдяки активній кібердипломатії Естонія отримала місце в Раді Безпеки ООН на 2020-2021 роки; кібердипломатичні ініціативи Естонії (зокрема, Талліннський механізм) стали прикладом для створення аналогічних форматів в інших регіонах.

Естонський досвід дає Україні кілька важливих уроків. По-перше, кібератаки можуть стати каталізатором, а не лише загрозою: Україна має аналогічну можливість – перетворити досвід відбиття масованих кібератак (2022-2024 роки) на складову національного бренду. По-друге, необхідна інституційна координація між безпекою та комунікацією: в Україні така координація поки що є недостатньою. По-третє, кібердипломатія потребує публічної складової: успіхи у кіберзахисті мають бути не лише зафіксовані у звітах, але й комуніковані міжнародній громадськості через соціальні мережі, брифінги, візити делегацій. Естонія робить це системно, Україна – переважно ситуативно. По-четверте, ефективна кібердипломатія вимагає довгострокової стратегії. Україна нині перебуває на початковому етапі її становлення, тоді як Естонія демонструє зразок послідовного 15-річного розвитку – від антикризового реагування до системної інтеграції з національним брендингом.

Порівняльний аналіз української та естонської моделей кібердипломатії за ключовими критеріями (інституційна структура, нормативно-правове забезпечення, інтеграція з публічною дипломатією та національним брендингом, міжнародна кооперація, публічна комунікація успіхів) дає змогу виявити певні особливості кожної з них. Щодо інституційної структури, Естонія має чітко вибудовану вертикаль, що формувалася понад п'ятнадцять років (спеціалізований Відділ кібердипломатії, Посол з особливих доручень з питань кібердипломатії, Кібернетична оборона ліга); в Україні профільний підрозділ

ISSN 3041-1793 Online

– Відділ кібердипломатії – також функціонує в структурі Міністерства закордонних справ, однак його інституційний розвиток відбувається на більш ранньому етапі порівняно з естонським. У сфері нормативно-правового забезпечення Естонія володіє однією з найдосконаліших у світі правових баз, що формувалася впродовж тривалого часу (Закон про кібербезпеку, Стратегія кібербезпеки, окремі дипломатичні інструкції); в Україні поняття «кібер-дипломатія» порівняно нещодавно отримало законодавче закріплення в рамках оновленого Закону «Про дипломатичну службу» (чинний з 1 січня 2025 року). Крім того, цей термін використовується в зареєстрованому законо-проєкті «Про державно-приватну взаємодію у сфері кібербезпеки» (№ 14150 від 24 жовтня 2025 року), що свідчить про поступальний рух у цьому напрямі. Щодо інтеграції з національним брендингом, в Естонії кібердипломатія органічно вбудована в бренд «e-Estonia», що слугує інструментом м'якої сили; в Україні кібердосягнення (стійкість до атак, розвиток «Дії», міжнародна кіберкооперація) мають значний потенціал для більш широкого використання в публічній комунікації.

Міжнародна кооперація: Естонія є донором кібербезпекової допомоги, активно просуває власні ініціативи (Tallinn Manual 2.0), Україна поки що переважно приєднується до ініціатив інших країн, хоча й має унікальний досвід [8, с. 370-371]. Публічна комунікація успіхів: Естонія створила цілу екосистему (e-Estonia Briefing Centre, регулярні публічні звіти, соціальні мережі), в Україні системна комунікація кіберуспіхів практично відсутня. Як зауважує І. Верховцева, брак координації між технічними фахівцями та дипломатами призводить до того, що успішні операції з кіберзахисту залишаються непоміченими для західної громадськості, яка могла б формувати на цій основі позитивне ставлення до України [7, с. 30].

Доцільність застосування кібердипломатичних практик для національ-ного брендингу України зумовлена трьома чинниками. По-перше, альтерна-тивні інструменти публічної дипломатії (культурна, економічна, спортивна) в умовах воєнного стану або заблоковані, або мають обмежений ефект через безпекові ризики. Натомість кібердипломатія спирається на той ресурс, який Україна вже має в надлишку – унікальний досвід відбиття кібератак. По-друге, цей досвід резонує з актуальними запитами міжнародної аудиторії: у світі, де кіберзагрози стають повсякденністю, країна, яка демонструє здатність їм протистояти, отримує додаткову довіру. По-третє, кібердипломатія є відносно низьковитратним інструментом порівняно з іншими напрямами брендингу: вона не потребує масштабних інвестицій, а вимагає насамперед координації та комунікації наявних спроможностей.

Переходячи до конкретних форм, методів та напрямків брендингової діяльності у сфері кібердипломатії, слід насамперед зазначити, що всі вони мають бути орієнтовані на зарубіжну цільову аудиторію та враховувати

ISSN 3041-1793 Online

особливості сприйняття цифрової людини. Це означає, що традиційні текстові звіти та прес-релізи мають доповнюватися або замінюватися форматами, які працюють в умовах дефіциту часу та уваги: відеоролики, візуальний сторітелінг, стрімінг-платформи, скрикастинг, а також персоналізований або корпоративний кіберблогінг [22, с. 28-29]. Ефективними засобами сучасної комунікації є також соціальні мережі та месенджери, які дозволяють будувати горизонтальні мережі довіри без посередництва традиційних медіа. Особливої ваги в цьому контексті набувають технології паблік рілейшнз, які забезпечують не просто поширення інформації, а формування громадської думки через діалог та залучення. Як вказує Є. Тихомирова, серед основних напрямів міжнародних PR комунікацій є вивчення та формування громадської думки як важливого фактора міжнародного середовища; формування й підтримка довіри до окремих агентів глобалізації; спонукання їх до співробітництва та просування на міжнародну арену певних ідей, цінностей тощо [30, с. 118-119]. Р. Мендісабаль наголошує, що паблік рілейшнз слід розглядати як науку та водночас мистецтво управління процесом комунікації між організацією та її цільовими групами [31, с. 130].

Важливим напрямом є залучення громадськості до кібердипломатичної діяльності. Суб'єктами такої діяльності можуть бути не лише державні структури, а й представники ІТ-спільноти, волонтери, журналісти, науковці – тобто ті, хто вже має довіру в своїх професійних та географічних мережах. Крім державних структур, такими суб'єктами можуть бути представники громадськості з будь-якої сфери, адже кібердипломатичні практики у вимірі громадської (народної) дипломатії є одними з найбільш перспективних шляхів просування національного бренду, враховуючи мережевий характер цифрових комунікацій (соціальні мережі, месенджери тощо). Програма «Кібер-амбасадори України» могла б об'єднати таких осіб для добровільного поширення інформації про українську кіберспроможність. Мережевий характер цифрових комунікацій робить таку форму народної (громадської) дипломатії особливо ефективною.

На основі проведеного аналізу можна сформулювати певні рекомендації. Інституційні рекомендації: системно розвивати кібердипломатію як окремий напрям державної політики, зокрема через її подальшу інтеграцію в оновлені версії стратегічних документів, а також через посилення міжвідомчої координації. Комунікаційні рекомендації: розробити комунікаційну стратегію «Кіберспроможність України як складова національного бренду»; системно комунікувати успіхи України у відбитті кібератак, перетворивши досвід на наратив «Україна – глобальний полігон кібероборони»; залучення представників громадянського суспільства до програми публічних «кібер-амбасадорів»; активніше використовувати соціальні мережі, створюючи короткі відеоролики, інфографіку, стрімінги з брифінгів, та залучати топ-посадовців

ISSN 3041-1793 Online

до персональних повідомлень у Twitter/X та LinkedIn. Освітні та кадрові рекомендації: розвивати освітні програми або сертифікатні курси з кібердипломатії, які охоплювали б основи міжнародного права та кібернорм, технічні аспекти кібербезпеки, публічну дипломатію та стратегічні комунікації; продовжити та розширити програми обміну та стажувань в естонських установах (Міністерстві закордонних справ Естонії, Центрі e-Estonia), а також у міжнародному Центрі передового досвіду з кібероборони НАТО в Таллінні (CCDCOE).

Водночас необхідно окреслити реалістичні обмеження такого потенціалу. Перше обмеження: кібердипломатія не є інструментом прямого брендингу; її основна функція – безпекова. Вплив на імідж є опосередкованим і залежить від того, наскільки успішно країна комунікує свої кібердосягнення. Друге обмеження: проблема секретності – багато успішних операцій з кіберзахисту не можуть бути розкриті публічно через ризик розкриття технологій та методів. Естонія вирішує цю проблему шляхом комунікації на рівні «загальних тенденцій» без розкриття технічних деталей. Третє обмеження: кадровий дефіцит – підготовка кваліфікованих кадрів з кібердипломатії потребує часу (щонайменше 2-3 роки). Четверте обмеження: воєнний стан – в умовах повномасштабної війни пріоритети держави зміщені в бік безпосередньої оборони, а не довгострокового брендингу. Однак, як свідчить досвід Естонії 2007-2014 років, саме під час кризи (або одразу після неї) можна здійснити найбільш системні зміни.

Таким чином, перспективи використання кібердипломатії для просування національного бренду України є значними, але потребують системного підходу, реалістичних очікувань та тісної координації між безпековими, дипломатичними та комунікаційними структурами.

Висновки

У статті розглянуто потенціал використання кібердипломатичних інструментів для національного брендингу України в цифровому середовищі в контексті національної безпеки. Теоретичну основу дослідження становить уявлення про цифровізацію як метапроцес, що змінює умови соціальної комунікації. Виокремлено три взаємопов'язані рівні її впливу на міжнародні відносини: операційний (нові практики цифрової політики та дипломатії), нормативний (зміна цінностей і правил – відкритість, стирання часу та простору) та концептуальний (переосмислення категорій сили, суверенітету, довіри). У цифровому суспільстві формується соціальний тип «цифрової людини», чия комунікація опосередкована технологіями, що зумовлює зміну когнітивних умов сприйняття (скорочення часу на осмислення, пріоритет швидкого опрацювання масивів даних, алгоритмічну фільтрацію). Одночасно трансформується публічність – вона стає амбівалентною, анонімною, з розмитими межами приватності. Ці зміни створюють нові виклики для

ISSN 3041-1793 Online

національної безпеки та брендингу, який у цифрову добу не зводиться до ситуативного іміджу, а є комплексною діяльністю з формування довгострокової ідентичності держави.

Інституційна спроможність кібердипломатії України інтенсивно формується, однак стикається з кадровим дефіцитом, обмеженістю ресурсів та інформаційним тиском агресора. Актуальними завданнями національної безпеки в цьому контексті є протидія системній дезінформації, створення дієвих координаційних механізмів та розробка інноваційних комунікаційних інструментів.

Доцільність застосування кібердипломатичних практик у національному брендуванні обґрунтовується трьома каналами опосередкованого впливу: демонстрація технологічної спроможності, участь у формуванні міжнародних кібернорм та захист репутації. Для України ці канали особливо актуальні через обмеженість альтернативних інструментів публічної дипломатії в умовах воєнного стану, резонанс унікального досвіду з міжнародними запитами на кібербезпеку та відносно низьку вартість.

Порівняльний аналіз з Естонією виявив особливості в інституційній структурі, нормативно-правовому забезпеченні, інтеграції з брендингом та публічній комунікації. Естонська модель демонструє, що системна комунікація кіберспроможностей (бренд «e-Estonia», програма e-Residency) перетворює кіберзагрози на конкурентну перевагу. Для України ключовим є не копіювання інституцій, а адаптація логіки, тобто створення єдиного координаційного центру, закріплення кібердипломатії в стратегічних документах і системне транслювання власних кіберуспіхів.

Потенціал кібердипломатії може бути реалізований через такі форми брендингової діяльності, як візуальний сторітелінг, стрімінг, скрикастинг, кіберблогінг, методи PR та громадської дипломатії, а також через програму «Україна – глобальний полігон кібероборони». Реалізація потенціалу кібердипломатії обмежується кількома чинниками: опосередкованим впливом на брендинг, неможливістю публічного розкриття деяких успішних операцій, тривалістю підготовки кадрів та зміщенням пріоритетів через воєнний стан. Водночас досвід Естонії свідчить, що під час кризи можна здійснити системні зміни. Отже, кібердипломатія має розглядатися як один із вагомих інструментів у комплексній стратегії національного брендингу України.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого вивчення потребують такі аспекти: а) детальний аналіз міжнародно-правових механізмів кібердипломатії та їх адаптація до українських реалій; б) розробка конкретних індикаторів ефективності кібердипломатії у просуванні національного бренду (наприклад, індекс «кіберрепутації»); в) дослідження когнітивного потенціалу цифрових взаємодій у контексті безпекових студій; г) порівняльний аналіз з іншими країнами, що мають успішну кібердипломатію (Ізраїль, Сінгапур,

ISSN 3041-1793 Online

Південна Корея); д) розробка практичних рекомендацій щодо впровадження програми «e-Residency» в Україні з урахуванням безпекових ризиків.

Література

1. Ярова Л.В., Куртіков М.В. Кіберпростір та «Цифрове суспільство»: технології, соціум, політика. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2025. Вип. 52. С. 288–293. DOI: https://doi.org/10.32782/apfs.v052.2024.46

2. Кириченко М. Вплив цифрових технологій на розвиток людського і соціального капіталу в умовах діджиталізованого суспільства. Humanities Studies. 2019. № 1(78). С. 108–129. DOI: https://doi.org/10.26661/hst-2019-1-78-09

3. Яковлєва Л.І. Легітимність публічної влади у мережевому суспільстві. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2023. Вип. 40. С. 201–205. DOI: https://doi.org /10.32782/apfs.v040.2023.34

4. Сінельнікова М. Транс- і постлюдина – світле майбутнє чи кінець людства? Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Вип. 55. С. 186–192. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.22

5. Anholt S. Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations. Exchange: The Journal of Public Diplomacy. 2011. Vol. 2. Iss. 1. Article 1. URL: https://surface.syr.edu/exchange/vol2/iss1/1

6. Olins W. Making a National Brand. The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 2005. P. 169–179.

7. Verkhovtseva I.G. Ukraine's Cyber Diplomacy In Countering Russian Informational Aggression. Library Science. Record Studies. Informology. 2024. Т. 20. № 3. С. 21–31. DOI: https://doi.org/10.63009/lsrsi/3.2024.21

8. Верховцева І.Г. Комунікаційна вразливість демократій у digital-епоху: виклики інфосоціокібертероризму. Цифрова трансформація та інноваційний розвиток соціально-економічних систем: виклики та стратегії: колективна монографія. Полтава: ПП «Астрая», 2026. С. 363–381.

9. Осмоловська А.О. Політика формування іміджу України в інформаційному просторі закордонних держав після 2014 р.: дис. ... доктора філософії / ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2021. 252 с.

10. Цурканова І. Імідж України в умовах війни та міжнародна політична підтримка. Грані. 2023. Вип. 26(3). С. 87–93. DOI: https://doi.org/10.15421/172353

11. Малахова Т.В. Публічне управління іміджем держави. Наукові перспективи. Серія «Державне управління». 2024. Вип. № 12(54). С. 222–232. DOI: https://doi.org/ 10.52058/2708-7530-2024-12(54)-222-232

12. Гузенко О.С., Романенко О.О. Імідж держави у цифрову епоху: теоретичні та практичні аспекти. Інформаційне суспільство. 2020. № 4. С. 45–52.

13. Калінкіна Н.В., Герасименко А.Г. Формування позитивного іміджу України у світі. Актуальні проблеми державного управління. 2020. Вип. 2(58). С. 142–148. DOI: https://doi.org/10.34213/ap.20.02.16

14. Примуш М.В. Цифрова дипломатія як інструмент формування міжнародного іміджу держави. Держава і право. 2021. № 91. С. 115–122.

15. Савон К.В. Специфіка формування іміджу України в контексті процесу діджиталізації: дис. ... доктора філос. / НУ ОЮА. Одеса, 2023. 205 с.

ISSN 3041-1793 Online

16. Голобородько О.Г. Використання цифрової культурної дипломатії для просування національних інтересів у глобальному інформаційному просторі. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 69. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-71

17. Christou G. Cyber Diplomacy: From Concept to Practice. Tallinn Paper. 2024. Vol. 14. URL: https://ccdcoe.org/uploads/2024/06/Tallinn_Papers_Cyber_Diplomacy_From_Concept_to_Practice_Christou.pdf

18. Robinson R. Cyber Diplomacy: A New Frontier in International Relations and Professional Practice. EDRM. 2024. URL: https://edrm.net/2024/06/cyber-diplomacy-a-new-frontier-in-international-relations-and-professional-practice/

19. Верховцева І.Г., Шестаков В.І., Гребенюк М.В., Гайдук О.В. Новітня термінологія у дипломатичних практиках як маркер кібервпливів: цифрова дипломатія, кібердипломатія. Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека». 2025. № 5. DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2025-5-10991

20. Верховцева І.Г., Третяк О.А., Христокін Г.В., Кондратенко О.Ю., Ситюк А.А. Цифровий суверенітет та інформаційна безпека за умов кіберсуспільства: синергія технічного і соціального. Національні інтереси України. 2026. № 3(20). С. 127–144. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-3(20)-127-144

21. Матвієнко Є.О., Петушкова Г. Кібердипломатія в Європейському Союзі: модель естонської кібердипломатії та досвід України. Україна дипломатична. 2024. Вип. XXIV. С. 696–708.

22. Корченко О.Г., Шульга В.П., Верховцева І.Г. Іміджмейкінг України за умов кіберизації міжнародних публічних комунікацій. Публічно-управлінські та цифрові практики. 2025. № 1(4). С. 20–38. DOI: https://doi.org/10.31673/2786-7412.2025.012523

23. Корченко О.Г., Верховцева І.Г., Петькун С.М., Коваленко Ю.М., Дорошенко Е.Р. Національні інтереси України за умов кіберизації міжнародних публічних комунікацій: потенціал кібердипломатії. Національні інтереси України. 2025. № 5. С. 1091–1103. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-5(10)-1091-11003

24. Estonia's Cyber Defence Architecture: NATO's Digital Backbone from Tallinn. Großwald. March 03, 2026. https://www.grosswald.org/estonias-cyber-defense-a-blueprint-for-national-security-in-the-digital-age/

25. Hoffmann, Thomas & Solarte-Vasquez, Maria. (2022). The estonian e-residency programme and its role beyond the country's digital public sector ecosystem*. CES Derecho. 13. 184-204. 10.21615/cesder.6772.

26. Waltz K.N. Theory of International Politics. New York: Random House, 1979. 251 p.

27. Buzan B. From International Relations to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalization. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 300 p.

28. Rosenau J.N. Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity. Princeton: Princeton University Press, 1990. 480 p.

29. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text

30. Тихомирова Є.Б. Паблік рилейшнз у глобалізованому світі: монографія. К.: Наша культура і наука, 2004. 489 с.

31. Кияниця Є.О. Виникнення та розвиток поняття «паблік рилейшнз». Культура і сучасність. 2011. № 2. С. 126–131. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4536/1/Ye_Kyianytsia_VRPPR_GI.pdf

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Yarova, L. V., & Kurtikov, M. V. (2025). Kiberprostir ta «Tsyfrove suspilstvo»: tekhnolohii, sotsium, polityka [Cyberspace and the "Digital Society": technologies, society, politics]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii*, 52, 288–293. https://doi.org/10.32782/apfs.v052.2024.46

2. Kyrychenko, M. (2019). Vplyv tsyfrovykh tekhnolohii na rozvytok liudskoho i sotsialnoho kapitalu v umovakh didzhytalizovanoho suspilstva [The impact of digital technologies on the development of human and social capital in a digitalized society]. *Humanities Studies*, 1(78), 108–129. https://doi.org/10.26661/hst-2019-1-78-09

3. Yakovlieva, L. I. (2023). Lehitymnist publichnoi vlady u merezhevomu suspilstvi [Legitimacy of public authority in the network society]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii*, 40, 201–205. https://doi.org/10.32782/apfs.v040.2023.34

4. Sinelnikova, M. (2024). Trans- i postliudyna – svitle maibutnie chy kinets liudstva? [Trans- and post-human – bright future or the end of humanity?]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. studii*, 55, 186–192. https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.22

5. Anholt, S. (2011). Beyond the nation brand: The role of image and identity in international relations. *Exchange: The Journal of Public Diplomacy*, 2(1), Article 1. https://surface.syr.edu/exchange/vol2/iss1/1

6. Olins, W. (2005). Making a national brand. In *The new public diplomacy soft power in international relations* (pp. 169–179). Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

7. Verkhovtseva, I. G. (2024). Ukraine's cyber diplomacy in countering Russian informational aggression. *Library Science. Record Studies. Informology*, 20(3), 21–31. https://doi.org/10.63009/lsrsi/3.2024.21

8. Verkhovtseva, I. H. (2026). Komunikatsiina vrazlyvist demokratii u digital-epokhu: vyklyky infosotsiokiberteroryzmu [Communication vulnerability of democracies in the digital era: challenges of info-socio-cyberterrorism]. In *Tsyfrova transformatsiia ta innovatsiinyi rozvytok sotsialno-ekonomichnykh system: vyklyky ta stratehii* (pp. 363–381). Poltava: PP «Astraya».

9. Osmolovska, A. O. (2021). *Polityka formuvannia imidzhu Ukrainy v informatsiinomu prostori zakordonnykh derzhav pislia 2014 r.* [The policy of shaping Ukraine's image in the information space of foreign countries after 2014] (Candidate's thesis). DonNU named after Vasyl Stus, Vinnytsia.

10. Tsurkanova, I. (2023). Imidzh Ukrainy v umovakh viiny ta mizhnarodna politychna pidtrymka [The image of Ukraine during the war and international political support]. *Hrani*, 26(3), 87–93. https://doi.org/10.15421/172353

11. Malakhova, T. V. (2024). Publichne upravlinnia imidzhem derzhavy [Public management of the state's image]. *Naukovi perspektyvy. Seriia «Derzhavne upravlinnia»*, 12(54), 222–232. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-222-232

12. Guzenko, O. S., & Romanenko, O. O. (2020). Imidzh derzhavy u tsyfrovu epokhu: teoretychni ta praktychni aspekty [The image of the state in the digital era: theoretical and practical aspects]. *Informatsiine suspilstvo*, 4, 45–52.

13. Kalinkina, N. V., & Herasymenko, A. H. (2020). Formuvannia pozytyvnoho imidzhu Ukrainy u sviti [Formation of a positive image of Ukraine in the world]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2(58), 142–148. https://doi.org/10.34213/ap.20.02.16

14. Prymush, M. V. (2021). Tsyfrova dyplomatiia yak instrument formuvannia mizhnarodnoho imidzhu derzhavy [Digital diplomacy as a tool for shaping the international image of the state]. *Derzhava i pravo*, 91, 115–122.

ISSN 3041-1793 Online

15. Savon, K. V. (2023). *Spetsyfika formuvannia imidzhu Ukrainy v konteksti protsesu didzhytalizatsii* [Specifics of forming Ukraine's image in the context of digitalization] (Doctoral dissertation). NU OYuA, Odesa.

16. Holoborodko, O. H. (2024). Vykorystannia tsyfrovoi kulturnoi dyplomatii dlia prosuvannia natsionalnykh interesiv u hlobalnomu informatsiinomu prostori [The use of digital cultural diplomacy to promote national interests in the global information space]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 69. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-71

17. Christou, G. (2024). Cyber diplomacy: From concept to practice. *Tallinn Paper*, 14. https://ccdcoe.org/uploads/2024/06/Tallinn_Papers_Cyber_Diplomacy_From_Concept_to_Practice_Christou.pdf

18. Robinson, R. (2024). Cyber diplomacy: A new frontier in international relations and professional practice. *EDRM*. https://edrm.net/2024/06/cyber-diplomacy-a-new-frontier-in-international-relations-and-professional-practice/

19. Verkhovtseva, I. H., Shestakov, V. I., Hrebeniuk, M. V., & Haiduk, O. V. (2025). Novitnia terminolohiia u dyplomatychnykh praktykakh yak marker kibervplyviv: tsyfrova dyplomatiia, kiberdyplomatiia [New terminology in diplomatic practices as a marker of cyber influences: digital diplomacy, cyber diplomacy]. *Elektronne naukove vydannia «Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka»*, 5. https://doi.org/10.25313/2617-572X-2025-5-10991

20. Verkhovtseva, I. H., Tretiak, O. A., Khrystokin, H. V., Kondratenko, O. Yu., & Sytiuk, A. A. (2026). Tsyfrovyi suvernitet ta informatsiina bezpeka za umov kibersuspilstva: synerhiia tekhnichnoho i sotsialnoho [Digital sovereignty and information security in the conditions of cyber society: synergy of technical and social]. *Natsionalni interesy Ukrainy*, 3(20), 127–144. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-3(20)-127-144

21. Matviienko, Ye. O., & Petushkova, H. (2024). Kiberdyplomatiia v Yevropeiskomu Soiuzi: model estonskoi kiberdyplomatii ta dosvid Ukrainy [Cyber diplomacy in the European Union: the Estonian model of cyber diplomacy and Ukraine's experience]. *Ukraina dyplomatychna*, XXIV, 696–708.

22. Korchenko, O. H., Shulha, V. P., & Verkhovtseva, I. H. (2025). Imidzhmeikinh Ukrainy za umov kiberyzatsii mizhnarodnykh publichnykh komunikatsii [Image-making of Ukraine in the conditions of cyberization of international public communications]. *Publichno-upravlinski ta tsyfrovi praktyky*, 1(4), 20–38. https://doi.org/10.31673/2786-7412.2025.012523

23. Korchenko, O. H., Verkhovtseva, I. H., Petkun, S. M., Kovalenko, Yu. M., & Doroshenko, E. R. (2025). Natsionalni interesy Ukrainy za umov kiberyzatsii mizhnarodnykh publichnykh komunikatsii: potentsial kiberdyplomatii [National interests of Ukraine in the conditions of cyberization of international public communications: the potential of cyber diplomacy]. *Natsionalni interesy Ukrainy*, 5, 1091–1103. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-5(10)-1091-11003

24. Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it. *International Organization*, 46(2), 391–425.

25. Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

26. Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. New York: Random House.

27. Buzan, B. (2004). *From international relations to world society? English school theory and the social structure of globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

28. Rosenau, J. N. (1990). *Turbulence in world politics: A theory of change and continuity*. Princeton: Princeton University Press.

29. *Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy «Bezpeka liudyny – bezpeka krainy»* [The national security strategy of Ukraine "Human security – country security"] (2020). (Approved by

ISSN 3041-1793 Online
the Decree of the President of Ukraine No. 392/2020). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text

30. Tykhomyrova, Ye. B. (2004). *Pablik rileishnz u hlobalizovanomu sviti* [Public relations in the globalized world]. Kyiv: Nasha kultura i nauka.

31. Kyianytsia, Ye. O. (2011). Vynyknennia ta rozvytok poniattia «pablik rileishnz» [Origin and development of the concept of "public relations"]. *Kultura i suchasnist*, 2, 126–131. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4536/1/Ye_Kyianytsia_VRPPR_GI.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.15:351.74(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-157-167

Волошин Володимир Анатолійович старший викладач кафедри спеціальних дисциплін Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-2613-7115

Матняк Володимир Миколайович викладач кафедри спеціальних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-7289-124X

СИСТЕМА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. Стаття присвячена комплексному науково-практичному аналізу системи оперативно-розшукових та негласних слідчих (розшукових) дій в Україні в контексті чинного кримінального процесуального законодавства. Актуальність дослідження зумовлена умовами правового режиму воєнного стану, безпрецедентною активізацією розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб та зростанням організованої злочинності в прикордонних районах держави. Проаналізовано теоретичні засади оперативно-розшукової діяльності (ОРД), розкрито поняття, правову природу та класифікацію пошукових і розвідувальних заходів відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Особливу увагу приділено аналізу структури негласних слідчих (розшукових) дій (НС(р)Д), запровадженої Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року, яка суттєво трансформувала підхід до негласного розслідування, поставивши його під суворий судовий контроль та надавши отриманим результатам статусу доказів у кримінальному провадженні. У статті розглянуто організаційно-тактичні засади проведення НС(р)Д на підготовчому, робочому та заключному етапах, розкрито роль і повноваження оперативно-технічних підрозділів, підрозділів візуального спостереження, слідчих та негласних працівників як основних виконавців таких заходів. Систематизовано НС(р)Д за критерієм підрозділу-виконавця, охарактеризовано процесуальний порядок та особливості документування результатів кожної з груп, досліджено умови допустимості зібраних таким способом доказів. Окрему увагу приділено правовим засадам конфіденційного співробітництва з оперативними підрозділами, класифікації

ISSN 3041-1793 Online
негласних працівників, механізмам їх правового та соціального захисту. Зроблено обґрунтований висновок про необхідність подальшого вдосконалення законодавчої бази у сфері застосування НС(р)Д. Зокрема, акцентовано увагу на потребі чіткого нормативного врегулювання порядку застосування окремих заходів в умовах воєнного стану, коли зростає інтенсивність оперативно-службової діяльності та виникає потреба у швидкому прийнятті рішень. Також підкреслено важливість гармонізації положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» із нормами Кримінального процесуального кодексу України з метою усунення колізій, підвищення ефективності правозастосування та забезпечення балансу між інтересами держави і правами людини.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, негласні слідчі (розшукові) дії, конфіденційне співробітництво, пошукові заходи, розвідувальні заходи, кримінальне провадження, правове регулювання, судовий контроль.

Voloshyn Volodymyr Anatoliiovych Senior Lecturer of the Department of Special Disciplines, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-2613-7115

Matniak Volodymyr Mykolaiovych Lecturer of the Department of Special Disciplines, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-7289-124X

SYSTEM OF OPERATIONAL-SEARCH AND COVERT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Abstract. The article is devoted to a comprehensive scientific and practical analysis of the system of operational-search measures and covert investigative (search) actions (CISA) in Ukraine within the framework of the current criminal procedural legislation. The relevance of the study is determined by the legal regime of martial law, the increased activity of foreign intelligence services, and the growth of organized crime in border areas. The theoretical foundations of operational-search activity (OSA) are analyzed, and the concept, legal nature, and classification of search and intelligence measures are revealed in accordance with the Law of Ukraine “On Operational-Search Activity”. Particular attention is paid to the structure of covert investigative (search) actions introduced by the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012, which fundamentally transformed the approach to covert investigation by placing it under strict judicial control and granting the results

ISSN 3041-1793 Online
obtained the status of evidence in criminal proceedings. The organizational and tactical principles of conducting CISA at the preparatory, operational, and final stages are examined, and the role and competencies of operational-technical units, visual surveillance units, investigators, and covert operatives as the main executors of such measures are revealed. CISA are systematized according to the criterion of the executing unit; the procedural framework and specific features of documenting results within each group are characterized, and the conditions for the admissibility of evidence so obtained are examined. Special attention is given to the legal foundations of confidential cooperation with operational units, the classification of covert operatives, and the mechanisms of their legal and social protection. A well-founded conclusion has been drawn regarding the necessity of further improvement of the legislative framework governing the application of covert investigative (search) actions. In particular, emphasis is placed on the need for clear regulatory provisions defining the procedure for the implementation of certain measures under martial law, when the intensity of operational activities increases and there is a need for prompt decision-making. Furthermore, the importance of harmonizing the provisions of the Law of Ukraine "On Operational and Investigative Activities" with the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine is highlighted in order to eliminate legal conflicts, enhance the effectiveness of law enforcement, and ensure a proper balance between state interests and human rights.

Keywords: operational-search activity, covert investigative (search) actions, confidential cooperation, search measures, intelligence measures, criminal proceedings, legal regulation, judicial control.

Постановка проблеми. Оперативно-розшукова діяльність (ОРД) посідає особливе місце в структурі правоохоронних інструментів держави: вона є єдиною формою юридичної діяльності, що легально поєднує гласні та негласні методи збирання інформації про злочини з метою їх виявлення, попередження та розкриття. В умовах правового режиму воєнного стану, безпрецедентної активізації розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, а також зростання організованої злочинності, зокрема в прикордонних районах, питання ефективного правового регулювання пошукових, розвідувальних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій набувають особливого значення.

Незважаючи на те, що з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (КПК) у 2012 році система негласного розслідування зазнала кардинального реформування, низка теоретичних і практичних питань залишається дискусійною. Зокрема, в науковій літературі відсутній єдиний підхід до розмежування між пошуковими (розвідувальними) заходами, що реалізуються в рамках ОРД, та НС(р)Д, передбаченими главою 21 КПК. Практика свідчить, що такий концептуальний розрив негативно впливає на

ISSN 3041-1793 Online
якості досудового розслідування, допустимості отриманих доказів та координації між оперативними підрозділами й органами прокуратури. Крім того, умови воєнного стану поставили перед правоохоронцями принципово нові завдання, для вирішення яких наявна правова база виявилася частково недостатньою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя вивчення становлять праці вітчизняних науковців, що займалися вивченням різних аспектів ОРД, НС(р)Д та конфіденційного співробітництва.

Фундаментальний внесок у розробку теорії ОРД зробив О.М. Бандурка, у монографії якого систематизовано теоретичні і практичні засади ОРД з урахуванням вітчизняного законодавства [1]. Класифікаційні та процесуальні аспекти НС(р)Д ґрунтовно досліджені у роботах О.І. Козаченка, зокрема щодо інституту негласного співробітництва [3].

Значний доробок у галузі оперативного пошуку як організаційно-тактичної форми ОРД належить С.В. Албулу [2]. Питання взаємодії оперативних підрозділів у процесі проведення НС(р)Д, документування їх результатів та забезпечення допустимості доказів розглядались у наукових публікаціях В.І. Василинчука, М.Л. Грібова, В.В. Колоскова. Правові засади конфіденційного співробітництва та механізми залучення негласних працівників детально проаналізовані В.А. Некрасовим у навчальному посібнику «Конфіденційне співробітництво» (2004).

Правові проблеми здійснення ОРД в умовах воєнного стану аналізував В.О. Єрьоменко, який зафіксував суттєве розширення функціональних характеристик ОРД в цей період та обґрунтував необхідність адаптації її правового регулювання [4]. Питання сучасних викликів та напрямів розвитку ОРД в Україні, зокрема щодо вдосконалення нормативної бази та освітньої підготовки оперативного персоналу, відображені у спільній публікації В.О. Білецького та В.М. Матняка [5].

Аспекти та сутність оперативного пошуку як складового елементу ОРД висвітлені у статті С.А. Басалика та В.М. Матняка, де визначено місце оперативного пошуку в системі форм ОРД, його суб'єктів та засоби отримання оперативної інформації [8]. Попри значний обсяг наукових розробок, у вітчизняній юридичній науці досі не сформовано комплексного дослідження, яке б поєднувало аналіз пошукових і розвідувальних заходів із детальним розглядом системи НС(р)Д та правовими засадами конфіденційного співробітництва в єдиному концептуальному просторі. Означені прогалини й зумовлюють актуальність даної статті.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз системи оперативно-розшукових та негласних слідчих (розшукових) дій в Україні, охарактеризувати організаційно-тактичні засади їх проведення, а також дослідити

ISSN 3041-1793 Online

правові основи конфіденційного співробітництва осіб з оперативними підрозділами і структуру їх правового захисту.

Виклад основного матеріалу аналізу.

1. Система пошукових та розвідувальних заходів у структурі оперативно-розшукової діяльності.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ОРД – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів [6]. Зазначена дефініція чітко вказує на те, що основу ОРД становлять три види заходів, які різняться за методами, ступенем публічності та ціннісною спрямованістю. Пошукові заходи є найбільш поширеними та охоплюють дії зі збирання та перевірки первинної інформації про злочини й осіб, причетних до їх вчинення. Розвідувальні механізми реалізуються у сфері контррозвідувального захисту державного суверенітету та спрямовані на виявлення і нейтралізацію розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб. Контррозвідувальні дії забезпечують безпеку власної оперативної діяльності та конфіденційних джерел.

Проведення пошукових і розвідувальних заходів є самостійною частиною ОРД, що співвідноситься з нею як складова частина з цілим. Теорія ОРД визначає такі заходи як дії оперативних підрозділів з метою своєчасного попередження, повного та швидкого розкриття злочинів, розшуку безвісно зниклих осіб, засновані на використанні оперативно-розшукових сил, засобів і методів.

При цьому на зазначені дії повністю поширюються принципи, завдання та правове регулювання ОРД, а їх самостійність ґрунтується на сукупності специфічних ознак.

До характерних ознак пошукових та розвідувальних заходів належать: 1) спрямованість на виконання завдань ОРД та кримінального судочинства; 2) націленість на пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав; 3) поєднання гласних і негласних форм; 4) наявність організаційно-тактичних процедур виконання; 5) здійснення лише спеціально визначеними суб'єктами; 6) об'єктами є виключно факти кримінального характеру; 7) комплексне застосування тактичних прийомів; 8) відповідність вимогам законності.

Підстави для проведення зазначених заходів визначені у ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6]. До них належать: наявність достатньої інформації про злочини, що готуються, осіб, які готують або вже вчинили злочин, безвісно відсутніх осіб, розвідувально-підривну діяльність спецслужб, реальну загрозу учасникам кримінального судочинства; запити про перевірку осіб у зв'язку з допуском до державної таємниці; потреба в розвідувальній інформації в інтересах безпеки держави; наявність матеріалів

ISSN 3041-1793 Online
центрального органу виконавчої влади у сфері запобігання легалізації злочинних доходів.

За порядком отримання дозволу заходи ОРД класифікуються на чотири групи. Першу складають заходи, що не потребують дозволу: опитування осіб, огляд предметів та відкритих для публічного доступу об'єктів, особистий пошук. Другу – заходи за дозволом керівника оперативного підрозділу: виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності, спостереження за річчю або місцем. Третю – заходи за дозволом прокурора: контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка. Четверту – заходи за дозволом слідчого судді: проникнення та обстеження публічно недоступних місць, аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з телекомунікаційних та електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію та інші.

2. Участь оперативних підрозділів в організації та проведенні НС(р)Д.

Негласні слідчі (розшукові) дії відповідно до ст. 246 КПК України – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню [7]. НС(р)Д проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, та виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (за винятком установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу та використання конфіденційного співробітництва).

Принцип конспірації у проведенні НС(р)Д обумовлює три взаємопов'язані вимоги: по-перше, про проведення цих дій не повинні знати особи, відносно яких вони здійснюються; по-друге, аналогічний підхід стосується інших працівників слідчих та оперативних підрозділів, які не є організаторами чи виконавцями НС(р)Д; по-третє, має забезпечуватися суворий режим секретності щодо документів і матеріальних носіїв інформації, охоронюваних законами України «Про державну таємницю» та КПК.

Зазначені вимоги обумовлюють фактичне існування кримінально-правового інституту негласного розслідування як особливої форми досудового розслідування.

Суб'єктами проведення НС(р)Д є слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи. На організаційно-тактичному рівні проведення будь-якої НС(р)Д здійснюється у три взаємопов’язані етапи: 1) підготовчий, на якому приймається рішення про проведення НС(р)Д, складається відповідне клопотання або постанова, формується завдання для виконавців; 2) робочий, що безпосередньо реалізує тактичний задум; 3) заключний, на якому фіксуються та документально оформлюються результати.

За критерієм уповноваженого підрозділу – безпосереднього виконавця – НС(р)Д поділяються на чотири групи.

ISSN 3041-1793 Online

До першої групи належать НС(р)Д, що здійснюються оперативно-технічними підрозділами виключно на підставі ухвали слідчого судді: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК) – негласна фіксація розмов, рухів і дій особи з використанням технічних засобів; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) – контроль телефонних розмов, зняття інформації з каналів зв'язку; зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома їх власника (ст. 264 КПК); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК) – таємне проникнення для виявлення й фіксації слідів злочину; аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК).

До другої групи належать НС(р)Д, що здійснюються оперативними підрозділами, які спеціалізуються на кваліфікованому проведенні візуального спостереження: спостереження за особою, річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК). Метою цих дій є отримання об'єктивної інформації про злочинну діяльність окремих осіб, їх зв'язки, встановлення місцезнаходження осіб, які розшукуються, а також забезпечення проведення інших слідчих і процесуальних дій.

На робочому етапі особливого значення набуває обмін інформацією між підрозділами щодо пересування об'єкта, ситуацій підготовки до вчинення злочину та необхідності затримання.

Третю групу складають НС(р)Д, що здійснюються слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами: негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК); контрольована та оперативна закупка; контрольована поставка; спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину – форми контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК).

Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Імітування обстановки злочину – це повне відтворення обстановки злочинної події з використанням імітаційних засобів, що переконує оточуючих у нібито реальному вчиненні злочину, з метою документування осіб, які планували або замовляли його вчинення. Зазначені форми контролю за вчиненням злочину є тактичними операціями, що передбачають правдоподібну легенду, матеріально-технічне забезпечення та інсценування певної події.

Четверту групу НС(р)Д здійснюють негласні працівники: виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК) – організація введення негласного

ISSN 3041-1793 Online
працівника або залучення учасника злочинного угруповання як уповноваженої особи під легендою прикриття; використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК).

На заключному етапі проведення НС(р)Д складається протокол, до якого долучаються додатки – спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів, письмові пояснення спеціалістів, стенограма, аудіо-, відеозаписи, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали. Протоколи щодо проведення НС(р)Д та зафіксовані за їх допомогою докази можуть використовуватися у доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих дій під час досудового розслідування. Оперативні підрозділи під час організації та безпосереднього проведення НС(р)Д несуть основне навантаження: без залучення їх сил та засобів слідчий особисто не спроможний самостійно здійснити на належному рівні негласні дії, передбачені главою 21 КПК України.

3. Правові засади конфіденційного співробітництва та захист негласних працівників.

Конфіденційне співробітництво – це негласні відносини, що встановлюються оперативними підрозділами з повнолітньою дієздатною особою на засадах добровільності і конспіративності та використовуються для вирішення завдань ОРД та кримінального провадження. Зазначений інститут є одним із найважливіших інструментів ОРД, оскільки надає оперативним підрозділам доступ до інформації, яка не може бути отримана технічними або процесуальними засобами [8].

Виконавцями ОРД є гласні або негласні працівники оперативного підрозділу. Штатним працівником такого підрозділу є особа, призначена на посаду відповідно до наказу уповноваженого керівника.

До характеристик, спільних для всіх виконавців ОРД, належать: статус посадових осіб оперативного підрозділу; виконання роботи, що передбачає реалізацію спеціальних форм та застосування спеціальних методів та засобів ОРД; наявність відповідної форми допуску до державної таємниці; підконтрольність та підзвітність під час виконання покладених обов'язків. Для отримання права на проведення ОРД такі особи складають заліки зі знання вимог профільного законодавства та отримують відповідний допуск.

Залучення осіб до виконання завдань ОРД здійснюється добровільно та з метою: попередження злочинів, їх профілактики, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів; виявлення та запобігання злочинам; встановлення даних, що мають значення у кримінальному провадженні; розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування або ухиляються від відбування покарання; розшуку осіб, зниклих безвісти; добування інформації щодо подій або діяльності осіб, яка становить загрозу державній, військовій, економічній або екологічній безпеці України.

ISSN 3041-1793 Online

Законодавством встановлена заборона на залучення до виконання НС(р)Д осіб, діяльність яких пов'язана зі збереженням професійної таємниці: адвокатів – стосовно їх клієнтів, нотаріусів, медичних працівників – стосовно їх пацієнтів, священнослужителів – стосовно їх прихожан, а також журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації. Недотримання цієї заборони під час проведення НС(р)Д є підставою для визнання отриманих за їх результатами фактичних даних недопустимими доказами.

Правовий та соціальний захист надається всім особам, що беруть участь в ОРД. Кримінальним кодексом України передбачено кримінальну відповідальність за злочини проти працівників правоохоронних органів: опір (ст. 342), втручання в діяльність (ст. 343), погрозу або насильство (ст. 345), умисне знищення майна (ст. 347), посягання на життя (ст. 348), захоплення як заручника (ст. 349). Наявність ознаки «належність до правоохоронного органу» як ознаки потерпілого передбачає більш суворе покарання за ці злочини.

Відповідно до ст. 43 КК України, вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка виконує спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, тягне за собою кримінальну відповідальність лише у чітко визначених законом випадках – при вчиненні умисного особливо тяжкого злочину, пов'язаного з насильством, або тяжкого злочину, пов'язаного із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження. При цьому така особа не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а строк позбавлення волі не може перевищувати половини максимального строку, передбаченого законом.

Державному захисту підлягають особи, які: сприяли виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінального правопорушення; залучалися до виконання завдань ОРД у минулому; виконують оперативно-розшукові завдання на постійній, короткотривалій або разовій основі. У разі виникнення загрози їх життю, здоров'ю або майну у зв'язку з виконанням службових обов'язків можуть застосовуватися заходи, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». На таких осіб поширюються гарантії, встановлені для штатних працівників оперативних підрозділів.

Висновки. Проведений аналіз системи оперативно-розшукових та негласних слідчих (розшукових) дій в Україні дозволяє сформулювати такі висновки.

По-перше, з прийняттям КПК України відбулася принципова зміна парадигми негласного розслідування: частина традиційних пошукових і розвідувальних заходів ОРД трансформувалась у НС(р)Д, що призвело до посилення судового контролю, підвищення процесуальних гарантій та формування

ISSN 3041-1793 Online

інституту недопустимості доказів, отриманих із порушенням встановленого порядку.

По-друге, ефективне проведення НС(р)Д є неможливим без активної участі оперативних підрозділів, які несуть основне функціональне навантаження на всіх трьох етапах проведення кожної дії. Чіткий розподіл повноважень між чотирма групами виконавців (оперативно-технічні підрозділи, підрозділи візуального спостереження, слідчий / уповноважені підрозділи, негласні працівники) забезпечує системність і несуперечливість негласного розслідування.

По-третє, конфіденційне співробітництво залишається незамінним інструментом оперативної роботи, що потребує адекватного правового та соціального захисту осіб, залучених до виконання оперативно-розшукових завдань, – особливо в умовах воєнного стану.

Перспективами подальших наукових розвідок у цьому напрямі є: розроблення концепції адаптації структури НС(р)Д до умов воєнного стану; вивчення проблем допустимості доказів, отриманих у результаті проведення НС(р)Д; гармонізація положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» з нормами КПК України; вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання конфіденційного співробітництва.

Література:

1. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Золота миля, 2012. 620 с.

2. Албул С.В. Оперативний пошук як організаційно-тактична форма оперативно-розшукової діяльності кримінальної поліції України: поняття та сутність. Scientific bases of solving of the modern tasks. Frankfurt am Main, 2020. P. 138–144.

3. Козаченко О.І. Інститут негласного співробітництва: теорія і практика : монографія. Київ : ДП «Розвиток», 2020. 1105 с.

4. Єрьоменко В.О. Особливості здійснення оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2. С. 343–348. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1829986 (дата звернення: 15.03.2026).

5. Білецький В.О., Матняк В.М. Сучасні виклики та напрями розвитку оперативно-розшукової діяльності в Україні. Наукові перспективи. 2025. № 2(56). С. 1249–1257. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-1249-1257.

6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України № 2135-XII від 18 лютого 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 15.03.2026).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 15.03.2026).

8. Басалик С.А., Матняк В.М. Аспекти та сутність оперативного пошуку в оперативно-розшуковій діяльності. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 11. С. 449–451. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/109.

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Bandurka, O.M. (2012). Teoriia i praktyka operatyvno-rozshukovoi diialnosti [Theory and practice of operational-search activity]: monohrafiia. Kharkiv: Zolota mylia. 620 s. [in Ukrainian].
2. Albul, S.V. (2020). Operatyvnyi poshuk yak orhanizatsiino-taktychna forma operatyvno-rozshukovoi diialnosti kryminalnoi politsii Ukrainy: poniattia ta sutnist [Operational search as an organizational-tactical form of OSA of the criminal police of Ukraine: concept and essence]. Scientific bases of solving of the modern tasks. Frankfurt am Main. P. 138–144. [in Ukrainian].
3. Kozachenko, O.I. (2020). Instytut nehlasnogo spivrobitnytstva: teoriia i praktyka [The institute of covert cooperation: theory and practice]: monohrafiia. Kyiv: DP «Rozvytok». 1105 s. [in Ukrainian].
4. Yeriomenko, V.O. (2023). Osoblyvosti zdiisnennia operatyvno-rozshukovoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of operational-search activity under martial law]. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, no. 2, pp. 343–348. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1829986. [in Ukrainian].
5. Biletskyi, V.O., & Matniak, V.M. (2025). Suchasni vyklyky ta napriamy rozvytku operatyvno-rozshukovoi diialnosti v Ukraini [Modern challenges and directions of development of OSA in Ukraine]. Naukovi perspektyvy, no. 2(56), pp. 1249–1257. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-1249-1257. [in Ukrainian].
6. Pro operatyvno-rozshukovu diialnist [On operational-search activity]: Zakon Ukrainy № 2135-XII vid 18 liutoho 1992 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text. [in Ukrainian].
7. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. [in Ukrainian].
8. Basalyk, S.A., & Matniak, V.M. (2023). Aspekty ta sutnist operatyvnoho poshuku v operatyvno-rozshukivnii diialnosti [Aspects and essence of operational search in OSA]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, no. 11, pp. 449–451. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/109. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.31:004.8:005.8

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-168-184

Говоров Олексій Вікторович старший викладач, Національна академія Служби Безпеки України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0003-3181-4330

РОЗВИТОК СИСТЕМИ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. Стрімка цифровізація суспільства та трансформація безпекового середовища зумовлюють появу нових форм загроз, які поєднують кібернетичні, інформаційні та гібридні компоненти. У цих умовах традиційні підходи до забезпечення національної безпеки втрачають ефективність, що актуалізує необхідність перегляду інструментів і механізмів контррозвідувальної діяльності. Метою дослідження є обґрунтування трансформації контррозвідувального забезпечення в умовах цифровізації безпекового середовища та формування сучасної моделі його функціонування з урахуванням кібернетичних і гібридних викликів. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема порівняльний аналіз, системний підхід, структурно-функціональний аналіз, метод узагальнення та логічного моделювання. У процесі дослідження проаналізовано глобальні позиції України у сфері кібербезпеки та виявлено дисбаланс між рівнем кіберзахисту та цифрового розвитку, що формує специфічний тип безпекових ризиків. Розкрито структурні особливості системи кібербезпеки, зокрема домінування стратегічних і превентивних компонентів при відносній слабкості механізмів реагування та кризового управління. Визначено, що високий рівень цифрової зрілості держави супроводжується розширенням поля потенційних загроз, які охоплюють як державні інституції, так і економічні та соціальні процеси. Обґрунтовано вплив регіональної диференціації цифрової інфраструктури на формування асиметричних загроз, а також окреслено інституційні обмеження, пов'язані з недостатньою координацією суб'єктів безпеки та кадровим дефіцитом. Узагальнення нормативно-правових змін дало змогу визначити тенденцію переходу від класичної моделі контррозвідки до інтегрованої цифрової системи, що базується на поєднанні правових, технологічних та аналітичних інструментів.

Сформовано авторську модель контррозвідувального забезпечення як мережевої системи взаємодії суб'єктів, орієнтованої на проактивне управління загрозами та використання цифрових аналітичних технологій.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: кіберзагрози, цифрова трансформація безпеки, інформаційні ризики, гібридні впливи, кіберзахист, інституційна спроможність, цифрова інфраструктура, безпекові системи.

Govorov Oleksii Senior Lecturer, National Academy of the Security Service of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0003-3181-4330

DEVELOPMENT OF COUNTERINTELLIGENCE SUPPORT SYSTEM UNDER THE DIGITALIZATION OF THE SECURITY ENVIRONMENT

Abstract. The rapid digitalization of society and the transformation of the security environment lead to the emergence of new types of threats that combine cyber, informational, and hybrid components. Under these conditions, traditional approaches to ensuring national security are losing their effectiveness, which necessitates a revision of the tools and mechanisms of counterintelligence activities. The purpose of this study is to substantiate the transformation of counterintelligence support in the context of the digitalization of the security environment and to develop a modern model of its functioning, taking into account cyber and hybrid challenges. To achieve this goal, a set of general scientific and special methods was applied, including comparative analysis, a systems approach, structural-functional analysis, as well as methods of generalization and logical modeling. The study analyzes Ukraine's global position in cybersecurity and identifies an imbalance between the level of cyber protection and digital development, which forms a specific type of security risks.

The structural features of the cybersecurity system are revealed, particularly the dominance of strategic and preventive components alongside the relative weakness of response mechanisms and crisis management. It is determined that a high level of digital maturity is accompanied by an expansion of the threat landscape, affecting state institutions as well as economic and social processes. The influence of regional disparities in digital infrastructure on the formation of asymmetric threats is substantiated, and institutional constraints related to insufficient coordination among security actors and a shortage of qualified personnel are identified. The generalization of regulatory and legal changes has made it possible to identify a transition from a traditional counterintelligence model to an integrated digital security system based on the combination of legal, technological, and analytical tools. An original model of counterintelligence support is proposed as a network-based system of interaction among actors, oriented toward proactive threat management and the use of digital analytical technologies.

Keywords: cyber threats, digital transformation of security, information risks, hybrid threats, cyber protection, institutional capacity, digital infrastructure, security systems.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства характеризується глибокою цифровізацією всіх сфер життєдіяльності, що супроводжується трансформацією безпекового середовища та появою нових форм загроз. Інформаційно-комунікаційні технології, цифрова інфраструктура та мережеві системи стають не лише чинниками економічного розвитку, але й важливими об'єктами впливу в межах кібернетичних, інформаційних та гібридних операцій [1]. У таких умовах змінюється сама природа загроз національній безпеці, які дедалі більше реалізуються в цифровому просторі. Традиційна система контррозвідувального забезпечення, орієнтована на виявлення класичних форм розвідувально-підривної діяльності, виявляється недостатньо ефективною для протидії сучасним викликам. Зростання ролі кіберпростору, поширення інформаційних впливів, а також використання цифрових технологій як інструменту дестабілізації вимагають переосмислення підходів до організації контррозвідувальної діяльності [2, с. 196]. Особливої актуальності це набуває для України, яка функціонує в умовах підвищеного рівня гібридних загроз та постійного кіберпротистояння.

Водночас розвиток кібербезпеки, цифрової інфраструктури й нормативно-правового забезпечення створює передумови для формування нової моделі контррозвідувального забезпечення, заснованої на інтеграції правових, технологічних та аналітичних інструментів [3, с. 124]. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження взаємозв'язку між рівнем кібербезпеки, цифровою зрілістю та інституційною спроможністю держави як базових чинників ефективності контррозвідувальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження сучасних викликів кібербезпеки та цифровізації безпекового середовища формують теоретичне підґрунтя для трансформації контррозвідувального забезпечення в умовах зростання кібернетичних і гібридних загроз. Зокрема, у дослідженні М. Арацці та співавторів (M. Arazzi et al.) визначено, що використання методів обробки природної мови суттєво підвищує ефективність кіберрозвідувальної аналітики та дозволяє обробляти значні обсяги текстових даних для виявлення загроз [4]. Водночас колектив авторів на чолі із Д. Джавахері (D. Javaheri et al.) акцентує на тому, що розвиток цифрових фінансових систем супроводжується появою нових типів кіберзагроз, які потребують комплексних підходів до захисту [5]. При цьому С. Хоссайн та колеги (S. Hossain et al.) підкреслюють, що ефективність кібербезпеки на рівні публічного управління обмежується ресурсними, технологічними й кадровими чинниками [6]. Значення кіберрозвідувальної аналітики як інструменту прийняття управлінських рішень розкривають С. Ейнслі та співавтори (S. Ainslie et al.), наголошуючи на необхідності її інтеграції в практичну діяльність організацій [7]. Водночас П. Сантос та колеги (P. Santos et al.) визначають, що ефективність кіберрозвідки значно залежить від рівня

ISSN 3041-1793 Online

міжорганізаційної взаємодії, стандартизації даних та використання сучасних технологій [8]. Додатково С. Генріко (S. Henrico) та Д. Паттер (D. Putter) звертають увагу на проблему термінологічної невизначеності у сфері кібербезпеки, що ускладнює формування єдиних підходів до її забезпечення [9]. У контексті національного безпекового середовища М. Король обґрунтовує значення цифровізації управлінських процесів у діяльності прикордонних органів як чинника підвищення ефективності протидії правопорушенням [10]. Наявність структурних дисбалансів цифрового розвитку, що формують додаткові ризики в безпековій сфері, демонструють О. Лега та співавтори [1]. При цьому М. Погорецький підкреслює важливість нормативного закріплення процедур використання цифрових доказів у справах щодо національної безпеки [11], а С. Касапоглу акцентує на необхідності забезпечення процесуальних гарантій у межах цифровізації кримінального провадження [12]. Таким чином, сукупність наукових підходів відображає комплексний характер трансформації безпекового середовища та підтверджує необхідність переходу до інтегрованої цифрової моделі контррозвідувального забезпечення, що поєднує аналітичні, технологічні й нормативно-правові інструменти.

Попри значну кількість досліджень у сфері кібербезпеки, окремі аспекти контррозвідувального забезпечення залишаються недостатньо розкритими. Зокрема, переважає технологічний підхід, тоді як інтеграція аналітичних, правових та інституційних компонентів у єдину систему протидії розглядається фрагментарно. Потребують подальшого опрацювання питання координації суб'єктів безпеки, адаптації контррозвідувальних інструментів до регіональної диференціації цифрової інфраструктури, а також нормативного забезпечення використання цифрових даних і дотримання прав людини. Відсутність цілісної моделі, що поєднує кібербезпеку, аналітику та правове регулювання, зумовлює необхідність комплексного дослідження трансформації контррозвідувального забезпечення в умовах цифровізації.

Метою статті є обґрунтування трансформації контррозвідувального забезпечення в умовах цифровізації безпекового середовища та формування сучасної інституційно-правової моделі його функціонування з урахуванням кібернетичних, інформаційних і гібридних загроз.

Відповідно до мети сформульовано такі завдання:

1) проаналізувати вплив цифровізації безпекового середовища на трансформацію характеру сучасних кібернетичних, інформаційних та гібридних загроз і визначити їх значення для контррозвідувального забезпечення;

2) оцінити стан та структурні особливості кібербезпеки й цифрового розвитку України, зокрема виявити інституційні, технологічні та регіональні дисбаланси, що впливають на ефективність контррозвідувальної діяльності;

3) обґрунтувати формування сучасної інституційно-правової та функціо-

ISSN 3041-1793 Online

нальної моделі контррозвідувального забезпечення в умовах цифровізації з урахуванням необхідності інтеграції кібербезпекових, аналітичних і міжвідомчих механізмів реагування на загрози.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація безпекового середовища зумовлює трансформацію характеру сучасних загроз, які дедалі більше набувають кібернетичного, інформаційного та гібридного виміру. У таких умовах система контррозвідувального забезпечення виходить за межі традиційних підходів, орієнтованих на фізичні та агентурні загрози, та інтегрується в цифровий простір, де основними стають дані, інформаційні потоки та кіберінфраструктура. Рівень кібербезпеки держави в глобальному середовищі є базовою передумовою ефективності контррозвідувальної діяльності, оскільки визначає здатність виявляти, попереджати та нейтралізувати загрози, що реалізуються через цифрові канали. Саме кіберпростір стає основною ареною розвідувально-підривної діяльності, що потребує відповідної адаптації інституційних, технологічних та аналітичних інструментів контррозвідки [13]. У цьому контексті оцінка позицій України в глобальній системі кібербезпеки (табл. 1) дозволяє окреслити рівень її готовності до протидії сучасним викликам, а також визначити передумови формування цифрової моделі контррозвідувального забезпечення [14].

Таблиця 1

Рівень кібербезпеки України в глобальному середовищі

Країна	Індекс національної кібербезпеки (National Cyber Security Index, NCSI), бали	Рівень цифрового розвитку (Digital development), бали	Розрив (Gap), бали
Франція	89,17	78,08	+11,09
Україна	88,33	71,87	+16,46
США	84,17	85,46	−1,29
Велика Британія	80,00	84,67	−4,67
Китай	60,00	77,94	−17,94

Джерело: побудовано автором за [15; 16]

Порівняльний аналіз показників кібербезпеки (NCSI) та рівня цифрового розвитку свідчить про неоднорідність формування безпекового середовища в різних країнах. Так, Франція демонструє високий рівень узгодженості між кібербезпекою та цифровим розвитком, що забезпечує відносно збалансовану модель функціонування цифрової інфраструктури. США та Велика Британія характеризуються навіть випереджальним розвитком цифрової економіки порівняно з рівнем кіберзахисту, що формує інші типи ризиків, пов'язані з масштабом цифрових систем. На цьому тлі Україна займає специфічну позицію: високий рівень кібербезпеки (88,33) поєднується з нижчим рівнем цифрового розвитку (71,87), що формує позитивний розрив (+16,46). Така

ISSN 3041-1793 Online

ситуація свідчить про наявність сформованих інституційних і нормативних механізмів кіберзахисту, однак водночас вказує на випереджальний характер безпекових інструментів відносно рівня цифровізації економіки та інфраструктури. В умовах воєнного стану це є закономірним результатом концентрації ресурсів на протидії кіберзагрозам, проте створює ризик дисбалансу між розвитком цифрового середовища та його захищеністю. У цьому контексті значний розрив між показниками кібербезпеки та цифрового розвитку формує додаткові виклики для системи контррозвідувального забезпечення. Зокрема, виникає потреба адаптації інструментів контррозвідки до середовища, яке є менш технологічно розвиненим, але вже перебуває під впливом складних кіберзагроз [17]. Це ускладнює процес виявлення та нейтралізації загроз, оскільки вони реалізуються в неоднорідному цифровому просторі з різним рівнем захищеності окремих сегментів.

Наявність високого рівня кібербезпеки в Україні поєднується зі структурними обмеженнями цифрового розвитку, що формує специфічний тип безпекових ризиків і безпосередньо впливає на ефективність контррозвідувальної діяльності. Це зумовлює необхідність більш детального аналізу внутрішньої структури кібербезпеки держави – табл. 2.

Таблиця 2

Структура кібербезпеки України за функціональними компонентами (NCSI)

Група компонентів	Показник	Рівень, %	Інтерпретація для контррозвідки
Стратегічний рівень	Політика кібербезпеки (Cybersecurity policy)	100	Сформована нормативно-стратегічна база забезпечує інституційне підґрунтя для контррозвідувальної діяльності
	Освіта та розвиток (Education & development)	100	Наявність системи підготовки кадрів формує кадровий потенціал у сфері кіберконтррозвідки
Превентивний рівень	Захист критичної інфраструктури (Critical infrastructure protection)	100	Забезпечено високий рівень захисту критичної інфраструктури як важливого об’єкта контррозвідувальної уваги
	Аналіз загроз (Threat analysis)	75	Обмежена аналітична спроможність щодо ідентифікації та прогнозування загроз

ISSN 3041-1793 Online

Група компонентів	Показник	Рівень, %	Інтерпретація для контррозвідки
Реактивний рівень	Реагування на інциденти (Incident response)	64	Недостатній рівень оперативного реагування на кіберінциденти знижує ефективність контррозвідувальних заходів
	Управління кризами (Crisis management)	56	Вразливість системи управління кризовими ситуаціями ускладнює координацію дій у разі масштабних атак

Джерело: побудовано за [15; 16]

Структурний аналіз кібербезпеки України дозволяє визначити функціональні дисбаланси, які безпосередньо впливають на ефективність контррозвідувального забезпечення в умовах цифровізації.

Зокрема, на стратегічному рівні сформовано повноцінну нормативно-правову та організаційну основу, що створює передумови для системного розвитку кібербезпеки та інтеграції її інструментів у діяльність контррозвідувальних органів. Високий рівень захисту критичної інфраструктури також свідчить про пріоритетність об'єктного підходу в гарантуванні національної безпеки.

Водночас на рівні аналітичного забезпечення та реагування на загрози спостерігається недостатня збалансованість. Обмежена спроможність до глибокого аналізу загроз у поєднанні з низькими показниками реагування та кризового управління формує вразливості в системі контррозвідувального забезпечення.

Це ускладнює своєчасне виявлення складних гібридних операцій та знижує ефективність протидії кібернетичним атакам у динамічному безпековому середовищі.

Домінування сильних позицій на стратегічному та превен-тивному рівнях при відносній слабкості реактивного компонента свідчить про необхідність зміщення акцентів у напрямі підвищення оперативності, гнучкості та аналітичної глибини контррозвідувальних інструментів.

Вказані дисбаланси актуалізують потребу врахування рівня цифрового розвитку як базового середовища формування загроз (табл. 3).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 3

Цифрова зрілість України як середовище формування загроз у 2023–2024 рр.

Показник	Значення	Рівень розвитку	Вплив на контррозвідувальне забезпечення
Індекс розвитку ІКТ (ICT Development Index)	81	Високий	Загальна цифровізація держави формує нові канали реалізації розвідувальних і підривних операцій
Користувачі Інтернету	79,2 %	Високий	Масова цифрова присутність населення підвищує вразливість до інформаційно-психологічних та кібернетичних впливів
Домогосподарства з доступом до Інтернету	82,7 %	Високий	Широке покриття створює розгалужене середовище для реалізації кіберзагроз
Мобільний широкосмуговий доступ	81,6 на 100 осіб	Високий	Зростання мобільної залежності ускладнює контроль інформаційних потоків та підвищує ризики несанкціонованого доступу
Високошвидкісний інтернет	99 %	Досягнуто	Формує критично важливу цифрову інфраструктуру, що стає об’єктом цілеспрямованих атак
Підприємства, підключені до Інтернету	86,6 %	Високий	Цифровізація бізнесу розширює економічний сегмент кіберзагроз та каналів впливу

Джерело: побудовано за [1; 15; 16]

Аналіз показників цифрової зрілості свідчить про високий рівень проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя, що формує якісно нове безпекове середовище. Цифровізація державного управління, економіки та соціальної сфери забезпечує ефективність функціонування систем, однак водночас створює розширене поле для реалізації кібернетичних, інформаційних та гібридних загроз. Поєднання високого рівня інтернет-покриття, цифровізації бізнесу та розвитку інфраструктури трансформує цифровий простір в основну арену контррозвідувального протистояння.

Масовість користування цифровими сервісами підвищує чутливість до зовнішніх впливів, тоді як критична залежність від телекомунікаційних систем створює потенційні точки вразливості для цілеспрямованих атак на державні та економічні інституції. При цьому нерівномірність розвитку цифрової інфраструктури формує асиметрію безпекових ризиків у різних регіонах України (табл. 4).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 4

Регіональна диференціація цифрової інфраструктури України як чинник безпекових ризиків

Тип регіонів	Рівень цифрової інфраструктури	Характеристика цифрового середовища	Основні загрози для контррозвідувального забезпечення
Економічно та технологічно розвинені регіони (великі міста, цифрові хаби)	Високий (80–100 %)	Висока концентрація ІТ-інфраструктури, бізнесу, дата-центрів, цифрових сервісів	Пріоритетні об'єкти для кібератак, кіберрозвідки, атак на критичну інфраструктуру
Регіони зі стабільним рівнем цифровізації	Середній (55–80 %)	Достатній рівень доступу до цифрових послуг та інтернету	Помірні кіберризики, локальні інциденти, обмежена складність атак
Слабкорозвинені та периферійні регіони	Низький (34–55 %)	Обмежена цифрова інфраструктура, нерівномірне покриття	Інформаційна ізоляція, підвищена вразливість до дезінформації та інформаційних впливів
Прифронтові та тимчасово окуповані території	Критично низький (<50 %)	Пошкоджена або нестабільна інфраструктура, обмежений доступ до цифрових ресурсів	Високий рівень гібридних загроз, інформаційно-психологічні операції, порушення зв'язку та управління

Джерело: побудовано за [15; 16]

Аналіз регіональної диференціації цифрової інфраструктури свідчить про наявність просторової асиметрії безпекового середовища, яка безпосередньо впливає на характер та інтенсивність загроз. Найбільш розвинені регіони, що концентрують цифрові ресурси, інфраструктуру та економічну активність, є пріоритетними цілями для кібератак і розвідувально-підривної діяльності, що зумовлює необхідність посиленого контррозвідувального захисту. Водночас периферійні території, попри нижчий рівень технологічного розвитку, характеризуються підвищеною вразливістю до інформаційних впливів та дезінформаційних кампаній через обмежений доступ до якісних цифрових сервісів. Особливе місце займають прифронтові регіони, де поєднання фізичних і цифрових загроз формує комплексний характер гібридних ризиків, що значно ускладнює реалізацію контррозвідувальних заходів. Відповідно, просторова нерівномірність цифрового розвитку трансформує безпекове середовище в багаторівневу систему ризиків, де кожен тип регіону потребує диференційованого підходу до організації контррозвідувального забезпечення. Це вимагає оцінки спроможності держави реагувати на такі загрози на інституційному рівні (табл. 5).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 5

Стан кібербезпеки та інституційної спроможності України

Компонент системи кібербезпеки	Оцінка	Рівень розвитку	Значення для контррозвідувального забезпечення
Нормативно-правові заходи (Legal measures)	19,42	Високий	Сформована нормативна база створює правові передумови для ефективної контррозвідувальної діяльності
Технічні заходи (Technical measures)	17,35	Високий	Розвинена технічна інфраструктура забезпечує можливості виявлення та протидії кіберзагрозам
Організаційні заходи (Organi-zational measures)	15,97	Середній	Недостатній рівень координації між суб'єктами безпеки знижує ефективність реагування
Розвиток потенціалу (Capacity development)	14,61	Середній	Кадровий дефіцит та обмеженість професійної підготовки ускладнюють реалізацію контррозвідувальних функцій
Міжнародна співпраця (Cooperation)	16,58	Високий	Активна інтеграція в міжнародні безпекові структури підсилює можливості протидії транснаціональним загрозам
Державне управління та політики (Policy governance, G5)	–	Середній	Недостатня системність у реалізації політик стримує узгоджений розвиток системи кібербезпеки

Джерело: побудовано за [15; 16]

Аналіз інституційної спроможності України у сфері кібербезпеки свідчить про наявність сформованої нормативно-правової основи та достатньо високого рівня технічного забезпечення, що створює фундамент для реалізації контррозвідувальних функцій у цифровому середовищі. Розвинена міжнародна співпраця додатково посилює можливості держави в протидії транснаціональним кіберзагрозам та інтеграції до глобальної безпекової архітектури. Водночас основними стримувальними чинниками залишаються організаційна фрагментарність та недостатній рівень кадрового забезпечення. Обмежена координація між суб'єктами безпеки в поєднанні з дефіцитом кваліфікованих фахівців знижує оперативність реагування на загрози та ускладнює реалізацію комплексних контррозвідувальних заходів. Недостатня системність державного управління у сфері кібербезпеки також формує додаткові інституційні бар'єри для ефективної взаємодії між елементами безпекової системи. Наявність сильних нормативно-технічних позицій поряд з організаційними та кадровими обмеженнями створює асиметричну модель інституційної спроможності, що вимагає подальшої адаптації до умов цифровізації (табл. 6).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 6

Еволюція нормативно-правового забезпечення контррозвідувальної діяльності в умовах цифровізації

Нормативно-правовий акт	Рік прийняття / оновлення	Основний зміст	Значення для контррозвідувального забезпечення
Закон України «Про контррозвідувальну діяльність»	2003 (зі змінами до 2022 р.)	Визначає сутність контррозвідки, види загроз, повноваження та заходи	Формує базову (переважно класичну) модель контррозвідувальної діяльності
Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»	2017	Визначає кібербезпеку як частину національної безпеки, закріплює суб'єктів та їхні повноваження	Розширює функції контррозвідки на цифрову сферу та кіберпростір
Стратегія кібербезпеки України	2021	Запроваджує системний підхід до кіберзахисту, визначає пріоритети та напрями розвитку	Забезпечує інтеграцію безпекових інституцій та координацію діяльності
Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформації та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури»	2025	Регламентує авторизацію інформаційних систем, захист критичної інфраструктури, цифрові стандарти безпеки	Формує перехід до цифрової моделі контролю та посилює контррозвідувальні інструменти
План реалізації Стратегії кібербезпеки України	2025	Визначає конкретні заходи, механізми реалізації та координації	Забезпечує операціоналізацію кіберконтррозвідки та практичну реалізацію стратегічних рішень

Джерело: побудовано за [18–22]

Аналіз еволюції нормативно-правового забезпечення контррозвідувальної діяльності свідчить про поступову трансформацію її концептуальних засад під впливом цифровізації безпекового середовища. Початковий етап характеризувався домінуванням класичної моделі контррозвідки, орієнтованої

ISSN 3041-1793 Online

на виявлення традиційних загроз та діяльність у фізичному просторі. Водночас із прийняттям законодавства у сфері кібербезпеки відбулося розширення функціонального поля контррозвідувальних органів у напрямі протидії кібернетичним та інформаційним загрозам. Особливої ваги набувають нормативні зміни 2025 року, які закріплюють перехід до цифрової моделі забезпечення безпеки. Запровадження механізмів авторизації інформаційних систем, посилення захисту критичної інфраструктури та деталізація практичних заходів у межах реалізації Стратегії кібербезпеки свідчать про формування інтегрованого підходу до забезпечення національної безпеки. У цьому контексті контррозвідувальна діяльність є невіддільною частиною інтегрованої цифрової системи протидії загрозам. Зазначені зміни зумовлюють трансформацію самої сутності контррозвідувального забезпечення (табл. 7).

Таблиця 7

Інституційно-правова модель та трансформація контррозвідувального забезпечення

Критерій	**Традиційна модель контррозвідувального забезпечення**	**Сучасна цифрова модель контррозвідувального забезпечення**	**Суб'єкти реалізації**
Об'єкт захисту	Держава, територіальна цілісність	Дані, інформаційні системи, цифрова інфраструктура	Служба безпеки України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України
Тип загроз	Агентурні, розвідувально-підривні	Кібернетичні, гібридні, інформаційні	Служба безпеки України, Рада національної безпеки і оборони України
Інструментарій	Оперативно-розшукова діяльність (ОРД)	Кібермоніторинг, аналіз даних, цифрова аналітика, кіберрозвідка	Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України (CERT-UA)
Суб'єктна структура	Централізована (переважно СБУ)	Мережева, міжвідомча взаємодія	Служба безпеки України, Кабінет Міністрів України, Міністерство цифрової трансформації України, інші суб'єкти забезпечення національної безпеки
Нормативно-правове регулювання	Фрагментарне, орієнтоване на класичні загрози	Комплексне, інтегроване в систему кібербезпеки	Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України

ISSN 3041-1793 Online

Критерій	Традиційна модель контррозвідувального забезпечення	Сучасна цифрова модель контррозвідувального забезпечення	Суб'єкти реалізації
Характер реагування	Реактивний	Проактивний, превентивний, аналітично орієнтований	Усі суб'єкти системи забезпечення національної безпеки України

Джерело: побудовано автором

Отже, узагальнення інституційних та нормативно-правових змін свідчить про глибоку трансформацію контррозвідувального забезпечення, що відбувається під впливом цифровізації безпекового середовища. Традиційна модель, яка базувалася на централізованому підході та використанні переважно оперативно-розшукових методів, поступово трансформується в багаторівневу систему, орієнтовану на роботу з цифровими даними, інформаційними потоками та кіберінфраструктурою. Сучасна модель контррозвідувального забезпечення характеризується переходом до мережевої взаємодії суб'єктів, інтеграцією правових, технологічних та аналітичних інструментів, а також зміщенням акценту з реактивного реагування на проактивне управління загрозами. У цих умовах важливу роль відіграє не окремий орган, а узгоджена діяльність системи суб'єктів, що забезпечують безпеку в цифровому середовищі.

Таким чином, контррозвідувальне забезпечення набуває ознак інтегрованої системи, у якій поєднуються кібербезпека, нормативно-правове регулювання та аналітичні механізми, що формує нову парадигму забезпечення національної безпеки в умовах цифровізації.

Висновки. Цифровізація безпекового середовища зумовлює трансформацію загроз у кібернетичні, інформаційні та гібридні форми, що потребує перегляду підходів до контррозвідувального забезпечення. В умовах України високий рівень кібербезпеки поєднується з нерівномірністю цифрового розвитку, що формує структурні дисбаланси та ускладнює ефективну протидію загрозам у цифровому просторі. Водночас структура системи кібербезпеки характеризується домінуванням стратегічних і превентивних компонентів за недостатньої розвиненості механізмів реагування та кризового управління, що обмежує оперативність контррозвідувальних заходів. Поглиблення цифрової зрілості держави супроводжується розширенням поля потенційних атак, які охоплюють державні інституції, економічні та соціальні процеси, а регіональна диференціація цифрової інфраструктури зумовлює просторову асиметрію загроз. Технологічно розвинені центри стають основними об'єктами кібератак, водночас периферійні та прифронтові

ISSN 3041-1793 Online

території характеризуються підвищеною вразливістю до гібридних впливів.

В умовах сучасного цифрового середовища інституційна спроможність системи безпеки визначається поєднанням розвиненої нормативно-технічної бази з наявними організаційними та кадровими обмеженнями, що стримують комплексну реалізацію контррозвідувальних функцій. Еволюція нормативно-правового регулювання демонструє поступовий перехід від класичної моделі контррозвідки до інтегрованої цифрової системи безпеки, у якій поєднуються правові, технологічні та аналітичні інструменти. Як наслідок, контррозвідувальне забезпечення трансформується в мережеву систему взаємодії суб'єктів, яка спрямована на проактивне управління загрозами, аналітичну обробку даних та комплексний захист цифрової інфраструктури.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням адаптивних моделей контррозвідувального забезпечення на основі штучного інтелекту та інтеграції аналітичних систем у процеси прийняття безпекових рішень.

Література:

1. Лега О., Прийдак Т., Яловега Л. Цифрова зрілість соціально-економічних систем на основі глобальних індексів розвитку та безпеки. *Економіка та суспільство*. 2026. № 83. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-12

2. Горб В. В. Нова воєнна контррозвідка – реформи на зміну реорганізаціям. *Теоретичні та практичні аспекти забезпечення національної безпеки*. 2023. № 2. С. 195–201. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.31

3. Грищенко С. М. Правове регулювання кібербезпеки в умовах цифрової трансформації суспільства. *Інформація і право*. 2025. № 3(54). С. 122–130. DOI: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.3(54).340519

4. NLP-based techniques for cyber threat intelligence / M. Arazzi et al. *arXiv*. 2023. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2311.08807

5. Javaheri D., Fahmideh M., Chizari H., Lalbakhsh P., Hur J. Cybersecurity threats in fintech: a systematic review. *arXiv*. 2023. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2312.01752

6. Hossain S. T., Yigitcanlar T., Nguyen K., Xu Y. Cybersecurity in local governments: A systematic review and framework of key challenges. *Urban Governance.* 2025. Vol. 5, № 1. P. 1–19. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ugj.2024.12.010

7. Ainslie S., Thompson D., Maynard S., Ahmad A. Cyber-threat intelligence for security decision-making: A review and research agenda for practice. *Computers & Security*. 2023. Vol. 132. Article 103352. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cose.2023.103352

8. Santos P., Abreu R., Reis M. J. C. S., Serôdio C., Branco F. A Systematic Review of Cyber Threat Intelligence: The Effectiveness of Technologies, Strategies, and Collaborations in Combating Modern Threats. *Sensors*. 2025. Vol. 25, № 14. Article 4272. DOI: https://doi.org/10.3390/s25144272

9. Henrico S., Putter D. Cyber What???-a Systematic Review. *Journal of Applied Security Research.* 2026. Vol. 21, № 1. P. 1–34. DOI: https://doi.org/10.1080/19361610.2025.2544184

10. Король М. Впровадження цифровізації процесів адміністративно-юрисдикційної діяльності у Державній прикордонній службі України. *Migration & Law*. 2025. Т. 5, № 2. С. 87–102. DOI: http://doi.org/10.32752/2786-5185-2025-5-3-87-102

ISSN 3041-1793 Online

11. Погорецький М. А. Цифрові технології та докази у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та європейські стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 3, № 5. С. 239–255. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.37

12. Касапоглу С. О. Забезпечення права на захист в умовах електронного кримінального процесу: перспективи цифровізації досудового розслідування в Україні. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 11. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15567863

13. Гнатюк Т. І. Оцінка впливу європейських стандартів на функціонування сектору безпеки й оборони в Україні: роль органів військової контррозвідки. *Академічні візії*. 2023. № 16. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/608 (дата звернення: 16.03.2026).

14. Чайка Є. С. Роль інформаційного простору у контррозвідувальній діяльності органів безпеки Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України: перспективи та виклики. *Академічні візії*. 2023. № 17. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/605 (дата звернення: 16.03.2026).

15. National Cyber Security Index. URL: https://ncsi.ega.ee/compare/ (дата звернення: 16.03.2026).

16. Ukraine Digital Development Country Profile May 2025. International Telecommunication Union. 2025. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Publications/2025/Final_Ukraine%20Digital%20Development%20Country%20Profile%20version%203.0.pdf (дата звернення: 16.03.2026).

17. Гудима В. В. Роль Служби безпеки України в доказуванні злочинів проти держави. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 13. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17425822

18. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 № 374-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15 (дата звернення: 16.03.2026).

19. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19 (дата звернення: 16.03.2026).

20. Стратегія кібербезпеки України: Затверджено Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text (дата звернення: 16.03.2026).

21. Про затвердження плану заходів на 2025 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.03.2025 № 204-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/204-2025-%D1%80 (дата звернення: 16.03.2026).

22. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформації та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури. Закон України від 27.03.2025 № 4336-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4336-20 (дата звернення: 16.03.2026).

References:

1. Leha, O., Pryidak, T., & Yaloveha, L. (2026). Tsyfrova zrilist sotsialno-ekonomichnykh system na osnovi hlobalnykh indeksiv rozvytku ta bezpeky [Digital maturity of socio-economic systems based on global development and security indices]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 83. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-12 [in Ukrainian].

2. Horb, V. (2023). Nova voienna kontrrozvidka – reformy na zminu reorhanizatsiiam [New military counterintelligence – reforms instead of reorganizations]. *Teoretychni ta praktychni aspekty zabezpechennia natsionalnoi bezpeky – Theoretical and Practical Aspects of National Security*, 2, 195–201. https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.31 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

3. Hryshchenko, S. (2025). Pravove rehuliuvannia kiberbezpeky v umovakh tsyfrovoi transformatsii suspilstva [Legal regulation of cybersecurity in the conditions of digital transformation of society]. *Informatsiia i pravo – Information and Law*, *3*(54), 122–130. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.3(54).340519 [in Ukrainian].

4. Arazzi, M., Arikkat, D. R., Nicolazzo, S., Nocera, A., Rehiman, K. A. R., Vinod, P., & Conti, M. (2023). NLP-Based Techniques for Cyber Threat Intelligence. *arXiv*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2311.08807 [in English].

5. Javaheri, D., Fahmideh, M., Chizari, H., Lalbakhsh, P., & Hur, J. (2023). Cybersecurity threats in FinTech: A systematic review. *arXiv*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2312.01752 [in English].

6. Hossain, S. T., Yigitcanlar, T., Nguyen, K., & Xu, Y. (2025). Cybersecurity in local governments: A systematic review and framework of key challenges. *Urban Governance*, *5*(1), 1–19. https://doi.org/10.1016/j.ugj.2024.12.010 [in English].

7. Ainslie, S., Thompson, D., Maynard, S., & Ahmad, A. (2023). Cyber-threat intelligence for security decision-making: A review and research agenda for practice. *Computers & Security*, *132*, 103352. https://doi.org/10.1016/j.cose.2023.103352 [in English].

8. Santos, P., Abreu, R., Reis, M. J. C. S., Serôdio, C., & Branco, F. (2025). A Systematic Review of Cyber Threat Intelligence: The Effectiveness of Technologies, Strategies, and Collaborations in Combating Modern Threats. *Sensors*, *25*(14), 4272. https://doi.org/10.3390/s25144272 [in English].

9. Henrico, S., & Putter, D. (2026). Cyber What???-a Systematic Review. *Journal of Applied Security Research*, *21*(1), 1–34. https://doi.org/10.1080/19361610.2025.2544184 [in English].

10. Korol, M. (2025). Vprovadzhennia tsyfrovizatsii protsesiv administratyvno-yurysdyktsiinoi diialnosti u Derzhavnii prykordonnii sluzhbi Ukrainy [Implementation of digitalization in administrative and jurisdictional activity in the State Border Guard Service of Ukraine]. *Migration & Law*, *5*(2), 87–102. https://doi.org/10.32752/2786-5185-2025-5-3-87-102 [in Ukrainian].

11. Pohoretskyi, M. A. (2025). Tsyfrovi tekhnolohii ta dokazy u rozsliduvanni zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy: protsesualni problemy ta yevropeiski standarty [Digital technologies and evidence in the investigation of crimes against national security of Ukraine: procedural issues and European standards]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, *3*(5), 239–255. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.37 [in Ukrainian].

12. Kasapohlu, S. O. (2025). Zabezpechennia prava na zakhyst v umovakh elektronnoho kryminalnoho protsesu: perspektyvy tsyfrovizatsii dosudovoho rozsliduvannia v Ukraini [Ensuring the right to defense in electronic criminal proceedings: prospects for digitalization of pre-trial investigation in Ukraine]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs – Ukrainian Political and Legal Discourse*, 11. https://doi.org/10.5281/zenodo.15567863 [in Ukrainian].

13. Hnatiuk, T. (2023). Otsinka vplyvu yevropeiskykh standartiv na funktsionuvannia sektoru bezpeky y oborony v Ukraini: rol orhaniv viiskovoi kontrrozvidky [Assessment of the impact of European standards on the functioning of the security and defense sector in Ukraine: the role of military counterintelligence bodies]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 16. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/608. [in Ukrainian].

14. Chaika, Ye. (2023). Rol informatsiinoho prostoru u kontrrozviduvalnii diialnosti orhaniv bezpeky Natsionalnoi hvardii Ukrainy ta Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: perspektyvy ta vyklyky [The role of the information space in counterintelligence activities of security bodies of the National Guard of Ukraine and the State Border Guard Service of Ukraine:

ISSN 3041-1793 Online
prospects and challenges]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, (17). Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/605 [in Ukrainian].

15. *National Cyber Security Index*. (n.d.). Retrieved from https://ncsi.ega.ee/compare/ [in English].

16. Hudyma, V. (2025). Rol Sluzhby bezpeky Ukrainy v dokazuvanni zlochyniv proty derzhavy [The role of the Security Service of Ukraine in proving crimes against the state]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs – Ukrainian Political and Legal Discourse*, 13. https://doi.org/10.5281/zenodo.17425822 [in Ukrainian].

17. *Ukraine Digital Development Country Profile May 2025*. (2025). International Telecommunication Union. Retrieved from https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Publications/2025/Final_Ukraine%20Digital%20Development%20Country%20Profile%20version%203.0.pdf [in English].

18. On Counterintelligence Activities: Law of Ukraine dated 26.12.2002 № 374-IV. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15 [in Ukrainian].

19. On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.10.2017 № 2163-VIII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19 [in Ukrainian].

20. Cybersecurity Strategy of Ukraine: Approved by Decree of the President of Ukraine dated August 26, 2021, № 447/2021. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/447/2021#Text [in Ukrainian].

21. On approval of the action plan for 2025 for the implementation of the Cybersecurity Strategy of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.07.2025 № 204-p. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/204-2025-%D1%80 [in Ukrainian].

22. On amendments to certain laws of Ukraine on information protection and cyber protection of state information resources, critical information infrastructure facilities. Law of Ukraine dated 27.03.2025 № 4336-IX. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4336-20 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.746:004.056
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-185-199

Голота Олександр Валерійович аспірант Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0000-6927-2838

СОЦІАЛЬНА ІНЖЕНЕРІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗДОБУТТЯ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті досліджено соціальну інженерію як сучасний інструмент здобуття розвідувальної інформації в системі забезпечення державної безпеки. Обґрунтовано, що в умовах цифровізації суспільства та розвитку інформаційних технологій традиційні методи розвідки доповнюються новими формами впливу, серед яких особливе місце займає соціальна інженерія. Визначено сутність цього явища як комплексу психологічних і комунікативних методів впливу на людину з метою отримання конфіденційної інформації або доступу до обмежених ресурсів.

На практиці під час повномасштабного воєнного конфлікту в Україні соціальна інженерія використовується як суб'єктами сектору безпеки та оборони України для контррозвідувальних операцій та інформаційно-психологічного впливу на противника. Водночас спеціальні служби рф застосовують аналогічні методики для збору розвідувальної інформації. Зафіксовані численні випадки вербування громадян через соціальні мережі з метою отримання службових даних, а також використання цих методів проти цивільного населення для отримання інформації про пересування та дислокацію військ.

Проаналізовано основні методи соціальної інженерії, зокрема фішинг, претекстинг, маніпуляції довірою, використання авторитету та соціальних норм. Встановлено, що ефективність таких методів обумовлена людським фактором, який залишається найуразливішою ланкою у системі безпеки. Доведено, що соціальна інженерія активно використовується як державними, так і недержавними суб'єктами для досягнення розвідувальних цілей.

Особливу увагу приділено ролі соціальної інженерії у сучасних гібридних конфліктах [12], де вона виступає як складова інформаційно-психологічних операцій. Визначено, що її застосування дозволяє отримувати важливу інформацію без прямого технічного втручання, що значно ускладнює виявлення та протидію.

Зроблено висновок, що ефективна протидія соціальній інженерії потребує комплексного підходу, який включає підвищення рівня обізнаності

ISSN 3041-1793 Online
персоналу, розвиток культури інформаційної безпеки та вдосконалення організаційно-правових механізмів захисту інформації.

Ключові слова: державна безпека, соціальна інженерія, розвідувальна інформація, інформаційна безпека, гібридна війна.

Holota Oleksandr Valeriyovych postgraduate student, National Academy of the Security Service of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0000-6927-2838

SOCIAL ENGINEERING AS A TOOL FOR OBTAINING INTELLIGENCE INFORMATION IN THE SYSTEM OF STATE SECURITY

Abstract. The article examines social engineering as a modern tool for obtaining intelligence information in the system of state security. It is substantiated that in the context of digitalization and the development of information technologies, traditional intelligence methods are being supplemented by new forms of influence, among which social engineering occupies a special place. The essence of this phenomenon is defined as a set of psychological and communicative methods aimed at influencing individuals in order to obtain confidential information or unauthorized access.

The main methods of social engineering are analyzed, including phishing, pretexting, manipulation of trust, and exploitation of authority and social norms. It is established that the effectiveness of such methods is determined by the human factor, which remains the most vulnerable element in security systems. It is proven that social engineering is actively used by both state and non-state actors to achieve intelligence objectives.

Special attention is paid to the role of social engineering in modern hybrid conflicts, where it acts as a component of information and psychological operations. Its use allows obtaining valuable information without direct technical intrusion, which significantly complicates detection and counteraction.

It is concluded that effective countermeasures require a comprehensive approach, including raising awareness, developing a culture of information security, and improving organizational and legal protection mechanisms.

Keywords: state security, social engineering, intelligence information, information security, hybrid warfare.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій суттєво трансформуються підходи до забезпечення державної безпеки. Традиційні методи захисту інформації, що ґрунтуються переважно на технічних засобах, дедалі частіше виявляються недостатніми перед новими типами загроз, пов’язаними

ISSN 3041-1793 Online

з активним використанням людського фактору. У цьому контексті особливого значення набуває соціальна інженерія як інструмент несанкціонованого отримання конфіденційної інформації [1; 4].

Актуальність дослідження обумовлена тим, що сучасні розвідувальні та контррозвідувальні практики все частіше включають методи психологічного впливу на особу з метою отримання доступу до закритої інформації або ресурсів. Соціальна інженерія дозволяє обійти технічні бар'єри захисту, використовуючи довіру, необізнаність або психологічні особливості людини. Це створює принципово нові виклики для системи державної безпеки, оскільки навіть найсучасніші інформаційні системи залишаються вразливими через людський фактор.

Особливої гостроти дана проблема набуває в умовах гібридної війни, де інформаційно-психологічні операції відіграють ключову роль. Соціальна інженерія в цьому випадку виступає як ефективний інструмент збору розвідувальної інформації, який може застосовуватися як на індивідуальному рівні, так і в межах масштабних інформаційних кампаній. Її використання дозволяє отримувати стратегічно важливі відомості без прямого втручання у технічні системи, що значно ускладнює виявлення таких дій та реагування на них.

Крім того, недостатній рівень підготовки персоналу, відсутність належної культури інформаційної безпеки та недосконалість організаційно-правових механізмів захисту інформації створюють додаткові передумови для успішного застосування соціальної інженерії. У результаті цього зростає ризик витоку інформації, що може мати негативні наслідки для обороноздатності держави, функціонування її інституцій та загальної стабільності.

Таким чином, проблема дослідження соціальної інженерії як інструменту здобуття розвідувальної інформації набуває особливої актуальності та потребує комплексного наукового аналізу в контексті забезпечення державної безпеки. Її розв'язання має важливе значення як для розвитку теоретичних підходів у сфері воєнних наук, так і для вдосконалення практичних механізмів протидії сучасним загрозам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної інженерії та її застосування у сфері забезпечення державної безпеки активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. У зарубіжних дослідженнях, таких як праці Кевіна Мітніка, підкреслюється, що соціальна інженерія є одним із найефективніших інструментів отримання конфіденційної інформації без прямого технічного втручання [14]. Мітнік детально описує психологічні механізми впливу на людину та основні методи соціальної інженерії, включаючи фішинг, претекстинг і маніпуляцію довірою[1; 6; 7; 14]. Його висновки показують, що людський фактор залишається основним

ISSN 3041-1793 Online
вразливим елементом будь-якої системи безпеки, що підтверджує актуальність дослідження цієї теми для сучасної держави [2; 19].

У вітчизняних дослідженнях, зокрема у роботах Г. Почепцова та В. Цуркана, розглядаються інформаційно-психологічні операції як складова державної безпеки [18]. Автори акцентують увагу на використанні психологічного впливу в умовах конфліктів, зокрема під час повномасштабних війн, де соціальна інженерія служить для збору розвідувальної інформації, формування суспільних наративів та зниження довіри до державних інституцій. Особливої уваги заслуговує вивчення поєднання соціальної інженерії з цифровими технологіями, що дозволяє охоплювати великі аудиторії через соціальні мережі та месенджери.

Дослідження О. Литвиненка підкреслює важливість інтеграції організаційних, технічних і освітніх заходів для протидії соціальній інженерії [18]. Автор звертає увагу на недостатню підготовку персоналу та відсутність комплексних процедур перевірки інформації, що створює додаткові ризики витоку даних. Ці положення є критично важливими для держави в умовах повномасштабної війни, коли швидкість і якість прийняття рішень значно залежать від достовірності розвідувальної інформації.

Додатково, у зарубіжній літературі, зокрема у працях К. Хаднагі, досліджується соціальна інженерія як інструмент кібератак та комбінованих інформаційних операцій [5; 7]. Автор доводить, що соціальна інженерія інтегрується з кіберрозвідкою, що дозволяє значно підвищити ефективність операцій і отримати стратегічну інформацію без безпосереднього фізичного або технічного втручання. Ці висновки є особливо актуальними у контексті повномасштабних воєн, де інформаційний простір стає ключовим театром протиборства.

Мета статті – дослідження сутності соціальної інженерії та визначення її ролі як інструменту здобуття розвідувальної інформації в системі забезпечення державної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Соціальна інженерія, як інструмент здобуття розвідувальної інформації, функціонує на глибокому розумінні та експлуатації психологічних особливостей людини. Вона не є випадковим набором прийомів, а системним підходом, що базується на науково доведених принципах впливу та когнітивних упередженнях [3]. Успіх соціального інженера полягає у здатності створити ілюзію довіри та легітимності, обійти раціональне мислення жертви та спонукати її до бажаних дій [3; 5].

Центральне місце в психологічній архітектурі впливу займають шість універсальних принципів [3; 5] :

1. Принцип авторитету: Люди схильні підкорятися вказівкам осіб, яких вони сприймають як авторитетних або експертів. У контексті розвідки, соціальний інженер може імітувати представника вищого керівництва,

ISSN 3041-1793 Online

співробітника правоохоронних органів, технічного спеціаліста або навіть міжнародного експерта. Наприклад, дзвінок від "керівника відділу кібербезпеки" з вимогою надати доступ до системи для "термінової перевірки" може бути ефективним, оскільки експлуатує вроджену повагу до ієрархії та експертизи.

Цей принцип особливо потужний у бюрократичних та ієрархічних державних структурах.

2. Принцип взаємності: Цей принцип ґрунтується на відчутті зобов'язання віддячити за отриману послугу або подарунок. Соціальний інженер може спочатку надати невелику "допомогу" або "інформацію", щоб потім попросити про більшу послугу, яка і є метою атаки. Наприклад, надання нібито корисної інформації або невеликого подарунка може створити у жертви відчуття боргу, яке потім буде використано для виманювання конфіденційних даних.

3. Принцип соціального доказу: Люди часто визначають, що є правильним, дивлячись на те, що роблять інші, особливо в ситуаціях невизначеності. Якщо соціальний інженер може показати, що "всі так роблять" або що "це стандартна процедура", жертва з більшою ймовірністю погодиться на його вимоги. Це може бути реалізовано через фальшиві відгуки, імітацію колективних дій або посилання на нібито поширену практику.

4. Принцип прихильності (симпатії): Люди більш схильні погоджуватися на прохання тих, хто їм подобається. Соціальні інженери прагнуть викликати симпатію через схожість інтересів, компліменти, спільні знайомства або просто приємну манеру спілкування. Створення позитивного емоційного зв'язку значно знижує пильність жертви та підвищує її готовність до співпраці.

5. Принцип дефіциту та терміновості: Створення ілюзії обмеженості ресурсу або часу є потужним мотиватором. Заяви про "останній шанс", "обмежену пропозицію" або "термінову необхідність" змушують жертву діяти імпульсивно, не даючи часу на критичний аналіз ситуації. У розвідувальній діяльності це може бути використано для вимагання інформації під приводом "критичної ситуації" або "негайного реагування".

6.Принцип послідовності: Після того, як людина зробила невелике публічне зобов'язання або прийняла певне рішення, вона прагне бути послідовною у своїх подальших діях, навіть якщо це суперечить її інтересам. Соціальний інженер може почати з невеликих, незначних прохань, поступово збільшуючи їхній масштаб, доки жертва не виконає основну мету атаки, намагаючись зберегти образ послідовної особистості.

Окрім цих принципів, соціальні інженери активно експлуатують когнітивні упередження – систематичні помилки в мисленні, які призводять до ірраціональних суджень та рішень . До них належать:

ISSN 3041-1793 Online

•Ефект ореолу: Схильність переносити позитивне враження від однієї риси людини або об'єкта на всі інші її характеристики. Якщо соціальний інженер справляє враження компетентної, приємної або авторитетної особи, жертва може автоматично приписати йому інші позитивні якості, такі як чесність та надійність.

•Упередження підтвердження: Тенденція шукати, інтерпретувати та запам'ятовувати інформацію таким чином, щоб вона підтверджувала вже існуючі переконання або гіпотези. Соціальний інженер може використовувати це, надаючи інформацію, яка відповідає очікуванням жертви, тим самим зміцнюючи її довіру та знижуючи критичність.

•Ефект якоря: Схильність надмірно покладатися на першу отриману інформацію ("якір") при прийнятті рішень. Соціальний інженер може встановити "якір" у вигляді певної цифри, факту або пропозиції, яка потім впливатиме на подальші судження жертви.

Розуміння цих психологічних механізмів є ключовим для розробки ефективних стратегій протидії [18], оскільки вони висвітлюють вразливості, які експлуатуються в процесі соціальної інженерії .

Технологічна конвергенція: Соціальна інженерія, OSINT та кібершпигунство

У сучасному світі ефективність соціальної інженерії значно посилюється завдяки конвергенції з технологічними інструментами, зокрема з розвідкою відкритих джерел (OSINT) та методами кібершпигунства. OSINT є фундаментом для підготовки успішних соціально-інженерних атак, дозволяючи зловмисникам зібрати вичерпну інформацію про ціль [9], її оточення, інтереси, звички та потенційні вразливості .

Процес OSINT, що часто інтегрується в цикл OODA (Observe-Orient-Decide-Act – Спостереження-Орієнтація-Рішення-Дія), дозволяє соціальному інженеру:

•Спостереження (Observe): Збір даних з публічних джерел, таких як соціальні мережі (LinkedIn, Facebook, X/Twitter), корпоративні веб-сайти, новинні портали, академічні публікації, державні реєстри. Це дозволяє ідентифікувати потенційних жертв, їхні зв'язки, професійні обов'язки, інтереси та навіть особисті вподобання.

•Орієнтація (Orient): Аналіз зібраної інформації для побудови детального профілю цілі. На цьому етапі визначаються психологічні вразливості, можливі точки входу для атаки, розробляються потенційні сценарії (pretexts) та легенди, які будуть найбільш переконливими для конкретної особи.

•Рішення (Decide): Вибір оптимального методу соціальної інженерії та розробка детального плану атаки, враховуючи всі зібрані дані та психологічні особливості цілі.

ISSN 3041-1793 Online

•Дія (Act): Безпосереднє виконання атаки, що може включати фішинг, претекстинг, бейтінг або інші методи, адаптовані під конкретний сценарій [6].

Інтеграція OSINT дозволяє створювати високоперсоналізовані та правдоподібні атаки, які значно складніше розпізнати. Наприклад, знання про поточні проекти співробітника державної установи, його колег або навіть особисті події (наприклад, відпустка) дозволяє створити фішинговий лист, який буде виглядати абсолютно легітимним [9; 11].

Кібершпигунство є основним полем застосування соціальної інженерії в цифровому просторі. Зловмисники використовують психологічні маніпуляції для доставки шкідливого програмного забезпечення (malware), викрадення облікових даних або отримання доступу до захищених систем. Це дозволяє їм проникати в мережі державних установ, військових об'єктів та критичної інфраструктури, обходячи при цьому складні технічні засоби захисту. Приклади включають:

•Таргетовані фішингові атаки (Spear-Phishing): На відміну від масового фішингу, spear-phishing спрямований на конкретних осіб або невеликі групи. Листи створюються з урахуванням індивідуальних особливостей цілі, використовуючи зібрану OSINT-інформацію для підвищення правдоподібності. Метою є змусити жертву відкрити шкідливий вкладений файл (наприклад, документ з макросами) або перейти за посиланням на фішинговий сайт [1; 8; 11], що імітує внутрішній портал або сервіс .

•Використання соціальних мереж для збору інформації та встановлення контакту [15]: Створення фейкових профілів у професійних (LinkedIn) та особистих (Facebook, Instagram) соціальних мережах є поширеною тактикою. Під виглядом рекрутерів, журналістів, дослідників або навіть потенційних партнерів, зловмисники встановлюють контакт з цільовими особами, виманюючи конфіденційну інформацію, будуючи довіру для подальших атак або збираючи дані для створення більш ефективних фішингових кампаній .

•Атаки на ланцюг поставок (Supply Chain Attacks): Соціальна інженерія може бути використана для компрометації програмного забезпечення або обладнання на етапі виробництва або постачання. Це дозволяє зловмисникам отримати доступ до систем кінцевого користувача, включаючи державні структури, ще до того, як вони будуть розгорнуті. Наприклад, через маніпуляції з постачальниками або підрядниками, які мають доступ до внутрішніх систем.

Таким чином, соціальна інженерія в сучасному контексті є нерозривно пов'язаною з технологіями, що дозволяє їй бути надзвичайно адаптивною та ефективною в умовах постійного розвитку кіберзагроз.

Специфіка соціальної інженерії в системі державної безпеки: HUMINT та гібридні конфлікти

ISSN 3041-1793 Online

У системі забезпечення державної безпеки соціальна інженерія набуває особливого значення, оскільки вона дозволяє отримати доступ до інформації та впливати на процеси, які є критично важливими для національної безпеки. Тут вона проявляється як у традиційних формах агентурної розвідки (HUMINT), так і в сучасних гібридних конфліктах, де поєднуються військові, політичні, економічні та інформаційні методи .

Соціальна інженерія в агентурній розвідці (HUMINT)

HUMINT (Human Intelligence), або агентурна розвідка, історично є однією з найдавніших форм збору інформації, і її ефективність значною мірою залежить від майстерності соціальної інженерії. Вербування агентів, отримання інформації від інсайдерів, проникнення в закриті структури – всі ці процеси базуються на глибокому розумінні психології людини та вмінні маніпулювати її мотивами. Розвідувальні служби активно використовують так звані вразливості MICE (Money, Ideology, Coercion, Ego – Гроші, Ідеологія, Примус, Его) для ідентифікації та експлуатації потенційних джерел інформації [10].

•Гроші (Money): Фінансові труднощі, жадібність або бажання швидкого збагачення можуть бути використані для вербування осіб, які мають доступ до цінної інформації.

•Ідеологія (Ideology): Ідейні переконання, невдоволення існуючим режимом або бажання змінити ситуацію можуть стати мотивацією для співпраці з розвідкою.

•Примус (Coercion): Шантаж, погрози або компромат можуть бути використані для примусу особи до співпраці. Це найбільш ризикований, але іноді ефективний метод.

•Его (Ego): Прагнення до визнання, влади, відчуття власної значущості або образи можуть бути експлуатовані для маніпуляції. Соціальний інженер може лестити, пропонувати підвищення статусу або обіцяти вирішення особистих проблем.

Соціальні інженери створюють ситуації, де ці вразливості можуть бути використані для отримання доступу до потрібної інформації або для впливу на прийняття рішень на державному рівні.

Соціальна інженерія в умовах гібридної війни

Гібридна війна – це сучасна форма конфлікту, що поєднує конвенційні та неконвенційні методи, включаючи кібератаки, дезінформацію, економічний тиск та психологічні операції. У цьому контексті соціальна інженерія стає ключовим інструментом для досягнення стратегічних цілей, особливо в інформаційному просторі. На прикладі російсько-української війни можна виділити такі аспекти [12; 16]:

•Дезінформація та поляризація суспільства: Соціальні інженери активно використовують соціальні мережі та месенджери (Telegram, Facebook) для

ISSN 3041-1793 Online

поширення фейкових новин, маніпулятивних наративів та пропаганди. Метою є створення паніки, підрив довіри до державних інститутів, розкол суспільства та деморалізація населення. Часто використовуються емоційні тригери, такі як страх, гнів, патріотизм, що дозволяє обійти раціональне сприйняття інформації.

•Таргетовані атаки на військових та державних службовців: Створення фейкових акаунтів "волонтерів", "журналістів" або "колег" є поширеною тактикою. Ці акаунти використовуються для збору інформації про дислокацію військ, плани операцій, внутрішні розпорядження або для отримання доступу до службових комп'ютерів. Наприклад, відомі випадки, коли російські APT-групи (Advanced Persistent Threat), такі як Gamaredon (Armageddon) [13], активно використовували соціальну інженерію для атак на українські державні установи, розсилаючи фішингові листи з шкідливим програмним забезпеченням .

•Використання Deepfake-технологій [16]: Застосування штучного інтелекту для створення підроблених відео- або аудіо звернень посадових осіб (наприклад, фейкове відео звернення президента про капітуляцію) є потужним інструментом соціальної інженерії.

Метою є дезорієнтація населення, поширення паніки та підрив довіри до офіційних джерел інформації, що може мати серйозні наслідки для державної безпеки.

Кейси застосування APT-груп

Державні спонсоровані хакерські групи (APT-групи) активно використовують соціальну інженерію як початковий вектор атаки для кібершпигунства та саботажу. Їхні операції часто відрізняються високим рівнем підготовки та персоналізації:

•Mustang Panda (Китай) [13]: Ця група відома використанням актуальних політичних тем у фішингових листах для шпигунства, орієнтуючись на урядові організації та дипломатичні місії .

•Fancy Bear (APT28) та Cozy Bear (APT29) (ворог рф) [13; 16]: Ці групи противника відомі своїми складними фішинговими кампаніями проти урядових організацій, дипломатичних місій та критичної інфраструктури. Їхні атаки часто починаються з ретельно підготовлених соціально-інженерних прийомів, що дозволяють отримати початковий доступ до мереж .

•Інструменти типу Evilginx [17]: Такі інструменти дозволяють зловмисникам обходити двофакторну автентифікацію шляхом створення проксі-серверів, які перехоплюють облікові дані та сесійні файли. Це досягається за рахунок соціальної інженерії, яка заманює жертв на підроблені сторінки, що виглядають ідентично оригінальним .

Ці приклади демонструють, що соціальна інженерія є не просто тактикою, а стратегічним інструментом, який постійно адаптується до нових

ISSN 3041-1793 Online
технологій та геополітичних реалій, становлячи серйозну загрозу для державної безпеки.

Аналітика вразливостей: Людський фактор як об'єкт розвідки

Незважаючи на постійний розвиток технологій кіберзахисту, людський фактор залишається найслабшою ланкою в системі забезпечення державної безпеки [19].

Соціальні інженери цілеспрямовано експлуатують цю вразливість, перетворюючи співробітників державних установ, військовослужбовців та інших осіб, що мають доступ до службової інформації, на об'єкти розвідки [2; 19].

Аналіз цих вразливостей дозволяє розробити ефективніші стратегії протидії [18].

Класифікація вразливостей людського фактора може бути представлена наступним чином:

•Психологічні вразливості: Це внутрішні якості та стани людини, які можуть бути використані для маніпуляції. До них належать:

•Довіра: Природна схильність людей довіряти іншим, особливо тим, хто представляється авторитетною особою або викликає симпатію. Соціальні інженери майстерно використовують це, створюючи переконливі легенди та імітуючи довірені джерела.

•Страх та паніка: В умовах стресу або загрози люди схильні приймати ірраціональні рішення. Загрози, шантаж або створення штучної терміновості можуть змусити жертву діяти необдумано.

•Цікавість: Бажання дізнатися щось нове або незвичайне може бути використане для поширення шкідливого програмного забезпечення (наприклад, через "цікаві" файли або посилання).

•Бажання допомогти: Схильність людей допомагати іншим, особливо тим, хто здається безпорадним або потребує допомоги. Це часто використовується в претекстингових атаках, коли зловмисник просить про "невелику послугу".

•Жадібність: Обіцянки фінансової вигоди, легкого заробітку або інших матеріальних благ можуть спонукати людей до ризикованих дій.

•Его та марнославство: Прагнення до визнання, похвали або відчуття власної значущості. Лестощі та маніпуляції з самооцінкою можуть знизити критичність жертви.

•Соціальні вразливості: Це особливості соціальної взаємодії та поведінки в колективі, які можуть бути експлуатовані. До них належать:

•Недотримання протоколів безпеки: Ігнорування встановлених правил та процедур безпеки через лінь, недбалість або незнання. Це може включати використання слабких паролів, обмін обліковими даними або відсутність двофакторної автентифікації.

ISSN 3041-1793 Online

•Надмірна відкритість у соціальних мережах: Публікація особистої інформації, фотографій, планів подорожей або професійних деталей, які можуть бути використані для OSINT та створення персоналізованих атак.

•Відсутність критичного мислення: Нездатність або небажання аналізувати отриману інформацію, перевіряти її джерела та ставити під сумнів несподівані запити.

•Схильність до рутини: Повторювані дії та звички можуть бути передбачені та використані зловмисниками для планування атаки.

•Технічні вразливості, пов'язані з людським фактором: Це технічні аспекти, які виникають через дії або бездіяльність людини. До них належать:

•Використання незахищених пристроїв: Підключення особистих, незахищених пристроїв до корпоративної мережі.

•Несвоєчасне оновлення програмного забезпечення: Ігнорування оновлень безпеки, що залишає системи вразливими до відомих експлойтів.

•Відсутність резервного копіювання: Нехтування створенням резервних копій важливої інформації, що робить її вразливою до програм-вимагачів, доставлених через соціальну інженерію.

Розуміння цих вразливостей є першим кроком до побудови ефективної системи захисту [19]. Це вимагає не лише технічних рішень, але й постійної роботи з персоналом, спрямованої на підвищення їхньої обізнаності, формування культури безпеки [18] та розвиток критичного мислення . Лише комплексний підхід, що враховує як технологічні, так і психологічні аспекти, може забезпечити надійний захист від загроз соціальної інженерії в системі державної безпеки.

Як демонструє практичний досвід під час повномасштабного воєнного конфлікту в Україні, методи соціальної інженерії активно застосовуються суб’єктами сектору безпеки та оборони України для контррозвідувальних та інформаційно-психологічних операцій проти противника. Водночас, аналіз відкритих даних свідчить, що спеціальні служби рф також використовують ці технології з метою здобуття розвідувальної інформації та впливу на прийняття рішень на стратегічному і тактичному рівнях.

Навіть із відкритих джерел можна простежити численні випадки вербування громадян України та рф через соціальні мережі, коли спеціалісти соціальної інженерії видають себе за представників державних або оборонних структур з метою подальшого здобуття службової інформації. Важливо зазначити, що методи соціальної інженерії застосовуються не лише щодо військовослужбовців, а й проти цивільного населення.

У таких випадках спецслужби прагнуть примусити осіб до певних дій, спрямованих на отримання даних про переміщення та місцезнаходження військ, а також іншої інформації, що має стратегічну цінність для спеціальних служб.

ISSN 3041-1793 Online

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що соціальна інженерія є одним з найбільш ефективних та небезпечних інструментів [1; 8; 11] здобуття розвідувальної інформації в системі забезпечення державної безпеки. Її руйнівна сила полягає у здатності експлуатувати фундаментальні аспекти людської психології, обходячи при цьому найскладніші технічні засоби захисту. У сучасному світі, де інформація є ключовим ресурсом, а гібридні конфлікти стають нормою, розуміння механізмів соціальної інженерії та розробка комплексних стратегій протидії стають критично важливими для захисту національних інтересів.

Людський фактор виступає як основний вектор атак, оскільки соціальні інженери майстерно використовують психологічні принципи впливу (авторитет, взаємність, соціальний доказ, прихильність, дефіцит, послідовність) та когнітивні упередження (ефект ореолу, упередження підтвердження, ефект якоря) для маніпуляції. Ці механізми дозволяють зловмисникам створювати переконливі легенди (pretexts) та спонукати жертв до розкриття конфіденційної інформації або виконання дій, що компрометують безпеку.

Технологічна конвергенція значно посилює загрозу соціальної інженерії. Інтеграція з розвідкою відкритих джерел (OSINT) дозволяє зловмисникам збирати вичерпну інформацію про цілі, створюючи високоперсоналізовані та правдоподібні атаки, такі як таргетований фішинг (spear-phishing).

У контексті кібершпигунства та гібридних війн, соціальна інженерія поєднується з використанням шкідливого програмного забезпечення, діпфейків та дезінформаційних кампаній, що спрямовані на підрив довіри, поляризацію суспільства та дезорієнтацію державних структур.

Ефективна протидія соціальній інженерії вимагає не лише впровадження технічних рішень, таких як багаторівнева автентифікація (MFA), системи фільтрації електронної пошти та принцип "нульової довіри" (Zero Trust). Найважливішим елементом захисту є постійне навчання та підвищення обізнаності персоналу.

Формування культури безпеки, розвиток критичного мислення, психологічної стійкості та здатності розпізнавати маніпулятивні техніки є ключовими для мінімізації ризиків, пов'язаних з людським фактором.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі включають поглиблений аналіз впливу нових технологій, таких як генеративний штучний інтелект, на еволюцію соціально-інженерних атак, розробку адаптивних навчальних програм для підвищення кібергігієни та психологічної стійкості, а також вдосконалення методів прогнозування та запобігання подібним загрозам у системі державної безпеки. Лише комплексний підхід, що поєднує технології, освіту та організаційні заходи, дозволить забезпечити належний рівень національної безпеки в умовах постійно зростаючих загроз.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Proofpoint. What is social engineering? Definition, types & more [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.proofpoint.com/us/threat-reference/social-engineering.

2. Kingsley J. The Human Factor in Cyber Espionage: How Social Engineering Threatens Banking Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/profile/John-Kingsley/publication/389631929_The_Human_Factor_in_Cyber_Espionage_How_Social_Engineering_Threatens_Banking_Security/links/67ca4a757c5b5569dcb805fd/The-Human-Factor-in-Cyber-Espionage-How-Social-Engineering-Threatens-Banking-Security.pdf.

3. gagreatprogrammer. The Psychology of Social Engineering: A Deep Dive into Modern Manipulation Tactics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://medium.com/@gagreatprogrammer/the-psychology-of-social-engineering-a-deep-dive-into-modern-manipulation-tactics-f1c654e39f9e.

4. Хакінг у практичному застосуванні та соціальна інженерія [Електронний ресурс] [in Ukrainian]. – Режим доступу: https://hackyourmom.com/kibervijna/shho-take-soczialna-inzheneriya-chastyna-1/.

5. AIP Publishing. Hacking the mind: The psychology of social engineering manipulation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pubs.aip.org/aip/acp/article-abstract/3297/1/050006/3369701.

6. Топ-5 методів соціальної інженерії та як захиститися від них [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nwu.ua/blog/statti/top-5-metodiv-sotsialnoyi-inzheneriyi-ta-yak-zahistitisya-vid-nih/.

7. OffSec. Social Engineering: The Art of Human Hacking [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.offsec.com/blog/social-engineering/.

8. Fortinet. What are Social Engineering Attacks? Prevention Tips [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.fortinet.com/resources/cyberglossary/social-engineering.

9. SciTePress. Undermining: social engineering using open source intelligence gathering [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scitepress.net/PublishedPapers/2012/41688/41688.pdf.

10. Taylor & Francis Online. Effective Counter-Terrorism: Sound Foreign Policy, Intelligence Gathering, Policing, Social Engineering and Necessary Use of Force [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://api.taylorfrancis.com/content/chapters/edit/download?identifierName=doi&identifierValue=10.4324/9781315605821-15&type=chapterpdf.

11. Palo Alto Networks. 2025 Unit 42 Global Incident Response Report: Social Engineering [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unit42.paloaltonetworks.com/2025-unit-42-global-incident-response-report-social-engineering-edition/.

12. DeepStrike. State Sponsored Hacking & APT Attacks Explained (2025) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cyberpeaceinstitute.org/news/cyber-dimensions-of-a-hybrid-warfare/

13.State Sponsored Hacking & APT Attacks Explained (2025). DeepStrike. URL: https://deepstrike.io/blog/state-sponsored-hacking-apt-threats-2025.

14. Mitnick Security. The History of Social Engineering [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.mitnicksecurity.com/the-history-of-social-engineering.

15. Gatefy. 10 real and famous cases of social engineering attacks [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gatefy.com/blog/real-and-famous-cases-social-engineering-attacks/.

16. Brandefense. How Nation-State Cyber Threats Are Evolving In 2025 - Part I [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://brandefense.io/blog/how-nation-state-cyber-threats-are-evolving-in-2025-part-i/.

ISSN 3041-1793 Online

17. Інструмент evilginx, як основний інструмент кіберрозвідки та соціальної інженерії для збору інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу:: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/12350/3/hybrid-threats-23-11-2023.pdf.

18. Методи протидії соціальній інженерії для пересічного користувача інтернету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://jqbthe.donnu.edu.ua/article/view/18098.

19. U.S. Department of State. Understanding the Dangers of Social Engineering [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.state.gov/understanding-the-dangers-of-social-engineering.

References:

1. Proofpoint. (n.d.). *What is social engineering? Definition, types & more*. Retrieved from: https://www.proofpoint.com/us/threat-reference/social-engineering [in USA]

2. Kingsley, J. (n.d.). *The human factor in cyber espionage: How social engineering threatens banking security*. ResearchGate. Retrieved from: https://www.researchgate.net/profile/John-Kingsley/publication/389631929_The_Human_Factor_in_Cyber_Espionage_How_Social_Engineering_Threatens_Banking_Security/links/67ca4a757c5b5569dcb805fd/The-Human-Factor-in-Cyber-Espionage-How-Social-Engineering-Threatens-Banking-Security.pdf [in USA]

3. gagreatprogrammer. (n.d.). *The psychology of social engineering: A deep dive into modern manipulation tactics*. Retrieved from: https://medium.com/@gagreatprogrammer/the-psychology-of-social-engineering-a-deep-dive-into-modern-manipulation-tactics-f1c654e39f9e [in USA]

4. HackYourMom. (n.d.). *Khakinh u praktychnomu zastosuvanni ta sotsialna inzheneriia [Hacking in practical application and social engineering]*. Retrieved from: https://hackyourmom.com/kibervijna/shho-take-soczialna-inzheneriya-chastyna-1/ [in Ukraine]

5. AIP Publishing. (n.d.). *Hacking the mind: The psychology of social engineering manipulation*. Retrieved from: https://pubs.aip.org/aip/acp/article-abstract/3297/1/050006/3369701 [in USA]

6. NWU. (n.d.). *Top-5 metodiv sotsialnoi inzhenerii ta yak zakhystytysia vid nykh [Top 5 social engineering methods and how to protect yourself from them]*. Retrieved from: https://nwu.ua/blog/statti/top-5-metodiv-sotsialnoyi-inzheneriyi-ta-yak-zahistitisya-vid-nih/ [in Ukraine]

7. OffSec. (n.d.). *Social engineering: The art of human hacking*. Retrieved from: https://www.offsec.com/blog/social-engineering/ [in USA]

8. Fortinet. (n.d.). *What are social engineering attacks? Prevention tips*. Retrieved from: https://www.fortinet.com/resources/cyberglossary/social-engineering [in USA]

9. SciTePress. (2012). *Undermining: Social engineering using open source intelligence gathering*. Retrieved from: http://www.scitepress.net/PublishedPapers/2012/41688/41688.pdf [in Portugal]

10. Taylor & Francis. (n.d.). *Effective counter-terrorism: Sound foreign policy, intelligence gathering, policing, social engineering and necessary use of force*. Retrieved from: https://api.taylorfrancis.com/content/chapters/edit/download?identifierName=doi&identifierValue=10.4324/9781315605821-15&type=chapterpdf [in UK]

11. Palo Alto Networks. (2025). *Unit 42 global incident response report: Social engineering edition*. Retrieved from: https://unit42.paloaltonetworks.com/2025-unit-42-global-incident-response-report-social-engineering-edition/ [in USA]

12. CyberPeace Institute. (n.d.). *Cyber dimensions of hybrid warfare*. Retrieved from: https://cyberpeaceinstitute.org/news/cyber-dimensions-of-a-hybrid-warfare/ [in Switzerland]

ISSN 3041-1793 Online

13. DeepStrike. (2025). *State-sponsored hacking & APT attacks explained*. Retrieved from: https://deepstrike.io/blog/state-sponsored-hacking-apt-threats-2025 [in USA]

14. Mitnick Security. (n.d.). *The history of social engineering*. Retrieved from: https://www.mitnicksecurity.com/the-history-of-social-engineering [in USA]

15. Gatefy. (n.d.). *10 real and famous cases of social engineering attacks*. Retrieved from: https://gatefy.com/blog/real-and-famous-cases-social-engineering-attacks/ [in Portugal]

16. Brandefense. (2025). *How nation-state cyber threats are evolving in 2025 (Part I)*. Retrieved from: https://brandefense.io/blog/how-nation-state-cyber-threats-are-evolving-in-2025-part-i/ [in Turkey]

17. Lviv State University of Life Safety. (2023). *Instrument evilginx yak osnovnyi instrument kiberrozvidky ta sotsialnoi inzhenerii dlia zboru informatsii [The evilginx tool as a key instrument of cyber intelligence and social engineering for information gathering]*. Retrieved from: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/12350/3/hybrid-threats-23-11-2023.pdf [in Ukraine]

18. Vasyl Stus Donetsk National University. (n.d.). *Metody protydii sotsialnii inzhenerii dlia peresichnoho korystuvacha internetu [Methods of countering social engineering for the average internet user]*. Retrieved from: https://jqbthe.donnu.edu.ua/article/view/18098 [in Ukraine]

19. U.S. Department of State. (n.d.). *Understanding the dangers of social engineering*. Retrieved from: https://www.state.gov/understanding-the-dangers-of-social-engineering [in USA]

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 614.876:351.86(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-200-217

Гончаренко Олександр Юрійович доктор філософії з біології, доцент кафедри бойового та логістичного забезпечення факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4950-4387

Кізян Руслан Володимирович кандидат наук з державного управління, начальник факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0005-8980-4391

Олещенко Олександр Анатолійович кандидат військових наук, професор кафедри стратегії національної безпеки та оборони інституту державного військового управління, Національний університет оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0005-5708-9020

Охріменко Олександр Вікторович начальник навчального центру підготовки підрозділів Національної гвардії України, Навчальний центр підготовки підрозділів Національної гвардії України (військова частина 3072), с. Старий Лисець, Івано-Франківська обл., https://orcid.org/0009-0000-9978-878X

ІНЦИДЕНТИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИЯВЛЕННЯМ РАДІОАКТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ ПОЗА РЕГУЛЮЮЧИМ КОНТРОЛЕМ В УКРАЇНІ У 2015–2019 РОКАХ: СТРУКТУРНИЙ, ДОЗИМЕТРИЧНИЙ І ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті здійснено систематизований аналіз інцидентів, пов'язаних із виявленням радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем в Україні у 2015–2019 роках. Джерельну базу дослідження становили відкриті офіційні повідомлення Державної інспекції ядерного регулювання України та щорічні доповіді про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні. Метою роботи є визначення часової динаміки, структурних характеристик, дозиметричних показників і просторового розподілу таких інцидентів. У дослідженні використано контент-аналіз, узагальнення та порівняльний аналіз відкритих офіційних даних. Встановлено, що сформований аналітичний масив відображає лише частину випадків, зафіксованих у повному офіційному обліку, однак дає змогу простежити основні закономірності виявлення радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем. У

ISSN 3041-1793 Online

структурі виявлених випадків переважали технічні, вимірювальні, лабораторні та радіоізотопні прилади або джерела, а також металобрухт, металеві вироби та фрагменти. Серед конкретизованих радіонуклідів найчастіше фігурував Ra-226, тоді як значна частина відкритих повідомлень не містила повної інформації про радіонуклідний склад і точні числові значення потужності дози. Просторовий аналіз засвідчив нерівномірний розподіл локалізованих випадків із найбільшою концентрацією подій у Донецькій області, м. Києві та Дніпропетровській області. Отримані результати поглиблюють уявлення про структуру ризиків втрати регулюючого контролю над радіоактивними матеріалами та можуть бути використані для подальшого аналізу загроз у сфері радіаційної безпеки і вдосконалення підходів до первинного розпізнавання потенційно небезпечних радіаційних об'єктів.

Ключові слова: радіаційна безпека; радіоактивні матеріали; поза регулюючим контролем; інциденти; Державна інспекція ядерного регулювання України; радіонуклідний склад; потужність дози; просторовий розподіл.

Goncharenko Oleksandr Yuriyovych Ph.D. in Biology, Associate Professor in the Department of Combat and Logistical Support at the Service and Combat Activities of the National Guard of Ukraine, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4950-4387

Kizian Ruslan Volodymyrovych Candidate of Sciences in Government Administration, Head of the Faculty of Service and Combat Activities of the National Guard of Ukraine, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0005-8980-4391

Oleshchenko Oleksandr Anatoliyovych Candidate of Military Sciences, Professor of the Department of National Security and Defense Strategy, National Defense University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0005-5708-9020

Okhrimenko Oleksandr Viktorovych Head of the Units Training Centre of the National Guard of Ukraine, The Units Training Centre of the National Guard of Ukraine (military unit 3072), Staryi Lysets, Ivano-Frankivsk Region, https://orcid.org/0009-0000-9978-878X

INCIDENTS INVOLVING THE DETECTION OF RADIOACTIVE MATERIALS OUTSIDE REGULATORY CONTROL IN UKRAINE IN 2015–2019: STRUCTURAL, DOSIMETRIC, AND SPATIAL ANALYSIS

Abstract. The article presents a systematized analysis of incidents involving the detection of radioactive materials outside regulatory control in Ukraine in 2015–2019. The source base of the study consisted of open official reports of the State

ISSN 3041-1793 Online
Nuclear Regulatory Inspectorate of Ukraine and annual reports on the state of nuclear and radiation safety in Ukraine. The purpose of the study was to determine the temporal dynamics, structural characteristics, dosimetric indicators, and spatial distribution of such incidents. The research employed content analysis, generalization, and comparative analysis of open official data. It was established that the analytical dataset formed within the study reflects only a part of the cases recorded in the full official accounting system; however, it makes it possible to trace the main patterns of detection of radioactive materials outside regulatory control. The structure of the identified cases was dominated by technical, measuring, laboratory, and radioisotope devices or sources, as well as scrap metal, metal products, and fragments. Among the specified radionuclides, Ra-226 appeared most frequently, while a considerable proportion of open reports did not contain complete information on radionuclide composition or exact dose rate values. The spatial analysis revealed an uneven distribution of localized cases, with the highest concentration observed in Donetsk Oblast, the city of Kyiv, and Dnipropetrovsk Oblast. The obtained results deepen the understanding of the risk structure associated with the loss of regulatory control over radioactive materials and may be used for further threat analysis in the field of radiation safety and for improving approaches to the primary recognition of potentially hazardous radiation-related objects.
Keywords: radiation safety; radioactive materials; outside regulatory control; incidents; State Nuclear Regulatory Inspectorate of Ukraine; radionuclide composition; dose rate; spatial distribution.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» [1], Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, яке бере участь у забезпеченні державної безпеки, охороні важливих державних об’єктів, ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів та інших джерел іонізуючого випромінювання (ДІВ) державної власності, а також у ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру. У цьому контексті виявлення радіоактивних матеріалів (РМ) поза регулюючим контролем слід розглядати не лише як питання галузевої радіаційної безпеки, а і як складову національної безпеки держави [1, 2].

Особливої актуальності зазначена проблема набуває у зв’язку з наявністю в Україні значної кількості потенційно небезпечних об’єктів і матеріалів, пов’язаних із попередньою промисловою, транспортною, науково-технічною та військовою діяльністю, а також із функціонуванням розгалужених транспортно-логістичних, прикордонних і металургійних потоків [2–6]. У таких умовах навіть поодинокі випадки виявлення радіоактивно забруднених предметів, технічних приладів, металобрухту, поштових відправлень,

ISSN 3041-1793 Online

контейнерів чи інших об'єктів з ознаками радіаційної небезпеки становлять потенційну загрозу для персоналу, населення та об'єктів критичної інфраструктури.

Період 2015–2019 років становить окремий науковий інтерес, оскільки дає змогу охарактеризувати структуру та обставини таких інцидентів до початку повномасштабного вторгнення країни-агресора, визначити типові канали виявлення, основні категорії об'єктів, у яких фіксувалися радіоактивні матеріали, а також просторові особливості їх розподілу за даними відкритих офіційних джерел [7–34].

Аналіз цього періоду створює підґрунтя для подальших міжперіодних порівнянь і формування практичних висновків щодо вдосконалення системи реагування на події, пов'язані з втратою регулюючого контролю над радіоактивними матеріалами.

Порушена проблематика безпосередньо пов'язана з виконанням науково-дослідної роботи «Методика розпізнавання джерел іонізуючого випромінення» (державний реєстраційний номер 0126U001698), у межах якої постає потреба в систематизації випадків виявлення ДІВ та інших РМ поза регулюючим контролем, визначенні типових обставин їх виявлення й обґрунтуванні підходів до первинного розпізнавання потенційно небезпечних радіаційних об'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ядерної та радіаційної безпеки, захищеності ДІВ, оцінювання їх вразливості, державного нагляду у цій сфері, а також протидії незаконному переміщенню радіоактивних матеріалів через державний кордон України розглянуто у працях сучасних українських дослідників [2–5].

У цих роботах висвітлено нормативно-правові засади забезпечення ядерної захищеності [2], підходи до оцінювання вразливості джерел іонізуючого випромінювання [3], особливості проведення інспекційних заходів щодо об'єктів, які використовують такі джерела [4], а також окремі аспекти протидії незаконному переміщенню радіоактивних матеріалів через державний кордон України [5].

Найбільш наближеною до тематики цього дослідження є праця [6], у якій проаналізовано інциденти з джерелами іонізуючого випромінювання в Україні за 2020–2025 роки та узагальнено їх основні типологічні, просторові й радіаційно-гігієнічні характеристики.

Мета статті – на основі відкритих офіційних повідомлень Державної інспекції ядерного регулювання України та щорічних доповідей про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні здійснити систематизований аналіз інцидентів, пов'язаних із виявленням радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем у 2015–2019 роках, і визначити їх часову динаміку, структурні характеристики, дозиметричні показники та просторовий розподіл.

ISSN 3041-1793 Online

Завдання дослідження:

1. Систематизувати відкрито задокументовані інциденти, пов'язані з виявленням радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем в Україні у 2015–2019 роках, за даними відкритих офіційних джерел;

2. Проаналізувати часову динаміку таких інцидентів у досліджуваний період та зіставити аналітичний масив відкрито ідентифікованих випадків із річними офіційними показниками, наведеними у щорічних доповідях;

3. Визначити структуру інцидентів за типами виявлених об'єктів або матеріалів, а також охарактеризувати наведені у відкритих джерелах дані щодо радіонуклідного складу і рівнів потужності дози;

4. З'ясувати просторові особливості виявлення радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем в Україні у 2015–2019 роках;

5. Узагальнити результати дослідження з погляду їх значення для подальшого аналізу загроз у сфері радіаційної безпеки та вдосконалення підходів до первинного розпізнавання потенційно небезпечних об'єктів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження виконано на основі контент-аналізу відкритих офіційних повідомлень Державної інспекції ядерного регулювання України (ДІЯРУ), оприлюднених у тематичному розділі щодо незаконного обігу радіоактивних матеріалів, а також щорічних доповідей про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні за 2015–2019 роки [7–34]. На основі їх систематизації проведено структурно-аналітичний розподіл епізодів за роками, типом виявленого об'єкта або матеріалу, характером радіонуклідного складу, рівнем потужності дози та просторовою локалізацією.

Такий підхід дав змогу послідовно охарактеризувати часову динаміку виявлених випадків, визначити провідні категорії об'єктів або матеріалів, з якими були пов'язані випадки втрати регулюючого контролю, оцінити ступінь конкретизації радіонуклідного складу у відкритих джерелах, а також простежити загальні особливості просторового розподілу подій.

Водночас слід враховувати, що сформований у цій роботі аналітичний масив не є тотожним повному щорічному офіційному обліку випадків виявлення радіоактивних матеріалів у незаконному обігу.

Для 2015 року показник 7 подій є розрахунковим, оскільки його визначено шляхом зіставлення даних щорічної доповіді про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні за 2015 рік [32] із відкритими офіційними повідомленнями ДІЯРУ [27–31].

Для 2016–2019 рр. використано річні офіційні показники, наведені у щорічних доповідях у межах обміну інформацією з Базою даних МАГАТЕ щодо інцидентів та незаконного обігу ядерних та інших радіоактивних матеріалів (ITDB): у 2016 році – 33 [33], у 2017 році – 37 [22], у 2018 році – 26 [34], у 2019 році – 35 [8].

ISSN 3041-1793 Online

Натомість для побудови аналітичної серії на рис. 1 використано масив випадків, реконструйований за відкритими офіційними джерелами, що включали як щорічні доповіді, так і відкриті повідомлення ДІЯРУ.

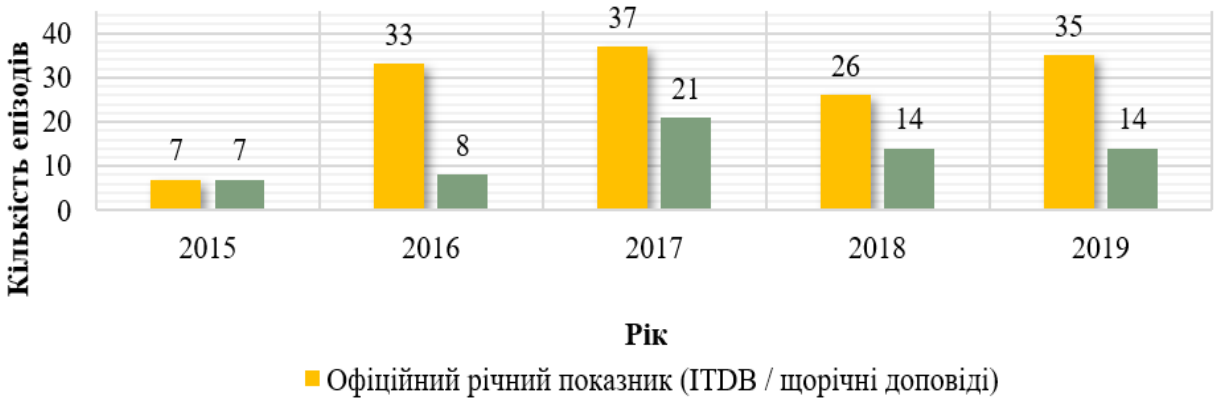

Рис. 1. Співвідношення офіційних річних показників виявлення радіоактивних матеріалів у незаконному обігу та кількості випадків, ідентифікованих за відкритими офіційними джерелами, в Україні у 2015–2019 рр.

Як видно з рисунка, у 2016–2019 рр. офіційні річні показники, наведені у щорічних доповідях у межах обміну інформацією з Базою даних МАГАТЕ щодо інцидентів та незаконного обігу ядерних та інших радіоактивних матеріалів (ITDB), становили відповідно 33, 37, 26 та 35 випадків [33, 22, 34, 8]. Натомість у межах аналітичного масиву, сформованого за відкритими офіційними джерелами, для 2016 року ідентифіковано 8 випадків [25, 26], для 2017 року – 21 [17–24], для 2018 і 2019 років – по 14 [7–16]. Для 2015 року обидва показники становлять 7 випадків, однак у цьому разі річне значення має розрахунковий характер [32, 27–31].

Така розбіжність між офіційним річним обліком і сформованим аналітичним масивом свідчить, що відкриті офіційні матеріали, навіть за умови використання як щорічних доповідей, так і повідомлень ДІЯРУ, відображають лише частину загального масиву випадків, зафіксованих у системі державного обліку.

Водночас у межах аналітичної серії найвищий показник припадав на 2017 рік, що може вказувати на вищий рівень відкритої фіксації або кращу доступність конкретизованих повідомлень у цей період.

Розподіл випадків за типом виявленого об’єкта або матеріалу наведено на рис. 2. За результатами узагальнення встановлено, що найбільшу частку становили технічні, вимірювальні, лабораторні та радіоізотопні прилади або джерела (22 випадки) [7, 8, 10, 12–16, 19, 21–31].

ISSN 3041-1793 Online

Значною була також кількість випадків, пов'язаних із металобрухтом, металевими виробами та фрагментами (16 випадків) [7, 9–14, 17, 20, 22, 24–26, 28, 30].

Окрему групу формували авіаційні, військові та навігаційні предмети (10 випадків) [13, 15, 18, 20, 22, 23, 30]. Речовини, зразки та інші нетипові носії (8 випадків) були представлені, зокрема, керамічними плитками, каменем, уранілом азотнокислим, скляною ампулою з радіоактивними компонентами, пиломатеріалами та зразками гірських порід [7, 15, 18, 20, 23, 29].

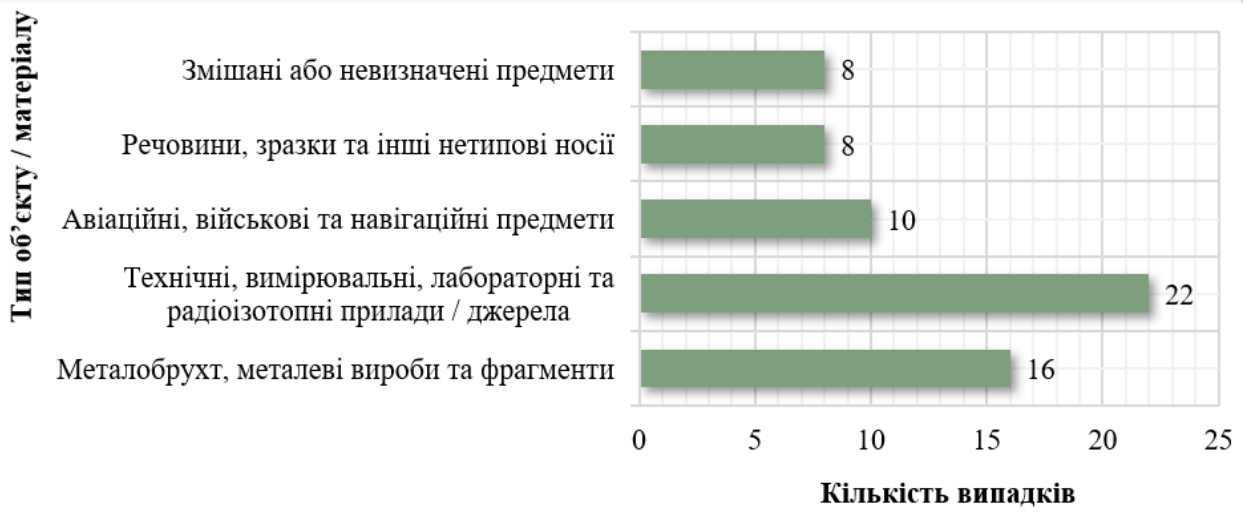

Рис. 2. Розподіл випадків виявлення радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем за типом об'єкта / матеріалу в Україні у 2015–2019 рр.

Змішані або невизначені предмети (8 випадків) також становили помітну частку структури [8, 13, 19, 22, 25, 26, 27, 30, 31]. Така структура свідчить, що випадки втрати регулюючого контролю були пов'язані не лише зі спеціалізованими джерелами, а й із широким спектром технічних виробів, вторинних матеріальних потоків і нетипових носіїв радіоактивних компонентів [7–31].

Розподіл епізодів за типом радіонуклідного складу подано на рис. 3. Серед випадків, у яких радіонуклід або радіонуклідний склад був зазначений у відкритих повідомленнях, найчастіше фігурував Ra-226 – 14 епізодів [9, 11–13, 15, 17, 20, 22, 23]. Менш поширеними були Cs-137 – 5 епізодів [7, 8, 18, 23], Pu-239 – 3 [10, 23] та Am-241 – 1 епізод [7].

Окрему групу становили інші визначені або змішані радіонуклідні склади – 4 епізоди, зокрема Sr-90/Y-90 [20, 26], Co-60/Cs-137 [23], а також багатокомпонентний склад із радію, цезію, калію та торію [15].

Водночас у 37 епізодах конкретний радіонуклідний склад у відкритих повідомленнях не був зазначений [7–31], що свідчить про обмежену деталізацію частини джерел.

ISSN 3041-1793 Online

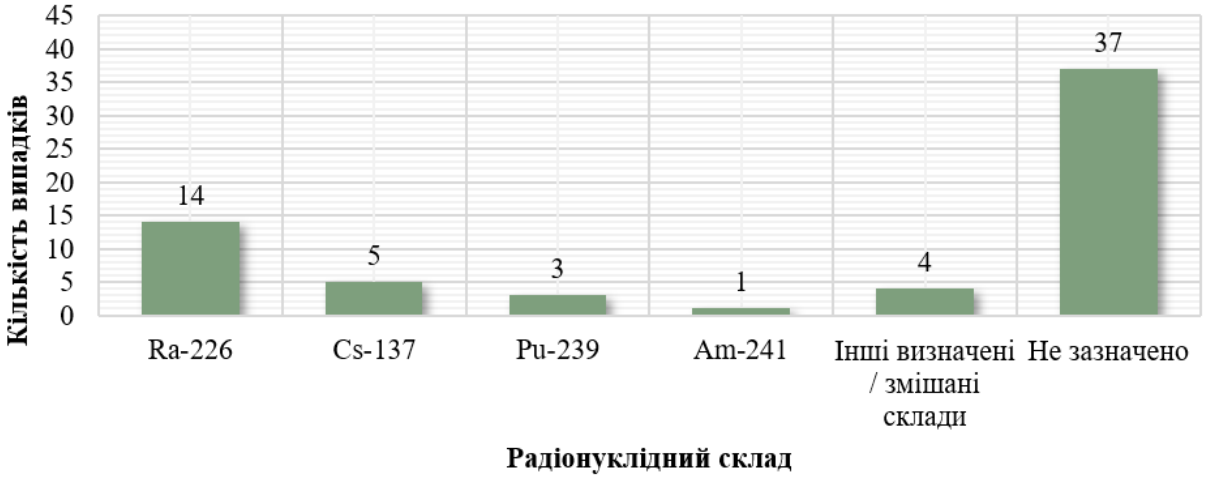

Рис. 3. Розподіл випадків виявлення радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем за характером радіонуклідного складу в Україні у 2015–2019 рр.

Розподіл випадків за рівнем потужності дози наведено на рис. 4. Встановлено, що переважна більшість випадків у відкритих офіційних матеріалах характеризувалася узагальненою позначкою «перевищення встановлених санітарних норм» – 52 випадки [7–31]. Серед випадків, для яких у повідомленнях наведено конкретні числові значення, найчастіше фіксувалися рівні 1–<10 мкЗв/год (6 випадків) [7, 11, 12, 17, 21, 25]. У діапазоні 10–100 мкЗв/год виявлено 4 випадки [7, 18, 29, 31], тоді як рівні понад 100 мкЗв/год зафіксовано у 2 випадках [18, 29]. Такий розподіл свідчить, що у відкритому сегменті джерел числова деталізація потужності дози наводилася вибірково, однак окремі повідомлення фіксували і суттєво підвищені рівні випромінювання [7–31].

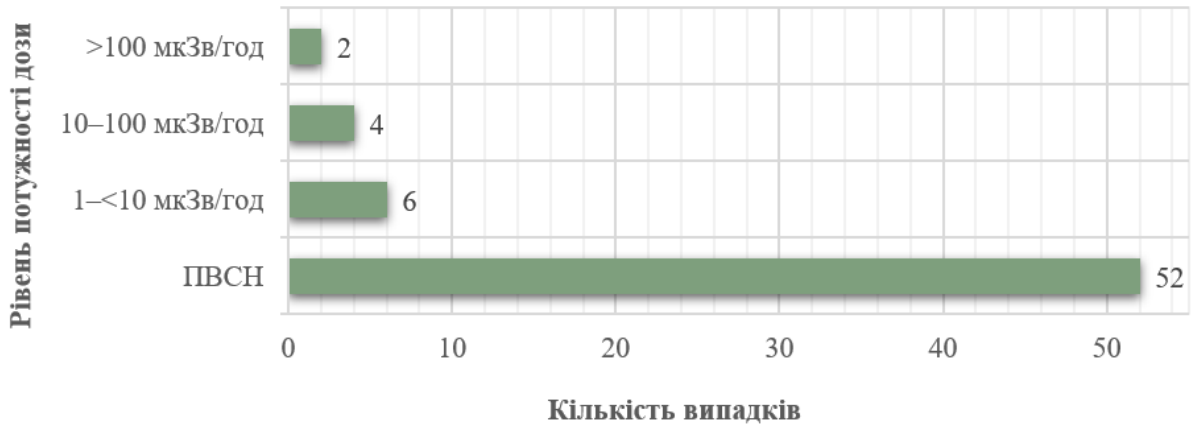

Рис. 4. Розподіл випадків виявлення радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем за рівнем потужності дози в Україні у 2015–2019 рр.

ISSN 3041-1793 Online

Просторовий розподіл локалізованих випадків виявлення радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем подано на рис. 5.

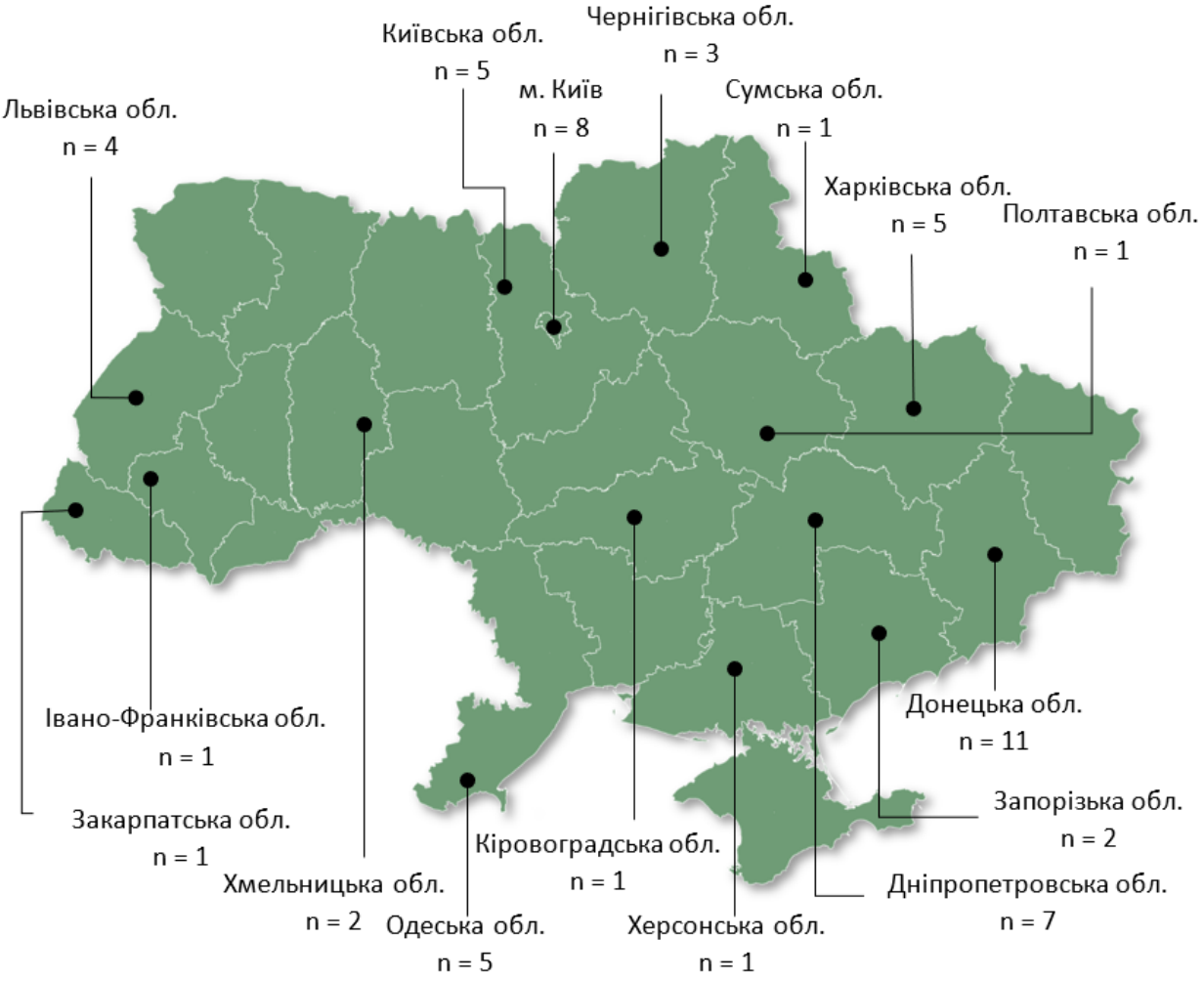

Рис. 5. Просторовий розподіл випадків виявлення радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем в Україні у 2015–2019 рр.

Найбільша кількість таких випадків припадала на Донецьку область – 11 [10, 11, 13, 19–21, 24, 28, 30], м. Київ – 8 [7, 8, 16, 19, 22, 25–27] та Дніпропетровську область – 7 [7, 9, 12, 14, 23, 26, 30]. Помітною була також концентрація подій у Київській області – 5 [12, 19, 22, 23, 30], Харківській – 5 [7, 10, 15, 23, 25] та Одеській – 5 [7, 15, 17, 18, 23]. У Львівській області зафіксовано 4 випадки [11, 15, 22, 23], у Чернігівській – 3 [12, 23], у Запорізькій та Хмельницькій – по 2 [10, 26; 9, 31]. Поодинокі локалізовані випадки відзначено в Івано-Франківській, Сумській, Херсонській, Кіровоградській, Закарпатській та Полтавській областях [7, 12, 20–22, 26, 29]. Частина повідомлень не містила достатньої просторової конкретизації, тому такі випадки до карти не включалися [9, 13, 14, 20, 25, 26].

ISSN 3041-1793 Online

Отже, проведений аналіз відкритих офіційних матеріалів засвідчив, що випадки виявлення радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем у 2015–2019 рр. характеризувалися неоднорідною динамікою, значною різноманітністю типів об'єктів і матеріалів, а також нерівномірним рівнем деталізації у відкритих джерелах. У структурі виявлених випадків помітно переважали технічні, вимірювальні, лабораторні та радіоізотопні прилади, а також металобрухт і металеві фрагменти [7–31]. Водночас істотна частка повідомлень не містила повної інформації про радіонуклідний склад і точні числові параметри потужності дози [7–31], що обмежує можливості поглибленої кількісної інтерпретації. Просторовий розподіл локалізованих випадків свідчить про концентрацію подій у низці промислово розвинених та логістично значущих регіонів України [7–31], що створює підстави для узагальнення основних результатів дослідження у висновках.

Висновки. Узагальнення відкритих офіційних матеріалів щодо випадків виявлення радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем в Україні у 2015–2019 рр. дало змогу сформувати аналітичний масив випадків, який відображає часову, структурну та просторову неоднорідність таких подій. Водночас цей масив не є тотожним повному щорічному офіційному обліку, що підтверджується розбіжністю між річними показниками, наведеними у щорічних доповідях, і кількістю випадків, ідентифікованих за відкритими офіційними джерелами.

У структурі виявлених випадків переважали технічні, вимірювальні, лабораторні та радіоізотопні прилади або джерела, а також металобрухт, металеві вироби та фрагменти. Це свідчить, що ризики втрати регулюючого контролю у досліджуваний період були пов'язані не лише зі спеціалізованими джерелами, а й із широким спектром технічних виробів, вторинних матеріальних потоків та окремих нетипових носіїв радіоактивних компонентів.

Серед випадків, у яких радіонуклідний склад був конкретизований, найчастіше фігурував Ra-226, тоді як Cs-137, Pu-239, Am-241 та змішані радіонуклідні склади реєструвалися рідше. Разом із тим значна частина відкритих повідомлень не містила конкретизації радіонуклідного складу, що обмежує можливості детальнішої кількісної інтерпретації та зіставлення випадків між собою.

За рівнем потужності дози у відкритих матеріалах переважали випадки з узагальненою позначкою «перевищення встановлених санітарних норм», тоді як числові значення наводилися вибірково. Це дає підстави вважати, що відкритий сегмент джерел краще відображає сам факт виявлення радіаційно небезпечних об'єктів, ніж повний набір їх кількісних характеристик.

Просторовий аналіз локалізованих випадків показав найбільшу концентрацію подій у Донецькій області, м. Києві та Дніпропетровській області. Такий розподіл може вказувати на поєднання впливу промислової інфраструктури,

ISSN 3041-1793 Online
транспортно-логістичних вузлів, пунктів пропуску та об’єктів, де радіоактивні компоненти історично накопичувалися, зберігалися або потрапляли у вторинні матеріальні потоки.

Отримані результати підтверджують доцільність подальшого комплексного аналізу щорічних доповідей і відкритих повідомлень ДІЯРУ як взаємодоповнювальних джерел для дослідження випадків втрати регулюючого контролю над радіоактивними матеріалами.

Практичне значення такого підходу полягає у можливості точнішого виявлення типових груп ризику, удосконалення аналітики за видами об’єктів і регіонами та підвищення обґрунтованості оцінювання загроз у сфері радіаційної безпеки.

Обмеження дослідження. Дослідження виконано виключно на основі відкритих офіційних повідомлень ДІЯРУ та щорічних доповідей про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні, що зумовлює залежність результатів від ступеня повноти та деталізації інформації, оприлюдненої у цих джерелах. Сформований аналітичний масив не є тотожним повному щорічному офіційному обліку випадків виявлення радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем, а відображає лише ту частину подій, яка була доступна для ідентифікації у відкритому сегменті офіційних матеріалів. Додатковим обмеженням є нерівномірна конкретизація радіонуклідного складу, рівнів потужності дози та просторової локалізації окремих випадків, що звужує можливості їх поглибленого кількісного зіставлення, типологізації та інтерпретації.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним напрямом подальших досліджень є розширення часових меж аналізу з метою міжперіодного зіставлення інцидентів, пов’язаних із виявленням радіоактивних матеріалів поза регулюючим контролем, а також поглиблення просторового та типологічного аналізу таких випадків за умов накопичення більш деталізованих даних.

Доцільним є також подальше комплексне використання щорічних доповідей і відкритих повідомлень ДІЯРУ як взаємодоповнювальних джерел для точнішого виявлення типових груп ризику, каналів виявлення та категорій об’єктів, що найчастіше фігурують у подібних подіях.

Окрему науково-практичну перспективу становить використання отриманих результатів для вдосконалення підходів до первинного розпізнавання потенційно небезпечних радіаційних об’єктів і розвитку аналітичного забезпечення підготовки суб’єктів сектору безпеки і оборони до реагування на інциденти такого типу.

Примітка. Статтю підготовлено в межах виконання науково-дослідної роботи «Методика розпізнавання джерел іонізуючого випромінення» (державний реєстраційний номер 0126U001698).

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Закон України «Про Національну гвардію України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text.

2. Дімітрієва Д.О. Огляд нормативно-правової бази України в частині регулювання складових ядерної захищеності / Д.О. Дімітрієва, В.П. Пащенко, А.І. Мельник, І.Я. Кузмяк, О.Д. Туранський, Н.П. Валігун // Ядерна та радіаційна безпека. – 2025. – № 3 (107).

3. Сітнікова О.Л. Розробка алгоритму оцінки вразливості джерел іонізуючого випромінювання / О.Л. Сітнікова, А.І. Мельник // Ядерна та радіаційна безпека. – 2021. – № 1 (93).

4. Чала М.В. Проведення позапланових інспекційних перевірок на підприємствах (установах, організаціях), що використовують джерела іонізуючого випромінювання, у зонах ведення бойових дій або тимчасово окупованих рф / М.В. Чала, Є.В. Кудряшова, З.В. Іванов, М.С. Рублюк, В.В. Бачинський // Ядерна та радіаційна безпека. – 2024. – № 3 (103).

5. Нікіфоренко В. Протидія незаконному переміщенню через державний кордон України радіоактивних матеріалів та предметів / В. Нікіфоренко // Ядерна та радіаційна безпека. – 2021. – № 1 (89).

6. Радіаційна безпека як складова Національної безпеки України: аналіз інцидентів із джерелами іонізуючого випромінювання (2020–2025 рр.) / О.Ю. Гончаренко та ін. // Національні інтереси. – 2025. – Т. 11. – С. 123–140. – Режим доступу: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-11(16)-123-140.

7. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Щодо виявлення у незаконному обігу радіоактивних матеріалів у 4 кварталі 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnikh-materialiv-u-4-kvartali-2019-roku.

8. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Доповідь про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні у 2019 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/shorichna_dopovid_pro_stan_yadernou_ta_radiacijnoi_bezpeky/_2019_ukr.pdf.

9. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Інформація щодо виявлення у незаконному обігу радіоактивного матеріалу в ІІІ кварталі 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/informatsiya-shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-v-iii-kvartali-2019-roku.

10. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Щодо виявлення у незаконному обігу радіоактивного матеріалу протягом ІІ кварталу 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-protyagom-ii-kvartalu-2019-roku.

11. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Звіт за І квартал 2019 року щодо виявлення та вилучення радіоактивних матеріалів, що перебували у незаконному обігу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/zvit-za-i-kvartal-2019-roku-shchodo-viyavlennya-ta-viluchennya-radioaktivnikh-materialiv-shcho-perebuvali-u-nezakonnomu-obigu.

12. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Протягом четвертого кварталу 2018 року Держатомрегулювання спільно з відповідними структурними підрозділами центральних органів виконавчої влади України забезпечили виявлення та вилучення радіоактивних матеріалів, що перебували у незаконному обігу та повернення їх під регулюючий контроль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/protyagom-chetvertogo-kvartalu-2018-roku-derzhatomregulyuvannya-spilno-z-

ISSN 3041-1793 Online
vidpovidnimi-strukturnimi-pidrozdilami-tsentralnikh-organiv-vikonavchoi-vladi-ukraini-zabezpechili-viyavlennya-ta-vilu.

13. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Протягом ІІІ кварталу 2018 року Держатомрегулювання спільно з відповідними структурними підрозділами центральних органів виконавчої влади України забезпечили виявлення та вилучення радіоактивних матеріалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/protyagom-iii-kvartalu-2018-roku-derzhatomregulyuvannya-spilno-z-vidpovidnimi-strukturnimi-pidrozdilami-tsentralnikh-organiv-vikonavchoi-vladi-ukraini-zabezpechili-viyavlennya-ta-viluchennya-.

14. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Щодо незаконного обігу радіоактивних матеріалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/shchodo-nezakonnogo-obigu-radioaktivnikh-materialiv.

15. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Небезпечні радіоактивні матеріали вилучені з незаконного обігу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/nebezpechni-radioaktivni-materiali-vilucheni-z-nezakonnogo-obigu.

16. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Про виявлення джерела іонізуючого випромінювання у підвальному приміщенні ІГМР НАНУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/pro-viyavlennya-dzherela-ionizuyuchogo-viprominyuvannya-u-pidvalnomu-primishchenni-igmr-nanu.

17. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Про виявлення у незаконному обігу радіоактивного матеріалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/pro-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-2.

18. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. На українсько-молдовському кордоні з незаконного обігу вилучено радіонуклідне джерело [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/na-ukrainsko-moldovskomu-kordoni-z-nezakonnogo-obigu-vilucheno-radionuklidne-dzherelo.

19. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Про виявлення радіоактивних матеріалів у незаконному обігу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/pro-viyavlennya-radioaktivnikh-materialiv-u-nezakonnomu-obigu.

20. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. З незаконному обігу вилучені радіоактивні матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/z-nezakonnomu-obigu-vilucheni-radioaktivni-materiali.

21. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Інформаційне повідомлення про виявлення заборонених небезпечних відходів на території Кіровоградської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/informatsiyne-povidomlennya-pro-viyavlennya-zaboronenikh-nebezpechnikh-vidkhodiv-na-teritorii-kirovogradskoi-oblasti.

22. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Доповідь про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/shorichna_dopovid_pro_stan_yadernou_ta_radiacijnoi_bezpeky/Annual%20report%202017.pdf.

23. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Щодо виявлення у незаконному обігу радіоактивного матеріалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-4.

24. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Про виявлення у незаконному обігу радіоактивного матеріалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/pro-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu.

ISSN 3041-1793 Online

25. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Щодо виявлення у незаконному обігу радіоактивних матеріалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnikh-materialiv-2.

26. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Про виявлення у незаконному обігу радіоактивних матеріалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/pro-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnikh-materialiv.

27. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Щодо виявлення у незаконному обігу радіоактивного матеріалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-3.

28. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Щодо виявлення у незаконному обігу радіоактивного матеріалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-2.

29. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. В Івано-Франківській області в незаконному обігу виявлено радіоактивний матеріал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/v-ivano-frankivskiy-oblasti-v-nezakonnomu-obigu-viyavleno-radioaktivniy-material.

30. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Щодо виявлення у незаконному обігу ядерних та інших радіоактивних матеріалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-yadernikh-ta-inshikh-radioaktivnikh-materialiv-8.

31. Державна Інспекція Ядерного Регулювання України. Щодо виявлення у незаконному обігу радіоактивного матеріалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu.

32. Державна інспекція ядерного регулювання України. Доповідь про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/shorichna_dopovid_pro_stan_yadernou_ta_radiacijnoi_bezpeky/Annual%20Report%202015.pdf.

33. Державна інспекція ядерного регулювання України. Доповідь про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/shorichna_dopovid_pro_stan_yadernou_ta_radiacijnoi_bezpeky/Annual%20report%202016.pdf.

34. Державна інспекція ядерного регулювання України. Доповідь про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні у 2018 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://snriu.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/shorichna_dopovid_pro_stan_yadernou_ta_radiacijnoi_bezpeky/_2018_%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82_PDF.pdf.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy» [Law of Ukraine “On the National Guard of Ukraine”]. (2014). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text [in Ukrainian].

2. Dimitrieva, D. O., Pashchenko, V. P., Melnyk, A. I., Kuzmiak, I. Ya., Turanskyi, O. D., & Valihun, N. P. (2025). Ohliad normatyvno-pravovoi bazy Ukrainy v chastyni rehuliuvannia skladovykh yadernoi zakhyshchenosti [Overview of the regulatory and legal framework of Ukraine regarding the regulation of nuclear security components]. Yaderna ta radiatsiina bezpeka

ISSN 3041-1793 Online
– Nuclear and Radiation Safety, 3(107). Retrieved from https://nuclear-journal.com/index.php/journal/article/view/1290/920 [in Ukrainian].

3. Sitnikova, O. L., & Melnyk, A. I. (2021). Rozrobka alhorytmu otsinky vrazlyvosti dzherel ionizuiuchoho vyprominiuvannia [Development of an algorithm for assessing the vulnerability of ionizing radiation sources]. Yaderna ta radiatsiina bezpeka – Nuclear and Radiation Safety, 1(93). Retrieved from https://nuclear-journal.com/index.php/journal/article/view/943/692 [in Ukrainian].

4. Chala, M. V., Kudriashova, Ye. V., Ivanov, Z. V., Rubliuk, M. S., & Bachynskyi, V. V. (2024). Provedennia pozaplanovykh inspektsiinykh perevirok na pidpryiemstvakh (ustanovakh, orhanizatsiiakh), shcho vykorystovuiut dzherela ionizuiuchoho vyprominiuvannia, u zonakh vedennia boiovykh dii abo tymchasovo okupovanykh rf [Conducting unscheduled inspection audits at enterprises (institutions, organizations) using ionizing radiation sources in combat or temporarily occupied zones]. Yaderna ta radiatsiina bezpeka – Nuclear and Radiation Safety, 3(103). Retrieved from https://nuclear-journal.com/index.php/journal/article/view/1144/826 [in Ukrainian].

5. Nikiforenko, V. (2021). Protydiia nezakonnomu peremishchenniu cherez derzhavnyi kordon Ukrainy radioaktyvnykh materialiv ta predmetiv [Combating illegal movement of radioactive materials and objects across the state border of Ukraine]. Yaderna ta radiatsiina bezpeka – Nuclear and Radiation Safety, 1(89). Retrieved from https://nuclear-journal.com/index.php/journal/article/view/765 [in Ukrainian].

6. Goncharenko, O. Yu., et al. (2025). Radiatsiina bezpeka yak skladova Natsionalnoi bezpeky Ukrainy: analiz intsydentiv iz dzherelamy ionizuiuchoho vyprominiuvannia (2020–2025 rr.) [Radiation safety as a component of the national security of Ukraine: analysis of incidents involving ionizing radiation sources (2020–2025)]. Natsionalni interesy, 11, 123–140. Retrieved from https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-11(16)-123-140 [in Ukrainian].

7. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2020, January 21). Shchodo vyiavlennia u nezakonnomu obihu radioaktyvnykh materialiv u 4 kvartali 2019 roku [On the detection of radioactive materials in illicit trafficking in the 4th quarter of 2019]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnikh-materialiv-u-4-kvartali-2019-roku [in Ukrainian].

8. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2020, January 31). Dopovid pro stan yadernoi ta radiatsiinoi bezpeky v Ukraini u 2019 rotsi [Report on the state of nuclear and radiation safety in Ukraine in 2019]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/shorichna_dopovid_pro_stan_yadernou_ta_radiacijnoi_bezpeky/_2019_ukr.pdf [in Ukrainian].

9. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2019, October 8). Informatsiia shchodo vyiavlennia u nezakonnomu obihu radioaktyvnoho materialu v III kvartali 2019 roku [Information on the detection of radioactive material in illicit trafficking in the 3rd quarter of 2019]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/informatsiya-shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-v-iii-kvartali-2019-roku [in Ukrainian].

10. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2019, July 11). Shchodo vyiavlennia u nezakonnomu obihu radioaktyvnoho materialu protiahom II kvartalu 2019 roku [On the detection of radioactive material in illicit trafficking during the 2nd quarter of 2019]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-protyagom-ii-kvartalu-2019-roku [in Ukrainian].

11. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2019, April 17). Zvit za I kvartal 2019 roku shchodo vyiavlennia ta vyluchennia radioaktyvnykh materialiv, shcho

ISSN 3041-1793 Online
perebuvaly u nezakonnomu obihu [Report for the first quarter of 2019 on the detection and seizure of radioactive materials that were in illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/zvit-za-i-kvartal-2019-roku-shchodo-viyavlennya-ta-viluchennya-radioaktivnikh-materialiv-shcho-perebuvali-u-nezakonnomu-obigu [in Ukrainian].

12. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2019, January 23). Protiahom chetvertoho kvartalu 2018 roku Derzhatomrehuliuvannia spilno z vidpovidnymy strukturnymy pidrozdilamy tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy zabezpechyly vyiavlennia ta vyluchennia radioaktyvnykh materialiv, shcho perebuvaly u nezakonnomu obihu ta povernennia yikh pid rehuliuiuchyi kontrol [During the fourth quarter of 2018, the State Nuclear Regulatory Inspectorate together with the relevant structural units of the central executive authorities of Ukraine ensured the detection and seizure of radioactive materials that were in illicit trafficking and their return under regulatory control]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/protyagom-chetvertogo-kvartalu-2018-roku-derzhatomregulyuvannya-spilno-z-vidpovidnimi-strukturnimi-pidrozdilami-tsentralnikh-organiv-vikonavchoi-vladi-ukraini-zabezpechili-viyavlennya-ta-vilu [in Ukrainian].

13. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2018, October 10). Protiahom III kvartalu 2018 roku Derzhatomrehuliuvannia spilno z vidpovidnymy strukturnymy pidrozdilamy tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy zabezpechyly vyiavlennia ta vyluchennia radioaktyvnykh materialiv [During the third quarter of 2018, the State Nuclear Regulatory Inspectorate together with the relevant structural units of the central executive authorities of Ukraine ensured the detection and seizure of radioactive materials]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/protyagom-iii-kvartalu-2018-roku-derzhatomregulyuvannya-spilno-z-vidpovidnimi-strukturnimi-pidrozdilami-tsentralnikh-organiv-vikonavchoi-vladi-ukraini-zabezpechili-viyavlennya-ta-viluchennya- [in Ukrainian].

14. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2018, September 5). Shchodo nezakonnoho obihu radioaktyvnykh materialiv [On illicit trafficking of radioactive materials]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/shchodo-nezakonnogo-obigu-radioaktivnikh-materialiv [in Ukrainian].

15. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2018, May 7). Nebezpechni radioaktyvni materialy vylucheni z nezakonnoho obihu [Dangerous radioactive materials seized from illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/nebezpechni-radioaktivni-materiali-vilucheni-z-nezakonnogo-obigu [in Ukrainian].

16. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2018, February 21). Pro vyiavlennia dzherela ionizuiuchoho vyprominiuvannia u pidvalnomu prymishchenni IHMR NANU [On the detection of an ionizing radiation source in the basement premises of IHMR NANU]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/pro-viyavlennya-dzherela-ionizuyuchogo-viprominyuvannya-u-pidvalnomu-primishchenni-igmr-nanu [in Ukrainian].

17. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2017, November 24). Pro vyiavlennia u nezakonnomu obihu radioaktyvnoho materialu [On the detection of radioactive material in illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/pro-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-2 [in Ukrainian].

18. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2017, October 17). Na ukrainsko-moldovskomu kordoni z nezakonnoho obihu vylucheno radionuklidne dzherelo [A radionuclide source was seized from illicit trafficking at the Ukrainian-Moldovan border]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/na-ukrainsko-moldovskomu-kordoni-z-nezakonnogo-obigu-vilucheno-radionuklidne-dzherelo [in Ukrainian].

19. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2017, March 29). Pro vyiavlennia radioaktyvnykh materialiv u nezakonnomu obihu [On the detection of radioactive

ISSN 3041-1793 Online
materials in illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/pro-viyavlennya-radioaktivnikh-materialiv-u-nezakonnomu-obigu [in Ukrainian].

20. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2017, October 27). Z nezakonnomu obihu vylucheni radioaktyvni materialy [Radioactive materials seized from illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/z-nezakonnomu-obigu-vilucheni-radioaktivni-materiali [in Ukrainian].

21. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2017, July 18). Informatsiine povidomlennia pro vyiavlennia zaboronenykh nebezpechnykh vidkhodiv na terytorii Kirovohradskoi oblasti [Information notice on the detection of prohibited hazardous waste in the territory of Kirovohrad region]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/informatsiyne-povidomlennya-pro-viyavlennya-zaboronenikh-nebezpechnikh-vidkhodiv-na-teritorii-kirovogradskoi-oblasti [in Ukrainian].

22. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2018, January 31). Dopovid pro stan yadernoi ta radiatsiinoi bezpeky v Ukraini u 2017 rotsi [Report on the state of nuclear and radiation safety in Ukraine in 2017]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/shorichna_dopovid_pro_stan_yadernou_ta_radiacijnoi_bezpeky/Annual%20report%202017.pdf [in Ukrainian].

23. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2017, July 28). Shchodo vyiavlennia u nezakonnomu obihu radioaktyvnoho materialu [On the detection of radioactive material in illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-4 [in Ukrainian].

24. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2017, February 17). Pro vyiavlennia u nezakonnomu obihu radioaktyvnoho materialu [On the detection of radioactive material in illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/pro-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu [in Ukrainian].

25. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2016, October 13). Shchodo vyiavlennia u nezakonnomu obihu radioaktyvnykh materialiv [On the detection of radioactive materials in illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnikh-materialiv-2 [in Ukrainian].

26. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2016, May 19). Pro vyiavlennia u nezakonnomu obihu radioaktyvnykh materialiv [On the detection of radioactive materials in illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/pro-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnikh-materialiv [in Ukrainian].

27. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2016, January 12). Shchodo vyiavlennia u nezakonnomu obihu radioaktyvnoho materialu [On the detection of radioactive material in illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-3 [in Ukrainian].

28. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2015, August 15). Shchodo vyiavlennia u nezakonnomu obihu radioaktyvnoho materialu [On the detection of radioactive material in illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu-2 [in Ukrainian].

29. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2015, August 6). V Ivano-Frankivskii oblasti v nezakonnomu obihu vyiavleno radioaktyvnyi material [Radioactive material detected in illicit trafficking in Ivano-Frankivsk region]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/v-ivano-frankivskiy-oblasti-v-nezakonnomu-obigu-viyavleno-radioaktivniy-material [in Ukrainian].

30. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2015, April 6). Shchodo vyiavlennia u nezakonnomu obihu yadernykh ta inshykh radioaktyvnykh materialiv [On the

ISSN 3041-1793 Online
detection of nuclear and other radioactive materials in illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-yadernikh-ta-inshikh-radioaktivnikh-materialiv-8 [in Ukrainian].

31. Derzhavna Inspektsiia Yadernoho Rehuliuvannia Ukrainy. (2015, January 31). Shchodo vyiavlennia u nezakonnomu obihu radioaktyvnoho materialu [On the detection of radioactive material in illicit trafficking]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/news/shchodo-viyavlennya-u-nezakonnomu-obigu-radioaktivnogo-materialu [in Ukrainian].

32. Derzhavna inspektsiia yadernoho rehuliuvannia Ukrainy. (2016, January 31). Dopovid pro stan yadernoi ta radiatsiinoi bezpeky v Ukraini u 2015 rotsi [Report on the state of nuclear and radiation safety in Ukraine in 2015]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/shorichna_dopovid_pro_stan_yadernou_ta_radiacijnoi_bezpeky/Annual%20Report%202015.pdf [in Ukrainian].

33. Derzhavna inspektsiia yadernoho rehuliuvannia Ukrainy. (2017, January 31). Dopovid pro stan yadernoi ta radiatsiinoi bezpeky v Ukraini u 2016 rotsi [Report on the state of nuclear and radiation safety in Ukraine in 2016]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/shorichna_dopovid_pro_stan_yadernou_ta_radiacijnoi_bezpeky/Annual%20report%202016.pdf [in Ukrainian].

34. Derzhavna inspektsiia yadernoho rehuliuvannia Ukrainy. (2019, January 31). Dopovid pro stan yadernoi ta radiatsiinoi bezpeky v Ukraini u 2018 rotsi [Report on the state of nuclear and radiation safety in Ukraine in 2018]. *snriu.gov.ua.* Retrieved from https://snriu.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/shorichna_dopovid_pro_stan_yadernou_ta_radiacijnoi_bezpeky/_2018_%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82_PDF.pdf [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.4:623.7

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-218-227

Гончаров Євген Іванович сарший викладач кафедри тактики навчально-наукового інституту забезпечення державної безпеки, Національна академія Національної гвардії України, https://orcid.org/0000-0003-0488-6868

ТАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ БОЙОВИХ НАЗЕМНИХ ДРОНІВ

Анотація. У статті досліджено тактичні особливості використання бойових наземних дронів у сучасному бою, визначено їх основні функції, переваги, обмеження та перспективні напрями підвищення ефективності застосування. Актуальність теми зумовлена тим, що сучасні бойові дії дедалі більше характеризуються активним упровадженням роботизованих систем у практику застосування військ, а бойові наземні дрони поступово перетворюються на важливий елемент бойового забезпечення та тактичної побудови дій підрозділів. Встановлено, що їх використання дає змогу істотно підвищити ефективність виконання бойових завдань, знизити ризик для особового складу, розширити тактичні можливості підрозділів, а також забезпечити виконання завдань у районах із підвищеною небезпекою для військовослужбовців. З'ясовано, що бойові наземні дрони можуть ефективно застосовуватися для ведення тактичної розвідки, спостереження за противником, вогневої підтримки, доставки боєприпасів і матеріальних засобів, евакуації поранених, інженерного забезпечення, а також виконання інших спеціальних завдань у складних умовах бойової обстановки. Обґрунтовано, що їх тактична цінність особливо проявляється в умовах щільного вогневого впливу, мінної небезпеки, міської забудови, важкопрохідної місцевості та активної радіоелектронної протидії. Доведено, що ефективність застосування таких систем визначається не лише їх технічними характеристиками, а й правильністю вибору тактики використання, рівнем підготовки операторів, стійкістю каналів управління і зв'язку, організацією взаємодії з піхотою, артилерією, інженерними підрозділами та безпілотними літальними апаратами, а також здатністю командирів оперативно адаптувати способи їх застосування до змін бойової обстановки. Окрему увагу приділено аналізу переваг і обмежень бойових наземних дронів. Визначено, що перспективи підвищення ефективності їх використання пов'язані з удосконаленням конструкції платформ, підвищенням автономності, прохідності, захищеності та надійності, розвитком захищених систем зв'язку й управління, інтеграцією у єдину систему управління військами, а також узагальненням бойового досвіду та розробленням практичних рекомендацій щодо їх тактичного застосування.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: бойові наземні дрони, наземні роботизовані системи, тактика бойового застосування, сучасний бій, логістична підтримка.

Honcharov Yevhen Ivanovych Senior Lecturer of the Department of Tactics, Educational and Scientific Institute for State Security Support, National Academy of the National Guard of Ukraine, https://orcid.org/0000-0003-0488-6868

TACTICS OF USING COMBAT GROUND DRONES

Abstract. The article examines the tactical features of the use of combat ground drones in modern combat and identifies their main functions, advantages, limitations, and promising directions for improving the effectiveness of their employment. The relevance of the topic is determined by the fact that modern hostilities are increasingly characterized by the active introduction of robotic systems into military practice, while combat ground drones are gradually becoming an important element of combat support and the tactical organization of unit operations. It has been established that their use makes it possible to significantly increase the effectiveness of combat mission performance, reduce risks to personnel, expand the tactical capabilities of units, and ensure the execution of tasks in areas of increased danger for service members. It has been found that combat ground drones can be effectively used for tactical reconnaissance, enemy surveillance, fire support, delivery of ammunition and materiel, casualty evacuation, engineer support, as well as for performing other special tasks under complex combat conditions. It is substantiated that their tactical value is particularly evident under conditions of intense enemy fire, mine danger, urban development, difficult terrain, and active electronic countermeasures.

It is proven that the effectiveness of employing such systems is determined not only by their technical characteristics, but also by the correct choice of employment tactics, the level of operator training, the stability of command and communication channels, the organization of interaction with infantry, artillery, engineer units, and unmanned aerial vehicles, as well as by commanders' ability to promptly adapt the methods of their employment to changes in the combat situation. Particular attention is paid to the analysis of the advantages and limitations of combat ground drones. It is determined that the prospects for increasing the effectiveness of their use are associated with improving platform design, enhancing autonomy, mobility, protection, and reliability, developing secure communication and control systems, integrating them into a unified troop command and control system, as well as generalizing combat experience and developing practical recommendations for their tactical employment.

Keywords: combat ground drones, ground robotic systems, tactics of combat employment, modern combat, logistics support.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти характеризуються стрімким зростанням ролі роботизованих платформ і безпілотних систем у виконанні бойових, розвідувальних, логістичних та допоміжних завдань. Особливе місце серед таких засобів посідають бойові наземні дрони, які розглядаються як перспективний інструмент підвищення ефективності дій підрозділів, зниження ризику для особового складу та розширення можливостей виконання завдань у складних умовах обстановки. Їх застосування дедалі активніше інтегрується у сучасні форми і способи ведення бойових дій, що зумовлює необхідність наукового осмислення підходів до їх використання.

Водночас практика використання бойових наземних дронів засвідчує наявність низки проблем, пов'язаних із недостатньою розробленістю теоретичних і прикладних положень щодо їх місця в системі бойового застосування сил і засобів. Існує потреба в узагальненні досвіду використання таких платформ, визначенні чинників, що впливають на ефективність їх застосування, а також у формуванні сучасних підходів до їх інтеграції в діяльність підрозділів. Недостатній рівень опрацювання цих питань у науковій літературі та практиці військового управління ускладнює вироблення єдиних підходів до оцінювання можливостей бойових наземних дронів і напрямів їх подальшого розвитку.

Отже, актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження особливостей застосування бойових наземних дронів у сучасних умовах, визначення їх функціональної ролі та обґрунтування загальних підходів до підвищення ефективності їх використання у структурі сучасних безпілотних і роботизованих систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика тактики використання бойових наземних дронів набула особливої актуальності в умовах сучасних збройних конфліктів, де роботизовані та безпілотні системи дедалі активніше залучаються до виконання розвідувальних, логістичних, евакуаційних, інженерних і вогневих завдань. У сучасному науковому та військово-аналітичному дискурсі наземні роботизовані комплекси розглядаються не лише як допоміжний технічний засіб, а як важливий елемент підвищення живучості підрозділів, зниження ризику для особового складу та розширення можливостей дій у складному бойовому середовищі [1;2].

Вітчизняні напрацювання останніх років зосереджені переважно на технічному вдосконаленні наземних безпілотних систем, підвищенні їх прохідності, стійкості каналів зв'язку, автономності, точності керування та можливостей виконання спеціалізованих завдань. У наукових публікаціях підкреслюється, що, попри значний потенціал наземних роботизованих платформ, їх ефективне застосування обмежується низкою чинників, серед яких складність пересування в пересіченій місцевості, уразливість до перешкод зв'язку, потреба у стійкому дистанційному керуванні та недостатня

ISSN 3041-1793 Online

адаптація окремих зразків до реальних умов бойового середовища [2;3]. Значний масив сучасних досліджень присвячено питанням інтеграції наземних безпілотних платформ у структуру військових операцій. У відповідних аналітичних матеріалах наголошується, що ключовими умовами ефективного використання наземних роботизованих систем є їх організаційна сумісність із підрозділами, належна підготовка операторів, стійкість управління та вироблення реалістичних моделей застосування в межах загальновійськового бою [1;4].

Окремий напрям сучасних досліджень і практичних повідомлень стосується досвіду використання наземних роботизованих комплексів у секторі безпеки й оборони України. Офіційні джерела свідчать про зростання кількості кодифікованих і допущених до експлуатації наземних роботизованих комплексів, а також про розширення сфер їх застосування для логістики, евакуації, виконання спеціальних та окремих бойових завдань [4]. Крім того, у 2025 році Міністерство оборони України запустило навчальний курс щодо наземних роботизованих комплексів, у якому, зокрема, розкрито питання їх інтеграції в роботу підрозділу та підготовки операторів [5].

Водночас у наукових і прикладних роботах наголошується, що найменш опрацьованим залишається саме питання тактики використання бойових наземних дронів. Попри наявність численних публікацій щодо технічних характеристик платформ, каналів управління, типів шасі та окремих прикладів застосування, значно менше уваги приділяється обґрунтуванню місця таких систем у бойових порядках, визначенню форм взаємодії з іншими силами і засобами, а також умовам, за яких бойові наземні дрони забезпечують реальне підвищення ефективності дій підрозділів [1-3].

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що проблема тактики використання бойових наземних дронів перебуває на етапі активного формування. Наявні праці створюють важливе теоретичне та прикладне підґрунтя для її дослідження, однак більшість із них або зосереджується на технічних характеристиках платформ, або висвітлює окремі аспекти практичного застосування без достатнього узагальнення тактичних закономірностей. Це зумовлює необхідність подальшого системного наукового дослідження зазначеної проблеми.

Мета статті обґрунтувати тактичні підходи до використання бойових наземних дронів у сучасному бою.

Виклад основного матеріалу. Сучасні бойові дії дедалі більше характеризуються активним упровадженням роботизованих засобів у практику застосування військ, серед яких важливе місце посідають бойові наземні дрони. Їх поява та розвиток зумовлені потребою підвищення ефективності виконання бойових завдань, зниження втрат особового складу, а також розширення можливостей підрозділів під час дій у складних і небезпечних

ISSN 3041-1793 Online
умовах бойової обстановки. Використання бойових наземних дронів дає змогу успішніше здійснювати розвідку, спостереження, вогневу підтримку, доставку боєприпасів і матеріальних засобів, евакуацію поранених, а також виконання інженерних і спеціальних завдань. Особливого значення такі системи набувають в умовах високої насиченості поля бою засобами ураження, мінної небезпеки, дій у міській забудові та на важкодоступній місцевості, де застосування традиційних сил і засобів часто супроводжується значними ризиками. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження тактики використання бойових наземних дронів у сучасному бою з урахуванням умов обстановки, характеру поставлених завдань, рівня підготовки особового складу та технічних можливостей таких систем, оскільки саме раціональне тактичне застосування визначає їхню реальну ефективність у структурі сучасних бойових дій.

Бойові наземні дрони є різновидом роботизованих безпілотних платформ, призначених для виконання завдань у зоні бойових дій без безпосередньої участі особового складу в небезпечному середовищі. Вони можуть застосовуватися для ведення розвідки, вогневого ураження противника, доставки боєприпасів і матеріальних засобів, евакуації поранених, інженерного забезпечення, мінування та розмінування місцевості, а також для виконання інших спеціальних завдань. Основне призначення бойових наземних дронів полягає у підвищенні ефективності бойових дій, зниженні втрат серед військовослужбовців, розширенні тактичних можливостей підрозділів і забезпеченні виконання завдань у складних та небезпечних умовах [6;7].

У сучасному бою бойові наземні дрони застосовуються для виконання широкого кола завдань, спрямованих на підвищення ефективності дій підрозділів і зменшення ризику для особового складу. Насамперед вони використовуються для ведення тактичної розвідки, спостереження за противником, виявлення вогневих позицій, маршрутів висування, інженерних загороджень та інших небезпечних об'єктів. Завдяки застосуванню таких систем командири можуть оперативніше отримувати інформацію про обстановку, уточнювати характер дій противника та приймати більш обґрунтовані рішення щодо подальшого використання сил і засобів. Водночас бойові наземні дрони можуть залучатися до вогневої підтримки підрозділів, придушення окремих цілей, прикриття просування військ, а також виконання завдань у районах, де безпосередня участь військовослужбовців пов'язана з високою загрозою для життя та здоров'я.

Особливої ефективності вони набувають у складних умовах сучасного бою, зокрема на замінованій місцевості, у щільній міській забудові, на ділянках із високою ймовірністю вогневого ураження чи застосування противником засобів дистанційного спостереження.

ISSN 3041-1793 Online

Не менш важливим напрямом використання бойових наземних дронів є виконання логістичних, евакуаційних та інженерних завдань. Вони можуть застосовуватися для доставки боєприпасів, продовольства, медичних засобів і спорядження на передові позиції, евакуації поранених із небезпечних ділянок, а також для перевірки маршрутів, розмінування або дій у складних умовах місцевості та міської забудови [8;9]. Крім того, такі системи доцільно використовувати для перевезення додаткового обладнання, засобів зв'язку, елементів фортифікаційного майна та інших матеріальних ресурсів, необхідних для підтримання стійкості бойових дій підрозділів. Їх застосування дає змогу скоротити час на виконання допоміжних і забезпечувальних завдань, знизити навантаження на особовий склад та підвищити загальну мобільність підрозділів. Важливо також, що бойові наземні дрони можуть діяти як складова єдиної системи бойового забезпечення, доповнюючи можливості особового складу та інших технічних засобів. Таким чином, бойові наземні дрони стають важливим елементом сучасного бою, оскільки дають змогу розширити тактичні можливості підрозділів, підвищити безпеку особового складу, забезпечити більш ефективне виконання бойових завдань і сприяти адаптації військ до нових умов збройної боротьби.

Різноманітність завдань, які виконують бойові наземні дрони, зумовлює необхідність детальніше розглянути тактичні особливості їх застосування, оскільки саме спосіб використання таких платформ у бойовій обстановці визначає їхню ефективність, функціональну цінність і вплив на характер дій підрозділів.

Тактичні особливості використання бойових наземних дронів полягають насамперед у можливості виконання завдань у найбільш небезпечних зонах без безпосереднього ризику для особового складу, що істотно змінює підходи до ведення розвідки, логістичного забезпечення, вогневої підтримки та інженерного супроводу дій підрозділів [1;2]. У сучасних умовах такі платформи застосовуються для спостереження за противником, доставки боєприпасів і спорядження, евакуації поранених, дистанційного мінування або розмінування, а також як мобільні носії бойових модулів, засобів радіоелектронної боротьби, зв'язку чи розвідки, що забезпечує підрозділам більшу гнучкість і варіативність дій на полі бою [1;3;4]. Їх тактична цінність особливо проявляється в умовах щільного вогневого впливу противника, на замінованій місцевості, у міській забудові та на важкопрохідних ділянках, де використання традиційних засобів пов'язане з високими втратами або істотними обмеженнями [2;6]. Водночас ефективність їх тактичного застосування значною мірою залежить від правильної організації взаємодії в системі «оператор – дрон – підрозділ», стійкості каналів управління, урахування прохідності місцевості, темпу маневру та своєчасного технічного обслуговування, оскільки навіть зростання бойових можливостей роботизованих систем супровод-

ISSN 3041-1793 Online
жується підвищеними вимогами до управління, логістики й підтримання справності таких комплексів [2;5]. Важливою тактичною рисою бойових наземних дронів є також їх інтеграція у змішані, людино-машинні порядки дій, коли роботизовані платформи беруть на себе частину найбільш ризикованих функцій, а особовий склад зосереджується на управлінні, координації та реалізації кінцевого бойового ефекту [2;6]. Крім того, результативність застосування таких систем значною мірою визначається рівнем підготовки операторів, наявністю відпрацьованих алгоритмів взаємодії, а також здатністю командирів швидко адаптувати способи їх використання до змін бойової обстановки. Отже, тактика використання бойових наземних дронів повинна будуватися на принципах дистанційності, модульності, маневреності, узгодженості з діями основних сил і адаптації до конкретної бойової обстановки [1; 3; 6].

Визначені принципи тактичного застосування бойових наземних дронів логічно підводять до розгляду їх ключових переваг, що зумовлюють зростання ефективності їх використання в бойових умовах.

Бойові наземні дрони мають низку суттєвих переваг, які зумовлюють зростання їх ролі в сучасному бою. Насамперед їх використання дає змогу зменшити ризик для особового складу під час виконання завдань у небезпечних районах, зокрема в умовах щільного вогневого впливу, мінної небезпеки, руйнувань або дій у важкодоступній місцевості. Вони сприяють підвищенню ефективності розвідки, вогневої підтримки, логістичного забезпечення та евакуації поранених, а також забезпечують можливість дистанційного виконання окремих бойових і спеціальних завдань. Важливою перевагою є також здатність діяти тривалий час у зоні підвищеної небезпеки, зберігаючи функціональність без безпосереднього фізичного навантаження на військовослужбовців.

Водночас бойові наземні дрони мають і певні обмеження, які впливають на ефективність їх застосування. До них належать залежність від технічного стану платформи, каналів управління й зв’язку, обмежена прохідність на складній місцевості, уразливість до вогневого ураження, радіоелектронної протидії та перешкод у міській забудові. Крім того, результативність їх використання значною мірою залежить від рівня підготовки операторів, технічного забезпечення, наявності стійкого управління та правильно обраної тактики застосування. Отже, ефективне використання бойових наземних дронів потребує комплексного врахування як їхніх переваг, так і наявних технічних і тактичних обмежень.

Підвищення ефективності використання бойових наземних дронів потребує реалізації комплексного підходу, що передбачає одночасне технічне вдосконалення роботизованих платформ, розвиток систем управління, зв’язку та навігації, а також удосконалення тактики їх застосування в різних умовах

ISSN 3041-1793 Online

бойової обстановки. Одним із провідних напрямів у цьому контексті є підвищення прохідності, автономності, захищеності та експлуатаційної надійності таких систем, особливо в умовах складної місцевості, активної радіоелектронної протидії та вогневого впливу з боку противника. Важливого значення набуває вдосконалення конструктивних рішень, спрямованих на забезпечення високої мобільності платформ, зниження їх уразливості до зовнішніх чинників, підвищення стійкості до пошкоджень, а також збільшення тривалості автономного функціонування. Не менш значущим є забезпечення стійкого та захищеного зв'язку, оперативної передачі інформації, сумісності бойових наземних дронів з іншими засобами розвідки, спостереження й ураження, а також їх інтеграції в єдину систему управління підрозділами. Саме така інтеграція створює передумови для підвищення оперативності реагування на зміни обстановки, скорочення часу прийняття рішень та більш ефективної координації дій сил і засобів у бою.

Водночас важливим напрямом підвищення результативності застосування бойових наземних дронів є удосконалення підготовки операторів і командирів щодо обґрунтованого вибору форм, способів і прийомів їх використання відповідно до характеру бойових завдань та умов обстановки. Ефективність застосування таких систем значною мірою визначається рівнем професійної підготовленості особового складу, його спроможністю своєчасно оцінювати обстановку, прогнозувати можливі зміни її розвитку та організовувати належну взаємодію роботизованих платформ з іншими елементами бойового порядку. Особливого значення набуває забезпечення злагодженої взаємодії бойових наземних дронів із підрозділами піхоти, артилерії, безпілотними літальними апаратами та інженерними підрозділами, що дає змогу більш повно реалізувати їх потенціал у ході ведення розвідки, вогневої підтримки, інженерного забезпечення, логістичного супроводу та евакуаційних заходів. Крім того, суттєвому підвищенню ефективності сприятимуть систематизація й узагальнення бойового досвіду, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо тактики застосування, удосконалення логістичного забезпечення, своєчасне технічне обслуговування та адаптація організаційно-штатних підходів до умов використання роботизованих систем. У сукупності це забезпечує формування теоретичних і практичних засад для більш раціонального, цілеспрямованого та ефективного використання бойових наземних дронів у сучасному бою.

Висновки. Отже, у сучасних умовах ведення бойових дій бойові наземні дрони поступово перетворюються на важливий елемент бойового забезпечення та тактичної побудови дій військ. Їх застосування дає змогу суттєво розширити можливості підрозділів під час виконання розвідувальних, вогневих, логістичних, евакуаційних, інженерних і спеціальних завдань, а також знизити рівень ризику для особового складу під час дій у найбільш

ISSN 3041-1793 Online

небезпечних районах. Дослідження показало, що основна цінність бойових наземних дронів полягає у здатності виконувати завдання в умовах високої вогневої загрози, мінної небезпеки, складної місцевості та міської забудови, де використання традиційних засобів або безпосередня участь військовослужбовців є суттєво обмеженими або надмірно ризикованими.

Установлено, що ефективність використання бойових наземних дронів визначається не лише їх технічними характеристиками, а й правильністю вибору тактики застосування, рівнем підготовки операторів, стійкістю каналів управління, організацією взаємодії з іншими силами та засобами, а також здатністю командирів адаптувати способи їх використання до конкретної бойової обстановки. При цьому бойові наземні дрони мають як значні переваги, пов'язані зі зменшенням втрат особового складу, підвищенням дистанційності дій та розширенням функціональних можливостей підрозділів, так і низку обмежень, зокрема залежність від зв'язку й технічного стану, уразливість до вогневого ураження та радіоелектронної протидії, а також обмежену прохідність у складних умовах місцевості. Це свідчить про необхідність комплексного підходу до їх бойового застосування, який має враховувати як потенціал роботизованих платформ, так і наявні технічні та тактичні обмеження.

Перспективи підвищення ефективності використання бойових наземних дронів пов'язані з удосконаленням їх конструкції, підвищенням автономності, захищеності, прохідності та надійності, розвитком захищених систем зв'язку й управління, а також інтеграцією таких платформ у єдину систему управління військами. Не менш важливими є вдосконалення підготовки операторів і командирів, напрацювання практичних моделей взаємодії бойових наземних дронів із піхотою, артилерією, інженерними підрозділами та безпілотними літальними апаратами, а також узагальнення реального бойового досвіду їх застосування. Таким чином, подальший розвиток тактики використання бойових наземних дронів має бути спрямований на забезпечення максимальної адаптивності, узгодженості та результативності їх дій у структурі сучасного бою, що в перспективі сприятиме підвищенню загальної бойової спроможності підрозділів.

Література:

1. Paul T. S. Orchestrating Manned-Unmanned Missions. NATO Science and Technology Organization. 2024.

2. Залипка В.Д. Особливості створення та застосування наземних роботизованих комплексів у провідних країнах світу та Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2022. Т. 32, № 4. С. 60–65. DOI: 10.36930/40320410.

3. Педченко Н.М., Янко А.С., Лактіонов О.І., Крук О.О. Удосконалення наземних безпілотних систем військового призначення для підвищення ефективності їх застосування. *Будівництво та цивільна інженерія*. С.425-435.

ISSN 3041-1793 Online
4. Laktionov, O., Yanko, A., & Pedchenko, N. (2024). Identification of air targets using a hybrid clustering algorithm. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 5(4–131). P. 89–95.

5. Міністерство оборони України. У липні допущено до експлуатації 8 нових наземних роботизованих комплексів. 11.08.2025.

6. Міністерство оборони України. В Армія+ запустився навчальний курс про наземні роботизовані комплекси. 30.05.2025; 4 000 військових почали вивчати курс з наземних роботизованих комплексів в Армія+. 15.07.2025.

7. Струтинський В.Б., Гуржій А.М. Наземні роботизовані комплекси: монографія. Житомир : Рута, 2023. 524 с.

8. Купріненко О., Гурнович А., Сіренко В. Проблеми створення наземних роботизованих комплексів для потреб Збройних Сил України. *Озброєння та військова техніка*. 2021. № 4(32). С. 26–34.

9. Семенов М.В., Масіц В.В. Еволюція FPV-дронів у війні в Україні: від радіокерування до оптоволокна. *Національні інтереси України.* № 11(16). 2025. С. 477-484 DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-11(16)-477-484

References:

1. Paul, T.S. (2024). Orchestrating Manned-Unmanned Missions. NATO Science and Technology Organization. 2024. [in English].

2. Zalypka, V.D. (2022). Osoblyvosti stvorennia ta zastosuvannia nazemnykh robotyzovanykh kompleksiv u providnykh krainakh svitu ta Ukraini [Features of the Development and Employment of Ground Robotic Systems in Leading Countries of the World and in Ukraine]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 2022. T. 32, № 4. S. 60–65. DOI: 10.36930/40320410. [in Ukr].

3. Pedchenko,N.M., Yanko,A.S., Laktionov,O.I., Kruk,O.O. Udoskonalennia nazemnykh bezpilotnykh system viiskovoho pryznachennia dlia pidvyshchennia efektyvnosti yikh zastosuvannia [Improvement of Military Ground Unmanned Systems to Enhance the Effectiveness of Their Employment]. Budivnytstvo ta tsyvilna inzheneriia. S.425-435.[in Ukrainian].

4. Laktionov, O., Yanko, A., & Pedchenko, N. (2024). Identification of air targets using a hybrid clustering algorithm. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 5(4–131). P. 89–95. [in English].

5. Ministerstvo oborony Ukrainy. U lypni dopushcheno do ekspluatatsii 8 novykh nazemnykh robotyzovanykh kompleksiv. 11.08.2025. [in Ukrainian].

6. Ministerstvo oborony Ukrainy. V Armiia+ zapustyvsia navchalnyi kurs pro nazemni robotyzovani kompleksy. 30.05.2025; 4 000 viiskovykh pochaly vyvchaty kurs z nazemnykh robotyzovanykh kompleksiv v Armiia+. 15.07.2025. [in Ukrainian].

7. Strutynskyi, V.B., Hurzhii, A.M. (2023). Nazemni robotyzovani kompleksy: monohrafiia [Ground Robotic Systems]. Zhytomyr : Ruta, 2023. 524 p. [in Ukrainian].

8. Kuprinenko, O., Hurnovych, A., Sirenko, V. (2021). Problemy stvorennia nazemnykh robotyzovanykh kompleksiv dlia potreb Zbroinykh Syl Ukrainy [Problems of Developing Ground Robotic Systems for the Needs of the Armed Forces of Ukraine]. Ozbroiennia ta viiskova tekhnika. 2021. № 4(32). P. 26–34. [in Ukrainian].

9. Semenov, M.V., Masits, V.V. (2025). Evoliutsiia FPV-droniv u viini v Ukraini: vid radiokeruvannia do optovolokna [The Evolution of FPV Drones in the War in Ukraine: From Radio Control to Fiber Optics]. Natsionalni interesy Ukrainy. № 11(16). 2025. P. 477-484 DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-11(16)-477-484 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 519.8

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-228-241

Горбачук Василь Михайлович доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач відділу інтелектуальних інформаційних технологій, Інститут кібернетики імені В.М.Глушкова НАН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-5619-6979

Беспалов Сергій Анатолійович доктор технічних наук, старший науковий співробітник, учений секретар, Сектор фізико-технічних і математичних наук, Науково-організаційний відділ, Апарат Президії НАН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-6664-8614

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ У РІВНЯХ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ УКРАЇНИ ТА СУСІДНІХ ДЕРЖАВ 2020–2025 РОКІВ

Анотація. У 2019 р. прогнозувалося, що технології штучного інтелекту (ШІ) додаватимуть 15 трлн дол у глобальну економіку до 2030 р. За результатами оцінок Government AI Readiness Index (GARI) очікується, що уряди країн Глобальної Півночі матимуть кращі можливості користатися перевагами ШІ, ніж уряди країн Глобального Півдня. Тому є ризик того, що країни Глобального Півдня відставатимуть у своєму розвитку, залишаючись у так званій четвертій промисловій революції: ці країни не тільки не користуватимуться потенційними перевагами ШІ, але й можуть посилювати Digital Divide та поглиблювати глобальну нерівність, породжуючи джерела глобальної небезпеки. ШІ має спроможності змінювати спосіб, яким уряди в усьому світі надають громадські послуги, значно поліпшуючи усереднений рівень взаємодії громадянина з державою. Уряди почали впроваджувати ШІ у свої операції та надання послуг, щоб підвищувати свою ефективність, заощаджувати час і гроші, надавати державні послуги кращої якості.

Надійність, робастність, резильєнтність та адекватність торкаються різних вимірів систем за часом і стресом. Надійність забезпечує узгоджену роботу в короткостроковому періоді, запобігаючи частим збоям за нормальних умов. Робастність зміцнює здатність системи витримувати без суттєвих відмов передбачувані стреси, зокрема шторми. При настанні екстремальних подій резильєнтність визначає, наскільки швидко й ефективно система може відновлюватися та адаптуватися (наприклад, після ураганів або екстремальних за температурою подій). Водночас адекватність зосереджується на довгостроковій перспективі, забезпечуючи наявність достатніх генеруючих спроможностей і ресурсів для задоволення майбутнього попиту шляхом належного

ISSN 3041-1793 Online
планування інфраструктури та ресурсів. Отже, ці поняття доцільно розглядати послідовно і на різних часових горизонтах – від короткострокової операційної стабільності до довгострокової адекватності системи. Різні визначення резильєнтності в енергосистемах і відповідних системах ШІ створюють значні виклики для вироблення стратегій, планування та операційної діяльності. За відсутності чіткого консенсусу, зацікавлені сторони можуть зіштовхуватися з труднощами узгодження цілей, оцінювання результативності та втілення ефективних рішень.

Ключові слова: державні послуги, виграші громадськості, врядування

Gorbachuk Vasyl Mykhajlovych DSc (Physics & Mathematics), Professor, Head of the Department of Intelligent Information Technologies, V.M. Glushkov Institute of Cybernetics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5619-6979

Bespalov Serhii Anatoliyovych DSc (Engineering), Senior Research Associate, Academic Secretary, Unit for Physical, Engineering and Mathematical Sciences, Scientific Management Department, NAS of Ukraine Presidium Apparatus, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-6664-8614

RESILIENCE IN THE LEVELS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE DEVELOPMENT OF UKRAINE AND NEIGHBORING COUNTRIES IN 2020–2025

Abstract. In 2019, it was predicted that artificial intelligence (AI) technologies would add $15 trillion to the global economy by 2030. According to the Government AI Readiness Index (GARI), governments in the Global North are expected to be better positioned to benefit from AI than those in the Global South. Therefore, there is a risk that countries in the Global South will be left behind in the so-called Fourth Industrial Revolution: not only will these countries not benefit from the potential benefits of AI, but they may also widen the Digital Divide and deepen global inequality, creating sources of global insecurity. AI has the potential to transform the way governments around the world deliver public services, significantly improving the average level of citizen-state interaction. Governments have begun to incorporate AI into their operations and service delivery to improve efficiency, save time and money, and deliver better quality public services.

Reliability, robustness, resilience, and adequacy address different dimensions of systems over time and stress. Reliability ensures consistent operation in the short term, preventing frequent failures under normal conditions. Robustness strengthens the system’s ability to withstand foreseeable stresses, such as storms, without significant failures. When extreme events occur, resilience determines how quickly

ISSN 3041-1793 Online
and effectively the system can recover and adapt (for example, after hurricanes or extreme temperature events). Adequacy, on the other hand, focuses on the long term, ensuring that there are sufficient generating capacities and resources to meet future demand through proper infrastructure and resource planning. Therefore, it is advisable to consider these concepts sequentially and at different time horizons – from short-term operational stability to long-term system adequacy. Different definitions of resilience in power systems and related AI systems create significant challenges for strategy development, planning and operational activities. In the absence of a clear consensus, stakeholders may face difficulties in agreeing on goals, assessing performance and implementing effective solutions.
Keywords:: public services, public benefits, governance

Постановка проблеми. У 2017 р. організація Oxford Insights розробила перший у світі Індекс готовності уряду до ШІ (Government AI Readiness Index (GARI)), щоб відповідати на питання про те, наскільки добре національні уряди підготовлені до використання переваг ШІ у своїй діяльності та наданні державних послуг. Результати мали на меті відображати поточну здатність урядів застосовувати інноваційний потенціал ШІ.

З моменту свого заснування у 2016 р., Oxford Insights реалізувала широкий спектр проектів у глобальному масштабі, поширюючи свою діяльність на різні континенти, сприяючи ефективній співпраці з урядами й організаціями в різних регіонах, таких як Азія, Африка, Латинська Америка, Північна Америка.

Oxford Insights прагне застосовувати свій досвід для з'ясування унікальних викликів і сприяння позитивним трансформаціям у різних секторах та для різноманітних спільнот.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання ШІ для надання державних послуг є одним із ключових способів для урядів приносити користь громадськості від ШІ. Водночас ШІ вносить ширші переваги для громадськості від поліпшення освіти до просування охорони здоров'я [1].

Уряди відіграють певну роль у ШІ залежно від країни та політичної системи. Деякі уряди можуть надавати більшої ваги тому, щоб просувати й уможливлювати розвиток ШІ, деякі − щоб гарантувати зменшення ризиків, пов'язаних зі ШІ, а інші − щоб сприяти залученню громадськості до ШІ [2].

Урядові заходи охоплюють широкі спектри політичних інструментів, економічних заходів і регуляторних підходів до ШІ. Деякі уряди можуть приймати рішення про розроблення правової бази для регулювання ШІ, а інші можуть використовувати програми м'якого права (soft law programmes) для досягнення подібних суспільних цілей [3].

Практика експертизи Oxford Insights включає проекти і) розробки стратегій, іі) надання послуг, ііі) оцінювання.

ISSN 3041-1793 Online

і) Oxford Insights допомагає організаціям розробляти їх ділові та промислові стратегії, зокрема через аналіз глобального політичного середовища за допомогою власних інструментів бенчмаркінгу та індексування.

іі) Oxford Insights забезпечує діловий аналіз, дослідження користувачів послуг, проектування послуг, менеджмент надання послуг, щоб розвивати інклюзивні та ефективні громадські послуги, які відповідають потребам користувачів і бізнесу.

ііі) Oxford Insights застосовує орієнтований на людину (human-centred) підхід до оцінювання, поєднуючи теорії змін, неформальні (qualitative) інтерв'ю, кількісні вимірювання впливів, щоб забезпечувати нюансоване розуміння (nuanced insights), яке веде до впливових результатів.

Крім того, Oxford Insights пропонує консультації з питань політики (policy advice) та бере участь в інших спеціалізованих темах, зокрема темах а) новопосталих (emerging) технологій, б) прозорості, анти-корупції (anti-corruption), відкритих закупівель (open procurement), в) постачання громадських послуг (public service delivery), г) розвитку Латинської Америки.

а) Співробітники Oxford Insights є експертами в тому, як організації можуть використовувати великі дані та ШІ для досягнення своїх цілей, а також використовувати інші новопосталі сектори, такі як квантові технології, цифрові двійники, імерсивна (immersive) економіка. Остання стосується зростаючої економічної активності на основі технологій, які створюють дієвий цифровий досвід, переважно використовуючи віртуальну реальність (virtual reality (VR)), доповнену реальність (augmented reality (AR)), змішану реальність (mixed reality (MR)), поєднуючи фізичний та цифровий світи для комерції, культурного відпочинку (entertainment), взаємодії. Таке поєднання спостерігається в таких сферах, як імерсивна комерція (AR-шопінг), віртуальні світи (Metaverse), нові робочі ролі в дизайні/програмному забезпеченні для VR, AR, MR. Імерсивна економіка базується на віртуальних економіках в іграх, але розширюється на реальні застосунки, зміщуючи цінність у бік творчості, емоційності, експериментальності.

б) Oxford Insights співпрацювала з організаціями громадського сектору та некомерційними організаціями по всьому світу, щоб знижувати корупцію та поліпшувати прозорість на користь всіх громадян.

в) Oxford Insights надає досвідчених бізнес-аналітиків, дослідників користувачів, дизайнерів послуг для команд цифрового постачання послуг, прагнучи створювати інклюзивні рішення, які розв'язують реальні проблеми.

г) Оскільки багато співробітників Oxford Insights вільно володіють іспанською мовою, то Oxford Insights працювала з багатьма урядами та неурядовими організаціями Латинської Америки над проектами від GovTech до обміну даними. GovTech (Government Technology) – це напрям використання інноваційних технологій для поліпшення доступу громадян до

ISSN 3041-1793 Online

публічних (громадських, державних) послуг та оптимізація роботи державних органів через запровадження інформаційних систем, електронних сервісів, аналітичних інструментів, інших технологічних рішень для спрощення взаємодії держави та громадянина. Країни світу витрачають все більше коштів на технологічні рішення, сприяючи інвестиціям і розвитку напряму GovTech, спрямованого на вирішення таких проблем:

поліпшення доступу громадян до публічних послуг. Різноманітні онлайн-платформи та сервіси дозволяють особі зручним для неї способом подавати документи, перевіряти дані, здійснювати трансакції з держслужбовцями;

підвищення ефективності управління у державних органах, допомагаючи їм централізовано та в автоматичному режимі збирати і аналізувати дані. Автоматизація позитивно впливає на швидкість та обґрунтованість управлінських рішень, дозволяє оперативно концентрувати увагу держави на критичних проблемах;

сприяння прозорості дій уряду, дозволяючи громадянам за допомогою відкритих даних та електронних платформ для звітності слідкувати за рішеннями уряду та використанням ресурсів.

Мета статті полягає у висвітленні ролі резильєнтності у рівні розвитку ШІ держав і глобальній конкуренції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індекс готовності уряду до використання штучного інтелекту (ШІ) (Government AI Readiness Index (GARI)) вимірюється, починаючи з 2018 р. [4–10]. У зв'язку із загостренням глобальної конкуренції [11, 12] цей показник сьогодні набуває особливої ваги і вимірюється для 195 держав світу. GARI став авторитетним орієнтиром у світовому ландшафті ШІ. Національні уряди, міжнародні організації та платформи, включаючи UNESCO та G20, продовжують використовувати GARI як ключовий орієнтир національного, регіонального та міжнародного прогресу в галузі ШІ. Це визнання стало важливим рушієм для оновлення складових GARI у 2025 р.

Якщо у 2018–2024 рр. оцінки та вимірювання GARI зосереджувалися на тому, наскільки готовий уряд до впровадження ШІ в державні послуги, то у 2025 р. центральне питання у формулюванні проблеми готовності уряду до використання штучного інтелекту зосереджувалося на розумінні того, як ШІ застосовувався для ключової функції уряду, орієнтованої за своєю суттю на громадськість [10]. Така постановка проблеми має забезпечувати важливу вимірюваність застосовних громадськістю способів, за допомогою яких ШІ може сприяти відчутним або матеріальним (tangible) перевагам громадян [13].

Оновлений у 2025 р. GARI має відповідати на нове дослідницьке питання про те, наскільки уряд може використовувати ШІ в інтересах

ISSN 3041-1793 Online

громадськості, або в національних інтересах [14]. Залишаючись в центрі цього питання, уряд також відповідає за організацію національних зусиль для численних застосувань ШІ в інтересах громадян держави, включаючи державні послуги [15], галузевих приклади використання в освіті та охороні здоров'я [16], загальнодержавне формування навичок та досвіду для цифрової економіки нового тисячоліття. Це питання визнає численні та різноманітні способи, якими уряди підвищують свою готовність до ШІ [17], як вони взаємодіють зі ШІ, підтримують ШІ, використовують та каталізують ШІ у відповідних контекстах.

GARI 2025 р. є найбільш докладним, починаючи з 2018 р., досліджуючи готовність уряду шляхом розгляду 69 індикаторів за 14 вимірами в рамках шести основних напрямків (pillars):

- політична спроможність (Policy Capacity (PC)). Виміри − стратегічне бачення політики (policy vision), політичне зобов'язання (policy commitment);
- врядування (Governance (G)). Виміри − принципи врядування, дотримання нормативних вимог (regulatory compliance);
- інфраструктура ШІ (AI Infrastructure (AII)). Виміри − обчислювальні потужності, якість даних, уможливлююча технічна інфраструктура (enabling technical infrastructure);
- прийняття державним сектором (Public Sector Adoption (PSA)). Виміри − цифрова політика уряду, забезпечення електронного уряду (e-Government delivery);
- розвиток та поширення (Development and Diffusion (D&D)). Виміри − людський капітал, зрілість сектору ШІ, дифузія технологій ШІ;
- резильєнтність (Resilience (R)). Виміри − надійність і безпека (safety & security), суспільний перехід (societal transition).

GovTech передбачає практичне застосування в реальному житті, виявляючи свої переваги та недоліки. Приклади успішного застосування GovTech:

- використання технологій для організації електронного голосування, пришвидшуючи виборчі процеси та сприяючи залученості громадян (Естонія);
- впровадження електронних медичних карток, забезпечуючи доступ лікарів до історії хвороби кожного пацієнта та сприяючи координації медичної допомоги (Сінгапур);
- портал і мобільний застосунок «Дія» з послугами високої якості та ефективності (Україна).

18 грудня 2024 р. у Києві Всесвітній економічний форум (ВЕФ) відкрив Global Government Technology Centre (GGTC Kyiv), щоб поширювати практики GovTech в усьому світі. GGTC Kyiv стане другим у світі GovTech-центром після Берліна та 21-м центром четвертої промислової революції (C4IR) у мережі ВЕФ. GGTC Kyiv ставатиме платформою для співпраці

ISSN 3041-1793 Online

урядів, бізнесу, науковців, технологічних компаній, стартапів. Центр сприятиме впровадженню інноваційних рішень, обміну найкращими GovTech-практиками та реалізації спільних проектів. Завдяки співпраці з міжнародними партнерами українські стартапи обмінюватимуться досвідом і прискорюватимуть цифрові реформи в державному секторі по всьому світу. У партнерстві із C4IR та GGTC Berlin, GGTC Kyiv створюватиме майданчик для комунікації та обміну досвідом, щоб розвивати GovTech-рішення по всьому світу. Застосовуючи технології ШІ, IoT, блокчейн, зосереджуючись на кібербезпеці, GGTC Kyiv сприятиме розвитку інноваційної екосистеми з впливом на локальному й глобальному рівнях.

Основні напрями GGTC Kyiv:

GovTech Observatory − майданчик для відстеження глобальних і національних тенденцій у сфері GovTech. Завдяки передовим дослідженням, зручним інструментам та партнерствам зі світовими експертами, Observatory ставатиме місцем для обміну знаннями та розвитку основаних даних стратегій;

Innovation Gateway − платформа для пошуку партнерів, пілотування та масштабування технологій в Україні із залученням глобальних інвестицій. Об'єднуючи ключові центри у сферах ШІ, EdTech, DefenseTech, Semiconductors, BioTech, GreenTech, AUV тощо, GGTC Kyiv демонструватиме інноваційний потенціал України;

FutureGovEducation − навчальний майданчик для лідерів державного сектору з адаптації новітніх технологій, наприклад, ШІ та цифрових двійників. У партнерстві із CDTO Campus, GGTC Kyiv створюватиме простір для експериментів, де лідери з усього світу можуть тестувати й упроваджувати перспективні цифрові рішення. Запровадження інноваційних технологій передбачає постійне підвищення кваліфікації персоналу державного сектору та запровадження програм для адаптації до нових технологій.

При міграції даних та інформації у різних середовищах, GovTech вимагатиме посилення заходів з кібербезпеки для захисту особистих даних та інфраструктури. Роль технологій для рівня ШІ зазнає динаміки (табл. 1−4).

Таблиця 1

Рівні розвитку штучного інтелекту України та сусідніх держав 2020−2021 років, де GR (Global Ranking) − глобальний рейтинг, TS (Total Score) − загальний бал, G (Government) − рівень уряду, T (Technology) − рівень технологій, D&I (Data and Infrastructure) − рівень даних та інфраструктри [4−6]

2019	**Держава/Рік**		**2020**		**2021**				
GR	Показник	S	GR	TS	GR	TS	G	T	D&I
27	Польща	6.835	31	62.416	35	62.50	67.27	42.82	77.42
29	РФ	6.748	33	60.847	38	61.93	67.44	46.46	71.90

ISSN 3041-1793 Online

2019	Держава/Рік		2020		2021				
45	Словаччина	5.923	34	58.160	39	61.62	67.59	41.39	75.89
46	Туреччина	5.879	67	46.010	53	55.49	71.41	39.05	55.99
47	Болгарія	5.806	50	51.424	42	60.07	67.03	39.19	73.97
48	Угорщина	5.794	41	55.818	43	59.72	68.09	41.65	69.40
55	Румунія	5.540	52	50.782	56	53.22	52.09	37.50	70.09
63	Україна	5.266	57	48.901	64	50.58	52.36	38.19	61.19
76	Грузія	4.863	72	43.387	79	45.41	44.20	29.22	62.83
86	Молдова	4.534	80	41.739	86	41.71	40.03	29.80	55.29
122	Білорусь	3.095	66	46.103	73	46.20	39.89	34.30	64.40

Таблиця 2

Рівні розвитку штучного інтелекту України
та сусідніх держав 2022–2023 років [7, 8]

2022	Держава/Рік					2023				
GR	Показник	TS	G	T	D&I	GR	TS	G	T	D&I
34	Польща	62.65	68.72	45.05	74.18	36	63.10	69.79	46.84	72.66
40	РФ	61.48	76.21	43.88	64.36	38	62.92	74.13	43.38	71.26
64	Словаччина	51.23	41.71	39.20	72.77	44	60.73	67.70	40.60	73.90
49	Туреччина	58.97	75.48	39.93	61.50	47	60.51	75.08	42.32	64.13
44	Болгарія	60.33	65.70	37.56	77.74	51	58.64	66.04	38.17	71.73
42	Угорщина	61.44	69.22	39.45	75.65	45	60.66	69.96	42.20	69.82
58	Румунія	53.30	50.96	36.62	72.30	64	52.32	51.42	39.23	66.30
60	Україна	52.80	68.96	34.68	54.74	60	53.29	68.93	36.18	54.75
88	Грузія	40.79	41.23	29.35	51.79	99	41.27	41.96	30.33	51.50
83	Молдова	42.04	41.75	28.26	56.09	90	42.97	42.69	28.21	58.02
91	Білорусь	40.27	32.36	32.30	56.15	107	39.20	30.95	32.28	54.38

Oxford Insights поєднує нове мислення щодо технологій та лідерства з досвідом виконання завдань в уряді, прагнучи збільшувати вплив громадських послуг. Співробітники Oxford Insights, маючи багаторічний досвід здійснення трансформації громадського сектору як виконавці та консультанти, можуть допомагати використовувати нові технології та інноваційні підходи для поліпшення життя громадян.

Річард Стірлінг, світовий експерт з питань урядування, цифрової трансформації та політики даних, є співзасновником і генеральним директором Oxford Insights, що стає провідною світовою консалтинговою компанією з питань готовності до ШІ та цифрової трансформації в державному секторі, консультуючи уряди та організації Близького Сходу, Європи, Латинської Америки, Центральної Азії та інших країн.

Р.Стірлінг розробив GARI, найповніший у світі інструмент бенчмаркінгу готовності уряду до ШІ. GARI публікується щорічно, починаючи з 2017

ISSN 3041-1793 Online

р. Р.Стірлінг також розробляв Індекс відповідального ШІ (Responsible AI Index) 2022 р. та коментував расові упередження у системах ШІ. Р.Стірлінг був головою Міжнародної хартії відкритих даних (International Open Data Charter) у 2017–2022 рр.

Таблиця 3

Рівні розвитку штучного інтелекту України та сусідніх держав 2024 року [9]

Держава/Рік	**2024**			
Показник	TS	G	TS	D&I
Польща	67.51	76.53	45.41	80.59
РФ	64.72	72.15	45.38	76.62
Словаччина	63.69	68.76	41.40	80.91
Туреччина	60.63	70.73	45.13	66.02
Болгарія	60.64	65.19	37.88	78.85
Угорщина	63.63	74.09	41.81	75.00
Румунія	58.08	69.25	40.41	64.58
Україна	60.57	73.42	41.93	66.37
Грузія	46.92	43.41	34.53	62.81
Молдова	56.03	69.38	29.94	68.79
Білорусь	39.24	27.54	34.57	55.61

Таблиця 4

Рівні розвитку штучного інтелекту України та сусідніх держав 2025 року [10]

Держава/Рік	**2025**						
Показник	GR	PC	AII	G	PSA	DD	R
Польща	24	96.00	63.41	72.50	74.84	45.47	77.06
РФ	47	65.50	54.18	74.14	69.78	46.96	48.77
Словаччина	76	19.00	53.03	72.50	62.12	27.73	49.17
Туреччина	48	77.00	51.08	68.18	77.59	42.70	50.93
Болгарія	56	65.00	51.69	71.25	64.66	39.51	65.84
Угорщина	33	77.00	56.42	82.31	82.61	42.33	58.02
Румунія	53	84.00	55.17	71.72	55.66	37.54	60.08
Україна	40	73.50	51.13	83.00	80.24	43.03	57.09
Грузія	84	19.00	48.01	74.17	47.44	29.19	36.55
Молдова	66	61.50	51.49	46.67	82.33	24.43	62.71
Білорусь	121	12.00	44.37	33.38	24.03	22.44	38.52

Оприлюднені 9 вересня 2024 р. рекомендації ЄК, широко відомі як звіт Маріо Драгі, виділяє 10 галузевих стратегій (1. Енергетика; 2. Критично важливі сировинні матеріали; 3. Цифровізація та передові технології (3.1.

ISSN 3041-1793 Online

Високошвидкісні/пропускні можливості широкосмугового доступу; 3.2. Обчислювальна техніка та штучний інтелект; 3.3. Напівпровідники); 4. Енергоємні галузі промисловості; 5. Чисті технології; 6. Автомобільна промисловість; 7. Оборона; 8. Космос; 9. Фармацевтика; 10. Транспорт) і 5 горизонтальних стратегій (1. Прискорення інновацій; 2. Зменшення розриву у кваліфікованих кадрах; 3. Підтримка інвестицій; 4. Модернізація конкуренції; 5. Зміцнення врядування) [18]. У звіті також згадується Україна.

У галузевій стратегії 1. Енергетика щодо природного газу виділяються 9 пропозицій (5 короткострокових (1. Встановити партнерські відносини з надійними та диверсифікованими торговельними партнерами, а також зміцнювати довгострокові контракти; 3. Посилювати спільні закупівлі; 5. Поліпшувати якість даних і прогнозів; 6. Обмежувати можливості спекулятивної поведінки: межі фінансової позиції, динамічні верхні межі, збірник торгових правил ЄС і зобов'язання торгувати в ЄС; 9. Сприяти галузям промисловості, що зазнають міжнародної конкуренції, отримувати доступ до конкурентних джерел енергії), 3 середньострокових (2. Заохочувати поступовий відхід від спотових (spot-linked) поставок; 4. Далі розвивати вибіркові стратегічні імпортні інфраструктури та поліпшувати координацію управління зберіганням по всій Європі; 8. Гарантувати, що механізми формування цін на природний газ більше відображають витрати різних умов постачання), 1 довгострокова (7. Поступово декарбонізувати перехід на водень і зелені гази в галузі, коли це економічно ефективно)).

Пропозиція 4. говорить про надання державних контргарантій для зниження ризиків зберігання газу в Україні та доповнення рішень ЄС щодо зберігання газу.

Україна володіє значною та конкурентоспроможною спроможністю для зберігання газу, яку ЄС міг би надалі використовувати (близько 10% спроможності зберігання ЄС). ЄС міг би далі спиратися на наявну потужність в Україні для підтримки своїх потреб у зберіганні, знижуючи ризики активів на основі державних контргарантій. Подальша спроможність для зберігання допомогала б ЄС балансувати сезонну мінливість попиту й упевнювати ринки щодо ризиків дефіциту в зимовий період, допомагаючи далі знижувати та стабілізувати ціни.

Лідером за інноваційною ефективністю у групі держав з рівнем доходу вище середнього, де результати перевищують очікування для рівня економічного розвитку, є Китай, після якого йдуть Україна (2012, 2014–2025), Таїланд (2011, 2014–2015, 2018–2025), Південна Африка (2018–2025), Бразилія (2021–2025), Індонезія (2022–2025) [19]: Україна залишається єдиною такою державою Європи. У групі держав з високим рівнем доходу, де інноваційні результати перевищують очікування для рівня економічного розвитку, лідирують 14 держав, 9 з яких представляють Європу, – Швейцарія,

ISSN 3041-1793 Online
Швеція, США, Республіка Корея, Великобританія, Фінляндія, Нідерланди, Данія, Німеччина, Японія, Франція, Ізраїль, Естонія, Канада. Таким чином, Європа має два перспективні інноваційні кластери, один з яких формує ланцюг сусідніх держав (Великобританія, Нідерланди, Данія, Німеччина, Швейцарія, Швеція, Фінляндія, Естонія), а інший формує Україна, починаючи з часу вимірювань.

Візуалізація показує, що резильєнтність не можна оцінювати однією метрикою, а потрібно описувати процесами, як система передбачає загрози, витримує критичні події, відновлюється після них та адаптується до збурень у часі. Визнаючи резильєнтність процесом, особи, які приймають рішення, можуть розробляти стратегії, які сприяють короткостроковому відновленню та довгостроковій адаптивності (пристосовності) системи. Розробляючи набір кількісних показників, що відображають ключові спроможності майбутніх систем (конкурентоспроможність, безпека, вплив на клімат і навколишнє середовище, потреби постачання, мінливість і гнучкість, безпека експлуатації), дослідники та особи, які приймають рішення, можуть краще порівнювати технологічні шляхи, розуміти компроміси, розробляти більш обґрунтовані та резильєнтні стратегії.

При застосуванні концепції резильєнтності системи зазначається проблема відсутності універсального визнаного визначення резильєнтності системи та відповідних наслідків для вироблення стандартів стратегій та експлуатації.

Такі неузгодженості можуть заважати комплексному плануванню та втіленню стратегій. При обговоренні майбутнього систем терміни надійності, резильєнтності, робастності, адекватності часто використовуються як взаємозамінні, хоча ці терміни мають різні значення. Нерозуміння цих відмінностей може вести до нечіткої комунікації та іноді хибного прийняття рішень під час планування чи експлуатації.

Висновки. Подолання розриву між передовим моделюванням і практичними стратегічними настановами залишається ключовим пріоритетом, прокладаючи шлях для більш цілісної оцінки напрямів розвитку інформаційної та відповідної енергетичної системи, більш надійного, поінформованого прийняття рішень.

Оскільки дослідження моделювання все більше сходяться в тому, які (вимірювані) спроможності слід враховувати при плануванні системи ШІ і відповідної енергетичної системи, вони закладають міцну основу для розроблення ефективних ринкових проектів, здатних сприяти успішній екологізації всієї системи.

Дослідження здійснено в рамках проекту «Розвиток розподіленої енергетики в умовах ринку електричної енергії України з використанням технологій та систем цифровізації» НАН України.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Islam, M., (2024). Utilizing AI for Social Good: Tackling Global Issues and Fostering Inclusive Solutions. Journal of Artificial Intelligence General Science, 3 (1), 341–362. doi: 10.60087/jaigs.v3i1.124

2. Ulnicane, I., Knight, W., Leach, T., Stahl, B.C. and Wanjiku, W.G. (2021). Framing governance for a contested emerging technology: Insights from AI policy. Policy and Society, 40 (2), 158–177.

3. Djeffal, C., Siewert, M.B. and Wurster, S. (2022). Role of the state and responsibility in governing artificial intelligence: A comparative analysis of AI strategies. Journal of European Public Policy, 29 (11), 1799–1821.

4. Miller H., Stirling R., Chung Y., Lokanathan S., Martinho-Truswell E., New J., Rutenberg I., Scrollini F. *Government AI Readiness Index 2019*. Oxford Insights, 2019. 41 p.

5. Shearer E., Stirling R.,Pasquarelli W., Chung Y., Cussins J., Salem F., Sey A., Martinho-Truswell E., Castets-Renard C., Pichu R., Scrollini F. *Government AI Readiness Index 2023*. Oxford Insights, 2020. 145 p.

6. Nettel P.F., Rogerson A., Westgarth T., Iida K., Mbayo M., Finotto A., Rahim S., Petheram A., Strome E., Del Pozo C.M., Neff G., Puchiu R., Mohamed A., Salem F., Shekhar R., Nachiappan K., Ladak Y. *Government AI Readiness Index 2021*. Oxford Insights, 2021. 76 p.

7. Rogerson A., Hankins E., Nettel P.F., Rahim S., Hickok M., Garcia E.V., Anderljung M., Roja A., Radwan G., Trott W., Elias J., Marsan G.A., Martinho-Truswell E., Trim K. *Government AI Readiness Index 2022*. Oxford Insights, 2022. 61 p.

8. Hankins E., Nettel P.F., Martinescu L., Grau G., Rahim S. *Government AI Readiness Index 2023*. Oxford Insights, 2023. 53 p.

9. Nettel P.F., Hankins E., Stirling R., Cirri G., Grau G., Rahim S., Crampton E. *Government AI Readiness Index 2024*. Oxford Insights, 2024. 50 p.

10. Iida K., Rahim S., Hutber C., Grau G., Moss C., Douglas O. *Government AI Readiness Index 2025*. Oxford Insights, 2025. 70 p.

11. Горбулін В.П., Мосов С.П. Рої дронів − кульмінація дронізації воєн. *Вісник НАН України*. 2024. № 3. С. 3−11. doi: https://doi.org/10.15407/visn2024.03.003

12. Горбулін В.П., Мосов С.П. Тенденції дронізації в Україні на сучасному етапі. *Вісник НАН України*. 2024. № 12. С. 40−48. https://doi.org/10.15407/visn2024.12.040

13. Гошовська В. Штучний інтелект у трансформації управлінських процесів: нові горизонти публічного управління. *Національні інтереси України*. 2025. 5 (10). С. 1045-−1056. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-5(10)-1045-1056

14. Gorbachuk V., Bardadym T., Bespalov S. Economic mechanisms and cases to close Internet coverage gaps. *Transformation of Economy, Finance and Management in Modern Conditions*. A.Pawlik, K.Shaposhnykov (eds.) Kielce, Poland: State University of Jan Kochanowski; Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. P. 436−450. (In Ukrainian).

15. Горбачук В., Гавриленко С., Голоцуков Г., Ніколенко Д. Економіка Internet-застосунків і цифрового контенту. *The Role of Technology in the Socio-Economic Development of the Post-Quarantine World*. M.Gavron-Lapuszek, A.Karpenko (eds.) Katowice: Katowice School of Technology, 2020. P. 81–88.

16. Bardadym T.O., Gorbachuk V.M., Novoselova N.A., Osypenko S.P., Skobtsov V.Yu. Intelligent analytical system as a tool to ensure the reproducibility of biomedical calculations. *Штучний інтелект*. 2020. № 3. P. 67−81.

17. Горбачук В., Гавриленко С. Вплив ціноутворення хмарних сервісів на прибуток провайдера, споживчий надлишок і суспільний добробут. *Проблеми програмування*, 2020, № 2−3. С. 237−245.

ISSN 3041-1793 Online

18. *The future of European competitiveness. Part B: In-depth analysis and recommendations*. Brussels, Belgium: European Commission, 2024. 328 p.

19. *Global Innovation Index 2025: Innovation at a Crossroads. 18th edition*. Geneva, Switzerland: World Intellectual Property Organization, 2025. 296 p.

References:

1. Islam, M., (2024). Utilizing AI for Social Good: Tackling Global Issues and Fostering Inclusive Solutions. Journal of Artificial Intelligence General Science, 3 (1), 341–362. doi: 10.60087/jaigs.v3i1.124

2. Ulnicane, I., Knight, W., Leach, T., Stahl, B.C. and Wanjiku, W.G. (2021). Framing governance for a contested emerging technology: Insights from AI policy. Policy and Society, 40 (2), 158–177.

3. Djeffal, C., Siewert, M.B. and Wurster, S. (2022). Role of the state and responsibility in governing artificial intelligence: A comparative analysis of AI strategies. Journal of European Public Policy, 29 (11), 1799–1821.

4. Miller H., Stirling R., Chung Y., Lokanathan S., Martinho-Truswell E., New J., Rutenberg I., Scrollini F. *Government AI Readiness Index 2019*. Oxford Insights, 2019. 41 p.

5. Shearer E., Stirling R.,Pasquarelli W., Chung Y., Cussins J., Salem F., Sey A., Martinho-Truswell E., Castets-Renard C., Pichu R., Scrollini F. *Government AI Readiness Index 2023*. Oxford Insights, 2020. 145 p.

6. Nettel P.F., Rogerson A., Westgarth T., Iida K., Mbayo M., Finotto A., Rahim S., Petheram A., Strome E., Del Pozo C.M., Neff G., Puchiu R., Mohamed A., Salem F., Shekhar R., Nachiappan K., Ladak Y. *Government AI Readiness Index 2021*. Oxford Insights, 2021. 76 p.

7. Rogerson A., Hankins E., Nettel P.F., Rahim S., Hickok M., Garcia E.V., Anderljung M., Roja A., Radwan G., Trott W., Elias J., Marsan G.A., Martinho-Truswell E., Trim K. *Government AI Readiness Index 2022*. Oxford Insights, 2022. 61 p.

8. Hankins E., Nettel P.F., Martinescu L., Grau G., Rahim S. *Government AI Readiness Index 2023*. Oxford Insights, 2023. 53 p.

9. Nettel P.F., Hankins E., Stirling R., Cirri G., Grau G., Rahim S., Crampton E. *Government AI Readiness Index 2024*. Oxford Insights, 2024. 50 p.

10. Iida K., Rahim S., Hutber C., Grau G., Moss C., Douglas O. *Government AI Readiness Index 2025*. Oxford Insights, 2025. 70 p.

11. Horbulin V.P., Mosov S.P. (2024). Roi droniv − kulminatsiia dronizatsii voien [Drone swarms are the culmination of the droneization of wars]. *Visnyk NAN Ukrainy [Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.]*, 3, 3−11. doi: https://doi.org/10.15407/visn2024.03.003 [in Ukrainian]

12. Horbulin V.P., Mosov S.P. (2024). Tendentsii dronizatsii v Ukraini na suchasnomu etapi [Current trends in droneization in Ukraine]. *Visnyk NAN Ukrainy [Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.]*, № 12, 40−48. https://doi.org/10.15407/visn2024.12.040 [in Ukrainian]

13. Goshovska V. (2025). Shtuchnyi intelekt u transformatsii upravlinskykh protsesiv: novi horyzonty publichnoho upravlinnia [Artificial intelligence in transformation of management processes: new public administration horizons], *Natsionalni interesy Ukrainy [National Interests of Ukraine]*, 5 (10), 1045−1056. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-5(10)-1045-1056 [in Ukrainian]

14. Gorbachuk, V., Bardadym, T., Bespalov, S. (2022). Economic mechanisms and cases to close Internet coverage gaps. *Transformation of Economy, Finance and Management in Modern Conditions*. A.Pawlik, K.Shaposhnykov (eds.) Kielce, Poland: State University of Jan Kochanowski; Riga, Latvia: Baltija Publishing, 436−450 [in Ukrainian]

ISSN 3041-1793 Online

15. Gorbachuk, V., Garvilenko, S., Goltsukov, G., Nikolenko, D. (2020). Ekonomika Internet-zastosunkiv i tsyfrovoho kontentu [Economics of Internet-applications and digital content]. *The Role of Technology in the Socio-Economic Development of the Post-Quarantine World*. M. Gavron-Lapuszek, A. Karpenko (eds.) Katowice: Katowice School of Technology, 81–88 [in Ukrainian].

16. Bardadym, T.O., Gorbachuk, V.M., Novoselova, N.A., Osypenko, S.P., Skobtsov, V.Yu. (2020). Intelligent analytical system as a tool to ensure the reproducibility of biomedical calculations, *Shtuchnyi intelekt − Artificial Intelligence*, № 3, 67−81.

17. Gorbachuk V., Garvilenko S. (2020). Vplyv tsinoutvorennia khmarnykh servisiv na prybutok provaidera, spozhyvchyi nadlyshok i suspilnyi dobrobut [The impact of cloud services pricing on provider profit, consumer surplus, and social welfare]. *Problemy prohramuvannia − Problems of Programming*, № 2−3, 237−245 [in Ukrainian].

18. *The future of European competitiveness. Part B: In-depth analysis and recommendations*. Brussels, Belgium: European Commission, 2024. 328 p.

19. *Global Innovation Index 2025: Innovation at a Crossroads. 18th edition*. Geneva, Switzerland: World Intellectual Property Organization, 2025. 296 p.

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможе майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 623.1:623.746.3:355.4

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-242-258

Горбунов Володимир Сергійович старший викладач, факультет підготовки офіцерів запасу за контрактом, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків https://orcid.org/0009-0009-7716-2300

Бондар Ігор Володимирович викладач, факультет підготовки офіцерів запасу за контрактом, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків, https://orcid.org/0009-0003-3778-2974

Дяченко Віталій Євгенович викладач, Факультет підготовки офіцерів запасу за контрактом, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків, https://orcid.org/0009-0004-0241-0617

ПЕРСПЕКТИВИ ІНЖЕНЕРНОГО ОБЛАДНАННЯ ТА МАСКУВАННЯ ПОЗИЦІЙ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОТИВНИКОМ УДАРНИХ БпЛА ПІД ЧАС СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Анотація. Мета дослідження полягає у визначенні прикладних засад інженерного облаштування та маскування позицій через ударні БпЛА. Увагу зосереджено на узгодженні параметрів захисних конструкцій, просторової організації позицій і характеристик ураження. Дослідження охоплює різні типи позицій і сценарії застосування БпЛА з урахуванням інтенсивності атак і умов місцевості. Методологія поєднує аналітичні розрахунки, порівняльний аналіз і узагальнення результатів польових випробувань . Використано підхід, який враховує енергетичні параметри ураження, геометрію конструкцій і багатоспектральні умови спостереження. Розрахункові моделі описують вплив дистанції між захисними рівнями, щільності елементів і кута взаємодії з БпЛА. Додатково враховано показники теплової, оптичної та радіолокаційної помітності. Результати демонструють залежність ефективності захисту від просторового рознесення конструкцій. Збільшення відстані між екранами знижує імпульс ударної хвилі та рівень вторинних уражень. Комбіновані й подвійні конструкції забезпечують стабільні показники при обмежених витратах ресурсів. Встановлено, що геометрична орієнтація елементів впливає на імовірність перехоплення дронів. Нерегулярні форми знижують точність виявлення в оптичному діапазоні. Узгодження теплових і фонових характеристик зменшує контраст об’єкта. При цьому багатошарові покриття демонструють кращі результати порівняно з однотипними матеріалами.

ISSN 3041-1793 Online
Виявлено, що зміна конфігурації позиції через короткі інтервали часу обмежує накопичення демаскуючих ознак. Розосередження елементів зменшує ймовірність одночасного ураження при масованих атаках. Практичне значення результатів полягає у формуванні системи конфігурацій інженерного обладнання для різних типів об'єктів. Запропоновано алгоритм вибору рішень, який враховує рівень загрози, тип БпЛА та параметри позиції. Такий підхід скорочує час прийняття рішень і підвищує стійкість позицій при повторних впливах. Наукова новизна полягає у встановленні кількісних залежностей між просторовими параметрами конструкцій, характеристиками ураження та ефективністю маскування.

Ключові слова: інженерне обладнання позицій, ударні БпЛА, маскування, розосередження, багатоспектральне спостереження, захист позицій.

Horbunov Volodymyr Senior Lecturer, Faculty of Contract Reserve Officer Training, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0009-7716-2300

Bondar Igor Lecturer, Faculty of Contract Reserve Officer Training, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0003-3778-2974

Diachenko Vitalii Lecturer, Faculty of Contract Reserve Officer Training, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0004-0241-0617

PROSPECTS FOR ENGINEERING EQUIPMENT AND CAMOUFLAGE OF POSITIONS UNDER CONDITIONS OF ENEMY USE OF STRIKE UAVs DURING MODERN MILITARY CONFLICTS

Abstract. The purpose of the study is to determine applied principles of engineering arrangement and camouflage of positions under strike UAV impact. The focus is placed on the coordination of protective structure parameters, spatial organization of positions, and damage characteristics. The study covers different types of positions and UAV deployment scenarios, taking into account attack intensity and terrain conditions. The methodology combines analytical calculations, comparative analysis, and generalization of field test results. The approach considers energy parameters of damage, structural geometry, and multispectral observation conditions. The calculation models describe the influence of distance between protective layers, element density, and UAV interaction angle. Indicators of thermal, optical, and radar visibility are also included in the assessment. The results

ISSN 3041-1793 Online
demonstrate a clear dependence of protection effectiveness on spatial separation of structures. Increasing the distance between screens reduces the impulse of the shock wave and the level of secondary damage. Combined and double-layer structures provide stable performance with limited resource expenditure. It is established that geometric orientation of elements affects the probability of drone interception. Irregular shapes reduce detection accuracy in the optical spectrum. Alignment of thermal and background characteristics decreases object contrast. At the same time, multilayer coatings show higher efficiency compared to uniform materials. Frequent changes in position configuration limit the accumulation of revealing features. Dispersion of elements reduces the probability of simultaneous damage during mass attacks. The practical value lies in the formation of a system of engineering configurations for different types of objects. An algorithm for selecting solutions is proposed, taking into account threat level, UAV type, and position parameters. This approach reduces decision-making time and increases the resilience of positions under repeated impacts. The scientific novelty consists in establishing quantitative relationships between spatial parameters of structures, damage characteristics, and camouflage effectiveness.

Keywords: engineering equipment of positions, strike UAVs, camouflage, dispersion, multispectral observation, position protection.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження визначається різким зростанням інтенсивності застосування ударних безпілотних літальних апаратів у бойових умовах. Такі засоби змінюють характер ураження позицій і підвищують вимоги до інженерного облаштування. Підрозділи стикаються з постійним спостереженням у кількох спектральних діапазонах. Фіксуються не лише об’єкти, а й динаміка їх функціонування. Ці фактори обмежують ефективність традиційних укріплень і статичних схем розміщення проти ударних БпЛА.

Проблема дослідження полягає у невідповідності існуючих підходів до інженерного обладнання позицій сучасним умовам ведення бойових дій. Наявні рішення орієнтуються на локальні загрози та не враховують їх одночасний вплив. Виникає потреба у формуванні нових конфігурацій, які поєднують мобільність, розосередження та багаторівневий захист. При цьому відсутні чіткі підходи до вибору оптимальних рішень залежно від типу об’єкта та параметрів загрози. Дослідження спрямоване на уточнення практичних принципів організації позицій у середовищі постійного впливу БпЛА. Особлива увага приділяється взаємодії інженерних конструкцій, маскування та організаційних заходів. Таке поєднання формує основу для підвищення стійкості позицій та зменшення ймовірності їх ураження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У публікації Спірін Д. А. [2] наведені результати аналізу загроз від безпілотних систем у тактичному

ISSN 3041-1793 Online

середовищі. Показано залежність ефективності захисту від типу дрона та способу застосування. Проте залишаються неузгодженими підходи до інтеграції інженерних рішень у систему протидії. У дослідженні Фтемов Ю. [3] розкрито підходи до організації антидронового захисту позицій. Встановлено вплив мобільності підрозділів на стійкість оборони. Водночас недостатньо опрацьовано питання адаптації інженерної інфраструктури під змінну інтенсивність загроз. У науковій роботі Аль-Бкрі М. [4] досліджено використання безпілотних систем для вирішення завдань безпеки. Показано ефективність автоматизованого моніторингу. Однак не вирішено проблему протидії динамічним сценаріям атаки. У публікації Бабій Ю. [5] оцінено ефективність захисту об'єктів засобами протиповітряної оборони. Виявлено обмеження традиційних засобів при масованому застосуванні БпЛА. Разом з тим відсутній аналіз інженерних альтернатив.

У дослідженні Діттер Т. [6] розглянуто концепції застосування роїв дронів. Показано зміну характеру бойових дій. Але залишаються відкритими питання інженерного реагування на такі загрози. У науковій праці Гусейнов Б. С. [7] визначено вплив технологічних трансформацій БпЛА на тактику. Встановлено зміну ролі укриттів і позицій. Проте не деталізовано параметри їх оптимізації. У публікації Лукашевич Є., Кобашинська-Твардовська А. [11] запропоновано методи побудови антидронових систем. Показано ефективність комплексного підходу. Водночас не розкрито питання інтеграції інженерного обладнання. У доробку Матвєєва Л. [14] обґрунтовано застосування універсальних каркасних масок. Показано їх ефективність у зниженні виявлення. Однак відсутня оцінка взаємодії з іншими інженерними засобами. У науковій роботі від Мілліч А. [16] розглянуто сучасні підходи до маскування в бойових умовах. Визначено залежність ефективності від середовища. Разом з тим не сформовано системний підхід до інженерного облаштування позицій. Сукупність наведених результатів підтверджує доцільність проведення цього дослідження в розрізі рекомендацій і пропозицій.

Мета статті – обґрунтувати прикладні засади покращення роботи інженерного обладнання та маскувального захисту позицій від ворожих БпЛА.

Завдання дослідження:

– визначити залежність між параметрами інженерних конструкцій, характеристиками БпЛА та рівнем ураження позицій;

– систематизувати конфігурації інженерного обладнання та маскування залежно від типу об'єкта, рівня загрози та умов застосування БпЛА;

– запропонувати кращі інженерні рішення впровадження маскувальних технологій для позицій розміщення людей і техніки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інженерне обладнання позицій у зоні постійного ураження БпЛА перебудовується під задачі зміщення точки детонації та контролю енергетичного впливу. Конструкції

ISSN 3041-1793 Online

формують декілька рубежів контакту, які працюють послідовно. Перший рубіж виконує функцію ініціації або руйнування корпусу дрона. Другий знижує імпульс ударної хвилі, тоді як третій локалізує уламки та зменшує вторинні ураження.

Просторове рознесення цих рівнів підвищує ефективність системи і спрощує відновлення після пошкодження [12].

Геометрія конструкцій визначає характер взаємодії з БпЛА. При малих кутах входження дрон ковзає по поверхні екрана. При прямому ударі відбувається локальна детонація або руйнування корпусу. У цих умовах критичним параметром стає дистанція між екраном і об'єктом. Вона визначає рівень навантаження на основні елементи позиції. Розрахунок безпечної відстані виконується з урахуванням енергії вибуху та характеристик конструкції:

$$D_{\min} = k_1 \cdot \sqrt[3]{\frac{W_{eq} \cdot \varphi}{\sigma_{allow}}} \cdot \left(1 + \frac{v_{imp}}{c_s}\right). \quad (1)$$

де:
D_{min} – мінімальна безпечна відстань, м;
W_{eq} – еквівалентна маса заряду, кг;
φ – коефіцієнт типу детонації;
σ_{allow} – допустиме напруження матеріалу, МПа;
v_{imp} – швидкість удару БпЛА, м/с;
c_s – швидкість поширення хвилі у матеріалі, м/с;
k_1 – коефіцієнт умов середовища.

Зі зростанням швидкості v_{imp} ефективна дистанція збільшується. Це пояснюється зростанням імпульсу взаємодії. При низьких значеннях D_{min} конструкція працює в режимі локального перевантаження. При оптимальному рознесенні навантаження розподіляється по площі. Імовірність перехоплення визначається не лише щільністю елементів, а й просторовою орієнтацією конструкції:

$$P = 1 - \exp\left(-\lambda \cdot A \cdot \cos\alpha \cdot \frac{v_{imp}}{v_{ref}}\right). \quad (2)$$

де:
P – імовірність перехоплення;
λ – щільність елементів, од./м^2;
A – площа проєкції, м^2;
α – кут входження БпЛА;
v_{ref} – базова швидкість, м/с.

ISSN 3041-1793 Online

Зменшення кута α знижує ефективність екрана. Тому конструкції орієнтують під кутом до напрямку очікуваного удару, що підвищує контактну ймовірність без збільшення маси.

Перед переходом до конкретних параметрів конструкцій доцільно систематизувати їх у вигляді прикладних конфігурацій [2, с. 187]. Це співвідносить геометрію, матеріали та часові витрати монтажу захисних конструкцій (табл. 1).

Таблиця 1

Параметри інженерних конструкцій антидронового захисту позицій

Тип конструкції	Матеріал	Висота, м	Крок елементів, м	Відстань до об'єкта, м	Час монтажу, год
Решітчастий екран	Сталь	2,5	0,15	3,0	6
Сітчастий навіс	Трос + полімер	3,0	0,20	2,5	4
Каркасний модуль	Сталь + дерево	2,2	0,25	2,0	5
Тунельне укриття	Метал + ґрунт	2,0	0,30	1,5	8
Подвійний екран	Сталь	2,8	0,18	3,5	9
Габіонний бар'єр	Камінь + сітка	1,5	0,40	1,0	7
Комбінований екран	Сталь + композит	2,6	0,22	3,2	6
Легкий модуль	Алюміній	2,0	0,30	2,0	3

Джерело: сформовано авторами на основі [2, 14]

Аналіз наведених конфігурацій показує, що оптимальні рішення знаходяться в діапазоні середніх значень висоти та щільності. Збільшення параметрів понад ці межі дає обмежений приріст ефективності, але різко ускладнює монтаж і транспортування. Найбільш збалансованими виступають комбіновані та подвійні екрани, які забезпечують одночасно механічний і просторовий ефект захисту. Зменшення енергії ураження після детонації оцінюється через імпульс ударної хвилі з урахуванням просторового затухання [10]:

$$I = \int_0^t P(t)\,dt = \int_0^t P_0 \cdot e^{-\beta r} \cdot \left(1 - \frac{t}{t_{max}}\right) dt. \quad (3)$$

де:

I – імпульс, Па·с;

P_0 – початковий тиск, Па;

β – коефіцієнт затухання;

r – відстань від точки вибуху;

t_{max} – тривалість хвилі.

ISSN 3041-1793 Online

Зростання r навіть на 1 м знижує імпульс на 15–20 %, що пояснює ефективність рознесених екранів. Подвійні конструкції працюють як демпфер, розриваючи фронт хвилі. Фізичний захист не може функціонувати ізольовано від маскування. Металеві конструкції створюють контраст у тепловому та оптичному діапазонах. Для зменшення помітності застосовують багатошарові покриття. Вони поєднують текстильні сітки, полімерні екрани та природні матеріали. Коефіцієнт помітності визначають через енергетичний баланс:

$$K_{vis} = \frac{\int_{\lambda_1}^{\lambda_2} E_{obj}(\lambda) d\lambda}{\int_{\lambda_1}^{\lambda_2} E_{bg}(\lambda) d\lambda}. \quad (4)$$

де:
K_{vis} – коефіцієнт видимості;
$E_{obj}(\lambda)$ – спектральне випромінювання об’єкта;
$E_{bg}(\lambda)$ – випромінювання фону.

Зменшення рівня показника K_{vis} до рівня нижче 0,8 забезпечує злиття з фоном у більшості каналів спостереження. Перед визначенням оптимальних конфігурацій доцільно узагальнити рішення залежно від типу позиції та рівня загрози [13, с. 195]. Це допомагає пов’язувати конкретні інженерні параметри з реальними бойовими умовами застосування (табл. 2).

Таблиця 2

Оптимізація параметрів інженерного обладнання позицій

Тип позиції	Рівень загрози	Тип БпЛА	Рекомендований захист	Коефіцієнт ефективності	Час розгортання, год
Опорний пункт	Високий	FPV	Подвійний екран	0,85	10
Вогнева точка	Середній	FPV	Сітчастий навіс	0,75	4
Командний пункт	Високий	Баражуючий	Тунельне укриття	0,90	12
Склад БК	Високий	Shahed	Комбінований екран	0,88	9
Логістичний маршрут	Високий	FPV	Тунельний коридор	0,82	14
Позиція ППО	Середній	FPV	Каркасний модуль	0,78	6
Резервна позиція	Низький	FPV	Легкий екран	0,65	3
Пункт евакуації	Середній	FPV	Сітчасте укриття	0,72	5
Спостережний пост	Високий	FPV	Комбінований модуль	0,80	6

Джерело: сформовано авторами на основі [9, 19]

ISSN 3041-1793 Online

Систематизація показує залежність між типом об’єкта та структурою захисту. Стаціонарні елементи потребують багаторівневих конструкцій. Тимчасові позиції використовують легкі модулі. Різниця в часі розгортання визначає можливість швидкої адаптації під зміну обстановки. Розосередження елементів позиції виступає додатковим фактором живучості. Відстань між об’єктами визначається через площу розгортання та рівень загрози:

$$L = k \cdot \sqrt{A} \cdot \left(1 + \frac{n_{uav}}{n_{crit}}\right). \quad (5)$$

де:
L – відстань між об’єктами, м;
A – площа позиції, м^2;
n_{uav} – інтенсивність застосування БпЛА;
n_{crit} – критичний рівень загрози;
k – коефіцієнт типу місцевості.

Зі зростанням інтенсивності атак відстань збільшується, що може знизити рівень ймовірності одночасного ураження. Інженерні рішення формують систему, де фізичний захист, маскування і розосередження працюють як єдине середовище. Розділення функцій між пасивними та активними засобами зменшує навантаження на кожен елемент (рис. 1) [1].

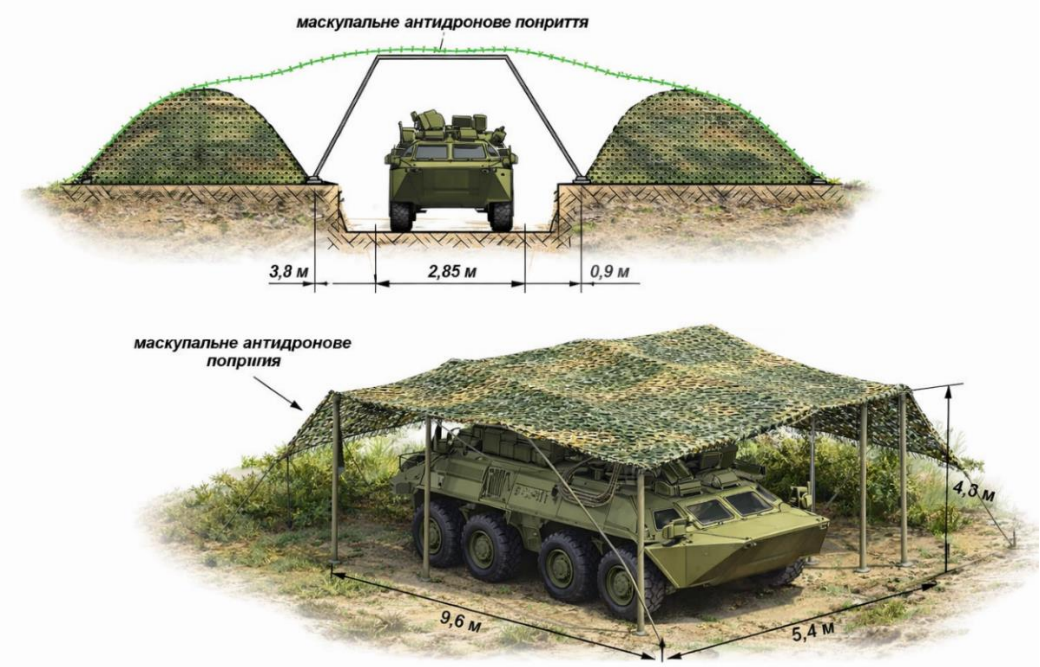

Рис. 1. **Схема маскування позиції з використанням комбінованих сіток і природного фону**
Джерело: побудовано авторами в середовищі SolidWorks

ISSN 3041-1793 Online

Позиції в зоні активного спостереження швидко виявляються при незбалансованому маскуванні. Джерело демаскування формується не окремим фактором, а їх поєднанням. Тепловий слід, геометрія об'єкта та радіолокаційне відбиття створюють узгоджений сигнал. При зниженні лише одного параметра система спостереження компенсує це іншими каналами. Тому маскування реалізується як сукупність взаємопов'язаних рішень. Початковий етап включає аналіз середовища розгортання. Враховуються рельєф, рослинність, вологість та характер освітлення. На відкритій місцевості домінує оптичний канал. У складному рельєфі зростає роль теплового контрасту. У міській забудові додається радіолокаційний ефект через велику кількість відбивних поверхонь. Вибір маскувальних рішень змінюється залежно від цих умов. Форма об'єкта визначає швидкість його виявлення. Регулярні контури і прямі лінії швидко ідентифікуються алгоритмами розпізнавання. Зміна геометрії зменшує точність класифікації. Для цього застосовують каркасні конструкції зі змінною конфігурацією. Вони порушують симетрію та розмивають контури. Теплове маскування базується на управлінні потоками енергії. Основну роль відіграє не абсолютна температура, а різниця з фоном [8, с. 10]. При однаковій температурі об'єкт стає невидимим для тепловізора. Досягнення цього стану вимагає контролю теплообміну. Для оцінки використовується інтегральний показник теплового потоку:

$$Q_{eff} = \int_0^t \left[h \cdot A \cdot (T_{obj} - T_{env}) + \varepsilon \cdot \sigma \cdot A \cdot (T_{obj}^4 - T_{env}^4) \right] dt. \quad (6)$$

де:
Q_{eff} – сумарний тепловий потік;
h – коефіцієнт тепловіддачі;
A – площа поверхні;
T_{obj}, T_{env} – температури об'єкта і середовища;
ε – коефіцієнт випромінювання;
σ – стала випромінювання.

Зменшення Q_{eff} досягається через багатошарову структуру. Внутрішній шар обмежує теплопередачу. Зовнішній вирівнює температуру з фоном. Повітряний прошарок знижує тепловий градієнт. При правильному поєднанні шарів тепловий сигнал зменшується більш ніж удвічі. Оптичне маскування працює за іншим принципом. Контраст визначається різницею яскравості між об'єктом і фоном. Поверхня об'єкта змінюється за кольором і текстурою. Використовуються нерівномірні переходи та локальні затемнення. Важливо уникати повторюваних патернів. Алгоритми розпізнавання швидко виявляють регулярні структури. Нерегулярні елементи знижують точність класифікації.

ISSN 3041-1793 Online

Радіолокаційна помітність залежить від матеріалу та кута відбиття. Металеві поверхні формують сильний сигнал. Його зменшують шляхом зміни геометрії. Похилі площини розсіюють енергію в різних напрямках [20, с. 16-17]. Додатково застосовуються композитні матеріали з частковим поглинанням сигналу. Комбінація цих рішень знижує ефективну площу розсіювання (рис. 2).

Рис. 2. **Модель маскувального антидронового каркасно-сітчастого укриття над захищеним об'єктом**
Джерело: побудовано авторами в середовищі SolidWorks

Інженерні рішення мають враховувати динаміку обстановки. Позиція, яка довго не змінюється, накопичує демаскуючі ознаки. Переміщення техніки залишає теплові сліди. Поверхні нагріваються і виділяються на фоні місцевості.

Для зменшення цього ефекту застосовують ротацію позицій. Зміна конфігурації виконується через короткі інтервали часу і дозволяє системам спостереження накопичити достатній обсяг даних бою. Децентралізація зменшує щільність цілей, коли розосереджені елементи складніше виявити одночасно.

Відстань між ними підбирається з урахуванням рельєфу. При цьому враховується доступність укриттів і можливість швидкого переміщення, що знижує ризик ураження групи об'єктів одним ударом (табл. 3).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 3

Результати польових випробувань маскувальних систем

Тип системи	Діапазон оцінки	Початковий сигнал	Після маскування	Коефіцієнт зниження
1. Базова сітка	Оптичний	1,00	0,65	0,35
2. Адаптивна сітка	Оптичний	1,00	0,55	0,45
3. Біоміметика	Тепловий	1,00	0,60	0,40
4. Метаматеріал	Радіо	1,00	0,50	0,50
5. Комбінована система	Комбінований	1,00	0,42	0,58
6. Каркасна маска	Оптичний	1,00	0,62	0,38
7. Легка система	Тепловий	1,00	0,70	0,30
8. Багатошарова система	Комбінований	1,00	0,38	0,62

Джерело: сформовано авторами на основі [4, 15]

Інженерне облаштування позицій змінює логіку побудови оборони. Стаціонарні укріплення втрачають ефективність при високій щільності БпЛА. Тривале перебування на одній точці підвищує ймовірність виявлення. Позиція накопичує теплові, візуальні та поведінкові ознаки. Розвідка фіксує ці параметри і формує прогноз наступних дій. Внаслідок цього навіть захищені об’єкти стають вразливими. Інженерні рішення переходять до мобільних конфігурацій. Позиції розглядаються як тимчасові вузли, які швидко змінюють структуру. Обладнання проєктують з урахуванням демонтажу та повторного використання. Секційні елементи транспортуються без спеціальної техніки. Вага окремих модулів не перевищує можливостей ручного переміщення, що забезпечить скорочення часу згортання позиції і знижуватиме ризик ураження під час зміни дислокації [18, с. 321-322].

Розосередження виступає базовим принципом організації. Об’єкти не концентруються в межах однієї ділянки. Вони розміщуються з урахуванням природних укриттів і рельєфу. Відстані між елементами підбираються так, щоб ураження одного не впливало на інші. При цьому зберігається можливість взаємодії між ними. Зв’язок забезпечується через захищені канали або короткі маршрути переміщення. Глибина захисту формується через поєднання кількох рівнів. Перший рівень включає легкі укриття та маскування. Другий передбачає основні захисні конструкції. Третій створює резервні позиції. Кожен рівень має власну функцію і не дублює інші [5].

Маршрути переміщення стають окремим об’єктом інженерного облаштування. Вони визначають швидкість реакції підрозділу і безпеку логістики. Відкриті під’їзди швидко виявляються і потрапляють під спостереження. Тому використовуються укриті коридори руху. Вони формуються з урахуванням рельєфу, рослинності та наявних перешкод. Додатково

ISSN 3041-1793 Online

застосовуються легкі накриття, які знижують ймовірність візуального контакту. Організація руху техніки потребує чіткої регламентації. Переміщення виконується короткими інтервалами. Маршрути змінюються після кількох проходів. Це зменшує формування стійких слідів, які фіксуються розвідкою. Паралельно обмежується використання одних і тих самих під'їздів (рис. 3).

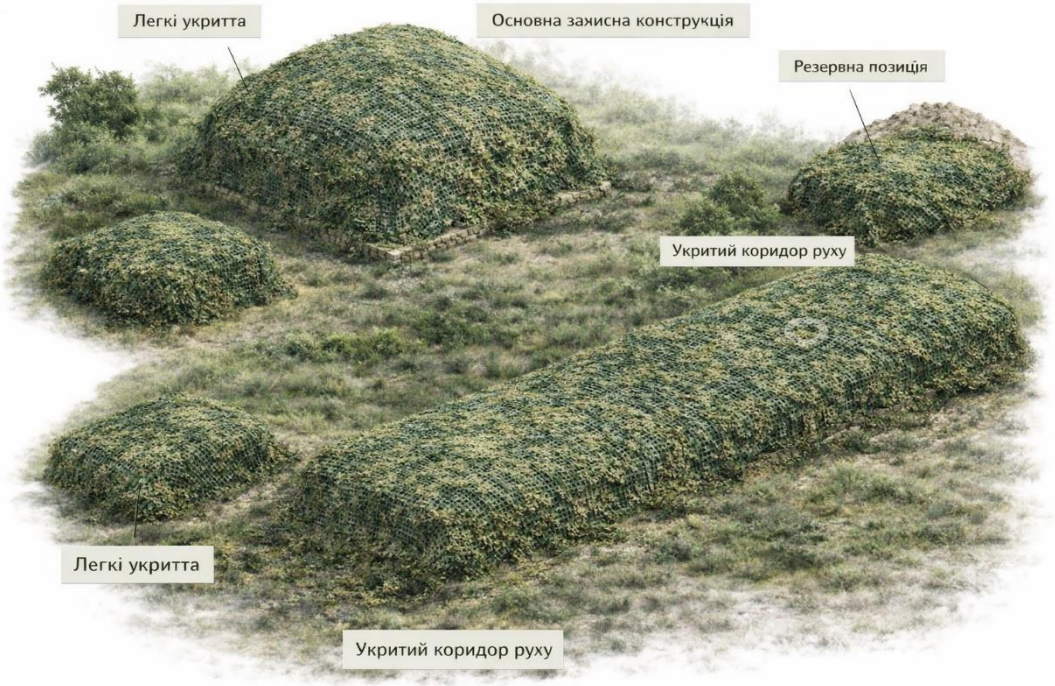

Рис. 3. **Просторові рішення мобільної інженерної позиції з багаторівневим захистом, маскуванням і укритими коридорами переміщення**
Джерело: побудовано автором в середовищі SolidWorks

Вибір інженерного рішення визначається типом об'єкта. Командні пункти потребують максимального рівня захисту. Вогневі позиції орієнтуються на швидке переміщення. Логістичні вузли поєднують захист і пропускну здатність. Для кожного випадку формується окрема конфігурація. Вона враховує характер загрози і тип застосованих БпЛА. Рівень загрози змінює структуру обладнання.

При високій інтенсивності FPV-дронів переважають розосереджені рішення. При використанні баражуючих боєприпасів посилюється вертикальний захист. Радіолокаційні загрози потребують зміни геометрії конструкцій. Таким чином, одна схема не застосовується для всіх умов. Вибір базується на конкретних параметрах ситуації [17].

Тип БпЛА визначає характер ураження. FPV-дрони атакують з малої висоти і високою швидкістю.

ISSN 3041-1793 Online

Вони потребують швидких реакцій і мінімальних затримок. Баражуючі боєприпаси працюють з більшої дистанції. Вони формують інший профіль загрози. Це впливає на вибір матеріалів і конструкцій. Наприклад, легкі укриття ефективні проти FPV, але не витримують потужні заряди. Для узагальнення практичних рішень доцільно представити їх у вигляді системи пропозицій. Це дозволяє співвіднести параметри об'єкта, загрози та конфігурації захисту.

Таблиця 4

Система пропозицій щодо оптимізації інженерного обладнання позицій

Тип об'єкта	**Рівень загрози**	**Тип БпЛА**	**Конфігурація позиції**	**Тип укриття**	**Організація маршрутів**	**Очікуваний результат**
1. Командний пункт	Високий	Баражуючий	Розосереджена	Тунельне укриття	Закриті коридори	Зниження втрат управління
2. Вогнева позиція	Високий	FPV	Мобільна	Легкі модулі	Часта зміна маршрутів	Підвищення живучості
3. Склад	Середній	Баражуючий	Рознесена	Комбінова-не укриття	Обмежені під'їзди	Збереження ресурсів
4. ППО	Високий	FPV	Децентра-лізована	Каркасні укриття	Приховані переміщення	Стійкість системи
5. Логістичний вузол	Високий	FPV	Розподілена	Легкі укриття	Альтернатив-ні маршрути	Безперерв-ність постачання
6. Медичний пункт	Середній	FPV	Прихована	Сітчасте укриття	Мінімізація руху	Зниження втрат
7. Резервна позиція	Низький	FPV	Тимчасова	Мінімальні укриття	Гнучкі маршрути	Швидке розгортання
8. Спостережний пост	Високий	FPV	Мала	Маскування	Приховані підходи	Зменшення виявлення

Джерело: сформовано авторами

Оптимальна конфігурація формується як результат послідовного вибору. Спочатку визначається тип об'єкта. Далі оцінюється рівень загрози. Потім враховується тип БпЛА. На основі цих параметрів обирається інженерне рішення. Наведений алгоритм зменшує кількість помилок і скорочує час прийняття рішення. Наведена система показує, що ефективність досягається через узгодження параметрів об'єкта, загрози та організації простору.

Висновки. Виявлено стійку залежність між просторовою конфігурацією позиції та рівнем її вразливості до ударних БпЛА, де щільне розміщення елементів підвищує ймовірність одночасного ураження, тоді як розосередження з урахуванням рельєфу знижує кумулятивний ефект впливу. Аналіз показує, що поєднання мобільних модулів із короткими циклами зміни позиції зменшує накопичення демаскуючих ознак.

ISSN 3041-1793 Online

Доведено, що інтеграція інженерних та організаційних рішень формує більш стабільну структуру, ніж ізольоване застосування окремих засобів захисту.

Досліджено вплив багатоспектрального маскування на зниження ефективності засобів розвідки, де узгодження теплових, оптичних та радіолокаційних параметрів забезпечує значно вищий результат порівняно з однокомпонентними рішеннями. Встановлено, що комбіновані системи, які поєднують матеріальні та геометричні підходи, знижують імовірність виявлення навіть при зміні умов середовища. Водночас адаптивність покриттів і регулярна зміна конфігурації позиції обмежують накопичення даних спостереження, що ускладнює побудову прогнозних моделей противником. Обґрунтовано доцільність використання алгоритмічного підходу до вибору інженерних рішень, де послідовна оцінка типу об'єкта, рівня загрози та характеристик БпЛА забезпечує швидке формування ефективної конфігурації позиції. Показано, що така схема скорочує час прийняття рішень і знижує ймовірність помилок при проєктуванні захисту. Обгрунтовано тезу, що одночасне застосування багаторівневих укриттів, розосередження та контрольованих маршрутів переміщення формує цілісну систему, яка зберігає функціональність навіть при повторних впливах.

Література:

1. Керівництво "Військові фортифікаційні споруди". ПТКП 11-92(298). *Командування Сил підтримки Збройних Сил України.* Київ, 2025. 337 с.

2. Спірін Д. А., Брянкін С. С., Подчерніна В. О., Сай В. М., Доманов І. О. Протидія безпілотним літальним апаратам: аналіз загроз та пошук ефективних рішень. *Випробування та сертифікація.* 2024. № 2(4). С. 111–117. DOI: 10.37701/ts.04.2024.14

3. Фтемов Ю. Антидроновий захист як ключовий елемент інженерної підтримки мобільності військ (сил) в умовах сучасної війни. *Військово-технічний збірник.* 2025. № 33(2). С. 185–193. DOI: 10.33577/2312-4458.33.2025.185-193.

4. Al-Bkree M. Unmanned aerial systems applied to solve safety and security problems. Óbuda University. *Doctoral (PhD) Dissertation.* 2024. URL: https://lib.uni-obuda.hu/sites/lib.uni-obuda.hu/files/Mahmod_Al-Bkree_ertekezes.pdf

5. Babii Y., Polishchuk V., Balagur L., Chernousov D., Tkachuk D., Dremlyuga K. Evaluation of the effectiveness of the protection of strategically important objects from unmanned aerial vehicles by air defense forces. *Military Science.* 2024. Vol. 2. No 2. pp. 116–123. DOI: https://doi.org/10.62524/msj.2024.2.2.10

6. Ditter T. PRC Concepts for UAV Swarms in Future Warfare. CNA Corporation, 2025. URL: https://www.cna.org/reports/2025/07/PRC-Concepts-for-UAV-Swarms-in-Future-Warfare.pdf (date of access: 10.03.2026).

7. Huseynov B. S., Muradov S. A. The impact of tactical and strategic transformation of UAV technology on modern warfare. *Logos. Theoretical and practical aspects of modern scientific research.* 2025. pp. 69–73. DOI: https://doi.org/10.36074/logos-01.08.2025.010

8. Kharchenko O., Artushin L., Kononov O. Prospects for the joint use of unmanned aerial vehicles. *Collection of Scientific Works of the State Research Institute of Aviation.* 2022. Vol. 18. No 1. pp. 7-13. DOI: https://doi.org/10.54858/dndia.2022-18-1

ISSN 3041-1793 Online

9. Kukkola J. Russia's Adaptation in the War against Ukraine (2022–2025). National Defence University. *Department of Warfare*. 2025. Working papers No 41. URL: https://www.researchgate.net/publication/395334488_Russia's_Adaptation_in_the_War_against_Ukraine_2022-2025 (date of access: 10.03.2026).

10. Lindström J. Military use of unmanned aerial systems: operational and tactical implications. *Swedish Defence University. Master's thesis.* 2024. URL: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1932309/FULLTEXT02.pdf.

11. Łukasiewicz J., Kobaszyńska-Twardowska A. Proposed method for building an anti-drone system for the protection of facilities important for state security. *Security and Defence Quarterly*. 2022. Vol. 40. No 2. pp. 88–107. DOI: https://doi.org/10.35467/sdq/149268

12. Makedon V., Myachin V., Aloshyna T., Cherniavska I., Karavan N. Improving the readiness of enterprises to develop sustainable innovation strategies through fuzzy logic models. *Economic Studies (Ikonomicheski Izsledvania)*. 2025. Vol. 34. No 5. pp. 165–179. URL: https://archive.econ-studies.iki.bas.bg/2025/2025_05/2025_05_09.pdf

13. Makedon V. V., Yarmolenko L. I., Chumak T. V., Zaporozhchenko O. Y. Ensuring the implementation of commercialization strategies for satellite services in the digital economy. *Academy Review*. 2025. Vol. 63. No 2. pp. 187–203. DOI: https://doi.org/10.32342/3041-2137-2025-2-63-12

14. Matvieiev L., Rusnak V., Rozhenkov A., Liashenko V. Anti-drone protection using universal frame masks. *Scientific works of State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification.* 2023. Vol. 17. No 3. pp. 54–60. DOI: https://doi.org/10.37701/dndivsovt.17.2023.07

15. Mets T., Sahkna T. Fortifications in the Russo-Ukrainian War: Developments and Lessons. *International Centre for Defence and Security*. 2024. ICDS Analysis Series No 10. URL: https://icds.ee/static/icds_fortifications_final_series_2_no10.pdf

16. Milić A., Kostić S., Milićević J. Camouflaging in modern combat operation conditions. *Security and Crisis Management – Theory and Practice.* 2024. pp. 112–118. DOI: https://doi.org/10.70995/QMFD7910

17. Molloy O. Drones in modern warfare: Lessons learnt from the war in Ukraine. *Australian Army Research Centre*. 2024. Occasional Paper No 29. URL: https://research centre.army.gov.au/sites/default/files/241022-Occasional-Paper-29-Lessons-Learnt-from-Ukraine_2.pdf.

18. Radu A. Small aerial drones – modelers of land forces tactics in contemporary and future warfare. *Land Forces Academy Review*. 2025. Vol. 30. No 4. pp. 315–324. DOI: https://doi.org/10.2478/raft-2025-0050.

19. Shulyk V., Shevchenko L., Cherniyavskyi V., Davydov A., Boborykin O. About the concept of improving border defense lines by means of landscape architecture. *Landscape Architecture and Art.* 2024. Vol. 24. No 24. pp. 89–96. DOI: https://doi.org/10.22616/j.landarchart.2024.24.12

20. Wan Z., Cho J.-H., Zhu M., Anwar A., Kamhoua C., Singh M. Optimizing effectiveness and defense of drone surveillance missions via honey drones. *ACM Transactions on Internet Technology.* 2024. Vol. 24. No 4. pp. 1–26. DOI: https://doi.org/10.1145/3701233

References:

1. Kerivnytstvo "Viiskovi fortyfikatsiini sporudy" [Manual "Military fortification structures"]. (2025). PTKP 11-92(298). Komanduvannia Syl pidtrymky Zbroinykh Syl Ukrainy, Kyiv, 337 p. (in Ukrainian).

ISSN 3041-1793 Online

2. Spirin, D. A., Briankin, S. S., Podchernina, V. O., Sai, V. M., Domanov, I. O. (2024). Protydiia bezpilotnym litalnym aparatam: analiz zahroz ta poshuk efektyvnykh rishen [Countering unmanned aerial vehicles: threat analysis and search for effective solutions]. *Vyprobuvannia ta sertyfikatsiia - Testing and Certification*, 2(4), 111–117. http://doi.org/10.37701/ts.04.2024.14 (in Ukrainian).

3. Ftemov, Yu. (2025). Antydronovyi zakhyst yak kliuchovyi element inzhenernoi pidtrymky mobilnosti viisk (syl) v umovakh suchasnoi viiny [Anti-drone protection as a key element of engineering support for troop mobility in modern warfare]. *Viiskovo-tekhnichnyi zbirnyk - Military Technical Collection*, 33(2), 185–193. http://doi.org/10.33577/2312-4458.33.2025.185-193 (in Ukrainian).

4. Al-Bkree, M. (2024). Unmanned aerial systems applied to solve safety and security problems. Óbuda University, *Doctoral (PhD) Dissertation.* Available at: https://lib.uni-obuda.hu/sites/lib.uni-obuda.hu/files/Mahmod_Al-Bkree_ertekezes.pdf

5. Babii, Y., Polishchuk, V., Balagur, L., Chernousov, D., Tkachuk, D., Dremlyuga, K. (2024). Evaluation of the effectiveness of the protection of strategically important objects from unmanned aerial vehicles by air defense forces. *Military Science*, 2(2), 116–123. https://doi.org/10.62524/msj.2024.2.2.10

6. Ditter, T. (2025). PRC Concepts for UAV Swarms in Future Warfare. CNA Corporation. Available at: https://www.cna.org/reports/2025/07/PRC-Concepts-for-UAV-Swarms-in-Future-Warfare.pdf (date of access: 10.03.2026).

7. Huseynov, B. S., Muradov, S. A. (2025). The impact of tactical and strategic transformation of UAV technology on modern warfare. *Logos. Theoretical and practical aspects of modern scientific research*, 69–73. https://doi.org/10.36074/logos-01.08.2025.010

8. Kharchenko, O., Artushin, L., Kononov, O. (2022). Prospects for the joint use of unmanned aerial vehicles. *Collection of Scientific Works of the State Research Institute of Aviation*, 18(1), 7–13. https://doi.org/10.54858/dndia.2022-18-1

9. Kukkola, J. (2025). Russia's Adaptation in the War against Ukraine (2022–2025). *National Defence University, Department of Warfare, Working papers*, 41. Available at: https://www.researchgate.net/publication/395334488_Russia's_Adaptation_in_the_War_against_Ukraine_2022-2025 (date of access: 10.03.2026).

10. Lindström, J. (2024). Military use of unmanned aerial systems: operational and tactical implications. *Swedish Defence University, Master's thesis.* Available at: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1932309/FULLTEXT02.pdf

11. Łukasiewicz, J., Kobaszyńska-Twardowska, A. (2022). Proposed method for building an anti-drone system for the protection of facilities important for state security. *Security and Defence Quarterly*, 40(2), 88–107. https://doi.org/10.35467/sdq/149268

12. Makedon, V., Myachin, V., Aloshyna, T., Cherniavska, I., Karavan, N. (2025). Improving the readiness of enterprises to develop sustainable innovation strategies through fuzzy logic models. *Economic Studies (Ikonomicheski Izsledvania)*, 34(5), 165–179. Available at: https://archive.econ-studies.iki.bas.bg/2025/2025_05/2025_05_09.pdf

13. Makedon, V. V., Yarmolenko, L. I., Chumak, T. V., Zaporozhchenko, O. Y. (2025). Ensuring the implementation of commercialization strategies for satellite services in the digital economy. *Academy Review*, 63(2), 187–203. https://doi.org/10.32342/3041-2137-2025-2-63-12

14. Matvieiev, L., Rusnak, V., Rozhenkov, A., Liashenko, V. (2023). Anti-drone protection using universal frame masks. *Scientific works of State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification*, 17(3), 54–60. https://doi.org/10.37701/dndivsovt.17.2023.07

ISSN 3041-1793 Online

15. Mets, T., Sahkna, T. (2024). Fortifications in the Russo-Ukrainian War: Developments and Lessons. *International Centre for Defence and Security, ICDS Analysis Series,* 10. Available at: https://icds.ee/static/icds_fortifications_final_series_2_no10.pdf

16. Milić, A., Kostić, S., Milićević, J. (2024). Camouflaging in modern combat operation conditions. *Security and Crisis Management – Theory and Practice,* 112–118. https://doi.org/10.70995/QMFD7910

17. Molloy, O. (2024). Drones in modern warfare: Lessons learnt from the war in Ukraine. *Australian Army Research Centre, Occasional Paper,* 29. Available at: https://researchcentre.army.gov.au/sites/default/files/241022-Occasional-Paper-29-Lessons-Learnt-from-Ukraine_2.pdf

18. Radu, A. (2025). Small aerial drones – modelers of land forces tactics in contemporary and future warfare. *Land Forces Academy Review,* 30(4), 315–324. https://doi.org/10.2478/raft-2025-0050

19. Shulyk, V., Shevchenko, L., Cherniyavskyi, V., Davydov, A., Boborykin, O. (2024). About the concept of improving border defense lines by means of landscape architecture. *Landscape Architecture and Art,* 24(24), 89–96. https://doi.org/10.22616/j.landarchart.2024.24.12

20. Wan, Z., Cho, J.-H., Zhu, M., Anwar, A., Kamhoua, C., Singh, M. (2024). Optimizing effectiveness and defense of drone surveillance missions via honey drones. *ACM Transactions on Internet Technology,* 24(4), 1–26. https://doi.org/10.1145/3701233

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 621.396.946

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-259-272

Гордієнко Сергій Борисович кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри технологій захисту кіберпрстору Центру кібербезпеки Навчально–наукового інститут інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій, Національна академія Служби безпеки України

Кобус Олена Сергіївна кандидат фізико–математичних наук, доцент, завідувач кафедри технологій захисту кіберпрстору Центру кібербезпеки Навчально–наукового інститут інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій, Національна академія Служби безпеки України, https://orcid.org/0000–0003–3130–6515

ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВІДНОВЛЕННЯ КРИТИЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ НА ПРИКЛАДІ РІШЕННЯ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ПРИВІЛЕЯМИ

Анотація. У дослідженні розглянуто проблематику управління ризиками інформаційної безпеки як ключового чинника забезпечення безперервності бізнес–процесів у сучасних організаціях в умовах цифровізації та зростання кіберзагроз. Обґрунтовано, що інформаційні системи є критично важливим ресурсом, а їх вразливість до кібератак, технічних збоїв і людського фактору потребує впровадження проактивних, комплексних підходів до управління ризиками.

Визначено, що ефективна система управління ризиками повинна інтегрувати технічні, організаційні та процедурні заходи, а також бути пов'язаною із системою забезпечення безперервності бізнесу (Business Continuity Management). Такий підхід дозволяє не лише мінімізувати ймовірність інцидентів, але й забезпечити оперативне відновлення критичних систем.

Особливу увагу приділено системам управління привілейованим доступом, зокрема CyberArk PAM, як одному з найважливіших інструментів захисту інформаційних ресурсів. Показано, що компрометація привілейованих облікових записів становить значну загрозу для організації, а використання PAM–рішень забезпечує контроль, моніторинг та аудит доступу до критичних систем.

Ключовим елементом дослідження є аналіз стратегії Disaster Recovery для CyberArk PAM, яка передбачає відновлення працездатності системи після інцидентів із мінімальними втратами часу та даних. Визначено важливість показників RTO і RPO, врахування архітектури системи, залежностей між її

ISSN 3041-1793 Online
компонентами та забезпечення цілісності даних. Практична цінність полягає у запропонованому підході до створення тестового середовища для перевірки DR–сценаріїв із використанням віртуалізації, що дозволяє оцінити ефективність процедур відновлення.

Підкреслено значення підготовки персоналу, регулярного тестування та дотримання нормативних вимог. Зроблено висновок, що інтеграція управління ризиками, PAM–рішень і стратегій Disaster Recovery забезпечує стійкість організації, безперервність її діяльності та зниження наслідків кіберінцидентів.

Ключові слова: системи корпоративної безпеки, інцидент інформаційної безпеки, управління привілейованим доступом, безперервність бізнес–процесів, привілейовані облікові записи, управління ризиками.

Gordienko Serhiy Borysovych Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Cyberspace Protection Technologies, Centre for Cybersecurity, Educational and Scientific Institute of Information Security and Strategic Communications, National Academy of the Security Service of Ukraine

Kobus Olena Serhiivna Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Cyberspace Protection Technologies, Centre for Cybersecurity, Educational and Scientific Institute of Information Security and Strategic Communications, National Academy of the Security Service of Ukraine, https://orcid.org/0000–0003–3130–6515

ISSUES RELATED TO THE IMPLEMENTATION OF THE RECOVERY PROCESS FOR CRITICAL INFORMATION SYSTEMS: A CASE STUDY OF A PRIVILEGE MANAGEMENT SOLUTION

Abstract. This study examines the issue of information security risk management as a key factor in ensuring the continuity of business processes in modern organisations in the context of digitalisation and the rise of cyber threats. It is argued that information systems are a critically important resource, and their vulnerability to cyberattacks, technical failures and the human factor necessitates the implementation of proactive, comprehensive approaches to risk management.

It is determined that an effective risk management system must integrate technical, organisational and procedural measures, as well as be linked to the Business Continuity Management system. Such an approach allows not only to minimise the likelihood of incidents, but also to ensure the rapid recovery of critical systems.

ISSN 3041-1793 Online

Particular attention is paid to privileged access management systems, specifically CyberArk PAM, as one of the most important tools for protecting information resources. It is demonstrated that the compromise of privileged accounts poses a significant threat to an organisation, whilst the use of PAM solutions ensures control, monitoring and auditing of access to critical systems.

A key element of the study is the analysis of the Disaster Recovery strategy for CyberArk PAM, which involves restoring system operability following incidents with minimal loss of time and data. The importance of RTO and RPO metrics, consideration of the system architecture, dependencies between its components, and ensuring data integrity has been identified.

The practical value lies in the proposed approach to creating a test environment for verifying DR scenarios using virtualisation, which allows the effectiveness of recovery procedures to be assessed. The importance of staff training, regular testing and compliance with regulatory requirements is emphasised. It is concluded that the integration of risk management, PAM solutions and Disaster Recovery strategies ensures the organisation's resilience, business continuity and mitigation of the consequences of cyber incidents.

Keywords: corporate security systems, information security incident, privileged access management, business continuity, privileged accounts, risk management.

Постановка проблеми. Сучасний світ невпинно рухається вперед під впливом стрімкого розвитку цифрових технологій та зростаючої ролі інформації у всіх сферах діяльності. Інформаційні системи стають не просто інструментом, а ключовим елементом бізнес–процесів, що визначає конкурентоспроможність, ефективність і стійкість організацій. Водночас із цим зростає і складність загроз, які постають перед інформаційними активами: кібератаки, технічні збої, людські помилки, а також непередбачувані події, що можуть паралізувати роботу компанії на тривалий час.

В умовах такої мінливої й небезпечної реальності питання управління ризиками інформаційної безпеки набуває особливого значення. Саме від здатності організації проактивно і системно ідентифікувати, оцінювати та контролювати потенційні загрози залежить не лише збереження даних і конфіденційності, а й загальна безперервність функціонування бізнес–процесів. Адже будь–який інцидент, пов'язаний із порушенням інформаційної безпеки, може стати каталізатором масштабних проблем – від фінансових втрат до втрати довіри партнерів і клієнтів.

Проблематика побудови системи управління ризиками інформаційної безпеки, що одночасно забезпечує безперервність роботи організації, залишається однією з найактуальніших у сучасному IT–менеджменті. Ефективна система має бути гнучкою, адаптивною до швидких змін, а також інтегрованою

ISSN 3041-1793 Online

у загальну стратегію розвитку підприємства. Вона повинна охоплювати не лише технічні рішення, а й організаційні процеси, людський фактор, корпоративну культуру і правове середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання кількості кібератак, удосконалення методів злому, а також підвищена залежність від цифрових сервісів вимагають від підприємств не лише реагувати на загрози, але й проактивно формувати механізми управління ризиками, які здатні забезпечити неухильну стійкість і безперервність роботи.

Питання, пов'язанні з дослідженням процесів практичної реалізації напрямку безпекової складової щодо інформаційних активів організацій розкриті у працях іноземних та вітчизняних фахівців і вчених таких як: В. Домарєв, В. Богуш. А. Кудін. Г. Гулак, О. Юдін та ін. В останні роки вітчизняні та зардонні джерела опублікували значну кількість тематичних матеріалів, присвячених питанням забезпечення безпеки інформаційних ресурсів та управління ризиками інформаційної безпеки. Разом з тим, якщо питанням ролі управління ризиками інформаційної безпеки та особливостям їх застосування приділена певна увага, то тенденції подальшого розвитку їх практичної реалізації та удосконалення не чітко визначені і не систематизовані, що і визначає актуальність порушеного питання.

В умовах реалій сьогодення питання інформаційної безпеки набули глобального значення, а захист критичних IT–інфраструктур став стратегічним пріоритетом для урядових, фінансових, виробничих та інших організацій. Одним з ключових аспектів захисту є *управління привілейованим доступом*, оскільки саме привілейовані облікові записи часто стають головною мішенню для зловмисників. З огляду на це, системи PAM (Privileged Access Management) відіграють вирішальну роль у запобіганні несанкціонованому доступу, виявленні зловживань та забезпеченні прозорого контролю дій адміністраторів.

Серед численних рішень, представлених на ринку, CyberArk PAM вирізняється високим рівнем надійності, функціональністю та здатністю інтегруватися з іншими системами корпоративної безпеки. У той же час, навіть найбільш просунута система не застрахована від виникнення критичних ситуацій, які можуть порушити її функціонування. Це створює потребу у впровадженні стратегії Disaster Recovery, яка дозволяє не лише захистити дані, але й забезпечити оперативне відновлення ключових сервісів.

В подальшому більш детально буде розглянуто концепцію Disaster Recovery у контексті роботи CyberArk PAM, її ключові компоненти, потенційні загрози, а також вимоги до успішного впровадження захищеної та стійкої до відмов IT–інфраструктури.

У сучасних організаціях система управління привілейованим доступом (Privileged Access Management, (PAM) є критично важливою складовою

ISSN 3041-1793 Online

інформаційної безпеки. CyberArk PAM – це провідне рішення, яке забезпечує контроль, моніторинг і захист доступу до найважливіших ресурсів, що мають підвищені права. У разі інцидентів, які можуть вплинути на працездатність CyberArk, відновлення його роботи в максимально короткий термін є надзвичайно важливим, адже порушення роботи PAM–системи ставить під загрозу всю систему безпеки організації.

Disaster Recovery (DR) – це спеціальний комплекс заходів і процедур, спрямованих на відновлення працездатності CyberArk PAM після критичних подій, таких як апаратні відмови, кібератаки, людські помилки або стихійні лиха. Впровадження ефективного DR–плану дозволяє мінімізувати час простою, уникнути втрат даних і забезпечити безперервність роботи ключових бізнес–процесів.

Успішне впровадження стратегії Disaster Recovery у середовищі CyberArk вимагає глибокого розуміння архітектури самої системи, її компонентів, точок відмови та потенційних сценаріїв загроз. CyberArk PAM складається з кількох критично важливих елементів, зокрема Vault (цифрового сейфу), які зберігають конфіденційні облікові дані, а також серверів компонентів, що відповідають за моніторинг, управління сесіями, синхронізацію з каталогами користувачів та інтеграцію з іншими системами. Порушення роботи будь–якого з цих компонентів може мати серйозні наслідки – від втрати контролю над доступом до критичних систем до компрометації облікових даних.

Мета статі полягає у розробці комплексної системи управління ризиками інформаційної безпеки, орієнтованої на забезпечення безперервності функціонування ключових бізнес–процесів організації. Обрана тематика відповідає потребам сучасних організацій, які прагнуть не лише захистити свої дані, а й гарантувати стабільність роботи в умовах швидкоплинних і непередбачуваних викликів. Реалізація даної роботи сприятиме поглибленню знань у сфері інформаційної безпеки, розвитку навичок системного мислення і застосуванню сучасних технологій для підвищення стійкості бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Особливу складність становить необхідність інтеграції управління ризиками інформаційної безпеки у загальну систему безперервності бізнес–процесів, що охоплює всі рівні організації – від технічної інфраструктури до людського фактору. Сучасні підходи до цієї проблеми передбачають не лише розробку ефективних інструментів виявлення і мінімізації ризиків, а й формування корпоративної культури безпеки, яка сприяє усвідомленню відповідальності кожним співробітником.

Важливим елементом такої системи є забезпечення стійкості критичних інформаційних активів через впровадження механізмів швидкого відновлення після інцидентів [3]. Саме тому особливу увагу в статті приділено прикладу реалізації процесів планування та реалізації заходів відновлення після

ISSN 3041-1793 Online
інцидентів (Disaster Recovery) для системи управління привілеями (CyberArk PAM), яка грає ключову роль у захисті доступу до корпоративних ресурсів. Цей приклад демонструє практичні аспекти створення надійної системи безперервності в умовах реальних загроз.

Система управління ризиками інформаційної безпеки виступає основним механізмом, який дозволяє ідентифікувати потенційні загрози, оцінити їхній вплив і визначити пріоритети для впровадження заходів захисту.

При цьому сучасні підходи до управління ризиками враховують не лише технічні аспекти, а й організаційні, процедурні та людські фактори, що забезпечує комплексний захист інформаційних активів.

Важливим напрямом у цьому контексті є інтеграція управління інформаційною безпекою з системами забезпечення безперервності бізнесу (Business Continuity Management) [5]. Такий підхід дозволяє не лише запобігати інцидентам, але й оперативно реагувати на них, мінімізуючи вплив на критично важливі процеси. Особлива увага приділяється плануванню та реалізації заходів відновлення після інцидентів (Disaster Recovery), що включає створення резервних копій, відновлення систем, тестування процедур і підготовку персоналу.

В умовах зростаючої кількості складних і цілеспрямованих кібератак організації вимушені впроваджувати передові рішення для захисту доступу до своїх ресурсів. Одним із таких інструментів є система управління привілеями CyberArk PAM, яка забезпечує централізований контроль над обліковими записами з підвищеними правами доступу, що є однією з найуразливіших точок у будь–якій інформаційній системі. Відповідне впровадження та відновлення роботи цієї системи є важливою складовою загальної стратегії інформаційної безпеки та безперервності функціонування.

Отже, дослідження, яке виконується, має за мету розробку комплексної системи управління ризиками інформаційної безпеки, яка забезпечить стійкість бізнес–процесів і дозволить організації зберігати свою ефективність навіть у разі виникнення інцидентів, що загрожують її інформаційним ресурсам. Такий підхід не лише знижує ймовірність збоїв, а й забезпечує впевненість у стабільності діяльності підприємства, що є ключовим фактором його конкурентоспроможності та довгострокового розвитку.

У сучасних організаціях інформаційні системи є критично важливою складовою, що забезпечує безперервність бізнес–процесів [9]. Проте навіть за наявності надійних засобів захисту повністю уникнути інцидентів, таких як кібератаки, технічні несправності чи помилки користувачів, неможливо. Тому одним із ключових елементів системи інформаційної безпеки є розробка заходів реагування, резервування та відновлення, які дають змогу мінімізувати негативний вплив подібних подій і швидко повернути організацію до нормального функціонування.

ISSN 3041-1793 Online

Процес відновлення інформаційних систем полягає у поверненні до нормальної роботи після виникнення інциденту. Він включає не лише технічні дії щодо відновлення даних і системного стану, а й організаційні заходи з мінімізації часу простою та впливу на бізнес–процеси [4]. Для цього розробляються спеціальні плани відновлення (Disaster Recovery Plan), які містять опис критичних систем, пріоритети відновлення, необхідні ресурси та відповідальних осіб. Планування такого відновлення базується на визначенні цільових показників часу відновлення (RTO) та максимально допустимого обсягу втрати даних (RPO), які відображають вимоги бізнесу до безперервності [2].

Особливу увагу варто звернути на відновлення складних систем, таких як CyberArk PAM, які керують доступом до привілейованих облікових записів у організації. Втрата контролю над такими системами може мати катастрофічні наслідки, тому процес їх відновлення повинен бути максимально продуманим, враховувати особливості архітектури та забезпечувати захищене повернення в робочий стан без порушення політик безпеки.

CyberArk – це провідне програмне рішення у сфері управління привілейованим доступом (Privileged Access Management, PAM), яке спеціалізується на захисті критичних IT–ресурсів організації від кіберзагроз, пов'язаних із зловживанням правами привілейованих користувачів [1]. Привілейовані облікові записи мають розширені права, які дозволяють керувати системами, додатками, базами даних та іншими важливими компонентами інфраструктури, тому їх захист є ключовим елементом безпеки.

CyberArk забезпечує централізоване зберігання, контроль та моніторинг доступу до цих облікових записів, автоматизуючи обертання паролів, запис сесій користувачів і надаючи детальний аудит дій, що значно знижує ризики компрометації систем. В умовах сучасних кіберзагроз, коли атаки все частіше спрямовані саме на привілейовані акаунти для отримання максимальної шкоди, впровадження таких рішень є критично важливим для захисту інформаційної інфраструктури організації.

Привілейований доступ – це спеціальний рівень прав, що дозволяє користувачам виконувати дії з адміністративними функціями, які виходять за межі стандартних повноважень. Адміністратори, інженери та сервісні акаунти, що мають такі права, можуть змінювати конфігурації, встановлювати програмне забезпечення, керувати користувачами і доступом, що робить їх мішенню для зловмисників.

Компрометація цих облікових записів може призвести до серйозних наслідків, включно з витоком конфіденційних даних, втратами функціональності і порушеннями безперервності бізнес–процесів. Саме тому управління привілейованим доступом, яке включає контроль, обмеження і аудит, є одним із найважливіших напрямів інформаційної безпеки.

ISSN 3041-1793 Online

Концепція Zero Trust («нульова довіра») в інформаційній безпеці передбачає принцип, що жоден користувач або пристрій не повинен автоматично отримувати довіру незалежно від того, чи знаходиться він в межах внутрішньої мережі організації чи ні [6]. Кожен запит на доступ має перевірятися і авторизовуватися з урахуванням багатофакторної аутентифікації, мінімізації привілеїв і постійного моніторингу. Zero Trust мінімізує ризики внутрішніх та зовнішніх атак, забезпечуючи сегментацію мережі і обмеження доступу до ресурсів лише тим користувачам, які дійсно потребують цього для виконання своїх обов'язків.

Інтеграція CyberArk PAM із моделлю Zero Trust є надзвичайно важливою, оскільки вона дозволяє реалізувати контрольоване і безпечне управління привілейованим доступом у відповідності з принципами мінімальних прав і постійної перевірки користувачів [10]. Це знижує ймовірність несанкціонованого доступу, підвищує рівень безпеки та забезпечує прозорість дій адміністраторів. У поєднанні з механізмами аварійного відновлення (Disaster Recovery) такі рішення не лише захищають критичні ресурси від атак, а й гарантують швидке відновлення роботи в разі інцидентів, що є ключовим фактором забезпечення безперервності бізнес–процесів. CyberArk також пропонує широкий спектр функцій для управління життєвим циклом привілейованих облікових записів, включаючи автоматичне оновлення та ротацію паролів, що значно знижує ризик використання вкрадених або застарілих облікових даних [12]. Окрім цього, CyberArk підтримує багаторівневий доступ, дозволяючи розділити ролі та обов'язки між різними адміністраторами та користувачами, тим самим мінімізуючи ризик внутрішніх загроз. Завдяки можливості моніторингу в режимі реального часу та веденню детальних логів дій, організації можуть швидко виявляти підозрілі активності, оперативно реагувати на інциденти та відповідати вимогам нормативних актів і стандартів безпеки.

Крім управління привілейованим доступом, CyberArk інтегрується з іншими системами інформаційної безпеки, такими як системи управління ідентифікацією (Identity Management) та системи інформаційної безпеки і подій (SIEM), що дозволяє створювати єдину екосистему захисту з централізованим контролем [14]. Це важливо для комплексного управління ризиками, оскільки поєднання різних рішень підвищує загальну ефективність безпекових заходів і знижує ймовірність успішних атак.

У контексті Zero Trust, де не можна довіряти жодному користувачу чи пристрою без підтвердження їх автентичності та відповідних прав, CyberArk відіграє ключову роль у реалізації цього підходу. Забезпечуючи мінімальні необхідні права доступу, багатофакторну аутентифікацію та постійний моніторинг, система допомагає організаціям впроваджувати політику «нульової довіри» на практиці. Таким чином, навіть якщо зловмиснику

ISSN 3041-1793 Online

вдається отримати доступ до мережі, обмежений і контрольований доступ до привілейованих ресурсів мінімізує потенційні збитки.

Впровадження CyberArk PAM у поєднанні з концепцією Zero Trust є важливим кроком для посилення кібербезпеки організацій, адже це не тільки запобігає зловживанням привілейованими обліковими записами, а й забезпечує гнучкість і адаптивність захисту у швидкозмінному IT–середовищі. Особливо це актуально в умовах зростаючої складності IT–інфраструктур, поширення хмарних сервісів та віддаленої роботи, де традиційні моделі безпеки вже не дають достатнього рівня захисту. У поєднанні з механізмами аварійного відновлення, які дозволяють швидко відновлювати доступ до критичних систем у разі інцидентів, рішення CyberArk формує надійний фундамент для забезпечення безперервності бізнес–процесів і довгострокової стійкості організації.

Особливістю розробки DR–рішення для CyberArk є те, що воно повинно враховувати не тільки відновлення серверного обладнання чи віртуального середовища, а й правильну послідовність дій із відновлення зв'язків між компонентами, цілісність даних, актуальність резервних копій, сертифікати безпеки, права доступу та журнали аудиту. Кожен із цих аспектів має бути чітко визначений у DR–плані та регулярно тестуватися на предмет працездатності та відповідності поточній IT–інфраструктурі.

Крім технічних моментів, надзвичайно важливим є людський фактор. Наявність підготовленого персоналу, який розуміє послідовність дій у разі надзвичайної ситуації, здатен швидко зреагувати та відновити систему – є ключовою передумовою успішного впровадження Disaster Recovery [9]. Тому доцільно створювати інструкції, сценарії тестування, а також проводити навчання та регулярні навчальні тривоги (drill), які дозволяють виявити вузькі місця в DR–процедурах і підвищити загальну готовність до інцидентів.

Важливо також враховувати законодавчі та галузеві вимоги, зокрема щодо збереження конфіденційності персональних даних, збереження логів доступу, відновлення історичних даних тощо. Недотримання таких норм може призвести не тільки до технічних і фінансових наслідків, а й до юридичної відповідальності організації.

Таким чином, Disaster Recovery у контексті CyberArk PAM – це не просто технічний процес, а багаторівнева стратегія, яка поєднує архітектурне планування, управління ризиками, навчання персоналу та відповідність нормативам. Надійність цієї системи прямо впливає на здатність організації швидко відновити безпечний доступ до критичних ресурсів і мінімізувати негативні наслідки інцидентів, зберігаючи при цьому довіру користувачів, партнерів і регуляторів.

CyberArk PAM на сьогодні визнаний одним з найефективніших рішень на ринку завдяки гнучкій архітектурі, модульності та можливості

ISSN 3041-1793 Online

масштабування відповідно до потреб організації. Його можливості з автоматизації ротації паролів, моніторингу привілейованих сесій у реальному часі, детального аудиту дій користувачів і інтеграції з SIEM–системами надають безпрецедентний рівень контролю над доступом. Окрім цього, CyberArk підтримує сучасні підходи до Zero Trust моделі, що передбачає перевірку кожного запиту незалежно від його джерела, забезпечуючи максимальну безпеку.

Однак важливо пам'ятати, що навіть найкращі технології не можуть гарантувати абсолютного захисту без належної стратегії відновлення після інциденту. Реальні кейси показують, що порушення в роботі PAM–системи можуть спричинити ланцюгову реакцію збоїв в інших системах, адже доступ до серверів, мережевого обладнання, баз даних чи хмарних сервісів часто здійснюється саме через привілейовані облікові записи. Відсутність або недосконаліть плану відновлення у таких випадках може призвести до довготривалого простою, втрати даних, порушення договірних зобов'язань, фінансових санкцій і втрати репутації.

Тому формування комплексного підходу до Disaster Recovery має базуватися не лише на технічних рішеннях, але й на ретельному аналізі бізнес–процесів, ризиків і залежностей. Зокрема, при впровадженні DR–сценаріїв у CyberArk важливо чітко визначити пріоритети – які компоненти потрібно відновити першочергово, які залежності існують між модулями, які інтерфейси використовуються для взаємодії з іншими системами тощо. Саме така деталізація дозволяє створити реалістичні плани реагування, які можна ефективно застосовувати на практиці.

Урахування людського фактора також відіграє ключову роль: навіть найкращий план втрачає цінність без підготовленого персоналу, здатного діяти за сценарієм у стресових умовах. Регулярні тренування, симуляції інцидентів, аудит готовності та документування всіх процедур – ось складові ефективної стратегії захисту привілейованого доступу на випадок надзвичайної ситуації.

Що стосується аспектів практичної реалізації то можливо пропонувати дослідження. яке передбачає розгортання тестового середовища для перевірки процедур Disaster Recovery (DR) у контексті системи управління привілейованим доступом CyberArk PAM. З цією метою має бути створено дві віртуальні машини, які імітуватимуть основне цифрове сховище (Primary Vault) та резервне сховище (DR Vault).

Віртуальні машини будуть розгорнуті на локальному гіпервізорі (наприклад, Hyper–V), що дозволяє гнучко керувати мережевими параметрами, ресурсами та середовищем. Для забезпечення повноцінної роботи компонентів CyberArk, обидві машини будуть мати попередньо налаштовану операційну систему Windows Server 2019. Після створення ВМ буде виконано конфігурацію базової мережі – зокрема, вручну призначено статичні IP–

ISSN 3041-1793 Online

адреси, активовано RDP–доступ для віддаленого керування, а також встановлено всі необхідні попередні компоненти (Prerequisites).

До пререквізитів належать:

- Microsoft Visual C++ Redistributable (x86 та x64),
- .NET Framework 4.8 Runtime.

Ці компоненти є критично важливими для стабільної роботи служб CyberArk Vault. Після підготовки середовища буде здійснено інсталяцію Primary Vault та Disaster Recovery Vault, відповідно до офіційної документації постачальника.

Нижче наведено таблицю з базовою картою віртуального середовища, яка використовується у дослідженні (Таблиця 1.1):

Табиця 1.1.

Карта віртуального середовища

Компонент	IP–адреса	ОС	Пререквізити	Призначення
Primary Vault	192.168.205.133	Windows Server 2019	Visual C++ x86/x64, .NET Framework 4.8	Основне цифрове сховище
Disaster Recovery Vault	192.168.205.134	Windows Server 2019	Visual C++ x86/x64, .NET Framework 4.8	Резервне цифрове сховище

У результаті реалізації цього плану буде створене повноцінне тестове середовище, яке дозволить оцінити готовність організації до відновлення PAM–системи після інциденту, перевірити працездатність резервної інфр-аструктури, а також протестувати процедури перемикання з Primary Vault на DR Vault.

Після відновлення Primary Vault відбудеться автоматична реплікація всіх даних, які отримав DR Vault в проміжок часу відмови основного. Також після відновлення штатного режиму потрібно провести мануальну процедуру переключення компонентів. Це демонструє високу надійність і доцільність впровадження таких рішень у критично важливих інформаційних системах організацій. Пропоноване дослідження дозволить не лише закріпити теоретичні знання, а й на практиці перевірити один із ключових механізмів забезпечення безперервності бізнес–процесів – Disaster Recovery у середовищі CyberArk.

Висновки. На основі проведеного аналізу і практичної реалізації можна зробити наступні ключові висновки:

1. Побудова ефективної системи управління ризиками ІБ є критично необхідною умовою для забезпечення сталого функціонування організації в умовах сучасних кіберзагроз.

ISSN 3041-1793 Online

2. Інтеграція стандартів ISO/IEC та NIST забезпечує методологічну базу, що дозволяє уніфікувати підходи до оцінювання ризиків, планування безперервності та аварійного відновлення.

3. Система CyberArk PAM доводить свою ефективність як інструмент захисту привілейованого доступу з можливістю побудови надійної DR–архітектури.

4. Практичне впровадження DR–сценаріїв демонструє стабільність та надійність обраного рішення, а також його придатність для використання у критично важливих інформаційних системах.

Пропоноване дослідження дозволяє закріпити теоретичні знання на практиці, а також надає інструменти для впровадження подібних рішень у реальному виробничому середовищі.

Розгортання та тестування CyberArk PAM із підтримкою Disaster Recovery є переконливим прикладом того, як технології можуть слугувати не лише інструментом захисту, а й гарантом стійкості організації в кризових умовах. У перспективі подальші дослідження можуть бути зосереджені на автоматизації процесів реагування на інциденти, побудові моделей прогнозування ризиків та адаптації рішень PAM до середовищ із високим рівнем динаміки, таких як хмари та гібридні IT–інфраструктури.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що реалізація системи управління ризиками інформаційної безпеки з підтримкою Disaster Recovery у середовищі CyberArk PAM є доцільною, обґрунтованою та необхідною умовою для захисту критичних ресурсів сучасної організації. Побудоване середовище може служити базою для масштабування рішення у продуктивному середовищі та адаптації під реальні вимоги бізнесу.

Література:

1. International Organization for Standardization. (2022). ISO/IEC 27001:2022 – Information Security Management Systems – Requirements. Retrieved from https://www.iso.org/standard/27001

2. International Organization for Standardization. (2022). ISO/IEC 27002:2022 – Code of practice for information security controls. Retrieved from https://www.iso.org/standard/27002

3. International Organization for Standardization. (2022). ISO/IEC 27005:2022 – Information security risk management. Retrieved from https://www.iso.org/standard/27005

4. International Organization for Standardization. (2019). ISO/IEC 22301:2019 – Business Continuity Management Systems – Requirements Retrieved from. https://www.iso.org/standard/75106.html

5. National Institute of Standards and Technology. (2012). NIST SP 800–30 Rev.1 – Guide for Conducting Risk Assessments. Retrieved from https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-30r1

6. National Institute of Standards and Technology. (2010). NIST SP 800–34 Rev.1 – Contingency Planning Guide for Federal Information Systems. Retrieved from https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-34r1

ISSN 3041-1793 Online

7. National Institute of Standards and Technology. (2020). NIST SP 800–53 Rev.5 – Security and Privacy Controls for Federal Information Systems. Retrieved from https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-53r5

8. National Institute of Standards and Technology. (2018). NIST Cybersecurity Framework Version 1.1. Retrieved from https://doi.org/10.6028/NIST.CSWP.04162018

9. Calder, A. (2020). IT Governance: Implementing Frameworks and Standards for the Corporate Governance of IT. IT Governance Publishing.

10. Calder, A. (2020). Nine Steps to Success – An ISO 27001 Implementation Overview. IT Governance Publishing.

11. Humphreys, T. (2016). Information Security Risk Management Handbook for ISO/IEC 27001. IT Governance Publishing.

12. OWASP Foundation. (n.d.). OWASP Project [OWASP Project]. OWASP – OWASP. Retrieved from https://owasp.org

13. Cybersecurity & Infrastructure Security Agency. (n.d.). CISA [Cybersecurity & Infrastructure Security Agency]. CISA – Cybersecurity & Infrastructure Security Agency. Retrieved from https://www.cisa.gov

14. National Cybersecurity Coordination Center. (n.d.). Natsionalnyi kibertsentr Ukrainy [National Cybersecurity Center of Ukraine]. Natsionalnyi kibertsentr Ukrainy – National Cybersecurity Center of Ukraine. Retrieved from https://ncscc.gov.ua

15. National Standardization Body of Ukraine. (2022). DSTU ISO/IEC 27001:2022 – Ukrainska redaktsiia standartu [DSTU ISO/IEC 27001:2022 – Ukrainian edition of the standard]. DSTU – DSTU. Retrieved from https://uas.gov.ua

References:

1. International Organization for Standardization. (2022). ISO/IEC 27001:2022 – Information Security Management Systems – Requirements. Retrieved from https://www.iso.org/standard/27001 [in English].

2. International Organization for Standardization. (2022). ISO/IEC 27002:2022 – Code of practice for information security controls. Retrieved from https://www.iso.org/standard/27002 [in English].

3. International Organization for Standardization. (2022). ISO/IEC 27005:2022 – Information security risk management. Retrieved from https://www.iso.org/standard/27005 [in English].

4. International Organization for Standardization. (2019). ISO/IEC 22301:2019 – Business Continuity Management Systems – Requirements Retrieved from. https://www.iso.org/standard/75106.html [in English].

5. National Institute of Standards and Technology. (2012). NIST SP 800–30 Rev.1 – Guide for Conducting Risk Assessments. Retrieved from https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-30r1[in English].

6. National Institute of Standards and Technology. (2010). NIST SP 800–34 Rev.1 – Contingency Planning Guide for Federal Information Systems. Retrieved from https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-34r1[in English].

7. National Institute of Standards and Technology. (2020). NIST SP 800–53 Rev.5 – Security and Privacy Controls for Federal Information Systems. Retrieved from https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-53r5 [in English].

8. National Institute of Standards and Technology. (2018). NIST Cybersecurity Framework Version 1.1. Retrieved from https://doi.org/10.6028/NIST.CSWP.04162018 [in English].

ISSN 3041-1793 Online
9. Calder, A. (2020). IT Governance: Implementing Frameworks and Standards for the Corporate Governance of IT. IT Governance Publishing [in English].
10. Calder, A. (2020). Nine Steps to Success – An ISO 27001 Implementation Overview. IT Governance Publishing [in English].
11. Humphreys, T. (2016). Information Security Risk Management Handbook for ISO/IEC 27001. IT Governance Publishing [in English].
12. OWASP Foundation. (n.d.). OWASP Project [OWASP Project]. OWASP – OWASP. Retrieved from https://owasp.org [in English].
13. Cybersecurity & Infrastructure Security Agency. (n.d.). CISA [Cybersecurity & Infrastructure Security Agency]. CISA – Cybersecurity & Infrastructure Security Agency. Retrieved from https://www.cisa.gov [in English].
14. National Cybersecurity Coordination Center. (n.d.). Natsionalnyi kibertsentr Ukrainy [National Cybersecurity Center of Ukraine]. Natsionalnyi kibertsentr Ukrainy – National Cybersecurity Center of Ukraine. Retrieved from https://ncscc.gov.ua [in English].
15. National Standardization Body of Ukraine. (2022). DSTU ISO/IEC 27001:2022 – Ukrainska redaktsiia standartu [DSTU ISO/IEC 27001:2022 – Ukrainian edition of the standard]. DSTU – DSTU. Retrieved from https://uas.gov.ua [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 378.147:796.015:355.58

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-273-287

Гордієнко Олексій Іванович викладач кафедри пожежно-рятувальної та фізичної підготовки Національний університет цивільного захисту, https://orcid.org/0009-0006-4319-2737

Лісняк Юрій Володимирович викладач кафедри пожежно-рятувальної та фізичної підготовки Національний університет цивільного захисту, https://orcid.org/0009-0009-4047-153X

Новгородченко Віталій Володимирович старший викладач кафедри пожежно рятувальної та фізичної підготовки Національний університет цивільного захисту, https://orcid.org/0009-0009-6484-9242

ІНТЕГРАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗМІСТ БАЗОВОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ДСНС

Анотація. У статті розглянуто проблему інтеграції елементів професійно-прикладної фізичної підготовки у зміст базової фізичної підготовки курсантів Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Актуальність дослідження зумовлена тим, що професійна діяльність фахівців служби цивільного захисту відбувається в умовах підвищеного фізичного, психоемоційного та координаційного навантаження й потребує готовності до дій у нестандартних, ризиконебезпечних і часово обмежених ситуаціях. За таких умов базова фізична підготовка має бути зорієнтована не лише на розвиток загальних фізичних якостей, а й на формування рухових, функціональних і психофізичних передумов професійної ефективності майбутнього рятувальника. Метою статті є теоретичне обґрунтування напрямів інтеграції елементів професійно-прикладної фізичної підготовки у зміст базової фізичної підготовки курсантів ДСНС. Для досягнення мети використано методи аналізу нормативно-правових документів і науково-методичної літератури, порівняння, узагальнення, систематизації та педагогічного моделювання.

Встановлено, що інтеграція має здійснюватися не шляхом механічного включення окремих прикладних вправ, а через оновлення цільового, змістового, організаційно-методичного та контрольно-оцінювального компонентів базової фізичної підготовки. Обґрунтовано доцільність включення до її змісту вправ і навчально-тренувальних ситуацій, що відтворюють типові професійні дії рятувальника: переміщення з вантажем, подолання перешкод, евакуацію

ISSN 3041-1793 Online
постраждалого, пересування у спорядженні, виконання завдань у парі та групі. Визначено принципи інтеграції: професійна спрямованість, поетапність, варіативність, міждисциплінарна узгодженість, безпековість, функціональна доцільність та об'єктивність контролю. Запропоновано структуру змістових модулів, педагогічні умови реалізації й критерії оцінювання результативності підготовки. Доведено, що інтеграція елементів професійно-прикладної фізичної підготовки у зміст базової фізичної підготовки сприятиме підвищенню рівня загальної та спеціальної працездатності, формуванню прикладних рухових умінь і покращенню готовності курсантів до виконання завдань за призначенням. Отримані положення можуть бути використані під час оновлення програм фізичної підготовки у відомчих закладах освіти.

Перспективи подальших досліджень убачаються в експериментальній перевірці ефективності запропонованої моделі в освітньому процесі закладів вищої освіти системи ДСНС.

Ключові слова: базова фізична підготовка, професійно-прикладна фізична підготовка, курсанти ДСНС, службово-професійна діяльність, фізичні якості, прикладні рухові навички, професійна готовність.

Hordiienko Oleksii Ivanovych Lecturer, Department of Fire-Rescue and Physical Training, National University of Civil Protection of Ukraine https://orcid.org/0009-0006-4319-2737

Lisniak Yurii Volodymyrovych Lecturer, Department of Fire-Rescue and Physical Training, National University of Civil Protection of Ukraine https://orcid.org/0009-0009-4047-153X

Novhorodchenko Vitalii Volodymyrovych Senior Lecturer, Department of Fire-Rescue and Physical Training, National University of Civil Protection of Ukraine https://orcid.org/0009-0009-6484-9242

INTEGRATION OF PROFESSIONALLY APPLIED PHYSICAL TRAINING ELEMENTS INTO THE CONTENT OF BASIC PHYSICAL TRAINING OF SESU CADETS

Abstract. The article examines the issue of integrating elements of professionally applied physical training into the content of basic physical training of cadets of the State Emergency Service of Ukraine. The relevance of the study is determined by the fact that the professional activity of civil protection specialists takes place under conditions of increased physical, psycho-emotional, and coordination-related stress and requires readiness to act in non-standard, high-risk, and time-limited situations. Under such conditions, basic physical training should be

ISSN 3041-1793 Online
focused not only on the development of general physical qualities, but also on the formation of motor, functional, and psychophysical prerequisites for the professional effectiveness of a future rescuer. The purpose of the article is to provide a theoretical substantiation of the directions for integrating elements of professionally applied physical training into the content of basic physical training of SESU cadets. To achieve this purpose, the methods of analysis of regulatory documents and scientific and methodological literature, comparison, generalization, systematization, and pedagogical modeling were used. It has been established that integration should be carried out not through the mechanical inclusion of individual applied exercises, but through the renewal of the target, content, organizational and methodological, and control and assessment components of basic physical training. The expediency of including in its content exercises and training situations that reproduce typical professional actions of a rescuer has been substantiated, namely: moving with a load, overcoming obstacles, evacuating an injured person, moving in equipment, and performing tasks in pairs and groups. The principles of integration have been identified, namely: professional orientation, gradual implementation, variability, interdisciplinary coherence, safety, functional expediency, and objectivity of control. The structure of content modules, pedagogical conditions for implementation, and criteria for assessing the effectiveness of training have been proposed. It has been proved that the integration of elements of professionally applied physical training into the content of basic physical training will contribute to increasing the level of general and special working capacity, the formation of applied motor skills, and the improvement of cadets' readiness to perform assigned tasks. The obtained provisions can be used in updating physical training programs in departmental educational institutions. Prospects for further research are seen in the experimental verification of the effectiveness of the proposed model within the educational process of higher education institutions of the SESU system.

Keywords: basic physical training, professionally applied physical training, SESU cadets, service and professional activity, physical qualities, applied motor skills, professional readiness.

Постановка проблеми.

Профосійна діяльність фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій належить до тих видів службово-професійної активності, які здійснюються в умовах постійної готовності до ризику, дефіциту часу, високої емоційної напруги та значних фізичних навантажень. Нормативно-правові акти у сфері цивільного захисту визначають, що на органи та підрозділи системи цивільного захисту покладаються завдання, пов'язані із запобіганням надзвичайним ситуаціям, реагуванням на них, проведенням аварійно-рятувальних, пошукових, евакуаційних та інших невідкладних робіт, а також із захистом населення, територій і майна. Це означає, що майбутній фахівець

ISSN 3041-1793 Online

ДСНС повинен бути готовим діяти в мінливому середовищі, швидко приймати рішення, зберігати працездатність у стані втоми та виконувати точні рухові дії в складних, інколи екстремальних обставинах [1; 2].

Специфіка професійної діяльності рятувальника полягає в тому, що фізичне навантаження в ній майже ніколи не є ізольованим. Воно поєднується з психоемоційним напруженням, необхідністю роботи у спеціальному спорядженні, переміщенням вантажів, евакуацією постраждалих, подоланням перешкод, роботою в обмеженому просторі, дією високих або низьких температур, диму, шуму, вібрації та інших несприятливих чинників. За таких умов недостатньо мати лише загальний рівень фізичної підготовленості; необхідною стає така організація освітнього процесу, за якої розвиток сили, витривалості, швидкості, спритності та координації відбувається у тісному зв'язку з майбутніми професійними діями. Саме тому питання якості фізичної підготовки курсантів ДСНС набуває не лише педагогічного, а й безпосереднього практичного значення, оскільки від рівня сформованості фізичної готовності залежить ефективність виконання службових завдань і безпека самого рятувальника та осіб, яким надається допомога [1; 2].

У сучасній системі професійної освіти базова фізична підготовка традиційно розглядається як фундамент розвитку основних фізичних якостей, зміцнення здоров'я, підвищення загальної працездатності та формування стійкої мотивації до фізичного самовдосконалення. Проте самі лише загальнофізичні вправи, відірвані від майбутнього професійного контексту, не завжди забезпечують належний рівень готовності до реальних службових дій. На це вказують і дослідження у сфері фізичної підготовки військових і правоохоронців, у яких наголошується на необхідності модернізації програм підготовки через посилення прикладної спрямованості, оптимізацію змісту занять і наближення навчальних навантажень до професійних вимог [3-6].

Наукові праці останніх років переконливо засвідчують, що ефективність фізичної підготовки майбутніх фахівців силового та безпекового сектору зростає тоді, коли вона будується не за формально-нормативним принципом, а з урахуванням реальної структури професійної діяльності. Так, аналіз програм фізичної підготовки курсантів військових навчальних закладів показує доцільність поєднання загальнофізичного та спеціального складників, а також необхідність цілеспрямованого формування рухових умінь, що мають безпосереднє прикладне значення [3; 4]. У дослідженнях, присвячених фізичній підготовці курсантів правоохоронних органів, підкреслюється, що саме професійно зорієнтовані засоби дають змогу підвищити адаптаційні можливості організму, стійкість до навантажень і готовність до дій в умовах, наближених до службових [5].

Для системи підготовки курсантів ДСНС зазначена проблема є ще більш гострою, оскільки діяльність рятувальника поєднує високі вимоги до сили,

ISSN 3041-1793 Online

силової витривалості, координації, швидкості реакції, функціональної стійкості та психологічної мобілізації. Виконання навіть типових професійних дій - підйому та перенесення обладнання, переміщення потерпілого, пересування по нестійких поверхнях, роботи в засобах індивідуального захисту - потребує комплексної фізичної готовності. Саме тому базова фізична підготовка курсантів ДСНС не може обмежуватися лише розвитком окремих фізичних якостей у чистому вигляді. Вона має бути організована як основа формування професійно значущих рухових, функціональних і психофізичних характеристик, що забезпечують ефективне виконання майбутніх службових завдань [1; 2; 9; 10].

Разом із тим у практиці підготовки майбутніх рятувальників досить часто зберігається певний розрив між загальнофізичним змістом занять і реальними вимогами службово-професійної діяльності. Наслідком цього є ситуація, коли курсанти демонструють прийнятні результати у виконанні окремих нормативів, але не завжди виявляють достатню готовність до комплексних рухових дій у змодельованих професійних умовах. У такому контексті особливої ваги набуває не проста інтенсифікація фізичних навантажень, а змістове оновлення базової фізичної підготовки на засадах інтеграції елементів професійно-прикладної фізичної підготовки. Йдеться не про підміну базової підготовки спеціальною, а про педагогічно виважене включення в неї вправ, режимів роботи й навчально-тренувальних ситуацій, що забезпечують перенесення сформованих фізичних якостей і рухових навичок у площину майбутньої професійної діяльності [3; 4].

Звернення до міжнародного та міжвідомчого досвіду також підтверджує доцільність такого підходу. У дослідженнях, проведених на матеріалі підготовки військових та кадетів у різних країнах, доведено, що структуровані тренувальні програми, орієнтовані на прикладні завдання, сприяють покращенню показників фізичної підготовленості, функціональної витривалості та здатності до виконання комплексних службових дій. Зарубіжні автори акцентують на тому, що високий рівень фізичної підготовленості кадетів позитивно пов'язаний із результативністю професійної підготовки, а систематичні програми тренування з чіткою організацією навантаження забезпечують суттєве покращення службово значущих показників [13-15].

Практична значущість означеної проблеми полягає ще й у тому, що в умовах сьогодення система підготовки фахівців ДСНС має відповідати не лише усталеним нормативним вимогам, а й новим безпековим викликам, що потребують швидкої адаптації освітнього процесу до змін характеру професійної діяльності. Підвищення інтенсивності рятувальних робіт, розширення спектра загроз, необхідність міждисциплінарної взаємодії та робота в умовах тривалого навантаження актуалізують потребу в пошуку таких педагогічних рішень, які забезпечать більш тісний зв'язок між фізичною підготовкою і

ISSN 3041-1793 Online

майбутньою професією. У цьому аспекті інтеграція елементів професійно-прикладної фізичної підготовки у зміст базової фізичної підготовки виступає як одна з ключових умов підвищення якості професійного становлення курсантів ДСНС [1; 2; 5].

Отже, наукова проблема полягає в обґрунтуванні таких підходів до організації базової фізичної підготовки, за яких вона, зберігаючи свій фундаментальний характер, водночас набуватиме виразної професійної спрямованості. Необхідно визначити, які саме елементи професійно-прикладної фізичної підготовки доцільно інтегрувати у її зміст, якими мають бути принципи їх добору, у яких організаційно-методичних формах вони повинні реалізовуватися та за якими критеріями слід оцінювати їх результативність. Саме тому обґрунтування моделі інтеграції елементів професійно-прикладної фізичної підготовки у зміст базової фізичної підготовки курсантів ДСНС є важливим науковим і практичним завданням, розв'язання якого сприятиме підвищенню професійної готовності майбутніх рятувальників [1-5].

Аналіз сучасних наукових праць дає підстави стверджувати, що проблема фізичної підготовки майбутніх фахівців безпекового сектору посідає важливе місце у вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі. Найбільш активно досліджуються питання удосконалення змісту фізичної підготовки курсантів військових і правоохоронних закладів освіти, розвитку професійно значущих фізичних якостей, підвищення функціональної готовності до дій в екстремальних умовах, а також пошуку ефективних моделей поєднання загальнофізичного й прикладного компонентів підготовки [3-8]. Водночас саме для системи підготовки курсантів ДСНС ця проблема ще не набула належного рівня цілісного теоретико-методичного опрацювання, що актуалізує необхідність спеціального аналізу наявних напрацювань і виявлення тих положень, які можуть бути продуктивно використані для модернізації базової фізичної підготовки майбутніх рятувальників.

Важливе значення для нашого дослідження мають праці А. Одерова, С. Романчука, О. Первачука, О. Небожука, А. Мельнікова та інших авторів, у яких здійснено аналіз робочої програми навчальної дисципліни з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки курсантів механізованих підрозділів військового навчального закладу [3]. Цінність цієї праці полягає в тому, що автори не обмежуються констатацією ролі фізичної підготовки, а безпосередньо порушують питання відповідності програмного змісту сучасним вимогам навчально-бойової діяльності. У статті наголошується на необхідності пошуку актуальних напрямів і методів підвищення рівня підготовки майбутніх фахівців, а також на доцільності перегляду програмних підходів з огляду на реальні професійні потреби [3]. Для теми нашої статті це є принципово важливим, оскільки засвідчує: зміст фізичної підготовки не може залишатися стабільним і відірваним від професійних завдань; він

ISSN 3041-1793 Online

повинен адаптуватися до характеру майбутньої службової діяльності. Суттєвий внесок у розроблення проблеми належить також С. Романчуку, С. Федаку, О. Небожуку, І. Лотоцькому, які у своїй праці обґрунтовують концепцію фізичної підготовки у військових закладах вищої освіти в умовах скорочених термінів підготовки [4]. Автори слушно підкреслюють, що сучасний освітній процес вимагає збереження високої результативності підготовки навіть за умови обмеженого часу, а отже, потребує оптимізації змісту, засобів і методик проведення занять. Це положення є цінним і для системи ДСНС, де також постає завдання інтенсивної підготовки фахівця, здатного діяти ефективно у складних службових умовах. Наукова значущість цієї праці полягає в акценті на концептуальному оновленні фізичної підготовки, а не на механічному нарощуванні навантажень. Саме такий підхід створює підґрунтя для інтеграції елементів професійно-прикладної фізичної підготовки у базову систему занять [4].

Окремий напрям досліджень становлять праці, присвячені фізичній підготовці курсантів правоохоронних органів. Так, Д. Анісімов і А. Антипова розглядають фізичну підготовку курсантів як необхідну складову нормальної діяльності правоохоронних органів [5]. У цій логіці фізична підготовка постає не як допоміжний компонент освіти, а як базова умова професійної дієздатності. Близькою за змістом є праця Д. Петрушина, Д. Анісімова, М. Пожидаєва, у якій обґрунтовано можливості використання системи кросфіт для розвитку спеціальних фізичних якостей курсантів закладів вищої освіти Національної поліції України [7]. Значущість такого підходу полягає в тому, що функціональні комплекси дозволяють поєднувати розвиток сили, витривалості, швидкості й координації в умовах, наближених до реальної професійної активності. Для нашої теми це особливо важливо, адже діяльність рятувальника також вимагає інтегрованого прояву кількох фізичних якостей одночасно, а не їх ізольованого розвитку.

Не менш важливими є дослідження, у яких розкрито взаємозв'язок фізичної та теоретичної складових професійної підготовки. У праці О. Соловея, М. Пожидаєва, Д. Дищенка, К. Вознюка, С. Петренка, Д. Анісімова доведено, що теоретична підготовка курсантів виступає чинником, який впливає на рівень складників спеціальної фізичної підготовленості [8]. Це положення розширює традиційне уявлення про фізичну підготовку як виключно практичний процес і дозволяє розглядати її як систему, у якій руховий досвід, розуміння професійних завдань, знання про структуру навантажень і раціональні способи дій взаємно підсилюють одне одного. Для підготовки курсантів ДСНС така позиція має особливу вагу, оскільки інтеграція професійно-прикладних елементів у базову фізичну підготовку повинна здійснюватися не лише через добір вправ, а й через осмислення їх професійного призначення.

ISSN 3041-1793 Online

Порівняльно-педагогічний аспект проблеми представлений у праці О. Ярмак і В. Чепурного, присвяченій аналізу програм фізичної підготовки майбутніх офіцерів країн-членів НАТО [6]. Автори встановили, що в цих країнах фізична підготовка розглядається як одна з основних навчальних дисциплін, а самі програми мають децентралізований характер, що дає можливість адаптувати їх до конкретних цілей, умов і ресурсів [6]. Узагальнюючи результати різних досліджень, автори підкреслюють, що спільною рисою систем фізичної підготовки у військових закладах освіти є висока насиченість занять і спрямованість на забезпечення повної готовності до виконання професійних завдань у різних умовах [6]. Для нашого дослідження це важливо з двох причин: по-перше, підтверджується ефективність професійно зорієнтованого підходу; по-друге, стає очевидною доцільність варіативного конструювання змісту базової підготовки залежно від специфіки майбутньої професії.

Вагомими для обґрунтування нашої позиції є й зарубіжні дослідження. У чотирирічному дослідженні фізичної підготовленості іспанських морських кадетів I. de Oliveira, M. Vila, F. Burgos-Martos, J. Cancela показано, що узгодженість між тренуванням і системою оцінювання є надзвичайно важливою, а програми потребують постійного перегляду з урахуванням потреб у розвитку витривалості та сили [13]. У дослідженні O. Petrachkov та співавт. встановлено, що тривале інтенсивне фізичне навантаження в умовах спеки негативно впливає на когнітивні й управлінські функції кадетів, що свідчить про необхідність врахування психофізичних чинників у системі професійної підготовки [14]. Своєю чергою A. Newman, A. Armonda, B. Braun довели, що три структуровані 60-хвилинні тренування на тиждень помірно-високої інтенсивності покращували результати ACFT у ROTC-курсантів, а програми, які поєднують інтенсивність, різноманіття рухів і адаптивність до різних умов, є ефективними для розвитку прикладної готовності [15]. Такі результати мають безпосереднє методичне значення для підготовки курсантів ДСНС, оскільки підтверджують ефективність функціонально орієнтованого, комплексного та професійно релевантного тренування.

Поряд із науковими статтями, важливе значення мають навчально-методичні праці, присвячені пожежно-рятувальній та професійно-прикладній фізичній підготовці [9; 10]. Вони формують прикладний фундамент для розуміння того, які саме рухові дії, режими роботи та види навантаження є професійно значущими для майбутнього рятувальника. Разом із тим ці видання переважно зосереджені або на прикладних аспектах діяльності, або на загальних основах професійно-прикладної фізичної підготовки, тоді як механізми інтеграції таких елементів саме у зміст базової фізичної підготовки курсантів ДСНС висвітлено недостатньо. Тому наявні праці створюють належне теоретико-методичне підґрунтя, але не дають вичерпної відповіді на питання,

ISSN 3041-1793 Online

як саме поєднати загальнофізичний фундамент із прикладною професійною спрямованістю в межах єдиної педагогічної системи.

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що науковці вже заклали підвалини для розв'язання проблеми професійного спрямування фізичної підготовки майбутніх фахівців силового та безпекового сектору.

Доведено значення оптимізації програм підготовки, функціональних тренувальних засобів, урахування психофізичних чинників, посилення зв'язку між навчанням і реальною професійною діяльністю [3-8; 13-15]. Водночас невирішеними залишаються питання теоретичного обґрунтування моделі інтеграції елементів професійно-прикладної фізичної підготовки у зміст саме базової фізичної підготовки курсантів ДСНС, визначення принципів такої інтеграції, її змістових модулів, педагогічних умов реалізації та критеріїв оцінювання результативності. Саме на заповнення цієї наукової прогалини і спрямована дана стаття.

Мета статті - теоретично обґрунтувати напрями інтеграції елементів професійно-прикладної фізичної підготовки у зміст базової фізичної підготовки курсантів ДСНС та визначити її педагогічний потенціал у формуванні професійної готовності майбутніх рятувальників.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасних умовах професійної підготовки курсантів ДСНС базова фізична підготовка повинна розглядатися не лише як засіб загального фізичного розвитку, а як педагогічно організована система формування професійно значущих фізичних, функціональних і психофізичних якостей. Такий підхід зумовлений самою специфікою служби цивільного захисту, що поєднує підвищений рівень фізичного навантаження, емоційної напруги, оперативного дефіциту часу та необхідності діяти у змінних і потенційно небезпечних умовах. Кодекс цивільного захисту України визначає широкий спектр завдань, пов'язаних із проведенням аварійно-рятувальних, пошукових, евакуаційних та інших невідкладних робіт, а чинний порядок організації службової підготовки акцентує на необхідності підтримання належної професійної та фізичної готовності осіб рядового і начальницького складу [1; 2]. Саме тому зміст фізичної підготовки курсантів має корелювати з реальними службовими діями, а її організація повинна забезпечувати не лише розвиток окремих фізичних якостей, а й готовність до їх комплексного прояву в умовах майбутньої професійної діяльності.

У науковій літературі фізична підготовка майбутніх фахівців силового та безпекового сектору дедалі частіше трактується як багатокомпонентна система, що поєднує загальнофізичний, спеціальний і прикладний складники. Аналіз робочих програм з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки курсантів військових навчальних закладів показав, що високої ефективності можна досягти лише за умови врахування професійного

ISSN 3041-1793 Online

контексту майбутньої служби, а не лише за рахунок виконання стандартних нормативів [3]. Дослідження, присвячені концепції фізичної підготовки у військових закладах вищої освіти, також доводять доцільність її оновлення на засадах професійної релевантності, функціональної спрямованості та методичної оптимізації [4]. Це дає підстави стверджувати, що для курсантів ДСНС доцільно говорити не про механічне приєднання окремих вправ професійно-прикладного характеру, а про системну інтеграцію відповідних елементів у структуру базової фізичної підготовки. Така інтеграція має охоплювати цільовий, змістовий, організаційно-методичний і контрольно-оцінювальний компоненти освітнього процесу [3; 4].

Практична реалізація інтеграції, на нашу думку, має здійснюватися за модульним принципом. Перший модуль доцільно спрямувати на розвиток сили та силової витривалості як основи професійної працездатності рятувальника.

У його межах можуть застосовуватися вправи з перенесенням і транспортуванням обтяжень, переміщенням манекена або партнера, підійманням вантажів, роботою з функціональним обладнанням, що моделює службові дії. Другий модуль має бути орієнтований на розвиток швидкісно-силових якостей, спритності та координації. Для цього доцільно включати вправи на зміну положення тіла, пересування в обмеженому просторі, подолання штучних або природних перешкод, виконання серій завдань за сигналом, а також комбіновані естафети. Саме такий підхід відповідає висновкам дослідників, які вказують на переваги функціональних систем тренування для розвитку спеціальних фізичних якостей курсантів та підвищення їхньої готовності до дій у реальних професійних ситуаціях [5; 7].

У роботі Д. Петрушина, Д. Анісімова, М. Пожидаєва показано, що використання системи кросфіт у підготовці курсантів сприяє розвитку комплексу спеціальних якостей, а отже, може розглядатися як методична основа для інтеграції прикладних елементів у базову фізичну підготовку [7].

Третій модуль має бути пов'язаний із розвитком загальної та прикладної витривалості. Для курсантів ДСНС цей аспект має особливе значення, оскільки професійна діяльність рятувальника часто передбачає тривале виконання фізичної роботи зі змінною інтенсивністю, поєднання пересування, силових дій, маніпуляцій з обладнанням і необхідності зберігати точність рішень. Тому витривалість доцільно формувати не лише через циклічні вправи, а й через функціональні комплекси, у яких поєднуються біг, силові вправи, подолання перешкод, перенесення вантажу та робота в парі чи групі. Четвертий модуль повинен забезпечувати розвиток психофізичної стійкості та прикладних рухових умінь. У ньому доцільно використовувати вправи, які вимагають точності рухів після попереднього навантаження, виконання завдань у часовому дефіциті, швидкого переключення уваги, взаємодії з партнером, збереження координації в умовах стомлення. Доцільність такого

ISSN 3041-1793 Online
підходу підтверджується результатами зарубіжних досліджень: аналіз фізичної підготовленості іспанських морських кадетів показав важливість системного й довготривалого розвитку сили та витривалості [13], а дослідження щодо програм підготовки ROTC-курсантів засвідчило ефективність структурованих тренувань помірно-високої інтенсивності для покращення службово значущих показників [15]. Крім того, у роботі O. Petrachkov та співавт. доведено, що інтенсивне навантаження може впливати на когнітивні та управлінські функції кадетів, що ще раз підкреслює потребу врахування психофізичного компонента в системі фізичної підготовки [14].

Окрему увагу слід приділити організаційно-методичним умовам реалізації запропонованого підходу. По-перше, інтеграція прикладних елементів має здійснюватися поступово: на початкових курсах більша увага приділяється формуванню загальнофізичної бази, тоді як на старших курсах зростає частка професійно орієнтованих комплексів. По-друге, необхідною є міждисциплінарна координація викладачів фізичної підготовки з викладачами пожежно-рятувальної, тактичної та медичної підготовки. Це дозволяє синхронізувати зміст занять і забезпечити для курсантів цілісне сприйняття професійної діяльності. По-третє, важливою умовою виступає диференціація навантаження з урахуванням рівня фізичної підготовленості, стану здоров'я та адаптаційних можливостей курсантів. По-четверте, інтеграція має відбуватися за умови суворого дотримання безпекових вимог, що є особливо значущим для занять, пов'язаних із моделюванням професійних дій, роботою з обтяженням і виконанням комплексних вправ [1; 2].

Не менш вагомим компонентом інтеграції виступає система контролю й оцінювання. Традиційний підхід, заснований виключно на виконанні окремих нормативів, не дозволяє повною мірою встановити рівень готовності курсанта до майбутньої професійної діяльності. Тому доцільно розширити критерії оцінювання, включивши до них не лише кількісні показники сили, витривалості чи швидкості, а й здатність виконувати комплексні рухові завдання у визначений час, діяти у взаємодії з партнером, зберігати точність дій після попереднього фізичного навантаження, демонструвати стійкість до втоми та дотримуватися вимог безпеки. Важливо, щоб система контролю відображала саме інтегрований характер підготовки. У такому разі фізична підготовка перестає бути набором відокремлених тестів і перетворюється на засіб оцінювання реальної професійної готовності. Цей висновок узгоджується і з підходами, виявленими у дослідженнях програм підготовки майбутніх офіцерів країн-членів НАТО, де фізична підготовка розглядається як важлива складова загальної професійної готовності та оцінюється з урахуванням її прикладного значення [6].

Висновки У результаті проведеного дослідження встановлено, що інтеграція елементів професійно-прикладної фізичної підготовки у зміст

ISSN 3041-1793 Online
базової фізичної підготовки курсантів ДСНС є об'єктивно зумовленим і педагогічно доцільним напрямом удосконалення системи професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту. Необхідність такого підходу визначається специфікою службово-професійної діяльності рятувальників, яка відбувається в умовах підвищеного фізичного та психоемоційного навантаження, часових обмежень, дії несприятливих факторів зовнішнього середовища, потреби в оперативному реагуванні та виконанні складних рухових дій у змінних і часто небезпечних ситуаціях. За таких умов традиційне розуміння базової фізичної підготовки лише як засобу розвитку загальних фізичних якостей уже не повною мірою відповідає сучасним вимогам до професійної готовності курсантів ДСНС.

Установлено, що базова фізична підготовка зберігає своє фундаментальне значення як основа розвитку сили, витривалості, швидкості, спритності, координації, функціональної стійкості та загальної працездатності, однак її зміст має бути переосмислений у напрямі посилення професійної спрямованості. Саме інтеграція елементів професійно-прикладної фізичної підготовки дозволяє забезпечити зв'язок між загальнофізичним розвитком і майбутньою службовою діяльністю, створюючи умови для перенесення сформованих рухових умінь, фізичних якостей і функціональних можливостей у сферу виконання реальних рятувальних завдань. Це дає підстави стверджувати, що фізична підготовка курсантів ДСНС повинна будуватися не за ізольованою логікою формального виконання нормативів, а як система формування професійно значущої фізичної готовності.

У процесі теоретичного аналізу обґрунтовано, що інтеграція елементів професійно-прикладної фізичної підготовки має здійснюватися не шляхом епізодичного включення окремих прикладних вправ, а через системне оновлення цільового, змістового, організаційно-методичного та контрольно-оцінювального компонентів базової фізичної підготовки. Визначено, що така інтеграція повинна спиратися на принципи професійної спрямованості, функціональної доцільності, поетапності, варіативності, міждисциплінарної узгодженості, безпековості та об'єктивності контролю. Саме сукупна реалізація цих принципів забезпечує педагогічну цілісність підготовки та її відповідність реальним умовам майбутньої професійної діяльності.

Доведено доцільність модульної побудови змісту базової фізичної підготовки курсантів ДСНС. Такий підхід дає змогу поєднувати розвиток основних фізичних якостей із формуванням прикладних рухових умінь, необхідних для переміщення з вантажем, подолання перешкод, евакуації постраждалих, пересування у спорядженні, виконання завдань у парі та групі, збереження працездатності в умовах комбінованого навантаження та фізичного стомлення. Встановлено, що найбільш продуктивною є така організація занять, за якої загальнофізичні вправи не протиставляються професійно-

ISSN 3041-1793 Online

прикладним, а функціонально доповнюють одна одну в межах єдиної системи підготовки.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаються насамперед в експериментальній перевірці ефективності запропонованої моделі інтеграції в освітньому процесі закладів вищої освіти системи ДСНС. Перспективним є також розроблення конкретних методик проведення занять із включенням професійно-прикладних модулів, створення діагностичного інструментарію для оцінювання професійно релевантної фізичної готовності курсантів, вивчення особливостей динаміки адаптації курсантів до комбінованих фізичних і психоемоційних навантажень, а також дослідження можливостей індивідуалізації фізичної підготовки залежно від майбутньої спеціалізації в системі цивільного захисту. Окремої уваги потребує й аналіз потенціалу міждисциплінарної інтеграції фізичної, тактичної, медичної та психологічної підготовки як основи формування цілісної професійної готовності майбутнього фахівця ДСНС.

Література:

1. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 No 5403-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. No 34-35. Ст. 458.

2. Про затвердження Змін до Порядку організації службової підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту : наказ МВС України від 09.08.2022 No 486. База даних "Законодавство України" / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1121-22

3. (дата звернення: 24.03.2026).

4. Одеров А., Романчук С., Первачук О., Небожук О., Мельніков А. та ін. Аналіз робочої програми навчальної дисципліни з фізичного виховання та спеціальної фізичної підготовки курсантів механізованих підрозділів військового навчального закладу. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. 2023. No 1 (159). С. 112-117. DOI: 10.31392/NPU-nc.series15.2023.1(159).27.

5. Романчук С., Федак С., Небожук О., Лотоцький І. Концепція фізичної підготовки у військових закладах вищої освіти в умовах скорочених термінів підготовки. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. 2022. No 8 (153). С. 70-75. DOI: 10.31392/NPU-nc.series15.2022.8(153).16.

6. Анісімов Д. О., Антипова А. К. Фізична підготовка курсантів як необхідна складова нормальної діяльності правоохоронних органів. Молодий вчений. 2022. No 7 (107). С. 5-8. DOI: 10.32839/2304-5809/2022-7-107-2.

7. Ярмак О. М., Чепурний В. А. Аналіз програм фізичної підготовки майбутніх офіцерів країн-членів НАТО. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. 2024. No 1 (173). С. 177-182. DOI: 10.31392/UDU-nc.series15.2024.1(173).39.

8. Петрушин Д. В., Анісімов Д. О., Пожидаєв М. Ю. Методика розвитку спеціальних фізичних якостей курсантів закладів вищої освіти Національної поліції України з використанням системи кросфіт. Молодий вчений. 2019. No 2 (66). С. 345-348.

9. Соловей О. М., Пожидаєв М. Ю., Дищенко Д. В., Вознюк К. Г., Петренко С. П., Анісімов Д. О. Теоретична підготовка курсантів як фактор, що впливає на рівень складників

ISSN 3041-1793 Online
спеціальної фізичної підготовленості. Фізичне виховання та спорт. 2021. No 4. С. 72-79. DOI: 10.26661/2663-5925-2021-4-10.

10. Колєнов О. М., Безуглов О. Є., Іщук В. М. Пожежно-рятувальна підготовка : навч. посіб. Харків : НУЦЗУ, 2013. 455 с.

11. Гвоздецька С. В., Рибалко П. Ф., Чередніченко С. В. Професійно-прикладна фізична підготовка : навч.-метод. посіб. Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. 110 с.

12. Лахманюк Т. В., Горборуков В. М. Загальна фізична підготовка як складова гармонійного розвитку майбутніх фахівців. Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2004. Т. 33. С. 34-37.

13. Oderov A., Romanchuk S., Klymovych V., Skaliy A., Nebozhuk O. Physical training - as one of the main subjects of combat training of soldiers of the Armed Forces. Фізична активність і якість життя людини : зб. тез доп. VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2022. С. 27-28.

14. Oliveira I. M., Vila M. H., Burgos-Martos F. J., Cancela-Carral J. M. Physical fitness in Spanish naval cadets: A four-year study. International Maritime Health. 2021. Vol. 72 (1). P. 10-17. DOI: 10.5603/IMH.2021.0002.

15. Petrachkov O., Yarmak O., Shostak R., Andrieieva O., Yahupov V. The effect of stress factors on cognitive and management functions of cadets of higher military educational institutions. Journal of Physical Education and Sport. 2023. Vol. 23. P. 162-169. DOI: 10.7752/jpes.2023.01020.

16. Newman A., Armonda A., Braun B. Evaluation of Two Training Programs Designed to Enhance Performance on the Army Combat Fitness Test Among ROTC Cadets. Military Medicine. 2022. Vol. 187 (9-10). P. e1030-e1036. DOI: 10.1093/milmed/usac015.

References:

1. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy ode of Civil Protection of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 02.10.2012 No. 5403-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2013. No. 34-35. St. 458.

2. Pro zatverdzhennia Zmin do Poriadku orhanizatsii sluzhbovoi pidhotovky osib riadovoho i nachalnytskoho skladu sluzhby tsyvilnoho zakhystu [On approval of amendments to the Procedure for organizing service training of rank-and-file and command staff of the civil protection service]: nakaz MVS Ukrainy vid 09.08.2022 No. 486. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1121-22

3. (accessed: 24.03.2026).

4. Oderov, A., Romanchuk, S., Pervachuk, O., Nebozhuk, O., Melnikov, A. ta in. Analiz robochoi prohramy navchalnoi dystsypliny z fizychnoho vykhovannia ta spetsialnoi fizychnoi pidhotovky kursantiv mekhanizovanykh pidrozdiliv viiskovoho navchalnoho zakladu nalysis of the working curriculum in physical education and special physical training for cadets of mechanized units of a military educational institution]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 15. 2023. No. 1 (159). P. 112-117. DOI: 10.31392/NPU-nc.series15.2023 .1(159).27.

5. Romanchuk, S., Fedak, S., Nebozhuk, O., Lototskyi, I. Kontseptsiia fizychnoi pidhotovky u viiskovykh zakladakh vyshchoi osvity v umovakh skorochennykh terminiv pidhotovky [The concept of physical training in military higher education institutions under reduced training periods]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 15. 2022. No. 8 (153). P. 70-75. DOI: 10.31392/NPU-nc.series15.2022.8(153).16.

6. Anisimov, D. O., Antypova, A. K. Fizychna pidhotovka kursantiv yak neobkhidna skladova normalnoi diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [Physical training of cadets as a

ISSN 3041-1793 Online
necessary component of the normal functioning of law enforcement agencies]. Molodyi vchenyi. 2022. No. 7 (107). P. 5-8. DOI: 10.32839/2304-5809/2022-7-107-2.

7. Yarmak, O. M., Chepurnyi, V. A. Analiz prohram fizychnoi pidhotovky maibutnikh ofitseriv krain-chleniv NATO nalysis of physical training programs for future officers of NATO member states]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15. 2024. No. 1 (173). P. 177-182. DOI: 10.31392/UDU-nc.series15.2024.1(173).39.

8. Petrushyn, D. V., Anisimov, D. O., Pozhydaiev, M. Yu. Metodyka rozvytku spetsialnykh fizychnykh yakostei kursantiv zakladiv vyshchoi osvity Natsionalnoi politsii Ukrainy z vykorystanniam systemy krosfit [Methods of developing special physical qualities of cadets of higher education institutions of the National Police of Ukraine using the CrossFit system]. Molodyi vchenyi. 2019. No. 2 (66). P. 345-348.

9. Solovei, O. M., Pozhydaiev, M. Yu., Dyshchenko, D. V., Vozniuk, K. H., Petrenko, S. P., Anisimov, D. O. Teoretychna pidhotovka kursantiv yak faktor, shcho vplyvaie na riven skladnykiv spetsialnoi fizychnoi pidhotovlenosti [Theoretical training of cadets as a factor influencing the level of components of special physical preparedness]. Fizychne vykhovannia ta sport. 2021. No. 4. P. 72-79. DOI: 10.26661/2663-5925-2021-4-10.

10. Kolienov, O. M., Bezuhlov, O. Ye., Ishchuk, V. M. Pozhezhno-riatuvalna pidhotovka ire and rescue training]: navch. posib. Kharkiv: NUTsZU, 2013. 455 p.

11. Hvozdetska, S. V., Rybalko, P. F., Cherednichenko, S. V. Profesiino-prykladna fizychna pidhotovka [Professionally applied physical training]: navch.-metod. posib. Sumy: FOP Tsoma S. P., 2017. 110 p.

12. Lakhmaniuk, T. V., Horborukov, V. M. Zahalna fizychna pidhotovka yak skladova harmoniinoho rozvytku maibutnikh fakhivtsiv eneral physical training as a component of the harmonious development of future specialists]. Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota. 2004. Vol. 33. P. 34-37.

13. Oderov, A., Romanchuk, S., Klymovych, V., Skaliy, A., Nebozhuk, O. Physical training - as one of the main subjects of combat training of soldiers of the Armed Forces. Fizychna aktyvnist i yakist zhyttia liudyny: zb. tez dop. VI Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. Lutsk: VNU im. Lesi Ukrainky, 2022. P. 27-28.

14. Oliveira, I. M., Vila, M. H., Burgos-Martos, F. J., Cancela-Carral, J. M. Physical fitness in Spanish naval cadets: A four-year study. International Maritime Health. 2021. Vol. 72 (1). P. 10-17. DOI: 10.5603/IMH.2021.0002.

15. Petrachkov, O., Yarmak, O., Shostak, R., Andrieieva, O., Yahupov, V. The effect of stress factors on cognitive and management functions of cadets of higher military educational institutions. Journal of Physical Education and Sport. 2023. Vol. 23. P. 162-169. DOI: 10.7752/jpes.2023.01020.

16. Newman, A., Armonda, A., Braun, B. Evaluation of Two Training Programs Designed to Enhance Performance on the Army Combat Fitness Test Among ROTC Cadets. Military Medicine. 2022. Vol. 187 (9-10). P. e1030-e1036. DOI: 10.1093/milmed/usac015.

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 378.091:351.74]:355.5

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-288-297

Гузенко Євгеній Володимирович кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри тактичної підготовки, навчально-науковий інститут поліцейської діяльності, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-5459-2780

Кришталь Сергій Миколайович старший викладач кафедри тактичної підготовки, навчально-науковий інститут поліцейської діяльності, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0009-0006-3008-3259

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування та розкрито практичні аспекти впровадження інтегративної моделі навчання у процес тактико-спеціальної підготовки здобувачів вищої освіти в Національній академії внутрішніх справ. Доведено, що трансформація безпекового середовища в Україні, зумовлена тривалою збройною агресією та появою нових форм злочинності, висуває безпрецедентні вимоги до рівня професійної готовності поліцейських. Обґрунтовано необхідність переходу від традиційних репродуктивних методів навчання на користь інноваційного модульно-сценарного формату, що базується на аналізі реальних бойових кейсів та правоохоронних операцій.

Особливу увагу в роботі приділено сутності інтегративного підходу, який розглядається як створення єдиного навчально-бойового середовища для майбутніх офіцерів. Такий підхід передбачає органічну синергію тактичних прийомів, вогневої майстерності та навичок тактичної медицини, що дозволяє ефективно подолати «розрив компетенцій» між теоретичною базою та здатністю до її миттєвої практичної реалізації в екстремальних умовах.

У дослідженні детально проаналізовано роль сучасного інноваційного інструментарію, зокрема мультимедійних тирів типу «Рубін-У», симуляторів VirtualBattlespace 3 (VBS3) та технологій віртуальної реальності (VR). Окремо висвітлено переваги впровадження блоку роботи з безпілотними літальними апаратами (БПЛА) як критично важливого складника сучасної підготовки, що дозволяє значно підвищити рівень безпеки спеціальних операцій та забезпечити «тактичну гнучкість» особового складу.

ISSN 3041-1793 Online

Визначено та систематизовано ключові педагогічні умови ефективності тактико-спеціальної підготовки: створення ефекту «повного занурення», інтеграція психологічних стрес-факторів для формування психофізичної готовності та проведення обов'язкового дебрифінгу на основі об'єктивної цифрової звітності симуляторів. Наведено модель комплексного інтегрованого заняття, що забезпечує безперервність циклу «знання – віртуальна симуляція – реальна дія». Досвід академії підтверджує, що така технологізація освітнього процесу забезпечує якісну адаптацію курсантів до реальних умов служби та гарантує ефективність виконання службових завдань у кризових ситуаціях.

Ключові слова: Тактико-спеціальна підготовка , інтегративний підхід , професійні компетентності , інноваційні технології , Національна академія внутрішніх справ , модульно-сценарне навчання , психофізична готовність.

Huzenko Yevhenii PhD in Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tactical Training, Educational and Scientific Institute of Police Activity, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-5459-2780

Kryshtal Serhii Senior Lecturer of the Department of Tactical Training, Educational and Scientific Institute of Police Activity, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0009-0006-3008-3259

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR TACTICAL-SPECIAL TRAINING OF FUTURE POLICE OFFICERS: AN INTEGRATIVE APPROACH TO THEIR APPLICATION

Abstract. The article provides a theoretical substantiation and reveals the practical aspects of implementing an integrative learning model into the process of tactical and special training of higher education seekers at the National Academy of Internal Affairs. It is proved that the transformation of the security environment in Ukraine, caused by prolonged armed aggression and the emergence of new forms of crime, sets unprecedented requirements for the level of professional readiness of police officers.

The necessity of transitioning from traditional reproductive teaching methods in favor of an innovative modular-scenario format based on the analysis of real combat cases and law enforcement operations is substantiated.

Particular attention in the work is paid to the essence of the integrative approach, which is considered as the creation of a unified educational and combat environment for future officers. This approach involves an organic synergy of tactical techniques, marksmanship, and tactical medicine skills, which allows for

ISSN 3041-1793 Online
effectively overcoming the "competency gap" between the theoretical base and the ability for its instantaneous practical implementation in extreme conditions.

The study provides a detailed analysis of the role of modern innovative tools, including multimedia shooting ranges of the "Rubin-U" type, VirtualBattlespace 3 (VBS3) simulators, and virtual reality (VR) technologies. The advantages of implementing a training block on unmanned aerial vehicles (UAVs) as a critical component of modern training are separately highlighted, which significantly increases the security level of special operations and ensures the "tactical flexibility" of the personnel.

The key pedagogical conditions for the training effectiveness are defined and systematized: the creation of a "full immersion" effect, the integration of psychological stress factors to form psychophysical readiness, and the mandatory debriefing based on objective digital reporting from simulators. A model of a comprehensive integrated lesson is presented, ensuring the continuity of the "knowledge – virtual simulation – real action" cycle. The Academy's experience confirms that such technologization of the educational process ensures high-quality adaptation of cadets to real service conditions and guarantees the effectiveness of performing service tasks in crisis situations.
Keywords: Tactical and special training, integrative approach, professional competencies, innovative technologies, National Academy of Internal Affairs, modular-scenario learning, psychophysical readiness

Постановка проблеми. Трансформація безпекового середовища в Україні сьогодні зумовлена тривалою збройною агресією росії, яка спричиняє масштабні руйнування інфраструктури та нові форми злочинності, висуває безпрецедентні вимоги до рівня професійної підготовки працівників Національної поліції. У цих умовах навчальна дисципліна «Тактико-спеціальна підготовка» (далі – ТСП) перестає бути суто технічною дисципліною а стає стрижнем формування професійної готовності майбутнього офіцера поліції до дій в умовах високого ризику, невизначеності та психологічного тиску. Як зазначають українські дослідники, ТСП є організованим і майже безперервним процесом здобуття знань, необхідних для ефективного виконання обов’язків у складних умовах [4; 7].

Слід зазначити, що традиційна освітня модель, яка тривалий час базувалася на репродуктивних методах (пояснення – демонстрація – повторення) сьогодні демонструє обмежену ефективність. Основною проблемою залишається дихотомія між теоретичними знаннями та здатністю до їх миттєвої практичної реалізації (так званий «розрив компетенцій»). Здобувач вищої освіти може досконало знати нормативну базу та алгоритми дій, проте в реальній критичній ситуації втрачати ефективність через брак досвіду занурення у штучно створене екстремальне середовище. Згідно з висновками

ISSN 3041-1793 Online

О. Карпенка, А. Корольова та Д. Чернолуцького, існує гостра необхідність удосконалення підготовки здобувачів освіти в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання шляхом моделювання екстремальних умов та впровадження інноваційних методів навчання [5].

Аналіз поточної ситуації стану тактико-спеціальної підготовки в Національній академії внутрішніх справ (далі – НАВС) виявив потребу у переході до інтегративної моделі навчання, де теоретична база правоохоронної діяльності (адміністративне право, кримінальний процес тощо) органічно поєднується з тактичними прийомами, вогневою майстерністю та навичками тактичної медицини. Особливої ваги набуває впровадження інноваційних технологій, таких як симуляційні тренінги, системи віртуальної реальності (VR) та спеціалізоване апаратно-програмне забезпечення, що дозволяють моделювати сценарії, відтворення яких у реальному житті є надто дорогим або небезпечним.

Отже, формування професійних навичок майбутніх правоохоронців через інтеграцію сучасних методик є не просто педагогічним експериментом, а об'єктивною необхідністю для забезпечення виживання особового складу та ефективного захисту прав громадян у кризових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вдосконалення тактико-спеціальної підготовки сьогодні перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних дослідників, що зумовлено динамічними змінами у законодавстві та безпековій архітектурі держави. Окремі проблеми тактико-спеціальної підготовки особового складу для правоохоронних органів України розглядали у своїх наукових розвідках М. Боровик, І. Власенко, С. Гіренко, С. Олексієнко, Т. Шевченко та інші дослідники. Фундаментальні засади предмета ТСП, його змісту та завдань у сучасних умовах ґрунтовно розкрито у працях О. Комісарова, який акцентує увагу на необхідності формування теоретико-правової моделі підготовки, що відповідає актуальним викликам правоохоронної діяльності. Автор наголошує на системності навчання як запоруці ефективності дій поліцейського [6; 9].

Роль ТСП у контексті реалізації державної правоохоронної політики детально досліджує В. Біліченко, який у своїх роботах доводить, що рівень тактичної навченості особового складу безпосередньо впливає на здатність держави гарантувати безпеку в умовах воєнного стану, а також розглядає інноваційні аспекти, зокрема використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА) як нового критично важливого компонента ТСП [1; 2; 3].

Питання інтеграції різних видів професійної підготовки правоохоронців піднімає у своїх розвідках О. Царьов, обґрунтовуючи доцільність комплексного підходу, де ТСП поєднується з вогневою підготовкою та тактичною медициною [10]. Це співзвучно з думками Н. Кондратюк, яка розглядає ТСП як безперервний процес здобуття знань і навичок, необхідних для роботи в

ISSN 3041-1793 Online
умовах стресу та високого ризику[7]. Окремий масив досліджень присвячено технологізації освітнього процесу. Г. Цигікало та В. Поливанюк здійснюють глибокий аналіз впровадження новітніх технологій (VR-середовищ, симуляторів типу OpenLabyrinth та VirtualBattlespace 3), доводячи, що модульно-сценарний формат навчання дозволяє значно підвищити психологічну стійкість курсантів-правоохоронців [11]. Важливість використання технологій віртуальної реальності для відтворення бойових подразників також підкреслюють М. Підойма та співавтори [8].

Практичний аспект формування навичок у нестандартних ситуаціях, зокрема застосування підручних засобів, висвітлено у роботах О. Карпенка, А. Корольова та Д. Чернолуцького [5], що додає гнучкості сучасній методиці викладання ТСП.

Однак безпекова ситуація в державі в умовах воєнного стану є надзвичайно мінливою та нестабільною, постійно з'являються все нові виклики, вирішення яких покладається саме на органи і підрозділи Національної поліції України, що актуалізує пошуки оптимальних шляхів удосконалення тактико-спеціальної підготовки поліцейських. Сьогодні попри значну кількість напрацювань, залишається недостатньо розкритим питання системної інтеграції окреслених нами теоретичних підходів та інноваційних технологій у цілісну методику навчання здобувачів вищої освіти саме в умовах Національної академії внутрішніх справ, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичне розкриття методики формування професійних навичок у здобувачів вищої освіти НАВС у процесі вивчення дисципліни «Тактико-спеціальна підготовка» на засадах інтеграції сучасних педагогічних технологій, цифрових симуляцій та модульно-сценарного підходу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні традиційний підхід до навчання часто страждає на «локальність», де курсант окремо вивчає правові підстави застосування зброї, спеціальних засобів та фізичної сили, окремо — техніку стрільби, і окремо — надання домедичної допомоги. Натомість інтегративний підхід передбачає, що кожна навчальна ситуація вимагає від курсанта одночасної реалізації всіх цих навичок. Наприклад, під час відпрацювання практичної ввідної «Затримання озброєного злочинця», курсант має миттєво провести правову кваліфікацію події; здійснити тактичне випередження та комунікацію; у разі потреби застосувати вогнепальну зброю, або спеціальні засоби чи фізичну силу (в межах симуляції); надати допомогу пораненим (собі, напарнику чи правопорушнику).

Отже, інтегративний підхід у контексті підготовки майбутніх офіцерів поліції в НАВС розглядається нами не просто як поєднання тем, а як створення єдиного навчально-бойового середовища. Він базується на поєднанні

ISSN 3041-1793 Online

теоретико-правової моделі, описаної О. Комісаровим [6], та практичних аспектів правоохоронної політики, які досліджує В. Біліченко [2]. Запропонований нами інтегративний підхід, де ТСП поєднується з вогневою підготовкою та тактичною медициною, відповідає концепції О. Царьова щодо подолання розрізненості навчальних дисциплін [10].

Особливістю сучасного освітнього середовища закладів вищої освіти сектору безпеки і оборони України, зокрема і НАВС є використання в освітньому процесі високотехнологічних засобів, за допомогою яких можна багаторазово відпрацьовувати різноманітні сценарії з метою усунення помилок. Серед них мультимедійні та лазерні тири (типу «Рубін-У»), які дозволяють моделювати відеосценарії з розгалуженим сюжетом, де подальший розвиток подій залежить від швидкості та правомірності реакції курсанта. VirtualBattlespace 3 (VBS3) — цей симулятор забезпечує можливість командної взаємодії. Курсанти у віртуальному просторі вчаться працювати у складі патруля або штурмової групи, комунікувати через радіостанції та координувати дії в умовах міської забудови. Технології віртуальної реальності (VR) — використовуються для занурення у середовище з високим рівнем стресу (наприклад, сценарії з великим скупченням агресивних людей або умови обмеженої видимості), де основний акцент робиться на подоланні психологічного бар'єру. Як зазначають Г. Цигікало та В. Поливанюк, модульно-сценарний формат із використанням різноманітних симуляторів (OpenLabyrinth та VirtualBattlespace 3) дозволяє перенести тренування у безпечний формат без втрати якості навчання [11]. Використання технологій віртуальної реальності (VR) дає змогу відтворити бойові подразники та чинники стресу, які неможливо повною мірою імітувати в реальних умовах [8].

Важливим трендом, що інтегрується в дисципліну ТСП, є впровадження блоку роботи з безпілотними літальними апаратами (БПЛА). В. Біліченко зазначає, що дрони є критично важливим складником, який дозволяє правоохоронцям адаптуватися до екстремальних ситуацій та підвищує рівень безпеки операцій [3]. Аналогічної думки дотримуються О. Бойко та А. Мельник, які вказують, що дрони дають змогу отримувати актуальну інформацію з поля бою чи місця події в режимі реального часу, тим самим підвищуючи ситуаційну обізнаність командирів і запобігаючи необґрунтованому ризику для особового складу [12].

В межах дисципліни ТСП під час проведення навчань дрони можна використовувати для попередньої розвідки об'єкта перед штурмом чи оглядом; координації дій груп оточення та захоплення у режимі реального часу; пошуку осіб у лісистій місцевості тощо. Загалом інтеграція навичок пілотування у загальну канву ТСП дозволяє майбутньому офіцеру-правоохоронцю бачити «картину бою» в об'ємі, що значно підвищує безпеку спеціальної операції.

ISSN 3041-1793 Online

Впровадження БПЛА в навчальні сценарії НАВС дозволить реалізувати «тактичну гнучкість», описану в останніх дослідженнях щодо адаптації до сучасних загроз [3].

Слід зазначити, що ефективність інтеграції інноваційних технологій у ТСП залежить не лише від наявності обладнання (VR-окулярів чи симуляторів), а від створення специфічного педагогічного середовища. У межах освітнього процесу НАВС ми виділяємо три ключові умови:

1. *Створення ефекту «повного занурення»* (High-Fidelity Simulation). Використання мультимедійних тирів та симуляторів типу VBS3 має на меті не просто відпрацювання влучності, а формування здатності діяти в умовах «туману війни». Як зазначають у своєму дослідженні Г. Цигікало та В. Поливанюк [11], модульно-сценарний формат дозволяє змінювати параметри ситуації в реальному часі. Наприклад, під час відпрацювання зупинки транспортного засобу, викладач може миттєво змінити поведінку водія з пасивної на агресивну, що змушує курсанта миттєво перемикатися з комунікативного режиму на режим затримання.

2. *Інтеграція стрес-факторів*. Науково доведено, зокрема у працях М. Підойми [8], що в реальних умовах рівень адреналіну блокує дрібну моторику та звужує поле зору («тунельний зір»). Для мінімізації цього ефекту в НАВС доцільно використовувати симуляції з аудіо- та візуальними подразниками (крики потерпілих, звуки пострілів, спалахи світла, обмежений час на прийняття рішення тощо). Це формує у курсанта психофізичну готовність [8].

3. *Дебрифінг* (Післяігровий аналіз): Найважливіший етап навчання — це перегляд відеозапису дій курсантів. Завдяки цифровій звітності симуляторів, викладач разом з курсантами можуть проаналізувати кожен крок: від кута нахилу зброї до правомірності використання спецзасобів. Такий аналіз перетворює оцінювання з суб'єктивного на об'єктивне, базуючись на аналізі помилок у віртуальному середовищі, а не в реальному житті.

Для демонстрації інтегративного підходу розглянемо модель заняття, що може впроваджуватись на базі навчальних полігонів закладів освіти:

Теоретичний блок: Повторення ст. 31-46 Закону України «Про Національну поліцію» та алгоритмів перевірки документів.

Технологічний блок: Робота з БПЛА для моніторингу локації

Симуляційний блок: Відпрацювання в VR-середовищі ситуації виявлення в багажнику авто заборонених предметів.

Тактичний блок: Фізичне затримання правопорушників у тактичному містечку за підтримки групи прикриття.

Така структура забезпечує безперервність циклу: «Знання – Віртуальна симуляція – Реальна дія».

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, ми сформували висновки, які логічно завершують нашу роботу та підкреслюють її практичну

ISSN 3041-1793 Online

цінність для освітнього процесу в системі закладів вищої освіти сектору безпеки і оборони держави. Серед них:

Трансформація підходів. В умовах воєнного стану та динамічних безпекових загроз традиційні методи проведення занять з ТСП потребують докорінного оновлення. Актуальна модель підготовки має зміщуватися від пояснювально-тренувального до модульно-сценарного формату, що базується на реальних бойових кейсах та правоохоронних операціях.

Ефективність інтеграції. Застосування інтегративного підходу, який поєднує тактико-спеціальні навички, вогневу підготовку, тактичну медицину та психологічну стійкість забезпечуватиме найбільшу ефективність занять ТСП. Це дозволить подолати «розрив компетенцій» та сформувати у курсантів здатність до комплексного прийняття рішень у стресових ситуаціях.

Роль технологій. Використання сучасного інноваційного інструментарію (симуляторів VBS3, мультимедійних тирів, VR-технологій та БПЛА) дозволить безпечно та багаторазово відпрацьовувати складні сценарії. Технологізація навчання не лише підвищує якість набутих навичок, а й забезпечує об'єктивність оцінювання через цифрову звітність та детальний дебрифінг.

Практична значимість. Досвід Національної академії внутрішніх справ підтверджує, що впровадження інтегрованих занять («Блокпост», «Штурм будівлі», «Аеророзвідка» тощо) сприяє кращій адаптації курсантів до реальних умов служби. Це, своєю чергою, забезпечуватиме ефективність виконання службових завдань правоохоронцями у кризових ситуаціях.

Перспективи подальших розвідок полягають у розробленні методики оперативного інтегрування бойового досвіду, отриманого під час відсічі збройної агресії, у сценарії симуляційних тренінгів, а також у дослідженні критеріїв оцінювання психологічної стійкості майбутніх поліцейських в умовах штучно створеного стресового середовища

Література:

1. Біліченко В. В. Роль тактико-спеціальної підготовки поліцейських у здійсненні державної правоохоронної політики в Україні. *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical sciences»*. 2024. № 1 (71). С. 11–16. DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-1-9481.

2. Біліченко В. В. Вплив тактико-спеціальної підготовки поліцейських на формування та реалізацію правоохоронної політики держави в Україні. *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical sciences»*. 2025. № 9. DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2308-2025-9-11417.

3. Біліченко В. В. Застосування безпілотних літальних апаратів та інноваційних технологій у системі підготовки поліцейських в умовах воєнного стану. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*. (April 11, 2025; Antwerp, Belgium). 2025. С. 69–73. URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2586.

ISSN 3041-1793 Online

4. Бубнова А., Параниця С. Роль тактико-спеціальної підготовки в діяльності працівника правоохоронного органу. *Матеріали конференцій МЦНД (04.10.2024; Ужгород, Україна)*. 2024. С. 88–95.

5. Карпенко О. М., Корольов А. В., Чернолуцький Д. В. Тактико-спеціальна підготовка поліцейських до використання підручних засобів. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 2. С. 84–89. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-15.

6. Комісаров О. Г. Предмет тактико-спеціальної підготовки поліцейських, її зміст і завдання в сучасних умовах. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2 (86). С. 109–116. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/321/1/HB_2_2017.pdf#page=109.

7. Кондратюк Н. С., Параниця С. П., Бубнова А. С. Сутність тактико-спеціальної підготовки в правоохоронній діяльності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 610–614. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.91.

8. Підойма М. М., Федченко К. А., Івашина С. І., Проценко Р. В. Актуальні особливості тактико-спеціальної підготовки поліцейських в умовах воєнного стану. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 1 (34). С. 579–587. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.45.

9. Тактико-спеціальна підготовка : навч. посіб. / О. Г. Комісаров та ін. Дніпро : ДДУВС, 2017. 277 с.

10. Царьов О. Актуальні питання організації тактико-спеціальної підготовки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 381–385. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-2-381-385.

11. Цигікало Г. Д., Поливанюк В. Д. Впровадження новітніх технологій у систему тактико-спеціальної підготовки під час воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 3. № 6 (2025). DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.40.

12. Boiko O., Melnyk A. The use of modern technologies in the tactical and specialised training of police officers under martial law. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. Спеціальний випуск № 1. С. 283–288. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-5-283-288.

References:

1. Bilichenko, V.V. (2024). Rol taktyko-spetsialnoi pidhotovky politseiskykh u zdiisnenni derzhavnoi pravookhoronnoi polityky v Ukraini [The role of tactical and special training of police officers in the implementation of state law enforcement policy in Ukraine]. *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical sciences»*, 1(71), 11–16. DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-1-9481 [in Ukrainian].

2. Bilichenko, V.V. (2025). Vplyv taktyko-spetsialnoi pidhotovky politseiskykh na formuvannia ta realizatsiiu pravookhoronnoi polityky derzhavy v Ukraini [The impact of tactical and special training of police officers on the formation and implementation of state law enforcement policy in Ukraine]. *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical sciences»*, 9. DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2308-2025-9-11417 [in Ukrainian].

3. Bilichenko, V.V. (2025). Zastosuvannia bezpilotnykh litalnykh aparativ ta innovatsiinykh tekhnolohii u systemi pidhotovky politseiskykh v umovakh voiennoho stanu [The use of unmanned aerial vehicles and innovative technologies in the system of police training under martial law]. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, 69–73. URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2586 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

4. Boiko, O., & Melnyk, A. (2023). The use of modern technologies in the tactical and specialised training of police officers under martial law. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, Special Issue 1, 283–288. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-5-283-288.

5. Bubnova, A., & Paranytsia, S. (2024). Rol taktyko-spetsialnoi pidhotovky v diialnosti pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu [The role of tactical and special training in the activities of a law enforcement officer]. *Materialy konferentsii MCND – MCND Conference Proceedings*, 88–95 [in Ukrainian].

6. Karpenko, O.M., Korolov, A.V., & Chernolutskyi, D.V. (2025). Taktyko-spetsialna pidhotovka politseiskykh do vykorystannia pidruchnykh zasobiv [Tactical and special training of police officers for the use of improvised means]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka – Ukrainian Policing: Theory, Legislation, Practice*, 2, 84–89. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-15 [in Ukrainian].

7. Komisarov, O.H. (2017). Predmet taktyko-spetsialnoi pidhotovky politseiskykh, yii zmist i zavdannia v suchasnykh umovakh [The subject of tactical and special training of police officers, its content and tasks in modern conditions]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2(86), 109–116 [in Ukrainian].

8. Komisarov, O.H. et al. (2017). *Taktyko-spetsialna pidhotovka: navch. posib.* [Tactical and special training: training manual]. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

9. Kondratiuk, N.S., Paranytsia, S.P., & Bubnova, A.S. (2025). Sutnist taktyko-spetsialnoi pidhotovky v pravookhoronnii diialnosti [The essence of tactical and special training in law enforcement]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2, 610–614. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.91 [in Ukrainian].

10. Pidoima, M.M., Fedchenko, K.A., Ivashyna, S.I., & Protsenko, R.V. (2025). Aktualni osoblyvosti taktyko-spetsialnoi pidhotovky politseiskykh v umovakh voiennoho stanu [Current features of tactical and special training of police officers under martial law]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(34), 579–587. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.45 [in Ukrainian].

11. Tsariov, O. (2023). Aktualni pytannia orhanizatsii taktyko-spetsialnoi pidhotovky [Current issues of organizing tactical and special training]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2, 381–385. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-2-381-385 [in Ukrainian].

12. Tsyhikalo, H.D., & Polyvaniuk, V.D. (2025). Vprovadzhennia novitnikh tekhnolohii u systemi taktyko-spetsialnoi pidhotovky pid chas voiennoho stanu [Implementation of the latest technologies in the tactical and special training system during martial law]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3(6). DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.40 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 004.9:528:303.732.4

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-298-310

Д'яков Андрій Володимирович кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-6729-2464

Дядюшкін Олександр Валерійович старший викладач кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної та кадрової роботи інституту психологічної підтримки персоналу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Львів, https://orcid.org/0000-0002-9458-1306

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОДІЙ НА ОСНОВІ ВІДКРИТИХ ДАНИХ У ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Анотація. У статті досліджено використання відкритих даних як інформаційної основи для просторово-часового моделювання подій у геоінформаційних системах. Обґрунтовано доцільність переходу від фрагментарного аналізу даних до формування інтегрованих аналітичних моделей, що поєднують просторові та часові характеристики подій. Визначено основні етапи формування просторово-часової моделі, які включають збір, очищення та структуризацію відкритих даних, геокодування, стандартизацію часових параметрів, побудову геопросторової бази подій і застосування методів аналітичної обробки.

Розглянуто можливості використання методів просторової статистики та кластерного аналізу, зокрема ядерної оцінки щільності (KDE), показника Getis-Ord Gi* та алгоритму DBSCAN, для виявлення закономірностей розподілу подій, визначення зон концентрації та аналізу їх динаміки. Показано, що інтеграція просторового і часового аналізу дозволяє формувати цілісну аналітичну картину досліджуваних процесів.

Визначено роль геоінформаційних систем як інтеграційного середовища, що забезпечує об'єднання різнорідних джерел даних, їх просторову прив'язку, візуалізацію та інтерпретацію результатів. Запропонований підхід дозволяє трансформувати відкриті дані у структуровані аналітичні продукти у вигляді тематичних карт і дашбордів, придатних для підтримки прийняття рішень у правоохоронній діяльності та сфері безпеки. Отримані результати сприяють підвищенню ефективності аналітичної діяльності за рахунок виявлення просторово-часових закономірностей і прогнозування розвитку подій.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: геоінформаційні системи; відкриті дані; просторово-часовий аналіз; OSINT; KDE; DBSCAN; Getis-Ord Gi*; підтримка прийняття рішень; просторове моделювання; геоаналітика

Diakov Andrii Volodymyrovych Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Information Technologies, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-6729-2464

Diadiushkin Olexsandr Valerijovich Senior Lecturer of the Department of Mobilization, Organizational-Staff and Personnel Management of the Institute of Psychological Support for Personnel of the Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-9458-1306

SPATIO-TEMPORAL MODELING OF EVENTS BASED ON OPEN DATA IN GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEMS FOR DECISION SUPPORT

Abstract. The article examines the use of open data as an information basis for spatio-temporal modeling of events within geographic information systems. The necessity of transitioning from fragmented data analysis to the development of integrated analytical models that combine spatial and temporal characteristics of events is substantiated. The main stages of spatio-temporal model formation are identified, including data collection, cleaning and structuring, geocoding, temporal standardization, creation of a geospatial event database, and application of analytical processing methods.

The study explores the application of spatial statistics and clustering techniques, in particular Kernel Density Estimation (KDE), Getis-Ord Gi* statistics, and the DBSCAN algorithm, to identify patterns in event distribution, detect concentration zones, and analyze their dynamics. It is demonstrated that the integration of spatial and temporal analysis enables the formation of a comprehensive analytical representation of the studied processes.

The role of geographic information systems as an integration environment that supports the combination of heterogeneous data sources, spatial referencing, visualization, and interpretation of analytical results is emphasized. The proposed approach allows transforming open data into structured analytical products such as thematic maps and dashboards, which can be effectively used for decision support in law enforcement and security domains. The obtained results contribute to improving analytical efficiency through the identification of spatio-temporal patterns and forecasting of event dynamics.

Keywords: geographic information systems; open data; spatio-temporal analysis; OSINT; KDE; DBSCAN; Getis-Ord Gi*; decision support; spatial modeling; geoanalytics

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Цифровізація суспільних процесів і поширення політики відкритих даних спричинили стрімке зростання обсягів інформації, що формується у відкритому доступі та потенційно може бути використана в аналітичній діяльності. В Україні цей процес інституціоналізовано через нормативно-правові акти, зокрема постанову Кабінету Міністрів України № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» [1], а також узгоджується з міжнародними підходами до управління відкритими даними, закріпленими в документах Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу [2]. У результаті формується значний масив різнорідних даних, який включає текстові повідомлення, геоприв'язані записи, мультимедійний контент та інші інформаційні об'єкти.

Водночас такі дані характеризуються неструктурованістю, фрагментарністю та відсутністю єдиних стандартів представлення, що суттєво ускладнює їх практичне використання. Перетворення масиву даних у релевантну інформацію потребує застосування спеціалізованих методів обробки, що забезпечують їх систематизацію, верифікацію та інтерпретацію. Без відповідних аналітичних процедур відкриті дані залишаються розрізненими інформаційними фрагментами, що не формують цілісного уявлення про досліджувані процеси.

Традиційні підходи до аналізу даних, орієнтовані переважно на статистичну обробку без урахування просторової компоненти, виявляються обмеженими у контексті сучасних завдань. Значна частина подій і явищ має виражену просторову та часову природу, що обумовлює необхідність їх дослідження у відповідних координатах. Ігнорування просторово-часових характеристик призводить до втрати суттєвої частини інформації про закономірності розподілу подій, їх концентрацію, динаміку та взаємозв'язки.

У цьому контексті геоінформаційні системи виступають як інтеграційна платформа, здатна забезпечити поєднання даних різної природи, їх просторову прив'язку та подальший аналітичний аналіз. Використання ГІС дозволяє перейти від рівня інформації до рівня аналітики, формуючи узагальнені моделі просторового розподілу подій та виявляючи приховані закономірності їх розвитку. Зокрема, застосування методів просторової статистики та кластерного аналізу забезпечує виявлення зон концентрації подій, визначення їх інтенсивності та прогнозування подальшої динаміки.

Особливого значення набуває врахування часової складової, оскільки більшість процесів має динамічний характер і змінюється у часі. Поєднання просторового та часовго аналізу створює передумови для формування більш повних і точних моделей, що дозволяють не лише фіксувати стан системи, але й оцінювати тенденції її розвитку. Це є критично важливим для підтримки прийняття управлінських рішень, зокрема у правоохоронній діяльності, де

ISSN 3041-1793 Online

своєчасність і обґрунтованість рішень безпосередньо впливають на ефективність реагування.

Разом із тим, наукові підходи до інтеграції відкритих даних у геоінформаційні системи з урахуванням їх просторово-часових характеристик залишаються недостатньо систематизованими. Наявні дослідження, як правило, зосереджуються або на окремих аспектах обробки відкритих даних, або на використанні ГІС без комплексного врахування часової динаміки [3]. Це зумовлює необхідність розроблення узагальненого підходу, який забезпечує перехід від масиву розрізнених даних до формування аналітичних моделей, придатних для підтримки прийняття рішень.

Таким чином, наукова проблема полягає у відсутності інтегрованого підходу до просторово-часового моделювання подій на основі відкритих даних у середовищі геоінформаційних систем, що обмежує можливості їх ефективного використання в аналітичній та управлінській діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний фундамент вивчення відкритих даних як стратегічного ресурсу суттєво розширився завдяки еволюції концепції OSINT. Сучасний стан досліджень у цій сфері демонструє поступовий перехід від простого збору інформації до формування складних систем ситуаційної обізнаності. Важливим етапом у цьому контексті стали напрацювання, що розглядають OSINT-технології як ключовий інструмент підвищення обізнаності в умовах гібридних загроз, де акцент зміщується на здатність ідентифікувати приховані зв'язки та динамічні зміни в інформаційному полі [4]. Такий підхід дозволив визначити відкриті дані не лише як допоміжний матеріал, а як повноцінну базу для аналітичної підтримки безпекових процесів.

Логічним продовженням розвитку цієї парадигми стало обґрунтування архітектурних рішень щодо інтеграції інструментарію геоінформаційних систем у загальну структуру інформаційних систем правоохоронних органів. У працях, присвячених технічним та структурним аспектам такої інтеграції, доведено, що ефективність обробки даних прямо залежить від здатності системи оперувати просторовими метаданими в межах єдиного контуру управління [5]. Це заклало методичну основу для синергії методів OSINT та ГІС, що пізніше було трансформовано у концепцію комплексного просторового аналізу в інтересах кібер- та інформаційної безпеки. Зокрема, у межах зазначеного напряму було підкреслено, що поєднання семантичного аналізу відкритих джерел із просторовою візуалізацією ГІС створює якісно нові можливості для детекції аномалій та прогнозування загроз [6].

Глобальний науковий дискурс у сфері геопросторового моделювання значною мірою спирається на класичні методи виявлення концентрації подій. Фундаментальні дослідження щодо картографування злочинності та аналізу гарячих точок (Hot Spot Analysis) визначили ГІС як провідну аналітичну

ISSN 3041-1793 Online

платформу для правоохоронних структур [7]. Розвиток цих ідей знайшов відображення у розробці спеціалізованих методик ідентифікації територіальних кластерів, де особлива увага приділяється розумінню природи виникнення осередків подій та їхньої просторової стабільності [8]. Серед ключових методів, що використовуються для розв'язання таких задач, чітко виділяються алгоритми ядерної оцінки щільності (Kernel Density Estimation, KDE) та просторова статистика Getis-Ord Gi*, які дозволяють математично обґрунтувати межі скупчень об'єктів.

Окрему увагу в сучасній літературі приділено алгоритмам інтелектуального аналізу даних, зокрема DBSCAN (Density-Based Spatial Clustering of Applications with Noise), який залишається одним із найбільш ефективних інструментів для виявлення кластерів довільної форми в умовах високої зашумленості вхідних масивів [9]. Використання таких алгоритмів у поєднанні з системами підтримки прийняття рішень (DSS) дозволяє трансформувати розрізнені координати та часові мітки у структуровані сценарії реагування. Сучасні дослідження також акцентують на важливості автоматизації процесів ETL (Extract, Transform, Load) для відкритих даних, що забезпечує оперативність оновлення геопросторових моделей у реальному часі [10].

Попри значні успіхи у розвитку методів просторового аналізу, аналітичний огляд існуючих підходів дозволяє виявити суттєву наукову прогалину. Більшість публікацій фокусуються або на методах збору та верифікації відкритих даних (OSINT), або на статичному аналізі вже накопичених баз даних у ГІС. Питання інтегрованого просторово-часового моделювання, яке б одночасно враховувало неструктурований характер відкритих даних та динамічну зміну подій у часі, залишається недостатньо розробленим. Наявна обмеженість традиційних підходів полягає у відсутності моделей, здатних відображати «життєвий цикл» події — від її появи в інформаційному полі до трансформації у просторово-часовий об'єкт із подальшою візуалізацією трендів. Таким чином, існує об'єктивна потреба у розробці комплексного підходу, який би об'єднував методи видобутку знань із відкритих джерел, сучасні алгоритми просторової статистики та часове прогнозування для створення цілісних систем підтримки прийняття рішень.

Мета статті – Метою статті є розроблення підходу до просторово-часового моделювання подій на основі відкритих даних у геоінформаційних системах, що передбачає інтеграцію різнорідних даних, застосування методів просторового аналізу та формування аналітичної основи для підтримки прийняття рішень.

Виклад основного матеріалу. Узгодження структури відкритих даних, їх просторове представлення та аналітичне опрацювання фактично формують єдиний процес, у межах якого дані поступово набувають змісту та аналітичної завершеності. Кожен із цих етапів доповнює інший, забезпечуючи перехід від

ISSN 3041-1793 Online

первинної інформації до узагальненого результату. Це дає змогу перейти від окремих фактів до цілісного бачення подій і їх розвитку у часі та просторі. Такий результат є придатним для подальшого використання в геоінформаційних системах.

Джерела та структура відкритих даних. Формування просторово-часової моделі подій передбачає використання відкритих даних як базового інформаційного ресурсу, що відображає різні аспекти суспільних процесів. Сучасне інформаційне середовище характеризується значною кількістю джерел, які генерують дані з різним рівнем деталізації, достовірності та формалізації. До таких джерел належать відкриті державні реєстри, офіційні інформаційні ресурси, повідомлення у соціальних мережах, геоприв'язані медіаматеріали, а також дані, що містять часові та координатні характеристики подій. Водночас їх використання у первинному вигляді є обмеженим через неоднорідність структури, відсутність уніфікованих форматів та різний ступінь достовірності.

Перехід від масиву даних до аналітично придатної інформації потребує формування єдиної структури подій, що забезпечує можливість їх подальшої обробки та аналізу. У межах дослідження подія розглядається як елементарна аналітична одиниця, яка характеризується сукупністю атрибутів, зокрема типом події, часовою позначкою та просторовою локалізацією. Така формалізація дозволяє інтегрувати дані з різних джерел у єдину інформаційну модель, що забезпечує їх сумісність і можливість подальшого аналізу.

Ключовим етапом є приведення відкритих даних до уніфікованого вигляду, що включає нормалізацію текстових описів, стандартизацію часових форматів та визначення координат подій. Особливого значення набуває процедура геокодування, яка забезпечує перетворення описових даних про місце події у координатну форму. Це створює передумови для інтеграції даних у геоінформаційне середовище та їх подальшої просторової інтерпретації.

Важливим аспектом є також врахування часової структури даних, оскільки події мають динамічний характер і змінюються у часі. Узгодження часових параметрів дозволяє здійснювати аналіз не лише просторового розподілу подій, але й їх розвитку у часовому вимірі. У результаті формується просторово-часовий масив даних, який виступає основою для подальшого застосування методів аналітичної обробки.

Таким чином, на цьому етапі забезпечується перехід від розрізнених відкритих даних до структурованої моделі подій, яка поєднує просторові та часові характеристики. Сформований масив даних виступає базою для подальшого етапу дослідження, пов'язаного з побудовою геопросторової моделі та застосуванням методів просторово-часового аналізу.

Формування геопросторової моделі подій. Сформований на попередньому етапі масив структурованих даних створює передумови для переходу до

ISSN 3041-1793 Online

геопросторового моделювання подій, що забезпечує їх інтеграцію у середовище геоінформаційних систем. На відміну від простого зберігання координатних значень, геопросторова модель передбачає впорядковане представлення подій у вигляді просторових об'єктів із визначеними атрибутами, що дозволяє здійснювати комплексний аналіз їх розподілу та взаємозв'язків.

Базовим елементом такої моделі є точковий об'єкт, який репрезентує окрему подію та містить інформацію про її просторове розташування, час виникнення та тематичні характеристики. Формування геопросторової моделі передбачає трансформацію підготовлених даних у відповідний формат, сумісний із геоінформаційними системами, зокрема шляхом створення геометрії типу «точка» у вибраній системі координат. Вибір системи координат має принципове значення, оскільки забезпечує коректність подальших обчислень відстаней, щільності та просторових взаємодій.

На цьому етапі також здійснюється перевірка топологічної узгодженості даних, що включає виявлення та усунення помилок геоприв'язки, дублювання записів або некоректних координат. Це дозволяє підвищити якість даних і забезпечити достовірність результатів подальшого аналізу. Додатково можуть застосовуватися процедури агрегації даних у межах певних просторових одиниць, що створює можливість переходу від точкового до зонального аналізу.

Інтеграція часових характеристик у геопросторову модель реалізується через включення відповідних атрибутів, що відображають момент або інтервал часу, пов'язаний із подією. Це забезпечує можливість формування вибірок даних за часовими критеріями та проведення аналізу змін у просторовому розподілі подій у різні періоди. Таким чином, геопросторова модель набуває просторово-часового характеру, що є необхідною умовою для подальшого застосування аналітичних методів.

У результаті формується єдина геопросторова база подій, яка виступає основою для реалізації методів просторового та просторово-часового аналізу. Така модель забезпечує не лише відображення подій у географічному просторі, але й створює аналітичне середовище для виявлення закономірностей їх розподілу, що є ключовим для наступного етапу дослідження.

Методи просторово-часового аналізу подій. Сформована геопросторова модель подій створює аналітичну основу для застосування методів просторово-часового аналізу, що дозволяють перейти від описового представлення даних до виявлення закономірностей їх розподілу та динаміки. На цьому етапі ключовим є використання інструментів просторової статистики та кластерного аналізу, які забезпечують кількісну оцінку концентрації подій, визначення статистично значущих зон та ідентифікацію структурних особливостей їх просторової організації.

ISSN 3041-1793 Online

Одним із базових методів є ядерна оцінка щільності (Kernel Density Estimation), яка дозволяє трансформувати дискретний набір точкових подій у безперервну поверхню щільності. Застосування цього підходу забезпечує виявлення зон концентрації подій за рахунок згладжування їх просторового розподілу, що особливо важливо для аналізу процесів із високим рівнем просторової варіативності. Метод ґрунтується на використанні ядра згладжування та радіуса пошуку, які визначають ступінь впливу кожної події на навколишній простір [11].

Поглиблення аналізу просторових закономірностей досягається за рахунок використання локальних статистичних методів, зокрема показника Getis-Ord Gi*, який дозволяє ідентифікувати статистично значущі «гарячі» та «холодні» зони. На відміну від методів щільності, цей підхід враховує просторову автокореляцію, що дає змогу оцінити не лише концентрацію подій, але й їх відхилення від випадкового розподілу. У результаті формується обґрунтована модель просторової структури досліджуваного явища, яка може бути використана для інтерпретації та прийняття рішень [12].

Додаткові можливості аналізу забезпечує застосування алгоритмів кластеризації, серед яких особливе місце займає DBSCAN. Цей метод дозволяє виявляти кластери довільної форми на основі щільності розташування точок та є стійким до наявності шуму в даних. Використання DBSCAN є доцільним у випадках, коли структура даних є неоднорідною та змінюється у просторі, що характерно для відкритих джерел інформації. Алгоритм не потребує попереднього визначення кількості кластерів, що забезпечує гнучкість його застосування в аналітичних задачах.

Інтеграція часового виміру у просторовий аналіз здійснюється шляхом сегментації даних за часовими інтервалами та подальшого порівняння отриманих просторових моделей. Такий підхід дозволяє виявляти динаміку змін у розподілі подій, визначати періоди підвищеної активності та оцінювати стабільність просторових закономірностей. Поєднання просторових і часових характеристик забезпечує формування більш повної аналітичної картини, що відображає як структуру, так і розвиток досліджуваних процесів.

Таким чином, використання комплексу методів просторово-часового аналізу дозволяє перейти від окремих спостережень до формування узагальнених моделей розподілу подій. Це створює передумови для наступного етапу дослідження, пов’язаного з інтеграцією отриманих результатів у геоінформаційні системи та формуванням аналітичних продуктів, орієнтованих на підтримку прийняття рішень.

Інтеграція результатів аналізу у геоінформаційні системи. Застосування методів просторово-часового аналізу формує аналітичні результати, які потребують подальшої інтеграції у геоінформаційне середовище з метою їх інтерпретації та практичного використання. На цьому етапі забезпечується

ISSN 3041-1793 Online

перехід від обчислювальних процедур до формування єдиної аналітичної платформи, що поєднує дані, результати аналізу та засоби їх візуалізації у межах геоінформаційної системи.

Інтеграція передбачає збереження результатів обробки у структурованому вигляді, що забезпечує їх подальше використання та повторний аналіз. З цією метою формується база геопросторових даних, яка містить як первинні події, так і похідні аналітичні шари, отримані в результаті застосування методів KDE, Getis-Ord Gi* та DBSCAN. Використання просторових баз даних, зокрема на основі розширення PostGIS, дозволяє ефективно організувати зберігання та обробку великих обсягів геопросторової інформації, забезпечуючи швидкий доступ до даних і можливість виконання складних просторових запитів [13].

Подальший етап інтеграції полягає у візуалізації результатів аналізу, що реалізується засобами геоінформаційних систем, зокрема QGIS. Візуалізація виступає не лише засобом відображення даних, але й інструментом їх аналітичної інтерпретації. Побудова тематичних карт, таких як карти щільності, карти «гарячих точок» та кластерні карти, дозволяє виявляти просторові закономірності у наочній формі, що суттєво підвищує ефективність сприйняття інформації. Використання стилізації, градацій кольорів та класифікації значень забезпечує можливість виділення ключових зон і тенденцій.

Важливою складовою інтеграції є також забезпечення взаємозв'язку між просторовими та атрибутивними даними. Це досягається шляхом створення єдиної інформаційної структури, у межах якої кожен просторовий об'єкт пов'язаний із відповідним набором характеристик. Такий підхід дозволяє виконувати комплексний аналіз, поєднуючи геометричні параметри з тематичними ознаками подій.

Додатково реалізується можливість динамічного аналізу, що передбачає використання часових фільтрів та інструментів візуалізації змін у часі. Це забезпечує відображення еволюції просторового розподілу подій та дозволяє виявляти тенденції їх розвитку. Інтеграція часової складової у геоінформаційне середовище створює передумови для формування просторово-часових моделей, які можуть бути використані для прогнозування та підтримки прийняття рішень.

Таким чином, інтеграція результатів просторово-часового аналізу у геоінформаційні системи забезпечує формування єдиного аналітичного середовища, що поєднує дані, методи їх обробки та засоби візуалізації. Це створює основу для наступного етапу дослідження, пов'язаного з формуванням аналітичних продуктів та їх використанням у процесах прийняття рішень.

Формування аналітичних продуктів для підтримки прийняття рішень. Інтеграція результатів просторово-часового аналізу у геоінформаційне

ISSN 3041-1793 Online

середовище створює передумови для формування аналітичних продуктів, орієнтованих на практичне використання у процесах прийняття рішень. На цьому етапі здійснюється трансформація результатів обробки даних у структуровану та інтерпретовану форму, придатну для оперативного сприйняття та використання суб'єктами управління.

Аналітичні продукти формуються у вигляді тематичних карт, інтерактивних панелей та узагальнених індикаторів, які відображають просторово-часові закономірності досліджуваних процесів. Карти щільності дозволяють визначати зони підвищеної концентрації подій, карти «гарячих точок» — виявляти статистично значущі кластери, а результати кластеризації — ідентифікувати структурні групи подій із подібними характеристиками. Поєднання цих елементів забезпечує комплексне відображення ситуації, що значно підвищує рівень аналітичної обґрунтованості.

Особливого значення набуває використання дашбордів як інструменту інтегрованого представлення інформації. Аналітичні панелі поєднують картографічні матеріали з графічними та табличними елементами, що дозволяє одночасно відображати просторові, часові та кількісні характеристики подій. Це створює можливість для оперативного аналізу ситуації, виявлення тенденцій та порівняння різних періодів або територій.

Важливою характеристикою аналітичних продуктів є їх адаптивність до потреб користувача. Зокрема, передбачається можливість застосування фільтрів за часовими інтервалами, типами подій або територіальними межами, що забезпечує гнучкість аналізу та дозволяє отримувати релевантну інформацію залежно від конкретного завдання. Такий підхід сприяє переходу від статичного представлення даних до динамічного аналітичного середовища.

Сформовані аналітичні продукти виконують функцію інструменту підтримки прийняття рішень, забезпечуючи користувачів узагальненою та верифікованою інформацією про просторово-часові закономірності подій. Це дозволяє не лише оцінювати поточний стан ситуації, але й прогнозувати її розвиток, визначати пріоритетні напрями реагування та оптимізувати розподіл ресурсів.

Таким чином, формування аналітичних продуктів завершує логічний ланцюг перетворення відкритих даних у знання, придатні для практичного використання. Поєднання просторового та часовго аналізу у межах геоінформаційних систем забезпечує створення цілісної аналітичної моделі, яка виступає ефективним інструментом підтримки прийняття управлінських рішень.

Висновки. Проведене дослідження демонструє можливість переходу від фрагментарного використання відкритих даних до їх системної інтеграції у геоінформаційне середовище з подальшим просторово-часовим моделюванням подій. Запропонований підхід забезпечує формування єдиної аналітичної

ISSN 3041-1793 Online

моделі, що поєднує різнорідні джерела інформації, геопросторову прив'язку та часові характеристики. Послідовна реалізація етапів — від структуризації даних до застосування методів просторової статистики та інтеграції результатів у ГІС — дозволяє виявляти закономірності розподілу подій, їх концентрацію та динаміку, що суттєво розширює аналітичні можливості порівняно з традиційними підходами.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання сформованих аналітичних продуктів як інструменту підтримки прийняття рішень. Візуалізація просторово-часових закономірностей у вигляді карт і дашбордів забезпечує оперативне сприйняття інформації, дозволяє ідентифікувати зони підвищеної активності, оцінювати тенденції розвитку ситуації та обґрунтовувати управлінські дії. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності аналітичної діяльності, зокрема за рахунок переходу від реактивного до проактивного управління, орієнтованого на прогнозування та попередження небажаних явищ.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням методів інтеграції відкритих даних, розширенням спектра аналітичних інструментів та підвищенням рівня автоматизації обробки інформації. Доцільним є розвиток підходів до прогнозування просторово-часових процесів, зокрема із використанням методів машинного навчання, а також адаптація розробленої моделі до різних предметних областей. Окремої уваги потребує забезпечення якості та достовірності відкритих даних, що безпосередньо впливає на точність аналітичних результатів і ефективність прийнятих рішень.

Література:

1. Про затвердження Положення про набори даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовт. 2015 р. № 835. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF (дата звернення: 2026).

2. United Nations. Open Data Policy Guidelines. New York : United Nations, 2020.

3. Chainey S., Ratcliffe J. GIS and crime mapping. Chichester : John Wiley & Sons, 2005. 446 p.

4. Д'яков А. В., Дядюшкін О. В. OSINT-технології як інструмент підвищення ситуаційної обізнаності в умовах гібридних загроз // Національні інтереси України. 2025. № 12(17). С. 154–169. DOI: 10.52058/3041-1793-2025-12(17)-154-169.

5. Д'яков А. В. Архітектурні рішення інтеграції геоінформаційних систем в інформаційні системи правоохоронних органів // Збірник наукових праць НАНДПСУ. Серія: військові та технічні науки. 2025. № 4(101). С. 211–220. DOI: 10.32453/3.v101i4.1898.

6. Д'яков А. В. Просторовий аналіз у кібер- та інформаційній безпеці: синергія ГІС та OSINT-методів // Актуальні проблеми діяльності складових сектору безпеки і оборони України : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (Золочів, 30 жовт. 2025 р.). Харків : НА НГУ, 2025. С. 155–157.

7. Reid S. E., Tita G. E., Valasik M. The mapping and spatial analysis of crime. Oxford Bibliographies, 2019. DOI: 10.1093/OBO/9780195396607-0123.

ISSN 3041-1793 Online

8. Eck J. E., Chainey S., Cameron J. G., Leitner M., Wilson R. E. Mapping crime: Understanding hot spots. Washington, DC : National Institute of Justice, 2005. 72 p.

9. Ester M., Kriegel H.-P., Sander J., Xu X. A density-based algorithm for discovering clusters in large spatial databases with noise // Proceedings of the Second International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining (KDD-96). Portland : AAAI Press, 1996. P. 226–231.

10. Tzelepis C., Mezaris V., Ionescu B., Kompatsiaris I., Boato G., Sebe N., Yan S. Event-based media processing and analysis: A survey of the literature // *Image and Vision Computing*. 2016. Vol. 53. P. 3–19. DOI: 10.1016/j.imavis.2016.05.005.

11. Silverman B. W. Density estimation for statistics and data analysis. London : Chapman & Hall, 1986.

12. Getis A., Ord J. K. The analysis of spatial association by use of distance statistics // Geographical Analysis. 1992. Vol. 24, No. 3. P. 189–206.

13. PostGIS Project Steering Committee. PostGIS manual. URL: https://postgis.net/documentation/ (дата звернення: 2026).

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015, October 21). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro nabory danykh, shcho pidliahaiut opryliudnenniu u formi vidkrytykh danykh [On approval of the Regulation on datasets to be published in the form of open data]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF

2. United Nations. (2020). *Open Data Policy Guidelines*. New York: United Nations.

3. Chainey, S., & Ratcliffe, J. (2005). *GIS and crime mapping*. Chichester: John Wiley & Sons.

4. Diakov, A.V., & Diadiushkin, O.V. (2025). OSINT-tekhnolohii yak instrument pidvyshchennia sytuatsiinoi obiznanosti v umovakh hibrydnykh zahroz [OSINT technologies as a tool for increasing situational awareness in hybrid threats]. *Natsionalni interesy Ukrainy – National Interests of Ukraine*, 12(17), 154–169. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-12(17)-154-169.

5. Diakov, A.V. (2025). Arkhitekturni rishennia intehratsii heoinformatsiinykh system v informatsiini systemy pravookhoronnykh orhaniv [Architectural solutions for integrating geoinformation systems into law enforcement information systems]. *Zbirnyk naukovykh prats NADPSU. Seriia: viiskovi ta tekhnichni nauky – Collection of Scientific Works of NADPSU. Series: Military and Technical Sciences*, 4(101), 211–220. https://doi.org/10.32453/3.v101i4.1898.

6. Diakov, A.V. (2025). Prostorovyi analiz u kiber- ta informatsiinii bezpetsi: synerhiia HIS ta OSINT-metodiv [Spatial analysis in cyber and information security: synergy of GIS and OSINT methods]. In *Proceedings of the 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Aktualni problemy diialnosti skladovykh sektoru bezpeky i oborony Ukrainy»* (pp. 155–157). Kharkiv: NA NGU.

7. Reid, S.E., Tita, G.E., & Valasik, M. (2019). The mapping and spatial analysis of crime. *Oxford Bibliographies*. https://doi.org/10.1093/OBO/9780195396607-0123.

8. Eck, J.E., Chainey, S., Cameron, J.G., Leitner, M., & Wilson, R.E. (2005). *Mapping crime: Understanding hot spots*. Washington, DC: National Institute of Justice.

9. Ester, M., Kriegel, H.-P., Sander, J., & Xu, X. (1996). A density-based algorithm for discovering clusters in large spatial databases with noise. In *Proceedings of the Second International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining (KDD-96)* (pp. 226–231). Portland: AAAI Press.

ISSN 3041-1793 Online
10. Tzelepis, C., Mezaris, V., & Kompatsiaris, I. (2016). Event-based media processing and analysis: A survey. *Image and Vision Computing*, 55, 3–19.

11. Silverman, B.W. (1986). *Density estimation for statistics and data analysis*. London: Chapman & Hall.

12. Getis, A., & Ord, J.K. (1992). The analysis of spatial association by use of distance statistics. *Geographical Analysis*, 24(3), 189–206.

13. PostGIS Project Steering Committee. (n.d.). *PostGIS manual*. Retrieved from https://postgis.net/documentation/

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 378.016:351.74/.75:355.5
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-311-325

Давигора Юрій Ігорович кандидат психологічних наук, доцент кафедри тактичної підготовки, навчально-науковий інститут поліцейської діяльності, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-7355-02IX

Пролигін Андрій Анатолійович викладач кафедри тактичної підготовки, навчально-науковий інститут поліцейської діяльності, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0009-0002-6142-6876

СИНЕРГІЯ ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДГОТОВКИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. У статті здійснено цілісне методологічне обґрунтування та представлено інноваційну модель синергійної взаємодії тактико-спеціальної (ТСП) та підготовки до національного спротиву у контексті професійного становлення поліцейських у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Актуальність дослідження зумовлена докорінною трансформацією безпекового ландшафту України, що вимагає перегляду парадигми відомчої освіти відповідно до стратегічних вимог Закону України «Про основи національного спротиву» та впровадженням нової моделі підготовки громадян до участі у національному спротиві.

Визначено, що стратегічним механізмом реалізації такої синергії на етапі становлення фахівця є системний перехід від автономного вивчення дисциплін до інтегрованого модульно-сценарного навчання на засадах праксеологічного та компетентнісного підходів. Авторами обґрунтовано концептуальну модель формування поліцейського як суб'єкта національного спротиву, здатного до миттєвої конверсії поліцейських протоколів дій у алгоритми дій у безпеково-оборонному середовищі в умовах високої ентропії середовища, зокрема під час проведення стабілізаційних та контрдиверсійних заходів на деокупованих територіях.

Особливу увагу в роботі приділено технологізації процесу професійного становлення як чиннику забезпечення інтелектуальної переваги правоохоронця. Детально проаналізовано досвід імплементації високотехнологічних імітаційних систем моделювання бойових дій (зокрема платформи Steel Beasts Professional), сучасних засобів аеророзвідки для формування ситуаційної

ISSN 3041-1793 Online
обізнаності та тактичної гнучкості особового складу. Розкрито зміст комплексних інтегрованих сценаріїв, що поєднують тактику дій у замкненому просторі (CQB) з міжнародними протоколами тактичної медицини (TCCC/MARCH).

Доведено, що інтеграція психолого-педагогічних технологій саморегуляції та моделювання сценаріїв інформаційно-психологічного впливу суттєво підвищує професійну надійність особистості поліцейського в умовах багатодоменного протистояння. Верифікація ефективності запропонованої методики здійснюється через багаторівневу систему дескрипторів, що дозволяє об'єктивно оцінювати операційно-технологічний, аналітично-тактичний та аксіологічно-психологічний рівні готовності. Сформульовані висновки мають практичне значення для підвищення якості професійного становлення кадрів МВС України та зміцнення обороноздатності держави.

Ключові слова: тактико-спеціальна підготовка, підготовка до національного спротиву, синергійний підхід, імітаційне моделювання, Національна академія внутрішніх справ, психологічна стійкість, тактична медицина.

Davyhora Yurii PhD in Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Tactical Training, Educational and Scientific Institute of Police Activity, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7355-02IX

Prolyhin Andrii Lecturer of the Department of Tactical Training, Educational and Scientific Institute of Police Activity, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0009-0002-6142-6876

SYNERGY OF TACTICAL AND SPECIAL TRAINING AND NATIONAL RESISTANCE TRAINING IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF POLICE OFFICERS: METHODOLOGICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Abstract. The article provides a comprehensive methodological substantiation and presents an innovative model of synergistic interaction between tactical and special training (TST) and national resistance training in the context of the professional development of police officers in higher education institutions with specific training conditions. The relevance of the study is обусловлена a fundamental transformation of Ukraine's security landscape, which necessitates a revision of the paradigm of departmental education in accordance with the strategic provisions of the Law of Ukraine "On the Foundations of National Resistance" and the introduction of a new model for preparing citizens to participate in national resistance.

ISSN 3041-1793 Online

It is determined that the strategic mechanism for implementing such synergy at the stage of professional formation is a systematic transition from the autonomous study of disciplines to integrated modular and scenario-based training grounded in praxeological and competence-based approaches. The authors substantiate a conceptual model for shaping a police officer as a subject of national resistance, capable of the rapid conversion of police operational protocols into action algorithms within a security and defense environment characterized by high entropy, particularly during stabilization and counter-sabotage operations in de-occupied territories. Special attention is paid to the technologization of the professional development process as a factor in ensuring the intellectual advantage of law enforcement personnel. The study provides a detailed analysis of the implementation of high-tech simulation systems for modeling combat operations (in particular, the Steel Beasts Professional platform), as well as modern aerial reconnaissance tools for developing situational awareness and tactical flexibility of personnel. The content of comprehensive integrated scenarios combining close-quarters battle (CQB) tactics with international tactical medicine protocols (TCCC/MARCH) is disclosed.

It is proven that the integration of psychological and pedagogical self-regulation technologies and the modeling of information-psychological influence scenarios significantly enhances the professional reliability of police officers in a multidomain operational environment. The effectiveness of the proposed methodology is verified through a multi-level system of descriptors, enabling objective assessment of operational-technological, analytical-tactical, and axiological-psychological levels of readiness. The findings have practical significance for improving the quality of professional training of personnel within the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and strengthening the state's defense capacity.

Keywords: tactical and special training, national resistance training, synergistic approach, simulation modeling, National Academy of Internal Affairs, psychological resilience, tactical medicine.

Постановка проблеми. Сучасна архітектура сектору безпеки і оборони України, трансформується відповідно до стратегічних цілей Закону України «Про основи національного спротиву» [13] та відображає тенденцію до стирання чіткого розмежування між поліцейськими та військовими доменами під час виконання завдань із відсічі збройній агресії. Ключовим етапом цієї трансформації є впровадження системи підготовки до національного спротиву, що поступово інтегрує та трансформує базову загальновійськову підготовку (БЗВП) для здобувачів вищої освіти та поліцейських, відповідно до оновленого законодавства [11; 12]. Законодавчі зміни у сфері військового обов'язку та підготовки громадян до національного спротиву зумовлюють

ISSN 3041-1793 Online

зміну парадигми відомчої освіти, вимагаючи від закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання (ЗВО зі СУН) переходу від автономного вивчення навчальних дисциплін до створення інтегрованих моделей підготовки правоохоронців.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю обґрунтування методичної синергії навчальної дисципліни «Тактико-спеціальна підготовка» (ТСП) та підготовки до національного спротиву як інтегрованого функціонального комплексу професійної підготовки поліцейських. В умовах воєнного стану та проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях, поліцейський як суб'єкт сектору безпеки і оборони має демонструвати високу тактичну гнучкість, поєднуючи поліцейські заходи контролю з навичками дій в умовах збройного протистояння, мінної безпеки та тактичної медицини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічне підґрунтя формування особистості майбутнього правоохоронця в умовах інтеграції до європейського освітнього простору детально висвітлено у працях В. Андросюка [1]. Важливість компетентнісного підходу та міжпредметної інтеграції наукового знання як засобу професіоналізації навчання досліджено Д. Пискуном [10], а психологічні аспекти професійної ідентичності та надійності поліцейського в екстремальних умовах систематизовано Д. Швецем [17].

Процес підготовки військових спеціалістів та забезпечення їхньої високої професійної компетентності розглядають науковці В. Родіков, В. Шемчук, А. Зіневич, О. Романишина, Р. Троцький [18], які представили уніфіковану модель професійної компетентності військового спеціаліста на основі аналізу світового досвіду підготовки військовослужбовців.

Разом з тим, сучасні фахівці вказують на низку критичних прогалин у системі підготовки правоохоронців: А. Ком'яга, Т. Носкова, Т. Мох наголошують на нерівномірності рівнів підготовленості поліцейських та недостатній інтеграції психологічних компонентів у службово-бойову діяльність [7], а А. Гречанюк та В. Когут обґрунтовують доцільність імплементації стандартів НАТО (STANAG) для забезпечення сумісності підрозділів у міжнародних, міжвідомчих та безпеково-оборонних взаємодіях [5].

Питання оптимізації наочності та використання імітаційного моделювання для відпрацювання сценаріїв спеціальних дій розглядаються у розвідках О. Демченка, О. Лаврінчука Л. Заїки, А. Щолока, А. Федорчука О. Глузданя, Р. Савчука [6; 8; 16], що є фундаментом для впровадження інноваційних засобів візуалізації тактичних сценаріїв.

Попри значний масив проведених досліджень, методичні аспекти синергії ТСП та підготовки до національного спротиву в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ (НАВС) в умовах реалізації Закону України «Про основи національного спротиву» потребують глибшого розкриття.

ISSN 3041-1793 Online

Метою статті є обґрунтування методології та практичне представлення інноваційної моделі синергійної взаємодії тактико-спеціальної підготовки та підготовки до національного спротиву здобувачів НАВС, спрямованої на підвищення ефективності виконання службово-бойових завдань в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Трансформація освітньої парадигми в НАВС у контексті реалізації вимог Закону України «Про основи національного спротиву» обумовлює перехід від адитивного вивчення дисциплін до їх синергійної інтеграції. Методологічною основою такої інтеграції виступає праксеологічний підхід, який розглядає підготовку не як суму знань, а як цілісну систему дій, де теоретичний блок є когнітивним фундаментом для подальшої інтенсивної практичної реалізації.

Ключовим механізмом реалізації цієї моделі є модульно-сценарне навчання. На відміну від статичного відпрацювання нормативів, цей підхід ґрунтується на створенні динамічного освітнього середовища, де розподіл між тактико-спеціальною підготовкою та підготовкою до національного спротиву нівелюються в межах єдиного операційного завдання.

Серед векторів інноваційної трансформації змісту такої підготовки можна виокремити наступні:

- *Конвергенція тактичних сценаріїв в умовах високої невизначеності*. Сценарне моделювання екстремальних умов перестає бути лише імітацією ситуації; воно перетворюється на інструмент формування «тактичної гнучкості» через створення ситуативних завдань, що вимагають одночасного застосування поліцейської тактики (ТСП) та військових навичок (підготовка до національного спротиву). Наприклад, у межах інтегрованого заняття перевірка транспортного засобу (елемент ТСП) розглядається не ізольовано, а в контексті військових ризиків — в умовах високої мінної небезпеки або загрози обстрілу з використанням безпілотних літальних апаратів БПЛА (підготовка до національного спротиву). Це змушує курсанта одночасно оперувати поліцейськими протоколами та військовими алгоритмами виживання.

- *Технологізація тактичного управління через аеророзвідку.* Інтеграція БПЛА у процес підготовки розглядається нами не лише як опанування технічного засобу розвідки, а як формування нової управлінської компетенції. Використання безпілотних систем у реальному часі для корегування дій тактичних груп дозволяє майбутнім правоохоронцям вийти за межі лінійного мислення, формуючи навички ситуаційної обізнаності (*situational awareness*) за стандартами НАТО. Це забезпечує технологічну перевагу майбутнього офіцера-правохоронця в умовах сучасного мережецентричного конфлікту.

- *Алгоритмізація тактичної медицини як складника професійної надійності.* Впровадження протоколів Care under fire (CUF) та Tactical Field

ISSN 3041-1793 Online

Care (TFC) безпосередньо у структуру тактичних вправ дозволяє подолати психологічний бар'єр між «навчанням» та «порятунком». Пріоритетність збереження життя в умовах вогневого контакту стає не просто медичною навичкою, а ціннісною орієнтацією професійної культури правоохоронця.

Для забезпечення об’єктивності результатів освітнього процесу та детермінації рівнів професійної готовності здобувачів вищої освіти у НАВС доцільним є впровадження часткової методики оцінювання, науково обґрунтованої О. Георгадзе та О. Ніколайчук [3]. Особливістю цього підходу є відхід від лінійної перевірки знань на користь комплексного аудиту, що інтегрує як індивідуальні досягнення суб’єкта навчання, так і якісні параметри організації освітньо-тренувального простору та інфраструктурної готовності ЗВО зі СУН [3].

У межах запропонованої синергійної моделі система дескрипторів та показників оцінювання структурується за трьома засадничими рівнями, що корелюють із вимогами до сучасного правоохоронця:

Операційно-технологічний рівень (технічний домен). Оцінюється якість індивідуального та групового володіння стрілецькою зброєю (відповідно до стандартів ВОС-100), засобами захищеного зв'язку та спеціальним інженерним обладнанням. У фокусі аналізу — автоматизм виконання нормативів у динаміці, що є базовим індикатором переходу навички у стійку професійну звичку.

Аналітично-тактичний рівень (когнітивний домен). Верифікується здатність курсанта до оперативного аналізу обстановки та прийняття рішень в умовах високої невизначеності середовища. Основним критерієм тут виступає прогностична компетентність, що виявляється через швидкість орієнтування на місцевості та адекватність обраного алгоритму дій у відповідь на раптову зміну сценарію (наприклад, перехід від поліцейського огляду до відбиття вогневого нападу) [5, 16].

Аксіологічно-психологічний рівень (ціннісний домен). Досліджується морально-психологічна стійкість та ціннісна готовність до захисту суверенітету держави.

Використання діагностичного інструментарію дозволяє виявити рівень стресостійкості та надійності особистості під час імітації критичних навантажень, що є прямим втіленням концепції «самоздійснення» в професіогенезі поліцейського за Д. Швецем [17].

Слід зазначити, що результативність підготовки курсантів безпосередньо корелює з дискретністю та наступністю освітніх етапів, а це, своєю чергою, обумовлює проєктування безперервної траєкторії професіоналізації: від когнітивного засвоєння теорії в аудиторних умовах до практичної апробації на спеціалізованих полігонах із фінальною верифікацією в імітаційно-симуляційних центрах. Такий замкнений цикл навчання дозволяє

ISSN 3041-1793 Online

нівелювати розрив між теоретичним конструктом та реальним досвідом службово-бойової діяльності.

Одним із найбільш перспективних напрямів реалізації синергії ТСП та підготовки до національного спротиву в освітньому процесі НАВС є впровадження систем імітаційного моделювання, що дозволяють верифікувати складні сценарії службово-бойової діяльності в безпечному контурі без залучення значних матеріально-технічних ресурсів [8]. Наукова новизна застосування платформи Steel Beasts Professional полягає у можливості багатоваріантного планування та реалізації навчальних завдань у реальному часі, де використання алгоритмів штучного інтелекту для моделювання адаптивної поведінки противника створює умови високої тактичної напруги [8].

Аналітичний огляд переваг імплементації систем класу Steel Beasts у фахову підготовку правоохоронців дозволяє виокремити такі детермінанти ефективності:

Висока когнітивна реалістичність та «тактична гнучкість». Моделювання дій тактичних груп у складних географічних та метеорологічних умовах (обмежена видимість, складний рельєф, міська забудова) змушує курсанта постійно адаптувати поліцейські протоколи до військових загроз. Це сприяє формуванню динамічного стереотипу дій, де кожна зміна обстановки сприймається як імпульс до прийняття альтернативного рішення, що є фундаментом тактичної гнучкості [8, 16].

Експліцитний аналітичний потенціал (AAR — After Action Review). Впровадження функції покрокового ретроспективного аналізу проведених дій трансформує процес оцінювання. Можливість візуалізації помилок у логіці управління підрозділом дозволяє викладачам і курсантам здійснювати об'єктивну рефлексію та оптимізувати алгоритми прийняття рішень на основі емпіричних даних, отриманих у симуляції [8, 9].

Застосування імітаційних технологій дозволяє підтримувати високу інтенсивність тренувального процесу при радикальному зниженні витрат на боєприпаси, пально-мастильні матеріали та експлуатацію бойової техніки. Це створює умови для багаторазового повторення вправ до досягнення рівня автоматизму, що за звичайних умов на полігоні було б економічно недоцільним.

Досвід використання імітаційних систем свідчить, що вони виступають ефективним містком між теоретичним когнітивним засвоєнням матеріалу та практичною виучкою на полігоні, забезпечуючи психологічну готовність здобувача до реальних умов вогневого контакту [9, 17].

Ефективність професійної підготовки в умовах сучасних викликів безпосередньо залежить від здатності здобувачів вищої освіти до оперативного переходу між правоохоронним та оборонним режимами діяльності. Досвід Державної прикордонної служби України (ДПСУ) підтверджує, що

ISSN 3041-1793 Online
моделювання бойових і спеціальних дій є фундаментом ефективного управління підрозділами в умовах гібридної агресії [16]. У контексті освітнього процесу НАВС такий підхід дозволяє створювати складні теоретико-ігрові моделі, які інтегрують поліцейські заходи (затримання, огляд, документування) із загальновійськовими операціями (оборона об'єктів критичної інфраструктури, протидія диверсійно-розвідувальним групам) [16].

Методична архітектура таких інтегрованих сценаріїв базується на триетапному циклі підготовки, що імітує реальну операційну діяльність:

Фаза пре-операційного планування та інтелектуальної розвідки. На цьому етапі здобувачі використовують дані аеророзвідки (БПЛА) для проведення цифрового картографування та оцінки місцевості. Ключовим завданням є не просто візуалізація об'єкта, а прогнозування ймовірних варіантів дій «противника» або правопорушників на основі аналізу отриманих метаданих.

Це формує навички стратегічного мислення та ситуаційної обізнаності ще до безпосереднього контакту [2, 4].

Фаза тактичної реалізації та міжпредметної конвергенції. Етап безпосереднього відпрацювання комбінованих завдань, де алгоритми ТСП (тактика дій у замкненому просторі / CQB) синхронізуються з елементами підготовки до національного спротиву. Особливий акцент робиться на використанні засобів індивідуального захисту високого класу захисту та забезпеченні стійкого зв'язку за стандартами НАТО.

У такий спосіб формується здатність до «тактичної гнучкості», коли правоохоронна процедура миттєво трансформується у військову операцію у відповідь на ескалацію загрози [5, 16].

Фаза верифікації та дебрифінгу (Post-action review). Фінальний етап передбачає використання методики О. Георгадзе для об'єктивного вимірювання рівня сформованості інтегрованих компетентностей [3]. Застосування цієї методики дозволяє оцінити не лише фізичний результат (нейтралізація загрози), а й якість управлінських рішень, адекватність застосованої сили та рівень дотримання стандартів безпеки.

Така алгоритмізація дозволяє перетворити процес навчання на систему накопичення реального досвіду, де кожна вправа є елементом ширшої професійної готовності до захисту національних інтересів.

Сучасна парадигма службово-бойової діяльності характеризується екстремальною інтенсивністю інформаційних конфліктів, що потребує інтеграції когнітивних модулів у систему підготовки правоохоронців [9]. Використання систем імітаційного моделювання в освітньому процесі НАВС дозволяє не лише шліфувати тактичні навички, а й здійснювати верифікацію впливу інформаційно-психологічних чинників на якість прийняття управлінських рішень особовим складом [9, 17].

ISSN 3041-1793 Online

Ключові вектори інформаційно-тактичної інтеграції, спираючись на дослідження В. Негоденка, реалізуються за такими напрямами:

Когнітивне моделювання деструктивного інформаційного впливу. Під час виконання тактичних завдань штучно створюються умови «інформаційного шуму», дезінформації або імітації втрати зв'язку. Це дозволяє перевірити здатність курсантів зберігати критичне мислення та «тактичну гнучкість» в умовах когнітивної перевантаженості, що є критичним для виживання в сучасному бойовому просторі [9].

Об'єктивізація контролю через системи типу HITS. Впровадження інструментарію *Home Station Instrumentation Training System* (HITS) та аналогічних телеметричних комплексів забезпечує прецизійний контроль за діями підрозділів у реальному часі. Система фіксує не лише просторові переміщення, а й швидкість реакції групи на зміну інформаційного фону, що дає емпіричну базу для подальшого дебрифінгу [9].

Формування психологічної надійності в кіберфізичному просторі. Оскільки підготовка до національного спротиву передбачає оперування високотехнологічними системами зв'язку та БПЛА, навички протидії кіберзагрозам та радіоелектронній боротьбі (РЕБ) трансформуються з суто технічних знань у складник професійної надійності офіцера-правоохоронця [2, 4].

Методологічним фундаментом такої підготовки виступають психолого-педагогічні технології самопроєктування та самоздійснення, розроблені Д. Швецем [17]. Отже, синергія ТСП та підготовки до національного спротиву вимагає від правохоронця не лише фізичної витривалості, а й високого рівня соціального інтелекту та прогностичної компетентності.

Для інтенсифікації професіогенезу в НАВС нами пропонується:

Систематизація методів психологічної саморегуляції, що передбачає включення до практичних модулів прийомів регуляції психічних станів (дихальні техніки, ментальна візуалізація) безпосередньо в момент імітації високого ризику — під час вогневого контакту або роботи в зоні мінної небезпеки. Це дозволяє сформувати навичку «холодного розрахунку» під тиском стресу [17]. Актуалізація інноваційної готовності. Стимулювання курсантів до активного опанування цифрових екосистем розглядається як шлях професійного самовдосконалення, що трансформує роль курсанта з пасивного об'єкта навчання на активного суб'єкта формування власної професійної майстерності [17].

Такий підхід дозволяє підготувати фахівця, здатного не лише ефективно діяти зі зброєю, а й зберігати інтелектуальне лідерство в умовах сучасного багатодоменного протистояння.

Одним із домінантних аспектів синергійного підходу в НАВС є впровадження міжнародних стандартів Tactical Combat Casualty Care (TCCC) у повсякденну професійну підготовку правоохоронців [15]. Це дозволяє

ISSN 3041-1793 Online

здійснити концептуальний перехід від традиційного надання «першої медичної допомоги» до реалізації алгоритмів збереження життя в умовах активного вогневого контакту, де медична маніпуляція є невід'ємним складником тактичного завдання.

Реалізація уніфікованого алгоритму MARCH у системі інтегрованих занять структурується за такими зонами відповідальності:

M (Massive Hemorrhage) у зоні Care Under Fire (CUF). Відпрацювання критичних навичок зупинки масивних кровотеч за допомогою турнікетів у режимі «самодопомоги» або «допомоги побратиму» безпосередньо під вогневим прикриттям групи. Фокус уваги зосереджується на швидкості та автоматизмі дій у положенні лежачи або за укриттям, що поєднує вогневу підготовку та тактику виживання.

A, R, C, H (Airway, Respiration, Circulation, Hypothermia) у зоні Tactical Field Care (TFC). Проведення поглибленого огляду та стабілізації потерпілого здійснюється лише після успішної нейтралізації загрози або зачистки приміщення (елемент ТСП). Це навчає правоохоронця чіткій пріоритезації дій: спочатку — безпека периметра, потім — медична підтримка.

Tactical Evacuation Care (TACEVAC). Моделювання сценаріїв евакуації з використанням броньованої техніки або підручних засобів інтегрує знання щодо організації радіозв'язку, подачі сигналів ідентифікації та логістики переміщення підрозділу в безпечну зону [16].

Методика проведення занять у HABC ґрунтується на поглядах науковців щодо необхідності адаптації предмета ТСП до сучасних асиметричних загроз через глибоку алгоритмізацію дій. Використання активних методів навчання забезпечує трансформацію пасивного запам'ятовування у стійку професійну готовність суб'єкта до дій в екстремальних умовах [14].

Нами визначено три послідовні етапи реалізації інтегрованої методики:

1. Елементарно-базовий рівень. Концентрується на ізольованому опануванні технічних навичок: стрілецька виучка, вузлові медичні маніпуляції, топографічне орієнтування.

2. Конвергентно-інтегрований рівень. Передбачає проведення комплексних тренінгів, де помилка в тактичному рішенні (ТСП) детермінує необхідність застосування навичок підготовки до національного спротиву. Наприклад, неправильний вхід у приміщення призводить до умовного поранення (медицина) або потреби в екстреному відході за азимутом (топографія). Такий зворотний зв'язок формує відповідальність за прийняте рішення.

3. Імітаційно-стресовий рівень (High-stress simulation). Фінальна верифікація готовності з використанням VR-технологій та систем типу Steel Beasts. Метою є перевірка здатності курсанта діяти на межі психофізіологічних можливостей при одночасному збереженні інтелектуального контролю над ситуацією [6].

ISSN 3041-1793 Online

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що впровадження концепції синергії тактико-спеціальної підготовки та підготовки до національного спротиву у НАВС є об'єктивною відповіддю на стратегічні вимоги Закону України «Про основи національного спротиву».

Доведено, що перехід від автономного вивчення дисциплін до їх синергійної інтеграції на засадах праксеологічного підходу забезпечує формування універсального поліцейського як суб'єкта системи національного спротиву. Така модель дозволяє курсанту ефективно конвертувати поліцейські протоколи у військові алгоритми дій залежно від динаміки загроз, що є критичним для роботи на деокупованих територіях та в зоні ведення бойових дій.

Встановлено, що використання імітаційних систем (зокрема Steel Beasts Professional), VR-симуляцій та засобів аеророзвідки трансформує процес навчання з пасивного накопичення знань у активне моделювання бойового досвіду. Це забезпечує високу когнітивну реалістичність, дозволяє відпрацьовувати сценарії високої складності без ризику для життя та суттєво оптимізує використання матеріально-технічних ресурсів ЗВО.

Обґрунтовано, що інтеграція модулів інформаційної протидії та технологій саморегуляції за Д. Швецем підвищує професійну надійність особистості. Здатність зберігати критичне мислення в умовах деструктивного інформаційного впливу та «тактичну гнучкість» під вогневим тиском стає ключовим індикатором готовності до виконання завдань у сучасному багатодоменному протистоянні.

Імплементація протоколів тактичної медицини (TCCC/MARCH) та стандартів НАТО (STANAG) у структуру ТСП забезпечує високий рівень міжвідомчої сумісності підрозділів МВС з іншими складовими Сил оборони України. Це закладає фундамент для створення єдиного безпекового простору, де правоохоронна діяльність органічно поєднується із функціями підготовки та участі у національному спротиві.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці цифрових паспортів компетентностей офіцера-правоохоронця на основі даних імітаційного моделювання та створенні уніфікованих міжвідомчих стандартів інтегрованої підготовки для всіх ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Література:

1. Андросюк В. Г. Методологічне підґрунтя формування особистості поліцейського в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. *Вища освіта України у контексті* інтеграції *до європейського освітнього простору*. 2018. Вип. 82 (IV). С. 98–108. URL: https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/128.

2. Використання безпілотних літальних апаратів в діяльності Національної поліції : наук.-метод. рек. / [С. О. Шатрава, О. В. Джафарова, Д. Є. Денищук та ін.] ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, НДЛ з пробл. досуд. розслідування. Харків, 2022. 25 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17193.

ISSN 3041-1793 Online
3. Георгадзе О., Ніколайчук О. Часткова методика оцінювання рівня організації базової загальновійськової підготовки. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2024. № 3 (51). С. 15–22. DOI: https://doi.org/10.33099/2311-7249/2024-51-3-15-22.

4. Георгієв В., Тхоржевський Д. Аналіз сучасних програм підготовки фахівців Сил спеціальних операцій до використання безпілотних літальних апаратів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2025. № 2 (41). С. 62–80. DOI: https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v41i2.1875.

5. Гречанюк А. О., Когут В. М. Міжнародні стандарти тактико-спеціальної підготовки: окремі аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 17–26. DOI: https://doi.org/10.32453/3.v95i2.1662.

6. Демченко О. М. Оптимізація засобів наочності під час проведення практичних занять з тактико-спеціальної підготовки у військових ВНЗ. *Академічні візії*. 2024. № 36. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1449.

7. Ком'яга А. В., Носкова Т. І., Мох Т. Л. Службово-бойова підготовка як основа професійної діяльності поліцейських. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 88. С. 171–175. DOI: https://doi.org/10.32782/ip/88.31.

8. Лаврінчук О. В., Заїка Л. А., Щолок А. В. Загальний огляд та особливості використання системи імітаційного моделювання бойових дій Steel Beasts. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. 2025. № 1 (45). С. 87–93. DOI: https://doi.org/10.33405/2409-7470/2025/1/45/339280.

9. Негоденко В. Дослідження інформаційних конфліктів у системі навчання ЗСУ за допомогою імітаційного моделювання. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2023. № 4 (20). С. 164–173. DOI: https://doi.org/10.28925/2663-4023.2023.20.164173.

10. Пискун Д. А. Методологічні основи формування професійно-етичної культури поліцейських. *Modern and new technical trends that help humanity* : proceedings of the XVI International Scientific and Practical Conference (Thessaloniki, Greece, December 16–18, 2024). 2024. P. 202–207. URL: https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/12/MODERN-AND-NEW-TECHNICAL-TRENDS-THAT-HELP-HUMANITY.pdf.

11. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII : станом на 28 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12.

12. Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2024 № 734. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF.

13. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. Ст. 339. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20.

14. Тактико-спеціальна підготовка : навч. посіб. / [О. Г. Комісаров, А. О. Собакарь, Е. Ю. Соболь та ін.] ; Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро : ДДУВС, 2017. 277 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/573/1/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A2%D0%A1%D0%9F.pdf.

15. Тактична медицина для суб'єктів забезпечення державної безпеки України : навч. посіб. / [І. В. Романов та ін.]. Київ : Алерта, 2023. 448 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4773&download_id=1606.

16. Федорчук А., Глуздань О., Савчук Р. Моделювання бойових і спеціальних дій військових формувань Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць*

ISSN 3041-1793 Online
Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки. 2024. Т. 95, № 2. С. 107–118. DOI: https://doi.org/10.32453/3.v95i2.1662.

17. Швець Д. В. Формування особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності: правові та психологічні аспекти : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.06 / Швець Дмитро Володимирович ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 540 с.

18. Rodikov V., Shemchuk V., Zinevych A., Romanyshyna O., Trotskyi R. *Desarrollar las competencias profesionales de los especialistas militares de los distintos países* // Revista Eduweb. 2025. Vol. 19, No. 3. P. 125–138. DOI: https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2025.19.03.8

References:

1. Androsiuk, V. G. (2018). Metodolohichne pidhruntia formuvannia osobystosti politseiskoho v zakladakh vyshchoi osvity zi spetsyfichnymy umovamy navchannia [Methodological basis for the formation of a police officer's personality in higher education institutions with specific learning conditions]. *Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru [Higher Education of Ukraine in the Context of Integration into the European Educational Space]*, *82*(IV), 98–108. https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/128 [in Ukrainian].

2. Demchenko, O. M. (2024). Optymizatsiia zasobiv naochnosti pid chas provedennia praktychnykh zaniat z taktyko-spetsialnoi pidhotovky u viiskovykh VNZ [Optimization of visual aids during practical classes on tactical and special training in military higher education institutions]. *Akademichni vizii [Academic Visions]*, (36). https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1449 [in Ukrainian].

3. Fedorchuk, A., Hluzdan, O., & Savchuk, R. (2024). Modeliuvannia boiovykh i spetsialnykh dii viiskovykh formuvan Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Modeling of combat and special actions of military formations of the State Border Guard Service of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: viiskovi ta tekhnichni nauky [Collection of Scientific Papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Military and Technical Sciences]*, *95*(2), 107–118. https://doi.org/10.32453/3.v95i2.1662 [in Ukrainian].

4. Heorhadze, O., & Nikolaichuk, O. (2024). Chastkova metodyka otsiniuvannia rivnia orhanizatsii bazovoi zahalnoviiskovoi pidhotovky [Partial methodology for assessing the level of organization of basic combined arms training]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony [Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence]*, *51*(3), 15–22. https://doi.org/10.33099/2311-7249/2024-51-3-15-22 [in Ukrainian].

5. Heorhiiev, V., & Tkhorzhevskyi, D. (2025). Analiz suchasnykh prohram pidhotovky fakhivtsiv Syl spetsialnykh operatsii do vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ [Analysis of modern training programs for Special Operations Forces specialists in the use of unmanned aerial vehicles]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: pedahohichni nauky [Collection of Scientific Papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences]*, *41*(2), 62–80. https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v41i2.1875 [in Ukrainian].

6. Hrechaniuk, A. O., & Kohut, V. M. (2024). Mizhnarodni standarty taktyko-spetsialnoi pidhotovky: okremo aspekty [International standards of tactical and special training: specific aspects]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav [Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs]*, (3), 17–26. https://doi.org/10.32453/3.v95i2.1662 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
7. Komiaha, A. V., Noskova, T. I., & Mokh, T. L. (2025). Sluzhbovo-boiovapidhotovka yak osnova profesiinoi diialnosti politseiskykh [Service and combat training as the basis of the professional activities of police officers]. *Innovatsiina pedahohika [Innovative Pedagogy]*, (88), 171–175. https://doi.org/10.32782/ip/88.31 [in Ukrainian].

8. Komisarov, O. G., Sobakar, A. O., Sobol, E. Yu., et al. (2017). *Taktyko-spetsialna pidhotovka [Tactical and special training]*: navch. posib. Dnipro: DDUVS. https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/573/1/pidruchnyk%20TSP.pdf [in Ukrainian].

9. Lavrinchuk, O. V., Zaika, L. A., & Shcholok, A. V. (2025). Zahalnyi ohliad ta osoblyvosti vykorystannia systemy imitatsiinoho modeliuvannia boiovykh dii Steel Beasts [General overview and features of using the Steel Beasts combat simulation system]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Collection of Scientific Papers of the National Academy of the National Guard of Ukraine]*, *1*(45), 87–93. https://doi.org/10.33405/2409-7470/2025/1/45/339280 [in Ukrainian].

10. Nehodenko, V. (2023). Doslidzhennia informatsiinykh konfliktiv u systemi navchannia ZSU za dopomohoiu imitatsiinoho modeliuvannia [Research of information conflicts in the AFU training system using simulation modeling]. *Kiberbezpeka: osvita, nauka, tekhnika [Cybersecurity: Education, Science, Technique]*, *4*(20), 164–173. https://doi.org/10.28925/2663-4023.2023.20.164173 [in Ukrainian].

11. Pyskun, D. A. (2024). Metodolohichni osnovy formuvannia profesiino-etychnoi kultury politseiskykh [Methodological foundations of the formation of professional and ethical culture of police officers]. *Modern and new technical trends that help humanity: proceedings of the XVI International Scientific and Practical Conference (Thessaloniki, Greece)*, 202–207. https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/12/MODERN-AND-NEW-TECHNICAL-TRENDS-THAT-HELP-HUMANITY.pdf [in Ukrainian].

12. Rodikov, V., Shemchuk, V., Zinevych, A., Romanyshyna, O., & Trotskyi, R. (2025). *Desarrollar las competencias profesionales de los especialistas militares de los distintos países*. Revista Eduweb, 19(3), 125–138. https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2025.19.03.8

13. Romanov, I. V., et al. (2023). *Taktychna medytsyna dlia subiektiv zabezpechennia derzhavnoi bezpeky Ukrainy [Tactical medicine for subjects of ensuring state security of Ukraine]*: navch. posib. Kyiv: Alerta. https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4773 [in Ukrainian].

14. Shatrava, S. O., Dzhafarova, O. V., Denyshchuk, D. Ye., et al. (2022). *Vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ v diialnosti Natsionalnoi politsii [The use of unmanned aerial vehicles in the activities of the National Police]*: nauk.-metod. rek. Kharkiv: KhNUVS. https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17193 [in Ukrainian].

15. Shvets, D. V. (2019). *Formuvannia osobystosti politseiskoho v umovakh fakhovoi pidhototvky ta profesiinoi diialnosti: pravovi ta psykholohichni aspekty [Formation of a police officer's personality in terms of professional training and professional activity: legal and psychological aspects]*: dys. ... d-ra psykhol. nauk. Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].

16. Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). *Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu [On military duty and military service]*: Zakon Ukrainy. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12 [in Ukrainian].

17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu [On the foundations of national resistance]*: Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (41), st. 339. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20 [in Ukrainian].

18. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia bazovoi zahalnoviiskovoi pidhotovky hromadian Ukrainy, yaki zdobuvaiut vyshchu osvitu, ta politseiskykh [On approval of the Procedure for conducting basic combined arms training of*

ISSN 3041-1793 Online
citizens of Ukraine who receive higher education and police officers]: Postanova KMU № 734. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.23:378.091.212

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-326-338

Зайцев Ігор Петрович доктор філософії, доцент, начальник кафедри тактики, Військова академія (м. Одеса), https://orcid.org/0000-0002-0619-8148

Лісніченко Юрій Михайлович кандидат педагогічних наук, заступник начальника кафедри тактики, Військова академія (м. Одеса), https://orcid.org/0000-0001-6922-5783

Василенко Євген Юрійович старший викладач кафедри тактики, Військова академія (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0003-6616-8033

Амєлін Сергій Валерійович старший викладач кафедри тактики, Військова академія (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0004-7154-1047

ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ВВНЗ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено всебічний та системний аналіз трансформаційних процесів, що відбуваються в системі підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічного персоналу (НПП) військових вищих навчальних закладів (ВВНЗ) України в умовах триваючої повномасштабної збройної агресії РФ. Обґрунтовано тезу про те, що сучасна парадигма професійної військової освіти (ПВО) вимагає радикального перегляду традиційних, часто статичних підходів до формування професійно-педагогічної компетентності викладача. У роботі детально визначено та розкрито основні вектори стратегічних змін: всеохоплююча цифровізація освітнього процесу, системна інтеграція актуального бойового досвіду (так звана "Українська відповідь" на виклики часу) та послідовне впровадження освітніх стандартів НАТО.

Окрему увагу в дослідженні приділено глибокому психологічному аспекту взаємодії в оновленій системі "викладач – курсант-ветеран". Автор доводить, що в умовах, коли значна частина тих, хто навчається, має реальний бойовий досвід, акцент у викладанні повинен зміщуватися з жорсткої ієрархічної субординації на модель експертного лідерства, менторства та партнерської фасилітації. У статті детально розглянуто роль інноваційних методів управління розвитком ПВО, зокрема практичне впровадження багаторівневої системи L-курсів для науково-педагогічних працівників різних

ISSN 3041-1793 Online
ланок. Проаналізовано критичні виклики, зумовлені необхідністю миттєвої адаптації навчальних планів і програм до динамічних змін тактики на полі бою, що вимагає від викладацького складу не лише теоретичної підготовленості, а й безпосередньої залученості до вивчення та впровадження технологічних інновацій, таких як безпілотні авіаційні системи (БПЛА), автоматизовані системи управління військами (АСУ) та засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ).

Наукова новизна роботи полягає у комплексному обґрунтуванні вимог до викладача ВВНЗ як лідера-інноватора. Доведено, що ефективність трансформації всієї системи ПВО прямо залежить від безперервного професійного розвитку викладача, що базується на принципі "Lifelong learning".

Запропоновані підходи спрямовані на забезпечення повної взаємосумісності військової освіти України з освітніми структурами та доктринами країн-членів Альянсу, що є запорукою формування якісно нового офіцерського корпусу.

Ключові слова: науково-педагогічний персонал, ВВНЗ, трансформація військової освіти, професійна військова освіта, підвищення кваліфікації, цифрові виклики, професійна компетентність, лідерство, бойовий досвід, стандарти НАТО, менторство, психологічна стійкість, інноваційні технології, L-курси, фасилітація.

Zaitsev Ihor Petrovych PhD, Associate Professor, Chief of the Department of Tactics, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0000-0002-0619-8148

Lisnichenko Yurii Mykhailovych Candidate of Pedagogic Sciences, Deputy Chief of the Department of Tactics, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0000-0001-6922-5783

Vasylenko Yevhen Yuriiovych Senior Lecturer of the Department of Tactics, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0003-6616-8033

Amielin Serhii Valeriovich, Senior Lecturer of the Department of Tactics, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0004-7154-1047

ISSUES OF TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF RESEARCH AND TEACHING STAFF OF UKRAINIAN HMEIS

Abstract. The article provides a comprehensive and systematic analysis of transformation processes occurring in the system of training and professional development of research and teaching staff (RTS) within higher military educational

ISSN 3041-1793 Online
institutions (HMEIs) of Ukraine under the conditions of the ongoing full-scale armed aggression of the Russian Federation. The thesis is substantiated that the modern paradigm of professional military education (PME) requires a radical revision of traditional, often static, approaches to forming the professional and pedagogical competence of an instructor. The study identifies and details the main vectors of strategic changes: comprehensive digitalization of the educational process, systematic integration of current combat experience (the so-called "Ukrainian Response" to the challenges of time), and the consistent implementation of NATO educational standards.

Special attention is paid to the profound psychological aspect of interaction within the updated "instructor – veteran cadet" system. The author argues that in conditions where a significant portion of learners possesses real combat experience, the emphasis in teaching must shift from rigid hierarchical subordination to a model of expert leadership, mentorship, and partner facilitation. The article examines in detail the role of innovative methods in managing PME development, specifically the practical implementation of a multi-level system of L-courses for research and teaching staff at various levels. Critical challenges are analyzed, stemming from the need for instantaneous adaptation of curricula and programs to dynamic changes in battlefield tactics, which requires teaching staff to possess not only theoretical preparedness but also direct involvement in the study and implementation of technological innovations, such as unmanned aerial systems (UAS), automated command and control systems (ACS), and electronic warfare (EW) assets.

The scientific novelty of the work lies in the comprehensive substantiation of requirements for an HMEI instructor as a leader-innovator. It is proven that the effectiveness of transforming the entire PME system directly depends on the continuous professional development of the instructor, based on the "Lifelong learning" principle. The proposed approaches are aimed at ensuring full interoperability of Ukraine's military education with the educational structures and doctrines of Alliance member states, which is a prerequisite for forming a qualitatively new officer corps.

Keywords: research and teaching staff, HMEI, transformation of military education, professional military education (PME), professional development, digital challenges, professional competence, leadership, combat experience, NATO standards, mentorship, psychological resilience, innovative technologies, L-courses, facilitation.

Постановка проблеми. Стрімка зміна характеру збройної боротьби та перехід Збройних Сил України на стандарти НАТО зумовлюють необхідність докорінної трансформації системи військової освіти. Ключовою фігурою цього процесу є науково-педагогічний працівник, від рівня компетентності якого залежить якість підготовки майбутнього офіцерського корпусу. Сучасні

ISSN 3041-1793 Online

реалії вимагають від НПП відповідності оновленим професійним вимогам до офіцерського складу сил сектору безпеки та оборони [2]. Актуальність проблеми підсилюється необхідністю подолання розриву між наявними методиками викладання та новими цифровими викликами, що постають перед системою професійної військової освіти (ПВО) [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації військової освіти активно розглядаються у працях В. Мірненка, Д. Вітера, В. Оліферука, де визначено основні тенденції розвитку системи до 2032 року [3, 5]. Інноваційні підходи до управління ПВО стали об'єктом монографічного дослідження колективу авторів НУОУ [4]. Проблеми формування професійно-педагогічної компетентності викладачів висвітлено у роботах Є. Гончарової [7], а специфіка підготовки офіцерів у реаліях війни – у розвідках Є. Черновола та П. Сливенка [6]. Проте в умовах інтенсифікації бойових дій з 2022 року потребують уточнення механізми швидкої адаптації викладацького складу до нових технологічних викликів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні концептуальних засад трансформації системи підвищення кваліфікації НПП ВВНЗ України в умовах впровадження інноваційних технологій навчання та стандартів НАТО.

Виклад основного матеріалу. Системна трансформація підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічного персоналу (НПП) військових вищих навчальних закладів (ВВНЗ) в умовах повномасштабної війни не може обмежуватися лише косметичним оновленням навчальних планів чи формальним збільшенням годин на практичні заняття. Це глибокий, фундаментальний процес переосмислення самої сутності військової педагогіки, де викладач перестає бути просто транслятором застиглого знання (статутів, доктрин), а стає активним суб'єктом когнітивного та ціннісного моделювання майбутнього офіцерського корпусу.

Ми розглядаємо трансформацію підготовки НПП як відповідь на екзистенційний виклик, що постав перед Україною. Цей процес має відбуватися не лінійно, а мультидоменно, охоплюючи управлінські, психолого-педагогічні, технологічні та методологічні виміри. Фундаментом цієї трансформації, згідно з положеннями чинної "Концепції" [1], є безперервність професійного розвитку (Lifelong learning) та євроатлантична інтеграція. Досліджуючи цей процес, ми виділяємо наступні фундаментальні напрями трансформації.

1. Фундаментальна реконцептуалізація ролі викладача: від авторитарного транслятора до ментора-інноватора та модератора бойового досвіду.

Традиційна система військової освіти в Україні тривалий час базувалася на суб'єкт-об'єктній парадигмі, де викладач виступав як ієрархічний "носій істини", а курсант – як реципієнт стандартизованих алгоритмів. Основне

ISSN 3041-1793 Online

завдання НПП полягало у забезпеченні неухильного дотримання курсантами встановлених статутних норм та наказів. Проте сучасна мультидоменна війна, що характеризується концепцією VUCA (невизначеність, складність, неоднозначність, мінливість), демонструє повну нежиттєздатність статичних освітніх моделей. У реаліях високоінтенсивного конфлікту алгоритми застарівають швидше, ніж завершується цикл підготовки офіцера, що робить "механічне" навчання небезпечним для життєздатності підрозділу.

Трансформація системи підвищення кваліфікації НПП має фокусуватися на докорінній зміні педагогічної ідентичності викладача. Викладач кафедри тактики нового типу має трансформуватися у лідера-ментора, чия роль полягає не у наданні готових відповідей, а у формуванні когнітивних стратегій їх пошуку.

Глибока проробка ключових компетенцій оновленого НПП:

– Розвиток критичного та нелінійного мислення. Підвищення кваліфікації викладача має включати опанування методик деконструкції тактик противника. Викладач-ментор повинен стимулювати курсантів до аналізу не лише успіхів, а й трагічних помилок, вчити виявляти слабкі місця в шаблонах і генерувати асиметричні рішення. Це вимагає від НПП здатності виходити за межі "статутного комфорту" та заохочувати курсантів до обґрунтованого ризику в межах навчальних сценаріїв.

– Впровадження концепції Agile Teaching (Гнучке викладання). У воєнний час освітня програма не може бути статичною. Трансформація підготовки НПП передбачає розвиток здатності викладача миттєво перебудовувати контент заняття, реагуючи на актуальні зміни на фронті (наприклад, поява нового типу дронів або зміна тактики штурмових груп ворога). Викладач стає "живим фільтром" бойової інформації, який відсіює застаріле та впроваджує актуальне "тут і зараз".

– Методологія Problem-Based Learning (PBL) та Case-Study. Фундаментальний перехід від лекційного викладу до активної фасилітації. Замість пасивного занотовування, курсант занурюється у конкретний складний тактичний кейс (із дефіцитом часу, засобів зв'язку та вогневої підтримки). Роль викладача – моделювати умови "інтелектуального стресу", де він виступає не суддею, а модератором процесу прийняття рішення, спрямовуючи логіку курсанта через систему Socratic questioning (сократівських питань).

– Психологічна готовність до партнерства з ветеранами. Оскільки значна частина сучасних курсантів має реальний бойовий досвід, викладач має опанувати навички андрагогічної фасилітації. Це вимагає відмови від авторитарного стилю на користь моделі "Primus inter pares" (перший серед рівних). Викладач підвищує свою кваліфікацію у здатності структурувати розрізнений бойовий досвід курсантів, підводячи під нього науковий та доктринальний фундамент, що створює синергію теорії та практики.

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, реконцептуалізація ролі НПП полягає у формуванні інноваційного освітнього середовища, де викладач є не цензором, а каталізатором професійного зростання майбутнього офіцера, здатного до самостійного та відповідального лідерства в умовах сучасної війни.

2. Глибока психологічна трансформація взаємодії: ментальна взаємосумісність.

Трансформація системи підготовки науково-педагогічного персоналу (НПП) у сучасних умовах вимагає не просто оновлення методичного інструментарію, а фундаментальної перебудови архітектури міжособистісної взаємодії в освітньому просторі ВВНЗ.

Як кандидат психологічних наук, автор наголошує, що ядром цієї трансформації є перехід від вертикальної моделі управління навчанням до моделі ментальної взаємосумісності, яка базується на принципах андрагогіки, військової психології та когнітивної фасилітації.

Цей вектор трансформації включає розв'язання двох взаємопов’язаних стратегічних проблем:

2.1. Специфіка взаємодії з курсантами-ветеранами: перехід до експертного лідерства.

Поява в аудиторіях значної кількості курсантів із реальним, часто надважким бойовим досвідом, створює унікальний психолого-педагогічний виклик. За партою сидить особистість, яка в окремих тактичних епізодах може бути досвідченішою за викладача. У таких умовах традиційний ієрархічний підхід, що базується суто на статутній субординації, стає контрпродуктивним і веде до деструкції освітнього процесу та втрати авторитету НПП.

– *Зміна джерела авторитету:* Трансформація підготовки НПП повинна навчати викладача формувати свій авторитет не через звання чи посаду, а через експертне лідерство. Це означає здатність викладача концептуалізувати розрізнений емпіричний досвід курсантів, підводити під нього теоретичний фундамент і демонструвати глибину стратегічного бачення військової науки.

– *Методика партнерської фасилітації:* Викладач має опанувати роль модератора, який не “повчає”, а створює умови для колективного аналізу бойових кейсів. Досвід курсанта-ветерана перестає бути загрозою для викладача і стає найціннішим навчальним ресурсом для всієї групи. Це вимагає від НПП високого рівня емоційного інтелекту та здатності до визнання обмеженості власного практичного досвіду без втрати професійної гідності.

– *Когнітивне партнерство:* Формування середовища, де знання не транслюються зверху вниз, а “видобуваються” у процесі спільної інтелектуальної праці над вирішенням складних тактичних задач.

2.2. Формування системної резильєнтності (Resilience) та травма-інформоване викладання.

ISSN 3041-1793 Online

Військова освіта в умовах війни відбувається на тлі постійного психологічного тиску, що вимагає від НПП володіння навичками кризової психології.

– *Травма-інформований підхід (Trauma-Informed Teaching):* Підвищення кваліфікації НПП має включати глибоке вивчення психофізіології бойової травми. Викладач повинен вміти розпізнавати когнітивні та емоційні маркери ПТСР, "бойової втоми" та депресивних станів у курсантів. Мета – створення в аудиторії атмосфери "безпечного виклику" (Safe Challenge). Це простір, де курсанти відчувають психологічну безпеку для допущення помилок під час тренувань (на симуляторах чи тактичних іграх), що є критично важливим для уникнення фатальних прорахунків на полі бою.

– *Резильєнтність самого викладача:* НПП у ВВНЗ піддається колосальному ризику вторинної травматизації та "втоми від співчуття" (Compassion Fatigue). Трансформація підготовки повинна включати обов'язкові модулі з психологічної саморегуляції, стресостійкості та профілактики професійного вигорання. Викладач, який не володіє власною стійкістю, не здатний сформувати її у своїх вихованців.

– *Педагогіка стійкості:* Впровадження методів імітації психологічного тиску в навчальний процес (обмеження часу, шумові ефекти, інформаційний хаос) при одночасному навчанні курсантів технікам збереження когнітивної працездатності.

Таким чином, глибока психологічна трансформація НПП полягає у створенні спільного ментального простору викладача та курсанта, де професійна етика, взаємна повага до бойового досвіду та психологічна підтримка стають фундаментом для підготовки офіцера нового покоління.

3. Технологічна конвергенція та цифрова грамотність: викладач як архітектор віртуального поля бою.

Сучасна російсько-українська війна остаточно закріпила статус конфлікту як "війни технологій" (БПЛА, РЕБ, РЕР) та "війни даних". У таких умовах науково-педагогічний персонал (НПП), особливо на кафедрах тактики та оперативного мистецтва, має перебувати на вістрі технологічних інновацій [8].

Трансформація підготовки НПП передбачає не просто ознайомлення з новинками ОВТ, а глибоку інтеграцію технічних компетенцій у структуру педагогічної майстерності. Викладач перестає бути лише теоретиком тактичних схем і стає архітектором інтегрованого навчально-бойового середовища.

Глибока дескрипція ключових технологічних векторів трансформації НПП:

3.1. Викладач як оператор та методолог цифрових систем управління (АСУ).

ISSN 3041-1793 Online

Підвищення кваліфікації НПП має включати сертифіковане опанування систем ситуаційної обізнаності та управління військами (наприклад, “Дельта”, “Кропива”, “Графіт”).

– *Мережецентричне навчання:* Викладач тактики повинен навчати курсантів управлінню підрозділом у єдиному інформаційному просторі. Це вимагає від НПП здатності моделювати передачу цілевказання від розвідувального БПЛА через АСУ до вогневого засобу в режимі реального часу.

– *Культура роботи з даними:* Викладач має сформувати у курсантів навички “цифрової гігієни” та оперативного аналізу потоку інформації, що надходить із різних джерел, вчасно відсікаючи дезінформацію та пріоритезуючи критичні цілі.

3.2. Викладач як сценарист-модератор високотехнологічних симуляцій.

Традиційні польові виходи, попри свою важливість, мають обмежений ресурс для моделювання складних техногенних факторів. Трансформація НПП передбачає опанування ролі “гейм-майстра” та сценариста у системах імітаційного моделювання типу VBS4, JCATS або Steel Beasts.

– *Проектування нелінійних сценаріїв:* Завдання викладача – створювати багаторівневі цифрові кейси, де враховуються нелінійні дії противника, динамічна зміна метеоумов, відмови зв'язку та активна робота ворожих засобів РЕБ.

– *Відпрацювання Mission Command у віртуальному просторі:* Симуляція дозволяє викладачу багаторазово “проганяти” одну й ту саму ситуацію, спонукаючи курсантів до прийняття самостійних рішень та миттєвого аналізу їхніх наслідків через процедуру AAR (After-Action Review) у цифровому форматі.

3.3. Інтеграція робототехніки та безпілотних систем у тактичну парадигму.

Підготовка НПП повинна включати глибокі модулі із застосування безпілотних комплексів (авіаційних, наземних, морських) як невід’ємного елемента загальновійськового бою.

– *Тактика безпілотної війни:* Викладач має розробляти та впроваджувати нові тактичні прийоми: від використання FPV-дронів як замінника артилерії на коротких дистанціях до координації роботи наземних роботизованих платформ (мінери, евакуатори).

– *Методики анти-дронової боротьби:* НПП повинен досконало володіти знаннями щодо використання “окопного РЕБ”, спектрального аналізу частот та тактики розосередження підрозділів під постійним наглядом ворожої повітряної розвідки.

3.4. Викладач як провідник кіберстійкості та інформаційної безпеки.

В умовах гібридної агресії викладач має інтегрувати в кожну тактичну задачу елементи кіберзахисту. Це передбачає навчання курсантів прихованому

ISSN 3041-1793 Online

управлінню, захисту каналів зв'язку та протидії інформаційно-психологічним операціям (ІПСО) противника безпосередньо на тактичному рівні.

Таким чином, технологічна трансформація НПП перетворює викладача на техно-педагога, який здатний синтезувати класичну воєнну науку з новітніми цифровими можливостями, забезпечуючи підготовку офіцера, який домінує над ворогом на інтелектуальному та технологічному рівнях.

4. Системна інтеграція та концептуалізація бойового досвіду: формування механізму "Української відповіді" та інституціоналізація знань.

Одним із найбільш критичних та раніше недостатньо опрацьованих аспектів трансформації військової освіти є створення дієвого, високошвидкісного механізму оперативної концептуалізації бойового досвіду [3, 6]. Проблема полягає в тому, що унікальні тактичні знання часто залишаються на рівні окремих підрозділів ("горизонтальний досвід") і не стають системним здобутком усієї військової освіти ("вертикальна інституціоналізація"). Трансформація підготовки науково-педагогічного персоналу (НПП) має перетворити викладача на активного суб'єкта збору, фільтрації та впровадження цього досвіду.

Глибока проробка ключових складових системної інтеграції досвіду:

4.1. Впровадження динамічного ротаційного принципу підвищення кваліфікації.

Підвищення кваліфікації НПП (особливо фахівців кафедри тактики) має відійти від моделі стаціонарного прослуховування курсів на користь експедиційно-ротаційної моделі.

– *Бойова валідація викладача:* Викладач має проходити регулярні обов'язкові стажування безпосередньо у штабах бригад, оперативно-тактичних угруповань (ОТУ) та на пунктах управління вогнем. Це дозволяє НПП бачити реальну динаміку прийняття рішень, роботу систем зв'язку та логістики в умовах вогневого впливу, що унеможливлює викладання застарілих схем.

– *Міжнародна синергія:* Стажування у закордонних навчальних центрах країн-членів НАТО має на меті не сліпе копіювання західних статутів, а їхню адаптацію до реалій українського театру бойових дій. Викладач виступає "інтелектуальним містком", який поєднує стандарти Альянсу з практикою "Української відповіді".

4.2. Кафедра тактики як аналітичний центр системи "Lessons Learned".

Відповідно до стандартів НАТО, підготовка НПП має включати опанування суворої методології збору та аналізу бойового досвіду. Кафедра перестає бути лише навчальним підрозділом і стає аналітичним хабом.

ISSN 3041-1793 Online

– *Концептуалізація емпіричних даних:* Викладач має володіти інструментарієм перетворення "сирого" досвіду вчорашнього бою (звітів про штурми, засідки, використання БПЛА) на структурований навчальний модуль завтрашнього заняття. Це вимагає від НПП здатності до швидкої дистиляції ключових факторів успіху та причин невдач.

– *Створення живої бази кейсів:* Формування цифрового репозиторію тактичних ситуацій, який постійно оновлюється. Викладач-аналітик забезпечує актуальність навчальних сценаріїв, що дозволяє курсанту тренуватися на подіях, які відбулися буквально кілька днів тому.

4.3. Методологія After-Action Review (AAR): формування культури інтелектуальної чесності.

Трансформація ролі НПП передбачає перехід від контролюючої функції до діагностичної. Викладач має досконало володіти технікою After-Action Review (AAR) – відвертого, об'єктивного та деперсоніфікованого аналізу дій.

– *Відмова від "культури покарання":* Викладач навчає курсантів, що помилка в навчальному бою – це безцінний матеріал для аналізу, а не привід для низької оцінки. Анонімність та відсутність ієрархічного тиску під час AAR дозволяють виявити системні прорахунки в управлінні підрозділом.

– *Глибокий рефлексивний аналіз:* Викладач не просто констатує результат ("вправа виконана/не виконана"), а фасилітує дискусію за чотирма питаннями: Що планувалося? Що сталося насправді? Чому це сталося? Як ми зробимо краще наступного разу? Це формує у курсантів критичну звичку до постійного самовдосконалення.

4.4. Доктринальна адаптація та "Українська відповідь".

НПП має бути безпосередньо залучений до процесу оновлення бойових статутів та настанов. Трансформація системи підготовки викладачів має дати їм інструменти для наукового обґрунтування нових способів ведення бою, які ще не описані в західних підручниках (наприклад, тактика дій малих груп за підтримки роїв дронів). Викладач стає творцем сучасної української воєнної доктрини, яка базується на реальній крові та перемогах.

Таким чином, системна інтеграція бойового досвіду перетворює ВВНЗ на самонавчальну організацію, де НПП виступає головним оператором інтелектуального капіталу армії, забезпечуючи підготовку офіцера, який завжди на крок попереду противника.

5. Євроатлантична взаємосумісність: методологічна та мовна конвергенція.

Управління розвитком професійної військової освіти (ПВО) в умовах глобальних безпекових викликів та інтеграції України до євроатлантичного простору неможливе без повної синергії з освітніми стандартами Альянсу [4]. Трансформація системи підготовки науково-педагогічного персоналу (НПП) має забезпечувати не лише формальну, а й ментальну та методологічну

ISSN 3041-1793 Online
взаємосумісність, що є критичним для проведення спільних операцій та навчання.

Ключові аспекти стратегічної конвергенції:

–*Впровадження багаторівневої системи L-курсів (Leadership).* Трансформація підготовки НПП має базуватися на адаптованій системі лідерських курсів НАТО (від L1 до L4). Це передбачає підготовку викладача як стратегічного мислителя, здатного транслювати філософію Mission Command (управління через наміри). НПП повинен не просто знати термін, а володіти методикою викладання, яка формує у курсантів здатність до ініціативного прийняття рішень у ситуаціях, де зв'язок із вищим штабом перервано. Викладач стає провідником культури довіри та делегування відповідальності [5].

–*Мовна конвергенція за стандартом STANAG 6001.* Підвищення кваліфікації НПП має передбачати досягнення рівня володіння англійською мовою, що дозволяє вільно оперувати оригінальними доктринальними документами Альянсу, стандартами STANAG та результатами новітніх закордонних воєнно-наукових досліджень. Мовна компетентність викладача кафедри тактики – це інструмент прямого доступу до технологічних та тактичних інновацій країн-партнерів, що дозволяє уникати викривлень при перекладі та оперативно інтегрувати світовий досвід у навчальні модулі.

–*Інституціоналізація співпраці у межах програми DEEP.* Програма удосконалення військової освіти (Defence Education Enhancement Programme) має стати основним майданчиком для сертифікації НПП як інструкторів міжнародного класу. Трансформація передбачає перехід від разових консультацій до системного залучення викладачів ВВНЗ у міжнародні робочі групи з розробки навчальних програм (Curriculum Development), що забезпечує методологічну єдність підготовки офіцерів в Україні та країнах НАТО.

–*Дипломатія військової освіти.* Викладач нового типу має бути готовим до ролі експерта у міжнародних навчальних центрах, презентуючи унікальний український досвід протидії конвенційній агресії, що створює умови для зворотного трансферу знань: від Збройних Сил України до партнерів по Альянсу.

Висновки: Таким чином, трансформація системи підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічного персоналу ВВНЗ постає як фундаментальний, мультидоменний процес, що потребує радикальної реконцептуалізації самої суті військової педагогіки.

В умовах високоінтенсивної війни викладач перестає бути пасивним транслятором знань і стає активним архітектором інтелектуальної переваги армії.

На основі проведеного дослідження можна сформулювати наступні підсумкові положення:

ISSN 3041-1793 Online

1. *Реконцептуалізація ролі:* викладач нового типу – це лідер-інноватор та ментор-фасилітатор, який замінює авторитарний диктат культурою спільного пошуку оптимальних тактичних рішень у ситуаціях високої невизначеності.

2. *Психологічна перебудова:* перехід до ментальної взаємосумісності в аудиторії, що базується на травма-інформованому викладанні та глибокій повазі до бойового досвіду курсантів-ветеранів, є критичною умовою ефективності ПВО.

3. *Технологічна конвергенція:* цифрова грамотність НПП та здатність моделювати віртуальне поле бою (симуляції, АСУ, БПЛА) стають базовими професійними компетенціями, без яких викладацька діяльність на кафедрі тактики втрачає сенс.

4. *Методологічна інтеграція:* впровадження системи "Lessons Learned", процедур AAR та стандартів НАТО (Mission Command, L-курси) забезпечує підготовку офіцера, який інтегрований у глобальний контекст безпеки.

Ефективність цієї трансформації є не просто питанням модернізації освіти, а запорукою формування якісно нового офіцерського корпусу – інтелектуального, технологічного та психологічно стійкого, здатного забезпечити стратегічну перевагу та перемогу України в сучасній і майбутніх війнах.

Література:

1. Концепція трансформації системи військової освіти в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1490. URL: https://www.kmu.gov.ua/.

2. Діденко О., Козубцов І. Професійні вимоги до офіцерського складу сил сектору безпеки та оборони. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2022. Т. 30, № 3. С. 180–197.

3. Мірненко В., Вітер Д., Оліферук В. Трансформація системи військової освіти: основні тенденції та перспективи. *Військова освіта*. 2023. № 2(48). С. 9–17.

4. Інноваційний підхід управління розвитком системи професійної військової освіти: проблеми та перспективи : монографія / за заг. ред. Д. В. Вітера та М. В. Коваля. Київ : НУОУ, 2023. 148 с.

5. Формування та реалізація державної політики у сфері військової освіти : метод. посіб. / Д. Вітер та ін. Київ : НУОУ, 2023. 144 с.

6. Черновол Є. О., Сливенко П. В. Щодо підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх офіцерів у реаліях війни (українська відповідь на виклики часу). *Академічні візії*. 2023. № 17. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.7739419.

7. Формування професійно-педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти / Є. Гончарова та ін. *Молодь і ринок*. 2026. № 12/244. С. 78–84.

8. Носенко Ю. Сучасні цифрові виклики в системі військової освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 3(37). С. 467–477.

References:

1. Kontseptsiia transformatsii systemy viiskovoi osvity v Ukraini [Concept of transformation of the military education system in Ukraine]. (2022). *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 30, 2022 No. 1490*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/ [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

2. Didenko, O., & Kozubtsov, I. (2022). Profesiini vymohy do ofitserskoho skladu syl sektoru bezpeky ta oborony [Professional requirements for the officer corps of the security and defense sector forces]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: pedahohichni nauky*, 30(3), 180–197 [in Ukrainian].

3. Mirnenko, V., Viter, D., & Oliferuk, V. (2023). Transformatsiia systemy viiskovoi osvity: osnovni tendentsii ta perspektyvy [Transformation of the military education system: main trends and prospects]. *Viiskova osvita*, 2(48), 9–17 [in Ukrainian].

4. Viter, D. V., & Koval, M. V. (Eds.). (2023). *Innovatsiinyi pidkhid upravlinnia rozvytkom systemy profesiinoi viiskovoi osvity: problemy ta perspektyvy* [Innovative approach to managing the development of the professional military education system: problems and prospects]. Kyiv: NUOU [in Ukrainian].

5. Viter, D., Oliferuk, V., Mirnenko, V. et al. (2023). *Formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi polityky u sferi viiskovoi osvity* [Formation and implementation of state policy in the field of military education]. Kyiv: NUOU [in Ukrainian].

6. Chernovol, Ye. O., & Slyvenko, P. V. (2023). Shchodo pidvyshchennia efektyvnosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh ofitseriv u realiiakh viiny [Regarding increasing the efficiency of professional training of future officers in the realities of war]. *Akademichni vizii*, 17. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.7739419 [in Ukrainian].

7. Honcharova, Ye. et al. (2026). Formuvannia profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti vykladacha zakladu vyshchoi osvity [Formation of professional and pedagogical competence of a teacher of a higher education institution]. *Molod i rynok*, 12/244, 78–84 [in Ukrainian].

8. Nosenko, Yu. (2024). Suchasni tsyfrovi vyklyky v systemi viiskovoi osvity [Modern digital challenges in the military education system]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 3(37), 467–477 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355/358

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-339-349

Зелений Ігор Ігорович доктор філософії, заступник начальника навчально–наукового інституту військової розвідки та Сил спеціальних операцій з навчальної та наукової роботи, начальник наукової частини Військової академії (м. Одеса), https://orcid.org/0000-0003-2115-5696

Чебан Олександр Іванович кандидат наук з державного управління, доцент кафедри управління повсякденною діяльністю підрозділів, Військової академії (м. Одеса), https://orcid.org/0000-0002-4087-0698

Свищ Вадим Степанович викладач Кафедри організації розвідувально–інформаційної роботи, Навчально–наукового інституту військової розвідки та Сил спеціальних операцій, Військової академії (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0003-5230-5914

Король Дмитро Анатолійович викладач Кафедри організації розвідувально–інформаційної роботи, Навчально–наукового інституту військової розвідки та Сил спеціальних операцій, Військової академії (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0002-1649-3770

Шерстюк Андрій Дмитрович викладач кафедри забезпечення державної безпеки Національної академії Національної гвардії України (м. Харків), https://orcid.org/0000-0002-7475-0467

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТУЮЧИХ АНАЛІТИЧНИХ ОЦІНОК РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. У роботі зазначено, що аналіз розвідувальної інформації часто призводить до виявлення й конфронтації протилежних поглядів. Це, зрештою, і є метою аналізу викликів. Однак це породжує два важливі питання.

По-перше, як можна управляти конфронтацією так, щоб вона стала спільним досвідом, а не битвою між впертими противниками? По-друге, під час аналізу будь-якої розвідувальної інформації з високим ступенем невизначеності, як визначити, чи є неправильним один із поглядів, чи обидва мають підстави й потребують обговорення в аналітичному звіті?

Ця робота пропонує концептуальну базу та кілька корисних технік для вирішення конфліктних аналітичних оцінок розвідувальної інформації. Поширеною є думка, яка підкреслює, що покращення співпраці між організаціями

ISSN 3041-1793 Online
або їхніми структурними підрозділами з різними інтересами можливе лише шляхом прийняття та активного управління неминучими конфліктами між цими підрозділами. Розбіжності, спричинені відмінностями в поглядах, компетенціях і доступі до інформації на стратегічному рівні, насправді створюють більшу частину цінності, яка може виникати від співпраці поза організаційними межами. Зіткнення між сторонами є тими «гарячими точками», де розвиваються творчі рішення.

Таким чином, замість спроб просто зменшити розбіжності, досвідчені аналітики повинні приймати конфлікт і, що ще важливіше, встановлювати механізми для його управління та інституціоналізувати їх. Найпоширенішою процедурою для вирішення розбіжностей у поглядах було досягнення консенсусу. Вважається, що ці практики стають щонайменше підоптимальними і дедалі рідше застосовуватимуться в міру того, як різні аналітичні спільноти впроваджуватимуть ширшу співпрацю вже на ранніх етапах аналітичного процесу, а не обмежуватимуться обов'язковою координацією наприкінці, коли всі сторони вже зафіксовані у своїх позиціях.

Однією з основних переваг використання структурованих аналітичних технік для внутрішнього та міжвідомчого співробітництва є те, що ці техніки виявляють розбіжності в поглядах уже на початковому етапі формування конфліктних аналітичних оцінок розвідувальної інформації. Це дає час для того, щоб ці розбіжності були, принаймні, чітко усвідомлені.

Ключові слова: аналітичні техніки, конфронтація, розбіжності поглядів, підрозділи, міжвідомче співробітництво, компетенції.

Zelenyi Ihor Ihorovych PhD, Deputy Head of the Educational and Scientific Institute of Military Intelligence and Special Operations Forces for Educational and Scientific Work, Head of the Research Department of the Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0000-0003-2115-5696

Cheban Oleksandr Ivanovych PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Daily Activity Management of Units, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0000-0002-4087-0698

Svyshch Vadym Stepanovych Lecturer of the Department of Organization of Intelligence and Information Activities, Educational and Scientific Institute of Military Intelligence and Special Operations Forces, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0003-5230-5914

Korol Dmytro Anatoliiovych Lecturer of the Department of Organization of Intelligence and Information Activities, Educational and Scientific Institute of Military Intelligence and Special Operations Forces, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0002-1649-3770

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

Sherstiuk Andrii Dmytrovych Lecturer of the Department of State Security Provision, National Academy of the National Guard of Ukraine (Kharkiv), Ukraine, https://orcid.org/0000-0002-7475-0467

RESEARCH ON CONFLICTING ANALYTICAL ASSESSMENTS OF INTELLIGENCE INFORMATION

Abstract. The paper notes that the analysis of intelligence information often leads to the identification and confrontation of opposing views. Ultimately, this is the very purpose of challenge analysis. However, this gives rise to two important questions.

First, how can confrontation be managed so that it becomes a shared experience rather than a battle between stubborn opponents? Second, when analyzing any intelligence information characterized by a high degree of uncertainty, how can one determine whether one viewpoint is incorrect or whether both viewpoints are justified and require discussion in an analytical report?

This paper proposes a conceptual framework and several useful techniques for addressing conflicting analytical assessments of intelligence information. A widely held view emphasizes that improved cooperation between organizations or their structural units with differing interests is possible only through the acceptance and active management of inevitable conflicts between these units.

Differences arising from variations in perspectives, competencies, and access to information at the strategic level actually generate most of the value that can result from cooperation beyond organizational boundaries. Clashes between parties represent the “hot spots” where creative solutions emerge.

Thus, instead of merely attempting to reduce disagreements, experienced analysts should embrace conflict and, more importantly, establish mechanisms for managing it and institutionalize these mechanisms. The most common procedure for resolving differences in views has been to force consensus.

However, these practices are considered to be, at a minimum, suboptimal and are likely to become increasingly rare as various analytical communities adopt greater collaboration at the early stages of the analytical process, rather than relying on mandatory coordination at the end, when all parties are already locked into their positions.

One of the main advantages of using structured analytical techniques for internal and interagency cooperation is that these techniques reveal differences in views at the early stages of forming conflicting analytical assessments of intelligence information. This provides time for these differences to be, at the very least, clearly understood.

Keywords: analytical techniques, confrontation, differences in views, units, interagency cooperation, competencies.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Дослідження особливостей конфліктних аналітичних оцінок розвідувальної інформації показує, що оцінка або прогноз, який можна вважати «ймовірним», має приблизно одну чверть імовірності бути помилковим. Це має очевидні наслідки для прийняття відповідних рішень, коли аналітики мають різні погляди. Якщо аналіз відповідає високим стандартам і конфліктуючі погляди все ще зберігаються, найкращим аналітичним продуктом є той, що безпосередньо враховує невизначеність, а не зменшує її або приховує.

Головною проблемою роботи є оволодіння методикою роботи з невизначеністю оцінки розвідувальної інформації: що більшою є невизначеність, то доцільніше продовжувати роботу з нею, обговорюючи найбільш імовірні оцінки або прогнози та пропонуючи одну чи кілька альтернативних можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження особливостей конфліктних аналітичних оцінок розвідувальної інформації розкрито в таких працях, як «Аналіз процесу декомпозиції та візуалізації в аналітичній роботі розвідника», «Дослідження можливостей підвищення якості аналітичної роботи розвідувальних підрозділів», «Аналіз перспективних методів аналітичної діяльності військових фахівців» (Дідик В.О., Шаршаткін Д.Ю. та ін.).

Переформулювання проблеми є схожим на техніку переформулювання, яку Морган Джонс описав у своїй книзі «The Thinker's Toolkit» (New York: Three Rivers Press).

Джонс зауважив, що «відразу після визначення проблеми наше мислення про неї значно звужується». Ми створюємо рамку, через яку сприймаємо проблему, і це, як правило, затемнює інші її інтерпретації. Група аналітиків може змінити цю точку відліку та переосмислити проблему, просто переформулювавши її.

Ці питання також розглядаються в роботах Роба Джонстона «Analytic Culture in the U.S. Intelligence Community» (Вашингтон, DC: Центр з вивчення розвідки ЦРУ).

Мета статті. Метою статті є дослідження невизначеності оцінки розвідувальної інформації. Реакція на конфліктуючі аналітичні оцінки або прогнози залежить, певною мірою, від очікувань щодо того, що можна досягти. Марк Ловенталь переконливо обґрунтовує необхідність переоцінки очікувань від розвідувального аналізу.

Більше, ніж у будь-якій іншій дисципліні, розвідувальні аналітики зазвичай працюють із неповною, неоднозначною та потенційно оманливою інформацією. Поєднання цього з необхідністю аналізу людської поведінки, яку часто важко передбачити навіть у межах власної культури, пояснює, чому розвідувальний аналіз іноді виявляється «неправильним».

ISSN 3041-1793 Online

Викладення основного матеріалу. На сьогоднішній день у розвідувальному співтоваристві немає консенсусу щодо прийняття базового принципу: те, що для розвідувальних аналітиків нормально бути невпевненими, оскільки вони мають справу з невизначеними питаннями, допомагає створити належні умови для адекватного управління конфліктуючими поглядами.

У деяких випадках одна позиція буде спростована та відкинута. В інших випадках дві або більше позицій можуть бути обґрунтованими оцінками або прогнозами; зазвичай одна з них є більш ймовірною за інші. У таких випадках конфлікт пом'якшується, коли визнається, що кожна позиція має певну цінність для охоплення повного спектру варіантів.

Чинники, які слід враховувати при оцінці ступеня невизначеності, включають наступне:

- прогноз майбутнього зазвичай має більшу невизначеність, ніж оцінка минулої або поточної події;
- таємниці, для яких не існує відомих відповідей, є набагато невизначенішими, ніж головоломки, для яких відповідь існує, якщо знайти спосіб її отримати;
- чим більше припущень робиться, тим більша невизначеність;
- припущення про наміри чи можливості, а також про те, чи вони змінилися, є особливо важливими;
- аналіз людської поведінки чи прийняття рішень є значно невизначенішим, ніж аналіз технічних даних;
- поведінка складної динамічної системи є більш невизначеною, ніж простої системи. Чим більше змінних і учасників у системі, тим складніше передбачити, що може статися.

Якщо рішенням є продовження обговорення альтернативних оцінок або прогнозів, наступним кроком може бути створення будь-якого з наведеного нижче. Порівняльний аналіз протилежних поглядів в одному звіті передбачає ідентифікацію джерел та причин невизначеності (наприклад, припущень, неоднозначностей, прогалин у знаннях), розгляд наслідків альтернативних оцінок чи прогнозів, визначення того, що потрібно для зменшення невизначеності, а також запропонування показників для майбутнього моніторингу, які можуть надати попереджувальний сигнал щодо того, яка альтернатива є правильною.

Змагальна співпраця, по суті, полягає в угоді між протилежними сторонами про те, як вони будуть спільно вирішувати свої розбіжності, краще зрозуміти причини відмінностей або співпрацювати над спільною статтею для пояснення цих відмінностей, що відомо з [1].

Описано шість підходів до впровадження змагальної співпраці.

Структурована дискусія — це заплановане обговорення протилежних точок зору з певного питання перед «журі колег», старшими аналітиками або

ISSN 3041-1793 Online

керівниками. На першому етапі кожна сторона формулює найкращий можливий аргумент на користь своєї позиції та передає це узагальнення протилежній стороні. Наступним кроком є усне обговорення, що зосереджується на спростуванні аргументів іншої сторони, а не на подальшій підтримці власних аргументів. Мета полягає в тому, щоб прояснити та порівняти аргументи кожної сторони. Якщо жоден аргумент не може бути спростований, можливо, обидві позиції заслуговують на увагу в аналітичному звіті.

Змагальна співпраця — це угода між протилежними сторонами щодо того, як вони працюватимуть разом для вирішення або, принаймні, кращого розуміння своїх розбіжностей. Це відносно нова концепція, яку підтримує Даніель Канеман — психолог, який разом з Амосом Тверскі започаткував значну кількість досліджень когнітивних упереджень, описаних у «Психології розвідки» Річардса Хойєра. Канеман отримав Нобелівську премію у 2002 році за свої дослідження у галузі поведінкової економіки та написав інтелектуальну автобіографію у зв'язку з цією роботою, у якій прокоментував змагальну співпрацю таким чином: «Одним напрямком роботи, який, сподіваюся, може стати впливовим, є розробка процедури змагальної співпраці, яку я підтримую як заміну формату критики–відповіді–перепливу, в якому ведуться дебати в суспільних науках.

Як учасника і як читача, мене шокує абсурдно змагальний характер цих обмінів, у яких мало хто коли-небудь визнає помилку або визнає, що навчився чогось від іншого. Змагальна співпраця передбачає добросовісну спробу вести дебати шляхом виконання спільного дослідження — у деяких випадках може знадобитися узгоджений арбітр для керівництва проєктом та збирання даних. Оскільки не передбачається, що учасники досягнуть повної згоди в кінці цього процесу, змагальна співпраця зазвичай призводить до незвичайного типу спільної публікації, в якій розбіжності викладені як частина спільного авторського документа».

Підхід Канемана до змагальної співпраці передбачає узгодження емпіричних випробувань для вирішення суперечки та проведення цих випробувань за участю об'єктивного арбітра. У спільному звіті описуються проведені випробування, зазначається, що саме було досліджено, фіксуються положення, щодо яких сторони дійшли згоди, а також надаються інтерпретації результатів, щодо яких згоди не досягнуто.

Хоча розбіжності в думках щодо розвідувальних оцінок рідко можна вирішити шляхом емпіричних досліджень, концепцію змагальної співпраці, тим не менше, можна адаптувати для застосування у розвідувальному аналізі. Аналітики можуть домовитися використовувати різноманітні техніки для зменшення, вирішення, більш чіткого визначення або пояснення своїх розбіжностей. Усі ці підходи об'єднуються під загальним поняттям змагальної співпраці.

ISSN 3041-1793 Online

Змагальну співпрацю слід застосовувати лише у випадках, коли обидві сторони відкриті до обговорення. Якщо одна сторона повністю утвердилася у своїй позиції та повторно відкидає аргументи іншої сторони, ця техніка, ймовірно, не буде ефективною. У таких ситуаціях більш доцільним є структуроване обговорення, оскільки воно передбачає участь незалежного арбітра, який вислуховує обидві сторони та ухвалює рішення.

Змагальна співпраця може допомогти аналітикам, які дотримуються протилежних позицій, побачити переваги перспективи іншої сторони. У разі успіху вона дозволяє краще зрозуміти, які припущення або докази лежать в основі протилежних поглядів, а також визначити найкращі способи подолання цих розбіжностей. Чи можна довести, що одна зі сторін помиляється, або ж обидві позиції мають бути відображені у відповідному звіті? Чи можливо досягти згоди щодо показників, які вказують на напрям розвитку ситуації?

Однією з ключових переваг технік змагальної співпраці є те, що вони виводять на поверхню критично важливі елементи доказів, логіки та припущень, які могли бути не враховані іншою стороною. Це особливо стосується доказів, які не узгоджуються або не підтримують основну гіпотезу однієї зі сторін.

У роботі описано шість підходів до змагальної співпраці. Усі вони мають спільну вимогу — необхідність примусового розуміння та врахування позиції іншої сторони, а не її простого відкидання. Взаємне розуміння позицій є мостом до продуктивної співпраці.

Ці шість технік не є взаємовиключними; іншими словами, для одного проєкту можна застосовувати декілька з них, що відомо з [2].

Перевірка ключових припущень. Першим кроком у розумінні того, що лежить в основі суперечливих суджень, є перевірка ключових припущень, як описано в розділі 8. Докази завжди інтерпретуються в контексті ментальної моделі про те, як зазвичай розвиваються події в певній країні або ситуації, і перевірка ключових припущень є одним із способів зробити цю ментальну модель явною.

Якщо перевірка ключових припущень ще не була проведена, кожна сторона може застосувати цей метод, а потім поділитися результатами з іншою стороною.

Дискусія повинна зосереджуватися на обґрунтуванні кожного припущення та пропозиціях щодо того, як це припущення може бути підтверджене або спростоване.

Якщо дискусія зосереджена на ймовірності Припущення А порівняно з Припущенням Б, часто корисно виражати ймовірність у числовому діапазоні — наприклад, від 65 % до 85 % для «ймовірного». Коли аналітики проходять ці кроки, вони іноді виявляють, що їхні позиції не настільки відрізняються, як здавалося спочатку.

ISSN 3041-1793 Online

Дискусія повинна зосереджуватися на спростуванні припущень іншої сторони, а не на підтримці власних, що відомо з [3].

Аналіз конкуруючих гіпотез. Коли протилежні сторони мають справу з колегіальними розбіжностями у поглядах і жодна сторона не є жорстко зафіксованою у своїй позиції, аналіз конкуруючих гіпотез (АКГ), описаний у розділі 7, може бути ефективним структурованим форматом для ідентифікації та обговорення цих розбіжностей.

Однією з важливих переваг АКГ є те, що він дозволяє визначити точне джерело суперечностей. Обидві сторони погоджують набір гіпотез, після чого оцінюють кожний елемент доказів або відповідної інформації як сумісний чи несумісний із кожною гіпотезою.

Коли аналітики не погоджуються щодо цих оцінок сумісності, розбіжності часто швидко вирішуються. Якщо ж вони залишаються, це зазвичай свідчить про наявність раніше не визначених припущень або про існування альтернативних обґрунтувань інтерпретації доказів.

АКГ також може використовуватися для визначення значущості кожного елемента інформації у підтримці загального висновку. Використання цього методу не завжди призводить до усунення всіх розбіжностей, однак є важливим кроком до їхнього розуміння та визначення тих із них, які можуть бути усунені шляхом додаткового збору розвідувальної інформації або проведення досліджень.

Після цього аналітики можуть оцінити доцільність подальших зусиль для вирішення розбіжностей. Водночас АКГ може бути неефективним, якщо сторони вже жорстко закріпилися у своїх позиціях.

У таких випадках існує ризик інтерпретації доказів і формування припущень таким чином, щоб вони підтверджували заздалегідь сформовану позицію.

Для подолання впливу усталених ментальних моделей доцільніше застосовувати інші техніки управління конфліктами, що відомо з [4].

Картографування аргументів. Картографування аргументів, описане в розділі 7, відображає логічні зв’язки між окремими елементами аргументації. Сторони можуть домовитися про спільну роботу над створенням єдиної карти аргументів, яка включає обґрунтування як «за», так і «проти» певного висновку.

Така карта дозволяє чітко побачити, де сторони погоджуються, де розходяться та з яких причин. Візуальне представлення аргументації значно полегшує виявлення слабких місць у позиціях. Ця техніка також допомагає локалізувати джерело незгоди та може слугувати об’єктивною основою для посередництва у конфлікті.

Альтернативним підходом може бути порівняння окремо побудованих карт аргументів кожної сторони.

ISSN 3041-1793 Online

Взаємне розуміння. Коли аналітики з різних підрозділів або установ не погоджуються між собою, конфлікт часто загострюється через недостатнє розуміння позиції та логіки іншої сторони. Підхід взаємного розуміння безпосередньо спрямований на вирішення цієї проблеми.

Після обміну інформацією про свої позиції сторони зустрічаються за участю медіатора, модератора або особи, що приймає рішення. Сторона 1 повинна пояснити Стороні 2 своє розуміння позиції Сторони 2 таким чином, щоб вона підтвердила правильність цього розуміння.

Після цього ролі змінюються, і Сторона 2 пояснює своє розуміння позиції Сторони 1.

Такий обмін інформацією вимагає уважного слухання та глибокого розуміння аргументації іншої сторони. Якщо всі учасники точно розуміють позиції один одного, подальше обговорення стає більш раціональним і менш емоційним. Практика показує, що цей підхід часто сприяє зближенню позицій сторін [6].

Спільна ескалація. Коли в аналітичній команді виникає розбіжність, питання часто передається на вищий рівень, що нерідко лише загострює ситуацію. Зазвичай аналітик звертається до свого керівника, подаючи конфлікт у вигляді, який підтримує його власну позицію. Повернувшись до команди з підтримкою керівника, він фактично «озброюється» цим рішенням, що відомо з [5].

Водночас інша сторона також звертається до свого керівництва та отримує аналогічну підтримку. У результаті кожен аналітик ще більше закріплюється у своїй позиції, яка тепер сприймається як «позиція керівника». Це ускладнює й без того складну ситуацію.

Уникнути цього можна шляхом запровадження спільної ескалації. Аналітики повинні підготувати спільну заяву з описом розбіжностей і разом представити її керівництву. Такий підхід вимагає взаємного розуміння позицій і забезпечує керівників повною картиною конфлікту, його причин і можливих шляхів вирішення.

Практика показує, що сама необхідність підготовки спільної заяви часто сприяє зниженню напруженості та досягненню згоди.

Структурована дискусія. Структурована дискусія — це заплановані дебати між аналітиками або аналітичними групами, які мають протилежні точки зору щодо конкретного питання. Вона проводиться за встановленими правилами перед аудиторією, що може включати «журі колег», старших аналітиків або керівників.

Цей підхід застосовується у випадках значних розбіжностей або коли необхідно прийняти рішення між альтернативними позиціями. Він також може бути ефективним, якщо змагальна співпраця виявилася неефективною або недоцільною.

ISSN 3041-1793 Online

Метод потребує значних витрат часу та ресурсів, однак є виправданим у випадках довгострокових політичних проблем, критичних рішень або серйозних міжвідомчих конфліктів, що відомо з [6].

У межах цього підходу кожна сторона спочатку письмово викладає свою позицію та передає її опоненту. Після цього проводиться етап дебатів, під час якого основна увага приділяється спростуванню позиції опонента.

Важливою рисою цього методу є орієнтація на науковий підхід: найбільш імовірною вважається та гіпотеза, яка має найменше спростувань і достатню доказову базу. Якщо жодна сторона не може ефективно спростувати іншу, обидві позиції повинні бути відображені в аналітичному звіті. Замовники отримують більше користі від чітко аргументованих альтернативних точок зору, ніж від узагальнених висновків, що приховують реальні розбіжності.

Етапи проведення структурованої дискусії:

- визначення суті конфлікту та формулювання його у вигляді взаємовиключних гіпотез;
- погодження формулювання всіма сторонами;
- визначення сторін, відповідальних за розробку аргументів;
- підготовка письмових позицій із чітким викладенням припущень, доказів і логіки;
- обмін аргументами та підготовка контраргументів;
- проведення дебатів перед аудиторією;
- представлення коротких резюме позицій;
- систематичне спростування аргументів опонента;
- обговорення та уточнення позицій;
- ухвалення рішення журі;
- формування рекомендацій щодо подальших досліджень.

Переможцем вважається сторона, яка найкраще спростувала позицію опонента, а не та, що найкраще захистила власну. Якщо жодна сторона не змогла спростувати іншу, це може свідчити про валідність обох підходів, і вони повинні бути представлені в аналітичному звіті, що відомо з [7].

Висновок. Таким чином, дослідження конфліктуючих аналітичних оцінок розвідувальної інформації показали, що структурована дискусія схожа на техніку «Команда А / Команда В», яка навчається і використовується в окремих частинах розвідувальної спільноти. Однак вона відрізняється від «Команди А / Команди В» своїм акцентом на спростування аргументів протилежної сторони. Крім того, вона уникне історичного асоціювання з поганим прикладом який не є відповідним позитивним зразком того, як повинен виглядати аналіз сьогодні. Історія дебатів сягає до Сократівських діалогів в Давній Греції і ще далі. З того часу багато різних форм дебатів виникли та розвинулися. Річард Гойєр сформулював ідею зосередження дебатів на спростуванні аргументів протилежної сторони, а не підтримці свого власного.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Дідик В. О. (2024). Дослідження можливостей підвищення якості аналітичної роботи розвідувальних підрозділів. *Збірник наукових праць ВІКНУ*, (86), 129–137.
2. Левченко, О. В. (2022). *Розвідка та іноземні армії: Навчальний посібник*. КНТ.
3. Маміч В. В. (2024). Аналіз процесу декомпозиції та візуалізації у аналітичній роботі розвідника. *Збірник наукових праць ВІКНУ*, (85), 125–134.
4. Міністерство оборони України. (2015). *Військовий стандарт 01.101.004 (Видання 2): Воєнна розвідка. Розвідувально-інформаційнадіяльність. Терміни та визначення*.
5. Управління стандартизації НАТО. (2016). *Процеси розвідувальної діяльності. Союзницька об'єднана настанова AJP-2.1 (видання B, варіант 1)*.
6. Шаршаткін Д. Ю. (2025). Аналіз перспективних методів аналітичної діяльності військових фахівців. *Збірни кнаукових праць ВІКНУ*, (88), 127–136.
7. Forecasting Principles. (n.d.). *Methods selection chart*. http://www.forecastingprinciples.com/files/pdf/methodsselectionchart.pdf

References:

1. Didyk V. O. (2024). Doslidzhennia mozhlyvostei pidvyshchennia yakosti analitychno iroboty rozviduvalnykh pidrozdiliv [Study of possibilities for improving the quality of analytical work of intelligence units]. *Zbirnyk naukovykh prats VIKNU*, (86), 129–137.
2. Forecasting Principles. (n.d.). *Methods selection chart*. http://www.forecastingprinciples.com/files/pdf/methodsselectionchart.pdf
3. Levchenko, O. V. (2022). *Rozvidka ta inozemni armii: Navchalnyi posibnyk* [Intelligence and foreign armies: Study guide]. KNT.
4. Mamich V. V. (2024). Analiz protsesu dekompozytsii ta vizualizatsii u analitychnii roboti rozvidnyka [Analysis of the process of decomposition and visualization in intelligence analytical work]. *Zbirnyk naukovykh prats VIKNU*, (85), 125–134.
5. Ministry of Defence of Ukraine. (2015). *Viiskovyi standart 01.101.004 (Vydannia 2): Voienna rozvidka. Rozviduvalno-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachennia* [Military Standard 01.101.004 (Edition 2): Military intelligence. Intelligence and information activities. Terms and definitions].
6. NATO Standardization Office. (2016). *Protsesy rozviduvalnoi diialnosti. Allied Joint Publication AJP-2.1 (Edition B, Version 1)*.
7. Sharshatkin D. Yu. (2025). Analiz perspektyvnykh metodiv analitychnoi diialnosti viiskovykh fakhivtsiv [Analysis of advanced methods of analytical activity of military specialists]. *Zbirnyk naukovykh prats VIKNU*, (88), 127–136.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.40

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-350-358

Зоз Ярослав Ігорович слухач штатний Військової академії (м.Одеса), https://orcid.org/0009-0001-1898-4699

Душкін Юрій Георгійович старший викладач кафедри управління повсякденною діяльністю підрозділів Військової академії (м.Одеса), https://orcid.org/0000-0003-0449-0863

Чебан Олександр Іванович кандидат наук з державного управління, доцент кафедри управління повсякденною діяльністю підрозділів Військової академії (м.Одеса), https://orcid.org/0000-0002-4087-0698

ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ ТА СПОСОБІВ ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ СИСТЕМ (РОБОТИЗОВАНИХ КОМПЛЕКСІВ) ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ЗБРОЙНИХ СИЛ РФ

Анотація. У цій науковій праці на основі узагальнення досвіду застосування безпілотних систем у бойових діях високої інтенсивності в ході російсько-української війни проведено комплексне дослідження форм і способів використання безпілотних літальних апаратів (БпЛА) та роботизованих наземних комплексів. Основну увагу зосереджено на функціонуванні безпілотних розвідувально-ударних систем, інтегрованих у єдині контури управління військами. Впровадження концепції «Розвідка – Передача даних – Ураження» розглядається як основа для досягнення оперативної та тактичної переваги над противником шляхом автоматизації процесів управління та забезпечення цілевказання в режимі реального часу. Це дозволяє суттєво скоротити цикл «виявлення–аналіз–застосування» до мінімальних значень, забезпечуючи випередження противника у прийнятті рішень та їх реалізації.

Досліджено особливості застосування безпілотних систем для ведення повітряної, наземної та радіотехнічної розвідки, а також нанесення вогневого ураження за допомогою ударних БпЛА та баражуючих боєприпасів. Проаналізовано використання мультиспектральних сенсорів, засобів нічного бачення та тепловізійних камер, що забезпечують ефективне виявлення цілей у складних умовах. Розглянуто питання протидії безпілотним системам противника, зокрема застосування мобільних засобів радіоелектронної боротьби, засобів фізичного знищення та інженерного маскування. Обґрунтовано доцільність широкого впровадження децентралізованих комплексів протидії БпЛА для підвищення живучості підрозділів. Також проаналізовано

ISSN 3041-1793 Online
роль імітаційних засобів, макетів техніки та створення хибних цілей для введення противника в оману та зниження ефективності його розвідувальних засобів.

Особливе місце в дослідженні займає аналіз інтеграції систем штучного інтелекту та алгоритмів машинного навчання у безпілотні комплекси для обробки розвідувальної інформації, автоматичного розпізнавання цілей та підтримки прийняття рішень. Це дозволяє підвищити швидкість обробки даних, виявлення закономірностей у діях противника та прогнозування його подальших дій. Запропоновано перспективні напрями розвитку безпілотних систем та удосконалення їх взаємодії з іншими елементами бойових систем. Доведено, що ефективне застосування безпілотних технологій у поєднанні з сучасними засобами управління є ключовим фактором досягнення переваги на полі бою, підвищення точності ураження цілей та збереження особового складу в умовах сучасної війни.

Ключові слова: безпілотні системи, роботизовані комплекси, БпЛА, розвідка, ударні засоби, протидія.

Zoz Yaroslav Ihorovych student of the regular Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0001-1898-4699

Dushkin Yurii Heorhiiovych senior lecturer of the Department of Management of Daily Activities of Units of the Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0936204900

Cheban Oleksandr Ivanovych Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor of the Department of Management of Daily Activities of Units of the Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0000-0002-4087-0698

STUDY OF THE FORMS AND METHODS OF DEPLOYMENT OF UNMANNED SYSTEMS (ROBOTIC SYSTEMS) BY THE ARMED FORCES OF UKRAINE AND THE ARMED FORCES OF THE RUSSIAN FEDERATION

Abstract. This scientific paper, based on a generalization of the experience of employing unmanned systems in high-intensity combat operations during the Russian-Ukrainian war, presents a comprehensive study of the forms and methods of using unmanned aerial vehicles (UAVs) and robotic ground systems. The main focus is placed on the functioning of unmanned reconnaissance-strike systems integrated into unified command and control frameworks. The implementation of the concept “Reconnaissance – Data Transmission – Engagement” is considered as

ISSN 3041-1793 Online
a foundation for achieving operational and tactical superiority over the adversary through the automation of command processes and real-time target designation. This significantly reduces the "detection–analysis–engagement" cycle to minimal values, ensuring an advantage over the adversary in decision-making and execution.

The study examines the specific features of employing unmanned systems for aerial, ground, and electronic reconnaissance, as well as for delivering fire effects using strike UAVs and loitering munitions. The use of multispectral sensors, night vision devices, and thermal imaging cameras is analyzed, enabling effective target detection under complex conditions. The issues of countering enemy unmanned systems are also addressed, including the use of mobile electronic warfare systems, kinetic destruction means, and engineering camouflage. The feasibility of widespread deployment of decentralized counter-UAV systems to enhance unit survivability is substantiated. Additionally, the role of deception measures, including mock equipment and the creation of false targets, is analyzed as a means of misleading the adversary and reducing the effectiveness of its reconnaissance assets.

A special place in the study is devoted to the analysis of the integration of artificial intelligence systems and machine learning algorithms into unmanned platforms for processing reconnaissance data, automatic target recognition, and decision support. This enables increased data processing speed, identification of patterns in adversary actions, and forecasting of their future behavior. перспективні напрями розвитку безпілотних систем та удосконалення їх взаємодії з іншими елементами бойових систем. It is proven that the effective employment of unmanned technologies, in combination with modern command and control systems, is a key factor in achieving battlefield superiority, improving target engagement accuracy, and preserving personnel in the conditions of modern warfare.

Keywords: unmanned systems, robotic systems, UAVs, reconnaissance, strike capabilities, countermeasures.

Постановка проблеми. Як свідчить досвід бойових дій в умовах російсько-української війни, застосування безпілотних систем (роботизованих комплексів) набуває критичного значення для успіху ведення бойових дій. Це зумовлено постійним удосконаленням сторонами конфлікту комплексу безпілотних засобів, до якого входять повітряні, наземні та морські платформи різного типу та призначення. Сучасні зразки безпілотних систем характеризуються покращеними тактико-технічними характеристиками, зменшеною помітністю за рахунок спеціальних технологій, підвищеною автономністю та інтеграцією в автоматизовані системи управління бойовими діями. Також, з урахуванням накопиченого бойового досвіду, сторони постійно вдосконалюють тактику застосування своїх безпілотних комплексів. Ефективне використання сучасних безпілотних систем вимагає розробки нових та вдосконалення існуючих форм і способів їх застосування. Традиційні підходи,

ISSN 3041-1793 Online

що ґрунтуються на використанні окремих типів БпЛА, не завжди є достатньо ефективними через їх вразливість до засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) та обмеженість функціональних можливостей. Водночас, активне впровадження різнорідних роботизованих систем, які відрізняються мобільністю, автономністю, відносною дешевизною та масовістю, відкриває нові можливості для організації бойових дій. Особливої актуальності набуває інтеграція різнорідних безпілотних платформ, включаючи ударні, розвідувальні та допоміжні системи, в єдиний інформаційний контур із засобами управління, зв'язку та вогневого ураження. Одним із ключових напрямів розвитку є створення інтегрованих систем, що поєднують автономні та дистанційно керовані платформи. Наприклад, комбінація розвідувальних БпЛА з ударними дронами дозволяє забезпечити безперервне виявлення та ураження цілей у режимі реального часу. При цьому важливим є не лише технічне вдосконалення платформ, але й розробка адаптивних алгоритмів їх застосування, здатних діяти в умовах радіоелектронного протиборства або маскування противника. Особливу увагу приділяють створенню мережецентричних систем, де дані від різних безпілотних засобів об'єднуються в єдиному інформаційному просторі. Це дозволяє автоматизувати процес розвідки, ідентифікації цілей та розподілу завдань між засобами ураження. Впровадження технологій штучного інтелекту для управління безпілотними системами дозволяє підвищити їх автономність, ефективність та адаптивність до змін обстановки. Крім того, мережева архітектура забезпечує стійкість системи до втрати окремих її елементів, що особливо важливо в умовах інтенсивних бойових дій. Таким чином, сучасні безпілотні системи мають бути гнучкими, багаторівневими та здатними до швидкої адаптації. Вони повинні поєднувати різні типи платформ, об'єднані єдиною системою управління, що функціонує в режимі, близькому до реального часу. Лише такий комплексний підхід дозволить ефективно використовувати потенціал безпілотних технологій та забезпечити виконання бойових завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням застосування безпілотних систем у сучасних збройних конфліктах присвячено значну кількість наукових досліджень та публікацій військових фахівців і аналітиків. Особливу увагу в контексті російсько-української війни приділено розвитку комплексного підходу, що поєднує розвідувальні, ударні та допоміжні функції безпілотних платформ.

Окрему категорію досліджень становлять роботи, присвячені розвитку та бойовому застосуванню безпілотних літальних апаратів (БпЛА), які перетворилися на один з наймасовіших та найефективніших інструментів ведення бойових дій. Поглиблений аналіз сучасних тенденцій та шляхів розвитку міститься у дослідженні Яроша С. «Аналіз розвитку безпілотних літальних апаратів, способів їх бойового застосування та розробка пропозицій

ISSN 3041-1793 Online
щодо організації ефективного використання безпілотної авіації». У цій роботі окреслено комплекс заходів, спрямованих на створення багаторівневої системи застосування безпілотних засобів. Автор обґрунтовує доцільність поєднання розвідувальних функцій, ударних можливостей та елементів радіоелектронного впливу, а також використання кіберзасобів для підвищення ефективності управління безпілотними комплексами. Підкреслюється, що саме синергія різних функціональних можливостей дозволяє досягти максимальної ефективності застосування БпЛА. Важливим аспектом досліджень є тактична складова використання безпілотних систем. Фахівці звертають увагу на необхідність організації чіткої взаємодії між підрозділами, що використовують безпілотні комплекси, та іншими елементами бойових порядків. Актуальною залишається проблема розробки швидких алгоритмів передачі даних, що дозволяють скоротити час між виявленням цілі та її ураженням. Досвід бойових дій засвідчив, що ефективне застосування безпілотних систем потребує комплексного підходу, який включає як технічні, так і тактичні рішення. Таким чином, сучасні підходи до застосування безпілотних систем базуються на принципах комплексності, багаторівневості та інтеграції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ефективне застосування безпілотних систем (роботизованих комплексів) в умовах сучасного конфлікту потребує подолання низки актуальних викликів, які залишаються недостатньо вирішеними. Незважаючи на активний розвиток безпілотних технологій, залишається необхідним створення комплексної, адаптивної системи їх застосування, здатної оперативно реагувати на швидку зміну бойової обстановки.

Однією з ключових невирішених проблем є забезпечення стійкої роботи безпілотних систем в умовах інтенсивного радіоелектронного протиборства, коли противник одночасно застосовує засоби РЕБ та вогневого ураження. Випробування безпілотних платформ мають бути значно удосконалені шляхом моделювання складних сценаріїв застосування, включаючи масове використання дронів, дію потужних перешкод та кіберзагроз. Особливої уваги потребує оцінка їх здатності функціонувати в умовах обмеженого зв’язку та втрати навігаційних сигналів.

Перспективним, але недостатньо дослідженим напрямом є створення інтелектуальних, мережецентричних систем управління безпілотними комплексами, здатних до автономного аналізу обстановки, прогнозування дій противника та автоматичного розподілу завдань між платформами в реальному часі. Необхідно подолати технологічний розрив між швидкістю збору інформації безпілотними системами та швидкістю її обробки і прийняття рішень. Крім того, актуальною залишається проблема захисту самих безпілотних систем від вогневого ураження та перехоплення. Розробка ефективних методів маскування, імітації та підвищення живучості безпілотних платформ є

ISSN 3041-1793 Online

важливою складовою загальної проблеми, що потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Головним завданням наукової роботи визначається розробка комплексного підходу до застосування безпілотних систем. Основним методологічним інструментом стане системний аналіз сучасних форм їх використання з подальшим синтезом удосконалених методів застосування. Перший етап дослідження передбачає детальну класифікацію безпілотних систем за функціональним призначенням та технічними характеристиками. Особлива увага приділятиметься визначенню ефективних способів їх бойового використання з урахуванням досвіду Збройних Сил України та Збройних Сил РФ. На основі отриманих даних планується розробити нові алгоритми управління безпілотними платформами. Їх особливістю стане поєднання автономних та керованих режимів роботи, а також адаптація до умов радіоелектронного протиборства. Такий підхід дозволить підвищити ефективність виконання завдань у складних умовах.

Паралельно досліджуватимуться комбіновані методи застосування безпілотних систем у взаємодії з іншими засобами ураження, зокрема артилерією та високоточними засобами. Суттєвим нововведенням має стати інтеграція різнорідних сенсорних систем для підвищення точності виконання завдань. Важливим аспектом є оцінка ефективності різних тактичних підходів до застосування безпілотних комплексів у різних видах бою. Окремо передбачається дослідження логістичних аспектів застосування безпілотних систем, включаючи їх забезпечення, ремонт та відновлення. Завершальним етапом стане розробка концепції мережецентричної системи управління безпілотними платформами, що забезпечить їх ефективну інтеграцію у сучасні бойові системи.

Викладення основного матеріалу. Аналіз бойових дій демонструє, що ефективність застосування безпілотних систем безпосередньо залежить від комплексного підходу до їх використання. Сучасні безпілотні комплекси мають поєднувати розвідувальні, ударні та допоміжні функції, забезпечуючи безперервний цикл «виявлення–передача–ураження» в умовах динамічної зміни бойової обстановки. При цьому важливим є не лише технічне оснащення, але й організація ефективної взаємодії між операторами, підрозділами та системами управління.

Безпілотні системи продовжують залишатися ключовим елементом сучасних бойових дій. Сучасні БпЛА характеризуються високою мобільністю, автономністю та здатністю діяти в умовах активної протидії засобів радіоелектронної боротьби. Особливого значення набуває застосування малих та середніх дронів для виконання тактичних завдань, включаючи розвідку, коригування вогню, ретрансляцію сигналів та нанесення точкових ударів. Значного поширення набули FPV-дрони, які використовуються як дешевий,

ISSN 3041-1793 Online
масовий та ефективний засіб ураження броньованої техніки та живої сили противника. Водночас активно розвиваються важкі безпілотні платформи, здатні нести значне бойове навантаження та діяти на оперативній глибині.

Ударна складова застосування безпілотних систем зазнала суттєвого розвитку. Створюються багаторівневі системи, що поєднують розвідувальні, ударні та баражуючі засоби в єдиному контурі управління. Ефективність таких систем забезпечується інтеграцією даних від різних джерел – від БпЛА до наземних сенсорів, що дозволяє оперативно приймати рішення щодо ураження цілей. Важливу роль відіграє взаємодія безпілотних систем з артилерією, реактивними системами залпового вогню та іншими засобами ураження, що дозволяє реалізувати принцип «розвідка–удар» у максимально стислі терміни. Окремо слід відзначити використання баражуючих боєприпасів, які поєднують функції розвідки та ураження.

Пасивні заходи, такі як маскування, розосередження, маневрування та імітація, залишаються важливим елементом застосування безпілотних систем. Вони дозволяють підвищити їх живучість, знизити втрати та ускладнити виявлення противником. Особливу увагу приділяють захисту пунктів управління безпілотними комплексами, які є критичними елементами системи. Також активно застосовуються заходи радіомовчання, зміни частот та використання резервних каналів зв'язку.

Створення єдиного інформаційного простору є ключовою вимогою сучасної війни. Це дозволяє забезпечити швидку взаємодію між різними елементами бойових систем, скоротити час прийняття рішень та підвищити ефективність управління. Важливим є впровадження автоматизованих систем управління, що інтегрують дані від безпілотних платформ, засобів розвідки та ураження в єдину систему. Це дозволяє реалізувати мережецентричний підхід до ведення бойових дій.

Використання штучного інтелекту дозволяє значно підвищити ефективність застосування безпілотних систем. Він забезпечує швидку обробку інформації, автоматичне розпізнавання цілей, класифікацію об'єктів та підтримку прийняття рішень. Крім того, ШІ може використовуватися для прогнозування дій противника, оптимізації маршрутів польоту безпілотних апаратів та підвищення точності ураження цілей. Водночас важливим залишається питання надійності алгоритмів та необхідності контролю з боку оператора.

Таким чином, сучасний підхід до застосування безпілотних систем передбачає їх глибоку інтеграцію в єдину систему управління, що забезпечує високу ефективність виконання бойових завдань, скорочення часу реагування та підвищення стійкості військ до дій противника.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Досвід російсько-української війни засвідчив, що безпілотні системи стали одним із ключових

ISSN 3041-1793 Online

елементів сучасних бойових дій та суттєво вплинули на характер ведення війни, трансформувавши підходи до розвідки, управління та вогневого ураження. Результати дослідження підтверджують необхідність комплексного підходу до їх застосування, що передбачає інтеграцію різних типів безпілотних платформ у єдину систему управління, а також їх тісну взаємодію з традиційними засобами ведення бойових дій.

Перспективним напрямом є розвиток інтелектуальних систем управління безпілотними комплексами, здатних діяти в автономному режимі, адаптуватися до змін обстановки та забезпечувати ефективне виконання завдань у складних умовах. Особливу увагу необхідно приділити вдосконаленню алгоритмів штучного інтелекту, що забезпечують обробку великих обсягів даних, автоматичне прийняття рішень та підвищення швидкості реагування на загрози.

Крім того, важливим є розвиток нових типів безпілотних платформ, включаючи наземні та морські роботизовані системи, що розширюють спектр їх застосування. Значну увагу слід приділити підвищенню стійкості безпілотних систем до впливу засобів радіоелектронної боротьби, а також розробці ефективних методів їх захисту та відновлення.

Окремим напрямом є вдосконалення тактики застосування безпілотних систем, включаючи використання ройових технологій, координацію дій великої кількості платформ та їх інтеграцію у багаторівневі бойові системи. Необхідно також враховувати питання протидії безпілотним системам противника, що вимагає створення ефективних засобів виявлення та нейтралізації.

Реалізація зазначених напрямів дозволить підвищити ефективність застосування безпілотних систем, забезпечити перевагу над противником та сформувати нову якість ведення бойових дій. Таким чином, безпілотні технології стають визначальним фактором досягнення успіху на сучасному полі бою та потребують подальшого всебічного розвитку, наукового обґрунтування та практичного впровадження.

Література:

1. Ярош С. (2023). Аналіз розвитку безпілотних літальних апаратів, способів їх бойового застосування та розробка пропозицій щодо організації ефективної боротьби з безпілотною авіацією. Журнал Харківського національного університету Повітряних Сил ім. І. Кожедуба.

2. Казіміров О.О. (2022). Проблемні питання застосування засобів радіоелектронної боротьби для протидії БПЛА. Вісник Харківського національного університету Повітряних Сил ім. І. Кожедуба..

3. Чернега В., Гудима О., Плахотний В. (2024). Математична модель комплексної протидії безпілотним літальним апаратам. Національний університет оборони України. Науково-технічний збірник.

4. Сідченко С.О., Ревін О.В. (2022). Інформаційний вимір збройного протистояння України і Росії. Журнал Харківського національного університету Повітряних Сил.

ISSN 3041-1793 Online

5. Кучер, В. П., & Горбань, І. С. (2023). Правові аспекти застосування та протидії безпілотним системам у збройному конфлікті. *Часопис Київського університету права,* (1), 215-222

6. Захарченко, А. О., & Бойко, С. В. (2022). Застосування активної та пасивної електронної протидії в умовах міських боїв. *Системи озброєння і військова техніка,* (4), 32-38.

References:

1. Yarosh, S. (2023). Analiz rozvytku bezpilotnykh litalnykh aparativ, sposobiv yikh boiovoho zastosuvannia ta rozrobka propozytsii shchodo orhanizatsii efektyvnoi borotby z bezpilotnoiu aviatsiieiu [Analysis of UAV development, combat use methods and proposals for effective counteraction]. *Zhurnal Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl imeni I. Kozheduba*.

2. Kazimirov, O.O. (2022). Problemni pytannia zastosuvannia zasobiv radioelektronnoi borotby dlia protydii BPLA [Problematic issues of electronic warfare use to counter UAVs]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl imeni I. Kozheduba*.

3. Cherneha, V., Hudyma, O., & Plakhotnyi, V. (2024). Matematychna model kompleksnoi protydii bezpilotnym litalnym aparatam [Mathematical model of complex counteraction to unmanned aerial vehicles]. *Naukovo-tekhnichnyi zbirnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*.

4. Sidchenko, S.O., & Revin, O.V. (2022). Informatsiinyi vymir zbroinoho protystoiannia Ukrainy i Rosii [Information dimension of the armed confrontation between Ukraine and Russia]. *Zhurnal Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl*

5. Kucher, V.P., & Horban, I.S. (2023). Pravovi aspekty zastosuvannia ta protydii bezpilotnym systemam u zbroinomu konflikti [Legal aspects of the use and counteraction to unmanned systems in armed conflict]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, (1), 215–222.

6 .Zakharchenko, A.O., & Boiko, S.V. (2022). Zastosuvannia aktyvnoi ta pasyvnoi elektronnoi protydii v umovakh miskykh boiv [Application of active and passive electronic countermeasures in urban combat]. *Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika*, (4), 32–38.

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355/359:327
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-359-370

Камалов Євген Віталійович доктор філософії, доцент, докторант (штатний) Національного університету оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-1994-7144

Полтораков Олексій кандидат політичних наук, старший дослідник, викладач кафедри інформаційної боротьби Інституту стратегічних комунікацій, Національний університет оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-2418-0969

ПІДГОТОВКА НАСЕЛЕННЯ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ В ІНТЕРЕСАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ: ДОСВІД ПОЛІТИКИ БУДІВНИЦТВА ЗБРОЙНИХ СИЛ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА (2014 – 2026 Р.Р.)

Анотація. Статтю присвячено комплексному інституційному аналізу становлення та еволюції системи національного спротиву в Республіці Польща у період 2014–2026 років. Актуальність дослідження зумовлена радикальною зміною безпекового середовища в Центрально-Східній Європі після незаконної окупації Криму російською федерацією у 2014 році, що спонукало польське воєнно-політичне керівництво до перегляду концепцій національної оборони. Основним об’єктом аналізу є Війська територіальної оборони (Wojska Obrony Terytorialnej, WOT), які були сформовані як п’ятий окремий вид Збройних сил РП для протидії гібридним загрозам та реалізації стратегії «тотальної оборони» (total defense).У роботі вперше систематизовано три ключові етапи розбудови системи національного спротиву Польщі: концептуальний (2014–2016 рр.), інституціалізаційний (2017–2021 рр.) та трансформаційний (2022–2026 рр.). Автори детально розкривають зміст кожного етапу, фокусуючись на переході від теоретичних напрацювань до практичного створення бригад WOT у кожному воєводстві та їхньої повної інтеграції в оборонне планування Генерального штабу. Окрему увагу приділено волонтерській моделі комплектування, яка дозволила залучити широкі верстви цивільного населення на добровільних засадах, що є економічно вигіднішим у порівнянні з регулярними частинами. Досліджено роль WOT у захисті критичної інфраструктури, боротьбі з диверсійними групами та підтримці сил спеціальних операцій. Проведено компаративний аналіз польського досвіду з моделями національної стійкості країн Балтії (Естонії, Литви та Латвії), що дозволило виокремити спільні тренди повернення до масового резерву та «стримування через неможливість

ISSN 3041-1793 Online
швидкого підкорення» (deterrence by resilience). У контексті подій 2022–2026 років проаналізовано адаптацію системи спротиву до викликів повномасштабної війни, зокрема використання дронів та зміцнення автономії місцевих громад. У висновках обґрунтовано релевантність польських уроків для України. Наголошено, що підготовка населення до спротиву має базуватися на принципах територіальності, ідеологічної наступності (традиції Армії Крайової) та синергії між військовими підрозділами й місцевим самоврядуванням. Стаття доводить, що польська модель WOT є дієвим інструментом не лише воєнної безпеки, а й соціальної згуртованості в умовах екзистенційних загроз.

Ключові слова: політики будівництва збройних сил; національна безпека; підготовка населення, територіальна оборона, національний спротив, резервісти, тотальна оборона, Збройні Сили, гібридні загрози, національна стійкість, Польща.

Kamalov Yevhen Vitaliyovych Doctor of Philosophy, Associate Professor, Doctoral Student (full-time) of the National Defense University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-1994-7144

Poltorakov Oleksiy Candidate of Political Sciences, Senior Researcher, Lecturer of the Department of Information Warfare, Institute of Strategic Communications, National Defense University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-2418-0969

PREPARING THE POPULATION FOR NATIONAL RESISTANCE IN THE INTEREST OF THE ARMED FORCES: LESSONS FROM POLAND'S DEFENSE CAPABILITY BUILDING (2014–2026)

Abstract. The article is devoted to a comprehensive institutional analysis of the formation and evolution of the national resistance system in the Republic of Poland during the period 2014–2026. The relevance of the study is driven by the radical change in the security environment in Central and Eastern Europe following the illegal occupation of Crimea by the Russian Federation in 2014, which prompted the Polish military-political leadership to reconsider national defense concepts. The main object of analysis is the Territorial Defense Forces (Wojska Obrony Terytorialnej, WOT), which were formed as the fifth separate branch of the Polish Armed Forces to counter hybrid threats and implement the "total defense" strategy.

The paper systematizes for the first time three key stages of the development of Poland's national resistance system: the conceptual stage (2014–2016), the institutionalization stage (2017–2021), and the transformational stage (2022–2026). The authors detail the content of each stage, focusing on the transition from

ISSN 3041-1793 Online
theoretical developments to the practical creation of WOT brigades in each voivodeship and their full integration into the defense planning of the General Staff. Special attention is paid to the volunteer recruitment model, which allowed for the involvement of broad segments of the civilian population on a voluntary basis, proving to be more cost-effective compared to maintaining regular units only.

The study investigates the role of WOT in protecting critical infrastructure, countering sabotage and reconnaissance groups, and supporting special operations forces. A comparative analysis of the Polish experience with national resilience models of the Baltic states (Estonia, Lithuania, and Latvia) was conducted, identifying common trends in returning to a mass reserve and "deterrence by resilience" (deterrence through the impossibility of rapid subjugation). In the context of the events of 2022–2026, the adaptation of the resistance system to the challenges of full-scale war is analyzed, particularly the integration of unmanned aerial vehicles (drones) and the strengthening of the autonomy of local communities in defense matters.

The conclusions justify the high relevance of Polish lessons for the modernization of Ukraine's defense system. It is emphasized that preparing the population for resistance must be based on the principles of territoriality, ideological continuity (referring to the traditions of the Home Army), and synergy between military units and local government bodies. The article proves that the Polish WOT model serves as an effective tool not only for military security but also for enhancing social cohesion and national spirit under existential threats.

Keywords: military construction policy; national security; population training; territorial defense; national resistance; reservists; total defense; Armed Forces; hybrid threats; national resilience; Poland.

Постановка проблеми. Незаконна окупація Криму російською федерацією у березні 2014 року і подальша дестабілізація на сході України стали переломним моментом в оцінці безпекового середовища країнами Центрально-Східної Європи. Для РП – держави, що межує з Калінінградською областю рф, білоруссю та Україною, – ці події актуалізували питання про достатність суто конвенційних форм забезпечення воєнної безпеки в умовах «гібридних» методів ведення війни, котрі агресивна москва дедалі активніше апробувала як у Криму, так і на Донбасі. Відповіддю Варшави стало формування національного спротиву держави через новий компонент Збройних сил РП – військ територіальної оборони (польськ. *Wojska Obrony Terytorialnej, WOT*), – офіційно оголошених у вересні 2016 року і законодавчо закріплених у листопаді того ж року. WOT увійшли до архітектури «тотальної оборони» (total defense) – підходу, що мобілізує весь потенціал держави й суспільства для забезпечення стійкості перед широким спектром загроз: від інформаційних операцій та кібератак до конвенційної агресії [1; 2].

ISSN 3041-1793 Online

Збройна агресія росії в Україну у лютому 2022 року підтвердила правильність польського воєнно-стратегічного вибору та надало новий імпульс нарощуванню спроможностей національного спротиву, що втілилося у розвитку структури WOT. Інциденти з дронами над польською територією у вересні 2025 р. додатково засвідчили, що гібридна ескалація рф набула нового виміру – прямого зондування кордонів НАТО [3].

Методологічною основою дослідження є: хронологічний метод для виокремлення ключових інституційних фаз розвитку національного спротиву в структурі сил WOT, якісний контент-аналіз доктринальних документів і нормативно-правових актів, а також застосування компаративного підходу – порівняння з системи «тотальної оборони» країн Балтії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика національного спротиву – в контекстах гібридної війни та тотальної оборони – в останнє десятиліття активно досліджується багатьма фахівцями та науковцями. Передусім варто звернути увагу на застосування комплексного підходу, який органічно поєднує сучасні наробки з полемології (вивчення війни як соціального феномену) та іренології (дослідження миру) [4]. В фокусі такого підходу сили територіальної оборони РП можуть бути розглянуті не лише як бойові одиниці, а як інструмент національної стійкості та запобігання конфліктам. Вплив збройної агресії рф в Україні став принциповим чинником переосмислення загальної стратегії національного спротиву РП, фокусом якого стало саме реформування сил територіальної оборони (WOT). Фокус воєнно-політичної уваги змістився на готовність держави на гібридні загрози, використання дронів та інтеграцію військових підрозділів, які формувались місцевим підготовленим населенням на добровільних засадах у місцеві громади.

Також активно використовується використовується системний підхід для оцінки ефективності різних моделей резерву (добровільної, призовної та змішаної), на якому базується порівняльний аналіз політики національної безпеки та стратегій розбудови збройних сил балтійських країн[5]. За Результати свідчать, що країни Балтії першими в НАТО відмовились від ідеї малих професійних армій і повернулись до масового резерву та територіальної оборони (національної стійкості). Зокрема: Естонія не скасовувала призов і має найбільш інтегровану систему резерву з високим рівнем готовності; Литва оцінюється як приклад швидкої адаптації (відновлення призову у 2015 році) та фокусу на кількісному зростанні активного резерву (підготовленого населення до національного спротиву); Латвія запроваджує службу державної оборони у 2023 році, що завершило перехід регіону до загальної мілітарної моделі. Відповідна концепція «Балтійського шляху» базується на поєднання високої технологічності з масовим залученням цивільного населення. Резерв розглядається не лише як військовий резерв, а як інструмент соціальної

ISSN 3041-1793 Online

стійкості. Спеціалізований аналіз національного спротиву в Естонській Республіці висвітлив ключову роль волонтерського сектору в системі оборони держави, зміщується акцент військової стримувальної сили на психологічну стійкість та цивільну готовність як фундамент виживання нації [6]. Враховуючи такий аналіз Естонська Республіка визначає для себе розвиток всеохоплюючої оборони держави через соціальну згуртованість та здатність цивільної інфраструктури функціонувати в умовах тривалої конвенційної війни. Як результат практичних дій уряду Естонської Республіки затвердження концепції «Стримування через стійкість» (Deterrence by Resilience). Основним ключовим висновком національного спротиву в Естонській Республіці є перехід в державі від логіки «стримування через відплату» до логіки «стримування через неможливість швидкого підкорення», де кожен сегмент суспільства є активним учасником оборони країни.

Попередній аналіз українського спротиву (з 24 лютого 2022 року), здійснений через призму розглянутих вище підходів [7, 8], чітко проявив важливість здатності малих підрозділів та місцевих громад діяти автономною.

Метою статті є систематизація етапів становлення і розвитку національного спротиву в структурі WOT РП у 2014–2026 роках у контексті агресивної «геостратегії реваншу» росії, виявлення інституційних механізмів реалізації національного спротиву в концепції тотальної оборони та обґрунтування уроків польського досвіду для України й союзників по НАТО.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні засади національного спротиву в РП багато в чому визначаються степенем розвитку та набуття спроможностей WOT (2014–2026 роках).

Геополітичним контекстом становлення WOT стали передусім виклики 2014 року, які спонукали польське керівництво до переосмислення стратегії національної безпеки та оновлення структури її забезпечення. Незаконна окупація Криму додатково висвітлила загальну специфіку «гібридної війни» росії: досягати стратегічних цілей нижче порогу конвенційної війни – через поєднання інформаційних операцій, підтримки сепаратистів, прискореного розгортання збройних сил, в т.ч. парамілітарного характеру (від «казачества» до «зелених чоловічків»).

Для польської стратегічної думки це стало підтвердженням посилення усвідомлюваних загроз за сценарієм, афористично сформульованим президентом Лехом Качинським ще у 2008 р. (після російської агресії проти Грузії): «Сьогодні – Грузія, завтра – Україна, після завтра – країни Балтії, а наступною може бути Польща». Польська «Концепція оборони Республіки Польща» констатувала, що «агресивна політика російської федерації становить безпосередню загрозу безпеці РП та інших країн Східного флангу НАТО», включаючи використання росією збройних сил для досягнення політичних цілей, дестабілізацію сусідніх держав і гібридні дії [9].

ISSN 3041-1793 Online

Стратегія національної безпеки РП підтвердила оцінку неоімперіалістичної політики Росії як «найсерйознішої загрози» [10]. Саме з оцінки цієї загрози розпочалась практична фаза підготовки населення до національного спротиву. Засадничим принципом стала волонтерська основа: сили WOT поповнюються добровольцями з місцевого населення, учасниками військово-патріотичних організацій, мисливських і спортивних об'єднань. Важливою ідеологічною опорою слугує Стрілецька асоціація («Strzelec»), що відновлює традиції Стрілецького союзу 1910 р. [11].

Наступним практичним рішенням в підготовці національного спротиву в РП створення у грудні 2015 року в структурі Міністерства оборони Польщі Управління розвитку Територіальної оборони (польск. ZROT – Zarząd Rozwoju Obrony Terytorialnej; англ. TDDO – Territorial Defence Development Office). Паралельно група військових та цивільних експертів та інших фахівців, серед яких були заступники міністра оборони, доктори військових наук, керівники закладів освіти, опрацювала концептуальну основу нового роду сил [12]. У квітні 2016 року було оприлюднено Концепцію WOT, яка визначила чотири ключові місії: Home Army Defense (оборона рідного регіону), Crisis Support (підтримка під час криз), Infrastructure Protection (захист критичної інфраструктури), SOF Support (підтримка сил спеціальних операцій). При розробці враховувався досвід гібридної війни в Україні, а також досвід Швеції та Швейцарії в сфері розвитку тотальної оборони, при цьому перспективна волонтерська модель структурно нагадувала Національну гвардію США [13]. На підставі відпрацьованої концепції WOT у вересні 2016 року Польський Сейм більшістю голосів офіційно затвердив створення WOT у складі Збройних сил Республіки Польща. У листопаді 2016 р. парламентарі затвердили також поправку до Закону про загальний військовий обов'язок, що юридично оформила WOT як п'ятий вид Збройних Сил – окремий від Сухопутних військ, Повітряних сил, Військово-морських сил і Сил спеціальних операцій ЗС РП.

На підставі оновленого Закону про загальний військовий обов’язок 18 січня 2017 року міністр оборони РП озвучив план формування WOT чисельністю понад 150 тис. осіб до 2019 року з бюджетним фінансуванням у 3,6 млрд злотих (близько 1 млрд доларів США). Вже у червні 2017 року було активовано першу бригаду резервістів (підготовлених громадян РП до національного спротиву), а у 2021 році функціонували вже 6 бригад загальною чисельністю близько 18 тис. резервістів [13]. Кожне з 16 польських воєводств сформувало по одній бригаді WOT; у найбільшому – Мазовецькому – дві. Це забезпечило прив'язаність сил до місцевості, цивільних адміністрацій і населення регіону. Структура WOT включає дві компоненти: цивільну – для взаємодії з місцевою владою, патріотичними та ветеранськими організаціями; військову – для бойової підготовки [11, 13]. Відповідно керівництво створених бригад отримала завдання на підготовку підлеглого особового складу, а саме

ISSN 3041-1793 Online

резервістів. Система підготовки резервістів відрізняється від системи підготовки регулярних частин: щотижневі одноденні заняття за місцем проживання, щомісячні дводенні – в центрі підготовки, щорічний 14–30-денний курс на полігоні. Допризовна підготовка охоплює молодь від 16 років. Характерно, що WOT є вигіднішими в утриманні: за оцінками фахівців, утримання відповідної чисельності WOT у 6-10 разів дешевше за утримання аналогічну чисельність регулярних військ [11].

Доктрина Генерального штабу у квітні 2018 року повністю інтегрувала WOT у планування загальної оборони країни [14]. У законодавчій площині подальшим кроком стало прийняття «Закону про оборону Батьківщини» (Ustawa o obronie Ojczyzny) [15]. Тому, керівництво бригад WOT здійснювали завчасну підготовку резервістів та, своєю чергою, проводили згідно з графіками бойову підготовку. Доктрина Генерального штабу дозволяла застосування відповідних бригад WOT поза військового контексту. Практичним застосуванням резервістів було під час пандемії COVID-19 у 2020 році. Понад 20 тис. особового складу резервістів залучили до підтримки системи охорони здоров'я, постачання, дезінфекції й охорони карантинних зон [1]. Досвід підтвердив, що концепція підтримки цивільних органів влади в кризових ситуаціях (Crisis Support) є цілком операційною. Наступним практичним прикладом застосування резервістів є провокація у 2021 році білоруссю міграційної кризи на польсько-білоруському кордоні. Ця провокація поставила нові завдання перед бригадами резервістів WOT. Підрозділи отримали наказ бути готовими до виходу у прикордонні воєводства у шестигодинній готовності – практичний приклад міжвідомчої взаємодії, де бригади резервістів WOT діють в координації з прикордонниками й поліцією. Як висновок, щодо гібридних провокацій білорусі та рф як засобу тиску — стимулювала підготовку бригад резервістів WOT до відповідних несиметричних відповідей.

Наступним фактором підготовки населення до національного спротиву в РП є широкомасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року. Це вторгнення принципово змінило зональне «безпекове середовище» РП. Польська стратегічна оцінка виявилась цілком обґрунтованою: те, що деякі партнери по НАТО сприймали як перебільшену тривогу Варшави, стало реальністю [3].

Підрозділи WOT негайно долучилися до операції «Solid Assistance»: близько 10 тис. підготовленого особового складу резервістів, добровольців розгорнуто на кордоні з Україною для координації гуманітарних потоків і логістичного забезпечення. Відповідно РП прийняла найбільшу хвилю біженців – понад 3,3 млн осіб лише до 10 травня 2022 р. [3]. Надалі підрозділи WOT відіграли значущу роль у реалізації логістичного ланцюга з транзиту зброї та обладнання до України. Тому, командири підрозділів резервістів WOT

ISSN 3041-1793 Online
отримали нове завдання щодо підготовки резервістів, добровольців в напрямку підготовки з національного спротиву, а саме: отримання знань, умінь та навичок з всеохоплюючої оборони держави, практичне використання підрозділів резервістів під час утримання свого кордону, надання допомогу в організації підготовки підрозділів збройних сил інших держав.

Враховуючи подальшу збройну агресію рф на Україну у 2023 р. в РП набирає чинності оновлений «Закон про оборону Батьківщини» [13], який розширив функції сил WOT, а саме: отримали роль координаторів кризового реагування на рівні воєводств у тісній взаємодії з цивільними адміністраціями. Одночасно уряд РП оголосив амбітний план: до 2026 року чисельність сил WOT має сягнути 35 тис. осіб у складі 17 бригад, а загальна чисельність Збройних сил РП — 300300 тис. (з перспективою до 500 тис.) [16]. Бюджетні витрати підтвердили серйозність намірів. Уже у 2023 році оборонні видатки РП досягли 97,4 млрд злотих (3,0% ВВП) – найвищий показник в НАТО у відсотковому вимірі. Для порівняння: у 2000 році оборонний бюджет Польщі становив 3,1 млрд доларів, у 2018 році – 10,8 млрд доларів; нині Польща є лідером Європи за відносними витратами на оборону [3]. Частина фінансування спрямована на оснащення сил WOT: у березні 2020 році США схвалили продаж систем Javelin для польської територіальної оборони, що суттєво посилило її протитанковий потенціал [13].

Враховуючи стрімке зростання застосування сучасних технологій в збройній агресії рф проти України, новими пріоритетами стали протидроновий захист (counter-UAS) та кіберспроможності підрозділів WOT. Після того як у ніч на 9-10 вересня 2025 р. близько 24 російських дронів перетнули польський повітряний простір з білоруського боку і наблизились до Жешувського аеропорту – ключового вузла постачань для України, – бригади резервістів WOT були залучений в операціях раннього оповіщення та охорони об'єктів [3].

Цей інцидент спричинив консультації за Статтею 4 НАТО і прискорив впровадження дронових підрозділів у складі WOT. В дронові підрозділи здійснювався набір цивільного населення за критеріями: підписання контракту резервіста, з обов'язковим проходженням загальновійськової підготовки на фондах та програмах бригад резервістів та освіта громадянина Польщі повинна відповідати майбутній підготовці.

Отже, ключова відмінність сил WOT від моделей «тотальної оборони» країн Балтії та Скандинавії полягає в більш виразній регіональній прив'язці: воєводства є не лише адміністративними одиницями, а й оперативними районами відповідних бригад.

Однак подібно до Фінляндії, де законодавчо закріплено «зобов'язання до опору» населення держави, польський підхід спирається на юридично оформлені права та обов'язки добровольців, систему соціальних гарантій і активне

ISSN 3041-1793 Online

залучення патріотичних організацій. Важливо, що підрозділи WOT мають зброю (зокрема, як приклад Javelin), яка часом є новішою за ту, що перебуває на озброєнні регулярної армії.

Завдяки такому підходу щодо застосування новітніх зразків техніки та зброї командири бригад резервістів здійснюють завчасну систематичну підготовку населення, починаючи зі школярів, студентів, громадян, які працюють в державних закладах та цивільних підприємствах, громадян, які не перебувають на військовому обліку та ніде не працюють і не здобувають освіту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Історико-інституційний аналіз національного спротиву через становлення та розвиток сил WOT з 2014–2026 рік дозволяє зробити такі висновки.

По-перше, WOT пройшли еволюцію від концепції реагування (2014-2016 роки), сформованої під впливом кримського шоку, через повноцінну інституалізацію (2017–2021 роки), підтверджену реальними операціями (COVID-19, міграційна криза), до дієвого інструменту тотальної оборони (2022–2026 роки), що орієнтується як на конвенційні (військові, кінетичні), так і на гібридні (парамілітарні, некінетичні) загрозу з боку Росії.

По-друге, польська модель демонструє, що волонтерська платформа, підкріплена законодавчим статусом «п'ятого виду ЗС», фінансуванням, регіональною інтеграцією і системою патріотичного виховання, здатна забезпечити реальну бойову спроможність при відносно низьких питомих витратах.

По-третє, повномасштабна агресія росії проти України та російські провокації (міграційна криза, дрони над Польщею 2025 року) підтвердили доцільність польської стратегічної концепції та спонукали до подальшого нарощування спроможностей WOT, зокрема у сфері протидронових засобів і кібербезпеки.

По-четверте, досвід WOT є безпосередньо релевантним для України, яка формує власну систему національного спротиву, «кістяком» якої є Сили ТрО ЗС України, а також для інших держав-членів НАТО, які шукають ефективні моделі whole-of-society defence.

Рекомендації, отримані на основі практичного досвіду підрозділів резервістів в РП потребують удосконалення, а саме: посилення кіберспроможностей сил територіяльної оборони; уніфікація стандартів підготовки населення до національного спротиву з союзниками; законодавче вдосконалення статусу добровольців; інтеграція дронових підрозділів як штатного компонента бригад ТрО.

Перспективи подальших досліджень передбачають пошук ключових напрямків удосконалення форм та способів підготовки населення до національного спротиву.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Maciej Klisz. The Polish Territorial Defence Forces (POL TDF). A significant component in national resilience and resistance. KCIS Insights. 2022. T2, №8. С. 1-8. URL: https://www.thekcis.org/publications/insights/insight-28. (дата звернення: 22.03.2026).

2. Burrell, R., Collison, J. Do Total Defense Strategies Increase State Resiliency? *Small Wars Journal / Irregular Warfare Initiative*. 2025. T1, №4. URL: https://smallwarsjournal.com/2025/05/04/do-total-defense-strategies-increase-state-resiliency. (дата звернення: 23.03.2026).

3. Sydorenko, D. Moscow's Creeping Escalation: Hybrid Pressure on Poland and the Alliance. *Warsaw Institute*. 2025. URL: https://warsawinstitute.org/moscows-creeping-escalation-hybrid-pressure-on-poland-and-the-alliance/. (дата звернення: 23.03.2026).

4. Magdalena El Ghamari. Russian-Ukrainian War. Insights from modern conflicts focusing on the Polish Territorial Defense Forces through a polemology and irenology approach. *Journal of Modern Science.* 2025. Vol. 2, No. 65. P. 575–600. URL: https://www.jomswsge.com/Russian-Ukrainian-War-Insights-from-modern-conflicts-focusing-on-the-Polish-Territorial,207314,0,1.html (дата звернення: 24.03.2026).

5. Tomáš Zwiefelhofer, Josef Procházka. Building the Reserves on the NATO Forefront: The Baltic Way. *TRAMES: Journal of the Humanities and Social Sciences*. 2025. Vol. 29, No. 3. P. 219–238. DOI: https://doi.org/10.3176/tr.2025.3.02 (дата звернення: 24.03.2026).

6. Illimar Ploom. Lessons Identified from Ukraine: The Bid for the Estonian Total Defence Concept. *Journal on Baltic Security*. 2025. Vol. 11, No. 1. P. 58–88. URL: https://journalonbalticsecurity.com/journal/JOBS/article/133/read. (дата звернення: 24.03.2026).

7. Полтораков О.Ю. Територіальна оборона України в контексті російської агресії: інституційно-правова динаміка становлення сил ТрО ЗС України (початок 2018 – початок 2022 рр.). Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 26 травня 2023 р.). Київ : Київський інститут Національної гвардії України, 2023. С. 219-221.

8. Камалов Є.В. Стан та особливості змісту (функціонування) підготовки громадян до національного спротиву. Міжнародний науковий журнал “Military Science”. 2025. Т3, №3. С. 212 – 225.

9. Koncepcja obronna Rzeczypospolitej Polskiej. 2017. *Warszawa: Ministerstwo Obrony Narodowej*. URL: https://cdn-legacy.defence24.pl/defence24.pl/upload/2018-01-06/p24rrc_KORPWEBBmn.pdf (дата звернення: 25.03.2026).

10. Kamiński M.A., Śliwa Z. Poland's Threat Assessment: Deepened, Not Changed. *PRISM*. 2023. Vol. 10, No. 2. P. 130–147. URL: https://ndupress.ndu.edu/Media/News/News-Article-View/Article/3323942/polands-threat-assessment-deepened-not-changed/ (дата звернення: 25.03.2026).

11. Мочков О.Б. Роль держави та громадянського суспільства у формуванні військ територіальної оборони Польщі. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування.* 2022. Т33, №72/1. С. 117–122. URL: https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.1/20. (дата звернення: 26.03.2026).

12. U.S. Army. V Corps, NATO strengthen integration at Territorial Defense Forces Symposium II. *U.S. Army Official Website.* 23.10.2024. URL: https://www.army.mil/article/280774 (дата звернення: 26.03.2026).

13. Blažka M. Assessment of the Polish Territorial Defence Forces. *Bachelor Thesis, Masaryk University*. 2023. Т64, №1. С. 1-64. URL: https://is.muni.cz/th/jyav7/Bakalarska_prace_Blazka.pdf. (дата звернення: 27.03.2026).

ISSN 3041-1793 Online

14. Doktryna DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej w operacji. *Warszawa: Ministerstwo Obrony Narodowej*, 2018. 45 s.

15. Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 2022. Nr 0, poz. 655. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000655 (дата звернення: 30.03.2026).

16. Poland Increases Number of Armed Forces to 500K. Focuses on Punishing Aggressor. *Defence-UA*. 2026. URL: https://en.defence-ua.com/news/poland_increases_number_of_armed_forces_to_500_k_focuses_on_punishing_aggressor-17188.html. (дата звернення: 30.03.2026).

References:

1. Klisz, M. (2022). The Polish Territorial Defence Forces (POL TDF). A significant component in national resilience and resistance. *KCIS Insights*, *2*(8), 1–8. Retrieved from https://www.thekcis.org/publications/insights/insight-28.

2. Burrell, R., & Collison, J. (2025). Do total defense strategies increase state resiliency? *Small Wars Journal / Irregular Warfare Initiative*, *1*(4). Retrieved from https://smallwarsjournal.com/2025/05/04/do-total-defense-strategies-increase-state-resiliency.

3. Sydorenko, D. (2025). Moscow's creeping escalation: Hybrid pressure on Poland and the Alliance. *Warsaw Institute*. Retrieved from https://warsawinstitute.org/moscows-creeping-escalation-hybrid-pressure-on-poland-and-the-alliance/.

4. El Ghamari, M. (2025). Russian-Ukrainian War. Insights from modern conflicts focusing on the Polish Territorial Defense Forces through a polemology and irenology approach. *Journal of Modern Science*, *2*(65), 575–600. Retrieved from https://www.jomswsge.com/Russian-Ukrainian-War-Insights-from-modern-conflicts-focusing-on-the-Polish-Territorial,207314,0,1.html.

5. Zwiefelhofer, T., & Procházka, J. (2025). Building the reserves on the NATO forefront: The Baltic way. *TRAMES: Journal of the Humanities and Social Sciences*, *29*(3), 219–238. https://doi.org/10.3176/tr.2025.3.02

6. Ploom, I. (2025). Lessons identified from Ukraine: The bid for the Estonian Total Defence concept. *Journal on Baltic Security*, *11*(1), 58–88. Retrieved from https://journalonbalticsecurity.com/journal/JOBS/article/133/read.

7. Poltorakov, O.Iu. (2023). Terytorialna oborona Ukrainy v konteksti rosiiskoi ahresii: instytutsiino-pravova dynamika stanovlennia syl TrO ZS Ukrainy (pochatok 2018 – pochatok 2022 rr.) [Territorial defense of Ukraine in the context of Russian aggression: Institutional and legal dynamics of the formation of the Territorial Defense Forces of the Armed Forces of Ukraine (early 2018 – early 2022)]. In *Aktualni problemy zabezpechennia derzhavnoi bezpeky: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Current problems of ensuring state security: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference] (pp. 219–221). Kyiv, Ukraine: Kyivskyi instytut Natsionalnoi hvardii Ukrainy.

8. Kamalov, Ye.V. (2025). Stan ta osoblyvosti zmistu (funktsionuvannia) pidhotovky hromadian do natsionalnoho sprotyvu [The state and features of the content (functioning) of citizens' preparation for national resistance]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Military Science"* [International Scientific Journal "Military Science"], *3*(3), 212–225.

9. *Koncepcja obronna Rzeczypospolitej Polskiej* [Defense concept of the Republic of Poland]. (2017). Warsaw, Poland: Ministerstwo Obrony Narodowej. Retrieved from https://cdn-legacy.defence24.pl/defence24.pl/upload/2018-01-06/p24rrc_KORPWEBBmn.pdf.

10. Kamiński, M. A., & Śliwa, Z. (2023). Poland's threat assessment: Deepened, not changed. *PRISM*, *10*(2), 130–147. Retrieved from https://ndupress.ndu.edu/Media/News/News-Article-View/Article/3323942/polands-threat-assessment-deepened-not-changed/.

ISSN 3041-1793 Online

11. Mochkov, O.B. (2022). Rol derzhavy ta hromadianskoho suspilstva u formuvanni viisk terytorialnoi oborony Polshchi [The role of the state and civil society in the formation of the Territorial Defense Forces of Poland]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia* [Scientific Notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: Public Management and Administration], *33*(72), 117–122. https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.1/20.

12. U.S. Army. (2024, October 23). V Corps, NATO strengthen integration at Territorial Defense Forces Symposium II. *U.S. Army Official Website*. Retrieved from https://www.army.mil/article/280774.

13. Blažka, M. (2023). *Assessment of the Polish Territorial Defence Forces* [Bachelor's thesis, Masaryk University]. Retrieved from https://is.muni.cz/th/jyav7/Bakalarska_prace_Blazka.pdf.

14. *Doktryna DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej w operacji* [Doctrine DD-3.40 Territorial Defense Forces in operation]. (2018). Warsaw, Poland: Ministerstwo Obrony Narodowej.

15. Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny [Act of March 11, 2022 on Homeland Defense]. (2022). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, Item 655. Retrieved from https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000655.

16. Poland increases number of Armed Forces to 500K, focuses on punishing aggressor. (2026). *Defence-UA*. Retrieved from https://en.defence-ua.com/news/poland_increases_number_of_armed_forces_to_500_k_focuses_on_punishing_aggressor-17188.html.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.40
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-371-381

Коваленко Володимир Андрійович слухач штатний Військової академії м. Одеса, https://orcid.org/0009-0005-4197-9811

ДОСЛІДЖЕННЯ СПОСОБІВ ПРОТИДІЇ ТЕХНІЧНИМ ЗАСОБАМ РОЗВІДКИ ПРОТИВНИКА З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. У цій науковій праці на основі аналізу досвіду ведення бойових дій високої інтенсивності під час російсько-української війни здійснено комплексне дослідження тенденцій розвитку технічних засобів розвідки (ТЗР) та засобів радіоелектронного придушення (РЕП). Основну увагу зосереджено на функціонуванні розвідувально-ударних (РУК) та розвідувально-вогневих комплексів (РВК). Впровадження концепції «Розвідка – Придушення – Ураження» (ISR — Intelligence, Surveillance, Reconnaissance) розглядається як фундамент для досягнення вогневої переваги над противником шляхом повної автоматизації ланок управління та передачі цілевказання в режимі реального часу. Це дозволяє скоротити цикл «пошук–рішення–ураження» до мінімально можливих показників, забезпечуючи випередження противника в управлінському циклі.

Досліджено заходи оперативного маскування та інженерного захисту підрозділів від засобів технічної розвідки противника (оптико-електронних, радіолокаційних та тепловізійних). Проаналізовано застосування багато-спектральних засобів приховування техніки, радіопоглинаючих покриттів та матеріалів, що мінімізують ефективну площу розсіювання (ЕПР) та знижують рівень інфрачервоного випромінювання (ІЧ-сигнатури) енергоустановок і двигунів. Обґрунтовано необхідність масового насичення військ децентралізованими засобами радіоелектронної боротьби («окопним РЕБ») для індивідуального та групового захисту від БпЛА-камікадзе та скидів.

Розглянуто роль пасивної радіотехнічної розвідки (РТР) та засобів імітаційного моделювання хибних районів зосередження військ. Використання макетів озброєння та військової техніки (ОВТ) із відтворенням теплових, радіо- та візуальних демаскувальних ознак розглядається як критичний елемент введення противника в оману (дезінформації).

Особливе місце в роботі посідає вивчення впровадження систем штучного інтелекту (ШІ) та нейронних мереж для обробки та інтеграції даних від різнорідних джерел (сигнали РТР, відеопотоки БпЛА, супутникові знімки). Це забезпечує автоматизоване виявлення закономірностей у діях ворога,

ISSN 3041-1793 Online
ідентифікацію аномалій та прогнозування його оперативно-тактичних замислів. Запропоновано перспективні напрямки модернізації системи захисту інформації та кіберзахисту систем бойового управління Збройних Сил України. Доведено, що досягнення інформаційної переваги через інтеграцію ТЗР у єдине інформаційне поле бою є визначальним фактором для підвищення точності артилерійського вогню, ефективності застосування засобів протиповітряної оборони (ППО) та загальної живучості особового складу в умовах насиченого радіоелектронного та вогневого середовища.
Ключові слова: технічні засоби розвідки, радіоелектронна боротьба, вогневі засоби, протидія, безпілотні системи.

Kovalenko Volodymyr Andriyovych student of the regular Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0005-4197-9811

STUDY OF METHODS OF COUNTERING ENEMY'S TECHNICAL INTELLIGENCE EQUIPMENT TAKING INTO ACCOUNT THE EXPERIENCE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract. This research provides a comprehensive analysis of the development and optimization of technical intelligence assets and electronic warfare (EW) systems, grounded in the operational experience of high-intensity combat during the Russo-Ukrainian war. The study centers on the operational functionality of reconnaissance-strike and reconnaissance-fire complexes. The implementation of the "Intelligence – Suppression – Destruction" (ISR — Intelligence, Surveillance, Reconnaissance) framework is examined as a primary requisite for achieving fire superiority through the total automation of the target acquisition and engagement cycle. This integration facilitates the near-instantaneous transmission of target designation data, effectively shortening the "sensor-to-shooter" loop and ensuring a decisive advantage in the decision-making cycle over opposing forces.

The paper investigates operational security measures and tactical concealment techniques designed to counter the enemy's non-radar detection capabilities, including electro-optical, radar, and thermal imaging sensors. Detailed analysis is provided regarding the use of multispectral camouflage, radio-absorbent materials to reduce the effective radar cross-section, and thermal shielding technologies to suppress the infrared signatures of propulsion systems and power generators. The research underscores the necessity for the large-scale deployment of decentralized electronic countermeasure systems, specifically "trench EW," to enhance the survivability of tactical units against loitering munitions and first-person view (FPV) drones. Furthermore, it explores the utility of passive electronic intelligence and the strategic use of high-fidelity decoys and deceptive positions. These decoys, which replicate the electromagnetic, thermal, and visual signatures of actual military

ISSN 3041-1793 Online
hardware, serve as a critical component of military deception operations. A significant portion of the work is dedicated to the integration of Artificial Intelligence and machine learning algorithms for the synthesis and fusion of multi-source intelligence data (including ELINT signals, UAV video feeds, and satellite imagery). AI-driven analytics enable the automated detection of behavioral patterns, identifying operational anomalies and forecasting enemy tactical maneuvers with high precision. The study proposes advanced pathways for enhancing cyber defense and information security within the command and control systems of the Armed Forces of Ukraine. It is concluded that achieving information superiority through the integration of technical intelligence into a unified digital battlespace is a critical factor for increasing fire mission accuracy, improving the effectiveness of air defense assets, and ensuring the overall force protection of personnel in a modern, contested electronic and kinetic environment.

Keywords: technical means of intelligence, electronic warfare, firepower, countermeasures, unmanned systems.

Постановка проблеми. Як свідчить досвід бойових дій в умовах російсько-української війни, протидія технічним засобам розвідки (ТЗР) противника набуває критичного значення для успіху ведення бойових дій. Це зумовлено постійним удосконаленням противником комплексу розвідувальних засобів, до якого входять радіолокаційні, радіотехнічні, оптико-електронні системи, а також безпілотні літальні апарати різного типу та призначення. Сучасні зразки ТЗР характеризуються покращеними тактико-технічними характеристиками, зменшеною помітністю за рахунок спеціальних покриттів та маскувальних технологій, підвищеною завадостійкістю та інтеграцією в автоматизовані системи управління вогнем. Також, з урахуванням накопиченого бойового досвіду, противник постійно вдосконалює тактику застосування своїх розвідувальних комплексів. Ефективне протистояння сучасним ТЗР вимагає розробки нових та вдосконалення існуючих методів протидії. Традиційні підходи, що ґрунтуються на використанні лише радіолокаційних та радіотехнічних засобів, не завжди є достатньо ефективними через вразливість останніх до засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) та складність виявлення малопомітних цілей. Водночас, активне застосування оптико-електронних систем розвідки та спостереження, які відрізняються пасивним принципом дії, відносною простотою конструкції, малими габаритами та енергоспоживанням, відкриває нові можливості для організації протидії. Особливої актуальності набуває інтеграція різнорідних засобів протидії ТЗР, включаючи засоби РЕБ, вогневого ураження та маскування, в єдиний інформаційний контур з системами розвідки, управління, зв'язку та вогневого ураження. Одним із ключових напрямів протидії є розвиток інтегрованих систем, що поєднують активні та пасивні

ISSN 3041-1793 Online
методи впливу. Наприклад, комбінація радіотехнічної розвідки з оптико-електронними засобами спостереження дозволяє компенсувати недоліки окремих методів і забезпечити всепогодне та цілодобове моніторинг повітряного простору. При цьому важливим є не лише технічне вдосконалення засобів виявлення, але й розробка адаптивних алгоритмів обробки інформації, здатних ідентифікувати загрози в умовах обмеженої видимості, радіоперешкод або при маскуванні противника. Особливу увагу приділяють створенню мережецентричних систем, де дані від різних сенсорів об'єднуються в єдиному інформаційному просторі. Це дозволяє автоматизувати процес розпізнавання цілей, оцінки рівня загрози та розподілу завдань між засобами ураження. Впровадження технологій штучного інтелекту для аналізу великих масивів даних дозволяє виявляти закономірності у діях противника, прогнозувати його наступні кроки та приймати рішення в стислі терміни. Крім того, мережева архітектура забезпечує стійкість системи до втрати окремих її елементів, що особливо важливо в умовах інтенсивного радіоелектронного впливу. Таким чином, сучасна система протидії ТЗР має бути динамічною, багаторівневою та здатною до швидкої адаптації. Вона повинна поєднувати технічні засоби різних фізичних принципів дії, об'єднані єдиною системою управління, що функціонує в режимі, близькому до реального часу. Лише такий комплексний підхід дозволить ефективно нейтралізувати розвідувальні можливості противника та забезпечити виконання бойових завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Питанням протидії технічним засобам розвідки (ТЗР) противника в умовах сучасних збройних конфліктів присвячено значну кількість наукових досліджень та публікацій військових фахівців і аналітиків . Особливу увагу в контексті російсько-української війни приділено розвитку комплексного підходу, що поєднує засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ), вогневого ураження та пасивних заходів протидії.

Окрему категорію досліджень становлять роботи, присвячені боротьбі з безпілотними літальними апаратами (БПЛА), які перетворилися на один з наймасовіших та найефективніших ТЗР. Поглиблений аналіз сучасних загроз та шляхів протидії міститься у дослідженні Яроша С. «Аналіз розвитку безпілотних літальних апаратів, способів їх бойового застосування та розробка пропозицій щодо організації ефективної боротьби з безпілотною авіацією». У цій роботі окреслено комплекс заходів, спрямованих на створення багаторівневої системи захисту. Автор обґрунтовує доцільність поєднання радіоелектронного придушення каналів управління та навігації, вогневих засобів малого радіусу дії, таких як зенітні кулемети та переносні ракетні комплекси, а також кіберзаходів для перехоплення контролю над апаратами противника. Підкреслюється, що саме синергія різних видів впливу дозволяє ефективно протидіяти масовому застосуванню БПЛА. Важливим аспектом досліджень є тактична складова застосування засобів протидії. Фахівці звертають увагу на

ISSN 3041-1793 Online

необхідність організації чіткої взаємодії між підрозділами розвідки, РЕБ та вогневими підрозділами. Актуальною викликається проблема розробки швидких алгоритмів передачі цілевказівок, що дозволяють скоротити час між виявленням загрози та її нейтралізацією. Досвід бойових дій засвідчив, що пасивні заходи – маскування, розгортання хибних цілей, дотримання режиму радіомовчання – мають не меншу важливість, ніж активні засоби боротьби. Таким чином, сучасні підходи до протидії технічним засобам розвідки, особливо безпілотним системам, базуються на принципах комплексності, багаторівневості та інтеграції. Ефективна оборона потребує поєднання технічних засобів, адаптивних тактик та постійного вдосконалення методів протидії, що відповідають швидкій еволюції загроз

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ефективна протидія технічним засобам розвідки (ТЗР) противника в умовах сучасного конфлікту потребує подолання низки актуальних викликів, які залишаються недостатньо вирішеними. Незважаючи на активний розвиток засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) та вогневого ураження, залишається необхідним створення комплексної, адаптивної системи протидії, здатної оперативно реагувати на швидку еволюцію розвідувальних технологій противника.

Однією з ключових невирішених проблем є забезпечення стійкої роботи власних засобів протидії в умовах інтегрованого впливу противника, коли він одночасно застосовує різнорідні ТЗР у поєднанні з активними заходами РЕБ. Лабораторні та полігонні випробування засобів протидії мають бути значно удосконалені шляхом моделювання складних, комбінованих сценаріїв впливу, включаючи масове застосування БПЛА-розвідників, дію потужних перешкод та імітацію атак кіберзасобами. Особливої уваги потребує оцінка їхньої здатності функціонувати в умовах високого навантаження на систему управління та зв'язок. Перспективним, але ще недостатньо дослідженим напрямком є розробка інтелектуальних, мережецентричних систем протидії, здатних до автономного аналізу розвідувальної обстановки, прогнозування маршрутів польоту БПЛА противника та автоматичного розподілу цілей між засобами РЕБ та вогневого ураження в реальному часі. Необхідно подолати технологічний розрив між можливостями швидкого виявлення ТЗР за допомогою сучасних оптико-електронних та акустичних систем і швидкістю прийняття рішень на їх нейтралізацію. Крім того, залишається актуальною проблема захисту власних засобів протидії від високоточного вогню, зокрема, з урахуванням зростаючої небезпеки протирадіолокаційних ракет та артилерійських снарядів з лазерним наведенням. Раніше ці загрози не були настільки масовими. Розробка ефективних пасивних заходів захисту (маскування, розосередження, імітаційні засоби) для комплексів РЕБ та позицій ППО, інтегрованих у загальну систему розвідки та попередження, є

ISSN 3041-1793 Online
критично важливою складовою загальної проблеми, яка потребує подальших наукових і практичних рішень

Постановка завдання. Головним завданням наукової роботи визначається розробка комплексного підходу до протидії технічним засобам розвідки противника**.** Основним методологічним інструментом стане системний аналіз сучасних загроз з подальшим синтезом удосконалених методів протидії. Перший етап дослідження передбачає детальну класифікацію сучасних ТЗР, що ґрунтуватиметься на двох ключових критеріях: функціональному призначенні систем та фізичних принципах їх дії. Особлива увага приділятиметься ідентифікації вразливих місць кожної категорії розвідувальних засобів – від радіоелектронних систем до оптико-електронних комплексів. На основі отриманих даних планується розробити нові алгоритми радіоелектронного придушення. Їх відмінністю стане поєднання методів адаптивного утворення завад із технологіями пасивної локації. Такий підхід дозволить не лише ефективно придушувати роботу розвідувальних засобів противника, але й вести радіотехнічну розвідку без демонстрації власної присутності. Паралельно досліджуватимуться комбіновані методи вогневого ураження, що базуються на предикативних моделях віддання цілей. Суттєвим нововведенням має стати інтеграція різнорідних сенсорних систем – від радіолокаційних станцій до акустичних датчиків, що забезпечить підвищення точності та оперативності ураження виявлених цілей. Важливим аспектом дослідження є комплексна оцінка ефективності пасивних методів протидії. Передбачається всебічне вивчення спектральних властивостей сучасних маскувальних матеріалів, аналіз термодинамічних характеристик інфрачервоних імітаторів та дослідження оптичних параметрів аерозольних утворень. Особливий інтерес представляє вивчення динаміки взаємодії аерозольних хмар з різними типами електромагнітного випромінювання. Завершальною складовою наукової роботи має стати розробка архітектури мережецентричної системи протидії. Концепція передбачає створення єдиного інформаційного простору з впровадженням алгоритмів автоматичного розподілу цілей між засобами ураження. Спеціальну увагу приділять розробці адаптивних протоколів обміну даними, здатних функціонувати в умовах інтенсивного радіоелектронного впливу. Реалізація зазначених напрямів дозволить сформувати цілісну методологію протидії сучасним розвідувальним системам, що істотно підвищить стійкість військових об'єктів до вогневого ураження та ускладнить противнику ведення ефективної розвідки. Особливістю запропонованого підходу є органічне поєднання фундаментальних досліджень фізичних принципів функціонування розвідувальних систем із прикладними розробками практичних методів протидії. Очікується, що отримані результати знайдуть застосування як у тактичній ланці – для захисту окремих підрозділів, так і на оперативному рівні – при організації протиповітряної оборони важливих об'єктів.

ISSN 3041-1793 Online

Викладення основного матеріалу. Аналіз бойових дій в умовах російсько-української війни демонструє, що ефективність протидії технічним засобам розвідки (ТЗР) безпосередньо залежить від комплексного застосування різнорідних методів впливу. Сучасна система протидії має поєднувати активні та пасивні заходи, інтегровані в єдиний інформаційно-управляючий контур.

Радіоелектронна боротьба (РЕБ) - продовжує залишатися основним засобом нейтралізації радіоелектронних технічних засобів розвідки. Сучасні системи РЕБ характеризуються здатністю створювати адаптивні перешкоди, що динамічно коректують свої параметри відповідно до змін тактики противника. На даний момент акцент змістився з потужних стаціонарних комплексів на мобільні децентралізовані рішення - оснащення підрозділів мобільними та носимими комплексами РЕБ. Ці засоби призначені безпосередньо для прикриття групи та для встановлення на транспортні засоби. Вони виконують завдання з придушення каналів зв'язку противника, зо дезорганізує управління підрозділом. Придушення навігаційних каналів(GPS) – створення перешкод для систем позиціювання, та боротьба з засобами безпілотних літальних апаратів (БПЛА) - Носимі та мобільні комплекси РЕБ здатні ефективно придушувати канали управління, навігації та відеопередачі ударних та розвідувальних дронів на невеликій відстані (до кількох кілометрів).

Вогнева складова протидії ТЗР зазнала суттєвих змін через масове застосування безпілотних літальних апаратів (БПЛА). Сьогодення вимагає створення багаторівневої системи вогневого ураження, що поєднує традиційні засоби ППО – включаючи в себе вогневі засоби(зенітні кулемети, снаряди з дистанційним підривом, системи дрон в дрон, спеціалізовані протидронові комплекси та високоточну артилерію. Ефективність такої системи забезпечується інтеграцією даних від різних сенсорів - від радіолокаційних станцій до оптико-електронних систем, що дозволяє здійснювати швидке розпізнавання та розподіл цілей.

Пасивні заходи протидії набувають нового значення в умовах поширення високоточної зброї. Дослідження показують, що сучасні маскувальні матеріали повинні ефективно працювати в широкому спектральному діапазоні, включаючи оптичний, інфрачервоний та радіолокаційний діапазони. Сучасні маскувальні комплекси давно перестали бути простими сітками – це високотехнологічні багатошарові системи що вирішують певний перелік завдань – а саме: Радіолокаційне маскування- шари з матеріалів поглинають або розсіюють радіохвилі роблячи техніку «невидимою» для радіолокаційного виявлення. Зниження теплового контрасту – інтегровані в систему сітки матеріали та спеціальні покриття вирівнюють температуру об'єкта з температурою навколишнього середовища, що ускладнює виявлення техніки

ISSN 3041-1793 Online

для тепловізійних засобів, оскільки об’єкт з цим покриттям не буде являти собою яскраво виражену пляму. Зниження оптичного контрасту – використання камуфляжу розбиває силуети, ускладнюючи їх помітність для оптичних приладів, аерокосмічної зйомки та об'єктивів БПЛА навіть з близької відстані.

Створення єдиного інформаційного контуру, де дані від усіх видів розвідки в реальному часі інтегруються з системами ураження та РЕБ, є ключовою вимогою сучасної війни. Реалізація цього підходу передбачає такі принципи: Технологічна основа – необхідна для того щоб різнорідні системи такі як БПЛА, артилерійські комплекси та засоби РЕБ могли швидко входити у взаємодію, використовували одні системи для цілевказівок передачі координат, ідентифікації цілей та їх пріоритетності. Централізоване управління – підрозділи на тактичному рівні мають доступ до необхідних розвідувальних даних та самостійно можуть ініціювати процес ураження виявлених цілей у межах своїх повноважень, не втрачаючи часу на звітування та отримання дозволу через усі ланки командування.

Використання штучного інтелекту (ШІ) для аналізу великих масивів даних - досвід сучасних бойових дій демонструє вичерпність традиційних методів аналізу розвідувальної інформації. Обсяги даних від супутників, радарів, систем радіоелектронної розвідки (РЕР) та інших джерел перевищують людські можливості їх повного охоплення. Військовий здатен обробити обмежену кількість звітів або знімків. ШІ ж здатний обробити терабайти інформації, знаходячи в них схожі випадки, та прогнозувати подальші дії. Аналіз супутникових знімків - алгоритми автоматично виявляють зміни на місцевості: появу нових траншей, скупчення техніки, переміщення колон, облаштування складів боєприпасів. Вони можуть відстежувати динаміку цих змін, визначаючи, наприклад, інтенсивність робіт або напрямок перекидання резервів. Обробка перехоплених переговорів - мовні ШІ-моделі можуть аналізувати тисячі годин записів, виявляючи ключові слова, ідентифікуючи одиниці противника за їхніми позивними, визначаючи рівень паніки або активності в ефірі, що може свідчити про підготовку до наступу або відступу. Об'єднання даних з різних джерел - Найбільший ефект досягається, коли ШІ аналізує не кожне джерело окремо, а їх сукупність. Наприклад, система може зв'язати: Радіоперехоплення з обговоренням пального, супутниковий знімок із скупченням цистерн у певному районі, дані РЕР про активність радарів поблизу. Також можливість прогнозу майбутніх подій - Прогнозування атак артилерії/РСЗВ: Аналізуючи дані про попередні обстріли (час, місце позицій, цілі), ШІ може вирахувати ймовірність наступного удару, його орієнтовний час та сектор, з якого він буде проведений. Це дозволяє заздалегідь привести у готовність засоби ППО, РЕБ або спробувати придушити ворожі позиції. Прогнозування логістичних маршрутів - Система може будувати моделі логістики противника, визначаючи ключові транспортні вузли та

ISSN 3041-1793 Online

передбачати час і місце появи колон із пального або боєприпасів для організації засідок або артилерійських ударів. Виявлення тактичних шаблонів - Противник діє за певними тактичними настановами. ШІ, аналізуючи безліч дрібних подій (пересування окремих одиниць техніки, робота розвідувальних безпілотних літальних апаратів, мінно-вибухові загородження), може визначити ці шаблони та передбачити, яку наступальну або оборонну тактику він застосує на конкретній ділянці фронту. Але не зважаючи на всі плюси необхідно звернути увагу і на мінуси, такі як: Якість даних – для алгоритмів ШІ необхідна ретельна підготовка та класифікація інформації для подачі реальних прогнозів. Імітація - противник може свідомо створювати шум, кидати хибні сигнали та міняти тактики ведення бойових дій. Наявність відповідального військовослужбовця - остаточне рішення про застосування зброї на основі прогнозу ШІ має залишатися за людиною.

Суворі правила щодо використання засобів зв'язку (мобільні телефони, рації), побутової електроніки в зоні бойових дій для уникнення виявлення за допомогою радіотехнічної розвідки - суворі правила щодо використання засобів зв'язку (мобільні телефони, рації), побутової електроніки в зоні бойових дій для уникнення виявлення за допомогою радіотехнічної розвідки. Застосування мобільних телефонів у зоні бойових дій заборонено. Це небезпечно оскільки: Триангуляція – визначення місцезнаходження мобільного телефону с великою точністю. Перехоплення – розмови та повідомлення можуть бути легко перехоплені. Імітація базових станцій – розгортання базових станцій для масового збору даних із телефонів. Радіостанції: Обмеження тривалості сеансів зв’язку – тривалі сеанси зв’язку полегшують триангуляцію. Мінімізація потужності випромінювання - необхідно використовувати мінімально необхідну потужність сигналу для підтримки зв'язку. GPS-навігатори**:** Цивільні GPS-пристрої можуть використовуватися лише для попереднього планування маршрутів у безпечному тилу. У безпосередній близькості до лінії фронту їхнє використання небезпече, оскільки вони можуть випромінювати сигнали або бути виявленими засобами РЕР, що працюють у відповідному діапазоні. Побутова електроніка**:** Будь-які пристрої, здатні до радіовипромінювання або прийому (планшети, смарт-годинники,), мають бути вимкнені або переведені в авіарежим. Навіть вимкнений, але не знешкоджений пристрій може мати "приховані" функції передачі даних.

Таким чином, сучасний підхід до протидії ТЗР вимагає створення інтегрованої системи, що поєднує передові технології РЕБ, вогневого ураження та маскування в єдиному автоматизованому контурі управління.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Досвід російсько-української війни став каталізатором глибинної трансформації підходів до протидії технічним засобам розвідки (ТЗР), яка перестала бути окремим видом забезпечення та перетворилася на органічний елемент бойових дій .Результати

ISSN 3041-1793 Online
проведеного дослідження обґрунтовують необхідність застосування інтегрованого підходу до протидії технічним засобам розвідки, що передбачає органічне поєднання засобів РЕБ, вогневих уражень і пасивних заходів захисту в єдиній мережевій системі. Отримані дані свідчать про перспективність розробки інтелектуальних комплексів протидії ТЗР, здатних до автономного моніторингу загроз, адаптивного застосування засобів впливу та функціонування в умовах інтенсивного радіоелектронного впливу. Найбільш перспективними напрямами подальших наукових пошуків є вдосконалення алгоритмів машинного навчання для розпізнавання та класифікації ТЗР, розробка інноваційних матеріалів із програмованими спектральними властивостями, впровадження методів предиктивної аналітики на основі штучного інтелекту, а також розвиток кіберстійких архітектур управління. Реалізація цих напрямів дозволить сформувати нове покоління систем протидії, здатних ефективно нейтралізувати сучасні та перспективні розвідувальні загрози, що забезпечить стійку інформаційну перевагу в умовах динамічно змінюваного середовища ведення бойових дій.

Таким чином, сучасна система протидії технічним засобам розвідки – це складний організм, де технології, тактика та підготовка особового складу нерозривно пов'язані. Вона будується на принципах мережецентричності, автоматизації, децентралізації та проективності. Майбутній успіх на полі бою залежатиме від здатності не лише ефективно вести розвідку, але й ефективно заперечувати, обманювати та нейтралізовувати розвідувальні системи противника.

Література:

1. Ярош С. (2023). Аналіз розвитку безпілотних літальних апаратів, способів їх бойового застосування та розробка пропозицій щодо організації ефективної боротьби з безпілотною авіацією. Журнал Харківського національного університету Повітряних Сил ім. І. Кожедуба.

2. Казіміров О.О. (2022). Проблемні питання застосування засобів радіоелектронної боротьби для протидії БПЛА. Вісник Харківського національного університету Повітряних Сил ім. І. Кожедуба..

3. Чернега В., Гудима О., Плахотний В. (2024). Математична модель комплексної протидії безпілотним літальним апаратам. Національний університет оборони України. Науково-технічний збірник.

4. Сідченко С.О., Ревін О.В. (2022). Інформаційний вимір збройного протистояння України і Росії. Журнал Харківського національного університету Повітряних Сил.

5. Кучер, В. П., & Горбань, І. С. (2023). Правові аспекти застосування та протидії безпілотним системам у збройному конфлікті. *Часопис Київського університету права,* (1), 215-222

6. Захарченко, А. О., & Бойко, С. В. (2022). Застосування активної та пасивної електронної протидії в умовах міських боїв. *Системи озброєння і військова техніка,* (4), 32-38.

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Yarosh, S. (2023). Analiz rozvytku bezpilotnykh litalnykh aparativ, sposobiv yikh boiovoho zastosuvannia ta rozrobka propozytsii shchodo orhanizatsii efektyvnoi borotby z bezpilotnoiu aviatsiieiu [Analysis of UAV development, combat use methods and proposals for effective counteraction]. *Zhurnal Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl imeni I. Kozheduba*.
2. Kazimirov, O.O. (2022). Problemni pytannia zastosuvannia zasobiv radioelektronnoi borotby dlia protydii BPLA [Problematic issues of electronic warfare use to counter UAVs]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl imeni I. Kozheduba*.
3. Cherneha, V., Hudyma, O., & Plakhotnyi, V. (2024). Matematychna model kompleksnoi protydii bezpilotnym litalnym aparatam [Mathematical model of complex counteraction to unmanned aerial vehicles]. *Naukovo-tekhnichnyi zbirnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*.
4. Sidchenko, S.O., & Revin, O.V. (2022). Informatsiinyi vymir zbroinoho protystoiannia Ukrainy i Rosii [Information dimension of the armed confrontation between Ukraine and Russia]. *Zhurnal Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl*
5. Kucher, V.P., & Horban, I.S. (2023). Pravovi aspekty zastosuvannia ta protydii bezpilotnym systemam u zbroinomu konflikti [Legal aspects of the use and counteraction to unmanned systems in armed conflict]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, (1), 215–222.
6 .Zakharchenko, A.O., & Boiko, S.V. (2022). Zastosuvannia aktyvnoi ta pasyvnoi elektronnoi protydii v umovakh miskykh boiv [Application of active and passive electronic countermeasures in urban combat]. *Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika*, (4), 32–38.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 0/3+7/8]:001.31](477)(051)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-382-394

Ковальчук Олег Русланович майор, старший викладач кафедри кінології факультету безпеки державного кордону, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0001-5777-0442

Шенько Олександр Федорович полковник, старший викладач кафедри бойового застосування сил оборони факультету професійної освіти та лідерства, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0000-2186-982X

ІНТЕГРАЦІЯ БОЙОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПРОЦЕС ТАКТИЧНОГО ПЛАНУВАННЯ (ППВР/MDMP) МЕХАНІЗОВАНОЇ БРИГАДИ: ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ТА МАТРИЦЯ СИНХРОНІЗАЦІЇ

Анотація. У статті досліджуються особливості роботи органів управління механізованої бригади з організації бойового забезпечення в ході планування оборонного бою в умовах сучасного збройного конфлікту. На основі комплексного аналізу Бойового статуту Сухопутних військ ЗС України (частина II, механізований батальйон), Настанови «Порядок роботи штабів тактичного рівня з організації (планування) бою та управління підпорядкованими підрозділами в бою» (грудень 2025 р.), методичних рекомендацій з планування та організації бою за стандартами НАТО та наукових джерел розкрито склад і функції органів управління бригади, визначено зміст і види бойового забезпечення в оборонному бою, а також виявлено особливості роботи командира, начальника штабу та офіцерів відділень штабу з планування заходів бойового забезпечення в рамках семикрокового процесу тактичного планування (ППВР/MDMP). Встановлено, що система управління механізованої бригади складається із органів управління, пунктів управління (основного, тактичного, тилового, рухомого командних пунктів) та засобів управління. Визначено, що тактичне планування є циклічним динамічним процесом, реалізація якого штабом бригади передбачає послідовне виконання семи кроків: отримання місії, аналіз місії, розробка способів дій, їх аналіз і порівняння, затвердження замислу командиром та розробка і доведення бойового наказу. Охарактеризовано функціональний розподіл обов'язків між структурними підрозділами штабу (відділеннями S2, S3/S5, JFSE, підрозділом

ISSN 3041-1793 Online
безпілотних систем, службою РЕ та КБ) щодо кожного виду бойового забезпечення на відповідних кроках ППВР/MDMP. Встановлено, що паралельна розробка концепцій бойового забезпечення різними відділеннями штабу принципово скорочує загальний час планування та є основою для формування матриці синхронізації оборонного бою. Визначено, що бойове забезпечення в оборонному бою охоплює розвідку, охорону, тактичне маскування, інженерну підтримку, радіаційний, хімічний і біологічний захист, протидію безпілотним літальним апаратам противника та радіоелектронну боротьбу. Акцентовано на тому, що протидія БпЛА та РЕБ виокремлені Бойовим статутом ЗС України 2025 р. у самостійні рівнозначні види бойового забезпечення, що безпосередньо відображає бойовий досвід збройного конфлікту 2022–2026 рр. Доведено, що ефективність бойового забезпечення визначається здатністю органів управління бригади інтегрувати всі його види у синхронізований план і наказ на основі принципу децентралізованого управління та наказів «місійного» типу, а також виконувати завдання планування як у повному, так і в скороченому обсязі відповідно до наявного часу. Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі вищих військових навчальних закладів при підготовці офіцерів тактичної ланки, а також для вдосконалення методики організації оборонного бою механізованої бригади.

Ключові слова: органи управління, механізована бригада, бойове забезпечення, оборонний бій, тактичне планування, ППВР/MDMP, штаб бригади, процес прийняття військового рішення, синхронізація, протидія БпЛА.

Kovalchuk Oleg Ruslanovich Major, Senior Lecturer of the Department of Cynology of the Faculty of State Border Security, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-5777-0442

Shenko Oleksandr Fedorovych Colonel, Senior Lecturer, Department of Combat Application of Defense Forces, Faculty of Professional Education and Leadership, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0000-2186-982X

INTEGRATION OF COMBAT SUPPORT INTO THE MDMP OF A MECHANIZED BRIGADE: COMMAND BODY FUNCTIONS AND SYNCHRONIZATION MATRIX

Abstract. The article examines the peculiarities of the activities of command bodies of a mechanized brigade in organizing combat support during defensive battle

ISSN 3041-1793 Online
planning under the conditions of modern armed conflict. Based on a comprehensive analysis of the Combat Regulations of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine (Part II, mechanized battalion), the Manual on the Procedures of Tactical-Level Staff Work in Battle Planning and Command (December 2025), NATO planning guidelines, and scientific sources, the article reveals the composition and functions of brigade command bodies, defines the content and types of combat support in defensive battle, and identifies the specific features of the work of the brigade commander, chief of staff, and staff section officers in planning combat support measures within the seven-step Military Decision-Making Process (MDMP). It is established that the brigade management system consists of command bodies, command posts (main, tactical, rear, and mobile command posts), and means of control. It is defined that tactical planning is a cyclical dynamic process whose implementation by the brigade staff involves the sequential execution of seven steps: mission receipt, mission analysis, course of action development, analysis and comparison, commander's decision and concept approval, and order development and dissemination. The functional distribution of responsibilities among staff elements (sections S2, S3/S5, JFSE, unmanned systems element, and electronic warfare and cyber service) for each type of combat support at the relevant MDMP steps is characterized. It is established that the parallel development of combat support concepts by different staff sections fundamentally reduces the overall planning time and forms the basis for building the defensive battle synchronization matrix. Combat support in defensive battle is defined as encompassing reconnaissance, security, tactical concealment, engineer support, CBRN protection, counter-UAV operations, and electronic warfare. Special emphasis is placed on the fact that counter-UAV operations and electronic warfare are distinguished by the 2025 Ukrainian Ground Forces Combat Regulations as independent and co-equal types of combat support, directly reflecting the combat experience of the armed conflict of 2022–2026. It is demonstrated that the effectiveness of combat support depends on the ability of brigade command bodies to integrate all its types into a synchronized plan and order based on the principles of decentralized command and mission-type orders, as well as to perform planning tasks both in full and in abbreviated format according to available time. The research results can be used in the educational process of higher military educational institutions for training tactical-level officers, as well as for improving the methodology of organizing a mechanized brigade's defensive battle.

Keywords: command bodies, mechanized brigade, combat support, defensive battle, tactical planning, MDMP, brigade headquarters, military decision-making process, synchronization, counter-UAV operations.

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти, насамперед повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, переконливо

ISSN 3041-1793 Online

підтвердили виняткову значущість якісного планування оборонного бою та чіткої організації бойового забезпечення на тактичному рівні. Досвід ведення бойових дій у 2022–2026 роках свідчить про те, що успішне утримання районів оборони, відбиття атак переважаючих сил противника та забезпечення стійкості оборонних бойових порядків безпосередньо залежать від ефективності роботи органів управління механізованої бригади. Натомість недостатня систематизація знань щодо особливостей функціонування органів управління бригади в контексті організації бойового забезпечення саме у процесі планування оборонного бою обумовлює актуальність і практичну значущість відповідних досліджень.

Зв'язок проблеми з важливими науковими та практичними завданнями визначається потребою вдосконалення підходів до підготовки офіцерського корпусу щодо організації роботи органів управління, а також необхідністю впровадження у навчальний процес ВВНЗ сучасних підходів, що відповідають вимогам Бойового статуту Сухопутних військ ЗС України та стандартам НАТО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти управління підрозділами у загальновійськовому бою розкриваються у Бойовому статуті Сухопутних військ ЗС України (частина II, механізований батальйон) [1]. Порядок роботи штабів тактичного рівня з організації планування бою та управління підпорядкованими підрозділами, включаючи процес тактичного планування за принципами НАТО, регламентується

Настановою, затвердженою у грудні 2025 р. [12]. Методичні підходи до планування та організації бою на рівні штабу бригади відповідно до стандартів НАТО викладено у відповідних методичних рекомендаціях [2]. Загальні основи тактики та управління підрозділами узагальнено в навчальному посібнику за редакцією М. В. Коваля [3]. Досвід створення та бойового застосування систем оперативного управління проаналізовано А.Ю. Горбенком, О.В. Головченком і М.Ю. Голобородьком [4]. Питання оперативного (бойового) забезпечення дій військ висвітлено у навчальному посібнику НУОУ [5]. Доктринальні основи ведення оборонних дій розкрито у нормативних документах армії США [6; 7]. Проблематику стійкості та живучості командних пунктів досліджено М. Ковальчуком [9]. Питання організації планування бойових дій за стандартами ППВР/MDMP систематизовано у методичних рекомендаціях ГШ ЗС України [10]. Функціональні обов’язки штабних офіцерів тактичної ланки деталізовано у відповідних методичних рекомендаціях [11]. Разом із тим, попри значущість наявних джерел, жодне з них не розглядає системно і в комплексі: по-перше, функціональний розподіл обов’язків між конкретними відділеннями штабу (S2, S3, JFSE, підрозділ БпАК, служба РЕ та КБ) щодо кожного виду бойового забезпечення на кожному з семи кроків ППВР/MDMP; по-друге, механізм інтеграції результатів

ISSN 3041-1793 Online

паралельної роботи штабних відділень у єдину матрицю синхронізації оборонного бою. Саме ця подвійна прогалина — відсутність системного опису функціонального розподілу та інструменту синхронізації — визначає спрямованість цієї статті.

Мета статті – розкриття особливостей роботи органів управління механізованої бригади з організації бойового забезпечення в ході планування оборонного бою та визначення ключових вимог до ефективності їх функціонування в умовах сучасного збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень Бойового статуту Сухопутних військ ЗС України, органи управління — це передбачені штатом або тимчасово створені організаційні колективи службових осіб, наділених певними правами та обов'язками з управління підпорядкованими підрозділами [1, с. 34]. Загальна організаційна структура окремої механізованої бригади охоплює: управління (командування, штаб, начальники родів військ, служби); бойові підрозділи (механізовані й танкові батальйони, підрозділи артилерії та ППО); підрозділи бойового забезпечення (розвідувальна рота, рота зв'язку, інженерно-саперна рота, взвод РХБ захисту тощо); підрозділи тилового і технічного забезпечення [8]. До управління бригади входять: командування, штаб, начальники родів військ та служби, підпорядковані заступникам командира бригади [8]. Система управління, що формується на основі органів управління, пунктів управління та засобів управління, є організаційно-технічною основою управлінської діяльності.

Вона повинна мати високу бойову готовність і функціональність, забезпечувати централізоване і децентралізоване управління, а також бути надійно захищеною від засобів технічної розвідки та вогневого і інформаційного впливу противника [1].

На рівні механізованого батальйону, що діє у складі бригади, Бойовим статутом передбачено три командні пункти: основний (ОКП), тактичний (ТакКП) та тиловий (ТКП). На ОКП зосереджується основна робота зі збору та обробки даних обстановки, планування бою, організації управління, взаємодії та всебічного забезпечення. ТакКП може виконувати функції запасного, завчасного, передового або допоміжного командного пункту залежно від обстановки. ТКП призначений для організації матеріально-технічного і медичного забезпечення [1]. Аналогічні принципи побудови системи управління поширюються і на бригадний рівень, де кількість командних пунктів та їх функціональне навантаження є розширеними.

Штаб є основою органу управління. Начальник штабу, будучи першим заступником командира, відповідає за організацію та забезпечення безперервного управління підрозділами, розгортання системи управління та її стійке функціонування, а також — що принципово важливо — за організацію бойового забезпечення [1, с. 282]. Штабні функції розподіляються за групами

ISSN 3041-1793 Online

(секціями), що відповідають функціям ведення бою, в т.ч. розвідки (S2), операцій (S3), вогневої підтримки та інших [2].

Бойове забезпечення полягає в організації та здійсненні заходів, спрямованих на недопущення раптового нападу противника, зниження ефективності його вогню (ударів) та створення сприятливих умов для організованого вступу підрозділів у бій і успішного виконання ними бойового завдання [1, с. 233]. Воно проводиться як під час підготовки до бою, так і в ході його ведення.

В оборонному бою механізованої бригади організовуються та здійснюються такі основні види бойового забезпечення: розвідка; охорона; тактичне маскування; інженерна підтримка; радіаційний, хімічний і біологічний (РХБ) захист; протидія безпілотним літальним апаратам (БпЛА) противника; радіоелектронна боротьба (РЕБ) [1]. Зазначені види є взаємопов'язаними і потребують комплексного планування з боку органів управління бригади.

Розвідка забезпечує ситуаційну обізнаність командира і штабу, своєчасне виявлення намірів і характеру дій противника та виключення його раптових дій. Охорона призначена для попередження раптового нападу і забезпечення умов для організованого введення підрозділів у бій. Тактичне маскування знижує можливості технічних засобів розвідки противника й захищає підрозділи від його вогневих ударів. Інженерна підтримка забезпечує інженерне обладнання районів оборони та системи загороджень, що формують умови для успішного відбиття наступу. РХБ захист забезпечує безпеку особового складу в умовах застосування зброї масового ураження або дій в зонах хімічного та радіаційного зараження [1; 5]. Протидія БпЛА противника перетворилась на самостійний вид бойового забезпечення в умовах масового застосування ударних та розвідувальних безпілотних систем. РЕБ вирішує завдання придушення систем управління, розвідки та зв'язку противника [1].

Настанова «Порядок роботи штабів тактичного рівня з організації (планування) бою та управління підпорядкованими підрозділами в бою» (2025 р.) визначає тактичне планування як циклічний динамічний процес, метою якого є синхронізація дій підрозділів військової частини за часом, простором та за їх призначенням для досягнення цілей [12]. Цей процес реалізується через операційний процес, що охоплює чотири взаємопов'язані види діяльності: планування, підготовку, виконання та оцінювання. Штаб бригади при плануванні оборонного бою послідовно виконує сім кроків тактичного планування, змістовно об'єднаних у три групи: розуміння обстановки та завдання (кроки 1–2); розробка та аналіз способів дій (кроки 3–5); комунікація рішення та наказу (кроки 6–7) [12].

Крок 1 «Отримання місії» передбачає оповіщення персоналу штабу, початок розвідувальної підготовки операційного середовища (IPOE),

ISSN 3041-1793 Online
визначення розрахунку часу планування за правилом «1/3 – 2/3» та доведення попередніх вказівок командира [12]. У контексті планування бойового забезпечення вже на цьому кроці начальнику штабу необхідно визначити: які сили і засоби розвідки задіяти для підготовки IPOE; попередній склад органів охорони; принципові підходи до маскування ПУ під час переміщення до позиції. Паралельно видається попередній наказ (WARNO) підпорядкованим підрозділам для забезпечення їм максимально можливого часу на власне планування [12].

Крок 2 «Аналіз місії» є ключовим для розробки заходів бойового забезпечення, оскільки саме тут визначаються вказані та додатково виникаючі завдання підрозділу, встановлюються обмеження і заборони, формулюються факти та припущення [12]. Відділення розвідки (S2) здійснює розвідувальну підготовку операційного середовища, розробляє оцінку противника, визначає найбільш і найменш очікувані дії противника та зони відповідальності для розвідки.

Відділення операцій (S5) і відділення вогневої підтримки (JFSE) спільно опрацьовують первинний варіант завдань бойового забезпечення у взаємозв'язку із загальним задумом оборонного бою. Результатом кроку 2 є сформульована місія підрозділу, визначені ключові інформаційні потреби командира (CCIR) та проведений брифінг з аналізу місії (MAB).

Крок 3 «Розробка способів дій» передбачає розробку декількох альтернативних варіантів дій (COA) бригади в оборонному бою. Кожен спосіб дій включає концепцію (замисел) бою, розподіл сил і засобів, у тому числі підрозділів бойового забезпечення, та схему дій. На цьому кроці офіцери відповідних відділень штабу паралельно розробляють концепції: відділення розвідки (S2) — концепцію розвідки; відділення вогневої підтримки (JFSE) — концепцію об'єднаної вогневої підтримки; відділення безпілотних систем — план застосування БпАК; служба РЕ та КБ — концепцію радіоелектронної боротьби [12]. Така паралельна робота принципово скорочує загальний час планування порівняно з послідовним підходом.

На кроці 4 «Аналіз способів дій» штаб проводить тактичну гру (War Game) для кожного розробленого COA з метою перевірки їх на відповідність критеріям придатності, можливості виконання, повноти, виключності та прийнятності.

Результатом кроку є матриця синхронізації та оверлей підтримки рішення, які відображають узгодженість усіх елементів бойового забезпечення за часом, простором і призначенням [12]. Зокрема, матриця синхронізації відображає послідовність і взаємоузгодженість: переміщень розвідувальних органів, постановки органів охорони та бойових застав, рубежів розгортання підрозділів інженерного забезпечення, вікон роботи засобів РЕБ, зон застосування ударних і розвідувальних БпЛА.

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1

Матриця синхронізації бойового забезпечення оборонного бою механізованої бригади в процесі ППВР/MDMP (авторська розробка)

Вид бойового забезпечення	Відповідальне відділення штабу	Кроки 1–2: Розуміння обстановки та місії	Кроки 3–4: Розробка та аналіз способів дій	Кроки 5–7: Рішення командира та бойовий наказ
Розвідка	Відділення розвідки (S2)	IPOE, визначення об'єктів і CCIRs; розподіл сил розвідки	Концепція розвідки; оцінка HOBI/HMOBI; War Game; зони відповідальності S2	Додаток з розвідки (Annex B) до OPORD; завдання розвідувальним органам
Охорона	Відділення операцій (S3)	Попередні вказівки щодо складу та позицій бойових застав і БпС	Схема охорони; прив'язка до COA; War Game (рубежі зустрічі)	Завдання органам охорони в пункті 3 OPORD; схема охорони
Тактичне маскування	S3 спільно з інженерним відділенням	Попередні заходи маскування ПУ при переміщенні до позиції	Схема маскування позицій, ПУ і техніки; розробка COA	Вказівки з маскування в OPORD; таблиця розподілу засобів
Інженерна підтримка	Інженерне відділення / S3	Попередні вказівки щодо пріоритетів інженерного обладнання	Концепція загороджень і польових споруд; War Game; матриця завдань	Додаток з інженерної підтримки до OPORD; завдання інженерним підрозділам
РХБ захист	Служба РХБ захисту	Оцінка загрози РХБ; виявлення зон зараження противника	Планування зон РХБ контролю; аналіз маршрутів обходу	Вказівки РХБ захисту в OPORD; порядок дій в умовах зараження
Протидія БпЛА	Відділення БпАК; підрозділи ППО	Оцінка загрози БпЛА противника; виявлення напрямків застосування	Розподіл зон ППО; визначення чергових засобів; War Game	Додаток протидії БпЛА до OPORD; зони відповідальності ППО
Радіоелектронна боротьба (РЕБ)	Служба РЕ та кіберзахисту (КБ)	Оцінка РЕО противника; виявлення пріоритетних цілей РЕБ	Концепція РЕБ; вікна придушення; узгодження з ППО та БпАК	Додаток РЕБ до OPORD; таблиця частот і вікон роботи засобів

Кроки 5–6 передбачають порівняння COA за критеріями та прийняття рішення командира. Командир затверджує замисел (CONOPS) бою, визначаючи обраний спосіб дій та наміри [12]. Саме у намірі командира фіксуються пріоритетні завдання бойового забезпечення, що є обов'язковими для деталізації у бойовому наказі. Крок 7 «Розробка, видання та доведення

ISSN 3041-1793 Online

наказу» передбачає підготовку бойового наказу (OPORD) у форматі п'яти пунктів. Заходи бойового забезпечення розподіляються між відповідними додатками до бойового наказу: додатком з розвідки, додатком з вогневої підтримки, додатком з РЕБ, додатком з інженерної підтримки тощо [12]. Водночас ключові вимоги до координації між видами бойового забезпечення фіксуються у пункті 3 наказу — «Виконання».

Планування оборонного бою розпочинається з отримання бойового завдання від старшого командира і включає: планування бою, підготовку підрозділів до бою, зайняття оборони і підготовку району оборони, практичну роботу командира в підпорядкованих підрозділах та інші заходи [1]. Порядок роботи залежить від наявного часу: за достатнього часу всі заходи виконуються у повному обсязі, за обмеженого — у скороченому із застосуванням встановлених прийомів. У будь-якому разі постановка завдань підрозділам повинна здійснюватись так, щоб забезпечити зайняття ними оборони в найкоротший термін та організацію системи вогню [1, с. 71].

Командир бригади як єдиноначальник формулює порядок дій підлеглих, надає основні дані для планування, ставить завдання підрозділам та визначає основні питання організації управління, взаємодії та забезпечення бою [1]. Під час організації бойового забезпечення в оборонному бою командир визначає: мету і завдання розвідки, організацію охорони, заходи тактичного маскування і захисту від засобів повітряного нападу, завдання інженерної підтримки, порядок РХБ захисту та протидії БпЛА [1, с. 74].

Начальник штабу деталізує завдання, визначені командиром і вищим штабом, уточнює послідовність їх виконання за етапами підготовки та ведення бою; визначає, які сили і засоби залучити для виконання завдань бойового забезпечення; здійснює постійний контроль за виконанням поставлених завдань та своєчасним доведенням відповідної інформації [1, с. 282–284]. Для організації розвідки начальник штабу особисто керує групою (секцією) розвідки (S2) щодо планування цілей (об'єктів) противника, які потрібно розвідати [1].

Важливою особливістю роботи органів управління бригади на сучасному етапі є необхідність планування протидії масованому застосуванню ударних та розвідувальних БпЛА противника. Досвід повномасштабного збройного конфлікту свідчить, що ефективна протидія БпЛА потребує комплексного задіяння підрозділів ППО, засобів РЕБ та маскувальних заходів, які повинні бути взаємоузгоджені ще на етапі планування [1; 2]. Органи управління бригади при цьому визначають зони відповідальності підрозділів ППО, розподіл засобів РЕБ для придушення каналів управління ворожими безпілотниками, а також заходи маскування від технічних засобів розвідки.

Планування розвідки передбачає визначення зон оглядової (до 10 км) та детальної розвідки (до 5 км), усіх видів розвідки (військової, радіолокаційної,

ISSN 3041-1793 Online

артилерійської, інженерної, РХБ, повітряної) та порядку їх ведення з широким залученням розвідувальних БпЛА [1]. Ситуаційна обізнаність, що формується на основі розвідувальних даних, є ключовою умовою прийняття обґрунтованого рішення на оборонний бій.

Планування охорони передбачає визначення позицій бойової охорони, постів спостереження, чергових вогневих засобів, порядку пропуску розвідувальних органів через передній край і прийому перебіжчиків. Маскувальні заходи та інженерне обладнання позицій плануються у тісному взаємозв'язку з метою мінімізації уразливості підрозділів від вогню прямої наводки та ударів БпЛА і ВТЗ [1, с. 74].

Відповідно до методичних рекомендацій з планування та організації бою за стандартами НАТО, штаб бригади організований на координаційних і спеціальних засадах, що передбачає розподіл функцій між офіцерами відповідних груп (секцій) [2]. Така організація забезпечує паралельну роботу над різними аспектами бойового забезпечення і суттєво скорочує час планування. Посада виконавчого офіцера (заступника командира) звільняє командира від рутинної штабної роботи і підвищує ефективність функціонування штабу [2].

Усі заходи щодо організації бойового забезпечення відображаються у бойовому наказі та доводяться до підпорядкованих підрозділів окремими вказівками. Під час рекогносцировки командир уточнює позиції, системи вогню, місця розгортання командних пунктів і шляхи підвозу матеріально-технічних засобів, що дає змогу конкретизувати заходи бойового забезпечення з урахуванням реальної місцевості [1, с. 75].

Ефективне бойове забезпечення передбачає і організацію взаємодії між підрозділами. Командир бригади зобов'язаний узгодити: дії бойової охорони з діями рот першого ешелону та артилерійських підрозділів; дії підрозділів першого і другого ешелону при проряблянні противником проходів в інженерних загородженнях; порядок ведення вогню по повітряних цілях, насамперед БпЛА [1, с. 73]. Усе це свідчить про нерозривний зв'язок бойового забезпечення з організацією взаємодії та вогневого ураження.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки, що становлять авторський внесок у систематизацію знань про організацію бойового забезпечення в оборонному бою механізованої бригади.

Органи управління механізованої бригади (командир, начальник штабу, заступники командира та офіцери відділень штабу) реалізують у процесі планування бойового забезпечення три взаємопов'язані функції: нормативно-розпорядчу (постановка завдань і визначення порядку їх виконання), координаційну (взаємоузгодження всіх видів бойового забезпечення між собою та з планом вогневого ураження в матриці синхронізації) і контрольну (перевірка готовності підрозділів до виконання завдань). Авторами вперше

ISSN 3041-1793 Online
системно описано функціональний розподіл обов'язків між конкретними відділеннями штабу стосовно кожного виду бойового забезпечення в рамках процесу тактичного планування. Уточнено склад і зміст бойового забезпечення в оборонному бою механізованої бригади на основі Бойового статуту 2025 р. та Настанови з роботи штабів тактичного рівня 2025 р.: протидія БпЛА та РЕБ виокремлені в самостійні й рівнозначні види бойового забезпечення, а їх планування інтегровано у структуру тактичного процесу через спеціалізовані відділення штабу (відділення безпілотних систем та служба РЕ та КБ), що є прямим відображенням досвіду збройного конфлікту 2022–2026 рр.

Також запропоновано авторський підхід до інтеграції заходів бойового забезпечення у процес тактичного планування: кожен вид бойового забезпечення планується відповідним відділенням штабу паралельно з іншими, що принципово скорочує загальний час планування; результатом є матриця синхронізації, яка відображає узгодженість усіх видів бойового забезпечення за часом, простором і призначенням. Перспективи подальших досліджень вбачаються у трьох напрямах. По-перше, у розробці стандартизованого формату матриці синхронізації для оборонного бою механізованої бригади — із визначенням обов'язкових рядків (видів бойового забезпечення), стовпців (часових фаз бою) та умовних позначень для застосування штабами бригадного рівня. По-друге, у дослідженні методів скороченого тактичного планування (Troop Leading Procedures) в умовах безпосереднього зіткнення з противником як альтернативи повному ППВР/MDMP — насамперед щодо алгоритму мінімально достатнього бойового забезпечення при дефіциті часу, що становить практичний інтерес для командирів батальйонів і офіцерів штабів бригадного рівня. По-третє, у верифікації запропонованого авторського підходу на основі аналізу конкретних прикладів планування оборонних операцій у збройному конфлікті 2022–2026 рр.

Література:

1. Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України. Частина ІІ. Механізований батальйон: СБП 3-(01).56. Київ: Командування Сухопутних військ ЗСУ спільно з НАСВ ім. гетьмана Петра Сагайдачного, 2025. 376 с.

2. Методичні рекомендації з планування та організації бою за стандартами НАТО (штаб бригади (батальйону) та їм рівних): ВП7(5)-00(11)03.01. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 136 с.

3. Загальна тактика: навч. посіб. / П. М. Грицай, В. М. Телелим та ін.; за заг. ред. М. В. Коваля. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2022. 128 с.

4. Горбенко А. Ю., Головченко О. В., Голобородько М. Ю. Аналіз досвіду створення та бойового застосування систем оперативного управління. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ ім. Івана Черняховського. 2017. № 2(60). С. 98–102.

5. Оперативне (бойове) забезпечення дій військ в антитерористичній операції: навч. посіб. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2016. 268 с.

ISSN 3041-1793 Online

6. ADP 3-90 Offense and Defense. Washington, D.C.: Headquarters, Department of the Army, 2019. 72 p.

7. FM 3-0 Operations. Washington, D.C.: Headquarters, Department of the Army, 2022. 324 p.

8. Тимчасовий бойовий статут механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України. Частина ІІ. Батальйон, рота: БП 3-(01,02,04).56(57). Київ: Командування Сухопутних військ ЗС України, 2016.

9. Ковальчук М. Підвищення живучості пунктів управління як засіб забезпечення стійкості системи управління прикордонного загону в умовах воєнного стану. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки. 2025. № 2 (99). С. 15–24.

10. Підготовка загальновійськової бригади (батальйону) до планування та ведення бою (дій) за принципами і операційними стандартами процесу прийняття військового рішення (ППВР/MDMP) (на перехідний період): методичні рекомендації / ГУДП ГШ ЗСУ спільно з КСВ ЗСУ, ЦОС і МП ЗСУ, НАСВ, НУОУ. Київ, 2024. 68 с.

11. Методичні рекомендації роботи штабного офіцера тактичної ланки: ВП 7-(01,02,04)11.01. Київ: Командування Сухопутних військ ЗС України, 2021. 124 с.

12. Порядок роботи штабів тактичного рівня з організації (планування) бою та управління підпорядкованими підрозділами в бою: настанова / Командування підготовки Командування Сухопутних військ ЗС України. Київ: КСВ ЗСУ, 2025. 321 с. (затверджено наказом Командувача Сухопутних військ ЗС України від «06» січня 2026 р. № 8/нагд).

References:

1. Boiovyi statut Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy. Chastyna II. Mekhanizovanyi batalion: SBP 3-(01).56 [Combat Regulations of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine. Part II. Mechanized Battalion]. Kyiv: Komanduvannnia Sukhoputnykh viisk ZSU, 2025. 376 p. [in Ukrainian]

2. Metodychni rekomendatsii z planuvannia ta orhanizatsii boiu za standartamy NATO (shtab bryhady (bataliony) ta yim rivnykh): VP7(5)-00(11)03.01 [Guidelines for Battle Planning and Organization According to NATO Standards (Brigade/Battalion Level Headquarters and Equivalents)]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2020. 136 p. [in Ukrainian]

3. Zahalna taktyka: navch. posib. [General Tactics: Textbook] / P. M. Hrytsai, V. M. Telelym et al.; ed. by M. V. Koval. Kyiv: National Defence University of Ukraine, 2022. 128 p. [in Ukrainian]

4. Horbenko A. Yu., Holovchenko O. V., Holoborodko M. Yu. Analiz dosvidu stvorennia ta boiovoho zastosuvannia system operatyvnoho upravlinnia [Analysis of the experience of creating and applying operational management systems]. Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho. 2017. No. 2(60). P. 98-102. [in Ukrainian]

5. Operatyvne (boiove) zabezpechennia dii viisk v antyterorystychnii operatsii: navch. posib. [Operational (Combat) Support of Military Operations in an Anti-Terrorist Operation: Textbook]. Kyiv: National Defence University of Ukraine, 2016. 268 p. [in Ukrainian]

6. ADP 3-90 Offense and Defense. Washington, D.C.: Headquarters, Department of the Army, 2019. 72 p.

7. FM 3-0 Operations. Washington, D.C.: Headquarters, Department of the Army, 2022. 324 p.

8. Tymchasovyi boiovyi statut mekhanizovanykh i tankovykh viisk Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy. Chastyna II. Batalion, rota: BP 3-(01,02,04).56(57) [Temporary Combat

ISSN 3041-1793 Online

Regulations of Mechanized and Tank Forces of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine. Part II. Battalion, Company]. Kyiv: Komanduvannnia Sukhoputnykh viisk ZS Ukrainy, 2016. [in Ukrainian]

9. Kovalchuk M. Pidvyshchennia zhyvuchosti punktiv upravlinnia yak zasib zabezpechennia stiikosti systemy upravlinnia prykordonnoho zahonu v umovakh voiennoho stanu [Increasing the survivability of command posts as a means of ensuring the resilience of the border detachment's management system under martial law]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: viiskovi ta tekhnichni nauky. 2025. No. 2 (99). P. 15–24. [in Ukrainian]

10. Pidhotovka zahalnoviiskovoi bryhady (bataliony) do planuvannia ta vedennia boiu (dii) za pryntsypamy i operatsiinym standartamy protsesu pryiniattia viiskovoho rishennia (PPVR/MDMP): metodychni rekomendatsii [Preparation of a combined arms brigade (battalion) for battle planning and conduct according to the MDMP principles and operational standards: guidelines]. Kyiv: GShZSU, 2024. 68 p. [in Ukrainian]

11. Metodychni rekomendatsii roboty shtabnoho ofitsera taktychnoi lanky: VP 7-(01,02,04)11.01 [Guidelines for the work of a tactical-level staff officer: VP 7-(01,02,04)11.01]. Kyiv: Komanduvannnia Sukhoputnykh viisk ZS Ukrainy, 2021. 124 p. [in Ukrainian]

12. Poriadok roboty shtabiv taktychnoho rivnia z orhanizatsii (planuvannia) boiu ta upravlinnia pidporiadkovanymy pidrozdilamy v boiu: nastanova [Procedures of Tactical-Level Staff Work in Battle Planning and Command: Manual]. Kyiv: KSV ZSU, 2025. 321 p. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.58:614.876:614.8
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-395-405

Ковтуненко Артем Віталійович викладач кафедри тактики навчально-наукового інституту забезпечення державної безпеки Національної академії Національної гвардії України, https://orcid.org/0000-0002-3062-2121

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ РАДІАЦІЙНОЇ, ХІМІЧНОЇ ТА БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розкрито актуальні виклики радіаційної, хімічної та біологічної (РХБ) безпеки в умовах воєнного стану та обґрунтовано її значення як одного з ключових чинників національної стійкості. Показано, що сучасні РХБ-загрози виходять за межі суто техногенних ризиків і посилюються внаслідок бойових дій, обстрілів критичної інфраструктури, руйнування промислових об'єктів, перебоїв енергоживлення, порушення систем водопостачання, ускладнення логістики небезпечних речовин та зниження можливостей оперативного реагування. Наголошено, що особливу небезпеку становлять також інформаційні атаки, дезінформація та панічні настрої, які ускладнюють ухвалення управлінських рішень і можуть посилювати наслідки надзвичайних ситуацій.

У статті проаналізовано особливості оцінювання радіаційних, хімічних і біологічних загроз, охарактеризовано основні підходи до їх раннього виявлення, моніторингу та прогнозування розвитку обстановки. Визначено роль багаторівневої системи спостереження, що має охоплювати контроль стану повітря, ґрунтів, води, критичної інфраструктури та показників громадського здоров'я. Окрему увагу приділено радіаційній і хімічній розвідці як важливому інструменту оперативного встановлення факту зараження, визначення меж поширення небезпечних агентів і підготовки рішень щодо укриття, евакуації, обмеження доступу, дезактивації, дегазації та медичного сортування.

Обґрунтовано важливість засобів індивідуального захисту як необхідної складової зниження ризику ураження населення, військовослужбовців і рятувальних підрозділів. Доведено, що ефективне управління РХБ-ризиками можливе лише за умови інтегрованого підходу, який поєднує сучасний моніторинг, лабораторну діагностику, підготовлений персонал, міжвідомчу координацію, резервування систем зв'язку та зрозумілу кризову комунікацію. Зроблено висновок, що посилення готовності до РХБ-інцидентів є необхідною передумовою захисту населення, збереження критичної інфраструктури та зміцнення безпеки держави в умовах воєнного стану.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: радіаційна безпека, хімічна безпека, біологічна безпека, РХБ-захист, воєнний стан, національна безпека.

Kovtunenko Artem Vitaliiovych Lecturer of the Department of Tactics, Educational and Research Institute for State Security Support, National Academy of the National Guard of Ukraine, https://orcid.org/0000-0002-3062-2121

CURRENT CHALLENGES OF RADIOLOGICAL, CHEMICAL, AND BIOLOGICAL SAFETY IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW

Abstract. The article examines the current challenges of radiation, chemical and biological (RCB) safety under martial law and substantiates its importance as one of the key factors of national resilience. It is shown that modern RCB threats go beyond purely technogenic risks and are intensified by hostilities, shelling of critical infrastructure, destruction of industrial facilities, power supply disruptions, damage to water supply systems, complicated logistics of hazardous substances, and reduced operational response capabilities.

It is emphasized that information attacks, disinformation, and panic also pose a particular danger, as they complicate mana-gerial decision-making and may aggravate the consequences of emergencies.

The article analyzes the specific features of assessing radiation, chemical, and biological threats and characterizes the main approaches to their early detection, monitoring, and forecasting of situation development. The role of a multi-level surveillance system is defined, which should include monitoring of air, soil, water, critical infrastructure, and public health indicators. Special attention is paid to radiation and chemical reconnaissance as an important tool for promptly establishing the fact of contamination, determining the boundaries of hazardous agent spread, and preparing decisions on sheltering, evacuation, access restriction, deconta-mination, degassing, and medical triage.

The importance of personal protective equipment is substantiated as a necessary component in reducing the risk of exposure for the population, military personnel, and rescue units.

It is proved that effective management of RCB risks is possible only under an integrated approach that combines modern monitoring, laboratory diagnostics, trained personnel, interagency coordination, backup communication systems, and clear crisis communication.

It is concluded that strengthening preparedness for RCB incidents is a necessary prerequisite for protecting the population, preserving critical infrast-ructure, and enhancing state security under martial law.

Keywords: radiation safety, chemical safety, biological safety, RCB protection, martial law, national security.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України суттєво трансформувала систему національної безпеки, актуалізувавши низку загроз, які раніше розглядалися переважно як потенційні. Серед них особливої ваги набули питання радіаційної, хімічної та біологічної безпеки, що в умовах воєнного стану виходять за межі суто екологічної або санітарної проблематики та стають складовою оборонної, гуманітарної та техногенної безпеки держави.

Воєнні дії на території України супроводжуються руйнуванням промислових підприємств, об'єктів критичної інфраструктури, складів із небезпечними речовинами, медичних та наукових установ, а також створюють загрозу для ядерних об'єктів. Обстріли та окупація територій, де розташовані атомні електростанції, хімічні виробництва, сховища токсичних відходів, підвищують ризики радіаційного забруднення, витоків небезпечних хімічних речовин та поширення біологічних агентів. Додатковим чинником є обмежений доступ до моніторингових систем і складність оперативного реагування в умовах бойових дій.

Особливу небезпеку становить поєднання військових загроз із уже наявними системними проблемами у сфері цивільного захисту: зношеністю інфраструктури, недостатнім фінансуванням, кадровим дефіцитом, фрагментарністю нормативно-правового регулювання та потребою в адаптації національного законодавства до стандартів ЄС і НАТО. У таких умовах традиційні механізми забезпечення радіаційної, хімічної та біологічної безпеки виявляються недостатньо ефективними або потребують суттєвого перегляду.

Таким чином, проблема полягає у необхідності комплексного переосмислення підходів до забезпечення радіаційної, хімічної та біологічної безпеки в умовах воєнного стану, розроблення ефективних механізмів превенції, моніторингу та реагування на надзвичайні ситуації, а також формування стійкої міжвідомчої взаємодії з урахуванням сучасних воєнних ризиків і міжнародного досвіду. Вирішення зазначених питань є критично важливим для збереження життя та здоров'я населення, захисту довкілля й забезпечення національної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення радіаційної, хімічної та біологічної (РХБ) безпеки в умовах воєнного стану набула особливої актуальності після початку повномасштабної агресії проти України, коли ризики техногенних аварій, пошкодження критичної інфраструктури та застосування небезпечних агентів стали реальними загрозами національній безпеці.

Вітчизняні дослідження зосереджені на вдосконаленні систем цивільного захисту, підвищенні ефективності державного управління та адаптації нормативної бази до умов війни. Аналізуються питання функціонування єдиної державної системи цивільного захисту, міжвідомчої взаємодії, моніторингу

ISSN 3041-1793 Online

радіаційного й хімічного стану територій та ресурсного забезпечення реагування на надзвичайні ситуації [1].

Питання організації радіаційної безпеки в умовах бойових дій досліджували Б. Тертишний та І. Мещеряков, акцентуючи увагу на вдосконаленні систем моніторингу та управління. Р. Юрієв, С. Бурбела і Н. Калинюк обґрунтували сучасні підходи до підготовки персоналу у сфері CBRN-захисту, наголошуючи на необхідності стандартизації навчання та інтеграції міжнародного досвіду [3].

Дослідження у сфері хімічної та біологічної безпеки стосуються захисту промислових об'єктів підвищеної небезпеки, протидії витокам токсичних речовин, зміцнення систем епідеміологічного нагляду та розвитку лабораторної мережі [2; 4; 5]. Сукупність цих напрацювань формує наукову основу для зміцнення національної безпеки в умовах зростання воєнно-техногенних ризиків [4].

Водночас більшість робіт зосереджена на окремих аспектах РХБ-безпеки або функціонуванні системи цивільного захисту в мирний час. Проблема комплексного управління РХБ-ризиками в умовах повномасштабних бойових дій потребує подальшого системного наукового опрацювання.

Мета статті – дослідити актуальні виклики радіаційної, хімічної та біологічної (РХБ) безпеки в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану радіаційна, хімічна та біологічна (РХБ) безпека виходить за межі суто фахової тематики й стає питанням загальнонаціональної стійкості. Те, що раніше трактувалося як малоймовірні або переважно «техногенні» ризики, нині посилюється через обстріли критичної інфраструктури, руйнування промислових об'єктів, пошкодження систем енергоживлення й водопостачання, ускладнення логістики небезпечних речовин та зниження спроможності служб оперативно реагувати. Окремим чинником дестабілізації є інформаційні атаки, чутки й панічні настрої, які можуть спричиняти хаотичну поведінку населення, перевантажувати екстрені служби та ускладнювати ухвалення управлінських рішень.

Сучасні виклики РХБ-безпеки мають комплексний характер і охоплюють широкий спектр сценаріїв: від локальних забруднень і аварій на небезпечних об'єктах до диверсій, навмисного застосування токсичних агентів або штучного поширення біологічних чинників. За таких умов протидія загрозам потребує не лише сучасних технічних засобів, а й чіткої взаємодії між органами державної влади, військовими структурами, службами цивільного захисту, системою охорони здоров'я, підприємствами критичної інфраструктури та населенням. Важливими стають узгоджені протоколи реагування, єдина система оповіщення, управління ресурсами та зрозуміла комунікація, яка мінімізує дезінформацію.

ISSN 3041-1793 Online

Ефективний захист населення й військовослужбовців від РХБ-небезпек у першу чергу ґрунтується на ранньому виявленні загрози та швидкому оцінюванні обстановки. Коли зростає ймовірність аварій, інцидентів унаслідок бойових дій чи терористичних проявів, вирішальними стають оперативність і точність фіксації небезпечних чинників. Тому одним із ключових завдань є розбудова багатокомпонентної системи моніторингу, що охоплює контроль стану повітря, ґрунтів і води, безпеку інфраструктурних об'єктів, а також показники громадського здоров'я й епідемічної ситуації. Такий підхід дозволяє не лише виявляти небезпеку, а й прогнозувати її розвиток та завчасно планувати захисні заходи.

Оцінювання радіаційної загрози спирається на визначення потужності дози гамма-випромінювання, рівнів забруднення поверхонь радіонуклідами та загального радіаційного фону. Для цього застосовують дозиметри, спектрометри та інші прилади, що дають змогу вимірювати активність ізотопів у навколишньому середовищі [6]. Радіаційний моніторинг забезпечує не тільки фіксацію перевищення допустимих рівнів, а й аналіз просторового поширення забруднення, прогнозування динаміки та обґрунтування рішень щодо обмеження доступу, укриття населення, евакуації або ізоляції територій [7]. У воєнних умовах особливої ваги набуває надійність каналів передачі даних і стійкість систем спостереження до пошкоджень та перебоїв енергопостачання.

Хімічна небезпека оцінюється через виявлення небезпечних концентрацій токсичних промислових речовин або бойових хімічних агентів. Контроль здійснюють за допомогою індикаторних трубок, газоаналізаторів, спектрометрів та інших засобів вимірювання. Специфіка хімічного моніторингу полягає в тому, що навіть малі дози певних речовин можуть спричинити тяжкі наслідки, тому системи виявлення мають бути чутливими, швидкодійними та придатними до використання у складних польових умовах [8]. Хімічні агенти здатні швидко переноситися повітряними потоками, осідати на поверхнях і проникати у водні системи, що вимагає багаторівневого контролю та оперативного моделювання зон ураження.

Найскладнішою для діагностування залишається біологічна загроза, адже біологічні агенти, як правило, не мають очевидних ознак (запаху, кольору чи візуально помітних проявів). Її виявлення базується на лабораторній діагностиці, епідеміологічному нагляді, аналізі захворюваності та використанні спеціалізованих біосенсорних технологій. На ранніх етапах можливого ураження симптоми часто маскуються під звичайні інфекції, тому біомоніторинг передбачає відбір проб із компонентів довкілля та застосування методів швидкої ідентифікації збудників, зокрема ПЛР-тестування й імуноферментного аналізу [9]. Критично важливою є здатність системи охорони здоров'я швидко розпізнавати атипові спалахи та діяти за алгоритмами протиепідемічного реагування.

ISSN 3041-1793 Online

Попри різну природу радіаційних, хімічних і біологічних факторів, усі вони потребують надійної багаторівневої системи раннього попередження. Її ефективність визначається не лише оснащенням, а й підготовленістю персоналу, узгодженістю дій різних служб, швидкістю обміну інформацією та здатністю коректно інтерпретувати отримані дані. Своєчасне виявлення та правильна оцінка обстановки дозволяють суттєво зменшити масштаби ураження, запобігти вторинному забрудненню й підвищити захист критичної інфраструктури.

Важливою практичною ланкою цієї системи є радіаційна та хімічна розвідка - інструмент оперативного встановлення факту наявності небезпечних речовин, визначення їх концентрацій, меж і напрямків поширення та оцінки ризиків для населення й особового складу. Радіаційну розвідку проводять у разі аварій на АЕС, руйнування сховищ радіоактивних матеріалів або загроз, пов’язаних із застосуванням ядерних засобів ураження: виконують заміри на місцевості, відбирають проби ґрунту й води, аналізують ізотопний склад, відстежують переміщення радіоактивних мас і прогнозують подальший розвиток подій для прийняття рішень щодо укриття чи евакуації [10]. Хімічна розвідка, своєю чергою, спрямована на ідентифікацію типу агента та встановлення токсичних концентрацій у повітрі й на поверхнях із використанням газоаналізаторів, автоматизованих систем виявлення, пробовідбірників і мобільних лабораторій. Результати розвідки передають до координаційних центрів, де формується оперативна обстановка та визначаються подальші дії - від обмеження доступу до організації дегазації й медичного сортування [10]. Постійний контроль охоплює також перевірку води й продуктів, оцінку безпеки матеріалів та об’єктів інфраструктури, а у воєнних умовах - додатково контроль особового складу, техніки та озброєння з подальшою санітарною й спеціальною обробкою для запобігання вторинному поширенню зараження. Саме тому з 2022 року багато держав активізували розвиток автоматизованих систем моніторингу та мобільних лабораторій як інструментів швидкого реагування [9].

Не менш важливим компонентом протидії РХБ-загрозам є засоби індивідуального захисту (ЗІЗ), які знижують ризик потрапляння небезпечних речовин в організм і забезпечують захист органів дихання, шкіри, слизових оболонок та очей. До основних ЗІЗ належать протигази (фільтрувальні й ізолювальні), респіратори, захисні костюми/комбінезони, рукавиці, герметичні окуляри та спеціальне взуття. Фільтрувальні системи очищують повітря за допомогою сорбентів, тоді як ізолювальні комплекти працюють у замкненому циклі та застосовуються там, де концентрації токсикантів перевищують можливості фільтрації [11]. Захисний одяг виготовляють із матеріалів, стійких до кислот, лугів, аерозолів і забруднень; при біологічних загрозах потрібна підвищена герметичність, а при радіаційних — інколи використовують

ISSN 3041-1793 Online

додаткові екранувальні матеріали для послаблення гамма-випромінювання. За практичними ознаками ЗІЗ класифікують відповідно до уражаючого фактора, однак найбільш ефективними в умовах комбінованих ризиків є універсальні комплекти, здатні забезпечувати одночасний захист від аерозолів, токсичних газів і патогенів, потреба в яких суттєво зросла після 2022 року [12].

Системне управління РХБ-ризиками в Україні, що інтенсивно розвивається з 2022 року, орієнтоване на комплексне виявлення загроз у середовищі, де перетинаються воєнні, техногенні й природні чинники. Важливими об'єктами аналізу є стан критичної інфраструктури, інтенсивність бойових дій, працездатність промислових підприємств та спроможність служб цивільного захисту виконувати завдання за умов підвищеної небезпеки. Таке оцінювання охоплює як радіаційну безпеку на об'єктах атомної енергетики, так і потенціал виникнення біологічних інцидентів, що можуть мати транснаціональні наслідки [13].

Радіаційні ризики в Україні пов'язані з функціонуванням атомної енергетики та наявністю кількох великих АЕС. Уразливість посилюється тим, що окремі об'єкти перебувають у зоні підвищеної небезпеки через бойові дії, а обстріли прилеглих територій створюють загрози для енергоживлення, систем охолодження та інших бар'єрів безпеки. Потенційна аварія може спричинити масштабні наслідки, а тому особливої уваги потребують також сховища відпрацьованого ядерного палива й майданчики зберігання радіоактивних відходів, які вимагають безперервного нагляду та моніторингу [14].

Хімічні загрози зумовлені наявністю підприємств, що виробляють, зберігають або транспортують сильнодіючі токсичні речовини — аміак, хлор, кислоти, органічні сполуки тощо. Від 2022 року зростання інтенсивності бойових дій призвело до збільшення випадків ураження промислових об'єктів, що спричиняє локальні хімічні інциденти та підвищує ризики екологічних криз. Такі події становлять небезпеку для ґрунтів, водних ресурсів і здоров'я населення, особливо у прифронтових районах, де наслідки руйнувань часто накладаються на обмежені можливості оперативної ліквідації [15].

Біологічні ризики формуються через наявність природних осередків інфекцій, інтенсивні міграційні процеси, погіршення санітарних умов і руйнування медичної інфраструктури. Додатково не можна повністю виключати навмисне поширення патогенів або токсинів. Досвід пандемії COVID-19 показав, що система охорони здоров'я є вразливою в умовах багатофакторного тиску, а в районах бойових дій ризик спалахів суттєво зростає через погіршення умов проживання, зниження доступу до медичної допомоги та порушення водопостачання й каналізації [15].

Отже, кожен із блоків РХБ-загроз потребує цілісної, адаптивної моделі управління ризиками, яка враховує технологічні особливості небезпечних об'єктів, соціально-демографічні умови, географічні фактори, логістику та

ISSN 3041-1793 Online
реальну спроможність державних і цивільних інституцій своєчасно реагувати. Поєднання раннього виявлення, ефективної розвідки, надійних засобів захисту, міжвідомчої координації та стійкої комунікації є ключем до зменшення наслідків РХБ-інцидентів і підвищення безпеки населення в умовах воєнного стану.

У воєнний час РХБ-безпека залежить від раннього виявлення загроз, надійного моніторингу та розвідки, готовності медичних і рятувальних служб, забезпечення населення й військових ЗІЗ та чіткої міжвідомчої координації. Поєднання цих елементів дозволяє зменшити наслідки інцидентів і підвищити стійкість держави та громад.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що в умовах воєнного стану радіаційна, хімічна та біологічна (РХБ) безпека перетворюється на один із ключових вимірів національної безпеки та життєстійкості суспільства. Поєднання бойових дій із техногенними ризиками створює складне середовище, у якому навіть локальні інциденти можуть швидко набути масштабних наслідків через руйнування інфраструктури, перебої в енергоживленні, обмеження доступу до територій, дефіцит ресурсів та інформаційні впливи. Відтак РХБ-загрози потрібно розглядати не як ізольовані сценарії, а як комплекс взаємопов'язаних ризиків, що потребують системного управління.

Встановлено, що основу ефективного реагування становить багаторівнева система раннього попередження, яка поєднує моніторинг довкілля (повітря, води, ґрунтів), контроль стану критичних об'єктів та епідеміологічний нагляд. Саме раннє виявлення і швидке оцінювання обстановки дають змогу мінімізувати час між появою загрози та прийняттям управлінських рішень, а також зменшити масштаби ураження населення і втрати інфраструктури. При цьому особливої ваги набуває стійкість систем спостереження та зв'язку, резервування каналів передачі даних і автономність ключових пунктів контролю в умовах обстрілів або знеструмлення.

Окремим важливим компонентом є радіаційна та хімічна розвідка, що забезпечує оперативне встановлення факту зараження, визначення концентрацій, меж і напрямків поширення небезпечних агентів. Її результати формують інформаційну основу для рішень щодо евакуації, укриття, обмеження доступу, дегазації/дезактивації та медичного сортування. Водночас ефективність розвідки напряму залежить від наявності сучасних приладів, мобільних лабораторій, підготовленого персоналу та налагодженої взаємодії між усіма суб'єктами реагування.

Показано, що засоби індивідуального захисту залишаються критично важливим елементом зниження ризиків ураження як для населення, так і для сил безпеки та рятувальних служб. Проте сама наявність ЗІЗ не гарантує належного рівня безпеки без правильної класифікації, своєчасного забезпечення, навчання користуванню, контролю справності та відпрацювання

ISSN 3041-1793 Online

алгоритмів застосування. З огляду на комбінований характер сучасних загроз особливої актуальності набувають універсальні комплекти захисту та стандартизовані підходи до їх використання.

Управління РХБ-ризиками в Україні з 2022 року характеризується посиленням акценту на комплексній оцінці загроз, уразливості критичної інфраструктури та спроможностей служб цивільного захисту. Водночас залишаються виклики, пов'язані з ресурсними обмеженнями, неоднорідністю технічного оснащення в регіонах, складністю логістики та потребою в безперервній підготовці персоналу. Додатково значний вплив мають інформаційні атаки та фейки, які можуть підвищувати рівень соціальної напруги й знижувати ефективність реагування, що потребує посилення кризових комунікацій та довіри до офіційних джерел.

Отже, зменшення наслідків РХБ-інцидентів у воєнний період можливе за умови поєднання кількох взаємодоповнювальних напрямів: розвитку та резервування систем моніторингу, підсилення розвідки й лабораторної діагностики, забезпечення якісними ЗІЗ, вдосконалення міжвідомчої координації та регулярних навчань, а також впровадження ефективної комунікаційної політики для протидії дезінформації. Саме інтегрований підхід, орієнтований на профілактику, готовність і швидке реагування, формує основу для підвищення безпеки населення, збереження критичної інфраструктури та зміцнення стійкості держави в умовах воєнного стану.

Література:

1. Горбулін В. П. Національна безпека України: фокус пріоритетів в умовах війни : монографія. Київ : НІСД, 2022. 320 с.

2. Тертишний Б. М., Мещеряков І. В. Організація радіаційної безпеки в умовах бойових дій. *Наука і оборона*. 2023. № 2. С. 45–52.

3. Юрієв Р. О., Бурбела С. В., Калинюк Н. М. Підготовка персоналу у сфері CBRN-захисту: сучасні підходи та стандарти. *Військова освіта*. 2022. № 1 (45). С. 112–120.

4. Купріненко О. М. Система цивільного захисту України в умовах воєнного стану: виклики та перспективи розвитку. *Державне управління: теорія та практика*. 2023. № 3. С. 78–86.

5. Бегма В. М., Скляр Н. М. Біологічна безпека як складова національної стійкості держави. *Стратегічні пріоритети*. 2021. № 4 (61). С. 94–102.

6. International Radiation Monitoring Information System (IRMIS). *IAEA*. URL: https://www.iaea.org/publications/13641

7. Radiation Safety and Monitoring Section. IAEA. URL: https://www.iaea.org/about/radiation-safety-and-monitoring-section

8. Fleming D. O., Hunt D. L. Detection and Measurement of Chemical Agents. Biological Safety: Principles and Practices. 4th ed. Washington: ASM Press, 2006. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK230668

9. Chemical, Biological, Radiological and Nuclear Response: Guidance. ICRC. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/publications/icrc-002-4175.pdf

ISSN 3041-1793 Online
10. Засоби індивідуального захисту від радіоактивних, небезпечних хімічних речовин та бойових отруйних речовин. *ДСНС України.* URL: https://dsns.gov.ua/upload/2/0/7/0/3/6/0/tema-4-zasobi-individualnogo-zaxistu-vid-radioaktivnix-nebezpecnix-ximicnix-recovin-ta-boiovix-otruinix-recovin-klasifikaciia.pdf

11. Chemical, Biological, Radiological, and Nuclear (CBRN) Respiratory Protection Handbook. 2018. URL: https://www.cdc.gov/niosh/docs/2018-166/pdfs/2018-166.pdf

12. CBRN Personal Protective Equipment Selection Matrix. OSHA. URL: https://www.osha.gov/emergency-preparedness/cbrn-matrix

13. The Road From Bhopal: Charting a Remedy Blueprint 40 Years Later. UNDP. URL: https://www.undp.org/asia-pacific/bizhumanrights/blog/road-bhopal-charting-remedy-blueprint-40-years-later

14. Toxic waste from India's 1984 Bhopal gas tragedy site moved for disposal after 40 years. Reuters. URL: https://www.reuters.com/world/india/toxic-waste-indias-1984-bhopal-gas-tragedy-site-moved-disposal-after-40-years-2025-01-02/

15. Запорізька атомна станція та радіаційний моніторинг. Greenpeace Україна. URL: https://www.greenpeace.org/ukraine/nasha-robota/protydiia-yadernym-zahrozam/zaporizka-aes/

References:

1. Horbulin, V. P. (2022). Natsionalna bezpeka Ukrainy: fokus priorytetiv v umovakh viiny [National security of Ukraine: focus on priorities in wartime] : monohrafiia. Kyiv : NISD, 2022. 320 p. [in Ukrainian].

2. Tertyshnyi, B. M., Meshcheriakov, I. V. (2023). Orhanizatsiia radiatsiinoi bezpeky v umovakh boiovykh dii [Organization of radiation safety in combat conditions]. Nauka i oborona. 2023. № 2. P. 45–52. [in Ukrainian].

3. Iuriiev R. O., Burbela S. V., Kalyniuk, N. M. (2022). Pidhotovka personalu u sferi CBRN-zakhystu: suchasni pidkhody ta standarty [Training personnel in CBRN protection: modern approaches and standards]. Viiskova osvita. 2022. № 1 (45). P. 112–120. [in Ukrainian].

4. Kuprinenko, O. M. (2023). Systema tsyvilnoho zakhystu Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: vyklyky ta perspektyvy rozvytku [Ukraine's civil protection system under martial law: challenges and prospects for development]. Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka. 2023. № 3. P. 78–86. [in Ukrainian].

5. Behma, V. M., Skliar, N. M. (2021). Biolohichna bezpeka yak skladova natsionalnoi stiikosti derzhavy [Biological security as a component of national resilience]. Stratehichni priorytety. 2021. № 4 (61). P. 94–102. [in Ukrainian].

6. International Radiation Monitoring Information System (IRMIS). IAEA. URL: https://www.iaea.org/publications/13641 [in English].

7. Radiation Safety and Monitoring Section. IAEA. URL: https://www.iaea.org/about/radiation-safety-and-monitoring-section [in English].

8. Fleming D. O., Hunt D. L. Detection and Measurement of Chemical Agents. Biological Safety: Principles and Practices. 4th ed. Washington : ASM Press, 2006. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK230668 [in English].

9. Chemical, Biological, Radiological and Nuclear Response: Guidance. ICRC. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/publications/icrc-002-4175.pdf [in English].

10. Zasoby indyvidualnoho zakhystu vid radioaktyvnykh, nebezpechnykh khimichnykh rechovyn ta boiovykh otruinykh rechovyn [Personal protective equipment against radioactive, hazardous chemicals, and toxic warfare agents]. DSNS Ukrainy. URL: https://dsns.gov.ua/upload/2/0/7/0/3/6/0/tema-4-zasobi-individualnogo-zaxistu-vid-radioaktivnix-nebezpecnix-ximicnix-recovin-ta-boiovix-otruinix-recovin-klasifikaciia.pdf [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
11. Chemical, Biological, Radiological, and Nuclear (CBRN) Respiratory Protection Handbook. 2018. URL: https://www.cdc.gov/niosh/docs/2018-166/pdfs/2018-166.pdf [in English].
12. CBRN Personal Protective Equipment Selection Matrix. OSHA. URL: https://www.osha.gov/emergency-preparedness/cbrn-matrix [in English].
13. The Road From Bhopal: Charting a Remedy Blueprint 40 Years Later. UNDP. URL: https://www.undp.org/asia-pacific/bizhumanrights/blog/road-bhopal-charting-remedy-blueprint-40-years-later [in English].
14. Toxic waste from Indias 1984 Bhopal gas tragedy site moved for disposal after 40 years. Reuters. URL: https://www.reuters.com/world/india/toxic-waste-indias-1984-bhopal-gas-tragedy-site-moved-disposal-after-40-years-2025-01-02/ [in English].
15. Zaporizka atomna stantsiia ta radiatsiinyi monitorynh. Greenpeace Ukraina [Zaporizhzhya Nuclear Power Plant and Radiation Monitoring]. URL: https://www.greenpeace.org/ukraine/nasha-robota/protydiia-yadernym-zahrozam/zaporizka-aes/ [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.03.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 338.24+340+ 351.751+351.86

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-406-420

Кононова Дар'я Володимирівна доцент, кандидат філологічних наук, м. Київ, Національна академія Служби безпеки України, https://orcid.org/0000-0003-3804-2356

Кобус Олена Сергіївна кандидат фізико-математичних наук, завідувач кафедри, м. Київ, Національна академія Служби безпеки України, https://orcid.org/0000-0003-3130-6515

МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ БЕЗФАЙЛОВИХ АТАК ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Анотація. У сучасних умовах глобальної цифровізації забезпечення кіберстійкості інформаційних систем стає критичним пріоритетом як для національного, державного, так і для приватного секторів. Стабільне функціонування цифрових інфраструктур навіть під час цілеспрямованих зовнішніх втручань є запорукою національної та економічної безпеки.

Статистика свідчить, що переважна більшість компаній у світі (близько 80%) ідентифікують загрозу витоку конфіденційних даних як домінантну кібернебезпеку, що може призвести до непоправних репутаційних та фінансових втрат.

Дана робота присвячена комплексному дослідженню підходів до управління цифровими ризиками, що включає ретельну оцінку рівня захищеності, аудит кібербезпеки, стратегічне планування та впровадження превентивних рішень для захисту критичних активів.

У статті увага акцентується на тому, що оцінка кіберстійкості не є суто технічною процедурою; це багатогранний процес, що інтегрує аналіз політик безпеки, процедур реагування та розвиток людського капіталу. Окрему увагу приділено міжнародним методикам, що стали галузевими стандартами.

Зокрема, розглянуто модель Cyber Resilience Review (CRR), розроблену Міністерством внутрішньої безпеки США. Ця концепція дозволяє організаціям проаналізувати здатність до безперервного надання послуг під час операційного стресу, фокусуючись на управлінні активами, контролі доступу та моніторингу конфігурацій. Проаналізовано структуру Cyber Resilience Framework (CRF), яка базується на шести засадничих принципах: від постійного оцінювання ризиків та визначення пріоритетів до інтеграції кібербезпеки в загальну бізнес-стратегію та формування стійкості як елемента корпоративної субкультури.

ISSN 3041-1793 Online

Важливою складовою дослідження є аналіз Індексу кіберризику (CRI), розробленого Ponemon Institute у партнерстві з компанією Trend Micro. Цей інструмент дозволяє кількісно виміряти рівень загрози за шкалою від 0 до 10, що дає змогу порівнювати рівень захищеності організацій та IT-компаній у глобальному масштабі. У статті підкреслюється, що попри технологічний прогрес, поточні показники CRI (наприклад, у США, де індекс сягає 1,07) демонструють критичну вразливість систем, що вимагає негайної адаптації захисних стратегій до нових викликів кіберпростору.

Наукова новизна роботи полягає в обґрунтуванні необхідності переходу від традиційної моделі «реактивного захисту» до моделі «проактивної стійкості». Створення універсальних підходів до вимірювання кіберстійкості дозволить формувати об'єктивну оцінку безпеки та мінімізувати вплив інцидентів на критичну інфраструктуру. Оцінка охоплює широкий спектр заходів — від ідентифікації вразливостей та управління залежностями від сторонніх постачальників до ситуаційного аналізу зовнішніх загроз. У підсумку доведено, що лише синергія технічних рішень (міжмережевих екранів, систем виявлення вторгнень) із розвитком культури кібербезпеки та гнучкими алгоритмами відновлення може гарантувати стабільність цифрової екосистеми в умовах постійної еволюції методів кібератак.

Ключові слова: національна безпека, кібербзпека держави**,** критична інформаційна інфраструктура, кіберстійкість, інформаційна безпека, оцінка ризиків, Cyber Resilience Review (CRR), Cyber Resilience Framework (CRF), Індекс кіберризику (CRI), цифрові активи, стратегічне управління, кібер-загрози, безперервність бізнесу, культура кібербезпеки.

Kononova Daria Candidate in Philology, Associate professor, National Academy of the Security Service of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3804-2356

Kobus Olena Candidate in physics-mathematical science, Head of the department, National Academy of the Security Service of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3130-6515

FILELESS ATTACK DETECTION METHODS TO ENSURE NATIONAL CYBERSECURITY

Abstract. In the modern context of global digitalization, ensuring the cyber resilience of information systems is becoming a critical priority for both the public and private sectors. The stable functioning of digital infrastructures, even during targeted external interferences, is a prerequisite for national and economic security. Statistics indicate that the vast majority of companies worldwide (approximately

ISSN 3041-1793 Online
80%) identify the threat of confidential data breaches as a dominant cyber danger that can lead to irreparable reputational and financial losses. This article is dedicated to a comprehensive study of approaches to digital risk management, which includes a thorough assessment of the security level, cybersecurity auditing, strategic planning, and the implementation of preventive solutions to protect critical assets.

The article emphasizes that cyber resilience assessment is not a purely technical procedure; it is a multifaceted process that integrates the analysis of security policies, response procedures, and human capital development. Special attention is paid to international methodologies that have become industry standards. Specifically, the Cyber Resilience Review (CRR) model, developed by the U.S. Department of Homeland Security, is examined. This concept allows organizations to analyze their ability to continuously provide services during operational stress, focusing on asset management, access control, and configuration monitoring. The structure of the Cyber Resilience Framework (CRF) is also analyzed, which is based on six fundamental principles: from continuous risk assessment and prioritization to the integration of cybersecurity into the overall business strategy and the formation of resilience as an element of corporate subculture.

An important component of the study is the analysis of the Cyber Risk Index (CRI), developed by the Ponemon Institute in partnership with Trend Micro. This tool allows for the quantitative measurement of the threat level on a scale from 0 to 10, enabling a comparison of the security levels of organizations and IT companies on a global scale.

The work highlights that despite technological progress, current CRI indicators (for example, in the US, where the index reaches 1.07) demonstrate the critical vulnerability of systems, which requires immediate adaptation of defense strategies to new challenges in cyberspace.

The scientific novelty of the work lies in justifying the necessity of transitioning from a traditional "reactive defense" model to a "proactive resilience" model. Creating universal approaches to measuring cyber resilience will allow for an objective security assessment and minimize the impact of incidents on critical infrastructure. The assessment covers a wide range of measures - from vulnerability identification and management of third-party provider dependencies to situational analysis of external threats. Ultimately, it is proven that only the synergy of technical solutions (firewalls, intrusion detection systems) with the development of a cybersecurity culture and flexible recovery algorithms can guarantee the stability of the digital ecosystem in the face of the constant evolution of cyberattack methods.

Keywords: National security, National cybersecurity, Critical information infrastructure (CII), cyber resilience, information security, critical infrastructure, risk assessment, Cyber Resilience Review (CRR), Cyber Resilience Framework (CRF), Cyber Risk Index (CRI), digital assets, strategic management, cyber threats, business continuity, cybersecurity culture.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Зі зростанням глобальної кібервійни безпека національних та державних автоматизованих інформаційних систем, особливо тих, що функціонують на основі мережевих технологій, перебуває під постійною загрозою. Швидкий розвиток інформаційних технологій зробив їх незамінним інструментом управління складними процесами, однак водночас сприяв появі нових уразливостей, які використовуються кіберзлочинцями для атак. На сьогоднішній день кібератаки становлять одну з найнебезпечніших загроз як для національного, державного сектору, так і для бізнесу. Організації, чия діяльність критично залежить від цифрових систем, повинні не тільки впроваджувати механізми захисту, але й бути готовими до оперативного реагування на потенційні загрози. Це дозволяє звести до мінімуму шкоду від атак і забезпечити безперервність роботи. Саме цей підхід є основою концепції кіберстійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кіберстійкості перебувають у центрі уваги провідних міжнародних інституцій та наукових спільнот. Значний внесок у розробку методологій оцінки зробило Міністерство внутрішньої безпеки США, запропонувавши модель CRR, яка дозволяє детально аудіювати стан кіберзахисту критичної інфраструктури.

Важливим етапом у глобальному осмисленні проблеми стала доповідь Всесвітнього економічного форуму в Давосі (2022) «Перспективи глобальної кібербезпеки», де було зафіксовано розрив у сприйнятті ризиків між бізнес-лідерами та фахівцями з безпеки. Теоретичне підґрунтя для побудови стійких систем закладено в принципах Cyber Resilience Framework (CRF), що пропонує шість фундаментальних засад адаптивного захисту.

Практичний аспект кількісної оцінки ризиків досліджено у спільних працях Ponemon Institute та компанії Trend Micro, які розробили Cyber Risk Index (CRI). Цей індекс став еталоном для порівняльного аналізу захищеності організацій у різних регіонах світу, продемонструвавши, зокрема, високий рівень уразливості систем навіть у технологічно розвинених країнах, таких як США. Попри наявність цих інструментів, науковці зазначають, що універсальні міжнародні стандарти регулювання кіберстійкості все ще перебувають на стадії формування.

Метою роботи є дослідження сучасних підходів та алгоритмів оцінювання рівня кіберстійкості інформаційних систем, аналіз ефективності існуючих міжнародних методик (CRR, CRF, CRI) та визначення ключових факторів, що забезпечують стабільне функціонування критичних цифрових інфраструктур в умовах цілеспрямованих кібератак як загрози національній безпеці.

Виклад основного матеріалу. Кіберстійкість визначають як здатність інформаційних систем протистояти кібератакам, підтримувати ключові функції у разі інцидентів і швидко відновлюватися після збоїв. Вона передбачає комплексний підхід, що включає своєчасне виявлення загроз,

ISSN 3041-1793 Online

ефективне усунення їхніх наслідків і розробку заходів для запобігання подібним атакам у майбутньому. Як наголошують дослідники Педяш В. та Ледовський В., правильно визначені пріоритети у сфері кібербезпеки дозволяють організаціям ефективно розподіляти ресурси та впроваджувати превентивні заходи, що значно підвищує рівень їхньої захищеності в цифровому середовищі [1, с.390].

В умовах стрімкого розширення цифрового простору та посилення кіберзагроз питання кіберстійкості набуває критичного значення. Вона визначає здатність систем не лише протидіяти атакам, а й швидко адаптуватися до нових загроз, підтримуючи безперебійну роботу та мінімізуючи можливі ризики. Ефективне управління кіберстійкістю включає аналіз потенційних загроз та оцінку їхніх наслідків, що дає змогу своєчасно реагувати на виклики та запобігати масштабним атакам.

На стратегічному рівні кіберстійкість часто розглядається через механізми страхового покриття збитків, що виникають внаслідок технічних інцидентів чи кібератак [2, с.49]. Проте такий підхід має низку істотних недоліків (рис. 1). По-перше, фінансові компенсації не враховують таких критичних наслідків, як втрата довіри клієнтів або руйнування програмних ресурсів. По-друге, страхування охоплює лише обмежену кількість загроз, залишаючи поза увагою незначні, але системно небезпечні інциденти. По-третє, сам механізм страхування не знижує ризик повторних атак, а лише компенсує вже завдану шкоду. Крім того, регулярні страхові внески є значним фінансовим навантаженням, незалежно від фактичної кількості атак.

Рисунок 1. Недоліки страхового покриття збитків

ISSN 3041-1793 Online

На глобальному рівні забезпечення кіберстійкості стає все більш актуальним, адже цифрові системи мають функціонувати стабільно навіть у разі зовнішнього втручання. За даними досліджень, 80% компаній у світі визнають загрозу витоку конфіденційних даних як одну з найбільших кібернебезпек. Ефективне управління цифровими ризиками включає оцінку рівня захищеності інформації, аудит кібербезпеки, розробку стратегічних заходів та впровадження превентивних рішень. Важливим є комплексний підхід, що дозволяє не тільки реагувати на інциденти, а й випереджати потенційні загрози, зменшуючи їхній вплив на критичні інфраструктури.

В умовах постійного зростання кіберзагроз оцінка рівня кіберстійкості стає невід'ємною складовою захисту інформаційних систем. Це комплексний процес, спрямований на виявлення слабких місць у безпекових механізмах та розробку ефективних заходів протидії загрозам. Така оцінка передбачає глибокий аналіз політик безпеки, процедур реагування та загальної інфраструктури кіберзахисту, що дозволяє мінімізувати потенційні ризики та запобігти порушенням у роботі критично важливих систем.

Одним із ключових етапів оцінки є визначення активів, що потребують особливого захисту, зокрема конфіденційних даних, мережевих ресурсів та облікових записів. У процесі аналізу також досліджується ефективність існуючих заходів безпеки, таких як система управління доступом, міжмережеві екрани, інструменти моніторингу та технології виявлення вторгнень. Значну увагу приділяють і стратегічному плануванню, включаючи розробку планів швидкого реагування на кіберінциденти. Для забезпечення максимальної ефективності такі оцінки повинні проводитися відповідно до міжнародних стандартів та сучасних галузевих рекомендацій.

Однак кіберстійкість – це не лише технічний аспект. Вона повинна бути інтегрована у всю систему управління безпекою організації, охоплюючи як технічні, так і людські фактори. Це означає, що важливим стає не лише захист від атак, а й формування культури кібербезпеки, навчання персоналу та підготовка кіберпідрозділів до роботи в умовах кризи [3, с.17].

Світова спільнота активно шукає ефективні методики оцінки кіберстійкості, однак питання її регулювання на міжнародному рівні залишається відкритим. Критично важливим є створення універсальних підходів до вимірювання цього показника, що дозволить формувати об'єктивну оцінку рівня безпеки систем та розробляти ефективні стратегії підвищення їхньої захищеності.

Ефективні алгоритми оцінювання кіберстійкості допомагають організаціям не лише відстежувати свій поточний стан безпеки, а й готуватися до можливих загроз, адаптуватися до нових викликів і швидко відновлювати роботу після інцидентів. Вони охоплюють широкий спектр заходів – від превентивного аналізу ризиків до впровадження автоматизованих систем

ISSN 3041-1793 Online
захисту. Завдяки комплексному підходу можна суттєво зменшити вразливість інформаційних систем, забезпечити їхню стійкість до атак та підтримувати стабільне функціонування навіть у критичних ситуаціях.

У сучасному цифровому середовищі рівень кіберстійкості визначає здатність інформаційних систем ефективно функціонувати навіть за умов кібератак. Оцінка цієї стійкості є невіддільною складовою загальної стратегії кібербезпеки, що передбачає комплексний аналіз існуючих ризиків, вразливостей та механізмів захисту. Основним завданням такого оцінювання є виявлення слабких місць у кіберзахисті та своєчасне впровадження заходів для запобігання критичним збоям у роботі цифрових платформ і ресурсів [4, с.79].

Процес оцінки кіберстійкості охоплює ретельний аналіз важливих цифрових активів, зокрема персональних даних, облікових записів, інформаційних систем і мережевих структур. Для забезпечення ефективного контролю та захисту критично важливо враховувати рівень доступу до ресурсів, функціонування систем протидії загрозам, таких як міжмережеві екрани та антивірусні програми, а також наявність чітко визначених протоколів реагування на інциденти.

Інтеграція принципів кіберстійкості має відбуватися не лише на технічному рівні, а й у рамках стратегічного управління кіберризиками. Формування стійкої до атак цифрової екосистеми передбачає впровадження відповідних стандартів безпеки, постійний моніторинг загроз і розвиток культури кібербезпеки всередині організацій.

На глобальному рівні зростає зацікавленість у створенні методик вимірювання кіберстійкості, проте єдині міжнародні стандарти у цій сфері ще не сформовані. У зв'язку з цим необхідно розробляти ефективні механізми оцінювання рівня безпеки інформаційних систем, що дозволять своєчасно адаптувати захисні стратегії до нових викликів кіберпростору.

Розуміння та впровадження ефективних алгоритмів оцінки кіберстійкості дає змогу не лише виявити потенційні загрози, а й створити гнучкі системи, здатні швидко відновлюватися після атак. Комплексний підхід до цього питання дозволяє мінімізувати ризики, покращити готовність організацій до кіберзагроз та забезпечити стабільність цифрових інфраструктур навіть у найскладніших умовах.

Сучасні підходи до оцінки кіберстійкості передбачають використання різних методик, однією з яких є Cyber Resilience Review (CRR) – концепція, розроблена Міністерством внутрішньої безпеки США. Ця система дозволяє проаналізувати поточний стан кіберзахисту організації, виявити критичні слабкі місця та розробити ефективну стратегію підвищення рівня безпеки [5, с.46].

Періодичний перегляд політик та заходів кібербезпеки відіграє ключову роль у забезпеченні стійкості до цифрових загроз. Завдяки комплексному

ISSN 3041-1793 Online

підходу CRR організації отримують змогу не лише оцінити свою здатність протидіяти кібератакам, а й забезпечити оперативне відновлення критичних систем у разі виникнення інцидентів.

Оцінка кіберстійкості охоплює широкий спектр аспектів інформаційної безпеки, включаючи:

– ефективне управління цифровими ресурсами та даними;
– впровадження багаторівневих механізмів контролю доступу;
– моніторинг змін у налаштуваннях та конфігураціях систем;
– ідентифікацію та усунення вразливостей у захисних механізмах;
– стратегічне реагування на кіберзагрози та інциденти;
– оцінку та мінімізацію ризиків для критичних інформаційних систем;
– контроль залежностей від сторонніх постачальників та партнерів;
– аналіз зовнішніх кіберзагроз і шкідливих активностей;
– підвищення рівня цифрової грамотності персоналу;
– ситуаційний аналіз та моніторинг потенційних загроз.

Використання методології CRR допомагає організаціям підвищити рівень готовності до кіберзагроз, мінімізувати потенційні ризики та розвивати ефективні механізми адаптації до нових викликів у сфері цифрової безпеки. Завдяки цьому підходу можливо створити стабільну кіберекосистему, що гарантує безперебійне функціонування критичних інформаційних ресурсів навіть у разі виникнення атак.

Процес огляду стану кіберстійкості являє собою детальну оцінку стійкості організаційних операцій і практик кібербезпеки, яка дозволяє визначити здатність організації керувати кіберризиками як у звичайному режимі, так і в умовах стресових ситуацій або криз. Оцінка цього стану дає змогу значно підвищити розуміння важливості належного управління кібербезпекою, а також оцінити можливості для забезпечення безперервності важливих послуг під час операційного стресу чи кризових ситуацій [6, с.100]. Крім того, цей огляд слугує основою для розвитку діалогу між учасниками з різних сфер діяльності, допомагаючи створити узгоджені звіти, що базуються на міжнародних стандартах і визначають рівень зрілості організаційних процесів кіберстійкості.

Такий огляд є добровільною процедурою, яку зазвичай використовують оператори критичної інфраструктури для оцінки ефективності своїх практик кібербезпеки. Його проведення дозволяє детально вивчити поточний рівень кіберзахищеності організації. За результатами огляду організація отримує можливість:

– підвищити загальну обізнаність співробітників щодо важливості належного управління кібербезпекою;

– оцінити ефективність існуючих практик управління ризиками та кіберзахисту;

ISSN 3041-1793 Online

– створити детальний звіт, який дозволяє виявити сильні та слабкі сторони організаційних процесів кіберстійкості.

Після аналізу результатів огляду організація може розробити стратегічний план, орієнтуючись на посилення слабких сторін і максимальне використання сильних у сфері кібербезпеки. Один із головних принципів CRR – це орієнтація на оптимальне використання організацією своїх ресурсів (людей, інформації, технологій) для підтримки критичних оперативних завдань чи послуг. Процес оцінки сприяє не лише вимірюванню рівня організаційної стійкості, а й виявленню прогалин, які потребують коригування, для подальшого удосконалення моделі кібербезпеки.

У сучасному світі кіберстійкість стала не лише невід'ємною складовою технічних систем, але й важливим елементом для людського ресурсу – команд CERT, організаційної культури та щоденної діяльності в кіберпросторі. У січні 2022 року, в результаті обговорень на Всесвітньому економічному форумі у Давосі, була опублікована доповідь "Перспективи глобальної кібербезпеки", яка акцентує увагу на значному розриві в оцінці бізнесом та кіберлідерами рівня кіберстійкості в світовому контексті. У доповіді наголошується на необхідності ефективного управління ризиками кіберуразливості, що стає все більш критичним у світлі постійного зростання кіберзагроз [7, с.46].

За результатами обговорень форуму були визначені два основні компоненти для оцінки кіберстійкості:

1. Cyber Resilience Framework (CRF) – набір принципів і практик, який дозволяє організаціям визначати й покращувати свою здатність протистояти кіберзагрозам, зберігаючи при цьому безперервність функціонування;

2. Cyber Risk Index (CRI) – індекс, що оцінює глобальний рівень кіберризиків і допомагає організаціям виявляти їх вразливості, а також розробляти стратегії для мінімізації потенційних загроз.

Ці інструменти є основою для побудови ефективної стратегії кібербезпеки, сприяючи розвитку організацій, які прагнуть адаптуватися до змін і залишатися стійкими в умовах сучасних кібервикликів.

Індекс "The Cyber Resilience Framework" (CRF) пропонує організаціям структуровану основу для оцінки рівня їх кіберстійкості та впровадження більш ефективних практик захисту в цифрових середовищах. CRF забезпечує гнучку та детально сформульовану платформу для визначення й оцінки організаційної кіберстійкості в межах конкретних операційних процесів. Це створює можливості для поширення кращих практик кіберстійкості по всіх секторах і допомагає знижувати ризики для критичних бізнес-активів.

Завдяки шести основним принципам, що включає CRF, організації можуть впорядковувати свої практики й підходи до кіберстійкості. Кожен з цих принципів включає конкретні практики та підпрактики, що дозволяє чітко визначити рівень захищеності від кіберзагроз. Основна мета цього підходу

ISSN 3041-1793 Online

полягає в тому, щоб організації могли не лише витримувати кібернапади, але й швидко адаптуватися, зменшуючи будь-які втрати та відновлюючи нормальне функціонування [8, с.34].

CRF також визначає конкретні вказівки та процедури для належного захисту ключових активів. Це дозволяє організаціям ефективно управляти кіберризиками, знижувати вразливість і своєчасно впроваджувати заходи для мінімізації потенційних загроз. Завдяки такій структурі компанії можуть не лише оцінити й визначити, як їм слід реагувати на кіберзагрози, а й зрозуміти, на яких напрямках потрібно сфокусувати свої зусилля для захисту важливих даних і процесів.

Кожен з шести принципів Cyber Resilience Framework (CRF) включає набір практик, які надають можливість спеціалістам з кібербезпеки постійно удосконалювати та оцінювати ефективність заходів щодо забезпечення кіберстійкості організації. Розглянемо ці принципи та їхні практики [9, с.104]:

Принцип №1: постійне оцінювання кіберризиків та визначення пріоритетів для їх усунення. Це включає систематичний моніторинг нових загроз і вразливостей, а також їх оцінку з точки зору потенційного впливу на організацію. За допомогою цього принципу організації можуть своєчасно виявляти та мінімізувати найвищі ризики.

Принцип №2: створення та підтримка основ безпеки інформаційних систем. Організація повинна розробити політики безпеки та стандарти для захисту всіх ресурсів, включаючи дані, інфраструктуру, мережі й людський капітал, забезпечуючи стійкість до будь-яких кіберзагроз.

Принцип №3: інтеграція кіберстійкості в бізнес-стратегію. Кібербезпека повинна бути невід'ємною частиною стратегічного управління організацією, сприяючи підвищенню стійкості компанії в умовах кіберзагроз і мінімізації бізнес-ущербу під час атак.

Принцип №4: створення системної кіберстійкості. Важливо не лише впроваджувати технічні рішення, але й формувати організаційну культуру, в якій кожен працівник відповідальний за підтримку кіберстійкості в межах своїх обов'язків, забезпечуючи комплексний підхід до безпеки.

Принцип №5: Гнучкість та адаптивність стратегії кіберстійкості. Стратегія має бути здатною швидко змінюватися відповідно до нових загроз і технологічних змін, що дозволяє організації підтримувати високий рівень захисту навіть у складних умовах.

Принцип №6: розвиток кіберстійкості як субкультури. Створення середовища, де кіберстійкість є важливим елементом корпоративної культури, і всі співробітники активно беруть участь у забезпеченні безпеки організації.

Для оцінки відповідності принципам CRF використовують Індекс кіберстійкості (Cyber Resilience Index - CRI), який допомагає визначити рівень стійкості організації, виявити слабкі місця та розробити стратегії для їх

ISSN 3041-1793 Online

усунення. CRI дає чітке уявлення про поточний стан кіберстійкості, а також надає рекомендації щодо покращення ефективності кібербезпеки в організації.

У 2022 році був затверджений глобальний Індекс кіберстійкості, який став еталоном для оцінки ефективності практик кіберстійкості у різних сферах діяльності. Цей індекс дає можливість забезпечити прозорість в оцінці кібербезпеки і служить інструментом для порівняння рівнів захисту в різних організаціях та індустріях [10, с.54].

Оскільки оцінка кібербезпеки була ускладнена відсутністю об'єктивних критеріїв, у партнерстві з Інститутом Понемона (Ponemon Institute) компанія Trend Micro розробила Індекс кіберризику (Cyber Risk Index - CRI).

Цей індекс дозволяє порівнювати рівень захищеності різних організацій та IT-компаній, оцінюючи їх здатність реагувати на загрози, кіберпосягання та інші виклики, гарантуючи безперервну діяльність і належний рівень кіберзахисту.

Таким чином, кіберстійкість в рамках CRI означає здатність організації чи державного органу ефективно протистояти будь-яким кіберзагрозам, загрозам безпеці, порушенням і збоям, підтримуючи безперебійну роботу систем та мінімізуючи ризики.

Основна мета Індексу кіберризику (Cyber Risk Index, CRI) полягає в тому, щоб забезпечити кіберлідерам наочні інструменти для оцінки поточного рівня кіберстійкості їхніх організацій та систем. CRI був розроблений з орієнтацією на гнучкість, щоб сприяти постійному вдосконаленню практик кібербезпеки та стійкості в умовах змінюваних кіберзагроз [11, с.216]. Цей індекс допомагає створити єдину основу для вимірювання ефективності інформаційних систем, технологій і комунікаційних інфраструктур, що підтримують діяльність органів державної влади, а також приватних компаній.

Cyber Risk Index (CRI) є основним орієнтиром для визначення та оцінки кіберзагроз і рівня захисту, що реалізуються в рамках державних і приватних структур. За допомогою цього індексу можна чітко визначити вразливості в системах безпеки і вжити відповідних заходів для покращення кіберстійкості на всіх етапах роботи організацій.

CRI використовує шкалу від 0 до 10, де значення 10 означає максимальний рівень ризику. Поточний глобальний рівень індексу становить 0,41, що вказує на наявність підвищеного ризику у кіберпросторі. Водночас, особливо високий рівень загрози зафіксовано в США (індекс 1,07), що свідчить про значні недоліки в підготовленості систем до протидії кібератакам в порівнянні з іншими регіонами світу.

Індекс CRI розраховується як різниця між двома ключовими показниками [1, с.390]:

1. Індекс кіберготовності (Cyber Preparedness Index), що оцінює здатність організації захищати свої системи та інформацію від потенційних кіберзагроз;

ISSN 3041-1793 Online

2. Індекс кіберзагроз (Cyber Threat Index), який відображає поточний рівень загроз і уразливостей, з якими стикаються організації чи регіони.

Ця методологія дозволяє організаціям чітко розуміти, на які аспекти своєї кіберстійкості слід звернути більше уваги, і де необхідно вжити конкретних заходів для мінімізації ризиків та підвищення захищеності. Таким чином, CRI надає не лише показник поточного стану безпеки, а й шлях для розвитку більш стабільної та стійкої кіберінфраструктури.

На сьогоднішній день понад 50 країн світу використовують Індекс кіберризику (CRI) як основний інструмент для оцінки кіберстійкості та визначення рівня вразливості до загроз кіберзлочинності. Індекс має шкалу від 0 до 1, де високі значення свідчать про збільшення ризику бути підданим кібернападу. Це дозволяє країнам і компаніям прогнозувати й оцінювати ймовірність кіберзагроз у своєму регіоні чи сфері діяльності.

Індекс CRI є надзвичайно корисним для організацій, оскільки дозволяє їм стратегічно планувати заходи щодо кібербезпеки, встановлюючи пріоритети для захисту своїх цифрових ресурсів. Вищі значення індексу вказують на більшу загрозу, що дозволяє компаніям акцентувати свої зусилля на найбільш вразливих ділянках своєї інфраструктури. У зв'язку з тим, що інциденти, пов’язані із кіберзлочинністю, залишаються серйозною проблемою для організацій у будь-якому секторі, розуміння цього індексу стає невід’ємною частиною стратегії безпеки.

Через відсутність універсальних і точних критеріїв для оцінки рівня захищеності від кіберзагроз, для побудови індексу CRI застосовуються результати опитувань серед професіоналів у галузі IT та ІБ. Це дозволяє отримати об’єктивні дані для вимірювання рівня кіберризику та надає організаціям можливість оцінити свої сильні та слабкі сторони у кібербезпеці, щоб згодом розробити відповідні заходи щодо поліпшення захищеності.

У 2023 році до складу респондентів Індексу кіберризику (CRI) було включено країни Європи та Азіатсько-Тихоокеанського регіону, що дозволило підняти цей індекс на глобальний рівень [12, с.16]. Результати цього опитування стали основою для формування індексу, який чітко визначає готовність організацій реагувати на кіберзагрози. Індекс CRI розраховується як різниця між Індексом кіберготовності (cyber preparedness index) і Індексом кіберзагроз (cyber threat index). Перший оцінює рівень підготовленості організації до захисту від кіберзагроз, а другий визначає поточний стан і масштаби загроз у конкретному регіоні.

Висновки. Отже, об’єднання цих двох показників дає можливість комплексно оцінити рівень кіберстійкості організацій і розробити стратегії для зниження ризиків. CRI стає основним інструментом для виявлення слабких місць у системах кібербезпеки та впровадження кращих практик для їх виправлення. До таких практик відносяться:

ISSN 3041-1793 Online

– побудова системи кіберзахисту на основі критичних даних із управління ризиками та загрозами;

– зменшення складності інфраструктури та покращення узгодженості заходів кібербезпеки;

– впровадження передових технологій для виявлення нових загроз, таких як програми-вимагачі, ботмережі, фішинг-атаки;

– створення адаптивної та надійної архітектури кібербезпеки для забезпечення її ефективної роботи у будь-яких умовах.

Розроблений компанією Trend Micro, Індекс CRI є важливим інструментом для підприємств, що дозволяє виявляти існуючі кіберризики і приймати необхідні заходи для їх мінімізації. Завдяки цьому індексу компанії по всьому світу можуть удосконалювати свої стратегії кіберзахисту та покращувати здатність швидко реагувати на нові загрози. Він допомагає організаціям підтримувати на високому рівні кіберстійкість і забезпечувати безперебійне функціонування своїх критичних операцій у разі кібератак на національну та державну критичну інфраструктуру.

Література:

1. Педяш В. Є. Ледовський В. Т. Сучасні методи виявлення шкідливого програмного забезпечення. Herald of Khmelnytskyi National University. Technical sciences 333.2, 2024. 389-392 с.

2. Жульковська І. Плужник А. Жульковський О. Сучасні методи виявлення шкідливих програм. Математичне моделювання 1.44, 2021. 46-54 с.

3. Варченко І. В. Мелешко Є. В. Дослідження кібератак та шкідливих програм з використанням людського фактору. Інформаційна безпека та комп’ютерні технології, 2023. 16-17 с.

4. Бова Ю. Ісмагілов А. Сиваченко І. Моделі та методика оцінки інформаційної безпеки програмного забезпечення в умовах обмеженості обчислювальних ресурсів. Комп'ютерні науки 3, 2024. 79-83 с.

5. Грищук А. Б. Хімко Я. П. Класифікація шідливого програмного забезпечення. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України, 2024. 45-47 с.

6. Закс О. Cape sandbox – програмне забезпечення з відкритим вихідним кодом для автоматизованого аналізу шкідливого програмного забезпечення під операційними системи на базі ядра linux. Судова експертиза 1, 2025. 98-101 с.

7. Голубенко О. І. Забезпечення інформаційної безпеки в локальних мережах за допомогою контролю трафіку. IT Synergy 2, 2023. 44-51 с.

8. Лєнков С. Модель інформаційної безпеки функціонування програмного забезпечення. Pidvodni tehnologii 2.15, 2024. 31-45 с.

9. McIntosh T. Applying staged event-driven access control to combat ransomware. Computers & Security 128, 2023. 103-160 p.

10. Хайдуров В. Стохастичний і динамічний підходи при моделюванні процесів поширення шкідливого програмного забезпечення автоматизованих енергетичних об'єктів та їх систем. System Research in Energy 1.70, 2022. 53-61 с.

ISSN 3041-1793 Online

11. Правило В. В. Аверкієв Є. О. Аналіз шкідливого програмного забезпечення з підтримкою DDoS-атак в мережах IoT. Перспективи телекомунікацій, 2024. 216-218 с.

12. Хавер А. В. Принципи функціонування та виявлення на цільовій системі інструменту подвійного призначення Cobalt Strike. Сучасний захист інформації 2, 2023. 13-18 с.

References:

1. Pedyash V. YE., Ledovs′kyy V. T. (2024). Suchasni metody vyyavlennya shkidlyvoho prohramnoho zabezpechennya [Modern methods of detecting malicious software]. *Herald of Khmelnytskyi National University. Technical sciences 333.2*. (pp. 389-392) [in Ukrainian].

2. Zhul′kovs′ka I., Pluzhnyk A., Zhul′kovs′kyy O. (2021). Suchasni metody vyyavlennya shkidlyvykh prohram [Modern methods of detecting malicious programs]. *Matematychne modelyuvannya 1.44*. (pp. 46-54) [in Ukrainian].

3. Varchenko I. V., Meleshko YE. V. (2023). Doslidzhennya kiberatak ta shkidlyvykh prohram z vykorystannyam lyuds′koho faktoru [Research of cyberattacks and malicious programs using the human factor]. *Informatsiyna bezpeka ta komp'yuterni tekhnolohiyi.* (pp. 16-17) [in Ukrainian].

4. Bova YU., Ismahilov A., Syvachenko I. (2024). Modeli ta metodyka otsinky informatsiynoyi bezpeky prohramnoho zabezpechennya v umovakh obmezhenosti obchys-lyuval′nykh resursiv [Models and methods of assessing information security of software in conditions of limited computing resources]. *Komp'yuterni nauky 3*. (pp. 79-83) [in Ukrainian].

5. Hryshchuk A. B., Khimko YA. P. (2024). Klasyfikatsiya shidlyvoho prohramnoho zabezpechennya [Classification of malicious software]. *Informatsiyno-analitychne zabezpec-hennya diyal'nosti orhaniv sektoru bezpeky i oborony Ukrayiny.* (pp. 45-47) [in Ukrainian].

6. Zaks O. (2025). Cape sandbox – prohramne zabezpechennya z vidkrytym vykhidnym kodom dlya avtomatyzovanoho analizu shkidlyvoho prohramnoho zabezpechennya pid operatsiynymy systemy na bazi yadra linux [Cape sandbox - open source software for automated analysis of malicious software under operating systems based on the Linux kernel]. *Sudova ekspertyza 1*. (pp. 98-101) [in Ukrainian].

7. Holubenko O. I. (2023). Zabezpechennya informatsiynoyi bezpeky v lokal′nykh merezhakh za dopomohoyu kontrolyu trafiku [Ensuring information security in local networks using traffic control]. *IT Synergy 2*. (pp. 44-51) [in Ukrainian].

8. Lyenkov S. (2024). Model′ informatsiynoyi bezpeky funktsionuvannya prohramnoho zabezpechennya [Information security model of software functioning]. *Pidvodni tehnologii 2.15*. (pp. 31-45) [in Ukrainian].

9. McIntosh T. (). Applying staged event-driven access control to combat ransomware. Computers & Security 128, 2023. 103-160 p.

10. Khaydurov V. (2022). Stokhastychnyy i dynamichnyy pidkhody pry modelyuvanni protsesiv poshyrennya shkidlyvoho prohramnoho zabezpechennya avtomatyzovanykh enerhet-ychnykh ob'yektiv ta yikh system [Stochastic and dynamic approaches to modeling the processes of spreading malicious software of automated energy facilities and their systems]. *System Research in Energy 1.70.* (pp. 53-61) [in Ukrainian].

11. Pravylo V. V., Averkiyev YE. O. (2024). Analiz shkidlyvoho prohramnoho zabezpechennya z pidtrymkoyu DDoS-atak v merezhakh IoT [Analysis of malicious software with support for DDoS attacks in IoT networks]. *Perspektyvy telekomunikatsiy*. (pp. 216-218) [in Ukrainian].

12. Khaver A. V. (2023). Pryntsypy funktsionuvannya ta vyyavlennya na tsil′oviy systemi instrumentu podviynoho pryznachennya Cobalt Strike [Principles of functioning and detection of

ISSN 3041-1793 Online
a dual-purpose tool on a target system]. *Suchasnyy zakhyst informatsiyi 2.* (pp. 13-18) [in Ukrainian].·

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 004.946:004.8:355.233.2
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-421-431

Костюк Дмитрій Андрійович слухач штатний Військової академії (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0001-3021-6633

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ РОЗШИРЕННОЇ РЕАЛЬНОСТІ ТА ВІДРУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ДЛЯ СИМУЛЯЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ СЦЕНАРІЇВ ТА РОЗРОБКА ПІДХОДІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ТРЕНУВАТЬ І НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВИМ

Анотація. У статті представлено розгорнуте дослідження можливостей застосування технологій віртуальної та розширеної реальності у системі підготовки військовослужбовців в умовах сучасних збройних конфліктів високої інтенсивності. На основі аналізу сучасного досвіду ведення бойових дій, а також існуючих підходів до організації навчально-тренувального процесу визначено ключові обмеження традиційних методів підготовки, серед яких особливе місце займають значні матеріальні витрати, обмеженість варіативності навчальних сценаріїв, складність відтворення динамічних та багатофакторних бойових ситуацій, а також наявність ризиків для життя і здоров'я особового складу під час проведення практичних занять.

У роботі розглянуто основні напрями впровадження симуляційних технологій у систему бойової підготовки, зокрема можливості використання віртуальної реальності для створення повністю змодельованих середовищ із високим рівнем деталізації та ефектом занурення, а також застосування технологій розширеної реальності для доповнення реального простору інтерактивними інформаційними елементами, що підвищують рівень ситуаційної обізнаності військовослужбовців та ефективність прийняття рішень у складних умовах.

Обґрунтовано доцільність переходу до використання інтегрованих цифрових платформ, здатних забезпечити безперервний навчальний процес із можливістю адаптації сценаріїв до рівня підготовки, індивідуальних особливостей та поточних завдань підрозділів. Запропоновано концепцію гібридного середовища тренувань, що передбачає поєднання фізичних полігонів, віртуальних симуляцій та елементів доповненої реальності в єдину багаторівневу систему навчання. Визначено ключові складові такого середовища, принципи їх взаємодії, а також механізми масштабування та інтеграції у загальну систему бойової підготовки.

Особливу увагу приділено використанню алгоритмів штучного інтелекту як інструменту підвищення ефективності навчального процесу.

ISSN 3041-1793 Online

Розглянуто можливості їх застосування для автоматичного аналізу дій військовослужбовців, виявлення типових помилок, формування адаптивних сценаріїв тренувань та побудови індивідуальних траєкторій підготовки. Показано, що інтеграція таких алгоритмів дозволяє перейти від статичних моделей навчання до динамічних систем, здатних у реальному часі реагувати на зміну умов та поведінку користувачів.

Доведено, що впровадження комплексних симуляційних середовищ на основі віртуальної реальності та розширеної реальності технологія забезпечує суттєве підвищення якості підготовки особового складу, сприяє формуванню стійких практичних навичок, підвищує швидкість та обґрунтованість прийняття рішень у бойових умовах, а також дозволяє значно скоротити витрати матеріальних ресурсів, пов'язаних із проведенням навчань. Окремо відзначено позитивний вплив таких технологій на психологічну підготовку військовослужбовців, зокрема формування стресостійкості та здатності діяти в умовах підвищеного навантаження.

Узагальнено, що застосування технологій віртуальної та розширеної реальності є одним із ключових напрямів модернізації системи військової підготовки в умовах сучасних викликів. Визначено перспективні напрями подальших досліджень, серед яких розвиток інтерактивних інтерфейсів, підвищення рівня реалістичності симуляцій, інтеграція з автоматизованими системами управління військами, а також розширення можливостей спільного навчання підрозділів у єдиному інформаційному просторі.

Ключові слова: віртуальна реальність, розширена реальність, симуляційні системи, військова підготовка, штучний інтелект, адаптивне навчання, бойова готовність.

Kostiuk Dmytrii Andriiovych student of the regular Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0001-3021-6633

STUDY OF THE APPLICATION OF AUGMENTED AND VIRTUAL REALITY TECHNOLOGIES FOR SIMULATING MILITARY SCENARIOS AND DEVELOPING APPROACHES TO IMPROVING TRAINING AND EDUCATION OF MILITARY PERSONNEL

Abstract. This article presents a comprehensive study of the application of virtual and augmented reality technologies in the training system of military personnel under the conditions of modern high-intensity armed conflicts. Based on the analysis of current combat experience, as well as existing approaches to organizing the training process, the key limitations of traditional training methods are identified. These include high material costs, limited variability of training scenarios, difficulties in reproducing dynamic and multifactor combat situations, and

ISSN 3041-1793 Online
risks to the life and health of personnel during practical exercises. The study examines the main directions for implementing simulation technologies in combat training systems, including the use of virtual reality to create fully simulated environments with a high level of detail and immersion, as well as the use of augmented reality technologies to enhance the real environment with interactive informational elements. These technologies contribute to improving situational awareness and increasing the effectiveness of decision-making in complex operational conditions.

The feasibility of transitioning to integrated digital platforms capable of ensuring a continuous training process with adaptive scenarios is substantiated. Such platforms allow training programs to be adjusted according to the level of preparation, individual characteristics, and current tasks of military units. A concept of a hybrid training environment is proposed, combining physical training grounds, virtual simulations, and augmented reality elements into a unified multi-level system. The key components of this environment, the principles of their interaction, and the possibilities of scaling and integration into the overall military training system are defined.

Special attention is paid to the use of artificial intelligence algorithms as a tool for improving the effectiveness of the training process. Their application allows for automated analysis of personnel actions, identification of typical errors, development of adaptive training scenarios, and creation of individualized learning paths.

The integration of such algorithms enables a transition from static training models to dynamic systems capable of responding in real time to changing conditions and user behavior.

It is demonstrated that the implementation of comprehensive simulation environments based on virtual and augmented reality significantly improves the quality of personnel training, promotes the development of stable practical skills, enhances the speed and accuracy of decision-making in combat situations, and reduces material costs associated with training activities. In addition, these technologies have a positive impact on psychological readiness, particularly in developing stress resistance and the ability to operate under increased workload conditions.

In general, the use of virtual and augmented reality technologies represents a key direction in modernizing military training systems in response to current challenges. перспективні напрями подальших досліджень include the development of interactive interfaces, improvement of simulation realism, integration with automated command and control systems, and expansion of joint training capabilities within a unified information environment.

Keywords: virtual reality, augmented reality, simulation systems, military training, artificial intelligence, adaptive learning, combat readiness.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку збройних конфліктів характеризується високою інтенсивністю бойових дій, широким застосуванням високотехнологічних засобів ураження, інформаційних систем та автоматизованих засобів управління. Досвід війни в Україні засвідчує, що успішність виконання бойових завдань дедалі більше залежить не лише від технічного оснащення підрозділів, але й від рівня підготовки особового складу, його здатності діяти в умовах невизначеності, швидко приймати рішення та адаптуватися до змін обстановки. У таких умовах традиційні підходи до організації навчально-тренувального процесу, що базуються на використанні полігонів, класичних тренажерів та теоретичної підготовки, мають низку суттєвих обмежень. Зокрема, вони не забезпечують достатнього рівня реалістичності відтворення сучасних бойових сценаріїв, не дозволяють повною мірою моделювати багатофакторні ситуації, пов'язані із застосуванням безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби та інформаційного впливу. Крім того, проведення повномасштабних навчань потребує значних матеріальних витрат і пов'язане з підвищеними ризиками для особового складу.

Водночас розвиток цифрових технологій відкриває нові можливості для вдосконалення системи військової підготовки. Зокрема, використання технологій віртуальної та розширеної реальності дозволяє створювати навчальні середовища, які поєднують високий рівень реалістичності з безпечністю та гнучкістю використання. Проте їх впровадження в практику підготовки військовослужбовців наразі має фрагментарний характер і не забезпечує повноцінної інтеграції у загальну систему навчання.

Таким чином, виникає необхідність у розробці комплексного підходу до використання технологій віртуальної та розширеної реальності у військовій підготовці, який би забезпечував поєднання традиційних методів навчання з сучасними цифровими рішеннями та дозволяв підвищити ефективність підготовки особового складу в умовах сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування технологій віртуальної та розширеної реальності у військовій підготовці активно досліджується як у науковому середовищі, так і в практичній діяльності збройних сил провідних країн світу. Значна кількість сучасних досліджень присвячена оцінці ефективності використання симуляційних середовищ для формування тактичних навичок, підвищення рівня підготовки особового складу та оптимізації навчального процесу.

Зокрема, результати наукових робіт свідчать, що використання технологій віртуальної реальності забезпечує високий рівень занурення у змодельоване середовище та дозволяє ефективно відтворювати складні бойові сценарії. Дослідження показують, що VR-тренування сприяють покращенню прийняття рішень, розвитку просторового мислення та формуванню практичних навичок у безпечних умовах .

ISSN 3041-1793 Online

Окремий напрям досліджень пов'язаний із впливом VR на психологічний стан військовослужбовців. Зокрема, встановлено, що використання імітаційних середовищ дозволяє ефективно моделювати стресові ситуації та знижувати рівень тривожності під час підготовки, що позитивно впливає на готовність до виконання бойових завдань .

Разом з тим, дослідження у сфері розширеної реальності демонструють її ефективність у підвищенні ситуаційної обізнаності та підтримці прийняття рішень у реальному середовищі. Використання AR дозволяє інтегрувати цифрову інформацію безпосередньо у процес виконання завдань, що підвищує ефективність навчання та взаємодії між підрозділами .

Водночас ряд авторів зазначає, що, незважаючи на значний потенціал VR та AR, їх застосування у військовій підготовці часто має фрагментарний характер і не забезпечує комплексної інтеграції у систему навчання. Крім того, існує потреба у подальших дослідженнях, спрямованих на оцінку довгострокової ефективності таких технологій та їх адаптацію до реальних умов бойових дій

Мета статті – полягає в комплексному дослідженні можливостей застосування технологій віртуальної та розширеної реальності у процесі підготовки військовослужбовців, а також обґрунтування підходів до їх інтеграції у сучасну систему бойового навчання. Особлива увага приділяється аналізу впливу симуляційних середовищ на підвищення ефективності підготовки особового складу, формування практичних навичок та адаптацію до умов сучасного бою.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких основних завдань: дослідити сучасний стан розвитку технологій віртуальної та розширеної реальності у військовій сфері; визначити основні переваги та обмеження їх використання у навчальному процесі; розробити концептуальні підходи до створення інтегрованого гібридного середовища тренувань; обґрунтувати можливості застосування штучного інтелекту для адаптації навчальних сценаріїв та оцінки результатів підготовки; а також визначити перспективні напрями подальшого розвитку та впровадження таких технологій у систему бойової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток інформаційних технологій та їх активне впровадження у військову сферу суттєво трансформують підходи до організації бойової підготовки особового складу. Умови ведення бойових дій, що характеризуються високою динамікою, багатофакторністю та постійною зміною оперативної обстановки, вимагають від військовослужбовців не лише глибоких теоретичних знань, але й сформованих практичних навичок, здатності діяти в умовах невизначеності та обмеженого часу на прийняття рішень. У зв'язку з цим особливого значення набуває використання технологій віртуальної та розширеної реальності, які

ISSN 3041-1793 Online
дозволяють створювати навчальні середовища нового покоління, орієнтовані на максимальне наближення до реальних умов бойових дій.

Застосування технологій віртуальної реальності у військовій підготовці базується на принципі повного занурення користувача у штучно створене середовище, що відтворює різноманітні бойові сценарії. Такий підхід дозволяє моделювати ситуації, які складно або неможливо реалізувати у реальних умовах через обмеження ресурсів або високий рівень небезпеки. Віртуальні симуляції дають змогу відпрацьовувати дії у міських умовах, під час застосування високоточної зброї, у середовищі з активним використанням безпілотних систем, а також у ситуаціях, пов'язаних із раптовою зміною обстановки. При цьому особливістю таких систем є можливість багаторазового відтворення однакових сценаріїв із варіацією параметрів, що забезпечує більш глибоке засвоєння матеріалу та формування стійких навичок.

Розширена реальність, на відміну від віртуальної, не замінює реальне середовище, а доповнює його цифровими елементами. Це дозволяє інтегрувати інформаційні підказки, тактичні позначки, маршрути руху та інші елементи безпосередньо у процес виконання завдань на полігоні або у навчальному центрі. Завдяки цьому військовослужбовці отримують можливість одночасно працювати у реальному середовищі та користуватися додатковою інформацією, що значно підвищує ефективність навчання. Особливо важливим є те, що такі системи сприяють розвитку ситуаційної обізнаності, яка є критично важливою складовою сучасного бою.

Поєднання можливостей віртуальної та розширеної реальності формує основу для створення гібридного середовища тренувань, яке є найбільш перспективним напрямом розвитку систем військової підготовки. Гібридне середовище передбачає інтеграцію фізичних, цифрових та інформаційних компонентів у єдину систему, що дозволяє забезпечити безперервність навчального процесу та його адаптивність до різних умов. У такому середовищі військовослужбовці можуть переходити від теоретичної підготовки до практичного відпрацювання дій без втрати логіки навчального процесу, що значно підвищує його ефективність.

Важливим аспектом функціонування гібридного середовища є використання сучасних програмних платформ, які забезпечують синхронізацію дій користувачів, обробку даних та формування аналітичної інформації. Такі системи дозволяють не лише фіксувати результати виконання завдань, але й проводити їх детальний аналіз, виявляти помилки та визначати напрями подальшого вдосконалення підготовки. Завдяки цьому навчальний процес набуває більш системного характеру та орієнтується на досягнення конкретних результатів.

Значну роль у підвищенні ефективності симуляційних систем відіграє використання алгоритмів штучного інтелекту, які дозволяють забезпечити

ISSN 3041-1793 Online

адаптивність навчального середовища. Такі алгоритми здатні аналізувати поведінку військовослужбовців, оцінювати правильність їхніх дій та автоматично змінювати параметри сценарію залежно від рівня підготовки. Це дозволяє створювати індивідуалізовані траєкторії навчання, що враховують особливості кожного користувача та сприяють більш ефективному засвоєнню матеріалу.

Використання штучного інтелекту також дозволяє моделювати поведінку противника, що є важливим елементом сучасних тренувань. На відміну від традиційних симуляторів, де дії противника є заздалегідь визначеними, інтелектуальні системи здатні адаптувати свою поведінку до дій користувача, створюючи більш реалістичні умови навчання.

Це сприяє розвитку тактичного мислення та здатності швидко реагувати на зміну обстановки.

Оцінка ефективності навчання є ще одним важливим аспектом використання симуляційних технологій. Традиційні методи оцінювання, як правило, базуються на суб'єктивних висновках інструкторів, що не завжди дозволяє об'єктивно визначити рівень підготовки.

У свою чергу, сучасні симуляційні системи забезпечують автоматичний збір великої кількості даних, які можуть бути використані для комплексного аналізу дій військовослужбовців.

Таблиця 1

Порівняння традиційного та симуляційного підходів до підготовки

Критерій	**Традиційний підхід**	**Симуляційний підхід**
Реалістичність	Обмежена	Висока
Безпека	Середня	Висока
Вартість	Висока	Оптимізована
Гнучкість	Низька	Висока
Повторюваність	Обмежена	Практично необмежена

Аналіз отриманих даних дозволяє визначити ключові показники ефективності навчання, серед яких особливе значення мають швидкість прийняття рішень, точність виконання завдань, рівень взаємодії у підрозділі та психологічна стійкість.

Використання цифрових систем дозволяє не лише фіксувати ці показники, але й відстежувати їх зміну у динаміці, що дає можливість оцінити прогрес підготовки.

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 2

Основні показники оцінки ефективності навчання

Показник	**Характеристика**
Швидкість реакції	Час прийняття рішення
Точність дій	Відсоток правильних рішень
Взаємодія	Координація у підрозділі
Стресостійкість	Поведінка в складних умовах

Застосування симуляційних технологій також має значний економічний ефект, оскільки дозволяє зменшити витрати на боєприпаси, пальне та обслуговування техніки. Крім того, знижується рівень травматизму під час навчань, що є важливим фактором збереження боєздатності підрозділів.

Таким чином, впровадження технологій віртуальної та розширеної реальності у систему військової підготовки є об'єктивною необхідністю, що зумовлена сучасними умовами ведення бойових дій. Використання таких технологій дозволяє створити ефективну, гнучку та безпечну систему навчання, яка відповідає вимогам сучасного поля бою та забезпечує високий рівень підготовки особового складу.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що застосування технологій віртуальної та розширеної реальності є одним із найбільш перспективних напрямів модернізації системи військової підготовки в умовах сучасних збройних конфліктів. Визначено, що традиційні підходи до навчання, які базуються на використанні полігонів та класичних тренувальних засобів, мають обмежену ефективність у зв'язку з неможливістю повноцінного відтворення складних, динамічних та багатофакторних бойових сценаріїв, а також значними витратами ресурсів і підвищеними ризиками для особового складу.

Доведено, що впровадження симуляційних середовищ на основі технологій VR та AR дозволяє створити принципово нові умови для підготовки військовослужбовців, які поєднують високий рівень реалістичності, безпечність та гнучкість навчального процесу. Використання віртуальної реальності забезпечує можливість моделювання широкого спектра бойових ситуацій із варіативністю умов та параметрів, що сприяє формуванню стійких практичних навичок і розвитку тактичного мислення. У свою чергу, застосування технологій розширеної реальності дозволяє підвищити ефективність навчання безпосередньо у реальному середовищі за рахунок інтеграції інформаційних елементів, що покращують ситуаційну обізнаність та якість прийняття рішень.

Обґрунтовано доцільність створення гібридного середовища тренувань, яке інтегрує фізичні, віртуальні та доповнені компоненти у єдину систему

ISSN 3041-1793 Online

підготовки. Такий підхід забезпечує безперервність навчального процесу, його адаптивність до різних умов та можливість комплексного відпрацювання бойових дій. Встановлено, що важливу роль у підвищенні ефективності таких систем відіграє використання алгоритмів штучного інтелекту, які дозволяють автоматизувати аналіз дій військовослужбовців, адаптувати сценарії навчання та формувати індивідуальні траєкторії підготовки.

Показано, що застосування симуляційних технологій сприяє не лише підвищенню якості підготовки особового складу, але й оптимізації використання матеріальних ресурсів, зниженню рівня травматизму під час навчань та розширенню можливостей відпрацювання складних і небезпечних сценаріїв. Крім того, використання таких технологій позитивно впливає на психологічну підготовку військовослужбовців, зокрема на формування стресостійкості та здатності діяти в умовах високого навантаження.

Разом з тим, подальший розвиток і впровадження технологій віртуальної та розширеної реальності у військовій сфері потребує вирішення ряду актуальних завдань, серед яких особливе значення мають питання стандартизації програмно-технічних засобів, інтеграції з існуючими системами управління, а також підготовки фахівців, здатних ефективно використовувати такі технології у навчальному процесі. Перспективними напрямами подальших досліджень є підвищення рівня реалістичності симуляцій, розвиток адаптивних інтелектуальних систем та створення єдиного інформаційного середовища для підготовки військовослужбовців.

Література:

1. Буряченко О.Є. Використання технологій віртуальної реальності у військовій підготовці // Збірник наукових праць. 2021.

2. Коваленко В.М. Сучасні інформаційні технології у системі бойової підготовки військ // Військово-технічний збірник. 2020.

3. Петренко І.С. Розширена реальність як інструмент підвищення ефективності навчання // Науковий вісник. 2022.

4. Сидоренко А.В. Аналіз застосування симуляційних технологій у військовій сфері // Сучасні інформаційні технології. 2021.

5. Ткачук М.П. Інноваційні підходи до підготовки військовослужбовців // Вісник військової науки. 2023.

6. Radianti J., Majchrzak T.A., Fromm J., Wohlgenannt I. A systematic review of immersive virtual reality applications for higher education: Design elements, lessons learned, and research agenda // Computers & Education. 2020.

7. Jensen L., Konradsen F. A review of the use of virtual reality head-mounted displays in education and training // Education and Information Technologies. 2018.

8. Rizzo A., Koenig S. Is clinical virtual reality ready for primetime? // Neuropsychology. 2017.

9. Milgram P., Kishino F. A taxonomy of mixed reality visual displays // IEICE Transactions on Information Systems. 1994.

ISSN 3041-1793 Online
10. Azuma R. A survey of augmented reality // Presence: Teleoperators and Virtual Environments. 1997.
11. Smith S., Ericson E. Using immersive game-based virtual reality to teach fire-safety skills to children // Virtual Reality. 2009.
12. NATO Modelling and Simulation Group. Modelling and Simulation as a Service: New Concepts and Service Delivery // NATO Science and Technology Organization. 2021.
13. U.S. Army Research Laboratory. Virtual Reality for Training Applications // ARL Technical Report. 2020.
14. Kipper G., Rampolla J. Augmented Reality: An Emerging Technologies Guide to AR. Waltham: Syngress, 2013.
15. Sherman W., Craig A. Understanding Virtual Reality: Interface, Application, and Design. San Francisco: Morgan Kaufmann, 2019.

References:

1. Buriachenko, O.Ye. (2021). Vykorystannia tekhnolohii virtualnoi realnosti u viiskovii pidhotovtsi [Use of virtual reality technologies in military training]. Zbirnyk naukovykh prats [Collection of scientific works] [in Ukrainian].
2. Kovalenko, V.M. (2020). Suchasni informatsiini tekhnolohii u systemi boiovoi pidhotovky viisk [Modern information technologies in the system of combat training of troops]. Viiskovo-tekhnichnyi zbirnyk [Military-technical collection] [in Ukrainian].
3. Petrenko, I.S. (2022). Rozshyrena realnist yak instrument pidvyshchennia efektyvnosti navchannia [Augmented reality as a tool for improving training efficiency]. Naukovyi visnyk [Scientific Bulletin] [in Ukrainian].
4. Sydorenko, A.V. (2021). Analiz zastosuvannia symuliatsiinykh tekhnolohii u viiskovii sferi [Analysis of the application of simulation technologies in the military sphere]. Suchasni informatsiini tekhnolohii [Modern information technologies] [in Ukrainian].
5. Tkachuk, M.P. (2023). Innovatsiini pidkhody do pidhotovky viiskovosluzhbovtsiv [Innovative approaches to military personnel training]. Visnyk viiskovoi nauky [Bulletin of Military Science] [in Ukrainian].
6. Radianti, J., Majchrzak, T.A., Fromm, J., & Wohlgenannt, I. (2020). A systematic review of immersive virtual reality applications for higher education: Design elements, lessons learned, and research agenda. Computers & Education.
7. Jensen, L., & Konradsen, F. (2018). A review of the use of virtual reality head-mounted displays in education and training. Education and Information Technologies.
8. Rizzo, A., & Koenig, S. (2017). Is clinical virtual reality ready for primetime? Neuropsychology.
9. Milgram, P., & Kishino, F. (1994). A taxonomy of mixed reality visual displays. IEICE Transactions on Information Systems.
10. Azuma, R. (1997). A survey of augmented reality. Presence: Teleoperators and Virtual Environments.
11. Smith, S., & Ericson, E. (2009). Using immersive game-based virtual reality to teach fire-safety skills to children. Virtual Reality.
12. NATO Modelling and Simulation Group. (2021). Modelling and Simulation as a Service: New Concepts and Service Delivery. NATO Science and Technology Organization.
13. U.S. Army Research Laboratory. (2020). Virtual Reality for Training Applications. ARL Technical Report.
14. Kipper, G., & Rampolla, J. (2013). Augmented Reality: An Emerging Technologies Guide to AR. Waltham: Syngress.

ISSN 3041-1793 Online
15. Sherman, W., & Craig, A. (2019). Understanding Virtual Reality: Interface, Application, and Design. San Francisco: Morgan Kaufmann.

Дата першого надходження статті до видання: 22.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо перемоможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.58:351.746.1

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-432-445

Кочеулов Аркадій Олександрович заступник начальника кафедри логістики, Національна академія Державної прикордонної служби, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0008-6203-3197

Пальченко Олександр Михайлович слухач факультету професійної освіти та лідерства, Національна академія Державної прикордонної служби, м. Хмельницький

РОЗВИТОК СИСТЕМИ РОЗКВАРТИРУВАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ: АНАЛІТИЧНО-УПРАВЛІНСЬКА МОДЕЛЬ ТА ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ОРГАНАМ УПРАВЛІННЯ ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ

Анотація. У статті розглянуто актуальні питання розвитку системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону в умовах зростання сучасних безпекових загроз та ведення бойових дій. Обґрунтовано, що ефективність функціонування прикордонних підрозділів значною мірою залежить від рівня організації їх розміщення, яке безпосередньо впливає на боєготовність, мобільність, живучість та здатність до оперативного реагування на зміни обстановки [1].

Проведено комплексний аналіз факторів, що впливають на ефективність інфраструктури розміщення підрозділів, зокрема рівня автономності, мобільності, інженерної захищеності, логістичного забезпечення та адаптивності до динамічних змін безпекового середовища. Додатково враховано вплив оперативної обстановки, характеру загроз, географічних умов та інтенсивності застосування противником сучасних засобів ураження.

Встановлено, що існуюча система розквартирування в окремих випадках не відповідає сучасним вимогам, характеризується обмеженими можливостями маневру, недостатньою інтеграцією з іншими видами забезпечення та фрагментарністю управлінських підходів [2].

На основі проведеного дослідження сформовано аналітично-управлінську модель розвитку системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону, яка передбачає послідовний і логічно обґрунтований процес прийняття управлінських рішень. Модель базується на аналізі вихідних даних, оцінюванні стану інфраструктури, визначенні альтернатив розвитку, врахуванні ризиків та ресурсних обмежень, а також впровадженні механізмів зворотного зв’язку для коригування прийнятих рішень [3].

ISSN 3041-1793 Online

На основі запропонованої моделі розроблено практичні рекомендації для органів управління прикордонного загону, що охоплюють напрями модернізації інфраструктури, впровадження модульних і мобільних рішень, підвищення рівня автономності підрозділів, оптимізацію логістичних процесів та інтеграцію сучасних цифрових інструментів управління, зокрема систем моніторингу, обліку та підтримки прийняття управлінських рішень [4].

Практична цінність отриманих результатів полягає у можливості їх використання в діяльності органів управління Державної прикордонної служби України з метою підвищення ефективності функціонування системи розквартирування, забезпечення належного рівня готовності підрозділів до виконання завдань за призначенням, а також підвищення їх стійкості до сучасних загроз та умов ведення бойових дій [5].

Ключові слова: розквартирування, прикордонний загін, інфраструктура, управління, логістика, автономність, модульні рішення, цифровізація, управлінські рішення.

Kocheulov Arkadii Deputy Head of the Department of Logistics, Bogdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0008-6203-3197

Palchenko Oleksandr student at the Faculty of Professional Education and Leadership, Bogdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi

DEVELOPMENT OF THE QUARTERING SYSTEM OF STATE BORDER GUARD UNITS: ANALYTICAL AND MANAGERIAL MODEL AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS FOR BORDER DETACHMENT MANAGEMENT BODIES

Abstract. The article addresses current issues related to the development of the accommodation system for state border protection units under conditions of increasing modern security threats and the conduct of combat operations. It is substantiated that the effectiveness of border guard units largely depends on the level of organization of their accommodation, which directly affects combat readiness, mobility, survivability, and the ability to respond оперативно to changes in the operational environment.

A comprehensive analysis of the factors influencing the effectiveness of the accommodation infrastructure has been carried out, including the level of autonomy, mobility, engineering protection, logistical support, and adaptability to the dynamic security environment. Additionally, the impact of the operational situation, the nature of threats, geographical conditions, and the intensity of the adversary's use of

ISSN 3041-1793 Online
modern weapons has been taken into account. It has been determined that, in some cases, the existing accommodation system does not meet modern requirements, is characterized by limited maneuver capabilities, insufficient integration with other types of support, and fragmented management approaches.

Based on the conducted research, an analytical and managerial model for the development of the accommodation system of state border protection units has been developed. The model provides for a consistent and logically substantiated decision-making process. It is based on the analysis of initial data, assessment of infrastructure conditions, identification of development alternatives, consideration of risks and resource constraints, as well as the implementation of feedback mechanisms for adjusting managerial decisions.

On the basis of the proposed model, practical recommendations for the management bodies of border detachments have been developed. These recommendations cover directions for infrastructure modernization, the implementation of modular and mobile solutions, increasing the level of unit autonomy, optimization of logistical processes, and the integration of modern digital management tools, including monitoring, accounting, and decision support systems.

The practical value of the obtained results lies in the possibility of their application in the activities of the management bodies of the State Border Guard Service of Ukraine in order to improve the efficiency of the accommodation system, ensure an adequate level of unit readiness for assigned tasks, and enhance their resilience to modern threats and combat conditions.

Keywords: quartering, border detachment, infrastructure, management, logistics, autonomy, modular solutions, digitalization, managerial decision-making.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування системи охорони державного кордону України характеризуються суттєвим ускладненням безпекового середовища, що зумовлено зростанням рівня воєнних загроз, активізацією диверсійної діяльності та підвищенням вимог до мобільності і стійкості підрозділів [2; 3]. За таких умов система розквартирування підрозділів охорони державного кордону набуває особливого значення як один із ключових елементів забезпечення їх ефективної діяльності [1].

Разом з тим проведений аналіз свідчить, що існуюча інфраструктура розміщення підрозділів у багатьох випадках є частково застарілою, недостатньо адаптованою до сучасних умов та не забезпечує необхідного рівня автономності, захищеності та оперативної гнучкості [4]. Відсутність єдиного системного підходу до розвитку розквартирування, а також обмежені можливості оперативного реагування на зміни обстановки негативно впливають на ефективність виконання завдань [5].

Крім того, недостатньо розробленими залишаються питання застосування сучасних управлінських підходів, логістичних рішень та цифрових

ISSN 3041-1793 Online

інструментів у процесі розвитку системи розквартирування [6; 7]. Це зумовлює необхідність проведення наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування напрямів її удосконалення та розроблення відповідних практичних рекомендацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації інфраструктурного забезпечення, розміщення військових та правоохоронних підрозділів, а також розвитку систем логістичного забезпечення розглядались у працях вітчизняних і зарубіжних науковців [6].

Значна увага приділяється дослідженню підходів до підвищення мобільності підрозділів, забезпечення їх автономності та ефективного управління ресурсами.

Окремі аспекти розвитку інфраструктури та розміщення підрозділів сектору безпеки висвітлені у нормативно-правових актах України, а також у документах міжнародних організацій, зокрема НАТО та Європейського Союзу, де значна увага приділяється модульності, гнучкості та інтегрованим підходам до управління [7].

Разом з тим аналіз наукових джерел свідчить про відсутність комплексних досліджень, присвячених розвитку системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону з урахуванням сучасних умов функціонування Державної прикордонної служби України. Недостатньо розробленими залишаються питання формування структурованих моделей прийняття управлінських рішень у цій сфері, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є обґрунтування напрямів розвитку системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону та формування аналітично-управлінської моделі прийняття управлінських рішень, а також розроблення практичних рекомендацій органам управління прикордонного загону щодо її удосконалення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Розвиток системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону в сучасних умовах потребує комплексного наукового підходу, що передбачає поєднання теоретичних засад, аналізу практичного стану, урахування зовнішніх і внутрішніх чинників впливу, а також застосування сучасних управлінських і логістичних рішень [6; 7].

У ході дослідження було проаналізовано існуючу систему розквартирування підрозділів охорони державного кордону, визначено її структурні елементи, функціональні характеристики та основні проблемні аспекти. Встановлено, що ефективність функціонування підрозділів значною мірою залежить від рівня розвитку інфраструктури, ступеня її адаптованості до сучасних умов, а також від якості управлінських рішень, що приймаються органами управління прикордонного загону.

ISSN 3041-1793 Online

Особливу увагу приділено визначенню факторів, що впливають на розвиток системи розквартирування, серед яких ключовими є зміни безпекового середовища, динамічність оперативної обстановки, ресурсні обмеження, а також необхідність забезпечення високого рівня автономності та мобільності підрозділів [8]. Установлено, що існуюча система розквартирування не в повній мірі відповідає зазначеним вимогам, що обумовлює необхідність її удосконалення [9].

У процесі дослідження узагальнено підходи до організації розміщення підрозділів у секторі безпеки, проаналізовано зарубіжний та міжвідомчий досвід, що дозволило визначити перспективні напрями розвитку системи розквартирування, зокрема впровадження модульних рішень, підвищення рівня автономності об'єктів, оптимізацію логістичного забезпечення та використання цифрових інструментів управління [10; 11].

На основі проведеного аналізу сформовано аналітично-управлінську модель розвитку системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону, яка передбачає послідовність дій органів управління щодо оцінювання стану інфраструктури, визначення проблем і ризиків, формування варіантів розвитку, вибору оптимального рішення та його реалізації з урахуванням зворотного зв'язку.

Застосування зазначеної моделі дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень, забезпечити системність у розвитку інфраструктури та адаптивність до змін обстановки, що в цілому сприяє підвищенню ефективності діяльності підрозділів охорони державного кордону.

Узагальнення теоретико-правових засад системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону є необхідною передумовою для формування ефективних управлінських рішень щодо її розвитку. У ході дослідження було визначено сутність системи розквартирування як сукупності організаційних, правових, інфраструктурних та управлінських заходів, спрямованих на забезпечення належних умов розміщення, функціонування та застосування підрозділів [1].

Встановлено, що система розквартирування виконує комплекс функцій, серед яких ключовими є забезпечення оперативної готовності підрозділів, створення умов для їх автономного функціонування, підтримання належного рівня життєзабезпечення особового складу, а також забезпечення стійкості інфраструктури до впливу зовнішніх факторів. Проаналізовано чинну нормативно-правову базу, яка регламентує питання розміщення підрозділів охорони державного кордону, включаючи законодавчі акти, відомчі нормативні документи та організаційно-методичні рекомендації [2; 3; 4]. У результаті встановлено, що нормативне забезпечення має фрагментарний характер, не завжди враховує сучасні умови функціонування та не містить комплексних підходів до розвитку системи розквартирування.

ISSN 3041-1793 Online

Виявлено розбіжності між нормативними вимогами та практикою функціонування підрозділів, що проявляється у недостатній гнучкості інфраструктури, обмежених можливостях оперативного переміщення та недостатньому рівні автономності об'єктів розміщення [12].

Узагальнення теоретичних підходів дозволило визначити основні принципи розвитку системи розквартирування, до яких віднесено адаптивність, мобільність, автономність, стійкість, логістичну ефективність та інтегрованість у загальну систему забезпечення діяльності підрозділів [13; 14]. Зазначені принципи покладено в основу подальшого формування аналітично-управлінської моделі розвитку системи розквартирування.

Таким чином, проведене дослідження теоретико-правових засад дозволило сформувати науково обґрунтовану основу для подальшого аналізу стану системи розквартирування, визначення напрямів її розвитку та розроблення практичних рекомендацій органам управління прикордонного загону.

У ході дослідження проведено комплексний аналіз сучасного стану системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону, що дозволило визначити рівень її відповідності сучасним вимогам забезпечення оперативної діяльності, мобільності та стійкості підрозділів.

Встановлено, що існуюча система розквартирування сформована переважно на основі стаціонарної інфраструктури, значна частина якої створювалася за інших умов функціонування та не повною мірою відповідає сучасним викликам безпеки. Наявні об'єкти розміщення підрозділів характеризуються різним рівнем технічного стану, що ускладнює забезпечення єдиних стандартів функціонування та створює дисбаланс у можливостях підрозділів [8].

Проаналізовано рівень автономності об'єктів розквартирування, за результатами чого встановлено, що більшість із них має обмежені можливості автономного забезпечення життєдіяльності, зокрема у частині енергопостачання, водозабезпечення, зв'язку та логістичного забезпечення. Це знижує стійкість підрозділів у разі ускладнення обстановки та створює додаткові ризики при виконанні завдань [9].

Оцінка логістичного забезпечення системи розквартирування показала наявність обмежень у забезпеченні оперативного переміщення підрозділів та їх розгортання у нових районах.

Виявлено недостатню розвиненість транспортної інфраструктури, відсутність уніфікованих підходів до організації логістичних процесів, а також обмежені можливості швидкого розгортання тимчасових об'єктів розміщення [10].

У ході дослідження визначено ключові проблемні аспекти функціонування системи розквартирування, до яких віднесено:

ISSN 3041-1793 Online

- застарілість частини інфраструктури;
- недостатній рівень автономності об'єктів;
- обмежені можливості маневру підрозділів;
- відсутність єдиного підходу до планування розміщення;
- недостатній рівень цифровізації процесів управління інфраструктурою [11].

Окрему увагу приділено аналізу вразливих елементів системи, що впливають на її стійкість у складних умовах. Встановлено, що найбільш уразливими є елементи, пов'язані з централізованими системами забезпечення, стаціонарними об'єктами без альтернативних джерел функціонування, а також відсутністю оперативної інформації щодо стану інфраструктури [12].

Визначено, що в умовах динамічної зміни обстановки на державному кордоні існуюча система розквартирування не забезпечує необхідного рівня гнучкості та адаптивності, що обмежує можливості органів управління щодо оперативного прийняття рішень та ефективного застосування підрозділів.

Узагальнення результатів аналізу дозволило зробити висновок про необхідність переходу від переважно стаціонарної моделі розквартирування до більш гнучкої, модульної та адаптивної системи, що забезпечує підвищення автономності підрозділів, оптимізацію логістичних процесів та впровадження сучасних інструментів управління.

Отримані результати стали основою для подальшого формування аналітично-управлінської моделі розвитку системи розквартирування та обґрунтування практичних рекомендацій органам управління прикордонного загону.

У ході дослідження визначено сукупність факторів та умов, що впливають на розвиток системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону, які обумовлюють необхідність її трансформації відповідно до сучасних викликів безпеки [13].

Встановлено, що ключовим фактором впливу є зміна характеру безпекового середовища, яка характеризується підвищенням рівня воєнних загроз, динамічністю оперативної обстановки та необхідністю забезпечення постійної готовності підрозділів до виконання завдань у різних умовах. Це зумовлює підвищення вимог до мобільності, стійкості та автономності системи розквартирування.

Суттєвий вплив на розвиток системи має фактор просторової невизначеності та розосередженості загроз, що проявляється у відсутності чітко визначених зон стабільності та необхідності забезпечення гнучкого реагування на зміну обстановки.

За таких умов система розквартирування повинна забезпечувати можливість оперативного переміщення підрозділів та їх розгортання у нових районах.

ISSN 3041-1793 Online

Визначено, що важливим чинником є ресурсні обмеження, які впливають на можливості модернізації інфраструктури, впровадження нових технологій та забезпечення автономності підрозділів. Це обумовлює необхідність раціонального використання наявних ресурсів та застосування ефективних управлінських підходів.

Окрему увагу приділено фактору технічного стану інфраструктури, який визначає рівень її готовності до функціонування в умовах підвищених навантажень. Встановлено, що значна частина об'єктів потребує оновлення або модернізації з урахуванням сучасних вимог до захищеності, енергонезалежності та адаптивності.

У ході дослідження визначено, що важливим напрямом розвитку є впровадження модульних рішень, які забезпечують можливість швидкого розгортання об'єктів розквартирування, їх переміщення та адаптації до умов конкретного району. Зазначений підхід дозволяє підвищити гнучкість системи та скоротити час реагування на зміну обстановки.

Крім того, встановлено значний вплив цифровізації на розвиток системи розквартирування. Впровадження інформаційних систем обліку, моніторингу та підтримки прийняття управлінських рішень дозволяє підвищити рівень обізнаності органів управління щодо стану інфраструктури, оптимізувати процеси планування та забезпечити своєчасне реагування на виявлені проблеми.

Узагальнення факторів впливу дозволило визначити основні умови розвитку системи розквартирування, до яких віднесено:

- забезпечення адаптивності до змін обстановки;
- підвищення рівня автономності підрозділів;
- впровадження модульних інфраструктурних рішень;
- оптимізацію логістичних процесів;
- використання сучасних цифрових інструментів управління [14].

Було проаналізовано зарубіжний та міжвідомчий досвід організації системи розквартирування підрозділів сектору безпеки, що дозволило визначити сучасні підходи до формування інфраструктури розміщення, забезпечення автономності та підвищення ефективності управління [15].

Встановлено, що у країнах-членах НАТО та Європейського Союзу розвиток систем розміщення підрозділів здійснюється на основі принципів гнучкості, модульності, мобільності та інтегрованості з логістичними системами. Значна увага приділяється можливості швидкого розгортання інфраструктури у визначених районах, що досягається за рахунок використання модульних конструкцій та уніфікованих рішень [16].

Проаналізовано підходи до організації розквартирування, що застосовуються у збройних силах провідних держав, де ключовим є забезпечення автономності об'єктів розміщення. Це включає використання автономних

ISSN 3041-1793 Online
систем енергозабезпечення, водопостачання, зв'язку та забезпечення життєдіяльності особового складу, що дозволяє підрозділам функціонувати незалежно від централізованих ресурсів [17].

Визначено, що у практиці міжнародних структур широко застосовується концепція тимчасових і мобільних баз, які можуть швидко розгортатися та згортатися залежно від зміни оперативної обстановки. Такий підхід забезпечує високий рівень адаптивності та дозволяє ефективно реагувати на нові загрози [15].

Окрему увагу приділено досвіду організації інтегрованого управління інфраструктурою, який передбачає використання цифрових систем моніторингу та управління об'єктами. Установлено, що застосування інформаційних систем дозволяє забезпечити оперативний контроль за станом інфраструктури, своєчасне виявлення проблем та прийняття обґрунтованих управлінських рішень [16].

У ході дослідження також узагальнено міжвідомчий досвід функціонування підрозділів сектору безпеки України, який свідчить про необхідність уніфікації підходів до організації розміщення підрозділів, впровадження сучасних інфраструктурних рішень та підвищення рівня координації між органами управління [11].

На основі аналізу зарубіжного та міжвідомчого досвіду визначено ключові напрями, що можуть бути адаптовані до умов Державної прикордонної служби України, зокрема:

- впровадження модульних систем розквартирування;
- забезпечення автономності об'єктів інфраструктури;
- розвиток мобільних форм розміщення підрозділів;
- інтеграція логістичних процесів з системою розквартирування;
- використання цифрових інструментів управління інфраструктурою [17].

Таким чином, зарубіжний та міжвідомчий досвід виступає важливим джерелом формування сучасних підходів до розвитку системи розквартирування та використовується як один із елементів обґрунтування управлінських рішень у межах запропонованої моделі.

На основі проведеного аналізу сформовано аналітично-управлінську модель розвитку системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону, яка відображає послідовність прийняття управлінських рішень органами управління прикордонного загону.

Поетапно модель включає:

Формування вихідної бази (оперативна обстановка, завдання, ресурси, нормативна база) [1].

Оцінювання існуючого стану системи (стан інфраструктури, автономність, мобільність, відповідність вимогам).

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз факторів, ризиків і вразливих елементів (безпекові, логістичні, ресурсні обмеження) [5].

Врахування зарубіжного та міжвідомчого досвіду (як джерела ефективних підходів і рішень) [13].

Формування варіантів розвитку системи (модернізація, модульні або комбіновані рішення).

Оцінювання альтернатив (за критеріями ефективності, автономності, мобільності, ресурсомісткості).

Прийняття управлінського рішення.

Реалізація рішення.

Зворотний зв'язок і коригування (забезпечує циклічність і адаптивність моделі).

Запропонована модель забезпечує обґрунтованість, послідовність та адаптивність управлінських рішень, дозволяє перейти від ситуативного до системного підходу та підвищує ефективність розвитку системи розквартирування.

На основі результатів проведеного дослідження, сформованої аналітично-управлінської моделі та узагальнення сучасних підходів до організації інфраструктури розміщення підрозділів визначено основні напрями розвитку системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону.

Зазначені рекомендації подані у вигляді узагальнених напрямів розвитку, що обумовлено обмеженням обсягу статті та необхідністю зосередження на концептуальних засадах удосконалення системи. Деталізація механізмів їх реалізації, а також практичні аспекти впровадження розкриваються у межах магістерської роботи.

Установлено, що одним із ключових напрямів є модернізація існуючої інфраструктури розквартирування, яка передбачає оновлення матеріально-технічної бази, підвищення рівня захищеності об'єктів та приведення їх у відповідність до сучасних вимог функціонування підрозділів.

Важливим напрямом розвитку визначено впровадження модульних та мобільних рішень, що забезпечують гнучкість розміщення підрозділів, можливість оперативного переміщення та швидкого розгортання інфраструктури в умовах зміни обстановки.

Обґрунтовано необхідність підвищення рівня автономності підрозділів, зокрема шляхом впровадження автономних систем енергозабезпечення, водопостачання, зв'язку та забезпечення життєдіяльності, що сприятиме підвищенню стійкості функціонування підрозділів.

З метою підвищення ефективності управління запропоновано оптимізацію логістичних процесів, яка передбачає вдосконалення системи постачання, раціональне використання ресурсів та забезпечення своєчасного їх розподілу відповідно до потреб підрозділів [6].

ISSN 3041-1793 Online

Окрему увагу приділено впровадженню цифрових інструментів управління інфраструктурою розквартирування, зокрема створенню електронних реєстрів об'єктів, систем моніторингу їх технічного стану та використанню засобів підтримки прийняття управлінських рішень [7].

Таким чином, визначені напрями розвитку системи розквартирування орієнтовані на підвищення її мобільності, автономності, захищеності та адаптивності, що в цілому сприятиме підвищенню ефективності діяльності підрозділів охорони державного кордону.

Висновки. У результаті проведеного дослідження вирішено наукове завдання, що полягало в обґрунтуванні напрямів розвитку системи розквартирування підрозділів охорони державного кордону та розробленні рекомендацій органам управління прикордонного загону щодо її удосконалення в сучасних умовах.

У ході роботи узагальнено теоретико-правові засади функціонування системи розквартирування, що дозволило систематизувати основні вимоги до її розвитку та визначити її місце у системі забезпечення діяльності підрозділів охорони державного кордону.

Проведений аналіз сучасного стану системи розквартирування дозволив виявити ключові проблемні аспекти її функціонування, серед яких застарілість інфраструктури, недостатній рівень автономності, обмежені можливості маневру та відсутність системного підходу до управління її розвитком.

Узагальнення факторів впливу та зарубіжного досвіду дозволило визначити сучасні підходи до розвитку системи розквартирування, що базуються на принципах мобільності, автономності, адаптивності та інтегрованості з іншими видами забезпечення.

На основі зазначеної моделі визначено узагальнені напрями розвитку системи розквартирування, які включають модернізацію інфраструктури, впровадження модульних рішень, підвищення автономності підрозділів, оптимізацію логістичних процесів та використання цифрових інструментів управління.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання органами управління Державної прикордонної служби України для підвищення ефективності функціонування системи розквартирування та забезпечення належного рівня готовності підрозділів до виконання завдань за призначенням.

Література:

1. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text (дата звернення: 31.03.2026).

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 31.03.2026).

ISSN 3041-1793 Online
3. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (дата звернення: 31.03.2026).

4. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text (дата звернення: 31.03.2026).

5. Саган В. В., Пономаренко О. А., Кочеулов А. О., Пятков М. С., Кравчук В. В. Організація логістичного забезпечення та рекомендації щодо постачання експлуатаційних матеріалів під час дії воєнного стану // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки. – 2025. – С. 57–69. URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/handle/123456789/5099 (дата звернення: 31.03.2026).

6. Саган В. В. Логістичний центр як інструмент інтеграції системи матеріально-технічного забезпечення ДПСУ // Збірник наукових праць НАДПСУ. – 2024. URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/handle/123456789/5097 (дата звернення: 31.03.2026).

7. Тесніков О. М., Фурсова В. А. Напрямки розвитку військової логістики в Україні в умовах воєнного стану // Економіка та суспільство. – 2024. – № 62. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3998/3928/ (дата звернення: 31.03.2026).

8. Гресь О. М. Оптимізація логістичних процесів забезпечення військових підрозділів в умовах бойових дій: український досвід // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2024. – № 71. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc71/3.pdf (дата звернення: 31.03.2026).

9. Гринів Н. Т. Перебудова логістики в умовах воєнного стану в Україні // Academy Vision. – 2022. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/84/74 (дата звернення: 31.03.2026).

10. Організація логістичного забезпечення підрозділів в умовах воєнного стану // ResearchGate (наукова публікація). URL: https://www.researchgate.net/publication/393098084 (дата звернення: 31.03.2026).

11. Матеріали наукового форуму з питань логістичного забезпечення військ // Національна гвардія України. – 2025. URL: https://nangu.edu.ua/uploads/files/documenty/Naukova%20diyalnist/naukovu%20forumy/2025/Збірник%20тез.pdf (дата звернення: 31.03.2026).

12. Блинов В. Логістика під час війни та проблеми її функціонування в Україні // Economic Development. – 2025. URL: https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1169 (дата звернення: 31.03.2026).

13. Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0399

14. NATO. Allied Joint Doctrine for Logistics (AJP-4). Brussels : NATO Standardization Office, 2018.

15. NATO Logistics Handbook. Brussels : NATO, 2012.

16. Frontex. Annual Risk Analysis Report. URL: https://frontex.europa.eu (дата звернення: 31.03.2026).

17. European Commission. Integrated Border Management Strategy. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu (дата звернення: 31.03.2026).

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy [On the State Border Guard Service of Ukraine]: Law of Ukraine (2003, April 3) No. 661-IV. Kyiv. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text (accessed 31 March 2026). [in Ukrainian]

2. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On National Security of Ukraine]: Law of Ukraine (2018, June 21) No. 2469-VIII. Kyiv. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (accessed 31 March 2026). [in Ukrainian]

3. Pro oboronu Ukrainy [On the Defense of Ukraine]: Law of Ukraine (1991, December 6) No. 1932-XII. Kyiv. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (accessed 31 March 2026). [in Ukrainian]

4. Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu [On the Legal Regime of Martial Law]: Law of Ukraine (2000, March 16) No. 1550-III. Kyiv. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text (accessed 31 March 2026). [in Ukrainian]

5. Sahan, V. V., Ponomarenko, O. A., Kocheulov, A. O., Piatkov, M. S., & Kravchuk, V. V. (2025). Orhanizatsiia lohistychnoho zabezpechennia ta rekomendatsii shchodo postachannia ekspluatatsiinykh materialiv pid chas dii voiennoho stanu [Organization of logistics support and recommendations for the supply of operational materials under martial law]. Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Military and Technical Sciences, pp. 57–69. Retrieved from: https://dspace.nadpsu.edu.ua/handle/123456789/5099 (accessed 31 March 2026). [in Ukrainian]

6. Sahan, V. V. (2024). Lohistychnyi tsentr yak instrument intehratsii systemy materialno-tekhnichnoho zabezpechennia DPSU [Logistics center as a tool for integration of the material and technical support system of the SBGSU]. Collection of Scientific Works of the NADPSU. Retrieved from: https://dspace.nadpsu.edu.ua/handle/123456789/5097 (accessed 31 March 2026). [in Ukrainian]

7. Tesnikov, O. M., & Fursova, V. A. (2024). Napriamky rozvytku viiskovoi lohistyky v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Directions for the development of military logistics in Ukraine under martial law]. Economy and Society, No. 62. Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3998/3928/ (accessed 31 March 2026). [in Ukrainian]

8. Hres, O. M. (2024). Optymizatsiia lohistychnykh protsesiv zabezpechennia viiskovykh pidrozdiliv v umovakh boiovykh dii: ukrainskyi dosvid [Optimization of logistical processes of military units support in combat conditions: Ukrainian experience]. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, No. 71. Retrieved from: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc71/3.pdf (accessed 31 March 2026). [in Ukrainian]

9. Hryniv, N. T. (2022). Perebudova lohistyky v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Transformation of logistics under martial law in Ukraine]. Academy Vision. Retrieved from: https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/84/74 (accessed 31 March 2026). [in Ukrainian]

10. Orhanizatsiia lohistychnoho zabezpechennia pidrozdiliv v umovakh voiennoho stanu [Organization of logistics support of units under martial law]. ResearchGate. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/393098084 (accessed 31 March 2026).

11. Materialy naukovoho forumu z pytan lohistychnoho zabezpechennia viisk [Proceedings of the scientific forum on logistics support of troops]. National Guard of Ukraine (2025). Retrieved from: https://nangu.edu.ua/uploads/files/documenty/Naukova%20diyalnist/naukovu%20forumy/2025/Збірник%20тез.pdf (accessed 31 March 2026). [in Ukrainian]

12. Blynov, V. (2025). Lohistyka pid chas viiny ta problemy yii funktsionuvannia v Ukraini [Logistics during war and problems of its functioning in Ukraine]. Economic Development.

ISSN 3041-1793 Online
Retrieved from: https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1169 (accessed 31 March 2026). [in Ukrainian]

13. Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code). Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0399

14. NATO. Allied Joint Doctrine for Logistics (AJP-4). Brussels: NATO Standardization Office, 2018.

15. NATO Logistics Handbook. Brussels: NATO, 2012.

16. Frontex. Annual Risk Analysis Report. Retrieved from: https://frontex.europa.eu (accessed 31 March 2026).

17. European Commission. Integrated Border Management Strategy. Retrieved from: https://home-affairs.ec.europa.eu (accessed 31 March 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 504.06:351.86:355.01(477.41)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-446-458

Кугот Олександр Леонідович викладач кафедри бойового забезпечення та повсякденної діяльності Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, м. Київ, https://orcid.org/0009-0005-1339-6299

Мальченко Валерій Миколайович старший викладач кафедри бойового забезпечення та повсякденної діяльності, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-3604-1246

Кочетков Олександр Володимирович старший викладач кафедри бойового забезпечення та повсякденної діяльності Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, https://orcid.org/0009-0008-1448-4719

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ВІЙСЬКОВОГО ВПЛИВУ НА ГРОМАДИ

Анотація. В статті представлено результати досліджень проблематики забезпечення екологічної безпеки територіальних громад в системі національної безпеки України. Актуальність дослідження зумовлена зростанням масштабів екологічних загроз, спричинених воєнними діями, руйнуванням інфраструктури, забрудненням природних ресурсів та погіршенням умов життєдіяльності населення. У сучасній безпековій парадигмі екологічна безпека розглядається як інтегративна складова національної безпеки, що визначає стійкість територіальних соціо-еколого-економічних систем та здатність держави до відновлення в умовах кризових трансформацій.

Мета статті полягає у формуванні методичних засад оцінювання військового впливу на екологічну безпеку територіальних громад у контексті забезпечення національної безпеки України. На засадах узагальнення наукових підходів до дослідження екологічної безпеки встановлено, що більшість наявних методик орієнтовані переважно на оцінювання техногенного навантаження або індикаторів сталого розвитку, тоді як вплив військових чинників залишається недостатньо формалізованим. Обґрунтовано наявність методичних прогалин, пов’язаних із відсутністю уніфікованої системи критеріїв оцінювання військово зумовлених екологічних ризиків,

ISSN 3041-1793 Online
обмеженою інтеграцією локального рівня аналізу до системи національної безпеки та недостатнім врахуванням соціально-екологічних наслідків воєнних дій.

Запропоновано сукупність критеріїв й показників оцінки військового впливу на екологічну безпеку територіальних громад, згрупованих за ключовими блоками: стан довкілля, масштаби військового навантаження, техногенно-екологічні ризики, соціально-екологічні наслідки та інституційна спроможність громад до реагування і відновлення, що забезпечує кількісне відображення трансформацій стану довкілля та створює основу для подальшої апробації методики на прикладі Бородянської територіальної громади.

Ключові слова: екологічна безпека, територіальні громади, національна безпека, військовий вплив, екологічні ризики, відновлення територій.

Kuhot Oleksandr Leonidovych Lecturer of the Department of Combat Support and Daily Activities, Military Institute of Telecommunications and Informatization named after the Heroes of Kruty, Kyiv, https://orcid.org/0009-0005-1339-6299

Malchenko Valeriy Mykolayovych Senior Lecturer of the Department of Combat Support and Daily Activities, Military Institute of Telecommunications and Informatization named after the Heroes of Kruty, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-3604-1246

Kochetkov Oleksandr Volodymyrovych Senior Lecturer of the Department of Combat Support and Daily Activities, Military Institute of Telecommunications and Informatization named after the Heroes of Kruty, Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-1448-4719

ENVIRONMENTAL SECURITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM OF UKRAINE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR ASSESSING THE MILITARY IMPACT ON COMMUNITIES

Abstract. The article presents the results of research on the issues of ensuring environmental security of territorial communities within the national security system of Ukraine. The relevance of the study is driven by the growing scale of environmental threats caused by military actions, infrastructure destruction, contamination of natural resources, and the deterioration of living conditions of the population. In the modern security paradigm, environmental security is considered an integrative component of national security that determines the resilience of territorial socio-ecological and economic systems and the state's capacity for

ISSN 3041-1793 Online
recovery under conditions of crisis transformations. The purpose of the article is to develop methodological foundations for assessing the military impact on the environmental security of territorial communities in the context of ensuring national security of Ukraine. Based on the generalization of scientific approaches to the study of environmental security, it is established that most existing methodologies are primarily focused on assessing technogenic pressures or sustainable development indicators, while the impact of military factors remains insufficiently formalized. Methodological gaps are substantiated, including the absence of a unified system of criteria for assessing war-related environmental risks, limited integration of local-level assessments into the broader national security framework, and insufficient consideration of the socio-environmental consequences of military actions.

A set of criteria and indicators for assessing the military impact on the environmental security of territorial communities is proposed, structured into key blocks: environmental condition, scale of military pressure, techno-environmental risks, socio-environmental consequences, and institutional capacity of communities for response and recovery. This approach provides a quantitative reflection of environmental transformations and forms the basis for further testing of the methodology using the case of the Borodianka territorial community.
Keywords: environmental security, territorial communities, national security, military impact, environmental risks, territorial recovery.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації безпекового середовища екологічна складова дедалі більше розглядається як важливий елемент системи національної безпеки держави. Стан довкілля, рівень екологічних ризиків та здатність державних і місцевих інституцій забезпечувати належний рівень екологічного захисту населення безпосередньо впливають на стійкість соціально-економічного розвитку територій, життєдіяльність громад та стабільність функціонування державних інституцій. У зв'язку з цим у сучасній безпековій парадигмі екологічна безпека розглядається як одна з ключових складових національної безпеки, що забезпечує захист життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від негативного впливу природних і техногенних чинників.

Особливої актуальності ця проблематика набула в умовах повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України, що спричинила масштабні руйнування інфраструктури, деградацію природних екосистем та зростання техногенно-екологічних ризиків на значних територіях держави. Військові дії формують новий спектр загроз для довкілля, пов'язаних із забрудненням ґрунтів, водних ресурсів та атмосферного повітря продуктами вибухів, паливно-мастильними матеріалами, важкими металами та іншими небезпечними речовинами. Наслідком таких процесів є виникнення довгострокових екологічних ризиків, які можуть мати негативний вплив на здоров'я

ISSN 3041-1793 Online

населення, стан природних ресурсів та економічний потенціал територій. У цьому контексті особливого значення набуває забезпечення екологічної безпеки територіальних громад, які є базовим рівнем організації публічного управління та безпосередньо зазнають впливу наслідків військових дій. Саме на рівні громад відбувається первинне реагування на екологічні загрози, формування системи моніторингу стану довкілля та реалізація заходів щодо відновлення пошкоджених природних і техногенних об'єктів. Водночас недостатній рівень розробленості методичних підходів до оцінювання екологічних наслідків військового впливу на територіальні громади ускладнює прийняття ефективних управлінських рішень у сфері забезпечення екологічної складової національної безпеки.

Показовим прикладом території, що зазнала значного військового та техногенного впливу, є Бородянська територіальна громада Київської області, яка у 2022 році опинилася в зоні активних бойових дій. Руйнування житлової та соціальної інфраструктури, пошкодження природних ландшафтів, накопичення будівельних відходів і можливе забруднення природних ресурсів формують комплекс екологічних загроз, що потребують системного дослідження та оцінювання в контексті забезпечення екологічної складової національної безпеки України. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю розвитку наукових підходів до оцінювання військового впливу на стан довкілля територіальних громад та формування ефективних механізмів управління екологічними ризиками як важливого напряму забезпечення національної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показав аналіз існуючого наукового доробку, проблематика екологічної безпеки в останні роки посідає важливе місце у науковому дискурсі, особливо в контексті її розгляду як складової національної безпеки держави. Нормативно-правове підґрунтя такого підходу закріплене в Законі України «Про національну безпеку України» [9], Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [10], а також у Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року [12]. У цих документах екологічна безпека розглядається як важливий напрям державної політики, пов'язаний із захистом життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від негативного впливу природних, техногенних та антропогенних чинників. Разом з тим зазначені документи формують загальну рамку державного регулювання, але не пропонують прикладного інструментарію оцінювання військового впливу на екологічну безпеку конкретних територіальних громад.

У працях В.І. Андрейцева, Ю.А. Давидової та В. О. Копанчука [1, с. 85–95; 2, с. 112–118; 4, с. 56–63] екологічна безпека послідовно розглядається як невід'ємна складова національної безпеки держави, з чим не можна не погодитися. Автори обґрунтовують її правову, інституційну та функціональну

ISSN 3041-1793 Online

роль, акцентують увагу на необхідності інтеграції екологічного компонента у систему державного управління безпекою. Ці дослідження формують важливу теоретичну основу для розуміння взаємозв'язку між станом довкілля і стійкістю держави. Водночас їхній фокус переважно зосереджений на загальнотеоретичних і правових аспектах проблеми, тоді як питання прикладного оцінювання екологічної безпеки на локальному рівні, особливо в умовах воєнного впливу, залишаються розкритими лише частково.

Окремий напрям становлять роботи, присвячені методологічним підходам до оцінювання екологічної безпеки територій. Зокрема, К.А. Пилипенко та С.І. Дорогунцов [8, с. 34–42] розглядають методичні підходи до оцінювання рівня екологічної безпеки регіонів, спираючись на систему індикаторів та інтегральних показників. А.В. Степаненко [11, с. 15–22] пропонує підхід до оцінювання екологічної безпеки територій у системі сталого розвитку, поєднуючи екологічні, соціальні та економічні параметри. Ці роботи дозволяють перейти від декларативного розуміння екологічної безпеки до її кількісного виміру. Проте зазначені підходи були сформовані переважно для умов відносної стабільності та мирного функціонування територій. Вони не повною мірою враховують специфіку воєнного чинника, зокрема наслідки руйнування інфраструктури, локального хімічного забруднення, накопичення небезпечних відходів, порушення екосистем, а також вторинні ризики для населення і систем життєзабезпечення громади.

Важливим для теми дослідження є блок праць, присвячених впливу збройних конфліктів на довкілля. Так, Н.А. Лелеченко [5, с. 45–53; 6, с. 72–81] у своїх роботах акцентує увагу на тому, що військові дії створюють комплексні екологічні ризики, які виходять за межі безпосередньої зони бойового зіткнення і впливають на стійкість територій у середньо- та довгостроковій перспективі. Схожі висновки містяться у дослідженнях Б. Ібрадж, М. Алушлларі, Ф. Гіса [3, с. 45–54] та у звіті UNEP [13], де екологічні загрози розглядаються як важливий чинник безпекової нестабільності. Водночас ці роботи переважно фіксують сам факт наявності екологічних загроз та окреслюють загальні напрями реагування, але недостатньо деталізують методику оцінювання впливу війни на екологічну безпеку саме територіальних громад як базового рівня реалізації державної безпекової політики.

Окрему цінність для даного дослідження має праця Н.О. Мартинович [7, с. 57–71], у якій запропоновано комплекс показників оцінювання результатів та ефективності відновлення зруйнованих територій через війну. Цей підхід є важливим з точки зору обґрунтування системи критеріїв і показників для аналізу наслідків воєнного впливу. Разом з тим у зазначеному дослідженні акцент зроблено передусім на соціально-економічних аспектах відновлення територій, тоді як екологічний компонент потребує більш глибокої деталізації,

ISSN 3041-1793 Online

особливо в частині оцінювання стану природних ресурсів, рівня екологічних ризиків та інституційної спроможності громади реагувати на такі загрози.

Таким чином, аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що на сьогодні достатньо ґрунтовно розроблено теоретичні засади екологічної безпеки як складової національної безпеки, а також окремі методичні підходи до оцінювання екологічного стану територій.

Водночас залишаються недостатньо вирішеними кілька принципово важливих питань, зокрема:

- потребує уточнення структура оцінювання екологічної безпеки територіальної громади саме в умовах воєнного впливу, коли класичні індикатори екологічного стану мають бути доповнені показниками руйнування інфраструктури, наявності небезпечних відходів, ризиків забруднення ґрунтів, води й повітря, а також загроз для здоров'я населення;

- у наявних дослідженнях недостатньо опрацьовано питання інтеграції локального рівня оцінки до ширшої системи національної безпеки. адже екологічні наслідки війни на рівні громади мають не лише локальний, а й загальнодержавний безпековий вимір, оскільки впливають на демографічну стійкість, ресурсний потенціал територій, санітарно-епідемічний стан, соціальну стабільність та відновлювальну спроможність країни;

- в апробованих методиках оцінки не враховано зміни в умовах функціонування територіальних громад. Якщо раніше екологічна безпека оцінювалася переважно в контексті сталого розвитку або техногенного навантаження, то в сучасних умовах необхідно враховувати військові ризики як самостійний і системоутворюючий чинник.

Це потребує адаптації наявних методик, перегляду критеріїв оцінювання та формування такої сукупності показників, яка дозволить не лише діагностувати стан довкілля, а й приймати управлінські рішення у сфері безпеки та відновлення.

З огляду на сказане, **мета** дослідження полягає у розробленні методичного підходу до оцінювання екологічної безпеки територіальних громад у системі національної безпеки України з урахуванням військового впливу на прикладі Бородянської територіальної громади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все варто зауважити, що розроблення методичного підходу до оцінювання екологічної безпеки територіальних громад у системі національної безпеки України з урахуванням військового впливу вимагає ґрунтовного аналізу теоретичного базису, який було реалізовано під час проведення регулярних досліджень за темою «Державна політики забезпечення охорони навколишнього природного середовища на регіональному рівні», в межах НДР № 0123U104263 «Становлення України як суб'єкта міжнародних відносин в умовах глобальних викликів», завдяки якому встановлено, що в сучасних умовах трансформації

ISSN 3041-1793 Online

безпекового середовища поняття екологічної безпеки набуває системного характеру та виходить за межі традиційного природоохоронного підходу. З огляду на що, в роботі під екологічною безпекою територіальних громад розуміється такий стан довкілля та системи управління природними ресурсами, який забезпечує захист життєво важливих інтересів населення громади, збереження екологічної рівноваги та мінімізацію ризиків, пов'язаних із природними, техногенними та військовими чинниками (Авторське бачення). На відміну від інших, даний підхід передбачає поєднання екологічних, соціально – економічних, військових, управлінських складових, що дозволяє розглядати екологічну безпеку не лише як характеристику стану природного середовища, а як комплексний показник стійкості функціонування територіальної системи.

Крім того, зазначимо, що екологічна безпека територіальних громад є складовою більш широкої системи національної безпеки держави (рис. 1).

Рис. 1. Місце екологічної безпеки територіальних громад у системі національної безпеки України
Джерело: побудовано авторами з використання нейромережі gemini

Отже, національна безпека авторами розглядається як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Як показано на рис. 1, екологічна безпека виступає однією з ключових складових системи національної безпеки поряд із державною, військовою, економічною та інформаційною безпекою.

Водночас її особливість полягає в інтегративному характері, оскільки стан довкілля безпосередньо впливає на демографічну стабільність, ресурсну забезпеченість територій, економічний розвиток і рівень соціальної стійкості держави.

Структурно екологічна безпека функціонує на різних рівнях управління (державному, регіональному та локальному), при цьому саме рівень територіальних громад є базовим у контексті виявлення, акумулювання та первин-

ISSN 3041-1793 Online

ного реагування на екологічні загрози. У сучасних умовах трансформації безпекового середовища особливого значення набуває військовий чинник, який формує новий спектр екологічних ризиків, пов'язаних із руйнуванням інфраструктури, забрудненням ґрунтів, водних ресурсів і атмосферного повітря, порушенням екосистем та погіршенням умов життєдіяльності населення.

Таким чином, зазначені обставини формують теоретичне підґрунтя для розробки методичних засад оцінки військового впливу на екологічну безпеку територіальних громад як важливої складової системи національної безпеки України, які передбачають поетапне формування, верифікацію та апробацію комплексної методики оцінювання військового впливу на екологічну безпеку територіальних громад.

Зокрема, у межах дослідження передбачається реалізація таких логічно взаємопов'язаних етапів (рис. 2).

Рис. 2. Логіка розробки та впровадження методичних засад оцінки військового впливу на екологічну безпеку територіальних громад як важливої складової системи національної безпеки України
Джерело: побудовано авторами з використання нейромережі gemini

Враховуючи те, що концептуально-теоретичні засади дослідження екологічної безпеки територіальних громад в системі національної безпеки України, вже було оприлюднено в інших публікаціях, зосередимо увагу на методичній конкретизації інструментарію оцінювання.

На виконання цієї задачі авторами статті запропоновано наступний перелік критеріїв й показників оцінки військового впливу на екологічну безпеку територіальних громад, сформований (табл. 1).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1

Критерії, показники оцінки військового впливу на екологічну безпеку територіальної громади

Показники	Формула розрахунку	Характеристика
1. Стан природного середовища (СПС)		
1.1. Рівень забруднення ґрунтів	$K_{zg} = \frac{C_f}{C_n}$	Відображає співвідношення фактичного рівня забруднення ґрунтів до нормативно допустимого
1.2. Рівень забруднення водних ресурсів	$K_{zw} = \frac{W_f}{W_n}$	Характеризує рівень забруднення поверхневих і підземних вод відносно нормативу
1.3. Рівень забруднення атмосферного повітря	$K_{za} = \frac{A_f}{A_n}$	Дає змогу оцінити перевищення допустимих концентрацій забруднюючих речовин у повітрі
1.4. Рівень порушення екосистем	$K_{es} = \frac{S_{degr}}{S_{tot}} \times 100$	Показує частку деградованих або пошкоджених природних територій у загальній площі громади
2. Військовий вплив на територію (ВВТ)		
2.1. Рівень руйнування інфраструктури	$K_{ri} = \frac{N_{dam}}{N_{tot}} \times 100$	Відображає частку пошкоджених або зруйнованих об’єктів інфраструктури
2.2. Щільність військових інцидентів	$K_{vi} = \frac{N_{inc}}{S_{tot}}$	Характеризує інтенсивність військового впливу на одиницю площі
2.3. Рівень мінного забруднення	$K_{mz} = \frac{S_{mine}}{S_{tot}} \times 100$	Визначає частку території громади, забрудненої вибухонебезпечними предметами
3. Техногенно-екологічні ризики (ТЕР)		
3.1. Рівень накопичення небезпечних відходів	$K_{nv} = \frac{V_{haz}}{N_{pop}}$	Показує обсяг небезпечних відходів у розрахунку на одного мешканця
3.2. Рівень вторинного забруднення	$K_{vz} = \frac{S_{sec}}{S_{tot}} \times 100$	Відображає поширення вторинного забруднення внаслідок руйнувань, горіння, розливів ПММ
3.3. Ризик аварійних екологічних ситуацій	$K_{ae} = \frac{N_{risk}}{N_{obj}} \times 100$	Визначає частку потенційно небезпечних об’єктів, що становлять загрозу для довкілля
4. Соціально-екологічні наслідки (СЕН)		
4.1. Рівень екологічної загрози для населення	$K_{en} = \frac{N_{aff}}{N_{pop}} \times 100$	Показує частку населення, що проживає в умовах підвищеного екологічного ризику
4.2. Рівень екологічно зумовленої міграції	$K_{em} = \frac{N_{mig}}{N_{pop}} \times 100$	Характеризує вимушене переміщення населення через екологічне погіршення умов проживання
4.3. Рівень порушення безпечного життєвого середовища	$K_{ls} = \frac{N_{unsafe}}{N_{pop}} \times 100$	Відображає частку населення, що проживає у небезпечних екологічних умовах

ISSN 3041-1793 Online

Показники	Формула розрахунку	Характеристика
5. Інституційна спроможність громади (ІСГ)		
5.1. Рівень екологічного моніторингу	$K_{mon} = \frac{N_{mon}}{N_{req}} \times 100$	Визначає забезпеченість громади системою моніторингу стану довкілля
5.2. Рівень управлінської готовності до реагування	$K_{ug} = \frac{M_{fact}}{M_{req}} \times 100$	Відображає ступінь наявності необхідних механізмів реагування на екологічні загрози
5.3. Рівень реалізації природоохоронних заходів	$K_{pz} = \frac{P_{fact}}{P_{plan}} \times 100$	Характеризує виконання запланованих екологічних і відновлювальних заходів
Інтегральний показник військового впливу на екологічну безпеку громади	$I_{\text{впл}} = w_1 \cdot \text{СПС} + w_2 \cdot \text{ВВТ} + w_3 \cdot \text{ТЕР} + w_4 \cdot \text{СЕН} + w_5 \cdot \text{ІСГ}$ Узагальнює вплив військових чинників на екологічну безпеку громади з урахуванням вагових коефіцієнтів	

Джерело: сформовано авторами на засадах узагальнення існуючого наукового доробку

* C_f, W_f, A_f - *фактичні показники забруднення;* C_n, W_n, A_n - *нормативно допустимі значення;* S_{degr}- *площа деградованих територій;* S_{tot}- *загальна площа громади;* N_{dam} - *кількість пошкоджених об'єктів;* $Ntot$ - *загальна кількість об'єктів;* Ni_{nc} - *кількість військових інцидентів;* S_{mine} - *площа мінно забруднених територій;* V_{haz} - *обсяг небезпечних відходів;* N_{pop} - *чисельність населення;* S_{sec} - *площа вторинного забруднення;* N_{risk} - *кількість потенційно небезпечних об'єктів;* N_{obj} - *загальна кількість потенційно ризикових об'єктів;* N_{aff}- *чисельність населення, що перебуває під впливом екологічної загрози;* N_{mig}- *чисельність екологічно переміщеного населення;* N_{unsafe}- *чисельність населення, що проживає в небезпечних умовах;* N_{mon}- *фактична кількість пунктів моніторингу;* N_{req}- *нормативна потреба у пунктах моніторингу;* M_{fact}, M_{req} - *фактична та необхідна кількість механізмів реагування;* P_{fact}, P_{plan} - *фактично реалізовані та заплановані природоохоронні заходи;* $w_1 \ldots w_5$ - *вагові коефіцієнти критеріїв.*

Запропонована в таблиці сукупність показників дозволяє забезпечити комплексне вимірювання військово зумовлених екологічних змін на локальному рівні та створює передумови для інтеграції екологічної складової у механізми забезпечення національної безпеки. Її структуризація за ключовими критеріями сприяє підвищенню аналітичної обґрунтованості управлінських рішень у сфері відновлення територій, мінімізації екологічних ризиків та формування стратегій сталого розвитку громад у воєнний і поствоєнний періоди.

Висновки. Таким чином, в статті, запропоновано вирішення наукової задачі методичної спрямованості. На засадах узагальнення існуючого наукового доробку встановлено низку прогалин, що пов'язані із відсутністю методики оцінювання екологічної безпеки територіальних громад (етапів, критеріїв, показників) в умовах воєнного впливу та обмеженою інтеграцією локальних екологічних оцінок до системи національної безпеки. З огляду на що в статті обґрунтовано місце екологічної безпеки територіальних громад у системі національної безпеки України як інтегративної складової, що визначає

ISSN 3041-1793 Online

стійкість соціально-економічних та природних систем до внутрішніх і зовнішніх загроз.

Доведено, що військовий вплив формує новий спектр екологічних ризиків, пов'язаних із руйнуванням інфраструктури, деградацією екосистем, забрудненням природних ресурсів та погіршенням умов життєдіяльності населення. Визначено етапи розробки й впровадження оціночної методики. Запропоновано сукупність показників вимірювання військово-екологічних трансформацій, які згруповані за п'ятьма критеріями.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з практичною апробацією запропонованої методики на прикладі Бородянської територіальної громади, удосконаленням інтегральних індикаторів оцінювання військово-екологічної безпеки, розширенням інформаційної бази моніторингу та адаптацією методичного інструментарію до різних територіальних громад.

Література:

1. Андрейцев В. І. Екологічна безпека як складова національної безпеки України. *Право України*. 2019. № 6. С. 85–95.

2. Давидова Ю. А. Екологічна безпека як складова національної безпеки України. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 1 (24). С. 112–118. DOI: https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-1-112-118

3. Ibraj B., Alushllari M., Hysa F. Environmental security, environmental crime and national security. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2022. Vol. 11, No. 3. P. 45–54. DOI: https://doi.org/10.36941/ajis-2022-0054

4. Копанчук В. О. Екологічна безпека як складова національної безпеки держави. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. № 2. С. 56–63.

5. Лелеченко Н. А. Вплив збройного конфлікту на екологічну безпеку та стійкість територій. *Екологічна безпека та природокористування*. 2023. № 2. С. 45–53. DOI: https://doi.org/10.32347/2411-4049.2023.2.45-53

6. Lelechenko N. Environmental impact of armed conflicts and the challenges of ecological safety. *Environmental Research, Engineering and Management*. 2023. Vol. 79, No. 2. P. 72–81. DOI: https://doi.org/10.5755/j01.erem.79.2.31856

7. Мартинович Н. О. Комплекс показників оцінювання соціально-економічних результатів та ефективності відновлення зруйнованих територій через війну. *Економіка та право*. 2022. № 4 (67). С. 57–71. DOI: https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.04.057

8. Пилипенко К. А., Дорогунцов С. І. Методичні підходи до оцінювання рівня екологічної безпеки регіонів. *Екологічна економіка*. 2021. № 2. С. 34–42. DOI: https://doi.org/10.15673/ecoecon.2021.2.034

9. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.

10. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.

11. Степаненко А. В. Методологія оцінювання екологічної безпеки територій у системі сталого розвитку. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2020. № 3. С. 15–22.

ISSN 3041-1793 Online

12. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовт. 2021 р. № 1363-р. Київ, 2021.

13. United Nations Environment Programme. Environmental impacts of the war in Ukraine: preliminary assessment. Nairobi, 2022. URL: https://surl.li/ddcoqn (дата звернення: 09.03.2026).

References:

1. Andreitsev, V. I. (2019). Ekolohichna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Environmental security as a component of national security of Ukraine]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine,* 6, 85–95. [in Ukrainian].

2. Davydova, Yu. A. (2022). Ekolohichna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Environmental security as a component of national security of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia,* 1(24), 112–118. https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-1-112-118 [in Ukrainian].

3. Ibraj, B., Alushllari, M., & Hysa, F. (2022). Environmental security, environmental crime and national security. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 11(3), 45–54. https://doi.org/10.36941/ajis-2022-0054.

4. Kopanchuk, V. O. (2020). Ekolohichna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky derzhavy [Environmental security as a component of national security of the state]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 2, 56–63. [in Ukrainian].

5. Lelechenko, N. A. (2023). Vplyv zbroinoho konfliktu na ekolohichnu bezpeku ta stiikist terytorii [Impact of armed conflict on environmental security and territorial resilience]. *Ekolohichna bezpeka ta pryrodokorystuvannia – Environmental Safety and Natural Resource Use*, 2, 45–53. https://doi.org/10.32347/2411-4049.2023.2.45-53 [in Ukrainian].

6. Lelechenko, N. (2023). Environmental impact of armed conflicts and the challenges of ecological safety. *Environmental Research, Engineering and Management*, 79(2), 72–81. https://doi.org/10.5755/j01.erem.79.2.31856.

7. Martynovych, N. O. (2022). Kompleks pokaznykiv otsiniuvannia sotsialno-ekonomichnykh rezultativ ta efektyvnosti vidnovlennia zruinovanykh terytorii cherez viinu [A set of indicators for assessing socio-economic results and efficiency of recovery of war-damaged territories]. *Ekonomika ta pravo – Economics and Law*, 4(67), 57–71. https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.04.057 [in Ukrainian].

8. Pylypenko, K. A., & Dorohuntsov, S. I. (2021). Metodychni pidkhody do otsiniuvannia rivnia ekolohichnoi bezpeky rehioniv [Methodological approaches to assessing the level of environmental security of regions]. *Ekolohichna ekonomika – Ecological Economics,* 2, 34–42. https://doi.org/10.15673/ecoecon.2021.2.034 [in Ukrainian].

9. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. № 2469-VIII [On national security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018 No. 2469-VIII]. (2018). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 31, Art. 241. [in Ukrainian].

10. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25 chervnia 1991 r. № 1264-XII [On environmental protection: Law of Ukraine of June 25, 1991 No. 1264-XII]. (1991). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 41, Art. 546. [in Ukrainian].

11. Stepanenko, A. V. (2020). Metodolohiia otsiniuvannia ekolohichnoi bezpeky terytorii u systemi staloho rozvytku [Methodology for assessing environmental security of territories in the system of sustainable development]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia – Economics of Nature Use and Environmental Protection*, 3, 15–22. [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
12. Stratehiia ekolohichnoi bezpeky ta adaptatsii do zminy klimatu do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 zhovtnia 2021 r. № 1363-r [Environmental security and climate adaptation strategy until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 20, 2021 No. 1363-r]. (2021). Kyiv. [in Ukrainian].

13. United Nations Environment Programme. (2022). Environmental impacts of the war in Ukraine: Preliminary assessment. Nairobi. Retrieved March 9, 2026, from https://surl.li/ddcoqn

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 378.6:355.23:159.944.4
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-459-471

Курляк Мар'ян Дмитрович кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки, Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-8062-4806

РОЛЬ БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ, ДИСЦИПЛІНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розкрито значення базової загальновійськової підготовки як важливого складника професійного, морально-психологічного та громадянського становлення здобувачів вищої освіти у закладах зі специфічними умовами навчання. Актуальність дослідження зумовлена посиленням безпекових викликів, потребою держави у підготовці молоді до виконання конституційного обов'язку щодо захисту України, а також необхідністю формування у здобувачів комплексу якостей, що забезпечують їхню ефективну професійну діяльність в умовах підвищеного ризику, невизначеності та психоемоційного навантаження. Нормативною основою запровадження базової загальновійськової підготовки є стаття 10-1 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу", відповідно до якої така підготовка включається до навчальних планів як окрема навчальна дисципліна, а її метою є здобуття громадянами військово-облікової спеціальності, знань, умінь і навичок, необхідних для захисту Вітчизни. Порядок її проведення деталізовано постановою Кабінету Міністрів України No 734 від 21.06.2024, а МОН у 2025 році визначило організаційні засади викладання теоретичної підготовки БЗВП у закладах вищої освіти.

У роботі обґрунтовано, що БЗВП має не лише прикладне військово-навчальне значення, а й потужний виховний потенціал. Систематичне опанування основ тактичної, вогневої, домедичної, стройової, психологічної та безпекової підготовки сприяє формуванню стресостійкості, самоконтролю, витримки, готовності діяти в екстремальних умовах, дисциплінованості, відповідальності за власні рішення та командну взаємодію. Особливого значення БЗВП набуває для здобувачів закладів зі специфічними умовами навчання, оскільки саме для них професійна підготовка безпосередньо пов'язана з діяльністю у сфері безпеки, правопорядку, цивільного захисту та служіння суспільству. Наукові праці з проблем психологічної стійкості майбутніх офіцерів, психологічної підготовки військовослужбовців, стресо-

ISSN 3041-1793 Online
стійкості здобувачів вищої освіти в умовах війни, а також дослідження з військово-патріотичного виховання молоді підтверджують, що розвиток морально-вольових якостей, культури безпеки, громадянської ідентичності та відповідальної поведінки потребує цілеспрямованого педагогічного впливу. У зв'язку з цим базова загальновійськова підготовка розглядається як комплексний освітній інструмент, що поєднує навчальний, виховний і соціалізувальний потенціал та забезпечує підготовку молодої людини до свідомої участі в обороні держави, дотримання службової дисципліни й виконання громадянського обов'язку.

Ключові слова: базова загальновійськова підготовка; стресостійкість; дисципліна; громадянська відповідальність; здобувачі вищої освіти; заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання; військово-патріотичне виховання; психологічна стійкість.

Kurliak Marian Dmytrovych Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Tactical-Special Training, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-8062-4806

THE ROLE OF BASIC GENERAL MILITARY TRAINING IN THE FORMATION OF STRESS RESILIENCE, DISCIPLINE, AND CIVIC RESPONSIBILITY OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN INSTITUTIONS WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS

Abstract. The article examines the role of basic general military training as an important component of the professional, moral, psychological, and civic development of higher education students studying at institutions with specific learning conditions.

The relevance of the study is determined by the intensification of security challenges, the state's need to prepare young people to fulfill their constitutional duty to defend Ukraine, and the necessity to form a complex of qualities that ensure effective professional activity under conditions of increased risk, uncertainty, and psycho-emotional pressure. The regulatory framework for the introduction of such training is defined by Article 10-1 of the Law of Ukraine "On Military Duty and Military Service," according to which basic general military training is included in higher education curricula as a separate academic discipline aimed at acquiring a military occupational specialty as well as knowledge, skills, and abilities necessary for the defense of the homeland. The procedure for its implementation is specified by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 734 dated June 21, 2024, while the Ministry of Education and Science of Ukraine in 2025 clarified the organizational principles for teaching the theoretical component of this discipline in higher education institutions.

ISSN 3041-1793 Online

The paper substantiates that basic general military training has not only an applied military-educational function but also a significant formative and educational potential. The systematic study of tactical, firearms, first aid, drill, psychological, and safety training contributes to the development of stress resilience, self-control, endurance, readiness to act in extreme situations, discipline, responsibility for one's own decisions, and the ability to cooperate effectively in a team. This training is especially important for students of institutions with specific learning conditions because their future professional activity is directly connected with security, law enforcement, civil protection, and service to society. Scholarly works devoted to psychological resilience of future officers, psychological training of military personnel, stress resilience of higher education students in wartime, and military-patriotic education of youth confirm that the development of moral and volitional qualities, safety culture, civic identity, and responsible behavior requires a purposeful pedagogical influence. Therefore, basic general military training is interpreted as a comprehensive educational instrument combining instructional, formative, and socializing functions, ensuring that young people are prepared for conscious participation in national defense, observance of discipline, and fulfillment of civic duty.

Keywords: basic general military training; stress resilience; discipline; civic responsibility; higher education students; institutions with specific learning conditions; military-patriotic education; psychological resilience.

Постановка проблеми. У сучасних умовах воєнних загроз, трансформації системи національної безпеки та посилення вимог до професійної підготовки фахівців сектору безпеки і оборони особливого значення набуває базова загальновійськова підготовка здобувачів вищої освіти. Її впровадження в освітній процес зумовлене не лише потребою у формуванні базових військово-прикладних знань, умінь і навичок, а й необхідністю розвитку особистісних якостей, що забезпечують готовність до дії в умовах небезпеки, невизначеності та високого психоемоційного навантаження [1; 3; 4]. У цьому контексті БЗВП постає не тільки як компонент оборонної підготовки, а і як важливий засіб виховання стресостійкості, дисципліни, організованості, відповідальності та громадянської свідомості молоді.

Актуальність означеної проблеми посилюється тим, що для здобувачів вищої освіти у закладах зі специфічними умовами навчання майбутня професійна діяльність безпосередньо пов'язана з виконанням службових обов'язків у складних, екстремальних і ризиконебезпечних умовах. Це вимагає від них не лише належного рівня фізичної та спеціальної підготовленості, а й сформованої психологічної стійкості, здатності до самоконтролю, рішучості, емоційної врівноваженості та готовності діяти в межах чітко визначених дисциплінарних норм [2; 7; 10]. Науковці підкреслюють, що саме в системі

ISSN 3041-1793 Online
цілеспрямованої підготовки закладаються основи поведінкової надійності особистості, її здатності зберігати ефективність діяльності під впливом стресогенних чинників [1; 8].

Законодавче закріплення базової загальновійськової підготовки як окремої складової освітнього процесу засвідчує її стратегічне значення для держави та суспільства. Відповідно до статті 10-1 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" БЗВП визначається як обов'язковий елемент підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, а її метою є набуття первинних компетентностей, необхідних для виконання обов'язку із захисту Вітчизни [4]. Організаційні та змістові засади реалізації БЗВП конкретизовано у Типовій програмі навчальної дисципліни, затвердженій Міністерством освіти і науки України, де акцентовано увагу не лише на засвоєнні теоретичних положень, а й на формуванні готовності до практичної діяльності, дисциплінованості, патріотизму та відповідального ставлення до виконання громадянського обов'язку [9].

Водночас у сучасному науковому дискурсі дедалі більшої уваги набуває питання взаємозв'язку військової підготовки з формуванням психологічної стійкості та громадянських цінностей. У працях, присвячених психологічній підготовці військовослужбовців і майбутніх офіцерів, наголошується, що системне опанування навичок дії у складних умовах сприяє розвитку стресостійкості, витримки, здатності до швидкого прийняття рішень, а також відповідальності за власні дії та дії колективу [2; 3; 7]. Водночас дослідження з військово-патріотичного виховання молоді доводять, що залучення здобувачів освіти до цінностей служіння державі, поваги до національних традицій, військової дисципліни та командної взаємодії позитивно впливає на формування громадянської позиції, моральної зрілості й готовності до суспільно значущої діяльності [5; 6].

Проблема дослідження ролі базової загальновійськової підготовки у формуванні стресостійкості, дисципліни та громадянської відповідальності здобувачів вищої освіти у закладах зі специфічними умовами навчання є надзвичайно актуальною як у науковому, так і в практичному вимірах. Її розв'язання має важливе значення для вдосконалення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців, підвищення рівня їхньої психологічної готовності до службової діяльності та зміцнення громадянсько-патріотичних засад освітнього процесу [1; 4; 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика формування стресостійкості, дисципліни та громадянської відповідальності здобувачів вищої освіти в умовах сучасних безпекових викликів перебуває в центрі уваги вітчизняних науковців, військових психологів і педагогів. Значний масив сучасних досліджень присвячено психологічній підготовці особового складу, механізмам подолання

ISSN 3041-1793 Online

бойового й оперативного стресу, розвитку морально-вольових якостей військовослужбовців, а також військово-патріотичному вихованню молоді [1; 2; 13; 15]. У зазначених працях послідовно обґрунтовується думка про те, що ефективна професійна діяльність у сфері безпеки й оборони неможлива без належного рівня психологічної стійкості, внутрішньої дисципліни, відповідальності та готовності діяти в екстремальних умовах.

У збірнику наукових доповідей "Бойовий та оперативний стрес у військово-професійній підготовці" акцентовано увагу на специфіці впливу стресогенних чинників на поведінку, психоемоційний стан і функціональну надійність особистості в умовах військово-професійної діяльності [1]. Автори підкреслюють необхідність завчасного формування навичок саморегуляції, адаптації до напружених обставин та психологічної готовності до дій у ситуаціях ризику. Подібні підходи розвинуто у посібнику "Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій", де психологічна стійкість розглядається як інтегративна якість особистості, що забезпечує збереження ефективності діяльності під впливом стресу, небезпеки та невизначеності [2]. У свою чергу, методичні рекомендації з психологічної підготовки особового складу ЗС України також наголошують на системному характері формування стресостійкості як результаті поєднання навчальних, психологічних і виховних заходів [13].

Науковий інтерес до проблеми психологічної підготовки військовослужбовців відображено у праці К. А. Задорожного, де узагальнено сучасні наукові підходи до психологічної підготовки, діагностування рівня готовності та практичних механізмів розвитку стійкості до стресу [3]. Дослідник доводить, що психологічна підготовка повинна бути невід'ємною складовою професійного становлення особистості, оскільки саме вона сприяє розвитку самоконтролю, витримки, рішучості та здатності приймати адекватні рішення у складних умовах. Аналогічну позицію відстоює В. Клочков, який аналізує особливості формування психологічної стійкості майбутніх офіцерів Збройних Сил України й підкреслює, що така стійкість формується не стихійно, а внаслідок цілеспрямованого педагогічного впливу, що охоплює інтелектуальний, мотиваційний та поведінковий компоненти [7]. Важливими для розуміння природи цього феномена є також підручники З. Комара та В. Стасюка, у яких психологічна стійкість воїна і психологічне забезпечення діяльності військ розглядаються як ключові умови ефективності службово-бойової діяльності [8; 15].

Окремий напрям наукових праць стосується виховного потенціалу військово-патріотичної підготовки молоді. У посібнику М. Зубалія, В. Івашковського, О. Остапенка та ін. обґрунтовано значення військово-патріотичного виховання у формуванні готовності молодого покоління до служіння державі, розвитку почуття обов'язку, організованості та відповідального

ISSN 3041-1793 Online

ставлення до суспільно значущої діяльності [5]. Ці положення знаходять розвиток і в новіших публікаціях, присвячених патріотичному вихованню студентської молоді в умовах воєнного стану, де підкреслюється роль освітнього середовища у формуванні громадянської свідомості, національної ідентичності та готовності до захисту України [11]. Цікавим є також дослідження щодо інтеграції засобів хортингу в систему військово-патріотичного виховання студентської молоді, в якому показано, що поєднання фізичної, морально-вольової та національно спрямованої підготовки позитивно впливає на дисциплінованість, витривалість і громадянську зрілість здобувачів освіти [6].

Важливу роль у сучасному науковому дискурсі відіграють нормативно-правові джерела, що визначають місце базової загальновійськової підготовки у структурі освітнього процесу. Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу" закріплює БЗВП як обов'язковий елемент підготовки громадян, які здобувають вищу освіту [4]. Порядок її проходження деталізовано постановою Кабінету Міністрів України No 734 [12], а зміст теоретичної складової конкретизовано в Типовій програмі навчальної дисципліни, затвердженій МОН України [9]. Ці документи свідчать про перехід від фрагментарного підходу до системного впровадження БЗВП як інструменту не лише військово-прикладної, а й виховної та громадянської підготовки молоді.

Поряд із цим актуальними є дослідження стресостійкості саме здобувачів вищої освіти в умовах війни та дистанційного навчання. Зокрема, Ю. О. Солона та В. А. Швець аналізують рівень тривоги та стресу студентської молоді, доводячи необхідність упровадження педагогічних і психологічних механізмів підтримки адаптаційних ресурсів здобувачів [14]. Збірник наукових праць "Особистість в екстремальних умовах" також містить важливі положення щодо збереження психічної рівноваги, розвитку стійкості до дії несприятливих чинників і підготовки особистості до функціонування в умовах загрози [10].

Водночас аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що, попри значну кількість досліджень із психологічної підготовки військовослужбовців, військово-патріотичного виховання молоді та нормативного забезпечення БЗВП, недостатньо розкритим залишається питання комплексного впливу базової загальновійськової підготовки на формування саме стресостійкості, дисципліни та громадянської відповідальності здобувачів вищої освіти у закладах зі специфічними умовами навчання. Саме ця невирішена частина проблеми й зумовлює доцільність подальшого наукового осмислення зазначеного напряму.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні ролі базової загальновійськової підготовки у формуванні стресостійкості, дисципліни та громадянської відповідальності здобувачів вищої освіти у закладах зі

ISSN 3041-1793 Online

специфічними умовами навчання. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: проаналізувати нормативно-правові засади організації базової загальновійськової підготовки у системі вищої освіти [4; 9; 12]; з'ясувати її значення у розвитку психологічної стійкості, самоконтролю та готовності здобувачів до дій в умовах підвищеного ризику [1; 2; 3; 7; 13]; охарактеризувати вплив базової загальновійськової підготовки на формування дисциплінованості, відповідального ставлення до виконання службових обов'язків і дотримання соціально значущих норм [5; 8; 15]; а також визначити її роль у становленні громадянської свідомості, патріотизму та готовності молоді до виконання обов'язку із захисту держави [5; 6; 11].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Базова загальновійськова підготовка в сучасних умовах має розглядатися не лише як нормативно визначений освітній компонент, а як цілісна педагогічна система, спрямована на формування в здобувачів вищої освіти комплексу професійно значущих, психологічних і громадянських якостей. Її змістова цінність особливо посилюється у закладах зі специфічними умовами навчання, де освітній процес орієнтований на підготовку фахівців, діяльність яких пов'язана з ризиком, необхідністю діяти в напружених обставинах, дотримуватися службової дисципліни та приймати рішення в ситуаціях підвищеної відповідальності.

Саме тому БЗВП доцільно трактувати як інструмент поєднання військово-прикладної, психологічної, виховної та громадянсько-формувальної складових професійної підготовки [1; 4; 9; 12]. Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу" закріплює базову загальновійськову підготовку як окрему навчальну дисципліну у закладах вищої освіти, а урядовий порядок та матеріали МОН деталізують механізми її впровадження для здобувачів вищої освіти і поліцейських.

Зміст БЗВП має міждисциплінарний характер, оскільки поєднує знання з основ національної безпеки, тактичної підготовки, домедичної допомоги, особистої безпеки, психологічної готовності, організації дій у кризових і небезпечних умовах. Така структура забезпечує не лише інформування здобувача, а й послідовне формування готовності до практичного застосування набутих знань. У цьому аспекті БЗВП виконує функцію випереджувальної адаптації до умов майбутньої професійної діяльності: здобувач опановує алгоритми поведінки в ситуаціях ризику ще до безпосереднього входження у професійну практику. Саме завдяки такій логіці побудови освітнього процесу підготовка перестає бути суто теоретичною і набуває виразного особистісно-формувального змісту [3; 9; 13]. Офіційна сторінка МОН прямо пов'язує запровадження БЗВП із листом від 14.03.2025 та типовою програмою теоретичної підготовки, що підтверджує інституційне оформлення цього компонента в системі вищої освіти.

ISSN 3041-1793 Online

Однією з ключових функцій базової загальновійськової підготовки є формування стресостійкості. У сучасних дослідженнях стресостійкість трактується як інтегральна властивість особистості, що забезпечує здатність зберігати самоконтроль, результативність діяльності, емоційну врівноваженість і здатність до раціонального вибору в умовах небезпеки, дефіциту часу та психоемоційного навантаження [1; 2; 8; 15]. БЗВП створює педагогічні умови для розвитку такої якості через систематичне засвоєння моделей безпечної поведінки, відпрацювання чітких алгоритмів дій, моделювання напружених ситуацій, формування навичок внутрішньої мобілізації та відповідальності за власні рішення. Чим вищим є рівень передбачуваності дій у кризовій ситуації, тим нижчим є деструктивний вплив стресу на поведінку особистості. Саме тому підготовка, що містить елементи тактичного мислення, домедичної підтримки, саморегуляції й командної взаємодії, об'єктивно сприяє зростанню психологічної стійкості здобувачів [1; 2; 13]. Це узгоджується і з висновками праць про бойовий та оперативний стрес, і з практично орієнтованими рекомендаціями щодо психологічної стійкості військовослужбовців.

Суттєвим є й те, що стресостійкість у межах БЗВП формується не ізольовано, а у взаємозв'язку з мотиваційно-вольовою сферою особистості. Праці К. А. Задорожного та В. Клочкова переконливо засвідчують, що психологічна готовність до діяльності в екстремальних умовах базується на поєднанні когнітивної підготовленості, емоційної саморегуляції, внутрішнього локусу контролю та сформованої здатності до відповідальної поведінки [3; 7]. Відтак БЗВП має розглядатися не лише як сукупність тем або модулів, а як середовище цілеспрямованого розвитку витримки, сміливості, рішучості, самодисципліни та готовності діяти без паніки. Психологічний результат такої підготовки полягає у зниженні хаотичності реакцій, підвищенні впевненості у власних діях і зміцненні здатності працювати в команді. У цьому контексті важливими є також узагальнення, подані у працях про психологічне забезпечення діяльності військ, де наголошено на системному характері підготовки до дії в напружених обставинах [15]. Водночас дослідження стресостійкості здобувачів освіти в умовах війни підтверджує, що молодь потребує цілеспрямованих педагогічних механізмів розвитку адаптаційних ресурсів і емоційної стабільності [14].

Не менш значущим результатом БЗВП є формування дисципліни як інтегрованої риси особистості. У науковому значенні дисципліна не зводиться лише до зовнішнього дотримання правил; вона охоплює здатність діяти організовано, підпорядковувати власну поведінку визначеним нормам, відповідально ставитися до дорученої справи, контролювати емоції та дотримуватися встановленого порядку дій [5; 8; 15]. Базова загальновійськова підготовка закономірно сприяє розвитку дисциплінованості через чітку

ISSN 3041-1793 Online

регламентацію навчальної діяльності, послідовність виконання команд, розуміння значення стандартних процедур і персональної відповідальності за помилки або бездіяльність. Для закладів зі специфічними умовами навчання це має особливу вагу, адже службова дисципліна у майбутній професійній діяльності є не формальністю, а підставою безпеки, ефективності та злагодженості колективних дій. Нормативне закріплення БЗВП як обов'язкового компонента освітнього процесу додатково підсилює її дисциплінарний потенціал, оскільки сама логіка проходження підготовки привчає здобувача до обов'язковості, відповідальності й належного виконання навчальних вимог [4; 9; 12].

Педагогічний ефект БЗВП у формуванні дисципліни посилюється через зв'язок із колективною взаємодією. У підготовці такого типу здобувач поступово усвідомлює, що власна недбалість або неорганізованість негативно впливає не лише на індивідуальний результат, а й на безпеку та ефективність усієї групи. Саме ця обставина сприяє переходу від зовнішньо нав'язаної дисципліни до внутрішньо прийнятої норми поведінки. Військово-патріотичні та психологічні дослідження показують, що дисциплінованість найуспішніше формується там, де освітній вплив поєднує вимогливість, чіткість правил, усвідомлення спільної мети та персональну значущість участі кожного [5; 11; 13]. Тому БЗВП у закладах зі специфічними умовами навчання виконує не лише функцію навчання правилам, а й функцію соціалізації в професійно організованому середовищі, де відповідальність, порядок і надійність є базовими умовами діяльності. Дослідження з патріотичного виховання студентської молоді також підкреслюють роль освітнього середовища у формуванні цінностей обов'язку, служіння та соціальної відповідальності.

Важливим напрямом впливу БЗВП є формування громадянської відповідальності. Через зміст дисципліни здобувачі набувають не лише знань про оборону держави, а й розуміння особистої причетності до безпекового простору країни, цінності державності, необхідності дотримання законів та готовності виконувати громадянський обов'язок [4; 5; 11; 12]. Саме в цьому виявляється широкий виховний потенціал БЗВП: вона формує уявлення про службу як суспільно значущу діяльність, зміцнює патріотичну мотивацію, виховує повагу до колективу, державних інституцій і національних цінностей. У працях, присвячених патріотичному вихованню студентської молоді в умовах воєнного стану, наголошено, що громадянська зрілість не виникає автоматично, а потребує системної роботи освітніх інституцій, спрямованої на поєднання знань, цінностей і моделей поведінки [11]. Подібну думку розвивають і автори дослідження щодо інтеграції засобів хортингу у військово-патріотичне виховання студентської молоді, де підкреслюється позитивний вплив поєднання фізичної підготовки, морально-вольового розвитку та національно орієнтованих практик на громадянську відповідальність і

ISSN 3041-1793 Online
психологічну стійкість [6]. Для здобувачів вищої освіти у закладах зі специфічними умовами навчання громадянська відповідальність має не абстрактний, а професійно конкретизований характер. Майбутні працівники сектору безпеки, цивільного захисту, правоохоронної сфери чи інших структур, пов'язаних із виконанням державних функцій, повинні поєднувати правову свідомість, професійну дисципліну й внутрішню готовність діяти в інтересах суспільства. У цьому сенсі БЗВП є простором ціннісної інтеріоризації, коли норми та вимоги поступово перетворюються на особистісні переконання. Важливо й те, що така підготовка сприяє формуванню культури безпеки, що включає уважність до ризиків, відповідальне ставлення до власного стану і стану інших, готовність допомагати, діяти за алгоритмом і не допускати поведінкової дезорганізації в критичних умовах [2; 10; 13]. Саме тому в системі сучасної професійної освіти БЗВП слід розуміти як засіб формування не тільки первинної військової готовності, а й соціально зрілої, психологічно стійкої та дисциплінованої особистості. Дослідження про особистість в екстремальних умовах і про психологічну стійкість військовослужбовців послідовно пов'язують ефективність поведінки у кризі з попередньою системною підготовкою.

Викладений матеріал дає підстави стверджувати, що базова загальновійськова підготовка у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання виконує комплексну функцію. Вона забезпечує первинну готовність до дій у сфері оборони та безпеки, сприяє розвитку стресостійкості через засвоєння алгоритмів дії та навичок саморегуляції, формує дисципліну через регламентовану організацію навчання й персональну відповідальність, а також зміцнює громадянську відповідальність через усвідомлення обов'язку перед державою і суспільством [1-15]. Саме така багатовимірність БЗВП робить її важливим інструментом сучасної професійної підготовки молоді, особливо в умовах тривалих безпекових викликів і підвищених вимог до морально-психологічної готовності майбутніх фахівців. Нормативна база й сучасні дослідження узгоджено підтверджують, що БЗВП є не другорядним додатком до освітнього процесу, а його стратегічно значущим компонентом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що базова загальновійськова підготовка є важливим складником сучасного освітнього процесу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, оскільки виконує не лише військово-прикладну, а й виразну психологічну, виховну та громадянсько-формувальну функції [4; 9; 12]. Установлено, що її зміст і організація сприяють розвитку стресостійкості здобувачів, формуванню здатності до самоконтролю, емоційної врівноваженості, витримки та готовності діяти в умовах підвищеного ризику й невизначеності [1; 2; 3; 7; 13; 15]. Водночас БЗВП забезпечує виховання дисциплінованості, організованості, відповідального ставлення до виконання службових і громадянських

ISSN 3041-1793 Online

обов'язків, що має особливе значення для майбутніх фахівців сектору безпеки, оборони, правоохоронної діяльності та цивільного захисту [5; 8; 10].

Доведено, що базова загальновійськова підготовка позитивно впливає і на становлення громадянської відповідальності здобувачів, оскільки формує усвідомлення особистої причетності до захисту держави, повагу до законів, національних цінностей, службової дисципліни та суспільно значущої діяльності [5; 6; 11]. У сучасних умовах воєнних викликів це надає БЗВП особливого стратегічного значення як засобу підготовки не лише компетентного, а й психологічно стійкого, морально зрілого та соціально відповідального фахівця [1; 4; 14].

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у розробленні критеріїв і показників оцінювання впливу базової загальновійськової підготовки на рівень стресостійкості, дисциплінованості та громадянської відповідальності здобувачів вищої освіти; вивченні педагогічних умов підвищення ефективності БЗВП у закладах зі специфічними умовами навчання; а також у проведенні емпіричних досліджень результативності окремих модулів БЗВП у формуванні професійно важливих якостей майбутніх фахівців [2; 7; 9; 13]. Перспективним є також порівняльний аналіз вітчизняних і зарубіжних підходів до організації підготовки молоді до дій в умовах безпекових загроз та інтеграції психологічного компонента у зміст військово-прикладної освіти.

Література:

1. Бойовий та оперативний стрес у військово-професійній підготовці: збірник наукових доповідей. — К. : НУОУ ім. І. Черняховського, 2023. — Режим доступу: https://nuou.org.ua/assets/documents/fsppppvphs-23-1.pdf

2. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : посібник / Корольчук М. С. та ін. — К. : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2021. — Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731412/1/Посібник_.pdf

3. Задорожний К. А. Психологічна підготовка військовослужбовців України: сучасні наукові підходи, теорія, діагностування, практика // Актуальні проблеми психології. — Т. І. — Вип. 56. — Режим доступу: http://appsychology.org.ua/data/jrn/v1/i56/4.pdf

4. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» (із змінами): стаття 10-1 «Базова загальновійськова підготовка». — Відомості Верховної Ради України. — Режим доступу: https://protocol.ua/ua/pro_viyskoviy_obov_yazok_i_viyskovu_slugbu_stattya_10_1/

5. Зубалій М., Івашковський В., Остапенко О. та ін. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посібник. — К. : Паливода А. В., 2016. — Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707803/

6. Інтеграція засобів хортингу в систему військово-патріотичного виховання студентської молоді в умовах воєнного стану // Академічні візії. — 2025. — Режим доступу: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2813

7. Клочков В. Особливості формування психологічної стійкості майбутніх офіцерів Збройних Сил України // Вісник Національного університету оборони України. — 2022. — Т. 70, № 6. — С. 67–77. — Режим доступу: https://visnyk.nuou.org.ua/article/view/263577

ISSN 3041-1793 Online

8. Комар З. Психологічна стійкість воїна : підручник для військових психологів / Посольство Великої Британії в Україні. — Київ, 2017. — 185 с.

9. Міністерство освіти і науки України. Типова програма навчальної дисципліни «Базова загальновійськова підготовка громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських» (теоретична підготовка). Лист МОН № 1/4893-25 від 14.03.2025. — Режим доступу: https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/bazova-zahalnoviiskova-pidhotovka-zdobuvachiv-vyshchoi-osvity

10. Особистість в екстремальних умовах : збірник наукових праць / за ред. науковців ДСНС України. — Львів: ЛДУ БЖД, 2020. — Режим доступу: https://conf.ldubgd.edu.ua/documents/Zbirnyk_osobystist.pdf

11. Патріотичне виховання студентської молоді в умовах воєнного стану // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. — 2023. — Режим доступу: https://vspu.net/nzped/index.php/nzped/article/view/582

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2024 № 734 «Про затвердження Порядку проходження базової загальновійськової підготовки». — Офіційний вісник України.

13. Психологічна підготовка особового складу ЗС України : методичні рекомендації / Головне управління морально-психологічного забезпечення ЗСУ; Науково-дослідний центр гуманітарних проблем ЗСУ. — К. : Генеральний штаб ЗСУ, 2021. — Режим доступу: https://tck.pl.ua/wp-content/uploads/2021/02/Formuvannia-stresostiykosti.pdf

14. Солона Ю. О., Швець В. А. Стресостійкість здобувачів вищої освіти в умовах війни та дистанційного навчання: аналіз рівня тривоги та стресу // Медична освіта. — 2025. — № 4. — С. 103–110. — Режим доступу: https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/med_osvita/article/view/15853

15. Стасюк В. В. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил) : підручник. — К. : НУОУ, 2014. — 504 с.

References:

1. Boiovyi ta operatyvnyi stres u viiskovo-profesiinii pidhotovtsi ombat and operational stress in military professional training]. (2023). Kyiv: NUOU im. I. Cherniakhovskoho. Retrieved from https://nuou.org.ua/assets/documents/fsppppvphs-23-1.pdf[in Ukrainian].

2. Korolchuk, M. S., et al. (2021). Zabezpechennia psykholohichnoi stiikosti viiskovosluzhbovtsiv v umovakh boiovykh dii [Ensuring psychological resilience of servicemen in combat conditions]. Kyiv: Instytut psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731412/1/Посібник.pdf[in Ukrainian].

3. Zadorozhnyi, K. A. (n.d.). Psykholohichna pidhotovka viiskovosluzhbovtsiv Ukrainy: suchasni naukovi pidkhody, teoriia, diahnostuvannia, praktyka [Psychological training of servicemen of Ukraine: modern scientific approaches, theory, diagnostics, practice]. Aktualni problemy psykholohii ctual Problems of Psychology], 1(56). Retrieved from http://appsychology.org.ua/data/jrn/v1/i56/4.pdf[in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy "Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu" (iz zminamy): stattia 10-1 "Bazova zahalnoviiskova pidhotovka" [Law of Ukraine "On Military Duty and Military Service" (as amended): Article 10-1 "Basic General Military Training"]. (n.d.). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy ulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from https://protocol.ua/ua/proviyskoviyobovyazoki_viyskovuslugbustattya101/[in Ukrainian].

5. Zubalii, M., Ivashkovskyi, V., Ostapenko, O., et al. (2016). Viiskovo-patriotychne vykhovannia uchniv u pozaklasnii roboti [Military-patriotic education of students in

ISSN 3041-1793 Online
extracurricular activities]. Kyiv: Palyvoda A. V. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707803/[in Ukrainian].

6. Intehratsiia zasobiv khortynhu v systemu viiskovo-patriotychnoho vykhovannia studentskoi molodi v umovakh voiennoho stanu [Integration of horting means into the system of military-patriotic education of student youth under martial law]. (2025). Akademichni vizii cademic Visions]. Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2813

7. Klochkov, V. (2022). Osoblyvosti formuvannia psykholohichnoi stiikosti maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy eatures of the formation of psychological resilience of future officers of the Armed Forces of Ukraine]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy ulletin of the National Defence University of Ukraine], 70(6), 67-77. Retrieved from https://visnyk.nuou.org.ua/article/view/263577[in Ukrainian].

8. Komar, Z. (2017). Psykholohichna stiikist voina [Psychological resilience of a warrior]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2025). Typova prohrama navchalnoi dystsypliny "Bazova zahalnoviiskova pidhotovka hromadian Ukrainy, yaki zdobuvaiut vyshchu osvitu, ta politseiskykh" (teoretychna pidhotovka). Lyst MON No 1/4893-25 vid 14.03.2025 [Standard curriculum of the academic discipline "Basic general military training of citizens of Ukraine obtaining higher education and police officers" (theoretical training). MES Letter No. 1/4893-25 dated 14.03.2025]. Retrieved from https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/bazova-zahalnoviiskova-pidhotovka-zdobuvachiv-vyshchoi-osvity[in Ukrainian].

10. Osobystist v ekstremalnykh umovakh [Personality in extreme conditions]. (2020). Lviv: LDU BZhD. Retrieved from https://conf.ldubgd.edu.ua/documents/Zbirnykosobystist.pdf[in Ukrainian].

11. Patriotychne vykhovannia studentskoi molodi v umovakh voiennoho stanu [Patriotic education of student youth under martial law]. (2023). Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. M. Kotsiubynskoho. Seriia: Pedahohika i psykholohiia [Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Pedagogy and Psychology]. Retrieved from https://vspu.net/nzped/index.php/nzped/article/view/582[in Ukrainian].

12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.06.2024 No 734 "Pro zatverdzhennia Poriadku prokhodzhennia bazovoi zahalnoviiskovoi pidhotovky" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 21.06.2024 No. 734 "On approval of the Procedure for completing basic general military training"]. (2024). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy [Official Bulletin of Ukraine]

13. Holovne upravlinnia moralno-psykholohichnoho zabezpechennia ZSU, & Naukovo-doslidnyi tsentr humanitarnykh problem ZSU. (2021). Psykholohichna pidhotovka osobovoho skladu ZS Ukrainy [Psychological training of the personnel of the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv: Heneralnyi shtab ZSU. Retrieved from https://tck.pl.ua/wp-content/uploads/2021/02/Formuvannia-stresostiykosti.pdf[in Ukrainian].

14. Solona, Yu. O., & Shvets, V. A. (2025). Stresostiikist zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh viiny ta dystantsiinoho navchannia: analiz rivnia tryvohy ta stresu [Stress resilience of higher education students in wartime and distance learning: analysis of anxiety and stress levels]. Medychna osvita [Medical Education], 4, 103-110. Retrieved from https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/med_osvita/article/view/15853[in Ukrainian].

15. Stasiuk, V. V. (2014). Psykholohichne zabezpechennia diialnosti viisk (syl) [Psychological support of troops (forces) activities]. Kyiv: NUOU [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.42:355.02

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-472-482

Луцишин Андрій Миколайович доктор філософії, професор кафедри тактики, Військова академія (м. Одеса), https://orcid.org/0000-0002-7733-7109

Солдатенков Олег Анатолійович старший викладач кафедри тактики, Військова академія (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0001-9936-6867

Череп'ян Юрій Іванович старший викладач кафедри тактики, Військова академія (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0009-1677-4442

Тотров Георгій Майрамович інструктор кафедри тактики, Військова академія (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0006-8582-7964

СУЧАСНІ ЗМІНИ ТАКТИКИ ДІЙ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА ПІДСТАВІ АНАЛІЗУ БОЙОВОГО ДОСВІДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. У статті проведено комплексний аналіз трансформації тактичних підходів підрозділів Збройних Сил України, що відбулася в ході повномасштабного протистояння російській агресії у 2022–2025 роках. На основі опрацювання актуальної військово-наукової літератури визначено, що ключовою особливістю сучасного етапу війни є перехід до концепції "цивілізаційного" та технологічного домінування над кількісною перевагою противника. Встановлено, що класичні доктрини, які базувалися на досвіді конфліктів XX століття, виявилися недостатньо ефективними в умовах "прозорого поля бою", де повсюдне використання БПЛА та засобів радіоелектронної розвідки унеможливлює приховане зосередження великих мас військ. У роботі детально розглянуто ефективність застосування малих мобільних груп (ММГ) як основного інструменту ведення маневреної оборони та штурмових дій. Акцентовано увагу на важливості децентралізації виконання та наданні більшої ініціативи командирам нижчої ланки, що дозволяє оперативно реагувати на зміни в бойовій обстановці. Досліджено роль розвідувально-ударних контурів, які інтегрують засоби аеророзвідки та вогневого ураження в єдину інформаційну мережу, значно скорочуючи цикл "виявлення–знищення". Окремо проаналізовано критичну необхідність перегляду чинних бойових статутів, які подекуди зберігають застарілі радянські нормативи, що не відповідають динаміці сучасної високотехнологічної війни. Визначено, що стратегічна стійкість підрозділів залежить не

ISSN 3041-1793 Online
лише від технічного оснащення, а й від психологічної готовності особового складу до дій в умовах постійного інформаційно-психологічного тиску та інтенсивного використання роботизованих систем. Результати дослідження можуть бути використані для оптимізації програм підготовки військовослужбовців та вдосконалення тактичних настанов ЗСУ.

Ключові слова: Збройні Сили України, тактика дій, бойовий досвід, малі мобільні групи, розвідувально-ударні системи, безпілотні літальні апарати, децентралізація управління, сучасна війна.

Lutsyshyn Andrii Mykolaiovych PhD in Military Sciences, Professor of the Department of Tactics, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0000-0002-7733-7109

Soldatenkov Oleh Anatoliyovych Senior Lecturer of the Department of Tactics, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0001-9936-6867

Cherepian Iurii Ivanovich Senior Lecturer of the Department of Tactics, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0009-1677-4442

Totrov Heorhii Mairamovych Instructor of the Department of Tactics, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0006-8582-7964

MODERN CHANGES IN THE TACTICS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE UNITS BASED ON THE ANALYSIS OF THE COMBAT EXPERIENCE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the transformation of tactical approaches of the Armed Forces of Ukraine units that took place during the full-scale Russian-Ukrainian war in 2022–2025. Based on the study of current military-scientific literature, it was determined that the key feature of the modern stage of warfare is the transition to the concept of technological dominance over the numerical superiority of the enemy. It has been established that classical doctrines based on the experience of 20th-century conflicts proved to be insufficiently effective in the conditions of a “transparent battlefield”, where the ubiquitous use of UAVs and electronic reconnaissance tools makes the hidden concentration of large masses of troops impossible. The paper examines in detail the effectiveness of using small mobile groups (SMGs) as the primary tool for conducting maneuver defense and assault operations. Attention is focused on the importance of decentralizing command and providing more initiative to lower-level commanders, which allows for rapid response to changes in the combat situation. The role of reconnaissance-strike systems integrating aerial reconnaissance and fire destruction tools into a

ISSN 3041-1793 Online
single information network, significantly shortening the “detection-destruction” cycle, is investigated. The critical need to revise existing combat regulations, which sometimes retain outdated Soviet standards that do not meet the dynamics of modern high-tech warfare, is separately analyzed. It was determined that the strategic resilience of units depends not only on technical equipment but also on the psychological readiness of personnel to act under constant information and psychological pressure and the intensive use of robotic systems. The results of the study can be used to optimize military training programs and improve the tactical guidelines of the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: Armed Forces of Ukraine, tactics of actions, combat experience, small mobile groups, reconnaissance-strike systems, unmanned aerial vehicles, decentralization of command, modern warfare.

Постановка проблеми. Сучасний етап російсько-української війни, що характеризується переходом до високотехнологічного протистояння та “війни нового типу”, зумовив радикальну трансформацію тактичних засобів і методів ведення бойових дій. Традиційні доктрини, що базувалися на масованому застосуванні бронетехніки та артилерії за канонами другої половини XX століття, виявилися малоефективними в умовах “прозорого поля бою”, де повсюдне використання засобів аеророзвідки, FPV-дронів та розвідувально-ударних систем унеможливлює приховане зосередження великих підрозділів. Виклики, що постали перед Збройними Силами України, вимагають не просто кількісної відповіді, а якісного переосмислення тактики дій на всіх рівнях – від окремого бійця до загальновійськового з’єднання.

Актуальність дослідження змін у тактиці дій підрозділів ЗСУ зумовлена динамічним характером бойового досвіду, який випереджає чинну нормативну базу та теоретичні розробки. Існуючий розрив між положеннями бойових статутів, які часто зберігають застарілі радянські підходи до організації бою, та реальними вимогами сучасного високоінтенсивного конфлікту створює критичну потребу в системному аналізі та легалізації новітніх тактичних прийомів. Перехід до принципів централізованого управління та децентралізованого виконання, широке впровадження малих мобільних груп та інтеграція роботизованих комплексів у структуру підрозділів потребують глибокого наукового обґрунтування. Проблема полягає у необхідності швидкої адаптації військового управління до умов високої невизначеності, де швидкість прийняття рішень та технологічна гнучкість стають вирішальними факторами виживання та успіху на полі бою. Системний розгляд цих змін є необхідним кроком для вдосконалення стратегії стримування агресора та формування нової архітектури безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації воєнного мистецтва під впливом російсько-української війни перебуває у

ISSN 3041-1793 Online

центрі уваги сучасних військових науковців та практиків. Фундаментальні засади зміни характеру збройної боротьби та дилему між традиційними методами й інноваційними рішеннями ґрунтовно досліджено у працях В. П. Варакути, Т. В. Хліманцова та М. В. Варакути [1]. Автори розглядають цей конфлікт як унікальне поєднання "війни минулого" (масоване застосування артилерії, позиційні бої) та "війни майбутнього" (цифровізація поля бою, інтеграція штучного інтелекту), що вимагає якісно нових підходів до тактики підрозділів.

Окрему увагу в науковому дискурсі приділено критичному аналізу нормативної бази. Дослідження М. Васильєва, С. Годлевського та О. Щербачука [2] висвітлюють гостру проблему невідповідності положень чинних бойових статутів реаліям "прозорого поля бою". Автори обґрунтовують, що доктринальні установки, сформовані на досвіді попередніх десятиліть, не враховують тотального спостереження з БПЛА, що робить класичні методи зосередження сил вкрай ризикованими.

Тактичний рівень ведення дій, зокрема застосування малих мобільних груп, отримав детальне висвітлення у роботах Г. Зміївського, В. Пугача та В. Горбунова [3].

Ними доведено, що в умовах сучасного конфлікту саме малі, автономні підрозділи забезпечують необхідну гнучкість та живучість. Важливим етапом узагальнення бойового досвіду став воєнно-історичний опис подій першого півріччя 2025 року, підготовлений фахівцями ЦНДІ ЗСУ [4], де зафіксовано динаміку змін у застосуванні новітніх зразків озброєння.

Концептуальне переосмислення філософії збройної боротьби запропоновано у спільній праці О. Сирського, А. Лебеденка та О. Семененка [5], де акцент зміщується з масованих лінійних дій на високотехнологічну перевагу та мереже центричність, особливо на тактичному рівні. Питання ж стратегічної стійкості та адаптивності військової системи в умовах постійних технологічних викликів висвітлено в експертному огляді колективу авторів ЦНДІ ЗСУ та GLOBSEC [6].

Разом з тим, попри наявність ґрунтовних розробок, стрімка еволюція засобів радіоелектронної боротьби, роботизованих систем та засобів ураження у 2025–2026 роках потребує подальшого поглибленого аналізу. Зокрема, залишаються недостатньо дослідженими питання інтеграції автономних безпілотних систем у тактичні схеми дій загальновійськових підрозділів та вплив "цифрового виснаження" на психологічну стійкість і прийняття рішень командирами в умовах надлишку інформації.

Мета статті. На основі аналізу сучасних воєнно-історичних описів та наукових досліджень виявити ключові зміни в тактиці дій підрозділів ЗСУ та обґрунтувати необхідність переходу до гнучких моделей управління та ведення бою.

ISSN 3041-1793 Online

Виклад основного матеріалу. Російсько-українська війна 2022–2026 років стала унікальним історичним прецедентом, у якому класичні методи ведення бойових дій індустріальної епохи зіткнулися з технологіями інформаційного суспільства. В. Варакута, аналізуючи цей конфлікт, ставить питання про його приналежність до "війни майбутнього" чи "минулого", доходячи висновку, що ми маємо справу з конвергентним типом боротьби. У цьому форматі масоване застосування важкої артилерії та бронетехніки (атрибути минулого) інтегрується з глобальними системами супутникового зв'язку, штучним інтелектом у розпізнаванні цілей та масовим використанням автономних дронів (атрибути майбутнього) [1]. Така синергія створює принципово нове операційне середовище, де тактична перевага досягається не лише кількістю ресурсів, а насамперед швидкістю та точністю їх застосування. Аналіз реальних бойових операцій та сучасних наукових публікацій дозволяє виділити кілька ключових напрямків, за якими відбулася докорінна трансформація тактики дій підрозділів Збройних Сил України.

1. Децентралізація виконання та тактика малих мобільних груп. Бойовий досвід останніх років довів, що в умовах критичної насиченості поля бою засобами високоточного ураження та постійного аеророзвідки, традиційні методи концентрації військ стають не лише неефективними, а й фатальними. Г. Зміївський та В. Пугач обґрунтовано зазначають, що малі мобільні групи (ММГ) трансформувалися з допоміжних елементів у основну бойову одиницю, здатну виконувати оперативно-тактичні завдання, які за класичними нормативами раніше покладалися на цілі взводи або навіть роти [3]. Успішність такої трансформації базується на трьох фундаментальних аспектах:

–*Радикальна децентралізація виконання та управлінська автономність.* Сучасна тактика ЗСУ базується на концепції Mission Command (управління через постановку завдання, а не детальних інструкцій). Делегування права на прийняття критичних рішень безпосередньо командирам секцій, відділень та груп дозволяє уникнути "управлінського паралічу" в умовах інтенсивного впливу засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ). Коли цифрові канали зв'язку з вищим штабом придушуються противником, підрозділ не втрачає боєздатності, оскільки молодший командир на місці володіє достатньою ініціативою та розумінням загального замислу операції для самостійних дій. Це забезпечує безперервність управління та високу швидкість реакції на зміни бойової обстановки.

–*Динамічна живучість через скритність та мобільність.* В умовах "прозорого поля бою", де будь-яке скупчення техніки виявляється протягом лічених хвилин, ММГ реалізують принцип "розосередженого виживання". Використання легкої, високомобільної техніки (пікапи, баггі, квадроцикли, електробайки) дозволяє підрозділам діяти за алгоритмом "швидке висування – точковий удар – миттєвий відхід". Така тактика робить підрозділи невловимими для важкої артилерії противника та баражуючих боєприпасів

ISSN 3041-1793 Online

великого радіусу дії, оскільки час циклу “виявлення–ураження” з боку ворога перевищує час зміни позиції мобільною групою.

– *Вузька спеціалізація та внутрішня інтеграція засобів ураження (розвідувально-ударний контур).* Сучасна ММГ перестала бути суто піхотним елементом. Як зазначають дослідники [3], до складу таких груп на постійній основі інтегруються оператори БПЛА (розвідників та FPV-камікадзе) та розрахунки ПТРК. Це перетворює групу чисельністю 5–12 осіб на самодостатній розвідувально-ударний комплекс. Наявність власних “очей” у повітрі дозволяє групі діяти превентивно: виявляти цілі на дистанціях, що перевищують дальність прямої видимості, та знищувати важку бронетехніку противника ще до моменту вступу у безпосередній вогневий контакт. Такий підхід нівелює кількісну перевагу ворога, замінюючи масу вогню точністю та поінформованістю.

Таким чином, децентралізація виконання та перехід до тактики малих груп є не просто вимушеним заходом адаптації, а стратегічним переходом до інтелектуальної моделі ведення війни, де гнучкість та швидкість інтеграції новітніх технологій у низову ланку стають вирішальним фактором перемоги над переважаючими силами противника.

2. Криза класичних бойових статутів та перехід до адаптивної доктрини. Аналіз сучасного бойового досвіду, проведений М. Васильєвим та С. Годлевським, виявив критичну системну невідповідність між застарілою нормативною базою (діючими бойовими статутами) та фактичними реаліями російсько-української війни [2]. Традиційні військові доктрини, що десятиліттями базувалися на досвіді великих конфліктів XX століття, передбачали лінійну побудову військ, жорстку ешелонованість та концентрацію значних вогневих засобів на вузьких ділянках фронту. Проте в умовах сучасної технологічної війни такі підходи виявилися не просто неефективними, а фатальними, що зумовлено двома визначальними факторами:

– *Феномен “прозорого поля бою” та крах скритності.* Тотальне спостереження за допомогою БПЛА всіх типів – від комерційних квадрокоптерів (класу Mavic/Autel) до стратегічних розвідувальних комплексів літакового типу – радикально змінило концепцію прихованого маневру. За даними дослідників [2], будь-яке накопичення резервів або висування техніки фіксується противником у режимі реального часу ще на дальніх підступах (до 10–20 км від лінії зіткнення). Класичне розгортання в передбойові та бойові порядки згідно з нормативами статутів (наприклад, дотримання дистанцій між машинами у колоні чи щільності військ на кілометр фронту) перетворює підрозділ на групову ціль, яку знищують артилерією або баражуючими боєприпасами ще до моменту вступу у вогневий контакт. Таким чином, “прозорість” нівелює перевагу в масі, замінюючи її перевагою в точності та швидкості реакції.

ISSN 3041-1793 Online

– *Вимушена легалізація тактичної імпровізації та нелінійних дій.* Динаміка бойових дій змусила українські підрозділи де-факто відмовитися від застарілих радянських шаблонів на користь гнучких, адаптивних методів. На практиці це виражається у переході до розосередженого базування "малими комірками", відмові від створення класичних опорних пунктів із високою концентрацією особового складу та активному використанні цивільної забудови та промислової інфраструктури для маскування техніки. Автори наголошують, що успіх операцій у 2024–2025 роках часто базувався на ігноруванні статутних вимог на користь креативних рішень командирів. Проте така "стихійна" адаптація несе ризики втрати керованості на вищих рівнях. Саме тому критично важливою є термінова кодифікація набутого досвіду у нових настановах з ведення загальновійськового бою [2]. Нова адаптивна доктрина має закріпити статус "розосередженого бою" як основного, де пріоритетом є не утримання географічних рубежів за будь-яку ціну, а збереження боєздатності через маневр і технологічну перевагу.

Отже, криза класичних статутів свідчить про необхідність переходу від "армії за шаблоном" до "армії за обставинами", де нормативні документи не обмежують ініціативу командира, а надають йому інструментарій для дій у нелінійному, високотехнологічному середовищі. Нагальним завданням стає розробка тимчасових настанов, які б враховували фактор постійного спостереження та високу динаміку ураження [4].

3. Технологічна трансформація та функціонування розвідувально-ударних систем. У працях О. Сирського, А. Лебеденка та О. Семененка обґрунтовано концепцію "війни нового типу", де ключовим фактором перемоги є не масовість озброєння, а створення єдиного інформаційно-когнітивного простору [5]. Головним тактичним досягненням Збройних Сил України на сучасному етапі стала побудова стійких горизонтальних зв'язків між засобами розвідки та засобами вогневого ураження, що фактично нівелювало класичну ієрархічну модель передачі наказів. Ця трансформація базується на наступних критичних аспектах:

– *Радикальне скорочення циклу ураження (Kill Chain).* Традиційна радянська та рання натівська школи передбачали багатоланкову вертикаль: від виявлення цілі до отримання дозволу на вогонь проходили десятки хвилин. Завдяки впровадженню та масовому застосуванню вітчизняних та інтегрованих цифрових систем управління ("Кропива", "Дельта", "Гізель"), координати цілі, зафіксовані розвідувальним БПЛА, миттєво потрапляють у загальну мережу. Як зазначають дослідники [5], час від моменту виявлення об'єкта до нанесення точного вогневого удару артилерією або FPV-дронами скоротився до рекордних 1–3 хвилин. Це робить неможливим безпечне перебування противника навіть у короткочасних зупинках під час маршу та змушує його перебувати у стані постійної динаміки, що виснажує ресурси.

ISSN 3041-1793 Online

– *Мережецентричність та інтеграція різнорідних засобів.* Тактика ЗСУ еволюціонувала до формату, де кожен підрозділ є одночасно і датчиком (сенсором), і суб'єктом ураження. Використання терміналів супутникового зв'язку Starlink забезпечує безперебійний обмін даними та стрімінг відео з дронів у реальному часі безпосередньо на планшети артилерійських розрахунків та командирів штурмових груп. Це створює ефект "спільної ситуаційної обізнаності", коли кожен учасник бою бачить загальну картину, що мінімізує ризики "дружнього вогню" та дозволяє маневрувати вогнем без додаткових узгоджень із вищим командуванням.

– *Нова парадигма цифрової грамотності та боротьба в ефірі.* Сучасна тактика дій підрозділу тепер нерозривно пов'язана з умінням командира маневрувати в електромагнітному спектрі. Офіцер ланки "взвод–рота" повинен бути не лише тактиком, а й фахівцем із цифрових технологій: володіти навичками роботи з геоінформаційними системами, розуміти принципи роботи криптографічного зв'язку та вміти аналізувати дані засобів радіоелектронної розвідки (РЕР). Важливим елементом тактики стала боротьба за частоти: підрозділи змушені постійно адаптувати антени, змінювати частоти керування дронами та застосовувати засоби "окопного РЕБ" для захисту від ударів противника. У цьому контексті технологічна грамотність особового складу стає таким самим критичним фактором виживання, як і вміння володіти стрілецькою зброєю чи користуватися укриттям.

Отже, інтеграція високих технологій у низову тактичну ланку перетворила ЗСУ на гнучку інтелектуальну систему, де перевага досягається за рахунок домінування в інформаційному полі та швидкості реалізації вогневих рішень. Це вимагає від військової науки перегляду підходів до підготовки кадрів, зміщуючи акцент на розвиток технічного інтелекту та навичок роботи в умовах високотехнологічного стресу [6].

4. Стратегічна стійкість та логістичне забезпечення в умовах загрози. Згідно з експертним оглядом "Стратегічна стійкість України", сучасний тактичний успіх підрозділів на передовій лінії безпосередньо детермінований ступенем адаптивності та живучості системи тилового забезпечення [6]. В умовах тотального панування ворожих розвідувальних та ударних БПЛА ("полювання на транспорт"), класична логістична модель із використанням великих конвоїв та централізованих складів виявилася вкрай вразливою. Це призвело до докорінної трансформації логістичних процесів на тактичному рівні:

– *Перехід до концепції "мікрологістики" та подолання проблеми "останнього кілометра".* Традиційна система постачання зазнала радикальної децентралізації. Замість великих дивізійних чи бригадних складів, що є пріоритетними цілями для високоточного озброєння, підрозділи ЗСУ

ISSN 3041-1793 Online

перейшли до мережі дрібних, розосереджених і ретельно замаскованих пунктів накопичення запасів. Особливої ваги набуло вирішення проблеми "останнього кілометра" – доставки боєприпасів, продовольства та медикаментів безпосередньо на бойові позиції під інтенсивним вогневим впливом. Для цього активно впроваджуються роботизовані платформи та дрони-кур'єри великої вантажопідйомності, що дозволяє мінімізувати ризики для особового складу логістичних підрозділів та забезпечити безперервність постачання навіть в умовах повного вогневого контролю доріг противником.

–Інтеграція цивільних технологій та синергія з волонтерськими мережами. Гнучкість системи постачання ЗСУ значною мірою базується на використанні нетрадиційних для класичних армій ресурсів. Масове застосування адаптованого цивільного транспорту (пікапи, позашляховики, ендуро-мотоцикли), який має вищу прохідність та меншу візуальну й акустичну помітність порівняно з вантажівками, дозволило зробити логістику менш вразливою. Важливу роль відіграє використання комерційних засобів зв'язку та супутникового інтернету для координації логістичних ланцюжків у реальному часі. Крім того, залучення волонтерських мереж як гнучкого горизонтального елемента системи дозволяє оперативно закривати специфічні потреби підрозділів, які виникають внаслідок стрімких змін бойової обстановки.

–Інженерна стійкість інфраструктури та тактична маневреність тилу. У відповідь на постійну загрозу ракетно-артилерійських ударів, підрозділи логістики змушені застосовувати тактику динамічного базування – постійної зміни місць дислокації та використання об'єктів підземної інфраструктури. Це вимагає впровадження нових інженерних рішень: глибокого ешелонування складів, створення підземних бетонних сховищ та використання засобів імітації (хибних цілей) для введення противника в оману [6]. Стійкість логістики тепер визначається не об'ємом накопичених запасів, а здатністю системи функціонувати в умовах постійного інформаційного та фізичного впливу противника, зберігаючи цілісність ланцюгів постачання через надмірність та дублювання шляхів доставки.

Таким чином, стратегічна стійкість тактичних підрозділів забезпечується перетворенням логістики з "громіздкого тилу" на високотехнологічну, розосереджену та інтелектуальну систему, що функціонує за мережевим принципом. Це дозволяє ЗСУ зберігати високу інтенсивність бойових дій навіть за умови суттєвої переваги противника у вогневих засобах далекої дії.

Висновки. Комплексний аналіз бойового досвіду російсько-української війни 2022–2026 років дозволяє констатувати докорінну трансформацію засад ведення загальновійськового бою. Традиційна парадигма конфліктів індустріальної епохи, що базувалася на масованості та жорсткій ієрархічності, остаточно поступилася місцем мережецентричним, високотехнологічним та

ISSN 3041-1793 Online

децентралізованим методам боротьби. На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні ґрунтовні висновки:

– *Домінування технологічної мобільності над масою вогню.* Досвід війни неспростовно довів, що в умовах "прозорого поля бою" та тотального аеророзвідувального моніторингу тактична перевага досягається не кількісними показниками живої сили чи бронетехніки, а комбінацією високої мобільності та здатності до швидкого розосередження. Малі мобільні групи, інтегровані в єдиний інформаційний простір, продемонстрували здатність ефективно зупиняти значно чисельніші сили противника, мінімізуючи при цьому власні втрати.

– *Критична роль децентралізації та управлінської гнучкості.* Перехід від жорсткої вертикалі прийняття рішень до моделі делегування повноважень низовим ланкам став ключовим фактором виживання підрозділів ЗСУ в умовах інтенсивної радіоелектронної боротьби. Автономність командирів тактичного рівня (відділення–взвод) у поєднанні з їхньою високою цифровою грамотністю дозволяє забезпечити безперервність управління та високу швидкість реакції на динамічні зміни бойової обстановки.

– *Цифровізація як основа сучасного розвідувально-ударного контуру.* Тотальна інтеграція засобів аеророзвідки, цифрових систем управління боєм та засобів високоточного ураження (включаючи FPV-дрони та баражуючі боєприпаси) радикально скоротила цикл "виявлення–знищення". Це перетворило сучасний бій на змагання швидкостей обробки даних, де перевагу отримує той суб'єкт, який швидше реалізує вогневе рішення в режимі реального часу.

Попри значні успіхи в адаптації до умов сучасної війни, існує нагальна потреба в подальшому науковому та нормативному забезпеченні тактичних інновацій. Пріоритетними напрямками майбутніх досліджень мають стати:

1. *Доктринальне оновлення:* розробка та впровадження нових бойових статутів і настанов, які б офіційно структурували досвід застосування малих автономних груп, безпілотних систем та засобів РЕБ у загальновійськовому бою [2].

2. *Технологічна стандартизація:* наукове обґрунтування оптимальної структури підрозділів "нового типу", що мають включати штатні розрахунки безпілотних систем на рівні відділення–взводу.

3. *Психологічна адаптація:* дослідження впливу високотехнологічного стресу та інформаційного перевантаження на когнітивні здібності командирів у ході ведення інтенсивних бойових дій.

Отже, український бойовий досвід останніх років стає фундаментом для формування нової світової воєнної доктрини XXI століття, де гнучкість, технологічність та інтелектуальна ініціатива є вирішальними факторами стратегічної перемоги [5; 6].

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Варакута В. П., Хліманцов Т. В., Варакута М. В. Російсько-українська війна – це війна майбутнього чи минулого? Військово-науковий вісник. 2025. № 44. С. 56–76. DOI: https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.56-76.
2. Васильєв М., Годлевський С., Щербачук О. Сучасний стан і виклики сектору безпеки і оборони України в умовах російсько-української війни: на основі порівняння положень чинних бойових статутів із реаліями сучасного поля бою. Честь і Закон. 2025. № 2 (93). С. 36–41. DOI: https://doi.org/10.33405/2078-7480/2025/2/93/339305.
3. Зміївський Г., Пугач В., Горбунов В. Аналіз застосування тактики малих мобільних груп у ході російсько-української війни. InterConf. 2024. № 41(185). С. 650–656. DOI: https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2024.071.
4. Лебеденко А. В., Клят Ю. О., Семененко О. М., Ноздрачов О. О. та ін. Воєнно-історичний опис російсько-української війни. І півріччя 2025. Київ: Видавництво Ліра-К, 2025. 172 с.
5. Сирський О., Лебеденко А., Семененко О. Війна нового типу: український досвід і переосмислення філософії збройної боротьби. Міжнародний науковий журнал “Military Science”. 2025. Т. 3, № 1. С. 7–33. DOI: https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.1.01.
6. Стратегічна стійкість України. Експертний огляд / Творчий колектив: Ю. О. Клят, О. О. Ноздрачов та ін. К. : 7БЦ, 2025. 91 с.

References:

1. Varakuta, V. P., Khlimantsov, T. V., & Varakuta, M. V. (2025). Rosiisko-ukrainska viina – tse viina maibutnoho chy mynuloho? [Russian-Ukrainian war – is it a war of the future or the past?]. Viiskovo-naukovyi visnyk, (44), 56–76. https://doi.org/10.33577/2313-5603.44.2025.56-76 [in Ukrainian].
2. Vasyliev, M., Hodlevskyi, S., & Shcherbachuk, O. (2025). Suchasnyi stan i vyklyky sektoru bezpeky i oborony Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Current state and challenges of the security and defense sector of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. Chest i Zakon, (2), 36–41. https://doi.org/10.33405/2078-7480/2025/2/93/339305 [in Ukrainian].
3. Zmiivskyi, H., Puhach, V., & Horbunov, V. (2024). Analiz zastosuvannia taktyky malykh mobilnykh hrup u khodi rosiisko-ukrainskoi viiny [Analysis of the use of small mobile group tactics during the Russian-Ukrainian war]. InterConf, (41), 650–656. https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2024.071 [in Ukrainian].
4. Lebedenko, A. V., Kliat, Yu. O., Semenenko, O. M., Nozdrachov, O. O. et al. (2025). Voienno-istorychnyi opys rosiisko-ukrainskoi viiny. I pivrichchia 2025 [Military-historical description of the Russian-Ukrainian war. 1st half of 2025]. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
5. Syrskyi, O., Lebedenko, A., & Semenenko, O. (2025). Viina novoho typu: ukrainskyi dosvid i pereosmyslennia filosofii zbroinoi borotby [A new type of war: Ukrainian experience and rethinking the philosophy of armed struggle]. Military Science, 3(1), 7–33. https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.1.01 [in Ukrainian].
6. Stratehichna stiikist Ukrainy. Ekspertnyi ohliad [Strategic resilience of Ukraine. Expert review] (2025). Kyiv: 7BC [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 623.746
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-483-492

Маковецький Олександр Михайлович слухач штатний Військової академії, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0002-7558-7005

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ШТУРМОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація, У статті проведено комплексний аналіз еволюції, організаційної структури та тактики застосування штурмових підрозділів Збройних сил Російської Федерації в ході російсько-української війни. Розглянуто передумови відродження штурмової тактики на основі досвіду перших етапів вторгнення, а також трансформацію цих підрозділів від штатних мотострілецьких частин до спеціалізованих штурмових загонів («Шторм», «Штурм Z», добровольчі батальйони). Окрему увагу приділено аналізу ключових елементів російської штурмової тактики: масовані піхотні атаки («м'ясні штурми») за підтримки артилерії та авіації, використання малих штурмових груп, застосування загороджувальних загонів («Заградотряди») та технологій (FPV-дрони, дистанційне мінування). Визначено сильні сторони (тиск на оборону, адаптивність до міських умов) та критичні недоліки (високі втрати, низька якість підготовки особового складу, залежність від чисельної переваги). На основі відкритих джерел та аналітичних звітів зроблено висновок про те, що застосування штурмових підрозділів РФ є вимушеною тактикою, яка дозволяє досягати локальних успіхів ціною непропорційних втрат, але не забезпечує оперативної переваги на довготривалому етапі війни. Результати дослідження можуть бути корисними для розробки контрзаходів та вдосконалення тактики оборони. За досвідом бойових дій війни Росії проти України особливо після її переходу в повномасштабну фазу у лютому 2022 року, перетворилася на наймасштабніший збройний конфлікт в Європі з часів Другої світової війни. Характер бойових дій еволюціонував від маневрених операцій до затяжної позиційної війни з великою кількістю інженерних споруджень. У таких умовах ключову роль у прориві глибокоешелонованої оборони почали відігравати спеціалізовані штурмові підрозділи. Аналіз їх розвитку, тактики та ефективності є критично важливим для розуміння сучасного характеру війни та вироблення адекватних заходів протидії У контексті ЗС РФ термін «штурмовий підрозділ» не має єдиного історичного штатного визначення, як, наприклад, у роки Другої світової війни. Це, скоріше, функціональна класифікація. Штурмовий підрозділ – це спеціалі-

ISSN 3041-1793 Online
зоване, підвищеної боєздатності формування (від групи до бригади), створене або адаптоване для ведення наступальних дій в умовах щільної міської забудови або проти сильно укріплених позицій противника, де використання стандартних мотострілецьких підрозділів є неефективним і веде до надмірних втрат. Їхня основна відмінність – це спеціалізована підготовка, тактика та, часто, краще технічне оснащення.

Ключові слова: Штурмові підрозділи, радіоелектронна боротьба, логістичне забезпечення, штучний інтелект (AI), оперативна ефективність, БПЛА, еволюція, Збройні сили РФ, російсько-українська війна, тактика штурму, «Штурм Z», м'ясні штурми, добровольчі батальйони.

Makovetskyi Oleksandr Mykhailovych student of the regular Military Academy, Odesa, https://orcid.org/0009-0002-7558-7005

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT AND APPLICATION OF ASSAULT UNITS OF THE ARMED FORCES OF THE RUSSIAN FEDERATION DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract, The article provides a comprehensive analysis of the evolution, organizational structure and tactics of using assault units of the Armed Forces of the Russian Federation during the Russo-Ukrainian war. The prerequisites for the revival of assault tactics based on the experience of the first stages of the invasion are considered, as well as the transformation of these units from regular motorized rifle units to specialized assault units ("Storm", "Storm Z", volunteer battalions). Special attention is paid to the analysis of key elements of Russian assault tactics: massive infantry attacks ("meat assaults") supported by artillery and aviation, the use of small assault groups, the use of barricade units ("Barricade squads") and technologies (FPV drones, remote mining). The strengths (pressure on defense, adaptability to urban conditions) and critical shortcomings (high losses, low quality of personnel training, dependence on numerical superiority) are identified. Based on open sources and analytical reports, the conclusion is made that the use of Russian assault units is a forced tactic that allows achieving local successes at the cost of disproportionate losses, but does not provide operational advantage in the long-term stage of the war. The results of the study may be useful for developing countermeasures and improving defense tactics. According to the experience of combat operations, Russia's war against Ukraine, especially after its transition to a full-scale phase in February 2022, has turned into the largest armed conflict in Europe since World War II. The nature of the combat operations evolved from maneuver operations to a protracted positional war with a large number of engineering structures. In such conditions, specialized assault units began to play a key role in breaking through deep-echelon defense. An analysis of their

ISSN 3041-1793 Online
development, tactics, and effectiveness is critically important for understanding the modern nature of war and developing adequate countermeasures. In the context of the Russian Armed Forces, the term "assault unit" does not have a single historical standard definition, as, for example, during World War II. It is rather a functional classification. An assault unit is a specialized, highly combat-ready formation (from a group to a brigade), created or adapted to conduct offensive operations in dense urban areas or against heavily fortified enemy positions, where the use of standard motorized rifle units is ineffective and leads to excessive losses. Their main difference is specialized training, tactics and, often, better technical equipment.

Keywords: Assault units, electronic warfare, logistics, artificial intelligence (AI), operational efficiency, UAVs, evolution, Russian Armed Forces, Russian-Ukrainian war, assault tactics, "Shturm Z", meat assaults, volunteer battalions.

Постановка проблеми. Як свідчить досвід бойових дій на сході України на теперішній час війна стала полігоном для перевірки та трансформації сучасних військових доктрин. Характер бойових дій еволюціонував від маневрених операцій до затяжної позиційної війни з масштабним інженерним обладнанням театру бойових дій — від лінійних окопних систем до глибокоешелонованих укріпрайонів у міській та сільській місцевості. У таких умовах класичні мотострілецькі підрозділи, орієнтовані на ведення бою у широких оперативних форматах, виявилися недостатньо ефективними для прориву щільної, багатошарової оборони. Ця оперативна потреба спричинила ренесанс тактики штурмових дій, що вилилося у масове створення та інтенсивне застосування російською стороною спеціалізованих штурмових підрозділів. Їхнє формування, підготовка та тактика застосування пройшли значну еволюцію — від імпровізованих загонів часів боїв за Донецький аеропорт (2014-2015) до цілих штурмових бригад у битвах за Бахмут та Авдіївку. Діяльність цих підрозділів стала одним із ключових факторів, що визначають динаміку фронту на найкритичніших його ділянках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій щодо розвитку та застосування штурмових підрозділів Збройних Сил Російської Федерації демонструє низку ключових тенденцій, що сформувалися у 2023-2024 роках. Відбулася системна трансформація від імпровізованих формувань до стандартизованих штурмових бригад з чіткою організаційною структурою та спеціалізованим озброєнням. За даними Institute for the Study of War, було створено 13 окремих штурмових бригад у складі Сухопутних військ, укомплектованість яких досягла 95-100% за рахунок контрактників та "добровольчих" формувань. Ключовою інновацією останнього періоду стало масове впровадження безпілотних систем - від FPV-дронів, що здійснюють до 100 вильотів щодобово на напрямок, до розвідувальних апаратів з тепловізорами. За даними Royal United Services

ISSN 3041-1793 Online
Institute, ефективність вогню артилерії зросла на 40% за рахунок коректування БПЛА. Тактика штурмових підрозділів зазнала суттєвих змін - тепер вона поєднує "ешелоновані хвилі" піхоти з прецизійними ударами артилерії, що дозволило значно підвищити ефективність прориву укріплених позицій. Значні зміни відбулися в матеріально-технічному забезпеченні: повний перехід на комплекти "Ратник-3", оснащення цифровими системами зв'язку "Леер-3" та створення ефективної системи логістики з передовими складами боєприпасів на відстані 2-3 км від лінії фронту. Водночас, проблемними залишаються високі щомісячні втрати (15-20% особового складу за даними Conflict Intelligence Team), залежність від якості підготовки нових бійців та вразливість безпілотних систем до заходів РЕБ. Перспективи розвитку пов'язані з інтеграцією штучного інтелекту та створенням автономних бойових платформ, що дозволить зменшити людські втрати та підвищити ефективність штурмових дій у умовах сучасного конфлікту.Складні завдання оптико-електронних систем розвідки та спостереження по виявленню ворожих цілей можуть бути якісно виконані коли для їх розвитку та удосконаленню будуть використовуватись сучасні досягнення науково-технічного прогресу нашої держави та провідних країн світу. У лабораторних умовах оптико-електронні системи повинні проходити всебічне випробовування при виникнені різноманітних не штатних завад, які можуть впливати на їх бойові можливості. Під час полігонних випробувань оптико-електронних систем розвідки та спостереження необхідно удосконалювати перевірку на розвідування ворожих цілей на максимальній дальності в денних та нічних умовах; перевірку кута поля зору. Особливу увагу необхідно зверрнути на перевірку захищеності від світлових завад; перевірку часу безперервної роботи; оцінку захищеності зразка від помилкових дій обслуговуючого персоналу. Перспективними напрямками удосконалення і модернізації оптико-електронних систем розвідки та спостереження є всебічне впровадження новітніх досягнень з використанням інфрачервоних, світлових, теплових каналів виявлення ворожих цілей в складних умовах сучасного бою. Особливу увагу необхідно звернути на роботу оптико-електронних систем розвідки та спостереження в умовах поганої видимості раніше про роботу в таких умовах військові спеціалісти не могли і мріяти, а зараз при використанні телевізійних відеоканалів інфрачервоного діапазону, різноманітних електронних оптичних перетворювачів це можливо. Все це значно розширює можливості розвідувальних підрозділів по своєчасному виявленню ворожих цілей і вдень і вночі.

Постановка завданняАналіз розвитку та застосування штурмових підрозділів Збройних Сил Російської Федерації в умовах російсько-української війни є надзвичайно актуальним завданням, зумовленим триваючою

ISSN 3041-1793 Online

збройною агресією РФ проти України. Штурмові підрозділи противника стали ключовим інструментом прориву укріпленої оборони, а від ефективності протидії їм безпосередньо залежать успіхи українських сил оборони та збереження життів захисників України. Основне завдання полягає у проведенні комплексного аналізу еволюції штурмових підрозділів ЗС РФ з 2014 по 2024 рік та визначенні оптимальних способів протидії їх тактиці. Конкретними цілями дослідження є: аналіз організаційно-штатної еволюції штурмових підрозділів від імпровізованих формувань до стандартизованих бригад; дослідження трансформації тактики застосування на різних етапах конфлікту; вивчення особливостей технічного оснащення та матеріально-технічного забезпечення; визначення слабких сторін та вразливих місць у системі застосування російських штурмових підрозділів; розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення методів протидії. Об'єктом дослідження виступають штурмові підрозділи Збройних Сил Російської Федерації, а предметом - організаційна структура, тактика застосування, технічне оснащення та ефективність бойового застосування цих підрозділів. Методологічна основа дослідження включає порівняльний аналіз, історичний метод, системний підхід, аналіз документів та відкритих джерел, а також узагальнення даних з соціальних мереж та експертних оцінок. В результаті дослідження будуть розроблені практичні рекомендації для підрозділів ЗС України щодо протидії російським штурмовим підрозділам, що дозволить підвищити ефективність оборони та зменшити втрати особового складу. Очікується, що отримані висновки сприятимуть удосконаленню тактики українських підрозділів у протидії штурмовим діям противника та оптимізації системи підготовки особового складу для ефективного протистояння сучасним викликам на полі бою.

Викладення основного матеріалу. Російсько-українська війна, що триває з 2014 року, стала потужним каталізатором трансформації військового мистецтва та тактики ведення бойових дій. Особливе місце в цьому процесі займає розвиток та застосування штурмових підрозділів Збройних Сил Російської Федерації, які пройшли складний шлях еволюції від імпровізованих формувань до високоспеціалізованих бригад. Цей аналіз охоплює період з 2014 по 2024 рік і досліджує ключові аспекти організаційної трансформації, тактичної еволюції, технологічного розвитку та проблемних питань, пов'язаних із застосуванням штурмових підрозділів в умовах сучасного збройного конфлікту. Еволюція організаційної структури Перший період (2014-2015 роки) можна охарактеризувати як фазу імпровізації та експериментів. Бої за Донецький аеропорт яскраво продемонстрували неготовність російських збройних формувань до ведення ефективних бойових дій в умовах міської забудови та проти добре укріплених позицій. Відповіддю на ці виклики стало

ISSN 3041-1793 Online
стихійне формування штурмових груп з найбільш досвідчених бійців підрозділів спеціального призначення ГРУ та десантників. Ці імпровізовані формування діяли невеликими, мобільними групами чисельністю 6-8 осіб, використовуючи снайперів, саперів та важкі гранатомети для поступового "з'їдання" оборони. Відсутність єдиної доктрини, стандартизованої підготовки та спеціалізованого озброєння значно обмежувала їхню боєздатність. Період 2016-2021 років ознаменувався початком систематизації та інституціалізації штурмових підрозділів. Досвід, отриманий в Україні та Сирії, призвів до системних змін у підходах до підготовки та застосування штурмових формувань. Міністерство оборони РФ офіційно впровадило штатні посади для бійців штурмових підрозділів, а у складі багатьох мотострілецьких і танкових бригад були сформовані штатні штурмові роти. Для них розробили спеціальні навчальні програми, що включали відпрацювання дій в умовах міського бою, на штурмових смугах, з використанням макетів окопів та бункерів. Досвід сирійської кампанії, зокрема, застосування інженерних розвідувальних груп та тактики "вогневих точок", був інтегрований у підготовку. Повномасштабне вторгнення 2022 року прискорило процес інституціалізації штурмових підрозділів до небачених раніше масштабів. Жорстокі бої за Маріуполь, особливо на "Азовсталі", Сєвєродонецьк, Лисичанськ, а згодом - Бахмут та Авдіївка, показали, що для прориву потужної оборони потрібні значно більші сили. Відповіддю стало масове створення окремих штурмових бригад. Спочатку це було прерогативою ЧВК "Вагнер", яка сформувала кілька таких бригад, що діяли автономно. Після загибелі Євгена Пригожина та інтеграції "вагнерівців" у структуру Міноборони РФ, процес став офіційним. Станом на 2024 рік, за даними Institute for the Study of War, було створено 13 окремих штурмових бригад у складі Сухопутних військ, укомплектованість яких досягла 95-100% за рахунок контрактників та "добровольчих" формувань. Сучасна організаційна структура штурмових підрозділів характеризується модульним принципом побудови та чіткою спеціалізацією. Основною тактичною одиницею є штурмова група чисельністю від 6 до 15 осіб. Кожна така група включає спеціалістів різного профілю: командира групи, кулеметника, стрільця-помічника кулеметника, снайпера, стрільця-гранатометника, старшого стрільця, сапера/інженера, вогнеметника та медичного інструктора. Декілька таких груп (зазвичай 2-3) об'єднуються у штурмовий взвод, а 3-4 взводи - у штурмову роту. Середня чисельність роти становить 80-100 осіб, причому лише 40-50% від загального складу безпосередньо залучаються до штурмових дій. Особливістю сучасної організації є створення спеціалізованих інженерно-штурмових батальйонів у складі кожного угруповання військ, що свідчить про підвищену увагу до інженерного забезпечення штурмових дій. Кожна штурмова бригада включає 3-4 штурмові батальйони, підрозділи вогневої підтримки, інженерно-саперні групи, а також

ISSN 3041-1793 Online

підрозділи безпілотних літальних апаратів. Середній вік бійця штурмового підрозділу становить 32-35 років, що свідчить про значну частку досвідчених військовослужбовців. Тактика застосування штурмових підрозділів зазнала значної еволюції протягом останніх років. На ранньому етапі (2014-2015 роки) переважало застосування малих груп з акцентом на снайперську підготовку та штурмові дії в міському середовищі, з обмеженим використанням важкого озброєння. Сучасний період (2022-2024 роки) характеризується переходом до комбінованих штурмових дій, що поєднують "ешелоновані хвилі" піхоти з високоточними ударами. Згідно з дослідженнями Mykhaylov & Butenko (2024), тактика "ешелонованих хвиль" передбачає використання першої хвилі для розвідки боєм та виявлення вогневих точок, другої хвилі - основних сил для прориву оборони, та третьої хвилі - для закріплення досягнутого успіху.

Важливим аспектом сучасної тактики є стандартизована процедура штурму окопу, відома як "штурмова обгортка". Ця процедура включає ретельну підготовчу фазу з розвідкою, ізоляцією та вогневим знищенням об'єкта атаки, після чого відбувається безпосередній штурм з застосуванням тактики "огневої зміни" для прикриття товаришів. Рух по окопу починається з його "плеча" (флангу), а не в лоб, що дозволяє уникнути вогню з фронтальних позицій. Особливе місце в тактичній еволюції займає досвід ЧВК "Вагнер" та інтеграція її розробок у регулярні війська. Тактика "м'ясних хвиль", незважаючи на свою жорстокість, продемонструвала певну ефективність в умовах позиційної війни. Вона передбачала використання першої хвилі (часто з мобілізованих ув'язнених) для виявлення позицій противника, другої хвилі - краще підготовлених бійців для атаки виявлених позицій, та третьої хвилі - елітних груп для закріплення успіху. Технологічні зміни охопили всі аспекти діяльності штурмових підрозділів. В галузі індивідуального озброєння відбувся повний перехід на комплекти "Ратник-3", що включають бронежилети 6-го класу захисту, сучасні шоломи типу "Алтын" з кріпленням для нічних приладів, наколінники, налікотники, балістичні окуляри та тактичні рукавиці. Основним стрілецьким озброєнням залишаються модернізовані АК-74М та АК-12 з тактичними аксесуарами, снайперські гвинтівки СВД та Орсіс Т-5000, ручні гранатомети РПГ-7 та одноразові РПГ-26/РШГ-2. Революційні зміни відбулися в галузі застосування безпілотних систем. За даними Thompson & Johnson (2023), масове впровадження FPV-дронів дозволило досягти показника у 50-70 вильотів на день на напрямок. Активно використовуються комерційні дрони DJI Mavic 3T з тепловізорами для розвідки та коректування вогню, а також ударні БПЛА-камікадзе Lancet для точечного знищення цілей. Значні удосконалення відбулися в системах зв'язку та управління. Впровадження цифрових систем управління "Сотник" на рівні роти, використання тактичних рацій "Аквалон" та засобів РЕБ "Житель" і "Лєра" дозволили підвищити ефективність управління підрозділами на полі бою. Важливу роль відіграють

ISSN 3041-1793 Online
зміни в артилерійській підтримці. За даними RUSI (2024), час підготовки артудару скорочено до 8-12 хвилин, а ефективність вогню зросла на 40% за рахунок коректування БПЛА. Активно застосовуються термобаричні снаряди (ТОС-1А "Солнцепьок") для ураження противника в окопах та інших укриттях. Логістична система зазнала суттєвих удосконалень. Створення передових складів боєприпасів на відстані 2-3 км від лінії фронту, автоматизація постачання за допомогою безпілотних вантажних систем, впровадження термінової медичної евакуації для штурмовиків - всі ці заходи сприяли підвищенню боєздатності підрозділів. Система матеріально-технічного забезпечення включає регулярне поповнення запасів боєприпасів, палива та продовольства, організацію польових ремонтних майстерень, створення мобільних медичних пунктів. Особливу увагу приділяється забезпеченню безперебійного постачання засобів ураження для безпілотних систем, що стало критично важливим фактором у сучасних бойових діях. Незважаючи на значні успіхи в розвитку штурмових підрозділів, аналіз виявляє низку серйозних проблем. За даними Conflict Intelligence Team (2024), щомісячні втрати штурмових підрозділів становлять 15-20% особового складу, а час відтворення бойоздатності після втрат сягає 3-4 тижні. Це свідчить про значне оперативне навантаження на ці підрозділи та обмеженість ресурсів для їх швидкого відновлення. Іншою серйозною проблемою є вразливість безпілотних систем до заходів радіоелектронної боротьби. За даними Defence Express (2024), ефективність роботи FPV-дронів знижується на 60-70% в умовах активних заходів РЕБ, що значно обмежує їхній внесок у бойові дії. Дефіцит кваліфікованих спеціалістів залишається гострою проблемою, особливо в галузі операторів БПЛА, саперів та медичних інструкторів. Обмежений ресурс важкого озброєння в умовах інтенсивного використання також створює додаткові складнощі в підтримці боєздатності підрозділів. Перспективи розвитку штурмових підрозділів пов'язані з подальшою інтеграцією передових технологій та удосконаленням тактики застосування. Найближчі зміни (2024-2025 роки) передбачають створення механізованих штурмових груп на базі модернізованих БМПТ, впровадження AI-систем підтримки прийняття рішень, розвиток безпілотних вантажних систем для логістичного забезпечення. У довгостроковій перспективі очікується розвиток безлюдних штурмових платформ, інтеграція нейромереж для аналізу тактичної обстановки, створення автономних систем розвідки та ураження. Особливу увагу приділятимуть розвитку систем протидії БПЛА та засобів радіоелектронної боротьби нового покоління. Розвиток штурмових підрозділів суттєво вплинув на характер російсько-української війни. На оперативному рівні зросла здатність російських військ до прориву глибокоешелонованої оборони, що призвело до активізації позиційної боротьби та необхідності постійного вдосконалення оборонних тактик української сторони. На тактичному рівні спостерігається

ISSN 3041-1793 Online
інтенсифікація використання безпілотних систем, зростання значення інженерного обладнання позицій, необхідність розвитку ефективних систем протидії дронам. Це вимагає від українських сил оборони постійної адаптації та вдосконалення методів ведення бойових дій.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз розвитку та застосування штурмових підрозділів Збройних Сил Російської Федерації під час російсько-української війни дозволяє зробити низку ключових висновків. По-перше, еволюція цих підрозділів пройшла складний шлях від імпровізованих формувань до високоорганізованих бригад з чіткою структурою та спеціалізацією. Цей процес демонструє здатність російських збройних сил адаптуватися до умов сучасного конфлікту та впроваджувати інноваційні рішення в практику ведення бойових дій. По-друге, тактична еволюція штурмових підрозділів характеризується переходом від простих штурмових дій до складних комбінованих операцій, що поєднують традиційні методи ведення бою з використанням передових технологій, зокрема безпілотних авіаційних комплексів та систем радіоелектронної боротьби. Важливим висновком є те, що технологічні зміни стали визначальним фактором підвищення ефективності штурмових підрозділів. Масове впровадження FPV-дронів, системи "Ратник-3", цифрових засобів зв'язку та сучасних засобів спостереження значно підвищили боєздатність цих формувань. Однак, аналіз також виявив серйозні проблеми, зокрема високі щомісячні втрати особового складу (15-20%), вразливість безпілотних систем до заходів РЕБ, дефіцит кваліфікованих фахівців та обмеженість ресурсів важкого озброєння. Ці фактори значно обмежують оперативні можливості штурмових підрозділів та вимагають постійного відтворення боєздатності. Перспективи подальших досліджень у цій галузі охоплюють кілька ключових напрямів. Перший напрямок пов'язаний з вивченням впливу штучного інтелекту та машинного навчання на управління штурмовими підрозділами. Дослідження можуть бути спрямовані на аналіз можливостей AI-систем для підтримки прийняття рішень, оптимізації тактичних дій та автоматизації процесів управління вогнем. Другий важливий напрямок - це вивчення розвитку безпілотних технологій та їх інтеграції в бойові порядки штурмових підрозділів. Особливу увагу варто приділити дослідженню автономних бойових платформ, роїв БПЛА та систем протидії безпілотним апаратам противника. Третій напрямок майбутніх досліджень повинен бути спрямований на аналіз організаційних змін та адаптації структури штурмових підрозділів до нових викликів. Це включає вивчення оптимальних моделей взаємодії між регулярними військами та добровольчими формуваннями, вдосконалення системи підготовки особового складу та розробку нових методів комплектування підрозділів. Четвертий напрямок досліджень може бути пов'язаний з вивченням психологічних аспектів бойової діяльності

ISSN 3041-1793 Online

штурмових підрозділів, включаючи мотиваційні механізми, систему морально-психологічної підтримки та методи підвищення стійкості бійців в умовах інтенсивних бойових дій. Важливим напрямком майбутніх досліджень є аналіз логістичного забезпечення штурмових підрозділів та розробка нових методів постачання в умовах сучасного конфлікту.У висновку варто зазначити, що подальші дослідження розвитку та застосування штурмових підрозділів ЗС РФ мають бути комплексними та міждисциплінарними, враховуючи всі аспекти їх функціонування - від технологічних інновацій до психологічних та соціальних факторів. Результати цих досліджень будуть мати важливе значення не тільки для розуміння сучасного характеру війни, але й для розробки ефективних заходів протидії та забезпечення безпеки України.

Література:

1. Гранат, А.О. (2023) "Штурмова тактика російських військ: від Бахмута до Авдіївки". Центр оборонних стратегій.

2. Крамніков, Д., & Білорус, О. (2023). "«М'ясні хвилі» чи «штурмові обгортки»: як діють російські штурмові загони на сході України". Глибоке журналістське розслідування з інтерв'ю з українськими військовими.

3. RFE/RL's Ukrainian Service. (2023). "Bakhmut 'Meat Grinder': How Russia's Wagner Group Uses Inmate Soldiers". Radio Free Europe/Radio Liberty. Розгляд тактики ЧВК "Вагнер" як основи для розуміння сучасних штурмових підрозділів РФ.

4. The Royal United Services Institute (RUSI). (2022). Preliminary Lessons from Russia's Unlawful Invasion of Ukraine. [Онлайн] Доступно: https://rusi.org/ [Аналіз змін в організації, тактиці та технологіях російських військ на початку повномасштабної війни].

5. Мілітарний (2022-2024). Військовий портал. Публікації про озброєння, екіпірування та організацію російських штурмових підрозділів.

References:

1. Hranat, A.O. «Shturmova taktyka rosiys′kykh viys′k: vid Bakhmuta do Avdiyivky».[Assault tactics of Russian troops: from Bakhmut to Avdiivka]. 2023. – 207 p.

2. Kramnikov D., Bilorus O. ««M'yasni khvyli» or «shturmovi obhortky»: yak diyaty rosiys′ki shturmovi zahony na skhodi Ukrayiny» ["Meat waves" or "assault wrappers": how Russian assault units operate in eastern Ukraine.]. 2023. – 197 p.

3. Ukrayins′ka sluzhba Radio Svoboda. (2023). «Bakhmut·s′ka «m″yasorubka»: yak rosiys′ka «Hrupa Vahnera» vykorystovuye v″yazniv» [Bakhmut's "meat shop": how the Russian "Wahner Group" exploits the]. Radio Vil′na Yevropa/Radio Svoboda.

4. . Korolivs′kyy instytut ob'yednanykh sluzhb [Royal Institute of Allied Services] (RUSI). (2022). Poperedni uroky nezakonnoho vtorhnennya Rosiyi v Ukrayinu [Previous lessons of Russia's illegal invasion of Ukraine]

5. Militarnyi (2022-2024). Viyskoviy portal [Military Portal], [Publications about the formation, equipping and organization of Russian assault drones].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.746.1
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-493-501

Марченко Сергій Васильович слухач факультету професійної освіти та лідерства, Національна академія Державної прикордонної служби України, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0007-5077-7001

Дацков Антон Володимирович кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри бойового застосування сил оборони факультету професійної освіти та лідерства, Національна академія Державної прикордонної служби, Україна, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0001-7110-8666

МЕТОДИКА РОБОТИ ОРГАНУ УПРАВЛІННЯ ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ ЩОДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ

Анотація. Необхідність участі Державної прикордонної служби України у територіальній обороні на державному кордоні має чіткий адміністративно-правовий вимір так, як саме Державна прикордонна служба України є інституцією, яка професійно забезпечує прикладне правозастосування у прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі на основі законодавства України. Участь прикордонного відомства у територіальній обороні є не додатковою функцією, а функціонально необхідним елементом реалізації національних стратегій безпеки і оборони на державному кордоні та у контрольованих прикордонних районах. Завдання територіальної оборони мають комплексний характер і включають військові, правові, спеціальні та інші компоненти. Це вимагає особливого підходу до організації сумісних дій підрозділів, що належать різним відомствам. На сьогоднішній день змінились умови охорони, захисту та оборони державного кордону. Для Державної прикордонної служби України, зокрема, визначена роль головного виконавця в ситуаціях, пов'язаних з припиненням збройних і не збройних провокацій, припиненні спроб перетину кордону диверсійно-розвідувальними групами, тощо.

У статті висвітлено результати роботи щодо удосконалення методики роботи органу управління прикордонного загону під час планування та виконання завдань територіальної оборони. В основу методики покладено метод мережевого планування та управління. Новизною методики є визначення змісту процедур, які безпосередньо виконує начальник прикордонного загону як особа, що приймає рішення, у процесі обґрунтування та оцінки альтернативних варіантів з урахуванням роботи органу управління прикор-

ISSN 3041-1793 Online
донного загону та штабу територіальної оборони. Обґрунтованість та достовірність методики забезпечується використанням адекватних методів аналізу та формалізації процесу прийняття рішення.

Ключові слова: територіальна оборона; про оборону України; застосування частин та підрозділів; планування оперативно-службових дій.

Marchenko Serhii Vasylovych student of the Faculty of Professional Education and Leadership, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0007-5077-7001

Datskov Anton Volodimirovych PhD in Psychology, Associate professor, professor of the Department of combat employment of defense forces, Faculty of professional education and leadership, National Academy of the State Border Guard Service, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-7110-8666

METHODOLOGY OF WORK OF MANAGEMENT BODIES ON DECISION MAKING ON THE USE OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE UNITS IN TERRITORIAL DEFENSE

Abstract. The need for the State Border Guard Service of Ukraine to participate in territorial defence at the state border has a clear administrative and legal dimension, as the State Border Guard Service of Ukraine is the institution that professionally ensures the application of law in the border zone and the controlled border area on the basis of Ukrainian legislation. The participation of the border agency in territorial defence is not an additional function, but a functionally necessary element of the implementation of national security and defence strategies at the state border and in controlled border areas. Territorial defence tasks are complex in nature and include military, legal, special and other components. This requires a special approach to the organisation of joint actions by units belonging to different agencies. Today, the conditions for the protection and defence of the state border have changed. In particular, the State Border Service of Ukraine has been assigned the role of the main executor in situations related to the cessation of armed and unarmed provocations, the cessation of attempts to cross the border by sabotage and reconnaissance groups, etc.

The article highlights the results of work on improving the methodology of the border guard unit's management body during the planning and execution of territorial defence tasks. The methodology is based on the network planning and management method. The novelty of the methodology lies in defining the content of procedures that are directly performed by the head of the border guard unit as a decision-maker in the process of justifying and evaluating alternative options, taking into account the work of the border guard unit's management body and the territorial

ISSN 3041-1793 Online
defence headquarters. The validity and reliability of the methodology is ensured by the use of adequate methods of analysis and formalisation of the decision-making process.
Keywords: territorial defence; defence of Ukraine; deployment of units and subunits; planning of operational and service activities.

Постановка проблеми. Аналіз стану воєнно-політичної обстановки за період з 2014 року по теперішній час, вказує на значне підвищення важливості територіальної оборони (далі – ТрО) в системі національної безпеки України. Особливості ТрО, як об'єкта дослідження, полягає перш за все у тому, що її суб'єктами є органи управління, частини та підрозділи різних відомств. По-друге, об'єкти ТрО просторово-рознесені між собою. Специфіка завдань територіальної оборони, що мають військовий, правовий та спеціальний характер, вимагає наукового обґрунтування участі Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) в заходах ТрО, розробки методики прийняття рішень та планування дій у ТрО, нових управлінських процедур, показників якості рішень та ефективності оперативно-службових дій.

Основними проблемними питаннями в роботі органів управління під час організації ТрО є:

- організація взаємодії між суб'єктами під час підготовки та ведення територіальної оборони, спільних дій різнорідних сил та засобів;
- відсутність визначеного алгоритму роботи органів управління, що призводить до того, що ТрО організується за аналогією організації бойових дій у Збройних Силах або спеціальних заходів в органах охорони державного кордону;
- оцінювання ефективності виконання завдань, забезпечення ефективного застосування ресурсів суб'єктів ТрО.
- визначення рівнів загроз і ризиків, при яких приймається рішення щодо необхідності проведення заходів ТрО;
- формування мети ТрО;
- обґрунтування необхідного складу сил та засобів, раціонального їх використання, необхідності залучення тих чи інших відомств;
- розподіл повноважень між рівнями управління в період підготовки та в ході заходів ТрО;
- розрахунок прогнозованої і оцінка реальної ефективності ТрО [5].

Таким чином, має місце невідповідність між обсягом завдань підготовки оперативно-службової діяльності в умовах виконання заходів територіальної оборони та відсутністю порядку організації роботи різнорівневих органів управління прикордонного відомства в період підготовки. Вирішення цієї невідповідності можливе за рахунок удосконалення методики спільної роботи органів управління, які входять до штабу територіальної оборони.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження роботи органів управління під час прийняття рішень та організації різних форм оперативно-службових дій та управління оперативно-службовими діями проводились Назаренком В. О., Олексієнком Б. М., Кириленком В. А., Купрієнком Д. А., Боровиком О. В., Городновим В. П., Катеринчуком І. С., Кириченком І. О., Біньковським А. О., Мисиком А. Б., Серватюком В. М. Методологія планування дій складових сектору безпеки і оборони держави розроблені Богдановичем В. Р., Романченком І. С., Пундою Ю. В. Однак в межах їх робіт питання методики спільної роботи органів управління прикордонного загону у складі штабу територіальної оборони досліджувались обмежено та за окремими аспектами діяльності.

Мета статті – висвітлення результатів дослідження щодо удосконалення методики роботи органу управління прикордонного загону під час прийняття рішення та планування територіальної оборони.

Виклад основного матеріалу. Заходи ТрО можуть починатися самостійно або розвиватись зі спеціальних заходів органу охорони державного кордону. Вони плануються завчасно під час організації охорони кордону, виходячи з прогнозування обстановки і ймовірних дій порушників (противника). Для проведення заходів в незапланованому районі приймається нове рішення.

Підготовка заходів ТрО в загальному здійснюється в існуючій у військовій науці послідовності. Однак через специфіку діяльності та дій правопорушників (противника) вона має певні особливості. Припускається, що про дії противника є достатньо інформації, вони в цілому прогнозовані та можуть нанести значні (недопустимі, неприйнятні) економічні, соціально- та воєнно-політичні збитки, суттєво вплинути на безпеку та територіальну цілісність держави, призвести до зміни лінії державного кордону тощо.

Особливості об’єктів управління:

проведення заходів ТрО одночасно з виконанням постійних завдань з охорони державного кордону;

використання противником організованих груп, відносно невеликих за складом, різнорідних засобів та способів дій;

прихованість дій противника, що створює складний та динамічний розвиток обстановки, визначає масштабність та розмах заходів ТрО;

участь у ТрО різнорідних сил та засобів ДПСУ та взаємодіючих органів, військ та громадських формувань, що діють різними способами.

Розглянемо роботу органу управління прикордонного загону щодо підготовки ТрО, яка включає в себе декілька етапів.

Перший етап – на підставі результатів моніторингу обстановки в регіоні та її попередньої оцінки, інформації про ознаки дій противника, правопорушення чи дії правопорушників, оцінки та врахування дій органів охорони

ISSN 3041-1793 Online

державного кордону, формуються висновки про передумови підготовки ТрО. Вони містять: оцінку рівня загрози; ймовірний склад груп правопорушників (противника); можливий задум їх дій (мету, об'єкти спрямування, оцінку їх важливості); розрахунок часу на підготовку заходів ТрО.

На підставі оцінки обстановки приймається рішення про необхідність проведення заходів, її розмах та вид. Здійснюється порівняння обстановки, що склалася, з тією, яка лягла в основу рішення на участь сил та засобів Держприкордонслужби у ТрО відповідного рівня. Формується загальна мета та визначаються способи дій.

Другий етап - формується (коригується) замисел ТрО. Цей етап включає:

- конкретизацію мети та загальних завдань ТрО;
- формування часткових завдань;
- визначення напрямків і ділянок зосередження основних зусиль за методикою, приведеною в [1];
- ділянки посилення (нарощування щільності) охорони кордону;
- район та строки прикриття (блокування), напрямки, які необхідно прикрити;
- ділянки нарощування зусиль та порядок маневру силами та засобами за варіантами дій правопорушників (противника);
- райони посилення контрольних та режимних заходів;
- райони та об'єкти оперативно-розшукової діяльності.

Основним змістом етапу планування ТрО є: проведення розрахунків сил та засобів, оцінка прогнозованої ефективності, деталізація завдань елементам оперативної побудови, формування моделі проведення ТрО. Розподіл сил та засобів здійснюється відповідно до завдань, що виконуються елементами оперативної побудови (службового порядку), їх значень в замислі ТрО та важливості напрямку дій [2].

В якості базового складу параметрів обстановки (факторів, елементів обстановки) для планування ТрО пропонується такий перелік: напрям (райони) ймовірного руху правопорушників (противника); напрям (райони) ймовірного порушення державного кордону; райони ймовірного порушення режиму державного кордону та прикордонного режиму; напрям (райони) протиправної діяльності; розміщення можливих посібників; канали переправлення зброї, боєприпасів тощо; місця виникнення конфліктних ситуацій на державному кордоні (пунктах пропуску); наявність та вплив рік, гірських хребтів, доріг і інших особливостей місцевості, що можуть бути використані правопорушниками (противником); розташування населених пунктів поблизу кордону; наявність та розташування об'єктів, що становлять інтерес для правопорушників (противника); розташування взаємодіючих органів та громадських формувань; наявність та розташування місць проведення робіт; можливості правопорушників (противника) щодо пересування; витрати часу

ISSN 3041-1793 Online
на підготовку до оперативно-службових дій; погодні умови; можливості своїх підрозділів щодо створення елементів оперативної побудови; можливості системи управління [3].

Загальними параметрами рішення є: район проведення заходів ТрО, райони виконання часткових завдань, основний їх зміст. В якості базового сформовано такий склад елементів рішення:

- напрямки (ділянки) і райони зосередження основних зусиль;
- способи, послідовність і порядок охорони напрямків (ділянок) і районів зосередження основних зусиль;
- розподіл сил і засобів, побудова охорони кордону;
- заходи та завдання щодо забезпечення контролю за дотриманням прикордонного режиму, режиму державного кордону і режиму в пунктах пропуску через державний кордон;
- завдання підрозділам (елементам оперативної побудови);
- порядок охорони кордону та стикових напрямків;
- райони і порядок ведення розвідувально-пошукових дій;
- завдання резерву: склад, місце дислокації; завдання, до яких бути готовими;
- організація взаємодії;
- організація управління.

На основі оперативно-тактичних розрахунків для кожної із ситуацій проводяться інформаційно-розрахункові задачі такі як:

- розрахунок районів, параметрів та маршрутів руху, областей досяжності впливу підрозділів (сил та засобів) противника на місцевості в різних умовах;
- розрахунок часу досяжності противником заданих районів;
- визначення можливих рубежів (точок) зустрічі;
- розрахунок і відображення на карті необхідних і існуючих зон виявлення противника силами та засобами з урахуванням місцевості та інших умов;
- розрахунок потрібних сил та засобів для ліквідації різних видів загроз;
- розподіл сил та засобів в умовах недостатньої кількості ресурсів під час вирішення багатоцільових завдань;

оптимізація розташування технічних засобів (спостереження, охорони тощо).

Скорочення тривалості виконання органом управління завдань щодо підготовки оперативно-службових дій досягається за рахунок використання методу мережевого планування та управління (СМПУ), як графа нарощування та формування раціонального складу заходів (дій) щодо протидії противнику.

У якості мети ТрО визначено результат у вигляді бажаного стану об’єктів. Стан системи виражається багатомірною сумою параметрів. У якості

ISSN 3041-1793 Online

параметрів виступають рівні протидії противнику. Стан послідовно описується кортежем ознак у числовій, логічній формі чи у вигляді текстового коментаря. Опис стану ТрО – кортеж значень показників за різними видами протидії противнику. Рівень протидії визначається комплексом заходів, що проводяться силами та засобами ТрО. Тоді загальна мета рішень і відповідних дій на різних рівнях управління полягає відповідно у виявленні противника, недопущенні чи припиненні його дій, забезпеченні стабільності параметрів обстановки, забезпеченні стабільності (зниженні) рівня загроз.

Враховуючи наявність зв'язків між параметрами протиправної діяльності (дій противника) та заходами протидії, стратегія досягнення потрібного результату формується шляхом декомпозиції головної мети на складові, кожна з яких є необхідною, а їх сукупність достатньою умовою для досягнення кінцевого результату.

Дослідження та формалізація протиправної діяльності на державному кордоні та стану ТрО при такому підході дає можливість розробити базові сценарії ситуацій, оцінити стан протиправної діяльності (дій противника) за кожним її видом та в цілому, визначати комплекси заходів (завдань) щодо протидії правопорушникам та правопорушенням, підтримання стану стабільності та рівня загроз. Для їх виконання визначаються сили (засоби) та ресурси, формуються відповідні структурні елементи. Склад, структура, призначення, характеристики та способи дій елементів підсистем побудови ТрО визначаються особливостями протиправної діяльності (дій противника), змістом завдань та умовами їх виконання. Ці елементи повинні мати необхідні і достатні можливості для успішного виконання завдань. Для забезпечення цих можливостей формується відповідна структура сил і засобів (склад прикордонних нарядів, елементів оперативної побудови чи службового порядку тощо). Змістовне наповнення структурних елементів загроз та захисту визначає систему і процес ТрО.

Новизною в методиці є підготовка вхідних даних та виконання процедур оцінки обстановки, своїх сил та засобів, досягнення мети, що дозволяє комплексно врахувати характер загроз і обрати відповідні дії суб'єктів ТрО. Послідовність роботи різновідомчих органів управління спрямована на нарощування протидії противнику, надання взаємопідтримки та допомоги.

Удосконалена методика передбачає виконання таких процедур:

1. Штабами суб'єктів (об'єднаним штабом) ТрО досліджуються параметри та фактори, що визначають стан обстановки.

2. Визначаються можливі стани обстановки за значеннями параметрів та факторів.

3. Обирається базовий період оцінювання стану.

4. Плануються заходи для забезпечення необхідних станів на визначений час.

ISSN 3041-1793 Online

Застосування методики забезпечує:

- скорочення тривалості процесу прийняття рішень при забезпеченні необхідного рівня якості;
- зосередження зусиль на основних параметрах і факторах обстановки;
- зосередження зусиль на виконання найбільш ефективних заходів та дій щодо протидії противнику;
- спрямування параметрів рішення на досягнення основної мети Тро.

Для впорядкування спільної роботи штабів різних відомств пропонується побудова графа, вузловими центрами яких є стани елементів ТрО. Дугами графа є заходи, які забезпечують певний стан ТрО.

Висновки. Методика реалізує ефективне планування участі формувань Державної прикордонної служби України у територіальній обороні. Отримано можливість раціоналізувати процес формування стану територіальної оборони з використання методу мережевого планування та управління.

Запропонованій методиці характерна універсальність. Її застосування можливе для різних рівнів системи управління територіальною обороною. Методика може бути використана у підрозділах призначених для здійснення управління службою органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби України. В подальших дослідженнях доцільно розробити рекомендації щодо організації роботи органів управління прикордонних загонів, змісту алгоритмів роботи посадових осіб та удосконалення системи підтримки прийняття рішень відповідно до запропонованої методики роботи.

Література:

1. Мисик А.Б. Модель ситуативного управління оперативно-службовою діяльністю з охорони державного кордону. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. № 2 2013.

2. Мисик А.Б. Науково-методичне забезпечення роботи органів управління з підготовки прикордонних операцій. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. ч. ІІ. № 1(59) 2013.

3. А. В. Братко, А. В. Дацков, В. П. Березюк Актуальні питання забезпечення процесів планування оперативно-службової Державної прикордонної служби України. Journal of Scientific Papers “Social Development and Security”, Vol. 11, No. 6, – 2021. С. 64–73. DOI: 10.33445/sds.2021.11.6.5.

4. Про Державну прикордонну службу України: Закон України № 661-IV від 03.04.2003. за станом на 26 березня 2007 р. / Верховна Рада України. – К. : Парлам. Вид-во – 208 с.

5. Мисик А. Б., Братко А. В. Модель процесу прийняття рішення на застосування резервів в охороні державного кордону. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. № 24 2016, с. 18–24.

6. Лобко М., Саганюк Ф., Устименко О. Територіальна оборона як резерв посилення спроможності сил оборони. Науковий часопис. Київ: Академія Національної безпеки, 2018. № 1. С. 49–69.

ISSN 3041-1793 Online

7. Bratko A., Oleshko D., Datskov A., Vychavka V., Olytskyi O., Balytskyi I., "Use of the SWOT Analysis in the Field of National Security Planning", Emerging Science Journal, Italy. ISSN:2610-9182, Vol. 5, No. 3, June, 2021. DOI: 10.28991/esj-2021-01280, pp. 330–337.

References:

1. Mysyk A.B. (2013). Model sytuatyvnoho upravlinnia operatyvno-sluzhbovoiu diialnistiu z okhorony derzhavnoho kordonu. [Situational management model for operational and service activities related to state border protection]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 2 [in Ukrainian].

2. Mysyk A.B. (2013). Naukovo-metodychne zabezpechennia roboty orhaniv upravlinnia z pidhotovky prykordonnykh operatsii. [Scientific and methodological support for the work of management bodies in preparing border operations]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, II 1(59) [in Ukrainian].

3. A. V. Bratko, A. V. Datskov, V. P. Bereziuk. (2021). *Aktualni pytannya zabezpechennya protsesiv planuvannya operatyvno-sluzhbovoyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny* [Current issues of ensuring the planning of operational and service activities of the State Border Guard Service of Ukraine]. Journal of Scientific Papers “Social Development and Security”, Vol. 11, No. 6. pp. 64–73. DOI: 10.33445/sds.2021.11.6.5. [in Ukrainian].

4. On the State Border Guard Service of Ukraine [Pro Derzavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy]: Law of Ukraine No. 661-IV dated 03.04.2003 as of March 26, 2007 / Verkhovna Rada of Ukraine. – Kyiv: Parliamentary Publishing House – 208 p. [in Ukrainian].

5. Mysyk A. B., Bratko A. V. (2016) Model protsesu pryiniattia rishennia na zastosuvannia rezerviv v okhoroni derzhavnoho kordonu. [Model of the decision-making process on the use of reserves in state border protection]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 24, 18–24 [in Ukrainian].

6. Lobko, M., Sahaniuk, F., & Ustymenko, O. (2018). Terytorialna oborona yak rezerv posylennia spromozhnosti syl oborony [Territorial Defense as a Reserve for Enhancing the Capabilities of Defense Forces]. Naukovyi chasopys, (1), pp. 49–69. [in Ukrainian].

7. Bratko A., Oleshko D., Datskov A., Vychavka V., Olytskyi O., Balytskyi I. (2021). "Use of the SWOT Analysis in the Field of National Security Planning", Emerging Science Journal, Italy. ISSN:2610-9182, Vol. 5, No. 3, June, 2021. DOI: 10.28991/esj-2021-01280, pp. 330–337.

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.03.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.4:327.5(4):316.422:351.862(045)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-502-517

Машков Олег Альбертович провідний науковий співробітник Державної наукової установи "Інститут екологічного відновлення та розвитку України, доктор технічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, https://orcid.org/0000-0001-9227-4647

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ КОНТРОЛЮ НАД ЗВИЧАЙНИМИ ОЗБРОЄННЯМИ В ЄВРОПІ

Анотація. У статті розглядаються проблемні питання та застосування застосування систем штучного інтелекту у сфері контролю над звичайними озброєннями в Європі у системі забезпечення національної безпеки. Визначається, Визначення проблемних питань застосування штучного інтелекту у сфері контролю над звичайними озброєннями в Європі передбачає формалізацію метапроцедур в інтелектуальній системі контролю над звичайними озброєннями та аналіз типології інтелектуальних систем. Формалізація метапроцедур в інтелектуальній системі контролю над звичайними озброєннями передбачає аналіз та застосування наступних процедур: процедура «цілеспрямований пошук на основі відмінності-подібності», процедура «обґрунтований вибір із множини альтернатив», процедура аргументації, процедура «процедура логічного висновку, процедура каузальних залежностей. Формалізовані мета процедуру дозволяють дати наступну класифікацію інтелектуальних систем в системах управління: інтелектуальні інформаційні системи; інтелектуальні бази даних; системи поповнення та формування баз знань; системи текстової обробки; інтелектуальні системи підтримки прийняття рішення; інтелектуальні навчальні системи; інтелектуальні експертні системи; інтелектуальні системи автоматизованого проектування; інтелектуальні системи автоматизації наукових досліджень. В системі контролю над звичайними озброєннями в Європі доцільне використовувати всі ці типи інтелектуальних систем. Міжнародне співробітництво у сфері контролю над звичайними озброєннями в Європі з використанням систем штучного інтелекту є невід'ємною частиною сучасної системи безпеки. Воно забезпечує механізми ефективного реагування на глобальні виклики, зміцнює оборонні можливості держави та національній безпеці держави. У той же час для забезпечення успішності такого співробітництва важливо прогнозувати за допомогою штучного інтелекту процеси в системах контролю над звичайними

ISSN 3041-1793 Online
озброєннями долати виклики, будувати довіру між державами та сприяти інтересам усіх учасників. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та застосуванні систем штучного інтелекту для забезпеченні національної безпеки держави, впровадженні систем контролю над звичайними озброєннями, створення автоматизованих систем управління у центральних органах виконавчої влади.

Ключові слова: міжнародна безпека, національна безпека, системи контролю над звичайними озброєннями, система міжнародних відносин, системний підхід, виклики регіональній та глобальній безпеці, штучний інтелект.

Mashkov Oleg Albertovich Doctor of Technical Sciences, Professor, Professor of the Department of Environmental Safety of the State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management, https://orcid.org/0000-0001-9227-4647

PROBLEMOUS ISSUES OF THE APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE SPHERE OF CONVENTIONAL ARMS CONTROL IN EUROPE

Abstract. The article considers problematic issues and applications of artificial intelligence systems in the field of conventional arms control in Europe in the system of ensuring national security. It is determined that the definition of problematic issues of the application of artificial intelligence in the field of conventional arms control in Europe involves the formalization of metaprocedures in the intellectual system of conventional arms control and the analysis of the typology of intelligent systems. The formalization of metaprocedures in the intellectual system of conventional arms control involves the analysis and application of the following procedures: the procedure of "targeted search based on differences-similarities", the procedure of "reasoned choice from a set of alternatives", the procedure of argumentation, the procedure of "logical inference", the procedure of causal dependencies. The formalized metaprocedures allow us to give the following classification of intelligent systems in control systems: intelligent information systems; intelligent databases; systems for replenishing and forming knowledge bases; text processing systems; intelligent decision support systems; intelligent training systems; intelligent expert systems; intelligent systems of automated design; intelligent systems of automation of scientific research. In the conventional arms control system in Europe, it is advisable to use all these types of intelligent systems. International cooperation in the field of conventional arms control in Europe using artificial intelligence systems is an integral part of the modern security system. It provides mechanisms for effective response to global

ISSN 3041-1793 Online
challenges, strengthens the defense capabilities of the state and the national security of the state. At the same time, to ensure the success of such cooperation, it is important to predict processes in conventional arms control systems using artificial intelligence to overcome challenges, build trust between states and promote the interests of all participants. Prospects for further research are the development and application of artificial intelligence systems to ensure the national security of the state, the implementation of conventional arms control systems, and the creation of automated management systems in central executive bodies.

Keywords: international security, national security, conventional arms control systems, international relations system, systemic approach, challenges to regional and global security, artificial intelligence.

Постановка проблеми.

Система контролю над звичайними озброєннями покликана забезпечити глобальну стабільність і безпеку. Однак, у світлі нових економічних і політичних реалій, виникає необхідність переосмислення існуючих механізмів, технологій та систем контролю. Зростання військових витрат у багатьох країнах, розвиток нових технологій, а також політичні конфлікти в різних регіонах світу створюють нові загрози для міжнародної безпеки. [1, 2].

Міжнародне співробітництво у сфері контролю над звичайними озброєннями стає невід'ємною частиною сучасної системи безпеки. У теперішній час НАТО вживає відповідні заходи з метою посилити оборонний потенціал альянсу. Крім того, зараз відбувається потужна інтеграція нових членів НАТО, Фінляндії і Швеції у воєнні структури Альянсу. Так, на базі багатонаціональних батальонних тактичних груп НАТО у країнах Східної Європи вже розгортаються бригадні бойові групи. Це сприяє посиленню Альянсу на східних кордонах організації. Також запроваджується нова модель Збройних сил НАТО. У рамках цього, в липні 2024 року, були сформовані Об’єднані сили реагування НАТО [3, 4].

Серед пріоритетів державного управління міжнародним співробітництвом України у сфері контролю над звичайними озброєннями в Європі доцільне визначити технології застосування штучного інтелекту системах контролю над звичайними озброєннями. Важливу роль в усіх цих сферах відіграють технології обробки та систематизації оперативної інформації щодо розробки та стану звичайних озброєнь та формування відповідних управлінських рішень.

Проведений аналіз та свідчить, що системи штучного інтелекту активно розвиваються, з’являється багато нових технологічних рішень їх застосування. Міжнародне співробітництво України у сфері контролю над звичайними озброєннями в Європі сприяє зміцненню національної безпеки та потребує врахування як особливостей впровадження механізмів державного управління

ISSN 3041-1793 Online

в цієї галузі так й інноваційних технологій розвитку систем штучного інтелекту [7, 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження міжнародної співпраці займалося багато науковців, зокрема серед дослідників проблематики міжнародного співробітництва у військовій сфері слід відзначити Богдановича В.Ю., Голопатюка Л.С., Пунда Ю.В., Ситника Г.П., Шаповалова Г.М. [5-7]. Даалдер І. та Голдгерие Дж. розкривають роль НАТО в забезпеченні контролю над озброєннями та військової транспарентності. Обговорюється роль НАТО у підтримці міжнародної системи безпеки після Холодної війни. Особлива увага приділяється ролі військової транспарентності та контролю озброєнь як інструментів стримування конфліктів [8]. Тому, з огляду на необхідність посилення обороноздатності України, зміцнення її міжнародних позицій та створення умов для ефективної інтеграції в європейську систему безпеки, вирішення цього завдання є актуальним.

Мета статті - визначити проблемні питання та застосування застосування систем штучного інтелекту у сфері контролю над звичайними озброєннями в Європі у системі забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу.

Розробка та впровадження механізмів державного управління міжнародним співробітництвом України у сфері забезпечення національної безпеки передбачають застосування інноваційних рішень для побудови та застосування системи контролю над звичайними озброєннями [4, 5]. Для створення ефективної системи контролю над звичайними озброєннями в Європі необхідно використовувати інноваційні підходи, такі як використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, - аерокосмічні технології та штучний інтелект для збирання та систематизації моніторингу стану звичайного озброєння, прогнозування поведінки об’єктів спостереження та формування управлінських рішень [9, 10].

Об'єктом вивчення штучного інтелекту в системах контролю над звичайними озброєннями є метапроцедури навчання, пошук методів відтворення їх програмно-технічними засобами. Це визначення дозволяє вважати інтелектуальними будь-які програми, здатні моделювати фіксований вид людської діяльності. Систему контролю над звичайними озброєннями будемо визначати інтелектуальною, якщо в ній реалізовані метапроцедури навчання, характерні для природного інтелекту.

Таке визначення досить прозоре, але проблема полягає в тому, що в психології досі немає представницького списку таких метапроцедур. Вся історія штучного інтелекту, що почалася ще в середині 60-х років прошлого століття, є історія поступового оволодіння безліччю метапроцедур навчання та оволодіння новими видами діяльності, здатністю вирішувати завдання різного характеру.

ISSN 3041-1793 Online

Визначення проблемних питань застосування штучного інтелекту у сфері контролю над звичайними озброєннями в Європі передбачає формалізацію метапроцедур в інтелектуальній системі контролю над звичайними озброєннями та аналіз типології інтелектуальних систем.

1. Формалізація метапроцедур в інтелектуальній системі контролю над звичайними озброєннями.

1.1. Процедура «цілеспрямований пошук на основі відмінності-подібності». Така метапроцедура (скорочено будемо позначати її ЦПВП) дуже поширена, коли особа, яка приймає рішеннялюдина шукає вирішення завдання, відповідь якої є віднесення чи не віднесення будь-якого об'єкта до певного класу об'єктів. Наприклад, можливо ототожнити два зображення, показані на рис.1. В нашому розпорядженні є група перетворень, що включає повороти та переміщення за будь-якими напрямками. Цих перетворень цілком достатньо, щоб поєднати між собою обидва зображення**.**

На цьому прикладі можливо продемонструвати метапроцедуру ЦПВП. Насамперед виявляються відмінність у зображеннях. Єдина відмінність полягає в тому, що одне з зображень повернуто щодо іншого. Знаходження цієї відмінності викликає необхідність застосувати те перетворення, що його усуває, тобто. перетворення повороту. Для того, щоб остаточно переконатися в тотожності зображень, треба усунути різницю в їх місцезнаходженні. Воно усувається процедурою переміщення по площині.

В загалі метапроцедура ЦПВП полягає у повторенні низки однотипних кроків: виявити наявні відмінності в об'єктах; обрати одну з відмінностей; визначити процедуру, що усуває цю відмінність; якщо такої процедури немає, то відповідь негативна – об'єкти не однакові, кінець процедури; якщо така процедура є, то застосувати її; перевірити чи залишилися розбіжності у об'єктах; якщо відмінностей немає, то відповідь позитивна - об'єкти однакові, кінець процедури; якщо відмінності є, перейти до початку ЦПВП.

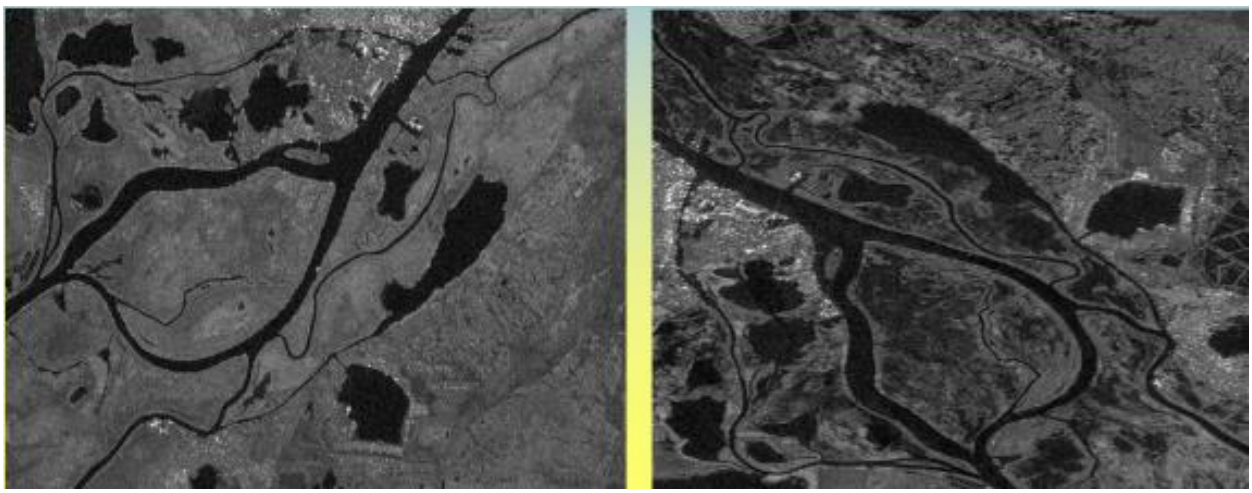

Рис. 1 – Космічні зображення території спостереження

ISSN 3041-1793 Online

Зазвичай ЦПВП реалізується у комп'ютері системи підтримки прийняття управлінських рішень. При цьому якщо на безлічі об'єктів якимось чином задана процедура встановлення подібності (схожості), то виникає можливість перенесення процедур, що були успішними для усунення відмінностей на одному об'єкті, на безліч об'єктів, подібних до раніше відомих. Як правило, подібність на об'єктах задається через подібність їхніх примарних структур. Подивимося на рис.2. Аналіз свідчить, що об'єкти 1, 3,4, 5 подібні між собою, а об'єкти 2 та 6 утворюють інший клас подібних об’єктів.

Наведений приклад повинен дати відчути, що проблема виявлення подібності-відмінності є нетривіальною і вирішується не єдиним чином. У разі ЦПВП об'єкти подібні, якщо їх відмінності з деяким еталонним об'єктом усуваються однаковим (або майже однаковим) набором процедур.

Ускладнюючи ситуацію ще більше, можна запровадити і на багатьох процедурах своє ставлення подібності. Розгляд ЦПВП дозволяє відчути відмінність метапроцедур від звичайних процедур, що втілюються в програмах вирішення конкретних завдань. У якості об'єктів можуть виступати як об'єкти фізичного світу, а й факти, події чи ситуації. У цьому випадку в ролі визнаних структур можуть виступати більш складні об’єкти, які можуть мати свою внутрішню структуру.

Відомо, що метапроцедура ЦПВП була використана у найпростішій формі в інтелектуальній системі GPS (General Problem Solving), яка стала першою із систем, що належать до класу інтелектуальних. Система GPS мала трьох авторів А. Ньюелла, Г. Самсона та Дж. Шоу. Перший був фахівцем із комп'ютерів, другий психолог, а третій програмістом. Це був перший творчий колектив, який продемонстрував той факт, що створення тих систем, які претендують на інтелектуальність, є міждисциплінним, а не суто математичним чи програмістським завданням. Тріумф GPS у середині 60-х років зараз навіть важко собі уявити. І хоча сподівання її творців те що, що з допомогою ЦПВП можна створити універсальний вирішувач завдань не справдилися, система GPS вселила впевненість у можливість створення справді інтелектуальних систем.

ISSN 3041-1793 Online

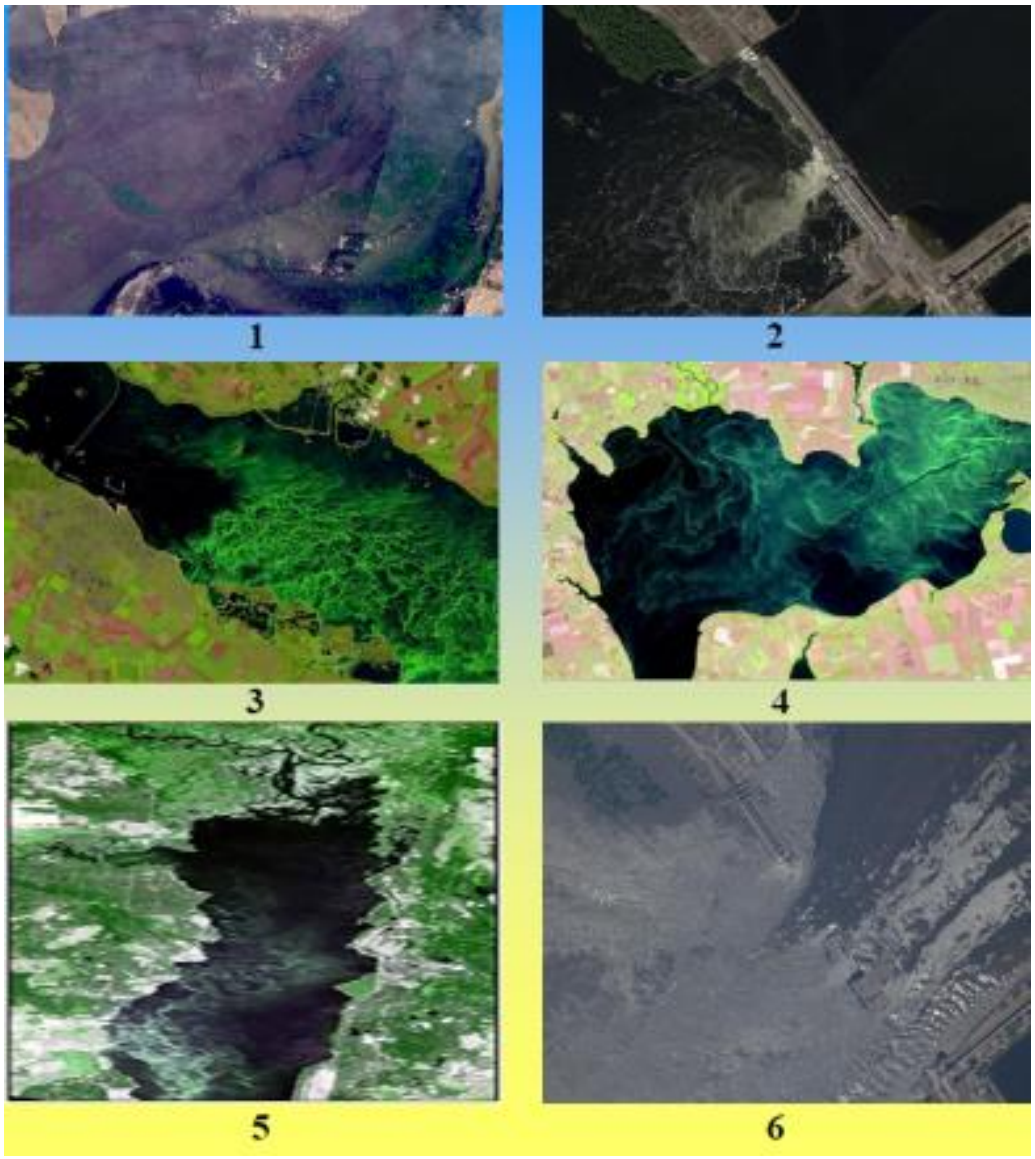

Рис.2 – Космічні зображення різних районів спостереження

2.2. Процедура «обґрунтований вибір із множини альтернатив (ОВМА)». При управлінні екологічною безпекою доводиться на певному етапі вибирати одне з альтернативних рішень. Наприклад, вирішувая питання забезпечення військової безпеки, ви можете розглянути безліч різних альтернативних планів. Навряд чи можна теоретично врахувати всі нюанси прийняття рішення. На цей процес впливають різні чинники. Якщо ви не маєте відповідні ресурси або обладнання, то деякі альтернативи, пов'язані зі здійсненням моніторингу, ви відкинете відразу. Таким чином, все залежить від того контексту, в рамках якого відбувається вибір. Поняття "контексту" стало зараз у роботах із штучного інтелекту використовуватися дуже активно [2]. Контекст це те, що визначає певне рішення. Це може бути деяка інформація, що стосується справи (показники району спостереження, наприклад),

ISSN 3041-1793 Online

емоційний стан у момент прийняття рішень, вплив фахівців та спостерегачів, що виражається в їхніх думках і діях.

2.3. Процедура аргументації (А). Процес аргументації у інтелектуальній системі спирається аргумент. При цьому аргументи бувають двох типів: аргументи «за» та аргументи «проти» (або аргументи та контраргументи). Якщо є деяке положення Н, яке треба аргументувати, вибирається безліч аргументів, релевантне Н. Для фахівців у галузі штучного інтелекту найбільше підходить тлумачення терміна "релевантний", яке прийнято в лінгвістиці: "X називається релевантним Y, якщо X пов'язано з Y і збільшує наші знання про Y або його значення в деякій ситуації". Саме так в интеллектуальній системі підтримки прийняття управлінських рішень у сфері контролю над звичайними озброєннями ми розумітимемо термін "релевантний". Навчання (або адаптація) у метапроцедурі А відбувається за рахунок коригування значень ваг важливості та порога прийняття рішення Н. З урахуванняям метапроцедури А можливо визначити наступні кроки формування ОВМА: сформувати безліч альтернатив; провести процедуру А для кожної альтернативи; сформувати безліч прийнятих альтернатив. Якщо серед альтернатив є один елемент, то вибір здійснено та ОВМА закінчено. Якщо серед альтернатив не один елемент, то потрібно повторити другий крок даної процедури зі збільшеним значенням числа альтернатив. У цій схемі дій є лише один не надто ясний крок – перший, пов'язаний із формуванням безлічі альтернатив. Як він здійснюється у найзагальнішому вигляді важко (а може і неможливо) однозначно сказати. Але у системах штучного інтелекту цей крок формалізований.

Як і ЦПВП, метапроцедура ОВМА присутня в багатьох типах інтелектуальних систем підтримки прийняття управлінських екологічних рішень.

2.4. Процедура «процедура логічного висновку (ЛВ)». Ця процедура часто замінює процедуру аргументації. Різновидом ЛВ є правдоподібний логічний висновок (ПЛВ). Якщо ЛВ як результат застосування правил виведення з R є детермінованим, то ПЛВ призводить до того чи іншого результату лише з деякою часткою достовірності. Кожне правило в процедурі ПЛВ забезпечується власною вагою правдоподібності (або коефіцієнтами впевненості). Це призводить до того, що остаточний висновок (результат виведення) є лише правдоподібним. Також слід зауважити, що регноз (розгляд минулого) також має розгалужений (а не лінійний) характер. Лінійність (один певний ланцюжок) виникає лише в граничному випадку, коли про перебіг процесу у минулому все до кінця відомо. Але цьому випадку немає потреби ні ЛВ, ні тим більше ПЛВ. Все відомо і так.

2.5. Процедура каузальних залежностей (ПКЗ). Практика свідчить, що нелінійність прогнозу та регнозу доставляє в прогнозуючих та діагностичних процедурах масу неприємностей. З дозволом їх має справу метапроцедура ПКЗ. ПКЗ завжди тісно пов'язана з ПЛВ і часто не відокремлюється від неї.

ISSN 3041-1793 Online

Але корисно окремо виділити її, бо вона є ефективною в інтелектуальних системах і може використовуватися самостійно, без метапроцедур ПЛВ. Каузальні залежності можуть мати різний характер. Найпростішими з них є залежності "причина-слідство" (при прогнозі) та "слідство-причина" (при регнозі).

Іншим прикладом каузального зв'язку може бути зв'язок з логічної виведеності (X логічно випливає з Y). Але є й багато інших каузальних зв'язків, які треба враховувати під час роботи інтелектуальних систем (супроводити, впливати, перешкоджати тощо).

2.6. Процедура «навчання класифікації на прикладах (НКП)». Для того, щоб застосовувати НКП необхідно мати безліч прикладів і контрприкладів об'єктів, фактів, подій або ситуацій, що відносяться до деякого певного класу і не відносяться до нього.

Насправді, НКП є подальшим розвитком ідей виявлення подібності/відмінності, з якими ми з вами вже стикалися при обговоренні метапроцедури ЦПВП. Виконання НКП складається з наступних кроків:

- знайти подібність серед прикладів, описати цю подібність як деякого твердження;
- перевірити, чи не задовольняє якийсь представник із групи контрприкладів сформульованому твердженню;
- якщо такого представника із групи контрприкладів немає, то прийняти побудоване твердження за класифікуюче (вирішальне) правило; першу частину процедури НКП завершено;
- якщо є контрприклади, що задовольняють знайденому твердженню, то знайти для кожного такого контрприклада його відмінність від кожного з прикладів, описати цю різницю у вигляді деякого твердження;
- об'єднати твердження про схожість на групі прикладів із твердженням про відмінності між прикладами та контрприкладами, перейти до другого кроку НКП.

Після завершення першої частини процедури НКП починається її друга частина, послідовність кроків якої має такий вигляд:

- для кожного прикладу з екзаменаційної вибірки перевірити його приналежність до класу, що формується, за допомогою класифікуючого правила, отриманого в першій частині НКП;
- якщо всі приклади з екзаменаційної вибірки класифікуються правильно (їх правильна класифікація на приклади та контрприклади відома апріорно до початку роботи НКП), то друга частина роботи НКП завершено;
- якщо для деяких елементів екзаменаційної вибірки результат класифікації неправильний, то додати ці елементи до груп прикладів і контрприкладів (відповідно до апріорних знань про них) і знову повторити першу частину НКП.

ISSN 3041-1793 Online

Іспит правильності роботи НКП можна повторювати неодноразово, якщо екзаменаційна вибірка досить велика.

2. Аналіз типології інтелектуальних систем.

Формалізовані мета процедуру дозволяють дати наступну класифікацію інтелектуальних систем в системах управління: інтелектуальні інформаційні системи; інтелектуальні бази даних; системи поповнення та формування баз знань; системи текстової обробки; інтелектуальні системи підтримки прийняття рішення; інтелектуальні навчальні системи; інтелектуальні експертні системи; інтелектуальні системи автоматизованого проектування; інтелектуальні системи автоматизації наукових досліджень. В системі контролю над звичайними озброєннями в Європі доцільне використовувати всі ці типи інтелектуальних систем.

У теперішній час також виникають нові типи систем штучного інтелекту, які можуть знайти застосування при управлінні в системі забезпечення національної безпеки держави, що свідчить про перспективність цього напряму.

2.1. Інтелектуальні інформаційні системи (ІІС). Інтелектуалізація систем контролю над звичайними озброєннями знадобилася, коли пошук за запитами став здійснюватися не на основі універсальних класифікацій документів, нормативів, стандартів, статистичних даних що зберігаються, а на основі аналізу документів та видачі документів релевантних запиту. Слід визначити, що проблема пошуку релевантних знань ще далека від свого дозволу. Тому в ІІС ця проблема вирішується лише частково. Для цього повінні використовуватися метапроцедури ЦПВП або ПЛВ. Метапроцедура ЛВ використовується для поповнення змісту запиту або для поповнення змісту документа. Лінгвістичний процесор ІІС перетворює запит природною мовою запис на внутрішньому формалізованому мові системи. На виході лінгвістичного процесора, крім самого запиту, формується додаткова інформація, яка може допомогти при пошуку потрібної інформації (наприклад, додається інформація з тезаурусу предметної області, якщо таким тезаурусом забезпечений лінгвістичний процесор). Аналізатор запиту перетворює текст запиту внутрішньою мовою системи на систему команд на пошук. Вирішувач, використовуючи пошукове розпорядження, може звернутися до бази даних. Якщо у ній виявиться необхідна відповіді інформація, вона через вирішувач виводиться користувачеві. Якщо за таким найпростішим шляхом потрібна інформація відмутня, то решатель, використовує процедуру ЛВ, розширюючи з її допомогою пошуку інформації з бази даних, яка подібна до потрібної. У другому випадку підключається метапроцедура ЦПВП. Нарешті, у найбільш складних випадках ІІС може використовуватися метапроцедура ПЛВ. В результаті її застосування користувачу може бути видана відповідь лише з деяким ступенем правдоподібності, що відповідає його запиту.

ISSN 3041-1793 Online

2.2. Інтелектуальні бази даних (ІБД). Їхня основна відмінність від ІІС полягає в стандартизації форми подання інформації, що зберігається в пам'яті. Відмінність полягає в тому, що в ІБД немає потреби в аналізаторі запиту. У вирішувачі замість ЦПВП використовується процедура аргументації.

2.3. Системи поповнення та формування баз знань (СПФБЗ). Системи поповнення та формування баз знань поступово займають дедалі більшого місця у сімействі інтелектуальних систем контролю над звичайними озброєннями. Це визначається тим, що з багатьох завдань забезпечення національної безпеки (військової безпеки) необхідно мати формалізоване опис предметної області, у яких вирішується це завдання. Генерація такого опису і є основною метою СПФБЗ. У блоці спілкування з експертами містяться різні процедури, що реалізують ту чи іншу стратегію спілкування з конкретними експертами. Дуже часто в ньому зберігаються спеціальні психологічні процедури, що тестують, за допомогою яких оцінюється тип експерта і підбираються найбільш зручні для нього процедури спілкування.

2.4. Системи текстової обробки (СТО). Інтелектуальність систем, що входять до СТО, пов'язана з тим, що ці системи тією чи іншою мірою "розуміють" текст природною мовою, з якою. Інтелектуальна система розуміє текст, якщо з позиції носія мови, на якому написаний текст, вона правильно відповідає на всі питання, які, на думку носія мови, належать до того, про що йдеться в тексті. Для відповідей на цьому рівні використовується лінгвістичний процесор із спеціальною системою переформулювання. На рівні морфологічного аналізу для всіх слів, що входять до тексту, визначається їх клас (дієслово, іменник, прислівник тощо) і знаходяться всі граматичні характеристики цих слів (відмінок, відмінювання, час і т.п.). Ця інформація надходить на рівень поверхневого синтаксичного аналізу. На цьому рівні відбувається побудова поверхневої синтаксичної структури фраз, що входять до тексту. вона нагадує ті структури, які будуються під час уроків російської у школі. Блок глибинного синтаксичного аналізу та працюючий у тісному контакті з ним блок поверхового семантичного аналізу взаємодіють із двома базами: лінгвістичною базою знань та базою знань про предметну область. Ці блоки переводять поверхневу синтаксичну структуру речень у внутрішнє уявлення системи. Для слів, які входять у речення, вони формують так звані глибинні відмінки або ролі. У перспективних інтелектуальних системах контролю над звичайними озброєннями доцільне застосовувати процедури розуміння текстів та синтезу документів.

2.5. Інтелектуальні системи підтримки прийняття рішень (ІСППР). Інтелектуальні системи підтримки прийняття управлінських екологічних рішень нині розвиваються дуже бурхливо. Тому бажано застосовувати цю технологію прийняття управлінських рішень в системах контролю над звичайними озброєннями. Це пояснюється низкою причин. Основні їх пов'язані з активним проникнення інтелектуальних систем у сфері людської

ISSN 3041-1793 Online
діяльності, де прийняття рішень у складних ситуаціях відіграє основну роль при забезпеченні національної безпеки. Центральним завданням у системах такого роду є оцінка можливих альтернатив та вибір однієї з них як прийняте рішення. Часто ОПР цікавиться не одиничним миттєвим рішенням, а ланцюжком рішень. Якість результату при цьому, звичайно, залежить від усього ланцюжка прийнятих рішень. Такі ланцюжки з допомогою метапроцедури ЦПД формує блок формування багатокрокових рішень. Відбір ланцюжків за критерієм якості одержуваного рішення відбувається на основі оцінки результатів імітаційного моделювання розвитку поточної ситуації в умовах прийняття рішень, що рекомендуються системою. Для моделювання використовується спеціальний блок "імітатор".

2.6. Інтелектуальні навчальні системи (ІНС). Практика свідчить, що починаючи з другої половини 80-х прошлого століття в навчальні системи стали проникати елементи штучного інтелекту. Основне і найважче завдання, вирішуване в ІНС системи контролю над звичайними озброєннями, це виявлення помилок у ОПР, аналіз помилок та прийняття рішення про подальші сценарії у процесу виконання професійних обов'язків. Цю роботу здійснює ОПР (за допомогою метапроцедур ОВМА, ЛВ, А та ПЛВ) спільно з двома додатковими спеціальними блоками: блоком виявлення помилок та блоком сценаріїв навчання. Нажаль, немає універсальної типології помилок, роблених людьми у процесі навчання, а тому потребують подальшого дослідження ергатичні питання застосування конкретних систем контролю над звичайними озброєннями. Люди можуть використовувати нестандартні, непередбачені заздалегідь в ІНС методи вирішення практичних завдань. Виявлення помилки може вимагати логічного висновку чи доказу. Сам характер помилки може нести інформацію про прорахунки у сценарії навчання. Вирішення всіх питань, пов'язаних із цим - справа подальших досліджень щодо створення перспективних тренажних комплексів в системах контролю над звичайними озброєннями, а також в органах державного управління.

2.7. Інтелектуальні експертні системи (ІЕС). Практика свідчить, що ІЕС найпоширеніший тип систем штучного інтелекту. Тим більше дивно, що цього класу систем немає точного опису, що дозволяє відокремити ЕС від інших типів. Швидше за все, у найближчому майбутньому цей клас систем розпадеться на кілька самостійних видів інтелектуальних систем. Серед них, напевно, будуть присутні діагностичні системи, які встановлюють певний факт, а часто й причину появи цього факту; моніторингові системи, що здійснюють стеження за певними параметрами чи ситуаціями, а також керуючі системи. Але поки що ІЕС розглядаються як єдиний клас інтелектуальних систем. Зараз простежується явна тенденція відмовитися від виготовлення жорстких, орієнтованих на вузьку предметну область ІЕС. Замість них будуються системи-оболочки, які є набором інструментальних засобів, за допомогою яких можна побудувати конкретну ІЕС. Вся процедура при цьому

ISSN 3041-1793 Online

віддалено нагадує збирання якогось пристрою з елементів модульного конструктора. У процесі "складання" можна вибирати ті чи інші метапроцедури для майбутнього вирішувача, змінювати параметри в метапроцедурах (ваги важливості, пороги і т.п.), фіксувати зручну для даних конкретних застосувань ІЕС форму подання знань у базі знань.

2.8. Інтелектуальні САПРи (ІСАПР). Системи автоматизації проектування (САПР) з'явилися ще бурхливого розвитку інтелектуальних систем. На першому етапі їх основними завданнями були розрахунки, необхідні проектувальнику та звільнення його від стомлюючої та загрожуючі багатьма помилками роботи з підготовки документації на вироби, що проектуються. Такі САПР працювали на ЕОМ, які мали зручний інтерфейс персональних комп'ютерів. Інтелектуалізація САПР йшла за двома основними напрямами: розвивався природно-мовний інтерфейс, підтримуваний розвиненими засобами графічного відображення. За другим напрямом в САПР включалися блоки з багатим набором можливостей. Результатом розвитку першого напряму інтелектуалізації САПР стала поява у її структурі лінгвістичного процесора, бази відеознань та блоку прямого маніпулювання. Другий напрямок інтелектуалізації змусив включити до САПР вирішувач, блок оцінки альтернатив та блок компанування. Особлива увага останнім часом у САПР приділяється системі візуальної підтримки проектування. Ця система містить не тільки розвинені засоби машинної графіки, в якій наочно відображаються процеси компонування та розбирання, висвічуються окремі деталі або проектні документи, а й засоби, що дозволяють проектувальнику безпосередньо на екрані проводити певні маніпуляції.

2.9. Інтелектуальні системи автоматизації наукових досліджень (САНД). Системи автоматизації наукових досліджень на відміну від САПР розвиваються повільнішими темпами. Першими такими системами були системи, призначені для обробки експериментальних результатів, одержуваних (при дослідженні) у швидко протікають процесів. Перспективним напрямом є створення та застосування САНД в галузі контролю над звичайними озброєннями, що поєднує різноманітні напрями (багато профільні) досліджень: військових, технічних, юридичних, природничих тощо. В САНД зараз активно використовується нова технологія роботи з тривимірними зоровими сценаріями, названа технологією віртуальної реальності (віртуальних світів). В САНД в галузи контролю над звичайними озброєннями засоби технології віртуальної реальності мають велике майбутнє. На думку багатьох дослідників, віртуальні реальності в ІНС, САПР та САНД дадуть грандіозний стрибок у підвищенні ефективності використання подібних систем.

На основі проведеного аналізу типових інтелектуальних систем пропонується наступна блок-схема інтелектуальної системи контролю над звичайними озброєннями (рис.3).

ISSN 3041-1793 Online

Висновки.

В роботі розглянуто дев'ять типів інтелектуальних систем, які зараз визначають прагматичну сутність досліджень у галузі контролю над звичайними озброєннями в Європі. Нові часи призведуть до появи та широкого їх застосування для забезпечення національної безпеки держави. Такі системи мають можливості створення автоматизованих систем управління у центральних органах виконавчої влади. Міжнародне співробітництво у сфері контролю над звичайними озброєннями в Європі з використанням систем штучного інтелекту є невід'ємною частиною сучасної системи безпеки. Воно забезпечує механізми ефективного реагування на глобальні виклики, зміцнює оборонні можливості держави та національній безпеці держави. У той же час для забезпечення успішності такого співробітництва важливо прогнозувати за допомогою штучного інтелекту процеси в системах контролю над звичайними озброєннями долати виклики, будувати довіру між державами та сприяти інтересам усіх учасників.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та застосуванні систем штучного інтелекту для забезпеченні національної безпеки держави, впровадженні систем контролю над звичайними озброєннями, створення автоматизованих систем управління у центральних органах виконавчої влади.

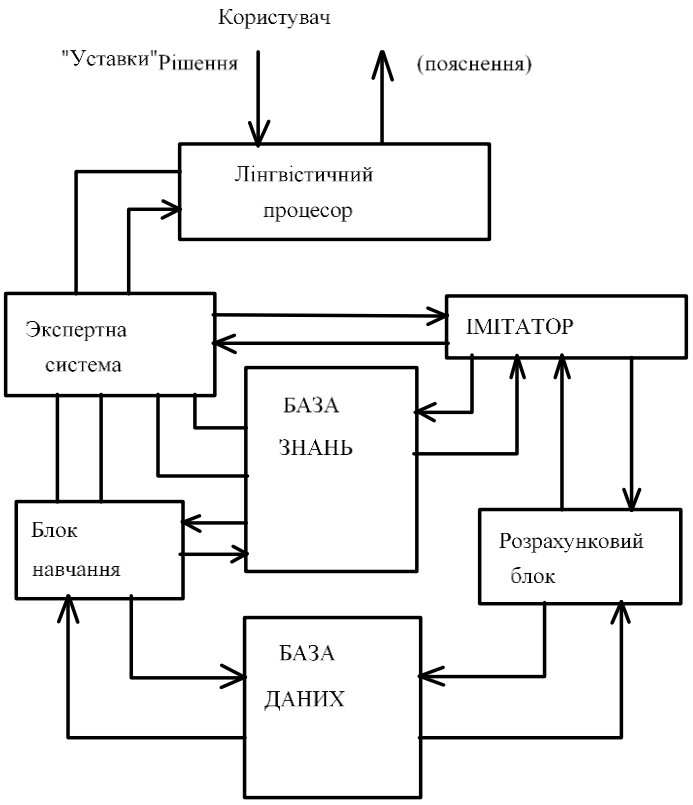

Рис. 3 – Блок-схема автоматизованої системи контролю над звичайними озброєннями

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1.Абрамов, В. І., Ситник, Г. П., Смолянюк, В. Ф. та ін. (2016). Глобальна та національна безпека / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 784 с.

2.Бочарніков В.П., Свєшніков С.В., Сиротенко А.М., Коваль М.В., Затинайко О.І., Дергільова О.В., Ковальчук П.А. Безпекове середовище 2033: Монографія. Київ, НУОУ імені Івана Черняховського. 2022. 117 с.

3.Міжнародні відносини та зовнішня політика України: підручник / Ю. В. Пунда та ін. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2020.328 с.

4. Мороз В.М. Виклики для системи контролю над звичайними озброєннями: економічний та соціальний аспекти. Національні інтереси України, 1(6), 2025. С. 49-63. http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/18531/18566

5. Ситник Г., Мороз В. Формування ефективної системи контролю над звичайними озброєннями в Європі: проблематика дослідження. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Національна безпека, 1(1), 2024 11-18. https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/1-1/11

6. Ситник Г.П., Орел М.Г. Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього. Монографія / авт.кол. Л.Г.Комаха, І.В.Алєксєєнко, В.А.Гошовська та ін.; за заг.ред. Л.Г.Комахи, І.В.Алєксєєнко. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2022. 976 с.

7. Торкунов, А. В. Контроль над стратегічними озброєннями в кінці XX - початку XX вв. http://4ua.co.ua/war/ya3ad78a4c53b89421316c37_1.html

8. Daalder, I. H., & Goldgeier, J. M. (2006) Global NATO and the post-Cold War order. Foreign Affairs, 85(5), 105–113. https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2006-09-01/globalnato-and-post-cold-war-order

9. Машков О.А., Мухіна К.Е., Присяжний В.І. Системний підхід до синтезу управлінських рішень забезпечення національної безпеки держави / Актуальні питання у сучасній науці, № 4(34) 2025, с.330-340. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)

10. Концепція створення інтелектуальної інформаційної системи для підтримки прийняття рішень у галузі екологічної безпеки. Бондар О.І., Машков О.А., Присяжний В.І., Оводенко Т.С., Печений В.Л. / Екологічні науки: науково-практичний журнал. К.: ДЕА, - Випуск 3(48), 2023,с.7-16.

References:

1.Abramov, V. I., Sytnyk, G. P., Smolyanyuk, V. F. et al. (2016). Hlobal′na ta natsional′na bezpeka [Global and National Security] / ed. by G. P. Sytnyk. Kyiv: NADU, 784 p.. [in Ukrainian].

2. Bocharnikov V.P., Sveshnikov S.V., Syrotenko A.M., Koval M.V., Zatynayko O.I., Dergilova O.V., Kovalchuk P.A. Bezpekove seredovyshche [Safe Environment] 2033: Monograph. Kyiv, Ivan Chernyakhovsky National University of Economics. 2022. 117 p.. [in Ukrainian].

3. Mizhnarodni vidnosyny ta zovnishnya polityka Ukrayiny [International Relations and Foreign Policy of Ukraine]: Textbook (2020) / Yu. V. Punda et al. Kyiv: Ivan Chernyakhovsky National Defense University of Ukraine, 2020.328 p. [in Ukrainian].

4. Moroz V.M. Vyklyky dlya systemy kontrolyu nad zvychaynymy ozbroyennyamy: ekonomichnyy ta sotsial′nyy aspekty [Challenges for the conventional arms control system: economic and social aspects]. National Interests of Ukraine, 1(6), 2025. P. 49-63. http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/18531/18566 . [in Ukrainian].

5. Sytnyk G., Moroz V. Formuvannya efektyvnoyi systemy kontrolyu nad zvychaynymy ozbroyennyamy v yevropi: problematyka doslidzhennya [Formation of an effective system of control over conventional arms in Europe]: research issues. Bulletin of the Taras Shevchenko

ISSN 3041-1793 Online
National University of Kyiv. National Security, 1(1), 2024 11-18. https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/1-1/11 . [in Ukrainian]

6. Sytnyk G.P., Orel M.G. Hlobalizatsiyni vyklyky: uryaduvannya maybutn′oho [Globalization challenges: governance of the future]. Monograph / co-authors L.G. Komakha, I.V. Alekseenko, V.A. Goshovskaya and others; editors L.G. Komakha, I.V. Alekseenko. Kyiv: VOC "Kyiv University", 2022. 976 p.. [in Ukrainian].

7. Torkunov, A. V. Kontrol′ nad stratehichnymy ozbroyennyamy v kintsi 20th [Strategic Arms Control in the Late 20th]-Early 20th Centuries. http://4ua.co.ua/war/ya3ad78a4c53b89421316c37_1.html . [in Ukrainian].

8. Daalder, I. H., & Goldgeier, J. M. (2006) Global NATO and the post-Cold War order. Foreign Affairs, 85(5), 105–113. https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2006-09-01/globalnato-and-post-cold-war-order [in English].

9. Mashkov O.A., Mukhina K.E., Prysyazhny V.I. Systemnyy pidkhid do syntezu upravlins′kykh rishen′ zabezpechennya natsional′noyi bezpeky derzhavy [Systemic approach to the synthesis of management decisions to ensure national security of the state] / Current issues in modern science, No. 4(34) 2025, pp. 330-340. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34) . [in Ukrainian].

10. Kontseptsiya stvorennya intelektual′noyi informatsiynoyi systemy dlya pidtrymky pryynyattya rishen′ u haluzi ekolohichnoyi bezpeky. [The concept of creating an intelligent information system to support decision-making in the field of environmental safety]. Bondar O.I., Mashkov O.A., Prysyazhny V.I., Ovodenko T.S., Pecheny V.L. / Ecological sciences: scientific and practical journal. K.: DEA, - Issue 3(48), 2023, p.7-16. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 623.4:355.43

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-518-530

Мельниченко Сергій Васильович викладач кафедри бронетанкової техніки, Військова академія (м. Одеса), м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-0708-9859

Овчинник Володимир Анатолійович викладач кафедри бронетанкової техніки, Військова академія (м. Одеса), м. Одеса, https://orcid.org/ 0000-0003-4523-8015

Гудаль Сергій Антонович старший викладач кафедри бронетанкової техніки, Військова академія (м. Одеса), м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-8005-3265

Кулик Михайло Леонідович старший викладач кафедри бронетанкової техніки, Військова академія (м. Одеса), м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-0734-3837

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ БРОНЕТАНКОВОЇ ТЕХНІКИ В УМОВАХ НАЯВНОСТІ НА ПОЛІ БОЮ ПРОТИВОТАНКОВИХ ЗАСОБІВ ТА ДРОНІВ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз трансформації ролі бронетанкової техніки в умовах сучасного високотехнологічного поля бою, що формується під впливом широкого застосування безпілотних систем і високоточної протитанкової зброї. Актуальність дослідження зумовлена зміною характеру бойових дій, підвищенням прозорості поля бою, зростанням ефективності асиметричних засобів ураження та необхідністю адаптації підходів до застосування бронетехніки у сучасних умовах. Теоретичним підґрунтям дослідження стали сучасні вітчизняні та зарубіжні наукові праці, присвячені проблематиці розвитку безпілотних систем, протитанкових засобів і трансформації тактики ведення бойових дій.

У дослідженні розкрито особливості сучасного поля бою як інтегрованого середовища, в якому поєднуються засоби розвідки, управління та ураження. Обґрунтовано, що масове застосування безпілотних систем, зокрема FPV-дронів і баражуючих боєприпасів, а також розвиток протитанкових керованих ракетних комплексів суттєво підвищують уразливість бронетехніки та змінюють баланс між засобами захисту і ураження.

Особливу увагу приділено аналізу трансформації ролі бронетанкової техніки від основної ударної сили до елемента інтегрованої системи ведення

ISSN 3041-1793 Online
бою. Визначено сучасні підходи до її бойового застосування, що ґрунтуються на принципах розосередження, прихованого маневрування, короткочасного перебування на вогневих позиціях та інтеграції у розвідувально-ударні контури із застосуванням безпілотних систем і засобів радіоелектронної боротьби.

У межах дослідження запропоновано узагальнену наукову інтерпретацію ефективності застосування бронетанкової техніки, яка розглядається не як результат ізольованого використання, а як функція її інтеграції у багатокомпонентну систему ведення бою. Обґрунтовано взаємозалежність між рівнем тактичної адаптації, ступенем взаємодії з безпілотними та розвідувально-ударними засобами, а також характеристиками забезпечення, що у сукупності формують нову парадигму її застосування. Отримані результати розширюють теоретичні уявлення про функціональну роль бронетанкової техніки та можуть бути використані як основа для подальших досліджень у сфері організації сучасних бойових систем.

Ключові слова: бронетанкова техніка, безпілотні системи, протитанкові засоби, сучасне поле бою, бойове застосування, інтегроване ведення бою, розвідувально-ударні контури, радіоелектронна боротьба, тактика, забезпечення військ.

Melnychenko Sergii Lecturer of the Department of Armored Vehicle Engineering, Odesa Military Academy, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-0708-9859

Ovchynnyk Volodymyr Lecturer of the Department of Armored Vehicle Engineering, Odesa Military Academy, Odesa, https://orcid.org/ 0000-0003-4523-8015

Hudal Sergii Senior Lecturer of the Department of Armored Vehicle Engineering, Odesa Military Academy, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-8005-3265

Kulyk Mykhaylo Senior Lecturer of the Department of Armored Vehicle Engineering, Odesa Military Academy, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-0734-3837

TRANSFORMATION OF THE ROLE OF ARMORED VEHICLES IN THE CONDITIONS OF THE PRESENCE OF ANTI-TANK WEAPONS AND DRONES ON THE BATTLEFIELD

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the transformation of the role of armored vehicles under conditions of a modern high-tech battlefield

ISSN 3041-1793 Online
shaped by the widespread use of unmanned systems and high-precision anti-tank weapons. The relevance of the study is driven by the changing nature of warfare, increased battlefield transparency, the growing effectiveness of asymmetric means of engagement, and the need to adapt approaches to the employment of armored vehicles in contemporary conditions. The theoretical foundation of the research is based on modern domestic and foreign scientific studies addressing the development of unmanned systems, anti-tank weapons, and the transformation of combat tactics.

The study reveals the features of the modern battlefield as an integrated environment combining reconnaissance, command and control, and strike capabilities. It is substantiated that the widespread use of unmanned systems, including FPV drones and loitering munitions, as well as the development of anti-tank guided missile systems, significantly increase the vulnerability of armored vehicles and alter the balance between protection and firepower.

Special attention is given to the transformation of the role of armored vehicles from a primary striking force to an element of an integrated combat system. Modern approaches to their employment are identified, including dispersion, concealed maneuvering, short-term engagement from firing positions, and integration into reconnaissance-strike loops with the use of unmanned systems and electronic warfare capabilities.

Within the framework of the study, a generalized scientific interpretation of the effectiveness of armored vehicle employment is proposed, considering it not as a result of isolated use but as a function of its integration into a multi-component combat system. The interdependence between the level of tactical adaptation, the degree of interaction with unmanned and reconnaissance-strike assets, and the characteristics of support systems is substantiated, forming a new paradigm for their employment. The obtained results expand theoretical understanding of the functional role of armored vehicles and can serve as a basis for further research in the field of organizing modern combat systems.

Keywords: armored vehicles, unmanned systems, anti-tank weapons, modern battlefield, combat employment, integrated warfare, reconnaissance-strike loops, electronic warfare, tactics, military support.

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти, зокрема досвід війни в Україні, свідчать про суттєву трансформацію характеру бойових дій, що змінює роль бронетанкової техніки у системі забезпечення військ. Якщо раніше танки розглядалися як основний засіб прориву оборони та маневру, то нині їх ефективність значною мірою обмежується високою насиченістю поля бою протитанковими засобами та безпілотними системами.

Масове застосування протитанкових ракетних комплексів, баражуючих боєприпасів і FPV-дронів підвищує уразливість бронетехніки та потребує перегляду підходів до її використання, зокрема співвідношення між

ISSN 3041-1793 Online
захищеністю, мобільністю та вогневою потужністю. Одночасно зростають вимоги до систем забезпечення військ: технічного обслуговування, ремонту, захисту техніки, інтеграції засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) і адаптації логістики.

Попри наявні дослідження, питання комплексного переосмислення ролі бронетанкової техніки в умовах домінування протитанкових засобів і дронів залишаються недостатньо розробленими. Це зумовлює необхідність формування нових підходів до її бойового застосування та забезпечення в сучасних умовах

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика трансформації ролі бронетанкової техніки в умовах сучасного поля бою активно досліджується як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі. Сучасні дослідження акцентують увагу на зміні характеру бойових дій під впливом широкого впровадження безпілотних систем, високоточної зброї та цифрових технологій управління.

У науковому дискурсі підкреслюється, що безпілотні системи поступово трансформувалися з допоміжного інструмента у важливий елемент бойових дій, забезпечуючи виконання функцій розвідки, цілевказання та безпосереднього ураження цілей.

У наукових працях також зазначається, що масове застосування безпілотних літальних апаратів і протитанкових засобів суттєво підвищує уразливість бронетехніки, особливо в умовах її ізольованого або неінтегрованого використання.

Досвід сучасних збройних конфліктів демонструє, що бронетехніка без належної взаємодії з розвідувальними, ударними та захисними засобами втрачає свою ефективність і стає легкою ціллю для високоточних засобів ураження.

Водночас у ряді досліджень наголошується, що, попри зростання загроз, бронетанкова техніка не втрачає свого значення, а її роль трансформується відповідно до нових умов ведення бойових дій.

Окремий напрям досліджень присвячений розвитку протитанкових технологій та їх впливу на баланс між засобами захисту і ураження. Вчені відзначають наявність динамічного протистояння між засобами ураження та захисту, що супроводжується постійним удосконаленням як протитанкових систем, так і засобів протидії, зокрема систем активного захисту та радіоелектронної боротьби. Поряд із цим сучасні підходи до ведення бойових дій дедалі більше орієнтуються на інтеграцію різнорідних засобів у єдині функціональні системи, що поєднують процеси розвідки, управління та ураження.

Разом із тим, аналіз наукових джерел свідчить, що більшість досліджень зосереджується переважно на технічних характеристиках безпілотних систем

ISSN 3041-1793 Online
і протитанкових засобів або на окремих аспектах їх застосування. Недостатньо уваги приділяється комплексному аналізу трансформації ролі бронетанкової техніки як елемента інтегрованої системи ведення бою, а також систематизації сучасних підходів до її бойового застосування в умовах високої технологічної насиченості поля бою. Крім того, потребує подальшого дослідження взаємозв'язок між зміною тактики застосування бронетехніки, розвитком безпілотних систем і організацією її забезпечення.

Зазначені невирішені аспекти обумовлюють необхідність проведення комплексного дослідження, спрямованого на теоретичне обґрунтування трансформації ролі бронетанкової техніки та визначення сучасних підходів до її застосування в умовах інтегрованого ведення бойових дій.

Метою статті є теоретичне обґрунтування трансформації ролі бронетанкової техніки в умовах зростання ефективності протитанкових засобів і безпілотних систем, а також визначення сучасних підходів до її бойового застосування в умовах інтегрованого ведення бою.

Виклад основного матеріалу. Сучасне поле бою характеризується високим рівнем технологізації та динамічності, що зумовлено широким впровадженням безпілотних систем, високоточної зброї та цифрових систем управління.

Досвід російсько-української війни свідчить, що безпілотні літальні апарати різних типів (зокрема FPV-дрони та баражуючі боєприпаси) стали одним із ключових інструментів ведення бойових дій, істотно впливаючи на тактику та характер ураження цілей [1, 36-37].

Зокрема, за сучасними оцінками, до 80–85 % цілей на лінії зіткнення уражаються із застосуванням безпілотних систем, що свідчить про формування нового типу бойового середовища - технологічно насиченого та асиметричного [2, с. 4].

У таких умовах поле бою набуває ознак високої прозорості, де будь-яке переміщення підрозділів або техніки оперативно виявляється та піддається точковому ураженню.

Таким чином, сучасне поле бою трансформується у складну інтегровану систему, де поєднуються засоби розвідки, ураження та управління, а технологічні інновації визначають ефективність бойових дій значно більшою мірою, ніж традиційні фактори маси та бронезахисту.

Зазначені трансформації зумовлюють необхідність детального аналізу ключових засобів ураження, що визначають ефективність сучасного бою. У першу чергу це стосується протитанкових засобів та безпілотних систем, які набувають визначального значення у протидії бронетехніці та формують нові підходи до ведення бойових дій. Узагальнення їх основних видів, особливостей застосування та ефективності ураження бронетехніки представлено у таблиці 1.

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1

Протитанкові засоби та безпілотні системи як ключовий фактор ураження бронетехніки

Категорія засобів	Основні види	Особливості застосування	Ефективність ураження бронетехніки
Протитанкові керовані ракетні комплекси	Переносні та самохідні комплекси	Застосування за принципом «вистрілив–забув»; ураження у верхню проєкцію; використання з укриттів	Забезпечують високу ймовірність ураження бронетехніки, особливо при атаці з верхніх ракурсів; ефективність залежить від умов застосування
Ударні безпілотні літальні апарати тактичного рівня	Апарати з функцією прямого ураження цілі	Застосування для точкових ударів по вразливих елементах (дах, моторно-трансмісійне відділення, ходова частина); дистанційне керування	Характеризуються високою точністю ураження та здатністю виводити з ладу бронетехніку навіть при обмеженій потужності боєприпасу
Баражуючі боєприпаси	Безпілотні апарати з функцією тривалого патрулювання	Поєднання функцій розвідки та ураження; автономний або напівавтономний пошук цілей	Забезпечують ефективне ураження бронетехніки за рахунок точності та можливості вибору оптимального моменту атаки
Багаторазові ударні безпілотні системи	Середні та важкі безпілотні комплекси	Комбіноване застосування (розвідка, коригування, нанесення ударів); інтеграція в систему управління військами	Ефективність залежить від рівня протидії (ППО, РЕБ); здатні уражати бронетехніку на значній глибині
Безпілотні літальні апарати бомбардувального типу	Мультикоптерні платформи	Скидання боєприпасів на бронетехніку з малих висот; застосування на тактичній глибині	Ефективні проти легко та середньо броньованих цілей; потребують точного позиціонування

ISSN 3041-1793 Online

Категорія засобів	Основні види	Особливості застосування	Ефективність ураження бронетехніки
Розвідувально-ударні безпілотні системи	Апарати розвідки з функцією цілевказання	Виявлення цілей, коригування вогню, наведення інших засобів ураження	Суттєво підвищують загальну ефективність ураження бронетехніки за рахунок точності та своєчасності даних
Масовані (групові) безпілотні системи	Координація декількох апаратів	Одночасне застосування декількох засобів для перевантаження систем захисту	Підвищують імовірність ураження за рахунок масованості та складності протидії
Наземні роботизовані комплекси (допоміжні)	Дистанційно керовані платформи	Виконання допоміжних функцій (розвідка, підтримка, логістика)	Мають обмежену ефективність як засоби ураження та характеризуються високою вразливістю до сучасних засобів ураження

Джерело: сформовано на основі узагальнення вітчизняних і зарубіжних наукових джерел [2], [3], [4], [5], [6].

Представлені у таблиці 1 дані свідчать про суттєву зміну характеру протитанкової боротьби в сучасних умовах. На відміну від традиційних підходів, де домінуючу роль відігравали класичні протитанкові засоби, нині спостерігається зростання значення безпілотних систем, які забезпечують підвищену точність ураження, гнучкість застосування та можливість адаптації до динамічного бойового середовища. Важливою тенденцією є інтеграція різних типів засобів ураження в єдину функціональну систему, що поєднує розвідку, цілевказання та вогневе ураження. Це, у свою чергу, змінює вимоги до застосування бронетанкової техніки та обумовлює необхідність пошуку нових підходів до її захисту, організації бойового використання та забезпечення в умовах сучасного високотехнологічного поля бою.

Сучасне поле бою зазнає суттєвих трансформацій під впливом розвитку безпілотних систем та високоточної протитанкової зброї, що зумовлює перегляд традиційної ролі бронетанкової техніки. Якщо раніше танки розглядалися як основна ударна сила сухопутних військ, здатна забезпечувати прорив оборони противника, то нині їх роль дедалі більше трансформується у складову інтегрованої системи ведення бою. Досвід сучасних збройних конфліктів свідчить, що масове застосування малих ударних безпілотних

ISSN 3041-1793 Online

систем значно підвищило уразливість бронетехніки, особливо у випадках її відкритого або концентрованого використання [7, с. 40-41]. Зокрема, застосування FPV-дронів та баражуючих боєприпасів дозволяє здійснювати точкове ураження броньованих цілей з мінімальними витратами, що формує асиметричну перевагу над традиційними броньованими платформами [8].

Додатково, розвиток сучасних протитанкових керованих ракетних комплексів суттєво змінив баланс між засобами захисту та ураження, забезпечуючи можливість ураження бронетехніки на значних дистанціях і з високою точністю. Це призводить до зниження ефективності масованого застосування танків і змушує розглядати їх не як самодостатній засіб ведення бою, а як елемент комплексної системи, що функціонує у взаємодії з іншими компонентами бойового порядку [9].

У цих умовах відбувається суттєва зміна тактики застосування бронетанкової техніки. Замість масованих наступальних дій дедалі ширше використовуються принципи розосередження, прихованого маневрування та короткочасного виходу на вогневі позиції з подальшою зміною місця розташування. Підвищена прозорість поля бою, зумовлена широким використанням засобів розвідки, зокрема БПЛА, обмежує можливість концентрації бронетехніки без значних втрат, що потребує її застосування у тісній взаємодії з іншими силами та засобами [7, с. 39].

Одночасно бронетанкова техніка інтегрується у єдину систему комплексного ведення бою, яка охоплює взаємодію розвідувальних, ударних та управлінських компонентів. Сучасні бойові дії характеризуються формуванням так званих розвідувально-ударних контурів, у межах яких поєднуються засоби спостереження, прийняття рішень і ураження цілей у максимально стислі часові інтервали [10, с. 86]. Важливу роль у цій системі відіграють засоби радіоелектронної боротьби, які забезпечують як захист власних підрозділів від безпілотних загроз, так і порушення роботи систем управління противника, що у сукупності визначає ефективність застосування бронетанкової техніки в сучасних умовах.

Узагальнення наведених положень свідчить про комплексний характер трансформації ролі бронетанкової техніки в умовах сучасного поля бою, що зумовлюється одночасним впливом технологічних, тактичних і організаційних чинників. Сукупність цих змін відображає перехід від традиційного уявлення про танк як самодостатній засіб прориву до розуміння його як елемента інтегрованої системи ведення бою, ефективність якого визначається рівнем взаємодії з розвідувальними, ударними та управлінськими компонентами. З метою систематизації зазначених змін та встановлення причинно-наслідкових зв’язків між ключовими факторами впливу, їх наслідками та трансформацією функціонального призначення бронетанкової техніки доцільно подати узагальнену модель, представлену на рис. 1.

ISSN 3041-1793 Online

Рис. 1. Трансформація ролі бронетанкової техніки під впливом безпілотних систем і протитанкових засобів *(авторська розробка на основі [7-10])*

ISSN 3041-1793 Online

Представлена на рис. 1 модель відображає логіку трансформації ролі бронетанкової техніки в умовах сучасного високотехнологічного поля бою. Послідовність елементів демонструє причинно-наслідковий зв'язок між розвитком безпілотних систем і протитанкових засобів, зростанням уразливості бронетехніки та відповідною зміною підходів до її застосування. Зокрема, посилення розвідувальних можливостей і точності ураження обумовлює перехід від масованого використання до розосереджених і маневрених форм застосування, що реалізуються у тісній взаємодії з іншими компонентами бойового порядку. Водночас ключовою тенденцією є інтеграція бронетанкової техніки у систему комплексного ведення бою, в межах якої поєднуються процеси розвідки, управління та ураження, а також застосовуються засоби радіоелектронної боротьби, що забезпечує підвищення ефективності її використання в сучасних умовах.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, варто зазначити, що трансформація ролі бронетанкової техніки зумовлює суттєві зміни у підходах до її бойового застосування. Зокрема, зростання ефективності безпілотних систем і протитанкових засобів обумовлює підвищення вимог до захищеності бронетехніки, насамперед у контексті протидії високоточним і асиметричним загрозам.

Одночасно актуалізується необхідність удосконалення систем технічного обслуговування, ремонту та відновлення, що мають забезпечувати оперативне повернення техніки до бойового застосування в умовах інтенсивного ураження. Важливим напрямом є також розвиток логістичного забезпечення з урахуванням динамічності сучасного бою та підвищених ризиків для ліній постачання. У перспективі ефективність застосування бронетанкової техніки визначатиметься рівнем її інтеграції з безпілотними системами, засобами розвідки та управління, що формує передумови для переходу до мережево-центричних принципів ведення бойових дій.

Зазначені зміни свідчать про формування нових підходів до бойового застосування бронетанкової техніки, які ґрунтуються на принципах розосередженості, інтеграції з безпілотними системами, взаємодії в межах розвідувально-ударних контурів та використанні засобів радіоелектронної боротьби.

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження встановлено, що сучасне поле бою зазнає суттєвої трансформації під впливом широкого застосування безпілотних систем і високоточної протитанкової зброї, що принципово змінює умови використання бронетанкової техніки. Доведено, що традиційна роль танків як основної ударної сили поступово трансформується у функцію елемента інтегрованої системи ведення бою, ефективність якого визначається рівнем взаємодії з розвідувальними, ударними та управлінськими компонентами.

ISSN 3041-1793 Online

Обґрунтовано, що зростання уразливості бронетехніки в умовах високої прозорості поля бою та поширення асиметричних засобів ураження зумовлює необхідність переходу до нових підходів її бойового застосування. До таких підходів належать розосереджене використання, приховане маневрування, короткочасне перебування на вогневих позиціях, а також інтеграція у розвідувально-ударні контури із застосуванням безпілотних систем та засобів радіоелектронної боротьби.

Встановлено, що ефективність застосування бронетанкової техніки в сучасних умовах значною мірою залежить від адаптації систем її забезпечення, зокрема організації технічного обслуговування, ремонту та відновлення, а також логістичного забезпечення з урахуванням динамічності бойових дій і підвищених загроз для шляхів постачання.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації впливу сучасних безпілотних та протитанкових засобів на трансформацію ролі бронетанкової техніки та обґрунтуванні її функціонування як складової інтегрованої системи ведення бою.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з розробленням практичних моделей інтеграції бронетанкових підрозділів у розвідувально-ударні контури, а також удосконаленням засобів захисту і забезпечення в умовах широкого застосування безпілотних систем.

Література:

1. Vasyliev M., Hodlevskyi S., Shcherbachuk O. The current state and challenges of Ukraine’s security and defense sector amid the Russian-Ukrainian war: a comparative analysis of existing combat regulations and the realities of the modern battlefield. *Честь і закон*. 2025. №. 2. (93). P. 36–41.

2. Bilosuvska K., Olkhovyk K., Risinger L. From the battlefield to the future of warfare: harnessing Ukraine’s drone innovations to advance U.S. military capabilities. Kyiv: KSE Institute, 2025. 32 p. URL: https://kse.ua/about-the-school/news/from-the-battlefield-to-the-future-of-warfare-harnessing-ukraine-s-drone-innovations-to-advance-u-s-military-capabilities-kse-institute-report/ (дата звернення: 19.03.2026).

3. Шкварський О., Рибщун О., Яльницький О., Кондратюк І. Наземні роботизовані комплекси російської федерації у сучасних бойових діях: тактико-технічні особливості та порівняльний аналіз. *Social Development and Security*. 2026. Vol. 16. № 1. С. 150–168. DOI: https://doi.org/10.33445/sds.2026.16.1.11.

4. Chaari M. Z. Analysis of the power of drones and limitations of the anti-drone solutions on the Russian-Ukrainian battlefield. *Security and Defence Quarterly*. 2025. Vol. 51. №. 3. P. 38–73. DOI: https://doi.org/10.35467/sdq/208347.

5. Bojor L., Mandache A. The $500 drone that kills a $3M tank: cost-efficient lethality and the rise of FPV warfare. *Proceedings of the International Conference Knowledge-Based Organization*. 2025. Vol. 31. №. 1. P. 46–54. DOI: 10.2478/kbo-2025-0005.

6. Рєзнік О., Кустинський О., Горпинич П., Александрович В. Аналіз досвіду використання малих БпЛА на полі бою: перспективи удосконалення професійної

ISSN 3041-1793 Online
підготовки. *Освітологічний дискурс*. 2024. № 2. С. 71–78. DOI: https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.2.9.

7. Searle G. M. Tactical reconnaissance strike in Ukraine: a mandate for the U.S. Army. *Infantry*. 2025. P. 38–45. URL: https://www.army.mil/article/284138/tactical_reconnaissance_strike_in_ukraine_a_mandate_for_the_u_s_army (дата звернення: 19.03.2026).

8. Ibrahim A. Employment of FPV drones in Russia–Ukraine war: lessons and future outlook. *Modern Diplomacy*. 2024. 14 December. URL: https://moderndiplomacy.eu/2024/12/14/employment-of-fpv-drones-in-russia-ukraine-war-lessons-and-future-outlook/ (дата звернення: 19.03.2026).

9. The influence of ATGMs in the Ukrainian war theatre. *The Defence Horizon Journal*. 2024. 16 May. URL: https://tdhj.org/blog/post/atgms-ukraine-war/ (дата звернення: 19.03.2026).

10. Grachauskas A. Modern warfare tendencies and implications for the Baltic region: adapting to a new era of conflict / A. Grachauskas. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2025. P. 78–92. URL: https://www.researchgate.net/publication/399505857_Modern_Warfare_Tendencies_and_Implications_for_the_Baltic_Region_Adapting_to_a_New_Era_of_Conflict (дата звернення: 19.03.2026).

References:

1. Vasyliev, M., Hodlevskyi, S., & Shcherbachuk, O. (2025). The current state and challenges of Ukraine's security and defense sector amid the Russian-Ukrainian war: A comparative analysis of existing combat regulations and the realities of the modern battlefield. *Chest i zakon*, 2(93), 36–41.

2. Bilosuvska, K., Olkhovyk, K., & Risinger, L. (2025). *From the battlefield to the future of warfare: Harnessing Ukraine's drone innovations to advance U.S. military capabilities*. Kyiv: KSE Institute. Retrieved March 19, 2026, from https://kse.ua/about-the-school/news/from-the-battlefield-to-the-future-of-warfare-harnessing-ukraine-s-drone-innovations-to-advance-u-s-military-capabilities-kse-institute-report/.

3. Shkvarskyi, O., Rybshchun, O., Yalnytskyi, O., & Kondratiuk, I. (2026). Nazemni robotyzovani kompleksy rosiiskoi federatsii u suchasnykh boiovykh diiakh: Taktyko-tekhnichni osoblyvosti ta porivnialnyi analiz [Ground robotic systems of the Russian Federation in modern combat operations: Tactical and technical features and comparative analysis]. *Social Development and Security*, 16(1), 150–168. https://doi.org/10.33445/sds.2026.16.1.11 [in Ukrainian].

4. Chaari, M. Z. (2025). Analysis of the power of drones and limitations of the anti-drone solutions on the Russian-Ukrainian battlefield. *Security and Defence Quarterly*, 51(3), 38–73. https://doi.org/10.35467/sdq/208347.

5. Bojor, L., & Mandache, A. (2025). The $500 drone that kills a $3M tank: Cost-efficient lethality and the rise of FPV warfare. *Proceedings of the International Conference Knowledge-Based Organization*, 31(1), 46–54. https://doi.org/10.2478/kbo-2025-0005.

6. Rieznik, O., Kustynskyi, O., Horpynych, P., & Aleksandrovych, V. (2024). Analiz dosvidu vykorystannia malykh BpLA na poli boiu: Perspektyvy udoskonalennia profesiinoi pidhotovky [Analysis of the experience of using small UAVs on the battlefield: Prospects for improving professional training]. *Osvitolohichnyi dyskurs*, 2, 71–78. https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.2.9 [in Ukrainian].

7. Searle, G. M. (2025). Tactical reconnaissance strike in Ukraine: A mandate for the U.S. Army. *Infantry*, 38–45. Retrieved March 19, 2026, from https://www.army.mil/article/284138/tactical_reconnaissance_strike_in_ukraine_a_mandate_for_the_u_s_army.

8. Ibrahim, A. (2024, December 14). Employment of FPV drones in Russia–Ukraine war: Lessons and future outlook. *Modern Diplomacy*. Retrieved March 19, 2026, from https://modern

ISSN 3041-1793 Online
diplomacy.eu/2024/12/14/employment-of-fpv-drones-in-russia-ukraine-war-lessons-and-future-outlook/.

9. The influence of ATGMs in the Ukrainian war theatre. (2024, May 16). *The Defence Horizon Journal*. Retrieved March 19, 2026, from https://tdhj.org/blog/post/atgms-ukraine-war/.

10. Grachauskas, A. (2025). Modern warfare tendencies and implications for the Baltic region: Adapting to a new era of conflict. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 78–92. Retrieved March 19, 2026, from https://www.researchgate.net/publication/399505857_Modern_Warfare_Tendencies_and_Implications_for_the_Baltic_Region_Adapting_to_a_New_Era_of_Conflict.

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.746.1:005.334

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-531-544

Мисик Анатолій Борисович доктор військових наук, професор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0003-2378-9887

Більовський Олександр Сергійович доктор філософії з безпеки державного кордону, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-5768-1586

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ АНАЛІЗУ ТА ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ З УРАХУВАННЯМ СТІЙКОСТІ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню підходу до удосконалення процесу аналізу та оцінювання ризиків у системі охорони державного кордону з урахуванням її стійкості. Актуальність дослідження зумовлена триваючими воєнними діями, зростанням кількості та різноманітності гібридних і транснаціональних загроз, а також необхідністю підвищення ефективності функціонування системи державної безпеки загалом.

Проведено аналіз існуючих вітчизняних і зарубіжних підходів до аналізу та оцінювання ризиків у системі охорони державного кордону, у тому числі нормативно закріплених у діяльності Державної прикордонної служби України та узгоджених із європейською практикою. Встановлено, що традиційні підходи ґрунтуються на оцінці загроз, вразливості та впливу, проте їх спільним недоліком є відсутність механізму інтеграції показників стійкості в процесі аналізу та оцінювання ризиків, що знижує точність і повноту результатів процесу.

Визначено сутність стійкості системи охорони державного кордону як здатності зберігати належний рівень функціонування та виконувати покладені завдання в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. Охарактеризовано основні виміри стійкості: адаптивність, резистентність, надійність і відновлюваність, а також їх взаємозв'язок із загальним рівнем спроможності системи протидіяти загрозам.

Досліджено взаємозв'язок між рівнем стійкості та ризиками функціонування системи охорони державного кордону в умовах реалізації загроз. Розкрито роль стійкості як складової уразливості в процесі аналізу та оцінювання ризиків. Показано, що стійкість здійснює комплексний вплив на

ISSN 3041-1793 Online
функціонування системи на організаційному, технічному та оперативному рівнях: забезпечує узгодженість дій, підвищує надійність технічних компонентів, скорочує час реагування на загрози та знижує масштаби їх негативних наслідків.

Обґрунтовано необхідність врахування показників стійкості у процесі аналізу та оцінювання ризиків. Результати дослідження можуть бути використані для підвищення обґрунтованості управлінських рішень у сфері охорони державного кордону та зміцнення загального рівня національної безпеки України.

Ключові слова: аналіз та оцінювання ризиків, охорона державного кордону, система охорони державного кордону, стійкість системи охорони державного кордону, спроможності.

Mysyk Anatolii Borysovych Doctor of Military Sciences, Professor, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0003-2378-9887

Bilovskyi Oleksandr Serhiiovych Doctor of Philosophy in State Border Security, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-5768-1586

IMPROVING THE RISK ANALYSIS AND ASSESSMENT PROCESS TAKING INTO ACCOUNT THE RESILIENCE OF THE STATE BORDER PROTECTION SYSTEM

Abstract. The article is devoted to substantiating an approach to improving the risk analysis and assessment process in the state border protection system, taking into account its resilience. The relevance of the study is determined by the ongoing armed conflict, the growing number and diversity of hybrid and transnational threats, as well as the need to enhance the overall effectiveness of the state security system.

The article analyzes existing domestic and international approaches to risk analysis and assessment in the state border protection system, including those legally established in the activities of the State Border Guard Service of Ukraine and harmonized with European practice. It is established that traditional approaches are based on assessing threats, vulnerabilities, and potential consequences of their materialization. However, a common shortcoming of these approaches is the absence of a mechanism for integrating resilience indicators as an independent risk assessment factor, which reduces the accuracy and comprehensiveness of the process.

The essence of the resilience of the state border protection system is defined as its ability to maintain an adequate level of functioning and fulfill assigned tasks

ISSN 3041-1793 Online
under the influence of internal and external factors. The key dimensions of resilience are characterized: adaptability, resistance, reliability, and recoverability, as well as their interrelation with the overall capacity of the system to counter threats.

The relationship between the level of resilience and the operational risks of the state border protection system under threat conditions is examined. The role of resilience as a component of vulnerability in the risk assessment process is revealed. It is demonstrated that resilience has a comprehensive impact on the functioning of the system at the organizational, technical, and operational levels: it ensures coordination of actions, increases the reliability of technical components, reduces response time to threats, and mitigates the scale of their negative consequences.

The necessity of incorporating resilience indicators into the risk analysis and assessment process is substantiated, and specific directions for such improvement are identified. The findings of the study may be used to enhance the validity of management decisions in the field of state border protection and to strengthen the overall level of national security of Ukraine.

Keywords: risk analysis and assessment, state border protection, state border protection system, resilience of the state border protection system, capabilities.

Постановка проблеми. Протягом останніх років надзвичайно важливим, враховуючи сучасний етап розвитку безпекового середовища України, є забезпечення надійної охорони державного кордону. Особливої актуальності це набуває в умовах довготривалих воєнних дій, зростання кількості та різноманітності гібридних і транснаціональних загроз, а також необхідності підвищення ефективності функціонування системи національної безпеки загалом. У цих умовах особливого значення набуває здатність системи охорони державного кордону не тільки функціонувати в умовах ризикованого безпекового середовища, але й адаптуватися його суттєвих змін за рахунок внутрішніх резервів, забезпечувати безперервність виконання законодавчо визначених функцій.

Традиційні підходи до аналізу та оцінювання ризиків у сфері охорони державного кордону переважно ґрунтуються на визначенні величини та ймовірності виникнення загроз та масштабів можливих наслідків. Такі підходи не завжди враховують здатність самої системи за рахунок особливостей формування внутрішніх зв’язків протидіяти впливу цих загроз, зберігати або відновлювати свої функції, що особливо важливо в умовах динамічної та невизначеної обстановки. У результаті оцінювання ризиків може бути неповним, а управлінські рішення – недостатньо обґрунтованими.

Сьогодні в державі впроваджується концепція стійкості систем, яка передбачає їхню здатність протидіяти впливу загроз, адаптуватися до змін та відновлювати працездатність після порушень. Незважаючи на це, питання інтеграції показників стійкості в процеси аналізу та оцінювання ризиків у

ISSN 3041-1793 Online
системі охорони державного кордону залишаються недостатньо дослідженими та врахованими. Особливої уваги потребує визначення взаємозв'язку між рівнем стійкості системи охорони державного кордону та рівнем ризиків її функціонування, а також уточнення ролі уразливості як ключової складової оцінювання ризику. Недостатня розробленість зазначених питань ускладнює формування комплексного підходу до управління ризиками та може призвести до зниження ефективності функціонування системи охорони державного кордону в цілому.

Ключові слова: аналіз та оцінювання ризиків, охорона державного кордону, система охорони державного кордону, стійкість системи охорони державного кордону, спроможності.

Метою статті є обґрунтування підходу до удосконалення процесу аналізу та оцінювання ризиків у системі охорони державного кордону на основі врахування її стійкості. Для досягнення поставленої мети доцільно вирішити такі завдання: проаналізувати існуючі підходи до аналізу та оцінювання ризиків у системі охорони державного кордону; визначити сутність та основні характеристики стійкості системи охорони державного кордону; дослідити взаємозв'язок між рівнем стійкості системи охорони державного кордону та ризиками її функціонування в умовах реалізації загрози; дослідити вплив стійкості на функціонування системи охорони державного кордону; обґрунтувати необхідність врахування показників стійкості у процесі аналізу та оцінювання ризиків, зокрема в уразливості як складовій оцінювання ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання аналізу та оцінювання ризиків у системі охорони державного кордону звертались низка вітчизняних науковців. Зокрема, частково це питання досліджено у праці [1], який проаналізував розвиток процесу управління внутрішніми ризиками в охороні державного кордону. Такий процес полягає у гнучкому доборі методів оцінювання ризиків залежно від чинників, що пов'язані з ризиком, рівня загроз та наявної інформації. Він передбачає врахування характеру ризику (загроза, уразливість, наслідки) та використання таких методів, які забезпечують зрозумілість результатів і можливість їх перевірки. Такий підхід в цілому дозволяє обирати найбільш доцільні методи оцінювання ризиків в кожній конкретній ситуації та забезпечує ефективне управління ризиками в системі охорони державного кордону, проте не враховує стійкості системи як самостійного чинника, що знижує точність оцінки вразливості і, відповідно, обґрунтованість кінцевих управлінських рішень.

Дослідники [2] запропонували структурно-логічну модель управління внутрішніми ризиками органу охорони державного кордону, що ґрунтується на взаємоузгодженому розгляді ризиків і можливостей органу охорони державного кордону.

ISSN 3041-1793 Online

Автори пропонують підхід, що ґрунтується на взаємоузгодженому розгляді ризиків і можливостей органу охорони державного кордону, де аналіз передбачає послідовне виявлення ризиків, їх оцінювання з урахуванням наявних ресурсів і спроможностей, а також визначення оптимальних управлінських рішень для зниження негативного впливу та підвищення ефективності діяльності. Особливості такого підходу полягають у тому, що він орієнтований на баланс між ризиками та можливостями і передбачає їх комплексне врахування у процесі управління. Оцінювання ризиків за цією моделлю включає ідентифікацію ризиків і можливостей, формування інформаційної та методичної бази, встановлення критеріїв оцінювання (зокрема рівня допустимого ризику), проведення порівняльного аналізу та визначення їх впливу на діяльність.

У своїй роботі [3] досліджував методику роботи аналітичних підрозділів ДПСУ, яка передбачає комплексний підхід до аналізу безпекового середовища та охоплює послідовні етапи: збирання й аналіз даних, оцінювання загроз та їх впливу, формування сценаріїв протидії, аналіз спроможностей підрозділів, визначення заходів зниження ризиків, а також оцінювання їх ефективності. Оцінювання ризиків здійснюється з урахуванням трьох складових — загрози, уразливості та впливу. Методика забезпечує цілеспрямоване використання ресурсів і зосередження уваги на найбільш значущих ризиках, проте показники стійкості системи охорони державного кордону в ній не враховуються.

У роботі [4] охарактеризовано ключові особливості управління ризиками у діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів ДПСУ. Закордонні науковці на чолі з S. Karklina-Admine [5] пропонують комплексний підхід для сталого управління ризиками безпеки на державному кордоні, підкреслюючи важливість якісної оцінки та кількісного аналізу ризиків. P. Chatzis та E. Stavrou [6] пропонують методологію оцінки ризиків у контексті інфраструктури прикордонного контролю, що стосується насамперед ризиків кібербезпеки.

Таким чином, враховуючи наявні підходи до аналізу та оцінювання ризиків у системі охорони державного кордону, можемо сказати, що вони розроблені як вітчизняними науковцями, так і містяться у нормативно-правових актах, які регулюють цей процес у діяльності органів охорони державного кордону. Проте спільним їх недоліком є відсутність механізму інтеграції показників стійкості системи охорони державного кордону, що обмежує повноту та точність оцінювання ризиків в умовах сучасних динамічних загроз.

Виклад основного матеріалу. Аналіз ризиків розглядається як процес виявлення та оцінювання невизначеностей, що супроводжують реалізацію управлінських рішень, а також визначення ймовірності настання небажаних

ISSN 3041-1793 Online
наслідків. Його результати можуть бути як кількісними (ймовірність відхилення від очікуваного результату, орієнтовні втрати), так і якісними (характер ризику, чинники виникнення, можливі наслідки та ступінь їх впливу). Відповідно до Стратегії інтегрованого управління кордонами до 2025 року [7] аналіз ризиків полягає у «забезпеченні інформаційно-аналітичної підтримки прийняття управлінських рішень щодо визначення наявних (потенційно можливих) ризиків та превентивного реагування на прояви транскордонної протиправної діяльності на державному кордоні України, зокрема шляхом профілювання ризиків в умовах обмежених ресурсів і можливостей». Згідно з «Common Integrated Risk Analysis Model 2.1» [8], аналіз ризиків передбачає послідовне дослідження та оцінювання загроз, уразливості до загроз, а також потенційних наслідків їх реалізації.

Відповідно, аналіз ризиків можна визначити як системний процес збирання, опрацювання та інтерпретації інформації про загрози та умови їх реалізації з метою своєчасного виявлення та оцінювання чинників ризиків, обґрунтування управлінських рішень щодо їх попередження або мінімізації ризиків.

Оцінювання ризиків в органі охорони державного кордону – це процес визначення значущості виявлених ризиків для функціонування системи та прийняття обґрунтованих рішень щодо реагування на них. Вона передбачає встановлення ймовірності їх виникнення та можливих негативних наслідків, оцінювання ступеня їх впливу на діяльність органу охорони державного кордону, а також визначення рівня кожного ризику для подальшого вибору заходів впливу [1].

У наявних підходах не передбачено врахування стійкості системи охорони державного кордону як самостійного чинника. Саме ця прогалина зумовлює необхідність удосконалення існуючих методів оцінювання ризиків шляхом інтеграції показників стійкості, що дозволить підвищити обґрунтованість управлінських рішень і забезпечити належний рівень безпеки державного кордону.

У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: аналіз і синтез – для узагальнення існуючих підходів до оцінювання ризиків; системний підхід – для розгляду системи охорони державного кордону як цілісного утворення; порівняльний метод – для зіставлення підходів до врахування стійкості; структурно-логічний аналіз – для обґрунтування взаємозв’язку між стійкістю та ризиками.

Наукова новизна дослідження полягає у подальшому розвитку підходів до аналізу та оцінювання ризиків у системі охорони державного кордону шляхом обґрунтування доцільності врахування стійкості як складової вразливості системи та впливає на формування рівня ризику. На відміну від існуючих підходів, які зосереджені переважно на оцінюванні загроз та їх

ISSN 3041-1793 Online

наслідків, у роботі запропоновано розглядати стійкість системи як самостійний чинник ризику, складову вразливості, що дозволяє більш точно визначати спроможність системи протидіяти загрозам.

Відповідно до Наказу Міністерства внутрішніх справ України №1007 «Про затвердження Інструкції з проведення аналізу ризиків у Державній прикордонній службі України» [9] аналіз ризиків у Державній прикордонній службі України (далі – ДПСУ) здійснюється з урахуванням спільної інтегрованої моделі аналізу ризиків держав – членів ЄС та національного досвіду. Визначено класифікацію аналізу ризиків за такими основними ознаками:

– за рівнем проведення: стратегічний (для формування довгострокових рішень і планування), оперативний (для організації діяльності на рівні органів та управлінь), тактичний (для вирішення завдань на рівні підрозділів);

– за метою проведення: періодичний (регулярний аналіз у визначені проміжки часу), тематичний (зосереджений на окремих загрозах або ризиках), ситуативний (спрямований на аналіз конкретних подій чи ситуацій);

Інструкція визначає поетапне оцінювання загроз, уразливості, впливу та рівня ризику як їх інтегральної характеристики, а також прогнозування їх розвитку.

Такий підхід ґрунтується на поєднанні кількісних і якісних оцінок, використанні різних джерел інформації та застосуванні відповідних методів аналізу, рекомендованих європейською практикою [8] та Державним стандартом «Керування ризиками» [10]. Це загалом забезпечує комплексність і обґрунтованість результатів аналізу.

Систему охорони державного кордону доцільно розглядати як сукупність взаємопов'язаних правових, організаційних, технічних та інженерних заходів, а також сил і засобів, що застосовуються Державною прикордонною службою України для забезпечення недоторканності державного кордону та протидії загрозам національній безпеці.

Стійкість системи охорони державного кордону є здатністю системи зберігати належний рівень функціонування та виконувати покладені завдання в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, своєчасно реагуючи на зміни середовища та протидіючи наявним загрозам.

Стійкість як системна властивість проявляється у кількох взаємопов'язаних вимірах:

- адаптивність – здатність системи перебудовуватися у відповідь на зміни оперативної обстановки без втрати функціональності;

- резистентність – здатність протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам і зберігати ефективність виконання завдань у різних умовах;

- надійність – стабільність функціонування елементів системи та їх узгодженість між собою;

ISSN 3041-1793 Online

- відновлюваність – здатність системи після впливу негативних факторів повертатися до належного рівня функціонування у мінімально можливі строки. Взаємодія цих характеристик формує загальний рівень стійкості системи та безпосередньо визначає її спроможність протидіяти ризикам.

Значення стійкості для системи охорони державного кордону є багатоаспектним. Вона забезпечує безперервне та ефективне виконання завдань з охорони державного кордону, підтримує стабільність функціонування системи в умовах змін зовнішнього середовища, підвищує готовність до реагування на нестандартні ситуації, сприяє раціональному використанню наявних ресурсів і зміцнює загальний рівень національної безпеки. Тому стійкість є тією характеристикою системи охорони державного кордону, яка визначає її здатність ефективно виконувати покладені завдання в умовах впливу загроз, зберігати стабільність функціонування та своєчасно адаптуватися до змін обстановки і має враховуватись в процесі аналізу та оцінювання ризиків.

Виходячи з визначення стійкості системи охорони державного кордону, виникає необхідність у дослідженні взаємозв'язку між рівнем стійкості системи охорони державного кордону та ризиками її функціонування в умовах реалізації загроз безпековому середовищу.

Загрози можуть мати різне походження та по-різному впливати на систему охорони державного кордону. Об'єкти, які можуть створювати загрози, мають враховуватися суб'єктами інтегрованого управління кордонами, зокрема в ході прогнозування розвитку безпекового середовища, під час формування моделей загроз прикордонній безпеці та в процесі аналізу та оцінювання ризиків [11].

В умовах зростання потенційних загроз прикордонній безпеці стійкість системи охорони державного кордону визначатиме характер і ступінь їх впливу на стан самої системи охорони державного кордону. Рівень стійкості визначає ефективність протидії загрозам, а також те, наскільки вони можуть впливати на охорону державного кордону. Взаємозв'язок між стійкістю системи охорони державного кордону та ризиками визначається наступним чином:

– чим вищий рівень стійкості системи, тим нижчою є ймовірність реалізації загроз прикордонній безпеці та масштаб їх негативних наслідків;

– достатній рівень стійкості забезпечує своєчасне виявлення, стримування та реагування на загрози;

– стійка система здатна ефективно адаптуватися до змін характеру загроз і умов обстановки;

– зниження рівня стійкості призводить до зростання вразливості системи та підвищення ризику реалізації загроз;

– недостатня стійкість посилює вплив як зовнішніх (збройні, міграційні, кримінальні) загроз, так і внутрішніх слабких сторін (організаційні, технічні, людські);

ISSN 3041-1793 Online

– рівень стійкості визначає спроможність системи діяти в умовах підвищеного навантаження та невизначеності;

– ефективність протидії загрозам прямо залежить від стійкості взаємодії між елементами системи охорони державного кордону, ресурсного забезпечення та готовності сил та засобів до реагування.

Відповідно, взаємозв'язок між рівнем стійкості системи та ризиками її функціонування в умовах реалізації загроз є оберненим та проявляється у різних аспектах функціонування системи, а також залежно від характеру загроз. Система, яка є стійкою, здатна належним чином протистояти ризикам. При цьому, відповідно, чим нижча стійкість системи, тим вища ймовірність загрози та її негативного впливу на систему та загалом на ефективність охорони державного кордону.

Взаємозв'язок стійкості та ризиків можна продемонструвати на прикладі протидії контрабандній діяльності. Серед предметів, які незаконно переміщуються через державний кордон, є такі, що становлять загрозу особистій, громадській та національній безпеці. Прикладами таких предметів є вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя та боєприпаси до неї; небезпечні відходи, мікробіологічні агенти та ін. [12]. Можливість здійснення контрабандної діяльності свідчить про недостатню стійкість системи охорони державного кордону, що проявляється у неузгодженому та неналежному функціонуванні її елементів. В таких умовах порушується цілісність контролю, знижується ефективність взаємодії між підрозділами, а також виникають передумови для реалізації інших загроз. Це призводить до зростання ризиків і, як наслідок, негативно впливає на рівень безпеки державного кордону.

Недостатня стійкість системи охорони державного кордону породжує ряд взаємопов'язаних негативних наслідків. Порушення цілісності контролю на одній ділянці створює передумови для реалізації загроз на суміжних. Знижена ефективність взаємодії між підрозділами уповільнює реагування на зміни в обстановці. Недостатня відновлюваність системи після збоїв подовжує «вікна уразливості», в межах яких ймовірність успішної реалізації загроз суттєво зростає. Усе це підтверджує, що стійкість є обов'язковою характеристикою системи охорони державного кордону, забезпечення якої має забезпечуватись на всіх рівнях управління.

Враховуючи це, система забезпечення стійкості впливає на функціонування системи охорони державного кордону наступним чином:

– забезпечує узгодженість і безперервність дій усіх елементів системи;

– сприяє своєчасному виявленню та припиненню правопорушень;

– підвищує ефективність взаємодії між підрозділами та іншими суб'єктами безпеки;

– зменшує можливості для реалізації контрабанди та інших загроз;

ISSN 3041-1793 Online

– забезпечує здатність системи діяти в умовах підвищеного навантаження;
– сприяє своєчасному реагуванню на зміну обстановки;
– знижує рівень ризиків та масштаби їх негативних наслідків;
– підвищує загальну результативність охорони державного кордону.

Зважаючи на це, доцільно конкретизувати показники стійкості системи охорони державного кордону, які можуть використовуватися під час аналізу та оцінювання ризиків. Виходячи з визначених характеристик та визначення стійкості, до таких показників варто віднести:

– рівень адаптивності системи до змін оперативної обстановки;
– здатність своєчасно виявляти та реагувати на загрози;
– ступінь узгодженості дій між структурними елементами системи;
– рівень надійності функціонування сил, засобів та технічних компонентів;
– швидкість реагування на зміни та виникнення ризикових ситуацій;
– спроможність до відновлення після впливу негативних факторів;
– рівень забезпеченості ресурсами та їх ефективного використання;
– стійкість до внутрішніх і зовнішніх деструктивних впливів;
– наявність резервів тощо.

З огляду на наведене, врахування цих показників у процесі аналізу та оцінювання ризиків є необхідним, оскільки саме вони відображають реальний стан функціонування системи охорони державного кордону та її спроможність протидіяти загрозам. Їх використання дозволяє більш обґрунтовано визначати рівень уразливості, яка є ключовою складовою оцінювання ризику.

Уразливість системи безпосередньо залежить від рівня її стійкості: за зниження показників стійкості зростає уразливість, що, у свою чергу, підвищує ймовірність реалізації ризиків та масштаб їх наслідків. Водночас урахування показників стійкості дозволяє підвищити вірогідність оцінювання уразливості, а також виявити причини її виникнення, що є важливим для подальшого визначення заходів управління ризиками та підвищення ефективності функціонування системи охорони державного кордону.

Концептуально взаємозв'язок між стійкістю, вразливістю та ризиком може бути представлений такою функціональною залежністю: рівень ризику є функцією загрози, вразливості та наслідків, де вразливість, своєю чергою, перебуває в оберненій залежності від рівня стійкості системи.

Це означає, що підвищення стійкості призводить до зниження вразливості, що, за незмінного рівня загроз, зумовлює зменшення загального рівня ризику.

Таким чином, стійкість є системоутворюючою характеристикою, що опосередковує вплив загроз на функціонування системи охорони державного кордону.

ISSN 3041-1793 Online

На основі проведеного аналізу визначено такі напрями удосконалення процесу аналізу та оцінювання ризиків з урахуванням стійкості системи охорони державного кордону:

– доповнення чинних підходів показниками стійкості окремим блоком оцінювання, що дозволить більш повно враховувати здатність системи протидіяти загрозам;

– уточнення та деталізація критеріїв оцінювання уразливості з урахуванням рівня стійкості елементів системи охорони державного кордону;

– інтеграція показників адаптивності, надійності та відновлюваності у загальну модель оцінювання ризиків як параметрів, що безпосередньо впливають на формування рівня ризику;

– підвищення якості аналізу внутрішніх чинників ризику шляхом урахування стійкості, зокрема організаційних, кадрових і технічних аспектів функціонування системи;

– удосконалення процедур ідентифікації слабких місць системи шляхом їх співвіднесення з рівнем стійкості та здатністю до протидії загрозам;

– розширення використання як кількісних, так і якісних показників стійкості для забезпечення більш об’єктивного та комплексного оцінювання ризиків;

– врахування взаємозв’язку між стійкістю та ризиками під час прогнозування розвитку обстановки та формування сценаріїв реагування на загрози;

– підвищення значення показників якості взаємодії між елементами системи охорони державного кордону як одного з ключових критеріїв оцінювання її стійкості;

– удосконалення методик оцінювання рівня допустимого ризику з урахуванням фактичного рівня стійкості системи;

– включення оцінки здатності системи до відновлення після впливу загроз як обов’язкового елементу аналізу ризиків;

– орієнтація процесу оцінювання не лише на виявлення ризиків, а й на визначення потенціалу системи щодо їх нейтралізації;

– удосконалення методичного забезпечення аналізу ризиків шляхом врахування стійкості як системоутворюючої характеристики.

Запропоновані напрями удосконалення процесу аналізу та оцінювання ризиків враховують особливості стійкості системи охорони державного кордону та наявні підходи до аналізу та оцінювання ризиків, дозволять врахувати стан системи охорони державного кордону та її стійкість, тим самим забезпечуючи підвищення ефективності охорони державного кордону та зниження ймовірності виникнення ризиків та зниження їхнього впливу.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що наявні підходи до аналізу та оцінювання ризиків у системі охорони державного кордону мають комплекс-

ISSN 3041-1793 Online

ний характер і ґрунтуються на поєднанні оцінювання загроз, уразливості та впливу. Їх спільним слабким місцем є відсутність механізму інтеграції показників стійкості як самостійного чинника оцінювання. Стійкість є внутрішньою характеристикою системи охорони державного кордону, яка забезпечується узгодженістю дій, надійністю технічних компонентів, часом реагування на загрози тощо.

Результати дослідження підкреслюють доцільність оцінювання ризиків з урахуванням стійкості як вагомого показника, що відображає рівень спроможності системи протидіяти загрозам. Перспективи подальших досліджень пов'язані з формуванням системи забезпечення стійкості охорони та захисту держаного кордону.

Література:

1. Якубовський В. (2023). Аналіз розвитку процесу управління внутрішніми ризиками в органі охорони державного кордону. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції ДДУВС *«Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти»*, 37-39

2. Якубовський В., Малюга В. (2023). Структурно-логічна модель управління внутрішніми ризиками і можливостями органу охорони державного кордону. *Збірник наукових праць Національної Академії Державної прикордонної служби України*, 2(91), 143-152. DOI:10.32453/3.v91i2.1357

3. Бойко В. (2025). Методика оцінювання ризиків у сфері безпеки державного кордону України. *Збірник наукових праць Національної Академії Державної прикордонної служби України*, 4(101), 24-33. DOI:10.32453/3.v101i4.2015

4. Кириленко В. А., Мейко О. В. (2020). Формування структури системи інформаційно-аналітичного забезпечення процесів охорони державного кордону. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 2(45), 173-183. DOI: 10.33287/102034

5. Karklina-Admine S. et al. (2026). Methodological Solution for Sustainable Common Security Risk Management at the External Border. *Sustainability,* 18(4). https://doi.org/10.3390/su18041713

6. Chatzis P., Stavrou E. (2022). Cyber-threat landscape of border control infrastructures, International Journal of Critical Infrastructure Protection, 36. https://doi.org/10.1016/j.ijcip.2021.100503.

7. Верховна Рада України (2019). Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80#Text

8. European Border and Coast Guard Agency (2021). Common Integrated Risk Analysis Model 2.1. 16 p. https://prd.frontex.europa.eu/document/common-integrated-risk-analysis-model-2-1/

9. Верховна Рада України (2017). Наказ Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Інструкції з проведення аналізу ризиків у Державній прикордонній службі України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0091-18#Text

10. Національний стандарт України. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику ДСТУ IEC/ISO 31010:2013. (2015) Київ. В-во: Мінекономрозвитку України. 2015. С. 79. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/iso_31010.pdf

ISSN 3041-1793 Online

11. Бойко В., Демчишин В. (2024). Проблемні питання взаємодії суб'єктів інтегрованого управління кордонами та способи їх вирішення. *Збірник наукових праць Національної Академії Державної прикордонної служби України*, 2(95), 20-29. https://doi.org/10.32453/3.v95i2.1646

12. Каменський Д. В. (2023). Контрабанда як протиправне посягання на засади ринкової моделі економіки в Україні: деякі актуальні питання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 77(2), 155-160. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.26

References:

1. Yakubovskyi V. (2023). Analiz rozvytku protsesu upravlinnia vnutrishnimy ryzykamy v orhani okhorony derzhavnoho kordonu. [Analysis of the development of the internal risk management process in the border protection authority]. Materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii DDUVS «Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni ta prykladni aspekty», 37–39. (in Ukrainian)

2. Yakubovskyi V., & Maliuha V. (2023). Strukturno-lohichna model upravlinnia vnutrishnimy ryzykamy i mozhlyvostiamy orhanu okhorony derzhavnoho kordonu. [Structural-logical model of internal risk and opportunity management of the border protection authority]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi Akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, 2(91), 143–152. DOI:10.32453/3.v91i2.1357 (in Ukrainian)

3. Boiko V. (2025). Metodyka otsiniuvannia ryzykiv u sferi bezpeky derzhavnoho kordonu Ukrainy. [Methodology for risk assessment in the field of state border security of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi Akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, 4(101), 24–33. DOI:10.32453/3.v101i4.2015 (in Ukrainian)

4. Kyrylenko V. A., & Meiko O. V. (2020). Formuvannia struktury systemy informatsiino-analitychnoho zabezpechennia protsesiv okhorony derzhavnoho kordonu. [Formation of the structure of the information-analytical support system for border protection processes]. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, 2(45), 173–183. DOI:10.33287/102034 (in Ukrainian)

5. Karklina-Admine S. et al. (2026). Methodological Solution for Sustainable Common Security Risk Management at the External Border. Sustainability, 18(4). https://doi.org/10.3390/su18041713

6. Chatzis P., Stavrou E. (2022). Cyber-threat landscape of border control infrastructures, International Journal of Critical Infrastructure Protection, 36. https://doi.org/10.1016/j.ijcip.2021.100503

7. Verkhovna Rada Ukrainy (2019). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Stratehii intehrovanoho upravlinnia kordonamy na period do 2025 roku». [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Strategy of Integrated Border Management for the period up to 2025"]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80#Text (in Ukrainian)

8. Yevropeys'ke ahent·stvo prykordonnoyi ta berehovoyi okhorony (2021). Spil'na intehrovana model' analizu ryzykiv 2.1. 16 s. [European Border and Coast Guard Agency (2021). Common Integrated Risk Analysis Model 2.1. 16 p.] URL: https://prd.frontex.europa.eu/document/common-integrated-risk-analysis-model-2-1/

9. Verkhovna Rada Ukrainy (2017). Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav «Pro zatverdzhennia Instruktsii z provedennia analizu ryzykiv u Derzhavnii prykordonnii sluzhbi Ukrainy». [Order of the Ministry of Internal Affairs "On approval of the Instruction on risk analysis in the State Border Guard Service of Ukraine"]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0091-18#Text (in Ukrainian)

ISSN 3041-1793 Online

10. Natsional′nyy standart Ukrayiny. Keruvannya ryzykom. Metody zahal′noho otsinyuvannya ryzyku DSTU IEC/ISO 31010:2013.(2015).[National standard of Ukraine. Risk management. Methods of general risk assessment DSTU IEC/ISO 31010:2013]. Ministry of Development of Ukraine. Kyiv, pp.79. [inUkrainian]. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/iso_31010.pdf

11. Boyko V., Demchyshyn V. (2024). Problemni pytannia vzaiemodii subiektiv intehrovanoho upravlinnia kordonamy ta sposoby yikh vyrishennia. [Problematic issues of interaction between the subjects of integrated border management and ways to solve them]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi Akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, 2(95), 20–29. https://doi.org/10.32453/3.v95i2.1646 (in Ukrainian)

12. Kamenskyi D. V. (2023). Kontrabanda yak protypravne posiahannia na zasady rynkovoi modeli ekonomiky v Ukraini: deiaki aktualni pytannia. [Smuggling as an unlawful encroachment on the principles of the market economy in Ukraine: some current issues]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu, 77(2), 155–160. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.26 (in Ukrainian)

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 623.355
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-545-556

Міцель Даниїл Федорович слухач факультету військової розвідки та Сил спеціальних операціях, спеціалізація інформаційно-аналітичне забезпечення, Військова академія (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0007-5306-7451

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА БОЙОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ОЗБРОЄННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ ТИПОВОЇ МЕХАНІЗОВАНОЇ БРИГАДИ УКРАЇНИ ТА ТИПОВОЇ МОТОСТРІЛЕЦЬКОЇ БРИГАДИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Анотація. За досвідом бойових дій війни Росії проти України зростає потреба у глибокому порівняльному аналізі бойових можливостей бригад різних типів. У роботі проведено дослідження сучасного стану, структури та технічного забезпечення типової механізованої бригади Збройних Сил України і типової мотострілецької бригади Збройних Сил Російської Федерації. Проаналізовано основні складові бойової спроможності — бронетехніку, артилерію, засоби ППО, РЕБ, безпілотні системи, розвідку та зв'язок.

Встановлено, що ефективність підрозділів визначається не лише технічними характеристиками, а й рівнем інтеграції систем управління, швидкістю обробки розвідувальної інформації, мобільністю та стійкістю логістики. Українські механізовані бригади орієнтуються на маневреність, мережеву взаємодію, застосування високоточних засобів ураження та безпілотних платформ. Російські мотострілецькі бригади роблять ставку на чисельність, потужну артилерію, значну броньованість та централізоване управління.

Порівняльний аналіз показав, що українські підрозділи мають вищу гнучкість і адаптивність, тоді як російські — більшу вогневу щільність, але меншу здатність до швидкого маневру та координації. Ключову роль у підвищенні ефективності обох типів бригад відіграє достовірна й своєчасна розвідувальна інформація, інтегровані системи цілевказування та координація вогню.

Запропоновано напрями підвищення бойових можливостей механізованих бригад ЗС України: розвиток C4ISR-рішень, удосконалення систем зв'язку та ППО, посилення протидії РЕБ, модернізація бронетехніки та логістики.

Отримані результати можуть бути використані для планування модернізації, підготовки особового складу й оптимізації бойових структур.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: механізована бригада, мотострілецька бригада, озброєння, бойові можливості, C4ISR, бронетехніка, артилерія, ППО, РЕБ, безпілотні системи.

Mitsel Danyil Fedorovych student of the Faculty of Military Intelligence and Special Operations Forces, specialization Information and Analytical Support**,** Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0007-5306-7451

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND COMBAT CAPABILITIES OF THE ARMAMENT AND MILITARY EQUIPMENT OF A TYPICAL MECHANIZED BRIGADE OF UKRAINE AND A TYPICAL MOTORIZED RIFLE BRIGADE OF THE RUSSIAN FEDERATION

Abstract. Experience from the combat operations of Russia's war against Ukraine has increased the need for an in-depth comparative analysis of the combat capabilities of brigades of different types. This study investigates the current condition, structure, and technical support of a typical mechanized brigade of the Armed Forces of Ukraine and a typical motorized rifle brigade of the Armed Forces of the Russian Federation.

The main components of combat capability are analyzed — armored vehicles, artillery, air defense systems, electronic warfare (EW), unmanned systems, reconnaissance, and communications.

It was found that unit effectiveness is determined not only by technical characteristics but also by the level of integration of command-and-control systems, the speed of intelligence processing, mobility, and logistical resilience. Ukrainian mechanized brigades emphasize maneuverability, networked interoperability, the use of precision strike assets, and unmanned platforms. Russian motorized rifle brigades rely on numerical strength, powerful artillery, heavier armor, and centralized command.

The comparative analysis shows that Ukrainian units possess greater flexibility and adaptability, whereas Russian units demonstrate higher volume of fire but reduced capacity for rapid maneuver and coordination. Timely and reliable intelligence, integrated target-designation systems, and fire coordination play a key role in enhancing the effectiveness of both brigade types.

Recommendations for improving the combat capabilities of Ukrainian mechanized brigades include development of C4ISR solutions, enhancement of communications and air defense systems, strengthening EW resilience, and modernization of armored vehicles and logistics. The results obtained may be used for planning modernization, personnel training, and optimization of combat structures.

ISSN 3041-1793 Online

Keywords: mechanized brigade, motorized rifle brigade, armament, combat capabilities, C4ISR, armored vehicles, artillery, air defense, electronic warfare (EW), unmanned systems.

Постановка проблеми

Досвід бойових дій на сході України виявив критичну важливість порівняльного вивчення сучасного стану та бойових можливостей озброєння і військової техніки різних типів бригад. Зокрема, постає проблема об'єктивної оцінки співвідношення технічних характеристик, доктринальних підходів і тактичних можливостей типової механізованої бригади Збройних Сил України та типової мотострілецької бригади Збройних Сил Російської Федерації. Сучасні бойові системи постійно змінюються — модернізуються платформи бронетехніки, зростає роль високоточних засобів ураження, безпілотних комплексів і засобів РЕБ, а також удосконалюються логістичні та ремонтні процедури. Це робить застарілими прості порівняння за кількісними показниками і висуває запит на комплексну методику оцінки бойової ефективності, яка враховує інтеграцію C4ISR, швидкість отримання розвідувальної інформації, мобільність, живучість та здатність до виконання завдань у сучасних умовах.

Крім того, спостерігається розрив між технічними можливостями окремих зразків озброєння та їх реальною боєздатністю в умовах комплексного застосування (мережеве управління, координація артилерії, застосування БПЛА, протидія РЕБ). Не менш важливою є проблема стандартизації критеріїв порівняння та формування індикаторів, придатних для практичного застосування у плануванні модернізації, підготовці особового складу й оперативному управлінні.

Отже, актуальним завданням є розробка порівняльної моделі, що дозволить всебічно оцінити бойові можливості та вразливості обох типів бригад з урахуванням сучасних технологічних тенденцій, тактичних інновацій та реального бойового досвіду, а також визначити пріоритетні напрями підвищення їх ефективності. Це забезпечить науково обґрунтовані рішення для стратегічного планування і практичної модернізації підрозділів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання порівняльного вивчення сучасного стану та бойових можливостей озброєння й військової техніки різних типів бригад набувають усе більшого значення в останніх наукових публікаціях військових фахівців. У довіднику [1] чітко описано технічні характеристики окремих зразків бронетехніки, артилерії, засобів ППО та РЕБ, так і їхня роль у загальній бойовій спроможності механізованих і мотострілецьких формувань. Особливу увагу приділено питанням інтеграції озброєння в єдину систему управління, ролі безпілотних комплексів у розвідці та корегуванні вогню, а також впливу

ISSN 3041-1793 Online
логістики й техніко-ремонтного забезпечення на тривалість боєздатності підрозділів.

Наукові статті [2,3,4] висвітлюють методики оцінки бойових можливостей підрозділів, підходи до формалізації критеріїв порівняння та практичні аспекти використання сучасних технологій у тактичній взаємодії. Окрема група публікацій присвячена проблемам застосування БПЛА, інтеграції C4ISR-рішень та протидії засобам виявлення й ураження, що має безпосереднє значення для зіставлення потенціалу типової механізованої бригади ЗС України та типової мотострілецької бригади ЗС РФ.

Важливо також відзначити, що сучасні дослідження фіксують розрив між теоретичними моделями бою та їхньою реалізацією в польових умовах: існує потреба в уніфікації методик кількісної оцінки інтегрованої бойової спроможності, які б поєднували технічні, тактичні й організаційні параметри. Отже, наукові публікації створюють методологічну основу для подальшого розроблення комплексних критеріїв порівняння й моделювання бойових можливостей механізованих і мотострілецьких бригад.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Для коректного порівняння сучасного стану та бойових можливостей озброєння і військової техніки типової механізованої бригади ЗС України та типової мотострілецької бригади ЗС РФ необхідно усунути низку невирішених питань.

По-перше, відсутні уніфіковані підходи та стандартизовані методики випробувань, які б дозволяли об’єктивно порівняти робочі характеристики зразків техніки в лабораторних і полігонних умовах за реалістичних несприятливих факторів (електронні перешкоди, оптичні завади, погодні умови, температурні режими та інше).

По-друге, потребує опрацювання комплексна процедура оцінки стійкості систем виявлення, наведення і зв’язку до впливу РЕБ, лазерного ураження та інших засобів активного впливу — як на рівні окремих приладів, так і на рівні інтегрованих C4ISR-систем бригади. Не вистачає також перевірених критеріїв для кількісної оцінки: максимальних дальностей виявлення цілей у денних і нічних умовах, кута поля зору, часу безперервної роботи, рівня помилкових спрацьовувань та вразливості до дій обслуговуючого персоналу.

По-третє, залишається невизначеним питання порівняння ефективності електронно-оптичних засобів в реальних тактичних сценаріях з поганою видимістю, маскуванням та складним ландшафтом. Необхідно розробити методики оцінки їхньої сумісності з БПЛА, артилерійським корегуванням та системами прицілювання у мережевому режимі.

Крім того, недостатньо досліджено вплив логістичної та технічно-ремонтної спроможності на довготривалу боєздатність бригад у контексті

ISSN 3041-1793 Online

порівняння — зниження ресурсів, терміни відновлення, мобільність ремонтних підрозділів мають бути враховані у загальній моделі оцінювання. Не вирішено й питання стандартизації показників бойової ефективності з урахуванням людського фактору: рівня підготовки екіпажів, помилок обслуговування, часу реакції прицільних розрахунків.

Отже, для створення достовірної порівняльної моделі необхідно розробити єдині тестові процедури, набір кількісних індикаторів і сценаріїв випробувань, які дозволять врахувати як технічні, так і організаційно-тактичні аспекти застосування озброєння і техніки обох типів бригад у реальних умовах сучасного бою.

Постановка завдання

За досвідом бойових дій на сході України зростає потреба в глибокому порівняльному вивченні сучасного стану та бойових можливостей озброєння і військової техніки різних типів бригад. У зв'язку з постійним удосконаленням систем озброєння, впровадженням безпілотних комплексів, засобів РЕБ і високоточної зброї виникає завдання всебічно оцінити, які технічні, організаційні та тактичні чинники забезпечують перевагу типовій механізованій бригаді ЗС України або типовій мотострілецькій бригаді ЗС РФ у реальних умовах бою. Це пов'язано з тим, що скорочення часу виявлення і ураження цілі, підвищення мобільності та живучості підрозділів, а також стійкість логістичних ланцюгів прямо впливають на ймовірність виконання бойових завдань.

Головне завдання цієї роботи — визначити пріоритетні напрями дослідження й удосконалення як технічних засобів, так і процедур їх застосування для підвищення бойової спроможності бригад шляхом порівняльного аналізу. Мова йде про систематичну перевірку бронетехніки й її захисту, артилерійських та протиповітряних можливостей, інтегрованих систем управління і зв'язку, засобів РЕБ, БПЛА та розвідувально-цілевказувального забезпечення у лабораторних і полігонних умовах. Особливо важливо визначити критерії ефективності виявлення цілей і прицілювання в різних умовах (день/ніч, обмежена видимість, маскування, вплив РЕБ), а також час реакції бойових розрахунків і здатність до автономного відновлення в польових умовах. Завдання включають розробку уніфікованих методик випробувань і кількісних індикаторів для порівняння (дальність виявлення, кут поля зору, час безперервної роботи, рівень помилкових спрацьовувань, стійкість до лазерного і радіоелектронного впливу), оцінку сумісності засобів розвідки з БПЛА та системами наведення, а також аналіз впливу логістики й технічно-ремонтної спроможності на тривалість боєздатності бригад. Необхідно також окреслити критерії для оцінки людського фактора: рівня підготовки екіпажів, помилок обслуговування та часу прийняття рішень.

ISSN 3041-1793 Online

Результатом має стати практично орієнтована програма досліджень і рекомендацій, що забезпечить науково обґрунтовані напрями модернізації, удосконалення тактичних процедур і підготовки особового складу, а також методичну базу для прийняття рішень щодо пріоритетів розвитку озброєння і військової техніки обох типів бригад у світлі сучасного бойового досвіду. Важливо також забезпечити методологічну узгодженість збору та обробки даних, що включає стандартизацію форм протоколів вимірювань, єдині формати запису результатів і взаємну валідацію отриманих показників шляхом перехресних випробувань різними командами. Такий підхід дозволить знизити похибки порівняння, підвищити відтворюваність експериментів і забезпечити можливість подальшого агрегування результатів для стратегічного планування. Паралельно необхідно передбачити процедури незалежної експертної оцінки та верифікації висновків, які мінімізують вплив упереджених припущень та забезпечать обґрунтованість рекомендацій для керівництва. Мета роботи — не лише створити набір технічних і процедурних рекомендацій, але й сформувати стабільну методичну платформу для подальших досліджень і швидкого адаптаційного розвитку бойових спроможностей бригад у відповідь на динамічні виклики сучасного поля бою. Така платформа має бути достатньо гнучкою для інтеграції нових технологій і оперативних висновків, а також забезпечувати можливість масштабування результатів від тактичного до оперативно-стратегічного рівня.

Викладення основного матеріалу

Як свідчить бойовий досвід війни Росії проти України, ключовим фактором підвищення ефективності застосування озброєння та військової техніки є якісна розвідувальна інформація, яку надають сучасні оптико-електронні системи. Розрахункові оцінки підтверджують: своєчасне виявлення і коректне цілевказування мають більший вплив на результат бою, ніж просте нарощування вогневої потужності. У контексті порівняльного аналізу типової механізованої бригади Збройних Сил України та типової мотострілецької бригади Збройних Сил Російської Федерації це означає, що не стільки окремі зразки техніки, скільки їхня здатність отримувати, обробляти та передавати точну розвідувальну інформацію визначає перевагу на полі бою.

При порівнянні бойових можливостей української та російської бригад особливо важливим є співвідношення наборів сенсорів і їхня інтеграція в архітектуру командування, контролю, зв’язку, обчислювальних ресурсів, розвідки та спостереження. Українські механізовані бригади, орієнтовані на мережеву взаємодію та широке використання безпілотних літальних апаратів, часто мають перевагу в мобільному зборі й швидкій передачі цілевказівок; російські мотострілецькі бригади, розраховані на масовану вогневу дію,

ISSN 3041-1793 Online

можуть мати більшу кількість штатних приладів, але менший рівень їх інтеграції та адаптивності до мережевих режимів. Практична оцінка дальності виявлення, кута поля зору, часу безперервної роботи і стійкості до джерел завад, зокрема до лазерного ураження та засобів радіоелектронної протидії, дозволяє виявити ці відмінності і сформувати якісні показники бойової спроможності.

Важливою складовою є можливість попередньої обробки на периферії мережі — безпосередньо на платформах збору даних. Попередня обробка включає фільтрацію шумів, витяг ознак, класифікацію об'єктів і трекінг, що дозволяє суттєво зменшити обсяг даних для передачі і скоротити час від виявлення до цілевказування. Системи з можливістю суміщення зображень з різних сенсорів підвищують надійність і дозволяють синтезувати єдину ситуаційну картину. Алгоритми машинного навчання та штучного інтелекту застосовуються для автоматичного визначення типів цілей, оцінки рівня загрози та пріоритизації завдань для артилерійських підрозділів або сил ураження.

Тенденції модернізації в обох арміях спрямовані на посилення нічних і всепогодних можливостей: широке впровадження мікроболометричних датчиків, багатоканальних сенсорів, комбінованих оптико-інфрачервоних модулів та алгоритмів обробки відео. Розробка програм автоматичного багатовекторного огляду, трекінгу цілей по куту і дальності, автоматичної ідентифікації та суміщення образів з різних сенсорів істотно підвищує швидкість розпізнавання і зменшує час реакції вогневих розрахунків. Наявність таких алгоритмічних рішень у складі систем управління визначає, наскільки ефективно підрозділ перетворює розвідувальні дані на ураження цілей.

Портативні електро-оптичні прилади та інфрачервоні прилади нічного бачення забезпечують тактичну розвідку на відстанях, релевантних для піхоти і бронетехніки. Тактичні безпілотні літальні апарати різного розміру виконують завдання візуальної та інфрачервоної розвідки, корегування артилерійського вогню, пошуку колон та виявлення цілей у тилу противника. Автономні та напівавтономні сенсорні вузли, встановлені на автомобільній техніці чи стаціонарних позиціях, дозволяють постійно моніторити ключові напрямки. Мікроболометричні матриці забезпечують теплове виявлення вночі без необхідності охолодження, що робить їх більш придатними для польових умов. Комбіновані модулі, які поєднують телевізійний канал, інфрачервоний канал та лазерний далекомір, дають змогу одночасно отримувати зображення, оцінювати дистанцію і передавати координати цілі з високою точністю.

Крім оптико-електронних датчиків, важливе значення мають радіолокаційні засоби, зокрема мобільні радіолокаційні станції короткої та середньої дальності, засоби протидії безпілотним літальним апаратам на

ISSN 3041-1793 Online

основі радіолокації, радіоелектронна розвідка та радіолокатори з синтетичною апертурою для виявлення цілей у складних погодних умовах або під прикриттям маскування. Інтеграція різнорідних сенсорів — електро-оптичних і інфрачервоних датчиків, радіолокації, засобів радіоелектронної розвідки та акустичних систем — через механізми об'єднання сенсорних даних підвищує ймовірність виявлення та знижує рівень хибних спрацьовувань. Практично це означає, що ефективність розвідки оцінюється не лише у метрах дальності виявлення, а й у таких показниках як ймовірність виявлення, ймовірність хибного спрацьовування, час до виявлення та повний час від виявлення до цілевказування і відкриття вогню.

Технічні та організаційні аспекти, що визначають перевагу, включають наступні пункти. По-перше, обчислювальні ресурси та можливість виконувати попередню обробку і класифікацію даних безпосередньо на платформах збору інформації значно скорочують затримки і зменшують навантаження на канали зв'язку. По-друге, протоколи і канали передачі даних: використання стійких і захищених каналів зв'язку, включно з супутниковим зв'язком, каналами лінійної видимості та іншими резервними методами передачі, підвищує надійність доставки розвідувальної інформації. По-третє, архітектура командування і контролю з розподіленими вузлами управління та можливістю автоматичної маршрутизації цілевказівок і пріоритизації трафіку для критичних повідомлень. По-четверте, людський фактор і стандартизовані оперативні процедури: наявність відпрацьованих процедур перетворення розвідувальної інформації у вогневі рішення та тренування особового складу на швидке прийняття рішень у циклі «виявлення — підтвердження — цілевказування — постріли». По-п'яте, стійкість до засобів радіоелектронної протидії: захищеність каналів, адаптивні алгоритми обробки сигналу і резервні способи зв'язку важливі для роботи в умовах активної електронної атаки.

У практичному порівнянні типової механізованої бригади Збройних Сил України та типової мотострілецької бригади Збройних Сил Російської Федерації слід виділити такі характерні особливості: українські підрозділи демонструють вищу швидкість циклу отримання, обробки і передачі розвідувальної інформації завдяки широкому застосуванню тактичних безпілотних літальних апаратів, портативних електро-оптичних та інфрачервоних датчиків і локальних вузлів обробки; російські підрозділи часто мають більшу щільність штатних сенсорів і засобів артилерійського ураження, але їхня інтеграція в єдину інформаційну мережу може бути менш гнучкою, що призводить до довших часів реакції та менш ефективної координації під час швидкоплинних і маневрених операцій.

Практична вимірювальна модель бойової ефективності може включати такі змінні: ймовірність виявлення об'єкта при заданій дистанції, час до

ISSN 3041-1793 Online

виявлення, час до доповіді, час до відкриття вогню, ймовірність ураження за одиницю часу та логістичне навантаження. З урахуванням цих показників можна моделювати, наприклад, що скорочення сумарного часу від виявлення до відкриття вогню на тридцять-сорок відсотків може дати більший оперативний ефект, ніж збільшення кількості артилерійських систем на двадцять відсотків.

Рекомендовані напрями підвищення бойових можливостей включають наступні практичні заходи: розвиток рішень для контролю, зв'язку, обчислювальних ресурсів, розвідки та спостереження у вигляді централізованих, але модульних систем, що дозволяють підключати нові датчики та швидко налаштовувати маршрути обміну даними; впровадження обробки даних на периферії мережі та застосування технологій штучного інтелекту для автоматичної класифікації, трекінгу і пріоритизації цілей на рівні вузлів збору даних; забезпечення стійких каналів зв'язку через мультиканальні рішення, шифрування й механізми для роботи при деградації мережі; посилення протидії засобам радіоелектронної протидії шляхом апаратних і програмних заходів для антизаглушення сенсорів і каналів зв'язку та навчання персоналу діяти в умовах електронних атак; модернізація сенсорної бази шляхом впровадження мультиспектральних модулів, мікроболометрів, високошвидкісних камер і комбінованих оптико-інфрачервоних і радіолокаційних рішень; а також аналіз і стандартизація метрик оцінки ефективності розвідувальної інформації та регулярні тренування з відпрацювання циклів «виявлення — цілевказування — бій».

Висновок і перспективи подальших досліджень

Проведений порівняльний аналіз сучасного стану та бойових можливостей озброєння й військової техніки типової механізованої бригади ЗС України і типової мотострілецької бригади ЗС РФ показав: вирішальну роль у досягненні переваги на полі бою відіграє не стільки окремий тип озброєння, скільки ступінь його інтеграції в єдину систему управління, якість розвідданих і швидкість їх перетворення на цілевказівки. Українські підрозділи демонструють вищу адаптивність і мережеву взаємодію завдяки інтенсивному використанню БПЛА й модульних C4ISR-рішень, тоді як російські бригади зберігають перевагу в масі вогню та броньованості, але поступаються в гнучкості та швидкості реакції мережевих систем.

Для підвищення бойової ефективності обох типів бригад доцільно здійснювати комплексну модернізацію, яка поєднує технічні, тактичні та організаційні заходи: розвиток та інтеграцію мультиспектральних сенсорів і БПЛА, впровадження стійких захищених каналів передачі даних, удосконалення засобів протидії РЕБ і ППО, модернізацію бронетехніки з акцентом на живучість і мобільність, а також посилення логістичної та ремонтної

ISSN 3041-1793 Online

спроможності. Окремий акцент слід зробити на розвитку алгоритмів автоматизованої обробки розвідданих (цілепостановка, трекінг, розпізнавання), що дозволить скоротити час від виявлення до вогневого ураження.

Перспективи подальших досліджень включають: розробку уніфікованих методик кількісної оцінки бойової спроможності бригад з урахуванням технічних, тактичних і людських факторів; моделювання сценаріїв застосування мультиспектральних систем у реалістичних умовах (маскування, погана видимість, вплив РЕБ); дослідження ефективності поєднання традиційних засобів вогню з дистанційними та автономними платформами; а також оцінку впливу логістики і технічно-ремонтної інфраструктури на тривалість боєздатності підрозділів.

На практичному рівні перспективним є створення комплексних тестових полігонних сценаріїв для верифікації сумісності сенсорів, засобів управління і вогневих систем, а також впровадження навчальних програм для підвищення навичок мережевої взаємодії й роботи в умовах електронних загроз. Реалізація зазначених заходів дозволить науково обґрунтовано визначити пріоритети модернізації, підвищити оперативну ефективність і стійкість механізованих формувань у сучасному бойовому середовищі.

Література:

1. Душкін Ю. «Озброєння та військова техніка збройних сил Російської Федерації», довідник. – Одеса : Військова академія, 2023. – 266 с.

2. Кузнєцов М.М. Аналіз розвитку бронетанкового озброєння у сучасних збройних конфліктах / М.М. Кузнєцов, О.М. Шмаков // Системи озброєння і військова техніка. – 2019. – No 2. – С. 45–50.

3. Серденко М.М. Аналіз форм і способів застосування Сухопутних військ у сучасних умовах, які впливають на розвиток озброєння і військової техніки / М.М. Серденко, Р.В. Кизьменко // Військово-технічний збірник. – 2019. – No 20. – С. 70–76.

4. Дудник В.М. Методичний підхід з оцінки стану зразків озброєння та військової техніки / В.М. Дудник, О.М. Гріщин, В.О. Нетребко, Р.М. Прус, М.М. Волощук // Військово-технічний збірник. – 2021. – No 25. – С. 35–42.

5. Кривцун В.І. Порівняльний аналіз існуючих систем технічного обслуговування і ремонту машин інженерного озброєння / В.І. Кривцун, В.Й. Нагачевський, А.М. Баранов // Військова техніка та технології. – 2018. – No 2. – С. 56–61.

6. Бадрак В.В. Тенденції розвитку озброєння та військової техніки у провідних країнах світу / В.В. Бадрак // Наука і оборона. – 2018. – No 3. – С. 22–27.

7. Харченко О.В. Методологічні основи розвитку системи озброєння Збройних Сил України / О.В. Харченко, В.В. Зубарєв, В.В. Стрельбіцький // Системи озброєння і військова техніка. – 2014. – No 1. – С. 7–13.

8. Середенко М.М. Проблеми збалансованості та перспективи розвитку системи озброєння Сухопутних військ Збройних Сил України / М.М. Середенко, Г.В. Єфімов // Військово-технічний збірник. – 2014. – No 11. – С. 46–51.

9. Майстренко О.В. Теорія масового обслуговування як засіб удосконалення моделі прийняття рішення / О.В. Майстренко, Р.В. Бубенщиков, О.В. Карга // Військово-технічний збірник. – 2019. – No 20. – С. 14–19.

ISSN 3041-1793 Online

10 Горбулін В.П. Проблеми та перспективи розвитку озброєння і військової техніки Збройних Сил України / В.П. Горбулін // Наука і оборона. – 2015. – No 2. – С. 3–9.

References:

1. Dushkin, Yu. (2023). Ozbroiennia ta viiskova tekhnika zbroinykh syl Rosiiskoi Federatsii [Weapons and military equipment of the Armed Forces of the Russian Federation]. Odesa: Viiskova akademiia [in Ukrainian].

2. Kuznietsov, M.M., & Shmakov, O.M. (2019). Analiz rozvytku bronetankovoho ozbroiennia u suchasnykh zbroinykh konfliktakh [Analysis of the development of armored weapons in modern armed conflicts]. Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika – Systems of Arms and Military Equipment, 2, (pp.45–50) [in Ukrainian].

3. Serdenko, M.M., & Kyzmenko, R.V. (2019). Analiz form i sposobiv zastosuvannia Sukhoputnykh viisk u suchasnykh umovakh, yaki vplyvaiut na rozvytok ozbroiennia i viiskovoi tekhniky [Analysis of forms and methods of employment of the Land Forces in modern conditions influencing the development of weapons and military equipment]. Viiskovo-tekhnichnyi zbirnyk – Military Technical Collection, 20, (pp.70–76) [in Ukrainian].

4 Dudnyk, V.M., Hrishchyn, O.M., Netrebko, V.O., Prus, R.M., & Voloshchuk, M.M. (2021). Metodychnyi pidkhid z otsinky stanu zrazkiv ozbroiennia ta viiskovoi tekhniky [Methodological approach to assessing the condition of samples of weapons and military equipment]. Viiskovo-tekhnichnyi zbirnyk – Military Technical Collection, 25, (pp.35–42) [in Ukrainian].

5. Kryvtsun, V.I., Nahachevskyi, V.Y., & Baranov, A.M. (2018). Porivnialnyi analiz isnuiuchykh system tekhnichnoho obsluhovuvannia i remontu mashyn inzhenernoho ozbroiennia [Comparative analysis of existing systems of maintenance and repair of engineering equipment vehicles]. Viiskova tekhnika ta tekhnolohii – Military Equipment and Technologies, 2, (pp.56–61) [in Ukrainian].

6. Badrak, V.V. (2018). Tendentsii rozvytku ozbroiennia ta viiskovoi tekhniky u providnykh krainakh svitu [Trends in the development of weapons and military equipment in leading countries of the world]. Nauka i oborona – Science and Defense, 3, (pp.22–27) [in Ukrainian].

7. Kharchenko, O.V., Zubarev, V.V., & Strelbitskyi, V.V. (2014). Metodolohichni osnovy rozvytku systemy ozbroiennia Zbroinykh Syl Ukrainy [Methodological foundations of the development of the armament system of the Armed Forces of Ukraine]. Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika – Systems of Arms and Military Equipment, 1, (pp.7–13) [in Ukrainian].

8. Seredenko, M.M., & Yefimov, H.V. (2014). Problemy zbalansovanosti ta perspektyvy rozvytku systemy ozbroiennia Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy [Problems of balance and prospects for the development of the armament system of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine]. Viiskovo-tekhnichnyi zbirnyk – Military Technical Collection, 11, (pp.46–51) [in Ukrainian].

9.Maistrenko, O.V., Bubenshchykov, R.V., & Karha, O.V. (2019). Teoriia masovoho obsluhovuvannia yak zasib udoskonalennia modeli pryiniattia rishennia [Queueing theory as a means of improving the decision-making model]. Viiskovo-tekhnichnyi zbirnyk – Military Technical Collection, 20, (pp.14–19) [in Ukrainian].

10. Horbulin, V.P. (2015). Problemy ta perspektyvy rozvytku ozbroiennia i viiskovoi tekhniky Zbroinykh Syl Ukrainy [Problems and prospects for the development of weapons and military equipment of the Armed Forces of Ukraine]. Nauka i oborona – Science and Defense, 2, (pp.3–9) [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

Стаття не містить відомостей, що розкривають державну таємницю та службову інформацію. Автори надають дозвіл на перевірку праці відповідальними особами, призначеними для перевірки праць на оригінальність і відсутність неправомірних запозичень. Автори гарантують, що ними одержано всі необхідні дозволи на використання у цій статті матеріалів, що охороняються авторським правом. Автори гарантують, що ця стаття раніше не публікувалась і не подавалась до інших видань.

Дата першого надходження статті до видання: 10.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.03.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.40:004.8
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-557-568

Мручок Ілля Денисович слухач штатний Військової академії (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0007-4301-2828

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ ТА РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ

Анотація. У науковій статті здійснено комплексне дослідження особливостей застосування технологій штучного інтелекту у військовій сфері з акцентом на завдання сучасної військової розвідки, автоматизовану обробку розвідувальних даних та мінімізацію ризиків, що виникають під час упровадження інтелектуальних систем у бойову практику. Встановлено, що сучасне збройне протистояння, зокрема в умовах російсько-української війни, характеризується різким зростанням обсягів інформації, яка надходить із різнорідних каналів спостереження, зв'язку та розвідки. У таких умовах вирішального значення набуває швидкість приймання, обробки, верифікації та реалізації інформації в контурі бойового управління. Доведено, що технології штучного інтелекту доцільно використовувати для автоматизованого дешифрування зображень і відеоматеріалів із безпілотних літальних апаратів, аналізу супутникових знімків, виявлення закономірностей у потоках OSINT, SIGINT та GEOINT, розпізнавання об'єктів, геоприв'язки цілей, пріоритизації інформації та підтримки прийняття рішень.

Досліджено структурований алгоритм використання штучного інтелекту у військовій розвідці, який передбачає приймання і підготовку відео- та фотоматеріалів, застосування засобів комп'ютерного зору для детекції та класифікації об'єктів, виконання геопросторового аналізу, багатоджерельну кореляцію з даними OSINT, SIGINT і GEOINT, людську верифікацію результатів та журналювання прийнятих рішень. Окрему увагу приділено процедурним запобіжникам, зокрема принципу «людина в циклі» та правилу «двох підтверджень», що забезпечують поєднання оперативності, точності та відповідальності.

Систематизовано основні ризики застосування штучного інтелекту у військовій сфері, а саме: технічні, кібернетичні, інформаційні, організаційні та етичні. Розкрито загрози, пов'язані з помилками детекції, деградацією якості вхідних даних, adversarial-атаками, data poisoning, automation bias, використанням діпфейків, синтетичного контенту, маніпулятивного OSINT та засобів соціальної інженерії. На цій основі сформульовано рекомендації щодо

ISSN 3041-1793 Online
мінімізації ризиків, які включають стандартизацію процедур верифікації, ізоляцію робочих середовищ, контроль оновлень моделей, ведення журналів рішень, застосування польових метрик, підготовку персоналу та періодичне тестування алгоритмів на реальних даних. Обґрунтовано, що штучний інтелект у військовій сфері повинен розглядатися не як автономний замінник людини, а як інструмент посилення аналітичних спроможностей розвідки, який за умов належного контролю та багатоканальної перевірки здатний суттєво підвищити ефективність бойового управління.

Ключові слова: штучний інтелект, військова розвідка, OSINT, SIGINT, GEOINT, БпЛА, комп'ютерний зір, автоматизація аналізу, управління ризиками, людина в циклі.

Mruchok Illia Denysovych student of the regular Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0007-4301-2828

RESEARCH ON THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE MILITARY SPHERE AND DEVELOPMENT OF RECOMMENDATIONS FOR RISK MINIMIZATION

Abstract. The article presents a comprehensive study of the application of artificial intelligence technologies in the military sphere, with a special focus on the tasks of modern military intelligence, automated processing of intelligence data, and minimization of risks arising during the implementation of intelligent systems in combat practice.

It has been established that modern armed confrontation, in particular under the conditions of the Russian-Ukrainian war, is characterized by a sharp increase in the volume of information coming from heterogeneous channels of surveillance, communication, and intelligence. Under such conditions, the speed of receiving, processing, verification, and implementation of information within the combat command and control loop becomes of decisive importance. It has been proved that artificial intelligence technologies are advisable for automated interpretation of images and video materials from unmanned aerial vehicles, analysis of satellite imagery, detection of patterns in OSINT, SIGINT and GEOINT flows, object recognition, target georeferencing, prioritization of information and decision support.

The paper proposes a structured algorithm for the use of artificial intelligence in military intelligence, which includes receiving and preparing video and photographic materials, using computer vision tools for object detection and classification, conducting geospatial analysis, performing multisource correlation with OSINT, SIGINT and GEOINT data, human verification of results, and logging of decisions made. Particular attention is paid to procedural safeguards, including

ISSN 3041-1793 Online
the “human-in-the-loop” principle and the “two-confirmation rule”, which ensure a balance between efficiency, accuracy, and responsibility.

The main risks of using artificial intelligence in the military sphere have been systematized, namely technical, cyber, informational, organizational, and ethical risks. Threats related to detection errors, degradation of input data quality, adversarial attacks, data poisoning, automation bias, the use of deepfakes, synthetic content, manipulative OSINT, and social engineering tools have been identified. On this basis, recommendations for risk minimization have been formulated, including standardization of verification procedures, isolation of working environments, control of model updates, maintenance of decision logs, use of field metrics, personnel training, and periodic testing of algorithms on real data. It has been substantiated that artificial intelligence in the military sphere should be considered not as an autonomous substitute for humans, but as a tool for strengthening the analytical capabilities of intelligence, which, under conditions of proper control and multisource verification, can significantly improve the effectiveness of combat command and control.

Keywords: artificial intelligence, military intelligence, OSINT, SIGINT, GEOINT, UAV, computer vision, automated analysis, risk management, human-in-the-loop.

Постановка проблеми. Сучасний збройний конфлікт характеризується високою інтенсивністю бойових дій, значною динамікою обстановки та різким зростанням обсягів інформації, що надходить із різнорідних джерел. У цих умовах вирішального значення набуває спроможність органів військового управління та розвідувальних структур швидко обробляти великі масиви даних, відокремлювати достовірні відомості від хибних або навмисно спотворених та своєчасно трансформувати їх у рішення. Саме тому інформація виступає одним із ключових ресурсів сучасної війни, а швидкість її аналізу та доведення до споживача безпосередньо впливає на ефективність циклу «розвідка – рішення – ураження». Досвід російсько-української війни засвідчив, що перевага досягається не лише за рахунок наявності вогневих або маневрових засобів, а й завдяки здатності швидше виявляти цілі, уточнювати їх характер, здійснювати багатоканальну перевірку та забезпечувати оперативне доведення інформації до засобів ураження. Основною проблемою при цьому є не дефіцит відомостей, а їх надлишок. Відео з БпЛА, супутникові матеріали, перехоплені сигнали, радіообмін, повідомлення з відкритих джерел, цифрові карти, сенсорні дані та аналітичні звіти формують складне інформаційне середовище, яке неможливо ефективно обробляти виключно вручну. У цьому контексті технології штучного інтелекту набувають особливого значення. Їх застосування дає змогу автоматизувати первинне сортування інформації, прискорити аналіз зображень і відеопотоків,

ISSN 3041-1793 Online

здійснювати виявлення та класифікацію об'єктів, знаходити аномалії, корелювати різнорідні джерела та формувати пріоритети для оператора. Найбільшої актуальності це набуває у військовій розвідці, де автоматизований аналіз матеріалів із БпЛА, інтеграція OSINT, SIGINT та GEOINT, а також швидке доведення результатів до органів управління є критично важливими складовими бойового циклу. Разом із тим застосування ШІ у військовій сфері супроводжується суттєвими ризиками. Інтелектуальні моделі можуть помилятися під час роботи з деградованими або зашумленими даними, бути вразливими до навмисних маніпуляцій, формувати хибнопозитивні або хибнонегативні висновки та сприяти розвитку надмірної довіри оператора до автоматизованої системи. Додаткову небезпеку становлять діпфейки, синтетичний контент, фальсифікований OSINT та прийоми соціальної інженерії. За відсутності чітких процедур перевірки, людського контролю та багатоджерельної верифікації впровадження ШІ може не знизити, а підвищити ризик помилкових рішень. З огляду на це актуальним науковим завданням є дослідження можливостей використання технологій штучного інтелекту у військовій сфері та розробка практичних рекомендацій щодо мінімізації пов'язаних із цим ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування штучного інтелекту у воєнній сфері впродовж останніх років набуло значного розвитку як у доктринальних документах, так і в аналітичних та прикладних дослідженнях. У документах НАТО, Міністерства оборони США та міжнародних ініціативах щодо відповідального використання штучного інтелекту у сфері оборони визначено базові принципи законності, надійності, керованості, підзвітності, відстежуваності рішень та збереження людського контролю над критично важливими функціями [1]. Таким чином, ШІ розглядається як засіб підтримки прийняття рішень, а не як автономний інструмент бойового управління. У військовій розвідці важливе значення мають доктринальні документи, що визначають багатоджерельний характер формування розвідувальних висновків [4]. Вони фіксують положення, відповідно до яких жодне окреме джерело, особливо відкрите, не може вважатися самодостатньою основою для критичного рішення. У зв'язку з цим сучасні підходи дедалі більшою мірою орієнтовані на інтеграцію відео з БпЛА, супутникових матеріалів, сигналів радіоелектронної розвідки, OSINT та геопросторових даних в єдине аналітичне середовище.

Окрему групу становлять дослідження, присвячені досвіду російсько-української війни як практичного середовища розвитку сучасних технологій ведення бойових дій. У цих роботах наголошується на зростанні ролі безпілотних систем, широкому використанні FPV-дронів, ударних платформ дальньої дії, автоматизованого дешифрування відеоматеріалів та цифрових систем координації вогню [7]. Зазначається, що інтеграція розвідки, зв'язку,

ISSN 3041-1793 Online

БпЛА та алгоритмічної аналітики суттєво змінює характер бойових дій, а швидкість обробки даних стає одним із визначальних факторів бойової ефективності.

Окремий напрям досліджень пов'язаний з інформаційними ризиками, дезінформацією, синтетичними медіа та соціальною інженерією [10]. У цих публікаціях підкреслюється, що розвиток генеративних технологій суттєво ускладнює роботу з відкритими джерелами, підвищує ризик потрапляння фальсифікованих матеріалів до аналітичного контуру та потребує посилення процедур перевірки. Разом із тим аналіз наявних джерел показує, що значна частина досліджень має або загальнотеоретичний характер, або зосереджена на окремих технологічних аспектах. Питання формалізації практичного механізму інтеграції ШІ у розвідувальний цикл, визначення мінімального набору польових метрик, а також конкретизації процедур людської верифікації та мінімізації ризиків залишаються недостатньо опрацьованими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на активний розвиток досліджень у сфері військового застосування штучного інтелекту, низка важливих аспектів залишається недостатньо розробленою. Передусім це стосується розриву між загальними доктринальними принципами відповідального застосування ШІ та реальними механізмами його інтеграції на тактичному й оперативно-тактичному рівнях. Наявні публікації часто або обмежуються загальними оцінками переваг інтелектуальних систем, або описують окремі алгоритми комп'ютерного зору, не приділяючи належної уваги процедурному компоненту: визначенню етапів перевірки, умов запуску повторної верифікації, критеріїв надійності висновку та розподілу відповідальності між системою і людиною.

Нерозв'язаною залишається і проблема уніфікації підходів до інтеграції OSINT, SIGINT, GEOINT та даних із БпЛА в межах єдиного аналітичного циклу. На практиці підрозділи використовують різні цифрові платформи та програмні засоби без єдиного формату верифікації, журналювання та оцінювання якості результатів.

Це спричиняє неоднорідність аналітичних процедур, підвищує залежність від суб'єктивного досвіду окремих операторів та ускладнює узагальнення помилок і підготовку персоналу.

Недостатньо розробленими також залишаються питання стандартизації польових метрик ефективності ШІ у військових умовах. Без фіксації таких параметрів, як середній час аналізу епізоду, частка хибних спрацьовувань, частка пропущених цілей, частка випадків повторної верифікації, неможливо об'єктивно оцінити реальний ефект від автоматизації. Додатково потребують поглибленого опрацювання ризики, пов'язані не лише з технічними збоями, а й з інформаційними маніпуляціями, automation bias, data poisoning, adversarial-атаками, діпфейками та соціальною інженерією. Більшість робіт констатує

ISSN 3041-1793 Online
наявність цих загроз, однак не пропонує достатньо конкретного набору процедур їх локалізації та мінімізації в умовах практичної діяльності підрозділів.

Постановка завдання. Головною метою наукової роботи є дослідження особливостей застосування технологій штучного інтелекту у військовій сфері та розробка практичних рекомендацій щодо мінімізації ризиків їх використання у процесі військової розвідки, автоматизованої обробки зображень із БпЛА та багатоджерельного аналізу інформації.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: узагальнити роль штучного інтелекту у сучасній військовій розвідці та інформаційно-аналітичному забезпеченні бойових дій; дослідити можливості застосування ШІ для автоматизованого аналізу зображень і відео з БпЛА, а також для роботи з потоками OSINT, SIGINT та GEOINT; розробити структурований алгоритм використання ШІ у розвідувальному циклі з урахуванням процедур людської верифікації; систематизувати основні ризики застосування інтелектуальних систем у військовій сфері; сформулювати рекомендації щодо мінімізації технічних, кібернетичних, інформаційних, організаційних та етичних ризиків; визначити мінімальний набір метрик, який доцільно застосовувати для оцінювання ефективності інтелектуальних систем у польових умовах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток воєнного мистецтва характеризується переходом від лінійного уявлення про розвідку як про процес збору окремих відомостей до мережецентричного середовища, у якому перевага досягається завдяки здатності швидко інтегрувати різнорідні дані, корелювати їх та перетворювати на рішення. У такій моделі штучний інтелект виступає не окремим допоміжним інструментом, а елементом організації нового розвідувального циклу. Його значення зростає насамперед там, де людина-оператор стикається з надлишковими потоками інформації, а часові обмеження не дозволяють забезпечити повноцінний ручний аналіз.

Найбільш прикладним напрямом використання ШІ у військовій сфері є автоматизована обробка відео- та фотоматеріалів із БпЛА. У сучасній війні БпЛА фактично стали масовим сенсором поля бою, забезпечуючи розвідку на тактичній глибині, коригування вогню, контроль результатів ураження, спостереження за переміщенням противника та виявлення інженерних робіт. Разом із тим їх масове застосування породжує великі обсяги відеоданих, які складно оперативно аналізувати без автоматизованих засобів.

Саме тому алгоритми комп’ютерного зору, здатні виконувати детекцію техніки, фортифікацій, особового складу, логістичних об’єктів, маршрутів руху та змін на місцевості, мають високий прикладний потенціал.

ISSN 3041-1793 Online

Важливим є також застосування ШІ до аналізу OSINT. Повідомлення із соціальних мереж, фото- та відеоматеріали, супутникові сервіси, цифрові карти та інші відкриті джерела можуть виступати індикаторами активності противника, логістичних переміщень, наслідків ударів або підготовки до операцій. Водночас OSINT є найбільш вразливим до дезінформації, навмисних вкидів і синтетичного контенту. Тому ШІ доцільно використовувати для первинної обробки таких потоків: кластеризації повідомлень, пошуку часових і просторових збігів, автоматичного витягування сутностей та виявлення повторюваних патернів.

У сфері SIGINT штучний інтелект дає можливість прискорювати обробку великих масивів сигналів, виявляти аномальні патерни, встановлювати кореляції між радіообміном і переміщенням техніки, класифікувати типи випромінювання та фіксувати зміни в характері ефіру. Аналогічно у GEOINT інтелектуальні алгоритми можуть порівнювати знімки різних періодів, виявляти нові сліди техніки, інженерні споруди, зміни ліній траншей, ознаки маскування та розгортання позицій. У практичному вимірі доцільно розглядати використання ШІ у військовій розвідці як структурований багатомодульний процес. Першим етапом є приймання і підготовка даних. На цьому етапі до системи надходять необроблені відео- та фотоматеріали з БпЛА, телеметрія, часові мітки, координати та, за наявності, супутні сигнали з інших джерел. Виконується стабілізація зображення, фільтрація шумів, корекція кольору, усунення артефактів стискання та попередня нормалізація. Якість цього етапу безпосередньо визначає якість подальшої обробки. Другий етап – автоматизована детекція та класифікація об’єктів. Для цього можуть використовуватися моделі комп’ютерного зору типу YOLO, Faster R-CNN та інші архітектури розпізнавання. Результатом є перелік виявлених об’єктів із зазначенням класу, координат рамки, часової мітки та рівня впевненості моделі. Рівень впевненості не є самостійним підтвердженням достовірності, однак визначає подальшу логіку аналізу. Третій етап – геоприв’язка та контекстний аналіз. Виявлені об’єкти співвідносяться з цифровою картою, телеметрією БпЛА, рельєфом місцевості та характеристиками середовища. Це дозволяє виявляти контекстні невідповідності. Наприклад, якщо модель позначає бронетехніку в місці, де її перебування малоймовірне з урахуванням рельєфу, щільності забудови або лісового покриву, система повинна автоматично знижувати пріоритет такого спрацювання або переводити його в категорію обов’язкової ручної перевірки. Четвертий етап – багатоджерельна кореляція. На цьому етапі результати обробки БпЛА зіставляються з OSINT, SIGINT, GEOINT та іншими наявними потоками. Якщо кілька незалежних джерел указують на один і той самий район, часовий проміжок або характер активності, відповідний епізод отримує вищий пріоритет для подальшого аналізу. Саме в цій точці реалізується основний принцип сучасної розвідки –

ISSN 3041-1793 Online
взаємне підсилення та перевірка різнорідних даних. П’ятий етап – людська верифікація. У межах принципу «людина в циклі» остаточне рішення щодо критично важливого розвідувального висновку не повинне прийматися автоматизованою системою без участі оператора або посадової особи. У випадках, коли рівень впевненості моделі недостатній або присутні контекстні суперечності, має застосовуватися правило «двох підтверджень». Воно передбачає, що висновок фіксується лише після підтвердження щонайменше двома незалежними способами: повторним оглядом, використанням іншого каналу розвідки або додатковою оцінкою іншим оператором.Шостий етап – журналювання та доведення результатів. Система повинна зберігати дані про джерело спрацювання, рівень впевненості моделі, контекстні ознаки, вид людської перевірки, тип додаткового підтвердження та прийняте рішення. Це необхідно для внутрішнього аудиту, аналізу помилок, донавчання моделей і проведення After Action Review.

Сфера застосування ШІ у військовій діяльності не обмежується лише аналізом матеріалів із БпЛА. Значний потенціал мають засоби автоматизованого аналізу супутникових знімків, які дозволяють виявляти зміни між послідовними знімками, виділяти нові інженерні об’єкти, сліди техніки, підготовку позицій, зосередження резервів або логістичних засобів. Практичне значення також мають інструменти підтримки OSINT-аналізу, зокрема сервіси, що дозволяють автоматизовано виявляти зв’язки між сутностями, акаунтами, цифровими слідами та подіями. Однак у військовому контексті такі інструменти повинні використовуватися лише в правових межах і з чітким розумінням їх допоміжної аналітичної ролі. Досвід бойових дій 2022–2026 років свідчить, що розвиток ШІ у військовій сфері тісно пов’язаний із масовим застосуванням безпілотних систем. FPV-дрони, платформи типу Mavic, ISR-комплекси, далекобійні ударні БпЛА та дрони-перехоплювачі формують новий технологічний шар бойового середовища. У такому середовищі визначальною є не лише наявність сенсорів, а й здатність швидко інтегрувати дані з них в єдиний аналітичний цикл. Поряд із можливостями застосування ШІ необхідно враховувати й комплекс ризиків. Технічні ризики пов’язані з помилками детекції, нестійкістю моделей до польових умов, невідповідністю тренувальних вибірок реальному середовищу, хибною класифікацією в умовах маскування, складного рельєфу, нічного часу або поганої якості сигналу. Для їх мінімізації необхідно використовувати документовані пороги впевненості, польове донавчання моделей, контекстні GEOINT-фільтри та обов’язкову перевірку сумнівних випадків оператором. Кібернетичні ризики включають підміну моделей, несанкціоновані оновлення, data poisoning, компрометацію робочих станцій, витік відеоархівів і телеметрії. За таких умов необхідні ізольовані контури обробки, перевірка цілісності моделей за допомогою цифрових підписів, обмеження використання зовнішніх носіїв, багаторівневий

ISSN 3041-1793 Online

контроль доступу та регулярний аудит безпеки. Інформаційні ризики зумовлені діпфейками, синтетичним контентом, скоординованими кампаніями дезінформації, підставними акаунтами, фальсифікованими фото і відео, а також соціальною інженерією. Саме тому OSINT-потоки повинні фільтруватися не лише технічно, а й процедурно: через політику перевірених джерел, багатоканальне підтвердження та навчання персоналу цифровій гігієні. Організаційні та етичні ризики стосуються насамперед надмірної довіри до автоматизованих висновків і розмивання відповідальності. Якщо оператор починає сприймати висновок моделі як об'єктивно безпомилковий, формується automation bias, що в бойових умовах може мати критичні наслідки. У зв'язку з цим ключовим принципом має залишатися положення, відповідно до якого ШІ виявляє ознаки і формує допоміжний аналітичний висновок, а остаточне рішення залишається за людиною. З метою практичного оцінювання ефективності застосування ШІ у військовій сфері доцільно фіксувати мінімальний набір польових метрик. До них можна віднести середній час обробки одного відеоепізоду, кількість виявлених об'єктів на один виліт, частку хибнопозитивних спрацьовувань, частку хибнонегативних пропусків, частку епізодів, що потребували повторної перевірки, середній час доведення результату до споживача та кількість випадків, у яких саме багатоджерельна кореляція дозволила відсіяти хибний висновок. Такі метрики необхідні не лише для звітності, а й для об'єктивної оцінки корисності технології в польових умовах.

Таблиця 1

Основні ризики застосування штучного інтелекту у військовій сфері та шляхи їх мінімізації

Ризик	Джерело виникнення	Можливі наслідки	Основні заходи мінімізації
Хибнопозитивна детекція	Неякісні дані, зашумлення, складний фон	Помилкове цілевказання, зайві ресурси на перевірку	Пороги confidence, контекстний аналіз, повторна перевірка
Хибнонегативна детекція	Маскування, нічні умови, обмежені тренувальні дані	Пропуск реальної цілі	Донавчання на польових даних, мультисенсорна кореляція
Adversarial-атака	Навмисна маніпуляція даними	Спотворення результатів моделі	Тестування стійкості, контроль якості даних

ISSN 3041-1793 Online

Ризик	Джерело виникнення	Можливі наслідки	Основні заходи мінімізації
Data poisoning	Компрометація тренувальних наборів або оновлень	Деградація моделі, системні помилки	Контроль джерел даних, цифровий підпис оновлень
Automation bias	Надмірна довіра оператора до системи	Некритичне сприйняття хибного висновку	Людина в циклі, правило двох підтверджень
Діпфейки та синтетичний контент	Інформаційні операції противника	Хибні OSINT-висновки	Перевірка джерел, аналіз аномалій, багатоканальна верифікація
Соціальна інженерія	Фішинг, маніпуляція персоналом	Компрометація облікових записів і даних	Навчання персоналу, цифрова гігієна, контроль доступу
Підміна або компрометація моделей	Кібернетичне втручання	Системне спотворення розвідданих	Ізольоване середовище, аудит, контроль цілісності

Висновок і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтверджує, що технології штучного інтелекту стають одним із визначальних чинників трансформації сучасної військової сфери, передусім у частині військової розвідки, інформаційно-аналітичного забезпечення та підтримки прийняття рішень. Досвід сучасної війни засвідчує, що ключовою перевагою є не лише наявність технічних засобів спостереження, а здатність швидко інтегрувати великі масиви різнорідних даних, виявляти у них значущі ознаки, здійснювати багатоканальну верифікацію та своєчасно передавати перевірену інформацію в контур бойового управління. У роботі обґрунтовано, що найбільшу практичну цінність штучний інтелект має у задачах автоматизованого аналізу зображень і відео з БпЛА, обробки супутникових матеріалів, виявлення аномалій у SIGINT, первинного сортування OSINT, геопросторового аналізу та пріоритизації інформації для оператора. Запропонований поетапний алгоритм використання ШІ у військовій розвідці, який включає підготовку даних, детекцію, геоприв'язку, багатоджерельну кореляцію, людську верифікацію та журналювання, створює основу для більш системного і контрольованого впровадження таких технологій у практичну діяльність підрозділів. Доведено, що безпечне застосування ШІ у військовій

ISSN 3041-1793 Online

сфері неможливе без чіткої процедурної рамки. Технічні помилки моделей, кібернетичні втручання, маніпулятивний інформаційний контент, automation bias і соціальна інженерія формують комплекс загроз, який потребує не лише технічного, а й організаційного реагування. У зв'язку з цим принцип «людина в циклі», правило «двох підтверджень», журналювання рішень, багатоканальна перевірка та використання польових метрик повинні розглядатися як обов'язкові елементи відповідального застосування інтелектуальних систем. Отже, штучний інтелект у військовій сфері доцільно розглядати не як автономний замінник людини, а як інструмент посилення аналітичних і розвідувальних спроможностей. За умови належної інтеграції, процедурного контролю та постійного вдосконалення моделей він здатний суттєво скоротити час розвідувального циклу, підвищити якість виявлення цілей, покращити повторюваність висновків та посилити інформаційну перевагу. Найбільш перспективними напрямами подальших досліджень є розробка польових методик оцінки ефективності ШІ-систем; дослідження стійкості моделей до adversarial-атак і data poisoning; удосконалення алгоритмів мультисенсорної кореляції; адаптація інтелектуальних рішень до різних типів БпЛА, сенсорів та умов місцевості; створення навчальних програм для операторів розвідки; формування доктринально сумісних підходів до використання ШІ у військах відповідно до стандартів відповідального застосування.

Література:

1. NATO. (2021). *NATO principles of responsible use of artificial intelligence in defence (PDN(2021)0014).*Брюссель: НАТО.
2. REAIM Initiative. (2023). *Declaration on responsible military use of AI and autonomy.* Гаага: REAIM Initiative
3. Міністерство оборони США. (2019). *2018 Department of Defense artificial intelligence strategy(Summary).* Вашингтон, DC: Міністерство оборони США.
4. Об'єднаний комітет начальників штабів США. (2023). *JP 2-0: Joint intelligence.* Вашингтон, DC: Joint Chiefs of Staff.
5. Управління стандартизації НАТО. (2023). *AJP-2.1 Allied joint intelligence procedures.* Брюссель: NATO Standardization Office.
6. Управління директора національної розвідки США, Національний контртерористичний центр США. (2022). *Intelligence data cycle handbook.* Вашингтон, DC: ODNI.
7. Мамедієва, Г. (2023). *Військовий штучний інтелект: уроки з України. Tech Policy Press.*
8. Кириченко, Д. (2024). *Цілевказання із застосуванням штучного інтелекту: уроки війни в Україні. CEPA.*
9. Мисишин, І. (2024). *Новітні технології у війні в Україні: вплив на демократію та права. German Marshall Fund.*
10. Центр передового досвіду стратегічних комунікацій НАТО. (2023). *Звіти про дезінформацію та синтетичні медіа.* Рига: NATO StratCom COE.

ISSN 3041-1793 Online
11. Maltego. (2022). *Чотири розвідувальні дисципліни (OSINT, SIGINT, HUMINT, IMINT). Maltego Documentation.*
12. Gray, J. (2022). *Практична соціальна інженерія.* Сан-Франциско, CA: No Starch Press.

References:

1. NATO. (2021). *NATO principles of responsible use of artificial intelligence in defence (PDN(2021)0014).* Brussels: NATO.
2. REAIM Initiative. (2023). *Declaration on responsible military use of AI and autonomy.* The Hague: REAIM Initiative.
3. U.S. Department of Defense. (2019). *2018 Department of Defense artificial intelligence strategy (Summary).* Washington, DC: U.S. Department of Defense.
4. Joint Chiefs of Staff. (2023). *JP 2-0: Joint intelligence.* Washington, DC: Joint Chiefs of Staff.
5. NATO Standardization Office. (2023). *AJP-2.1 Allied joint intelligence procedures.* Brussels: NATO Standardization Office.
6. Office of the Director of National Intelligence, & National Counterterrorism Center. (2022). *Intelligence data cycle handbook.* Washington, DC: ODNI.
7. Mamediieva, H. (2023). *Viiskovyi shtuchnyi intelekt: uroky z Ukrainy* [Military AI: Lessons from Ukraine]. *Tech Policy Press.*
8. Kyrychenko, D. (2024). *Tsilevkazannia iz zastosuvanniam shtuchnoho intelektu: uroky viiny v Ukraini* [AI-enabled targeting: Lessons from the war in Ukraine]. *CEPA.*
9. Mysyshyn, I. (2024). *Novitni tekhnolohii u viini v Ukraini: vplyv na demokratiiu ta prava* [Emerging tech in Ukraine war: Impacts on democracy and rights]. *German Marshall Fund.*
10. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. (2023). *Zvity pro dezinformatsiiu ta syntetychni media* [Reports on disinformation and synthetic media]. Riga: NATO StratCom COE.
11. Maltego. (2022). *Chotyry rozviduvalni dystsypliny (OSINT, SIGINT, HUMINT, IMINT)* [The four intelligence disciplines (OSINT, SIGINT, HUMINT, IMINT)]. *Maltego Documentation.*
12. Gray, J. (2022). *Praktychna sotsialna inzheneriia* [Practical social engineering]. San Francisco, CA: No Starch Press.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355:351:327

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-569-581

Напльоков Юрій Васильович доктор філософії в галузі знань «Публічне управління та адміністрування», доцент, доцент кафедри глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-0343-8337

ПРОБЛЕМА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ НАД ЗВИЧАЙНИМИ ОЗБРОЄННЯМИ В ЄВРОПІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. В статті розглянуто теоретичний аспект проблеми функціонування системи контролю над звичайними озброєннями в Європі (системи контролю). Під впливом об'єктивних та суб'єктивних внутрішніх та зовнішніх факторів в умовах динамічних геополітичних змін та технологічного розвитку, а саме появи нових типів озброєння, система контролю за останні роки значно втратила свою функціональність. Це сприяло збільшенню ризиків агресії між протилежними сторонами системи безпеки, втрати довіри, ізоляції та зростанню політичної, інформаційної, військової та економічної напруженості в вигляді нових збройних конфліктів в Європі та Азії, ескалації гонки озброєнь, розмитості в прийнятті управлінських рішень та падінню довіри.

За допомогою факторного аналізу визначено, що природа проблеми втрати функціональності системою контролю має політичний характер, який ґрунтується на конкуренції та кооперації інтересів та потужності впливу країн-членів системи контролю. Дві основні взаємопов'язані причини призвели до падіння ефективності системи контрою: відсутність як фізичного так і політичного балансу системи безпеки в Європі, в якій система контролю є її критично важливою підсистемою, та неефективне управління через втрату її зворотного зв'язку.

Сформульована проблема забезпечує розроблення оптимального варіанту відновлення роботи системи контролю, в якому концептуальним напрямом повинно бути забезпечення ефективного управління та відкриття ліній комунікацій в усіх сферах між протилежними країнами-членами системи контролю для балансування системи безпеки в Європі, зменшенню конфронтації та гонки озброєнь. Для цього може бути доречним створення якісно нової системи контролю, яка буде враховувати зміни геополітичного середовища, нові типи озброєння та балансувати інтереси. Для реалізації цього необхідною умовою є політична воля лідерів провідних країн. а достатньою – нормалізація відносин між протилежними сторонами системи контролю.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: система контролю, функціонування, баланс, структура, зворотний зв'язок, безпека.

Naplyokov Yuriy Vasilievich Doctor of Philosophy in Public Management and Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Global and National Security of the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-0343-8337

A PROBLEM OF FUNCTIONING OF THE CONVENTIONAL ARMS CONTROL SYSTEM IN EUROPE: A THEORETICAL ASPECT

Abstract. This article examines a theoretical aspect of functioning of the conventional arms control system in Europe (the control system). Under the influence of objective and subjective internal and external factors, amid dynamic geopolitical changes and technological development – namely, the emergence of new types of weapons – the control system has significantly lost its functionality in recent years. This has contributed to increased risks of aggression between opposing sides of the security system, a loss of trust, isolation, and a rise in political, informational, military, and economic tensions in the form of new armed conflicts in Europe and Asia, an escalation of the arms race, ambiguity in decision-making, and a decline in trust.

Using factor analysis, it has been determined that the nature of the problem of the loss of functionality of the control system is political in nature, rooted in the competition and cooperation of interests and influence of member states of the control system. Two main interrelated causes led to the decline in the control system's effectiveness: the lack of both physical and political balance in the European security system, in which the control system is a critically important subsystem, and ineffective management due to the loss of its feedback mechanism.

The problem statement calls for development of an optimal approach to restoring functionality of the control system, in which the conceptual focus should be on ensuring effective management and establishing lines of communication across all spheres between opposing member states of the control system, with the aim of balancing the security system in Europe and reducing confrontation and the arms race. To this end, it may be appropriate to create a qualitatively new system that takes into account changes in the geopolitical environment, new types of weapons, and balancing interests. A necessary condition for achieving this is the political will of the leaders of the major countries, while a sufficient condition is the normalization of relations between the opposing sides of the control system.

Keywords: control system, functionality, balance, structure, feedback, security.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Система контролю над звичайними озброєннями в Європі (система контролю), як одна з складових системи безпеки в Європі та світі, сьогодні фактично втратила свою функціональність під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Це сприяло підвищенню напруженості ситуації безпеки в Європі, росту гонки озброєнь та збільшенню військових конфліктів. Визначення та вирішення проблеми ефективного функціонування системи контролю є критично важливим для забезпечення безпеки в Європі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання контролю над озброєнням розглядаються в наукових працях К. Грея, З. Бжезинського, А. Вольферса, Г. Кіссінджера, Г. Моргентау, У. Хармана, Д. Кэмерона, Ф. Гэвина, Б, Броди, Т. Шеллинга та Э. Голдман. Але не дивлячись на проведенні дослідження існує потреба в системному підході щодо визначення природи проблеми, яка знижує функціонування системи контролю в сучасних умовах.

Метою статті є формулювання проблеми функціонування системи контролю над звичайними озброєннями в Європі в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. В статті розглядається природа проблеми функціонування системи контролю, яка є принципово важливою в архітектурі Європейської безпеки. В умовах змінного середовища управління системою контролю не забезпечило збереження її функціональності. Так “структура взаємодії, створена заходами з контролю над озброєннями та заходами з зміцнення довіри та безпеки, майже повністю розвалилася” [1]. Для визначення проблеми функціонування системи контролю було застосовано комплексні методи дослідження таки як абстрагування, дедукція, аналіз і синтез.

Контроль над озброєнням, як інструментом для зменшення ризику появи військових конфліктів, має політичний характер тому, що “війна це лише продовження політики іншими засобами” [2, с. 645]. Переговори щодо контролю над озброєннями завжди є “перш за все про політичні відносини та цілі” [3, с. 3], які ґрунтуються як на конкуренції так і співпраці.

Контроль над озброєннями охоплює “усі форми військової співпраці між потенційними супротивниками з метою зменшення ймовірності війни, її масштабів та жорстокості у разі її виникнення, а також політичних та економічних витрат, пов’язаних із підготовкою до неї” [4, с. 2]. Також, підходи до контролю над озброєннями “не мають ані сенсу, ані значення поза конкретними історичними та геостратегічними контекстами” [5, с. 1].

Система контролю включає країн-членів (акторів), організаційні елементи та механізми, які працюють в певному середовищі безпеки в межах угод та договорів. Робота системи контролю направлена на обмеження

ISSN 3041-1793 Online

військових потенціалів, забезпечення прозорості, встановлення довіри та зменшення ризику конфліктів.

Функціонування системи контролю безпосередньо пов'язано з історичним розвитком геополітичного середовища, яке динамічно змінюється завдяки складної взаємодії між країнами та корпораціями під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Кардинальні якісно-кількісні зміни потенціалів (могутності) окремих країн і регіонів світу спричиняють революційні зміни у світоустрої й, відповідно, низку проблем безпеки [6]. Фундаментальні глобальні зміни супроводжуються дезінтеграцією структур, які забезпечують безпеку.

Умови безпеки, які існували з появою НАТО в 1949 році, перетерпіли принципову трансформації. Можливо припустити, що починаючі з 1991 року баланс моделі "НАТО – протилежна сторона" був порушений. Країни-члени Варшавського договору, як протилежна сторона для НАТО, змінили свої позиції і система безпеки почала втрачати баланс. Умовно, одною з основних країн протилежної для НАТО сторони стала російська федерація (рф) та інші актори, які почали шукати своє місце в підсистемі противаги для НАТО.

Відсутність еквівалентної загрози для НАТО та необхідність обґрунтування утримання в сучасному форматі або навіть розширення створює певний парадокс розвитку НАТО, який змушує до переформатування цього Альянсу, наприклад, в регіональні блоки, в яких інтереси держав співпадають більше. В умовах існуючого парадоксу контроль над озброєннями "або неможливий, або неважливий" [7, с. X].

Система контрою побудована як своєрідна довірча угода, розроблена в контексті історичного продовження розрядки холодної війни та призначена сприяти забезпеченню безпеки в Європі. В 1975 році було закладено формат європейської безпеки у військовій сфері (Нарада з безпеки та співробітництва в Європі – НБСЄ). Угода 1990 року "Віденський документ" (Vienna Document) передбачає заходи довіри і безпеки між державами-учасницями ОБСЄ. Договір 1990 року про звичайні озброєння в Європі (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, CFE - ДЗЗСЄ) та запровадження режиму "відкритого неба" (Open Skies Treaty, 1992) сприяли контролю та балансуванню сил у Європі. Подальшим розвитком системи контролю стали угоди, наприклад, про взаємні заходи щодо зниження військового ризику (Agreement on Mutual Measures to Reduce Military Risk), військову обсервацію та обмін інформацією (Military Transparency) та регулювання експорту озброєнь (EU Common Position on Arms Exports). Важливу роль відігравали Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та ООН, які забезпечували довіру та прозорість.

Процес зниження ефективності роботи системи контролю можливо умовно поділити на три етапи: (1) з 2007 року – призупинення рф виконання зобов'язань за ДЗЗСЄ; (2) з 2011 року – блокування рф ініціативи щодо

ISSN 3041-1793 Online

модернізації підходів зміцнення довіри і безпеки в регіоні, визначені міжнародною угодою "Віденський документ" та (3) з 2015 року – остаточне припинення участі рф у механізмах змін, посилаючись на порушення ДЗЗСЄ з боку НАТО.

Основними викликами для розробки нової системи контролю у 2013 році були "відсутність довіри між сусідніми країнами, брак прозорості та відкритості, а також проблеми з передбачуваністю дій деяких країн" [8]. Сьогодні стан системи контролю вже характеризується як кризовий [9], який посилюється розвитком технологій і військових інновацій, потребою взаємодії між традиційними та новими формами війни, браком політичної волі, зниженням ролі міжнародних організацій та зміною глобальних сил [10]. Руйнування системи контролю можливо розглядати як одну з важливих причин збільшення кількості військових конфліктів, ескалації та нової гонки озброєнь. "Світові військові витрати зросли до 2718 мільярдів доларів у 2024 році, що означає, що витрати зростали кожного року протягом повного десятиліття, збільшившись на 37 відсотків між 2015 і 2024 роками" [11].

Робота системи контролю триває під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. До зовнішніх факторів можливо віднести формування багатополюсної системи міжнародного порядку, що супроводжується трансформацією існуючих механізмів узгодження національних інтересів та механізмів безпеки. Внутрішніми факторами є промочування власних інтересів та зміна комунікації та рішень у вигляді договорів та угод. Так відсутність діалогу, запровадження санкцій для рф з 2014 року та обмеження військово-технічного співробітництва [12] ще більше підвищило агресію з її сторони.

Актуальність та виконання угод формують їх життєвий цикл, який формується під впливом інтересів та можливостей акторів. Так "будь-які переговори щодо нової угоди про систему контролю повинні ґрунтуватися на розумінні долі існуючого режиму та взаємозв'язку нової угоди з цим режимом" [13, с. 71]. Крім того, не дивлячись на рівні права акторів "сильніші держави мають набагато більшу переговорну силу для визначення або висунення вимог щодо загальних рамок угоди про систему контролю, особливо в частині військового балансу" [14, с. 646]. Наприклад, договір 1991 року про скорочення стратегічних озброєнь (START), а саме ядерних арсеналів США та СРСР, був продовжений у 2010 році як договір New START. Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (СТВТ) не був ратифікований США, Китаєм та Індією, що сприяло продовженню ядерних випробувань. Також, Договір 1997 року про заборону протизаконних мін (Ottawa Treaty) не був підписаний США, рф та Китаєм.

Система контролю є соціальною системою, яка представляє "упорядковану сукупність взаємозв'язків, що існують між індивідами, групами та інститутами і утворюють злагоджене єдине ціле" [15]. Елементи, зв'язки,

ISSN 3041-1793 Online
вузли перетинання зв'язків визначають структуру системи [16, с. IV-4], її функціональність, поведінку та культуру. Соціальна система має "організаційну, ментальну (духовну і політичну) та інформаційно-комунікаційну складові, які пов'язані та розвиваються спільно за допомогою публічного управління, що є необхідним в умовах динамічного середовища" [17, с. 10]. Система контролю розвивається через прийняття управлінських рішень, які ґрунтуються на цінностях, переконаннях, віруваннях, досвіді та моральних аспектах, які мають архетипний характер.

Критичне падіння ефективності роботи системи контролю представляє собою соціальний феномен її розвитку в середовищі за участю різних акторів під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Взаємопов'язані політична, військова, економічна, соціальна, інформаційна та інфраструктурна (ПВЕСІІ) сфери-домени відображають структуру та функції системи, визначають її характер та поведінку. В цих доменах необхідно здійснювати управління системою контролю на основі постійного моніторингу середовища, стану системи, прогнозування та планування її розвитку.

В умовах змін система контролю демонструє коливання її елементів з деякими ознаками її руйнації. Відхилення системи від лінії абсолютної стабільності у вигляді її коливань може регулюватись в певних межах. Перетин цих меж через надмірну відкритість (свободу) чи навпаки закритість (обмеження) може призвести до втрати системою функціональності. Відновлення існуючої системи контролю або перехід до нової вимагає вмілого керівництва та підвищену комунікацію між акторами та її елементами.

Комунікація між акторами стає надважливою для зміни структури системи контролю щоб зберегти її функціональність. При цьому необхідно враховувати, що актори безперервно ведуть гру для забезпечення своїх інтересів найбільш оптимальними способами. Країни та корпорації представляють підсистеми більш великої системи, яка повинна бути збалансована з новим складним та змінним геополітичним порядком.

Різні політичні та економічні інтереси впливають на стан системи контролю. Наприклад, контроль над виробництвом та продажем зброї може означати управління політичним міжнародним простором через контроль над її постачанням до різних країн з боку промислових корпорацій. Якщо існує загроза для одного з акторів, яку обмежують інші актори, угода втрачає чинність, оскільки національні та організаційні інтереси можуть мати вищий пріоритет, ніж дотримання угоди.

Втрата контролю над озброєнням означає втрату контролю над системою безпеки, що безпосередньо пов'язано з природним або штучно створеним перерозподілом міжнародного економічного та корпоративного домінування. Це є частиною переходу світової системи безпеки до нового стану.

ISSN 3041-1793 Online

Послаблення або розрив каналів зворотних зв'язків приводить до розрегулювання системи контролю та втрати її функціональності. Виникає питання того, чому ці зв'язки були порушені, що, хто, коли і де вплинуло на них. Для з'ясування природи порушення зв'язків в ПВЕСІІ доменах розвиток системи контролю та її середовища необхідно розглядати комплексно. тому, що соціальна система формує власні функції відповідно до мети та працює у взаємопов'язаних ПВЕСІІ доменах. Послаблення або втрата певної функції призведе до суттєвої втрати ефективності системи контролю.

Схема функціонування системи безпеки включає саму систему контролю з суб'єктом (С) та об'єктами управління (О - актори), середовище та зворотні зв'язки (рис. 1). Зворотній зв'язок 1 системи контролю забезпечує регулювання у відносинах суб'єкт – об'єкт для забезпечення внутрішніх системних змін: регулювання взаємовідносин, структури та поведінки. Зворотній зв'язок 2 забезпечує балансування системи безпеки через підтримання рівноваги з середовищем (супротив середовищу, або зміни в цілях та адаптація до середовища через внутрішні зміни).

Зворотний зв'язок 1 входить в коло комунікації між акторами системи контролю. Ізоляція будь-якого актора системи контролю зменшує комунікацію, що створює напруженість у взаємовідносинах з іншими акторами. Порушення негативного зворотного зв'язку 1 приводе до втрати управління системою контролю.

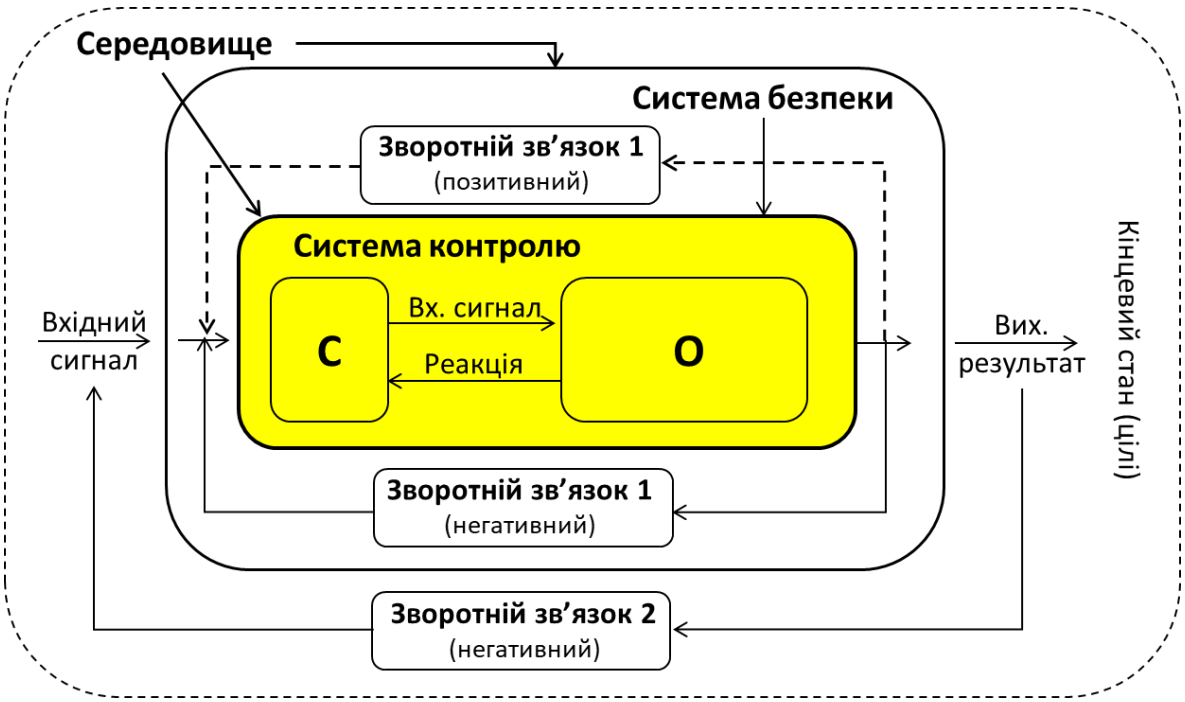

Рисунок 1. Схема функціонування систем безпеки
Джерело. Розроблено автором.

ISSN 3041-1793 Online

Зворотний зв'язок 2 забезпечує взаємодію в системі безпеки через міжнародні організації (ООН, ОБСЕ), які врівноважують інтереси акторів та створюють умови для комунікації та співпраці у сфері безпеки та, в тому числі, контролю над озброєнням. Руйнація двополюсної системи знизила їх вплив та практичну ефективність.

Порушення негативного зворотного зв'язку 2 приводе до порушення балансу Європейської і глобальної систем безпеки (військові конфлікти в Європі, Азії, загальна напруженість).

Управління системою контролю реалізується за допомогою зворотних зв'язків. Можливо припустити, що порушення роботи негативних зворотних зв'язків 1 та 2 є показником зміни цілей та структури як системи безпеки так і системи контролю з метою переформатування (природно або штучно) глобального, національного та регіонального порядку під впливом певних об'єктивних та суб'єктивних факторів в умовах змін геополітичного середовища та технологічного розвитку. Зазвичай негативний зворотний зв'язок працює на досягнення визначеної цілі. Зміна ж цілей системи вимагає змін в структурі системи через запуск позитивного зворотного зв'язку. Для з'ясування проблеми важливим є пошук факторів, які повинні відповісти на наступні питання:

- Які умови існують та які умови потрібні для ефективного функціонування системи контрою?
- Що потрібно видалити, надати або змінити в системі контролю та середовищі для її функціонування?
- Що (хто) заважає ефективній роботі системи контролю?
- Якою повинна бути система контролю?

Факторний аналіз (таб. 1) визначає що не так, хто (що), чому, де і коли створює проблему. Фактори розглядаються у ПВЕСІІ доменах та поділяються по впливу на внутрішні та зовнішні, по якісному характеру на фактори часу, сили, простору та інформації (ЧСПІ). Аналіз критичних фактори визначає сутність проблеми.

Таблиця 1

Факторний аналіз

Фактор	**Дедукція**	**Висновок**
1. Розширення НАТО та зміни в середовищі безпеки (фактор простору).	1.1. Збільшення військового напруження за рахунок порушення балансу сил системи безпеки в Європі (В домен). 1.2. Непорозуміння між рф та НАТО (П домен).	1.1.1. Демонстрація політичної волі ключових держав для деескалації (ефект). 1.2.1. Відновлення комунікації з рф (вирішальна умова)

ISSN 3041-1793 Online

Фактор	Дедукція	Висновок
2. рф призупинила участь у ДЗЗСЄ (2007 р.) (фактор часу).	2.1. Початок руйнування договірної бази (П домен).	2.1.1. Збільшення комунікації (дія).
3. Анексія Криму (2014 р.) (фактор сили).	3.1. Втрата довіри між державами (П домен). 3.2. Руйнація міжнародної юридичної системи суверенності територій держав (діє право сили) (П домен).	3.1.1. Відновлення довіри між НАТО та рф (ефект). 3.2.1. Зміцнення міжнародної юридичної системи (ефект).
4. Повномасштабне вторгнення в Україну (2022 р.) (фактор сили).	4.1. Зростання ризиків війни на Європейському просторі (В домен). 4.2. “Невтручання у війну” та розгубленість НАТО щодо агресії (В домен). 4.3. Вірогідності військового конфлікту в Європі (В домен).	4.1.1. Організація комплексної підтримки Україні (вирішальна умова). 4.2.1. Ідеологічна підготовка населення країн ЄС (вирішальна умова). 4.3.1. Підготовка сил НАТО (вирішальна умова). 4.3.2. Демонстрація сили в регіоні (ефект)
5. рф фактично вийшла з ДЗЗСЄ остаточно (2023 р.) (фактор часу).	5.1. Система контролю втрачає функціональність (остаточний розрив комунікацій та відсутність перевірок) (Інформ. домен).	5.1.1. Провести політичні перемовини (дія).
6. Конфлікт Ізраїль – Іран (2026 р.) (фактор сили).	6.1. Ескалація конфлікту на азіатсько-арабському просторі (В домен).	6.1.1. Зупинення конфлікту через перемовини (вирішальна умова).
7. Втрата дієвості ООН та ОБСЄ (фактор сили).	7.1. Відсутність контролю над системою безпеки (В домен).	7.1.1. Оновити структури ООН, ОБСЕ (дія).
8. Використання нового озброєння (БПЛА, високоточна зброя, кіберкомпонент) (фактор сили).	8.1. Існуючі угоди не працюють в нових умовах військових конфліктів (П. домен)	8.1.2. Оновити угоди з урахуванням сучасних умов (дія). 8.2.3. Забезпечення прозорості військової діяльності (ризик).
9. Запуск гонки озброєнь (фактор сили).	9.1. Ескалація напруженості в Європі та регіональна (національна) мілітаризація (В домен) 9.2. Непорозуміння в НАТО (Інформ. домен)	9.1.1. Контроль над озброєнням на політичному рівні (вирішальна умова). 9.2.1. Збільшення комунікації в НАТО (дія).
10. Пропозиція США іншим членам НАТО рівної (% від ВВП) фінансової участі (фактор сили).	10.1. Розгубленість та неготовність країн НАТО щодо підвищення розміру фінансової участі (Е домен).	10.1.1. Проведення перемовини з фінансових питань НАТО (дія).

ISSN 3041-1793 Online

Результати факторного аналізу допомагають сформулювати проблему (таб. 2), на основі якої розробляється загальний підхід та дизайн її вирішення з урахуванням стратегічного бачення керівництва системи контролю.

Таблиця 2

Постановка проблеми

1	Існуючій стан: 1) Руйнування системи контролю (відсутня комунікація, довіра між протилежними акторами, договори застаріли, фрагментація – контроль замінюється регіональними ініціативами, політичними домовленостями, санкціями); 2) Системна криза: дисбаланс системи безпеки (військові конфлікти в Європі та Азії). Бажаний стан: 1) Система контролю відновлена або побудована нова; 2) Система безпеки в Європі збалансована (військові конфлікти зупинені).
2	Оцінка 1) Політична конфронтація рф–НАТО: відновлення комунікації найближчим часом малоймовірне; 2) Можливе підвищення напруження у військовому домені в Європі; 3) Прискорення гонки озброєння та мілітаризація країн ЄС.
3	Постановка проблеми 1) Що: система контролю втратила критично важливі функції тому, що був порушений баланс системи безпеки в Європі. 2) Чому: а) зміни – формування нового геополітичного порядку (інтереси, амбіції); б) загрози та недовіра (порушення домовленостей щодо не розширення НАТО); в) обмеження комунікації формує непорозуміння та оцінка загроз з обох сторін може мати упереджений характер, використання в судженнях ментальності часів холодної війни.
4	Загальний підхід вирішення проблеми функціонування системи контролю: Відкриття ліній комунікацій в ПВЕСІІ доменах між протилежними сторонами системи безпеки та системи контролю. Необхідна умова - балансування системи безпеки відповідно до умов геополітичного середовища за допомогою політичної волі керівництва провідних країн Достатня умова - відновлення комунікації та зворотного зв'язку системи контролю (нормалізація відносин між рф та Заходом).

Результати факторного аналізу підтверджують, що система контролю втрачає ефективність у зв'язку з послабленням та втратою її функцій (комунікація та зворотний зв'язок, прогнозування загроз та їх моніторинг, захисний механізм, гнучкість, логістичне забезпечення), невірним плануванням роботи системи та помилок в оцінці її роботи. Розрив комунікації країн-членів НАТО з "червоною" стороною призвів до втрати сенсу існування системи контролю, яка призначена балансувати систему безпеки через перевірку протилежних сил. Це все призвели до критичного стану системи, в якому вона перетнула критичну межу функціонування та стійкості.

Руйнування системи контролю, яка забезпечується крихкими, чутливими угодами та довірою, стало природно очікуваним результатом дисбалансу системи безпеки, що призвело до напруження взаємовідносин між її акторами,

ISSN 3041-1793 Online

воєнних конфліктів, гонки озброєнь та економічним проблемам. Значно збільшилась агресія "червоної" сторони, яка аргументувала це ризиком освоєння нових територій НАТО поблизу її кордонів. Це мотивувало Швецію та Фінляндію приєднатись до НАТО. Також, деякі актори змінюють свою нейтральну позицію та приймають фінансову, логістичну та фізичну участь у збройних конфліктах.

Системи безпеки змінилась, але структура, правила поведінки системи контролю закишілись без принципових змін. Відсутність належного управління, моніторингу, своєчасного впровадження змін та необхідної комунікації між акторами призвело до втрати функціональності системи контролю. Також, в умовах технологічного прориву система контролю не враховувала нові типи озброєнь.

Ситуація з контролем над озброєнням набула характеру кризи та хаотичності завдяки розходження інтересів, конкуренції, зниження комунікації та порозуміння між акторами. Цей хаотичний стан природно може бути спрямований на побудову як нової системи безпеки так і системи контролю. Політична складова трансформації системи безпеки може полягати в певній грі акторів з реальною силою та акторами, які втратили силу, але історично амбіційно налаштовані впливати на ситуацію безпеки.

Шляхи, які сьогодні використовуються для розрядження кризи не сприяють деескалації, а скоріше ще більше стискають пружину агресії, страху та непорозуміння. В контексті побудови стратегії дій, а саме балансування цілей, шляхів, засобів та ризику спостерігається збереження цілей, застосовується більше жорсткий підхід ніж м'який щодо використання дипломатичних, інформаційних, військових та економічних інструментів влади.

В залежності від того чи процес руйнації системи контролю є природним або штучним можливо розглядати три підходи до проблеми: (1) залишити все як є; (2) відновити попередню систему та (3) створити якісно нову систему. В будь-якому разі надважливим для функціонування системи контролю залишається відновлення комунікації, довіри та поваги між усіма акторами.

Висновки. Підводячи підсумок можливо зазначити, що природою руйнування управління системи контролю є розбалансування системи безпеки, яке полягає в нерівновагі її протилежних частин, та її трансформація через хаотичність до нового порядку. Необхідною умовою відновлення системи контролю є балансування системи безпеки відповідно до умов середовища безпеки.

Достатньою умовою є відновлення комунікації та зворотного зв'язку системи контролю. Баланс системи безпеки та відновлення комунікації всередині системи контролю зменшить ризик, відчуття загрози небезпеки та страх, що призведе до відновленню довіри, порозуміння та функціонування системи контролю.

ISSN 3041-1793 Online

Формулювання проблеми функціонування системи контролю є передумовою для розроблення дизайну, варіантів дій та концепції її вирішення через "контроль без договорів", прозорість, розвідку та політичні сигнали.

Перспективи подальших досліджень є прогнозування розвитку можливих нових силових блоків та розроблення гнучкого підходу до контролю над озброєннями в Європі.

Література:

1. Samuel Charap, Alice Lynch, John J. Drennan, Dara Massicot, Giacomo Persi Paoli. (2021). A New Approach to Conventional Arms Control in Europe Addressing the Security Challenges of the 21st Century. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR4346.html

2. Carl Von Clausewitz. (1989). *On war*, ed. Michael Howard and Peter Paret. Princeton, NJ: Princeton University Press.

3. Blechman, M., William J.Durch, and Kevin P.O'Prey. (1990). *NATO's stake in the new talks on conventional armed forces in Europe. Regaining the high ground*. London: Palgrave Macmillan.

4. Schelling, Thomas C., and Morton H. Halperin. (1961). *Strategy and arms control*. New York: The Twentieth Century Fund.

5. Gray, Colin S. (1989). An approach to naval arms control: strategy and campaign. *Department report 5–89*. Newport: Naval War College.

6. Kissinger, Henry. (2014). *World order: reflections on the character of nations and the course of history*. London: Penguin Books.

7. Gray, Colin S. (1992). *House of cards. Why arms control must fail.* Ithaca: Cornell University Press.

8. Rublovskis, Raimonds. (2013). The Future of Conventional Arms Control in Europe. https://liia.lv/en/opinions/the-future-of-conventional-arms-control-in-europe-299

9. Wisotzki, Simone, Ulrich Kühn. (2022). Crisis in arms control: an introduction. file:///C:/Users/HP/Downloads/s42597-022-00074-8.pdf

10. Rühle, Michael. The Future of Conventional Arms Control in Europe. https://www.nti.org/analysis/articles/future-conventional-arms-control-europe/

11. Liang, Xiao, Nan Tian, Diego Lopes da Silva, Lorenzo Scarazzato, Zubaida Karim and Jade Guiberteau Ricard. (2025). Trends in world military expenditure, 2024. SIPRI. https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-04/2504_fs_milex_2024.pdf

12. Portela C. (2022). Sanctions, Conflict and democratic backsliding. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/259032/Portela%202022%20Brief_Sanctions%20and%20conflict.pdf

13. Samuel Charap, Alice Lynch, John J. Drennan, Dara Massicot, Giacomo Persi Paoli. 2020. A New Approach to Conventional Arms Control in Europe. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation.

14. William E. Lippert & Jordan Becker. (2025). Conventional arms control and military balance in Europe, *Contemporary Security Policy, 46, No 3*, 641-672.

15. Merriam-Webster Dictionary. https://www.merriam-webster.com/

16. Joint Chiefs of Staff. (2011). *Planner's Handbook for Operational Design*, Vertion 1.0. Joint Staff, J-7 Joint and Coalition Warfighting Suffolk, Virginia.

17. Напльоков Ю. (2021). *Математична модель публічного управління в умовах динамічного середовища*. Монографія. Київ-Харків: «Майдан».

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Samuel Charap, Alice Lynch, John J. Drennan, Dara Massicot, Giacomo Persi Paoli. (2021). A New Approach to Conventional Arms Control in Europe Addressing the Security Challenges of the 21st Century. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR4346.html

2. Carl Von Clausewitz. (1989). *On war*, ed. Michael Howard and Peter Paret. Princeton, NJ: Princeton University Press.

3. Blechman, M., William J.Durch, and Kevin P.O'Prey. (1990). *NATO's stake in the new talks on conventional armed forces in Europe. Regaining the high ground.* London: Palgrave Macmillan.

4. Schelling, Thomas C., and Morton H. Halperin. (1961). *Strategy and arms control*. New York: The Twentieth Century Fund.

5. Gray, Colin S. (1989). An approach to naval arms control: strategy and campaign. *Department report 5–89*. Newport: Naval War College.

6. Kissinger, Henry. (2014). World order: reflections on the character of nations and the course of history. London: Penguin Books.

7. Gray, Colin S. (1992). House of cards. Why arms control must fail. Ithaca: Cornell University Press.

8. Rublovskis, Raimonds. (2013). The Future of Conventional Arms Control in Europe. https://liia.lv/en/opinions/the-future-of-conventional-arms-control-in-europe-299

9. Wisotzki, Simone, Ulrich Kühn. (2022). Crisis in arms control: an introduction. file:///C:/Users/HP/Downloads/s42597-022-00074-8.pdf

10. Rühle, Michael. The Future of Conventional Arms Control in Europe. https://www.nti.org/analysis/articles/future-conventional-arms-control-europe/

11. Liang, Xiao, Nan Tian, Diego Lopes da Silva, Lorenzo Scarazzato, Zubaida Karim and Jade Guiberteau Ricard. (2025). Trends in world military expenditure, 2024. SIPRI. https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-04/2504_fs_milex_2024.pdf

12. Portela C. (2022). Sanctions, Conflict and democratic backsliding. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/259032/Portela%202022%20Brief_Sanctions%20and%20conflict.pdf

13. Samuel Charap, Alice Lynch, John J. Drennan, Dara Massicot, Giacomo Persi Paoli. 2020. A New Approach to Conventional Arms Control in Europe. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation.

14. William E. Lippert & Jordan Becker. (2025). Conventional arms control and military balance in Europe, Contemporary Security Policy, 46, No 3, 641-672.

15. Merriam-Webster Dictionary. https://www.merriam-webster.com/

16. Joint Chiefs of Staff. (2011). Planner's Handbook for Operational Design, Vertion 1.0. Joint Staff, J-7 Joint and Coalition Warfighting Suffolk, Virginia.

17. Naplyokov Yu. (2021). Matematychna model publichnoho upravlinnia v umovakh dynamichnoho seredovyshcha. Monohrafiia. Kyiv-Kharkiv: «Maidan» [In Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.6:355.41

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-582-592

Нестеренко Роман Васильович заступник начальника інституту з наукової роботи – начальник науково-дослідної лабораторії євроатлантичної інтеграції та правового забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України навчально-наукового інституту професійної освіти, кандидат економічних наук, доцент, Національної академії Національної гвардії України, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-6357-3613

Споришев Костянтин Олександрович заступник начальника навчально-наукового інституту підготовки керівних кадрів з наукової роботи, доктор наук з державного управління, доцент, Національна академія Національної гвардії України, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-4737-9698

Клішин Віктор Миколайович начальник навчально-наукового інституту підготовки керівних кадрів, кандидат військових наук, доцент, Національна академія Національної гвардії України, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-5291-5160

Біленкова Лідія Миколаївна молодший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії будівництва та оперативного застосування НГУ навчально-наукового інституту підготовки керівних кадрів, кандидат педагогічних наук, доцент, Національна академія Національної гвардії України, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-2683-3794

РОЗРОБКА ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕЧОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ АРМІЙ КРАЇН ЧЛЕНІВ НАТО

Анотація. У статті розглянуто актуальні питання організації речового забезпечення військовослужбовців у сучасних умовах розвитку системи військової логістики. Проаналізовано основні підходи до формування та функціонування системи забезпечення речовим майном у збройних силах країн – членів НАТО: забезпечення речовим майном, через надання державою особовому складу грошових коштів додатково до щомісячного грошового забезпечення, з метою самостійного придбання ними необхідних предметів речового майна відповідно до особистих потреб, видача зі складів застарілого речового майна та військового спорядження для тренувань, що не підлягає поверненню, отримання одноразової допомоги на придбання обмундиру-

ISSN 3041-1793 Online
вання. Особливу увагу приділено відмінностям у стандартизації, модульності екіпірування військовослужбовців, ефективності логістичних процесів та управління матеріальними ресурсами.

На основі аналізу нормативно-правових документів, наукових досліджень та практичного досвіду функціонування системи тилового забезпечення визначено основні проблеми організації речового забезпечення військовослужбовців та окреслено напрями її удосконалення. Запропоновано комплекс пропозицій щодо покращення організації забезпечення речовим майном: запровадження інтегрованих логістичних систем, оптимізація управління запасами, підвищення кваліфікації військовослужбовців, залучення недержавних установ, покращення комунікації між підрозділами, аналіз та впровадження кращих практик з армій НАТО, систематичний моніторинг та оцінка ефективності, вдосконалення системи зворотного зв'язку, прозорості, зокрема – шляхом впровадження сучасних логістичних підходів, стандартизації комплектів амуніції, удосконалення системи обліку та управління матеріальними ресурсами, а також адаптації окремих елементів логістичних стандартів НАТО до умов функціонування системи забезпечення сил безпеки і оборони України.

Результати дослідження можуть бути використані під час удосконалення нормативно-правової бази, планування заходів матеріально-технічного забезпечення та підвищення ефективності функціонування системи речового забезпечення військовослужбовців НГУ.

Ключові слова: Національна гвардія України (НГУ), стандарти НАТО, речове забезпечення, військова логістика, ключові показники ефективності (KPI).

Nesterenko Roman Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor, Deputy Head of the Institute for Research – Head of the Research Laboratory for Euro-Atlantic Integration and Legal Support of Service and Combat Activities of the National Guard of Ukraine, Educational and Research Institute of Professional Education, National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-6357-3613

Sporyshev Kostyantyn Deputy Head of the Educational and Scientific Institute for Training Scientific Management Personnel, Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-4737-9698

Klishin Viktor Head of the Educational and Scientific Institute for Training Management Personnel, Candidate of Military Sciences, Associate Professor, National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-5291-5160

ISSN 3041-1793 Online

Bilenkova Lidiia Junior Researcher at the Research Laboratory for Construction and Operational Application of the National Guard of Ukraine, Educational and Scientific Institute for Training of Management Personnel, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-2683-3794

DEVELOPMENT OF PROPOSALS FOR IMPROVING THE ORGANIZATION OF MATERIAL SUPPLY TO MILITARY PERSONNEL BASED ON THE EXPERIENCE OF NATO MEMBER COUNTRIES

Abstract. The article discusses topical issues of material support for military personnel in the current conditions of military logistics system development. It analyzes the main approaches to the formation and functioning of the material support system in the armed forces of NATO member countries: supplying material resources by providing personnel with funds in addition to their monthly pay, so they can buy the stuff they need based on their personal needs; issuing outdated material resources and military equipment for training from warehouses, which doesn't have to be returned; and giving one-time assistance for buying uniforms.

Particular attention is paid to differences in standardization, modularity of military equipment, efficiency of logistics processes, and management of material resources.

Based on an analysis of regulatory and legal documents, scientific research, and practical experience in the functioning of the logistics support system, the main problems in the organization of material support for military personnel have been identified and areas for improvement have been outlined.

A set of proposals has been put forward to improve the organization of material support: the introduction of integrated logistics systems, optimization of inventory management, improvement of military personnel qualifications, involvement of non-governmental institutions, improvement of communication between units, analysis and implementation of best practices from NATO armies, systematic monitoring and evaluation of effectiveness, improving the feedback system and transparency, in particular through the introduction of modern logistics approaches, standardization of ammunition kits, improvement of the system of accounting and management of material resources, as well as adaptation of certain elements of NATO logistics standards to the conditions of the Ukrainian security and defense forces supply system.

The results of the study can be used to improve the regulatory framework, plan logistical support measures, and increase the efficiency of the supply system for National Guard servicemen.

Keywords: National Guard of Ukraine (NGU), NATO standards, supply, military logistics, key performance indicators (KPI).

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти висувають підвищені вимоги до рівня забезпечення військовослужбовців індивідуальним спорядженням. Амуніція, індивідуальні засоби захисту та інше речове майно впливають на бойову ефективність, мобільність і виживаність військовослужбовців під час виконання бойових завдань. У країнах-членах НАТО особлива увага приділяється стандартизації, модульності та ефективній логістиці забезпечення військ.

Для України, в умовах сучасної війни, важливим є вивчення досвіду НАТО щодо організації речового забезпечення та впровадження відповідних стандартів у систему забезпечення військовослужбовців НГУ.

Національна гвардія України є відносно новим військовим формуванням з не тільки з правоохоронними функціями, а й в реаліях нашого часу – виконанням бойових завдань. У зв'язку з цим такий напрямок, як логістика, у означеному воєнізованому формуванні, зараз перебуває на етапі розвитку та постійного оновлення як структури НГУ, так і її законодавчої бази [2].

В свою чергу, не менш важливим за інші напрямки в логістиці Національної гвардії України – є забезпечення військових частин та інших підрозділів НГУ речовим майном. Даний вид тилового забезпечення пов'язаний із багатьма аспектами щоденного побуту військовослужбовців різних категорій, починаючи з керівного та командного складу і закінчуючи військовослужбовцями рядового складу [6].

Водночас Національна гвардія України активно інтегрується в Північноатлантичний альянс (НАТО). Дані нововведення тягнуть за собою багато змін на різних рівнях існування підрозділів НГУ [11].

Потенційне впровадження даних стандартів також безпосередньо стосується й системи речового забезпечення НГУ. Через те, що в майбутньому можливі на постійній основі спільні дії з арміями інших країн членів НАТО, система забезпечення речовим майном повинна бути сумісною з аналогічними системами у військових формуваннях інших держав.

Аналіз останній досліджень і публікацій. Питання забезпечення речовим майном регламентовано нормативно-правовою базою та висвітлено у наукових працях таких дослідників, як: А.Гудима [6], С.Каплун [7], О.Кравченко [8], Л.Кордова (L.Cordova) [10], В.Ткаченко [9].

Мета статті – окреслити пропозиції щодо покращення організації речового забезпечення військовослужбовців НГУ на основі досвіду армій країн членів НАТО.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши досвід армій країн членів НАТО стосовно речового забезпечення військовослужбовців, зазначимо основні відмінності. До прикладу – головною особливістю і одночасно відмінністю забезпечення речовим майном військовослужбовців Сполучених Штатів Америки від військовослужбовців Національної гвардії України та

ISSN 3041-1793 Online

Збройних Сил України є надання державою даним особам грошових коштів додатково до щомісячного грошового забезпечення з метою самостійного придбання ними необхідних предметів речового майна відповідно до власних потреб [10].

Також військовослужбовцям видається зі складів застаріле речове майно та військове спорядження для тренувань. Усе речове майно та обмундирування видається у особисте користування і не підлягає поверненню на склад. На строк в два роки видається чотири комплекта польової форми. Після завершення даного терміну особовому складу нараховуються кошти на оновлення (придбання) речового майна та амуніції за потреби, або вони можуть їх використовувати за власним розсудом.

Відповідно до наказів, що встановлює норми речового постачання, рядовий і унтер-офіцерський склад забезпечується обмундируванням зі складів безкоштовно. Офіцерський склад отримує одноразову допомогу на придбання обмундирування і щомісячну надбавку до основного окладу за його амортизацію. Розмір одноразової допомоги в сухопутних військах і ВПС 500 євро, а в ВМС - 700.

Крім того, кадрові військовослужбовці та військовослужбовці за контрактом (прослужили не менше восьми років, якщо їм залишилося до кінця служби понад чотири роки) мають право замість повсякденної форми отримати компенсацію в розмірі 300 євро. Після закінчення п'яти років вона може бути отримана повторно [11].

Бундесвер щорічно замовляє у легкій промисловості близько 15 тис. примірників одягу в різному асортименті на суму близько 125 млн євро. На кожного військовослужбовця щорічно витрачається загалом 1 600 євро.

Отже, аналіз процесу речового забезпечення військовослужбовців армій країн членів НАТО, з метою розробки пропозицій щодо покращення організації речового забезпечення військовослужбовців НГУ, дозволяє запропонувати створення електронної бази даних в кожному окремому підрозділі НГУ.

Дана система буде заснована на базі програми Microsoft Excel, де будуть створюватися таблиці із переліком військовослужбовців із зазначенням їх військових звань, посад, прізвищ, антропометричних даних і розмірів предметів речового майна, яким вони повинні забезпечуватися за відповідними нормами.

Дані таблиці будуть зберігатися на службових комп’ютерах безпосередньо в речовій службі та на речовому складі і постійно оновлюватися. Також зазначені дані у виді таблиць будуть роздруковуватися та прикріплятися до роздавально-здавальних відомостей перед видачою речового майна зі складу.

Таке рішення сприятиме пошуку інформації щодо виданого речового майна і такого, що належить до видачі, а також антропометричних даних про кожного військовослужбовця військової служби.

ISSN 3041-1793 Online

Відповідно, начальник речового складу, володіючи даною інформацією щодо військовослужбовців, матиме змогу завчасно підготувати комплекти предметів речового майна за розмірами, які належать до видачі для кожного військовослужбовця окремо [7].

Це істотно спростить процес підбору та видачі військовослужбовцям речового майна за розмірами, прискорить даний процес і розвантажить речову службу у даному напрямку [8].

Зазначена сума грошових коштів буде розраховуватись речовою службою військової частини виходячи із закупівельної вартості такого майна, розрахованої Головним управлінням Національної гвардії України із зазначеними цінами на речове майно станом на 1 січня поточного року [5].

Важливо зазначити, що загальна сума грошових коштів, що надаватимуться військовослужбовцям буде розраховуватись також відповідно до категорії забезпечення речовим майном, до якої належать військовослужбовці відповідно до норм забезпечення, які регламентовані Наказом Міністерства Внутрішніх Справ № 475 від 07.06.2017 року «Про речове забезпечення Національної гвардії України», а також у відповідності до строків носіння речового майна за категоріями [3].

Ці розрахунки проводитимуться системно. У таблиці будуть зазначені: найменування предметів речового майна, строки носіння речового майна відповідно до категорії військовослужбовців, кількість предметів речового майна, що належать до видачі на встановлені строки, ціна за одиницю речового майна, а також безпосередньо кількість грошових коштів, які належать на речове забезпечення на одного військовослужбовця-офіцера на місяць відповідно до категорії, до якої він належить (див. таб. 1).

Таблиця 1

Зразок спеціальної таблиці розрахунків щодо придбання речового забезпечення військовослужбовцями Національної гвардії України

Назва речового майна	**Строки носіння за категорією**			**Кількість од. майна**	**Ціна**	**Сума для 1-ї категорії в/сл**	**Сума для 2-ї категорії в/сл**	**Сума для 5-ї категорії в/сл**
	1	2	5					
Кепі бойове (кашкет польовий)	2	4	2	2	143,88	11,99	6,00	11,99
Панама літня польова	2	4	2	1	172,5	7,19	3,59	7,19
Шапка-підшоломник (шапка-феска)	5	5	1	1	54,96	0,92	0,92	4,58

ISSN 3041-1793 Online

Назва речового майна	Строки носіння за категорією			Кількість од. майна	Ціна	Сума для 1-ї категорії в/сл	Сума для 2-ї категорії в/сл	Сума для 5-ї категорії в/сл
	1	2	5					
Шапка зимова	3	4	2	1	105	2,92	2,19	4,38
Костюм літній польовий	2	3	2	2	1 725,00	143,75	95,83	143,75
Костюм-утеплювач	2	3	2	1	1 236,00	51,50	34,33	51,50
Штани костюма літнього польового	2	3	1	1	941,88	39,25	26,16	78,49
Куртка вітровологозахисна зимова (куртка утеплена польова)	3	5	2	1	3 057,18	84,92	50,95	127,38
Штани вітровологозахисні зимові (штани утеплені польові)	3	5	2	1	2300,22	63,90	38,34	95,84
Сорочка поло	2	2	2	2	402	33,50	33,50	33,50
Сорочка бойова	3	5	2	2	941,28	52,29	31,38	78,44
Рукавички демісезонні	2	3	1	1	367,74	15,32	10,22	30,65
Рукавички зимові	2	3	1	1	477,06	19,88	13,25	39,76
Шарф-труба літній	3	5	2	1	35,76	0,99	0,60	1,49
Шарф-труба зимовий	3	5	2	1	63,3	1,76	1,06	2,64
Фуфайка (з короткими рукавами)	1	2	1	2	134,94	22,49	11,25	22,49
Труси	1	2	1	2	93,96	15,66	7,83	15,66
Білизна натільна (сорочка та кальсони демісезонні)	1	2	1	2	397,86	66,31	33,16	66,31
Білизна для холодної погоди (сорочка зимова та кальсони зимові)	2	3	2	2	595,8	49,65	33,10	49,65

ISSN 3041-1793 Online

Назва речового майна	Строки носіння за категорією			Кількість од. майна	Ціна	Сума для 1-ї категорії в/сл	Сума для 2-ї категорії в/сл	Сума для 5-ї категорії в/сл
	1	2	5					
Термобілизна	1	1	2	1	835,2	69,60	69,60	34,80
Шкарпетки літні (трекінгові)	1	2	1	6	40,44	20,22	10,11	20,22
Шкарпетки зимові (трекінгові)	1	2	1	3	49,56	12,39	6,20	12,39
Черевики з високими берцями демісезонні	3	5	2	1	2 100,00	58,33	35,00	87,50
Черевики з високими берцями літні	3	5	2	1	2 100,00	58,33	35,00	87,50
Черевики з високими берцями зимові	3	5	2	1	2 148,00	59,67	35,80	89,50
Капці казармені	3	5	2	1	69,35	1,93	1,16	2,89
Бахіли утеплені	5	5	2	1	1873,02	31,22	31,22	78,04
Рукавички тактичні	2	5	2	1	685,02	28,54	11,42	28,54
Беруші спеціальні індивідуальні	3	5	2	1	77,22	2,15	1,29	3,22
Ремінь тактичний	3	5	2	1	80,76	2,24	1,35	3,37
Ремінь брючний	3	5	2	1	77	2,14	1,28	3,21
Сумка транспортна індивідуальна	5	5	5	1	1053	17,55	17,55	17,55
Всього						1060,58	696,65	1346,50

З наведеного прикладу (таблиці) можна побачити, що щомісячна сума грошових коштів на придбання речового майна для військовослужбовців НГУ забезпечення складатиме для 1 категорії – 1060 грн. 58 коп.; для 2 категорії – 696 грн. 65 коп.; для 5 категорії військовослужбовців – 1346 грн. 50 коп. Після проведення розрахунків речова служба подаватиме дану інформацію до

ISSN 3041-1793 Online
фінансової служби (відділу) для подальшого нарахування військовослужбовцям грошових коштів.

Військовослужбовці матимуть змогу придбати необхідні предмети речового майна в межах норм забезпечення у відповідності до чинного законодавства [4].

Важливо зауважити, що надання додаткових грошових коштів на придбання речового майна саме у щомісячному форматі обране з метою запобігання великих фінансових втрат у разі звільнення військовослужбовця з військової служби вже після отримання чергової суми грошових коштів. Що в свою чергу є більш економічно вигідним для держави, ніж одноразова виплата даної суми за весь період проходження військової служби [1].

Проаналізувавши досвід країн НАТО щодо речового забезпечення військовослужбовців, окресливши способи часткового впровадження – систему надання коштів на речове майно, означимо кілька пропозицій щодо покращення організації речового забезпечення військовослужбовців на основі досвіду армій країн-членів НАТО:

1. Впровадження інтегрованих логістичних систем:

- Розробка централізованої платформи для управління запасами, яка дозволяє в реальному часі відстежувати постачання, запаси та потреби. Це допоможе оптимізувати процеси поставок та зменшити затримки.

2. Оптимізація управління запасами:

- Впровадження системи прогнозування потреб на основі аналітики даних, що дозволяє точно планувати обсяги постачання. Використання алгоритмів штучного інтелекту для аналізу споживання та оптимізації запасів.

3. Покращення навчання та підвищення кваліфікації особового складу:

- Організація регулярних тренінгів для військовослужбовців та логістичних фахівців щодо новітніх методів управління забезпеченням, включаючи навчання з використання сучасних інформаційних технологій.

4. Залучення недержавних установ:

- Співробітництво з приватними компаніями для забезпечення більш ефективних логістичних рішень, включаючи аутсорсинг деяких процесів постачання та управління запасами.

5. Поліпшення комунікації між підрозділами:

- Впровадження стандартних протоколів для обміну інформацією між різними підрозділами, що дозволить швидше реагувати на зміни у потребах та забезпеченні.

6. Аналіз та впровадження кращих практик з армій НАТО:

- Дослідження конкретних випадків успішного забезпечення з армій країн НАТО та адаптація їх практик до національних умов. Це може включати в себе впровадження нових технологій, методів управління та організації процесів.

ISSN 3041-1793 Online

7. Регулярний моніторинг та оцінка ефективності:

- Створення системи KPI (ключових показників ефективності) для оцінювання результатів роботи системи речового забезпечення. Це дозволить вчасно виявляти проблеми та коригувати стратегії.

8. Вдосконалення системи зворотного зв'язку та прозорості:

- Налагодження механізму зворотного зв'язку від військовослужбовців щодо якості речового забезпечення, що дозволить вчасно реагувати на їхні потреби та пропозиції.

Висновки. Пропозиції можуть слугувати основою для розвитку ефективної системи речового забезпечення військовослужбовців НГУ, що відповідає сучасним вимогам та стандартам.

Впровадження сучасних підходів до організації речового забезпечення сприятиме підвищенню ефективності служби, адже сучасні армії світу приділяють значну увагу розвитку модульних систем спорядження та засобів індивідуального захисту.

Досвід країн НАТО свідчить про ефективність стандартизованих систем логістики та забезпечення військовослужбовців.

Література:

1. Доктрина логістичного забезпечення Збройних Сил України. Київ: Міністерство оборони України, 2020.
2. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII (зі змінами).
3. Про речове забезпечення Національної гвардії України: наказ МВС України від 07.06.2017 № 475.
4. Про затвердження зразків спеціального одягу, взуття, спорядження та інших предметів речового майна військовослужбовців Національної гвардії України: наказ МВС України від 07.02.2018 № 50.
5. Про затвердження Порядку виплати військовослужбовцям Збройних Сил, Національної гвардії, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації і Управління державної охорони грошової компенсації вартості за неотримане речове майно : постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 178.
6. Гудима А. В. Матеріально-технічне забезпечення військ: навч. посіб. Львів: НАСВ, 2017.
7. Каплун С. О. Методика виконання обов'язків начальника речової служби: метод. посіб. Харків: Акад. ВВ МВС України, 2009. 117 с.
8. Кравченко О. В. Організація тилового забезпечення військ: навч. посіб. Київ: НУОУ, 2018.
9. Ткаченко В. В. Військовий тил: навч. посіб. Ч. 1. Основи військового тилу. Київ: НАО України, 2000.
10. Cordova L. Ballistic Protection Systems. New York: Military Technology Press, 2017.
11. NATO Allied Command Transformation. Future Soldier Concept. Norfolk, 2020.

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Doktryna lohistychnoho zabezpechennia Zbroinykh Syl Ukrainy. Ministry of Defence of Ukraine. (2020). [Doctrine of logistics support of the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv: Ministry of Defence of Ukraine [in Ukrainian].

2. Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy: Zakon Ukrainy/ Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). [Law of Ukraine "On the National Guard of Ukraine" No. 876-VII of March 13, 2014] (as amended). Kyiv. [in Ukrainian].

3. Pro rechove zabezpechennia Natsionalnoi hvardii Ukrainy: nakaz MVS Ukrainy. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2017). *Order No. 475 ["On material (clothing) support of the National Guard of Ukraine" (June 7, 2017]).* Kyiv [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia zrazkiv spetsialnoho odiahu, vzuttia, sporiadzhennia ta inshykh predmetiv rechovoho maina viiskovosluzhbovtsiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy: nakaz MVS Ukrainy. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2018). *Order No. 50 ["On approval of samples of special clothing, footwear, equipment and other clothing property items for servicemen of the National Guard of Ukraine"] (February 7, 2018).* Kyiv [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Poriadku vyplaty viiskovosluzhbovtsiam Zbroinykh Syl, Natsionalnoi hvardii, Sluzhby bezpeky, Sluzhby zovnishnoi rozvidky, Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby, Derzhavnoi spetsialnoi sluzhby transportu, Derzhavnoi sluzhby spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii i Upravlinnia derzhavnoi okhorony hroshovoi kompensatsii vartosti za neotrymane rechove maino : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016). *Resolution No. 178 ["On approval of the procedure for payment to servicemen of the Armed Forces of Ukraine, National Guard, Security Service of Ukraine, Foreign Intelligence Service, State Border Guard Service, State Special Transport Service, State Service for Special Communications and Information Protection and the State Protection Directorate of monetary compensation for unreceived clothing property"] (March 16, 2016).* Kyiv [in Ukrainian].

6. Hudyma, A. V. (2017). Materialno-tekhnichne zabezpechennia viisk *[Material and technical support of troops]*. Lviv: National Army Academy [in Ukrainian].

7. Kaplun, S. O. (2009). Metodyka vykonannia oboviazkiv nachalnyka rechovoi sluzhby *[Methodology for performing the duties of the head of the clothing service]*. Kharkiv: Academy of Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine [in Ukrainian].

8. Kravchenko, O. V. (2018). Orhanizatsiia tylovoho zabezpechennia viisk *[Organization of rear (logistics) support of troops]*. Kyiv: National Defence University of Ukraine [in Ukrainian].

9. Tkachenko, V. V. (2000). Viiskovyi tyl. [*Military logistics: Part 1. Fundamentals of military logistic]*. Kyiv: National Academy of Defence of Ukraine.

10. Cordova, L. (2017). *Ballistic protection systems*. New York: Military Technology Press [in English].

11. NATO Allied Command Transformation. (2020). *Future soldier concept*. Norfolk, VA: NATO ACT [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 13.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.03.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.58:623.454.8:378.147

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-593-605

Окіпняк Дмитро Анатолійович кандидат педагогічних наук, доцент, Начальник кафедри тактики інженерних військ, Національна академія Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-5405-9209

Окіпняк Анатолій Сергійович кандидат педагогічних наук, доцент, викладач Відокремленого структурного підрозділу «Кам'янець-Подільського фахового коледжу Закладу вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0002-6073-4036

Баранов Андрій Миколайович кандидат технічних наук, доцент, заступник начальника кафедри тактики інженерних військ інституту інженерних військ Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-0079-7278

Чмир Микола Сергійович старший викладач кафедри тактики інженерних військ, Національна академія Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-9406-1848

Балога Василь Томашович Викладач кафедри тактики інженерних військ, Національна академія Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0009-0009-6836-1287

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З РОЗМІНУВАННЯ З УРАХУВАННЯМ СУЧАСНИХ БОЙОВИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Широкомасштабне вторгнення російської федерації кардинально змінило полярність світового безпекового середовища та призвело до перерозподілу геополітичної архітектури безпеки. Війна призвела до суттєвих змін в усіх галузях сектору безпеки і оборони. Не виключенням стали зміни, що стосуються підвищення якості підготовки військових фахівців, зокрема й за напрямком підготовки військових інженерів. Ворог, порушуючи міжнародні конвенційні документи і договори застосовує по території нашої держави увесь спектр смертоносної зброї, починаючи від стратегічної до тактичної. Сьогодні Україна посідає перше місце серед країн, які найбільш забруднені вибухонебезпечними предметами, випереджаючи Пакистан, Ліван,

ISSN 3041-1793 Online
Сирію та інші пост конфліктні країни світу. За приблизними підрахунками вітчизняних та закордонних експертів в галузі розмінування для повного очищення територій від вибухонебезпечних предметів знадобиться від 70 до 100 років, в залежності від фінансування відповідних програм з розмінування. Окрім економічних проблем та фінансування сьогодні існує нагальна необхідність підготовки близько 20 тисяч операторів з розмінування вибухонебезпечних предметів, здатних якісно організовувати та проводити очищення забруднених територій та готових до дій під час виникнення нестандартних ситуацій. У статті проведено аналіз особливостей організації та проведення практичних занять з розмінування на прикладі курсантів інженерного фаху з урахуванням вимог сучасної «мінної війни» та застосуванням підходів, які суттєво відрізняються від класичних правил та принципів підготовки, які описані в настановах та підручниках. Основою дослідження стали запропоновані та апробовані методики проведення практичних занять в основі яких лежать інтерактивні прийоми викладання навчального матеріалу, в тому числі на основі військової гри за принципом «Одні мінують – інші розміновують».

Запропоновано покращення освітнього середовища шляхом імплементації сучасного бойового досвіду з розмінування, розвитку в курсантів критичного мислення та формування у них професійної готовності щодо застосування асиметричних дій під час розмінування.

Ключові слова: розмінування, підготовка інженерів, мінна війна, військова гра, інтерактивні методи навчання.

Okipniak Dmytro Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Chief of the Department of Engineering Troops Tactics, Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-5405-9209

Okipniak Anatoliy Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Lecturer at the Detached Structural Unit of Kamianets-Podilskyi Professional College of Podilskyi State University, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0002-6073-4036

Baranov Andrii Mykolaiovych Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Deputy Head of the tactics of engineering troops Department, Faculty of Support Forces, Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-0079-7278

Chmyr Mykola Senior Lecturer, Department of Engineering Troops Tactics, Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-9406-1848

ISSN 3041-1793 Online

Baloha Vasyl Teacher of the Department of Engineering Troops Tactics, Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy, Lviv, https://orcid.org/0009-0009-6836-1287

FEATURES OF ORGANISING AND CONDUCTING PRACTICAL TRAINING IN DEMINING, WITH REGARD TO CURRENT COMBAT CHALLENGES

Abstract. The russian federation's full-scale invasion has radically altered the dynamics of the global security environment and led to a reshaping of the geopolitical security architecture. The war has brought about significant changes across all areas of the security and defence sector. Changes relating to improving the quality of training for military specialists, including the training of military engineers, are no exception. In violation of international conventions and treaties, the enemy is deploying the full spectrum of lethal weapons in our country, ranging from strategic to tactical. Today, Ukraine is the most contaminated country in the world with explosive ordnance, ahead of Pakistan, Lebanon, Syria and other post-conflict countries. According to approximate estimates by Ukrainian and foreign experts in the mine clearance sector, it will take between 70 and 100 years to fully clear the territories of explosive ordnance, depending on the funding available for the relevant mine clearance programmes. In addition to economic challenges and financing, there is currently an urgent need to train around 20,000 explosive ordnance disposal operators who are capable of effectively organising and conducting the clearance of contaminated areas and who are prepared to act in the event of non-standard situations. This article analyses the specific features of organising and conducting practical demining exercises, using engineering cadets as a case study, with consideration of the requirements of modern 'mine warfare' and the application of approaches that differ significantly from the traditional rules and principles of training described in manuals and training guides. The research was based on proposed and tested methodologies for conducting practical training sessions, which are founded on interactive teaching techniques, including a military simulation game based on the principle of 'some lay mines, others clear them'. It is proposed to improve the educational environment by incorporating modern combat experience in mine clearance, developing critical thinking skills of cadets, and training them to be professionally prepared to employ asymmetric tactics during mine clearance operations.

Keywords: mine clearance, training of engineers, mine warfare, military simulation, interactive teaching methods.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України яка триває вже п'ятий рік в повній мірі змінила

ISSN 3041-1793 Online
геополітичні полюси та розстановку сил в архітектурі світового безпекового середовища. Відповідні події призвели до докорінних змін в підготовці військових фахівців, в тому числі за напрямком інженерної підтримки, зокрема в галузі розмінування. Сьогодні російська федерація окрім ведення бойових дій безпосередньо на лінії бойового зіткнення, намагається знищувати цивільне населення та інфраструктуру нашої держави. Агресор використав весь наявний арсенал свого озброєння. Даний фактор спричинив те, що сьогодні Україна займає перше місце в світі, серед країн, які найбільш забруднені вибухонебезпечними предметами, випередивши Пакистан, Ліван, Ірак, Сирію, та інші пост конфліктні країни. За підрахунками вітчизняних та міжнародних організацій з розмінування для повного очищення території України, від вибухонебезпечних предметів за умови належного фінансування, знадобиться близько 60-70 років та близько 15 тисяч підготовлених саперів – операторів з розмінування територій. Ситуація, що склалась в нашій державі не є класичною і кардинально відрізняється від такої, яка описана в настановах, підручниках та посібниках з розмінування. Основна проблема полягає в тому, що противник, нехтуючи міжнародними конвенціями та правилами ведення війни, масово застосовує заборонені протипіхотні міни, саморобні вибухові пристрої та міни-пастки. Це перетворило процес очищення територій від вибухонебезпечних предметів на високоінтелектуальну мінну війну, яка вимагає від фахівців з розмінування високої професійності, практичної навченості, нестандартних асиметричних підходів та психологічної готовності до виконання завдань з розмінування. Сучасна тактика ведення бойових дій, в порівнянні з минулими конфліктами, відійшла від класичного мінування місцевості стандартними мінними полями, натомість сьогодні агресор застосовує хаотичне мінування територій, в тому числі водних акваторій без оформлення формулярів інженерних загороджень та організації належного їхнього обліку. Додаткової проблеми завдає постійне застосування збройними силами російської федерації систем дистанційного мінування територій, нестандартних засобів мінування та використання саморобних компонентів в якості датчиків цілі. Постійне застосування проти саперів БпЛА і FPV в рази підвищує ризик процесу розмінування, призводить до неефективності застосування загальновідомих процедур, прийомів та правил розмінування територій. Проводячи аналіз поточного стану справ можемо зазначити наявність проблеми між існуючим станом підготовки військових саперів та вимогами які диктують сучасні виклики та загрози, а прогнозуючи варіанти подальших напрямків розвитку в галузі підготовки майбутніх фахівців з розмінування – основну увагу під час підготовки, як інструкторсько-викладацького складу так і навчаємих, потрібно зосереджувати на впровадження та відпрацювання реальних бойових сценаріїв, урахування під час підготовки загрози від застосуванням противником засобів РЕБ та БпЛА, застосування

ISSN 3041-1793 Online

нестандартного мислення та асиметричних дій в умовах недостатньої поінформованості про існуючи типи мінно-вибухових загроз. В умовах сучасної мінної війни майбутній сапер має бути універсальним та мультидисциплінарним спеціалістом, який володіє відповідними компетентностями та може не просто ідентифікувати вибухонебезпечний предмет, а передбачати дії противника, використовувати під час розмінування високотехнологічні засоби виявлення загроз, застосовувати системи ситуаційної обізнаності, на професійному рівні володіти роботизованими комплексами, якісно управляти групою розмінування під час виникнення нестандартних стресових ситуацій, зокрема під час підриву на вибухонебезпечному предметі. Таким чином, сьогодні існує ряд суперечностей, між застосуванням високотехнологічних засобів з пошуку та виявлення вибухонебезпечних предметів та обмеженим доступом навчальних закладів до сучасних засобів з розмінування; необхідністю використання під час розмінування сучасних систем ситуаційної обізнаності та використанні спеціалізованих програм з існуючим рівнем цифрової компетентності фахівців з розмінування; між постійною зміною противником тактики дій під час мінування територій, використання ним сучасних наукових досягнень та застарілими підходами до проведення практичних занять з пошуку, виявлення та знищення вибухонебезпечних предметів. Відповідні суперечності визначають нагальну необхідність у науковому обґрунтуванні сучасних методів викладання та імплементації передового досвіду та технологій в освітню діяльність під час проведення занять з майбутніми фахівцями в галузі розмінування. З метою формування в майбутніх саперів професійної готовності до виконання ними завдань за призначенням впровадження сучасних технологічних рішень та інноваційних методик викладання навчальних дисциплін є не просто бажаним кінцевим результатом, а є першочерговим, критично важливим кроком для збереження життя та підвищення ефективності їхньої роботи. Дані зміни дадуть можливість систематизувати освітній процес в навчальних підрозділах та в подальшому слугуватимуть фундаментом для розвитку майбутнього інженерних військ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення проблеми замінованих територій та тактика ведення мінної війни розглядалась через призму змін процесу підготовки майбутніх фахівців з очищення територій від вибухонебезпечних предметів з урахуванням сучасних викликів та загроз сьогодення в наукових роботах, виданнях та звітах як українських так і іноземних науковців і фахівців в галузі розмінування.

Так авторський колектив вітчизняних науковців під керівництвом Олега Хміляра у своїй науковій публікації під назвою «Psychomotor training of the military sappers as a means of reducing personal fears and anxiety» визначили те, що основною проблемою підготовки саперів в сучасних умовах є критичне перенасичення території нашої держави широким спектром вибухонебезпеч-

ISSN 3041-1793 Online
них предметів як вітчизняного виробництва так і закордонних, як сучасних так і застарілих зразків [1]. Це призводить до того, що Україна знаходиться на першому місці в світі серед країн за кількістю жертв серед цивільного населення та військових, хто отримав поранення або ж загинув від вибухонебезпечних предметів. Посилаючись на різноманітні джерела, науковці відмічають наявність прогалини у військовій науці щодо питань дослідження психомоторної стійкості та саморегуляції у майбутніх фахівців з очищення територій від вибухонебезпечних предметів. Особливої ролі в роботі відведено викликам сьогодення, як під час навчання саперів так і під час їхньої професійної діяльності а саме за напрямком розвитку у них здатності концентруватись на мінно-вибуховій загрозі та застосовувати критичне мислення під час розмінування.

У статті «Інноваційний вітчизняних та закордонний досвід підготовки майбутніх саперів (розмінування) в умовах цифрових трансформацій суспільства» автори Людмила Романишина та Лариса Зданевич провели дослідження за напрямком психологічної підтримки фахівців з очищення територій від вибухонебезпечних предметів, формування в них психологічної готовності до виконання завдань за призначенням [2]. Науковці провели детальний аналіз передових підходів та методів викладання, особливу увагу звернули на необхідність імплементації здобутого бойового досвіду в міжнародні стандарти та процедури НАТО. В роботі проводиться аналіз ефективності удосконалених програм підготовки фахівців з розмінування територій від вибухонебезпечних предметів. Зокрема в розрізі поєднання в програмах підготовки спеціалістів з розмінування впливу фізичних факторів, технічної складової та психологічних аспектів. В статті науковці описують практичні заняття із застосуванням БпЛА, систем на основі штучного інтелекту та доповненої реальності, ці підходи до проведення практичних занять створюють безпечне середовище та дають можливість проводити практичні заняття з моделюванням складних сценаріїв та в різних умовах. В статті підкреслено те, що основа підготовки саперів це збалансоване поєднання теоретичних занять, в тому числі у віртуальному середовищі та практичних вправ на бойових полігонах.

Щодо закордонних видань, то можемо звернути увагу на дослідження науковців Флавіо Чірілло та Гюркана Солмаза, співробітників NEC Laboratories Europe (науково-дослідний центр IT технологій, штучного інтелекту та мережевих технологій) «Desk-aid: humanitarian aid desk assessment with geospatial AI for predicting landmine areas» в якому основну увагу зосереджено на забезпечення процедур гуманітарного розмінування шляхом використання технологій штучного інтелекту в поєднанні з геоінформаційними ресурсами [3]. Науковці пропонують прогнозування мінної загрози шляхом аналізу, обробки та використання наявної інформації (щодо аналізу місцевості, яка

ISSN 3041-1793 Online

потенційно може бути забруднена вибухонебезпечними предметами, карт та знімків територій, інформації з історичних джерел) з метою формування пропозицій щодо подальшого обстеження територій забруднених мінами. За результатами експериментальних досліджень запропонована методика покращує ефективність процесу розмінування та дозволяє раціонально розподіляти наявні ресурси, сили та засоби. Як висновок – застосування сучасних підходів в поєднанні з передовими методами розмінування підтверджують перспективність в галузі очищення територій від вибухонебезпечних предметів.

В збірнику наукових публікацій виданій Центром передового досвіду НАТО з розмінування (NATO EOD COE) в статті під назвою «Examination of future technological advances in explosive ordnance disposal operations» співробітника Оклахомського державного університету Джона Фруччі, виокремлюється гіпотеза щодо прямої залежності від розвитку застосування передових методів навчання саперів і технологічних спроможностей до підвищення ефективності виконання завдань підрозділом з розмінування [4]. В роботі підкреслюється, що сучасний етап протидії мінно-вибуховим загрозам характеризується повсякчасним застосуванням нових методів навчання в поєднанні із застосуванням роботизованих наземних, підводних та повітряних засобів розвідки та знешкодження вибухонебезпечних предметів. Автор акцентує увагу на постійній готовності підрозділів з розмінування до виконання завдань за призначенням за рахунок постійної тренованості особового складу на різній місцевості із застосуванням сучасних засобів з розмінування. Він наголошує на необхідності надання можливостей групі розмінування виконувати завдання в різний час доби, кліматичних умовах, рослинності та сценаріями. Окрема увага також приділена питанню використання систем на основі штучного інтелекту для отримання, накопичення, аналізу та синтезу інформаційних даних під час аналізу проведених дій по завершенні розмінування.

Мета статті полягає в проведенні комплексного дослідження та науковому обґрунтуванні особливостей методики проведення практичних занять з майбутніми фахівцями з розмінування в тому числі з урахуванням сучасних бойових викликів та загроз. Робота спрямована на застосування інноваційних форм та методів проведення практичних занять за рахунок підвищення їхньої ефективності з дисциплін, які формують компетентність щодо організації виконання завдань з очищення територій від вибухонебезпечних предметів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових публікацій щодо процесу розмінування територій від вибухонебезпечних предметів в поєднанні з існуючою проблематикою та викликами сучасних бойових дій зумовлює необхідність у змінах методики викладання занять під час підготовки майбутніх операторів з розмінування. Зокрема, на нашу думку, необхідно

ISSN 3041-1793 Online
переглянути існуючі методичні підходи до проведення практичних занять, як вирішальних під час формування професійних компетентностей сапера.

З початком повномасштабного вторгнення тактика ведення війни змінились до непізнаваності. Технологічний прогрес, використання передових технологій в тому числі цивільних, змушує військових змінювати підходи до виконання завдань та проведення операцій. На даний момент стандартні підходи ведення війни не працюють, в тому числі це стосується і питань бойового забезпечення підрозділів.

Зважаючи на це, підходи до ведення інженерної розвідки, пророоблення проходів в мінних полях та розмінування які виконують саперні підрозділи зазнали суттєвих змін. Все частіше саперні підрозділи для виконання таких задач використовують засоби та способи які вимагають високого рівня підготовки особового складу.

В розрізі цього вагомих змін набувають і принципи підготовки особового складу. Сьогодні не достатньо змусити майбутнього сапера завчити основи виконання завдань з розвідки та розмінування місцевості. В умовах сучасної війни, такий підхід є категорично помилковим і не сприяє успішному засвоєнню інформації та удосконаленню практичних навичок. Більш важливо сьогодні стимулювати у навчаємих прагнення розуміти сам процес, критично та креативно мислити, бути винахідливими, шукати нестандартні та безпечні шляхи виконання завдань, адже в першу чергу основна зброя сапера - це його інтелект.

Основу освітнього середовища, яке потенційно може принести успішний результат складають практичні заняття, адже саме практичні заняття здатні сформувати розуміння у сапера правильній послідовності дій, зрозуміти помилки і шляхи удосконалення виконання завдань в різних тактичних ситуаціях. Постає питання про те, як зацікавити майбутніх операторів з розмінування до самовдосконалення?

У своїй роботі «Навчання через змагання: роль змагання у формуванні потоку уваги, когнітивного навантаження та результатів навчання в ігровому навчанні» професор іспанського університету бізнесу Джорді Кареніс зазначив, що особистість улаштована таким чином, що для того аби стати кращими необхідно відчувати конкуренцію [5]. Отже один зі шляхів підштовхнути навчаємих до самовдосконалення це створити заняття в формі змагань.

Будучи активним учасником освітнього процесу, особистості цікаво коли щось, що вона робить викликає гострі емоції, стимулює організм виробляти ендорфін або адреналін. Розглянувши відповідне твердження через призму підготовки майбутніх фахівців з розмінування, робимо висновок, що під час практичних занять з розмінування викладач має створити умови, що на перший погляд здаються небезпечними хоча насправді такими не є. Досягти цього

ISSN 3041-1793 Online

можливо лише за наявності використання не летальних імітаційних засобів, як за формою, розміром та принципом дії є макетами існуючих інженерних боєприпасів. Основну увагу на практичних заняттях викладачу або інструктору необхідно приділяти найбільш ефективним і дієвим способам і засобам ведення інженерної розвідки, або розмінування. Разом з цим такий підхід вимагає гнучкості викладача що, в свою чергу, змушує періодично переглядати матеріал що викладається, постійно підвищувати кваліфікацію, а навчальним закладам постійно оновлювати навчально – матеріальну базу на сучасну та актуальну тематику.

Провівши аналіз досвіду проведення занять у форматі військової гри слід виокремити, що такі заняття найбільш сильно активізують навчально-пізнавальну діяльність курсантів, спонукають вивчати матеріал не тільки під час занять а й у часи самостійної підготовки. Так на кафедрі тактики інженерних військ інституту інженерних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, було запропоновано проведення ряду практичних інтерактивних занять, які давали можливість сформувати в учасників освітнього середовища змагального характеру. В розрізі вивчення навчальної дисципліни, яка формувала здобуття майбутніми офіцерами інженерних військ компетентності щодо здатності організовувати виконання завдань з очищення територій забруднених вибухонебезпечними предметами, впровадити заняття у форматі військової гри за принципом «Одні мінують – інші розміновують (схема: курсант – курсант, викладач – курсант, курсант – викладач)». Суть принципу полягає в тому, що ті хто навчаються поділяються на підгрупи, отримують однакову кількість зразків навчально-імітаційних боєприпасів та приступають до мінування раніше визначених ділянок місцевості. По закінченні мінування відбувається зміна місць занять за таким принципом, що ті, хто мінували розміновують ділянку, яку замінували їхні опоненти. За результатами проведення розмінування ділянок за допомогою чек-листу проводиться оцінювання та відбувається аналіз проведених дій.

Схема «курсант – курсант» означає що під занять як підготовку навчальних місць так і виконання самих завдань з розвідки, прорублення проходу в МВЗ та розмінування виконують навчаємі під керівництвом викладачів. Попередньо група ділиться на дві та більше підгрупи, мінують ділянки місцевості приховано один від одного, міняються і виконують основну поставлену задачу з розмінування.

Схема «викладач-курсант» передбачає підготовку навчальних місць викладачами і виконання основного типу завдання курсантами. Під час такого типу викладачі, або інструктори заздалегідь мінують ділянки місцевості, розвідкою, прорубленням проходу або розмінуванням займаються курсанти під керівництвом викладачів.

ISSN 3041-1793 Online

Схема «курсант – викладач». Особливість заняття полягає у тому, що курсанти облаштовують заміновані ділянки місцевості. Викладачі або інструктора, в свою чергу, виконують задачі з розвідки, розмінування, або прооблення проходу постійно коментуючи свої дії. Дайни тип ефективний для виявлення якості встановлення загороджень та наочно демонструє способи виконання різних завдань.

З метою якісного проведення кожного з типів занять та з метою урахування сучасного бойового досвіду до викладачів ставляться наступні вимоги: постійне набуття навичок та періодична участь у бойових діях; високі практичні навички та теоретичні знання у питаннях інженерної розвідки та розмінування місцевості; гнучкість та здатність адаптуватися під умови та виклики сучасності.

Дані заняття за різними схемами проводяться як в денний так і в нічний час доби з обмеженою або необмеженою площею, з обмеженими, або необмеженими засобами. Навчально – матеріальна база займає важливе місце у досягненні високих позитивних результатів таких занять. Так під час занять використовуються навчальні та імітаційні зразки вітчизняних та закордонних інженерних боєприпасів, в тому числі що встановлюються дистанційно, імітаційні зразки саморобних вибухових пристроїв різного типу автентичні до виявлених в ході російсько-української війни, БпЛА з подальшим виведенням зображень на стрім, сучасні електричні засоби пошуку (сучасні міношукачі вітчизняних та закордонних зразків), а також механічні, штатні та альтернативні засоби маркування, комплекти Hook & line, імітація вибухових речовин, та засобів підриву, радіокеровані засоби підриву, програмне забезпечення «Кропива», «MilChat», «Delta», «Saper Agent», «Мінний посібник».

Кожне з занять зорієнтовано в першу чергу на підвищення освітньої мотивації курсантів, розвиток індивідуальних навичок, здатності роботи в команді, формування критичного мислення та розуміння небезпек і загроз під час виконання завдань, шляхи їх уникнення.

Аналітичні результати проведення занять показали те, що під час практичних занять за схемою «курсант – курсант», через відчуття конкуренції, курсанти які раніше показували гірші результати починають проявляти креативність і винахідливість, щоб перемогти більш результативних військовослужбовців. Разом з креативністю, розвивається нестандартне мислення і розуміння своїх досягнень, або помилок.

Під час реалізації схеми «викладач – курсант», мотивація полягала в тому, що навчаємі завідома маючи інформацію про те, що місцевість мінувалась більш підготовленим особовим складом потрапляють у ситуацію, коли є необхідність максимально вийти з зони комфорту. Зазвичай групи потрапляли в більш стресові ситуації ніж у попередній схемі. В результаті проведення таких занять неодноразово спостерігалось, що шляхи вирішення

ISSN 3041-1793 Online

тої чи іншої задачі були запропоновані від курсантів, які раніше не показували таких навичок. Досить чітко проявлялись лідерські якості особистостей. Введення в стресовий стан особливо в поєднанні з нічним часом доби змушує курсантів максимально винахідливо підходити до вирішення завдань з розмінування.

Схема «курсант – викладач» основана на мотивації навчаємих перевершити свого вчителя. В даному випадку ситуація змушує курсантів відпрацьовувати завдання з мінування місцевості, маскування боєприпасів максимально якісно і тактично правильно застосовувати інженерні боєприпаси, створювати пастки. Принцип «якщо я так зробив ,то так може зробити хтось ще» дає курсантам можливість прогнозувати варіативність встановлення та розміщення мін та пасток. Під час виконання основного завдання викладачами наочно демонструються шляхи вирішення як окремих випадків, так і задачі в цілому. Велика увага приділяється коментуванню своїх дій викладачами з подальшим аналізом дій курсантами та шляхи покращення виконаної роботи. Окрім того, за допомогою реалізації даної схеми викладацький склад підтримує власні навички щодо пошуку та очищення території від вибухонебезпечних предметів.

В науковій статті «Використання теорії ігор та навчання на основі змагань для підвищення мотивації та покращення навчальних результатів студентів» Джуліан Бургілло зазначає, що технологія змагальності під час проведення навчання – це ефективний інструмент досягнення очікуваних результатів навчання та підвищення мотивації в здобувачів освіти [6]. Підсумовуючи отримані під час дослідження результати, слід виокремити переваги такого методу проведення заняття, а саме: підвищення мотивації до навчання та саморозвитку; розвиток критичного, логічного та нестандартного мислення; здобування високих індивідуальних навичок з розмінування; розвиток здатності працювати в команді; розвиток здатності працювати в стресових умовах; набуття навичок з організації виконання завдань; постійне удосконалення навичок роботи з засобами пошуку, інженерними боєприпасами, тощо; розвиток здатності правильно оцінювати тактичну обстановку, тактичну ситуацію, випадок; розвиток навичок управління та комунікації; набуття розуміння індивідуальних та групових спроможностей.

Висновки. В дослідженні розкрито основні аспекти щодо підготовки майбутніх фахівців за напрямком розмінування. Доведено гіпотезу щодо необхідності змін в методиці проведення практичних занять під час підготовки саперів з урахуванням вимог сучасної війни, змін в тактиці застосування саперних підрозділів. Встановлено потребу перегляду педагогічних прийомів від традиційних до інтерактивних з елементами курсантоцентрованого підходу, відмови від класичних практик та перехід на адаптивні практично-орієнтовані підходи до проведення практичних занять. Встановлено пряму

ISSN 3041-1793 Online
залежність від ефективності формування професійної готовності саперів до моделювання бойового середовища під час проведення занять з розмінування. Під час дослідження розроблено методику проведення практичних занять у форматі військової гри за принципом «Одні мінують – інші розміновують» яка реалізована за схемами: курсант – курсант, викладач – курсант, курсант – викладач. За допомогою запропонованої методики відбувається забезпечення комплексного розвитку професійних якостей як майбутніх фахівців з розмінування так і викладачів. Практична цінність дослідження полягає у можливості використання запропонованої методики проведення практичних занять під час реалізації практичної складової в процесі підготовки майбутніх операторів з очищення територій від вибухонебезпечних предметів.

Література:

1. Хміляр О. Ф. Психомоторна підготовка військових саперів як засіб подолання особистих страхів і тривоги / О. Ф. Хміляр, Р. О. Хміляр, І. А. Коваль // Журнал Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. – 2022. – №13 (4) – С. 81-103.

2. Романишина Л. М. Інноваційний вітчизняних та закордонний досвід підготовки майбутніх саперів (розмінування) в умовах цифрових трансформацій суспільства / Л. М. Романишина Л. В. Зданевич // Журнал Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія. – 2025. – № 2 (6). – С. 7-12.

3. Cirillo F. Desk-aid: humanitarian aid desk assessment with geospatial AI for predicting landmine areas / F. Cirillo, G. Solmaz // AGU Abstracts. 2024. – №2. – С. 6-23.

4. Frucci J. Examination of future technological advances in explosive ordnance disposal operations / J. Frucci // A book of Papers The NATO EOD Centre of Exellence – 2023. – №4 – С. 51-57.

5. Кареніс Д. Навчання через змагання: роль змагання у формуванні потоку уваги, когнітивного навантаження та результатів навчання в ігровому навчанні / Д. Каркнс // International Journal of Learning, Teaching and Educational Research. 2025. – №5. – С. 174-197.

6. Бургілло Д. Використання теорії ігор та навчання на основі змагань для підвищення мотивації та покращення навчальних результатів студентів / Д. Бургіліо // Journal Computers & Education / 2010. №55. – С. 566-575.

References:

1. Khmiliar O., & Khmiliar R. & Koval I. (2022). Psykhomotorna pidhotovka viiskovykh saperiv yak zasib podolannia osobystykh strakhiv i tryvohy [Psychomotor Training of the Military Sappers as a Means of Reducing Personal Fears and Anxiety]. *Journal Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience, 13 (4),* 81-103 [In English].

2. Romanyshyna L., & Zdanevych L. (2025). Innovatsiinyi vitchyznianykh ta zakordonnyi dosvid pidhotovky maibutnikh saperiv (rozminuvannia) v umovakh tsyfrovykh transformatsii suspilstva [Innovative national and international experience in training future sapers (demining) in the context of society's digital transformation]. *Journal Scientific Notes: Lviv State University of Life Safety. Pedagogy and Psychology, 2 (6),* 7-12. [In Ukrainian].

3. Cirillo F., (2024). Desk-aid: humanitarian aid desk assessment with geospatial AI for predicting landmine areas [Desk-aid: humanitarian aid desk assessment with geospatial AI for predicting landmine areas]. *AGU Abstracts, 2,* 6-23. [In English].

ISSN 3041-1793 Online
4. Frucci J. (2023). Examination of future technological advances in explosive ordnance disposal operations [Examination of future technological advances in explosive ordnance disposal operations]. *A book of Papers The NATO EOD Centre of Exellence, (4),* 51-57. [In English].

5. Carenys J. (2025). Navchannia cherez zmahannia: rol zmahannia u formuvanni potoku uvahy, kohnityvnoho navantazhennia ta rezultativ navchannia v ihrovomu navchanni [Competing to Learn: The Role of Competition]. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 5,* 174-197. [In English].

6. Burguillo J. (2010). Vykorystannia teorii ihor ta navchannia na osnovi zmahan dlia pidvyshchennia motyvatsii ta pokrashchennia navchalnykh rezultativ studentiv [Using game theory and Competition-based Learning to stimulate student motivation and performance]. *Journal Computers & Education, 55,* 566-575. [In English].

Дата першого надходження статті до видання: 02.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.004

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-606-619

Олесь Віталій Володимирович слухач штатний Військової академії, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0009-6584-6000

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОБРОБКИ РОЗВІДУВАЛЬНИХ ДАНИХ В ПРОЦЕСІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИНАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження проблеми впровадження сучасних інформаційних технологій у процес обробки розвідувальних даних в системі інформаційно-аналітичного забезпечення військових частин Збройних Сил України. Актуальність дослідження зумовлена кардинальною зміною ролі інформації в сучасних збройних конфліктах, де вона перетворилася на стратегічний ресурс, а здатність оперативно її отримувати, обробляти та використовувати безпосередньо визначає успіх бойових дій.

У вступній частині роботи обґрунтовано, що, незважаючи на значне зростання кількості джерел розвідувальної інформації (БПЛА різних типів, супутникова розвідка, SIGINT, OSINT), існуючі системи та методи її обробки не забезпечують необхідної оперативності, якості та масштабованості. Виявлено шість ключових аспектів проблеми: технологічна різнорідність та несумісність даних; низька оперативність обробки, що не дозволяє працювати в режимі near-real-time; відсутність єдиного інформаційного простору та національних стандартів обміну даними; недостатній рівень автоматизації аналітичних процесів; вразливість до засобів радіоелектронної боротьби та кібератак; кадровий дефіцит фахівців із суміжними компетенціями.

В основній частині статті запропоновано архітектуру інтегрованої інформаційно-аналітичної платформи, що базується на чотиришаровій моделі: шар джерел даних, централізована шина даних (Data Bus) з використанням технологій Apache Kafka або MQTT, аналітичний шар із застосуванням алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту, а також шар візуалізації та підтримки прийняття рішень на основі геоінформаційних систем (ГІС).

Детально описано конвеєр обробки даних (Data Pipeline) для відеопотоку з БПЛА, що реалізує принцип «фільтруй на краю, аналізуй у ядрі» (filter on the edge, analyze in the core). Це дозволяє зменшити навантаження на канали зв'язку в десятки разів та скоротити час доведення цілі до командира з десятків хвилин до кількох.

ISSN 3041-1793 Online

Окрему увагу приділено практичним прикладам застосування технологій ML/AI: автоматичне розпізнавання військової техніки на знімках та відео з використанням архітектур YOLO, EfficientNet; аналіз поведінки та виявлення аномалій за допомогою LSTM та Transformer-моделей; прогнозування траєкторій руху противника; автоматичне ранжування цілей за критичністю. Наведено конкретний кейс ураження авіабази «Саки» в окупованому Криму, який демонструє, що ефективне ураження глибокотильних об'єктів (на відстані понад 250 км від лінії зіткнення) неможливе без використання запропонованих IT-рішень.

У статті також розглянуто питання кіберзахисту та стійкості до радіоелектронного придушення. Запропоновано багаторівневу модель захисту, що включає шифрування транспорту (TLS з національними криптостандартами), двофакторну автентифікацію, цифрові підписи для метаданих, мультиканальну передачу даних (радіо + супутник + наземні реле) та використання FEC-коригувальних кодів. Наголошено на необхідності впровадження постквантових криптографічних алгоритмів для забезпечення довгострокової безпеки.

Розроблено дорожню карту (roadmap) поетапного впровадження запропонованої платформи, що включає чотири етапи: пілотний (6-9 місяців), розширення (9-18 місяців), інтеграція (18-36 місяців) та оптимізація з AI-підсиленням (понад 36 місяців).

Для оцінки ефективності впровадження запропоновано систему ключових показників ефективності (KPI), зокрема: середній час від виявлення до повідомлення (MTR) — менше 3 хвилин; точність розпізнавання об'єктів — понад 90%; відсоток рішень, прийнятих з використанням платформи — понад 80%; безвідмовна робота каналів зв'язку — понад 99,5%; нульова кількість успішних кібератак.

Важливим аспектом роботи є аналіз кадрової проблеми. Запропоновано оновлену програму підготовки військових аналітиків, що включає базовий курс IT (Python, SQL, основи ML), спеціалізований модуль з роботи з ГІС (QGIS, PostGIS), практичні тренування в симуляціях та сертифікацію з кібербезпеки.

Наголошено, щ підготовка «офіцера-аналітика нового поко-ління» є критичною умовою успішного впровадження технологій..

Ключові слова: інформаційні технології, розвідувальні дані, обробка даних, інформаційно-аналітичне забезпечення, БПЛА, ГІС, штучний інтелект, машинне навчання, кібербезпека, РЕБ, Data Pipeline, near-real-time, автоматизація, прийняття рішень, Збройні Сили України.

Oles Vitalii Volodymyrovych student of the regular Military Academy, Odesa, https://orcid.org/0009-0009-6584-6000

ISSN 3041-1793 Online

IMPLEMENTATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES FOR PROCESSING INTELLIGENCE DATA IN THE PROCESS OF INFORMATION ANALYTICAL SUPPORT IN MILITARY UNITS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Abstract. This article presents a comprehensive study of the implementation of modern information technologies in the processing of intelligence data within the information and analytical support system of military units of the Armed Forces of Ukraine. The relevance of the study stems from the fundamental shift in the role of information in modern armed conflicts, where it has become a strategic resource, and the ability to promptly obtain, process, and utilize it directly determines the success of combat operations.

The introduction of the paper argues that, despite a significant increase in the number of intelligence sources (various types of UAVs, satellite reconnaissance, SIGINT, OSINT), existing systems and methods for processing it do not provide the necessary speed, quality, and scalability. Six key aspects of the problem are identified: technological heterogeneity and data incompatibility; low processing speed, which prevents operation in near-real-time mode; the absence of a unified information space and national data exchange standards; an insufficient level of automation of analytical processes; vulnerability to electronic warfare and cyberattacks; a shortage of specialists with relevant expertise.

The main body of the article proposes an architecture for an integrated information and analytical platform based on a four-layer model: a data source layer, a centralized data bus (Data Bus) using Apache Kafka or MQTT technologies, an analytical layer employing machine learning and artificial intelligence algorithms, and a visualization and decision support layer based on geographic information systems (GIS). The data pipeline for video streams from UAVs is described in detail, implementing the “filter on the edge, analyze in the core” principle. This reduces the load on communication channels by a factor of ten and cuts the time it takes to deliver a target to the commander from tens of minutes to just a few.

Special attention is given to practical examples of ML/AI technology applications: automatic recognition of military equipment in images and video using YOLO and EfficientNet architectures; behavior analysis and anomaly detection using LSTM and Transformer models; prediction of enemy movement trajectories; and automatic ranking of targets by criticality. A specific case study of the strike on the Saki airbase in occupied Crimea is presented, demonstrating that effective strikes against deep-seated targets (at a distance of over 250 km from the line of contact) are impossible without the use of the proposed IT solutions.

The article also addresses issues of cybersecurity and resilience to electronic jamming. A multi-level protection model is proposed, including transport encryption (TLS with national cryptographic standards), two-factor authentication, digital

ISSN 3041-1793 Online
signatures for metadata, multi-channel data transmission (radio + satellite + ground relays), and the use of FEC error-correcting codes. The need to implement post-quantum cryptographic algorithms to ensure long-term security is emphasized.

A roadmap for the phased implementation of the proposed platform has been developed, comprising four stages: pilot (6–9 months), expansion (9–18 months), integration (18–36 months), and AI-enhanced optimization (over 36 months). To evaluate the effectiveness of the implementation, a system of key performance indicators (KPIs) has been proposed, specifically: mean time from detection to notification (MTR) — less than 3 minutes; object recognition accuracy — over 90%; percentage of decisions made using the platform—over 80%; communication channel uptime—over 99.5%; zero successful cyberattacks.

An important aspect of the work is the analysis of staffing issues. An updated training program for military analysts has been proposed, which includes a basic IT course (Python, SQL, ML fundamentals), a specialized module on working with GIS (QGIS, PostGIS), practical training in simulations, and cybersecurity certification. It is emphasized that training a "new-generation analyst officer" is a critical prerequisite for the successful implementation of technologies.

Keywords: information technology, intelligence data, data processing, information and analytical support, UAVs, GIS, artificial intelligence, machine learning, cybersecurity, electronic warfare, data pipeline, near-real-time, automation, decision-making, Armed Forces of Ukraine.

Постановка проблеми

У сучасних бойових операціях інформація перетворилася на стратегічний ресурс: її обсяг, різнорідність і швидкість надходження зростають експоненційно. Українські військові за останні роки отримали потужний масив джерел розвідувальної інформації — від оперативних знімків БПЛА й тактичних теплових зображень до радіоперехоплень і OSINT-даних. Однак потенціал цієї інформації використовується не повною мірою: дані надходять у різних форматах, розподілені по локальних сховищах або фізичних носіях, аналіз багатьох масивів здійснюється вручну або напівавтоматично, що призводить до затримок, втрат контексту та низької масштабованості аналітичних процесів.

Ключова проблема — відсутність уніфікованого, стійкого й захищеного інформаційного простору, у межах якого різні підрозділи могли б у реальному часі отримувати, обробляти й корелювати дані, формувати аналітичні висновки і передавати їх далі для прийняття рішень.

Ця проблема має технічні (несумісність форматів, відсутність API, обмежена пропускна здатність каналів), організаційні (фрагментація процесів, відсутність стандартів обміну) та кадрові виміри (недостатня підготовка аналітиків із IT-навичками).

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У науковій літературі останніх років помітна інтенсивна робота над питаннями автоматизації розвідувальних процесів. Дослідження у сфері оборонного застосування ІТ можна умовно розділити на кілька потоків.

Перший потік — методичні основи побудови ІАЗ і автоматизованих систем управління: у працях Філімонова та співавт. описано архітектурні підходи до побудови модульних АСУ, у яких акцент робиться на інтероперабельності й побудові шарів даних та сервісів . Вітчизняні дослідники (Бакуменко, Ковальчук) приділяють увагу організаційним аспектам: як оптимізувати робочі процеси аналітичних центрів, як побудувати ефективний ланцюжок «джерело — аналітик — командування» .

Другий потік — застосування штучного інтелекту і машинного навчання: праці Anderson та Korsunov демонструють, що сучасні нейронні мережі та ансамблеві моделі дозволяють ефективно вирішувати завдання автоматичного розпізнавання об’єктів на зображеннях з БПЛА, класифікації сигналів та прогнозування траєкторій руху . У прикладних роботах українських наукових установ наведено приклади використання YOLO-подібних архітектур для виявлення бронетехніки, а також RNN/Transformer-моделей для аналізу часових рядів радіосигналів.

Третій потік — геопросторові технології: дослідження Поморцевої і колег показують реальну користь інтеграції ГІС у тактичні центри управління — від наочних теплових карт до просторового аналізу ризиків. Практичні кейси демонструють, як інтегрована картографічна інформація у поєднанні з даними розвідки підвищує точність планування вогневих завдань.

Четвертий потік — кібербезпека й стійкість: роботи Дядечка і співавт. описують вимоги до побудови багаторівневих систем захисту, рекомендовані криптопротоколи та архітектурні патерни для гарантування цілісності і конфіденційності розвідувальних даних .

Незважаючи на велику кількість досліджень, у літературі бракує комплексних описів практичних маршрутів переходу від «локальної аналітики» до повноцінної інтегрованої інформаційно-аналітичної платформи із врахуванням обмежень польового середовища (обмежена пропускна здатність, РЕБ, обмежені ресурси ЦПУ на місці). Також недостатньо опрацьовані питання стандартизації метаданих розвідданих у контексті національних систем та вимог сумісності з платформами НАТО.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Стандартизація метаданих і форматів обміну. Більшість джерел і платформ використовують власні формати (відео, знімки, телеметрія, SIGINT), що унеможливлює швидку кореляцію даних без попередньої трансформації. Відсутність національного стандарту призводить до дублювання робіт і значних витрат часу на підготовку даних.

ISSN 3041-1793 Online

Обробка у реальному часі (near-real-time). Існуючі системи часто не можуть обробити і подати аналітику в рамках хвилинного вікна, необхідного для тактичних рішень. Причини — відсутність оптимізованих конвеєрів даних до обмежень пропускної здатності полевих каналів.

Стійкість до РЕБ і кіберзагроз. Полеві системи вразливі до приглушення зв'язку й атак, що може призвести до втрати критичної інформації або до її підміни. Потрібні адаптивні протоколи обміну, FEC-коди, мультиканальні рішення (радіо + супутник + оптоволокно/через наземні реле).

Кадрова проблема. Підготовка аналітиків, здатних комбінувати військове мислення і глибокі IT-навички, є критичною. Система освіти і перепідготовки ще не адаптована до цієї потреби в повному обсязі.

Масштабування та інтероперабельність. Рішення, які працюють у дослідних підрозділах або в штабах, часто не масштабуються до бригадного або корпусного рівня без суттєвих архітектурних перебудов.

Виклад основного матеріалу

Сучасний характер ведення бойових дій засвідчив фундаментальну трансформацію у значенні інформації. Вона перетворилася з допоміжного ресурсу на стратегічний актив, від ефективного використання якого безпосередньо залежить успіх операцій. Збройні Сили України в ході протистояння зробили значний крок уперед у накопиченні розвідувальних даних, отримавши доступ до безпрецедентного за своїм розмахом масиву джерел — від оперативних знімків безпілотних авіаційних комплексів різного радіуса дії та тактичних тепловізійних зображень до радіоелектронних перехоплень та даних з відкритих джерел. Проте на сьогоднішній день потенціал цієї інформації реалізується далеко не в повній мірі, що зумовлено низкою системних проблем. Дані надходять у різнорідних, часто несумісних форматах, розподілені по локальних сховищах або на фізичних носіях, а аналіз значної частини масивів здійснюється вручну або напівавтоматично. Це неминуче призводить до критичних затримок, втрати контексту, неможливості оперативної кореляції даних з різних джерел та, як наслідок, до низької масштабованості та ефективності аналітичних процесів у цілому.

Ключовою проблемою, що вимагає негайного вирішення, є відсутність єдиного, уніфікованого, стійкого та надійно захищеного інформаційного простору, в межах якого різні підрозділи та органи управління могли б у режимі, близькому до реального часу, отримувати, агрегувати, обробляти та корелювати дані, формувати на їх основі обґрунтовані аналітичні висновки та оперативно передавати їх для прийняття рішень. Ця проблема має декілька взаємопов'язаних вимірів: технічний (несумісність форматів даних, відсутність уніфікованих програмних інтерфейсів — API, обмежена пропускна здатність каналів зв'язку в польових умовах), організаційний (фрагментація технологічних процесів, відсутність єдиних стандартів обміну інформацією

ISSN 3041-1793 Online

між підрозділами) та кадровий (недостатній рівень підготовки аналітиків, які поєднували б глибокі військові знання з необхідними IT-навичками).

Відповіддю на ці виклики є системне впровадження сучасних інформаційних технологій, спрямоване на створення цілісної інформаційно-аналітичної платформи. Фундаментом такої платформи є архітектура, орієнтована на дані (Data-Centric Architecture), яка складається з чотирьох логічно взаємопов'язаних шарів. На нижньому рівні знаходиться шар джерел даних (Data Sources Layer), куди надходять гетерогенні потоки інформації: відео та телеметрія з БПЛА різного типу — від тактичних FPV-дронів до оперативно-тактичних розвідників; сигнали радіоелектронної розвідки (SIGINT); дані радіолокаційних станцій (RADAR); супутникові знімки в різних діапазонах; інформація від датчиків на полі бою (ISR sensors), а також структуровані та неструктуровані дані з відкритих джерел (OSINT). Критично важливим є те, щоб кожен фрагмент даних, незалежно від його першоджерела, супроводжувався стандартизованим набором метаданих, що включає точну часову мітку, точну геоприв'язку (географічні координати), унікальний ідентифікатор джерела та оцінку його достовірності.

Ці структуровані потоки даних надходять не в розрізнені сховища, а на центральну шину даних (Data Bus), яка виконує роль «кровоносної системи» всієї платформи. Використання сучасних технологій, таких як Apache Kafka, RabbitMQ або протокол MQTT, забезпечує асинхронну, надійну, масштабовану та швидку доставку повідомлень від «виробників» даних (наприклад, підрозділів БПЛА) до їх «споживачів» (аналітичних модулів, систем візуалізації). Саме на цьому етапі відбувається первинна нормалізація, фільтрація, валідація та трансформація даних (процеси ETL — Extract, Transform, Load або сучасніші ELT — Extract, Load, Transform) до єдиного корпоративного стандарту, що робить їх придатними для подальшого глибокого аналітичного процесингу.

Наступний, найважливіший шар — аналітичний (Analytics & AI Layer) — є своєрідним «мозковим центром» усієї системи. Саме тут, в ізольованих та безпечних програмних контейнерах (наприклад, на базі Docker або Kubernetes), розгортаються та функціонують спеціалізовані модулі автоматизованої обробки інформації.

Для аналізу відео та статичних зображень це, перш за все, передові моделі комп'ютерного зору (Computer Vision), такі як YOLO (You Only Look Once), SSD (Single Shot MultiBox Detector) або EfficientNet, які заздалегідь натреновані на великих наборах даних для впізнавання конкретних типів техніки (танків, бойових машин піхоти, артилерійських систем), озброєння або особового складу противника.

Для обробки радіосигналів та радіоелектронних випромінювань застосовуються складні алгоритми на основі згорткових (Convolutional Neural Networks, CNN) або рекурентних нейронних мереж (Recurrent Neural Networks,

ISSN 3041-1793 Online

RNN, LSTM), здатні класифікувати джерела випромінювання за типами, визначати їх локацію та ідентифікувати.

Для виявлення складних тактичних патернів, зв'язків між об'єктами та подіями активно використовуються методи графової аналітики (Graph Analytics), які будують динамічні моделі взаємодій. Для прогнозування майбутніх дій противника — моделі прогнозування часових рядів (Time-Series Forecasting), такі як LSTM (Long Short-Term Memory) або архітектури Transformer, що дозволяють на основі аналізу історичних даних про переміщення, активність зв'язку та інші параметри передбачити його можливі наступні кроки. Для забезпечення мінімального часу реакції частина цих складних моделей, зокрема модулі попереднього виявлення та класифікації об'єктів, може працювати в режимі «крайових» обчислень (Edge Computing) — безпосередньо на бортових комп'ютерах БПЛА, у спеціалізованих обчислювальних модулях розвідувальних машин або в польових командних пунктах. Цей підхід, відомий як «фільтруй на краю, аналізуй у ядрі», дозволяє значно зменшити навантаження на канали зв'язку, передаючи в центральну систему не десятки гігабайт «сирого» відео, а вже готові, структуровані метадані (наприклад, у форматі JSON: «координати: 48.123, 37.456, тип_об'єкта: Т-72, ймовірність: 0.92, час_виявлення: 12:34:05»).

Результати роботи аналітичного шару у наочному, інтуїтивно зрозумілому вигляді візуалізуються на верхньому, командному шарі прийняття рішень (Command & Control / Dashboard Layer). Це реалізується через сучасні веб-інтерфейси та потужні геоінформаційні системи (ГІС). Інтерактивна карта-дашборд стає єдиним пунктом управління, на якому у реальному часі відображаються усі виявлені об'єкти противника, їх точний тип, поточний статус, динамічна історія переміщення, а також автоматично розрахований рівень пріоритетності на основі заданих критеріїв. У такому випадку командир отримує в своєму розпорядженні не розрізнені, часто суперечливі звіти з різних підрозділів, а цілісну, оцифровану та оновлювану картину тактичної обстановки, що дозволяє йому значно швидше, обґрунтованіше та ефективніше приймати рішення щодо застосування вогневих засобів, маневру силами або постановки нових завдань розвідці.

Для наочної ілюстрації ефективності запропонованого підходу доцільно розглянути конкретний практичний кейс із застосуванням автоматизованого конвеєра обробки даних (Data Pipeline) для відеопотоку з БПЛА. Уявімо стандартну ситуацію: безпілотний авіаційний комплекс веде розвідку в заданому районі поблизу лінії зіткнення. За традиційної, неавтоматизованої схеми, оператор безпілотника вручну переглядає відеопотік, намагаючись візуально виявити цілі, після чого по закритому каналу радіозв'язку (який може бути перевантаженим або піддаватися радіоелектронному впливу) передає голосове повідомлення про виявлену ціль у командний пункт, де черговий

ISSN 3041-1793 Online
офіцер наносить її на паперову чи електронну карту. Цей процес займає багато часу і схильний до людських помилок.

У пропонованій моделі відбувається наступне:

1. Захоплення та маркування: Відеопотік у реальному часі захоплюється камерою БПЛА і автоматично маркується високоточними часовими мітками та координатами GPS/ГЛОНАСС.

2. Попередня обробка на краю (Edge Processing): На бортовому обчислювальному модулі (або на наземній станції керування в безпосередній близькості) відбувається стабілізація зображення, його компресія без втрати ключових деталей та підготовка для подальшого аналізу.

3. Крайовий аналіз (Edge Inference): Запускається оптимізована, легка модель машинного навчання (наприклад, TensorFlow Lite або ONNX Runtime), яка в реальному часі аналізує кожен кадр відео і автоматично виявляє потенційні цілі (наприклад, замаскований танк на позиції або склад боєприпасів).

4. Селективна передача даних: На центральну шину даних передаються не всі обсяги відеоданих (що може становити гигабайти інформації), а лише невеликі, але інформативні фрагменти — «сніпети» (thumbnail) із виявленими об'єктами, а головне — структуровані метадани: точні координати, клас об'єкта (наприклад, «Т-72»), ймовірність правильного розпізнавання та час. Це дозволяє зменшити навантаження на канали зв'язку в десятки разів.

5. Кореляція та збагачення даних у центрі: У центральному аналітичному кластері отримані метадани автоматично корелюються з даними від інших, незалежних джерел. Наприклад, система може перевірити, чи не фіксувала радіорозвідка (SIGINT) активність рації поблизу зазначених координат, або чи не був зафіксований цей самий об'єкт на супутниковому знімку, отриманому годиною раніше. Така багатофакторна кореляція значно підвищує рівень довіри до інформації та дозволяє відсіяти помилкові спрацьовування.

6. Візуалізація та підтримка прийняття рішення: Після підтвердження та збагачення система автоматично оновлює інтерактивну карту в штабі, розміщуючи на ній нову ціль. Модуль підтримки прийняття рішень (Decision Support System) може автоматично призначити цілі пріоритет на основі її типу, місця розташування та поточних цілей операції, а також запропонувати командиру найефективніші наявні засоби ураження (артилерію, БПЛА-камікадзе тощо) з розрахунком часу польоту боєприпасу. Весь цей цикл — від моменту виявлення об'єкта БПЛА до отримання командиром цілі на своєму дашборді — може скоротитися з десятків хвилин до лічених хвилин, що і є вирішальним фактором у сучасній високодинамічній війні.

Для об'єктивної оцінки ефективності впровадження описаної інформаційно-технологічної платформи необхідно використовувати систему чітких та вимірюваних ключових показників ефективності (Key Performance Indicators — KPI). Вони дозволяють кількісно оцінити успішність проекту та

ISSN 3041-1793 Online

визначити напрямки подальшого вдосконалення. Нижче наведено таблицю з основними пропонованими KPI.

Таблиця 1

Ключові показники ефективності (KPI) впровадження IT-платформи ІАЗ

Група показників	**Конкретний KPI**	**Методика виміру**	**Цільове значення**
Оперативність	Середній час від виявлення цілі до її відображення на дашборді командира (Mean Time to Report — MTR)	Фіксується час між часовою міткою виявлення ML-моделлю та часом появи цілі на карті КП.	< 3 хвилин
Точність аналітики	Точність (Precision) та повнота (Recall) автоматичного розпізнавання об'єктів	Розраховується на контрольній вибірці даних шляхом порівняння результатів роботи моделі з еталонними даними, розміченими експертами.	> 90%
Інтеграція в управлінські процеси	Відсоток рішень щодо застосування вогневих засобів, прийнятих на основі даних аналітичної платформи	Аналізується журнал прийнятих рішень та джерела інформації, що використовувалися для їх обґрунтування.	> 80%
Надійність та стійкість	Середній час безвідмовної роботи (Uptime) каналів зв'язку та основних сервісів платформи	Моніториться системами спостереження (наприклад, Prometheus, Zabbix).	> 99.5%

Окремо та вкрай важливою складовою успішного впровадження є підготовка нових кадрів та перепідготовка існуючих фахівців. Сучасний аналітик розвідувальних даних – це вже не просто офіцер, який вміє читати топографічну карту та складати текстові звіти. Це фахівець нового типу, який володіє суміжними компетенціями: здатний писати прості SQL-запити для

ISSN 3041-1793 Online
вибірки та фільтрації даних із великих масивів, розуміти базові принципи роботи моделей машинного навчання та їх обмеження, вільно працювати з геоінформаційними системами (такими як QGIS, ArcGIS) та мовами запитів до просторових баз даних (наприклад, PostGIS), а також усвідомлювати базові загрози кібербезпеки та принципи захисту інформації. Саме тому програма підготовки та перепідготовки аналітиків повинна кардинально оновитися, поєднуючи глибокі військові знання (тактику, оперативне мистецтво, організацію розвідувальної діяльності) з інтенсивним практичним курсом з основ програмування (Python для аналізу даних), роботи з базами даних (SQL), основ машинного навчання та геоінформатики. Закріплення цих навичок має відбуватися не в аудиторіях, а на комплексних симуляціях та командно-штабних навчаннях, де б відпрацьовувалося реальне використання платформи в умовах, максимально наближених до бойових.

Таким чином, впровадження інформаційних технологій у процес інформаційно-аналітичного забезпечення військових частин ЗСУ не є простим «апгрейдом» комп'ютерного обладнання або установкою нового програмного забезпечення. Це — корінна трансформація організаційної культури, технологічних процесів та підходів до роботи з інформацією, що вимагає цілісного, системного підходу, що охоплює архітектуру, стандартизацію, аналітику, захист та, що найважливіше, підготовку людей. Лише такий комплексний підхід дозволить Збройним Силам України повною мірою реалізувати свій інформаційний потенціал, забезпечити сталу інформаційну перевагу над противником та гарантувати ефективність застосування сил і засобів у найскладніших умовах сучасного конфлікту.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Незважаючи на значний потенціал запропонованого підходу, існує низка напрямків для подальшого розвитку та вдосконалення інформаційно-аналітичних платформ у військовій сфері.

Першою перспективою є подальша автоматизація процесів прийняття рішень. На сьогоднішній день ML/AI-моделі використовуються переважно для розпізнавання об'єктів та класифікації подій. Перспективним є впровадження систем підтримки прийняття рішень (DSS) з елементами штучного інтелекту, здатних не лише пропонувати варіанти ураження цілей, але й автоматично формувати бойові розпорядження, розраховувати оптимальні маршрути застосування засобів та прогнозувати ймовірність успіху операції. Це дозволить ще більше скоротити час реакції та зменшити навантаження на командний склад.

Другою важливою перспективою є інтеграція платформи з системами управління вогнем у реальному часі. Якщо зараз аналітична система доводить ціль до командира, який потім віддає наказ на ураження, то наступним кроком має стати створення замкненого контуру "розвідка-ураження" (Sensor-to-Shooter), де дані з платформи автоматично передаються на вогневі засоби

ISSN 3041-1793 Online

(артилерію, ракетні комплекси, БПЛА-камікадзе) з мінімальним втручанням людини. Це особливо актуально для боротьби з високомобільними цілями, такими як реактивні системи залпового вогню або колони техніки.

Третьою перспективою є розвиток децентралізованих та меш-мережевих архітектур. Досвід бойових дій показує, що противник активно застосовує засоби РЕБ для порушення зв'язку. Тому подальші дослідження мають бути спрямовані на створення самоорганізованих децентралізованих мереж обміну даними, де кожен вузол (БПЛА, розвідувальна машина, командний пункт) може виступати ретранслятором. Це підвищить живучість системи в умовах радіоелектронного придушення.

Четвертою перспективою є впровадження технологій квантового шифрування та пост-квантової криптографії. З розвитком квантових обчислень існуючі криптографічні алгоритми можуть стати вразливими. Завчасна розробка та впровадження квантово-стійких методів захисту розвідувальних даних є критично важливою для забезпечення довгострокової безпеки інформаційного обміну.

П'ятою перспективою є створення національної уніфікованої системи збору, обробки та зберігання розвідувальних даних з інтеграцією до систем НАТО. Це дозволить не лише стандартизувати обмін інформацією між власними підрозділами, але й ефективно взаємодіяти з розвідувальними системами країн-партнерів. Впровадження спільних стандартів метаданих, протоколів обміну та класифікації об'єктів значно підвищить якість та оперативність спільної роботи.

Нарешті, важливою перспективою є подальший розвиток системи підготовки кадрів. Необхідно створити постійно діючу систему навчання та сертифікації військових аналітиків, яка б оперативно реагувала на зміну технологій та тактики противника. Це мають бути не разові курси, а безперервний процес підвищення кваліфікації, що включає регулярні тренування з використанням актуальних даних та сценаріїв.

Таким чином, системне впровадження інформаційних технологій обробки розвідувальних даних, з урахуванням зазначених перспектив, дозволить Збройним Силам України не лише досягти, але й утримувати інформаційну перевагу над противником у довгостроковій перспективі, забезпечуючи ефективне планування та проведення операцій на всіх рівнях.

Література:

1. Філімонов С.М., Лунькова Г.В., Шабатура Ю.В. Інформаційні технології у військовій справі: навч. посіб. Львів: НАСВ, 2018. URL: https://asv.mil.gov.ua/biblioteka/virtual/vydannya-natsionalnoyi-akademiyi-za-2018-rik/informatsiyni-tekhnolohiyi-u-viyskoviy-spravi

2. Бакуменко Р. Інформаційно-аналітичне забезпечення органів військового управління. Військова освіта, 2019, №1. URL: https://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/176001

ISSN 3041-1793 Online
3. В.С. Купріянова, І.Ю. Матюшенко. Стан та перспективи розвитку автоматизованих систем обробки розвідувальної інформації в Україні. DOI: https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i50.53251

4. А.О. Нижняк, А.І. Партика. Розробка концепції систем виявлення та нейтралізації БПЛА з використанням перехоплюючих дронів. 2025. DOI: https://doi.org/10.23939/csn2025.01.235

5. Дядечко А.О., Даценко І.П., Головченко О.В. Інформаційно-аналітична діяльність у сфері безпеки та оборони. Наука і техніка у сфері безпеки та оборони, 2024. URL: https://sit.nuou.org.ua/article/download/311034/310285/740849

6. Г. Г. Андерсон. Штучний інтелект у військовій розвідці: досвід і перспективи 2024. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.13740260

7. С.І. Корсунов, А.Ф. Волков. Трансформація завдань військової розвідки шляхом інтеграції даних та автоматизації. Наука і техніка ВПС України, 2021.DOI: https://doi.org/10.30748/nitps.2021.44.08

8. Поморцева О., Кобзан С., Штерндок Е. Use of Geo-Information Technologies When Conducting Combat Operations. 2023. URL: https://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/en/article/view/6078

9. Гончарук Д. Method for assessing the state of information and analytical support of military control bodies. 2024. URL: https://journal.eu-jr.eu/sciencerise/article/view/3713

10. Науково-дослідний інститут військових інформаційних систем. Тенденції розвитку технологій обробки інформації в сучасних збройних конфліктах. Київ, 2023.URL: https://www.mil.gov.ua

References:

1. Filimonov S.M., Lunkova G.V., Shabatura Yu.V. Information technologies in military affairs: textbook. Lviv: NASV, 2018. URL: https://asv.mil.gov.ua/biblioteka/virtual/vydannya-natsionalnoyi-akademiyi-za-2018-rik/informatsiyni-tekhnolohiyi-u-viyskoviy-spravi

2. Bakumenko R. Information and analytical support for military command and control bodies. Military Education, 2019, No. 1. URL: https://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/176001

3. V.S. Kupriyanova, I.Yu. Matyushenko. Status and prospects for the development of automated intelligence processing systems in Ukraine. DOI: https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i50.53251

4. A.O. Nizhnyak, A.I. Partika. Development of a concept for UAV detection and neutralization systems using interceptor drones. 2025. DOI: https://doi.org/10.23939/csn2025.01.235

5. Dyadechko A.O., Datsenko I.P., Golovchenko O.V. Information and analytical activities in the field of security and defense. Science and technology in the field of security and defense, 2024. URL: https://sit.nuou.org.ua/article/download/311034/310285/740849

6. G. G. Anderson. Artificial intelligence in military intelligence: experience and prospects 2024. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.13740260

7. S.I. Korsunov, A.F. Volkov. Transformation of military intelligence tasks through data integration and automation. Science and Technology of the Ukrainian Air Force, 2021. DOI: https://doi.org/10.30748/nitps.2021.44.08

8. Pomortseva O., Kobzan S., Sternok E. Use of Geo Information Technologies When Conducting Combat Operations. 2023. URL: https://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/en/article/view/6078

9. Goncharuk D. Method for assessing the state of information and analytical support of military control bodies. 2024. URL: https://journal.eu-jr.eu/sciencerise/article/view/3713

ISSN 3041-1793 Online
10. Research Institute of Military Information Systems. Trends in the development of information processing technologies in modern armed conflicts. Kyiv, 2023. URL: https://www.mil.gov.ua

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 623.4:004.896:355.4

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-620-628

Сич Руслан кандидат педагогічних наук, доцент, начальник кафедри вогневої підготовки, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0003-4043-787X

Олицький Олександр доктор філософії в галузі знань право, старший викладач кафедри вогневої підготовки, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0003-3502-1234

СИНЕРГІЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА БЕЗПІЛОТНИХ СИСТЕМ

Анотація. У статті досліджено особливості інтеграції вогнепальної зброї з наземними роботизованими комплексами в умовах сучасної технологізації бойових дій. Обґрунтовано, що стрімкий розвиток безпілотних систем зумовлює трансформацію підходів до виконання бойових задач, де ключову роль відіграє синергія між бійцем-оператором, роботизованою платформою та озброєнням. Проаналізовано сучасні наукові підходи до створення інтегрованих бойових систем, зокрема гібридні моделі управління, які поєднують дистанційний контроль із елементами автономності, а також застосування алгоритмів штучного інтелекту для підвищення ефективності функціонування наземних роботизованих комплексів.

Визначено, що використання роботизованих платформ, оснащених вогнепальною зброєю, відкриває нові тактичні можливості, зокрема зниження ризиків для особового складу, підвищення точності вогневого ураження та забезпечення безперервності виконання завдань у складних умовах. Наведено приклади сучасних українських НРК, які активно застосовуються у бойових умовах та демонструють високу ефективність.

Акцентовано увагу на ролі синергетичного ефекту, який полягає у досягненні більшого результату від взаємодії складових системи порівняно з їх окремим застосуванням. Водночас окреслено основні проблеми та обмеження інтеграції озброєння в наземні роботизовані комплекси, серед яких технічні труднощі стабілізації, залежність від каналів зв'язку, вплив засобів радіоелектронної боротьби та необхідність підвищення рівня автономності.

У перспективі визначено ключові напрями розвитку наземних роботизованих комплексів, пов'язані з впровадженням штучного інтелекту,

ISSN 3041-1793 Online
удосконаленням сенсорних систем і формуванням мережево-центричних систем управління. Зроблено висновок про стратегічну доцільність подальшого розвитку та впровадження наземних роботизованих комплексів як важливого елемента сучасних збройних сил, що забезпечує підвищення ефективності бойових дій та збереження життя військовослужбовців.

Ключові слова: вогнепальна зброя; кулемети; безпілотні системи; наземні роботизовані комплекси.

Sich Ruslan PhD, Associate Professor, Head of the Department of Fire training, Bogdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0003-4043-787X

Olytskyi Oleksandr PhD, Senior Lecturer of the Department of Fire training, Bogdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0003-3502-1234

SYNERGY BETWEEN FIREARMS AND UNMANNED SYSTEMS

Abstract. This article examines the specifics of integrating firearms with ground-based robotic systems in the context of modern combat operations. It is argued that the rapid development of unmanned systems is driving a transformation in approaches to combat missions, where synergy between the operator, the robotic platform, and the weaponry plays a key role. The article analyzes modern scientific approaches to the creation of integrated combat systems, in particular hybrid control models that combine remote control with elements of autonomy, as well as the application of artificial intelligence algorithms to improve the operational effectiveness of ground-based robotic systems.

It is determined that the use of robotic platforms equipped with firearms opens up new tactical opportunities, including reducing risks to personnel, increasing the accuracy of firepower, and ensuring the continuity of mission execution in challenging conditions. Examples of modern Ukrainian robotic systems actively used in combat conditions and demonstrating high effectiveness are provided.

Emphasis is placed on the role of the synergistic effect, which consists in achieving greater results from the interaction of system components compared to their separate use. At the same time, the main problems and limitations of integrating weapons into ground robotic systems are outlined, including technical stabilization challenges, dependence on communication channels, the impact of electronic warfare measures, and the need to increase autonomy.

Looking ahead, key directions for the development of ground-based robotic systems are identified, related to the implementation of artificial intelligence, the improvement of sensor systems, and the formation of network-centric control

ISSN 3041-1793 Online
systems. It is concluded that the further development and implementation of ground-based robotic systems is strategically expedient as an important element of modern armed forces, ensuring increased combat effectiveness and the preservation of military personnel's lives.
Keywords: firearms; machine guns; unmanned systems; ground-based robotic systems.

Постановка проблеми. Сьогодні театр бойових дій диктує нові реалії, які характеризуються швидким технологічним прогресом. Поєднання стрілецької зброї з безпілотними системами стає особливо важливим, така інтеграція дозволяє не лише підвищити ефективність виконання завдань, а й значно зменшити втрати серед особового складу, що в умовах довготривалого протистояння є особливо важливим. Наземні роботизовані комплекси (далі – НРК), оснащені вогнепальною зброєю, здатні самостійно або під контролем оператора виконувати бойові завдання. Сучасні безпілотні системи вирізняються своєю багатофункціональністю: вони можуть виконувати розвідку, спостереження, завдавати точкових ударів, а також підтримувати підрозділи під час бойових дій. Особливо ефективними вони є в умовах позиційної війни, де важлива точність і постійний контроль ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі, присвяченій цій тематиці, спостерігається інтенсивне вивчення питань, пов'язаних з архітектурою інтегрованих бойових систем, алгоритмами автономного прийняття рішень та оптимізацією взаємодії між людиною-оператором та НРК. Особлива увага приділяється розробці гібридних моделей управління, що поєднують елементи дистанційного контролю з можливостями самостійного виконання завдань, а також інтеграції штучного інтелекту в систему управління НРК. Окремі роботи присвячені інтеграції озброєння у безпілотні системи, де розглядаються питання стабілізації, дистанційного керування та автоматизованого прицілювання.

Метою цієї статті є аналіз особливостей інтеграції вогнепальної зброї в наземні роботизовані комплекси та визначення їхнього впливу на ефективність бойових дій.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає Д. Колесніков серед науковців існує єдність стосовно того, що врахування синергетичного ефекту дає можливість виявити та отримати додаткові переваги (резерви) від взаємодії різних компонентів, елементів, системи, факторів у будь-якій діяльності [11, с. 9]. Поняття синергії у військовій сфері означає досягнення більшого ефекту від взаємодії елементів системи порівняно з їх окремим використанням. У контексті даного дослідження синергія проявляється у взаємодії трьох основних компонентів: оператора, НРК та озброєння. Ефективність такої системи залежить від узгодженості дій, швидкості обміну

ISSN 3041-1793 Online

інформацією та рівня автоматизації процесів. Важливу роль відіграють системи управління, які забезпечують обробку даних та прийняття рішень у режимі реального часу.

Аналізуючи наукові праці українських вчених та інформацію про інженерні новинки на лінії фронту можна з впевненістю зазначити, що вплив безпілотних системами в цілому, та НРК безпосередньо з кожним місяцем все відчутніший. Використання НРК із вогнепальною зброєю відкриває нові тактичні можливості. Насамперед це зниження ризику для особового складу за рахунок дистанційного виконання небезпечних завдань. Крім того, такі безпілотні системи забезпечують підвищення точності вогню, можливість тривалої роботи без перерви та ефективне функціонування в умовах, небезпечних для бійця. Вони можуть використовуватися для розвідки, підтримки підрозділів та виконання спеціальних операцій. А в перспективі НРК керовані штучним інтелектом замінять військовослужбовців на лінії бойового зіткнення. Цьому передувала серйозна підготовка. Ще з листопада 2024 року Командування Сухопутних військ ЗСУ напрацьовувало концепцію роботизованої лінії оборони, яка б об'єднала НРК, повітряні дрони та системи РЕБ у єдину мережу [1; 8; 10]. А вже у 2025 році застосування НРК в логістичних цілях на реальному полі бою перетворилося на масове явище [3; 12].

Станом на березень 2026 року у Силах безпеки та оборони України активно застосовується в бойовій роботі низка кодифікованих НРК українського виробництва. А саме НРК розроблені компанією «DevDroid»:

«Droid TW 12.7» – це розвідувально ударний НРК [2] призначений для виконання розвідувальних і ударних завдань у найскладніших умовах. Це перша кодифікована українська роботизована платформа оснащена туреллю з кулеметом Browning калібру 12,7 мм, дистанційним керуванням і системами на базі штучного інтелекту для розпізнання цілей. Завдяки інтеграції зі Starlink та LTE оператор може контролювати комплекс на відстані.

«Wolly» – НРК призначений для виконання бойових та розвідувальних завдань у складних умовах, забезпечує високу точність ураження цілей і збереження особового складу. Оснащений кулеметом калібру 7,62 або 12,7 мм із автоматичною подачею боєприпасів, тепловізором, а також системою автоматичного виявлення, розпізнавання та супроводження цілей [4].

Droid NW 40 – це розвідувально-ударний НРК адаптований для роботи з автоматичним гранатометом Mk-19 або його українським аналогом AGL-53 калібру 40 мм. Максимальна дальність ураження цілі до 1,5 км.; режими ведення вогню як одиночний так і чергами; боєкомплект складає 48 шт. [17].

Розробка компанії «Roboneers». «Ironclad» – НРК, що дозволяє вести захист власних позицій та здійснювати штурм ворожих укріплень. Розвиває швидкість до 20 км/год, обладнана тепловізійною камерою та бойовою

ISSN 3041-1793 Online
туреллю «ШаБля М2» («ШаБля» – роботизована кулеметна турель, у вересні 2023 році Міністерство оборони України офіційно оголосило про її допуск до експлуатації в трьох версіях (під кулемети калібру 7,62 ПКТ (кулемет Калашникова), М240 або М2 [14]), маса пустої платформи 1800 кг, корисне навантаження до 400 кг, має броньований панцир від бронебійних куль 7,65х54 мм, відстань ураження до 2 км. [19].

«Лють» – броньована роботизована платформа, розробка стартапу «DONS». Дальність виявлення цілей до 1200 м, озброєння – кулемет ПКТ 7,62 мм, автономна робота – до 72 годин, запас ходу до 20 км, тривалість руху до 3 годин, повна маса 330 кг. Броня 4-го класу захищає від стрілецького озброєння, окрім бронебійного [6].

«Т-700 Браунінг» – НРК розроблений проєктом «Україна технологічна». Це важкий бойовий комплекс, призначений для виконання вогневих завдань у зоні бойових дій. НРК має подвійну броню товщиною від 6,5 до 20 мм. Оснащений спареним озброєнням: великокаліберним кулеметом Browning M2 та кулеметом ПКТ. Ефективна дальність стрільби Browning M2 становить до 1000 метрів, ПКТ – до 700 метрів. Боєкомплект включає 300 набоїв для Browning M2 і 500 набоїв для ПКТ. Оптична система наведення забезпечує високу роздільну здатність у денному та нічному режимах і дозволяє вести спостереження з 30-кратним збільшенням [5].

«Гном-ВП» НРК – призначений для нанесення вогневого ураження бойовим порядкам противника, знищення ворожої техніки та живої сили двома РПГ-7 та встановлення на ґрунт міни МОН-90 за допомогою спеціального навісного обладнання, оснащена оглядовою камерою та камерою для прицілювання (25х zoom), здатна працювати під впливом засобів РЕБ, дальність впевненого керування складає 150-200 м. Також можлива модифікація: з чотирма РПГ-7; двома РПГ-7 та 7,62 мм кулеметом (ПКТ) та тепловізором; з чотирма РПГ-7 та можливістю встановленням на ґрунт двох мін ТМ-62 та однієї міни МОН-90 [15].

Як слушно зазначають науковці Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького – «з огляду на динаміку розвитку військових технологій безпілотні системи продовжують удосконалюватися, набуваючи нових функцій і можливостей. Особливо це помітно у поєднанні їх із штучним інтелектом, що відкриває перспективи самостійного ухвалення рішень у бойових умовах» [7; 9;].

Науковці відмічають, що у найближчі 10-15 років військові сили розвинених країн можуть все частіше використовувати НРК, які можуть знаходити, ідентифікувати, відстежувати, націлюватися, та знищувати сили противника без участі операторів – людей у процесі прийняття рішень [13].

Подальший розвиток НРК пов’язаний із впровадженням технологій штучного інтелекту, які дозволять підвищити рівень автономності систем.

ISSN 3041-1793 Online

Очікується розвиток сенсорних систем, покращення алгоритмів обробки інформації та інтеграція таких платформ у єдині інформаційні мережі. Це сприятиме формуванню мережево-центричних систем управління, де кожен елемент буде взаємодіяти в єдиному інформаційному просторі. Але інтеграція вогнепальної зброї в НРК передбачає вирішення низки технічних завдань. Серед них ключовими є забезпечення стабільності платформи під час стрільби, точності наведення та надійності систем дистанційного керування. Важливим аспектом є вибір типу озброєння, яке повинно відповідати технічним можливостям платформи та умовам її застосування. Разом із тим існують певні обмеження, пов'язані з затримками сигналу, можливими збоями у роботі систем та впливом зовнішніх факторів.

Висновки. НРК поступово переходять із допоміжної категорії в окремий компонент бойових дій. Ключова зміна полягає не лише в самих платформах, а в підході до їх застосування. Попри значні переваги, використання НРК супроводжується низкою проблем. До технічних викликів належать обмежена автономність, складність обслуговування та залежність від каналів зв'язку. Хоча український кластер оборонних технологій «Brave1» уже тестує нові НРК, керовані за допомогою волоконно-оптичного кабелю. Це робить їх стійкими до російських засобів радіоелектронної боротьби [16].

Синергія вогнепальної зброї та НРК є перспективним напрямом розвитку сучасних збройних сил. Її впровадження дозволяє підвищити ефективність бойових дій, зменшити втрати особового складу та забезпечити новий рівень тактичних можливостей.

Література

1. «Повстання машин» на службі у ЗСУ: НРК змінюють правила на полі бою та які *перспективи* розвитку «залізної піхоти». *Defense Express* : веб-сайт. URL : https://defence-ua.com/minds_and_ideas/zalizna_pihota_jak_nazemni_robotizovani_kompleksi_zminjujut_pravila_gri_na_poli_boju-22260.html

2. *DevDroid* : веб-сайт. URL: https://devdroid.tech/

3. Андрушко О., Мішенюк Р., Басараб О. Сучасні безпілотні системи та військова логістика. *Національні інтереси України.* №3(20). 2026. С. 79-88. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-3(20)-79-88

4. Бойовий модуль Wolly 7.62. *DevDroid*: веб-сайт. URL: https://devdroid.tech/catalog/tripod

5. В Україні кодифікували важкий НРК «Т-700 Браунінг». *DEFENDER.media*: веб-сайт. URL: https://thedefender.media/uk/2026/01/heavy-ugv-t700-codified/

6. В Україні створили броньованого робота «Лють»: озброєний кулеметом і готовий до бою. *Фокус* : веб-сайт. URL: https://focus.ua/uk/digital/626367-v-ukrajini-stvorili-bronovanogo-robota-lyut-ozbroyeniy-kulemetom-i-gotoviy-do-boyu-video

7. Жук С., Білорус А., Бомбергер В., Луковський І. Використання безпілотних систем у сучасних військових операціях: аналіз ефективності та ризиків. *Збірник наукових праць НАДПСУ. Серія : військові та технічні науки.* № 2(99). 2025. С. 4-14. DOI: https://doi.org/10.32453/3.v99i2.1882

ISSN 3041-1793 Online

8. Залужний В. Ф., Шаптала С. О., Коваль В. В., Назаров В. М. та ін. Засади розвитку роботизованих систем в Збройних Силах України : монографія / за заг. ред. проф. О. М. Семененка. Київ, 2023. 348 с.

9. Катеринчук І., Сітайло О. Математична модель оцінки достатності безпілотних і наземних роботизованих систем у задачах оптимального вогневого ураження сил прикордонного загону. *Національні інтереси України.* №2(19). 2026. С. 232-248. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2(19)-232-248

10. Коваль В., Семененко О., Баранов С., Островський С., Акініна Т., Сєченев О. Роль і місце роботизованих систем у сучасних війнах і збройних конфліктах: теоретичний аспект. *Воєнна безпека і гуманітарна допомога.* Вип. 13, № 5. 2023. С. 256–276. DOI: https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.5.24

11. Колесніков Д. В. Сутність синергії та класифікація її видів у дослідженні вертикально-інтегрованих структур. *Економічний вісник*. №2. 2013. С. 9-15. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2013/2/EV20132_009-015.pdf

12. Купріненко О. М., Мочерад В. С., Загребельний С. М., Слюсаренко О. І. Визначення потреби Сухопутних військ у наземних роботизованих комплексах. *Військово-технічний збірник.* №26. 2022. С. 33-41. DOI: https://doi.org/10.33577/2312-4458.26.2022.33-41.

13. Лисий О. О., Руснак В. М., Хоменко Є. В., Руснак В. В. Перспективи і принципи розвитку безпілотних наземних комплексів. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки.* Т. 23, № 1. 2025. С. 45–51. DOI: https://doi.org/10.37701/dndivsovt.23.2025.06

14. Міноборони прийняло на озброєння перший бойовий модуль «ШаБля». *УкрІнформ*: веб-сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3764636-minoboroni-prijnalo-na-ozbroenna-persij-bojovij-modul-sabla.html

15. Наземна роботизована платформа вогневої підтримки Гном-ВП. *TEMERLAND* : веб-сайт. URL: https://temerland.com/rishennya/nazemna-robotyzovana-platforma-vognevoyi-pidtrymky-gnom-vp/

16. Наземні дрони на оптоволокні: що відомо про нову розробку. *Слово і Діло* : веб-сайт. URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/04/14/infografika/bezpeka/nazemni-drony-optovolokni-vidomo-pro-novu-rozrobku#goog_rewarded

17. Перший кодифікований НРК з гранатометом - Droid NW 40 отримав код НАТО. *DOU* : веб-сайт. URL: https://dou.ua/forums/topic/57184/

18. Струтинський В. Б., Гуржій А. М. Наземні роботизовані комплекси : монографія. Житомир : ПП «Рута», 2023. 524 с.

19. Українські військові випробовують на передовій безпілотного робота Ironclad. *LB.ua*: веб-сайт. URL: https://lb.ua/society/2023/09/21/575899_ukrainski_viyskovi_viprobovuyut.html

References:

1. Defense Express. (2026). *Povstannia mashyn na sluzhbi u ZSU: NRK zminiuiut pravyla na poli boiu ta yaki perspektyvy rozvytku "zaliznoi pikhoty"* ["Rise of machines" in the Armed Forces of Ukraine: UGVs are changing the rules on the battlefield and prospects for the development of "iron infantry"]. Retrieved from https://defence-ua.com/minds_and_ideas/zalizna_pihota_jak_nazemni_robotizovani_kompleksi_zminjujut_pravila_gri_na_poli_boju-22260.html [in Ukrainian].

2. DevDroid. (2026). *DevDroid* [DevDroid website]. Retrieved from https://devdroid.tech/

ISSN 3041-1793 Online

3. Andrushko, O., Misheniuk, R., & Basarab, O. (2026). Suchasni bezpilotni systemy ta viiskova lohistyka [Modern unmanned systems and military logistics]. *Natsionalni interesy Ukrainy – National Interests of Ukraine*, 3(20), 79–88. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-3(20)-79-88 [in Ukrainian].

4. DevDroid. (2025). *Boiovyi modul Wolly 7.62* [Combat module Wolly 7.62]. Retrieved from https://devdroid.tech/catalog/tripod

5. DEFENDER.media. (2026). *V Ukraini kodyfikuvaly vazhkyi NRK "T-700 Brauninh"* [Heavy UGV "T-700 Browning" was codified in Ukraine]. Retrieved from https://thedefender .media/uk/2026/01/heavy-ugv-t700-codified/ [in Ukrainian].

6. Fokus. (2024). *V Ukraini stvoryly bronovanoho robota "Liut": ozbroienyi kulemetom i hotovyi do boiu* [An armored robot "Liut" was created in Ukraine: armed with a machine gun and ready for battle]. Retrieved from https://focus.ua/uk/digital/626367-v-ukrajini-stvorili-bronova nogo-robota-lyut-ozbroyeniy-kulemetom-i-gotoviy-do-boyu-video [in Ukrainian].

7. Zhuk, S., Bilorus, A., Bomberger, V., & Lukovskyi, I. (2025). Vykorystannia bezpilotnykh system u suchasnykh viiskovykh operatsiiakh: analiz efektyvnosti ta ryzykiv [Use of unmanned systems in modern military operations: analysis of efficiency and risks]. *Zbirnyk naukovykh prats NADPSU. Seriia: Viiskovi ta tekhnichni nauky – Collection of Scientific Works of NADPSU. Series: Military and Technical Sciences*, 2(99), 4–14. https://doi.org/10.32453 /3.v99i2.1882 [in Ukrainian].

8. Zaluzhnyi, V. F., Shaptala, S. O., Koval, V. V., Nazarov, V. M., et al. (2023). *Zasady rozvytku robotyzovanykh system v Zbroinykh Sylakh Ukrainy* [Principles of development of robotic systems in the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Katerynchuk, I., & Sitailo, O. (2026). Matematychna model otsinky dostatnosti bezpilotnykh i nazemnykh robotyzovanykh system u zadachakh optymalnoho vohnevoho urazhennia syl prykordonnoho zahonu [Mathematical model for assessing the sufficiency of unmanned and ground robotic systems in tasks of optimal fire engagement]. *Natsionalni interesy Ukrainy – National Interests of Ukraine*, 2(19), 232–248. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2(19)-232-248 [in Ukrainian].

10. Koval, V., Semenenko, O., Baranov, S., Ostrovskyi, S., Akinina, T., & Siechenev, O. (2023). Rol i mistse robotyzovanykh system u suchasnykh viinakh i zbroinykh konfliktakh: teoretychnyi aspekt [The role and place of robotic systems in modern wars and armed conflicts: theoretical aspect]. *Voienna bezpeka i humanitarna dopomoha – Military Security and Humanitarian Assistance*, 13(5), 256–276. https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.5.24 [in Ukrainian].

11. Kolesnikov, D. V. (2013). Sutnist synerhii ta klasyfikatsiia yii vydiv u doslidzhenni vertykalno-intehrovanykh struktur [The essence of synergy and classification of its types in the study of vertically integrated structures]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic Bulletin*, 2, 9–15. Retrieved from https://ev.nmu.org.ua/docs/2013/2/EV20132_009-015.pdf [in Ukrainian].

12. Kuprinenko, O. M., Mocherad, V. S., Zahrebelnyi, S. M., & Sliusarenko, O. I. (2022). Vyznachennia potreby Sukhoputnykh viisk u nazemnykh robotyzovanykh kompleksakh [Determining the needs of the Land Forces in ground robotic systems]. *Viiskovo-tekhnichnyi zbirnyk – Military Technical Collection*, 26, 33–41. https://doi.org/10.33577/2312-4458.26. 2022.33-41 [in Ukrainian].

13. Lysyi, O. O., Rusnak, V. M., Khomenko, Ye. V., & Rusnak, V. V. (2025). Perspektyvy i pryntsypy rozvytku bezpilotnykh nazemnykh kompleksiv [Prospects and principles of development of unmanned ground systems]. *Zbirnyk naukovykh prats DNDI VSVT – Collection of Scientific Works of State Research Institute of Armament Testing and Certification*, 23(1), 45–51. https://doi.org/10.37701/dndivsovt.23.2025.06 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
14. Ukrinform. (2023). *Minoborony pryinialo na ozbroiennia pershyi boiovyi modul "Shablia"* [The Ministry of Defense adopted the first combat module "Shablia"]. Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3764636-minoboroni-prijnalo-na-ozbroenna-persij-bojovij-modul-sabla.html [in Ukrainian].

15. Temerland. (2026). *Nazemna robotyzovana platforma vohnevoi pidtrymky "Hnom-VP"* [Ground robotic fire support platform "Gnom-VP"]. Retrieved from https://temerland.com/rishennya/nazemna-robotyzovana-platforma-vognevoyi-pidtrymky-gnom-vp/ [in Ukrainian].

16. Slovo i Dilo. (2025). *Nazemni drony na optovolokni: shcho vidomo pro novu rozrobku* [Ground fiber-optic drones: what is known about the new development]. Retrieved from https://www.slovoidilo.ua/2025/04/14/infografika/bezpeka/nazemni-drony-optovolokni-vidomo-pro-novu-rozrobku#goog_rewarded [in Ukrainian].

17. DOU. (2025). *Pershyi kodyfikovanyi NRK z hranatometom – Droid NW 40 otrymav kod NATO* [The first codified UGV with a grenade launcher – Droid NW 40 received a NATO code]. Retrieved from https://dou.ua/forums/topic/57184/ [in Ukrainian].

18. Strutynskyi, V. B., & Hurzhii, A. M. (2023). *Nazemni robotyzovani kompleksy* [Ground robotic systems]. Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].

19. LB.ua. (2023). *Ukrainski viiskovi vyprobovuiut na peredovii bezpilotnoho robota Ironclad* [Ukrainian military tests Ironclad unmanned robot on the front line]. Retrieved from https://lb.ua/society/2023/09/21/575899_ukrainski_viyskovi_viprobovuyut.html [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.5

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-629-644

Онопрієнко Олександр Сергійович доктор філософії, доцент, заступник начальника кафедри забезпечення державної безпеки навчально-наукового інституту забезпечення державної безпеки Національної академії Національної гвардії України, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-7935-4570

Шевцов Анатолій Леонідович кандидат наук з державного управління, професор кафедри загальновійськових дисциплін Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, https://orsid.org/0009-0008-9204-1681

Шерстюк Андрій Дмитрович старший викладач кафедри забезпечення державної безпеки навчально-наукового інституту забезпечення державної безпеки Національної академії Національної гвардії України, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-7475-0467

Онопрієнко Вероніка Олександрівна курсант Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м Харків, https://orcid.org/0009-0005-4499-9295

ОСОБЛИВОСТІ ДІЙ МАЛИХ ТАКТИЧНИХ ГРУП В УРБАНІЗОВАНИХ РАЙОНАХ

Анотація. Розпочавши збройну агресію проти України, росія порушила фундаментальні норми й принципи міжнародного права, низку двосторонніх і багатосторонніх договорів та угод. Основною метою загарбницької війни російської федерації є захоплення територій які в ході ведення бойових дій перетворюються на райони які стають непридатними для подальшого нормального функціонування щодо забезпечення потреб життєдіяльності.

У статті розглянуто актуальні питання підготовки та застосування малих тактичних груп під час ведення бойових дій в урбанізованих районах з урахуванням досвіду повномасштабної війни в Україні. Обґрунтовано, що сучасні бойові дії у міській забудові характеризуються високою складністю, обмеженою мобільністю, зниженням ефективності управління та значним психологічним навантаженням на особовий склад. Проаналізовано сучасні нормативні документи, наукові публікації та практичний досвід ведення боїв у населених пунктах, зокрема у Гостомелі, Бучі, Ірпені, Маріуполі, Мар'їнці та Бахмуті.

ISSN 3041-1793 Online

Визначено ключові особливості ведення бойових дій в урбанізованій місцевості, серед яких: обмежений огляд і скорочені дистанції вогневого контакту, складність маневру, залежність від архітектурної структури населеного пункту, наявність підземних комунікацій та цивільного населення. Узагальнено основні моделі забудови міст та їх вплив на організацію бойових дій.

Окрему увагу приділено характеристиці ближнього бою (CQB) як основної форми протистояння в міських умовах та визначено перелік практичних навичок, необхідних для ефективних дій малих тактичних груп. акцентовано увагу на значення злагодженості, розподілу обов'язків та швидкості прийняття рішень у складі груп.

Досліджено сучасні тенденції розвитку тактики ведення бою, зокрема інтеграцію наземних і повітряних роботизованих комплексів у структуру штурмових дій.

Визначено їх основні функції: розвідка, вогневе ураження, інженерне забезпечення, логістика та евакуація поранених. Показано, що використання роботизованих систем дозволяє суттєво знизити ризики для особового складу та підвищити ефективність виконання бойових завдань.

За результатами дослідження сформульовано висновки щодо необхідності удосконалення підготовки підрозділів з урахуванням сучасного бойового досвіду, адаптації тактики до зміненого характеру урбанізованого середовища та ширшого впровадження інноваційних технологій у бойову діяльність.

Ключові слова: урбанізована місцевість, малі тактичні групи, ближній бій, CQB, бойові дії, роботизовані комплекси, підготовка військ.

Onopriienko Oleksandr Serhiyovych Doctor of Philosophy, Associate Professor, Deputy Head of the Department of State Security of the Educational and Scientific Institute of State Security of the National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-7935-4570

Shevtsov Anatoly Leonidovich Candidate of Sciences in Public Administration, Professor of the Department of General Military Disciplines of the Military Law Institute of the Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, https://orsid.org/0009-0008-9204-1681

Sherstyuk Andriy Dmytrovych Senior lecturer at the Department of State Security, Educational and Scientific Institute of State Security of the National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-7475-0467

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

Onopriienko Veronika Oleksandrivna cadet of the Military Law Institute of the Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0005-4499-9295

FEATURES OF ACTIONS OF SMALL TACTICAL GROUPS IN URBANIZED AREAS

Abstract. By launching armed aggression against Ukraine, russia has violated the fundamental norms and principles of international law, a number of bilateral and multilateral treaties and agreements. The main goal of the russian federation's war of aggression is to seize territories that, during the conduct of hostilities, are transformed into areas that become unsuitable for further normal functioning in terms of ensuring the needs of life.

The article considers the current issues of training and using small tactical groups during combat operations in urban areas, taking into account the experience of a full-scale war in Ukraine. It is substantiated that modern combat operations in urban areas are characterized by high complexity, limited mobility, reduced management efficiency and significant psychological stress on personnel. Modern regulatory documents, scientific publications and practical experience of conducting combat operations in populated areas, in particular in Hostomel, Bucha, Irpen, Mariupol, Maryinka and Bakhmut, are analyzed.

Key features of conducting combat operations in urban areas are identified, including: limited visibility and reduced fire contact distances, complexity of maneuver, dependence on the architectural structure of the settlement, the presence of underground communications and civilian population. The main models of urban development and their impact on the organization of combat operations are summarized. Special attention is paid to the characteristics of close combat (CQB) as the main form of confrontation in urban conditions and a list of practical skills necessary for effective actions of small tactical groups is determined. Attention is focused on the importance of coordination, division of responsibilities and speed of decision-making within groups.

Modern trends in the development of combat tactics have been studied, in particular the integration of ground and air robotic complexes into the structure of assault operations. Their main functions have been determined: reconnaissance, fire damage, engineering support, logistics and evacuation of the wounded. It has been shown that the use of robotic systems allows to significantly reduce risks for personnel and increase the effectiveness of combat missions.

Based on the results of the study, conclusions were formulated regarding the need to improve the training of units taking into account modern combat experience, adapt tactics to the changed nature of the urbanized environment, and more widely introduce innovative technologies into combat activities.

ISSN 3041-1793 Online

Keywords: urbanized terrain, small tactical groups, close combat, CQB, combat operations, robotic complexes, troop training.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток наукового потенціалу разом із засобами сучасної збройної боротьби у сучасному світі та досвід ведення бойових дій на території України напряму вказує, що особливої уваги потребує розгляд питання дій малих тактичних груп в урбанізованих районах. Повноцінна збройна агресія росії проти України переконливо довела, що дії підрозділів в урбанізованих районах потребують певних навичок та супроводжуються високим тиском на військовослужбовців як в тактичних аспектах ведення бою, так і в моральному напруженні як під час підготовки до ведення дій так і під час безпосереднього виконання завдань.

У сучасних нормативних документах, які з'явилися після виконання завдань силами оборони України в ході проведення АТО (ООС), а також в ході ведення наступальних та оборонних операцій під час повномасштабного вторгнення країни-агресора, викладені рекомендації з організації та ведення оборонних, наступальних та стабілізаційних дій в урбанізованій місцевості. Але досвід сьогодення свідчіть про те, що архітектурний вигляд населених пунктів, в яких велись активні бойові дії, змінюється до невпізнанності. Руйнуються цілі житлові квартали, транспортна мережа та підземні комунікації тощо. Відповідно цього слід адаптуватися до нестандартних способів ведення бойових дій в зазначених умовах.

Виходячи з зазначеного виникає потреба узагальнити досвід підготовки підрозділів до виконання завдань в урбанізованих районах та провести порівняння з реаліями сьогодення, які виконуються силами оборони України. В подальшому слід доповнити та уточнити настанови і методичні рекомендації на основі досвіду ведення бойових дій в урбанізованих районах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досвід набутий в ході ведення бойових дій в населених пунктах на території України під час проведення АТО (ООС), а також в ході повномасштабного вторгнення країни-аггресора виявив ряд особливостей щодо організації та ведення бою в урбанізованій місцевості. Військовими фахівцями відзначається, що споруди як зруйновані так і вцілілі створюють сприятливі умови для ведення оборони, забезпечуючи укриття особового складу, озброєння, техніки, облаштування вогневих точок, опорних пунктів, вузлів оборони. Стосовно ведення наступальних дій, урбанізована місцевість, значно обмежує мобільність підрозділів, перешкоджає, а в деяких випадках унеможливлює просування важкої броньованої техніки, ускладнює виконання маневрів силами, засобами та вогнем для зосередження зусиль, знижується ефективність дії радіозасобів що в свою чергу ускладнює управління підрозділами в ході бою. Також особливістю дій в урбанізованій місцевістю є

ISSN 3041-1793 Online

обмежений огляд що призводить до обмежень у відстані на яких ведеться вогонь як правило відстані неперивищюють 300м.

Виходячі з визначень наведених в [1. FM 90-10-1, Ап infantryman's guide to combat in built-up areas, Headquarters department of the army, Washington, DC, 3 October 1995] під терміном "бойові дії на міській території" (MOUT – Military Operations on Urbanized Terrain) слід розуміти "загальновійськовий бій, який планується і проводиться на місцевості, насиченій штучно зведеними спорудами, наявність яких істотно впливає на вибір командиром прийнятних в цих умовах рішень".

У статті [2. В.В. Єманов Особливості застосування військ в умовах щільної міської забудови Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України, 2012, № 2(11). С. 200-204] узагальнені особливості підготовки і ведення бойових дій в умовах щільної міської забудови на підставі набутого досвіду застосування військ в подібних умовах.

В [3. Бойовий статут "Механізованих і танкових військ сухопутних військ збройних сил України" (частина III, взвод, відділення, екіпаж) https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/2_СБП-3-010204.5859-БС-МТВ-Ч-III-В_ВІД_Е.pdf] визначено порядок організації та ведення бою в населених пунктах, визначені основні бойові групи які повинні створюватись та порядок їх дій під час ведення оборони та наступу, визначені основні завдання командира під час підготовки до бою та в ході його ведення.

В [4. Бойовий статут "механізованих і танкових військ сухопутних військ збройних сил України" (частина II, батальйон, рота) https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/11/2_СБП-3-010204.5657-БОЙ-СТАТУТ-МТВ-Ч-II.pdf] визначені залежності від яких залежить організація бою в урбанізованій місцевості, основними з яких є розміри, конфігурація, планування та забудова населеного пункту, а також характер дій противника та видів зброї, що застосовується. Відзначається що на ведення бою в урбанізованій місцевості найбільший вплив має: наявність бетонних або кам'яних споруд, мережа підземних комунікацій, багатоповерховість будівель, наявність природних перешкод (річки, пагорби, урочища), наявність об'єктів промисловості руйнування яких може привести до надзвичайної ситуації (атомні, хімічні, газові об'єкти), наявність цивільного населення яке не евакуювалось, історичні та архітектурні пам'ятники. Також розкрито порядок дій підрозділів в ході ведення бою.

В [5. Керівництво "Дії в урбанізованій місцевості" (за досвідом проведення ООС (раніше АТО) Центр оперативних стандартів і методики підготовки Збройних Сил України спільно з головним управлінням підготовки Збройних Сил України https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/2_ВКДП-73-0001.01-КЕР-ДІЇ-В-УРБАНІЗ-МІСЦ.pdf] детально викладено основні положення, щодо порядку дій в урбанізованій місцевості для успішного

ISSN 3041-1793 Online
виконання визначених (поставлених) завдань, наведені основні визначення та терміни, розглянуті тенденції які впливатимуть на ведення бойових дій в урбанізованій місцевості, визначено характер сучасних бойових дій на урбанізованій місцевості.

В [6. Альбом схем “Методичних матеріалів з підготовки тактичних груп (відділення, взвод) (за досвідом російсько-Української війни 2022-2023 років)” Головне Управління доктрин та підготовки Генерального Штабу Збройних Сил України спільно з центром оперативних стандартів і методики підготовки Збройних Сил України] відпрацьовані методичні матеріали для вивчення тактики дій в малих бойових групах при відсутності професійних інструкторів. Наведені схеми дій підрозділів та бойових груп під час ведення загальновійськового бою, для того щоб їх вивчення не потребувало будь якої військової освіти, але не приділено належної уваги щодо дій в урбанізованій місцевості.

В [7. Тактична публікація. Штурмові дії. Командування підготовки. Командування сухопутних військ збройних сил України. СТКП 7-00(113).01 (11). с. 102 (ДСК)] наведено порядок штурмових дій в урбанізованій місцевості загонів приватної військової компанії "Вагнер", проведено аналіз тактики дій штурмових загонів зс караїни-агресора та надані пропозиції щодо протидії їх тактиці на основі отриманого досвіду, наведені приклади планування застосування артилерії та групи вогневої підтримки в ході штурмових дій в населених пунктах, наводиться варіанти тактики дій штурмових загонів (груп) під час дій в урбанізованій місцевості та з оволодіння (утримання) ключових ділянок місцевості (мостів, трубопроводів, шляхопроводів, комплексу будівель, мікрорайону, транспортних розв'язок, ділянок промислової зони).

Мета статті – узагальнити досвід ведення бойових дій малих тактичних груп в урбанізованих районах, визначити основні тактичні прийоми які використовуються при веденні бойових дій в урбанізованій місцевості, надати пропозиції щодо удосконалення підготовки підрозділів в ході виконання завдань в зазначених умовах.

Виклад основного матеріалу.

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України в 2022 році показало що більшість бойових зіткнень відбувалось поблизу або безпосередньо на територіях які ідентифікуються як урбанізовані райони. На початку вторгнення військові-агресори атакували територію України вздовж спільного кордону окупувавши частину Запорізької та Херсонської областей на сході частину Харківщини, а на півночі – райони Сумщини та Чернігівщини для захоплення м. Києва була використана територія Білорусі та спільний кордон з нею.

На Київщині одними з перших удар прийняли Гостомель, Буча і Ірпінь – міста, які серед інших міст і сіл України стали символами стійкості і опору

ISSN 3041-1793 Online

окупантам. В н.п. Гостомелі основною ціллю окупантів став аеропорт "Антонова", який ворог прагнув використати як плацдарм для швидкого захоплення м. Києва. 25 лютого 2022 року, російські солдати захопили житловий комплекс у н.п. Бучі, вже 27 лютого російські танки прорвалися до центру міста в той же час Українські війська застосували ракетні та артилерійські обстріли та авіаудари, щоб зупинити просування російських військ в наслідок чого було знищено більше 100 одиниць техніки окупантів та підірвано міст що з'єднував н.п. Бучу та н.п. Ірпінь, також до оборони міста долучились цивільні які закидали колони окупантів коктейлями "молотова". 3 березня 2022 року місто було звільнено, сили оборони повернули контроль над н.п. Бучею і підняли Український прапор, але вже 4 березня російські війська увійшли в місто з боку н.п. Ворзель. 7 березня в районі н.п. Бучі було зосереджено до трьох батальйонно-тактичних груп противника, 15 березня окупанти захопили мерію міста і лише 31 березня м. Буча була звільнена повністю, окупація тривала 33 дні.

Бойові дії поблизу н.п. Ірпінь також починаються з 25 лютого 2022 року зі знищення ворожої колони, а вже 26 лютого під виглядом цивільних в місті почали з'являтися російські десантники, в ніч з 26 на 27 лютого окупанти просунулись в бік н.п. Ірпеня і вже в день в центрі міста відбувся танковий бій, в подальшому вуличні бої тривали 23 дні, унаслідок запеклих боїв було зруйновано 70% соціальної та житлової інфраструктур.

Наступним легендарним містом в якому точилися вуличні бої н.п. Мар'їнка, місто декілька разів переходило з рук в руки. На початок повномасштабного вторгнення знаходилось під контролем сил оборони України. Підготовка противника до наступальних дій на цьому напрямку розпочались ще 17 лютого 2022 року і посилились к початку повномасштабного вторгнення. 17 березня населений пункт перейшов під контроль окупантів, а 19 березня сили оборони відновили контроль над містом. Протягом квітня - липня 2022 року окупанти здійснювали спроби захоплення населеного пункту але отримували гідну відсіч. 5 серпня сили оборони України втратили контроль над половиною населеного пункту і лише к середині грудня російські війська контролювали близько 70% н.п. Мар'їнки. 22 грудня в засоби масової інформації повідомили, що н.п. Мар'їнка і прилеглі території "непридатні для життя", і що там "не залишилося жодного вцілілого будинку". У січні 2023 року українські військові які виходили з міста повідомляли, що бої в н.п. Мар’їнка були «пекельними», і що здебільшого бої велися на відстанях від 10 - 20 метрів. Оскільки більша частина будівель в населеному пункті були зруйновані, бої точилися за уламками, побутовими речами та підвалами. І лише наприкінці грудня ворог майже повністю окупував н.п. Мар`їнка. В загальному бої за населений пункт від початку повномасштабного вторгнення тривали понад 22 місяці. 26 грудня 2023 року

ISSN 3041-1793 Online
закінчилася битва за н.п. Мар`їнка повною окупацією міста ворогом. Оборона міста-героя Маріуполя почалась з обстрілів реактивною артилерією о другій годині ночі 24 лютого 2022 року. З початку вторгнення окупанти прицільним вогнем знищували об'єкти життєзабезпечення міста такі як, комунальні підприємства, склади з продовольством та медикаментами, вежі мобільних операторів та лінії електропередачі, водонапірні станції та магістральний водопровід із резервного водосховища чим створили гуманітарну катастрофу. Слід зауважити що оборона міста здійснювалась за умови повного оточення без можливості організувати постачання підрозділів. До 14 березня бої точилися навколо міста, а саме місто знаходилось під вогневим контролем противника, лише за добу противником було здійснено 22 бомбардування в ході яких скинуто більше ста авіабомб. Цього ж дня окупанти прорвалися до міста зі сходу з сторони н.п. Виноградне, а вже 17 березня надходили повідомлення що противник контролює мікрорайони, Лівобережжя та частину н.п. Маріуполь вздовж проспекту Будівельників одночасно з цим відзначалось що майже 80% будівель було зруйновано. Лише 21 березня було здійснена легендарна доставка провізії та боєкомплекту до захисників міста двома гвинтокрилами Мі-8 на "Азовсталь" де тримали оборону захисники Маріуполя. 25 березня успішно здійснена друга спроба з забезпечення захисників за допомогою гвинтокрилів, такі ж вильоти повторили 27,29,31 березня та 5 квітня. 7 квітня за повідомленнями які надходили з населеного пункту, зруйновано 90 % інфраструктури. 11 квітня була здійснена спроба виходу з оточення підрозділами морської піхоти які потрапили під вогневе враження в наслідок чого колона розсіялась, а особовий склад продовжив відхід в пішому порядку, частина з яких потрапила в оточення. Того ж дня в ночі здійснена друга спроба виходу з оточення силами танкового підрозділу в складі двох танків, одного бронетранспортеру та 16 осіб особового складу, які через 10 діб дістались позицій ЗС України. 12 квітня підрозділи морської піхоти вийшли з оточення та приєднались до підрозділу полку "Азов". До 21 квітня продовжувались штурмові дії окупантів на комбінат "Азовсталь" та бої шли поблизу трамвайного депо яке знаходилось на значній відстані від "Азовсталі", цього ж дня окупаційні війська отримали наказ припинити штурмові дії, але бомбардування комбінату "Азовсталь"продовжилися. 3 травня почався штурм "Азовсталі", а вже 4 травня командир полку "Азов" повідомив що загарбникам вдалося прорватись на територію "Азовсталі". 16 травня вищим військовим командуванням України було віддано наказ командирам підрозділів, які перебували на "Азовсталі", зберегти життя особового складу. 20 травня останніми вийшли з "Азовсталі" командир та заступник полку "Азов" та командир морських піхотинців. Взагалі бойові дії в н.п. Маріуполь продовжувались на протязі 86 днів в повному оточенні сил оборони.

ISSN 3041-1793 Online

Бойові дії за м. Бахмут між українськими та російськими військами тривала із серпня 2022 по травень 2023 року під час російського повномасштабного вторгнення. Бої за населений пункт став найкровопролитнішим з початку російського вторгнення, і найкривавішим з часів Другої світової війни. Починаючи з 1 серпня окупаційні війська завдали масованих наземних ударів по населеним пунктам на південь і південний схід від н.п. Бахмута. Наступного дня з'явилось повідомлення, що російські війська посилили авіа удари та обстріли н.п. Бахмата, розпочавши штурмові дії на південно-східну частину міста. 4 серпня найманцям приватної військової компанії "Вагнер" вдалося прорвати українську оборону та вийти на вулицю Патріса Лумумби на східній околиці н.п. Бахмута. 22 вересня в наслідок ракетного удару було знищено головний міст через річку Бахмутка, що розділяє місто навпіл, порушивши матеріально-технічне забезпечення українських військових. 23 жовтня в ході контратаки Збройних сил України на східних околицях російські війська були відкинуті на 2 км. 27 жовтня окупаційні війська захопили цементний завод. 4 листопада була атакована меблева фабрика та на початку грудня впритул підійшли до міста. Українські війська перейшли до маневреної оборони, проводячи контратаки і завдаючи втрат противнику. 26 грудня з'явилась офіційна інформація про те що місто зруйноване на 60 %. Протягом січня-лютого 2023 року захисники Бахмуту неодноразово відбивали штурми переважаючих сил противника. 25 лютого 2023 року український гарнізон міста ледь не опинився в оперативному оточенні, щоб запобігти повному оточенню, було залучено підрозділ "Кракен" та резервні підрозділи, які планувалось застосувати в майбутньому контрнаступі. Станом на 2 березня руйнування міста досягла 80 %. 7 березня була окупована східна частина населеного пункту, а 10 березня силами оборони здійснена вдала контратака на тому ж напрямку. 31 березня оборонці Бахмуту змусили військові формування ворога знизити темпи наступу в н.п. Бахмут, стабілізувавши свої фланги на півночі і півдні. 3 квітня ватажок приватної військової компанії "Вагнер" Пригожин заявив про нібито взяття н.п. Бахмута, опублікувавши відіозвернення на фоні адміністративної будівлі. Протягом квітня темп просування окупаційних військ в місті знизився, але кількість спроб атакувати позиції сил оборони зросла в рази, наприклад протягом 28-29 квітня відбулося 27 боїв та було здійснено більше як 500 обстрілів позицій оборонців Бахмута. Станом на початок травня згідно повідомлень противник контролював більшу частину міста. 8 травня силами оборони була проведена контратаки яка дала можливість звільнити один кілометр території, а 10 травня було звільнено ще кілька квадратних кілометрів. Так в період з 10 по 12 травня сили оборони міста просунулись від 250 до 2000 м в залежності від ділянки. 18 травня були отримані повідомлення про просування сил оборони на відстані до 700 м. 21 травня російські ЗМІ повідомили про повний контроль над містом, але сили

ISSN 3041-1793 Online
оборони утримували споруди та приміщення у південно-західній частині міста, в тойже час війська окупантів взяли н.п. Бахмут в напівоточення. Пізніше українські ЗМІ заявили, що ЗС України готуються до тактичного оточення міста. На прикінці травня 2023 року українські оборонці міста залишили населений пункт. Оборона міста - "битва за Бахмут" тривала 304 дні.

З огляду на приведені приклади ведення бойових дій в урбанізованих районах доводить що успіхи в утриманні території та проведення контратак залежать від багатьох факторів таких як підготовленість та вмотивованість особового складу, щільності забудови населеного пункту, наявності комунікацій та мережі шляхопроводів, можливості постачання боєприпасами, продовольством, водою, стійкості зв'язку, наявності в зоні конфлікту цивільного населення.

Найбільший вплив на ведення бойових дій в урбанізованій місцевості має підготовленість малих тактичних груп, яка буде складатись з індивідуальної підготовки кожного військовослужбовця та високої злагодженості тактичної групи щодо ведення бою в умовах обмеженого простору.

У середні століття, міста являли собою, насамперед, оборонні укріплення, зміцнення (від пол. «грод», церковнослав. «градъ» - міцність). Місто, мегаполіс слід сприймати, найперше, як складний простір, що потребує системи впорядкування для вирішення завдань та буде залежати від функціонального призначення тієї чи іншої частини міста. Процеси технологічного розвитку й глобалізації спричинили розвиток міст які у сучасному світі побудовані за певними правилами. Побудова міста напряму впливатиме на ведення штурмових дій та утримання територій в ході оборони. Основними моделями побудови урбанізованих районів на даному етапі розвитку суспільства є:

– ситкова модель яка характеризується поділом землі вулицями, які перетинаються під прямим кутом, утворюючи сітку;

– концентрична кільцева модель яка характеризується наявністю внутрішнього кільця у вигляді центрального ділового району, так званої Зона "А". Він оточений зоною переходу "В", яка містить промисловість і житло більш низької якості. Третє кільце "С" містить будинки для робочого класу - зону багатоповерхівок для робітників (спальні райони). Четверте кільце "D" має нові і більші або приватні будинки, зайняті середнім класом. Найвіддаленішим кільцем (Е) є зоною житлового передмістя;

– галузева модель яка характеризується наявністю внутрішнього кільця у вигляді центрального ділового району як і в концентрично кільцевій модель. Решта районів міста побудовані у вигляді клиноподібних секторів в яких розміщуються різі райони міста такі як промисловий район, спальний район для середнього класу, зони відпочинку, місця проживання еліти. Особливістю є складна розв'язка доріг неоднорідної щільності;

ISSN 3041-1793 Online

– лінійна модель яка характеризується розташуванням головної транспортної магістралі вздовж якої ущільнюється інфраструктура міста в хаотичному порядку;

– кілька ядерна модель характеризується наявністю більше одного центру, навколо якого обертаються заходи при цьому певні види діяльності залучаються до певних вузлів.

Виходячи з моделей побудови певного урбанізованого району виникає потреба в плануванні застосування малих тактичних груп в різних умовах, особливості підготовки груп.

Під час підготовки особового складу до дій в ведення бою в обмеженому просторі слід враховувати перелік особливостей виконання відповідних завдань в урбанізованій місцевості. Основними характеристиками ближнього бою або "Close Quarters Battle (CQB)"" в урбанізованих районах є інтенсивний, короткодистанційний бій на обмеженій території, зазвичай в будівлях, вузьких вулицях, підземних спорудах, тунелях або інших складних умовах міської архітектури. Обмежений простір під час ближнього бою на малих дистанціях значно зменшує час на реакцію та прийняття рішення, особовий склад перебуває у безпосередній близькості до противника. Вулиці, будинки як вцілілі так і зруйновані є потенційно небезпечними місцями для прихованого розміщення противника з метою влаштування засідок, встановлення мінних пасток тощо.

Це вимагає постійного контролю простору навколо себе та визначених секторів для кожного військовослужбовця. Забезпечення високої координації під час виконання завдання є ключовим аспектом для успішного його виконання та досягається напрацьованим алгоритмом взаємодії між бійцями тактичної групи що є критично важливим. Застосування спеціальної техніки та озброєння під час ведення бою в урбанізованій місцевості напряму впливає на ефективність ведення штурмових дій та утримування ділянок місцевості. Загальною умовою під час виконання завдань в урбанізованих районах є зменшення ризиків для цивільного населення, мінімізація шкоди від застосування озброєння що вимагає точності ведення вогню, проведення розвідки будівлі яку необхідно втримувати або захопити, розроблення стратегії входу та просування в будівлі.

Основні елементи які повинні відпрацьовуватись під час підготовки тактичних груп в умовах ведення ближнього бою в урбанізованій місцевості є:

– порядок пересування тактичних груп вулицями у пішому порядку та з використанням бронетехніки (з урахуванням поверховості будівель, наявності та способів подолання завалів, мінних загороджень, зустрічі з противником);

– порядок здійснення взаємодії в середині групи при здійсненні контролю секторів, заміни в разі виникнення проблеми, надання само-та-взаємодопомоги в разі поранення;

ISSN 3041-1793 Online

– порядок підходу до будівель та входу через двері, вікна, шляхом прооблення проломів в стінах, через підземні комунікації;

– порядок руху коридорами, сходовими клітинами, входу та зачистки приміщень різними способами;

– способи та порядок закидування гранат або світлошумових засобів в окремі кімнати будівлі;

– порядок огляду окремих господарських приміщень (сараї, погреби і т. ін.);

– порядок дій з використанням тепловізійних приладів та нічного бачення, ліхтарів, лазерних цілевказівників в умовах відсутності освітлення, засліплення пилом, димом;

– ведення стрільби по нерухомим та рухомим цілям на близьких відстанях без застосування прицільних пристосувань;

– порядок виходу з приміщень що були доглянуті та зачищені.

Тактичні прийоми та динаміка групового бою в урбанізованих районах вимагають чіткої координації малих тактичних груп. Досвід війни показав, що бої у вузьких коридорах і приміщеннях часто виграються завдяки синхронізованим діям невеликих підрозділів (4-6 осіб). При цьому кожен боєць має чітко виконувати свою роль та дотримувався принципу "шукай собі роботу". Наприклад, автоматник забезпечує вогневу підтримку, гранатометник знешкоджує важкодоступні цілі, а сапер займається розмінуванням проходів при цьому кожен повинен самостійно визначати загрози та надавати допомогу членам групи. Для CQB важливо навчати бійців швидко оцінювати ризики і діяти відповідно до ситуації - рішення мають прийматися за частки секунди.

Невід'ємною складовою сучасного бою в урбанізованих районах на сучасному етапі розвитку науки та техніки стали різноманітні роботизовані системи та комплекси наземного та повітряного використання. Сучасні бойові дії переходять в площину в якій простий піхотинець на полі бою повинен стати обслуговуючим інструментом роботизованого комплексу та особою яка приймає ключове рішення.

Застосування роботизованих комплексів під час виконання бойових завдань малими тактичними групами в урбанізованих районах розширює можливості групи. Сучасний штурм у місті з використанням наземних роботизованих комплексів зазвичай будується як багатошарова операція, де комплекс виконує найбільш небезпечні задачі забезпечуючи збереження життя та здоров'я військовослужбовця.

Сучасні наземні роботизовані комплекси здатні нести кулемети, гранатомети, діяти як мобільні вогневі точки. Основними задачами наземних роботизованих комплексів у сучасному штурмі міста слід вважати:

ISSN 3041-1793 Online

– попередня розвідка перед штурмом в ході якої висувається легкий наземний роботизований комплекс за допомогою якого можливо здійснити огляд вулиці, двора, під'їзду, перевірити підвал або тунель, виявити вогневі точки противника. Фактично це "перший контакт", але без ризику для бійця;

– промацування противника, можливість справакувати його на дії шляхом руху в відкритій зоні або імітація атаки під час якої визначаються вогневі точки противника його вогневі засоби що дозволяє не потрапити в засідку;

– дистанційне ураження противника до початку просування бійців за рахунок застосування ударних наземних роботизованих комплексів оснащених озброєнням або вибуховими пристроями так звані "камікадзе", а також застосування FPV-дронів у зв'язці з наземними роботизованими комплексами основними завданнями яких буде знищення укріплених позицій противника, ураження вікон, поверхів, барикад що є альтернативою класичної "зачистки в лоб";

– інженерне забезпечення що є критично важливим в міських умовах ведення бою. Наземні роботизовані комплекси здатні проробити або перевірити проходи в мінних загородженнях, допомогти розчистити завали створені штучно або ті що утворились під час ведення боїв, провести тестування маршруту висування, що дозволить тактичній групі здійснювати рух в безпечному "коридорі";

– прикриття наземними роботизованими комплексами входу малих тактичних груп в будівлі, виконує завдання з прикриття групи, подавлення або знищення противника при цьому роботизований комплекс рухається попереду або поруч, слугує мобільним сенсором, вирішує задачі вогневого прикриття. Це дозволяє змінити класичну модель штурму, де бійці йшли першими;

– зачистка у середині будівель за допомогою наземних роботизованих комплексів надає можливість виявляти противника та отримувати відео в реальному часі. Особливо ефективне під час штурмових дій в темних приміщеннях та приміщеннях складного планування;

– підтримка бою з використанням наземних роботизованих комплексів дозволяє тактичним групам забезпечити логістику. Наприклад організувати доставляння боєприпасів, продовольства, евакуацію поранених що вкрай необхідно в разі утримання позиції.

Все вище перелічене змінює саму тактику ведення бою в урбанізованих районах ризики покладаються на "машину" тоді як людина залишається більш захищеною та обізнаною до майбутніх дій. головним принципом такої тактики повинно стати що першим завжди просувається роботизований комплекс і лише після підтвердження ситуації - людина, максимальний дистанційний вплив на противника перед входом в будівлю і під час штурму, постійне

ISSN 3041-1793 Online
ведення розвідки і коригування вогневого враження в режимі реального часу. Хоча є і нюанси такої співпраці: підтримання зв'язку з роботизованим комплексом застосування засобів РЕБ, ускладнення навігації за рахунок відсутності GPS, фізичні бар'єри котрі неможливо подолати обмежує їх використання.

Підводячи підсумки застосування наземних роботизованих комплексів слід відмітити їх надзвичайну ефектвність в сучасних умовах ведення бойових дій, відіграють ключову роль в збереженні життя і здоров'я військово-службовців переклавши на себе функції розвідки, логістики, інженерії та вогневого впливу. Головною функцією повинно стати - замінити бійця там, де ризик максимальний.

Висновки. Ведення бойових дій в умовах урбанізованих районів малими тактичними групами в сучасних реаліях протистояння України та росії є найбільш складним видом бою. Проведений аналіз ведення бойових дій в населених пунктах показав, що лише вмілі дії, згуртованість, втілення новітніх технологій та креативний підхід до виконання бойових завдань надає можливість отримати перевагу під час проведення штурмових дій з захоплення та утримання визначених об'єктів, рубежів та ділянок урбанізованого середовища. Підготовка малих тактичних груп до дій в урбанізованій місцевості повинна стати базовою для кожного військовослужбовця Сил оборони України. Впровадження новітніх технологій типу наземних роботизованих комплексів під час виконання бойових завдань надає змогу зберегти найдорожче - життя військового.

Перспективними напрямками подальших досліджень повинно стати створення моделей застосування малих тактичних груп з урахуванням особливостей забудови урбанізованих районів та застосування роботизованих комплексів, а також внесення змін в методичні рекомендації щодо підготовки тактичних груп до дій в урбанізованих районах.

Література:

1. FM 90-10-1, An infantryman's guide to combat in built-up areas, Headquarters department of the army, Washington, DC, 3 October 1995

2. В.В. Єманов Особливості застосування військ в умовах щільної міської забудови. Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України, 2012, № 2(11). с. 200-204.

3. Бойовий статут "Механізованих і танкових військ сухопутних військ збройних сил України" (частина III, взвод, відділення, екіпаж). URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/2_СБП-3-010204.5859-БС-МТВ-Ч-III-В_ВІД_Е.pdf

4. Бойовий статут "механізованих і танкових військ сухопутних військ збройних сил України" (частина II, батальйон, рота). URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/11/2_СБП-3-010204.5657-БОЙ-СТАТУТ-МТВ-Ч-II.pdf

5. Керівництво "Дії в урбанізованій місцевості" (за досвідом проведення ООС (раніше АТО). Центр оперативних стандартів і методики підготовки Збройних Сил України

ISSN 3041-1793 Online
спільно з головним управлінням підготовки Збройних Сил України. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/2_ВКДП-73-0001.01-КЕР-ДІЇ-В-УРБАНІЗ-МІСЦ.pdf

6. Альбом схем "Методичних матеріалів з підготовки тактичних груп (відділення, взвод) (за досвідом російсько-Української війни 2022-2023 років)" Головне Управління доктрин та підготовки Генерального Штабу Збройних Сил України спільно з центром оперативних стандартів і методики підготовки Збройних Сил України. ВП 7-(01,03-05)215.58(59). с. 72

7. Тактична публікація. Штурмові дії. Командування підготовки. Командування сухопутних військ збройних сил України. СТКП 7-00(113).01(11). с. 102 (ДСК)

References:

1. Posibnyk pikhotyntsia z vedennia boiu v naselenykh punktakh, Shtab armii FM 90-10-1, An infantryman's guide to combat in built-up areas, Headquarters department of the army, Washington, DC, 3 October 1995 [in English].

2. V.V. Yemanov (2012). Osoblyvosti zastosuvannia viisk v umovakh shchilnoi miskoi zabudovy [Peculiarities of the use of troops in conditions of dense urban development]. *Nauka i tekhnika Povitrianykh Syl Zbroinykh Syl Ukrainy - Science and Technology of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine, № 2(11).* 200-204. [in Ukrainian].

3. Boiovyi statut "Mekhanizovanykh i tankovykh viisk sukhoputnykh viisk zbroinykh syl Ukrainy" (chastyna III, vzvod, viddilennia, ekipazh) [Combat regulations of the "Mechanized and Tank Troops of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine" (part III, platoon, detachment, crew)]. Retrieved from https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/2_СБП-3-010204.5859-БС-МТВ-Ч-ІІІ-В_ВІД_Е.pdf [in Ukrainian].

4. Boiovyi statut "mekhanizovanykh i tankovykh viisk sukhoputnykh viisk zbroinykh syl Ukrainy" (chastyna II, batalion, rota) [Combat regulations of "mechanized and tank troops of the ground forces of the Armed Forces of Ukraine" (part II, battalion, company)]. Retrieved from https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/11/2_СБП-3-010204.5657-БОЙ-СТАТУТ-МТВ-Ч-ІІ.pdf [in Ukrainian].

5. Kerivnytstvo "Dii v urbanizovanii mistsevosti" (za dosvidom provedennia OOS (ranishe ATO) [The "Action in Urbanized Areas" guide (based on the experience of conducting the Joint Operational Operation (formerly the ATO))]. *Tsentr operatyvnykh standartiv i metodyky pidhotovky Zbroinykh Syl Ukrainy spilno z holovnym upravlinniam pidhotovky Zbroinykh Syl Ukrainy - Center for Operational Standards and Training Methods of the Armed Forces of Ukraine together with the Main Directorate for Training of the Armed Forces of Ukraine.* Retrieved from https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/2_ВКДП-73-0001.01-КЕР-ДІЇ-В-УРБАНІЗ-МІСЦ.pdf [in Ukrainian].

6. Albom skhem "Metodychnykh materialiv z pidhotovky taktychnykh hrup (viddilennia, vzvod) (za dosvidom rosiisko-Ukrainskoi viiny 2022-2023 rokiv)" [Album of schemes "Methodological materials for the training of tactical groups (departments, platoons) (based on the experience of the Russian-Ukrainian war of 2022-2023)"]. *Holovne Upravlinnia doktryn ta pidhotovky Heneralnoho Shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy spilno z tsentrom operatyvnykh standartiv i metodyky pidhotovky Zbroinykh Syl Ukrainy - Main Directorate of Doctrines and Training of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine together with the Center for Operational Standards and Training Methods of the Armed Forces of Ukraine.* ВП 7-(01,03-05)215.58(59). 72 [in Ukrainian].

7. Taktychna publikatsiia. Shturmovi dii [Tactical publication. Assault operations]. *Komanduvannia pidhotovky. Komanduvannia sukhoputnykh viisk zbroinykh syl Ukrainy -*

ISSN 3041-1793 Online

Training Command. Command of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine. СТКП 7-00(113).01(11). 102 (ДСК) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.40:004.9:351.86

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-645-657

Охріменко Олександр Вікторович Начальник Навчального центру підготовки підрозділів Національної гвардії України (військова частина 3072), Івано-Франківський район, Івано-Франківська область, село Старий Лисець, https://orcid.org/0009-0000-9978-878X

Согорін Андрій Анатолійович кандидат соціологічних наук, майор, доцент кафедри вогневої підготовки, факультет службово-бойової діяльності, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-5900-7139

Пурнак Віктор Павлович доктор філософії з публічного управління та адміністрування, майор, доцент кафедри вогневої підготовки, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0002-2214-9351

ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПІД ЧАС СТРАТЕГІЧНОГО РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено інформаційні аспекти стратегічного розгортання Національної гвардії України в умовах сучасного гібридного безпекового середовища. Обґрунтовано, що в умовах трансформації характеру збройних конфліктів інформаційний компонент набуває статусу одного з визначальних факторів забезпечення ефективності військових операцій. Показано, що стратегічне розгортання доцільно розглядати не лише як процес фізичного переміщення сил і засобів, а як комплексну багаторівневу діяльність, що функціонує в динамічному інформаційному середовищі.

На основі аналізу нормативно-правових актів України, доктринальних документів Національної гвардії України та підходів держав-членів НАТО встановлено, що інформаційні аспекти стратегічного розгортання залишаються недостатньо систематизованими. Виявлено, що існуюча система інформаційного забезпечення НГУ характеризується фрагментарністю, недостатнім рівнем автоматизації, відокремленістю окремих компонентів та домінуванням реактивного підходу до протидії інформаційним загрозам.

У статті визначено ключові структурні компоненти інформаційного забезпечення стратегічного розгортання, зокрема: інформаційні системи, управління даними, аналітичне забезпечення, стратегічні комунікації, кіберзахист, протидія інформаційно-психологічним впливам та механізми

ISSN 3041-1793 Online
зворотного зв'язку. На основі їх порівняння з еталонною моделлю держав НАТО виявлено критичні розриви, що впливають на ефективність управління військами.

Обґрунтовано, що ключовою проблемою є відсутність інтегрованого інформаційного контуру, який забезпечує синхронізацію всіх компонентів у межах єдиної системи. Запропоновано напрями вдосконалення, що передбачають створення інтегрованих інформаційних систем, впровадження автоматизованого управління даними, розвиток аналітичних центрів, інтеграцію стратегічних комунікацій і кіберзахисту в систему управління, а також перехід до проактивної моделі інформаційної діяльності.

Наукова новизна полягає у системному підході до розгляду інформаційного забезпечення стратегічного розгортання НГУ та встановленні взаємозв'язків між його компонентами. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення нормативно-доктринальної бази, систем управління та підготовки персоналу в умовах сучасних загроз.

Ключові слова: Національна гвардія України, стратегічне розгортання, інформаційне забезпечення, стратегічні комунікації, кібербезпека, інформаційні операції.

Okhrimenko Oleksandr Head of the Units Training Centre of the National Guard of Ukraine (military unit 3072), 1 Prykordonnykiv Street, Staryi Lysets, Ivano-Frankivsk District, Ivano-Frankivsk Region, https://orcid.org/0009-0000-9978-878X

Sogorin Andriy Doctor Philosophy in Sociology, Major, Associate Professor of the Department of Fire Training, Faculty of Operational and Combat Activity, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-5900-7139

Purnak Viktor Doctor Philosophy in Public Policy and Administration, Major, Associate Professor of the Department of Fire Training, Faculty of Operational and Combat Activity, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0002-2214-9351

INFORMATION ASPECTS OF STRATEGIC DEPLOYMENT OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

Abstract. The article examines the information aspects of the strategic deployment of the National Guard of Ukraine in the context of a modern hybrid security environment. It is substantiated that under the conditions of transformation of the nature of armed conflicts, the information component acquires the status of

ISSN 3041-1793 Online
one of the key factors determining the effectiveness of military operations. Strategic deployment is considered not only as a process of physical movement and deployment of forces, but as a complex multi-level activity functioning within a dynamic and conflict-prone information environment.

Based on the analysis of Ukrainian legal and regulatory acts, doctrinal documents of the National Guard of Ukraine, and NATO approaches, it has been established that the information aspects of strategic deployment remain insufficiently systematized. The current system of information support in the National Guard of Ukraine is characterized by fragmentation, insufficient automation, separation of functional components, and a predominantly reactive approach to countering information threats.

The study identifies key structural components of information support for strategic deployment, including information systems, data management, analytical support, strategic communications, cybersecurity, countering information and psychological operations, and feedback mechanisms. A comparative analysis with NATO reference models reveals critical capability gaps that negatively affect the effectiveness of command and control processes.

It is proven that the core issue lies in the absence of an integrated information environment that ensures synchronization of all components within a unified system. The paper proposes directions for improvement, including the development of integrated information systems, implementation of automated data management solutions, establishment of analytical centers, integration of strategic communications and cybersecurity into command and control processes, and transition to a proactive model of information operations.

The scientific novelty of the study lies in the systematization of information support components for strategic deployment and the identification of structural interdependencies between them. The obtained results can be applied in the development of doctrinal documents, improvement of command and control systems, and training of personnel in the context of modern multidomain threats.

Keywords: National Guard of Ukraine, strategic deployment, information support, strategic communications, cybersecurity, information operations.

Постановка проблеми. Сучасні умови ведення бойових дій характеризуються високою динамічністю, гібридним характером загроз та домінуванням інформаційного компоненту в системі національної безпеки. У цих умовах стратегічне розгортання сил і засобів сектору безпеки і оборони, зокрема Національної гвардії України, набуває не лише організаційно-оперативного, а й інформаційного виміру.

Традиційно стратегічне розгортання розглядається як процес переміщення, розгортання та приведення військових формувань у готовність до виконання завдань. Проте сучасний досвід збройної агресії проти України

ISSN 3041-1793 Online
свідчить, що ефективність цього процесу значною мірою залежить від якості інформаційного забезпечення, швидкості обміну даними, узгодженості управлінських рішень та здатності протидіяти інформаційним і кібернетичним загрозам.

Аналіз наукових джерел і доктринальних документів показує, що питання стратегічного розгортання достатньо широко висвітлені у військовій науці, однак інформаційні аспекти цього процесу залишаються недостатньо систематизованими. Особливо це стосується інтеграції стратегічних комунікацій, кіберзахисту та інформаційно-аналітичної підтримки в єдину систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика інформаційного забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони, зокрема в умовах стратегічного розгортання військових формувань, останніми роками набуває особливої актуальності як у вітчизняних, так і в зарубіжних дослідженнях. Наукові праці можна умовно поділити на кілька напрямів: нормативно-доктринальні дослідження, праці з питань стратегічних комунікацій, дослідження інформаційного середовища та інформаційних операцій, а також роботи з кібербезпеки.

Першу групу становлять нормативно-правові акти та доктринальні документи, які визначають загальні засади діяльності Національної гвардії України та сектору безпеки і оборони. Закон України «Про Національну гвардію України» визначає правовий статус, завдання та функції НГУ, що є основою для розуміння її ролі у процесах стратегічного розгортання [1]. Закон України «Про національну безпеку України» встановлює принципи функціонування сектору безпеки і оборони, включаючи інформаційну складову [2]. Важливе значення мають також стратегічні документи, зокрема Стратегія воєнної безпеки України, яка визначає сучасні загрози, серед яких значну роль відіграють інформаційні та кібернетичні впливи [3].

Другу групу становлять доктринальні документи Національної гвардії України. Доктрина діяльності НГУ визначає місце та роль формування в системі національної безпеки, а також загальні підходи до управління та взаємодії [4]. Доктрина стратегічних комунікацій НГУ розкриває принципи планування та реалізації інформаційних заходів, спрямованих на формування ефективного інформаційного середовища [5]. Водночас аналіз зазначених документів свідчить, що питання інформаційного забезпечення стратегічного розгортання розглядається фрагментарно і потребує подальшої систематизації.

Третю групу становлять міжнародні дослідження та доктринальні підходи НАТО. У Стратегічній концепції НАТО підкреслюється важливість інформаційного середовища як одного з ключових доменів сучасних операцій [6]. Дослідження НАТО щодо протидії інформаційним загрозам акцентують увагу на необхідності інтеграції стратегічних комунікацій, кіберзахисту та

ISSN 3041-1793 Online
інформаційних операцій у єдину систему [7]. У працях американських дослідників (зокрема видання National Defense University Press) розглядається інформаційне середовище як комплекс взаємопов'язаних фізичних, інформаційних і когнітивних компонентів, що визначають ефективність військових операцій [8].

Четвертий напрям представлений науковими дослідженнями у сфері стратегічних комунікацій та інформаційних операцій. Зокрема, роботи M. Paul та J. Matthews присвячені ролі наративів і впливу інформації на хід військових операцій, що дозволяє розглядати інформацію як інструмент досягнення стратегічних цілей [9]. Дослідження в галузі стратегічних комунікацій НАТО підкреслюють необхідність узгодження інформаційних дій з військовими операціями для досягнення синергетичного ефекту [7].

П'ятий напрям охоплює питання кібербезпеки та захисту інформації. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає правові та організаційні основи забезпечення кіберстійкості держави [10]. Наукові дослідження в цій сфері підкреслюють зростання ролі кіберзагроз у сучасних конфліктах та необхідність інтеграції кіберзахисту в систему управління військами [8].

Таким чином, проведений аналіз джерел свідчить, що у науковій та нормативній літературі достатньо широко висвітлені питання стратегічних комунікацій, інформаційного середовища та кібербезпеки. Водночас відсутні комплексні дослідження, які б інтегрували зазначені компоненти в контексті стратегічного розгортання Національної гвардії України. Це зумовлює необхідність подальшого наукового опрацювання зазначеної проблематики.

Мета статті.

Метою статті є обґрунтування структури інформаційних аспектів стратегічного розгортання Національної гвардії України та розроблення моделі їх ефективного забезпечення.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: проаналізувати нормативно-правову та доктринальну базу, визначити структуру інформаційних компонентів розгортання, виявити ключові загрози та сформувати напрями вдосконалення.

Об'єктом дослідження є процес стратегічного розгортання Національної гвардії України, а предметом - інформаційні механізми його забезпечення.

Виклад основного матеріалу.

Сучасне безпекове середовище характеризується якісною трансформацією природи воєнних конфліктів, у яких інформаційний компонент перестає бути допоміжним і набуває статусу одного з визначальних факторів досягнення оперативних і стратегічних цілей. У цих умовах стратегічне розгортання сил Національної гвардії України доцільно розглядати не лише як процес фізичного переміщення підрозділів і розгортання систем управління,

ISSN 3041-1793 Online
але як складну багаторівневу діяльність, що передбачає одночасне функціонування в інформаційному середовищі, яке є динамічним, конфліктним і насиченим впливами противника. Такий підхід потребує переосмислення ролі інформаційного забезпечення, яке має виступати не окремим напрямом діяльності, а системоутворюючим елементом управління.

Аналіз чинної нормативно-правової бази України дозволяє зробити висновок, що на стратегічному рівні інформаційна складова визнається критично важливою, однак на рівні практичної реалізації вона не отримала достатньої системної конкретизації. Законодавство визначає інформаційну та кібернетичну безпеку як складові національної безпеки, але не формує цілісного механізму інтеграції цих елементів у процес стратегічного розгортання. У результаті виникає ситуація, коли окремі елементи інформаційної діяльності існують, але не утворюють єдиної системи, здатної забезпечити ефективне управління в умовах високої невизначеності.

Першою і найбільш фундаментальною проблемою є структура інформаційної системи, яка в існуючій практиці НГУ має фрагментарний характер. Інформаційні потоки формуються в різних підсистемах, що функціонують відносно автономно, і лише частково інтегруються на рівні прийняття рішень. Така ситуація призводить до того, що командир або орган управління змушений працювати з розрізненими даними, які не завжди узгоджені між собою. В умовах швидкоплинної обстановки це створює ризик прийняття рішень на основі неповної або застарілої інформації. Водночас досвід держав-членів НАТО демонструє принципово інший підхід, де інформаційна система будується як єдиний інтегрований контур, у межах якого всі дані об'єднуються та синхронізуються в режимі реального часу. Таким чином, проблема фрагментації в НГУ є не лише технічною, а насамперед організаційно-методологічною, оскільки вона визначає загальний рівень керованості процесу розгортання.

Безпосередньо пов'язаною з цією проблемою є організація управління даними. У сучасних умовах швидкість обробки інформації стає одним із ключових факторів ефективності, оскільки саме вона визначає темп прийняття рішень. У системі НГУ значна частина процесів обробки інформації залишається частково ручною або залежною від людського фактору, що об'єктивно уповільнює циркуляцію даних. Це створює так званий часовий розрив між отриманням інформації та її використанням у процесі управління. У ситуації, коли противник активно використовує інформаційні та кібер-інструменти для дестабілізації управління, навіть незначні затримки можуть призвести до втрати ініціативи. У країнах НАТО ця проблема вирішується шляхом широкого впровадження автоматизованих систем управління даними, які дозволяють мінімізувати вплив людського фактору та забезпечити безперервність інформаційного обміну. Таким чином, відставання у рівні

ISSN 3041-1793 Online

автоматизації прямо впливає на оперативність управління і є одним із ключових факторів, що знижують ефективність стратегічного розгортання.

Не менш важливим аспектом є аналітична підтримка, яка визначає якість прийнятих рішень. У системі НГУ аналітична діяльність часто носить епізодичний характер і активізується переважно у відповідь на конкретні запити або зміни обстановки. Такий підхід не дозволяє забезпечити безперервне відстеження ситуації та своєчасне прогнозування її розвитку. У результаті управління здійснюється в режимі реагування, а не випередження. У сучасному інформаційному середовищі це є суттєвим недоліком, оскільки противник діє на випередження, формуючи інформаційні умови ще до початку активних дій. У практиці НАТО аналітична діяльність є безперервною і інтегрованою в систему управління, що дозволяє не лише оцінювати поточну ситуацію, але й моделювати її розвиток. Відсутність такої безперервності в НГУ пояснює зниження точності управлінських рішень і підвищення рівня невизначеності.

Окрему увагу слід приділити стратегічним комунікаціям, які в сучасних умовах виступають не лише інструментом інформування, але й засобом досягнення оперативних цілей. Незважаючи на наявність відповідної доктринальної бази, їх практичне застосування в НГУ часто має ізольований характер. Це означає, що комунікаційна діяльність здійснюється паралельно з оперативною, але не інтегрується в неї. У результаті інформаційний вплив не підсилює військові дії, а існує окремо від них. Така ситуація знижує загальний ефект операцій, оскільки сучасне інформаційне середовище формує сприйняття подій, яке може як підсилювати, так і нівелювати реальні результати. У підходах НАТО стратегічні комунікації є складовою планування і реалізації операцій, що забезпечує їх синхронізацію з діями підрозділів. Відсутність такої інтеграції в НГУ є однією з причин втрати інформаційної переваги.

Кіберзахист, який у нормативному полі України визначений як важливий елемент національної безпеки, у практичній діяльності НГУ залишається відокремленим від процесів управління. Це створює ситуацію, коли захист інформаційних систем здійснюється незалежно від їх функціонального використання. У результаті кіберзахист не завжди враховує специфіку оперативної діяльності, що знижує його ефективність. У сучасних умовах кіберзагрози можуть безпосередньо впливати на управління військами, тому їх нейтралізація повинна бути інтегрована в систему прийняття рішень. У країнах НАТО кіберпростір розглядається як окремий операційний домен, що передбачає його повну інтеграцію в систему управління. Відсутність такої інтеграції в НГУ обумовлює підвищену вразливість до кіберзагроз.

Ще одним важливим аспектом є протидія інформаційно-психологічним впливам, які в сучасних конфліктах набувають системного характеру. Дослідження міжнародних аналітичних центрів свідчать, що противник

ISSN 3041-1793 Online

активно використовує масовані інформаційні кампанії для формування альтернативної реальності та впливу на прийняття рішень. У НГУ протидія таким впливам переважно здійснюється після їх виявлення, що свідчить про домінування реактивного підходу. Це означає, що система завжди знаходиться в позиції наздоганяючого, що об'єктивно знижує її ефективність. У сучасних умовах більш доцільним є проактивний підхід, який передбачає формування інформаційного середовища ще до початку активних дій противника. Саме відсутність такого підходу пояснює наявність часових затримок у реагуванні.

Результати, узагальнені в аналітичній Таблиці 1, дозволяють перейти від загального опису проблем інформаційного забезпечення стратегічного розгортання Національної гвардії України до їх системного пояснення через конкретні функціональні розриви. Ключовим висновком є те, що всі виявлені недоліки мають спільну природу - відсутність інтегрованого інформаційного контуру, що визначає логіку більшості проблемних аспектів.

Таблиця 1

Критерій	**НГУ (фактичний стан)**	**Еталонна модель (держави НАТО)**	**Критичний розрив**	**Напрями вдосконалення**
Структура інформаційної системи	Розрізнені функціональні елементи	Єдина інтегрована інформаційна система	Відсутність цілісного інформаційного контуру	Формування єдиної інтегрованої інформаційної системи
Управління інформацією	Частково ручна обробка даних	Автоматизоване управління інформаційними потоками	Низька швидкість обробки інформації	Впровадження автоматизованих систем управління інформацією
Інформаційно-аналітичне забезпечення	Епізодичний характер аналітичної діяльності	Безперервне аналітичне супроводження в реальному часі	Недостатня оперативність оцінки обстановки	Створення центрів інформаційно-аналітичної обробки даних
Стратегічні комунікації	Функціонують відокремлено від управління	Інтегровані в процес планування та ведення операцій	Відсутність узгодженості з оперативною діяльністю	Інтеграція стратегічних комунікацій у систему управління
Кіберзахист та захист інформації	Нормативно визначений, але відокремлений від управління	Інтегрований у систему командування та управління військами	Відрив від процесів управління військами	Інтеграція кіберзахисту в систему командування та управління

ISSN 3041-1793 Online

Критерій	НГУ (фактичний стан)	Еталонна модель (держави НАТО)	Критичний розрив	Напрями вдосконалення
Протидія інформаційним впливам	Переважно реактивний характер	Проактивне управління інформаційним середовищем	Запізнення реагування на інформаційні загрози	Створення та розвиток центрів інформаційно-психологічних операцій
Зворотний зв'язок та оцінка ефективності	Обмежений і несистемний характер	Безперервний цикл оцінювання та коригування дій	Відсутність адаптивності системи	Впровадження системи постійного аналізу та коригування діяльності

Перший рядок таблиці - структура інформаційної системи - є базовим і визначає всі інші показники. Фактичний стан НГУ характеризується наявністю розрізнених інформаційних елементів, які функціонують у межах окремих підрозділів або напрямів діяльності. Це не означає відсутність системи як такої, однак свідчить про її декомпозицію на ізольовані сегменти. На відміну від цього, у підходах НАТО інформаційна система будується як єдиний інтегрований контур, що забезпечує безперервність управління. Саме ця відмінність пояснює критичний розрив, зафіксований у таблиці, і обґрунтовує необхідність створення єдиного інформаційного простору в НГУ. Без вирішення цього питання подальші покращення в інших компонентах будуть мати обмежений ефект.

Другий аспект - управління даними - логічно випливає з попереднього. Часткова ручна обробка інформації в НГУ є прямим наслідком відсутності інтегрованої цифрової інфраструктури. Дані збираються з різних джерел, але не консолідуються в автоматизованому режимі, що призводить до втрати часу та зниження точності. У системах НАТО управління даними здійснюється через автоматизовані платформи, які забезпечують синхронізацію інформації в реальному часі. Таким чином, зафіксована в таблиці проблема повільності є не окремим недоліком, а проявом більш глибокої системної невідповідності. Відповідно, запропонований напрям удосконалення - впровадження цифрових платформ - є не технічним, а системоутворюючим рішенням.

Третій компонент - аналітика - відображає якість використання інформації. Епізодичний характер аналітичної діяльності в НГУ означає, що оцінка обстановки здійснюється нерегулярно та, як правило, у відповідь на події. Це формує реактивний стиль управління. У противагу цьому, у практиці НАТО аналітика є безперервним процесом, що функціонує в режимі реального часу. Саме тому в таблиці зафіксовано розрив у швидкості оцінки ситуації. Запропоноване створення аналітичних центрів із використанням сучасних

ISSN 3041-1793 Online
технологій (зокрема штучного інтелекту) спрямоване на зміну самої логіки управління - від реактивної до проактивної.

Четвертий елемент - стратегічні комунікації (STRATCOM) - демонструє одну з ключових функціональних диспропорцій. У НГУ вони існують як окремий напрям діяльності, що реалізується паралельно до оперативного управління. Це означає, що інформаційний вплив не синхронізується з військовими діями. У підходах НАТО стратегічні комунікації інтегровані безпосередньо в процес планування операцій, що забезпечує їхню ефективність. Таким чином, відсутність синхронізації, зафіксована в таблиці, призводить до втрати ефекту від навіть успішних дій підрозділів. Запропонована інтеграція STRATCOM у планування є критично необхідною для досягнення інформаційної узгодженості.

П'ятий компонент - кіберзахист - характеризується формальною наявністю нормативної бази, але недостатнім рівнем практичної інтеграції. У НГУ кіберзахист часто розглядається як окремий функціональний напрям, що не повною мірою пов'язаний із процесами управління. У НАТО ж кіберпростір визначено як повноцінний операційний домен, інтегрований у систему командування і управління (С2). Відрив кіберзахисту від управління, зафіксований у таблиці, створює критичні вразливості, особливо в умовах інтенсивних кіберзагроз. Вбудування кіберзахисту в систему управління є необхідною умовою забезпечення стійкості розгортання.

Шостий аспект - протидія інформаційно-психологічним операціям (ІПсО) - демонструє одну з найбільш критичних проблем. Реактивний характер протидії означає, що заходи здійснюються після того, як інформаційний вплив уже відбувся. У сучасних умовах, що описані, зокрема, у дослідженнях RAND, такий підхід є неефективним. НАТО використовує проактивну модель, що передбачає формування інформаційного середовища до дій противника. Саме тому в таблиці зафіксовано розрив у швидкості реагування. Запропоноване створення центрів ІПсО є логічним кроком до переходу на проактивну модель.

Сьомий компонент - зворотний зв'язок - є системоутворюючим елементом, який визначає здатність системи до адаптації. Слабкість цього елементу в НГУ означає відсутність механізмів постійної оцінки ефективності прийнятих рішень. У системах НАТО реалізується безперервний цикл оцінювання, що дозволяє оперативно коригувати дії. Відсутність адаптивності, відображена в таблиці, є прямим наслідком цього недоліку. Впровадження процедур типу AAR в інформаційній сфері дозволяє замкнути цикл управління і забезпечити його ефективність.

Таким чином, аналіз кожного з компонентів таблиці підтверджує, що всі виявлені проблеми є взаємопов'язаними і мають спільну основу - відсутність системної інтеграції.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас кожен із запропонованих напрямів удосконалення спрямований на усунення конкретного розриву, що дозволяє розглядати їх як елементи єдиної трансформаційної стратегії.

Наукова новизна отриманих результатів у цьому контексті полягає не лише у виявленні окремих недоліків, а у встановленні структурної залежності між ними, що дозволяє пояснити їх як прояви єдиної системної проблеми. Крім того, вперше здійснено прив'язку оцінки інформаційного забезпечення стратегічного розгортання НГУ до конкретних критеріїв (структура, дані, аналітика, комунікації, кіберзахист, ІПсО, зворотний зв'язок), що дозволяє перейти від описового до аналітичного рівня дослідження.

Отримані результати створюють основу для подальших емпіричних досліджень, зокрема щодо кількісного вимірювання ефективності кожного з визначених компонентів та оцінки впливу їх інтеграції на результати стратегічного розгортання.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Проведене дослідження дозволило сформувати цілісне уявлення про інформаційні аспекти стратегічного розгортання Національної гвардії України та встановити їх визначальну роль у забезпеченні ефективності функціонування військових формувань в умовах сучасного гібридного безпекового середовища. Отримані результати підтверджують, що інформаційний компонент перестає бути допоміжним елементом і трансформується у системоутворюючий фактор, який визначає якість управління, швидкість прийняття рішень та здатність досягати оперативних і стратегічних цілей.

У ході дослідження встановлено, що ключовою проблемою сучасного стану інформаційного забезпечення стратегічного розгортання НГУ є відсутність інтегрованого інформаційного контуру, що об'єднує всі функціональні компоненти в єдину систему. Фрагментарність інформаційних потоків, недостатній рівень автоматизації обробки даних, епізодичний характер аналітичної діяльності, відокремленість стратегічних комунікацій і кіберзахисту від процесів управління, а також реактивний підхід до протидії інформаційним впливам формують сукупність системних обмежень, які знижують ефективність стратегічного розгортання.

Доведено, що зазначені недоліки мають не локальний, а структурний характер і є взаємопов'язаними проявами єдиної системної проблеми. Це дозволило обґрунтувати необхідність переходу від фрагментарної моделі інформаційного забезпечення до інтегрованої, яка передбачає синхронізацію всіх компонентів у межах єдиного інформаційного простору. Запропоновані напрями вдосконалення -створення інтегрованих інформаційних систем, впровадження автоматизованого управління даними, розвиток центрів аналітичної обробки інформації, інтеграція стратегічних комунікацій і

ISSN 3041-1793 Online

кіберзахисту в систему управління, а також перехід до проактивної моделі протидії інформаційним впливам — формують основу трансформації існуючої системи.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації інформаційних аспектів стратегічного розгортання НГУ через визначення взаємопов'язаних функціональних компонентів та встановлення структурних залежностей між ними, що дозволило перейти від описового до аналітичного рівня дослідження.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання під час розроблення нормативно-доктринальних документів, удосконалення систем управління військами, а також у процесі підготовки органів управління та посадових осіб НГУ.

Перспективи подальших досліджень доцільно зосередити на кількісному оцінюванні ефективності окремих компонентів інформаційного забезпечення стратегічного розгортання, розробленні методик вимірювання рівня інтегрованості інформаційних систем, дослідженні впливу автоматизації та штучного інтелекту на процеси управління військами, а також апробації запропонованих підходів у рамках експериментальних або навчально-бойових заходів. Окремим напрямом подальших досліджень має стати розроблення моделей інтеграції інформаційних, кібернетичних і когнітивних компонентів у єдину систему управління в умовах багатодоменних операцій.

Література:

1. Верховна Рада України. (2014). Закон України «Про Національну гвардію України» № 876-VII . Отримано з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18

2. Верховна Рада України. (2018). Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII . Отримано з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

3. Президент України. (2021). *Указ № 121/2021:* Стратегія воєнної безпеки України . Отримано з https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661

4. Національна гвардія України. (2025). Доктрина діяльності Національної гвардії України . Отримано з https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/vkp-ngu-1-00-doktryna-diyalnosti-ngu.pdf

5. Національна гвардія України. (2025). Доктрина стратегічних комунікацій Національної гвардії України . Отримано з https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2025/11/vkp-ngu-11-0101.01-doktryna-strategichnyh-komunikaczij-ngu-redakcziya-druga.pdf

6. Верховна Рада України. (2017). Закон України «Про основні засади кібербезпеки України» *№ 2163-VIII*. Отримано з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19

7. НАТО. (2023). Стратегічна концепція НАТО *2022*. Отримано з https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2023/03/03/nato-2022-strategic-concept

8. НАТО. (2024). Підхід НАТО до протидії інформаційним загрозам . Отримано з https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/10/18/natos-approach-to-counter-information-threats

ISSN 3041-1793 Online

9. Університет національної оборони США. (2020). Дезінформація та хвороби: дії в інформаційному середовищі під час операцій з надання гуманітарної допомоги закордонним країнам. Отримано з https://ndupress.ndu.edu/Media/News/News-Article-View/Article/2339166/disinformation-and-disease-operating-in-the-information-environment-during-fore/

10. Пол, М., та Метьюз, М. (2016). Російська пропагандистська модель «Пожежного шланга брехні». Санта-Моніка, Каліфорнія: RAND Corporation. Отримано з https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy* [On the National Guard of Ukraine]: Law of Ukraine No. 876-VII of March 13, 2014. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18 [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy* [On National Security of Ukraine]: Law of Ukraine No. 2469-VIII of June 21, 2018. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 [in Ukrainian].

3. President of Ukraine. (2021). Decree No. 121/2021: *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku "Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy"* [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 25, 2021 "On the Military Security Strategy of Ukraine"]. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661 [in Ukrainian].

4. National Guard of Ukraine. (2025*). Doktryna diialnosti Natsionalnoi hvardii Ukrainy* [Doctrine of Activity of the National Guard of Ukraine]. Retrieved from https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/vkp-ngu-1-00-doktryna-diyalnosti-ngu.pdf [in Ukrainian].

5. National Guard of Ukraine. (2024). *Doktryna stratehichnykh komunikatsii Natsionalnoi hvardii Ukrainy* [Doctrine of Strategic Communications of the National Guard of Ukraine]. Retrieved from https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2025/11/vkp-ngu-11-0101.01-doktryna-strategichnyh-komunikaczij-ngu-redakcziya-druga.pdf [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky* Ukrainy [On the Basic Principles of Cybersecurity of Ukraine]: Law of Ukraine No. 2163-VIII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19 [in Ukrainian].

7. NATO. (2022). NATO 2022 *Strategic Concept.* Retrieved from https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2023/03/03/nato-2022-strategic-concept

8. NATO. (2024). *NATO's approach to counter information threats.* Retrieved from https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/10/18/natos-approach-to-counter-information-threats

9. U.S. National Defense University Press. (2020). *Disinformation and Disease: Operating in the Information Environment During Foreign Humanitarian Assistance Missions.* Retrieved from https://ndupress.ndu.edu/Media/News/News-Article-View/Article/2339166/disinformation-and-disease-operating-in-the-information-environment-during-fore/

10. Paul, C., & Matthews, M. (2016). *The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model.* Santa Monica, CA: RAND Corporation. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 930.25(477):355

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-658-668

Павлюк Наталія Анатоліївна викладач, Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова, Житомир, https://orcid.org/0009-0000-3364-9381

Буханевич Сергій Володимирович викладач, Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова, Житомир, https://orcid.org/0009-0000-3364-9381

ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ ТА ПЕРЕДАВАННЯ ДОКУМЕНТІВ ВІЙСЬКОВИМИ ЧАСТИНАМИ ДО ГАЛУЗЕВОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті проаналізовано основні проблеми, що виникають під час здавання документів військових частин та установ до Галузевого державного архіву Міністерства оборони України. Враховано особливості проведення експертизи цінності документів, в тому числі і тих, які мають гриф обмеження доступу з врахуванням вимог відповідних нормативно-правових і керівних документів, порушення строків здавання, а також вплив реалій воєнного стану на забезпечення збереженості документів Національного архівного фонду. Враховано, що документи, які створюються у військових частинах та установах під час особливого періоду та ведення бойових дій не тільки відображають управлінську, кадрову та матеріальну діяльність органів військового управління, а мають значну історичну цінність для нашої держави, можуть бути використані в якості доказів при прийнятті правових рішень, реалізації соціального захисту громадян України, які стали на її захист, можуть стати матеріальною основою для проведення наукових досліджень. Від правильності їх ведення, збереження та своєчасної передачі на архівне зберігання залежить як ефективність документального забезпечення функціонування Збройних Сил України та інших складових Сил Оборони, так і реалізація прав, в першу чергу, військовослужбовців та членів їх сімей, інших громадян України.

У статті досліджено інженерно-технічні особливості цифровізації матеріалів Галузевого державного архіву Міністерства оборони України в умовах кіберзагроз та фізичної нестабільності інфраструктури, яка пов’язана з повномасштабною агресією рф проти нашої держави. Проаналізовано технічні аспекти переходу від “паперового” до “електронного” діловодства, зокрема

ISSN 3041-1793 Online
впровадження систем електронного документообігу, а також створення, зберігання документів і описів справ в електронній формі. Висвітлено питання архівування документів в країнах Північноатлантичного альянсу (НАТО), досліджено стандарти архівування та ключові особливості, проведено їх порівняння з системою архівування в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України.
Ключові слова: архівне зберігання, архівний фонд, воєнний стан, галузевий державний архів, документи НАФ, експертиза цінності, Національний архівний фонд, експертиза цінності, цифровізація.

Pavlyuk Natalia Anatoliivna Lecturer, Zhytomyr Military Institute named after S.P. Korolev, Zhytomyr, https://orcid.org/0009-0000-3364-9381

Bukhanevich Serhiy Volodymyrovych Lecturer, Zhytomyr Military Institute named after S.P. Korolev, Zhytomyr, https://orcid.org/0009-0000-3364-9381

CHALLENGES IN FORMING THE NATIONAL ARCHIVAL FOND AND TRANSFERRING DOCUMENTS FROM MILITARY UNITS TO THE SECTORAL STATE ARCHIVE OF THE MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE UNDER CURRENT CONDITIONS

Abstract. The article considers that documents created in military units and institutions during an exceptional period and active hostilities not only reflect the managerial, personnel, and material activities of military command authorities, but also have significant historical value for the country; they may be used as evidence when making legal decisions, in implementing social protection for citizens of Ukraine who have defended it, and may serve as a documentary basis for scientific research. The correctness of their creation, preservation, and timely transfer to archival storage determines both the effectiveness of documentary support for the functioning of the Armed Forces of Ukraine and other components of the Defense Forces and the realization of rights, above all those of servicemembers and their family members, and other citizens of Ukraine.

The article examines the engineering and technical features of digitizing the materials of the Sectoral State Archive of the Ministry of Defense of Ukraine amid cyber threats and the physical instability of infrastructure caused by the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine. It analyzes the technical aspects of the transition from paper-based to electronic record-keeping, in particular the implementation of electronic document workflow systems, as well as the creation, storage, and preparation of case descriptions in electronic form. The article also addresses archival practices in the countries of the North Atlantic Alliance

ISSN 3041-1793 Online
(NATO), investigates archiving standards and key features, and compares them with the archival system in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine.
Keywords: archival storage, archival fond, martial law, sectoral state archive, NAF documents, value expertise, National Archival Fond, digitization.

Постановка проблеми.

Документи військових частин та установ є не лише носіями управлінської інформації, а й важливою складовою історичної пам'яті держави, доказовою базою правових рішень, соціального захисту військовослужбовців та джерелом для наукових досліджень. Від правильності їх ведення, збереження та своєчасної передачі на архівне зберігання залежить як ефективність документального забезпечення функціонування Збройних Сил України (ЗСУ), так і реалізація прав, в першу чергу, військовослужбовців та членів їх сімей, інших громадян України.

В умовах воєнного стану питання передачі документів з військових частин до архівних установ Міністерства оборони України (МОУ) набуло особливої складності. Інтенсивні бойові дії, повітряні атаки з боку противника, постійні переміщення пунктів управління органів військового управління та підрозділів, часті кадрові зміни, втрата інфраструктурних об'єктів і військового майна суттєво ускладнюють дотримання встановленого порядку діловодства та архівної справи.

Додатковим чинником є необхідність забезпечення безперервності роботи архівних підрозділів й служб діловодства в умовах повітряних тривог, ракетно-дронових атак, евакуаційних заходів та ризику знищення або пошкодження матеріальної бази. В таких ситуаціях військові частини нерідко змушені ставити в пріоритет оперативне управління над ретельним дотриманням процедур архівного опрацювання.

Масштаб виклику підкреслюється безпрецедентним зростанням навантаження на архівні підрозділи: станом на початок 2026 року чисельність ЗСУ порівняно з 2021 роком зросла у понад 3,5 рази, відповідно, кількість військових частин та інших підрозділів, які документують свою діяльність, зросла в рази (інформація про їх точну кількість обмежена та не публікується офіційно через запровадження правового режиму воєнного стану).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування Національного архівного фонду (НАФ), цифровізації документів, переходу на електронний архів висвітлюється, перш за все, в працях вітчизняних науковців. Так Левчук О. проводить комплексний аналіз електронних інформаційних ресурсів як складової джерельної бази новітньої історії та об'єкта архівного зберігання в Україні, розкриває сутність архівних електронних інформаційних ресурсів, їх види, структуру та місце серед інших видів

ISSN 3041-1793 Online

історичних доказів (на прикладі фондів ЦДЕА України); підкреслює, що це мультимедійні документи в електронній формі, частина культурної й наукової спадщини «електронної доби», та наголошує на труднощах їх комплектування й забезпечення збереженості [1].

У роботі Коржик Н. [2] досліджено сучасний стан цифрових архівів в Україні як платформ цифрового контенту, що забезпечують доступ до різноманітних архівних ресурсів у глобальному інформаційному просторі; окреслено основні функції цифрового архіву, його види й риси, а також завдання цифровізації архівних ресурсів, проаналізовано вже діючі проекти (онлайн-ресурси з оцифрованими документами, фото, аудіо- та відеоматеріалами) і наголошено на потребі створення єдиної платформи електронних архівних ресурсів та широкої професійної співпраці для їх оцифрування.

Дослідники Кравець Р., Марковець О., Бойко П. розглядають функції електронного архіву: зберігання електронних документів, організація пошуку за атрибутами, забезпечення доступу до архівних даних, підтримка логічних зв'язків між документами, а також роблять висновок, що перехід на електронні архіви прискорює документообіг, зменшує витрати на фізичні архіви й підвищує безпеку роботи, а за браку коштів систему можна реалізувати навіть на базі безплатних сервісів (наприклад, Google Sheets) [3].

Проте ці роботи не враховують особливості, пов'язані з правовим режимом воєнного стану, безпекову ситуацію в країні, а також фізичну нестабільність інфраструктури.

Мета статті - дослідження організаційно-правових проблем передачі документів військових частин до Галузевого державного архіву Міністерства оборони України (ГДА МО України), з особливим акцентом на впровадження системи електронного архіву, а також обґрунтування основних напрямів удосконалення цієї процедури в умовах воєнного стану та цифрової трансформації Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу. Організація передавання документів Збройних Сил України до ГДА МО України є ключовою умовою збереження доказового, управлінського та історичного потенціалу військової документації в умовах триваючої збройної агресії з боку рф. Ефективність цього процесу безпосередньо залежить від узгодженості нормативної бази, належної організації діловодства у військових частинах і спроможності архівних установ функціонувати в особливий період.

У монографії "Документаційне забезпечення сучасного військового управління у Збройних Силах України: військове документування та діловодство; систематизація документів" [4] підкреслено, що офіційний документ є основним способом фіксації й передавання управлінської інформації у військовій системі, а якість організації діловодства визначає надійність збереження та можливість подальшого використання документів.

ISSN 3041-1793 Online

Базові вимоги до організації діловодства і архівного зберігання документів у державному секторі визначені “Правилами організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях” (далі – Правила), які затверджені наказом Міністерства юстиції України від 18 червня 2015 року № 1000/5 (зі змінами) [5]. У цих Правилах регламентовано етапи життєвого циклу документа – від створення й реєстрації до експертизи цінності, визначення строків зберігання та передавання на постійне зберігання до відповідних архівних установ.

Специфіка військової сфери деталізується в “Інструкції з діловодства у Збройних Силах України”, затвердженій наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 31.01.2025 № 40 (зі змінами). Документ визначає, що служби діловодства військових частин зобов’язані:

- організовувати ведення номенклатури справ та документаційного фонду військової частини;
- приймати участь у здійсненні експертизи цінності документів;
- готувати та реалізовувати План-графік передачі документів до ГДА МО України й територіальних архівних відділів;
- своєчасно передавати до архіву справи, граничний строк зберігання яких у військовій частині закінчився [6].

ГДА МО України є спеціалізованою архівною установою, що забезпечує приймання, облік, зберігання й використання документів НАФ, утворених у діяльності Міністерства оборони України, Генерального штабу ЗСУ та підпорядкованих органів військового управління та військових частин [7]. Доступ до архівних документів ГДА МО України здійснюється на підставі документа, що посвідчує особу, поданої заяви, а для матеріалів із грифом обмеженого доступу – також довідки про допуск до державної таємниці та відповідного припису на виконання завдання. Це обумовлює особливий режим роботи з документами, який поєднує вимоги відкритості й захисту інформації з обмеженим доступом.

Звіти Укрдержархіву про роботу архівних установ [8] демонструють, що галузеві архіви силових структур, включно з військовими, часто працюють в умовах обмежених площ сховищ, дефіциту кадрів і високої інтенсивності надходження документів. Це створює системний фон для виникнення додаткових проблем із прийманням документів від підрозділів, особливо в період активних бойових дій.

Основні проблеми здавання документів військовими частинами детально розглянуті нижче.

ГДА МО України офіційно повідомляв про зміну строків опрацювання запитів на інформацію у зв’язку з критичною ситуацією в енергосистемі та тривалими відключеннями електроенергії. Запити на публічну інформацію

ISSN 3041-1793 Online

розглядаються понад 30 календарних днів, а в окремих випадках – до 45 днів, що демонструє загальне перевантаження установи та об'єктивні технічні обмеження. За аналогією, це впливає й на взаємодію архіву з військовими частинами: ускладнюється комунікація, погодження Планів-графіків передачі, оформлення супровідної документації.

Фахові публікації з проблем діловодства в МОУ та ЗСУ [4,9] вказують на надмірну кількість підзаконних актів, що регулюють службове діловодство й оформлення документів, а також на їх неповну узгодженість між собою. Система затвердження інструкцій з діловодства на різних рівнях призводить до дублювання та розбіжностей у вимогах, що негативно впливає на оперативність опрацювання документів і ускладнює взаємодію між підрозділами.

У результаті служби діловодства військових частин працюють у полі численних і не завжди узгоджених нормативних вимог, що ускладнює правильне формування справ, проведення експертизи цінності документів та їх підготовку до передачі до ГДА МО України.

У наукових і фахових роботах із військового документознавства [4,9] підкреслюється, що ефективність документаційного забезпечення управління залежить від рівня підготовки персоналу, наявності фахових знань з архівної справи та достатнього забезпечення технічними засобами.

На практиці у військових частинах – особливо з'єднаннях, які безпосередньо беруть участь у бойових діях – функції діловодства часто поєднуються з іншими посадовими обов'язками, що знижує якість систематизації та описування документів.

Обмеженість приміщень для тимчасового зберігання архівних справ, недостатній рівень захисту від вологи, температурних коливань і руйнування будівель під час обстрілів створюють додаткові ризики втрати або пошкодження документів до моменту їх передавання до ГДА МО України.

Дослідження процесів оцифрування архівних документів у воєнний час (на матеріалах державних архівів) [2,3,10] засвідчують, що цифрові технології можуть істотно знизити ризики фізичної втрати документів, але вимагають значних ресурсів, захищеної ІТ-інфраструктури та стандартизованих підходів. Для військових архівів, включно з ГДА МО України, проблема ускладнюється необхідністю захисту інформації з обмеженим доступом та дотримання вимог режиму секретності.

Військові частини, як правило, не мають достатніх технічних і кадрових ресурсів для повномасштабного оцифрування документів перед їх передачею до архіву, що зберігає домінування паперових носіїв та пов'язані з цим логістичні й безпекові ризики.

Ускладнення процесу здавання документів до ГДА МО України має кілька ключових наслідків:

ISSN 3041-1793 Online

- зростає ризик втрати документів НАФ, що містять дані про бойові дії, управлінські рішення, особовий склад та матеріально-технічне забезпечення військ;

- ускладнюється реалізація права на доступ до архівної інформації для громадян, науковців та правозахисних організацій, зокрема в частині документів про участь у бойових діях й соціальні гарантії військовослужбовців;

- обмежуються можливості ретроспективного аналізу ефективності військового управління й формування доказової бази для міжнародно-правових процесів щодо агресії рф проти України.

Таким чином, проблеми здавання документів військовими частинами до ГДА МО України виходять за межі вузькоорганізаційної площини й набувають значення для національної безпеки, прав людини та історичної пам'яті.

Більше розуміння у цій проблематиці додає порівняння з міжнародним досвідом країн НАТО, в яких архівна справа базується на принципі цифровізації "Digital First", стандартизації та оперативній гнучкості, що відрізняється від традиційних паперових систем і контрастує з українською системою [9]. При цьому основні процеси регулюються STANAG (Standardization Agreements) та AAP (Allied Administrative Publications), з акцентом на електронні системи для швидкого доступу та безпеки. STANAG НАТО (угоди зі стандартизації НАТО з адміністративної стандартизації) регулюють документообіг, включаючи порядок створення, обміну та архівування документів у військовому управлінні для забезпечення сумісності між союзниками [11,12]. Вони охоплюють близько 1% усіх стандартів Альянсу і фокусуються на уніфікації процедур, термінології та звітності.

В цілому стандарти архівування характеризуються наступним:

- використання супровідних документів, як STANAG, для уніфікації зберігання в оперативній, матеріальній та адміністративній сферах;

- визначення розробки, супроводу та управління документами стандартизації, включаючи архіви;

- перехід до хмарних захищених систем з мінімальним залученням паперових носіїв.

Основні особливості архівування:

- проведення експертизи цінності документів за єдиними критеріями для постійного чи тимчасового зберігання;

- інтеграція з системами обміну інформацією між країнами Альянсу з фокусуванням на кібербезпеці;

- автоматизоване індексування та довідковий апарат для швидкого пошуку.

Ключові STANAG: STANAG 2116 - уніфікація кодів та скорочень військових звань для звітності та документообігу; STANAG 6001 стандарти

ISSN 3041-1793 Online

мовної кваліфікації персоналу для адміністративного листування та комунікації; STANAG 2546 - процедури документування медичної евакуації та пов'язаних звітів. Ці стандарти доповнюються Allied Publications (AP) та STANREC для роз'яснення процедур обміну інформацією та роботи з документацією [13,14]. Їх особливість полягає втому, що вони застосовуються через ратифікацію країнами НАТО, сприяючи багатонаціональним операціям. Порівняння систем архівування України та країн НАТО за окремими критеріями наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняння систем архівування України та країн НАТО

Критерій	**Система НАТО** (на основі STANAG)	**Система МО України** (на основі наказу МОУ від 31.01.2024 № 40)
Формат звітності	Пріоритет електронних метаданих та цифрових логів (Battle Logs)	Обов’язковий паперовий оригінал з фізичними підписами
Польове архівування	Використання мобільних захищених серверів; автоматичне бекапування в “тилові” хмари	Фізичне накопичення папок у штабах; ризик знищення при обстрілі
Експертиза цінності	Автоматизоване тегування: документ отримує статус зберігання в момент створення	Ручна робота експертних комісій після завершення року (часто формальна)
Доступ до даних	Централізовані бази з розмежованим доступом для миттєвого пошуку	Децентралізовані паперові фонди; пошук довідки може тривати тривалий час

Цікавим для вивчення та впровадження може бути досвід Сполучених Штатів Америки (США). У польових умовах армія США використовує систему Unit History Files, де цифрові копії наказів та журналів автоматично передаються до Центру військової історії армії США (CMH) через захищені канали зв'язку [9].

Висновки. На підставі аналізу нормативних актів і наукових джерел можна запропонувати зазначені нижче основні напрями вдосконалення системи здавання документів до ГДА МО України.

Оптимізація нормативної бази. Доцільно переглянути й уніфікувати підзаконні акти, що регулюють службове діловодство й архівне зберігання документів у структурах МОУ та ЗСУ, забезпечивши узгодженість з

ISSN 3041-1793 Online

“Правилами організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях”.

Посилення кадрового потенціалу. Необхідно організовувати та систематично проводити курси підвищення кваліфікації з діловодства й архівознавства для працівників служб діловодства військових частин з акцентом на експертизу цінності документів та підготовку справ до передачі в архів.

Розвиток електронного документообігу. Впровадження захищених систем електронного документообігу з можливістю формування електронних справ, їх описування й часткового оцифрування перед передаванням до архіву зменшить навантаження на архівні підрозділи і підвищить стійкість системи в умовах воєнного стану.

Адаптація процедур до умов війни. Необхідно розробити тимчасові (на період воєнного стану) регламенти здавання документів, які враховуватимуть можливі евакуації, втрати приміщень і перевантаження архівних установ, а також передбачатимуть пріоритизацію передавання найбільш цінних документів.

Покращення матеріально-технічної бази архівів. Розширення площ сховищ, модернізація систем збереження, захисту й резервного електроживлення для підрозділів ГДА МО України та інших архівних установ сприятиме більш стабільному прийманню масивів документів, які отримані на зберігання від військових частин.

Література:

1. Левчук О. Архівні електронні інформаційні ресурси як джерело історичної інформації // Архіви України. – 2020. – № 4. – С. 52–70.

2. Коржик Н. Цифрові архіви України: стан, проблеми, перспективи // Вісник Книжкової палати. – 2022. – № 4. – С. 35–39.

3. Кравець Р. Електронний архів як засіб швидкого доступу до управлінської інформації. Р. Кравець, О. Марковець, П. Бойко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2023.– № 4. – С. 14–21.

4. Боднарчук О. Г., Коропатнік І. М., Микитюк М. А. Документаційне забезпечення сучасного військового управління у Збройних Силах України: військове документування та діловодство; систематизація документів / за заг. ред. Шамрая Б. М. – Київ : Професіонал, 2024. – 464 с.

5. Правила організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях : наказ Міністерства юстиції України від 18.06.2015 № 1000/5 (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text

6. Інструкція з діловодства у Збройних Силах України : наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 31.01.2024 № 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://turbota.mil.gov.ua/wpcontent/uploads/2024/08/instrukcziya_z_dilovodstva_u_zs_2023_na_21.12.23.pdf.

ISSN 3041-1793 Online

7. Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/3814-12.

8. Про роботу Укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового фонду документації у 2024 році та пріоритети Укрдержархіву на 2025 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit_archiv_202.

9. Пасіка С. П., Шамрай Б. М., Юрков А. В. Військове документування та діловодство в Україні: теоретичні та практичні аспекти, правове регулювання, актуальний закордонний досвід / за заг. ред. Пєткової С. В. – Київ : Професіонал, 2024 – 464 с.

10. Калакура Я. Концептуалізація електронного архівознавства в контексті цифровізації українського суспільства / Калакура Я., Палієнко М. // Архіви України – 2021. – № 3. – С. 36–65.

11. Пєвцов Г. Стандарти НАТО у сфері оборони: правова природа та імплементація у національне законодавство. Г. Пєвцов, М. Науменко, Л. Давиденко // *Випробування та сертифікація*. – 2023. – Вип. 1(1). – С. 25–30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://doi.org/10.37701/ts.01.2023.03.

12. Мельник С. Правові засади запровадження стандартів північноатлантичного альянсу у функціонування Збройних Сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/28.pdf.

13. Гайдак В. Стандарти НАТО та їх роль у забезпеченні обороноздатності країни. В. Гайдак, Ю. Дирман, Ю. Карпенко, О. Чебаков // Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки.– 2024. – Вип. 2(20). – С. 134–139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://doi.org/10.37701/dndivsovt.20.2024.18.

14. Україна до НАТО. Документи НАТО зі стандартизації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrainetonato.com.ua/novyny/dokumenty-nato-zi-standartyzatsii/.

References:

1. Levchuk, O. (2020). Arkhivni elektronni informatsiini resursy yak dzherelo istorychnoi informatsii [Archival electronic information resources as a source of historical information]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, *4*, 52-70 [in Ukrainian].

2. Korzhik, N. (2022).Tsyfrovi arkhivy Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy [Digital archives of Ukraine: state, problems, prospects]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty – Bulletin of the Book Chamber*, *4*, 35-39 [in Ukrainian].

3. Kravets, R. Markovets, O. & Boyko P. (2023). Elektronnyi arkhiv yak zasib shvydkoho dostupu do upravliumpsyvoi informatsii [Electronic archive as a means of quick access to administrative information]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library science. Document science. Informology*, *4*, 14-21 [in Ukrainian]

4. Bodnarchuk, O. H.& Koropatnyk I. M. & Mykytuk M. A. Dokumentatsiine zabezpechennia suchasnoho viyskovoho upravlinnia u Zbroinykh Silakh Ukrainy: viyskove dokumentuvannia ta dialovodstvo; systematyziatsiia dokumentiv [Documentation support of modern military management in the Armed Forces of Ukraine: military documentation and office management; systematization of documents]: monohrafiia / pid zah. red. KB. M. Shamrai (Eds.), (p.464). Kyiv: Profesiional [in Ukrainian].

5. Pravyla orhanizatsii dialovodstva ta arkhivnoho zberehannia dokumentiv u derzhavnykh orhanakh, orhanakh mistsevoho samovriaduvannia, na pidpryiemstvakh, v ustanovah i orhanizatsiiakh : nakaz Ministerstva iustytsii Ukrainy vid 18.06.2015 № 1000/5 (zi zminamy) [Rules for the organization of office work and archival storage of documents in state bodies, local

ISSN 3041-1793 Online
self-government bodies, at enterprises, in institutions and organizations: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 18.06.2015 No. 1000/5 (as amended)]. Retrieved from https://zakon .rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text [in Ukrainian].

6. Instruktsiia z dialovodstva u Zbroinykh Silakh Ukrainy : nakaz Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy vid 31.01.2024 № 40 [Instructions on office work in the Armed Forces of Ukraine: Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine dated 31.01.2024 No. 40]. Retrieved from https://turbota.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2024/08/instrukcziya z_dilovo dstva_u_zs_2023_na_21.12.23.pdf [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnyi arkhivnyi fond ta arkhivni ustanovy» [Law of Ukraine «On the National Archival Fund and Archival Institutions»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12 [in Ukrainian].

8. Pro robotu Ukrderzharhivu, arkhivnykh ustanov i spetsialnykh ustanov strakhovoho fondu dokumentatsii u 2024 rotsi ta priorytety Ukrderzharhivu na 2025 rik [On the Work of Ukrderzarkhiv, Archival Institutions, and Special Institutions of the Insurance Fund of Documentation in 2024 and the Priorities of Ukrderzarkhiv for 2025]. Retrieved from https://www. kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit_archiv_202 [in Ukrainian].

9. Pasika, S. P. & Shamrai, B. M. & Iurkov, A. V. (2024). Viyskove dokumentuvannia ta dialovodstvo v Ukraini: teoretychni ta praktychni aspekty, pravove rehuliuvannia, aktualnyi zakorodzhuii dosvid [Military documentation and record keeping in Ukraine: theoretical and practical aspects, legal regulation, current foreign experience]. S. V. Pietkova (Eds.), (p.464). Kyiv: Profesiional [in Ukrainian].

10. Kalakura, Ia. & Palienko, M. (2021). Konceptualizatsiia elektronnoho arkhivoznavstva v konteksti tsyfrovizatsii ukrainskoho suspilstva [Conceptualization of electronic archival science in the context of digitalization of Ukrainian society]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine, 3,* 36-65 [in Ukrainian].

11. Pevtsov, H. & Naumenko, H. & Davydenko, M. (2023). Standardy NATO u sferi oborony: pravova pryroda ta implimentatsiia u natsionalne zakonodavstvo [NATO standards in the field of defense: legal nature and implementation in national legislation]. *Vyprobuvannia ta sertyfikatsiia.–Testing and certification, 1*. Retrieved from https://doi.org/10.37701/ts.01.2023.03 [in Ukrainian].

12. Meliutyk, S. Pravovi zasady zaporriadzhennia standartiv Pivnichoatlantychnoho Aliansu u funktsionuvannia Zbroinykh Syl Ukrainy [Legal Foundations for Implementing North Atlantic Alliance Standards in the Functioning of the Armed Forces of Ukraine]. Retrieved from http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/28.pdf [in Ukrainian].

13. Haidak, V. & Dyrman, Yu. & Karpenko, Yu. & Chebakov, O. (2024). Standardy NATO ta ikh rol u zabezpechenni oboronozdatnosti krainy [Collection of Scientific Papers of the State Research Institute for Testing and Certification of Armament and Military Equipment]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho naukovo-doslidnoho instytutu vyprobuvan i sertyfikatsii ozbroiennia ta viiskovoi tekhniky – Collection of Scientific Papers of the State Research Institute for Testing and Certification of Armament and Military Equipment*, 2(20), (pp.134–139). Retrieved from https://doi.org/10.37701/dndivsovt.20.2024.18 [in Ukrainian].

14. Ukraina do NATO. Dokumenty NATO zi standartyzatsii. [Ukraine to NATO. NATO Standardization Documents]. Retrieved from https://ukrainetonato.com.ua/novyny/dokumenty-nato-zi-standartyzatsii/ [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 02.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.86:338.1(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-669-678

Парій Сергій Григорович старший викладач кафедри бойового та логістичного забезпечення факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Київського інституту Національної гвардії України, https://orcid.org/0009-0009-6601-0387

ВПЛИВ РІВНЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено вплив рівня державної безпеки на розвиток економічної стабільності України в умовах сучасних воєнних, політичних, фінансових та енергетичних викликів. Обґрунтовано, що економічна стабільність є фундаментальною передумовою забезпечення державної безпеки, оскільки визначає ресурсні можливості держави щодо фінансування сектору безпеки й оборони, підтримання функціонування критичної інфраструктури, реалізації соціального захисту населення та збереження керованості суспільними процесами. Доведено, що взаємозв'язок між економічною стабільністю та державною безпекою має двосторонній характер: з одного боку, економічний потенціал формує спроможність держави протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам, а з іншого — належний рівень безпеки створює умови для розвитку підприємництва, залучення інвестицій, стабільності фінансової системи та збереження людського капіталу. Розкрито значення фінансової стійкості, соціально-економічної рівноваги, інвестиційної привабливості, а також кібер- та інформаційної безпеки як ключових складових економічної основи державної безпеки. Окрему увагу приділено негативному впливу воєнних конфліктів, глобальних кризових явищ і фінансової нестабільності на виробничі та логістичні ланцюги, бюджетну систему, валютний ринок, інвестиційну активність і загальний рівень соціально-економічної стійкості держави. Акцентовано, що в умовах повномасштабної війни для України особливого значення набувають питання адаптивності економіки, ефективного перерозподілу ресурсів, посилення бюджетної збалансованості та збереження інституційної спроможності держави. Наголошено на необхідності формування комплексних державних стратегій, у межах яких економічна політика поєднується з безпековими пріоритетами та спрямовується на зміцнення національної стійкості. Зроблено висновок, що економічна стабільність є не лише характеристикою стану національної економіки, а й стратегічним ресурсом держави, від якого залежить її здатність до ефективної протидії загрозам, захисту національних інтересів, відновлення країни та забезпечення довгострокового розвитку.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: економічна стабільність, державна безпека, національна безпека, фінансова стійкість, кібербезпека, інформаційна безпека, обороноздатність, воєнні загрози, економічна стійкість.

Parii Serhii Hryhorovych Senior Lecturer of the Department of Combat and Logistics Support, Faculty of Service and Combat Activities of the National Guard of Ukraine, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, https://orcid.org/0009-0009-6601-0387

THE IMPACT OF THE LEVEL OF STATE SECURITY ON THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMIC STABILITY

Abstract. The article examines the impact of the level of state security on the development of Ukraine's economic stability under current military, political, financial, and energy challenges. It substantiates that economic stability is a fundamental prerequisite for ensuring state security, as it determines the state's resource capacity to finance the security and defense sector, maintain the functioning of critical infrastructure, implement social protection for the population, and preserve the manageability of social processes. It is proven that the relationship between economic stability and state security is two-way in nature: on the one hand, economic potential shapes the state's ability to counter internal and external threats; on the other hand, an adequate level of security creates conditions for business development, attracting investment, ensuring the stability of the financial system, and preserving human capital. The importance of financial resilience, socio-economic balance, investment attractiveness, as well as cyber and information security as key components of the economic foundation of state security is revealed. Particular attention is paid to the negative impact of military conflicts, global crisis phenomena, and financial instability on production and logistics chains, the budget system, the foreign exchange market, investment activity, and the overall level of the state's socio-economic resilience. It is emphasized that, under the conditions of a full-scale war, issues of economic adaptability, effective resource redistribution, strengthening budget balance, and preserving the institutional capacity of the state are of particular importance for Ukraine. The need to develop comprehensive state strategies is stressed, within which economic policy is combined with security priorities and directed toward strengthening national resilience. It is concluded that economic stability is not only a characteristic of the condition of the national economy, but also a strategic resource of the state, on which its ability to effectively counter threats, protect national interests, restore the country, and ensure long-term development depends.

Keywords: economic stability, state security, national security, financial resilience, cybersecurity, information security, defense capability, military threats, economic resilience.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. У сучасних умовах державна безпека є однією з ключових передумов стабільного функціонування національної економіки та забезпечення її сталого розвитку. Для України це питання набуває особливої актуальності в умовах воєнних загроз, політичної нестабільності, руйнування критичної інфраструктури, зростання соціально-економічних ризиків і посилення зовнішнього тиску. За таких обставин рівень державної безпеки безпосередньо впливає на інвестиційну привабливість країни, стійкість фінансової системи, стан ринку праці, ефективність функціонування суб'єктів господарювання та здатність держави забезпечувати належні умови для економічного відновлення і зростання.

Економічна стабільність України значною мірою залежить від здатності держави своєчасно виявляти, попереджати та нейтралізувати внутрішні й зовнішні загрози, які можуть дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію та негативно позначитися на господарських процесах. Водночас недостатній рівень державної безпеки спричиняє поглиблення кризових явищ в економіці, посилює інфляційні процеси, знижує рівень довіри до державних інституцій та стримує реалізацію стратегічних напрямів розвитку країни.

У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного наукового осмислення впливу рівня державної безпеки на розвиток економічної стабільності України, визначення основних взаємозв'язків між безпековою та економічною сферами, а також обґрунтування підходів до зміцнення державної безпеки як важливої умови стійкого економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впливу рівня державної безпеки на розвиток економічної стабільності України набула особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, коли безпекові ризики безпосередньо впливають на динаміку виробництва, інвестиційну активність, стан державних фінансів, енергетичну стійкість та функціонування ринку праці. У сучасному науковому й аналітичному дискурсі державна безпека розглядається як комплексна категорія, що охоплює воєнну, економічну, інформаційну, енергетичну та інфраструктурну складові, а її забезпечення визнається однією з ключових умов стабільного розвитку держави. Такий підхід закріплено і в чинному законодавстві України, а також у документах в сфері національної та економічної безпеки [1; 2].

Вітчизняні та міжнародні дослідження зосереджені на аналізі макрофінансової стійкості України в умовах воєнних загроз, впливі руйнування критичної інфраструктури на економічну активність, оцінці бюджетних ризиків, а також ролі зовнішньої фінансової підтримки у збереженні економічної рівноваги. У звітах Національного банку України наголошується, що ключові ризики для інфляційної динаміки, ринку праці, ділової активності та державних фінансів формуються насамперед під впливом перебігу повномасштабної війни, тоді як зниження безпекових ризиків розглядається як передумова пожвавлення економіки [3].

ISSN 3041-1793 Online

Значний масив досліджень присвячено питанням економічної стійкості України в контексті міжнародної фінансової підтримки та інституційної спроможності держави. Експерти Міжнародного валютного фонду акцентують увагу на тому, що, попри збереження макроекономічної та фінансової стабільності, війна й надалі стримує темпи економічного зростання, погіршує соціально-економічні умови та зумовлює потребу в постійному коригуванні державної політики. У документах Світового банку також підкреслюється, що бойові дії, дефіцит робочої сили, пошкодження енергетичної системи та високі фіскальні потреби залишаються базовими чинниками, які обмежують економічне відновлення України [4; 5].

Окремий напрям наукових і прикладних напрацювань стосується взаємозв'язку між безпекою критичної інфраструктури, енергетичною стійкістю та економічною стабільністю. У сучасних аналітичних матеріалах доводиться, що атаки на енергетичний сектор, транспортну та виробничу інфраструктуру мають довготривалий негативний вплив на продуктивність економіки, експортний потенціал, фінансовий стан домогосподарств і загальний інвестиційний клімат. Водночас у дослідженнях наголошується, що стійкість державних інституцій, збереження керованості фінансової системи та адаптація економічної політики до безпекових викликів є важливими чинниками підтримання економічної стабільності навіть у кризових умовах [3-5].

Водночас більшість наявних праць зосереджена або на окремих аспектах національної та економічної безпеки, або на аналізі макроекономічних наслідків війни без належного узагальнення їх системного взаємозв'язку. Недостатньо опрацьованим залишається комплексний підхід до оцінювання саме впливу рівня державної безпеки на розвиток економічної стабільності України як цілісного процесу, що охоплює фінансову, соціальну, інституційну, енергетичну та виробничу складові. Це зумовлює необхідність подальшого системного наукового дослідження зазначеної проблеми.

Мета статті полягає у дослідженні впливу рівня державної безпеки на розвиток економічної стабільності України.

Виклад основного матеріалу. Економічна стабільність є фундаментальною умовою для забезпечення державної безпеки, оскільки саме вона формує матеріальну, фінансову та соціальну основу функціонування держави. Рівень економічної стійкості визначає спроможність країни ефективно протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам, зберігати керованість суспільними процесами, підтримувати належний рівень життя населення та реалізовувати стратегічні пріоритети розвитку. За умов стабільної економіки держава має змогу забезпечувати належне фінансування сектору безпеки й оборони, підтримувати функціонування критичної інфраструктури, здійснювати соціальний захист населення та створювати передумови для довгострокового розвитку.

ISSN 3041-1793 Online

У сучасних умовах глобальної нестабільності, загострення геополітичних суперечностей, економічних криз, енергетичних викликів і воєнних ризиків економічна стійкість набуває особливого значення як один із ключових чинників національної безпеки. Для України це питання є особливо актуальним, оскільки повномасштабна війна спричинила значні втрати виробничого потенціалу, руйнування об'єктів критичної інфраструктури, порушення логістичних зв'язків, зниження інвестиційної активності, зростання бюджетного навантаження та посилення соціально-економічної напруги. У таких умовах рівень державної безпеки та економічної стабільності перебувають у тісному взаємозв'язку, взаємно впливаючи один на одного. Цей взаємозв'язок виявляється насамперед у тому, що економічний потенціал держави визначає її практичну спроможність реагувати на безпекові виклики та підтримувати належний рівень функціонування ключових суспільних інститутів. Саме тому доцільно розглядати стан економіки й рівень державної безпеки як взаємопов'язані категорії, у межах яких посилення або послаблення однієї складової безпосередньо позначається на іншій.

Стан економіки безпосередньо визначає ресурсні можливості держави щодо забезпечення обороноздатності, підтримання громадського порядку, відновлення пошкоджених територій, фінансування інституцій публічного управління та реалізації антикризових заходів. Водночас належний рівень державної безпеки створює необхідні умови для функціонування бізнесу, залучення інвестицій, розвитку підприємництва, стабільності фінансової системи та збереження людського капіталу. Отже, економічна стабільність і державна безпека є не ізольованими явищами, а взаємозалежними складовими єдиного механізму забезпечення стійкості держави [6;7].

Особливої ваги ця проблематика набуває в контексті сучасних викликів, пов'язаних із воєнною агресією, енергетичною вразливістю, інфляційними процесами, міграційними втратами та загрозами для функціонування національної економіки. За таких умов виникає потреба у ґрунтовному науковому осмисленні впливу рівня державної безпеки на розвиток економічної стабільності України, визначенні ключових чинників цього впливу та обґрунтуванні підходів до зміцнення безпекового середовища як передумови стійкого економічного розвитку держави.

Економічна стабільність у сучасному науковому дискурсі розглядається як одна з визначальних передумов сталого функціонування та розвитку держави, оскільки характеризує її спроможність підтримувати безперервність виробничих процесів, зберігати фінансову стійкість і забезпечувати відносну прогнозованість ключових макроекономічних показників. Її сутнісне значення полягає не лише у підтриманні належного рівня економічної активності, а й у створенні умов для збалансованого відтворення національного господарства, своєчасного реагування на внутрішні й зовнішні виклики, а також у

ISSN 3041-1793 Online
запобіганні дестабілізаційним процесам, що можуть негативно впливати на соціально-економічний розвиток країни. У цьому контексті фінансова стійкість виступає важливою складовою економічної стабільності, оскільки забезпечує належний рівень довіри з боку населення, суб'єктів господарювання та інвесторів, а також формує сприятливе середовище для реалізації стратегічних пріоритетів державної політики. Прогнозованість макроекономічних параметрів, своєю чергою, створює підґрунтя для ефективного управління економічними процесами, підвищення результативності державного регулювання та довгострокового планування розвитку.

Особливої ваги економічна стабільність набуває у взаємозв'язку із забезпеченням державної безпеки, яка є багатовимірною категорією та охоплює воєнну, політичну, соціальну, інформаційну й економічну складові. У науковому розумінні державна безпека відображає стан захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства та особи від реальних і потенційних загроз, що, у свою чергу, безпосередньо залежить від рівня економічної спроможності держави. Саме тому взаємозв'язок економічної стабільності та державної безпеки виявляється у здатності держави акумулювати фінансові ресурси для забезпечення оборонних потреб, підтримувати функціонування соціальної сфери, гарантувати стійкість критичної інфраструктури та зберігати інвестиційну привабливість національної економіки. За таких умов економічна стабільність постає не лише як характеристика ефективності економічної системи, а і як стратегічний ресурс зміцнення державної безпеки, що забезпечує належний рівень адаптивності держави до кризових явищ, підвищує її стійкість до деструктивних впливів і створює підґрунтя для захисту національних інтересів та реалізації довгострокових цілей розвитку [6-8].

Одним із найбільш вагомих практичних виявів економічної стабільності є фінансова стійкість держави, оскільки саме вона визначає її здатність акумулювати, розподіляти та ефективно використовувати ресурси в інтересах безпеки й розвитку. У цьому контексті фінансова стійкість слід розглядати як базову передумову підтримання економічної безпеки, соціально-політичної рівноваги та належного рівня обороноздатності держави.Її сутність полягає у здатності бюджетної системи, банківського сектору та інвестиційного середовища функціонувати збалансовано навіть в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів. Саме фінансова стійкість створює реальні можливості для своєчасного фінансування оборонних і безпекових програм, підтримки соціальних зобов'язань держави, реалізації стратегічних проєктів розвитку та збереження довіри громадян і міжнародних партнерів. Водночас вона сприяє зниженню ризиків бюджетного дефіциту, стримуванню неконтрольованого зростання державного боргу та формуванню підґрунтя для довгострокового макроекономічного планування. За таких умов фінансова стійкість виступає

ISSN 3041-1793 Online

не лише складовою економічної стабільності, а й важливим ресурсом захисту національних інтересів у сучасному глобальному середовищі.

Не менш важливим елементом забезпечення державної безпеки є соціально-економічна стабільність, яка поєднує економічну стійкість із соціальною рівновагою та створює належні умови для функціонування оборонної системи. Її значення проявляється у спроможності держави забезпечувати належне фінансування військових потреб, підтримувати систему соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, а також гарантувати прогнозованість економічних процесів. Соціально-економічна стабільність безпосередньо впливає на рівень суспільної згуртованості, стійкість державних інституцій та готовність країни до ефективного реагування на безпекові виклики. У цьому контексті вона виступає однією з фундаментальних передумов зміцнення національної безпеки та підвищення обороноздатності держави [9].

Важливу роль у зміцненні економічної бази безпеки відіграє інвестиційна привабливість держави, оскільки стабільна економіка формує сприятливі умови для залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій. Особливого значення цей аспект набуває у сфері оборони, де інвестиційна активність визначає можливості модернізації військово-промислового комплексу, розвитку оборонних технологій та оновлення критично важливої інфраструктури. Інвестиційна привабливість у цьому секторі залежить від прозорості механізмів фінансування, ефективності використання ресурсів, наявності державних гарантій та здатності держави забезпечити довгострокову передбачуваність умов реалізації інвестиційних проєктів. Водночас в умовах економічної нестабільності та високих безпекових ризиків інвестори уникають ризикованих ринків, що послаблює фінансові та технологічні можливості держави. Отже, формування належного інвестиційного середовища є важливою умовою стратегічної стабільності, зміцнення оборонного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародному рівні.

Окремого значення в сучасних умовах набуває кібер- та інформаційна безпека як стратегічна складова національної безпеки. Вона охоплює захист інформаційних ресурсів, критичної інфраструктури, комунікаційних систем і цифрового середовища від зовнішніх та внутрішніх загроз. Економічна стабільність у цьому контексті є необхідною передумовою для фінансування сучасних технологій захисту, розвитку кіберзахисних систем, підготовки фахівців та впровадження інноваційних рішень у сфері цифрової безпеки. Натомість недостатність ресурсів зумовлює вразливість інформаційної інфраструктури, послаблює спроможність держави протидіяти кібератакам, інформаційним маніпуляціям та іншим формам гібридного впливу. Таким чином, кібер- та інформаційна безпека є не лише технічним напрямом

ISSN 3041-1793 Online
державної політики, а й важливим індикатором стійкості держави до сучасних загроз, що безпосередньо впливає на рівень довіри громадян, ефективність функціонування інституцій та загальний стан національної безпеки [10].

Військові конфлікти та глобальні кризові явища істотно дестабілізують економічний розвиток держави, оскільки порушують виробничі й логістичні ланцюги, знижують ефективність функціонування господарських систем, обмежують доступ до ресурсів і зумовлюють зростання витрат на їх транспортування. Наслідком таких процесів стає послаблення інвестиційної привабливості, ускладнення діяльності стратегічно важливих галузей економіки та загальне зниження рівня соціальної стабільності. Додатковим викликом у цих умовах є зростання видатків на оборону, що, з одного боку, є об'єктивною необхідністю для забезпечення національної безпеки, а з іншого - створює суттєве навантаження на державний бюджет, обмежуючи можливості фінансування соціальних програм, інфраструктурних проєктів та інших напрямів суспільного розвитку. За таких обставин особливого значення набуває проведення збалансованої бюджетної політики, здатної забезпечити належне поєднання оборонних потреб із підтриманням економічної та соціальної стабільності. Водночас глобальна фінансова нестабільність посилює негативний вплив на національну економіку через дестабілізацію валютних і боргових ринків, що проявляється у різких коливаннях обмінних курсів, підвищенні вартості зовнішніх і внутрішніх запозичень, ускладненні макроекономічного прогнозування та зниженні довіри інвесторів. Валютні коливання спричиняють інфляційний тиск, а нестабільність боргових ринків підвищує бюджетне навантаження та звужує можливості держави щодо фінансування пріоритетних соціальних і інфраструктурних програм. Отже, сукупний вплив воєнних конфліктів, глобальних криз і фінансової нестабільності формує комплекс загроз, які підривають економічну стійкість держави та суттєво ускладнюють забезпечення її соціально-економічної стабільності.

Висновки. Узагальнюючи викладене, слід наголосити, що економічна стабільність є не лише важливою характеристикою функціонування національної економіки, а й одним із визначальних чинників забезпечення державної безпеки. Саме вона формує матеріальну, фінансову та організаційну основу для реалізації безпекової політики держави, підтримання обороноздатності, належного функціонування соціальної сфери та збереження стійкості державних інституцій в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів. Рівень економічної стабільності безпосередньо впливає на спроможність держави акумулювати ресурси, своєчасно реагувати на кризові явища, фінансувати стратегічно важливі напрями розвитку та забезпечувати захист національних інтересів.

Водночас економічна стабільність виконує важливу соціальну функцію, оскільки сприяє збереженню суспільної рівноваги, зміцненню соціальної

ISSN 3041-1793 Online

згуртованості та підтриманню довіри громадян до державної політики. За умов економічної стійкості держава здатна не лише фінансувати оборонні та безпекові потреби, а й забезпечувати належний рівень соціального захисту населення, підтримувати зайнятість, стримувати інфляційні ризики та зменшувати ймовірність дестабілізаційних процесів у суспільстві. У цьому контексті економічна стабільність постає як інтегральна передумова національної стійкості, що поєднує економічні, соціальні та безпекові аспекти розвитку держави.

Сучасні умови воєнних загроз, глобальної фінансової нестабільності, порушення логістичних ланцюгів, кіберризиків та інвестиційної невизначеності істотно посилюють значення економічної складової державної безпеки. Це зумовлює необхідність формування та реалізації комплексних стратегій, у межах яких економічна політика має розглядатися у нерозривному зв'язку з безпековими пріоритетами. Такі стратегії повинні бути спрямовані на забезпечення фінансової стійкості, зміцнення інвестиційної привабливості, розвиток критичної інфраструктури, підвищення адаптивності економіки до кризових впливів і створення ефективних механізмів захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз. Отже, у сучасному безпековому середовищі економічна стабільність слід розглядати як стратегічний ресурс держави, від якого значною мірою залежить її здатність до стійкого розвитку, ефективної протидії загрозам та забезпечення довгострокової національної безпеки.

Література:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року" : Указ Президента України від 11.08.2021 № 347/2021 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

3. Інфляційний звіт, жовтень 2025 року / Національний банк України.

4. Ukraine: Request for an Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility / International Monetary Fund. February 2026.

5. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released / World Bank. 23 February 2026.

6. Соколов О. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Т. 86, № 1. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320171 (дата звернення:18.03.2026)

7. Цвігун Т. В. Економічна безпека в системі національної безпеки України. *Економіка і суспільство.* 2017. Вип. 11. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/24.pdf (дата звернення: 18.03.2026).

8. Живко З. Б., Черевко О. В., Копитко М. І. та ін. Економічна безпека держави: навч.-метод. посіб. / за ред. З. Б. Живко. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2019. 240 с.

9. Косяченко К., Стрельцова О. Фінансово-правовий захист військовослужбовців в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С. 175–180.

ISSN 3041-1793 Online

10. Довгань О. Д. Інформаційна і національна безпека. *Інформація і право*. 2018. № 1. С. 74–85.

References:

1. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the National Security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Verkhovna Rada Ukrainy. [in Ukrainian].

2. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 11 serpnia 2021 roku "Pro Stratehiiu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku" [On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of August 11, 2021 "On the Economic Security Strategy of Ukraine for the Period up to 202]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.08.2021 № 347/2021. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy».Verkhovna Rada Ukrainy. [in Ukrainian].

3. Infliatsiinyi zvit, zhovten 2025 roku [Inflation Report, October 2025] / Natsionalnyi bank Ukrainy. [in Ukrainian].

4. Ukraine: Request for an Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility. International Monetary Fund. February 2026. [in English].

5. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. World Bank. 23 February 2026. [in English].

6. Sokolov O. Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Economic Security of Ukraine under Martial Law]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo. 2024. T. 86, № 1. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.41. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320171 (data zvernennia:18.03.2026). [in English].

7. Tsvihun T. V. Ekonomichna bezpeka v systemi natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Economic Security in the System of National Security of Ukraine]. Ekonomika i suspilstvo. 2017. Vyp. 11. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/24.pdf (data zvernennia: 23.03.2026).

8. Zhyvko Z. B., Cherevko O. V., Kopytko M. I. ta in. Ekonomichna bezpeka derzhavy [Economic Security of the State]: : navch.-metod. posib. / za red. Z. B. Zhyvko. Cherkasy : Vydavets Chabanenko Yu. A., 2019. 240 s

9. Kosiachenko K., Streltsova O. Finansovo-pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv v Ukraini: suchasnyi stan ta napriamy vdoskonalennia [Financial and Legal Protection of Servicemen in Ukraine: Current State and Directions for Improvement].Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2024. № 2. S. 175–180.

10. Dovhan O. D. Informatsiina i natsionalna bezpeka. [Information and National Security]. Informatsiia i pravo. 2018. № 1. S. 74–85

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.402.4
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-679-692

Савченко Віктор Вікторович ад'юнкт Національного університету оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-7492-7438

ОСОБЛИВОСТІ ДОМЕННОГО ВПЛИВУ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ НА НАСТУПАЛЬНІ, ОБОРОННІ ТА СТАБІЛІЗАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ СИЛ ОБОРОНИ

Анотація. У статті розглянуто особливості багатодоменного гібридного впливу на Сили оборони під час ведення ними наступальних, оборонних та стабілізаційних операцій у сучасних умовах. Автор спирається у своєму дослідженні на те, що в умовах сучасного конфлікту противник щодалі поєднує традиційний військові засоби з політичними, правовими інформаційними, економічними та іншими інструментами непрямого впливу для досягнення переваги та формує багатодоменний вплив на оперативне угруповання військ (сил). Доведено, що ступінь гібридного впливу в різних доменах ні є однаково критичним для досягнення цілей операції та залежить від виду операції, оскільки характер виконуваних завдань залежить від суспільно-політичного, економічного інформаційного та фізичного оперативного простору Таким чином, для наступальної, оборонної та стабілізаційної операцій необхідно використовувати диференційований підхід для планування заходів нейтралізації або зниження ризиків гібридного впливу противника. Як методична основа дослідження застосоване поєднання теоретичного аналізу поглядів наукових спеціалістів на гібридні загрози та експертного опитування фахівців у сфері військового управління оперативно-тактичного та оперативно-стратегічного рівнів. На основі аналізу конфліктів у Грузії, Сирії, Україні виділено п'ять основних доменів гібридного впливу та визначено перелік найбільш актуальних гібридних інструментів, що суттєво впливають на операцію оперативного угруповання військ. За найбільш критичні взято вплив противника в політичних, правових, інформаційних, економічних та кінетичних доменах. На основі проведеного експертного опитування визначено відносну вагу зазначених доменів для кожного виду операції, а також відносну вагу гібридних інструментів усередині доменів.

За результатами дослідження встановлено, що наступальна операція оперативного угруповання військ (сил) буде характеризуватися підвищеною чутливістю до гібридного впливу в кінетичному та економічному доменах, під час оборонної операції більшу вагу на операцію має економічний аспект, а під час ведення стабілізаційної операції головну роль відіграє інформаційний

ISSN 3041-1793 Online
домен. Автором статті зроблено висновок, що врахування операційної специфіки та багатодоменного характеру впливу гібридних загроз є необхідною умовою для підвищення обґрунтованості рішень під час планування заходів захисту від гібридного впливу. Результати дослідження можуть бути застосовані для розроблення адаптивних моделей протидії гібридним загрозам.
Ключові слова: гібридні загрози, гібридна війна, сили оборони, операція оперативного угруповання військ (сил), захист від гібридних загроз.

Savchenko Viktor Viktorovich PhD Student, National Defence University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-7492-7438

FEATURES OF THE DOMAIN IMPACT OF HYBRID THREATS ON OFFENSIVE, DEFENSIVE, AND STABILIZATION OPERATIONS OF THE DEFENSE FORCES

Abstract. The article examines the specific features of multidomain hybrid influence on the Defence Forces in offensive, defensive, and stabilization operations under contemporary conditions. The study is based on the premise that, in modern conflict, the adversary increasingly combines conventional military means with political, legal, informational, economic, and other instruments of indirect influence to gain advantage and generate multidomain effects within an operational grouping of forces. It is demonstrated that the degree of hybrid influence across domains is not equally critical to achieving operational objectives and varies by operation type, as the nature of the tasks performed is conditioned by the socio-political, economic, informational, and physical operational environment. Due to offensive, defensive, and stabilization operations requiring a differentiated approach to planning measures to neutralize or mitigate the risks posed by the adversary's hybrid influence.

As the methodological basis of the study, the author combines theoretical analysis of scholarly approaches to hybrid threats with an expert survey of specialists in military command and control at the operational-tactical and operational-strategic levels. Based on analyses of conflicts in Georgia, Syria, and Ukraine, five principal domains of hybrid influence are identified, and a set of the most relevant hybrid instruments with a substantial impact on operations conducted by an operational grouping of forces is determined. The most critical domains are defined as political, legal, informational, economic, and kinetic. Based on the expert survey, the relative weights of these domains are established for each type of operation, as well as the relative weights of hybrid instruments within each domain.

The findings indicate that an offensive operation conducted by an operational grouping of forces is characterized by heightened sensitivity to hybrid influence in the kinetic and economic domains; in a defensive operation, the economic dimension carries greater weight; whereas in a stabilization operation, the informational domain

ISSN 3041-1793 Online
plays the leading role. The article concludes that accounting for operational specificity and the multidomain character of hybrid threats is a necessary precondition for improving the validity of decisions in planning protective measures against hybrid influence. The results of the study may be applied to the development of adaptive models for countering hybrid threats.
Keywords: hybrid threats; hybrid warfare; Defence Forces; operation of an operational grouping of forces; protection against hybrid threats.

Постановка проблеми. Сучасні військові фахівці себе ж відмічають наявність суперечливості з одного боку процеси планування потребують врахування гібридних загроз для підготовки та ведення операції оперативного угрупування військ сил та відсутності якісного аналізу та під наукових підходів щодо оцінки впливу гібридних загроз на виконання завдань збройними силами. Досвід планування сучасних військових операцій вимагає врахування багатонаменного гібридного впливу а також потребує розуміння критичності такого впливу на реалізацію завдання операції Для якісної організації протидії гібридним загрозам має бути визначена пріоритетність або критичність гібридних інструментів та доменів в яких вони здійснюють вплив на оперативне угрупування. Урахування такого диференційованого впливу потребує відображення в моделях розподілу ресурсів та оптимізації управлінських рішень. Також підхід, який вважає гібридні загрози однаково небезпечними для всіх видів операцій, не відповідає реаліям сучасного оперативного середовища. Наступальна, оборона та стабілізаційна операції мають різну логіку побудови та виконують різні критичні завдання для досягнення успіху, тому по-різному залежать від підтримки населення, правового статусу конфлікту, зовнішньополітичного середовища, інформаційного простору, національної резильєнтності та економічної стійкості. Таким чином, однаковий набір гібридних інструментів може спричиняти різний за масштабами та характером деструкційний вплив на ОУВ(с). На підставі викладеного, виникає наукове завдання щодо визначення відносної вагомості політичних, правових, інформаційних, економічних та кінетичних доменів, у яких реалізуються гібридні загрози, для їх урахування в різних видах операції сил оборони. Також потребує наукового обґрунтування практичне використання таких оцінок, як формалізовані вхідні дані для побудови математичних моделей захисту від грібних загроз ОУВ(с) та оптимізації управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні українські та закордонні фахівці напряму пов'язують багатодоменний гібридний вплив на країну-жертву та її спроможність вести військові дії. Так Ф. Хофман акцентує увагу на тому, що гібридна війна поєднує як військові, так і невійськові дії для досягнення стратегічних цілей

ISSN 3041-1793 Online
[1]. Він визначає, що для досягнення мети гібридні впливи повинні бути операційно та тактично скоординованими. Ш. Моноган розглядає гібридну війну як ускладнений збройний конфлікт, де невійськові засоби лише посилюють військові цілі, але без переходу порогу відкритого збройного протистояння [2]. Він вважає, що гібридні дії противника на всіх етапах операції можуть бути спрямовані насамперед на підрив волі суспільства до супротиву, стійкості державних інституцій та процесу прийняття воєнно-політичних рішень. Взагалі в європейській концептуальній моделі гібридної війни зазначається, що державні та недержавні актори й гібридні інструменти в різноманітних доменах застосування посилюють вразливості держави-жертви та дозволяють готувати операційне середовище ще до початку бойових дій, а також супроводжують військові дії протягом етапу збройного конфлікту.

Українські фахівці, які розглядають гібридні загрози, спираються на практичний досвід російсько-української війни. У працях Ю. Даника, Т. Малярчука і Ч. Брікса проводиться аналіз того, як гібридна війна поєднує високотехнологічні, інформаційні та кібернетичні засоби для впливу на органи військового та державного управління, критичну інфраструктуру та свідомість населення [3]. Ключовою особливістю є те, що гібридний вплив розпочинається задовго до переходу до активного збройного конфлікту. А.М. Сиротенко у своїй праці підкреслює важливість протидії гібридної агресії в системі комплексного застосування військових, інформаційних та політичних дій [4]. Він зазначає, що військові та невійськові засоби не можуть розглядатися окремо. С.В. Якімяк, розглядаючи досвід застосування російських гібридних дій на морі, вказує на зв'язок гібридних дій противника та соціально-політичну обстановку в державі та в регіоні [5]. Він наголошує на необхідності міжвидової та коаліційної співпраці в умовах тривалих гібридних дій. Політичний домен гібридного впливу трактується західними фахівцями як один із головних для підготовки операційного середовища. Так К. Чивіс поєднує гібридну діяльність РФ з прагненням Москви забезпечити свої геополітичні інтереси [6]. Ш. Моноган акцентує увагу на тому, що гібридні інструменти впливають на процеси прийняття політичних рішень і, відповідно, формують оперативне середовище [2]. Р. Вярк і А. Сарі зазначають, що правові інструменти використовуються країною-агресором для посилення власних позицій на міжнародному та локальному рівнях, а також для створення вразливостей країни-жертви [7; 8]. Правові норми та міжнародні правові процедури можуть бути використані противником для сковування відповіді на гібридну агресію. Невизначений статус територій, ускладнена атрибуція учасників, а також невизначений статус конфлікту — значною мірою обмежують застосування політичних, правових та військових засобів для нейтралізації гібридної загрози. Таким чином, правовий домен є невід'ємною частиною гібридного впливу.

ISSN 3041-1793 Online

Багато фахівців визначають надважливе місце інформаційного домену, який дозволяє формувати операційне інформаційне середовище ще до початку операції. Наприклад, К. Пол і М. Метьюс описують, що інформаційні операції з дезінформації та впливу формують стійкий когнітивний ефект на населення країни-жертви та ускладнюють заходи спростування [9]. Ю. Даник, Т. Малярчук і Ч. Брікс розглядають інформаційний компонент як систему, яка спрямована на підрив військово-політичного управління, суспільної стійкості та формування сприятливого для агресора операційного середовища [3]. У статті Х. Іскандерова та П. Гавлічека гібридні економічні методи впливу визначаються як джерело політичної та безпекової вразливості держави [10]. Автори зазначають, що економічний тиск може значно впливати на національну безпеку.

У зазначеній літературі кінетичний домен не протиставляється іншим доменам, а розглядається як системний елемент багатодоменного виміру гібридної війни. Наприклад, Ф.Г. Хофман ще в базовій праці підкреслював, що нерегулярні дії, тероризм та кримінал є невід'ємною частиною гібридного впливу [1].

Підсумовуючи підходи фахівців щодо доменного гібридного впливу на підготовку та ведення військової операції, можна дійти до двох висновків. По-перше, політичний, правовий, інформаційний, економічний та кінетичний впливи країни-агресора формують оперативне середовище та збільшують вразливості держави-жертви. По-друге, гібридний вплив зазначених доменів може продовжуватися паралельно з військовими конфліктами, знижуючи ефективність застосування збройних сил, впливаючи на процеси прийняття й легітимність політичних рішень, а також на ресурсне забезпечення.

Мета статті. Метою статті є створення наукового підґрунтя оцінювання гібридних викликів, які впливають на різні види операції сил оборони; визначення критичності сукупних доменних проявів гібридних загроз та кожного гібридного інструмента всередині політичних, правових, інформаційних, економічних та кінетичних доменів шляхом застосування методу експертних оцінок; отримання результату, який можна застосовувати для створення математичних моделей і оцінювання захищеності від гібридних впливів ОУВ(с).

Розуміння природи гібридних загроз є важливим для забезпечення успіху операцій Збройних Сил у сучасних умовах безпеки. У межах концепції гібридної війни держава-агресор використовує різні військові та невійськові дії, а також численні гібридні інструменти (інформаційні, кібернетичні, економічні, психологічні, дипломатичні тощо) для досягнення своєї стратегічної мети без або в комбінації з традиційним збройним протистоянням. Отже, вивчення природи гібридних загроз дає змогу вчасно виявляти, оцінювати, попереджати ризики або нейтралізовувати їхні деструктивні впливи, що

ISSN 3041-1793 Online
можуть паралізувати систему управління, зруйнувати логістику чи деморалізувати особовий склад. Знання методів гібридного впливу дозволяє коригувати оперативне та стратегічне планування з урахуванням нетрадиційних загроз (наприклад, інформаційних кампаній, кібератак чи провокацій, які маскуються під дії третіх сил). Усвідомлення механізмів гібридного впливу сприяє формуванню стійкості угруповання військ до психологічних, інформаційних та інших видів впливів противника, а також запобіганню внутрішньому дисбалансу військових структур.

Інтенсивність ведення гібридних дій може наростати або зменшуватися. Така флуктуація перешкоджає чіткому визначенню та розмежуванню між законними методами впливу та незаконним втручанням [11, с. 196]. Отже, одним із найважливіших завдань військової науки є зменшення рівня невизначеності так званої “сірої зони” та мінімізація шкідливого гібридного впливу на збройні сили. Також треба зазначити, що під час аналізу сучасних військових конфліктів ми спостерігаємо розмиття меж між військовими та цивільними технологіями, професійними та непрофесійними комбатантами й державними та недержавними акторами. Вплив на країну-жертву снайпера, диктора-пропагандиста з багатомільйонною аудиторією або лобіста псевдонаціональних реформ може бути однаково руйнівним та небезпечним.

Таким чином, простір бою все більше перетинається з небойовим простором і тим складніше провести межу між війною та миром. Країна-агресор наділяє практично кожен простір своєї діяльності бойовим значенням. Крім того, атаки противника в одному просторі можуть надати переваги в іншому.

Наприклад, збільшення економічного тиску послаблює військовий потенціал або дипломатичну вагу країни-жертви. Отже, сучасне поле бою розпочинається не із зони розгортання військ. Сучасну війну можна розпочати в комп'ютерній кімнаті або на фондовій біржі, і ця війна приведе країну-ворога до краху [12, с. 43].

Сучасна гібридна війна передбачає поєднання традиційних та нетрадиційних засобів введення бойових дій, які застосовуються синхронно в комплексі та використовують вразливості противника в різних сферах для досягнення синергетичного ефекту [13]. Для підвищення захищеності військ від гібридного впливу противника вкрай важливо дослідити ключові сфери, де такі впливи можуть бути реалізовані, а саме: політичну, правову, інформаційну, економічну та кінетичну.

На політичному рівні країн-агресор може використовувати такі гібридні інструменти як створення поясу нестабільності, зображення країни-жертви як загрози безпеці в регіоні, нав'язування непровокації сильного сусіда, втручання у внутрішньополітичні процеси, проникнення агентів впливу в урядові та силові структури та стимулювання корупції [14].

ISSN 3041-1793 Online

На правовому рівні країна-агресор може застосовувати до держави-жертви асиметричні та нелінійні тактики замість введення відкритої війни, уникати прямого зіткнення збройних сил або приховано використовувати регулярні збройні сили, використовувати незаконно створені терористичні організації, вести військові операції без офіційного оголошення війни, застосовувати кримінальні елементи та дії, як-от: залякування, підкуп, убивства, а також просування наративів про нелегітимність ведення дій з боку країни-жертви [15].

На інформаційному рівні агресор може використовувати пропаганду, обман та дезінформацію, агітацію через таємних агентів, створення паралельної інформаційної реальності, кібервійну (проведення кібероперацій для порушення або контролю інформаційних потоків) [16].

В економічному домені гібридний тиск реалізується через застосування таких інструментів, як економічні санкції, блокування кордонів, цілеспрямоване порушення роботи ОПК, деструктивний вплив на підтримку Збройних Сил приватним бізнесом та волонтерами.

На кінетичному рівні країна-агресор може використовувати в якості гібридних інструментів диверсії та терор, кібератаки на об'єкти інфраструктури, застосовувати проксі-сили, штучно створювати кризи з потоками переселенців та біженців для дестабілізації ситуації в регіоні.

Сукупність сфер (доменів) застосування та гібридних інструментів демонструє нам, наскільки гібридні загрози є складним та багатовимірним явищем, яке може бути спрямоване на послаблення Національних Збройних Сил не лише виключно за допомогою традиційного військового втручання. З метою визначення критичності гібридного впливу на ведення операцій ОУВ(с) в зазначених доменах було проведено це дослідження. Перший етап дослідження включав використання методології теоретичного аналізу праць щодо гібридних загроз та синтезу для визначення основних гібридних інструментів та сфер (доменів), в яких вони можуть бути застосовані. Також було розглянуто особливості введення наступальних, оборонних та стабілізаційних операцій, що надало можливість сформувати основу дослідження та обґрунтувати інструментарій гібридного впливу.

Під час другого етапу використано метод експертного опитування, а саме метод побудови дерева цілей, та отримано кількісні оцінки впливу гібридних загроз на успіх операції певного типу [17]. Вибір саме такого підходу обумовлений високим рівнем складності та невизначеності, а також значною часткою неформалізованого професійного знання у сфері гібридних загроз. Незважаючи на це, унаслідок практичного досвіду планування, організації та ведення операцій збройних сил фахівцями був накопичений досвід, що надає нам можливість отримати показники, які можуть бути використані у процесі подальшого планування захисту від такого типу загрози.

ISSN 3041-1793 Online

Опитування було проведено серед експертів оперативно-тактичного та оперативно-стратегічного рівнів, які мають досвід у сферах військового управління, оперативного планування, бойового застосування та вивчення сучасного оперативного середовища.

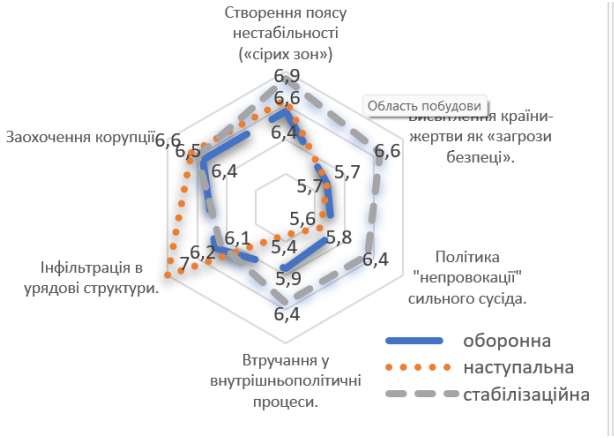

Рис. 1. Вплив гібридних загроз політичного домену на ведення операції ОУВ(с).

Рис. 2. Вплив гібридних загроз правового домену на ведення операції ОУВ(с).

До опитування було залучено 115 фахівців Командування військово-морських сил ЗСУ, 30-го корпусу морської піхоти, Національного університету оборони України, Одеської військової академії. Для забезпечення опитування було використано платформу LimeSurvey.

Ведення оборонної операції ОУВ(с) за своїми особливостями обумовлює тривале використання матеріальних ресурсів, застосування спроможностей національної резильєнтності та співпрацю з місцевим населенням.

За результатами експертного висновку, виявлено (Рис. 1-5), що в політичному домені застосування гібридних загроз критичного значення мають такі гібридні інструменти, як-от: створення противником зони нестабільності та подвійних стандартів біля кордонів або безпосередньо на території держави-жертви, заохочення корупції серед керівного складу державного та військового управління, а також місцевого самоврядування.

У правовому домені більш критичними вважаються використання незаконно створених формувань, терористичних організацій та приховане застосування регулярних збройних сил під виглядом активістів або сил самооборони.

В інформаційному домені ключовими факторами впливу будуть створення штучної інформаційної реальності, кібервплив на ЗМІ, особовий склад та місцеве населення поряд з операціями з дезінформації та обману. В економічному домені, на думку експертів, економічні санкції та тривала деградація інфраструктури ОПК не дадуть змогу досягнути завдання операції.

ISSN 3041-1793 Online

В кінетичній площині більш критичними для досягнення успіху операції є використання терористичних атак та застосування проксі-сил.

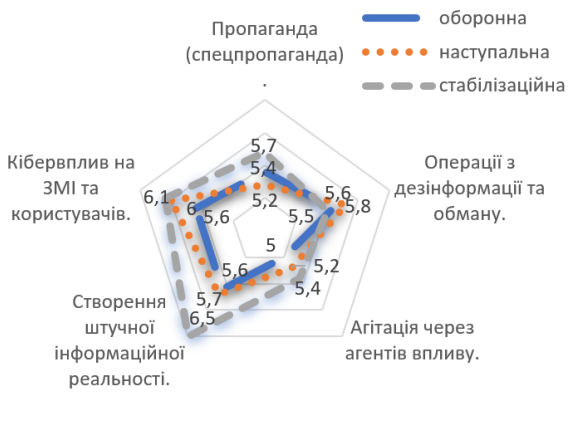

Рис. 3. Вплив гібридних загроз інформаційного домену на ведення операції ОУВ(с).

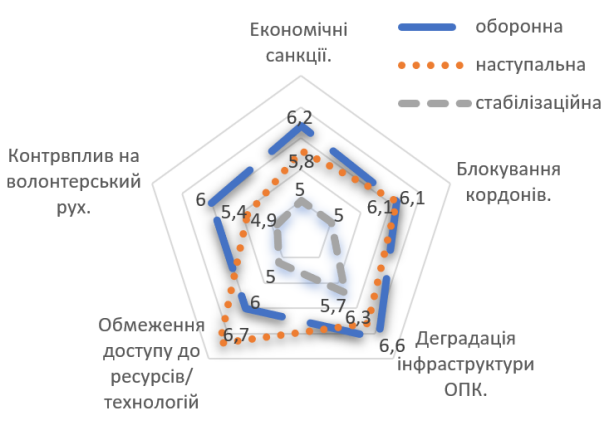

Рис. 4. Вплив гібридних загроз економічного домену на ведення операції ОУВ(с).

Під час введення наступальної операції розподіл пріоритетів змінюється (Рис. 1–5), оскільки наступальна операція зазвичай більш інтенсивна за застосуванням сил та засобів і короткотривала за часом, але більше залежить від заздалегідь накопичених ресурсів. Ураховуючи зазначені фактори, критичний вплив гібридних загроз на успіх операції проявляється інакше. На думку спеціалістів, у політичному домені більш критичним буде вплив таких гібридних інструментів, як інфільтрація в урядові структури, заохочення корупції та створення поясу (районів) нестабільності. У правовому домені, на думку опитаних фахівців, ключовими факторами, які впливають на успіх операції, є приховане застосування збройних сил противника та використання противником незаконно створених формувань та терористичних організацій. В інформаційному домені важливими факторами, які можуть підірвати успіх операції оперативного угруповання, будуть кібервплив на засоби масової інформації, особовий склад і місцеве населення та операції з дезінформації та обману. Економічний домен під час введення наступальної операції характеризується чутливістю до впливу на ланцюги постачання стратегічних ресурсів та новітніх технологій, а також на стійкість ОПК. Отже, успіх наступальної операції більш уразливий до гібридних кінетичних впливів, а саме: до актів саботажу, кібервпливу на об'єкти державної та військової інфраструктури.

Стабілізаційна операція, яка ґрунтується на довготривалому перебуванні військ у районі виконання завдань і передбачає тісну взаємодію із цивільним населенням та органами місцевого самоврядування, має ряд характерних

ISSN 3041-1793 Online

вразливостей до гібридного впливу противника. У політичному домені більш значущим фактором буде наявність зон (районів) нестабільності та подвійних стандартів, а також висвітлення країни-жертви як загрози безпеці в регіоні. У правовому домені критичними є легітимність застосування національних збройних сил та наявність правових підстав визнання конфлікту на рівні держави та міжнародного суспільства.

В інформаційному домені значущими факторами гібридного впливу будуть створення противником штучної інформаційної реальності, яка подаватиме події під кутом, вигідним для країни-агресора, та постійний кібервплив на засоби масової інформації, особовий склад та місцеве населення.

Економічний простір під час проведення стабілізаційної операції більше залежить від спроможності підтримувати стійкість оборонно-промислового комплексу для супроводження тривалих дій військ. У кінетичному домені ключове значення будуть мати терористичні атаки, використання проксі-сил різного рівня й кіберплив на об'єкти державної та військової інфраструктури.

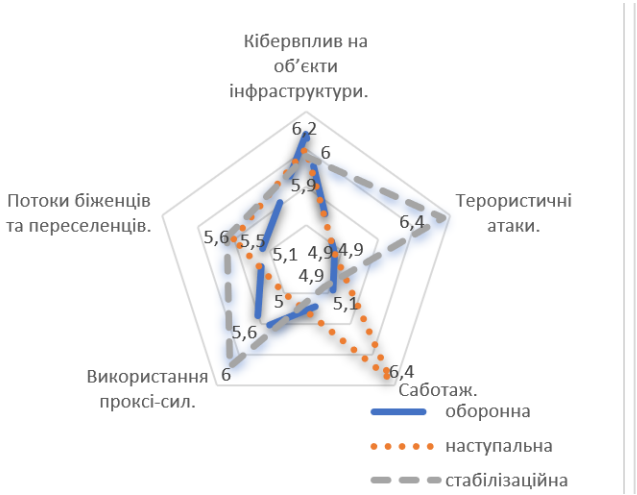

Рис. 5. Вплив гібридних загроз кінетичного домену на ведення операції ОУВ(с).

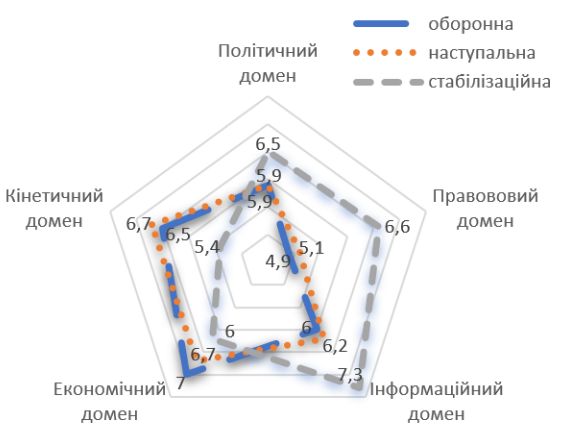

Рис. 6. Доменний вплив гібридних загроз на ведення операції ОУВ (с).

За сукупністю впливу гібридних інструментів у політичному, правовому, інформаційному, економічному та кінетичному доменах загальний розподіл вагового впливу зазначених доменів на успіх операції буде наступним: під час введення оборонної операції ключову роль будуть відігравати економічний та політичний домени, під час проведення наступальної операції більш критичними будуть політичний, кінетичний та економічний домени, а під час ведення стабілізаційної операції більш вагомий ефект на успіх операції будуть мати інформаційний та правовий домени (Рис 6).

ISSN 3041-1793 Online

Отримані результати експертного оцінювання показують, що доменна структура гібридного впливу на операцію оперативного угруповання військ (сил) може бути невід'ємною частиною моделі з оцінювання ефективності захисту від гібридних загроз. Для впровадження отриманих результатів далі можна здійснити розрахунок середніх значень, медіан або нормування результатів із метою подальшого використання у вигляді вагових коефіцієнтів при визначенні пріоритетності завдань щодо протидії гібридним загрозам під час підготовки та ведення ОУВ(с). Також отримані результати можуть бути перетворені в систему вагових коефіцієнтів, які будуть відображати важливість того чи іншого домену в конкретному виді операції ОУВ(с). Наприклад,

$$H_i = \sum_{j=1}^{5} w_{ij} \cdot x_{ij},$$

де,

H_i - Інтегральний рівень гібридної загрози для i-го виду операції,

w_{ij} - ваговий коефіцієнт впливу j-го домену на i-й вид операції отриманий за результатом опитування;

x_{ij} — поточний рівень прояву гібридних загроз у відповідному домені.

Отримані коефіцієнти можуть бути застосовані для побудови функції ефективності протидії та визначення пріоритетності заходів щодо зменшення впливу гібридних загроз, а також для проведення порівняльного аналізу варіантів дій щодо протидії гібридним загрозам під час підготовки та ведення операції ОУВ(с).

Висновки. За результатами дослідження особливостей доменного впливу гібридних загроз на ведення наступальної, оборонної та стабілізаційної операцій сил оборони з використанням методу експертного оцінювання виявлено залежності типу операції та вагового впливу політичного, правового інформаційного, економічного та кінетичного доменів на досягнення мети операції. Проведений аналіз дозволяє дійти таких висновків:

По-перше, на думку експертів, гібридна загроза має чітко виражений диференційований характер впливу та залежить від виду операції сил оборони. Це означає, що одна й та сама комбінація загроз може створювати різні за масштабом та характером наслідки для операції сил оборони, що потребує адаптивного підходу до планування заходів протидії.

По-друге, для наступальної операції найбільш критичними є кінетичний та економічний домени, що пов'язано з необхідністю накопичення значних ресурсів до початку операції та зосередженого кінетичного й військового впливу у відносно короткий проміжок часу. Для оборонної операції, яка відрізняється тривалістю та розподілом матеріальних засобів, визначальним є

ISSN 3041-1793 Online

економічний домен, що пов'язаний із ресурсною стійкістю, витривалістю систем оборони та зниження виснажливих факторів. Під час проведення стабілізаційної операції пріоритетного значення набуває інформаційний домен, оскільки контроль над інформаційним середовищем із метою збереження довіри населення та мольної стійкості військ є ключовим фактором для досягнення цілі операції.

По-третє, оскільки пряме статистичне вимірювання впливу гібридних загроз на цьому етапі вивчення є ускладненим або неможливим, отримані внаслідок опитування показники надають розуміння критичності впливу гібридних інструментів всередині домену та сумарного критичного впливу домену на успіх операцій. Використаний метод побудови дерева цілей дозволяє узагальнити професійні знання фахівців та створити матрицю доменних впливів.

По-четверте, результати можуть бути використані для визначення вагових коефіцієнтів доменів гібридного впливу та коефіцієнтів пріоритетності щодо протидії загрозам певного типу. Така параметризація може бути застосована в математичних моделях оцінювання ефективності захисту угруповання від впливу гібридних загроз, оптимізації ресурсів та підтримки управлінських рішень.

По-п'яте, практична цінність підходу до надання вагових коефіцієнтів полягає в можливості створення методичної основи для адаптивного планування заходів протидії гібридним загрозам з урахуванням специфіки операції. Такий підхід сприяє підвищенню адаптивності управлінських рішень щодо захисту оперативного угруповання військ (сил) від гібридних загроз у багатодоменому операційному просторі.

Література:

1. Hoffman, F. G. (2007). Conflict in the 21st century. The rise of hybrid wars. Potomac institute for policy studies.

2. Monaghan, S. (2019). Countering hybrid warfare: So what for the future joint force? *PRISM, 8*(2), 82–89.

3. Danyk, Y., Maliarchuk, T., & Briggs, C. (2017). Hybrid war: High-tech, information and cyber conflicts. *Connections: The Quarterly Journal, 16*(2), 5–24. https://doi.org/10.11610/Connections.16.2.01

4. Воєнні аспекти протидії "гібридній агресії": досвід України : монографія / колектив авторів ; за заг. ред. А. М. Сиротенка. Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2020. 176 с.

5. Яким'як С.В. (2020). Проблемні питання протидії гібридному впливу противника на морі та шляхи їх вирішення . *Наука і оборона, 2*, 31–36. https://doi.org/10.33099/2618-1614-2020-11-2-31-36

6. Chivvis, C. S. (2017). Understanding Russian hybrid warfare and what can be done about it. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/testimonies/CT468.html

7. Värk, R. (2020). Legal complexities in the service of hybrid warfare. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal, 6*, 27–43. https://doi.org/10.18523/kmlpj220732.2020-6.27-43

ISSN 3041-1793 Online

8. Sari, A. (2021). *Hybrid threats and the law: Building legal resilience* (Hybrid CoE Research Report 3). The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats.

9. Paul, C., & Matthews, M. (2016). *The Russian "firehose of falsehood" propaganda model: Why it might work and options to counter it* (PE-198-OSD). RAND Corporation. https://doi.org/10.7249/PE198

10. Iskandarov, K., & Gawliczek, P. (2022). Economic coercion as a means of hybrid warfare: The South Caucasus as a focal point. *Security and Defence Quarterly, 40*(4), 47–57. https://doi.org/10.35467/sdq/151038

11. Weissmann, M. , Nilsson, N. , Palmertz , B. , & Thunholm , P. (2021). Hybrid Warfare: Security and Asymmetric Conflict in International Relations. London: I.B. Tauris. Retrieved April 1, 2026,196, http://dx.doi.org/10.5040/9781788317795

12. Qiao, L., & Wang, X. (1999, February). Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House. 43

13. Bilal, A. (2021, November 30). Hybrid warfare: New threats, complexity, and "trust" as the antidote. NATO Review. (Archived record) https://archives.nato.int/nato-review-change-and-continuity/informationobject/reports

14. В. Савченко. (2026) Вплив економічних гібридних чинників на підготовку та ведення операцій силами оборони. Національні інтереси України. 2026. № 2(19) 2026. С. 1790 https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2(19)-462-477

15. І. Данилюк, В. Савченко. (2026) Вплив гібридних чинників на підготовку та ведення операцій силами оборони на правовому рівні. Національні інтереси України. 2026. № 1(18) 2026. С. 1561 https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-1(18)-156-168

16. Bozhena I. et al. (2025). Countering Disinformation in Hybrid Information Environment: A Cross-Sectral Analysis of Public Policy, Education, and Media Strategies. https://doi.org/10.5281/zenodo.17710407

17. Saaty, T. L. (2012). *Models, methods, concepts & applications of the analytic hierarchy process* (2nd ed.). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3597-6

References:

1. Hoffman, F. G. (2007). Conflict in the 21st century. The rise of hybrid wars. Potomac institute for policy studies.

2. Monaghan, S. (2019). Countering hybrid warfare: So what for the future joint force? *PRISM, 8*(2), 82–89.

3. Danyk, Y., Maliarchuk, T., & Briggs, C. (2017). Hybrid war: High-tech, information and cyber conflicts. *Connections: The Quarterly Journal, 16*(2), 5–24. https://doi.org/10.11610/Connections.16.2.01

4. Syrotenko, A. M. (Ed.). (2020). *Voienni aspekty protydii "hibrydnii" ahresii: Dosvid Ukrainy* [Military aspects of countering "hybrid" aggression: The experience of Ukraine]. Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho.

5. Yakymiak, S. V. (2020). Problemni pytannia protydii hibrydnomu vplyvu protyvnyka na mori ta shliakhy yikh vyrishennia [Problematic issues of countering the enemy's hybrid influence at sea and ways to solve them]. *Nauka i oborona, 2,* 31–36. https://doi.org/10.33099/2618-1614-2020-11-2-31-36

6. Chivvis, C. S. (2017). Understanding Russian hybrid warfare and what can be done about it. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/testimonies/CT468.html

7. Värk, R. (2020). Legal complexities in the service of hybrid warfare. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal, 6,* 27–43. https://doi.org/10.18523/kmlpj220732.2020-6.27-43

ISSN 3041-1793 Online
8. Sari, A. (2021). *Hybrid threats and the law: Building legal resilience* (Hybrid CoE Research Report 3). The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats.

9. Paul, C., & Matthews, M. (2016). *The Russian "firehose of falsehood" propaganda model: Why it might work and options to counter it* (PE-198-OSD). RAND Corporation. https://doi.org/10.7249/PE198

10. Iskandarov, K., & Gawliczek, P. (2022). Economic coercion as a means of hybrid warfare: The South Caucasus as a focal point. *Security and Defence Quarterly, 40*(4), 47–57. https://doi.org/10.35467/sdq/151038

11. Weissmann, M. , Nilsson, N. , Palmertz , B. , & Thunholm , P. (2021). Hybrid Warfare: Security and Asymmetric Conflict in International Relations. London: I.B. Tauris. Retrieved April 1, 2026,196, http://dx.doi.org/10.5040/9781788317795

12. Qiao, L., & Wang, X. (1999, February). Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House. 43

13. Bilal, A. (2021, November 30). Hybrid warfare: New threats, complexity, and "trust" as the antidote. NATO Review. (Archived record) https://archives.nato.int/nato-review-change-and-continuity/informationobject/reports

14. Savchenko, V. (2026). *Vplyv ekonomichnykh hibrydnykh chynnykiv na pidhotovku ta vedennia operatsii sylamy oborony* [The impact of economic hybrid factors on the preparation and conduct of defense forces operations]. *Natsionalni interesy Ukrainy: naukovo-praktychnyi zhurnal* [National Interests of Ukraine: Scientific and Practical Journal], *2*(19), 462–477. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2(19)

15. Danyliuk, I., & Savchenko, V. (2026). *Vplyv hibrydnykh chynnykiv na pidhotovku ta vedennia operatsii sylamy oborony na pravovomu rivni* [The impact of hybrid factors on the preparation and conduct of defense forces operations at the legal level]. *Natsionalni interesy Ukrainy: naukovo-praktychnyi zhurnal* [National Interests of Ukraine: Scientific and Practical Journal], *1*(18), 156–168. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-1(18)

16. Bozhena I. et al. (2025). Countering Disinformation in Hybrid Information Environment: A Cross-Sectral Analysis of Public Policy, Education, and Media Strategies https://doi.org/10.5281/zenodo.17710407

17. Saaty, T. L. (2012). *Models, methods, concepts & applications of the analytic hierarchy process* (2nd ed.). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3597-6

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.232:351.862
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-693-705

Сахневич Борис Валерійович кандидат економічних наук, заступник начальника кафедри бойового та логістичного забезпечення факультету службово-бойової діяльності, Київський інститут Національної гвардії України, https://orcid.org/0009-0003-7263-5689

МЕТОДИКА ПЛАНУВАННЯ ПОТРЕБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті досліджено теоретичні засади методики планування потреб забезпечення Національної гвардії України в умовах гібридних загроз. Актуальність теми зумовлена тим, що сучасне безпекове середовище характеризується нестабільністю, динамічністю та багатовимірністю викликів, серед яких особливе місце посідають гібридні загрози. Вони поєднують воєнні й невоєнні форми впливу та реалізуються одночасно в інформаційній, політичній, економічній, кібернетичній і воєнній сферах, що істотно ускладнює процеси прогнозування, реагування та ресурсного забезпечення. Установлено, що в таких умовах зростає роль Національної гвардії України як одного з ключових суб'єктів сектору безпеки і оборони держави. Обґрунтовано, що ефективність виконання службово-бойових завдань значною мірою залежить від своєчасного, комплексного й адаптивного планування потреб забезпечення. Розкрито зміст планування як процесу визначення обсягів, структури, пріоритетності та строків задоволення потреб військових частин і підрозділів у різних видах ресурсів. Визначено основні фактори, що впливають на формування таких потреб, зокрема характер загроз, особливості оперативної обстановки, склад сил і засобів, рівень їх укомплектованості, технічний стан озброєння й техніки, а також просторово-часові умови виконання завдань. Увагу також акцентовано на тому, що планування потреб забезпечення в умовах гібридних загроз має здійснюватися з урахуванням не лише наявних ресурсів, а й імовірних змін оперативної обстановки, рівня ризиків та необхідності швидкого перерозподілу сил і засобів. Це зумовлює потребу у впровадженні більш гнучких і науково обґрунтованих підходів до організації забезпечення, здатних підвищити готовність підрозділів до дій у кризових і нестандартних умовах. Доведено доцільність застосування адаптивної методики планування, яка поєднує системний підхід, прогнозування, сценарний аналіз і своєчасне коригування рішень. Зроблено висновок, що впровадження такої методики сприятиме підвищенню обґрунтованості

ISSN 3041-1793 Online
управлінських рішень, ефективності використання ресурсів і стійкості Національної гвардії України до впливу гібридних загроз.

Ключові слова: гібридні загрози, Національна гвардія України, планування, потреби забезпечення, ресурсне забезпечення, адаптивне управління.

Sakhnevych Borys Valeriiovych PhD in Economics, Deputy Head of the Department of Combat and Logistics Support of the Faculty of Military and Combat Activities, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, https://orcid.org/0009-0003-7263-5689

METHODOLOGY FOR PLANNING THE NEEDS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE UNDER HYBRID THREATS: THEORETICAL ASPECT

Abstract. The article examines the theoretical foundations of the methodology for planning the support needs of the National Guard of Ukraine under hybrid threats. The relevance of the topic stems from the fact that the modern security environment is characterized by instability, dynamism, and the multidimensional nature of challenges, among which hybrid threats occupy a special place. They combine military and non-military forms of influence and are simultaneously manifested in the informational, political, economic, cyber, and military spheres, which significantly complicates the processes of forecasting, response, and resource support. It has been established that under such conditions, the role of the National Guard of Ukraine as one of the key actors in the state's security and defense sector is increasing. It is substantiated that the effectiveness of the performance of service and combat tasks largely depends on the timely, comprehensive, and adaptive planning of support needs. The content of planning is revealed as a process of determining the scope, structure, priority, and timing of meeting the needs of military units and subunits in various types of resources. The main factors influencing the formation of such needs are identified, including the nature of threats, the specifics of the operational environment, the composition of forces and means, the level of their manning, the technical condition of weapons and equipment, as well as the spatial and temporal conditions of task performance. Attention is also focused on the fact that planning support needs under hybrid threats should take into account not only available resources, but also probable changes in the operational situation, the level of risks, and the need for the rapid redistribution of forces and means. This determines the need to introduce more flexible and scientifically grounded approaches to the organization of support, capable of increasing the readiness of units to operate in crisis and non-standard conditions. The expediency of applying an adaptive planning methodology that combines a

ISSN 3041-1793 Online
systemic approach, forecasting, scenario analysis, and timely adjustment of decisions is proved. It is concluded that the implementation of such a methodology will contribute to improving the validity of managerial decisions, the efficiency of resource use, and the resilience of the National Guard of Ukraine to the impact of hybrid threats.

Keywords: hybrid threats, National Guard of Ukraine, planning, support needs, resource support, adaptive management.

Постановка проблеми. Сучасне безпекове середовище характеризується зростанням динамічності, невизначеності та комплексності загроз, серед яких особливе місце посідають гібридні загрози. Їх специфіка полягає у поєднанні воєнних і невоєнних форм впливу, використанні інформаційно-психологічних, диверсійних, кібернетичних, економічних та інших інструментів дестабілізації, що ускладнює своєчасне реагування з боку сектору безпеки і оборони держави. За таких умов Національна гвардія України виконує широкий спектр завдань, пов'язаних із забезпеченням державної безпеки, охороною громадського порядку, захистом критичної інфраструктури, участю в обороні держави та протидією внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Ефективність виконання покладених на Національну гвардію України завдань значною мірою залежить від своєчасного, повного та обґрунтованого планування потреб забезпечення. Водночас традиційні підходи до планування, що формувалися переважно для умов прогнозованих і лінійних загроз, не повною мірою відповідають сучасним реаліям гібридного протиборства. Це зумовлено швидкою зміною характеру загроз, багатоваріантністю сценаріїв їх прояву, необхідністю оперативного перерозподілу ресурсів, а також потребою врахування значної кількості взаємопов'язаних факторів, які впливають на визначення обсягів, структури та пріоритетності забезпечення.

У зв'язку з цим виникає наукова проблема, що полягає у необхідності розроблення теоретичних засад і методики планування потреб забезпечення Національної гвардії України в умовах гібридних загроз, яка б ураховувала особливості сучасного безпекового середовища, специфіку службово-бойової діяльності, рівень ресурсних обмежень та необхідність адаптивного управління. Актуальність зазначеної проблеми обумовлює потребу в поглибленні наукових досліджень у цій сфері та формуванні відповідного теоретичного підґрунтя для вдосконалення практики планування забезпечення військових формувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика планування потреб забезпечення військових формувань і правоохоронних органів сектору безпеки й оборони держави набула особливої актуальності в умовах трансформації сучасного безпекового середовища, що характеризується зростанням

ISSN 3041-1793 Online

ролі гібридних загроз. У науковому дискурсі такі загрози розглядаються як складне поєднання воєнних і невоєнних форм впливу, що здійснюються одночасно в інформаційній, економічній, кібернетичній, соціально-політичній та безпековій сферах, унаслідок чого суттєво ускладнюються процеси прогнозування, ресурсного забезпечення та управлінського реагування [1;2]. За цих умов питання наукового обґрунтування планування потреб забезпечення Національної гвардії України набуває не лише прикладного, а й важливого теоретичного значення.

У працях вітчизняних і зарубіжних дослідників значна увага приділяється загальним питанням оборонного планування, ресурсного менеджменту, логістичного забезпечення військ та організації функціонування сил безпеки в умовах кризових ситуацій. У наукових публікаціях підкреслюється, що ефективність діяльності військових формувань значною мірою залежить від своєчасного визначення потреб у матеріальних, технічних, фінансових, кадрових та інформаційних ресурсах, а також від здатності системи управління адаптуватися до швидких змін обстановки [2;3]. Водночас більшість існуючих підходів до планування сформовані переважно для умов традиційних загроз і не повною мірою враховують специфіку гібридного протиборства, що вирізняється багатовекторністю, асиметричністю та високим рівнем невизначеності.

Окремий напрям досліджень присвячено особливостям функціонування сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану, збройної агресії та комплексних дестабілізаційних впливів. У цих роботах наголошується на необхідності вдосконалення механізмів планування забезпечення, підвищення гнучкості системи управління ресурсами, створення адаптивних моделей реагування та уточнення критеріїв визначення пріоритетності потреб залежно від характеру службово-бойових завдань [3;4]. Особлива увага приділяється необхідності узгодження потреб підрозділів із прогнозованими сценаріями розвитку обстановки, а також забезпеченню швидкого перерозподілу ресурсів у разі зміни рівня загроз.

У наукових джерелах, присвячених діяльності Національної гвардії України, розглядаються питання службово-бойового застосування, організації всебічного забезпечення, розвитку системи управління, логістики та вдосконалення механізмів підготовки до виконання завдань за призначенням [4;5]. Разом із тим аналіз цих праць свідчить, що переважна їх частина зосереджена або на окремих видах забезпечення, або на практичних аспектах функціонування підрозділів без належного узагальнення теоретичних засад саме планування потреб забезпечення в умовах гібридних загроз. Недостатньо опрацьованими залишаються питання систематизації факторів, які впливають на формування потреб, розроблення критеріїв їх оцінювання, а також побудови цілісної методики, здатної враховувати динамічність сучасного

ISSN 3041-1793 Online

безпекового середовища. Крім того, у сучасних дослідженнях простежується тенденція до розгляду проблем забезпечення переважно через призму логістики або матеріально-технічного постачання, тоді як потреби Національної гвардії України в умовах гібридних загроз мають комплексний характер і охоплюють широкий спектр ресурсів, організаційних заходів та управлінських рішень [1;3;5]. Це свідчить про потребу в подальшому розвитку теоретико-методичних підходів, які б дали змогу інтегрувати різнорідні складові забезпечення в єдину систему планування, орієнтовану на реальні виклики сучасного безпекового середовища.

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що проблема планування потреб забезпечення Національної гвардії України в умовах гібридних загроз є актуальною та недостатньо розробленою в теоретичному аспекті. Наявні наукові праці формують важливе підґрунтя для подальших досліджень, однак не забезпечують повною мірою комплексного методичного підходу до вирішення зазначеної проблеми. Це зумовлює необхідність подальшого наукового обґрунтування методики планування потреб забезпечення Національної гвардії України з урахуванням особливостей гібридних загроз, ресурсних обмежень і вимог адаптивного управління.

Метою статті обґрунтування методики планування потреб забезпечення Національної гвардії України в умовах гібридних загроз.

Виклад основного матеріалу. Розвиток безпекової ситуації відбувається в умовах зростання нестабільності, динамічності та багатовимірності загроз, серед яких особливої актуальності набувають гібридні. Їх зміст визначається комплексним і скоординованим застосуванням воєнних та невоєнних засобів впливу з метою послаблення державного потенціалу, дестабілізації внутрішньополітичних процесів, підриву обороноздатності, економічної стійкості та довіри суспільства до органів влади. Особливістю гібридних загроз є їх одночасна реалізація в різних сферах - воєнній, інформаційній, кібернетичній, економічній, політичній, соціальній і психологічній, що значно ускладнює їх ідентифікацію, прогнозування та нейтралізацію.

Характерними рисами таких загроз виступають асиметричність, прихованість джерел впливу, адаптивність до змін обстановки, поєднання прямих і непрямих інструментів тиску, а також використання внутрішніх вразливостей держави для досягнення стратегічних результатів. У зв’язку з цим протидія гібридним загрозам потребує комплексного міжвідомчого підходу, що передбачає узгоджене реагування, зміцнення стійкості державного управління та своєчасне планування ресурсного забезпечення відповідно до трансформації безпекового середовища.

В умовах поширення гібридних загроз суттєво зростає роль Національної гвардії України як одного з ключових суб’єктів сектору безпеки і оборони держави, на який покладаються завдання із забезпечення державної

ISSN 3041-1793 Online
безпеки, охорони громадського порядку, захисту критичної інфраструктури, участі у відсічі збройної агресії та стабілізації обстановки в кризових районах. Специфіка гібридного протиборства зумовлює необхідність одночасного реагування на широкий спектр взаємопов'язаних викликів, що можуть мати як відкритий, так і прихований характер. Це потребує від підрозділів Національної гвардії України високого рівня мобільності, готовності до швидкої зміни форм і способів дій, ефективної міжвідомчої взаємодії, а також наявності достатнього та своєчасно спланованого ресурсного забезпечення. За таких умов особливої ваги набуває не лише здатність виконувати службово-бойові завдання в умовах невизначеності, а й забезпечення адаптивності системи управління, що дає змогу оперативно уточнювати потреби, перерозподіляти ресурси та підтримувати належний рівень спроможностей військових частин відповідно до реальної безпекової ситуації [4;6].

Отже, зростання ролі Національної гвардії України в умовах гібридних загроз обумовлює потребу в розгляді планування потреб забезпечення як ключового елемента системи управління її службово-бойовою діяльністю.

Планування потреб забезпечення Національної гвардії України є важливою складовою системи управління її службово-бойовою діяльністю, оскільки саме воно створює організаційне та ресурсне підґрунтя для виконання покладених завдань у мирний час, особливий період та в умовах воєнних і гібридних загроз. У загальному розумінні планування потреб забезпечення слід розглядати як цілеспрямований процес визначення обсягів, структури, пріоритетності та строків задоволення потреб військових частин і підрозділів у матеріальних, технічних, фінансових, кадрових, інформаційних та інших ресурсах, необхідних для підтримання їх готовності та ефективного виконання завдань за призначенням. Теоретичною основою такого планування є поєднання системного, функціонального, ресурсного та ситуаційного підходів, що дає змогу враховувати як внутрішні можливості системи забезпечення, так і зовнішні чинники безпекового середовища.

Сутність планування потреб забезпечення полягає не лише у формальному визначенні необхідних ресурсів, а й у науковому обґрунтуванні їх відповідності реальним загрозам, прогнозованим сценаріям розвитку обстановки, характеру службово-бойових завдань та рівню ресурсних обмежень. За такого підходу процес планування має спиратися на принципи комплексності, безперервності, адаптивності, пріоритетності, достовірності інформації, варіантності рішень та узгодженості із загальною системою державного й оборонного планування. Особливого значення набуває здатність системи планування своєчасно реагувати на зміни оперативної обстановки, уточнювати потреби залежно від нових викликів і забезпечувати раціональний розподіл ресурсів між підрозділами відповідно до ступеня важливості виконуваних завдань [4;6;7].

ISSN 3041-1793 Online

У діяльності Національної гвардії України планування потреб забезпечення має комплексний характер, оскільки охоплює різні види забезпечення, які перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Ефективність такого планування визначається повнотою врахування факторів, що впливають на формування потреб, серед яких провідне місце посідають характер і масштаби загроз, склад та чисельність сил, рівень укомплектованості, технічний стан озброєння й техніки, інтенсивність застосування підрозділів, особливості району виконання завдань, а також наявні резерви й можливості їх оперативного поповнення. Саме тому теоретичні засади планування потреб забезпечення повинні передбачати використання не лише нормативного підходу, а й елементів прогнозування, сценарного аналізу, оцінювання ризиків та моделювання можливих варіантів розвитку ситуації.

В умовах гібридних загроз традиційні моделі планування потреб забезпечення потребують удосконалення, оскільки вони часто орієнтовані на відносно стабільні умови функціонування та недостатньо враховують високу динамічність, асиметричність і багатоваріантність сучасних викликів. Це зумовлює необхідність формування такої теоретичної основи планування, яка б забезпечувала гнучкість управлінських рішень, можливість швидкого коригування потреб, узгодження різних видів забезпечення в єдиній системі та підвищення стійкості Національної гвардії України до кризових і дестабілізаційних впливів. Отже, теоретичні засади планування потреб забезпечення Національної гвардії України мають розглядатися як сукупність наукових положень, принципів, підходів і методичних орієнтирів, на яких ґрунтується розроблення ефективної системи ресурсного забезпечення в умовах сучасного безпекового середовища.

Формування потреб забезпечення Національної гвардії України в умовах гібридних загроз є складним багатофакторним процесом, який залежить від сукупності зовнішніх і внутрішніх чинників, що безпосередньо або опосередковано визначають обсяги, структуру, зміст і пріоритетність ресурсного забезпечення. До зовнішніх факторів насамперед належать характер і масштаби загроз, інтенсивність змін безпекового середовища, особливості воєнно-політичної обстановки, ймовірні сценарії розвитку кризових ситуацій, стан критичної інфраструктури, рівень дестабілізаційного впливу противника, а також загальні соціально-економічні можливості держави. Саме ці фактори формують загальний контекст, у межах якого визначаються потреби сил і засобів Національної гвардії України для виконання завдань за призначенням [4;8;9]. До внутрішніх факторів слід віднести організаційно-штатну структуру військових частин і підрозділів, чисельність особового складу, рівень бойової та мобілізаційної готовності, технічний стан озброєння, військової та спеціальної техніки, обсяги наявних запасів, укомплектованість матеріальними засобами, підготовленість персоналу, а також реальні спроможності органів

ISSN 3041-1793 Online
управління щодо своєчасного прийняття і реалізації рішень у сфері забезпечення. Не менш важливим є врахування специфіки виконуваних службово-бойових завдань, оскільки потреби підрозділів, які залучаються до охорони громадського порядку, стабілізаційних заходів, охорони критичних об'єктів, участі у бойових діях чи реагування на диверсійні прояви, суттєво відрізняються за змістом, обсягом і термінами задоволення.

Особливе місце у системі факторів займають просторово-часові умови виконання завдань. Район дій, його географічні, кліматичні, інженерні та логістичні особливості, стан транспортної інфраструктури, тривалість виконання завдань, інтенсивність застосування сил і засобів, а також можливість оперативного маневру ресурсами безпосередньо впливають на обґрунтування потреб забезпечення. У сучасних умовах важливо також враховувати інформаційні та кібернетичні фактори, які можуть позначатися на стійкості управління, функціонуванні каналів зв'язку, своєчасності доведення рішень і загалом на здатності системи забезпечення функціонувати безперервно та ефективно [8;9].

В умовах гібридних загроз система факторів, що впливають на формування потреб забезпечення, набуває особливої динамічності, оскільки зміна одного з факторів може спричинити істотне коригування всієї системи ресурсного планування. Це вимагає застосування комплексного підходу до їх аналізу, систематизації та оцінювання, що дає змогу своєчасно виявляти критично важливі потреби, визначати їх пріоритетність і формувати адаптивні управлінські рішення. Таким чином, врахування системи факторів є необхідною умовою побудови науково обґрунтованої методики планування потреб забезпечення Національної гвардії України, здатної забезпечити належний рівень готовності та ефективності її дій у сучасному безпековому середовищі.

Необхідність розроблення методики планування потреб забезпечення Національної гвардії України в умовах гібридних загроз зумовлена тим, що сучасне безпекове середовище характеризується високою динамічністю, невизначеністю, багатоваріантністю розвитку подій та поєднанням різних форм деструктивного впливу. За таких умов традиційні підходи до планування, які ґрунтуються переважно на нормативно-статичних показниках і заздалегідь визначених сценаріях, не забезпечують у повному обсязі своєчасного та адекватного визначення реальних потреб підрозділів. Саме тому виникає потреба у формуванні методики, яка б поєднувала нормативні засади планування з інструментами прогнозування, сценарного аналізу, оцінювання ризиків і адаптивного коригування управлінських рішень.

Методика планування потреб забезпечення НГУ в умовах гібридних загроз має розглядатися як впорядкована сукупність принципів, підходів, етапів, методів і процедур, спрямованих на визначення обсягів, структури,

ISSN 3041-1793 Online
пріоритетності та строків забезпечення військових частин і підрозділів відповідно до характеру загроз, змісту службово-бойових завдань та наявних ресурсних можливостей. Її обґрунтування повинно базуватися на системному підході, відповідно до якого потреби забезпечення розглядаються не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи єдиної системи функціонування Національної гвардії України. Це дає змогу враховувати взаємозалежність між видами забезпечення, особливостями оперативної обстановки, рівнем готовності сил і засобів та спроможностями органів управління [10;11]. Структурно така методика має передбачати кілька взаємопов'язаних етапів. На першому етапі здійснюється збір, узагальнення та аналіз інформації про характер і рівень гібридних загроз, стан безпекового середовища, можливі сценарії розвитку обстановки, а також про наявні сили, засоби й ресурси. Другий етап пов'язаний з оцінюванням факторів, що впливають на формування потреб забезпечення, визначенням їх вагомості та прогнозуванням змін у коротко-, середньо- або довгостроковій перспективі. На третьому етапі проводиться безпосереднє визначення потреб за видами забезпечення з урахуванням пріоритетності завдань, можливих ризиків, ресурсних обмежень і необхідного рівня готовності підрозділів. Четвертий етап передбачає узгодження потреб із реальними спроможностями системи забезпечення, розподіл ресурсів, формування резервів і розроблення варіантів реагування на зміну обстановки. Завершальним етапом є коригування планових показників на основі моніторингу результатів, зворотного зв'язку та уточнення даних щодо розвитку загроз (рис.1).

ISSN 3041-1793 Online

Рис.1 – Методика визначення потреб у системі забезпечення в умовах гібридних загроз

Особливістю такої методики в умовах гібридних загроз є її адаптивний характер, що дає змогу своєчасно змінювати параметри планування залежно від трансформації оперативної обстановки, інтенсивності загроз і зміни пріоритетів у діяльності підрозділів. Вона повинна враховувати не лише кількісні параметри потреб, а й їх якісні характеристики, зокрема ступінь критичності окремих ресурсів, можливість їх оперативного поповнення, альтернативні джерела забезпечення та рівень ризику у разі їх недостатності. Це надає методиці гнучкості та практичної придатності в умовах обмеженого часу на прийняття рішень і постійної зміни впливових факторів.

Звідси випливає, що, обґрунтування методики планування потреб забезпечення НГУ в умовах гібридних загроз полягає у створенні науково

ISSN 3041-1793 Online

впорядкованого підходу до визначення та розподілу ресурсів, який забезпечує узгодження між завданнями підрозділів, характером сучасних викликів і спроможностями системи забезпечення. Її впровадження сприятиме підвищенню обґрунтованості управлінських рішень, оперативності реагування, ефективності використання ресурсів і загальної стійкості Національної гвардії України до впливу гібридних загроз.

Основними напрямами вдосконалення планування потреб забезпечення Національної гвардії України є підвищення адаптивності системи планування до змін безпекового середовища, удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських рішень, запровадження сценарного підходу до визначення потреб, а також посилення координації між органами військового управління та структурами сектору безпеки і оборони. Важливого значення набуває також своєчасне коригування планових показників відповідно до характеру гібридних загроз, раціональний розподіл ресурсів за пріоритетними напрямами та формування необхідних резервів. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню обґрунтованості планування, ефективності використання ресурсів і загальної готовності НГУ до виконання завдань за призначенням.

Висновки. Отже, в умовах гібридних загроз планування потреб забезпечення Національної гвардії України набуває особливого значення як важлива складова підтримання її готовності до виконання службово-бойових завдань. Установлено, що ефективність такого планування залежить від урахування комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів, динаміки безпекового середовища, характеру загроз та ресурсних можливостей. Обґрунтовано доцільність застосування адаптивної методики планування, яка поєднує системний підхід, прогнозування, сценарний аналіз та своєчасне коригування потреб. Реалізація запропонованих підходів сприятиме підвищенню обґрунтованості управлінських рішень, ефективності використання ресурсів і загальної стійкості Національної гвардії України в сучасних умовах.

Література:

1. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: нац. доповідь / редкол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Н.В. Хамітов. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ. 2022. 552 с.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661 (дата звернення: 07.04.2026).

3. Черкашина М.В. Планування фінансового забезпечення логістики військових частин Національної гвардії України. *Ефективна економіка*. 2023. № 2. С. 1-12.DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.2.30

4. Брюхно Є.В., Синицький В.М. Організаційно-управлінські механізми підвищення ефективності дій підрозділів Національної гвардії України у забезпеченні державної

ISSN 3041-1793 Online
безпеки в умовах сучасних воєнно-гібридних загроз. *Честь і закон*. 2025. № 4 (95). С. 27–33.

5. Горєлишев С.А., Бондаренко О.Г., Баулін Д.С., Побережний А.А. Технічне та тилове забезпечення підрозділів Національної гвардії України під час виконання службово-бойових завдань: проблеми і шляхи їх вирішення. *Честь і закон*. 2015. № 1 (52). С. 45–52.

6. Федоренко І. А., Науменко М. О. Організація та оптимізація закупівель для військових частин Національної гвардії України в умовах воєнного стану: нормативно-правові, фінансові та антикорупційні аспекти. *Честь і закон*. 2025. № 3 (94). С. 151–165.

7. Бабков Ю.П., Кочерга Д.А., Шаповал О.М. Проблеми державного управління розвитком Національної гвардії України у сфері забезпечення національної безпеки і обороноздатності. *Честь і закон*. 2018. № 1 (64). С. 9–16.

8. Датчук Д.А., Бабков Ю.П., Бондаренко О.Г. Результати ранжирування факторів, що впливають на розвідувальне забезпечення формувань Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2025. С.52-65.

9. Комісаров О.Г., Бєлай С.В., Черкашин О.Д. Обґрунтування завдань та повноважень Національної гвардії України щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури. *Честь і закон*. 2020. № 2 (73). С. 99–106.

10. Герасименко В.М. Методичні положення планування фінансового забезпечення логістики військових частин Національної гвардії України. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2025. № 1. С. 80–84.

11. Науменко М.О. Деякі аспекти фінансового планування логістичного забезпечення військових частин Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2025. № 1 (92). С. 92–96.

References:

1. Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz [Ukraine's National Resilience: A Strategy for Responding to Challenges and Staying Ahead of Hybrid Threats]: nats. dopovid / redkol.: S.I. Pyrozhkov, O.M. Maiboroda, N.V. Khamitov. In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv. 2022. 552 p. [in Ukrainian].

2. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy [On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine] vid 25 bereznia 2021 roku «Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.03.2021 № 121/2021. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661 (data zvernennia: 07.04.2026). [in Ukrainian].

3. Cherkashyna, M.V. (2023). Planuvannia finansovoho zabezpechennia lohistyky viiskovykh chastyn Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Planning the Financial Support of Logistics for Military Units of the National Guard of Ukraine]. Efektyvna ekonomika. 2023. № 2. P. 1-12. [in Ukrainian].

4. Briukhno, Ye.V., Synytskyi, V.M.(2025). Orhanizatsiino-upravlinski mekhanizmy pidvyshchennia efektyvnosti dii pidrozdiliv Natsionalnoi hvardii Ukrainy u zabezpechenni derzhavnoi bezpeky v umovakh suchasnykh voienno-hibrydnykh zahroz [Organizational and Managerial Mechanisms for Enhancing the Effectiveness of National Guard of Ukraine Units in Ensuring State Security under Contemporary Military-Hybrid Threats]. Chest i zakon. 2025. № 4 (95). P. 27–33. [in Ukrainian].

5. Horielyshev, S.A., Bondarenko, O.H., Baulin, D.S., Poberezhnyi, A.A. (2015). Tekhnichne ta tylove zabezpechennia pidrozdiliv Natsionalnoi hvardii Ukrainy pid chas vykonannia sluzhbovo-boiovykh zavdan: problemy i shliakhy yikh vyrishennia [Technical and Logistical Support of National Guard of Ukraine Units During the Performance of Service and

ISSN 3041-1793 Online
Combat Missions: Problems and Ways to Address Them]. Chest i zakon. 2015. № 1 (52). P. 45–52. [in Ukrainian].

6. Fedorenko, I. A., Naumenko, M. O. (2025). Orhanizatsiia ta optymizatsiia zakupivel dlia viiskovykh chastyn Natsionalnoi hvardii Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: normatyvno-pravovi, finansovi ta antykoruptsiini aspekty [Organization and Optimization of Procurement for Military Units of the National Guard of Ukraine under Martial Law: Regulatory, Financial, and Anti-Corruption Aspects]. Chest i zakon. 2025. № 3 (94). P. 151–165. [in Ukrainian].

7. Babkov, Yu.P., Kocherha, D.A., Shapoval, O.M.(2018). Problemy derzhavnoho upravlinnia rozvytkom Natsionalnoi hvardii Ukrainy u sferi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i oboronozdatnosti [Problems of Public Administration in the Development of the National Guard of Ukraine in the Sphere of Ensuring National Security and Defense Capability]. Chest i zakon. 2018. № 1 (64). P. 9–16. [in Ukrainian].

8. Datchuk, D.A., Babkov, Yu.P., Bondarenko, O.H. (2025). Rezultaty ranzhyruvannia faktoriv, shcho vplyvaiut na rozviduvalne zabezpechennia formuvan Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Results of Ranking the Factors Influencing Intelligence Support for National Guard of Ukraine Formations]. Chest i zakon. 2025. P.52-65. [in Ukrainian].

9. Komisarov, O.H., Bielai, S.V., Cherkashyn, O.D. (2020). Obgruntuvannia zavdan ta povnovazhen Natsionalnoi hvardii Ukrainy shchodo zakhystu obiektiv krytychnoi infrastruktury [Substantiation of the Tasks and Powers of the National Guard of Ukraine Regarding the Protection of Critical Infrastructure Facilities]. Chest i zakon. 2020. № 2 (73). P. 99–106. [in Ukrainian].

10. Herasymenko, V.M. (2025). Metodychni polozhennia planuvannia finansovoho zabezpechennia lohistyky viiskovykh chastyn Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Methodological Provisions for Planning the Financial Support of Logistics for Military Units of the National Guard of Ukraine]. Naukovyi visnyk Kyivskoho instytutu Natsionalnoi hvardii Ukrainy. 2025. № 1. P. 80–84. [in Ukrainian].

11. Naumenko, M.O. (2025). Deiaki aspekty finansovoho planuvannia lohistychnoho zabezpechennia viiskovykh chastyn Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Some Aspects of Financial Planning for the Logistical Support of Military Units of the National Guard of Ukraine]. Chest i zakon. 2025. № 1 (92). P. 92–96. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможе майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 159.9.072:[355.23:355.11-057.34]:(410.1)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-706-723

Серга Андрій Іванович науковий співробітник науково-дослідного відділу (психофізіологічних, психологічних досліджень та кадрової безпеки) Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України, м. Київ, капітан, https://orcid.org/0009-0002-3564-7368

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОЇ АПРОБАЦІЇ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ ТА ДОБОРУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ НА ПОСАДАХ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ: ДОСВІД КРАЇН НАТО

Анотація. У статті здійснено комплексний науковий аналіз результатів емпіричної апробації психодіагностичного інструментарію, що використовується у системі професійно-психологічного відбору та добору осіб офіцерського складу на військову службу, з урахуванням порівняльного досвіду країн НАТО. Проаналізовано сучасні підходи до побудови систем відбору та використання когнітивних тестів, особистісної діагностики, структурованих інтерв'ю, центрів оцінювання та поведінково-ситуаційних процедур. Визначено, що ключовою характеристикою ефективних систем відбору є їх емпірично підтверджена прогностична валідність, яка проявляється у здатності передбачати успішність навчання, службову результативність, лідерський потенціал і професійну придатність кандидатів.

Акцентовано, що найбільш стабільні показники валідності демонструють когнітивні тести, тоді як особистісні характеристики мають додаткову, але обмежену приростну цінність, а поведінкові методи дозволяють оцінити складні управлінські та комунікативні компетентності. Доведено, що найбільш ефективними є інтегровані багатокомпонентні моделі відбору, які поєднують психометричні, поведінкові та ситуаційні інструменти, а також реалізуються у форматі багатоетапних процедур із чітко визначеними критеріями оцінювання. Узагальнено, що системи країн НАТО характеризуються принципами етапності, методичної комбінованості, стандартизації та безперервної емпіричної валідації, що забезпечує підвищення точності кадрових рішень. Водночас підкреслено, що результати відбору мають імовірнісний характер і не забезпечують абсолютної точності прогнозування в умовах складної військової діяльності. Зроблено висновок, що підвищення ефективності національної системи відбору в Україні потребує впровадження багаторівневих моделей оцінювання, використання валідованих психометричних

ISSN 3041-1793 Online
інструментів, розвитку центрів оцінювання, цифровізації процедур, створення системи моніторингу ефективності відбору та інтеграції результатів оцінювання з управлінням кар'єрою офіцерського складу.

Ключові слова: професійно-психологічний відбір, психодіагностичний інструментарій, офіцерський склад, емпірична апробація, когнітивне тестування, НАТО, центри оцінювання, валідність, прогностична здатність.

Serha Andrii Ivanovych Researcher of the Research Department (Psychophysiological, Psychological Research and Personnel Security) Scientific and Methodological Center for Personnel Policy of the Ministry of Defense of Ukraine, Kyiv, captain, https://orcid.org/0009-0002-3564-7368

RESULTS OF THE EMPIRICAL APPROBATION OF PSYCHODIAGNOSTIC TOOLS FOR PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL SELECTION AND RECRUITMENT FOR MILITARY SERVICE IN OFFICER POSITIONS: THE EXPERIENCE OF NATO COUNTRIES

Abstract. The article provides a comprehensive scientific analysis of the results of the empirical approbation of psychodiagnostic tools used in the system of professional psychological selection and recruitment of officer personnel for military service, taking into account the comparative experience of NATO countries. Modern approaches to the design of selection systems and the application of cognitive testing, personality assessment, structured interviews, assessment centers, and behavioral-situational procedures are analyzed. It is determined that a key characteristic of effective selection systems is their empirically validated predictive validity, which is manifested in the ability to forecast training success, service performance, leadership potential, and professional suitability of candidates. It is emphasized that cognitive tests demonstrate the most stable validity indicators, while personality characteristics provide additional but limited incremental value, and behavioral methods enable the assessment of complex managerial and communicative competencies. It is substantiated that the most effective are integrated multi-component selection models that combine psychometric, behavioral, and situational tools and are implemented through multi-stage procedures with clearly defined evaluation criteria. It is generalized that NATO countries' systems are characterized by the principles of stage-based selection, methodological integration, standardization, and continuous empirical validation, which ensures higher accuracy of personnel decisions. At the same time, it is emphasized that selection outcomes are probabilistic in nature and do not guarantee absolute predictive accuracy under conditions of complex military activity. It is concluded that improving the effectiveness of the national selection system in

ISSN 3041-1793 Online
Ukraine requires the implementation of multi-level assessment models, the use of validated psychometric instruments, the development of assessment centers, the digitalization of procedures, the establishment of a system for monitoring selection effectiveness, and the integration of assessment results into officer career management.
Keywords: professional psychological selection, psychodiagnostic tools, officer personnel, empirical approbation, cognitive testing, NATO, assessment centers, validity, predictive validity

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації сектору безпеки й оборони України, зумовлених повномасштабною війною та курсом на євроатлантичну інтеграцію, особливої актуальності набуває підвищення ефективності системи професійно-психологічного відбору та добору осіб офіцерського складу. Якість кадрового забезпечення Збройних Сил безпосередньо залежить від науково обґрунтованих підходів до оцінювання психологічної придатності кандидатів до військової служби, що передбачає використання валідного, надійного та стандартизованого психодіагностичного інструментарію.

Водночас національна практика потребує удосконалення в частині емпіричної апробації застосовуваних психодіагностичних методик, їх адаптації до сучасних умов бойової діяльності та гармонізації з підходами, прийнятими в країнах НАТО. Відсутність системного порівняльного аналізу результатів такої апробації обмежує можливості впровадження ефективних інструментів відбору, що відповідають міжнародним стандартам, та ускладнює процес інтеграції до євроатлантичного безпекового простору.

Таким чином, виникає наукова проблема, що полягає у необхідності комплексного дослідження результатів емпіричної апробації психодіагностичного інструментарію у системі професійно-психологічного відбору офіцерського складу з урахуванням аналізу досвіду країн НАТО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях RAND Corporation (2010-2023) [3; 14] акцентовано, що когнітивні тестидемонструють стабільну прогностичну валідність і залишаються базовими інструментами первинного скринінгу кандидатів. Водночас у документі Defense Testing and Assessment Center (2026) [1] підкреслюється необхідність коректного використання результатів тестування в системі кадрових рішень та їх інтеграції з подальшими показниками ефективності служби. Army Officer Selection Board [2; 7; 9] свідчать про ефективність центрів оцінювання як багатокомпонентної моделі відбору, що поєднує психометричні тести, інтерв'ю та ситуаційні вправи. П. Добсон [9] доводить, що такі моделі мають помірну прогностичну здатність. У роботах Н. Беккера та співавторів [5] обґрунтовано, що валідність assessment centers значно зростає у поєднанні з інтелектуальними тестами.

ISSN 3041-1793 Online

Подібні підходи реалізуються і в Німеччині через систему Assessmentcenter für Führungskräfte Bundeswehr [4]. Т. Скоглунд та співавтори [12] доводять, що особистісні характеристики мають додаткову прогностичну цінність у військовому відборі, тоді як Е. Опрінс та співавтори [11] підтверджують значущість резильєнтності як предиктора результативності підготовки та адаптації до служби. Канадські нормативні документи [6] відображають тенденцію до перегляду традиційних тестових інструментів і переходу до ширших моделей оцінювання, що враховують досвід, освіту та лідерський потенціал кандидата.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу результатів емпіричної апробації психодіагностичного інструментарію, що застосовується у системі професійно-психологічного відбору та добору осіб офіцерського складу на військову службу, а також проведення аналізу відповідного досвіду країн НАТО з метою визначення напрямів удосконалення національної системи відбору відповідно до сучасних міжнародних стандартів.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує положення психології, публічного управління, військової науки та психометрії і базується на принципах доказовості, системності та об'єктивності. У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: аналіз і синтез – для узагальнення теоретичних підходів; порівняльний метод – для зіставлення практик країн НАТО; контент-аналіз – для опрацювання наукових джерел і емпіричних даних; елементи статистичного аналізу – для інтерпретації показників валідності та прогностичної здатності психодіагностичних інструментів. Системний і функціональний підходи дозволили розглянути професійно-психологічний відбір як багаторівневу інтегровану систему та визначити роль окремих методів оцінювання, що забезпечило наукову обґрунтованість результатів і формування практичних висновків щодо вдосконалення системи відбору офіцерського складу.

Виклад основного матеріалу. У сучасних країнах НАТО система професійно-психологічного відбору та добору осіб офіцерського складу до військової служби ґрунтується на комплексному поєднанні психометричних, поведінкових та ситуаційних процедур, ефективність яких підтверджується результатами емпіричної валідації. Саме тому в центрі уваги перебуває не лише зміст психодіагностичного інструментарію, а насамперед його прогностична цінність, тобто здатність передбачати успішність навчання, службову результативність, лідерський потенціал і придатність кандидата до виконання офіцерських функцій. Особливо показовим є досвід США, Канади, Великої Британії, Німеччини, Польщі та окремих інших держав Альянсу, де професійно-психологічний відбір спирається на стандартизовані моделі оцінювання, що поєднують когнітивне тестування, особистісну діагностику,

ISSN 3041-1793 Online

структуровані інтерв'ю, групові вправи та моделювання професійних ситуацій [3].

Американський досвід є одним із найбільш показових, оскільки саме у США накопичено значний масив емпіричних даних щодо валідності, надійності та прогностичної сили психодіагностичних засобів військового відбору. Йдеться насамперед про Armed Services Vocational Aptitude Battery, ASVAB (батарея професійно-кваліфікаційних тестів збройних сил) [1], а також Air Force Officer Qualifying Test, AFOQT (кваліфікаційний тест для кандидатів в офіцери військово-повітряних сил) [14]. У документах Міністерства оборони США та аналітичних матеріалах RAND підкреслюється, що результати даних інструментів використовуються для первинного скринінгу, а також для прогнозування подальшої навчальної успішності, професійної спеціалізації та ефективності виконання службових обов'язків особами офіцерського складу. За даними RAND, кореляції між окремими композитними шкалами AFOQT і показниками успішності професійної підготовки в більшості випадків становили 0,30–0,50, а для окремих компонентів льотної підготовки зафіксовано статистично значущі зв'язки на рівні 0,27–0,29, що свідчить про те, що когнітивне тестування у США розглядається як емпірично обґрунтований інструмент прогнозування [14].

Office of People Analytics доводить, що ефективність прогностичної сили ASVAB значною мірою пояснюється вимірюванням таких характеристик, як здатність до логічного опрацювання нової інформації та здатність утримувати послідовність дій і контролювати етапи виконання завдання. Із таким підходом доцільно погодитися, оскільки офіцерська служба вимагає уміння діяти в ситуації високого інформаційного навантаження, швидкого переключення уваги та багатозадачності. Отже, американська система відбору демонструє, що психодіагностичний інструментарій набуває реальної цінності лише тоді, коли його результати пов'язані з конкретними критеріями подальшої військово-професійної ефективності [1].

Не менш показовим є досвід Великої Британії, де відбір кандидатів на офіцерські посади здійснюється через систему Army Officer Selection Board, AOSB (комісія з відбору офіцерів армії) [2]. Її особливістю є поєднання психометричного тестування, письмових завдань, індивідуального інтерв'ю, лідерських вправ без призначеного керівника, групових завдань та ситуаційного планування. У британській моделі центральне місце посідає комплексна оцінка кандидата в умовах, максимально наближених до майбутньої службової діяльності. Дана система є помірно прогностичною щодо подальшої успішності підготовки та полкової служби, однак не забезпечує абсолютно точного передбачення реальної здатності кандидата до ефективного командування після завершення навчання. На нашу думку, центр оцінювання як комплексна модель справді дозволяє отримати багатовимірний портрет

ISSN 3041-1793 Online

кандидата, але з іншого боку – навіть найбільш розвинуті процедури не можуть повністю змоделювати всі аспекти реальної військової служби, особливо в умовах стресу, бойового ризику та невизначеності.

Британський досвід у даному сенсі є особливо цінним, оскільки він показує межі застосування психодіагностичного інструментарію. Не можна вважати, що навіть найкраще побудована система відбору повністю передбачає майбутню офіцерську ефективність, однак можна стверджувати, що багатокомпонентна оцінка суттєво підвищує точність кадрових рішень порівняно з моделями, які спираються виключно на формальні співбесіди або тести загальних здібностей. Принципово важливим є висновок про те, що результативність професійно-психологічного відбору в країнах НАТО забезпечується системним поєднанням кількох інструментів, кожен із яких вимірює окремий сегмент професійної придатності.

Суттєве значення для розуміння місця особистісних чинників у структурі відбору має досвід Норвегії, яка має одну з найцікавіших емпіричних баз щодо офіцерського добору. У дослідженні Т. Скоглунда та співавторів, проведеному на вибірці 901 кандидата до офіцерських програм, встановлено, що особистісні характеристики мають додаткову прогностичну цінність щодо результатів competency-based interview (інтерв'ю на основі компетентностей) та польових вправ, що моделювали умови, наближені до бойових [12]. Зокрема, екстраверсія виявила невеликий позитивний зв'язок із результатами оцінювання, тоді як openness (відкритість до нового досвіду) – незначний негативний. Водночас включення особистісних змінних додатково пояснювало 7 % варіації оцінок інтерв'ю та 3 % варіації оцінок польових вправ [12]. Ми погоджуємося з авторами, що особистісна діагностика має значення, але у системі відбору офіцерського складу вона є доповнювальним інструментом, демонструючи найбільшу ефективність лише у комбінації з когнітивними тестами та поведінковими процедурами.

Узагальненню такої позиції сприяють і результати метааналітичних досліджень. Так, Н. Беккер та співавтори, аналізуючи валідність центрів оцінювання, дійшли висновку, що середня скоригована валідність таких процедур становить $\rho = .396$, а в разі поєднання з інтелектуальними тестами зростає до $\rho = .556$. Без інтелектуальних тестів показник помітно – $\rho = .251$ [5]. Хоча висновки не обмежуються лише військовими вибірками, вони є надзвичайно релевантними для аналізу систем відбору в країнах НАТО, зокрема у Німеччині, де Bundeswehr використовує модель Assessmentcenter für Führungskräfte (центр оцінювання для керівного складу), що поєднує комп'ютеризовані тести, групові вправи, індивідуальну бесіду, медичний та психологічний скринінг [4]. Тому погоджуємося з висновком авторів про те, що саме інтеграція когнітивної та поведінкової оцінки забезпечує найвищу прогностичну цінність. Для військової служби це має особливе значення, адже

ISSN 3041-1793 Online
офіцер виконує інтелектуально складні, соціально та лідерські навантажені функції.

Канадський досвід демонструє іншу важливу тенденцію – інституційну готовність переглядати психодіагностичний інструментарій у разі зміни кадрових потреб і появи нових емпіричних викликів. Упродовж тривалого часу ключовим інструментом когнітивного оцінювання в Канадських збройних силах був Canadian Forces Aptitude Test, CFAT (тест здібностей Канадських збройних сил), який офіційно розглядався як засіб вимірювання general cognitive ability (загальної когнітивної здатності). Водночас у канадських офіційних документах було прямо зазначено необхідність повторної оцінки його актуальної валідності, а з 2024 року CFAT був замінений на Scored Employment Application Form, SEAF (оцінювану форму подання заявки на службу), яка враховує ширше коло показників: освіту, досвід, досягнення, лідерські ролі та інші характеристики кандидата [6]. Такий підхід свідчить про поступовий перехід від вузького тестоцентризму до більш багатовимірного розуміння професійної придатності. Разом з тим тут варто зайняти виважену позицію: частково погоджуючись із доцільністю розширення критеріїв добору, слід підкреслити, що будь-яка нова модель відбору також має пройти власну емпіричну перевірку на надійність, достовірність і прогностичну силу, інакше зміна інструменту не гарантує підвищення якості кадрових рішень.

Німеччина та Польща є важливими для аналізу насамперед як приклади інституційно стандартизованого комплексного добору. У Німеччині система відбору кандидатів на офіцерську кар'єру в Бундесвері орієнтована на перевірку інтелектуальної, характерологічної, фізичної та мотиваційної придатності в рамках єдиного центру оцінювання. У Польщі офіційні процедури також передбачають психологічне обстеження, співбесіду, перевірку фізичної підготовленості, а в окремих випадках – мовне тестування та спеціалізовані перевірки [15]. Водночас у відкритому доступі щодо цих країн значно менше саме психометричних даних про силу кореляцій, коефіцієнти надійності чи прогностичну валідність окремих методик. Тому в межах нашого дослідження ці кейси доцільно розглядати не як джерело однаково деталізованих кількісних результатів, а як підтвердження того, що професійно-психологічний відбір на офіцерську посаду дедалі більше базується на комплексних процедурах.

Отже, порівняльний аналіз досвіду країн НАТО дає підстави стверджувати, що результати емпіричної апробації психодіагностичного інструментарію найпереконливіше підтверджують ефективність тих моделей, у яких поєднано когнітивне тестування, особистісне оцінювання, структуроване інтерв'ю, ситуаційні завдання та процедури центру оцінювання. При цьому саме когнітивні інструменти найчастіше демонструють вищу прогнос-

ISSN 3041-1793 Online

тичну силу, тоді як особистісні методики забезпечують додаткову, але обмежену приростну цінність. Поведінкові та ситуаційні процедури, своєю чергою, дозволяють виявити лідерські, комунікативні та стресостійкісні якості, які не можуть бути повноцінно виміряні лише тестами. Таким чином, у країнах НАТО емпірично підтверджено ефективність інтегрованої моделі професійно-психологічного відбору офіцерського складу, де кожен інструмент виконує свою специфічну функцію в системі багаторівневого оцінювання кандидата.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика психодіагностичного інструментарію та емпіричних даних професійно-психологічного відбору осіб офіцерського складу в окремих країнах НАТО

Країна	Основний інструментарій	Що оцінюється	Емпіричні результати
США	AFOQT, ASVAB	когнітивні здібності, академічний потенціал, професійна придатність, потенціал до навчання	кореляції між окремими композитними шкалами AFOQT і показниками успішності підготовки здебільшого становили 0,30–0,50; для окремих компонентів льотної підготовки зафіксовано зв'язки 0,27–0,29
	ASVAB у зв'язку з подальшими критеріями ефективності	загальні когнітивні здібності, професійне спрямування	ASVAB використовується для прогнозування результатів навчання та службової ефективності; окремі дослідження пояснюють його валідність через вимірювання рухомого інтелекту та здатності утримувати послідовність дій
Велика Британія	Army Officer Selection Board (AOSB), тобто центр оцінювання офіцерів	психометричні показники, комунікація, лідерство, поведінка в групі, планування, письмова аргументація	Офіційна система AOSB поєднує тестування, інтерв'ю, письмові завдання, групові вправи та ситуаційне планування
Канада	CFAT, пізніше SEAF	загальні когнітивні здібності, придатність до військових спеціальностей; у новішій моделі також освіта, досвід, досягнення, лідерство	Канадські офіційні документи фіксують, що CFAT був центральним інструментом персонального відбору, але потребував повторної валідації; це призвело до переходу до ширшої моделі оцінювання

ISSN 3041-1793 Online

Країна	Основний інструментарій	Що оцінюється	Емпіричні результати
Норвегія	особистісне тестування + competency-based interview + польова вправа	особистісні риси, поведінка, комунікація, здатність діяти в умовах, наближених до бойових	На вибірці 901 кандидата до офіцерських програм встановлено, що особистісні змінні додатково пояснювали 7 % варіації оцінок інтерв'ю та 3 % оцінок польових вправ; екстраверсія мала невеликий позитивний, а openness (відкритість до нового досвіду) – невеликий негативний зв'язок з результатами.
Німеччина	Assessmentcenter für Führungskräfte / офіцерський центр оцінювання Bundeswehr	інтелектуальні, характерологічні, мотиваційні та поведінкові характеристики	метааналіз для німецькомовного простору показав, що середня скоригована валідність assessment centers становила ρ = .396, а за поєднання з інтелектуальними тестами зростала до ρ = .556
Польща	психологічне обстеження, співбесіда, фізична перевірка, у частині офіцерських траєкторій – додаткові спеціалізовані вимоги	стресостійкість, загальні здібності, окремі особистісні та професійно значущі характеристики	використовує комплексний підхід

Таблицю складено автором на основі джерел [3; 5; 6; 10; 12; 14].

Порівняльні дані свідчать, що в країнах НАТО найбільш переконливі результати емпіричної апробації демонструють ті системи професійно-психологічного відбору, у яких когнітивне тестування поєднується з особистісною діагностикою, структурованим інтерв'ю та поведінково-ситуаційними процедурами.

Водночас відкритість і насиченість емпіричних даних суттєво відрізняються між країнами: якщо у США та Норвегії оприлюднено кількісні показники валідності, то в інших країнах частіше доступні насамперед офіційні процедури відбору.

Емпіричний аналіз практик країн НАТО засвідчує, що сучасний професійно-психологічний відбір осіб офіцерського складу майже не спирається на один ізольований тест і набуває рис багатоетапної системи відбору (multi-stage selection system), у межах якої окремі процедури послідовно відсіюють кандидатів за різними класами критеріїв: когнітивними, особистісними, мотиваційними, поведінковими та фізичними. Країни НАТО демонструють доволі схожу базову архітектуру (рис. 1).

ISSN 3041-1793 Online

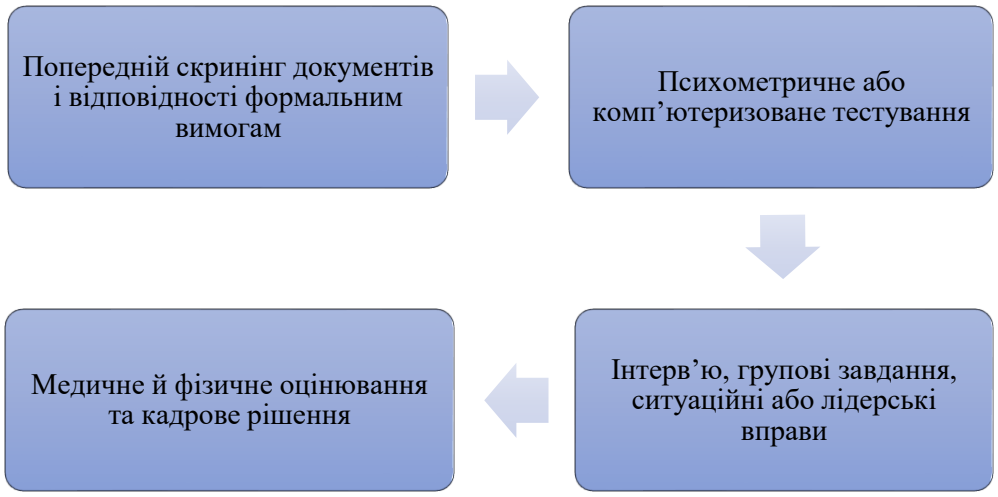

Рис. 1. Етапи базового професійно-психологічного відбору в країнах НАТО, *авторська розробка.*

Саме така структура простежується у США, Великій Британії, Канаді, Німеччині та Польщі, хоча ступінь публічної деталізації окремих етапів суттєво різниться. Найбільш відкрито верифікованими залишаються американська та британська моделі, оскільки канадська модель показова з погляду інституційної модернізації, а німецька та польська – з погляду стандартизованої комплексності процедур.

Американська модель є найбільш репрезентативною для аналізу комп'ютеризованого тестування (computer-based testing) як центрального елементу відбору. Офіційні матеріали ASVAB підтверджують, що комп'ютерна версія – CAT-ASVAB (комп'ютеризований адаптивний тест) – адаптує складність завдань до рівня кандидата, забезпечує вищу точність оцінювання та коротшу тривалість тесту порівняно з паперовою формою [8].

Важливо, що дана технологія вбудована в ширшу систему кадрового рішення, де результати ASVAB використовуються для визначення придатності, професійного розподілу та прогнозування академічної й професійної успішності.

У свою чергу, дослідження RAND щодо AFOQT (Air Force Officer Qualifying Test, кваліфікаційного тесту для кандидатів в офіцери військово-повітряних сил) показало, що кореляції між окремими композитними шкалами тесту та результатами підготовки зазвичай перебувають у межах 0,30–0,50, а для окремих компонентів льотної підготовки становлять 0,27–0,29 [14]. Це дає підстави розглядати американську модель як таку, що має підтверджену прогностичну валідність на етапі професійного добору. Ми погоджуємося з висновком RAND про те, що когнітивні інструменти в системі офіцерського відбору вимірюють саме ті здібності, що пов'язані з успішністю військової підготовки та службової діяльності офіцерського складу.

ISSN 3041-1793 Online

Британська модель, навпаки, є найбільш наочною для розуміння ролі центрів оцінювання у відборі офіцерів. Офіційна система Army Officer Selection Board (комісія з відбору офіцерів армії) складається з двох етапів: Briefing (підготовчого етапу) тривалістю 2 дні та Main Board (основного етапу) тривалістю 4 дні [2]. Уже на першому етапі кандидат проходить психометричне тестування, групову дискусію, коротке інтерв'ю, ознайомлення з вправою на планування та практичні завдання. Другий етап включає психометричні тести, письмове есе на тему поточних подій, інтерв'ю, групові практичні завдання, лекцію, вправу з концептуального планування, командні завдання та індивідуальний курс задач. Отже, британська модель є класичним прикладом багатоетапної та багатометодної оцінки, де особистість кандидата фіксується не через один тестовий показник, а через сукупність когнітивних, комунікативних і поведінкових проявів у різних ситуаціях.

Саме британський кейс дозволяє змістовно звернутися до праці П. Добсона, який у дисертаційному дослідженні валідності відбору британських армійських офіцерів дійшов висновку, що Regular Commissions Board (історичний попередник сучасної системи офіцерського добору) є помірно прогностичним щодо успіху в підготовці та подальшій полковій службі, але не дає достатньо прямих доказів для точного передбачення майбутньої здатності офіцеру ефективно командувати взводом [9].

З одного боку, він переконливо показує межі добре сконструйованого assessment center, де жодна селекційна модель не може повністю відтворити реальні бойові та управлінські ситуації. З іншого боку, сам факт помірної прогностичності є важливим аргументом на користь того, що багатокомпонентні відбіркові процедури суттєво перевершують просте інтерв'ювання або одноразове тестування. Тобто ефективність психодіагностичного інструментарію в країнах НАТО виявляється у підвищенні ймовірності правильного кадрового рішення.

Отже, емпіричні моделі професійно-психологічного відбору в країнах НАТО тяжіють до трьох взаємопов'язаних принципів:

– *етапність*: кожен наступний блок процедур уточнює рішення попереднього;

– *методична комбінованість*: поєднання когнітивного тестування, особистісної оцінки, інтерв'ю та поведінкових симуляцій;

– *інституційна стандартизація*: рішення приймається не окремим інтерв'юером, а в рамках визначеної процедури з попередньо встановленими критеріями.

Вищезазначені принципи пояснюють, чому навіть за відсутності повної публічної статистики проходження більшість моделей країн НАТО демонструють вищу організаційну зрілість, ніж традиційні системи, що спираються на один тест або одну співбесіду.

ISSN 3041-1793 Online

У підсумку, результати аналізу свідчать, що в країнах НАТО найбільш життєздатною виявилася інтегрована модель відбору, де психодіагностичний інструментарій є лише частиною ширшої системи оцінювання. По-друге, когнітивне тестування (cognitive testing) має найстабільніше емпіричне підтвердження валідності, але його ефект посилюється, коли воно поєднується з центрами оцінювання (assessment centers) та поведінковими симуляціями (behavioral simulations). По-третє, особистісна оцінка (personality assessment) у військовому доборі має не самостійну, а прирістну цінність, тому її доцільно застосовувати як доповнювальний модуль, а не як основний селекційний механізм. По-четверте, кількісні показники на кшталт відсотка проходження чи відсіву в більшості країн офіційно розкриваються обмежено. Отже, коректний порівняльний аналіз повинен розрізняти добре документовані психометричні результати і не повністю оцифровані процедури. Саме у такому підході полягає наукова коректність порівняння досвіду країн НАТО у сфері професійно-психологічного відбору осіб офіцерського складу.

Варто зазначити, що найвищий рівень відкритої емпіричної верифікації демонструє американський інструментарій, де поєднуються чіткі прохідні пороги, адаптивне цифрове тестування та підтверджена прогностична валідність спеціалізованих офіцерських тестів. Канадський досвід свідчить про інституційну готовність переглядати психодіагностичний інструментарій відповідно до нових кадрових вимог, однак нова модель ще потребує повнішої відкритої психометричної верифікації. Британський кейс демонструє сильні показники надійності комп'ютеризованої батареї, але потребує обережності в інтерпретації щодо саме офіцерського рівня добору. Німецька система, у свою чергу, переконливо демонструє переваги повної цифровізації тестового середовища, хоча не супроводжується достатньо деталізованими відкритими психометричними коефіцієнтами. Отже, для системи професійно-психологічного відбору осіб офіцерського складу найбільшу практичну цінність мають ті психодіагностичні інструменти, які одночасно забезпечують стандартизоване цифрове адміністрування, наявність формалізованих порогових рішень та емпірично підтверджений зв'язок із подальшою успішністю навчання і служби.

Таблиця 2

Емпіричні показники апробації
психодіагностичних інструментів у країнах НАТО

Країна	Інструмент	Коефіцієнт / показник
США	AFOQT	0,30–0,50 (кореляції з результатами підготовки)
		0,39 (середня валідність академічного композиту)
	AFQT	1–99 (шкала результатів)
		≥ 10 (мінімальний поріг зарахування)
		4 % (максимальна частка набору з діапазону 10–30)

ISSN 3041-1793 Online

Країна	Інструмент	Коефіцієнт / показник
Норвегія	особистісні предиктори + competency-based interview	7 % (додатково пояснена варіація оцінок інтерв'ю)
	особистісні предиктори + польова вправа	3 % (додатково пояснена варіація оцінок)
Велика Британія	BARB	0,75–0,86 (test-retest)
		0,74 (concurrent validity)
	assessment centers	ρ = .396
Німеччина	assessment centers + тести інтелекту	ρ = .556
	assessment centers без тестів інтелекту	ρ = .251

Таблицю складено автором на основі джерел [5; 7; 12; 14].

Варто зазначити, що сила систем НАТО полягає у інституційному механізмі їх постійної перевірки. Визначальним фактором є використання великих даних (big data) та штучного інтелекту (artificial intelligence, AI). Відкриті офіційні джерела НАТО і національних оборонних відомств підтверджують, що AI швидко інституціоналізується в оборонному управлінні, однак не дають підстав стверджувати, що у країнах НАТО вже існує масово розгорнута й повністю верифікована система AI-відбору офіцерів. НАТО у переглянутій стратегії 2024 року зафіксувало шість принципів відповідального використання AI в обороні: законність, відповідальність, пояснюваність і трасованість, надійність, керованість і пом'якшення упередженості [13].

Аналогічно Міністерство оборони США в Responsible Artificial Intelligence Strategy and Implementation Pathway наголошує на потребі мінімізації упередженості, людського контролю та відповідальності при впровадженні AI-рішень [13]. Ми погоджуємося з тим, що AI може посилювати аналіз великих масивів даних і допомагати в допоміжному скринінгу, але лише частково погоджуємося з перспективою його швидкого перенесення в ядро офіцерського добору, адже без достатньої пояснюваності та доказової перевірки такі системи можуть підвищити непрозорість рішень. Тому на даному етапі AI у відборі офіцерського складу слід розглядати радше як перспективний, але нормативно й етично обмежений напрям розвитку.

Водночас дані про резильєнтність дозволяють уточнити ще один важливий фактор ефективності – орієнтацію на потенціал функціонування в умовах стресу. У дослідженні Е. Опрінса та співавторів INSPIRE Resilience Scale застосовувалася у відборі в п'яти європейських оборонних організаціях і в Нідерландській поліцейській академії. Результати кореляційного та регресійного аналізу показали, що бали шкали значуще прогнозували критерії

ISSN 3041-1793 Online
результативності й здоров'я в другій половині першого року підготовки, а найкращим предиктором виявилася емоційна стабільність [11]. Ми погоджуємося з авторами в тому, що селекційна система має виходити за межі суто когнітивних індикаторів, але вважаємо за потрібне підкреслити, резильєнтність є сильним доповнювальним предиктором саме тоді, коли її результати співвідносяться з подальшими критеріями тренувальної та функціональної успішності, а не використовуються ізольовано.

На основі відкритих даних країн НАТО можна виокремити таку узагальнену модель ефективного психологічного відбору офіцерів:

– *мультикомпонентність оцінки*: забезпечує високу точність тестів, оскільки складні професійні ролі неможливо надійно відбирати за одним критерієм;

– *поєднання психометричних тестів із поведінковими методами*: така комбінація повніше охоплює когнітивну, особистісну та лідерську придатність кандидата;

– *стандартизоване й адаптивне тестування*: підвищує точність і знижує процедурні викривлення;

– *безперервна емпірична валідація*: є системоутворювальним елементом відбору;

– *використання AI і big data*: розглядається в НАТО як перспективний напрям, але його реальна цінність для офіцерського добору прямо залежить від виконання вимог відповідальності, пояснюваності, надійності та контролю упередженості.

З огляду на це доцільно свідчити, що інтеграція цифрових аналітичних технологій у систему професійно-психологічного відбору має здійснюватися поступово та виключно за умови наявності доказової бази їх ефективності. У контексті емпіричної апробації це означає, що будь-який новий інструмент, включаючи алгоритмічні моделі або індекси резильєнтності, повинен оцінюватися за тими самими критеріями, що й класичні психодіагностичні методики, зокрема за показниками валідності, надійності та прогностичної сили.

Таким чином, результати аналізу свідчать, що сучасні тенденції розвитку систем відбору в країнах НАТО полягають не у відмові від традиційного психодіагностичного інструментарію, а у його розширенні за рахунок нових емпірично перевірених показників. При цьому ключовим залишається принцип доказовості, відповідно до якого будь-яке включення нових змінних у систему відбору має бути обґрунтоване їх здатністю підвищувати точність прогнозування професійної ефективності осіб офіцерського складу.

Узагальнення результатів емпіричної апробації психодіагностичного інструментарію у країнах НАТО дозволяє сформулювати комплекс практично

ISSN 3041-1793 Online

орієнтованих рекомендацій для вдосконалення системи професійно-психологічного відбору та добору осіб офіцерського складу в Україні.

Таблиця 3

Рекомендації щодо вдосконалення системи професійно-психологічного відбору осіб офіцерського складу в Україні на основі досвіду країн НАТО

Напрям	**Зміст рекомендації**	**Емпіричне обґрунтування**	**Очікуваний ефект для України**
Багаторівневий відбір	впровадження поетапного відбору: скринінг → тестування → інтерв'ю → ситуаційні вправи	у країнах НАТО поетапність підвищує точність відбору та знижує ризик помилок	підвищення обґрунтованості кадрових рішень, зменшення випадкових відборів
Центри оцінювання	створення структурованих центрів оцінювання з груповими та лідерськими вправами	валідність центрів оцінювання зростає до ρ = .556 при поєднанні з когнітивними тестами	комплексна оцінка лідерських, комунікативних і поведінкових якостей
Психометричні тести	використання валідованих когнітивних тестів як базового етапу відбору	у США когнітивні тести демонструють стабільну прогностичну валідність (0,30–0,50)	підвищення точності прогнозування навчальної та службової успішності
Комбінована оцінка	поєднання когнітивних, особистісних і поведінкових методів	особистісні фактори дають приріст валідність (≈ 3–7 %)	більш повне охоплення професійної придатності кандидата
Цифровізація	впровадження комп'ютеризованого та адаптивного тестування	CAT-тести забезпечують вищу точність і скорочення тривалості тестування	стандартизація процедур, зменшення суб'єктивізму
Моніторинг ефективності	створення системи відстеження зв'язку між результатами відбору та службою	у НАТО використовується постійна емпірична валідація інструментів	перехід до доказової моделі відбору (*evidence-based selection*)
Кар'єрне прогнозування	інтеграція результатів відбору з управлінням кар'єрою офіцера	результати тестів у НАТО використовуються для розподілу та розвитку персоналу	оптимізація кадрового розподілу та підвищення ефективності служби
Використання AI та big data	поступове впровадження аналітичних систем із контролем валідності	НАТО визначає AI як перспективний, але контрольований інструмент	підвищення аналітичної спроможності без втрати прозорості

Авторська розробка.

ISSN 3041-1793 Online

Узагальнення досвіду країн НАТО свідчить, що ефективна система професійно-психологічного відбору офіцерського складу формується як інтегрована багаторівнева модель, у якій поєднуються психометричні, поведінкові та цифрові інструменти, а результати відбору безперервно перевіряються через їх зв'язок із подальшою службовою діяльністю. Для України ключовою є побудова цілісної системи відбору, орієнтованої на принципи доказовості, стандартизації та довгострокового кадрового прогнозування.

Висновки та пропозиції. У результаті дослідження встановлено, що системи професійно-психологічного відбору осіб офіцерського складу в країнах НАТО функціонують як інтегровані багаторівневі моделі, ефективність яких підтверджується емпіричною валідацією та здатністю прогнозувати результати навчання, службову ефективність і лідерський потенціал.

Доведено, що найбільшою прогностичною стабільністю характеризуються когнітивні тести, однак їх ефективність суттєво зростає у поєднанні з поведінковими методами та центрами оцінювання, тоді як особистісна діагностика виконує допоміжну функцію. Встановлено, що сучасні моделі відбору базуються на принципах етапності, комбінованості методів, стандартизації та безперервної емпіричної перевірки інструментів. Водночас результати відбору мають імовірнісний характер і не забезпечують абсолютної точності прогнозування в умовах складної військової діяльності.

З огляду на це доцільно: впровадити інтегровану багаторівневу модель відбору з поєднанням психометричних і поведінкових інструментів; забезпечити використання валідованих тестів із підтвердженою прогностичною здатністю; створити систему емпіричного моніторингу ефективності відбору; здійснити цифровізацію процедур оцінювання; а також інтегрувати результати відбору в систему управління кар'єрою офіцерського складу. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню обґрунтованості кадрових рішень і наближенню національної системи відбору до стандартів країн НАТО.

Література:

1. Appropriate use of ASVAB scores: executive note TO52-4.4.7. Defense Testing and Assessment Center (DTAC). 2026. URL: https://www.officialasvab.com/wp-content/uploads/2026/ 02/20260128_DTAC_ExecutiveNote_TO52-4.4.7-AppropriateUseofASVABScores.pdf

2. Army Officer Selection Board (AOSB). British Army. URL: https://jobs.army.mod.uk/how-to-join/army-assessment/officer/

3. Artificial intelligence in personnel selection: opportunities and risks. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2023. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/ research_briefs/RBA3600/RBA3633-1/RAND_RBA3633-1.pdf

4. Assessmentcenter für Führungskräfte der Bundeswehr. URL: https://www.bundeswehrkarriere.de/assessmentcenter-fuer-fuehrungskraefte-267

ISSN 3041-1793 Online

5. Becker N., Höft S., Holzenkamp M., Spinath F. M. The predictive validity of assessment centers in German-speaking regions. *Journal of Personnel Psychology*. 2011. Vol. 10, Issue 2. P. 77–88. DOI: https://doi.org/10.1027/1866-5888/a000031

6. Canadian Forces Personnel Selection: DAOD 5002-5. Canadian Armed Forces. 2011. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-orders-directives/5000-series/5002/5002-5-canadian-forces-personnel-selection.html

7. Collis J. M., Tapsfield P. G. C., Irvine S., Dann P. L. The British Army Recruit Battery goes operational: from theory to practice in computer-based testing using item-generation techniques. *International Journal of Selection and Assessment*. 1995. Vol. 3, No. 2. P. 96–104. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1468-2389.1995.tb00014.x

8. Computer Adaptive Test (CAT-ASVAB). ASVAB Program. URL: https://www.officialasvab.com/applicants/cat-asvab

9. Dobson P. M. The validation of the selection of male British army officers: unpublished doctoral thesis. London: City University London, 1991. URL: https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/7974/

10. Netczuk-Gwoździewicz M. Psychological preparation of soldiers for military service. *Scientific Journal of the Military University of Land Forces*. 2023. Vol. 55, No. 2 (208). P. 104–111. DOI: https://doi.org/10.5604/01.3001.0053.7269

11. Oprins E., Kamphuis W., Westerveld L., Huybens W., Börjesson M., Johansson E., Aalto H. Predictive validity of a selection instrument measuring resilience: the INSPIRE resilience scale. *Military Psychology*. 2024. Vol. 36, No. 1. P. 58–68. DOI: https://doi.org/10.1080/08995605.2021.1968290

12. Skoglund T. H., Fosse T. H., Lang-Ree O. C., Martinsen Ø. L., Martinussen M. Candidate personality traits associated with ratings in a military officer selection setting. *Scandinavian Journal of Work and Organizational Psychology*. 2021. Vol. 6, No. 1. Article 7. P. 1–12. DOI: https://doi.org/10.16993/sjwop.135

13. Summary of NATO's revised artificial intelligence (AI) strategy. 2024. URL: https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/07/10/summary-of-natos-revised-artificial-intelligence-ai-strategy

14. The Air Force Officer Qualifying Test: validity, fairness, and bias. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2010. 80 p. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/ pubs/technical_reports/2010/RAND_TR744.pdf

15. Wojsko Polskie – Centralne Wojskowe Centrum Rekrutacji. Centralne Wojskowe Centrum Rekrutacji. URL: https://www.wojsko-polskie.pl/cwcr/

References:

1. Appropriate use of ASVAB scores: executive note TO52-4.4.7. Defense Testing and Assessment Center (DTAC). 2026. URL: https://www.officialasvab.com/wp-content/uploads/2026/02/20260128_DTAC_ExecutiveNote_TO52-4.4.7-AppropriateUseofASVABScores.pdf

2. Army Officer Selection Board (AOSB). British Army. URL: https://jobs.army.mod.uk/how-to-join/army-assessment/officer/

3. Artificial intelligence in personnel selection: opportunities and risks. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2023. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/ research_briefs/RBA3600/RBA3633-1/RAND_RBA3633-1.pdf

4. Assessmentcenter für Führungskräfte der Bundeswehr. URL: https://www.bundeswehrkarriere.de/assessmentcenter-fuer-fuehrungskraefte-267

ISSN 3041-1793 Online

5. Becker N., Höft S., Holzenkamp M., Spinath F. M. The predictive validity of assessment centers in German-speaking regions. *Journal of Personnel Psychology*. 2011. Vol. 10, Issue 2. P. 77–88. DOI: https://doi.org/10.1027/1866-5888/a000031

6. Canadian Forces Personnel Selection: DAOD 5002-5. Canadian Armed Forces. 2011. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-orders-directives/5000-series/5002/5002-5-canadian-forces-personnel-selection.html

7. Collis J. M., Tapsfield P. G. C., Irvine S., Dann P. L. The British Army Recruit Battery goes operational: from theory to practice in computer-based testing using item-generation techniques. *International Journal of Selection and Assessment*. 1995. Vol. 3, No. 2. P. 96–104. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1468-2389.1995.tb00014.x

8. Computer Adaptive Test (CAT-ASVAB). ASVAB Program. URL: https://www.officialasvab.com/applicants/cat-asvab

9. Dobson P. M. The validation of the selection of male British army officers: unpublished doctoral thesis. London: City University London, 1991. URL: https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/7974/

10. Netczuk-Gwoździewicz M. Psychological preparation of soldiers for military service. *Scientific Journal of the Military University of Land Forces*. 2023. Vol. 55, No. 2 (208). P. 104–111. DOI: https://doi.org/10.5604/01.3001.0053.7269

11. Oprins E., Kamphuis W., Westerveld L., Huybens W., Börjesson M., Johansson E., Aalto H. Predictive validity of a selection instrument measuring resilience: the INSPIRE resilience scale. *Military Psychology*. 2024. Vol. 36, No. 1. P. 58–68. DOI: https://doi.org/10.1080/08995605.2021.1968290

12. Skoglund T. H., Fosse T. H., Lang-Ree O. C., Martinsen Ø. L., Martinussen M. Candidate personality traits associated with ratings in a military officer selection setting. *Scandinavian Journal of Work and Organizational Psychology*. 2021. Vol. 6, No. 1. Article 7. P. 1–12. DOI: https://doi.org/10.16993/sjwop.135

13. Summary of NATO's revised artificial intelligence (AI) strategy. 2024. URL: https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/07/10/summary-of-natos-revised-artificial-intelligence-ai-strategy

14. The Air Force Officer Qualifying Test: validity, fairness, and bias. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2010. 80 p. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/ pubs/technical_reports/2010/RAND_TR744.pdf

15. Wojsko Polskie – Centralne Wojskowe Centrum Rekrutacji. Centralne Wojskowe Centrum Rekrutacji. URL: https://www.wojsko-polskie.pl/cwcr/

Дата першого надходження статті до видання: 23.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 004.8+355.48

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-724-733

Сєргєєв Володимир Геннадійович здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, м. Ірпінь, https://orcid.org/0009-0002-6961-7626

Лугіна Наталія Анатоліївна кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, м. Іріпнь, https://orcid.org/0000-0001-6005-2943

ПРОТИДІЯ КІБЕРЗАГРОЗАМ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті досліджено проблематику протидії кіберзагрозам у контексті забезпечення національної безпеки України в умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, цифровізації суспільства та посилення гібридних викликів, зумовлених, зокрема, триваючою збройною агресією. Проаналізовано сутність кіберзагроз як багатовимірного явища, що включає різні види кібератак на державні інформаційні ресурси, критичну інфраструктуру, фінансову систему та інформаційний простір держави. Розкрито теоретичні підходи до визначення кібербезпеки як складової національної безпеки та як комплексної системи організаційних, правових і технічних заходів, спрямованих на забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації.

Узагальнено наукові погляди вітчизняних дослідників щодо структури національної системи кібербезпеки та її ключових елементів, що охоплюють захист інформації, мережеву безпеку, ідентифікацію та автентифікацію, криптографічний захист, моніторинг і реагування на кіберінциденти, а також протидію соціальній інженерії. Виявлено основні проблеми функціонування національної системи кібербезпеки, серед яких: недостатній рівень інституційної координації суб'єктів кібербезпеки, дефіцит кваліфікованих кадрів, низький рівень кіберобізнаності населення та працівників державних органів, обмеженість матеріально-технічного забезпечення, а також недостатній рівень міжнародного співробітництва.

Обґрунтовано шляхи подолання окреслених проблем, що передбачають удосконалення системи державного управління у сфері кібербезпеки, розвиток кадрового потенціалу, модернізацію технічної бази, підвищення рівня цифрової грамотності, а також активізацію міжнародної взаємодії. Наголошено, що ефективна протидія кіберзагрозам можлива лише за умови реалізації

ISSN 3041-1793 Online

комплексного, системного та міжсекторального підходу до формування та реалізації державної політики у сфері кібербезпеки, що є необхідною передумовою забезпечення стійкості національної безпеки держави в сучасних умовах.

Ключові слова: кібербезпека, кіберзагрози, національна безпека, інформаційна безпека, кіберпростір, державна політика, критична інфраструктура, гібридні загрози, кіберзахист, кіберінциденти, міжнародне співробітництво, цифрова трансформація.

Sergeyev Volodymyr Hennadiiovych higher education applicant of the Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0009-0002-6961-7626

Luhina Nataliia Anatoliivna Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Deputy Director of the Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0000-0001-6005-2943

COUNTERACTING CYBER THREATS IN THE CONTEXT OF ENSURING NATIONAL SECURITY

Abstract. The article examines the issues of countering cyber threats in the context of ensuring Ukraine's national security under the conditions of the rapid development of information and communication technologies, the digitalization of society, and the intensification of hybrid challenges caused, in particular, by ongoing armed aggression. The essence of cyber threats is analyzed as a multidimensional phenomenon that includes various types of cyberattacks on state information resources, critical infrastructure, the financial system, and the state's information space.

Theoretical approaches to defining cybersecurity as a component of national security and as a comprehensive system of organizational, legal, and technical measures aimed at ensuring the confidentiality, integrity, and availability of information are explored.

The scientific views of domestic researchers regarding the structure of the national cybersecurity system and its key elements are summarized. These elements include information protection, network security, identification and authentication, cryptographic protection, monitoring and response to cyber incidents, as well as countering social engineering. The main problems in the functioning of the national cybersecurity system are identified, including insufficient institutional coordination among cybersecurity actors, a shortage of qualified personnel, low levels of cyber awareness among the population and public sector employees, limited material and technical resources, and an insufficient level of international cooperation.

ISSN 3041-1793 Online

Ways to overcome the outlined problems are substantiated, including improving the system of public administration in the field of cybersecurity, developing human resources, modernizing the technical base, increasing digital literacy, and strengthening international cooperation. It is emphasized that effective counteraction to cyber threats is possible only under the condition of implementing a comprehensive, systemic, and cross-sectoral approach to the formation and implementation of state policy in the field of cybersecurity, which is a necessary prerequisite for ensuring the resilience of national security in modern conditions.

Keywords: cybersecurity, cyber threats, national security, information security, cyberspace, public policy, critical infrastructure, hybrid threats, cyber protection, cyber incidents, international cooperation, digital transformation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та зростання залежності держави від цифрової інфраструктури кіберпростір перетворюється на одну з ключових сфер забезпечення національної безпеки. Водночас активізація гібридних загроз, збільшення кількості та складності кібератак, а також триваюча збройна агресія проти України актуалізують проблему ефективної протидії кіберзагрозам як складової державної політики у сфері національної безпеки.

Незважаючи на поступовий розвиток національної системи кібербезпеки, на практиці зберігається низка системних проблем, які знижують її ефективність. Зокрема, йдеться про недостатній рівень інституційної координації між суб'єктами кібербезпеки, дефіцит кваліфікованих кадрів, обмеженість матеріально-технічного забезпечення, недостатній рівень кіберобізнаності населення та працівників органів державної влади, а також недосконалість механізмів міжнародної взаємодії. У сукупності ці чинники ускладнюють своєчасне виявлення, попередження та нейтралізацію кіберзагроз, особливо в умовах воєнного стану.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю формування цілісного, узгодженого та ефективного підходу до протидії кіберзагрозам, який би поєднував інституційні, правові, організаційні, кадрові та технічні складові. Отже, наукове завдання полягає у виявленні ключових проблем функціонування національної системи кібербезпеки та обґрунтуванні напрямів їх вирішення з метою підвищення рівня захищеності національних інтересів у кіберпросторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кібербезпеки як складової національної безпеки активно досліджується у працях вітчизняних науковців. Зокрема, у роботах А. В. Цьоменка розкрито сутність кіберзагроз та запропоновано підходи до механізмів їх нейтралізації. Дослідження Н. В. Лесько та С. Кіри акцентують увагу на трансформації системи кібербезпеки України в умовах воєнного стану та визначають ключові

ISSN 3041-1793 Online

виклики і напрями її вдосконалення [2]. Окремі аспекти протидії кіберзагрозам висвітлюються у працях А. В. Череп, В. Г. Воронкової, В. О. Нікітенка та О. Г. Череп, де визначено стратегічні складові кіберзахисту в умовах цифрової трансформації [5]. Організаційно-управлінські питання діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки досліджує В. С. Крушеніцький [6]. Важливе значення мають роботи, присвячені міжнародному досвіду та співпраці у сфері кібербезпеки, зокрема дослідження Я. С. Мануілова та М. С. Тєтєвіна, які підкреслюють роль європейських підходів і міжнародної взаємодії у зміцненні національних кіберзахисних спроможностей. У цілому аналіз наукових публікацій свідчить про наявність значної уваги до різних аспектів кібербезпеки, однак потребують подальшого комплексного дослідження питання інтеграції інституційних, кадрових, технічних та міжнародних механізмів протидії кіберзагрозам [9; 10].

Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів протидії кіберзагрозам у контексті забезпечення національної безпеки України, виявлення основних проблем функціонування національної системи кібербезпеки та обґрунтування напрямів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій кіберпростір набуває статусу однієї з ключових сфер забезпечення національної безпеки держави. Зростання залежності суспільства від цифрових технологій, активізація гібридних загроз, а також триваюча збройна агресія проти України зумовлюють підвищення ролі кібербезпеки як невід'ємного елементу державної політики. Кіберзагрози дедалі частіше використовуються як інструмент впливу на критичну інфраструктуру, органи державної влади, фінансову систему та інформаційний простір, що актуалізує необхідність формування ефективної системи їх нейтралізації.

Так, А. В. Цьоменко відзначає, що кіберзагрози можна визначити як сукупність потенційних або реальних небезпек, що виникають у кіберпросторі та спрямовані на порушення конфіденційності, цілісності та доступності інформаційних ресурсів і систем. До основних видів таких загроз належать кібератаки на державні інформаційні ресурси, використання шкідливого програмного забезпечення, фішингові атаки, атаки типу DDoS, несанкціонований доступ до інформаційних систем, а також кібершпигунство. Характерною рисою сучасних кіберзагроз є їх транснаціональний і комплексний характер, а також складність ідентифікації джерела атак, що ускладнює реагування на них [1, с. 371].

У науковій літературі кібербезпека також розглядається як складова національної безпеки, що забезпечує захист інформаційних ресурсів, критичної інфраструктури та інтересів держави в інформаційному просторі. Вітчизняні дослідники наголошують, що ефективна система кібербезпеки є

ISSN 3041-1793 Online
необхідною умовою стабільного функціонування державних інституцій та економіки, а також важливим чинником обороноздатності країни. Зокрема, науковці підкреслюють, що національна система кібербезпеки являє собою складний комплекс взаємопов'язаних суб'єктів, механізмів і засобів, які забезпечують захист інформаційного середовища держави та оперативне реагування на кіберінциденти [2, с. 227; 3, с. 193].

А. В. Череп, В. Г. Воронкова, В. О. Нікітенко та О. Г. Череп підкреслюють, що кібербезпека є комплексним поняттям, яке охоплює сукупність стратегій, підходів і технологічних рішень, спрямованих на захист комп'ютерних систем, мереж та інформаційних ресурсів від кіберзагроз. У контексті протидії кіберзагрозам у цифрову епоху ними виокремлено такі ключові складові кібербезпеки:

– захист інформації (передбачає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності даних);

– ідентифікація та аутентифікація (реалізується через механізми контролю доступу до систем і ресурсів шляхом підтвердження особи користувача (логіни, паролі, біометричні дані тощо);

– мережева безпека (охоплює заходи із захисту мережевої інфраструктури від несанкціонованого доступу, атак і перехоплення даних);

– кіберзахист програмного забезпечення (спрямований на виявлення, усунення та попередження вразливостей програмних продуктів, які можуть бути використані зловмисниками);

– інцидентне реагування та відновлення (включає системи й процедури оперативного реагування на кіберінциденти, а також відновлення працездатності систем і даних після атак);

– шифрування даних (використання криптографічних методів для забезпечення захисту конфіденційної інформації від несанкціонованого доступу);

– протидія соціальній інженерії та навчання користувачів (передбачає підвищення рівня обізнаності користувачів щодо кіберзагроз і формування навичок безпечної поведінки в інформаційному середовищі);

– моніторинг і аналіз загроз (реалізується через системи, що здійснюють виявлення, аналіз і реагування на потенційні кіберзагрози з використанням сучасних алгоритмів та аналітики);

– безпека інтернету речей (спрямована на захист підключених до мережі пристроїв і вбудованих систем від кіберзагроз);

– хмарна безпека (забезпечує захист даних, додатків та інфраструктури, що функціонують у хмарних сервісах) [5, с. 61-62].

Сучасний стан національної системи кібербезпеки України характеризується поступовим розвитком, однак водночас залишається низка проблем, які потребують вирішення. В умовах воєнного стану та посилення гібридних

ISSN 3041-1793 Online
загроз кіберпростір став однією з основних арен протистояння, що зумовлює необхідність нарощення кіберпотужностей держави, вдосконалення механізмів реагування на кібератаки та забезпечення стійкості критичної інфраструктури. Вітчизняні науковці, зокрема І. Діордіца, С. Красніков, А. Цьоменко та інші, у своїх працях акцентують увагу на необхідності формування цілісної національної системи кібербезпеки, яка б відповідала сучасним викликам. У їхніх дослідженнях підкреслюється важливість удосконалення правового регулювання, розвитку інституційної спроможності державних органів, а також забезпечення належного рівня взаємодії між державним і приватним секторами [1; 2; 3].

Дійсно, у сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та зростання залежності держави від цифрової інфраструктури протидія кіберзагрозам набуває ключового значення для забезпечення національної безпеки. Водночас ефективність державної політики у даній сфері стримується низкою системних проблем, кожна з яких потребує комплексного науково обґрунтованого вирішення.

Однією з ключових проблем є недостатній рівень інституційної координації суб'єктів кібербезпеки, що проявляється у фрагментарності управління, дублюванні повноважень та недостатній узгодженості дій між різними органами державної влади [6, с. 253]. Зазначене знижує оперативність реагування на кіберінциденти та ускладнює реалізацію єдиної державної політики у сфері кібербезпеки. Шляхом вирішення зазначеної проблеми є формування ефективної системи координації, зокрема шляхом створення або посилення єдиного координаційного центру з чітко визначеними повноваженнями, а також впровадження механізмів міжвідомчої взаємодії, оперативного обміну інформацією та централізованого управління реагуванням на кіберзагрози.

Суттєвою проблемою є дефіцит кваліфікованих кадрів у сфері кібербезпеки, що зумовлений недостатнім рівнем спеціалізованої підготовки, обмеженістю практичного навчання та відтоком фахівців [7, с. 189]. Окреслене негативно впливає на здатність держави ефективно протидіяти кіберзагрозам. Шляхом вирішення є розвиток системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, зокрема шляхом модернізації освітніх програм, впровадження практико-орієнтованого навчання, розширення співпраці між закладами освіти, державними органами та приватним сектором, а також створення стимулів для утримання фахівців у державному секторі.

Проблемою також є низький рівень кіберобізнаності населення та працівників державних органів, що підвищує ризики реалізації атак із використанням соціальної інженерії та інших методів впливу на людський фактор [8, с. 368]. Шляхом її подолання є впровадження системних програм підвищення цифрової грамотності, проведення регулярних навчань і тренінгів,

ISSN 3041-1793 Online
а також реалізація інформаційно-просвітницьких кампаній, спрямованих на формування культури кібергігієни та безпечної поведінки в інформаційному середовищі. Істотною проблемою є обмеженість матеріально-технічного забезпечення у сфері кібербезпеки, що проявляється у недостатньому фінансуванні, використанні застарілих технологій та залежності від іноземних технічних рішень з оглядом на європейський досвід [9, с. 152]. Дане створює додаткові вразливості для інформаційної інфраструктури держави. Шляхом вирішення є збільшення інвестицій у розвиток кібербезпеки, модернізація технічної бази, впровадження сучасних засобів захисту інформації, а також розвиток національних технологічних рішень для зменшення залежності від зовнішніх постачальників.

Не менш важливою проблемою виступає недостатній рівень міжнародної співпраці у сфері протидії кіберзагрозам, що обмежує можливості обміну інформацією, координації спільних дій та притягнення до відповідальності суб'єктів кіберзлочинності [10, с. 263]. Шляхом удосконалення є активізація міжнародної взаємодії через участь у міжнародних організаціях і ініціативах, укладення двосторонніх та багатосторонніх угод, а також налагодження ефективних механізмів оперативного обміну інформацією та спільного реагування на кіберінциденти. Слід відзначити, що, як підкреслює М. С. Тєтєвін, міжнародна та європейська співпраця у сфері кібербезпеки виступає одним із ключових чинників забезпечення сучасної глобальної безпеки, оскільки кіберзагрози мають транскордонний характер і здатні оперативно впливати як на окремі держави, так і на світову інфраструктуру. У цьому контексті Україна посідає важливе місце у системі міжнародної кібербезпеки, зокрема:

– по-перше, Україна, зазнавши значної кількості масштабних кібератак, сформувала вагомий практичний досвід у сфері протидії та реагування на кіберзагрози. Набуті напрацювання є корисними для інших держав, які стикаються з подібними викликами. Україна також активно обмінюється інформацією та досвідом щодо кіберінцидентів із міжнародною спільнотою, що сприяє зміцненню глобальної кібербезпеки;

– по-друге, держава бере активну участь у міжнародних ініціативах і програмах, спрямованих на розвиток кіберзахисту. Зокрема, Україна долучається до спільних проєктів із такими організаціями, як ОБСЄ, Європейський Союз і НАТО, взаємодіючи у напрямі вироблення узгоджених підходів та стратегій у сфері кібербезпеки;

– по-третє, Україна підтримує тісну співпрацю з міжнародними інституціями та професійними спільнотами з метою зміцнення довіри в кіберпросторі. Така взаємодія сприяє обміну інформацією, формуванню спільних стандартів і підвищенню стійкості глобальної мережі Інтернет до сучасних кіберзагроз [10, с. 266].

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, кожна із виявлених проблем протидії кіберзагрозам має відповідні шляхи вирішення, реалізація яких потребує комплексного підходу та системної державної політики. Лише за умови одночасного вдосконалення інституційної координації, нормативно-правового забезпечення, кадрового потенціалу, рівня кіберобізнаності, матеріально-технічної бази та міжнародного співробітництва можливо забезпечити належний рівень кіберстійкості держави та ефективний захист національної безпеки.

Висновки. Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що протидія кіберзагрозам у контексті забезпечення національної безпеки є складним і багатовимірним завданням, яке потребує системного та комплексного підходу. Сучасні кіберзагрози характеризуються високим рівнем динамічності, транснаціональним характером та здатністю впливати на критичну інфраструктуру держави, що зумовлює необхідність постійного вдосконалення механізмів кіберзахисту.

У процесі дослідження встановлено, що основними проблемами у цій сфері є недостатня інституційна координація суб'єктів кібербезпеки, дефіцит кваліфікованих кадрів, низький рівень кіберобізнаності, обмеженість матеріально-технічного забезпечення та недостатній рівень міжнародного співробітництва. Кожна з окреслених проблем має комплексний характер і взаємопов'язана з іншими, що підсилює загальний вплив на ефективність державної політики у сфері кібербезпеки.

Встановлено, що ефективне вирішення зазначених проблем можливе шляхом реалізації комплексу взаємопов'язаних заходів, зокрема: удосконалення системи координації суб'єктів кібербезпеки, модернізації нормативно-правової бази відповідно до сучасних викликів і міжнародних стандартів, розвитку кадрового потенціалу, підвищення рівня кіберобізнаності населення, зміцнення матеріально-технічної бази та активізації міжнародного співробітництва. Реалізація таких заходів дозволить підвищити ефективність функціонування системи кібербезпеки та забезпечити належний рівень захисту національних інтересів у кіберпросторі.

Отже, формування дієвої системи протидії кіберзагрозам є одним із пріоритетних завдань державної політики у сфері національної безпеки, а її успішна реалізація можлива лише за умови комплексного, міждисциплінарного та стратегічно орієнтованого підходу.

Література:

1. Цьоменко А.В. Забезпечення кібербезпеки як складової національної безпеки: сучасні виклики та механізми протидії загрозам. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. Том 3 № 93. 2026. С. 370-374.

2. Лесько Н. В., Кіра С. Кібербезпека як частина національної безпеки України в умовах війни: ключові зміни і рекомендації. Проблеми розвитку адміністративного,

ISSN 3041-1793 Online
фінансового та інформаційного права в контексті євроінтеграційних процесів. 2023. С. 224-226.

3. Красніков С. Розвиток національної системи кібербезпеки України. *Інформація і право*, (4 (55)). 2025. С. 191-198.

4. Ліпкан В., Діордіца І. Національна система кібербезпеки як складова частина системи забезпечення національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*, (5). 2017. С. 174-180.

5. Череп А. В., Воронкова В. Г., Нікітенко В. О., Череп О. Г. Стратегії протидії кіберзагрозам як фактор забезпечення стійкості національної безпеки у цифрову епоху. *Modern science: multidisciplinary discourses: collective monograph*. 2024. С. 56-74.

6. Крушеніцький В. С. Органи публічної влади як суб'єкти формування та реалізації політики національної безпеки в інформаційному просторі. *Наукові записки. Серія: Право*, (17). 2024. С. 252-256.

7. Кальченко В., Любчак В., Ободяк В., Пугач І. Формування компетентностей майбутніх фахівців кібербезпеки завдяки ініціативі «студентські кібербригади». *Електронне фахове наукове видання «Кібербезпека: освіта, наука, техніка»*, *3*(31). 2025. С. 188-197.

8. Поліщук І., Петрушко І., Сегляник В., Матей А. Інтелектуальна модель оцінювання рівня обізнаності громадян у сфері кібербезпеки. *Herald of Khmelnytskyi National University. Technical sciences*, *357*(5.1). 2025. С. 367-374.

9. Мануілов Я. С. Європейський досвід забезпечення кібербезпеки. *Інформація і право*, (2 (53)). 2025. С. 147-154.

10. Тєтєвін М. С. Досвід України в галузі міжнародного співробітництва в галузі кібербезпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, *3*(82). 2024. С. 263-266.

References:

1. Tsomenko, A.V. (2026). Zabezpechennia kiberbezpeky yak skladovoi natsionalnoi bezpeky: suchasni vyklyky ta mekhanizmy protydii zahrozam [Ensuring cybersecurity as a component of national security: current challenges and mechanisms for countering threats]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 3(93), 370–374 [in Ukrainian].

2. Lesko, N.V., & Kira, S. (2023). Kiberbezpeka yak chastyna natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny: kliuchovi zminy i rekomendatsii [Cybersecurity as part of Ukraine's national security under wartime conditions: key changes and recommendations]. In *Problemy rozvytku administratyvnoho, finansovoho ta informatsiinoho prava v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv*, 224–226 [in Ukrainian].

3. Krasnikov, S. (2025). Rozvytok natsionalnoi systemy kiberbezpeky Ukrainy [Development of the national cybersecurity system of Ukraine]. *Information and Law*, (4(55)), 191–198 [in Ukrainian].

4. Lipkan, V., & Diorditsa, I. (2017). Natsionalna systema kiberbezpeky yak skladova chastyna systemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [The national cybersecurity system as a component of the national security system of Ukraine]. *Entrepreneurship, Economy and Law*, (5), 174–180 [in Ukrainian].

5. Cherep, A.V., Voronkova, V.H., Nikitenko, V.O., & Cherep, O.H. (2024). Stratehii protydii kiberzahrozam yak faktor zabezpechennia stiikosti natsionalnoi bezpeky u tsyfrovu epokhu [Strategies for countering cyber threats as a factor in ensuring national security resilience in the digital era]. In *Modern science: multidisciplinary discourses: collective monograph*, 56–74 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

6. Krushenitskyi, V.S. (2024). Orhany publichnoi vlady yak subiekty formuvannia ta realizatsii polityky natsionalnoi bezpeky v informatsiinomu prostori [Public authorities as subjects of formation and implementation of national security policy in the information space]. *Scientific Notes. Series: Law*, (17), 252–256 [in Ukrainian].

7. Kalchenko, V., Liubchak, V., Obodiak, V., & Puhach, I. (2025). Formuvannia kompetentnostei maibutnikh fakhivtsiv kiberbezpeky zavdiaky initsiatyvi "studentski kiberbryhady" [Formation of competencies of future cybersecurity specialists through the initiative "student cyber brigades"]. *Cybersecurity: Education, Science, Technology*, 3(31), 188–197 [in Ukrainian].

8. Polishchuk, I., Petrushko, I., Sehlyanyk, V., & Matei, A. (2025). Intelektualna model otsiniuvannia rivnia obiznanosti hromadian u sferi kiberbezpeky [An intelligent model for assessing citizens' awareness in the field of cybersecurity]. *Herald of Khmelnytskyi National University. Technical Sciences*, 357(5.1), 367–374 [in Ukrainian].

9. Manuilov, Ya.S. (2025). Yevropeiskyi dosvid zabezpechennia kiberbezpeky [European experience in ensuring cybersecurity]. *Information and Law*, (2(53)), 147–154 [in Ukrainian].

10. Tietievin, M.S. (2024). Dosvid Ukrainy v haluzi mizhnarodnoho spivrobitnytstva v haluzi kiberbezpeky [Ukraine's experience in international cooperation in the field of cybersecurity]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 3(82), 263–266 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.74:323.28(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-734-744

Сєргєєв Володимир Геннадійович здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, м. Ірпінь, https://orcid.org/0009-0002-6961-7626

Лугіна Наталія Анатоліївна кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, м. Іріпнь, https://orcid.org/0000-0001-6005-2943

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ

Анотація. У статті досліджено особливості формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки України в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, глобалізаційних процесів та збройної агресії проти держави. Обґрунтовано визначальне значення державної політики як ключового інструменту забезпечення суверенітету, територіальної цілісності, захисту національних інтересів і стабільного функціонування держави та її інституцій. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює сферу національної безпеки, включаючи Конституцію України, профільні закони та стратегічні документи, а також інституційний механізм реалізації державної політики, який охоплює взаємодію органів державної влади та складових сектору безпеки і оборони.

Узагальнено наукові підходи до трактування понять «державна політика» та «національна безпека», визначено їх змістову характеристику та взаємозв'язок у контексті забезпечення національних інтересів. Виявлено ключові проблеми реалізації державної політики в умовах воєнного стану, серед яких: недостатній рівень координації між суб'єктами сектору безпеки і оборони, обмеженість та неефективність використання ресурсного забезпечення, зростання кіберзагроз і інформаційного впливу, недостатня адаптивність управлінських механізмів до кризових умов, а також складність забезпечення балансу між безпековими заходами та дотриманням прав і свобод людини і громадянина.

Запропоновано напрями вдосконалення механізмів реалізації державної політики у сфері національної безпеки, зокрема шляхом посилення координаційної ролі уповноважених органів, розвитку міжвідомчої взаємодії, впровадження сучасних інформаційно-аналітичних систем, оптимізації ресурсного управління, удосконалення нормативного забезпечення у сфері

ISSN 3041-1793 Online
кібербезпеки, а також застосування сучасних підходів до кризового управління та посилення демократичного і правового контролю. Наголошено на необхідності комплексного та системного підходу до вдосконалення державної політики у сфері національної безпеки з урахуванням сучасних загроз і викликів.

Ключові слова: державна політика, національна безпека, воєнний стан, сектор безпеки і оборони, державне управління, правове регулювання, координація.

Sergeyev Volodymyr Hennadiiovych higher education applicant of the Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0009-0002-6961-7626

Luhina Nataliia Anatoliivna Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Deputy Director of the Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0000-0001-6005-2943

STATE POLICY IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY PRACTICE

Abstract. The article examines the features of the formation and implementation of state policy in the field of national security of Ukraine under current challenges, in particular martial law, globalization processes, and armed aggression against the state. The defining importance of state policy is substantiated as a key instrument for ensuring sovereignty, territorial integrity, protection of national interests, and the stable functioning of the state and its institutions. The regulatory and legal framework governing the field of national security is analyzed, including the Constitution of Ukraine, relevant laws, and strategic documents, as well as the institutional mechanism for implementing state policy, which encompasses the interaction of public authorities and components of the security and defense sector.

Scientific approaches to the interpretation of the concepts of «state policy» and «national security» are generalized, and their semantic characteristics and interrelation in the context of ensuring national interests are determined. Key problems in the implementation of state policy under martial law are identified, including: insufficient coordination among actors of the security and defense sector, limited and inefficient use of resources, the growing scale of cyber threats and information influence, inadequate adaptability of management mechanisms to crisis conditions, as well as the complexity of maintaining a balance between security measures and the observance of human and civil rights and freedoms.

Directions for improving the mechanisms of implementing state policy in the field of national security are proposed, in particular through strengthening the

ISSN 3041-1793 Online
coordinating role of authorized bodies, developing interagency cooperation, introducing modern information and analytical systems, optimizing resource management, improving regulatory support in the field of cybersecurity, as well as applying modern approaches to crisis management and strengthening democratic and legal oversight. The necessity of a comprehensive and systemic approach to improving state policy in the field of national security, taking into account modern threats and challenges, is emphasized.

Keywords: state policy, national security, martial law, security and defense sector, public administration, legal regulation, coordination.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації безпекового середовища, зумовленої глобалізаційними процесами та збройною агресією проти України, державна політика у сфері національної безпеки набуває визначального значення як ключовий інструмент забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та стабільного функціонування держави. Водночас, попри наявність розвиненої нормативно-правової бази та сформованої інституційної системи, практика реалізації цієї політики в умовах воєнного стану виявляє низку системних проблем. Зокрема, спостерігається недостатній рівень координації між суб'єктами сектору безпеки і оборони, що проявляється у дублюванні функцій та неузгодженості управлінських рішень. Актуальною залишається проблема обмеженості та неефективного використання ресурсного забезпечення, що ускладнюється підвищеним навантаженням на державний бюджет в умовах війни. Значних загроз набуває також сфера кібербезпеки та інформаційного протиборства, що потребує системного нормативного та інституційного вдосконалення.

Окрім цього, існуючі механізми державного управління не завжди відповідають вимогам оперативності та гнучкості, необхідним для ефективного реагування на кризові ситуації, що актуалізує потребу у впровадженні сучасних підходів до кризового управління. Важливою залишається й проблема забезпечення належного балансу між потребами національної безпеки та дотриманням прав і свобод людини в умовах дії правового режиму воєнного стану. Так, виникає об'єктивна необхідність комплексного наукового осмислення та вдосконалення механізмів реалізації державної політики у сфері національної безпеки України з урахуванням сучасних викликів, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика державної політики у сфері національної безпеки України є предметом активних наукових досліджень. Вагомий внесок у її розроблення здійснили М. М. Пендюра, А. В. Петровський, Д. О. Тихомиров, О. О. Старицька, О. В. Кришевич та Л. О. Мостепанюк [1], які комплексно обґрунтували правову природу державної політики, її принципи та механізми реалізації. Окремі аспекти висвітлено

ISSN 3041-1793 Online

у працях І. Г. Івасюка [2], який розглядає державну політику як системну сукупність стратегій і нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення національної безпеки.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України та спеціальне законодавство, зокрема закони у сфері національної безпеки, оборони, діяльності сектору безпеки і оборони, правового режиму воєнного стану, а також стратегічні документи, зокрема Стратегія національної безпеки України. Важливими є також наукові праці, що враховують сучасні виклики, зокрема дослідження Н. П. Гедікової [13], яка акцентує на загостренні системних проблем у цій сфері. Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що питання підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері національної безпеки в умовах воєнного стану залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальшого наукового опрацювання.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні особливостей формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки України в умовах воєнного стану, виявленні основних проблем її функціонування та обґрунтуванні шляхів удосконалення механізмів державного управління з урахуванням сучасних безпекових викликів і необхідності забезпечення балансу між національною безпекою та дотриманням прав і свобод людини.

Виклад основного матеріалу. В українській науковій та правовій площині поняття «державна політика» характеризується певною варіативністю, що зумовлено специфікою його перекладного походження. Відомо, що цей термін запозичений з англомовної традиції, де використовується конструкція «public policy», переклад якої викликає низку труднощів. Зокрема, слово «public» може інтерпретуватися по-різному – як «громадський», «народний», «публічний», «загальнонаціональний», «державний», «комунальний», «відкритий», «гласний» тощо. Така багатозначність спричиняє існування різних варіантів термінологічних поєднань у науковому обігу, що пояснюється як особливостями перекладу, так і контекстом їх використання [1, с. 69].

На думку М. М. Пендюри, А. В. Петровського, Д. О. Тихомирова, О. О. Старицької, О. В. Кришевича та Л. О. Мостепанюк, державну політику слід розглядати як результат соціальної діяльності, який формується уповноваженими законом державними органами, їх посадовими особами та службовцями і спрямовується на закріплення стратегічних основ реалізації державної діяльності в різних сферах суспільного життя. Так, державна політика виступає складовим елементом державної діяльності, що охоплює базові принципи, ключові орієнтири розвитку та механізми впливу на суспільні процеси, а її формування обумовлюється потребою здійснення ефективного державного управління [1, с. 69]. Водночас І. Г. Івасюк підкреслює, що державна політика у сфері національної безпеки являє собою сукупність стратегій, програм, нормативно-правових актів і практичних

ISSN 3041-1793 Online

заходів, спрямованих на забезпечення захисту національних інтересів, збереження територіальної цілісності, належного функціонування державних інституцій, а також на попередження внутрішніх і зовнішніх загроз [2, с. 170].

У сучасних умовах глобалізаційних процесів, трансформації міжнародного безпекового середовища та триваючої збройної агресії проти України державна політика у сфері національної безпеки набуває визначального значення як ключовий інструмент забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та сталого розвитку держави. Національна безпека виступає комплексною категорією, що охоплює захист життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Відповідно до статей Конституції України, зокрема положень щодо суверенітету держави, територіальної цілісності та обов'язку держави забезпечувати права і свободи людини, формування та реалізація державної політики у сфері національної безпеки є одним із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади.

Нормативно-правову основу державної політики у сфері національної безпеки становить Конституція України [1] та спеціальне законодавство, центральне місце серед якого займає Закон України «Про національну безпеку України» [2]. Відповідно до даного Закону, національна безпека визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз. Закон також закріплює принципи державної політики у сфері національної безпеки, серед яких верховенство права, пріоритет прав і свобод людини, підзвітність та демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони, прозорість діяльності органів влади, а також системність і комплексність підходів до забезпечення безпеки [2].

Важливе значення для формування державної політики мають також інші нормативно-правові акти, зокрема Закон України «Про основи національної безпеки України» [3], Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [4], Закон України «Про Збройні Сили України» [5], Закон України «Про Службу безпеки України» [6], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [7], а також інші спеціальні закони, що регулюють діяльність складових сектору безпеки і оборони. Сукупність окреслених нормативно-правових актів формує цілісну правову систему забезпечення національної безпеки.

Особливу роль у правовому регулюванні відіграють стратегічні документи державного планування. Так, Стратегія національної безпеки України, затверджена указом Президента України [8], визначає актуальні та перспективні загрози національній безпеці, пріоритети державної політики та механізми їх реалізації.

ISSN 3041-1793 Online

Інституційний механізм реалізації державної політики у сфері національної безпеки визначається нормами Конституції України та спеціального законодавства. Відповідно до них, Президент України є гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності, здійснює керівництво у сфері національної безпеки і оборони та очолює Раду національної безпеки і оборони України. РНБО України відповідно до Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» є координаційним органом при Президентові України, який забезпечує узгодження діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, розглядає питання стратегічного характеру та вносить пропозиції щодо їх вирішення [4].

Верховна Рада України відповідно до своїх конституційних повноважень здійснює законодавче забезпечення державної політики у сфері національної безпеки, зокрема шляхом прийняття законів, затвердження загальнодержавних програм, а також здійснення парламентського контролю. Кабінет Міністрів України відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» забезпечує реалізацію державної політики у сфері національної безпеки, організовує виконання законів та інших нормативно-правових актів, спрямовує і координує діяльність центральних органів виконавчої влади [9].

Сектор безпеки і оборони України функціонує як цілісна система, визначена Законом України «Про національну безпеку України», і включає Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Міністерство внутрішніх справ України, Службу безпеки України, Національну поліцію України, Державну прикордонну службу України, органи розвідки, а також інші військові формування та правоохоронні органи. Їх діяльність регулюється відповідними спеціальними законами, які визначають їх правовий статус, повноваження, функції та порядок взаємодії [2].

Важливим елементом державної політики є також міжнародно-правовий аспект, зокрема імплементація положень міжнародних договорів України у сфері безпеки, участь у системах колективної безпеки, а також адаптація національного законодавства до стандартів Європейського Союзу та НАТО. Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України», міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і підлягають застосуванню у разі колізії з внутрішніми нормативно-правовими актами [10].

Н. П. Гедікова доречно відзначає, що наразі в Україні, яка знаходиться у стані ведення гібридної війни з зовнішнім агресором і маючи тимчасово окупованої території, дуже складно розвивати пріоритетні сфери життєдіяльності. Війна критично загострила наявні проблеми в усіх сферах життєдіяльності. Складана соціально-політична, економічна, демографічна, екологічна тощо ситуація в країни вказує на те, що у короткій перспективні навряд чи ми

ISSN 3041-1793 Online
зможемо отримати позитивну динаміку [13, с. 50]. Правовий режим воєнного стану, визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану», встановлює особливий порядок функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств та організацій в умовах збройної агресії. У таких умовах допускається тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина в межах, визначених Конституцією України та законами України, що є необхідним для забезпечення оборони держави та захисту населення [9].

Загалом, з оглядом на вище окреслене, нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері національної безпеки України характеризується наявністю визначеної законодавчої основи та інституційної системи, що функціонують у відносно стабільному правовому середовищі. Водночас у сучасних умовах воєнного стану вона стикається з комплексом взаємопов'язаних проблем, що мають організаційно-управлінський, ресурсний та інформаційний характер. Висвітлимо їх далі.

По-перше, існує проблема недостатнього рівня координації між суб'єктами сектору безпеки і оборони. Умови воєнного стану вимагають максимально злагоджених дій державних органів, однак на практиці трапляються випадки дублювання функцій, недостатнього обміну інформацією та неузгодженості управлінських рішень. Шляхами вирішення зазначеної проблеми є посилення координаційної ролі Ради національної безпеки і оборони України, впровадження єдиних міжвідомчих інформаційно-аналітичних платформ, стандартизація процедур взаємодії між органами сектору безпеки, а також регулярне проведення спільних тренувань і навчань для відпрацювання алгоритмів реагування на кризові ситуації.

По-друге, значною проблемою є обмеженість та не завжди ефективне використання ресурсного забезпечення. Воєнний стан зумовлює підвищене навантаження на державний бюджет, водночас існують ризики нераціонального розподілу коштів і недостатнього контролю за їх використанням. У цьому аспекті важливими є оптимізація бюджетного планування з урахуванням пріоритетів національної безпеки, застосування програмно-цільового методу фінансування, посилення фінансового контролю та аудиту, зокрема у сфері оборонних закупівель, а також розширення міжнародного співробітництва і залучення технічної та фінансової допомоги з її належною координацією і цільовим використанням.

По-третє, у сучасних умовах особливої ваги набуває проблема кібербезпеки та протидії інформаційним загрозам. Активізація кібератак, інформаційно-психологічних операцій та поширення дезінформації створюють додаткові ризики для національної безпеки. Вирішення даної проблеми передбачає вдосконалення нормативного регулювання у сфері кібербезпеки, розвиток систем захисту критичної інфраструктури, підвищення спроможностей

ISSN 3041-1793 Online

центрів реагування на кіберінциденти, а також формування ефективної державної політики стратегічних комунікацій і підвищення рівня медіаграмотності населення.

По-четверте, важливою є проблема адаптації системи державного управління до умов воєнного стану, що характеризується необхідністю швидкого прийняття рішень в умовах підвищеної невизначеності. Існуючі управлінські механізми не завжди забезпечують належну оперативність і гнучкість. У даному зв'язку доцільним є впровадження елементів кризового управління, делегування повноважень на відповідні рівні управління, цифровізація процесів державного управління у сфері національної безпеки та удосконалення процедур прийняття рішень із урахуванням ризик-орієнтованого підходу.

По-п'яте, окремої уваги потребує проблема забезпечення балансу між необхідністю гарантування національної безпеки та дотриманням прав і свобод людини. В умовах воєнного стану допускаються законодавчо визначені обмеження окремих прав, однак вони мають бути пропорційними, обґрунтованими та такими, що відповідають принципу верховенства права. Шляхи вирішення окресленої проблеми полягають у чіткому нормативному визначенні меж і підстав обмеження прав, посиленні парламентського та судового контролю за діяльністю органів державної влади, забезпеченні прозорості їх рішень, а також розвитку інститутів громадянського суспільства як важливого елементу демократичного контролю.

Таким чином, урахування зазначених проблем і впровадження запропонованих шляхів їх вирішення є необхідною умовою підвищення ефективності державної політики у сфері національної безпеки в умовах воєнного стану, зміцнення обороноздатності держави та забезпечення її суверенітету і територіальної цілісності.

Висновки. Державна політика у сфері національної безпеки України в умовах сучасної практики ґрунтується на комплексній нормативно-правовій базі, що включає Конституцію України, спеціальні закони та стратегічні документи, і реалізується через систему органів державної влади та сектору безпеки і оборони. Її ефективність залежить від узгодженості дій усіх суб'єктів, належного правового регулювання, стратегічного планування та здатності держави адаптуватися до нових викликів і загроз, забезпечуючи при цьому баланс між безпекою держави та дотриманням прав і свобод людини.

Проте, державна політика у сфері національної безпеки України в умовах воєнного стану зазнає суттєвих трансформацій, що зумовлено необхідністю оперативного реагування на сучасні загрози та виклики. Попри наявність сформованої нормативної та інституційної основи у звичайних умовах, практика її реалізації в період воєнного стану виявляє низку проблем, пов'язаних із координацією діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони,

ISSN 3041-1793 Online

ефективністю використання ресурсів, протидією кіберзагрозам, адаптацією системи управління та забезпеченням балансу між безпекою і правами людини. Вирішення зазначених проблем потребує комплексного підходу, що передбачає вдосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії, оптимізацію ресурсного забезпечення, розвиток кібербезпекових спроможностей, впровадження сучасних управлінських практик і забезпечення належного рівня правового контролю. Особливого значення набуває гнучкість державної політики та її здатність адаптуватися до змінного безпекового середовища.

Таким чином, підвищення ефективності державної політики у сфері національної безпеки в умовах воєнного стану є ключовою передумовою зміцнення обороноздатності держави, забезпечення її стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз, а також збереження демократичних засад функціонування суспільства і держави.

Література:

11. Пендюра М. М., Петровський А. В., Тихомиров Д. О., Старицька О. О., Кришевич О. В., Мостепанюк Л. О. Державна політика у сфері національної безпеки: правовий аспект. *Монографія.* Київ : 7БЦ, 2025. – 208 с.

12. Івасюк І. Г. Загальна характеристика державної політики у сфері національної безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 1. 2024. С. 169-174

13. Конституція України від 01.01.2020 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 01.04.2026 р.)

14. Закон України «Про національну безпеку України» від 24.01.2026 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення 01.04.2026 р.)

15. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 08.03.2026 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 01.04.2026 р.)

16. Закон України «Про оборону України» від 10.12.2025 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 01.04.2026 р.)

17. Закон України «Про Збройні Сили України» від 28.08.2025 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 01.04.2026 р.)

18. Закон України «Про Службу безпеки України» від 13.12.2025 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text (дата звернення 01.04.2026 р.)

19. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 04.03.2026 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 01.04.2026 р.)

20. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 07.01.2025 р. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text (дата звернення 01.04.2026 р.)

ISSN 3041-1793 Online

21. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 13.12.2025 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 01.04.2026 р.)

22. Закон України «Про міжнародні договори України» від 15.03.2022 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text (дата звернення 01.04.2026 р.)

23. Гедікова Н. П. Державна політика у сфері національної безпеки України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. *Політикус: науковий журнал*. 2025. Випуск 3. С. 47-52.

References:

1. Pendiura, M.M., Petrovskyi, A.V., Tykhomyrov, D.O., Starytska, O.O., Kryshevych, O.V., & Mostepaniuk, L.O. (2025). Derzhavna polityka u sferi natsionalnoi bezpeky: pravovyi aspekt [State policy in the field of national security: legal aspect]. Kyiv: 7BTs [in Ukrainian].

2. Ivasiuk, I.H. (2024). Zahalna kharakterystyka derzhavnoi polityky u sferi natsionalnoi bezpeky Ukrainy [General characteristics of the state policy in the field of national security of Ukraine]. Aktualni problemy vitchyznianoi yurysprudentsii – Actual Problems of Domestic Jurisprudence, 1, 169–174 [in Ukrainian].

3. Konstytutsiia Ukrainy : vid 01.01.2020, № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine from January 1, 2020, № 254k/96-VR]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy "Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy" : vid 24.01.2026, № 2469-VIII [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" from January 24, 2026, № 2469-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy "Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy" : vid 08.03.2026, № 183/98-VR [Law of Ukraine "On the National Security and Defense Council of Ukraine" from March 8, 2026, № 183/98-VR]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy "Pro oboronu Ukrainy" : vid 10.12.2025, № 1932-XII [Law of Ukraine "On Defense of Ukraine" from December 10, 2025, № 1932-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy "Pro Zbroini Syly Ukrainy" : vid 28.08.2025, № 1934-XII [Law of Ukraine "On the Armed Forces of Ukraine" from August 28, 2025, № 1934-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy "Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy" : vid 13.12.2025, № 2229-XII [Law of Ukraine "On the Security Service of Ukraine" from December 13, 2025, № 2229-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy "Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu" : vid 04.03.2026, № 389-VIII [Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" from March 4, 2026, № 389-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text [in Ukrainian].

10. Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku 'Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy'" : vid 07.01.2025, № 392/2020 [Decree of the President of Ukraine "On the Decision of the National

ISSN 3041-1793 Online
Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 'On the National Security Strategy of Ukraine'" from January 7, 2025, № 392/2020]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrainy "Pro Kabinet Ministriv Ukrainy" : vid 13.12.2025, № 794-VII [Law of Ukraine "On the Cabinet of Ministers of Ukraine" from December 13, 2025, № 794-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy "Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy" : vid 15.03.2022, № 1906-IV [Law of Ukraine "On International Treaties of Ukraine" from March 15, 2022, № 1906-IV]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text [in Ukrainian].

13. Hedikova, N.P. (2025). Derzhavna polityka u sferi natsionalnoi bezpeky Ukrainy: aktualni problemy ta shliakhy yikh rozviazannia [State policy in the field of national security of Ukraine: current problems and ways to solve them]. Politykus – Politicus, 3, 47–52 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 004.355.02
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-745-759

Синьогуб Сергій Сергійович слухач факультету військової розвідки та Сил спеціальних операцій, спеціалізація інформаційно-аналітичне забезпечення у військах (силах), Військова академія (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0000-2671-0332

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Анотація. У статті досліджуються сучасні підходи до використання технологій штучного інтелекту в системах інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері національної безпеки та оборони. В умовах стрімкого зростання обсягів інформації та підвищення складності безпекового середовища особливої актуальності набуває впровадження інтелектуальних технологій, здатних автоматизувати процеси збору, обробки, аналізу та інтерпретації великих масивів даних. У роботі розглянуто основні напрями застосування алгоритмів машинного навчання, глибинного навчання та обробки природної мови в аналітичних системах, що використовуються для підвищення ефективності управлінських рішень у сфері безпеки і оборони. Проаналізовано можливості застосування технологій штучного інтелекту для виявлення потенційних загроз, прогнозування розвитку оперативної обстановки, аналізу інформаційного простору та підтримки процесу прийняття рішень органами військового управління. Особливу увагу приділено питанням інтеграції інтелектуальних аналітичних систем у існуючі інформаційні платформи, а також проблемам забезпечення достовірності даних, кібербезпеки та стійкості до інформаційних впливів. Визначено основні переваги використання технологій штучного інтелекту, зокрема підвищення швидкості обробки інформації, покращення точності аналітичних висновків і підвищення рівня ситуаційної обізнаності. Окреслено перспективні напрями подальших досліджень, що пов’язані з удосконаленням алгоритмів аналізу даних, створенням адаптивних систем підтримки прийняття рішень та розвитком інтелектуальних інформаційних систем у секторі безпеки і оборони.

Ключові слова: інформаційно-аналітичні підрозділи, інформаційно-аналітичне забезпечення, інформаційно-аналітична діяльність, прийняття рішень, бойові дії, управління військами, штучний інтелект, національна безпека, оборона, прогнозування, автоматизація, російсько-українська війна, Збройні Сили України.

ISSN 3041-1793 Online

Synohub Serhii Serhiiovich student at the Faculty of Military Intelligence and Special Operations Forces, specialization in information and analytical support in the armed forces (forces), Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0003-3689-7526

RESEARCH ON THE PROSPECTS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY AND DEFENSE

Abstract. The article examines modern approaches to the use of artificial intelligence technologies in information and analytical support systems in the field of national security and defense. In the context of the rapid growth of information volumes and the increasing complexity of the security environment, the introduction of intelligent technologies capable of automating the processes of collecting, processing, analyzing and interpreting large amounts of data becomes especially relevant.

The study considers the main areas of application of machine learning algorithms, deep learning and natural language processing in analytical systems used to improve the effectiveness of management decisions in the field of security and defense. The possibilities of using artificial intelligence technologies for identifying potential threats, forecasting the development of the operational situation, analyzing the information environment and supporting the decision-making process of military command bodies are analyzed.

Special attention is paid to the issues of integrating intelligent analytical systems into existing information platforms, as well as to the problems of ensuring data reliability, cybersecurity and resilience to information influence. The main advantages of using artificial intelligence technologies are identified, including increasing the speed of information processing, improving the accuracy of analytical conclusions and enhancing the level of situational awareness.

The article outlines promising areas for further research related to improving data analysis algorithms, creating adaptive decision-support systems and developing intelligent information systems in the security and defense sector.

Keywords: information and analytical units, information and analytical support, analytical activity, decision-making, combat operations, military command and control, artificial intelligence, national security, defense, forecasting, automation, Russian-Ukrainian war, Armed Forces of Ukraine.

Постановка проблеми

Сучасний безпековий простір характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, зростанням обсягів даних та ускладненням

ISSN 3041-1793 Online

процесів прийняття управлінських рішень у сфері національної безпеки та оборони. Умови гібридних конфліктів, інформаційних операцій, кіберзагроз та високої динаміки змін оперативної обстановки вимагають від органів державного та військового управління оперативного отримання, аналізу та узагальнення значних масивів інформації з різноманітних джерел. До таких джерел належать розвідувальні дані, відкриті інформаційні ресурси, засоби технічної розвідки, мережеві комунікації, а також інші інформаційні потоки, що постійно генеруються у сучасному інформаційному середовищі.

Традиційні методи обробки та аналізу інформації, які базуються переважно на ручній аналітичній роботі або використанні обмежених автоматизованих систем, часто не дозволяють ефективно опрацьовувати великі обсяги даних у режимі реального часу. Це призводить до зростання навантаження на аналітичні підрозділи, збільшення часу підготовки аналітичних матеріалів, а також підвищує ризик пропуску важливої інформації, що може мати критичне значення для забезпечення національної безпеки.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває використання сучасних технологій штучного інтелекту, які здатні значно підвищити ефективність інформаційно-аналітичного забезпечення. Алгоритми машинного навчання, глибинного навчання, обробки природної мови та аналізу великих даних дозволяють автоматизувати процеси пошуку, обробки та інтерпретації інформації, виявляти приховані закономірності у великих масивах даних, прогнозувати розвиток подій та підтримувати процес прийняття управлінських рішень.

Разом з тим впровадження технологій штучного інтелекту у сферу національної безпеки та оборони супроводжується низкою проблемних аспектів.

До них належать питання достовірності та якості вихідних даних, складність інтеграції новітніх технологій у вже існуючі інформаційні системи, необхідність забезпечення кібербезпеки та захисту інформації, а також потреба у підготовці фахівців, здатних ефективно використовувати інтелектуальні аналітичні системи у своїй діяльності. Крім того, важливим є забезпечення прозорості та пояснюваності результатів роботи алгоритмів штучного інтелекту, що має суттєве значення для прийняття відповідальних рішень у сфері оборони та безпеки.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних підходів до використання технологій штучного інтелекту в системах інформаційно-аналітичного забезпечення, які б дозволили підвищити швидкість і якість аналізу інформації, забезпечити своєчасне виявлення загроз та сприяти підвищенню ефективності діяльності органів управління у сфері національної безпеки та оборони.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання використання технологій штучного інтелекту у сфері національної безпеки та оборони активно досліджуються як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Значна увага у сучасних дослідженнях приділяється можливостям застосування алгоритмів машинного навчання, систем обробки великих даних та інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень для підвищення ефективності управління військовими процесами та інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони.

У фундаментальних працях у галузі штучного інтелекту, зокрема у дослідженнях з теорії та практики інтелектуальних систем, розглядаються основні принципи побудови алгоритмів машинного навчання, методи аналізу даних та моделювання складних процесів прийняття рішень. Такі дослідження створюють теоретичну основу для подальшого використання технологій штучного інтелекту в оборонній сфері. Науковці зазначають, що інтелектуальні системи здатні значно підвищити швидкість аналізу інформації, оптимізувати процеси планування та сприяти формуванню більш обґрунтованих управлінських рішень.

Окремий напрям наукових досліджень пов’язаний із застосуванням штучного інтелекту у військовому управлінні та підтримці прийняття рішень. У ряді наукових робіт підкреслюється, що інтеграція інтелектуальних систем у військові інформаційні платформи дозволяє підвищити ефективність обробки розвідувальної інформації, прогнозувати можливі сценарії розвитку оперативної обстановки та оптимізувати управління ресурсами. Дослідники відзначають, що використання систем підтримки прийняття рішень на основі штучного інтелекту може суттєво покращити процеси планування та проведення військових операцій.

У сучасних дослідженнях також значну увагу приділяють питанням використання технологій штучного інтелекту для аналізу великих масивів інформації та забезпечення ситуаційної обізнаності. Так, інтелектуальні системи здатні автоматично обробляти дані з різноманітних джерел — супутникових систем спостереження, безпілотних літальних апаратів, радіоелектронних засобів та відкритих інформаційних ресурсів. Це дозволяє виявляти потенційні загрози та оперативно реагувати на зміни у безпековому середовищі.

Окремі наукові роботи присвячені аналізу перспектив застосування технологій штучного інтелекту у системах військового зв’язку, кібербезпеки та управління інформаційними потоками. Дослідники підкреслюють, що використання інтелектуальних алгоритмів у мережевих системах дозволяє підвищити ефективність обміну інформацією, забезпечити адаптивність комунікаційних мереж та підвищити їх стійкість до зовнішніх впливів.

ISSN 3041-1793 Online

Разом із тим, у наукових публікаціях звертається увага і на низку проблемних аспектів застосування штучного інтелекту у військовій сфері. До них належать питання надійності та достовірності результатів роботи інтелектуальних систем, їх стійкості до кіберзагроз, а також необхідність забезпечення контролю з боку людини у процесі прийняття критично важливих рішень. Дослідники підкреслюють важливість поєднання автоматизованих аналітичних систем із експертною діяльністю фахівців, що дозволяє забезпечити баланс між ефективністю технологій та відповідальністю людини за прийняті рішення.

Таким чином, проведений аналіз наукових публікацій свідчить про зростання інтересу до використання технологій штучного інтелекту у сфері національної безпеки та оборони. Разом з тим, незважаючи на значну кількість досліджень у цій галузі, питання інтеграції інтелектуальних технологій у системи інформаційно-аналітичного забезпечення військового управління потребує подальшого вивчення. Зокрема, актуальними залишаються проблеми створення ефективних моделей аналізу даних, підвищення достовірності аналітичних результатів, а також забезпечення безпечного та надійного функціонування інтелектуальних інформаційних систем у секторі безпеки і оборони.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених використанню технологій штучного інтелекту у сфері інформаційно-аналітичної діяльності, низка важливих аспектів залишається недостатньо дослідженою та потребує подальшого наукового опрацювання. У більшості сучасних робіт основна увага зосереджується на технічних можливостях алгоритмів машинного навчання, обробки великих масивів даних та автоматизованого аналізу інформації, тоді як питання їх комплексного застосування у системах інформаційно-аналітичного забезпечення сектору національної безпеки та оборони розглядаються фрагментарно.

Однією з невирішених проблем є інтеграція технологій штучного інтелекту у вже існуючі інформаційні системи органів сектору безпеки і оборони. Більшість сучасних систем інформаційного забезпечення були створені до широкого впровадження інтелектуальних технологій і не завжди адаптовані до використання алгоритмів машинного навчання або систем аналізу великих даних. Це створює певні труднощі під час модернізації інформаційних платформ, інтеграції нових аналітичних модулів та забезпечення ефективної взаємодії між різними інформаційними системами.

Важливою проблемою також залишається забезпечення достовірності та якості вихідних даних, які використовуються для функціонування інтелектуальних аналітичних систем. Оскільки алгоритми штучного інтелекту значною мірою залежать від якості інформації, що надходить на вхід системи,

ISSN 3041-1793 Online
використання неповних, недостовірних або навмисно спотворених даних може призвести до формування помилкових аналітичних висновків та прийняття неефективних управлінських рішень.

Крім того, недостатньо дослідженими залишаються питання забезпечення кібербезпеки інтелектуальних інформаційних систем у військовій сфері. Сучасні технології штучного інтелекту можуть бути об'єктом цілеспрямованих кібернетичних атак або маніпуляцій з боку противника, що створює ризики для стабільного функціонування систем інформаційно-аналітичного забезпечення та може впливати на процес прийняття рішень у сфері безпеки і оборони.

Ще одним важливим аспектом є недостатній рівень розробленості методологічних підходів до використання результатів роботи інтелектуальних аналітичних систем у процесі управління військами та прийняття управлінських рішень.

У багатьох випадках результати роботи алгоритмів штучного інтелекту потребують додаткової експертної оцінки та перевірки з боку фахівців, що обумовлює необхідність поєднання автоматизованих систем аналізу інформації з діяльністю аналітиків.

Таким чином, незважаючи на значний науковий інтерес до застосування технологій штучного інтелекту, питання їх ефективного використання в системах інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері національної безпеки та оборони потребує подальших досліджень.

Зокрема, актуальними залишаються завдання розроблення комплексних моделей інтеграції інтелектуальних технологій у інформаційні системи сектору безпеки і оборони, підвищення достовірності аналітичних результатів, а також забезпечення безпечного та надійного функціонування таких систем в умовах сучасних інформаційних загроз.

Постановка завдання

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства та зростання ролі інформаційних технологій у сфері національної безпеки і оборони особливого значення набуває ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів військового управління. Збільшення обсягів інформації, її різноманітність та необхідність швидкого прийняття управлінських рішень потребують застосування сучасних інструментів обробки та аналізу даних, серед яких важливе місце займають технології штучного інтелекту.

Разом з тим, практичне впровадження технологій штучного інтелекту у системи інформаційно-аналітичного забезпечення сектору безпеки і оборони потребує ґрунтовного наукового обґрунтування. Необхідно визначити можливості використання інтелектуальних алгоритмів для автоматизації процесів збору, обробки та аналізу інформації, а також оцінити їх потенціал для підвищення ефективності прийняття управлінських рішень у сфері національної безпеки та оборони.

ISSN 3041-1793 Online

У зв'язку з цим основним завданням даного дослідження є аналіз можливостей застосування технологій штучного інтелекту в системах інформаційно-аналітичного забезпечення, визначення їх ролі у підвищенні ефективності аналітичної діяльності та обґрунтування перспективних напрямів розвитку інтелектуальних інформаційних систем у секторі безпеки і оборони.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1. проаналізувати сучасні підходи до використання технологій штучного інтелекту в інформаційно-аналітичній діяльності;
2. визначити основні напрями застосування інтелектуальних алгоритмів у сфері національної безпеки та оборони;
3. дослідити можливості використання технологій машинного навчання та аналізу великих даних для підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення;
4. визначити основні проблеми та перспективи впровадження технологій штучного інтелекту у діяльність органів сектору безпеки і оборони.

Таким чином, постановка завдання дослідження полягає у визначенні теоретичних і практичних аспектів використання технологій штучного інтелекту в інформаційно-аналітичному забезпеченні у сфері національної безпеки та оборони, а також у формуванні науково обґрунтованих підходів до їх подальшого розвитку та впровадження.

Виклад основного матеріалу

Інформаційно-аналітичне забезпечення у сфері національної безпеки та оборони є важливою складовою діяльності органів державного управління та військового командування. Його основною метою є своєчасне отримання, обробка, аналіз та узагальнення інформації, необхідної для формування об'єктивної оцінки обстановки та прийняття ефективних управлінських рішень. У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та значного зростання обсягів інформації особливого значення набуває використання інтелектуальних систем, здатних автоматизувати аналітичні процеси та підвищити ефективність обробки даних.

Технології штучного інтелекту дозволяють здійснювати обробку великих масивів інформації, що надходять з різних джерел, включаючи розвідувальні системи, технічні засоби спостереження, безпілотні літальні апарати, засоби радіоелектронної розвідки, а також відкриті інформаційні ресурси. Використання алгоритмів машинного навчання та аналізу даних дає можливість автоматично виявляти закономірності, аналізувати тенденції розвитку обстановки та прогнозувати можливі сценарії подальшого розвитку подій. Також технології штучного інтелекту дозволяють здійснювати обробку великих масивів інформації, що надходять з різних джерел, включаючи розвідувальні системи, технічні засоби спостереження, безпілотні літальні

ISSN 3041-1793 Online

апарати, засоби радіоелектронної розвідки, а також відкриті інформаційні ресурси. Використання алгоритмів машинного навчання та аналізу даних дає можливість автоматично виявляти закономірності, аналізувати тенденції розвитку обстановки та прогнозувати можливі сценарії подальшого розвитку подій.

Одним із важливих напрямів застосування штучного інтелекту в інформаційно-аналітичному забезпеченні є автоматизований аналіз великих масивів даних (Big Data). У сучасних умовах інформаційні системи сектору безпеки і оборони отримують значні обсяги інформації, що надходить у різних форматах: текстових повідомленнях, зображеннях, відеоданих, сигналах технічних засобів спостереження та інших джерелах. Використання інтелектуальних алгоритмів дозволяє здійснювати швидку обробку таких даних, виділяти найбільш важливу інформацію та формувати аналітичні висновки. Ще одним прикладом використання технологій штучного інтелекту є автоматизований аналіз великих масивів інформації з відкритих джерел (OSINT). Інтелектуальні системи можуть аналізувати повідомлення у соціальних мережах, новинних ресурсах та інших інформаційних платформах, виявляти інформаційні кампанії, дезінформацію або ознаки підготовки певних дій противника. Наприклад, алгоритми обробки природної мови дозволяють визначати ключові теми повідомлень, аналізувати тональність тексту та виявляти координацію інформаційних впливів.

Також технології штучного інтелекту активно використовуються у системах кібербезпеки. Інтелектуальні алгоритми можуть аналізувати мережевий трафік, виявляти аномальні дії користувачів або підозрілі активності в інформаційних системах. Наприклад, системи машинного навчання здатні автоматично визначати нетипові моделі поведінки в комп'ютерних мережах, що може свідчити про кібератаку або несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів.

Крім того, штучний інтелект може використовуватися у системах підтримки прийняття рішень для командирів та органів військового управління. Такі системи здатні аналізувати різні варіанти розвитку обстановки, оцінювати ризики та пропонувати оптимальні варіанти дій. Наприклад, під час планування операцій інтелектуальна система може аналізувати дані про рельєф місцевості, погодні умови, наявні сили та засоби, а також можливі дії противника, формуючи декілька можливих сценаріїв розвитку ситуації.

Разом з тим, впровадження технологій штучного інтелекту у сфері національної безпеки та оборони потребує вирішення низки важливих проблем. Серед них можна виділити питання забезпечення достовірності та повноти вихідних даних, необхідність інтеграції інтелектуальних систем у вже існуючі інформаційні платформи, а також забезпечення кібербезпеки інформаційних систем. Особливої уваги потребує питання захисту інформації

ISSN 3041-1793 Online

від можливих кібернетичних атак, які можуть бути спрямовані на порушення роботи аналітичних систем або спотворення результатів їх функціонування.

Також важливим є питання підготовки фахівців, здатних ефективно використовувати технології штучного інтелекту у практичній діяльності. Використання інтелектуальних систем потребує не лише технічних знань, але й розуміння специфіки аналітичної діяльності у сфері національної безпеки та оборони. Таким чином, використання технологій штучного інтелекту в інформаційно-аналітичному забезпеченні створює нові можливості для підвищення ефективності діяльності органів сектору безпеки і оборони. Інтелектуальні системи дозволяють автоматизувати процеси обробки інформації, підвищити швидкість та точність аналітичних досліджень, а також забезпечити більш ефективну підтримку процесу прийняття управлінських рішень.

У багатьох країнах світу вже сьогодні активно використовують та вдосконалюють технології штучного інтелекту, на прикладі :

Сполучені Штати Америки

1. Проєкт *Project Maven* — аналіз розвідданих. Це програмна ініціатива Міністерства оборони США з використання машинного навчання для обробки величезних масивів розвідувальних даних (супутникові знімки, відео з БПЛА, інші джерела), що дозволяє ідентифікувати потенційні цілі, фільтрувати шум і допомагати аналітикам у прийнятті рішень швидше, ніж традиційні методи. Система інтегрує дані з різних джерел і підготовляє визуалізації та рекомендації для аналітиків та штабів.

2. *Joint All-Domain Command and Control (JADC2)* — єдина мережа сенсорів. Це концепція єдиного мережевого підключення всіх сенсорів армії США, де ШІ використовується для обробки, фільтрації та аналізу даних у режимі реального часу, що суттєво підвищує ефективність оцінки ситуації на полі бою.

3. *SKYNET* — машинне навчання у національній розвідці. Програма Агентства національної безпеки США виконує аналіз великих обсягів комунікаційних даних для виявлення підозрілої поведінки, зокрема визначення осіб, пов’язаних з терористичними групами.

4. AI-асистоване планування та прийняття рішень. Моделі ШІ, інтегровані в системи типу Palantir (зокрема у *Maven Smart System*), вже допомагають генерувати військові плани, інтерпретувати розвіддані та створювати варіанти курсу дій для аналітиків.

Велика Британія та НАТО

1. Використання AI-дронів у навчаннях AUKUS. У спільних військових навчаннях Великої Британії, США та Австралії застосовували безпілотні системи з ШІ, які могли автономно виявляти та ідентифікувати цілі, обмінюватись даними в реальному часі та покращувати координацію дій союзників.

ISSN 3041-1793 Online

2. NATO та *Maven Smart System.* Альянс НАТО придбав у США систему MSS (Maven Smart System), що об'єднує ШІ-аналітику, машинне навчання та моделі обробки природної мови для створення єдиного інформаційного середовища, де дані з різних джерел швидко інтегруються та аналізуються для військового планування та управління операціями.

Ізраїль

1. AI у роботі розвідки. Ізраїльська розвідувальна служба застосовувала системи ШІ для обробки великих обсягів даних, включно із супутниковими та перехопленими комунікаціями, що допомагало у виборі стратегічних цілей для операцій.

2. *AI-assisted targeting* (Інформація про алгоритмічну підтримку). За даними відкритих джерел, Ізраїль використовував систему «The Gospel», що через машинне навчання аналізує дані з дронів, сигналів та зображень для формування списку можливих цілей для обстрілів у секторі Гази.

1. Китай. Хоча конкретні деталі класичних проєктів рідко оприлюднюються, відомо, що Китай активно інвестує у власні AI-системи для аналізу розвідувальних даних, автономних безпілотників, прогнозування та кібероборони, а також розробляє власні процесори з ШІ для військових потреб.

2. Австралія — AI-підводні безпілотники „Ghost Shark". Розробка безпілотних підводних апаратів зі ШІ демонструє використання штучного інтелекту для моніторингу, аналізу даних та автономної координації дій у складних середовищах (частина оборонної стратегії протидії кібертакам та захисту критичної інфраструктури).

Використання технологій штучного інтелекту в інформаційно-аналітичному забезпеченні національної безпеки та оборони у провідних країнах світу демонструє високий рівень інтеграції AI у всі етапи збору, обробки та аналізу даних. ШІ допомагає прискорювати прийняття рішень, підвищувати точність розвідки, автоматизувати виявлення цілей та прогнозувати загрози, що робить його невід'ємним інструментом сучасної оборонної стратегії.

Для узагальнення тенденції розвитку ШІ у сфері оборони та національної безпеки в різних країнах світу доцільно подати його у вигляді аналітичної діаграми.

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1

Діаграмма тенденції розвитку ШІ у сфері оборони та національної безпеки в різних країнах світу з 2015 по 2024 рік.

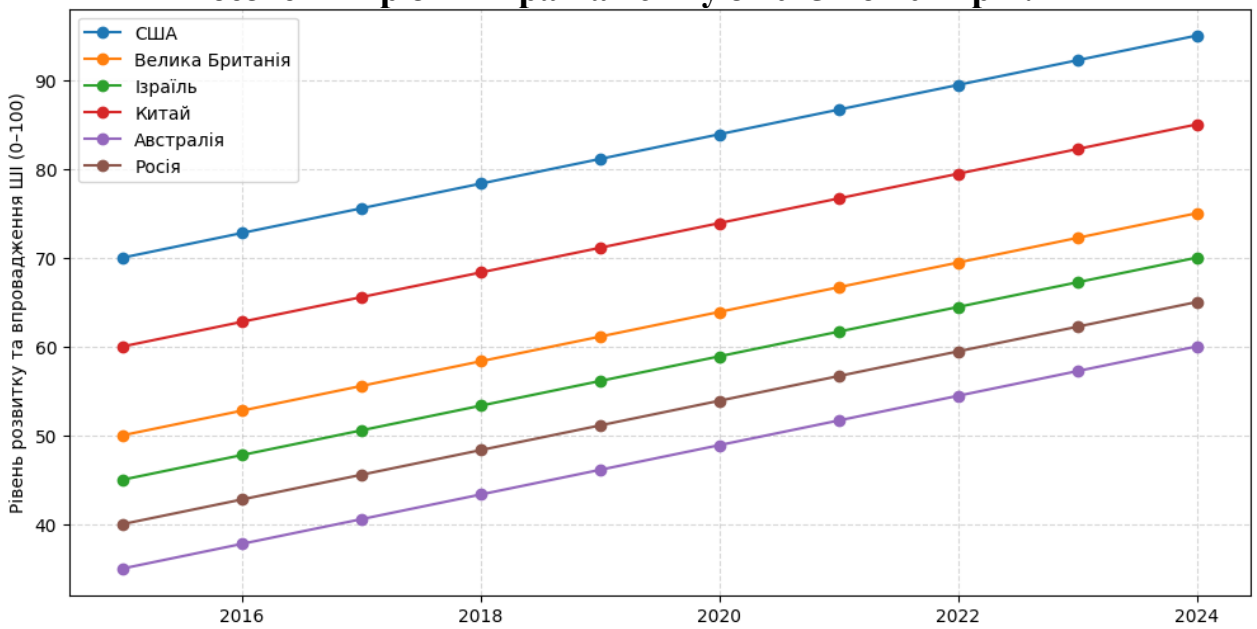

Шкала інтерпретації рівня розвитку та впровадження ШІ у сфері національної безпеки та оборони в різних країнах

Для наочної оцінки ми використовуємо шкалу від 0 до 100, де кожен рівень відповідає певній стадії інтеграції ШІ у оборонні та аналітичні системи: від експериментальних локальних проєктів до повної інтеграції у стратегічну і оперативну діяльність. Таблиця нижче демонструє порівняльну оцінку провідних країн світу та України.

Таблиця 2

Шкала інтерпретації результату

Країна	Рівень розвитку ШІ (0–100)	Інтерпретація	Пояснення
США	95	Дуже високий	ШІ повністю інтегрований у стратегічну і оперативну діяльність, ключовий елемент розвідки, планування та управління

ISSN 3041-1793 Online

Країна	Рівень розвитку ШІ (0–100)	Інтерпретація	Пояснення
Китай	85	Дуже високий	Активне впровадження у розвідку, автономні системи, кіберзахист; швидке нарощування можливостей
Велика Британія	75	Високий	ШІ застосовується у багатьох аналітичних та операційних системах, частково у автономних платформах
Ізраїль	70	Високий	Використання ШІ у розвідці, автономних дронах, аналізі даних; стабільне зростання застосування
Україна	70	Високий	Активне застосування ШІ у аналітиці розвідданих, дронах, морських і кіберсистемах; швидке нарощування можливостей під час війни
Росія	65	Високий	Обмежене впровадження у ключові системи розвідки та ППО; поступове нарощування

ISSN 3041-1793 Online

Країна	Рівень розвитку ШІ (0–100)	Інтерпретація	Пояснення
Австралія	60	Середній	Використання у морській розвідці та автономних системах; інтеграція у локальні проєкти

Пояснення використання шкали:
- 0–20: Дуже низький – мінімальні експериментальні проєкти.
- 21–40: Низький – локальні системи, без масштабної інтеграції.
- 41–60: Середній – часткова інтеграція у аналітику і розвідку.
- 61–80: Високий – активне застосування у багатьох сферах, підтримка прийняття рішень.
- 81–100: Дуже високий – повна інтеграція, ключова роль у стратегічному та оперативному управлінні.

Висновок

Сучасний світ демонструє стрімке зростання ролі штучного інтелекту (ШІ) у сфері національної безпеки та оборони. Провідні країни, такі як США, Китай, Велика Британія та Ізраїль, активно впроваджують AI-технології для автоматизації збору, обробки та аналізу розвідувальних даних, прогнозування загроз, підтримки прийняття стратегічних і оперативних рішень, а також підвищення ефективності автономних систем на полі бою. Їхній досвід демонструє, що ШІ здатен значно прискорювати процеси аналізу, зменшувати навантаження на аналітиків і забезпечувати точніше прийняття рішень у складних бойових умовах.

Україна також активно інтегрує ШІ у свої оборонні системи, зокрема у відеоаналітику з дронів, автономні FPV-системи, морські безпілотні платформи та акустичні системи раннього попередження. Під час поточної війни ці технології дозволяють швидко оцінювати ситуацію на фронті, визначати пріоритетні цілі, підвищувати точність дій і зменшувати ризики для особового складу. Спільні міжнародні ініціативи з відповідального використання ШІ забезпечують не лише технологічну, але й етичну та правову рамку для застосування таких систем у військовій сфері.

Загальний аналіз показує, що розвиток і застосування ШІ у національній безпеці та обороні стає ключовим фактором сучасних конфліктів. Його інтеграція забезпечує перевагу в інформаційно-аналітичному забезпеченні, підвищує оперативну готовність та ефективність військових і розвідувальних підрозділів. Разом з тим, успішне впровадження ШІ потребує комплексного

ISSN 3041-1793 Online

підходу: технічного, організаційного, етичного та правового, що дозволяє країні не лише адаптувати передові технології, а й забезпечувати їх безпечне і ефективне використання.

Література:

1. Рассел С., Норвіг П. Штучний інтелект: сучасний підхід : підручник. – 4-те вид. – Нью-Йорк : Pearson Education, 2020. – 1136 с.
2. Мішра П. Стратегічна розвідка: штучний інтелект, кіберзахист та безпека в цифрову епоху : монографія. – Лондон : Deep Science Publishing, 2024. – 320 с.
3. Ву Мінсі. Інтелектуальна війна: перспективи розвитку військової справи в епоху штучного інтелекту : монографія. – Лондон : Routledge, 2023. – 454 с.
4. Шах Р. М., Кірхгофф К**.** Unit X: як Пентагон і Кремнієва долина змінюють майбутнє війни : науково-популярне видання. – Нью-Йорк : Scribner, 2024. – 336 с.
5. Ненс М. Довідник з розпізнавання терористичних загроз : практичний посібник. – Нью-Йорк : Lyons Press, 2003. – 439 с.
6. Кроуфорд К. Атлас штучного інтелекту: влада, політика та глобальні наслідки розвитку AI : наукове видання. – Нью-Гейвен : Yale University Press, 2021. – 336 с.
7. STANAG AJP-2.2. Процедури розвідки та безпеки: переклад з англійської мови / за заг. ред. ВДА. Київ: ВДА, 2018. 126 с.
8. Хорошко В. О., Азаров О. Д., Дудикевич В. Б. Основи інформаційної безпеки : підручник. – Київ : Видавництво НТУУ «КПІ», 2015. – 432 с.
9. Литвиненко О. В. Інформаційна безпека держави: теорія і практика : навчальний посібник. – Київ : КНТ, 2019. – 368 с.
10. Горбулін В. П., Даник Ю. Г. Національна безпека України: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : монографія. – Київ : НІСД, 2018. – 304 с.
11. Бурячок В. Л., Толюпа С. В. Кібербезпека та захист інформації : навчальний посібник. – Київ : ДУТ, 2018. – 312 с.
12. Даник Ю. Г., Катеринчук І. С. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони : навчальний посібник. – Київ : НУОУ, 2020. – 280 с.
13. Ситник В. Ф. Інтелектуальні системи підтримки прийняття рішень : навчальний посібник. – Київ : КНЕУ, 2017. – 280 с.
14. Баранов О. А**.** Правове забезпечення інформаційної безпеки держави : монографія. – Київ : Юридична думка, 2014. – 296 с.
15. Коваленко О. Г., Гнатюк С. О. Основи кібербезпеки та захисту інформації : навчальний посібник. – Київ : НАУ, 2019. – 288 с.
16. Гнатюк С. О. Кібербезпека: теоретичні основи та практичні аспекти : навчальний посібник. – Київ : НАУ, 2020. – 304 с.

References:

1. Russell S., Norvig P. Shtuchnyi intelekt: suchasnyi pidkhid. 4-te vyd. Pearson Education, 2020. 1136 s.
2. Mishra P. Stratehichna rozvidka: shtuchnyi intelekt, kiberzakhyst ta bezpeka v tsyfrovu epokhu. London: Deep Science Publishing, 2024. 320 s.
3. Wu M. Intelektualna viina: perspektyvy rozvytku viiskovoi spravy v epokhu shtuchnoho intelektu. London: Routledge, 2023. 454 s.
4. Shah R., Kirchhoff C. Unit X: yak Pentagon i Kremniieva dolyna zminyuiut maibutnie viiny. New York: Scribner, 2024. 336 s.

ISSN 3041-1793 Online
5. Nens M. Dovidnyk z rozpiznavannia terorystychnykh zahroz: praktychnyi posibnyk. New York: Lyons Press, 2003. 439 s.
6. Crawford K. Atlas shtuchnoho intelektu: vlada, polityka ta hlobalni naslidky rozvytku AI. New Haven: Yale University Press, 2021. 336 s.
7. Horoshko V., Azarov O., Dudykevych V. Osnovy informatsiinoi bezpeky. Kyiv: NTUU KPI Publishing, 2015. 432 s.
8. Lytvynenko O. Informatsiina bezpeka derzhavy: teoriia i praktyka. Kyiv: KNT, 2019. 368 s.
9. Horbulin V., Danyk Y. Natsionalna bezpeka Ukrainy: aktualni problemy ta shliakhy yikh vyrishennia. Kyiv: NISS, 2018. 304 s.
10. Buryachok V., Toliupa S. Kiberbezpeka ta zakhyst informatsii. Kyiv: State University of Telecommunications, 2018. 312 s.
11. Danyk Y., Katerynchuk I. Suchasni informatsiini tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony. Kyiv: National Defence University of Ukraine, 2020. 280 s.
12. Sytnyk V. Intelektualni systemy pidtrymky pryiniattia rishen.Kyiv: KNEU,2017.280s.
13. Hnatiuk S. Kiberbezpeka: teoretychni osnovy ta praktychni aspekty. Kyiv: National Aviation University, 2020. 304 s.
14. Baranov O. A. Pravove zabezpechennia informatsiinoi bezpeky derzhavy. Kyiv: Yurydychna dumka, 2014. 296 s.
15. Kovalenko O. H., Hnatiuk S. O. Osnovy kiberbezpeky ta zakhystu informatsii. Kyiv: National Aviation University, 2019. 288 s.
16. Hnatiuk S. O. Kiberbezpeka: teoretychni osnovy ta praktychni aspekty. Kyiv: National Aviation University, 2020. 304 s.

Стаття не містить відомостей, що розкривають державну таємницю та службову інформацію. Автор надає дозвіл на перевірку праці відповідальними особами, призначеними для перевірки праць на оригінальність і відсутність неправомірних запозичень. Автор гарантує, що ця стаття раніше не публікувалась і не подавалась до інших видань.

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 004.056:351.86(477+100)"2022/2025"

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-760-773

Сирий Володимир Миколайович старший викладач кафедри інформаційних технологій, кібернетики та захисту інформації, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-1060-1710

Синявіна Юлія Вікторівна кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційних технологій, кібернетики та захисту інформації, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-2015-810X

Бутенко Тетяна Андріївна кандидат економічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, кібернетики та захисту інформації, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, http://orcid.org/0000-0002-7723-0790

Чалий Ігор Вільович кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, кібернетики та захисту інформації, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, http://orcid.org/0000-0003-4896-133X

Чаговець Віта Віталіївна кандидат економічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, кібернетики та захисту інформації, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, http://orcid.org/0000-0003-0066-2760

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ТА У ГЛОБАЛЬНОМУ КІБЕРПРОСТОРІ

Анотація. У статті представлено комплексний аналіз динаміки та структури кібератак в Україні та глобальному кіберпросторі у період 2022–2025 рр. на основі звітів CERT-UA Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, аналітичних матеріалів Microsoft Digital Defense Report, Google Threat Intelligence Group та ENISA Threat Landscape. Розглянуто основні моделі для аналізу рівня кібербезпеки, оцінки стратегічної готовності держави та технічної зрілості її окремих секторів з використанням системи ключових індексів. Визначено поточний статус України у глобальному рейтингу країн світу. Встановлено основні типи атак та їх мотивованість. Зазначено, що у глобальному кіберпросторі домінує фінансово мотивована кіберзлочинність, зростання атак на ідентифікацію, масове використання зловмисниками штучного інтелекту, стиснення часу реакції та активний

ISSN 3041-1793 Online
цілеспрямований вплив на хмарну інфраструктуру. Зазначена унікальність українського контексту кіберзахисту де переважна більшість атак мала деструктивний характер, здійснювалася державними APT-групами та була інтегрована в гібридну війну з поєднанням кібероперацій зі збройними ударами по критичній інфраструктурі. Визначені стратегічні напрями захисту глобального кіберпростору. Систематизовано основні ризики кібербезпеки та трендові рішення захисту від провідних розробників: Microsoft, Google, CrowdStrike та Cisco. Зазначено архітектуру Zero Trust із фокусом на захист ідентичностей, AI Defense для захисту AI-ланцюгів постачання, пост-квантову криптографію PQC та автоматизоване реагування SOAR. Визначені акценти європейського правового ландшафту в аспекті доказової демонстрації кіберстійкості. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення національних стратегій кібербезпеки з урахуванням глобальних трендів і специфіки гібридних загроз.

Ключові слова: порівняльний аналіз, глобальний кіберпростір, кібербезпека, кібератаки, гібридна війна, критична інфраструктура, кіберстійкість.

Syry Volodymyr Mykolayovych Senior Lecturer, Department of Information Technologies, Cybernetics and Information Security, State Biotechnological University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-1060-1710

Synyavina Yulia Viktorivna Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Information Technologies, Cybernetics and Information Protection, State Biotechnological University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-2015-810X

Butenko Tetyana Andriivna Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Information Technologies, Cybernetics and Information ProtectionState Biotechnological University, Kharkiv, http://orcid.org/0000-0002-7723-0790

Chaly Ihor Vilovich Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Information Technologies, Cybernetics and Information Protection, State Biotechnological University, Kharkiv, http://orcid.org/0000-0003-4896-133X

Chagovets Vita Vitaliivna Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Information Technologies, Cybernetics and Information Security, State Biotechnological University, Kharkiv, http://orcid.org/0000-0003-0066-2760

ISSN 3041-1793 Online

COMPARATIVE ANALYSIS OF CYBERSECURITY IN UKRAINE DURING HYBRID WARFARE AND IN GLOBAL CYBERSPACE

Abstract. The article presents a comprehensive analysis of the dynamics and structure of cyberattacks in Ukraine and global cyberspace in the period 2022–2025 based on CERT-UA reports of the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine, analytical materials of the Microsoft Digital Defense Report, Google Threat Intelligence Group and ENISA Threat Landscape. The main models for analyzing the level of cybersecurity, assessing the strategic readiness of the state and the technical maturity of its individual sectors using a system of key indices are considered. The current status of Ukraine in the global ranking of countries of the world is determined. The main types of attacks and their motivation are established. It is noted that financially motivated cybercrime, the growth of attacks on identification, the massive use of artificial intelligence by attackers, the compression of reaction time and an active targeted impact on cloud infrastructure dominate in global cyberspace. The uniqueness of the Ukrainian context of cyber defense is noted, where the vast majority of attacks were destructive in nature, carried out by state APT groups and were integrated into a hybrid war combining cyber operations with armed strikes on critical infrastructure. Strategic directions for protecting global cyberspace are identified. The main cybersecurity risks and trending protection solutions from leading developers are systematized: Microsoft, Google, CrowdStrike and Cisco. The Zero Trust architecture with a focus on identity protection, AI Defense for protecting AI supply chains, post-quantum cryptography PQC and automated response SOAR are noted. The emphases of the European legal landscape in terms of evidentiary demonstration of cyber resilience are identified.

The results of the study can be used to improve national cybersecurity strategies taking into account global trends and the specifics of hybrid threats.

Keywords: comparative analysis, global cyberspace, cybersecurity, cyberattacks, hybrid warfare, critical infrastructure, cyber resilience.

Постановка проблеми. У період 2022–2026 рр. глобальний ландшафт кібербезпеки зазнав безпрецедентних трансформацій, зумовлених технологічними змінами (масова хмарна міграція, розвиток генеративного штучного інтелекту, наближення ери квантових обчислень та геополітичними чинниками. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України створила прецедент, за якого кіберпростір став повноцінним театром воєнних дій, а кібератаки – інструментом гібридної війни, що застосовується паралельно зі збройними ударами. Це вивело Україну в епіцентр світових кіберзагроз, зробивши її «цифровим полігоном» для тестування як нових типів

ISSN 3041-1793 Online
атак руйнівного програмного забезпечення (Wiper) та розширених загроз Advanced Persistent Threat (APT), так і передових методів захисту (хмарна міграція критичної інфраструктури, залучення волонтерських IT-спільнот до національної оборони).

Водночас світова спільнота стикається з якісно іншими, але не менш загрозливими викликами: епідемією програм-вимагачів (ransomware), масовою компрометацією облікових записів через, зростанням атак на ланцюги постачання, активним використанням зловмисниками штучного інтелекту (AI) для автоматизації та масштабування атак, а також наближенням квантової загрози, здатної зламати сучасну криптографію. Розуміння спільних рис та ключових відмінностей між українською та глобальною реаліями кібербезпеки є необхідною умовою для розробки ефективних національних стратегій, що враховують як універсальні механізми захисту, так і специфічні ризики, зумовлені воєнним контекстом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В роботі використані аналітичні матеріали провідних інституцій щодо стану кібербезпеки в Україні та глобальному кіберпросторі за період 2022–2026 рр. Серед них звіти Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України [1]; Microsoft Digital Defense Report, які висвітлюють поточний ландшафт кіберзагроз, тенденції у сфері безпеки та вплив штучного інтелекту на кіберзлочинність [2-5]; спеціалізованого підрозділу Google Threat Analysis Group (TAG), який займається виявленням та протидією найбільш складним кіберзагрозам у світі [6]; ENISA Threat Landscape (ETL) reports від Агентства ЄС з кібербезпеки, яке детально описує поточний стан загроз, основні тенденції, діючих суб'єктів (хакерів) та методи атак [7-11]. Такі дослідження є ключовим інструментом для розуміння ризиків цифрової інфраструктури та визначення заходів протидії, забезпечують репрезентативність та актуальність висновків.

У роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: метод контент-аналізу для опрацювання звітів; порівняльно-правовий метод для зіставлення підходів до регулювання кібербезпеки в Україні та міжнародних організаціях для посилення кібербезпеки критичної інфраструктури (NIS2, Cybersecurity Act 2); системно-структурний метод для класифікації типів атак за мотивацією (фінансова, деструктивна, розвідувальна), векторами впливу (ідентичність, хмара, AI, ланцюги постачання) та галузевою спрямованістю; метод узагальнення для виокремлення ключових глобальних та українських тенденцій; метод Case Study для аналізу унікальних українських практик (хмарна міграція, «IT-армія») та окремих технологічних рішень провідних вендорів; методів моделювання для побудови узагальненої схеми загроз та відповідних контрзаходів.

ISSN 3041-1793 Online

Мета дослідження. Провести системний порівняльний аналіз структури кібератак в Україні і світі в 2022–2026 роках на основі даних звітів провідних інституцій; узагальнити та систематизувати за цей період основні загрози кібербезпеці, та трендові рішення захисту від провідних розробників для впровадження найбільш ефективних практик в національних системах захисту.

Виклад основного матеріалу. Сучасні моделі для аналізу рівня кібербезпеки дозволяють оцінити як стратегічну готовність держави, так і технічну зрілість окремих секторів і використовують ефективну систему ключових індексів та фреймворків.

National Cyber Security Index (NCSI) є найбільш динамічною для порівняння країн у реальному часі. Вона оцінює 12 груп показників, зокрема законодавство, аналіз загроз, освіту, захист персональних даних та реагування на інциденти. Станом на 2026 рік Україна має високий показник виконання (понад 88%) і посідає 19-те місце у глобальному рейтингу NCSI серед більш як 140 країн [11]. Найсильнішими сторонами України є розробка політик безпеки, боротьба з кіберзлочинністю та електронна ідентифікація.

Global Cybersecurity Index (GCI) від ITU – модель Міжнародного союзу електрозв'язку, яка фокусується на юридичному, технічному, організаційному, розвитку потенціалу та міжнародній співпраці. Вона використовує комплексне опитування держав для визначення рівня гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами (наприклад, GDPR – регламент ЄС щодо захисту персональних даних). Україна демонструє стабільний прогрес, особливо в технічних заходах та міжнародній кооперації через активну участь у програмах НАТО та ЄС [12].

Моделі зрілості (Cybersecurity Maturity Models) – моделі для порівняння національних стандартів із міжнародними, аналізу на рівні організацій та критичної інфраструктури. Наприклад, National Institute of Standards and Technology Cybersecurity Framework (NIST CSF) надає гнучкий набір стандартів, рекомендацій та найкращих практик для допомоги організаціям у зменшенні ризиків кібербезпеки, який структурує захист через 6 основних функцій: управління, ідентифікацію, захист, виявлення, реагування та відновлення. Модель Cybersecurity Maturity Model Certification (CMMC) можна застосувати для оцінки готовності оборонного сектору у порівнянні зі стандартом США. В Україні відбувається активна гармонізація національних стандартів (наприклад, НД ТЗІ) з міжнародними стандартами: NIST SP 800-53 та ISO/IEC 27001.

У дослідженнях варто залучати також спеціалізовані моделі кібербезпеки, на кшталт моделі чотирьох інформаційних середовищ кібератаки, яка розкриває сутність підготовки та реалізації APT-атаки, процеси захисту від неї

ISSN 3041-1793 Online

та завдання розвідки кіберзагроз щодо забезпечення конкретними даними інфраструктури кіберзахисту [13].

Для проведення цільового дослідження рекомендована методологія NCSI, оскільки вона містить відкриті докази для кожного показника, що дозволяє детально порівняти, які саме рішення впроваджені в Україні порівняно з іншими країнами.

Динаміка кібератак в Україні під час повномасштабної війни, має чітко висхідний характер як за кількістю інцидентів, так і за їх складністю та цілями (табл. 1.) [1].

Таблиця 1

Динаміка кібератак в Україні (2022–2025) [1]

Рік	Кількість атак (зростання за рік)	Характер інцидентів
2022	біля 2100 (70%)	Масові деструктивні атаки (wiper, DDoS), інформаційні операції.
2023	більше 3400 (62,5%)	Перехід до системних загроз, активізація APT-груп, збільшення фішингу та шпигунства.
2024	4315 (70%)	Цілеспрямовані атаки на критичну інфраструктуру, зростання складності атак (Supply Chain).
2025	5927 (37%)	Активні операції спецслужб Росії, стабільно високий рівень атак, масштабування кампаній, індустріалізація кібероперацій.

За 4 роки кількість атак зросла майже у 3 рази, а кіберпростір став повноцінним театром війни (кіберфронтом). Найбільш атакованими секторами стали органи державної влади, сектор безпеки та оборони, енергетика, телекомунікації, місцеві органи влади. Україна стабільно входить до п'ятірки країн світу за кількістю кіберінцидентів, що є прямим наслідком війни.

На рис. 1 наведено узагальнену структуру кібератак в Україні за період 2022–2025 рр. Типи атак еволюціонували від DDoS, спотворення вмісту сайтів, wiper-атак (знищення даних) у 2022 році, через фішинг та шкідливе програмне забезпечення, APT та атаки на ланцюги постачання в період 2023–2024 рр. до складних багатоступеневих операцій, кібершпигунства, атак на критичну інфраструктуру та комбінованих кіберінформаційних операцій у 2024–2025 рр.

Особливості сучасного кіберфронту України полягають у державному рівні атак, пов’язаних з державними APT-групами Росії, їх безперервністю, синхронізацією з бойовими діями (кібероперації часто передують або супроводжують військові атаки) та адаптивністю (злочинці постійно змінюють тактики, а захисники швидко підвищують рівень кіберзахисту).

ISSN 3041-1793 Online

Зведені дані дозволяють констатувати зміну парадигми атак від кібервійни руйнування до кіберрозвідки; зниження «шуму» – спад для DDoS і wiper-атак та зростання загроз APT-шпигунства з основним вектором проникнення – фішингом (30%); професіоналізацію – перехід до багатоетапних (multi-stage) тактик та атак на ланцюги поставок програмного забезпечення (Supply Chain Attack), технік Living-off-the-Land та інших.

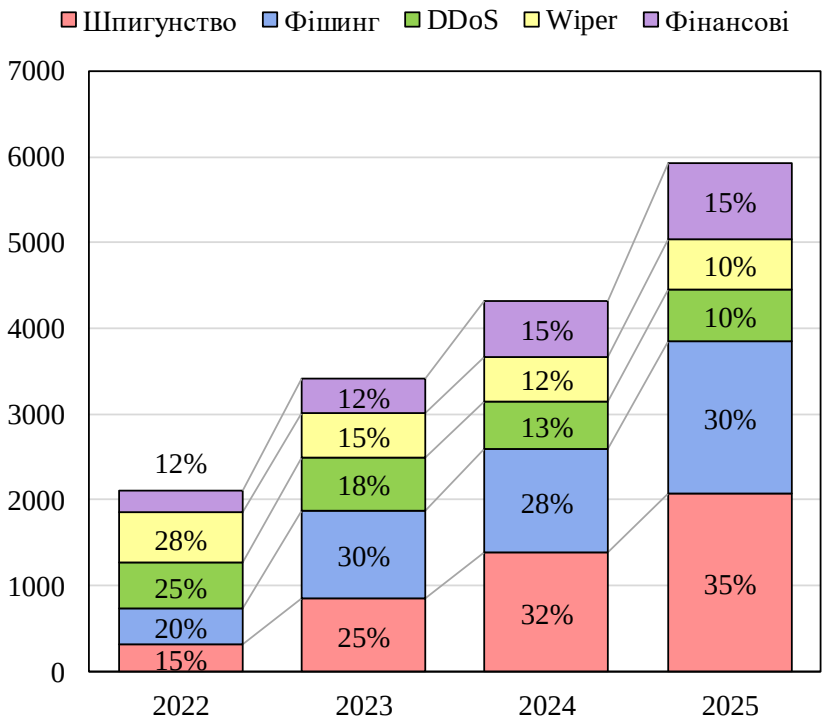

Рис. 1. Динаміка кількості та структура кібератак в Україні в період 2022-2025 рр.[1]

За даними [14] у II півріччі 2025 року стрімке зростання кількості кіберінцидентів в Україні припинилося, що пояснюють поступовою адаптацією до поточного рівня загроз, ефективною роботою команд реагування, та загальним підвищенням обізнаності користувачів. Та попри загальне статистичне зменшення на 4%, інтенсивність ворожих кібератак залишилася стабільно високою, а в структурі виражений перехід від масових деструктивних дій до складних розвідувальних операцій, що робить кіберпростір повноцінним доменом сучасної війни.

Нижче наведено порівняльний аналіз кібербезпеки в Україні та світі за ключовими критеріями [1, 5, 6, 10]. Головна відмінність лежить у площині мотивації атак. У світі домінує фінансово мотивована кіберзлочинність, тоді як в Україні переважають деструктивні APT державного рівня з метою розвідки, знищення даних, геополітичної дестабілізації, психологічного тиску (рис.2).

ISSN 3041-1793 Online

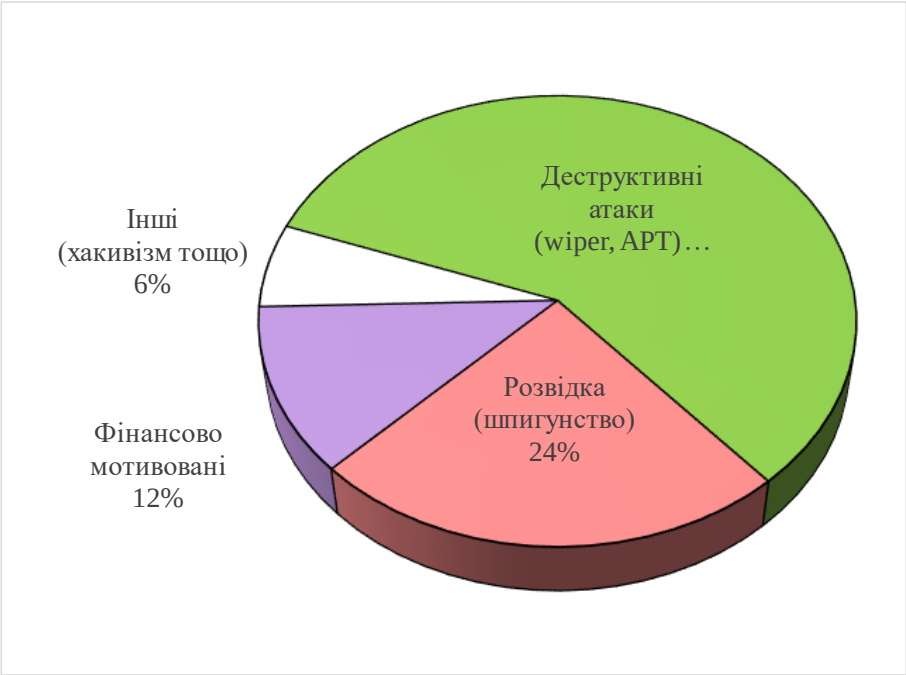

а)

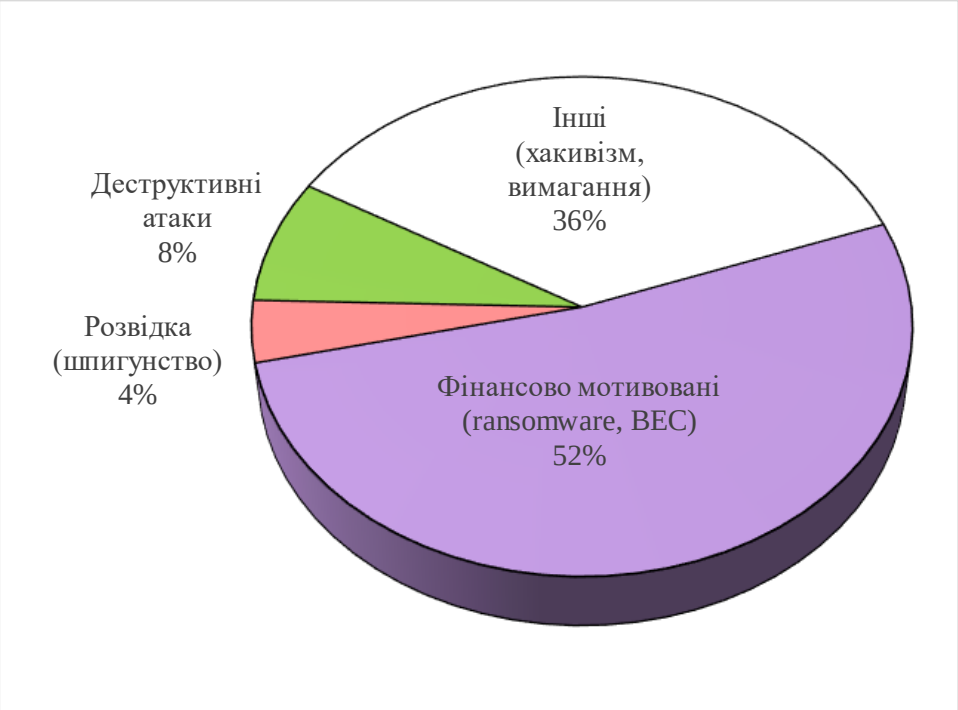

б)

Рис. 2. Мотивація атак, а – Україна, б – глобальний кіберпростір [1, 5]

Головними загрозами в Україні стали wiper-атаки та складні APT, спрямовані на держоргани та енергетику. У глобальному кіберпросторі – програми-вимагачі, фішинг та компрометація бізнес-електронної пошти (BEC).

ISSN 3041-1793 Online

Як зазначає Microsoft [5], понад половину атак у світі (52%) здійснюється заради вигоди, тоді як частка чистого шпигунства мізерна (4%). Натомість для України, за даними аналітики Держспецзв'язку [1, 14], шпигунство є ключовим компонентом гібридної війни. 34% від усіх інцидентів припадає на органи влади, 23% – на сектор безпеки й оборони з метою порушення управління державою. Світова динаміка визначається автоматизацією та зростанням кількості підключених пристроїв, тоді як українська – адаптацією до фізичних умов війни.

У глобальному кіберпросторі Microsoft фіксує щоденне блокування 450 тис. нових варіантів шкідливого програмного забезпечення та 4,5 тис. спроб парольних атак за секунду. Кількість атак з використанням Zero-Day вразливостей зросла з 63 у 2022 р. до 90 у 2025 р., що свідчить про професіоналізацію злочинності [2, 5]. В Україні рівень загроз залишався надзвичайно високим, але завдяки міжнародній допомозі та хмарній міграції вдалося уникнути колапсу. Як українські, так і світові кібератаки використовують схожі вектори, однак розрізняються метою. Узагальнений глобальний розподіл векторів кібератак за даними [1, 5, 6, 10] представлено на рис. 3.

Рис. 3. Глобальний розподіл векторів кібератак [1, 5, 6, 10]

Світовим трендом стали атаки на ідентифікацію (Identity Attacks). Понад 97% таких атак є парольними. Спостерігається стрімке зростання застосування інфостилерів (Infostealers) – програм для крадіжки логінів та токенів сесій. У відповідь на це масово впроваджується багатофакторна автентифікація (MFA). Українська специфіка полягає у гібридному поєднанні кібер- та збройних атак. Хмарна міграція даних стала вимушеним заходом захисту від фізичного знищення дата-центрів.

ISSN 3041-1793 Online

Як для України, так і для світу, 2025 рік став переломним у використанні штучного інтелекту та атак на ланцюги постачання (Supply Chain), хоча і з різними акцентами. У глобальному кіберпросторі AI активно застосовується для створення реалістичних фішингових кампаній, генерації шкідливого коду та автоматизації атак. ENISA включила зловживання AI до списку топ-10 загроз [10]. В Україні фіксуються випадки використання нейромереж для створення дипфейків (deepfakes) і таргетованих інформаційно-психологічних операцій (ІПСО), спрямованих на дестабілізацію суспільства.

Одним з головних трендів у світі стали атаки на ланцюги постачання. Хакери атакують вразливості в програмному забезпеченні (наприклад, Ivanti, Palo Alto), щоб отримати доступ до тисяч компаній через одного постачальника. В Україні цей вектор також актуальний, але часто розглядається в контексті фізичного знищення або захоплення IT-інфраструктури.

Реакція на загрози в Україні і світі демонструє принципово різні підходи. Україна продемонструвала унікальний для світу кейс – масова міграція критичних даних у хмару (AWS, Azure). Так PrivatBank переніс свою систему в AWS за 45 днів, що зробило інфраструктуру невразливою до фізичних ракетних ударів. Також було створено «IT-армію» – волонтерський рух для захисту країни. У глобальному кібепросторі відповідь на загрози виражається у впровадженні жорстких регуляцій (Директива NIS2 – оновлене законодавство ЄС, яке встановлює високий спільний рівень кібербезпеки та EU AI Act – Закон ЄС про штучний інтелект, що регулює розробку та використання AI, вимоги до проєктування (Security by Design) та підвищенні страхової відповідальності бізнесу. Основний акцент робиться на автоматизації захисту (NDR, SOAR) та Zero Trust архітектурі (рис. 5).

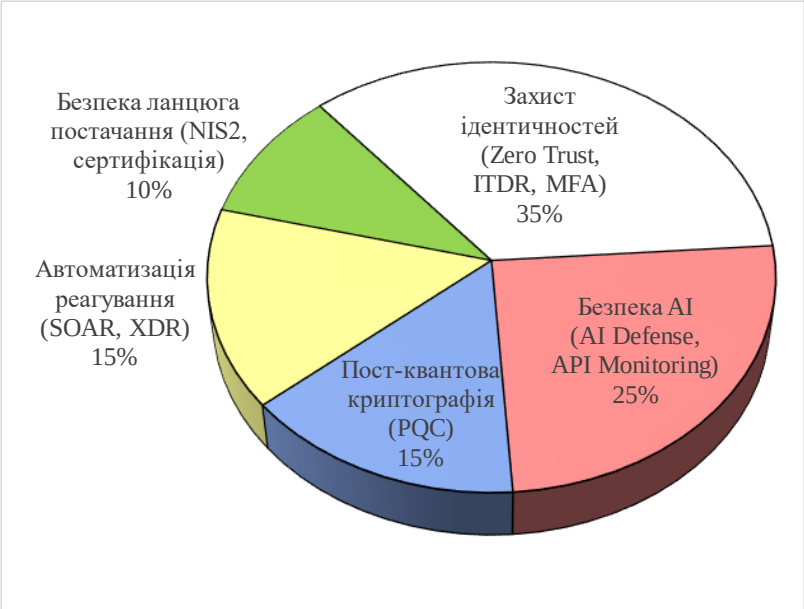

Рис. 5. Глобальний розподіл основних рішень кіберзахисту [1, 5, 6, 10]

ISSN 3041-1793 Online

У захисті кіберпростору провідні розробники консолідовано зосередилися на трьох стратегічних напрямах.

1. *Захист ідентичностей як новий периметр безпеки.* Microsoft впроваджує ITDR (Identity Threat Detection and Response) та Just-In-Time доступ; Cisco розвиває Active Directory Defense через Duo; загальногалузевим стандартом стає багатофакторна автентифікація, яка блокує 99% атак на ідентичність.

2. *Безпека штучного інтелекту*. Cisco пропонує такі засоби AI Defense для захисту систем від кібератак, як AI BOM, MCP Directory, Real-Time Protection; Google Cloud впроваджує моніторинг API на патерни екстракції моделей (Model Extraction); CrowdStrike інтегрує AI-застосоване виявлення для протидії AI-застосованим атакам.

3. *Криптоагільність та пост-квантова криптографія (PQC)*. Cisco першою в галузі впровадила повнокрокову підтримку PQC в IOS XE 26; NIST стандартизував алгоритми CRYSTALS-Kyber та CRYSTALS-Dilithium; організаціям рекомендовано проводити інвентаризацію криптографічних активів та планувати міграцію.

Узагальнена схема основних загроз і трендових рішень захисту від провідних розробників за даними [1, 5, 6, 10] представлена у табл. 2.

Таблиця 2

Узагальнена схема основних кіберзагроз і основних рішень захисту від провідних розробників станом на 2026 р.

Загроза	**Рішення**	**Розробники**
Компрометація облікових даних (80% атак)	Zero Trust Architecture + ITDR + PAM + MFA	Microsoft, Google, Cisco
AI-застосовані атаки (+89% за рік)	AI Defense (AI BOM, MCP Directory, real-time protection)	Cisco, CrowdStrike, Google
Атаки на на системи AI (Model Extraction)	Моніторинг API, Knowledge Distillation Detection	Google
Стиснення часу реакції (29 хв breakout)	SOAR + автоматизоване виявлення	CrowdStrike, Microsoft
Квантова загроза (Harvest Now, Decrypt Later)	Post-Quantum Cryptography (PQC)	Cisco (IOS XE 26)
Атаки на ланцюги постачання	NIS2-сумісний Supply Chain Management, сертифікація	ENISA, EU Cybersecurity Act 2
Хмарні атаки (+37% за рік)	Cloud-Native Security Monitoring, Threat Intelligence Integration	Google Cloud, CrowdStrike

ISSN 3041-1793 Online

Модель показує, що подальший розвиток глобальної та національної системи кібербезпеки має ґрунтуватися на впровадженні Zero Trust архітектури з пріоритетним захистом ідентичностей; створенні програм переходу на пост-квантову криптографію; розвитку інструментів автоматизованого реагування для протидії стисненню часу реакції; гармонізації з вимогами NIS2 та Cybersecurity Act 2 для забезпечення сумісності з європейським кіберпростором.

Унікальний досвід України з хмарної міграції та залучення волонтерського IT-сектору до національної оборони в умовах гібридної війни вже зараз вивчається світовою спільнотою як нова модель стійкості у гібридних конфліктах майбутнього.

Висновки. Проведене дослідження дозволило систематизувати дані щодо динаміки структури кібератак, моделі сучасних загроз та трендових рішень захисту.

Порівняння динаміки кібератак в Україні та світі за 2022-2025 роки виявило, що глобальна кібербезпека зосереджена на боротьбі з фінансово мотивованою злочинністю, захисті корпоративних даних та відповідності новим правовим нормам, а Україна перебуває в умовах «цифрової війни на виснаження».

У глобальному кіберпросторі зафіксовано зростання атак на ідентифікацію та ланцюги постачання, тоді як українська специфіка диктує необхідність захисту від фізичного знищення інфраструктури та цілеспрямованих державних APT-груп. На основі аналізу звітів провідних організацій виокремлено шість ключових категорій загроз, що визначають сучасний ландшафт: компрометація ідентичностей; AI-застосовані атаки; стиснення часу реакції; зростання атак на хмарну інфраструктуру; Zero-Day вразливості та квантові загрози, які вимагають переходу до пост-квантової криптографії.

У захисті кіберпростору провідні розробники консолідовано зосередилися на трьох стратегічних напрямах: захист ідентичностей як новий периметр безпеки, безпека штучного інтелекту та пост-квантова криптографія.

Європейський регуляторний ландшафт зміщує акцент із простого впровадження технологій на доказову демонстрацію кіберстійкості через сертифікацію, безперервне тестування та управління ризиками постачальників.

Український досвід хмарної міграції критичної інфраструктури, створення «IT-армії» та інтеграції з міжнародними системами раннього попередження довів свою ефективність в умовах гібридної війни.

Подальший розвиток кібербезпеки вимагатиме конвергенції такого досвіду з глобальними технологічними трендами, що дозволить сформувати системи захисту, стійкі до майбутніх викликів.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. CERT-UA у 2025 році опрацювала майже 6000 кіберінцидентів: кількість ворожих атак зросла на 37% [Електронний ресурс] / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. – 2026. – Режим доступу: https://cip.gov.ua/ua/news/cert-ua-u-2025-roci-opracyuvala-maizhe-6000-kiberincidentiv-kilkist-vorozhikh-atak-zrosla-na-37 (дата звернення: 09.04.2026).

2. Microsoft. Microsoft Digital Defense Report 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.microsoft.com/uk-ua/security/security-insider/intelligence-reports/microsoft-digital-defense-report-2022 (дата звернення: 09.04.2026).

3. Microsoft. Microsoft Digital Defense Report 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.microsoft.com/uk-ua/security/security-insider/microsoft-digital-defense-report-2023 (дата звернення: 09.04.2026).

4. Microsoft. Microsoft Digital Defense Report 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.microsoft.com/uk-ua/security/security-insider/intelligence-reports/microsoft-digital-defense-report-2024 (дата звернення: 09.04.2026).

5. Microsoft. Microsoft Digital Defense Report 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.microsoft.com/en-us/corporate-responsibility/cybersecurity/microsoft-digital-defense-report-2025/ (дата звернення: 09.04.2026).

6. Google Threat Analysis Group. Офіційний блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://blog.google/threat-analysis-group/ (дата звернення: 09.04.2026).

7. ENISA. ENISA Threat Landscape 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2022 (дата звернення: 09.04.2026).

8. ENISA. Consolidated Annual Activity Report 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.enisa.europa.eu/publications/corporate-documents/enisa-consolidated-annual-activity-report-2023 (дата звернення: 09.04.2026).

9. ENISA. Consolidated Annual Activity Report 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-consolidated-annual-activity-report-2024 (дата звернення: 09.04.2026).

10. ENISA. ENISA Threat Landscape 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2025 (дата звернення: 09.04.2026).

11. National Cyber Security Index. Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ncsi.ega.ee/country/ua/ (дата звернення: 09.04.2026).

12. International Telecommunication Union. Global Cybersecurity Index 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.itu.int/epublications/publication/global-cybersecurity-index-2024 (дата звернення: 09.04.2026).

13. Яків І. Модель чотирьох інформаційних середовищ кібератак // Інформаційні технології та безпека. – 2023. – Т. 11, № 2. – С. 175–192. – DOI: https://doi.org/10.20535/2411-1031.2023.11.2.293768

14. Державна служба спеціального зв’язку та захисту інформації України. Зростання кількості кіберінцидентів припинилося… (звіт CERT-UA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cip.gov.ua/ua/news/zrostannya-kilkosti-kiberincidentiv-pripinilosya-ale-intensivnist-atak-voroga-zalishayetsya-visokoyu-zvit-cert-ua-za-ii-pivrichchya-2025-roku (дата звернення: 09.04.2026).

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Derzhavna sluzhba spetsialnoho zv'iazku ta zakhystu informatsii Ukrainy. (2026). *CERT-UA u 2025 rotsi opratsiuvata maizhe 6000 kiberintsydentiv: kilkist vorozhykh atak zrosla na 37%* . Available at: https://cip.gov.ua/ua/news/cert-ua-u-2025-roci-opracyuvala-maizhe-6000-kiberincidentiv-kilkist-vorozhikh-atak-zrosla-na-37 (Accessed: 9 April 2026).
2. Microsoft. (2022). *Microsoft Digital Defense Report 2022*. Available at: https://www.microsoft.com/uk-ua/security/security-insider/intelligence-reports/microsoft-digital-defense-report-2022 (Accessed: 9 April 2026).
3. Microsoft. (2023). *Microsoft Digital Defense Report 2023*. Available at: https://www.microsoft.com/uk-ua/security/security-insider/microsoft-digital-defense-report-2023 (Accessed: 9 April 2026).
4. Microsoft. (2024). *Microsoft Digital Defense Report 2024*. Available at: https://www.microsoft.com/uk-ua/security/security-insider/intelligence-reports/microsoft-digital-defense-report-2024 (Accessed: 9 April 2026).
5. Microsoft. (2025). *Microsoft Digital Defense Report 2025*. Available at: https://www.microsoft.com/en-us/corporate-responsibility/cybersecurity/microsoft-digital-defense-report-2025/ (Accessed: 9 April 2026).
6. Google Threat Analysis Group. (n.d.). *Threat Analysis Group blog*. Available at: https://blog.google/threat-analysis-group/ (Accessed: 9 April 2026).
7. ENISA. (2022). *ENISA Threat Landscape 2022*. Available at: https://www .enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2022 (Accessed: 9 April 2026).
8. ENISA. (2023). *Consolidated Annual Activity Report 2023*. Available at: https://www. enisa.europa.eu/publications/corporate-documents/enisa-consolidated-annual-activity-report-2023 (Accessed: 9 April 2026).
9. ENISA. (2024). *Consolidated Annual Activity Report 2024*. Available at: https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-consolidated-annual-activity-report-2024 (Accessed: 9 April 2026).
10. ENISA. (2025). *ENISA Threat Landscape 2025*. Available at: https://www .enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2025 (Accessed: 9 April 2026).
11. National Cyber Security Index. Ukraine. Available at: https://ncsi.ega.ee/country/ua/ (Accessed: 9 April 2026).
12. International Telecommunication Union. (2024). Global Cybersecurity Index 2024. Available at: https://www.itu.int/epublications/publication/global-cybersecurity-index-2024 (Accessed: 9 April 2026).
13. Yakiv, I. (2023). Model chotyrokh informatsiinykh seredovyshch kiberatak. Informatsiini tekhnolohii ta bezpeka, 11(2), 175–192. https://doi.org/10.20535/2411-1031.2023.11.2.293768
14. Derzhavna sluzhba spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii Ukrainy. (2025). *Zrostannia kilkosti kiberintsydentiv prypynylosia… (zvit CERT-UA)*. Available at: https://cip. gov.ua/ua/news/zrostannya-kilkosti-kiberincidentiv-pripinilosya-ale-intensivnist-atak-voroga-zalishayetsya-visokoyu-zvit-cert-ua-za-ii-pivrichchya-2025-roku (Accessed: 9 April 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 623.46:355.4(470:477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-774-784

Сіпко Євгеній Олександрович слухач штатний Військової академії (м.Одеса), https://orcid.org/0009-0002-3552-363X

Душкін Юрій Георгійович викладач, Військова академія (м. Одеса), м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-0449-0863

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ РАКЕТНОЇ ЗБРОЇ ЗС РФ ПІД ЧАС ВІЙНИ З УКРАЇНОЮ

Анотація. У статті на основі узагальнення досвіду бойових дій у війні російської федерації проти України здійснено комплексний аналіз застосування ракетної зброї як одного з ключових інструментів сучасної війни. Розглянуто основні типи ракетних систем, що використовуються у ході бойових дій, зокрема крилаті, балістичні та аеробалістичні ракети, а також досліджено особливості їх бойового застосування в умовах конфлікту високої інтенсивності.

Проаналізовано тактичні підходи до застосування ракетної зброї, включаючи масовані, багатохвильові та комбіновані удари із залученням безпілотних літальних апаратів. Визначено характерні риси сучасної моделі ведення бойових дій, серед яких особливе місце займає створення ефекту перенасичення систем протиповітряної оборони, використання тактики «розвідка – відволікання – ураження», а також поєднання високоточної та застарілої зброї.

Окрему увагу приділено аналізу цілей ракетних ударів, зокрема ураженню об’єктів критичної інфраструктури, енергетичного сектору, транспортних вузлів та військових об’єктів. Розкрито вплив ракетних атак на функціонування економіки держави, систему життєзабезпечення населення та морально-психологічний стан суспільства.

Досліджено тенденції розвитку ракетного потенціалу російської федерації, зокрема нарощування обсягів виробництва ракетної зброї, адаптацію військово-промислового комплексу до умов санкцій та скорочення циклу «виробництво – застосування». Встановлено, що противник перейшов до моделі постійного відновлення запасів, що забезпечує здатність підтримувати високу інтенсивність ракетних ударів протягом тривалого часу.

Оцінено ефективність функціонування систем протиповітряної та протиракетної оборони України в умовах масованих атак, а також визначено роль міжнародної військово-технічної допомоги у підвищенні їх спроможнос-

ISSN 3041-1793 Online

тей. Обґрунтовано необхідність подальшого розвитку багаторівневої системи ППО/ПРО, удосконалення засобів виявлення і перехоплення повітряних цілей та інтеграції з міжнародними системами безпеки.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання під час підготовки військових фахівців, планування оборонних заходів, удосконалення систем протиповітряної оборони та формування стратегії протидії сучасним ракетним загрозам.

Ключові слова: ракетна зброя, крилаті ракети, балістичні ракети, аеробалістичні ракети, ракетні удари, повітряно-космічний напад, безпілотні літальні апарати, комбіновані атаки, тактика застосування, система протиповітряної оборони, протиракетна оборона, перенасичення ППО, війна в Україні.

Sipko Yevhenii Oleksandrovich student of the regular Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0002-3552-363X

Dushkin Yuriy Georgievich lecturer, Military Academy (Odesa), Odesa, https://orcid.org/0000-0003-0449-0863

ANALYSIS OF THE USE OF MISSILE WEAPONS BY THE ARMED FORCES OF THE RUSSIAN FEDERATION DURING THE WAR AGAINST UKRAINE

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the use of missile weapons as one of the key instruments of modern warfare, based on the generalization of combat experience in the war of the Russian Federation against Ukraine. The main types of missile systems employed in hostilities are examined, including cruise, ballistic, and aeroballistic missiles, as well as the specifics of their combat use in a high-intensity conflict environment.

Tactical approaches to the employment of missile weapons are analyzed, including massive, multi-wave, and combined strikes involving unmanned aerial vehicles. The characteristic features of the modern model of warfare are identified, among which particular attention is paid to the creation of an air defense saturation effect, the use of the “reconnaissance – diversion – strike” tactic, and the combination of high-precision and outdated weapons.

Special attention is given to the analysis of missile strike targets, particularly attacks on critical infrastructure, the energy sector, transport hubs, and military facilities.

The impact of missile attacks on the functioning of the state economy, life-support systems, and the moral and psychological condition of the population is examined.

ISSN 3041-1793 Online

Trends in the development of the missile potential of the Russian Federation are investigated, including the increase in missile production, the adaptation of the military-industrial complex to sanctions, and the shortening of the “production–deployment” cycle. It is established that the adversary has transitioned to a model of continuous stock replenishment, enabling it to sustain a high intensity of missile strikes over a prolonged period.

The effectiveness of Ukraine’s air and missile defense systems under conditions of massive attacks is assessed, and the role of international military-technical assistance in enhancing their capabilities is determined. The necessity of further development of a multi-layered air and missile defense system, improvement of detection and interception means, and integration with international security systems is substantiated.

The practical significance of the obtained results lies in their potential application in the training of military specialists, defense planning, improvement of air defense systems, and the development of strategies to counter modern missile threats.

Keywords: missile weapons, cruise missiles, ballistic missiles, aeroballistic missiles, missile strikes, aerospace attack, unmanned aerial vehicles, combined attacks, employment tactics, air defense system, missile defense, air defense saturation, war in Ukraine.

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти характеризуються стрімким зростанням ролі високоточної зброї, зокрема ракетних систем різного призначення та базування. Ракетна зброя стала одним із ключових інструментів досягнення оперативно-стратегічних цілей, що дозволяє завдавати ураження на значній глибині без безпосереднього контакту з противником.

В умовах повномасштабної війни проти України російська федерація системно застосовує широкий спектр ракетних засобів від оперативно-тактичних до стратегічних, що свідчить про зміну характеру ведення бойових дій у бік дистанційного вогневого впливу. Масованість ракетних ударів, їх комбінування з безпілотними засобами ураження та інформаційно-психологічними операціями формують нову модель ведення війни, орієнтовану на виснаження ресурсів противника та дестабілізацію функціонування держави.

Особливістю сучасного етапу війни є цілеспрямоване ураження об’єктів критичної інфраструктури, що має не лише військовий, а й соціально-економічний та гуманітарний вимір. Це зумовлює необхідність глибокого наукового аналізу застосування ракетної зброї, оцінювання її ефективності та визначення закономірностей використання в реальних бойових умовах.

Актуальність дослідження визначається потребою у систематизації накопиченого бойового досвіду, виявленні тенденцій розвитку засобів

ISSN 3041-1793 Online

повітряно-космічного нападу, а також формуванні науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності систем протиповітряної та протиракетної оборони. В умовах постійного вдосконалення засобів ураження та зростання їх технічних можливостей, зазначені питання набувають критичного значення для забезпечення національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика застосування ракетної зброї у сучасних збройних конфліктах є предметом широкого кола наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених, військових аналітиків та експертів у сфері безпеки і оборони. У наукових працях значна увага приділяється розвитку високоточної зброї, підвищенню її ефективності, а також удосконаленню систем протиповітряної та протиракетної оборони.

У звітах міжнародних організацій та дослідницьких установ досліджується інтенсивність ракетних ударів, динаміка їх застосування, ефективність різних типів ракет, а також їхній вплив на перебіг бойових дій та стан критичної інфраструктури. Окремі роботи присвячені оцінці ефективності систем протиповітряної оборони України та ролі міжнародної військово-технічної допомоги у підвищенні її спроможностей.

Вітчизняні дослідження зосереджені на аналізі бойового досвіду Збройних Сил України, оцінюванні ефективності протидії ракетним загрозам, а також визначенні напрямів розвитку національної системи ППО/ПРО. Значна увага приділяється питанням адаптації існуючих систем до нових викликів та інтеграції із західними зразками озброєння.

Разом з тим, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, питання комплексного аналізу застосування ракетної зброї російської федерації у війні проти України залишаються недостатньо дослідженими. Це зумовлено динамічністю бойових дій, появою нових типів озброєння, а також постійною зміною тактики їх застосування. Відтак, виникає потреба у подальших дослідженнях, спрямованих на систематизацію новітнього бойового досвіду та формування цілісного уявлення про сучасні ракетні загрози.

Мета статті–полягає у проведенні комплексного аналізу застосування ракетної зброї російської федерації у війні проти України, визначенні основних типів ракетних систем та особливостей їх бойового використання, а також виявленні характерних тенденцій і тактичних підходів до їх застосування в умовах сучасного збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалуЗ початку повномасштабного вторгнення у 2022 році російська федерація систематично застосовує ракетну зброю різних класів і типів. Основними засобами ураження є крилаті ракети повітряного, морського та наземного базування, оперативно-тактичні ракетні комплекси, а також балістичні ракети.

До основних типів ракетної зброї, що використовуються російською федерацією, належать крилаті ракети типу Х-101, Х-555, ракети комплексу

ISSN 3041-1793 Online

«Калібр», оперативно-тактичні ракети комплексу «Іскандер», а також інші види високоточної зброї .

Таблиця 1

Основні типи ракетної зброї російської федерації, що застосовуються під час війни проти України

Тип ракети	**Клас**	**Дальність ураження, км**	**Тип базування**	**Основне призначення**
Х-101	Крилата ракета	до 5500	Повітряне (стратегічна авіація)	Ураження стратегічних об’єктів
Х-555	Крилата ракета	до 2500	Повітряне	Ураження наземних цілей
3М-14 «Калібр»	Крилата ракета	до 2500	Морське (кораблі, підводні човни)	Ураження наземних об’єктів
9М723 «Іскандер-М»	Балістична ракета	до 500	Наземне	Ураження оперативно-тактичних цілей
Х-47М2 «Кинджал»	Аеробалістична ракета	до 2000	Повітряне	Ураження захищених цілей
Х-22 / Х-32	Крилата ракета	до 1000	Повітряне	Ураження великих об’єктів
С-300 / С-400 (у режимі «земля–земля»)	Зенітна керована ракета	до 120	Наземне	Ураження наземних цілей
9М728 / 9М729	Крилата ракета	до 500	Наземне	Ураження об’єктів оперативної глибини

ISSN 3041-1793 Online

Застосування зазначених ракет здійснюється з використанням літаків стратегічної авіації, кораблів військово-морського флоту, підводних човнів та наземних пускових установок.

Характерною особливістю застосування ракетної зброї російською федерацією є масованість ракетних ударів та комбіноване використання різних типів засобів ураження. У ході бойових дій широко застосовуються одночасні удари з використанням крилатих ракет, балістичних ракет та безпілотних літальних апаратів, що дозволяє перевантажувати систему протиповітряної оборони та підвищувати ймовірність ураження цілей .

Аналіз бойового досвіду свідчить, що основними об’єктами ракетних ударів є об’єкти енергетичної інфраструктури, підприємства оборонно-промислового комплексу, транспортні вузли, склади матеріально-технічних засобів та інші важливі елементи військової та цивільної інфраструктури. Застосування ракетної зброї має значний вплив на функціонування економіки держави, систему життєзабезпечення населення та морально-психологічний стан суспільства.

Водночас ефективність ракетних ударів значною мірою залежить від рівня розвитку систем протиповітряної оборони. У ході війни Україна отримала сучасні зенітні ракетні комплекси, що дозволило суттєво підвищити ефективність перехоплення повітряних цілей та знизити результативність ракетних атак .

Аналіз тенденцій застосування ракетної зброї свідчить про постійне вдосконалення засобів ураження, підвищення їхньої дальності, точності та здатності долати систему протиповітряної оборони. Одночасно з цим спостерігається зростання ролі комплексного використання різних засобів повітряного нападу та інформаційних технологій у процесі планування та проведення ракетних ударів.

РФ покладається переважно на власне виробництво та перерозподіл радянських запасів. Водночас західні розвідки вказують на поставки із-за кордону. Зокрема, Іран надав росії сотні крилатих та балістичних ракет: офіційно підтверджено постачання понад 350 ракет Fath-360 (SRBM, до 120 км, 150 кг), а також тисячі безпілотників «Shahed», які власноруч почала копіювати. За оцінками, Іран міг передати також близько 500 інших тактичних ракет і ~200 зенітних ракет за контрактами з жовтня 2021.

Є свідчення участі Північної Кореї: на кінець 2025 року вважалося, що з Північної Кореї надійшли «десятки тисяч» боєприпасів, зокрема протиповітряні і ракетні технології. Представник ГУР заявив, що «Росія також регулярно б’є по містах власними і навіть північнокорейськими ракетами».

Крім того, є вказівки на проблему комплектуючих. Українська розвідка відзначила, що російські ракети збираються з імпортних компонентів, зокрема європейських, а також білоруських систем навігації та елементів управління.

ISSN 3041-1793 Online

В умовах санкцій РФ, ймовірно, осучаснює і відновлює запаси: наприклад, Заходом спостерігалося переобладнання виробничих ліній для серійного випуску «Іскандерів» до ~60 ракет на місяць та пов'язаних з ними компонентів. Це забезпечує здатність Росії підтримувати наступ і значно витрачаючи боєприпаси, маючи достатньо внутрішніх ресурсів (РФ займає передові позиції в світових торгівлі ракетами до 2021).

Росія веде стратегію системного вогневого впливу, глушачи військово-цивільну інфраструктуру. Основні цілі – електростанції, мережі передачі енергії, об'єкти теплопостачання, водоочисні та транспортні об'єкти; а також склади боєприпасів, штаби та зосередження військ. Проте удари часто влучають по житлових кварталах і мирних об'єктах. ЗМІ та правозахисники кажуть, що це свідома тактика «воєнного терору». Наприклад, в атаках початку 2023 метою оголошували «відключити Україну від електрики», у березні 2023 поцілювалися одночасно по енергосистемі у двох областях. Члени ООН і Amnesty звинувачують РФ у навмисному руйнуванні громадянської інфраструктури і називають такі удари воєнними злочинами.

Тактика застосування ракетної зброї російською федерацією базується на принципі багатовекторного та багатохвильового удару. Пуски здійснюються з різних напрямків — повітряного, морського та наземного базування, що ускладнює виявлення та перехоплення цілей.

Однією з ключових тактичних особливостей є створення "ефекту перенасичення" ППО, коли одночасно запускається велика кількість ракет і безпілотників. У такій ситуації навіть високоефективні системи протиповітряної оборони не здатні перехопити всі цілі, що забезпечує часткове досягнення результату противником.

Широко застосовується тактика "розвідка — відволікання — ураження", у межах якої:

- спочатку використовуються безпілотники для виявлення позицій ППО;
- далі здійснюється запуск дешевших або менш цінних засобів для виснаження системи протиповітряної оборони;
- після цього застосовуються високоточні ракети для ураження визначених цілей.

Також характерним є поєднання високоточних та застарілих ракет, включаючи переобладнані зенітні ракети для ударів по наземних цілях. Це свідчить про прагнення максимально використовувати наявні ресурси, навіть за рахунок зниження точності ураження.

Окрему увагу слід приділити тактиці психологічного впливу, яка реалізується через удари по цивільній інфраструктурі та населених пунктах. Такий підхід спрямований на деморалізацію населення та створення додаткового тиску на державу.

ISSN 3041-1793 Online

Важливим елементом є також гнучкість і адаптивність застосування, що проявляється у зміні інтенсивності ударів, варіюванні типів озброєння та виборі цілей залежно від поточної оперативної обстановки.

Таким чином, застосування ракетної зброї російською федерацією у війні проти України характеризується переходом до комплексної, багаторівневої та адаптивної моделі ведення бойових дій. Поєднання масованих ударів, різнорідних засобів ураження та гнучкої тактики дозволяє противнику частково компенсувати обмеження власних ресурсів і протидіяти ефективній системі протиповітряної оборони України.

Таблиця 2

Виробництво та застосування ракет РФ (2022–2025)

Рік	Оцінка виробництва (на рік)	Основні типи ракет	Середній темп виробництва	Оцінка застосування	Характер використання
2022	~1000–1100 ракет	Х-101, Калібр, Іскандер, Х-22	~80–100/міс	Масоване застосування (тисячі пусків)	Початковий етап війни, використання великих запасів радянського періоду
2023	~1200–1400 ракет (оцінка)	Калібр, Х-101, Іскандер, Кинджал	~100–120/міс	Інтенсивне застосування, але з паузами накопичення	Удари по енергетиці, перехід до хвильових атак
2024	~1500–2000 ракет (зростання виробництва)	Калібр, Іскандер, Х-101, Циркон, Онікс	~120–160/міс	Регулярні комбіновані атаки	Поєднання ракет і БПЛА, адаптація до ППО
2025	>2000 ракет (оцінка з урахуванням росту)	Іскандер (різке зростання), Калібр, Х-101	~180–250/міс	Висока інтенсивність, скорочення циклу “виробництво–удар”	Швидке використання нових вироблених ракет, менші накопичення запасів

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином спостерігається поступове збільшення виробництва ракет в російській федерації, та перехід до моделі постійного відновлення запасів.

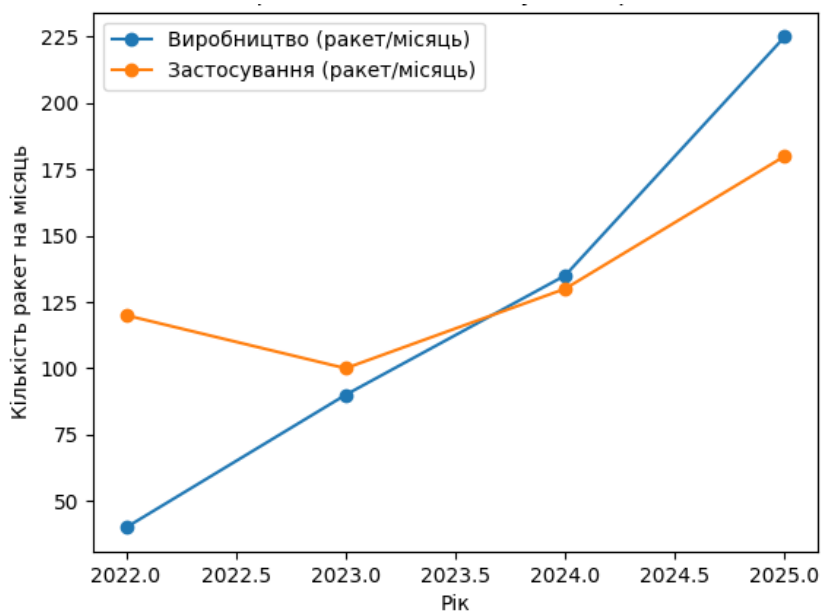

Графік 1 – Виробництво та застосування ракет РФ (2022–2025)

Аналіз динаміки виробництва ракетної зброї російської федерації свідчить про суттєве нарощування спроможностей військово-промислового комплексу протягом 2022–2025 років. Якщо на початковому етапі війни основний акцент робився на використанні накопичених запасів, то вже з 2023 року спостерігається поступове відновлення та збільшення темпів виробництва.

У 2024 році російська федерація змогла стабілізувати виробничі процеси та частково адаптуватися до санкційних обмежень, що дозволило збільшити обсяги виготовлення ракет. У 2025 році відбувається перехід до функціонування в умовах воєнної економіки, що характеризується різким зростанням виробництва до 180–250 ракет на місяць.

Зазначена тенденція свідчить про здатність противника підтримувати високий рівень інтенсивності ракетних ударів протягом тривалого часу. При цьому спостерігається скорочення циклу між виробництвом і застосуванням ракет, що дозволяє забезпечувати постійний тиск на систему протиповітряної оборони України.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз застосування ракетної зброї російської федерації у війні проти України свідчить про суттєву трансформацію характеру ведення бойових дій у напрямі широкого використання високоточної зброї. Ракетні системи різного базування стали одним із ключових інструментів досягнення оперативно-стратегічних цілей, що

ISSN 3041-1793 Online

дозволяє противнику здійснювати ураження на значній глибині території без безпосереднього зіткнення з силами оборони.

Встановлено, що на початковому етапі війни російська федерація активно використовувала накопичені ракетні запаси, проте вже у 2023–2025 роках відбувся перехід до функціонування військово-промислового комплексу в умовах воєнної економіки. Це забезпечило стабільне відновлення та поступове нарощування обсягів виробництва ракетної зброї, а також скорочення часу між її виготовленням і бойовим застосуванням.

Дослідження показало, що характерними тенденціями застосування ракетної зброї є масованість ударів, їх багатовекторність та комбіноване використання різних типів засобів ураження. Широко застосовується тактика перенасичення систем протиповітряної оборони, що досягається одночасним використанням крилатих, балістичних ракет і безпілотних літальних апаратів. Такий підхід дозволяє підвищити ймовірність прориву окремих засобів ураження до цілей навіть за наявності ефективної системи ППО.

Важливою особливістю є адаптивність тактики застосування ракетної зброї, що проявляється у зміні інтенсивності ударів, варіюванні типів озброєння та виборі цілей залежно від оперативної обстановки. Противник активно використовує поєднання сучасних високоточних ракет із застарілими зразками, а також переобладнані зенітні ракети для ударів по наземних цілях, що свідчить про прагнення максимально ефективно використовувати наявні ресурси.

Аналіз цілей ракетних ударів показав, що вони мають комплексний характер і спрямовані як на військові об’єкти, так і на критичну інфраструктуру держави. Ураження енергетичних, транспортних та промислових об’єктів має на меті не лише зниження військового потенціалу, але й дестабілізацію економіки та створення психологічного тиску на населення.

Водночас встановлено, що ефективність ракетних ударів значною мірою знижується завдяки розвитку систем протиповітряної та протиракетної оборони України, а також міжнародній військово-технічній підтримці. Зростання рівня перехоплення повітряних цілей свідчить про високу адаптивність оборонної системи до сучасних загроз.

Разом з тим, збереження високих темпів виробництва ракет у російській федерації та їх систематичне застосування створюють передумови для тривалого збереження ракетної загрози. Це вимагає подальшого вдосконалення систем ППО/ПРО, розвитку багаторівневої оборони, інтеграції сучасних технологій виявлення та перехоплення, а також підвищення ефективності міжвідомчої та міжнародної взаємодії.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному аналізі ефективності застосування окремих типів ракетної зброї, оцінюванні впливу новітніх технологій наведення та засобів подолання ППО, а також у

ISSN 3041-1793 Online

розробленні науково обґрунтованих підходів до побудови інтегрованої системи протиповітряної та протиракетної оборони в умовах сучасних загроз.

Література:

1. International Institute for Strategic Studies. *The Military Balance 2024*. London: Routledge, 2024.
2. RAND Corporation. *Russia's Ground Combat Capabilities and Losses in Ukraine*. Santa Monica, 2023.
3. Center for Strategic and International Studies. *Missile Threat and Ukraine War Reports*. Washington, 2022–2025.
4. Stockholm International Peace Research Institute. *Arms Transfers Database 2024*.
5. Royal United Services Institute. *Russian Air and Missile Campaign Analysis*, 2023–2025.
6. Національний інститут стратегічних досліджень. Стан та перспективи розвитку оборонно-промислового комплексу України. Київ, 2023.
7. Генеральний штаб Збройних сил України. Аналітичні матеріали щодо застосування ракетної зброї, 2022–2025.
8. Defense Express. Аналітика ракетних ударів РФ, 2023–2025.
9. BBC News Україна. Аналіз ракетних атак РФ, 2023–2025.
10. The Kyiv Independent. Russian missile production and usage reports, 2024–2025.

References:

1. International Institute for Strategic Studies. *The Military Balance 2024*. London : Routledge, 2024.
2. RAND Corporation. *Russia's Ground Combat Capabilities and Losses in Ukraine*. Santa Monica, 2023.
3. Center for Strategic and International Studies. *Missile Threat and Ukraine War Reports*. Washington, 2022–2025.
4. Stockholm International Peace Research Institute. *Arms Transfers Database 2024* [Electronic resource]. Stockholm, 2024.
5. Royal United Services Institute. *Russian Air and Missile Campaign Analysis*. London, 2023–2025.
6. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. *Stan ta perspektyvy rozvytku oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrainy*. Kyiv, 2023.[National Institute for Strategic Studies. *State and Prospects for the Development of Ukraine's Defense-Industrial Complex*. Kyiv, 2023.]
7. Heneralnyi shtab Zbroinykh syl Ukrainy. *Analitychni materialy shchodo zastosuvannia raketnoi zbroi*. Kyiv, 2022–2025. [General Staff of the Armed Forces of Ukraine. *Analytical Materials on the Use of Missile Weapons, 2022–2025*.]
8. Defense Express. *Analityka raketnykh udariv RF* [Electronic resource]. Kyiv, 2023–2025.[Defense Express**.** *Analysis of Russian Federation Missile Strikes, 2023–2025*.]
9. BBC News Ukraine. *Analiz raketnykh atak RF* [Electronic resource]. 2023–2025.[BBC News Ukraine. Analysis of Russian Missile Attacks, 2023–2025.]
10. The Kyiv Independent. *Russian missile production and usage reports* [Electronic resource]. 2024–2025.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 378.147:355.232

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-785-798

Согорін Андрій Анатолійович кандидат соціологічних наук, доцент, майор, доцент кафедри вогневої підготовки факультет службово-бойової діяльності, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-5900-7139

Бірюков Олексій Ігорович кандидат технічних наук, полковник, начальник кафедри вогневої підготовки, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-6414-9926

Габрик Роман Вікторович полковник, викладач кафедри вогневої підготовки, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-1373-8173

ПОРІВНЯЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАКТИЧНИХ СТРІЛЬБ ТА СИМУЛЯЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. У статті здійснено порівняльний педагогічний аналіз ефективності практичних стрільб та симуляційних технологій у підготовці курсантів вищих військових навчальних закладів. Актуальність дослідження обумовлена сучасними тенденціями цифровізації військової освіти, впровадженням інноваційних технологій навчання та необхідністю підвищення якості професійної підготовки майбутніх офіцерів в умовах зростання вимог до їх бойової готовності.

На основі аналізу сучасних наукових джерел розглянуто педагогічну сутність практичних стрільб як базового елементу вогневої підготовки, що забезпечує формування комплексних професійних компетентностей, включаючи психомоторні навички, психологічну стійкість та здатність до діяльності в умовах стресу. Обґрунтовано, що саме практичні стрільби створюють умови максимальної відповідності навчального процесу реальним умовам застосування зброї, що є критично важливим для підготовки військовослужбовців.

Водночас проаналізовано можливості симуляційних технологій як ефективного інструменту навчання, що забезпечує безпечність освітнього процесу, високу інтенсивність підготовки, можливість багаторазового відпрацювання дій та моделювання різноманітних навчальних ситуацій. Визначено,

ISSN 3041-1793 Online
що симуляційні засоби є найбільш доцільними на початкових етапах навчання, коли відбувається формування базових знань і навичок.

У статті встановлено, що симуляційні технології мають обмеження у формуванні складних психомоторних навичок та у забезпеченні повноцінного перенесення результатів навчання у реальні умови діяльності. На основі проведеного аналізу обґрунтовано доцільність поєднання практичних стрільб та симуляційних технологій у єдиній системі підготовки.

Зроблено висновок, що ефективність вогневої підготовки курсантів визначається не протиставленням різних форм навчання, а їх раціональним поєднанням, при якому практичні стрільби виконують ключову роль у формуванні професійної готовності майбутніх офіцерів.

Ключові слова: вогнева підготовка, практичні стрільби, симуляційні технології, військова освіта, професійна підготовка, курсанти, педагогічний аналіз, психомоторні навички, трансфер навчання, військова педагогіка.

Sogorin Andriy Doctor Philosophy in Sociology, Major, Associate Professor of the Department of Fire Training, Faculty of Operational and Combat Activity, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-5900-7139

Biryukov Olexiy Doctor Philosophy in Technical Sciences, Colonel, Head of the Department of Fire Training, Faculty of Operational and Combat Activity, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-6414-9926

Habryk Roman colonel, lecturer of the Department of Fire Training, Kiev Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0001-1373-8173

A COMPARATIVE PEDAGOGICAL ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF LIVE-FIRE TRAINING AND SIMULATION TECHNOLOGIES IN MILITARY CADET EDUCATION

Abstract. The article presents a comparative pedagogical analysis of the effectiveness of live-fire training and simulation technologies in the education of cadets of higher military educational institutions. The relevance of the study is the ongoing digital transformation of military education, the active implementation of innovative training technologies, and the need to improve the quality of professional training of future officers under increasing demands for operational readiness.

Based on the analysis of contemporary scientific sources, the pedagogical nature of live-fire training is examined as a fundamental component of firearms

ISSN 3041-1793 Online
training. It is demonstrated that live-fire exercises ensure the development of complex professional competencies, including psychomotor skills, psychological resilience, and the ability to operate effectively under stress. Live-fire training provides the highest level of realism, which is essential for preparing cadets for real combat conditions.

At the same time, simulation technologies are analyzed as an effective educational tool that ensures safety, high training intensity, repeated practice opportunities, and the ability to model diverse operational scenarios. It is determined that simulation-based training is most effective at the initial stages of learning, where fundamental knowledge and basic skills are developed.

However, the study reveals that simulation technologies have limitations in the formation of complex motor skills and in ensuring the full transfer of acquired competencies to real-life conditions. As a result, simulation-based training cannot be considered a fully independent method of professional preparation.

The article substantiates that the most effective approach to firearms training is an integrated model that combines simulation technologies with live-fire exercises. In this model, simulations serve as a preparatory stage, while live-fire training ensures consolidation, validation, and adaptation of skills to real conditions.

It is concluded that the effectiveness of cadet training is determined not by the opposition of training methods, but by their rational combination, with live-fire training playing a decisive role in the formation of professional readiness.

Keywords: firearms training, live-fire training, simulation technologies, military education, professional training, cadets, pedagogical analysis, psychomotor skills, transfer of training, military pedagogy.

Постановка проблеми.

Нинішній етап розвитку військової освіти характеризується глибокими трансформаційними процесами, пов’язаними з цифровізацією навчального середовища, впровадженням інноваційних технологій та орієнтацією на стандарти підготовки країн НАТО. У цих умовах особливої актуальності набуває питання підвищення ефективності вогневої підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів як ключової складової формування професійної компетентності майбутніх офіцерів.

Традиційно система вогневої підготовки базується на проведенні практичних стрільб, які забезпечують безпосередній досвід взаємодії зі зброєю, формування стійких психомоторних навичок та розвиток психологічної готовності до дій у складних і стресогенних умовах. Разом із тим, упродовж останніх десятиліть спостерігається активне впровадження симуляційних технологій, що дозволяють моделювати різноманітні сценарії застосування зброї, підвищувати безпеку навчального процесу та оптимізувати витрати ресурсів.

ISSN 3041-1793 Online

Зазначені тенденції формують об'єктивну суперечність між двома підходами до організації навчання. З одного боку, симуляційні засоби відкривають широкі можливості для інтенсифікації освітнього процесу, забезпечують варіативність навчальних ситуацій і дозволяють багаторазово відпрацьовувати дії без ризику для життя та здоров'я курсантів. З іншого боку, реальні практичні стрільби залишаються єдиним способом формування повноцінного досвіду дії в умовах, максимально наближених до бойових, що відповідає базовому принципу військової підготовки «train as you fight», закріпленому у доктринальних документах [1].

Наукові дослідження у сфері педагогіки та психології навчання підтверджують складність і багатовимірність даної проблеми. Зокрема, встановлено, що симуляційні технології є ефективними для засвоєння теоретичних знань і формування базових умінь, особливо на початкових етапах навчання [2; 3]. Водночас, відповідно до концепції цілеспрямованої практики, досягнення високого рівня професійної майстерності потребує виконання діяльності у реальних умовах або максимально наближених до них середовищах [5; 6]. Це зумовлює обмеженість симуляцій як самодостатнього інструменту підготовки, особливо у сфері, де визначальну роль відіграють сенсомоторні навички, координація рухів, реакція на зовнішні подразники та психологічна стійкість.

Особливого значення набуває проблема перенесення сформованих навичок із навчального середовища у реальні умови діяльності. Дослідження свідчать, що хоча симуляції сприяють покращенню показників навчання, їх ефективність у контексті трансферу навичок є обмеженою [7]. У свою чергу, практичні стрільби забезпечують формування цілісного досвіду, що включає не лише технічні аспекти володіння зброєю, але й адаптацію до факторів, які неможливо повністю відтворити в штучному середовищі: віддачі, шуму, часових обмежень, відповідальності за результат.

Разом із тим, незважаючи на очевидні переваги практичних стрільб, їх організація пов'язана з низкою обмежень: значними матеріальними витратами, потребою у спеціалізованій інфраструктурі, підвищеними вимогами до безпеки та обмеженими можливостями щодо багаторазового відпрацювання вправ. У цьому контексті симуляційні технології виступають як приваблива альтернатива або доповнення, що породжує питання про доцільність їх більш широкого використання у системі підготовки.

Таким чином, у сучасній науковій та освітній практиці формується проблемна ситуація, що полягає у відсутності однозначного науково обґрунтованого підходу до визначення оптимального співвідношення між практичними стрільбами та симуляційними технологіями у процесі підготовки курсантів. З одного боку, існує тенденція до технологізації навчання та часткової заміни реальних вправ симуляціями. З іншого — зберігається

ISSN 3041-1793 Online

потреба у забезпеченні високого рівня реалістичності підготовки, що є критично важливим для формування професійної готовності майбутніх офіцерів.

Додатковою складністю є недостатня розробленість саме педагогічного аспекту цієї проблеми. Більшість досліджень зосереджена або на технічних можливостях симуляторів, або на загальних питаннях ефективності навчання, тоді як питання їх впливу на формування конкретних компонентів професійної компетентності курсантів, а також порівняльна педагогічна оцінка різних форм навчання залишаються недостатньо висвітленими.

Отже, виникає об'єктивна науково-педагогічна проблема, що полягає у необхідності комплексного аналізу ефективності практичних стрільб та симуляційних технологій з метою визначення їх ролі у системі вогневої підготовки курсантів, виявлення їх переваг і обмежень, а також обґрунтування раціонального поєднання цих форм навчання з урахуванням сучасних вимог військової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових джерел за обраною проблематикою дозволяє розглядати питання ефективності практичних стрільб та симуляційних технологій не лише як суто методичне, а як комплексне педагогічне явище, що охоплює когнітивні, психомоторні та організаційні аспекти навчання.

Передусім слід зазначити, що сучасна теорія підготовки персоналу, сформована в межах організаційної психології та педагогіки, наголошує на багаторівневій природі формування професійної компетентності. Як підкреслюють E. Salas та співавтори, ефективне навчання не обмежується передачею знань, а передбачає інтеграцію знань, навичок і поведінкових моделей у реальних умовах діяльності [4]. Це положення є принципово важливим для військової освіти, де кінцевим результатом навчання є не просто засвоєння інформації, а здатність діяти у складному, динамічному та стресогенному середовищі.

У цьому контексті особливого значення набуває теорія свідомої (цілеспрямованої) практики, розроблена K. Ericsson. Згідно з нею, досягнення високого рівня майстерності можливе лише за умови систематичного виконання діяльності, максимально наближеної до реальних умов її застосування [5; 6].

Важливо підкреслити, що у цій теорії ключовим є не просто повторення дій, а саме виконання їх у контексті, який відтворює реальні вимоги до діяльності. З цієї точки зору симуляційні технології можуть виступати як допоміжний інструмент, проте вони не здатні повністю замінити реальний досвід, зокрема в аспекті сенсомоторної адаптації та формування реакцій на стресові фактори.

ISSN 3041-1793 Online

Разом із тим значна кількість сучасних досліджень підтверджує ефективність симуляційного навчання. Зокрема, у метааналізі T. Sitzmann встановлено, що використання комп'ютерних симуляцій сприяє підвищенню рівня засвоєння матеріалу, особливо на етапі первинного навчання [3]. Це пояснюється можливістю багаторазового повторення, варіативністю сценаріїв та зниженням рівня ризику для тих, хто навчається. Аналогічні висновки зроблено в систематичному огляді D. Cook та співавторів, які довели, що симуляційні технології є ефективними для формування базових навичок та підвищення впевненості у виконанні професійних дій [2].

Однак при більш глибокому аналізі зазначених досліджень простежується важлива закономірність: ефективність симуляцій значною мірою залежить від типу навичок, що формуються. Якщо йдеться про когнітивні або процедурні знання, симуляції демонструють високі результати. Водночас у випадку складних психомоторних дій, які вимагають точності, координації та адаптації до зовнішніх факторів, їх ефективність знижується. Саме це обмеження є критичним у контексті вогневої підготовки, де ключову роль відіграють такі фактори, як віддача зброї, шумове навантаження, вплив погодних умов та психоемоційний стан.

Цю тезу підтверджують і результати дослідження National Academies, в якому зазначено, що хоча симуляційні системи є важливим компонентом навчального процесу, вони не забезпечують повноцінного перенесення навичок у реальні умови діяльності [7]. Зокрема, наголошується на необхідності поєднання симуляційного та практичного навчання, причому саме практична діяльність виступає як завершальний і вирішальний етап підготовки.

У військовому контексті ця позиція знаходить відображення і в керівних документах. Зокрема, у ТС 25-20 підкреслюється, що навчання має базуватися на реальних діях, а аналіз результатів (через процедуру After Action Review) повинен ґрунтуватися на фактичному досвіді виконання завдань [1]. Це означає, що без проведення практичних стрільб сам механізм навчання через аналіз і рефлексію значною мірою втрачає свою ефективність, оскільки аналізуються не реальні дії, а їх моделі.

Таким чином, у науковій літературі простежується певна діалектика між двома підходами. З одного боку, симуляційні технології забезпечують доступність, безпеку та економічність навчання. З іншого боку, практична діяльність, зокрема реальні стрільби, забезпечує формування тих компонентів компетентності, які не можуть бути повністю відтворені в штучному середовищі.

Особливо важливо звернути увагу на те, що більшість досліджень розглядає симуляції не як альтернативу, а як доповнення до практичної підготовки. У цьому сенсі симуляційне навчання можна розглядати як підготовчий етап, який дозволяє зменшити кількість помилок на початкових

ISSN 3041-1793 Online

стадіях, тоді як практичні стрільби виконують функцію закріплення та перевірки сформованих навичок.

Водночас аналіз джерел показує, що питання саме педагогічного співвідношення між цими формами навчання у підготовці курсантів вищих військових навчальних закладів залишається недостатньо дослідженим. Більшість робіт або зосереджується на технічних аспектах симуляцій, або розглядає ефективність навчання у загальному вигляді без урахування специфіки вогневої підготовки.

Отже, проведений аналіз літератури дозволяє зробити висновок про наявність наукової прогалини, що полягає у недостатній розробленості питання педагогічної ефективності практичних стрільб у порівнянні з симуляційними технологіями в умовах підготовки майбутніх офіцерів. Це обумовлює необхідність проведення спеціалізованих педагогічних досліджень, зокрема експериментів, спрямованих на встановлення закономірностей впливу різних форм навчання на результати вогневої підготовки курсантів.

Мета статті.

Метою даної статті є комплексне теоретико-методичне обґрунтування педагогічної доцільності використання практичних стрільб як базового елементу вогневої підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів у порівнянні із симуляційними технологіями, а також визначення їх впливу на формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів.

Досягнення поставленої мети передбачає глибокий аналіз педагогічної сутності практичних стрільб і симуляційних засобів навчання, виявлення механізмів їх впливу на різні складові підготовленості курсантів, зокрема когнітивну, психомоторну та психологічну.

Особлива увага приділяється визначенню умов, за яких кожен із підходів забезпечує максимальну ефективність навчання, а також здатності сформованих навичок до перенесення у реальні умови професійної діяльності.

Важливою складовою мети є також оцінювання організаційних аспектів впровадження практичних стрільб і симуляторів у систему підготовки, зокрема з точки зору ресурсного забезпечення, безпеки, керованості навчального процесу та можливості контролю результатів навчання. У цьому контексті передбачається визначення переваг і обмежень кожного підходу як з педагогічної, так і з організаційно-управлінської позиції.

Таким чином, мета статті полягає у встановленні науково обґрунтованого співвідношення між практичними та симуляційними формами навчання у системі вогневої підготовки курсантів, визначенні їх ролі у формуванні професійної готовності майбутніх офіцерів та формуванні рекомендацій щодо оптимізації навчального процесу з урахуванням сучасних вимог військової освіти.

ISSN 3041-1793 Online

Виклад основного матеріалу.

У сучасній системі військової освіти питання ефективності вогневої підготовки набуває не лише прикладного, але й концептуального значення, оскільки безпосередньо впливає на рівень професійної готовності майбутніх офіцерів. У цьому контексті ключовим є визначення ролі та співвідношення двох основних підходів до навчання — практичних стрільб та симуляційних технологій.

Практичні стрільби традиційно розглядаються як базовий елемент вогневої підготовки, що забезпечує формування комплексних професійних навичок. Їх особливість полягає у високому рівні автентичності навчального середовища, що відповідає принципу «train as you fight», закріпленому у військовій педагогіці та нормативних документах [1]. Саме в умовах реального використання зброї курсант отримує цілісний досвід, який включає не лише технічні аспекти виконання пострілу, але й психофізіологічні реакції на віддачу, шум, часові обмеження та відповідальність за результат.

З позиції теорії навчання, практичні стрільби забезпечують формування сенсомоторних навичок, що є критично важливими для виконання бойових завдань. Відповідно до концепції цілеспрямованої практики К. Еріксона, саме виконання діяльності в умовах, максимально наближених до реальних, є необхідною умовою досягнення експертного рівня [5; 6]. У цьому контексті практичні стрільби виступають не лише як метод навчання, а як середовище формування професійної ідентичності військовослужбовця.

Особливу роль відіграє психологічний компонент підготовки. Реальні стрільби створюють ситуацію підвищеної відповідальності, що активізує увагу, підвищує рівень концентрації та формує стійкість до стресових факторів. У симуляційному середовищі ці аспекти відтворюються лише частково, оскільки курсант усвідомлює умовність ситуації, що знижує рівень емоційного напруження та, відповідно, не забезпечує повноцінного формування психологічної готовності.

Водночас не можна ігнорувати значні переваги симуляційних технологій, які активно впроваджуються у систему військової освіти. Як показують дослідження, симуляції дозволяють значно підвищити ефективність навчання на початкових етапах, забезпечуючи безпечне середовище для відпрацювання базових дій [2; 3]. Вони надають можливість багаторазового повторення вправ, моделювання різноманітних сценаріїв та оперативного зворотного зв’язку, що є важливим для формування правильних алгоритмів дій.

З точки зору організації навчального процесу, симулятори мають очевидні переваги. Вони дозволяють зменшити витрати боєприпасів, не потребують складної полігонної інфраструктури та забезпечують високу керованість навчання. Це особливо важливо в умовах обмежених ресурсів та необхідності інтенсифікації підготовки.

ISSN 3041-1793 Online

Однак, як свідчать результати метааналізів, ефективність симуляцій значною мірою залежить від типу навичок, що формуються. Вони демонструють високі результати у сфері когнітивного навчання, проте мають обмеження щодо формування складних психомоторних дій [3]. Це підтверджується і дослідженнями у сфері професійної підготовки, які показують, що перенесення навичок із симуляційного середовища у реальні умови є неповним [7].

Особливої уваги заслуговує проблема трансферу навчання. У педагогіці вона розглядається як здатність застосовувати набуті знання та навички у нових умовах. У випадку вогневої підготовки це означає здатність курсанта ефективно діяти у реальній ситуації застосування зброї. Практичні стрільби забезпечують прямий трансфер, оскільки навчання відбувається у тому ж середовищі, в якому передбачається використання навичок. Натомість симуляції формують опосередкований трансфер, який потребує додаткового етапу адаптації.

Не менш важливим є питання контролю та оцінювання результатів навчання. Практичні стрільби дозволяють отримати об'єктивні показники ефективності — точність, кучність, стабільність результатів, що є безпосереднім відображенням рівня підготовленості курсанта. У симуляційних системах ці показники формуються на основі моделей, які не завжди повністю відображають реальні умови, що може призводити до певних викривлень у оцінюванні.

Разом із тим, доцільно підкреслити, що протиставлення практичних стрільб та симуляцій є певною мірою умовним. Сучасні підходи до навчання орієнтуються на їх інтеграцію, де кожен із методів виконує свою функцію. Симуляційні технології доцільно використовувати на етапі первинного формування навичок, коли важливо забезпечити безпечність та можливість багаторазового повторення. Натомість практичні стрільби є необхідними для закріплення цих навичок, їх перевірки та адаптації до реальних умов.

У цьому контексті можна говорити про поетапну модель підготовки, в якій симуляції виступають як інструмент підготовки до практичних дій, а практичні стрільби — як засіб формування завершеного професійного досвіду. Такий підхід відповідає сучасним уявленням про навчання як процес поступового ускладнення діяльності та підвищення рівня її реалістичності.

Окремо слід розглянути організаційно-управлінський аспект проблеми. Практичні стрільби потребують значних ресурсів, включаючи боєприпаси, полігони, інструкторський склад та заходи безпеки. Це обмежує можливості їх широкого використання, особливо у великих навчальних групах. У цьому сенсі симуляційні технології дозволяють оптимізувати навчальний процес, зменшити витрати та підвищити його доступність.

Разом із тим, надмірна орієнтація на симуляції може призвести до зниження якості підготовки, оскільки не забезпечує формування повноцінного

ISSN 3041-1793 Online

бойового досвіду. Це створює ризик формування так званих «ілюзорних навичок», коли курсант демонструє високі результати у симуляційному середовищі, але не здатний відтворити їх у реальних умовах.

Таким чином, аналіз показує, що ефективність вогневої підготовки визначається не стільки вибором одного з підходів, скільки їх раціональним поєднанням. При цьому практичні стрільби залишаються незамінним елементом навчання, який забезпечує формування ключових компонентів професійної компетентності.

Таблиця 1

Критерій	Практичні стрільби	Симуляційні технології
Реалістичність навчання	Максимально наближена до бойових умов	Частково відтворена
Формування психомоторних навичок	Повне	Обмежене
Психологічна підготовка	Високий рівень (стрес, відповідальність)	Низький/середній
Безпека	Потребує суворого контролю	Висока
Вартість	Висока	Низька/середня
Повторюваність вправ	Обмежена	Практично необмежена
Контроль результатів	Об’єктивний (реальні показники)	Модельований
Перенесення навичок	Пряме	Часткове
Гнучкість сценаріїв	Обмежена	Висока
Організаційна складність	Висока	Нижча

Продовжуючи виклад матеріалу, доцільно більш детально проаналізувати представлені у таблиці 1 результати порівняння практичних стрільб та симуляційних технологій, оскільки саме через інтерпретацію цих показників розкривається педагогічна сутність досліджуваної проблеми.

Передусім слід звернути увагу на критерій реалістичності навчання, який є визначальним для військової підготовки. Практичні стрільби забезпечують максимально можливий рівень наближення до реальних умов застосування зброї. Це проявляється не лише у фізичних параметрах (віддача, звук, балістика), але й у комплексі ситуаційних факторів, що впливають на діяльність курсанта. У симуляційних технологіях реалістичність досягається шляхом моделювання, однак навіть найсучасніші системи не здатні повністю відтворити всі аспекти реальної бойової обстановки, що знижує рівень автентичності навчального досвіду.

Аналіз критерію формування психомоторних навичок дозволяє зробити висновок, що саме практичні стрільби забезпечують їх повноцінний розвиток. Це пояснюється тим, що психомоторна діяльність є результатом взаємодії сенсорних, моторних і когнітивних процесів, які формуються у конкретному середовищі. У випадку симуляцій відсутність реальних фізичних факторів

ISSN 3041-1793 Online

призводить до часткової деформації цих процесів, що може негативно впливати на точність і стабільність виконання дій у реальних умовах.

Не менш важливим є критерій психологічної підготовки. Практичні стрільби створюють ситуацію підвищеної відповідальності, що обумовлює формування емоційної напруги, близької до бойової. Це сприяє розвитку стресостійкості, здатності швидко приймати рішення та контролювати власні дії в умовах обмеженого часу. У симуляційному середовищі цей компонент виражений значно слабше, оскільки курсант усвідомлює умовність ситуації, що знижує рівень психоемоційного навантаження.

Критерій безпеки, навпаки, демонструє очевидну перевагу симуляційних технологій. Вони дозволяють повністю виключити ризики, пов'язані з використанням бойової зброї, що є особливо важливим на початкових етапах навчання. Практичні стрільби, у свою чергу, потребують суворого дотримання заходів безпеки, що ускладнює організацію навчального процесу і вимагає високого рівня підготовки інструкторського складу.

Аналіз вартості навчання показує, що практичні стрільби є значно більш ресурсомісткими. Вони потребують використання боєприпасів, спеціалізованих полігонів, технічного забезпечення та значних часових витрат. Симуляційні технології дозволяють суттєво знизити ці витрати, що робить їх привабливими з точки зору економічної ефективності та масштабування навчання.

У контексті повторюваності вправ симуляційні технології мають беззаперечну перевагу. Вони дозволяють багаторазово відпрацьовувати одні й ті самі дії без обмежень, що є важливим для формування базових навичок. Практичні стрільби, навпаки, обмежені ресурсами та організаційними можливостями, що знижує інтенсивність навчання.

Критерій контролю результатів також має свої особливості. Практичні стрільби забезпечують отримання об'єктивних даних, що безпосередньо відображають рівень підготовленості курсанта. У симуляційних системах контроль здійснюється на основі алгоритмів, які можуть не враховувати всі фактори реального середовища, що створює ризик певної умовності оцінювання.

Особливого значення набуває критерій перенесення навичок. У випадку практичних стрільб він є прямим, оскільки навчання відбувається у тих самих умовах, у яких передбачається застосування навичок. У симуляційних технологіях перенесення є опосередкованим і потребує додаткового етапу адаптації, що може супроводжуватися зниженням ефективності діяльності.

Гнучкість сценаріїв є ще одним важливим аспектом. Симуляційні технології дозволяють моделювати широкий спектр ситуацій, включаючи ті, що складно або неможливо відтворити у реальних умовах. Практичні стрільби у цьому відношенні є більш обмеженими, що знижує їх варіативність.

ISSN 3041-1793 Online

Нарешті, організаційна складність проведення практичних стрільб значно перевищує аналогічний показник для симуляційних технологій. Це пов'язано з необхідністю забезпечення безпеки, координації дій великої кількості учасників та використання спеціалізованої інфраструктури. Симуляційні засоби дозволяють значно спростити ці процеси, що підвищує керованість навчання.

Таким чином, детальний аналіз таблиці підтверджує, що кожен із розглянутих підходів має як суттєві переваги, так і обмеження. При цьому практичні стрільби демонструють перевагу за ключовими педагогічними критеріями, пов'язаними з формуванням професійної готовності, тоді як симуляційні технології є більш ефективними з точки зору організації та оптимізації навчального процесу. Це ще раз підтверджує необхідність їх раціонального поєднання у системі вогневої підготовки курсантів.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Проведений у статті теоретико-методичний аналіз дозволив комплексно оцінити педагогічну ефективність практичних стрільб та симуляційних технологій у системі підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів.

Встановлено, що практичні стрільби залишаються базовим та незамінним елементом вогневої підготовки, оскільки забезпечують формування повноцінного професійного досвіду, що включає сенсомоторні, когнітивні та психологічні компоненти діяльності. Саме вони створюють умови максимальної відповідності навчального процесу реальним умовам застосування зброї, що є критично важливим для формування професійної готовності майбутніх офіцерів. У контексті теорії цілеспрямованої практики доведено, що формування експертного рівня навичок можливе лише за умов виконання діяльності у середовищі, максимально наближеному до реального.

Водночас симуляційні технології продемонстрували свою ефективність як інструмент первинного навчання, що дозволяє формувати базові знання та навички, забезпечувати безпечність освітнього процесу, підвищувати його інтенсивність та зменшувати ресурсні витрати. Вони створюють сприятливі умови для багаторазового відпрацювання дій, моделювання різних сценаріїв та отримання оперативного зворотного зв'язку.

Разом із тим встановлено, що симуляційні технології мають обмеження у формуванні складних психомоторних навичок та психологічної готовності до діяльності в умовах стресу, а також у повноцінному перенесенні сформованих умінь у реальні умови. Це зумовлює неможливість їх використання як самодостатнього засобу підготовки.

У результаті порівняльного педагогічного аналізу обґрунтовано, що найбільш ефективною є інтегрована модель навчання, яка передбачає раціональне поєднання симуляційних технологій та практичних стрільб. При

ISSN 3041-1793 Online

цьому симуляції виконують функцію підготовчого та тренувального етапу, а практичні стрільби — функцію закріплення, перевірки та адаптації сформованих навичок до реальних умов.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з розробленням науково обґрунтованих моделей інтеграції симуляційних технологій у систему вогневої підготовки, визначенням оптимального співвідношення різних форм навчання залежно від етапу підготовки курсантів, а також із вивченням впливу сучасних цифрових технологій (зокрема віртуальної реальності) на формування професійних компетентностей. Окремого дослідження потребує питання удосконалення методик оцінювання результатів підготовки та розроблення інструментів підвищення ефективності навчального процесу на основі принципів зворотного зв'язку та педагогічної рефлексії.

Література:

1. U.S. Department of the Army. (2011). A leader's guide to after-action reviews (TC 25-20). https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/tc25_20.pdf

2. Cook, D. A., Hatala, R., Brydges, R., Zendejas, B., Szostek, J. H., Wang, A. T., Erwin, P. J., & Hamstra, S. J. (2011). Technology-enhanced simulation for health professions education: A systematic review and meta-analysis. JAMA, *306*(9), 978–988. https://doi.org/10.1001/jama.2011.1234

3. Sitzmann, T. (2011). A meta-analytic examination of the instructional effectiveness of computer-based simulation games. Personnel Psychology, *64*(2), 489–528. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2011.01190.x

4. Salas, E., Tannenbaum, S. I., Kraiger, K., & Smith-Jentsch, K. A. (2012). The science of training and development in organizations: What matters in practice. Psychological Science in the Public Interest, *13*(2), 74–101. https://doi.org/10.1177/1529100612436661

5. Ericsson, K. A. (2004). Deliberate practice and the acquisition and maintenance of expert performance in medicine and related domains. Academic Medicine, *79*(10 Suppl), S70–S81. https://doi.org/10.1097/00001888-200410001-00022

6. Ericsson, K. A. (2008). Deliberate practice and acquisition of expert performance: A general overview. Academic Emergency Medicine, *15*(11), 988–994. https://doi.org/10.1111/j.1553-2712.2008.00227.x7. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2012). Improving the effectiveness of U.S. Air Force training. National Academies Press. https://doi.org/10.17226/13471

References:

1. U.S. Department of the Army. (2011). *A leader's guide to after-action reviews (TC 25-20).* https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/tc25_20.pdf

2. Cook, D. A., Hatala, R., Brydges, R., Zendejas, B., Szostek, J. H., Wang, A. T., Erwin, P. J., & Hamstra, S. J. (2011). *Technology-enhanced simulation for health professions education: A systematic review and meta-analysis.* JAMA, *306*(9), 978–988. https://doi.org/10.1001/jama.2011.1234

3. Sitzmann, T. (2011). *A meta-analytic examination of the instructional effectiveness of computer-based simulation games.* Personnel Psychology, *64*(2), 489–528. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2011.01190.x

ISSN 3041-1793 Online
4. Salas, E., Tannenbaum, S. I., Kraiger, K., & Smith-Jentsch, K. A. (2012). *The science of training and development in organizations: What matters in practice.* Psychological Science in the Public Interest, *13*(2), 74–101. https://doi.org/10.1177/1529100612436661

5. Ericsson, K. A. (2004). *Deliberate practice and the acquisition and maintenance of expert performance in medicine and related domains.* Academic Medicine, *79*(10 Suppl), S70–S81. https://doi.org/10.1097/00001888-200410001-00022

6. Ericsson, K. A. (2008). *Deliberate practice and acquisition of expert performance: A general overview*. Academic Emergency Medicine, *15*(11), 988–994. https://doi.org/10.1111/j.1553-2712.2008.00227.x

7. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2012). *Improving the effectiveness of U.S. Air Force training.* National Academies Press.https://doi.org/10.17226/13471

Дата першого надходження статті до видання: 02.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.23:004.9:316.77:351.86

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-799-811

Согорін Андрій Анатолійович кандидат соціологічних наук, доцент, майор, доцент кафедри вогневої підготовки факультет службово-бойової діяльності, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ https://orcid.org/0009-0009-5900-7139

Доля Сергій Володимирович підполковник, старший викладач кафедри вогневої підготовки, факультет службово-бойової діяльності, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-9630-9216

Бірук Анатолій Іванович полковник, старший викладач кафедри вогневої підготовки, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-4745-1208

ЗАСАДИ МЕДІАОСВІТИ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні засади впровадження медіаосвіти у систему підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів в умовах сучасних інформаційних загроз. Обґрунтовано, що трансформація безпекового середовища, зумовлена поширенням гібридних форм ведення війни, актуалізує потребу у формуванні у майбутніх офіцерів інформаційної стійкості, критичного мислення та здатності протидіяти інформаційно-психологічним впливам. Визначено, що медіаосвіта повинна розглядатися як системоутворюючий компонент військової освіти, інтегрований у всі складові професійної підготовки, а не як ізольований елемент гуманітарного циклу.

Проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння сутності медіаосвіти та медіаграмотності, зокрема у контексті інформаційної безпеки та когнітивної стійкості. Встановлено, що існуючі моделі медіаосвіти переважно орієнтовані на цивільний сектор та потребують адаптації до специфіки військової діяльності. На цій основі запропоновано структурну модель медіаосвіти у ВВНЗ, яка включає когнітивний, аналітичний, операційний, поведінковий та оцінювальний компоненти.

Розкрито зміст кожного з компонентів та їх роль у формуванні медіакомпетентності майбутніх офіцерів. Особливу увагу приділено розвитку критичного мислення, інформаційної гігієни та практичних навичок протидії

ISSN 3041-1793 Online
дезінформації. Обґрунтовано доцільність використання міждисциплінарного підходу, кейс-методів, моделювання інформаційних ситуацій та процедур After Action Review для підвищення ефективності навчального процесу.

Доведено, що інтеграція медіаосвіти у військову підготовку сприятиме підвищенню якості прийняття управлінських рішень, зміцненню морально-психологічної стійкості особового складу та підвищенню ефективності виконання службово-бойових завдань. Визначено, що перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методик оцінювання ефективності медіаосвіти та впровадженням цифрових і симуляційних технологій у освітній процес.

Ключові слова: медіаосвіта, інформаційна безпека, медіаграмотність, інформаційні загрози, підготовка офіцерів.

Sogorin Andriy Doctor Philosophy in Sociology, Major, Associate Professor of the Department of Fire Training, Faculty of Operational and Combat Activity, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-5900-7139

Dolya Serhii lieutenant colonel, senior lecturer of the Department of Fire Training, faculty of service and combat activities, Kiev Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-9630-9216

Biruk Anatoly colonel, senior lecturer of the Department of Fire Training, Kiev Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-4745-1208

FOUNDATIONS OF MEDIA EDUCATION IN HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS UNDER CONDITIONS OF INFORMATION THREATS

Abstract. The article examines the theoretical and practical foundations of implementing media education in the training system of cadets at higher military educational institutions under conditions of contemporary information threats. It is substantiated that the transformation of the security environment, driven by the spread of hybrid warfare and information confrontation, necessitates the development of information resilience, critical thinking, and the ability to counter information and psychological influences among future officers. Media education is defined not as an auxiliary гуманітарний component but as a system-forming element of military education integrated into all aspects of professional training.

The study analyzes modern scientific approaches to media education and media literacy, particularly within the context of information security and cognitive

ISSN 3041-1793 Online
resilience. It is established that existing models of media education are primarily oriented toward civilian contexts and therefore require adaptation to the specific conditions of military training. Based on this analysis, a structural model of media education for higher military educational institutions is proposed, comprising cognitive, analytical, operational, behavioral, and evaluative components.

Each component is examined in detail, highlighting its role in the formation of comprehensive media competence among future officers. Special emphasis is placed on the development of critical thinking skills, information hygiene, and practical abilities to detect and counter disinformation. The study substantiates the effectiveness of an interdisciplinary approach, including case-based learning, simulation of information scenarios, and the use of After Action Review (AAR) procedures to enhance learning outcomes.

The findings demonstrate that the integration of media education into military training contributes to improving decision-making quality, strengthening psychological resilience, and increasing the effectiveness of operational and combat activities. The practical significance of the research lies in its applicability to curriculum development and educational program design in military institutions. Future research directions are associated with the development of assessment methodologies for media education effectiveness and the implementation of digital and simulation technologies in military education.

Keywords: media education, information security, media literacy, information threats, officer training.

Постановка проблеми. Сучасний безпековий простір характеризується стрімким зростанням ролі інформаційного компонента у веденні воєнних конфліктів. Поряд із традиційними формами збройної боротьби дедалі більшого значення набувають інформаційно-психологічні впливи, дезінформаційні кампанії, когнітивні операції та маніпулятивні медіапрактики, спрямовані на дестабілізацію суспільства, зниження морально-психологічного стану особового складу та вплив на процес прийняття управлінських рішень. У таких умовах інформаційна безпека стає невід'ємною складовою національної безпеки держави [3], а формування стійкості до інформаційних загроз - одним із ключових завдань сектору безпеки і оборони.

Особливої актуальності набуває питання підготовки майбутніх офіцерів до функціонування в умовах інтенсивного інформаційного впливу. Від рівня їхньої медіаграмотності, здатності критично оцінювати інформацію та протидіяти маніпуляціям значною мірою залежить ефективність виконання службово-бойових завдань. Стратегічні документи України наголошують на необхідності розвитку інформаційної культури та підвищення рівня медіаграмотності як серед населення, так і серед військовослужбовців [4; 5]. Водночас міжнародний досвід також підтверджує, що протидія дезінформації

ISSN 3041-1793 Online
неможлива без системного впровадження медіаосвіти та формування критичного мислення [6; 12].

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить, що медіаосвіта розглядається як комплексна система формування знань, умінь і ціннісних установок, спрямованих на усвідомлене сприйняття, аналіз і використання інформації [1; 8; 9].

Вона виступає не лише освітнім інструментом, але й важливим елементом забезпечення когнітивної безпеки особистості та суспільства. Водночас більшість існуючих підходів орієнтовані на цивільну освіту і не повною мірою враховують специфіку військової підготовки, що обумовлює необхідність їх адаптації до умов функціонування вищих військових навчальних закладів.

Попри наявність значної кількості досліджень у сфері медіаграмотності та інформаційної безпеки, питання системної інтеграції медіаосвіти у професійну підготовку курсантів вищих військових навчальних закладів залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребують уточнення змістові компоненти медіаосвіти, механізми її впровадження у навчальний процес, а також критерії оцінювання її ефективності в контексті формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів.

Метою статті є обґрунтування засад медіаосвіти у вищих військових навчальних закладах в умовах інформаційних загроз. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: проаналізувати теоретичні підходи до медіаосвіти та медіаграмотності; визначити роль інформаційних загроз у трансформації військової освіти; обґрунтувати структуру та зміст медіаосвіти у ВВНЗ; запропонувати підходи до її впровадження у навчальний процес.

Об’єктом дослідження є система професійної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів, а предметом - засади, зміст і механізми впровадження медіаосвіти в умовах інформаційних загроз. Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності інтеграції медіаосвіти у військову підготовку як складової формування інформаційної стійкості та професійних компетентностей майбутніх офіцерів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання під час розроблення освітніх програм, навчально-методичного забезпечення та організації підготовки курсантів з урахуванням сучасних викликів інформаційного середовища.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з розробленням методик оцінювання ефективності медіаосвіти, а також впровадженням цифрових інструментів і симуляційних технологій у процес підготовки військових фахівців.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика медіаосвіти в умовах зростання інформаційних загроз набула особливої актуальності у зв'язку з трансформацією безпекового середовища, що характеризується гібридністю, високою динамікою інформаційних потоків та активним використанням інформаційно-психологічного впливу. Сучасні наукові дослідження демонструють міждисциплінарний характер цієї проблеми, поєднуючи підходи педагогіки, соціології, комунікаційних наук та безпекових студій.

Фундаментальні засади медіаосвіти та медіаграмотності системно представлені у роботах міжнародних організацій, зокрема у документі UNESCO, де медіаосвіта розглядається як комплекс компетентностей, що включає критичне мислення, здатність аналізувати інформацію та відповідально взаємодіяти з медіасередовищем [1]. У цьому контексті медіаосвіта визначається не лише як освітній інструмент, а як складова демократичної стійкості суспільства.

Вагомий внесок у розуміння сучасних інформаційних загроз здійснили C. Wardle та H. Derakhshan, які запропонували концепцію «інформаційного безладу», що включає дезінформацію, мізінформацію та малінформацію як різні форми викривлення інформаційного простору [2]. Цей підхід є принципово важливим для військової освіти, оскільки дозволяє систематизувати види інформаційного впливу, з якими стикаються військовослужбовці.

Нормативно-правові засади формування інформаційної та воєнної безпеки в Україні визначаються законами та стратегічними документами, які підкреслюють необхідність розвитку інформаційної стійкості особового складу. Зокрема, Закон України «Про національну безпеку України» визначає інформаційну безпеку як одну з ключових складових національної безпеки [3], а Стратегія воєнної безпеки України акцентує увагу на необхідності протидії інформаційним впливам як елементу сучасних воєнних конфліктів [4]. Стратегія інформаційної безпеки України конкретизує ці положення, визначаючи пріоритети розвитку медіаграмотності населення та військовослужбовців [5].

Європейський досвід протидії дезінформації також має суттєве значення для дослідження. У документах Європейської комісії підкреслюється необхідність системного підходу до боротьби з дезінформацією, який включає розвиток медіаграмотності, саморегуляцію платформ та міжінституційну взаємодію [6; 7].

Це створює методологічне підґрунтя для інтеграції медіаосвіти у військову підготовку.

Теоретичні підходи до медіаосвіти розвинуті у працях D. Kellner та J. Share, які обґрунтовують концепцію критичної медіаграмотності як інструменту протидії ідеологічному впливу та маніпуляціям [8]. Подальший

ISSN 3041-1793 Online
розвиток цієї ідеї відображений у роботах R. Hobbs, де медіаграмотність розглядається як практична компетентність, необхідна для ефективної взаємодії з цифровим середовищем [9].

Сучасні дослідження також акцентують увагу на ролі медіаграмотності у формуванні громадянської активності та відповідального інформаційного споживання. Зокрема, P. Mihailidis та B. Thevenin розглядають медіаграмотність як ключову компетентність для участі у демократичних процесах [10]. У свою чергу, S. Livingstone підкреслює необхідність адаптації медіаосвіти до умов розвитку новітніх інформаційно-комунікаційних технологій [11].

Окрему увагу слід приділити військово-політичному контексту, зокрема документам НАТО, де інформаційний вимір безпеки розглядається як критично важливий компонент сучасних конфліктів. У Вільнюському комюніке НАТО наголошується на необхідності протидії дезінформації та підвищення стійкості до інформаційних загроз [12], що безпосередньо пов'язано з розвитком медіаосвіти у військовій сфері.

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить про те, що медіаосвіта розглядається як важливий інструмент формування інформаційної стійкості та критичного мислення.

Водночас існує недостатня розробленість питання її системної інтеграції у підготовку курсантів вищих військових навчальних закладів, що обумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розроблення концептуальних засад медіаосвіти у вищих військових навчальних закладах в умовах сучасних інформаційних загроз, а також визначення її ролі у формуванні інформаційної стійкості, критичного мислення та професійних компетентностей майбутніх офіцерів.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: здійснити аналіз наукових підходів до розуміння сутності медіаосвіти та медіаграмотності; охарактеризувати основні види інформаційних загроз у сучасному безпековому середовищі та їх вплив на військову діяльність; визначити структуру і зміст медіаосвіти у системі підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів; обґрунтувати принципи та механізми її інтеграції у навчальний процес; окреслити підходи до оцінювання ефективності медіаосвіти в контексті професійної підготовки майбутніх офіцерів.

Реалізація зазначеної мети спрямована на підвищення якості військової освіти шляхом адаптації освітніх практик до умов інформаційного протиборства та забезпечення готовності військовослужбовців до функціонування в середовищі інформаційних впливів.

ISSN 3041-1793 Online

Виклад основного матеріалу.

Сучасні умови функціонування сектору безпеки і оборони визначаються суттєвим зростанням ролі інформаційного простору як середовища протиборства.

Інформаційні операції, дезінформація, маніпулятивні медіапрактики та когнітивні впливи стали невід'ємними елементами гібридної війни, що безпосередньо впливають на ефективність військової діяльності, морально-психологічний стан особового складу та якість управлінських рішень. У таких умовах формування інформаційної стійкості військовослужбовців набуває стратегічного значення, а медіаосвіта розглядається як один із ключових інструментів її забезпечення.

Медіаосвіта у вищих військових навчальних закладах повинна розглядатися не як окремий елемент гуманітарної підготовки, а як системоутворюючий компонент професійної освіти майбутніх офіцерів. Її зміст має бути орієнтований на формування здатності до критичного сприйняття інформації, ідентифікації маніпулятивних впливів, аналізу джерел інформації та прийняття обґрунтованих рішень в умовах інформаційної невизначеності. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку військової освіти, які передбачають інтеграцію когнітивної підготовки з бойовою та спеціальною підготовкою.

Аналіз сучасних інформаційних загроз свідчить, що їх вплив на військовослужбовців має комплексний характер. Дезінформація здатна формувати викривлене уявлення про обстановку, пропаганда - впливати на ціннісні орієнтири, а інформаційно-психологічні операції - знижувати рівень бойової мотивації та довіри до командування. Особливу небезпеку становлять технології створення штучного контенту (зокрема deepfake), які ускладнюють процес верифікації інформації. У зв'язку з цим медіаосвіта повинна включати не лише теоретичні знання, а й практичні навички аналізу інформаційних повідомлень, виявлення ознак маніпуляції та оцінювання достовірності джерел.

Важливим аспектом є інтеграція медіаосвіти у структуру навчального процесу ВВНЗ.

Практика свідчить, що ефективним є міждисциплінарний підхід, за якого елементи медіаосвіти впроваджуються у різні навчальні дисципліни, зокрема у тактику, управління підрозділами, морально-психологічне забезпечення та інформаційну безпеку. Така інтеграція дозволяє сформувати цілісне розуміння ролі інформації у військовій діяльності та забезпечує практичну спрямованість навчання.

Особливу увагу слід приділити формуванню критичного мислення як базової компетентності медіаосвіти. Критичне мислення передбачає здатність

ISSN 3041-1793 Online
аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, виявляти логічні помилки та маніпуляції, а також приймати обґрунтовані рішення на основі перевірених даних. У військовому контексті ця компетентність набуває особливого значення, оскільки від якості інформаційного аналізу залежить ефективність управління підрозділами та виконання бойових завдань.

Не менш важливим є формування навичок інформаційної гігієни, що включає усвідомлене споживання інформації, дотримання правил кібербезпеки, обмеження впливу деструктивного контенту та відповідальне використання цифрових ресурсів.

Умови сучасного інформаційного середовища вимагають від військовослужбовців високого рівня цифрової культури та здатності протидіяти інформаційним загрозам як у професійній, так і в повсякденній діяльності.

Ефективність медіаосвіти значною мірою залежить від використання сучасних педагогічних технологій. Зокрема, доцільним є застосування кейс-методів, аналізу реальних інформаційних ситуацій, моделювання інформаційних атак та використання процедур типу After Action Review (AAR) для оцінювання інформаційних аспектів діяльності. Такий підхід дозволяє не лише засвоїти теоретичні знання, а й сформувати практичні навички їх застосування у реальних умовах.

Оцінювання ефективності медіаосвіти повинно здійснюватися на основі комплексного підходу, що включає як кількісні, так і якісні показники. До основних критеріїв можна віднести рівень медіаграмотності, здатність виявляти дезінформацію, рівень критичного мислення, а також стійкість до інформаційно-психологічного впливу.

Важливим є також співвіднесення результатів медіаосвіти з показниками службово-бойової діяльності, що дозволяє оцінити її практичну ефективність.

Таким чином, медіаосвіта у вищих військових навчальних закладах повинна розглядатися як комплексна система, що поєднує теоретичну підготовку, практичні навички та формування ціннісних орієнтирів. Її впровадження сприятиме підвищенню рівня інформаційної стійкості майбутніх офіцерів, формуванню їхньої готовності до діяльності в умовах інформаційного протиборства та забезпеченню ефективності виконання службово-бойових завдань.

Запропонована структура медіаосвіти у вищих військових навчальних закладах, представлена у Таблиці 1. відображає не лише педагогічну логіку формування компетентностей, а й адаптацію освітнього процесу до реалій сучасного інформаційного протиборства. Кожна з компонент має самостійне значення, проте їх ефективність проявляється саме у взаємозв’язку та взаємодоповнюваності.

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1.

Компонент медіаосвіти	Зміст	Практична реалізація	Очікуваний результат
Когнітивний	Знання про інформаційні загрози, медіасистеми, ІПСО	Лекції, теоретичні заняття	Розуміння інформаційного середовища
Аналітичний	Аналіз інформації, виявлення фейків, оцінка джерел	Кейс-методи, аналіз медіа	Формування критичного мислення
Операційний	Навички протидії інформаційним впливам	Тренінги, моделювання ситуацій	Здатність діяти в умовах ІПСО
Поведінковий	Інформаційна гігієна, цифрова культура	Практичні вправи, самоконтроль	Стійкість до інформаційних загроз
Оцінювальний	Самооцінка та контроль рівня медіаграмотності	Тестування, AAR	Підвищення ефективності навчання

Перш за все, когнітивний компонент виступає фундаментом усієї системи медіаосвіти. Його сутність полягає у формуванні у курсантів системи знань про природу інформації, механізми її поширення та трансформації, а також про сучасні інформаційні загрози. Йдеться не лише про ознайомлення з поняттями «дезінформація», «пропаганда» чи «інформаційно-психологічні операції», а про розуміння їхньої внутрішньої логіки, цілей та інструментів реалізації.

У військовому контексті цей компонент набуває особливого значення, оскільки дозволяє майбутньому офіцеру усвідомити, що інформаційний вплив є таким самим інструментом ведення війни, як і традиційні засоби ураження. Без сформованої когнітивної бази неможливе подальше формування більш складних умінь, адже саме знання створює основу для усвідомленого аналізу та прийняття рішень.

Наступним логічним рівнем є аналітичний компонент, який трансформує знання у здатність їх практичного застосування. Якщо когнітивний компонент відповідає на питання «що це таке», то аналітичний - «як це працює і як це розпізнати». У межах цього компоненту курсанти навчаються ідентифікувати ознаки маніпуляції, виявляти логічні помилки, аналізувати джерела інформації та встановлювати причинно-наслідкові зв’язки.

Важливо підкреслити, що в умовах інформаційного перевантаження ключовою стає не кількість отриманої інформації, а здатність її якісного відбору. Аналітичний компонент фактично формує когнітивний фільтр, який дозволяє відсівати недостовірні або маніпулятивні повідомлення. У військовій діяльності це безпосередньо впливає на адекватність оцінки обстановки та правильність прийняття рішень.

ISSN 3041-1793 Online

Операційний компонент є наступним етапом розвитку медіаосвіти і передбачає перехід від аналізу до активної дії. Його сутність полягає у формуванні практичних навичок протидії інформаційним впливам. Якщо аналітичний рівень дозволяє виявити загрозу, то операційний - забезпечує здатність адекватно на неї реагувати. Це може включати як індивідуальні дії (ігнорування або критичне переосмислення інформації), так і колективні (інформування підрозділу, корекція інформаційного поля, протидія поширенню дезінформації). В умовах службово-бойової діяльності цей компонент є критично важливим, оскільки швидкість реагування на інформаційні впливи часто визначає ефективність виконання завдань. Таким чином, операційний компонент забезпечує практичну реалізацію знань і аналітичних умінь у конкретних ситуаціях.

Поведінковий компонент відображає внутрішню інтеграцію медіаосвіти у повсякденну діяльність курсанта та майбутнього офіцера. Йдеться про формування стійких моделей поведінки, пов'язаних з інформаційною гігієною, цифровою дисципліною та відповідальним ставленням до інформації. На відміну від попередніх компонентів, які можуть формуватися у рамках навчального процесу, поведінковий компонент проявляється у реальних життєвих ситуаціях, зокрема під час використання соціальних мереж, споживання новинного контенту або комунікації у цифровому середовищі. Саме на цьому рівні відбувається перехід від «знання і вміння» до «звички і культури». Для військовослужбовця це має особливе значення, оскільки порушення інформаційної дисципліни може мати не лише індивідуальні, а й колективні наслідки, впливаючи на безпеку підрозділу.

Оцінювальний компонент завершує структуру медіаосвіти, виконуючи функцію зворотного зв'язку та корекції. Його значення полягає у можливості об'єктивно визначити рівень сформованості медіаграмотності, виявити слабкі місця та скоригувати освітній процес. Важливо, що оцінювання має бути не лише зовнішнім (тестування, контрольні завдання), а й внутрішнім, тобто пов'язаним із самооцінкою та рефлексією курсанта. У цьому контексті ефективним інструментом виступає процедура After Action Review, яка дозволяє аналізувати не лише результати діяльності, а й інформаційні аспекти прийняття рішень. Оцінювальний компонент забезпечує динамічний характер медіаосвіти, перетворюючи її на процес постійного вдосконалення.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що кожна з розглянутих компонент виконує окрему функцію, проте лише їх інтеграція забезпечує формування повноцінної медіакомпетентності. Когнітивний компонент формує знання, аналітичний - здатність до їх осмислення, операційний - готовність до дії, поведінковий - стійкі моделі поведінки, а оцінювальний - механізм самокорекції. У сукупності вони створюють цілісну систему, яка відповідає вимогам сучасного інформаційного середовища та забезпечує підготовку майбутніх офіцерів до ефективної діяльності в умовах інформаційних загроз.

ISSN 3041-1793 Online

Висновки та перспективи подальших досліджень.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що в умовах сучасного інформаційного протиборства медіаосвіта набуває статусу необхідної складової професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах. Зростання ролі інформаційних та когнітивних впливів у структурі гібридних конфліктів зумовлює потребу у формуванні у військовослужбовців не лише традиційних військово-професійних компетентностей, але й здатності ефективно діяти в умовах інформаційної невизначеності та маніпулятивного впливу.

Обґрунтовано, що медіаосвіта повинна розглядатися як комплексна система, яка інтегрується у всі складові освітнього процесу та спрямована на формування інформаційної стійкості, критичного мислення та навичок протидії інформаційним загрозам. Визначено, що її ефективність забезпечується через поєднання когнітивного, аналітичного, операційного, поведінкового та оцінювального компонентів, які у сукупності формують цілісну медіакомпетентність майбутнього офіцера.

Доведено, що інтеграція медіаосвіти у систему військової підготовки потребує міждисциплінарного підходу та використання сучасних педагогічних технологій, зокрема кейс-методів, моделювання інформаційних ситуацій та процедур аналізу результатів діяльності. Важливим є також забезпечення практичної спрямованості навчання, що дозволяє адаптувати теоретичні знання до умов реальної службово-бойової діяльності.

Встановлено, що існуюча система підготовки у вищих військових навчальних закладах характеризується недостатнім рівнем системності у впровадженні медіаосвіти, що обмежує можливості формування інформаційної стійкості курсантів. Це зумовлює необхідність розроблення цілісних освітніх моделей, спрямованих на інтеграцію медіаосвіти у навчальний процес з урахуванням специфіки військової діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання під час розроблення освітніх програм, навчально-методичних матеріалів та організації підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах. Запропоновані підходи можуть бути застосовані для підвищення ефективності формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів та їх готовності до діяльності в умовах інформаційного протиборства.

Література:

1. UNESCO. Media and information literacy curriculum for educators and learners. 2021. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068

2. Wardle C., Derakhshan H. Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking. Council of Europe, 2017. URL: https://rm.coe.int/information-disorder-report/168076277c

ISSN 3041-1793 Online
3. Верховна Рада України. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19
4. Президент України. Указ № 121/2021 «Стратегія воєнної безпеки України». 2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661
5. Президент України. Стратегія інформаційної безпеки України. 2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021
6. European Commission. Strengthened Code of Practice on Disinformation. 2022. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation
7. European Commission. Tackling online disinformation: A European approach. 2018. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0236
8. Kellner D., Share J. Critical media literacy is not an option // Learning Inquiry. 2007. Vol. 1, No. 1. P. 59–69. URL: https://eric.ed.gov/?id=EJ903991
9. Hobbs R. Digital and media literacy: A plan of action. Aspen Institute, 2010. URL: https://www.aspeninstitute.org/publications/digital-media-literacy-plan-action-2/
10. Mihailidis P., Thevenin B. Media literacy as a core competency for engaged citizenship in participatory democracy // American Behavioral Scientist. 2013. Vol. 57, No. 11. P. 1611–1622. DOI: https://doi.org/10.1177/0002764213489015
11. Livingstone S. Media literacy and the challenge of new information and communication technologies // The Communication Review. 2004. Vol. 7, No. 1. P. 3–14. DOI: https://doi.org/10.1080/10714420490280152
12. NATO. Vilnius Summit Communiqué. 2023. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm

References:

1. UNESCO. (2021). *Media and information literacy curriculum for educators and learners*. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068
2. Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*. Council of Europe. Retrieved from https://rm.coe.int/information-disorder-report/168076277c
3. Verkhovna Rada Ukrainy. (2018). Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» № 2469-VIII [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" No. 2469-VIII]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 [in Ukrainian]
4. Prezydent Ukrainy. (2021). Ukaz № 121/2021 Stratehiia voiennoi bezpeky Ukrainy [Decree No. 121/2021 Military Security Strategy of Ukraine]. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661 [in Ukrainian]
5. Prezydent Ukrainy. (2021). Stratehiia informatsiinoi bezpeky Ukrainy [Information Security Strategy of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021 [in Ukrainian]
6. European Commission. (2022). *Strengthened Code of Practice on Disinformation*. Retrieved from https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation
7. European Commission. (2018). *Tackling online disinformation: A European approach*. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0236
8. Kellner, D., & Share, J. (2007). Critical media literacy is not an option. *Learning Inquiry, 1*(1), 59–69. Retrieved from https://eric.ed.gov/?id=EJ903991
9. Hobbs, R. (2010). *Digital and media literacy: A plan of action*. Aspen Institute. Retrieved from https://www.aspeninstitute.org/publications/digital-media-literacy-plan-action-2/

ISSN 3041-1793 Online

10 Mihailidis, P., & Thevenin, B. (2013). Media literacy as a core competency for engaged citizenship in participatory democracy. *American Behavioral Scientist, 57*(11), 1611–1622. https://doi.org/10.1177/0002764213489015

11. Livingstone, S. (2004). Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. *The Communication Review, 7*(1), 3–14. https://doi.org/10.1080/10714420490280152

12. NATO. (2023). *Vilnius Summit Communiqué*. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 159.9:378.147

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-812-827

Сокульський Ігор Миколайович кандидат ветеринарних наук, доцент, доцент кафедри внутрішньої патології та морфології, Поліський національний університет, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-6237-0328

Павленко Віктор Олександрович старший викладач кафедри фізичної та загальновійськової підготовки, Поліський національний університет, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0001-9313-2069

Дунаєвська Оксана Феліксівна доктор біологічних наук, професор, професор кафедри екології, Поліський національний університет, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-8999-8211

ОЦІНКА СТРЕСОВИХ РЕАКЦІЙ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СТРЕСОГЕННИХ ЧИННИКІВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. За умов воєнного стану вирішального значення набуває людський фактор, зокрема психологічна готовність та стійкість людини до стресогенних чинників. Здатність зберігати емоційну рівновагу, оперативно приймати обґрунтовані рішення, ефективно реагувати на непередбачувані події та діяти в умовах підвищеного ризику є ключовими чинниками безпеки, професійної ефективності та виживання як військовослужбовців, так і цивільного населення. У таких умовах особлива увага приділяється формуванню адаптаційних навичок, стресостійкості та психоемоційної витривалості, що дозволяє підвищити здатність особистості до ефективного функціонування у складних і екстремальних ситуаціях. Психологічна адаптація здобувачів вищої освіти до освітнього середовища з елементами підготовки до надзвичайних та екстремальних ситуацій є важливим чинником забезпечення їхньої безпеки та ефективного навчання. Вона передбачає формування стресостійкості, розвиток емоційної саморегуляції та підвищення здатності адекватно реагувати на складні навчальні завдання та стресогенні чинники. Такі навички дозволяють здобувачам ефективніше справлятися з психоемоційним навантаженням, підтримувати концентрацію уваги та приймати обґрунтовані рішення у непередбачуваних або складних ситуаціях.

У статті висвітлено результати дослідження проявів стресових реакцій та формування стресостійкості здобувачів вищої освіти під час проходження

ISSN 3041-1793 Online
навчального циклу базової загальновійськової підготовки (БЗВП) з акцентом на практичні вправи вогневої підготовки, яка є ключовим елементом дисципліни та спрямована на розвиток професійних навичок, концентрації уваги, швидкої реакції та здатності приймати рішення у стресогенних умовах. Проаналізовано вплив теоретичних занять, інтерактивних лекцій, практичних вправ у спеціалізованій аудиторії та ситуаційних кейсів на психоемоційний стан студентів. Визначено ключові фактори, що сприяють формуванню стресостійкості, та запропоновано ефективні методи психорегуляції, включаючи дихальні вправи, поетапне ускладнення завдань, повторюваність дій та груповий аналіз результатів. Представлено узагальнені дані спостережень щодо особливостей психоемоційного реагування студентів під час виконання практичних завдань.

Отримані результати можуть бути використані для оптимізації навчального процесу та підвищення психофізіологічної готовності здобувачів вищої освіти до стресогенних чинників освітнього середовища.

Ключові слова: базова загальновійськова підготовка, вогнева підготовка, навчальний процес, дисципліни прикладної військової підготовки, навчальні практичні вправи, здобувачі вищої освіти, стрес, стресостійкість, психоемоційне навантаження, адаптація до стресу.

Sokulskyi Ihor Candidate of Veterinary Sciences, Associate professor, Associate professor of the Department of Internal pathology and morphology, Polissia National University, Zhytomyr, https//orcid.org/0000-0002-6237-0328

Pavlenko Viktor Senior Lecturer of the Department of Physical and General Military Training, Polissia National University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0001-9313-2069

Dunaievska Oksana Doctor of Biological Sciences, Professor of the Department of Ecology, Polissia National University, Zhytomyr, https//orcid.org/0000-0002-8999-8211

ASSESSMENT OF STRESS REACTIONS AND JUSTIFICATION OF METHODS FOR DEVELOPING STRESS RESILIENCE IN HIGHER EDUCATION STUDENTS UNDER THE INFLUENCE OF STRESSOGENIC FACTORS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract. Under martial law, the human factor becomes crucial, particularly an individual's psychological readiness and resilience to stressors. The ability to maintain emotional balance, make sound decisions quickly, respond effectively to unforeseen events and act in high-risk situations are key factors in the safety,

ISSN 3041-1793 Online
professional effectiveness and survival of both military personnel and the civilian population. In such conditions, particular attention is paid to developing adaptive skills, stress resilience and psycho-emotional endurance, which enhances an individual's ability to function effectively in complex and extreme situations. The psychological adaptation of higher education students to an educational environment incorporating elements of preparation for emergency and extreme situations is a crucial factor in ensuring their safety and effective learning. It involves building stress resilience, developing emotional self-regulation and enhancing the ability to respond appropriately to complex learning tasks and stressors. Such skills enable students to cope more effectively with psycho-emotional stress, maintain concentration and make informed decisions in unpredictable or complex situations.

This article presents the findings of a study into the manifestations of stress reactions and the development of stress resilience among higher education students during the basic military training (BMT) course, with a focus on practical firearms training exercises, which are a key component of the discipline and are designed to develop professional skills, concentration, rapid reaction and the ability to make decisions under stressful conditions. The impact of theoretical classes, interactive lectures, practical exercises in a specialised classroom and situational case studies on the psycho-emotional state of students has been analysed. Key factors contributing to the development of stress resilience have been identified, and effective methods of psychoregulation have been proposed, including breathing exercises, the gradual increase in task difficulty, repetition of actions and group analysis of results. Generalised data from observations regarding the characteristics of students' psycho-emotional responses during the performance of practical tasks are presented.

The findings can be used to optimise the educational process and enhance the psychophysiological readiness of higher education students to cope with stressors in the educational environment.
Keywords: basic general military training, firearms training, educational process, applied military training subjects, practical training exercises, higher education students, stress, stress resilience, psycho-emotional strain, adaptation to stress.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила суттєве зростання рівня стресу та тривожності серед населення [1]. Постійна загроза життю і здоров'ю, занепокоєння за близьких, регулярні сигнали повітряної тривоги, ракетна небезпека, перебої з електро- та водопостачанням, зв'язком, а також вимушена зміна форм праці й навчання є потужними стресогенними чинниками, що негативно впливають на психо-емоційний стан людини [2, 3]. Водночас у найбільш екстремальних умовах перебувають військовослужбовці Збройних Сил України, так і курсанти. Їхня

ISSN 3041-1793 Online

діяльність супроводжується постійним перебуванням у небезпечному середовищі, невизначеністю, очікуванням загрози, впливом гучних звуків вибухів і пострілів, контактом із наслідками бойових дій, фізичним і психічним виснаженням, порушенням режимів сну, харчування та відпочинку [4, 5]. Для військовослужбовців управлінської ланки додатковими стресорами є висока інтенсивність роботи, значні інтелектуальні навантаження, необхідність оперативного аналізу великого обсягу інформації та прийняття рішень в умовах дефіциту часу і високої відповідальності за їх наслідки [6, 7, 8].

Складними залишаються і умови підготовки курсантів, які змушені навчатися в умовах роззосередження, під час повітряних тривог, нерідко в укриттях, що супроводжується обмеженими можливостями для повноцінного освітнього процесу та відновлення.

Водночас вплив стресогенних чинників характерний не лише для військовослужбовців, але й для здобувачів вищої освіти [9, 10]. Студенти, перебуваючи в умовах постійної небезпеки, невизначеності та підвищених навчальних вимог, також зазнають значного психоемоційного напруження, що проявляється у тривожності, зниженні концентрації уваги, емоційному виснаженні та потребує наукового осмислення й розробки ефективних підходів до його корекції [11, 12]. Стрес – це неспецифічна адаптаційна реакція організму на дію різноманітних чинників, яка може мати як мобілізуючий (еустрес), так і деструктивний (дистрес) характер. [13]. Стрес є невід'ємною складовою повсякденного життя людини, тому важливо вміти своєчасно його розпізнавати, адекватно реагувати та ефективно управляти ним, зважаючи на потенційні ризики для психічного і фізичного здоров'я. [14, 15, 16].

Актуальність розвитку психологічної стійкості здобувачів вищої освіти в умовах дії стресогенних чинників освітнього середовища істотно зростає в сучасних реаліях [17]. Стрес є невід'ємним компонентом студентського життя, однак за умов військового стану, економічної нестабільності та трансформації освітнього процесу його інтенсивність значно підвищується. Це зумовлює зростання рівня тривожності, емоційного напруження та фізичного виснаження, що негативно впливає на навчальну діяльність, когнітивні процеси та загальний психоемоційний стан молоді [18].

Інтенсивний вплив стресогенних чинників може бути настільки потужним, що навіть у психічно стійких осіб виникає ризик розвитку посттравматичних розладів. До значних стресорів належать втрата близьких, професійні конфлікти та міжособистісні напруження. Наслідками тривалого стресу є зниження ефективності діяльності, а також порушення психічного і соматичного здоров'я людини [19].

У таких умовах формування стресостійкості набуває особливого значення як ключова умова ефективної адаптації до кризових ситуацій. Психологічна стійкість забезпечує здатність особистості зберігати емоційну

ISSN 3041-1793 Online

рівновагу, контролювати поведінкові реакції, приймати обґрунтовані рішення та підтримувати продуктивність діяльності навіть за наявності значних стресових навантажень. Це не лише сприяє успішності навчання, але й виступає важливим чинником особистісного розвитку та професійного становлення здобувачів вищої освіти [20].

Таким чином, проблема дослідження стресових реакцій та обґрунтування ефективних методів їх корекції у здобувачів вищої освіти є актуальною та потребує подальшого наукового вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема стресостійкості набуває особливої актуальності в сучасних умовах, що характеризуються постійним посиленням впливу соціальних, економічних, екологічних і технологічних чинників [21]. Динамічні зміни середовища, зростання кількості екстремальних ситуацій та особливості умов військового стану суттєво трансформують умови життєдіяльності й професійної діяльності людини, підвищуючи вимоги до її адаптаційних можливостей і психологічної витривалості [22].

Аналіз сучасних наукових джерел свідчить про значний інтерес дослідників до проблеми формування стресостійкості та розкриття її ключових аспектів. У наукових працях особлива увага приділяється питанням психопрофілактики та психокорекції стресових станів, зокрема в умовах підвищеного психоемоційного навантаження та дії різноманітних стресогенних чинників [23]. Водночас, з огляду на сучасну ситуацію, дослідження стресостійкості у умовах військового стану стає особливо актуальним [24]. Саме ці фактори зумовлюють підвищене психоемоційне навантаження на здобувачів вищої освіти, що визначає необхідність подальшого вивчення особливостей формування їх психологічної стійкості.

Початки наукового дослідження стресу відносять до середини XX століття. Одним із засновників теоретичних основ цього напрямку вважають канадського фізіолога Ганса Сельє. Він визначав стрес як захисну реакцію організму, спрямовану на адаптацію до змін у навколишньому середовищі та збереження його цілісності [25, 26]. Водночас ключовою проблемою є те, що тривале перебування організму у стані стресу виходить за межі фізіологічної норми, що може призвести до виснаження його ресурсів та розвитку хворобливої адаптації [27, 28, 29].

Мета статті – дослідити прояви стресових реакцій здобувачів вищої освіти під час проходження навчальних практичних занять базового військово-підготовчого циклу та обґрунтувати ефективні методи їхньої психофізіологічної корекції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування стресостійкості здобувачів вищої освіти є надзвичайно актуальною, оскільки сучасне навчальне середовище, особливо практичні та інтерактивні заняття,

ISSN 3041-1793 Online

створюють додаткові психоемоційні навантаження. Наше дослідження спрямоване на вивчення проявів стресових реакцій студентів під час проходження навчально-практичних занять та вироблення навичок адаптації до стресогенних чинників освітнього процесу.

У сучасному навчальному та соціальному середовищі кожна людина постійно стикається з різними викликами та складними ситуаціями, які вимагають мобілізації фізичних і психологічних ресурсів. Як видомо, стрес – це реакція індивіда на такі екстремальні або напружені умови, що проявляється на фізіологічному, психологічному та поведінковому рівнях. Він може впливати на концентрацію уваги, прийняття рішень та регуляцію емоцій, тому розуміння його природи є ключовим для формування ефективних методів підвищення стресостійкості студентів.

Звернення до наукових досліджень, присвячених підготовці курсантів, є обґрунтованим, оскільки саме ця категорія здобувачів традиційно розглядається як така, що функціонує в умовах підвищених психоемоційних та фізичних навантажень, максимально наближених до реальних екстремальних ситуацій. Відповідно, підходи до формування їхньої стресостійкості, психоемоційної витривалості та адаптаційних механізмів є найбільш розробленими та науково обґрунтованими. Водночас аналіз таких досліджень дозволяє виокремити універсальні закономірності формування психологічної стійкості, які можуть бути адаптовані до умов підготовки здобувачів вищої освіти невійськового профілю.

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити ключові аспекти психологічної стійкості курсантів у навчальній діяльності. Згідно з даними досліджень, ця властивість особистості є комплексною і включає такі компоненти, як низька особистісна та ситуативна тривожність, помірна нервово-психічна напруга, адекватна самооцінка та емоційна витривалість [30, 6].

Фактори, що впливають на розвиток стресостійкості, поділяють на зовнішні – педагогічний вплив, міжособистісна взаємодія, організація навчальної та службової діяльності, стимулювання; та внутрішні – психофізіологічні, соціально-психологічні та психолого-педагогічні особливості особистості.

Психологічну стійкість можна розглядати як здатність курсанта керувати своїм психічним станом, зберігати оптимальне функціонування організму та психіки в умовах напруженого навчального процесу, а також у мирний та воєнний час.

Для курсантів, що проходять військово-професійну підготовку, характерні значні інтелектуальні та емоційні навантаження, які створюють умови для виникнення стресових ситуацій і супроводжуються психологічною та емоційною напруженістю [21].

ISSN 3041-1793 Online

Водночас подібні аспекти стресостійкості актуальні й для студентів ЗВО, які не мають спеціалізованої військової підготовки. Вони також зазнають впливу стресогенних чинників під час навчального процесу, хоча ці фактори переважно пов'язані з навчальними завданнями, дедлайнами, груповою взаємодією та підвищеними вимогами та обсягами до самостійної роботи.

На нашу думку, особливістю навчального процесу курсантів є поєднання теоретичних і практичних завдань із підвищеним фізичним та психоемоційним навантаженням, що відрізняє їх від звичайних студентів ЗВО. Незважаючи на те, що всі здобувачі другого курсу проходять базову загальновійськову підготовку (БЗВП), саме специфіка практичних вправ – поступове відпрацювання навичок, інтерактивні симуляції та виконання завдань у тирі – створює умови для виникнення помірного стресу. Цей стрес, у свою чергу, стає чинником формування психологічної стійкості та розвитку навичок адаптації до складних і нестандартних ситуацій, що є важливою складовою підготовки студентів у військовому та навчальному контексті.

На даному етапі дослідження ми зосередили увагу на здобувачах другого курсу всіх спеціальностей, які проходять навчальний цикл базової загальновійськової підготовки (БЗВП) з акцентом на практичні вправи вогневої підготовки. Де слід зазначити, що вогнева підготовка є важливим складовим елементом структури цієї дисципліни, оскільки вона забезпечує формування базових практичних навичок, розвиток відповідальності, концентрації уваги та готовності діяти в умовах підвищеного психоемоційного напруження.На основі власних спостережень визначено, що підготовка студентів у межах даного напряму передбачає використання різних форм навчальної діяльності:

Теоретичні заняття, які включають лекції, мультимедійні презентації та навчальні відеоматеріали. Такий формат дозволяє не лише засвоїти базові знання, але й створює певний емоційний фон, оскільки демонстрація реалістичних ситуацій, відеофрагментів та зображень може викликати у студентів різні психоемоційні реакції – від зацікавленості до напруження. Важливим елементом є зворотний зв'язок, під час якого викладач оцінює реакції студентів, їхню залученість, рівень сприйняття матеріалу та здатність аналізувати побачене, що також опосередковано відображає рівень їх стресостійкості.

Практичні завдання, що проводяться у спеціалізованій інтерактивній аудиторії – тирі, обладнаному макетами зброї, максимально наближеними до реальних, та програмним забезпеченням «Захисник». Таке середовище моделює умови, наближені до реальних, що сприяє виникненню помірного стресу у студентів. Водночас це створює сприятливі умови для формування адаптаційних механізмів, розвитку самоконтролю та поступового підвищення рівня стресостійкості.

ISSN 3041-1793 Online

Студенти поступово відпрацьовують вправи, починаючи з базових навичок:

Техніка безпеки – формує відповідальне ставлення до виконання завдань, усвідомлення потенційних ризиків і наслідків помилок. Акцентування уваги на можливих небезпеках сприяє підвищенню внутрішньої зосередженості, що може викликати початкове напруження, але водночас формує контрольовану поведінку в умовах стресу.

Загальна будова автомата – вимагає концентрації уваги, запам'ятовування елементів та їх функцій. У студентів може виникати когнітивне навантаження, що проявляється у хвилюванні щодо правильності відповідей або дій, однак поступове засвоєння матеріалу сприяє впевненості та зниженню рівня стресу.

Правильне носіння та утримання зброї – передбачає чітке відтворення дій за зразком викладача. У цьому процесі спостерігається певне психоемоційне напруження, пов'язане з необхідністю швидкої орієнтації та координації рухів, що водночас сприяє розвитку самоконтролю.

Прийняття оптимального положення тіла під час стрільби – потребує узгодженості рухів, рівноваги та концентрації. Порушення техніки виконання може викликати у студентів невпевненість, однак багаторазове повторення сприяє формуванню автоматизованих дій і зниженню напруження.

Виконання вправ на точність і швидкість – поєднує фізичне та психоемоційне навантаження. Обмеження часу та необхідність досягнення результату підвищують рівень стресу, водночас формуючи здатність діяти ефективно в умовах обмежених ресурсів.

Додатково застосовуються:

Ситуаційні вправи (кейси) – моделюють непередбачувані умови, що потребують швидкого прийняття рішень;

Впровадження елементів змагальної діяльності – стимулюють мотивацію, але можуть підвищувати рівень емоційного напруження;

Командні завдання – сприяють розвитку взаємодії, відповідальності та здатності діяти в групі в умовах стресу.

Таким чином, поетапна організація навчального процесу з поєднанням теоретичних і практичних компонентів створює контрольовані умови для виникнення помірного стресу, що є важливим чинником формування стресостійкості здобувачів вищої освіти. Подібний підхід узгоджується з результатами сучасних наукових досліджень, у яких зазначається, що помірний рівень стресу може мати адаптаційний характер і сприяти мобілізації психофізіологічних ресурсів організму, підвищенню концентрації уваги та ефективності діяльності [31, 32]. Це підтверджує доцільність використання навчальних методик, спрямованих на контрольоване включення стресогенних чинників у освітній процес з метою розвитку стійкості до них.

ISSN 3041-1793 Online

У подальшому етапі навчального процесу відбувається поступове ускладнення завдань через впровадження ситуаційних вправ і практичних кейсів, що моделюють умови невизначеності та обмеженого часу. Такі завдання спрямовані не лише на перевірку сформованих навичок, а й на активізацію психоемоційних реакцій студентів, що дозволяє створити контрольоване середовище для розвитку їх адаптаційних можливостей і формування стійкості до стресових впливів.

Основним завданням дослідження є спостереження за особливостями психоемоційних реакцій здобувачів у процесі виконання навчальних завдань, а також формування у них навичок саморегуляції та адаптації до умов підвищеного напруження.

Важливим аспектом є виявлення індивідуальних відмінностей у реагуванні на стресові ситуації та визначення ефективних підходів до їх подолання в освітньому процесі.

Для оцінки рівня стресу та сформованості стресостійкості у подальшому передбачається використання спеціально розроблених анкет, які включатимуть такі критерії:

-рівень тривожності;

-концентрація уваги;

-емоційне виснаження;

-здатність до швидкого прийняття рішень;

-реакція на непередбачувані навчальні ситуації.

На основі власного педагогічного досвіду нами запропоновано комплекс простих, але ефективних методів підвищення стресостійкості студентів:

-короткі дихальні та релаксаційні вправи перед виконанням практичних завдань, що сприяють зниженню початкового напруження;

-поетапне моделювання стресових ситуацій у тирі з поступовим ускладненням умов для формування адаптаційних механізмів;

-групове обговорення результатів та аналіз власних дій після виконання вправ, що розвиває саморефлексію;

-психологічна підготовка через інструктаж і позитивне налаштування, що допомагає знизити рівень тривожності перед виконанням завдань;

-повторюваність і відпрацювання дій до автоматизму, що забезпечує впевненість у власних діях і зменшує вплив стресових чинників.

Нижче узагальнено результати попередніх власних спостережень щодо впливу різних видів навчальних вправ на психоемоційний стан студентів (рис. 1).

ISSN 3041-1793 Online

Вид вправ	Психоемоційні реакції студентів/ особливості формування стресостійкості
Вивчення будови автомата	Вимагає швидкого запам'ятовування елементів та їх функцій, що викликає когнітивне напруження/ формується зосередженість, уважність та впевненість через повторення і систематизацію знань
Формування навичок безпечного поводження	Акцент на можливих ризиках і наслідках помилок підвищує відповідальність і внутрішнє напруження/розвивається контроль поведінки та дисциплінованість у стресових умовах
Відпрацювання навичок носіння та утримання зброї	Потребує координації рухів і швидкого відтворення дій за зразком/формується самоконтроль та здатність діяти впевнено під зовнішнім контролем
Відпрацювання положень для стрільби	Викликає напруження через необхідність дотримання точності та стабільності/сприяє розвитку витривалості та стабілізації психоемоційного стану
Вправи на точність і швидкість	Обмеження часу та орієнтація на результат підвищують рівень напруження/розвивається здатність приймати рішення в умовах дефіциту часу
Ситуаційні кейси	Моделюють непередбачувані умови, що викликають емоційне напруження/формується гнучкість мислення, адаптивність і стійкість до стресу

Рис. 1. Вплив навчальних вправ на психоемоційний стан та формування стресостійкості здобувачів вищої освіти

Таким чином, отримані результати свідчать про те, що поетапне ускладнення навчальних завдань у поєднанні з цілеспрямованим педагогічним впливом сприяє не лише засвоєнню практичних навичок, але й ефективному формуванню стресостійкості здобувачів вищої освіти.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що стрес є невід'ємною складовою навчального процесу, особливо в умовах виконання практично орієнтованих завдань, які супроводжуються підвищеним психоемоційним навантаженням. Визначено, що організація навчального процесу із включенням елементів базової загальновійськової підготовки сприяє створенню контрольованого стресового середовища, у якому здобувачі вищої освіти поступово адаптуються до дії стресогенних чинників.

Доведено, що поєднання теоретичних і практичних форм навчання, зокрема використання інтерактивних методів, ситуаційних завдань та поетапного ускладнення вправ, забезпечує не лише формування професійних навичок, але й розвиток стресостійкості, самоконтролю та здатності до прийняття рішень в умовах обмеженого часу.

ISSN 3041-1793 Online

Встановлено, що застосування простих психорегуляційних методів, таких як дихальні вправи, поетапна адаптація до стресових ситуацій, повторюваність дій та рефлексивний аналіз, є ефективним інструментом зниження рівня тривожності та підвищення психоемоційної витривалості здобувачів.

Література:

1. Kraskov O. Вплив факторів стресу, пов'язаних з війною в Україні, на психічне здоров'ямолоді (на прикладі студентів 3-4 курсів Національного університету «Києво-Могилянська академія»). *Психосоматична медицина та загальна практика.* 2024. Том 9, No 3. С. 1–14. DOI: 10.26766/pmgp.v9i3.522

2. Савелюк Н. М., Зеленкова В. В. Особливості психоемоційного стану українців в умовах війни. *Габітус.* 2024. Випуск 59. С. 178–183. DOI https://doi.org/10.32782/2663-5208.

3. Клименко І., Твердохліб Н., Зінченко М. Особливості формування стресостійкості військовослужбовців у період реабілітації. *Сучасна медицина, фармація та психологічне здоров'я.* 2023. № 3(12). С. 59–63. https://doi.org/10.32689/2663-0672-2023-3-9

4. Кравченко К. О., Тімченко О. В., Широбоков Ю. М. Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу у військовослужбовців - учасників антитерористичної операції: монографія.: НУЦЗУ, ФОЛ Мезіна В. В., 2017. 186 с.

5. Музичко Л. Т., Гачак-Величко Л. А. Особливості формування стресостійкості у курсантів ВВНЗ в умовах російсько-української війни: психологічний аспект. *Журнал «Перспективи та інновації науки».* 2026. № 1(59). С. 3517–3531. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-1(59)-3517-3531

6. Зімніков О. О. Рівень стресу та його ознаки у курсантів та офіцерів у процесі виконання завдань навчальнобойової діяльності в умовах воєнного стану. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15.* 2025. №2(187). С. 93–97. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.02(187).17

7. Васильєв С. Психологічні умови розвитку психологічної стійкості (резилієнсу) у військовослужбовців у процесі базової загальновійськової підготовки. *Вісник Національного університету оборони України.* 2021. Випуск 61(3). С. 5–13. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-61-3-5-13

8. Іванова Н., Андрусишин Ю. Психологічні детермінанти стресостійкості військовослужбовців в умовах впливу психотравмуючих чинників. *Вісник Національного університету оборони України.* 2023. № 1(71). С. 72–78. DOI: 10.33099/2617-6858–23–71–1–72-78.

9. Сокульський І. М., Дунаєвська О. Ф. Розвиток навичок стресостійкості у студентів в умовах воєнного стану. *Інтеграція знань та інновацій у розвитку науки, освіти і суспільства: мультидисциплінарний підхід до вирішення сучасних викликів* : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 29 березня 2025 року. Рівне : ЦФЕНД, 2025. С. 17–19.

10. Дунаєвська О. Ф., Сокульський І. М. Місце навчальних дисциплін «Домедична підготовка» та «Домедична допомога» в системі сучасної освіти. *Суспільство та національні інтереси. Сер. Освіта/Педагогіка.* 2025. № 11 (19). С. 187–198. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-11(19)-187-198

11. Березняк К. М., Накорчевська О. П., Васильєва О. А. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни. *Перспективи та інновації науки.* 2022. № 10(15). С. 401–411. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10(15)-401-411

ISSN 3041-1793 Online
12. Котломанітова Г. Психосоціальна підтримка студентів, які постраждали внаслідок війни. *Освіта. Інноватика. Практика.* 2025. Том 13, № 7. С. 48–55. DOI: 10.31110/2616-650X-vol13i7-007

13. Макарова О. П., Червоний П. Д. Сутність стресу та його вплив на організм людини в екстремальних умовах. *Габітус.* 2023. Випуск 46. С. 222–226. DOI https://doi.org/10.32782/2663-5208.

14. Предко В. В., Сомова О. О. Вплив війни на зміну рівня стресу та стратегій збереження життєстійкості українців. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія.* 2022. Том 33(72) № 4. С. 89–98. DOI https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/16

15. Назимок В., Мартинов Ю. Реакції організму на стрес, його особливості та прояви. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15.* 2025. №2(187). С. 235–238. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.02(187).43

16. Кушаков П. К. Аналіз проблеми стресу в сучасних психологічних дослідженнях у контексті особливостей переживання стресу дитиною в умовах війни. *Габітус.* 2025. Випуск 73. С. 169 – 173. DOI https://doi.org/10.32782/2663-5208

17. Толкунова І. В., Гринь О. Р., Смоляр І. І. Бондаренко О. Стресостійкість студентів-спортсменів у кризових умовах воєнного часу. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.* 2025. Випуск 4 (190). С. 170–178. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.04(190).35

18. Потапюк, Л. Особливості формування стресостійкості студентів в умовах російсько-української війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.* 2023. № 2. С. 34–38. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.2.6

19. Боярчук О. Д. Біохімія стресу: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Луганськ : Вид-во ДЗ ЛНУ імені Т. Шевченка, 2013. 176 с.

20. Каськов І., Соловей І. Формування психологічної стійкості студента до стресогенних чинників середовища в умовах військового стану. *Вісник Національного університету оборони України.* 2025. №83(1). С. 82–88. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-83-1-82-88

21. Гачак-Величко Л. А. Психологічні особливості стресостійкості у курсантів під час навчання у вищому військовому навчальному закладі. *Габітус.* 2022. Випуск 41. С. 73–77. DOI https://doi.org/10.32782/2663-5208.

22. Слободяник Н. В. Стресостійкість як психологічний ресурс Особистості в ситуації змін. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія.* 2024. Том 35 (74) № 4. С. 91–95. DOI https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/14

23. Яковенко О. О., Шинкарук О. А., Строганов С. В., Бишевець Н. Г., Бафадаров О. Ю. Специфіка дії стресогенних чинників на військовослужбовців та молодь. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.* 2025. Вип. 12(199). С. 228–232. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.12(199).45

24. Овсяннікова Я. О. Теоретико-методологічні підходи до аналізу понять емоційної, психологічної стресостійкості. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* 2009. Вип. 6. С. 85–94.

25. Раєвська Я., Твердохліб Н. Психологія стресостійкості військовослужбовців: теоретичний дискурс. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія.* 2023. Випуск 3(59). С. 19–23. DOI https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.3.3

26. Сабо Ш., Сабо К., Заячківська О. Стрес: від Ганса Сельє до сьогодні. – Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Наукове Товариство ім. Шевченка, 2019. 120 с.

ISSN 3041-1793 Online

27. Когут О. Теоретико-емпіричне дослідження складових компонентів стресостійкості особистості. *Psychological Journal.* 2020. Vol. 6(11). С. 114–122. DOI (Issue): https://doi.org/10.31108/1.2020.6.11

28. Грузинська І. Проблема емоційного реагування на стресові ситуації в умовах воєнного стану. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, психологія.* 2022. № 2(21). С. 97–107. DOI: https://doi.org/10.18372/2411-264X.21.17096

29. Предко В. В., Сомова О. О. Вплив війни на зміну рівня стресу та стратегій збереження життєстійкості Українців. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія.* 2022. Том 33(72). № 4. С. 89–98. DOI https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/16

30. Худякова Н., Базів В. Особливості психологічної підготовки курсантів НАВС в умовах воєнного стану. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України :* матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції 29 березня. Вінниця. 2024. С. 76–78.

31. Масловська М., Гаврилькевич В. Теоретичний огляд концепції стресостійкості. *Науковий журнал «Психологічні травелоги».* 2024, № 4. С. 210–221. https://doi.org /10.31891/PT-2024-4-20

32. Поморцева С. П., Депутатов В. О. Стресостійкість як адаптаційний ресурс особистості в умовах воєнного стану. *Психологія та історія соціології.* 2025. Випуск 75. Т. 2. С. 50–53. DOI https://doi.org/10.32782/hbts.75.2.7

References:

1. Kraskov, O. (2024). Vplyv faktoriv stresu, pov″yazanykh z viyny v Ukrayini, na psykhichne zdorov″yamolodi (na prykladi studentiv 3-4 kursiv Natsional′noho universytetu «Kyyevo-Mohylyans′ka akademiya») [The Impact of Stress Factors Related to theWar in Ukraine on the Mental Health ofYoung People (A Case Study of 3-4 Year OldStudents at the National University of Kyiv-Mohyla Academy]. Psychosomatic Medicine and General Practice, 9(3), 1–14. DOI: 10.26766/pmgp.v9i3.522[in Ukrainian].

2. Saveliuk, N. M., & Zelenkova, V. V. (2024). Osoblyvosti psykhoemotsiynoho stanu ukrayintsiv v umovakh viyny. [Peculiarities of the psycho-emotional state of ukrainians during war]. Habit, 59, 178–183. DOI https://doi.org/10.32782/2663-5208 [in Ukrainian].

3. Klymenko, I., Tverdokhlib, N., & Zinchenko, M. (2023). Osoblyvosti formuvannya stresostiykosti viys′kovosluzhbovtsiv u period reabilitatsiyi. [Features of the formation stress resistance of military personnel during the rehabilitation period]. Modern Medicine, Pharmacy and Psychological Health, 3(12), 59–63. https://doi.org/10.32689/2663-0672-2023-3-9 [in Ukrainian].

4. Kravchenko, K. O., Timchenko, O. V., & Shyrobokov Yu. M. (2017). Sotsialno-psykholohichni determinanti vynyknennya boiovoi stress u viiskovosluzhbovtsiv – uchasnykiv antyterorystychnoi operatsii: monohrafiya [Social and psychological determinants of combat stress in military personnel – participants of the anti-terrorist operation: monograph]. Kharkiv.: NUTsZU, FOL Mezina V. V. 186. [in Ukrainian].

5. Muzychko, L. T., & Hachak-Velychko, L. A. (2026). Osoblyvosti formuvannya stresostiykosti u kursantiv VVNZ v umovakh rosiys′ko-ukrayins′koyi viyny: psykholohichnyy aspekt [Features of stress resilience development in military academy students in the context of the russianukrainian war: psychological aspect]. Journal Prospects and Innovations of Science, 1(59), 3517–3531. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-1(59)-3517-3531 [in Ukrainian].

6. Zimnikov, O. O. (2025). Riven′ stresu ta yoho oznaky u kursantiv ta ofitseriv u protsesi vykonannya zavdan′ navchal′noyi diyal′nosti v umovakh viys′kovoho stanu [Stress level and its signs in cadets and officers in the process of training and combat activity under martial law].

ISSN 3041-1793 Online
Scientific Journal of the Dragomanov Ukrainian State University. Series 15, 2(187), 93–97. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.02(187).17 [in Ukrainian].

7. Vasylyev, S. (2021). Psykholohichni umovy rozvytku psykholohichnoyi stiykosti (rezyliyensu) u viys′kovosluzhbovtsiv u protsesi bazovoyi zahal′noviys′kovoyi pidhotovky [Psychological conditions for the development of resilience in the basic military training of ukrainian armed forces servicemen]. Bulletin of National Defense University of Ukraine, 61(3), 5–13. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-61-3-5-13 [in Ukrainian].

8. Ivanova, N., & Andrusyshyn, Y. (2023). Психологічні детермінанти стресостійкості військовослужбовців в умовах впливу психотравмуючих чинників [Psychological determinants of military servicemen stress resistance under the influence of psychotraumatic factors]. Bulletin of National Defense University of Ukraine, 71(1), 72–78. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-71-1-72-78 [in Ukrainian].

9. Sokulskyi, I. M., & Dunaievska, O. F. (2025). Rozvytok navychok stresostiikosti u studentiv v umovakh voiennoho stanu. [Development of stress resistance skills in students under martial law]. In Integration of Knowledge and Innovations in the Development of Science, Education, and Society: A Multidisciplinary Approach to Addressing Modern Challenges: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, March 29, 2025 (pp. 17–19). Rivne: TsFEND. [in Ukrainian].

10. Dunaievska, O., & Sokulsky, I. (2025). Mistse navchal′noyi dystsypliny «Domedychna pidhotovka» ta «Domedychna dopomoha» v systemi suchasnoyi osvity [The place of the academic disciplines ‘Pre-Medical training’ and ‘First aid’ in the modern education system]. Society and national interests Archives, 11(19), 187–198. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-11(19)-187-198 (2025) [in Ukrainian].

11. Berezniak, K. M., Nakorchevska, O. P., & Vasylieva, O. A. (2022). Psykholohichni osoblyvosti adaptatsiyi studentiv do navchannya v umovakh viyny. [Psychological features of students’ adaptation to learning in wartime conditions]. Perspectives and Innovations of Science, 10(15), 401–411. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-10(15)-401-411 [in Ukrainian].

12. Kotlomanitova, H. (2025). Psykhosotsial′na pidtrymka studentiv, yaki postrazhdaly vnaslidok viyny. [Psychosocial support for students affected by war]. Education. Innovation. Practice, 13(7), 48–55. https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i7-007 [in Ukrainian].

13. Makarova, O. P. & Chervonyi, P. D. (2023). Sutnist′ stresu ta yoho vplyv na orhanizm lyudyny v ekstremal′nykh umovakh) [The essence of stress and its effect on the human body in extreme conditions]. Habitus, 46, 222–226. DOI https://doi.org/10.32782/2663-5208. [in Ukrainian].

14. Predko, V. V., & Somova, O. O. (2022). Vplyv viyny na zminu rivnya stresu ta stratehiy zberezhennya zhyttyestiykosti ukrayintsiv. [The impact of war on changes in stress levels and resilience strategies of Ukrainians]. Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology, 33(72)(4), 89–98. https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/16 [in Ukrainian].

15. Nazymok, V., & Martynov, Yu. (2025). Reaktsiyi orhanizmu na stres, yoho osoblyvosti ta proyavy. [Body reactions to stress, its features and manifestations]. Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 15, 2(187), 235–238. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.02(187).43 [in Ukrainian].

16. Kushakov, P. K. (2025). Analiz problemy stresu v suchasnykh psykholohichnykh doslidzhenniakh u konteksti osoblyvostei perezhyvannia stresu dytynoiu v umovakh viiny. [Analysis of the problem of stress in modern psychological research in the context of a child’s experience of stress during war]. Habitus, 73, 169–173. https://doi.org/10.32782/2663-5208 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

17. Tolkunova, I. V., Gryn, O., Smolyar, I., & Bondarenko, O. (2025). Stresostiikist studentiv-sportsmeniv u kryzovykh umovakh voiennoho chasu. [Stress resistance of student-athletes in crisis conditions of wartime]. Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 15, 4(190), 170–178. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.04(190).35 [in Ukrainian].

18. Potapiuk, L. (2023). Osoblyvosti formuvannia stresostiikosti studentiv v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. [Features of the formation of students' stress resistance in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology, 2, 34–38. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.2.6 [in Ukrainian].

19. Boiarchuk, O. D. (2013). Biohimiia stresu: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. [Biochemistry of stress: a textbook for higher education students]. Luhansk: Publishing House of LNU named after T. Shevchenko. [in Ukrainian].

20. Kaskov, I., & Solovei I. (2025). Formuvannya psykholohichnoyi stiykosti studenta do stresohennykh chynnykiv seredovyshcha v umovakh viys′kovoho stanu. [Formation of student's psychological resilience to environmental stressors under martial law]. Bulletin of National Defense University of Ukraine, 83(1), 82–88. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-83-1-82-88. [in Ukrainian].

21. Hachak-Velychko, L. A. (2022). Psykholohichni osoblyvosti stresostiykosti u kursantiv pid chas navchannya u vyshchomu viys′kovomu navchal′nomu zakladi. [Psychological characteristics of stress resistance in cadets during study at a higher military educational institution]. Habit, 41, 73–77. DOI https://doi.org/10.32782/2663-5208. [in Ukrainian].

22. Slobodianyk, N. V. (2024). Stresostiikist yak psykholohichnyi resurs osobystosti v sytuatsii zmin. [Stress resistance as a psychological resource of personality in a situation of change]. Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology, 35(74)(4), 91–95. https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/14 [in Ukrainian].

23. Yakovenko, O. O., Shynkaruk, O. A., Strohanov, S. V., Byshevets, N. H., & Bafadarov, O. Yu. (2025). Spetsyfika dii stresohennykh chynnykiv na viiskovosluzhbovtsiv ta molod. [Specifics of the impact of stressogenic factors on military personnel and youth]. Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 15, 12(199), 228–232. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.12(199).45 [in Ukrainian].

24. Ovsiannikova, Ya. O. (2009). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do analizu ponyat′ emotsiinoi, psykholohichnoi stresostiikosti. [Theoretical and methodological approaches to the analysis of emotional and psychological stress resistance]. Problems of Extreme and Crisis Psychology, 6, 85–94. [in Ukrainian].

25. Raievska, Ya., & Tverdokhlib, N. (2023). Psykholohiia stresostiikosti viiskovo-sluzhbovtsiv: teoretychnyi dyskurs. [Psychology of stress resistance of military personnel: theoretical discourse]. Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Psychology, 3(59), 19–23. https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.3.3 [in Ukrainian].

26. Sabo, Sh., Sabo, K., & Zaiachkivska, O. (2019). Stres: vid Hansa Sel′ie do sohodni. [Stress: from Hans Selye to today]. Lviv: Lviv National Medical University, Shevchenko Scientific Society.

27. Kohut, O. (2020). Teoretyko-empirychne doslidzhennia skladovykh komponentiv stresostiikosti osobystosti. [Theoretical and empirical study of the components of personality stress resistance]. Psychological Journal, 6(11), 114–122. https://doi.org/10.31108/1.2020.6.11 [in Ukrainian].

28. Hruzinska, I. (2022). Problema emotsiinoho reahuvannia na stresovi sytuatsii v umovakh voiennoho stanu. [The problem of emotional response to stressful situations under martial law]. Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology, 2(21), 97–107. https://doi.org/10.18372/2411-264X.21.17096 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

29. Predko, V. V., & Somova, O. O. (2022). Vplyv viiny na zminu rivnia stresu ta stratehiy zberezhennia zhyttiestiikosti ukrayintsiv. [The impact of war on changes in stress levels and resilience strategies of Ukrainians]. Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology, 33(72)(4), 89–98. https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/16 [in Ukrainian].

30. Khudyakova N., Baziv V. Osoblyvosti psykholohichnoyi pidhotovky kursantiv NAVS v umovakh voyennoho stanu. [Peculiarities of psychological training of cadets of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine under martial law]. Psychological and pedagogical problems of professional education and patriotic upbringing of personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference of March 29. Vinnytsia. 2024. P. 76–78. [in Ukrainian].

31. Maslovska, M., & Havrylkevych, V. (2024). Teoretychnyy ohlyad kontseptsiyi stresostiykosti [Theoretical review of the concept of stress-resilience]. Psychology travelogs, (4), 210–221. https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-20 [in Ukrainian].

32. Pomortseva, S. P., & Deputatov, V. O. (2025). Stresostiykist′ yak adaptatsiynyy resurs osobystosti v umovakh viys′kovoho stanu. [Resilience as an adaptive resource of personality in conditions of martial law]. Psychology and history of sociology, 75. T. 2, 50–53. DOI https://doi.org/10.32782/hbts.75.2.7 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.4:004.9

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-828-841

Солодун Євгеній Віталійович слухач штатний Військової академії (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0007-5736-1252

Король Дмитро Анатолійович викладач, Військова академія (м. Одеса), вул. м. Одеса, https://orcid.org/0009-0002-1649-3770

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ДЕКОМПОЗИЦІЇ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ПРИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ РОБОТІ У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ

Анотація. У даній науковій статті проведено всебічне та глибоке дослідження практичного застосування методологій структурної декомпозиції та методів когнітивної візуалізації з метою радикального підвищення загальної ефективності інформаційно-аналітичної роботи в межах сучасної військової частини. Надзвичайна актуальність зазначеної тематики безпосередньо зумовлена глобальним трендом стрімкого зростання обсягів різнорідної, часто суперечливої розвідувальної, логістичної та оперативної інформації. В умовах мережецентричних воєн виникає гостра потреба у максимально оперативній обробці вхідних даних у режимі реального часу, що висуває принципово нові, підвищені вимоги до точності, швидкості та всебічної обґрунтованості управлінських рішень у складних умовах ведення високотехнологічних бойових дій.

Авторами детально та послідовно розглянуто ключові специфічні особливості інформаційно-аналітичної діяльності у військовій сфері. Зокрема, ідентифіковано основні критичні типи даних, що використовуються штабними підрозділами, проаналізовано їхню високу динамічність, фрагментарність, а також технологічну складність подальшої інтеграції в єдину цілісну картину поля бою. У роботі ґрунтовно та системно проаналізовано методи багаторівневої ієрархічної декомпозиції як фундаментальний інструмент логічної структуризації надскладних інформаційних процесів. Особливу увагу приділено практичному використанню класичних методологій функціонального моделювання IDEF0, розширених діаграм потоків даних DFD, а також об’єктно-орієнтованих підходів уніфікованої мови моделювання UML. У статті наочно показано реальні можливості розбиття складних аналітичних задач на окремі, логічно завершені та взаємопов’язані етапи. Такий підхід дозволяє повністю формалізувати алгоритм прийняття управлінських рішень, забезпечити прозорість аналітичних процедур та суттєво мінімізувати негативний вплив людського фактору в умовах стресу.

ISSN 3041-1793 Online

Окрему увагу в межах дослідження приділено впровадженню інноваційних методів візуалізації великих масивів цифрових даних. Детально розкрито особливості функціонування спеціалізованих військових геоінформаційних систем (GIS), побудови багатофункціональних інтерактивних аналітичних дашбордів та використання сучасних графічних засобів динамічного відображення тактичної інформації. Наведено конкретні та змістовні приклади ефективного застосування сучасних засобів візуалізації для здійснення поглибленого аналізу поточної бойової обстановки, оперативної оцінки загального стану та боєздатності підрозділів, а також безперервного моніторингу ключових показників логістичного забезпечення, витрат боєприпасів та паливно-мастильних матеріалів.

У підсумковій частині роботи авторами запропоновано авторську узагальнену модель інтегрованого застосування методів структурної декомпозиції та багатовимірної візуалізації в щоденній інформаційно-аналітичній діяльності типової військової частини. Запропонована модель передбачає створення єдиного інформаційного простору для обробки даних, що надходять з різних джерел. Отримані в ході дослідження результати переконливо підтверджують доцільність та високу практичну цінність системного використання зазначених методів для суттєвого підвищення загальної оперативності штабної роботи, математичної точності розрахунків та всебічної обґрунтованості стратегічних аналітичних висновків. Це дозволяє командирам приймати критично важливі управлінські рішення в умовах динамічного середовища з мінімальними ризиками та максимальною ефективністю.

Ключові слова: декомпозиція, візуалізація даних, інформаційно-аналітична діяльність, військова частина, прийняття рішень, аналіз даних, інформаційні потоки, діаграми, аналітичні системи.

Solodun Yevhenii Vitaliiovych student of the regular Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0007-5736-1252

Korol Dmytro Anatoliiovych lecturer, Military Academy (Odesa), Odesa, https://orcid.org/0009-0002-1649-3770

APPLICATION OF DECOMPOSITION AND VISUALIZATION METHODS IN INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITIES IN A MILITARY UNIT

Abstract. This scientific article conducts a comprehensive and in-depth study of the practical application of structural decomposition methodologies and cognitive visualization methods to radically increase the overall efficiency of information and

ISSN 3041-1793 Online
analytical work within a modern military unit. The extreme relevance of this topic is directly driven by the global trend of rapid growth in the volume of heterogeneous, often contradictory intelligence, logistical, and operational information. In the context of network-centric warfare, there is an urgent need for the most rapid processing of incoming data in real-time, which imposes fundamentally new, increased requirements for the accuracy, speed, and comprehensive validity of management decisions in the complex conditions of high-tech combat operations.

The authors consistently examine the key specific features of information and analytical activities in the military sphere. In particular, the main critical types of data used by staff units are identified, and their high dynamism, fragmentation, and the technological complexity of further integration into a single coherent picture of the battlefield are analyzed. The paper provides a thorough and systematic analysis of multi-level hierarchical decomposition methods as a fundamental tool for the logical structuralization of complex information processes. Special attention is paid to the practical use of classical functional modeling methodologies such as IDEF0, data flow diagrams (DFD), and object-oriented approaches of the Unified Modeling Language (UML). The article demonstrates the real possibilities of breaking down complex analytical tasks into separate, logically complete, and interconnected stages. Such an approach allows for the full formalization of the management decision-making algorithm, ensures the transparency of analytical procedures, and significantly minimizes the negative impact of the human factor under stress.

A significant part of the study is dedicated to the implementation of innovative methods for visualizing large arrays of digital data. The features of specialized military Geographic Information Systems (GIS), the construction of multifunctional interactive analytical dashboards, and the use of modern graphical tools for the dynamic display of tactical information are revealed in detail. Specific and meaningful examples of the effective use of modern visualization tools for in-depth analysis of the current combat situation, operational assessment of the general state and combat readiness of units, and continuous monitoring of key logistics indicators, ammunition consumption, and fuel supplies are provided.

In the final part of the work, the authors propose a generalized model for the integrated application of structural decomposition and multidimensional visualization methods in the daily information and analytical activities of a typical military unit.

The proposed model involves creating a unified information space for processing data from various sources. The results obtained during the study convincingly confirm the feasibility and high practical value of the systematic use of these methods for a significant increase in the overall efficiency of staff work, mathematical accuracy of calculations, and the comprehensive validity of strategic analytical conclusions. This allows commanders to make critical management decisions in a dynamic environment with minimal risks and maximum efficiency.

ISSN 3041-1793 Online
Keywords: decomposition, data visualization, information and analytical activity, military unit, decision-making, data analysis, information flows, diagrams, analytical systems.

Постановка проблеми. В сучасних умовах ведення військової діяльності інформаційно-аналітична робота відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного управління підрозділами. Обсяг даних, що надходить до військових частин, постійно зростає та включає розвідувальну інформацію, оперативні звіти, дані моніторингу, логістичні показники та інші джерела.

Основною проблемою є складність обробки та інтерпретації цієї інформації в умовах обмеженого часу, що може призводити до перевантаження аналітиків і зниження якості прийнятих рішень. Традиційні підходи, засновані на текстовому або табличному представленні даних, не забезпечують достатньої наочності та швидкості аналізу.

У зв'язку з цим актуальним є застосування методів декомпозиції та візуалізації, які дозволяють структуровано подати складні процеси, виділити ключові елементи та забезпечити більш ефективне сприйняття інформації. Наприклад, декомпозиція бойового завдання на окремі етапи (розвідка, планування, виконання, оцінка результатів) дозволяє чітко визначити інформаційні потреби на кожному рівні, а використання візуальних дашбордів дає змогу оперативно відстежувати зміну обстановки та ключові показники діяльності підрозділів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підвищення ефективності інформаційно-аналітичної роботи у військових структурах активно досліджується в сучасних наукових роботах, зокрема в контексті цифрової трансформації систем управління, автоматизації обробки даних та використання засобів візуалізації для підтримки прийняття рішень. В роботі Крета Миколи та Страшкова Максима «Нетипові рішення стандартизованих процесів. Підвищення ефективності планування бойових дій шляхом впровадження інформаційних та аналітичних систем управління» досліджено практичні аспекти впровадження інформаційно-аналітичних систем у діяльність підрозділів Національної гвардії України [1]. Автори аналізують обмеження традиційних командно-штабних підходів, зокрема їх надмірну бюрократичність, низький рівень автоматизації та складність оперативної обробки інформації. У роботі наведено приклади використання сучасних цифрових інструментів, таких як платформа «Дельта» для забезпечення ситуаційної обізнаності та Power BI для аналітичної обробки даних. Особливу увагу приділено інтеграції аналітичних підрозділів типу ISTAR та введенню ролі Battle Captain, що дозволяє підвищити швидкість прийняття рішень і координацію дій. Результати дослідження підтверджують, що застосування інформаційно-аналітичних систем суттєво підвищує ефективність планування

ISSN 3041-1793 Online
бойових дій та забезпечує перехід до більш гнучких і адаптивних моделей управління.

Питання візуалізації інформації у військових системах управління розглянуто в роботі Деніса Гуена, Пітера Евдокіу та Руді Верніка «Огляд підходів до візуалізації для осіб, що приймають військові рішення» (англ. A Showcase of Visualization Approaches for Military Decision Makers) [2]. У дослідженні проаналізовано широкий спектр методів візуалізації, що застосовуються в системах командування та управління, розвідки, логістики та інформаційних операцій.

Автори представили узагальнену базу знань C3I-Vis, яка містить сучасні підходи до візуалізації даних, включаючи різні способи представлення інформації, інтерактивні інтерфейси та механізми адаптації відображення під потреби користувача. Показано, що ефективна візуалізація дозволяє значно покращити ситуаційну обізнаність, скоротити час аналізу інформації та підвищити якість прийняття управлінських рішень.

Аналіз наведених досліджень свідчить, що сучасний розвиток військових систем управління нерозривно пов'язаний із впровадженням інформаційно-аналітичних технологій, які забезпечують інтеграцію різнорідних даних, їх обробку та наочне представлення. При цьому особливу роль відіграють методи візуалізації, що дозволяють підвищити ефективність сприйняття інформації, а також організаційні та функціональні підходи, спрямовані на оптимізацію процесів аналізу.

Проте, в розглянутих роботах недостатньо уваги приділено застосуванню методів декомпозиції як інструменту структуризації інформаційно-аналітичної діяльності та їх інтеграції з засобами візуалізації. Це зумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на поєднання методів декомпозиції та візуалізації для підвищення ефективності інформаційно-аналітичної роботи у військових частинах.

Мета статті застосування методів декомпозиції та візуалізації для підвищення ефективності інформаційно-аналітичної роботи у військовій частині та обґрунтування доцільності їх використання у процесі підтримки прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Особливості інформаційно-аналітичної роботи у військовій частині. Інформаційно-аналітична робота у військовій частині є складним багаторівневим процесом, що передбачає збір, обробку, аналіз та інтерпретацію даних для забезпечення ефективного управління підрозділами.

В сучасних умовах ведення бойових дій цей процес характеризується високою динамічністю, значними обсягами інформації та необхідністю оперативного прийняття рішень. Основою інформаційно-аналітичної діяльності є різнорідні дані, що надходять із різних джерел. До них належать розвідувальні

ISSN 3041-1793 Online

дані, оперативна інформація, логістичні показники, дані зв'язку та інші види інформації, які формують загальну картину обстановки. Кожен із цих типів даних має свої особливості, рівень достовірності та ступінь впливу на процес прийняття рішень.

Для систематизації основних типів інформації, що використовуються в інформаційно-аналітичній роботі військової частини, доцільно розглянути їх узагальнену характеристику (табл. 1). Характерною особливістю інформаційно-аналітичної роботи є значний обсяг даних, що постійно надходять у реальному часі. Це призводить до перевантаження аналітиків і ускладнює процес виділення ключової інформації. Крім того, дані мають різну структуру, формат і рівень достовірності, що ускладнює їх інтеграцію в єдину аналітичну систему.

Таблиця 1

Основні типи даних в інформаційно-аналітичній діяльності

Тип даних	**Джерело**	**Характеристика**	**Значення для аналізу**
Розвідувальні дані	БПЛА, радіорозвідка, агентурні джерела	Неповні, часто ймовірнісні, потребують перевірки	Формування оцінки противника, виявлення загроз
Оперативні дані	Командні пункти, підрозділи	Актуальні, швидко змінюються	Відображення поточної обстановки
Логістичні дані	Склади, тилові служби	Структуровані, відносно стабільні	Забезпечення ресурсами, планування постачання
Дані зв'язку	Системи зв'язку, радіомережі	Потокові, можуть містити шуми та втрати	Координація підрозділів
Геопросторові дані	Карти, GIS-системи	Візуально орієнтовані, просторові	Аналіз місцевості та планування дій
Технічні дані	Сенсори, системи моніторингу	Автоматично генеровані, великі обсяги	Оцінка стану техніки та середовища

Суттєвою проблемою є також швидкоплинність інформації. Оперативна обстановка може змінюватися протягом короткого часу, що вимагає постійного оновлення даних і швидкого реагування. У таких умовах навіть

ISSN 3041-1793 Online
незначні затримки в обробці інформації можуть призвести до прийняття неактуальних або помилкових рішень.

У зв'язку з цим до інформаційно-аналітичної діяльності висуваються підвищені вимоги, серед яких ключовими є:

– оперативність, здатність швидко обробляти та аналізувати інформацію;

– точність, мінімізація помилок у процесі аналізу;

– надійність, забезпечення достовірності даних;

– актуальність, використання лише релевантної інформації.

Практичним прикладом інформаційно-аналітичної роботи є аналіз обстановки в реальному часі. У такому випадку аналітик або відповідна система здійснює інтеграцію розвідувальних, оперативних і геопросторових даних, формуючи узагальнену картину ситуації. На основі цього проводиться оцінка загроз, визначення пріоритетних напрямків дій та підготовка пропозицій для прийняття управлінських рішень.

Інформаційно-аналітична робота у військовій частині є складним процесом, що характеризується високою динамікою, різнорідністю даних та необхідністю оперативного реагування. Це обумовлює потребу у використанні сучасних підходів, зокрема методів декомпозиції та візуалізації, які дозволяють підвищити ефективність обробки інформації та якість прийняття рішень.

Методи декомпозиції в аналітичній діяльності. В умовах сучасної інформаційно-аналітичної діяльності військових підрозділів однією з ключових проблем є висока складність процесів обробки та інтерпретації даних. Значні обсяги інформації, їх різнорідність і швидкоплинність вимагають застосування підходів, які дозволяють зменшити складність аналізу та забезпечити його структурованість. У цьому контексті важливе значення має декомпозиція, яка виступає універсальним інструментом розбиття складних систем і процесів на простіші, логічно впорядковані складові.

Декомпозиція в аналітичній діяльності розглядається як метод системного аналізу, що дозволяє виділити окремі елементи складного процесу, встановити взаємозв'язки між ними та визначити їх функціональне призначення. Застосування цього підходу дає змогу перейти від загального уявлення про задачу до детального аналізу її компонентів, що суттєво підвищує якість обробки інформації та обґрунтованість прийнятих рішень.

Залежно від характеру задачі та цілей аналізу у військовій практиці використовуються різні підходи до декомпозиції. Функціональна декомпозиція передбачає розподіл системи на окремі функції, кожна з яких виконує визначену роль у загальному процесі. У контексті інформаційно-аналітичної діяльності це може проявлятися у виділенні таких функціональних блоків, як

ISSN 3041-1793 Online

збір інформації, її попередня обробка, аналітична інтерпретація та формування висновків. Ієрархічна декомпозиція базується на побудові багаторівневої структури, де кожен наступний рівень деталізує попередній, що дозволяє створити чітку систему підпорядкування та розподілу відповідальності. Процесна декомпозиція, у свою чергу, орієнтована на послідовність дій і відображає логіку виконання певного процесу в часі, що особливо важливо для моделювання процедур прийняття рішень.

Для формалізації процесів декомпозиції в інформаційно-аналітичній діяльності широко застосовуються спеціалізовані методи моделювання. Одним із найбільш поширених є підхід IDEF0, який дозволяє описати функціональну структуру системи через взаємозв'язок вхідних даних, керуючих впливів, механізмів реалізації та результатів [3]. На узагальненому рівні структура інформаційно-аналітичної системи військової частини може бути представлена у вигляді контекстної діаграми, де центральним елементом виступає аналітична система, що приймає на вхід різнорідні дані, зокрема комунікаційні, геопросторові, розвідувальні, логістичні та оперативні (рис. 1).

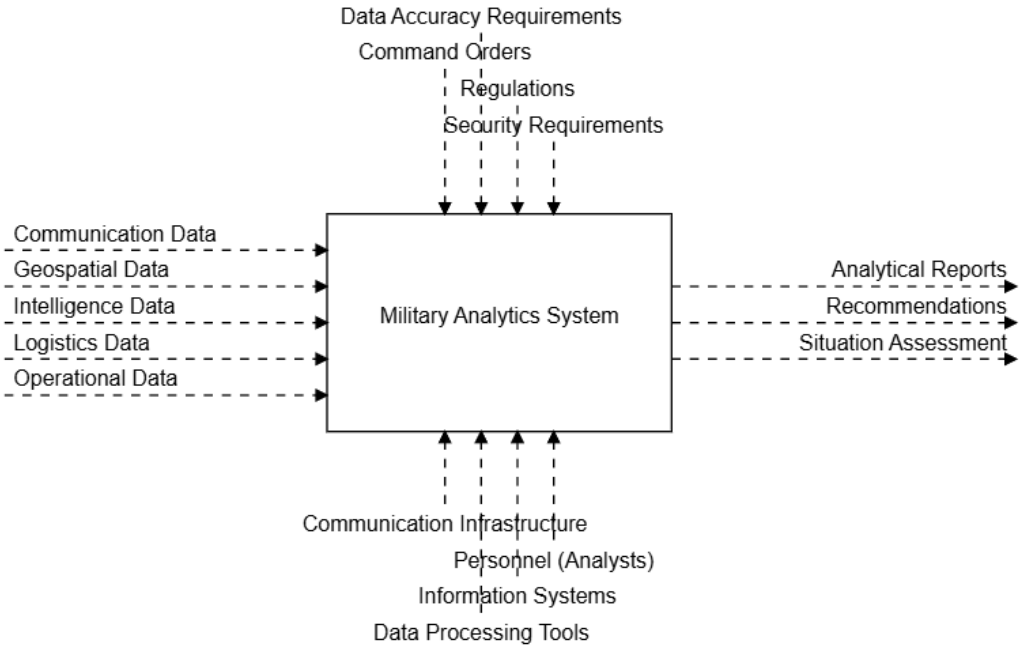

Рис. 1 – Контекстна діаграма інформаційно-аналітичної системи

Водночас на систему впливають керуючі фактори, такі як накази командування, нормативні документи, вимоги до точності даних і безпеки. Механізмами реалізації виступають аналітичний персонал, інформаційні системи та інструменти обробки даних. Результатом функціонування системи є аналітичні звіти, оцінка обстановки та рекомендації для прийняття рішень.

ISSN 3041-1793 Online

Така модель дозволяє узагальнено відобразити місце інформаційно-аналітичної підсистеми в структурі військового управління.

Більш детальне представлення процесу досягається шляхом декомпозиції контекстної діаграми на підпроцеси, що відповідає принципам IDEF0. У даному випадку загальний процес розбивається на окремі функціональні блоки, зокрема збір даних (Data Collection), їх обробку (Data Processing), аналітичну інтерпретацію (Data Analysis) та підтримку прийняття рішень (Decision Support) (рис. 2). Кожен із цих етапів має власні входи, виходи, механізми та керуючі впливи. Зокрема, на етапі обробки формується структурована інформація, яка передається на рівень аналізу, де здійснюється оцінка обстановки та формування аналітичних висновків. Подальший етап підтримки прийняття рішень забезпечує генерацію рекомендацій для командування.

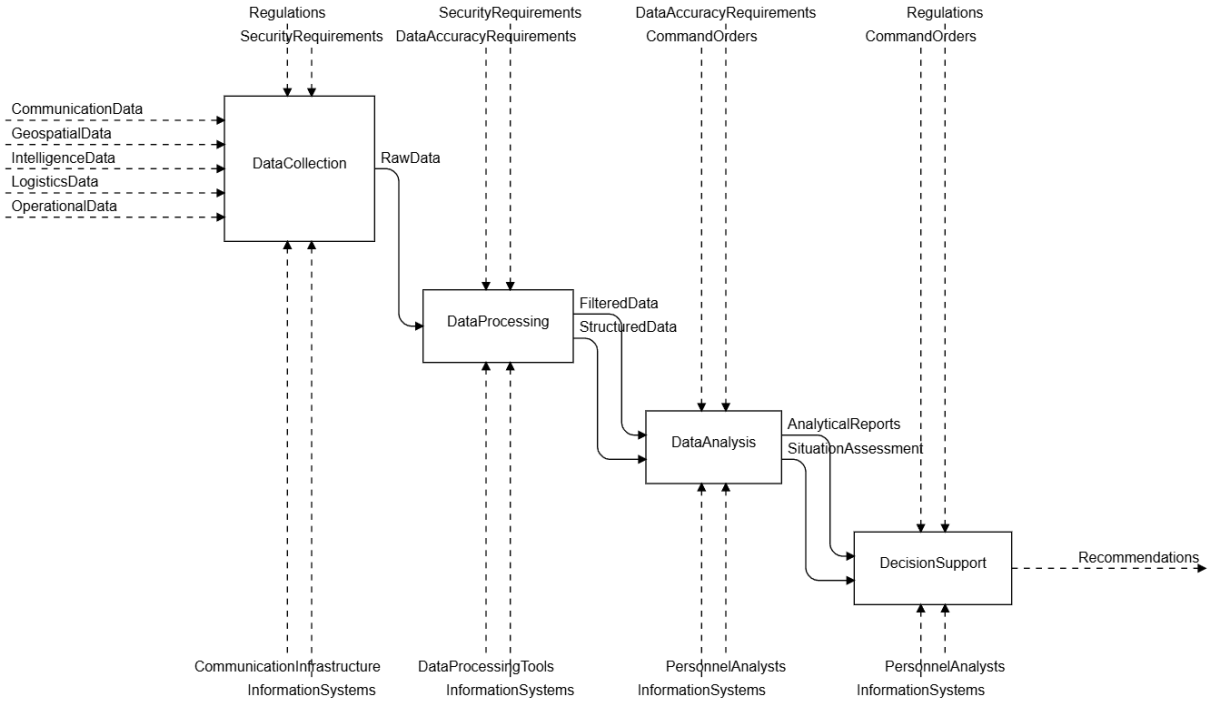

Рис. 2 – Декомпозиція процесу інформаційно-аналітичної діяльності

Іншим підходом є використання діаграм потоків даних (DFD) використовуються для відображення процесів передачі та трансформації інформації, що дає змогу проаналізувати рух даних у межах системи та виявити можливі вузькі місця або надлишкові операції. Універсальна мова моделювання UML дозволяє комплексно описувати як структуру системи, так і її поведінку, що робить її ефективним інструментом для представлення складних інформаційно-аналітичних процесів [4].

ISSN 3041-1793 Online

Практичне значення декомпозиції особливо проявляється при розв'язанні складних задач військового управління. Наприклад, процес планування бойової операції, який у загальному вигляді є складною багатокомпонентною задачею, може бути розбитий на окремі взаємопов'язані етапи. Такий підхід дозволяє чітко визначити зміст кожного етапу, встановити послідовність їх виконання та забезпечити контроль за досягненням проміжних результатів. У результаті складний процес набуває логічної структури, що значно полегшує його аналіз і реалізацію. Окремої уваги заслуговує декомпозиція процесу прийняття рішення командиром, який є центральним елементом системи військового управління. Цей процес включає отримання та уточнення вихідної інформації, її аналітичну обробку, оцінку можливих варіантів дій і вибір оптимального рішення з подальшим доведенням його до виконавців і контролем реалізації. Розбиття цього процесу на складові дозволяє не лише формалізувати діяльність командира, а й створити основу для автоматизації окремих етапів, що є особливо актуальним в умовах сучасної цифровізації військового управління.

Застосування методів декомпозиції забезпечує низку важливих переваг для інформаційно-аналітичної діяльності. Насамперед воно дозволяє впорядкувати складні процеси та зробити їх більш зрозумілими для аналізу. Крім того, декомпозиція сприяє підвищенню контрольованості процесів, оскільки кожен етап може бути оцінений окремо. Важливою перевагою є також можливість формалізації аналітичної діяльності, що створює передумови для використання автоматизованих систем підтримки прийняття рішень. Зменшення загальної складності задачі, у свою чергу, дозволяє підвищити ефективність роботи аналітичних підрозділів і забезпечити більш обґрунтоване прийняття управлінських рішень.

Методи візуалізації даних та їх роль у прийнятті рішень. В сучасних умовах інформаційно-аналітичної діяльності військових підрозділів ефективність прийняття рішень значною мірою залежить від способу представлення інформації.

Навіть за наявності якісних даних та добре структурованих процесів їх обробки, недостатня наочність може ускладнювати сприйняття інформації та призводити до помилок у прийнятті управлінських рішень. У цьому контексті важливу роль відіграють методи візуалізації, які забезпечують перетворення складних масивів даних у зрозумілу та наочну форму.

Методи візуалізації дозволяють відобразити інформацію у вигляді графічних образів, що значно спрощує її аналіз і сприяє швидкому виявленню закономірностей, тенденцій і відхилень. У військовій практиці найбільш поширеними є графіки, діаграми, карти та інтерактивні дашборди, які забезпечують різні рівні деталізації та різні аспекти представлення інформації. Зокрема, графіки використовуються для відображення змін показників у часі,

ISSN 3041-1793 Online

що дозволяє оцінити динаміку процесів, діаграми – для порівняння значень та структур даних, а карти – для просторового аналізу обстановки.

Особливе значення має використання геопросторової візуалізації, яка реалізується за допомогою GIS-систем. Такі системи дозволяють інтегрувати дані різного типу, зокрема розвідувальні, оперативні та логістичні, у єдиному просторовому середовищі.

Наприклад, карта бойової обстановки може відображати розташування підрозділів, позиції противника, маршрути переміщення та інші важливі елементи (рис. 3).

Рис. 3 – Приклад використання системи GIS [5]

В такому випадку візуалізація виступає не лише засобом відображення інформації, а й інструментом її аналізу, що дозволяє оперативно оцінити ситуацію та визначити можливі варіанти дій.

Окрім геопросторових систем, важливу роль відіграють аналітичні панелі (дашборди), які реалізуються за допомогою BI-систем. Такі інструменти дозволяють об’єднати різні джерела даних і представити їх у вигляді інтерактивних візуалізацій, що оновлюються в реальному часі.

На рис. 4 наведено приклад дашборду оцінки технічної готовності підрозділу, реалізованого засобами BI-системи. Він містить ключові показники стану техніки (Equipment Readiness), розподіл за категоріями несправностей (NMC, FMC, PMC), аналіз підрозділів за рівнем готовності, а також інформацію про прострочене обслуговування та відсутнє обладнання [6].

ISSN 3041-1793 Online

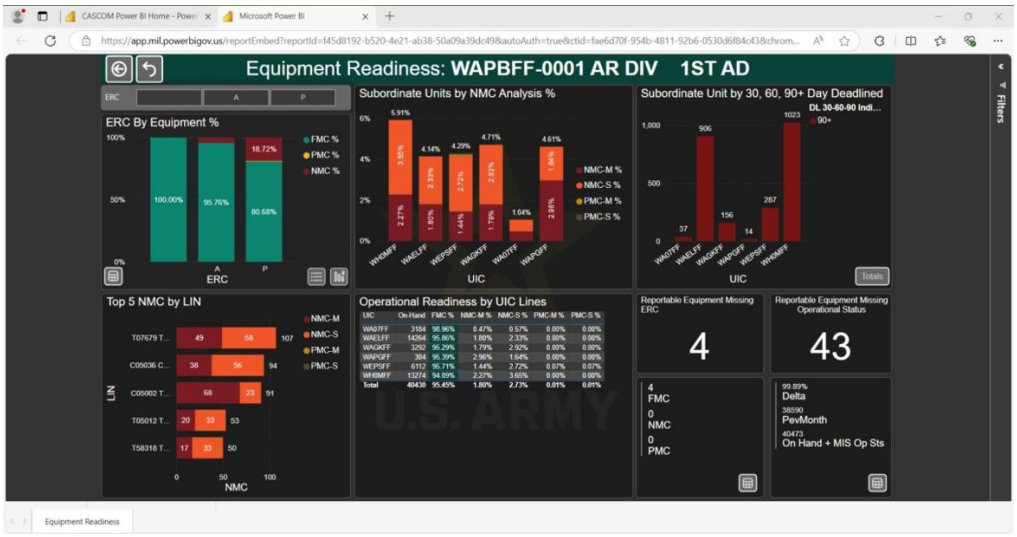

Рис. 4 – Дашборд оцінки технічної готовності підрозділу [6]

Подібна структура дозволяє користувачу одночасно оцінити загальний стан системи та деталізувати проблемні ділянки, що суттєво підвищує ефективність аналітичної діяльності. Командир або аналітик отримує можливість швидко ідентифікувати критичні відхилення, визначити пріоритети обслуговування та приймати обґрунтовані управлінські рішення без необхідності аналізу великого обсягу первинних даних.

Також важливим інструментом є графічне відображення динаміки показників, яке використовується для аналізу змін у часі. Наприклад, графіки можуть застосовуватися для відображення інтенсивності бойових дій, зміни логістичних показників або рівня активності противника. Такий підхід дозволяє виявляти тенденції, прогнозувати подальший розвиток ситуації та своєчасно реагувати на зміни [7].

Застосування методів візуалізації у поєднанні з декомпозицією дозволяє створити ефективну модель інформаційно-аналітичної діяльності. Декомпозиція забезпечує структуризацію процесів і даних, тоді як візуалізація – їх наочне представлення та спрощення сприйняття. У результаті формується інтегрована система, яка дозволяє не лише обробляти інформацію, а й ефективно використовувати її для підтримки прийняття рішень.

Переваги використання методів візуалізації проявляються у значному підвищенні швидкості сприйняття інформації, можливості оперативного виявлення закономірностей і відхилень, а також у зниженні навантаження на аналітичний персонал. Візуалізація сприяє формуванню цілісного уявлення про обстановку, що є критично важливим у динамічних умовах військової діяльності.

Застосування сучасних методів візуалізації даних є необхідною складовою інформаційно-аналітичної роботи у військовій частині. Запропоновано узагальнену модель застосування методів декомпозиції та візуалізації

ISSN 3041-1793 Online

в інформаційно-аналітичній діяльності військової частини, яка поєднує структуризацію процесів і наочне представлення даних. Отримані результати підтверджують доцільність використання даних методів для підвищення оперативності, точності та обґрунтованості аналітичних висновків.

Висновки. У статті розглянуто особливості інформаційно-аналітичної діяльності у військовій частині та обґрунтовано необхідність застосування сучасних підходів до обробки та інтерпретації даних. Показано, що значні обсяги різнорідної інформації, її динамічність та вимоги до оперативності прийняття рішень потребують використання методів, які забезпечують структуризацію та наочне представлення даних. Доведено, що методи декомпозиції дозволяють ефективно розбивати складні аналітичні процеси на взаємопов'язані етапи, забезпечують їх формалізацію, підвищують контрольованість та створюють передумови для автоматизації інформаційно-аналітичної діяльності. Використання підходів IDEF0, DFD та UML дає змогу описати структуру системи, інформаційні потоки та логіку прийняття рішень.

Встановлено, що методи візуалізації відіграють ключову роль у підвищенні ефективності аналізу даних, оскільки забезпечують швидке сприйняття інформації, виявлення закономірностей і підтримку прийняття рішень. Використання GIS-систем, дашбордів і графічних моделей дозволяє інтегрувати різнорідні дані та формувати цілісну картину обстановки.

Запропоновано узагальнену модель застосування методів декомпозиції та візуалізації в інформаційно-аналітичній діяльності військової частини, яка поєднує структуризацію процесів і наочне представлення інформації. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості підвищення оперативності, точності та обґрунтованості аналітичних висновків, що безпосередньо впливає на ефективність управління військовими підрозділами.

Література:

1. Крет М. А., Страшков М. А. Нетипові рішення стандартизованих процесів. Підвищення ефективності планування бойових дій шляхом впровадження інформаційних та аналітичних систем управління // Збірник наукових праць. – 2025. – № 2. URL: https://journals.uran.ua/milstratech/article/view/342390

2. Gouin D., Evdokiou P., Vernik R. A Showcase of Visualization Approaches for Military Decision Makers // Defence R&D Canada. – 2004. URL: https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA427996.pdf

3. Visualization in military decision-making processes // ProQuest. – 2005. URL: https://www.proquest.com/openview/55eb1de64c2578de018832dad3af5618/1

4. Military data visualization and decision support systems // Defence Technical Information Center. – 2006. URL: https://apps.dtic.mil/sti/html/tr/ADA463906/

5. GIS in Defence: Enhancing Military Operations // SGL GIS. URL: https://www.sgligis.com/gis-in-defence/

6. Sustainment Enterprise Analytics Modernization with Microsoft BI // U.S. Army. URL: https://www.army.mil/article/284095/sustainment_enterprise_analytics_modernization_with_microsoft_bi

ISSN 3041-1793 Online

7. Sustainment Enterprise Analytics Modernization with Microsoft BI // U.S. Army. URL: https://www.army.mil/article/284095/sustainment_enterprise_analytics_modernization_with_microsoft_ bi

References:

1. Kret, M. A., & Strashkov, M. A. (2025). Netypovi rishennia standartyzovanykh protsesiv. Pidvyshchennia efektyvnosti planuvannia boiovykh dii shliakhom vprovadzhennia informatsiinykh ta analitychnykh system upravlinnia [Non-typical solutions of standardized processes. Increasing the efficiency of combat planning through the implementation of information and analytical management systems]. *Zbirnyk naukovykh prats*, (2). Retrieved from https://journals.uran.ua/milstratech/article/view/342390

2. Gouin, D., Evdokiou, P., & Vernik, R. (2004). *A showcase of visualization approaches for military decision makers*. Defence R&D Canada. Retrieved from https://apps.dtic.mil/sti/pdfs ADA427996.pdf

3. Visualization in military decision-making processes. (2005). *ProQuest*. Retrieved from https://www.proquest.com/openview/55eb1de64c2578de018832dad3af5618/1

4. Military data visualization and decision support systems. (2006). *Defence Technical Information Center*. Retrieved from https://apps.dtic.mil/sti/html/tr/ADA463906/

5. GIS in defence: Enhancing military operations. (n.d.). *SGL GIS*. Retrieved from https://www.sgligis.com/gis-in-defence/

6. Sustainment enterprise analytics modernization with Microsoft BI. (n.d.). *U.S. Army*. Retrieved from https://www.army.mil/article/284095/sustainment_enterprise_analytics_modernization_with_microsoft_bi

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 621.39 + 004.9

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-842-866

Сухотеплий Владислав Миколайович старший викладач кафедри, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (ХНУПС), Харків, https://orcid.org/0000-0002-2566-4167

Шаповалова Тетяна Володимирівна слухач, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (ХНУПС), Харків, https://orcid.org/0009-0008-5467-7240

Стаднік Володимир Володимирович науковий співробітник науково центру, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (ХНУПС), Харків, https://orcid.org/0000-0002-3784-4165

Литвин Андрій Володимирович старший викладач кафедри, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (ХНУПС), Харків, https://orcid.org/0000-0003-1962-6356

Нікора Ігор Васильович викладач кафедри, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (ХНУПС), Харків, https://orcid.org/0000-0002-8891-2121

Ковалевська Наталія Валеріївна науковий співробітник, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (ХНУПС), Харків, https://orcid.org/0009-0006-6245-0885

Першин Олександр Васильович старший викладач кафедри, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (ХНУПС), Харків, https://orcid.org/0000-0003-0022-8972

Мащенко Іван Андрійович викладач кафедри, Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, Харків, https://orcid.org/0009-0006-9825-3437

РОЗРОБКА МЕТОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ЗАВАДОЗАХИЩЕНОСТІ БЕЗДРОТОВИХ СЕНСОРНИХ МЕРЕЖ З ВИКОРИСТАННЯМ ДИНАМІЧНОГО ХАОТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. В сучасних умовах для підвищення ефективності управління у будь-якій галузі необхідні системи управління, які б відповідали сучасним

ISSN 3041-1793 Online
стандартам і гарантували швидкий та надійний обмін інформацією між вузлами (пунктами управління). Такі системи повинні бути інтегровані з існуючими технологіями, враховувати галузеву специфіку та гарантувати ефективне управління.

Стандартним технічним рішенням для забезпечення потрібної завадо захищеності передачі даних в сучасних умовах є використання бездротових сенсорних мереж (БСМ).

Сенсорні мережі є важливим інструментом для збору інформації та управління в реальному часі. Захист від завад підвищить ефективність використання цих мереж, дозволяючи отримувати більше достовірної інформації за менш часу.

Підвищення завадозахищеності безпровідних сенсорних мереж є ключовим для ефективності управління та забезпечення безпеки у будь-якій галузі в цілому.

Отже, дослідження ефективного і, зокрема, шляхи підвищення завадозахищеності бездротових сенсорних мереж фахівцями досліджені недостатньо, що є **актуальним** науково-технічним завданням.

Мета статті – розробка методів підвищення завадозахищеності бездротових сенсорних мереж первинної ланки управління.

Для досягнення мети сформульовані такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати особливості побудови бездротових сенсорних мереж бездротових сенсорних мережах з точки зору їх завадозахищеності та виявлення структур, які можуть бути приховані у хаотичному режимі.

2. Надати математичну модель прихованої передачі інформації з використанням динамічного хаотичного процесу.

3. Випрацювати пропозиції щодо практичної реалізації хаотичних процесів для підвищення завадозахищеності бездротових сенсорних мереж.

Об’єкт дослідження – завадозахищеність бездротових сенсорних мереж.

Методи дослідження є такі: теорія випадкових процесів, методи математичної статистики, застосування протоколів кластеризації, методи генерування та формування сигналів, методи приймання та оброблення сигналів.

Отримані результати дослідження.

1. Проведено аналіз особливостей побудови сучасних бездротових сенсорних мереж;

2. Проведено аналіз існуючих методів прихованої передачі інформації що використовують в якості носіїв інформації хаотичні процеси;

3. Обґрунтовано можливість застосування хаотичних процесів для підвищення завадозахищеності бездротових сенсорних мереж та синтезовано структурну схему хаотичного-приймально-передавального пристрою БСМ.

ISSN 3041-1793 Online

Висновки з даного дослідження є такі:

1. Реалізація бездротових сенсорних мереж у первинній ланці управління забезпечує високий рівень інформаційної підтримки, що дозволяє забезпечити швидке та ефективне реагування на зміни обстановці та максимізувати результативність галузевої діяльності.

2. Одним з основних інструментів забезпечення завадозахищеності передачі інформації є методи аналізу даних та обробки сигналів, зокрема, використання динаміки хаотичних систем, у т. ч. статистичні методи і моделі для виявлення властивостей хаотичної динаміки, таких як фрактальність, кореляції та інші.

3. Для підвищення прихованості передачі даних бездротових сенсорних мереж пропонується застосовувати в якості несучої хаотичні сигнали (процеси), що за своїми статистичними характеристиками (часова реалізація, амплітудно-частотний спектр та кореляційні складові) подібні до шуму спостереження, з високою чутливістю до початкових значень формування, можуть бути подані в цифровому виді та передані в реальному масштабі часу за допомогою “хаотичного” приймально-передавального пристрою, реалізованого на сучасній мікроелементній базі.

Ключові слова: завадозахищеність, бездротова сенсорна мережа, кластеризація, хаотичний шум

Sukhoteplyi Vladyslav Senior Instructor of the Chair, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-2566-4167

Shapovalova Tatiana Graduator student, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University (KNAFU), Kharkiv, https://orcid.org/0009-0008-5467-7240

Vladimir Stadnik Researcher, Research of Air Force Control Points, Ivan Kozhedub Kharkiv National University of the Air Force (KNAFU), Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-3784-4165

Lytvyn Andrii Senior Instructor, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University (KNAFU), Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-1962-6356

Nikora Igor Lecturer of the Chair, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University (KNAFU), Kharkiv, Ukraine; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8891-2121

Kovalevska Nataliia Researcher, Research of Air Force Control Points, Ivan Kozhedub Kharkiv National University of the Air Force (KNAFU), Kharkiv, https://orcid.org/0009-0006-6245-0885

ISSN 3041-1793 Online

Pershyn Oleksandr Senior Lecturer of the Chair, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University (KNAFU), Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-0022-8972

Maschenko Ivan Lecture of the Chair**,** Military Institute of Armor Force of National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, https://orcid.org/0009-0006-9825-3437

DEVELOPMENT OF METHODS TO INCREASE INTERFERENCE IMMUNITY OF WIRELESS SENSOR NETWORKS USING A DYNAMIC CHAOTIC PROCESS

Abstract. In modern conditions, to increase the efficiency of management in any industry, management systems are needed that meet modern standards and guarantee fast and reliable exchange of information between nodes (control points). Such systems must be integrated with existing technologies, take into account industry specifics and guarantee effective management.

A standard technical solution to ensure the necessary interference protection of data transmission in modern conditions is the use of wireless sensor networks (WSN).

Sensor networks are an important tool for collecting information and managing in real time. Protection against interference will increase the efficiency of using these networks, allowing to obtain more reliable information in less time.

Increasing the interference immunity of wireless sensor networks is key to the effectiveness of management and ensuring security in any industry as a whole.

Therefore, the study of effective and, in particular, ways to increase the interference immunity of wireless sensor networks has not been sufficiently studied by specialists is an **relevant** scientific and technical task.

The **goal** of the article is the development of methods for increasing the noise immunity of wireless sensor networks of the primary control.

To achieve this goal, the following **research tasks** have been formulated:

1. To analyze the features of building wireless sensor networks in wireless sensor networks from the point of view of their noise immunity and detection of structures that can be hidden in a chaotic mode.

2. To provide a mathematical model of hidden information transmission using a dynamic chaotic process.

3. To develop proposals for the practical implementation of chaotic processes to increase the noise immunity of wireless sensor networks.

The **object** of research is the noise immunity of wireless sensor networks.

Research methods are the following: the theory of random processes, methods of mathematical statistics, the application of clustering protocols, methods of generating and forming signals, methods of receiving and processing signals.

ISSN 3041-1793 Online

The **results** of the study are obtained.

1. An analysis of the features of the construction of modern wireless sensor networks was carried out;

2. An analysis of existing methods of covert information transmission that use chaotic processes as information carriers was carried out;

3. The possibility of using chaotic processes to increase the noise immunity of wireless sensor networks was substantiated and a structural diagram of a chaotic-receiving-transmitting device of the WSN was synthesized.

The conclusions of this study are as follows:

1. The implementation of wireless sensor networks in the primary control link provides a high level of information support, which allows for a quick and effective response to changes in the situation and maximize the effectiveness of industry activities.

2. One of the main tools for ensuring the interference immunity of information transmission is the methods of data analysis and signal processing, in particular, the use of the dynamics of chaotic systems, including statistical methods and models for identifying the properties of chaotic dynamics, such as fractality, correlations, and others.

3. To increase the secrecy of data transmission in wireless sensor networks, it is proposed to use chaotic signals (processes) as a carrier, which, in terms of their statistical characteristics (time implementation, amplitude-frequency spectrum and correlation components), are similar to observation noise, with high sensitivity to the initial values of formation, can be presented in digital form and transmitted in real time using a “chaotic” transceiver implemented on a modern microelement basis.

Keywords: noise immunity, wireless sensor network, clustering, chaotic noise

Вступ та постановка задачі.

В сучасних умовах для підвищення ефективності управління у будь-якій галузі необхідні системи управління, які б відповідали сучасним стандартам і гарантували швидкий та надійний обмін інформацією між вузлами (пунктами управління). Такі системи повинні бути інтегровані з існуючими технологіями, враховувати галузеву специфіку та гарантувати ефективне управління.

Стандартним технічним рішенням для забезпечення потрібної завадо захищеності передачі даних в сучасних умовах є використання бездротових сенсорних мереж (БСМ).

Сенсорні мережі є важливим інструментом для збору інформації та управління в реальному часі. Захист від завад підвищить ефективність використання цих мереж, дозволяючи отримувати більше достовірної інформації за менш часу.

ISSN 3041-1793 Online

Підвищення завадозахищеності безпровідних сенсорних мереж є ключовим для ефективності управління та забезпечення безпеки у будь-якій галузі в цілому.

Для підвищення прихованості передачі даних бездротових сенсорних мереж необхідно пропонується застосовувати в якості несучої хаотичні сигнали (процеси), що за своїми статистичними характеристиками (часова реалізація, амплітудно-частотний спектр та кореляційні складові) подібні до шуму спостереження, мають високу чутливістю до початкових значень формування, можуть бути сформовані в цифровому виді та передані в радіоканал в реальному масштабі часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як показано у [1] широкого поширення для комунікації отримали такі пристрої, які об'єднуються за допомогою телекомунікаційних мереж із використанням хмарних технологій для обміну та зберігання даних автономно без участі людини. Архітектура їх мереж базується на використанні різного роду датчиків або сенсорів для відстеження та перетворення певних фізичних величин у інформаційні сигнали для подальшої обробки.

Враховуючи широке поширення безпровідних технологій передачі інформації, в якості комунікації між пристроями, широкого поширення набули технології Wi-Fi, Bluetooth, Zigbee або системи масового обслуговування 4G/5G [2].

Існуючий механізм побудови систем збору інформації різноманітних процесів є поширеним для подальшого аналізу та прийняття рішень. У 2000 році була запропонована схема прямо-хаотичного радіозв'язку. Ключовим поняттям запропонованої технології є хаотичний радіоімпульс. Він являє собою фрагмент сигналу з довжиною, що перевищує довжину квазіперіоду хаотичних коливань [3].

Разом з тим подальші дослідження показали, що системи зв'язку, які використовують хаотичну синхронізацію (або хаотичний синхронний відгук), мають серйозні обмеження на якість каналу зв'язку і не є, на найближчу перспективу, практично застосовними.

В даний час дослідженням і застосуванням хаотичних сигналів (процесів) займається чимало наукових колективів як у нас в країні, так і за кордоном, вийшло в світ безліч наукових праць присвячених динамічному хаосу. Однак, більшість досліджень обмежуються лише теоретичними викладками і імітаційним моделюванням (в середовищі MathCAD, Matlab тощо).

Прикладів практичної реалізації хаотичних послідовностей (процесів) не багато: хаотичний генератор Чуа, прямохаотичний приймач Дмитрієва та ін. [4-6].

ISSN 3041-1793 Online

Отже, дослідження ефективного використання бездротових сенсорних мереж в первинній ланці передачі інформації і, зокрема, шляхи підвищення завадозахищеності бездротових сенсорних мереж фахівцями досліджені недостатньо, що є **актуальним** науково-технічним завданням.

Мета статті – розробка методів підвищення завадозахищеності бездротових сенсорних мереж первинної ланки управління.

Для досягнення мети сформульовані такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати особливості побудови бездротових сенсорних мереж бездротових сенсорних мережах з точки зору їх завадозахищеності та виявлення структур, які можуть бути приховані у хаотичному режимі.

2. Надати математичну модель прихованої передачі інформації з використанням динамічного хаотичного процесу.

3. Випрацювати пропозиції щодо практичної реалізації хаотичних процесів для підвищення завадозахищеності бездротових сенсорних мереж.

Об'єкт дослідження – завадозахищеність безпроводових сенсорних мереж первинної ланки управління.

Виклад основного матеріалу

Аналіз особливостей побудови бездротових сенсорних мереж з точки зору їх завадозахищеності

БСМ – це мережа, що складається з групи датчиків з можливостями збору, обробки та передачі даних про стан навколишнього середовища.

Сенсор (англ. *sensor)* – це пристрій, який призначений для вимірювання фізичних або хімічних величин та перетворення їх у сигнал, який може бути інтерпретований або оброблений. Сенсори використовуються для збору даних з навколишнього середовища або для вимірювання параметрів в системах та пристроях.

Сенсорний вузол є однією з основних частин WSN. Апаратне забезпечення сенсорного вузла, як правило, складається з чотирьох частин: силового модуля, модуля управління енергоспоживанням, датчика, мікроконтролера та бездротового приймача. Силовий модуль забезпечує електроживлення системи [7]. Загальна архітектура сенсора зображена на рисунку 1.

Рисунок 1. – Апаратне забезпечення сенсорного вузла.

ISSN 3041-1793 Online

Датчик (англ. transducer) – це пристрій, який перетворює фізичну величину (наприклад, температуру, тиск, вологість тощо) в електричний сигнал, який може бути переданий та оброблений електронною системою. Він складається з вимірювального елементу, який реагує на зміни фізичної величини, та збуджувального елементу, який генерує електричний сигнал на основі змін, виявлених вимірювальним елементом.

Цей електричний сигнал може бути подальше оброблений та використаний для контролю, вимірювання або передачі інформації у системах керування, моніторингу або автоматизації. Датчик є центральним елементом вузла WSN, який може отримати інформацію про стан навколишнього середовища та обладнання. Датчик відповідає за збирання та перетворення сигналів, таких як світло, вібрація та хімічні сигнали в електричні сигнали з подальшою їх передачею на мікроконтролер.

Актуатор (англ. Actuator) – це компонент системи, який відповідає за зміну фізичного стану або положення керованого об'єкта відповідно до сигналу, який надходить від системи керування. Він діє як інтерфейс між електричним або сигналом керування та механічними або фізичними змінами, які потрібно виконати. Актуатори можуть бути використані для виконання різноманітних завдань, включаючи переміщення, вироблення сили, керування потоками рідин або газів тощо. Їх функції можуть бути реалізовані за допомогою електромеханічних, гідравлічних, пневматичних або інших механізмів залежно від конкретних потреб системи. Актуатор в безпровідній сенсорній мережі - це пристрій, який призначений для виконання дій або змін в фізичному середовищі на основі отриманих від сенсорів даних або вхідних сигналів. Основна функція актуатора полягає в реагуванні на інформацію, зібрану сенсорами в мережі, і виконанні певних дій або керуванні зовнішніми пристроями.

Для формування цифрового/дискретного сигналу часто застосовуються фільтри, щоб видалити небажані шуми у певних частотних діапазонах (наприклад, фільтри нижніх частот може бути використані для видалення перешкод частотою 50 або 60Гц, створюваними оточуючими лініями електропередач). Після видалення перешкод аналоговий сигнал перетворюється на цифровий сигнал за допомогою аналогового - цифрового перетворювача, АЦП. Сигнал тепер доступний у цифровому вигляді і готовий для подальшої обробки, зберігання або візуалізації.

Сенсорний вузол (англ. Sensornode) – це складова частина бездротової сенсорної мережі (WSN), яка складається з бездротових сенсорів, що зазвичай обладнані різними типами датчиків, а також з бездротових вузлів зв'язку, таких як мікроконтролери або бездротові мережеві модулі. Основна мета сенсорного вузла – збір і передача даних від датчиків до центральної обробної станції або іншого вузла в мережі для подальшої обробки та аналізу.

ISSN 3041-1793 Online

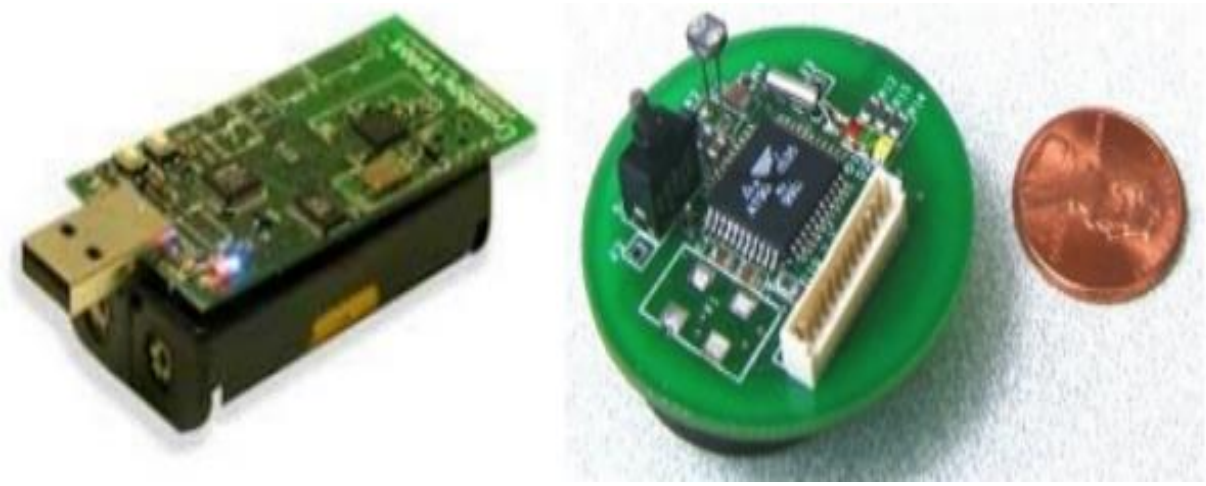

Рисунок. 2. – Зовнішній вигляд сенсорних вузлів

Сенсорна мережа – це система в якій різні сенсорні вузли спілкуються між собою та з іншими мережами для збору, передачі та обробки інформації, що надходить від фізичних об’єктів.

Вона складається з сенсорів, які здатні вимірювати різні параметри навколишнього середовища, актуаторів, що здатні впливати на це середовище, а також комунікаційних вузлів, які забезпечують зв’язок між сенсорами та іншими частинами мережі.

Основне призначення сенсорних мереж полягає в забезпеченні контролю, моніторингу та управлінні різними аспектами фізичного середовища.

Вони використовуються для збору даних про температуру, вологість, освітленість, рух та інші параметри навколишнього середовища.

Ці дані можуть використовуватися для прийняття рішень, відстеження змін, виявлення проблем або навіть автоматизації процесів.

Вузол бездротової мережі може бути розділений на чотири основні підсистеми (рис. 3):

– комунікаційна підсистема – забезпечує бездротове з'єднання з іншими вузлами у сенсорній мережі. Вона включає в себе радіоприймач, який дозволяє вузлу взаємодіяти з іншими членами мережі через радіосигнали;

– підсистема опрацювання даних – забезпечує відповідає за обробку отриманих даних та забезпечення функціональності вузла.

Вона складається з мікроконтролера MCU, який містить процесор, оперативну пам'ять SRAM, енергонезалежну пам'ять EEPROM та флеш-пам'ять, аналого-цифровий перетворювач ADC, таймери, порти вводу/виводу та інші компоненти для обробки та управління даними;

– сенсорна підсистема – забезпечує зв'язок сенсорного бездротового вузла з навколишнім середовищем.

ISSN 3041-1793 Online

Вона може включати аналогові та цифрові сенсори, які збирають інформацію про оточуюче середовище, а також актуатори, які виконують відповідні дії на основі цих даних;

– підсистема електроживлення – відповідає за постачання енергії всім елементам бездротового сенсорного вузла.

Вона включає в себе пристрої акумулювання та видачі енергії, а також регулювання напруги, щоб забезпечити необхідне електроживлення для всіх компонентів системи.

На сьогоднішній день ці мережі складаються з розподілених незалежних пристроїв, оснащеними датчиками для моніторингу.

Бездротові сенсорні мережі (БСМ) – представляють собою системи, що складаються з бездротових сенсорних вузлів, розташованих у визначеній області для збору даних про навколишнє середовище та їх подальшої передачі до центральної або базової станції для аналізу.

Ці мережі є інноваційним методом збору інформації, спрямованим на покращення надійності та ефективності інфраструктури.

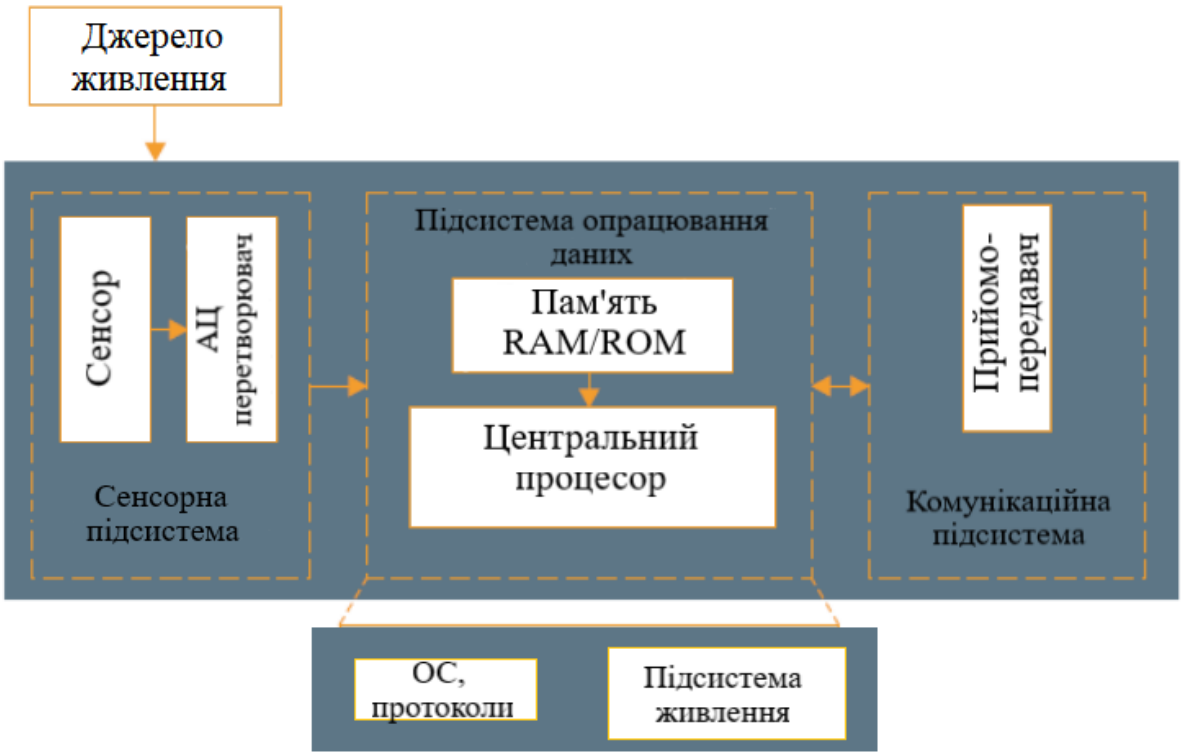

Рисунок. 3. – Основні підсистеми вузла БСМ

У порівнянні з провідними системами, встановлення бездротових сенсорних мереж є більш простим, а сама мережа дозволяє більшу гнучкість використання пристроїв. Завдяки швидкому технологічному розвитку датчиків, бездротові сенсорні мережі стають ключовою технологією Інтернету

ISSN 3041-1793 Online

речей (IoT), що дозволяє працювати з великими обсягами даних. На рис. 4 зображено архітектуру типової бездротової сенсорної мережі.

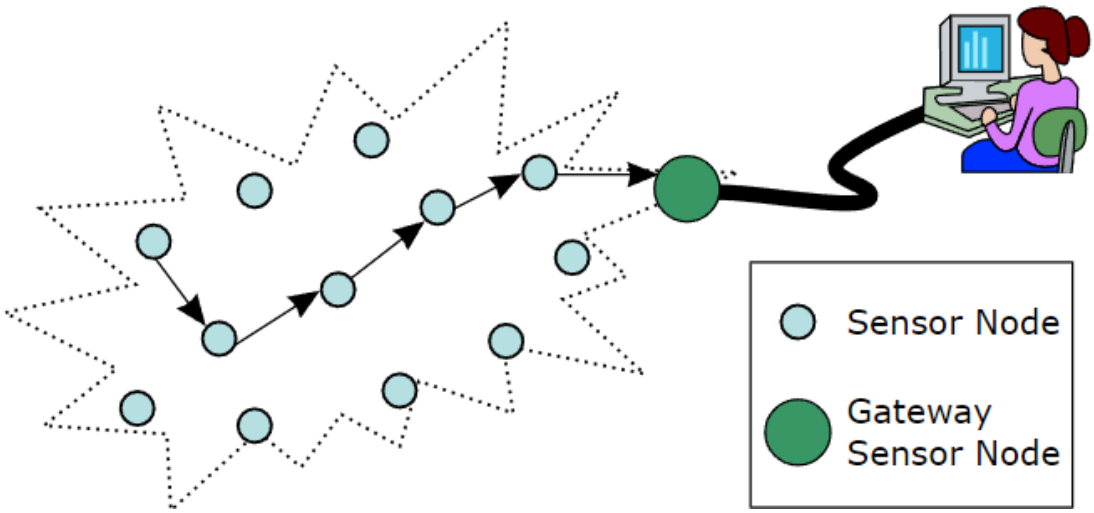

Рисунок 4. – Архітектура типової бездротової сенсорної мережі.

Сенсорні пристрої – це компактні системи, що об’єднують у собі різноманітні типи сенсорів для збору інформації про навколишнє середовище (такі як акустичні, вібраційні, радіаційні, хімічні, біологічні тощо) і мікрокомп'ютери, з’єднані в бездротову мережу. Це дозволяє сенсорним пристроям самостійно обробляти отримані дані, вимірювати параметри і забезпечувати зв'язок з зовнішніми інформаційними системами.

Основними складовими сенсорних пристроїв є датчики для збору даних про зовнішнє середовище, мікрокомп'ютер, джерело живлення і радіопередавач-приймач. Ці елементи роблять пристрій автономним – він має все необхідне для самостійної роботи. Крім того, сенсорні пристрої спроектовані з урахуванням мінімального споживання енергії, щоб забезпечити тривалий термін служби від внутрішніх джерел живлення. Вони не потребують зовнішнього живлення, проводів для комунікації та регулярного обслуговування.

Основні характеристики бездротових сенсорних мереж надані у таблиці 1 [8].

Таблиця 1

Основні характеристики бездротових сенсорних мереж

Характеристики	**Сенсор**	**Тактичний шлюз**	**Безпровідний міст**	**Контролер мережі**
Тип мережі	ad-hoc mesh	ad-hoc mesh	Wi-Fi або UWB	ad-hoc mesh Mil-STD 188 – 220

ISSN 3041-1793 Online

Характеристики	Сенсор	Тактичний шлюз	Безпровідний міст	Контролер мережі
Швидкість передачі	до 100 Кб/с	до 300 Кб/с	до 300 Кб/с	> 100 Кб/с
Наявність GPS	Так	Так	Так	Так
Безпека	256 AES шифрування	256 AES шифрування	256 AES шифрування	256 AES шифрування
Час життя	30 – 45 діб	60 – 120 діб	60 –120 діб	60 – 120 діб
Батареї	типу AA	Немає даних	Немає даних	типу AA
Дальність передачі	300 м на відрізку прямої видимості	0.5 – 6 км в залежності від антени та місцевості	1 – 7 км в залежності від антени та місцевості	до 300 м в залежить від типу антени
Розмір	2,5 дюйми діаметр x6 (без антени)	8x4x6 дюймів	8x4x6 дюймів без антени	3,250x4.125x1,12 дюйма без антени
Вага	16 унцій з батареєю	4 фунта без батареї	4 фунта без батареї	1.2 фунта з батареєю

Зазначимо, що кластерна побудова робить мережу більш гнучкою, оскільки датчики у сенсорному полі зазвичай є однотипними, і відмова деяких із них не сильно вплине на параметри мережі (рис. 5).

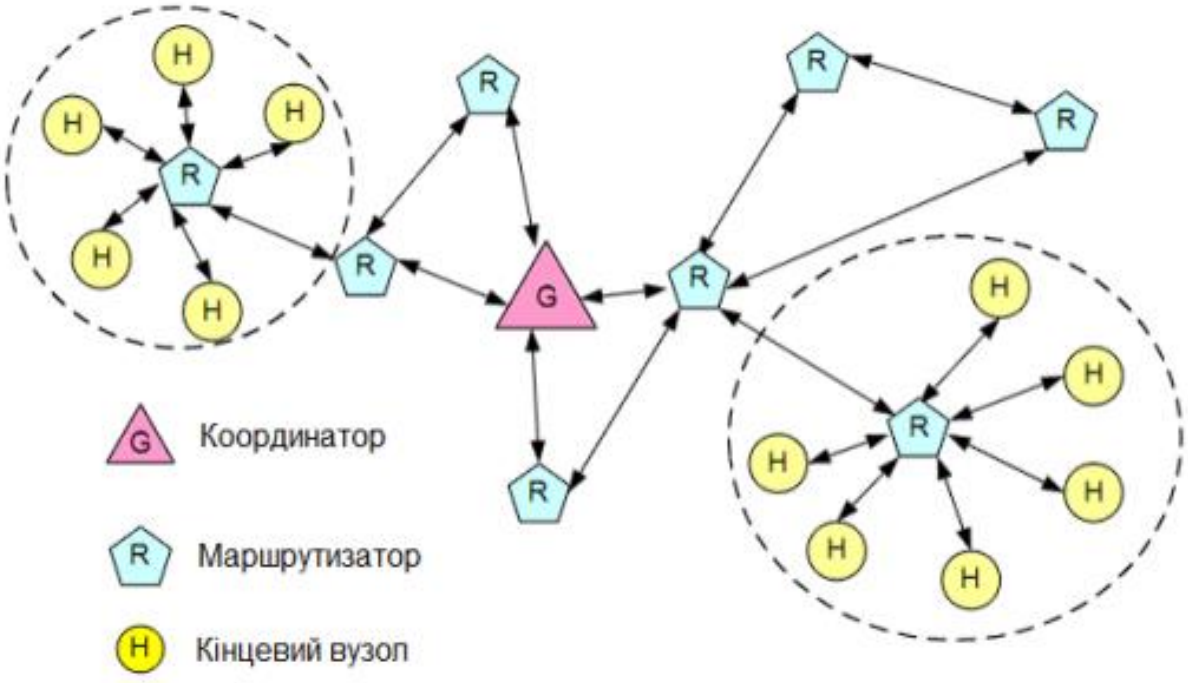

Рисунок 5. − Кластерна структура БСМ

ISSN 3041-1793 Online

В ієрархічній структурі мережі, маршрутизатор у кожному кластері збирає дані з усіх вузлів, обробляє їх і пересилає іншим маршрутизаторам. Інші вузли в кластері лише збирають дані і пересилають їх маршрутизаторам. Таким чином, вузли в мережі мають різні рівні повноважень. За такого підходу затримки передачі даних мінімізуються, оскільки маршрутизатори завжди доступні, а колізії пакетів усуваються завдяки централізованій схемі встановлення з'єднання.

Однак, така маршрутизація не забезпечує функціональність маршрутизатора і споживає більше енергії, тому батарея маршрутизатора швидко розряджається. В енергоємних додатках можна використовувати фізично виділені сенсорні вузли з великими запасами енергії та обчислювальними потужностями.

Кластерні маршрутизатори надсилають дані один одному і, зрештою, координатору. Координатор зазвичай підключений до, IP-мережі, де відбувається остаточна обробка даних. Кожна мережа повинна мати принаймні один пристрій, що виконує роль координатора.

Як основні переваги БСМ зазначимо такі:

– стійкість: мережа може автоматично відновлюватися після виходу з ладу окремих вузлів, а також динамічно адаптуватися до змін умов середовища;

– масштабованість: здатність передавати інформацію на великі відстані: завдяки ретрансляції повідомлень між вузлами, мережа може охоплювати великі території, використовуючи малопотужні передавач;

– доступність: низька ціна вузлів і їх компактний розмір, що робить БСМ доступними для широкого кола застосувань, де важлива економічність та простота розгортання;

– енергоефективність: низьке енергоспоживання, а також можливість роботи від автономних джерел, БСМ можуть працювати протягом тривалого часу без необхідності підключення до електромережі, що робить їх ідеальними для віддалених та важкодоступних місць;

– простота розгортання: простота установки, відсутність необхідності в прокладанні кабелів, завдяки бездротовому зв'язку та живленню від батарей, БСМ можна легко та швидко встановити без будь-яких додаткових робіт;

– гнучкість: можливість установки таких мереж на вже існуючий і об'єкт без проведення додаткових робіт, БСМ не потребують значних змін в інфраструктурі, що робить їх зручним рішенням для модернізації вже існуючих систем;

– економічність: низька вартість технічного обслуговування, завдяки простоті конструкції та відсутності кабелів, БСМ потребують мінімального обслуговування, що робить їх економічно вигідним рішенням на довгостроковий період.

ISSN 3041-1793 Online

Основні недоліки БСМ:

– обмежені ресурси: сенсорні вузли в WSN мають обмежені обчислювальні, енергетичні і обсягові ресурси, це може призвести до обмежень у швидкості передачі даних, обробці і аналізі інформації, а також до скорочення терміну служби батареї;

– втрата пакетів: на бездротовий канал передачі даних можуть впливати перешкоди, затухання сигналу та інтерференції, що може призвести до втрати пакетів і неповної передачі даних;

– пропускна здатність: повідомлення в безпровідних сенсорних мережах часто передаються через обмежений канал передачі, що може призводити до обмеження в пропускній здатності і затримки передачі даних;

– безпека: БСМ можуть бути вразливі до різних видів атак, впровадження пакетів та злам безпеки, особливо у відкритих середовищах.

Отже, характеристики бездротових сенсорних мереж роблять їх уразливими для численних атак, що суттєво впливає на конфіденційність, цілісність та доступність даних та оперативності інформації.

Особливо коли маршрутизація мережі піддається атаці, дані, зібрані сенсорним вузлом, що не можуть бути своєчасно і точно передані в цільовий вузол-приймач. Порушення одного із цих параметрів може привести до критичних наслідків.

У поєднанні з характеристиками бездротової сенсорної мережі її безпека ґрунтується на аналізі загроз безпеки на всіх рівнях:

– конфіденційність, запобігання перехопленню та крадіжці даних незаконними користувачами;

– керування ключами для забезпечення безпечного доступу як механізм оновлення та управління;

– цілісність даних для запобігання незаконному підробленню інформації;

– свіжість даних для запобігання відправки однієї і тієї ж інформації зловмисними вузлами для споживання мережевих ресурсів;

– можливість аудиту і перевірки всього процесу доступу до мережі.

Основні типи атак на БСМ, що знижують її завадозахищеність

Згідно [9] можна виділити основні типи атак на БСМ:

Атака Сивілли, під час якої зловмисник бере контроль над вузлом певного кластера та підміняє данні отримані від сенсорів сенсорами, із можливістю створення уявних подій.

Атака на відмову в обслуговуванні – це намір зробити ресурси мережі недоступними, шляхом передачі радіосигналів однакових частот які використовуються сенсорною мережею або шляхом генерування великої кількості однакових повідомлень, що приведе до повторної передачі пакетів і збільшення трафіку.

ISSN 3041-1793 Online

Атака повторного відтворення передбачає додавання вузла із копіюванням ідентифікатора мережі.

За допомогою такого вузла намагаються отримати криптографічні ключі та секретну інформацію.

Атака на сеанси передачі трафіку виконується при отриманні інформації про сегментний вузол мережі, що передбачає отримання пакетів, які надходять від різних вузлів сенсорів та подальший їх аналіз.

Атака прямої та зворотної дії може бути проведена під час відмикання вузла від мережі під час різного роду збоїв, таких як помилка синхронізації, зменшення потужності випромінювання за рахунок енергозбереження та ін. Тоді під час повторного підмикання вузол буде виконувати попередній сеанс передачі кадрів який може бути перехоплений ворогом.

Фізична атака є основною загрозою при певних обставинах, і передбачає знищення сенсорних вузлів, в даному дослідженні не розглядається.

Математична модель прихованої передачі інформації з використанням динамічного хаотичного процесу

Хаотичні процеси є складними коливаннями, які виникають у нелінійних динамічних системах. Вони можуть бути описані детермінованими математичними моделями.

На відміну від гармонійних коливань, хаотичні процеси мають ряд характерних властивостей, спільних зі звичайними випадковими процесами, такими як стохастичність та непередбачуваність на великих інтервалах часу.

Наприклад, спектр потужності хаотичних процесів (рис. 6, а; 7, а) є суцільним, а кореляційна функція швидко спадає експоненціально.

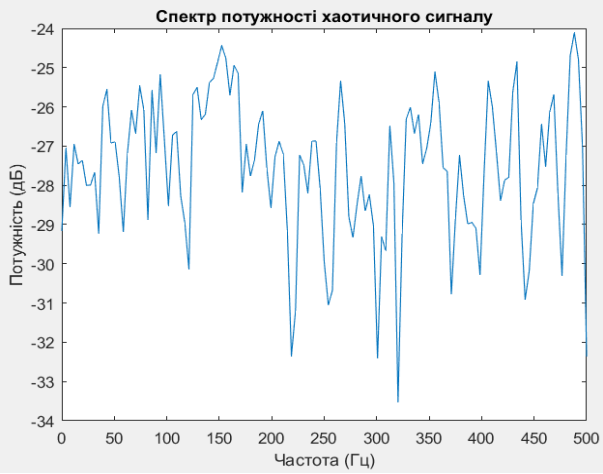


```
>> % Задаємо параметри сигналу
Fs = 1000;        % частота дискретизації
t = 0:1/Fs:1-1/Fs; % вектор часу
x = randn(size(t)); % генеруємо випадковий сигнал
% Обчислюємо спектр потужності
[Pxx, f] = pwelch(x, [], [], [], Fs);
% Побудова графіка спектра потужності
plot(f, 10*log10(Pxx));
xlabel('Частота (Гц)');
ylabel('Потужність (дБ)');
title('Спектр потужності хаотичного сигналу');
```

а) б)

Рисунок 6. − Спектр потужності хаотичних процесів:
а)графік спектру;
б) параметри сигналу у за стосунку [10]

ISSN 3041-1793 Online

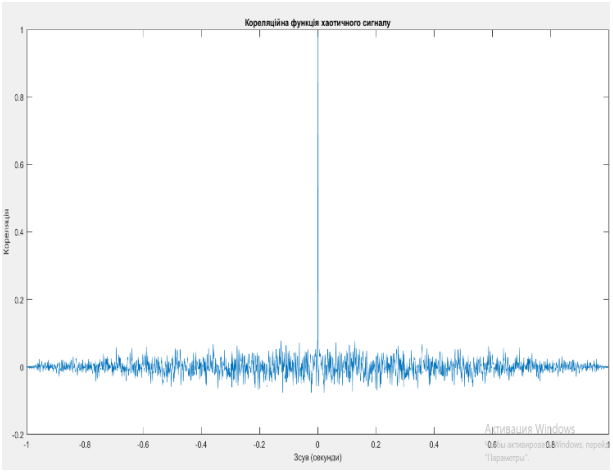


```
>> % Задаємо параметри сигналу
Fs = 1000;        % частота дискретизації
t = 0:1/Fs:1-1/Fs; % вектор часу
x = randn(size(t)); % генеруємо випадковий сигнал

% Обчислюємо кореляційну функцію
lags = -length(x)+1:length(x)-1; % вектор зсувів
[Rxx, lags] = xcorr(x, 'biased'); % кореляційна функція

% Побудова графіка кореляційної функції
plot(lags/Fs, Rxx);
xlabel('Зсув (секунди)');
ylabel('Кореляція');
title('Кореляційна функція хаотичного сигналу')
```

а) б)

Рисунок 7. – спектр потужності хаотичних процесів:
а)графік спектру;
б) параметри сигналу у за стосунку [10]

Хаотичні процеси мають високу чутливість до навіть малих змін у початкових умовах або параметрах системи. Це означає, що навіть невеликі відхилення можуть призвести до значних відмінностей у подальшій динаміці системи.

У зв'язку з цим, для точного передбачення або контролю хаотичних процесів необхідно встановлювати керуючі параметри з високою точністю. Звичайно, з урахуванням цієї високої чутливості до параметрів, збільшується і складність розвідки системи. Експоненціальне зростання часу розвідки виникає через необхідність дослідження широкого діапазону можливих значень параметрів, що є важливим для виявлення стабільних режимів або властивостей мережі.

Ця властивість може стати перешкодою для ефективного контролю або передачі даних про хаотичні процеси.

Таким чином, хаотичні процеси проявляють властивості, що роблять їх схожими на випадкові процеси, але при цьому вони є детермінованими системами, які можуть бути описані математично, що буде корисним для прихованої передачі інформації з використанням динамічного хаосу.

На основі наведених вище режимів синхронізації хаотичних генераторів запропоновані наступні способи прихованої передачі інформації: хаотична маскування, перемикання хаотичних режимів, нелінійне підмішування інформаційного сигналу до хаотичного, модулювання керуючих параметрів передавального генератора інформаційним сигналом.

Принциповий недолік всіх відомих в даний час схем передачі інформації заснованих на хаотичної синхронізації – досить низька стійкість до шумів і флуктуацій в каналі зв’язку.

ISSN 3041-1793 Online

При перевищенні інтенсивністю шуму і флуктуацій деякого порогового значення, який можна порівняти з природними шумами і спотвореннями, відомі системи передачі даних стають непрацездатними.

Смуга частот хаотичного радіоімпульсу визначається смугою частоти вихідного хаотичного сигналу, що генерується джерелом хаосу, в широких межах зміни довжини імпульсу не залежить від його тривалості.

Це істотно відрізняє хаотичний радіоімпульс від класичного, заповненого фрагментом періодичної несучої, смуга частот якого визначається його довжиною.

В основу прямо-хаотичних схем зв'язку закладені три базові ідеї:

– джерело хаосу генерує хаотичні коливання безпосередньо в заданій смузі НВЧ діапазону;

– введення інформаційного сигналу в хаотичний здійснюється шляхом формування відповідного потоку хаотичних радіоімпульсів;

– вилучення інформації проводиться з НВЧ-хаотичного сигналу без проміжного перетворення частоти. Широкосмуговими прямо-хаотичними системами зв'язку є системи з відносною смугою частот

$$DF = \frac{F_u - F_l}{2(F_u + F_l)} > 0{,}2, \qquad (1)$$

де F_u и F_l – відповідно верхня і нижня частоти в спектрі сигналу. Або з смугою частот $\Delta F = 500$ МГц.

У прямохаотичних системах зв'язку можуть використовуватися різні види модуляції: наявність або відсутність хаотичного імпульсу на інформаційній позиції (chaotic on-off keying – COOK), відносна хаотична маніпуляція (differential chaotic shift keying – DCSK), модуляція позицій імпульсів (pulse position modulation – PPM) і т.д.

Істотно, що для передачі інформації тут використовується не безперервний сигнал, а потік імпульсів.

Тому, поряд з методом модуляції важливими характеристиками є довжина імпульсу і шпаруватість. Довжина імпульсу T разом з смугою частот F визначає базу сигналу

$$B = 2 \cdot F \cdot T \ . \qquad (2)$$

Виходячи з отриманих результатів аналізу скритності хаотичних процесів можна зробити висновок, що хаотичні процеси є вдалим рішенням для підвищення завадозахищеності бездротових сенсорних мереж тактичної ланки управління, за рахунок подібності статистичних характеристик

ISSN 3041-1793 Online

хаотичних процесів до статистичних характеристик шуму спостереження (білого шуму).

Пропозиції щодо практичної реалізації хаотичних процесів для підвищення завадозахищеності бездротових сенсорних мереж

З урахуванням можливостей сучасної мікроелементной бази, авторами теоретично обґрунтовано можливості синтезу пристрою формування хаотичної несучої на основі полінома Чебишева першого прядку k-го порядку.

Згідно з теоремою Котельникова сигнал, спектральна щільність якого не містить складових з частотами вище, повністю визначається своїми миттєвими значеннями, відліченими в дискретні моменти часу через інтервал

$$t_д \le 1/2 f_в . \quad (3)$$

Таким чином, для формування сигналу необхідно в моменти часу отримувати цифрове значення його величини і перетворювати в аналогову форму.

Дискретний сигнал що досліджується в інтервали часу міняється лінійно від значення до, які обчислюються, наприклад, з при-трансформаційних змін полінома Чебишева першого роду 3-го порядку.

Тому після кожної ітерації розрахунку по співвідношенню проводиться розрахунок значень сигналу в моменти часу [10].

Значення сигналу розраховуються за формулою, яка описує сигнал лінійної залежністю:

$$x_{t_д} = k \cdot t_д N + b . \quad (4)$$

Коефіцієнти і рівняння прямої розраховуються у відповідності:

$$k = \left(x_{n+1} - x_n\right)/\left(t_{n+1} - t_n\right); \quad (5)$$

$$b = \left(x_n \cdot t_{n+1} - x_{n+1} \cdot t_n\right)/\left(t_{n+1} - t_n\right). \quad (6)$$

Можна помітити, що ширина спектра змодельованого хаотичного сигналу буде визначатися тривалістю дискрети (інтервал Найквиста) і обмежена можливостями технологій цифро-аналогових перетворень (рис 8).

ISSN 3041-1793 Online

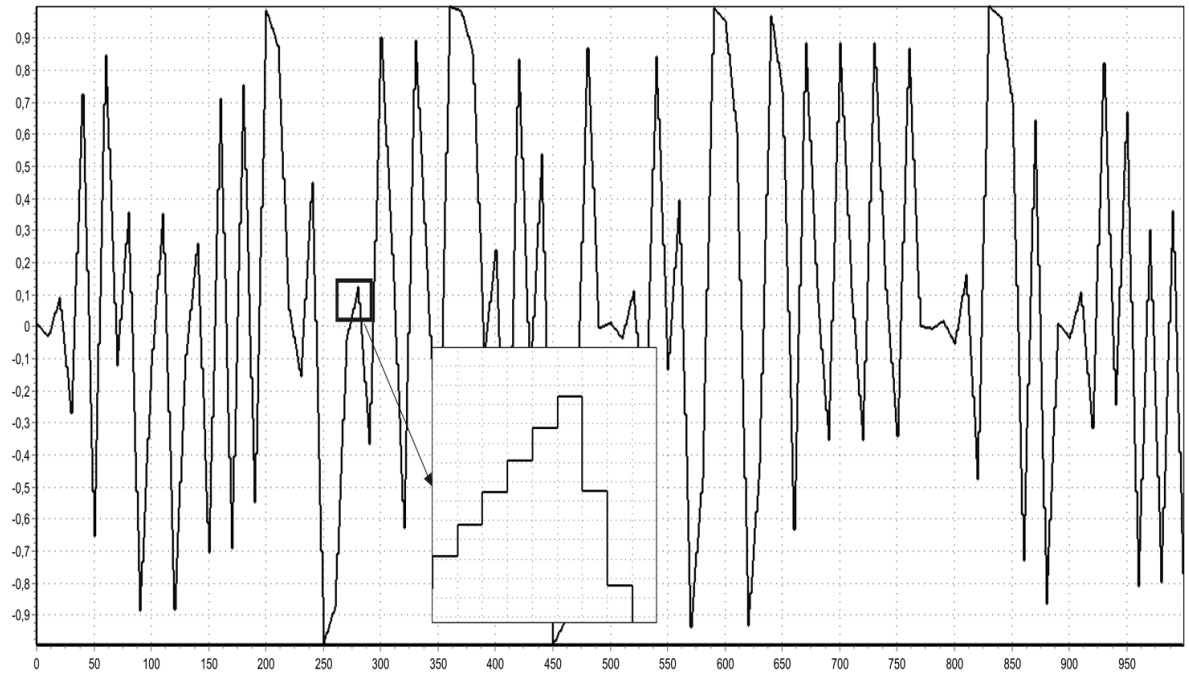

Рисунок 8. − Приклад сформованої залежності
хаотичної послідовності від часу

Використання COTS (Commercial Off The Shelf) технологій дозволяє виробляти синтез і обробку сигналів з частотою до 3ГГц.

Структурна схема приймально-передавального пристрою із застосуванням хаотичних процесів

На основі аналізу тенденцій застосування хаотичних процесів та результатів попередніх розділів роботи було обґрунтовано та синтезовано оптимальну структурну схему хаотичного приймально-передавального пристрою. (рис. 9).

ISSN 3041-1793 Online

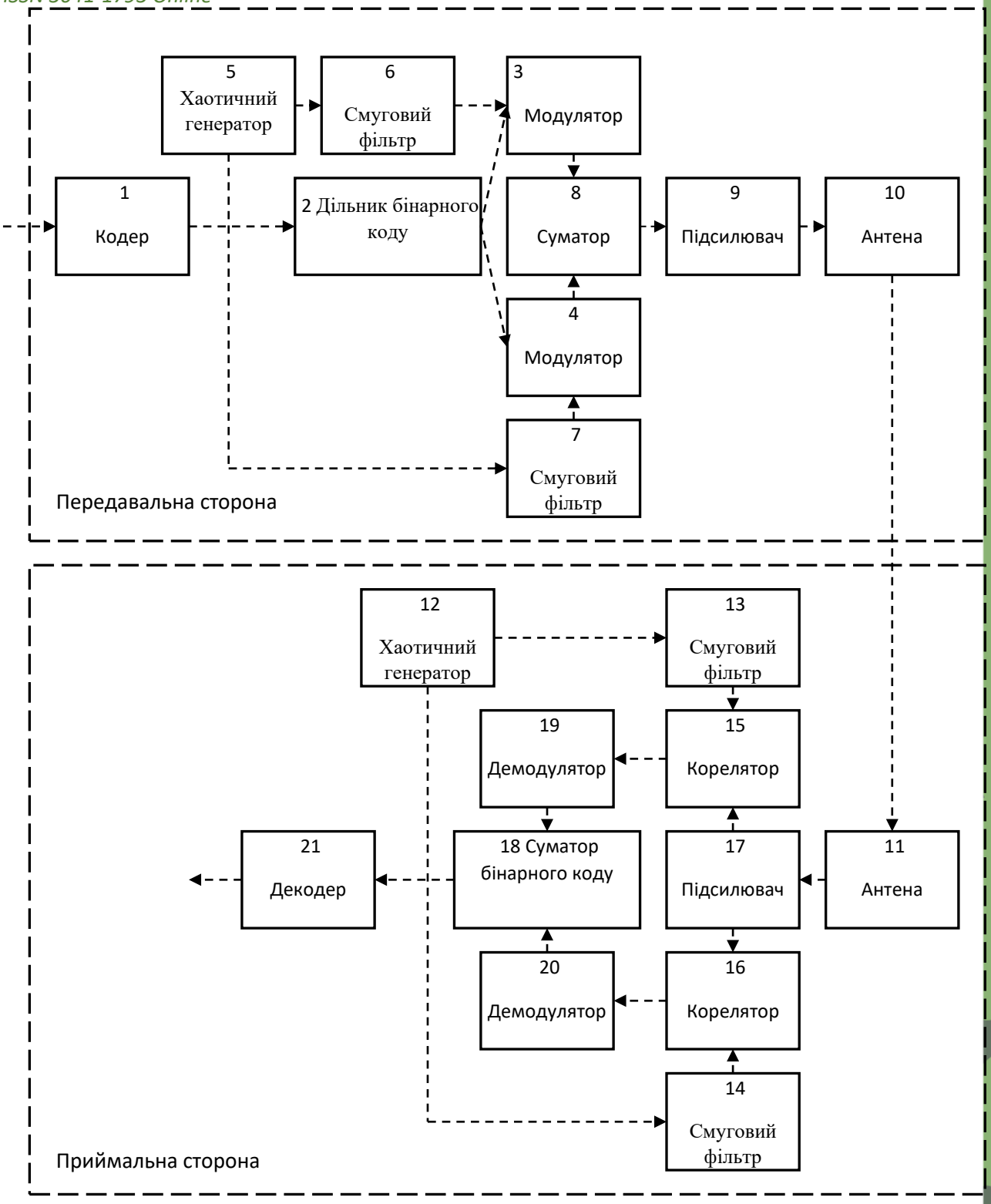

Рисунок. 9. – Структурна схема хаотичного приймально-передавального пристрою із застосуванням хаотичних процесів

На передавальній стороні системи радіозв'язку, дані від джерела інформації надходять до кодеру 1, де перетворюються на бінарний код (рис. 9).

ISSN 3041-1793 Online

Бінарний код поступає на дільник бінарного коду 2, де відбувається його розділення на логічні “0”″ та “1”.

Логічні ″0″ поступають на модулятор 3, а логічні “1” – на модулятор 4 відповідно.

На другі входи модуляторів 3, 4 надходять хаотичні радіоімпульси, які формуються в хаотичному генераторі 5 та піддаються частотної фільтрації в смугових фільтрах 6, 7 з різними смугами перепускання, за рахунок чого хаотичні радіоімпульси відрізняються один від одного за частотою.

Після здійснення прямо-хаотичної модуляції в модуляторах 3, 4 логічні “0” та “1”, кодовані хаотичними радіоімпульсами, надходять в суматор 8, де вишиковуються в заданому порядку слідування.

Отриманий таким чином інформаційний сигнал надходить на вхід підсилювача 9, підсилюється, подається на широкосмугову антену 10 та випромінюється в канал зв’язку.

На приймальній стороні системи радіозв’язку широкосмугова антена 11 приймає сигнал, утворений з інформаційного сигналу та шуму каналу зв’язку.

Далі сигнал надходить на підсилювач 17, де здійснюється його підсилення.

Після цього сигнал поступає на корелятори 15, 16, де здійснюється виділення хаотичних радіоімпульсів за рахунок перемноження та інтегрування сигналу з еталонними фільтрованими хаотичними радіоімпульсами, які подаються на інший вхід кореляторів 15, 16 та формуються в хаотичному генераторі 12 та смугових фільтрах 13, 14.

Виділені хаотичні радіоімпульси надходять в демодулятори 19, 20, де перетворюються на складові бінарного коду – логічні “0” та “1”, які складаються в суматорі бінарного коду 18 та перетворюються на вихідні дані в декодері 21.

Відтворені вихідні дані надходять до отримувача інформації.

Функціональна схема приймально-передавального пристрою із застосуванням хаотичних процесів

На основі структурної схеми (рис. 9) пропонується функціональна схема (рис. 10) хаотичного прийомо-передавального пристрою.

Функціональна схема містить в собі наступні елементи:

– передавальна сторона: кодер, демультиплексор, смуговий фільтр, модулятор, суматор, генератор хаотичного шуму, підсилювач, передавальна антена.

– приймальна сторона: демодулятор, смуговий фільтр, суматор, підсилювач, модулятор, корелятор, приймальна антена.

Апаратна реалізація функціональної схеми можлива існуючими на сьогодні засобами сучасної мікроелектронної бази.

ISSN 3041-1793 Online

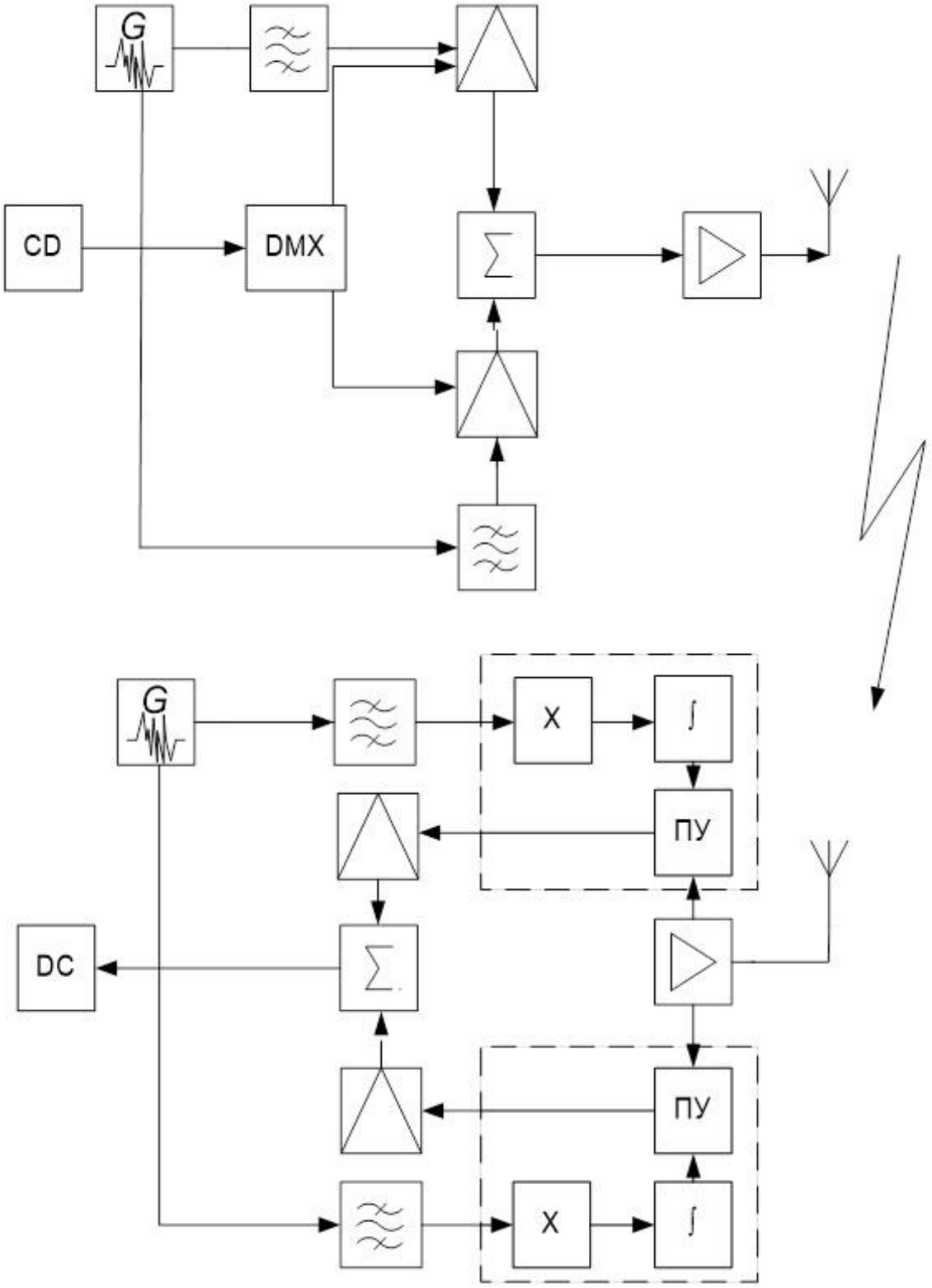

Рисунок 10. − Функціональна схема хаотичного приймально-передавального пристрою

ISSN 3041-1793 Online

Висновки з даного дослідження є такі:

1. Реалізація бездротових сенсорних мереж у первинній ланці управління забезпечує високий рівень інформаційної підтримки, що дозволяє забезпечити швидке та ефективне реагування на зміни обстановці та максимізувати результативність галузевої діяльності.

2. Одним з основних інструментів забезпечення завадозахищеності передачі інформації є методи аналізу даних та обробки сигналів, зокрема, використання динаміки хаотичних систем, у т. ч. статистичні методи і моделі для виявлення властивостей хаотичної динаміки, таких як фрактальність, кореляції та інші.

3. Для підвищення прихованості передачі даних бездротових сенсорних мереж пропонується застосовувати в якості несучої хаотичні сигнали (процеси), що за своїми статистичними характеристиками (часова реалізація, амплітудно-частотний спектр та кореляційні складові) подібні до шуму спостереження, з високою чутливістю до початкових значень формування, можуть бути подані в цифровому виді та передані в реальному масштабі часу за допомогою “хаотичного” приймально-передавального пристрою, реалізованого на сучасній мікроелементній базі.

В контексті виконання дослідження отримані наступні **результати:**

– проведено аналіз особливостей побудови бездротових сенсорних мереж;

– проведено аналіз існуючих методів скритої передачі інформації що використовують в якості носіїв інформації хаотичні процеси;

– обґрунтовано можливість застосування хаотичних процесів для підвищення прихованості сенсорних мереж та синтезовано структурну схему хаотичного-приймально-передавального пристрою;

Результати роботи доцільно застосовувати для прихованої передачі даних галузевого призначення в сучасних умовах.

Література

1. Mykhalevskiy, D. Devising a technique to evaluate fluctuations in the main parameters of a wireless channel of the 802.11 standard // Easten-European Journal of Enterprise Technologies, 2020 − № 6/9 (108). − pp. 18–24. − http://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.218720.

2. Mykhalevskiy, D. Development of a method for assessing the effective information transfer rate based on an empirical model of statistical relationship between basic parameters of the Standard 802.11 wireless channel // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 2020. − № 5/9 (107). − pp. 26–35. − https://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.213834.

3. Васюта К. С., Кащишин О. Л. Метод генерування складеного хаотичного сигналу радіолокаційних систем // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України, 2020. − № 3(40). – с. 100-106. − https://doi.org/10.30748/nitps.2020.40.11.

4. Бойко М. М. Дослідження модифікованого автогенератора хаотичних коливань на основі ємнісної триточки // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України, 2025. − № 1(58). – с.74-78. − https://doi.org/10.30748/nitps.2025.58.09.

ISSN 3041-1793 Online

5. Гримуд А. Г. Аналіз алгоритмів пошуку найкоротшого маршруту обльоту телекомунікаційною аероплатформою кластеризованих вузлів наземної безпроводної сенсорної мережі // Системи і технології зв'язку, інформатизації та кібербезпеки: актуальні питання і тенденції розвитку: І Міжнародна наук.-техн. конф.: доп. та тези доп., м. Київ, 25 − 26 листоп. 2021р. − Київ : ВІТІ , 2021. − С. 117.

6. A. Dmitriev, B. Kyarginsky, A. Panas, D. Puzikov, S. Starkov. Experiments on Ultra Wideband Direct Chaotic Information Transmission in Microwave Band // Proc. of NDES'02. − Turkey, 21-23 June 2002. – pp. 5-1 – 5-4.

7. H. Taheri, P. Neamatollahi, M. H. Yaghmaee, M, Naghibzadeh. A Local Cluster Head Election Algorithm inWireless Sensor Networks // CSI International Symposium on Computer Science and Software Engineering (CSSE). – Tehran, Iran, 2011. – 15-16 June – pp. 38-43, – http://doi.org/10.1109/CSICSSE.2011.5963987.

8. Ковальова Ю. Моделювання топології бездротових сенсорних мереж // Системні технології, 2021. − № 1. – с. 92-98. − http://doi.org/10.34185/1562-9945-1-132-2021-07.

9. Usha Jain, Muzzammil Hussain. Securing Wireless Sensors in Military Applications through Resilient Authentication Mechanism // Procedia Computer Science. − Third International Conference on Computing and Network Communications, 2020. − № 171. − pp. 719-728 − http://doi.org/10.1016/j.procs.2020.04.078

10. Основи та методи цифрової обробки сигналів: від теорії до практики: навч. посібник / уклад. : Ю.О. Ушенко, М.С. Гавриляк, М.В. Талах, В.В. Дворжак. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. – 308 с.

References:

1. Mykhalevskiy, D. (2020) "Devising a technique to evaluate fluctuations in the main parameters of a wireless channel of the 802.11 standard", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, № 6/9 (108), pp. 18–24, http://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.218720.

2. Mykhalevskiy, D. (2020). "Development of a method for assessing the effective information transfer rate based on an empirical model of statistical relationship between basic parameters of the Standard 802.11 wireless channel", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 5/9 (107), pp. 26-35, https://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.2138343.

3. Vasyuta, K. and Kashchyshyn, O. (2020), "Method for generating a composite chaotic signal for radar systems", *Nauka I tekhnika Povitryanykh Syl Zbroynykh Syl Ukrayiny*, № 3(40), pp. 100-106, https://doi.org/10.30748/nitps.2020.40.11.

4. Boyko, M. (2025), "Research on a modified chaotic oscillation oscillator based on a capacitive three-point", *Nauka I tekhnika Povitryanykh Syl Zbroynykh Syl Ukrayiny*, № 1(58), pp.74-78, https://doi.org/10.30748/nitps.2025.58.09.

5. Hrymud, A. H. (2021), "Analysis of algorithms for finding the shortest route for a telecommunications aerial platform to fly around clustered nodes of a ground-based wireless sensor network", *Systemy i tekhnolohiyi zv"yazku, informatyzatsiyi ta kiberbezpeky: aktual'ni pytannya i tendentsiyi rozvytku* [Analysis of algorithms for finding the shortest route for a telecommunications aerial platform to fly around clustered nodes of a ground-based wireless sensor network] *I Mizhnarodna nauk.-tekhn. konf.: dop. ta tezy dop.*, Kyyiv, UA, *25-26.*11.2021, p. 117.

6. Dmitriev, A., Kyarginsky, B., Panas, A., Puzikov, D. and Starkov, S. (2002), "Experiments on Ultra Wideband Direct Chaotic Information Transmission in Microwave Band", Proc. of NDES'02, Turkey, 21-23 June 2002, pp. 5-1 – 5-4.

7. H. Taheri, P. Neamatollahi, M. H. Yaghmaee and M. Naghibzadeh, (2011) "A local cluster head election algorithm in wireless sensor networks", *CSI International Symposium on*

ISSN 3041-1793 Online

Computer Science and Software Engineering (CSSE), Tehran, Iran, , pp. 38-43, http://doi.org/10.1109/CSICSSE.2011.5963987.

8. Koval′ova, Yu (2021), "Modeling the topology of wireless sensor networks", *System technologies*, № 1, pp. 92-98, http://doi.org/10.34185/1562-9945-1-132-2021-07.

9. Jain, Usha and Hussain, Muzzammil (2020), "Securing Wireless Sensors in Military Applications through Resilient Authentication Mechanism", *Procedia Computer Science*, № 171, pp. 719-728, http://doi.org/10.1016/j.procs.2020.04.078.

10. Ushenko, Yu.O., Havrylyak, M.S., Talakh, M.V. and Dvorzhak, V.V. (ed.) (2021), *Osnovy ta metody tsyfrovoyi obrobky syhnaliv: vid teoriyi do praktyky: navch. Posibnyk*, [Fundamentals and methods of digital signal processing: from theory to practice: textbook], Chernivets′kyy nats. un-t im. YU. Fed′kovycha, Chernivtsi, UA.

Дата першого надходження статті до видання: 23.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.354.358

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-867-876

Тимченко Сергій Юрійович доктор філософії, заступник начальника центру – начальник науково-дослідного відділення перспектив розвитку та проблем супроводження моделей операцій, бойових та спеціальних дій центру імітаційного моделювання, Національна академія національної гвардії України, полковник, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-3987-7358

Макаренко Олексій Павлович науковий співробітник науково-дослідного відділення перспектив розвитку та проблем супроводження моделей операцій, бойових та спеціальних дій центру імітаційного моделювання, Національна академія національної гвардії України, старший лейтенант, м. Харків, https://orcid.org/0009-0000-4787-4846

БЕЗПІЛОТНІ ЛІТАЛЬНІ ЗАСОБИ З РАДІОЕЛЕКТРОННОЮ РОЗВІДКОЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗНИЩЕННЯ ІНШИХ БПЛА

Анотація: Станом на 2026 рік динаміка бойових дій визначається «війною дронів», де перевага отримується не лише кількістю засобів ураження, а й здатністю домінувати в електромагнітному спектрі. Традиційні засоби протиповітряної оборони (ППО) та наземні станції радіоелектронної розвідки (РЕР) стикаються з фундаментальними обмеженнями: кривизною земної поверхні, рельєфом місцевості та міською забудовою, що створює сліпі зони для виявлення малорозмірних об'єктів.

Використання безпілотних літальних апаратів, інтегрованих з модулями РЕР, відкриває нову еру в контр-дрон операціях. Це перехід від статичної оборони до активного повітряного полювання, де сенсор виявлення піднятий на висоту, що нівелює проблему радіогоризонту та дозволяє виявляти ворожі цілі на етапі їхнього запуску.

Робота присвячена дослідженню концепції використання безпілотних літальних засобів (БПЛА), оснащених модулями радіоелектронної розвідки (РЕР), для боротьби з ворожими дронами в умовах сучасних конфліктів. У роботі аналізуються обмеження традиційних наземних засобів виявлення, зумовлені радіогоризонтом та рельєфом місцевості, та пропонується рішення у вигляді повітряного ешелону розвідки. Розглянуто технічні аспекти реалізації системи: від вибору елементної бази (SDR-приймачі, обчислювальні модулі на базі архітектури ARM) до застосування методів тріангуляції та пеленгації безпосередньо з борту літального апарату. Особлива увага

ISSN 3041-1793 Online
приділена алгоритмам автоматичної ідентифікації сигнатур цифрових та аналогових каналів зв'язку (контролю та відеопередачі), що дозволяє виявляти цілі навіть в умовах радіомовчання. У висновках обґрунтовано переваги переходу до активного повітряного патрулювання радіочастотного спектра. Запропонована модель «Мисливець-Вбивця» (Hunter-Killer) демонструє високу ефективність у скороченні циклу «виявлення - знищення», забезпечуючи оперативне цілевказання для засобів ППО та підрозділів ударних БПЛА-перехоплювачів. Розглянуто актуальність використання БПЛА з бортовими системами РЕР як активного компонента систем ППО малого радіусу дії. Визначено, що поєднання засобів радіотехнічного моніторингу та ударних можливостей на одній платформі значно скорочує цикл «виявлення–ураження».

Ключові слова: радіоелектронна розвідка (РЕР), БПЛА, тріангуляція, виявлення дронів, радіогоризонт, SDR, протидія безпілотним системам (C-UAS)

Tymchenko Serhiy Yuriyovych Doctor of Philosophy, Deputy head of the center – head of the research department of prospects for development and problems of supporting models of operations, Combat and Special action of the simulation modeling center, National academy of the national guard of Ukraine, colonel, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-3987-7358

Makarenko Oleksiy Pavlovych Refresher of the research department of prospects for development and problems of supporting models of operations, Combat and Special action of the simulation modeling center, National academy of the national guard of Ukraine, senior lieutenant, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0000-4787-4846

UNMANNED AERIAL VEHICLES WITH SIGNALS INTELLIGENCE AS A TOOL FOR THE DETECTION AND DESTRUCTION OF OTHER UAVS

Annotati As of 2026, the dynamics of combat operations are increasingly defined by the "war of drones," where superiority is achieved not only through the volume of strike assets but also by the ability to dominate the electromagnetic spectrum. Traditional air defense (AD) systems and ground-based electronic intelligence (ELINT) stations face fundamental limitations, such as the curvature of the Earth, terrain features, and urban density. These factors create "blind spots" for detecting small-sized aerial objects.

The utilization of unmanned aerial vehicles (UAVs) integrated with ELINT modules marks a new era in counter-drone operations. This approach represents a shift from static defense to active aerial hunting, where detection sensors are

ISSN 3041-1793 Online
elevated to altitudes that negate the radio horizon problem, enabling the detection of enemy targets as early as their launch phase.

This study explores the concept of employing ELINT-equipped UAVs to counter enemy drones in modern conflict environments. The paper analyzes the limitations of conventional ground-based detection systems caused by the radio horizon and terrain, proposing a solution in the form of an aerial reconnaissance echelon. Technical aspects of the system's implementation are examined, ranging from the selection of hardware components (SDR receivers, ARM-based computing modules) to the application of triangulation and direction-finding methods directly from the aircraft. Particular attention is paid to algorithms for the automatic identification of signatures in digital and analog communication channels (control and video transmission links), allowing for target detection even under radio silence conditions. The conclusions substantiate the advantages of transitioning to active aerial patrolling of the radio frequency spectrum. The proposed "Hunter-Killer" model demonstrates high efficiency in shortening the "detection-to-destruction" cycle, providing rapid target designation for air defense assets and strike interceptor UAV units. The relevance of using UAVs with onboard ELINT systems as an active component of short-range air defense is evaluated. It is determined that combining electronic monitoring tools and strike capabilities on a single platform significantly reduces the sensor-to-shooter timeline.

Keywords: Electronic Intelligence (ELINT), UAV, Triangulation, Drone Detection, Radio Horizon, SDR, Counter-UAS (C-UAS).

Постановка проблеми: У сучасних військових конфліктах небо перетворилося на насичене середовище, де тисячі малих безпілотних апаратів (БПЛА) виконують завдання з розвідки та ураження. Проте традиційні засоби виявлення дронів, такі як радіолокаційні станції (РЛС) або оптичні прилади, мають суттєві обмеження: РЛС важко помічають малі пластикові об'єкти, а оптика залежить від погоди та прямої видимості. Найбільш вразливим місцем будь-якого дистанційно керованого дрона є його «радіовипромінювання» — сигнали телеметрії, відеозв’язку та управління. Винесення засобів радіоелектронної розвідки (РЕР) на повітряну платформу дозволяє не просто «чути» ворога, а робити це за межами досяжності наземних сенсорів, долаючи рельєф місцевості та радіогоризонт.

Концептуальна ідея полягає у створенні багаторівневої системи «Мисливець-Вбивця» (Hunter - Killer), де БПЛА з РЕР виступає в ролі активного сенсора для виявлення, ідентифікації та цілевказання. Чому РЕР на БПЛА — це ефективно? Для подолання радіогоризонту такі наземні детектори як «ПЕС», «Цукорок» обмежені складками рельєфу, забудовою та лісами. БПЛА-розвідник, піднятий на висоту 300–500 метрів, «бачить» сигнали ворожих дронів на значно більшій відстані до 30–50 км. Також може бути

ISSN 3041-1793 Online

задіяна мобільна триангуляція де один БПЛА, швидко переміщуючись у просторі, може робити заміри пеленгів з різних точок. Це дозволить самотужки або в парі з іншим дронами обчислити координати ворожого БПЛА або його оператора за лічені хвилини. А за рахунок виявлення «мовчазних» цілей навіть якщо ворожий дрон використовує автономний політ за GPS, він все одно випромінює відеосигнал або використовує радіовисотомір, що робить його помітним для чутливих сенсорів РЕР.

Мета статті - обґрунтування концепції використання БПЛА, оснащених модулями радіоелектронної розвідки (РЕР), як високоефективного засобу виявлення та нейтралізації ворожих безпілотних систем у складних умовах сучасного бойового простору, а також аналіз технічних можливостей скорочення циклу «виявлення–ураження» шляхом створення повітряного ешелону моніторингу. У розробці та теоретичному обґрунтуванні моделі «Мисливець-Вбивця» на базі безпілотних комплексів РЕР для трансформації систем ППО малого радіусу дії від пасивної оборони до активного патрулювання повітряного простору та оперативного цілевказання ударним засобам.

Виклад основного матеріалу. Можна розглянути найважливіші алгоритми роботи системи. *Виявлення (Detection).* Патрульний БПЛА з легким модулем РЕР сканує частоти від 2.4 ГГц, 5.8 ГГц, 900 МГц. При виявленні сигнатур ворожого «Мавіка» або FPV-дрона, він ідентифікує тип цілі. *Локалізація (Localization).* Використовуючи метод триангуляції або аналіз потужності сигналу, БПЛА-розвідник визначає координати цілі в повітрі та передає їх у єдину систему управління. *Знищення (Neutralization)*. Варіант перший: на перехоплення вилітає швидкісний дрон-кілер (FPV-перехоплювач), який отримує точні координати від «Мисливця», варіант другий: БПЛА-розвідник сам несе засоби РЕБ спрямованої дії, щоб «заглушити» ціль на близькій відстані, або варіант третій: передача координат оператора дрона артилерії або мінометним розрахункам.

Радіоелектронна розвідка – це комплекс заходів та технологій для негласного збору інформації за допомогою радіоелектронних засобів. Простіше кажучи, Радіоелектронна розвідка (РЕР) перехоплює та аналізує радіосигнали сигнали керування та відео передачі з метою виявити активність противника. Працює це так: спеціальні приймачі “слухають” ефір, виділяють потрібні сигнали і попереджають оператора про небезпеку ще до появи самого дрона (БПЛА) над позицією. [1] Радіоелектронна розвідка це спосіб «бачити» ворога через його ж сигнали. Говорячи просто, РЕР полягає у перехопленні та аналізі радіосигналів противника з метою отримання розвідданих. На відміну від радіоелектронної боротьби (РЕБ), яка активно глушить або спотворює сигнали (створює радіоперешкоди), РЕР діє пасивно – вона слухає ефір, не видаючи себе випромінюванням. Основне завдання РЕР – зібрати інформацію.

ISSN 3041-1793 Online

Чим РЕР відрізняється від РЕБ? РЕР і РЕБ часто працюють пліч-о-пліч, але мають різні ролі. РЕБ (радіоелектронна боротьба) – це «щит і меч» в ефірі, що глушить зв'язок ворога, заважає його БПЛА та радарам. Натомість РЕР – це «вуха» на полі бою, що підслуховують ефір. Без РЕР засоби РЕБ були б сліпими: неможливо ефективно заглушити ворожий дрон, якщо не знаєш, на яких частотах і де вони працюють. Тому військові спочатку використовують РЕР для виявлення цілей, а вже потім РЕБ – для їх придушення.

Переваги РЕР у сучасній війні. Для військових використання РЕР означає отримати перевагу без прямого контакту: виявити ворожий безпілотник ще до того, як він завдасть удару, або запеленгувати позицію оператора дрона, просто слухаючи сигнали його пульта керування. РЕР не видає себе радіовипромінюванням, тож противник не здогадується, що його сигнали перехоплені. Волонтери активно залучені у розвиток та постачання портативних пристроїв РЕР на фронт, підвищуючи обізнаність підрозділів. [2]

Тактичний рівень РЕР: «очі й вуха» на передовій. На тактичному рівні – безпосередньо в окопах, на бойових позиціях, у мобільних групах – РЕР виконує роль системи раннього попередження і розвідки. Маленький портативний приймач або детектор у руках бійця може врятувати цілий підрозділ, вчасно сповістивши про ворожий дрон. Тактичний РЕР зазвичай реалізований у вигляді переносних або мобільних пристроїв, як приклад «цукорок», що постійно сканують радіоефір. Вони можуть бути встановлені стаціонарно в бліндажі, переміщатися на броне авто або навіть кріпитися на шолом – все заради того, щоб бути «на слуху» цілодобово.[3]

Основні принципи роботи тактичних РЕР-комплексів включають:

Перехоплення сигналів. Пристрій «слухає» всі радіочастоти в заданому діапазоні та виявляє незнайомі або підозрілі сигнали. Це може бути сигнал керування дроном або передача відео з безпілотника. Наприклад, якщо поблизу активувався передавач FPV-дрона, детектор уловить характерний сигнал на його частоті передачі відеосигналу.

Спектральний аналіз. Виявивши сигнал, система проводить його аналіз: визначає частоту, потужність, тип модуляції. Сучасні пристрої РЕР оснащені вбудованими спектр аналізаторами – по суті «аналізаторами радіоспектру», які дозволяють розрізнити, що саме за пристрій випромінює сигнал. Наприклад, вони можуть відрізнити Wi-Fi сигнал квадрокоптера від аналогового відеосигналу FPV-дрона. На екрані таких приладів бійці бачать «картинку» ефіру – піки та графіки, що представляють сигнали різних пристроїв.

Визначення напряму та координат. Окопні РЕР-засоби часто забезпечені декількома антенами або напрямними антенами, що дозволяє визначати, з якого боку працює джерело сигналу. Поворушивши антеною, боєць може буквально «навестися» на максимальний рівень сигналу і зрозуміти напрямок на ворожий дрон чи його пульт. Якщо ж є кілька приймачів РЕР у різних

ISSN 3041-1793 Online

позиціях, можна здійснити тріангуляцію – обчислити координати противника за перетином напрямків. Так військові отримують можливість виявити не лише сам безпілотник у небі, а й точку, звідки ним керують (оператора), що особливо цінно для контрбатарейної боротьби та наведення артилерії.

Виявлення сигналів дронів. Окремо варто підкреслити роль РЕР у боротьбі з безпілотниками. На відміну від радарів, які «бачать» літаючий об'єкт за відбиттям радіохвиль, тактичний РЕР засікає сам сигнал дрона. Сучасні дрони малого радіуса дії – такі як FPV - дрони чи комерційні квадрокоптери DJI Mavic, Autel – обов'язково передають радіосигнал, підтримуючи зв'язок із оператором. Це може бути відеотрансляція на пульт оператора (як у FPV-дронів на аналогових частотах 5.8 ГГц чи цифрових каналах), або команди керування і телеметрія (наприклад, DJI Mavic використовує зашифрований цифровий зв'язок на частотах 2.4/5.8 ГГц). Так чи інакше, радіоефір «оживає» кожного разу, коли поруч діє дрон – і саме це фіксує РЕР. Як тільки детектор РЕР вловлює характерний спектр сигналу від дрона, він подає сигнал тривоги бійцям. Для українських солдат це надважлива інформація: вони одразу розуміють, що над ними може з'явитися "пташка", і вживають заходів (ховаються від огляду, готуються збити дрон або ввімкнути глушилки). РЕР фактично дає кілька зайвих хвилин або секунд, які можуть урятувати життя. Як відзначають розробники подібних систем, детектори дронів сьогодні стали незамінним інструментом захисту – вони здатні швидко виявити та ідентифікувати ворожі безпілотники, які противник використовує для розвідки чи атак. [4]

Українські системи РЕР проти ворожих дронів, стикаючись із масованим застосуванням дронів та засобів РЕБ з боку противника, активно розвиває власні технології РЕР. Військові та волонтери об'єднали зусилля, щоб створити доступні та ефективні пристрої радіорозвідки тактичного рівня. Розгляньмо один з яскравих прикладів таких розробок.

«ПЕС» – портативний детектор дронів, легендарний вірний собака з українських казок. Цей компактний детектор, розроблений командою Babai, призначений спеціально для виявлення ворожих БПЛА. «ПЕС» ефективно засікає сигнали різних типів дронів – від швидкісних FPV-дронів до комерційних квадрокоптерів типу Mavic чи Autel. Пристрій працює у широкому діапазоні частот – 150–6000 МГц, охоплюючи всі канали зв'язку дронів, і автоматично повідомляє оператора про небезпеку. За відгуками бійців, які випробували новинку, детектор надійний в польових умовах: міцний корпус, зрозумілий інтерфейс та швидке сповіщення дають змогу реагувати на загрозу за лічені секунди. Такий "електронний пес-сторож" значно підвищує безпеку на позиціях, особливо під час атак дронів-камікадзе FPV – адже часто саме несподіваність атаки робить їх смертельно небезпечними. Варто зазначити, що розвиток подібних технологій відбувається

ISSN 3041-1793 Online

дуже динамічно. Практично щомісяця з'являються оновлення та нові версії обладнання РЕР/РЕБ від різних українських команд, об'єднаних у проекти на кшталт Brave1. Кожна така система робить наших воїнів більш захищеними, а значить, наближає перемогу.

З військової точки зору нам безпосередньо потрібна триангуляція — це метод визначення точного місця розташування об'єкта шляхом вимірювання кутів (напрямків) на нього з двох або більше відомих точок. У контексті нашого інтересу до РЕР та детекторів дронів, триангуляція буде математичним процесом, який дозволить перетворити просте «я чую сигнал» на конкретну точку на карті, куди можна навести артилерію, передати дані мобільним вогневим групам або безпосереднього виявлення і знищення в повітрі. Для того, щоб перетворити звичайний сигнал з ефіру на точку на карті, де знаходиться БПЛА, у радіоелектронній розвідці (РЕР) використовується чіткий алгоритм дій. Один датчик — це просто попередження, два — це сектор, три — це точні координати.

Давайте розглянемо безпосередні тактико-технічні характеристики, або варіанти збірок можливого БПЛА з компонентами РЕР. Для створення БПЛА-розвідника РЕР (повітряного сегмента) потрібен баланс між вагою обладнання та енергоефективністю. Оскільки такий дрон має перебувати в повітрі якомога довше, кожен грам елементної бази має значення.

Елементна база / електроніка РЕР на відміну від наземних детекторів, повітряний модуль має бути захищеним від наводок власних моторів дрона. Обчислювальний модуль (SDR — Software Defined Radio): бюджетний варіант - RTL-SDR Blog V4 (обмежений діапазон, але дешево), професійний варіант - HackRF One або Adalm-Pluto. Вони дозволяють не тільки слухати, а й аналізувати широкий спектр частот одночасно. Та промисловий стандарт - Ettus USRP (мініатюрні серії).

Бортовий комп'ютер для обробки: Raspberry Pi 4/5 або Orange Pi 5. Вони обробляють «сирий» сигнал від SDR, виділяють сигнатури дронів і передають лише легкі дані, а саме координати, тип цілі на пульт оператора.

Фільтри та підсилювачі (LNA): Обов'язкові для відсікання шумів від власних передавачів керування БПЛА. [5]

Частоти, на яких працює розвідник БПЛА-РЕР має охоплювати основні діапазони, які використовує ворог:

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1

Частоти, на яких працює розвідник БПЛА-РЕР

Діапазон частот	**Що можна знайти**
433 / 750 / 915 МГц	Канали керування (LRS, Express LRS, Crossfire) більшості FPV та розвідувальних БПЛА ("Орлан-10").
1.2 – 1.6 ГГц	Навігація GPS/ГЛОНАСС (виявлення засобів підміни координат) та деякі канали відеозв'язку.
2.4 ГГц	Стандарт керування цивільних дронів (DJI, Autel) та промислових систем.
5.2 – 5.9 ГГц	Основний діапазон для аналогового та цифрового відеозв'язку (FPV-дрони, "Мавіки").

Типи антен які можуть застосовуватись мають великий і широкий вибір, але першочергово залежить від сфери і тактики використання: наприклад - всеспрямовані такі як «Клевер» який використовуються для загального моніторингу ефіру на 360°. Дозволить зрозуміти, що ворожий дрон з'явився десь поруч, або спрямовані «Логоперіодичні або Вібраторні» котрі встановлюються на дрон, що кружляє навколо своєї осі для розуміння коли антена "дивиться" на дрон ворога, сигнал стає піковим. Це дозволяє визначити пеленг та антенні решітки, які використовуються на великих БПЛА для автоматичного визначення фазового кута приходу сигналу.[6]

Типи двигунів або силові установки, вибір яких залежить від тривалості місії поділяються на електродвигуни, двигуни внутрішнього згоряння, гібридні і мають свою як плюси так і недоліки. Електродвигуни (Безколекторні — BLDC) для малих та середніх квадрокоптерів або крил. Мають перевагу малошумності (акустична скритність), відсутність вібрацій (важливо для точності РЕР), простота експлуатації, головним недоліком є - час польоту зазвичай який обмежений 40–90 хвилинами. Двигуни внутрішнього згоряння (ДвЗ), зазвичай 2-тактні бензинові авіаційні двигуни для БПЛА літакового типу (крила) великого радіуса дії. Такі переваги дозволяють тримати розвідник у повітрі 10–24 години, але мінусом є сильна вібрація та електромагнітні завади від системи запалювання (потребують серйозного екранування блоку РЕР). Гібридні установки працюють за принципом як ДвЗ-генератор, який живить електродвигуни. Чому цей варіант є найкращим для розробки, бо поєднує тривалість польоту ДвЗ та низького рівня радіозавад для обладнання РЕР. [7]

Але оптимальним варіантом для виявлення та знищення інших БПЛА є БПЛА літакового типу з електродвигуном, оснащений SDR-приймачем та

ISSN 3041-1793 Online

двома спрямованими антенами, розташованими під кутом. Така конфігурація дозволяє годинами патрулювати район і видавати точне цілевказання для FPV-перехоплювачів.

Висновки: Дослідження концепції використання БПЛА з модулями радіоелектронної розвідки як активного інструменту протидії повітряним загрозам дозволяє зробити наступні висновки такі як:

- подолання фізичних обмежень - винесення засобів РЕР у повітряний простір радикально вирішує проблему радіо тіні та обмеженого радіо-горизонту, що є критичним недоліком наземних систем. Висотне базування дозволяє збільшити дальність виявлення ворожих сигнатур у 5–10 разів, забезпечуючи підрозділам додатковий час для реагування;

- висока точність та мобільність за рахунок застосування методів тріангуляції безпосередньо з борту БПЛА або мережею з кількох повітряних датчиків забезпечує можливість не лише виявляти факт наявності ворожих дронів, а й локалізувати їхні координати з точністю, достатньою для передачі цілевказання ударним засобам. Це перетворює пасивне спостереження на активне полювання;

- економічна ефективність та доступність використання сучасної цивільної елементної бази (SDR-приймачів, мікроконтролерів типу ESP32 та енергоефективних ARM-процесорів) дозволяє створювати масові та відносно недорогі системи. Вартість такого розвідувального БПЛА є неспівмірною з вартістю цілей, які він допомагає знищити, або збитків, яким він запобігає;

- стратегічна перевага в ефірі створення екосистеми «Мисливець-Вбивця» змінює парадигму захисту неба. БПЛА-РЕР стає «командним пунктом» у повітрі, який здатен інтегруватися в єдині системи ситуаційної обізнаності на кшталт «Кропиви» чи «Delta», забезпечуючи панування в електромагнітному спектрі.

Подальша еволюція таких систем лежить у площині впровадження штучного інтелекту для автоматичного аналізу сигналів та автономної взаємодії між розвідувальними та ударними БПЛА без участі оператора. Підсумовуючи, можна стверджувати, що повітряна радіоелектронна розвідка є ключовим компонентом сучасної війни дронів. Вона не просто доповнює існуючі засоби ППО, а стає фундаментом для створення гнучкої, мобільної та непереборної системи захисту повітряного простору.

Література:

1. Пойзель Р. А. Методи позиціонування опрамінювачев. — (Richard A. Poisel, Electronic Warfare Target Location Methods). — Видавництво Artech House, 165-212 с, 345-380 с.

2. Алессандро де Мартіно. Вступ до сучасних систем РЕБ. — (Andrea De Martino, Introduction to Modern EW Systems). — Artech House, 2018, 141-178 с, с 320-335 с.

ISSN 3041-1793 Online
3. Стюарт Р. В., Вестер К. В. Програмно-визначене радіо для інженерів. — (Software Defined Radio for Engineers). — Analog Devices, Inc., 2018, 215-240 с, 285-310 с.
4. Jack Watling & Nick Reynolds (RUSI). Meatgrinder: Russian Tactics in the Second Year of its Invasion of Ukraine. — Звіти Королівського об'єднаного інституту оборонних досліджень (RUSI). (Містить розділи про ефективність РЕР та РЕБ у сучасній війні), 18-26с.
5. NATO Joint Air Power Competence Centre (JAPCC). A Comprehensive Approach to Countering Unmanned Aircraft Systems. — (Комплексний підхід до протидії безпілотним авіаційним системам), 54-62 с, 89-94 с.
6. ArduPilot Dev Team. Antenna Tracking and Signal Strength Localization. — Документація для розробників БПЛА щодо систем автоматичного супроводу цілі.
7. Defense Express. Засоби радіоелектронної розвідки на БПЛА: перспективи та реальність. — Аналітичні матеріали щодо українських розробок (наприклад, БПЛА "Gekata" від "Інфозахист").

References:

1. Poizel R. A. Metody pozytsionuvannia opraminuvachev. — (Richard A. Poisel, Electronic Warfare Target Location Methods). — Vydavnytstvo Artech House, 165-212 s, 345-380 s.
2. Alessandro de Martino. Vstup do suchasnykh system REB. — (Andrea De Martino, Introduction to Modern EW Systems). — Artech House, 2018, 141-178 s, s 320-335 s.
3. Stiuart R. V., Vester K. V. Prohramno-vyznachene radio dlia inzheneriv. — (Software Defined Radio for Engineers). — Analog Devices, Inc., 2018, 215-240 s, 285-310 s.
4. Jack Watling & Nick Reynolds (RUSI). Meatgrinder: Russian Tactics in the Second Year of its Invasion of Ukraine. — Zvity Korolivskoho obiednanoho instytutu oboronnykh doslidzhen (RUSI). (Mistyt rozdily pro efektyvnist RER ta REB u suchasnii viini), 18-26 s.
5. NATO Joint Air Power Competence Centre (JAPCC). A Comprehensive Approach to Countering Unmanned Aircraft Systems. — (Kompleksnyi pidkhid do protydii bezpilotnym aviatsiinym systemam), 54-62 s, 89-94 s.
6. ArduPilot Dev Team. Antenna Tracking and Signal Strength Localization. — Dokumentatsiia dlia rozrobnykiv BPLA shchodo system avtomatychnoho suprovodu tsili.
7. Defense Express. Zasoby radioelektronnoi rozvidky na BPLA: perspektyvy ta realnist. — Analitychni materialy shchodo ukrainskykh rozrobok (napryklad, BPLA "Gekata" vid "Infozakhyst").

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.02:623.4(476)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-877-890

Тушко Дмитро Анатолійович старший викладач кафедри прикордонної служби, Факультет безпеки державного кордону, Національна академія Державної прикордонної служби України, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-1697-5836

Біжик Андрій Володимирович заступник начальника 3-го прикордонного загону імені Героя України полковника Євгенія Пікуса, https://orcid.org/0009-0009-0306-0037

УЧАСТЬ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ У РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ВІЙСЬКОВО-СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЛІ ПЛАЦДАРМУ, ЛОГІСТИКИ ТА ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ (2022–2026)

Анотація. Стаття присвячена системному аналізу участі Республіки Білорусь у збройній агресії Росії проти України упродовж 2022–2026 рр. Метою дослідження є визначення форм, механізмів і масштабів цієї участі в чотирьох взаємопов'язаних вимірах: плацдармовому, логістичному, промислово-виробничому та гібридному.

Встановлено, що роль Білорусі зазнала якісної трансформації: від надання тактичного плацдарму для початкового наступу на Київ у лютому–квітні 2022 р. – до перетворення на структурний елемент стратегічного тилу Росії на невизначену перспективу. Початкова концентрація близько 30 000 російських військових під прикриттям навчань «Союзна рішучість – 2022» забезпечила найкоротший сухопутний маршрут до української столиці. Після відведення наземних сил використання білоруської інфраструктури не припинилося: аеродроми Зябровка, Мачулищі, Ліда та Барановичі продовжили функціонувати як авіаційні бази для ракетних ударів, а повітряно-ракетний вимір участі виявився суттєво вагомішим за безпосереднє бойове залучення наземних підрозділів.

Проаналізовано логістичний компонент – залізничні маршрути, автомобільні коридори та бази зберігання, – попри масовий саботаж із боку білоруського суспільства у 2022 р. Розкрито роль оборонно-промислового комплексу Білорусі: щонайменше 287 підприємств виробляють зброю та компоненти для російського ВПК, постачаючи шасі для «Іскандерів», оптику для бронетехніки, авіоніку, мікросхеми та боєприпаси. Задокументовано реалізацію засекреченого проєкту «Ділянка» зі створення повного циклу виробництва артилерійських боєприпасів орієнтованих на потреби Росії.

ISSN 3041-1793 Online

Особливу увагу приділено ядерному виміру: розміщення тактичної ядерної зброї у 2023 р. та балістичних ракет «Орєшник» у 2025 р. з дальністю до 5 500 км формує нову зону стратегічного ризику для всієї Центрально-Східної Європи. Виявлено гібридні механізми участі – використання цивільної телекомунікаційної інфраструктури для ретрансляції управління ударними дронами, кібероперацийна підтримка та спільна підготовка особового складу з підрозділами ПВК «Вагнер». Обґрунтовано, що системне знищення внутрішнього опору унеможливило ефективну протидію залученню країни до агресії. Зроблено висновок, що Білорусь є де-факто співвоюючою стороною у війні проти України.

Ключові слова: Білорусь, російська агресія, плацдарм, логістика, оборонно-промисловий комплекс, тактична ядерна зброя, «Орєшник», гібридні механізми, Союзна держава, безпека Центрально-Східної Європи.

Tushko Dmytro senior teacher of the Department of Border Guard Service, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-1697-5836.

Bizhyk Andrii deputy chief of the 3rd border detachment named after the Hero of Ukraine Colonel Yevhenii Pikus, https://orcid.org/0009-0009-0306-0037

PARTICIPATION OF THE REPUBLIC OF BELARUS IN RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE: MILITARY-STRATEGIC ANALYSIS OF THE ROLE OF THE BRIDGEHEAD, LOGISTICS AND DEFENSE-INDUSTRIAL COMPLEX (2022–2026)

Abstract. The article is devoted to a systematic analysis of the participation of the Republic of Belarus in Russia's armed aggression against Ukraine during 2022–2026. The purpose of the study is to determine the forms, mechanisms and scope of this participation in four interrelated dimensions: bridgehead, logistics, industrial-production and hybrid.

It has been established that the role of Belarus has undergone a qualitative transformation: from providing a tactical bridgehead for the initial offensive on Kyiv in February–April 2022 – to turning into a structural element of Russia's strategic rear into an uncertain perspective. An initial concentration of about 30,000 Russian troops under the cover of exercises «Union Resolve – 2022» provided the shortest land route to the Ukrainian capital. After the withdrawal of ground forces, the use of Belarusian infrastructure did not stop: the airfields of Zyabrovka, Machulyshchi, Lida and Baranovichi continued to function as air bases for missile strikes, and the air-missile dimension of participation turned out to be significantly more important than the direct combat involvement of ground units.

ISSN 3041-1793 Online

The logistics component – railway routes, road corridors and storage bases, – despite mass sabotage by Belarusian society in 2022 was analyzed. The role of the defense-industrial complex of Belarus is revealed: at least 287 enterprises produce weapons and components for the Russian military industry, supplying chassis for «Iskander», optics for armored vehicles, avionics, microcircuits and ammunition. The implementation of the classified project «Plot» on the creation of a full cycle of production of artillery ammunition focused on the needs of Russia is documented.

Special attention is paid to the nuclear dimension: the deployment of tactical nuclear weapons in 2023 and ballistic missiles «Oreshnyk» in 2025 with a range of up to 5,500 km forms a new strategic risk zone for the whole of Central and Eastern Europe. Hybrid mechanisms of participation – use of civil telecommunication infrastructure for retransmission of shock drone control, cyber operational support and joint training of personnel with PMK units «Wagner» have been identified. It is substantiated that the systematic destruction of internal resistance made it impossible to effectively counter the country's involvement in aggression. It was concluded that Belarus is the de facto co-belligerent party in the war against Ukraine.

Keywords: Belarus, Russian aggression, bridgehead, logistics, defense-industrial complex, tactical nuclear weapons, «Oreshnyk», hybrid mechanisms, Union state, security of Central and Eastern Europe.

Постановку проблеми. Збройна агресія росії проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., з перших годин продемонструвала, що республіка білорусь виконує функцію, що виходить далеко за межі декларованого нейтралітету. Саме з білоруської території було здійснено початковий наступ на Київ, запущено перші ракетні удари та піднято в повітря авіацію, яка атакувала північні регіони України. Упродовж наступних чотирьох років ця роль послідовно поглиблювалася: від надання плацдарму для разового наступу – до інтеграції у постійну воєнну структуру Росії з розміщенням тактичної ядерної зброї, балістичних ракетних комплексів «Орєшник» та спільним ядерним плануванням.

Попри очевидність цих фактів, наукова спільнота досі не сформувала цілісного аналітичного опису механізмів і динаміки білоруської участі у конфлікті. Більшість наявних публікацій зосереджена або на окремих вимірах – плацдармовому, логістичному чи ядерному, – або обмежується хронологічною фіксацією подій без системного узагальнення. Водночас стрімка еволюція ролі Білорусі – від тактичного інструменту до структурного елементу стратегічного тилу Росії – потребує комплексного дослідження, яке охоплює військовий, промислово-оборонний, гібридний та ядерний виміри одночасно.

Джерельну базу дослідження становлять аналітичні матеріали ISW, OSW, Jamestown Foundation, CRS, моніторингових проєктів «Білоруський

ISSN 3041-1793 Online

Гаюн», BYPOL та BELPOL, дані супутникового спостереження, офіційна статистика Державного комітету з військової промисловості Республіки Білорусь, а також задокументовані матеріали розслідувань InformNapalm і кіберцентру Fenix.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останніми роками наукова спільнота активно досліджує роль Республіки Білорусь у російській збройній агресії проти України, зосереджуючись на трансформації її статусу від формального нейтралітету до структурного елемента російського стратегічного тилу. Аналітики Центру східних досліджень (OSW) у доповіді 2023 року характеризують Мінськ як «неохочого співагресора», підкреслюючи надання території, військової та логістичної інфраструктури для початкового наступу на Київ, а також забезпечення тилового забезпечення російських операцій без прямого бойового залучення білоруських сил [3].

Подібний підхід розвиває А. Еберхардт, який аналізує консолідацію стратегічної залежності Білорусі від Росії у 2022–2025 рр. [1]. Дослідник відзначає, що хоча білоруські підрозділи не брали участі в бойових діях, країна стала ключовим плацдармом і логістичним хабом, що відповідає визначенню агресії за резолюцією ГА ООН 3314 (1974). А. Еберхардт наголошує на поступовій економічній та оборонній інтеграції в рамках Союзної держави, яка перетворює Білорусь на де-факто регіон РФ.

CRS (Congressional Research Service, 2025) у огляді «Belarus: An Overview» фіксує надання Білоруссю території для запуску вторгнення 2022 року, постачання військового обладнання, прийом поранених і сприяння обходу санкцій. Доповідь підкреслює, що така підтримка виходить за межі нейтралітету і включає ракетні та авіаційні удари з білоруської території [4].

Інститут вивчення війни (ISW) у щоденних оцінках російської кампанії (зокрема, вересень–грудень 2025 р.) системно кваліфікує Білорусь як «де-факто співвоюючу сторону». Аналітики звертають увагу на проведення спільних навчань «Запад-2025», розміщення комплексів «Орєшнік», ядерне планування та використання білоруської інфраструктури для ретрансляції управління БПЛА. ISW зазначає, що такі дії розмивають суверенітет Білорусі та створюють нову зону ризику для Центрально-Східної Європи [5].

Логістичний вимір детально розглянуто в доповіді CNA (Schwartz P. та ін., 2023), де аналізується ефективність російської тилової системи в Україні з акцентом на роль білоруських залізниць, аеродромів (Зябровка, Мачулищі) та автотранспортних коридорів. Автори підкреслюють, що саботаж на залізниці 2022 р. тимчасово порушив постачання, але мережа залишалася двонаправленим коридором.

Дослідження В. Зогг фокусується на сигналах Мінська та гібридних механізмах підтримки, включаючи лікування поранених, постачання зі складів

ISSN 3041-1793 Online

і модернізацію озброєння. Автор попереджає про потенціал ядерного компонента [6].

BELPOL та InformNapalm (2025–2026) у своїх розслідуваннях документують участь білоруського ОПК у виробництві компонентів для російських «Іскандерів», С-400, боєприпасів та мікросхем, а також використання цивільної інфраструктури (вежі зв'язку) для управління дронами. Ці матеріали доповнюють офіційні дані Державного військово-промислового комітету Білорусі [10].

П. Скоглунд у Scandinavian Journal of Military Studies аналізує принципи російської логістики, ілюструючи їх на прикладі підготовки до вторгнення через спільні навчання «Союзна рішучість – 2022» [8].

В. Леукаветц порівнює геополітичні орієнтації білоруських еліт після 2020 та 2022 рр., показуючи, як агресія проти України закріпила залежність режиму Лукашенка від Кремля [2].

Таким чином, наявні дослідження охоплюють окремі аспекти (плацдарм, логістика, ОПК, ядерний фактор, гібридні інструменти), але переважно обмежуються хронологією подій або окремими періодами. Комплексний військово-стратегічний аналіз динаміки участі Білорусі у 2022–2026 рр..

Мета статті – системний аналіз форм, механізмів і масштабів участі Республіки Білорусь у збройній агресії Росії проти України у 2022–2026 рр..

Виклад основного матеріалу. З початку лютого 2022 року республіка білорусь послідовно перетворювалася на основний плацдарм для підготовки та здійснення збройної агресії росії проти України. Формальним приводом для концентрації військ стали оголошені 10 лютого 2022 р. спільні навчання «Союзна рішучість – 2022», до яких США та НАТО кваліфікували розгортання близько 30 000 російських військових як найбільше переміщення сил у білорусі з часів закінчення холодної війни. Заявлений термін завершення навчань – 20 лютого 2022 р. – не було дотримано: російські підрозділи не вийшли з білоруської території після закінчення навчань і були використані для початку вторгнення. Геостратегічне значення білоруського напрямку визначається передусім відстанню: Київ розташований ближче до білорусі, ніж до росії, і ця країна поділяє з Україною близько 1127 км кордону. Білорусь надала росії найкоротший сухопутний шлях до столиці України, що стало визначальним фактором у плануванні початкового наступу. 24 лютого 2022 р. тисячі російських військ, зосереджених у білорусі, перетнули кордон і рушили на південний захід, прямуючи до Києва. Вже в перший день вторгнення з білоруської території через Чорнобильську зону відчуження було захоплено Чорнобильську АЕС, а підрозділи атакували Чернігів. Щодо складу сил, розгорнутих у білорусі перед вторгненням: на її території були зосереджені 5-та, 29-та, 35-та та 36-та загальновійськові армії Східного військового округу, 76-та гвардійська десантно-штурмова дивізія, 98-ма гвардійська повітряно-

ISSN 3041-1793 Online
десантна дивізія і 155-та окрема бригада морської піхоти Тихоокеанського флоту, а також штаб Східного військового округу. Повітряний компонент включав штурмовики Су-25, комплекси «Іскандер», зенітно-ракетні комплекси С-400 та системи залпового вогню, розміщені ще у лютому 2022 р. Після відведення наземних сил у квітні 2022 р. білорусь продовжила надавати росії повний доступ до своїх військових авіабаз для бойових вильотів і застосування артилерії та ракет із власної території.

Починаючи з кінця 2022 р. характер військової присутності набув постійного виміру. У грудні 2022 р. росія передала білорусі комплекси «Іскандер-М», а у березні 2023 р. Путін оголосив про розміщення тактичної ядерної зброї (ТЯЗ). 25 травня 2023 р. міністри оборони росії та білорусі С. Шойгу і В. Хренін підписали угоду про розміщення російської тактичної ядерної зброї на білоруській території; підписання стало юридичним оформленням де-факто вже здійсненого процесу. 16 червня 2023 р. російська сторона офіційно підтвердила початок передачі ядерних боєголовок до білорусі. За оцінкою OSW, з урахуванням дальності «Іскандерів» (щонайменше 500 км) загроза тактичного ядерного удару відтепер охоплює західну частину України, Словаччину та частково Чехію, Угорщину, Румунію і Молдову.

До 2025 р. Білорусь остаточно закріпилася як постійний тиловий плацдарм. ISW кваліфікує її як «де-факто співвоюючу сторону» у війні проти України [10]. Розміщення балістичних ракет «Орєшнік» у білорусі Інститут дослідження війни розцінює як розширення військової присутності росії та реалізацію стратегічного курсу Кремля на розмивання суверенітету білорусі через рамку Союзної держави. Супутникові знімки 2023–2024 рр. зафіксували масштабне розширення військової інфраструктури Білорусі поблизу українського кордону, включно з відновленням і будівництвом нових об'єктів, один із яких може призначатися для розгортання «Орєшника». У грудні 2025 р. Лукашенко підтвердив прибуття комплексів «Орєшник» на бойове чергування; дальність системи – до 5 500 км – теоретично охоплює всю Європу. Паралельно відбуваються спільні навчання з відпрацювання застосування ТЯЗ: у межах навчань «Захід-2025» Об'єднане командування/група ядерного планування Регіонального угруповання військ росії та білорусі відпрацювало командно-штабні вправи з планування ракетних і ядерних ударів по завчасно визначених цілях, у тому числі із застосуванням «Орєшника».

Таким чином, упродовж 2022–2026 рр. білорусь пройшла шлях від формально нейтральної держави, що надала плацдарм для разового наступу, до інтегрованого елементу російської військової структури з постійним розміщенням тактичної ядерної зброї, балістичних ракетних комплексів і

ISSN 3041-1793 Online

спільними ядерними навчаннями – що суттєво змінює стратегічний ландшафт безпеки для всієї Центрально-Східної Європи.

Паралельно з формуванням плацдарму для наземного вторгнення росія забезпечила собі повноцінний доступ до авіаційної та наземної інфраструктури білорусі, перетворивши її на багаторівневу систему тилового забезпечення:

1. Аеродромна мережа. У 2022 р. російська армія задіяла практично всі білоруські аеродроми для ударів по Україні, розгорнувши авіацію ще до вторгнення під прикриттям «навчань» на авіабазах у Ліді, Барановичах, Лунінці, Зябровці та Дубровиці. Ключовим вузлом на початковому етапі став аеродром Зябровка (Гомельська область): він слугував головною базою для російських ударних вертольотів, що атакували Україну у лютому 2022 р., і знаходиться лише 22 км від українського кордону. 7 липня 2022 р. Мінськ офіційно передав авіабазу Прибитки (Зябровка) у Гомельській області під управління російських збройних сил. Аеродром Мачулищі (12 км від Мінська) використовувався для базування авіації, що несла ракети «Кинджал»; крім того, саме тут постійно базувався російський літак далекого радіолокаційного виявлення А-50, який застосовувався для наведення на бомбардувальні цілі. 26 лютого 2023 р. організація BYPOL здійснила дронову атаку на Мачулищі, пошкодивши А-50 [7]. Щонайменше в одному підтвердженому випадку стратегічні бомбардувальники Ту-22М3 завдавали ракетних ударів по Україні, вилітаючи з бази на території білорусі. Після атаки на Мачулищі у лютому 2023 р. росія припинила активне використання білоруських аеродромів, однак модернізація об'єктів тривала: на авіабазах у Ліді, Барановичах, Зябровці та Мачулищах було збудовано ангари для винищувачів, відремонтовано злітно-посадкові смуги, модернізовано радарні системи та зведено додаткові укріплення в районах зберігання пально-мастильних матеріалів.

2. Залізнична логістика. Залізниця була призначена стати головною артерією постачання під час наступу на Київ: наступаючи через білоруський кордон, російські війська розраховували використовувати розгалужену регіональну залізничну мережу для поповнення запасів і підкріплень. Однак цим планам завадив масовий саботаж: станом на 12 квітня 2022 р. Міністерство внутрішніх справ білорусі зафіксувало щонайменше 80 актів саботажу на залізниці, внаслідок яких на початку березня 2022 р. залізничний транспорт російської військової техніки та боєприпасів через білорусь фактично припинився. Основним методом диверсій було підпалення релейних шаф сигналізації: у березні 2022 р. таким чином виведено з ладу білоруську ділянку залізниці Гомель–Чернігів–Київ. Незважаючи на репресії (13 засуджених із сукупним терміном близько 200 років ув'язнення), режим так і не відновив безперебійну залізничну логістику до кордону з Україною. Після відведення наземних сил у 2022 р. залізниця переорієнтувалася на

ISSN 3041-1793 Online
внутрішньобілоруські перекидання. Моніторинговий проект «Білоруський Гаюн» фіксував регулярні ешелони: упродовж лише одного тижня у липні 2022 р. зафіксовано пікове переміщення техніки залізницею до Єльська, Бреста та Вовковиська, а також транспортування боєприпасів зі станції Бронная Гара на 46-му арсеналі до Росії – свідчення того, що білоруська залізнична мережа функціонувала як двонаправлений логістичний коридор.

3. Автомобільні маршрути та бази забезпечення. Паралельно із залізничними маршрутами «Білоруський Гаюн» фіксував автоколони з матеріально-технічними засобами. До складу колон входили вантажівки МАЗ, КамАЗ, ЗіЛ-131, «Урал», польові кухні, паливозаправники, командні пункти та радіорелейні станції, що рухалися маршрутами Барановичі – полігон, Малорита–Брест, Кобрин–Брест та ін. Щодо об'єктів зберігання: аналіз супутникових знімків зафіксував масштабне будівництво поблизу Осиповичів – місця дислокації 465-ї ракетної бригади ЗС Білорусі: упродовж 2023–2025 рр. там зведено три нові ангари для комплексів «Іскандер-М», склади для зберігання військової техніки та боєприпасів, реконструйовано казарми; наприкінці літа 2024 р. супутник зафіксував прокладання окремої залізничної гілки між базою 465-ї бригади та сусідньою 1405-ю артилерійсько-технічною базою боєприпасів. Паралельно поблизу Мінська у 2023–2025 рр. споруджено новий військовий об'єкт зі складами під фортифікаційним захистом, трьома ангарами для техніки та інфраструктурою розміщення особового складу, ймовірно – для підрозділу, оснащеного «Орєшником».

4. Окремої уваги заслуговує розвідувальна інформація організації BELPOL: з листопада 2023 р. Білорусь реалізує засекречений державний проєкт «Ділянка» зі створення повного циклу виробництва 122-мм та 152-мм артилерійських та ракетних боєприпасів, орієнтованих на потреби росії у війні проти України. За даними BELPOL, росія постачає технологічні лінії, компоненти та здійснює підготовку персоналу, а Китай є партнером у постачанні матеріалів. Реалізація проєкту запланована до 2026 р. Таким чином, білорусь поступово перетворюється не лише на транзитно-логістичний хаб, а й на потенційного виробника боєприпасів для російської армії – що якісно змінює характер її участі у збройному конфлікті.

Щодо повітряно-ракетного виміру участі білорусі у збройній агресії, то він виявився суттєвішим, ніж безпосередня присутність наземних сил. Уже в перший день вторгнення, 24 лютого 2022 р., з білоруської території були здійснені ракетні удари по Україні, а МіГ-31К з ракетами «Кинджал» і бомбардувальники Ту-22М3 регулярно злітали з аеродромів на півдні білорусі. Щонайменше в одному підтвердженому випадку стратегічні бомбардувальники Ту-22М3 завдавали ракетних ударів по Україні, вилітаючи з бази на білоруській території. Під час масованого удару 10 жовтня 2022 р. і наступних хвиль атак на енергетичну інфраструктуру понад 83 ракети та 17 іранських

ISSN 3041-1793 Online

БПЛА типу «Шахед», задіяних у серії ударів, були запущені з території Білорусі. Географія цих ударів охоплювала передусім Київську, Чернігівську, Житомирську та Сумську області – тобто регіони, що межують з білоруською ділянкою кордону або перебувають у радіусі дій «Іскандерів» і крилатих ракет Х-101/Х-555.

Суттєву роль у забезпеченні авіаційних і ракетних операцій відіграла білоруська система ППО та радіолокаційні станції. Аеродром Мачулищі використовувався для базування літака далекого радіолокаційного виявлення А-50, який, за оцінкою моніторингового проекту «Білоруський Гаюн», застосовувався для локалізації цілей для ударної авіації Росії і який Лукашенко пізніше змушений був визнати пошкодженим внаслідок атаки та відправленим до Росії на ремонт. Після виведення МіГ-31К з Білорусі у квітні 2023 р. у жовтні 2024 р. зафіксовано повернення носія «Кинджалів» на білоруську авіабазу – вперше за рік із половиною, що підтвердило збереження функції Білорусі як авіаційного плацдарму [9].

З другої половини 2025 р. фіксується якісно нова форма використання білоруської інфраструктури – як ретрансляційного вузла для управління ударними дронами. У вересні 2025 р. в ході аналізу перехоплених чатів операторів російських дронів аналітики кіберцентру Fenix та спільноти InformNapalm встановили, що Росія активно використовує цивільну інфраструктуру Білорусі, зокрема вежі мобільного зв'язку, для прокладання маршрутів своїх дронів і забезпечення стабільного сигналу під час ударів по північних і західних регіонах України. Ретрансляційні вузли розташовувалися на вежах заввишки 70–90 метрів поблизу кордону з Україною і були оснащені потужними спрямованими антенами, здатними проектувати сигнал управління на відстань до 50–70 км углиб українського território. За оцінкою InformNapalm, частина ударів по енергетичній інфраструктурі та залізничних вузлах не могла бути здійснена без підтримки з боку Білорусі. 18 лютого 2026 р. президент Зеленський ввів санкції проти Лукашенка, зазначивши, що Україна вже знешкодила чотири таких ретранслятори [9].

Щодо участі білоруського ОПК у забезпеченні збройної агресії проти України, то вона є системною і задокументованою на рівні офіційних даних самого Мінська. Згідно з даними Державного комітету з військової промисловості Республіки Білорусь, 99 білоруських підприємств постачають 1 880 типів компонентів та елементів озброєнь для 255 підприємств російського ВПК. Показовою є динаміка переорієнтації: у 2019 р. частка російського ринку в білоруському оборонному експорті становила 26%; у 2022 р. вона сягнула 60% – і продовжила зростати паралельно з поглибленням інтеграції у рамках Союзної держави.

Оцінки незалежних аналітиків значно перевищують офіційні цифри. За висновками BELPOL, щонайменше 287 білоруських підприємств виробляють

ISSN 3041-1793 Online

зброю для Росії, а реальна кількість таких компаній, ймовірно, наближається до 500. BelPol наголошує, що залученими є підприємства різних форм власності – державні та приватні, причому компанії, які раніше виробляли цивільну або двоподільну продукцію, тепер постачають компоненти і матеріали для російських збройних сил.

Номенклатура конкретних постачань охоплює критично важливу продукцію. МЗКТ (Мінський завод колісних тягачів) виготовляє шасі для мобільних пускових установок «Іскандер», ЗРК С-400, РСЗО «Ураган-1М» та ряду інших систем; ВАТ «Пеленг» виробляє для росії багатоканальні прицільні комплекси «Сосна-У» для танків Т-72Б3, «Есса» для Т-90 та «Пліса» для Т-80У; ВАТ «Екран» постачає бортове обладнання для винищувачів МіГ-29, Су-27, Су-30 та Су-33; завод «Монітор Сервіс» залучений до ремонту ЗРК «Тунгуска», «Тор» та «Квадрат». ВАТ «Інтеграл» є одним з ключових виробників мікросхем для широкої номенклатури російських ракет, у тому числі стратегічних. 558-й авіаційний ремонтний завод здійснює ремонт та модернізацію літаків Су-25, Су-27, Су-30, МіГ-29, а також гелікоптерів Мі-8 та Мі-24 (Prism UA). Завод «СВТ» у складі холдингу «Амкодор», за документами BELPOL, виконав щонайменше п'ять міжзаводських контрактів за держоборонзамовленням росії у 2023 р., включаючи технічне обслуговування електронного обладнання шахтних ракетних комплексів Р-135 і Р-118М – носіїв МБР «Сатана» та гіперзвукового «Авангарду».

Окрема складова – постачання боєприпасів. Щонайменше 40 білоруських підприємств залучені до виробництва компонентів снарядів для РСЗО БМ-21 «Град»; зокрема, завод «Лєгмаш» в Орші, колишній виробник швейних машин, нині виробляє корпуси 122-мм ракет для «Граду». За даними BelPol, білорусь вже поставила росії понад 130 000 тонн боєприпасів зі своїх наявних запасів у 2022–2023 рр.; у 2024 р. додатково здійснено поставки обсягом близько 192 вагонів, що еквівалентно приблизно 5 000 тоннам. Довгострокова перспектива ще масштабніша: до 2028 р. білоруські заводи планують виробляти 300 000 ракетних снарядів і 450 000 артилерійських снарядів щороку, а виробництво гільз корпусів налагоджено спільно з Китаєм, який надав відповідне обладнання.

Суттєвою вразливістю залишається схема обходу санкцій: відсутність єдиної санкційної політики Заходу щодо росії та білорусі дозволяє білоруським оборонним підприємствам отримувати мікросхеми та електроніку американського та європейського виробництва через посередницькі компанії, пов'язані з Лукашенком; зокрема, ця продукція використовується в літаках Су-34, Су-30СМ, а також у ракетах Р-37, Х-59М2А, С-300, Х-101, «Іскандер» і «Калібр». Таким чином, білоруський ОПК виконує функцію «безпечного тилу» в умовах санкційного тиску на росію – забезпечуючи і прямі постачання, і доступ до заблокованих для Москви технологій.

ISSN 3041-1793 Online

Поряд із безпосередньою матеріально-технічною підтримкою, участь Білорусі у конфлікті реалізується через низку гібридних механізмів. У сфері спільної бойової підготовки: з липня 2023 р. по березень 2024 р. понад дві тисячі військовослужбовців та курсантів факультету внутрішніх військ пройшли підготовку разом із бійцями ПВК «Вагнер», які після липневого заколоту 2023 р. передислокувалися до білорусі. Паралельно розбудовується система резервістів: наказом Міністерства оборони Білорусі № 23 від 11 грудня 2023 р. затверджено Інструкцію про порядок видачі зброї та боєприпасів підрозділам «народної міліції» і ведення їх обліку – де-факто легалізувавши паравійськову структуру з доступом до озброєння. У вересні 2025 р. відбулися навчання «Захід-2025» за участю понад 13 000 військових росії та білорусі, у межах яких відпрацьовувалося ядерне планування та застосування «Орєшника», а також використання нових укріплених районів на вовковиському (польському) та сморгонському (литовському) напрямках [7].

У кіберпросторі Білорусь функціонує як інфраструктурний майданчик для операцій, що супроводжують кінетичні удари. Розслідування Inform Napalm і центру Fenix підтвердили, що кібероперацийна група отримала доступ до акаунтів десятків російських військових, що дало змогу вести цілодобовий прихований моніторинг операцій дронів і передавати оперативну інформацію силам оборони України, а також партнерам по НАТО. Білоруська інфраструктура використовувалась для відпрацювання маршрутів БПЛА над Польщею – з метою тестування нових тактик і можливостей перехоплення логістичних маршрутів до України [10].

Щодо репресивного придушення внутрішнього опору: режим системно ліквідував будь-яку антивоєнну діяльність. Із 80 зафіксованих актів залізничного саботажу на 12 квітня 2022 р. білоруські суди засудили 13 осіб із сукупним терміном майже 200 років ув'язнення. За даними правозахисного центру «Вясна», лише у 2023 р. не менше 6 386 осіб зазнали різних форм репресій, з них близько 4 500 засуджено за адміністративними статтями, а не менше 4 466 судових процесів відбулося за «політичними» звинуваченнями. Системне знищення громадянського опору унеможливило внутрішній спротив залученню країни до агресії.

Після відведення основного наземного угруповання у квітні 2022 р. характер участі білорусі трансформувався: пряме бойове залучення скоротилося, натомість зросла її роль як логістичного, промислового та інфраструктурного компонента агресії. Якщо у 2022 р. ключовим внеском були плацдарм для наступу та авіаційні бази, то з 2023–2024 рр. на перший план висунулися ядерна інтеграція, виробництво боєприпасів і нарощування постійної військової інфраструктури.

Поширення путінського оборонного плану (2021–2025) до 2027 р. означає, що росія може повторити цикл військового планування 2021–2023 рр.

ISSN 3041-1793 Online
між 2025 і 2027 рр. – з можливою підготовкою нового наступу з білоруської території під прикриттям майбутніх спільних навчань. Стратегічна оцінка ISW залишається незмінною: білорусь є де-факто співвоюючою стороною у війні проти України, а її дії є складовою більш широкого курсу росії на підготовку до можливого конфлікту з НАТО. За словами президента України, понад 3 000 білоруських підприємств залучено до обслуговування воєнних зусиль росії; крім того, білоруські підприємства у 2024 р. постачали росії критичні вузли, компоненти та механічні бази для «Орєшника». Паралельно масштабне розширення військової інфраструктури поблизу українського кордону, зафіксоване на супутникових знімках 2023–2025 рр., свідчить про курс на довгострокове закріплення російського контингенту, а не тимчасове розгортання. Сукупність цих чинників – ядерна зброя, «Орєшник», ретрансляційна мережа БПЛА, виробничий потенціал ОПК та постійна бойова підготовка – визначають білорусь як структурний елемент російського стратегічного тилу на невизначену перспективу.

Таким чином, упродовж 2022–2026 рр. білорусь трансформувалася з формально нейтральної держави на інтегрований елемент російської воєнної машини.

Плацдарм для первісного наступу еволюціонував у постійну структуру: тактична ядерна зброя, балістичні ракети «Орєшник», розгалужена логістична мережа, оборонно-промислова кооперація та спільні ядерні навчання. білорусь є де-факто співвоюючою стороною у війні проти України.

Висновки. Отже, аналіз участі республіки білорусь у збройній агресії росії проти України у 2022–2026 рр. дає підстави для таких висновків.

По-перше, роль білорусі зазнала якісної трансформації: від тактичного плацдарму для разового наступу (лютий–квітень 2022 р.) до структурного елементу стратегічного тилу росії на невизначену перспективу. Ця еволюція охоплює ядерну інтеграцію, розміщення «Орєшника», постійну модернізацію військової інфраструктури та формування спільного оперативного командування в рамках Союзної держави.

По-друге, участь білорусі реалізується через чотири взаємопов'язані виміри: плацдармовий (аеродромна та наземна інфраструктура для ударів), логістичний (залізничні та автомобільні коридори постачання), промислово-виробничий (щонайменше 287 підприємств ОПК, постачання боєприпасів і компонентів озброєнь) та гібридний (ретрансляційна мережа БПЛА, кібер-інфраструктура, підготовка особового складу спільно з «Вагнером»).

По-третє, ядерний вимір набуває стратегічного значення, що виходить за межі двостороннього конфлікту: розміщення «Іскандерів-М», тактичної ядерної зброї та «Орєшника» з дальністю до 5 500 км формує нову зону ядерного ризику для всієї Центрально-Східної Європи – від Молдови до Чехії включно.

ISSN 3041-1793 Online

По-четверте, системне знищення внутрішнього опору унеможливило ефективну протидію залученню країни до агресії з боку білоруського суспільства, позбавивши конфлікт будь-якого внутрішнього стримуючого чинника.

По-п'яте, перспектива повторення наступального циклу 2021–2023 рр. у 2025–2027 рр. під прикриттям чергових навчань залишається реальною загрозою, яка потребує відповідного врахування в оборонному плануванні України та НАТО.

Література:

1. Eberhardt A. Belarus and the Russo-Ukrainian War: The Consolidation of Strategic Dependence in 2022–2025. Stosunki Międzynarodowe–International Relations. 2025. Vol. 61. P. 321–340. URL: http://www.irjournal.pl/pdf-216238-133846?filename=133846.pdf.

2. Leukavets V. A comparative analysis of the geopolitical orientations of Belarusian elites in the aftermath of 2020 and 2022. Journal of Baltic Studies. 2026. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21599165.2026.2633522.

3. Centre for Eastern Studies (OSW). The reluctant co-aggressor. Minsk's complicity in the war against Ukraine. OSW Commentary. 2023. URL: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-02-10/reluctant-co-aggressor-minsks-complicity-war-against-ukraine.

4. Congressional Research Service. Belarus: An Overview. 2025. URL: https://www.everycrsreport.com/files/2025-02-11_IF10814_00c1a9de4bdb460fb23a630fafb5a24a148320f8.html.

5. Institute for the Study of War. Russian Offensive Campaign Assessment, September 16, 2025. URL: https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-offensive-campaign-assessment-september-16-2025/.

6. Zogg B. Minsk's Signals: Belarus and the War in Ukraine. CSS Policy Perspectives. 2022. Vol. 10. No. 14. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/PP10-14_2022-EN%202.pdf.

7. Schwartz P., Fink A., Waller J., Kofman M. Russian Military Logistics in the Ukraine War. CNA Corporation. 2023. URL: https://www.cna.org/reports/2023/10/Russian-Military-Logistics-in-the-Ukraine-War.pdf.

8. Skoglund P. Russian Logistics in the Ukrainian War: Can Operational Failures be Mitigated? Scandinavian Journal of Military Studies. 2022. URL: https://sjms.nu/articles/10.31374/sjms.158.

9. Militarnyi. Role of Defense Industry of Belarus in Russian Aggression against Ukraine. 2025. URL: https://militarnyi.com/en/articles/role-of-defense-industry-of-belarus-in-russian-aggression-against-ukraine/.

10. InformNapalm. Ukrainian hackers uncover how Russian drone operators use Belarus. 2026. URL: https://informnapalm.org/en/russian-drone-operators-use-belarus/.

References:

1. Eberhardt, A. (2025). Belarus and the Russo-Ukrainian War: The Consolidation of Strategic Dependence in 2022–2025. Stosunki Międzynarodowe–International Relations, 61, 321–340. Retrieved from http://www.irjournal.pl/pdf-216238-133846?filename=133846.pdf.

ISSN 3041-1793 Online

2. Leukavets, V. (2026). A comparative analysis of the geopolitical orientations of Belarusian elites in the aftermath of 2020 and 2022. Journal of Baltic Studies. Retrieved from https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21599165.2026.2633522.

3. Centre for Eastern Studies (OSW). (2023). The reluctant co-aggressor. Minsk's complicity in the war against Ukraine. OSW Commentary. Retrieved from https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-02-10/reluctant-co-aggressor-minsks-complicity-war-against-ukraine.

4. Congressional Research Service. (2025). Belarus: An Overview. Retrieved from https://www.everycrsreport.com/files/2025-02-11_IF10814_00c1a9de4bdb460fb23a630fafb5a24a148320f8.html.

5. Institute for the Study of War. (2025, September 16). Russian Offensive Campaign Assessment, September 16, 2025. Retrieved from https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-offensive-campaign-assessment-september-16-2025/.

6. Zogg, B. (2022). Minsk's Signals: Belarus and the War in Ukraine. CSS Policy Perspectives, 10(14). Retrieved from https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/PP10-14_2022-EN%202.pdf.

7. Schwartz, P., Fink, A., Waller, J., & Kofman, M. (2023). Russian Military Logistics in the Ukraine War. CNA Corporation. Retrieved from https://www.cna.org/reports/2023/10/Russian-Military-Logistics-in-the-Ukraine-War.pdf.

8. Skoglund, P. (2022). Russian Logistics in the Ukrainian War: Can Operational Failures be Mitigated? Scandinavian Journal of Military Studies. Retrieved from https://sjms.nu/articles/10.31374/sjms.158.

9. Militarnyi. (2025). Role of Defense Industry of Belarus in Russian Aggression against Ukraine. Retrieved from https://militarnyi.com/en/articles/role-of-defense-industry-of-belarus-in-russian-aggression-against-ukraine/.

10. InformNapalm. (2026). Ukrainian hackers uncover how Russian drone operators use Belarus. Retrieved from https://informnapalm.org/en/russian-drone-operators-use-belarus/.

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.74/.75:355.23

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-891-901

Федоров Віталій Володимирович кандидат наук з державного управління, завідувач кафедри вогневої підготовки навчально наукового інституту Харківського національного університету внутрішніх справ м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-6312-4746

Чорна Аліна Миколаївна професор кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки, доктор юридичних наук, професор навчально-наукового інституту Харківського національного університету внутрішніх справ м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0003-0519-7300

Кулімов Сергій Анатолійович доктор філософії з державної безпеки, доцент кафедри вогневої підготовки Національна академія Національної гвардії України, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-7772-7115

Ткачук Олександр Миколайович старший викладач кафедри вогневої підготовки Національна академія Національної гвардії України, м Харків, https://orcid.org/0009-0000-3054-7574

Кочин Владислав Дмитрович курсант, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0009-0007-8809-5604

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ У ЄС ТА УКРАЇНІ

Анотація. У статті проведено комплексний порівняльний аналіз систем професійної підготовки кадрів правоохоронних органів та підрозділів Національної гвардії України (НГУ) у зіставленні з аналогічними інституціями країн-членів Європейського Союзу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю гармонізації освітніх та тактичних стандартів у межах євроінтеграційного курсу України, а також специфічними викликами, що постали перед правоохоронною системою в умовах воєнного стану. Автор детально розглядає архітектуру підготовки в ЄС, що базується на стандартах Агентства CEPOL, та порівнює її з вітчизняною моделлю відомчої освіти.

ISSN 3041-1793 Online

Особлива увага приділяється концептуальним розбіжностям: якщо в країнах ЄС пріоритетом є «сервісна» модель поліції та деескалація конфліктів, то в Україні підготовка зазнала суттєвої мілітаризації, що є вимушеним кроком для забезпечення національної стійкості.

У роботі проаналізовано досвід впровадження «скандинавської моделі» забезпечення публічного порядку та використання сучасних VR-симуляторів для відпрацювання тактичних сценаріїв. Окремо висвітлено роль міжнародних місій (EUAM) у трансформації навчальних планів українських ВНЗ зі специфічними умовами навчання.

Обґрунтовано, що український досвід підготовки в умовах гібридних та конвенційних загроз наразі є унікальним і може слугувати підґрунтям для оновлення загальноєвропейських безпекових протоколів.

Визначено, що ключовим елементом сучасної підготовки має стати баланс між високою вогневою навченістю та беззаперечним дотриманням міжнародного гуманітарного права. Сформульовано рекомендації щодо створення спільних тренувальних центрів для підрозділів жандармерійного типу.

Ключові слова: правоохоронні органи, Національна гвардія України, Європейський Союз, професійна підготовка, тактичні стандарти, євроінтеграція, CEPOL, публічний порядок, воєнний стан, освітні програми.

Fedorov Vitalii Volodymyrovych PhD in Public Administration, Head of the Department of Firearms Training, Educational and Scientific Institute, Kharkiv National University of Internal Affairs, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-6312-4746

Chorna Alina Mykolayivna professor in the Department of Legal Support for Business Activities and Financial Security, Doctor of Law, Professor at the Educational and Research Institute of Kharkiv National University of Internal Affairs in Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0003-0519-7300

Kudimov Serhii Oleksandrovych Doctor of Philosophy in National Security, Associate Professor at the National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-7772-7115

Tkachuk Oleksandr Mykolayovych Senior Lecturer at the Department of Fire Training National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0000-3054-7574

Kochyn Vladyslav Dmytrovych Cadet, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0009-0007-8809-5604

Національні інтереси України
4(21)
2026
ISSN 3041-1793 Online

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TRAINING PROGRAMMES FOR LAW ENFORCEMENT OFFICERS AND THE NATIONAL GUARD IN THE EU AND UKRAINE

Abstract. The article provides a comprehensive comparative analysis of the professional training systems for law enforcement personnel and National Guard of Ukraine (NGU) units in comparison with similar institutions in European Union member states. The relevance of the study is driven by the necessity to harmonize educational and tactical standards within Ukraine's European integration course, as well as the specific challenges faced by the law enforcement system under martial law. The author examines in detail the training architecture in the EU, based on CEPOL standards, and compares it with the Ukrainian model of departmental education.

Special attention is paid to conceptual differences: while EU countries prioritize a "service" police model and conflict de-escalation, training in Ukraine has undergone significant militarization, which is a necessary step to ensure national resilience. The paper analyzes the experience of implementing the "Scandinavian model" of public order maintenance and the use of modern VR simulators for practicing tactical scenarios. The role of international missions (EUAM) in transforming the curricula of Ukrainian higher education institutions with specific learning conditions is separately highlighted. It is argued that the Ukrainian experience of training under hybrid and conventional threats is currently unique and can serve as a basis for updating pan-European security protocols. It is determined that the key element of modern training should be a balance between high tactical proficiency and unwavering compliance with international humanitarian law. Recommendations are formulated for creating joint training centers for gendarmerie-type units. The study emphasizes that the future of law enforcement education lies in the integration of innovative technologies, psychological resilience programs, and cross-border cooperation between Ukraine and EU security agencies.

Keywords: law enforcement agencies, National Guard of Ukraine, European Union, professional training, tactical standards, European integration, CEPOL, public order, martial law, educational programs.

Постановка проблеми. У сучасному світі архітектура безпеки зазнає динамічних змін під впливом транскордонної злочинності, терористичних загроз та масштабних військових конфліктів. Для України, яка інтегрується в європейський політичний та правовий простір, питання реформування підготовки кадрів правоохоронних органів та Національної гвардії України (НГУ) є критично важливим завданням. Проблема полягає у необхідності адаптації професійного навчання до стандартів Європейського Союзу (ЄС) при збереженні високої боєздатності в умовах воєнного стану. Це завдання

ISSN 3041-1793 Online
безпосередньо пов'язане з виконанням міжнародних зобов’язань України щодо зміцнення сектору безпеки, неухильного дотримання прав людини та забезпечення взаємосумісності з правоохоронними інституціями ЄС. Оптимізація підготовки є практичним кроком до реалізації стратегії національної безпеки та вимог Угоди про асоціацію [1, с. 142]. На практиці це означає, що навчальні програми мають бути гнучкими та здатними швидко трансформуватися під нові види загроз, такі як використання ворогом цивільних осіб як "живого щита" або проведення інформаційно-психологічних операцій. Важливо розуміти, що правоохоронець нового зразка повинен володіти не лише зброєю, а й інструментами медіації та кризової психології. Підготовка має включати вивчення міжнародного гуманітарного права як фундаменту для будь-якої операції. Сучасні виклики вимагають від офіцера вміння приймати рішення в умовах повної невизначеності та обмеженого часу. Такий підхід дозволить мінімізувати втрати серед мирного населення та особового складу. Зрештою, якісна освіта є запорукою легітимності дій правоохоронних органів в очах суспільства та міжнародних партнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика підготовки фахівців для сектору безпеки та оборони в контексті євроінтеграції висвітлюється через аналіз регламентів Агентства Європейського Союзу з підготовки правоохоронців (CEPOL), які встановлюють загальноєвропейські рамки кваліфікацій [2, с. 5]. Теоретичним підґрунтям для розуміння функцій підрозділів подвійного призначення є документи Європейських сил жандармерії (EUROGENDFOR), що визначають специфіку підготовки сил із воєнним статусом для правоохоронних завдань [3, с. 1]. Окремі аспекти реформування системи МВС та НГУ базуються на положеннях Стратегії розвитку органів системи МВС до 2027 року, яка визначає пріорети професійної освіти [4, с. 4]. Проте залишається потреба у комплексному порівнянні методик деескалації конфліктів та бойової підготовки, що застосовуються в Україні, із гуманістичними стандартами, закладеними у міжнародних актах [5, с. 2]. Дослідники акцентують увагу на тому, що європейський досвід не є монолітним і варіюється від країни до країни. Наприклад, досвід карабінерів Італії суттєво відрізняється від підготовки німецької федеральної поліції через різницю у правових системах. Науковці підкреслюють, що для України важливо не просто копіювати чужі моделі, а створювати власну синергію досвіду. Окрему увагу в публікаціях приділено впровадженню дистанційних платформ навчання, які стали критично важливими під час пандемії та воєнних дій. Також актуальним напрямом досліджень є психологічна реабілітація інструкторського складу, який безпосередньо задіяний у підготовці новобранців. Багато авторів наголошують на необхідності посилення антикорупційної складової у навчальних

ISSN 3041-1793 Online

курсах. Вивчення цих аспектів дозволяє сформувати цілісну картину необхідних змін у системі відомчої освіти.

Мета статті – порівняльне дослідження систем та методів підготовки правоохоронців та особового складу Національної гвардії в Україні та державах-членах ЄС для виявлення спільних засад, розбіжностей та обґрунтування напрямів гармонізації навчальних програм відповідно до європейських стандартів. У межах досягнення мети передбачається розгляд практичних кейсів взаємодії українських підрозділів з європейськими інструкторами. Особлива увага приділяється аналізу нормативно-правового забезпечення освітнього процесу в умовах екстремальних викликів. Ми прагнемо виокремити ті елементи європейської підготовки, які можуть бути імплементовані в Україні без втрати бойової ефективності. Також ставиться завдання проаналізувати роль міжнародної технічної допомоги у модернізації матеріальної бази навчальних закладів. Результати дослідження мають стати основою для конкретних рекомендацій керівництву МВС та НГУ. Важливо також окреслити перспективи створення спільної з ЄС системи сертифікації фахівців правоохоронної сфери. Це сприятиме глибшій інтеграції України в європейську систему безпеки на рівні людського капіталу.

Виклад основного матеріалу. Підготовка правоохоронних кадрів у країнах Європейського Союзу координується на рівні Регламенту ЄС 2015/2219, який визначає роль CEPOL як центрального вузла для обміну досвідом та розробки спільних навчальних модулів [2, с. 12]. Основний акцент у ЄС робиться на дотриманні Загальної декларації прав людини та Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку [5, с. 1; 6, с. 1]. Це означає, що поліцейський у країнах ЄС першочергово готується як гарант прав і свобод громадян, тоді як навичкам застосування заходів фізичного впливу та спецзасобів приділяється увага лише як винятковому інструменту. У країнах Європи підготовка часто включає глибоке вивчення соціології та етнографії для розуміння специфіки роботи в мультикультурних громадах. Навчальні сценарії в CEPOL часто фокусуються на виявленні ознак торгівлі людьми та захисті жертв домашнього насильства. Офіцери проходять тривалі курси з вербального впливу, щоб мінімізувати потребу у застосуванні спецзасобів. Крім того, велика увага приділяється етиці використання штучного інтелекту в поліцейській діяльності. Європейська модель також передбачає постійний фідбек від громади щодо якості роботи патрульних. Такий підхід формує високий рівень довіри між населенням та силовими структурами. Додатково впроваджуються спеціалізовані тренінги з управління стресом, які навчають офіцерів зберігати емоційну стабільність під час виконання службових обов'язків у кризових ситуаціях. Важливою складовою навчання є відпрацювання навичок медіації, що дозволяє вирішувати локальні конфлікти без

ISSN 3041-1793 Online
залучення додаткових силових підрозділів. Програми підготовки також включають інтенсивне вивчення іноземних мов та міжнародного права для забезпечення ефективної комунікації в межах транскордонних операцій Europol. Окремий модуль присвячений екологічній безпеці та боротьбі зі злочинами проти довкілля, що відповідає сучасним пріоритетам "Зеленого курсу" ЄС. Завдяки використанню методів "активного навчання", таких як рольові ігри та розбір реальних судових кейсів, курсанти здобувають глибоке розуміння процесуальних тонкощів затримання осіб. Крім того, індивідуальна підготовка кожного офіцера в ЄС обов'язково передбачає сертифікацію з цифрової гігієни для захисту конфіденційних даних громадян у єдиних інформаційних системах.

В Україні підготовка регулюється Законом «Про Національну гвардію України», який наділяє НГУ як правоохоронними, так і військовими функціями [7, с. 2]. Це зумовлює специфіку навчання: воно є більш інтенсивним та мілітаризованим порівняно з більшістю поліцейських академій ЄС. Наприклад, підготовка офіцерів НГУ включає модулі з тактичної медицини за протоколами TCCC та управління підрозділами в бою, що корелюється зі стандартами НАТО (STANAG), проте вимагає ретельної інтеграції з нормами гуманітарного права [8, с. 30]. Курсанти навчаються діяти в умовах застосування засобів РЕБ та артилерійських обстрілів, що є унікальним досвідом для Європи. Водночас програми включають вивчення кримінального процесу та адміністративного права для легітимної роботи на деокупованих територіях. Важливим елементом є навчання методам розмінування та ідентифікації вибухонебезпечних предметів. Програми підготовки також адаптовані до роботи з великою кількістю внутрішньо переміщених осіб. Інструктори НГУ активно використовують досвід реальних боїв для корекції тактичних схем у реальному часі. Таким чином, українська підготовка стає все більш комплексною та універсальною. Особлива увага приділяється відпрацюванню алгоритмів перевірки документів та транспортних засобів у зонах зі складним безпековим середовищем, де ризик диверсій поєднується з необхідністю дотримання етичних норм. Навчальний процес інтегрує використання сучасних систем управління військами, що дозволяє курсантам опановувати навички мережецентричної війни та швидкої координації між різними родами сил. Окремі модулі присвячені кризовим комунікаціям, які допомагають гвардійцям ефективно інформувати населення та запобігати паніці під час проведення надзвичайних заходів. Крім того, інструктори запроваджують елементи кібербезпеки у польові навчання, навчаючи особовий склад захищати канали зв'язку від перехоплення та придушення засобами технічної розвідки противника.

Важливим елементом порівняння є впровадження «скандинавської моделі» охорони публічного порядку, яку активно підтримує Консультативна

ISSN 3041-1793 Online

місія ЄС (EUAM) [9]. Ця модель базується на деескалації та діалозі, що значно відрізняється від традиційних жорстких методів стримування натовпу. В Україні ця модель впроваджується через спеціальні тренінги для підрозділів превенції, що дозволяє поступово наближати вітчизняну практику до стандартів ЄС. Наприклад, замість заздалегідь розгорнутих ланцюгів спецпризначенців у повному спорядженні використовуються "групи діалогу" у звичайній формі. Це дозволяє знизити рівень агресії серед учасників масових заходів ще на початковому етапі. Поліцейські вчаться ідентифікувати зачинщиків без створення паніки у всьому натовпі. Даний підхід вимагає від особового складу високої психологічної витримки та знань соціальної психології. Європейські інструктори зазначають, що українські колеги демонструють високу здатність до навчання у цій сфері. Реалізація цієї моделі вже показала свою ефективність під час масових заходів у великих містах України до 2022 року. Вона залишається актуальною і для стабілізаційних заходів на звільнених територіях. Основним інструментом у межах цієї концепції є постійна комунікація з організаторами акцій, що дозволяє заздалегідь узгодити правила поведінки та межі відповідальності сторін. Офіцери "поліції діалогу" проходять поглиблену підготовку з аналізу невербальної поведінки, що допомагає вчасно розпізнати потенційні загрози у щільному скупченні людей. Такий підхід передбачає гнучку зміну тактики залежно від динаміки настроїв натовпу, уникаючи невиправданого використання засобів фізичного впливу. Важливою складовою навчання є також робота над подоланням власних упереджень поліцейського, що гарантує нейтральність та неупередженість під час виконання службових завдань. На деокупованих територіях скандинавська модель стає фундаментом для відновлення довіри між місцевими жителями та представниками державної влади, які забезпечують правопорядок. Використання методів переконання замість примусу дозволяє ефективно нейтралізувати ворожі інформаційні впливи, що часто спекулюють на темі "поліцейського свавілля". Зрештою, успішне опанування цих європейських практик є маркером професійної зрілості українських правоохоронців та їхньої готовності до роботи в межах демократичного суспільства. Крім того, інструктори наголошують, що системне впровадження таких методик значно знижує рівень травматизму як серед цивільних осіб, так і серед самих працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії.

Порівняльний аналіз технічної складової навчання демонструє, що країни ЄС ширше використовують симуляційні технології для моделювання стресових ситуацій без реального застосування зброї, спираючись на методичні рекомендації CEPOL [10, с. 45]. В Україні, попри активний розвиток цифрових платформ, основний акцент через об’єктивні обставини зміщено на польові навчання та практичне відпрацювання сценаріїв у

ISSN 3041-1793 Online
реальних умовах. Використання VR-окулярів у європейських академіях дозволяє відпрацювати затримання озброєного злочинця у торговому центрі без ризику для оточуючих. В Україні ж курсанти більше тренуються на реальних полігонах з використанням імітаційних засобів, що максимально наближає навчання до бойового стресу. Останнім часом вітчизняні заклади освіти почали впроваджувати лазерні тренажери для економії боєприпасів та підвищення точності стрільби. Також активно розвивається напрям підготовки операторів БпЛА для аеророзвідки та коригування дій груп. Європейський досвід цифровізації документообігу та баз даних також стає предметом вивчення в українських вишах. Обмін технологіями дозволяє обом сторонам підсилювати свої слабкі місця. Технічне оснащення навчальних центрів в Україні наразі стрімко оновлюється за рахунок міжнародних грантів. Зокрема, впровадження інтерактивних мультимедійних тирів дозволяє моделювати ситуації, де курсант повинен миттєво оцінити правомірність застосування зброї залежно від поведінки віртуального правопорушника. Паралельно з цим в освітній процес інтегруються системи штучного інтелекту, які аналізують швидкість реакції та точність прийнятих рішень під час тактичних ігор. Важливим кроком стало використання планшетних комп'ютерів із доступом до закритих баз даних безпосередньо під час польових виходів, що привчає майбутніх офіцерів до оперативного отримання інформації в умовах, наближених до реального патрулювання. Велика увага приділяється навчанню роботі з роботизованими комплексами для дистанційного огляду небезпечних ділянок місцевості або приміщень, що значно підвищує рівень безпеки особового складу. Крім того, українські фахівці розробляють власне програмне забезпечення для моделювання масових заворушень, яке враховує специфіку вітчизняного законодавства та психологію місцевого натовпу. Спільні з європейськими колегами вебінари та онлайн-курси на платформі LEEd (Law Enforcement Education) відкривають доступ до найновіших методик криміналістичного аналізу та кіберрозвідки. Навчання включає також опанування систем захищеного супутникового зв'язку, що є критично важливим для координації дій у віддалених районах або зонах із пошкодженою інфраструктурою. Сучасні тренажери для водіїв спецтранспорту дозволяють відпрацьовувати маневрування на високих швидкостях та в екстремальних погодних умовах без ризику пошкодження дорогої техніки. Інтеграція біометричних систем ідентифікації у навчальні сценарії готує правоохоронців до ефективного контролю на кордонах та в пунктах пропуску. Нарешті, створення цифрових двійників полігонів дозволяє проводити попередню віртуальну репетицію складних операцій, мінімізуючи тактичні помилки під час реального виконання завдань.

Окремої уваги заслуговує психологічна складова. У країнах ЄС підготовка включає розвиток «soft skills» — навичок комунікації в

ISSN 3041-1793 Online

мультикультурному середовищі та емпатії. В Україні ж Стратегія розвитку МВС до 2027 року передбачає посилення психологічної стійкості персоналу до умов тривалого стресу та ПТСР [4, с. 8]. Спеціальні курси "Resilience" допомагають бійцям зберігати холодний розум під тиском екстремальних обставин. В європейських програмах значний час приділяється професійному вигоранню та методам його профілактики. В українських реаліях психологи працюють над адаптацією воїнів до повернення у цивільне життя після виконання завдань. Навчання включає техніки самодопомоги та взаємодопомоги при гострих реакціях на стрес. Важливою частиною є підготовка персоналу до повідомлення родичам про загибель близьких, що вимагає надзвичайного такту. Також розробляються програми по роботі з дітьми, які постраждали від конфлікту. Використання міжнародного досвіду дозволяє створювати комбіновані програми, де бойовий досвід поєднується з високою гуманністю. Окрім цього, впроваджуються методики каністерапії та арт-терапії як ефективні інструменти зниження рівня тривожності серед особового складу після тривалих ротацій. Важливий аспект навчання присвячений формуванню командної згуртованості через тренінги з "тимбілдінгу", що дозволяє мінімізувати конфліктні ситуації всередині підрозділу. Психологи також проводять симуляції переговорних процесів у критичних ситуаціях, навчаючи правоохоронців розпізнавати маніпулятивні тактики та зберігати емоційну нейтральність. Окремі модулі спрямовані на вивчення етики спілкування з особами, які перебувають у стані шоку або глибокої депресії внаслідок втрати майна чи домівок. Навчання включає опанування технік когнітивно-поведінкової терапії, які допомагають самостійно коригувати негативні мисленнєві установки в умовах ізоляції. Значна увага приділяється підготовці капеланів та офіцерів з виховної роботи, які виконують роль духовної та моральної підтримки гвардійців. Система підготовки також враховує гендерний аспект, навчаючи персонал особливостям психологічної допомоги жінкам, які постраждали від воєнних злочинів. Впровадження інноваційних мобільних додатків для моніторингу ментального стану дозволяє фахівцям вчасно виявляти ознаки депресії та надавати кваліфіковану допомогу в дистанційному режимі. Нарешті, створення центрів психологічного розвантаження при навчальних закладах МВС забезпечує курсантам можливість безпечної емоційної розрядки в процесі опанування складної професії.

Висновки. Порівняльний аналіз підготовки правоохоронців та нацгвардійців у ЄС та Україні виявив, що основна розбіжність полягає у векторі навчання: від суто «сервісного» в ЄС до «захисного» в Україні. Проте стратегічні документи чітко вказують на неминучість конвергенції цих систем у довгостроковій перспективі. Україна вже сьогодні пропонує Європі неоціненний досвід дій у надзвичайних ситуаціях воєнного характеру. У

ISSN 3041-1793 Online

відповідь Європа надає перевірені часом інструменти правового захисту громадян та деескалації. Перспективним є подальше впровадження спільних із CEPOL програм оцінки потреб у навчанні (EU-STNA). Необхідно розширювати участь України у спільних патрулюваннях та місіях під егідою EUROGENDFOR для обміну живою практикою. Створення спільних навчальних хабів на території України могло б стати новим етапом співпраці. Подальші дослідження мають зосередитися на розробці єдиних критеріїв оцінки якості підготовки фахівців. Інтеграція цифрових технологій у навчальний процес залишиться пріоритетом на найближчі роки. Зміцнення сектору безпеки через якісну освіту є запорукою миру та стабільності в усьому регіоні.

Важливим кроком у майбутньому має стати розробка уніфікованих професійних стандартів, які дозволять здійснювати взаємне визнання дипломів та сертифікатів між українськими відомчими вишами та академіями країн ЄС. Необхідно запровадити регулярний моніторинг ефективності впроваджених освітніх модулів, використовуючи при цьому сучасні методи соціологічних та статистичних досліджень. Перспективним бачиться створення транскордонної платформи для віртуальних навчань, де правоохоронці різних країн зможуть спільно відпрацьовувати алгоритми протидії міжнародному тероризму. Окрему увагу слід приділити науковому обґрунтуванню методик підготовки офіцерів-лідерів, здатних керувати зведеними підрозділами у багатонаціональному середовищі. Подальший розвиток системи відомчої освіти має базуватися на принципах академічної доброчесності та постійного оновлення контенту згідно з новими безпековими викликами. Результати даного аналізу можуть бути використані при підготовці оновлених навчальних планів для курсів підвищення кваліфікації командного складу Національної гвардії України. Зрештою, успішна інтеграція в європейський освітній простір стане ключовим чинником трансформації України у надійного контрибутора глобальної безпеки. Крім того, наукова спільнота має зосередитися на вивченні довготривалого впливу мілітаризації навчання на психологічний профіль правоохоронця в постконфліктний період.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Розділ III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 11.03.2026)

2. Regulation (EU) 2015/2219 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on the European Union Agency for Law Enforcement Training (CEPOL). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015R2219 (дата звернення: 11.03.2026).

3. European Gendarmerie Force (EUROGENDFOR). Fundamental Principles. URL: https://eurogendfor.org/the-force/ (дата звернення: 11.03.2026)

4. Про затвердження Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ до 2027 року: Розпорядження КМУ від 15.11.2023 № 1045-р. URL: https://www.kmu.

ISSN 3041-1793 Online
gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-stratehii-rozvytku-orhaniv-ministerstva-vnutrishnikh-sprav-1045r (дата звернення: 11.03.2026)

5. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: Резолюція 34/169 ГА ООН від 17.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 11.03.2026).

6. Загальна декларація прав людини. Резолюція 217 А (III) ГА ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 11.03.2026)

7. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18 (дата звернення: 11.03.2026)

8. NATO Standardization Office. Allied Joint Doctrine (AJP). URL: https://nso.nato.int/nso/nsdd/main/standards (дата звернення: 11.03.2026)

9. European Union Advisory Mission (EUAM) Ukraine. Official Mission Documents. URL: https://www.euam-ukraine.eu/our-mission/about-us/ (дата звернення: 11.03.2026)

10. CEPOL. European Strategic Training Needs Assessment (EU-STNA). URL: https://www.cepol.europa.eu/eu-stna (дата звернення: 11.03.2026).

References:

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS [Association Agreement between Ukraine and the EU]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011. [in Ukrainian]

2. Regulation (EU) 2015/2219 of the European Parliament and of the Council on the European Union Agency for Law Enforcement Training (CEPOL). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015R2219.

3. European Gendarmerie Force (EUROGENDFOR). Fundamental Principles. URL: https://eurogendfor.org/the-force/

4. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku orhaniv systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav do 2027 roku [On approval of the Strategy for the development of the Ministry of Internal Affairs system until 2027]: Rozporiadzhennia KMU vid 15.11.2023 № 1045-r. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-stratehii-rozvytku-orhaniv-ministerstva-vnutrishnikh-sprav-1045r. [in Ukrainian]

5. Kodeks povedinky posadovykh osib z pidtrymannia pravoporiadku [Code of Conduct for Law Enforcement Officials]: Rezoliutsiia 34/169 HA OON. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282. [in Ukrainian]

6. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]. Rezoliutsiia 217 A (III) HA OON. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. [in Ukrainian]

7. Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.03.2014 № 876-VII [On the National Guard of Ukraine: Law of Ukraine dated 13.03.2014 № 876-VII]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18. [in Ukrainian]

8. NATO Standardization Office. Allied Joint Doctrine (AJP). URL: https://nso.nato.int/nso/nsdd/main/standards

9. European Union Advisory Mission (EUAM) Ukraine. Official Mission Documents. URL: https://www.euam-ukraine.eu/our-mission/about-us/

10. CEPOL. European Strategic Training Needs Assessment (EU-STNA). URL: https://www.cepol.europa.eu/eu-stna.

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 358.400
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-902-912

Чайка Нікіта Геннадійович слухач факультету Військової розвідки та Сил спеціальних операціях, спеціалізація інформаційно-аналітичне забезпечення, Військова академія (м. Одеса), https://orcid.org/0009-0003-2335-7248

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА БОЙОВІ МОЖЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВО-ПОВІТРЯНИХ СИЛ КРАЇН ПРИЧОРНОМОР'Я

Анотація. У статті проведено комплексний порівняльний аналіз військово-повітряних сил (ВПС) ключових держав Причорноморського регіону (Російської Федерації, Туреччини, України, Румунії, Болгарії та Грузії) з метою оцінки їхнього бойового потенціалу та оперативної спроможності в умовах геополітичної напруженості. Обґрунтовано необхідність відходу від застарілих кількісних оцінок на користь динамічного системного підходу, що інтегрує якісні показники, які ґрунтуються на емпіричному досвіді російсько-української війни, яка дуже сильно вплинула на бачення бойових дій сьогодення, оскільки масштабність інновацій вже внесла корективи та докорінно змінила підходи до ведення бойових дій в усіх площинах, в тому числі і в повітрі. Дослідження виділяє інноваційний потенціал як критичний фактор, особливо у сфері БПАК (безпілотних авіаційних комплексів) та РЕБ (радіоелектронної боротьби), а також якість протиповітряної оборони (ППО), та залученням до ППО нестандартних засобів, іноді інноваційних (дрони-перехоплювачі), а іноді як здавалося б на перший погляд, вже застарілі (легкомоторна авіація). Аналіз показує, що хоча Російська Федерація зберігає кількісну перевагу та ешелоновану ППО (С-400), її ефективність нівелюється за рахунок технологічного лідерства Туреччини (KAAN, Akinci, гібридна ППО) та адаптивної інноваційності України (масове виробництво Deep Strike БПАК, інтеграція F-16 та стратегічні домовленості щодо Gripen E). Україна стикається з проблемами поєднання новітніх систем НАТО та радянських зразків озброєння, залежність від постачання зброї та боєприпасів з союзних держав ускладнило забезпечення Повітряних сил всім необхідним обладнанням, що примусило Україну виробляти власні технології у вигляді дронів, які задовільняли б можливості України нівелювати перевагу ворога. В свою чергу інші держави регіону такі як Болгарія, Румунія та Грузія залишаються доволі пасивними в розвитку власних повітряних сил, оскільки перші дві цілковито покладаються на своїх союзників, а Грузія банально не має коштів та політичної волі для забезпечення власної безпеки. Зроблено висновок, що стратегічна перевага в регіоні зміщується до держав, які демонструють високу

ISSN 3041-1793 Online
оперативність в вироблені рішень протидії загрозам та здатність до швидкої технологічної реакції. Окреслено перспективи подальших досліджень, сфокусованих на моделюванні асиметричної війни дронів, програм локалізації F-16/Gripen та гібридизації ППО.

Ключові слова: авіація, інновації, БПЛА, ППО, Причорномор'я, НАТО, сили, засоби.

Chaika Nikita Gennadiyovych student at the Faculty of Military Intelligence and Special Operations Forces, specializing in information and analytical support, Military Academy (Odesa), https://orcid.org/0009-0003-2335-7248

COMPARATIVE ANALYSIS AND COMBAT CAPABILITIES OF THE AIR FORCES OF THE BLACK SEA COUNTRIES

Abstract. The article presents a comprehensive comparative analysis of the Air Forces (AF) of key Black Sea region states (the Russian Federation, Turkey, Ukraine, Romania, Bulgaria, and Georgia) to assess their combat potential and operational capability under conditions of geopolitical tension. The necessity of moving away from outdated quantitative assessments in favor of a dynamic systemic approach is substantiated, integrating qualitative indicators based on the empirical experience of the Russian-Ukrainian war. This war has profoundly affected modern combat doctrines, as the scale of innovation has fundamentally altered approaches to warfare in all domains, including the air. The study highlights innovation potential as a critical factor, especially in the areas of UAV (Unmanned Aerial Vehicle) systems and EW (Electronic Warfare), as well as the quality of Air Defense (AD), including the engagement of unconventional means—sometimes innovative (interceptor drones), and sometimes seemingly obsolete (light aircraft). The analysis shows that while the Russian Federation maintains a quantitative advantage and layered AD (S-400), its effectiveness is neutralized by the technological leadership of Turkey (KAAN, Akinci, hybrid AD) and the adaptive innovativeness of Ukraine (mass production of Deep Strike UAVs, F-16 integration, and strategic agreements on the Gripen E). Ukraine, in turn, faces challenges in combining modern NATO systems with Soviet-era weaponry; the reliance on arms and ammunition supplies from allied states complicated the provision of necessary equipment for the Air Force, forcing Ukraine to develop its own drone technologies to nullify the enemy's advantage. Other regional states, such as Bulgaria, Romania, and Georgia, remain rather passive in the development of their own air power, as the first two rely entirely on their allies, and Georgia simply lacks the funds and political will to ensure its own security. The study concludes that the strategic advantage in the region is shifting towards states demonstrating high operational efficiency in developing counter-threat solutions and the capacity for rapid technological reaction.

ISSN 3041-1793 Online
Perspectives for further research are outlined, focusing on modeling the asymmetric drone warfare, F-16/Gripen localization programs, and AD hybridization.
Keywords: Aviation, Innovations, UAV, AD, Black Sea Region, NATO, Forces, Means.

Постановка проблеми. Причорноморський регіон, зважаючи на його критичне значення для регіональної безпеки та протистояння України та НАТО з Російською Федерацією, став одним з найбільш напружених регіонів планети. За досвідом російсько-української війни можна визначити, що перевага в повітрі має ключову роль в проведенні успішних як наступальних, так і оборонних дій. Дослідження можливостей військово-повітряних сил держав регіону особливо актуальне в умовах сьогодення, коли геополітичні інтереси сторін перетинаються та призводять до бойових зіткнень. Україні слід детально вивчати не лише Російську Федерацію, а і на інші держави, адже не виключено, що через певний часовий відрізок наша держава може стикнутись з територіальними претензіями інших держав, які вже відбувались. Основна проблема це відсутність структурованої оцінки та аналізу балансу сил за ключовими кількісними та якісними показниками, що дозволяло би більш ефективно планувати операції та проводити вдалі контрзаходи діям противника. Наявні аналізи, як правило, фокусуються на окремій державі або лише на кількісних показниках, що не дозволяє визначити реальну розстановку сил в регіоні, оцінити бойовий потенціал та здатність досягти геополітичних інтересів. Дефіцит актуальних та структурованих даних перешкоджає командуванню здійснювати планування розвитку повітряних сил, зважаючи на спроможності своїх противників реальних чи потенційних, а також планувати та проводити операції, визначаючи сильні та слабкі сторони ворога. Метою дослідження є проведення комплексного порівняльного аналізу військово-повітряних сил ключових держав Причорномор'я для здійснення інтегрованої оцінки їхнього бойового потенціалу та оперативної спроможності, що забезпечить основу для адекватного прогнозування регіональної динаміки та оптимізації військового планування України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особлива увага до повітряної складової ЗС країн Причорномор'я була спрямована на регіон після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Найбільш актуальними наразі є дослідження, що грунтуються саме на досвіді російсько-української війни, оскільки вона демонструє розвиток застосування повітряних сил, а також дає можливість оцінити держави, які не були залучені до бойових дій та визначити їх готовність до ведення сучасної війни. Одним з найбільш інноваційних напрямків є застосування безпілотних систем для нанесення ударів вглиб противника, що стало особливо актуальним завдяки досвіду російсько-української війни. Цьому була присвячена, зокрема, стаття

ISSN 3041-1793 Online

Dr. Jack Watling та Nick Reynolds "Meatgrinder: Russian Tactics in the Second Year of War in Ukraine" (RUSI, 2023), де детально аналізується, як використання безпілотних систем для ударів по цілях у глибині Криму та території РФ має плив на хід війни. Має велику цінність інформація про кількість та зразки техніки, які стоять на озброєнні повітряних сил держав регіону, що зазначено в щорічному звіті The Military Balance (IISS) та оглядах World Air Forces (Flight Global).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Аналіз останніх досліджень і публікацій демонструє, що, попри наявність базових кількісних даних, повний і комплексний порівняльний аналіз залишається прогалиною. Ці джерела є фундаментальною кількісною основою, але вони не пропонують структурованої якісної оцінки, що ґрунтується на досвіді війни. Зокрема, значна кількість нових публікацій деталізує роль безпілотних авіаційних комплексів (БПАК), а одним з найбільш інноваційних напрямків є застосування безпілотних систем для нанесення ударів вглиб противника. Застосування БПАК став ключовим фактором нівелювання традиційної переваги. Не дивлячись на активний розвиток безпілотних систем, не менш вагомим є використання авіації, ракетно-бомбові удари значно впливають на перебіг війни, а модернізація та успішне використання авіабомб доводить актуальність цього виду озброєнь. Наявні статті та джерела не мають узагальнених відомостей та комплексної оцінки кількісних та якісних показників сукупності традиційних та інноваційних засобів держав регіону, здатності держав протистояти новим загрозам та втілювати заходи, які нівелюватимуть переваги противника, що не дозволяє об'єктивно оцінити спроможності кожної держави.

Постановка завдання

Головним завданням цієї статті є проведення комплексного порівняльного аналізу ВПС держав Причорномор'я, необхідно визначити критерії оцінювання кількісних та якісних характеристик, які будуть враховані під час аналізу. Необхідно визначити перелік держав які будуть оцінюватись, та обґрунтувати причину вибору та критерій по якому були визначені дані держави. Також однією з важливих задач є збір та узагальнення інформації про наявні сили та засоби Повітряних сил визначених держав. Звісно, що неможливо сьогодні ігнорувати емпіричний досвід ведення російсько-української війни та ґрунтувати аналіз спираючись саме на нього. Окремо необхідно оцінити та проаналізувати інноваційні засоби, адже саме вони в російсько-українській війні наразі є основним рушієм розвитку ведення повітряного бою, зокрема вагому роль відграють БПАК, які стали як засобами повітряного нападу так і використовуються в ролі ППО. Найбільшу складність в оцінці викликають держави, які не мають досвіду ведення бойових дій, що ускладнює оцінювання можливостей повітряних сил даних країн З огляду на

ISSN 3041-1793 Online
це, методологічний апарат дослідження вимагає виходу за межі простого переліку наявного озброєння та техніки, який зазвичай пропонують відкриті джерела. Для об'єктивного оцінювання повітряних сил країн, які не були залучені до прямих бойових дій, буде застосовано системний підхід, що передбачає присвоєння вагових коефіцієнтів якісним показникам – таким як рівень технології РЕБ та логістична стійкість – на основі їхньої доведеної ефективності в реальних умовах російсько-української війни. Лише такий структурований аналіз, що поєднує емпіричні дані з прогностичними моделями, дозволить отримати достовірну картину оперативної готовності кожної держави та, як наслідок, визначити їхню здатність до ефективного нівелювання переваг потенційного противника в Чорноморському регіоні. Проаналізувати вектор розвитку Повітряних сил країн та визначити рівень наявних засобів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз військово-повітряних сил ключових держав Причорномор'я — Російської Федерації, Туреччини, України, Румунії, Болгарії та Грузії — вимагає відмови від статичної інвентаризації на користь динамічного системного підходу, що інтегрує емпіричний досвід російсько-української війни та останні стратегічні рішення. Методологічний апарат дослідження ґрунтується на присвоєнні вагових коефіцієнтів критично важливим якісним характеристикам, таким як рівень технології РЕБ, логістична стійкість та, особливо, інноваційний потенціал у сфері безпілотних авіаційних комплексів (БПАК), для отримання об'єктивної картини оперативної готовності.

Повітряно-космічні сили Російської Федерації продовжують утримувати кількісно найбільший парк авіації в регіоні, що є їхньою основною перевагою у традиційному військовому аналізі. Основу бойового складу становлять літаки 4/4+ покоління (Су-34, Су-35С, Су-30СМ), які, за оцінками, складають близько 55–65% задіяного в регіоні парку. Її інноваційна стратегія сфокусована на масовості та імітаційному впровадженні, де ключовим пріоритетом є масштабування виробництва БПАК-камікадзе ("Шахедів"/ "Герань-2") для виснаження протиповітряної оборони противника.

Ефективність традиційних засобів підтримується масовим застосуванням коригованих авіабомб (УМПК), що є фактично інноваційним рішенням, яке підвищує ефективність застарілих боєприпасів без підвищення технологічності самого носія. Однак, критичною слабкістю РФ є недостатня стійкість до українських інноваційних рішень, включаючи глибокі удари БПАК, а також низькі темпи виробництва високотехнологічних платформ, як-от Су-57. ППО залишається найбільш ешелонованою і щільною в регіоні, базуючись на стратегічних системах С-400, С-300В4/ВМ та тактичних комплексах "Бук-М3", "Тор-М2", що створює значну загрозу для авіації на великих та середніх висотах. Велика площа РФ є великим ускладненням для

ISSN 3041-1793 Online

ефективного прикриття ППО, оскільки повністю закрити територію засобами надзвичайно дорого та складно, саме цим і користуються українські БПЛА під час нанесення уражень.

На противагу цьому, Туреччина, як ключовий гравець НАТО, демонструє найвищий сукупний потенціал завдяки поєднанню якісної традиційної авіації та лідерства в впровадженні БПЛА, адже саме турецькі БПЛА відкрили світу новий підхід до ведення бойових дій, під час Карабаської війни 2020 року. Її інноваційна доктрина сфокусована на досягненні технологічної незалежності, що виражається у створенні власного винищувача 5-го покоління KAAN та, що є найважливішим, у глобальному лідерстві в сегменті ударних БПАК. Туреччина активно модернізує платформи Bayraktar TB3, Akinci, встановлюючи штучний інтелект (AI) для автономності та створюючи унікальні розробки, як-от дрон-камікадзе-екраноплан TALAY, призначений для морських операцій; це надає Туреччині значну асиметричну перевагу та можливості стати головною силою в Чорноморському регіоні. ППО Туреччини поєднують в собі як системи НАТО так і російські С-400, закупівля останніх суттєво вплинула на відносини Туреччини та США, що наразі унеможливлює закупівлю F-35.

Україна перебуває у фазі оновлення повітряного парку своєї військової авіації, демонструючи найбільшу гнучкість в поєднанні радянських систем та систем НАТО. Країна вже отримала винищувачі F-16 від європейських партнерів, що кардинально змінює якісну складову, забезпечуючи інтеграцію зі стандартами НАТО та високоточним західним озброєнням. Хоча кількісний парк F-16 поки обмежений, його значення є вирішальним для посилення ППО та ударних можливостей. Більш того, стратегічним рішенням є підписання угоди про наміри зі Швецією щодо можливого придбання та локалізації виробництва до 150 винищувачів JAS 39 Gripen E, що є важливим кроком у стратегічному плануванні, спрямованою на побудову великого, сучасного та економічного повітряного флоту, здатного до експлуатації з коротких смуг та автошляхів. Велика кількість літаків різного виробництва створює певні проблеми починаючи від логістичних та закінчуючи підготовкою пілотів. Водночас, Україна досягла феноменальних темпів масштабування вітчизняного виробництва БПАК (до мільйонів одиниць на рік) та досягла унікальної асиметричної переваги завдяки далекобійним ударним дронам (Deep Strike), що є ключовим інструментом нівелювання кількісної переваги противника, ураження російських НПЗ тому підтвердження. Для відбиття повітряних нападів противника Україна використовує всі наявні засоби, під час нападів зокрема використовує ЗРК, легкомоторну авіацію для знищення дронів-камікадзе, МВГ, дрони-перехоплювачі, гелікоптери та сучасні літаки.

Члени НАТО Румунія та Болгарія сфокусовані на співпраці та співробітництві в межах альянсу, вся їх доктрина базується на дії в складі

ISSN 3041-1793 Online
НАТО, що стримує розвиток власних сил. Їхня інноваційність полягає у повній технологічній трансформації шляхом переходу на F-16 Block 70/72 (Румунія — до 66 од.), що забезпечує високу якість платформ та дозволяє проводити спільні операції з НАТО. Власний потенціал у сфері БПАК у них мінімальний, проте Румунія вже заявила про наміри спільного виробництва дронів з Україною для підвищення власної технологічної стійкості проти російських загроз, що зайвий раз підкреслює лідерство України в виробленні інноваційних засобів, що значно випереджають розвиток країн НАТО в цьому напрямку. ППО Румунії базується на ключових західних системах, включаючи нещодавно придбані Patriot, а також модернізовані винищувачі F-16, які слугують інтегрованим компонентом протиповітряної оборони, повністю відповідаючи стандартам НАТО. ППО Болгарії в свою чергу переважно використовує застарілі радянські системи, основна стратегія розвитку ВПС країни зроблена на закупівлю F-16.

Грузія в наш час володіє найменшим сукупним та інноваційним потенціалом у регіоні. Її парк складається з обмеженої кількості літаків радянського зразка (Су-25), які не мають доступу до сучасних західних технологій, Грузія не вкладає кошти в покращення та модернізацію власних засобів, що робить її вразливою перед потенціальним противником у вигляді РФ. Власні програми розробки чи масштабного впровадження сучасних систем БПАК та РЕБ фактично відсутні, що робить її військово-повітряні сили найбільш вразливими. Сили ППО так само мають застарілі радянські зразки озброєння.

Одним із найбільш недооцінених, але критично важливих факторів, що визначатиме боєздатність військово-повітряних сил регіону у найближчій перспективі, є логістична стійкість та швидкість обслуговування високотехнологічних платформ, що може відігравати значну роль в війні. Досвід війни в Україні засвідчив, що навіть найсучасніші літаки, як-от майбутні F-16 чи Gripen E, вимагатимуть складної та безперебійної системи постачання запчастин, висококваліфікованого наземного персоналу та захищених аеродромів, стійких до глибоких ударів. Ця проблема особливо актуальна для України, яка інтегрує F-16 та розглядає локалізацію Gripen E: забезпечення повного циклу технічного обслуговування західних зразків вимагатиме не лише інвестицій, але й створення нових безпечних баз (або використання розосередженої інфраструктури, як це дозволяє Gripen). Здатність Туреччини виробляти основні компоненти для своєї авіації (включаючи двигуни для KAAN) дає їй значну перевагу у логістичній незалежності, тоді як Румунія та Болгарія повністю покладаються на мережу підтримки НАТО (NSPO). Водночас, Російська Федерація зіштовхується зі зростаючими проблемами через санкції: підтримка працездатності великого, але старіючого парку Су/МіГ вимагає канабілізації (розбирання одних літаків на запчастини для

ISSN 3041-1793 Online

ремонту інших) та використання низькоякісних компонентів, що поступово, але неминуче знижує загальний коефіцієнт технічної готовності її авіації. Таким чином, у довгостроковій перспективі, економічна стійкість програм модернізації та логістична автономія стають ключовими елементами стратегічної переваги, переважаючи чисте число літаків на папері.

Висновок полягає в тому, що кількісна перевага РФ залишається значною, але її ефективність нівелюється якісною перевагою Туреччини та інноваційною адаптивністю України. Майбутній баланс сил у регіоні буде визначатися не чисельністю, а спроможністю держав протистояти новим загрозам та втілювати заходи, які нівелюватимуть переваги противника, що найбільш виражено у сфері БПАК та якісної технологічної модернізації.

Таблиця 1

Комплексний порівняльний аналіз

Держава	Літаки на озброєнні	Рівень технологій	Ключові інноваційні засоби (БПАК/РЕБ/Зброя)	Стратегічний вектор розвитку
РФ	Су-35С, Су-34, Су-30СМ (4/4+); МіГ-29/31, Су-25 (3/4) (Найбільший парк)	Переважно 4/4+ (змішаний)	Масове виробництво БПАК-камікадзе (Герань-2/Шахед). Інтеграція УМПК (плануючі бомби). Активне використання РЕБ.	Компенсація втрат, перехід до масової, але низькотехнологічної "авіації дронів".
Туреччина	F-16 Block 50/50+ (4/4+); Початок KAAN (5-е)	Високе (4+ / 5-е)	Лідер у БПАК: Bayraktar TB2/TB3, Akinci. Розробка винищувача KAAN (5-го покоління). Унікальні платформи (TALAY), AI-інтеграція.	Технологічна незалежність, домінування у БПАК, перехід до 5-го покоління.
Україна	МіГ-29, Су-27, Су-24, Су-25 (3/4); F-16 (Перші партії)	Змішане, швидко зростає (F-16)	Асиметрична перевага: Далекобійні ударні БПАК (Deep Strike). Масове виробництво FPV-дронів. Інтеграція західного озброєння.	Формування сучасного флоту (F-16, стратегічна домовленість про Gripen E), створення Сил БпС.

ISSN 3041-1793 Online

Держава	Літаки на озброєнні	Рівень технологій	Ключові інноваційні засоби (БПАК/РЕБ/Зброя)	Стратегічний вектор розвитку
Румунія	F-16AM/BM (4); C-27J (Транс-портні)	Високе (завдяки F-16)	Обмежені власні розробки. Співпраця з Україною щодо можливого спільного виробництва дронів. Системи ППО/РЕБ НАТО.	Повна інтеграція в НАТО, модернізація флоту до F-16.
Болгарія	МіГ-29 (3); F-16 Block 70/72 (Очікуються)	Розви-вається (майбутній F-16)	Залежність від західних поставок. Власні інновації у сфері БПАК мінімальні.	Заміна радянського парку, перехід на F-16 Block 70/72.
Грузія	Су-25 (Штурмо-вики) (3); Гелікоптери Мі-24/Мі-8	Застаріле	Власні інновації чи інтеграція сучасних БПАК/РЕБ відсутні.	Підтримка сухопутних військ, обмежені можливості.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Виходячи з комплексного аналізу військово-повітряного потенціалу та інноваційної активності держав Причорномор'я, можна зробити один великий загальний висновок: баланс сил у повітряній сфері регіону, хоча і все ще позначений кількісною перевагою Російської Федерації (РФ) з її ешелонованою ППО (С-400, С-300) та масовим виробництвом дешевих БПАК-камікадзе ("Герань-2") і УМПК, зазнає кардинальної якісної та технологічної трансформації на користь держав НАТО та України. Ця зміна обумовлена домінуванням Туреччини як безумовного лідера технологічної незалежності, чий потенціал охоплює як розробку винищувача 5-го покоління KAAN і високоякісних ударних БПАК Akinci, так і гнучку гібридну ППО (Patriot, Hisar), що створює стійкий, незалежний повітряний щит. Водночас, Україна демонструє найвищий рівень адаптивної інноваційності, що дозволяє їй компенсувати кількісний дефіцит за рахунок унікальної асиметричної переваги — масового виробництва далекобійних ударних БПАК (Deep Strike) та створення Сил безпілотних систем; стратегічне посилення якісного потенціалу через отримання F-16 та домовленості про можливу локалізацію виробництва JAS 39 Gripen E (який ідеально підходить для умов війни) в поєднанні з глибокою гібридизацією ППО (Patriot, NASAMS, IRIS-T) перетворює Україну зі споживача на

ISSN 3041-1793 Online

технологічного архітектора сучасної війни. Таким чином, незважаючи на чисельність, стратегічна перевага поступово зміщується до тих держав, які демонструють високу оперативну сумісність (Румунія, Болгарія з їхніми F-16 та Patriot), технологічну незалежність і, головне, здатність до швидкої технологічної реакції та інтеграції передових західних систем, на відміну від країн із застарілим радянським парком, як-от Грузія.

На основі комплексного аналізу військово-повітряного потенціалу та інноваційної активності держав Причорномор'я, подальші дослідження повинні перейти від констатації фактів до прогностичного моделювання повітряних конфліктів, зосереджуючись на технологічних проривах, що визначають хід сучасної війни. Ключові перспективи подальших досліджень включають: Глибинний аналіз асиметричної війни БПАК та РЕБ, який має детально вивчити, як Україна використовує свою перевагу у сфері FPV, Deep Strike дронів та адаптивних систем РЕБ для нівелювання кількісної переваги РФ, а також проаналізувати поріг насичення фронту дронами, що призводить до колапсу традиційної логістики. Це доповнюється дослідженням Економічної стійкості та локалізації виробництва, мета якого — порівняти довгострокові наслідки стратегічного рішення України щодо Gripen E (150 літаків з можливою локалізацією) та інтеграції F-16 з турецькою програмою KAAN, оцінюючи логістичну стійкість та економічну ефективність цих платформ в умовах затяжної війни. Третій важливий напрямок — Трансформація ППО та Інтероперабельність НАТО, що вимагає аналізу гібридної архітектури ППО України (поєднання Patriot, NASAMS та F-16) та дослідження реальної інтероперабельності між ВПС Румунії, Болгарії та майбутнім українським флотом у єдиній системі оборони, з фокусом на протоколах обміну даними та захистом від балістичних ракет. Нарешті, необхідно дослідити Роль 5-го покоління та Штучного Інтелекту (AI), оцінюючи, як впровадження AI у турецькі та західні БПАК, а також розробка KAAN, змінять доктрини ведення бойових дій та чи зможуть ці технології остаточно нівелювати кількісну перевагу застарілої російської авіації 4-го покоління.

Література:

1. Уотлінг Д., Рейнольдс Н. М'ясорубка: Російська тактика на другому році війни в Україні. *Лондон: Королівський інститут об'єднаних служб (RUSI),* 2023. https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/special-reports/meatgrinder-russian-tactics-second-year-war-ukraine

2. Міжнародний інститут стратегічних досліджень (IISS). Військовий баланс 2024. *Лондон: Routledge,* 2024. https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/

3. Флайт Глобал. Світові Військово-Повітряні Сили 2024. *Дорсет: DVV Media International Ltd,* 2023. https://www.flightglobal.com/reports/world-air-forces-2024/155883.article

ISSN 3041-1793 Online

4. Бауер Ф. (Голова Військового комітету НАТО). Роль Повітряних Сил та ППО у майбутньому Східного Флангу НАТО. *Огляд НАТО (NATO Review)*, 2024.

5. Данніган Дж. Ф. Війна у Чорному морі: Майбутнє морської та повітряної війни у зоні конфлікту, що виникає. *Журнал Військових та Стратегічних Досліджень*, 2024.

6. Анадолу Агенція (АА). Турецький винищувач KAAN здійснив перший політ. *Анадолу Агенція*, 21.02.2024. https://www.aa.com.tr/en/science-technology/turkeys-kaan-fighter-jet-performs-first-flight/3142279

7. Київ Пост. Україна та Швеція домовилися про можливість локалізації виробництва винищувачів Gripen. *Київ Пост*, 21.08.2024. https://www.kyivpost.com/post/41011

8. Шишов С., Федоров Д. Асиметрична перевага: Українські ударні дрони глибокого ураження та їхній вплив на російську логістику. *Аналітика Defence Express*, 2024.

9. Левін М., Ґейбл В. Використання Росією плануючих бомб (УМПК) та контрзаходи в Україні. *War on the Rocks*, 2023. https://warontherocks.com/2023/07/russian-glide-bombs-are-ravaging-ukrainian-forces-what-can-kyiv-do/

References:

1. Watling D., Reynolds N. Meatgrinder: Russian Tactics in the Second Year of War in Ukraine. London: Royal United Services Institute (RUSI), 2023. https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/special-reports/meatgrinder-russian-tactics-second-year-war-ukraine

2. International Institute for Strategic Studies (IISS). The Military Balance 2024. London: Routledge, 2024. https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/

3. Flight Global. World Air Forces 2024. Dorset: DVV Media International Ltd, 2023. https://www.flightglobal.com/reports/world-air-forces-2024/155883.article

4. Bauer F. (Chairman of the NATO Military Committee). The Role of Air Forces and Air Defense in the Future of NATO's Eastern Flank. NATO Review, 2024.

5. Dunnigan J. F. War in the Black Sea: The Future of Naval and Air Warfare in an Emerging Conflict Zone. Journal of Military and Strategic Studies, 2024.

6. Anadolu Agency (AA). Turkish KAAN Fighter Jet Performed First Flight. Anadolu Agency, 21.02.2024. https://www.aa.com.tr/en/science-technology/turkeys-kaan-fighter-jet-performs-first-flight/3142279

7. Kyiv Post. Ukraine and Sweden Agreed on the Possibility of Localization of Gripen Fighter Jet Production. Kyiv Post, 21.08.2024. https://www.kyivpost.com/post/41011

8. Shishov S., Fedorov D. Asymmetric Advantage: Ukrainian Deep Strike Drones and Their Impact on Russian Logistics. Defence Express Analytics, 2024.

9. Levin M., Gable V. Russia's Use of Glide Bombs (UMPC) and Countermeasures in Ukraine. War on the Rocks, 2023. https://warontherocks.com/2023/07/russian-glide-bombs-are-ravaging-ukrainian-forces-what-can-kyiv-do/

Стаття не містить відомостей, що розкривають державну таємницю та службову інформацію. Автори надають дозвіл на перевірку праці відповідальними особами, призначеними для перевірки праць на оригінальність і відсутність неправомірних запозичень. Автори гарантують, що ними одержано всі необхідні дозволи на використання у цій статті матеріалів, що охороняються авторським правом. Автори гарантують, що ця стаття раніше не публікувалась і не подавалась до інших видань.

Дата першого надходження статті до видання: 02.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 159.95.98: 316.6:316.356.2.

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-913-921

Чиркова Тетяна Ігорівна психолог, психотерапевт, експерт з психологічних питань, тренер з психологічної цивільної оборони, https://orcid.org/0000-0003-3742-3608

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ НОВОУТВОРЕНЬ ВНАСЛІДОК COVID -19 ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ РІЗНИХ КРАЇН

Анотація. Дане наукове дослідження, представлене у статті в якості сучасного аналітично-статистичного розрізу із рекомендаційним компонентом факторів актуальної проблеми, яка набуває особливого значення останнім часом, при цьому не маючи підкріплення у вигляді хоча б певної кількості емпіричних досліджень та спостережень ні на вітчизняному, ні міжнародному просторі, виявляючи проблематику, що спостерігається серед сучасних, потенційно вразливих категорій громадян різних країн. У статті розглянуті дані практичного дослідження у вигляді певних особливостей та аналітичних, статистичних показників по розвитку і масштабу явища та притаманних поведінкових проявах. Проведено спостереження основних джерел віртуальних та офлайн видів комунікації та проблем досліджуваної категорії. Проаналізовано тенденційність сприйняття ризиків викликів нового часу на тлі сучасних подій у даної категорії представників українського та іноземного громадянства (іноземних держав) з точки зору організації та підтримки життєдіяльності. Детально проведено аналіз історично-соціальних та актуальних умов причин явища. Визначено специфіку даного виду проявів та поведінки у постраждалих від наслідків суспільних явищ. Надані основні показники досліджуваної транснаціональної категорії, яка належить до даного виду сприйняття у власному суспільному свідомому та підсвідомому. Запропоновано суспільне відкрите обговорення з метою спостереження змін та явищ розвитку міжнаціональної глобальної психологічної підготовки та профілактики. Виведені основні властивості певного виду реалізації відношення до психологічної пост-реабілітації як комплексної системи та запропоноване подальше регулярне дослідження явища з точки зору підтримки захисних суспільних ролей, життєвих та особистісних функцій. Розписано, в чому саме полягає складність підтримання міжнародних систем допомоги у віртуальному дистанційному форматі сучасних викликів, його основні властивості. Підрезюмовано основні схеми та позиції формування резильєнтної поведінки для громадян, в першу чергу, з позиції особливостей проблем перебування в умовному потенційно стані загроз, особливу увагу

ISSN 3041-1793 Online
надано особливостям «ковідного» часу та його впливу на формування принципово нового типу стосунків у суспільстві та певний зв'язок із показниками психологічної стабільності, що було виведено у процесі психологічного дослідження під час експерименту. Зроблено спроби підвищення інтересу до проведення експериментів у розвитку питання виникнення нових форм та типів поведінки з точки зору впливу на формування нового, в тому числі, віртуального та очного спілкування у сучасному світі, які останніми роками набувають все більшої актуальності, як наслідок подій, у соціально-мережевому та офлайн просторі. Активно введено спробу підтримувати на постійній основі профілактичний простір, який базується на аналізі та безпосередньо консультуванні, спрямованого на виявлення випадків психологічного дискомфорту або самореалізації в якості, наприклад, безпосередньо психологічного консультування та підтримки тих категорій вітчизняних та іноземних громадян, що вже мають питання та певні особливості, з приводу яких вони б хотіли проконсультуватися з психотерапевтом. Проведено роботу щодо систематизації теоретичних припущень та практичних експериментальних здобутків, які поступово систематизувалися у дослідженні та знаходили практичне застосування, що призводило до своєчасного виявлення нового типу відношення до підготовки з профілактикою та сукупних причин психологічного характеру, проблем із визначенням необхідності у профілактиці та дослідженнях. Доведено необхідність подальших досліджень, що сприятиме допомозі сучасним психологам-консультантам працювати у психологічному контексті та допомагати зберігати психічне здоров'я та стабільність у сучасному, міжнародному просторі та глобальній площині. Виявлено необхідність проаналізувати теоретичну підоснову та напрацювання з різних наукових точок зору на дане питання, і вивести чіткий перелік дій з розгляду процесів та етапів проведення безпосередньо більш глибоких подібних досліджень.

В такому випадку, спостерігатиметься підвищення якості взаємодії у безпекових комунікаціях міжнародного рівня, зростатиме професійний рівень профілактичної психологічної роботи, а також – підвищення рівня психологічного комфорту, вирішення психологічних проблем, пов'язаних із підготовкою до сучасних викликів.

Ключові слова: обставинна обумовленість, дистанційність, травмуюча комунікація населення, психічне розбалансування міжнародні безпекові відносини, передислокація у військовому часі, психологічне страхування, фармакологічний тренд, стереотипи, типовість, критичні чинники, розрізненість, відокремленість, гіперболізація.

Chirkova Tatiana Ihorivna (PhD) Psychology, private psychologist, Civil Defense Coach, https://orcid.org/0000-0003-3742-3608

Національні інтереси України
4(21)
2026
ISSN 3041-1793 Online

COMPARATIVE ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL NEOPLASMS DUE TO COVID-19 FOR THE POPULATION OF DIFFERENT COUNTRIES

Abstract. This scientific research, presented in the article as a modern analytical and statistical section with a recommendatory component of the factors of the current problem, which has gained particular importance recently, while not having support in the form of at least a certain number of empirical studies and observations either in the domestic or international space, revealing the problems observed among modern, potentially vulnerable categories of citizens of different countries. The article considers the data of a practical study in the form of certain features and analytical, statistical indicators of the development and scale of the phenomenon and inherent behavioral manifestations. Observations of the main sources of virtual and offline types of communication and problems of the studied category were conducted. The tendency of perception of risks of challenges of the new time against the background of modern events in this category of representatives of Ukrainian and foreign citizenship (foreign states) from the point of view of organizing and supporting life activities was analyzed in detail. The historical, social and current conditions of the causes of the phenomenon were analyzed. The specifics of this type of manifestations and behavior in victims of the consequences of social phenomena are determined. The main indicators of the studied transnational category, which belongs to this type of perception in one's own social conscious and subconscious, are provided. A public open discussion is proposed in order to observe changes and phenomena in the development of international global psychological training and prevention. The main properties of a certain type of implementation of the attitude to psychological post-rehabilitation as a complex system are deduced and further regular research of the phenomenon is proposed from the point of view of supporting protective social roles, life and personal functions. It is described what exactly is the complexity of maintaining international assistance systems in the virtual remote format of modern challenges, its main properties. The main schemes and positions of the formation of resilient behavior for citizens are summarized, primarily from the perspective of the peculiarities of the problems of being in a conditional potential state of threats, special attention is paid to the peculiarities of the "covid" time and its influence on the formation of a fundamentally new type of relationships in society and a certain connection with indicators of psychological stability, which was deduced in the process of psychological research during the experiment. Attempts have been made to increase interest in conducting experiments in the development of the issue of the emergence of new forms and types of behavior from the point of view of the influence on the formation of new, including virtual and face-to-face communication in the modern world, which in recent years have become increasingly relevant as a result of events in the social network and offline space. An attempt has been actively introduced to maintain on an ongoing basis a

ISSN 3041-1793 Online
preventive space based on analysis and direct counseling aimed at identifying cases of psychological discomfort or self-realization as, for example, direct psychological counseling and support for those categories of domestic and foreign citizens who already have questions and certain features about which they would like to consult with a psychotherapist. Work has been carried out to systematize theoretical assumptions and practical experimental achievements, which have gradually been systematized in research and have found practical application, which led to the timely identification of a new type of attitude to training with prevention and cumulative causes of a psychological nature, problems with determining the need for prevention and research. The need for further research has been proven, which will help modern consulting psychologists work in a psychological context and help maintain mental health and stability in the modern, international space and global plane. It was found necessary to analyze the theoretical basis and developments from various scientific points of view on this issue, and to derive a clear list of actions for considering the processes and stages of conducting directly more in-depth similar studies. In this case, there will be an increase in the quality of interaction in security communications at the international level, the professional level of preventive psychological work will increase, as well as an increase in the level of psychological comfort, solving psychological problems associated with preparing for modern challenges.
Keywords: circumstantial conditioning, distance, traumatic communication of the population, mental imbalance, international security relations, redeployment in wartime, psychological insurance, pharmacological trend, stereotypes, typicality, critical factors, disunity, isolation, hyperbolization.

Мета статті полягає в практично та статистично обґрунтованому аналітичному дослідженні, кількісні та якісні дані для виявлення стану та рівня травмування, представлені у порівняльних характеристиках у експериментальних міжнародних комунікаціях серед нових викликів сучасного світу, соціальних проблем, які впливають на загальну світову практику психологічної допомоги, профілактики, особливості відношення іноземних та в українських громадян до сучасних катаклізмів, змінюють показники загальної психологічної ситуації. Навести конкретні дані експериментального дослідження через спостереження та рекомендації, шляхом яких звернути увагу на масштабність глобальних змін у обставинах воєнного часу, комунікаціях, різноманіття проявів, що існують актуально у міжнародному суспільстві.

Постановка проблеми. Дослідження сучасного міжнародного середовища, комунікації та соціальних проблем, які набувають особливої актуальності останніми роками, з періоду до початку – 2019го року до сьогодні, під час війни в Україні, можна виділити особливий період, в даному випадку, на певні характеристики викликів нашого часу особливостей спілкування та

ISSN 3041-1793 Online

симптоматичні прояви у міжнародних комунікаціях, цілі групи держав, громадяни яких показують високий ступінь вразливості себе та виявляють травмованість від сучасного «фармакологічного тренду». Окрім основних висновків, які можна зробити з вивчення ставлення до вищезазначеного періоду іноземних громадян та громадян нашої країни, за відповідними спостереженнями, за видами проявів симптомів травмування загального спільного характеру, було констатовано спільну особливість, що має глибоку психологічну актуальність, та стала в багатьох випадках новітньою тенденцією для загалом сучасного міжнародного суспільства. В результаті глибокого дослідження емоційної комунікаційної складової у ході підготовки профілактичних психологічних заходів, та тривалих психологічних консультацій представників української клієнтської (пацієнтарної) спільноти, було виявлено принципово нове, характерне розповсюдження та трендування явищ особливої форми травмування внаслідок переживання саме періодів локдаунів 2019-2021 COVID-19, яке може стати причиною появи розповсюдження та популяризації нового виду психологічного розладу, де громадяни абсолютно різних країн відчувають в реалі усі проблеми психологічних наслідків пережитих у той період емоцій та обмежень, але, при цьому, не мають можливості публічного аналізу явища, психологічних якостей для самозахисту, проблем із бізнесом, отримання інструкцій, як поводитись у подібних подіях, допомогти собі, який базується на досвіді практичного вирішення подібних проблем у майбутньому, що переходить у витіснений страх, відповідно – фоновий невроз. Тобто, категорія іноземців, які не мали весь цей час саме досвіду 4х років повномасштабного вторгнення, показують у дослідженні таку самий набір симптомів загального характеру, через які стає очевидним вплив подій, які відбуваються глобально та можуть потенційно відбутися з ними, щоб відчути абсолютно такий самий ефект та отримати в перспективі наслідки від самого травмування подіями минулого періоду.

Слід зауважити, що у експерименті були задіяні іноземні громадяни, які безпосередньо обиралися рандомно, а не такі, що мали втрати та фізичні травми внаслідок ковідних подій та були учасниками змодельованого та створеного спеціально для цієї мети практичного експерименту з метою виявлення, що наслідки пережитого травмування внаслідок періоду обмежень COVID-19 мали не менший, в деяких випадках більш травмуючий характер.

Саме так, було досліджено, що картина проявів поведінки іноземних громадян вказаної категорії має, в даному випадку, певну характеристику, виявлені певні властивості, що дозволяє дослідити поведінкові чіткі закономірності певного типу. Було проведено спроби виявити, як саме впливає, за характером, даний вид експерименту, який визначає подальші напрацювання психологічної резильєнтності у зрілому віці, щоб подолати психологічну травмованість та неготовність до реальних світових подій на тлі сучасних

ISSN 3041-1793 Online
проявів цієї неготовності громадян різних країн, та як це може вплинути на їх життя глобально в такому розрізі та які саме прояви на це вказують. Психічні прояви можуть формуватися поступово, як і раніше виявлені особливості від віртуальної або безпосередньо живої комунікації, що виникає поступово і викликає характерний вид сприйняття та комунікації у подібності до того, яка складається міжнародна комунікація та глобальна повістка. Було виявлено також нові статистичні дані, що призвело до певних висновків нової соціально-психологічної проблематики. Як наслідок, було доведено існування нових психологічних проявів поведінки, наслідки яких можуть мати вплив, як на розповсюдження та розвиток нових форм психологічної підготовки цивільного населення, так і створити соціально-психологічний потенціал, підготовленості або зміни парадигми людини, так і до певних процесів психологічної самопідтримки, новоутворень психо-захисного типу, руйнування соціальних стереотипів, що потребує звернення особливої уваги і, також профілактичної роботи з боку практичних психологів, соціальних працівників, коучів та інших спеціалістів, тренерів з цивільної оборони, що співпрацюють у сфері міжнаціональної, міжетнічної психології та консультують іноземних та вітчизняних громадян даної категорії або спеціалізуються на роботі із міжнаціональним середовищем. На сьогодні велика кількість сучасних досліджень доводять складність роботи у різних видах комунікацій саме у віртуальному світі, тому є дуже важливим звернути увагу на загальний соціальний розвиток віртуальної культури у психологічній комунікації із пацієнтами, наслідків у вигляді загострення соціальних кризових явищ у сучасних вітчизняних та іноземних громадян на тлі нових викликів, які звертаються по допомогу, або тих, хто не усвідомлює, що має потенційні ризики, які розвиваються та вже потребують допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні наслідки пандемії COVID-19 стали одним із ключових проблематичних напрямів досліджень сучасної соціальної та клінічної психології початку 2020х років. Основною особливістю цих досліджень є їх глобальний, міжкультурний та лонгітюдний характер, що дозволяє відстежувати динаміку психоемоційного стану населення у різних країнах упродовж тривалого часу. Актуалізація проблем психічного здоров'я в умовах пандемії сприяла активному використанню цифрових методів збору даних, зокрема онлайн-опитувань, мобільних застосунків та аналізу соціальних мереж.

У дослідженнях 2020–2024 рр. було виявлено значне зростання рівня тривожності, депресивних розладів, посттравматичних симптомів та соціальної ізоляції серед населення різних країн. Зокрема, у роботах Sonia Mukhtar, Jianyin Qiu та Emily Holmes наголошується на довготривалих наслідках пандемії для психічного здоров'я, включаючи когнітивні порушення, емоційне вигорання та зниження якості життя.

ISSN 3041-1793 Online

Дослідження соціально-психологічних аспектів пандемії показали, що комунікація та соціальна підтримка стали ключовими факторами адаптації. В умовах карантинних обмежень відбувся перехід до цифрових форм взаємодії, що суттєво трансформувало міжособистісні відносини. У працях Roxane Cohen Silver та Elke Van Hoof підкреслюється роль медіа та інформаційного середовища у формуванні емоційних реакцій населення.[4; С.10]

Серед сучасних дослідників, які вивчали міжкультурні відмінності психологічних наслідків пандемії, можна виділити Yukiko Yamamoto, Mohammad A. Mamun, Gordon J. G. Asmundson. У їхніх роботах показано, що рівень психологічного дистресу значною мірою залежить від культурних особливостей, соціально-економічних умов та державної політики щодо пандемії.

Сучасні підходи до інтерпретації психологічних наслідків пандемії базуються на концепціях культурної чутливості та соціальної релевантності. Так, ідеї культурно-орієнтованого підходу до психічного здоров'я, розвинені у працях Paul Pedersen та Derald Wing Sue, отримали нове застосування у контексті глобальної кризи.[5; С.16]

У питаннях травматичного досвіду та колективної психологічної реакції на пандемію дослідники часто спираються на класичні теорії стресу та адаптації, зокрема концепції Hans Selye та сучасні моделі психологічної резильєнтності. Водночас пандемія сприяла переосмисленню ролі індивідуальних та колективних механізмів подолання кризових ситуацій.

У контексті соціальної взаємодії та сімейних відносин дослідження показали як негативні (зростання конфліктності, домашнього насильства), так і позитивні (посилення емоційної близькості) тенденції. Ці аспекти аналізувалися у працях Frank Fincham та Guy Bodenmann, які підкреслювали важливість адаптивної комунікації в умовах ізоляції.[3; С.11]

Дослідження механізмів порушення соціальної взаємодії у колективах та організаціях у період пандемії також набули значного розвитку. Зокрема, у працях Cary Cooper та Arnold Bakker розглядаються питання професійного вигорання, дистанційної роботи та змін у трудових відносинах.

Виклад основного матеріалу. Практика консультування останніх шести років часу повномасштабного вторгнення показує тенденцію до обумовлення поведінки громадян саме глобальними стресовими подіями та укладом життя. Високий відсоток (42%) іноземних громадян та 58% українських, які брали участь у дослідженні (інформація взята з регулярної вибірки при проведенні спеціальних консультативних психологічних та тренінгових заходів (та безпосередньо діагностичних з цієї теми) дає чітке розуміння про чітку кореляцію пост-ковідного травмування нового виду та характеру, де – нестабільність внутрішньої організації нашого життя має можливість стати більш травмуючим фактором, ніж воєнні події.

ISSN 3041-1793 Online

Але, також існують категорії іноземних громадян, які вимушені під тиском страху від «фарм-тренду» продовжувати практикувати дистанційність роботи та спостерігати наслідки, навіть без подій, які в Україні є визначально травмуючим фактором. Хоча 58% видали вищий показник травмованості від проблем пандемії COVID-19, ніж від проблем воєнного часу.

Дані категорії є перспективно терапевтивні або вже є клієнтами професійної психологічної допомоги та потребують особливої уваги як ті, що потребують підтримки та потенційного спостереження-профілактики з метою запобігання фрустрації, якщо вони опиняться у глобальній стресс-ситуації, для того щоб мати психологічно перспективну динаміку та протистояти дезінформації, яка працює на рівні реальної глобальної повістки.

У експерименті взяли участь дві категорії громадян: Перша –іноземні громадяни, що вагаються у дійсній потрібності їм такого виду тренінгу психологічної цивільної оборони – вибірка склала – 42 особи зі 100. (42%)

Друга категорія – українські громадяни, що знаходяться у реальній українській повістці та розуміють власні ризики, але більше травмовані за ступенем від наслідків саме пандемії – 58 осіб. (58%)

Загальна вибірка склала – 100 осіб.

Експериментальне консультування проводилося методом спостереження та наданням психологічних методик для покращення психо-емоційного стану як індивідуально, так і в груповому спілкуванні (і це була переважна форма взаємодії).

І в тому, і в іншому випадку діяв один і той самий алгоритм спостереження. В обох випадках збереження станово-фонової психологічної форми резильєнтності має перейти у самоціль для кожного досліджуваного. Отже, пряма задача психолога повертати пацієнта з даним запитом «у точку цілі», спрямовану на свідоме формування фонової резильєнтності шляхом повноцінної психологічної організації життя, від якої буде побудовано подальший алгоритм дій із кожною людиною, у кризових випадках окремо.

Перспективою подальших досліджень є продовження проведення соціально-орієнтованих лонгітюдних досліджень з метою розширення знань та розуміння першопричин та витоків явища нових видів та форм психологічної профілактичної комунікації, допомоги вразливим категоріям, допомога та поширення інформації для протидії психологічно-негативних явищ, які є загрозою існування для сучасного суспільства у викликах воєнного часу.

Висновки. Отже, сучасні дослідження психологічних наслідків пандемії COVID-19 демонструють комплексний, міждисциплінарний характер і охоплюють широкий спектр проблем — від індивідуального психічного здоров'я до глобальних соціально-психологічних трансформацій. Вони підтверджують необхідність культурно чутливих, соціально релевантних підходів до психологічної допомоги та підкреслюють важливість розвитку систем підтримки психічного здоров'я в умовах глобальних криз.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Mukhtar S. Psychological impact of COVID-19 on mental health in Pakistan // Journal of Psychology and Clinical Psychiatry. 2020. Vol. 11, № 3. P. 123–130.
2. Qiu J., Shen B., Zhao M., Wang Z., Xie B., Xu Y. A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic // General Psychiatry. 2020. Vol. 33, № 2. P. 1–5.
3. Holmes E. A., O'Connor R. C., Perry V. H. et al. Multidisciplinary research priorities for the COVID-19 pandemic: a call for action for mental health science // The Lancet Psychiatry. 2020. Vol. 7, № 6. P. 547–560.
4. Silver R. C., Holman E. A. Trajectories of mental health responses to the COVID-19 pandemic // American Psychologist. 2021. Vol. 76, № 3. P. 398–412.
5. Van Hoof E. Lockdown is the world's biggest psychological experiment // World Psychiatry. 2020. Vol. 19, № 2. P. 139–140.
6. Mamun M. A., Griffiths M. D. First COVID-19 suicide case in Bangladesh due to fear of COVID-19 and xenophobia // Asian Journal of Psychiatry. 2020. Vol. 51. Article 102073.
7. Asmundson G. J. G., Taylor S. Coronaphobia: Fear and the 2019-nCoV outbreak // Journal of Anxiety Disorders. 2020. Vol. 70. Article 102196.
8. Yamamoto Y., Uchiumi C., Suzuki N., Yoshimoto J., Murillo-Rodriguez E. The psychological impact of COVID-19 on different countries: Cross-cultural study // International Journal of Environmental Research and Public Health. 2020. Vol. 17, № 22. P. 1–12.

References:

1. Mukhtar, S. (2020). Psychological impact of COVID-19 on mental health in Pakistan. Journal of Psychology and Clinical Psychiatry, 11(3), 123–130 [in English].
2. Qiu, J., Shen, B., Zhao, M., Wang, Z., Xie, B., Xu, Y. (2020). A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic. General Psychiatry, 33(2), 1–5 [in English].
3. Holmes, E. A., O'Connor, R. C., Perry, V. H., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L. et al. (2020). Multidisciplinary research priorities for the COVID-19 pandemic: a call for action for mental health science. The Lancet Psychiatry, 7(6), 547–560 [in English].
4. Silver, R. C., Holman, E. A. (2021). Trajectories of mental health responses to the COVID-19 pandemic. American Psychologist, 76(3), 398–412 [in English].
5. Van Hoof, E. (2020). Lockdown is the world's biggest psychological experiment. World Psychiatry, 19(2), 139–140 [in English].
6. Mamun, M. A., Griffiths, M. D. (2020). First COVID-19 suicide case in Bangladesh due to fear of COVID-19 and xenophobia: Possible suicide prevention strategies. Asian Journal of Psychiatry, 51, 102073 [in English].
7. Asmundson, G. J. G., Taylor, S. (2020). Coronaphobia: Fear and the 2019-nCoV outbreak. Journal of Anxiety Disorders, 70, 102196 [in English].
8. Yamamoto, Y., Uchiumi, C., Suzuki, N., Yoshimoto, J., Murillo-Rodriguez, E. (2020). The psychological impact of COVID-19 on different countries: Cross-cultural study. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(22), 1–12 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.98:343.71
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-922-935

Шевченко Михайло Олександрович старший викладач кафедри вогневої підготовки Національної академії внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0001-6044-922X

ТАКТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ЗБРОЄЮ, БОЄПРИПАСАМИ ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Анотація. У статті досліджено тактичні та організаційні особливості проведення огляду місця події, у кримінальних провадженнях щодо незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що зазначена категорія кримінальних правопорушень характеризується підвищеним рівнем складності, динамічності та варіативності слідчих ситуацій, що потребує комплексного врахування криміналістично значущих чинників, пов'язаних зі способом вчинення правопорушення, умовами бойової обстановки, обсягом вихідної інформації та особливостями доказової бази. Визначено, що огляд як першочергова слідча (розшукова) дія відіграє ключову роль у встановленні механізму події, виявленні, фіксації та вилученні матеріальних слідів кримінального правопорушення, а також формуванні належної доказової бази.

Проаналізовано нормативно-правове регулювання проведення огляду, визначено його основні різновиди та їх значення у розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Розкрито специфіку проведення огляду місцевості, приміщень, предметів і документів з урахуванням умов воєнного стану, зокрема необхідності забезпечення безпеки учасників слідчої дії, залучення спеціалістів (вибухотехніків, балістів, саперів), а також використання сучасних техніко-криміналістичних засобів і технологій.

Звернуто увагу на типові тактичні помилки, що допускаються під час проведення огляду, та їх негативний вплив на ефективність досудового розслідування.

Наголошено на важливості дотримання процесуальних вимог, принципів повноти, об'єктивності та належної фіксації результатів слідчої дії. Зроблено висновок, що ефективність проведення огляду в умовах воєнного стану залежить від належної організації, застосування спеціальних знань і сучасних технологій, а також чіткої координації дій між суб'єктами сектору безпеки і оборони.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: криміналістика, огляд місця події, слідчі (розшукові) дії, незаконне заволодіння, вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, воєнний стан, досудове розслідування, доказова база, тактичні прийоми.

Shevchenko Mykhailo senior lecturer at the department of firearms training, National Academy of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0001-6044-922X

TACTICAL AND ORGANIZATIONAL FEATURES OF INSPECTION DURING THE INVESTIGATION OF ILLEGAL SEIZURE OF FIREARMS, AMMUNITION, AND EXPLOSIVE SUBSTANCES

Abstract. The article examines the tactical and organizational features of conducting a crime scene examination in criminal proceedings concerning the illegal possession of firearms, ammunition, and explosives under martial law conditions. It is substantiated that this category of criminal offenses is characterized by an increased level of complexity, dynamism, and variability of investigative situations, which requires comprehensive consideration of forensically significant factors related to the method of committing the offense, the conditions of the combat environment, the scope of initial information, and the specifics of the evidentiary base.

It is determined that the examination, as a primary investigative (search) action, plays a key role in establishing the mechanism of the event, detecting, recording, and seizing material traces of the criminal offense, as well as in forming a proper evidentiary basis.

The regulatory and legal framework governing the conduct of examinations is analyzed, and its main types and their significance in the investigation of this category of criminal offenses are identified.

The specifics of examining areas, premises, objects, and documents are revealed, taking into account the conditions of martial law, in particular the need to ensure the safety of participants in investigative actions, the involvement of specialists (explosive technicians, ballistic experts, sappers), as well as the use of modern forensic tools and technologies.

Attention is drawn to typical tactical errors made during examinations and their negative impact on the effectiveness of pre-trial investigation. The importance of compliance with procedural requirements, as well as the principles of completeness, objectivity, and proper documentation of investigative actions, is emphasized. It is concluded that the effectiveness of conducting examinations under martial law depends on proper organization, the use of specialized knowledge and modern technologies, and clear coordination between the subjects of the security and defense sector.

ISSN 3041-1793 Online

Keywords: criminalistics, crime scene examination, investigative (search) actions, illegal possession, firearms, ammunition, explosives, martial law, pre-trial investigation, evidentiary base, tactical techniques.

Постановка проблеми. У сучасних умовах воєнного стану в Україні суттєво зростає кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, що зумовлено інтенсифікацією бойових дій, розширенням обігу озброєння та підвищенням рівня криміногенних ризиків. За таких обставин особливого значення набуває ефективність досудового розслідування цієї категорії правопорушень, зокрема на початковому етапі, коли формується основа доказової бази. Ключову роль у цьому процесі відіграє огляд як першочергова слідча (розшукова) дія, спрямована на виявлення, фіксацію та вилучення матеріальних слідів кримінального правопорушення, встановлення механізму події та інших обставин, що мають доказове значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпосередньо проблеми розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, у тому числі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, розглядалися у працях А. О. Антощука, С.С. Вітвіцького, А. О. Волобуєва, І. О. Кисельова, А. О. Отришка, Ю. П. Приходька, С. В. Русанівського, О. С. Тарасенка, Ю. Є. Філіпова та інших дослідників.

Разом із тим, попри наявність значної кількості наукових напрацювань, окремі аспекти тактики проведення огляду у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, особливо в умовах воєнного стану, залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є дослідження тактичних та організаційних особливостей проведення огляду під час розслідування незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами в умовах воєнного стану, а також розроблення на цій основі науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії та забезпечення належного формування доказової бази у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. Проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами в умовах воєнного стану характеризується підвищеною складністю, варіативністю та високим рівнем динамізму, що зумовлює необхідність чіткої тактичної організації їх послідовності, терміновості та змістовного наповнення. При цьому ефективність таких дій значною мірою залежить від сукупності криміналістично значущих чинників, зокрема: виду та способу вчинення кримінального

ISSN 3041-1793 Online

правопорушення (заволодіння зброєю з військових складів та незаконне переміщення з району бойових дій, розукомплектування озброєння тощо); конкретної слідчої ситуації, тобто обставин, за яких було розпочато кримінальне провадження (умови бойових дій, деокуповані території, зона активних обстрілів, евакуаційні процеси); характеру та обсягу матеріалів, що перебувають у розпорядженні слідчого (рапорти, матеріали оперативно-розшукової діяльності, повідомлення військових формувань, дані технічних засобів спостереження тощо); рівня обізнаності щодо потенційних джерел доказової інформації; відомостей про проведену оперативну роботу та її результати; інформації про вже виконані або заплановані, але не реалізовані слідчі (розшукові) дії та негласні заходи; даних, що характеризують поведінку й кримінальну активність підозрюваних, а також наявності у розпорядженні органу досудового розслідування необхідних сил, засобів, часу та організаційних можливостей для проведення огляду в оптимальному режимі [1, с. 22].

Особливу специфіку досліджуваної категорії кримінальних правопорушень формує воєнний стан, який обумовлює підвищений рівень обігу зброї, її неконтрольоване переміщення, втрату обліку окремих одиниць озброєння, а також появу нових криміногенних ризиків, пов'язаних із незаконним заволодінням бойовими припасами та вибуховими речовинами. У таких умовах огляд як першочергова слідча (розшукова) дія набуває ключового значення, оскільки дозволяє встановити механізм події, обставини кримінального правопорушення, характер взаємодії суб'єкта із предметом посягання, а також виявити, зафіксувати та вилучити матеріальні сліди злочинної діяльності (зброю, боєприпаси, їх частини, сліди пострілу, вибухові пристрої, упаковку, засоби транспортування, цифрові носії тощо), що у подальшому забезпечує формування належної доказової бази.

Нормативно-правове регулювання проведення огляду у кримінальному провадженні визначається положеннями ст. 237–241 КПК України, які передбачають можливість проведення огляду місця події, речей і документів, тіла особи, трупа, а також інших об'єктів, що мають значення для кримінального провадження [2]. Відповідно до ст. 237 КПК України огляд є слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на безпосереднє сприйняття, виявлення, фіксацію та оцінку слідів кримінального правопорушення, знарядь його вчинення, предметів посягання та інших обставин, що мають значення у кримінальному провадженні [3, с. 767].

З урахуванням криміналістичної характеристики зазначеної категорії правопорушень та процесуального регулювання, до основних різновидів огляду, які мають пріоритетне значення в умовах воєнного стану, належать:

– огляд місця події (ст. 237 КПК України), що дозволяє встановити обстановку незаконного заволодіння зброєю (місця зберігання, склади,

ISSN 3041-1793 Online
блокпости, транспортні вузли, райони бойових дій), виявити сліди проникнення, переміщення, використання або приховування озброєння;

– огляд трупа на місці його виявлення (ст. 238 КПК України), який має значення у випадках, коли незаконне заволодіння зброєю супроводжується насильницькими діями;

– огляд тіла особи (ст. 241 КПК України), що забезпечує фіксацію тілесних ушкоджень, слідів застосування зброї або вибухових пристроїв;

– огляд предметів і документів (ст. 239 КПК України), у межах якого досліджуються вилучені одиниці зброї, боєприпаси, їх складові частини, супровідна документація, маркування, серійні номери, що дозволяє встановити їх походження та належність;

– огляд житла чи іншого володіння особи (з урахуванням вимог ст. 233 КПК України), який у виняткових випадках може проводитися за невідкладності, що є характерним для умов воєнного стану [2].

Зазначені різновиди огляду виступають ключовими джерелами первинної слідчої інформації, а їх ефективність безпосередньо залежить від належного тактичного забезпечення, яке передбачає комплексне врахування особливостей слідчої ситуації, застосування спеціальних знань (зокрема у сфері балістики, вибухотехніки, трасології), використання техніко-криміналістичних засобів, забезпечення безпеки учасників слідчої (розшукової) дії, а також належну організацію взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, військовими формуваннями та іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони, що в сукупності забезпечує повноту, об'єктивність і достовірність отриманої доказової інформації.

Огляд місцевості у кримінальних провадженнях щодо незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами передбачає комплексне дослідження конкретної території (ділянок місцевості, зон бойових дій, місць дислокації військових підрозділів, складів озброєння, транспортних маршрутів, водних об'єктів тощо), на якій можуть перебувати як безпосередні об'єкти злочинного посягання, так і сліди протиправної діяльності, у тому числі спрямованої на приховування факту незаконного заволодіння або переміщення зброї; при цьому такий огляд здійснюється не лише з метою виявлення матеріальних слідів (залишків боєприпасів, фрагментів зброї, упаковки, транспортних слідів, слідів вибуху чи пострілу), але й для встановлення маршруту переміщення правопорушника, локалізації місць його перебування до і після вчинення кримінального правопорушення, а також відтворення механізму події з урахуванням специфіки воєнної обстановки на об'єкті огляду (обстріли, наявність фортифікаційних споруд, зруйнованої інфраструктури тощо).

Огляд приміщення у зазначеній категорії кримінальних правопорушень має на меті виявлення речових доказів незаконного заволодіння чи зберігання

ISSN 3041-1793 Online

зброї, бойових припасів і вибухових речовин (у тому числі схованок, тайників, місць переробки чи розукомплектування озброєння), встановлення слідів перебування осіб, причетних до кримінального правопорушення, а також з'ясування функціонального призначення відповідного об'єкта (склад, житлове приміщення, господарська будівля, військовий об'єкт тощо), що дозволяє конкретизувати спосіб вчинення та роль окремих співучасників [4, с. 89]. У свою чергу, огляд речей передбачає дослідження окремих предметів, які можуть виступати як знаряддям, так і предметом кримінального правопорушення (вогнепальна зброя, боєприпаси, вибухові пристрої, їх компоненти, засоби транспортування та зберігання, засоби зв'язку), а у разі наявності причинного зв'язку між такими об'єктами та подією кримінального правопорушення вони набувають статусу речових доказів відповідно до положень ст. ст. 98–100 КПК України [2], що зумовлює необхідність їх належної фіксації, вилучення, пакування та подальшого експертного дослідження.

Особливого значення у розслідуванні незаконного заволодіння зброєю в умовах воєнного стану набуває огляд документів, які можуть містити як пряму, так і опосередковану доказову інформацію щодо походження, обліку, обігу та використання озброєння. До таких документів належать, зокрема, журнали обліку видачі та приймання зброї і боєприпасів, накладні, акти інвентаризації, звіти про втрати або списання озброєння, службові накази, рапорти, журнали бойових дій, електронні бази даних, а також інші внутрішньослужбові документи військових формувань і правоохоронних органів. Під час їх огляду, наголошує А. О. Волобоєв, слідчий повинен аналізувати не лише змістову складову, але й зовнішні ознаки документів, які можуть свідчити про їх підроблення або внесення змін (дописки, підчистки, виправлення, невідповідність реквізитів, порушення хронології записів, сліди технічного або хімічного впливу), що у сукупності може вказувати на спроби приховати факт незаконного вилучення зброї з офіційного обліку або створити фіктивні підстави її використання чи списання. У таких випадках належне виявлення ознак і призначення відповідних криміналістичних експертиз (зокрема технічної експертизи документів) мають вирішальне значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні [5, с. 288].

Огляд місця події, ділянок місцевості та приміщень у досліджуваній категорії кримінальних правопорушень характеризується низкою специфічних тактичних особливостей, обумовлених як предметом посягання, так і умовами воєнного стану, що вимагає суворого дотримання загальних тактичних принципів проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Як обґрунтовано зазначає Н. І. Клименко, до принципів огляду належать: своєчасність, невідкладність, об'єктивність, повнота, активність, методичність і послідовність, а також забезпечення єдиного керівництва процесом огляду [6, с. 24], які в умовах підвищеної небезпеки (наявність вибухонебезпечних предметів, ризик

ISSN 3041-1793 Online

повторних обстрілів, обмежений доступ до територій) набувають особливої актуальності та потребують дотримання безпеки, координації з підрозділами ДСНС, Збройних Сил України та іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони.

Огляд місця події у кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами дозволяє встановити широкий спектр обставин, що підлягають встановленню, зокрема: локалізацію місця та орієнтовний час вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, причетних до його вчинення, та характер їх взаємодії; спосіб заволодіння зброєю (таємний, відкритий, із застосуванням обману або з використанням службового становища); обставини, що сприяли вчиненню правопорушення (недоліки обліку, охорони, контролю за зберіганням озброєння); характер дій правопорушників на місці події (проникнення, пошук, транспортування, маскування слідів); спрямованість злочинного діяння, а також механізм утворення слідів (трасологічних, балістичних, вибухотехнічних), що дозволяє відтворити подію кримінального правопорушення та встановити причинно-наслідкові зв'язки.

Водночас ефективність проведення огляду значною мірою залежить від рівня використання спеціальних знань, оскільки специфіка досліджуваних об'єктів (вогнепальна зброя, боєприпаси, вибухові речовини) потребує залучення фахівців у галузі судової балістики, вибухотехніки, трасології, а також фахівців із розмінування та технічної безпеки; за сучасних умов науково-технічного розвитку широке застосування спеціальних знань, техніко-криміналістичних засобів і сучасних технологій (фото- та відеофіксація, 3D-моделювання, використання БпЛА для огляду небезпечних територій) стає об'єктивною необхідністю, що забезпечує підвищення якості, повноти та доказової цінності результатів огляду [7, с. 59; 8, с. 1457].

Безпосередньо перед початком огляду в кримінальних провадженнях щодо незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами в умовах воєнного стану слідчий, самостійно або із залученням спеціаліста (вибухотехніка, криміналіста, фахівця з розмінування), зобов'язаний провести детальний інструктаж усіх учасників слідчої (розшукової) дії щодо дотримання заходів безпеки, що зумовлено підвищеним рівнем ризику, пов'язаним із можливою наявністю вибухонебезпечних предметів, залишків боєприпасів, а також нестабільною обстановкою в районі проведення огляду. Такий інструктаж повинен містити чіткі алгоритми поведінки, адаптовані до конкретної слідчої ситуації, включаючи порядок пересування територією або приміщенням з метою збереження слідової інформації (зокрема слідів взуття, транспортних засобів, трасологічних слідів), правила поводження з виявленими предметами озброєння та їх елементами (категорична заборона самовільного переміщення вибухонебез-

ISSN 3041-1793 Online

печних об'єктів, дотримання вимог дистанції, використання спеціальних засобів індивідуального захисту), а також особливості вилучення, пакування і транспортування доказів із потенційно небезпечної зони; крім того, учасникам огляду роз'яснюються вимоги щодо збереження допоміжних матеріалів (ізоляційної стрічки, кріпильних елементів, пакувальних засобів, маскувальних матеріалів тощо), що можуть мати доказове значення у встановленні способу незаконного переміщення або приховування зброї [8, с. 152; 9, с. 77].

Залежно від конкретної обстановки місця події, характеру території (відкрита місцевість, зона бойових дій, складські приміщення, транспортні вузли), а також наявності небезпечних факторів, слідчий обирає найбільш доцільний спосіб організації огляду, який забезпечує максимальну повноту виявлення доказової інформації при одночасному мінімізації ризиків її втрати або пошкодження. До основних тактичних способів належать: огляд із рухом по концентричних колах різного радіуса, що доцільний у випадках локалізованого місця події (наприклад, місця вибуху або виявлення схованки зі зброєю); огляд із поступовим просуванням від центру до периферії або навпаки – від периферії до центру, що дозволяє системно дослідити як основну зону події, так і прилеглі території можливого переміщення правопорушників; а також лінійний (фронтальний або маршрутний) огляд, який є ефективним при обстеженні протяжних ділянок (доріг, лісосмуг, прифронтових територій, маршрутів транспортування зброї) [10, с. 107]. При цьому ключовою вимогою є обов'язковість попередньої фіксації первинного положення об'єктів (фото-, відеозйомка, складання схем), оскільки будь-яке їх переміщення без належної фіксації призводить до втрати доказової цінності та порушення цілісності слідової картини.

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України, у невідкладних випадках, що є типовими для умов воєнного стану (виявлення небезпечних предметів, ризик їх знищення або переміщення, необхідність негайного забезпечення безпеки), огляд місця події може бути проведений до внесення відповідних відомостей до ЄРДР, із обов'язковим невідкладним внесенням таких відомостей після завершення огляду [2], що забезпечує баланс між оперативністю реагування та дотриманням процесуальних гарантій. Однак, проведене опитування слідчих, свідчить про наявність типових тактичних і методичних помилок, що допускаються під час проведення огляду місця події, зокрема: несвоєчасне прибуття слідчо-оперативної групи до місця події, що призводить до втрати слідової інформації (у 52% кримінальних проваджень); недостатня ізоляція місця події та порушення режиму доступу до нього (44%); недотримання правил безпеки при роботі з вибухонебезпечними предметами (32%); формальний підхід до фіксації обстановки (25%); неповне використання спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів (22%), а також порушення послідовності огляду (14%), що негативно впливає на якість

ISSN 3041-1793 Online
отриманої доказової інформації. Відтак, проведення огляду повинно здійснюється з урахуванням загальновизнаних тактичних положень криміналістики, розроблених у науковій літературі [11, с. 89; 12, с. 197], адаптованих до умов підвищеної небезпеки та динамічності воєнного середовища.

У зазначеній категорії кримінальних проваджень огляд найчастіше використовується з метою:

– фіксації обстановки події (місця зберігання зброї, склади, військові об'єкти, транспортні засоби, ділянки місцевості, де відбулося незаконне заволодіння або переміщення озброєння);

– виявлення слідів кримінального правопорушення (слідів проникнення, транспортування, залишків боєприпасів, вибухових речовин, упаковки, слідів вибуху чи пострілу, біологічних слідів);

– вилучення предметів правопорушення (вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв, їх складових частин, засобів маскування і транспортування);

– встановлення механізму події та ролі окремих учасників, у тому числі шляхом аналізу слідової картини та взаєморозташування об'єктів.

Огляд проводиться з обов'язковим дотриманням принципів об'єктивності, повноти, процесуальної форми, безперервності та належної фіксації результатів із використанням сучасних технічних засобів (фото-, відеозапис, складання планів і схем, 3D-фіксація), що забезпечує належну доказову силу отриманої інформації [13, с. 65; 14, с. 107]. Тим паче, практика застосування лазерних 3D-сканерів під час огляду місця події довела свою ефективність у багатьох країнах світу [15].

Варто наголосити, що у таких кримінальних провадженнях огляд найчастіше застосовується для: фіксації обстановки події (відділок, службовий кабінет, авто); виявлення слідів боротьби, біологічного матеріалу; вил учення службової зброї, спецзасобів; встановлення тілесних ушкоджень потерпілого [16, с. 1419]

Специфіка проведення огляду у кримінальних провадженнях зазначеної категорії в умовах воєнного стану полягає у тому, що:

– огляд нерідко здійснюється із запізненням унаслідок бойової обстановки або обмеженого доступу до територій, що ускладнює фіксацію первинної слідової картини;

– виникає необхідність обов'язкового залучення спеціалістів (вибухотехніків, саперів, фахівців ДСНС, військових експертів) для забезпечення безпеки та якісного дослідження об'єктів;

– потребується підвищений рівень координації між органами досудового розслідування та суб'єктами сектору безпеки і оборони (Збройні Сили України, Національна поліція, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань тощо);

ISSN 3041-1793 Online

– обов'язковою є повна відеофіксація дій слідчої групи як гарантія процесуальної легітимності зібраних доказів та їх подальшої допустимості у судовому провадженні.

Показовим із точки зору забезпечення процесуальної допустимості результатів огляду є судова практика, яка підтверджує критичну залежність доказової сили отриманої інформації від дотримання вимог кримінального процесуального закону. *Так, наприклад, у справі № 733/127489/34* [17], *що розглядалася Солом'янським районним судом м. Києва, огляд житла був визнаний недопустимим доказом у зв'язку з проведенням відповідної слідчої (розшукової) дії без належної санкції слідчого судді, що призвело до втрати доказового значення частини вилучених речових доказів*. Зазначена правова позиція має універсальне значення і для кримінальних проваджень щодо незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, оскільки у цій категорії кримінальних проваджень огляд нерідко пов'язаний із проникненням до житла чи іншого володіння особи, а отже потребує безумовного дотримання вимог ст. 233 КПК України.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень цієї категорії свідчить, що однією з ключових причин неефективного проведення огляду місця події є дезорганізація діяльності СОГ, яка виникає внаслідок прибуття на місце події значної кількості сторонніх осіб, у тому числі керівників різних рівнів, представників військових формувань або інших суб'єктів сектору безпеки і оборони, що особливо характерно для умов воєнного стану; така ситуація призводить до порушення режиму ізоляції місця події, знищення або спотворення слідової картини, а також ускладнює управління процесом огляду. З метою усунення зазначених недоліків необхідним є забезпечення безумовного виконання всіма присутніми на місці події особами вказівок слідчого як керівника огляду незалежно від їхнього службового статусу, а також чітке визначення кола осіб, допущених до місця події. Водночас слідчий ще до виїзду повинен переконатися у належній укомплектованості СОГ (криміналіст, вибухотехнік, спеціаліст з балістики, понятні тощо), а також з'ясувати через оперативного чергового факт організації охорони місця події до прибуття групи, що є обов'язковою передумовою збереження доказової інформації.

У межах огляду місця події обов'язковому дослідженню підлягають не лише загальна обстановка, але й усі матеріальні об'єкти та сліди, які можуть свідчити про спосіб вчинення кримінального правопорушення, зокрема сліди проникнення до місць зберігання озброєння, переміщення боєприпасів, сліди транспортування, маскування або приховування; особливої уваги потребує виявлення та фіксація мікрослідів (частинок пороху, металевих фрагментів, слідів мастильних матеріалів, волокон, біологічних залишків), які можуть міститися на одязі осіб, поверхнях предметів, упаковці або безпосередньо на

ISSN 3041-1793 Online
елементах зброї. Аналіз таких слідів у подальшому дозволяє встановити факт контакту між особою та предметом злочинного посягання, локалізувати місце незаконного заволодіння чи зберігання зброї, а також ідентифікувати причетних осіб [18. с. 567].

Важливою складовою тактики огляду є належна фіксація його результатів, яка включає складання протоколу із детальним відображенням часу, місця, умов проведення огляду, переліку учасників, опису виявлених об'єктів, їх розташування та стану, а також використання допоміжних засобів фіксації (топографічні схеми, фототаблиці, відеозапис).

До основних матеріальних джерел доказів, що підлягають дослідженню під час огляду у зазначеній категорії кримінальних проваджень, належать:

– місце події (військові склади, блокпости, транспортні засоби, житлові чи господарські приміщення, ділянки місцевості);

– предмети кримінального правопорушення – вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини та їх складові;

– супровідні матеріали (упаковка, контейнери, засоби транспортування, маскування);

– сліди застосування зброї (гільзи, кулі, сліди пострілу, залишки вибухових речовин);

– одяг осіб із наявними слідами (порохові гази, кров, механічні пошкодження);

– цифрові джерела інформації (відеозаписи з камер спостереження, бодікамер, мобільних пристроїв);

– службова та облікова документація щодо видачі, зберігання та використання зброї.

Особливого значення у тактичному аспекті набуває огляд і вилучення безпосередньо вогнепальної зброї як ключового джерела доказової інформації. Під час огляду необхідно детально зафіксувати її місцезнаходження, просторове положення, технічний стан, наявність механічних пошкоджень, слідів використання (нагар у каналі ствола, деформації), а також слідів біологічного походження чи відбитків пальців; особлива увага приділяється виявленню гільз, куль, магазинів, патронів, що дозволяє у подальшому провести ідентифікацію зброї та встановити обставини її використання. Усі ці дані повинні бути ретельно відображені у протоколі огляду з додержанням вимог ст. 104 КПК України [2] та підтверджені фото- і відеофіксацією.

Висновки. Таким чином, методично грамотне проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях щодо незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами в умовах воєнного стану, що поєднує дотримання процесуальних вимог, застосування криміналістичних тактичних прийомів і використання спеціальних знань, є визначальним чинником забезпечення належності, допустимості та достовір-

ISSN 3041-1793 Online

ності доказів, тоді як порушення встановлених правил (неналежна фіксація, відсутність санкції суду, недотримання порядку вилучення об'єктів) істотно знижує ефективність досудового розслідування і може зумовити втрату доказової бази або прийняття виправдувального судового рішення.

Література:

1. Розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями: метод. реком. / Тичина Д. М., Антощук А. О. Вигівський І. М. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 50 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Верховна рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Криміналістика : підручник / Баулін О. В., Нестор Н. В., Полянський А. О. та ін.; заг. ред. Н. В. Нестор. Київ : Центр учбової літератури, 2024. 704 с.

4. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

5. Волобоєв А.О. Тактичні особливості огляду за фактом незаконного поводження зі зброєю та бойовими припасами. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 5. С. 286-289. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-5/68

6. Досудове розслідування військових кримінальних правопорушень слідчими Національної поліції : навч.-практ. посіб. / А. О. Антощук, В. В. Бурлака, В. Г. Дрозд та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 176 с.

7. Русанівський С. В. Огляд при розслідуванні перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Наукові перспективи*. 2025. № 5(59). С. 1455–1467. https://doi.org/10.5281/zenodo.15512765

8. Приходько Ю. П. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальними вибухами: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2016. 300 с.

9. Філіпов Ю. Є. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2022. № 12 (4). С. 72–83. DOI: 10.56215/04221204.72

10. Антонюк Ю. В., Удовенко Ж. В. Поняття та суть взаємодії слідчого з працівниками експертної служби. *Теорія і практика судової експертизи*: зб. матеріалів кругл. ст. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 107–108.

11. Скільська Л. Д. Кримінально-процесуальні та тактико-криміналістичні особливості фіксації результатів огляду місця події: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Івано-Франківськ, 2010. 221 с.

12. Пашиєва А. С. Особливості огляду місця події злочину, учиненого із застосуванням метальної холодної зброї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 194–202. https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a00cecf3-3016-4e79-8e34-10d8d767e77c/content

13. Гусятинський В. В. Тактика огляду місця події: навч. посіб. К.: Алерта, 2020. 212 с.

14. Перцев Р. В. Використання «розумних» технологій у криміналістиці. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Вип. 67. С. 104−113. https://knushop.com.ua/image/catalog/lira20230617/pdf/13038.pdf?srsltid=AfmBOoq29_IGGWu8lh7ELytvboIyVR1MCxeZ8qo-b3Ix3v_anKfiX9UU

ISSN 3041-1793 Online

15. Басюк, Л., & Антощук, А. (2025). Організація та тактика використання 3D-сканування під час огляду місця події. *Український політико-правовий дискурс*, (8). https://doi.org/10.5281/zenodo.14982555

16. Антощук А.О., Русанівський С.В. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Наукові інновації та передові технології*. № 6(46) 2025. С. 1415–1423. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1415-1423

17. Справа № 733/127489/34 від 22.11.2024 р. Солом'янський районний суд м. Києва. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

18. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020.752с.

References:

1. Tychyna, D.M., Antoshchuk, A.O., Vyhivskyi, I.M., et al. (2023). *Rozsliduvannia nezakonnoho povodzhennia zi zbroieiu, boiovymy prypasamy, vybukhovymy rechovynamy ta vybukhovymy prystroiamy* [Investigation of illegal handling of weapons, ammunition, explosives and explosive devices]. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text [in Ukrainian].

3. Baulin, O.V., Nestor, N.V., Polianskyi, A.O., et al. (2024). *Kryminalistyka* [Criminalistics]. N.V. Nestor (Ed.). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

4. Klymenko, N.I. (Ed.). (2005). *Ohliad mistsia podii pry rozsliduvanni okremykh vydiv zlochyniv* [Crime scene examination in the investigation of certain types of crimes]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

5. Voloboiev, A.O. (2019). Taktychni osoblyvosti ohliadu za faktom nezakonnoho povodzhennia zi zbroieiu ta boiovymy prypasamy [Tactical features of inspection in cases of illegal handling of weapons and ammunition]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 5, 286–289. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-5/68 [in Ukrainian].

6. Antoshchuk, A.O., Burlaka, V.V., Drozd, V.H., et al. (2025). *Dosudove rozsliduvannia viiskovykh kryminalnykh pravoporushen slidchymy Natsionalnoi politsii* [Pre-trial investigation of military criminal offenses by investigators of the National Police]. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

7. Rusanivskyi, S.V. (2025). Ohliad pry rozsliduvanni perevyshchennia vlady abo sluzhbovykh povnovazhen pratsivnykom pravookhoronnoho orhanu z zastosuvanniam zbroi chy spetsialnykh zasobiv [Inspection in the investigation of abuse of power or official authority by a law enforcement officer using weapons or special means]. *Naukovi perspektyvy*, 5(59), 1455–1467. https://doi.org/10.5281/zenodo.15512765 [in Ukrainian].

8. Prykhodko, Yu.P. (2016). *Tekhniko-kryminalistychne zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv, poviazanykh iz kryminalnymy vybukhamy* [Forensic technical support of investigation of crimes related to criminal explosions]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

9. Filipov, Yu.Ye. (2022). Tekhniko-kryminalistychne zabezpechennia rozsliduvannia voiennykh zlochyniv [Forensic technical support for investigation of war crimes]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 12(4), 72–83. https://doi.org/10.56215/04221204.72 [in Ukrainian].

10. Antoniuk, Yu.V., & Udovenko, Zh.V. (2016). Poniattia ta sut vzaiemodii slidchoho z pratsivnykamy ekspertnoi sluzhby [Concept and essence of interaction between investigator and

ISSN 3041-1793 Online
forensic service employees]. In *Teoriia i praktyka sudovoi ekspertyzy* (pp. 107–108). Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

11. Skilska, L.D. (2010). *Kryminalno-protsesualni ta taktyko-kryminalistychni osoblyvosti fiksatsii rezultativ ohliadu mistsia podii* [Criminal procedural and forensic tactical features of recording the results of crime scene examination]. Candidate's thesis. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

12. Pashyieva, A.S. (2018). Osoblyvosti ohliadu mistsia podii zlochynu, uchynenoho iz zastosuvanniam metalnoi kholodnoi zbroi [Features of crime scene examination involving throwing cold weapons]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 2, 194–202. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a00cecf3-3016-4e79-8e34-10d8d767e77c/content [in Ukrainian].

13. Husiatynskyi, V.V. (2020). *Taktyka ohliadu mistsia podii* [Tactics of crime scene examination]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

14. Pertsev, R.V. (2022). Vykorystannia «rozumnykh» tekhnolohii u kryminalistytsi [Use of smart technologies in criminalistics]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*, 67, 104–113. Retrieved from https://knushop.com.ua/image/catalog/lira20230617/pdf/13038.pdf [in Ukr].

15. Basiuk, L., & Antoshchuk, A. (2025). Orhanizatsiia ta taktyka vykorystannia 3D-skanuvannia pid chas ohliadu mistsia podii [Organization and tactics of using 3D scanning during crime scene examination]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs*, 8. https://doi.org/10.5281/zenodo.14982555 [in Ukrainian].

16. Antoshchuk, A.O., & Rusanivskyi, S.V. (2025). Taktyka provedennia okremykh slidchykh (rozshukovykh) dii pid chas rozsliduvannia perevyshchennia vlady abo sluzhbovykh povnovazhen pratsivnykom pravookhoronnoho orhanu z zastosuvanniam zbroi chy spetsialnykh zasobiv [Tactics of conducting certain investigative (search) actions during the investigation of abuse of power or official authority by a law enforcement officer using weapons or special means]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 6(46), 1415–1423. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1415-1423 [in Ukrainian].

17. Solomianskyi District Court of Kyiv. (2024). *Case No. 733/127489/34* [Court decision]. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/ [in Ukrainian].

18. Piaskovskyi, V.V., Chornous, Yu.M., Samodin, A.V., et al. (2020). *Kryminalistyka* [Criminalistics] (2nd ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК: 351.74+657.6+005.8

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-936-948

Шиляєв Юрій Володимирович науковий співробітник науково-дослідного відділу військової кар'єри, Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-2294-979X

Князєв Сергій Миколайович підполковник, доктор філософії, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу військової кар'єри, Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9746-704X

Кільдеров Дмитро Едуардович старший лейтенант, доктор педагогічних наук, професор, науковий співробітник науково-дослідного відділу військової кар'єри, Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9414-8150

Сениш Іван Ярославович підполковник, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу військової кар'єри, Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-9441-0118

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ КАДРОВИХ РІШЕНЬ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто актуальні питання підвищення ефективності управління людськими ресурсами у Збройних Силах України (далі – ЗС України) через впровадження аудиту кадрових рішень як складової системи кадрового менеджменту ЗС України. Обґрунтовано необхідність переходу від формального контролю дотримання процедур до комплексного оцінювання обґрунтованості, своєчасності та результативності кадрових рішень із урахуванням їх впливу на боєздатність військових формувань. Визначено сутність аудиту кадрових рішень, його об'єкт, предмет та місце у системі кадрового менеджменту. Запропоновано науково-методичний підхід до проведення аудиту, що базується на поєднанні системного, процесного та ризик-орієнтованого підходів.

У статті розкрито організаційні засади проведення аудиту, визначено основні етапи його здійснення, зокрема підготовчий, аналітичний, оціночний та етап формування висновків і рекомендацій.

ISSN 3041-1793 Online

Окреслено сукупність методів, що застосовуються під час аудиту, включаючи документальний, статистичний, порівняльний та експертний аналіз, а також підходи до встановлення причинно-наслідкових зв'язків між кадровими рішеннями та результатами службово-бойової діяльності. Особливу увагу приділено використанню сучасних інформаційно-аналітичних систем, що забезпечують автоматизацію збору та обробки даних і підвищують об'єктивність оцінювання. Запропонована методика дозволяє здійснювати комплексне оцінювання стану кадрового забезпечення, виявляти проблемні аспекти у прийнятті управлінських рішень та формувати обґрунтовані рекомендації щодо їх удосконалення. Практичне впровадження результатів дослідження сприятиме підвищенню ефективності функціонування системи кадрового менеджменту, зниженню кадрових ризиків і забезпеченню належного рівня боєздатності ЗС України.

Ключові слова: моніторинг, аудит, система кадрового менеджменту, Міністерство оборони України, кадрове рішення, цифровізація, державний контроль.

Shylyaev Yuriy Volodymyrovych Senior Researcher, Research Department of Military Career Development, Scientific and Methodological Center for Personnel Policy of the Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0001-2294-979X

Kniaziev Serhii Mykolaiovych Lieutenant Colonel, PhD, leading researcher of the scientific research department of military career, Scientific and Methodological Center of Personnel Policy of the Ministry of Defense of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9746-704X

Kilderov Dmytro Eduardovich Senior lieutenant, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Senior Researcher, Research Department of Military Career Development, Scientific and Methodological Center for Personnel Policy of the Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9414-8150

Senysh Ivan Yaroslavovych Lieutenant Colonel, Senior Research Fellow, Research Department of Military Career Development, Scientific and Methodological Center for Personnel Policy of the Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-9441-0118

METHODOLOGY FOR CONDUCTING AN AUDIT OF PERSONNEL DECISIONS IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Abstract. The article addresses current issues of improving the efficiency of human resource management in the Armed Forces of Ukraine (hereinafter – the

ISSN 3041-1793 Online
AFU) through the implementation of an audit of personnel decisions as a component of the AFU personnel management system.

The necessity of transitioning from formal control of procedural compliance to a comprehensive assessment of the validity, timeliness, and effectiveness of personnel decisions, taking into account their impact on the combat capability of military formations, is substantiated. The essence of the audit of personnel decisions, its object, subject, and place within the personnel management system are defined. A scientific and methodological approach to conducting the audit is proposed, based on a combination of systemic, process-based, and risk-oriented approaches.

The article reveals the organizational foundations of conducting the audit and identifies its main stages, including the preparatory, analytical, evaluative stages, and the stage of forming conclusions and recommendations. A set of methods used in the audit is outlined, including documentary, statistical, comparative, and expert analysis, as well as approaches to establishing cause-and-effect relationships between personnel decisions and the results of service and combat activities. Particular attention is paid to the use of modern information and analytical systems that ensure automation of data collection and processing and increase the objectivity of assessment.

The proposed methodology makes it possible to carry out a comprehensive assessment of the state of personnel support, identify problematic aspects in managerial decision-making, and develop well-founded recommendations for their improvement. The practical implementation of the research results will contribute to enhancing the efficiency of the personnel management system, reducing personnel-related risks, and ensuring an adequate level of combat capability of the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: monitoring, audit, personnel management system, Ministry of Defense of Ukraine, personnel decision, digitalization, public control.

Постановка проблеми. В умовах трансформації сектору безпеки і оборони України, зумовленої тривалою збройною агресією з боку російської федерації та необхідністю адаптації ЗС України до стандартів НАТО [1], особливої актуальності набуває підвищення ефективності системи управління людськими ресурсами. Кадрові рішення, що приймаються на різних рівнях військового управління, мають визначальний вплив на рівень укомплектованості, професійну підготовленість особового складу та загальну боєздатність військових формувань.

Водночас практика функціонування системи кадрового менеджменту свідчить про наявність низки проблемних питань, пов’язаних із недостатньою обґрунтованістю окремих кадрових рішень, відсутністю системного підходу до оцінювання їх ефективності, а також обмеженим використанням сучасних аналітичних інструментів. Існуючі механізми контролю здебільшого

ISSN 3041-1793 Online

орієнтовані на перевірку дотримання нормативних вимог і не забезпечують належного аналізу впливу кадрових рішень на результати службово-бойової діяльності.

Крім того, відсутність уніфікованої методики аудиту кадрових рішень, яка б поєднувала кількісні та якісні підходи до оцінювання, ускладнює процес виявлення причинно-наслідкових зв'язків між управлінськими рішеннями у сфері управління персоналу та ефективністю функціонування військових підрозділів. Це, у свою чергу, знижує можливості своєчасного реагування на кадрові ризики та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Таким чином, існує об'єктивна потреба у розробленні науково обґрунтованої методики проведення аудиту кадрових рішень у ЗС України, яка забезпечить комплексне оцінювання їх якості, дозволить встановлювати їх вплив на результати діяльності військових формувань та сприятиме підвищенню ефективності функціонування системи кадрового менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика аудиту, моніторингу та оцінювання ефективності управлінських рішень у різних сферах діяльності є предметом широкого наукового дослідження як на міжнародному, так і на національному рівнях. Теоретико-методологічні засади аудиту сформовані у межах міжнародних стандартів INTOSAI (ISSAI 100–400) [2,3], які визначають принципи незалежності, об'єктивності, ризик-орієнтованого підходу та оцінювання ефективності діяльності. Важливе значення також мають стандарти ISO, зокрема ISO 9001 [4] щодо систем управління якістю та ISO 31000 щодо управління ризиками [5], які формують загальні підходи до побудови систем контролю та аудиту в організаціях. У стандарті ISO 19011:2019 [6] щодо проведення аудитів систем управління надано настанови щодо планування і проведення аудитів систем управління, зокрема принципів проведення аудитів, керування програмою аудиту та проведення аудитів систем управління, а також настанови щодо оцінювання компетентності осіб, залучених до процесу аудиту.

У сфері державного управління значний внесок у розвиток підходів до оцінювання ефективності зроблено Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD), яка акцентує увагу на необхідності інтеграції механізмів оцінювання, моніторингу та аудиту у єдину систему публічного управління. У секторі безпеки і оборони методологічні аспекти внутрішнього контролю, управління ризиками та розвитку кадрового потенціалу досліджуються у межах програм НАТО, зокрема NATO DEEP та NATO StratCom COE, де підкреслюється важливість цифровізації, аналітичних інструментів і комплексного підходу до оцінювання ефективності діяльності.

В українському науковому просторі питання аудиту та кадрового менеджменту розглядаються у працях вітчизняних учених, які досліджують роль кадрового аудиту в системі управління організаціями, методи

ISSN 3041-1793 Online
оцінювання ефективності функціонування кадрових органів, а також підходи до формування кадрового потенціалу ЗС України. Зокрема, у роботах О. Панченко [7] розкрито значення кадрового аудиту як елемента ризик-орієнтованого управління, М. Думенка – методичні підходи до оцінювання ефективності діяльності кадрових органів [8], В. Біліченка – систематизацію наукових підходів до формування кадрового потенціалу [9].

Разом з тим, аналіз наукових джерел свідчить про відсутність комплексного підходу до аудиту саме кадрових рішень у військовій сфері. Більшість досліджень зосереджена на загальних питаннях аудиту або окремих аспектах кадрового менеджменту без належного врахування причинно-наслідкових зв'язків між прийнятими кадровими рішеннями та результатами діяльності військових підрозділів. Це зумовлює необхідність подальшого розвитку науково-методичних підходів до проведення аудиту кадрових рішень у ЗС України з урахуванням сучасних викликів і потреб оборонного сектору.

Метою статті є науково-методичне обґрунтування та розроблення методики проведення аудиту кадрових рішень у ЗС України, що базується на системному підході і спрямована на оцінювання її обґрунтованості, своєчасності та результативності, а також на встановлення причинно-наслідкових зв'язків між кадровими рішеннями та ефективністю виконання завдань військовими підрозділами з метою підвищення якості управління персоналом.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку сектору безпеки і оборони України особливого значення набуває підвищення ефективності управління людським капіталом у Збройних Силах України. Це зумовлено не лише зростанням ролі людини як основного носія професійних компетентностей, бойового досвіду, мотивації та управлінського потенціалу, а й необхідністю забезпечення стійкості системи оборони в умовах тривалого воєнного протистояння, динамічних організаційних змін та постійної потреби у якісному кадровому оновленні. Кадрові рішення, що приймаються на різних рівнях військового управління, безпосередньо впливають на рівень боєздатності військових формувань, їх укомплектованість, професійну підготовленість, морально-психологічний стан особового складу та здатність до виконання завдань за призначенням. Саме тому проблема забезпечення належної якості кадрових рішень набуває не лише прикладного, а й стратегічного значення.

У цьому контексті особливої актуальності набуває впровадження системного механізму оцінювання якості кадрових рішень, одним із ключових інструментів якого виступає аудит кадрових рішень. Його необхідність обумовлюється тим, що в умовах ускладнення кадрових процесів і збільшення кількості управлінських дій уже недостатньо обмежуватися лише формальною

ISSN 3041-1793 Online

перевіркою дотримання вимог нормативно-правових актів. Потрібен інструмент, який дозволяє комплексно оцінити обґрунтованість, доцільність, своєчасність, результативність і наслідки кадрових рішень, а також визначити, наскільки вони сприяють досягненню цілей військового управління та підвищенню ефективності функціонування військових організаційних структур.

Аудит кадрових рішень доцільно розглядати як комплексну, багаторівневу процедуру, спрямовану на всебічне дослідження процесів прийняття управлінських рішень у сфері кадрового менеджменту, перевірку їх відповідності нормативно-правовим вимогам, а також оцінювання їх впливу на результати діяльності військових організаційних структур. На відміну від традиційних форм контролю, аудит кадрових рішень орієнтований не лише на виявлення порушень або відхилень, а й на встановлення причинно-наслідкових зв'язків між прийнятими рішеннями та фактичними показниками функціонування підрозділів. Це дає змогу не лише фіксувати недоліки, а й розуміти їх походження, оцінювати системні ризики та формувати обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення кадрової політики.

Під кадровим рішенням слід розуміти цілеспрямовану дію відповідної посадової особи, командира, начальника або служби персоналу щодо добору, призначення, переміщення, присвоєння військових звань, нагородження, звільнення з військової служби чи роботи, а також інших змін службового становища або облікових даних персоналу Збройних Сил України, яка реалізується в наказі відповідного командира або начальника . Таке розуміння дозволяє розглядати кадрове рішення не як окремий адміністративний акт, а як результат певної аналітичної, організаційної та правозастосовної діяльності, що має конкретні підстави, процедури прийняття, ресурси реалізації та наслідки для функціонування військової організації.

Методика аудиту кадрових рішень ґрунтується на інтеграції системного, процесного та ризик-орієнтованого підходів. Системний підхід передбачає розгляд кадрових процесів як взаємопов'язаних елементів єдиної системи кадрового менеджменту, в якій рішення щодо однієї категорії персоналу, рівня управління або кадрової процедури впливають на стан інших елементів системи. Завдяки цьому кадрові рішення оцінюються не ізольовано, а у взаємозв'язку з потребами комплектування, професійного розвитку, кар'єрного просування, ротації, навчання, атестування та звільнення персоналу. Процесний підхід дозволяє аналізувати кадрові рішення на всіх етапах їх життєвого циклу, починаючи від ініціювання та інформаційно-аналітичного обґрунтування і завершуючи реалізацією, контролем та оцінюванням досягнутих результатів. Ризик-орієнтований підхід забезпечує концентрацію уваги на найбільш критичних аспектах кадрового забезпечення, які мають визначальний вплив на боєздатність військ, спроможність органів військового

ISSN 3041-1793 Online
управління та безперервність виконання завдань. Об'єктом аудиту виступають кадрові рішення, пов'язані з добором, призначенням, переміщенням, просуванням по службі, підготовкою, оцінюванням та звільненням військовослужбовців. Предметом аудиту є їх обґрунтованість, своєчасність, відповідність установленим вимогам, а також результативність і вплив на ключові показники діяльності військових частин і підрозділів. Важливо підкреслити, що предмет аудиту не обмежується лише юридичною правильністю оформлення кадрового рішення. Він охоплює також змістовну сторону, а саме відповідність кандидата вимогам посади, урахування професійного досвіду, рівня освіти, стану підготовленості, морально-ділових якостей, перспектив подальшого використання, а також наслідків рішення для підрозділу, органу управління або системи кадрового забезпечення в цілому.

Аналіз існуючих нормативно-правових документів і сучасних наукових підходів до методики проведення аудиту дає підстави стверджувати, що методика аудиту кадрових рішень у Збройних Силах України має ґрунтуватися на низці базових принципів. До них належать системність, яка забезпечує охоплення всіх етапів життєвого циклу кадрового рішення; об'єктивність, що передбачає використання верифікованих даних, єдиних критеріїв та стандартизованих показників; прозорість, яка створює можливість відстеження логіки прийняття рішень і перевірки правомірності дій відповідних посадових осіб; ризик-орієнтованість, що дозволяє зосереджувати ресурси аудиту на найбільш чутливих для боєздатності процесах; адаптивність, яка забезпечує врахування змін оперативної обстановки, структури сил оборони, організаційно-штатних трансформацій та нових вимог до кадрового забезпечення.

Крім зазначених принципів, доцільно виокремлювати також принцип доказовості, відповідно до якого кожен висновок аудиту має базуватися на достатній, належній і достовірній інформації; принцип превентивності, що орієнтує аудит не лише на фіксацію вже допущених порушень, а й на попередження потенційних помилок і дисфункцій; принцип практичної спрямованості, який означає, що результати аудиту мають бути придатними для використання в управлінській діяльності; а також принцип зворотного зв'язку, що передбачає використання результатів аудиту для вдосконалення кадрових процесів, підготовки персоналу кадрових органів та підвищення управлінської культури у сфері роботи з персоналом.

Організація аудиту кадрових рішень передбачає визначення суб'єктів, які здійснюють аудит, формування аудиторських груп, планування перевірок та встановлення порядку взаємодії між усіма учасниками процесу.

Аудиторські групи формуються із фахівців у сфері кадрового менеджменту, правового забезпечення, внутрішнього контролю, аналітичної діяльності, а за потреби до їх складу можуть залучатися фахівці з інших напрямів, зокрема з питань професійної підготовки, морально-психологічного

ISSN 3041-1793 Online

забезпечення, організаційно-штатної роботи та інформаційних систем управління персоналом. Такий міждисциплінарний підхід підвищує повноту оцінювання й дозволяє враховувати не лише формальні параметри кадрового рішення, а й ширший контекст його прийняття та реалізації.

Важливим елементом організації аудиту є планування, яке здійснюється на основі річних, квартальних або спеціальних планів із урахуванням пріоритетності об'єктів перевірки та наявних ризиків. У процесі планування доцільно враховувати масштаб і характер кадрових змін, наявність проблемних тенденцій у кадровому забезпеченні, дані попередніх перевірок, сигнали про можливі порушення, а також результати моніторингу стану укомплектованості, плинності кадрів, якості призначень та ефективності проходження служби. Це дозволяє перейти від випадкових або суто формальних перевірок до цілеспрямованої системи аудиту, яка будується на оцінці ризиків і потреб управління.

Проведення аудиту кадрових рішень передбачає реалізацію послідовних етапів, що забезпечують логічну завершеність та обґрунтованість результатів. На підготовчому етапі визначаються цілі, завдання, межі аудиту, обираються об'єкти перевірки, формуються критерії оцінювання, а також здійснюється попередній аналіз ризиків у сфері кадрового забезпечення. На цьому етапі важливим є не лише формулювання програми аудиту, а й визначення джерел інформації, переліку необхідних документів, порядку доступу до інформаційних ресурсів, методів збору та верифікації даних. Водночас саме на підготовчому етапі встановлюються показники, за якими надалі оцінюватиметься якість кадрових рішень, що суттєво впливає на об'єктивність і практичну цінність усього аудиту.

Наступний етап передбачає збір та верифікацію інформації, що включає аналіз кадрових документів, наказів, особових справ, атестаційних матеріалів, подань, рапортів, звітів, службових характеристик, документів щодо освіти, підготовки, професійного досвіду, а також даних інформаційних систем управління персоналом. Особлива увага приділяється повноті, достовірності, актуальності та узгодженості інформації, яка використовується для оцінювання. У разі виявлення розбіжностей між документами, базами даних і фактичним станом справ аудитор має встановити їх причини, оцінити їх вплив на законність та обґрунтованість рішення і визначити, чи мають вони системний характер.

У сучасних умовах особливу роль відіграє цифровізація кадрових процесів, яка забезпечує оперативний доступ до необхідних даних, підвищує прозорість руху кадрової інформації та створює умови для застосування аналітичних інструментів. Разом із тим цифровізація не усуває ризиків, пов'язаних із неповнотою введення даних, несвоєчасним оновленням інформації, технічними збоями або дублюванням відомостей у різних

ISSN 3041-1793 Online

облікових системах. Тому верифікація електронних даних шляхом їх зіставлення з первинними документами та фактичними обставинами залишається обов'язковим компонентом аудиту кадрових рішень.

Аналітичний етап є ключовим у процесі аудиту, оскільки саме на ньому здійснюється безпосереднє оцінювання якості кадрових рішень. Аналіз включає порівняння фактичних і планових показників кадрового забезпечення, оцінювання відповідності персоналу займаним посадам, виявлення тенденцій у кадрових процесах, а також визначення відхилень і причин їх виникнення. Важливим завданням цього етапу є встановлення того, чи було кадрове рішення прийняте на основі достатньої інформації, чи враховувало воно вимоги посади, кадровий резерв, потреби підрозділу, рівень підготовки кандидата, наявні ризики та можливі наслідки для службової діяльності.

Особливе значення має встановлення причинно-наслідкових зв'язків між кадровими рішеннями та результатами діяльності підрозділів. Саме це дозволяє виявити як позитивні, так і негативні наслідки управлінських дій, визначити, які кадрові практики сприяють підвищенню ефективності, а які, навпаки, призводять до зниження стабільності особового складу, порушення наступності управління, ослаблення професійного ядра підрозділу або збільшення навантаження на персонал. У цьому сенсі аудит виконує не лише контрольну, а й діагностичну та прогностичну функції.

На етапі оцінювання формується узагальнена характеристика ефективності кадрових рішень на основі системи показників, які відображають різні аспекти кадрового забезпечення. До таких показників можуть належати рівень укомплектованості, стабільність кадрового складу, рівень плинності кадрів, відповідність персоналу займаним посадам, стан професійної підготовки, швидкість адаптації на новій посаді, дисциплінарна практика, результати службової діяльності, збереження кадрового потенціалу, рівень реалізації кадрового резерву, а також результати виконання завдань підрозділами. Доцільним є поєднання кількісних та якісних методів оцінювання, оскільки тільки така комбінація дозволяє уникнути спрощеного підходу та отримати всебічну картину.

У межах методики аудиту застосовується комплекс взаємодоповнюючих методів, серед яких особливе місце займають документальний аналіз, статистичні методи обробки даних, порівняльний аналіз, експертне оцінювання, інтерв'ювання, анкетування, контент-аналіз та методи причинно-наслідкового аналізу. Документальний аналіз дозволяє оцінити правильність оформлення та обґрунтованість кадрових рішень, статистичні методи забезпечують виявлення тенденцій і закономірностей, порівняльний аналіз допомагає зіставляти різні кадрові практики між підрозділами або часовими періодами, а експертне оцінювання дозволяє врахувати якісні аспекти кадрового забезпечення, які не можуть бути повністю формалізовані.

ISSN 3041-1793 Online

Інтерв'ювання посадових осіб і безпосередніх командирів сприяє уточненню мотивів прийняття рішень та виявленню неформальних чинників, що вплинули на їх зміст.

Особливого значення набуває використання сучасних інформаційно-аналітичних систем управління персоналом, які забезпечують автоматизацію процесів збору, обробки та аналізу даних. Такі системи дозволяють здійснювати моніторинг кадрових процесів у режимі, наближеному до реального часу, формувати аналітичні звіти, прогнозувати потреби в персоналі, виявляти проблемні зони та оцінювати ризики, пов'язані з прийняттям кадрових рішень.

Разом з тим ефективність використання інформаційних систем безпосередньо залежить від якості первинних даних, рівня підготовки користувачів та узгодженості цифрових процедур із чинними нормативно-правовими вимогами.

Оцінювання впливу кадрових рішень на ефективність функціонування військових підрозділів є одним із ключових елементів методики. Воно передбачає аналіз динаміки показників діяльності до і після реалізації кадрових рішень, встановлення взаємозв'язків між кадровими характеристиками та результатами виконання завдань, а також визначення критичних факторів, що впливають на ефективність. Такий підхід дозволяє перейти від формального контролю до управління результативністю кадрової політики. При цьому важливо враховувати, що вплив кадрового рішення не завжди проявляється одразу. Часто його наслідки стають помітними через певний період, коли змінюється якість управління, рівень координації дій, службова дисципліна, стабільність колективу або професійна результативність особового складу.

Важливим аспектом є також забезпечення зворотного зв'язку за результатами аудиту. Отримані висновки та рекомендації мають бути доведені до відповідних органів військового управління й використані для прийняття подальших управлінських рішень.

Зворотний зв'язок має полягати не лише у формальному направленні звіту, а у практичному впровадженні заходів щодо усунення виявлених недоліків, удосконаленні локальних процедур, актуалізації критеріїв добору та призначення, посиленні професійної підготовки посадових осіб служб персоналу і вдосконаленні інформаційного забезпечення кадрової діяльності. Саме через механізм зворотного зв'язку аудит кадрових рішень перетворюється на інструмент розвитку системи, а не лише на засіб фіксації проблем.

Окремої уваги потребує питання практичного використання результатів аудиту для вдосконалення кадрової політики. Рекомендації за результатами аудиту можуть стосуватися оптимізації процедур прийняття кадрових рішень,

ISSN 3041-1793 Online
оновлення критеріїв оцінювання кандидатів, підвищення ролі кадрового резерву, посилення вимог до документального обґрунтування рішень, удосконалення процедур службового оцінювання, підготовки та підвищення кваліфікації персоналу кадрових органів, а також розвитку інформаційно-аналітичної інфраструктури. За умови системного використання результати аудиту можуть стати основою для коригування підходів до управління людським капіталом, приведення кадрових процедур у відповідність до сучасних викликів та посилення інституційної спроможності Збройних Сил України.

Отже, запропонована методика аудиту кадрових рішень забезпечує комплексний підхід до оцінювання якості управління персоналом у Збройних Силах України, поєднуючи організаційні, аналітичні та інформаційні інструменти. Її впровадження створює передумови для підвищення обґрунтованості кадрових рішень, зниження ризиків їх прийняття, посилення прозорості кадрових процесів, зміцнення кадрового потенціалу та підвищення боєздатності військових формувань. Водночас ефективність цієї методики залежить від належного нормативного забезпечення, професійної підготовки суб'єктів аудиту, якості інформаційних ресурсів і готовності органів військового управління використовувати результати аудиту як реальний інструмент удосконалення кадрової практики. Саме за таких умов аудит кадрових рішень здатен стати важливою складовою сучасної системи кадрового менеджменту та дієвим механізмом підвищення результативності функціонування Збройних Сил України.

Висновок. У статті обґрунтовано необхідність впровадження аудиту кадрових рішень як важливого інструменту підвищення ефективності управління персоналом у ЗС України. Встановлено, що традиційні підходи до контролю не забезпечують належного оцінювання впливу кадрових рішень на результати службово-бойової діяльності, що зумовлює потребу у застосуванні комплексної методики, заснованої на системному, процесному та ризик-орієнтованому підходах.

Запропонована методика передбачає послідовне здійснення етапів збору, аналізу та оцінювання інформації, а також використання комплексу аналітичних методів для дослідження кадрових процесів.

Доведено, що ключовою особливістю методики є орієнтація на встановлення причинно-наслідкових зв'язків між кадровими рішеннями та ефективністю діяльності військових підрозділів, що дозволяє не лише виявляти недоліки, а й визначати їх причини та формувати обґрунтовані рекомендації.

Практичне застосування результатів дослідження сприятиме підвищенню якості кадрової політики, зниженню ризиків прийняття неефективних рішень і зміцненню боєздатності ЗС України.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Співробітництво у сфері реформування сектору безпеки // Україна - НАТО : офіц. сайт. URL: https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/spivrobitnictvo-u-sferi-reformuvannya-sektoru-bezpeki (дата звернення: 18.03.2026).
2. ISSAI 100. Фундаментальні принципи аудиту державного сектору. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/About/Standards/ISSAI_100.pdf (дата звернення: 18.03.2026).
3. ISSAI 400. Принципи аудиту відповідності. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/About/Standards/ISSAI-400.pdf (дата звернення: 18.03.2026).
4. ДСТУ EN ISO 9001:2018. Системи управління якістю. Вимоги (EN ISO 9001:2015, IDT; ISO 9001:2015, IDT). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=79941 (дата звернення: 18.03.2026).
5. ДСТУ ISO 31000:2018. Менеджмент ризиків. Принципи та настанови (ISO 31000:2018, IDT). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=80322 (дата звернення: 18.03.2026).
6. ДСТУ ISO 19011:2019. Настанови щодо проведення аудитів систем управління (ISO 19011:2018, IDT). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=88049 (дата звернення: 18.03.2026).
7. Панченко О. Роль кадрового аудиту в ризикоорієнтованому управлінні підприємством // Вчені записки Університету «КРОК». 2024. № 4(76). С. 155-164. DOI: 10.31732/2663-2209-2024-76-155-164.
8. Думенко М. Метод оцінювання ефективності функціонування системи кадрових органів Збройних Сил України // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2024. № 1(49). С. 128-140. DOI: 10.33099/2311-7249/2024-49-1-128-140.
9. Біліченко В. М. Систематизація наукових підходів до питання формування кадрового потенціалу Збройних Сил України в системі публічного управління // Public management: concepts, paradigm, development, improvement. 2022. № 2. С. 62-83. DOI: 10.31470/2786-6246-2022-2-62-83.
10. Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року : наказ Міністерства оборони України від 27.10.2023 № 637. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0637322-23 (дата звернення: 18.03.2026).

References:

1. Ukraine-NATO. (n.d.). Spivrobitnytstvo u sferi reformuvannia sektoru bezpeky [Cooperation in the field of security sector reform]. https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/spivrobitnictvo-u-sferi-reformuvannya-sektoru-bezpeki
2. International Organization of Supreme Audit Institutions. (n.d.). ISSAI 100: Fundamental principles of public-sector auditing. https://www.issai.org/pronouncements/issai-100-fundamental-principles-of-public-sector-auditing/
3. International Organization of Supreme Audit Institutions. (n.d.). ISSAI 400: Compliance audit principles. https://www.issai.org/pronouncements/issai-400-compliance-audit-principles/
4. Derzhavne pidpryiemstvo “Ukrainskyi naukovo-doslidnyi i navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii ta yakosti”. (2018). DSTU EN ISO 9001:2018. Systemy upravlinnia yakistiu. Vymohy (EN ISO 9001:2015, IDT; ISO 9001:2015, IDT) [DSTU EN ISO 9001:2018. Quality management systems. Requirements (EN ISO 9001:2015, IDT; ISO 9001:2015, IDT)].
5. Derzhavne pidpryiemstvo “Ukrainskyi naukovo-doslidnyi i navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii ta yakosti”. (2018). DSTU ISO 31000:2018. Menedzhment ryzykiv.

ISSN 3041-1793 Online
Pryntsypy ta nastanovy (ISO 31000:2018, IDT) [DSTU ISO 31000:2018. Risk management. Guidelines (ISO 31000:2018, IDT)].

6. Derzhavne pidpryiemstvo “Ukrainskyi naukovo-doslidnyi i navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii ta yakosti”. (2019). DSTU ISO 19011:2019. Nastanovy shchodo provedennia audytiv system upravlinnia (ISO 19011:2018, IDT) [DSTU ISO 19011:2019. Guidelines for auditing management systems (ISO 19011:2018, IDT)]. https://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=88049

7. Panchenko, O. (2024). Rol kadrovoho audytu v ryzykooriientovanomu upravlinni pidpryiemstvom [The role of personnel audit in risk-oriented enterprise management]. Vcheni zapysky Universytetu “KROK”, (4(76)), 155-164. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-76-155-164

8. Dumenko, M. P. (2024). Metod otsiniuvannia efektyvnosti funktsionuvannia systemy kadrovykh orhaniv Zbroinykh Syl Ukrainy [Method for evaluating the effectiveness of the personnel bodies system functioning in the Armed Forces of Ukraine]. Suchasni informatsiini tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony, (1(49)), 128-140. https://doi.org/10.33099/2311-7249/2024-49-1-128-140

9. Bilichenko, V. (2022). Systematyzatsiia naukovykh pidkhodiv do pytannia formuvannia kadrovoho potentsialu Zbroinykh syl Ukrainy v systemi publichnoho upravlinnia [Systematization of scientific approaches to the formation of the personnel potential of the Armed Forces of Ukraine in the system of public administration]. Public Management: Concepts, Paradigm, Development, Improvement, (2), 62-83. https://doi.org/10.31470/2786-6246-2022-2-62-83

10. Ministerstvo oborony Ukrainy. (2023, October 27). Nakaz № 637 “Pro zatverdzhennia Kontseptsii viiskovoi kadrovoi polityky v systemi Ministerstva oborony Ukrainy na period do 2028 roku” [Order No. 637 “On approval of the Concept of military personnel policy in the system of the Ministry of Defense of Ukraine for the period until 2028”]. https://zakon.rada.gov.ua/go/v0637322-23

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.02
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-949-962

Школяренко Василь Васильович кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, Воєнна академія імені Євгенія Березняка, https://orcid.org/0000-0001-8274-2232

ПАРАДИГМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ СТРАТЕГІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ І СТРУКТУРНІ СКЛАДОВІ

Анотація. У статті досліджено теоретико-методологічні засади формування парадигми стратегії національної безпеки в умовах сучасних глобальних трансформацій. Обґрунтовано, що сучасна парадигма національної безпеки формується під впливом комплексних, взаємопов'язаних і динамічних загроз, що потребує інтегрованого, багатовимірного бачення безпеки. Визначено, що національна безпека виступає складною системою, яка охоплює воєнно-політичний, військово-оборонний, економічний, соціально-гуманітарний, інформаційний, кібернетично-технологічний, екологічний виміри і може включати інші виміри, в залежності від контексту.

Установлено, що ключовими принципами сучасної парадигми є системність, інтегрованість, стійкість, мультидисциплінарність та багаторівневість, які забезпечують ефективне реагування на гібридні виклики сучасності. Доведено, що особливу роль у формуванні стратегії національної безпеки відіграють інституційна складова, стратегічно-управлінські механізми із залученням експертного середовища та громадська думка як чинник легітимності державної політики.

Проаналізовано структурні компоненти парадигми, зокрема політико-дипломатичний, військовий, економічний, соціальний, інформаційний, технологічний та інфраструктурно-екологічний, та визначено їх взаємозалежність і взаємовплив. Обґрунтовано, що ефективність системи національної безпеки залежить від рівня інтеграції цих компонентів, а також від здатності держави забезпечувати їх узгоджене функціонування в межах єдиної стратегічної логіки.

Визначено, що сучасні загрози, зокрема гібридні конфлікти, кіберзагрози, економічна нестабільність і кліматичні виклики, формують нову архітектуру безпекового середовища, що вимагає застосування проактивних, ризик-орієнтованих і адаптивних підходів до стратегічного управління. Зроблено висновок, що парадигма формування стратегії національної безпеки виступає теоретичною основою розроблення ефективних управлінських рішень, спрямованих на забезпечення стійкості держави та суспільства в умовах невизначеності та багатовимірних викликів сучасності.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: національна безпека, стратегія національної безпеки, парадигма, гібридні загрози, кіберзагрози, стратегічне управління, стійкість.

Shkoliarenko Vasyl Vasyliovych PhD in technical science, senior fellow, Military academy named after Yevhenii Berezniak, https://orcid.org/0000-0001-8274-2232

PARADIGM OF FORMING A NATIONAL SECURITY STRATEGY: THEORETICAL CONTENT AND STRUCTURAL COMPONENTS

Abstract. The article explores the theoretical and methodological principles of the formation of the paradigm of the national security strategy in the context of modern global transformations. It is substantiated that the modern paradigm of national security is formed under the influence of complex, interconnected and dynamic threats, which requires an integrated, multidimensional vision of security. It is determined that national security is a complex system that encompasses political, military-defense, economic, socio-humanitarian, informational, cybernetic-technological and environmental dimensions and can include other dimensions depending on the context.

It is established that the key principles of the modern paradigm are systematicity, integration, sustainability, multidisciplinary and multilevel, which ensure an effective response to the hybrid challenges of modernity. It is proven that a special role in the formation of the national security strategy is played by the institutional component, strategic management mechanisms with proper expertise and public opinion as a factor of the legitimacy of state policy.

The structural components of the paradigm, in particular political-diplomatic, military, economic, social, informational, technological and infrastructural-ecological, are analyzed, and their interdependence and mutual influence are determined.

It is substantiated that the effectiveness of the national security system depends on the level of integration of these components, as well as on the ability of the state to ensure their coordinated functioning within a single strategic logic.

It is determined that modern threats, in particular hybrid conflicts, cyber threats, economic instability and climate challenges, form a new architecture of the security environment, which requires the use of proactive, risk-oriented and adaptive approaches to strategic management. It is concluded that the paradigm of forming a national security strategy serves as a theoretical basis for developing effective management decisions aimed at ensuring the stability of the state and society in conditions of uncertainty and multidimensional challenges of modernity.

Keywords: national security, national security strategy, paradigm, hybrid threats, cyber threats, strategic management, resilience.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку міжнародного та національного безпекового середовища характеризуються високим рівнем невизначеності, гібридністю загроз та зростанням взаємозалежності глобальних процесів. Загально прийняті підходи до формування стратегії національної безпеки, що базувались, в першу чергу, воєнно-політичній складовій, потребують переосмислення щодо багатофакторності, взаємопов'язаності та динамічності загроз. У зв'язку з цим актуалізується необхідність формування нової парадигми національної безпекової стратегії, яка враховує усі фактори.

Особливої значущості набуває визначення теоретичного змісту такої парадигми та її структурних складових, що дозволяє забезпечити ефективність стратегічного управління у сфері національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий дискурс щодо формування парадигми національної безпеки характеризується переходом від вузького секторного підходу до комплексного, мультидисциплінарного осмислення безпеки як системного суспільного феномену.

Передусім, у вітчизняних дослідженнях простежується тенденція до соціалізації поняття національної безпеки. Так, у праці В. Курила та О. Караман [1] національна безпека розглядається не лише як функція держави, а як багаторівнева соціальна система, що охоплює взаємодію інституцій, суспільства та особистості. Автори акцентують увагу на структурності безпеки, виділяючи її ключові елементи (суб'єкти, об'єкти, механізми), однак їхній підхід має переважно дескриптивний характер і потребує подальшого розвитку у площині стратегічного моделювання.

Важливим доповненням до соціального виміру є дослідження Л.Мунтян [2], яка розглядає громадську думку як індикатор і водночас інструмент забезпечення національної безпеки. Авторка фактично вводить у науковий обіг концепцію «соціальної легітимності безпеки», підкреслюючи, що ефективність безпекової політики залежить від рівня довіри населення та сприйняття загроз. Водночас у роботі недостатньо розкрито механізми інтеграції громадської думки у процес стратегічного планування.

Інституційний аспект формування національної безпеки розкрито у дослідженні О. Рабенчука [3], який аналізує європейський досвід і доводить, що сучасні моделі безпеки базуються на принципах інтеграції, багаторівневого управління та колективної відповідальності. Важливим є висновок про трансформацію інституту національної безпеки під впливом євроатлантичних структур, що особливо актуально для України. Проте дослідження зосереджене переважно на інституційній площині, без достатнього врахування інших вимірів безпеки.

Зарубіжні дослідження формують теоретичну основу багатовимірної парадигми безпеки. Так, А. Б'єн-Кацала, М. Серованець, [4] розглядають

ISSN 3041-1793 Online

безпеку як універсальну категорію, що має різні типи та рівні прояву, закладаючи підґрунтя для системного підходу. У свою чергу, К. Холмс [7] пропонує класичне, але розширене трактування національної безпеки, включаючи до неї політичні, економічні та військові компоненти.

Вагомий внесок у розвиток теорії безпеки зробили Л. Лукас та співавтори [8; 9], які обґрунтовують необхідність використання формалізованих моделей і системного аналізу для забезпечення безпеки. Їхній підхід дозволяє перейти від описових моделей до аналітичних і прогнозних, що є важливим для формування стратегій.

Сучасний етап розвитку наукових підходів до безпеки характеризується переосмисленням її природи у контексті глобальних змін. С. Місвар [10] пропонує мультидисциплінарну парадигму безпеки в умовах Антропоцену, яка інтегрує екологічний, соціальний та глобальний виміри. Це свідчить про розширення традиційних рамок безпеки та необхідність врахування нових типів загроз.

Подібні тенденції простежуються у дослідженні М. Шенґьоз [11], який аналізує еволюцію парадигм національної безпеки від холодної війни до сучасності. Автор доводить, що сучасна парадигма є результатом поступового розширення поняття безпеки та включення нових секторів (економічного, інформаційного, гуманітарного).

Важливим є також внесок Д. Голя, та К. Хідег [6], які акцентують увагу на економічній безпеці як ключовому елементі нової парадигми. Автори обґрунтовують, що економічна стабільність є базовою умовою забезпечення національної безпеки, а її порушення може спричинити системні ризики.

Значну роль у формуванні сучасного розуміння безпеки відіграють дослідження, присвячені взаємозв'язку безпеки та розвитку. Зокрема, В.-П. Зінгель, та ін. [16] розглядають безпеку як передумову економічного розвитку і водночас як його результат, що підкреслює взаємозалежність цих процесів.

Емпіричні дослідження, такі як робота Д. Тітус [13], демонструють практичні аспекти реалізації безпекових стратегій, зокрема необхідність міжвідомчої координації, ефективного управління та врахування внутрішніх і зовнішніх факторів.

Крім того, К. Вільчес [14] та У. Якубу, М. Шуайбу [15] аналізують еволюцію концепції безпеки, підкреслюючи її трансформацію від державоцентричної до людиноцентричної та комплексної моделі.

Особливе місце займає колективна монографія під редакцією О. Чернеги та Ю. Бочарової [5], яка системно узагальнює сучасні виклики та формує концептуальне бачення нової парадигми безпеки, зокрема у контексті економічного та техногенного дискурсу. Вона інтегрує різні підходи та пропонує міждисциплінарну модель аналізу безпеки.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз наукових джерел дозволяє зробити такі узагальнення: сучасні дослідження підтверджують перехід до мультидисциплінарної парадигми безпеки; відбувається розширення об'єкта національної безпеки – від держави до суспільства та особистості; посилюється роль інформаційних, економічних та соціальних факторів; формується підхід до безпеки як системи, що потребує стратегічного управління.

Водночас існує наукова прогалина, що полягає у: недостатній інтеграції різних підходів у єдину парадигму формування стратегії; відсутності чіткої систематизації структурних складових національної безпекової стратегії; обмеженому дослідженні механізмів реалізації парадигми національної безпеки.

Метою цієї статті є обґрунтування теоретичного змісту парадигми формування стратегії національної безпеки та визначення її структурних складових у контексті сучасних безпекових викликів.

Виклад основного матеріалу. Парадигма формування стратегії національної безпеки являє собою складну багаторівневу систему наукових уявлень, концептуальних положень, принципів і методологічних підходів, що визначають логіку, зміст, інструменти та механізми забезпечення безпеки держави. Вона виступає теоретико-методологічною основою стратегічного планування у сфері національної безпеки та відображає рівень розвитку як наукового знання, так і практики державного управління.

Формування цієї парадигми відбувається під впливом сукупності факторів, серед яких ключову роль відіграють трансформації міжнародного безпекового середовища, внутрішні соціально-економічні та політичні процеси, а також еволюція наукових підходів до розуміння безпеки. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та гібридизації загроз національна безпека набуває нових змістовних характеристик, що зумовлює необхідність переосмислення її традиційних моделей.

Характерною ознакою сучасного етапу розвитку теорії національної безпеки є поступовий перехід від вузького, переважно військово-орієнтованого підходу до її комплексного, інтегрованого трактування. Як зазначає К. Холмс національна безпека не обмежується лише оборонною функцією держави, а охоплює широкий спектр складових, включаючи економічну стабільність, політичну стійкість, соціальний розвиток та захист національних інтересів у глобальному середовищі [7]. Такий підхід суттєво розширює зміст поняття безпеки та підкреслює її міжсекторальний характер.

У свою чергу, Л. Лукас та інші дослідники наголошують на необхідності використання системних і формалізованих моделей для аналізу та забезпечення безпеки [8; 9]. Це дозволяє розглядати національну безпеку як динамічну систему, що функціонує на основі взаємодії різних елементів і потребує постійного моніторингу, прогнозування та адаптації до змін зовнішнього і внутрішнього середовища.

ISSN 3041-1793 Online

Отже, сучасна парадигма формування стратегії національної безпеки базується на низці фундаментальних положень, що відображають її багатовимірний характер.

По-перше, визначальним є системний підхід до безпеки, який передбачає розгляд національної безпеки як цілісної системи взаємопов'язаних елементів, де зміни в одному секторі неминуче впливають на інші. Це забезпечує можливість комплексного аналізу загроз і формування узгоджених управлінських рішень.

По-друге, важливим принципом є інтеграція різних секторів безпеки, зокрема зовнішньо-політичного, військового, економічного, соціального, інформаційного та екологічного. Така інтеграція сприяє формуванню єдиної стратегічної політики, що враховує взаємозалежність різних сфер суспільного розвитку.

По-третє, сучасна парадигма орієнтована на забезпечення стійкості держави та суспільства. Це означає здатність системи національної безпеки не лише протидіяти загрозам, а й адаптуватися до змін, відновлюватися після криз і забезпечувати безперервність функціонування.

По-четверте, ключовими характеристиками є мультидисциплінарність і багаторівневість, що передбачають залучення знань із різних наукових галузей (політології, економіки, соціології, екології, інформаційних технологій) та врахування взаємодії глобального, регіонального, національного і локального рівнів безпеки. В сучасних умовах це вимагає розвиток та ефективне залучення експертної спільноти до вироблення та реалізації стратегії національної безпеки.

Важливим аспектом є також врахування глобальних викликів, таких як технологічні ризики, екологічні загрози та інформаційні війни, що підкреслюється у сучасних дослідженнях [5; 10]. Таким чином, парадигма формування стратегії національної безпеки створює теоретичне підґрунтя для розроблення ефективних стратегій, здатних забезпечити стабільний розвиток держави в умовах зростаючої складності та невизначеності глобального середовища.

До суб'єктів забезпечення національної безпеки належать держава, її органи, інститути громадянського суспільства, міжнародні організації. Об'єктами виступають національні інтереси, суспільство, державний суверенітет.

Сучасне бачення національної безпеки ґрунтується на усвідомленні того, що актуальні загрози для держави майже ніколи не мають ізольованого характеру, а проявляються одночасно у різних сферах суспільного життя. Вони взаємодіють між собою, посилюють одна одну та можуть спричиняти ланцюгові, або каскадні, наслідки. Так, кібератака на об'єкти енергетичної інфраструктури здатна викликати не лише технічні збої, а й економічні втрати,

ISSN 3041-1793 Online

соціальну напругу, політичну дестабілізацію та психологічні ефекти. У зв'язку з цим національна безпека розглядається не як сукупність окремих компонентів, а як інтегрована система управління ризиками та забезпечення стійкості, орієнтована на запобігання загрозам, адаптацію до них і відновлення після кризових ситуацій.

Політико-дипломатичний компонент виступає одним із фундаментальних елементів цієї системи, оскільки саме політична сфера визначає здатність держави формувати стратегічні цілі, забезпечувати легітимність влади та підтримувати суспільну згуртованість. Політична безпека охоплює стабільність функціонування органів влади, ефективність прийняття рішень, здатність до адаптації в умовах криз, а також рівень довіри громадян до державних інституцій.

Разом з тим, політична сфера має враховувати зовнішнє середовище та можливість підтримувати баланс сил за рахунок формування оборонно-політичних, безпекових та економічних союзів.

У межах багатовимірного підходу політична безпека нерозривно пов'язана з якістю врядування, верховенством права, прозорістю та підзвітністю влади. Саме політична система забезпечує узгодження та інтеграцію інших складових безпеки – економічної, воєнної, інформаційної та соціальної – у єдину стратегічну логіку. Водночас політична нестабільність, конфлікти еліт або кризи довіри значно підвищують вразливість держави до внутрішніх і зовнішніх загроз, що підкреслює системоутворюючу роль цього компоненту.

Військово-оборонний компонент традиційно є ключовим у системі національної безпеки, однак його сучасне трактування значно ширше за класичне розуміння. Він включає не лише здатність збройних сил до відбиття агресії, а й мобілізаційний потенціал, розвиток оборонно-промислового комплексу, логістичні можливості, систему управління та інноваційний розвиток військових технологій. У сучасних умовах військовий вимір функціонує у тісному взаємозв'язку з інформаційною, економічною та технологічною сферами, що особливо проявляється у гібридних конфліктах, де поєднуються воєнні, інформаційні та економічні інструменти впливу.

Економічний компонент виконує системоутворюючу функцію, оскільки забезпечує ресурсну базу для функціонування всіх інших складових безпеки. У сучасних підходах економічна безпека розглядається не лише як захищеність економіки від загроз, а як здатність держави підтримувати стабільний розвиток, фінансову рівновагу та стійкість до зовнішніх і внутрішніх шоків. Вона охоплює широкий спектр елементів – від фінансової системи до енергетичної незалежності та стійкості ланцюгів постачання. Водночас економічні дисбаланси, залежність від зовнішніх ресурсів або інституційна слабкість можуть створювати довгострокові ризики для

ISSN 3041-1793 Online
національної безпеки. Соціально-гуманітарний компонент відображає людський вимір безпеки та пов'язаний із забезпеченням соціальної стабільності, розвитку людського капіталу та підтримання суспільної згуртованості. У сучасних концепціях безпеки людина розглядається не лише як об'єкт захисту, а як активний суб'єкт, від рівня довіри, солідарності та громадянської активності якого залежить стійкість держави. Соціальні ризики – нерівність, міграційні процеси, демографічні дисбаланси – здатні трансформуватися у політичні та економічні загрози, що підкреслює їхню системну значущість.

Інформаційний компонент у сучасних умовах набуває особливої ваги, оскільки інформація перетворюється на ключовий ресурс і інструмент впливу. Інформаційна безпека охоплює захист інформаційного простору, протидію дезінформації та забезпечення інформаційного суверенітету. Водночас особливого значення набуває когнітивний вимір, пов'язаний зі здатністю суспільства критично сприймати інформацію та протидіяти маніпуляціям.

Кібернетичний і технологічний компонент відображає цифрову трансформацію сучасного світу та пов'язаний із захистом інформаційних систем, цифрової інфраструктури та технологічної незалежності держави. У сучасних умовах акцент зміщується від простого захисту до забезпечення кіберстійкості, тобто здатності систем функціонувати навіть у разі атак і швидко відновлюватися після них.

Інфраструктурний та екологічний компонент забезпечує базові умови функціонування держави та суспільства. Захист критичної інфраструктури, а також врахування екологічних і кліматичних факторів стають важливими елементами національної безпеки. Особливістю цих загроз є їхній каскадний характер, коли порушення роботи одного сектору може спричинити масштабні системні наслідки.

Отже, парадигма національної безпеки формує цілісне бачення безпеки як інтегрованої системи взаємопов'язаних компонентів, у якій ефективність залежить від узгодженості їх функціонування. Вона поєднує аналіз загроз із оцінкою спроможностей, акцентує увагу на стійкості, адаптивності та міжсекторальній взаємодії, що створює підґрунтя для розроблення сучасних стратегій національної безпеки.

Інституційна складова парадигми формування стратегії національної безпеки охоплює сукупність органів державної влади, спеціалізованих безпекових структур, а також нормативно-правових, організаційних і процедурних механізмів, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері безпеки. Вона визначає архітектуру системи національної безпеки, розподіл повноважень між суб'єктами, рівень їхньої координації та ефективність управлінських рішень.

Ключовим елементом інституційної складової є забезпечення узгодженої взаємодії між різними органами влади – законодавчими,

ISSN 3041-1793 Online

виконавчими та судовими – а також між центральними та місцевими рівнями управління. Особливого значення набувають механізми міжвідомчої координації, стратегічного планування, обміну інформацією та спільного реагування на загрози. У сучасних умовах саме ефективність інституційної взаємодії визначає здатність держави своєчасно і адекватно реагувати на комплексні та гібридні виклики.

Важливою характеристикою інституційної складової є її відкритість до взаємодії з недержавними суб'єктами, зокрема інститутами громадянського суспільства, приватним сектором та експертним середовищем. Такий підхід відповідає сучасній концепції багаторівневого врядування, у межах якої безпека розглядається як результат спільної діяльності різних акторів.

Європейський досвід свідчить про те, що ефективна система національної безпеки формується на основі інтеграції національних і наднаціональних інститутів, а також координації політики безпеки на міжнародному рівні [3]. У межах ЄС і НАТО ключову роль відіграють механізми колективної безпеки, спільного планування, стандартизації та обміну інформацією, що дозволяє підвищити стійкість держав до сучасних загроз.

Таким чином, інституційна складова виступає системоутворюючим елементом парадигми формування стратегії національної безпеки, оскільки саме вона забезпечує організаційні передумови для інтеграції всіх інших компонентів безпеки та визначає ефективність реалізації державної безпекової політики.

Важливим елементом сучасної системи національної безпеки є громадська думка, яка виступає не лише індикатором стану безпекового середовища, а й активним чинником формування та реалізації безпекової політики. Вона відображає рівень сприйняття загроз населенням, ступінь довіри до державних інституцій та підтримку стратегічних рішень у сфері безпеки. Як зазначає Л. Мунтян, громадська думка безпосередньо впливає на ефективність державної політики, оскільки визначає її соціальну легітимність і прийнятність у суспільстві [2].

У контексті багатовимірної парадигми національної безпеки громадська думка набуває особливого значення як складова соціальної стійкості держави. Високий рівень суспільної підтримки сприяє консолідації громадян, підвищує ефективність реалізації безпекових заходів та зміцнює здатність держави протидіяти кризам і гібридним загрозам. Натомість недовіра до влади, поширення дезінформації або поляризація суспільства можуть істотно послаблювати безпековий потенціал держави, створюючи додаткові ризики для її стабільності.

Важливим аспектом є також взаємозв'язок громадської думки з інформаційним середовищем, оскільки сучасні інформаційно-психологічні

ISSN 3041-1793 Online

впливи здатні суттєво трансформувати суспільні настрої та впливати на процес прийняття політичних рішень. У зв'язку з цим формування об'єктивної, стійкої до маніпуляцій громадської думки стає одним із ключових завдань державної політики у сфері національної безпеки.

Таким чином, громадська думка виступає не лише пасивним відображенням безпекових процесів, а й важливим ресурсом забезпечення національної безпеки, що визначає легітимність, ефективність і результативність стратегічних рішень держави.

Стратегічно-управлінська складова парадигми формування національної безпекової стратегії охоплює сукупність процесів, методів і інструментів, спрямованих на визначення пріоритетів, цілей та механізмів забезпечення безпеки держави у довгостроковій перспективі. Вона включає стратегічне планування, прогнозування розвитку безпекового середовища, ідентифікацію та оцінку ризиків, моніторинг загроз, а також оцінювання ефективності реалізованих заходів і політик. Необхідним елементом ефективних стратегічних рішень є залучення експертного середовища на всіх етапах вироблення стратегії.

Ця складова забезпечує формування цілісного бачення національної безпеки як динамічної системи, що потребує постійного оновлення стратегічних орієнтирів відповідно до змін внутрішнього та зовнішнього середовища. Особливу роль відіграє прогнозування, яке дозволяє своєчасно виявляти потенційні загрози та формувати превентивні заходи реагування, а також стратегічний аналіз, спрямований на визначення слабких місць у системі безпеки та можливостей її зміцнення.

Важливим елементом є також створення ефективної системи моніторингу та оцінки, яка забезпечує зворотний зв'язок між реалізацією безпекової політики та досягненням її цілей. Це передбачає використання кількісних і якісних індикаторів, аналітичних інструментів, а також регулярне оновлення стратегічних документів на основі отриманих результатів.

Як зазначають М. Сассекс, М. Кларк, Р. Медкалф ефективна стратегія національної безпеки має поєднувати теоретичні засади з практичними механізмами реалізації, забезпечуючи баланс між концептуальним баченням і прикладними інструментами управління [12]. У цьому контексті стратегічно-управлінська складова виступає ключовим елементом, що інтегрує наукові підходи, політичні рішення та адміністративні процедури у єдину систему управління безпекою.

Крім того, сучасні підходи до стратегічного управління у сфері національної безпеки передбачають застосування принципів гнучкості, адаптивності та ризик-орієнтованості. Це дозволяє державі ефективно реагувати на гібридні та непередбачувані загрози, забезпечуючи стійкість системи національної безпеки в умовах високої невизначеності.

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, стратегічно-управлінська складова визначає логіку формування та реалізації національної безпекової стратегії, забезпечуючи узгодженість цілей, інструментів і результатів національної (державної) політики у сфері безпеки.

Сучасна парадигма національної безпеки формується під впливом якісно нових типів загроз, що мають комплексний, багатовимірний і взаємопов'язаний характер. На відміну від минулих викликів, які мали переважно чітко окреслені межі та джерела, сучасні загрози характеризуються розмитістю, асиметричністю та здатністю швидко трансформуватися, що суттєво ускладнює їх ідентифікацію та нейтралізацію.

До ключових факторів трансформації парадигми належать:

– гібридні конфлікти, у межах яких поєднуються військові, інформаційні, економічні та політичні інструменти впливу. Такі конфлікти не мають чітких фаз і часто відбуваються нижче порогу відкритого воєнного протистояння, що потребує принципово нових підходів до стратегічного планування та реагування;

– кіберзагрози, які виникають унаслідок цифровізації державного управління, економіки та соціальної сфери. Кіберпростір перетворюється на окремий театр протиборства, де атаки можуть призводити до масштабних системних збоїв без застосування фізичної сили;

– економічна нестабільність, що проявляється у вигляді фінансових криз, порушення глобальних ланцюгів постачання, енергетичної залежності та санкційного тиску. Економічні ризики дедалі частіше виступають як каталізатори політичної та соціальної дестабілізації;

– екологічні та кліматичні кризи, які мають довгостроковий характер і здатні спричиняти масштабні соціально-економічні наслідки, включаючи міграційні процеси, ресурсні конфлікти та гуманітарні катастрофи.

У сукупності ці виклики формують нову логіку безпекового середовища, в якій загрози стають взаємопов'язаними та здатними генерувати каскадні ефекти, що поширюються на різні сфери суспільного життя. У зв'язку з цим ефективне забезпечення національної безпеки потребує переходу від реактивної моделі до проактивного, ризик-орієнтованого управління.

Як зазначає Д. Тітус, управління сучасними безпековими викликами можливе лише за умов застосування комплексного підходу, що передбачає інтеграцію різних секторів безпеки, а також налагодження ефективної міжвідомчої координації [13].

Це означає необхідність узгодженості дій політичних, військових, економічних та інформаційних інститутів, а також залучення недержавних акторів до процесу забезпечення безпеки.

Водночас концепція національної безпеки зазнала суттєвої еволюції від періоду холодної війни до сучасності. Якщо раніше вона базувалася

ISSN 3041-1793 Online
переважно на державоцентричній та військовій логіці, то сьогодні набуває комплексного характеру, включаючи економічний, соціальний, гуманітарний та екологічний виміри.

Як підкреслює К. Вільчес ця трансформація свідчить про поступовий перехід до ширшого розуміння безпеки як багатовимірного феномену, що охоплює не лише захист держави, а й забезпечення стабільного розвитку суспільства [14].

Отже, трансформація парадигми національної безпеки зумовлена зміною природи загроз та ускладненням безпекового середовища. Вона передбачає перехід до інтегрованих, адаптивних і стійкісно орієнтованих моделей забезпечення безпеки, що здатні ефективно функціонувати в умовах високої невизначеності та динамічних змін.

Висновки. З вищевикладеного слідує, що парадигма формування стратегії національної безпеки є складною, багатовимірною та динамічною системою, яка поєднує теоретичні засади, методологічні підходи та практичні механізми забезпечення безпеки держави. Її формування відбувається під впливом трансформацій глобального безпекового середовища, внутрішніх соціально-економічних процесів та розвитку наукових концепцій безпеки, що зумовлює необхідність постійного оновлення стратегічних підходів.

Сучасна парадигма національної безпеки характеризується переходом до комплексного, інтегрованого бачення, у межах якого безпека розглядається як взаємопов'язана система політико-дипломатичних, військових, економічних, соціальних, інформаційних, технологічних та екологічних компонентів. Такий підхід базується на принципах системності, інтеграції, стійкості, мультидисциплінарності та багаторівневості, що забезпечує більш ефективне реагування на сучасні виклики.

Ключовими структурними складовими парадигми формування стратегії національної безпеки є політичний, військово-оборонний, економічний, соціально-гуманітарний, інформаційний, кібернетично-технологічний, інфраструктурно-екологічний, інституційний та стратегічно-управлінський компоненти.

Сучасні загрози – гібридні конфлікти, кіберзагрози, економічна нестабільність та екологічні кризи – формують нову логіку безпекового середовища, в якій ризики мають комплексний і взаємопов'язаний характер. Це зумовлює необхідність переходу від реактивних моделей управління до проактивних, ризик-орієнтованих та стійкісно спрямованих підходів, що передбачають міжвідомчу координацію, стратегічне прогнозування та адаптивність державної політики.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням прикладних механізмів реалізації парадигми національної безпеки та адаптацією її положень до практики в умовах сучасних загроз.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Курило В.С., Караман О.Л. Національна безпека як суспільний феномен: сутність і структура. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 70. Том 1. С.164-168. DOI: https://doi.org/10.32782/2663- 6085/2024/70.1.35

2. Мунтян Л. Роль громадської думки у забезпеченні національної безпеки. *Державне управління та регіональний розвиток.* 2025. № 30. С. 1361–1381. DOI: https://doi.org/10.34132/pard2025.30.12

3. Рабенчук О. Формування інституту національної безпеки: європейський досвід. *Публічне управління і право: історія, теорія, практика*. 2024. № 4. С. 74–81. DOI: https://doi.org/10.31652/2786-6068-2024-4-74-81

4. Bien-Kacala A., Serowaniec M. Concept of security and its types. 2016. URL: https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/3915/Security-MS.pdf?sequence=1

5. Chernega O., Bocharova Y. (Eds.). Challenges and paradigm of national and international security of the XXI century: economic and technogenic discourse. Kharkiv: Technology Center PC, 2022. 196 p. DOI: https://doi.org/10.15587/978-617-7319-59-6

6. Golea D. G., Hideg C. R. The growing importance of economic security in the new paradigm. Towards a new definition of economic security. *Technium Social Sciences Journal*. 2022. Vol. 35(1). P. 525–531. DOI: https://doi.org/10.47577/tssj.v35i1.7257

7. Holmes K. R. What Is National Security? The Heritage Foundation. 2015. P. 17–26. URL: https://www.heritage.org/sites/default/files/2019-10/2015_IndexOfUSMilitaryStrength_What%20Is%20National%20Security.pdf

8. Lukas L. Theoretical Sources for a Theory of Safety and Security. *SECURWARE*. 2016. URL: https://www.thinkmind.org/articles/securware_2016_8_20_30071.pdf

9. Lukas L., Hromada M., Pavlik L. The Key Theoretical Models for the Safety and Security Ensuring. 2016 *Third International Conference on Mathematics and Computers in Sciences and in Industry* (MCSI). DOI: https://doi.org/10.1109/mcsi.2016.022

10. Miswar S. H. Rethinking Security in the Anthropocene: A Multidisciplinary Paradigm Shift in International Relations. *Khwopa Journal*. 2025. Vol. 7(1). P. 156–176. DOI: https://doi.org/10.3126/kjour.v7i1.80151

11. Şengöz M. An Examination of the National Security Paradigms Within the International Relations Discipline As On And Post-Cold War. *Mecmua*. 2022. No. 14. P. 182–198. DOI: https://doi.org/10.32579/mecmua.1116126

12. Sussex M., Clarke M., Medcalf R. National security: between theory and practice. *Australian Journal of International Affairs*. 2017. Vol. 71(5). P. 474–478. DOI: https://doi.org/10.1080/10357718.2017.1347139

13. Titus D. A. Management of Security Challenges in Nigeria: A Reflection of Buhari's Administration. *AKSU Journal of Administration and Corporate Governance*. 2025. Vol. 5(1). P. 52–67. DOI: https://doi.org/10.61090/aksujacog.2025.005

14. Vílchez C. P. C. The Concept of National Security in the Period of Cold War and Post-Cold War. *Journal of Law and Sustainable Development*. 2023. Vol. 11(5). e766. DOI: https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i5.766

15. Yakubu U. I., Shuaibu M. The concept of security and the emerging theoretical perspectives. 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/339676247

16. Zingel W.-P., Feichtinger W., Gauster M., Tanner F. (Eds.). National Security and Economic Development: Securing Development – Developing Security. Vienna, Geneva, 2010. P. 81–133. URL: https://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/eco_impacts_02_national_security_zingel.pdf

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Kurylo, V.S., & Karaman, O.L. (2024). Natsionalna bezpeka yak suspilnyy fenomen: sutnist i struktura [National security as a social phenomenon: essence and structure]. *Innovatsiyna pedahohika – Innovative pedagogy*, 70 (1), 164–168. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.1.35 [in Ukrainian].

2. Muntian, L. (2025). Rol hromadskoyi dumky u zabezpechenni natsionalnoyi bezpeky [The role of public opinion in ensuring national security]. *Derzhavne upravlinnya ta rehionalnyy rozvytok – Public administration and regional development*, 30, 1361–1381. DOI: https://doi.org/10.34132/pard2025.30.12 [in Ukrainian].

3. Rabenchuk, O. (2024). Formuvannya instytutu natsionalnoyi bezpeky: yevropeyskyy dosvid [Formation of the national security institution: European experience]. *Publichne upravlinnya i pravo – Public administration and law*, 4, 74–81. DOI: https://doi.org /10.31652/2786-6068-2024-4-74-81 [in Ukrainian].

4. Bien-Kacala, A., & Serowaniec, M. (2016). Concept of security and its types. Retrieved from https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/3915/Security-MS.pdf?sequence=1 [in English].

5. Chernega, O. (Eds.). (2022). Challenges and paradigm of national and international security of the XXI century: economic and technogenic discourse. Kharkiv: Technology Center PC. DOI: https://doi.org/10.15587/978-617-7319-59-6 [in English].

6. Golea, D.G., & Hideg, C.R. (2022). The growing importance of economic security in the new paradigm. *Technium Social Sciences Journal*, 35(1), 525–531. DOI: https://doi.org/ 10.47577/tssj.v35i1.7257 [in English].

7. Holmes, K.R. (2015). What is national security? The Heritage Foundation. Retrieved from https://www.heritage.org [in English].

8. Lukas, L. (2016). Theoretical sources for a theory of safety and security. *SECURWARE* 2016. Retrieved from https://www.thinkmind.org [in English].

9. Lukas, L., Hromada, M., & Pavlik, L. (2016). The key theoretical models for safety and security ensuring. DOI: https://doi.org/10.1109/mcsi.2016.022 [in English].

10. Miswar, S.H. (2025). Rethinking security in the Anthropocene. *Khwopa Journal*, 7(1), 156–176. DOI: https://doi.org/10.3126/kjour.v7i1.80151 [in English].

11. Şengoz, M. (2022). National security paradigms in IR discipline. *Mecmua*, 14, 182–198. DOI: https://doi.org/10.32579/mecmua.1116126 [in English].

12. Sussex, M., Clarke, M., & Medcalf, R. (2017). National security: between theory and practice. *Australian Journal of International Affairs*, 71(5), 474–478. DOI: https://doi.org/ 10.1080/10357718.2017.1347139 [in English].

13. Titus, D.A. (2025). Management of security challenges in Nigeria. *AKSUJACOG*, 5(1), 52–67. DOI: https://doi.org/10.61090/aksujacog.2025.005 [in English].

14. Vílchez, C.P.C. (2023). The concept of national security in cold and post-cold war. *Journal of Law and Sustainable Development*, 11(5), e766. DOI: https://doi.org/ 10.55908/sdgs.v11i5.766 [in English].

15. Yakubu, U.I., & Shuaibu, M. (2016). The concept of security and emerging theoretical perspectives. Retrieved from https://www.researchgate.net [in English].

16. Zingel, W.-P. (Eds.). (2010). National security and economic development. Vienna, Geneva. Retrieved from https://www.bundesheer.at [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

РОЗДІЛ «Право»

UDC 346.54:321.24 (100)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-963-973

Kyrdan Bohdan Vasylovych Ph.D in Law, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and Procedure, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9284-9930

Polishko Nataliia Leonidivna Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3898-3896

Churpita Hanna Viktorivna doctor of legal sciences, professor, professor of the Department of Civil Law and Procedure, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3915-347X

NON-FULFILMENT OF CONCESSION OBLIGATIONS: FOREIGN EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION

Abstract. The article considers the need to use positive foreign experience in the field of public-private partnership and the practice of its application in order to harmonize national legislation and increase the efficiency of concession relations. The study examines fundamental international documents on public-private partnership developed by the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL). The authors note that the issue of non-fulfillment or improper fulfillment of obligations by the parties to a concession agreement is considered a systemic risk inherent in long-term infrastructure contracts, which requires special regulatory regulation at the level of both legislation and the contract. The article emphasizes that the lack of clearly defined legal consequences of breach of contractual obligations creates conditions for arbitrary interpretation of the terms of the contract, increases the likelihood of investment disputes and reduces the effectiveness of the implementation of public projects.

The article emphasizes that not every deviation from the terms of the contract should automatically qualify as a basis for terminating the legal relationship. Improper performance of obligations, which does not deprive the contract of its economic meaning and does not impede the achievement of the public purpose of

ISSN 3041-1793 Online
the concession, should entail proportionate legal consequences, in particular, a requirement to eliminate the violation, the application of contractual sanctions or temporary restrictions on the rights of the violating party.

Thus, a multi-level model of liability has been proposed that corresponds to the principle of proportionality in civil and public law. It is substantiated that the practice of the European Expert Commission in combination with the regulatory models of individual foreign countries demonstrates a high level of detailing of the institution of contractual liability in the field of public-private partnership, the main components of which are the classification of violations, a phased response to violations, and compensation mechanisms. The authors argue that the above-mentioned foreign documents can constitute a conceptual basis for reforming Ukrainian legislation, in particular, for improving the provisions on liability within the framework of the Law of Ukraine «On Concession».

Keywords: concession, concession agreement, public-private partnership, grounds for non-fulfillment of obligations, infrastructure project.

Кирдан Богдан Васильович кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права та процесу, Національна академія внутрішніх справ, Київ, https://orcid.org/0000-0001-9284-9930

Полішко Наталія Леонідівна доктор філософії у галузі знань Право, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Київ, https://orcid.org/0000-0002-3898-3896

Чурпіта Ганна Вікторівна доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу, Національна академія внутрішніх справ, Київ, https://orcid.org/0000-0003-3915-347X

НЕВИКОНАННЯ КОНЦЕСІЙНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. У статті розглядається необхідність використання позитивного зарубіжного досвіду у сфері державно-приватного партнерства та практики його застосування з метою гармонізації національного законодавства та підвищення ефективності концесійних відносин. У дослідженні розглядаються основоположні міжнародні документи з питань державно-приватного партнерства, розроблені Комісією Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ). Автори зазначають, що питання невиконання або неналежного виконання зобов'язань сторонами концесійної угоди вважається системним ризиком, властивим довгостроковим інфраструктурним контрактам, що вимагає спеціального нормативного регулювання на

ISSN 3041-1793 Online
рівні як законодавства, так і контракту. У статті наголошується, що відсутність чітко визначених правових наслідків порушення контрактних зобов'язань створює умови для довільного тлумачення умов контракту, збільшує ймовірність виникнення інвестиційних спорів та знижує ефективність реалізації державних проектів.

У статті наголошується, що не кожне відхилення від умов контракту повинно автоматично кваліфікуватися як підстава для припинення правовідносин. Неналежне виконання зобов'язань, яке не позбавляє договір його економічного сенсу та не перешкоджає досягненню публічної мети концесії, повинно тягнути за собою пропорційні правові наслідки, зокрема, вимогу про усунення порушення, застосування договірних санкцій або тимчасових обмежень прав сторони-порушниці.

Таким чином, запропоновано багаторівневу модель відповідальності, яка відповідає принципу пропорційності в цивільному та публічному праві. Обґрунтовано, що практика Європейської експертної комісії в поєднанні з нормативними моделями окремих іноземних країн демонструє високий рівень деталізації інституту договірної відповідальності у сфері державно-приватного партнерства, основними складовими якої є класифікація порушень, поетапне реагування на порушення та механізми компенсації. Автори стверджують, що вищезазначені іноземні документи можуть становити концептуальну основу для реформування українського законодавства, зокрема, для вдосконалення положень про відповідальність у рамках Закону України «Про концесію».

Ключові слова: концесія, концесійна угода, державно-приватне партнерство, підстави невиконання зобов'язань, інфраструктурний проект.

Statement of the problem. Recently, issues regarding the implementation of production, economic and other similar activities under the terms of public-private partnership have become relevant in our country, which is defined as cooperation between public and private partners, carried out on the basis of a contract and corresponding to the characteristics of a public-private partnership. Like any other type of activity, public-private partnership is based on a number of regulatory legal acts of general and special effect6 Constitution of Ukraine, Civil Code of Ukraine. Laws of Ukraine «On Public-Private Partnership», «On Concession», etc. As is known, one of the parties to a concession agreement as a form of public-private partnership may be a legal entity, a member state of the European Union. Therefore, it is natural to refer to the provisions of international treaties and international legislation in this area. The need to use international legislation is also due to the fact that an international financial institution may act as a partner in the implementation of public-private partnership projects, to which Ukrainian legislation refers - the International Bank for Reconstruction and Development, the

ISSN 3041-1793 Online
International Finance Corporation, the Multilateral Investment Guarantee Agency, the International Development Association, the European Bank for Reconstruction and Development, the European Investment Bank, the Nordic Investment Bank, the World Bank and other international financial organizations of which Ukraine is a member.

Based on today's realities, the conclusion and implementation of concession agreements as a form of public-private partnership is of significant importance. The issue of the parties' liability for non-performance of the agreement is also of significant importance.

Problem statement. The purpose of the article: to reveal the key principles of international regulatory and legal documents that regulate public-private partnership relations, the form of which is a concession agreement, and specifically in terms of determining the grounds and consequences of liability; the possibility of applying sanction, compensation or adaptation approaches to liability for non-fulfillment of concession agreements, typical of international practice in the Ukrainian legal system.

Analysis of recent research. Recently, the conclusion and implementation of concession agreements as a form of public-private partnership has been the subject of wide scientific discourse. This is primarily due to the fact that concession activity is a rather popular type of social production in view of the need to improve the domestic economy as a whole, and the challenges that our state is currently overcoming. General issues of concession activity are covered in the works of such specialists as: Yu. Zaloznova, N. Butenko, O. Vikarchuk, V. Varnavskyi, M. Vilisov, S. Hryshchenko, D. Popovych, K.Pavliuk, I.Zapatrina, H.Pilihrym, O. Lukanchenko and others.

Certain aspects of the liability of the parties to a concession agreement for non-performance or improper performance are reflected in the scientific research of O. Bordiuh, L. Bohdan, D. Zadykhailo, M. Kovaliv, I. Sokurenko, K. Tyshchenko, L. Tymchenko, I. Shmilo. Despite this, the issue of legal regulation of concession agreements in the civil law of Ukraine, given the current domestic and foreign legislation, is insufficiently developed and belongs to one of the least studied types of legal relations, which determines the appeal to this issue.

Presentation of the main material. One of the fundamental international documents forming the doctrinal and normative basis for the legal regulation of public-private partnerships is the *Legislative Guide on Public-Private Partnerships*, developed by the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL).

In this document, the issue of non-fulfilment or improper fulfilment of obligations by the parties to a concession agreement is considered a systemic risk inherent in long-term infrastructure contracts, requiring specific regulatory treatment at both the legislative and contractual levels.

ISSN 3041-1793 Online

UNCITRAL proceeds from the presumption that the absence of clearly defined legal consequences for a breach of contractual obligations creates conditions for arbitrary interpretation of contract terms, increases the likelihood of investment disputes, and reduces the effectiveness of public project implementation.

In this regard, the Legislative Guide recommends establishing in legislation the concept of an «event of default», understood as a legally significant instance of non-performance or improper performance of contractual obligations that gives rise to the right of the counterparty to apply remedies предусмотрені contract or law.

It is emphasized that not every deviation from the terms of a contract should automatically qualify as a ground for termination of the legal relationship. Improper performance of obligations that does not deprive the contract of its economic purpose and does not prevent the achievement of the public purpose of the concession should entail proportionate legal consequences, in particular: a requirement to remedy the breach, the application of contractual sanctions, or temporary restrictions on the rights of the breaching party.

Thus, UNCITRAL effectively proposes a multi-level model of liability that corresponds to the principle of proportionality in civil and public law [1].

The Legislative Guide also pays special attention to termination for default, which is regarded as an extreme measure of liability. Such termination is applied only in cases of material or persistent non-fulfilment of obligations that renders the achievement of the contract's objectives impossible or threatens the continuity of essential public services.

To this end, it is recommended that national legislation and contractual frameworks provide for a clear procedure for giving notice of default, granting a cure period, and defining the conditions under which a breach is considered incapable of remedy.

At the same time, UNCITRAL does not consider termination of a contract as the sole or primary means of responding to non-fulfilment of obligations, but rather as part of a broader toolkit for managing contractual risks. In particular, the Legislative Guide recommends introducing a mechanism for the temporary intervention of the public partner in contract performance (*step-in rights*), which allows the state or an authorized body to assume responsibility for performing certain functions of the concessionaire for a specified period in order to ensure continuity of service provision without immediate termination of the concession relationship.

Such a mechanism is particularly relevant in critical infrastructure sectors, where complete termination of a contract may have adverse social and economic consequences.

Thus, the Legislative Guide establishes a conceptually coherent model of legal response to non-fulfilment or improper fulfilment of obligations in concession relationships, based on a combination of key legal instruments, including the concept

ISSN 3041-1793 Online
of an *event of default*, termination for default, and temporary intervention by the public partner (*step-in rights*).

Adapting this model to national legislation makes it possible to ensure a balance between the protection of the public interest and the rights of private investors, enhance legal predictability, and reduce the risk of disruptive termination of long-term infrastructure projects.

Another important document is the *Standard on Public-Private Partnerships / Concession Agreements*, developed by the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). This document constitutes a normative and methodological framework for countries seeking to ensure a high level of legal certainty, stability, and transparency in the conclusion and implementation of long-term contracts with private investors in the field of public infrastructure [2].

The UNECE Standard contains provisions on the allocation of risks, responsibilities, and revenues between public and private partners, and the success of such a model directly depends on how potential breaches of obligations by the parties are addressed. That is why a significant part of the document is devoted to analysing the causes of non-fulfilment or improper fulfilment of obligations – events that constitute key risks in long-term contractual relationships.

UNECE emphasizes that the legal regulation of breaches in concession contracts should be based on both the contract and the law, with clearly defined conditions for the application of liability, mechanisms for the protection of violated rights, and procedures for dispute resolution. The document states that the contract should provide for a clear definition of the grounds constituting breaches (*events of default*), including improper performance of obligations affecting the achievement of a public purpose, and should establish proportionate consequences for such breaches [2, p. 28].

This approach is consistent with the general principles of contract law, in particular the principles of *pacta sunt servanda*, legal certainty, and proportionality of liability. It is also worth noting that UNECE pays special attention to grounds for non-compliance with an obligation not attributable to the direct fault of the parties, namely: force majeure – objective, unforeseeable events of a natural, man-made, or social nature that make performance of obligations impossible – and regulatory change – the adoption of new legislative or administrative acts that alter the terms of the contract.

The Standard explicitly states that contracts should include special provisions in the event of regulatory changes or force majeure, specifying the scope of liability, the possibility of revising the terms, or terminating the contract with compensation for investments [1, p. 33].

Thus, the liability model under the UNECE Standard is differentiated. It provides not only a sanctioning approach but also a compensatory and adaptive

ISSN 3041-1793 Online
approach to breaches of obligations, especially in cases beyond the control of the parties.

In addition, UNECE emphasizes the need to include in the contract a procedural model for responding to a breach, which includes: a written notice of default; granting a period for remedying the breach (*cure period*); and the possibility of using alternative dispute resolution methods, including mediation or arbitration.

Such procedural regulation corresponds to the international trend of *pre-litigation governance*, where an attempt is made to resolve a dispute before it is formalized in court or arbitration proceedings [1, p. 29].

From a scientific point of view, the significance of the model proposed by UNECE lies in the combination of contractual autonomy of the parties with imperative guarantees ensuring a balance of interests, which allows the legal form of the contract to be adapted to the dynamic conditions of project implementation without violating the public interest.

Thus, the UNECE Standard forms a unified model for regulating liability in concession relationships, which: is based on the concept of contractual agreement on sanctions and compensation; includes procedures for notification, remedy, and dispute resolution; and provides for a flexible response to unforeseen external changes (*force majeure*, changes in legislation).

Today, the theoretical models proposed by the Standard have been empirically tested in most European countries, which makes them relevant for implementation in Ukrainian concession legislation, particularly with regard to specifying the conditions of liability of the parties for non-fulfilment or improper fulfilment of obligations.

For EU member states, the key regulatory act defining the framework requirements for the conclusion, performance, and termination of concession contracts is Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contracts [3]. This Directive is part of a pan-European package on public procurement reform and concession regulation, aimed at harmonizing the legal regime for concessions within the EU internal market.

The European Union has developed a unified regulatory approach to concession contracts, which serves as a reference point not only for Member States but also for countries seeking to harmonize their legislation with European standards. Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 (*Directive on the award of concession contracts*) is the primary legal instrument in the field of public-private partnerships, which for the first time at the EU level comprehensively regulates the specific features of concession contracts as a distinct form of public administration [3].

The preamble to Directive 2014/23/EU explicitly states: «The absence of common European rules governing the procedure for the award of concession

ISSN 3041-1793 Online
contracts creates legal uncertainty and hinders the development of effective competition in the internal market» [3, paragraph 1].

Legal certainty is one of the fundamental principles of European Union law, intended to ensure predictability, stability of the legal positions of economic operators, and minimization of legal risks in the implementation of long-term infrastructure projects.

The key objective of the Directive is to harmonize the rules for the conclusion and performance of concession contracts, in particular with regard to the liability of the parties, the determination of the materiality of breaches, and the legal consequences of such breaches. Transparency, equal treatment, effectiveness, proportionality, and accountability are proclaimed as fundamental principles on which the legal regulation of concession relationships should be based [3, Art. 3].

Particular attention is paid within the Directive to the classification of breaches of contract terms according to their materiality, which is directly relevant for the enforcement and predictability of consequences. Although the Directive does not provide a direct list of grounds for early termination of a contract, it obliges national legislators to establish such grounds for clear regulation in domestic law or in contracts concluded on its basis. This approach ensures a balance between contractual flexibility and legal certainty.

In particular, the Directive states that authorities must indicate in the tender documentation all essential terms of the contract, including the criteria used to determine the materiality of a breach that may lead to early termination of the contract [3, Art. 43].

Thus, the requirement to clearly define the conditions for early termination of a contract (*termination for default*) and the typology of breaches (material breach, minor breach) constitutes a legal imperative that must be implemented through domestic legislation.

In the area of parties' liability, the Directive also emphasizes the importance of proportionality in legal remedies. National legislation must provide not only for sanctioning consequences but also for the possibility of revising contract terms, compensation for damages, suspension of performance, or pre-trial dispute resolution (through mediation or arbitration), in line with modern international standards for conflict resolution in public-private partnerships [3, Art. 44].

For example, in the judgment of the Court of Justice of the EU in Case C-76/97 *Tögel v. Niederösterreichische Gebietskrankenkasse*, it was recognized that the absence of clear regulation regarding the consequences of a breach of contract by the contracting authority places the private partner in a state of legal uncertainty, contrary to the general principles of EU law [4].

Therefore, an important aspect of the Directive is its connection with the principle of proportionality in measures taken to respond to a breach of contract. The application of liability measures must be carried out in a manner that does not exceed

ISSN 3041-1793 Online

what is necessary to achieve the objectives of the contract, taking into account the nature and consequences of the breach.

Thus, Directive 2014/23/EU establishes a unified legal framework for EU Member States, ensuring: transparency of contracts in terms of liability; equal access to contract terms; predictability and fairness in responding to breaches; and an imperative requirement to harmonize national legislation with the general European principles of legal liability. These provisions can also be implemented in Ukraine to adapt national concession legislation to international legal standards.

As part of our scientific research, we must also pay attention to the documents of the European PPP Expertise Centre (EPEC), the analytical unit of the European Investment Bank, which specializes in the dissemination of best practices and the development of standards and methodological approaches for the conclusion and implementation of contracts in the field of public-private partnerships (PPPs). EPEC's activities cover both the methodological foundations for developing standard contracts and the legal mechanisms applicable in cases of breaches of obligations by the parties.

In a comprehensive study, *Termination and Force Majeure Provisions in PPP Contracts* (2013), EPEC systematizes existing practices for regulating the grounds for contract termination and identifying force majeure circumstances in the context of European concession project implementation [5].

Considerable attention is paid to the conditions under which improper performance or non-performance of obligations may qualify as an *«event of default»*, which, in turn, may form the basis for imposing sanctions, up to and including early termination of the contract (*termination for default*).

EPEC experts emphasize that an effective legal model should provide for a phased response to breaches, starting with a written notice of default and a mandatory *cure period* before resorting to more radical measures, such as contract termination. This approach is consistent with common European practice, respecting the principle of proportionality in legal consequences and ensuring the stability of public services [5, pp. 8–9].

In addition, the EPEC report stresses that early termination of a concession contract should not be an automatic sanction. Reducing the frequency of early terminations is considered a strategic objective, as it ensures institutional stability and investor confidence in long-term infrastructure commitments [5, p. 17].

Conclusions. The experience of countries that widely apply PPP mechanisms confirms the effectiveness of these approaches. In France, for example, the relevant provisions are codified in the *Public Procurement Code* (*Code de la commande publique*). This Code regulates, among other things, the conditions of liability of the parties in the event of contract termination, including by the public partner, and provides for the right to compensation for costs incurred by the private party if termination occurs through no fault of that party [6].

ISSN 3041-1793 Online

In Canada, where infrastructure projects under PPP models are particularly developed at the provincial level (notably Ontario and British Columbia), standardized model contracts provide for a mechanism of *step-in rights*. This institution allows authorized state bodies or creditors to temporarily «step in» to fulfill the obligations of the private partner in the event of insolvency, without resorting to immediate contract termination [7]. This mechanism ensures the continuity of critical services while maintaining a balance of interests between the parties and contractual stability.

The analysis demonstrates that, within modified public-private partnership (PPP) models in jurisdictions such as the United Kingdom, contractual provisions on notification of the impossibility of performance and the establishment of notice and cure periods have evolved into institutionalized elements of contractual design. Their inclusion is no longer discretionary but constitutes a mandatory component subject to verification during contract implementation and public audit procedures. This reflects a broader shift toward the formalization and standardization of risk allocation and liability mechanisms in PPP frameworks.

In this context, the practice of the European PPP Expertise Centre, in conjunction with the regulatory approaches of France, Canada, and the United Kingdom, evidences a high degree of doctrinal and normative development of the institution of contractual liability in PPP relations. Core elements – namely the classification of contractual breaches, phased response mechanisms, compensation structures, and step-in rights – form an integrated system aimed at ensuring legal certainty, predictability of enforcement, and continuity of public service delivery.

Accordingly, these approaches should be regarded not merely as comparative examples but as a conceptual and methodological benchmark for the modernization of Ukrainian legislation. In particular, they substantiate the necessity of introducing a structured and differentiated model of contractual liability into the Law of Ukraine «On Concession», including the formal закріплення of notice and cure procedures, clearly defined categories of breaches, and graduated remedial mechanisms. The implementation of such elements would contribute to enhancing legal certainty, balancing the interests of public and private partners, and aligning national regulation with established international PPP standards.

References

1. United Nations Commission on International Trade Law. (2021). *Legislative guide on public-private partnerships*. UNCITRAL. Retrieved from: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-10872_uncitral_ppp_e_ebook_2021.pdf [in Eng].

2. United Nations Economic Commission for Europe. (2024). *Standard on public-private partnerships / concession agreements* (88 p.). Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. Retrieved from: https://unece.org/sites/default/files/2024-09/2319184_E_ECE_CECI_35_0_1.pdf [in English].

3. European Parliament & Council of the European Union. (2014). *Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession*

ISSN 3041-1793 Online
contracts. *Official Journal of the European Union*, L 94/1. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0023 [in English].

4. Court of Justice of the European Communities. (1998, September 24). *Walter Tögel v. Niederösterreichische Gebietskrankenkasse (Case C-76/97)*. ECLI:EU:C:1998:432. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61997CJ0076 [in English].

5. European PPP Expertise Centre (EPEC), Allen & Overy, & European Investment Bank. (2013). *Termination and force majeure provisions in PPP contracts: Review of current European practice and guidance* (61 p.). Luxembourg: European Investment Bank. Retrieved from: https://www.eib.org/attachments/epec/epec_terminaison_and_force_majeure_en.pdf [in English].

6. République Française. *Code de la commande publique*. Retrieved from: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000037701019/ [in English].

7. Government of Ontario. (2020). *Alternative financing and procurement: Model project agreement*. Infrastructure Ontario. Retrieved from: https://www.infrastructureontario.ca/en/projects/project-delivery/afp-projects/ [in English].

8. Global Infrastructure Hub. (2020). *PPP contract management guidance: Chapter 7. Managing contractual non-performance*. Retrieved from: https://content.gihub.org/live/media/1447/gih_contract-mgmt_chapter-7.pdf [in English].

Література:

1. United Nations Commission on International Trade Law. (2021). *Legislative guide on public-private partnerships*. UNCITRAL. Retrieved from: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-10872_uncitral_ppp_e_ebook_2021.pdf [in English].

2. United Nations Economic Commission for Europe. (2024). *Standard on public-private partnerships / concession agreements* (88 p.). Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. Retrieved from: https://unece.org/sites/default/files/2024-09/2319184_E_ECE_CECI_35_0_1.pdf [in English].

3. European Parliament & Council of the European Union. (2014). *Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contracts*. *Official Journal of the European Union*, L 94/1. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0023 [in English].

4. Court of Justice of the European Communities. (1998, September 24). *Walter Tögel v. Niederösterreichische Gebietskrankenkasse (Case C-76/97)*. ECLI:EU:C:1998:432. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61997CJ0076 [in English].

5. European PPP Expertise Centre (EPEC), Allen & Overy, & European Investment Bank. (2013). *Termination and force majeure provisions in PPP contracts: Review of current European practice and guidance* (61 p.). Luxembourg: European Investment Bank. Retrieved from: https://www.eib.org/attachments/epec/epec_terminaison_and_force_majeure_en.pdf [in English].

6. République Française. *Code de la commande publique*. Retrieved from: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000037701019/ [in English].

7. Government of Ontario. (2020). *Alternative financing and procurement: Model project agreement*. Infrastructure Ontario. Retrieved from: https://www.infrastructureontario.ca/en/projects/project-delivery/afp-projects/ [in English].

8. Global Infrastructure Hub. (2020). *PPP contract management guidance: Chapter 7. Managing contractual non-performance*. Retrieved from: https://content.gihub.org/live/media/1447/gih_contract-mgmt_chapter-7.pdf [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
UDC 347.513

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-974-987

Myronenko Valentyna Petrivna Candidate of legal sciences, professor, Associate Professor of The Department of The Civil Law and Procedure, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8841-8855

Skrynyk Myroslava Vitaliivna PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Civil Law Disciplines, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine. https://orcid.org/0000-0001-9891-2371

ON THE INTERPRETATION OF MEDICAL MALPRACTICE IN PRIVATE LAW DOCTRINE

Abstract. The article examines the current issue of qualifying medical malpractice as a basis for violations of the human right to health protection and life, as well as a condition for liability for harm caused to such interests, which is relevant in modern private law. The authors analyze the main doctrinal principles regarding the interpretation, characteristics, and classification of medical malpractice as a legal category. Attention is drawn to the fact that medical malpractice can result from lawful and conscientious actions of a doctor (medical professional), which, in turn, necessitates, among other things, consideration of international experience in this area.

For a more comprehensive and objective examination of the issue, the authors refer to the judicial practice of national courts. A definition of «medical malpractice» is proposed, which is understood, on the one hand, as unintentional actions (or inaction) of a doctor or other medical professional, caused by objective circumstances, that led to a deterioration in the patient's health or caused their death (while also establishing the conscientiousness of the performance of professional duties); and on the other hand, as actions (or inaction) of a doctor or other medical professional caused by subjective circumstances, associated with a violation of medical care protocols, or a negligent or even criminal attitude to the performance of professional duties, which resulted in a deterioration in the patient's health or death.

Objective and subjective factors influencing the qualification of a doctor's or other medical professional's actions as medical malpractice are identified. It is emphasized that a clear definition of the term «medical malpractice» is necessary for the correct legal qualification of actions (lawful or unlawful) or inaction of medical personnel and can serve as a basis for resolving the issue – an issue that is both necessary and of interest to society at large: the liability of doctors (medical personnel) for professional errors.

ISSN 3041-1793 Online

Keywords: medical malpractice, doctor, medical professional, patient, life, health.

Мироненко Валентина Петрівна кандидат юридичних наук, професор,доцент кафедри цивільного права та процесу, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8841-8855

Скриник Мирослава Віталіївна доктор філософії у галузі знань Право, старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9891-2371

ДО ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ПОМИЛКИ В ПРИВАТНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Анотація. В статті розглянуто актуальну для сучасного приватного права проблематику кваліфікації лікарської помилки як підстави порушення права людини на охорону здоров'я, на життя та як на умову відповідальності за шкоду завдану таким благам, як здоров'я та життя. Авторами проаналізовано основні доктринальні засади щодо тлумачення, ознак, класифікації лікарської помилки як правової категорії. Звернено увагу на те, що лікарська помилка може бути результатом правомірних та сумлінних дій лікаря (медичного працівника), що в свою чергу викликає необхідність, серед іншого, і до міжнародного досвіду у цій сфері. Для більш повного та об'єктивного висвітлення проблематики, автори звертаються до судової практики національних судів. Запропоновано авторську дефініцію «лікарська помилка», під якою пропонується розуміти, з одного боку - неумисні дії (бездіяльність) лікаря, іншого медичного працівника, зумовлені об'єктивними обставинами, та які призвели до погіршення стану здоров'я пацієнта чи викликали його смерть (при цьому, необхідно встановити сумлінність виконання ними своїх професійних обов'язків), а з другого боку – дії (бездіяльність) лікаря, іншого медичного працівника, зумовлені суб'єктивними обставинами і пов'язані із порушенням протоколів надання медичної допомоги, недбалим або, навіть злочинним, ставленням до виконання своїх професійних обов'язків, що спричинило погіршення стану здоров'я пацієнта або потягло за собою його смерть. Визначено об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на кваліфікацію дій лікаря, іншого медичного працівника, як лікарської помилки. Наголошено, що чітке визначення терміну «лікарська помилка» зумовлене необхідністю правильної юридичної кваліфікація дій (правомірних, неправомірних), бездіяльності лікаря, іншого медичного працівника та спроможне створити підґрунтя для вирішення питання, відповідь на яке і необхідна, і небайдужа для усього суспільства - питання відповідальності лікарів (медичних працівників) за допущені ними професійні помилки.

ISSN 3041-1793 Online
Ключові слова: лікарська помилка, лікар, медичний працівник, пацієнт, життя і здоров'я.

Problem Statement. A key indicator of a country's level of development is the average life expectancy of its population. Experts rightly emphasize that it is not necessary to summarize extensively to observe a stable, long-term, and strong connection between concepts such as the state and quality of medical care and average life expectancy [1, p. 114]. According to expert estimates, in Ukraine, the current excess of mortality over the birth rate is approximately 250–300 thousand people, and the median age is 41.8 years.

Ukrainian society has developed a centuries-old tradition of unconditional trust in doctors, as the main principle of their activity is «do no harm». However, despite existing standards for medical care, updated protocols, and the state's efforts to bring the medical sector up to European standards, there are still no guarantees of achieving a real and high-quality outcome from the care provided.

According to estimates by the World Health Organization, 5–7 patients die daily in Ukraine due to medical errors, and 25–30 people become disabled, although no official statistics are available in the country [2].

The purpose of the article is to conduct a legal analysis of the concept of «medical malpractice» in private law doctrine; to outline the main criteria for qualifying the actions of a doctor (or other medical professional) as medical malpractice; to identify the subjective factors that contribute to medical malpractice and result in harm to a person's health or life; and to determine the characteristics inherent in the concept of «medical malpractice» as well as the limits of its application as a key basis for qualifying a civil wrong causing harm to a person's life or health.

Analysis of Recent Research and Publications. The issue of compensation for harm caused by medical malpractice, in the context of protecting the human right to life and health and considering the potential for extremely adverse consequences, is widely discussed in the scientific community. Naturally, the interpretation of the concept of «medical malpractice» has become a focus of attention for many scholars. Among them, it is important to highlight the contributions of S. V. Antonov, S. B. Buletsa, A. A. Herts, V. V. Yerzaulov, H. V. Maikut, A. V. Maksymenko, S. V. Mykhailov, O. V. Onishchenko, O. O. Prasov, M. O. Sai, K. O. Skrynnikova, and others.

Presentation of the Main Material. The medical sphere is an extremely complex and arguably the most significant area of human activity, as it requires not only specialized knowledge but also intuition, extensive practical skills, and high moral standards.

According to K. O. Skrynnikova, medicine is a long history of human errors, the consequences of which can be profound. The problem of medical malpractice

ISSN 3041-1793 Online
will exist as long as humans provide medical care. The author argues that medical malpractice is one type of defect in the provision of medical care. In turn, the concept of a «defect in medical care» has a generalizing meaning, as it encompasses various types of adverse consequences resulting from medical interventions. However, current national legislation contains neither a definition of defects in medical care nor their classification. There are also no established criteria for identifying defects, methods for their detection and registration, or provisions for determining the presence or absence of the doctor's fault in such cases [3, p. 247].

It is worth emphasizing, however, that some attention has been paid to this issue in the specialized literature. In particular, the following type of defect is highlighted:

Lack of a positive result, or an insignificant improvement in the patient's condition. Since medical care is inherently risky, it is impossible to predict the outcome of interventions or to precisely calculate their impact on both the patient's health and the course of the disease.

Accident, understood as an absolutely inevitable and unpredictable event (force majeure, incident), which cannot be anticipated and, accordingly, cannot be prevented.

Medical malpractice, which is the most difficult to qualify [3, p. 248].

Since the definition of this term is absent at the legislative level, it is very difficult within law enforcement practice to distinguish between the culpable actions (or inaction) of doctors (or other medical professionals), which may give rise to liability (civil or criminal), and innocent actions, where no element of wrongdoing exists and, therefore, no responsibility can be imposed.

For the first time, the issue of medical malpractice as a possible outcome of medical activity and the approach to it was raised by the famous surgeon Mykola Ivanovych Pirohov in the first half of the 19th century. In his view, doctors should learn as much as possible from their professional mistakes, thereby enriching both their own experience and the collective knowledge of medicine. Every conscientious doctor should feel an inner obligation to promptly disclose their mistakes to warn others. Such a moral position can compensate for, or even atone for, the «harm of medical malpractice», which is inevitable in medical practice [4, p. 45].

Regarding the tasks of legal regulation of relations arising from medical malpractice, the primary objective is the development of a correct, clear, well-substantiated, and unified approach to the legal qualification of erroneous actions of doctors [5].

To date, there is no regulatory legal act in Ukraine that governs the liability of doctors and other medical professionals for their professional malpractice, and the issue of defining the concept of «medical malpractice» at the legislative level remains unresolved. As a result, in both science and practice, the term «medical malpractice» is often incorrectly interpreted as synonymous with negligence or as

ISSN 3041-1793 Online
improper performance of duties, although these are two completely distinct concepts. The legislator's refusal to include terms such as «medical malpractice», «defect in medical care», or «negligence in the provision of medical care» in the law leads to insufficient effectiveness in applying legal mechanisms to prevent harm to citizens' life and/or health, ensure compensation for damages, and hold professionals accountable. This approach of the domestic legislator is illogical, as the consequences of such omission are evident for the population, society, and the state.

At the level of sectoral legislation, only general declarative norms apply, and occasionally the concept of «medical malpractice» is used, but without specifying its content or scope [4, p. 47].

At the doctrinal level, there are various approaches to understanding medical malpractice. For the first time, the term «medical malpractice» was introduced into scientific discourse by the prominent domestic surgeon M. I. Pirohov, who defined it as erroneous conclusions and actions of a doctor in diagnosing a disease and determining its treatment tactics and methods [6, p. 59].

According to A. V. Maksymenko, «medical malpractice is the activity or inaction of a physician which can lead to very tragic consequences» [7, p. 114].

According to O. Mostovenko, «medical malpractice is an error that occurs as a result of incorrect actions of a doctor in the process of making a diagnosis or prescribing treatment» [8, p. 39].

T. V. Zavarza emphasizes the need to distinguish between the concepts of «medical malpractice» and «professional offense», the latter encompassing misconduct and crimes committed by medical workers. The scholar notes that the concept of «medical malpractice» etymologically refers only to doctors, while in practice any medical practitioner can commit it. Therefore, in legal application and practice, it is appropriate to use the term «medical malpractice» or «professional error».Accordingly, medical malpractice is understood as a lawful, conscientious action of a doctor that causes harm to a patient's health or results in their death, which could not have been foreseen or prevented by the practitioner [9, p. 121].

Thus, it should be emphasized that the concept of «professional error» is broader than that of «medical malpractice», as it includes errors by any medical professional, while «medical malpractice» specifically refers to a doctor's error in the performance of their medical duties.

In foreign literature, medical malpractice is often considered as an unintentional, conscientious action. For example, K. Liebman associates this term with problems that could have been prevented, as well as with improper actions of individuals [10, p. 837]. B. Layan defines medical malpractice as the unsuccessful performance of planned actions – not in the way originally intended – or the use of an incorrect plan of action to achieve a set goal; these are not intentional or negligent acts, yet they cause harm to the patient [11]. L. Kohn holds a similar view, describing medical malpractice as a careless attempt at planned actions aimed at achieving a

ISSN 3041-1793 Online

therapeutic goal, or an incorrect choice of method for achieving the specified goal [12, p. 28]. H. T. J. Lester understands medical malpractice as a deviation from established standards of medical care [13, p. 1203].

According to M. I. Deloh, a representative of the medical field, «medical malpractice» is a difficult area of medicine that, unfortunately, no practicing doctor can completely avoid and which is not included in the curriculum of higher medical educational institutions. From a legal perspective, the author provides several definitions of medical malpractice:

«Medical malpractice is a doctor's mistake in professional activity resulting from a bona fide error in the absence of negligence or ignorance, that is, without any criminal intent.»

«Medical malpractice is an incorrect action (or inaction) of a doctor, the basis of which is the imperfection of modern medical science, ignorance, or the inability to apply existing knowledge in practice.»

Deloh also emphasizes the need to distinguish medical malpractice from other concepts, such as accident" and «professional crime» [14, pp. 53–54].

The National Health Service of Ukraine similarly defines medical malpractice as an incorrect action (or inaction) of a doctor, arising from the limitations of modern medical science, lack of knowledge, or inability to apply existing knowledge in practice [15].

S. V. Antonov, after analyzing the factors and circumstances that influence the occurrence of medical malpractice, concludes that it is a lawful and justified action or inaction of a medical professional, the adverse consequences of which are associated with the limitations of modern medical methods and tools, difficult objective conditions of medical interventions, atypical anatomical or physiological characteristics of a patient, or non-standard reactions to medical drugs or procedures. These consequences arise regardless of the attentiveness and professionalism of the medical provider, in the absence of intent or any other elements of a civil offense.

Antonov suggests that this definition should be incorporated into legislation, in particular in the Medical Code and the Law «On the Protection of Patients' Rights». Under this approach, only those acts or omissions of a medical professional that are casual or equivalent to force majeure would fall under the concept of «medical malpractice», and therefore would not automatically trigger civil liability [16].

K. O. Skrynnikova approaches malpractice as an undesirable outcome resulting either from an incorrect perception of objective reality or from incorrect actions. In attempting to define medical malpractice, she emphasizes that the key factor is establishing whether it is possible to hold a doctor or other medical professional accountable.

Thus, from a legal point of view, medical malpractice should be considered as an incorrect (erroneous) action or inaction of a doctor or other medical

ISSN 3041-1793 Online
professional. Only in this case can the question of the possibility or impossibility of holding a doctor or medical professional liable be resolved [4, p. 49].

At the same time, it is necessary to mention judicial practice, which has attempted to formulate the concept of medical malpractice. According to the decision of the Primorskyi District Court of Odessa dated April 28, 2015, in case No. 522/21210/13-ts, medical malpractice was defined as «a conscientious error of a doctor in diagnosis, methods of treatment, performance of operations, etc., which arose due to objective and subjective reasons, such as imperfection of medical knowledge, techniques, or lack of knowledge due to insufficient work experience» [17]. In the future, this position was supported by the appellate court.

When formulating the concept of medical malpractice, scholars use various features: both general or similar in meaning, as well as specific, sometimes diametrically opposed. Therefore, discussions on this issue are likely to continue until the concept of medical malpractice is enshrined in Ukrainian legislation [4, pp. 47–48].

Thus, it must be recognized that the consolidation of the term medical malpractice in legislation is urgent. This could be achieved, for example, through a special law on medical activity or other regulatory act. Foreign experience can also be considered—for instance, providing an interpretation of this term in the Medical Code or in a special regulatory act, such as the Procedure for the Provision of Paid Medical Services, which has been implemented in several European countries [18, p. 160].

In summary, only a comprehensive study aimed at addressing these issues can lead to the development of a general definition suitable for further discussion by professional associations of lawyers and medical professionals. Such a term should then be applied consistently across all branches of Ukrainian legislation [19, pp. 148–149].

We believe that medical malpractice should be understood as the actions or inaction of a medical professional that lead to negative consequences for the health or life of a patient and which are caused by objective or subjective factors. These two groups of factors can serve as the basis for the classification of medical malpractice.

Classification of medical malpractice has practical significance and facilitates its identification. In a generalized version, most scholars distinguish six types of medical malpractice:

Diagnostic malpractice – errors in recognizing diseases and their complications, including oversight or misdiagnosis of a disease or complication.

Medical and tactical malpractice – errors resulting from diagnostic miscalculations.

Technical malpractice – errors in diagnostic and medical procedures, manipulations, treatment methods, or operations.

ISSN 3041-1793 Online

Organizational malpractice – shortcomings in organizing the provision of specific types of medical care, including failure to create the necessary conditions for the functioning of a particular service.

Deontological malpractice – errors in the doctor's behavior, including communication with patients, relatives, colleagues, and middle or junior medical personnel.

Documentation malpractice – errors in maintaining medical records, such as unclear or unintelligible entries, incorrect postoperative diaries, or mistakes in preparing discharge papers when referring a patient to another medical institution [20, p. 54].

All causes of medical malpractice can be divided into two groups:

Objective causes – factors that exist independently of human activity and cannot be influenced.

Subjective causes – factors directly related to the doctor's personality, professional characteristics, and conduct, which can and should be influenced [14, p. 54].

According to H. V. Maikut, objective causes of medical malpractice include the following: imperfection of medical science in treating certain diseases; difficulties in diagnosing certain conditions; unfavorable circumstances of medical intervention; atypical patient reactions to medical procedures; atypical disease courses due to individual patient characteristics; late patient presentation; and other external factors that do not depend on the medical professional and are not the result of negligence or irresponsibility [21].

As an example, a «textbook» case from the practice of the Kyiv Regional Bureau of Forensic Medical Examination involved patient M., who died while anesthetic was applied to her gums before a tooth extraction. No pathological changes were found in the patient's corpse, and chemical analysis revealed no foreign substances in the anesthetic, which was used on other patients the same day [16].

S. H. Stetsenko classifies subjective causes of medical malpractice as errors committed by medical professionals who unreasonably deviate from established medical standards, act carelessly or overconfidently, or take unreasonable risks due to lack of experience or knowledge [18, p. 61].

This type of medical malpractice can be illustrated by the following case law.

The Odessa Court of Appeal, in its resolution of February 2, 2021, in case No. 513/375/19 (proceedings No. 22-ц/813/2152/21), upheld the opinion of the court of first instance. The court found that an employee of the Saratsk Central Hospital (PERSON_2), improperly performing his professional duties due to a negligent and unscrupulous attitude, failed to take the necessary measures to establish a correct diagnosis and provide qualified medical care to patient PERSON_3. The patient presented to the reception department of KZ «Saratsk Central Hospital» with

ISSN 3041-1793 Online
complaints of malaise, general weakness, lack of appetite, a fever of 39.8°C, dry cough, and chest tightness. The physician conducted a superficial and incomplete examination, did not fully collect the patient's medical history, failed to assess her somatic condition, did not order diagnostic tests or a chest X-ray, and ultimately established the incorrect diagnosis of «ARVI.» Consequently, inappropriate treatment was prescribed, intensive therapy – including antibacterial therapy – was omitted, and the patient was deprived of necessary medical care, which ultimately contributed to her death [22].

Similarly, the Vinnytsia Court of Appeal, in its resolution of February 4, 2019, in case No. 127/16872/17 (proceedings No. 11-кп/801/152/2019), confirmed the conclusion of the court of first instance. The court found that doctor PERSON_5, due to negligent and careless performance of professional duties, failed to fully conduct a pre-hospital examination of patient PERSON_7. Instead of identifying the correct, life-threatening diagnosis of «myocardial infarction», the doctor mistakenly diagnosed «mixed-type neurocirculatory dystonia (a consequence of alcohol intoxication)» [23]. As a result, the doctor chose an incorrect treatment strategy, failed to comply with the Ministry of Health of Ukraine protocols on urgent hospitalization for suspected acute coronary syndrome [24], and allowed the patient to remain at home rather than being hospitalized. This mismanagement contributed to the development of cardiovascular complications and the sudden death of PERSON_7, which constitutes serious consequences arising from negligent and unscrupulous medical malpractice [24].

Thus, the examination of the issues concerning the interpretation of the concept of medical malpractice in private law highlights the need for further development of this topic, both from a theoretical perspective and in terms of practical implementation.

Conclusions. The analysis of the issues related to defining the concept of medical malpractice and its interpretation in the doctrine of private law allows us to support existing scientific positions regarding the legal regulation of compensation for harm caused by medical malpractice and to formulate the following conclusions:

A clear definition of the term medical malpractice is necessary for the correct legal qualification of the actions (lawful or unlawful) or inaction of a doctor or other medical professional. This definition forms the basis for resolving an issue of concern to society as a whole: the liability of medical professionals for professional errors.

Medical malpractice is proposed to be understood in two ways:

On one hand, as unintentional actions (or inaction) of a doctor or other medical professional caused by objective circumstances, which result in deterioration of the patient's health or death. In this case, it is necessary to establish the conscientiousness of the professional in performing their duties.

ISSN 3041-1793 Online

On the other hand, as actions (or inaction) caused by subjective circumstances, associated with violations of medical care protocols, negligence, or even criminal misconduct, which result in harm to the patient's health or death.

The signs of medical malpractice should include:

A negative (unfavorable) outcome despite the provision of appropriate medical care; Incorrect actions (or inaction) of a doctor or other medical professional; Unintentional harm to the patient's health or causing the patient's death in connection with the implementation of relevant diagnostic, therapeutic, or preventive measures.

Circumstances (objective and subjective factors) that may lead to a doctor or other medical professional committing medical malpractice, resulting in deterioration of the patient's health or death, include:

Objective factors: Rapid progression of a disease that is atypical for the condition; Lack of characteristic symptoms; Inaccurate or false laboratory test results that distort the overall clinical picture; Lack of necessary medical equipment; Ineffectiveness of drugs typically used to stabilize the patient's condition.

Subjective factors: Insufficient professional training, leading to incorrect diagnosis or treatment; Physical condition of the medical professional (e.g., severe fatigue, personal illness, alcohol or drug intoxication); Misinterpretation of clinical, laboratory, or instrumental data; Failure to consider consultations with other specialists; Negligent performance of surgical or other therapeutic and preventive interventions; Underestimation of the severity of the patient's condition or potential complications; Lack of an individualized approach and inadequate communication with the patient regarding their health status.

Understanding these factors is essential for developing effective strategies to prevent medical errors, enhance patient safety, and ensure accountability within healthcare systems. By identifying the underlying causes of malpractice, institutions can implement targeted training, improve protocols, and foster a culture of vigilance and ethical responsibility, ultimately reducing the incidence of harm and improving overall quality of care.

References:

1. Aksiutina, A. V., Serdiukova, N. V. (2017). Medychna reforma v Ukraini: osoblyvosti vprovadzhennia [Medical reform in Ukraine: Features of implementation]. *Legal Scientific Electronic Journal*. Vol. (6). Pp.114–116 [in English].

2. Mkrtycheva, M. (2021). Problema: Pomylytysia za zdorovia. Ukrainske zakonodavstvo ne peredbachaie likarskykh pomylok.[Problem: Medical errors. Ukrainian legislation does not consider medical errors.] *Ukrainskyi yuryst.* № (7–8). Retrieved from: https://www.legalalliance .com.ua/publikacii/ukrainske-zakonodav-stvo-ne-peredbacae-likarskih-pomilok/ [in Ukrainian].

3. Skrynnikova, K. O. (2020). Kvalifikatsiia likarskykh (medychnykh) pomylok. [Qualification of medical errors] *Naukhovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriia «Pravo», 80(1). P. 247 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
4. Skrynnikova, K. O. (2023). Likarska (medychna) pomylka: Ponyattia ta prychyny yii vynyknennia. [Medical error: Understanding the causes of this error]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav. №* 2 (101), ch. 2. P. 42–54. Retrieved from: https://doi.org/10.32631/v.2023.2.36 [in Ukrainian].

5. Stetsenko, S. H. (2010). Medychne pravo Ukrainy (realizatsiia ta zakhyst prav patsientiv) [Medical law of Ukraine (realization and protection of patients' rights)]. Kyiv: Atika. [in Ukrainian].

6. Hrabar, O. S. (2022). Shchodo vyznachennia medychnoi pomylky yak pidstavy vidskoduvannia shkody [On the definition of a medical error as a basis for compensation for damage]. Teoriia i praktyka suchasnoi nauky ta osvity: materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Lviv, 11–12 hrudnia 2022 r.) (pp. 59–62). Lviv: Lvivskyi naukovyi forum [in Ukrainian].

7. Maksymenko, A. V. (2020). Problema likarskoi pomylky [The problem of medical error]. Kharkiv international annual scientific meeting: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, molodykh vchenykh ta likariv (Kharkiv, 20 travnia 2020 r.) (pp. 114–115). Kharkiv: KHMU. [in Ukrainian].

8. Mostovenko, O. (2018). Poniattia, oznaky ta klasyfikatsiia likarskykh pomylok. [Understanding, signs and classification of medical errors]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo*.Vol. (10). P. 37–40. [in Ukrainian].

9. Zavarza, T. V. (2013). Pravove znachennia ryzyku dlia tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti likarnianykh zakladiv za nenalezhne likuvannia. [Legal significance of the risk for the civil-legal liability of medical institutions for improper treatment]. Teoriia i praktyka pravoznavstva. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_23 [in Ukrainian].

10. Liebman, C. B., & Hyman, C. S. (2004). Zmenshennia kilkosti medychnykh pomylok ta rozkryttia informatsii: rol reformy pravovoi systemy. [Medical error reduction and disclosure: The role of legal system reform]. *New England Journal of Medicine*. 350(8). P. 836–838 [in English] .

11. Liang, B. A. (2002). Pomylka v medytsyni: pravovi pereshkody dlia reform u SSHA. [Error in medicine: Legal impediments to U.S. reform]. *Journal of Health Politics, Policy and Law*. 27(4), 627–650 [in English].

12. Kohn, L. T., Corrigan, J. M., & Donaldson, M. S. (Eds.). (2000). Liudyni vlastyvo pomyliatysia: pobudova bezpechnoi systemy okhorony zdorovia. [To Err Is Human: Building a Safer Health System]. Washington, DC: National Academy Press [in English].

13. Lester, H., & Tritter, J. Q. (2005). Likarska pomylka: Obhovorennia medychnoho tlumachennia pomylky ta bezpeky patsyientiv. [Medical error: A discussion of the medical construction of error and patient safety]. *Social Science & Medicine*, 60(6), 1201–1212 [in English].

14. Doloh, M. I. (2014). Likarski pomylky. [Medical errors]. *Radiolohichnyi visnyk*. Vol. 2(51). P. 53–56. [in Ukrainian].

15. Pro likarsku pomylku ta yii prychyny rozpovily u Natsluzhbi zdorovia. [The reasons for the medical error were revealed by the Health Service]. (2019, 8 serpnia). *Novyny Poltavshchyny*. Retrieved from: https://np.pl.ua/2019/08/08/pro-likars-ku-pomylku-ta-ii-prychyny-rozpovily-u-natssluzhbi-zdorov-ia/ [in Ukrainian].

16. Antonov, S. V. (2007). Medychna pomylka: yurydychnyi aspekt. [Medical error: legal aspect]. Upravlinnia zakladom okhorony zdorovia. Vol. (8). Retrieved from: http://www.medlawcenter.com.ua/ua/publications/75.html [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

17. Ukhvala Apeliatsiynoho sudu Odeskoi oblasti vid 16 chervnia 2015 r. u spravi № 522/21210/13 ts. [The decision of the Appeal Court of the Odesa Region dated June 16, 2015 in case No. 522/21210/13 of the]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/45440468 [in Ukrainian].

18. Stetsenko, S. H., Stetsenko, V. Yu., & Seniuta, I. Ia. (2008). Medychne pravo Ukrainy (pidruchnyk). [Medical law of Ukraine]. Kyiv: Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv «Pravova yednist» [in Ukrainian].

19. Stukalo, N. Yu. (2024). Vidskoduvannia shkody, zadvanoi zhyttiu abo zdoroviu fizychnoi osoby v rezultati likarskoi pomylky za dopomohoiu mediatsii. [Compensation for harm caused to the life or health of an individual as a result of a medical error through mediation]. In Mediatsiia & Universytety 1.0: Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 275–279). Chernivtsi: Mediatsiia & Universytety 1.0. [in Ukrainian].

20. Seniuta, I. Ya. (2018). Tsyvilno-pravove rehuliuvannia vidnosyn u sferi nadannia medychnoi dopomohy: pytannia teorii i praktyky (monohrafiia). [Civil Law Regulation of Relations in the Field of Medical Care Provision: Issues of Theory and Practice]. Lviv: Vydavnytstvo LOBF «Medytsyna i pravo» [in Ukrainian].

21. Maikut, Kh. V. (2017). Problemy pravovoi kvalifikatsii medychnoi pomylky. [Legal problems of medical error qualification]. *Aktualni problemy vitchyznoi yurysprudentsii*. Vol. (3). P. 54–57 [in English].

22. Postanova Odeskoho apeliatsiinoho sudu vid 2 liutoho 2021 r. u spravi № 513/375/19 (provadzhennia № 22 ts/813/2152/21). [Decision of the Odessa Court of Appeal dated 2 July 2021 in case No. 513/375/19 (proceedings No. 22 ts/813/2152/21).] Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua [in Ukrainian].

23. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. (2014, 2 liipnia). Pro zatverdzhennia ta vprovadzhennia medyko-tekhnolohichnykh dokumentiv zi standartyzatsii medychnoi dopomohy pry hostromu koronarnomu syndromi z elevatsiieiu segmenta ST (Nakaz № 455). [For approval and implementation of medical and technological documents on the standardization of medical care for acute coronary syndrome with ST segment elevation (Order No. 455)]. Retrieved from: https://uvma.mil.gov.ua/departments/zpsm/files/programa_DEK_2022.pdf?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

24. Postanova Vinnytskoho apeliatsiinoho sudu vid 4 liutoho 2019 r. u spravi № 127/16872/17 (provadzhennia № 11 kp/801/152/2019). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. [Decision of the Vinnytsia Court of Appeal dated 4 July 2019 in case No. 127/16872/17 (proceedings No. 11 kp/801/152/2019). Unified State Register of Judicial Decisions]. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua [in Ukrainian].

Література:

1. Аксютіна, А. В., Сердюкова Н. В., Medical reform in Ukraine: Features of implementation. *Legal Scientific Electronic Journal*. 2017. №(6). P. 114–116.

2. Мкртичева М. Проблема: Помилитися за здоров'я. Українське законодавство не передбачає лікарських помилок. *Український юрист*. 2021. № (7- 8). Режим доступу: https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/ukrainske-zakonodav-stvo-ne-peredbacae-likarskih-pomilok/

3. Скриннікова К. О. Кваліфікація лікарських (медичних) помилок. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. № 80(1). С. 247.

ISSN 3041-1793 Online
4. Скриннікова К. О. Лікарська (медична) помилка: Поняття та причини її виникнення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. 2(101), ч. 2. С. 42–54. Режим доступу: https://doi.org/10.32631/v.2023.2.36

5. Стеценко С. Г. *Медичне право України (реалізація та захист прав пацієнтів)*. Київ. Атіка. 2010. 274 с.

6. Грабар О. С. Щодо визначення медичної помилки як підстави відшкодування шкоди. In *Теорія і практика сучасної науки та освіти: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 11–12 грудня 2022 р.) Львів: Львівський науковий форум. 2022. С. 59–62.

7. Максименко А. В. Проблема лікарської помилки. In *Kharkiv international annual scientific meeting: матеріали науково-практичної конференції студентів, молодих вчених та лікарів* (Харків, 20 травня 2020 р.) Харків: ХНМУ. 2020. С. 114-115

8. Мостовенко О. Поняття, ознаки та класифікація лікарських помилок. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № (10). С. 37–40.

9. Заварза Т. В. Правове значення ризику для цивільно-правової відповідальності лікарняних закладів за неналежне лікування. *Теорія і практика правознавства*. 2013. №2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_23

10. Liebman C. B., Hyman, C. S. Medical error reduction and disclosure: The role of legal system reform. *New England Journal of Medicine*/ 2004. №350(8). P. 836–838.

11. Liang B. A. Error in medicine: Legal impediments to U.S. reform. *Journal of Health Politics, Policy and Law*. 2022. №27(4). P. 627–650.

12. Kohn L. T., Corrigan, J. M., Donaldson, M. S. (Eds.). *To Err Is Human: Building a Safer Health System*. Washington, DC: National Academy Press. 2000. PMID: 25077248. Режим доступу: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25077248/

13. Lester H., Tritter, J. Q. Medical error: A discussion of the medical construction of error and patient safety. *Social Science & Medicine*. 2005. № 60(6), pp. 1201–1212.

14. Дьолог М. І. Лікарські помилки. *Радіологічний вісник*. 2014. №2(51) С. 53–56.

15. Про лікарську помилку та її причини розповіли у Нацслужбі здоров'я. *Новини Полтавщини*. 2019. Режим доступу: https://np.pl.ua/2019/08/08/pro-likars-ku-pomylku-ta-ii-prychyny-rozpovily-u-natssluzhbi-zdorov-ia/

16. Антонов С. В. Медична помилка: юридичний аспект. *Управління закладом охорони здоров'я.* 2007. № (8). Режим доступу: http://www.medlawcenter.com.ua/ua/publications/75.html

17. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 16 червня 2015 р. у справі № 522/21210/13 ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/45440468

18. Стеценко С. Г., Стеценко, В. Ю., Сенюта, І. Я. *Медичне право України* (підручник). Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2008. 507 с.

19. Стукало Н. Ю. Відшкодування шкоди, завданої життю або здоров'ю фізичної особи в результаті лікарської помилки за допомогою медіації. In *Медіація & Університети 1.0: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Чернівці: Медіація & Університети 1.0. 2024. С. 275–279.

20. Сенюта І. Я. *Цивільно-правове регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги: питання теорії і практики* (монографія). Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право». 2018.

21. Майкут Х. В. Проблеми правової кваліфікації медичної помилки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № (3). С. 54–57.

ISSN 3041-1793 Online

22. Постанова Одеського апеляційного суду від 2 лютого 2021 р. у справі № 513/375/19 (провадження № 22 ц/813/2152/21). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua

23. Міністерство охорони здоров'я України. (2014, 2 липня). Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при гострому коронарному синдромі з елевацією сегмента ST (Наказ № 455). Режим доступу: https://uvma.mil.gov.ua/departments/zpsm/files/programa_DEK_2022.pdf?utm_source=chatgpt.com

24. Постанова Вінницького апеляційного суду від 4 лютого 2019 р. у справі № 127/16872/17 (провадження № 11 кп/801/152/2019). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
UDC 341.171

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-988-997

Senyk Svyatoslav Volodymyrovych Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-4187-9715

Gutnyk Vitalii Volodymyrovych Doctor of Legal Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-1401-4393

LEGAL FOUNDATIONS FOR THE CREATION OF THE INTERNAL ELECTRICITY MARKET IN THE EUROPEAN UNION

Abstract. This article examines the legal foundations for the creation of the internal electricity market in the European Union through the lens of the evolution of mechanisms ensuring the functioning of the common energy area. The main focus is on the phased formation of a single electricity market through the implementation of the first, second, third, and fourth energy packages, which laid the regulatory foundation for ensuring the transparency of energy companies' activities and protecting consumer rights. The paper analyzes key EU directives and regulations that defined the general rules for the functioning of the internal electricity market, in particular provisions regarding third-party access to networks, requirements for the unbundling of electricity generation, transmission, and distribution activities, as well as the role of national and supranational regulatory bodies in ensuring non-discriminatory access to infrastructure.

Particular attention is paid to the establishment of independent national regulators and supranational coordinating bodies designed to ensure the consistent application of EU law across member states. The importance of the Agency for the Cooperation of Energy Regulators is highlighted, as well as the role of transmission system operators in developing cross-border electricity trade, strengthening security of supply, and deepening the integration of energy markets. It is argued that the creation of an internal electricity market in the EU is a long and complex process involving economic, political, and legal factors. The measures taken have ensured the expansion of supranational regulation, the gradual harmonization of market operating rules, an increase in energy efficiency, and the establishment of a foundation for the further decarbonization of the energy sector.

Keywords: energy, EU law, internal electricity market; European Union; energy efficiency; energy package; legal regulation.

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

Сеник Святослав Володимирович доктор філософії у галузі права, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-4187-9715

Гутник Віталій Володимирович доктор юридичних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м.Львів, https://orcid.org/0000-0003-1401-4393

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Анотація. У статті досліджено правові засади створення внутрішнього ринку електроенергії в Європейському Союзі крізь призму еволюції механізмів забезпечення функціонування спільного енергетичного простору. Основну увагу зосереджено на поетапному формуванні єдиного ринку електроенергії шляхом імплементації першого, другого, третього та четвертого енергетичних пакетів, які заклали нормативну основу для забезпечення прозорості діяльності енергетичних компаній і захисту прав споживачів. Проаналізовано ключові директиви і регламенти ЄС, що визначали загальні правила функціонування внутрішнього ринку електроенергії, зокрема положення щодо доступу третьої сторони до мереж, вимог до відокремлення діяльності з виробництва, передачі та розподілу електроенергії, а також ролі національних і наднаціональних регуляторних органів у гарантуванні недискримінаційного доступу до інфраструктури.

Окрему увагу приділено створенню незалежних національних регуляторів та наднаціональних координаційних структур, покликаних забезпечити узгоджене застосування норм права ЄС у державах-членах. Висвітлено значення Агенції з співробітництва енергетичних регуляторів, а також ролі операторів систем передачі у розвитку транскордонної торгівлі електроенергією, зміцненні безпеки постачання та поглибленні інтеграції енергетичних ринків. Обґрунтовано, що створення внутрішнього ринку електроенергії в ЄС є тривалим і складним процесом, у якому поєднуються економічні, політичні та правові чинники. Вжиті заходи забезпечили розширення наднаціонального регулювання, поступову гармонізацію правил функціонування ринку, підвищення рівня енергоефективності та формування засад для подальшої декарбонізації енергетичного сектору.

Ключові слова: енергетика, право ЄС, внутрішній ринок електроенергії; Європейський Союз; енергоефективність; енергетичний пакет; правове регулювання.

ISSN 3041-1793 Online

Problem Statement. The current stage in the development of European Union energy law is characterised by the complexity and multidimensional nature of the process of establishing the internal electricity market, which is обусловлено the necessity of reconciling the economic, political, and legal interests of the Member States. Notwithstanding the consistent implementation of four Energy Packages aimed at market liberalisation, the demonopolisation of the energy sector, and the promotion of competition, significant challenges persist in practice. These challenges are primarily associated with the incomplete harmonisation of national legislations, as well as the resistance of Member States to relinquish control over strategic sectors. Furthermore, the insufficient effectiveness of coordination between national and supranational regulatory authorities, together with the challenges of ensuring energy security and advancing decarbonisation, necessitate the further development and refinement of the legal mechanisms governing the functioning of the EU internal energy market. Under these conditions, the issue of examining the legal foundations for the establishment of the internal electricity market in the European Union acquires particular relevance.

Analysis of Recent Research and Publications. The issues related to the legal regulation of the internal electricity market in the European Union have been extensively examined by numerous foreign and domestic scholars, including S. Andersen, D. Buchan, M. Keay, M. Schumann, O. Kohut-Ferens, K. Manuilova, I. Les, among others.

Purpose of the Study. The purpose of this study is to examine the establishment and development of the internal electricity market in the European Union, as well as to analyse the key stages of its regulatory formation. Particular attention is devoted to the role of the European Union Energy Packages.

Main Body. The establishment and development of the internal gas and electricity markets were carried out through the gradual implementation of three Energy Legislative Packages. The First Energy Package laid down general rules governing the respective internal markets, while simultaneously emphasising the need to enhance the efficiency of energy generation and transmission, as well as to strengthen environmental protection in the context of energy supply.

In order to achieve these objectives, a number of directives were adopted, which played a fundamental role in the creation and functioning of the unified energy market at that stage. In particular, the subject matter of the first Directive (96/92/EC) concerned the electricity sector, whereas the second Directive (98/30/EC) regulated the gas market. Thus, the European Commission pursued a strategy of least resistance, initially focusing on the electricity sector in order to achieve the necessary consensus, and subsequently paving the way for negotiations concerning the gas sector [1].

ISSN 3041-1793 Online

Pursuant to Article 7(2) of Directive 96/92/EC and Article 5 of Directive 98/30/EC, requirements governing the interaction of transmission systems were established, which were to be "objective and non-discriminatory." Furthermore, Articles 13–15 of Directive 96/92/EC introduced the principle of unbundling and accounting transparency, according to which, inter alia, vertically integrated undertakings were required to maintain separate accounts for electricity generation, transmission, and distribution activities within their internal accounting systems. In addition, Member States were obliged to adopt provisions ensuring that the single buyer operates independently from the generation and distribution activities of a vertically integrated undertaking [2]. With regard to the gas market, virtually identical provisions were applied, which, in essence, did not alter the underlying regulatory approach.

At the same time, it should be noted that among the fundamental principles intended to provide the basis for the establishment of a functional internal energy market was, in particular, the principle of third-party access, which effectively eliminated monopolisation in this sector by introducing competition and thereby contributing to the regulation of energy prices. This principle was introduced within the framework of the respective Energy Package.

As noted in the literature, "the principal instrument of liberalisation was the principle of 'third-party access', according to which suppliers and consumers of natural gas are entitled to transport their gas through pipelines that they neither own nor control" [3, p. 58]. Accordingly, two models for regulating third-party access were proposed: regulated access and negotiated access.

This principle was expressly enshrined in Articles 16–18 of Directive 96/92/EC and Articles 14–16 of Directive 98/30/EC, which provided for two procedural frameworks through which the right to connection to, and use of, existing electricity and gas networks could be ensured. In order to guarantee compliance with this principle, Article 20 of Directive 96/92/EC and Article 23 of Directive 98/30/EC stipulate that "Member States shall designate a competent authority, which shall be independent of the parties, to settle disputes relating to contracts or negotiations," and which shall act as "a dispute settlement body in relation to the territory of a single buyer or a system operator that refuses access to, or use of, the system" [4].

Furthermore, Directive 98/30/EC (Article 14) also provided for the possibility for Member States to adopt a hybrid system of access. The Netherlands and Denmark made use of this option by introducing a negotiated model for transmission systems and a regulated model for distribution systems [5, p. 1305]. Nevertheless, in practice, operators controlling transmission and distribution systems, as well as the relevant technical infrastructure, frequently refused access to the networks, thereby undermining the effective implementation of the principle of third-party access.

At the Lisbon European Council of 2000, the European Commission recognised the necessity of accelerating the process of market liberalisation and,

ISSN 3041-1793 Online
to that end, advanced the Second Energy Package, which consisted of two directives repealing the previous legislative framework and introducing new mechanisms for the liberalisation of energy markets.

In addition, the already established principles of third-party access were further refined and reaffirmed in Article 20 of Directive 2003/54/EC [6] and Article 18 of Directive 2003/55/EC [7]. The principle of accounting unbundling was enshrined in Article 19 of Directive 2003/54/EC and Article 17 of Directive 2003/55/EC and emerged as a result of prolonged disagreements between France and Germany, on the one hand, and the European Commission, on the other. These disputes concerned the Commission's attempt to introduce the principle of ownership unbundling, according to which the ownership of electricity and gas transmission and distribution networks could not be vested in a single legal entity. However, due to the opposition of France and Germany, this principle was not incorporated into the Second Energy Package.

The two directives were further complemented by Regulation (EC) No 1228/2003, which established rules on "conditions for access to the network for cross-border exchanges in electricity" [8], structured around five key principles.

At this stage, one of the key mechanisms of energy market liberalisation was also the establishment of independent national regulatory authorities for the gas and electricity sectors. The obligation to establish such authorities was reflected in all three legislative packages. In particular, Article 25 of Directive 2003/55/EC provides that Member States may designate one or more regulatory authorities which "shall be wholly independent of the interests of the gas industry" and shall be responsible for ensuring non-discrimination, effective competition, and the proper functioning of the market through monitoring activities.

Similarly, Article 23 of Directive 2003/54/EC sets out the powers of such authorities, which include, inter alia, determining tariff-setting methodologies, resolving disputes concerning access to networks, and supervising compliance by market participants with licensing conditions and applicable legislation [6]. Subsequent energy directives further strengthened and expanded the competences of national regulatory authorities, thereby emphasising the importance of independent oversight bodies in sectors previously subject to state control. Moreover, national regulators cooperate with one another in order to ensure access to relevant information.

In order to ensure the fairness of market conditions and their consistent application across the European Union, it became necessary to establish not only national regulatory authorities but also supranational regulatory mechanisms, effectively creating a body responsible for overseeing national regulators. By Commission Decision of 11 November 2003 (No 2003/796/EC) "establishing the European Regulators Group for Electricity and Gas," an advisory body was created. Article 1 of the said Decision provides that the Group is tasked with promoting

ISSN 3041-1793 Online

consultation, coordination, and cooperation among national regulatory authorities in order to ensure the consistent implementation of EU energy directives [9].

However, as the activities of ERGEG "did not result in a substantial impetus towards the development of common standards and approaches necessary for cross-border trade and the emergence of regional markets, and ultimately a genuine European energy market" [10], the Agency for the Cooperation of Energy Regulators (ACER) was established in 2011 on its basis. This Agency was entrusted with supervisory powers over the regulatory authorities of the Member States, as well as with the development of EU-wide market rules.

In order to enhance and further develop the functioning of the internal energy market, the European Commission adopted the Third Energy Package concerning the gas and electricity markets. Similar to the previous packages, it regulated competition while also introducing requirements aimed at ensuring stability and security of supply—three key components of comprehensive energy security. As in earlier instances, it consisted of Directive 2009/72/EC [11] and Directive 2009/73/EC [12].

The most controversial aspects during the negotiations concerned the rules on third-party access and the implications of establishing the Agency for the Cooperation of Energy Regulators (ACER). The Third Energy Package provided for enhanced cooperation among transmission system operators and the establishment of associations of gas and electricity transmission system operators, whose tasks included ensuring reliable supply and promoting investment. Furthermore, the aforementioned directives strengthened consumer protection by granting consumers the right to access detailed information regarding their energy consumption and to switch suppliers. This constituted a significant step towards the harmonisation of consumer rights across the European Union.

While the First Energy Package established the principle of accounting unbundling, the discussions surrounding the Second Energy Package introduced proposals to replace this principle with ownership unbundling. However, Article 9 of the "Gas Directive" (Directive 2003/55/EC) provided that "where the system operator forms part of a vertically integrated undertaking, it shall be independent, at least in terms of its legal form, organisation and decision-making, from other activities not relating to transmission. These rules shall not imply any obligation to separate ownership of assets of the system from the vertically integrated undertaking" [7].

During the negotiations of the Third Energy Package, it became evident that full ownership unbundling would not be immediately adopted. Nevertheless, "the Commission successfully compelled companies to divest shares, thereby effectively separating their activities" [13, p. 335]. The Third Energy Package ultimately incorporated three models of unbundling. Under the first model, vertically integrated undertakings were required to separate ownership of generation, transmission, and

ISSN 3041-1793 Online
distribution networks. The second model introduced the institution of an Independent System Operator (ISO), allowing companies to retain ownership of transmission assets while delegating operational management to an independent entity. The third model provided for the establishment of an Independent Transmission Operator (ITO), enabling vertically integrated companies to maintain ownership structures on the condition that they are subject to external regulatory oversight [11].

According to the latest provisions of the Third Legislative Package, supranational regulatory authorities were also vested with powers to license potential market participants, whose access to the EU energy market may be denied in the event of non-compliance with EU standards. This provision is обусловлено the increasing entry of non-EU entities into the energy market.

Among the numerous directives governing the energy sector, particular attention should be paid to Directive 2012/27/EU on energy efficiency, which represents the practical implementation of one of the European Union's long-term objectives. The Directive "establishes a common framework for the promotion of energy efficiency" and introduces specific rules aimed at removing barriers that may hinder efficient energy production and consumption. The provisions and targets set out in the Directive were intended to be achieved by 2020. It establishes a minimum threshold of requirements that cannot be reduced, while allowing Member States to adopt more stringent measures in their national legislation, provided that such changes are duly notified to the Commission [14].

Among the most recent initiatives aimed at fostering the establishment of a unified EU energy market is the presentation by the European Commission in 2016 of the Fourth Energy Package entitled "Clean Energy for All Europeans," from which the key priorities that the European Union intends to pursue in the near future can be derived. Among these priorities, particular emphasis is placed on energy efficiency, achieving global leadership in the production of energy from renewable sources, and ensuring fair conditions for consumers.

This package is undoubtedly the most comprehensive among all previous legislative packages, as its total volume amounts to approximately 1,000 pages, divided into eight separate legislative acts [15]. The necessity for its further adoption lies in the establishment of objectives for a new time horizon, the identification of instruments for their implementation, and the continuation of a consistent EU energy policy.

Conclusions. It should be noted that the European Union's policy in the creation of the internal energy market has, in many respects, been inconsistent. At the same time, significant efforts have been undertaken by EU supranational institutions to ensure the effective functioning of the unified energy market. The legal regulatory instruments in this field have continuously evolved and expanded, primarily at the supranational level of the Union.

ISSN 3041-1793 Online

Furthermore, the competences of the European Union have been broadened through international agreements to which it has acceded, which, notably, do not contradict the provisions of the founding treaties applicable at the respective stages of development.

Despite considerable progress towards the establishment of the internal energy market, the European Union still faces a number of challenges. These include the harmonisation of energy prices across Member States, the reduction of state control over the sector, and the capacity to ensure security of supply.

Through the adoption of the four legislative packages, the European Commission has significantly contributed to the demonopolisation of the gas and electricity markets and to the establishment of principles of effective cooperation. Overall, the measures undertaken to achieve the internal energy market have been progressive; however, due to the reluctance of Member States to relinquish control over strategic sectors, the process of implementing the relevant directives has been artificially slowed.

References:

1. Andersen S. (2019). EU EnergyPolicy. Interest Interaction and Supranational Authority. (n.d). *https://academic.oup.com/* Retrieved: https://surl.li/vafbvf

2. Directive (96/92/EC) of the European Parliament and of the Council of 19 December 1996 concerning common rules for the internal market in electricity. (n.d). *https://eur-lex.europa.eu*. Retrieved: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1996/92/oj/eng

3.Moen K. B. (2003). The Gas Directive and Third Party Transport Rights – What Pipeline Volumes are Available? *Journal of Energy & Natural Resources Law*. *21*,1, 49–84.

4. Directive (98/30/EC) of the European Parliament and of the Council of 22 June 1998 concerning common rules for the internal market in natural gas. (n.d). *https://eur-lex.europa.eu*. Retrieved: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1998/30/oj/eng

5. Roggenkamp M., Redgwell C., Rønne A., del Guayo I. (2015) *Energy Law in Europe: National, EU and International Regulation*. Oxford: Oxford University Press,1488

6. Directive (2003/54/EC) of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 Concerning Common Rules for the Internal Market in Electricity and Repealing Directive 96/92/EC. (n.d). *https://eur-lex.europa.eu* Retrieved: URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/54/oj

7. Directive (2003/55/EC) of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 Concerning Common Rules for the Internal Market in Natural Gas and Repealing Directive 98/30/EC. (n.d). *https://eur-lex.europa.eu.* Retrieved: https://surl.li/jxfiyt

8. Regulation (1228/2003) of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 on conditions for access to the network for cross-border exchanges in electricity. . (n.d). *https://eur-lex.europa.eu.* Retrieved: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2003/1228/oj/eng

9. Commission Decision (2003/796/EC) on establishing the European Regulators Group for Electricity and Gas. (n.d). https*: eur-lex.europa.eu* Retrieved: https://surl.li/zosgkl

10. Regulation (No 1775/2005) of the European Parliament and of the Council of 28 September 2005 on conditions for access to the natural gas transmission networks. (n.d). *https://eur-lex.europa.eu.* Retrieved: https://surl.lt/hegfwz

ISSN 3041-1793 Online

11. Directive (2009/72/EC) of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 Concerning Common Rules for the Internal Market in Electricity and Repealing Directive 2003/54/EC. (n.d). *https://eur-lex.europa.eu*. Retrieved: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0055:0093:en:PDF

12. Directive (2009/73/EC) of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 Concerning Common Rules for the Internal Market in Natural Gas and Repealing Directive 2003/54/EC. (n.d). *https://eur-lex.europa.eu* Retrieved: https://surl.li/kwocjg

13. Schumann D. (2003). Netzwerke und Koppelgeschäfte in der europäischen Elektrizitätspolitik. *Politische Viieteljahresschrift*. *44(3)*,325–347.

14. Directive (2012/27/EU) on energy efficiency, on energy efficiency. (n.d). *https://eur-lex.europa.eu*. Retrieved: https://surli.cc/nspyrj

15. European Commisssion (2016): Clear Energy for all Europeans). *https://eur-lex.europa.eu.* Retrieved: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016DC0860

Література:

1. Andersen S. EU EnergyPolicy. Interest Interaction and Supranational Authority. URL:https://surl.li/vafbvf

2. Directive 96/92/EC of the European Parliament and of the Council of 19 December 1996 concerning common rules for the internal market in electricity. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1996/92/oj/eng

3. Moen K. B. The Gas Directive and Third Party Transport Rights – What Pipeline Volumes are Available? *Journal of Energy & Natural Resources Law*. 2003. Vol. 21. No. 1. P. 49–84.

4. Directive 98/30/EC of the European Parliament and of the Council of 22 June 1998 concerning common rules for the internal market in natural gas. *Official Journal* L 204. 21.07.1998. P. 0001–0012. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1998/30/oj/eng

5. Roggenkamp M., Redgwell C., Rønne A., del Guayo I. *Energy Law in Europe: National, EU and International Regulation*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press,2015. 1488p.

6. Directive 2003/54/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 Concerning Common Rules for the Internal Market in Electricity and Repealing Directive 96/92/EC. *Official Journal of the European Union*. 2003. L 176/37. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/54/oj

7. Directive 2003/55/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 Concerning Common Rules for the Internal Market in Natural Gas and Repealing Directive 98/30/EC. *Official Journal of the European Union.* 2003. L 176. P. 57–78 URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ga/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0055

8. Regulation 1228/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 on conditions for access to the network for cross-border exchanges in electricity. *Official Journal of the European Union*. L 176, 15.7.2003. P. 1–10. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2003/1228/oj/eng

9. Commission Decision 2003/796/EC of 11 November 2003 on establishing the European Regulators Group for Electricity and Gas. *Official Journal of the European Union*. L 296/34. URL: https://surl.li/zosgkl

10. Regulation No 1775/2005 of the European Parliament and of the Council of 28 September 2005 on conditions for access to the natural gas transmission networks. *Official Journal of the European Union*. L 289, 3.11.2005. P. 1–13. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l27078

ISSN 3041-1793 Online

11. Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 Concerning Common Rules for the Internal Market in Electricity and Repealing Directive 2003/54/EC. *Official Journal of the European Union*. 2009. L211/55. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0055:0093:en:PDF

12. Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 Concerning Common Rules for the Internal Market in Natural Gas and Repealing Directive 2003/54/EC. *c*2009. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/73/oj/eng

13. Schumann D. Netzwerke und Koppelgeschäfte in der europäischen Elektrizitätspolitik. *Politische Viieteljahresschrift*. Vol. 44 (3). P. 325–347. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s11615-003-0067-3

14. Directive 2012/27/EU of 25 October 2012 on energy efficiency, on energy efficiency. URL: https://surli.cc/nspyrj

15. European Commisssion: Clear Energy for all Europeans. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016DC0860

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
UDC 340.12:37.013

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-998-1006

Turchynjak Yaroslav Ihorovych Postgraduate student of the Department of Legal Theory and Constitutionalism Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0007-4426-5018

Slyvka Stepan Stepanovych Professor of the Department of Legal Theory and Constitutionalism Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-1683-4363

NATURAL-LEGAL EDUCATION: FEATURES OF SPIRITUAL METHODS

Abstract. The article is devoted to the study of spiritual methods of natural law education as an important factor in the formation of a person's legal culture and the development of his legal consciousness.

It is substantiated that the effectiveness of legal regulation largely depends not only on the perfection of legislation, but also on the internal perception of legal values by a person. In this context, natural law education is considered as a process of forming legal consciousness through the awareness of universal moral principles underlying law, in particular the ideas of justice, freedom, equality and human dignity.

Theoretical approaches to understanding natural law and its educational potential in the formation of a person's moral and legal beliefs are analyzed. Law is considered not only as a system of normative prescriptions established by the state, but as a manifestation of universal moral principles arising from human nature

It is shown that the spiritual dimension of legal education is aimed at the formation of a person's internal value orientations, which ensure voluntary compliance with legal norms and awareness of responsibility for one's own actions. The concept of spiritual methods of natural and legal education is defined as a system of pedagogical and worldview means of influence aimed at forming the internal acceptance of legal values in the individual.

A classification of spiritual methods of natural and legal education is carried out, which include value-orientation, worldview, reflective and communicative methods. It is shown that each of these groups performs a specific function in the process of forming legal culture and moral and legal consciousness of the individual. Special attention is paid to practical mechanisms for implementing spiritual methods, in particular legal education, legal socialization, interactive educational technologies and the upbringing of respect for human rights.

ISSN 3041-1793 Online

It is concluded that spiritual methods of natural and legal education are an important tool for forming a personality capable of perceiving law as a moral and social value. Their use contributes to the development of legal culture, increasing the level of legal awareness of citizens and strengthening the foundations of a legal state.

Keywords: natural law, legal education, spiritual methods of education, legal culture, legal awareness, human rights, moral values, legal education.

Турчиняк Ярослав Ігорович аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0009-0007-4426-5018

Сливка Степан Степанович професор кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-1683-4363

ПРИРОДНО-ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНИХ МЕТОДІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню духовних методів природно-правового виховання як важливого чинника формування правової культури особистості та розвитку її правосвідомості.

Обґрунтовано, що ефективність правового регулювання значною мірою залежить не лише від досконалості законодавства, а й від внутрішнього сприйняття правових цінностей людиною. У цьому контексті природно-правове виховання розглядається як процес формування правосвідомості через усвідомлення універсальних моральних принципів, що лежать в основі права, зокрема ідей справедливості, свободи, рівності та людської гідності.

Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння природного права та його виховного потенціалу у формуванні морально-правових переконань особистості.

Право розглядається не лише як система нормативних приписів, встановлених державою, а як прояв універсальних моральних принципів, що випливають із природи людини

Показано, що духовний вимір правового виховання спрямований на формування внутрішніх ціннісних орієнтацій людини, які забезпечують добровільне дотримання правових норм та усвідомлення відповідальності за власні дії.

Визначено поняття духовних методів природно-правового виховання як системи педагогічних і світоглядних засобів впливу, спрямованих на формування у особистості внутрішнього прийняття правових цінностей.

ISSN 3041-1793 Online

Здійснено класифікацію духовних методів природно-правового виховання, до яких віднесено ціннісно-орієнтаційні, світоглядні, рефлексивні та комунікативні методи. Показано, що кожна з цих груп виконує специфічну функцію у процесі формування правової культури та морально-правової свідомості особистості. Особливу увагу приділено практичним механізмам реалізації духовних методів, зокрема правовій освіті, правовій соціалізації, інтерактивним освітнім технологіям та вихованню поваги до прав людини.

Зроблено висновок, що духовні методи природно-правового виховання є важливим інструментом формування особистості, здатної сприймати право як моральну і соціальну цінність. Їх використання сприяє розвитку правової культури, підвищенню рівня правосвідомості громадян та зміцненню засад правової держави.

Ключові слова: природне право, правове виховання, духовні методи виховання, правова культура, правосвідомість, права людини, моральні цінності, правова освіта.

Problem statement. In the modern conditions of the development of the rule of law, the problem of forming the legal culture of the individual is of particular importance. The effectiveness of legal regulation largely depends not only on the perfection of legislation, but also on the level of legal awareness of citizens, their willingness to voluntarily comply with legal norms. That is why legal education is considered one of the key factors in ensuring the stability of the legal order and establishing the principles of justice in society.

Within the framework of the natural law approach, law is considered not only as a system of regulatory requirements established by the state, but as a manifestation of universal moral principles that stem from human nature. Such an understanding of law implies the need to form an internal awareness of legal values in the individual, which is achieved primarily through spiritual methods of education.

Analysis of recent research and publications. Important aspects of legal education are highlighted by such Ukrainian and foreign scholars and practicing lawyers as: I. Bekh, M. Kelman, O. Murashyn, O. Petryshyn, L. Pyrozhenko, O. Pometun, P. Rabinovych, O. Skakun, V. Sukhomlynsky, T. Aquinas, J. Finnis. It should be noted that although the issues of legal education were developed by scholars in the field of philosophy of law, theory of state and law, the issue of spiritual methods of natural-legal education requires research.

The purpose of the article is to study the peculiarities of spiritual methods of natural law education.

Presentation of the main material. The natural law tradition proceeds from the fact that law is not limited only to a system of positive norms established by the state. There are universal moral principles that are of a supra-positive nature and stem from the very nature of man and his rational essence. These principles form the

ISSN 3041-1793 Online

basis of a just legal order. Even in medieval philosophy, Thomas Aquinas noted that natural law is a manifestation of the participation of human reason in the eternal law, and therefore a person is able to know moral principles and be guided by them in his behavior [1, p. 40–44].

According to this concept, moral norms are objective in nature and cannot be arbitrarily changed by the authorities. Legislation must be consistent with the principles of natural law, otherwise it loses its moral legitimacy. Thomas Aquinas emphasized that human law is just only when it corresponds to natural law, since it is through it that a person can distinguish between good and evil [1, p. 95–97].

In modern philosophy of law, the natural law concept has been developed and reinterpreted. A significant contribution to its modernization was made by John Finnis, who considers natural law as a system of rational moral principles that direct a person to fundamental human goods. He includes life, knowledge, friendship, justice, practical reason, and spiritual integrity of the individual among such goods [2, p. 85–90]. These values form the basis of the moral order on which law is based.

This approach is important for understanding the educational function of law. If law is viewed only as a system of external prescriptions, it affects human behavior mainly through coercion. However, the natural law concept emphasizes that the effectiveness of law largely depends on the internal acceptance of its values. That is why legal education should form not only knowledge of legal norms, but also conviction in their moral justification.

The domestic theory of law also emphasizes the value-based nature of legal regulation. P. M. Rabinovich notes that law is a social value, since it is aimed at ensuring human freedom, security and a just order in society [3, pp. 41–43]. In view of this, legal education should be based on a combination of legal knowledge with moral and spiritual guidelines.

Spiritual methods of education play a special role in this process. Their essence lies in the formation of a person's inner world of values, the development of conscience, a sense of justice and responsibility. Pedagogical theory emphasizes that true education involves not only the assimilation of rules of behavior, but also the formation of an individual's inner moral position. I. D. Bekh emphasizes that personally oriented education should ensure the internal acceptance of moral norms, which transforms them into a person's personal beliefs [4, pp. 48–52].

A significant contribution to the development of humanistic pedagogy was made by V. O. Sukhomlynsky, who emphasized that moral education should form a person's ability to empathize, feel responsibility for their actions, and realize the dignity of another person [5, pp. 20–23]. It is these qualities that form the basis of the spiritual dimension of legal culture. A person who does not perceive the moral value of another person is not able to fully realize the meaning of human rights. Thus, natural-legal education can be defined as the process of forming legal consciousness through the assimilation of universal moral principles that underlie

ISSN 3041-1793 Online
law. Its spiritual aspect consists in the development of moral reflection, the formation of a sense of justice and responsibility for one's own actions. It is thanks to this that law is perceived not as an external compulsion, but as a system of values that ensures the harmonious coexistence of people in society [2, pp. 101–105; 3, pp. 52–54].

Understanding the nature of spiritual methods of natural-legal education requires addressing general theoretical approaches to legal education and the formation of legal consciousness. In modern legal science, legal education is considered as a complex social process aimed at the formation of legal knowledge, beliefs and behavioral attitudes in a person that ensure voluntary compliance with legal norms [6, pp. 210–212]. At the same time, within the framework of the natural-legal paradigm, such a process has a deeper meaning, since it involves the formation of not only legal knowledge, but also internal moral guidelines that ensure the spiritual acceptance of law. In this context, spiritual methods of natural-legal education can be defined as a system of pedagogical and worldview means of influence aimed at forming in a person an internal awareness of the values of law based on the ideas of justice, human dignity and freedom. The difference between these methods and traditional forms of legal education is that they are focused not only on the transfer of information about legal norms, but on the formation of internal beliefs that ensure voluntary lawful behavior.

According to the position of modern legal theory, a person's legal consciousness is formed under the influence of various factors: legal education, moral upbringing, social experience and cultural environment [7, pp. 89–92]. It is spiritual methods that allow integrating these factors into a single system of influence on the personality, since they are aimed at forming the value basis of legal consciousness. In this sense, natural-legal education has not only an educational, but also a worldview function.

An important aspect of spiritual methods is the formation of a person's ability to moral reflection, that is, a conscious analysis of one's own actions from the point of view of the principles of justice and law. It is this ability that provides internal regulation of behavior, which is more effective than external coercion.

The theory of legal culture emphasizes that true legal behavior occurs when legal norms are perceived by a person as morally justified and socially necessary [8, pp. 134–137].

In the scientific literature, spiritual methods of natural law education can be classified into several main areas.

1. Value-orientation methods

This group of methods is aimed at forming in the individual a system of values that underlie law. These include the formation of respect for human dignity, awareness of the importance of freedom, justice and equality as fundamental legal principles. Within the framework of such methods, an important role is played by

ISSN 3041-1793 Online
the analysis of moral dilemmas, discussion of ethical problems and the formation of the ability to evaluate social phenomena from the standpoint of justice.

In pedagogical science, it is noted that the value orientation of an individual is formed through the assimilation of cultural and moral ideals of society, which gradually become internal beliefs of a person [9, pp. 73–76]. That is why in the process of natural law education it is important to pay attention not only to knowledge of legal norms, but also to the formation of a value attitude towards them.

2. Worldview methods.

Worldview methods are aimed at forming a holistic understanding of law as a social and moral value. In this case, law is considered not only as a system of normative prescriptions, but as a mechanism for ensuring a just order in society. This approach allows a person to realize the relationship between law, morality and spiritual values.

The works of modern researchers emphasize that the formation of a legal worldview is an important prerequisite for the formation of a legal culture of an individual. A legal worldview includes an idea of the role of law in society, its connection with moral principles and its significance for ensuring human freedom [7, pp. 95–98].

3. Reflective methods.

Reflective methods are aimed at developing the individual's ability to independently understand their own behavior. In this process, an important role is played by the formation of moral responsibility for their own actions and awareness of their legal consequences. Through reflection, a person learns to correlate their actions with moral principles and legal norms.

The theory of legal socialization notes that internal regulation of behavior is formed through a person's awareness of their own responsibility to society and other people [8, pp. 142–145]. That is why the development of reflective abilities is an important condition for the formation of lawful behavior.

4. Communicative spiritual methods.

A separate group is made up of methods related to moral and legal dialogue in society. These include discussions, discussion of legal problems, analysis of social conflicts and collective understanding of moral dilemmas. In such forms of interaction, the ability to respect the position of another person and find fair solutions in complex social situations is formed.

The communicative aspect of legal education is of great importance, since law is by its nature a social phenomenon that regulates relationships between people. It is through communication and discussion of social problems that the ability to think legally and realize the importance of justice in social life is formed [6, pp. 218–220].

Thus, spiritual methods of natural-legal education form a complex system of influence on the personality, aimed at the formation of internal beliefs and moral guidelines. Their significance lies in the fact that they ensure the integration of legal

ISSN 3041-1793 Online
knowledge with spiritual values, which, in turn, contributes to the formation of a stable legal culture.

The effectiveness of spiritual methods of natural-legal education largely depends on the conditions of their practical implementation in the system of education and social education. If natural-legal values remain only theoretical provisions, their influence on the formation of a person's legal consciousness is limited. Therefore, an important task of modern legal pedagogy is to create such educational and social mechanisms that will contribute to the internal assimilation of the ideas of justice, dignity and freedom of man.

One of the key areas of implementation of spiritual methods of natural-legal education is legal education. The scientific literature emphasizes that legal education should be aimed not only at the transfer of legal knowledge, but also at the formation of respect for law as a social value in a person. Legal education should form in citizens a conviction in the need to comply with legal norms, which is based on the awareness of their social justice [6, pp. 286–288]. It is because of this approach that law begins to be perceived not as external coercion, but as a morally justified system of regulating social relations.

An important role in the implementation of spiritual methods is played by the formation of the legal culture of the individual. Legal culture includes not only knowledge of legislation, but also a system of legal values, beliefs and attitudes that determine a person's attitude to law. Scientific studies emphasize that a high level of legal culture implies an internal readiness to act in accordance with the principles of justice and respect for the rights of other people [7, pp. 163–166]. Thus, legal culture is the result of a combination of legal knowledge with spiritual values. Legal socialization is of particular importance in this process. It consists in the gradual assimilation of legal norms and values by a person in the process of interaction with the social environment. Socialization occurs through various social institutions - family, education, mass media, public organizations. It is in these institutions that the primary ideas about justice, duty and responsibility are formed. According to researchers, legal socialization contributes to the transformation of legal norms into internal beliefs of a person, which ensures voluntary compliance with the law [8, pp. 147–150].

An equally important mechanism for implementing spiritual methods is the use of moral and legal discussions and analysis of social situations. This approach allows students to develop the ability to independently evaluate complex legal problems and find fair solutions. Analysis of specific life situations contributes to the awareness of the relationship between law and moral principles, which is an important element of the natural-legal worldview.

Modern pedagogical research also emphasizes the importance of interactive teaching methods in the formation of legal culture. Such methods include discussions, role-playing games, analysis of legal conflicts, and modeling of court

ISSN 3041-1793 Online

proceedings. They allow creating conditions for the active participation of students in the process of understanding legal problems. This forms not only knowledge of legal norms, but also an understanding of their moral content [9, pp. 91–94].

An important aspect of spiritual methods of natural-legal education is the formation of respect for human rights. The concept of human rights is based on the idea of the natural dignity of each person, which is universal in nature and does not depend on social status or political circumstances. That is why the upbringing of respect for human rights is one of the key tasks of modern legal education. International documents emphasize that education in the field of human rights should contribute to the development of a culture of respect, tolerance and responsibility [10, pp. 17–19].

Thus, the practical implementation of spiritual methods of natural-legal education involves a combination of legal education, moral education and legal socialization. Thanks to this, a holistic system of influence on the personality is formed, which contributes to the formation of a legal culture and the internal acceptance of legal values.

Conclusions. Spiritual methods of natural and legal education play an important role in the formation of legal consciousness and legal culture of the individual. Their peculiarity lies in the focus on the inner world of a person, his moral beliefs and system of values. Unlike purely informational methods of legal education, spiritual methods form the ability of an individual to realize the moral content of law and voluntarily adhere to legal norms.

In the process of research, it was established that spiritual methods of natural and legal education can be classified into value-oriented, worldview, reflective and communicative. Each of these groups of methods performs an important function in the formation of legal culture and the development of moral and legal consciousness.

The practical implementation of spiritual methods involves the use of various educational and social mechanisms, in particular legal education, legal socialization, interactive methods of teaching and fostering respect for human rights. It is the combination of these elements that creates the conditions for the formation of a personality capable of perceiving law as a spiritual and social value.

Therefore, spiritual methods of natural law education are an important tool for the formation of a legal state, as they contribute to the development of citizens who are aware of the moral principles of law and are ready to act in accordance with the principles of justice and human dignity.

Література:

1. Aquinas Thomas. Treatise on Law : Summa Theologiae, Questions 90–97 / translated by Richard J. Regan. Indianapolis; Cambridge : Hackett Publishing Company, 2000. 108 p.

2. Finnis J. Natural Law and Natural Rights. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2011. 494 p.

ISSN 3041-1793 Online

3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 10-те, доповнене. Львів : Край, 2008. 162 с.

4. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : навч.-метод. видання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.

5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. 670 с.

6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Консум, 2001. 656 с.

7. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 640 с.

8. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2015. 584 с.

9. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

10. Компас : посібник з освіти з прав людини за участю молоді / Рада Європи. Київ : Рада Європи, 2012. 488 с.

References:

1. Aquinas Thomas. (2000). Treatise on Law [Treatise on Law] : Summa Theologiae, Questions 90–97 / translated by Richard J. Regan. Indianapolis ; Cambridge : Hackett Publishing Company. 108 p. [in English].

2. Finnis J. (2011). Natural Law and Natural Rights. [Natural Law and Natural Rights]. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press. 494 p. [in English].

3. Rabinovych P. M. (2008). Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy [Fundamentals of the general theory of law and state] : navch. posib. Vyd. 10-te, dopovnene. Lviv : Krai. 162 s. [in Ukrainian].

4. Bekh I. D. (2003). Vykhovannia osobystosti [Personality development] : u 2 kn. Kn. 1: Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnolohichni zasady : navch.-metod. vydannia. Kyiv : Lybid. 280 s. [in Ukrainian].

5. Sukhomlynskyi V. O. (1077). Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children] // Vybrani tvory : u 5 t. Kyiv : Radianska shkola. T. 3. 670 s. [in Ukrainian].

6. Skakun O. F. (2001). Teoriia derzhavy i prava [Theory of State and Law] : pidruchnyk. 2-he vyd., pererob. i dopov. Kharkiv : Konsum. 656 s. [in Ukrainian].

7. Teoriia derzhavy i prava [Theory of State and Law] : pidruchnyk (2011) / za red. O. V. Petryshyna. Kharkiv : Pravo. 640 s. [in Ukrainian].

8. Kelman M. S., Murashyn O. H. (2015). Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law] : pidruchnyk. Kyiv : Kondor. 584 s. [in Ukrainian].

9. Pometun O. I., Pyrozhenko L. V. (2004). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [Modern lesson. Interactive learning technologies] : nauk.-metod. posib. Kyiv : A.S.K. 192 s. [in Ukrainian].

10. Kompas [Compass] : posibnyk z osvity z prav liudyny za uchastiu molodi (2012) / Rada Yevropy. Kyiv : Rada Yevropy. 488 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК: 347.51
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1007-1018

Ананьєв Петро Олександрович головний судовий експерт, сектору інженерно-транспортних досліджень Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернігів, https://orcid.org/0009-0002-1696-4034

Лазаренко Алла Миколаївна к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Пенітенціарної академії України; провідний фахівець з організацій наукової роботи Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0003-3808-6711

ГРУБА НЕОБЕРЕЖНІСТЬ У ДТП: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. Наукова стаття присвячена дослідженню можливостей адаптації застосування правових норм відносно «грубої необережності» потерпілого у справах про дорожньо-транспортні пригоди в Україні з практикою, сформованою у Федеративній Республіці Німеччина (далі ФРН). Дослідження проведено в контексті євроінтеграційних процесів в Україні та необхідністю адаптації національної судової практики до європейських правових стандартів.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз інституту «грубої необережності» потерпілого відповідно до ч. 2 ст. 1193 Цивільного кодексу України та інституту «співучасної недбалості» («Mitverschulden») розділу 254 Цивільного кодексу ФРН.

Визначено, що незважаючи на відмінності в дефініціях, згадані правові інститути виконують схожі функції – забезпечення пропорційного розподілу відповідальності між суб'єктами дорожньо-транспортної пригоди залежно від ступеня вини кожного з них. Розглянуто механізм застосування принципу «співучасної недбалості» у судовій практиці ФРН, зокрема підхід до пропорційного визначення розміру відшкодування з урахуванням квот відповідальності, обґрунтованих усталеною судовою практикою.

На підставі вивчення судових рішень Федерального суду правосуддя ФРН, положень Правил дорожнього руху ФРН, а також норм Закону України «Про дорожній рух», Кодексу України про адміністративні правопорушення та експлуатаційної документації транспортних засобів, доведено, що порушення потерпілим вимог безпеки дорожнього руху – зокрема невикористання

ISSN 3041-1793 Online
ременів безпеки або мотошолома – може кваліфікуватися як груба необережність у розумінні українського законодавства та є підставою для зменшення розміру відшкодування відповідно до ч. 2 ст. 1193 Цивільного кодексу України.

Підкреслюється, що термін «правила безпеки руху» не обмежується виключно Правилами дорожнього руху України, а охоплює весь обсяг нормативно-правових актів у сфері безпеки дорожнього руху.

Зроблено висновок, що гармонізація правозастосування у зазначеній сфері є можливою вже в існуючих законодавчих межах – шляхом розширеного тлумачення відповідних правових норм за аналогією з практикою ФРН, без потреби у внесенні змін до чинного законодавства України.

Звертається увага на необхідності імплементації європейських стандартів проведення судової експертизи з метою належного доказового встановлення причинного зв'язку між порушенням потерпілим норм безпеки дорожнього руху та спричиненою шкодою.

Ключові слова: груба необережність, співучасна недбалість, потерпіла особа, дорожньо-транспортна пригода, відшкодування шкоди, вина, євроінтеграція, судочинство України.

Ananiev Petro Oleksandrovych Chief Forensic Expert, Chernihiv Scientific Research Expert and Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Chernihiv, https://orcid.org/0009-0002-1696-4034

Lazarenko Alla Mykolaivna PhD in Law, Associate Professor, Department of Criminal Executive and Criminal Law, Penitentiary Academy of Ukraine; Lead Specialist in Scientific Organizational Work, Chernihiv Research and Forensic-Criminal Expertise Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0003-3808-6711

GROSS NEGLIGENCE IN ROAD TRAFFIC ACCIDENTS: THE EUROPEAN INTEGRATION ASPECT OF LAW ENFORCEMENT

Abstract. This article examines the potential for adapting the application of legal norms concerning the “gross negligence” of the injured party in road traffic accident cases in Ukraine, in light of the jurisprudence established in the Federal Republic of Germany (hereinafter, FRG). The study is situated within the context of Ukraine’s European integration process and the imperative of aligning national judicial practice with European legal standards.

A comparative legal analysis was conducted between the concept of “gross negligence” of the injured party under Part 2 of Article 1193 of the Civil Code of Ukraine and the notion of “contributory negligence” (Mitverschulden) under Section

ISSN 3041-1793 Online
254 of the Civil Code of the FRG. Despite definitional differences, these legal constructs perform analogous functions, namely, ensuring the proportional allocation of liability among parties involved in a road traffic accident, according to the degree of fault attributable to each party.

The study further explores the operationalization of the principle of contributory negligence in German case law, with particular emphasis on the methodology for proportionally apportioning compensation based on liability quotas established by settled judicial practice.

Through an analysis of rulings of the Federal Court of Justice of the FRG, the German Road Traffic Regulations, as well as the Law of Ukraine "On Road Traffic," the Code of Ukraine on Administrative Offenses, and vehicle operational documentation, it is demonstrated that violations of road safety obligations by the injured party – such as the failure to use seat belts or helmets – may constitute gross negligence under Ukrainian law and serve as a legitimate basis for reducing compensation in accordance with Part 2 of Article 1193 of the Civil Code of Ukraine.

It is emphasized that the term "road safety rules" extends beyond the Road Traffic Regulations of Ukraine, encompassing the full spectrum of statutory and regulatory instruments governing road safety.

The study concludes that the harmonization of legal practice in this domain is achievable within the current legislative framework, through an expansive interpretation of relevant legal norms by analogy with German practice, without necessitating amendments to existing Ukrainian legislation. Furthermore, the implementation of European standards for judicial expertise is highlighted as essential to ensuring the proper evidentiary establishment of a causal link between the injured party's violation of road safety norms and the resulting harm.

Keywords: gross negligence, contributory negligence, injured party, road traffic accident, compensation, fault, European integration, Ukrainian judiciary.

Постановка проблеми. Незважаючи на нормативне закріплення євроінтеграції України та адаптації її законодавства до вимог законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС) [1, 2, 3, 4], у тому числі і в сфері цивільного права, ці процеси відбуваються повільно та з певними труднощами через значні відмінності законодавства ЄС та України. Однак у деяких випадках гармонізація правозастосування вже існуючого національного законодавства України з законодавством країни ЄС можлива у межах нормативно-правових актів шляхом розширення тлумачення певних юридичних термінів, які нормативно не визначені в законодавстві України, або таких, що не мають вичерпаного переліку випадків застосування. Так, наприклад, визначення поняття «грубої необережності» потерпілого в цивільному праві України може

ISSN 3041-1793 Online
бути застосовано за аналогією з тлумаченням «співучасної недбалості» («Mitverschulden») розділу 254 цивільного кодексу ФРН.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам «грубої необережності потерпілого» приділена значна увага в наукових розвідках вітчизняних дослідників, а саме, О. Церковної, Б. Карнаух, С. Гринько, О. Бахуринської, Г. Цірат, Д. Чупрій та інших. Нині опубліковані дослідження щодо трактування термінів «груба необережність», «проста необережність», «недбалість» та «проста необачність», але виключно у межах нормативно-правових документів та судової практики України [5, 6, 7], без урахування можливості їх більш широкого тлумачення, за аналогією з терміном «співучасної недбалості» («Mitverschulden») розділу 254 цивільного кодексу ФРН, що призвело б до наближення судової практики України до стандартів ЄС, навіть за умов існуючого законодавства України.

Мета статті – дослідження шляхів гармонізації правозастосування щодо «грубої необережності» потерпілого при дорожньо-транспортних пригодах, відповідно до вимог ч. 2 ст. 1193 Цивільного кодексу України за рахунок більш широкого тлумачення за аналогією з терміном «співучасної недбалості» («Mitverschulden») розділу 254 Цивільного кодексу ФРН, як складової євроінтеграції судочинства України.

Виклад основного матеріалу. Згідно з правилами ч. 2 ст. 1193 Цивільного кодексу України [8] (далі – ЦК), суд, з урахуванням обставин справи, за наявності грубої необережності потерпілого, яка сприяла виникненню або збільшенню шкоди, може зменшити розмір відшкодування. Поняття грубої необережності сучасне цивільне законодавство України не розкриває, однак у чинній, на цей момент, Постанові Пленуму Верховного суду України від 27.03.1992 № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» наведено приклади грубої необережності потерпілого: перебування в нетверезому стані, нехтування правилами безпеки руху та ін. [9].

Відповідно до п. 7 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 4 «Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки» [10], якщо груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, то залежно від ступеня вини потерпілого, якщо інше не встановлено законом, розмір відшкодування з особи, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, має бути зменшено (але не може бути повністю відмовлено у відшкодуванні шкоди). Питання про те, чи є допущена потерпілим необережність грубою (частина друга статті 1193 ЦК), у кожному конкретному випадку має вирішуватись з урахуванням фактичних обставин справи (характеру дії, обставин завдання шкоди, індивідуальних особливостей

ISSN 3041-1793 Online

потерпілого, його стану тощо). Положення статті 1193 ЦК про зменшення розміру відшкодування з урахуванням ступеня вини потерпілого застосовуються і в інших випадках завдання шкоди майну, а також фізичній особі, однак у кожному разі підставою для цього може бути груба необережність потерпілого (перебування у нетверезому стані, нехтування правилами безпеки руху тощо), а не проста необачність. Саме по собі перебування у нетверезому стані не є прикладом грубої необережності, якщо при цьому не було порушено Правила дорожнього руху.

Вважаємо, що нехтування правилами безпеки руху потерпілими, з урахуванням сучасного етапу євроінтеграції судочинства України, необхідно визначати з урахуванням прийнятої в ФРН юридичної оцінки таких дій, що прискорить адаптацію судової системи України до вимог і стандартів судочинства Європейського союзу і уніфікує судову практику з цього питання в Україні.

У деліктному праві ФРН, яке також включає дорожньо-транспортні пригоди, особа, яка завдала шкоди, як правило, повинна відшкодувати завдану шкоду. Однак, щоб зменшити позов постраждалого, в ФРН може бути враховано його недбалість, пов'язану з участю (так звана «співучасна недбалість», німецькою – «Mitverschulden»). Зобов'язання щодо зменшення збитків відповідно до розділу 254 Цивільного кодексу ФРН [11] тісно пов'язане з поняттям співучасної недбалості («Mitverschulden»), яка може полягати не тільки в активній дії, а й у бездіяльності. Це означає, що потерпіла сторона вже частково винна, якщо вона не вжила простих і розумних заходів для запобігання непрямим збиткам. Німецьке право надає заподіювачу шкоди можливість зменшити розмір своєї відповідальності, якщо потерпілий своєю бездіяльністю сприяє посиленню шкоди. Зазначене зобов'язання закріплене не лише в Цивільному кодексі ФРН [11], а й в інших законах і постановах.

Важливу роль «співучасна недбалість» відіграє й у страховому праві. Наприклад, розділ 82 Закону про договір страхування ФРН [12] передбачає, що страхувальник повинен робити все можливе, щоб запобігти або зменшити шкоду, а в разі грубої недбалості страховик має право зменшити суму виплати пропорційно ступеню вини застрахованого. Це зобов'язання застосовується незалежно від того, хто заподіяв шкоду, і стосується як страхувальника, так і застрахованого.

Обов'язок пом'якшити збитки захищає інтереси обох сторін – потерпілої сторони та особи, яка заподіяла шкоду, – зобов'язуючи потерпілу вживати заходів для зменшення шкоди. Положення, закріплене в розділі 254 Цивільного кодексу ФРН [11], позбавляє особу, яка заподіяла шкоду, зобов'язання платити за шкоду, якої можна було уникнути. Разом із тим постраждалу сторону закликають діяти відповідально, щоб мінімізувати шкоду.

ISSN 3041-1793 Online

У справах про дорожньо-транспортні пригоди в ФРН підставою для зменшення судом компенсації завданої потерпілому шкоди може бути встановлення порушення ним нормативно-правових актів у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту, зокрема вимог Правил дорожнього руху ФРН [13], таких як:

- не використання обов'язкових ременів безпеки та мотошоломів;
- перевищення гранично допустимої швидкості;
- не надання переваги в русі;
- заборонений обгін;
- не вмикання показника повороту при маневрі;
- порушення правил зупинки або стоянки та інші порушення Правил дорожнього руху.

Коефіцієнт відповідальності співучасників (у тому числі постраждалих, винних у «співучасній недбалості»), у ФРН, на відміну від юридичної практики в Україні, може бути визначений за допомогою юридичних довідників, таких як, наприклад, «Квоти відповідальності за дорожньо-транспортні пригоди» Крістіана Грюнеберга [14]. У довіднику, залежно від типу дорожньо-транспортної ситуації, запропоновано пропорційний розподіл загальної суми відшкодування між учасниками події (що зазначається у відсотках від загальної суми збитку). Кожна із зазначених квот обґрунтована відповідними судовими прецедентами.

Отже, у ФРН, принцип «співучасної недбалості» («Mitverschulden») забезпечує більш диференційований підхід, де участь потерпілого в дорожньо-транспортній пригоді оцінюють більш детально, а зменшення відшкодування відбувається залежно від того, яку частину вини (з невиконання зобов'язання зменшувати шкоду) має потерпілий у спричиненні шкоди. Це уможливлює більш точно і обґрунтовано визначити розмір зменшення компенсації.

Прикладом «співучасної недбалості» в ФРН є юридична оцінка невикористання потерпілим обов'язкових ременів безпеки. Так, відповідно до розділу 21a, абзацу 1 Правил дорожнього руху ФРН [13], водії повинні завжди використовувати обов'язкові ремені безпеки під час водіння. Порушення цієї норми може призвести до зменшення відповідальності за тілесні ушкодження, пов'язані з нещасним випадком, через причинно-наслідковий зв'язок на підставі параграфу 1 розділу 254 «Співучасна недбалість» Цивільного кодексу ФРН, а саме: «Якщо шкода була заподіяна з вини потерпілої сторони, обов'язок відшкодування та розмір компенсації, що підлягає виплаті, залежать від обставин, зокрема від того, наскільки шкода була спричинена переважно однією стороною або іншою стороною» [11].

Згідно з рішенням Федерального суду правосуддя ФРН від 12 грудня 2000 р. VI ZR 411/99 [15], пасажира транспортного засобу, який не пристебнувся ременем безпеки, зазвичай вважають недбалим (згідно з

ISSN 3041-1793 Online

параграфом 1 розділу 254 Цивільного кодексу ФРН) щодо травм, отриманих у результаті аварії внаслідок невикористання ременя безпеки. При цьому зобов'язання використовувати ремінь безпеки «під час водіння» відповідно до розділу 21а абзацу 1 речення 1 Правил дорожнього руху ФРН поширюється також на випадки короткочасної зупинки, зумовленої дорожньою ситуацією.

Разом з тим, зменшення цим пасажиром розміру вимог (позову) можливе лише за умови встановлення, що використання ременя безпеки запобігло б отриманню тілесних ушкоджень або суттєво зменшило б їх тяжкість з урахуванням характеру аварії[16].

Також пасажири, які не пристебнули ремені безпеки, можуть нести відповідальність за шкоду, завдану третім особам (іншим постраждалим), при цьому зобов'язання використовувати ремінь безпеки має захисний характер для третіх осіб [17].

Термін «правила безпеки руху» використаний у Постанові Пленуму Верховного суду України № 6 від 27.03.1992 [9], не може обмежуватись рамками вимог лише Правил дорожнього руху України (далі – ПДР) [18], через те, що й інші, окрім ПДР, нормативно-правові акти в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху також містять обов'язкові вимоги до учасників дорожнього руху.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 16 та ч. 1 ст. 17 Закону України «Про дорожній рух» [19], як водій, так і пасажир, зобов'язані під час руху на автомобілі, обладнаному ременями безпеки, бути пристебнутим, а на мотоциклі – у застебнутому мотошоломі. Схожі вимоги вказані у п.2.3. в) та п. 5.2. б) ПДР [18].

Відповідно до ст. 121 КУпАП за порушення правил користування ременями безпеки або мотошоломами встановлений штраф у розмірі тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [20].

Окрім цього, нормативні настанови щодо безпечного експлуатування транспортних засобів (інструкції з експлуатування, експлуатаційна документація), складені й затверджені їх виробниками, містять вимоги, тотожні зазначеним вище, щодо використання ременів безпеки та мотошоломів, а деякі з них встановлюють навіть більші обмеження.

Так, відповідно до розділу «Ремені безпеки» глави 1 «Перед тим як вирушити у подорож» «Посібника з експлуатації автомобіля «LANOS»: «Водій та пасажири, які знаходяться у салоні автомобіля, повинні бути обов'язково пристебнуті ременями безпеки. Ремені повинні бути правильно відрегульовані та застебнуті…» [21, с. 20], без зазначення руху автомобіля як обов'язкової умови.

Наведені нормативно-правові акти дають підстави для визнання судами України порушення правил користування ременями безпеки або мотошоломами потерпілими – учасниками дорожньо-транспортної пригоди – як

ISSN 3041-1793 Online
нехтування правилами безпеки руху і, відповідно, наявності грубої необережності самого потерпілого (водія або пасажира), яка сприяла виникненню або збільшенню шкоди, що дає підстави для зменшення розміру їх відшкодування потерпілому відповідно до ч. 2 ст.1193 ЦК.

Це є тотожним параграфу 1 розділу 254 «Співучасна недбалість» Цивільного кодексу ФРН підходу до оцінки таких дій, який за судовою практикою ФРН призводить, в окремих випадках, до зменшення розміру відшкодування, її перерозподілу між учасниками події або до відмови у відшкодуванні збитків потерпілому.

Враховуючи поступове збільшення вартості як обов'язкового, так і добровільного страхування відповідальності власників транспортних засобів в Україні, зазначена вище диференціація відшкодування збитків потерпілому за аналогією судової практики ФРН є все більш актуальною для учасників як кримінального, так і цивільного процесу.

Однак це вимагає адаптації та впровадження вже наявних в ЄС сучасних методик дослідження судової експертизи, які б забезпечували доказовість наявності причинного зв'язку між невиконанням (нехтуванням) вимог правил безпеки руху потерпілим та спричиненою йому або іншому потерпілому шкодою.

Висновки. Таким чином, в межах євроінтеграції судочинства України, можлива гармонізація правозастосування щодо «грубої необережності» потерпілого під час ДТП в Україні, з прийнятою в ФРН практикою, шляхом здійснення таких заходів:

– Оцінка «грубої необережності» потерпілого при дорожньо-транспортних пригодах відповідно до вимог ч. 2 ст. 1193 Цивільного кодексу України, за аналогією тлумачення «співучасної недбалості» («Mitverschulden») розділу 254 Цивільного кодексу ФРН.

– Застосування прийнятого в ФРН підходу до пропорційного перерозподілу розміру компенсацій потерпілим учасникам під час ДТП, з урахуванням, зокрема їх «грубої необережності» у вигляді порушення ПДР або інших нормативно-правових актів у сфері безпеки дорожнього руху, що відповідає загальним принципам справедливості та пропорційності, характерним для європейської правової традиції.

– Впровадження європейських стандартів судової експертизи з метою доказового встановлення причинного зв'язку між протиправною поведінкою потерпілого у сфері безпеки дорожнього руху та спричиненою шкодою.

На підставі проведеного аналізу слід зазначити, що хоча поняття «грубої необережності» потерпілого в Україні та «співучасної недбалості» («Mitverschulden») в ФРН мають певні відмінності, їх зближення є можливим у межах процесу європейської інтеграції українського судочинства вже на даний час.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text (дата звернення: 30.03.2026).
2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV : станом на 4 листоп. 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text (дата звернення: 30.03.2026).
3. Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції: Постанова Верхов. Ради України від 29.07.2022 № 2483-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-20#Text (дата звернення: 30.03.2026).
4. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98 : станом на 10 лип. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text (дата звернення: 30.03.2026).
5. Бахуринська О.О. «Груба необережність потерпілого» як кримінально-правова категорія. *Науковий вісник ХДУ. Серія Юридичні науки.* Том 2 № 1 (2018). С. 48-52. URL: https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/75/66 (дата звернення: 30.03.2026).
6. Цірат Г. Поняття «недбалість» та його сутність. *Юридична газета. Всеукраїнське професійне юридичне видання.* № 38 (640) від 18.09.2018. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/ponyattya-nedbalist-ta-yogo-sutnist.html (дата звернення: 30.03.2026).
7. Чупрій Д.Ю. Інститут необережності в цивільному праві та його вплив на визначення розміру відшкодування шкоди. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 5/2019. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/20.pdf (дата звернення: 30.03.2026).
8. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 30.03.2026).
9. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди : Постанова Верхов. Суду України від 27.03.1992 № 6 : станом на 24 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text (дата звернення: 30.03.2026).
10. Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки : Постанова Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивільн. і кримін. справ від 01.03.2013 № 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13#Text (дата звернення: 30.03.2026).
11. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Zweites Buch 2. Recht der Schuldverhältnisse. § 254 BGB Mitverschulden. URL: https://www.buergerliches-gesetzbuch.info/bgb/254.html (дата звернення: 30.03.2026).
12. Versicherungsvertragsgesetz (VVG). § 82 Abwendung und Minderung des Schadens. URL: https://dejure.org/gesetze/VVG/82.html (дата звернення: 30.03.2026).
13. Straßenverkehrs-Ordnung (StVO). BundesministeriumderJustiz. URL: https://dejure.org/gesetze/StVO (дата звернення: 30.03.2026).
14. Grüneberg C. Haftungsquoten bei Verkehrsunfällen. 18., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. 2025. G. 722. URL: https://www.beck-shop.de/grueneberg-haftungsquoten-verkehrsunfaellen/product/34023182 (Дата звернення: 30.03.2026).
15. BGH, 12.12.2000 - VI ZR 411/99. Rechtsprechung. URL: https://openjur.de/u/65245.html (дата звернення: 30.03.2026).

ISSN 3041-1793 Online
16. BGH Urteilvom 28.02.2012 - VI ZR 10/11. Rechtsprechung. URL: https://openjur .de/u/368568.html (дата звернення: 030.03.2026).

17. OLG Köln, 27.08.2024 - 3 U 81/23. Rechtsprechung. URL: https://openjur.de/ u/2494996.html (дата звернення: 30.03.2026).

18. Про Правила дорожнього руху : Постанова Каб. Міністрів України від 10.10.2001 № 1306: станом на 9 груд. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п#Text (дата звернення: 30.03.2026).

19. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 № 3353-XII : станом на 5 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text (дата звернення: 30.03.2026).

20. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X: станом на 11 груд. 2025 р. URL: https://zakon .rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 30.03.2026).

21. Донець В.М., Ємельянцева І.М., Г.В. Чуйко Г.В. Посібник з експлуатації автомобіля “LANOS” (D-3902004). Запоріжжя: ЗАТ «ЗАЗ», 2007. 187 с.

References:

1. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnoho chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru) [On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding the Strategic Course of the State for Obtaining Full Membership of Ukraine in the European Union and in the North Atlantic Treaty Organization)]: Zakon Ukrainy vid 07.02.2019 № 2680-VIII. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text [in Ukrainian].

2. Pro Zahalnoderzhavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu [On the National Programme for the Adaptation of Ukrainian Legislation to the Legislation of the European Union]: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 № 1629-IV. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text [in Ukrainian].

3. Pro deiaki zakhody shchodo vykonannia zobov'iazan Ukrainy u sferi yevropeiskoi intehratsii [On Certain Measures Regarding the Fulfillment of Ukraine's Obligations in the Field of European Integration]: Postanova Verkhov. Rady Ukrainy vid 29.07.2022 № 2483-IX. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-20#Text [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Stratehii intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu [On Approval of the Strategy of Ukraine's Integration into the European Union]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.06.1998 № 615/98. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/615/98#Text [in Ukrainian].

5. Bakhurynska, O.O. (2018). «Hruba neoberezhnis poterpiloho» yak kryminalno-pravova katehoriia [«Gross negligence of the victim» as a criminal law category]. *Naukovyi visnyk KhDU. Seriia Yurydychni nauky* – Scientific Bulletin of KhSU. Series Legal Sciences, 2(1), 48-52. Retrieved from https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/75/66 [in Ukrainian].

6. Tsirat, H. (2018, September 18). Poniattia «nedbalist» ta yoho sutnist [The concept of «negligence» and its essence]. *Yurydychna hazeta. Vseukrainske profesiine yurydychne vydannia – Legal Gazette. All-Ukrainian Professional Legal Publication*, 38(640). Retrieved from https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/ponyattya-nedbalist-ta-yogo-sutnist.html [in Ukrainian].

7. Chupriy, D.Yu. (2019). Instytut neoberezhnosti v tsyvilnomu pravi ta yoho vplyv na vyznachennia rozmiru vidshkoduvannia shkody [The institution of negligence in civil law and its

ISSN 3041-1793 Online
influence on determining the amount of compensation for damage]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 5. Retrieved from http://www.lsej.org.ua/5_2019/20.pdf [in Ukrainian].

8. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]: Kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text [in Ukrainian].

9. Pro praktyku rozghliadu sudamy tsyvilnykh sprav za pozovamy pro vidshkoduvannia shkody [On the Practice of Civil Cases Consideration by Courts under Claims for Compensation of Damage]: Postanova Verkhov. Sudu Ukrainy vid 27.03.1992 № 6. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text [in Ukrainian].

10. Pro deiaki pytannia zastosuvannia sudamy zakonodavstva pry vyrishenni sporiv pro vidshkoduvannia shkody, zavdanoi dzherelom pidvyshchenoi nebezpeky [On Certain Issues of Application of Legislation by Courts in Resolving Disputes on Compensation for Damage Caused by a Source of Increased Danger]: Postanova Vyshch. spetsializ. sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvyln. i krymyn. sprav vid 01.03.2013 № 4. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13#Text [in Ukrainian].

11. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) [German Civil Code]. Zweites Buch 2. Recht der Schuldverhältnisse. § 254 BGB Mitverschulden [§ 254 BGB Contributory Negligence]. (n.d.). buergerliches-gesetzbuch.info. Retrieved from https://www.buergerliches-gesetzbuch.info/bgb/254.html [in German].

12. Versicherungsvertragsgesetz (VVG) [Insurance Contract Act]. § 82 Abwendung und Minderung des Schadens [§ 82 Avoidance and Mitigation of Damage]. (n.d.). dejure.org. Retrieved from https://dejure.org/gesetze/VVG/82.html [in German].

13. Straßenverkehrs-Ordnung (StVO) [German Road Traffic Regulations]. (n.d.). Bundesministerium der Justiz. dejure.org. Retrieved from https://dejure.org/gesetze/StVO [in German].

14. Grüneberg, C. (2025). Haftungsquoten bei Verkehrsunfällen [Liability Ratios in Traffic Accidents] (18th ed., rev.). beck-shop.de. Retrieved from https://www.beck-shop.de/grueneberg-haftungsquoten-verkehrsunfaellen/product/34023182 [in German].

15. BGH, 12.12.2000 - VI ZR 411/99 [Federal Court of Justice, 12.12.2000 - VI ZR 411/99]. (n.d.). Rechtsprechung [Case Law]. openjur.de. Retrieved from https://openjur.de/u/65245.html [in German].

16. BGH Urteil vom 28.02.2012 - VI ZR 10/11 [Federal Court of Justice, Judgment of 28.02.2012 - VI ZR 10/11]. (n.d.). Rechtsprechung [Case Law]. openjur.de. Retrieved from https://openjur.de/u/368568.html [in German].

17. OLG Köln, 27.08.2024 - 3 U 81/23 [Higher Regional Court of Cologne, 27.08.2024 - 3 U 81/23]. (n.d.). Rechtsprechung [Case Law]. openjur.de. Retrieved from https://openjur.de/u/2494996.html [in German].

18. Pro Pravyla dorozhnoho rukhu [On the Rules of Road Traffic]: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 10.10.2001 № 1306. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п#Text [in Ukrainian].

19. Pro dorozhnii rukh [On Road Traffic]: Zakon Ukrainy vid 30.06.1993 № 3353-XII. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text [in Ukrainian].

20. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia (statti 1 - 212-24) [Code of Ukraine on Administrative Offences (Articles 1 - 212-24)]: Kodeks Ukrainy vid 07.12.1984 № 8073-X. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

21. Donets, V.M., Yemeliantseva, I.M., & Chuiko, H.V. (2007). *Posibnyk z ekspluatatsii avtomobilia «LANOS» (D-3902004) [Owner's Manual for the «LANOS» Automobile (D-3902004)]*. Zaporizhzhia: ZAT «ZAZ» [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.98
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1019-1034

Аркуша Лариса доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-0422-6416

Чернов Олександр доктор філософії, доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, https://orcid.org/0009-0002-6038-9479

Хижняк Євген кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-8263-0353

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОФАЙЛІНГУ В СИСТЕМІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Анотація. У статті здійснено комплексний науковий аналіз психологічних та поведінкових аспектів криміналістичного профайлінгу як одного з інструментів аналітичного забезпечення процесу розслідування кримінальних правопорушень. Актуальність дослідження зумовлена ускладненням механізмів злочинної діяльності, підвищенням рівня латентності кримінальних правопорушень, а також активним використанням правопорушниками способів маскування, інсценування та протидії розслідуванню. У таких умовах традиційні криміналістичні засоби встановлення особи злочинця не завжди забезпечують достатній рівень ефективності, що зумовлює необхідність застосування додаткових аналітичних підходів, серед яких важливе місце посідає криміналістичний профайлінг. У роботі обґрунтовано, що профайлінг базується на дослідженні взаємозв'язку між психологічними характеристиками правопорушника та особливостями його поведінки під час підготовки, вчинення і приховування кримінального правопорушення. Зазначено, що аналіз способу вчинення злочину, характеру взаємодії з потерпілим, особливостей слідової картини та посткримінальної поведінки дозволяє сформувати ймовірнісну модель особи злочинця, яка може використовуватися для побудови і перевірки слідчих версій, визначення кола можливих підозрюваних та оптимізації процесу досудового розслідування.

ISSN 3041-1793 Online

Особливу увагу приділено дослідженню мотиваційних, когнітивних та емоційних чинників злочинної поведінки, які знаходять відображення у способі дій правопорушника та формують специфічні поведінкові індикатори, що можуть бути використані під час криміналістичного аналізу. Встановлено, що криміналістичний профайлінг має комплексний міждисциплінарний характер і ґрунтується на поєднанні положень криміналістики, юридичної психології, кримінології та поведінкових наук. У статті також розглянуто значення аналізу посткримінальної поведінки правопорушника, яка нерідко містить важливу інформацію щодо його психологічного стану, рівня кримінального досвіду та ступеня обізнаності з механізмами розслідування. Обґрунтовано, що криміналістичний профайлінг не може розглядатися як самостійний доказовий інструмент, проте він виступає важливим аналітичним засобом, який дозволяє систематизувати наявну інформацію про злочинну подію та сприяти більш ефективному плануванню слідчих і розшукових дій. Зроблено висновок, що використання психологічних та поведінкових аспектів криміналістичного профайлінгу сприяє поглибленню розуміння механізму злочинної діяльності, підвищенню ефективності побудови слідчих версій і вдосконаленню методів розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: криміналістичний профайлінг, психологічні аспекти злочинної поведінки, поведінкові індикатори, особа злочинця, криміналістичний аналіз, слідчі версії, механізм злочинної діяльності, розслідування кримінальних правопорушень, посткримінальна поведінка, криміналістична тактика.

Arkusha Larysa Doctor of Laws, Professor, Head of the Department of Criminalistics, Forensic Science and Polygraphy, National University “Odesa Law Academy”, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-0422-6416

Chernov Oleksandr PhD, Associate Professor, Department of Criminalistics, Forensic Expertise and Polygraphy, National University “Odesa Law Academy”, Odesa, https://orcid.org/0009-0002-6038-9479

Khyzhniak Yevhen PhD, Associate Professor, Department of Criminalistics, Forensic Expertise and Polygraphy, National University “Odesa Law Academy”, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-8263-0353

PSYCHOLOGICAL AND BEHAVIOURAL ASPECTS OF CRIMINAL PROFILING IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENCES

Abstract. This article presents a comprehensive scientific analysis of the psychological and behavioral aspects of criminal profiling as one of the analytical

ISSN 3041-1793 Online
tools supporting the investigation of criminal offences. The relevance of the study stems from the increasing complexity of criminal activity, the rising level of concealment of criminal offences, and the active use by offenders of methods of disguise, staging and obstruction of investigations. In such circumstances, traditional forensic methods of identifying the offender do not always ensure a sufficient level of effectiveness, which necessitates the application of additional analytical approaches, among which forensic profiling plays a significant role. The paper demonstrates that profiling is based on the study of the relationship between the offender's psychological characteristics and the peculiarities of their behavior during the preparation, commission and concealment of a criminal offence. It is noted that an analysis of the method of committing the crime, the nature of interaction with the victim, the characteristics of the crime scene and post-crime behavior allows for the formation of a probabilistic model of the offender, which can be used to construct and test investigative theories, identify a pool of potential suspects and optimize the pre-trial investigation process.

Particular attention has been paid to the study of the motivational, cognitive and emotional factors underlying criminal behavior, which are reflected in the offender's modus operandi and give rise to specific behavioral indicators that can be utilized in forensic analysis. It has been established that criminal profiling is a complex, interdisciplinary field based on a combination of principles from criminalistics, legal psychology, criminology and behavioral sciences. The article also examines the significance of analysing the offender's post-criminal behavior, which often contains important information regarding their psychological state, level of criminal experience and degree of familiarity with investigative procedures. It is argued that criminalistic profiling cannot be regarded as an independent evidential tool; however, it serves as an important analytical tool that allows for the systematization of available information about a criminal incident and facilitates more effective planning of investigative and search operations. It is concluded that the use of psychological and behavioral aspects of criminal profiling contributes to a deeper understanding of the mechanisms of criminal activity, enhances the effectiveness of constructing investigative theories, and improves methods for investigating criminal offences.

Keywords: criminal profiling, psychological aspects of criminal behavior, behavioral indicators, the criminal's personality, criminal analysis, investigative theories, the mechanism of criminal activity, investigation of criminal offences, post-offence behavior, criminal investigation tactics.

Постановка проблеми зумовлена тим, що сучасний стан розвитку злочинності характеризується ускладненням механізмів підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень, а також активним використанням правопорушниками різноманітних способів протидії розслідуванню. У

ISSN 3041-1793 Online
таких умовах правоохоронні органи дедалі частіше стикаються з ситуаціями, коли традиційні методи встановлення особи злочинця на основі аналізу матеріальних слідів, показань свідків або інших доказових джерел виявляються недостатніми або потребують значного часу для досягнення результату. Особливо складними для розслідування є кримінальні правопорушення, що характеризуються високим рівнем латентності, ретельним плануванням, застосуванням способів маскування або інсценування подій, а також злочини, вчинені невстановленими особами за відсутності очевидців. У таких випадках особливого значення набуває використання аналітичних криміналістичних методів, здатних відтворити логіку поведінки правопорушника та встановити ймовірні характеристики його особистості на основі аналізу обставин кримінальної події.

Одним із таких методів виступає криміналістичний профайлінг, який спрямований на дослідження взаємозв'язку між психологічними особливостями особи та її поведінкою під час підготовки, вчинення і приховування кримінального правопорушення. В основі цього підходу лежить положення про те, що будь-яка злочинна дія є результатом індивідуальних психічних процесів, мотиваційних установок, соціального досвіду та особистісних характеристик правопорушника. Відповідно спосіб вчинення злочину, характер взаємодії з потерпілим, вибір місця та часу події, а також особливості посткримінальної поведінки відображають певні психологічні закономірності, які можуть бути використані для реконструкції ймовірного образу особи злочинця. Саме через аналіз цих закономірностей криміналістичний профайлінг дає можливість сформувати систему орієнтувальних висновків щодо соціально-демографічних, психологічних і поведінкових характеристик правопорушника, що, у свою чергу, сприяє оптимізації процесу побудови та перевірки слідчих версій.

Разом з тим у сучасній криміналістичній науці питання використання психологічних та поведінкових аспектів профайлінгу не отримало достатньо повного і системного теоретичного обґрунтування. Попри значну кількість досліджень, присвячених загальним проблемам криміналістичного аналізу особи злочинця, механізму злочинної поведінки та криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, багато аспектів застосування профайлінгу у слідчій практиці залишаються дискусійними. Насамперед це стосується визначення змісту та структури криміналістичного профілю, методологічних підходів до аналізу поведінкових індикаторів, а також меж використання психологічних висновків у процесі доказування. У практичній діяльності правоохоронних органів нерідко виникають труднощі, пов'язані з інтерпретацією поведінкових ознак, встановленням їхнього зв'язку з особистісними характеристиками правопорушника та визначенням їхнього значення для розслідування конкретного кримінального правопорушення.

ISSN 3041-1793 Online

Додаткову складність становить те, що злочинна поведінка формується під впливом багатьох факторів, серед яких важливе місце посідають соціальне середовище, індивідуальний життєвий досвід, психологічні особливості особистості, рівень кримінального досвіду, а також ситуативні обставини, у яких відбувається кримінальна подія. У зв'язку з цим аналіз поведінкових проявів правопорушника потребує комплексного підходу, що передбачає використання знань із криміналістики, психології, кримінології, судової медицини та інших галузей науки. Водночас відсутність чітких методичних рекомендацій щодо інтеграції цих знань у процес побудови криміналістичного профілю знижує ефективність застосування профайлінгу у практиці розслідування.

Проблемність досліджуваного питання посилюється також тим, що у слідчій практиці профайлінг іноді розглядається лише як допоміжний або другорядний аналітичний інструмент, який використовується епізодично і не завжди системно. У результаті його потенціал у встановленні психологічних та поведінкових характеристик правопорушника залишається реалізованим лише частково. Це зумовлює необхідність більш глибокого наукового осмислення ролі профайлінгу в системі криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, а також визначення його місця серед інших методів криміналістичного аналізу.

Отже актуальність дослідження зумовлена потребою у комплексному науковому аналізі психологічних та поведінкових аспектів криміналістичного профайлінгу, визначенні їхнього значення для пізнання механізму злочинної діяльності та підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень. Необхідність такого дослідження обумовлена також потребою вдосконалення криміналістичних методів встановлення особи злочинця, оптимізації процесу побудови слідчих версій та підвищення результативності діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема криміналістичного профайлінгу розвивається на стику криміналістики, юридичної психології, кримінології та поведінкових наук. У зарубіжній науковій традиції вагомий вплив на становлення сучасного розуміння профайлінгу справили праці Д. Кантера, у яких профайлінг розглядається не як інтуїтивне конструювання образу злочинця, а як науково обґрунтований процес встановлення зв'язку між діями правопорушника та його особистісними характеристиками в межах «investigative psychology» [1]. У межах цього підходу центральною є ідея про те, що поведінка злочинця на місці події відображає сталі психологічні, мотиваційні та соціальні риси особи, а відтак може бути основою для побудови імовірнісної моделі правопорушника. Водночас у науковому дискурсі значне місце займають і критичні оцінки профайлінгу, зокрема праці, присвячені перевірці його валідності, меж

ISSN 3041-1793 Online
надійності та ризикам надмірної суб'єктивізації висновків. Окремі дослідники наголошують, що профайлінг є найбільш ефективним не як автономний засіб встановлення особи злочинця, а як допоміжний інструмент аналітичного супроводу розслідування, який має застосовуватися лише у поєднанні з емпіричними даними, доказовою інформацією та іншими криміналістичними засобами. Таке бачення простежується як у класичних узагальненнях щодо «offender profiling», так і в новіших оглядових роботах, де акцент робиться на інтегрованому, міждисциплінарному характері профілювання та потребі його методологічного очищення від популяризованих, але науково слабких уявлень.

У сучасних українських і дотичних до українського наукового простору дослідженнях увага зосереджується переважно на прикладному значенні профайлінгу для правоохоронної діяльності, на його психолого-правових засадах, а також на можливостях аналізу особистості підозрюваного у системі криміналістичного забезпечення розслідування. У цих працях обґрунтовується, що профайлінг доцільно пов'язувати не лише з побудовою психологічного портрета невстановленого злочинця, а й із ширшим аналізом поведінкових індикаторів, мотивації, стилю вчинення злочину, комунікативних особливостей та посткримінальної поведінки. Окремий напрям становлять праці, присвячені застосуванню профайлінгу в діяльності Національної поліції, де підкреслюється його значення як засобу попереднього аналітичного орієнтування у складних слідчих ситуаціях. Разом із тим аналіз новіших публікацій показує, що, попри зростання інтересу до цієї тематики, у вітчизняній науці ще бракує комплексних робіт, у яких психологічні та поведінкові аспекти криміналістичного профайлінгу були б спеціально досліджені саме як елемент системи розслідування кримінальних правопорушень, із чітким розмежуванням його пізнавальних можливостей, методичних меж і практичних форм використання. Саме тому наявні наукові напрацювання створюють важливе теоретичне підґрунтя для подальших досліджень, але не вичерпують проблеми, що й зумовлює потребу в її подальшому поглибленому опрацюванні.

Метою статті є комплексний науковий аналіз психологічних та поведінкових аспектів криміналістичного профайлінгу в системі розслідування кримінальних правопорушень, з'ясування їхнього пізнавального потенціалу для встановлення особи правопорушника, а також визначення значення аналізу поведінкових індикаторів і психологічних характеристик злочинця для побудови та перевірки слідчих версій. Досягнення зазначеної мети передбачає дослідження взаємозв'язку між особистісними характеристиками правопорушника та особливостями його поведінки під час підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення, з'ясування ролі мотиваційних, когнітивних та емоційних чинників у формуванні механізму злочинної

ISSN 3041-1793 Online

діяльності, а також визначення можливостей використання результатів криміналістичного профайлінгу для підвищення ефективності аналітичного забезпечення досудового розслідування. Одночасно метою дослідження є обґрунтування значення криміналістичного профайлінгу як інструменту пізнання закономірностей злочинної поведінки та його місця серед інших криміналістичних методів, що використовуються у процесі розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Виклад основного тексту. Психологічні та поведінкові аспекти криміналістичного профайлінгу в системі розслідування кримінальних правопорушень посідають вагоме місце у структурі сучасного криміналістичного знання, оскільки саме через аналіз психологічно зумовлених проявів людської поведінки відкривається можливість глибше зрозуміти механізм злочинної діяльності, логіку дій правопорушника, особливості формування його рішень, а також характер відображення цих рішень у матеріальному середовищі, поведінці потерпілих, свідків та інших учасників події. У сучасних умовах, коли кримінальні правопорушення набувають дедалі складніших форм, а способи їх підготовки, вчинення та приховування стають більш витонченими, традиційного аналізу лише зовнішніх ознак злочину нерідко виявляється недостатньо. Саме тому особливого значення набуває звернення до тих інтелектуальних та аналітичних засобів, які дозволяють реконструювати внутрішню логіку злочинної поведінки та виявити психологічні закономірності, що лежать в її основі. Одним із таких засобів виступає криміналістичний профайлінг, який у науковому та практичному вимірах розглядається не як ізольований метод, а як складова комплексної системи криміналістичного аналізу, зорієнтованої на побудову ймовірнісної моделі особи правопорушника.

Сутність криміналістичного профайлінгу полягає у встановленні зв'язку між об'єктивно зафіксованими ознаками кримінального правопорушення та психологічними, соціальними, поведінковими і, в окремих випадках, біографічними характеристиками особи, яка його вчинила. Йдеться не лише про констатацію певних рис, а про цілісне осмислення того, яким чином мотивація, емоційний стан, рівень самоконтролю, наявність чи відсутність попереднього злочинного досвіду, особливості сприйняття ситуації, ставлення до жертви, здатність до планування та маскування своїх дій відображаються у структурі злочинної події [2].

Тому профайлінг не може зводитися до простого набору типових ознак чи шаблонних характеристик. Його зміст полягає в аналітичному встановленні закономірностей між внутрішнім психічним світом особи та зовнішнім проявом її діяльності, що залишає сліди у просторі, часі, способі дій, обраних засобах, характері контактів із потерпілим, послідовності вчинених операцій та посткримінальній поведінці.

ISSN 3041-1793 Online

Психологічний компонент профайлінгу є визначальним, оскільки злочинна поведінка не виникає стихійно й безпричинно. В її основі завжди лежить певний комплекс внутрішніх спонукань, особистісних деформацій, мотиваційних імпульсів, емоційних реакцій та індивідуальних особливостей психіки. Навіть у тих випадках, коли кримінальне правопорушення зовні виглядає спонтанним, у ньому все одно відображаються стійкі риси особистості, властиві конкретній людині способи реагування на конфлікт, фрустрацію, небезпеку, опір чи можливість досягнення корисливого результату. Саме тому криміналістичний профайлінг ґрунтується на вихідному положенні про те, що злочинний акт є не лише правовим чи соціальним явищем, а й поведінковим і психологічним феноменом, у якому проявляється особистість правопорушника.

Аналіз мотиваційної сфери становить одну з центральних ланок у побудові профілю. Мотив визначає, чому особа вчиняє кримінальне правопорушення, які потреби або спотворені інтереси лежать в основі її дій, на досягнення якого результату вона орієнтується. Корисливий мотив, мотив помсти, ревнощів, домінування, сексуальної девіації, самоствердження, усунення перешкоди, приховування іншого злочину чи прагнення до емоційної розрядки зумовлюють відмінні механізми поведінки та різну слідову картину. З цієї точки зору профайлінг дає змогу не лише прогнозувати загальні характеристики особи, а й вибудовувати логіку розслідування навколо реального психічного змісту злочинної події. Встановлення мотиваційної основи дозволяє краще зрозуміти, чому було обрано саме цього потерпілого, чому дії правопорушника були жорстокими чи, навпаки, стриманими, чому після вчинення злочину він намагався приховати сліди або залишив місце події без будь-яких маскувальних заходів.

Поведінковий аспект профайлінгу тісно пов’язаний із тим, що будь-яка дія людини, особливо в умовах емоційного напруження, ризику та конфлікту, несе на собі відбиток її індивідуального стилю. Цей стиль проявляється у характері підготовки до злочину, виборі знаряддя, способі проникнення на місце події, ставленні до обстановки, точності або хаотичності рухів, тривалості перебування на місці, характері контакту з потерпілим, послідовності нанесення ушкоджень, способі заволодіння майном, рівні організованості приховування слідів [3]. Поведінка правопорушника у межах злочинної події рідко є абсолютно випадковою. Навпаки, навіть за умов імпульсивних дій у ній виявляються певні звичні схеми реагування, когнітивні установки, рівень самодисципліни та особистісна спрямованість. Саме тому уважний аналіз поведінкових індикаторів дозволяє отримати значний обсяг орієнтувальної інформації про особу, яку ще не встановлено.

Особливо цінним у криміналістичному профайлінгу є вивчення співвідношення між способом вчинення злочину та психологічним портретом

ISSN 3041-1793 Online

особи. Спосіб вчинення кримінального правопорушення не є лише технічною категорією. Він водночас виступає формою зовнішнього вираження інтелектуальних, емоційних і вольових властивостей правопорушника. Особа з високим рівнем самоконтролю, здатністю до довготривалого планування та досвідом протиправної діяльності найчастіше демонструє структурований, послідовний, мінімально ризикований спосіб дій, орієнтований на досягнення результату з найменшими втратами часу та найменшою ймовірністю викриття. Натомість імпульсивний правопорушник, який діє під впливом афекту, страху, гніву чи інших інтенсивних емоцій, залишає хаотичнішу слідову картину, частіше допускає помилки, не забезпечує контроль над обстановкою і менш успішно приховує власну причетність. У такому співвідношенні спосіб злочину постає не просто елементом криміналістичної характеристики, а своєрідним каналом доступу до психологічної структури особистості.

Не менш значущим є дослідження вибору жертви. Потерпілий у системі профайлінгу розглядається не лише як носій інформації про подію, а і як один із ключових елементів, через який виявляється спрямованість злочинної поведінки. Вибір конкретної жертви може бути випадковим, ситуативним, функціонально обумовленим або глибоко психологічно мотивованим. Якщо правопорушник обирає соціально вразливих осіб, малолітніх, самотніх, літніх людей або тих, хто не здатний чинити активний опір, це свідчить про певний рівень обережності, прагнення до контролю та уникнення ризику. Якщо жертва символічно пов’язана з минулим досвідом правопорушника, із травматичними переживаннями, неприйняттям певного типу людей або потребою в самоствердженні, то аналіз такої спрямованості відкриває глибші психологічні пласти профілю. У провадженнях про серійні насильницькі кримінальні правопорушення саме закономірності у виборі жертв часто дають підстави для встановлення стійких поведінкових і психологічних моделей.

Криміналістичний профайлінг значною мірою спирається на аналіз місця події як простору, в якому відображається не лише факт вчинення кримінального правопорушення, а й індивідуальна манера дій правопорушника [4]. Просторова організація події, характер слідів, ступінь порушення обстановки, наявність або відсутність спроб її інсценування, вибір шляхів підходу та відходу, взаємодія з предметами обстановки, використання чи невикористання випадкових засобів, локалізація основних слідів активності дають підстави для висновків щодо рівня орієнтації особи у просторі, її здатності до швидкої адаптації, наявності попереднього знайомства з місцем, ступеня емоційного збудження та навіть особливостей мислення. Наприклад, упорядкованість дій у незнайомому приміщенні може свідчити про високий рівень самовладання та досвід поведінки в аналогічних ситуаціях. Навпаки, непослідовне переміщення, зайві контакти з предметами, безладне вилучення

ISSN 3041-1793 Online
речей або залишення очевидних слідів можуть вказувати на низький рівень контролю, поспіх, тривожність чи стан психоемоційної дезорганізації.

Одним із важливих питань є відмежування організованих та дезорганізованих моделей злочинної поведінки. Хоча такий поділ не може застосовуватися механічно, він зберігає аналітичну цінність для профайлінгу, оскільки дозволяє встановити загальні вектори дослідження особи. Організована поведінка свідчить про відносно високий інтелектуальний рівень, здатність до передбачення наслідків, емоційну холодність, самоконтроль, планування та прагматичність. Дезорганізована поведінка частіше поєднується з імпульсивністю, психічною нестабільністю, труднощами в соціальній адаптації, низьким рівнем комунікативних навичок та схильністю до афективних реакцій. Однак у практичному розслідуванні часто мають місце змішані моделі, коли частина дій правопорушника є ретельно підготовленою, а частина визначається ситуативними обставинами та емоційною реакцією на перебіг події. Саме тому профайлінг вимагає гнучкого аналізу, а не жорсткого застосування готових типологій.

Окремої уваги заслуговує питання про роль емоційного стану правопорушника у формуванні слідової картини. Емоції здатні істотно змінювати перебіг поведінки, знижувати або, навпаки, посилювати контроль над діями, впливати на пам’ять, сприйняття часу, вибір способів реагування. Страх бути викритим, гнів, паніка, відчай, почуття приниження, ревнощі або патологічна образливість нерідко визначають характер злочинного акту сильніше, ніж заздалегідь продуманий план [5]. У випадках насильницьких кримінальних правопорушень аналіз інтенсивності та спрямованості агресії, характеру ушкоджень, їх локалізації, повторюваності впливу, співвідношення між функціонально необхідними та надлишковими діями дозволяє висунути припущення щодо глибини емоційної залученості правопорушника, його ставлення до потерпілого та психологічного змісту злочину. Особливо важливо це у тих випадках, коли правопорушення маскується під іншу подію, оскільки інсценування нерідко вступає в суперечність із реальною емоційною логікою вчинених дій.

Посткримінальна поведінка є одним із найінформативніших блоків у системі профайлінгу. Після вчинення кримінального правопорушення особа продовжує діяти в межах своєї психологічної структури, тому спроби приховати злочин, знищити або перемістити сліди, змінити обстановку, сформувати алібі, вплинути на свідків, повернутися на місце події, проявляти підвищений інтерес до розслідування або, навпаки, демонструвати надмірну відстороненість мають велике аналітичне значення. У деяких випадках саме посткримінальна поведінка виявляє риси, які не були очевидні під час аналізу самої події. Високий рівень продуманості дій після злочину може свідчити про кримінальний досвід, наявність допомоги з боку інших осіб, розуміння

ISSN 3041-1793 Online

механізмів слідчої роботи або про належність до організованого кримінального середовища. Водночас нелогічні, суперечливі, надмірно активні чи демонстративні дії можуть указувати на емоційну нестійкість, почуття провини, тривожність, страх втрати контролю над ситуацією.

У системі розслідування кримінальних правопорушень профайлінг має не самодостатнє, а допоміжне й орієнтувальне значення. Він не замінює доказування, не підміняє слідчі дії та не створює доказів, однак істотно підвищує якість аналітичного забезпечення розслідування. За його допомогою можна конкретизувати пошукові версії, оптимізувати коло осіб, які підлягають перевірці, визначити найбільш імовірні напрями збору інформації, спрогнозувати подальшу поведінку правопорушника, обрати доцільну тактику допиту, негласних заходів, комунікації з оточенням підозрюваного.

Профайлінг особливо корисний тоді, коли розслідування стикається з дефіцитом прямих даних про особу злочинця, але наявна значна кількість інформації про сам механізм злочинної події. Саме в таких умовах реконструкція психологічних і поведінкових параметрів стає важливим інструментом інтелектуальної підтримки слідства.

Особливе значення криміналістичний профайлінг має у розслідуванні серійних кримінальних правопорушень, де повторюваність окремих елементів поведінки дозволяє виявляти стійкі моделі та закономірності. Серійність у криміналістичному сенсі полягає не лише у багаторазовості вчинення однотипних посягань, а й у збереженні відносно сталих психологічних і поведінкових патернів, які пов’язані з особистістю правопорушника [6]. Вибір жертв певного типу, подібний спосіб наближення, характер контролю над потерпілими, схожі місця вчинення, повторювані дії щодо тіла чи обстановки, спільні риси інсценування або символічні елементи дають підстави для створення профілю з вищим рівнем точності. У таких провадженнях профайлінг стає не просто допоміжною процедурою, а одним із ключових інструментів інтеграції розрізнених епізодів в єдину аналітичну систему.

У той самий час профайлінг має значення і в розслідуванні економічних, корисливих, посадових, кіберзлочинів та інших кримінальних правопорушень, хоча форми його застосування тут дещо відрізняються. У таких випадках психологічний аналіз менше орієнтується на безпосередню агресивну поведінку і більше зосереджується на стилі прийняття рішень, ризикованості, рівні конспіративності, організованості документального чи цифрового маскування, особливостях комунікації, схильності до маніпуляції, самовпевненості, раціоналізації власних дій та ставленні до контролю. Профайлінг у цій сфері дозволяє краще зрозуміти, якими професійними знаннями може володіти правопорушник, який у нього рівень функціональної грамотності, чи діє він одноособово чи в кооперації з іншими, наскільки для нього характерні системність і тривале планування. Це особливо важливо у випадках злочинів,

ISSN 3041-1793 Online
де матеріальна слідова картина є менш виразною, а головний обсяг інформації міститься у документах, цифрових слідах, фінансових операціях або специфіці службових рішень.

Когнітивний аспект профайлінгу виявляється через аналіз того, як правопорушник сприймає ситуацію, які елементи вважає значущими, на які ризики зважає, що ігнорує, яким чином будує послідовність власних дій. Це дозволяє оцінити не лише рівень інтелекту, а й тип мислення, ступінь гнучкості, схильність до стереотипності або імпровізації, здатність до адаптації в умовах зміненої обстановки. Наприклад, особа, яка в умовах непередбачуваного розвитку події швидко змінює план і водночас зберігає контроль над основною метою, демонструє високий рівень операційного мислення та адаптивності. Натомість правопорушник, який втрачає орієнтацію, залишає очевидні сліди, кидає знаряддя або не завершує розпочате, може мати нижчий рівень стресостійкості та саморегуляції. Такі дані важливі не лише для загального профілю, а й для прогнозування можливої реакції під час затримання, допиту або інших процесуальних ситуацій.

Необхідно враховувати, що психологічні та поведінкові прояви злочинця можуть бути свідомо модифіковані з метою введення слідства в оману. У зв'язку з цим профайлінг має спиратися не на окремі яскраві деталі, а на систему взаємопов'язаних ознак. Інсценування, навмисне залишення неправдивих слідів, імітація хаосу або, навпаки, показової акуратності, використання чужих сценаріїв поведінки, запозичених із медіа чи попередніх кримінальних історій, є поширеними способами протидії розслідуванню. Проте навіть при штучному маскуванні злочинець зазвичай не здатний повністю приховати власний поведінковий стиль. Суперечності між загальною картиною події та окремими деталями, невиправдані дії, зайва складність інсценування, нелогічність вибору способів приховування нерідко вказують на справжній психологічний зміст події. Саме виявлення таких розбіжностей є одним із практичних завдань профайлінгу.

Важливим напрямом є використання профайлінгу у тактиці допиту. Дані про психологічні та поведінкові особливості особи, отримані внаслідок аналітичної роботи, дозволяють краще обирати комунікативну стратегію, прогнозувати реакції на різні форми пред'явлення доказової інформації, визначати оптимальний темп та стиль спілкування, уникати дій, які можуть викликати неконтрольований опір або, навпаки, передчасну закритість. Для одних осіб ефективнішою може бути тактика поетапного логічного зіставлення суперечностей, для інших вагомішим є апелювання до деталей, щодо яких вони впевнені у власній безпеці, але не врахували їх доказового значення. Особи з підвищеною потребою у самоствердженні можуть виявляти схильність до надмірних пояснень і самовикриття через бажання контролювати ситуацію, тоді як тривожні та психологічно нестійкі суб'єкти

ISSN 3041-1793 Online

частіше демонструють захисні реакції, уникання або фрагментарність відповідей. Зрозуміло, що йдеться не про маніпулятивне використання психології, а про науково обґрунтоване врахування індивідуальних особливостей комунікації в межах законної слідчої тактики.

Не менш важливим є використання профайлінгу у процесі організації розшукових заходів. Якщо в результаті аналізу встановлено, що правопорушник обережний, соціально замкнений, схильний до рутинної поведінки, уникає конфліктів і ретельно контролює зовнішні прояви, це впливатиме на побудову пошукових заходів, роботу з його соціальним оточенням, перевірку місць можливого перебування, аналіз комунікацій. Якщо ж профіль свідчить про демонстративність, потребу у визнанні, схильність до ризику, емоційну нестійкість та прагнення знову пережити психічний стан, пов'язаний зі злочином, можна прогнозувати інший тип посткримінальної активності, включаючи повернення до місць подій, спроби відстежувати публічний резонанс, неформальні висловлювання чи навіть повторні епізоди. Таким чином профайлінг має прогностичний потенціал, який допомагає не лише ретроспективно пояснювати вже вчинене, а й передбачати ймовірні наступні кроки.

Складність криміналістичного профайлінгу полягає у тому, що він перебуває на межі кількох галузей знання. Для його якісного застосування недостатньо лише практичного досвіду слідчої діяльності [7]. Потрібні знання із загальної, вікової, соціальної, юридичної психології, кримінології, психіатрії, віктимології, теорії комунікації, аналізу девіантної поведінки, а також добре розвинені навички логічного, системного та критичного мислення. Помилки у профайлінгу часто виникають тоді, коли окремі ознаки вириваються з контексту, коли суб'єктивні враження підміняють системний аналіз, коли типові моделі застосовуються без урахування конкретної ситуації або коли аналітик намагається побудувати надто детальний психологічний портрет за недостатньої кількості вихідних даних. Тому методологічна дисципліна, перевірка гіпотез і співвіднесення профілю з реально встановленими фактами є обов'язковими умовами науково коректного використання цього інструменту.

У системі доказування профайлінг не має самостійного доказового статусу, однак його практична цінність від цього не зменшується. Він працює як аналітичний міст між фактами, які вже встановлені, і напрямами, у яких слід шукати додаткову інформацію [8]. Його результати не можуть замінити висновок експерта, показання свідка, речовий доказ чи інші процесуально визначені джерела, але здатні істотно вплинути на вибір того, які саме версії перевіряти насамперед, які обставини потребують уточнення, на що звернути увагу під час огляду, допиту, обшуку, аналізу цифрових носіїв або документів. У цьому сенсі профайлінг виконує функцію інтелектуальної навігації в

ISSN 3041-1793 Online
складному інформаційному полі розслідування. Сучасний розвиток технологій відкриває для криміналістичного профайлінгу нові можливості. Великий обсяг цифрових слідів, дані з камер спостереження, особливості поведінки у мережевому середовищі, стиль електронної комунікації, часові патерни активності, характер віртуальних контактів, послідовність цифрових дій можуть слугувати джерелом поведінкової інформації, яка раніше була недоступною. Це особливо актуально для розслідування кіберзлочинів, шахрайств, переслідування у цифровому середовищі, посягань із використанням соціальних мереж та інших правопорушень, де частина особистісних рис правопорушника виявляється не у фізичному просторі, а через електронну поведінку. Разом з тим інтерпретація таких даних вимагає особливої обережності, оскільки цифрова поведінка може бути більш контрольованою, маскованою або штучно сконструйованою, ніж безпосередня поведінка на місці події.

У контексті розслідування організованих форм злочинної діяльності профайлінг може застосовуватися не лише щодо окремої особи, а й щодо ролей у межах злочинної групи. Аналіз характеру дій різних учасників, розподілу функцій, ступеня ініціативності, обережності, жорстокості, комунікативної активності та контролю над іншими дозволяє висувати припущення щодо внутрішньої ієрархії, наявності лідера, координатора, виконавця, спостерігача, особи, відповідальної за маскування слідів чи легалізацію результатів злочинної діяльності. Хоча такий груповий профайлінг потребує ще більшої доказової перевірки, він є корисним при плануванні комплексу слідчих і оперативних дій, оскільки дає змогу краще зрозуміти логіку функціонування злочинного об'єднання та особливості поведінки його членів у ситуації викриття.

Необхідно наголосити і на межах застосування профайлінгу. Його результати завжди мають імовірнісний характер, а отже не можуть сприйматися як остаточна характеристика особи. Будь-який профіль є робочою гіпотезою, що уточнюється, змінюється або навіть повністю переглядається у міру надходження нових фактичних даних. Небезпека полягає в тому, що надмірна довіра до початкового профілю може призвести до тунельного мислення, коли слідство починає шукати лише ті факти, які підтверджують уже сформоване припущення, і не помічає інформацію, що йому суперечить. Тому профайлінг має бути відкритою аналітичною моделлю, а не жорсткою схемою, що нав'язує наперед визначене бачення події та особи правопорушника [9].

Психологічні та поведінкові аспекти криміналістичного профайлінгу також тісно пов'язані з питанням віктимологічного аналізу. Поведінка потерпілого до, під час і після події, його стиль життя, типові соціальні контакти, рівень обережності, конфліктність, звички, особливості щоденної

ISSN 3041-1793 Online

маршрутизації можуть впливати на механізм злочину і бути врахованими правопорушником свідомо або інтуїтивно. Це не означає перекладання відповідальності на жертву, а лише підкреслює необхідність системного аналізу всіх поведінкових ланок кримінальної події. У деяких випадках саме взаємодія особистісних характеристик правопорушника і потерпілого формує специфічну динаміку злочину, яка може бути правильно зрозуміла лише за умови одночасного вивчення обох сторін поведінкового конфлікту.

Висновок. Отже, психологічні та поведінкові аспекти криміналістичного профайлінгу становлять важливий напрям розвитку сучасної криміналістики, оскільки дозволяють поєднати аналіз матеріальних слідів із дослідженням внутрішньої логіки злочинної поведінки. Їх значення полягає у тому, що вони відкривають додаткові можливості для побудови слідчих версій, звуження кола можливих підозрюваних, прогнозування подальших дій правопорушника, визначення раціональної тактики слідчих і розшукових заходів, а також загального поглиблення розуміння механізму кримінального правопорушення. Криміналістичний профайлінг у цьому сенсі виступає не як допоміжна психологічна ілюстрація до розслідування, а як важливий аналітичний інструмент, здатний суттєво посилити ефективність пізнавальної діяльності слідчого. Його подальший розвиток пов'язаний із поглибленням міждисциплінарних досліджень, удосконаленням методики аналізу поведінкових індикаторів, розвитком технологій обробки інформації та формуванням високого рівня професійної культури тих суб'єктів, які застосовують цей інструментарій у практиці боротьби зі злочинністю.

Література:

1. Canter D. V., Youngs D. *Investigative Psychology: Offender Profiling and the Analysis of Criminal Action*. Chichester : John Wiley & Sons, 2009. 475 p.

2. Turvey B. E. *Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*. 4th ed. London : Academic Press (Elsevier), 2012. 744 p.

3. Гетьман Г.М. Сутність та значення психологічного профілювання особи невідомого злочинця в діяльності органів кримінальної юстиції України. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2016, No 4. С. 186–189.

4. Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці : проблеми використання типології та можливостей моделювання. Вибрані твори В. Ю. Шепітько. Харків. Вид. агенція «Апостіль», 2010. С. 548–556.

5. Лозова С.М. Психолого-криміналістичний портрет невідомого злочинця: проблемні питання складання і використання. *Вісник ХНУВС*, 2010, Вип. № 2. С. 51–57.

6. Edelstein A. Serial Murder Profiling: Our Contemporary Understanding. Journal for Medical & Legal Affairs, 2016, Vol. No 1 (2). P. 111–120.

7. Калюга К.В. Профайлінг як сучасний засіб встановлення особи злочинця. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 1 (26). Т.2. С. 156-159.

8. Телійчук В. Г., Зінченко С. С. Щодо застосування профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України. *Юридичний бюлетень*. Вип. 12. 2020. С. 184−193.

ISSN 3041-1793 Online

9. Цільмак О. М. Загальні положення криміналістичного профайлінгу. *Юридична психологія*. 2019. № 1 (24). С. 54–61.

References:

1. Canter, D. V., & Youngs, D. (2009). *Investigative psychology: Offender profiling and the analysis of criminal action*. John Wiley & Sons.

2. Turvey, B. E. (2012). *Criminal profiling: An introduction to behavioral evidence analysis* (4th ed.). Academic Press (Elsevier).

3. Hetman, H. M. (2016). Sutnist ta znachennia psykholohichnoho profiliuvannia osoby nevidomoho zlochyntsia v diialnosti orhaniv kryminalnoi yustytsii Ukrainy [The essence and significance of psychological profiling of an unknown offender in the activities of criminal justice authorities of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Law Electronic Scientific Journal], (4), 186–189.

4. Shepitko, V. Yu. (2010). Sotsialno-psykholohichni kharakterystyky osoby zlochyntsia v kryminalistytsi: problemy vykorystannia typolohii ta mozhlyvostei modeliuvannia [Socio-psychological characteristics of the offender's personality in criminalistics: Problems of using typologies and modeling possibilities]. In *Vybrani tvory V. Yu. Shepitko* [Selected works of V. Yu. Shepitko] (pp. 548–556). Apostil.

5. Lozova, S. M. (2010). Psykholoho-kryminalistychnyi portret nevidomoho zlochyntsia: problemni pytannia skladannia i vykorystannia [Psychological and forensic portrait of an unknown offender: Problematic issues of compilation and use]. *Visnyk KhNUVS* [Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs], (2), 51–57.

6. Edelstein, A. (2016). Serial murder profiling: Our contemporary understanding. *Journal for Medical & Legal Affairs*, *1*(2), 111–120.

7. Kaliuha, K. V. (2019). Profailinh yak suchasnyi zasib vstanovlennia osoby zlochyntsia [Profiling as a modern means of identifying an offender]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk* [Subcarpathian Law Herald], *1*(26), Vol. 2, 156–159.

8. Teliichuk, V. H., & Zinchenko, S. S. (2020). Shchodo zastosuvannia profailinhu v operatyvno-rozshukovii diialnosti pidrozdilamy kryminalnoi politsii Natsionalnoi politsii Ukrainy [Regarding the use of profiling in operational-search activities by criminal police units of the National Police of Ukraine]. *Yurydychnyi biuleten* [Law Bulletin], (12), 184–193.

9. Tsilmak, O. M. (2019). Zahalni polozhennia kryminalistychnoho profailinhu [General provisions of criminalistic profiling]. *Yurydychna psykholohiia* [Legal Psychology], (1), 54–61.

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 341.1:343.35(100)(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1035-1049

Баскаков Андрій Юрійович аспірант Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, https://orcid.org/0009-0007-9897-3976

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті здійснений системний аналіз міжнародного досвіду правового регулювання цивільної конфіскації як ефективного інструменту протидії злочинності, корупції та легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Проаналізовано підходи, що застосовуються у Сполучених Штатах Америки, Великій Британії, Австралії та країнах Європейського Союзу, зокрема у контексті функціонування механізмів конфіскації без обвинувального вироку (non-conviction-based confiscation) та проваджень щодо майна (in rem). Визначено, що в зазначених юрисдикціях ефективність таких інструментів забезпечується поєднанням спрощених стандартів доказування, зокрема принципу «балансу імовірностей», та процесуальних механізмів, які допускають зміщення тягаря доказування на власника активів. Окрему увагу приділено ролі директив Європейського Союзу у формуванні єдиного підходу до повернення активів, а також практиці Європейського суду з прав людини щодо дотримання принципів пропорційності та захисту права власності.

У статті обґрунтовано, що цивільна конфіскація в зарубіжних країнах є не лише додатковим, а й самостійним інструментом правового реагування, який дозволяє вилучати активи у випадках, коли кримінальне переслідування є неможливим або ускладненим. Досліджено ключові інституційні та процесуальні особливості застосування таких механізмів, включаючи роль спеціалізованих органів, судовий контроль та гарантії захисту прав людини.

На основі проведеного аналізу визначено можливості імплементації міжнародного досвіду в Україні. Запропоновано напрями удосконалення національного законодавства, зокрема щодо розширення інституту цивільної конфіскації без обвинувального вироку, гармонізації стандартів доказування, а також посилення інституційної спроможності органів, відповідальних за виявлення та повернення активів.

Наголошено на необхідності забезпечення балансу між ефективністю механізмів конфіскації та дотриманням конституційних гарантій права власності і стандартів верховенства права.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: цивільна конфіскація, конфіскація без обвинувального вироку, повернення активів, міжнародний досвід, публічне управління, право ЄС, право власності, Європейський суд з прав людини.

Baskakov Andriy Postgraduate Student at the V.M. Koretsky Institute of state and law NAS of Ukraine, https://orcid.org/0009-0007-9897-3976

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN REGULATING CIVIL CONFISCATION AND ITS IMPLEMENTATION PROSPECTS IN UKRAINE

Abstract. The article provides a systematic analysis of international experience in the legal regulation of civil confiscation as an effective instrument for combating crime, corruption, and the legalization (laundering) of proceeds obtained through criminal activities.

The approaches applied in the United States of America, the United Kingdom, Australia, and the countries of the European Union are examined, particularly in the context of non-conviction-based confiscation mechanisms and in rem proceedings. It is established that in these jurisdictions the effectiveness of such instruments is ensured through a combination of simplified standards of proof, notably the "balance of probabilities" principle, and procedural mechanisms that allow for the shifting of the burden of proof to the asset owner.

Particular attention is paid to the role of European Union directives in shaping a unified approach to asset recovery, as well as to the practice of the European Court of Human Rights concerning compliance with the principles of proportionality and the protection of property rights.

The article substantiates that civil confiscation in foreign jurisdictions serves not only as a supplementary but also as an independent legal instrument, enabling the seizure of assets in cases where criminal prosecution is impossible or significantly complicated. The key institutional and procedural features of the application of such mechanisms are examined, including the role of specialized authorities, judicial oversight, and guarantees of human rights protection.

Based on the conducted analysis, the possibilities of implementing international experience in Ukraine are identified. Directions for improving national legislation are proposed, particularly regarding the expansion of the institute of non-conviction-based civil confiscation, the harmonization of standards of proof, and the strengthening of the institutional capacity of authorities responsible for asset tracing and recovery.

The necessity of ensuring a balance between the effectiveness of confiscation mechanisms and compliance with constitutional guarantees of property rights and the standards of the rule of law is emphasized.

ISSN 3041-1793 Online
Keywords: civil confiscation, non-conviction-based confiscation, asset recovery, international experience, public administration, EU law, property rights, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації правових систем та посилення глобальних антикорупційних стандартів питання ефективного виявлення, арешту та повернення активів, отриманих унаслідок корупційних або інших протиправних діянь, набуває особливого значення. Інструменти цивільної конфіскації, які активно застосовуються у міжнародній практиці, дозволяють державам ефективніше реагувати на випадки незаконного збагачення, особливо у ситуаціях, коли кримінальне переслідування є ускладненим або неможливим.

Міжнародний досвід свідчить про різноманітність моделей регулювання цивільної конфіскації, які сформувалися під впливом національних правових традицій, стандартів верховенства права та практики міжнародних організацій. Зокрема, значний інтерес становлять підходи, що застосовуються у країнах Європейського Союзу, Сполучених Штатах Америки та інших державах, де впроваджено ефективні механізми non-conviction based confiscation. Вивчення таких моделей дозволяє виявити як їхні переваги, так і потенційні ризики з точки зору дотримання прав людини та процесуальних гарантій.

Для України дослідження зазначеної проблематики має особливе значення у контексті виконання міжнародних зобов'язань, у тому числі в межах співпраці з Європейським Союзом та іншими міжнародними інституціями. Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами передбачає впровадження ефективних правових механізмів протидії незаконному збагаченню, що, у свою чергу, потребує ґрунтовного аналізу зарубіжного досвіду та можливостей його адаптації до вітчизняної правової системи.

Водночас імплементація міжнародних підходів у сфері цивільної конфіскації в Україні пов'язана з низкою проблем, зокрема необхідністю забезпечення балансу між інтересами держави у поверненні незаконно набутого майна та гарантіями права власності, правом на справедливий суд та принципом презумпції невинуватості. Це зумовлює потребу в комплексному науковому дослідженні відповідних інституційних та процесуальних механізмів.

Отже, дослідження міжнародного досвіду регулювання цивільної конфіскації та визначення можливостей його імплементації в Україні є важливим як з теоретико-правової точки зору, так і з позицій удосконалення національної правозастосовної практики та підвищення ефективності антикорупційної політики держави.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх наукових публікацій свідчить, що проблематика визнання необґрунтованими активів та їх подальшого стягнення в дохід держави, а також дослідження світових моделей правового регулювання цивільної конфіскації перебувають у фокусі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, у наукових розвідках О. Антонюка, Б. Безгинського та А. Біцюка розкрито теоретико-правові підходи до визначення сутності необґрунтованих активів, їх ознак і критеріїв доведення, а також проблемні аспекти правозастосування у сфері цивільної конфіскації. У дослідженнях Н. Білянської, І. Боровської та Я. Вороніжського акцент зроблено на інституційних механізмах виявлення та арешту активів, а також на процесуальних гарантіях, що забезпечують баланс між ефективністю конфіскаційних процедур і захистом прав особи. О. Гладун, І. Гловюк та О. Ковальчук у своїх працях аналізують питання доказування у справах про визнання активів необґрунтованими, зокрема особливості розподілу тягаря доказування та застосування стандартів доказування, відмінних від кримінального процесу. Водночас В. Ковтуненко та Ю. Коросташивець зосереджують увагу на порівняльно-правовому аналізі міжнародного досвіду, що дозволяє виявити спільні тенденції та відмінності у регулюванні механізмів цивільної конфіскації в різних правових системах. У роботах Є. Крука та В. Левчука розглядаються питання удосконалення національного законодавства у контексті імплементації міжнародних стандартів, зокрема положень ЄС та практики Європейського суду з прав людини. Н. Навальнєва та Т. Хутор аналізують проблеми правозастосування, пов'язані з процедурними гарантіями, ефективністю судового контролю та забезпеченням принципу пропорційності при застосуванні заходів цивільної конфіскації.

Метою статті є системний аналіз міжнародного досвіду регулювання цивільної конфіскації, обґрунтування імплементації цього досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу. У міжнародній правовій практиці цивільна конфіскація виступає як автономний механізм вилучення активів, пов'язаних із протиправною діяльністю, без обов'язкового встановлення кримінальної відповідальності особи, яка ними володіє. Цей підхід формує окремий правовий інститут, який часто позначається також як конфіскація активів у цивільному порядку або цивільне стягнення і застосовується поряд із традиційними кримінальними інструментами повернення незаконно набутого майна. Він закріплений у ряді міжнародних стандартів, зокрема в рамках Конвенції ООН проти корупції та рекомендацій FATF, які визнають необхідність ефективного механізму повернення активів і виділяють інструменти без залежності від кримінального вироку як складову сучасної політики боротьби з економічними злочинами [1].

У правовій системі Сполучених Штатів Америки механізм цивільної конфіскації є одним із найбільш розвинених і найчастіше застосовуваних

ISSN 3041-1793 Online

прикладів автономного вилучення майна, пов'язаного з протиправною діяльністю, без необхідності кримінального переслідування або винесення вироку власнику. Це цивільно-правовий інститут, що дозволяє державним органам ініціювати судовий процес проти самого майна (діяльність in rem), якщо є підстави вважати, що воно було використано для скоєння злочину або є доходом від протиправної діяльності, навіть за відсутності кримінального провадження проти фізичної особи [2].

За федеральним законодавством США, зокрема 18 U.S.C. §§ 981–985, передбачено, що будь-яке майно, яке «було залучене у транзакцію або спробу транзакції, що порушує федеральні закони про відмивання коштів або інші злочини, або будь-яке майно, що прямо чи побічно отримано від такого правопорушення», може бути предметом конфіскації [3]. Це охоплює як рухоме, так і нерухоме майно, включно з транспортними засобами, готівкою, нерухомістю та іншими активами.

Основна відмінність цивільної конфіскації від кримінальної полягає у зменшенні тягаря доказування: держава повинна довести, що майно пов'язане з протиправною діяльністю за стандартом «*перевага доказів*» (тобто «більше ймовірно, ніж ні»), що значно нижче стандарту «поза розумним сумнівом», необхідного для кримінального переслідування. Після початкового доказу майно може бути вилучено, і власник повинен довести, що воно не пов'язане з протиправною діяльністю, щоб оскаржити конфіскацію [2].

Процедура in rem (провадження проти майна) у таких справах означає, що позов спрямований саме проти об'єкта майна, а не проти особи власника; у назвах справ це часто відображається незвичними формулюваннями на кшталт Сполучені Штати проти восьми тисяч вісімсот доларів. Такий підхід походить із англійського морського права і був адаптований у США для боротьби з організованою злочинністю, зокрема під час «сухого закону» та подальшої війни з наркотиками [2].

Цивільна конфіскація застосовується як на федеральному рівні, так і на рівні штатів. Федеральні органи влади, включно з Федеральним бюро розслідувань (FBI), використовують її для вилучення активів, пов'язаних із торгівлею наркотиками, відмиванням коштів, корупцією та іншими серйозними злочинами. Така практика дозволяє не лише позбавити злочинців їхнього майна, але й перешкоджати фінансуванню подальшої злочинної діяльності [4].

Проте цей механізм є предметом значної критики, оскільки дозволяє вилучати майно навіть за відсутності кримінальних звинувачень щодо власника, що створює ризики порушення основоположних прав власності та процесуальних гарантій. Незважаючи на внесення поправок, зокрема Закон про реформу конфіскації активів у цивільному порядку (CAFRA) у 2000 році, що мало на меті посилити захист прав власників та зменшити зловживання, дискусії щодо балансу між ефективністю боротьби з злочинністю та захистом

ISSN 3041-1793 Online
прав людини тривають [2; 5]. Таким чином, американська модель цивільної конфіскації ілюструє, як правова система може розширювати інструментарій повернення незаконно набутого майна через цивільні судові процедури, але водночас демонструє виклики, пов'язані з дотриманням процесуальних гарантій і прав власності.

У правовій системі Великої Британії інститут цивільної конфіскації набув комплексного розвитку та функціонує через поєднання процедур цивільного стягнення доходів від злочинної діяльності і спеціального механізму судових наказів щодо необґрунтованого багатства. Такі інструменти закріплені у ключовому нормативному акті – Законі про доходи від злочинної діяльності 2002 року, зокрема в його частині 5, яка регламентує процедури цивільного стягнення майна без необхідності попереднього встановлення кримінальної вини особи. Відповідно до положень цього закону, державні органи, насамперед Агентство з боротьби з серйозною організованою злочинністю та Національне агентство боротьби зі злочинністю, можуть ініціювати провадження у цивільному суді з метою повернення активів, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що вони є доходом від злочину або пов'язані з протиправною діяльністю [6].

Механізм цивільного стягнення передбачає, що майно розглядається як об'єкт правового спору, а не як об'єкт кримінального переслідування особи. Це означає, що відсутність обвинувального вироку не є перешкодою для ініціювання процедури вилучення активів. Суд може ухвалити рішення про заморожування або подальше конфіскування майна, якщо позивач (держава) доведе, що існує високий ступінь ймовірності його незаконного походження. При цьому застосовується стандарт доказування, характерний для цивільного процесу, – «баланс імовірностей», який є значно нижчим порівняно зі стандартом кримінального процесу [6].

Особливе місце в системі британського права займає інститут наказів про необґрунтоване багатство, який було запроваджено через Закон про кримінальні фінанси 2017 року [7]. Цей механізм дозволяє суду зобов'язати особу, яка підозрюється у володінні активами, що явно не відповідають її офіційним доходам, надати пояснення щодо законного походження свого майна. Якщо особа не надає достатнього обґрунтування, органи державної влади можуть розпочати подальші процедури цивільного стягнення цих активів.

Юридична конструкція наказів щодо необґрунтованого багатства передбачає зміну розподілу тягаря доказування, що є однією з ключових особливостей цього інституту. На відміну від традиційного підходу, де саме держава повинна довести незаконність походження активів, у випадку наказів щодо необґрунтованого багатства обов'язок пояснити джерела походження майна частково покладається на власника. Такий підхід дозволяє державі

ISSN 3041-1793 Online

ефективніше боротися з випадками складного фінансового шахрайства, корупції та відмивання коштів, особливо коли активи виведені через офшорні структури або пов'язані з іноземними юрисдикціями [7].

Практика застосування наказів щодо необґрунтованого багатства у Великій Британії демонструє, що цей інструмент використовується насамперед щодо осіб із високим рівнем статків або політично значущих осіб, щодо яких є обґрунтовані підозри у корупційному походженні активів. У разі, якщо особа не може переконливо довести законність своїх доходів, відповідні активи можуть бути предметом подальшого судового стягнення у порядку цивільного провадження. Таким чином, наказ щодо необґрунтованого багатства виступає як інструмент превентивного характеру, спрямований на виявлення та повернення необґрунтованих активів ще до завершення або навіть незалежно від кримінального провадження [7].

Водночас застосування таких механізмів супроводжується певними правовими дискусіями, пов'язаними з дотриманням прав людини, зокрема права на справедливий судовий розгляд і захист права власності, гарантованих, серед іншого, Європейською конвенцією з прав людини. Критики зазначають, що зміна стандарту доказування та покладення обов'язку доведення законності майна на його власника можуть створювати ризики для принципу презумпції невинуватості, однак судова практика Великої Британії загалом визнає допустимість таких інструментів за умови дотримання процесуальних гарантій та пропорційності втручання у права особи.

Таким чином, британська модель цивільної конфіскації демонструє високий рівень інституційної ефективності завдяки поєднанню механізмів цивільного стягнення доходів від злочинної діяльності та спеціальних судових інструментів, таких як накази щодо необґрунтованого багатства. Її характерною особливістю є гнучкість процесуальних механізмів, можливість застосування незалежно від кримінального переслідування, а також зворотний розподіл тягаря доказування, що значно підвищує ефективність державної політики у сфері протидії корупції та відмиванню коштів, водночас створюючи потребу у ретельному балансуванні між публічними інтересами та гарантіями прав людини.

У правовій системі Австралії інститут конфіскації доходів від злочинної діяльності є комплексним і багаторівневим механізмом, що поєднує кримінально-правові та цивільно-правові елементи. Його ключовим нормативним актом виступає Закон про доходи від злочинної діяльності 2002 року [8], який закріплює широкий спектр інструментів для виявлення, заморожування та остаточного вилучення майна, здобутого злочинним шляхом. Важливою особливістю цієї системи є можливість застосування процедур конфіскації незалежно від наявності обвинувального вироку, що наближає її до моделей цивільної конфіскації, які активно використовуються у міжнародній практиці.

ISSN 3041-1793 Online

Відповідно до положень зазначеного закону, федеральні органи, зокрема Австралійська федеральна поліція та Дирекція з питань кримінальних активів, можуть ініціювати судові процедури, спрямовані на обмеження прав власності щодо підозрілого майна. Одним із перших етапів є застосування так званих обмежувальних наказів, які фактично заморожують активи особи, унеможливлюючи їх відчуження, приховування або використання до завершення судового розгляду. Такі заходи застосовуються на підставі наявності обґрунтованих підозр щодо того, що майно може бути пов'язане зі злочинною діяльністю [9].

Подальшим етапом є ухвалення судом наказів про конфіскацію, які передбачають остаточне вилучення майна на користь держави. Суд може ухвалити такий наказ у разі встановлення, що відповідні активи є доходом від злочину або використовувалися для його вчинення. При цьому конфіскація може здійснюватися як у межах кримінального провадження, так і в окремому цивільному порядку, якщо встановлення вини особи у кримінальному процесі є неможливим або не доцільним [10].

Окрему роль відіграють так звані накази про накладення штрафу або стягнення вартості майна, які передбачають обов'язок особи сплатити до бюджету суму, що еквівалентна вартості незаконно отриманих активів. Це дозволяє державі компенсувати шкоду, завдану злочином, навіть у випадках, коли конкретне майно не може бути ідентифіковане або фактично вилучене [9].

Особливістю австралійської моделі є широке застосування стандарту доказування у цивільних справах – «баланс імовірностей», що суттєво спрощує завдання для державних органів порівняно з кримінальними провадженнями. При цьому закон передбачає можливість так званого зворотного тягаря доказування, коли власник майна повинен довести законність його походження для того, щоб уникнути конфіскації. Такий підхід сприяє ефективному виявленню активів, які були приховані або отримані через складні схеми відмивання коштів [10].

Австралійська система також передбачає механізми міжнародної співпраці у сфері повернення активів, що особливо важливо в умовах транснаціональної злочинності. Закон дозволяє визнавати та виконувати іноземні судові рішення про конфіскацію, що відповідає міжнародним зобов'язанням Австралії та рекомендаціям Групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [10].

Отже, австралійська модель конфіскації доходів від злочинної діяльності характеризується поєднанням кримінальних і цивільних процедур, широким спектром процесуальних інструментів (від обмежувальних наказів до наказів про конфіскацію та стягнення вартості майна), а також гнучким підходом до стандартів доказування. Вона забезпечує ефективний механізм

ISSN 3041-1793 Online

протидії незаконному збагаченню та відмиванню коштів, дозволяючи державі оперативно реагувати на виявлені порушення, навіть у випадках відсутності обвинувального вироку, що робить цю систему однією з найбільш розвинених у міжнародній практиці боротьби з економічною злочинністю.

Європейський досвід регулювання конфіскації доходів від злочинної діяльності демонструє поступове формування комплексної системи, яка поєднує кримінально-правові, адміністративні та цивільно-правові інструменти повернення активів. Особливе значення у цьому процесі відіграють акти права Європейського Союзу, які встановлюють обов'язкові стандарти для держав-членів щодо виявлення, арешту та конфіскації майна, отриманого злочинним шляхом. Зокрема, Директива 2014/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради про заморожування та конфіскацію засобів і доходів від злочинної діяльності в Європейському Союзі передбачає необхідність впровадження ефективних механізмів конфіскації, включно з можливістю застосування інструментів, які не залежать від наявності обвинувального вироку, тобто так званої конфіскації без засудження [11].

Ця директива зобов'язує держави-члени створювати правові інструменти для заморожування та подальшої конфіскації активів, що пов'язані із злочинною діяльністю, а також передбачає можливість конфіскації у випадках, коли кримінальне провадження не може бути доведене до обвинувального вироку, наприклад через смерть підозрюваного або його недоступність для правосуддя.

Такий підхід відображає загальноєвропейську тенденцію до посилення ефективності повернення активів та протидії транснаціональній злочинності, зокрема корупції та відмиванню коштів.

У ряді європейських держав вже функціонують або розвиваються моделі, які передбачають елементи цивільної конфіскації. Так, у Німеччині було проведено масштабну реформу кримінального законодавства, внаслідок якої з 2017 року запроваджено розширені можливості для автономної конфіскації майна, що дозволяють вилучати активи без необхідності встановлення конкретного злочину, якщо доведено їх кримінальне походження за стандартом цивільного доказування. Зокрема, § 76a Кримінального кодексу Німеччини передбачає так звану конфіскацію незалежно від засудження, яка фактично наближається до інституту конфіскації без обвинувального вироку [12].

У Італії цивільна конфіскація має давні традиції, особливо у сфері протидії мафіозним організаціям. Італійське законодавство передбачає так звану превентивну конфіскацію, яка дозволяє вилучати майно осіб, щодо яких існують обґрунтовані підозри у причетності до організованої злочинності, навіть без обвинувального вироку. Цей інститут базується на положеннях Антимафіозного кодексу Італії, який встановлює спеціальні процедури для

ISSN 3041-1793 Online
аналізу походження майна та його конфіскації у випадку неможливості доведення законного походження активів [13].

У Швейцарії також існує розвинена система повернення активів, що базується на положеннях Швейцарського кримінального кодексу, який передбачає можливість конфіскації доходів від злочину навіть у випадках, коли особу не може бути засуджено, але доведено, що майно має злочинне походження.

Швейцарська модель характеризується високим рівнем захисту прав власності та суворими процесуальними гарантіями, водночас забезпе-чуючи ефективне вилучення незаконно отриманих активів [14].

Важливо зазначити, що розвиток інституту цивільної конфіскації у європейських країнах відбувається під впливом практики Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово наголошував на необхідності дотримання балансу між інтересами держави у боротьбі зі злочинністю та захистом права власності, гарантованого статтею 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини. Суд визнає допустимість конфіскаційних заходів за умови, що вони відповідають принципу законності, переслідують легітимну мету та є пропорційними втручанню у право власності [15].

Наукові дослідження, присвячені реформуванню національних систем конфіскації в європейських країнах, підкреслюють доцільність запровадження або розширення інститутів конфіскації без обвинувального вироку, оскільки такі механізми дозволяють ефективніше протидіяти складним формам економічної злочинності, включаючи відмивання коштів, корупцію та використання складних фінансових схем для приховування активів. Водночас підкреслюється необхідність належного процесуального контролю та забезпечення прав особи, зокрема права на справедливий суд, що відповідає стандартам як Європейського Союзу, так і практиці ЄСПЛ.

Узагальнюючи зазначимо, що європейський досвід свідчить про формування сучасної моделі конфіскації активів, яка поєднує ефективність у боротьбі зі злочинністю з гарантіями прав людини, а також демонструє поступовий перехід до використання цивільно-правових інструментів вилучення майна, що мають потенціал для імплементації в національні правові системи, зокрема й України, у контексті її євроінтеграційних прагнень.

Іншим прикладом є Грузія, де законодавство щодо боротьби з організованою злочинністю містить автономні механізми цивільної конфіс-кації, що дозволяють вилучати незаконне чи необґрунтоване майно без очіку-вання завершення кримінального провадження, підкреслюючи роль таких інструментів у ситуаціях, коли доказати конкретний злочин у кримінальному суді складно [16].

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1.

Порівняльна таблиця щодо інституту цивільної конфіскації у США, Австралії, Великій Британії та країнах ЄС

Критерій	**Сполучені Штати Америки**	**Австралія**	**Велика Британія**	**Країни Європейського Союзу**
Нормативна основа	Федеральне законодавство (зокрема 18 U.S.C. §§ 981–985)	Закон про доходи від злочинної діяльності 2002 року	Закон про доходи від злочинної діяльності 2002 року, Закон про кримінальні фінанси 2017 року	Директива 2014/42/ЄС та національне законодавство держав-членів
Тип конфіскації	Цивільна конфіскація	Конфіскація без вироку	Цивільне стягнення та накази про необґрунтоване багатство	Комбінація кримінальної та конфіскації без засудження
Об'єкт провадження	Майно (провадження проти майна)	Майно та доходи від злочину	Майно та активи осіб	Майно, доходи, активи, пов'язані зі злочином
Необхідність кримінального вироку	Не обов'язкова	Не обов'язкова	Не обов'язкова (особливо у цивільне відновлення та UWO)	У ряді випадків не потрібна (за Директивою 2014/42/ЄС)
Стандарт доказування	«Перевага доказів»	«Баланс імовірностей»	«Баланс імовірностей»	Визначається національним правом (зазвичай цивільний стандарт)
Особливості тягаря доказування	Часткове зміщення на власника майна	Зміщений на власника (необхідність доведення законності)	Зворотний тягар доказування у UWO	У деяких країнах передбачено зміщення тягаря доказування
Ключові інструменти	Цивільна конфіскація, арешт активів	Заборонні накази, накази про конфіскацію, накази про грошові штрафи	Цивільне стягнення, накази про незрозуміле багатство (UWO)	Замороження активів, розширена конфіскація, конфіскація без вироку
Органи, що застосовують	Федеральні агентства (FBI, DOJ)	Австралійська федеральна поліція, спеціальні підрозділи	Управління з боротьби з серйозним шахрайством, Національне агентство з боротьби зі злочинністю	Національні правоохоронні та судові органи

ISSN 3041-1793 Online

Критерій	Сполучені Штати Америки	Австралія	Велика Британія	Країни Європейського Союзу
Мета застосування	Боротьба з наркотиками, відмиванням коштів, корупцією	Повернення доходів від серйозних злочинів	Виявлення та конфіскація необґрунтованих активів	Гармонізація та ефективне повернення активів у межах ЄС
Особливості правової моделі	Сильний розвиток конфіскації майна як самостійного провадження	Висока гнучкість інструментів конфіскації	Розвинені превентивні механізми (UWO)	Єдина правова рамка + національні особливості
Рівень захисту прав людини	Критика щодо можливих зловживань	Високий рівень процесуальних гарантій	Баланс між ефективністю і правами людини	Регулюється ЄСПЛ і Хартією ЄС
Міжнародна інтеграція	Активна міжнародна співпраця	Відповідність стандартам FATF	Відповідність стандартам ЄС і FATF	Високий рівень гармонізації правових механізмів

Такі моделі показують, що впровадження цивільних механізмів стягнення активів може істотно розширити можливості держави щодо повернення незаконно набутого майна, особливо у випадках, коли кримінальне переслідування обмежено або неможливе. Водночас практика таких режимів демонструє виклики, пов'язані із забезпеченням правової визначеності та дотриманням стандартів справедливого судочинства, що є предметом критичних дискусій у наукових і практичних колах.

Для України міжнародний досвід має значний імплементаційний потенціал. Зокрема, чинна модель конфіскації потребує подальшого розвитку в напрямі розширення цивільно-правових механізмів вилучення активів, що не залежать від обвинувального вироку. Це передбачає необхідність удосконалення процесуального законодавства, зокрема у частині розширення можливостей застосування спеціальної конфіскації, запровадження інституту цивільної конфіскації без засудження та посилення інструментів доказування походження активів.

Водночас імплементація зазначених механізмів повинна супроводжуватися належними процесуальними гарантіями, спрямованими на захист права власності, закріпленого у Конституції України та міжнародних актах, зокрема у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це включає забезпечення судового контролю, можливості оскарження рішень про конфіскацію, а також дотримання принципів пропорційності та правової визначеності, що є ключовими критеріями відповідності практиці Європейського суду з прав людини.

ISSN 3041-1793 Online

Окремо слід зазначити, що імплементація європейських підходів потребує гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу, зокрема в контексті виконання зобов'язань щодо євроінтеграції. Це передбачає не лише адаптацію нормативно-правової бази, але й інституційне посилення органів, відповідальних за виявлення, арешт та конфіскацію активів, а також розвиток міжвідомчої та міжнародної співпраці у сфері повернення активів.

Отже, міжнародний досвід підтверджує, що ефективна система цивільної конфіскації є невід'ємним елементом сучасної правової держави, спрямованої на боротьбу з корупцією та організованою злочинністю. Для України імплементація такого досвіду є доцільною та перспективною за умови комплексного підходу, що поєднує законодавчі зміни, інституційне зміцнення та дотримання стандартів захисту прав людини. Це сприятиме підвищенню ефективності державної політики у сфері протидії злочинності та забезпеченню верховенства права.

Висновки. Міжнародний досвід регулювання цивільної конфіскації свідчить про поступовий перехід більшості розвинених правових систем до використання механізмів повернення активів, які не залежать виключно від наявності обвинувального вироку. У країнах із різними правовими традиціями – зокрема у Сполучених Штатах Америки, Великій Британії, Австралії та державах Європейського Союзу – сформувалися відносно гнучкі моделі, що поєднують ефективність протидії злочинності з необхідністю дотримання гарантій прав людини. Це дозволяє забезпечувати баланс між публічними інтересами у протидії злочинним доходам та приватними інтересами власників майна, що відповідає підходам Європейського суду з прав людини.

Аналіз зарубіжного досвіду засвідчує, що ключовим елементом ефективності цивільної конфіскації є застосування стандарту доказування, нижчого за кримінальний, зокрема «балансу імовірностей» або його аналогів. У таких юрисдикціях, як США, Австралія та Велика Британія, це супроводжується частковим або повним зміщенням тягаря доказування на власника майна, який повинен довести законне походження активів. Водночас у державах ЄС імплементація таких механізмів здійснюється з урахуванням вимог Директиви 2014/42/ЄС про замороження та конфіскацію знарядь і доходів від злочинів, яка передбачає можливість конфіскації без обвинувального вироку за умови дотримання процесуальних гарантій.

Важливим аспектом є наявність спеціалізованих інструментів, таких як провадження проти майна у США, накази про необґрунтоване багатство у Великій Британії або превентивна конфіскація в окремих державах ЄС. Ці механізми дозволяють державі ефективно вилучати активи у випадках, коли кримінальне переслідування є ускладненим або неможливим (наприклад, через втечу підозрюваного, його смерть або недостатність доказів для

ISSN 3041-1793 Online

обвинувального вироку), що суттєво підвищує ефективність системи протидії економічній та організованій злочинності.

Для України вивчення цих моделей є важливим кроком у процесі євроінтеграції та адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері протидії корупції та повернення активів. Як свідчить міжнародний досвід, ефективні механізми цивільної конфіскації дозволяють державі реагувати на випадки незаконного збагачення та забезпечувати відновлення справедливості навіть у складних правових ситуаціях, за умови належної системи судового контролю та захисту прав власності.

Література:

1. Non-conviction-based confiscation as an alternative tool to asset recovery. Lessons and concerns from the developing world. URL: https://knowledgehub.transparencycdn.org/helpdesk/Non-Conviction-Based-Forfeiture_2022.pdf
2. Civil forfeiture. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/civil_forfeiture
3. National database of legislation (English). USC: Title 18 - Crimes and Criminal Procedure. URL: https://www.unodc.org/cld/en/legislation/usa/usc_title_18_-_crimes_and_criminal_procedure/part_i/981_-_987/18_usc_981_-_civil_forfeiture.html
4. Asset Forfeiture. URL: https://www.fbi.gov/investigate/white-collar-crime/asset-forfeiture
5. What Is Civil Forfeiture: How Police Can Seize Assets. URL: https://legalclarity.org/what-is-civil-forfeiture-how-police-can-seize-assets
6. Proceeds of Crime Act 2002. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/29/part/5
7. Criminal Finances Act 2017. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/22/contents/enacted
8. Proceeds of Crime Act 2002. URL: https://www.legislation.gov.au/C2004A01022/latest/versions
9. Treasury Legislation Amendment (Professional Standards) Act 2004. URL: https://www.legislation.gov.au/C2004A01352/latest/text
10. Australia's measures to combat money laundering and terrorist financing. URL: https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Mutualevaluations/Mer-australia-2015.html
11. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042&qid=1541682532524&from=EN
12. Strafgesetzbuch. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/
13. LEGISLATIVE DECREE 6 September 2011, n. 159. Code of Anti-Mafia Laws and Preventive Measures, as well as new provisions regarding anti-Mafia documentation, pursuant to Articles 1 and 2 of Law No. 136 of 13 August 2010. (11G0201). URL: https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2011-09-06;159
14. Swiss Criminal Code. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/en
15. European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_eng
16. Будік І.М. Нормативна модель конфіскації незаконних і необґрунтованих активів у законодавстві Грузії. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне

ISSN 3041-1793 Online
правознавство». 2026. Випуск No 01. Частина 2. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.56

References:

1. Non-conviction-based confiscation as an alternative tool to asset recovery. Lessons and concerns from the developing world. URL: https://knowledgehub.transparencycdn .org/helpdesk/Non-Conviction-Based-Forfeiture_2022.pdf [in English].
2. Civil forfeiture. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/civil_forfeiture [in English].
3. National database of legislation (English). USC: Title 18 - Crimes and Criminal Procedure. URL: https://www.unodc.org/cld/en/legislation/usa/usc_title_18_-_crimes_and_ criminal_procedure/part_i/981_-_987/18_usc_981_-_civil_forfeiture.html [in English].
4. Asset Forfeiture. URL: https://www.fbi.gov/investigate/white-collar-crime/asset-forfeiture [in English].
5. What Is Civil Forfeiture: How Police Can Seize Assets. URL: https://legalclarity. org/what-is-civil-forfeiture-how-police-can-seize-assets [in English].
6. Proceeds of Crime Act 2002. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/ 2002/29/part/5 [in English].
7. Criminal Finances Act 2017. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/22 /contents/enacted [in English].
8. Proceeds of Crime Act 2002. URL: https://www.legislation.gov.au/C2004A010 22/latest/versions [in English].
9. Treasury Legislation Amendment (Professional Standards) Act 2004. URL: https://www.legislation.gov.au/C2004A01352/latest/text [in English].
10. Australias measures to combat money laundering and terrorist financing. URL: https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Mutualevaluations/Mer-australia-2015.html [in English].
11. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042&qid= 1541682532524&from=EN [in English].
12. Strafgesetzbuch. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/ [in English].
13. LEGISLATIVE DECREE 6 September 2011, n. 159. Code of Anti-Mafia Laws and Preventive Measures, as well as new provisions regarding anti-Mafia documentation, pursuant to Articles 1 and 2 of Law No. 136 of 13 August 2010. (11G0201). URL: https://www.normattiva.it /uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2011-09-06;159 [in English].
14. Swiss Criminal Code. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/en [in English].
15. European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/ d/echr/convention_eng [in English].
16. Budik, I.M. (2026). Normatyvna model konfiskatsii nezakonnykh i neobgruntovanykh aktyviv u zakonodavstvi Hruzii [Normative model of confiscation of illegal and unjustified assets in the legislation of Georgia*]. Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo» - Electronic scientific publication "Analytical and comparative jurisprudence"*, Vypusk No 01, Chastyna 2. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.56 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 346

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1050-1062

Бедратий Юрій Вячеславович кандидат юридичних наук, доцент кафедри правових природоохоронних дисциплін, Національний університет водного господарства та природокористування, https://orcid.org/0000-0001-9230-0438

Горбова Наталя Аркадіївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту та публічного адміністрування, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, https://orcid.org/0000-0003-1428-895X

Неофіта Дмитро Богданович адвокат, https://orcid.org/0000-0001-8412-3654

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ПІДПРИЄМНИЦТКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті автори здійснили комплексне теоретико-правове дослідження трансформації правового статусу суб'єктів господарювання в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку оптимального балансу між заходами державного примусу, які спрямовані на забезпечення національної безпеки, та збереженням конституційних гарантій та свободи підприємницької діяльності.

Авторами проаналізована господарсько-правова природа обмежень, які впроваджуються відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також їх вплив на стабільність оборотних коштів.

У межах даного дослідження авторами виокремлено ключові напрями обмежень у сфері підприємництва, зокрема: зміна процедур ліцензування та квотування зовнішньоекономічних операцій, особливості державного регулювання цін на соціально значущі товари, а також специфіка функціонування ринку публічних закупівель та ін.. Особливу увагу приділено інституту примусового відчуження або вилучення майна для потреб оборони, який розглядається як крайня міра втручання держави у право власності суб'єктів господарювання.

Доведено, що господарсько-правове регулювання в період війни має базуватися на принципах пропорційності та передбачуваності, навіть за умови оперативного прийняття управлінських рішень.

ISSN 3041-1793 Online

Окремий блок роботи авторів присвятив аналізу виконання господарських зобов'язань у контексті дії обставин непереборної сили (форс-мажору). Обґрунтовано, що воєнний стан не може бути автоматичною підставою для звільнення від виконання різних зобов'язань, насамперед фінансового, а лише звільняє від відповідальності за їх порушення та за умови доведення причинно-наслідкового зв'язку. У висновках наголошено на необхідності подальшої адаптації законодавства України до викликів, які спричинені довготривалими воєнними загрозами, зокрема через запровадження спеціальних правових режимів для стратегічних галузей економіки. Наукова новизна роботи полягає у систематизації адміністративно-господарських обмежень за критерієм їх впливу на економічну безпеку держави.

Ключові слова: воєнний стан, підприємницька діяльність, господарське право, обмеження прав, національна безпека, державне регулювання економіки, суб'єкти господарювання, форс-мажор, реквізиція.

Bedratyi Iurii Candidate of Science of Law, Associate Professor of the Department of Legal Environmental Protection Disciplines, National University of Water Management and Natural Resources, https://orcid.org/0000-0001-9230-0438

Horbova Natalia Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Management and Public, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, https://orcid.org/0000-0003-1428-895X

Neofita Dmytro Lawyer, https://orcid.org/0000-0001-8412-3654

RESTRICTIONS ON THE FREEDOM OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY DURING MARTIAL STATE: ECONOMIC AND LEGAL ASPECT

Abstract. In the article, the author has conducted a comprehensive theoretical and legal study of the transformation of the legal status of business entities under the legal regime of martial law in Ukraine. The relevance of the study is due to the need to find the optimal balance between state coercion measures aimed at ensuring national security and preserving constitutional guarantees and freedom of entrepreneurial activity. The author has analyzed the economic and legal nature of the restrictions introduced in accordance with the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law", as well as their impact on the stability of working capital.

Within the framework of this study, the author has identified key areas of restrictions in the field of entrepreneurship, in particular: changes in the procedures for licensing and quotas for foreign economic operations, features of state regulation of prices for socially significant goods, as well as the specifics of the functioning of

ISSN 3041-1793 Online
the public procurement market, etc. Special attention is paid to the institution of forced alienation or seizure of property for defense needs, which is considered an extreme measure of state interference in the property rights of business entities. It is proven that economic and legal regulation during wartime should be based on the principles of proportionality and predictability, even under the condition of prompt adoption of managerial decisions. The author has devoted a separate block of work to the analysis of the fulfillment of economic obligations in the context of force majeure. It is substantiated that martial law cannot be an automatic basis for exemption from the fulfillment of various obligations, primarily financial, but only exempts from liability for their violation and subject to proving a causal relationship. The conclusions emphasize the need for further adaptation of Ukrainian legislation to the challenges posed by long-term military threats, in particular through the introduction of special legal regimes for strategic sectors of the economy. The scientific novelty of the work lies in the systematization of administrative and economic restrictions according to the criterion of their impact on the economic security of the state.
Keywords: martial law, business activity, economic law, restrictions of rights, national security, state regulation of the economy, economic entities, force majeure, requisition.

Постановка проблеми. Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану у зв'язку з повномасштабною збройною агресією зумовило докорінну трансформацію системи господарських правовідносин. У цей особливий період функціонування національної економіки почало підпорядковуватися основним цілям оборони, які неминуче призводить до обмеження низки конституційних прав і свобод.

Зокрема, одного з основних прав — на підприємницьку діяльність, передбаченого ст. 42 Конституції України. Постановка зазначеної проблеми у загальному вигляді полягає у необхідності теоретичного обґрунтування та практичного опрацювання механізмів адміністративно-господарського втручання держави у приватний сектор для забезпечення національних інтересів [1, с.141].

Правовий режим воєнного стану, відповідно до профільного законодавства, визначається як особливий правовий режим, який передбачає надання відповідним органам державної влади, органам місцевого самоврядування та військовому командуванню повноважень, які необхідні для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки [2, с.250]. У господарсько-правовому аспекті такий режим характеризується посиленням централізації управління економікою, а також запровадженням особливих правил розподілу ресурсів і встановленням тимчасових обмежень на здійснення окремих видів господарської діяльності. Обмеження підприємництва у цей період не може

ISSN 3041-1793 Online

бути самоціллю, а виступає необхідним і пропорційним кроком для реалізації основних стратегічних завдань, серед яких:

1. Забезпечення оборони та безпеки через формування бази даних матеріально-технічних ресурсів для потреб Збройних Сил України. Таке завдання потребує обмеження вільного обігу певних товарів (наприклад, пального, запчастин, спецтехніки) та запровадження механізмів військово-квартирної повинності або реквізиції майна [3, с.99].

2. В умовах дефіциту та порушення логістичних ланцюгів держава змушена застосовувати заходи жорсткого регулювання цін на товари першої необхідності, обмежувати експорт стратегічної сировини та встановлювати валютні обмеження для підтримання курсової стійкості національної валюти [4, с.190].

3. Практичне завдання полягає у забезпеченні безперебійної роботи підприємств оборонно-промислового комплексу, а також критичної інфраструктури, яка може передбачати зміну профілю діяльності приватних суб'єктів господарювання або пріоритетність виконання ними державних замовлень.

Зв'язок цієї проблеми з науковими завданнями полягає у відсутності в чинному законодавстві України цілісної концепції «господарювання в умовах воєнного стану», а це створює численні правові колізії. Практичне значення цього дослідження зумовлене потребою у розробці чіткого алгоритму дій для суб'єктів господарювання, органів влади та місцевого самоврядування, який би мінімізував збитки для бізнесу, при цьому забезпечував максимальну ефективність розвитку економіки для потреб фронту [5, с.144]. Таким чином, аналіз господарсько-правових аспектів обмеження підприємництва виступає критично важливим аспектом для формування стійкої моделі національної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правового регулювання господарської діяльності в умовах особливих правових режимів традиційно перебуває у центрі уваги представників наукової спільноти. Фундаментальні теоретичні засади функціонування суб'єктів господарювання та межі державного втручання в економіку досліджували такі вчені, як О. Вінник, В. Мамутов, Г. Знаменський та В. Щербина. Їхні праці заклали основу для розуміння природи приватно-правових та публічно-правових засад у сфері регулювання підприємництва. З початком війни у 2022 році питання обмеження господарських прав набуло нової гостроти у наукових розвідках. Зокрема, О. Кот та Р. Майданик приділяли значну увагу аспектам виконання договірних зобов'язань та функціонуванню інституту форс-мажору в умовах війни [6, с.12]. Проблеми адаптації публічних закупівель до потреб оборони висвітлювалися у працях фахівців, що досліджують адміністративно-господарське право, де наголошувалося на необхідності оперативності

ISSN 3041-1793 Online

прийняття рішень при збереженні антикорупційних запобіжників [7, с.89]. Питання релокації бізнесу та державної підтримки суб'єктів господарювання як компенсаторного механізму за впроваджені обмеження стали об'єктом аналізу в роботах економістів-правознавців, які підкреслюють важливість збереження економічного потенціалу територіальних громад [8, с.356].

Попри значну кількість публікацій, присвячених окремим аспектам воєнного стану, невирішеною раніше частиною загальної проблеми залишається відсутність цілісного господарсько-правового алгоритму, який би класифікував обмеження підприємництва не лише як «адміністративний бар'єр», а як інструмент забезпечення національних інтересів із чітко визначеними межами та гарантіями повернення до ринкових механізмів.

Зокрема, потребує глибшого вивчення питання трансформації правосуб'єктності підприємств стратегічного значення та межі їхньої господарської автономії при виконанні мобілізаційних завдань. Саме цим аспектам, а також аналізу балансу між національною безпекою та господарською свободою у 2024–2026 роках, присвячується ця стаття.

Мета статті – комплексне теоретико-прикладне дослідження процесів трансформації господарсько-правового статусу суб'єктів підприємництва, зумовлених запровадженням та дією обмежень правового режиму воєнного стану в Україні. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання низки взаємопов'язаних наукових завдань:

1. На основі теоретичних праць та чинного законодавства проаналізувати зміст та межі адміністративно-господарського втручання держави у діяльність приватного сектору економіки через призму забезпечення національних інтересів та оборонної спроможності;
2. Дослідити та відокремити особливості правосуб'єктності підприємств у період дії воєнного стану, зокрема зміну обсягу їхньої господарської автономії при виконанні мобілізаційних завдань та державних замовлень;
3. Вивчити вплив правових обмежень (цінового регулювання, валютного контролю, квотування ЗЕД та особливого режиму публічних закупівель) на стабільність господарських зв'язків та виконання контрактних зобов'язань;
4. Розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо оптимізації господарсько-правового регулювання в умовах воєнного стану, які спрямовані на створення збалансованого дозвільного механізму для мобілізації економічних ресурсів держави, мінімізуючи при цьому деструктивний вплив на підприємницьке середовище та забезпечуючи умови для повоєнного відновлення.

Об'єктом дослідження у межах поставленого завдання виступають суспільні відносини, які виникають у процесі реалізації суб'єктами господарювання своїх прав та обов'язків в умовах правових обмежень воєнного

ISSN 3041-1793 Online

часу, а предметом – норми господарського та адміністративного законодавства, які регулюють ці процеси.

Виклад основного матеріалу. Трансформація господарського статусу суб'єктів підприємництва базується на правовій колізії: ст. 42 Конституції України гарантує право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, тоді як ст. 64 дозволяє обмежувати це право в умовах воєнного стану. Господарсько-правова природа багатьох обмежень полягає у зміні регулятивного балансу: від принципу «дозволено все, що не заборонено» до моделі «функціонування в межах операційної необхідності держави».

Таблиця 1

Співвідношення конституційних гарантій та обмежень воєнного стану

Конституційна гарантія (ст. 42)	Обмеження згідно із ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»	Правовий наслідок для суб'єкта господарювання
Право на вільну підприємницьку діяльність	Запровадження трудової повинності та використання потужностей підприємств для потреб оборони	Пріоритетність державного замовлення над комерційними контрактами
Захист конкуренції та недопущення зловживань	Пряме державне регулювання цін та розподіл ресурсів	Обмеження цінової стратегії та ринкового позиціювання
Недоторканність права власності	Примусове відчуження або вилучення майна (реквізиція)	Тимчасова або повна втрата активу з правом на наступну компенсацію

Джерело: сформовано авторами [1]

Основними інструментами прямого втручання виступають реквізиція та зміна дозвільної системи. Реквізиція відрізняється від конфіскації своєю оплатністю та відсутністю вини суб'єкта господарювання. Зміна правил ліцензування та квотування в умовах війни переслідує дві мети:

1. Спрощена процедура передбачена постановою КМУ № 314. Зокрема, документом дозволено більшість видів діяльності розпочинати на підставі декларації, яка стимулює адаптивність бізнесу.

2. Певною мірою обмежений експорт стратегічних ресурсів (зерно, цукор, енергоносії), який зберігається для забезпечення продовольчої безпеки країни.

У сфері державного контролю спостерігається суперечливий процес. З одного боку, впроваджено мораторій на планові перевірки для зменшення тиску на бізнес. З іншого — виникла гостра необхідність у посиленому нагляді за стратегічними галузями економіки, зокрема енергетика, агропромисловий комплекс тощо.

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 2

Специфіка державного контролю в умовах воєнного стану

Параметр контролю	Довоєнний режим	Режим воєнного стану
Планові перевірки	Згідно з річними графіками	Переважно призупинені (мораторій)
Позапланові перевірки	Широкий перелік підстав	Виключно за наявності загрози безпеці, життю людей або за дорученням КМУ
Пріоритетні галузі	Рівномірний розподіл за ступенями ризику	Концентрація на ціноутворенні, енергобезпеці та ринку палива
Санкції	Згідно з КУпАП та ГК України	Посилена відповідальність за порушення правил «військового господарювання»

Джерело: складено авторами [9]

Трансформація договірних відносин полягає у зміні підходів до судової оцінки виконання зобов'язань. У даному контексті ключовим стає не сам факт війни, а об'єктивна неможливість виконання конкретного пункту договору. Наукове пояснення зміни ролі форс-мажору можна визначити наступним чином:

1. Суб'єктивізація, зокрема, суди відійшли від формального визнання листа ТПП як «абсолютного щита». Кожен суб'єкт має довести, що руйнування логістики, а також окупація або знищення активу прямо перешкодили виконанню.

2. Форс-мажорні обставини звільняють від штрафних санкцій (пеня, штраф), але не анулюють основний борг за договором.

3. Принцип Hardship: у господарських спорах частіше застосовується концепція суттєвої зміни обставин (ст. 652 ЦК України). Він дозволяє розривати або змінювати договори, які стали економічно катастрофічними через війну.

Трансформація господарсько-правового статусу суб'єктів підприємництва під час воєнного стану є динамічним процесом, де держава переходить від ролі «нічного сторожа» до ролі «головного регулятора та замовника». Оптимізація цього процесу потребує чіткої фіксації меж втручання, щоб обмеження не перетворилися на інструмент знищення конкурентного середовища.

Станом на початок 2026 року правове поле України зазнало фундаментальної трансформації через втрату чинності Господарського кодексу України та перехід до Цивільного кодексу та спеціальних законів радикально змінює підхід до «господарсько-правового аспекту». Науковий аналіз

ISSN 3041-1793 Online

обмежень підприємницької діяльності у 2026 році має базуватися на новій архітектурі приватного права, яка виникала після втрати чинності Господарським кодексом України. Скасування ГК України ознаменувало перехід до єдиного приватного права, де базові засади діяльності суб'єктів господарювання тепер інтегровані до Цивільного кодексу, а специфічні воєнні обмеження винесені у площину спеціального законодавства. Втрата чинності Господарського кодексу України усунула дублювання норм, проте посилила роль спеціального адміністративно-господарського регулювання. В умовах воєнного стану така ситуація призвела до того, що правовий статус підприємця визначається не загальними «господарськими принципами», а конкретними нормами Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та актами Кабінету Міністрів України. Трансформація статусу відбулася за вектором: *«від загальногосподарського суб'єкта до суб'єкта виконання оборонно-економічних завдань»*.

Після втрати чинності ГК, договірні відносини під час війни регулюються виключно ЦК України. Це змінило підхід до оцінки ризиків:

- в умовах війни принцип свободи договору обмежується не «господарським порядком», а нормами публічного порядку.
- відсутність специфічних «господарських санкцій» (які були в ГК) змістила акцент на цивільно-правову відповідальність, де форс-мажор та неможливість виконання зобов'язання (ст. 607 ЦК) оцінюються через призму стандартів «розумності» та «добросовісності».

Таблиця 3

Порівняння регулювання до та після втрати чинності ГК України в умовах воєнного стану

Параметри порівняння	Період поки діяв ГК України	Після втрати чинності ГК
Базовий акт регулювання	ГК України + ЦК України	Цивільний кодекс України + Спеціальні закони
Метод регулювання	Поєднання приватно- та публічно-правових методів	Переважно приватно-правовий (диспозитивний) з жорсткими адміністративними вкрапленнями
Статус суб'єкта	Суб'єкт господарювання	Підприємець / Юридична особа
Договірні санкції	Господарські штрафні санкції (обмежені за строком та розміром ГК)	Цивільно-правові штрафи (визначається договором та ЦК)

Джерело: *складено авторами [9]*

Сучасна наукова доктрина розглядає обмеження підприємництва не як порушення господарського правопорядку, а як тимчасову публікацію

ISSN 3041-1793 Online

приватного права. Оскільки Господарський кодекс більше не виконує функцію «захисного буфера» для бізнесу, основним інструментом захисту національних інтересів стає пряме делегування повноважень військовим адміністраціям. Це створює необхідність розробки нової теорії «екстремального комерційного права», яке б інтегрувало цивільні стандарти з мобілізаційними потребами без опору на застарілі господарсько-правові конструкції. Втрата чинності Господарським кодексом України в умовах воєнного стану призвела до деформалізації багатьох процесів. З одного боку, стали простішими процеси застосування права через усунення колізій між двома кодексами, з іншого — на суб'єкти господарювання покладена більша відповідальність за самостійне правове забезпечення своєї стійкості у межах загального цивільного законодавства.

Ще один визначальний фактор «виживання» суб'єктів господарювання – впровадження господарського судочинства в умовах війни – впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Фактично фізичне руйнування будівель судів та міграція учасників процесу зумовили швидкий та вимушений перехід до дистанційних форм правосуддя. На сьогодні електронний суд забезпечує реалізацію права на судовий захист без прив'язки до географічного розташування сторін-учасників процесу, але із використанням ключового інструменту системи – «Електронного кабінету». Електронна система дозволяє суб'єктам господарювання подавати позови, отримувати процесуальні документи і сплачувати судовий збір у режимі реального часу. Суттєва перевага – зменшення ризиків пропуску процесуальних термінів через збої у роботі поштових служб. Особливе значення має підсистема відеоконференцій та зв'язку. Цей інструмент надає представникам бізнесу можливість брати участь у судових засіданнях поза межами приміщення суду. Можливість цифровізувати більшість функцій знижує операційні витрати підприємств на логістику, а також забезпечує безпеку учасників. Запровадження обов'язкової реєстрації електронних кабінетів для юридичних осіб суттєво посилило процесуальну дисципліну та спростило комунікацію між судом та бізнесом, прискоривши розгляд господарських спорів. Електронний суд виступає гарантом безперервності правосуддя та стабільності цивільного обороту в умовах війни та інших екстремальних умовах.

Трансформація відносин між суб'єктами господарювання в умовах воєнного стану потребує чітких регламентів між діями, які спрямовані на життєзабезпечення населення та кримінальною відповідальністю за співпрацю з агресором. Правовий режим воєнного стану передбачає обмеження прав, але не дає усіх відповідей на питання легітимності роботи бізнесу на тимчасово окупованих територіях. Ключовий критерій розмежування – мета діяльності та наявність ознак, які добровільно взаємодіють з окупаційними адміністр-

ISSN 3041-1793 Online

раціями. Господарювання «заради виживання» зазвичай обмежене забезпеченням базових потреб громади: постачанням води, їжі та ліків. Натомість колаборація має свою особливу ознаку – активне сприяння економічній системі ворога або передача матеріальних ресурсів збройним формуванням країни-агресора. Враховуючи даний аспект варто виділити та індентифікувати межі між законним виживанням та правопорушенням, наведені у таблиці.

Таблиця 4

Диференціація господарської діяльності на окупованих територіях

Параметр	Господарювання для виживання	Колабораційна діяльність
Мета	Забезпечення життєдіяльності місцевого населення	Передача ресурсів агресору або сплата податків до бюджету
Характер діяльності	Вимушений контакт для отримання дозволів та документів	Добровільна реєстрація бізнесу
Використання ресурсів	Розподіл залишків продукції серед цивільних	Реалізація товарів/послуг для потреб військових формувань
Наслідки	Відсутність складу злочину при умові доведення стану крайньої необхідності.	Кримінальна відповідальність та конфіскація майна

Джерело: *складено авторами [9]*

Для захисту своїх прав суб'єктам господарювання, які залишилися в умовах окупації необхідно застосовувати принцип пропорційності, при якому господарська автономія підприємства майже нівелюється, поступаючись місцем стратегіям безпеки та зважати на ознаки легітимного господарювання (таблиця 5).

Таблиця 5

Ознаки легітимного господарювання в умовах окупації

Ознака	Зміст та обґрунтування
Критична потреба	Підприємство виробляє продукцію, яка критично важлива для людей (продуктовий кошик тощо)
Відсутність вигоди	Діяльність суб’єкта господарювання не спрямована на покриття витрат і виплату заробітних плат персоналу.
Мінімальна взаємодія	Контакти з окупантами відбуваються виключно в межах, які необхідні для запобігання техногенним катастрофам
Збереження активів	Дії спрямовані на захист майна від розкрадання з надією на подальшу реституцію.

Джерело: *складено авторами [9]*

ISSN 3041-1793 Online

Втрата чинності Господарського кодексу станом на 2026 рік змінила акцент на індивідуальну відповідальність кожного підприємця у межах загального цивільного права. Разом з тим, вимагає нормативного закріплення переліку видів діяльності, які не вважаються колаборацією, а також розробки алгоритмів фіксації обставин непереборної сили, які змушують бізнес до певної взаємодії з ворогом.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження господарсько-правових аспектів обмеження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, можна зробити висновки:

1.Тимчасовість та пропорційність як засади правового обмеження. Доведено, що будь-які обмеження прав суб'єктів господарювання, впроваджені державою для захисту національних інтересів, повинні мати суворо тимчасовий характер та бути пропорційними існуючим загрозам.

Встановлено, що адміністративне втручання є виправданим лише тою мірою, в якій воно безпосередньо сприяє забезпеченню оборони, безпеки та економічної стабілізації. Перетворення надзвичайних заходів на постійні регуляторні бар'єри несе ризик деградації ринкової екосистеми та зниження інвестиційної привабливості держави у повоєнний період.

2. Декодифікація господарського законодавства та перехід до моністичної моделі приватного права на базі Цивільного кодексу України в умовах тривалої війни виявили потребу у створенні нових правових запобіжників. Відсутність Господарського кодексу України як «спеціального регулятора» господарського порядку потребує чіткої фіксації статусу «підприємця в умовах особливого періоду» через прийняття окремого Кодифікованого акта про економічну безпеку та господарювання в умовах воєнного часу. Таким чином, для підвищення стійкості національної економіки пропонується:

1.Запровадити інститут «кризового управління стратегічними активами», який би чітко регламентував межі втручання військових адміністрацій у господарську автономію приватних підприємств, при цьому мінімізуючи корупційні ризики.

2.Нормативно закріпити механізм автоматичної реституції або гарантованої компенсації за обмеження прав власності, які підвищить довіру бізнесу до державних інституцій.

3. Розробити спеціальний розділ у Цивільному кодексі, який буде присвячений «особливим режимам господарювання» і буде приймати уніфіковані правила форс-мажору, виконання мобілізаційних замовлень та спрощеного ліцензування для умов тривалого конфлікту.

Надалі, наукові дослідження у даному напрямку варто спрямувати на вивчення міжнародного досвіду країн, які тривалий час перебувають у стані збройних конфліктів (зокрема Ізраїлю та Південної Кореї). Такий досвід потрібно поступово імплементувати у моделі «стійкої економіки» українсь-

ISSN 3041-1793 Online

кого правового поля. Окремої уваги потребує аналіз правових механізмів та процесів стимулювання інвестицій на деокупованих територіях в умовах збереження певних режимних обмежень.

Література:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141..
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250..
3. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 15. Ст. 99..
4. Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 19-20. Ст. 190..
5. Господарський кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144. (Втратив чинність / Декодифіковано станом на 2026 р.)..
6. Кот О. О. Захист цивільних прав та інтересів в умовах воєнного стану: теоретичні та практичні аспекти. *Право України*. 2022. № 5. С. 12–25..
7. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 9. Ст. 89..
8. Наукові розвідки щодо адаптації законодавства України до умов воєнного стану : монографія / за ред. В. Тертишника. [Б. м.], 2023. 450 с..
9. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356..
10. Про особливості здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану : зб. наук. праць за матеріалами всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2024 р.). [Б. м.], 2024..
11. Деякі питання виконання дозволів та ліцензій в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 314. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 65.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon vid 28.06.1996 No. 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. No. 30. St. 141. [in Ukrainian].
2. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the Legal Regime of Martial Law]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 No. 389-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2015. No. 28. St. 250. [in Ukrainian].
3. Pro peredachu, prymusove vidchuzhennia abo vyluchennia maina v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu [On the transfer, compulsory alienation or seizure of property under the legal regime of martial law or state of emergency]: Zakon Ukrainy vid 17.05.2012 No. 4765-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. No. 15. St. 99. [in Ukrainian].
4. Pro tsiny i tsinoutvorennia [On Prices and Pricing]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2012 No. 5007-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. No. 19-20. St. 190. [in Ukrainian].
5. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]: Zakon vid 16.01.2003 No. 436-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. No. 18, 19-20, 21-22. St. 144. (Vtratyv chynnist / Dekodyfikovano stanom na 2026 r.). [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
6. Kot, O. O. (2022). Zakhyst tsyvilnykh prav ta interesiv v umovakh voiennoho stanu: teoretychni ta praktychni aspekty [Protection of civil rights and interests under martial law: theoretical and practical aspects]. *Pravo Ukrainy*. No. 5. S. 12–25. [in Ukrainian].

7. Pro publični zakupivli [On Public Procurement]: Zakon Ukrainy vid 25.12.2015 No. 922-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2016. No. 9. St. 89. [in Ukrainian].

8. Tertyshnyk, V. (Ed.). (2023). Naukovi rozvidky shchodo adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do umov voiennoho stanu [Scientific research on the adaptation of the legislation of Ukraine to the conditions of martial law]: monohrafiia. 450 s. [in Ukrainian].

9. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]: Zakon vid 16.01.2003 No. 435-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. No. 40-44. St. 356. [in Ukrainian].

10. Osoblyvosti zdiisnennia hospodarskoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Features of economic activity under martial law]: zb. nauk. prats za materialamy vseukr. nauk.-prakt. konf. (2024). [in Ukrainian].

11. Deiaki pytannia vykonannia dozvoliv ta litsenzii v umovakh voiennoho stanu [Some issues of implementation of permits and licenses under martial law]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.03.2022 No. 314. *Uriadovyi kurier*. 2022. No. 65. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 341.24:341.231.14(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1063-1078

Бєлкін Леонід Михайлович адвокат, адвокат індивідуальної практики, Київ, https://orcid.org/0000-0001-8672-8147

Юринець Юлія Леонідівна професор кафедри права та публічного управління Київського національного університету будівництва та архітектури, Київ, https://orcid.org/0000-0003-0281-3251

Бєлкін Марк Леонідович доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права, Міжрегіональна Академія управління персоналом, Київ, адвокат, https://orcid.org/0000-0003-0805-9923

ПАРАДОКС ГАРАНТІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ЗА БУДАПЕШТСЬКИМ МЕМОРАНДУМОМ: «ГАРАНТИ» «ДІЛЯТЬ» УКРАЇНУ

Анотація. У статті досліджується проблема ефективності міжнародних гарантій територіальної цілісності України в умовах збройної агресії російської федерації та аналізується роль Будапештський меморандум як елемента міжнародної безпекової архітектури. Актуальність теми зумовлена кризою механізмів колективної безпеки, що проявилася у порушенні державою-гарантом власних зобов'язань.

Встановлено, що положення меморандуму фактично дублюють базові принципи Гельсінського заключного акту та Статуту Організації Об'єднаних Націй, не створюючи нових юридично зобов'язальних механізмів захисту. Обґрунтовано, що відмова України від ядерного потенціалу не супроводжувалася отриманням ефективних гарантій безпеки, що сформувало фундаментальний парадокс міжнародних відносин.

Проаналізовано етапи анексії територій України російською федерацією у 2014 та 2022 роках, які охоплюють значну частину території держави та є грубим порушенням принципів незастосування сили, непорушності кордонів і територіальної цілісності. Показано, що ці дії підривають не лише Будапештський меморандум, а й основи післявоєнного міжнародного порядку.

Оцінено роль інших гарантів, зокрема США та Великої Британії. Визначено, що попри формальне підтвердження зобов'язань, їхня політика обмежувалася переважно політичною підтримкою України. Водночас новітні підходи США, які допускають можливість територіальних поступок, суперечать як міжнародному праву, так і власній доктрині невизнання агресивних територіальних змін.

ISSN 3041-1793 Online

Зроблено висновок, що Будапештський меморандум продемонстрував обмежену ефективність як інструмент забезпечення безпеки, а його порушення засвідчило кризу міжнародно-правової системи, в якій гарантії без дієвих механізмів примусу залишаються декларативними. Український прецедент став свідченням того, що безпека держави не може ґрунтуватися виключно на зовнішніх запевненнях.

Ключові слова: Будапештський меморандум; територіальна цілісність; міжнародне право; гарантії безпеки; агресія; анексія; міжнародна безпека; нерозповсюдження ядерної зброї; суверенітет.

Belkin Leonid Mykhailovych lawyer, lawyer in private practice, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8672-8147

Iurynets Juliya Leonidovna Professor of the Department of Law and Public Administration, Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0281-3251

Belkin Mark Leonidovych Associate Professor of the Department of Administrative, Financial and Banking Law, Interregional Academy of Personnel Management (MAUP), Kyiv, lawyer, https://orcid.org/0000-0003-0805-9923

THE PARADOX OF GUARANTEES OF UKRAINE'S TERRITORIAL INTEGRITY UNDER THE BUDAPEST MEMORANDUM: THE «GUARANTORS» «DIVIDE» UKRAINE

Abstract. The article examines the effectiveness of international security assurances for Ukraine's territorial integrity in the context of the armed aggression of the Russian Federation, focusing on the role of the Budapest Memorandum as a key element of the international security framework. The relevance of the study is determined by the crisis of collective security mechanisms, revealed by the violation of obligations by a guarantor state.

It is established that the provisions of the Memorandum largely duplicate the fundamental principles of the Helsinki Final Act and the United Nations Charter, without creating new legally binding enforcement mechanisms. The study demonstrates that Ukraine's renunciation of its nuclear arsenal was not accompanied by effective security guarantees, which led to a fundamental paradox in international relations.

The stages of the Russian Federation's annexation of Ukrainian territories in 2014 and 2022 are analyzed and qualified as gross violations of the principles of non-use of force, inviolability of borders, and territorial integrity. It is argued that these actions undermine not only the Budapest Memorandum but also the foundations of the post-war international order.

ISSN 3041-1793 Online

Particular attention is paid to the role of the other guarantor states, namely the United States and the United Kingdom. Although they formally confirm their commitments, their actions are largely limited to political support. At the same time, recent policy approaches that allow for potential territorial concessions contradict both international law and the long-standing doctrine of non-recognition of territorial acquisitions achieved by force.

The article concludes that the Budapest Memorandum has demonstrated limited effectiveness as a security instrument, while its violation highlights a systemic crisis of international law, where guarantees without enforcement mechanisms remain declarative. The Ukrainian case demonstrates that national security cannot rely solely on external assurances.

Keywords: Budapest Memorandum; territorial integrity; international law; security assurances; aggression; annexation; international security; nuclear non-proliferation; sovereignty.

Постановка проблеми. Відновлення територіальної цілісності України стало одним із найважливіших аспектів національної безпеки та міжнародної політики в умовах сучасного глобального конфлікту, складовою частиною якого стала агресія росії проти України. Одним із ключових міжнародних документів, що гарантує принцип територіальної цілісності, є **Будапештський меморандум** 1994 року, за яким Україна, в обмін на відмову від ядерної зброї, отримала гарантії безпеки від трьох держав: Сполучених Штатів Америки, Великої Британії та російської федерації (рф). Проте, як показала подальша історія, ці гарантії не тільки не стали ефективним запобіжником агресії, а й виявилися серйозно суперечливими та непослідовними.

Основна проблема, яку ми розглядаємо, полягає у тому, що країни-гаранти, особливо росія, замість того щоб діяти як стійкі захисники територіальної цілісності України, фактично стали учасниками її розділу (сподіваємося, тимчасового) та анексії частини її територій. Такий парадокс ставить під сумнів ефективність міжнародних гарантій та саму ідею колективної безпеки в контексті глобальної політики.

У 2024 році, у період широкомасштабної агресії рф проти України, бувший Прем'єр-Міністр Великобританії Б. Джонсон наголошував, що Британія несе «моральну відповідальність» за Україну, оскільки разом із ядерними державами – росією та США – підписала Будапештський меморандум 1994 року. «Ми співпрацювали з росіянами в 1994 році і позбавили українців ядерної зброї, яка б захистила їх від жаху того, що відбувається зараз. Якби вони зберегли ядерне стримування, Путін не вбивав би їх зараз у своїх ліжках. Ми були частиною цього. Ми підписали меморандум. «Ми несемо моральну відповідальність за їхнє тяжке становище», – додав він [1].

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Меморандум **про гарантії безпеки** у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (*Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*) – міжнародна угода, укладена 05.12.1994 року між Україною, США, Великою Британією та росією про гарантії Україні у зв'язку з набуттям нею неядерного статусу (Будапештський Меморандум про гарантії безпеки, Будапештський Меморандум). Того ж дня Україна приєдналась до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Держави-підписанти Меморандуму: Україна, російська федерація, Велика Британія, США. Пізніше приєдналися: Франція із застереженнями, Китайська Народна Республіка із застереженнями.

Після 1994 року з'явилася низка праць із проблематики Будапештського Меморандуму. Зміст цих праць загалом відрізнявся по періодах. Так, до середини 2000-х років переважала думка про те, що Україна повинна була позбутися свого збройного арсеналу, перш за все, ядерного, під тиском світових гравців [2, 3 та ін.]. У подальшому (2014 рік), навіть коли стала зрозуміла неефективність Будапештського Меморандуму, науковці вимушені були продовжувати визнавати: щоб Україна стала суверенною державою, а її незалежний статус визнав увесь світ, було потрібно позбутись ядерної зброї [4, 5 та ін.].

Разом із тим, наприкінці 2000-х років з'явилися пропозиції щодо трансформації Будапештського Меморандуму у повноцінний юридично зобов'язуючий дво- або багатосторонній юридичний договір, зокрема, його ратифікації [6-8 та ін.]. Однак тільки після факту російської агресії проти України проблеми статусу Будапештського меморандуму та наявності/відсутності та обсягу зобов'язань «гарантів» перед Україною стали предметом практичного обговорення [9-13 та ін.]. Огляд літератури з цієї тематики зроблений у роботів співавторів [14].

Мета цієї роботи – проаналізувати зміст Будапештського меморандуму, оцінити його роль і реальність гарантій територіальної цілісності України, а також дослідити парадокс, коли держави-гаранти, замість захисту України, стають учасниками агресії проти неї. Ця робота має на меті виявити ключові причини та наслідки цієї ситуації, а також запропонувати можливі шляхи зміцнення міжнародних гарантій безпеки в умовах сучасної геополітичної нестабільності.

Таким чином, дослідження дозволить не лише глибше зрозуміти міжнародний контекст, у якому Україна опинилася в умовах війни, але й розкрити внутрішні суперечності міжнародної системи безпеки.

Виклад основного матеріалу. Згідно пункту 1 Меморандуму, російська федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їх зобов'язання згідно з

ISSN 3041-1793 Online

принципами Заключного акта НБСЄ[1] поважати незалежність і **суверенітет та існуючі кордони** України.

Згідно пункту 1 Меморандуму, російська федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання **проти територіальної цілісності** чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй[2].

У розділах II, III, IV Заключного акта НБСЄ, в контексті цих зобов'язань, містяться наступні принципи.

Держави-учасниці утримуватимуться у своїх взаємовідносинах, а також у міжнародних відносинах загалом, від погрози силою чи **застосування сили як проти територіальної цілісності** чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним із цілями Статуту ООН та цією Декларацією. Жодна причина не може бути використана для виправдання порушення цього принципу.

Держави-учасниці **визнаю́ть непорушними кордони** одна одної, а також кордони всіх держав Європи, і тому утримуватимуться зараз і в майбутньому від будь-якого зазіхання на ці кордони. Відповідно, **вони утримуватимуться** від будь-яких вимог чи дій, **спрямованих на захоплення** чи узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасниці.

Держави-учасниці поважатимуть **територіальну цілісність** кожної держави-учасниці. Відповідно, вони утримуватимуться від будь-яких дій, що суперечать цілям і принципам Статуту ООН і спрямовані проти територіальної цілісності, політичної незалежності чи єдності будь-якої держави-учасниці, зокрема від будь-яких дій, що становлять загрозу або застосування сили. Держави-учасниці також утримуватимуться від того, щоб робити територію одна одної **об'єктом військової окупації** або інших прямих чи опосередкованих заходів із застосування сили з порушенням міжнародного права, або об'єктом набуття шляхом таких дій чи погроз їх здійснення. **Жодна така окупація або набуття не буде визнана законною**.

Усі три наведені принципи: незастосування сили, непорушність кордонів, територіальна цілісність, – є базовими нормами міжнародного права, закріпленими також у Статуті Організації Об'єднаних Націй. Отже, Будапештський меморандум не створив нових зобов'язань, а фактично повторив уже існуючі норми, зафіксовані ще у 1975 році. Однак варто мати на

[1] Нарада з питань безпеки та співробітництва в Європі. Заключний Акт вчинений 01.08.1975 року (так званий «Гельсінський Акт»)

[2] Тут і далі, якщо не буде застережено інше, напівжирним шрифтом виділено авторами

ISSN 3041-1793 Online

увазі, що на момент підписання Гельсінського заключного акта 1975 року Україна не була незалежною державою, однак як Українська РСР володіла обмеженою міжнародною правосуб'єктністю.

Після здобуття незалежності у 1991 році ці принципи були підтверджені щодо України як повноцінного суверенного суб'єкта міжнародного права у Будапештському меморандумі.

Саме тут закладено перший парадокс: **обмін ядерного потенціалу відбувся не на нову якість безпеки, а на повторення старих принципів, але у нових умовах**.

Найбільш грубе та очевидне порушення положень Будапештського меморандуму здійснила рф. Починаючи з 2014 року, рф вчинила низку дій, спрямованих на анексію території України. Такі дії рф суперечать кожному з наведених вище принципів Гельсінкського акту і Будапештського меморандуму, а саме:

незастосування сили → порушено через військове вторгнення;

непорушність кордонів → порушено шляхом їх односторонньої зміни;

територіальна цілісність → порушено через анексію та окупацію.

Особливо показовою є норма про те, що, *жодна територіальна окупація не може бути визнана законною.*

Це прямо заперечує легітимність будь-яких спроб юридичного оформлення анексії, навіть якщо вони супроводжуються псевдореферендумами чи внутрішнім законодавством держави-агресора.

Російська анексія територій України відбувалася у два основні етапи та є незаконною з точки зору міжнародного права. Станом на початок 2026 року під російською окупацією перебуває близько 115,9 тис. кв. км (19,25% території України) [15].

Основні етапи анексії:

1) **Крим (лютий – березень 2014 року)**. Після появи російських військових без розпізнавальних знаків («зелених чоловічків») та блокування українських частин: 16 березня 2014 року проведено нелегітимний «референдум» під дулами автоматів. 18 березня 2014 року рф офіційно оголосила про включення АР Крим та міста Севастополь до свого складу.

2) **Чотири області України (вересень – жовтень 2022 року).** На тлі повномасштабного вторгнення Росія провела фіктивні «референдуми» на окупованих частинах Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей. 30 вересня 2022 року Путін підписав «договори про приєднання», а пізніше – закони про анексію цих територій. Анексія стосується навіть тих частин областей, які Росія ніколи не контролювала військовим шляхом (наприклад, міста Запоріжжя).

Генеральна асамблея ООН офіційно засудила спробу росії анексувати території України, прийнявши 12 жовтня 2022 року резолюцію про невизнання

ISSN 3041-1793 Online

псевдореферендумів на окупованих росією територіях України, під назвою **«Територіальна цілісність України. Захист принципів статуту ООН»** [16].

Таким чином, держава-гарант фактично трансформувалася у державу-агресора, що є ключовим проявом досліджуваного парадоксу.

Насильницькі дії рф означають також крах принципу «непорушності кордонів» як системної гарантії. У Гельсінському акті принцип непорушності кордонів розглядався як фундамент європейської безпеки після Другої світової війни. Його порушення створює небезпечний прецедент: якщо кордони можна змінювати силою, вся система європейської безпеки втрачає стабільність. Таким чином, порушення Будапештського меморандуму є не ізольованим випадком, а ударом по всій архітектурі післявоєнного міжнародного порядку. Найбільш концептуально гострим є те, що держава, яка підписала Гельсінський акт, підтвердила його принципи у Будапештському меморандумі, сама ж їх і порушила. Це створює унікальну ситуацію в міжнародному праві: гарант не просто не виконав зобов'язання, а став їх системним запереченням.

Щодо інших гарантів – США та Великої Британії – їхня роль оцінюється більш неоднозначно. З одного боку, вони не порушили Меморандум формально (щодо США – до приходу до влади Адміністрації Президента Трампа), оскільки не здійснювали агресивних дій проти України. З іншого боку, їхні зобов'язання обмежилися політичною підтримкою, санкціями проти Росії та наданням військової допомоги вже після початку агресії, а щодо США – прямими порушеннями і демонстративною відмовою від виконання своїх зобов'язань перед Україною за Будапештським меморандумом.

Варто зазначити, що в принципі США не заперечували юридичну значущість Будапештського Меморандуму, іноді посилаючись на нього у двосторонніх офіційних відносинах. Так, при укладанні Хартії «Україна – США про стратегічне партнерство» від 20.12.2008 року [17] сторони «підтверджують важливість гарантій безпеки, закріплених в Тристоронній заяві Президентів США, російської федерації та України від 14 січня 1994 року, та Будапештського Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05 грудня 1994 року». При укладанні «Хартії стратегічного партнерства Україна – США» від 10.11.2021 року [18] у Розділі II «Безпека та протидія російській агресії» передбачено, що «Україна та США поділяють життєво важливі національні інтереси щодо сильної, незалежної та демократичної України. Зміцнення спроможності України захищатися від загроз її територіальній цілісності та поглиблення інтеграції України до євроатлантичних інституцій є взаємопов'язаними пріоритетами. США визнають унікальний внесок України в **нерозповсюдження ядерної зброї і роззброєння** та підтверджують свої зобов'язання згідно з "Меморандумом про гарантії

ISSN 3041-1793 Online
безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї" (Будапештський Меморандум) від 5 грудня 1994 року».

Слід звернути також увагу, що у цій же Хартії зазначається, що сторони керуються Декларацією Північноатлантичної ради на Бухарестському саміті НАТО від 3 квітня 2008 року та Комюніке Брюссельського саміту Північноатлантичної ради НАТО від 14 червня 2021 року, внаслідок чого США підтримують право України самостійно визначати свій майбутній зовнішньополітичний курс без стороннього втручання, **в тому числі щодо прагнення України приєднатися до НАТО**.

Як зазначається у статті [19], оновлена Хартія 2021 року, порівняно із Хартією 2008 року свідчила, що політичні відносини України зі Сполученими Штатами продовжують зберігати високу динаміку… США декларують прихильність до здійснення заходів щодо відновлення територіальної цілісності України, деокупації Криму та Донбасу, і зацікавлені в зниженні деструктивних впливів та домінування рф у регіоні [19, с. 33].

Разом із тим, після приходу до влади у США нової адміністрації на чолі із Президентом Трампом (2024-2025) остання пішла на пряму колаборацію із рф у протистоянні Україні. Так, 17.02.2025 року Президент України В. Зеленський вказував, що риторика Сполучених Штатів нині спрямована на те, аби сподобатись кремлівському лідеру Володимиру Путіну та прискорити укладання певної «мирної угоди». Президент коментував перспективу територіальних поступок Росії під час майбутніх «мирних переговорів», наголосивши, що Україна «юридично не відмовиться від своїх територій». Він також висловив упевненість, що частини його країни, які були завойовані і анексовані Росією з порушенням міжнародного права, одного дня знову стануть частиною національної території. «Звичайно, ми все повернемо. Повага до міжнародного права повернеться. Якщо не сьогодні, то завтра», – вважає президент [20].

В листопаді 2025 року видання The Telegraph повідомляло, що Президент США Дональд Трамп готовий визнати російський контроль над Кримом та іншими тимчасово окупованими територіями України, аби укласти мирну угоду [21]. Тобто, так звана «мирна угода» малася на увазі не за рахунок агресора рф, в за рахунок її жертви – України, що прямо суперечить Гельсінському акту і Будапештському меморандуму.

У грудні 2025 року видання Politico констатувало, що «мирний план» США стосовно врегулювання російсько-української війни передбачає втрату контролю України над всім Донбасом. Україна ж не погоджується віддавати Росії території. Відсутність спільної позиції щодо ключових питань робить переговори між США та Україною дедалі складнішими, а заяви Дональда Трампа лише поглиблюють напруження між союзниками. «Росія вимагає від України віддати Росії території, а американці думають, як це реалізувати», –

ISSN 3041-1793 Online

повідомляє Politico. Україна ж на таку поступку категорично не погоджується. Київ наполягає, що мирна угода має передбачати замороження бойових дій по чинній лінії фронту [22].

Отже, попри «гарантії» Будапештського меморандуму територіальної цілісності України, «гаранти» рф та США азартно ділять її територію.

У березні 2026 року Президент України В. Зеленський підтвердив, що Трамп продовжує вимагати від України віддати Донбас для укладення «мирної угоди». За словами Президента, у Вашингтоні переконані, що є лише один спосіб швидко завершити війну: Україна має погодитися на територіальні поступки і вивести війська з Донбасу, тоді буде можливе замороження війни по лінії фронту. США хочуть швидко закінчити війну, але платити за це чомусь має Україна, зазначив Президент. «Президент Трамп і його команда хочуть закінчити війну. Але чому ми маємо за це платити? Ми не агресори. Вони не бачать іншого способу зупинити Путіна, як вивести українські війська з нашої території», – сказав він. Такий сценарій створить серйозну загрозу безпеці України в майбутньому, додав Зеленський [23].

Постійний модератор передачі українських земель на користь рф спецпосланник США Стів Віткофф запропонував передати росії чотири східні області України задля досягнення припинення вогню. Про це він заявив на зустрічі з Дональдом Трампом після переговорів із спецпредставником російського президента Кирило Дмитрієвим у Вашингтоні [24].

Таким чином, торгівля українськими землями не є разовою випадковою обмовкою очільника Білого дому, а є усталеною політикою, направленою на умиротворення агресора, що, як вчить історія, наприклад, Мюнхенського зговору 1938 року, є практично невірогідним.

Отже, попри те, що США протягом тривалого часу визнавали політичну та певну юридичну значущість Будапештського меморандуму і неодноразово підтверджували свої зобов'язання у стратегічних документах з Україною, зокрема у двосторонніх хартіях 2008 та 2021 років, подальша еволюція їхньої політики продемонструвала суперечливу динаміку. На тлі підтримки суверенітету України та її євроатлантичного курсу дедалі виразніше проявляються підходи, які допускають можливість територіальних поступок на користь держави-агресора. Такі позиції, що фактично передбачають перегляд кордонів України, не лише суперечать принципам Гельсінського заключного акту, але й підривають саму сутність гарантій, закріплених у Будапештському меморандумі. У підсумку це створює парадоксальну ситуацію, за якої держави-гаранти, замість забезпечення територіальної цілісності України, фактично допускають або навіть обговорюють сценарії її територіального перерозподілу.

Зазначене є особливо неприйнятним у контексті, коли ревізується сам факт допомоги США Україні. При цьому відповідні прихильники ревізії цієї

ISSN 3041-1793 Online

підтримки «забувають», що саме США були головними фундаторами ракетно-ядерного роззброєння України у 90-х роках 20 сторіччя [14]. Так, Президент Трамп заявив, що США не треба було «лізти в Україну». «Ми витрачаємо мільярди. Знаєте, нам не треба було лізти в Україну. Україна – за тисячі миль звідси, через океан. Ми їм допомогли. У нас був президент – просто дурень: віддав їм 350 мільярдів доларів, нічого не отримавши натомість, віддав їм стільки грошей, витратив стільки боєприпасів. Ми тепер виробляємо боєприпаси по всій країні, бо вони нам потрібні, бо він так багато віддав Україні й нічого за це не отримав. **А я продаю їм боєприпаси**» [25].

Тобто, спочатку США пограбували Україну, позбавивши її могутнього арсеналу, а тепер наживаються на житті і крові українців. Не кажучи вже про те, що і Пентагон, і незалежні аналітики неодноразово спростували брехню Трампа про витрачені на Україну 350 мільярдів доларів [26].

Слід також зазначити, що юридичне визнання захоплених територій за агресором забороняє внутрішнє законодавство США. Так, у США діє доктрина Стімсона, за якою США ще у 1932 році проголосили, що не визнаватимуть держави, створені внаслідок агресивних воєн. Виникнення доктрини пов'язане з позицією США з приводу японської агресії в Китаї на початку 1930-х[3].

На цій підставі сформульована Декларація Веллеса – дипломатична заява Самнера Веллеса, виконуючого обов'язки державного секретаря США, 23 липня 1940 року, в якій засуджується окупація СРСР трьох країн Балтії (Естонії, Латвії та Литви) у червні 1940 року, їх анексію та визнання радянськими республіками. Це було застосування доктрини Стімсона 1932 року про невизнання міжнародних територіальних змін, які були здійснені силою. Це відповідало ставленню президента США Франкліна Рузвельта до насильницької територіальної експансії[4].

25 липня 2018 року Держдепартаментом США була проголошена Кримська декларація[5] – документ у формі заяви для преси державного секретаря Сполучених Штатів Америки Майкла Помпео, в якому підтверджується невизнання анексії півострова Росією та проголошується **довгострокова політика щодо відмови визнання її претензій на територію, захоплену силою всупереч міжнародному праву**.

Зміст декларації складається з трьох абзаців:

---

[3]https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%A1%D1%82%D1%96%D0%BC%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0

[4]https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%B0

[5]https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F

ISSN 3041-1793 Online

«Росія, шляхом вторгнення в Україну та спроби анексії Криму в 2014 році, намагалася підірвати основоположний міжнародний принцип, якого дотримуються демократичні держави: жодна країна не може силою змінювати кордони іншої»

«Сполучені Штати знову підтверджують свою політику щодо відмови визнання вимог Кремля із встановлення суверенітету над територією, захопленою силою всупереч міжнародному праву. Разом із союзниками, партнерами та міжнародною спільнотою, Сполучені Штати відкидають спробу Росії анексувати Крим та зобов'язуються зберігати цю політику до відновлення територіальної цілісності України»

«Своїми діями Росія повела себе у спосіб, який недостойний великої держави та із власної волі ізолювала себе від міжнародної спільноти».

Держдепартамент порівняв Кримську декларацію з Декларацією Веллеса 1940 року.

Таким чином, усталена зовнішньополітична доктрина США – від доктрини Стімсона і Декларації Веллеса до Кримської декларації 2018 року – послідовно заперечує можливість визнання Сполученими Штатами територіальних змін, здійснених шляхом агресії. На цьому тлі будь-які політичні підходи, що допускають легітимацію таких змін щодо України, виглядають як відхід від власних принципів і правових традицій.

Це не лише суперечить нормам міжнародного права та зобов’язанням за Будапештським меморандумом, але й ставить під сумнів послідовність і передбачуваність правової позиції самих Сполучених Штатів у питаннях невизнання агресії.

Висновки. Будапештський меморандум увійшов в історію не як ефективний інструмент гарантування безпеки, а як показовий приклад розриву між політичними деклараціями та реальними механізмами міжнародного захисту. Його конструкція виявилася нездатною виконати свою ключову функцію – запобігти агресії проти держави, що добровільно відмовилася від стратегічного потенціалу.

Події, пов’язані з анексією Криму та подальшою повномасштабною війною рф проти України, продемонстрували не просто порушення Меморандуму, а його фактичну неспроможність як інструменту міжнародної безпеки. Найбільш парадоксальним є те, що держава-гарант не лише не виконала своїх зобов’язань, а й стала головним джерелом загрози, зруйнувавши саму логіку гарантій.

У ширшому вимірі цей кейс засвідчив глибоку кризу міжнародно-правової системи, заснованої на принципах Статуту Організації Об'єднаних Націй. Формальне визнання норм не гарантує їх дотримання, якщо відсутні дієві механізми примусу та відповідальності. Відтак міжнародне право виявляється залежним не від сили норм, а від норм сили.

ISSN 3041-1793 Online

Особливої ваги набуває той факт, що підрив Договір про нерозповсюдження ядерної зброї є одним із непрямих наслідків цієї ситуації. Український прецедент створює небезпечний сигнал для інших держав: відмова від ядерної зброї без жорстких гарантій може не підвищувати, а знижувати рівень національної безпеки.

Таким чином, Будапештський меморандум трансформувався із символу міжнародної довіри у символ її краху. Він оголив фундаментальну проблему сучасного світового порядку: без реальних механізмів захисту навіть найгучніші гарантії залишаються лише політичними деклараціями.

У цьому контексті ключовий висновок є принципово жорстким: у системі міжнародних відносин безпека держави не може ґрунтуватися виключно на зовнішніх запевненнях – вона потребує або дієвих союзницьких механізмів, або власних спроможностей стримування. Український досвід доводить, що ціна помилки в цьому виборі є екзистенційною.

Література

1. Кричковская У. Джонсон – за развертывание британских миротворцев в Украине в случае «мирного соглашения». *Европейская правда*. 29.11.2024. URL: https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2024/11/29/7199535/

2. Кравчук Л. Маємо те, що маємо: Спогади і роздуми. Київ. 2002. 392 с.

3. Зленко А.М. Дипломатия и политика. Украина в процессе динамичных геополитических перемен. Харьков. 2004. 559 с.

4. Ющенко готовий повернути Україні ядерний статус. *Обозреватель*. 01.09.2009. UPL: https://www.obozrevatel.com/news/2009/9/1/213049.htm

5. Литвиненко О., Горбулін В. Європейська безпека: можливий шлях послабити виклики та загрози. *Дзеркало тижня*. 2009. № 43.

6. Гай-Нижник П.П. Будапештський меморандум: передумови і наслідки (не) гарантії національної безпеки України. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 114. С. 366-378.

7. Святун Олена, Святун Олексій. Будапештський меморандум та його співвідношення з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї. *Віче*. 2014. № 20. С. 15–20.

8. Лоссовський І. Міжнародно-правовий статус Будапештського Меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами. Зб. : *Володимир Іваненко. Будапештський формат: Статті, нотатки, матеріали. Вашингтон*: Видавництво Україна Інк. 2019. с. 110-175.

9. Хотин Р. Ядерна зброя: чому Україна відмовилась від неї і чи реально стати ядерною знову? *Радіо Свобода*. 22.02.2022. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-yaderna-zbroya-zelensky/31714820.html

10. Трофимович Л.В. Будапештський меморандум 1994 р. та міжнародні «гарантії» безпеки України. *Військово-науковий вісник*. 2016. Вип. 26. С. 276-289.

11. Юринець Ю.Л., Бєлкін Л.М., Сопілко І.М., Бєлкін М.Л. Будапештський меморандум 1994 року як об'єкт інформаційної війни. *Альманах міжнародного права*. 2020. Випуск 24. С. 231-243.

12. Belkin L., Iurynets Ju, Golovko S., Golubeva V., Pyvovar Yu. Budapest Memorandum for Ukraine: historical-legal and political-legal aspect in the context of an unsuccessful experience of denuclearization. *Journal of Law and Political Sciences (JLPS)*. Vol. 20, issue 3-2019, p. 67-108.

ISSN 3041-1793 Online
13. Бєлкін Л.М., Юринець Ю.Л., Сопілко І.М., Бєлкін М.Л. Проблема міжнародно-правових гарантій безпеки Україні як без'ядерної держави: від Будапешту-1994 до Рамштайну-2022. *Юридичний науковий електронний журнал. Електронне наукове фахове видання*. 2022. № 10. С. 65-72.

14. Бєлкін Л.М., Юринець Ю.Л. Вразливість повітряного простору України атакам російської федерації як результат ракетно-ядерного роззброєння України у 90-х роках 20 століття (наслідки Будапештського меморандуму). *Наукові праці Національного авіаційного університету: Серія «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право»*. 2025. № 1 (74). С. 9-24.

15. Скільки території України окупувала росія. *Слово і Діло. Аналітичний портал*. 17.12.2025. URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/12/17/infografika/suspilstvo/skilky-terytoriyi-ukrayiny-okupuvala-rosiya#

16. Коріновська А., Скобліков Н. Генасамблея ООН офіційно засудила спробу Росії анексувати території України. *Суспільне. Новини*. 12.10.2022. URL: https://suspilne.media/293856-genasamblea-oon-oficijno-zasudila-sprobu-rosii-aneksuvati-teritorii-ukraini/

17. Хартії «Україна – США про стратегічне партнерство» від 20.12.2008 року. Посольство США. URL: https://ua.usembassy.gov/uk/u-s-ukraine-charter-on-strategic-partnership/

18. Хартія стратегічного партнерства Україна – США від 10.11.2021 року. Міністерство закордонних справ України. URL: https://mfa.gov.ua/news/hartiya-strategichnogo-partnerstva-ukrayina-ssha

19. Черевко П., Черевко І. Сучасний стан стратегічного партнерства України зі Сполученими Штатами Америки: правові аспекти. *Геополітика України: історія і сучасність*. Збірник наукових праць. Випуск 2 (27), 2021. С. 26-35.

20. Павлюк О., Олійник Т. США говорять речі, які дуже подобаються Путіну. *Українська правда*. 17.02.2025. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2025/02/17/7498827/

21. Куркіна Д. США готові визнати контроль РФ над Кримом та іншими ТОТ України для досягнення мирної угоди, – The Telegraph. *Еспресо*. 28.11.2025. URL: https://espreso.tv/viyna-z-rosiyeyu-ssha-gotovi-viznati-kontrol-rf-nad-krimom-ta-inshimi-tot-ukraini-dlya-dosyagnennya-mirnoi-ugodi-the-telegraph

22. Донбас як компроміс. Київ відмовляється йти на територіальні поступки у мирній угоді з РФ. Чому це створює напругу між США та Україною? Розбір Politico. *Forbes*. 28.11.2025. URL: https://forbes.ua/war-in-ukraine/donbas-yak-kompromis-kiiv-vidmovlyaetsya-yti-na-teritorialni-postupki-u-mirniy-ugodi-z-rf-chomu-tse-stvoryue-naprugu-mizh-ssha-ta-ukrainoyu-rozbir-politico-09122025-34733

23. Зеленський: Трамп продовжує вимагати від України віддати Донбас для укладення «мирної угоди». *MIND*. 31.03.2026. URL: https://mind.ua/news/20303059-zelenskij-tramp-prodovzhue-vimagati-vid-ukrayini-viddati-donbas-dlya-ukladennya-mirnoyi-ugodi

24. Посланник Трампа запропонував передати Росії частину територій України. *Interfax-Україна*. 11.04.2025. URL: https://interfax.com.ua/news/general/1063378.html

25. Вакулюк І. Трамп заявив, що США не треба було «лізти в Україну». *Українська правда*. 02.04.2026. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2026/04/02/8028314/

26. Свиридюк Ю. Пентагон та незалежні аналітики спростували заяву Трампа про витрачені на Україну 350 мільярдів доларів. *Суспільне. Новини*. 23.02.2025. URL: https://suspilne.media/954999-pentagon-ta-nezalezni-analitiki-sprostuvali-zaavu-trampa-pro-vitraceni-na-ukrainu-350-milardiv/

ISSN 3041-1793 Online

References

1. Krychkovskaia U. (2024). Dzhonson – za razvertivanie britanskikh mirotvortsev v Ukraine v sluchae «mirnogo soglasheniya» [Johnson is in favor of deploying British peacekeepers to Ukraine in the event of a «peace agreement»]. *Evropeiskaia pravda*. 29.11.2024. URL: https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2024/11/29/7199535/

2. Kravchuk L. (2002). Maiemo te, shcho maiemo: Spohady i rozdumy [We Have What We Have: Memories and Reflections]. Kyiv. 392 s.

3. Zlenko A.M.(2004). Diplomatiya i politika. Ukraina v protsesse dinamichnikh geopoliticheskikh peremen [Diplomacy and Politics: Ukraine in the Process of Dynamic Geopolitical Change]. Kharkov. 559 s.

4. Yushchenko hotovyi povernuty Ukraini yadernyi status [Yushchenko ready to return nuclear status to Ukraine]. *Obozrevatel*. 01.09.2009. UPL: https://www.obozrevatel.com/news/2009/9/1/213049.htm

5. Lytvynenko O., Horbulin V. (2009). Yevropeiska bezpeka: mozhlyvyi shliakh poslabyty vyklyky ta zahrozy [European security: a possible way to mitigate challenges and threats]. *Dzerkalo tyzhnia*. № 43.

6. Hai-Nyzhnyk P.P. (2016). Budapeshtskyi memorandum: peredumovy i naslidky (ne)harantii natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Budapest Memorandum: Prerequisites and Consequences of (Un)Guaranteeing Ukraine's National Security]. *Hileia: naukovyi visnyk*. Vyp. 114. S. 366-378.

7. Sviatun Olena, Sviatun Oleksii (2014). Budapeshtskyi memorandum ta yoho spivvidnoshennia z Dohovorom pro nerozpovsiudzhennia yadernoi zbroi. Viche [The Budapest Memorandum and its relationship to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons]. *Viche*. № 20. S. 15–20.

8. Lossovskyi I. (2019). Mizhnarodno-pravovyi status Budapeshtskoho Memorandumu: dohovir, oboviazkovyi dlia vykonannia vsima yoho storonamy [The international legal status of the Budapest Memorandum: a treaty binding on all its parties]. Zb. : *Volodymyr Ivanenko. Budapeshtskyi format: Statti, notatky, materialy. Vashynhton*: Vydavnytstvo Ukraina Ink. s. 110-175.

9. Khotyn R. (2022). Yaderna zbroia: chomu Ukraina vidmovylas vid nei i chy realno staty yadernoiu znovu? [Nuclear weapons: why did Ukraine abandon them and is it realistic to become nuclear again?]. *Radio Svoboda*. 22.02.2022. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-yaderna-zbroya-zelensky/31714820.html

10. Trofymovych L.V. (2016). Budapeshtskyi memorandum 1994 r. ta mizhnarodni «harantii» bezpeky Ukrainy [The 1994 Budapest Memorandum and international «guarantees» of Ukraine's security]. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Vyp. 26. S. 276-289.

11. Yurynets Yu.L., Belkin L.M., Sopilko I.M., Belkin M.L. (2020). Budapeshtskyi memorandum 1994 roku yak obiekt informatsiinoi viiny [The 1994 Budapest Memorandum as an object of information warfare]. *Almanakh mizhnarodnoho prava. Vypusk 24*. S. 231-243.

12. Belkin L., Iurynets Ju, Golovko S., Golubeva V., Pyvovar Yu. Budapest Memorandum for Ukraine: historical-legal and political-legal aspect in the context of an unsuccessful experience of denuclearization. *Journal of Law and Political Sciences (JLPS)*. Vol. 20, issue 3-2019, p. 67-108.

13. Belkin L.M., Yurynets Yu.L., Sopilko I.M., Belkin M.L. (2022). Problema mizhnarodno-pravovykh harantii bezpeky Ukraini yak beziadernoi derzhavy: vid Budapeshtu-1994 do Ramshtainu-2022 [The problem of international legal security guarantees for Ukraine as a nuclear-free state: from Budapest-1994 to Ramstein-2022]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. Elektronne naukove fakhove vydannia*. № 10. S. 65-72.

ISSN 3041-1793 Online

14. Belkin L.M., Yurynets Yu.L. (2025). Vrazlyvist povitrianoho prostoru Ukrainy atakam rosiiskoi federatsii yak rezultat raketno-yadernoho rozzbroiennia Ukrainy u 90-kh rokakh 20 stolittia (naslidky Budapeshtskoho memorandumu) [Vulnerability of Ukrainian airspace to attacks by the Russian Federation as a result of Ukraine's missile and nuclear disarmament in the 1990s (consequences of the Budapest Memorandum)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu: Seriia «Iurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo»*. № 1 (74). S. 9-24.

15. Skilky terytorii Ukrainy okupuvala rosiia [How much territory of Ukraine did Russia occupy?]. *Slovo i Dilo*. *Analitychnyi portal*. 17.12.2025. URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/12/17/infografika/suspilstvo/skilky-terytoriyi-ukrayiny-okupuvala-rosiya#

16. Korinovska A., Skoblikov N. (2022). Henasambleia OON ofitsiino zasudyla sprobu Rosii aneksuvaty terytorii Ukrainy [The UN General Assembly officially condemned Russia's attempt to annex Ukrainian territories]. *Suspilne. Novyny*. 12.10.2022. URL: https://suspilne.media/293856-genasamblea-oon-oficijno-zasudila-sprobu-rosii-aneksuvati-teritorii-ukraini/

17. Khartii «Ukraina – SShA pro stratehichne partnerstvo» vid 20.12.2008 roku. Posolstvo SShA. URL: https://ua.usembassy.gov/uk/u-s-ukraine-charter-on-strategic-partnership/

18. Khartiia stratehichnoho partnerstva Ukraina – SShA vid 10.11.2021 roku. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. URL: https://mfa.gov.ua/news/hartiya-strategichnogo-partnerstva-ukrayina-ssha

19. Cherevko P., Cherevko I. (2021). Suchasnyi stan stratehichnoho partnerstva Ukrainy zi Spoluchenymy Shtatamy Ameryky: pravovi aspekty [Current state of Ukraine's strategic partnership with the United States of America: legal aspects]. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist. Zbirnyk naukovykh prats*. *Vypusk 2 (27)*, S. 26-35.

20. Pavliuk O., Oliinyk T. (2025). SShA hovoriat rechi, yaki duzhe podobaiutsia Putinu [The US is saying things that Putin really likes]. *Ukrainska pravda*. 17.02.2025. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2025/02/17/7498827/

21. Kurkina D. (2025). SShA hotovi vyznaty kontrol RF nad Krymom ta inshymy TOT Ukrainy dlia dosiahnennia myrnoi uhody, – The Telegraph [US ready to recognize Russian control over Crimea and other Ukrainian TOTs to reach peace deal, – The Telegraph]. *Espreso*. 28.11.2025. URL: https://espreso.tv/viyna-z-rosiyeyu-ssha-gotovi-viznati-kontrol-rf-nad-krimom-ta-inshimi-tot-ukraini-dlya-dosyagnennya-mirnoi-ugodi-the-telegraph

22. Donbas yak kompromis. Kyiv vidmovliaietsia yty na terytorialni postupky u myrnii uhodi z RF. Chomu tse stvoriuie napruhu mizh SShA ta Ukrainoiu? Rozbir Politico [Donbas as a compromise. Kyiv refuses to make territorial concessions in peace deal with Russia. Why is this creating tension between the US and Ukraine? Politico analysis]. *Forbes*. 28.11.2025. URL: https://forbes.ua/war-in-ukraine/donbas-yak-kompromis-kiiv-vidmovlyaetsya-yti-na-teritorialni-postupki-u-mirniy-ugodi-z-rf-chomu-tse-stvoryue-naprugu-mizh-ssha-ta-ukrainoyu-rozbir-politico-09122025-34733

23. Zelenskyi: Tramp prodovzhuie vymahaty vid Ukrainy viddaty Donbas dlia ukladennia «myrnoi uhody» [Zelensky: Trump continues to demand that Ukraine give up Donbas to conclude a «peace deal»]. *MIND*. 31.03.2026. URL: https://mind.ua/news/20303059-zelenskij-tramp-prodovzhue-vimagati-vid-ukrayini-viddati-donbas-dlya-ukladennya-mirnoyi-ugodi

24. Poslannyk Trampa zaproponuvav peredaty Rosii chastynu terytorii Ukrainy [Trump's envoy proposed handing over part of Ukraine's territories to Russia]. *Interfax-Ukraina*. 11.04.2025. URL: https://interfax.com.ua/news/general/1063378.html

25. Vakuliuk I. (2026). Tramp zaiavyv, shcho SShA ne treba bulo «lizty v Ukrainu» [Trump said the US should not have «invaded Ukraine»]. *Ukrainska pravda*. 02.04.2026. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2026/04/02/8028314/

ISSN 3041-1793 Online

26. Svyrydiuk Yu. (2025). Pentahon ta nezalezhni analityky sprostuvaly zaiavu Trampa pro vytracheni na Ukrainu 350 miliardiv dolariv [Pentagon and independent analysts refute Trump's claim that $350 billion was spent on Ukraine]. *Suspilne. Novyny*. 23.02.2025. URL: https://suspilne.media/954999-pentagon-ta-nezalezni-analitiki-sprostuvali-zaavu-trampa-pro-vitraceni-na-ukrainu-350-milardiv/

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.945:343.9
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1079-1091

Бистрицький Богдан кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики та судової медицини, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-0710-4406

ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Анотація. Сучасні соціально-економічні та політико-правові перетворення у світі можуть мати негативний вплив не лише на добробут будь-якої країн, а й на забезпечення прав та законних інтересів її громадян. Ще більш складною є ситуація коли в країні ведуться воєнні дії. Через економічну невизначеність, суспільні очікування та неефективність правових інститутів зростає рівень агресії, втрачається людяність та співчутливість, у свою чергу призводить до сплеску насильницьких дій. Зменшення насильства потребує комплексного підходу, який враховує стабільну економічну політику, послідовні правові реформи та формування правової культури, що підтримує захист прав людини. Люди з інвалідністю є однією із вразливих груп населення, які в силу своїх психофізичних особливостей не в повній мірі здатні відстоювати свої права та захищати себе. Коло насильницьких дій, що вчиняються до таких осіб доволі широке і включає кримінальні правопорушення проти особи, такі як тілесні ушкодження, домашнє насильство, сексуальні кримінально-протиправні дії та інші фізично чи психологічно шкідливу кримінальну протиправність. Особливості розслідування у випадках, коли потерпілими є люди з інвалідністю, потребують комплексного підходу та врахування специфіки їх вразливості. Тому метою статті є визначення засад методики, яка б забезпечувала своєчасне виявлення фактів насильства, визначала би алгоритми дій із ефективного формування доказової бази, дозволяла формувати дієві комунікативні тактики вербальних слідчих (розшукових) дій для забезпечення досудового розслідування насильницьких кримінальних правопорушень, вчинених щодо осіб з інвалідністю. З метою комплексного дослідження теми було використано поєднання теоретичних, емпіричних та інтегрованих методів дослідження (аналіз, синтез, порівняння, історико-правовий метод, спостереження, кейс-аналіз, документоаналіз, моделювання), що дозволило встановити як концептуальні підходи, так і практичну ефективність засад розслідування.

Ключові слова: інвалідність, досудове розслідування, злочин, кримінальний проступок, допит, тактика

ISSN 3041-1793 Online

Bystrytskyi Bohdan candidate of law, associate professor of the department of the Department of Forensic Science and Forensic Medicine, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0009-0001-0710-4406

PRINCIPLES OF INVESTIGATION OF VIOLENT CRIMINAL OFFENSES REGARDING PERSONS WITH DISABILITIES

Abstract. Modern socio-economic and political-legal transformations in the world can have a negative impact not only on the well-being of any country, but also on ensuring the rights and legitimate interests of its citizens. The situation is even more complicated when military operations are being conducted in the country. Due to economic uncertainty, public expectations and the ineffectiveness of legal institutions, the level of aggression increases, humanity and compassion are lost, which in turn leads to a surge in violent acts. Reducing violence requires a comprehensive approach that considers stable economic policies, consistent legal reforms and the formation of a legal culture that supports the protection of human rights. People with disabilities are one of the vulnerable population groups who, due to their psychophysical characteristics, are not fully capable of asserting their rights and defending themselves. The range of violent acts committed against such persons is quite broad and includes criminal offenses against a person, such as bodily harm, domestic violence, sexual criminal acts and other physically or psychologically harmful criminal offenses. Peculiarities of the investigation in cases where the victims are people with disabilities require a comprehensive approach and consider the specifics of their vulnerability. Therefore, the purpose of the article is to determine the principles of the methodology that would ensure the timely detection of facts of violence, would determine the algorithms of actions for the effective formation of the evidence base, would allow the formation of effective communicative tactics of verbal investigative (search) actions to ensure the pre-trial investigation of violent criminal offenses committed against persons with disabilities. A combination of theoretical, empirical and integrated research methods (analysis, synthesis, comparison, historical-legal method, observation, case analysis, document analysis, modeling) was used for the purpose of a comprehensive study of the topic, which made it possible to establish both conceptual approaches and the practical effectiveness of the principles of investigation.

Keywords: disability, pretrial investigation, crime, criminal misdemeanor, interrogation, tactics

Постановка проблеми. Люди з інвалідністю є однією з найбільш маргіналізованих груп населення. Вони піддаються численним формам насильства через такі фактори, як функціональна залежність, структурна дискримінація та обмежений доступ до послуг захисту і правосуддя. Вони

ISSN 3041-1793 Online

мають більший ризик зазнати насильства, ніж люди без інвалідності, що підвищує їхню вразливість до негативних психологічних наслідків [1], таких як сильна тривога та депресія, що погіршую їх рівень життя та відчуття повноцінного життя.

Такого роду кримінально-протиправні дії можуть відбуватися у родинному колі, на вулиці, на роботі, в медичних закладах та спеціалізованих закладах «догляду» де проживають такі особи. І така ситуація притаманна не лише Україні, а й багатьом країнам Європи. Так за даними European Union Agency for Fundamental Rights (Агентство Європейського Союзу з основних прав людини) [2] понад 1,4 мільйона людей з інвалідністю в ЄС проживають у закладах. Оскільки Європейський Союз і держави-члени не реалізують своїх зобов'язань щодо деінституціоналізації відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (CRPD), багато людей у таких умовах стикаються з порушеннями своїх фундаментальних прав, що проявляється не лише у психологічному насильстві (приниження, образи, нецензурні вислови тощо), а й у завданні фізичного болю та страждань (катування, тортури тощо) [2].

Наукові дослідження в Україні зазначають великий обсяг проблем, пов’язаних з соціальною адаптацією, правами, реабілітацією та працевлаштуванням осіб з інвалідністю. Центральними є аспекти: перехід до правозахисної моделі інвалідності; забезпечення інклюзивності та соціальної інтеграції; покращення доступності медичних, освітніх і трудових ресурсів; контроль за дотриманням міжнародних стандартів і безбар’єрної мови; реабілітаційні та підтримуючі заходи у комплексі з соціальною політикою є ключовими для повноцінної участі осіб з інвалідністю у житті суспільства [3; 4; 5]. Це дозволяє формувати стратегії наукових досліджень та державної політики, які забезпечують комплексний підхід до інтеграції та захисту прав людей з інвалідністю.

Системні дослідження, що окремо виділяють групу кримінальних правопорушень, які вчиняються саме щодо осіб з інвалідністю, є фрагментарними, переважно зосереджені на аналізі судової практики та окремих резонансних випадків. Це підтверджує, що дослідження та інструменти для аналізу вчинення кримінальних правопорушень щодо осіб з інвалідністю в Україні існують, але потребують систематизації, розвитку та ґрунтовного дослідження.

Однак, комплексних досліджень з питань криміналістичного забезпечення досудового розслідування зазначеної категорії кримінальної протиправності, на сьогоднішній день, проведено не було. Така ситуація обумовлює не лише актуальність дослідження, а й викриває прогалину у методичному забезпеченні правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед праць вітчизняних дослідників, у яких піднімається ця актуальна тема, слід виокремити

ISSN 3041-1793 Online
публікації: авторів Завітренко Д. Ж., Снісаренко І. Є., та Нагорна О. В. «Взаємодія поліцейських з людьми з особливими потребами: зарубіжний досвід» [6], Кириченко С.І. «Інвалідизована особа в кримінальному провадженні: історико-правовий ракурс» [7], Лапкін А.В. «Встановлення інвалідності внаслідок війни: проблеми зв'язку із кримінальним провадженням» [8], Сальнікова А. О. «Використання спеціальних психіатричних і психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» [9], Собко Г.М., Рибіна А. Кримінально-правова характеристика «воєнних злочинів» по відношенню до вразливої верстви населення: дітей, жінок, осіб з інвалідністю [10], Суворова А. «Психологічна та криміналістична характеристика неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку, травмованого наслідками війни» [11].

Слід зазначити, що дана тематика є більш ґрунтовно дослідженою в інших країнах. Так дослідженням питань кримінальної протиправності, в тому числі, що має насильницький характер та направлена до осіб з інвалідністю присвячено наступні роботи: Ndungu J. досліджує питання протидії насильству щодо жінок з інвалідністю [12], науковці з Канади A. Mailhot Amborski, Eve-Line Bussières, Marie-Pier Vaillancourt-Morel, Christian C Joyal дослідили ймовірність сексуального насильства проти осіб з інвалідністю у порівнянні із особами без інвалідності [13], досліджували профіль людей з інвалідністю, які зазнали певної форми насильства в північно-західному регіоні Колумбії між 2021 і 2023 роками – Maritza García-Toro, Carlos Andrés Vargas-Alzate [1], поширеність фізичного та сексуального насильства не партнерами щодо людей з інвалідністю – досліджували науковці з Нової Зеландії [14], та багато інших.

Мета статті. Використовуючи міждисциплінарний підхід у статті зроблено спробу визначити засади розслідування насильницьких кримінальних правопорушень щодо осіб з інвалідністю, окреслити специфіку використання спеціальних знань, а також окреслити тактику проведення вербальних слідчих (розшукових) дій під час розслідування зазначеної категорії кримінальної протиправності.

Виклад матеріалу. Як зазначає Кириченко С. І. [7], в кримінальному процесуальному праві України не лише не розвинуто інститут забезпечення прав інвалідизованої особи, яка тим чи іншим чином є учасником кримінального провадження, а й навіть рівень обговорення як в наукових так і у законотворчих колах не на достатньому рівні. Для виокремлення таких осіб у законодавчих документах прийнято користуватися медичними термінами лише додаючи до процесуального медичний статус: сліпі, глухі, німі, особи з фізичними та психічними вадами. Такий підхід допускає медикалізацію ставлення до інвалідизованих осіб у кримінальному процесі, тобто з позиції надання особі медичної допомоги, але при цьому гарантія на забезпечення права на захист, як виявляється, реально гальмує. Формування інституту

ISSN 3041-1793 Online

забезпечення прав осіб з інвалідністю в кримінальному провадженні можливе лише через впровадження правової (правозахисної) моделі, що ґрунтується на принципах верховенства права й поваги до людини [7].

У статті 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» визначено, що особа з інвалідністю – особа із стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [15]. Саме ці характеристики обумовлюють включення таких осіб до категорії вразливих, що передбачає особливості у забезпеченні взаємодії державних інституцій із ними. Вразливими групами населення є категорії людей, забезпечення та дотримання прав яких є змінним явищем у кризових ситуацій в країні і світі [16].

Відповідно до Директиви 2012/29/ЄС [17], вразливі особи, серед яких і потерпілі з інвалідністю, мають право на підтримку і захист під час досудового та судового провадження. Українське кримінальне процесуальне законодавство не виділяє окремої категорії «вразливі потерпілі», але практика враховує міжнародні стандарти та рекомендації ЄСПЛ [18], які визначають вразливість за такими критеріями: вік, психічний стан, фізичні обмеження, залежність від правопорушника. У Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, де зазначено, що у групі підвищеного ризику потрапляння у ситуацію насильства знаходяться особи з інвалідністю, похилого віку, внутрішньо переміщені особи, жінки з сільської місцевості [19].

Підтримуючи думку Панасюк В.В., визначенні нею передумови насильства щодо людей похилого віку, необхідно враховувати і під час роботи із особами з інвалідністю, а саме критичну залежність, соціальну вразливість, обумовлені когнітивними та фізичними вадами, соціальну ізоляцію, надмірну довірливість, правову необізнаність тощо [20, с. 142].

Насильницькі кримінальні правопорушення вчиненні щодо осіб з інвалідністю, як нами зазначалося вище, охоплюють широке коло деліктів. Найпоширенішими насильницькими кримінальними правопорушеннями по відношенню до осіб з інвалідністю є фізичне, психічне та економічне насильство, що тісно пов'язано з домашнім насильством та іншими формами соціально небезпечної поведінки. В українському праві виділяють дві основні форми насильства: фізичне, що завдає тілесної шкоди або обмежує свободу, та психічне, що включає погрози, приниження, залякування або контроль над особистим життям потерпілого [21]. Додатково розглядають економічне насильство, спрямоване на обмеження доступу до житлових, матеріальних або фінансових ресурсів [22; 23].

Так опираючись не результати аналізу слідчої та судової практики можливим є виокремлення найбільш поширених кримінальних правопору-

ISSN 3041-1793 Online
шень, до яких відносяться – умисні тілесні ушкодження, побої або катування, погроза вбивством, домашнє насильство, кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності.

Також, науковці з Нової Зеландії [14] зазначають, що широта терміну «інвалідність» також є основою для визначення напрямів досліджень, оскільки його можна описати через особисті порушення, обмеження активності та обмеження участі. Інвалідність також можна класифікувати за причиною (наприклад, нещасний випадок, хвороба, вроджені розлади або гени) або з розмежуванням між фізичною, інтелектуальною чи психічною інвалідністю. Крім того, інвалідність може бути видимою або прихованою, а також постійною або тимчасовою.

Також, з метою методичного забезпечення досудового розслідування, доречно буде враховувати гендерний та віковий критерії осіб з інвалідністю. Так, частіше за чоловіків потерпають від кримінальних правопорушень жінки та діти. Як зазначає Jane Ndungu [12] широко визнано, що жінки з інвалідністю зазнають непропорційної схильності до насильства з боку різних кривдників, включаючи інтимних партнерів, опікунів і незнайомців, порівняно з жінками без інвалідності. Проте насильство щодо жінок з інвалідністю залишається здебільшого ігнорованою темою в дослідженнях громадського здоров'я. Сучасні глобальні виклики, такі як зростаюча кількість воєн, стихійних лих і раптове припинення фінансування ініціатив, які надають життєво необхідну допомогу багатьом, можливо, посилять вразливість жінок з інвалідністю перед насильством. Примусове переміщення через війни та стихійні лиха, що часто призводить до розлучення сімей, може залишити жінок з інвалідністю під опікою незнайомців, які можуть вчинити насильство над ними. Крім того, раптове припинення допомоги в країнах із низьким і середнім рівнем доходу негайно вплине на жінок з інвалідністю непропорційно через такі виклики, як втрата робочих місць, обмеження програм розширення прав і можливостей, скорочення фінансування жіночих притулків і обмеження доступу до медичної допомоги в деяких громадах. Ці жінки також можуть залишатися надмірно залежними від інших, що може призвести до того, що вони застрягли у аб'юзивних стосунках.

На жаль, у такі часи, коли у світі існує багато суперечливих і нагальних пріоритетів, існує ще більший ризик ігнорування нюансів реалій життя жінок з інвалідністю. Жінки з інвалідністю можуть залишитися поза увагою правоохоронних органів, хоча метою державної політики має бути скорочення розриву у нерівності [12].

Також поширеність будь-якого виду насильства (фізичного, сексуального чи психологічного) є найвищими серед молодих осіб з психічними захворюваннями. Мається на увазі, що хоча інвалідність непропорційно впливає на людей похилого віку, насильство зазвичай має місце в молодшому віці.

ISSN 3041-1793 Online

Насильницькі дії спричиняють глибокий вплив на якість життя та здатність до повноцінного розвитку [23; 24].

Всі, зазначені вище особливості певної категорії осіб з інвалідністю, обумовлюють тактику досудового розслідування. Тобто, під час обрання тактики розслідування необхідним є врахування психофізіологічної вразливості потерпілих. Особи з інвалідністю можуть мати знижені можливості для активного захисту, спілкування або надання свідчень. Це вимагає застосування адаптованих методів комунікації та психологічної підтримки.

Комунікативний контакт – основний інструмент допиту. Він включає обмін інформацією, емоціями та настроєм [25]. Для осіб з інвалідністю критично важливо: встановити довірливу і безпечну атмосферу; оцінювати здатність особи до самовираження та розуміння питань; враховувати ризик вторинної віктимізації.

Забезпечення комунікативного контакту неможливе без інтеграції знань психології у криміналістичну науку. Психологія постає як ключовий компонент криміналістичної тактики, оскільки охоплює психологічні аспекти поведінки учасників слідчих (розшукових) дій, оцінку показань, а також вплив на суб'єктів судового процесу. Застосування психологічних знань дозволяє розробляти тактичні прийоми для підвищення ефективності збирання доказів та формування інформаційного впливу на потерпілих, свідків і підозрюваних.

З метою забезпечення зазначених заходів необхідним є: проведення ретельного збору інформації про потерпілого, в першу чергу в медичних закладах, щодо особливостей відповідного розладу функцій організму; проведення попередньої адаптації місця комунікації з потерпілим для його доступності та відповідно до потреб, обумовлених інвалідністю.

На сьогоднішній день, важливо враховувати, що особами з інвалідністю є громадяни, які набули інвалідності у наслідок воєнних дій, при чому це можуть бути як військові так і цивільні особи. Сам процес комунікації повинен відбуватися із дотриманням певних рекомендацій: під час спілкування необхідним є забезпечення пауз для зняття стресу та емоційної напруги; бесіди повинні проводитися поетапно, це знижує ризик навіювання та спотворення свідчень; перевагу необхідно надавати відкритим запитанням перед конкретними або закритими. Також, у разі емоційної нестійкості або фізичних обмежень – необхідно передбачити можливість відкласти допит або здійснити короткий видимий та зрозумілий (для особи з інвалідністю) збір інформації. Для актуалізації пам'яті особи з інвалідністю доречним буде демонстрація доказів (фотографії, схеми, речей та предметів), використовувати нагадуючі запитання у хронологічній або логічній послідовності. Однак нагадуючі запитання не повинні містити підказок або навіювати відповідь. Забезпечити максимальну точність та повноту показань можливо через: підтримку психологічного комфорту; баланс між невідкладними процесуальними діями

ISSN 3041-1793 Online
та безпосереднім допитом; медичний контроль у разі порушення фізичного здоров'я.

Особливу увагу слід приділяти психологічним станам та травмам, що можуть впливати на спогади або можливість свідчити. Для осіб з порушеннями рухових чи сенсорних функцій доцільно застосовувати методи віддаленого збору інформації та спеціальні форми документування. Наприклад, використання сучасних технічних засобів, таких як цифрові платформи для збору свідчень, електронні форми фіксації доказів.

Також під час планування процесуальних дій, слід розуміти, що особи з інвалідністю, у переважній більшості випадків потребують супроводу і тому з ними перебувають особи із коло родичів чи знайомих. Однак, результати досліджень показують, що як чоловіки так і жінки з інвалідністю зазнають фізичне та сексуальне насильство не з партнерами, а іншими особами. Основними винуватцями фізичного насильства з боку жінок з інвалідністю були батьки та родичі (59,7%), тоді як серед чоловіків з інвалідністю основними винуватцями були незнайомці (59,3%). Серед людей з інвалідністю, які повідомили про сексуальне насильство поза партнерами, 43,5% жінок і 60,0% чоловіків ніколи не зверталися по допомогу [14]. Такі дані вимагають від слідчого обрання відповідного часу комунікації аби уникнути тиску на потерпілого зі сторони осіб, які їх супроводжують.

Другим важливим аспектом криміналістичного забезпечення досудового розслідування насильницьких кримінальних правопорушень вчинених щодо осіб з інвалідністю є використання спеціальних знань. Це повинне відбуватися через призму залучення спеціалістів, які спеціалізуються на роботі із людьми зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може обмежувати її життєдіяльність [26].

Використання спеціальних знань у різних їх формах є одним із дієвих механізмів. Насамперед, це залучення різних спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, це усна та письмова консультації, а також проведення відповідних видів судових експертиз [27].

Основними цілями залучення спеціалістів до розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень є: отримання об'єктивної інформації та доказів, що підтверджують наявність або відсутність складу кримінального правопорушення; проведення судових експертиз різного виду (психологічних, медичних, технічних тощо); підвищення ефективності слідчих (розшукових) дій таких як огляд, допит, впізнання тощо; оцінка документальних, фізичних та цифрових доказів з точки зору відповідних спеціальних знань.

Так, наприклад, розслідування кримінальних правопорушень щодо сексуального насильства вимагає співпраці кількох спеціалістів для формалізації слідчого процесу від місця вчинення кримінального правопорушення до суду. Хоча те саме можна сказати про багато інших розслідувань, що

ISSN 3041-1793 Online

потребують проведення судово-медичних досліджень, однак не в багатьох випадках виникає потреба у додатковій підтримці медичного персоналу та спільної участі експертів з біологічних рідин, ДНК-експертів та аналітичних хіміків. Величезний обсяг взаємодії проявляється через детальний аналіз слідчого процесу від місця вчинення до суду, кожен етап процесу детально обговорюється [28].

Висновки. Узагальнюючи вищесказане, можна стверджувати, що для забезпечення якісного та кваліфікованого досудового розслідування насильницьких кримінальних правопорушень вчинених щодо осіб з інвалідністю важливим є комплексний підхід та міждисциплінарна взаємодія. Слідчий повинен забезпечувати належну взаємодію та координацію дій із медичними працівниками, психологами та соціальними службами для оцінки стану та потреб потерпілих, різного роду спеціалістами. Під час проведення процесуальних дій необхідним є визначення тимчасового безпечного простору для особи з інвалідністю під час розслідування, із забезпеченням дотримання правових норм, що дозволяють субсидіарний захист та прискорену експертизу вразливих категорій потерпілих.

Розслідування насильницьких кримінальних правопорушень вчинених щодо осіб з інвалідністю потребує не лише класичних криміналістичних і процесуальних підходів, але й адаптованих методів збору доказів, оцінки психологічного стану та забезпечення комплексного захисту. Це передбачає використовувати спеціальні інтерв'ю та адаптовані методики допиту, створення міждисциплінарної команди слідчих, медиків та психологів, впровадження цифрових платформ для віддаленого збору доказів у випадках обмеженої мобільності потерпілих Такий підхід підвищує ефективність розслідування, зменшує ризик повторної травматизації потерпілих та гарантує дотримання законних прав осіб з інвалідністю.

Література:

1. García-Toro M., Vargas-Alzate C. A. Violence against people with disabilities: Profile in the northwestern region of Colombia, 2021–2023. *Spanish Journal of Legal Medicine*. 2025. P. 500476. URL: https://doi.org/10.1016/j.remle.2025.500476.

2. Systemic change needed to end violence against people with disabilities in institutions. *European Union Agency for Fundamental Rights*. URL: https://fra.europa.eu/en/news/2025/systemic-change-needed-end-violence-against-people-disabilities-institutions.

3. Horbachova K. Current problems of integration of disabled persons in the ukrainian society: civil and labor aspects. *Young Scientist*. 2020. Vol. 2, no. 78. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-61.

4. Kostiuk Y. V. The right to rehabilitation of persons with disabilities: theoretical and legal analysis. *Herald of criminal justice*. 2024. No. 1-2. P. 212–221. URL: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.1-2/2024/212-221.

5. Polumysna O. O. A person with disability in Ukraine in the focus of science (literature review). *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, series Philology. Social Communications*. 2020. No. 3. P. 159. URL: https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-3/25.

ISSN 3041-1793 Online
6. Zavitrenko D., Snisarenko I., Nahorna O. Features of interaction with law enforcement bodies in an inclusive space. *Law Journal of Donbass*. 2024. Vol. 86, no. 1. P. 102–108. URL: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-86-102-108.

7. Kyrychenko S. Disabled person in criminal proceedings: historical and legal aspect. *"International Humanitarian University Herald. Jurisprudence"*. 2020. Vol. 2, no. 47. P. 106–111. URL: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-2.22.

8. Lapkin A. Establishment of Disability as a Result of War: Problems of Connection with Criminal Proceedings. *Issues of crime prevention*. 2025. Vol. 49. P. 201–209. URL: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-201.

9. Сальнікова А. О. Використання спеціальних психіатричних і психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 31, № 1. С. 276–287. URL: https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.22.

10. Собко Г.М., Рибіна А. Кримінально-правова характеристика «воєнних злочинів» по відношенню до вразливої верстви населення: дітей, жінок, осіб з інвалідністю. *Захист прав дитини в умовах військової агресії:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 27 червня 2025 р.). Одеса : ОДУВС, 2025 – 190 с.

11. Suvorova A. Psychological and Forensic Characteristics of a Minor Victimwith Disabilities of Psychophysical Development, Traumatized by the Consequences of War. *Ûridična psihologìâ*. 2023. Vol. 33, no. 2. P. 141–150. URL: https://doi.org/10.33270/03233302.141.

12. Ndungu J. Addressing violence against women with disabilities: shift to action. *The Lancet Global Health*. 2025. URL: https://doi.org/10.1016/s2214-109x(25)00118-4.

13. Sexual Violence Against Persons With Disabilities: A Meta-Analysis / A. Mailhot Amborski et al. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2021. P. 152483802199597. URL: https://doi.org/10.1177/1524838021995975.

14. Prevalence of Nonpartner Physical and Sexual Violence Against People With Disabilities / Z. A. Malihi et al. *American Journal of Preventive Medicine*. 2021. Vol. 61, no. 3. P. 329–337. URL: https://doi.org/10.1016/j.amepre.2021.03.016.

15. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text.

16. The Role of Public Authorities in Combating Gender-Based Violence / T. Havronska et al. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, no. 71. P. 387–404. URL: https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.21.

17. Direttiva 2012/29/UE del Parlamento europeo e del Consiglio, del 25 ottobre 2012 , che istituisce norme minime in materia di diritti, assistenza e protezione delle vittime di reato e che sostituisce la decisione quadro 2001/220/GAI. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj.

18. HUDOC - European Court of Human Rights. *HUDOC - European Court of Human Rights*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B"documentcollectionid2":["GRANDCHAMBER","CHAMBER"]%7D.

19. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. Верховна Рада України. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-р?find=1&text=групі+підвищеного+ризику#w2_1

20. Панасюк В. В., Комаринська Ю. Б. Особи похилого віку як вразлива категорія потерпілих від домашнього насильства. *Kyiv Law Journal*. 2024. № 4. С. 139–145. URL: https://doi.org/10.32782/klj/2023.4.20.

21. Krushynskyi S. Classification of Violence as a Method of Committing a Criminal Offense. *University Scientific Notes*. 2021. P. 116–125. URL: https://doi.org/10.37491/unz.83.9.

ISSN 3041-1793 Online

22. Огляд судової практики Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані внесені до ЄДРСР, з домашнім насильством – Юридичний вісник України. *Юридичний вісник України – Щотижнева загальнонаціональна правова газета. ON-LINE ВЕРСІЯ*. URL: https://yvu.com.ua/oglyad-sudovoyi-praktyky-verhovnogo-sudu-u-provadzhennyah-pro-kryminalni-pravoporushennya-pov-yazani-vneseni-do-yedrsr-z-domashnim-nasylstvom/.

23. Комаринська Ю. Б. Психолого-криміналістична характеристика особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія*. 2021. № 2(29). С. 82-90. DOI: https://doi.org/10.33270/03212902.82.

24. Luana Marques Garcia Ozemela, Diana Ortiz, Anne-Marie Urban (2019). Violence against Women and Girls with Disabilities Latin America and the Caribbean. Inter-American Development Bank. March, 2019. 40 p.

25. Vistyzenko K. Chagovets a. The role of personal communicative competences in the use of language. *Humanities science current issues*. 2024. Vol. 1, no. 72. P. 319–323. URL: https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-46.

26. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text.

27. Патик Л.Л., Комаринська Ю.Б., Патик А.А. Використання спеціальних знань під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів. Наука і техніка сьогодні. Серія «Право». Вип. 5(46). 2025. С. 171-183. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5(46)-171-183

28. Dawnay N., Sheppard K. From crime scene to courtroom: A review of the current bioanalytical evidence workflows used in rape and sexual assault investigations in the United Kingdom. *Science & Justice*. 2023. URL: https://doi.org/10.1016/j.scijus.2022.12.006 .

References:

1. García-Toro, M., & Vargas-Alzate, C. A. (2025). Violence against people with disabilities: Profile in the northwestern region of Colombia, 2021–2023. *Spanish Journal of Legal Medicine*, 500476. https://doi.org/10.1016/j.remle.2025.500476.

2. *Systemic change needed to end violence against people with disabilities in institutions*. European Union Agency for Fundamental Rights. https://fra.europa.eu/en/news/2025/systemic-change-needed-end-violence-against-people-disabilities-institutions.

3. Horbachova, K. (2020). Current problems of integration of disabled persons in the ukrainian society: civil and labor aspects. *Young Scientist*, *2*(78). https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-61. [in Ukrainian].

4. Kostiuk, Y. V. (2024). The right to rehabilitation of persons with disabilities: theoretical and legal analysis. *Herald of criminal justice*, (1-2), 212–221. https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.1-2/2024/212-221. [in Ukrainian].

5. Polumysna, O. O. (2020). A person with disability in ukraine in the focus of science (literature review). Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, series Philology. Social Communications, (3), 159. https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-3/25 [in Ukrainian].

6. Zavitrenko, D., Snisarenko, I., & Nahorna, O. (2024). Features of interaction with law enforcement bodies in an inclusive space. *Law Journal of Donbass*, *86*(1), 102–108. https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-86-102-108 [in Ukrainian].

7. Kyrychenko, S. (2020). Disabled person in criminal proceedings: historical and legal aspect. "International Humanitarian University Herald. Jurisprudence", 2(47), 106–111. https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-2.22 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
8. Lapkin, A. (2025). Establishment of Disability as a Result of War: Problems of Connection with Criminal Proceedings. *Issues of crime prevention*, *49*, 201–209. https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-201 [in Ukrainian].

9. Salnikova, A. O. (2024). Vykorystannia spetsialnykh psykhiatrychnykh i psykholohichnykh znan pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh iz domashnim nasylstvom [Use of special psychiatric and psychological knowledge during the investigation of criminal offenses related to domestic violence]. Bulletin of the Criminological Association of Ukraine, 31(1), 276–287. https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.22

10. Sobko H.M., Rybina A. (2025) Kryminalno-pravova kharakterystyka «voiennykh zlochyniv» po vidnoshenniu do vrazlyvoi verstvy naselennia: ditei, zhinok, osib z invalidnistiu [Criminal and legal characteristics of "war crimes" in relation to the vulnerable population: children, women, persons with disabilities]. *Zakhyst prav dytyny v umovakh viiskovoi ahresii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 136-139). Odesa : ODUVS. [in Ukrainian].

11. Suvorova, A. (2023). Psychological and Forensic Characteristics of a Minor Victimwith Disabilities of Psychophysical Development, Traumatized by the Consequences of War. *Ûridična psihologìâ*, *33*(2), 141–150. https://doi.org/10.33270/03233302.141 [in Ukrainian].

12. Ndungu, J. (2025). Addressing violence against women with disabilities: shift to action. *The Lancet Global Health*. https://doi.org/10.1016/s2214-109x(25)00118-4.

13. Mailhot Amborski, A., Bussières, E.-L., Vaillancourt-Morel, M.-P., & Joyal, C. C. (2021). Sexual Violence Against Persons With Disabilities: A Meta-Analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 152483802199597. https://doi.org/10.1177/1524838021995975.

14. Malihi, Z. A., Fanslow, J. L., Hashemi, L., Gulliver, P. J., & McIntosh, T. K. D. (2021a). Prevalence of Nonpartner Physical and Sexual Violence Against People With Disabilities. *American Journal of Preventive Medicine*, *61*(3), 329–337. https://doi.org/10.1016/j.amepre.2021.03.016.

15. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini [About the basics of social security for persons with disabilities in Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text [in Ukrainian].

16. Havronska, T., Krasnolobova, I., Bortniak, V., Bondar, D., & Boiko, A. (2021a). The Role of Public Authorities in Combating Gender-Based Violence. *Cuestiones Políticas*, *39*(71), 387–404. https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.21.

17. Direttiva 2012/29/UE del Parlamento europeo e del Consiglio, del 25 ottobre 2012 , che istituisce norme minime in materia di diritti, assistenza e protezione delle vittime di reato e che sostituisce la decisione quadro 2001/220/GAI. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj.

18. HUDOC - European Court of Human Rights. *HUDOC - European Court of Human Rights*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B"documentcollectionid2":["GRANDCHAMBER","CHAMBER"]%7D.

19. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi sotsialnoi prohramy zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu ta nasylstvu za oznakoiu stati na period do 2025 roku [On the approval of the Concept of the State Social Program for the Prevention and Counteraction of Domestic Violence and Gender-Based Violence for the period until 2025]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-p?find=1&text=групі+підвищеного+ризику#w2_1 [in Ukrainian].

20. Panasiuk, V. V., & Komarynska, Yu. B. (2024). Osoby pokhyloho viku yak vrazlyva katehoriia poterpilykh vid domashnoho nasylstva [Elderly persons as a vulnerable category of domestic violence victims.]. Kyiv Law Journal, (4), 139–145. https://doi.org/10.32782/klj/2023.4.20 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

21. Krushynskyi, S. (2021). Classification of Violence as a Method of Committing a Criminal Offense. University Scientific Notes, 116–125. https://doi.org/10.37491/unz.83.9 [in Ukrainian].

22. Ohliad sudovoi praktyky Verkhovnoho Sudu u provadzhenniakh pro kryminalni pravoporushennia, poviazani vneseni do YeDRSR, z domashnim nasylstvom [Review of the judicial practice of the Supreme Court in proceedings on criminal offenses related to domestic violence entered into the USSR]. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*. Shchotyzhneva zahalnonatsionalna pravova hazeta. ON-LINE VERSIIa. (n.d.). Retrieved from : https://yvu.com.ua/oglyad-sudovoyi-praktyky-verhovnogo-sudu-u-provadzhennyah-pro-kryminalni-pravoporushennya-pov-yazani-vneseni-do-yedrsr-z-domashnim-nasylstvom/ [in Ukrainian].

23. Komarynska, Y. (2021). Psychological and Criminal Characteristics of the Person of the Victim in Criminal Offenses Related to Domestic Violence. *Ûridična psihologìâ*, *29*(2), 82–90. https://doi.org/10.33270/03212902.82 [in Ukrainian].

24. Luana Marques Garcia Ozemela, Diana Ortiz, Anne-Marie Urban (2019). Violence against Women and Girls with Disabilities Latin America and the Caribbean. Inter-American Development Bank. March, 2019. 40 p.

25. Vistyzenko, K., & Chagovets, A. (2024). The role of personal communicative competences in the use of language. *Humanities science current issues*, *1*(72), 319–323. https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-46. [in Ukrainian].

26. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini [About the basics of social security for persons with disabilities in Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text [in Ukrainian].

27. Patyk, L., Komarynska, Yu., & Patyk, A. (2025). Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia perevyshchennia vlady abo sluzhbovykh povnovazhen pratsivnykom pravookhoronnoho orhanu iz zastosuvanniam zbroi chy spetsialnykh zasobiv [Use of special knowledge during the investigation of excess of authority or authorities by an employee of a law enforcement authority with the use of weapons or special equipment]. *Nauka i tekhnika sohodni*, (5(46)). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5(46)-171-183 [in Ukrainian].

28. Dawnay, N., & Sheppard, K. (2023). From crime scene to courtroom: A review of the current bioanalytical evidence workflows used in rape and sexual assault investigations in the United Kingdom. *Science & Justice*. https://doi.org/10.1016/j.scijus.2022.12.006

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 378.147:811.111:004:34

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1092-1104

Бодунова Олеся Миколаївна доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правничої лінгвістики Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, м. Ірпінь, https://orcid.org/0000-0001-9179-5985

Хмизова Ольга Василівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри правничої лінгвістики Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, м. Ірпінь, https://orcid.org/0000-0002-8671-3727

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІМ ЮРИСТАМ: ПРАВНИЧИЙ ВИМІР

Анотація. У статті досліджено особливості використання цифрових технологій у процесі викладання іноземної мови майбутнім юристам у закладах вищої освіти. Обґрунтовано актуальність проблеми в умовах цифровізації освітнього середовища, глобалізації правових відносин та зростання вимог до іншомовної професійної компетентності правників. Визначено, що іноземна мова у системі підготовки юристів виступає не лише як навчальна дисципліна, а як важливий інструмент професійної діяльності, що забезпечує доступ до міжнародних правових джерел та ефективну комунікацію у правничій сфері.

Проаналізовано сучасні цифрові технології, які використовуються у викладанні іноземної мови, зокрема платформи дистанційного навчання, електронні освітні ресурси, мультимедійні засоби, інтерактивні сервіси та інструменти автоматизованої мовної підтримки. Розкрито їх дидактичний потенціал щодо індивідуалізації навчання, підвищення мотивації здобувачів, розвитку автономності та формування навичок самостійної роботи з інформацією.

Особливу увагу приділено специфіці правничої освіти, яка зумовлює необхідність адаптації цифрових технологій до професійно орієнтованого навчання. Встановлено, що ефективне використання цифрових інструментів сприяє інтеграції мовної та фахової підготовки, зокрема через роботу з юридичними текстами іноземною мовою, моделювання професійних ситуацій та використання міжнародних правових баз даних.

Виявлено основні проблеми впровадження цифрових технологій, серед яких недостатній рівень цифрової компетентності учасників освітнього

ISSN 3041-1793 Online
процесу, відсутність уніфікованих методичних підходів, технічні обмеження та ризики порушення академічної доброчесності. Наголошено на необхідності формування у здобувачів навичок критичного мислення та відповідального використання цифрових ресурсів.

Зроблено висновок про доцільність комплексного підходу до інтеграції цифрових технологій у процес викладання іноземної мови у вищій правничій школі, що передбачає удосконалення методичного забезпечення, підвищення цифрової компетентності та врахування специфіки професійної підготовки майбутніх юристів.

Ключові слова: цифрові технології, викладання іноземної мови, вища правнича освіта, майбутні юристи, іншомовна професійна компетентність, професійно орієнтоване навчання, змішане навчання, дистанційне навчання, академічна доброчесність, цифрова компетентність.

Bodunova Olesia Mykolaivna Doctor of Law Sciences, Docent, Professor of the Department of Legal Linguistics of the Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0000-0001-9179-5985

Khmyzova Olha Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Docent, Associate Professor of the Department of Legal Linguistics of the Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0000-0002-8671-3727

DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO FUTURE LAWYERS: THE LEGAL DIMENSION

Abstract. The article examines the features of the use of digital technologies in the process of teaching a foreign language to future lawyers in higher education institutions. The relevance of the problem is substantiated in the context of the digitalization of the educational environment, the globalization of legal relations, and the growth of requirements for foreign language professional competence of lawyers. It is determined that a foreign language in the system of training lawyers acts not only as an academic discipline, but also as an important tool of professional activity, which provides access to international legal sources and effective communication in the legal sphere.

Modern digital technologies used in teaching a foreign language are analyzed, in particular, distance learning platforms, electronic educational resources, multimedia tools, interactive services, and automated language support tools. Their didactic potential for individualizing learning, increasing student motivation, developing autonomy, and forming skills for independent work with information is revealed.

ISSN 3041-1793 Online

Particular attention is paid to the specifics of legal education, which necessitates the adaptation of digital technologies to professionally oriented training. It was found that the effective use of digital tools contributes to the integration of language and professional training, in particular through work with legal texts in a foreign language, modeling professional situations and using international legal databases.

The main problems of implementing digital technologies were identified, including the insufficient level of digital competence of participants in the educational process, the lack of unified methodological approaches, technical limitations and risks of violating academic integrity. The need to develop critical thinking skills and responsible use of digital resources among students was emphasized.

The conclusion was made about the feasibility of a comprehensive approach to integrating digital technologies into the process of teaching a foreign language in higher law schools, which involves improving methodological support, increasing digital competence and taking into account the specifics of the professional training of future lawyers.

Keywords: digital technologies, foreign language teaching, higher legal education, future lawyers, foreign language professional competence, professionally oriented learning, blended learning, distance learning, academic integrity, digital competence.

Keywords: digital technologies, foreign language teaching, higher legal education, future lawyers, professional foreign language competence, professionally oriented learning, blended learning, distance learning, academic integrity, digital competence.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена глибинними трансформаційними процесами, що відбуваються у системі вищої правничої освіти України в умовах цифровізації суспільства, глобалізації правових відносин та євроінтеграційних прагнень держави. Сучасна правнича діяльність дедалі більше виходить за межі національної юрисдикції, що обумовлює необхідність володіння іноземною мовою як інструментом професійної комунікації, доступу до міжнародних правових джерел та участі у транскордонних правових процесах.

Водночас стрімкий розвиток цифрових технологій, зокрема платформ дистанційного навчання, електронних освітніх ресурсів, штучного інтелекту та інтерактивних сервісів, зумовлює необхідність переосмислення традиційних методичних підходів до викладання іноземних мов у вищій школі. У правничій освіті це набуває особливого значення, оскільки потребує поєднання мовної підготовки з формуванням професійно орієнтованих компетентностей, зокрема здатності аналізувати юридичні тексти, вести фахову комунікацію та застосовувати правову термінологію іноземною мовою [2].

ISSN 3041-1793 Online

Крім того, в умовах воєнного стану та активного використання цифрових інструментів у освітньому процесі зростає значення забезпечення безперервності навчання, що додатково актуалізує питання ефективного використання цифрових технологій у підготовці майбутніх юристів. Незважаючи на наявність окремих досліджень у сфері цифровізації освіти та методики викладання іноземних мов, проблема їх комплексної інтеграції у систему правничої освіти залишається недостатньо розробленою. Отже, необхідність теоретичного обґрунтування та практичного впровадження цифрових технологій у процес викладання іноземної мови майбутнім юристам, з урахуванням специфіки правничої діяльності, зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика використання цифрових технологій у викладанні іноземних мов і підготовці майбутніх юристів висвітлена у працях О. Б. Бігич, С. Ю. Ніколаєвої, О. О. Тарнопольського, В. Ю. Бикова, Н. В. Морзе, І. В. Зимньої, Дж. Гармера (Jeremy Harmer) та Дж. Річардса (Jack C. Richards). Водночас, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, недостатньо дослідженими залишаються питання комплексної інтеграції цифрових технологій у процес викладання іноземної мови майбутнім юристам з урахуванням специфіки їхньої професійної діяльності, зокрема поєднання мовної підготовки з формуванням правничих компетентностей, добору ефективних цифрових інструментів для роботи з юридичними текстами та розвитку навичок фахової іншомовної комунікації в умовах цифрового правничого середовища.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення особливостей використання цифрових технологій у процесі викладання іноземної мови майбутнім юристам, а також окреслення ефективних методичних підходів до формування їхньої іншомовної професійної компетентності з урахуванням специфіки правничої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку вищої правничої освіти характеризується активною інтеграцією цифрових технологій у освітній процес, що зумовлено як загальною цифровізацією суспільства, так і необхідністю забезпечення якісної підготовки конкурентоспроможних фахівців. У цих умовах викладання іноземної мови майбутнім юристам набуває нових змістових і методичних характеристик, орієнтованих на формування професійно значущих компетентностей із використанням сучасних цифрових інструментів.

Іноземна мова у системі підготовки правників виступає не лише як навчальна дисципліна, а як інструмент професійної діяльності, що забезпечує доступ до міжнародних правових джерел, участь у міжкультурній комунікації та можливість ефективної взаємодії у сфері міжнародного права. У цьому контексті особливої ваги набуває формування іншомовної професійної

ISSN 3041-1793 Online
компетентності, яка охоплює мовні, комунікативні, соціокультурні та фахові компоненти [1].

Використання цифрових технологій у процесі викладання іноземної мови дозволяє значно розширити дидактичні можливості освітнього процесу, забезпечуючи його варіативність, інтерактивність та адаптивність до індивідуальних потреб здобувачів освіти. До таких технологій належать платформи дистанційного та змішаного навчання (зокрема Moodle, Google Classroom), які забезпечують організацію освітнього процесу, доступ до навчальних матеріалів і контроль результатів навчання; електронні освітні ресурси та корпуси текстів, що дають змогу працювати з автентичними матеріалами; мультимедійні засоби (відеолекції, подкасти, інтерактивні презентації), які сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу; інтерактивні сервіси (Quizlet, Kahoot, Mentimeter), що активізують пізнавальну діяльність і підвищують рівень залученості здобувачів [2].

Окрему групу становлять інструменти автоматизованої мовної підтримки, зокрема сервіси перевірки граматики та стилю (Grammarly) і системи машинного перекладу (DeepL), які можуть використовуватися для розвитку навичок письма, редагування текстів, перекладу та аналізу іншомовних матеріалів. Їх застосування є особливо доцільним у процесі підготовки майбутніх юристів, оскільки дозволяє працювати з юридичною документацією іноземною мовою, удосконалювати точність формулювань і формувати навички професійної комунікації.

Застосування зазначених цифрових технологій сприяє індивідуалізації навчання, підвищенню мотивації здобувачів, розвитку їхньої автономності та формуванню навичок самостійної роботи з інформацією. Водночас вони забезпечують оперативний зворотний зв’язок, можливість адаптивного оцінювання результатів навчання, а також створюють умови для формування іншомовної комунікативної компетентності у контексті майбутньої професійної діяльності. Таким чином, цифрові технології виступають важливим інструментом модернізації методики викладання іноземної мови у вищій правничій школі.

Водночас специфіка правничої освіти обумовлює необхідність адаптації цифрових технологій до потреб професійно орієнтованого навчання, що передбачає поєднання мовної підготовки з формуванням фахових компетентностей майбутніх юристів. Зокрема, ефективним є використання цифрових інструментів для аналізу юридичних текстів іноземною мовою, зокрема із залученням електронних баз даних та ресурсів, таких як Eur-Lex, HUDOC, Westlaw або LexisNexis, які надають доступ до міжнародних нормативно-правових актів, судової практики та доктринальних джерел. Робота з такими ресурсами сприяє формуванню навичок пошуку, відбору та інтерпретації правової інформації іноземною мовою [3].

ISSN 3041-1793 Online

Важливим напрямом є також моделювання професійних ситуацій із використанням цифрових платформ, зокрема проведення онлайн-дебатів, рольових ігор, імітацій судових засідань (moot court), переговорів та складання процесуальних документів іноземною мовою у середовищах відеоконференцій (Zoom, Microsoft Teams) або інтерактивних навчальних платформах. Такі форми роботи дозволяють наблизити освітній процес до реальних умов правничої діяльності та сприяють розвитку навичок професійної комунікації.

На нашу думку, застосування цифрових технологій забезпечує розвиток навичок роботи з міжнародними правовими базами даних, електронними бібліотеками та аналітичними платформами, що є необхідною складовою підготовки сучасного правника. Це, у свою чергу, створює передумови для інтеграції мовної та професійної підготовки, формування комплексної іншомовної професійної компетентності та підвищення рівня готовності здобувачів до здійснення правничої діяльності в умовах глобалізованого правового простору.

Особливого значення набуває застосування змішаного та дистанційного форматів навчання, що поєднують традиційні методи викладання з використанням цифрових ресурсів. Такий підхід забезпечує гнучкість освітнього процесу, його адаптивність до індивідуальних освітніх потреб здобувачів, а також дозволяє ефективно організовувати навчання навіть в умовах обмеженого доступу до аудиторних занять. Використання платформ дистанційного навчання (зокрема Moodle, Google Classroom), засобів відеоконференцзв'язку (Zoom, Microsoft Teams), а також електронних освітніх ресурсів сприяє безперервності освітнього процесу та розширенню можливостей взаємодії між викладачем і здобувачами.

В умовах правничої освіти змішане навчання дозволяє поєднувати теоретичну підготовку з практикоорієнтованими завданнями, які виконуються у цифровому середовищі, зокрема аналіз правових кейсів іноземною мовою, підготовка юридичних документів, участь у віртуальних дискусіях та професійних симуляціях. Такий формат навчання сприяє формуванню не лише мовної, а й цифрової та професійної компетентності майбутніх юристів [4].

Крім того, дистанційні технології забезпечують можливість залучення до освітнього процесу міжнародних експертів, використання автентичних матеріалів та участі у міжкультурній комунікації, що є важливим чинником підвищення якості іншомовної підготовки. Таким чином, змішане та дистанційне навчання виступають ефективними інструментами модернізації освітнього процесу у вищій правничій школі в умовах цифровізації суспільства.

Водночас ефективність використання цифрових технологій у процесі професійно орієнтованого навчання іноземної мови значною мірою залежить від рівня методичної підготовки викладача та його здатності інтегрувати

ISSN 3041-1793 Online
цифрові інструменти у зміст навчальних дисциплін з урахуванням специфіки правничої діяльності. Йдеться не лише про технічне використання відповідних ресурсів, а про їх цілеспрямоване дидактичне застосування для формування конкретних професійних умінь, зокрема юридичного письма, аналізу правових норм, аргументації правової позиції та ведення фахової комунікації іноземною мовою.

Вважаємо, що важливим є забезпечення міждисциплінарної інтеграції, що передбачає узгодження змісту мовної підготовки з фаховими юридичними дисциплінами. Такий підхід дозволяє формувати у здобувачів системне бачення майбутньої професійної діяльності та забезпечує практичну спрямованість навчання. У цьому контексті цифрові технології виступають не лише як інструмент навчання, а як середовище професійної взаємодії, в якому майбутній юрист навчається працювати з інформацією, приймати рішення та комунікувати в умовах цифрового правничого простору.

Поряд із тим, впровадження цифрових технологій у процес викладання іноземної мови майбутнім юристам супроводжується низкою суттєвих і багатоаспектних проблем, які потребують комплексного наукового осмислення та практичного вирішення. Насамперед слід відзначити недостатній рівень сформованості цифрової компетентності окремих учасників освітнього процесу, що проявляється не лише у володінні технічними навичками роботи з цифровими інструментами, а й у здатності ефективно інтегрувати їх у навчальну та професійну діяльність. Така ситуація зумовлює поверхове або формальне використання цифрових ресурсів, що знижує їх потенційну ефективність у формуванні іншомовної професійної компетентності.

Важливою проблемою залишається також відсутність цілісної, науково обґрунтованої методики інтеграції цифрових технологій у процес професійно орієнтованого навчання іноземної мови у вищій правничій школі. У більшості випадків використання цифрових інструментів має епізодичний характер і не супроводжується чітким визначенням дидактичних цілей, критеріїв ефективності та очікуваних результатів навчання. Це призводить до фрагментарності освітнього процесу та ускладнює досягнення його стратегічних завдань, зокрема формування комплексної іншомовної компетентності майбутнього юриста.

Окремої уваги потребує проблема забезпечення академічної доброчесності в умовах цифрового освітнього середовища. Розширення доступу до електронних ресурсів, автоматизованих сервісів обробки текстів і перекладу створює ризики недобросовісного запозичення, некритичного використання готових матеріалів, а також зниження рівня самостійності здобувачів при виконанні навчальних завдань. У цьому контексті особливого значення набуває формування у майбутніх юристів навичок критичного мислення, уміння перевіряти достовірність інформації, здійснювати її правову оцінку та

ISSN 3041-1793 Online

використовувати цифрові ресурси з дотриманням принципів академічної етики.

Не менш вагомими є організаційно-технічні проблеми, пов'язані з нерівномірним рівнем забезпечення закладів вищої освіти сучасними цифровими засобами, нестабільністю доступу до мережі Інтернет, а також необхідністю постійного оновлення програмного забезпечення та електронних освітніх ресурсів.

Умови воєнного стану додатково актуалізують ці виклики, оскільки освітній процес часто здійснюється в дистанційному або змішаному форматі, що вимагає високого рівня технічної готовності як викладачів, так і здобувачів.

У контексті правничої освіти додаткову складність становить необхідність адаптації цифрових технологій до специфіки юридичної діяльності. Йдеться про потребу у створенні спеціалізованих цифрових навчальних матеріалів, орієнтованих на роботу з юридичною термінологією, нормативно-правовими актами, судовою практикою, а також на розвиток навичок професійної комунікації іноземною мовою. Відсутність достатньої кількості таких ресурсів обмежує можливості ефективного використання цифрових технологій у підготовці майбутніх правників.

Крім того, слід звернути увагу на проблему методичного супроводу викладачів, яка полягає у необхідності постійного підвищення їхньої кваліфікації в умовах швидкого розвитку цифрових технологій. Викладач має виступати не лише транслятором знань, а й фасилітатором навчального процесу, здатним організувати ефективну взаємодію здобувачів у цифровому середовищі, що потребує відповідної методичної підготовки.

Таким чином, зазначені проблеми свідчать про те, що впровадження цифрових технологій у процес викладання іноземної мови у вищій правничій школі є складним багатовимірним процесом, який потребує системного підходу, що передбачає удосконалення методичного забезпечення, розвиток цифрової компетентності учасників освітнього процесу, забезпечення належного технічного рівня, а також формування культури відповідального та етичного використання цифрових ресурсів.

Особливої актуальності набуває питання забезпечення академічної доброчесності в умовах цифрового освітнього середовища, зокрема під час виконання письмових завдань, тестового контролю знань та інших форм оцінювання результатів навчання. Активне використання цифрових ресурсів, з одного боку, значно розширює доступ до інформації, сприяє оперативності її отримання та підвищує ефективність навчального процесу, а з іншого - створює потенційні ризики недобросовісного запозичення, некритичного використання готових матеріалів і зниження рівня самостійності здобувачів освіти.

ISSN 3041-1793 Online

У цьому контексті виникає необхідність посилення контролю за дотриманням принципів академічної доброчесності, а також удосконалення підходів до оцінювання результатів навчання, зокрема шляхом впровадження завдань, що передбачають аналітичну та творчу діяльність здобувачів. Важливим є також використання спеціалізованих програмних засобів перевірки академічної доброчесності, які дозволяють виявляти факти текстових запозичень і забезпечувати прозорість освітнього процесу.

Важливою є проблема формування у здобувачів навичок критичного оцінювання інформації, отриманої з електронних джерел. Умови інформаційного перенасичення вимагають від майбутніх юристів здатності аналізувати джерела, визначати їхню достовірність, релевантність та юридичну значущість, що передбачає розвиток інформаційно-аналітичної компетентності, яка є невід'ємною складовою професійної підготовки правника.

Також слід відзначити обмеження, пов'язані з технічним забезпеченням освітнього процесу, нерівномірним доступом до цифрових ресурсів, а також необхідністю постійного оновлення програмного забезпечення та навчально-методичних матеріалів. Незважаючи на активну цифровізацію освіти, рівень матеріально-технічної бази закладів вищої освіти залишається неоднорідним, що впливає на можливості впровадження сучасних цифрових інструментів у навчальний процес. Окремою проблемою є також різний рівень забезпеченості здобувачів освіти необхідними технічними засобами та стабільним доступом до мережі Інтернет, що ускладнює реалізацію дистанційного та змішаного навчання.

Важливим аспектом є необхідність постійного оновлення програмного забезпечення, цифрових платформ і навчально-методичних матеріалів, що зумовлено швидким розвитком інформаційних технологій. Це, у свою чергу, потребує додаткових фінансових, організаційних та кадрових ресурсів, а також системної підтримки з боку закладів освіти.

У контексті правничої освіти додатковою складністю є потреба адаптації цифрових інструментів до специфіки юридичної діяльності. Йдеться про необхідність розробки спеціалізованих методичних рішень, орієнтованих на роботу з юридичною термінологією, нормативно-правовими актами, судовою практикою, а також формування навичок підготовки процесуальних документів іноземною мовою. Стандартні цифрові освітні ресурси не завжди враховують ці особливості, що обмежує їх ефективність у підготовці майбутніх юристів.

Крім того, відсутність достатньої кількості адаптованих цифрових навчальних матеріалів правничого спрямування зумовлює необхідність їх самостійної розробки викладачами, що підвищує навантаження та вимагає високого рівня методичної і цифрової компетентності. Таким чином, вирішення зазначених проблем потребує комплексного підходу, що

ISSN 3041-1793 Online

передбачає модернізацію матеріально-технічної бази, забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів, а також розробку спеціалізованого навчально-методичного забезпечення для правничої освіти.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що цифрові технології відіграють визначальну роль у модернізації процесу викладання іноземної мови у вищій правничій школі, забезпечуючи розширення дидактичних можливостей освітнього процесу, підвищення його гнучкості, інтерактивності та орієнтації на індивідуальні потреби здобувачів освіти. Їх застосування сприяє формуванню іншомовної професійної компетентності майбутніх юристів, що охоплює здатність здійснювати фахову комунікацію, аналізувати юридичні тексти іноземною мовою, працювати з міжнародними правовими джерелами та брати участь у професійній міжкультурній взаємодії.

Обґрунтовано, що ефективність використання цифрових технологій значною мірою залежить від їх цілеспрямованої інтеграції у професійно орієнтоване навчання, що передбачає адаптацію цифрових інструментів до специфіки правничої діяльності. Встановлено, що використання електронних правових баз даних, інтерактивних освітніх платформ, мультимедійних ресурсів і засобів дистанційної комунікації сприяє поєднанню мовної та фахової підготовки, формуванню практичних навичок та наближенню освітнього процесу до реальних умов правничої діяльності.

Водночас доведено, що впровадження цифрових технологій супроводжується низкою системних проблем, серед яких особливого значення набувають недостатній рівень цифрової компетентності учасників освітнього процесу, відсутність уніфікованих методичних підходів до їх застосування, обмеження технічного характеру, а також ризики порушення принципів академічної доброчесності. Окремо підкреслено необхідність формування у здобувачів навичок критичного мислення та відповідального використання цифрових ресурсів, що є важливою складовою професійної підготовки сучасного юриста.

Встановлено, що особливості правничої освіти обумовлюють потребу у розробці спеціалізованого навчально-методичного забезпечення, орієнтованого на інтеграцію цифрових технологій у процес викладання іноземної мови з урахуванням специфіки юридичної термінології, роботи з нормативно-правовими актами та судовою практикою. Це передбачає необхідність міждисциплінарної взаємодії та узгодження змісту мовної і фахової підготовки.

З урахуванням виявлених особливостей та проблем доцільним є формування системи спеціалізованого навчально-методичного забезпечення, спрямованого на ефективну інтеграцію цифрових технологій у процес викладання іноземної мови майбутнім юристам. Насамперед йдеться про

ISSN 3041-1793 Online

розробку комплексних електронних навчальних курсів, структурованих відповідно до професійної спрямованості правничої освіти, які поєднуватимуть теоретичні матеріали, інтерактивні завдання, кейси та елементи самоконтролю. Такі курси мають бути інтегровані у платформи дистанційного або змішаного навчання та передбачати можливість адаптивного навчання залежно від рівня підготовки здобувачів.

Важливим складником цифровізації іншомовної підготовки майбутніх юристів є впровадження спеціалізованих програмних комплексів, що забезпечують створення інтерактивного освітнього середовища, максимально наближеного до реальних умов професійної комунікації. У цьому контексті особливої уваги заслуговує програмний комплекс NIBELUNG, який функціонує як сучасна лінгафонна система нового покоління та дозволяє трансформувати традиційний навчальний простір у динамічне мультимедійне середовище.

Функціональні можливості зазначеного програмного забезпечення охоплюють широкий спектр дидактичних інструментів, зокрема організацію аудіо- та відеосупроводу навчального процесу, синхронізацію роботи викладача та здобувачів, контроль виконання завдань у режимі реального часу, а також забезпечення інтерактивної комунікації між учасниками освітнього процесу. Завдяки цьому створюються умови для активного залучення здобувачів до різних видів мовленнєвої діяльності, зокрема аудіювання, говоріння, читання та письма, що є ключовими складниками формування іншомовної комунікативної компетентності.

У контексті правничої освіти використання NIBELUNG набуває особливої значущості, оскільки відкриває можливості для інтеграції мовної та фахової підготовки. Зокрема, за допомогою зазначеного програмного комплексу можливо організовувати роботу з автентичними юридичними текстами, моделювати професійні ситуації (переговори, судові дебати, правові консультації), а також формувати навички аргументованого викладення правової позиції іноземною мовою.

Інтерактивні функції платформи дозволяють реалізувати принципи колаборативного навчання, сприяють розвитку командної взаємодії та забезпечують ефективний зворотний зв’язок.

Використання подібних цифрових рішень забезпечує не лише підвищення інтенсивності та результативності освітнього процесу, а й його адаптацію до індивідуальних освітніх потреб здобувачів, що відповідає сучасним тенденціям розвитку вищої освіти. Таким чином, інтеграція програмних комплексів типу NIBELUNG у процес викладання іноземної мови у вищій правничій школі виступає важливим чинником підвищення якості професійної підготовки майбутніх юристів та їх готовності до здійснення діяльності в умовах цифровізованого правового середовища.

ISSN 3041-1793 Online

Важливим напрямом є створення спеціалізованих цифрових дидактичних матеріалів, зокрема електронних збірників юридичних текстів іноземною мовою, баз кейсів із правничої практики, інтерактивних вправ на опрацювання юридичної термінології, а також симуляційних модулів, що відтворюють реальні професійні ситуації (переговори, судові дебати, складання процесуальних документів).

Доцільним є також використання мультимедійних ресурсів, зокрема відеофрагментів судових засідань, інтерв'ю з практикуючими юристами, аналізу міжнародних правових кейсів, що сприяє підвищенню мотивації та зануренню здобувачів у професійний контекст [5].

Окремої уваги потребує розробка методичних рекомендацій для викладачів щодо використання цифрових технологій у процесі викладання іноземної мови за професійним спрямуванням. Такі рекомендації мають містити алгоритми інтеграції цифрових інструментів у навчальний процес, приклади ефективних практик, критерії оцінювання результатів навчання, а також підходи до забезпечення академічної доброчесності в умовах цифрового середовища.

Доцільним є також створення електронних словників і глосаріїв юридичної термінології з можливістю інтерактивного опрацювання, використання корпусів юридичних текстів, а також інтеграція здобувачів до роботи з міжнародними правовими базами даних.

Це сприятиме формуванню навичок самостійного пошуку та аналізу правової інформації іноземною мовою.

Важливим компонентом є організація міждисциплінарної взаємодії між викладачами мовних і юридичних дисциплін, що дозволить узгодити зміст навчання, забезпечити його практичну спрямованість та підвищити ефективність формування професійних компетентностей.

У цьому контексті доцільним є впровадження спільних навчальних модулів, інтегрованих занять та проєктної діяльності із застосуванням цифрових технологій.

Крім того, необхідним є системне підвищення кваліфікації викладачів у сфері цифрових технологій та методики їх використання у професійно орієнтованому навчанні, а також забезпечення належного рівня матеріально-технічної бази закладів вищої освіти.

Таким чином, ефективне використання цифрових технологій у викладанні іноземної мови майбутнім юристам потребує реалізації комплексного підходу, що включає підвищення рівня цифрової та методичної компетентності викладачів, удосконалення матеріально-технічного забезпечення, забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів, а також формування культури академічної доброчесності в умовах цифрового освітнього середовища.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Makukhina S. V. Teaching English for Specific Purposes for Future Lawyers. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*. 2025. № 10. URL: https://journals.uzhnu.uz.ua/index.php/ped/article/download/1464/1544/2953

2. Makukhina S. V. The use of modern digital technologies in the process of foreign language learning. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 74, т. 1. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/74_2024/part_1/43.pdf

3. Bendeck Soto J. H. Technology-Enhanced Approaches for Teaching English to Law Students: Innovations and Best Practices. *Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar*. 2024. Vol. 8, No. 5. URL: https://ciencialatina.org/index.php/cienciala/article/view/13914

4. Polishchuk O., Sameliuk A., Honcharuk L., Solodka A., Sherstiuk N. Integration of web applications into content and language integrated learning (CLIL) programmes in higher education: Ukrainian context. *Revista Eduweb*. 2024. Vol. 18, No. 4. P. 104–120. URL: https://revistaeduweb.org/check/18-4/7-104-120.pdf

5. Liulko M. Innovative interactive technologies in the process of learning foreign languages. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2024. Vol. 3, No. 6. URL: https://isg-journal.com/isjel/article/view/891

References:

1. Makukhina S. V. (2025). Teaching English for Specific Purposes for Future Lawyers. *Pedahohichna innovatyka: suchasnist ta perspektyvy*. No. 10. pp. 45–52. (n.d.) https://journals.uzhnu.uz.ua/index.php/ped/article/download/1464/1544/2953 [in English].

2. Koval T., Avramenko O. (2024). The use of modern digital technologies in the process of foreign language learning. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Issue 74, Part 1. pp. 250–256. (n.d.) https://aphn-journal.in.ua/archive/74_2024/part_1/43.pdf [in English].

3. Bendeck Soto J. H. (2024). Technology-Enhanced Approaches for Teaching English to Law Students: Innovations and Best Practices. *Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar*. Vol. 8, No. 5. pp. 1120–1135. (n.d.) https://ciencialatina.org/index.php/cienciala/article/view/13914 [in English].

4. Polishchuk O., Sameliuk A., Honcharuk L., Solodka A., Sherstiuk N. (2024). Integration of Web Applications into Content and Language Integrated Learning (CLIL) Programmes in Higher Education: Ukrainian Context. *Revista Eduweb*. Vol. 18, No. 4. pp. 104–120. (n.d.) https://revistaeduweb.org/check/18-4/7-104-120.pdf [in English].

5. Liulko M. (2024). Innovatsiini interaktyvni tekhnolohii u protsesi navchannia inozemnykh mov. [Innovative interactive technologies in the process of learning foreign languages]. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 3, No. 6. pp. 55–60. (n.d.) https://isg-journal.com/isjel/article/view/891 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 355.1:34.08:347.962
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1105-1119

Брянкін Андрій Сергійович курсант першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, https://orcid.org/0009-0002-3641-6975

Потіхенський Андрій Іванович викладач кафедри загальновійськових дисциплін Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, https://orcid.org/0009-0009-3734-7079

СТАТУТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОЇ РОБОТИ У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ: КОДИФІКАЦІЯ КЛЮЧОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ПОМІЧНИКА КОМАНДИРА БРИГАДИ З ПРАВОВОЇ РОБОТИ (ЮРИСКОНСУЛЬТА БРИГАДИ)

Анотація. У статті досліджено проблематику статутного регулювання правової роботи у військовій частині крізь призму співвідношення норм Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, відомчих нормативних актів та локальних управлінських рішень командира частини.

Обґрунтовано, що чинна модель правового регулювання діяльності помічника командира частини з правової роботи (юрисконсульта частини) характеризується фрагментарністю, багаторівневістю та внутрішньою неузгодженістю, унаслідок чого статутні приписи фактично втрачають ознаки первинного регулятора, а реальний зміст повноважень юридичної служби визначається підзаконними актами, функціональними обов'язками та ситуативними управлінськими потребами. У роботі акцентовано, що така нормативна інверсія створює правову невизначеність у розподілі компетенції, зумовлює дублювання функцій між юридичною службою та іншими структурними підрозділами, послаблює персоналізацію відповідальності та негативно впливає на ефективність правового забезпечення діяльності військової частини в умовах правового режиму воєнного стану.

Особливу увагу приділено аналізу претензійно-позовної роботи, представництва і самопредставництва у судах, а також реалізації функцій юридичного радника з питань дотримання норм міжнародного гуманітарного права помічником командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади). Доведено, що юридична служба не повинна підміняти профільні підрозділи у збиранні первинних матеріалів та фіксації юридично значущих

ISSN 3041-1793 Online
фактів, а має здійснювати правовий супровід, координацію, методичне забезпечення та процесуальне представництво (самопредставництво) в межах чітко визначеної компетенції.

На підставі аналізу наукових джерел, відомчих інструкцій, положень чинного законодавства та актуальної судової практики сформульовано висновок про необхідність кодифікації ключових обов'язків помічника командира з правової роботи на основі принципу статутної первинності та принципу процедурної сумісності.

Обґрунтовано, що саме Статут внутрішньої служби Збройних Сил України від 24.03.1999 № 548-XIV повинен бути нормативним ядром правової роботи у військовій частині, Положення про юридичну службу Збройних Сил України від 30.03.2021 № 80 – спеціальним актом конкретизації, а відомчі інструкції виступати інструментами процедурного забезпечення окремих напрямів діяльності без підміни статутного регулювання.

Практичне значення дослідження полягає у формуванні підходів до уніфікації функціональних обов'язків юридичної служби, процесуальної стандартизації доказової роботи та вдосконалення нормативної основи правового супроводу управлінських рішень у військовій частині.

Ключові слова: правова робота, юридична служба, помічник командира, статут, статутне регулювання, кодифікація обов'язків, претензійно-позовна робота, представництво, нормативна ієрархія, військова частина.

Briankin Andrii Serhiyovych first-year (bachelor's) student, Military Law Institute, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0002-3641-6975

Potikhenskyi Andrii Ivanovych Lecturer, Department of General Military Disciplines, Military Law Institute, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0009-3734-7079

STATUTORY REGULATION OF LEGAL WORK IN A MILITARY UNIT: CODIFICATION OF KEY DUTIES OF THE BRIGADE COMMANDER'S ASSISTANT FOR LEGAL AFFAIRS (BRIGADE LEGAL ADVISOR)

Abstract. This article examines the issues surrounding the statutory regulation of legal work in a military unit through the lens of the relationship between the provisions of the Internal Service Regulations of the Armed Forces of Ukraine, departmental regulations, and local administrative decisions made by the unit commander.

It has been argued that the current model of legal regulation governing the activities of the unit commander's assistant for legal affairs (the unit's legal advisor)

ISSN 3041-1793 Online
is characterized by fragmentation, multi-level structure, and internal inconsistency, as a result of which statutory provisions effectively lose their status as the primary regulator, and the actual scope of the legal service's powers is determined by subordinate regulations, functional duties, and situational management needs. The paper emphasizes that such a regulatory inversion creates legal uncertainty in the distribution of authority, leads to duplication of functions between the legal service and other structural units, weakens the personalization of responsibility, and negatively affects the effectiveness of legal support for the military unit's activities under the legal regime of martial law.

Particular attention was paid to the analysis of claims and litigation, representation and self-representation in court, as well as the role of the brigade commander's assistant for legal affairs (brigade legal advisor) in providing legal counsel on compliance with international humanitarian law. It has been established that the legal department should not replace specialized units in gathering primary materials and documenting legally significant facts, but should instead provide legal support, coordination, methodological guidance, and procedural representation (self-representation) within the scope of its clearly defined authority.

Based on an analysis of academic sources, departmental instructions, provisions of current legislation, and relevant judicial practice, a conclusion is drawn regarding the need to codify the key duties of the commander's assistant for legal affairs based on the principle of statutory primacy and the principle of procedural compatibility.

It is substantiated that the Statute of Internal Service of the Armed Forces of Ukraine dated March 24, 1999, No. 548-XIV, should serve as the normative core of legal work in a military unit, the Regulations on the Legal Service of the Armed Forces of Ukraine dated March 30, 2021, No. 80, as a special act of specification, and departmental instructions should serve as instruments for procedural support of specific areas of activity without superseding statutory regulation.

The practical significance of this study lies in developing approaches to standardizing the functional responsibilities of the legal service, procedural standardization of evidence-gathering, and improving the regulatory framework for providing legal support for management decisions within a military unit.

Keywords: legal work, legal service, assistant commander, charter, statutory regulation, codification of duties, claims and litigation, representation, normative hierarchy, military unit.

Постановка проблеми. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України від 24.03.1999 № 548-XIV (далі – Статут) за своєю природою покликаний бути нормативно-правовим «ядром» внутрішньої організації військової служби, оскільки саме він задає сталі норми підпорядкування, управління та визначення службових обов'язків посадових осіб у військовій

ISSN 3041-1793 Online

частині. У цьому контексті визначальне значення мають статті 99-100 Статуту, що містять обов'язки помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади) та повинні бути нормативною основою правового забезпечення військової частини як ключової ланки застосування військ [1].

Сучасна модель організації правової роботи в бригаді дедалі частіше визначається не положеннями Статуту як базового нормативно-правового акта, а сукупністю фрагментарних підзаконних нормативних актів та локальних актів управлінського характеру, виданих командиром відповідної частини.

Йдеться, зокрема, про функціональні обов'язки, затверджені відповідним наказом командира військової частини, а також Положення про юридичну службу Збройних Сил України від 30.03.2021 № 80 (далі – Положення № 80) [2], Інструкцію з організації претензійної та позовної роботи, представництва і самопредставництва інтересів Міністерства оборони України (далі – Міноборони), Збройних Сил України у судах та інших державних органах, виконання судових рішень від 30.12.2016 № 744 (далі – Інструкція № 744) [3], Інструкцію про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) у Збройних Силах України від 23.03.2017 № 164 (далі – Інструкція № 164) [4] та інші.

Унаслідок цього виникає своєрідна нормативна інверсія, за якої Статут, попри його вищу юридичну силу, фактично набуває значення тільки орієнтовної рамки, тоді як реальний зміст юридичних функцій, обсяг повноважень і межі відповідальності юридичної служби визначаються насамперед відомчими інструкціями, локальними розпорядчими актами та поточними управлінськими потребами командира [1]. Такий стан речей не можна розглядати виключно як теоретичну проблему, оскільки вона зумовлює правову невизначеність у розподілі компетенцій, створює передумови для дублювання функцій з іншими структурними підрозділами частини та спричиняє появу розривів відповідальності у процесах діяльності бригади.

В умовах дії правового режиму воєнного стану нормативна невизначеність набуває ознак управлінського ризику, оскільки юридична служба бригади опиняється між обов'язком забезпечення законності діяльності військової частини й відсутністю кодифікованого переліку повноважень та обов'язків, що мали б пріоритет над ситуативними функціональними дорученнями, при цьому забезпечували узгодження відомчих інструкцій із сучасними умовами функціонування війська у складний для української держави період.

За таких обставин обґрунтування потреби в кодифікації ключових обов'язків юридичної служби бригади має ґрунтуватися на визнанні пріоритетної ролі Статуту як регулятора внутрішньої організації військової частини [1], а також на необхідності системного підпорядкування вторинних

ISSN 3041-1793 Online

підзаконних інструментів правового забезпечення його приписам без нівелювання їхнього прикладного та організаційного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти організації юридичної служби, правового забезпечення діяльності військових формувань та функціонування юридичних підрозділів у системі військового управління знайшли відображення у працях П. М. Фівкіна, С. М. Іващенко, А. О. Колдашова, О. М. Рибицької, Н. Ю. Цибульник, Ю. І. Руснака, О. П. Котляренка, В. В. Топольніцького, Д. О. Красікова, О. М. Красікова, К. Б. Ганкевича, Ю. Ю. Боброової, Д. Д. Іл'юка, А. В. Капустіна, А. І. Остапенка, та інших дослідників. Водночас у наукових публікаціях не сформовано цілісного підходу до статутного регулювання як основи правової роботи на рівні бригади та недостатньо розкрито проблему нормативного співвідношення положень Статуту, відомчих інструкцій та актів командира військової частини. Недостатньо розробленим залишається також питання кодифікації ключових обов'язків помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади) в умовах багаторівневого нормативного регулювання.

Отже, наявні наукові напрацювання формують належне теоретичне підґрунтя для цієї статті, однак не усувають потреби у комплексному аналізі статутного регулювання правової роботи в бригаді та кодифікації ключових обов'язків юридичної служби.

Метою статті є обґрунтування необхідності кодифікації ключових обов'язків помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади) на основі Статуту як центрального регулятора внутрішньої організації військової частини, а також формулювання пропозицій щодо узгодження статутних положень із функціональними обов'язками цієї посади, встановленими наказом командира військової частини, а також з відомчими інструкціями та іншими нормативними актами, що регулюють претензійно-позовну діяльність, представництво (самопредставництво) у судах, виконання судових рішень та дотримання норм МГП.

Виклад основного матеріалу. Поняття правової роботи в бригаді доцільно розуміти як систематичну та організаційно впорядковану діяльність командування та юридичної служби, що спрямована на забезпечення законності управлінських рішень, правовий супровід застосування сил та засобів, захист майнових і немайнових інтересів держави в особі військової частини, а також підтримання дисциплінарної та договірної культури в підрозділах.

У цьому зв'язку П. М. Фівкін та О. М. Рибицька слушно вказують, що правова робота у військових формуваннях охоплює діяльність службових осіб органів військового управління, фахівців юридичної служби та особового складу щодо забезпечення законності, правопорядку і захисту інтересів військової частини правовими засобами [5, С. 327].

ISSN 3041-1793 Online

Водночас юридична служба бригади не є «зовнішнім» контролером, оскільки вона є елементом внутрішнього механізму управління, яка має забезпечити правову якість управлінського циклу: планування, ухвалення рішень, оформлення, виконання та юридичну оцінку наслідків. Тому межі та зміст таких обов'язків мають бути закріплені у документі, здатному забезпечити сталість і пріоритетність. Саме Статут як ядро організації внутрішньої служби має виконувати таку функцію за призначенням, встановлюючи рамки, правила та обов'язки юридичної служби в бригаді [1]. Якщо ж правова робота «відривається» від статутного ядра, вона починає залежати від змінної управлінської кон'юнктури, кадрової ситуації та множинності відомчих регуляторів, що не завжди узгоджуються між собою. Сучасна проблематика полягає в тому, що на рівні бригади правове регулювання юридичної діяльності набуває багатошарової побудови за відповідними рівнями:

1) Перший рівень становлять обов'язки зі Статуту щодо помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади) як складового елемента системи військового управління [1];

2) Другий рівень утворюють вже функціональні обов'язки, затверджені наказом командира військової частини або відповідного підрозділу, які конкретизують, а в більшості випадків і розширюють зміст завдань юридичної служби;

3) Третій рівень формують відомчі нормативні акти (акти управлінського типу), які регламентують організаційні та процедурні стандарти діяльності юридичної служби щодо питань ведення претензійно-позовної роботи, представництва (самопредставництва) інтересів у судах і виконання судових рішень та інших напрямів правової роботи.

Одним із найбільш показових проявів проблематики є сфера претензійно-позовної роботи, у межах якої особливо виразно виявляється відсутність чіткого внутрішнього механізму узгодження повноважень, відповідальності та послідовності дій між органами військового управління, структурними підрозділами військової частини та юридичною службою. Інструкція № 744, визначаючи основні завдання юридичної служби у сфері організації та супроводу претензійно-позовної діяльності, охоплює, зокрема, ведення обліку судових справ, представництво (самопредставництво) інтересів військової частини у судах, підготовку процесуальних документів, а також оскарження судових рішень. Водночас її положення не підміняють функціональної компетенції інших структурних підрозділів військової частини, які безпосередньо здійснюють господарське, логістичне, технічне, квартирно-експлуатаційне, фінансове та інше забезпечення і, відповідно, є первинними носіями інформації про фактичні обставини, облікові документи, результати виконання договорів, нестачі, пошкодження майна, порушення

ISSN 3041-1793 Online

умов зобов'язань та інші юридично значущі факти [3]. Саме тому юридична служба не може і не повинна розглядатися як підрозділ, на який покладається повний цикл претензійно-позовної роботи - від виявлення порушення до самостійного формування всієї доказової та документальної бази. У реальній діяльності військової частини первинне виявлення порушення, фіксація обставин, складання актів, рапортів, службових матеріалів, підготовка розрахунків, листування з контрагентом чи іншими суб'єктами, а також ініціювання і складання претензій мають здійснюватися тим структурним підрозділом, у сфері діяльності якого виник відповідний спір. Юридична служба в такому механізмі виконує функцію правового забезпечувача і координатора, що здійснює перевірку правової обґрунтованості, подальший методичний супровід та процесуальне представництво (самопредставництво), але не підміняє собою профільні служби частини. На цій основі варто погодитися з думкою Н. Ю. Цибульник, яка підкреслює, що правові механізми у секторі безпеки й оборони мають застосовуватися в межах компетенції конкретного суб'єкта та бути спрямованими на забезпечення публічних інтересів [6, С. 312].

Проблема виникає тоді, коли у функціональних обов'язках юридичної служби в середині військової частини відводиться роль «універсального виконавця», а обов'язки інших підрозділів щодо підготовки первинних матеріалів, фіксації фактів порушень, дотримання строків реагування та виконання претензійної процедури залишаються невизначеними або визначеними некоректно. За таких умов юридична служба змушена працювати в режимі постійного доопрацювання чужих недоліків, самостійно витребовувати документи, уточнювати обставини, відновлювати хронологію подій та компенсувати відсутність належної управлінської дисципліни. Наслідком цього стає не лише перевантаження юридичного персоналу, а й системне зниження якості претензійно-позовної роботи, оскільки втрачається своєчасність реагування, ускладнюється підготовка правової позиції частини та підвищується ризик процесуальних помилок.

Окремий аспект досліджуваної проблеми полягає в тому, що в умовах правового режиму воєнного стану юридична служба бригади реалізує не лише адміністративно-правові, а й операційно-правові функції. Йдеться, зокрема, про правове консультування щодо режиму застосування сили, визначення правового статусу осіб, а також документування фактів, що можуть мати юридичне значення як у межах національної юрисдикції, так і в міжнародно-правовому вимірі. Інструкція № 164 встановлює засади інтеграції норм МГП у підготовку та діяльність військових підрозділів, а також окреслює відповідальність посадових осіб у сфері забезпечення їх дотримання. Однак за відсутності належного кодифікованого закріплення основних обов'язків юридичної служби у загальній статутній системі бригади виникає суттєвий

ISSN 3041-1793 Online

організаційно-правовий розрив, коли Інструкція № 164 функціонує як відомчий нормативний акт, проте її практична імплементація нерідко залежить від позиції конкретного командира або фактичного авторитету юридичного радника перед командиром [4].

Як слушно зазначають Ю. І. Руснак та співавтори, своєчасна й ефективна організація заходів щодо відсічі агресії противника на всіх рівнях державного управління потребує наявності збалансованого, упорядкованого та сучасного законодавства у сфері оборони [7, С. 58]. З огляду на це, статутна кодифікація обов'язків юридичної служби має охоплювати також компонент МГП як невід'ємний елемент сучасного правового забезпечення діяльності бригади й не може зводитися лише до закріплення у Статуті положень про те, що під час збройного конфлікту помічник командира бригади з правової роботи (юрисконсульт бригади) виконує обов'язки юридичного радника та надає консультації командуванню щодо дотримання норм МГП, правил застосування сили й проведення інструктажу особового складу [1].

Показовим проявом нормативної неузгодженості є вже саме формулювання найменування відповідної посадової особи у різних актах. Так, у Статуті йдеться про обов'язки «помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади)», тоді як в Інструкції № 164 використано інше формулювання – «помічник командира військової частини з правової роботи (юрисконсульт військової частини) – юридичний радник». Така відмінність має не лише редакційний характер, оскільки термін «бригада» у статутному регулюванні акцентує на конкретному рівні військового управління та місці посади в системі внутрішньої служби, тоді як поняття «військова частина» є ширшим за організаційним обсягом, а додаткова вказівка на статус юридичного радника підкреслює спеціальну функціональну роль у сфері забезпечення дотримання норм МГП. За відсутності прямого нормативного узгодження таких формулювань виникає ризик зміщення акценту із визначеного статусу посади Статутом на її відомчо-функціональне тлумачення, що додатково посилює фрагментацію правового регулювання та підтверджує потребу у кодифікації ключових обов'язків юридичної служби на рівні Статуту [1; 4].

У зв'язку з зазначеним нами вбачається потреба передбачити у Статуті пряму відсильну норму до Інструкції № 164 як документа, що містить зміст, межі та порядок реалізації повноважень юридичного радника, або ж імплементувати такі обов'язки безпосередньо до статутного регулювання, що забезпечить їх належну кодифікацію, єдине розуміння та обов'язковість застосування. Окремо доцільно нормативно уніфікувати найменування відповідної посадової особи шляхом використання у Статуті та підзаконному регулюванні поняття «військова частина» як узагальненої організаційно-правової категорії, що дозволить усунути термінологічну розбіжність,

ISSN 3041-1793 Online

забезпечити узгодженість нормативних формулювань і однаковість правозастосування [1; 4].

У цьому контексті кодифікацію основних обов'язків юридичної служби доцільно розглядати не як формування чергового переліку завдань, а як нормативне впорядкування їх ієрархії, змістової узгодженості та процедурної реалізації. Так, Д. О. Красіков та співавтори зазначають, що узгоджене, уніфіковане та кодифіковане законодавство у сфері оборони дає змогу усунути прогалини, суперечності, дублювання та невідповідності у чинному оборонному законодавстві [8, С. 402]. Реалістична модель такої кодифікації має ґрунтуватися щонайменше на двох базових принципах:

1) Перший принцип – статутна первинність, відповідно до якої обов'язки юридичної служби бригади мають бути закріплені саме на рівні регулювання Статуту як первинної нормативного ядра [1]. За такого підходу функціональні обов'язки, локальні накази командира та відомчі інструкції можуть лише конкретизувати способи, процедури й форми реалізації вже визначених обов'язків, а не розширювати чи звужувати межі компетенції юридичної служби та, тим більше не підміняти собою статутне регулювання. Інакше виникає ситуація нормативного заміщення, за якої фактичний обсяг повноважень і відповідальності юридичної служби визначається не актом вищої юридичної сили, а сукупністю підзаконних і локальних приписів, що суперечить логіці правової ієрархії та створює передумови для управлінської дискреції, дублювання функцій і розривів відповідальності;

2) Другий принцип – процедурна сумісність, що передбачає інтеграцію відомчих інструкцій у загальний управлінський цикл в бригаді через визначений розподіл ролей між структурними підрозділами частини, а не покладенням на юридичну службу всіх задач, що навіть опосередковано належать до її зони відповідальності. Цей принцип безпосередньо кореспондує з вищенаведеним нами визначенням поняттям правової роботи у бригаді.

Практична реалізація кодифікації на рівні бригади потребує поєднання взаємопов'язаних нормативних та організаційних кроків.

Нормативний крок має полягати не у формальному закріпленні переліку функцій помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади), а у виробленні уніфікованого статутно-орієнтованого стандарту його обов'язків, що за своїм змістом має спиратися саме на положення Статуту, водночас зберігаючи належне місце відомчих актів у системі правового регулювання. Ідеться про такий підхід, за якого Інструкція № 744 не витісняє й не заміщує статутної основи правової роботи, а функціонує як спеціальний процедурний інструмент реалізації тільки одного з напрямів такої роботи – претензійно-позовної діяльності та представництва (самопредставництва) інтересів частини у судах, оскільки наразі саме Інструкція № 744 фактично сприймається як основа юридичних обов'язків, а не Статут. За

ISSN 3041-1793 Online
такого підходу статутний рівень має визначати обов'язки, межі компетенції та місце юридичної служби в системі внутрішньої служби бригади, тоді як підзаконне регулювання тільки конкретизує порядок виконання окремих функцій без створення альтернативного нормативного центру [1; 3].

Організаційний крок полягає у тому, що функціональні обов'язки, які затверджуються наказом командира частини, мають формуватися за типовою структурою, де ядро становлять кодифіковані обов'язки, із чітким визначенням меж, строків і взаємодії з іншими структурними підрозділами частини, задля уникнення покладення додаткових обов'язків на юридичну службу з визначенням чітких меж компетенції. Саме така побудова дає змогу поєднати необхідну управлінську гнучкість з нормативною визначеністю статусу помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади) та запобігти практиці ситуативного покладання на неї додаткових завдань.

Суттєвим елементом кодифікації має стати нормативне закріплення правового супроводу управлінського рішення як обов'язкової стадії щодо визначених категорій документів і дій бригади. Юридична функція є ефективною лише за умови, що вона не зводиться до постфактум-контролю, а інтегрується у процес підготовки бою та прийняття управлінських рішень, забезпечуючи своєчасне виявлення й попередження правових ризиків ще до їх фактичної реалізації.

Крім того, реалістичним шляхом вирішення окресленої проблеми є процесуальна стандартизація представництва (самопредставництва) в судах. Інструкція № 744 визначає організаційні засади представництва інтересів Міноборони та Збройних Сил України, зокрема щодо оформлення довіреностей, обліку судових справ і взаємодії з органами державної виконавчої служби [3]. Водночас для бригади як первинної ланки збору фактів і документів вирішального значення набуває стандартизація внутрішнього алгоритму формування доказової бази та процесуальної позиції. Водночас та П. М. Фівкін та О. М. Рибицька підкреслюють, що неналежне документування та відсутність актуальних зразків управлінських документів ускладнюють правову роботу, породжуючи відповідні спори [5, С. 327].

У постанові Верховного Суду України від 21.02.2024 у справі № 910/1186/23 у спорі за позовом Міноборони про стягнення пені та штрафу за прострочення поставки за державним контрактом суд враховував умови контракту щодо строку та моменту належної поставки, претензійний лист Міноборони від 06.07.2022, а також обставини фактичного ввезення товару в Україну, його передачі вантажоодержувачу і відповідності вимогам щодо якості. Це підтверджує значення належної фіксації строків поставки, претензійного листування та первинних документів, що підтверджують виконання державного контракту [9].

ISSN 3041-1793 Online

Аналогічно у постанові Верховного Суду України від 05.03.2024 у справі № 910/10712/23 враховано, що державний контракт встановлював вимоги до якості, комплектності, експлуатаційної документації, сертифікатів якості та походження товару, а також порядок його приймання на підставі видаткової накладної та акта приймання-передачі. Суд погодився з висновком апеляційної інстанції про визначальне значення первинних документів, які підтверджували факт поставки частини товару неналежної якості, а також відсутність доказів, що спростовували зафіксовані недоліки [10].

Отже, наведена судова практика дає підстави стверджувати, що для належного захисту у спорах недостатньо самого лише посилання на порушення зобов'язання без належного документального підтвердження змісту поставки, якості, комплектності та результатів приймання товару. Відповідно, кодифікація на рівні бригади має закріплювати не абстрактний обов'язок «збирати документи», а чіткий стандарт доказової дисципліни для типових категорій спорів: ведення актів приймання-передачі, первинних супровідних документів, листування щодо строків і недоліків поставки, фіксацію претензійної роботи, а також обов'язок структурних підрозділів військової частини забезпечувати збереження і своєчасну передачу таких матеріалів юридичній службі у формі, придатній для належного судового розгляду.

Окремої уваги потребує співвідношення статутного регулювання та Положення № 80. На відміну від Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади від 26.11.2008 № 1040 орієнтованого на органи виконавчої влади [11], Положення № 80 є спеціальним нормативним актом сектору оборони, який безпосередньо враховує особливості системи військового управління, службової підпорядкованості та організації правового забезпечення у Збройних Сил України. Саме тому при обґрунтуванні кодифікації ключових обов'язків помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади) доцільно спиратися насамперед на Статут та Положення № 80 як на взаємопов'язані спеціальні регулятори, а інструкції розглядати як акти процедурної конкретизації окремих напрямів правової роботи [1; 2]. Такий підхід забезпечує належний баланс між нормативною сталістю, управлінською визначеністю та прикладною придатністю правового регулювання на рівні військової частини.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що потреба у кодифікації ключових обов'язків помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади) зумовлена не відсутністю нормативних актів як такою, а недосконалістю їх побудови в системі юридичної ієрархії. Саме Статут має становити нормативне ядро правової роботи, тоді як Положення № 80 покликане конкретизувати його положення, а відомчі нормативні акти –

ISSN 3041-1793 Online
узгоджуватися з ними через статутно-похідний стандарт ключових обов'язків, типову структуру функціональних обов'язків і внутрішню процесуальну стандартизацію доказового злагодження, не допускаючи довільного розширення змісту таких обов'язків залежно від ситуативних управлінських рішень командира [1; 2]. Судова практика у спорах оборонного характеру додатково підкреслює, що юридична функція в бригаді має бути організаційно інтегрована з процесами документування на рівні структурних підрозділів військової частини, оскільки за відсутності такої узгодженості юридична служба не здатна забезпечити належний захист інтересів держави навіть за наявності обґрунтованої правової позиції [7; 8].

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що ключова проблема правового регулювання діяльності помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади) полягає не у відсутності нормативного масиву, а в його фрагментарності, багаторівневості та неузгодженості в межах юридичної ієрархії. Доведено, що за чинної моделі регулювання Статут, який має становити нормативне ядро правової роботи у військовій частині, фактично не виконує повною мірою функції первинного регулятора, тоді як реальний зміст обов'язків юридичної служби значною мірою формується під впливом відомчих інструкцій та локальних актів [1]. Це зумовлює нормативну інверсію, послаблює визначеність правового статусу юридичної служби та створює передумови для дублювання функцій, розривів відповідальності й довільного розширення обов'язків.

Обґрунтовано, що кодифікація ключових обов'язків юридичної служби повинна здійснюватися на основі принципу статутної первинності, за яким саме Статут має визначати базові обов'язки, межі компетенції та місце юридичної служби в системі внутрішньої служби військової частини, тоді як Положення № 80 має конкретизувати відповідні положення, а відомчі нормативні акти – лише процедурно розкривати окремі напрями правової роботи [1; 2]. Встановлено також, що другим необхідним принципом такої кодифікації має бути процедурна сумісність, яка передбачає інтеграцію діяльності юридичної служби у загальний управлінський цикл військової частини через чіткий розподіл ролей між її структурними підрозділами.

Доведено, що в умовах правового режиму воєнного стану юридична служба військової частини реалізує не лише адміністративно-правові, а й операційно-правові функції, пов'язані з правовим супроводом застосування сили, дотриманням норм МГП, визначенням правового статусу осіб та документуванням юридично значущих фактів. У зв'язку з цим запропоновано передбачити у Статуті пряму відсильну норму до Інструкції № 164 або імплементувати відповідний комплекс обов'язків безпосередньо до статутного регулювання. Окремо обґрунтовано доцільність термінологічної уніфікації в назві розділів щодо статусу відповідної посадової особи шляхом використання

ISSN 3041-1793 Online

у статутному та підзаконному регулюванні поняття «військова частина» як узагальненої організаційно-правової категорії [1; 4].

Встановлено, що одним із практично значущих напрямів кодифікації має стати процесуальна стандартизація претензійно-позовної роботи та представництва (самопредставництва) у судах. Судова практика у спорах оборонного характеру підтверджує, що ефективний захист інтересів держави залежить не лише від правильної правової позиції, а й від належного документування фактів, своєчасного формування доказової бази, належної фіксації строків, якості первинних документів і внутрішньої взаємодії між структурними підрозділами військової частини та юридичною службою [9; 10]. Саме тому кодифікація у відомчих інструкціях має охоплювати не тільки юридичну службу як таку, а й обов'язки інших структурних підрозділів щодо формування, збереження та передачі юридично значущих матеріалів у належній процесуальній формі.

Перспективи подальших досліджень убачаються у розробленні конкретної моделі статутно-похідного стандарту ключових обов'язків помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади), у визначенні типової структури його функціональних обов'язків, а також у виробленні нормативних механізмів інтеграції правового супроводу до управлінського та бойового циклу військової частини. Окремого наукового опрацювання потребують питання процесуальної стандартизації доказової роботи у спорах, пов'язаних із державними контрактами оборонного призначення, а також удосконалення нормативного регулювання діяльності юридичного радника у сфері імплементації МГП в умовах правового режиму воєнного стану.

Література:

1. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text (дата звернення: 08.03.2026).

2. Про затвердження Положення про юридичну службу Збройних Сил України : наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 30.03.2021 № 80.

3. Про організацію претензійної та позовної роботи, самопредставництва, представництва інтересів Міністерства оборони України, Збройних Сил України у судах та інших державних органах, виконання судових рішень : наказ Міністерства оборони України від 30.12.2016 № 744.

4. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text (дата звернення: 08.03.2026).

5. Рибицька О. М., Фівкін П. М. Документологія у силах безпеки і оборони та її вплив на правову роботу правоохоронних органів та військових формувань / *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 11. С. 325-327. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/74 (дата звернення: 09.03.2026).

ISSN 3041-1793 Online

6. Цибульник Н. Ю. Сучасний стан формування правових технологій діяльності органів публічної влади у секторі безпеки держави / *Право та державне управління.* 2023. № 3. С. 312-317. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.48 (дата звернення: 09.03.2026).

7. Руснак Ю. І., Котляренко О. П., Топольніцький В. В., Остапенко А. І. Ретроспективний огляд кодифікації законодавства України у сфері оборони (2019-2021 рр.) / *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 4. С. 58-63. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/9 (дата звернення: 09.03.2026).

8. Красіков Д. О., Красіков О. М., Ганкевич К. Б. Актуальні питання кодифікації законодавчих актів зарубіжних країн у сфері оборони / *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 6. С. 402-406. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/100 (дата звернення: 09.03.2026).

9. Постанова Верховного Суду України від 21.02.2024 у справі № 910/1186/23 / *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117340318 (дата звернення: 09.03.2026).

10. Постанова Верховного Суду України від 05.03.2024 у справі № 910/10712/23 / *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117554848 (дата звернення: 09.03.2026).

11. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення, Перелік від 26.11.2008 № 1040. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1040-2008-п (дата звернення: 09.03.2026).

References:

1. Pro Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 24 bereznia 1999 roku, No. 548-XIV [On the Statute of Internal Service of the Armed Forces of Ukraine : Law of Ukraine of March 24, 1999, No. 548-XIV]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text [in Ukrainian].

2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro yurydychnu sluzhbu Zbroinykh Syl Ukrainy : nakaz Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy vid 30 bereznia 2021 roku, No. 80 [On Approval of the Regulation on the Legal Service of the Armed Forces of Ukraine : Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine of March 30, 2021, No. 80] [in Ukrainian].

3. Pro orhanizatsiiu pretentsiinoi ta pozovnoi roboty, samopredstavnytstva, predstavnytstva interesiv Ministerstva oborony Ukrainy, Zbroinykh Syl Ukrainy u sudakh ta inshykh derzhavnykh orhanakh, vykonannia sudovykh rishen : nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 30 hrudnia 2016 roku, No. 744 [On the Organization of Claim and Litigation Work, Self-Representation, Representation of the Interests of the Ministry of Defence of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine in Courts and Other State Bodies, and Enforcement of Court Decisions : Order of the Ministry of Defence of Ukraine of December 30, 2016, No. 744] [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Instruktsii pro poriadok vykonannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u Zbroinykh Sylakh Ukrainy : nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 23 bereznia 2017 roku, No. 164 [On Approval of the Instruction on the Procedure for Implementing the Norms of International Humanitarian Law in the Armed Forces of Ukraine : Order of the Ministry of Defence of Ukraine of March 23, 2017, No. 164]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text [in Ukrainian].

5. Rybytska, O.M., & Fivkin, P.M. (2024). Dokumentolohiia u sylakh bezpeky i oborony ta yii vplyv na pravovu robotu pravookhoronnykh orhaniv ta viiskovykh formuvan [Documentology in the Security and Defence Forces and Its Influence on the Legal Work of Law Enforcement Agencies and Military Formations]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal –

ISSN 3041-1793 Online
Juridical Scientific and Electronic Journal, 11, 325-327. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/74 [in Ukrainian].

6. Tsybulnyk, N.Yu. (2023). Suchasnyi stan formuvannia pravovykh tekhnolohii diialnosti orhaniv publichnoi vlady u sektori bezpeky derzhavy [Current State of the Formation of Legal Technologies for the Activity of Public Authorities in the State Security Sector]. Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and Public Administration, 3, 312-317. Retrieved from https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.48 [in Ukrainian].

7. Rusnak, Yu.I., Kotliarenko, O.P., Topolnitskyi, V.V., & Ostapenko, A.I. (2024). Retrospektyvnyi ohliad kodyfikatsii zakonodavstva Ukrainy u sferi oborony (2019-2021 rr.) [Retrospective Review of the Codification of Ukrainian Legislation in the Field of Defence (2019-2021)]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical Scientific and Electronic Journal, 4, 58-63. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/9 [in Ukrainian].

8. Krasikov, D.O., Krasikov, O.M., & Hankevych, K.B. (2024). Aktualni pytannia kodyfikatsii zakonodavchykh aktiv zarubizhnykh krain u sferi oborony [Topical Issues of Codification of Legislative Acts of Foreign Countries in the Field of Defence]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical Scientific and Electronic Journal, 6, 402-406. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/100 [in Ukrainian].

9. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 21 liutoho 2024 roku u spravi No. 910/1186/23 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine of February 21, 2024 in Case No. 910/1186/23]. (n.d.). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/117340318 [in Ukrainian].

10. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 5 bereznia 2024 roku u spravi No. 910/10712/23 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine of March 5, 2024 in Case No. 910/10712/23]. (n.d.). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/117554848 [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Zahalnoho polozhennia pro yurydychnu sluzhbu ministerstva, inshoho orhanu vykonavchoi vlady : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 lystopada 2008 roku, No. 1040 [On Approval of the General Regulation on the Legal Service of a Ministry and Other Executive Authority : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 26, 2008, No. 1040]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/1040-2008-п [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.9

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1120-1131

Буга Ганна Сергіївна доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу організації наукової діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0003-3957-7387

Буга Володимир Васильович доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-0655-5256

АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті проведено ґрунтовний аналіз антикорупційних практик зарубіжних країн з акцентом на узагальненні ефективних правових механізмів, інституційних моделей та превентивних заходів, які сприяють результативності їхньої боротьби з корупцією. Окрему увагу приділено можливості адаптації цього досвіду у контексті сучасної України. Дослідження показує, що антикорупційна діяльність різних країн значно варіюється залежно від рівня їхнього економічного розвитку, особливостей політичної культури, а також системи державного управління. Успішні антикорупційні стратегії мають спільні ключові принципи, серед яких прозорість процесів, підзвітність влади, незалежність відповідних інституцій та невідворотність покарання за корупційні злочини. У ході аналізу висвітлено різні моделі боротьби з корупцією. Наприклад, в Сінгапурі застосовується багатокомпонентний підхід, що включає конкурентну оплату праці державних службовців, обов'язкове декларування майна та суворе притягнення до відповідальності незалежно від посади. Німеччина і Нідерланди акцентують увагу на фінансово-контрольних механізмах, включаючи обов'язкове інформування банками про підозрілі транзакції та конфіскацію незаконно отриманих активів. Скандинавські країни, такі як Данія і Швеція, досягли низьких рівнів корупції завдяки формуванню суспільної неприйнятності корупційних проявів, фінансовій прозорості та активній підтримці з боку медіа. У Франції ефективність забезпечується комплексною системою спеціалізованих органів із превентивними, контрольними та виконавчими функціями. Естонія і Грузія демонструють, що навіть без створення варіативної інфраструктури позитивний результат можливий за наявності

ISSN 3041-1793 Online
політичної волі, відкритого державного управління і активної участі громадянського суспільства. Результати дослідження підкреслюють необхідність інтегрування найефективніших елементів зазначених моделей в антикорупційний механізм України. Перспективним є комбінований підхід: запозичення французького досвіду у побудові спеціалізованих органів, фінансово-контрольних інструментів Німеччини та Нідерландів, а також практик прозорості й дерегуляції з Естонії та Грузії. Успішна реалізація цих заходів потребує не лише системних законодавчих змін, але й формування потужної суспільної нетерпимості до корупції як неодмінної умови ефективної антикорупційної політики в сучасних реаліях України.

Ключові слова: корупція, антикорупційна політика, зарубіжний досвід, запобігання корупції, протидія корупції, антикорупційні органи, прозорість, підзвітність, громадянське суспільство, імплементація зарубіжного досвіду, антикорупційне законодавство

Buha Hanna Serhiivna Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Department of Organizaion of Scientific Activities, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0003-3957-7387

Buha Volodymyr Vasylovych Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines, Faculty of Training Specialists for Preventive Activities Units of the National Police of Ukraine, Donetsk State University of Internal Affairs, https://orcid.org/-0002-0655-5256

ANTI-CORRUPTION ACTIVITIES OF FOREIGN COUNTRIES: EXPERIENCE AND PROSPECTS

Abstract. The article provides a thorough analysis of anti-corruption practices in foreign countries, with an emphasis on generalizing effective legal mechanisms, institutional models, and preventive measures that contribute to the effectiveness of their fight against corruption. Special attention is paid to the possibility of adapting this experience in the context of modern Ukraine. The study shows that anti-corruption activities of different countries vary significantly depending on the level of their economic development, the characteristics of political culture, and the system of public administration. Successful anti-corruption strategies have common key principles, including transparency of processes, accountability of authorities, independence of relevant institutions, and the inevitability of punishment for corruption crimes. The analysis highlights different models of combating corruption. For example, Singapore uses a multi-component approach that includes competitive remuneration of civil servants, mandatory asset declaration, and strict prosecution

ISSN 3041-1793 Online
regardless of position. Germany and the Netherlands focus on financial control mechanisms, including mandatory reporting by banks of suspicious transactions and confiscation of illegally obtained assets. Scandinavian countries, such as Denmark and Sweden, have achieved low levels of corruption by creating public disapproval of corruption, financial transparency, and active media support. In France, effectiveness is ensured by a comprehensive system of specialized bodies with preventive, control, and enforcement functions. Estonia and Georgia demonstrate that even without creating a variable infrastructure, a positive result is possible if there is political will, open government, and active participation of civil society. The results of the study emphasize the need to integrate the most effective elements of these models into Ukraine's anti-corruption mechanism. A combined approach is promising: borrowing French experience in building specialized bodies, financial control instruments from Germany and the Netherlands, and transparency and deregulation practices from Estonia and Georgia. The successful implementation of these measures requires not only systemic legislative changes, but also the formation of strong public intolerance towards corruption as an indispensable condition for effective anti-corruption policy in the modern realities of Ukraine.

Keywords: corruption, anti-corruption policy, foreign experience, prevention of corruption, combating corruption, anti-corruption bodies, transparency, accountability, civil society, implementation of foreign experience, anti-corruption legislation

Постановка проблеми. Світовий досвід у сфері антикорупційної політики доволі різноманітний. Конкретні дії, що використовуються для боротьби з корупцією в тій чи іншій країні, залежать від багатьох чинників, таких як рівень економічного розвитку, політична культура та державне управління. Водночас основоположні принципи та методи протидії корупції є спільними для більшості країн [1]. Багато країн світу запровадили цілеспрямовані заходи, розробивши, ухваливши та впровадивши в дію спеціальні закони для протидії корупції. У деяких державах використовуються нормативні акти, спрямовані безпосередньо на боротьбу з корупційними проявами або на регулювання окремих аспектів у рамках законодавства щодо організованої злочинності. Також діють закони, що регулюють питання державної служби, як це відбувається у Великобританії, Білорусі, Литві та Румунії [2, с.221]. В Україні протягом всієї її незалежності вживаються заходи з протидії корупції. Країна бере участь у низці антикорупційних програм, розроблених на міжнародному рівні. Проте, як свідчить практика, ефективність цих методів залишається низькою, оскільки масштаби поширення корупції не зменшуються [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання антикорупційної діяльності в зарубіжних країнах і можливість адаптації їхнього досвіду в

ISSN 3041-1793 Online

Україні стабільно привертають увагу як українських, так і міжнародних дослідників. Значний внесок у вивчення світового досвіду боротьби з корупцією та перспектив його застосування в Україні зробили О. Шевчук та А. Ковальський, які провели порівняльний аналіз антикорупційних політик таких країн, як Сінгапур, Південна Корея, Китай, Німеччина, Нідерланди, Швеція, Данія та Фінляндія. Я. Ю. Швидкий зосередив свою увагу на дослідженні зарубіжних підходів до протидії корупції та визначив можливості їх впровадження в українській реальності. А. І. Берлач і А. О. Продан проаналізували адміністративно-правовий статус суб'єктів антикорупційної діяльності в інших державах, приділяючи особливу увагу Франції, Канаді, Данії та Румунії. Водночас В. Теремецький та В. Дем'янчук акцентували на узагальненні міжнародного досвіду реалізації антикорупційних стратегій із фокусом на країни Скандинавського регіону. О. Г. Мельник та М. Грищук розглядали міжнародний підхід до запобігання і боротьби з корупцією як базу для формування національної антикорупційної політики України. Г. О. Стрілець, Н. А. Філіпова та Є. С. Гончар досліджували досвід запобігання та протидії корупції на прикладі Данії, тоді як Ю. М. Войтенко аналізував європейські підходи в контексті євроінтеграційних процесів. Попри значну кількість наукових праць у цій сфері, комплексний аналіз антикорупційних моделей окремих країн і визначення ключових напрямів для їхнього адаптування в умовах української реальності залишаються недостатньо розкритими, що підкреслює актуальність цього дослідження.

Мета статті. Метою цієї статті є комплексний аналіз міжнародного досвіду протидії корупції, виявлення ключових ефективних механізмів та принципів антикорупційної політики, а також обґрунтування можливостей їх адаптації й впровадження в умовах сучасної України з урахуванням національних особливостей державного управління, політичної культури та соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найважливіших досягнень міжнародної спільноти у сфері запобігання корупційним злочинам є Конвенція ООН проти корупції, затверджена 31 жовтня 2003 року та ратифікована Україною згідно із Законом від 18 жовтня 2006 року № 251-V. У статті 13 цієї Конвенції наголошується на важливості залучення суспільства до боротьби з корупцією. Згідно з документом, кожна держава-учасниця повинна вжити належних заходів, аби забезпечити поінформованість населення про діяльність відповідних антикорупційних органів, водночас надаючи громадянам можливість звертатися до цих органів, зокрема анонімно, з повідомленнями про потенційні корупційні злочини [3]. Окрім цього, Конвенція зобов’язує держави сприяти активній участі громадян та різноманітних організацій поза межами державного сектору, серед яких громадянське суспільство, неурядові організації та місцеві об’єднання. Таке

ISSN 3041-1793 Online
залучення має включати підвищення прозорості, стимулювання участі громадян у процесі прийняття рішень, забезпечення доступу до інформації, а також проведення ініціатив для популяризації неприйняття корупції. Особливу увагу приділяють програмам державної освіти, включаючи навчальні курси у школах та університетах. Крім того, держави повинні поважати, заохочувати та захищати свободу пошуку, отримання, публікації та поширення інформації про корупцію. Водночас передбачено можливість встановлення певних обмежень щодо свободи інформації. Однак такі обмеження можуть бути запроваджені виключно згідно із законом і лише у випадках необхідності: для захисту прав або репутації інших осіб; забезпечення національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я чи моральності населення [4].

Однак, ефективна боротьба з корупцією залишається однією з найважливіших проблем сучасного світу. Це підтверджується регулярним проведенням міжнародних семінарів, конференцій і форумів, присвячених вивченню інноваційних підходів до дослідження корупційних явищ у Європі та за її межами. Для вирішення цієї проблеми необхідний системний аналіз сутності, проявів та чинників, що визначають це негативне суспільне явище. З часу здобуття Україною незалежності дана проблема перебуває в центрі уваги як науковців, так і політиків та керівництва держави. Цінним внеском у подолання викликів, пов'язаних із боротьбою проти корупції в умовах України, став досвід інших країн, а також теоретичні та методологічні напрацювання європейських дослідників [5, с. 27-28].

Слід відмітити, що боротьба з корупцією в Німеччині базується на ліквідації фінансових ресурсів кримінальних угруповань. Це завдання можна реалізувати через два основні механізми: конфіскацію майна та створення дієвої правової системи, яка унеможливлює «відмивання» незаконно отриманих коштів. Особливий акцент робиться на обов'язку банківських установ передавати правоохоронним органам інформацію про фінансові операції, якщо сума транзакції становить 20 тисяч євро. Така інформація використовується виключно у межах розслідувань. Закон також вимагає, щоб громадяни, які вносять до банку понад 50 тисяч євро, підтверджували свою особу документами. Основною метою урядових заходів у цій сфері є запобігання зловживанням посадовців своїми службовими повноваженнями, щоб ефективно викорінювати корупцію [6, с.129].

Необхідно зазначити, що Сінгапур демонструє значні успіхи в антикорупційній політиці. Її основою є постійно діючий спеціалізований орган – Бюро з розслідування випадків корупції, яке функціонує незалежно як у політичному, так і у функціональному аспектах. Цей орган займається не лише розслідуванням випадків корупції, а й працює над їх упередженням як у державному, так і в приватному секторах економіки. Бюро веде перевірку

ISSN 3041-1793 Online

зловживань серед державних службовців, передає інформацію про такі порушення відповідним структурам для застосування заходів і аналізує потенційні слабкі місця у роботі державних органів. У разі необхідності воно пропонує рекомендації щодо вдосконалення управлінських процесів керівникам відповідних відомств. Основний принцип антикорупційної стратегії Сінгапура полягає в прагненні мінімізувати або повністю усунути умови, що сприяють чи провокують корупційні дії. Це забезпечується впровадженням низки ефективних механізмів, серед яких:

1. Справедлива і конкурентоспроможна оплата праці державних службовців, прив'язана до середнього рівня доходів працівників приватного сектору.

2. Обов'язкова щорічна звітність чиновників про їхнє майно, активи та боргові зобов'язання. Наряду з цим прокурори мають право перевіряти банківські, акціонерні та розрахункові рахунки підозрюваних у корупційних діях осіб.

3. Жорсткий підхід до корупційних справ, особливо стосовно високопосадовців, для збереження високого рівня довіри до політичного керівництва.

4. Усунення зайвих адміністративних перепон для стимулювання розвитку економіки. Цілеспрямована боротьба з корупцією стала однією з основ економічного прогресу Сінгапура, що служить прикладом для багатьох країн світу [7].

Г.О. Стрілець, Н.А. Філіпова, зазначають, що Данія має репутацію країни з успішним досвідом боротьби проти корупції в системі охорони здоров'я. Основними чинниками цього успіху є впровадження електронних систем обліку і розподілу ресурсів, прозорість у прийнятті рішень, активна участь громадськості в моніторингу роботи державних закладів та надання послуг. Будь-який натяк на корупцію може стати причиною миттєвого завершення кар'єри для винуватця, а уникнути сплати податків у цій системі практично нереально. Фінансова діяльність є максимально прозорою – усі доходи й витрати фіксуються, завдяки чому приховати зловживання надзвичайно складно [8, с. 296].

Як зазначає А.І. Берлач, А.О. Продан у Франції для боротьби з корупцією створено кілька спеціалізованих органів: по-перше, Центральну службу із запобігання корупції (Service central de prévention de la corruption, SCPC), яка здійснює систематичний моніторинг випадків корупції в країні та за її межами. Ця служба готує щорічні звіти з найактуальніших проблем, які передаються зацікавленим офіційним інстанціям, таким як Адміністрація Президента, профільні міністерства, Рахункова палата, Сенат та Національні збори. Звіти є публічними та доступні на офіційному вебсайті служби; по-друге Головне управління з питань конкуренції (Direction générale de la concurrence) Міністерства економіки, відновлення виробничого потенціалу та цифрової

ISSN 3041-1793 Online
галузі Франції. Серед його повноважень – виявлення фактів надання послуг, передачі подарунків, а також формування і підтримки монопольних позицій; по-третє, Міністерство юстиції, яке активує прокурорську систему через циркулярні вказівки, спрямовані на кримінальне переслідування корупційних правопорушень; по-четверте, Національну поліцію, яка координує боротьбу з корупцією спільно з іншими компетентними структурами. У її складі працює спеціалізоване антикорупційне бюро судової поліції (l'Office anticorruption de la police judiciaire) [9, с. 54–72]; по-п'яте Французьке антикорупційне агентство, засноване у 2016 році згідно із Законом про прозорість, боротьбу з корупцією та модернізацію економічного життя. Агенція виконує превентивні та контрольні функції, а також відповідає за реалізацію судових заходів. Її діяльність спрямована на системну протидію корупції на державному рівні. Щорічно агентство звітує перед Генеральним прокурором про впровадження запланованих антикорупційних заходів. Агенція об'єднує три основні функції: превентивну, контрольну та охоронну. Ці інститути разом утворюють комплексну систему боротьби з корупцією у Франції [10, с. 54-72; 11, с.124].

Однією з країн, яка успішно розробила ефективний механізм боротьби з корупцією і може бути цікавою Україні, є Естонія. Незважаючи на те, що вона не створювала спеціальної антикорупційної структури, боротьба з корупцією там виявилася успішною. Досягнення цього результату значною мірою стало можливим завдяки прагненню політичної еліти і суспільства подолати корупцію через відкриті та прозорі механізми державного управління. Важливу роль у цьому процесі зіграло введення державної мови на офіційних посадах, що призвело до заміщення колишніх радянських працівників, разом із їхніми корумпованими схемами, на молодих і чесних естонців. В Естонії була реалізована програма «Відверта держава», яка охоплювала кілька міністерств у контексті ефективної взаємодії з громадськістю. Підвищення економічного становища країни дозволило збільшити фінансування державного апарату та підвищити зарплати державних службовців, що зменшило їх схильність до корупції. Це свідчить про те, що для подолання корупції необов'язково створювати окрему антикорупційну інфраструктуру, достатньо мати спрямовану на подолання цього явища еліту, ефективну роботу існуючих правоохоронних органів та активне громадянське суспільство [12; 13, с.30].

В. Теремецький, В. Дем'янчук, зазначають, що позитивний прогрес у боротьбі з корупцією характерний для країн Скандинавії [14, с. 68]. У той же час А. Михненко доводить, що у Нідерландах, зокрема, антикорупційна політика базується на впровадженні комплексу процедурних та інституційних заходів, які дозволяють ефективно запобігати та протидіяти корупційним практикам. Ці заходи включають: розробку системи моніторингу потенційних вразливостей, які можуть сприяти виникненню корупції в державних та громадських структурах, а також суворий контроль за діяльністю осіб, які

ISSN 3041-1793 Online

перебувають у так званих «зонах ризику»; впровадження ефективної кадрової політики; покарання за корупційні правопорушення з подальшою забороною працювати у державному секторі; стимулювання прозорості й ефективності роботи шляхом запровадження матеріальних і моральних заохочень. Серед інших ключових ініціатив варто відзначити забезпечення відкритого доступу до матеріалів кримінальних справ, що стосуються осіб, обвинувачених у корупції; проведення освітніх заходів для державних службовців із поясненням суспільної шкоди від корупційних проявів та ризиків їх участі в таких діях; створення системи державної безпеки у вигляді спеціалізованої поліції з широкими повноваженнями для виявлення корупційних правопорушень [15, с. 289]. Важливим аспектом є також тісна взаємодія із засобами масової інформації, які публічно висвітлюють факти корупції та проводять незалежні журналістські розслідування [16, с.153].

Як зазначає О.Г. Мельник, досвід боротьби з корупцією у Швеції, що бере свій початок ще в XIX столітті, є цікавим об'єктом для дослідження. Основний акцент у розробці антикорупційного законодавства цієї країни було зроблено на заохочення державних службовців дотримуватися морально-етичних стандартів, що значно сприяло зменшенню проявів корупції. Важливу роль у цьому процесі відіграла популяризація громадської нетерпимості до корупційних дій. Корупціонери піддавалися осуду з боку суспільства, що часто супроводжувалося позбавленням їх посад та можливості працювати в державних установах. Тривалі реформаційні зусилля дозволили Швеції здобути репутацію країни з одним із найнижчих рівнів корупції як у Європі, так і у світі [17, с.34; 18, с. 60].

Найбільш перспективним для України є врахування досвіду антикорупційної політики Грузії. Ця країна зробила ставку на радикальну стратегію боротьби з корупцією, яка полягала у значному зменшенні впливу держави на регулювання суспільних процесів. Основною метою таких заходів стало суттєве покращення інвестиційного клімату та стимулювання розвитку приватного сектора. Підхід базувався на скороченні державного апарату, широкомасштабному роздержавленні власності, впровадженні податкових та митних реформ, а також створенні вільних економічних зон [19; 20].

Висновки: Аналіз антикорупційної практики зарубіжних країн дозволяє зробити кілька важливих висновків. Отже, аналіз міжнародного досвіду вказує на відсутність універсальної моделі боротьби з корупцією. Методи та підходи визначаються такими факторами, як рівень економічного розвитку країни, особливості її політичної культури та системи державного управління. Однак є низка базових принципів, які характерні для успішних антикорупційних стратегій: прозорість процесів, підзвітність влади, незалежність антикорупційних установ та незворотність покарання. Досвід Сінгапуру показує ефективність багатокомпонентної стратегії, що включає конкурентний рівень

ISSN 3041-1793 Online
оплати праці державних службовців, обов'язкове декларування майнового стану, невідкладне покарання корупціонерів незалежно від їхнього рангу, а також зменшення адміністративних бар'єрів. Цей підхід сприяв формуванню доброчесного державного апарату і став важливим фактором економічного успіху країни. Країни такі як Німеччина та Нідерланди надають особливу увагу фінансово-контрольним механізмам протидії корупції. Це включає обов'язкове повідомлення банками про підозрілі фінансові операції, конфіскацію майна, здобутого незаконним шляхом, ефективне законодавство про боротьбу з відмиванням коштів і системний моніторинг ризикових зон у публічному секторі. Скандинавські країни, зокрема Данія та Швеція, досягли найнижчих рівнів корупції завдяки вихованню суспільної нетерпимості до корупційної поведінки, забезпеченню максимальної фінансової прозорості, розвитку громадянського суспільства і активній ролі ЗМІ у висвітленні корупційних випадків. Доводиться, що успіх Естонії та Грузії засвідчує, що боротьба з корупцією не завжди потребує створення складних спеціалізованих структур. Вирішальними є політична воля керівництва держави, відкритість системи управління, активне оновлення кадрового складу органів влади та залучення громадянського суспільства до антикорупційного процесу. Останнє і найважливіше – для України перспективним є комбіноване впровадження найбільш ефективних елементів описаних моделей. Це може включати запозичення французького досвіду у створенні спеціалізованих антикорупційних органів, фінансово-контрольних механізмів з Німеччини та Нідерландів, а також дерегуляційних практик і підходів до прозорості державного управління з Естонії та Грузії. Успішна реалізація цих заходів потребує не лише законодавчих змін, але й формування потужної суспільної нетерпимості до корупції, що стане фундаментом для ефективної антикорупційної політики.

Література:

1. Шевчук О., Ковальський А. Світовий досвід боротьби з корупцією та можливість його запровадження в Україні. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Випуск 2. https://doi.org/10.32453/2.vi2.130.

2. Швидкий, Я. Ю. Зарубіжний досвід протидії корупції та можливості його імплементації в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. №1(7). С.219-227. https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1(7)-219-227.

3. Білецький А. В. Участь громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 228 с.

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнар. док. від 31 жовтня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.

5. Наливайко Л.Р., Марченко О.В. Концептуалізація феномену корупції: вітчизняний та міжнародний досвід. Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства : матеріали Міжнар. Наук.-практ. Конф (м. Дніпро, 15 листоп. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп.

ISSN 3041-1793 Online
Держ. Ун–т внутр. справ, 2019. С.27–33. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/3980/1/2.pdf.

6. Шуваєв В.А. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією. Роль поліції у боротьбі з корупцією (зарубіжний досвід) : зб. тез доп. учасників XIX Студент. наук-практ. конф. іноземн. мовами, 20 квіт. 2018 р., м. Харків, Україна. С. 128-129. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_04_2018/pdf/108.pdf

7. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією. URL: http://uspishnaukraina .com.ua/strategy/69/244.html.

8. Стрілець Г.О, Філіпова Н.А., Гончар Є.С. Досвід зарубіжних країн у питаннях запобігання та протидії корупції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 295-298. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/72.

9. Костенко Д.М. Система запобігання корупції в Україні: становлення та розвиток: дис. ... канд. наук з держ. управ. : 25.00.01. Харків, 2020. 229 с.

10. Іванов О. В. Адміністративно-правовий статус Національного агентства з питань запобігання корупції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2019. 304 с.

11. Берлач А.І., Продан А.О. Зарубіжний досвід реалізації адміністративно-правового статусу антикорупційних суб'єктів. *Київський часопис права.* 2023. №2. С. 121-126. DOI https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.15.

12. Мініч Р. Боротьба з корупцією: чого вчить досвід ЄС. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/07/3/7083870/.

13. Войтенко Ю. М. Європейська практика боротьби з корупцією: досвід для України в рамках євроінтеграційних процесів. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Випуск 4-2. С. 29-33. DOI https://doi.org/10.24195/2414- 9616.2022-spec.4.

14. Теремецький В., Дем'янчук В. Міжнародний досвід реалізації антикорупційної політики. *Право і безпека*. 2017. № 4. С. 67–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2017_4_13.

15. Запобігання та протидія корупції : навчальний посібник / за заг. ред. А. Михненка. Київ : Акад. фінанс. упр., 2013. 666 с.

16. Кікалішвілі М. Світовий досвід реалізації антикорупційної політики та його застосування в Україні. *National law journal: teory and practice.* 2019. №6. С. 151-154 URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/35.pdf.

17. Мельник О. Г. Міжнародний досвід запобігання та протидії корупції як вектор формування національної антикорупційної політики в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 32–35. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-2/5

18. Грищук М. Міжнародний досвід запобігання та протидії корупції як ключовий інструмент реформування антикорупційної політики України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. №3 (27). С. 57-62. DOI:10.35774/app2021.03.057.

19. Халковський О.М. Досвід протидії корупції у зарубіжних країнах. *Економіка та держава*. 2011. № 3. С. 104-106. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2011/30.pdf

20. Жук А.О. Досвід запобігання та протидії корупції в зарубіжних країнах. URL: https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/download/3146/2987/7388.

References:

1. Shevchuk O., Kovalskyi A. Svitovyi dosvid borotby z koruptsiieiu ta mozhlyvist yoho zaprovadzhennia v Ukraini [World experience in combating corruption and the possibility of its implementation in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. 2019. Vypusk 2. https://doi.org/10.32453/2.vi2.130. [in Ukraine].

ISSN 3041-1793 Online
2. Shvydkyi, Ya. Yu. Zarubizhnyi dosvid protydii koruptsii ta mozhlyvosti yoho implementatsii v Ukraini [Foreign experience in combating corruption and the possibility of its implementation in Ukraine]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia.* 2020. №1(7). S.219-227. https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1(7)-219-227. [in Ukraine].

3. Biletskyi A. V. Uchast hromadskosti u zapobihanni koruptsiinym zlochynam v Ukraini [Public participation in preventing corruption crimes in Ukraine]: dys. … kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kharkiv, 2018. 228 s. [in Ukraine].

4. Konventsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii [United Nations Convention against Corruption]: mizhnar. dok. vid 31 zhovtnia 2003 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text. [in Ukraine].

5. Nalyvaiko L.R., Marchenko O.V. Kontseptualizatsiia fenomenu koruptsii: vitchyznianyi ta mizhnarodnyi dosvid. Dyskusiini pytannia zastosuvannia antykoruptsiinoho zakonodavstva [Conceptualization of the phenomenon of corruption: domestic and international experience. Discussion issues of the application of anti-corruption legislation]: materialy Mizhnar. Nauk.-prakt. Konf (m. Dnipro, 15 lystop. 2019 r.). Dnipro : Dniprop. Derzh. Un–t vnutr. sprav, 2019. S.27–33. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/3980/1/2.pdf. [in Ukraine].

6. Shuvaiev V.A. Dosvid zarubizhnykh krain u borotbi z koruptsiieiu. Rol politsii u borotbi z koruptsiieiu (zarubizhnyi dosvid) [Experience of foreign countries in the fight against corruption. The role of the police in the fight against corruption (foreign experience)]: zb. tez dop. uchasnykiv XIKh Student. nauk-prakt. konf. inozem. movamy, 20 kvit. 2018 r., m. Kharkiv, Ukraina. S. 128-129. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_04_2018/pdf/108.pdf [in Ukraine].

7. Dosvid zarubizhnykh krain u borotbi z koruptsiieiu [Experience of foreign countries in the fight against corruption]. URL: http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html. [in Ukraine].

8. Strilets H.O, Filipova N.A., Honchar Ye.S. Dosvid zarubizhnykh krain u pytanniakh zapobihannia ta protydii koruptsii [Experience of foreign countries in preventing and combating corruption]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2023. № 12. S. 295-298. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/72. [in Ukraine].

9. Kostenko D.M. Systema zapobihannia koruptsii v Ukraini [Corruption prevention system in Ukraine: formation and development]: stanovlennia ta rozvytok: dys. ... kand. nauk z derzh. uprav. : 25.00.01. Kharkiv, 2020. 229 s. [in Ukraine].

10. Ivanov O. V. Administratyvno-pravovyi status Natsionalnoho ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii [Administrative and legal status of the National Agency for the Prevention of Corruption]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. K., 2019. 304 s. [in Ukraine].

11. Berlach A.I., Prodan A.O. Zarubizhnyi dosvid realizatsii administratyvno-pravovoho statusu antykoruptsiinykh subiektiv [Foreign experience in implementing the administrative and legal status of anti-corruption entities]. Kyivskyi chasopys prava. 2023. №2. S. 121-126. DOI https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.15. [in Ukraine].

12. Minich R. Borotba z koruptsiieiu: choho vchyt dosvid YeS [Fighting corruption: what the EU experience teaches.]. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/07/3/7083870/. [in Ukraine].

13. Voitenko Yu. M. Yevropeiska praktyka borotby z koruptsiieiu: dosvid dlia Ukrainy v ramkakh yevrointehratsiinykh protsesiv [European practice of fighting corruption: experience for Ukraine within the framework of European integration processes]. Naukovyi zhurnal «Politykus». 2022. Vypusk 4-2. S. 29-33. DOI https://doi.org/10.24195/2414- 9616.2022-spec.4. [in Ukraine].

14. Teremetskyi V., Demianchuk V. Mizhnarodnyi dosvid realizatsii antykoruptsiinoi polityky [International experience in implementing anti-corruption policy]. Pravo i bezpeka. 2017. № 4. S. 67–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2017_4_13. [in Ukraine].

ISSN 3041-1793 Online

15. Zapobihannia ta protydiia koruptsii [Prevention and Counteraction to Corruption]: navchalnyi posibnyk / za zah. red. A. Mykhnenka. Kyiv : Akad. finans. upr., 2013. 666 s. [in Ukraine].

16. Kikalishvili M. Svitovyi dosvid realizatsii antykoruptsiinoi polityky ta yoho zastosuvannia v Ukraini [World Experience in Implementing Anti-Corruption Policy and Its Application in Ukraine]. National law journal: teory and practice. 2019. №6. S. 151-154 URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/35.pdf. [in Ukraine].

17. Melnyk O. H. Mizhnarodnyў dosvid zapobihannia ta protydiї koruptsiї yak vektor formuvannia natsionalnoї antykoruptsiўnoї polityky v Ukraïni [International Experience in Preventing and Counteracting Corruption as a Vector for Forming National Anti-Corruption Policy in Ukraine]. Yurydychnyў naukovyў elektronnyў zhurnal. 2021. № 2. S. 32–35. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-2/5 [in Ukraine].

18. Hryshchuk M. Mizhnarodnyi dosvid zapobihannia ta protydii koruptsii yak kliuchovyi instrument reformuvannia antykoruptsiinoi polityky Ukrainy [International experience in preventing and combating corruption as a key tool for reforming the anti-corruption policy of Ukraine]. Aktualni problemy pravoznavstva. 2021. №3 (27). S. 57-62. DOI:10.35774/app2021.03.057. [in Ukraine].

19. Khalkovskyi O.M. Dosvid protydii koruptsii u zarubizhnykh krainakh [Experience in combating corruption in foreign countries]. Ekonomika ta derzhava. 2011. № 3. S. 104-106. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2011/30.pdf [in Ukraine].

20. Zhuk A.O. Dosvid zapobihannia ta protydii koruptsii v zarubizhnykh krainakh [Experience in preventing and combating corruption in foreign countries]. URL: https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/download/3146/2987/7388. [in Ukraine].

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.352:343.85

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1132-1144

Будник Людмила Андріївна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-1393-9354

ЗАХИСТ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ

Анотація. У статті досліджено правові, інституційні та соціально-психологічні аспекти функціонування інституту викривачів корупції в Україні в умовах сучасних трансформацій антикорупційної політики. Дослідження ґрунтується на комплексному підході, що поєднує формально-юридичний аналіз національного законодавства у сфері захисту викривачів із елементами порівняльно-правового та інституційного аналізу. Використано методи систематизації та узагальнення наукових джерел, аналіз статистичних показників сприйняття корупції, а також оцінювання практичних проблем реалізації гарантій захисту викривачів. Обґрунтовано, що викривачі відіграють ключову роль у запобіганні та виявленні корупційних правопорушень. Проаналізовано динаміку сприйняття корупції в Україні та визначено потенційний вплив зміцнення гарантій захисту викривачів на покращення міжнародних рейтингових показників держави. Розглянуто нормативно-правове регулювання статусу викривачів, що визначають гарантії анонімності, конфіденційності, захисту трудових прав і можливість отримання винагороди.

Встановлено, що попри наявність законодавчих механізмів, їх практична реалізація залишається нерівномірною та супроводжується низкою процедурних і організаційних труднощів. Особливу увагу приділено проблемам застосування механізму виплати винагороди, неоднозначності судової практики та відсутності чітких процесуальних строків розгляду повідомлень.

Проаналізовано вплив цифрових технологій на підвищення ефективності внутрішніх і зовнішніх каналів повідомлення про корупцію, а також перспективи використання інструментів штучного інтелекту для автоматизованого опрацювання звернень.

Зроблено висновок про необхідність комплексного підходу до вдосконалення системи захисту викривачів, який поєднує правові, інституційні та соціальні механізми.

Ключові слова: корупція, викривачі корупції; антикорупційна політика; захист прав викривачів; запобігання корупції; винагорода викривача; цифрові технології; доброчесність; правове регулювання.

Національні інтереси України
4(21)
2026
ISSN 3041-1793 Online

Budnyk Liudmyla Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Security and Law Enforcement, West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-1393-9354

PROTECTION OF CORRUPTION WHISTLEBLOWERS

Abstract. Corruption in Ukraine remains one of the most pressing systemic challenges, hindering sustainable economic development, undermining public trust in state institutions, and obstructing the effective implementation of the rule of law. Despite growing public support for whistleblowing, individuals who report corruption continue to face significant professional, legal, and social risks. Therefore, strengthening legal guarantees and institutional safeguards for whistleblowers is an essential component of Ukraine's anti-corruption framework and its alignment with international standards.

Purpose. The purpose of this article is to analyze the legal, institutional, and socio-psychological mechanisms for protecting whistleblowers in Ukraine and to identify prospects for improving the national system of guarantees for persons reporting corruption-related offenses.

Methods. The research uses methods of systematization and generalization of scientific literature, analysis of statistical indicators related to the perception of corruption, and assessment of practical problems in the implementation of whistleblower protection mechanisms.

Results. The article examines the evolution of Ukraine's regulatory framework governing whistleblower status, confidentiality guarantees, labor rights protection, and financial reward mechanisms. It identifies key practical challenges, including inconsistencies in judicial practice, procedural complexity in obtaining rewards, insufficient procedural time limits, and uneven enforcement of legal safeguards. The study highlights the role of specialized anti-corruption institutions in ensuring the protection of whistleblowers and emphasizes the importance of integrating international standards into national legislation. Particular attention is given to the potential of digital technologies and artificial intelligence tools to enhance the effectiveness of internal and external reporting channels while maintaining data security and confidentiality. The findings demonstrate that the effectiveness of the whistleblower institution depends not only on formal legal norms but also on institutional capacity, public awareness, ethical culture, and trust in state authorities. A comprehensive approach combining legal, institutional, organizational, and socio-psychological measures is necessary for strengthening Ukraine's anti-corruption system.

Keywords: corruption, corruption whistleblowers; anti-corruption policy; protection of whistleblowers' rights; prevention of corruption; whistleblower's reward; digital technologies; integrity; legal regulation.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Проблема корупції в Україні залишається однією з найактуальніших і стримує економічний розвиток, підриває довіру до державних інституцій та створює системні перешкоди для впровадження верховенства права. У боротьбі з корупцією важливу роль відіграють викривачі, які повідомляють про неправомірні дії та зловживання всередині державних органів, підприємств та організацій державного та приватного сектору. Викривачі виконують функцію своєрідного «сигналу» для суспільства та правоохоронних органів, дозволяючи виявляти корупційні правопорушення на ранніх етапах. В Україні спостерігається підвищення рівня суспільної підтримки викривачів: у 2024 році їх діяльність схвалювали 74,3% населення та 85,8% представників бізнесу [1]. Однак, їх діяльність пов'язана з високими ризиками, включно із соціальною стигматизацією, погрозами кар'єрі, втратами роботи та навіть загрозою безпеці. Тому ефективний захист викривачів є необхідною умовою функціонування антикорупційної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження щодо захисту викривачів корупції в Україні відображають активну динаміку розвитку цієї проблематики та поступову інтеграцію національного досвіду у контексті міжнародних стандартів. Проблематику інституту викривачів у своїх працях розглядали такі вчені, як**:** І. Толканова, Д. Козюта, О.Пилипенко**,** Л.Жуковська, З. Загиней, О. Губанов, Г.Татаренко, О.Мезеря, І. Татаренко, О.Хамходера , Т. Снісарчук та інші.

Зокрема, І. Толканова, Д.Козюта приділяють значну увагу законодавчим змінам у сфері антикорупційного регулювання, оцінюючи ефективність положень Закону України «Про запобігання корупції», що регламентують права осіб, які повідомляють про порушення. Автори наголошують на тому, що хоча нормативна база передбачає механізми забезпечення анонімності, конфіденційності та відшкодування шкоди, реальна практика застосування цих норм залишається нерівномірною, що створює додаткові ризики для викривачів [2].

Українські науковці підкреслюють, що ефективність захисту викривачів корупції значною мірою залежить від формування культури, етики в установах і організаціях та довіри до інституцій. Дослідження, які проведені серед державних службовців та працівників організацій, що взаємодіють із державною владою, свідчать про високий рівень страху перед можливими репресіями та низьку готовність повідомляти про корупційні правопорушення, навіть при наявності формальних гарантій [3].

О. Губанов визначає можливі напрямки вдосконалення ключових механізмів стимулювання викривачів, гарантування їхньої безпеки та проведення перевірок і розслідувань, що здійснюють у зв'язку з їх повідомленнями [4].

ISSN 3041-1793 Online

Дослідники порівнюють українську практику з європейськими моделями, зокрема з досвідом країн-членів Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки, де законодавство щодо викривачів має більш довгу традицію та широке коло правових інструментів.

Висновки досліджень показують, що інтеграція міжнародних стандартів у національне законодавство створює потенціал для підвищення ефективності системи, однак вона вимагає належної імплементації та контролю за її практичним застосуванням [5; 6].

Таким чином, аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що українська наукова спільнота визнає необхідність комплексного підходу до проблем захисту викривачів корупції, який поєднує правові, інституційні та соціально-психологічні складові., а також вивчення та впровадження міжнародних стандартів.

Метою статті є аналіз правових, соціальних та інституційних механізмів захисту викривачів корупції в Україні і визначення перспектив удосконалення національної системи гарантування безпеки та прав осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення.

Виклад основного матеріалу. У 2025 році Україна отримала 36 балів зі 100 можливих у Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) і посіла 104 місце серед 182 країн. За останні роки Україна демонструє досить обережний прогрес у сфері антикорупційної політики (рис.1).

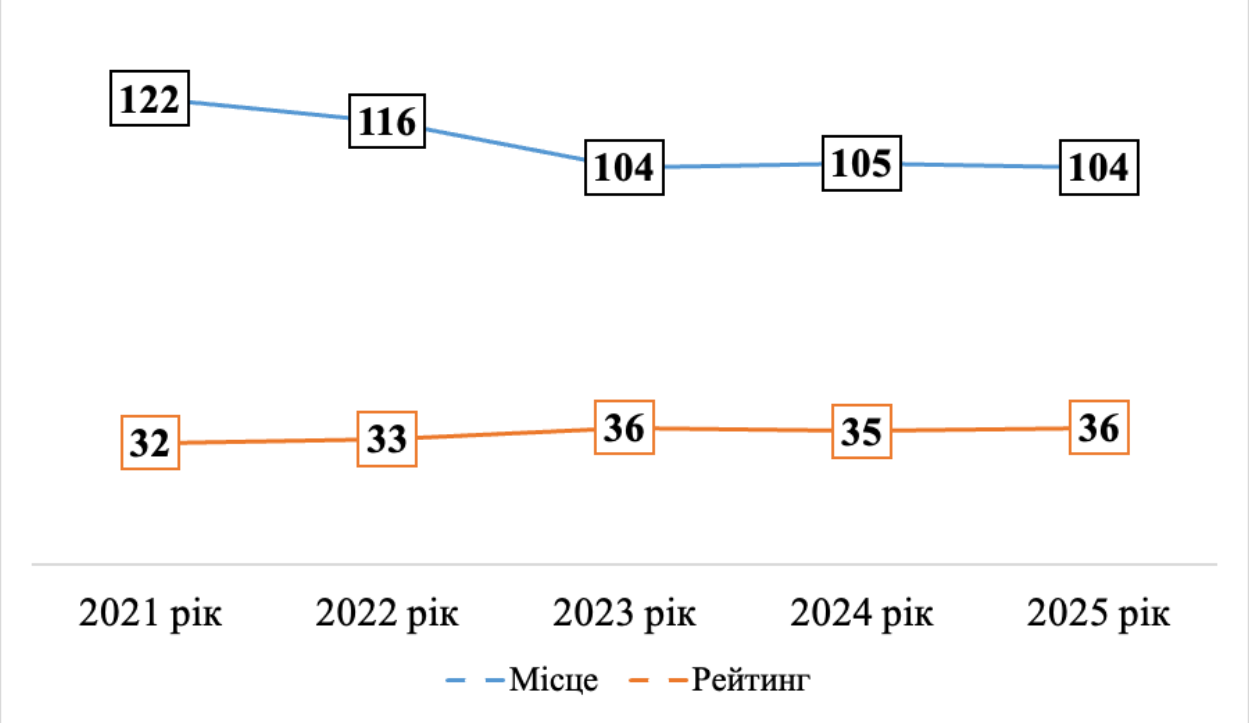

Рис.1. Рейтинг сприйняття корупції в Україні за 2021-2025 роки.
Джерело: складено автором на основі [7].

ISSN 3041-1793 Online

Після приросту у 3 бали за результатами 2023 року, загальний показник країни склав 36 балів, і з того часу Україна стабільно перебуває на цьому рівні, щорічно відчуваючи невеликі коливання — іноді втрачаючи, як у 2024 році, іноді повертаючи, як у 2025 році по одному балу. Зміцнення інституту викривачів здатне позитивно позначитися на позиціях України в міжнародних рейтингах.

У разі розширення гарантій захисту викривачів та запровадження механізмів винагород можна очікувати зростання рейтингових показників України на 5–10 пунктів упродовж трьох років.

Правова база захисту викривачів в Україні сформувалася лише в останнє десятиліття й відображає процес адаптації українського законодавства до європейських стандартів. Важливим нормативним актом є Закон України «Про запобігання корупції» [8], який передбачає спеціальні положення для захисту осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення. Закон встановлює гарантії анонімності та конфіденційності викривачів, визначає механізми захисту від дисциплінарних та адміністративних репресій з боку роботодавців, а також передбачає можливість отримання компенсації у разі порушення їхніх прав. Значну увагу приділено процедурним аспектам: повідомлення можуть подаватися як до органів, уповноважених на запобігання корупції, так і до правоохоронних органів. Закон регламентує порядок їх розгляду та перевірки.

Відповідно до положень «Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» держави-учасниці зобов'язані забезпечити функціонування щонайменше двох груп спеціалізованих антикорупційних інституцій. Йдеться, по-перше, про орган або систему органів, на які покладають завдання щодо формування та реалізації політики запобігання корупції, включаючи розроблення превентивних механізмів, контроль за дотриманням антикорупційного законодавства та координацію відповідних заходів. По-друге, Конвенція передбачає створення органу, органів або уповноважених осіб, які спеціалізуються на протидії корупції шляхом застосування правоохоронних інструментів, зокрема здійснення досудового розслідування, викриття та притягнення винних до юридичної відповідальності.

Україна, імплементуючи зазначені міжнародні зобов'язання, сформувала комплексну систему спеціалізованих державних органів у сфері запобігання та протидії корупції, що охоплює як інституції превентивного характеру, так і органи з правоохоронними повноваженнями. Таким чином забезпечується інституційне підґрунтя для реалізації антикорупційної політики. Інституційним органом захисту викривачів в Україні є Національне агентство з питань запобігання корупції, яке координує у питаннях прийому інформації, перевірки та забезпечення безпеки осіб, що повідомляють про корупцію.

ISSN 3041-1793 Online

Дослідження дозволили виявити основні проблемні моменти законодавства в питанні викривачів корупції. Хоча законодавство передбачає гарантії анонімності, конфіденційності та захисту від дисциплінарних і адміністративних репресій, на практиці ці механізми реалізуються не завжди ефективно, що створює ризики для викривачів. За даними НАЗК загальна готовність повідомляти про корупцію в бізнес-середовищі у 2024 році зменшилася до 21,3% проти 26,9% у 2023 році [1]. Це може вказувати на занепокоєння підприємців можливими переслідуваннями або труднощами з доведенням корупційних правопорушень. Порядок подання, розгляду та перевірки повідомлень формально визначений, проте відсутні чіткі стандарти оцінки достовірності інформації та строків реагування, що уповільнює процеси та знижує ефективність захисту [9].

Серед проблемних моментів слід виділити складність доведення факту надання чи отримання неправомірної вигоди та особливості механізму виплати винагороди викривачу [10]. Винагорода встановлюється у розмірі 10 % від суми предмета корупційного злочину або завданого державі збитку після винесення обвинувального вироку суду, але не може перевищувати 3 тис. мінімальних заробітних плат. При цьому суд одночасно визначає і конкретний розмір винагороди, і критерії її нарахування. Водночас існують обмеження, які стосуються максимального розміру виплати, а також умов, що грошовий розмір предмета злочину або завданих збитків повинен у п’ять тисяч і більше разів перевищувати прожитковий мінімум для працездатних осіб. Проблематика виплати винагороди викривачам корупції відповідно до законодавства України залишається актуальною та дискусійною. Незважаючи на нормативне закріплення права викривача на отримання грошової винагороди, механізм його реалізації на практиці супроводжується низкою правових та організаційних труднощів. Однією з ключових проблем є складність і тривалість процедури отримання винагороди. В законодавстві відсутні чітко визначені строки розгляду питання про виплату, а надмірна формалізація процедур ускладнює реалізацію цього права. Є проблема неоднакового застосування норм судами, що призводить до різної практики вирішення аналогічних справ [11].

Серед напрямів удосконалення правового регулювання доцільно визначити спрощення процедури призначення та виплати винагороди, встановлення чітких процесуальних строків, деталізацію критеріїв визначення розміру винагороди, а також уніфікацію судової практики.

Комплексне вирішення зазначених проблем сприятиме підвищенню ефективності інституту викривачів як одного з ключових інструментів запобігання та протидії корупції в Україні.

Закон створює нормативне підґрунтя для захисту викривачів, однак потребує доопрацювання з точки зору практичної реалізації гарантій,

ISSN 3041-1793 Online
підвищення обізнаності та інтеграції соціально-психологічних і стимулюючих механізмів.

У контексті розширення кола суб'єктів, які мають право на захист, українське законодавство визначає статус викривача не лише для державних службовців, але й для осіб, яким стала відома інформація про корупцію у зв'язку з їхньою трудовою, професійною, господарською, громадською або науковою діяльністю, проходженням служби чи навчанням. Такий підхід розширює сферу захисту щодо співробітників підприємств і організацій, що взаємодіють з державою або отримують державне фінансування, і забезпечує їм правові гарантії захисту від тиску на них. Засобами тиску можуть бути звільнення, примус до переведення, зменшення зарплати або інші форми дискримінації у зв'язку з повідомленням про корупційні порушення [12]. Загальні засади щодо гарантування захисту трудових прав викривачів визначені статтею 53^4 Закону «Про запобігання корупції».

Важливою складовою системи захисту викривачів у Україні є обов'язкове створення та функціонування внутрішніх каналів повідомлення, що дозволяють працівникам державних органів, підприємств та організацій безпечно і, за можливості, анонімно інформувати про можливі факти корупційних правопорушень. Відповідно до норм Закону України «Про запобігання корупції», до внутрішніх каналів відносять способи захищеного (у тому числі анонімного) повідомлення інформації безпосередньо керівнику, уповноваженому підрозділу в яких викривач працює, проходить службу чи навчання, або на замовлення яких виконує роботу. Також є можливість звернення до вищого контролюючого органу через уповноважену особу, що забезпечує формалізовану процедуру подання повідомлень і захист від можливих репресій зі сторони роботодавця чи керівництва [13].

Цифрові технології відіграють дедалі важливішу роль у зміцненні механізмів запобігання та протидії корупції, формуючи нові підходи до захисту викривачів і забезпечення ефективності їхніх повідомлень. Сучасні інформаційно-комунікаційні рішення не лише розширюють можливості доступу громадян до інструментів повідомлення про правопорушення, а й створюють принципово нові умови для швидкого, безпечного та якісного оброблення отриманої інформації [14]. У цьому контексті розвиток Єдиного порталу повідомлень викривачів набуває особливого значення як центрального елементу цифрової антикорупційної інфраструктури.

Використання цифрових технологій дозволяє значно підвищити рівень довіри до системи викривання корупції. Насамперед це пов'язано із забезпеченням конфіденційності та анонімності осіб, які повідомляють про порушення. Завдяки сучасним засобам шифрування даних, захищеним каналам передачі інформації та багаторівневим системам кібербезпеки, знижується ризик витоку персональних даних викривачів. Це є ключовим

ISSN 3041-1793 Online

фактором, оскільки страх перед переслідуванням або репресіями традиційно стримує громадян від активного повідомлення про корупційні правопорушення.

Окрім безпекових аспектів, цифровізація відкриває нові можливості для підвищення ефективності оброблення звернень. Значні обсяги інформації, що надходять через електронні платформи, потребують швидкого аналізу та систематизації. У цьому контексті впровадження інструментів штучного інтелекту є одним із найбільш перспективних напрямів розвитку. Алгоритми машинного навчання здатні автоматично класифікувати повідомлення за тематикою, визначати рівень ризику, а також виявляти потенційно важливі сигнали серед великого масиву даних. Це дозволяє значно скоротити час реагування компетентних органів і зосередити їхню увагу на найбільш критичних випадках.

Застосування технологій обробки природної мови дає змогу системам аналізувати текст звернень, навіть якщо вони подані у вільній формі, з урахуванням контексту, ключових слів і смислових зв'язків. Такі інструменти можуть автоматично виділяти фактичні обставини, ідентифікувати можливі корупційні ризики, а також формувати структуровані звіти для подальшого розгляду. Важливо, що це зменшує навантаження на працівників уповноважених органів та мінімізує людський фактор, який може впливати на об'єктивність оцінки звернень.

Додатковим напрямом удосконалення Єдиного порталу є інтеграція з іншими державними інформаційними системами та реєстрами. Така взаємодія дозволяє автоматично перевіряти достовірність окремих фактів, зазначених у повідомленнях, шляхом співставлення з наявними даними. Наприклад, інформація про державні закупівлі, декларації посадових осіб або фінансові операції може бути використана для швидкої первинної верифікації повідомлення. Це значно підвищує якість аналітики та сприяє більш обґрунтованому прийняттю рішень.

Варто також відзначити роль аналітичних панелей і візуалізацій даних, які формуються на основі зібраної інформації. Вони дозволяють відслідковувати тенденції, виявляти системні проблеми та визначати найбільш уразливі сфери з точки зору корупційних ризиків. Таким чином, цифрові технології не лише забезпечують реагування на окремі випадки, але й створюють підґрунтя для стратегічного планування антикорупційної політики.

В окремих країнах із розвиненою цифровою інфраструктурою вже активно впроваджуються подібні підходи, що демонструє їхню ефективність. Використання автоматизованих систем аналізу повідомлень дозволило суттєво підвищити кількість оброблених звернень без збільшення людських ресурсів, а також покращити якість виявлення складних корупційних схем [15]. Зокрема, у США функціонує платформа U.S. Securities and Exchange

ISSN 3041-1793 Online
Commission для повідомлень викривачів, яка забезпечує високий рівень захисту даних і передбачає можливість анонімного подання інформації [16]. У Велика Британія аналогічні механізми реалізовані через National Crime Agency та Financial Conduct Authority, які використовують цифрові канали для прийому та аналізу повідомлень [17]. Використання цифрових технологій дозволяє значно підвищити рівень довіри до системи викривання корупції. Насамперед це пов'язано із забезпеченням конфіденційності та анонімності осіб, які повідомляють про порушення. У Естонія, яка є одним із світових лідерів цифрового врядування, впроваджено комплексні системи електронної ідентифікації та захищеного обміну даними (X-Road), що застосовуються і в антикорупційній сфері.

Інтеграція цифрових інструментів у систему захисту викривачів створює нові можливості для підвищення її ефективності, прозорості та надійності. Використання штучного інтелекту, аналітики даних і захищених інформаційних систем дозволяє не лише оптимізувати процес оброблення повідомлень, але й формує якісно новий підхід до боротьби з корупцією, орієнтований на превенцію, швидке реагування та системний аналіз.

Інституційна підтримка поєднується з правовою, оскільки органи державної влади отримують повноваження перевіряти факти повідомлень, вживати заходів протидії порушенням і забезпечувати компенсацію у разі шкоди.

Соціально-психологічний аспект захисту викривачів відіграє значну роль. Викривачі часто стикаються з тиском з боку колег, керівництва та суспільства загалом. За оцінкою НАЗК у 2024 році відбулося суттєве зростання частки громадян, які повідомляли про випадки корупції. З відповідними заявами звернулися до компетентних органів 9,7% населення та 17,2% представників бізнесу. Однак, рівень поінформованості населення щодо правового захисту викривачів залишається порівняно невисоким — лише 16,8% опитаних зазначили, що добре обізнані зі своїми правами у цій сфері [1].

Дослідження ефективності української системи захисту викривачів свідчать, що на практиці спостерігаються проблеми з реалізацією передбачених гарантій. Часто викривачі уникають офіційних каналів через побоювання втрати роботи або недостатнього реагування органів влади. Це вказує на необхідність розвитку не лише правової бази, а й довіри до інституцій.

Важливим чинником є також культурні та соціальні бар'єри. В українському суспільстві тривалий час існувала негативна стигматизація осіб, які повідомляють про правопорушення, що часто асоціювалося з поняттям «доносу». Такий підхід формує психологічний бар'єр, який складно подолати навіть за наявності правових гарантій. У зв'язку з цим необхідним є поступове формування нової суспільної культури, у якій викривання корупції

ISSN 3041-1793 Online

розглядається як соціально відповідальна поведінка та важливий елемент громадянської участі.

Подолання зазначених бар'єрів потребує системного підходу, який включає освітні та просвітницькі заходи. Зокрема, впровадження спеціалізованих навчальних програм у сфері антикорупційної етики, як у державному секторі, так і в приватних організаціях, сприяє формуванню розуміння важливості викривання порушень. Важливо, щоб такі програми не обмежувалися формальним інформуванням про законодавство, а включали практичні кейси, моделювання ситуацій та роз'яснення механізмів захисту викривачів.

Підвищення прозорості управлінських процесів також є ключовим елементом зміцнення системи захисту викривачів. Відкритість інформації про діяльність державних органів, доступ до публічних даних і можливість громадського контролю зменшують рівень корупційних ризиків і створюють сприятливе середовище для повідомлення про порушення. У цьому контексті важливу роль відіграє розвиток цифрових інструментів, які забезпечують простий і безпечний доступ до механізмів подання повідомлень.

Не менш важливим аспектом є надання психологічної та консультаційної підтримки викривачам. Особи, які приймають рішення повідомити про корупцію, часто перебувають у стані стресу та невизначеності. Надання їм професійної допомоги, включаючи юридичні консультації, рекомендації щодо безпеки та психологічну підтримку, дозволяє знизити рівень ризиків і підвищити впевненість у власних діях. Такий підхід активно використовується міжнародними організаціями, зокрема Transparency International, яка надає підтримку викривачам у різних країнах.

Формування внутрішньої етичної культури в установах та організаціях є ще одним важливим напрямом. Наявність чітких етичних кодексів, внутрішніх каналів повідомлення та гарантій захисту працівників сприяє створенню середовища, у якому викривання порушень сприймається як нормальна практика.

Водночас важливо забезпечити реальне функціонування таких механізмів, а не їх формальне існування.

Отже, ефективність системи захисту викривачів в Україні залежить не лише від якості законодавства, але й від рівня довіри до інституцій, розвитку організаційної культури та наявності комплексної підтримки викривачів. Подолання існуючих проблем потребує поєднання правових, інституційних і соціальних заходів, спрямованих на формування середовища, у якому викривання корупції стає безпечним, підтримуваним і суспільно схвалюваним явищем.

Висновки. Інститут викривачів в Україні поступово набуває системного характеру та нормативного оформлення, відповідаючи міжнародним стандартам у сфері запобігання та протидії корупції.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас аналіз практики застосування законодавства свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із недостатньою ефективністю реалізації передбачених гарантій, нерівномірністю правозастосовної практики та збереженням соціально-психологічних бар'єрів. Попри зростання рівня суспільної підтримки викривачів і поступове підвищення активності громадян у повідомленні про корупцію, рівень обізнаності щодо правового захисту залишається невисоким, а готовність бізнес-середовища до викриття корупційних проявів демонструє тенденцію до зниження.

Зміцнення інституту викривачів може позитивно вплинути на загальний стан антикорупційної політики та міжнародний імідж України. Ефективна імплементація механізмів захисту, запровадження стимулюючих інструментів, а також використання цифрових технологій, зокрема автоматизованих систем аналізу повідомлень, можуть стати важливими чинниками підвищення результативності антикорупційної системи.

Отже, подальший розвиток інституту викривачів потребує комплексного підходу, який поєднує вдосконалення нормативно-правової бази, інституційної спроможності органів влади, формування культури доброчесності та підвищення рівня довіри до державних інституцій.

Перспективними напрямами дослідження в цій сфері є оцінка ефективності практичної реалізації гарантій захисту викривачів корупції; аналіз впровадження штучного інтелекту

Література:

1. Аналітичне дослідження у сфері захисту викривачів за 2024 рік. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2025/Analiz-doslidzhennya-u-sferi-zakhystu-vykryvachiv-za-2024-rik.pdf

2. Толкачова І.А., Казюта Д.А. Захист викривачів корупції: українські реалії та міжнародний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2019. №1. С.287-291. URL:

3. Загиней З. А. Викривачі корупції: quidprodest?. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2016. № 2, ч. 1. С. 125–136.

4. Губанов О.О. Основні засади державного захисту та заохочення викривачів корупції та деякі перспективи їх вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 708-711. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/167

5. Татаренко Г. В., Мезеря О. А., Татаренко І. В. Реформа інституту викривачів корупції в Україні: довгоочікувані зміни чи імітація прогресу. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2020. №1 (39). С. 127-142. DOI https://doi.org/10.33216/2218-5461-2020-39-1-127-142

6. Сметаніна Н. В., Коновалова І. О. Міжнародний досвід захисту викривачів корупції. *Право і суспільство*. 2018. №3. С. 236-240.

7. Corruption Perceptions Index. URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2025

8. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

9. Чудик Н. О., Антоник Є. А. Інститут викривачів у запобіганні та протидії корупції в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 4. С. 141-146. DOI: 10.35774/app2019.04.141.

ISSN 3041-1793 Online

10. Кобко Є. Інститут викривачів як інструмент запобігання та протидії корупції в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №1. С.136-141. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.23.

11. Хамходера О. П., Снісарчук Т. М. Право викривача на винагороду: зміст, критерії, порядок реалізації. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2020. № 1. С. 183-190. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/44.

12. Guidance Note for States parties on sharing information and experiences on protection of whistle-blowers and other reporting persons. URL: https://track.unodc.org/uploads/documents/UNCAC/WorkingGroups/workinggroup4/2025-June-17-20/Contributions-whistler-blower/Eswatini_English.pdf

13. Права та гарантії захисту викривачів. URL: https://nazk.gov.ua/uk/zahyst-vykryvachiv/?utm_source=chatgpt.com

14. Трофименко, М. (2025). Вплив цифрових технологій на рівень корупції в країнах. *Аспекти публічного управління*, 2025. №13(1). С. 61-68. https://doi.org/10.15421/152507.

15. Вінникова Н.А. Цифрові технології у боротьбі з глобальною корупцією. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. 2022. № 41. С. 30-39. https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-04

16. U.S. Securities and Exchange Commission. URL:https://www.sec.gov/enforcement-litigation/whistleblower-program.

17. National Crime Agency. URL: https://www.nationalcrimeagency.gov.uk/what-we-do/crime-threats/bribery-and-corruption.

References:

1. Analytical Study in the Field of Whistleblower Protection for 2024. (2025). Retrieved from https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2025/Analiz-doslidzhennya-u-sferi-zakhystu-vykryvachiv-za-2024-rik.pdf [in Ukrainian].

2. Tolkachova, I. A., & Kaziuta, D. A. (2019). Zakhyst vykryvachiv koruptsii: ukrainski realii ta mizhnarodnyi dosvid [Protection of corruption whistleblowers: Ukrainian realities and international experience]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava, 1, 287–291 [in Ukrainian].

3. Zahyney, Z. A. (2016). Vykryvachi koruptsii: quid prodest? [Corruption whistleblowers: quid prodest?]. Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, 2(1), 125–136 [in Ukrainian].

4. Hubanov, O. O. (2023). Osnovni zasady derzhavnoho zakhystu ta zaokhochennia vykryvachiv koruptsii ta deiaki perspektyvy yikh vdoskonalennia [Basic principles of state protection and encouragement of corruption whistleblowers and some prospects for their improvement]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, 6, 708–711. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/167 [in Ukrainian].

5. Tatarenko, H. V., Mezeria, O. A., & Tatarenko, I. V. (2020). Reforma instytutu vykryvachiv koruptsii v Ukraini: dovhoochikuvani zminy chy imitatsiia prohresu [Reform of the whistleblower institution in Ukraine: long-awaited changes or imitation of progress]. Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka, 1(39), 127–142. https://doi.org/10.33216/2218-5461-2020-39-1-127-142 [in Ukrainian].

6. Smetanina, N. V., & Konovalova, I. O. (2018). Mizhnarodnyi dosvid zakhystu vykryvachiv koruptsii [International experience in protecting corruption whistleblowers]. Pravo i suspilstvo, 3, 236–240 [in Ukrainian].

7. Transparency International. (2025). Corruption Perceptions Index 2025. Retrieved from https://www.transparency.org/en/cpi/2025

ISSN 3041-1793 Online

8. Zakon Ukrainy “Pro zapobihannia koruptsii” [Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”]. (2014, October 14). No. 1700-VII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text [in Ukrainian].

9. Chudyk, N. O., & Antonyk, Ye. A. (2019). Instytut vykryvachiv u zapobihanni ta protydii koruptsii v Ukraini [The institution of whistleblowers in preventing and combating corruption in Ukraine]. Aktualni problemy pravoznavstva, 4, 141–146. https://doi.org/10.35774/app2019.04.141 [in Ukrainian].

10. Kobko, Ye. (2021). Instytut vykryvachiv yak instrument zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini [The whistleblower institution as a tool for preventing and combating corruption in Ukraine]. Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo, 1, 136–141. https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.23 [in Ukrainian].

11. Khamkhodera, O. P., & Snisarchuk, T. M. (2020). Pravo vykryvacha na vynahorodu: zmist, kryterii, poriadok realizatsii [The whistleblower’s right to remuneration: content, criteria, and implementation procedure]. Yurydychnyi elektronnyi naukovyi zhurnal, 1, 183–190. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/44 [in Ukrainian].

12. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2025). Guidance Note for States Parties on Sharing Information and Experiences on Protection of Whistle-blowers and Other Reporting Persons. Retrieved from https://track.unodc.org/uploads/documents/UNCAC/WorkingGroups/workinggroup4/2025-June-17-20/Contributions-whistler-blower/Eswatini_English.pdf .

13. National Agency on Corruption Prevention (NACP). (n.d.). Prava ta harantii zakhystu vykryvachiv [Rights and guarantees of whistleblower protection]. Retrieved from https://nazk.gov.ua/uk/zahyst-vykryvachiv/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

14. Trofymenko, M. (2025). Vplyv tsyfrovykh tekhnolohii na riven koruptsii v krainakh [The impact of digital technologies on the level of corruption in countries]. Aspekty publichnoho upravlinnia, 13(1), 61–68. https://doi.org/10.15421/152507 [in Ukrainian].

15. Vinnikova, N. A. (2022). Tsyfrovi tekhnolohii u borotbi z hlobalnoiu koruptsiieiu [Digital technologies in the fight against global corruption]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, seriia “Pytannia politolohii”, 41, 30–39. https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-41-04 [in Ukrainian].

16. U.S. Securities and Exchange Commission. URL:https://www.sec.gov/enforcement-litigation/whistleblower-program

17. National Crime Agency. URL: https://www.nationalcrimeagency.gov.uk/what-we-do/crime-threats/bribery-and-corruption.

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.1
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1145-1158

Булькач Сергій Петрович здобувач, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, https://orcid.org/0009-0009-2635-0774

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Анотація. У статті визначено сучасний стан наукової розробленості проблемних питань взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. Встановлено, що на сьогодні можна виділити два основні напрямки наукових досліджень в яких могли бути розглянуті питання взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема це роботи, присвячені проблемним питанням: 1) організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами під час протидії кримінальними правопорушенням; 2) протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом.

Встановлено, що окремі результати досліджень, присвячених питанням організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами під час протидії кримінальними правопорушенням можуть бути взяті за основу для вироблення теоретичної моделі організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. Однак, аналіз вказаних досліджень показав, що автори в жодному дослідженні не вивчали вказані питання. Аналіз досліджень, присвячених питанням протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом показав, що автори у своїх дослідженнях лише частково вивчали витання організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів України під час протидії вказаним кримінальним правопорушенням.

Зроблено висновок, що на сьогодні недостатньо вивченими залишаються окремі проблемні питання, зокрема: 1) інституційна спроможність протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом можливостями слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України; 2) правове забезпечення взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна,

ISSN 3041-1793 Online
одержаного злочинним шляхом; 3) взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час виявлення фактів легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом; 4) взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час під час реалізації матеріалів оперативної розробки що злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом; 5) взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом; 6) взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії процесу розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом.

Ключові слова: стан розробленості, взаємодія, доказування, виявлення, документування, протидія, попередження, превенція, розслідування, кримінальна поліція, оперативно-розшукова діяльність, злочин, організована злочинність, оперативний підрозділ, орган досудового розслідування, слідчий, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, Національна поліція України.

Bulkach Serhii Petrovych applicant, Research Institute of Public Law, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-2635-0774

STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF PROBLEMS OF INTERACTION BETWEEN INVESTIGATIVE AND OPERATIONAL UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE DURING THE COMBAT OF LEGALIZATION (LAUNDERING) OF PROPERTY OBTAINED BY CRIMINAL MEANS

Abstract. The article identifies the current state of scientific development of problematic issues of interaction between investigative and operational units of the National Police of Ukraine when countering the legalization (laundering) of property obtained by crime.

It has been established that today two main areas of scientific research can be distinguished in which the issues of interaction between investigative and operational units of the National Police of Ukraine during the counteraction to the legalization (laundering) of property obtained by crime could be considered, in particular, these are works devoted to problematic issues: 1) the organization of interaction between investigative and operational units during the counteraction to criminal offenses; 2) the counteraction to the legalization (laundering) of property obtained by crime.

ISSN 3041-1793 Online

It has been established that individual results of research devoted to the issues of organizing interaction between investigative and operational units during the counteraction to criminal offenses can be taken as a basis for developing a theoretical model of the organization of interaction between investigative and operational units of the National Police of Ukraine during the counteraction to the legalization (laundering) of property obtained by crime. However, the analysis of the specified studies showed that the authors did not study the specified issues in any of the studies. An analysis of studies devoted to the issues of countering the legalization (laundering) of property obtained by crime showed that the authors in their studies only partially studied the dynamics of the organization of interaction between investigative and operational units of Ukraine when countering the specified criminal offenses.

It was concluded that today some problematic issues remain insufficiently studied, in particular: 1) the institutional capacity to counteract the legalization (laundering) of property obtained by crime by the capabilities of the investigative and operational units of the National Police of Ukraine; 2) legal support for the interaction of the investigative and operational units of the National Police of Ukraine during the counteraction to the legalization (laundering) of property obtained by crime; 3) interaction of the investigative and operational units of the National Police of Ukraine during the detection of facts of legalization (laundering) of property obtained by crime; 4) interaction of the investigative and operational units of the National Police of Ukraine during the implementation of materials of operational development of crimes related to the legalization (laundering) of property obtained by crime; 5) interaction of investigative and operational units of the National Police of Ukraine during investigative (search) actions in the investigation of crimes related to the legalization (laundering) of property obtained by crime; 6) interaction of investigative and operational units of the National Police of Ukraine during the counteraction of the process of investigation of crimes related to the legalization (laundering) of property obtained by crime.

Keywords: state of development, interaction, evidence, detection, documentation, counteraction, warning, prevention, investigation, criminal police, operational and investigative activities, crime, organized crime, operational unit, pre-trial investigation body, investigator, criminal liability, criminal offense, legalization (laundering) of property obtained by criminal means, National Police of Ukraine

Постановка проблеми. Україна протягом останніх років перебуває у стані війни, терористичної загрози та загрози сепаратизму. Використання фінансової системи з метою інтеграції та переадресації фінансових потоків, що спрямовуються на підтримку такої злочинної діяльності – це виклик для держави. Економічна злочинність в Україні характеризується постійним

ISSN 3041-1793 Online
вдосконаленням схем з легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Зокрема, існують масштабні зловживання з бюджетними коштами, прояви корупції, виведення капіталів в іноземні юрисдикції, діяльності конвертаційних центрів («скруток»), шахрайства, ухилення від сплати податків та зборів, приховування реальних власників інвестиційних проєктів, які інвестують в найбільш прибуткові галузі економіки тощо. Поширення тіньової економіки та зростання організованої злочинності значною мірою підриває національну економічну безпеку України [1].

Важливим елементом протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом є спільна діяльність слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень вказаної категорії.

Теорія і практика свідчить, що одним із дієвих і традиційних напрямів удосконалення протидії кримінальним правопорушенням є покращення її теоретичного забезпечення, що досягається за допомогою приділення з боку науковців належної уваги [2, с. 66].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В першу чергу слід зупинитися на результатах дослідження Р.Л. Сопільника, який досліджував питання взаємодії підрозділів ДСБЕЗ з органами досудового слідства у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [3], оскільки результати його дослідження тісно пов’язані з предметом нашого дослідження.

Р.Л. Сопільник у своїй роботі на тему «Взаємодія підрозділів ДСБЕЗ з органами досудового слідства у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» досліджував наступні питання: 1) організація державної протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; 2) правова характеристика легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; 3) фінансовий моніторинг – державний захід щодо виявлення легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; 4) правова основа взаємодії підрозділів ДСБЕЗ з органами досудового слідства у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; 5) характеристика взаємодії підрозділів ДСБЕЗ з органами досудового слідства у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; 6) взаємодія підрозділів ДСБЕЗ з органами досудового слідства на етапі виявлення легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; 7) взаємодія підрозділів ДСБЕЗ з органами досудового слідства на етапі розслідування кримінальних справ з легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [3].

Не зменшуючи вклад автора у розробку вирішення окремих проблемних питань взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, слід

ISSN 3041-1793 Online

зазначити, що автор здійснював дослідження до реформування кримінально-процесуального законодавства, а також до створення Національної поліції, що значно вплинуло на процеси організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. Крім того, автор досліджував питання у розрізі легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а не майна у цілому, як це передбачено Кримінальним кодексом України. Однак, окремі результати роботи автора можуть бути взяті за основу для вироблення теоретичної моделі організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом.

З метою визначення стану наукової розробленості проблем взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, доцільним буде вивчити дослідження в яких розглядалися окремі аспекти взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами під час протидії кримінальними правопорушенням.

Окремі аспекти організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами під час протидії кримінальними правопорушенням у своїх працях розглядали П.В. Берназ, М.В. Борисенко, М.Б. Головко, І.М.Єфіменко, В.В. Іванов, Є.В. Лизогубенко, В. М. Малюга А.А. Патик, Н.О. Попова, Т. Р. Сабанюк, Т. Л. Сивогривова, В.В. Топчій, Г.І. Удренас, Т.О. Часова, В.В. Черепущак, С.В. Яковчук та інші.

Також доцільним буде вивчити дослідження в яких розглядалися окремі аспекти протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним на наявність у них питань організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами.

Окремі аспекти протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом досліджували О.П. Бойко, О.Г. Варчук, Л.М. Доля, О.Є. Користін, О.В. Коновалов, І. С. Кундельська, С.І. Лепський, Є.В. Мякота, Ю.М. Павлютін, О.Б. Полторацький, С. В. Рокунь, П.С. Романько, А.Г. Семчук, Р.Л. Сопільник, М.Д. Твердовський, А.С. Чуйков та інші.

Мета статті – визначення сучасного стану наукової розробленості проблемних питань взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з аналізу вище вказаних наукових праць можна виділити два основні напрямки наукових досліджень в яких могли бути розглянуті питання взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема це роботи,

ISSN 3041-1793 Online
присвячені проблемним питанням: 1) організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами під час протидії кримінальними правопорушенням; 2) протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом.

Пропонуємо розглянути вказані роботи на предмет вивчення в них проблемних питань взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом.

Аналіз наукових досліджень з питань організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами під час протидії кримінальними правопорушенням.

Окремі питання організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами під час протидії кримінальними правопорушенням були предметом дослідження 17 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) та 1 дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Зокрема, це дослідження В. В. Іванова на тему «Взаємодія оперативних підрозділів органів внутрішніх справ і слідчого на досудових стадіях кримінального процесу», П. В. Берназа на тему «Взаємодія слідчого з оперуповноваженим ДСБЕЗ при розслідуванні економічних злочинів», Г.І. Удренаса на тему «Тактико-психологічні засади взаємодії слідчого і працівника оперативного підрозділу ОВС з особами, які беруть участь у розкритті та розслідуванні злочинів», Є. В. Лизогубенка на тему «Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів при розкритті злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів», А. А. Патики на тему «Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів», В.В. Черепущака на тему «Взаємодія підрозділів карного розшуку з органами досудового слідства у протидії корисливо-насильницьким злочинам», М. Б. Головка на тему «Організаційно-правові та психологічні засади вдосконалення взаємодії працівників оперативних підрозділів та слідчих», В.В. Топчія на тему «Теоретичні та практичні засади взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами в розкритті та розслідуванні злочинів (за матеріалами МВС України)», І.М. Єфіменка на тему «Взаємодія слідчих і оперативних підрозділів при реалізації таємної інформації», Н.О. Попової на тему «Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів у протидії незаконним заволодінням автотранспортом», С.В. Яковчука на тему «Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування серійних вбивств», Т.О. Часової на тему «Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів ОВС під час протидії злочинам у сфері державних закупівель», В. М. Малюги на тему «Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування

ISSN 3041-1793 Online

злочинів», О.П. Бойка на тему «Взаємодія слідчих з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні», М.В. Борисенка на тему «Взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами органів Національної поліції під час досудового розслідування», Т.О. Постолов на тему «Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції під час протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності», Т. Р. Сабанюка на тему «Організація взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами під час виявлення та розслідування умисних вбивств», Т.Л. Сивогривової на тему «Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції під час протидії розкраданню бюджетних коштів в процесі проведення будівельних робіт».

Звісно, окремі результати вищезгаданих авторів можуть бути взяті за основу для вироблення теоретичної моделі організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. Однак, аналіз вказаних досліджень показав, що автори в жодному дослідженні не вивчали вказані питання.

Аналіз наукових досліджень з питань протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом.

Окремі питання протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом були предметом дослідження 11 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) та 1 дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Однією із перших робіт, присвячених проблемним питанням протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом було дослідження Л.М. Доля на тему «Організаційно-правові засади протидії легалізації доходів, здобутих протиправним шляхом». Авторка у своєму дослідженні вивчала питання удосконалення взаємодії в діяльності державних органів у сфері протидії легалізації доходів, здобутих протиправним шляхом. До пріоритетних напрямів удосконалення взаємодії діяльності державних органів у сфері протидії легалізації доходів, здобутих протиправним шляхом, авторка відносить: а) удосконалення нормативно-правової бази щодо взаємодії у діяльності даних органів; б) створення Міжнародного центру по протидії «відмиванню» протиправно отриманих доходів, який би став координатором діяльності правоохоронних органів; в) створення оптимальної системи науково-методичного та інформаційного забезпечення діяльності; г) поліпшення системи підготовки та виховання кадрів [4].

На рівні докторської дисертації проблеми протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом вивчав О.Є. Користін у своєму дослідженні на тему «Теорія і практика протидії відмиванню коштів: правове та організаційне забезпечення». У роботі проаналізовано сутність та правову

ISSN 3041-1793 Online
природу соціально- економічного явища відмивання коштів з урахуванням та аналізом його співвідношення з іншими суспільно-небезпечними соціальними явищами: тіньова економіка, організована злочинність, корупція тощо. Досліджено сучасні світові тенденції адміністративно-правового нормотворення та здійснено аналіз міжнародних стандартів у сфері протидії відмиванню коштів. Проаналізовано та розкрито зміст поняття адміністративно-правового забезпечення протидії відмиванню коштів. Теоретично обґрунтовано об'єктивність запровадження та місце фінансового моніторингу у системі державного управління як центрального інституту державного контролю у сфері запобігання відмиванню коштів. Досліджено сутність фінансового моніторингу, його правову природу, систему суб'єктів та правове і нормативне забезпечення. Обґрунтовано організаційно- тактичні підходи здійснення оперативно-розшукового супроводження фінансового моніторингу. Сформульовані пропозиції щодо вдосконалення чинного спеціального законодавства та концептуальні основи державної політики у сфері протидії відмиванню коштів в Україні [5]. Однак, аналіз вказаного дослідження показав, що автор не вивчав у своєму дослідженні питання організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії вказаним кримінальним правопорушенням.

А.Г. Семчук досліджував питання протидії підрозділами ДСБЕЗ МВС України легалізації через банківські установи доходів, одержаних злочинним шляхом [6]. Однак, аналіз вказаного дослідження показав, що автор не вивчав у своєму дослідженні питання організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії вказаним кримінальним правопорушенням.

У 2011 році М.Д. Твердовський завершив підготовку дисертації на тему «Оперативно-розшукове виявлення та документування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом у банківській сфері». У роботі автор, досліджуючи питання реалізації матеріалів оперативно-розшукового документування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом у банківській сфері вказує на те, що особливу увагу відведено взаємодії оперативного підрозділу з органами досудового слідства в складі СОГ та проведенню операцій щодо блокування рахунків у банківських установах та вилучення паперових документів і електронних носіїв [7].

У 2013 році було підготовлено одразу 2 дослідження, присвячені окремим питанням протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема це дослідження О.В. Коновалова та О.Б. Полторацького [8; 9]. Однак, аналіз вказаних досліджень показав, що автори не вивчали у своїх дослідженнях питання організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії вказаним кримінальним правопорушенням.

ISSN 3041-1793 Online

У 2014 році було підготовлено одразу 3 дисертації, присвячені окремим питанням протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема це дослідження О.Г. Варчука, П.С. Романька та А.С. Чуйкова.

О.Г. Варчука у своїй роботі на тему «Виявлення і розслідування злочинів, пов'язаних з діяльністю конвертаційних центрів» дійшов до висновку, що обов'язковою умовою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства у провадженнях про злочини, пов'язані з діяльністю конвертаційних центрів, є оперативно-розшукове супроводження досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень. Воно полягає, зокрема, у забезпеченні слідчого оперативною (орієнтуючою) інформацією про обставини вчинення злочину, а також інформацією щодо можливої протидії розслідуванню з боку окремих осіб. На стадії судового розгляду кримінальних проваджень оперативно-розшукове супроводження має метою: а) відстеження подій, що відбуваються у судових приміщеннях очікування, на прилеглій до суду території з метою попередження незаконного впливу на учасників процесу; б) надання психологічної підтримки учасникам кримінального процесу, які будуть приймати участь у судовому засіданні і показання яких мають ключове значення [10].

Аналіз роботи П.С. Романька на тему «Протидія оперативними підрозділами правоохоронних органів легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [11] та А.С. Чуйкова на тему «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії відмиванню коштів в Україні» [12] показав, що автори не вивчали у своїх дослідженнях питання організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії вказаним кримінальним правопорушенням.

С.І. Лепський досліджував питання правових та організаційних засад здійснення фінансових розслідувань в сфері протидії легалізації злочинних доходів [13]. Однак, аналіз вказаного дослідження показав, що автор не вивчав у своєму дослідженні питання організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії вказаним кримінальним правопорушенням.

Є.В. Мякота досліджував питання оперативного пошуку ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [14]. Однак, аналіз вказаного дослідження показав, що автор не вивчав у своєму дослідженні питання організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії вказаним кримінальним правопорушенням.

У 2016 році Ю.М. Павлютін завершив підготовку дисертації на тему «Виявлення та розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом». У роботі автор дослідивши питання взаємодії оперативних підрозділів, органів досудового розслідування з іншими органами у

ISSN 3041-1793 Online
ході виявлення і розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом дійшов до висновку, що побудова взаємодії під час виявлення та розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом має комплексний характер. Взаємодія у контексті досліджуваної теми розглядається, як організована, належно регламентована, узгоджена за метою, завданнями, місцем і часом спільна діяльність слідчих та оперативних підрозділів правоохоронних та контролюючих органів, спрямована на ефективне та комплексне використання сил, засобів і методів під час виявлення та розслідування легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [15].

У 2021 році С.В. Рокунь завершив підготовку дисертації на тему «Діяльність детективів Національного антикорупційного бюро України щодо виявлення, розкриття і розслідування фактів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» досліджував лише питання міжвідомчої співпраці детективів НАБУ на національному рівні та взаємодія у межах міжнародного співробітництва в розслідуванні легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом [16]. Однак, аналіз вказаного дослідження показав, що автор не вивчав у своєму дослідженні питання організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії вказаним кримінальним правопорушенням.

Одним із останніх досліджень, присвячених проблемним питанням взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами під час протидії кримінальними правопорушенням було дослідження І. С. Кундельської на тему «Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції під час протидії розкраданню бюджетних коштів в процесі проведення будівельних робіт» [17]. Однак, аналіз вказаного дослідження показав, що авторка не вивчала у своєму дослідженні питання організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії вказаним кримінальним правопорушенням.

Звісно, окремі результати вищезгаданих авторів можуть бути взяті за основу для вироблення теоретичної моделі організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. Однак, аналіз вказаних досліджень показав, що автори у своїх дослідженнях лише частково вивчали витання організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів України під час протидії вказаним кримінальним правопорушенням.

Висновки. У цілому, результати вивчення вище вказаних наукових досліджень авторів дозволяє прийти до висновку, що на сьогодні недостатньо вивченими залишаються окремі проблемні питання, зокрема: 1) інституційна спроможність протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом можливостями слідчих та оперативних підрозділів

ISSN 3041-1793 Online

Національної поліції України; 2) правове забезпечення взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом; 3) взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час виявлення фактів легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом; 4) взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час під час реалізації матеріалів оперативної розробки що злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом; 5) взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом; 6) взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час протидії процесу розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом.

Література:

1. Актуальні методи, способи, інструменти легалізації (відмивання) злочинних доходів та фінансування тероризму (сепаратизму). Державна служба фінансового моніторингу України. Київ, 2021. 116 с. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20of%20the%20SFMS/UKR_Typology_2021_26_05.pdf.

2. Ганжа А.А. Науковий генезис проблеми протидії оперативними підрозділами ОВС України діяльності організованих злочинних груп, які готують вчинення крадіжок із квартир громадян. Право і безпека. 2013. № 3 (50). С. 65-67.

3. Сопільник Р.Л. Взаємодія підрозділів ДСБЕЗ з органами досудового слідства у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 20 с.

4. Доля Л.М. Організаційно-правові засади протидії легалізації доходів, здобутих протиправним шляхом: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: НАВСУ, 2003. 20 с.

5. Користін О.Є. Теорія і практика протидії відмиванню коштів: правове та організаційне забезпечення: Автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.07. Київ: КНУВС, 2009. 38 с.

6. Протидія підрозділами ДСБЕЗ МВС України легалізації через банківські установи доходів, одержаних злочинним шляхом: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: КНУВС, 2009. 19 с.

7. Твердовський М.Д. Оперативно-розшукове виявлення та документування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом у банківській сфері: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 20 с.

8. Коновалов О.В. Правові та організаційні засади діяльності оперативних підрозділів по запобіганню відмиванню коштів в банках: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: НАВС, 2013. 20 с.

9. Полторацький О.Б. Кримінально-правова оцінка оперативно-розшукової інформації за ознаками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НА СБУ, 2013. 20 с.

ISSN 3041-1793 Online

10. Варчук О.Г. Виявлення і розслідування злочинів, пов'язаних з діяльністю конвертаційних центрів: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса: ОДУВС, 2014. 20 с.

11. Романько П.С. Протидія оперативними підрозділами правоохоронних органів легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: НАВС, 2014. 20 с.

12. Чуйков А.С. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії відмиванню коштів в Україні: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: НАВС, 2014. 21 с.

13. Лепський С.І. Правові та організаційні засади здійснення фінансових розслідувань в сфері протидії легалізації злочинних доходів: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса: ОДУВС, 2015. 19 с.

14. Мякота Є.В. Оперативний пошук ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса: ОДУВС, 2015. 18 с.

15. Павлютін Ю.М. Виявлення та розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса: ОДУВС, 2016. 19 с.

16. Рокунь С.В. Діяльність детективів Національного антикорупційного бюро України щодо виявлення, розкриття і розслідування фактів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом: Дис. … … доктор. філософ.: 081 – Право. Дніпро: ДДУВС, 2021. 183 с.

17. Кундельська І. С. Запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом в Україні: Дис. … … доктор. філософ.: 081 – Право. Київ: НАВС, 2024. 273 с.

References:

1. Aktualni metody, sposoby, instrumenty lehalizatsii (vidmyvannia) zlochynnykh dokhodiv ta finansuvannia teroryzmu (separatyzmu) [Current methods, methods, tools for legalization (laundering) of criminal proceeds and financing of terrorism (separatism)]. Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu Ukrainy. Kyiv, 2021. 116 s. URL: https://fiu.gov.ua /assets/userfiles/200/Typologies%20of%20the%20SFMS/UKR_Typology_2021_26_05.pdf. [in Ukrainian].

2. Hanzha A.A. (2013) Naukovyi henezys problemy protydii operatyvnymy pidrozdilamy OVS Ukrainy diialnosti orhanizovanykh zlochynnykh hrup, yaki hotuiut vchynennia kradizhok iz kvartyr hromadian [Scientific genesis of the problem of counteraction by operational units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to the activities of organized criminal groups that are preparing to commit thefts from citizens' apartments.]. Pravo i bezpeka. 2013. № 3 (50). S. 65-67 [in Ukrainian].

3. Sopilnyk R.L. (2011) Vzaiemodiia pidrozdiliv DSBEZ z orhanamy dosudovoho slidstva u protydii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom [Interaction of DSBEZ units with judicial investigation bodies in counteraction to legalization (laundering) of proceeds obtained by criminal means]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Lviv: LvDUVS, 2011. 20 s. [in Ukrainian].

4. Dolia L.M. (2003) Orhanizatsiino-pravovi zasady protydii lehalizatsii dokhodiv, zdobutykh protypravnym shliakhom [Organizational and legal measures to combat the legalization of income obtained illegally: Abstract of dissertation ... candidate of law sciences]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv: NAVSU, 2003. 20 s. [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

5. Korystin O.Ye. (2009) Teoriia i praktyka protydii vidmyvanniu koshtiv: pravove ta orhanizatsiine zabezpechennia [Theory and practice of combating money laundering: legal and organizational support: Abstract of dissertation ... doctor of law sciences]: Avtoref. dys. ... d.yu.n.: 12.00.07. Kyiv: KNUVS, 2009. 38 s. [in Ukrainian].

6. Protydiia pidrozdilamy DSBEZ MVS Ukrainy lehalizatsii cherez bankivski ustanovy dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom [Counteraction by the DSBEZ units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to the legalization of income obtained illegally through banking institutions]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv: KNUVS, 2009. 19 s. [in Ukrainian].

7. Tverdovskyi M.D. (2011) Operatyvno-rozshukove vyiavlennia ta dokumentuvannia lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom u bankivskii sferi [Operational-search and documentation of legalization (laundering) of proceeds from crime in the banking sector]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Lviv: LvDUVS, 2011. 20 s. [in Ukrainian].

8. Konovalov O.V. (2013) Pravovi ta orhanizatsiini zasady diialnosti operatyvnykh pidrozdiliv po zapobihanniu vidmyvanniu koshtiv v bankakh [Legal and organizational principles of the activities of operational units to prevent money laundering in banks]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv: NAVS, 2013. 20 s. [in Ukrainian].

9. Poltoratskyi O.B. (2013) Kryminalno-pravova otsinka operatyvno-rozshukovoi informatsii za oznakamy lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom [Criminal-legal assessment of operational-search information on the signs of legalization (laundering) of proceeds from crime]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kyiv: NA SBU, 2013. 20 s. [in Ukrainian].

10. Varchuk O.H. (2014) Vyiavlennia i rozsliduvannia zlochyniv, poviazanykh z diialnistiu konvertatsiinykh tsentriv [Detection and investigation of crimes related to the activities of conversion centers]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Odesa: ODUVS, 2014. 20 s. [in Ukrainian].

11. Romanko P.S. (2014) Protydiia operatyvnymy pidrozdilamy pravookhoronnykh orhaniv lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom [Counteraction by operational units of law enforcement agencies to the legalization (laundering) of proceeds from crime]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv: NAVS, 2014. 20 s. [in Ukrainian].

12. Chuikov A.S. (2014) Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady protydii vidmyvanniu koshtiv v Ukraini [Criminal law and criminological principles of combating money laundering in Ukraine]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv: NAVS, 2014. 21 s. [in Ukrainian].

13. Lepskyi S.I. (2015) Pravovi ta orhanizatsiini zasady zdiisnennia finansovykh rozsliduvan v sferi protydii lehalizatsii zlochynnykh dokhodiv [Legal and organizational principles of conducting financial investigations in the field of combating the legalization of criminal proceeds]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Odesa: ODUVS, 2015. 19 s. [in Ukrainian].

14. Miakota Ye.V. (2015) Operatyvnyi poshuk oznak lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom [Operational search for signs of legalization (laundering) of proceeds obtained by crime]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Odesa: ODUVS, 2015. 18 s. [in Ukrainian].

15. Pavliutin Yu.M. (2016) Vyiavlennia ta rozsliduvannia lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom [Detection and investigation of legalization (laundering) of proceeds obtained by crime]: Avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Odesa: ODUVS, 2016. 19 s. [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

16. Rokun S.V. (2021) Diialnist detektyviv Natsionalnoho antykoruptsiinoho biuro Ukrainy shchodo vyiavlennia, rozkryttia i rozsliduvannia faktiv lehalizatsii (vidmyvannia) maina, oderzhanoho zlochynnym shliakhom [Activities of detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine in identifying, disclosing and investigating facts of legalization (laundering) of property obtained by crime]: Dys. … … doktor. filosof.: 081 – Pravo. Dnipro: DDUVS, 2021. 183 s. [in Ukrainian].

17. Kundelska I. S. (2024) Zapobihannia lehalizatsii (vidmyvanniu) maina, oderzhanoho zlochynnym shliakhom v Ukraini [Prevention of legalization (laundering) of property seized by crime in Ukraine]: Dys. … … doktor. filosof.: 081 – Pravo. Kyiv: NAVS, 2024. 273 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 347.44
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1159-1176

Верейці Ольга Володимирівна кандидат юридичних наук, доцент, м. Київ, https://orcid.org/0009-0007-9842-2189

Падун Роман Володимирович кандидат юридичних наук, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-5101-8532

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ВІДНОСИНАХ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу цивільно-правової відповідальності сторін та способів забезпечення виконання зобов'язань у відносинах публічно-приватного партнерства з орієнтиром на норми нового Закону України «Про публічно-приватне право» від 19 червня 2025 року. Розкрито поняття, функції та особливості правової природи відповідальності у сфері публічно-приватного партнерства. Встановлено, що відповідальність у відносинах публічно-приватного партнерства має комплексний багаторівневий характер, поєднуючи норми Цивільного кодексу України зі спеціальними механізмами, зумовленими публічно-правовою природою партнерства. Визначено, що ключовою особливістю відповідальності у публічно-приватному партнерстві є її безпосередній зв'язок із розподілом ризиків між сторонами: сторона, яка прийняла на себе відповідний ризик, несе і негативні наслідки його реалізації. Проаналізовано функції відповідальності у публічно-приватному партнерстві - компенсаційну, превентивну, а також специфічні функції, зумовлені особливостями таких відносин: інструмент розподілу ризиків, охорона майнових інтересів приватних інвесторів, захист публічних інтересів через гарантування якості та безперервності надання суспільно значущих послуг. Досліджено механізми захисту прав приватного партнера від неправомірних дій публічної сторони, у тому числі право на повне відшкодування збитків та компенсацію інвестицій у разі дострокового розірвання договору. Окрему увагу приділено спеціальним інструментам забезпечення виконання зобов'язань, що застосовуються в міжнародній практиці: performance indicators, service penalties, abatements, performance deductions, revenue guarantees, step-in-rights та buy-out clause. Розкрито правову природу кожного з цих механізмів та встановлено їх співвідношення з традиційними інститутами цивільного права. Зазначено, що повноцінне нормативне закріплення механізму step-in-rights в українському законодавстві

ISSN 3041-1793 Online
залишається недостатнім. Дослідження базується на аналізі норм чинного законодавства України, рекомендацій Світового банку, ЄБРР, а також наукових працях вітчизняних та зарубіжних юристів-науковців.
Ключові слова: публічно-приватне партнерство, цивільно-правова відповідальність, договір публічно-приватного партнерства, відшкодування збитків, неустойка, step-in-rights, концесія, цивільно-правовий договір.

Vereitsi Olha Volodymyrivna candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Kyiv, https://orcid.org/0009-0007-9842-2189

Padun Roman Volodymyrovych candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5101-8532

CIVIL LIABILITY AND METHODS OF ENSURING THE FULFILMENT OF OBLIGATIONS IN PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP RELATIONSHIPS

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the civil liability of the parties and the means of ensuring the performance of obligations in public-private partnership relationships, with a focus on the provisions of the new Law of Ukraine 'On Public-Private Partnership' of 19 June 2025. The article explores the concept, functions and distinctive features of the legal nature of liability in the sphere of public-private partnerships. It establishes that liability in public-private partnership relations is of a comprehensive, multi-level nature, combining the provisions of the Civil Code of Ukraine with special mechanisms dictated by the public-law nature of the partnership. It is determined that a key feature of liability in public-private partnerships is its direct link to the allocation of risks between the parties: the party that has assumed the relevant risk also bears the negative consequences of its materialisation. The functions of liability in public-private partnerships have been analysed – compensatory, preventive, as well as specific functions determined by the characteristics of such relationships: a risk-sharing instrument, the protection of private investors' property interests, and the protection of public interests through the guarantee of quality and continuity in the provision of socially significant services. The mechanisms for protecting the rights of the private partner against unlawful actions by the public party are examined, including the right to full compensation for losses and reimbursement of investments in the event of early termination of the contract. Particular attention is paid to specific enforcement mechanisms used in international practice: performance indicators, service penalties, abatements, performance deductions, revenue guarantees, step-in-rights and buy-out clauses. The legal nature of each of these mechanisms is examined, and their relationship with traditional institutions of civil law is

ISSN 3041-1793 Online
established. It is noted that the full regulatory enshrinement of the step-in-rights mechanism in Ukrainian legislation remains insufficient. The study is based on an analysis of the provisions of current Ukrainian legislation, recommendations from the World Bank and the EBRD, as well as academic works by domestic and foreign legal scholars.

Keywords: public-private partnership, civil liability, public-private partnership agreement, compensation for damages, penalty, step-in-rights, concession, civil law agreement.

Постановка проблеми. Невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань є однією з поширених проблем цивільно-правових відносин, що не лише порушує права сторін зобов'язань, а й негативно впливає на стабільність цивільного обігу. Цієї вади не позбавлені і відносини публічно-приватного партнерства (далі - ППП), проте негативні наслідки порушення зобов'язань у цій сфері є більш значущими, оскільки зазначені відносини зачіпають інтереси не лише сторін договору, а й суспільства в цілому.

Складність питання про цивільно-правову відповідальність суб'єктів публічно-приватного партнерства та способи забезпечення виконання зобов'язань безпосередньо пов'язана зі складною правовою природою цього правового інституту, подвійним характером відносин, що виникають. З одного боку, відносини публічно-приватного партнерства ґрунтуються на притаманній приватноправовому регулюванню диспозитивності, що зумовлює юридичну рівність сторін та автономію їхньої волі. З іншого боку, вони спрямовані на реалізацію публічного інтересу, що зумовлює необхідність імплементації елементів публічно-приватного регулювання, зокрема певних владних повноважень публічного партнера, встановлення спеціальних гарантій та обмежень, а також підвищених вимог до відповідальності сторін за неналежне виконання взятих на себе зобов'язань. Крім того, виконання договірних зобовязань у сфері публічно-приватного партнерства зазвичай має довготривалий характер, а тому нерідко відбувається в умовах невизначеності та зміни фактичних обставин – особливо в умовах воєнного стану.

Варто також зазначити, що на приватних партнерів додатково покладається обов'язок дотримання положень низки міжнародних конвенцій, які встановлюють зобов'язання у сферах екологічного, соціального та трудового права.

Попри активний розвиток інституту ППП в Україні та зростання кількості відповідних проєктів, а також наявність нагальної потреби в залученні інвестицій, особливо в складних економічних умовах, викликаних воєнним станом, механізм цивільно-правової відповідальності та способи забезпечення виконання зобов'язань у цій сфері тривалий час не лише залишалися слабо врегульованим в контексті специфіки відповідних

ISSN 3041-1793 Online
правовідносин, а й не стали предметом широкого наукового дослідження. З прийняттям нового Закону «Про публічно-приватне партнерство» від 19 червня 2025 року (далі – Закон про ППП) [1], кількість норм, що регулюють відповідальність та забезпечення виконання зобов'язань у сфері ППП, зросла. Проте у юридичній науковій літературі це питання все ще висвітлюється фрагментарно – переважно в межах розгляду інших проблем, а отже положення щодо підстав, умов та обсягу відповідальності і механізмів забезпечення виконання зобов'язань в сфері публічно-приватного партнерства потребують окремого вивчення.

Метою дослідження є здійснення комплексного аналізу цивільно-правової відповідальності сторін та способів забезпечення виконання зобов'язань сторін у відносинах публічно-приватного партнерства: їх поняття, функцій, особливостей правової природи, видів та механізмів реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження українськими науковцями питань правового регулювання відносин публічно-приватного партнерства охоплюють кілька напрямів. Так, О. Пашинін [2] розглядає ППП як форму реалізації права власності та обґрунтовує необхідність законодавчого переходу від «державно-приватного» до «публічно-приватного» партнерства (що зрештою знайшло відображення у новому Законі про ППП). К. Єфіменко [3] аналізує механізм ППП у контексті реформи управління публічними інвестиціями і звертає увагу на взаємозв'язок між розподілом ризиків та стабільністю договірних відносин. З позиції зниження ризиків інвестиційних проєктів розглядають механізм публічно-приватного партнерства О. Бугров, О. Бугрова та І. Лук'янчук [4]. Р. Пічко досліджує питання трансформації правових механізмів ППП у зв'язку із набранням чинності новим Законом про ППП [5]. О. Ольшанский [6] аналізує ППП у контексті модернізації економічних відносин.

Серед праць зарубіжних науковців варто відзначити дослідження В. Карільо (V.Carrillo) та ін. [7] щодо правових наслідків дострокового розірвання договору ППП та проблем, що виникають у зв'язку з необхідністю компенсації інвестицій. Також заслуговує на увагу праця Дж. Джиффорд (J. Gifford) та ін. [8], що містить аналіз чинників перегляду договорів ППП у США, зосереджуючи увагу на механізмах buy-out та питанні реструктуризації боргу, які є елементами забезпечення стабільності виконання договірних зобов'язань в сфері ППП. Розподілу ризиків у проєктах публічно-приватного партнерства присвячено дослідження К. Мажер (K.Mazher) [9], де розподіл ризиків розглядається як передумова належного виконання зобов'язань сторонами ППП. Р. Осеї-Кеі (R. Osei-Kyei) та ін. [10] порівнюють механізми виникнення конфліктів та способи їх врегулювання у процесі реалізації ППП-проєктів, обґрунтовуючи переваги арбітражу та переговорів, що є важливим у контексті реалізації відповідальності сторін за договором ППП.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас, попри значну кількість публікацій, присвячених різним аспектам ППП, питання цивільно-правової відповідальності сторін та способів забезпечення виконання зобов'язань у відносинах ППП потребують додаткового дослідження, зокрема, у зв'язку з набранням чинності національного Закону про ППП.

Виклад основного матеріалу. Згідно з п. 32 ст. 1 Закону України «Про публічно-приватне партнерство», ППП – це співробітництво між публічним та приватним партнерами, що здійснюється на основі договору. Це визначення є лаконічнішим порівняно з тим, що містилося у Законі України «Про державно-приватне партнерство» [13], що втратив чинність, проте повністю відображає сутність цього правового інституту. Стаття 3 Закону про ППП встановлює такі ознаки ППП: інвестування з боку приватного партнера (фінансування, створення, будівництво та технічне обслуговування об'єкта ППП); довготривалість партнерства; передача приватному партнеру частини ризиків [1].

Нормативною основою для регулювання відповідальності у ППП є, насамперед, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [11], Закон України «Про публічно-приватне партнерство» [1], Закон України «Про концесію» [12] та інші нормативно-правові акти. Суттєву роль у визначенні правових інструментів відповідальності відіграють міжнародні договори та рекомендації міжнародних організацій, зокрема ЄБРР та Світового банку.

У загальному розумінні цивільно-правова відповідальність пов'язана з порушенням зобов'язання, тобто невиконанням або неналежним виконанням умов, визначених змістом зобов'язання [11, ст. 610]. Таке відступлення від умов договору тягне за собою правові наслідки, встановлені договором або законом, – зокрема одностороннє розірвання договору, зміну умов зобов'язання, сплату неустойки, відшкодування збитків та моральної шкоди [11, ст. 611]. Закон України про ППП містить розширений, порівняно з раніше чинним Законом України «Про державно-приватне партнерство» [13], перелік норм, що стосуються відповідальності сторін ППП. Також слід одразу зазначити, що, відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 34 Закону про ППП «Умови договору публічно-приватного партнерства» визначення відповідальності сторін за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором ППП належить до його істотних умов [1].

Важливим для розкриття питання про цивільно-правову відповідальність у ППП є з'ясування її функцій, які мають комплексний характер і поєднують загальні та спеціальні елементи. У загальнотеоретичному вимірі така відповідальність виконує компенсаційну та превентивну функції, забезпечуючи відшкодування збитків і стимулює належне виконання зобов'язань, що узгоджується з підходами наднаціональних актів ЄС в сфері договірного права [14; 15]. Водночас у межах публічно-приватного партнерства відповідальність виконує також специфічні функції, зумовлені

ISSN 3041-1793 Online
природою таких відносин: вона виступає інструментом розподілу ризиків та охорони майнових інтересів приватних інвесторів, які роблять значні вкладення в проєкт; забезпечує захист публічного інтересу через гарантування належної якості, безперервності та ефективності виконання робіт та надання суспільно значущих послуг у сферах інфраструктури, енергетики, охорони здоров'я, освіти тощо [16; 17]. Закон України «Про концесію» закріплює, що під суспільно значущими розуміються послуги, орієнтовані на задоволення публічних інтересів і потреб, які надаються невизначеному колу споживачів. Йдеться насамперед про такі послуги, забезпечення надання яких традиційно належить до компетенції органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також суб'єктів господарювання державного чи комунального сектору, зокрема підприємств, установ, організацій або господарських товариств, у яких контрольний пакет (50 і більше відсотків) чи повна участь належить державі, АРК або територіальним громадам [12, п.52 ст. 1].

З огляду на викладене, відповідальність у відносинах публічно-приватного партнерства буде мати багаторівневий характер, коли держава відповідає перед суспільством за якість та доступність результатів робіт та послуг, а приватний партнер – перед публічним партнером як стороною договірних відносин – за ефективність реалізації проєкту та належне виконання договірних зобов'язань. Така відповідальність визначається як умовами цивільно-правового договору (через застосування традиційних способів забезпечення виконання зобов'язань – неустойки, штрафу тощо), так і містить процедурно-публічні компоненти, що обумовлюється обов'язком дотримання спеціальних правил щодо публічного майна, вимог законодавства про конкуренцію та публічні закупівлі тощо. Ключовою ознакою ППП є розподіл ризиків між сторонами, що безпосередньо впливає на обсяг і межі відповідальності (п. 6 ч. 1 ст 34 Закону про ППП). Таким чином, відповідальність сторін ППП прямо кореспондує з розподілом ризиків: сторона, яка прийняла на себе відповідний ризик, несе й негативні наслідки. Отже, відповідальність у публічно-приватному партнерстві має комплексний характер, поєднуючи елементи договірної відповідальності та спеціальних механізмів. Вона є системою заходів правового впливу, що спрямовані на забезпечення належного виконання зобов'язань сторонами з урахуванням розподілу ризиків, публічного інтересу та специфіки проєктів.

У цивільному праві України традиційно виділяють кілька форм відповідальності, які застосовуються також у сфері ППП. Загалом доцільно розмежовувати загальну (передбачену ЦК України) та спеціальну відповідальність. Аналіз статті 37 Закону про ППП відповідальність сторін договору дозволяє стверджувати, що відповідальність у відносинах ППП має комплексний характер та визначається як імперативними приписами законодавства, так і диспозитивними умовами самого договору. Сторони

ISSN 3041-1793 Online

несуть відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань, включаючи порушення встановлених договором вимог, гарантій та інших обов'язків, що забезпечує поєднання загальних засад цивільно-правової відповідальності з особливостями правового режиму ППП. При цьому договір може передбачати застосування різних видів санкцій, не заборонених законодавством, зокрема штрафів, пені, відшкодування збитків та інших заходів впливу.

Закон також закріплює принцип повної відповідальності приватного партнера за дії залучених ним третіх осіб, що відповідає загальним підходам договірного права. Одночасно встановлюється специфічний обов'язок приватного партнера здійснювати попередню перевірку таких осіб на відповідність вимогам законодавства, спрямованим на запобігання участі у виконанні договору в сфері ППП суб'єктів із сумнівною репутацією або такими, що підпадають під встановлені законодавством обмеження. Зокрема, приватний партнер під час залучення підрядників до виконання робіт та/або надання послуг повинен перевіряти їх на наявність підстав, передбачених пунктами 5-9, 16, 18, 19, 20, 21 частини другої статті 19 Закону про ППП. У зазначених положеннях Закону про ППП йдеться про недопущення до участі в конкурсі пропозицій певних категорій учасників. Зокрема йдеться про осіб, що пов'язані з рф, Іраном, Білоруссю, КНДР; включені до списків FATF; посадові (службові) особи яких були притягнуті до відповідальності по обвинуваченню у використанні дитячої праці, вчиненні терористичного акту, здійснені торгівлі людьми, вчиненні шахрайства; участі в корупції тощо. Зі свого боку публічний партнер наділений контрольними повноваженнями у цієї сфері, зокрема правом вимагати від приватного партнера інформацію щодо залучених підрядників та здійснювати їх перевірку на предмет відповідності вимогам законодавства. У разі встановлення обставин, що свідчать про наявність підстав, які унеможливлюють участь відповідного суб'єкта у виконання договору ППП, публічний партнер має право звернутися до приватного партнера з документально обгрунтованою письмовою вимогою про заміну такого підрядника. Таким чином, законодавець запровадив комплексний механізм попереднього та поточного контролю за суб'єктним складом виконавців, що можуть бути залучені до реалізації проєкту ППП. Такий підхід поєднує приватно правову відповідальність приватного партнера за дії третіх осіб із публічно-правовими інструментами нагляду з боку публічного партнера.

З іншого боку, стаття 44 Закону про ППП закріплює систему норм, пов'язаних з відповідальністю, що орієнтовані передусім на забезпечення належного захисту прав приватного партнера ППП. Зокрема, ч. 4 цієї статті встановлює, що у випадку ухвалення державним органом або органом місцевого самоврядування рішення, яке призводить до порушення прав

ISSN 3041-1793 Online
приватного партнера, останній має право на повне відшкодування завданих йому збитків. Крім того, приватний партнер може вимагати компенсації шкоди, спричиненої діями, бездіяльністю чи неналежним виконанням обов'язків з боку державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, якщо такі обов'язки визначені законодавством України.

Частина 5 зазначеної статті встановлює, що у разі розірвання договору ППП публічний партнер відшкодовує приватному партнеру внесені ним економічно обґрунтовані інвестиції в частині, що не була відшкодована протягом дії такого договору, та/або вартість об'єкта ППП, а також, залежно від підстав розірвання договору, всі збитки, завдані достроковим припиненням договору ППП. Методика визначення суми відшкодування, а також умови та порядок його здійснення встановлюються в договорі ППП.

Отже, законодавець намагається забезпечити збалансованість відносин у сфері ППП не лише через покладення відповідальності на приватного партнера, а й через встановлення реальних гарантій захисту його майнових інтересів від неправомірних дій публічної сторони та ризиків дострокового припинення партнерства.

Аналогічно, стаття 46 Закону про ППП регламентує питання відшкодування шкоди, завданої кредитору. Відповідно до ч. 2 цієї статті прямий договір може визначати обсяг прав кредитора у випадку заміни приватного партнера, зокрема передбачати необхідність погодження такої заміни, якщо вона здійснюється за ініціативою публічного партнера. Також передбачена можливість для кредитора набувати прав та обов'язків приватного партнера. Водночас у прямому договорі мають бути встановлені положення щодо порядку та умов відшкодування кредитору у разі дострокового припинення договору ППП.

Ч 3. ст. 46 передбачає, що договором ППП та прямим договором визначається обов'язок публічного партнера здійснити заміну приватного партнера у випадках, передбачених такими договорами, а також компенсувати кредитору збитки, спричинені припиненням договору ППП. При цьому розмір відшкодування, а також порядок і строки його здійснення встановлюються умовами прямого договору. Це дозволяє розглядати останній як такий, що виконує функцію спеціального захисного механізму для кредиторів, забезпечуючи їм договірно визначені гарантії відшкодування збитків у разі дострокового припинення партнерства чи зміни приватного партнера, що підвищує інвестиційну привабливість проєктів ППП та знижує ризики кредитного фінансування.

Одним з ключових аспектів відповідальності у публічно-приватному партнерстві є забезпечення якості публічних послуг як елементу захисту суспільного інтересу. Це має особливе значення, оскільки результати реалізації проєктів ППП безпосередньо впливають на рівень життя населення

ISSN 3041-1793 Online

та функціонування критично важливої інфраструктури. Такі послуги зазвичай мають довготерміновий характер, що зумовлює необхідність встановлення стабільних та вимірювальних стандартів їх якості протягом всього строку дії договору. У разі невідповідності якості послуг умовам договору, настає відповідальність, у тому числі – за загальними положеннями ЦК України про послуги. Включенні відповідних положень до договору ППП передбачає не лише ретроспективну відповідальність, а й надає інструменти контролю.

Таким чином, Закон про ППП формує комплексний механізм відповідальності, який поєднує договірно-правові інструменти із засобами публічно-приватного впливу, забезпечуючи узгодження інтересів сторін та належний рівень захисту публічного інтересу у сфері реалізації проєктів публічно-приватного партнерства.

Щодо способів забезпечення виконання зобов'язань, то у сфері ППП застосовуються як загальні цивільно-правові інструменти, передбачені ЦК України, так і спеціальні механізми. До останніх належать так звані performance deduction (відрахування за неналежні показники ефективності), service penalties (штрафні санкції за неналежне надання послуг), abatements (коригування платежів), revenue guarantees (гарантії мінімального доходу) та step-in-rights (право втручання або право заміщення партнера), які детально розглядаються далі. Одразу слід зазначити, що спільною рисою цих інструментів є їхня інтегрованість у договірний механізм ППП та здатність забезпечувати не лише ретроспективну відповідальність за вже допущені порушення, а й завдавати превентивного впливу на поведінку сторін.

З практичної точки зору зазначені положення реалізуються також через особливі механізми договірного регулювання ППП. Зокрема, специфікою ППП є те, що вимоги до якості послуг деталізуються безпосередньо у договорі через систему кількісних і якісних показників, які охоплюють технічні, експлуатаційні, фінансово-економічні та інші критерії ефективності діяльності приватного партнера. Йдеться про так звані ***performance indicators***. Такі показники можуть включати, зокрема, параметри доступності послуг, їх безперервності, рівня безпеки, відповідності технічним стандартам, а також показники ефективності експлуатації об'єкта. Performance indicators виконують подвійну функцію: з одного боку, вони є інструментом забезпечення виконання зобов'язань, оскільки встановлюють чіткі стандарти поведінки приватного партнера; з іншого – слугують підставою для застосування заходів відповідальності у разі їх недотримання.

Пов'язаним з performance indicators інструментом є ***service penalties*** – штрафні санкції, що застосовуються до приватного партнера у разі неналежного надання послуг або порушення встановлених стандартів якості. Service penalties є одним з найбільш поширених інструментів договірної відповідальності у міжнародній практиці ППП. За своєю правовою природою

ISSN 3041-1793 Online
вони є близькими до неустойки у розумінні ст. 549 ЦК України, однак мають істотну специфіку. Розмір service penalties, як правило, визначається не у фіксованій сумі, а у привязці до конкретних показників ефективності та ступеня відхилення від договірних стандартів. Перевагою такого підходу є можливість оперативного реагування на порушення без необхідності доведення розміру збитків у традиційному цивільно-правовому розумінні, що суттєво спрощує практичне застосування відповідальності у довгострокових інфраструктурних проєктах.

Договори ППП зазвичай передбачають диференційовану систему service penalties залежно від характеру та тривалості порушення: разові санкції за окремі відхилення від стандартів якості, прогресивні штрафи за систематичні порушення, а також підвищені санкції у випадках, що становлять загрозу безпеці користувачів або безперервності надання послуг. Важливою рисою цього механізму є його превентивна функція: загроза фінансових санкцій стимулює приватного партнера підтримувати належний рівень якості послуг протягом усього строку дії договору. Водночас система штрафів не має бути надмірно жорсткою, адже це може завдавати негативного впливу на фінансову стабільність проєкту, а тому договори ППП нерідко встановлюють граничні розміри сукупних санкцій за певний період, що забезпечує баланс між захистом публічного інтересу та інвестиційною привабливістю партнерства.

Ще одним фінансовим механізмом у відносинах ППП є ***abatements***. Він полягає у корегуванні платежів приватному партнеру пропорційно до фактичного рівня надання послуг, що відрізняє його від service penalties як окремої санкції за порушення. Якщо штрафні санкції накладаються додатково до основного платежу як міра відповідальності, то abatements являють собою автоматичне зменшення винагороди приватного партнера у випадках, коли обумовлений рівень послуг не був забезпечений у повному обсязі. Такий підхід грунтується на принципі еквівалентності зустрічних зобов'язань: публічний партнер не зобов'язаний здійснювати повний платіж за послуги, які фактично не були надані або послуги неналежної якості. За своєю правовою природою abatements є насамперед способом забезпечення виконання зобов'язань, оскільки діють не як реакція на вже вчинене правопорушення, а як вбудований у договір механізм превентивного стимулювання належної поведінки приватного партнера. Водночас у випадку систематичного застосування вони набувають рис майнової відповідальності.

З практичної точки зору abatements інтегрується в платіжний механізм договору ППП як його невід'ємна складова, що дозволяє здійснювати безперервний моніторинг виконання та оперативне фінансове коригування без звернення до судових або арбітражних процедур. Договір ППП, як правило, містить детальні матриці розрахунку коригувань залежно від типу послуги, ступені недотримання стандарту та тривалості порушення. Поєднання

ISSN 3041-1793 Online

механізмів abatements та service penalties формує збалансовану систему фінансових стимулів і санкцій, яка одночасно захищає публічний інтерес та забезпечує передбачуваність фінансових наслідків для приватного партнера, що є критично важливим для залучення інвестицій у довгострокові інфраструктурні проєкти в умовах економічної нестабільності.

Доцільно виокремити також механізм ***performance deductions***. Йдеться про передбачене умовами договору зменшення платежів приватному партнеру у разі невиконання або неналежного виконання встановлених показників ефективності, що інтегрується у загальний платіжний механізм [16]. Такі показники, як правило, охоплюють дотримання строків реалізації проєкту, якісні та технічні характеристики об'єкта, а також безперервність і обсяг надання послуг.

Особливістю є те, що відповідні відрахування не потребують доведення збитків у традиційному цивільно-правовому розумінні, оскільки функціонують як вбудований у договір фінансовий інструмент коригування винагороди залежно від фактичних результатів діяльності приватного партнера [18]. Це свідчить про те, що performance deductions за своєю природою є радше способом забезпечення виконання зобов'язань із елементами відповідальності, аніж класичною цивільно-правовою санкцією. У цьому контексті performance deductions поєднують ознаки відповідальності та способу забезпечення виконання зобов'язань, виконуючи одночасно стимулюючу та корегуючу функції. Використання такого механізму є дієвим засобом забезпечення належної якості послуг у довгострокових інфраструктурних контрактах, оскільки дозволяє оперативно реагувати на відхилення від встановлених стандартів без необхідності застосування складних процедур. Отже, performance deductions можна розглядати як специфічний інструмент відповідальності в сфері ППП, що відображає сучасну тенденцію до використання економічно інтегрованих механізмів контролю за виконанням зобов'язань.

На окрему увагу заслуговує питання відшкодування шкоди третім особам, коли така шкода була спричинена під час реалізації проєктів ППП. Загальне правило міститься у ст. 1166 ЦК, яка встановлює обов'язок повного відшкодування шкоди, спричиненої неправомірними діями чи бездіяльністю. Отже, це положення формує загальну деліктну модель відповідальності, яка застосовується також і до правідносин ППП. До того ж слід враховувати положення ст. 1172 ЦК, яка передбачає відшкодування шкоди юридичною особою за дії її працівника чи іншої особи, залученої до виконання зобов'язань. Це має особливе значення у проєктах ППП із багаторівневою структурою виконавців. Прикладами таких ситуацій можуть слугувати аварії на будівництві, порушення екологічних стандартів, завдання шкоди майну та здоров'ю населення тощо. Специфіка таких випадків у ППП полягає у тому,

ISSN 3041-1793 Online
що шкода, як правило, виникає у процесі здійснення господарської діяльності з підвищеним рівнем технічної, екологічної небезпеки, що обумовлює потребу у підвищених вимогах до стандартів поведінки приватного партнера. Він несе підвищену відповідальність, адже саме він здійснює фактичне управління об'єктом, організовує виконання робіт і контролює діяльність залучених ним до реалізації проєкту суб'єктів. Відповідальність публічного партнера може бути обумовлена його рішеннями, що призвели до спричинення шкоди, зокрема у випадках прийняття неправомірних управлінських актів, погодження небезпечних умов реалізації проєкту або неналежного здійснення контрольних функцій. У цьому контексті деліктна відповідальність у ППП не є похідною від договору ППП, а функціонує відносно автономно, забезпечуючи захист прав третіх осіб незалежно від змісту договірних умов між партнерами. Це означає, що навіть належне виконання договору не виключає можливості настання відповідальності за шкоду, якщо було порушено загальнообов'язкові вимоги щодо безпеки чи охорони довкілля.

Підхід, згідно з яким основний тягар відповідальності перед третіми особами покладається на приватного партнера, відповідає міжнародним стандартам щодо розподілу ризиків в ППП, згідно з яким операційні та експлуатаційні ризики, включаючи ризик заподіяння шкоди, покладається на сторону, яка здійснює відповідну діяльність [19; 20].

Одним з найбільш істотних наслідків порушення зобов'язань в проєктах ППП є ***дострокове розірвання договору*** ППП. Таке розірвання тягне за собою припинення довгострокових правовідносин, що, як правило, супроводжується значними фінансовими втратами для обох сторін. Відповідно до загальних положень ЦК України, розірвання договору можливе у разі істотного порушення зобов'язання, тобто такого, що у значній мірі позбавляє сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору (ст. 651 ЦК). Водночас специфіка ППП зумовлює необхідність виходу за межі загальних підстав такого розірвання. Договір ППП може передбачити власну систему «тригерів», які надають стороні право на дострокове припинення партнерства, – зокрема систематичне недотримання показників ефективності, порушення умов фінансового забезпечення проєкту або суттєве відхилення від погодженого графіку виконання робіт.

Право на дострокове розірвання договору ППП через порушення зобов'язань приватним партнером публічний партнер, як правило, реалізує лише після дотримання встановленої договором процедури попереднього повідомлення та надання розумного строку для усунення виявлених порушень. Такий підхід відображує принцип пропорційності та відповідає міжнародній практиці, що орієнтована на збереження договірних відносин і забезпечення безперервності суспільно значущих послуг. Саме тому договори ППП нерідко передбачають поетапний механізм реагування на порушення, в

ISSN 3041-1793 Online

якому дострокове розірвання є крайнім заходом, якому передують застосування фінансових санкцій, вимоги щодо розробки плану виправних дій або призначення незалежного технічного радника [16].

Відповідно до ч. 5 ст. 44 Закону про ППП, у разі розірвання договору ППП публічний партнер зобов'язаний відшкодовувати приватному партнеру економічно обґрунтовані інвестиції в частині, що не була відшкодована протягом дії договору, та/або вартість об'єкта ППП, а також – залежно від підстав розірвання – всі збитки, завдані достроковим припиненням договору. Обсяг компенсації безпосередньо залежить від того, з чиєї ініціативи та з яких підстав відбулося розірвання: у випадку, коли ініціатором є публічний партнер або підставою слугують незалежні від приватного партнера обставини, останній, як правило, має право на повне відшкодування; якщо ж причиною розірвання є винні дії приватного партнера – обсяг відшкодування може бути суттєво обмежений.

Практичним інструментом реалізації зазначеного механізму відшкодування є ***buy-out clause*** – договірна умова про викуп інвестицій приватного партнера у разі дострокового розірвання договору з вини або за ініціативою публічного партнера. Buy-out clause встановлює заздалегідь узгоджену формулу розрахунку компенсації, що, як правило, охоплює невідшкодовані капітальні вкладення, очікуваний прибуток за залишковий строк договору та витрати на фінансування проєкту. Наявність такої умови в договорі ППП є важливою гарантією інвестиційної безпеки приватного партнера, оскільки усуває невизначеність щодо розміру компенсації та знижує ризики, пов'язані з можливими змінами позиції держави щодо реалізації проєкту.

За своєю правовою природою buy-out clause поєднує елементи цивільно-правової відповідальності публічного партнера та способу забезпечення виконання договірних зобов'язань державою. З одного боку, вона є санкцією за дострокове припинення договору з вини публічного партнера, що відповідає загальному принципу повного відшкодування збитків (ст. 623 ЦК України). З іншого боку, вона виконує превентивну функцію, стримуючи державу від довільного розірвання договору, оскільки робить таке розірвання фінансово обтяжливим. Включення buy-out clause до договору ППП відповідає міжнародній практиці та рекомендаціям ЄБРР [21] і Світового банку [18] щодо розподілу ризиків у довгострокових інфраструктурних проєктах, а також узгоджується з гарантією стабільності законодавства, закріпленою в Законі про ППП (ч. 3 ст. 44).

Самостійним інструментом захисту фінансових інтересів приватного партнера та забезпечення виконання зобов'язань публічним партнером є ***revenue guarantees*** – гарантії мінімального доходу, відповідно до яких держава зобовязується компенсувати приватному партнеру різницю між фактично отриманим доходом від реалізації проєкту та заздалегідь узгодженим

ISSN 3041-1793 Online
мінімальним рівнем такого доходу. Такий механізм застосовується насамперед у проєктах ППП, де доходи приватного партнера залежать від попиту з боку кінцевих користувачів і де ринковий ризик не може бути повністю перекладений на приватного партнера без суттєвого підвищення вартості фінансування проєкту. Revenue guarantees є способом розподілу ризику попиту між сторонами договору ППП: приватний партнер приймає на себе операційні та будівельні ризики, тоді як публічний партнер бере на себе ризик недостатності доходів, що виходить за межі розумно прогнозованого рівня. Такі гарантії можуть бути кваліфіковані як різновид фінансового забезпечення виконання зобов'язань публічного партнера, що поєднує ознаки гарантії у розумінні ст. 560 ЦК України та договірного зобов'язання, коли настання правових наслідків пов'язується з певною обставиною (ст. 212 ЦК України), оскільки обов'язок компенсації виникає лише у разі падіння доходів нижче встановленого порогу. Включення revenue guarantees до договору ППП знижує ризики для кредиторів приватного партнера та полегшує залучення проектного фінансування. Водночас надмірно широки гарантії мінімального доходу можуть створювати ризик перекладання на державу збитків, що виникли внаслідок неефективного управління проєктом з боку приватного партнера, а тому договори ППП, як правило, встановлюють умови та обмеження застосування таких гарантій. Зазначений механізм узгоджується з положеннями ч. 4 ст. 44 Закону про ППП щодо захисту майнових інтересів приватного партнера та з міжнародними стандартами розподілу ризиків у проєктах публічно-приватного партнерства [19; 20].

Окремим інструментом захисту публічного інтересу у відносинах ППП є механізм ***step-in-rights***, що полягає у праві публічного партнера або кредитора втрутитися у управління проєктом або замінити приватного партнера у разі систематичного невиконання ним договірних зобов'язань. На відміну від довгострокового розірвання договору, step-in-rights не припиняє партнерство, а забезпечує безперервність реалізації проєкту та продовження надання суспільно значущих послуг в умовах кризи виконання. Такий механізм відображає пріоритет публічного інтересу над приватним у ситуаціях, коли невиконання зобов'язань приватним партнером загрожує функціонуванню критичної інфраструктури або стабільності надання послуг населенню. Step-in-rights поєднує елементи цивільно-правової відповідальності та публічно-приватного контролю, що відповідає характеру відносин в сфері ППП загалом. У договірній практиці розрізняють два основні різновиди цього механізму: публічний step-in, що реалізується публічним партнером, та кредиторський step-in, який здійснюється фінансуючими установами на підставі прямого договору з метою захисту своїх інвестиційних інтересів. Реалізація step-in-rights, як правило, обумовлюється настанням чітко визначених договором підстав - зокрема тривалого порушення приватним

ISSN 3041-1793 Online

партнером умов щодо показників ефективності, загрози безпеці користувачів або настання фінансової неспроможності приватного партнера.

Законодавство України, як було зазначено вище, закріплює окремі елементи механізму step-in-rights в статті 46 Закону про ППП, яка регулює права кредитора у випадку заміни приватного партнера, передбачаючи можливість кредитора набувати прав та обов'язків приватного партнера, а також встановлює обов'язок публічного партнера компенсувати кредитору збитки, спричинені припиненням договору ППП. Такий порядок є стандартним елементом договорів концесії та інших форм ППП. Разом з тим повноцінне нормативне закріплення механізму step-in-rights в українському законодавстві залишається недостатнім.

Висновки. Ефективність ППП прямо залежить від досягнення балансу між інтересами держави і інвестора, а також від наявності дієвих механізмів відповідальності, що сприяє досягненню такого балансу. Цивільно-правова відповідальність та способи забезпечення виконання зобов'язань у відносинах ППП мають комплексний, багаторівневий характер: вони грунтуються на загальних нормах ЦК України і водночас включають спеціальні механізми, зумовлені публічно-правовою природою партнерства. Такі спеціалізовані механізми адаптовані як до публічного інтересу, так і до масштабності проєктів. Прийнятий у 2025 році Закон України «Про публічно-приватне партнерство» удосконалив правову основу у цієї сфері, закріпив систему гарантій для обох сторін та механізми компенсації інвестицій. Водночас деякі положення, зокрема щодо механізму step-in-rights, потребують подальшого удосконалення. Важливим напрямом тут може стати подальше вивчення регулювання відносин ППП Світовим банком, ЄБРР та іншими міжнародними інституціями, адже повоєнне відновлення потребуватиме широкого залучення іноземних інвестицій.

Література:

1. Про публічно-приватне партнерство: Закон України від 19 червня 2025 року N 4510-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20#Text

2. Пашинін О.А. Публічно-приватне партнерство як форма реалізації права власності в сфері господарювання. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. N4. С. 261-265 URL: https://www.lsej.org.ua/4_2024/62.pdf

3. Єфіменко К.О. Механізм державно-приватного партнерства у контексті реформування системи управління публічними інвестиціями в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Випуск 3. С. 94-99 https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/16-1.pdf

4. Бугров О.В., Бугрова О.О., Лук'янчук І.О. Державно-приватне партнерство як механізм зниження ризиків інвестиційних проектів. *Інвестиції: практика та досвід.* 2024. N 3. С. 112–118 https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2940

5. Пічко Р.С. Публічно-приватне партнерство: оновлення рамки взаємодії суб'єктів космічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія:*

ISSN 3041-1793 Online
Право. 2025. Том 5. N 92. С. 236-242 URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/351203

6. Ольшанський, О. Державно-приватне партнерство як сучасний інструмент економічної модернізації. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2025. N 11. С. 108–117 https://doi.org/10.31470/2786-6246-2025-11-108-117

7. Carrillo, V.A., Millàn, J.M., Galera A.L.L & Muños-Medina, B. A Dysfunctional Legal Framework for Failed Public-Private Partnership Projects: Accounting or Economics? *Social Science.* 2022. N 11(12), 554 https://www.mdpi.com/2076-0760/11/12/554

8. Gifford, J.L., Bolaños, L.A., Daito, N & Casady C.B. What triggers public-private partnership (PPP) renegotiations in the United States? *Public Management Review*. 2024. Vol. 26. Issue 6. P. 1583-1609 https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14719037.2023.2200404

9. Mazher, K.M. Review of studies on risk allocation and sharing in public-private partnership projects for infrastructure delivery. *Front. Built Environ.* 2025. Vol. 11 https://www.frontiersin.org/journals/built-environment/articles/10.3389/fbuil.2025.1505891/full

10. Osei-Kyei, R., Chan, A.P.C., Yu, Y., Chen, Ch. & Danson A. Root causes of conflict and conflict resolution mechanisms in public-private partnerships: Comparative study between Ghana and China. *Cities.* 2019. Volume 87. P. 185-195. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264275118301355

11. Цивільний кодекс України: кодекс від 16 січня 2003 року N 435–IV https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

12. Про концесію: закон від 3 жовтня 2019 року N155–IX https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text

13. Про державно-приватне партнерство: закон від 1 липня 2010 року (втратив чинність) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17/ed20221119#Text

14. The Principles Of European Contract Law 2002 (Parts I, II and III). 2008. URL: https://www.internationalcontracts.net/international-law-documents/Principles-of-European-Contract-Law.pdf

15. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. 2009. URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/EUROPEAN_PRIVATE_LAW/EN_EPL_20100107_Principles__definitions_and_model_rules_of_European_private_law_-_Draft_Common_Frame_of_Reference__DCFR_.pdf

16. Public-Private Partnerships. *Reference Guide*. 2017. URL: https://ppp.worldbank.org/sites/default/files/2024-08/PPP%20Reference%20Guide%20Version%203.pdf

17. Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships. *OECD.* 2025. URL: https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/275/275.en.pdf

18. Guidance on PPP Contractual Provisions. *World Bank Group*. 2019. URL: https://ppp.worldbank.org/sites/default/files/2021-03/Guidance%20on%20PPP%20Contractual%20Provisions_2019%20edition.pdf

19. Legislative Guide on Public-Private Partnerships. *UNISTRAL*. 2020. URL: https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210048057

20. Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contracts Text with EEA relevance. *Official Journal of the European Union.* 28.3.2014. L 94/1. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/23/oj/eng

21. PPP Regulatory Guidelines Collection. *European Bank.* 2024. Volume III URL: https://ppp.worldbank.org/sites/default/files/2024-07/VOLUME3-web.pdf

ISSN 3041-1793 Online

References:

1.On Public-Private Partnership: Law of Ukraine of June 19, 2025, No. 4510-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20#Text

2. Pashynin O.A. Public-private partnership as a form of exercising property rights in the field of economic activity. *Legal Scientific Electronic Journal*. 2024. No. 4. P. 261–265. URL: https://www.lsej.org.ua/4_2024/62.pdf

3. Yefimenko K.O. The mechanism of public-private partnership in the context of reforming the public investment management system in Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2025. Issue 3. P. 94–99. https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/16-1.pdf

4. Buhrov O.V., Buhrova O.O., Lukianchuk I.O. Public-private partnership as a mechanism for reducing investment project risks. *Investments: Practice and Experience*. 2024. No. 3. P. 112–118. https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2940

5. Pichko R.S. Public-private partnership: updating the framework for interaction between space activity entities. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. 2025. Vol. 5. No. 92. P. 236–242. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/351203

6. Olshanskyi O. Public-private partnership as a modern instrument of economic modernisation. *Public Administration: Concepts, Paradigm, Development, Improvement*. 2025. No. 11. P. 108–117. https://doi.org/10.31470/2786-6246-2025-11-108-117

7. Carrillo, V.A., Millàn, J.M., Galera A.L.L & Muños-Medina, B. A Dysfunctional Legal Framework for Failed Public-Private Partnership Projects: Accounting or Economics? *Social Science*. 2022. No. 11(12), 554. https://www.mdpi.com/2076-0760/11/12/554

8. Gifford, J.L., Bolaños, L.A., Daito, N & Casady C.B. What triggers public-private partnership (PPP) renegotiations in the United States? *Public Management Review*. 2024. Vol. 26. Issue 6. P. 1583–1609. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14719037.2023.2200404

9. Mazher, K.M. Review of studies on risk allocation and sharing in public-private partnership projects for infrastructure delivery. *Frontiers in Built Environment*. 2025. Vol. 11. https://www.frontiersin.org/journals/built-environment/articles/10.3389/fbuil.2025.1505891/full

10. Osei-Kyei, R., Chan, A.P.C., Yu, Y., Chen, Ch. & Danson A. Root causes of conflict and conflict resolution mechanisms in public-private partnerships: Comparative study between Ghana and China. *Cities*. 2019. Volume 87. P. 185–195. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264275118301355

11. Civil Code of Ukraine: Code of January 16, 2003, No. 435–IV. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

12. On Concession: Law of October 3, 2019, No. 155–IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text

13. On Public-Private Partnership: Law of July 1, 2010 (repealed). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17/ed20221119#Text

14. The Principles of European Contract Law 2002 (Parts I, II and III). 2008. URL: https://www.internationalcontracts.net/international-law-documents/Principles-of-European-Contract-Law.pdf

15. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. 2009. URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/EUROPEAN_PRIVATE_LAW/EN_EPL_20100107_Principles__definitions_and_model_rules_of_European_private_law_-*Draft_Common_Frame_of_Reference__DCFR*.pdf

16. Public-Private Partnerships. Reference Guide. 2017. URL: https://ppp.worldbank.org/sites/default/files/2024-08/PPP%20Reference%20Guide%20Version%203.pdf

ISSN 3041-1793 Online
17. Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships. OECD. 2025. URL: https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/275/275.en.pdf
18. Guidance on PPP Contractual Provisions. World Bank Group. 2019. URL: https://ppp.worldbank.org/sites/default/files/2021-03/Guidance%20on%20PPP%20Contractual%20Provisions_2019%20edition.pdf
19. Legislative Guide on Public-Private Partnerships. UNCITRAL. 2020. URL: https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210048057
20. Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contracts. *Official Journal of the European Union*. 28.3.2014. L 94/1. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/23/oj/eng
21. PPP Regulatory Guidelines Collection. European Bank. 2024. Volume III. URL: https://ppp.worldbank.org/sites/default/files/2024-07/VOLUME3-web.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.9:351.74
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1177-1194

Габорець Ольга Андріївна доктор філософії, доцент, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0001-7791-6795

Лунгол Ольга Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0001-8128-0072

КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження кримінального аналізу як інструмента інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності правоохоронних органів у сучасних умовах трансформації злочинності, цифровізації кримінального середовища та зростання обсягів даних, що потребують професійного опрацювання. Показано, що кримінальний аналіз у міжнародній практиці еволюціонував від допоміжної форми статистичного узагальнення інформації до самостійного напряму професійної діяльності, який забезпечує підтримку оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, стратегічного управління та прогнозування кримінальних загроз.

На основі узагальнення сучасних наукових досліджень і офіційних міжнародних джерел проаналізовано теоретичні підходи до розуміння сутності кримінального аналізу та його співвідношення з концепціями intelligence-led policing, evidence-based policing і problem-oriented policing. Встановлено, що міжнародний досвід демонструє існування кількох моделей інституціоналізації кримінального аналізу, зокрема американської, британської, європейської та скандинавської.

Доведено, що сучасний розвиток кримінального аналізу тісно пов'язаний із застосуванням геоінформаційних систем, аналізу зв'язків, інструментів відкритої розвідки (OSINT), а також методів обробки природної мови та штучного інтелекту. Виокремлено нормативно-правові, інституційні,

ISSN 3041-1793 Online
технологічні, освітні та етичні проблеми, що стримують ефективне використання кримінального аналізу в діяльності правоохоронних органів. У підсумку сформульовано авторське бачення кримінального аналізу як інтегрованої системи перетворення даних у правоохоронно значуще аналітичне знання та окреслено перспективи розвитку цієї сфери в Україні з урахуванням міжнародного досвіду.
Ключові слова: кримінальний аналіз, правоохоронна діяльність, intelligence-led policing, OSINT, штучний інтелект.

Haborets Olha PhD in Pedagogical Sciences, Docent, Associate Professor of the Department of Operational-Search Activity and Information Security of the Educational and Scientific Institute for the Training of Specialists for Criminal Police Units named after E.O. Didorenko of Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-7791-6795

Lunhol Olha PhD in Pedagogical Sciences, Docent, Head of the Department of Operational-Search Activity and Information Security of the Educational and Scientific Institute for the Training of Specialists for Criminal Police Units named after E.O. Didorenko of Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-8128-0072

CRIMINAL ANALYSIS IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Abstract. The article presents a comprehensive study of criminal analysis as a tool of information and analytical support for law enforcement activities in the context of contemporary transformations of crime, the digitalization of the criminal environment, and the increasing volume of data requiring professional processing. It is shown that in international practice criminal analysis has evolved from an auxiliary form of statistical information summarization into an independent field of professional activity that supports operational-search activities, pre-trial investigations, strategic management, and the forecasting of criminal threats.

Based on the synthesis of contemporary academic research and official international sources, the paper analyzes theoretical approaches to understanding the essence of criminal analysis and its relationship with the concepts of intelligence-led policing, evidence-based policing, and problem-oriented policing. It is established that international experience demonstrates the existence of several models of the institutionalization of criminal analysis, in particular the American, British, European, and Scandinavian models.

It is demonstrated that the modern development of criminal analysis is closely associated with the application of geographic information systems, link analysis,

ISSN 3041-1793 Online
open-source intelligence (OSINT) tools, as well as natural language processing and artificial intelligence methods. The study identifies legal, institutional, technological, educational, and ethical challenges that constrain the effective implementation of criminal analysis in law enforcement practice. The article ultimately formulates the author's conceptualization of criminal analysis as an integrated system for transforming data into law-enforcement-relevant analytical knowledge and outlines prospects for the further development of this field in Ukraine in light of international experience.

Keywords: criminal analysis, law enforcement activity, intelligence-led policing, OSINT, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Сучасна злочинність змінюється не лише кількісно, а передусім якісно. Її характер дедалі більше визначається мережевістю, технологічною адаптивністю, транснаціональністю та високою здатністю до маскування в цифровому середовищі. Злочинна діяльність більше не обмежується фізичним простором: вона відбувається одночасно у фінансових системах, соціальних мережах, комунікаційних каналах, логістичних ланцюгах, інформаційних платформах і на транскордонних кримінальних ринках. За таких умов класичні моделі правоохоронного реагування, що ґрунтувалися переважно на реєстрації події, локальному зборі доказів і реагуванні на вже вчинене правопорушення, виявляються недостатніми для своєчасного виявлення злочинних структур, оцінювання ризиків і запобігання складним кримінальним явищам. Саме в цьому контексті особливого значення набуває кримінальний аналіз як інструмент системного перетворення розрізнених даних на практично релевантні знання.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що правоохоронні органи в усьому світі дедалі частіше функціонують в умовах інформаційного перевантаження. Кримінальне провадження, оперативно-розшукова діяльність, аналітична підтримка патрулювання, управлінське планування та міжвідомча координація генерують і використовують значні масиви інформації, причому суттєва її частина має неструктурований характер. Норвезьке дослідження, проведене на основі аналізу 742 135 слідчих завдань [5], показало, що серед найпоширеніших джерел інформації домінують інтерв'ю та цифрові докази, тоді як ключовою проблемою залишається ручне опрацювання великих масивів текстових даних і відсутність цілісної моделі інформаційного аналізу. Це свідчить про те, що ефективність правоохоронної діяльності нині залежить не стільки від самої наявності даних, скільки від здатності інституцій концептуально їх осмислювати, структурувати, співвідносити та інтерпретувати.

Водночас у міжнародній поліцейській практиці кримінальний аналіз уже давно перестав бути другорядною технічною функцією. Міжнародна асоціація

ISSN 3041-1793 Online
кримінальних аналітиків визначає його як професію та процес, у межах якого застосовуються кількісні й якісні методи аналізу даних, що мають цінність для поліції та суспільства, а результати такого аналізу використовуються для підтримки розслідувань, патрульної діяльності, запобігання злочинності, вирішення кримінологічних проблем і оцінювання ефективності поліцейських заходів [12, 13]. У Великій Британії National Intelligence Model та Intelligence Management Guidance [9, 15] закріплюють аналітичне забезпечення як один із базових елементів ухвалення поліцейських управлінських рішень. У структурі Europol аналітичні проєкти та стратегічний аналіз безпосередньо застосовуються для визначення пріоритетів у боротьбі з організованою злочинністю та тероризмом [10, 11, 16].

Для української науки і практики ця проблематика має подвійне значення. З одного боку, кримінальний аналіз уже посів помітне місце у розвитку Національної поліції, Бюро економічної безпеки, антикорупційних та інших правоохоронних органів. З іншого боку, вітчизняні дослідження фіксують наявність істотних труднощів, серед яких — нормативна фрагментарність, відомча ізольованість, орієнтація на підхід до розгляду кожного випадку окремо, недостатність стандартизованої професійної підготовки, ризики витоку даних і нерівномірний доступ до сучасних аналітичних інструментів. Отже, потреба в ґрунтовному науковому осмисленні кримінального аналізу як цілісного феномену сучасної правоохоронної діяльності є беззаперечною.

У науковому вимірі проблема полягає в тому, що кримінальний аналіз часто досліджується фрагментарно: або як різновид інформаційно-аналітичної роботи, або як інструмент кримінальної розвідки, або як елемент цифрової трансформації слідства. Водночас саме комплексний підхід, що поєднує інституційний, методологічний, технологічний і правовий виміри, дає змогу адекватно оцінити його природу, функції та перспективи розвитку. Саме тому дослідження міжнародного досвіду виступає не допоміжним компонентом, а ключовим інструментом виявлення закономірностей розвитку цієї сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові підходи до кримінального аналізу формувалися у кількох взаємопов’язаних напрямах. Найбільш ґрунтовно загальні теоретичні засади кримінального аналізу розкрито у працях Eric L. Piza та Rachael A. Arietti [4], які розглядають його як основу data-informed policing і пропонують класифікувати кримінальний аналіз на чотири основні види: розвідувальний, тактичний, стратегічний та адміністративний. У їхньому підході кримінальний аналіз постає не як допоміжне технічне узагальнення статистичних даних, а як системоутворюючий компонент сучасної поліцейської діяльності, пов’язаний із crime mapping, hot spots policing, focused deterrence, CompStat та evidence-based policing.

ISSN 3041-1793 Online

Суттєвий внесок у сучасне переосмислення кримінального аналізу зробили також дослідження, пов'язані з цифровим виміром кримінальних розслідувань. Особливо показовою в цьому контексті є праця Mads Skipanes, Gianluca Demartini, Katrin Franke та Alf Bernt Nissen [5], у якій обґрунтовано, що традиційна hypothesis-driven модель розслідування не забезпечує належної процедури інформаційного аналізу. Автори пропонують framework, побудований на принципах thematization, categorization та exploration, і пов'язують його з перспективами використання методів штучного інтелекту для опрацювання неструктурованих текстових даних у кримінальних провадженнях. Цей підхід є важливим тим, що зміщує акцент з абстрактного «аналізу інформації» на конкретні когнітивні та процедурні механізми формування знання у слідчій діяльності.

В українському науковому просторі [17-20] кримінальний аналіз досліджується переважно в межах проблематики intelligence-led policing, оперативно-розшукової діяльності та інформаційно-аналітичного забезпечення Національної поліції. У вітчизняних роботах простежується кілька основних напрямів. Перший пов'язаний із розробленням понятійного апарату та нормативно-правового підґрунтя кримінального аналізу. Другий – з визначенням його ролі, функцій і аналітичних продуктів у діяльності оперативних підрозділів. Третій – з аналізом окремих методів та інструментів, зокрема OSINT, аналітики телефонних з'єднань, картографування злочинності та використання спеціалізованого програмного забезпечення. Четвертий – із дослідженням зарубіжного досвіду та можливостей його імплементації в українській правоохоронній системі.

Разом із тим аналіз наукових публікацій свідчить, що більшість із них зосереджується або на загальнотеоретичних засадах, або на окремих технологічних чи організаційних аспектах. Значно рідше кримінальний аналіз розглядається як цілісна система, що поєднує логіку правоохоронного пізнання, інституційне забезпечення, сучасні аналітичні технології, моделі прийняття управлінських рішень і вимоги до захисту прав людини. Саме ця обставина формує наукову прогалину, яку необхідно заповнити.

Окремого значення набувають офіційні джерела, що відображають сучасний стан міжнародної практики. College of Policing закріплює intelligence management як елемент професійної поліцейської практики та пов'язує його з National Intelligence Model. Europol використовує Analysis Projects і SOCTA як інструменти операційного та стратегічного аналізу загроз. Платформа CrimeSolutions [14] оцінює hot spots policing як ефективну практику зниження загального рівня злочинності, що демонструє зв'язок між аналітичним картографуванням і перевіреними управлінськими рішеннями. Отже, у міжнародному середовищі кримінальний аналіз розвивається не ізольовано, а в межах ширших систем intelligence, strategic assessment та evidence-based decision-making.

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, узагальнення останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що кримінальний аналіз дедалі чіткіше постає як інтегративна міждисциплінарна сфера. Водночас існує потреба у дослідженні, яке поєднає в єдину логічну систему його теоретичні засади, міжнародні моделі, технологічні трансформації та практичні виклики.

Тому **метою статті** є комплексне дослідження кримінального аналізу у діяльності правоохоронних органів крізь призму міжнародного досвіду, з'ясування його сутності, функціонального призначення, інституційних моделей, сучасних технологічних трансформацій і перспектив застосування в українській правоохоронній практиці.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний аналіз доцільно розглядати як специфічну форму правоохоронного пізнання, що забезпечує перехід від розрізнених даних до інтерпретованого знання, необхідного для оперативних, слідчих, управлінських і стратегічних рішень. Такий підхід дозволяє визначити його як важливий механізм осмислення злочинності та підтримки правоохоронного реагування.

Саме тому в міжнародній теорії та практиці кримінальний аналіз тісно пов'язується з data-informed policing [1-3]. У роботі Eric L. Piza та Rachael A. Arietti [4] підкреслюється, що незалежно від конкретних дефініцій незмінним залишається одне: кримінальний аналіз є основою правоохоронної діяльності, що спирається на дані. Це положення має принципове значення, оскільки свідчить про те, що аналітична функція не може бути факультативною чи ситуативною. Навпаки, без неї неможливі ані раціональне розміщення ресурсів, ані адекватне виявлення кримінальних закономірностей, ані формування довгострокових превентивних стратегій.

У цьому контексті особливу увагу привертає типологія кримінального аналізу. Його поділ на розвідувальний, тактичний, стратегічний та адміністративний відображає не формальну класифікацію, а різні горизонти правоохоронних рішень. Розвідувальний аналіз орієнтований на виявлення злочинних мереж, повторних правопорушників, фінансових і комунікаційних зв'язків. Тактичний аналіз спрямований на ідентифікацію короткострокових патернів, серій злочинів, повторюваних способів дії, а також часових і просторових концентрацій кримінальної активності. Стратегічний аналіз досліджує довготривалі тенденції, структурні чинники та ризики, які повинні враховуватися під час формування політики безпеки. Адміністративний аналіз забезпечує внутрішнє управління, звітність, оцінювання навантаження та ефективності діяльності. Таким чином, уже на рівні типології стає очевидним, що кримінальний аналіз поєднує короткостроковий, середньостроковий і довгостроковий виміри правоохоронної діяльності.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду свідчить, що кримінальний аналіз у різних країнах реалізується в межах кількох концептуальних моделей,

ISSN 3041-1793 Online

які відрізняються функціональним призначенням, рівнем інтеграції в систему управління правоохоронними органами та характером аналітичних продуктів. Узагальнення сучасних наукових досліджень і практик дозволяє виокремити чотири основні моделі кримінального аналізу.

Перша модель – операційно-тактична, характерна насамперед для правоохоронних систем США. У межах цієї моделі кримінальний аналіз використовується передусім як інструмент підтримки поточної поліцейської діяльності, включаючи аналіз серійних злочинів, виявлення «гарячих точок» злочинності, оцінювання повторної віктимізації та розподіл поліцейських ресурсів. Центральне місце у такій системі посідають методи просторового аналізу злочинності (crime mapping), використання геоінформаційних систем та аналітика оперативних даних [6].

Друга модель – інтелектуально-розвідувальна, що сформувалася у Великій Британії в межах концепції intelligence-led policing. У цій моделі кримінальний аналіз інтегрується у систему управління правоохоронною діяльністю через використання аналітичних продуктів (intelligence products), які забезпечують визначення пріоритетів боротьби зі злочинністю, оцінювання загроз та координацію діяльності підрозділів. Основою функціонування такої моделі є National Intelligence Model, що передбачає систематичне використання аналітичних даних для прийняття стратегічних управлінських рішень.

Третя модель – стратегічно-мережева, яка найбільш виразно представлена у діяльності Europol та інших міжнародних правоохоронних структур. У межах цієї моделі кримінальний аналіз спрямований на дослідження складних форм організованої злочинності, транснаціональних кримінальних мереж і нелегальних ринків. Його ключовими інструментами виступають аналіз кримінальних мереж, стратегічні оцінки загроз (зокрема SOCTA), а також аналітичні проєкти, спрямовані на підтримку міжнародних розслідувань.

Четверта модель – інформаційно-аналітична модель розслідувань, що активно розвивається у скандинавських країнах, зокрема в Норвегії. Її особливістю є орієнтація на аналіз великих масивів неструктурованої інформації у кримінальних провадженнях. У межах цієї моделі використовуються сучасні методи обробки текстових даних, технології Natural Language Processing, інформаційний пошук, автоматизоване вилучення інформації та інші інструменти інтелектуальної підтримки аналітичної діяльності.

Таким чином, сучасний кримінальний аналіз не обмежується однією універсальною моделлю, а функціонує як багаторівнева система аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності. Відмінності між національними підходами полягають не у самому факті використання кримінального аналізу, а у домінуючій функції, яку він виконує в межах конкретної правоохоронної

ISSN 3041-1793 Online

системи – тактичній, управлінській, стратегічній або інформаційно-аналітичній.

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика міжнародних моделей кримінального аналізу

Модель кримінального аналізу	**Країни / інституції**	**Основна мета**	**Ключові інструменти**	**Роль у правоохоронній діяльності**
Операційно-тактична модель	США, місцеві поліцейські департаменти	Підтримка поточної поліцейської діяльності, виявлення серій злочинів	GIS, crime mapping, hot spots analysis, CompStat	Оптимізація розміщення поліцейських ресурсів і реагування на кримінальні патерни
Інтелектуально-розвідувальна модель	Велика Британія	Пріоритезація загроз та управління правоохоронною діяльністю	National Intelligence Model, intelligence products, risk assessment	Формування управлінських рішень у системі intelligence-led policing
Стратегічно-мережева модель	Europol, країни ЄС	Аналіз організованих злочинних мереж та транснаціональної злочинності	SOCTA, network analysis, strategic threat assessment	Координація міжнародних розслідувань і визначення пріоритетів боротьби зі злочинністю
Інформаційно-аналітична модель розслідувань	Норвегія, скандинавські країни	Аналіз великих масивів неструктурованих даних у кримінальних розслідуваннях	NLP, information retrieval, text mining, AI-supported analysis	Інтелектуальна підтримка слідчої діяльності та робота з цифровими доказами

Наведене порівняння показує, що в сучасних правоохоронних системах кримінальний аналіз виконує різні функції залежно від організаційної моделі policing: від оперативно-тактичної підтримки поліцейської діяльності до стратегічного аналізу загроз і роботи з неструктурованими даними. Це свідчить про розширення його ролі в системі аналітично керованої правоохоронної діяльності.

Водночас сама наявність такої класифікації ще не пояснює, чому кримінальний аналіз набув настільки важливого значення в сучасних поліцейських моделях. Відповідь полягає у його інтеграції з ширшими концепціями policing. Насамперед ідеться про intelligence-led policing. Британська National Intelligence Model виходить із того, що поліція повинна будувати свою діяльність не лише на фіксації подій і загальній статистиці, а

ISSN 3041-1793 Online

на системному формуванні intelligence products, здатних підтримувати tasking and coordination, пріоритезацію загроз і цільове використання ресурсів. У межах такого підходу кримінальний аналіз стає не просто службою підтримки, а інтелектуальним ядром організації, яке забезпечує перехід від інформації до визначення пріоритетів.

У цьому контексті проявляється важлива відмінність між традиційним правоохоронним реагуванням і аналітично керованою моделлю. У першому випадку діяльність тяжіє до реагування на окремий інцидент, у другому – до виявлення повторюваних проблем, ризикових середовищ, провідних фігур злочинних мереж, а також ключових просторових і поведінкових патернів. Ця різниця має не лише організаційний, а й епістемологічний характер: кримінальний аналіз спонукає правоохоронну систему мислити не окремою подією, а структурою.

У зв'язку з цим кримінальний аналіз виявляється органічно пов'язаним і з evidence-based policing. Якщо intelligence-led policing визначає, як організація повинна працювати з інформацією та пріоритетами, то evidence-based policing відповідає на питання, які саме заходи є ефективними для зменшення злочинності. У цьому контексті кримінальний аналіз виконує подвійну функцію: з одного боку, він допомагає коректно ідентифікувати та таргетувати проблеми, а з іншого – забезпечує оцінювання наслідків поліцейських втручань [7]. Цим пояснюється значення hot spots policing як прикладу аналітично орієнтованої практики. За даними платформи CrimeSolutions, практика hot spots policing оцінюється як ефективна для зниження загального рівня злочинності, що підкреслює важливість просторового аналізу для прийняття обґрунтованих правоохоронних рішень. Отже, кримінальний аналіз постає не лише засобом опису реальності, а й механізмом перевірки ефективності правоохоронної практики.

Аналіз розвитку сучасних підходів до правоохоронної діяльності дає підстави розглядати кримінальний аналіз у ширшому контексті еволюції моделей policing. У науковій літературі простежується послідовний перехід від реактивного реагування на окремі правопорушення до аналітично орієнтованих підходів, що ґрунтуються на системному використанні даних, оцінюванні ризиків та інтелектуальній підтримці прийняття рішень. У межах цієї еволюції особливого значення набули problem-oriented policing, intelligence-led policing та data-driven policing, кожна з яких по-своєму посилила роль кримінального аналізу. Якщо problem-oriented policing акцентує увагу на виявленні та дослідженні повторюваних криміногенних проблем, intelligence-led policing інтегрує аналітичні продукти у процес визначення пріоритетів і координації ресурсів, то data-driven policing орієнтує правоохоронну діяльність на використання великих масивів даних, цифрових доказів, геоінформаційного аналізу та автоматизованих інформаційно-

ISSN 3041-1793 Online
аналітичних систем. Таким чином, розвиток зазначених підходів засвідчує, що кримінальний аналіз став важливим елементом переходу від переважно реактивної моделі правоохоронної діяльності до проактивного, аналітично керованого управління безпекою.

Ще виразніше аналітичний характер сучасної поліцейської діяльності проявляється у problem-oriented policing. Цей підхід, заснований на моделі SARA, орієнтує правоохоронну діяльність не на ізольоване реагування на окремі інциденти, а на виявлення, дослідження та усунення повторюваних криміногенних проблем, їх причин, механізмів відтворення та середовищ, у яких вони виникають. Саме тому в межах problem-oriented policing аналітична складова набуває не допоміжного, а концептуального значення, оскільки дозволяє перейти від фіксації окремих подій до розуміння структурних закономірностей злочинної активності. У цій логіці етап analysis не обмежується збиранням або систематизацією інформації, а виконує функцію інтелектуального обґрунтування для подальших управлінських і практичних рішень. Аналітична робота в такому підході спрямовується на виявлення стійких патернів, повторюваних зв'язків, факторів ризику, просторових і часових концентрацій злочинності, а також на встановлення тих умов, за яких певна криміногенна проблема відтворюється. Таким чином, якщо intelligence-led policing надає кримінальному аналізу організаційно-управлінської форми, а evidence-based policing визначає критерії оцінювання результативності правоохоронних заходів, то problem-oriented policing формує дослідницьку логіку роботи з конкретними криміногенними проблемами, орієнтуючи кримінальний аналіз на глибоке пояснення причинно-наслідкових зв'язків і підготовку обґрунтованих рішень превентивного та управлінського характеру.

Від окресленої теоретичної рамки закономірно перейти до аналізу міжнародного досвіду, оскільки саме він дає змогу простежити, яким чином різні правоохоронні системи інституціоналізували кримінальний аналіз, визначили його функціональне призначення, місце в управлінській структурі та зв'язок із практикою прийняття рішень. Звернення до зарубіжних моделей є важливим не лише з огляду на можливість порівняння окремих організаційних рішень, а й тому, що воно дозволяє виявити загальні закономірності розвитку кримінального аналізу як складника сучасної аналітично орієнтованої правоохоронної діяльності. Саме міжнародний досвід показує, що ефективність кримінального аналізу визначається не стільки набором застосовуваних інструментів, скільки рівнем його інтеграції у процеси оперативного, слідчого та стратегічного управління.

Американська модель розвивалася еволюційно – через поєднання локальних поліцейських практик, урбаністичних досліджень, картографування злочинності та поступової професіоналізації аналітиків. Її суттєвою рисою є акцент на тактичному та просторовому аналізі, тісний зв'язок із hot

ISSN 3041-1793 Online

spots policing, CompStat і доказовим оцінюванням поліцейських заходів. Саме у США сформувалося потужне професійне середовище кримінальних аналітиків, інституційним центром якого стала International Association of Crime Analysts (IACA). Сильною стороною американського досвіду є його прагматизм: кримінальний аналіз розглядається передусім як інструмент підвищення якості практичних рішень і перевірки їх ефективності. Водночас слабшою стороною залишається значна нерівномірність аналітичної спроможності між різними юрисдикціями.

Британська модель, навпаки, вирізняється високим ступенем стандартизації. National Intelligence Model та APP з intelligence management створили єдину рамку для циркуляції intelligence, підготовки аналітичних продуктів, оцінки ризиків та tasking and coordination. Перевага цієї моделі полягає в тому, що аналітика не ізолюється у спеціалізованому підрозділі, а вбудовується у процес управління поліцією. Разом із тим така система потребує високої культури використання аналітичних продуктів; без неї стандартизація ризикує перетворитися на формалізм.

Європейський підхід найбільш яскраво реалізується на рівні Europol. Analysis Projects та strategic analysis в Europol використовуються для підтримки транскордонних розслідувань, виявлення злочинних мереж і вироблення пріоритетів на рівні ЄС. EU-SOCTA виконує функцію флагманської оцінки загроз, на основі якої визначаються основні напрями боротьби з серйозною та організованою злочинністю. Специфіка цієї моделі полягає в тому, що кримінальний аналіз тут одразу працює в умовах міждержавного обміну даними, різних правових режимів, складних мережевих злочинів і високої ролі стратегічного threat assessment.

Надзвичайно цінним для сучасного етапу є також норвезький досвід, представлений у дослідженні Kripos [5]. Його значущість полягає в тому, що він зміщує акцент з організаційних моделей policing на саму внутрішню процедуру інформаційного аналізу в межах кримінального розслідування. У цьому підході thematization, categorization та exploration розглядаються як базові операції, що перетворюють зібрану інформацію на аналітичне знання. Особливо важливо, що автори пов'язують ці процедури не лише з людським мисленням, а й із можливостями використання NLP, information retrieval, information extraction, question answering і retrieval-augmented generation.

Цей підхід є показовим, оскільки демонструє, що розвиток кримінального аналізу пов'язаний не лише зі зростанням обсягів даних, а зі зміною самої архітектури аналітичного процесу.

Саме на цьому етапі стає очевидно, що цифровізація змінює природу кримінального аналізу. Коли значна частина джерел має неструктурований характер – протоколи допитів, листування, чати, матеріали соціальних мереж, тексти повідомлень, телекомунікаційні логи, контент із мобільних пристроїв,

ISSN 3041-1793 Online
– класичні статистичні й табличні моделі стають недостатніми. Дослідження норвезьких авторів показало, що приблизно кожне третє слідче завдання пов'язане з інтерв'ю, а близько кожного п'ятого – з цифровими доказами. Це означає, що кримінальний аналіз дедалі більше стає аналізом тексту, цифрових артефактів, зв'язків та часових реконструкцій.

У цьому контексті вирішального значення набувають інформаційно-аналітичні технології. Геоінформаційні системи дозволяють виявляти просторові концентрації злочинності та підтримувати hot spots policing. Аналітика зв'язків, зокрема в IBM i2 Analyst's Notebook, забезпечує візуалізацію мереж і хронологій подій.

Технології OSINT розширюють джерельну базу кримінального аналізу за рахунок відкритих даних, соціальних мереж та цифрових слідів. Водночас методи Natural Language Processing, Information Retrieval та Information Extraction відкривають нові можливості для автоматизованого вилучення сутностей, виявлення тематичних зв'язків, пошуку релевантних фрагментів і допомоги слідчому чи аналітику у побудові ліній розслідування.

Однак саме тут виникає принципово важлива проблема. Застосування інструментів штучного інтелекту у кримінальному аналізі не може розглядатися як автоматична заміна людського професійного судження. Дослідники, що аналізують використання RAG та LLM у слідчому контексті, підкреслюють ризики hallucination, непрозорості reasoning, складності перевірки результатів та високої ресурсомісткості моделей [5].

Тому найбільш обґрунтованою видається концепція, за якою AI не підміняє аналітика, а виконує функцію інтелектуальної підтримки його роботи. Це означає, що центральним залишається не алгоритм, а процедура перевірки, пояснюваність і здатність вбудувати цифровий інструмент у правомірний процес прийняття рішень.

Якщо ж перейти від технологічних можливостей до практичних бар'єрів, то стає очевидним, що кримінальний аналіз стикається не лише з технічними, а з системними проблемами. Українські дослідження виокремлюють щонайменше шість груп таких викликів: нормативно-правові, інституційні, праксеологічні, технологічні, освітні та етичні [17-20].

Запропонована класифікація загалом узгоджується з висновками, що випливають із міжнародного досвіду інституціоналізації кримінального аналізу. Нормативно-правові проблеми пов'язані передусім із фрагментарністю регулювання, недостатньою уніфікацією термінології та відсутністю єдиних процедур міжвідомчого обміну даними. Коли різні органи або навіть різні департаменти в межах одного відомства використовують різні підходи до кримінального аналізу, це ускладнює сумісність аналітичних продуктів і підриває ефективність взаємодії. Саме тому міжнародні моделі, зокрема британська та європейська, демонструють важливість стандартизованих

ISSN 3041-1793 Online

аналітичних рамок. Інституційні проблеми пов'язані з відомчою ізоляцією, дефіцитом довіри, конкуренцією за ресурси й результати, а також тим, що аналітичні підрозділи нерідко залишаються периферійними щодо прийняття рішень. За таких умов кримінальний аналіз формально існує, але не визначає реальної логіки дії правоохоронного органу. Саме це є однією з головних причин розриву між аналітичними можливостями та практичною користю.

Праксеологічні проблеми виявляються у домінуванні логіки «від випадку до випадку», коли аналітична діяльність обмежується рамками окремого кримінального провадження. Такий підхід унеможливлює цілісне бачення мережевих зв'язків, довготривалих тенденцій, повторюваних криміногенних проблем і ризикових середовищ. Унаслідок цього звужується потенціал стратегічного аналізу, а сам кримінальний аналіз редукується до набору ізольованих кейсових продуктів.

Технологічні проблеми полягають не лише в нестачі сучасного програмного забезпечення, а й у стрімкому зростанні обсягів даних, що вимагає постійного оновлення інструментів і компетентностей. Самі по собі великі дані не створюють переваги; без належної методології вони продукують перевантаження, фрагментацію і ризик пропустити релевантну інформацію.

Освітній вимір не менш важливий. Підготовка кримінального аналітика не може зводитися до технічного володіння окремими програмами. Вона повинна поєднувати знання з криміналістики, статистики, GIS, інформаційного пошуку, права, теорії злочинності, аналітики зв'язків, управлінського мислення та захисту даних. У цьому контексті стандартизовані програми IACA та загальноєвропейські професійні стандарти є цінним орієнтиром.

Нарешті, етичні та правозахисні ризики становлять особливу групу проблем. Чим потужнішими стають аналітичні інструменти, тим гострішими є питання законності доступу до даних, пропорційності втручання, недопущення зловживань, запобігання несанкціонованому копіюванню чи витоку інформації, а також контролю над використанням алгоритмічних висновків.

Несанкціоноване використання інформаційно-аналітичних ресурсів уповноваженими особами слід розглядати не лише як технічну чи дисциплінарну проблему, а як системний чинник підриву довіри до аналітично орієнтованої моделі правоохоронної діяльності.

Усе це дозволяє сформулювати принциповий теоретичний висновок: кримінальний аналіз не може бути успішним у відриві від організаційної культури, правових стандартів, професійної підготовки та етики поводження з даними. Іншими словами, технологічний розвиток сам по собі не породжує ефективного кримінального аналізу. Він лише створює можливість, яка реалізується або втрачається залежно від зрілості інституції.

ISSN 3041-1793 Online

Саме тут і виникає питання перспектив для України. Очевидно, що вітчизняна модель кримінального аналізу вже пройшла етап початкового інституційного становлення. Однак подальший розвиток повинен відбуватися не шляхом механічного накопичення інструментів або розширення штатів, а через досягнення методологічної зрілості. Це передбачає, по-перше, уніфікацію правових та організаційних підходів; по-друге, інтеграцію аналітичних підрозділів у повний цикл прийняття рішень; по-третє, розвиток моделей, зорієнтованих не лише на case support, а на strategic and problem-oriented analysis; по-четверте, створення сучасних аналітичних середовищ для роботи з неструктурованими даними та цифровими доказами; по-п'яте, формування стандартів human oversight при використанні AI.

У цьому сенсі міжнародний досвід не слід сприймати як набір окремих прикладів для цитування. Його справжня цінність полягає в тому, що він демонструє загальну закономірність: кримінальний аналіз стає центральним інструментом правоохоронної діяльності лише там, де він одночасно інституціоналізований, методологічно осмислений, технологічно підтриманий і нормативно врівноважений. Саме така інтегрована логіка повинна лежати в основі подальшого розвитку цієї сфери в Україні.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що кримінальний аналіз є важливим складником сучасної правоохоронної діяльності, який поєднує організаційні, методологічні та технологічні засади роботи з даними. Його ефективність визначається не лише наявністю аналітичних інструментів, а й рівнем інституційної інтеграції, професійної підготовки аналітиків, стандартизацією процедур і здатністю правоохоронної системи використовувати аналітичні продукти у процесі прийняття рішень.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду засвідчує, що в сучасних моделях policing кримінальний аналіз інтегрується в усі рівні управління безпекою — від оперативної підтримки розслідувань до стратегічного планування та прогнозування кримінальних загроз. Попри відмінності між окремими моделями кримінального аналізу за рівнем інституційної інтеграції та характером аналітичних завдань, спільною тенденцією є зростання його ролі як інструмента аналітично керованої правоохоронної діяльності. У цьому зв'язку розвиток кримінального аналізу пов'язаний не лише з технологічною модернізацією правоохоронних органів, а й із переходом до системного осмислення кримінальних явищ, ризиків і закономірностей злочинної діяльності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження досягнуто поставленої мети, що полягала у комплексному дослідженні кримінального аналізу, з'ясуванні його сутності, функціонального призначення, інституційних моделей, технологічних трансформацій та перспектив застосування, і встановлено, що кримінальний аналіз у сучасних умовах розвитку правоохоронної

ISSN 3041-1793 Online

діяльності трансформується з допоміжної інформаційної функції у системний інструмент інтелектуального забезпечення протидії злочинності. Його ключове призначення полягає у перетворенні розрізнених інформаційних масивів про злочинну діяльність на структуроване аналітичне знання, що забезпечує обґрунтоване прийняття оперативних, управлінських і стратегічних рішень у сфері безпеки.

Проведене дослідження дозволило виокремити чотири основні моделі кримінального аналізу: операційно-тактичну, інтелектуально-розвідувальну, стратегічно-мережеву та інформаційно-аналітичну, що відображають різні рівні інтеграції аналітичної діяльності у систему правоохоронного управління. Зазначені моделі демонструють еволюцію ролі кримінального аналізу – від інструмента підтримки оперативної діяльності до ключового механізму стратегічного управління безпекою та протидії складним формам злочинності.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду засвідчив, що кримінальний аналіз посідає центральне місце в сучасних моделях правоохоронної діяльності, однак його функціональне наповнення та інституційна роль різняться залежно від особливостей національних систем. У США він розвивається переважно як інструмент підвищення ефективності поліцейських практик і доказового оцінювання їх результативності; у Великій Британії – як складова концепції intelligence-led policing, що інтегрує аналітичну діяльність у систему управління правоохоронними ресурсами; у країнах Європейського Союзу – як елемент стратегічного аналізу загроз та міждержавної координації у протидії організованій злочинності. Порівняння цих моделей дозволяє констатувати, що спільною тенденцією є поступовий перехід від реактивного реагування на злочини до аналітично керованого управління безпекою.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному осмисленні кримінального аналізу як інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності, що поєднує організаційні, методологічні та технологічні складові. Обґрунтовано, що ефективність кримінального аналізу визначається не лише рівнем використання аналітичних інструментів, а передусім ступенем його інституційної інтеграції у процес прийняття управлінських рішень, розвитком професійних компетентностей аналітиків, а також наявністю налагоджених механізмів міжвідомчого обміну інформацією.

Встановлено, що сучасний розвиток кримінального аналізу характеризується активним використанням цифрових технологій, зокрема геоінформаційних систем, аналізу соціальних мереж, інструментів відкритої розвідки (OSINT), а також методів обробки великих масивів даних та технологій штучного інтелекту. Разом із тим застосування таких інструментів потребує належного нормативно-правового регулювання, дотримання стандартів інформаційної безпеки та забезпечення балансу між ефективністю

ISSN 3041-1793 Online

правоохоронної діяльності і захистом прав людини. Для України міжнародний досвід має важливе методологічне значення, оскільки дозволяє визначити стратегічні напрями подальшого розвитку кримінального аналізу. До них доцільно віднести удосконалення нормативно-правових засад аналітичної діяльності правоохоронних органів, розвиток системи професійної підготовки кримінальних аналітиків, впровадження інтегрованих інформаційно-аналітичних платформ та посилення міжвідомчої взаємодії у сфері обміну аналітичними даними. Реалізація цих напрямів сприятиме формуванню в Україні сучасної моделі правоохоронної діяльності, заснованої на аналітичному управлінні ризиками та проактивному запобіганні злочинності.

Отже, результати дослідження підтверджують, що кримінальний аналіз є системоутворюючим елементом сучасної правоохоронної діяльності, розвиток якого визначається рівнем його інституційної інтеграції, технологічної підтримки та нормативного забезпечення.

Перспективи подальших наукових досліджень доцільно пов'язувати з розробленням методології використання аналітичних продуктів у кримінальному провадженні, дослідженням можливостей застосування штучного інтелекту в кримінальному аналізі, а також створенням інтегрованих моделей аналітичного забезпечення розслідування складних форм злочинності, зокрема кіберзлочинності, фінансових злочинів та діяльності транснаціональних кримінальних мереж.

Література:

1. Ratcliffe J. H. Intelligence-Led Policing. London : Routledge, 2016. 258 p.
2. Ratcliffe J. H. Intelligence-Led Policing. Cullompton : Willan Publishing, 2008. 232 p.
3. Ratcliffe J. H. Intelligence-Led Policing: International Perspectives / ed. J. H. Ratcliffe. Cullompton : Willan Publishing, 2010. 312 p.
4. Piza E. L., Arietti R. A. The Case for Crime Analysis: Enhancing Police Decision-Making through Data-Driven Approaches. Police Practice and Research. 2016. Vol. 17(5). P. 403–418.
5. Skipanes M., Demartini G., Franke K., Nissen A. B. Towards an Information Analysis Framework for Criminal Investigations. Forensic Science International: Digital Investigation. 2023. Vol. 44. Article 301515.
6. Clarke R. V., Eck J. E. Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Small Steps. Washington : U.S. Department of Justice, 2015. 164 p.
7. Braga A. A., Weisburd D. L. Police Innovation and Crime Prevention: Lessons Learned from Problem-Oriented Policing. Crime & Delinquency. 2006. Vol. 52(3). P. 397–421.
8. Goldstein H. Problem-Oriented Policing. New York : McGraw-Hill, 1990. 230 p.
9. National Intelligence Model: Code of Practice. London : College of Policing, 2013. 64p.
10. Europol. Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA). Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2021. 92 p.
11. Europol. Decoding the EU's Most Threatening Criminal Networks. The Hague : Europol, 2022. 68 p.
12. International Association of Crime Analysts. Fundamentals of Crime Analysis. Overland Park : IACA, 2020. 145 p.

ISSN 3041-1793 Online

13. International Association of Crime Analysts. About Crime Analysis. URL: https://www.iaca.net (дата звернення: 12.03.2026).
14. CrimeSolutions. Hot Spots Policing. URL: https://crimesolutions.ojp.gov (дата звернення: 12.03.2026).
15. College of Policing. Intelligence Management. URL: https://www.college.police.uk (дата звернення: 12.03.2026).
16. Europol. Official website. URL: https://www.europol.europa.eu (дата звернення: 12.03.2026).
17. Дзьобань О. П., Манжай О. В. Кримінальний аналіз у діяльності правоохоронних органів: теоретико-правові засади. Харків : Право, 2018. 256 с.
18. Манжай О. В., Капустник В. В. Основи кримінального аналізу. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
19. Intelligence-Led Policing : монографія / за ред. О. В. Манжая. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2023. 320 с.
20. Організація кримінального аналізу в Національній поліції України : навчальний посібник / за ред. О. В. Манжая. Харків : ХНУВС, 2021. 198 с.

References:

1. Ratcliffe, J. H. (2016). Intelligence-led policing. London: Routledge.
2. Ratcliffe, J. H. (2008). Intelligence-led policing. Cullompton: Willan Publishing.
3. Ratcliffe, J. H. (2010). Intelligence-led policing: International perspectives. Cullompton: Willan Publishing.
4. Piza, E. L., & Arietti, R. A. (2016). The case for crime analysis: Enhancing police decision-making through data-driven approaches. Police Practice and Research, 17(5), 403–418.
5. Skipanes, M., Demartini, G., Franke, K., & Nissen, A. B. (2023). Towards an information analysis framework for criminal investigations. Forensic Science International: Digital Investigation, 44, 301515.
6. Clarke, R. V., & Eck, J. E. (2015). Crime analysis for problem solvers in 60 small steps. Washington: U.S. Department of Justice.
7. Braga, A. A., & Weisburd, D. L. (2006). Police innovation and crime prevention: Lessons learned from problem-oriented policing. Crime & Delinquency, 52(3), 397–421.
8. Goldstein, H. (1990). Problem-oriented policing. New York: McGraw-Hill.
9. National Intelligence Model: Code of Practice. (2013). London: College of Policing.
10. Europol. (2021). Serious and organised crime threat assessment (SOCTA). Luxembourg: Publications Office of the European Union.
11. Europol. (2022). Decoding the EU's most threatening criminal networks. The Hague: Europol.
12. International Association of Crime Analysts. (2020). Fundamentals of crime analysis. Overland Park: IACA.
13. International Association of Crime Analysts. (n.d.). About crime analysis. Retrieved from https://www.iaca.net
14. CrimeSolutions. (n.d.). Hot spots policing. Retrieved from https://crimesolutions.ojp.gov
15. College of Policing. (n.d.). Intelligence management. Retrieved from https://www.college.police.uk
16. Europol. (n.d.). Official website. Retrieved from https://www.europol.europa.eu
17. Dzioban, O. P., & Manzhai, O. V. (2018). Kryminalnyi analiz u diialnosti pravookhoronnykh orhaniv: teoretyko-pravovi zasady [Criminal analysis in law enforcement activities: Theoretical and legal foundations]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
18. Manzhai, O. V., & Kapustnyk, V. V. (2020). Osnovy kryminalnoho analizu [Fundamentals of criminal analysis]. Kharkiv: Kharkivskyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

19. Manzhai, O. V. (Ed.). (2023). Intelligence-led policing [Intelligence-led policing]. Kharkiv: Kharkivskyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

20. Manzhai, O. V. (Ed.). (2021). Orhanizatsiia kryminalnoho analizu v Natsionalnii politsii Ukrainy [Organization of criminal analysis in the National Police of Ukraine]. Kharkiv: Kharkivskyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.9:343.85:343.8
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1195-1204

Івашко Сергій Володимирович кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0003-2547-9276

ІНСТИТУТ КОРУПЦІЇ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. У статті розкрито роль інституту корупції в кримінально-виконавчій системі України через призму кримінологічного дослідження. Доведено, що корупція у кримінально-виконавчій системі України є однією з найбільших загроз для ефективного функціонування пенітенціарних закладів Міністерства юстиції України, оскільки вона суттєво знижує рівень дотримання порядку та умов виконання і відбування кримінальних покарань, підриває авторитет правосуддя, зменшує прозорість роботи адміністрації та персоналу щодо соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених.

У дослідженні показано, що корупційні схеми, які існують в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України, створюють умови для зловживань з боку осіб рядового і начальницького складу і, на жаль, з часом вони набувають нових форм. У статті розглянуто іноземні практики запобігання корупції. Як приклад наведено США, Ізраїль, Естонію.

Проведене дослідження показало, що в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України щорічно проявляються одні й ті ж самі схеми, зокрема, пронесення на територію пенітенціарного закладу і передача засудженим різних предметів, заборонених нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. У статті запропоновано перспективи подальших наукових розробок у сфері запобігання вчинення персоналом пенітенціарних закладів Міністерства юстиції України корупційних кримінальних правопорушень. Приміром, вивчення ефективності міжнародного досвіду у запобіганні та протидії корупції у пенітенціарних закладах зарубіжних країн, впровадження інноваційних технологій для моніторингу вивчення корупційних схем в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України.

Зроблено висновок про те, що інститут корупції в кримінально-виконавчій системі України є одним із різновидом пенітенціарної злочинності. У процесі проведеного дослідження доведено, що поширеною практикою вчинення персоналом пенітенціарних закладів Міністерства юстиції України є одержання особами рядового і начальницького складу неправомірної вигоди

ISSN 3041-1793 Online
за вирішення питань, пов'язаних насамперед з прийняттям пропозиції або обіцянки.

Ключові слова: ДКВС України, засуджені, запобігання, корупція, корупційні кримінальні правопорушення, кримінально-виконавча система, кримінальна відповідальність, персонал, установа виконання покарань.

Ivashko Serhii Volodymyrovych Candidate of Law, Associate Professor, Head of the Department of Criminal-Executive and Criminal Law, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0003-2547-9276

THE INSTITUTION OF CORRUPTION IN THE CRIMINAL-EXECUTIVE SYSTEM OF UKRAINE AS AN OBJECT OF CRIMINOLOGICAL RESEARCH

Abstract. The article reveals the role of the institution of corruption in the penal enforcement system of Ukraine through the prism of criminological research. It is substantiated that corruption within the penal enforcement system of Ukraine constitutes one of the major threats to the effective functioning of penitentiary institutions subordinated to the Ministry of Justice of Ukraine, as it significantly reduces the level of compliance with the established order and conditions for the execution and serving of criminal sentences, undermines the authority of justice, and decreases the transparency of the activities of administrations and staff responsible for the socialization, resocialization, and reintegration of convicted persons.

The study demonstrates that corruption schemes existing in penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine create conditions for abuse by rank-and-file and commanding personnel and, unfortunately, tend to acquire new forms over time. The article also examines foreign practices aimed at preventing corruption, with particular reference to the experiences of the United States, Israel, and Estonia.

The conducted research has shown that the same corruption schemes manifest themselves annually in penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine. In particular, these include the smuggling of various items into the territory of penitentiary institutions and their transfer to convicted persons in violation of the regulatory legal acts of the Ministry of Justice of Ukraine. The article proposes prospects for further scientific research in the field of preventing corruption-related criminal offences committed by personnel of penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine. In particular, this includes studying the effectiveness of international experience in preventing and combating corruption in penitentiary institutions of foreign countries, as well as implementing innovative technologies for monitoring and studying corruption schemes within penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine.

ISSN 3041-1793 Online

It is concluded that the institution of corruption in the penal enforcement system of Ukraine constitutes one of the forms of penitentiary crime. The study proves that a widespread practice among personnel of penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine involves rank-and-file and commanding officers receiving undue benefits for resolving issues, primarily related to the acceptance of proposals or promises of such benefits.

Keywords: State Criminal and Executive Service of Ukraine, convicted persons, prevention, corruption, corruption-related criminal offences, criminal-executive system, criminal liability, personnel, penitentiary institution.

Постановка проблеми. Звичайно, прояви корупції у кримінально-виконавчій системі України та її інституалізація показує, що за змістом корупція є суспільно-небезпечним та протиправним явищем, яке за своєю сутністю деструктивно впливає на порядок і умови виконання покарань, дотримання прав засуджених та їх динамічну безпеку.

Отже, проблему корупції в кримінально-виконавчій системі України складно відокремити від розгляду кримінальних правопорушень корупційної спрямованості, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) в умовах виконання службових обов'язків.

Тому, вивчаючи інститут корупції як об'єкт кримінологічного дослідження необхідно насамперед розглянути її складові, оскільки вони є визначальними у нашому дослідженні. Така постановка питання пов'язана з тим, що кримінально-виконавча система України є складною уніфікованою моделлю держави, де особи, які вчинили кримінальне правопорушення за вироком суду, мають відбути кримінальне покарання.

Водночас держава наділила персонал кримінально-виконавчої системи України у правовий спосіб забезпечити належний порядок і умови виконання/відбування кримінальних покарань, своєчасно провести соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію засуджених.

Проведені вітчизняними вченими кримінологічні дослідження у сфері корупції пов'язані з певними проблемами, як теоретичного так і практичного характеру, оскільки вчинення кримінальних правопорушень корупційної спрямованості складно розслідуються, мають свої характерні, тільки для них особливості в механізмі їх виявлення, документування, нейтралізації та запобігання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань корупції в кримінально-виконавчій системі України приділено уваги в роботах Є.Ю. Бараша, І.Г. Богатирьова, А.В. Боровика, Т.А. Денисової, В.М.Дрьоміна, З. В. Журавської, С. В. Івашка, О. Г. Колба, В. Я. Конопельського, В. О. Лисенка, Я. О. Ліховіцького, В. В. Лопохи, В. С. Медведєва, Ю. В. Орла,

ISSN 3041-1793 Online

В. Ф. Примаченка, В. І. Руденка, О. О. Шкути, І. С. Яковець та інших дослідників. Разом із тим, інститут корупції в кримінально-виконавчій системі України, як об'єкт кримінологічного дослідження, залишається актуальною проблемою та потребує подальшого наукового розроблення.

Мета статті – вивчення інституту корупції в кримінально-виконавчій системі України як об'єкта кримінологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Варто погодитися з позицією вітчизняного вченого В. О. Мандибура про те, що корупція як інститут має свою видову характеристику, власну мережу і багатошарову систему інституційної надбудови [1, с. 37]. Звичайно, збройна агресія рф проти України негативно вплинула на пенітенціарну злочинність у пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України, що призвело до збільшення ризиків корупційних зловживань з боку осіб рядового і начальницького складу ДКВС України, економічні труднощі та обмежений громадський контроль.

Так, протягом останніх років структура вчинення особами рядового і начальницького складу у пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, (насамперед, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), а також кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів виглядає наступним чином.

За даними Офісу Генерального прокурора протягом 2024 року на момент виявлення в діях осіб кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України, такі особи працювали: в органах прокуратури – 1, національній поліції – 40, державній митній службі – 12, інших органах влади – 12. Пізнавальним у розрізі нашого дослідження є те, що в ДКВС України працювали 4 особи, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за ст. 368 КК України.

Протягом 2025 року 3 працівникам ДКВС України повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України [2].

За даними нашого дослідження (було проведено опитування 6544 співробітників органів та установ виконання покарань ДКВС України) [3]. 6% опитуваним відомі факти вчинення корупційних правопорушень в УВП, а це близько 400 співробітників установ виконання покарань. Це говорить про велику латентність вчинення кримінальних правопорушень корупційної спрямованості в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України.

Мають місце вчинення працівниками ДКВС України кримінальних правопорушень, передбачених ст. 307 КК України.

Так, 16.11.2025 о 07 годині оперативним відділом державної установи «Київський слідчий ізолятор» спільно з працівниками управління внутрішньої

ISSN 3041-1793 Online

безпеки Департаменту з питань виконання покарань на КПП № 2 було проведено догляд молодшого інспектора 2-ї категорії відділу режиму і охорони сержанта внутрішньої служби Г., 1992 року народження. У ході догляду в кишені кофти було виявлено два згортки чорного та білого кольору з невідомим вмістом, пакунок білого кольору з невідомим вмістом, також в боковій кишені рюкзаку чорного кольору два згортки білого кольору з невідомим вмістом.

Отже, переважну більшість кримінальних правопорушень, вчинюваних персоналом пенітенціарних закладів Міністерства юстиції України, становлять кримінальні правопорушення, які мають яскраво виражену корупційну спрямованість. Відповідно до п. 2 розділу IV Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 [4], персоналу категорично забороняється встановлювати із засудженими та їхніми близькими особами будь-які стосунки, не регламентовані кримінально-виконавчим законодавством та Правилами. На жаль, як показало дослідження, особи рядового і начальницького складу не завжди дотримуються антикорупційного законодавства і продовжують вчиняти корупційні правопорушення.

У свою чергу, як зазначає вітчизняний дослідник І. Р. Серажим, «у структурі пенітенціарної злочинності превалюють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, насамперед вчинені з метою одержання неправомірної вигоди та пов'язані з протиправним використанням наданих службових повноважень і пов'язаних з ними можливостей» [5, с. 67].

З цього приводу вітчизняний учений В. Я. Конопельський також звертає увагу на корумпованість співробітників ДКВС України. На думку вченого «дана проблема в кримінально-виконавчій системі залишається дуже гострою, оскільки вчинення правопорушень особами рядового і начальницького складу ДКВС України паралізує довіру суспільства до пенітенціарних закладів Міністерства юстиції України і до держави в цілому» [6, с. 68].

Інші вітчизняні вчені О. Ю. Бусол, Є. В. Расюк, розкриваючи кримінологічну характеристику корупції, використали метод так званого «аналітичного скринінгу», за допомогою якого їм вдалося здійснити аналіз (політичних, економічних, правових та моральних) явищ, що відбуваються в суспільному житті, ідентифікувати корупційні правопорушення, тобто виявити ознаки ураженості ними тих чи інших сфер суспільного життя» [7, с. 407].

На нашу думку, застосування цього методу в нашому дослідженні теж буде корисним, оскільки кримінальні правопорушення, які вчиняються в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України, можна ідентифікувати через сукупність незаконного одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки /пропозиції такої вигоди.

ISSN 3041-1793 Online

Наприклад, працівник пенітенціарного закладу Міністерства юстиції України погоджується надавати послуги засудженому в пронесені на територію закладу заборонених предметів (найчастіше це наркотичні засоби). Звичайно, що такі послуги мають свою ціну, тому працівник пенітенціарного закладу має усвідомлювати, що його дії пов'язані з виконанням службових обов'язків, вони підривають авторитет адміністрації і персоналу такого закладу, створюють недовіру в здійсненні соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених після звільнення.

Такої думки дотримуються й вітчизняні вчені-кримінологи, які зауважують, що така протиправна поведінка працівника пенітенціарного закладу Міністерства юстиції України потребує «соціальної ідентифікації, самоактуалізації його діяльності в роботі із засудженими. Саме тому в контексті професійної діяльності серед персоналу пенітенціарних закладів суттєвого значення набувають такі базові нормативні системи регуляції поведінки як мораль і право. Філогенетична інтегрованість цих систем розкривається через їх функціональну пізнавально-оцінну, нормативно-регулятивну та ціннісно-орієнтаційну єдність» [8, с. 117].

Отже, дотримання встановлених нормами права заборон персоналом пенітенціарних закладів Міністерства юстиції України засноване не лише на зовнішньому впливі виконання ним службових обов'язків, а й може бути внутрішньою стороною його діяльності. Можливість внутрішнього засвоєння моралі та права як імперативів зумовлюється саме тим, що вони є загально несприйнятими серед певної категорії персоналу.

Досліджуючи корупцію в кримінально-виконавчій системі України ми не могли оминути її іноземні практики, оскільки саме вони показують наскільки пенітенціарні заклади зарубіжних країни намагаються знизити її до мінімального рівня.

Наприклад, візьмемо до уваги Сполучені Штати Америки, де ми побачимо, що на державному рівні було створено комітети та підготовлено фахівців ФБР для розслідування кримінальних правопорушень, у яких фігурувала корупція. У пенітенціарних закладах розслідуванням корупції займаються орган поліції штату, а також Міністерство юстиції.

За дослідженням вітчизняної вченої Л. Приймак, «головним напрямом антикорупційної політики США є профілактика корупції у системі державної служби, яка за основу взяла адміністративну мораль, що являє собою етичні та дисциплінарні норми. Крім того, відповідальність за порушення законодавства є досить жорсткою [9, с. 261].

Звичайно, впливовим профілактичним засобом в кримінальному переслідуванню за хабарництво в США є застосування кримінального законодавства відносно тих осіб, які одержують хабар, а також тих, хто його дає.

ISSN 3041-1793 Online

Щодо пенітенціарних закладів США, там антикорупційна атмосфера забезпечується, зокрема, системою «певного дублювання моніторингу» за можливими корупційними діями. Моніторинг здійснюють урядові організації і спеціальні підрозділи поліції, пенітенціарне відомство, яке є незалежним від міністерств і державних відомств, а також громадські організації (на зразок «Відомства за чистоту уряду»).

Звичайно, що ці організації досліджують можливі джерела корупції, а у разі їх виявлення інформують органи поліції. Отриману інформацію обов'язково оприлюднюють. Дуже важливо, що ці організації не залежать від міністерств і відомств, чиновники яких можуть бути причетні до корупції. Важливу роль також відіграють засоби масової інформації.

Слід зазначити, що в Ізраїлі завдяки значним соціальним пільгам для чиновників і безжалісному покаранню у разі виявлення корупційних діянь, корупція на нижчих щаблях управління практично відсутня. Доведених до суду справ щодо корупційних злочинів у Ізраїлі не більше 5%, проте репутація людини, причетної до корупційного скандалу, вкрай небажана [10, с. 168].

Беззаперечним є той факт, що корупція може набувати різних форм, як, наприклад, хабарництво, розкрадання, кумівство, *quid pro quo* – надання певної послуги за послугу у відповідь тощо. Ми можемо бачити окремі, нехай і систематичні, прояви корупції в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції Україні, зокрема, пронесення на територію закладу (певні продукти харчування, алкогольні напої, наркотичні засоби, мобільні телефони та зарядні пристрої, сім картки тощо).

Звичайно, що схеми прояви корупції в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції Україні можуть бути закритими або відкритими. Один із найуспішніших прикладів боротьби з корупцією – Естонія – досягла цього, не створюючи окремих органів. Проте тут була політична воля політиків викорінити хабарництво. Після краху радянської моделі з'явилась ця можливість. Після того як естонська мова стала офіційною, багато російськомовних мігрантів втратили свої посади і замість них прийшли молоді естонці.

Отже, як свідчить міжнародний досвід, дієва антикорупційна стратегія повинна бути логічно вибудуваною цілісною системою, яка складається із взаємозалежних елементів, серед яких, насамперед: ефективне антикорупційне законодавство; автономний (незалежний) спеціальний державний орган по боротьбі з корупцією; сталий економічний розвиток країни; нетерпимість до проявів корупції з боку населення держави; залучення населення до участі у реалізації державної антикорупційної політики.

Досвід розвинених країн показує, що антикорупційне законодавство повинно передбачати найсуворіші покарання за корупційні злочини – максимально великі штрафи і терміни ув'язнення, заборону професійної діяльності на майбутнє, позбавлення пенсії та соціальних пільг тощо. При

ISSN 3041-1793 Online
цьому, відповідальність за вчинення корупційних діянь є невідворотною і не має строку давності. Конфіскація коштів та майна, набутих злочинним шляхом, відбувається незалежно від їхнього кінцевого власника [9]. Тож серед перспективних напрямів запобігання корупції в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України варто виділити такі:

- проведення поглиблених кримінологічних досліджень кримінальних правопорушень корупційної спрямованості, що вчиняються персоналом пенітенціарних закладів;
- вивчення іноземних практик запобігання корупції в пенітенціарних закладах зарубіжних країн з метою їх впровадження у вітчизняну кримінально-виконавчу систему;
- удосконалення теоретико-правових засад співвідношення дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності працівників ДКВС України;
- виявлення детермінант протиправної поведінки персоналу (професійне вигорання, низький рівень оплати праці, деформація правосвідомості, вплив кримінального середовища);
- удосконалення системи внутрішнього контролю та службових розслідувань щодо корупційних правопорушень серед персоналу ДКВС України тощо.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна дійти висновку, що інститут корупції в кримінально-виконавчій системі України є складним соціально-правовим явищем, яке суттєво впливає на ефективність функціонування пенітенціарних закладів та підриває авторитет державної влади. Корупційні прояви серед персоналу установ виконання покарань призводять до порушення встановленого порядку та умов відбування покарань, створюють передумови для поширення кримінальної субкультури та знижують рівень довіри суспільства до діяльності ДКВС України.

Проведений аналіз засвідчив, що найбільш поширеними є правопорушення, пов’язані з одержанням неправомірної вигоди, прийняттям пропозиції чи обіцянки такої вигоди, а також сприянням у пронесенні заборонених предметів на територію установ виконання покарань.

Встановлено, що корупційні правопорушення мають високий рівень латентності та зумовлюються комплексом соціально-економічних, організаційних і морально-психологічних факторів. Водночас міжнародний досвід свідчить, що ефективна протидія корупції можлива лише за умови реалізації комплексної державної антикорупційної політики, яка поєднує сувору юридичну відповідальність, ефективний контроль за діяльністю персоналу та формування нетерпимого ставлення до корупції у суспільстві.

У зв’язку з цим подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення механізмів запобігання корупційним правопорушенням у

ISSN 3041-1793 Online

кримінально-виконавчій системі України, посилення внутрішнього контролю та впровадження сучасних організаційно-правових і технологічних інструментів протидії корупції.

Література:

1. Мандибура В. О. Корупція: інституційна сутність та механізм подолання: монографія. Київ: Парламентське видавництво, 2017. 488 с.

2. Офіс Генерального прокурора. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 04.02.2026).

3. Івашко С. В. Дослідження особи корупційного правопорушника в кримінально-виконавчій системі України: аналітична довідка. Чернігів: ПАУ, 2026. 8 с.

4. Про затвердження правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text (дата звернення 04.02.2026).

5. Серажим І. Р. Пенітенціарна корупція як кримінологічна проблема. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 1. С. 67–72.

6. Конопельський В. Я., Бібік І. С. Запобігання кримінальним правопорушенням в установах виконання покарань. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 31 березня 2017 р). Харків: ХНУВС, 2017. С. 108–110.

7. Василевич В. В., Джужа О. М., Чернєй В. В. та ін. Кримінологія: підручник / за заг. ред. д-ра юрид наук, проф. В. В. Чернея; за наук. ред. д-ра юрид. наук., проф. О. М. Джужі. Київ: ФОП Маслакова, 2020. С. 407.

8. Bohatyrova O., Bohatyrov A. Legal basis for preventing deformation of personnel of custodial settings. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Vol. 1 (1). С. 117–124.

9. Приймак Л. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії корупції (досвід країн-членів НАТО, ЄС). *Актуальні проблеми запобігання та протидії корупції*: тези І Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 28 жовтня 2021 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2021. 370 с.

10. Досвід зарубіжних країни у боротьбі з корупцією. URL: http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html (дата звернення 04.02.2026).

References:

1. Mandybura, V. O. (2017), *Koruptsiia: instytutsiina sutnist ta mekhanizm podolannia* [Corruption: institutional essence and mechanism of overcoming], Parlamentske vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine (in Ukrainian).

2. Office of the Prosecutor General (2026), “Pro osib, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia” [On persons who committed criminal offences], available at: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (accessed 4 February 2026) (in Ukrainian).

3. Ivashko, S. V. (2026), *Doslidzhennia osoby koruptsiinoho pravoporushnyka v kryminalno-vykonavchii systemi Ukrainy: analitychna dovidka* [Study of the personality of a corruption offender in the penal enforcement system of Ukraine: analytical report], Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine (in Ukrainian).

4. Ministry of Justice of Ukraine (2018), “Pro zatverdzhennia pravyl vnutrishnoho rozporiadku ustanov vykonannia pokaran: Nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy vid 28.08.2018

ISSN 3041-1793 Online
No. 2823/5" [On approval of the internal regulations of penitentiary institutions: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 28 August 2018 No. 2823/5], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text (accessed 4 February 2026) (in Ukrainian).

5. Serazhym, I. R. (2022), "Penitentsiarna koruptsiia yak kryminolohichna problema" [Penitentiary corruption as a criminological problem], *Derzhava ta rehiony. Seriia: Pravo*, No. 1, pp. 67–72 (in Ukrainian).

6. Konopelskyi, V. Ya. and Bibik, I. S. (2017), "Zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam v ustanovakh vykonannia pokaran" [Prevention of criminal offences in penitentiary institutions], in *Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady protydii koruptsii*: zbirnyk tez dopovidei V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, 31 March 2017), Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine, pp. 108–110 (in Ukrainian).

7. Vasylevych, V. V., Dzhuzha, O. M. and Cherniei, V. V. (2020), *Kryminolohiia* [Criminology], FOP Maslakova, Kyiv, Ukraine (in Ukrainian).

8. Bohatyrova, O. and Bohatyrov, A. (2021), "Legal basis for preventing deformation of personnel of custodial settings", *Philosophy, Economics and Law Review*, Vol. 1 No. 1, pp. 117–124.

9. Pryimak, L. (2021), "Mizhnarodnyi dosvid u sferi zapobihannia ta protydii koruptsii (dosvid krain-chleniv NATO, YeS)" [International experience in preventing and combating corruption (experience of NATO and EU member states)], in *Aktualni problemy zapobihannia ta protydii koruptsii*: tezy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Khmelnytskyi, 28 October 2021), NADPSU Publishing House, Khmelnytskyi, Ukraine (in Ukrainian).

10. "Dosvid zarubizhnykh krain u borotbi z koruptsiieiu" [Experience of foreign countries in combating corruption], available at: http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html (accessed 4 February 2026) (in Ukrainian).

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.03.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК [347.9:[347.4:336.77]]

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1205-1218

Іжик Андрій Васильович адвокат, аспірант кафедри цивільної юстиції та адвокатури, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, https://orcid.org/0009-0000-4033-9402

ЕВОЛЮЦІЯ КРЕДИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. Дослідження присвячене комплексному історико-правовому осмисленню еволюції кредитних правовідносин з метою вдосконалення сучасного механізму цивілістичного захисту прав позичальника. Актуальність роботи зумовлена тим, що в умовах глобальної цифровізації фінансового сектору, агресивного поширення мікрокредитування та об'єктивних економічних викликів сьогодення проблема захисту боржника набуває безпрецедентної гостроти. У статті здійснено глибинний аналіз трансформації інституту кредитування від найдавніших часів до сучасної фінансової системи з ключовим фокусом на поступовому формуванні та догматичному закріпленні правового статусу боржника як об'єктивно слабшої сторони зобов'язання. Спираючись на принцип історизму, а також застосовуючи історико-правовий, порівняльно-правовий та формально-юридичний методи, у роботі простежено генезу фундаментальних доктрин, що гарантують захист споживача фінансових послуг. Отримані результати переконливо демонструють, що розвиток кредитування відбувався шляхом послідовної зміни правових та соціально-економічних стратегій. Досліджено еволюційний перехід від жорсткого фізичного примусу та суворого боргового рабства Стародавнього світу, через канонічні середньовічні обмеження лихварства, до інституціоналізації кооперативного руху самооборони позичальників в індустріальну епоху. Доведено, що сучасне законодавство у сфері споживчого кредитування не є ситуативним явищем, а виступає закономірним результатом багатовікової еволюції правової думки, спрямованої на вирівнювання переговорних можливостей сторін. Наголошено, що подолання глибокої інформаційної асиметрії вимагає відмови від суто формального розуміння принципу змагальності. Сучасна парадигма захисту споживача базується на посиленому судовому контролі, завдяки якому в межах кредитних відносин ефективно обмежується диктат фінансових установ принципами добросовісності та розумності, що унеможливлює системну експлуатацію вразливих позичальників.

Ключові слова: кредитні правовідносини, захист прав, цивільне судочинство, судовий розгляд, кредит.

ISSN 3041-1793 Online

Izhyk Andrii Vasylovych Attorney-at-Law, Ph.D. candidate at the Department of Civil Justice and the Legal Profession, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0000-4033-9402

EVOLUTION OF LOAN LEGAL RELATIONSHIP

Abstract. This study is devoted to a comprehensive historical and legal analysis of the evolution of loan legal relationships with the aim of improving the modern mechanism of civil law protection of the borrower's rights. The relevance of this work stems from the fact that, amid the global digitalization of the financial sector, the aggressive expansion of microcredit, and the objective economic challenges of today, the issue of debtor protection has become more acute than ever. The article provides an in-depth analysis of the transformation of the institution of lending from ancient times to the modern financial system, with a key focus on the gradual formation and dogmatic consolidation of the legal status of the debtor as the objectively weaker party to the obligation. Based on the principle of historicism, and applying historical-legal, comparative-legal, and formal-legal methods, the study traces the genesis of fundamental doctrines that guarantee the protection of consumers of financial services. The attained results convincingly demonstrate that the development of lending occurred through a sequential change in legal and socio-economic strategies. The study examines the evolutionary transition from the harsh physical coercion and severe debt bondage of the Ancient World, through the canonical medieval restrictions on usury, to the institutionalization of the cooperative self-defense movement of borrowers in the industrial era. It is demonstrated that modern legislation in the field of consumer lending is not a situational phenomenon, but rather the natural result of the centuries-long evolution of legal thought aimed at equalizing the bargaining power of the parties. It is emphasized that overcoming deep information asymmetry requires moving away from a purely formal understanding of the adversarial principle. The modern paradigm of consumer protection is based on enhanced judicial oversight, due to which, within the framework of loan relationships, the dominance of financial institutions is effectively limited by the principles of good faith and reasonableness, thereby preventing the systematic exploitation of vulnerable borrowers.

Keywords: loan legal relationship, borrower protection, civil proceedings, judicial review.

Постановка проблеми. Кредитні відносини є фундаментальною основою сучасної фінансової системи та невід'ємною частиною економічних і правових процесів суспільства. Їх еволюція відображає закономірний розвиток цивілізації: від неформальних, заснованих на особистій довірі та жорстокому фізичному примусі практик, до складних, суворо регульованих

ISSN 3041-1793 Online

правових інститутів сьогодення. Сучасна наука розглядає кредитні зобов'язання як надзвичайно складний механізм, що поєднує економічні, правові та соціальні аспекти, а дослідження їх еволюції залишається життєво актуальним у контексті глобалізації та стрімкого розвитку цифрових технологій.

Наскрізним наративом усієї історії кредитування є перманентний конфлікт інтересів між кредитором (особою, що володіє капіталом) та позичальником (особою, що його потребує). У цьому правовідношенні позичальник об'єктивно виступав і продовжує виступати як слабша сторона. Історичний аналіз показує, що кредит із самого початку був не лише суто економічним інструментом, а й потужним механізмом соціальної стратифікації.

Якщо в архаїчних суспільствах неповернення боргу могло призвести до фізичного знищення або рабства, то сьогодні цей конфлікт перемістився у площину інформаційної асиметрії та складних договірних конструкцій. Розвиток ринкових відносин, що спостерігається на сучасному етапі, об'єктивно зумовлює необхідність підвищення ролі банківського кредиту, який є одним із найважливіших чинників, що забезпечують безперервність розширеного відтворення.

З огляду на об'єктивну нерівність сторін у кредитному зобов'язанні, подолання глибокої інформаційної асиметрії є неможливим без належної фахової підтримки позичальника.

Сучасний стан проблеми характеризується необхідністю пошуку тонкого балансу між забезпеченням стабільності банківської системи та захистом соціально вразливих споживачів фінансових послуг, особливо з огляду на тенденцію до зростання обсягів споживчого кредитування [1, с. 1].

За спостереженнями В. В. Комарова, сучасне цивільне судочинство еволюціонує в напрямку забезпечення реальної, а не декларативної рівності сторін, де ефективність правосуддя виступає головним інструментом збалансування приватних інтересів в умовах ринкових викликів [2, с.153-155]. Саме ця концепція ефективного судового захисту стає вирішальною при вирішенні спорів, де однією зі сторін є інституційний фінансовий суб'єкт.

Метою цієї статті є дослідження еволюції кредитування не лише як фінансово-економічного явища, а як процесу безперервного розвитку механізмів цивільно-правового захисту сторін, з особливим фокусом на трансформації правового статусу позичальника від найдавніших часів до сучасної фінансової системи. Досягнення цієї мети вимагає виконання таких завдань: по-перше, виокремити ключові історичні стратегії правового регулювання позикових відносин; по-друге, простежити генезу фундаментальних правових підходів, що гарантують захист слабшої сторони; по-третє, продемонструвати зв'язок між давніми правовими концепціями та сучасною регламентацією споживчого кредитування.

ISSN 3041-1793 Online

На сьогодні розбудова повноцінного фінансового ринку неможлива без дієвого законодавства, що гарантує справедливість договірних умов. В умовах високої закредитованості населення, проблема захисту прав споживачів-позичальників набуває вирішального значення. Саме тому звернення до історичного досвіду є необхідним методологічним ключем для конструювання ефективної сучасної судової практики. Це дослідження спирається на ґрунтовні праці фахівців останніх років, що підтверджує незгасаючий інтерес до архітектури кредитного договору у різних сферах соціальних відносин, включаючи аграрні [3, с. 76].

Огляд літератури. Проблематика кредитування та еволюції боргових зобов'язань перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних науковців. У цивілістичній та історико-правовій доктрині сформувався потужний пласт досліджень, який вимагає систематизації крізь призму принципу історизму та розвитку статусу позичальника.

Ґрунтовний аналіз сутності кредиту та його еволюції здійснено у працях економістів та теоретиків банківської справи. Зокрема, У. В. Владичин досліджував етапи еволюції кредитної діяльності банків, акцентуючи увагу на економічній природі банківського кредитування [4]. І. Г. Скоморович зробила значний внесок у вивчення історії грошей і банківництва, особливо детально проаналізувавши діяльність «побожних банків» та зародження кооперативного руху на західноукраїнських землях [5, с.208, 216].

Історико-правовий аспект проблеми глибоко розкрито в працях, присвячених стародавньому праву. С. В. Майстренко проаналізувала особливості становлення банківництва у Стародавньому світі, звернувши увагу на релігійні та етичні аспекти товарно-грошових відносин, зафіксовані у біблійних текстах [6, с. 55-56]. Розвиток кредитно-банківських установ на території України фундаментально досліджено у монографії А. О. Ткаченка та І. В. Ткаченко [7].

Сучасний цивілістичний вимір споживчого кредитування став предметом дисертаційного дослідження В. Я. Погребняка. Автор наголошує, що відносини споживчого кредитування виникли у вітчизняному законодавстві у зв’язку з розвитком правовідносин позики і кредиту, а їх визначальною ознакою є особливий суб’єктний склад та наявність спеціальних способів захисту споживача. Він також обґрунтовує специфіку застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення умов кредитного договору [1, с. 8-11].

Важливим для нашого дослідження є методологічний підхід, запропонований І. В. Завальнюк, яка ґрунтовно розглядає принцип історизму в сучасній юриспруденції. Дослідниця аргументує, що принцип історизму виступає механізмом, що об’єднує минулі правові моделі та сучасні потреби в єдину концептуальну цілісність, дозволяючи виявити, як концепція справедливості трансформувалася у різних правових системах [8, с. 2-4].

ISSN 3041-1793 Online

Незважаючи на значну кількість публікацій, ми констатуємо певний дефіцит праць, які б органічно поєднували глибокий історико-правовий аналіз із сучасною судовою та договірною практикою вирішення кредитних спорів. Більшість авторів зосереджуються або суто на історії, або винятково на чинному законодавстві. Наше дослідження покликане заповнити цю прогалину, простеживши єдиний концептуальний ланцюг еволюції: від інституту фізичного примусу в давнину до сучасних механізмів захисту позичальника.

Матеріали та методи

Для досягнення поставленої мети та об'єктивного осмислення трансформації кредитних відносин нами було застосовано комплексний методологічний інструментарій, що базується на поєднанні загальнонаукових та спеціально-юридичних методів.

Фундаментальною основою нашого дослідження виступив принцип історизму (історичний підхід). Як зазначається у сучасній доктрині, це ключовий методологічний підхід, що дозволяє аналізувати правові явища в контексті їхньої історичної еволюції. Зокрема, В. Ю. Середюк наголошує, що такий підхід розкриває багатовимірну природу права, оскільки його формування нерозривно пов'язане з поступовою трансформацією соціально-економічних, політичних та культурних потреб суспільства [9, с. 33]. Концепція «органічного» розвитку права, заснована на усвідомленні того, що право еволюціонує разом із суспільством, відкинула ідею права як сукупності абстрактних правил, створених без врахування історичного контексту. Ми застосували цей принцип для деконструкції домінантних моделей боргових відносин, простежуючи, як інститут кредиту еволюціонував і як суспільство шукало баланс між захистом власності кредитора та повагою до людської гідності боржника.

Історико-правовий метод був застосований для аналізу першоджерел права різних епох. За допомогою цього методу було досліджено стародавні кодифікації, такі як Закони Хаммурапі, Закони XII таблиць, Руську Правду, а також статути європейських і вітчизняних банків XIX–XX століть. Аналіз історичних джерел відкриває доступ до причинно-наслідкових зв'язків, що визначали правові рішення щодо захисту боржника у різні епохи [10, с. 26-27].

Порівняльно-правовий метод (у його діахронічному вимірі) дав змогу зіставити правовий статус позичальника в античності, середньовіччі та в сучасній Україні. Ми порівнювали не лише нормативні тексти, але й еволюцію фундаментальних принципів, виявляючи, як жорсткі каральні підходи (наприклад, продаж у рабство) поступово замінювалися концепцією майнової відповідальності та інформаційного захисту споживача.

Формально-юридичний (догматичний) метод використовувався для аналізу чинного законодавства України, зокрема Закону України «Про

ISSN 3041-1793 Online
споживче кредитування» та Закону України «Про кредитні спілки». За допомогою цього методу ми досліджували сучасні механізми розкриття інформації, обмеження неустойки та застосування правових презумпцій у кредитному договорі.

Критерії добору матеріалу базувалися на репрезентативності джерел. Ми відбирали ті історичні пам'ятки та правові інститути, які найяскравіше демонструють злам правових парадигм у ставленні до позичальника як до слабшої сторони. Системно-структурний підхід дозволив нам об'єднати історичні факти у єдину концепцію розвитку механізмів правового захисту.

Результати та обговорення

Досліджуючи еволюцію кредитування, ми вважаємо за необхідне розглядати її як послідовну зміну глобальних правових стратегій, кожна з яких була відповіддю на соціально-економічні виклики свого часу і формувала нове бачення меж втручання кредитора у сферу прав боржника.

Стратегія легалізації та обмеження лихварства (Стародавній Схід та Античність)

Формування елементів кредитних відносин почалося задовго до появи перших банківських інституцій і було пов'язане з поділом праці та розвитком торгівлі. На цьому архаїчному етапі позичальник був абсолютно безправним: у разі неповернення боргу він ставав рабом.

Проте вже в державах Стародавнього Сходу виникає перша стратегія правового захисту - нормативне обмеження лихварства. У Вавилоні (II тис. до н.е.) Закони царя Хаммурапі встановлювали жорсткі ліміти відсоткових ставок: на срібло - 20% річних, на зерно - 33,5% [10, с. 28]. Держава запровадила формалізацію договору, вимагаючи його запису на глиняних табличках із зазначенням імен сторін, розміру відсотка, строку сплати та присутності свідків [4]. Це був перший крок до подолання свавілля кредиторів. У Стародавньому Єгипті умови залишалися надзвичайно жорсткими (до 95% річних та 10% пені щомісяця), а гарантією виступало все майно, свобода та навіть діти боржника [11, с. 16].

Ключовий злам у правосвідомості відбувся в античності. Кредитна діяльність у Стародавньому Римі практикувалася вже у V ст. до н. е. і відзначалася високим рівнем урегульованості, про що свідчать закони, зафіксовані на мідних дошках. Загалом розгалужені норми римського права відіграли значну роль у розвитку банківництва та кредитних відносин. Тогочасних римських банкірів називали менсаріями, які поділялися на дві категорії: нуммуляріїв та аргентаріїв. Безпосередньо видачею кредитів займалися аргентарії. Окрім кредитування, вони здійснювали й інші фінансові операції, зокрема приймали вклади та проводили безготівкові розрахунки.[12, с. 252]. Згодом розвиток римського права трансформував особисту відповідальність у майнову. Багато базових положень, сформульованих

ISSN 3041-1793 Online

римськими юристами, зокрема принципи *pacta sunt servanda* (договорів слід дотримуватися) [13] та *bona fides* (добросовісність) [14], зберегли чинність дотепер і стали наріжними каменями сучасного цивільного права. Це була цивілізаційна перемога: предметом стягнення стали активи, а не особа боржника.

Стратегія формування доказових презумпцій та етико-правових меж (Київська Русь та Середньовічна Європа)

Досліджуючи правовий масив Київської Русі, констатуємо, що кредитні відносини отримали ґрунтовну регламентацію в «Руській Правді». Вважаємо за необхідне виокремити зародження перших доказових презумпцій, спрямованих на захист боржника від безпідставних вимог кредитора: укладення договору позики вимагало обов'язкової присутності свідків, а їх відсутність при сумі боргу понад три гривні позбавляла кредитора права вимагати повернення коштів [15, с.103-105].

Паралельно з цим, у Середньовічній Європі формувалася інша етико-правова межа: панівною стала доктрина канонічного права. Як ґрунтовно аналізує Д. В. Лук'янов, канонічне право у цей період сформувалося як наднаціональна релігійно-правова система, що володіла потужним інструментарієм судової та законодавчої влади, фактично виконуючи функції держави. Дослідник справедливо характеризує церкву як «хранительку» римського права, оскільки канонічні норми активно запозичували та адаптували античні концепції власності та договорів до потреб християнського суспільства [16, с. 78-79]. У межах цієї системи запроваджується абсолютна юридична заборона лихварства, що ґрунтувалася на сприйнятті порушення норми права як гріха.

Сучасна цивілістична доктрина та процесуальне законодавство є прямим еволюційним нащадком цих архаїчних охоронних норм. У новітній практиці Верховного Суду починаючи з 2023 року на прикладі Постанови Великої Палати Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 916/3027/21 ця логіка застосовується з максимальною жорсткістю: суди визнають недопустимими показання свідків для підтвердження укладення кредитного договору, вимагаючи від банків та мікрофінансових організацій беззаперечних письмових або належних електронних доказів ідентифікації позичальника [17].

Стратегія інституціоналізації та кооперативної самооборони (XVIII - початок XX ст.)

Аналіз історико-правових джерел свідчить, що в період перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій банківська система мала яскраво виражений становий характер. Державні установи, такі як Комерційні та Дворянські банки, спеціалізувалися на кредитуванні переважно уряду та великих землевласників [4]. Як слушно

ISSN 3041-1793 Online
зазначається у дослідницькій літературі, у дореформених кредитних установах капітал був фактично «покріпаченим» на користь казни та поміщиків. Лише з другої половини XIX століття, внаслідок ліквідації кріпосного права, розпочинається трансформація ринку: виникають акціонерні комерційні банки (АКБ), міські громадські банки та товариства взаємного кредиту [18, с. 55-58].

Незважаючи на лібералізацію, доступ селянства та дрібних виробників до дешевого банківського кредиту залишався заблокованим через жорсткі вимоги до забезпечення. Відповіддю на цю фінансову дискримінацію стала стратегія економічної самооборони слабшої сторони - зародження потужного кооперативного руху. Створення кредитних спілок (наприклад, українського кооперативу «Віра» у Перемишлі в 1894 році) дозволило надавати населенню довгострокові кредити та вивести його з-під диктату приватних лихварів [18, с.127].

Правова архітектура кооперації базувалася на принципах рівноправності та взаємодопомоги: позичальники, отримуючи кредит, брали на себе кругову поруку за зобов'язаннями кредитного закладу. Досліджено, що саме об'єднання слабких позичальників у солідарні пули виявилося здатним згенерувати ефективний ринковий механізм противаги великому капіталу. Цей історичний інститут кругової поруки сьогодні трансформувався у правову конструкцію солідарної відповідальності. У сучасній практиці Касаційного цивільного суду та Великої Палати Верховного Суду цей інститут є ключовим фронтом боротьби за права споживача. Як зазначає Велика Палата Верховного Суду (справа № 462/5368/16-ц), припинення зобов'язання поруки означає такий стан сторін правовідношення, за якого в силу передбачених законом обставин (зокрема, незгоди на збільшення відповідальності) суб'єктивне право кредитора і відповідний йому обов'язок поручителя перестають існувати» [19].

Сучасна стратегія правового захисту споживача фінансових послуг: від ринкового дисбалансу до викликів воєнного стану

Трансформація адміністративно-командної економіки у вільну ринкову зумовила стрімкий, проте значною мірою екстенсивний розвиток кредитної системи незалежної України. Прагнення фінансових установ отримати високі прибутки за короткий проміжок часу та намір швидко завоювати ринок стимулювали впровадження банками спрощених скорингових систем. Як зазначається у фаховій літературі, практика кредитування минулого періоду не могла бути механічно перенесена на сучасні реалії. У прагненні завоювати ринок та розширити клієнтську базу, нові фінансові установи вступили у жорстку конкурентну боротьбу за споживача. Це зумовило стрімкий розвиток та спрощення процедур видачі споживчих кредитів, на які нині припадає близько 80% усіх банківських запитів населення [20, с. 88-89]. Це призвело до економічно необґрунтованого підвищення кредитного ризику, недостатнього аналізу платоспроможності та, як наслідок, вражаючих темпів зростання

ISSN 3041-1793 Online

простроченої заборгованості. Системний дисбаланс інтересів сторін об'єктивно зумовив необхідність формування нової цивілістичної парадигми: остаточного юридичного визнання позичальника (споживача фінансових послуг) свідомо слабшою стороною договірного зобов'язання.

Ця проблема інформаційної та професійної асиметрії не обмежується лише банківською сферою, а є загальним викликом для сучасного судочинства при вирішенні спорів із професійними надавачами послуг. Як влучно зазначає К. В. Гусаров, формулювання умов договору професійним виконавцем (надавачем послуг) здійснюється, як правило, у такій редакції, яка апріорі ускладнює або робить практично неможливим доведення його вини чи факту цивільно-правового порушення з боку слабшої сторони [21, с. 94-95]. Переносячи цю концептуальну тезу на кредитні правовідносини, стає очевидним, що сліпе слідування принципу змагальності є недостатнім: позичальник-споживач, протистоячи заздалегідь підготовленим типовим умовам банківського договору, потребує активного судового керівництва процесом, здатного нівелювати цю процесуальну та договірну нерівність

Така зміна парадигми повністю відповідає міжнародним стандартам доступу до правосуддя. Як зазначається у сучасній доктрині, розбудова нової ціннісної парадигми цивільного процесу вимагає відходу від суто формалістичного розуміння закону на користь його «контекстуального» застосування. Тобто суд має забезпечувати не просто формальну рівність, а реальне здійснення прав та подолання перешкод на шляху до їх реалізації, що безпосередньо пов'язано із широким розумінням предмета цивільного процесуального права [22, с.198, 205].

Вважаємо за необхідне наголосити, що цей статус набув критичного, екзистенційного значення з початком повномасштабної збройної агресії та розгортанням воєнного конфлікту. Війна стала безпрецедентним викликом для цивільного обороту: руйнування інфраструктури, втрата майна, вимушена міграція та тотальний спад доходів призвели до масової неплатоспроможності населення. За таких умов позичальник опинився під нищівним ударом форс-мажорних обставин, що вимагає від держави застосування не просто класичних регуляторних механізмів, а жорсткого патерналістського захисту слабшої сторони від фінансового знищення.

Фундаментальним етапом реалізації цієї стратегії стало прийняття Закону України «Про споживче кредитування», головною метою якого проголошено захист прав споживачів. Сучасне законодавство перетворилося на інструмент прямої протидії інформаційній асиметрії, імперативно покладаючи на фінансові установи обов'язок безоплатно розкривати споживачу вичерпну інформацію про реальну вартість послуг ще до моменту укладення договору. Досліджено, що в реаліях воєнного стану ця асиметрія поглиблюється стресовим станом громадян, тому питання кредитування в

ISSN 3041-1793 Online
умовах екстремальної ринкової волатильності вимагають безперервного вдосконалення механізмів захисту.

У зв'язку з цим Т. Б. Вільчик відмічає адвокатуру в якості фундаментального інституту реалізації конституційного права на правову допомогу, що в умовах ринкової економіки виконує функцію компенсатора процесуальної та правової нерівності. Саме кваліфікована адвокатська діяльність стає тією необхідною гарантією, яка дозволяє споживачу фінансових послуг ефективно протистояти потужному інституційному капіталу в судовому процесі, реалізуючи парадигму справедливих кредитних правовідносин [23, с. 33-34].

Важливим етапом еволюції сучасних кредитних правовідносин є критичне переосмислення позасудових механізмів стягнення заборгованості, зокрема інституту виконавчих написів нотаріусів. Як зазначається у підручнику «Нотаріат в Україні» за авторством В. В. Комарова та В. В. Баранкової, вчинення виконавчого напису є безспірною формою захисту цивільних прав, що вимагає від нотаріуса перевірки беззаперечності заборгованості та дотримання суворих процесуальних гарантій [24, с. 339-340]. Проте в умовах агресивного розвитку споживчого кредитування масове використання цього інструменту фінансовими установами на підставі простих письмових (онлайн) договорів призвело до системного порушення прав позичальників. Це зумовило жорстку реакцію Верховного Суду яка відображена у Постанові від 23.12.2020 у справі №826/20084/14 та сформувала нову практику, яка остаточно визнала неприпустимість такого позасудового стягнення без належного нотаріального посвідчення самого кредитного договору, що є яскравим проявом захисту слабшої сторони [25].

Отже, історична еволюція механізмів правового захисту досягла свого найвищого формату: від архаїчного інституту боргового рабства до сучасної презумпції абсолютної правової та інформаційної вразливості позичальника, яка сьогодні мультиплікується руйнівними наслідками війни. Сучасна цивільна юстиція дієво обмежує свободу договору вимогами публічного порядку, перетворюючись на головний щит, що гарантує захист споживача як найслабшої ланки фінансового ринку.

Висновки

Проведене історико-правове та цивілістичне дослідження дозволяє стверджувати, що еволюція кредитування є історією безперервної боротьби за гуманізацію боргових зобов'язань та захист прав позичальника. Законодавство та правозастосовна практика пройшли шлях від визнання абсолютної влади кредитора над особою боржника (аж до продажу в рабство) в архаїчних суспільствах до встановлення виключно майнової відповідальності у римському праві, а згодом – до створення розгалужених інститутів кооперативного та державного захисту споживача.

ISSN 3041-1793 Online

Досліджено, що розуміння позичальника як слабшої сторони стало фундаментом для формування сучасного правового механізму. Спираючись на принцип історизму, ми простежили органічну лінію розвитку ринкових традицій, яскравим проявом якої став кооперативний рух, що нині відображений у Законі України «Про кредитні спілки». Сучасна законодавча стратегія, закріплена у Законі України «Про споживче кредитування», ефективно протидіє інформаційній асиметрії, зобов'язуючи розкривати повну вартість кредиту та обмежуючи розмір неустойки. Отже, сучасний механізм забезпечення прав сторін кредитного договору, інтегруючи багатовікову правову спадщину та принципи добросовісності, виконує ключову роль у забезпеченні справедливого балансу інтересів у фінансовій сфері.

Література:

1. Погребняк В. Я. Цивільно-правове регулювання відносин споживчого кредитування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. Я. Погребняк. – Харків, 2016. – 21 с.

2. Комаров В. В. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2011. – 1352 с.

3. Зайченко В. В. Державне регулювання аграрного кредитування в Наддніпрянській Україні в XIX – на початку XX ст.: сучасний науковий дискурс / В. В. Зайченко, В. М. Попов // Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. – 2021. – Вип. 6(39). – С. 76-88. https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.6(39).76-88.

4. Владичин У. В. Банківське кредитування : навч. посіб. / У. В. Владичин. – Київ : Атіка, 2008. – 648 с.

5. Скоморович І. Г. Історія грошей і банківництва : підручник / І. Г. Скоморович, С. К. Реверчук, Я. Й. Малик та ін.; за заг. ред. С. К. Реверчука. – Київ : Атіка, 2004. – 340 с.

6. Майстренко С. В. Банківництво у стародавньому світі: історичний та релігійний аспекти / С. В. Майстренко // Фінансовий простір. – 2014. № 2(14). – С. 53–58.

7. Ткаченко А. О. Створення і діяльність банківських установ на території України: економіко-правовий аспект (XVIII століття – початок 30-х років XX століття) : монографія / А. О. Ткаченко, І. В. Ткаченко. – Суми : Ярославна, 2014. – 252 с.

8. Завальнюк І. В. Принцип історизму в сучасній юриспруденції : дис. … д-ра філософії / І. В. Завальнюк. – Одеса, 2025. – 207 с.

9. Середюк В. Ю. Теорія історичного тлумачення норм права в контексті доктринальних поглядів / В. Ю. Середюк // Право і суспільство. – 2023. – № 2 (Т. 2). – С. 29–34. https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.5.

10. Прядко В. В. Історія грошей і кредиту : підручник / В. В. Прядко, М. М. Сайко. – Київ : Кондор, 2009. – 508 с.

11. Закон України «Про споживче кредитування» від 15.11.2016 р. № 1734-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text.

12. Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 р. № 2908-III [Електронний ресурс]. Retrieved from http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2908-14.

13. Стеценко Н. А. Банківське кредитування: історія розвитку та сучасний стан / Н. А. Стеценко, С. М. Заїка // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 5. – Т. 2. – С. 251–255.

ISSN 3041-1793 Online
14. Lee, S. (2025). Pacta Sunt Servanda: A Guide. *NumberAnalytics*. Retrieved from https://www.numberanalytics.com/blog/pacta-sunt-servanda-guide.

15. Uçaryılmaz, S.T. (2018). The principle of bona fides from Roman law to contemporary law (Ph.D. (Doctor of Philosophy)). Bilkent University. Retrieved from https://repository.bilkent.edu.tr/items/5dc017ff-7487-4c61-8292-7123fe81e26f.

16. Клепанчук О. Ю. Теорія та історія фінансової системи : навч. посіб. / О. Ю. Клепанчук, Н. Б. Татарин, О. П. Нагорнюк та ін. ; за заг. ред. О. Ю. Клепанчук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. – 2023. – 282 с.

17. Shkarlet, S. M. Conceptual provisions on the development and implementation of the mechanism of the institute of trust formation in the financial services market / S. M. Shkarlet, M. V. Dubyna, O. S. Zhuk // Науковий вісник Полісся. – 2018. – № 2 (14). Ч. 1. – С. 8-15.

18. Лук'янов Д. В. Канонічне право: поняття та особливості / Д. В. Лук'янов // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2011. – Вип. 21. – С. 77-83.

19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.05.2018 р., судова справа № 462/5368/16-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045.

20. Труш І. Є. Іноземний досвід здійснення банківських операцій щодо надання споживчих кредитів / І. Є. Труш // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23(13). – С. 327-333.

21. Гусаров К. В. Забезпечення виконання договору про надання юридичних послуг та особливості судового керівництва процесом / К. В. Гусаров // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. – 2022. – Вип. 23-24. – С. 91-97.

22. Komarov, V.V., & Tsuvina, T.A. (2021). International standard of access to justice and subject of civil procedural law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28(3), 197-208. https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(3).2021.197-208.

23. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Т. Б. Вільчик. – Харків, 2016. – 40 с.

24. Комаров В. В. Нотаріат в Україні : підручник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. – Харків : Право, 2011. – 384 с.

25. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23 грудня 2020 року у справі № 826/20084/14. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93749455.

References:

1. Pohrebniak, V.Ya. (2016). Tsyvilno-pravove rehuliuvannia vidnosyn spozhyvchoho kredytuvannia v Ukraini [Civil law regulation of consumer lending relations in Ukraine]. *Extended abstract of Candidate's thesis.* Kharkiv [in Ukrainian].

2. Komarov, V.V., Bihun, V.A., Barankova, V.V. et al. (2011). *Kurs tsyvilnoho protsesu [Civil Procedure Course]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

3. Zaichenko, V.V., & Popov, V.M. (2021). Derzhavne rehuliuvannia ahrarnoho kredytuvannia v Naddnieprianskii Ukraini v KhIKh – na pochatku KhKh st.: suchasnyi naukovyi dyskurs [State regulation of agricultural lending in Dnieper Ukraine in the 19th and early 20th centuries: modern scientific discourse]. *Tsentralnoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky – Central Ukrainian Scientific Bulletin. Economic Sciences, 6(39),* 76-88. https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.6(39).76-88 [in Ukrainian].

4. Vladychyn, U.V. (2008). *Bankivske kredytuvannia [Bank lending]*. Kyiv: Attica [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

5. Skomorovych, I.H., Reverchuk, S.K., Malyk. Ya. Y. et al. (2004). *Istoriia hroshei i bankivnytstva [History of money and banking]*. Kyiv: Attica [in Ukrainian].

6. Maistrenko, S.V. (2014). Bankivnytstvo u starodavnomu sviti: istorychnyi ta relihiinyi aspekty [Banking in the Ancient World: Historical and Religious Aspects]. *Finansovyi prostir – Financial space, 2(14),* 53-58. [in Ukrainian].

7. Tkachenko, A.O., & Tkachenko, I.V. (2014). *Stvorennia i diialnist bankivskykh ustanov na terytorii Ukrainy: ekonomiko-pravovyi aspekt (XVIII stolittia – pochatok 30-kh rokiv XX stolittia) [Creation and operation of banking institutions in Ukraine: economic and legal aspects (18th century - early 1930s)]*. Sumy: Yaroslavna [in Ukrainian].

8. Zavalniuk, I.V. (2025). Pryntsyp istoryzmu v suchasnii yurysprudentsii [The principle of historicism in modern jurisprudence]. *PhD thesis.* Odessa [in Ukrainian].

9. Serediuk, V.Yu. (2023). Teoriia istorychnoho tlumachennia norm prava v konteksti doktrynalnykh pohliadiv [Theory of historical interpretation of legal norms in the context of doctrinal views]. *Pravo i suspilstvo – Law and society, 2(2),* 29-34. https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.5 [in Ukrainian].

10. Priadko, V.V., & Saiko, M.M. (2009). *Istoriia hroshei i kredytu [History of money and credit]*. Kyiv: Condor [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrainy «Pro spozhyvche kredytuvannia» vid 15.11.2016 r. № 1734-VIII [Law of Ukraine "On Consumer Lending" No. 1734-VIII (November 15, 2016)]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy «Pro kredytni spilky» vid 20.12.2001 r. № 2908-III [Law of Ukraine "On Credit Unions" No. 2908-III (December 20, 2001)]. Retrieved from http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2908-14 [in Ukrainian].

13. Stetsenko, N.A., & Zaika, S.M. (2014). Bankivske kredytuvannia: istoriia rozvytku ta suchasnyi stan [Bank lending: history of development and current state]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytskyi National University, 5(2),* 251-255 [in Ukrainian].

14. Lee, S. (2025). Pacta Sunt Servanda: A Guide. *NumberAnalytics*. Retrieved from https://www.numberanalytics.com/blog/pacta-sunt-servanda-guide.

15. Uçaryılmaz, S.T. (2018). *The principle of bona fides from Roman law to contemporary law. PhD thesis.* Bilkent University. Retrieved from https://repository.bilkent.edu.tr/items/5dc017ff-7487-4c61-8292-7123fe81e26f.

16. Klepanchuk, O.Yu., Tataryn, N.B., Nagornyuk, O.P. et al. (2023). *Teoriia ta istoriia finansovoi syctemy [Theory and history of the financial system]*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].

17. Shkarlet, S.M., Dubyna, M.V., & Zhuk, O.S. (2018). Conceptual provisions on the development and implementation of the mechanism of the institute of trust formation in the financial services market. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia, 2*(14), part 1, 8-15.

18. Lukianov, D.V. (2011). Kanonichne pravo: poniattia ta osoblyvosti [Canon law: concepts and features]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia – State building and local self-government, 21*, 77-83 [in Ukrainian].

19. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 23.05.2018 r., sudova sprava № 462/5368/16-ts [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of May 23, 2018, case No. 462/5368/16-ts]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen – Unified State Register of Court Decisions*. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045 [in Ukrainian].

20. Trush, I.Ye. (2013). Inozemnyi dosvid zdiisnennia bankivskykh operatsii shchodo nadannia spozhyvchykh kredytiv [Foreign experience in banking operations related to the

ISSN 3041-1793 Online
provision of consumer loans]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific bulletin of UNFU, 23*(13), 327-333 [in Ukrainian].

21. Gusarov, K.V. (2022). Zabezpechennia vykonannia dohovoru pro nadannia yurydychnykh posluh ta osoblyvosti sudovoho kerivnytstva protsesom [Ensuring the implementation of a contract for the provision of legal services and the peculiarities of judicial management of the process]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Pravo – Bulletin of Mariupol State University. Series: Law, 23-24*, 91-97 [in Ukrainian].

22. Komarov, V.V., & Tsuvina, T.A. (2021). International standard of access to justice and subject of civil procedural law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 28(3),* 197-208. https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(3).2021.197-208.

23. Vilchyk, T.B. (2016). Advokatura yak instytut realizatsii prava na pravovu dopomohu: porivnialno-pravovyi analiz zakonodavstva krain Yevropeiskoho Soiuzu ta Ukrainy [Advocacy as an institution for the implementation of the right to legal aid: a comparative legal analysis of the legislation of the European Union countries and Ukraine]. *Extended abstract of Doctor's thesis.* Kharkiv [in Ukrainian].

24. Komarov, V.V., & Barankova, V.V. (2011). *Notariat v Ukraini [Notary in Ukraine]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

25. Postanova Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 23 hrudnia 2020 roku u spravi № 826/20084/14 [Resolution of the Cassation Administrative Court of the Supreme Court of December 23, 2020 in case No. 826/20084/14]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen – Unified State Register of Court Decisions*. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/93749455 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 02.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.985:351.746.1

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1219-1232

Кіреєва Ольга Сергіївна кандидат психологічних наук, доцент, Доцент кафедри спеціальних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-2598-6545

Єрьоменко Віталій Олексійович старший викладач кафедри спеціальних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-9660-8269

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Анотація. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила появу нових загроз національній безпеці, серед яких особливе місце посідає колабораційна діяльність. Співпраця окремих громадян з окупаційними органами влади або збройними формуваннями держави-агресора становить значну загрозу суверенітету, територіальній цілісності та обороноздатності України. У таких умовах важливу роль у виявленні, попередженні та припиненні проявів колабораціонізму відіграють оперативно-розшукові підрозділи Державної прикордонної служби України, ефективність діяльності яких значною мірою залежить від належного рівня інформаційно-аналітичного забезпечення. У статті проаналізовано нормативно-правові засади протидії колабораційній діяльності, зокрема положення статті 111-1 Кримінального кодексу України, що передбачає кримінальну відповідальність за співпрацю з державою-агресором. Розглянуто особливості функціонування інформаційно-аналітичних механізмів збору, накопичення та аналізу інформації про осіб, причетних до колабораційної діяльності, а також роль кримінального аналізу у діяльності оперативно-розшукових підрозділів.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема аналіз, синтез, системний підхід, порівняльно-правовий аналіз та узагальнення наукових джерел і практики правоохоронної діяльності. Особливу увагу приділено використанню сучасних аналітичних інструментів, таких як технології штучного інтелекту, аналіз великих масивів даних та розвідка з відкритих джерел інформації (OSINT), що сприяють підвищенню ефективності виявлення злочинних зв’язків і формуванню доказової бази у кримінальних провадженнях.

ISSN 3041-1793 Online

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації основних елементів інформаційно-аналітичного забезпечення протидії колабораційній діяльності у діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України та визначенні ключових напрямів його удосконалення в сучасних безпекових умовах. Отримані результати можуть бути використані для підвищення ефективності інформаційно-аналітичної діяльності правоохоронних органів та зміцнення системи національної безпеки України.

Ключові слова: колабораційна діяльність, інформаційно-аналітичне забезпечення, оперативно-розшукова діяльність, Державна прикордонна служба України, кримінальний аналіз, OSINT, штучний інтелект.

Kireieva Olha Serhiyivna PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Disciplines Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-2598-6545

Yeromenko Vitalii Oleksiiovych Senior Lecturer of the Department of Special Disciplines Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-9660-8269

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR COUNTERACTING COLLABORATIONISM BY OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE UNITS OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE

Abstract. The full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine has led to the emergence of new threats to national security, among which collaboration activity occupies a significant place. Cooperation of individual citizens with the occupation authorities or armed formations of the aggressor state poses a serious threat to the sovereignty, territorial integrity, and defense capability of Ukraine. Under such conditions, operational and investigative units of the State Border Guard Service of Ukraine play an important role in detecting, preventing, and suppressing manifestations of collaborationism, and the effectiveness of their activities largely depends on the proper level of information and analytical support.

The article analyzes the regulatory and legal framework for counteracting collaboration activities, in particular the provisions of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, which establishes criminal liability for cooperation with the aggressor state. The study examines the functioning of information and analytical mechanisms for collecting, accumulating, and analyzing data on individuals involved in collaboration activities, as well as the role of criminal analysis in the activities of operational and investigative units. The methodological basis of the

ISSN 3041-1793 Online
research includes general scientific and special methods of cognition, in particular analysis, synthesis, the systemic approach, comparative legal analysis, and the generalization of scientific sources and law enforcement practice. Special attention is paid to the use of modern analytical tools such as artificial intelligence technologies, big data analysis, and open-source intelligence (OSINT), which contribute to increasing the effectiveness of identifying criminal connections and forming an evidence base in criminal proceedings.

The scientific novelty of the research lies in the systematization of the main elements of information and analytical support for counteracting collaboration activities in the work of operational and investigative units of the State Border Guard Service of Ukraine and in identifying key directions for improving this activity under modern security conditions. The obtained results may be used to enhance the effectiveness of information and analytical activities of law enforcement agencies and to strengthen the national security system of Ukraine.

Keywords: collaboration activity, information and analytical support, operational and investigative activity, State Border Guard Service of Ukraine, criminal analysis, OSINT, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України суттєво зросла кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних зі співпрацею громадян з державою-агресором та її окупаційними структурами. У зв'язку з цим особливої актуальності набули питання протидії колаборaційній діяльності, яка становить одну з найбільш небезпечних форм підривної діяльності проти держави. Законодавчим підтвердженням цього стало внесення змін до Кримінального кодексу України та запровадження статті 111-1, що встановлює кримінальну відповідальність за різні форми співпраці з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією або збройними формуваннями [1]. Колаборaціонізм становить серйозну загрозу національній безпеці, оскільки може проявлятися у різних формах, зокрема у вигляді інформаційної підтримки агресора, участі у діяльності незаконних органів влади на тимчасово окупованих територіях, економічної співпраці з окупаційними адміністраціями або сприяння військовим діям проти України. Такі дії спрямовані на підрив державного суверенітету та дестабілізацію суспільно-політичної ситуації в державі [2].

Особливої актуальності проблема протидії колаборaційній діяльності набуває у прикордонному просторі, який є важливою сферою забезпечення національної безпеки. Прикордонні регіони нерідко використовуються як канали комунікації та взаємодії між представниками держави-агресора та особами, причетними до колаборaційної діяльності, а також для незаконного переміщення осіб, ресурсів та інформації [3].

ISSN 3041-1793 Online

У цих умовах важливу роль у виявленні та припиненні проявів колабораціонізму відіграють оперативно-розшукові підрозділи Державної прикордонної служби України. Ефективність їх діяльності значною мірою залежить від своєчасного отримання, систематизації та аналізу інформації про осіб, причетних до співпраці з державою-агресором. Особливого значення у цьому контексті набуває інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності, яке передбачає збір, накопичення, обробку та аналіз інформації про можливі прояви колабораційної діяльності. Використання методів кримінального аналізу, сучасних інформаційних технологій та інструментів розвідки з відкритих джерел (OSINT) дозволяє підвищити ефективність виявлення та документування таких правопорушень [4].

Таким чином, з огляду на сучасні виклики та загрози національній безпеці, дослідження питань інформаційно-аналітичного забезпечення протидії колабораціонізму оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України є актуальним як у науковому, так і у практичному аспекті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика колабораційної діяльності в умовах збройної агресії російської федерації проти України стала предметом активних наукових досліджень у сфері кримінального права, кримінології, оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки. Основна увага дослідників зосереджена на визначенні правової природи колабораціонізму, особливостях його кримінально-правової кваліфікації та розробленні механізмів протидії цьому явищу.

Питання кримінально-правової характеристики та кваліфікації колабораційної діяльності досліджували С. Албул [5], М. Хавронюк [6], Є. Письменський [7], О. Заєць [8], Р. Мовчан [9] та інші науковці. У їхніх працях розглянуто правову природу колабораціонізму, проаналізовано елементи складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України, а також здійснено відмежування колабораційної діяльності від суміжних злочинів, зокрема державної зради та пособництва державі-агресору.

Важливий внесок у дослідження питань кваліфікації та документування колабораційної діяльності зроблено у методичних рекомендаціях, підготовлених С. Албулом та іншими науковцями [10], де проаналізовано зміст кримінально-правової норми, визначено основні форми колабораційної діяльності та особливості її документування в межах оперативно-розшукової діяльності і кримінального провадження.

Окремим напрямом сучасних досліджень є використання інноваційних інформаційних технологій для виявлення проявів колабораціонізму. Зокрема, у роботах О. Кіреєвої досліджено можливості застосування кримінального аналізу, технологій штучного інтелекту, аналізу великих даних (Big Data) та

ISSN 3041-1793 Online

розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT) у діяльності оперативних підрозділів [11]. Авторка підкреслює, що використання таких інструментів дозволяє підвищити ефективність збору та аналізу інформації, встановлювати зв'язки між особами та формувати доказову базу у кримінальних провадженнях.

Разом з тим аналіз наукових джерел свідчить, що більшість досліджень присвячена переважно кримінально-правовим аспектам колабораційної діяльності або окремим питанням її документування. Натомість проблеми комплексного інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України у сфері протидії колабораціонізму залишаються недостатньо дослідженими. Це зумовлює необхідність подальшого наукового опрацювання зазначеної проблематики та визначає актуальність даного дослідження

Метою статті є дослідження особливостей інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України щодо протидії колабораціонізму та визначення напрямів удосконалення цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Колабораційна діяльність є складним соціально-правовим явищем, що становить загрозу національній безпеці держави та пов'язана зі свідомою співпрацею громадян із державою-агресором. У сучасних умовах колабораційна діяльність може проявлятися у різних формах та сферах суспільного життя. Зокрема, вона може мати політичний, економічний, інформаційний або військовий характер.

Політичний колабораціонізм проявляється у співпраці з окупаційними адміністраціями та участі у діяльності незаконних органів влади на тимчасово окупованих територіях. Економічний колабораціонізм пов'язаний із здійсненням господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором або передачею матеріальних ресурсів її збройним формуванням. Інформаційний колабораціонізм проявляється у поширенні пропаганди, дезінформації та виправданні агресії проти України. Військовий колабораціонізм передбачає участь у незаконних збройних формуваннях або сприяння військовим діям держави-агресора [2].

З метою протидії таким проявам у 2022 році до Кримінального кодексу України було внесено статтю 111-1, яка встановлює кримінальну відповідальність за різні форми співпраці з державою-агресором. Проте ефективність протидії колабораційній діяльності залежить не лише від кримінально-правових механізмів, а й від здатності правоохоронних органів своєчасно виявляти, аналізувати та документувати відповідні прояви [1].

Особливу роль у цьому процесі відіграють оперативно-розшукові підрозділи Державної прикордонної служби України, діяльність яких спрямована на виявлення та попередження загроз національній безпеці у

ISSN 3041-1793 Online

прикордонному просторі [13]. У сучасних умовах значна частина таких загроз має транскордонний характер і пов'язана з діяльністю агентурних мереж держави-агресора, незаконним переміщенням осіб, інформації або матеріальних ресурсів. Важливою складовою протидії колабораціонізму є інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності оперативних підрозділів. Воно являє собою комплекс організаційних, інформаційних та аналітичних заходів, спрямованих на отримання, накопичення, обробку та аналіз інформації про загрози національній безпеці.

Основними джерелами інформації у процесі виявлення колабораційної діяльності є: оперативні джерела інформації; матеріали кримінальних проваджень; інформація від інших правоохоронних органів; дані прикордонного контролю; відкриті джерела інформації; інформація із соціальних мереж та інших інтернет-ресурсів. Ефективне використання зазначених джерел інформації можливе лише за умови їх системного аналізу та інтеграції у єдину інформаційно-аналітичну систему.

Так, у контексті протидії колабораціонізму інформаційно-аналітичне забезпечення передбачає формування цілісної системи збору та аналізу інформації про осіб, які можуть бути причетними до співпраці з державою-агресором.

Таблиця 1

Система інформаційно-аналітичного забезпечення протидії колабораціонізму

Елемент системи	**Зміст**	**Практичне значення**
Джерела інформації	оперативні джерела, матеріали кримінальних проваджень, відкриті джерела, інформація від правоохоронних органів, цифрові дані	формування інформаційної бази для виявлення колабораційної діяльності
Аналітичні інструменти	кримінальний аналіз, OSINT, аналіз соціальних мереж, геоінформаційні системи	встановлення зв'язків між особами та структурами
Інформаційні технології	Big Data, штучний інтелект, програмно-аналітичні системи	обробка великих масивів інформації
Організаційна взаємодія	міжвідомчий обмін інформацією між правоохоронними органами	підвищення ефективності виявлення загроз
Аналітичні результати	аналітичні довідки, прогнозування загроз, формування доказової бази	прийняття управлінських та оперативних рішень

Таким чином, інформаційно-аналітичне забезпечення є складною багаторівневою системою, яка включає як інформаційні ресурси, так і аналітичні методи та технологічні засоби їх обробки.

Сучасна цифрова трансформація суспільства зумовлює активне використання інформаційних технологій у діяльності правоохоронних

ISSN 3041-1793 Online

органів. Зокрема, ефективними інструментами аналізу інформації є: аналіз великих масивів даних (Big Data); системи штучного інтелекту; аналіз соціальних мереж; геоінформаційні системи; інструменти розвідки з відкритих джерел (OSINT) [12]. Особливого значення у цьому контексті набуває ретельний аналіз цифрових слідів потенційних правопорушників у соціальних мережах та месенджерах, що на сьогодні виступає одним із ключових джерел отримання як прямої, так і непрямої доказової бази колабораційної діяльності. Цифрові сліди включають різноманітні види інформації, що залишаються користувачами у мережі Інтернет у процесі їх комунікації, інформаційної активності або взаємодії з іншими користувачами. До таких даних можуть належати публікації, коментарі, поширення матеріалів, участь у тематичних спільнотах, цифрові контакти, метадані повідомлень, геолокаційні дані, а також історія цифрових комунікацій.

Аналіз таких відомостей дозволяє не лише фіксувати факти публічної підтримки держави-агресора, а й встановлювати коло контактів особи, характер її інформаційної активності, а також можливі зв'язки з представниками окупаційних адміністрацій або спеціальних служб російської федерації. Важливим є те, що значна частина проявів колабораційної діяльності здійснюється саме у цифровому середовищі, оскільки соціальні мережі та месенджери використовуються як основні платформи для поширення пропаганди, вербування осіб та координації протиправної діяльності [11].

Зокрема, прикладами цифрових слідів, що можуть свідчити про ознаки колабораційної діяльності, є: публікація або поширення у соціальних мережах матеріалів, які заперечують факт збройної агресії російської федерації проти України або виправдовують дії держави-агресора; участь у закритих або відкритих інтернет-спільнотах, пов'язаних з діяльністю окупаційних адміністрацій або проросійських інформаційних ресурсів; систематичне поширення пропагандистських матеріалів, символіки або наративів, спрямованих на дискредитацію органів державної влади України; встановлення контактів із представниками окупаційних структур або особами, що перебувають на тимчасово окупованих територіях; обмін повідомленнями у месенджерах щодо передачі інформації про переміщення підрозділів ЗСУ, розташування військових об'єктів або інших даних, що можуть бути використані державою-агресором. Практика документування колабораційної діяльності свідчить, що значна кількість доказової інформації отримується саме з соціальних мереж, де особи публікують матеріали на підтримку окупаційних адміністрацій або поширюють пропагандистські наративи держави-агресора. У ряді випадків такі публікації супроводжуються встановленням контактів із представниками окупаційних адміністрацій або участю у тематичних чатах та групах, де здійснюється координація інформаційної підтримки держави-агресора.

ISSN 3041-1793 Online

Крім того, аналіз цифрової активності дозволяє виявляти приховані мережі взаємодії між особами, причетними до колабораційної діяльності. Використання методів кримінального аналізу та інструментів OSINT дає можливість встановлювати структуру таких мереж, визначати ключових учасників комунікацій, а також відстежувати канали передачі інформації [14]. Наприклад, шляхом аналізу взаємодій користувачів у соціальних мережах можна встановити осіб, які систематично поширюють однакові пропагандистські матеріали або підтримують контакти з інформаційними ресурсами держави-агресора.

Таким чином, систематизація відомостей про мережеву активність особи дозволяє не лише підтвердити факти публічної підтримки агресора, а й встановити приховані зв'язки з представниками окупаційних адміністрацій та спецслужбами російської федерації. Використання сучасних інструментів аналізу цифрової інформації у поєднанні з методами кримінального аналізу значно підвищує ефективність діяльності оперативно-розшукових підрозділів у сфері виявлення та документування колабораційної діяльності.

З огляду на сучасні безпекові виклики, пов'язані зі збройною агресією російської федерації проти України, а також із зростанням кількості проявів колабораційної діяльності на тимчасово окупованих та прикордонних територіях, особливої актуальності набуває питання вдосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України. Ефективність протидії таким правопорушенням значною мірою залежить від своєчасного отримання, систематизації та комплексного аналізу інформації, а також від здатності оперативних підрозділів використовувати сучасні технологічні інструменти для виявлення, документування та попередження злочинної діяльності. Як зазначають дослідники, розвиток інформаційно-аналітичних систем та використання сучасних аналітичних інструментів дозволяє значно підвищити ефективність діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинами проти основ національної безпеки [11; 12]. У зв'язку з цим доцільно визначити ключові напрями удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення у зазначеній сфері. Одним із пріоритетних напрямів є розвиток міжвідомчої інформаційної взаємодії між органами сектору безпеки і оборони України. Ефективна протидія злочинам проти основ національної безпеки потребує тісної координації діяльності правоохоронних органів та впровадження єдиних інформаційних платформ, інтегрованих баз даних і сучасних систем обміну інформацією. Це забезпечує оперативний доступ до необхідних відомостей та підвищує ефективність взаємодії між суб'єктами безпекового сектору.

Важливим напрямом є також впровадження сучасних інформаційно-аналітичних технологій у діяльність оперативно-розшукових підрозділів.

ISSN 3041-1793 Online

Зокрема, йдеться про використання систем штучного інтелекту, технологій аналізу великих масивів даних (Big Data) та автоматизованих аналітичних платформ, що дозволяють підвищити швидкість і точність обробки інформації, встановлювати зв'язки між особами, причетними до співпраці з державою-агресором, та прогнозувати потенційні загрози національній безпеці.

Не менш важливим напрямом є розвиток кримінального аналізу як окремого функціонального елементу діяльності оперативних підрозділів. Його використання дозволяє систематизувати великі масиви інформації, встановлювати приховані зв'язки між суб'єктами злочинної діяльності та прогнозувати розвиток криміногенної ситуації [4]. Реалізація цього напряму потребує підготовки фахівців-аналітиків, здатних працювати з великими обсягами інформації та застосовувати сучасні аналітичні інструменти.

Окрему роль відіграє розширення використання методів розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT). У сучасному цифровому середовищі значна частина інформації про потенційних правопорушників міститься у соціальних мережах, медіаресурсах та інших онлайн-платформах. Їх систематичний моніторинг дозволяє виявляти ознаки колабораційної діяльності, встановлювати контакти між її учасниками та фіксувати факти поширення пропагандистських матеріалів. Поєднання інструментів OSINT із методами кримінального аналізу дозволяє встановлювати мережі взаємодії між користувачами та відстежувати канали поширення інформації [14].

Таким чином, удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України має здійснюватися комплексно та передбачати поєднання організаційних, технологічних і кадрових заходів. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності виявлення та документування колабораційної діяльності та зміцненню системи національної безпеки України.

З метою систематизації основних напрямів удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України доцільно представити їх у вигляді узагальненої таблиці.

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 2

Основні напрями удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення протидії колабораціонізму

Напрям удосконалення	**Зміст заходів**	**Очікуваний результат**
Розвиток міжвідомчої інформаційної взаємодії	створення інтегрованих інформаційних систем та спільних баз даних між правоохоронними органами і органами сектору безпеки і оборони	підвищення оперативності отримання інформації та координації дій у протидії колаборайній діяльності
Впровадження сучасних інформаційних технологій	використання систем аналізу великих масивів даних (Big Data), технологій штучного інтелекту, аналітичних платформ	автоматизація обробки інформації та підвищення ефективності виявлення злочинних зв'язків
Розвиток кримінального аналізу	підготовка фахівців з кримінального аналізу, впровадження сучасних методів аналізу інформації	підвищення якості аналітичних матеріалів та прогнозування загроз
Розширення використання OSINT	використання інструментів аналізу відкритих джерел інформації, соціальних мереж, медіапростору	своєчасне виявлення ознак колаборайної діяльності в інформаційному середовищі
Підвищення кваліфікації персоналу	проведення спеціалізованих навчань з інформаційного аналізу, цифрових технологій та OSINT	підвищення професійного рівня оперативних співробітників
Удосконалення аналітичної роботи	розроблення єдиних стандартів підготовки аналітичних матеріалів та прогнозів	підвищення обґрунтованості управлінських рішень

Як видно з таблиці 2, удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення протидії колаборайній діяльності має комплексний характер та передбачає поєднання організаційних, технологічних і кадрових заходів. Важливим напрямом є розвиток міжвідомчої взаємодії між органами сектору безпеки і оборони України, що дозволить забезпечити оперативний обмін інформацією та підвищити ефективність виявлення осіб, причетних до співпраці з державою-агресором.

Не менш важливим є впровадження сучасних інформаційно-аналітичних технологій, зокрема систем аналізу великих масивів даних, штучного інтелекту та інструментів OSINT, які дозволяють здійснювати глибокий аналіз інформаційного простору, встановлювати мережі зв'язків між учасниками злочинної діяльності та прогнозувати розвиток загроз національній безпеці.

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, реалізація зазначених напрямів удосконалення сприятиме підвищенню ефективності діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України у сфері протидії колабораціонізму та забезпеченню належного рівня національної безпеки держави.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання у діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України під час організації інформаційно-аналітичного забезпечення протидії колаборайній діяльності. Запропоновані у статті підходи можуть бути застосовані для вдосконалення процесів збору, обробки та аналізу інформації про осіб, причетних до співпраці з державою-агресором, а також для підвищення ефективності використання сучасних аналітичних інструментів, зокрема методів кримінального аналізу, технологій обробки великих масивів даних та інструментів розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT). Окремі положення дослідження можуть бути використані у процесі підготовки фахівців для органів сектору безпеки і оборони України, а також у науково-дослідній та освітній діяльності закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку кадрів у сфері правоохоронної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження встановлено, що колаборайна діяльність в умовах збройної агресії російської федерації проти України становить одну з найбільш небезпечних загроз національній безпеці держави. Вона може проявлятися у політичній, економічній, інформаційній та військовій сферах, що ускладнює її своєчасне виявлення та документування.

Доведено, що ефективність протидії колабораціонізму значною мірою залежить від рівня інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України. Воно являє собою систему організаційних та аналітичних заходів, спрямованих на збір, обробку та аналіз інформації про осіб, причетних до співпраці з державою-агресором. Встановлено, що важливу роль у цьому процесі відіграє використання сучасних інформаційних технологій, зокрема кримінального аналізу, систем аналізу великих масивів даних, технологій штучного інтелекту, геоінформаційних систем та інструментів розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT). Їх застосування дозволяє підвищити ефективність збору та аналізу інформації, встановлювати зв’язки між учасниками протиправної діяльності та формувати доказову базу у кримінальних провадженнях.

У ході дослідження визначено основні напрями удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України, зокрема розвиток міжвідомчого інформаційного обміну, впровадження сучасних інформаційно-аналітичних технологій, розвиток кримінального аналізу, розширення

ISSN 3041-1793 Online

використання методів OSINT та підвищення професійної підготовки персоналу. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності виявлення та припинення колаборaційної діяльності й зміцненню системи національної безпеки України.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язувати з розробленням нових методів кримінального аналізу, удосконаленням інформаційних систем правоохоронних органів та впровадженням сучасних цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту, для прогнозування і попередження проявів колаборaційної діяльності.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України : Закон України від 20 листоп. 2024 р. № 4074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#Text (дата звернення: 14.03.2026).

2. Колаборaціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод та реінтеграції територій : монографія / М. А. Рубащенко та ін. ; за наук. ред. М. А. Рубащенка. Харків : Право, 2024. 576 с.

3. Єрьоменко В. О. Відповідальність колаборантів – перспективи деокупованих територій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 427-431.

4. Кіреєва О. С. Використання альтернативних аналітичних інструментів у кримінальному аналізі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2016. № 4 (70). С. 64-76.

5. Албул С. В. Теоретичні аспекти оперативно-розшукового документування колаборaційної діяльності. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колаборaціонізму* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 лип. 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 5-8.

6. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колаборaціонізм. *Центр політико-правових реформ*. URL: https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnistnova-stattyakrymi nalnogo-kodeksu/ (дата звернення: 14.03.2026).

7. Письменський Є. О. Колаборaціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Сєвєродонецьк : СПД Румянцева Г. В., 2020. 121 с.

8. Заєць О. М. Колаборація: поняття, сутність та перспективи застосування. *Організаційно-правові аспекти взаємодії правоохоронних та судових органів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією РФ проти України* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 квітня 2022 р.). Дніпро : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2022. С. 50.

9. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.

10. Методичні рекомендації з питань кримінально-правової кваліфікації, оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження за ст. 111-1 КК України «Колаборaційна діяльність» / С. Албул, Т. Волошанівська, А. Марченко та ін. Одеса : ОДУВС, 2022. 67 с.

ISSN 3041-1793 Online

11. Кіреєва О. С. Використання кримінальними аналітиками інноваційних технологій для виявлення проявів колабораційної діяльності. *Успіхи і досягнення у науці (Серія «Право»).* 2024. № 3 (3). С. 46-58.

12. Кіреєва О. С. Деякі питання інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України, які актуалізовані правовим режимом воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 91, т. 4. С. 308-313.

13. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

14. Басалик С. А., Туз О. С., Тищук В. В. Генезис інструментів OSINT та окремі аспекти їх ви- користання у правоохоронній діяльності. Український політико-правовий дискурс. 2025. № 9. С. 1-16.

References:

1. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy, Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pozbavlennia derzhavnykh nahorod za populiaryzatsiiu abo propahandu derzhavy-ahresora chy vchynennia inshykh protypravnykh dii proty Ukrainy [Law of Ukraine On Amendments to the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the deprivation of state awards for the popularization or propaganda of the aggressor state or the commission of other illegal actions against Ukraine] No. 4074-IX. (2024). https://zakon.rada .gov.ua/laws/show/4074-20#Text [in Ukrainian].

2. Rubashchenko, M. A., et al. (2024). *Kolaboratsionizm na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh: problemy pravovoi otsinky, harantuvannia prav i svobod ta reintehratsii terytorii* [Collaborationism in the temporarily occupied territories: problems of legal assessment, guaranteeing rights and freedoms, and reintegration of territories: a monograph]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

3. Yeromenko, V. O. (2023). Vidpovidalnist kolaborantiv – perspektyvy deokupovanykh terytorii [Responsibility of collaborators – prospects of de-occupied territories]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific electronic journal*, (2), 427-431 [in Ukrainian].

4. Kireieva, O. S. (2016). Vykorystannia alternatyvnykh analitychnykh instrumentiv u kryminalnomu analizi [The use of alternative analytical tools in criminal analysis]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, (4 [70]), 64-76 [in Ukrainian].

5. Albul, S. V. (2022). Teoretychni aspekty operatyvno-rozshukovoho dokumentuvannia kolaboratsiinoi diialnosti [Theoretical aspects of operational-search documentation of collaborationist activity]. In *Aktualni pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, dokumentuvannia ta rozsliduvannia kolaboratsionizmu: mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 5-8). Odesa: ODUVS [in Ukrainian].

6. Khavroniuk, M. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za kolaboratsionizm [Criminal liability for collaborationism]. *Tsentr polityko-pravovykh reform*. https://pravo.org.ua/blogs/ kolaboratsijna-diyalnistnova-stattyakryminalnogo-kodeksu/ [in Ukrainian].

7. Pysmenskyi, Ye. O. (2020). *Kolaboratsionizm yak suspilno-politychne yavyshche v Ukraini (kryminalno-pravovi aspekty): nauk. narys* [Collaborationism as a socio-political phenomenon in Ukraine (criminal-legal aspects): a scientific essay]. Sievierodonetsk: SPD Rumiantseva H. V. [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

8. Zaiets, O. M. (2022). Kolaboratsiia: poniattia, sutnist ta perspektyvy zastosuvannia [Collaboration: concept, essence and prospects of application]. In *Orhanizatsiino-pravovi aspekty vzaiemodii pravookhoronnykh ta sudovykh orhaniv pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh z viiskovoiu ahresiieiu RF proty Ukrainy: mater. nauk.-prakt. seminaru* (p. 50). Dnipro: LDUVS im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].

9. Movchan, R. O. (2022). *«Voienni» novely Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy: monohrafiia* ["War" novels of the Criminal Code of Ukraine: law-making and law-enforcement problems: a monograph]. Kyiv: Norma prava [in Ukrainian].

10. Albul, S., Voloshanivska, T., Marchenko, A., et al. (2022). *Metodychni rekomendatsii z pytan kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, operatyvno-rozshukovoi diialnosti ta kryminalnoho provadzhennia za st. 111-1 KK Ukrainy «Kolaboratsiina diialnist»* [Methodological recommendations on issues of criminal-legal qualification, operational-search activity and criminal proceedings under Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine "Collaborationist activity"]. Odesa: ODUVS [in Ukrainian].

11. Kireieva, O. S. (2024). Vykorystannia kryminalnymy analitykamy innovatsiinykh tekhnolohii dlia vyiavlennia proiaviv kolaboratsiinoi diialnosti [Use of innovative technologies by criminal analysts to detect manifestations of collaborationist activity]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi (Seriia «Pravo») – Successes and achievements in science (Series "Law")*, (3 [3]), 46-58 [in Ukrainian].

12. Kireieva, O. S. (2025). Deiaki pytannia informatsiino-analitychnoho zabezpechennia diialnosti operatyvno-rozshukovykh pidrozdiliv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, yaki aktualizovani pravovym rezhymom voiennoho stanu [Some issues of information and analytical support for the activities of operational and search units of the State Border Guard Service of Ukraine, updated by the legal regime of martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo – Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, (91, vol. 4), 308-313 [in Ukrainian].

13. Zakon Ukrainy Pro operatyvno-rozshukovu diialnist [Law of Ukraine On operational-search activity] No. 2135-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (22), art. 303 [in Ukrainian].

14. Basalyk, S. A., Tuz, O. S., & Tyshchuk, V. V. (2025). Henezys instrumentiv OSINT ta okremi aspekty yikh vykorystannia u pravookhoronnii diialnosti [Genesis of OSINT tools and certain aspects of their use in law enforcement]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs – Ukrainian Political and Legal Discourse*, (9), 1-16 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 15.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.98:343.13:342.8(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1233-1246

Коваленко Сергій Сергійович аспірант Міжрегіональної Академії управління персоналом, https://orcid.org/0000-0002-7043-4950

ОБШУК ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено процесуальні та тактичні особливості проведення обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод людини і громадянина в Україні. Проаналізовано нормативно-правову основу здійснення обшуку, зокрема положення Кримінального процесуального кодексу України, а також специфіку їх застосування у провадженнях, пов'язаних із порушеннями виборчого законодавства. Визначено підстави, мету та межі проведення обшуку у зазначеній категорії кримінальних проваджень, акцентовано на необхідності дотримання принципів, зокрема, законності, пропорційності та обґрунтованості втручання у приватне життя особи.

Розкрито типові об'єкти обшуку, серед яких виборча документація, засоби комунікації, електронні носії інформації, фінансові документи, що можуть свідчити про підкуп виборців, незаконне фінансування чи інші форми протиправного впливу на виборчий процес. Особливу увагу приділено тактичним аспектам проведення обшуку, зокрема плануванню слідчої (розшукової) дії, визначенню кола осіб, залучених до її проведення, використанню спеціальних знань та технічних засобів, а також забезпеченню належної фіксації результатів обшуку.

Окреслено специфіку виявлення, вилучення та дослідження електронних доказів, які відіграють важливу роль у сучасних виборчих правопорушеннях. Узагальнено проблемні аспекти, що виникають у правозастосовній практиці, зокрема ризики порушення конституційних прав і свобод, недотримання процесуальної форми, складність доведення зв'язку вилучених об'єктів із предметом доказування, а також вплив політичного чинника на об'єктивність розслідування. Запропоновано напрями вдосконалення правового регулювання та практики проведення обшуку з урахуванням європейських стандартів захисту прав людини та сучасних тенденцій цифровізації виборчого процесу.

Додатково обґрунтовано значення належної підготовки до проведення обшуку, включаючи аналіз вихідної інформації, формування слідчих версій та

ISSN 3041-1793 Online
визначення оптимальної тактики дій залежно від конкретних обставин кримінального провадження.

Ключові слова: обшук, розслідування, правопорушення, вибори, права, свободи, доказ, процес, законність, тактика.

Kovalenko Serhiy Serhiyovych postgraduate student of the Interregional Academy of Personnel Management, https://orcid.org/0000-0002-7043-4950

SEARCH DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE ELECTORAL RIGHTS AND FREEDOMS OF INDIVIDUALS AND CITIZENS IN UKRAINE

Abstract. The article examines the procedural and tactical features of conducting a search during the investigation of criminal offenses against the electoral rights and freedoms of individuals and citizens in Ukraine. The regulatory and legal framework governing searches is analyzed, in particular the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, as well as the specifics of their application in cases related to violations of electoral legislation. The grounds, purpose, and limits of conducting a search in this category of criminal proceedings are defined, with an emphasis on the necessity of adhering to the principles of legality, proportionality, and reasonableness of interference with a person's private life.

Typical objects of a search are identified, including electoral documentation, means of communication, electronic data carriers, and financial documents that may indicate voter bribery, illegal financing, or other forms of unlawful influence on the electoral process.

Particular attention is paid to the tactical aspects of conducting a search, including the planning of the investigative (search) action, determining the range of persons involved in its conduct, the use of special knowledge and technical means, as well as ensuring proper documentation of the results of the search. The specifics of detecting, seizing, and examining electronic evidence, which plays an important role in modern electoral offenses, are outlined.

The article summarizes problematic aspects arising in law enforcement practice, including risks of violating constitutional rights and freedoms, non-compliance with procedural requirements, difficulties in establishing the connection between seized objects and the subject of proof, as well as the influence of political factors on the objectivity of the investigation. Directions for improving legal regulation and the practice of conducting searches are proposed, taking into account European human rights standards and current trends in the digitalization of the electoral process.

Additionally, the importance of proper preparation for conducting a search is substantiated, including the analysis of initial information, the development of

ISSN 3041-1793 Online
investigative versions, and the determination of optimal tactics depending on the specific circumstances of the criminal proceedings.

Keywords: search, investigation, offense, elections, rights, freedoms, evidence, procedure, legality, tactics.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку демократичної правової держави в Україні зумовлює підвищену увагу до забезпечення належного рівня захисту виборчих прав і свобод людини і громадянина як однієї з фундаментальних конституційних гарантій. Водночас активізація виборчих процесів супроводжується зростанням кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним впливом на волевиявлення громадян, підкупом виборців, фальсифікацією виборчої документації та іншими формами втручання у виборчий процес. Ефективне розслідування таких правопорушень значною мірою залежить від належного проведення слідчих (розшукових) дій, серед яких особливе місце посідає обшук як засіб виявлення та фіксації доказів.

Разом з тим практика застосування обшуку у кримінальних провадженнях щодо порушень виборчих прав і свобод характеризується низкою проблемних аспектів. Зокрема, існує складність визначення достатніх підстав для його проведення, забезпечення балансу між інтересами кримінального правосуддя та дотриманням конституційних прав особи, а також дотримання процесуальних гарантій при втручанні у приватне життя. Особливої актуальності набувають питання правомірності вилучення електронних носіїв інформації, обробки цифрових доказів, а також недопущення зловживань під час проведення обшуку в умовах виборчих кампаній. Додаткові труднощі зумовлені відсутністю уніфікованих тактичних підходів до проведення обшуку у кримінальних провадженнях цієї категорії, недостатньою розробленістю методичних рекомендацій, а також неоднозначністю судової практики щодо оцінки допустимості отриманих доказів. У свою чергу, це може призводити до втрати доказової бази або визнання її недопустимою у суді, що негативно впливає на ефективність розслідування та притягнення винних осіб до відповідальності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі теоретичні й прикладні аспекти проведення обшуку як слідчої (розшукової) дії традиційно перебувають у полі зору фахівців у галузі кримінального процесу та криміналістики, які розкривали його процесуальну природу, підстави, тактичні особливості та доказове значення. Водночас безпосередньо проблематика розслідування кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод людини і громадянина дістала відображення у працях дослідників, присвячених кримінально-правовій та криміналістичній характеристиці таких посягань, особливостям їх кваліфікації та організації

ISSN 3041-1793 Online
досудового розслідування. До числа науковців, які безпосередньо зверталися до цієї проблематики, доцільно віднести, зокрема, Є. В. Григорову, яка досліджувала розслідування підкупу виборця, М. А. Григу, який аналізував окремі аспекти кримінально-правової охорони виборчих прав, а також Е. О. Івакіна, у працях якого розглядалися методичні засади розслідування злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Разом із тим аналіз наявних наукових джерел дає підстави стверджувати, що питання саме обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод людини і громадянина в Україні не отримали самостійного й комплексного висвітлення. У більшості праць увагу зосереджено або на загальних питаннях розслідування правопорушень у виборчій сфері, або на кримінально-правових аспектах відповідальності за їх учинення, тоді як особливості підготовки, проведення та фіксації результатів обшуку, визначення типових об'єктів відшукування, а також використання отриманої під час обшуку доказової інформації залишаються недостатньо розробленими.

Мета статті – наукове обґрунтування процесуальних та тактичних засад проведення обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 234 КПК України, обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб [1]. У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод людини і громадянина ця слідча (розшукова) дія дозволяє своєчасно виявити та вилучити документи, предмети, електронні носії інформації, грошові кошти, агітаційні матеріали, списки виборців, чорнові записи, засоби зв'язку та інші об'єкти, що можуть містити відомості про підготовку, організацію, вчинення або приховування протиправних дій, спрямованих на порушення виборчих прав.

Фактичними підставами проведення обшуку є наявність достатніх даних вважати, що: 1) було вчинено або готується кримінальне правопорушення проти виборчих прав і свобод людини і громадянина; 2) відшукувані речі й документи мають значення для досудового розслідування; 3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; 4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться в зазначеному у клопотанні житлі чи іншому володінні особи [2, с. 187]. Перед обранням організаційних і тактичних прийомів проведення цієї слідчої (розшукової) дії слідчому необхідно вирішити низку завдань, а саме: визначити об'єкти, на яких слід проводити обшук; предмети та документи, які

ISSN 3041-1793 Online

потрібно відшукати й вилучити; послідовність проведення кожного обшуку; необхідність залучення спеціалістів тощо. Вказані завдання вирішуються на підставі аналізу матеріалів кримінального провадження. Необхідною умовою ефективного обшуку є наявність якісної орієнтуючої інформації, що може містити дані про час появи в приміщенні шуканих об'єктів, місце їх знаходження, індивідуальні ознаки, спосіб пакування, переміщення або приховування [3, с. 293].

Примусовий характер проведення обшуку полягає в тому, що процесуальне законодавство передбачає можливість його здійснення без згоди особи, у володінні якої він проводиться. Так, слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити чи зняти (деактивувати) систему логічного захисту або якщо обшук здійснюється за відсутності осіб, зазначених у ч. 3 ст. 236 КПК України. Водночас такі та інші дії примусового характеру можуть вчинятися лише за наявності й на підставі вмотивованої ухвали слідчого судді про надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи [4]. З огляду на це, дотримання конституційних і процесуальних гарантій під час проведення обшуку має принципове значення для забезпечення допустимості отриманих доказів.

Окрему увагу необхідно звернути на правову позицію Верховного Суду щодо неможливості передоручення виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи. Так, Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 466/896/17 від 29 січня 2019 року постановив, що за змістом ч. 1 ст. 236 КПК України виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого чи прокурора і не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України відповідним оперативним підрозділам. З метою одержання допомоги з питань, які потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор мають право запросити для участі в обшуку спеціалістів, однак це не звільняє їх від обов'язку особисто проводити обшук. Якщо обшук здійснюють інші особи, окрім слідчого чи прокурора, то це слід вважати суттєвим порушенням умов його проведення, а результати такого обшуку, відповідно до вимог ст. ст. 86, 87 КПК України, не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень і не можуть бути покладені в основу обвинувального вироку [5].

З урахуванням законодавчої регламентації положень про обшук, а також актуальної слідчо-судової практики, доцільно виокремити декілька типових ситуацій, у межах яких може виникати потреба в його проведенні у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти виборчих прав. По-перше, коли протиправне діяння вже реалізується і виникає

ISSN 3041-1793 Online
необхідність невідкладно припинити незаконні дії, зокрема пов'язані з підкупом виборців, незаконним використанням виборчої документації, втручанням у роботу виборчих комісій або фальсифікацією виборчих документів. По-друге, коли кримінальне правопорушення вже було вчинене в минулому, а метою обшуку є своєчасне відшукання та вилучення доказів, що підтверджують його механізм, учасників, предмет і наслідки. По-третє, коли за матеріалами кримінального провадження є достатні дані вважати, що протиправні дії, спрямовані на порушення виборчих прав, готуються до вчинення, а проведення обшуку необхідне для запобігання їх реалізації, виявлення знарядь, документів чи предметів, за допомогою яких така діяльність планується. У перших двох випадках процесуальних труднощів, як правило, виникає менше, оскільки об'єкти пошуку пов'язані з уже вчиненими діями. Натомість у третій ситуації проведення обшуку є водночас і необхідним, і більш складним з точки зору обґрунтування його фактичних підстав, оскільки слідчому потрібно переконливо довести не лише значення шуканих об'єктів, а й реальну загрозу вчинення кримінального правопорушення у найближчий час.

Після винесення ухвали слідчим суддею про дозвіл на проведення обшуку відбувається прибуття на місце його проведення та проникнення до приміщення, де він має бути здійснений. На цьому етапі також слід враховувати судову практику Верховного Суду, який неодноразово визнавав неприпустимим проведення обшуку під виглядом огляду місця події, оскільки таким чином нівелюються вимоги судового контролю, передбачені ст. 223, ч. 2 ст. 234 КПК України [1]. З огляду на це, у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти виборчих прав слідчий повинен особливо чітко розмежовувати випадки, коли наявні підстави саме для огляду місця події, і випадки, коли фактично необхідно проводити обшук. Це має істотне значення, зокрема тоді, коли планується проникнення до приміщень виборчих штабів, офісів громадських організацій, помешкань членів виборчих комісій, кандидатів, довірених осіб, офіційних спостерігачів чи інших учасників виборчого процесу [6, с. 410].

У більшості випадків у кримінальних провадженнях цієї категорії обшук може проводитися за місцем проживання підозрюваних, за місцем їх роботи, у приміщеннях виборчих штабів, службових кабінетах, за місцем знаходження членів виборчих комісій, посередників, довірених осіб, близьких родичів або інших осіб, які можуть бути причетними до незаконної діяльності. Головною метою таких обшуків є пошук виборчої документації, яка була сфальсифікована або незаконно зберігалася; грошових коштів, товарів, сертифікатів чи інших матеріальних цінностей, що використовувалися для підкупу виборців; списків осіб, залучених до протиправної схеми; засобів зв'язку та комп'ютерної техніки; чорнових записів, агітаційних матеріалів, бланків,

ISSN 3041-1793 Online

печаток, штампів, носіїв цифрової інформації, а також інших доказів, що свідчать про спосіб учинення кримінального правопорушення, роль окремих співучасників, характер їх взаємовідносин, підготовку, реалізацію та приховування протиправних дій [7, с. 50–51].

Для досягнення завдань обшуку в цій категорії кримінальних проваджень до його проведення доцільно залучати спеціалістів. Як слушно зауважує К. О. Чаплинський, фахівці надають керівнику операції та керівникам окремих пошукових груп консультації й рекомендації науково-технічного характеру, допомагають обрати найбільш ефективні прийоми, методи та засоби виявлення, збирання, фіксації й попереднього дослідження доказової інформації, а також можуть брати участь у складанні планів, схем і креслень [8, с. 85]. У провадженнях щодо порушення виборчих прав залучення спеціалістів є особливо виправданим тоді, коли предметами пошуку виступають електронні документи, мобільні пристрої, комп'ютерна техніка, флеш-накопичувачі, серверне обладнання, засоби відеофіксації, а також документація, що потребує спеціального аналізу з точки зору порядку її оформлення та відповідності вимогам виборчого законодавства.

При залученні спеціаліста до обшуку необхідно враховувати: який саме вид обшуку буде проведено – приміщення, місцевості, транспортного засобу чи особи; які об'єкти підлягають пошуку – виборча документація, грошові кошти, списки виборців, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, засоби зв'язку, технічні носії інформації, агітаційна продукція, чорнові записи; дані про особу, щодо якої проводиться обшук, її процесуальний статус, зв'язок із виборчим процесом, можливу активну протидію проведенню обшуку; мету обшуку; якого саме спеціаліста або декількох спеціалістів слід запросити; чи є необхідність у проведенні тактичної операції, пов'язаної з одночасними обшуками у співучасників на різних об'єктах; особливості слідчої ситуації та час проведення обшуку [7, с. 50]. При цьому на відміну від традиційних слідів, правова природа кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням інформаційних технологій, вимагає відшуковувати нові методи їх збору та фіксації. Сучасний розвиток електроніки дозволяє зберігати великі масиви інформації в незначних за об'ємом пристроях. Електронна сутність самої інформації ставить особливі вимоги до слідчого для підготовки і проведення слідчих дій, у тому числі й обшуку. Так, до початку проведення обшуку слід одержати достовірні дані такого змісту: марка та конфігурація ЕОМ; наявність локальної мережі або підключення комп'ютера до глобальної мережі Internet; яка кваліфікація користувачів ЕОМ у галузі програмування та обчислювальної техніки; з'ясувати, чи використовується пристрій автономного та безперебійного живлення і до яких наслідків може призвести вимкнення електроенергії; одержати характеристику колективу співробітників, які обслуговують обчислювальну техніку. Володіння такою інформацією дозволить слідчому

ISSN 3041-1793 Online
вирішити основні завдання для збору доказової комп'ютерної інформації в процесі розслідування [9, с. 92].

Крім цього, ще до виїзду на місце проведення обшуку потрібно підготувати відповідну комп'ютерну техніку, яка буде використовуватися для зчитування та вилучення комп'ютерної інформації. Доцільно залучити спеціаліста з комп'ютерних систем (за освітою інженер-програміст, програміст-математик, інженер з технічної експлуатації та ремонту комп'ютерів). Знання спеціаліста будуть необхідні під час підготовки до обшуку, а також для оперативного аналізу інформації і кваліфікованого її вилучення [10, с. 128]. Більшість програмістів вважає, що на сучасному рівні розвитку обчислювальної техніки без участі професіонала знайти «заховану» в комп'ютері інформацію без ризику її знищення складно. Саме тому необхідно відразу після входу в приміщення організувати охорону комп'ютерної техніки, не дозволяти нікому вимикати електроживлення, торкатися клавіатури, змінювати положення комп'ютера та іншого обладнання. Вимкнення електроживлення з метою вилучення обладнання призведе до втрати часової пам'яті комп'ютера, а також може викликати ускладнення із запуском системи в майбутньому, тому що вона може бути захищена паролями на програмно-математичному чи електротехнічному рівні [11, с. 168]. На практиці нерідко виникає потреба у «груповому обшуку», тоді, коли існує необхідність одночасно провести обшуки у членів виборчої комісії, організатора підкупу, посередника, керівника штабу та осіб, які здійснювали розповсюдження інформації в мережі інтернет, матеріальних цінностей або координацію незаконних дій.

Для того щоб проведення обшуку було раптовим, а причетні особи не мали можливості знищити документи, стерти електронні дані, приховати грошові кошти, пакети з товарами, списки або інші сліди кримінального правопорушення, необхідно забезпечити швидке й організоване проникнення до приміщення, встановити з моменту прибуття спостереження за вікнами, дверима, технічними виходами та іншими шляхами можливого винесення чи знищення речей, а також унеможливити втечу осіб або передачу ними інформації співучасникам [12, с. 67]. У кримінальних провадженнях щодо виборчих прав ця вимога набуває особливого значення, оскільки документи, засоби зв'язку та електронні дані можуть бути знищені або змінені впродовж лічених хвилин, а тому фактор раптовості є однією з ключових умов результативності обшуку.

Отже, організація обшуку включає складання плану його проведення з урахуванням таких тактичних рекомендацій: – проведення комплексу заходів з метою встановлення місць можливого зберігання документів, списків, бюлетенів, комп'ютерної техніки, електронних носіїв інформації, грошових коштів, агітаційних матеріалів та інших об'єктів, що містять інформацію, яка

ISSN 3041-1793 Online

цікавить слідство, а також місцезнаходження особи, яка буде присутня при обшуку; – підготовка процесуальних документів для проведення обшуку, добір співробітників правоохоронних органів, спеціалістів і формування з них окремих груп; вирішення питання забезпечення технічними засобами, відеотехнікою, засобами зв'язку, пакувальними матеріалами, техніко-криміналістичними засобами; – проведення перед обшуком загального інструктажу груп: доведення до кожної групи переліку предметів і документів, що підлягають вилученню, а також орієнтовних місць їх знаходження; здійснення розстановки сил по об'єктах проведення обшуків і встановлення зв'язку між старшими груп та слідчим, який здійснює досудове розслідування, для координації дій; визначення періодичності виходу на зв'язок із повідомленням про виявлення шуканих об'єктів і коригування пошукової роботи, що дозволить своєчасно вирішити питання про необхідність вилучення «сумнівних» документів, речей або електронних носіїв та їх належність до події кримінального правопорушення [13].

Невідкладними діями слідчого після проникнення на місце обшуку у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод людини і громадянина є: пред'явлення службового посвідчення, ознайомлення присутніх з ухвалою слідчого судді про обшук, роз'яснення особам, які перебувають у приміщенні, правил поведінки під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії, а також організація негайного контролю за обстановкою на об'єкті.

Одночасно членам слідчої групи доцільно доручити швидко оглянути приміщення для встановлення кола осіб, які на ньому перебувають, та запобігання можливості приховати, знищити або спотворити документи, електронну інформацію, грошові кошти, списки виборців, агітаційні матеріали, печатки, бланки, бюлетені чи інші об'єкти, що мають доказове значення [14, с. 198].

Особливо важливо заборонити присутнім особам торкатися працюючих комп'ютерів, мобільних телефонів, електронних носіїв інформації, не допускати будь-яких маніпуляцій із комп'ютерною технікою, якщо наслідки таких дій наперед невідомі, а за потреби – видалити персонал або інших осіб до окремого приміщення з метою унеможливлення протидії проведенню обшуку [15].

Під час проведення обшуку доцільно застосовувати низку усталених тактичних прийомів, адаптованих до особливостей розслідування кримінальних правопорушень проти виборчих прав, зокрема: – послідовне та вибіркове обстеження, за якого дослідження проводиться ретельно, з усіх боків, а кожний об'єкт вивчається окремо, включаючи його приховані частини; – паралельне і зустрічне обстеження, що є доцільним під час обшуку великих приміщень, зокрема штабів, офісів, службових кабінетів, складських або

ISSN 3041-1793 Online
архівних кімнат; – поєднання одиночного та групового обшуків, коли залежно від підготовленості учасників пошук здійснюється або керівником групи, або декількома пошуковими ланками одночасно; – застосування відволікаючих прийомів, зокрема зміни послідовності обшуку чи умисного акцентування уваги на другорядних об'єктах, особливо у випадках, коли є орієнтовна інформація про місце зберігання шуканого; – проведення розвідувального опитування, що дозволяє краще запам'ятати обстановку виявлення документів, печаток, штампів, бланків, а також спрогнозувати можливі способи протидії розслідуванню [16, с. 142]; – спостереження за реакціями та поведінкою обшукуваних осіб, оскільки хвилювання, зміна тону голосу, жестів, міміки, спроби переключити увагу слідчого чи перешкодити доступу до окремих предметів можуть свідчити про приховування значущих об'єктів; – постійний обмін інформацією між учасниками обшуку щодо виявлених предметів, способів їх приховування та прийомів виявлення; – забезпечення безперервного зв'язку між групами, якщо обшук проводиться одночасно на кількох об'єктах [13, с. 169–170].

Зазвичай під час проведення обшуку у кримінальних провадженнях щодо порушення виборчих прав і свобод людини і громадянина виявленню та вилученню підлягають: – виборча документація, яка відображає організацію, перебіг та результати виборчого процесу, зокрема списки виборців, протоколи засідань виборчих комісій, акти, заяви, скарги, журнали реєстрації, документи щодо видачі бюлетенів, підрахунку голосів та передачі виборчої документації; – документи, що визначають правовий статус суб'єктів виборчого процесу, їх повноваження, обов'язки та порядок діяльності, зокрема рішення про утворення виборчих комісій, накази, доручення, посадові інструкції, акти розподілу обов'язків; – документи, пов'язані з організацією передвиборної агітації, фінансуванням виборчої кампанії, функціонуванням виборчих фондів, виготовленням та поширенням агітаційної продукції; – грошові кошти, сертифікати, талони, продукти, товари, інші матеріальні цінності, що могли використовуватися для підкупу виборців або незаконного впливу на їх волевиявлення; – предмети і документи, які мають інше значення для кримінального провадження, зокрема мобільні телефони, пластикові картки, платіжні квитанції, чорнові записи, записники, блокноти, перепустки, посвідчення; – комп'ютери, периферійні пристрої, серверне обладнання, флеш-накопичувачі, зовнішні жорсткі диски, камери відеоспостереження, засоби друку, електронні носії інформації та інші технічні пристрої.

Разом з тим під час обшуку можуть бути виявлені й вилучені речі, дозвіл на відшукання та вилучення яких прямо не передбачений ухвалою слідчого судді, однак які мають очевидне значення для кримінального провадження або вилучені з цивільного обігу. У кримінальних провадженнях цієї категорії це

ISSN 3041-1793 Online

можуть бути, наприклад, незадекларовані грошові кошти, неоформлені списки виборців, бланки документів, додаткові печатки, технічні засоби зв'язку, носії інформації, що містять відомості про організацію незаконного впливу на виборчий процес. У подальшому підозрювані чи інші особи можуть надавати пояснення щодо походження таких речей або пред'являти документи, які нібито підтверджують законність їх набуття чи зберігання. Проте такі пояснення та документи підлягають ретельній перевірці, оскільки на практиці вони нерідко виявляються неправдивими, а самі документи – підробленими. У подібних випадках доцільним є призначення техніко-криміналістичних експертиз документів, зокрема з метою встановлення давності їх виготовлення, внесення змін чи технічних способів підроблення [17, с. 170–171]. Успіх розслідування у цій категорії кримінальних проваджень значною мірою залежить від правильної фіксації та вилучення виявлених слідів кримінального правопорушення як у процесуальному, так і в криміналістичному аспектах. Оскільки процесуальний закон основним способом фіксації слідчих (розшукових) дій визначає протокол, слідчий повинен детально описати основні фізичні та інші характеристики вилучених предметів, пристроїв, магнітних та інших постійних носіїв інформації, серійні номери апаратури, їх видимі індивідуальні ознаки, а також обстановку й місце їх виявлення [1]. Усі предмети та сліди, їх відбитки, копії, зліпки за допомогою спеціаліста упаковуються та опечатуються згідно з установленими вимогами, передаються слідчому і долучаються до протоколу обшуку [1; 18; 19, с. 121].

Висновки. Обшук у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення проти виборчих прав і свобод людини і громадянина є однією з найбільш результативних слідчих (розшукових) дій, коли виникає потреба у відшуканні та вилученні предметів, документів і носіїв інформації, що мають значення для кримінального провадження. У ході дослідження було конкретизовано основні об'єкти пошуку, до яких можуть належати виборча документація, бюлетені, чорнові записи, списки виборців, печатки, засоби зв'язку, комп'ютерна техніка, електронні носії інформації, кошти, товари чи інші матеріальні цінності, що використовувалися для підкупу виборців, а також документи, які підтверджують координацію або фінансування протиправної діяльності. Окрему увагу приділено систематизації типових слідчих ситуацій, у яких проведення обшуку є доцільним, а також виробленню рекомендацій щодо його підготовки, раптовості, визначення меж пошуку та залучення спеціалістів для роботи з цифровими даними, документами і технічними пристроями. Доведено, що у цій категорії проваджень обшук часто має не лише пошуковий, а й викривальний характер, оскільки дозволяє виявити приховані елементи злочинного механізму, встановити реальний розподіл ролей між учасниками, простежити зв'язок між окремими епізодами та одержати відомості про способи приховування слідів кримінального правопорушення.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

2. Кримінальний процес: альбом схем (загальна та особливі частини) : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін. 2-ге вид., випр. та доповн. Київ : Центр учб. літ., 2016. 406 с.

3. Kubariev I., Barash Y., Pcholkin V., Pluzhnik O. Assessingthe Contemporary Issuesof Countering Transnational Crime. *Jurnal cita hukum – Indonesian law journal.* 2021. Vol. 9. No. 2. P. 291–304.

4. Кухарчук А. В., Ткаченко О. Р. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 578–580. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2023/138.pdf

5. Постанова Верховного Суду від 29 січ. 2019 р. у справі № 466/896/17. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/79601140.

6. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За ред. С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с.

7. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів : метод. рек. / Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 71 с.

8. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро : Ліра ЛТД, 2011. 496 с.

9. Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження) : монографія. Київ : Атіка, 2007. 304 с.

10. Теплицький Б. Б. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку : дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2021. 268 с.

11. Комп'ютерна злочинність : навч. посіб. / П. Д. Біленчук, Б. В. Романюк, В. С. Цимбалюк та ін. Київ : Атіка, 2002. 385 с.

12. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. Харків, 2017. 152 с.

13. Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.

14. Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності : дис. … докт. філософ. : 081 – Право. Харків, 2023. 296 с.

15. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.

16. Чичиркіна С. П. Організація і тактика розслідування службових підроблень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 222 с.

17. Черенков А. М. Розслідування декларування недостовірної інформації : дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2020. 270 с.

18. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень щодо підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців : метод. рек. / Саковський А. А., Мировська А. В., Нечеснюк М. В. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 57 с.

ISSN 3041-1793 Online

19. Шумейко Д. О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. …канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 240 с.

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text [in Ukrainian].

2. Udalova, L. D., Rozhnova, V. V., Pysmennyi, D. P. ta in. (2016). Kryminalnyi protses: albom skhem (zahalna ta osoblyvi chastyny) [Criminal process: an album of schemes (general and special parts)] : navch. posib., 2-he vyd., vypr. ta dopovn., Kyiv : Tsentr uchb. lit., 406 [in Ukrainian].

3. Kubariev, I., Barash, Y., Pcholkin, V., Pluzhnik, O. (2021). Assessingthe Contemporary Issuesof Countering Transnational Crime [Assessing the Contemporary Issues of Countering Transnational Crime]. *Jurnal cita hukum – Indonesian law journal,* 9, 2, 291–304 [in Ukrainian].

4. Kukharchuk, A. V. & Tkachenko, O. R. (2023). Osoblyvosti provedennia obshuku v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of conducting a search under martial law.]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal,* 4, 578–580. URL : http://www.lsej.org.ua/4_2023/138.pdf [in Ukrainian].

5. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 29 sich. 2019 r., u spravi № 466/896/17. [Resolution of the Supreme Court of 29 Jan. 2019, in case No. 466/896/17]. URL : https://verdictum .ligazakon.net/document/79601140 [in Ukrainian].

6. Kivalova, S. V. & Kravchenko, S. I. (red.). (2020). Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Procedure Code of Ukraine]. Odesa: Feniks, 924 [in Ukrainian].

7. Teplytskyi, B. B., Shramko, O. M. & Yusupov, V. V. (2019). Uchast spetsialista u provedenni slidchykh (rozshukovykh) dii pid chas rozsliduvannia koruptsiinykh zlochyniv [Participation of a specialist in conducting investigative (search) actions during the investigation of corruption crimes] : metod. rek., Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 71 [in Ukrainian].

8. Chaplynskyi, K. O. (2011). Taktychne zabezpechennia provedennia slidchykh dii [Tactical support for conducting investigative actions] : monohrafiia, Dnipropetr. derzh. un-t vnutr. sprav, Dnipro: Lira LTD, 496 [in Ukrainian].

9. Azarov, D. S. (2007). Zlochyny u sferi kompiuternoi informatsii (kryminalno-pravove doslidzhennia) [Crimes in the field of computer information (criminal legal investigation)] : monohrafiia, Kyiv: Atika, 304 [in Ukrainian].

10. Teplytskyi, B. B. (2021). Tekhniko-kryminalistychne zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv u sferi vykorystannia elektronno-obchysliuvalnykh mashyn (kompiuteriv), system ta kompiuternykh merezh i merezh elektrozviazku [Technical and forensic support for the investigation of crimes in the field of using electronic computers (computers), systems and computer networks and telecommunication networks] : dys. … kand. yuryd. nauk, Kyiv, 268 [in Ukrainian].

11. Bilenchuk, P. D., Romaniuk, B. V., Tsymbaliuk, V. S. ta in. (2002). Kompiuterna zlochynnist [Computer crime] : navch. posib., Kyiv: Atika, 385 [in Ukrainian].

12. Ablamskyi, S. Ye., Yukhno, O. O. & Lukianenko, Yu. V. (2017). Vzaiemodiia slidchoho z inshymy orhanamy i pidrozdilamy pry rozkrytti ta rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen [Interaction of the investigator with other bodies and units in the disclosure and investigation of criminal offenses] : navch. posib., Kharkiv, 152 [in Ukrainian].

13. Balon, A. B. (2015). Metodyka rozsliduvannia zlochyniv, vchynenykh z vykorystanniam sluzhbovoiu osoboiu svoikh povnovazhen [Methodology for investigating crimes committed

ISSN 3041-1793 Online
with the use of official powers by an official] : avtoref. dys. …kand. yuryd. nauk : 12.00.09, Kyiv, 20 [in Ukrainian].

14. Pashynska, I. V. (2023). Teoretyko-metodolohichni osnovy rozsliduvannia orhanizovanoi zlochynnosti u sferi hospodarskoi diialnosti [Theoretical and methodological foundations of the investigation of organized crime in the field of economic activity] : dys. … dokt. filosof. 081 – Pravo, Kharkiv, 296 [in Ukrainian].

15. Chaplynskyi, K. O. (2006). Taktyka provedennia okremykh slidchykh dii [Tactics for conducting individual investigative actions] : monohr., Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 308 [in Ukrainian].

16. Chychyrkina, S. P. (2012). Orhanizatsiia i taktyka rozsliduvannia sluzhbovykh pidroblen [Organization and tactics for investigating official forgeries] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09, Kyiv, 222 [in Ukrainian].

17. Cherenkov, A. M. (2020). Rozsliduvannia deklaruvannia nedostovirnoi informatsii [Investigation of declaration of false information] : dys. … kand. yuryd. nauk, Kyiv, 270 [in Ukrainian].

18. Sakovskyi, A. A., Myrovska, A. V., Nechesniuk, M. V. ta in. (2023). Kryminalistychne zabezpechennia rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen shchodo pidroblennia dokumentiv, yaki podaiutsia dlia provedennia derzhavnoi reiestratsii yurydychnoi osoby ta fizychnykh osib-pidpryiemtsiv [Forensic support of the investigation of criminal offenses regarding the forgery of documents submitted for state registration of a legal entity and individual entrepreneurs] : metod. rek., Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, 57 [in Ukrainian].

19. Shumeiko, D. O. (2015). Rozsliduvannia pryiniattia propozytsii, obitsianky abo oderzhannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovoiu osoboiu [Investigation of the acceptance of an offer, promise or receipt of an improper benefit by an official] : dys. … kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Kyiv, 240 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.746.1:355.351(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1247-1260

Ковальова Тетяна Іванівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-0668-3047

Баранько Валерій Вікторович заступник начальника управління військових операцій – начальник відділу поточних операцій департаменту планування застосування (J-3) Головного управління Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0000-4436-7240

НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено місце та роль Національної гвардії України у системі забезпечення державної безпеки України в умовах сучасних безпекових викликів. Актуальність теми зумовлена трансформацією безпекового середовища, збройною агресією проти України, поширенням гібридних загроз, диверсійної діяльності та інформаційно-психологічних впливів, що потребує вдосконалення механізмів функціонування сектору безпеки і оборони держави. Особлива увага приділяється визначенню правового статусу НГУ як військового формування з правоохоронними функціями, яке виконує завдання як у сфері забезпечення громадської безпеки і правопорядку, так і у сфері оборони держави.

У роботі окрему увагу приділено аналізу основних функцій і повноважень НГУ у сфері забезпечення державної безпеки, зокрема участі у протидії диверсійно-терористичним проявам, охороні важливих державних об’єктів, забезпеченні громадського порядку, виконанні завдань територіальної оборони та взаємодії з іншими складовими сектору безпеки і оборони. Обґрунтовано, що ефективність виконання покладених на НГУ завдань значною мірою залежить від належного нормативно-правового регулювання, чіткої координації діяльності суб’єктів забезпечення державної безпеки та розвитку міжвідомчої взаємодії.

За результатами дослідження визначено основні напрями вдосконалення правового та організаційного забезпечення діяльності НГУ як складової системи забезпечення державної безпеки. Зокрема, обґрунтовано доцільність удосконалення нормативно-правового регулювання взаємодії між суб’єктами сектору безпеки і оборони, уточнення функціонального призначення НГУ у

ISSN 3041-1793 Online
системі державної безпеки та підвищення ефективності координаційних механізмів у сфері реагування на сучасні загрози.

Ключові слова: державна безпека, національна безпека, сектор безпеки і оборони, Національна гвардія України, суб'єкти забезпечення державної безпеки, правове регулювання, військові формування, безпекова політика держави.

Kovalova Tetiana Ivanivna PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Legal Support and Law Enforcement Activity, Faculty of State Security, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0001-0668-3047

Baranko Valerii Viktorovych Deputy Head of the Military Operations Directorate – Head of the Current Operations Department of the Planning of Employment Department (J-3) of the Main Directorate of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0000-4436-7240

THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE AS A COMPONENT OF THE SYSTEM OF ENSURING STATE SECURITY OF UKRAINE

Abstract. The article examines the place and role of the National Guard of Ukraine in the system of ensuring the state security of Ukraine under contemporary security challenges. The relevance of the topic is conditioned the transformation of the security environment, armed aggression against Ukraine, the spread of hybrid threats, sabotage activities, and information and psychological influence, which require the improvement of mechanisms for the functioning of the state's security and defense sector. Particular attention is paid to determining the legal status of the National Guard of Ukraine as a military formation with law enforcement functions that performs tasks both in the field of ensuring public security and law and order and in the field of national defense.

The study also focuses on the analysis of the main functions and powers of the National Guard of Ukraine in the field of ensuring state security, including participation in countering sabotage and terrorist manifestations, protection of important state facilities, maintenance of public order, implementation of territorial defense tasks, and interaction with other components of the security and defense sector. It is substantiated that the effectiveness of the tasks assigned to the National Guard of Ukraine largely depends on proper legal regulation, clear coordination of the activities of the subjects responsible for ensuring state security, and the development of interagency cooperation.

Based on the results of the research, the main directions for improving the legal and organizational support of the activities of the National Guard of Ukraine

ISSN 3041-1793 Online
as a component of the system of ensuring state security are identified. In particular, the expediency of improving the regulatory and legal framework governing interaction between the subjects of the security and defense sector, clarifying the functional role of the National Guard of Ukraine within the state security system, and increasing the effectiveness of coordination mechanisms in responding to modern threats is substantiated.

Keywords: state security, national security, security and defense sector, National Guard of Ukraine, subjects of state security provision, legal regulation, military formations, state security policy.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку безпекового середовища питання забезпечення державної безпеки набуває особливої актуальності для України. Повномасштабна збройна агресія проти України, застосування противником гібридних методів ведення війни, інформаційно-психологічних операцій, диверсійної та терористичної діяльності актуалізують необхідність удосконалення системи забезпечення державної безпеки. Важливим елементом такої системи є ефективне функціонування суб'єктів сектору безпеки і оборони, діяльність яких спрямована на запобігання, виявлення та нейтралізацію загроз державному суверенітету, територіальній цілісності та конституційному ладу України.

Особливе місце серед таких суб'єктів посідає Національна гвардія України, яка відповідно до законодавства є військовим формуванням з правоохоронними функціями та виконує широкий спектр завдань як у сфері забезпечення громадської безпеки і правопорядку, так і у сфері оборони держави. Сучасні безпекові виклики обумовлюють необхідність переосмислення ролі та функцій Національної гвардії України в системі забезпечення державної безпеки, визначення її місця серед інших складових сектору безпеки і оборони, а також удосконалення правових механізмів взаємодії з іншими суб'єктами забезпечення національної безпеки.

Разом з тим чинне законодавство не містить чіткого визначення переліку суб'єктів забезпечення державної безпеки, а також не повною мірою врегульовує питання координації їх діяльності у разі виникнення кризових ситуацій як воєнного, так і невоєнного характеру. Це створює передумови для дублювання функцій окремих органів, ускладнює оперативне реагування на загрози та потребує наукового осмислення й удосконалення відповідного нормативно-правового регулювання. Дослідження ролі Національної гвардії України як складової системи забезпечення державної безпеки має важливе наукове та практичне значення, оскільки спрямоване на підвищення ефективності функціонування сектору безпеки і оборони України, удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії та формування сучасної моделі реагування на безпекові виклики.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення національної та державної безпеки України, функціонування сектору безпеки і оборони, а також правового статусу окремих його складових неодноразово ставала предметом наукових досліджень вітчизняних учених. Зокрема, теоретичні засади формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки досліджували В. Білий, В. Михальчук, які розглядають національну безпеку як здатність держави забезпечувати реалізацію національних інтересів та стабільність функціонування політичної, економічної і соціальної систем. Значний внесок у дослідження концептуальних засад національної безпеки зробив О. Соснін, який запропонував розглядати національну безпеку на рівнях безпеки особистості, суспільства та держави.

Водночас у науковій літературі недостатньо уваги приділено комплексному дослідженню ролі Національної гвардії України саме як складової системи забезпечення державної безпеки. Переважна більшість наукових праць зосереджується на окремих аспектах її діяльності, зокрема виконанні правоохоронних завдань, участі у забезпеченні громадського порядку або у виконанні завдань територіальної оборони. Разом з тим потребує подальшого наукового осмислення питання співвідношення військових та правоохоронних функцій Національної гвардії України, її місця у системі сил безпеки та сил оборони, а також удосконалення нормативно-правового регулювання її діяльності в умовах сучасних безпекових викликів.

Незважаючи на наявність значної кількості досліджень у сфері національної безпеки, проблема визначення ролі Національної гвардії України у системі забезпечення державної безпеки та вдосконалення правових засад її діяльності потребує подальшого наукового аналізу.

Метою статті є комплексне дослідження ролі та місця Національної гвардії України у системі забезпечення державної безпеки України, а також визначення основних напрямів удосконалення нормативно-правового регулювання її діяльності в умовах сучасних безпекових викликів.

Виклад основного матеріалу. Безпека є однією з найважливіших потреб людства та необхідною умовою функціонування суспільства. Вона становить основу для забезпечення стабільності, розвитку та благополуччя як на рівні громадянина, так і держави загалом. Українське суспільство завжди було свідомим важливості збереження території Батьківщини для нащадків. Це завдання не втрачало актуальності протягом всього історичного періоду і переживало різні виклики та перешкоди. Не виключення, що сьогодні українці прагнуть до збереження їхніх культурних, історичних, економічних та політичних інтересів на своїй території. Такі дії є важливими для забезпечення майбутнього процвітання держави та її народу. Однак, різноманітні конфлікти між країнами і в їх межах несуть серйозні наслідки, зокрема порушення норм

ISSN 3041-1793 Online

міжнародного права, загрози національній та глобальній безпеці, людські трагедії та економічні втрати. Зростання рівня глобалізації та технологічних досягнень спричиняє все більшу залежність країн одна від одної. Тому питання національної безпеки стає дедалі складнішим та потребує пильної уваги і співпраці між державами.

Сьогодні сфера безпеки особливо потребує категоріального осмислення, оскільки відіграє важливу роль у функціонуванні суспільства і є його фундаментальною цінністю. З огляду на це, вкрай важливо акцентувати увагу на понятті національної безпеки, для тлумачення якої ми звернемося, передусім, до вітчизняного законодавства. Так, Закон України «Про національну безпеку України» визначає останню як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1]. Зважаючи на вищенаведену законодавчу норму, національну безпеку можна описати як стан організації захисту відповідних об'єктів, який гарантуватиме їх цілісність та недоторканість. Однак, законодавством не визначено перелік об'єктів, які є складовими національної безпеки. Із цитованого визначення можна дійти висновку про існування таких об'єктів національної безпеки як державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші національні інтереси України, що потребують захисту від існуючих та можливих загроз. Зазначений перелік об'єктів національної безпеки часто називають національними інтересами України, хоча сама норма закону вказує на те, що такий перелік не є вичерпним і до нього можуть належати інші об'єкти. Не менш важливим, на наш погляд є те, що національна безпека включає широкий спектр аспектів, враховуючи військову безпеку, політичну стабільність, економічну безпеку, енергетичну безпеку, кібербезпеку, безпеку медіа, безпеку критичної інфраструктури, боротьбу з тероризмом, злочинністю, збройними конфліктами, пандеміями та іншими загрозами.

В. Білий, В. Михальчук національну безпеку називають здатністю держави зберігати свою цілісність, вирішувати політичні, економічні, соціальні та інші питання й виступати самостійним суб'єктом системи міжнародних відносин. Розглядаючи політику національної безпеки, автори наголошують на її спрямованості, а саме забезпеченні реалізації національних інтересів з використанням усього арсеналу наявних засобів [10]. Можемо додати, що поняття національної безпеки означає стан безпеки та захищеності держави від внутрішніх та зовнішніх впливів, які можуть поставити під загрозу її територіальну цілісність, суверенітет, політичну стабільність, економічний розвиток, соціальну безпеку та благополуччя громадян.

Цікавою та слушною видається думка О. Сосніна щодо словосполучення «національна безпека», яку науковець розглядає на трьох рівнях, як:

ISSN 3041-1793 Online

а) безпеку народу, нації, тобто населення країни, у тому числі, як моноетносу, так і багатонаціонального народу, де представники різних національностей виступають як співгромадяни;

б) безпеку суспільства, де сукупність людей об'єднані історично обумовленими умовами спільної життєдіяльності;

в) безпеку держави як організаційно-правової форми об'єднання народів, нації, що є засобом ведення спільних справ.

У забезпеченні всіх рівнів національної безпеки, на думку автора, важливе значення відіграє реалізація збалансованих інтересів особистості, суспільства та держави як у внутрішньополітичній, економічній, соціальній, міжнародній, інформаційній, військовій, екологічній, так і в інших сферах. В основі відносин між суб'єктами безпеки закладені їх інтереси або ж протиріччя інтересів, відношення світової спільноти до проблем взаємної безпеки, а також геополітичне положення суб'єктів [11]. Виходячи з цього, головні складові національної безпеки включають безпеку особистості, безпеку держави і безпеку суспільства, де кожна з них відіграє свою роль у забезпеченні загальної національної безпеки. Варто додати, що безпека особистості передбачає захист прав і свобод кожної особи в межах суспільства. Це охоплює гарантування основних прав людини, таких як життя, свобода, безпека, принципи справедливості та законності. Безпека держави стосується забезпечення територіальної цілісності, суверенітету і безпеки держави. Це включає захист від зовнішніх загроз, таких як агресія, тероризм, кібератаки, а також здатність держави до ефективного управління своїми внутрішніми справами, виконання законів, забезпечення правопорядку тощо. У свою чергу безпека суспільства включає забезпечення стійкого функціонування суспільства загалом. Це охоплює такі аспекти як соціальна справедливість, економічна безпека, соціальний захист, забезпечення належного рівня якості життя громадян.

Далі детальніше зупинимось на ключових характеристиках державної безпеки України як однієї із складових національної безпеки держави.

Законом України «Про національну безпеку України» державну безпеку визначено, як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз невоєнного характеру». Як бачимо, відмінністю державної безпеки є захищеність національних інтересів України від реальних та потенційних загроз невоєнного характеру, які на ряду з напрямками та завдання державної політики у сфері державної безпеки визначено в Стратегії забезпечення державної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 16 лютого 2023 року № 56/2022.

Зазначена Стратегія є основою для планування і реалізації політики у сфері державної безпеки та визначає цілі, напрямки та завдання державної

ISSN 3041-1793 Online
політики у цій сфері. Так, в Стратегії визначено, що державна політика у сфері державної безпеки спрямовується на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам державній безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних, диверсійних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що призводять до цих загроз та причин їх виникнення.

Сутність державної безпеки полягає у створенні таких політичних, правових, військових, економічних та організаційних умов, які гарантують стабільне функціонування державних інститутів, ефективне управління суспільством, дотримання законності та правопорядку. В умовах сучасних викликів, пов'язаних із гібридною війною, міжнародним тероризмом, інформаційними загрозами та внутрішньою дестабілізацією, система забезпечення державної безпеки повинна бути багаторівневою, скоординованою та адаптивною до нових ризиків.

Враховуючи викладене, можемо сформулювати визначення «система забезпечення державної безпеки» як сукупність правоохоронних розвідувальних та інших державних органів, а також осіб, діяльність яких спрямована на створення умов для забезпечення захищеності (запобігання, виявлення, припинення, нейтралізація) державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів України від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру. До об'єктів забезпечення державної безпеки віднесено державний суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність України, оборонний, економічний і науково-технічний потенціал, кібербезпеку, інформаційну безпеку, об'єкти критичної інфраструктури, державну таємницю та службову інформацію.

Статтею 17 Конституції України визначено, що забезпечення державної безпеки України покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції щодо захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів є:

- активна та ефективна протидія розвідувально-підривній діяльності, спеціальним інформаційним операціям та кібератакам, російській та іншій підривній пропаганді;

- запобігання, виявлення та припинення проявів сепаратизму, тероризму, екстремізму, припинення діяльності незаконних збройних формувань, політично мотивованого насильства та інших зазіхань на конституційний лад;

ISSN 3041-1793 Online

- отримання повної і достовірної упереджувальної інформації про ситуацію в Україні та світі, протидія зовнішнім загрозам національній безпеці України, сприяння реалізації національних інтересів України [4].

На цей час в законодавстві України відсутній конкретний перелік суб'єктів забезпечення державної безпеки. Тому, керуючись термінами, наведеними в Законі України «Про національну безпеку України» та в Стратегії забезпечення державної безпеки України, з урахуванням завдань та функцій складових сектору безпеки і оборони, вважаємо, що до суб'єктів забезпечення державної безпеки відносяться:

Служба безпеки України як державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, та головний орган у загальнодержавній системі боротьбі з терористичною діяльністю;

військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, сили цивільного захисту, інші державні органи та особи, які беруть участь у забезпеченні державної безпеки відповідно до законодавства України.

Кожен із суб'єктів виконує власні завдання, але діє у межах єдиної системи, координуючи діяльність із іншими складовими сектору безпеки і оборони. Серед низки суб'єктів забезпечення державної безпеки, враховуючи повноваження визначені чинним законодавством, одне із ключових місць відводиться Національній гвардії України як військовому формуванню з правоохоронними функціями.

У 2014 році знову гостро постало питання захисту суверенітету України та її територіальної цілісності, але складові сектору безпеки і оборони України на той час виявилися неспроможними ефективно реагувати на тогочасні виклики. Суб'єкти забезпечення обороноздатності не повною мірою продемонстрували здатність діяти на випередження та протистояти сучасним методам ведення гібридної війни. Загроза українській державності стала поштовхом для створення нової моделі мобільних, автономних, з підвищеною оперативною готовністю сил, здатних виконувати як правоохоронні функції, так і функції із захисту від воєнних загроз. Із цією метою Верховна Рада України 13 березня 2014 року прийняла Закон України «Про Національну гвардію України» [2], яким на основі з'єднань та військових частин внутрішніх військ МВС України створила військове формування, значно розширивши його функції, завдання та повноваження у сфері забезпечення воєнної та державної безпеки. Зокрема, на відміну від внутрішніх військ, до основних функцій НГУ були віднесені: участь у відсічі збройної агресії; захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб змінити її насильницьким шляхом; участь у здійсненні заходів, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні; участь у спеціальних операціях зі знешкодження не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань; участь у відновленні

ISSN 3041-1793 Online

конституційного правопорядку в разі здійснення спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства; участь у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану; виконання завдань територіальної оборони та оборона важливих державних об'єктів.

Сучасна НГУ є одним з державних органів, покликаних стати дієвим інструментом держави для реагування на зростання загроз національній безпеці до кризового рівня як у секторі оборони, так і в секторі безпеки. Особливо це актуально в умовах відсічі збройної агресії та реагування на асиметричні (гібридні) дії ворога та для маневру силами протидії загрозам у разі зміни агресором напряму зусиль з нарощування зовнішньої загрози застосування військової сили на дестабілізацію внутрішніх суспільно-політичних процесів.

Ураховуючи чітке розмежування функцій складових сил оборони і сил безпеки, можна зазначити, що НГУ перебуває в унікальному становищі, котре полягає у віднесенні законом цього військового формування одночасно як до сил оборони (з уведенням воєнного стану), так і до сил безпеки (у мирний час).

Зіставляючи вимоги Законів України «Про Національну гвардію України» та «Про національну безпеку України» в частині визначення правових засад організації та порядку діяльності НГУ, її загальної структури, функцій і повноважень, можна досить чітко розподілити 22 основних функцій НГУ на функції із забезпечення безпеки держави і суспільства, прав і свобод людини та громадянина (правоохоронні функції, притаманні силам безпеки) та функції забезпечення обороноздатності держави (військові функції, притаманні силам оборони) та виокремити низку правоохоронних функцій, які здійснюються в мирний час військовими методами та обсяг яких значно зростає у воєнний час.

Водночас значний обсяг завдань НГУ полягає в протидії реальним і потенційним загрозам державній та громадській безпеці і правопорядку, тобто загрозам державному суверенітету, територіальній цілісності й демократичному конституційному ладу, а також законним інтересам, правам і свободам громадян. Цілком зрозуміло, що ці завдання сил безпеки розподілені між такими державними органами, як Національна поліція України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та іншими правоохоронними органами. НГУ виконує ці правоохоронні функції у взаємодії з ними та, як правило, її сили й засоби залучаються при зростанні тих чи інших загроз до критичного рівня. У цьому разі наведені вище державні органи потребують стрімкого нарощування чисельності підрозділів, оснащених озброєнням, броньованою технікою та відповідними засобами забезпечення. Крім того, набуває критичної ваги фактор мобільності й автономності підрозділів, їх здатності в найкоротші терміни переміститися в будь-який регіон держави та негайно приступити до виконання широкого

ISSN 3041-1793 Online

спектра правоохоронних завдань, що потенційно передбачають застосування військової сили. Саме такі можливості і має НГУ, відмінність якої, як військового формування з правоохоронними функціями, від інших правоохоронних органів, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями та сил цивільного захисту полягає в мобільності, підвищеній боєздатності та автономності підрозділів, забезпечених сучасним озброєнням, військовою та спеціальною технікою, спеціальними засобами, спроможних виконувати завдання в найкоротші терміни, в будь-якому регіоні країни, здатного повноцінно реагувати на ускладнення обстановки.

Закон України «Про Національну гвардію України» є основним нормативним актом, що визначає порядок діяльності Національної гвардії України, її функції та повноваження у тому числі як складової сил безпеки для виконання завдань за призначенням із забезпечення державної безпеки. Частиною третьою статті 2 цього Закону НГУ визначено основним суб'єктом з припинення масових заворушень та надано повноваження щодо координації діяльності сил та засобів правоохоронних органів, залучених до припинення зазначених протиправних дій відповідно до Порядку [8].

Натомість, існує ряд спеціалізованих нормативно-правових актів України, якими визначається (уточнюється) статус та суб'єктність НГУ, її повноваження під час участі у виконанні правоохоронних завдань спільно з іншими складовими сил безпеки.

Так, відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» НГУ є суб'єктом, який безпосередньо здійснює боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції шляхом упередження та припинення терористичної діяльності, у тому числі під час здійснення нею захисту конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом, забезпечення громадської безпеки та охорони громадського порядку, забезпечення охорони органів державної влади та інших об'єктів, виконання інших завдань, визначених законодавством, вживає заходів щодо припинення діяльності терористичних організацій. Крім того, сили та засоби (особовий склад та спеціалісти окремих підрозділів, військових частин, зброя, бойова техніка, спеціальні і транспортні засоби, засоби зв'язку, інші матеріально-технічні засоби) Національної гвардії України в порядку, визначеному Законом, за рішенням уповноваженої посадової особи Служби безпеки України за погодженням із командувачем Національної гвардії України, залучаються та використовуються до широкомасштабних, складних антитерористичних операцій у районі їх проведення [3].

Крім того, НГУ в мирний час в межах компетенції як один із суб'єктів залучається до виконання завдань в інтересах реалізації державної політики у сфері інтегрованого управління кордонами [7]. У разі виникнення кризових ситуацій невоєнного чи воєнного характеру сили і засоби НГУ як військового

ISSN 3041-1793 Online

формування в порядку визначеному Законом України «Про державний кордон України» можуть залучатися до виконання завдань з посилення охорони та прикриття державного кордону [4].

Разом з тим, не зважаючи на загрози внутрішній та зовнішній безпеці України, на законодавчому рівні на цей час не врегульовано питання основного суб'єкта державної безпеки, який відповідатиме за припинення збройних конфліктів в середині держави як в мирний час так і в умовах уведення відповідного правового режиму.

На даний час розподіл повноважень між складовими сектору безпеки і оборони України в частині реагування на кризові ситуації викладено в Тимчасові доктрині «Застосування сил оборони» [9]. Натомість, даний керівний документ відпрацьований Головним органом військового управління Збройних Сил України і носить рекомендаційний характер для органів управління визначених в ньому складових.

Враховуючи стан, в якому зараз перебуває наша держава, з метою оперативного реагування на загрози національній безпеці України та раціональної розбудови складових сектору безпеки і оборони України національне законодавство потребує внесення змін.

Зокрема, потребують внесення змін законодавчі нормативно-правові акти, що регулюють діяльність НГУ як складової сектору безпеки України.

Так, на нашу думку, з урахуванням специфіки та обсягу завдань і функцій, які покладаються на НГУ, для забезпечення якісного виконання завдань за призначенням доцільно розглянути питання щодо надання більших повноважень її військовослужбовцям та внесення відповідних норм в частині забезпечення їх безпеки. Це стосується Закону України «Про Національну гвардію України», в частині наділення військовослужбовців НГУ додатковими правами, які дозволятиму здійснювати правоохоронні функції поза районами де уведено відповідні правові режими (наприклад: зупиняти транспортні засоби, складати адміністративні протоколи та проводити відповідні процесуальні дії).

Разом з тим, з урахуванням залучення військовослужбовців НГУ до виконання завдань пов'язаних із забезпеченням державної безпеки доцільно внести зміни до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» в частині включення до категорії посадових осіб, які підлягають захисту, - військовослужбовців та працівників НГУ.

Для забезпечення якісного виконання завдань військовими організаційними структурами НГУ, з урахуванням досвіду ведення бойових дій в умовах відсічі збройної агресії та змінами в їх організаційно-штатній структурі, доцільно внести зміни до завдань та функцій НГУ шляхом їх систематизації та оптимізації (чіткого розподілу на правоохоронні та військові, виключення подвійного трактування та дублювання).

ISSN 3041-1793 Online

Не останнім чинником, який впливає на стан забезпечення державної безпеки, залишається питання щодо визначення головного виконавця – основного суб'єкта який би здійснював планування, застосування та управління визначеним складом сил і засобів складових сектору безпеки і оборони в умовах збройного конфлікту в середині держави підтриманого ззовні до моменту уведення правового режиму воєнного стану.

Висновки. Державна безпека України в умовах триваючої збройної агресії та гібридних загроз має визначальне значення для збереження суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Проведений аналіз показав, що державна безпека є складовою національної безпеки й охоплює різні життєво важливі сфери, а її забезпечення потребує узгоджених дій усіх суб'єктів сектору безпеки і оборони. НГУ посідає в цій системі особливе місце, поєднуючи можливості військового формування та правоохоронного органу: від охорони громадського порядку та критичної інфраструктури до участі в операціях (бойових діях) сил оборони, антитерористичних і поліцейських операціях.

Досвід останніх років підтвердив спроможність НГУ швидко нарощувати сили та ефективно взаємодіяти з іншими складовими сил оборони та сил безпеки, водночас виявивши проблеми дублювання повноважень, невизначеність механізмів оперативного підпорядкування та нерівномірність соціально-правових гарантій.

Оцінка нормативної бази засвідчила потребу у цільовому оновленні законодавства. Пріоритетними напрямами є:

- чітке розмежування повноважень НГУ залежно від правових режимів (мирний час, надзвичайний, воєнний стан) і встановлення прозорих процедур оперативного підпорядкування у спільних операціях; унормування міжвідомчих протоколів у єдиній системі боротьби з тероризмом;
- систематизація функцій НГУ (правоохоронних і військових) для уникнення дублювання;
- уніфікація соціально-правових гарантій військовослужбовців НГУ з підходами, що застосовуються у ЗСУ;
- запровадження державної цільової програми розвитку НГУ та подальша гармонізація з євроатлантичними стандартами.

Сформульовані пропозиції мають практичну цінність, їх реалізація підвищить керованість і сумісність дій суб'єктів сектору безпеки, пришвидшить реагування на загрози та зміцнить оборонно-безпековий потенціал держави.

Перспективи подальшого опрацювання пов'язані з деталізацією міжвідомчих процедур планування операцій, оцінкою результативності правових змін і поширенням кращих практик взаємодії НГУ з іншими складовими сил безпеки та оборони.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 12.02.2026).
2. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18 (дата звернення: 12.02.2026).
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15 (дата звернення: 12.02.2026).
4. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12 (дата звернення: 12.02.2026).
5. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020 (дата звернення: 14.02.2026).
6. Стратегія забезпечення державної безпеки України : Указ Президента України від 16.02.2022 № 56/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022 (дата звернення: 14.02.2026).
7. Про затвердження Порядку проведення огляду стану інтегрованого управління державним кордоном : постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2024 № 1103. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2024-п (дата звернення: 14.02.2026).
8. Про затвердження Порядку організації діяльності та взаємодії Національної гвардії України з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування з припинення масових заворушень : постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2021 № 894. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/894-2021-п (дата звернення: 14.02.2026).
9. Тимчасова доктрина «Застосування сил оборони», ОП 01-0.01/AJP-01(F) : наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 10.07.2025 № 330.
10. Білий В. І., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 17. С. 92–98.
11. Соснін О. Розуміння сутності національної безпеки: світоглядно-понятійні й науково-теоретичні засади (ч. 1). LexInform : юридичний портал. URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rozuminnyasutnosti-natsionalnoyi-bezpeky-svitoglyadno-ponyatijni-j-naukovo-teoretychni-zasadychastyna-1/ (дата звернення: 14.02.2026).

References:

1. Zakon Ukrainy “Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy” : vid 21 chervnia 2018 roku, № 2469-VIII [Law of Ukraine “On National Security of Ukraine” from June 21, 2018, № 2469-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy “Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy” : vid 13 bereznia 2014 roku, № 876-VII [Law of Ukraine “On the National Guard of Ukraine” from March 13, 2014, № 876-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy “Pro borotbu z teroryzmom” : vid 20 bereznia 2003 roku, № 638-IV [Law of Ukraine “On Combating Terrorism” from March 20, 2003, № 638-IV]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15 [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy “Pro derzhavnyi kordon Ukrainy” : vid 4 lystopada 1991 roku, № 1777-XII [Law of Ukraine “On the State Border of Ukraine” from November 4, 1991, № 1777-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
5. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku, № 392/2020 [National Security Strategy of Ukraine : Decree of the President of Ukraine from September 14, 2020, № 392/2020]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020 [in Ukrainian].

6. Stratehiia zabezpechennia derzhavnoi bezpeky Ukrainy : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 16 liutoho 2022 roku, № 56/2022 [State Security Strategy of Ukraine : Decree of the President of Ukraine from February 16, 2022, № 56/2022]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022 [in Ukrainian].

7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia ohliadu stanu intehrovanoho upravlinnia derzhavnym kordonom" : vid 26 veresnia 2024 roku, № 1103 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Procedure for Reviewing the State of Integrated Border Management" from September 26, 2024, № 1103]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2024-п [in Ukrainian].

8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii diialnosti ta vzaiemodii Natsionalnoi hvardii Ukrainy z upovnovazhenymy orhanamy derzhavnoi vlady ta orhanamy mistsevoho samovriaduvannia z prypynennia masovykh zavorushen" : vid 20 serpnia 2021 roku, № 894 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Procedure for Organization of Activities and Interaction of the National Guard of Ukraine with Authorized State Authorities and Local Self-Government Bodies to Stop Mass Riots" from August 20, 2021, № 894]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/894-2021-п [in Ukrainian].

9. Tymchasova doktryna "Zastosuvannia syl oborony", OP 01-0.01/AJP-01(F) : nakaz Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy vid 10.07.2025 № 330 [Temporary Doctrine "Employment of the Defence Forces", OP 01-0.01/AJP-01(F) : Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine from July 10, 2025, № 330] [in Ukrainian].

10. Bilyi, V. I., & Mykhalchuk, V. M. (2021). Osnovni napriamy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky derzhavy [Main directions of ensuring the national security of the state]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience, 17, 92–98 [in Ukrainian].

11. Sosnin, O. (n.d.). Rozuminnia sutnosti natsionalnoi bezpeky: svitohliadno-poniatiini y naukovo-teoretychni zasady (ch. 1) [Understanding the essence of national security: worldview, conceptual and scientific-theoretical foundations (part 1)]. lexinform.com.ua. Retrieved from https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rozuminnyasutnosti-natsionalnoyi-bezpeky-svitoglyadno-ponyatijni-j-naukovo-teoretychni-zasadychastyna-1/ [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.03.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.132 : 159.9.019.4
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1261-1276

Комаринська Юлія Борисівна кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та судової медицини, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-1747-1816

Азарова Вікторія Анатоліївна полковник поліції, начальник управління кадрового забезпечення ГУНП у місті Києві, https://orcid.org/0009-0008-9154-3321

Киричук Аліна Андріївна бакалавр права, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-3205-914X

КОМУНІКАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВЕРБАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Анотація. Сучасні політико-соціальні перетворення, що охопили майже всі країни світу, вимагають від правоохоронних органів розробку та впровадження нових дієвих інструментів комунікації із громадянами. Воєнні дії, що точаться на території України призводять, не лише до руйнувань міст і сіл, втрати життя військових та цивільних, руйнувань екосистем, забруднення територій, тощо, а й призводить до посилення агресії у побутових стосунках, що відповідно призводить до кримінально-протиправної поведінки. З метою забезпечення реалізації завдань Національної поліції України необхідним є розробка комунікаційного інструментарію, тобто набору методів та технік, що сприяють ефективному налагодженню контакту із учасниками кримінального провадження, отриманню максимально повної та правдивої інформації, що в свою чергу забезпечують виключення засобів тиску та недопущення порушення основоположних прав та свобод громадян. Тому метою статті визначено формування рекомендаційних алгоритмів спілкування правоохоронців із учасниками кримінального провадження. Для дослідження зазначеної теми було використано поєднання методології права та когнітивної психології: герменевтичний метод (тлумачення норм кримінального процесуального кодексу України крізь призму комунікативної природи процесуальних дій; діалектичний метод: для дослідження взаємозв'язку між формою запитання (вербальний інструмент) та якістю отриманих показань (доказова інформація); метод психологічного моделювання: для опису алгоритму встановлення психологічного контакту між інтерв'юером та респондентом; компаративістський (порівняльно-правовий) метод для зіставлення традицій-

ISSN 3041-1793 Online
ної тактики допиту та моделі процесуального інтерв'ю (спрямованої на збір інформації). Використання цих методів дозволяє розглянути процесуальну дію як міждисциплінарне явище на стику юриспруденції, лінгвістики та психології.

Ключові слова: допит, процесуальне інтерв'ю, вразлива категорія осіб, хибні спогади, тактика, спеціальні знання

Komarynska Yuliia candidate of law, associate professor, professor of the Department of Forensic Science and Forensic Medicine, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-1747-1816

Azarova Viktoriia Police Colonel, Head of the Personnel Department of the Main Police Department in Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-9154-3321

Kyrychuk Alina Bachelor of Law, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-3205-914X

COMMUNICATION TOOLKIT OF VERBAL PROCEDURAL ACTIONS

Abstract. Modern political and social transformations, which have covered almost all countries of the world, require law enforcement agencies to develop and implement new effective tools for communication with citizens. The hostilities taking place on the territory of Ukraine lead not only to the destruction of cities and villages, the loss of military and civilian lives, the destruction of ecosystems, the pollution of territories, etc., but also lead to increased aggression in domestic relations, which, accordingly, leads to criminal and illegal behavior. In order to ensure the implementation of the tasks of the National Police of Ukraine, it is necessary to develop a communication toolkit, that is, a set of methods and techniques that contribute to the effective establishment of contact with participants in criminal proceedings, obtaining the most complete and truthful information, which in turn ensure the exclusion of means of pressure and the prevention of violations of the fundamental rights and freedoms of citizens. Therefore, the purpose of the article is to form recommendation algorithms for communication between law enforcement officers and participants in criminal proceedings. A combination of the methodology of law and cognitive psychology was used to research the mentioned topic: the hermeneutic method (interpretation of the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine through the prism of the communicative nature of procedural actions; the dialectical method: to study the relationship between the form of the question (verbal tool) and the quality of the testimony obtained (evidential information); the method of psychological modeling: to describe the algorithm for establishing psychological contact between the interviewer and the

ISSN 3041-1793 Online
respondent; comparativist (comparative legal) method for comparing the traditional interrogation tactics and the procedural interview model (aimed at gathering information).The use of these methods allows considering the procedural action as an interdisciplinary phenomenon at the intersection of jurisprudence, linguistics and psychology.
Keywords: interrogation, procedural interview, vulnerable category of persons, false memories, tactics, special knowledge

Постановка проблеми. Зміна характеру сучасних воєн, а також широке використання високотехнологічних засобів у них, насамперед спрямовані на створення відчуття морального виснаження, безсилля, тривоги та нейропсихологічної нестабільності як серед військовослужбовців так і серед цивільних громадян. Воєнні конфлікти, особливо ті, що мають затяжний характер, спричиняють глибокі трансформації соціальної структури суспільства. Поряд із безпосередніми втратами та руйнуваннями, вони формують нові лінії соціального поділу, які можуть зберігатися тривалий час після завершення бойових дій. Одними з ключових проявів таких змін є стратифікація за досвідом участі у війні та диференціація за досвідом вимушеного переміщення.

Соціальна стратифікація за досвідом участі у війні обумовлена пролонгованістю тривалості воєнних дій, що виступає опосередкованим негативним чинником, зумовлює формування соціального поділу громадян на групи, що безпосередньо брали участь у бойових діях, та осіб, які протягом усього періоду ухилялися від участі у війні. Така диференціація супроводжується зростанням соціальної напруги, формуванням стереотипів взаємного сприйняття та потенційним поглибленням міжгрупових конфліктів.

Також масове внутрішнє та зовнішнє переміщення громадян, спричинене воєнними діями, виступає значущим чинником формування соціальної диференціації між особами, які були змушені залишити місця постійного проживання, та тими, хто залишався у своїх домівках. Такий поділ супроводжується виникненням відмінностей у досвіді, ціннісних орієнтаціях та адаптаційних стратегіях, що може призводити до зростання соціальної дистанції, появи упереджень.

Такі форми соціального розмежування становлять суттєвий виклик для правоохоронців зараз і у період поствоєнного відновлення суспільства. Їхнє ігнорування може призвести до закріплення міжгрупових бар'єрів, зниження рівня суспільної довіри та уповільнення процесів національної консолідації. Подолання цих наслідків потребує комплексних підходів, що включають як розвиток інклюзивної політики пам'яті, підтримку програм соціальної реінтеграції, так і сприяння побудові комунікаційних методик між правоохоронцями та громадянами та створення умов для рівного доступу до

ISSN 3041-1793 Online

правосуддя. Лише системна робота у цьому напрямі здатна забезпечити стійке відновлення та довготривалу стабільність у постконфліктному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання криміналістичного, процесуального та психологічного забезпечення процесу спілкування в межах кримінального провадження є предметом дослідження багатьох поколінь науковців, серед яких Бахін В.П. [1], Весельський В.К. [1], Коновалова В. О. [2], Шепітько В. Ю. [2] – фундатори наукових досліджень з питань формування тактики допиту. Також можливим є виокремлення наукові здобутки останніх років, серед яких науковці: Богучарова О.І. [3], Гавгун С.Р. [4], Гагач В.А. [5], Демченко І. А. [6], Дульський О.Л. [7], Кагляк І.І. [8], Князєва В. А. та Лук'янчиков Б. Є. [9], Мировська А.В. [10], Лоскутов Т. О. [11] та багато інших.

Здобутки багатьох поколінь науковців у сфері дослідження комунікаційної складової під час вербальних процесуальних дій формують фундаментальну теоретико-методологічну базу, яка слугує основою для сучасних наукових розробок. Актуалізація цих напрацювань у контексті сьогодення передбачає їх адаптацію до змінених соціально-правових умов, впровадження інноваційних підходів та врахування новітніх технологічних можливостей, що забезпечує підвищення ефективності комунікаційних процесів у правозастосовній та судовій практиці.

Мета статті. На підставі досягнень наук криміналістики та психології сформувати рекомендаційні алгоритми спілкування правоохоронців із учасниками кримінального провадження із врахуванням стратифікації за досвідом участі у війні та диференціації за досвідом вимушеного переміщення.

Виклад матеріалу.

Військовим під час роботи з різноманітною військовою технікою, безпілотними технологіями, під час координації мобільних підрозділів, тощо у нових тактичних умовах доводиться витримувати удари високої щільності вогню, що викликає високе психологічне навантаження. Це створює не лише перешкоду у прояві високої бойової активності на полі бою, а й призводить до негативних довгострокових психологічних наслідків цих тактик сучасної війни [12]. Також слід зазначити, що отримання в наслідок війни травми та каліцтва також загострюють ситуацію, впливаючи на комунікацію як із рідними так із оточуючими.

З іншої сторони морально-психологічний стан цивільного населення, обумовлений вимушеним переміщенням окремих осіб із їх звичного середовища проживання (рідне місце, знайомі магазини, звичне та тривале місце роботи, колеги та сусіди, розплановане життя, тощо) призводить до замкнутості, недовірі до оточуючих, агресії до людей.

Такі обставини, у випадках виникнення кримінально-протиправних ситуацій, призводять до ускладнення слідчих ситуації, виникнення протидії розслідуванню. У той же час, слід зазначити, що і правоохоронці, які працюють

ISSN 3041-1793 Online
у посиленому режимі, які як і всі українці виснажені умовами щоденних та щонічних атак ворога, першими прибуваючи на місця руйнувань, вимушено переживають всі втрати та руйнування громадян, що впливає на погіршення комунікативної складової під час проведення вербальних слідчих (розшукових) дій.

Саме тому виникає потреба в отриманні додаткових криміналістичних рекомендацій, щодо тактики проведення вербальних слідчих (розшукових) дій, що відповідають умовам воєнного стану. На зазначену проблему також звертає увагу заступниця міністра внутрішніх справ України Катерина Павліченко [13], яка наголошує на посиленні підготовки підрозділів НПУ у роботі з громадами, у питаннях протидії домашньому насильству й на посиленні психологічної підтримка правоохоронців. Зазначивши, що саме ці потреби обумовлені тим, що під час повномасштабного вторгнення робота українських поліцейських сильно змінилася.

Практики, повинні бути готові забезпечити різноманітні потреби у спілкуванні з населенням на територіях, де до недавно лунали вибухи, руйнувалися будівлі, а також з військовими (в тому числі демобілізованими), які повернулися з місць ведення активних бойових дій, де піддавалися впливу звуків пострілу та вибухів зброї різного калібру, звуків роботи двигунів великої потужності, тощо.

Вплив таких факторів може призвести до серйозних, навіть незворотних травм як слуху так і зору, та інших ушкоджень, що призводять до інвалідності [14].

Враховуючи зазначене, слід акцентувати увагу на тому, що не залежно від того особа, від якої необхідно отримати інформацію, має відношення до військової служби чи є цивільною особою основоположним під час комунікації з нею в межах кримінального провадження дотримуватися, в першу чергу, принципів законності та верховенства права.

Так проведення процесуального інтерв'ю впроваджує в Україні міжнародні стандарти допитів без примусу, спрямовані на збір надійних даних. Документ базується на людиноцентричному підході та методиці PEACE, що включає планування, встановлення контакту, вільну розповідь, закриття та оцінку [15]. Хоча, справедливості ради, необхідно зазначити, що усталена тактика проведення допиту, відповідно до напрацювань вчених криміналістів України також передбачає дотримання, окрім правових принципів визначених у КПК України, тактичних та етичних принципів проведення допиту, серед яких принцип об'єктивності, індивідуального підходу (врахування особистих якостей допитуваного), недопустимості обману та культура спілкування [16; 17; 18]. Також класичною є етапизація отримання вербальної інформації: підготовчий етап, робочій (встановлення психологічного контакту, вільна розповідь, постановка запитань, ознайомлення з протоколом).

ISSN 3041-1793 Online

Окремим допоміжним інструментарієм під час комунікації із учасниками кримінального провадження, враховуючи особливі фізико-психологічних станів осіб, обумовленні воєнними діями, може стати напрацювання науковців і практиків в галузі медицини, а саме методико-рекомендаційні засади налагодження контакту із особами, які звертаються за медичною допомогою.

Орієнтація на пацієнта вважається важливим елементом якісної медичної допомоги. В основі орієнтації на пацієнта лежить ідея, що медичні працівники та системи, в яких вони працюють, надаватимуть допомогу, уважну до потреб, цінностей і вподобань пацієнтів. Для лікарів найважливішим інструментом для підвищення орієнтації на пацієнта є комунікація. Орієнтована на пацієнта комунікація – це набір навичок і поведінки, які лікарі використовують для розвитку стосунків, у яких пацієнти активно беруть участь як партнери у прийнятті рішень і управлінні медичними питаннями. Одна пацієнтоцентричного моделей – це концепція взаємності, що передбачає розподіл влади та співпрацю між лікарями та пацієнтами [19]. Відповідно і під час допиту особи, в межах кримінального провадження, тактично грамотним буде встановлення партнерських стосунків, надаючи роз'яснення про законодавчі наслідки прийнятих ним рішень, підкреслюючи позитивні людські якості, що мотивують людину вчинити «правильно». У таких ситуаціях сприйняття спільного прийняття рішень допитуваним може більше стосуватися відчуття, що слідчий почув і обробив когнітивні та емоційні потреби, занепокоєння та вподобання особи під час наданні роз'яснень. Такий підхід, що пріоритетно враховує занепокоєння та вподобання допитуваної особи у формуванні рішень, теоретично має змушувати осіб почуватися комфортніше, приймаючи рішення.

Окремо слід звертати увагу на те, що допитувані, окрім свідомої протидії можуть несвідомо замовчувати певні обставини, які вважають особистою справою або, в силу особистісного сприйняття ситуації спотворюють інформацію про кримінально-протиправну подію, про поведінку та дії окремих осіб.

Перекручування пам'яті існує, і сучасна наука визначила низку механізмів, через які у людей з'являються помилкові спогади. Пам'ять у людини не працює як відеокамера. Кожного разу, коли ми щось згадуємо, мозок перезаписує інформацію, додає або пропускає деталі. В результаті справжні спогади можуть змішуватися з вигаданими або зміненими елементами, які потім ми сприймаємо як правдиві. Спогади зберігаються у гіпокампі і пов'язаних нейронних мережах через енґрам-нейрони – спеціальні клітини, що кодують окремі спогади. Пам'ять має електрохімічну природу і залежить від обміну речовин у нейронах. Короткочасна пам'ять здатна утримувати інформацію лише кілька секунд, а її частина консолідується у

ISSN 3041-1793 Online

довготривалу пам'ять, яка може зберігатися роками, однак також піддається модифікації. Помилкові спогади – звичайне явище для більшості людей, вони виникають через недосконалість мозку, процеси забування та реконструкції спогадів. Мозок іноді «заповнює прогалини» відсутніми чи спотвореними подробицями та надає їм значення істини. У деяких випадках помилкові спогади проявляються у вигляді парамнезій або конфабуляцій, коли людина твердо переконана у правдивості спогаду, що насправді ніколи не відбувався. Емоційно значущі події частіше закарбовуються, а дрібні деталі можуть змінюватися через інтерпретації або вплив контексту. Вчені вважають, що мозок постійно перебудовує спогади, щоб забезпечити адаптивність і узгодженість досвіду, навіть якщо це іноді призводить до хибних спогадів. Стрес і емоційне збудження можуть посилювати спотворення пам'яті [20; 21; 22].

Для того, щоб допомогти людині розпізнати та відокремити хибні спогади від реальних, слід інтегрувати знання про когнітивну психологію, нейрофізіологію пам'яті та практики психологічної підтримки. Хибні спогади виникають частіше у стресових або напружених ситуаціях. Тому перше завдання – забезпечити емоційну стабільність та безпеку:

Ефективним є застосування техніки активного слухання: демонструвати зацікавленість без осуду через парафразування, уточнюючі запитання (наприклад, «Ти маєш на увазі, що…?»). Важливим, у таких ситуаціях є надання простору для переживань: дозволити людині виражати емоції, навіть через сльози або розповідь. Пояснити людині, що пам'ять реконструйована і схильна до спотворення, зменшує тиск від потреби «пам'ятати точно».

Також важливим є не просто протоколювання процесу допиту, а й ведення окремих записів, документування наданої інформації. Використовувати для актуалізації спогадів виявлених під час слідчих (розшукових) дій записок, щоденників, використання фото-, відео- або аудіорекордерів, що зменшує вплив спотворень при рефлексії. Порівняння спогадів з об'єктивними даними та іншими свідченнями (без утиску емоційних аспектів).

Дотримуючись поважного та довірливого ставлення до наданної інформації, необхідним є критичне оцінювання спогадів: уточнення деталей: час, місце, послідовність подій. Доречним є застосування методу контрфактів: запитати людину, що би сталося, якби певна подія відбулася інакше. Це допомагає виявити елементи реконструкції та перекручення. Запропонувати людині розмежувати власний досвід від інформації, почутої від інших.

У випадку коли допитувана особа (потерпілий або свідок) перебуває у дистресі, доречним є застосування технік Першої психологічної допомоги (ППД) для людей – «Дивитися, слухати, направляти», тобто – спостерігати за реакціями, активно слухати. Ставити поступові питання: «Які факти ти пам'ятаєш?», «Що могли сказати інші люди про подію?» [23].

ISSN 3041-1793 Online

Поєднання емоційної підтримки, ведення документів, критичного аналізу спогадів та психоедукації формує умови, за яких людина може більш точно відокремлювати реальні спогади від хибних. Цей процес потребує терпіння та, за потреби, професійного супроводу. Важливо: хибні спогади не завжди шкідливі, але свідоме розпізнавання їх допомагає уникати когнітивних помилок у прийнятті рішень та емоційних реакціях.

Дуже часто ми не звертаємо багато уваги на такий комунікативний прийом як слухання, а саме на активне (рефлексивне) слухання. Слухання рефлексивне – стиль слухання, особливістю якого постає активний зворотний зв'язок для контролю точності сприйняття почутого. Тобто замість того щоб «пасивно» слухати співрозмовника, слід повністю сконцентруватися на тому, що саме каже людина. Активне слухання є не тільки найвищим та найефективнішим рівнем слухання, але й особливою комунікативною технікою для досягнення успішної комунікації. Техніка активного слухання має вербальні і невербальні прийоми.

До невербальних прийомів активного слухання відносять: жести і міміку, за допомогою яких слухач підтверджує, що він чує та розуміє свого співрозмовника; зоровий контакт із співрозмовником, але не слід дивитися дуже пильно, бо це може бути прийнято досить вороже; відкриту позу, тобто не слід схрещувати руки при спілкуванні чи робити різкі рухи. Можна трішки наклонити голову у бік співрозмовника, щоб показати йому свій щирий інтерес до бесіди; показати співрозмовнику свою зацікавленість у розмові з ним, тобто не відволікатися під час розмови на інші справи, уникати дій, які можуть дратувати.

Таким чином буде визнана обґрунтованість почуттів допитуваної особи (без винесення поспішного рішення стосовно результатів подальшого розслідування) та підтверджена цінність допитуваного як особистості. Цілком доречно буде висловити вербальну підтримку за допомогою таких фраз: «Мені дуже шкода, що це сталося з Вами» або: «Ніхто не повинен себе так почувати».

Також допоміжною під час комунікації є техніка рефлексивного відтворення, тобто необхідно перефразування того, що каже співрозмовник: «Отже, ти кажеш, що з дитинства пам'ятаєш цю подію так…». Це надає людині можливість побачити свої спогади «з боку», звернути увагу на деталі та можливі невідповідності.

Для уточнення окремих обставин доречно ставити відкрите запитання, використання яких дозволяє стимулювати згадування конкретних деталей, але не нав'язують оцінки: «Що сталося перед тим?», «Як ти відчував себе тоді?». Деталізація допомагає відокремлювати більш стійкі, узгоджені спогади від можливо хибних.

Емоційні маркери можуть допомогти людині відокремлювати справжні переживання від конструйованих хибних спогадів.

ISSN 3041-1793 Online

Використання техніки активного слухання дозволить максимально сконцентруватися на висловлюваннях допитуваної особи та на цьому етапі уникнути критичних суджень, продемонструвати емпатію до співрозмовника, сконцентрувати свою увагу до невербальних проявів комунікації. Все це бути сприяти встановленню психологічного контакту та заохочувати співрозмовника на спілкування [24; 25; 26].

У випадках коли слідчому необхідно налагодити контакт із особою, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, ефективним будуть методи «Маніфестація несвідомого» та «Конформізм внаслідок розсудливості».

Синонімами, що пояснюють зміст методу «Маніфестація несвідомого» можуть бути – вияв (дія, процес, явище, що робить явним, помітним чийсь стан, почуття, наміри тощо), виявляти (про почуття, стан, наміри тощо – робити явним, помітним), проявляти, показувати, підкреслювати, розкривати, виказувати, видавати. Кожна особа не народжується злочинцем, в основі кожного закладенні поняття поганого та хорошого. Іншими словами своїми аргументами слідчий повинен намагатися «достукатись» до позитивних рис особи, вказати незаконність, аморальність, негативні наслідки не лише для допитуваного, а й для рідних і близьких осіб останнього/потерпілого

Конформізм означає відсутність власної позиції домінантності, безпринципна і некритична покора певній моделі, що володіє найбільшою силою тиску (думка більшості, визнаний авторитет, традиція). Інакше кажучи, ідеться про переконання допитуваного в необхідності, важливості наданої їм інформації, або ж переконання у аморальності дій, що протидіють розслідуванню, наведення аргументів суспільної небезпеки кримінального правопорушення тощо

З метою спонукання підозрюваного детально розповісти про обставини кримінально-протиправної події, мінімізувати його спроби надавати неправдиву інформацію та можливості обмежитися відповіддю «ні» - доречно сформувати запитання у формі софізму. Тобто будь яка відповідь «так» або «ні» буде мати визначальний провину характер: «Чи перестали знущатися над тваринами?», «... Ви вже перестали торгувати зброєю? ...». Будь-яка відповідь складна, тому що якщо відповідь «так» має на увазі, що відповідальний мав кримінально-протиправну поведінку раніше, а якщо відповідь «ні», то значить, що об'єкт і зараз продовжує вчиняти такі дії. Звичайно, слід враховувати ту обставину, що заплутані або навідні запитання (що за структурою нагадують софізми) частіше ведуть до помилкових даних, ніж до істини [27; 28]. Саме тому використання такого роду тактичних прийомів, повинні мати на меті лише подолати бар’єри у комунікації. Вони мають бути законними та не порушувати логіку доказування. В іншому випадку використання софізмів може бути розцінене судом як інструменти психологічного тиску, які фактично

ISSN 3041-1793 Online
можуть використовуватись для викривлення свідчень або отримання хибних зізнань.

Дієвим і менш ризикованим є використання тактичного прийому «Мовчання». На відміну від софізмів, він вважається етичним і легальним, оскільки слідчий не вдається до спотворення інформації, а лише використовує особливості людської психології. Це один із найвідоміших і науково обґрунтованих тактичних прийомів. З точки зору науки та практики дію такого тактичного прийому можна описати як «страх порожнечі» (Horror Vacui) [29; 30]. Більшість людей відчувають сильний психологічний дискомфорт, коли в розмові виникає тривала пауза. У ситуації допиту цей дискомфорт посилюється стресом. Щоб перервати тишу, допитуваний часто починає говорити першим, надаючи додаткові деталі, які він не планував розголошувати.

Якщо людина бреше, мовчання слідчого після відповіді змушує її нервувати. Вона починає думати: «Він мені не повірив?» або «Я щось бовкнув зайве?». Це створює додаткове когнітивне навантаження. Намагаючись «виправити» ситуацію або зробити свою брехню переконливішою, людина часто заплутується або видає суперечливу інформацію. В один момент підозрюваний може подумати, що ти його підтримуєш, в інший момент підозрюваний може подумати, що ти проти нього. Виникає двоякість ситуації, що надає слідчому гнучкість думок та виразів. Навіть «перемовники» уникають чітких формулювань, щоб не обмежувати варіанти погодження, керівники ніколи чітко не формулюють завдання, щоб залишити простір для «моневрування».

Мовчання діє на підсвідомість, створюючи простір для «проекцій». Коли ти мовчиш люди починають проецирувати в твоє мовчання свої думки. Люди схильні «додумувати», боючись тиші та пауз люди починають їх заповнювати. Під тиском тиші люди чинять зайві кроки, намагаючись не відчувати дискомфорт, і говорячи те, що прагнули не говорити. Мовчання змінює саму динаміку спілкування. Той хто говорить першим, багато та часто – несвідомо ставить себе в позицію людини, яка шукає схвалення. Той хто мовчить – займає позицію судді, а не прохача. Мовчання не лише створює ефект – вона змінює баланс влади. Те, що не зрозуміло до кінця – сприймається як щось більше ніж воно є. Загадковість сприймається як сила.

Поки слідчий мовчить, він має можливість спостерігати за невербальною поведінкою: мімікою, жестами, зміною пози. Людина, яка говорить правду, зазвичай чекає наступного запитання з легким здивуванням. Людина, яка приховує інформацію, може проявляти ознаки зростаючої тривоги (торкатися обличчя, уникати погляду тощо).

Невербальні методи — це потужний інструмент, оскільки вони діють на підсвідомому рівні та їх важче контролювати, ніж слова. У професійному середовищі (переговори, допити, інтерв'ю) найчастіше використовують такі

ISSN 3041-1793 Online

прийоми: віддзеркалення (Isopraxism) [31] – це тонке копіювання пози, жестів, темпу мовлення або дихання співрозмовника (створює підсвідоме відчуття «він такий само, як я», що веде до виникнення довіри); керування простором (Проксеміка) [32] – зміна дистанції між вами та співрозмовником: нахил вперед демонструє зацікавленість і тисне на опонента, змушуючи його «відступати» або виправдовуватися), а відкидання назад створює ілюзію байдужості або впевненості, що може змусити іншу сторону заповнювати паузу зайвою інформацією; візуальний контакт (Правило 80/20) [33] – тримайте погляд близько 60-70% часу, більш тривалий, некліпаючий погляд сприймається як домінування або виклик, погляд «трикутник»: дивіться в одне око, потім в інше, потім на чоло (діловий погляд) або на рот (соціальний погляд); використання предметів-бар'єрів: прибирання бар'єрів – якщо прибрати зі столу чашку, ноутбук або папку, це символізує відкритість і готовність до прямої розмови, створення бар'єра – складені руки або поставлений між вами предмет підсвідомо сигналізують про незгоду або захист (слідчі часто дивляться, чи намагається людина «загородитися» від запитань); паралінгвістика (Голос) [34] – не те, що ви кажете, а як: зниження тембру – сприймається як більш авторитетний і спокійний, висхідна інтонація – якщо завершувати ствердне речення як запитання, це видає невпевненість (професіонали використовують низхідну інтонацію в кінці, щоб фраза звучала як наказ).

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що ефективність допиту безпосередньо залежить від синергії вербальних та невербальних технік встановлення психологічного контакту. Використання інструментів проксеміки (керування простором), паралінгвістики (регулювання тону та тембру голосу) та візуальної взаємодії (правило 80/20) дозволяє слідчому створити комунікативне середовище, що сприяє отриманню правдивих показань.

Водночас критично важливою залишається проблема розмежування професійного психологічного впливу та протиправної маніпуляції. Межа між ними пролягає у площині свободи волевиявлення допитуваного: якщо застосовані техніки (наприклад, надмірне скорочення дистанції або агресивна паралінгвістична сугестія) пригнічують волю особи або створюють умови для самообмови, отримані докази ризикують бути визнаними недопустимими згідно з принципами верховенства права.

Таким чином, успішна стратегія допиту має ґрунтуватися на «м’яких» методах встановлення рапорту, де невербальні сигнали слугують засобом зняття комунікативних бар’єрів, а не інструментом психологічного тиску. Подальша розробка методичних рекомендацій має зосереджуватися на стандартизації цих технік, аби забезпечити баланс між тактичною ефективністю розслідування та суворим дотриманням процесуальних гарантій прав людини.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту: Навч. посібник. – К.: НВТ "Правник", 1997. – 64 с.

2. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: академічний курс : підручник. Київ : Ін Юре, 2004. 424 с. Konovalova, V.O., & Shepitko, V.Yu. (2004). Yurydychna psykholohiia: akademichnyi kurs [Legal psychology: academic course]. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].

3. Bohucharova O. Psychological contact: terminological issues and interrogation effectiveness. *Ukrainian polyceistics: theory, legislation, practice*. 2024. No. 4. P. 53–59. URL: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-10.

4. Gavgun S. Investigative interview: recommendations for Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2022. Vol. 2, no. 72. P. 199–204. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.65.

5. Hahach V. Tactical and Psychological Principles of Interrogation during the Investigation of Criminal Offenses in the Field of Economic Activity Related to Document Forgery. *Ûridična psihologìâ*. 2024. Vol. 35, no. 2. P. 45–53. URL: https://doi.org/10.33270/03243502.45.

6. Demchenko I. Special features of psychological contact in the context of an epidemic (pandemic). *Naukovyy Visnyk Dnipropetrovs kogo Derzhavnogo Universytety Vnutrishnikh Sprav*. 2022. Vol. 1, no. 116. URL: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-1-318-323.

7. Dulskyi O. Conducting Investigative (Search) Actions by Investigators: Criminalistic and Psychological Characteristics. *Ûridična psihologìâ*. 2024. Vol. 34, no. 1. P. 76–85. URL: https://doi.org/10.33270/03243401.76.

8. Кагляк І. Розслідування воєнних злочинів в україні: особливості проведення допитів. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 9(9). URL: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-9(9)-133-145.

9. Knyazeva V. A., Lukyanchikov B. Y. Procedural interview as a modern interrogation method. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. No. 5. P. 118–122. URL: https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2025.22.

10. Myrovska A. V., Komarynska Y. B., Nesen O. O. Conceptual principles of working with the victim under the conditions of the state of martial (tactical and psychological aspect). *Juridical scientific and electronic journal*. 2025. No. 1. P. 487–490. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/112

11. Loskutov T. Legal regulations of interrogation in conditions of maritime. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2022. No. 71. P. 315–320. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.53.

12. Lokyan A., Baghdasaryan S., Hovhannisyan H. Enhancing psychological training in military personnel: Modern approaches, systemic assessments and hands-on recommendations. *Asian Journal of Psychiatry*. 2025. Vol. 106. P. 104442. URL: https://doi.org/10.1016/j.ajp.2025.104442.

13. Оптимізація підготовки українських поліцейських: Катерина Павліченко зустрілась із керівництвом CPMU та PSP. *Just a moment...* URL: https://mvs.gov.ua/news/optimizaciia-pidgotovki-ukrayinskix-policeiskix-katerina-pavlicenko-zustrilas-iz-kerivnictvom-cpmu-ta-psp.

14. Комаринська Ю. Б., Руденко А.І. Підвищення рівня обізнаності у питаннях тактики вербальних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, що пов'язані із домашнім насильством. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) /

ISSN 3041-1793 Online
[редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – С. 164-169.

15. Посібник з особливостей проведення процесуального інтерв'ю в рамках кримінального розслідування. Публікації. *UNDP*. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications.

16. Криміналістика: навчальний посібник / Кобзар О. Ф., Комісаров М. Л., Комісарова Н. О., Ткаченко О. В., Волуйко О. М.; Київський інститут Національної гвардії України. Київ: ІВЦ НГУ, 2023. 208 с.

17. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2020. – 752 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/19880

18. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с. 14.

19. Saha S., Beach M. C. The impact of patient-centered communication on patients' decision making and evaluations of physicians: A randomized study using video vignettes. *Patient Education and Counseling*. 2011. Vol. 84, no. 3. P. 386–392. URL: https://doi.org/10.1016/j.pec.2011.04.023.

20. Forward false memories of actions only occur for single and simple actions / T. Limata et al. *Cognition*. 2025. Vol. 264. P. 106252. URL: https://doi.org/10.1016/j.cognition.2025.106252).

21. Byrnes D., Was C. A. Individual differences in false memories in the Deese–Roediger–McDermott Paradigm: An attention control account. *Consciousness and Cognition*. 2025. Vol. 135. P. 103922. URL: https://doi.org/10.1016/j.concog.2025.103922.

22. The influence of working memory mechanisms on false memories in immediate and delayed tests / M. Abadie et al. *Cognition*. 2024. Vol. 252. P. 105901. URL: https://doi.org/10.1016/j.cognition.2024.105901.

23. Керівництво з Першої Психологічної Допомоги для Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. MHPSS Hub. *MHPSS Hub* -. URL: https://pscentre.org.

24. Монастирьова, Л. Активне слухання як один із прийомів комунікації у залагодженні конфлікту . *Psycholinguistics in a Modern World*. 2020. Т. 15. С. 200–203. URL: https://doi.org/10.31470/2706-7904-2020-15-200-203

25. Нестеренко Л. Активне слухання як спосіб підвищення ефективності комунікації у процесі навчання англійської мови за професійним спрямуванням у зво. *Ukrainian Educational Journal*. 2021. № 4. С. 206–213. URL: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-206-213.

26. Distinct neural correlates of active listening and passive listening in emotional narratives / R.-J. Hung et al. *Cognitive Systems Research*. 2025. P. 101394. URL: https://doi.org/10.1016/j.cogsys.2025.101394.

27. Van Bergen S., Jelicic M., Merckelbach H. Interrogation techniques and memory distrust. *Psychology, Crime & Law*. 2008. Vol. 14, no. 5. P. 425–434. URL: https://doi.org/10.1080/10683160701822533.

28. Kornyeva K., Nevelska-Gordeeva O. Sophisms in argumentation: a logical analysis. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series:Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*. 2023. Vol. 2, no. 57. URL: https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.274318.

29. Remaining silent during interrogation / M. D. Snow et al. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2023. P. 1–10. URL: https://doi.org/10.1080/13218719.2023.2175074.

ISSN 3041-1793 Online

30. Bengtsson T. T., Fynbo L. Analysing the significance of silence in qualitative interviewing: questioning and shifting power relations. *Qualitative Research*. 2017. Vol. 18, no. 1. P. 19–35. URL: https://doi.org/10.1177/1468794117694220.

31. Chartrand T. L., Bargh J. A. The chameleon effect: The perception–behavior link and social interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1999. Vol. 76, no. 6. P. 893–910. URL: https://doi.org/10.1037/0022-3514.76.6.893.

32. Nolte, D., Hjoj, R., Sánchez Pacheco, T. *et al.* Investigating proxemics behaviors towards individuals, pairs, and groups in virtual reality. *Virtual Reality* **29**, 58 (2025). https://doi.org/10.1007/s10055-025-01127-y.

33. Hall J. A., Horgan T. G., Murphy N. A. Nonverbal Communication. *Annual Review of Psychology*. 2019. Vol. 70, no. 1. P. 271–294. URL: https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010418-103145.

34. Voice pitch influences voting behavior / C. C. Tigue et al. *Evolution and Human Behavior*. 2012. Vol. 33, no. 3. P. 210–216. URL: https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2011.09.004.

References:

1. Bakhin V.P., Veselskyi V.K. (1997) *Taktyka dopytu: Navch. Posibnyk [Interrogation tactics: Teaching. manual]*. Kyiv.: NVT “Pravnyk” [in Ukrainian].

2. Konovalova, V.O., & Shepitko, V.Yu. (2004). Yurydychna psykholohiia: akademichnyi kurs [Legal psychology: academic course]. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].

3. Bohucharova, O. (2024). Psychological contact: terminological issues and interrogation effectiveness. *Ukrainian polyceistics: theory, legislation, practice*, (4), 53–59. https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-10 [in Ukrainian].

4. Gavgun, S. (2022). Investigative interview: recommendations for Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, *2*(72), 199–204. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.65 [in Ukrainian].

5. Hahach, V. (2024). Tactical and Psychological Principles of Interrogation during the Investigation of Criminal Offenses in the Field of Economic Activity Related to Document Forgery. *Ûridična psihologìâ*, *35*(2), 45–53. https://doi.org/10.33270/03243502.45 [in Ukrainian].

6. Demchenko, I. (2022b). Special features of psychological contact in the context of an epidemic (pandemic). *Naukovyy Visnyk Dnipropetrovs kogo Derzhavnogo Universytety Vnutrishnikh Sprav*, *1*(116). https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-1-318-323 [in Ukrainian].

7. Dulskyi, O. (2024). Conducting Investigative (Search) Actions by Investigators: Criminalistic and Psychological Characteristics. *Ûridična psihologìâ*, *34*(1), 76–85. https://doi.org/10.33270/03243401.76 [in Ukrainian].

8. Kahliak, I. (2024). Rozsliduvannia voiennykh zlochyniv v ukraini: osoblyvosti provedennia dopytiv *[Investigation of war crimes in ukraine: features of interrogations]*. Uspikhy i dosiahnennia u nautsi, (9(9)). https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-9(9)-133-145 [in Ukrainian].

9. Knyazeva, V. A., & Lukyanchikov, B. Y. (2025). Procedural interview as a modern interrogation method. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk, (5), 118–122. https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2025.22 [in Ukrainian].

10. Myrovska, A. V., Komarynska, Y. B., & Nesen, O. O. (2025). Conceptual principles of working with the victim under the conditions of the state of martial (tactical and psychological aspect). *Juridical scientific and electronic journal*, (1), 487–490. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/112 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
11. Loskutov, T. (2022). Legal regulations of interrogation in conditions of maritime. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, (71), 315–320. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.53 [in Ukrainian].

12. Lokyan, A., Baghdasaryan, S., & Hovhannisyan, H. (2025). Enhancing psychological training in military personnel: Modern approaches, systemic assessments and hands-on recommendations. *Asian Journal of Psychiatry*, *106*, 104442. https://doi.org/10.1016/j.ajp.2025.104442

13. Optymizatsiia pidhotovky ukrainskykh politseiskykh: Kateryna Pavlichenko zustrilas iz kerivnytstvom CPMU ta PSP. Just a moment. [Optimizing the training of Ukrainian police officers: Kateryna Pavlichenko met with the leadership of CPMU and PSP. Just a moment.].. URL: https://mvs.gov.ua/news/optimizaciia-pidgotovki-ukrayinskix-policeiskix-katerina-pavlicenko-zustrilas-iz-kerivnictvom-cpmu-ta-psp. [in Ukrainian].

14. Komarynska, Yu. B., Rudenko, A.I. (2024) Pidvyshchennia rivnia obiznanosti u pytanniakh taktyky verbalnykh slidchykh (rozshukovykh) dii u kryminalnykh provadzhenniakh, shcho poviazani iz domashnim nasylstvom *[Raising the level of awareness of verbal investigative (search) tactics in criminal proceedings related to domestic violence.].* Aktualni pytannia kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy: materialy mizhvidom. nauk.-prakt. kruhloho stolu. (pp. 164-169). Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav. [in Ukrainian].

15. Posibnyk z osoblyvostei provedennia protsesualnoho interviu v ramkakh kryminalnoho rozsliduvannia. Publikatsii. [*Guide to the peculiarities of conducting a procedural interview as part of a criminal investigation. Publications*]. UNDP. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications [in Ukrainian].

16. Kobzar O. F., Komissarov M. L., Komissarova N. O., Tkachenko O. V., Voluiko O. M. (2023) Kryminalistyka: navchalnyi posibnyk [*Forensics: a study guide*]. Kyiv: Kyivskyi instytut Natsionalnoi hvardii Ukrainy. [in Ukrainian].

17. Pyaskovskyi, V. V., Chornous, Yu. M., Samodin, A. V. et al. (2020) *Kryminalistyka : pidruchnyk [Forensics: a textbook].* Kharkiv: Pravo. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/19880 [in Ukrainian].

18. Shepitko, V.Yu., Konovalova, V.O., Zhuravel, V.A.ta in. (2016). Kryminalistyka : pidruchnyk *[Forensics: a textbook]*. Kyiv : In Yure. [in Ukrainian].

19. Saha, S., & Beach, M. C. (2011). The impact of patient-centered communication on patients' decision making and evaluations of physicians: A randomized study using video vignettes. *Patient Education and Counseling*, *84*(3), 386–392. https://doi.org/10.1016/j.pec.2011.04.023.

20. Limata, T., Bucciarelli, M., Stockner, M., Mitaritonna, D., Mazzoni, G., & Ianì, F. (2025c). Forward false memories of actions only occur for single and simple actions. *Cognition*, *264*, 106252. https://doi.org/10.1016/j.cognition.2025.106252

21. Byrnes, D., & Was, C. A. (2025). Individual differences in false memories in the Deese–Roediger–McDermott Paradigm: An attention control account. *Consciousness and Cognition*, *135*, 103922. https://doi.org/10.1016/j.concog.2025.103922.

22. Abadie, M., Guette, C., Troubat, A., & Camos, V. (2024). The influence of working memory mechanisms on false memories in immediate and delayed tests. *Cognition*, *252*, 105901. https://doi.org/10.1016/j.cognition.2024.105901.

23. Kerivnytstvo z Pershoi Psykholohichnoi Dopomohy dlia Tovarystv Chervonoho Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia [Guidelines for Psychological First Aid for Red Cross and Red Crescent Societies]. MHPSS Hub. MHPSS Hub -. URL: https://pscentre.org.

24. Monastyrova, L. (2020). Aktyvne slukhannia yak odyn iz pryiomiv komunikatsii u zalahodzhenni konfliktu [Active listening as one of the methods of communication in conflict

ISSN 3041-1793 Online
settlement]. Psycholinguistics in a Modern World, 15, 200–203. https://doi.org/10.31470/2706-7904-2020-15-200-203 [in Ukrainian].

25. Nesterenko, L. (2021). Aktyvne slukhannia yak sposib pidvyshchennia efektyvnosti komunikatsii u protsesi navchannia anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam u ZVO [*Active listening as a way of increasing the efficiency of communication in the process of learning english under professional direction in high schools*]. Ukrainian Educational Journal, (4), 206–213. https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-206-213 [in Ukrainian].

26. Hung, R.-J., Wang, P.-Y., Low, I., Chen, Y.-S., & Chen, L.-F. (2025). Distinct neural correlates of active listening and passive listening in emotional narratives. *Cognitive Systems Research*, 101394. https://doi.org/10.1016/j.cogsys.2025.101394

27. Van Bergen, S., Jelicic, M., & Merckelbach, H. (2008). Interrogation techniques and memory distrust. *Psychology, Crime & Law*, *14*(5), 425–434. https://doi.org/10.1080/10683160701822533.

28. Kornyeva, K., & Nevelska-Gordeeva, O. (2023). Sophisms in argumentation: a logical analysis. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series:Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, *2*(57). https://doi.org/10.21564/2663-5704.56.274318

29. Snow, M. D., Crough, Q., Dion Larivière, C., Ogunseye, F., & Eastwood, J. (2023). Remaining silent during interrogation. *Psychiatry, Psychology and Law*, 1–10. https://doi.org/10.1080/13218719.2023.2175074

30. Bengtsson, T. T., & Fynbo, L. (2017). Analysing the significance of silence in qualitative interviewing: questioning and shifting power relations. *Qualitative Research*, *18*(1), 19–35. https://doi.org/10.1177/1468794117694220

31. Chartrand, T. L., & Bargh, J. A. (1999). The chameleon effect: The perception–behavior link and social interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, *76*(6), 893–910. https://doi.org/10.1037/0022-3514.76.6.893.

32. Nolte, D., Hjoj, R., Sánchez Pacheco, T., Huang, A., & König, P. (2025). Investigating proxemics behaviors towards individuals, pairs, and groups in virtual reality. *Virtual Reality*, *29*(2). https://doi.org/10.1007/s10055-025-01127-y.

33. Hall, J. A., Horgan, T. G., & Murphy, N. A. (2019). Nonverbal Communication. *Annual Review of Psychology*, *70*(1), 271–294. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010418-103145.

34. Tigue, C. C., Borak, D. J., O'Connor, J. J. M., Schandl, C., & Feinberg, D. R. (2012). Voice pitch influences voting behavior. *Evolution and Human Behavior*, *33*(3), 210–216. https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2011.09.004.

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 347.97/.99:340.12
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1277-1290

Корецька Вікторія Віталіївна кандидат юридичних наук, доцент кафедри права факультету бізнесу і права, Луцький національний технічний університет, Луцьк, https://orcid.org/0000-0002-5685-5337

ОКРЕМА СУДДІВСЬКА ДУМКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ

Анотація. У статті досліджується інститут окремої суддівської думки як елемент забезпечення незалежності суддів та складова сучасної моделі колегіального правосуддя. Проаналізовано його правову природу, функціональне призначення та значення у контексті розвитку правової системи, а також визначено місце цього інституту у системі гарантій внутрішньої незалежності судді. Особливу увагу приділено співвідношенню окремої думки з принципом таємниці нарадчої кімнати, що розглядається як один із ключових елементів забезпечення єдності судового рішення.

Розкрито основні підходи до розуміння окремої суддівської думки — як інструменту розвитку права та наукової дискусії, а також як прояву демократичних принципів відкритості, прозорості та свободи висловлення у судовій діяльності. Досліджено практику застосування цього інституту у різних правових системах, зокрема в межах континентальної правової традиції та у правових системах північних країн Європи.

Окрему увагу приділено правовому регулюванню інституту окремої суддівської думки в Естонії, яка демонструє проміжну модель між континентальним підходом і більш відкритими моделями правосуддя. Встановлено наявність розриву між нормативним закріпленням і судовою практикою, що проявляється у ширшому фактичному застосуванні цього інституту порівняно з його законодавчим регулюванням.

Проаналізовано аргументи «за» і «проти» використання окремих суддівських думок, зокрема ризики підриву авторитету суду, ускладнення правозастосування та можливість зловживань, а також їх позитивний вплив на розвиток правової аргументації, підвищення якості судових рішень і зміцнення довіри до судової влади.

Обґрунтовано доцільність подальшого розвитку інституту окремої суддівської думки шляхом його чіткого нормативного закріплення, уніфікації підходів до застосування та визначення процесуальних стандартів реалізації, що сприятиме забезпеченню балансу між незалежністю суддів, відкритістю правосуддя та стабільністю судової практики.

ISSN 3041-1793 Online

Отримані результати можуть бути використані у процесі вдосконалення національного законодавства та судової практики, а також у подальших наукових дослідженнях проблем забезпечення незалежності суддів.

Ключові слова: окрема суддівська думка; незалежність суддів; судова влада; колегіальне правосуддя; таємниця нарадчої кімнати; правова аргументація.

Koretska Viktoriia Vitaliivna Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Law Faculty of Business and Law, Lutsk National Technical University, Lutsk, https://orcid.org/0000-0002-5685-5337

DISSENTING OPINION AS AN INSTRUMENT FOR ENSURING THE INTERNAL INDEPENDENCE OF A JUDGE

Abstract. The article examines the institution of the dissenting opinion as an element of ensuring judicial independence and as a component of the modern model of collegial adjudication. Its legal nature, functional purpose, and significance in the context of the development of the legal system are analysed, and the place of this institution within the system of guarantees of a judge's internal independence is determined. Particular attention is paid to the relationship between dissenting opinions and the principle of the secrecy of judicial deliberations, which is considered one of the key elements ensuring the unity of a court decision.

The main approaches to understanding dissenting opinions are revealed, both as an instrument for the development of law and scholarly debate, and as a manifestation of democratic principles such as openness, transparency, and freedom of expression in judicial activity. The practice of applying this institution in various legal systems is examined, in particular within the continental legal tradition and in the legal systems of the Nordic countries.

Special attention is devoted to the legal regulation of dissenting opinions in Estonia, which demonstrates an intermediate model between the continental approach and more open models of adjudication. A gap between normative regulation and judicial practice has been identified, manifested in the broader actual application of this institution compared to its legislative framework.

The arguments for and against the use of dissenting opinions are analysed, including the risks of undermining the authority of the court, complicating legal application, and potential abuse, as well as their positive impact on the development of legal reasoning, the improvement of the quality of judicial decisions, and the strengthening of public trust in the judiciary.

The expediency of further development of the institution of dissenting opinions is substantiated through its clear legislative regulation, the unification of approaches to its application, and the establishment of procedural standards for its

ISSN 3041-1793 Online
implementation, which will contribute to achieving a balance between judicial independence, openness of justice, and the stability of judicial practice.

The findings may be used in improving national legislation and judicial practice, as well as in further academic research on ensuring judicial independence.

Keywords: dissenting opinion; judicial independence; judiciary; collegial adjudication; secrecy of deliberations; legal reasoning.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку правових систем особливого значення набуває забезпечення незалежності суддів як ключової гарантії справедливого судочинства та ефективного функціонування судової влади. Одним із інструментів, що потенційно сприяє реалізації цього принципу, є інститут окремої суддівської думки, який дозволяє судді публічно висловити незгоду з позицією більшості або викласти власне обґрунтування правової позиції.

Водночас місце та роль окремої суддівської думки у системі гарантій незалежності суддів залишаються дискусійними. З одного боку, цей інститут розглядається як важливий елемент забезпечення внутрішньої незалежності судді, що дозволяє уникнути тиску з боку суддівської більшості та сприяє розвитку правової аргументації. З іншого боку, його застосування пов’язане з ризиками підриву авторитету суду, ускладнення правозастосування та порушення принципу єдності судового рішення.

Особливої актуальності зазначена проблема набуває у правових системах континентальної традиції, де історично переважає принцип таємниці нарадчої кімнати та колегіальності судового рішення. У таких умовах виникає необхідність визначення оптимального балансу між відкритістю судочинства та збереженням інституційної стабільності судової влади.

У зв’язку з цим актуальним є дослідження правової природи окремої суддівської думки, її функціонального призначення та ролі у забезпеченні внутрішньої незалежності судді, а також визначення напрямів удосконалення її нормативного регулювання з урахуванням сучасних тенденцій розвитку правових систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній юридичній науці інститут окремої суддівської думки досліджувався переважно крізь призму конституційного судочинства, юридичної природи окремої думки та її зв’язку з принципом незалежності судді. До таких праць належать, зокрема, стаття Т. М. Слінько та Є. В. Ткаченка «Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України» [1], у якій проаналізовано юридичну силу, причини та практику винесення окремих думок суддями Конституційного Суду України, а також праця В. В. Городовенка «Окрема думка судді як творче осмислення предмета конституційного провадження» [2], де акцентовано увагу на доктринальному значенні окремої думки та її ролі у конституційному

ISSN 3041-1793 Online
процесі. У цьому ж напрямі слід відзначити публікації І. В. Левандовської «Окрема думка судді Конституційного Суду України як гарантія принципу незалежності: pro et contra» [3], «До питання визначення категорії “окрема думка судді” у сучасному конституційному праві» [4], а також роботу О. Ю. Водяннікова «Роль окремої думки судді в розвитку конституційної юриспруденції» [5].

Новіший етап осмислення цієї проблематики представлений статтею О. Капліної, А. Туманянц, О. Верхогляд-Герасименко, Л. Білецької “Dissenting Opinion: A Difficult Path to Finding the Truth (Based on the Example of Ukrainian Judges’ Interpretation of Criminal Procedural Law)” [6], де акцент зміщено на процесуальне значення окремої думки, її вплив на правозастосування та практичні ризики і переваги її використання.

Серед іноземних досліджень фундаментальне значення мають праці, присвячені загальній теорії окремих думок, їх ролі у судовій легітимності та співвідношенню з незалежністю суддів. Класичною у цій сфері є стаття R. P. Anand “The Role of Individual and Dissenting Opinions in International Adjudication” [7], яка заклала підвалини для подальших досліджень функцій окремих думок у міжнародному правосудді. Для розуміння зв’язку між окремою думкою та суддівською незалежністю ключовою є праця J. Laffranque “Dissenting Opinion and Judicial Independence” [8], та K. Kelemen у статті “Dissenting Opinions in Constitutional Courts” [9], M. Kirby у праці “Judicial Dissent – Common Law and Civil Law Traditions” [10], а також D. Grimm у роботі “Some Remarks on the Use of Dissenting Opinions in Continental Europe” [11], де досліджено еволюцію інституту окремої думки у державах континентальної правової традиції. Окрему групу становлять новітні праці, присвячені міжнародному та кримінальному судочинству, зокрема дослідження G. Maučec “Judicial Dissent at the International Criminal Court: A Theoretical and Empirical Analysis” [12], A. D. Sarmiento Lamus “The Proliferation of Dissenting Opinions in International Law” [13] та N. A. Combs “Dissent and Legitimacy in International Criminal Law” [14]. Важливим узагальнюючим джерелом також є дослідження Європейського парламенту “Dissenting Opinions in the Supreme Courts of the Member States” [15] та Доповідь Венеційської комісії “Report on Separate Opinions of Constitutional Courts” [16], у яких систематизовано європейські підходи до допустимості та функцій окремих думок.

Метою статті є дослідження правової природи інституту окремої суддівської думки, визначення його функціонального призначення та ролі у забезпеченні внутрішньої незалежності судді, а також аналіз особливостей його нормативного закріплення та практики застосування у правових системах, зокрема на прикладі Естонії, з метою обґрунтування напрямів удосконалення його правового регулювання.

ISSN 3041-1793 Online

Виклад основного матеріалу. Функціональне призначення окремої думки може визначатися по-різному. Якщо розглядати її насамперед як інструмент розвитку права і наукової дискусії, достатньо обмежити її застосування судами конституційної юрисдикції. Однак якщо виходити з ширшого розуміння як прояву демократичних принципів відкритості, свободи висловлювання та публічності правосуддя — доцільним є її поширення на всі колегіальні суди, особливо з урахуванням її потенціалу стимулювати перегляд судових рішень.

Дискусійним залишається і питання допустимості окремих думок, що мають характер додаткових міркувань поза межами вирішення конкретного спору. Водночас ключовим критерієм їх якості є здатність існувати автономно від позиції більшості та бути зрозумілими без звернення до неї. Цінність окремої думки полягає не в повторенні змісту рішення, а у самостійності та переконливості аргументації. Суддя, який висловлює окрему думку, залишається пов'язаним вимогами Конституції та закону, а також загальними стандартами обґрунтування судових рішень [7]. Хоча встановити формальні обмеження щодо обсягу окремої думки складно, вона не повинна набувати надмірного чи диспропорційного характеру. Це передбачає відмову від емоційності, особистісної критики, саморепрезентації та виходу за межі правової проблематики. Якісна окрема думка має залишатися в межах професійної етики, демонструвати повагу до позиції більшості, але не виключати аргументованої критики. Саме у цьому проявляється її реальна цінність — як інструменту розвитку правової аргументації, удосконалення методології тлумачення права та формування майбутньої судової практики.

Водночас у низці держав континентальної правової традиції, зокрема у Франції, Італії, Нідерландах, Бельгії та Австрії, інститут окремої суддівської думки фактично не застосовується. Це зумовлено глибоко вкоріненими принципами колегіальності судового розгляду та суворої таємниці нарадчої кімнати, що передбачають нерозголошення результатів внутрішнього голосування суддів [12].

Правові системи країн Центральної та Східної Європи загалом орієнтуються на ті ж засади, зберігаючи пріоритет таємниці нарад як ключового елементу континентальної моделі правосуддя. Поширеною є позиція, відповідно до якої суспільство ще не готове до повноцінного сприйняття інституту окремої думки. Водночас у деяких державах регіону, зокрема у Чехії, Угорщині, Болгарії та Хорватії, цей інститут все ж отримав обмежене застосування, переважно в межах конституційного судочинства [15]. Такий підхід значною мірою пояснюється впливом німецької моделі конституційного контролю, сформованої навколо практики Федерального конституційного суду, де окрема думка вже на той момент була усталеною складовою судового процесу. Особливу модель демонструє Швейцарія, де в

ISSN 3041-1793 Online
окремих кантонах забезпечується повна відкритість судових нарад і процедур голосування, що, у свою чергу, створює передумови для висловлення альтернативних позицій. Проте такі позиції здебільшого не набувають письмової форми і залишаються в межах усного процесу [9].

У північноєвропейських країнах розвиток інституту окремої думки має власну еволюцію: у Норвегії він був запроваджений ще у XIX столітті, після чого аналогічний підхід був сприйнятий Швецією, значною мірою під впливом британської судової традиції. Данія, у свою чергу, виробила власну модифікацію цього інституту шляхом інтеграції контраргументів безпосередньо в текст судового рішення без їх формального виокремлення.

На цьому тлі Естонія займає доволі нетипову позицію. Попри належність до континентальної правової сім'ї, національна правова система передбачає можливість висловлення окремої думки суддями, причому такі думки, зокрема у практиці Верховного суду, підлягають офіційному оприлюдненню. Подібна модель може бути пояснена як особливостями інституційної побудови судової системи, так і відсутністю окремого органу конституційної юрисдикції. У зв'язку з цим Верховний суд Естонії функціонально наближається до моделей верховних судів у країнах загального права, зокрема до Верховного суду США, ніж до класичних європейських конституційних судів.

Додатковим фактором, що вплинув на формування цієї моделі, імовірно, стало запозичення підходів, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка прямо допускає можливість висловлення окремих думок суддями Європейського суду з прав людини [17].

Разом із тим правовий статус і значення окремої суддівської думки в естонській системі залишаються недостатньо визначеними. Конституція не містить прямих положень щодо цього інституту, що унеможливлює його розгляд як елементу конституційного рівня. На рівні термінології відсутнє чітке розмежування між різними видами окремих думок: поняття використовується узагальнено для позначення як незгоди з рішенням, так і альтернативного обґрунтування [18].

Водночас процесуальне законодавство проводить відмінність між незгодою із самим рішенням та незгодою лише з його мотивувальною частиною, що фактично відповідає розмежуванню між незгодною та погоджувальною думками. Проте чіткої диференціації між змістовним аспектом окремої думки та її процесуальною формою наразі не сформовано. Це, своєю чергою, зумовлює потребу у вдосконаленні термінологічного апарату та нормативного закріплення, що дозволило б точніше окреслити межі й зміст цього інституту.

Нормативною підставою для функціонування інституту окремої думки в чинному законодавстві є Закон про конституційне судочинство, ухвалений

ISSN 3041-1793 Online

13 березня 2002 року та введений у дію з 1 липня того ж року [19]. Згідно з положеннями § 57 (5) цього Закону, суддя, який не поділяє позицію більшості щодо рішення або його мотивувальної частини, наділений правом викласти окрему думку. Така думка повинна бути подана до моменту офіційного проголошення рішення та засвідчується підписами всіх суддів, які її підтримують. Важливою новелою законодавчого регулювання стало закріплення можливості формулювання спільної окремої думки кількома суддями, що залишилися у меншості. Водночас Закон не містить прямої вказівки щодо обов'язковості оприлюднення окремої думки. У зв'язку з цим дискусійним залишається питання, чи слід розглядати окрему думку як складову частину судового рішення, яка підлягає опублікуванню разом із ним, враховуючи положення § 62 цього Закону, що встановлює обов'язок публікації судових актів .

У Цивільному процесуальному кодексі Естонії передбачено, що відповідно до § 16 (6) суддя або народний засідатель, який не погодився з рішенням під час голосування, має право висловити окрему думку [20]. Особливістю естонського підходу є те, що таке право надано не лише професійним суддям, але й народним засідателям, що є нетиповим для багатьох правових систем [8]. Відповідно до § 230 (1) цього Кодексу, у тексті судового рішення обов'язково зазначаються судді, які висловили окрему думку, а після підписів подається її стислий виклад, засвідчений підписом відповідного судді [20].

У сфері кримінального судочинства правове регулювання має інший характер. Відповідно до § 266 Кримінального процесуального кодексу, суддя, який залишився в меншості, вправі викласти окрему думку у письмовій формі, однак така думка долучається виключно до матеріалів справи і не підлягає оголошенню під час проголошення рішення [21]. Це свідчить про те, що в кримінальному процесі окрема думка не розглядається як складова частина судового рішення на відміну від цивільного судочинства .

Закон про судоустрій, прийнятий парламентом Естонії 19 червня 2002 року та введений у дію 29 липня 2002 року, не містить норм, які безпосередньо регламентують інститут окремої суддівської думки. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що питання існування окремої думки у діяльності Верховного суду прямо врегульоване лише у межах конституційного судочинства [8]. Інші процесуальні кодекси не формують повноцінної нормативної основи для реалізації цього інституту, а навіть у сфері конституційного провадження відсутня чітка вимога щодо її обов'язкового оприлюднення.

Відповідно до Конституції Естонії, судова влада є незалежною, судді призначаються довічно, можуть бути звільнені лише за рішенням суду та не мають права займати інші виборні чи призначувані посади, за винятком

ISSN 3041-1793 Online

випадків, передбачених законом [18]. Правовий статус суддів і гарантії їхньої незалежності визначаються на законодавчому рівні. Незалежність судової влади виступає базовим постулатом, який не підлягає сумніву, однак вона не є самоціллю, а розглядається як інструмент забезпечення належного здійснення правосуддя. Саме незалежний суддя здатний ефективно гарантувати конституційний захист прав і свобод людини та забезпечити реалізацію принципу верховенства права .

У межах судової системи інститут окремої думки доцільно розглядати як прояв взаємної незалежності суддів, тобто як незалежність одного судді від інших. Для судді, який опинився у меншості, окрема думка має особливе значення, оскільки відображає його інтелектуальну автономію, що проявляється через відкритість результатів голосування та публічність альтернативних позицій .

Окрема думка також відіграє важливу роль у збереженні професійної гідності судді, який не погодився з рішенням більшості, забезпечуючи йому можливість діяти відповідно до власного внутрішнього переконання, а не піддаватися тиску більшості. Результати опитування серед естонських суддів свідчать, що вони сприймають окрему думку як реалізацію права на висловлення власної позиції та як прояв свободи совісті. При цьому підкреслюється, що суддя не може підписувати рішення, з яким він не згоден, а відсутність можливості викласти окрему думку може навіть становити загрозу для його незалежності .

У певних ситуаціях заборона на висловлення окремої думки може розцінюватися як неетична. Зокрема, важко уявити правову систему, подібну до американської, у якій судді були б позбавлені можливості висловити незгоду щодо рішень, пов’язаних із такими чутливими питаннями, як застосування смертної кари. Водночас незалежність судді передбачає і певні обмеження щодо власної позиції: суддя має діяти в межах права і не створювати враження, що його рішення базується виключно на особистих переконаннях чи світогляді .

Окрема думка створює необхідну інтелектуальну напругу, яка стимулює розвиток права, запобігає формалізму та сприяє критичному осмисленню судових рішень. Якщо суддя першої інстанції, який розглядає справу одноособово, несе повну публічну відповідальність за своє рішення, то постає питання, чому члени колегії не повинні нести аналогічну відповідальність. Саме інститут окремої думки сприяє формуванню такого усвідомлення .

Разом із тим у науковій літературі наводяться й аргументи проти інституту окремої думки. Зокрема, стверджується, що вона може підривати авторитет і легітимність суду, знижувати довіру до нього, надмірно персоніфікувати судові рішення, а також порушувати єдність і солідарність суддівської колегії [13]. Крім того, висловлюється думка, що окрема думка

ISSN 3041-1793 Online

негативно впливає на правову визначеність і стабільність правового порядку [14].

Зазначається також, що наявність окремих думок ускладнює сприйняття судового рішення, зменшує його переконливість та призводить до того, що рішення сприймається не як єдиний акт правосуддя, а як відображення позиції більшості. Крім того, окрема думка може розглядатися як така, що суперечить принципу таємниці нарадчої кімнати, створюючи ризики для дотримання незалежності та неупередженості суддів .

До інших застережень належить твердження про додаткове навантаження на суд, оскільки підготовка окремих думок потребує значних часових витрат, а також ризик зловживання цим інститутом для привернення уваги чи підвищення особистої публічності судді. Іноді інститут окремої думки розглядається як нетиповий для континентальної правової системи та як запозичення з інших правових традицій. Висловлюється також позиція про його недоцільність у сфері конституційного судочинства, яка характеризується високим рівнем політичної чутливості та потребує єдності правових підходів. У крайніх випадках стверджується, що окрема думка не має практичної цінності для правозастосування, оскільки відображає позицію меншості, яка не впливає на результат справи, і може зводитися до абстрактних теоретичних міркувань без реальних наслідків.

Водночас аргументи на користь інституту окремої думки виступають переконливими контраргументами до наведених заперечень. Зокрема, підкреслюється, що окрема думка не підриває авторитет суду, а навпаки підсилює його, оскільки робить відкритим факт відсутності повного консенсусу [11]. Належно обґрунтована окрема думка може запобігти репутаційним втратам суду, сприяти виправленню помилок та попередженню їх у майбутньому .

Окрема думка сприяє кращому розумінню судового рішення та підвищує рівень правосвідомості суспільства. Вона виконує важливу гарантійну функцію щодо захисту прав, а також має значення з психологічної точки зору: сторона, яка програла справу, отримує підтвердження того, що її позиція була почута та підтримана хоча б частиною суддів, що позитивно впливає на сприйняття легітимності судового рішення .

Не менш важливою є сама можливість висловлення окремої думки, яка виступає своєрідним індикатором незалежності суддів. Цей інститут сприяє динамічному розвитку права, залишає простір для майбутніх інтерпретацій, стимулює суспільний діалог та підвищує ефективність функціонування судової системи [7].

Окрема думка формує комунікаційний простір між суддями, науковою спільнотою, правниками-практиками та законодавцем, у тому числі на міжнародному рівні. Вона сприяє розвитку права, може впливати на

ISSN 3041-1793 Online
формування майбутніх правових позицій, а також слугувати інструментом виявлення недоліків законодавства та стимулювати його вдосконалення [13].

З огляду на це інститут окремої думки як елемент забезпечення незалежності суддів доцільно зберігати в естонській правовій системі. Водночас його легітимність залежить від інтерпретації конституційних положень та визначення місця цього інституту у національній правовій традиції .

Для уникнення правової невизначеності інститут окремої думки має застосовуватися уніфіковано в усіх видах судочинства, за винятком окремих випадків, зокрема у сфері конституційного правосуддя. Необхідно також нормативно врегулювати строки підготовки окремої думки, обов'язок зазначення суддів, які її висловили, та порядок її оприлюднення. У разі її допустимості окрема думка повинна публікуватися разом із рішенням суду із зазначенням автора, а у випадку Верховного суду — також підлягати офіційному оприлюдненню .

Питання допустимості окремих думок щодо ухвал суду, а також погоджувальних думок потребує окремого врегулювання. З огляду на ризик перетворення погоджувальних думок на абстрактні міркування, їх доцільно обмежити сферою конституційного судочинства або діяльністю Верховного суду. Загалом вважається, що предметом окремої думки мають бути питання права, які виходять за межі конкретної справи. У цьому контексті викликає сумнів доцільність поширення такого права на присяжних .

Суддя, який висловлює окрему думку, зобов'язаний діяти в межах Конституції та закону і дотримуватися вимог обґрунтованості. Хоча чіткі межі обсягу окремої думки визначити складно, вона не повинна бути надмірно розлогою. Важливо уникати емоційності, зневажливої критики більшості, самопросування та виходу за межі правової проблематики .

Якісна окрема думка має бути виваженою, коректною щодо позиції більшості та водночас містити аргументовану критику. Вона здатна зробити суттєвий внесок у розвиток права, зокрема через удосконалення підходів до тлумачення правових норм

Висновок. Аналіз правової природи окремої думки свідчить, що вона може розглядатися як у вузькому, так і у широкому значенні. У першому випадку — як інструмент розвитку права та наукової дискусії, у другому як прояв фундаментальних демократичних принципів, зокрема свободи висловлення, прозорості судочинства та внутрішньої незалежності судді. Саме у широкому розумінні інститут окремої думки набуває найбільшої цінності для сучасної правової системи.

Дослідження показало, що в континентальній правовій традиції цей інститут історично застосовувався обмежено, що пов'язано з домінуванням принципу таємниці нарадчої кімнати та ідеї єдності судового рішення.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас сучасні тенденції свідчать про поступове розширення його використання, особливо у конституційному судочинстві та під впливом міжнародних стандартів, зокрема практики Європейського суду з прав людини.

Естонська правова система демонструє проміжну модель: з одного боку, вона належить до континентальної традиції, а з іншого допускає і фактично використовує інститут окремої думки значно ширше, ніж це прямо передбачено законодавством. Така ситуація свідчить про наявність розриву між нормативним регулюванням і судовою практикою, що обґрунтовує необхідність удосконалення законодавчої бази.

Встановлено, що інститут окремої думки перебуває у складному взаємозв'язку з принципом таємниці нарадчої кімнати. З одного боку, останній забезпечує стабільність та авторитет судових рішень, з іншого обмежує прозорість процесу їх ухвалення. Окрема думка у цьому контексті виконує компенсаторну функцію, забезпечуючи відкритість альтернативних правових позицій без руйнування інституційних засад судочинства.

Аргументи проти застосування окремих думок пов'язані переважно з ризиками фрагментації судової практики, ускладнення сприйняття судових рішень, потенційного підриву авторитету суду та можливістю зловживань. Водночас позитивні аспекти цього інституту є більш системними: він сприяє розвитку правової аргументації, підвищує якість судових рішень, забезпечує відкритість правосуддя та зміцнює довіру до судової влади.

Особливого значення інститут окремої думки набуває у контексті внутрішньої незалежності судді. Можливість публічно висловити незгоду із позицією більшості дозволяє зменшити тиск колегії та зберегти автономію правового мислення. Водночас наявні ризики неформального впливу на суддів, зокрема через кар'єрні механізми, що потребує додаткових гарантій їхньої незалежності.

З огляду на викладене, інститут окремої суддівської думки доцільно розглядати не як факультативний елемент судочинства, а як важливий інструмент забезпечення незалежності суддів та розвитку правової системи загалом. Його подальший розвиток вимагає комплексного нормативного врегулювання, яке має забезпечити баланс між відкритістю правосуддя, стабільністю судової практики та ефективністю судового процесу.

Література:

1. Слінько Т. М., Ткаченко Є. В. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України. Вісник Конституційного Суду України. 2011. № 2. С. 58–64. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/visnyk_2_2011.pdf (дата звернення: 31.03.2026)

2. Городовенко В. В. Окрема думка судді як творче осмислення предмета конституційного провадження. Вісник Конституційного Суду України. 2013. № 4. С. 34–39. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/visnyk_4_2013.pdf (дата звернення: 31.03.2026)

ISSN 3041-1793 Online
3. Левандовська І. В. Окрема думка судді Конституційного Суду України як гарантія принципу незалежності: pro et contra. Часопис Київського університету права. 2015. № 2. С. 85–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_2_21 (дата звернення: 31.03.2026)

4. Левандовська І. В. До питання визначення категорії «окрема думка судді» у сучасному конституційному праві. Право України. 2016. № 3. С. 112–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2016_3_17 (дата звернення: 31.03.2026)

5. Водянніков О. Ю. Роль окремої думки судді в розвитку конституційної юриспруденції. Право України. 2018. № 6. С. 45–52. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/lekcii/Vodyannikov_lecture.pdf (дата звернення: 31.03.2026)

6. Kaplina O., Tumaniants A., Verkhohliad-Herasymenko O., Biletska L. Dissenting Opinion: A Difficult Path to Finding the Truth Access to Justice in Eastern Europe. 2021. Vol. 4, No. 3. P. 6–25. DOI: https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.3-a000073

7. Anand R. P. The Role of Individual and Dissenting Opinions in International Adjudication. International and Comparative Law Quarterly. 1965. Vol. 14, No. 3. P. 788–808. DOI: https://doi.org/10.1093/iclqaj/14.3.788

8. Laffranque J. Dissenting Opinion and Judicial Independence. Juridica International. 2003. No. 8. P. 162–172. URL: https://www.juridicainternational.eu/article_full.php?uri=2003_VIII_162_dissenting-opinion-and-judicial-independence (дата звернення: 31.03.2026)

9. Kelemen K. Dissenting Opinions in Constitutional Courts. German Law Journal. 2013. Vol. 14, No. 8. P. 1345–1371. DOI: https://doi.org/10.1017/S2071832200002146

10. Kirby M. Judicial Dissent – Common Law and Civil Law Traditions. Law Quarterly Review. 2007. Vol. 123. P. 379–401. URL: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/journals/AUJudJ/2007/19.html (дата звернення: 31.03.2026)

11. Grimm D. Some Remarks on the Use of Dissenting Opinions in Continental Europe. Journal of Constitutional Law. 2012. Vol. 14. P. 1–12. URL: https://scholarship.law.upenn.edu/jcl/vol14/iss1/1 (дата звернення: 31.03.2026)

12. Maučec G. Judicial Dissent at the International Criminal Court: A Theoretical and Empirical Analysis. Leiden Journal of International Law. 2015. Vol. 28. P. 913–934. DOI: https://doi.org/10.1017/S0922156515000408

13. Sarmiento Lamus A. D. The Proliferation of Dissenting Opinions in International Law. Leiden University, 2021. URL: https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/3247716

14. Combs N. A. Dissent and Legitimacy in International Criminal Law. Wake Forest Law Review. 2024. Vol. 59. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4571234 (дата звернення: 31.03.2026)

15. Dissenting Opinions in the Supreme Courts of the Member States. European Parliament. 2012. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462470/IPOL-JURI_NT(2012)462470_EN.pdf (дата звернення: 31.03.2026)

16. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Report on Separate Opinions of Constitutional Courts. 2018. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2018)030-e (дата звернення: 31.03.2026)

17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf (дата звернення: 31.03.2026)

18. Конституція Естонської Республіки від 28 червня 1992 року URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521052015001/consolide (дата звернення: 31.03.2026)

ISSN 3041-1793 Online

19. Constitutional Review Court Procedure Act (Закон про конституційне судочинство Естонської Республіки). Прийнятий 13 березня 2002 року // Riigi Teataja. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013003/consolide (дата звернення: 31.03.2026)

20. Цивільний процесуальний кодекс Естонської Республіки (Code of Civil Procedure) від 20.04.2005 р. // Riigi Teataja. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/530102013067/consolide (дата звернення: 31.03.2026)

21. Кримінальний процесуальний кодекс Естонської Республіки (Code of Criminal Procedure) від 12 лютого 2003 р. // Riigi Teataja. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/530102013063/consolide (дата звернення: 31.03.2026)

References:

1. Slinko T. M., Tkachenko Ye. V. Pravova pryroda okremoi dumky suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Legal nature of a dissenting opinion of a judge of the Constitutional Court of Ukraine). Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. 2011. No. 2. P. 58–64. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/visnyk_2_2011.pdf [in Ukrainian]

2. Horodovenko V. V. Okrema dumka suddi yak tvorche osmyslennia predmeta konstytutsiinoho provadzhennia (Dissenting opinion of a judge as a creative interpretation of the subject of constitutional proceedings). Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. 2013. No. 4. P. 34–39. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/visnyk_4_2013.pdf [in Ukrainian]

3. Levandovska I. V. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy yak harantiia pryntsypu nezalezhnosti: pro et contra (Dissenting opinion of a judge of the Constitutional Court of Ukraine as a guarantee of judicial independence: pro et contra). Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2015. No. 2. P. 85–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_2_21 [in Ukrainian]

4. Levandovska I. V. Do pytannia vyznachennia katehorii «okrema dumka suddi» u suchasnomu konstytutsiinomu pravi (On defining the category “dissenting opinion of a judge” in modern constitutional law). Pravo Ukrainy. 2016. No. 3. P. 112–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2016_3_17 [in Ukrainian]

5. Vodianikov O. Yu. Rol okremoi dumky suddi v rozvytku konstytutsiinoi yurysprudentsii (The role of dissenting opinions in the development of constitutional jurisprudence). Pravo Ukrainy. 2018. No. 6. P. 45–52. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/lekcii/Vodyannikov_lecture.pdf [in Ukr]

6. Kaplina O., Tumaniants A., Verkhohliad-Herasymenko O., Biletska L. Dissenting Opinion: A Difficult Path to Finding the Truth. Access to Justice in Eastern Europe. 2021. Vol. 4, No. 3. P. 6–25. DOI: https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.3-a000073

7. Anand R. P. The Role of Individual and Dissenting Opinions in International Adjudication. International and Comparative Law Quarterly. 1965. Vol. 14, No. 3. P. 788–808. DOI: https://doi.org/10.1093/iclqaj/14.3.788

8. Laffranque J. Dissenting Opinion and Judicial Independence. Juridica International. 2003. No. 8. P. 162–172. URL: https://www.juridicainternational.eu/article_full.php?uri=2003_VIII_162_dissenting-opinion-and-judicial-independence

9. Kelemen K. Dissenting Opinions in Constitutional Courts. German Law Journal. 2013. Vol. 14, No. 8. P. 1345–1371. DOI: https://doi.org/10.1017/S2071832200002146

10. Kirby M. Judicial Dissent – Common Law and Civil Law Traditions. Law Quarterly Review. 2007. Vol. 123. P. 379–401. URL: https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/journals/AUJudJ/2007/19.html

11. Grimm D. Some Remarks on the Use of Dissenting Opinions in Continental Europe. Journal of Constitutional Law. 2012. Vol. 14. P. 1–12. URL: https://scholarship.law.upenn.edu/jcl/vol14/iss1/1

ISSN 3041-1793 Online

12. Maučec G. Judicial Dissent at the International Criminal Court: A Theoretical and Empirical Analysis. Leiden Journal of International Law. 2015. Vol. 28. P. 913–934. DOI: https://doi.org/10.1017/S0922156515000408

13. Sarmiento Lamus A. D. The Proliferation of Dissenting Opinions in International Law. Leiden University, 2021. URL: https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/3247716

14. Combs N. A. Dissent and Legitimacy in International Criminal Law. Wake Forest Law Review. 2024. Vol. 59. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4571234

15. Dissenting Opinions in the Supreme Courts of the Member States. European Parliament. 2012. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462470/IPOL-JURI_NT(2012)462470_EN.pdf

16. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Report on Separate Opinions of Constitutional Courts. 2018. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2018)030-e

17. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) vid 04 lystopada 1950 roku. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf [in Ukrainian]

18. Konstytutsiia Estonskoi Respubliky (Constitution of the Republic of Estonia) vid 28 chervnia 1992 roku. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521052015001/consolide

19. Constitutional Review Court Procedure Act (Law on Constitutional Review Court Procedure of Estonia). Adopted on 13 March 2002. Riigi Teataja. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013003/consolide

20. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Estonskoi Respubliky (Code of Civil Procedure of Estonia) vid 20.04.2005. Riigi Teataja. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/530102013067/consolide

21. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Estonskoi Respubliky (Code of Criminal Procedure of Estonia) vid 12 liutoho 2003 roku. Riigi Teataja. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/530102013063/consolide

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК: 340.12
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1291-1302

Костюкевич Олександр Костянтинович кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, https://orcid.org/0009-0000-1685-4578

ЕКСПЕРТНЕ ЮРИДИЧНЕ ЗНАННЯ У СИСТЕМІ ДОКТРИНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: НОРМАТИВНИЙ, СВІТОГЛЯДНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІРИ

Анотація. У статті досліджено експертне юридичне знання як особливий різновид доктринально значущого знання, що функціонує на перетині права, науки, правозастосування та професійної юридичної комунікації. Обґрунтовано, що його зміст не вичерпується процесуальним статусом судового експерта або формальною процедурою підготовки експертного висновку. Експертне юридичне знання розкривається як складний інтелектуально-практичний феномен, який поєднує спеціальні знання, професійний досвід, методологічну дисципліну, етичну відповідальність і здатність до аргументованого обґрунтування юридично значущих висновків.

Доведено, що аксіологічна специфіка експертного юридичного знання полягає у поєднанні компетентності, незалежності, об'єктивності, наукової обґрунтованості, комунікативної зрозумілості та соціальної відповідальності. Показано, що в українському праві експерт переважно розуміється як особа, яка володіє спеціальними знаннями і залучається у визначеному законом порядку для дослідження обставин та надання письмового висновку, однак сучасна правова реальність вимагає ширшого підходу до експертної діяльності — як до інституційної та неінституційної форми участі фахового знання у виробленні, тлумаченні й реалізації права. Встановлено, що експертне юридичне знання реалізується не лише у сфері судової експертизи, а й у правовій та антикорупційній експертизі нормативно-правових актів, науковій і науково-технічній експертизі, процедурах оцінювання дисертаційних досліджень, діяльності експертних рад та фахових консультативних органів.

Окрему увагу приділено співвідношенню експертного й наукового знання. Обґрунтовано, що вони є взаємопов'язаними, але не тотожними: наукове знання тяжіє до системності, узагальнення і колективної верифікації, тоді як експертне має прикладний, ситуаційний, оцінно-прогностичний характер і орієнтоване на ухвалення рішення в конкретному юридичному контексті. Зроблено висновок, що експертне юридичне знання є повноцінним

ISSN 3041-1793 Online
елементом сучасної правової доктрини, оскільки забезпечує зв'язок між спеціальним знанням, юридичною аргументацією, процедурною легітимністю та суспільною довірою до права.

Ключові слова: експертне юридичне знання; експерт; судова експертиза; правова експертиза; правова доктрина; юридична аргументація; спеціальні знання; правотворчість; правозастосування; наукова експертиза.

Kostiukevych Oleksandr PhD in Law, Assistant Professor of the Department of Criminal Justice and Law Enforcement Activity, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, https://orcid.org/0009-0000-1685-4578

EXPERT LEGAL KNOWLEDGE IN THE SYSTEM OF DOCTRINAL LEGAL ACTIVITY: NORMATIVE, WORLDVIEW, AND PRAGMATIC DIMENSIONS

Abstract. The article examines expert legal knowledge as a special type of doctrinally significant knowledge functioning at the intersection of law, science, law enforcement, and professional legal communication. It is substantiated that its content is not exhausted by the procedural status of a forensic expert or by the formal procedure for preparing an expert opinion. Expert legal knowledge is revealed as a complex intellectual and practical phenomenon that combines specialized knowledge, professional experience, methodological discipline, ethical responsibility, and the ability to provide reasoned justification for legally significant conclusions.

It is demonstrated that the axiological specificity of expert legal knowledge lies in the combination of competence, independence, objectivity, scientific substantiation, communicative clarity, and social responsibility. It is shown that, in Ukrainian law, an expert is predominantly understood as a person possessing specialized knowledge and engaged in accordance with the procedure established by law to investigate circumstances and provide a written opinion. However, contemporary legal reality requires a broader approach to expert activity, namely as an institutional and non-institutional form of participation of professional knowledge in the formation, interpretation, and implementation of law. It is established that expert legal knowledge is realized not only in the field of forensic examination, but also in legal and anti-corruption review of normative legal acts, scientific and scientific-technical examination, procedures for evaluating dissertation research, as well as in the activities of expert councils and professional advisory bodies.

Particular attention is paid to the relationship between expert and scientific knowledge. It is substantiated that they are interconnected but not identical: scientific knowledge tends toward systemacity, generalization, and collective verification, whereas expert knowledge has an applied, situational, evaluative, and prognostic character and is oriented toward decision-making in a specific legal

ISSN 3041-1793 Online
context. It is concluded that expert legal knowledge constitutes a full-fledged element of contemporary legal doctrine, as it ensures the connection between specialized knowledge, legal argumentation, procedural legitimacy, and public trust in law.

Keywords: expert legal knowledge; expert; forensic examination; legal review; legal doctrine; legal argumentation; specialized knowledge; law-making; law enforcement; scientific examination.

Постановка проблеми. У системі ціннісно-світоглядних засад доктринально-правової діяльності проблема експертного знання посідає особливе місце, оскільки саме через нього право отримує доступ до спеціалізованого, професійно вивіреного й процедурно легітимованого знання, необхідного для ухвалення обґрунтованих рішень у складних фактичних і нормативних ситуаціях [1, с. 12–16; 2, с. 7–18]. У сучасних умовах ускладнення правової реальності, зростання ролі міждисциплінарних методів, підвищення вимог до якості доказування, нормотворення та правозастосування об'єктивно посилюється потреба в суб'єктах, здатних не лише володіти спеціальними знаннями, а й трансформувати їх у юридично релевантний, аргументований і перевірюваний висновок [3, с. 28–31; 9, с. 3–8].

Традиційно в українському праві експертне знання пов'язується передусім із судовою експертизою, що знайшло відображення у процесуальному законодавстві та спеціальному законі про судову експертизу. Однак такий підхід уже не охоплює всієї повноти сучасних форм існування експертного юридичного знання. Воно функціонує також у сфері правової та антикорупційної експертизи нормативно-правових актів, наукової й науково-технічної експертизи, процедур присудження наукових ступенів, діяльності консультативно-експертних структур та в інших формах доктринального супроводу правового регулювання [4–8; 14–19]. Чинне законодавство України справді передбачає окремі інституційні форми таких експертних процедур, зокрема у сферах судочинства, правотворчості, антикорупційної політики, науки та атестації наукових кадрів. Саме тому актуальним є дослідження експертного юридичного знання не лише як процесуального інституту, а як самостійного феномена доктринально-правової діяльності, що має власні нормативні, світоглядні та прагматичні параметри.

Стан наукового дослідження проблеми. В українській юридичній науці вагомий внесок у розроблення проблем судової експертизи, судової експертології та їх місця в системі юридичного знання зробили В. Ю. Шепітько, М. В. Шепітько, О. М. Клюєв, Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. М. Тертишник та інші дослідники [1–3]. Зокрема, у їх працях висвітлені думки присвячені доктрині криміналістики та судової експертизи і доктринальним підходам до судової експертизи в Україні.

ISSN 3041-1793 Online

У зарубіжній літературі важливими для осмислення природи експертного юридичного знання є праці Р. Алексі, А. Аарніо, Н. Маккорміка, М. Таруффо, а також сучасні дослідження з юридичної аргументації та доказового права [9–13]. Їх значення полягає в тому, що вони дозволяють розглядати експертний висновок не як механічне повідомлення факту, а як форму раціонального юридичного обґрунтування, що має відповідати вимогам релевантності, перевірюваності, аргументованості й процедурної допустимості [9, с. 3–7; 10, с. 1–12; 11, с. 15–24].

Окремого значення набули сучасні підходи до оцінки надійності експертних методів. Попри наявність значної кількості праць, у вітчизняній науці все ще бракує цілісного дослідження експертного юридичного знання саме як ціннісно, світоглядно та прагматично навантаженого елементу правової доктрини.

Метою статті є теоретико-правове осмислення сутності експертного юридичного знання, виявлення його нормативних, світоглядних і практичних параметрів, а також з'ясування його ролі у системі доктринально-правової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Поняття «експерт» походить від латинського expertus — досвідчений, випробуваний. У широкому смисловому значенні воно охоплює такі близькі категорії, як знавець, фахівець, консультант, радник, рецензент, професіонал, майстер. Проте в правовій сфері визначальним є не лише змістовий, а й функціональний аспект: експерт є носієм спеціальних знань, здатним надати висновок, що має юридичне значення і включається у процес прийняття правового рішення [2, с. 10–14; 3, с. 29–33].

Аксіологічна своєрідність експертного юридичного знання полягає в тому, що воно поєднує інтелектуальний, професійний, методологічний, моральний і комунікативний виміри. На відміну від побутової думки, експертне знання не є довільним; на відміну від чисто академічної теорії, воно не є відстороненим від практики. Його цінність визначається здатністю забезпечити обґрунтоване, релевантне, перевірюване й соціально відповідальне вирішення юридично значущого питання [9, с. 3–8; 11, с. 80–94; 12].

У цьому сенсі експертне юридичне знання є різновидом доктринально значущого знання. Воно не зводиться ані до абстрактної наукової концепції, ані до технічного виконання доручення. Його природа є синтетичною: воно поєднує спеціальне знання, оцінку, професійний досвід, методичну дисципліну та аргументацію, тобто формує специфічний продукт «знання-думки», що має бути достатньо об'єктивованим для включення в юридичний дискурс [10, с. 19–25; 13].

Цілком слушно Р. Алексі пов'язує юридичне обґрунтування з вимогами раціонального дискурсу, а А. Аарніо — з категорією розумного виправдання

ISSN 3041-1793 Online

правового рішення [9, с. 3–5; 10, с. 1–9]. Н. Маккормік, своєю чергою, показує, що правове міркування завжди включає елемент переконання, структурованої аргументації та обґрунтування вибору серед альтернатив [11, с. 15–24]. Для експертного юридичного знання ці підходи мають принципове значення, оскільки юридична цінність експертного висновку визначається не лише його змістом, а й способом обґрунтування, ясністю викладу та можливістю перевірки.

Нормативний вимір експертного юридичного знання найвиразніше відображений у процесуальному законодавстві України. Так, Кримінальний процесуальний кодекс України визначає експерта як особу, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження та надати висновок із питань, що виникають під час кримінального провадження [4]. У самому кодексі також закріплено, що експертиза проводиться тоді, коли для з'ясування обставин потрібні спеціальні знання, а проведення експертизи для з'ясування питань права не допускається [4].

Аналогічна модель простежується у Цивільному процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України та Кодексі України про адміністративні правопорушення, де експерт постає як особа, залучена у визначеному законом порядку для дослідження обставин, що потребують спеціальних знань [5–7]. Таким чином, у нормативному аспекті експертне юридичне знання постає як поєднання чотирьох базових характеристик: спеціальної компетентності, предметної релевантності, процедурної визначеності та юридичної відповідальності [4–8].

Більш розгорнуто правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності визначає Закон України «Про судову експертизу», який пов'язує цю діяльність із забезпеченням правосуддя незалежною, кваліфікованою й об'єктивною експертизою, що максимально спирається на досягнення науки і техніки [8]. Цей закон прямо фіксує ті ціннісні параметри, які в процесуальних кодексах подано фрагментарніше, — незалежність, кваліфікованість, об'єктивність і наукову обґрунтованість [8].

Суттєве значення має також сфера спеціалізованих експертиз нормативно-правових актів. Закон України «Про запобігання корупції» закріплює антикорупційну експертизу нормативно-правових актів та їх проєктів [15], а Закон України «Про правотворчу діяльність» і Регламент Кабінету Міністрів України підтверджують вимоги до експертного опрацювання, юридичної узгодженості та якості нормопроєктування [16; 17].

У цій площині експертне юридичне знання набуває не лише доказового, а й нормотворчого характеру. Воно використовується для перевірки відповідності проєкту акта Конституції України, законам України, міжнародним зобов'язанням, загальноправовим принципам, правилам юридичної техніки, а

ISSN 3041-1793 Online
також для виявлення корупціогенних чинників, логіко-системних суперечностей, термінологічних вад та інших дефектів правового регулювання [15–17].

Нормативний вимір експертного знання не вичерпується сферою судочинства та правотворчості. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» визначає наукову і науково-технічну експертизу як діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи й підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів [14]. Це визначення офіційно відтворене в базі законодавства Верховної Ради України.

Подібна логіка простежується і в галузі вищої освіти та атестації наукових кадрів. Закон України «Про вищу освіту» та постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 регламентують процедури публічного захисту, оцінювання результатів дослідження та експертного ухвалення рішення щодо присудження ступеня доктора філософії [18; 19]. Отже, експертне юридичне знання має значно ширшу сферу нормативної інституціоналізації, ніж лише судова експертиза.

У світоглядному та теоретичному аспекті експертне юридичне знання постає як особлива форма спеціалізованого правового пізнання. У сучасній українській літературі з судової експертології слушно підкреслюється, що експерт не є простим технічним виконавцем; він здійснює інтелектуальну обробку матеріалу, добір методик, їх адаптацію до конкретного об'єкта і подальшу інтерпретацію результатів [1, с. 12–18; 2, с. 18–29; 3, с. 31–37].

Теоретичний підхід дозволяє подивитися на експерта ширше, ніж це робить нормативне визначення. У світоглядному сенсі експерт — це суб'єкт, який здатен перетворити спеціальні знання на соціально значущий, юридично релевантний і комунікативно зрозумілий висновок. Саме тому в доктрині серед ключових принципів експертної діяльності послідовно називають компетентність, незалежність, об'єктивність, неупередженість, наукову обґрунтованість, повноту дослідження, перевірюваність результатів і відповідальність [1–3].

Компетентність у цьому контексті означає не формальний статус, а реальну достатність знань, навичок і досвіду для вирішення конкретного експертного завдання [2, с. 21–24]. Незалежність означає здатність формулювати висновок без зовнішнього тиску та без підпорядкування інтересам будь-якої сторони [3, с. 37–40]. Об'єктивність передбачає не лише відсутність упередження, а й коректне використання наукових методів, чесне ставлення до меж власної компетенції та належне відокремлення фактичних результатів від оцінних припущень [9; 12; 20].

Особливу роль відіграє морально-етичний компонент. Оскільки експертне юридичне знання може безпосередньо впливати на права людини,

ISSN 3041-1793 Online

на зміст правового акта або на результат провадження, до експерта об'єктивно висуваються підвищені вимоги добросовісності, чесності, принциповості, самоконтролю та професійної сумлінності [1, с. 20–23; 11, с. 283–291]. У цьому сенсі експертна діяльність не є нейтральною суто технічною операцією; вона завжди має ціннісне навантаження.

Не менш важливою є й комунікативна сторона експертного юридичного знання. Висновок експерта повинен бути не лише змістовно обґрунтованим, а й викладеним у формі, придатній для юридичного сприйняття, оцінки та критики. Саме тому експерт має вміти не тільки досліджувати, а й пояснювати, чому його висновок є достатньо надійним, у чому полягають його межі та які методичні припущення лежать в його основі [9, с. 7–8; 11, с. 101–116]. Це зближує експертне юридичне знання з теорією правової аргументації та підкреслює його дискурсивну природу.

Прагматичний вимір експертного юридичного знання полягає в його орієнтованості на вирішення конкретної практичної проблеми. Історично експертне знання виникало саме там, де звичайних засобів пізнання було недостатньо для з'ясування юридично значущих обставин: причин смерті, характеру ушкоджень, справжності документа, авторства тексту, вартості майна, властивостей речовин, технічного стану об'єктів тощо [2, с. 29–39]. З часом цей досвід набував методичного, нормативного й доктринального оформлення.

У сучасному праві експерт залучається не заради абстрактного пізнання, а для допомоги у прийнятті рішення в конкретній ситуації. Саме цим пояснюється прикладна природа експертного знання. Воно тяжіє до висновку, рекомендації, оцінки, сценарію або моделі, придатної для практичного використання в процесуальному чи управлінському контексті [12; 13].

Водночас експертне й наукове знання не є тотожними. Наукове знання більшою мірою орієнтоване на системність, узагальнення, побудову теорії, внутрішню несуперечливість і колективну перевірку результатів [9–13]. Експертне знання, навпаки, часто є ситуаційним, часово обмеженим, оцінно-прогностичним і безпосередньо залежить від характеру завдання, обсягу доступної інформації та процедурного контексту.

Тому воно нерідко має ймовірнісний характер і включає компонент професійного судження [12; 20].

Саме з цієї причини в сучасній порівняльній літературі з expert evidence особлива увага приділяється категоріям reliability, transparency, validation і methodological limits [12; 13; 20]. Доповідь National Research Council 2009 року прямо наголошувала на необхідності зміцнення наукових основ судово-експертної діяльності, запровадження чітких стандартів і забезпечення перевірюваності експертних методів [20]. Отже, прагматична цінність експертного знання не може підміняти вимоги до його наукової надійності.

ISSN 3041-1793 Online

Практична роль експертного юридичного знання особливо помітна в комплексних експертизах — лінгвістичних, психологічних, авторознавчих, криміналістичних, цифрових. У справах про мову ворожнечі, наклеп, маніпулятивну комунікацію, порушення прав інтелектуальної власності, авторство тексту або зміст договірних формулювань вирішальне значення має не лише буквальне значення слів, а й контекст, інтенція автора, спосіб подання, ймовірна аудиторія та комунікативний ефект [11, с. 121–139; 12]. Це свідчить про те, що експертне юридичне знання має не лише технічний, а й герменевтичний вимір.

Отже, у прагматичному плані експертне юридичне знання є інструментом з'єднання науки, досвіду, оцінки й юридичного рішення. Його цінність полягає не просто в інформуванні правозастосувача, а в забезпеченні раціонального й відповідального вибору в умовах фактичної та нормативної складності.

Узагальнення нормативного, світоглядного й прагматичного вимірів дозволяє дійти висновку, що експертне юридичне знання є повноцінним елементом сучасної правової доктрини. Воно функціонує як в інституційних формах — через судову експертизу, правову та антикорупційну експертизу, наукову й науково-технічну експертизу, процедури оцінювання дисертацій, діяльність експертних рад, — так і в неінституційних формах, зокрема через доктринальні висновки, рецензії, консультації, правові позиції фахівців і науково-експертний супровід правотворчості [1–3; 14–19].

Саме через експертне знання право підтримує зв'язок із наукою, професійною етикою, методологією та соціальною реальністю. Воно виконує медіативну функцію між абстрактною нормою та конкретною ситуацією, між доктриною й практикою, між спеціальним знанням і юридичною аргументацією. Тому експертне юридичне знання доцільно розглядати не як периферійний додаток до права, а як один із механізмів його раціоналізації, гуманізації та підвищення якості.

Висновки. Експертне юридичне знання є особливим різновидом доктринально значущого знання, яке формується на перетині науки, права, професійного досвіду та юридично організованої комунікації. Воно не зводиться до процесуального статусу судового експерта і не може бути пояснене лише як технічна процедура підготовки висновку. Його зміст є значно ширшим і охоплює нормативно врегульовані, теоретично осмислені та практично реалізовані форми спеціалізованого правового пізнання, які обслуговують потреби правосуддя, правотворчості, наукової атестації та інших видів юридично значущої діяльності [4–8; 14–19].

Нормативний аналіз показує, що українське законодавство закріплює базове розуміння експерта як особи, яка володіє спеціальними знаннями, залучається в установленому порядку до дослідження юридично значущих

ISSN 3041-1793 Online

обставин і надає письмовий висновок [4–8]. Водночас чинне право демонструє значно ширшу сферу функціонування експертного знання — від судової й антикорупційної експертизи до наукової та науково-технічної експертизи, а також процедур оцінювання результатів дисертаційних досліджень [14–19]. Чинність і офіційні назви відповідних актів підтверджені базою законодавства Верховної Ради України.

У світоглядному вимірі експертне юридичне знання виявляє свою аксіологічну насиченість. Його основними параметрами є компетентність, незалежність, об'єктивність, наукова обґрунтованість, відповідальність, добросовісність, перевірюваність і комунікативна зрозумілість [1–3; 9–12]. Саме ці властивості забезпечують легітимність експертного висновку як складника юридичної аргументації та правового рішення.

У прагматичному вимірі експертне юридичне знання виступає як інструмент прийняття рішень у складних ситуаціях, де загальних юридичних засобів недостатньо. Його цінність полягає в тому, що воно поєднує спеціальне знання, професійний досвід, оцінку й прогноз, однак саме ця прикладна природа вимагає підвищеної уваги до наукової валідності методів, меж компетенції, прозорості обґрунтування та добросовісності експерта [12; 20]. Сучасні міжнародні підходи у сфері forensic science прямо підкреслюють потребу стандартів надійності та перевірюваності експертних методик.

Отже, експертне юридичне знання слід розглядати як самостійний елемент сучасної правової доктрини, що забезпечує зв'язок між спеціальним знанням, юридичною аргументацією, процедурною легітимністю та суспільною довірою до права. Перспективним напрямом подальших досліджень є вироблення узагальненої теорії експертного юридичного знання на стику теорії права, судової експертології, юридичної аргументації, доказового права та філософії права.

Література:

1. Шепітько В. Ю., Шепітько М. В. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 12–27. DOI: 10.33498/louu-2021-08-012.

2. Тертишник В. М. Судова експертологія: підручник для підготовки здобувачів освітнього ступеня «магістр» за спеціальностями 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність». Харків: Право, 2021. 280 с. ISBN 978-966-998-229-2.

3. Клюєв О. М., Сімакова-Єфремян Е. Б. Доктринальні підходи до судової експертизи в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 28–43. DOI: 10.33498/louu-2021-08-028.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 06.04.2026).

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15 (дата звернення: 06.04.2026).

ISSN 3041-1793 Online

6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15 (дата звернення: 06.04.2026).

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07.12.1984 № 8073-X. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/8073-10 (дата звернення: 06.04.2026).

8. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12 (дата звернення: 06.04.2026).

9. Alexy R. A Theory of Legal Argumentation: The Theory of Rational Discourse as Theory of Legal Justification. Oxford: Clarendon Press, 1989. 323 p. ISBN 978-0198255031.

10. Aarnio A. The Rational as Reasonable: A Treatise on Legal Justification. Dordrecht; Boston; Lancaster; Tokyo: D. Reidel Publishing Company,1987.276 p.ISBN 978-90-277-2276-8.

11. MacCormick N. Rhetoric and the Rule of Law: A Theory of Legal Reasoning. Oxford: Oxford University Press, 2005. 304 p.

12. Ferrer Beltrán J., Vázquez C. (eds.). Evidential Legal Reasoning: Crossing Civil Law and Common Law Traditions. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. DOI: 10.1017/9781009032049.

13. Taruffo M. La prueba de los hechos. 2. ed. Madrid: Trotta, 2005. 542 p. ISBN 978-84-8164-534-7.

14. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/51/95-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 06.04.2026).

15. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18 (дата звернення: 06.04.2026).

16. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3354-20 (дата звернення: 06.04.2026).

17. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України; Регламент від 18.07.2007 № 950. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/950-2007-%D0%BF (дата звернення: 06.04.2026).

18. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18 (дата звернення: 06.04.2026).

19. Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 12.01.2022 № 44. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/44-2022-%D0%BF (дата звернення: 06.04.2026).

20. National Research Council. *Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward*. Washington, DC: The National Academies Press, 2009. DOI: 10.17226/12589.

References:

1. Shepitko, V. Yu., & Shepitko, M. V. (2021). Doktryna kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy: formuvannia, suchasnyi stan i rozvytok v Ukraini [The doctrine of criminalistics and

ISSN 3041-1793 Online
forensic examination: Formation, current state, and development in Ukraine]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], 8, 12–27. https://doi.org/10.33498/louu-2021-08-012 [in Ukraine].

2. *Tertyshnyk, V. M. (2021).* Sudova ekspertolohiia: pidruchnyk dlia pidhotovky zdobuvachiv osvitnoho stupenia "mahistr" za spetsialnostiamy 081 "Pravo" ta 262 "Pravookhoronna diialnist" [Forensic expertology: A textbook for training applicants for the master's degree in specialties 081 "Law" and 262 "Law enforcement activity"]. Kharkiv: Pravo. [in Ukraine].

3. Kliuiev, O. M., & Simakova-Yefremian, E. B. (2021). Doktrynalni pidkhody do sudovoi ekspertyzy v Ukraini [Doctrinal approaches to forensic examination in Ukraine]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], 8, 28–43. https://doi.org/10.33498/louu-2021-08-028 [in Ukraine].

4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 No. 4651-VI. (2012). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" [Database "Legislation of Ukraine"]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved April 6, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 [in Ukraine].

5. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 No. 1618-IV. (2004). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" [Database "Legislation of Ukraine"]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved April 6, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15 [in Ukraine].

6. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 No. 2747-IV. (2005). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" [Database "Legislation of Ukraine"]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved April 6, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15 [in Ukraine].

7. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]: Zakon Ukrainskoi RSR vid 07.12.1984 No. 8073-X. (1984). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" [Database "Legislation of Ukraine"]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved April 6, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/8073-10 [in Ukraine].

8. Pro sudovu ekspertyzu [On Forensic Examination]: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 No. 4038-XII. (1994). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" [Database "Legislation of Ukraine"]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved April 6, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12 [in Ukrine].

9. Alexy, R. (1989). A theory of legal argumentation: The theory of rational discourse as theory of legal justification. Oxford, UK: Clarendon Press. [in English]

10. Aarnio, A. (1987). The rational as reasonable: A treatise on legal justification. Dordrecht; Boston; Lancaster; Tokyo: D. Reidel Publishing Company. [in English].

11. MacCormick, N. (2005). Rhetoric and the rule of law: A theory of legal reasoning. Oxford, UK: Oxford University Press. [in English].

12. Ferrer Beltrán, J., & Vázquez, C. (Eds.). (2022). Evidential legal reasoning: Crossing civil law and common law traditions. Cambridge, UK: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781009032049 [in English].

13. Taruffo, M. (2005). La prueba de los hechos *(*2nd ed.). Madrid: Trotta. ISBN 978-84-8164-534-7. [in English].

14. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu ekspertyzu [On Scientific and Scientific-Technical Expertise]: Zakon Ukrainy vid 10.02.1995 No. 51/95-VR. (1995). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" [Database "Legislation of Ukraine"]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved April 6, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/51/95-%D0%B2%D1%80 [in Ukraine].

ISSN 3041-1793 Online
15. Pro zapobihannia koruptsii [On Prevention of Corruption]: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 No. 1700-VII. (2014). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" [Database "Legislation of Ukraine"]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved April 6, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18 [in Ukraine].

16. Pro pravotvorchu diialnist [On Law-Making Activity]: Zakon Ukrainy vid 24.08.2023 No. 3354-IX. (2023). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" [Database "Legislation of Ukraine"]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved April 6, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/3354-20 [in Ukraine].

17. Pro zatverdzhennia Rehlamentu Kabinetu Ministriv Ukrainy [On Approval of the Rules of Procedure of the Cabinet of Ministers of Ukraine]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Rehlament vid 18.07.2007 No. 950. (2007). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" [Database "Legislation of Ukraine"]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved April 6, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/950-2007-%D0%BF [in Ukraine].

18. Pro vyshchu osvitu [On Higher Education]: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 No. 1556-VII. (2014). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" [Database "Legislation of Ukraine"]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved April 6, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18 [in Ukraine].

19. Pro zatverdzhennia Poriadku prysudzhennia stupenia doktora filosofii ta skasuvannia rishennia razovoi spetsializovanoi vchenoi rady zakladu vyshchoi osvity, naukovoi ustanovy pro prysudzhennia stupenia doktora filosofii [On Approval of the Procedure for Awarding the Degree of Doctor of Philosophy and Cancellation of the Decision of a One-Time Specialized Academic Council of a Higher Education Institution or Scientific Institution on Awarding the Degree of Doctor of Philosophy]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Poriadok vid 12.01.2022 No. 44. (2022). Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" [Database "Legislation of Ukraine"]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved April 6, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/44-2022-%D0%BF [in Ukraine].

20. National Research Council. (2009). Strengthening forensic science in the United States: A path forward. Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/12589 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 37.017:796]:[304.3:613]-021.142.3:316-026.16"364"](045)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1303-1319

Котов Сергій Миколайович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки, Львівський державний університет внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0001-9933-4323

Музика Богдан Юліянович майор поліції, старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки, Львівський державний університет внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0002-0290-8579

Мороз Тарас Іванович майор поліції, викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки, Львівський державний університет внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0003-2926-1071

Кмицяк Микола Володимирович старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки, Львівський державний університет внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0002-1682-2776

Вихопень Ольга Богданівна викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки, Львівський державний університет внутрішніх справ, https://orcid.org/0009-0002-0558-735X

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ У ЗВО МВС УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування педагогічних умов удосконалення спеціальної фізичної підготовки здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти МВС України. Актуальність порушеної проблеми визначається сучасними суспільними й безпековими викликами, що зумовлюють необхідність якісного оновлення професійної підготовки майбутніх працівників правоохоронної сфери. В умовах воєнного стану, зростання рівня небезпек, ускладнення оперативно-службових завдань та підвищення вимог до професійної мобільності поліцейських особливої ваги набуває формування високого рівня спеціальної фізичної підготовленості, здатності ефективно діяти в екстремальних ситуаціях, витримувати значні фізичні та психоемоційні навантаження, швидко приймати рішення й реалізовувати їх у практичній діяльності.

Метою статті є визначення, систематизація та наукове обґрунтування педагогічних умов, що забезпечують підвищення ефективності спеціальної

ISSN 3041-1793 Online
фізичної підготовки здобувачів у ЗВО МВС України. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових методів дослідження, зокрема аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння науково-методичних праць, а також інтерпретацію сучасних підходів до професійно орієнтованої фізичної підготовки майбутніх поліцейських.

У ході дослідження встановлено, що вдосконалення спеціальної фізичної підготовки здобувачів вищої освіти можливе за умови цілеспрямованого впровадження взаємопов'язаних педагогічних чинників. До провідних педагогічних умов віднесено: професійну спрямованість змісту навчально-тренувального процесу; інтеграцію спеціальної фізичної підготовки з тактико-спеціальною, вогневою, психологічною та функціональною підготовкою; моделювання типових і нестандартних службових ситуацій, наближених до реальних умов професійної діяльності; диференційований та індивідуалізований підхід до добору навантажень відповідно до рівня фізичної підготовленості, стану здоров'я, мотивації та психофізіологічних особливостей здобувачів; упровадження сучасних технологій контролю, самоконтролю й моніторингу результатів навчання; розвиток позитивної мотивації до систематичного фізичного самовдосконалення та формування відповідального ставлення до збереження власного здоров'я.

Обґрунтовано, що важливими складниками ефективної системи спеціальної фізичної підготовки є використання вправ прикладного та службово-професійного характеру, поєднання теоретичної, практичної й самостійної підготовки, посилення міждисциплінарних зв'язків, а також поетапне ускладнення змісту занять відповідно до логіки професійного становлення майбутнього працівника поліції. Доведено, що підвищення результативності спеціальної фізичної підготовки безпосередньо пов'язане із систематичною діагностикою фізичного стану здобувачів, корекцією навчально-тренувального процесу, оновленням методичного забезпечення та орієнтацією на формування готовності до виконання завдань у реальних умовах службової діяльності.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його положень під час модернізації змісту освітніх компонентів у ЗВО МВС України, розроблення навчальних програм, методичних рекомендацій і комплексів вправ для викладачів кафедр спеціальної фізичної підготовки, а також у вдосконаленні системи професійної підготовки майбутніх працівників Національної поліції України загалом. Перспективи подальших наукових розвідок убачаються в експериментальній перевірці ефективності визначених педагогічних умов та розробленні інноваційних моделей спеціальної фізичної підготовки з урахуванням сучасних викликів безпекового середовища.

Ключові слова: спеціальна фізична підготовка, здобувачі вищої освіти, заклади вищої освіти МВС України, педагогічні умови, професійна підготовка,

ISSN 3041-1793 Online
майбутні поліцейські, воєнний стан, психофізична готовність, службова діяльність, моделювання службових ситуацій, фізичне самовдосконалення.

Kotov Serhii Mykolaiovych PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical Training, Lviv State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0001-9933-4323

Muzyka Bohdan Yuliiovych Police Major, Senior Lecturer of the Department of Special Physical Training, Lviv State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0002-0290-8579

Moroz Taras Ivanovych Police Major, Lecturer of the Department of Special Physical Training, Lviv State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0003-2926-1071

Kmytsiak Mykola Volodymyrovych Senior Lecturer of the Department of Special Physical Training, Lviv State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0002-1682-2776

Vykhopen Olha Bohdanivna Lecturer of the Department of Special Physical Training, Lviv State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0009-0002-0558-735X

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR IMPROVING THE SPECIAL PHYSICAL TRAINING OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

Abstract. The article provides a theoretical substantiation of the pedagogical conditions for improving the special physical training of higher education students in higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The relevance of the issue is determined by current social and security challenges, which necessitate the qualitative renewal of the professional training of future law enforcement officers. Under martial law, increasing levels of danger, the growing complexity of operational and service tasks, and the higher demands placed on the professional mobility of police officers, the development of a high level of special physical fitness becomes especially important. This includes the ability to act effectively in extreme situations, withstand significant physical and psycho-emotional stress, make quick decisions, and implement them in practical activity.

The purpose of the article is to identify, systematize, and scientifically substantiate the pedagogical conditions that ensure greater effectiveness of special

ISSN 3041-1793 Online
physical training for students in higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. To achieve this goal, a set of general scientific research methods was employed, including analysis, synthesis, generalization, systematization, comparison of scientific and methodological works, as well as interpretation of modern approaches to professionally oriented physical training of future police officers.

The study found that the improvement of special physical training of higher education students is possible under the condition of purposeful implementation of interrelated pedagogical factors. The leading pedagogical conditions include the professional orientation of the content of the educational and training process; integration of special physical training with tactical-special, firearms, psychological, and functional training; modeling of typical and non-standard service situations close to real professional activity; a differentiated and individualized approach to the selection of physical loads in accordance with the level of physical fitness, health status, motivation, and psychophysiological characteristics of students; introduction of modern technologies of control, self-control, and monitoring of learning outcomes; development of positive motivation for systematic physical self-improvement and the formation of a responsible attitude toward maintaining one's own health.

It is substantiated that important components of an effective system of special physical training include the use of applied and service-oriented exercises, the combination of theoretical, practical, and independent training, the strengthening of interdisciplinary links, as well as the gradual complication of the content of classes in accordance with the logic of the professional development of a future police officer. It has been proven that increasing the effectiveness of special physical training is directly related to the systematic diagnosis of students' physical condition, correction of the educational and training process, updating of methodological support, and orientation toward the formation of readiness to perform tasks in real service conditions.

The practical significance of the study lies in the possibility of using its provisions in the modernization of the content of educational components in higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the development of curricula, methodological recommendations, and sets of exercises for teachers of departments of special physical training, as well as in improving the system of professional training of future officers of the National Police of Ukraine as a whole. Prospects for further research are seen in the experimental verification of the effectiveness of the identified pedagogical conditions and in the development of innovative models of special physical training taking into account current challenges of the security environment.

Keywords: special physical training, higher education students, higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, pedagogical

ISSN 3041-1793 Online
conditions, professional training, future police officers, martial law, psychophysical readiness, service activity, modeling of service situations, physical self-improvement.

Постановка проблеми

Сучасний етап розвитку системи вищої освіти МВС України характеризується суттєвим зростанням вимог до професійної підготовки майбутніх поліцейських, що зумовлено як реформуванням правоохоронної сфери, так і реаліями воєнного стану, ускладненням безпекового середовища, підвищенням інтенсивності оперативно-службових завдань, необхідністю швидкого реагування на кризові ситуації та забезпечення особистої безпеки працівників поліції. За таких умов спеціальна фізична підготовка здобувачів у закладах вищої освіти МВС України набуває не лише прикладного, а й стратегічного значення, оскільки виступає важливим чинником формування професійної готовності, стійкості до фізичних і психоемоційних навантажень, здатності діяти ефективно в екстремальних та непередбачуваних умовах службової діяльності [1; 4; 10].

У наукових працях останніх років неодноразово наголошується, що фізична підготовка курсантів і здобувачів ЗВО системи МВС є необхідною складовою їхньої майбутньої професійної діяльності, оскільки без належного рівня розвитку сили, витривалості, швидкості, координації, спеціальних рухових умінь і навичок неможливо забезпечити якісне виконання службових обов'язків, пов'язаних із затриманням правопорушників, самозахистом, пересуванням у складних умовах, подоланням перешкод, застосуванням заходів фізичного впливу та збереженням працездатності в умовах тривалого стресу [2; 3; 8; 13]. При цьому дослідники підкреслюють, що спеціальна фізична підготовка має розглядатися не ізольовано, а в тісному взаємозв'язку з тактичною, психологічною, функціональною та загальнопрофесійною підготовкою майбутнього правоохоронця [3; 10; 13].

Актуальність порушеної проблеми посилюється тим, що традиційні підходи до організації занять зі спеціальної фізичної підготовки не завжди повною мірою відповідають сучасним викликам і загрозам, з якими стикаються працівники поліції. Адаптація фізичної підготовки курсантів до нових ризиків, змін у характері службово-бойової діяльності, необхідності дій в умовах воєнного стану та підвищеної небезпеки потребує оновлення змісту, форм, методів і засобів навчально-тренувального процесу [1; 4; 6]. На це вказують і дослідження, присвячені особливостям спеціальної фізичної підготовки поліцейських в умовах воєнного стану, де наголошено на потребі посилення прикладної спрямованості занять, моделювання реальних професійних ситуацій, розвитку навичок дій в екстремальних обставинах та оперативної адаптації здобувачів до змінного середовища [4; 6].

ISSN 3041-1793 Online

Окремої уваги потребує проблема збереження балансу між нормативно визначеним змістом фізичної підготовки та індивідуальними особливостями здобувачів. Сучасний контингент курсантів і студентів ЗВО зі специфічними умовами навчання відзначається різним рівнем початкової фізичної підготовленості, мотивації до занять, стану здоров'я, психофізичних можливостей і здатності до відновлення після навантажень. Тому у процесі вдосконалення спеціальної фізичної підготовки особливого значення набувають педагогічні умови, що забезпечують індивідуалізацію й диференціацію навантажень, поєднання колективних та індивідуальних форм роботи, упровадження сучасних методів педагогічного контролю й самоконтролю [6; 9; 14]. Недостатнє врахування цих чинників може знижувати ефективність підготовки та не забезпечувати належного рівня професійної готовності майбутніх поліцейських.

Водночас аналіз сучасних наукових праць свідчить, що, попри значну увагу до проблем фізичної підготовки правоохоронців, питання саме педагогічних умов удосконалення спеціальної фізичної підготовки здобувачів у ЗВО МВС України ще не отримало достатньо цілісного й системного висвітлення. Дослідники розглядають значення фізичної підготовки для службової діяльності [2; 10], її роль у забезпеченні особистої безпеки майбутніх правоохоронців [3], проблеми й перспективи розвитку спеціальної фізичної підготовки [5], місце спеціальної фізичної підготовки в професійній діяльності майбутніх поліцейських [13], організаційні аспекти занять в умовах воєнного стану [6], а також питання формування культури здоров'я здобувачів як важливої основи професійної стійкості [15]. Проте потребують подальшого наукового обґрунтування саме ті педагогічні умови, які забезпечують комплексне вдосконалення змісту, методики, мотиваційного забезпечення, контролю результатів та професійної спрямованості спеціальної фізичної підготовки у відомчій системі освіти.

Не менш важливим є й те, що сучасні обставини вимагають переосмислення підходів до організації освітнього процесу загалом. Досвід пандемії COVID-19, а згодом і функціонування освітнього процесу в умовах воєнного стану продемонстрували необхідність гнучкості, варіативності та стійкості системи підготовки майбутніх правоохоронців [11; 6]. Це актуалізує проблему пошуку таких педагогічних умов, які дали б змогу не лише зберігати належний рівень спеціальної фізичної підготовленості здобувачів, а й забезпечувати її поступальне вдосконалення незалежно від зовнішніх обмежень, організаційних труднощів чи змін у форматі навчання.

Наявна суперечність між об'єктивною потребою у високому рівні спеціальної фізичної підготовленості майбутніх працівників Національної поліції України та недостатнім науково-методичним обґрунтуванням педагогічних умов її вдосконалення у ЗВО МВС України. Саме ця суперечність

ISSN 3041-1793 Online
зумовлює актуальність дослідження та потребу у визначенні, теоретичному обґрунтуванні й систематизації педагогічних умов, здатних підвищити ефективність спеціальної фізичної підготовки здобувачів, забезпечити її професійну спрямованість, практичну результативність і відповідність сучасним викликам правоохоронної діяльності [1; 4; 5; 13; 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика спеціальної фізичної підготовки здобувачів закладів вищої освіти МВС України впродовж останніх років перебуває в полі зору вітчизняних науковців, що зумовлено підвищенням вимог до професійної готовності майбутніх поліцейських, змінами в безпековому середовищі та необхідністю оновлення підходів до організації освітнього процесу. Аналіз сучасних наукових праць засвідчує, що дослідники розглядають спеціальну фізичну підготовку як важливий складник професійної підготовки працівників правоохоронних органів, який забезпечує належний рівень працездатності, витривалості, координації, швидкості реагування, стійкості до стресових чинників та готовності до дій у складних службових ситуаціях [2; 10; 14].

У працях Д. Анісімова акцентовано увагу на необхідності адаптації фізичної підготовки курсантів Національної поліції до сучасних викликів та загроз. Автор наголошує, що зміна характеру професійних ризиків, ускладнення службово-бойових завдань і реалії воєнного стану зумовлюють потребу перегляду традиційних підходів до змісту та організації фізичної підготовки майбутніх правоохоронців [1]. У співавторстві з А. Антиповою дослідник підкреслює, що фізична підготовка є необхідною складовою нормального функціонування правоохоронних органів, оскільки саме вона створює основу для належного виконання поліцейськими професійних обов'язків та дій у нестандартних обставинах [2]. Такі підходи свідчать про розуміння фізичної підготовки не лише як освітнього компонента, а як системоутворювального чинника професійної спроможності майбутнього фахівця.

Важливе місце в сучасних дослідженнях посідають праці, присвячені ролі фізичної підготовки у забезпеченні особистої безпеки майбутніх правоохоронців. Так, В. Богуславський розглядає фізичну підготовку курсантів як функціональний елемент системи заходів особистої безпеки, підкреслюючи її безпосередній зв'язок із готовністю до самозахисту, подолання фізичних перешкод, затримання правопорушників та ефективного виконання службових завдань [3]. У контексті цього підходу фізична підготовка постає як практичний інструмент формування впевненості, надійності та професійної витривалості майбутнього поліцейського.

Окремий блок досліджень стосується особливостей спеціальної фізичної підготовки в умовах воєнного стану. С. Бортник акцентує увагу на специфіці підготовки поліцейських у нових безпекових реаліях, коли зростає потреба в

ISSN 3041-1793 Online
розвитку прикладних умінь, адаптивності, здатності діяти в умовах підвищеної небезпеки та дефіциту часу [4]. Подібних висновків доходять О. Гордієнко, Ю. Лісняк, В. Новгородченко та Н. Калашник, які аналізують особливості організації занять з фізичного виховання курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану та наголошують на необхідності оновлення методичного інструментарію, варіативності форм занять і забезпечення безперервності підготовки [6]. Отже, сучасні дослідження підтверджують, що нові умови функціонування системи МВС потребують модернізації не лише змісту фізичної підготовки, а й педагогічних механізмів її реалізації.

Низка наукових праць присвячена виявленню проблем і перспектив розвитку спеціальної фізичної підготовки в сучасному освітньому та спортивному середовищі. Зокрема, Д. Вельможна та Д. Анісімов аналізують наявні труднощі у сфері спеціальної фізичної підготовки, акцентуючи на потребі її подальшого вдосконалення відповідно до сучасних вимог професійної діяльності [5]. О. Лук'яненко та Д. Петрушин також звертають увагу на проблеми фізичного виховання курсантів закладів вищої освіти МВС, що пов'язані з організаційними, методичними та мотиваційними аспектами навчально-тренувального процесу [7]. У свою чергу, К. Пата та О. Журавель підкреслюють значення фізичної підготовки та фізичної культури курсантів на сучасному етапі реформування системи МВС України, наголошуючи на необхідності поєднання професійної спрямованості, прикладного характеру вправ і системного підходу до розвитку фізичних якостей здобувачів [8].

Питанням місця фізичної підготовки в загальній структурі службової та професійної підготовки присвячені праці С. Петренка. Автор розглядає фізичну підготовку як складову службової підготовки працівників Національної поліції України та акцентує увагу на її ролі у формуванні готовності до виконання завдань за призначенням [10].

Разом із А. Баб'яком дослідник також підкреслює актуальність проблем фізичної підготовки та фізичного виховання курсантів і студентів ЗВО зі специфічними умовами навчання, що свідчить про необхідність подальшого наукового пошуку у цьому напрямі [9].

Значущими для осмислення сучасного стану проблеми є праці Д. Петрушина. У співавторстві з В. Богуславським дослідник порушує питання організації занять зі спеціальної фізичної підготовки в умовах пандемії COVID-19, що актуалізувало проблему гнучкості, адаптивності та здатності системи підготовки функціонувати в умовах зовнішніх обмежень [11]. Разом із Є. Креніковим автор окреслює актуальні напрями підвищення фізичної підготовки курсантів системи МВС України, серед яких особливого значення набувають професійна спрямованість, оновлення методики занять та посилення прикладного компонента підготовки [12].

ISSN 3041-1793 Online

Суттєвий внесок у розроблення теоретичних засад проблеми зроблено В. Рогальським, який визначає місце спеціальної фізичної підготовки в діяльності майбутніх поліцейських і підкреслює її роль у формуванні професійно значущих якостей особистості [13]. Водночас навчальний посібник "Фізична підготовка правоохоронця", підготовлений І. Скрипченком, В. Грибаном, В. Мельниковим та ін., містить систематизований теоретико-методичний матеріал щодо організації фізичної підготовки правоохоронців і є важливою базою для подальшого наукового осмислення проблеми [14]. Монографія І. Шостака та С. Мердова розширює проблемне поле дослідження за рахунок акценту на формуванні культури здоров'я курсантів як важливої передумови їхньої професійної стійкості, мотивації до самовдосконалення та збереження працездатності [15].

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що вітчизняні науковці ґрунтовно висвітлюють значення фізичної та спеціальної фізичної підготовки для професійної діяльності майбутніх поліцейських, розкривають її роль у забезпеченні особистої безпеки, адаптації до сучасних викликів, організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та реформування системи МВС України [1-15]. Разом із тим, попри наявність значної кількості праць, недостатньо системно дослідженими залишаються саме педагогічні умови вдосконалення спеціальної фізичної підготовки здобувачів у ЗВО МВС України, зокрема в аспектах інтеграції професійно орієнтованого змісту, індивідуалізації навантажень, розвитку мотивації, поєднання аудиторної та самостійної роботи, а також оновлення засобів педагогічного контролю. Саме це зумовлює доцільність подальшого наукового дослідження означеної проблеми.

Мета статті

Метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічних умов удосконалення спеціальної фізичної підготовки здобувачів у закладах вищої освіти МВС України з урахуванням сучасних вимог до професійної підготовки майбутніх поліцейських, особливостей службової діяльності, умов воєнного стану та необхідності підвищення ефективності освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Спеціальна фізична підготовка у системі професійної освіти МВС України є одним із базових складників формування готовності майбутніх поліцейських до виконання службових обов'язків у стандартних, ускладнених та екстремальних умовах. Її зміст не зводиться виключно до розвитку окремих фізичних якостей, а охоплює цілеспрямоване формування професійно значущих рухових умінь, прикладних навичок, психофізичної стійкості, здатності до швидкого реагування, самоконтролю, витривалості та здатності ефективно діяти в умовах підвищеного ризику. Саме тому сучасну спеціальну фізичну підготовку доцільно розглядати як інтегративний компонент

ISSN 3041-1793 Online
професійної підготовки майбутнього правоохоронця, тісно пов'язаний із тактичною, психологічною, функціональною та вогневою готовністю до службової діяльності [2; 10; 13].

Актуальність удосконалення спеціальної фізичної підготовки здобувачів у ЗВО МВС України суттєво посилюється в умовах воєнного стану, коли значно зростають вимоги до витривалості, адаптивності, професійної мобільності та готовності діяти в нестандартних і небезпечних ситуаціях. Сучасна службова діяльність працівників поліції передбачає не лише належний рівень загальної фізичної підготовленості, а й сформованість спеціальних прикладних умінь, здатність оперативно приймати рішення, діяти в обмеженому просторі, долати фізичне й психоемоційне навантаження, а також ефективно взаємодіяти з іншими учасниками службових операцій [1; 4; 6]. У зв'язку з цим особливого значення набуває пошук і наукове обґрунтування педагогічних умов, які забезпечують цілеспрямоване вдосконалення спеціальної фізичної підготовки в системі відомчої освіти.

Однією з провідних педагогічних умов є професійна спрямованість змісту навчально-тренувального процесу. Ідеться про таку організацію занять, за якої фізичні вправи, методи й форми роботи максимально наближені до реальних умов майбутньої професійної діяльності. Зміст спеціальної фізичної підготовки має бути орієнтований не лише на розвиток сили, швидкості, витривалості, спритності чи координації, а й на формування прикладних умінь, необхідних для затримання правопорушників, подолання опору, забезпечення особистої безпеки, супроводу осіб, пересування в умовах обмеженого простору, подолання перешкод, перенесення додаткового спорядження, роботи в умовах утоми та дефіциту часу.

Саме така прикладна спрямованість забезпечує практичну значущість спеціальної фізичної підготовки та робить її безпосередньо пов'язаною з майбутньою професійною діяльністю [3; 8; 12].

Не менш важливою педагогічною умовою є інтеграція спеціальної фізичної підготовки з іншими складниками професійної освіти. У реальній діяльності поліцейський не використовує фізичні вміння ізольовано, а реалізує їх у поєднанні з тактичним мисленням, правовими знаннями, психологічною стійкістю, навичками комунікації та швидкого оцінювання ризиків. Саме тому спеціальна фізична підготовка повинна органічно поєднуватися з тактико-спеціальною, вогневою, домедичною та психологічною підготовкою. Такий підхід сприяє формуванню цілісної професійної готовності здобувачів, забезпечує міждисциплінарний характер навчання та створює передумови для ефективного перенесення набутих умінь у реальні службові ситуації [10; 13; 14]. Крім того, інтеграція дає змогу посилити практичну цінність занять, оскільки здобувачі чіткіше усвідомлюють зв'язок між фізичною підготовленістю та результативністю професійних дій.

ISSN 3041-1793 Online

Вагомою педагогічною умовою виступає моделювання реальних і варіативних службових ситуацій у процесі занять. Тренування в умовах, наближених до реальних, використання ситуаційних завдань, рольових моделей, комплексних вправ із поєднанням фізичного навантаження та тактичного реагування дають змогу підвищити не лише рівень фізичної готовності, а й психологічну стійкість, емоційну врівноваженість, здатність швидко орієнтуватися в обставинах, що змінюються. У сучасних умовах ця педагогічна умова є особливо важливою, оскільки професійна діяльність працівників поліції дедалі частіше характеризується непередбачуваністю, високим рівнем небезпеки та потребою в миттєвому реагуванні [1; 4; 6]. Моделювання службових ситуацій підвищує практичну результативність навчання, формує стійкі алгоритми дій і знижує ризик помилок у реальних професійних умовах.

Ще однією важливою педагогічною умовою є індивідуалізація та диференціація фізичних навантажень. Контингент здобувачів ЗВО МВС України є неоднорідним за рівнем початкової фізичної підготовленості, станом здоров'я, мотивацією, темпами відновлення, психофізіологічними характеристиками та рівнем стресостійкості. Відповідно, ефективність спеціальної фізичної підготовки суттєво залежить від здатності викладача враховувати ці індивідуальні особливості, добирати адекватні засоби і методи навчання, диференціювати рівень складності вправ, регулювати інтенсивність навантажень та забезпечувати послідовне ускладнення змісту занять. Такий підхід сприяє підвищенню безпеки освітнього процесу, мінімізує ризики перевантаження й травматизму, а також створює сприятливі умови для поступового професійного зростання кожного здобувача [6; 9; 15].

Суттєву роль у вдосконаленні спеціальної фізичної підготовки відіграє формування позитивної мотивації до фізичного самовдосконалення. Результативність освітнього процесу значною мірою залежить від того, наскільки здобувачі усвідомлюють професійну цінність спеціальної фізичної підготовки, її вплив на власну безпеку, ефективність майбутньої службової діяльності та професійну конкурентоспроможність. У цьому контексті важливо створювати такі педагогічні умови, за яких фізичне вдосконалення сприймається не як формальна вимога освітньої програми, а як невід'ємна складова професійної культури поліцейського. Формування внутрішньої мотивації, відповідального ставлення до стану власного здоров'я, працездатності та фізичної форми сприяє підвищенню активності здобувачів на заняттях, їхній зацікавленості в самостійній роботі та готовності до систематичного саморозвитку [5; 15].

Окремої уваги потребує поєднання аудиторної та самостійної роботи здобувачів. Сучасні умови професійної підготовки майбутніх правоохоронців вимагають від них не лише ефективної роботи на практичних заняттях, а й

ISSN 3041-1793 Online
сформованої здатності самостійно підтримувати й удосконалювати власний рівень фізичної підготовленості. Самостійна робота може охоплювати індивідуальні комплекси вправ, елементи функціонального тренінгу, вправи на розвиток сили, витривалості, гнучкості, координації, а також засоби відновлення. За умови належного методичного супроводу така форма роботи сприяє закріпленню навчального матеріалу, розвитку самодисципліни та підвищенню особистої відповідальності здобувачів за результати підготовки [7; 14].

Не менш важливою педагогічною умовою є застосування сучасних методів контролю, самоконтролю та корекції результатів підготовки. Систематичне оцінювання рівня фізичної підготовленості, моніторинг індивідуального прогресу, аналіз динаміки функціонального стану, поєднання педагогічного контролю із самоконтролем здобувачів дають змогу своєчасно виявляти проблемні аспекти, коригувати зміст занять і підвищувати ефективність навчально-тренувального процесу. У сучасних умовах доцільним є використання цифрових засобів фіксації результатів, індивідуальних карт підготовленості, тестових комплексів, що дозволяють об'єктивно визначати рівень сформованості необхідних фізичних якостей і прикладних умінь [12; 14]. Такий підхід забезпечує адресність педагогічного впливу та орієнтує спеціальну фізичну підготовку на досягнення конкретних професійно значущих результатів.

Отже, удосконалення спеціальної фізичної підготовки здобувачів у ЗВО МВС України є багатокомпонентним процесом, ефективність якого забезпечується сукупністю взаємопов'язаних педагогічних умов. До них належать професійна спрямованість змісту занять, інтеграція спеціальної фізичної підготовки з іншими видами професійної підготовки, моделювання реальних службових ситуацій, індивідуалізація навантажень, розвиток внутрішньої мотивації до фізичного самовдосконалення, поєднання аудиторної та самостійної роботи, а також упровадження сучасних методів контролю й корекції результатів. Реалізація зазначених умов сприятиме підвищенню якості професійної освіти майбутніх поліцейських, формуванню їхньої стійкої готовності до виконання службових завдань та забезпеченню відповідності системи підготовки сучасним викликам правоохоронної діяльності [1; 4; 10; 13].

Висновки

У результаті дослідження встановлено, що спеціальна фізична підготовка здобувачів у закладах вищої освіти МВС України є важливим складником їхньої професійної підготовки, оскільки безпосередньо впливає на рівень готовності майбутніх поліцейських до виконання службових завдань у стандартних, ускладнених та екстремальних умовах. Сучасні безпекові виклики, умови воєнного стану, підвищення вимог до професійної мобільності, витривалості, стресостійкості та здатності діяти в ситуаціях

ISSN 3041-1793 Online

ризику зумовлюють необхідність удосконалення змісту, форм і методів спеціальної фізичної підготовки у відомчих закладах вищої освіти [1; 4; 6].

Аналіз наукових джерел засвідчив, що ефективність спеціальної фізичної підготовки значною мірою залежить від цілеспрямованого впровадження комплексу взаємопов'язаних педагогічних умов. До найбільш значущих із них віднесено професійну спрямованість змісту занять, інтеграцію спеціальної фізичної підготовки з тактико-спеціальною, психологічною, вогневою та функціональною підготовкою, моделювання реальних службових ситуацій, індивідуалізацію та диференціацію фізичних навантажень, формування позитивної мотивації до фізичного самовдосконалення, поєднання аудиторної та самостійної роботи, а також упровадження сучасних методів контролю, самоконтролю та корекції результатів підготовки [3; 10; 12; 14].

Обґрунтовано, що професійна спрямованість спеціальної фізичної підготовки повинна забезпечувати формування у здобувачів не лише належного рівня розвитку фізичних якостей, а й прикладних умінь і навичок, необхідних для виконання конкретних службових дій. Водночас інтеграція спеціальної фізичної підготовки з іншими компонентами професійної освіти сприяє формуванню цілісної готовності майбутнього правоохоронця до практичної діяльності. Важливим також є моделювання варіативних службових ситуацій, що підвищує адаптаційні можливості здобувачів, розвиває їхню психологічну стійкість, швидкість реагування та здатність приймати ефективні рішення в умовах невизначеності [1; 4; 13].

Доведено, що індивідуалізація навчально-тренувального процесу та врахування рівня фізичної підготовленості, стану здоров'я, мотивації й психофізіологічних особливостей здобувачів є необхідною умовою підвищення результативності занять. Не менш важливим чинником є формування внутрішньої мотивації до систематичного фізичного самовдосконалення, розвитку культури здоров'я та відповідального ставлення до професійної підготовки. Саме мотиваційний компонент забезпечує стійкість інтересу здобувачів до занять, їхню активність, дисциплінованість і готовність до самостійної роботи над собою [5; 9; 15].

Отже, удосконалення спеціальної фізичної підготовки здобувачів у ЗВО МВС України має здійснюватися на основі системного педагогічного підходу, що передбачає оновлення змісту підготовки відповідно до сучасних викликів, посилення її прикладного характеру, упровадження інноваційних організаційно-методичних рішень та орієнтацію на формування професійно значущих якостей майбутнього поліцейського. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання визначених педагогічних умов під час модернізації освітніх компонентів, розроблення методичних рекомендацій для викладачів кафедр спеціальної фізичної підготовки та підвищення загальної ефективності професійної підготовки майбутніх працівників

ISSN 3041-1793 Online

Національної поліції України. Перспективу подальших досліджень убачаємо в експериментальній перевірці ефективності запропонованих педагогічних умов у практиці діяльності закладів вищої освіти МВС України.

Література:

1. Анісімов, Д. Адаптація фізичної підготовки курсантів Національної поліції до сучасних викликів та загроз / Д. Анісімов // Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 квітня 2025 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 12–14.

2. Анісімов, Д. О., Антипова, А. К. Фізична підготовка курсантів як необхідна складова нормальної діяльності правоохоронних органів // *Молодий вчений*. 2022. № 7 (107). С. 5–8. DOI: 10.32839/2304-5809/2022-7-107-2.

3. Богуславський, В. Особливості фізичної підготовки курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання з урахуванням ґендерного підходу та вимог СФП / В. Богуславський // Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 квітня 2025 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 22–25.

4. Богуславський, В. В., Бачинська, Н. В., Журавель, О. А. та ін. Методичні рекомендації для командного складу факультетів щодо проведення ранкової фізичної зарядки та підготовчих вправ спортивно-масової роботи зі здобувачами ЗВО зі специфічними умовами навчання. Дніпро : ДДУВС, 2024. 26 с.

5. Кільова, С., Рогальський, В. Фізична підготовка для поліцейських є невід'ємною та важливою складовою їхньої професійної діяльності / С. Кільова, В. Рогальський // Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 26 квітня 2024 р.). Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 124–126.

6. Петренко, С. Гендерні особливості організації фізичної підготовки курсантів ЗВО МВС України / С. Петренко // Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 квітня 2025 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 104–106.

7. Петренко, С. П. Фізична підготовка як складова службової підготовки працівників Національної поліції України / С. П. Петренко // Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки та оборони України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 квітня 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 98–101.

8. Петрушин, Д. Важливість забезпечення належного рівня фізичної підготовки курсантів вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання / Д. Петрушин // Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 квітня 2025 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 102–104.

9. Петрушин, Д. Значення фізичної підготовки для ефективної дії працівників поліції в умовах службово-бойових ситуацій / Д. Петрушин // Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 26 квітня 2024 р.). Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 63–65.

10. Петрушин, Д., Креніков, Є. Актуальні напрями підвищення фізичної підготовки курсантів системи МВС України в сучасних умовах // *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2023. № 1. С. 26–29. DOI: 10.32652/tmfvs.2023.1.26-29.

ISSN 3041-1793 Online

11. Рогальський, В. І. Місце спеціальної фізичної підготовки в діяльності майбутніх поліцейських // *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія*. 2024. № 6. DOI: 10.54929/2786-9199-2024-6-02-01.

12. Рогальський, В. І. Професійно-прикладна фізична підготовка курсантів навчальних закладів МВС України / В. І. Рогальський // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 624–625.

13. Скрипченко, І. Т., Грибан, В. Г., Мельников, В. Л. та ін. Фізична підготовка правоохоронця : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2024. 280 с.

14. Соловей, О. М., Пожидаєв, М. Ю., Дищенко, Д. В., Вознюк, К. Г., Петренко, С. П., Анісімов, Д. О. Теоретична підготовка курсантів як фактор, що впливає на рівень складників спеціальної фізичної підготовленості // *Фізичне виховання та спорт*. 2022. № 4. С. 72–79. DOI: 10.2663/2663-5925-2021-4-10.

15. Шостак, І. О., Мердов, С. П. Формування культури здоров'я курсантів закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських : монографія. Харків : Факт, 2024. 198 с.

References:

1. Anisimov, D. (2025). Adaptatsiia fizychnoi pidhotovky kursantiv Natsionalnoi politsii do suchasnykh vyklykiv ta zahroz daptation of physical training of National Police cadets to modern challenges and threats]. In Aktualni problemy sluzhbovo-boiovoi diialnosti syl sektoru bezpeky i oborony Ukrainy - Actual Problems of Service and Combat Activity of the Security and Defense Sector of Ukraine: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 12-14). Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

2. Anisimov, D.O., & Antypova, A.K. (2022). Fizychna pidhotovka kursantiv yak neobkhidna skladova normalnoi diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [Physical training of cadets as a necessary component of the normal functioning of law enforcement agencies]. Molodyi vchenyi - Young Scientist, 7(107), 5-8. DOI: 10.32839/2304-5809/2022-7-107-2 [in Ukrainian].

3. Bohuslavskyi, V. (2025). Osoblyvosti fizychnoi pidhotovky kursantiv ZVO zi spetsyfichnymy umovamy navchannia z urakhuvanniam gendernoho pidkhodu ta vymoh SFP [Peculiarities of physical training of cadets of higher education institutions with specific learning conditions taking into account the gender approach and the requirements of special physical training]. In Aktualni problemy sluzhbovo-boiovoi diialnosti syl sektoru bezpeky i oborony Ukrainy - Actual Problems of Service and Combat Activity of the Security and Defense Sector of Ukraine: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 22-25). Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

4. Bohuslavskyi, V.V., Bachynska, N.V., Zhuravel, O.A., et al. (2024). Metodychni rekomendatsii dlia komandnoho skladu fakultetiv shchodo provedennia rankovoi fizychnoi zariadky ta pidhotovchykh vprav sportyvno-masovoi roboty zi zdobuvachamy ZVO zi spetsyfichnymy umovamy navchannia [Methodological recommendations for the command staff of faculties on conducting morning physical exercises and preparatory exercises of sports and mass work with students of higher education institutions with specific learning conditions]. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

5. Kilova, S., & Rohalskyi, V. (2024). Fizychna pidhotovka dlia politseiskykh ye nevidiemnoiu ta vazhlyvoiu skladovoiu yikhnoi profesiinoi diialnosti [Physical training for police officers is an integral and important component of their professional activity]. In Aktualni problemy sluzhbovo-boiovoi diialnosti syl sektoru bezpeky i oborony Ukrainy - Actual Problems

ISSN 3041-1793 Online
of Service and Combat Activity of the Security and Defense Sector of Ukraine: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 124-126). Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

6. Petrenko, S. (2025). Henderni osoblyvosti orhanizatsii fizychnoi pidhotovky kursantiv ZVO MVS Ukrainy ender peculiarities of organizing physical training of cadets of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. In Aktualni problemy sluzhbovo-boiovoi diialnosti syl sektoru bezpeky i oborony Ukrainy - Actual Problems of Service and Combat Activity of the Security and Defense Sector of Ukraine: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 104-106). Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

7. Petrenko, S.P. (2023). Fizychna pidhotovka yak skladova sluzhbovoi pidhotovky pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy [Physical training as a component of service training of officers of the National Police of Ukraine]. In Aktualni problemy sluzhbovo-boiovoi diialnosti syl sektoru bezpeky ta oborony Ukrainy - Actual Problems of Service and Combat Activity of the Security and Defense Sector of Ukraine: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 98-101). Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

8. Petrushyn, D. (2025). Vazhlyvist zabezpechennia nalezhnoho rivnia fizychnoi pidhotovky kursantiv vyshchykh navchalnykh zakladiv zi spetsyfichnymy umovamy navchannia [The importance of ensuring an appropriate level of physical training of cadets of higher educational institutions with specific learning conditions]. In Aktualni problemy sluzhbovo-boiovoi diialnosti syl sektoru bezpeky i oborony Ukrainy - Actual Problems of Service and Combat Activity of the Security and Defense Sector of Ukraine: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 102-104). Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

9. Petrushyn, D. (2024). Znachennia fizychnoi pidhotovky dlia efektyvnoi dii pratsivnykiv politsii v umovakh sluzhbovo-boiovykh sytuatsii [The importance of physical training for the effective actions of police officers in service and combat situations]. In Aktualni problemy sluzhbovo-boiovoi diialnosti syl sektoru bezpeky i oborony Ukrainy - Actual Problems of Service and Combat Activity of the Security and Defense Sector of Ukraine: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 63-65). Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

10. Petrushyn, D., & Krenikov, Ye. (2023). Aktualni napriamy pidvyshchennia fizychnoi pidhotovky kursantiv systemy MVS Ukrainy v suchasnykh umovakh urrent directions of improving physical training of cadets of the MIA system of Ukraine in modern conditions]. Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu - Theory and Methods of Physical Education and Sports, 1, 26-29. DOI: 10.32652/tmfvs.2023.1.26-29 [in Ukrainian].

11. Rohalskyi, V.I. (2024). Mistse spetsialnoi fizychnoi pidhotovky v diialnosti maibutnikh politseiskykh [The place of special physical training in the activity of future police officers]. Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: pedahohika ta psykholohiia - Problems of Modern Transformations. Series: Pedagogy and Psychology, 6. DOI: 10.54929/2786-9199-2024-6-02-01 [in Ukrainian].

12. Rohalskyi, V.I. (2025). Profesiino-prykladna fizychna pidhotovka kursantiv navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy [Professionally applied physical training of cadets of educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. In Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty - International and National Security: Theoretical and Applied Aspects: Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference (Part 2, pp. 624-625). Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

13. Skrypchenko, I.T., Hryban, V.H., Melnykov, V.L., et al. (2024). Fizychna pidhotovka pravookhorontsia [Physical training of a law enforcement officer]. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

14. Solovei, O.M., Pozhydaiev, M.Iu., Dyshchenko, D.V., Vozniuk, K.H., Petrenko, S.P., & Anisimov, D.O. (2022). Teoretychna pidhotovka kursantiv yak faktor, shcho vplyvaie na riven

ISSN 3041-1793 Online
skladnykiv spetsialnoi fizychnoi pidhotovlenosti [Theoretical training of cadets as a factor influencing the level of components of special physical preparedness]. Fizychne vykhovannia ta sport - Physical Education and Sport, 4, 72-79. DOI: 10.2663/2663-5925-2021-4-10 [in Ukrainian].

15. Shostak, I.O., & Merdov, S.P. (2024). Formuvannia kultury zdorovia kursantiv zakladiv vyshchoi osvity iz spetsyfichnymy umovamy navchannia, yaki zdiisniuiut pidhotovku politseiskykh ormation of health culture of cadets of higher education institutions with specific learning conditions that train police officers]. Kharkiv: Fakt [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.98:343.326:342.8

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1320-1332

Кривопуск Олександр Григорович доктор філософії, доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-4889-5205

ЩОДО ПОНЯТТЯ, ЗМІСТУ ТА МІСЦЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВИБОЧИХ ПРАВ І СВОБОД У СТРУКТУРІ ЗЛОЧИННОСТІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню поняття, змісту та місця кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод людини і громадянина у структурі злочинності з позицій криміналістичної науки. Обґрунтовано, що виборчі права і свободи є самостійним об'єктом кримінально-правової й криміналістичної охорони, а їх порушення характеризуються специфічними ознаками, що зумовлюють необхідність системного наукового осмислення цієї категорії кримінальних правопорушень.

Автором проаналізовано найбільш актуальні підходи до визначення поняття кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод та уточнено їх зміст у контексті криміналістичної науки, зокрема методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Встановлено, що досліджувані правопорушення займають окреме місце у загальній структурі злочинності, перебуваючи у тісному взаємозв'язку із злочинами проти політичних прав і свобод, службовими та корупційними кримінальними правопорушеннями, що впливає на ступінь їх суспільної небезпечності.

Наголошено, що виокремлення досліджуваної групи кримінальних правопорушень як окремої і самостійної групи має важливе криміналістичне значення, оскільки сприяє формуванню цілісного уявлення про закономірності їх вчинення та прояву у структурі злочинності.

Автор доходить висновку, що належне визначення місця цієї категорії правопорушень у системі злочинності створює наукове підґрунтя для подальшого розвитку криміналістичних досліджень у сфері охорони виборчих прав і свобод людини і громадянина в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій, зокрема розробки методик їх розслідування.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти виборчих прав і свобод; кримінальне провадження; розслідування кримінальних правопорушень; злочин; вибори, референдум, зміст кримінального правопорушення.

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

Kryvopusk Oleksandr Grigorievich Doctor of Philosophy, associate professor, Department of Criminology and Pre-Medical Training, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-4889-5205

ON THE CONCEPT, CONTENT AND PLACE OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST ELECTORAL RIGHTS AND FREEDOMS IN THE STRUCTURE OF CRIME

Abstract. The article is dedicated to the study of the concept, content, and place of criminal offenses against the electoral rights and freedoms of individuals and citizens within the structure of crime from the perspective of forensic science. It is substantiated that electoral rights and freedoms constitute an independent and socially significant object of criminal-legal and forensic protection, and that their violation is characterized by specific features, which necessitates a systematic scientific understanding of this category of criminal offenses.

The author analyzes the most relevant approaches to defining the concept of criminal offenses against electoral rights and freedoms and refines their content, taking into account the requirements of forensic science, particularly the methodology for investigating specific types of criminal offenses. It has been established that the offenses under study occupy a distinct position within the overall structure of crime, being closely interconnected with crimes against political rights and freedoms, as well as with official and corruption-related criminal offenses, which affects their social danger.

It is emphasized that distinguishing this group of criminal offenses as a separate and independent category has important forensic significance, as it contributes to forming a comprehensive understanding of the patterns of their commission and manifestation within the structure of crime. The conclusion is drawn that a proper determination of the place of this category of offenses within the crime system provides a scientific basis for the further development of forensic research in the field of protecting the electoral rights and freedoms of individuals and citizens amid contemporary socio-political transformations, including the development of investigative methodologies.

Keywords: criminal offenses against electoral rights and freedoms; criminal proceedings; investigation of criminal offenses; crime; elections, referendum, the elements of a criminal offense.

Постановка проблеми. Виборчі права та свободи громадян належать до основних прав, які забезпечуються Конституцією України та низкою актів міжнародного права, зокрема і Загальною декларацією прав людини, яка заклала підґрунтя забезпечення низки політичних прав людини.

ISSN 3041-1793 Online

У ч.3 ст. 21 Декларації зазначається що воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування [1].

В процесі виборів непоодинокими стають випадки протиправних дій, які призводять до порушення прав громадян щодо вільного волевиявлення. Вказані випадки широко висвітлюються у матеріалах медіа, що своєю чергою викликає суспільний резонанс та призводить до підриву авторитету органів державної влади на всіх рівнях.

На сьогоднішній момент, в умовах повномасштабної агресії рф, Президентом за подальшим погодженням Верховною Радою України вимушено було запроваджено режим воєнного стану на території нашої держави, який тимчасово обмежив деякі конституційні права громадян, зокрема і призвів до зупинки виборчих процесів в державі.

Проте, у медіа все частіше обговорюються можливості проведення виборів Президента та народних депутатів Верховної Ради України. Для реалізації поставлених завдань, пропонуються зміни у вітчизняному законодавстві, проте, зважаючи на умови сьогодення виникає потреба наряду із забезпеченням безпекової складової у створенні дієвих механізмів забезпечення прозорості виборчого процесу з одного боку та розробки алгоритмів дій реагування на факти порушення виборчих прав громадян з іншого.

Аналізуючи досвід попередніх виборів, можна констатувати що протиправні дії осіб, які намагаються вплинути на виборчі процеси, проявляються у різних формах та піддаються систематичній трансформації.

Таким чином, для ефективної боротьби із кримінальними правопорушеннями досліджуваної категорії, правоохоронні органи повинні мати у своєму розпорядженні дієві методики реагування на факти порушення виборчих прав.

Для розкриття окремих елементів криміналістичної характеристики та розробки вказаних методик, правоохоронним органам, насамперед необхідно мати чітке теоретичне уявлення щодо поняття та змісту кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод.

На сьогоднішній момент залишаються не вирішеними низка проблемних питань насамперед пов'язаних із кваліфікацією вказаних кримінальних правопорушень, що викликані відсутністю теоретичної основи, недосконалістю понятійного апарату тощо.

Такий стан речей призводить до зловживань та спекуляцій серед представників органів державної влади, місцевого самоврядування та правоохоронних органів.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження склали роботи О.В. Сачка, М.Г. Кузнєцова, Т.П. Матюшкової, Д.О. Колодіна, В.А. Федорова, С.А. Мозоля та інших науковців. Проте, слід зазначити, що у зв'язку із змінами законодавства та виборчих процесів в цілому низка проблемних питань, в контексті дослідження понятійного апарату, змісту та місця кримінальних правопорушень досліджуваної категорії залишаються розкритими не в повному обсязі.

Мета статті – полягає в аналізі наукових джерел, присвячених проблематиці розкриття та змісту кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод громадян, формуванні власного авторського підходу та визначення їх системного положення у структурі злочинності з урахуванням криміналістичних критеріїв.

Виклад основного матеріалу. Кримінальні правопорушення проти виборчих прав і свобод людини і громадянина являють складну та багаторівневу категорію протиправних посягань, які безпосередньо посягають на основоположні засади вільного, демократичного волевиявлення та легітимність виборчих процесів в цілому. Їх дослідження з позицій криміналістичної науки зумовлене не лише зростанням суспільної небезпечності таких правопорушень, а й необхідністю формування ефективних підходів до їх виявлення та розслідування. У цьому контексті особливого значення набуває з'ясування поняття та змісту кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод, а також визначення їх місця у загальній структурі злочинності.

Аналізуючи наукові джерела, присвячені дослідженню понятійного апарату можна дійти висновку, що здебільшого поняття кримінальних правопорушень стає об'єктом дослідження кримінально-правової науки.

Так, Д.О. Колодін, у досліджені, присвяченому систематизації кримінальних правопорушень, які посягають на виборчу систему доходить висновку, що досліджувану дефініцію доцільно розглядати як сукупність кримінально караних діянь, які вчиняються суб'єктом кримінального правопорушення та завдають шкоду або створюють загрозу завдання такої шкоди суспільним відносинам, які виникають та існують у зв'язку з реалізацією виборчих прав громадян, формування владних виборних органів та публічної влади в Україні [2, с. 268].

Як бачимо наведена позиція демонструє комплексний підхід до розуміння вказаної групи кримінальних правопорушень. При цьому автором акцентовано увагу на системі кримінально караних діянь, що є відображенням формально-юридичного тлумачення окремих кримінальних правопорушень. Також слід відмітити позицію науковця стосовно окреслення об'єкту кримінально-правової охорони, що не обмежується виключно виборчими правами громадян, а і пов'язані з формуванням виборних органів та публічної

ISSN 3041-1793 Online
влади. Такий підхід підкреслює конституційно-правову значущість виборчого процесу та обґрунтовує особливий рівень кримінально-правового захисту даної сфери.

Пропонуємо розглянути підхід запропонований В.П. Корж, відповідно якого злочини проти виборчих прав громадян слід розглядати як окрему групу кримінальних правопорушень, визначених КК України, і водночас, необхідно досліджувати інші види злочинів та правопорушень у механізмі їх вчинення, які вчиняються з метою підготовки, вчинення або (та) приховування злочинів проти виборчих прав громадян [3, с. 67].

Аналізуючи запропоноване визначення, слід відзначити, що наведена наукова позиція відображає комплексне та міжгалузеве бачення проблематики кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян. Автор підкреслює, що дослідження теоретичної основи зазначеної групи кримінальних правопорушень фактично унеможливлюється без аналізу інших видів злочинів які можуть вчинятись у процесі підготовки, безпосереднього вчинення чи приховування злочинів досліджуваної групи.

Таким чином, наведена позиція відображає криміналістичний підхід до розкриття досліджуваного питання, який орієнтований на комплексний метод щодо розкриття протиправної діяльності в цілому.

Схожою за своєю сутністю проте, дещо ширшим на наш погляд є підхід запропонований О.В. Кубарєвою, яка за результатами проведеного дослідження формує авторській підхід, відповідно якого під злочинами, пов'язаними із реалізацією виборчого права, автор визначає систему кримінально-караних діянь, що складається з трьох рівнів: «основні» злочини, що, на думку науковиці визначають технологію злочинної діяльності та безпосередньо спрямовані на порушення виборчих прав; інші злочини, що супроводжують порушення виборчих прав (є складовими способів підготовки, вчинення та приховування): проти життя та здоров'я; громадського порядку та моральності тощо; супутні злочини, пов'язані із протиправною (корупційною) діяльністю службових осіб [4, с. 10-11].

За результатами аналізу наукових джерел, та враховуючи криміналістичний контекст досліджуваного питання можна дійти висновку, що кримінальні правопорушення проти виборчих прав і свобод являють собою сукупність суспільно небезпечних, кримінально караних діянь, передбачених КК України, а також пов'язаних із ними злочинів і правопорушень, які вчиняються у межах або у зв'язку з виборчим процесом, характеризуються специфічним механізмом підготовки, вчинення та приховування і спрямовані на протиправний вплив на реалізацію виборчих прав і свобод громадян, результати волевиявлення та легітимність формування органів влади та/або місцевого самоврядування. Визначення змісту кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод дозволяє перейти до з'ясування їх місця у

ISSN 3041-1793 Online

структурі злочинності. З криміналістичної точки зору таке завдання має не класифікаційний, а прикладний характер, оскільки спрямоване на виявлення закономірних зв'язків між зазначеними посяганнями та іншими видами злочинної діяльності, що супроводжують виборчий процес і формують механізм злочинної поведінки.

За результатами аналізу наукової літератури, стосовно визначення поняття «зміст кримінального правопорушення» можна констатувати відсутність єдиного підходу щодо досліджуваної дефініції.

У тлумачному словнику української мови зазначається що «зміст» - це сутність, внутрішня особливість чого-небудь [5, с. 467].

Так, загальноприйнятим у теорії кримінального права є підхід, відповідно якого зміст кримінального правопорушення розкривається за допомогою елементів його складу, зокрема така позиція знаходить своє відображення у роботах О.С. Бондаренко та М.О. Думчикова [6, с. 12]. Наведений підхід прослідковується також у роботах М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, та інших авторів [7, с. 88-92].

Таким чином, зміст кримінального правопорушення, на наш погляд доцільно визначати через встановлення сукупності окремих елементів, які вирізняють їх серед поміж інших кримінальних правопорушень, або груп кримінальних правопорушень.

З урахуванням контексту нашого дослідження, ми пропонуємо під час розкриття змісту кримінальних правопорушень проти виборчих прав та свобод взяти за основу криміналістичний підхід.

Аналізуючи наукову літературу, можна дійти висновку, що у наукових колах, серед криміналістів сформувався підхід, відповідно якого зміст кримінального правопорушення пропонується розглядати через призму криміналістичної характеристики.

Не вступаючи у наукову полеміку із даного приводу, зауважимо, що на основі наведеного підходу зміст як окремого кримінального правопорушення, так і їхніх груп, об'єднаних родовим об'єктом, може знайти вираження через специфічні елементи криміналістичної характеристики, притаманні конкретному правопорушенню чи групі.

Окрім криміналістичної характеристики, важливу роль у встановлені змісту кримінальних правопорушень досліджуваної групи відіграє механізм вчинення протиправного діяння.

Співвідношення механізму вчинення кримінального правопорушення та криміналістичної характеристики досить точно описано у дослідженні В.В. Тіщенко та І.В. Загороднього. Так, автори доходять висновку що механізм злочину більш широке поняття, ніж спосіб злочину, який охоплює дії з підготовки, вчинення і приховування злочину та використані при цьому знаряддя і засоби, проте більш вузьке, ніж криміналістична характеристика.

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином механізм злочину, на думку дослідників дає адекватну уяву про структурно-функціональну, змістовно-хронологічну сторону події кримінального правопорушення та вказує на відповідні зв'язки між її елементами (обставинами), а криміналістична характеристика включає в себе опис всіх елементів злочинної діяльності певного виду, в тому числі її механізму, та аналіз їх зв'язків і залежностей [8, с. 146].

Виходячи з наведеного, зміст кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод утворює сукупність типових ознак протиправної діяльності злочинця, що проявляються у специфічному механізмі протиправного впливу на виборчий процес, волевиявлення громадян та закріплення його результатів.

Враховуючи особливості криміналістичної характеристики та механізму вчинення кримінальних правопорушень досліджуваної групи, можна дійти висновку, що змістоутворюючим елементом даної групи протиправних діянь виступає протиправна поведінка особи правопорушника, направлена на незаконний вплив на виборчий процес як законодавчо закріплену систему дій і процедур.

Така поведінка реалізується шляхом втручання у окремі етапи виборчого процесу або у взаємодію його суб'єктів, що призводить до спотворення результатів волевиявлення та/або створює умови для такого спотворення. Такі посягання, здебільшого мають системний характер і як правило не обмежуються одиничною дією особи правопорушника.

Зміст кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод знаходить вираження через типовий механізм злочинної діяльності, який, як правило, включає підготовку, безпосереднє вчинення та комплекс дій, направлених на приховування кримінального правопорушення.

Зважаючи на те, що розкриття окремих елементів криміналістичної характеристики досліджуваної групи кримінальних правопорушень виходить за межі нашого дослідження, проте на наш погляд слід тезисно окреслити особливості деяких з них, оскільки саме вони значним чином формують зміст протиправних діянь злочинця.

Підготовчі дії проявляються у створенні сприятливих умов вчинення протиправних дій, підборі виконавців, залученні відповідних осіб, які мають доступ до документації або займають відповідне становище під час проведення виборів, а також у формуванні видимості законності майбутніх дій. Безпосереднє вчинення правопорушення пов'язане з втручанням у процедури голосування, підрахунку голосів або фіксації результатів, а також із протиправним впливом на учасників виборчого процесу. Приховування здійснюється здебільшого шляхом узгодження поведінки учасників, розподілі ролей, знищення або змінення слідової картини кримінального правопорушення тощо.

ISSN 3041-1793 Online

Окрім цього, варто зазначити, що важливою складовою змісту цих правопорушень виступає специфічний суб'єктний склад, що характеризується наявністю осіб, які безпосередньо включені у виборчий процес або мають доступ до його організаційних і процедурних елементів. Це зумовлює використання внутрішніх (адміністративних) ресурсів виборчої системи та істотно впливає на характер формування слідової картини, зокрема зумовлює зменшення кількості матеріальних слідів і характеризується значним об'ємом документальних, цифрових та ідеальних слідів.

Криміналістично значущою ознакою, яка формує зміст кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод також виступає обстановка та умови в яких вони вчиняються. Наведені елементи характеризуються часовою обмеженістю виборчих процедур, значною кількістю осіб, залучених до участі у виборчому процесі, публічністю процесу та формальною (нормативною) регламентацією виборчих процесів. Зважаючи, що у зазначених умовах зовнішні прояви протиправної поведінки злочинця як правило не лежать на поверхні, маючи при цьому ознаки діяльності, яка знаходиться у правовому полі, що призводить до ускладнення своєчасного виявлення та документування фактів кримінальних правопорушень досліджуваної групи.

Варто відмітити той факт, що зміст кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод також знаходить відображення у особливостях слідової картини, формування якої відбувається в результаті вчинення протиправних діянь. Слідова картина досліджуваної групи кримінальних правопорушень характеризується поєднанням документальних, цифрових, ідеальних та дещо рідше матеріальних слідів, які окремо можуть прямо не свідчити про факт вчинення кримінального правопорушення, проте у своїй сукупності можуть свідчити про факти протиправного втручання у виборчий процес. Саме аналіз сукупності наведених елементів виступають вихідною точкою криміналістичного пізнання у досліджуваних кримінальних провадженнях.

Таким чином, зміст кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод громадян з позиції криміналістичної науки на наше переконання слід розглядати як системну сукупність типових способів, механізмів, обстановки та слідової картини незаконного впливу на виборчий процес. Зазначені специфічні ознаки вирізняють їх з-поміж інших правопорушень і виступають змістоутворюючими елементами, що обґрунтовують необхідність їх виокремлення в самостійну криміналістичну категорію.

Результати аналізу змісту та специфічних ознак складу кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод дозволяють перейти до визначення їх місця в загальній структурі сучасної злочинності.

Перед визначенням місця кримінальних правопорушень досліджуваної категорії доцільно розкрити сутнісний зміст зазначеної дефініції.

ISSN 3041-1793 Online

Аналізуючи наукові джерела, присвячені розкриттю змісту досліджуваного поняття, можна встановити відсутність сталого загальноприйнятого визначення досліджуваного поняття. Проте, у галузевих, міжгалузевих та прикладних наукових джерелах існує декілька підходів, які розкривають зміст даного поняття.

Для опису місця кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, необхідно розкрити підходи до поняття кримінального правопорушення та злочинності, оскільки встановлення сутнісного боку вказаних понять дозволить більш точно розкрити сутнісний бік даного питання.

Відтак, кримінально-правовій літературі «місце кримінального правопорушення у системі злочинності» розглядається у контексті соціальної сутності, що відображає небезпеку та визначає його місце у загальному кримінально-правовому порядку [9, 10, с. 80-82].

Серед кримінологів превалює так званий системний підхід, відповідно якого злочинність розглядається у контексті соціально-правового, відносно масового, історично мінливого, системного явища, яке складається із сукупності кримінальних правопорушень, вчинених на певній території за певний проміжок часу [11, с. 45].

Як бачимо наведений підхід розкриває соціальну природу злочинності, при цьому окремо взяте кримінально-каране діяння, на думку прихильників даного підходу виступає як частина злочинності як явища.

На наш погляд місце кримінального правопорушення у загальній системі злочинності доцільно розглядати з урахуванням статистичних даних у поєднані із особливостями криміналістичної характеристики та методики розслідування.

Визначення місця кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод у структурі злочинності у контексті криміналістичного дослідження має самостійне наукове та прикладне значення, оскільки безпосередньо впливає на формування підходів до їх виявлення й розслідування.

У загальній структурі злочинності кримінальні правопорушення досліджуваної групи становлять відносно самостійну групу, яка поєднує ознаки різних видів кримінальних правопорушень. Як зазначалось вище, для методики розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії суттєвого значення набуває не формальний об’єкт посягання, а спільність способів та механізму їхнього вчинення. Аналізуючи матеріали кримінальних проваджень, за наведеними критеріями прослідковується тісний зв’язок зі службовими, корупційними та протиправними діями, які вчиняються у кіберпросторі. Зв'язок із корупційними кримінальними правопорушеннями знаходить відображення насамперед у використанні службового становища, адміністративного ресурсу, підробленні, фальсифікації, частковому або повному знищенні виборчої документації тощо.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас кримінальні правопорушення проти виборчих прав і свобод не зводяться до службових чи корупційних злочинів, оскільки їх визначальною ознакою виступає вчинення них під час виборчого процесу, що зумовлює специфічну часову, ситуаційну та організаційну структуру злочинної діяльності, характеризуючи таким чином особливості обстановки кримінальних правопорушень даної групи.

Не менш важливу роль у визначенні місця досліджуваної групи кримінальних правопорушень у системі злочинності відіграє високий рівень латентності. Латентність зумовлена приховуванням протиправних дій під формально правомірні виборчі процедури, небажанням учасників процесу фіксувати порушення, а також складністю доведення впливу окремих суб'єктів на результати волевиявлення громадян. Внаслідок чого офіційні статистичні показники повною мірою не відображають реальний стан та об'єктивні кількісні показники злочинності у сфері виборчих відносин.

У криміналістичному аспекті рівень латентності набуває особливого значення, оскільки обумовлює необхідність зосередження процесу досудового розслідування на особливостях виявлення прихованих форм протиправної діяльності, використання аналітичних та інформаційних методів, а також спеціальних знань, зокрема у сфері виборчого законодавства.

Місце кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод визначається поміж іншого необхідністю застосування спеціалізованих методик розслідування, організації взаємодії між суб'єктами досудового розслідування з представниками органів держаної влади та місцевого самоврядування, специфікою використання спеціальних знань та особливостей тактичного забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Не менш важливим критерієм, який визначає місце кримінальних правопорушень досліджуваної категорії виступають кількісні показники, динаміка та питома вага у загальній структурі злочинності.

Розглядаючи наведений елемент, з урахуванням факту нормативної регламентації часових рамок виборчих процесів та враховуючи динаміку змін норм КК України, зазначимо кількісні показники вчинених кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод громадян.

Аналізуючи статистичні дані офісу Генерального прокурора, зазначимо, що під час виборчої кампанії з виборів Президента України 2019 року до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено 318 кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод громадян, передбачених статтями 157–160 Кримінального кодексу України. Найбільшу частку серед них становили злочини, пов'язані з підкупом виборців (ст. 160 КК України) — 62 провадження (28 %), незаконним використанням виборчих бюлетенів (ст. 158-1 КК України) — 56 проваджень (22 %), а також перешкоджанням здійсненню виборчого права (ст. 157 КК України) — 46 проваджень (21 %). За

ISSN 3041-1793 Online
фактами фальсифікації виборчих документів (ст. 158 КК України) зареєстровано 34 провадження (15 %), за фактами порушення таємниці голосування (ст. 159 КК України) — 13 (8 %), за незаконне знищення виборчої документації (ст. 158-2 КК України) — 1 (3 %). Кримінальних проваджень за ст. 159-1 КК України у період президентських виборів 2019 року не зафіксовано.

Під час позачергових парламентських виборів 2019 року органами досудового розслідування було зареєстровано 202 кримінальні правопорушення проти виборчих прав і свобод громадян (статті 157–160 КК України). У їх структурі переважали правопорушення, передбачені ст. 157 КК України (перешкоджання здійсненню виборчого права) — 88 проваджень (43,6 %), а також ст. 160 КК України (підкуп виборців) — 62 провадження (30,7 %). Інші зареєстровані факти протиправних діянь у сфері виборчого процесу становили меншу частку та не мали системного характеру.

Наведені результати статистичних даних свідчить, що під час виборчих кампаній 2019 року найбільш поширеними кримінальними правопорушеннями проти виборчих прав і свобод були підкуп виборців та перешкоджання реалізації виборчого права, що вказує на збереження системних проблем у забезпеченні законності виборчого процесу в Україні.

Підсумовуючи викладене можна зазначити, що кримінальні правопорушення проти виборчих прав і свобод громадян є складною системною категорією, зміст якої розкривається не лише через склад кримінального правопорушення, а передусім через специфічні риси криміналістичної характеристики та механізму протиправної діяльності. Змістоутворюючими елементами даної групи кримінальних правопорушень виступають типові способи підготовки, вчинення та приховування, що реалізуються через вплив правопорушників на окремі етапи виборчого процесу. Особливістю цієї групи правопорушень є специфічний суб'єктний склад та превалювання в слідовій картині цифрових, ідеальних та документальних слідів, що зумовлено використанням внутрішніх ресурсів виборчої системи та прагненням злочинців надати своїм діям зовнішнього вигляду процедур, які відбуваються у правовому полі. Місце зазначених правопорушень у загальній структурі злочинності визначається високим рівнем латентності та тісними кореляційними зв'язками із корупційними, службовими та кіберзлочинами.

У криміналістичному аспекті таке позиціювання має прикладний характер, оскільки дозволяє виокремити ці діяння в самостійну категорію, що потребує застосування спеціалізованих методик розслідування. Визначення місця даної групи правопорушень у системі злочинності крізь призму їхньої криміналістичної специфіки створює підґрунтя для розробки ефективних алгоритмів виявлення прихованих механізмів втручання у виборчий процес та забезпечує легітимність формування органів державної влади.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Загальна декларація прав людини. *Офіційний сайт Верховної Ради України*: вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 22.12. 2025).
2. Колодін Д.О. Сучасна система кримінальних правопорушень, які посягають на виборчу систему. *Правові новели*. 2022. №17. С. 265-269. DOI: https://doi.org/ 10.32782/ln.2022.17.36.
3. Корж В. П. Проблемні питання розслідування корупційних виборчих технологій. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. № 1. С. 67–70.
4. Кубарєва О.В. Розслідування злочинів, пов'язаних з реалізацією виборчого права : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Академія управління міністерства внутрішніх справ. Київ, 2010. 16 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови : уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, ВТФ Перун, 2009. 1736 с.
6. Бондаренко О.С., Думчиков М.О. Кримінальне право України. Загальна частина (у таблицях і схемах) : навчальний посібник. Суми, Сумський державний університет. 2022. 114 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина. підручник. / М.І. Бажанов та ін. Київ, Юрінком Інтер. 2005. 480 с.
8. Тіщенко В.В., Загородній І.В. Механізм кримінального правопорушення в системі його криміналістичної характеристики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 3. С. 369–376. DOI https://doi.org/10.32782/apdp.v94.2022.17.
9. Кримінальний кодекс України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*: вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 13.01.2026).
10. Микитчик О. Поняття кримінального правопорушення в системі визначень антисуспільної поведінки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 78–85. DOI: 10.33270/01232502.78.
11. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернєя ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 612 с.

References:

1. Zahaljna deklaracija prav ljudyny. [Universal Declaration of Human Rights]. Oficijnyj sajt Verkhovnoji Rady Ukrajiny: vebsajt. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995 _015#Text (accessed: 22.12.2025). [in Ukrainian].
2. Kolodin D.O. Suchasna systema kryminaljnykh pravoporushenj, jaki posjaghajutj na vyborchu systemu. [Modern system of criminal offenses encroaching on the electoral system] *Prykarpatsjkyj jurydychnyj visnyk*. 2022. №17. S. 265-269. (DOI: https://doi.org/10.327 82/ln.2022.17.36). [in Ukrainian].
3. Korzh V.P. Problemni pytannja rozsliduvannja korupcijnykh vyborchykh tekhnologhij. [Problematic issues of investigation of corrupt electoral technologies] *Visnyk Akademiji advokatury Ukrajiny*. 2016. №1. S. 67–70. [in Ukrainian].
4. Kubarjeva O.V. Rozsliduvannja zlochyniv, pov'jazanykh z realizacijeju vyborchogho prava. [Investigation of crimes related to the realization of electoral rights] avtoref. dys. … kand. juryd. nauk : 12.00.09. Akademija upravlinnja ministerstva vnutrishnikh sprav. Kyjiv, 2010. 16 s. [in Ukrainian].
5. Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoji ukrajinsjkoji movy. [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] uklad. i gholov. red. V. T. Busel. Kyjiv, VTF Perun, 2009. 1736 s. [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
6. Bondarenko O.S., Dumchykov M.O. Kryminaljne pravo Ukrajiny. Zaghaljna chastyna (u tablycjakh i skhemakh): navchaljnyj posibnyk. [Criminal law of Ukraine. General part (in tables and diagrams): training manual] Sumy, Sumsjkyj derzhavnyj universytet. 2022. 114 s. [in Ukrainian].

7. Kryminaljne pravo Ukrajiny. Zaghaljna chastyna. pidruchnyk. [Criminal law of Ukraine. General part: textbook] / M.I. Bazhanov ta in. Kyjiv, Jurinkom Inter. 2005. 480 s. [in Ukrainian].

8. Tishhenko V.V., Zaghorodnij I.V. Mekhanizm kryminaljnogho pravoporushennja v systemi jogho kryminalistychnoji kharakterystyky. [Mechanism of criminal offense in the system of its forensic characterization]. *Aktualjni problemy derzhavy i prava.* 2022. №3. S. 369–376. (DOI: https://doi.org/10.32782/apdp.v94.2022.17). [in Ukrainian].

9. Kryminaljnyj kodeks Ukrajiny. [Criminal Code of Ukraine] Oficijnyj sajt Verkhovnoji Rady Ukrajiny: vebsajt. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (accessed: 13.01.2026). [in Ukrainian].

10. Mykytchyk O. Ponjattja kryminaljnogho pravoporushennja v systemi vyznachenj antysuspiljnoji povedinky. [The concept of a criminal offense in the system of definitions of antisocial behavior] *Filosofsjki ta metodologhichni problemy prava*. 2023. №1 (25). S. 78–85. (DOI: 10.33270/01232502.78). [in Ukrainian].

11. Kryminologhija: pidruchnyk. [Criminology: textbook] / O. M. Dzhuža, V. V. Vasylevych, V. V. Chernjej, S. S. Chernjavsjkyj ta in. ; za zaghalj. red. d-ra juryd. nauk, prof. V. V. Chernjeja ; za nauk. red. d-ra juryd. nauk, prof. O. M. Dzhuži. Kyjiv : Nac. akad. vnutr. sprav, 2020. 612 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.9:347.97/.99(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1333-1344

Крижановська Олена Володимирівна кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного права і процесу Одеського державного університету внутрішніх справ, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-3423-6682

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В СУДАХ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження адміністративно-правових засад діяльності Служби судової охорони в Україні як спеціалізованого суб'єкта забезпечення правопорядку в судах.

Актуальність теми зумовлена необхідністю гарантування стабільного функціонування судової влади, забезпечення безпеки суддів, працівників апарату судів та учасників судового процесу, а також підтримання належного рівня громадського порядку в судових установах, особливо в умовах воєнного стану. У роботі проаналізовано зміст адміністративно-правового статусу Служби судової охорони, визначено її місце в інституційному механізмі забезпечення правопорядку та охарактеризовано основні елементи її компетенції, зокрема завдання, функції, права й обов'язки співробітників.

Окрему увагу приділено дослідженню процесуальних повноважень Служби судової охорони, які проявляються у праві затримання осіб, проведенні поверхневого огляду, вилученні заборонених предметів та передачі правопорушників уповноваженим органам. Обґрунтовано, що такі повноваження мають похідний характер від адміністративно-правового статусу цього органу та реалізуються виключно в межах, визначених законодавством.

Встановлено, що сучасний правовий статус Служби судової охорони є комплексним і поєднує організаційно-правові, адміністративні та окремі процесуальні елементи.

Зроблено висновок, що чинне нормативно-правове регулювання загалом забезпечує належні умови функціонування Служби судової охорони, однак потребує подальшого вдосконалення в частині конкретизації її повноважень, визначення місця серед правоохоронних органів, а також посилення кадрового й матеріально-технічного забезпечення. Обґрунтовано необхідність підвищення ефективності діяльності Служби судової охорони як ключового елемента механізму забезпечення правопорядку в судах України.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: Служба судової охорони, правопорядок, адміністративно-правові засади, адміністративно-правовий статус, процесуальні повноваження, забезпечення безпеки судочинства, судова влада.

Kryzhanovska Olena Volodymyrivna Ph.D. in Law, Head of the Department of Administrative Law and Process of the Odesa State University of Internal Affairs Odesa, https://orcid.org/0000-0002-3423-6682

ADMINISTRATIVE AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE COURT SECURITY SERVICE'S ACTIVITY IN ENSURING LAW AND ORDER IN THE COURTS OF UKRAINE

Abstract. This article presents a comprehensive study of the administrative and legal foundations of the Judicial Security Service in Ukraine as a specialized entity responsible for ensuring law and order in the courts. The relevance of the topic stems from the need to ensure the stable functioning of the judiciary, guarantee the safety of judges, court staff, and participants in judicial proceedings, as well as maintain an appropriate level of public order in judicial institutions, particularly under martial law. The paper analyzes the content of the administrative and legal status of the Judicial Security Service, defines its place within the institutional mechanism for ensuring law and order, and characterizes the main elements of its competence, including the tasks, functions, rights, and duties of its personnel.

Particular attention is paid to the procedural powers of the Judicial Security Service, which are manifested in the right to detain individuals, conduct superficial inspections, seize prohibited items, and transfer offenders to authorized bodies. It is argued that such powers are derived from the administrative and legal status of this body and are exercised exclusively within the limits established by law. It is established that the current legal status of the Judicial Security Service is comprehensive in nature and combines organizational, legal, administrative, and certain procedural elements.

It is concluded that the current regulatory framework generally provides adequate conditions for the functioning of the Judicial Security Service; however, it requires further improvement in terms of clarifying its powers, defining its place among law enforcement agencies, and strengthening its personnel and logistical support.

The need to enhance the effectiveness of the Judicial Security Service as a key element of the mechanism for ensuring law and order in the courts of Ukraine is substantiated.

Keywords: Judicial Security Service, law and order, administrative and legal foundations, administrative and legal status, procedural powers, ensuring the security of judicial proceedings, judicial power.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. У сучасних умовах утвердження принципу верховенства права, гарантування незалежності судової влади та ефективного здійснення правосуддя особливого значення набуває належна охорона судів, підтримання правопорядку в судових установах, а також гарантування безпеки суддів, працівників апарату суду та учасників судового процесу. Реалізація зазначених завдань є необхідною передумовою стабільного функціонування судової системи, збереження авторитету правосуддя та забезпечення доступу особи до справедливого суду.

У цьому контексті важливе місце посідає Служба судової охорони як спеціально уповноважений державний орган у системі правосуддя, на який покладаються функції щодо охорони та підтримання громадського порядку в судах, припинення проявів неповаги до суду, забезпечення особистої безпеки суддів, працівників суду та учасників судового процесу [1; 2; 3].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що Служба судової охорони є відносно новою інституцією у національному механізмі забезпечення правосуддя, адміністративно-правовий статус, функціональне призначення та межі компетенції якої залишаються предметом активних наукових дискусій. Особливої уваги потребують питання визначення її місця в інституційному механізмі забезпечення правопорядку в судах України, співвідношення адміністративно-правових і процесуальних засад її діяльності, а також проблеми кадрового, організаційного та матеріально-технічного забезпечення [4, с. 240; 5, с. 96; 6, с. 594]. За сучасних умов саме ефективна діяльність Служби судової охорони виступає однією з ключових гарантій належного функціонування судів, підтримання стабільності системи правосуддя та забезпечення безпеки судочинства загалом [7, с. 216; 8, с. 59].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового статусу, організації діяльності та повноважень Служби судової охорони стали предметом наукових досліджень В. І. Бондаря, Б. В. Деревянка, З.О.Журавльової, В. О. Заросила, В. В. Заросила, І. І. Зуєвої, В. О. Кібця, О. М. Кіпчарського, Л. А. Крютченко, В.В. Миргород-Карпової, О. В. Плескуна, Т. Г. Попович, В. М. Приступа, П. В. Талпи, В. І. Теремецького, М. С. Уткіної, М. В. Хмиза, С. В. Хомініч, В. В. Чумака, В. Д. Шаповала, О. М. Шевчука, О. І. Шурка та інших учених.

У науковій літературі значну увагу приділено адміністративно-правовому статусу Служби судової охорони, принципам її діяльності, організаційно-правовим засадам функціонування, проблемам кадрового та матеріального забезпечення, а також процесуальним повноваженням її співробітників, насамперед у контексті застосування норм кримінального процесуального законодавства. Разом із тим, незважаючи на наявність значного масиву наукових праць, у сучасній адміністративно-правовій доктрині залишаються дискусійними питання правової природи Служби

ISSN 3041-1793 Online
судової охорони, меж її правоохоронної компетенції, співвідношення адміністративно-правових і процесуальних засад її діяльності, а також її місця в інституційному механізмі забезпечення правопорядку в судах України. Саме це зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження адміністративно-правових засад діяльності Служби судової охорони щодо забезпечення правопорядку в судах України.

Метою статті є комплексне дослідження адміністративно-правових засад діяльності Служби судової охорони щодо забезпечення правопорядку в судах України, з'ясування її місця в системі правосуддя, визначення особливостей адміністративно-правового статусу та процесуальних повноважень її співробітників, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання діяльності цього органу.

Виклад основного матеріалу. Служба судової охорони утворена як державний орган у системі правосуддя, на який покладено завдання щодо охорони та підтримання правопорядку в судах, припинення проявів неповаги до суду, охорони приміщень судів, органів та установ системи правосуддя, а також забезпечення особистої безпеки суддів, працівників суду й учасників судового процесу [1; 2; 3]. Водночас значення цього органу не вичерпується лише переліком нормативно визначених функцій. У сучасних умовах Служба судової охорони фактично виконує роль одного з інституційних гарантів стабільності судової влади, оскільки без належного правопорядку в судах неможливо забезпечити ані реальну незалежність суддів, ані належну процесуальну дисципліну, ані довіру суспільства до правосуддя [8, с. 62].

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція З. О. Журавльової, яка розглядає адміністративно-правовий статус Служби судової охорони як багатокомпонентну конструкцію, що включає завдання, функції, компетенцію, права, обов'язки та гарантії діяльності [9, с. 48]. Подібного підходу дотримуються О. М. Кіпчарський і П. В. Талпа, які наголошують, що правовий статус Служби не може зводитися лише до її формальної характеристики як органу системи правосуддя, оскільки охоплює також організаційно-управлінський, функціональний і гарантійний аспекти [10, с. 58; 11, с. 95; 12, с. 221]. Саме тому адміністративно-правові засади діяльності Служби судової охорони доцільно аналізувати не ізольовано, а крізь призму її ролі в механізмі забезпечення правопорядку в судах України.

Показово, що в науковій літературі поняття правопорядку в суді дедалі частіше тлумачиться ширше, ніж лише як відсутність порушень у приміщенні суду. Йдеться не тільки про фізичну охорону будівлі чи реагування на конфліктні ситуації, а про створення такого режиму функціонування суду, за якого забезпечуються безпека, процесуальна впорядкованість, повага до суду, захищеність учасників провадження та безперешкодне здійснення правосуддя [13, с. 64]. У цьому аспекті Служба судової охорони виконує не лише

ISSN 3041-1793 Online

допоміжну, а й системоутворюючу функцію, адже саме через її діяльність забезпечуються організаційні та безпекові передумови реалізації судової влади [14, с. 427].

Водночас саме на рівні правової природи Служби судової охорони виникає одна з ключових теоретичних проблем. Особливість її статусу полягає в тому, що, будучи створеною в системі правосуддя, вона водночас здійснює низку функцій, які за своїм змістом мають правоохоронний характер. На це звертають увагу Б. В. Деревянко, В. І. Теремецький, Т. Г. Попович [15, с. 64], а також В. О. Заросило, В. В. Заросило та Л. А. Крютченко, підкреслюючи, що законодавець закріпив за Службою судової охорони важливі владні повноваження, однак недостатньо чітко визначив її місце серед органів, що здійснюють правоохоронні функції [16, с. 97].

Відсутність однозначної відповіді на питання про те, чи є Служба судової охорони правоохоронним органом у повному розумінні цього поняття, породжує не лише теоретичні, а й практичні труднощі, оскільки від цього залежать тлумачення меж її компетенції, порядок взаємодії з Національною поліцією та інші аспекти реалізації владних повноважень.

Найбільш гостро зазначена невизначеність проявляється у сфері процесуальних повноважень співробітників Служби судової охорони. Так, О. Плахотнік переконливо доводить, що під час реалізації повноважень, пов’язаних із затриманням особи, оглядом затриманого, оглядом речей, які є при ньому, а також обмеженням фактичного володіння річчю, співробітники Служби судової охорони фактично виступають як уповноважені службові особи у розумінні кримінального процесуального законодавства [17, с. 66]. Близької позиції дотримуються й В. І. Теремецький, Б. В. Деревянко та Т. Г. Попович, які обґрунтовують необхідність чіткого правового визначення повноважень працівників Служби судової охорони, зокрема у випадках затримання правопорушників та їх подальшої передачі правоохоронним органам [18, с. 33].

У цьому аспекті виявляється одна з найбільш дискусійних проблем правового регулювання діяльності Служби судової охорони. Нормативне регулювання її діяльності прямо передбачає право затримувати осіб, які незаконно проникли або намагаються незаконно проникнути на об’єкти охорони, з подальшою передачею таких осіб правоохоронним органам [3].

Проте на практиці постає низка питань, що потребують чіткішого нормативного врегулювання: яким є обсяг допустимих дій працівників Служби судової охорони під час затримання особи; чи охоплює його компетенція лише фактичне припинення протиправної поведінки, чи також вчинення окремих дій, пов’язаних із первинною фіксацією обставин події; якими мають бути правила поводження з речами, виявленими у затриманої особи; яким чином має забезпечуватися належне документування відповідних

ISSN 3041-1793 Online
обставин до прибуття уповноважених правоохоронних органів. Саме така нормативна неповнота робить процесуальний аспект діяльності Служби судової охорони однією з найбільш дискусійних складових її правового статусу [17, с. 69].

На нашу думку, проблема полягає не в самому наданні Службі судової охорони окремих повноважень, пов'язаних із затриманням особи та передачею її правоохоронним органам, а в недостатній процедурній деталізації порядку реалізації таких повноважень. Якщо охоронна функція Служби достатньо чітко окреслена в законодавстві, то процесуальний компонент її діяльності потребує подальшого нормативного уточнення та узгодження з вимогами кримінального процесуального законодавства. Такий стан речей може створювати ризики як для правомірності дій співробітників Служби судової охорони, так і для подальшої юридичної оцінки обставин, зафіксованих у зв'язку з учиненням правопорушення.

Отже, одним із першочергових напрямів удосконалення правового регулювання має стати нормативна деталізація меж і порядку реалізації повноважень Служби судової охорони у випадках затримання осіб та передачі їх правоохоронним органам.

Не менш важливим проблемним блоком є питання організаційної спроможності Служби судової охорони.

В. І. Бондар обґрунтовано звертає увагу на труднощі комплектування Служби, а також на необхідність належного добору персоналу й формування професійного кадрового ядра [19, с. 117]. Окремі аспекти спеціального правового режиму праці співробітників цієї Служби висвітлено також у О. М. Шевчука, які підкреслюють, що ефективність функціонування такого органу безпосередньо залежить від якості кадрового забезпечення, рівня професійної підготовки та чіткості соціально-правових гарантій [20, с. 513].

У цьому контексті кадрове питання доцільно розглядати не як допоміжний елемент організації служби, а як складову інституційної спроможності держави забезпечувати правопорядок у судах і безпеку судочинства [21, с. 80].

Суттєвим викликом для Служби судової охорони залишається належний рівень матеріально-технічного забезпечення. У працях, присвячених діяльності Служби в умовах воєнного стану, наголошується, що недостатня укомплектованість підрозділів, дефіцит засобів захисту, зв'язку та спеціального спорядження безпосередньо впливають на здатність цього органу повною мірою виконувати покладені на нього завдання. Більше того, окремі передбачені законодавством заходи безпеки щодо суддів і працівників суду залишаються складними для практичної реалізації через недостатність правових механізмів, ресурсного забезпечення та належної організаційної підтримки [6, с. 596].

ISSN 3041-1793 Online

За таких умов проблема функціонування Служби судової охорони полягає не лише у певній нормативній невизначеності, а й у розриві між законодавчо визначеною моделлю її діяльності та фактичними можливостями реалізації покладених на неї повноважень.

Окремої уваги потребує співвідношення централізованої моделі управління Службою судової охорони з необхідністю гнучкого реагування на регіональні безпекові ризики. Формально структура Служби побудована як єдина централізована система, що включає центральний орган управління та територіальні підрозділи [22; 23; 24]. Такий підхід забезпечує єдність стандартів діяльності, належний рівень субординації та контроль за виконанням поставлених завдань. Водночас, як випливає з праць Є. П. Прудиуса [5, с. 97]. та О. М. Кіпчарського [10, с. 100], ефективність функціонування Служби залежить не лише від централізації управління, а й від якості стратегічного планування, інформаційно-аналітичного забезпечення та здатності адаптувати управлінські рішення до реальних загроз у конкретному регіоні.

В умовах воєнного стану це актуалізує необхідність переосмислення організаційної моделі діяльності Служби судової охорони у напрямі запровадження ризик-орієнтованого підходу, за якого обсяг ресурсів, рівень підготовки персоналу та режим охорони мають визначатися з урахуванням фактичної безпекової ситуації в конкретному регіоні, а не лише на підставі формально уніфікованих критеріїв.

Науковий інтерес становить також проблема співвідношення адміністративно-правових засад діяльності Служби судової охорони з конституційними принципами функціонування судової влади. В. В. Чумак обґрунтовано пов’язує діяльність Служби судової охорони з реалізацією конституційних принципів законності, поваги до прав людини, забезпечення незалежності суду та підтримання авторитету правосуддя [14, с. 430]. Саме тому будь-яке розширення компетенції Служби судової охорони не повинно зводитися до механічного посилення її владно-примусових інструментів. Навпаки, розвиток цього органу має ґрунтуватися на дотриманні балансу між ефективністю забезпечення охорони та правопорядку, повагою до процесуальних прав особи, принципом пропорційності та недопущенням надмірного втручання у сферу прав і свобод учасників судового процесу.

Отже, сучасна проблематика діяльності Служби судової охорони концентрується навколо трьох взаємопов’язаних аспектів: по-перше, невизначеності її правової природи та місця в системі органів, що забезпечують правопорядок; по-друге, недостатньої нормативної деталізації процесуальних повноважень її співробітників; по-третє, розриву між законодавчо визначеними завданнями Служби та реальним рівнем її кадрової й матеріально-технічної спроможності. Саме в цій комплексній площині, на

ISSN 3041-1793 Online

нашу думку, має відбуватися подальше вдосконалення адміністративно-правових засад діяльності Служби судової охорони щодо забезпечення правопорядку в судах України.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для висновку, що Служба судової охорони є спеціалізованим державним органом у системі правосуддя, на який покладається забезпечення правопорядку в судах, охорона об'єктів судової інфраструктури, припинення проявів неповаги до суду, а також забезпечення безпеки суддів, працівників апарату суду та учасників судового процесу. У зв'язку з цим її діяльність слід розглядати як складову інституційного механізму функціонування судової влади та одну з організаційно-правових передумов належного здійснення правосуддя.

Установлено, що адміністративно-правовий статус Служби судової охорони має комплексний характер і охоплює організаційно-управлінський, функціональний, компетенційний і гарантійний елементи. Особливістю цього статусу є поєднання ознак органу системи правосуддя з реалізацією окремих повноважень, які за своїм змістом мають правоохоронну спрямованість. Це зумовлює необхідність чіткого визначення місця Служби судової охорони в системі суб'єктів, уповноважених забезпечувати правопорядок, а також уточнення меж її компетенції.

Обґрунтовано, що поряд із адміністративно-правовими повноваженнями Служба судової охорони реалізує окремі повноваження, пов'язані із затриманням осіб, проведенням їх огляду, оглядом речей, які є при них, та подальшою передачею таких осіб правоохоронним органам. Водночас процесуальний компонент діяльності Служби судової охорони не має достатнього рівня процедурної деталізації, що зумовлює потребу в його подальшому нормативному уточненні та узгодженні з положеннями кримінального процесуального законодавства.

З огляду на викладене, подальше вдосконалення адміністративно-правових засад діяльності Служби судової охорони доцільно здійснювати у напрямі уточнення її правового статусу та місця в системі органів, що забезпечують правопорядок, нормативної конкретизації меж і порядку реалізації повноважень, пов'язаних із затриманням осіб та їх передачею правоохоронним органам, а також посилення кадрового, організаційного й матеріально-технічного забезпечення. Зазначені напрями мають особливе значення в умовах воєнного стану, коли ефективність діяльності Служби судової охорони безпосередньо впливає на безпеку судочинства та стабільність функціонування судової системи України.

Література:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. *Законодавство України* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

ISSN 3041-1793 Online

2. Про затвердження Положення про проходження служби співробітниками Служби судової охорони: рішення Вищої ради правосуддя від 04.04.2019 № 1052/0/15-19. *Відомості Верховної Ради України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1052910-19#Text

3. Про затвердження Положення про Службу судової охорони: рішення Вищої ради правосуддя від 04.04.2019 № 1051/0/15-19. *Відомості Верховної Ради України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1051910-19#Text

4. Зуєва І. І., Приступ В. М. Організаційно-правові проблеми створення та діяльності Служби судової охорони в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 3. С. 238–243.

5. Прудиус Є. П. Концептуальні аспекти стратегічного управління підрозділами Служби судової охорони. *Вісник Хмельницького національного університету.* Серія: Економічні науки. 2021. № 6. Т. 1. С. 94–100.

6. Шаповал В. Д., Плескун О. В. Роль Служби судової охорони у забезпеченні охорони та підтримання громадського порядку в судах в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 6. С. 592–597.

7. Кібець В. О. Судова охорона як одна із гарантій діяльності судів. *Порівняльно-аналітичне право.* 2019. № 1. С. 215–217.

8. Хмиз М. В., Скриньковський Р. М., Глущенко С. В. Судова охорона як одна із гарантій діяльності судів в Україні. *Публічне адміністрування та національна безпека.* 2021. № 5 (21). С. 57–64.

9. Журавльова З. О. Адміністративно-правовий статус Служби судової охорони. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму.* 2020. № 3–4. С. 48–53.

10. Кіпчарський О. М. Адміністративно-правовий статус Служби судової охорони в Україні: дис. … докт. філос. : 081 Право. Харків, 2023. 224 с.

11. Талпа П. В. Адміністративно-правове регулювання організації та діяльності Служби судової охорони. *Юридичний бюлетень.* 2024. Вип. 35. С. 95–101.

12. Талпа П. В. Наукові підходи до дослідження правового статусу Служби судової охорони: загальна характеристика. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2024. № 2. С. 221–226.

13. Шурко О. І. Правові засади забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах та місце серед них адміністративно-правового регулювання. *Верховенство права.* 2020. № 1. С. 61–66.

14. Чумак В. В. Конституційні принципи діяльності Служби судової охорони України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 5. С. 427–431.

15. Теремецький В. І., Деревянко Б. В., Попович Т. Г. Правове визначення повноважень працівників Служби судової охорони в Україні. *Європейські перспективи.* 2023. № 3. С. 64–71.

16. Заросило В. О., Заросило В. В., Крютченко Л. А. Питання статусу Служби судової охорони в Україні та правове забезпечення її діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2024. № 4. С. 97–102.

17. Плахотнік О. Процесуальні повноваження Служби судової охорони. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Юридичні науки. 2023. № 1 (125). С. 65–73.

18. Деревянко Б. В., Теремецький В. І., Попович Т. Г. Про можливі зміни у правовому статусі Служби судової охорони. *Журнал східноєвропейського права.* 2023. № 111. С. 32–40.

ISSN 3041-1793 Online

19. Бондар В. І. До проблеми комплектування Служби судової охорони. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2019. № 6. С. 117–121.

20. Шевчук О. М. Права державних службовців Служби судової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 10. С. 511–514.

21. Бондар В. І. До характеристики об'єктивних критеріїв диференціації правового регулювання праці співробітників Служби судової охорони. *Юридичний бюлетень.* 2019. № 11. С. 77–82.

22. Структура центрального органу управління (Центрального апарату) Служби, затверджена наказом Голови Служби судової охорони від 08.12.2023 № 304.

23. Типова структура територіальних підрозділів (територіальних управлінь) Служби, затверджена наказом Голови Служби судової охорони від 27.09.2022 № 411.

24. Типове положення про територіальне управління Служби судової охорони в області, затверджене наказом Голови Служби судової охорони від 04.06.2019 № 34.

References:

1. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02 chervnia 2016 roku, № 1402-VIII [Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" from June 02, 2016, No. 1402-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text [in Ukrainian].

2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro prokhodzhennia sluzhby spivrobitnykamy Sluzhby sudovoi okhorony: rishennia Vyshchoi rady pravosuddia vid 04 kvitnia 2019 roku, № 1052/0/15-19 [Decision of the High Council of Justice "On Approval of the Regulation on Service by Employees of the Judicial Security Service" from April 04, 2019, No. 1052/0/15-19]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1052910-19#Text [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Sluzhbu sudovoi okhorony: rishennia Vyshchoi rady pravosuddia vid 04 kvitnia 2019 roku, № 1051/0/15-19 [Decision of the High Council of Justice "On Approval of the Regulation on the Judicial Security Service" from April 04, 2019, No. 1051/0/15-19]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1051910-19#Text [in Ukrainian].

4. Zuieva, I. I., & Prystup, V. M. (2019). Orhanizatsiino-pravovi problemy stvorennia ta diialnosti Sluzhby sudovoi okhorony v Ukraini [Organizational and legal problems of the creation and activity of the Judicial Security Service in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 3, 238–243 [in Ukrainian].

5. Prudyius, Ye. P. (2021). Kontseptualni aspekty stratehichnoho upravlinnia pidrozdilamy Sluzhby sudovoi okhorony [Conceptual aspects of strategic management of the Judicial Security Service units]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytskyi National University. Series: Economic Sciences*, 6(1), 94–100 [in Ukrainian].

6. Shapoval, V. D., & Pleskun, O. V. (2023). Rol Sluzhby sudovoi okhorony u zabezpechenni okhorony ta pidtrymannia hromadskoho poriadku v sudakh v umovakh voiennoho stanu [The role of the Judicial Security Service in ensuring protection and maintaining public order in courts under martial law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 6, 592–597 [in Ukrainian].

7. Kibets, V. O. (2019). Sudova okhorona yak odna iz harantii diialnosti sudiv [Court security as one of the guarantees of courts' activity]. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and Analytical Law*, 1, 215–217 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
8. Khmyz, M. V., Skrynkovskyi, R. M., & Hlushchenko, S. V. (2021). Sudova okhorona yak odna iz harantii diialnosti sudiv v Ukraini [Court security as one of the guarantees of courts' activity in Ukraine]. *Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka – Public Administration and National Security*, 5(21), 57–64 [in Ukrainian].

9. Zhuravlova, Z. O. (2020). Administratyvno-pravovyi status Sluzhby sudovoi okhorony [Administrative and legal status of the Judicial Security Service]. *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu – Bulletin of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism*, 3–4, 48–53 [in Ukrainian].

10. Kipcharskyi, O. M. (2023). *Administratyvno-pravovyi status Sluzhby sudovoi okhorony v Ukraini* [Administrative and legal status of the Judicial Security Service in Ukraine]. PhD thesis. Kharkiv, 224 p. [in Ukrainian].

11. Talpa, P. V. (2024). Administratyvno-pravove rehuliuvannia orhanizatsii ta diialnosti Sluzhby sudovoi okhorony [Administrative and legal regulation of the organization and activity of the Judicial Security Service]. *Yurydychnyi biuleten – Legal Bulletin*, 35, 95–101 [in Ukrainian].

12. Talpa, P. V. (2024). Naukovi pidkhody do doslidzhennia pravovoho statusu Sluzhby sudovoi okhorony: zahalna kharakterystyka [Scientific approaches to the study of the legal status of the Judicial Security Service: general characteristics]. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys – South Ukrainian Law Journal*, 2, 221–226 [in Ukrainian].

13. Shurko, O. I. (2020). Pravovi zasady zabezpechennia okhorony ta pidtrymannia hromadskoho poriadku v sudakh ta mistse sered nykh administratyvno-pravovoho rehuliuvannia [Legal principles of ensuring protection and maintaining public order in courts and the place of administrative and legal regulation among them]. *Verkhovenstvo prava – Rule of Law*, 1, 61–66 [in Ukrainian].

14. Chumak, V. V. (2023). Konstytutsiini pryntsypy diialnosti Sluzhby sudovoi okhorony Ukrainy [Constitutional principles of the activity of the Judicial Security Service of Ukraine]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 5, 427–431 [in Ukrainian].

15. Teremetskyi, V. I., Derevianko, B. V., & Popovych, T. H. (2023). Pravove vyznachennia povnovazhen pratsivnykiv Sluzhby sudovoi okhorony v Ukraini [Legal definition of the powers of employees of the Judicial Security Service in Ukraine]. *Yevropeiski perspektyvy – European Perspectives*, 3, 64–71 [in Ukrainian].

16. Zarosylo, V. O., Zarosylo, V. V., & Kriutchenko, L. A. (2024). Pytannia statusu Sluzhby sudovoi okhorony v Ukraini ta pravove zabezpechennia yii diialnosti [Issues of the status of the Judicial Security Service in Ukraine and legal support for its activity]. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys – South Ukrainian Law Journal*, 4, 97–102 [in Ukrainian].

17. Plakhotnik, O. (2023). Protsesualni povnovazhennia Sluzhby sudovoi okhorony [Procedural powers of the Judicial Security Service]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies*, 1(125), 65–73 [in Ukrainian].

18. Derevianko, B. V., Teremetskyi, V. I., & Popovych, T. H. (2023). Pro mozhlyvi zminy u pravovomu statusi Sluzhby sudovoi okhorony [On possible changes in the legal status of the Judicial Security Service]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava – Journal of East European Law*, 111, 32–40 [in Ukrainian].

19. Bondar, V. I. (2019). Do problemy komplektuvannia Sluzhby sudovoi okhorony [On the problem of staffing the Judicial Security Service]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava – Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 6, 117–121 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
20. Shevchuk, O. M. (2022). Prava derzhavnykh sluzhbovtsiv Sluzhby sudovoi okhorony [Rights of civil servants of the Judicial Security Service]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 10, 511–514 [in Ukrainian].

21. Bondar, V. I. (2019). Do kharakterystyky obiektyvnykh kryteriiv dyferentsiatsii pravovoho rehuliuvannia pratsi spivrobitnykiv Sluzhby sudovoi okhorony [On the characteristics of objective criteria for differentiation of legal regulation of labor of employees of the Judicial Security Service]. *Yurydychnyi biuleten – Legal Bulletin*, 11, 77–82 [in Ukrainian].

22. Struktura tsentralnoho orhanu upravlinnia (Tsentralnoho aparatu) Sluzhby, zatverdzhena nakazom Holovy Sluzhby sudovoi okhorony vid 08 hrudnia 2023 roku № 304 [Structure of the central governing body (Central Office) of the Service approved by Order of the Head of the Judicial Security Service of December 08, 2023, No. 304] [in Ukrainian].

23. Typova struktura terytorialnykh pidrozdiliv (terytorialnykh upravlin) Sluzhby, zatverdzhena nakazom Holovy Sluzhby sudovoi okhorony vid 27 veresnia 2022 roku № 411 [Model structure of territorial subdivisions (territorial administrations) of the Service approved by Order of the Head of the Judicial Security Service of September 27, 2022, No. 411] [in Ukrainian].

24. Typove polozhennia pro terytorialne upravlinnia Sluzhby sudovoi okhorony v oblasti, zatverdzhene nakazom Holovy Sluzhby sudovoi okhorony vid 04 chervnia 2019 roku № 34 [Model Regulation on the Territorial Administration of the Judicial Security Service in the region approved by Order of the Head of the Judicial Security Service of June 04, 2019, No. 34] [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.98
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1345-1353

Крижановський Анатолій кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та кримінального права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», https://orcid.org/0000-0002-2432-5286

Канцір Володимир доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та кримінального права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», професор, https://orcid.org/0000-0002-3689-4697

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Анотація. Окреслено вагомість забезпечення сталого функціонування та розвитку національної екосистеми, як компонента державної політики у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Визначено, що правопорушення проти довкілля – це дія / бездіяльність, яка порушує норми чинного законодавства про охорону навколишнього природного середовища та завдає шкоду екосистемі, природним ресурсам, життю й здоров'ю людей. Синонімізовано дефініції «правопорушення проти довкілля» та «екологічні правопорушення».

Зазначено, що домінуючою проблемою кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля, виступає визначення об’єкта зазначеного суспільного небезпечного діяння. Конкретне кримінальне правопорушення проти довкілля є суспільно небезпечним, оскільки завдає значну шкоду навколишньому природному середовищу або спричинює ризик завдання такої шкоди. Відзначено, що в умовах оголошеного воєнного стану, держава-агресор безперервно вчиняє діяння екоциду, значна частина яких залишається, із об’єктивних причин - латентними.

Наголошено, що перфекції в кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля, може бути досягнуто шляхом впровадження низки заходів, спрямованих на подолання наявних проблемних питань та підвищення рівня ефективності правозастосування, зокрема: удосконалення законодавчої бази; підвищення рівня кваліфікації працівників правоохоронних органів; удосконалення механізмів формування доказової бази; підвищення рівня санкцій та покарань; міжнародне співробітництво; популяризація екологічної грамотності; імплементація інноваційних інструментів; формування кластерів забезпечення екологічної безпеки.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти довкілля, екологічна безпека, екологічні правопорушення, навколишнє природне середовище, екоцид, кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.

Kryzhanovskyi Anatolii Lviv Polytechnic National University, senior lecturer of the Department of International and Criminal Law of the Educational and Research Institute of Law, Psychology and Innovative Education, candidate of legal sciences, associate professor, https://orcid.org/0000-0002-2432-5286

Kantsir Volodymyr Lviv Polytechnic National University, professor of the Department of International and Criminal Law of the Educational and Research Institute of Law, Psychology and Innovative Education, Doctor of Law, Professor, https://orcid.org/0000-0002-3689-4697

SOME ASPECTS OF CLASSIFYING CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE ENVIRONMENT

Abstract. The scientific study noted the importance of ensuring the sustainable functioning and development of the national ecosystem as a component of state policy in environmental protection.

The definitions of «crimes against the environment» and «ecological crimes» are synonymous.

It was determined that an offense against the environment is an action/inaction that violates the norms of the current legislation on environmental protection and causes damage to the ecosystem, natural resources, life, and health of people.

Environmental offenses are criminal actions (inaction) that reduce the level of ecosystem services, which, in turn, violates the rights and freedoms of a person and a citizen to a safe environment guaranteed by the Constitution of Ukraine (Article 50) (compensation to a citizen for damage, in case violation of this right).

It is emphasized that the dominant problem of qualifying criminal offenses against the environment is defining the object of the specified socially dangerous act. A specific criminal offense against the environment is socially dangerous because it causes significant damage to the surrounding natural environment or causes the risk of causing such damage. It was noted that during the declared state of war, the aggressor state continuously commits crimes of ecocide, a significant part of which remains undetected or not qualified as criminal offenses.

It was emphasized that improving the qualification of criminal offenses against the environment can be achieved by implementing several measures aimed at overcoming existing problematic issues and increasing the level of law enforcement efficiency, in particular, improving the legislative framework,

ISSN 3041-1793 Online
improving the level of qualification of law enforcement officers, improvement of mechanisms of evidence-based formation, increasing the level of sanctions and punishments, international cooperation, promotion of environmental literacy, implementation of innovative tools, formation of environmental security clusters.

Keywords: criminal offenses against the environment, environmental safety, environmental offenses, natural environment, ecocide, criminal protection of the natural environment.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого функціонування та розвитку національної екосистеми, виступає вагомим компонентом державної політики у галузі охорони навколишнього природного середовища. Інтеграція України до європейського співтовариства вимагає трансформації підходів до сфери охорони навколишнього природного середовища, мінімізації рівня використання невідновлювальних природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища, удосконалення системи екологічного управління на основі міжнародних норм та стандартів.

Проте, зазначені пріоритети, потребують, насамперед, чітких алгоритмів їх реалізації, та, протоколів/«дорожніх карт» протидії екологічним правопорушенням. Доволі ефективно «втілюються у життя» Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», від 28 лютого 2019 року; «Стратегічний план роботи Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України на 2024 – 2028 роки», також «Стратегія реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 червня 2025 року [1].

Властиво, окреслення проблемних підходів/аспектів до класифікації кримінальних правопорушень проти довкілля, сприятиме удосконаленню концепції протидії/превенції суспільно небезпечним діянням у сфері екології.

Стан дослідження. Проблематика кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля, формування детермінант екологічної безпеки досліджується у наукових розвідках науковців в галузі права, кримінології, кримінального права, екологічного права, екологічної безпеки, зокрема: В. Баранівського, В. Барвенка, С. Гавриша, С. Голуба, О. Джужи, О. Дудорова, О. Іщенка, І. Калантай, В. Костицького, О. Литвина, В. Локтіонової, В. Матвійчука, М. Мельника, В. Навроцького, О. Одерія, Ю. Опалинського, М. Панька, Г. Поліщука, В. Присяжного, В. Плетенці, О. Сасова, Ю. Турлової, Ю. Туровця, М. Хавронюка, А. Шульги, Н. Цвіркуна, А. Яцика та інших. Проте, ризики у сфері охорони навколишнього середовища є варіабельними й змінюються під впливом викликів часу, а, відтак, потребують перманентного

ISSN 3041-1793 Online

оновлення інструментарію запобігання та протидії зазначеним суспільно небезпечним діянням.

Метою статті декларується визначення окремих проблемних аспектів кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля в Україні**,** як складової забезпечення та кримінально-правової охорони екологічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінальні правопорушення проти довкілля регламентовані Розділом VIII Особливої частини КК України [2], який містить систематизований перелік суспільно небезпечних караних діянь (дій або бездіяльності), що несуть загрозу завдання шкоди або завдають реальну шкоду екосистемі, як об'єкту кримінально-правової охорони.

Кримінальні правопорушення проти довкілля можна визначити як передбачені кримінальним законом діяння, що посягають на довкілля та його компоненти, на екологічну безпеку населення та територій, полягають у безпосередньому протиправному використанні природних об'єктів або у протиправному впливі на них, що призводить до негативних змін стану та якості довкілля. Такі кримінальні правопорушення мають своїм родовим об'єктом суспільні відносини, що забезпечують охорону навколишнього природного середовища, охорону безпечного екологічного стану біосфери [3].

До складу кримінальних правопорушень проти довкілля відносять: порушення правил екологічної безпеки (стаття 236 КК України); невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (стаття 237 КК України); приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (стаття 238 КК України); забруднення або псування земель (стаття 239 КК України); незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (стаття 239^{-1} КК України); незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (стаття 239^{-2} КК України); порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин (стаття 240 КК України); незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину (стаття 240^{-1} КК України); забруднення атмосферного повітря (стаття 241 КК України); порушення правил охорони вод (стаття 242 КК України); забруднення моря (стаття 243 КК України); порушення законодавства про континентальний шельф України (стаття 244 КК України); знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (стаття 245 КК України); незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (стаття 246 КК України); порушення законодавства про захист рослин (стаття 247 КК України); незаконне полювання (стаття 248 КК України); незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (стаття 249 КК України); проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (стаття 250 КК України); порушення ветеринарних правил

ISSN 3041-1793 Online
(стаття 251 КК України); умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (стаття 252 КК України); проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (стаття 253 КК України); безгосподарське використання земель (стаття 254 КК України) [2].

В умовах оголошеного воєнного стану, держава-агресор безперервно вчиняє злочини екоциду в Україні. Велика кількість кримінальних правопорушень проти довкілля, які вчиняються, залишаються невиявленими або їх взагалі не кваліфікують, як злочини (кримінальні правопорушення) [4].

Суспільно небезпечні дії проти довкілля належать до високолатентних кримінальних правопорушень, статистична вибірка яких не є підтвердженою офіційними показниками, а, реалізується опосередком моніторингу та констатації очевидних об'єктивних факторів порушення/руйнування екосистеми. Кримінальні правопорушення проти довкілля характеризуються безпосереднім/опосередкованим впливом на природне середовище, який конвертується у порушення рівноваги екосистеми та негативному впливі на якість життя та здоров'я громадян.

Правопорушення проти навколишнього природного середовища – це суспільно небезпечні, кримінально-протиправні, умисні або необережні діяння, вчинені суб'єктами цих діянь із застосуванням знарядь, засобів вчинення, або з використанням обстановки їх здійснення, які посягають на відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої системи життєдіяльності і людини, та завдають цим відносинам істотної шкоди або ставлять їх під загрозу завдання такої шкоди [5, с.14-15].

Суспільно небезпечні діяння проти довкілля виступають детермінантом порушення стану рівноваги екосистеми та ризиком екологічної безпеки (стану природної екосистеми, яка спроможна попередити ризики та загрози й забезпечити стабільність функціонування). Особливістю кримінальних правопорушень проти довкілля є їх віднесення до суспільно небезпечних діянь з матеріальним складом, тобто існує необхідність встановлення факту суспільно небезпечних наслідків їх вчинення.

Зазвичай, у міжнародних наукових розвідках, кримінальні правопорушення синонімізуються/ототожнюються із екологічними правопорушеннями/злочинами. Екологічні правопорушення виступають одним із пріоритетів ЄС у боротьбі з організованою злочинністю в рамках EMPACT [6].

Якщо вести мову про класифікацію кримінальних правопорушень проти довкілля, то однією із класифікаційних ознак виступає рівень шкоди (наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння). Дотримуємось позиції проф. В.К. Матвійчука щодо класифікації суспільно небезпечних наслідків екологічних правопорушень на:

ISSN 3041-1793 Online

1) наслідки у форматі небезпеки вчинення шкоди людині та іншим об'єктам екосистеми;

2) наслідки у форматі вчинення шкоди людині та іншим об'єктам екосистеми.

До прикладу, створення небезпеки для життя і здоров'я людей (частини перші статей 239 -244, 253 КК України) має місце у разі, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей [7, с. 27]. Залишається очевидним, що конкретне кримінальне правопорушення проти довкілля є суспільно небезпечним, оскільки завдає значну шкоду навколишньому природному середовищу або спричинює ризик завдання такої шкоди.

Предмет кримінальних правопорушень проти довкілля – це самостійна ознака складу, що є предметно-речовою частиною виробничих сил (за винятком предмета, передбаченого ст. 238 КК), яка залучена в суспільне виробництво, або потенційно може бути до нього залучена (за винятком атмосферного повітря і природних процесів), невіддільна від природного середовища, вилучена із господарського обліку, має межі володіння, можливість самовідтворення, не знаходиться на балансі в підприємствах, установах і організаціях, не відображається в бухгалтерських звітах і балансах і враховується лише в натуральному вигляді, характеризується неповторністю і глибокою індивідуальністю, крайньою рухливістю та природним походженням [8, с. 36].

Об'єкт діянь проти екологічної безпеки є складовою об'єкта екологічних правопорушень (родового), адже останній містить крім екологічної безпеки й інші охоронювані кримінальним правом суспільні відносини – навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, а також використання, збереження та відтворення природних ресурсів [9, с. 104]. Проблема об'єкта правопорушень проти навколишнього природного середовища — одна з основних у науці кримінального права, від її вирішення залежить визначення суті діянь, що посягають на навколишнє природне середовище, їх правильна кваліфікація і відмежування від інших суспільно небезпечних діянь. Із вирішенням цієї проблеми нерозривно пов'язано питання побудови та вдосконалення системи «злочинів (*кримінальних правопорушень*) проти навколишнього природного середовища» [7, с. 129].

Проблемні аспекти кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля можуть включати наступні ключові моменти:

- екоцид, спричинений військовими діями на території України;

ISSN 3041-1793 Online

- неоднозначність законодавчих норм, двозначність трактування дефініцій;
- складність формування доказової бази (формулювання причинно-наслідкових зв'язків між діями правопорушника і шкодою, спричиненою довкіллю);
- обмеженість фінансових, трудових та матеріальних ресурсів;
- потреба у залученні експертів у галузі охорони навколишнього природного середовища;
- низький рівень екологічної культури громадян.

Подолання цих проблем вимагає комплексного підходу, що включає удосконалення норм чинного законодавства, підвищення рівня екологічної грамотності, формування спеціалізованих інституцій з питань протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, посилення міжнародної співпраці у захисті довкілля.

Висновок. Таким чином, кримінальне правопорушення проти довкілля – це визначена нормами чинного законодавства дія/бездіяльність, яка виступає детермінантом екологічних ризиків та посягає на порушення стану рівноваги екосистеми.

Проблемним аспектом кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля виступає визначення об'єкта зазначеного суспільно небезпечного діяння. Конкретне кримінальне правопорушення проти довкілля є суспільно небезпечним, оскільки завдає значну шкоду навколишньому природному середовищу або спричинює ризик завдання такої шкоди.

Удосконалення кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля може бути досягнуто шляхом впровадження низки заходів, спрямованих на подолання наявних проблемних питань та підвищення рівня ефективності правозастосування, зокрема: удосконалення законодавчої бази; підвищення рівня кваліфікації працівників правоохоронних органів; удосконалення механізмів формування доказової бази; посилення рівня санкцій та покарання загалом; міжнародне співробітництво; популяризація екологічної грамотності; імплементація інноваційних інструментів; формування кластерів забезпечення екологічної безпеки.

Література:

1. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text; Стратегічний план роботи Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України на 2024 – 2028 роки, від 24 жовтня 2024 року. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2024/10/Strategichnyj_plan_24.10.2024_zatverdzhenyj-Ministrom.pdf; Стратегія реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року: розпорядження Кабінету

ISSN 3041-1793 Online
Міністрів України від 25 червня 2025 р., № 625-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-%D1%80#Text.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Мурихін С. Система екологічних злочинів за кримінальним кодексом України. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2018. Вип. 6. Т. 3. С. 50–55.

4. Полищук Г. С., Мельник Е. В. Состояние и тенденции экологической преступности в Украине. *Вестник Киевского национального университета внутренних дел*. 2009. № 4. С. 120-126.

5. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія. К.: Національна академія управління, 2011. 368 с. URL: https://nam.kyiv.ua/files/publications/978-966-8406-46-1-monog.pdf.

6. Environmental crime. URL: https://www.europol.europa.eu/crime-areas/environmental-crime.

7. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: дис. д-ра юрид. наук: спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2008. 511 с.

8. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія. К.: Азимут-Україна, 2005. 464 с.

9. Турлова Ю. А. Система екологічних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2016. Вип. 36, т. 2. С. 103 – 109.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2025). *Strategy for reforming the system of state supervision (control) in the field of environmental protection, rational use, reproduction and protection of natural resources until 2029* [Stratehiia reformuvannia systemy derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha, ratsionalnoho vykorystannia, vidtvorennia i okhorony pryrodnykh resursiv na period do 2029 roku]. Order No. 625-r, June 25, 2025. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-%D1%80#Text; On the Key Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period till 2030: Law of Ukraine, 28 February 2019 No. 2697-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19?lang=en#Text.

2. Criminal Code of Ukraine. (2001). Law of Ukraine No. 2341-III of April 5, 2001. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

3. Murukhin, S. (2018). System of environmental crimes under the Criminal Code of Ukraine [Systema ekolohichnykh zlochyniv za Kryminalnym kodeksom Ukrainy]. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 6(3), 50–55.

4. Polishchuk, H. S., & Melnyk, E. V. (2009). State and trends of environmental crime in Ukraine [Sostoianye y tendentsyy ekolohycheskoi prestupnosty v Ukrayne]. *Bulletin of Kyiv National University of Internal Affairs*, 4, 120–126.

5. Matviichuk, V. K. (2011). *Theoretical and applied problems of criminal-law protection of the natural environment* [Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha]. National Academy of Management. https://nam.kyiv.ua/files/publications/978-966-8406-46-1-monog.pdf.

ISSN 3041-1793 Online
6. Environmental crime. URL: https://www.europol.europa.eu/crime-areas/environmental-crime.

7. Matviichuk, V. K. (2008). *Criminal-law protection of the natural environment: problems of legislation, theory and practice* [Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: problemy zakonodavstva, teorii ta praktyky] (Doctoral dissertation). National Academy of Management.

8. Matviichuk, V. K. (2005). *Criminal-law protection of the natural environment (criminal-law and criminological research)* [Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia)]. Azymut-Ukraina.

9. Turlova, Y. A. (2016). System of environmental crimes [Systema ekolohichnykh zlochyniv]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 36(2), 103–109.

Дата першого надходження статті до видання: 10.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.03.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 849.2

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1354-1365

Кузнецова Людмила Валеріївна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії та права, Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, https://orcid.org/0000-0001-6810-1017

Гарбазей Дмитро Олександрович кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії та права, Черкаський державний технологічний університет, м. Чкркаси, https://orcid.org/0000-0001-6810-2017

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ТРУДОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Анотація. Україна обравши європейський шлях розвитку зіткнулася з цілою низкою викликів. Одним з яких стало наближення національного законодавства до європейських та міжнародних стандартів. Тривалий час панувало класичне розуміння класифікації держав за типами правових систем. На зараз не існує жодної держави, про яку можна впевнено сказати, що це держава того чи іншого правового типу. Україна довгий час вважалася та й вважається державою з романо-германською правовою системою, атрибутом якої є відсутність прецеденту та прецедентного права в цілому. Проте, діюче законодавство не тільки не заперечує, а й закріплює елементи правового прецеденту для галузей приватного та публічного права.

Автори в статті намагалися дослідити процес наближення трудового права до європейської правової моделі шляхом імплементації рішень Європейського суду з прав людини в національну правову систему. Досліджуючи проблему імплементації рішень Європейського суду з прав людини в національну галузь трудового права автори акцентують увагу на необхідності завершення процесу реформування трудового законодавства, адже це питання наразі є казуїстичним в тому сенсі, що Україна, ще в 1954 році стала учасницею Міжнародної організації праці. І саме тому, в першу чергу необхідно нарешті завершити процедуру прийняття нового Трудового кодексу України, а разом із ним й прийняття Процедурно-трудовий кодекс (про який як в наукових колах, так і на рівні законодавця йде жвава дискусія, особливо враховуючи той факт, що трудова медіація набирає свої оберти). В статті автори зазначають, що питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини в трудове право та трудове законодавство варто розпочати з процесу адаптації європейський трудових стандартів не втрачаючи при цьому національну трудову ідентичність зі своїми звичаями та традиція, менталітетом та

ISSN 3041-1793 Online
соціально-економічним розвитком державних інститутів та держави в цілому. Сам процес імплементації рішень Європейського суду повинен мати за мету захист трудових прав та забезпечення трудових гарантій працюючим і запобігти формальному підходу щодо подальшої реалізації (застосування) рішень Європейського суду з прав людини в трудове право, а тим самим і трудове законодавство.

Ключові слова. Імплементація норм права, адаптація законодавства, наближення міжнародного законодавства, прецедент, Європейський суд з прав людини, система права, міжнародне та вітчизняне трудове право.

Kuznetsova Lyudmila Valeriivna Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of History and Law, Cherkasy State Technological University, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0001-6810-1017

Garbazey Dmitry Olexandrovich Candidate of Law, Associate Professor of the Department of History and Law, Cherkasy State Technological University, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0001-6810-1027

SPECIFIC ISSUES OF IMPLEMENTATION OF DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS INTO THE LABOR LAW OF UKRAINE

Abstract. Ukraine, having chosen the European path of development, faced a number of challenges. One of which was the approximation of national legislation to European and international standards. For a long time, the classical understanding of the classification of states by types of legal systems prevailed. Currently, there is no state about which it can be confidently said that it is a state of one or another legal type. Ukraine has long been considered and is considered a state with a Romano-Germanic legal system, the attribute of which is the absence of precedent and case law in general. However, the current legislation not only does not deny, but also establishes elements of legal precedent for the branches of private and public law. The authors of the article tried to investigate the process of approximation of labor law to the European legal model by implementing the decisions of the European Court of Human Rights into the national legal system. Investigating the problem of implementing the decisions of the European Court of Human Rights in the national sphere of labor law, the authors emphasize the need to complete the process of reforming labor legislation, because this issue is currently casuistic in the sense that Ukraine, back in 1954, became a member of the International Labor Organization. And that is why, first of all, it is necessary to finally complete the procedure for adopting the new Labor Code of Ukraine, and with it the adoption of the Procedural Labor Code (which is being vigorously discussed both in academic circles and at the

ISSN 3041-1793 Online
legislator level, especially given the fact that labor mediation is gaining momentum). In the article, the authors note that the issue of implementing the decisions of the European Court of Human Rights in labor law and labor legislation should begin with the process of adapting European labor standards without losing the national labor identity with its customs and traditions, mentality and socio-economic development of state institutions and the state as a whole. The very process of implementing the decisions of the European Court of Human Rights should aim to protect labor rights and provide labor guarantees to employees and prevent a formal approach to the further implementation (application) of the decisions of the European Court of Human Rights in labor law, and thus labor legislation.

Keywords: implementation of legal norms, adaptation of legislation, approximation of international legislation, precedent, European Court of Human Rights, legal system, international and domestic labor law.

Постановка проблеми. Правова реформа в Україні поставила за мету наблизити систему права до міжнародних правових стандартів, тим самим адаптувати українське законодавство до європейського. На зараз галузь трудового права перебуває в процесі прийняття Трудового кодексу, який має на законодавчому рівні закріпити сучасні виклики та потреби ринку праці, а тим самим адаптувати трудові відносини з нормами трудового права Європейського Союзу. Взагалі трудові правовідносини будь-якої держави є ключовим фактором її соціально-економічного розвитку. Адже від того настільки будуть відносини в сфері праці врегульовані в правовому полі настільки буде розвиватися соціальна стабільність та економічний добробут й формуватися потенціал людських ресурсів. Унормування достойного рівня трудових прав, а тим самим гарантування реалізації права на працю є не лише завданням національного рівня, а світового масштабу. Саме тому врегулювання сучасних трудових правовідносин закріплено нормами як вітчизняного так і міжнародного трудового права. Застосування норм міжнародного трудового права у вітчизняну практику не зважаючи на євроінтеграційні процеси потребує адаптації українського законодавства до світових стандартів праці. Ключове місце в цьому процесі посідає імплементації рішень Європейського суду з прав людини у національну систему права (далі по тексту ЄСПЛ), де рішення ЄСПЛ є орієнтиром для національної судової системи в частині дієвого механізму захисту реалізації права на працю. На зараз рішення ЄСПЛ не є казуальним тлумаченням міжнародних документів, зокрема положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а повноцінним джерелом права, яке використовують країни-учасниці Конвенції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини в національну правову систему, в тому числі в трудове право є не новим, саме тому цим питанням свого часу

ISSN 3041-1793 Online

займалася ціла плеяда науковців: Андрушко А.В., Боднарчук Д.І., Бунчук О.Б., Ванджурак Р. В., Вакарюк Л.В., Волохов О.С., Єрофєєнко Л.В., Жернаков В.В., Ільків Н.В., Ільницький О.В. Константний О.В., Середа О.Г., Скоробагатько А.В., Фоменко А.Є. Водночас, не зважаючи на потужну кількість наукових праць із окресленої проблематики, вона не перестає бути актуальною, а, тим самим, потребує подальшого дослідження.

Мета статті. За допомогою загальних та спеціальних юридичних методів дослідження з`ясувати особливості імплементації рішень Європейського суду з прав людини в трудове право України шляхом наближення європейського законодавства в національну правову систему.

Виклад основного матеріалу. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в нашій державі висунули потребу в наближенні (адаптації) українського трудового законодавства до міжнародних світових стандартів праці. Процес наближення європейський трудових норм до вітчизняної системи права має сприяти реформуванню трудових правовідносин в частини створення балансу трудових інтересів роботодавців та працівників. Ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка в ч.1 ст.6 закріпила за кожним право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов`язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1] та прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» заклали початок процесу імплементації рішень Європейського суду з прав людини в українське трудове право.

Ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод підштовхнула Україну до створення єдиної судової практики, яка взаємопов`язана з європейською правовою системою в подібних чи однорідних правовідносинах. Відповідно до ст. 9 Конституції України Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України як чинний міжнародний договір, згода на обов`язковість якого надана Верховною Радоя України. Україна, давши згоду на обов`язковість міжнародного договору, зобов`язуються діяти таким чином, щоб не позбавити його мети та не зробити його неможливим для виконання. Тому і ратифікована Конвенція і практика ЄСПЛ для України є джерелами права обов`язковими до застосування. В свою чергу Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» регулює відносини, що виникають у зв`язку з обов`язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з впровадженням в українське

ISSN 3041-1793 Online
судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [2].

Одним із інструментів міжнародного захисту трудових прав є Європейський Суд з прав людини. В своїй практиці ЄСПЛ встановив стандарти розуміння змісту та правового регулювання забезпечення свободи об'єднання та профспілкової діяльності, права працівника на повагу до приватного життя, заборони примусової праці та торгівлі людьми, меж права працівника на свободу висловлювання думки. Також, оскільки відповідно до Декларації МОП основних принципів та прав у сфері праці – право на свободу об'єднання та профспілкової діяльності, право на ведення колективних переговорів, заборона використання примусової праці та дитячої праці, заборона дискримінації в області праці та занять, є основоположними трудовими правами людини, то ЄСПЛ додатково виступає і в ролі регіонального механізму контролю за дотриманням державами-членами МОП основоположних трудових прав [3, с.317].

Не зважаю на те, що рішення Європейського суду з прав людини не є класичним джерелом права, яке притаманне для романо-германської правової сім`ї на думку дослідників в галузі права А.В. Андрушка та Д.І. Бондарчук практика ЄСПЛ посідає особливе місце в системі джерел трудового права України, виступаючи інструментом тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та є стимулом для вдосконалення національного законодавства. Рішення Суду сприяють захисту трудових прав, зокрема права на страйк, боротьбу з дискримінацією та забезпеченням справедливості при звільненні. Однак їхній прецедентний характер викликає дискусії в доктрині, а застосування стикається з практичними перешкодами. Дослідники вважають, що для повноцінної інтеграції необхідно розробити чіткі методичні рекомендації для судів, гармонізувати КЗпП із європейськими стандартами та забезпечити доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. Подальші дослідження мають зосередитися на аналізі конкретних прецедентів та їхньому впливі на українську судову практику [4, с.97].

Рішення ЄСПЛ виступають радше орієнтирами у вирішенні судових прав, аналогічних тим що розглядались ЄСПЛ; вони сприяють нормотворчості державних органів чим наближують національне законодавство до стандартів Ради Європи, у тому числі й у сфері захисту трудових прав українських працівників. Як зазначають дослідники рішення ЄСПЛ мають становити ідеологічно-правову (ціннісну) основу для здійснення правосуддя в Україні [5, с. 34].

На думку вченого-правознавця Волохова О.С. акти ЄСПЛ, у яких формалізується його практика є актами тлумачення, що мають обов`язковий характер та повинні виконуватися судовими та іншими державними органами,

ISSN 3041-1793 Online

виходячи із факту ратифікації Україною Європейської Конвенції 1950 р. Проте вплив рішень ЄСПЛ на національну правову систему обмежений принципом субсидіарності. Рішення ЄСПЛ можна віднести до інтерпретаційно-правових прецедентів, які мають обов`язковий прецедентний характер лише для самого ЄСПЛ, оскільки національні суди чи інші органи державної влади не можуть тлумачити багатосторонній міжнародний договір, яким є Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. [6]. На зараз основним елементом дотримання основоположних прав та свобод людини є реалізація процесу справедливого розгляду справ в судах України з дотриманням європейських стандартів щодо розгляду трудових справ.

Як справедливо зазначає вчена-правознавець Лариса Єрофєєнко ЄСПЛ не дає шаблонів – він створює принципи, які Україна має творчо імплементувати у власну правову систему. ЄСПЛ – це не тиск ззовні, а допомога у формуванні справедливого трудового середовища всередині. Вчена зазначає, що адаптація – це не копіювання, а вбудовування європейських цінностей у національний правовий ландшафт. Це важливо в умовах воєнного стану, коли виникають виклики для прав працівників. Навіть під час кризи, права людини мають залишатися фундаментом. Дослідниця пропонує для адаптації трудового законодавства України до законодавства ЄС вивчити та провести аналіз законодавства ЄС з визначенням та вивченням норм трудового права ЄС, які потрібно імплементувати в українське законодавство. Також під час розробки нормативно-правових актів в частині регулювання трудового права варто враховувати принципи та стандарти ЄС. Все законодавства ЄС має бути перекладено українською мовою для подальшого порівняльного аналізу. Провести комплексний порівняльний аналіз законодавства України та ЄС для визначення необхідних змін та створити рекомендації щодо гармонізації законодавства України з acquis communautaire [7, с.1136].

У сфері трудових прав рішення ЄСПЛ формують стандарти щодо заборони дискримінації, свободи об’єднань і права на справедливий розгляд трудових спорів. Для України це означає необхідність гармонізації трудового законодавства з європейськими підходами та зумовлює комплексний перегляд підходів до правового регулювання трудових відносин, який охоплює приведення положень Кодексу законів про працю у відповідність до європейських стандартів, посилення процесуальних гарантій захисту прав сторін у трудових спорах, а також системне врахування практики ЄСПЛ під час підготовки та ухвалення нових нормативно-правових актів у сфері праці, діяльності професійних спілок і колективно-договірного регулювання [8].

На сьогодні процес реалізації права на працю в умовах євроінтеграції України відбувається у напрямі зближення трудового законодавства України із сучасною європейською системою права, яка сприяє розвитку культурної, соціальної, підприємницької активності громадян України, що у свою чергу

ISSN 3041-1793 Online
сприятиме поступовому добробуту громадян і приведенню його до рівня держав – членів Європейського Союзу. Цей процес є стратегічною метою України, адже є найкращим способом реалізації національних інтересів побудови економічно розвинутої держави, зміцнення її позицій у світі. Україна прагне максимально врахувати вимоги законодавства Європейського Союзу під час нормопроектування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроектного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України [9].

Завдання ЄСПЛ полягає в тому, щоб забезпечувати дотримання державами конвенційних прав та свобод. ЄСПЛ реалізує це завдання на основі застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час розгляду індивідуальних скарг та значно рідше скарг від уряду держави. Результати розгляду ЄСПЛ відображає у змісті рішення, яке ухвалює у конкретній справі. Отже, завданням ЄСПЛ в ході розгляду індивідуальних заяв зводиться до формулювання та обґрунтування об`єктивного висновку щодо відповідності конкретних положень національного права держави, яка допустила порушення прав та свобод людини конвенційним нормам та нормам, які містяться у Протоколах до неї [10, с.336]. Звернення до практики ЄСПЛ є ключовим механізмом забезпечення справедливого розгляду справи з дотриманням міжнародних стандартів прав людини в діяльності національних судів. Правові позиції, сформовані ЄСПЛ, слугують важливою підставою для ефективного захисту трудових прав працівників у межах національної юрисдикції.

Адаптація українського законодавства передбачає реформування правової системи України та поступове приведення її у відповідність із європейськими стандартами. Вона охоплює сфери захисту життя і здоров`я громадян, інтелектуальної власності, трудового права, зокрема охорони праці, а також інші галузі. Одним із найбільш продуктивних на думку дослідників шляхів наближення українського трудового законодавства до законодавства ЄС є впровадження відповідних стандартів, встановлених наднаціональним європейським законодавством. Передусім це має для України практичне значення, позаяк зумовлено підготовкою проєкту нового Трудового кодексу України, який має бути узгоджений із загальновизнаними у світі нормами та принципами у сфері праці [11, с.277]. Серед основних факторів, що зумовлять розвиток правового регулювання відносин у галузі трудового права під впливом євроінтеграції, слід виділити зростання ролі основоположних принципів права як регуляторів суспільних відносин. Зокрема, принцип свободи має суттєвий влив на розвиток договірного регулювання трудових й тісно пов’язаних з ними відносин. Разом з тим, свобода у правовому регулюванні не має бути необмеженою. Так, як доктринальні засади трудового

ISSN 3041-1793 Online

права щодо трудових правовідносин полягають у тому, що вони завжди персоніфіковані. Трудові відносини є не абстрактними, а конкретними, бо вони виникають і діють між конкретними суб'єктами (працівником і роботодавцем) з початком роботи на підставі укладеного між ними трудового договору. Конкретними є й інші відносини у сфері праці, що тісно пов'язані з трудовими правовідносинами, в тому числі й правовідносини між «наднидивідуальними» суб'єктами – профспілками, їх організаціями й об'єднаннями та організаціями й об'єднаннями роботодавців. Очевидно, безпосереднього впливу на ці правовідносини процес євроінтеграції не матиме. Євроінтеграція зумовлює зміни не у відносинах, а в механізмі правового регулювання трудових й тісно пов'язаних з ними відносин. Для нашої держави вони мають відбуватися в порядку й за процедурами, відпрацьованими ЄС протягом багатьох років [12, с.67].

Рішення та практика ЄСПЛ мають бути інтегровані у національну судову систему України таким чином, щоб вони стали органічними складовими, а не просто декларативними.

На практиці відомі випадки невиправданого та недоречного використання українськими суддями рішень Європейського Суду. Так, за дослідженням Т. Ющенко, згідно з пошуковим запитом, в Єдиному державному реєстрі судових рішень налічується понад 15 000 судових рішень, в яких міститься посилання на рішення Європейського Суду від 10 травня 2010 року в справі «Серявін та інші проти України» (заява № 4909/04) з наведенням наступного його фрагменту: «Хоча пункт 1 частини 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод зобов`язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов`язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною залежно від характеру рішення». Як правило цитовану частину судді наводять, як юридичну підставу для ухилення від належного мотивування своїх висновків щодо тих питань, з яких, як правило, не має переконливої аргументації. Тоді як насправді, вказаним рішенням Європейський Суд навпаки констатував порушення національними судами пункту 1 ст. 6 Конвенції, зазначивши, що у своїх рішеннях суди мають зазначати всі підстави, на яких вони ґрунтуються (п. 58 рішення). Наводячи орієнтири, наскільки детально суд має мотивувати своє рішення, ЄСПЛ хоч і дійсно зазначив, що рівень обґрунтування може варіюватися залежно від специфіки справи, наведене жодним чином не дає право суду відмовлятися від надання відповідей на аргументи учасників провадження, які є «незручними» для загальної концепції судового рішення [13].

Імплементація рішень ЄСПЛ в національні правові системи не зводиться до формального відтворення конвенційних норм у законодавстві. Йдеться про складний і багатовимірний процес, який охоплює нормотворчу діяльність,

ISSN 3041-1793 Online
практику правозастосування, інституційні зміни та поступове формування нової правової культури. Досвід держав - учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод переконливо демонструє, що там, де практика ЄСПЛ розглядається як реальний орієнтир для законодавця і судів, вона здатна виконувати функцію внутрішнього механізму оновлення правової системи, сприяючи підвищенню її стійкості та демократичної якості. Перспективи розвитку української моделі імплементації безпосередньо залежать від здатності поєднати теоретичні напрацювання юридичної науки, практичні висновки з рішеннями ЄСПЛ проти України та найкращі європейські підходи у межах цілісної й послідовної стратегії, зорієнтованої на утвердження людської гідності та реальне забезпечення принципу верховенства права [14, с.192].

Не зважаючи на прогресивний напрямок в частині імплементації рішень ЄСПЛ в трудове право не поодинокими є випадки формального застосування рішень ЄСПЛ, так в судах відбувається просте цитування частини рішень без перенесення правової ситуації до обставин певної справи. Дотепер справи потребують якісного перекладу з дотриманням юридичної техніки та технології, систематизації їх по категорія (інститутам трудового права).

Висновки. Процес наближення національного законодавства буде неповноцінним без запровадження в українську правову систему практики (рішень) Європейського суду з прав людини. Тривалий час така практика стосувалася лише кримінальних та цивільних справ, і хибне було враження, що трудові правовідносини є суто державною проблемою, що здебільшого повинна бути врегульовані на рівні сторін трудового договору. Реформування трудового законодавства, що в першу чергу стосується прийняття Трудового кодексу, який повинен мати своє продовження в Процедурно-трудового кодексі має чітко передбачати рішення Європейського суду з прав людини джерелом національного трудового права. Для ефективного застосування таких рішень в трудово-правовій системі України повинна бути переглянути як процедура тлумачення так і застосована єдина юридична техніка та технології такого тлумачення для подальшого використання в судовій практиці.

Література:

1.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний договір, ратифікований Законом України від 17 липня 1997 р. No 475/97-ВР // Офіційний вісник України. 1998. No 13. Ст. 270.

2.Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року N 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/3477-15.

3.Вакарюк Л.В. Правові позиції ЄСПЛ щодо розуміння заборони примусової праці як стандарти захисту трудових прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 316-320.

ISSN 3041-1793 Online

4.Андрушко А.В., Боднарчук Д.І. Практики Європейського Суду з прав людини в системі джерел трудового права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2025. Випуск 89: частина 2. С. 92-97.

5.Константний О.В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело правозастосування Верховного Суду України. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 1 (137). С. 33-36.

6.Волохов О. С. Рішення Європейського Суду з прав людини у системі джерел трудового права України. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8a7aa281-6ce2-4022-826f-449dbe3b20ee/content

7.Єрофєєнко Л.В. Адаптація трудового законодавства України до Європейських стандартів щодо захисту прав працівників. *Наукові перспективи.* 2025. № 5 (59). С. 1127-1140.

8.Chalmers D., Davies G., Monti G., Heyvaert V. European Union Law: Text and Materials. 5th ed. Cambridge : *Cambridge University Press*, 2024.

9.Середа О.Г. Реалізація права на працю в умовах євроінтеграції України. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Sereda13.pdf

10.Бунчук О.Б. Теоретичні та правові засади юрисдикції Європейського суду з прав людини. *Наукові перспективи*. 2022. N5 (23). С.332-345

11.Скоробагатько А. В. Проблемні аспекти адаптації трудового законодавства України іх право Єсропейського Союзу. *Адаптація законодавства України до положень права Європейського Союзу*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 10 жовтня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2025 С.276-280

12.Жернаков В. В. Європейські процеси: правове розуміння і вплив на розвиток трудового права України. *Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали Всеукр. наук-практ. конф. (м. Дніпро, 23 листоп. 2022 р). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С.66-69

13.Ющенко Т. Практика ЄСПЛ: переосмислити не можна застосовувати. Pravo. UA. 23.07.2019. URL: https://pravo.ua/praktika-iesplpereosmisliti-ne-mozhna-zastosovuvati/

14.Фоменко А.Є. Імплементація рішень ЄСПЛ у національні правові системи: міжнародний досвід і перспективи України. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA». 2026.* January 23. P.185–193

15.Ванджурак Р. В. Роль практики Європейського Суду з прав людини у формуванні розсуду суб`єктів правозастосування при здійсненні дискреційних повноважень. *Адаптація законодавства України до положень права Європейського Союзу:* збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 10 жовтня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2025 С.28-30

16.Ільків Н.В., Ільницький О.В. Імплементація практики Європейського суду з прав людини в національному механізмі захисту права на безпечні умови праці. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2021. № 3. С,73-78.

17.Гарбазей Д.О., Кузнецова Л.В. Загальні питання імплементації рішень Європейського суду з прав людини в кримінальне право України. *Наука і техніка сьогодні.* 2026. № 2. С.61-72.

References:

1.Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (1997, July 17). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy —Official Gazette of Ukraine, 1998, 13, art. 270 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
2.Verkhovna Rada of Ukraine (2006) Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [On the implementation of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 [in Ukrainian].

3.Vakariuk, L.V. (2023) Pravovi pozytsii YeSPL shchodo rozuminnia zaborony prymusovoi pratsi yak standarty zakhystu trudovykh prav liudyny [Legal positions of the ECHR on understanding the prohibition of forced labor as standards for the protection of human labor rights]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal.* № 4. S. 316-320 [in Ukraine].

4.Andrushko, A.V., Bodnarchuk, D.I. (2025) Praktyky Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny v systemi dzherel trudovoho prava [Practice of the European Court of Human Rights in the system of sources of labor law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia PRAVO.* Vypusk 89: chastyna 2. S. 92-97 [in Ukrainian].

5.Konstantnyi, O.V. (2012) Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny yak dzherelo pravozastosuvannia Verkhovnoho Sudu Ukrainy [The practice of the European Court of Human Rights as a source of law enforcement by the Supreme Court of Ukraine]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy.* № 1 (137). S. 33-36 [in Ukrainian].

6.Volokhov, O. S. Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny u systemi dzherel trudovoho prava Ukrainy [Decision of the European Court of Human Rights in the system of sources of labor law of Ukraine]. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/ bitstreams/8a7aa281-6ce2-4022-826f-449dbe3b20ee/content [in Ukrainian].

7.Ierofieienko, L.V. (2025) Adaptatsiia trudovoho zakonodavstva Ukrainy do Yevropeiskykh standartiv shchodo zakhystu prav pratsivnykiv [Adaptation of Ukrainian labor legislation to European standards for the protection of workers' rights]. *Naukovi perspektyvy*. № 5 (59). S. 1127-1140 [in Ukrainian].

8.Chalmers, D., Davies, G., Monti, G., Heyvaert, V. (2024) European Union Law: Text and Materials. 5th ed. Cambridge : Cambridge University Press.

9.Sereda, O.H. (2016) Realizatsiia prava na pratsiu v umovakh yevrointehratsii Ukrainy [Implementation of the right to work in the context of Ukraine's European integration]. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Sereda13.pdf [in Ukrainian].

10.Bunchuk, O.B. (2022) Teoretychni ta pravovi zasady yurysdyktsii Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Theoretical and legal foundations of the jurisdiction of the European Court of Human Rights]. *Naukovi perspektyvy*. N5 (23). S.332-345 [in Ukrainian].

11.Skorobahatko, A. V. (2025) Problemni aspekty adaptatsii trudovoho zakonodavstva Ukrainy ikh pravo Yesropeiskoho Soiuzu [Problematic aspects of adapting the labor legislation of Ukraine to the law of the European Union]. *Adaptatsiia zakonodavstva Ukrainy do polozhen prava Yevropeiskoho Soiuzu*: zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 10 zhovtnia). Odesa: Vydavnytstvo «Iurydyka». S.276-280 [in Ukrainian].

12.Zhernakov, V. V. (2022) Yevropeiski protsesy: pravove rozuminnia i vplyv na rozvytok trudovoho prava Ukrainy [European processes: legal understanding and influence on the development of labor law in Ukraine]. Suchasni tendentsii rozvytku pryvatno-pravovykh vidnosyn v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv: materialy Vseukr. nauk-prakt. konf. (m. Dnipro, 23 lystop. 2022 r). Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. Sprav. S.66-69 [in Ukrainian].

13.Iushchenko, T. (2019) Praktyka YeSPL: pereosmyslyty ne mozhna zastosovuvaty [ECHR practice: rethinking cannot be applied]. Pravo. UA. 23.07.2019. URL: https://pravo.ua/praktika-iesplpereosmisliti-ne-mozhna-zastosovuvati/ [in Ukrainian].

14.Fomenko, A.Ie. (2026) Implementatsiia rishen YeSPL u natsionalni pravovi systemy: mizhnarodnyi dosvid i perspektyvy Ukrainy [Implementation of ECHR decisions in national legal

ISSN 3041-1793 Online
systems: international experience and prospects for Ukraine]. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA».* January 23. R.185–193 [in Ukrainian].

15.Vandzhurak, R. V. (2025) Rol praktyky Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny u formuvanni rozsudu sub`iektiv pravozastosuvannia pry zdiisnenni dyskretsiinykh povnovazhen [The role of the practice of the European Court of Human Rights in shaping the discretion of law enforcement entities when exercising discretionary powers]. *Adaptatsiia zakonodavstva Ukrainy do polozhen prava Yevropeiskoho Soiuzu:* zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 10 zhovtnia 2025 r.). Odesa : Vydavnytstvo «Iurydyka». S.28-30 [in Ukrainian].

16.Ilkiv, N.V., Ilnytskyi, O.V. (2021) Implementatsiia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny v natsionalnomu mekhanizmi zakhystu prava na bezpechni umovy pratsi [Implementation of the practice of the European Court of Human Rights in the national mechanism for the protection of the right to safe working conditions]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 3. S,73-78 [in Ukrainian].

17.Harbazei, D.O., Kuznetsova, L.V. (2026). Zahalni pytannia implementatsii rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny v kryminalne pravo Ukrainy [General issues of implementation of decisions of the European Court of Human Rights into the criminal law of Ukraine]. *Nauka i tekhnika sohodni.* № 2. S.61-72 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 069:351.85(4:477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1366-1376

Кузьменко Оксана Володимирівна доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри публічного та міжнародного права Юридичного інституту Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, https://orcid.org/0000-0002-0830-766X

Шевченко Любов Василівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного та міжнародного права Юридичного інституту Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, https://orcid.org/0000-0001-9484-5781

Чорна Вікторія Григорівна доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та міжнародного права Юридичного інституту Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, https://orcid.org/0000-0002-6072-0283

ЄВРОПЕЙСЬКІ МУЗЕЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. У статті досліджено роль європейських музейних організацій у процесі збереження культурної спадщини України в умовах воєнного конфлікту. Проаналізовано інституційну структуру, основні напрями діяльності, ключові завдання та програми міжнародних музейних організацій, а також висвітлено їх внесок у підтримку та реалізацію заходів щодо збереження світової культурної спадщини. Обґрунтовано значення міжнародної співпраці у сфері культури як одного з визначальних чинників забезпечення захисту матеріальних і нематеріальних культурних цінностей в умовах збройної агресії. Здійснено аналіз діяльності провідних європейських музейних інституцій та мереж, спрямованої на підтримку українських музеїв, зокрема у напрямах евакуації музейних колекцій, їх оцифрування, забезпечення належних умов зберігання, а також надання фінансової, технічної та експертної допомоги. Визначено основні форми міжнародної взаємодії, серед яких координація гуманітарних ініціатив, реалізація спільних проєктів, обмін професійним досвідом та інформаційна підтримка. Окрему увагу приділено діяльності комітетів у складі ICOM, а також таким ініціативам Міжнародної ради музеїв, як «Червоні списки», спрямовані на протидію незаконному обігу

ISSN 3041-1793 Online
культурних цінностей, та «Блакитний щит», що забезпечує захист культурної спадщини в умовах збройних конфліктів. Розкрито вплив європейських музейних організацій на розвиток музейних установ через освітні програми, семінари, тренінги, конференції, а також участь у спільних культурних проєктах у межах Європейського музейного форуму та Європейської мережі музейних організацій. Зроблено висновок, що залучення європейських музейних організацій сприяє підвищенню ефективності заходів зі збереження культурної спадщини України, формуванню стійких механізмів її захисту, а також інтеграції української музейної спільноти до європейського культурного простору в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: культурна спадщина, музейна справа, цифровізація, міжнародне співробітництво, воєнний конфлікт, європейські організації.

Kuzmenko Oksana Volodymyrivna, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Department of Public and International Law, Law Institute, Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-0830-766X

Shevchenko Lyubov Vasylivna Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public and International Law, Law Institute, Vadym Hetman Kyiv National Economic University https://orcid.org/0000-0001-9484-5781

Chorna Viktoriia Hryhorivna Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Public and International Law, Law Institute, Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-6072-0283

EUROPEAN MUSEUM ORGANIZATIONS AS ENTITIES OF PRESERVING THE CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE DURING THE WAR

Abstract. The article examines the role of European museum organizations in the process of preserving the cultural heritage of Ukraine in the context of military conflict. The institutional structure, main areas of activity, key tasks and programs of international museum organizations are analyzed, and their contribution to the support and implementation of measures to preserve the world's cultural heritage is highlighted. The importance of international cooperation in the field of culture as one of the determining factors in ensuring the protection of tangible and intangible cultural values in conditions of armed aggression is substantiated. The paper analyzes the activities of leading European museum institutions and networks aimed at supporting Ukrainian museums, in particular in the areas of evacuating museum

ISSN 3041-1793 Online
collections, digitizing them, ensuring proper storage conditions, as well as providing financial, technical and expert assistance. The main forms of international interaction are identified, including coordination of humanitarian initiatives, implementation of joint projects, exchange of professional experience and information support.

Special attention is paid to the activities of committees within ICOM, as well as to such initiatives of the International Council of Museums as the "Red Lists", aimed at combating the illicit trafficking of cultural property, and the "Blue Shield", which ensures the protection of cultural heritage in conditions of armed conflict. The influence of European museum organizations on the development of museum institutions through educational programs, seminars, trainings, conferences, as well as participation in joint cultural projects within the framework of the European Museum Forum and the European Network of Museum Organizations is revealed.

It is concluded that the involvement of European museum organizations contributes to increasing the effectiveness of measures to preserve the cultural heritage of Ukraine, the formation of sustainable mechanisms for its protection, as well as the integration of the Ukrainian museum community into the European cultural space in the face of modern challenges.

Keywords: cultural heritage, museum work, digitalization, international cooperation, military conflict, European organizations.

Постановка проблеми. Воєнні конфлікти завжди становлять серйозну загрозу для культурної спадщини, оскільки призводять до руйнування пам'яток, втрати музейних колекцій та обмеження доступу до культурних цінностей. В умовах повномасштабної війни в Україні питання збереження культурної спадщини набуває особливої актуальності. Виникає необхідність пошуку ефективних механізмів захисту культурних об'єктів, що потребує консолідації зусиль як на національному, так і на міжнародному рівнях.

У цьому контексті важливу роль відіграють європейські музейні організації, які виступають активними суб'єктами підтримки української культурної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної місії музеїв, діяльність щодо збереження нематеріальної культурної спадщини висвітлювалась у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Бєлікової М., Міненка Л., Рутинського М., Алтайлі А., Смітса Р., Едсон Г., Лайшун А., Льюїс Г., Майрес Ф., Марстін Дж., Матасса Ф., Пабст К., Шерер Р. Також, у наукових працях розглядалися питання правового забезпечення охорони культурної спадщини, ролі міжнародного співробітництва у музейній сфері. Водночас, роль саме європейських музейних організацій у підтримці України в умовах війни потребує більш детального дослідження, що зумовлює актуальність даної теми.

ISSN 3041-1793 Online

Метою статті є дослідження ролі європейських музейних організацій як суб'єктів збереження культурної спадщини України під час війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із початком повномасштабної російсько-української війни музейні установи України опинилися в умовах безпрецедентних викликів, що супроводжуються значними руйнуваннями та загрозами для культурної спадщини. Воєнні дії спричинили пошкодження музейної інфраструктури, втрату або переміщення цінних експонатів, а також суттєво ускладнили процеси їх належного збереження та обліку. У цих умовах особливо загострилися питання забезпечення фізичної безпеки музейних колекцій, організації їх евакуації, а також створення цифрових копій для збереження інформації про культурні цінності. У виданні The New York Times у січні 2023 р., зазначили, що це пограбування культурної спадщини може бути найбільшим із часів Другої світової війни [1;2]. Постраждали понад 63 музеї та галереї, з яких 22 були знищені та 41 пошкоджено. Станом на 4 вересня 2024 р. ЮНЕСКО підтвердило пошкодження 438 об'єктів культури в Україні, у тому числі 215 будівель, що мають історичну мистецьку цінність [1; 2]. Лише з Херсона росіяни вкрали понад 15 тис. предметів образотворчого мистецтва та унікальних артефактів [1; 2]. Музеї України піддаються обстрілам, перебувають в окупації та зазнають грабунків. Під час війни росія не тільки руйнує матеріальні цінності, але й намагається знищити ідентичність української культури. Показовим у цьому контексті є, що вже у перші тижні повномасштабної війни було створено Музейний кризовий центр для підтримки музейників, включаючи фінансову підтримку під час евакуації. Допомогу отримали понад сто музеїв з десяти регіонів України, переважно з Донеччини, Херсонщини, Сіверщини та Слобожанщини.

Варто підкреслити, що у процесі підтримки українських музейних установ провідну роль відіграють міжнародні музейні організації. Зокрема, ЮНЕСКО, Європейський Союз та інші партнерські ініціативи активно долучилися й продовжують долучатися до збереження, відновлення та захисту культурних цінностей в Україні, зокрема через реалізацію спеціалізованих програм, надання фінансової, технічної й експертної допомоги. Так, у березні 2022 р. ЮНЕСКО ініціювало низку заходів для захисту української культури. Зокрема, було розпочато супутниковий моніторинг у співпраці з організацією ЮНІТАР для відстеження пошкоджених об'єктів спадщини. Крім того, ЮНЕСКО забезпечує надання спеціального обладнання для захисту музейних фондів, архівів і бібліотек, а також підтримує евакуацію та належне зберігання культурних об'єктів у безпечних умовах. В свою чергу Італія через ЮНЕСКО надала 500 тис. євро на відновлення Спасо-Преображенського собору в Одесі, який постраждав під час повітряного удару по місту [3]. Поряд із цим, 7 березня 2022 р. Рада ЄС ухвалила декларацію про захист української

ISSN 3041-1793 Online
культурної спадщини. Міжнародні зусилля включали визнання ролі спадщини у підтримці світу, закликали до захисту культурних об'єктів. Водночас пришвидшилась цифровізація колекцій та міжнародна координація із захисту культурних цінностей в Україні [4].

Суттєвим є те, що Європейський Союз став одним із ключових партнерів у захисті культурної спадщини України в період повномасштабного вторгнення росії. Зокрема, у рамках програми «Креативна Європа» створені грантові механізми для фінансування проєктів реставрації, діджиталізації та навчання. Також Європейська служба зовнішньої діяльності (ЄСВД) запустила кампанію ARTSVSWAR для документування руйнувань та популяризації культурного відродження. Варто зауважити, що із 2023 року ЄС реалізує проєкт UREHERIT, який спрямований на створення умов для системного збереження спадщини, мета якого − навчання фахівців, розробка методик організації, семінарів і дискусій.

Крім того, українські музеї підтримує Дім Європи (House of Europe). Програму House of Europe засновано Європейським Союзом, представленим Делегацією ЄС в Україні, і керує нею Goethe-Institut Ukraine. Платформа також тісно співпрацює з українським кластером Об’єднання інститутів культури країн Європейського Союзу (EUNIC). House of Europe – програма, що фінансується Європейським Союзом, створена для підтримки професійного та творчого обміну між українцями та їхніми колегами в країнах ЄС і Великій Британії. Команда House of Europe фінансує відновлення культурної інфраструктури, підтримує переклад літератури та сприяє творчій співпраці між Україною та ЄС і Великою Британією. Програма також займається збереженням української культурної спадщини і розвитком креативних та освітніх стартапів через регулярні онлайн-лабораторії, воркшопи, дискусії, конференції, хакатони та інші заходи [5]. Таким чином, Європейський Союз забезпечує багатовимірну підтримку, поєднуючи точкове фінансування, масштабні навчальні ініціативи, технологічні рішення і співпрацює у цьому напрямі з різними міжнародними і європейськими музейними організаціями, фондами та проєктами [6].

Слід зазначити, що Україна співпрацює з різними міжнародними структурами і з метою запобігання нелегальному перевезенню державного культурного надбання. Так, одним з дієвих інструментів є «Червоний список» українських культурних об’єктів, створений Міжнародною радою музеїв (ICOM), який не лише фіксує викрадені пам’ятки, але й містить інформацію про об’єкти, які перебувають під загрозою, зокрема через дії російських окупантів. Система є досить ефективною: списки з перерахованими культурними об’єктами, які перебувають під загрозою, надсилаються іноземним урядам, правоохоронним та прикордонним службам, що знижує ризик появи українських культурних об’єктів у закордонних музеях чи

ISSN 3041-1793 Online

приватних колекціях. Крім того, наші партнери вже допомагають відстежувати торгівлю краденим. До прикладу, британська організація The Art Loss Register, за словами її головного юрисконсульта Джуліана Редкліффа, виявила на аукціонах і зареєструвала у своїй базі понад дві тисячі викрадених культурних об'єктів з України, включаючи картини Херсонського художнього музею та «скіфське золото» з Мелітопольського міського краєзнавчого музею. Виявленням незаконної торгівлі культурними цінностями також займаються Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Міністерство культури України в рамках ініціативи Art Sanct Task Force. Окрім виявлення незаконно вивезених культурних цінностей, діяльність спеціалізованих міжвідомчих груп (Task Force) спрямована також на моніторинг мистецьких активів російського походження, що використовуються для обходу міжнародних санкцій, з метою їх подальшого замороження та можливої конфіскації. У співпраці з міжнародними партнерами Міністерство культури України спільно з Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) ініціюють створення комплексної електронної бази даних культурних цінностей, незаконно вивезених з території України, яка допоможе в ідентифікації і поверненні цих знахідок в Україну [7, с. 160; 8].

Також, доречно зазначити, що у контексті повномасштабного військового вторгнення росії в Україну правління національного комітету ICOM у Німеччині одноголосно ухвалило рішення щодо бойкоту російського представництва ICOM. Відповідне рішення було прийняте на засіданні керівного органу та офіційно оприлюднене на вебсайті організації. Так, Німецький національний комітет закликав до відсторонення представників росії від усіх міжнародних організацій і заборони участі російських делегацій у міжнародних заходах. Рекомендується також виключити ICOM russia зі світової асоціації. Представники Німеччини оголосили, що відтепер вони не братимуть участі в заходах, на яких будуть присутні представники ICOM russia або російські музейники, «систематичне пограбування українських музеїв, яке, згідно з наявною інформацією, підтримується російськими музейниками і є порушенням етичних норм, більше не може залишатися поза увагою».

В свою чергу Мережа європейських музейних організацій (NEMO) проводить збори та публікує ініціативи для допомоги українським колегам і громадянам, які стосуються збереження колекцій, і житла для переміщених осіб, вакансії роботи, донатів, освіти та виставок, а також повідомлення різних європейських музейних організацій про війну на території України.

Водночас, країни Європи (Франція, Нідерланди та Італія) надали спеціалізовані матеріали та обладнання, необхідні для належного збереження музейних артефактів, їх пакування та захисту в умовах воєнних ризиків. Вагомий внесок зробили й окремі музейні інституції. Так, Скандинавський музей у Стокгольмі ініціював створення спеціального фонду підтримки, кошти

ISSN 3041-1793 Online
якого спрямовуються на забезпечення діяльності Національного музею історії України в Києві та збереження його колекцій. Водночас, Республіка Польща продемонструвала системний підхід до допомоги, створивши Комітет підтримки музеїв України, діяльність якого спрямована на координацію заходів із захисту музейних колекцій, надання організаційної та матеріально-технічної допомоги, а також сприяння у збереженні культурних цінностей в умовах воєнного стану.

Також, у зв'язку з тим, що об'єкти культурної спадщини в Україні практично щоденно зазнають руйнувань унаслідок воєнних дій, особливої актуальності набуває питання їх цифровізації. У цьому процесі активну роль відіграють європейські організації, які долучаються до ініціатив із цифрового збереження культурної спадщини України. Одним із таких прикладів є проєкт 4CH, у межах якого було започатковано ініціативу «Save Ukrainian Monuments», спрямовану на створення високоточних цифрових копій артефактів. Центр компетенції зі збереження культурної спадщини (4CH) – це європейська ініціатива, створена для розробки інноваційних підходів до збереження, документування та управління культурною спадщиною. Зокрема, Центр прагне створити сучасну інфраструктуру, яка сприятиме міжнародній співпраці між установами, які займаються охороною культурної спадщини. 4CH зосереджується на використанні сучасних цифрових технологій для збереження культурної спадщини, що включає створення текстових, видимих і 3D моделей об'єктів. Наприклад, після російського вторгнення Центр ініціював проєкт «Збережемо пам'ятники України» (Save Ukrainian Monuments – SUM). У межах цієї ініціативи було створено цифрові копії об'єктів культурної спадщини України, які передано для зберігання на захищені сервери в країнах ЄС, таких як Італія, Польща та Люксембург [9, с. 11]. Центр інтеграції технологій використовує геопросторову інформацію, штучний інтелект, 3D-друк та інші інноваційні технології для аналізу пошкоджених та реставраційних робіт. Проєкт об'єднує зусилля музеїв, дослідників, архітекторів, істориків, програмістів та інших фахівців з ЄС. Одним із завдань 4CH є допомога в підготовці планів для охорони спадщини під час конфліктів, стихійних лих чи інших надзвичайних ситуацій. Важливо, що у межах проєкту SUM було передано для безпечного збереження терабайти даних про українську культурну спадщину. А наразі ведеться робота над підвищенням кваліфікації українських фахівців, зокрема через навчання із застосуванням цифрових засобів [9, с. 11]. Центр співпрацює також з платформою Europeana, яка надає доступ до цифрових копій артефактів. Europeana разом із 4CH розробляє нові ініціативи, які підтримують український сектор цифрової спадщини. Також, Центр має на меті створити глобальну мережу для підтримки культурної спадщини та поглибити співпрацю з країнами, які стикаються із загрозами для своєї культурної спадщини. Таким чином, Центр

ISSN 3041-1793 Online

компетенції зі збереження культурної спадщини 4СН – це приклад того, як технології можуть поєднуватися з культурними ініціативами, щоб зберегти історичну спадщину для майбутніх поколінь [9,с. 11].

Важливою платформою, яка активно допомагає Україні популяризувати свою оцифровану спадщину є Europeana - це європейська платформа цифрової спадщини, яка забезпечує доступ до мільйонів оцифрованих об'єктів з музеїв, бібліотек, архівів та галерей усієї Європи. Створена у 2008 р. з ініціативи Європейської Комісії, вона фінансується через програми ЄС, зокрема «Інструмент сполучення Європи» (CEF) [9, с. 11; 9]. Основна мета Europeana спрямована на забезпечення вільного доступу до європейської культурної спадщини через інтернет. Europeana надає доступ до понад 58 мільйонів оцифрованих об'єктів: текстів, зображень, відео, аудіофайлів, 3D-моделей та інших матеріалів. Матеріали охоплюють різні теми, включаючи мистецтво, історію, літературу, архітектуру та етнографію. Europeana співпрацює з установами культурної спадщини всієї Європи для підтримки процесів оцифрування та забезпечення високої якості даних і має такі проєкти як: «Europeana Collections» (тематичні колекції, присвячені мистецтву, моді, фотографії, музиці тощо); «Europeana Research» (підтримка науковців у використанні цифрових матеріалів для досліджень); «Europeana Education» (ресурси для інтеграції цифрової спадщини в освітній процес) [9,с. 11; 10]. Платформа документує історію та спадщину всіх європейських країн, надаючи особливу увагу регіональним та маловідомим культурам. Тому з початком повномасштабної війни в Україні Europeana активно долучилася до ініціатив із збереження та підтримки української культурної спадщини. Зокрема платформа представила вибірку матеріалів про українську історію, мистецтво та етнографію і розпочала співпрацю з українськими установами, а саме активно працює над розширенням доступу до цифрових архівів України. Суттєвим є те, що Europeana активно співпрацює з українським проєктом SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online) для збереження цифрового контенту, який перебуває під загрозою [10]. Europeana постійно розвивається, працює над створенням відкритої екосистеми, яка б поєднувала різні аспекти цифрової спадщини.

Також, досить активно долучився до допомоги Україні й ALIPH (Міжнародний альянс із захисту спадщини). ALIPH (International Alliance for the Protection of Heritage in Conflict Areas) – це глобальна організація, створена для захисту культурної спадщини в зонах конфліктів. Альянс був заснований у 2017 р., як спільна ініціатива урядів Франції, Об'єднаних Арабських Еміратів та ЮНЕСКО. Головна мета ALIPH – захист і відновлення культурних об'єктів, які перебувають під загрозою руйнування через збройні конфлікти, природні катаклізми чи інші кризи [10]. Основними завданнями альянсу є: захист об'єктів культурної спадщини, які знаходяться в зоні конфлікту; відновлення

ISSN 3041-1793 Online

пошкоджених культурних об'єктів; підтримка місцевих громад у збереженні їх культурної ідентичності; надання фінансування для термінових і довготривалих проєктів. Альянс співпрацює з міжнародними організаціями, урядами та неурядовими організаціями для координації зусиль. Тому після початку повномасштабної війни росії проти України у 2022 р. ALIPH активно долучився до збереження української культурної спадщини: виділив 2 млн дол США на терміновий захист об'єктів культурної спадщини та підтримку українських фахівців; фінансував ініціативи із захисту музейних колекцій, архівів та історичних пам'яток; підтримав створення матеріалів і ресурсів для зменшення шкоди від воєнних дій. Стратегічне значення ALIPH полягає у забезпеченні швидкого доступу до фінансування для невідкладних заходів; сприянні міжнародному співробітництву у сфері захисту спадщини; наданні ресурсної підтримки країнам, які переживають кризу.

Необхідно відзначити, що у 2023 р., завдяки підтримці Фонду Конрада Аденауера розпочато проєкт «Поранена культура», в рамках якого записано інтерв'ю з музейниками про їхню діяльність під час війни. Один з напрямків проєкту – VR-екскурсії зруйнованими музеями, першим з яких став Охтирський музей. Цей проєкт має значний резонанс серед іноземної аудиторії, надаючи можливість розповідати правду про події в Україні. З 2019 по 2022 рр., партнерами програми були Британська Рада в Україні, Французький інститут в Україні, Чеські центри в Україні та Goethe-Institut Ukraine.

Таким чином, європейські музейні організації виступають важливими суб'єктами збереження культурної спадщини України в умовах війни. Їх діяльність охоплює широкий спектр заходів — від матеріально-технічної допомоги до реалізації цифрових проєктів та міжнародного співробітництва. Особливого значення набуває обмін досвідом, впровадження сучасних технологій оцифрування, а також гармонізація підходів до збереження культурних ресурсів відповідно до європейських стандартів. У перспективі це створює підґрунтя для ефективного післявоєнного відновлення музейної сфери та зміцнення системи охорони культурної спадщини України в цілому.

Література:

1. Комова О. С. Концептуальні засади державної політики в сфері музейної справи. Вісник КНЛУ. Серія «Історія. Економіка. Філософія». Київ, 2023. № 28. С. 73−82. URL: http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/5229/%d0%ba%d0%be %d0%bc%d0%be%d0%b2%d0%b0.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

2. Мазепа Я. Музеї і війна: зникнути чи стати бронею. URL: https://www.ukrainer.net/muzei-i-viyna/.

3. Пасіковська-Шнасс М. Війна Росії проти культурної спадщини України. URL: https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250651/0133_1258078_EPRS-AaG90 729377-Russias-war-Ukraine-cultural-heritage-FINAL-ForTrad.pdf.

ISSN 3041-1793 Online

4. Мережа європейських музейних організацій публікує ініціативи допомоги українським колегам і громадянам. URL: https://iananu.org.ua/novini/news2/1175-merezha-evropejskikh-muzejnikhorganizatsij-publikue-initsiativi-dopomogi-ukrajinskim-kolegam-i-gromadyanam.

5. Гузій І. Відкрито House of Europe – дім, сповнений можливостями. URL: https://www.prostir.ua/?focus=vidkryto-house-of-europe-dim-spovnenyjmozhlyvostyamy.

6. Смуток Б. Від музейних колекцій до архітектурних пам'яток: як ЄС допомагає рятувати культурну спадщину України. Калинівка City. URL: https://kalynivka.city/articles/390578/vid-muzejnih-kolekcij-do-arhitekturnihpamyatok-yak-yes-dopomagaye-ryatuvati-kulturnu-spadschinu-ukraini.

7. Гаврилюк С. Міжнародний досвід захисту культурних цінностей в умовах воєнного конфлікту. Волинський музейний вісник. Луцьк, 2022. Вип. 12. С. 3-8. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22550.

8. Матвійчук, С. С. Колекція пам'яток історії та матеріальної культури – невичерпне джерело творчості. Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука». Мукачево; Ченстохова: РВВ МДУ; Академія ім. Я. Длугоша, 2022. Випуск 2(33). С. 39–43.

9. Our Mission / Europeana PRO. URL: https://pro.europeana.eu/aboutus/mission.

10. Protecting cultural heritage in Ukraine. Aliph Foundation − Protecting heritage to build peace. URL: https://www.aliph-foundation.org/en/projects/aliphaction-plan-for-ukraine.

References:

1. Komova, O. S. (2023). Kontseptualni zasady derzhavnoi polityky v sferi muzeinoi spravy [Conceptual foundations of state policy in the field of museum affairs]. *Visnyk KNLU. Seriia "Istoriia. Ekonomika. Filosofiia"*, 28, 73–82. Retrieved from http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/5229/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukraine]

2. Mazepa, Ya. Muzei i viina: znyknuty chy staty broneiu [Museums and war: disappear or become armor]. Retrieved from https://www.ukrainer.net/muzei-i-viyna/ [in Ukraine]

3. Pasikovska-Shnass, M. Viina Rosii proty kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Russia's war against the cultural heritage of Ukraine]. Retrieved from https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250651/0133_1258078_EPRS-AaG90%20729377-Russias-war-Ukraine-cultural-heritage-FINAL-ForTrad.pdf [in Ukraine]

4. Merezha yevropeiskykh muzeinykh orhanizatsii publikuie initsiatyvy dopomohy ukrainskym koleham i hromadianam [The network of European museum organizations publishes aid initiatives for Ukrainian colleagues and citizens]. Retrieved from https://iananu.org.ua/novini/news2/1175-merezha-evropejskikh-muzejnikhorganizatsij-publikue-initsiativi-dopomogi-ukrajinskim-kolegam-i-gromadyanam [in Ukraine]

5. Huzii, I. Vidkryto House of Europe – dim, spovnenyi mozhlyvostiamy [House of Europe opened: a home full of opportunities]. Retrieved from https://www.prostir.ua/?focus=vidkryto-house-of-europe-dim-spovnenyjmozhlyvostyamy [in Ukraine]

6. Smutok, B. Vid muzeinykh kolektsii do arkhitekturnykh pamiatok: yak YeS dopomahaie riatuvaty kulturnu spadshchynu Ukrainy [From museum collections to architectural monuments: how the EU helps save Ukraine's cultural heritage]. *Kalynivka City*. Retrieved from https://kalynivka.city/articles/390578/vid-muzejnih-kolekcij-do-arhitekturnihpamyatok-yak-yes-dopomagaye-ryatuvati-kulturnu-spadschinu-ukraini [in Ukraine]

7. Havryliuk, S. (2022). Mizhnarodnyi dosvid zakhystu kulturnykh tsinnostei v umovakh voiennoho konfliktu [International experience of protecting cultural values in conditions of armed

ISSN 3041-1793 Online
conflict]. *Volynskyi muzeinyi visnyk*, 12, 3–9. Retrieved from https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22550 [in Ukraine]

8. Matviichuk, S. S. (2022). Kolektsiia pamiatok istorii ta materialnoi kultury – nevicherpne dzherelo tvorchosti [Collection of monuments of history and material culture as an inexhaustible source of creativity]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Osvita i nauka"*, 2(33), 39–43. [in Ukraine]

9. Our Mission. *Europeana Pro*. Retrieved from https://pro.europeana.eu/about-us/mission [in English]

10. Protecting cultural heritage in Ukraine. *ALIPH Foundation – Protecting Heritage to Build Peace*. Retrieved from https://www.aliph-foundation.org/en/projects/aliph-action-plan-for-ukraine [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК: 343.148:355.01
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1377-1386

Лобач Анна Вікторівна студентка 4 курсу бакалаврської програми «Право» Державного податкового університету, м. Ірпінь

Рудая Марина Ігорівна к.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансових розслідувань та економічної безпеки Державного податкового університету, м. Ірпінь, https://orcid.org/0000-0002-4986-4112

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АДАПТАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДО СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті здійснено комплексний науковий аналіз сучасного стану та особливостей нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. Зазначено, що судова експертиза в період збройного конфлікту набуває стратегічного значення, виступаючи ключовим інструментом документування воєнних злочинів, порушень прав людини та об'єктивної оцінки матеріальних збитків, завданих національній інфраструктурі.

У роботі проведено ґрунтовний аналіз понятійно-категоріального апарату. Виявлено проблему відсутності легального визначення терміна «судово-експертна діяльність» у базовому Законі України «Про судову експертизу», що зумовлює неоднозначність його тлумачення в науковому дискурсі та практичній площині. Досліджено вузький та широкий підходи до розуміння сутності експертної діяльності.

Особливу увагу приділено адаптації регуляторних механізмів до реалій війни, зокрема аналізу підзаконних актів Міністерства юстиції та Міністерства економіки України. Досліджено специфіку функціонування центрів захисту та методики визначення шкоди підприємствам, завданої внаслідок збройної агресії. Висвітлено процесуальні спрощення щодо допуску до професії експерта та особливості проведення перевірок на територіях, де не ведуться активні бойові дії.

Окремим вектором дослідження є розгляд військової судової експертизи та експертизи військового майна, техніки й озброєння як автономних напрямів, що забезпечують ефективне доказування у специфічних категоріях справ. У висновках наголошено на необхідності системної модернізації законодавства, уніфікації термінології та впровадження інноваційних методик дослідження в умовах обмеженого доступу до об'єктів, що сприятиме

ISSN 3041-1793 Online
зміцненню правової системи держави та забезпеченню принципів справедливого правосуддя.

Ключові слова: судова експертиза, воєнні злочини, правове регулювання, військова експертиза, оцінка збитків, доказування.

Lobach Anna Viktorivna 4th-year Bachelor student in Law, State Tax University, Irpin

Rudaya Maryna Ihorivna Candidate in f Economic Sciences (Ph.D), Associate Professor, Head of the Department of the Institute of Economic Security and Customs, State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0000-0002-4986-4112

FORENSIC ACTIVITY UNDER MARTIAL LAW: ADAPTING LEGAL REGULATION TO MODERN CHALLENGES

Abstract. The article provides a comprehensive scientific analysis of the current state and peculiarities of the legal regulation of forensic expert activity in Ukraine under the legal regime of martial law. It is noted that forensic expertise during an armed conflict acquires strategic importance, acting as a key tool for documenting war crimes and human rights violations, as well as for the objective assessment of material damage caused to national infrastructure.

The study carries out a thorough analysis of the conceptual and categorical apparatus. It identifies the problem of the lack of a legal definition for the term «forensic expert activity» in the framework Law of Ukraine «On Forensic Expertise», which leads to ambiguity in its interpretation within scientific discourse and practical application. Narrow and broad approaches to understanding the essence of expert activity are investigated.

Special attention is paid to the adaptation of regulatory mechanisms to the realities of war, in particular, the analysis of bylaws issued by the Ministry of Justice and the Ministry of Economy of Ukraine. The specifics of the functioning of protection centers and the methodology for determining damage to enterprises caused by armed aggression are examined. Procedural simplifications regarding admission to the expert profession and the specifics of conducting inspections in territories where active hostilities are not taking place are highlighted. A separate vector of the research is the consideration of military forensic expertise and the examination of military property, equipment, and weapons as autonomous fields that ensure effective evidence-gathering in specific categories of cases. The conclusions emphasize the need for systemic modernization of legislation, unification of terminology, and the implementation of innovative research methodologies under conditions of limited access to objects, which will contribute to strengthening the state's legal system and ensuring the principles of fair justice.

ISSN 3041-1793 Online
Keywords: forensic expertise, war crimes, legal regulation, military expertise, damage assessment, evidence-gathering.

Постановка проблеми. Судово-експертна діяльність відіграє ключову роль у процесі доказування, особливо в умовах збройного конфлікту, адже саме під час експертного дослідження можна достовірно встановити факти цинічних порушень прав людини, скоєння воєнних злочинів, а також розрахувати збитки від руйнувань. Тому актуальність дослідження правового регулювання судової експертизи полягає в забезпеченні правосуддя у період найбільшої вразливості держави – під час воєнного стану, коли процес збирання доказів ускладнюється неможливістю забезпечити цілковиту безпеку учасників кримінального провадження, обмеженим доступом до об'єктів, речей та документів, що є предметом експертного дослідження, і водночас потреба якісного фахового аналізу постає як ніколи гостро.

У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність переглядати методики проведення експертиз, розробляти інструменти для роботи експертних установ в особливий період воєнного стану, адаптуючи їх до можливої нестабільності та ризику.

Відтак, актуалізується питання вдосконалення нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності, яке має ґрунтуватися на сучасних викликах, реаліях функціонування правової системи України та враховувати як внутрішні, так і зовнішні загрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців у своїх працях висвітлюють питання проведення судових експертиз в умовах воєнного стану, наприклад, В. В. Бондаренко-Берегович, В. І. Гончаренко, М. А. Грига, Є. Є. Демидова, С. М. Корнійко, М. В. Одарюк, які значно збагатили вітчизняний доробок дослідженнями, присвяченими цій тематиці.

Метою статті є комплексний аналіз правового регулювання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану, виявлення ключових проблем її функціонування в сучасних умовах збройного конфлікту, а також обґрунтування напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення та методичних підходів до проведення судових експертиз з урахуванням специфіки обмеженого доступу до об'єктів дослідження, підвищених ризиків для учасників кримінального провадження та необхідності забезпечення ефективного доказування у сфері воєнних та пов'язаних із ними кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку правової системи судово-експертна діяльність виступає невід'ємним елементом механізму здійснення правосуддя, забезпечуючи належний рівень доказування у кримінальному провадженні. Саме завдяки використанню спеціальних знань у процесі проведення незалежних, об'єктивних та неупереджених експертних

ISSN 3041-1793 Online
досліджень створюються передумови для встановлення фактичних обставин справи та досягнення істини, що, у свою чергу, сприяє ефективному захисту прав і свобод людини як фундаментальної цінності правової держави.

Розвиток науки й техніки зумовлює поступове вдосконалення судово-експертної діяльності, що проявляється у розширенні спектра експертних досліджень, впровадженні новітніх технологій та підвищенні точності отриманих результатів. У зв'язку з цим спостерігається стійка тенденція до зростання кількості судових експертиз в Україні, а також ускладнення їх змісту, що вимагає від експертів високого рівня професійної підготовки та адаптації до інноваційних підходів у дослідженні доказів.

Водночас сучасні виклики, пов'язані зі збройною агресією проти України, істотно трансформують роль і значення судово-експертної діяльності. В умовах воєнного стану вона набуває особливого значення як інструмент документування та розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів, зокрема умисних вбивств, катувань, незаконного позбавлення волі, насильницького переміщення населення та інших злочинів проти людяності. Крім того, на експертні установи покладається функція фіксації та оцінки наслідків збройних атак, включаючи визначення ступеня пошкодження або знищення об'єктів критичної та цивільної інфраструктури, а також розрахунок завданих матеріальних збитків.

Зазначені обставини обумовлюють необхідність подальшого вдосконалення національного законодавства у сфері судово-експертної діяльності, його адаптації до умов воєнного стану та сучасних викликів, що постають перед експертною спільнотою. Така модернізація має враховувати специфіку здійснення експертних досліджень в умовах підвищених ризиків, обмеженого доступу до об'єктів дослідження та необхідності забезпечення оперативності й достовірності експертних висновків.

Базовим нормативно-правовим актом, що регламентує судово-експертну діяльність в Україні, є Закон України «Про судову експертизу». Саме цей закон визначає правові, організаційні та фінансові засади здійснення судово-експертної діяльності, а також врегульовує окремі аспекти міжнародного співробітництва у зазначеній сфері. Дія вказаного законодавчого акта поширюється на всі види судових експертиз, що проводяться в Україні, забезпечуючи єдність підходів до їх організації та здійснення. У законі закріплено правовий статус судового експерта, зокрема визначено його права, обов'язки, відповідальність, а також гарантії незалежності при проведенні експертного дослідження та формуванні обґрунтованого і неупередженого висновку. Особливу увагу в законі приділено питанням матеріального та соціального забезпечення судових експертів, включаючи регулювання оплати їх праці та надання соціальних гарантій. Крім того, нормативно визначено порядок атестації судових експертів, вимоги до їх професійної підготовки та

ISSN 3041-1793 Online

підвищення кваліфікації, що сприяє забезпеченню належного рівня компетентності фахівців у цій сфері [1].

Водночас слід звернути увагу на те, що, незважаючи на систематичне використання у законодавстві терміна «судово-експертна діяльність», його легального визначення в національному праві не закріплено. Як обґрунтовано зазначає О. Олійник, Закон України «Про судову експертизу» фактично не містить дефініцій ключових понять, що застосовуються у сфері судово-експертної діяльності. Наслідком цього є відсутність уніфікованого підходу до тлумачення відповідних категорій: окремі поняття або взагалі не мають нормативного визначення, або ж по-різному інтерпретуються органами, що здійснюють організаційно-управлінські функції у цій сфері. Така ситуація породжує низку практичних труднощів як для самих судових експертів, так і для суб'єктів призначення (замовлення) судових експертиз, оскільки використання різних термінів для позначення тотожних за змістом явищ призводить до їх неоднозначного розуміння та застосування, а також може зумовлювати виникнення додаткових правових спорів [2].

У зв'язку з відсутністю легального визначення, у науковій літературі сформовано низку підходів до розуміння сутності судово-експертної діяльності. Так, Ю. О. Пілюков визначає її як всебічний, повний, об'єктивний та комплексний процес дослідження об'єктів, у межах якого формуються науково обґрунтовані висновки щодо їх властивостей, можливості існування певних фактів і явищ, а також інших обставин, що підлягають встановленню із застосуванням спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень [3, с. 160].

Водночас у науковому дискурсі представлені й більш вузькі підходи до визначення цього поняття. Зокрема, Н. М. Ткаченко трактує судово-експертну діяльність як діяльність, спрямовану безпосередньо на проведення судових експертиз [4]. Аналогічну позицію займає О. В. Тимченко, який розглядає її як процес дослідження об'єктів або явищ компетентною, незалежною та незацікавленою особою – судовим експертом, що здійснюється у встановленому законом порядку [5, с. 94]. Втім, подібні підходи, на думку окремих дослідників, дещо звужують зміст судово-експертної діяльності, оскільки зводять її виключно до процесу проведення експертизи, не враховуючи організаційного, методичного та забезпечувального аспектів її функціонування.

На нашу думку, найбільш комплексно та змістовно сутність поняття «судово-експертна діяльність» розкрито у працях О. Г. Рувіна, який визначає її як особливий вид діяльності, пов'язаний з організацією та проведенням судових експертиз і експертних досліджень, спрямованих на забезпечення уповноважених органів, юридичних і фізичних осіб незалежними, кваліфікованими та об'єктивними висновками. При цьому зазначена діяльність

ISSN 3041-1793 Online
орієнтована на максимально ефективне використання досягнень науки і техніки, передбачає формування та вдосконалення науково-методичної бази у сфері криміналістики та судової експертизи, а також охоплює елементи державного управління у відповідній галузі [6]. Такий підхід, на відміну від вузьких трактувань, дозволяє розглядати судово-експертну діяльність як комплексне явище, що поєднує як безпосереднє проведення експертних досліджень, так і організаційно-методичні та управлінські аспекти [6].

Із запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану суттєвих змін зазнало й нормативне забезпечення судово-експертної діяльності. Зокрема, 14 березня 2022 року Міністерством юстиції України було прийнято наказ «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» [7], яким передбачено низку тимчасових організаційних і процедурних особливостей. Відповідно до його положень, до моменту припинення або скасування воєнного стану зупинено проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, які не працюють у державних спеціалізованих установах, а також позапланових контрольних перевірок і перевірок відповідності їхнього робочого місця встановленим вимогам. Водночас визначено, що такі перевірки можуть здійснюватися виключно на територіях, де відсутні активні бойові дії та які не перебувають під тимчасовою окупацією.

Важливим елементом нормативно-правового забезпечення оцінки наслідків збройної агресії є затверджена наказом Міністерства економіки України від 18 жовтня 2022 року № 3904/1223 Методика визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності [9].

Зазначена Методика встановлює єдині підходи до визначення розміру матеріальних втрат суб’єктів господарювання, спричинених збройною агресією, та є важливим інструментом для забезпечення доказової бази у кримінальних, цивільних та господарських провадженнях, а також для подальшого відшкодування збитків. Її застосування спрямоване на уніфікацію процедур оцінювання шкоди та забезпечення об’єктивності, достовірності й обґрунтованості відповідних розрахунків.

Методика передбачає визначення збитків за кількома основними напрямами, зокрема: прямі втрати, пов’язані зі знищенням або пошкодженням майна (будівель, споруд, обладнання, товарно-матеріальних цінностей тощо), а також упущену вигоду, яка виникає внаслідок повної або часткової неможливості здійснення господарської діяльності. При цьому враховуються як фактичні витрати на відновлення майна, так і втрати доходів, які суб’єкт господарювання міг би отримати за звичайних умов функціонування.

ISSN 3041-1793 Online

Окрему увагу в Методиці приділено процедурі збору та документального підтвердження інформації про завдані збитки. Визначено перелік джерел даних, які можуть використовуватися для оцінки, зокрема бухгалтерська документація, акти обстеження, технічна документація, фотоматеріали, висновки експертів та інші докази. Важливу роль у цьому процесі відіграє судово-експертна діяльність, оскільки саме експертні дослідження забезпечують належний рівень обґрунтованості та доказової сили встановлених розмірів шкоди.

Крім того, Методика враховує специфіку умов воєнного стану, передбачаючи можливість використання альтернативних джерел інформації у разі втрати первинної документації або неможливості доступу до об'єктів дослідження. Це дозволяє забезпечити безперервність процесу оцінювання збитків навіть за умов обмежень, спричинених бойовими діями.

Таким чином, зазначена Методика є ключовим інструментом у системі правового регулювання визначення шкоди та збитків, завданих внаслідок збройної агресії, та відіграє важливу роль у формуванні доказової бази, необхідної для притягнення винних осіб до відповідальності, а також для реалізації механізмів відшкодування шкоди на національному та міжнародному рівнях.

Крім того, нормативно врегульовано особливості допуску до здійснення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану. Зокрема, особи, які мають намір провадити таку діяльність на територіях можливих бойових дій, у разі об'єктивної неможливості подання акта відповідності робочого місця одночасно із заявою про включення до Державного реєстру атестованих судових експертів, можуть подати письмове зобов'язання щодо подання відповідного акта протягом трьох місяців з дня внесення інформації до Реєстру. Такий підхід свідчить про адаптацію регуляторних механізмів до умов воєнного часу з метою забезпечення безперервності функціонування експертної системи.

Особливої актуальності в умовах збройного конфлікту набуває військова судова експертиза як самостійний вид експертної діяльності, запроваджений у національній практиці ще раніше. Її правове регулювання здійснюється, зокрема, на підставі Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і відповідних науково-методичних рекомендацій [8], якими визначено основні завдання, об'єкти дослідження та орієнтовний перелік питань, що вирішуються під час її проведення. Військова експертиза спрямована на встановлення обставин функціонування органів військового управління, прийняття ними рішень, а також відповідності їх дій вимогам нормативно-правових актів.

У межах зазначеної Інструкції також передбачено окремий підвид товарознавчої експертизи – експертизу військового майна, техніки та

ISSN 3041-1793 Online
озброєння. Основними завданнями такої експертизи є визначення вартості, технічних характеристик, типу та функціонального призначення відповідних об'єктів, а також встановлення їх походження, виробника, року виготовлення та інших істотних параметрів. У сучасних умовах ця експертиза відіграє важливу роль не лише у кримінальному провадженні, а й у процесах документування збитків, завданих внаслідок збройної агресії.

Висновки. Таким чином, аналіз сучасного стану правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні свідчить про її ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування системи правосуддя, особливо в умовах воєнного стану. Водночас встановлено, що нормативно-правова база, попри наявність базового Закону України «Про судову експертизу», залишається недостатньо системною та потребує подальшого вдосконалення, зокрема в частині уніфікації понятійно-категоріального апарату та закріплення легального визначення судово-експертної діяльності.

Відсутність єдиного нормативного підходу до тлумачення ключових термінів зумовлює неоднозначність їх практичного застосування, що негативно впливає як на діяльність судових експертів, так і на ефективність взаємодії між суб'єктами призначення експертиз.

Встановлено, що запровадження воєнного стану зумовило трансформацію механізмів правового регулювання у цій сфері, що проявляється у прийнятті спеціальних нормативно-правових актів, спрямованих на адаптацію судово-експертної діяльності до умов підвищених ризиків і обмежень. Зокрема, тимчасове призупинення контрольних процедур та спрощення доступу до професії експерта свідчать про прагнення держави забезпечити безперервність функціонування експертної системи. Водночас такі заходи потребують належного балансу між гнучкістю регулювання та збереженням високих стандартів якості й достовірності експертних висновків.

Окремої уваги заслуговує розвиток спеціалізованих видів судових експертиз, зокрема військової експертизи та експертизи військового майна, техніки й озброєння, що набули особливої актуальності в умовах збройного конфлікту. Їх впровадження та нормативне закріплення свідчать про здатність національної системи судово-експертної діяльності реагувати на нові виклики, однак водночас актуалізують потребу подальшого методичного та законодавчого забезпечення таких напрямів.

Узагальнюючи викладене, доцільно зазначити, що подальший розвиток судово-експертної діяльності в Україні має бути спрямований на вдосконалення законодавчого регулювання, гармонізацію національних підходів із міжнародними стандартами, а також впровадження інноваційних методик дослідження. Це сприятиме підвищенню ефективності доказування, забезпеченню принципів справедливого судочинства та зміцненню правової системи держави в умовах сучасних викликів.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 28. Дата оновлення: 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (дата звернення: 01.03.2026).
2. Олійник О. Законопроєкт «Про судово-експертну діяльність»: майбутнє (важливість законопроєкту). Новини Міністерства юстиції від 09.12.2021. URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/zakonoproekt-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist-maybutne-vajlivist-zakonoproektu.
3. Пілюков Ю. О. Судово-експертна діяльність у сучасному кримінальному процесі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 4 (24). С. 158-163.
4. Ткаченко Н. М. Суб'єкти судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 180 с.
5. Тимченко О. В. Особливості судово-експертної діяльності при розслідуванні злочину Забруднення моря (ст. 243 ККУ). *Актуальні питання публічного та приватного права: науковий журнал*. 2016. № 3 (14). С. 93-100.
6. Рувін О. Г. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. Київ, 2019. 424 с.
7. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану : наказ Міністерства юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5. Дата оновлення: 12.09.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text (дата звернення: 01.03.2026).
8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Дата оновлення: 30.10.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text (дата звернення 17.06.2024)
9. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : наказ Міністерства економіки України від 18.10.2022 № 3904/1223. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1522-22.
10. Маркіна О.О., Рудая М.І. Практика проведення судових економічних досліджень, пов'язаних із підтвердженням розміру збитків (упущеної вигоди) підприємств у зв'язку із збройною агресією російської федерації. Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб./ Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (голов. ред.), Н.В. Нестор (заст. голов. ред) та ін. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. Вип. 69. С. 617-632.

References:

1. Zakon Ukrainy Pro sudovu ekspertyzu [Law of Ukraine on Forensic Examination] : pryiniatyi 25.02.1994 № 28. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text [in Ukrainian].
2. Oliinyk O. Zakonoproiekt «Pro sudovo-ekspertnu diialnist»: maibutnie (vazhlyvist zakonoproiektu). Novyny Ministerstva yustytsii vid 09.12.2021 [The draft law On Forensic Expert Activities: the future (importance of the draft law). News from the Ministry of Justice of

ISSN 3041-1793 Online
09.12.2021] URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/zakonoproekt-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist-maybutne-vajlivist-zakonoproektu [in Ukrainian].

3. Piliukov Yu. O. (2020). Sudovo-ekspertna diialnist u suchasnomu kryminalnomu protsesi [Forensic expertise in modern criminal proceedings]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Current Issues of Law*,4 (24), 158-163 [in Ukrainian].

4. Tkachenko N. M. (2017) Subiekty sudovo-ekspertnoi diialnosti v suchasnii systemi ekspertnoho zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia [Subjects of forensic expertise in the modern system of expert support for criminal proceedings]. *Candidate`s thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

5. Tymchenko O. V. (2016). Osoblyvosti sudovo-ekspertnoi diialnosti pry rozsliduvanni zlochynu Zabrudnennia moria [Features of forensic activities in the investigation of the crime of marine pollution]. Aktualni pytannia publichnoho ta pryvatnoho prava – *Current Issues of Public and Private Law*, 3 (14), 93-100 [in Ukrainian].

6. Ruvin O. H. (2019) Sudovi ekspertyzy v protsesualnomu pravi Ukrainy : navch. posib [Forensic expertise in the procedural law of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy Pro deiaki pytannia zabezpechennia sudovo-ekspertnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Order of the Ministry of Justice of Ukraine On some issues of ensuring forensic expertise under martial law] : pryiniatyi 14.03.2022 № 1138/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text [in Ukrainian].

8. Nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy Pro zatverdzhennia Instruktsii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen [Order of the Ministry of Justice of Ukraine On approval of the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies] : pryiniatyi 08.10.1998 № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia shkody ta obsiahu zbytkiv, zavdanykh pidpryiemstvam, ustanovam ta orhanizatsiiam usikh form vlasnosti vnaslidok znyshchennia ta poshkodzhennia yikh maina u zviazku iz zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii, a takozh upushchenoi vyhody vid nemozhlyvosti chy pereshkod u provadzhenni hospodarskoi diialnosti : nakaz Ministerstva ekonomiky [Order of the Ministry of Economy of Ukraine On Approval of the Methodology for Determining the Damage and Amount of Losses Caused to Enterprises, Institutions and Organizations of All Forms of Ownership as a Result of the Destruction and Damage to Their Property in Connection with the Armed Aggression of the Russian Federation, as Well as Lost Profits from the Impossibility or Obstacles in Conducting Economic Activities] : pryiniatyi 18.10.2022 № 3904/1223. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1522-22 [in Ukrainian].

10. Markina O.O., Rudaia M.I. (2024). Praktyka provedennia sudovykh ekonomichnykh doslidzhen, poviazanykh iz pidtverdzhenniam rozmiru zbytkiv (upushchenoi vyhody) pidpryiemstv u zviazku iz zbroinoiu ahresiieiu rosiiskoi federatsii [The practice of conducting forensic economic research related to confirming the amount of losses (lost profits) of enterprises in connection with the armed aggression of the Russian Federation]..Kyiv, 69, 617-632 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.746:355.45
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1387-1398

Лобурець Нікіта Дмитрович курсант першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

Потіхенський Андрій Іванович викладач кафедри загальновійськових дисциплін Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, https://orcid.org/0009-0009-3734-7079

ОХОРОНА ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПОВСЯКДЕННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДРОЗДІЛІВ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз правового механізму охорони державної таємниці в Україні як ключового елементу управління повсякденною діяльністю військових підрозділів. В умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, збройної агресії та активного розвитку інформаційних технологій, належний захист інформації з обмеженим доступом набуває особливої актуальності.

Досліджено сучасний стан нормативно-правового регулювання, визначено прогалини у законодавстві та підзаконних актах, що створюють ризики витоку секретної інформації та знижують ефективність управління військовими підрозділами.

Особлива увага приділена втраті чинності низки урядових постанов, які раніше регулювали порядок формування переліку відомостей, допуск до державної таємниці та порядок надання дозволів на діяльність із секретною інформацією, а також впливу цього на систему управління. Окремо проаналізовано організаційну роль командирів і начальників штабів у забезпеченні режиму секретності, механізми контролю, організацію роботи з матеріальними носіями інформації та інформаційними системами, підготовку персоналу, а також специфіку дій у умовах бойових дій. Виявлено проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем практичного виконання законодавчих вимог, впливом людського фактору, слабким контролем та недосконалістю системи кіберзахисту.

Обґрунтована необхідність розроблення єдиного комплексного нормативно-правового акта, який системно регулюватиме організацію діяльності, пов'язаної з державною таємницею, у Збройних Силах України та інших

ISSN 3041-1793 Online
військових формуваннях. Запропоновано орієнтовну структуру такого документа, що включає загальні положення, систему управління, організацію режиму секретності, роботу з матеріальними носіями та інформаційними системами, контроль і відповідальність, підготовку персоналу та особливості функціонування у воєнний час.

Висновки свідчать, що комплексне удосконалення законодавства, підвищення рівня підготовки персоналу, посилення контролю та впровадження сучасних технологій захисту інформації є необхідними передумовами ефективного функціонування військових підрозділів та забезпечення національної безпеки України.

Ключові слова: охорона державної таємниці, правове регулювання, державна безпека, управління, сектор безпеки, бойові дії.

Loburets Nikita Dmytrovych Cadet of the First (Bachelor`s) Level of Higher Education, Military Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

Potikhenskyi Andrii Ivanovich Lecturer at the Department of Combined Arms Disciplines, Military Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0009-3734-7079

PROTECTION OF STATE SECRETS AS AN ELEMENT OF THE LEGAL MECHANISM FOR MANAGING THE DAILY ACTIVITIES OF UNITS

Abstract. The study examines the current state of legal regulation, identifies gaps in legislation and subordinate acts that create risks of secret information leaks and reduce the efficiency of military unit management. Special attention is paid to the repeal of several government resolutions that previously regulated the procedure for forming the Registry of Information Constituting State Secrets, granting access to state secrets, and issuing permits for activities involving classified information, as well as the impact of these changes on the management system.

The organizational role of commanders and chiefs of staff in ensuring the secrecy regime, control mechanisms, handling of material information carriers and information systems, personnel training, and the specifics of operations in combat conditions are analyzed. Problems such as insufficient practical implementation of legal requirements, human factor influences, weak control, and shortcomings in cyber protection systems are identified.

The author justifies the need to develop a single comprehensive regulatory legal act that would systematically govern activities related to state secrets in the Armed Forces of Ukraine and other military formations. A proposed structure of such a document includes general provisions, the management system, organization

ISSN 3041-1793 Online
of the secrecy regime, work with material carriers and information systems, control and responsibility, personnel training, and specific provisions for functioning during wartime.

The conclusions indicate that comprehensive legislative improvement, enhanced personnel training, strengthened control, and the implementation of modern information protection technologies are essential prerequisites for the effective functioning of military units and ensuring Ukraine's national security.

Keywords: protection of state secrets, legal regulation, national security, management, security sector, combat operations.

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування держави, особливо в період воєнного стану, питання належної організації управління повсякденною діяльністю підрозділів набуває принципового значення. Однією з ключових передумов ефективного управління є забезпечення належного рівня інформаційної безпеки, складовою якої виступає охорона державної таємниці. Саме через систему правових, організаційних і технічних заходів держава забезпечує недопущення витоку інформації, що має стратегічне значення, а також створює умови для стабільного функціонування військових та інших підрозділів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2001 р. № 1601 було визнано такими, що втратили чинність, низку нормативно-правових актів, які раніше регулювали порядок забезпечення охорони державної таємниці, зокрема постанови «Про затвердження Положення про Звід відомостей, що становлять державну таємницю» від 29 квітня 1994 р. № 278, постанова «Про затвердження Положення про порядок і умови надання органам державної виконавчої влади, підприємствам, установам і організаціям дозволу на здійснення діяльності, пов'язаної з державною таємницею, та про особливий режим цієї діяльності» від 20 травня 1994 р. № 426, постанова «Про затвердження Положення про порядок надання, скасування та переоформлення допуску громадян до державної таємниці» від 30 липня 1996 р. № 878, а також зміни до них, прийняті у 1997 та 1999 роках. Зазначені акти визначали механізми формування систематизованих данних, що становлять державну таємницю, порядок надання дозволів на діяльність, пов'язану з державною таємницею, а також процедури допуску громадян до секретної інформації. Їх втрата чинності свідчить про суттєве оновлення підходів держави до регулювання відповідних правовідносин.

Актуальність теми зумовлена тим, що ефективне функціонування підрозділів, особливо у військовій сфері, безпосередньо залежить від належного рівня захисту інформації з обмеженим доступом. У сучасних умовах державна таємниця виступає не лише об'єктом правової охорони, а й важливим інструментом управління, який забезпечує організованість,

ISSN 3041-1793 Online
дисципліну та безпеку в процесі виконання службових завдань. Саме тому вдосконалення нормативного регулювання у цій сфері є необхідною передумовою підвищення ефективності діяльності підрозділів та забезпечення національної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти організації та правового забезпечення охорони державної таємниці висвітлюються такими українськими дослідниками, як О.А. Самойленко, О.В. Крижановська, В.В. Домніцак, Ю. Дрейс, В.М. Шлапаченко та М.О. Ларченко. Водночас у наукових дослідженнях досі не пропонувалася конкретна концепція єдиного комплексного нормативно-правового акта, який би системно регламентував порядок здійснення діяльності, пов'язаної з державною таємницею, що обумовлює відсутність систематизованого підходу до управління цим процесом у підрозділах сектору безпеки та оборони України.

Окремо слід зазначити, що сучасні наукові дослідження у цій сфері зосереджуються на уточненні понять, класифікації та змісту державної таємниці, що свідчить про обмежений рівень наукової розробки теми та потребу подальшого правового та організаційного вдосконалення.

Мета статті - комплексний аналіз правового механізму охорони державної таємниці в Україні як складової управління повсякденною діяльністю військових підрозділів, виявлення актуальних проблем нормативно-правового та організаційного забезпечення у цій сфері, а також обґрунтування необхідності вдосконалення законодавства, зокрема шляхом розроблення єдиного комплексного нормативно-правового акта, що регулюватиме діяльність, пов'язану з державною таємницею, з урахуванням сучасних безпекових викликів.

Виклад основного матеріалу. Охорона державної таємниці в Україні є невід'ємною складовою правового механізму управління повсякденною діяльністю військових підрозділів. Її ефективність безпосередньо впливає на рівень національної безпеки, боєздатність Збройних Сил України та здатність держави протидіяти сучасним загрозам, зокрема у сфері інформаційної та кібербезпеки. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» № 3855-XII від 21.01.1994, державна таємниця визначається як вид інформації з обмеженим доступом, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх зносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди життєво важливим інтересам держави, і яка у встановленому законом порядку визнана державною таємницею та підлягає охороні [1]. З огляду на це, охорона державної таємниці виступає не лише елементом інформаційної безпеки, а й важливою складовою правового механізму організації та управління повсякденною діяльністю військових підрозділів, оскільки без належного режиму секретності неможливе ефективне планування, координація та виконання завдань у сфері оборони.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас сучасна система охорони державної таємниці стикається з низкою серйозних викликів. Насамперед це стосується застарілості нормативно-правової бази, зокрема положень Закон України «Про державну таємницю», який був прийнятий ще у 1990-х роках і лише частково адаптований до сучасних умов. Чинні норми не повною мірою враховують процеси цифровізації, розвиток інформаційних технологій та новітні кіберзагрози, а також стандарти захисту інформації, що застосовуються в країнах НАТО та Європейського Союзу. Це створює певні прогалини у правовому регулюванні та підвищує ризики витоку секретної інформації.

Варто зауважити, що правове регулювання діяльності у сфері охорони державної таємниці здійснюється на основі норм законів та підзаконних нормативно-правових актів, а також відомчих документів Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України. Водночас слід враховувати, що значна частина нормативної бази зазнала змін або втратила чинність, що впливає на актуальність правового механізму управління у цій сфері.

Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2001 року № 1601 було визначено перелік урядових актів, які втратили чинність. До них належать, зокрема:

- постанова від 29 квітня 1994 року № 278 щодо порядку формування та опублікування Зводу відомостей, що становлять державну таємницю;
- постанова від 20 травня 1994 року № 426, яка регулювала порядок надання дозволів на діяльність, пов’язану з державною таємницею;
- постанова від 30 липня 1996 року № 878 щодо порядку допуску громадян до державної таємниці [2];
- інші акти, що визначали окремі аспекти режиму секретності.

Факт втрати чинності зазначених нормативних актів свідчить про трансформацію правового регулювання у цій сфері, однак водночас підкреслює необхідність постійного оновлення законодавства з урахуванням сучасних викликів.

Важливе значення для формування правозастосовної практики має судова практика. Так, у постанові суду у справі № 640/14186/21 від 19.09.2022 було чітко зазначено, що відповідно до положень Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (затвердженого наказом Служби безпеки України № 440 від 12.08.2005), до державної таємниці належать, зокрема:

- відомості про дислокацію, систему охорони, оборони, організаційно-штатну структуру та чисельність особового складу військових частин в особливий період;
- інформація про бойовий склад, структуру, дислокацію та чисельність військових частин як у воєнний, так і в мирний час (з визначеними винятками) [3].

ISSN 3041-1793 Online

Важливу роль у реалізації державної політики у сфері захисту секретної інформації відіграють структурні підрозділи Міністерства оборони, зокрема Департамент охорони державної таємниці Міністерства оборони України. До основних його завдань належать: забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони державної таємниці; організація контролю за дотриманням режиму секретності; захист інформації з обмеженим доступом, у тому числі стандартів НАТО; запобігання несанкціонованому доступу до секретної інформації; виявлення та ліквідація каналів витоку інформації; організація секретного діловодства.

У повсякденній діяльності військових підрозділів ключове значення має чіткий алгоритм дій командира та штабу щодо організації охорони державної таємниці. Цей алгоритм передбачає формування задуму щодо забезпечення режиму секретності, постановку конкретних завдань підлеглим, планування заходів і розроблення документації, організацію взаємодії між службами, управління процесами захисту інформації, всебічне ресурсне забезеченння й безпосереднього контролю за виконанням та наданням необхідної допомоги підлеглим.

Основою цієї діяльності є управлінське рішення командира, яке формується на підставі аналізу обстановки, нормативних вимог та можливостей підрозділу. Важливими етапами є оцінка загроз, визначення вразливих місць у системі захисту інформації та розроблення заходів щодо їх усунення.

Організація належного захисту державної таємниці у військових частинах, діяльність яких пов’язана з використанням секретної інформації, покладається безпосередньо на командира. Саме він несе персональну відповідальність за дотримання режиму секретності відповідно до вимог законодавства України, зокрема Закон України «Про державну таємницю» [1].

Командир військової частини зобов’язаний добре орієнтуватися в чинній нормативно-правовій базі у сфері охорони державної таємниці та забезпечувати її практичне виконання. До його ключових обов’язків належить постійний контроль за реальним станом захисту секретної інформації у підрозділах. Він має організовувати системну роботу щодо виявлення потенційних каналів витоку відомостей і своєчасно вживати заходів для їх усунення.

Крім того, командир визначає конкретні завдання посадовим особам, відповідальним за роботу з державною таємницею, координує їх діяльність і контролює дотримання встановлених вимог. Важливим елементом управління є оцінка роботи підлеглих під час перевірок, навчань і тренувань, зокрема з точки зору забезпечення режиму секретності.

Начальник штабу, у свою чергу, відповідає за організацію діяльності структурних підрозділів у цьому напрямі. Він забезпечує розроблення планів

ISSN 3041-1793 Online

заходів із захисту державної таємниці, доводить відповідні завдання до виконавців і здійснює постійний контроль за їх виконанням відповідно до вимог Закон України «Про державну таємницю».

До обов'язків начальника штабу входить безпосереднє керівництво всією роботою у сфері захисту секретної інформації. Він повинен системно аналізувати діяльність військової частини, щоб виявляти можливі загрози витоку інформації, враховуючи оперативну обстановку та технічні можливості засобів розвідки [4, с.72].

Окрема увага приділяється організації захисту інформації на об'єктах інформаційної діяльності, підбору та розстановці персоналу режимно-секретних органів (РСО), а також обмеженню кола осіб, які мають доступ до секретних матеріалів.

Начальник штабу також контролює ведення секретного діловодства: аналізує характер службового листування, забезпечує правильне визначення ступеня секретності документів і організовує їх архівування або знищення після закінчення строків зберігання [5, с.6].

Важливим напрямом є проведення інструктажів особового складу - як під час служби, так і перед звільненням або відрядженням. Це необхідно для запобігання розголошенню відомостей, які становлять державну таємницю [6, с.255].

Начальник штабу створює належні умови для функціонування режиму секретності: забезпечує відповідні приміщення, технічні засоби, охорону та транспорт. Окрім цього, він відповідає за готовність до дій у надзвичайних ситуаціях, зокрема щодо збереження або знищення носіїв секретної інформації.

Для ефективного забезпечення режиму секретності командування має заздалегідь планувати комплекс відповідних заходів. Штаб при цьому виконує ключову роль - організовує їх реалізацію, оцінює ефективність та готує пропозиції щодо вдосконалення системи захисту.

До основних режимних заходів належать:

- встановлення чіткого порядку службової діяльності, що виключає можливість витоку інформації;
- дотримання вимог ведення секретного діловодства та належного обладнання режимних приміщень;
- ретельний відбір персоналу з доступом до державної таємниці та проведення з ним відповідної підготовки;
- скорочення обсягів службового листування з секретних питань;
- мінімізація кількості осіб, допущених до секретної інформації, із визначенням їх персональної відповідальності;
- постійний контроль і методична допомога підрозділам у питаннях секретної роботи [7, с.44].

ISSN 3041-1793 Online

В умовах протидії збройній агресії російської федерації, зокрема під час проведення Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил, у сфері охорони державної таємниці проявилася низка системних недоліків. Значна частина нормативно-правових актів, які регулювали цю діяльність, на той момент уже не відповідала реальним умовам ведення бойових дій та специфіці сучасних загроз.

Саме це змусило переглянути підходи до захисту секретної інформації та адаптувати законодавство до нових умов функціонування Збройних Сил України.

Окремої уваги потребує ще одна досить відчутна проблема у сфері нормативно-правового забезпечення охорони державної таємниці. Мова йде про те, що на сьогодні фактично відсутній єдиний підзаконний акт, який би комплексно і системно регулював організацію діяльності, пов’язаної з державною таємницею, саме у повсякденній роботі органів військового управління та підрозділів [8, с.319].

Свого часу ці питання хоча б частково були врегульовані Постановою Кабінету Міністрів України №426 від 20.06.1994, якою затверджувалося відповідне положення щодо порядку надання дозволів на здійснення діяльності, пов’язаної з державною таємницею, а також визначався спеціальний режим такої діяльності. Проте після втрати нею чинності на підставі Постанови Кабінету Міністрів України №1601 від 29.11.2001 утворилася певна нормативна «прогалина», яка повною мірою так і не була заповнена.

Безумовно, сьогодні діє Закон України «Про державну таємницю» та низка інших підзаконних і відомчих документів. Однак на практиці вони регулюють лише окремі аспекти цієї сфери і не дають цілісної картини того, як саме має бути організована щоденна робота з державною таємницею на рівні конкретного підрозділу. Через це виникає ситуація, коли багато питань вирішуються «по місцю», через внутрішні розпорядження або усталену практику, що, у свою чергу, призводить до різного трактування одних і тих самих вимог.

Фактично сьогодні відсутній єдиний документ, який би чітко визначав місце державної таємниці у системі управління повсякденною діяльністю підрозділів: хто за що відповідає, які процедури є обов’язковими, як саме має здійснюватися контроль і яка відповідальність настає у разі порушень.

Саме тому логічним і обґрунтованим виглядає питання розроблення окремого нормативного акта, який би системно врегулював ці питання на сучасному етапі. Це може бути як постанова Кабінету Міністрів України, так і спеціалізоване відомче положення, але головне - щоб документ був комплексним і практично орієнтованим.

ISSN 3041-1793 Online

Орієнтовна структура такого документу може мати назву: «Про організацію діяльності, пов'язаної з державною таємницею, у Збройних Силах України та інших військових формуваннях»

Логічно він міг би складатися з таких розділів:

Розділ І. Загальні положення Доцільно визначити сферу дії документа, його мету, а також базові терміни і принципи забезпечення режиму секретності.

Розділ ІІ. Система управління у сфері охорони державної таємниці. У цьому розділі варто чітко закріпити повноваження командирів, штабів і режимно-секретних органів, а також порядок їх взаємодії.

Розділ ІІІ. Організація режиму секретності. Має регулювати порядок встановлення режиму, надання допуску до державної таємниці та обмеження кола осіб, які мають доступ до секретної інформації.

Розділ ІV. Робота з матеріальними носіями інформації. Доцільно деталізувати порядок обліку, зберігання, використання, передачі та знищення секретних документів.

Розділ V. Захист інформації в інформаційних системах. Окремо необхідно врегулювати питання кіберзахисту, використання автоматизованих систем управління та контролю за інформаційною безпекою.

Розділ VI. Контроль і відповідальність. Визначити види контролю, порядок проведення перевірок і заходи відповідальності за порушення режиму секретності.

Розділ VII. Підготовка персоналу. Передбачити обов'язковість навчання, інструктажів і перевірки знань з питань охорони державної таємниці.

Розділ VIII. Особливий період. Врегулювати специфіку роботи з державною таємницею в умовах бойових дій, включаючи евакуацію або знищення носіїв інформації.

Розділ ІХ. Прикінцеві положення. Визначити порядок набрання чинності та перехідні механізми.

Запровадження такого документа дозволило б не просто «закрити прогалину», а фактично створити єдину, зрозумілу і практично застосовну систему організації роботи з державною таємницею. Це, у свою чергу, сприяло б однаковому підходу у всіх військових частинах, підвищенню дисципліни у сфері секретності та кращій адаптації до сучасних умов - зокрема до викликів, пов'язаних із цифровізацією та веденням війни нового типу.

Крім цього, серед актуальних проблем варто виділити насамперед недостатній рівень практичного виконання вимог законодавства, зокрема Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р.. На практиці не всі органи військового управління однаково відповідально підходять до впровадження режимних заходів. Іноді це зумовлено браком контролю, іноді

ISSN 3041-1793 Online
- формальним ставленням посадових осіб або недостатнім рівнем їх підготовки.

Ще однією суттєвою проблемою залишається людський фактор. Незважаючи на проведення інструктажів і навчань, випадки порушення режиму секретності трапляються саме через недбалість, перевантаження або недооцінку ризиків. У бойових умовах, де рішення приймаються швидко, а обсяг інформації значний, це створює додаткові загрози витоку відомостей.

Окремої уваги потребує питання захисту інформації в автоматизованих системах управління та локальних обчислювальних мережах. Сучасна війна значною мірою базується на цифрових технологіях, і саме інформаційні системи стають однією з головних цілей противника. Проблеми тут пов'язані не лише з технічним забезпеченням, а й із відсутністю єдиного підходу до кіберзахисту, недостатнім рівнем захищеності окремих систем, а також складністю швидкого оновлення програмного забезпечення в умовах війни.

Крім того, існує проблема надмірного або, навпаки, недостатнього обмеження доступу до секретної інформації. У першому випадку це ускладнює роботу та уповільнює прийняття рішень, у другому - підвищує ризик розголошення. Знайти баланс між безпекою та ефективністю управління - одне з ключових завдань командування.

Не менш важливою є і проблема контролю. У ряді випадків перевірки носять формальний характер, а виявлені недоліки не завжди супроводжуються реальними заходами щодо їх усунення. Це знижує загальний рівень дисципліни у сфері захисту державної таємниці.

Таким чином, хоча система охорони державної таємниці в Україні поступово вдосконалюється, вона все ще стикається з низкою викликів - як організаційного, так і технічного та людського характеру.

Отже, охорона державної таємниці - це не разова дія, а постійний процес, який вимагає щоденної уваги, дисципліни та відповідальності від кожної посадової особи. Він включає комплекс взаємопов'язаних заходів: організаційних, правових, інженерно-технічних, криптографічних і оперативних, спрямованих на недопущення витоку секретної інформації та збереження її матеріальних носіїв.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про те, що охорона державної таємниці в Україні є важливим елементом системи управління повсякденною діяльністю військових підрозділів і безпосередньо впливає на рівень національної безпеки та боєздатність держави. В умовах сучасних загроз, зокрема збройної агресії та активного розвитку інформаційних технологій, значення належного захисту секретної інформації лише зростає.

Разом із тим встановлено, що чинна система правового регулювання у цій сфері не є повною мірою цілісною та сучасною. Незважаючи на наявність Закон України «Про державну таємницю» та інших нормативно-правових

ISSN 3041-1793 Online

актів, правове забезпечення має фрагментарний характер і не завжди враховує реальні потреби повсякденної діяльності військових підрозділів. Додатковою проблемою є втрата чинності низкою важливих підзаконних актів, зокрема Постанови Кабінету Міністрів України №426 від 20.06.1994, без належного формування альтернативного комплексного механізму регулювання.

Виявлено також низку практичних проблем, серед яких ключовими є: недостатній рівень виконання вимог законодавства, вплив людського фактора, недосконаліть системи контролю, а також актуальні виклики у сфері кіберзахисту та безпеки інформаційних систем. Усе це свідчить про необхідність не лише формального вдосконалення нормативної бази, а й підвищення ефективності її практичного застосування.

З огляду на зазначене, обґрунтовано доцільність розроблення та прийняття єдиного комплексного нормативно-правового акта, який би системно регулював організацію діяльності, пов'язаної з державною таємницею, у Збройних Силах України. Такий документ має враховувати сучасні виклики, включаючи цифровізацію, кіберзагрози та умови ведення бойових дій, а також забезпечувати чіткий розподіл повноважень, процедур і відповідальності.

Отже, подальший розвиток системи охорони державної таємниці повинен здійснюватися комплексно - шляхом удосконалення законодавства, підвищення рівня підготовки персоналу, посилення контролю та впровадження сучасних підходів до захисту інформації. Лише за таких умов можливо забезпечити належний рівень секретності та ефективне функціонування військових підрозділів в умовах сучасних викликів.

Література:

1. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text (дата звернення: 03.04.2026).

2. Про затвердження положень з питань державної таємниці та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Каб. Міністрів України від 29.11.2001 № 1601: станом на 4 листоп. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1601-2001-п#Text (дата звернення: 03.04.2026).

3. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суда від 19.09.2022 по справі № 640/14186/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106337178(дата звернення: 03.04.2026).

4. Управління повсякденною діяльністю підрозділів: навч. посібн. / колектив авторів. Київ: НУОУ імені Івана Черняховського, 2021. 416 с.

5. Самойленко О.А., Крижановська О.В., Домніцак В.В. Особливості забезпечення режиму державної таємниці при виконанні тактико-спеціальних завдань (з урахуванням військово-правоохоронної діяльності Національної гвардії України). Право і суспільство. 2025. № 6. С. 1-8.

6.Дрейс Ю. Аналіз стану забезпечення охорони державної таємниці в умовах дії військового стану. Редакційна колегія. 2023. №1. С. 255-262.

ISSN 3041-1793 Online

6.Шлапаченко В.М. Шляхи удосконалення нормативно-правового визначення державної таємниці. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2013. № 3. С. 41-44.

7. Ларченко М.О. Правове забезпечення системи охорони державної таємниці. Актуальні дослідження суспільних наук. 2024. №1. С. 314-319.

References:

1. Zakon Ukrainy “Pro derzhavnu taemnytsiu” : vid 21.01.1994, № 3855-XII [Law of Ukraine “On State Secrets” from January 21, 1994, № 3855-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text [in Ukrainian].

2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennia polozhen z pytan derzhavnoi taemnytsi ta vnesennia zmin do deiakykh postanov KMU” : vid 29.11.2001, № 1601 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of Provisions on State Secrets and Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine” from November 29, 2001, № 1601]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1601-2001-п#Text [accessed 03.04.2026] [in Ukrainian].

3. Postanova Shostogo apeliatsiinoho administratyvnoho sudu po spravi № 640/14186/21 vid 19.09.2022 [Resolution of the Sixth Administrative Court of Appeal in Case № 640/14186/21 from September 19, 2022]. (n.d.). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/106337178 [in Ukrainian].

4. Kollektiv avtoriv. (2021). Upravlinnia povsiakdennoiu diialnistiu pidrozdiliv: navch. posibn. Kyiv: Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. 416 p. [in Ukrainian].

5. Samoilenko O.A., Kryzhanovska O.V., & Domnitsak V.V. (2025). Osoblyvosti zabezpechennia rezhymu derzhavnoi taemnytsi pry vykonanni taktyko-spetsialnykh zavdan (z urakhuvanniam viiskovo-pravookhoronnoi diialnosti Natsionalnoi hvardii Ukrainy) [Features of Ensuring the State Secret Regime during Tactical-Special Tasks (Considering Military-Law Enforcement Activity of the National Guard of Ukraine)]. *Pravo i suspilstvo*, (6), 1–8 [in Ukrainian].

6. Dreis Yu. (2023). Analiz stanu zabezpechennia okhorony derzhavnoi taemnytsi v umovakh dii viiskovoho stanu [Analysis of the State Secret Protection under Martial Law]. Editorial Board, (1), 255-262 [in Ukrainian].

7. Shlapachenko V.M. (2013). Shliakhy udoskonalennia normatyvno-pravovoho vyznachennia derzhavnoi taemnytsi [Ways to Improve the Legal Definition of State Secrets]. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy*, (3), 41–44 [in Ukrainian].

8. Larchenko M.O. (2024). Pravove zabezpechennia systemy okhorony derzhavnoi taemnytsi [Legal Support of the State Secret Protection System]. *Aktualni doslidzhennia suspilnykh nauk*, 314–319 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.562(100:477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1399-1407

Логвиненко Борис Олексійович доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-1894-4889

МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ СУДДІВ ТА ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТУ МІСЦЕВИХ СУДІВ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню медичного обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів України у адміністративно-правовому аспекті. Встановлено, що неналежне медичне обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів як першої ланки судової системи може опосередковано впливати на обґрунтованість прийнятих рішень внаслідок погіршення фізичного чи психологічного стану, що, як наслідок може завдати шкоди правам учасників судового процесу та негативним чином позначитись на правосудді в цілому. Констатовано, що адміністративно-правове регулювання медичного обслуговування суддів місцевих судів здійснюється у відповідності до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», тоді як працівники апарату суду в частині медичного обслуговування підпадають під дію Закону України «Про державну службу». До організаційно-правових проблем медичного обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів віднесені: 1) відсутність урахування медичного критерію після призначення судді на посаду як складової для підтримання його кваліфікації. Поряд із цим, належний стан фізичного та психічного здоров'я видається важливим для ефективного здійснення правосуддя; 2) відсутність чітко визначеного порядку направлення суддів та членів їхніх сімей до медичних закладів для отримання медичного обслуговування, визначеного законом. Як законодавчі, так і підзаконні нормативно-правові акти не містять детального механізму реалізації відповідних медичних прав; 3) в умовах триваючої збройної агресії, підвищених навантажень та дії інших дестабілізуючих стрес-чинників (вирішення конфліктних ситуацій, загроза життю та здоров'ю тощо) окремої уваги потребує психологічний супровід суддів та працівників апарату місцевих судів; 4) незважаючи на те, що Конституція України гарантує право на медичне страхування, система загальнообов'язкового державного медичного страхування в Україні досі не запроваджена. У свою чергу, поточний

ISSN 3041-1793 Online
механізм медичного обслуговування через програми державних гарантій багато в чому залишається недосконалим. Запропоновані змін і доповнення до чинного законодавства щодо удосконалення медичного обслуговування суддів і членів їхніх сімей, а також працівників апарату суду.

Ключові слова: медичне обслуговування; судді; апарат суду; місцевий суд; соціальне забезпечення; адміністративно-правове регулювання; державна служба; медичні права; охорона здоров'я; адміністративно-правовий статус, воєнний стан.

Borys Lohvynenko Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Administrative Law and Process, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-1894-4889

MEDICAL CARE OF JUDGES AND LOCAL COURT STAFF: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT

Abstract. The article is devoted to the study of medical care for judges and employees of the apparatus of local courts of Ukraine in the administrative and legal aspect. It has been established that inadequate medical care for judges and employees of the apparatus of local courts as the first link of the judicial system may indirectly affect the validity of decisions made due to the deterioration of physical or psychological condition, which, as a result, may harm the rights of participants in the judicial process and negatively affect justice in general. It was found that the administrative and legal regulation of medical care for judges of local courts is carried out in accordance with the Law of Ukraine "On the Judicial System and the Status of Judges", while employees of the court staff in terms of medical care are subject to the Law of Ukraine "On Civil Service". The organizational and legal problems of medical care for judges and employees of local courts include: 1) the lack of consideration of the medical criterion after the appointment of a judge to a position as a component for maintaining his qualifications. Along with this, the proper state of physical and mental health seems to be important for the effective administration of justice; 2) the lack of a clearly defined procedure for referring judges and their family members to medical institutions for medical care, as defined by law. Both legislative and subordinate regulatory legal acts do not contain a detailed mechanism for the implementation of relevant medical rights; 3) in conditions of ongoing armed aggression, increased workloads and the action of other destabilizing stress factors (resolution of conflict situations, threat to life and health, etc.), psychological support for judges and employees of local courts requires special attention; 4) despite the fact that the Constitution of Ukraine guarantees the right to health insurance, a system of mandatory state health insurance has not yet implemented in Ukraine. In turn, the current mechanism of medical care through

ISSN 3041-1793 Online
state guarantee programs remains imperfect in many respects. Amendments and additions to the current legislation have been proposed to improve medical care for judges and their family members, as well as court staff.

Keywords: medical care; judges; court staff; local court; social security; administrative and legal regulation; civil service; medical rights; health care; administrative and legal status, martial law.

Постановка проблеми. Розбудова України як соціальної правової держави тісно пов'язана не лише із забезпеченням стабільності функціонування державних інституцій, зокрема, ефективного функціонування судової системи, а й створенням належних умов праці (служби) для осіб, на яких покладається виконання завдань і функцій держави. Поряд із суддями місцевих судів, невід'ємною складовою функціонування судів є діяльність працівників апарату, на яких покладається організаційне, інформаційне, матеріально-технічне та інші види забезпечення судової діяльності.

В умовах сьогодення безпрецедентна кількість викликів, обумовлених повномасштабною збройною агресією, розв'язаною проти України та введенням особливого правового режиму воєнного стану, зумовлюють надмірні навантаження на суддів та працівників апарату.

Варто наголосити, що одним із важливих елементів соціальних гарантій суддів та працівників апарату місцевих судів є медичне обслуговування та санаторно-курортне лікування. Важливість здоров'я обумовлена тим, що його стан безпосередньо впливає на здатність відповідних категорій осіб ефективно виконувати свої функції. Неналежне медичне обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів як першої ланки судової системи може опосередковано впливати на обґрунтованість прийнятих рішень внаслідок погіршення фізичного чи психологічного стану, що, як наслідок може завдати шкоди правам учасників судового процесу та негативним чином позначитись на правосудді в цілому.

Незважаючи на важливість піднятої у дослідженні проблематики, проблеми адміністративно-правового регулювання медичного обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів залишаються недостатньо розкритими у вітчизняній науці. Це певною мірою пов'язано з їх полігалузевим характером, адже відповідні відносини регулюються нормами адміністративного, трудового та медичного права. Саме викладеними обставинами обумовлена актуальність та наукова значущість обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих питань організаційного забезпечення роботи судів в Україні присвячені роботи вчених різних галузей права, а також фахівців у сфері судової та правоохоронної діяльності. Серед представників правничої науки варто виділити дослідження А. В. Шевченко «Адміністративно-правове забезпече-

ISSN 3041-1793 Online
ння кадрової роботи в судовій системі України», в якому були розкриті концептуальні засади адміністративно-правового забезпечення кадрової роботи в судовій системі України; А. М. Макаровець «Адміністративно-правовий статус апарату суду в Україні», де було висвітлено зміст, структуру та особливості адміністративно-правового статусу апарату суду в Україні і напрямків його удосконалення на основі аналізу й узагальнення адміністративного законодавства та практики його застосування; П. Ю. Шпенова «Апарат суду в системі організаційного забезпечення судової діяльності» дослідила питання пов'язані з визначенням поняття організаційного забезпечення судової діяльності, функцій, завданням апарату суду, правового статусу працівників апарату суду, формулюванням оптимальної моделі його законодавчого закріплення, а також визначенням основних напрямків удосконалення функціонування апарату суду; Е. Л. Ковалюмнус «Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні» розкрила поняття та зміст трудових і соціальних прав суддів, а також сутність, соціально-правове значення та структуру правового механізму захисту цих прав суддів.

Однак, питання пов'язані із медичним обслуговуванням суддів та працівників апарату місцевих судів не втрачають своєї актуальності та потребують комплексного дослідження в межах науки вітчизняного адміністративного права.

Враховуючи викладене, **мета** статті полягає у розкритті сутності медичного обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів у адміністративно-правовому аспекті.

Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити такі **завдання:**

1) проаналізувати нормативно-правову основу, що регулює медичне обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів;

2) з'ясувати особливості правового статусу суддів і працівників апарату суду у сфері медичного обслуговування;

3) виявити проблеми реалізації відповідних прав досліджуваними суб'єктами та запропонувати науково-обґрунтовані рекомендації для їхнього вирішення.

Виклад основного матеріалу слід розпочати з того, що ст. 49 Конституції України закріплено право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а також обов'язок держави створити умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Крім цього, ст. 43 Конституції України, серед іншого, встановлено право кожного на належні, безпечні і здорові умови праці [1].

У свою чергу, відповідно до п.) 8 ч. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, незалежність судді забезпечується належним матеріальним та соціальним забезпеченням.

ISSN 3041-1793 Online

Потрібно наголосити, що згаданий вище Закон України № 1402-VIII включає лише одну статтю, яка визначає медичне обслуговування та санаторно-курортне лікування суддів та членів їхніх сімей (ст. 144). У відповідності до її положень суддя та члени його сім'ї мають право на безоплатне медичне обслуговування у державних закладах охорони здоров'я. Члени сім'ї судді можуть обслуговуватися в тих медичних закладах, де обслуговується суддя [2]. Норма цієї статті видається надто загальною для формування уявлення про сутність та особливості медичного обслуговування суддів місцевих судів.

Зі свого боку, відповідно до ч. 6 ст. 155 Закону України № 1402-VIII правовий статус працівників апарату суду визначається Законом України «Про державну службу» з урахуванням особливостей, визначених цим Законом [2].

Звертаючись до Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII так само не можна виокремити спеціальних норм, що стосуються медичного обслуговування державних службовців. Виключення становить ст. 55 згідно з ч. 1 якої керівник державної служби повинен створювати здорові та безпечні умови, необхідні для належного виконання державними службовцями своїх обов'язків [3].

Також, для окремих категорій працівників апарату суду медичне обслуговування може здійснюватися відповідно до колективних договорів, укладених між судом як роботодавцем та відповідними профспілковими організаціями. Загальні засади укладення та виконання таких договорів визначаються Законом України «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 № 3356-XII [4].

Загальні питання медичного обслуговування населення визначені Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII, які визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості. Поряд із акцентом на важливості Основ як титульного Закону у сфері охорони здоров'я, необхідно також згадати Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 № 2168-VIII, яким були втілені у життя положення про запровадження в Україні системи медичного страхування та програми медичних гарантій для фізичних осіб [5, с. 202].

Враховуючі те, що наведені законодавчі акти не визначають специфіку медичного обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів, доцільно звернутися до підзаконних нормативно-правових актів.

ISSN 3041-1793 Online

Так, можна вказати на Укази Президента України від 19.09.1996 № 857/96 «Про медичне та побутове обслуговування суддів» [6] та від 20.03.2008 № 250/2008 «Про медичне та побутове обслуговування суддів адміністративних судів» [7]. Відповідно до вказаних документів, судді та члени їхніх сімей прирівняні щодо медичного та побутового обслуговування до відповідних посадових осіб органів виконавчої влади.

Водночас деталі та процедури реалізації відповідних медичних прав також не знайшли свого належного відображення у вітчизняному законодавстві. Це дає підстави стверджувати, що право на медичне обслуговування досліджуваними категоріями осіб здійснюється в межах реалізації відповідних програм державних гарантій медичного обслуговування населення.

Крім викладеного можна зупинитися на наступних моментах: по перше, медичне обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів має місце на етапі професійного добору на відповідні посади, де важливу роль відіграє медичний критерій. По-друге, медичне обслуговування здійснюється у відповідності до державної політики у сфері охорони здоров'я протягом перебування на посадах зазначених категорій осіб.

Варто погодитись із тим, що держава проявляє особливу увагу до стану здоров'я претендентів на посади суддів та працівників апарату суду. Крім того, це питання має бути під постійним контролем і після призначення на відповідні посади в судові органи. Приділяти особливу увагу цій ділянці роботи мають територіальні органи державної судової адміністрації, адміністрація суду і кожен суддя чи державний службовець особисто. Однак, для позитивного вирішення цього важливого для держави питання потрібно змінювати менеджмент управління, психологію відношення до власного здоров'я, провести реформування профілактичної медицини тощо [8].

Виходячи з аналізу чинного законодавства можна вказати на наявність проблем організаційно-правового характеру, що стосуються медичного обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів.

Насамперед, потрібно вести мову про відсутність урахування медичного критерію після призначення судді на посаду як складової для підтримання його кваліфікації. Поряд із цим, належний стан фізичного та психічного здоров'я видається нам важливим для ефективного здійснення правосуддя.

По-друге, потрібно вказати на відсутність чітко визначеного порядку направлення суддів та членів їхніх сімей до медичних закладів для отримання медичного обслуговування, визначеного законом. Як законодавчі, так і підзаконні нормативно-правові акти не містять детального механізму реалізації відповідних медичних прав.

По-третє, в умовах триваючої збройної агресії, підвищених навантажень та дії інших дестабілізуючих стрес-чинників (вирішення конфліктних ситуацій, загроза життю та здоров'ю тощо) окрему увагу доцільно приділити

ISSN 3041-1793 Online

питанню психологічного супроводу суддів та працівників апарату місцевих судів.

По-четверте, незважаючи на те, що Конституція України гарантує право на медичне страхування, система загальнообов'язкового державного медичного страхування в Україні досі не запроваджена. У свою чергу, поточний механізм медичного обслуговування через програми державних гарантій багато в чому залишається недосконалим.

Виходячи з охарактеризованих нами проблем, можна запропонувати наступні шляхи для їх вирішення.

Так, видається доцільним доповнити Закон України № 1402-VIII нормою, яка б більш детально регулювала порядок, умови та зміст медичного обслуговування суддів і членів їхніх сімей. На виконання зазначеної норми потрібно прийняти відповідний підзаконний нормативно-правовий документ, де чітко зазначити алгоритми реалізації відповідних медичних прав.

Необхідно розглянути можливість і доцільність включення медичного критерію (належного стану фізичного та психічного здоров'я) як складової підтримання кваліфікації судді.

Видається важливою перспектива запровадження уніфікованої програми психологічного супроводу суддів та працівників апарату суду під час дії особливого правового режиму воєнного стану.

Висновки. В результаті проведеного дослідження слід зупинитися на наступних ключових положеннях:

1) Медичне обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів виступає самостійним об'єктом адміністративно-правового регулювання, що відрізняється полігалузевим характером, адже відповідні відносини регулюються нормами адміністративного, трудового та медичного права.

2) Адміністративно-правове регулювання медичного обслуговування суддів місцевих судів здійснюється у відповідності до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», тоді як працівники апарату суду в частині медичного обслуговування підпадають під дію Закону України «Про державну службу».

3) Деталі та процедури реалізації відповідних медичних прав не знайшли свого належного відображення у вітчизняному законодавстві. Це дозволяє стверджувати, що право на медичне обслуговування досліджуваними категоріями осіб здійснюється в межах реалізації відповідних програм державних гарантій медичного обслуговування населення. Крім викладеного, медичне обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів має місце на етапі професійного добору на відповідні посади, де важливу роль відіграє медичний критерій. Також, медичне обслуговування здійснюється у відповідності до державної політики у сфері охорони здоров'я протягом перебування на посадах зазначених категорій осіб.

ISSN 3041-1793 Online

4) Виходячи з аналізу чинного законодавства виокремлені проблеми організаційно-правового характеру, що стосуються медичного обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів та запропоновані шляхи їхнього розв'язання. Серед іншого, наголошено на важливості запровадження уніфікованої програми психологічного супроводу суддів та працівників апарату суду під час дії особливого правового режиму воєнного стану.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть полягати у деталізації пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства щодо затвердження порядку, умов та змісту медичного обслуговування суддів і членів їхніх сімей, а також прийняття усталених алгоритмів реалізації ними відповідних медичних прав.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 04.04.2026).

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 04.04.2026).

3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (дата звернення: 04.04.2026).

4. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text (дата звернення: 04.04.2026).

5. Логвиненко Б. О. Законодавство про охорону здоров'я у призмі євроінтеграційних прагнень України. Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 06 жовтня 2022 р.). Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 201-203.

6. Про медичне та побутове обслуговування суддів: Указ Президента України від 19.09.1996 № 857/96. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/857/96#Text (дата звернення: 04.04.2026).

7. Про медичне та побутове обслуговування суддів адміністративних судів: Указ Президента України від 20.03.2008 № 250/2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250/2008#Text (дата звернення: 04.04.2026).

8. Реалізація заходів щодо медичного обслуговування суддів та працівників апарату місцевих судів, працівників територіальних управлінь – одне із важливих завдань, яке покладається на територіальні органи Державної судової адміністрації України. Територіальне управління Державної судової адміністрації України в Винницькій області. URL: https://vn.court.gov.ua/tu02/info_sudi/info_aparat/098 (дата звернення: 04.04.2026).

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (Last accessed: 04.04.2026) [in Ukrainian].

2. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII [On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine dated June 02, 2016 No. 1402-VIII]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (Last accessed: 04.04.2026) [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

3. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889-VIII [On Civil Service: Law of Ukraine dated December 10, 2015 No. 889-VIII]. Retrieved from: https://zakon.rada .gov.ua/laws/show/889-19#Text (Last accessed: 04.04.2026) [in Ukrainian].

4. Pro kolektyvni dohovory i uhody: Zakon Ukrainy vid 01.07.1993 № 3356-XII [On Collective Bargaining Agreements and Contracts: Law of Ukraine dated July 01, 1993 No. 3356-XII]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text (Last accessed: 04.04.2026) [in Ukrainian].

5. Lohvynenko, B. O. (2022). Zakonodavstvo pro okhoronu zdorov'ia u pryzmi yevrointehratsiinykh prahnen Ukrainy [Healthcare legislation in the prism of European integration aspirations of Ukraine]. Rozvytok hromadianskoho suspilstva yak neobkhidna skladova yevropeiskoi intehratsii Ukrainy: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 06 zhovtnia 2022 r.) — Development of civil society as a necessary component of European integration of Ukraine: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (Kyiv, October 06, 2022). Lviv-Torun: Liha-Pres, pp. 201-203 [in Ukrainian].

6. Pro medychne ta pobutove obsluhovuvannia suddiv: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 19.09.1996 № 857/96 [On medical and domestic services for judges: Decree of the President of Ukraine dated September 19, 1996 No. 857/96]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov .ua/laws/show/857/96#Text (Last accessed: 04.04.2026) [in Ukrainian].

7. Pro medychne ta pobutove obsluhovuvannia suddiv administratyvnykh suddiv: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 20.03.2008 № 250/2008 [On medical and domestic services for judges of administrative courts: Decree of the President of Ukraine dated March 20, 2008 No. 250/2008]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250/2008#Text (Last accessed: 04.04.2026) [in Ukrainian].

8. Realizatsiia zakhodiv shchodo medychnoho obsluhovuvannia suddiv ta pratsivnykiv aparatu mistsevykh suddiv, pratsivnykiv terytorialnykh upravlin – odne iz vazhlyvykh zavdan, yake pokladaietsia na terytorialni orhany Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy [Implementation of measures for medical services for judges and staff of local courts, employees of territorial departments – one of the important tasks assigned to the territorial bodies of the State Judicial Administration of Ukraine]. Terytorialne upravlinnia Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy v Vinnytskii oblasti. Retrieved from: https://vn.court.gov.ua/tu02/ info_sudi/info_apar at/098 (Last accessed: 04.04.2026) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 347.44:351.72

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1408-1420

Мазур Вікторія Вікторівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, https://orcid.org/0000-0002-8988-1283

Петрина Володимир Нестерович кандидат юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-1093-7089

Полішко Наталія Леонідівна доктор філософії в галузі права, доцент, професор кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-3898-3896

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз публічно-приватного партнерства в Україні крізь призму його історичного розвитку, сучасного стану та особливостей правової природи. Досліджено генезис інституту партнерства від його витоків у римському праві (societas) до формування сучасних моделей взаємодії публічного та приватного секторів. Визначено, що публічно-приватне партнерство як правове явище не має уніфікованого визначення в міжнародній практиці, однак характеризується як система довгострокових договірних відносин між публічним і приватним партнерами, спрямованих на створення або управління об’єктами суспільного значення із відповідним розподілом ризиків.

Проаналізовано еволюцію нормативного регулювання публічно-приватного партнерства в Україні, зокрема перехід від моделі державно-приватного партнерства до сучасного законодавчого закріплення публічно-приватного партнерства, що розширює коло суб’єктів публічного права. Встановлено відмінність між договірними конструкціями договору про публічно-приватне партнерство та концесією. Обґрунтовано, що правова природа договору публічно-приватного партнерства має гібридний характер та поєднує елементи цивільного, господарського та адміністративного права, що зумовлює складність його правозастосування.

ISSN 3041-1793 Online

Встановлено, що ключовою особливістю публічно-приватного партнерства є асиметричність правового становища сторін, за якої держава, залишаючись формально рівноправним учасником договірних відносин, фактично зберігає владно-регуляторні повноваження. Доведено доцільність розгляду договору публічно-приватного партнерства як квазіцивільного (гібридного) договору публічного інтересу, що потребує встановлення спеціального правового режиму.

Особливу увагу приділено практичним проблемам реалізації публічно-приватного партнерства в Україні, серед яких: невизначеність розподілу ризиків, нестабільність нормативного середовища, складність процедур укладення договорів, обмежена ефективність механізмів захисту прав сторін та недостатній рівень гарантій для інвесторів. Запропоновано вдосконалений підхід до розподілу ризиків на основі критерію контролю, а також обґрунтовано необхідність впровадження принципу стабільності умов публічно-приватного партнерства. За результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на підвищення ефективності правового регулювання, забезпечення балансу публічних і приватних інтересів та зростання інвестиційної привабливості публічно-приватного партнерства.

Ключові слова: публічно-приватне партнерство, договір про публічно-приватне партнерство, концесійні договори, учасники цивільних відносин.

Mazur Viktoriia Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Civil Law of the Educational and Scientific Institute of Law of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8988-1283

Petryna Volodymyr Candidate of Law, Professor of the Department of Civil Law Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-1093-7089

Polishko Nataliia Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor, Professor of the Department of Civil Law Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3898-3896

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN UKRAINE: RETROSPECTIVE ANALYSIS, CURRENT STATUS AND FEATURES OF THE LEGAL NATURE

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of public-private partnership in Ukraine through the prism of its historical development, current state

ISSN 3041-1793 Online
and features of the legal nature. The genesis of the partnership institution from its origins in Roman law (societas) to the formation of modern models of interaction between the public and private sectors is studied.

It is determined that public-private partnership as a legal phenomenon does not have a unified definition in international practice, but is characterized as a system of long-term contractual relations between public and private partners aimed at creating or managing objects of public importance with the appropriate distribution of risks.

The evolution of the regulatory regulation of public-private partnership in Ukraine is analyzed, in particular, the transition from the model of public-private partnership to the modern legislative consolidation of public-private partnership, which expands the range of public law subjects. The difference between the contractual structures of a public-private partnership agreement and a concession is established. It is substantiated that the legal nature of a public-private partnership agreement is hybrid in nature and combines elements of civil, commercial and administrative law, which makes its legal application difficult.

It is established that the key feature of a public-private partnership is the asymmetry of the legal position of the parties, in which the state, while remaining a formally equal participant in contractual relations, actually retains power and regulatory powers. The expediency of considering a public-private partnership agreement as a quasi-civil (hybrid) agreement of public interest, which requires the establishment of a special legal regime, is proven.

Particular attention is paid to practical problems of implementing public-private partnership in Ukraine, including: uncertainty of risk allocation, instability of the regulatory environment, complexity of contract conclusion procedures, limited effectiveness of mechanisms for protecting the rights of the parties and insufficient level of guarantees for investors. An improved approach to risk allocation based on the control criterion is proposed, and the need to implement the principle of stability of the conditions of public-private partnership is also substantiated.

Based on the results of the study, proposals are formulated to improve the legislation of Ukraine aimed at increasing the effectiveness of legal regulation, ensuring a balance of public and private interests and increasing the investment attractiveness of public-private partnership.

Keywords: public-private partnership, public-private partnership agreement, concession agreements, participants in civil relations.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки України публічно-приватне партнерство набуває особливого значення як інструмент залучення приватних інвестицій до реалізації інфраструктурних проєктів та забезпечення надання суспільно значущих послуг. Водночас ефективність

ISSN 3041-1793 Online

функціонування цього інституту значною мірою залежить від якості його правового регулювання та узгодженості норм різних галузей права.

Незважаючи на прийняття нового законодавства у сфері публічно-приватного партнерства, зокрема Закону України «Про публічно-приватне партнерство» 2025 року, у правозастосовній практиці зберігається низка суттєвих проблем.

До них належать невизначеність правової природи договору публічно-приватного партнерства, складність розмежування його з суміжними договірними конструкціями, зокрема концесією, а також відсутність чітких механізмів розподілу ризиків між сторонами.

Додаткові труднощі зумовлені дуалістичним характером правового регулювання публічно-приватного партнерства, що поєднує елементи цивільного, господарського та адміністративного права. Така гібридність спричиняє колізії норм, ускладнює застосування принципу свободи договору та створює передумови для асиметрії правового становища сторін, за якої держава, формально виступаючи рівноправним учасником, фактично зберігає владно-регуляторні повноваження.

Крім того, практична реалізація проєктів публічно-приватного партнерства ускладнюється нестабільністю нормативного середовища, складністю процедур відбору приватного партнера, недостатнім рівнем гарантій захисту інвесторів та обмеженою ефективністю механізмів відповідальності держави за порушення договірних зобов'язань.

У зв'язку з цим постає необхідність комплексного дослідження правової природи публічно-приватного партнерства, уточнення його місця у системі права, а також вироблення науково обґрунтованих підходів до вдосконалення механізмів правового регулювання та забезпечення балансу публічних і приватних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика публічно-приватного партнерства є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, що зумовлено зростанням ролі цього інституту у забезпеченні економічного розвитку та модернізації інфраструктури. У науковій літературі публічно-приватне партнерство розглядається як складний інституційний механізм взаємодії публічного та приватного секторів, який забезпечує ефективне використання ресурсів і підвищення якості публічних послуг.

Попри значну кількість наукових праць, слід констатувати відсутність єдиного підходу до визначення правової природи публічно-приватного партнерства та його місця у системі права. Недостатньо дослідженими залишаються питання дуалістичності правового регулювання, асиметрії правового статусу сторін, а також особливостей договірних конструкцій у сфері публічно-приватного партнерства.

ISSN 3041-1793 Online

У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого наукового осмислення публічно-приватного партнерства як гібридного правового інституту та розроблення нових підходів до вдосконалення його правового регулювання.

Метою статті є комплексне дослідження публічно-приватного партнерства як правового явища крізь призму його історичного розвитку, сучасного стану та особливостей правової природи, а також обґрунтування теоретичних і практичних підходів до вдосконалення правового регулювання договорів публічно-приватного партнерства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Партнерство як соціальне явище має достатньо довгу історію. Так, ще в античному римському праві існував інститут права, основними рисами подібний до сучасного партнерства, який походить з латини «societas» [1]. Партнерства існували в середньовічній Європі та на Близькому Сході. Так, в історичних документах, наприклад, зафіксовано партнерство, яке було створене в 1383 році за участі Франческо ді Марко Датіні, купця з Флоренції [2]. У Європі завдяки партнерствам в XIII столітті розпочалася комерційна революція та виник Ганзейський союз, що проіснував до XVII століття [3].

Наприкінці XX століття в економічно розвинутих країнах набув популярності такий інститут як публічно-приватне партнерство (англ. public-private partnership). В юридичній літературі не існує сталої дефініції такого інституту. Цей термін може охоплювати сотні різних типів довгострокових контрактів з широким спектром розподілу ризиків, механізмів фінансування та вимог щодо прозорості. Проте, незважаючи на відсутність міжнародного консенсусу щодо поняття «публічно-приватне партнерство», цей термін був визнаний і визначений основними міжнародними організаціями. Так, наприклад, OECD (Організація економічної співпраці та розвитку) офіційно визначає публічно-приватні партнерства як «довгострокові договірні угоди між урядом та приватним партнером, за якими останній надає та фінансує державні послуги, використовуючи капітальний актив, розділяючи пов'язані з цим ризики» [4].

На сьогоднішній день в країнах, які досягли економічного процвітання, партнерство є найбільш поширеною організаційно-правовою формою компаній [5]. В багатьох державах згідно із законодавством певні види професійної діяльності можуть здійснюватися тільки в організаційно-правовій формі партнерства. Так, наприклад, в багатьох державах юристи для здійснення юридичною практики можуть створювати тільки партнерства і не можуть створювати юридичні особи (corporations) [6].

Інститут партнерства займає особливе місце, оскільки має визначну форму та зміст договорів про партнерство. Термін «партнерство» походить з англійської мови («partnership»), яке відповідно до англійського юридичного словника означає «добровільний договір між двома або більше відповідними

ISSN 3041-1793 Online

особами про вкладення ними усіх або частини своїх грошей, майна, праці та навичок у законну комерцію чи справу з пропорційним розподілом прибутків та збитків між ними» [7]. На думку Ненсі Ешберн, партнерство – це бізнес, що належить двом або більше особам, які погоджуються розділяти його прибутки та збитки. Кожен партнер надає бізнесу робочу силу, навички, гроші або майно. Партнерства є однією з найдавніших форм організації бізнесу та досі поширені для малих та середніх підприємств, особливо серед таких фахівців, як юристи, бухгалтери та брокери з нерухомості [8]. Особи, які домовилися та уклали договір про партнерство, здійснюють на постійній основі спільну підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, називаються партнерами (англ. partners). Доходи від спільної діяльності усіх партнерів розподіляються між ними пропорційно, відповідно до договору про партнерство. Податок на прибуток, отриманий партнером в результаті спільної діяльності, декларує і сплачує кожен партнер окремо. Це дає можливість учасникам партнерства, не зазнавати подвійного оподаткування. Якщо партнерство має місце при участі в юридичній особі, то оподаткування відбувається в подвійному розмірі. Перший раз оподатковується прибуток юридичної особи, а другий раз оподатковується прибуток (дивіденди) учасника юридичної особи. Управління спільною діяльністю в партнерстві здійснюється самими партнерами відповідно до договору про партнерство. Майно, що використовується партнерами при здійсненні ними спільної підприємницької діяльності належить партнерам на праві спільної власності. Кожен із партнерів несе солідарну відповідальність за дії (борги) будь-якого іншого партнера, пов’язані зі спільною діяльністю, усім своїм майном, включаючи частку у спільному майні партнерів. Серед видів партнерств виділяють: 1) повне партнерство, де всі партнери розділяють управлінські обов'язки та несуть необмежену особисту відповідальність за борги організації.

У більшості штатів для створення повного товариства не потрібна офіційна подача заявки – часто воно утворюється автоматично, коли двоє або більше осіб ведуть бізнес разом; 2) командитне товариство, де принаймні один генеральний партнер керує бізнесом і несе необмежену відповідальність, тоді як один або декілька обмежених партнерів вносять капітал і частку в прибутку, але несуть відповідальність лише в межах своїх інвестицій. Такі командитні товариста повинні бути зареєстровані в державі.

У деяких штатах також дозволені товариства з обмеженою відповідальністю (LLPs**),** які поширюють захист відповідальності на всіх партнерів. Партнери в LLPs, як правило, повинні мати ліцензію, наприклад, бухгалтери, лікарі або юристи. LLPs не захищатиме своїх партнерів у разі недбалості [2]. В США прийнято федеральний Уніфікований закон про партнерство (англ. Uniform Partnership Act) [9].

ISSN 3041-1793 Online

Серед переваг та недоліків партнерства варто виділити те, що партнерства у штатах відзначаються відносною простотою створення, гнучкістю організаційної структури та можливістю об'єднання професійних компетенцій і капіталу учасників. Разом із тим генеральні партнери несуть необмежену особисту відповідальність, а ймовірність виникнення розбіжностей між партнерами становить суттєвий ризик. За відсутності в партнерській угоді положень щодо безперервності діяльності, партнерство може бути автоматично припинене, у разі виходу або смерті одного з партнерів.

В радянському праві, на концепції якого в значній мірі опиралося українське законодавство, інституту партнерства і договорів про партнерство не існувало. В подальшому в Україні інститут партнерства знайшов своє віддзеркалення в Законі України «Про державно-приватне партнерство», в якому використовували загально вживаний у світі термін «публічно-приватне партнерство» (англ. public-private partnership) та був поіменований як «державно-приватне партнерство».

Треба визнати, що використання в українському праві терміну «державно-приватне партнерство» замість терміну «публічно-приватне партнерство», яке використовується в інших країнах, було не вдалим рішенням. Адже термін «державно-приватне партнерство» звужує суб'єктний склад осіб, які можуть виступати в якості партнерів. Так, із терміну «державно-приватне партнерство» випливало, що участь у договірних відносинах, крім відповідного приватного партнера (партнерів), може приймати тільки держава (відповідні державні органи). Водночас, термін «публічно-приватне партнерство» (англ. public-private partnership) передбачає можливість участі в даного роду договірних відносинах не лише держави, але і органів місцевого самоврядування, які відносяться до суб'єктів публічного права, але, принаймні згідно з українським правом, не є державними органами (державою).

Проте, Україна зробила крок вперед і 19 червня 2025 року прийняла Закон України «Про публічно-приватне партнерство», згідно з яким п. 6 ч. 1 ст. 1 визначає, що договір публічно-приватного партнерства (далі – договір ППП), що не є концесійним договором, – договір між публічним партнером та приватним партнером, який передбачає взяття та виконання приватним партнером перед публічним партнером обов'язку щодо фінансування (повного або часткового), створення та/або будівництва (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт, технічне переоснащення) і технічного обслуговування об'єкта ППП, з передачею або без передачі приватному партнеру права на управління та/або експлуатацію об'єкта ППП та/або права на надання суспільно значущих послуг, у порядку та на умовах, визначених таким договором [10]. Цікавим є те, що законодавець чітко прописує, що договір ППП не є концесійним. Тобто договір ППП – це

ISSN 3041-1793 Online

узагальнююча категорія, яка охоплює різні форми співпраці держави та приватного суб'єкта. Його головна мета – забезпечення суспільно значущих послуг або інфраструктури із залученням приватного ресурсу (фінансового, управлінського, технологічного). Тобто це комбіноване поняття, яке включає різні договірні конструкції. Натомість концесійний договір – це вже конкретний, спеціально врегульований вид договору, який є лише однією з форм реалізації публічно-приватного партнерства. Відмінність полягає у тому, що публічно-приватний договір — ширше поняття. Концесія є лише його різновидом. Тобто не кожен публічно-приватний договір є концесійним, але кожен концесійний – це форма ППП. У концесії держава передає приватному партнеру право створювати та/або експлуатувати об'єкт (дорогу, порт, енергетичну систему) з правом отримання доходу від користувачів. У ППП загалом можливі різні моделі: спільна діяльність, управління, сервісні контракти – не обов'язково з передачею права експлуатації чи стягнення плати з користувачів. Для концесії характерно, що значна частина комерційного ризику покладається на приватного партнера (наприклад, ризик недо-отримання доходу). У публічно-приватних договорах ризики можуть розподілятися більш гнучко і не завжди в такому обсязі переходять до приватної сторони. У концесії, як правило, плата здійснюється від користувачів об'єкта (тарифи, збори). У ППП – це може бути як плата користувачів, так і бюджетні платежі держави (availability payments), або змішані моделі. Концесійний договір детально регламентований спеціальним законодавством. Публічно-приватні договори можуть мати більш варіативну конструкцію, залежно від обраної моделі партнерства.

Отже, з наукової точки зору помилково ототожнювати ці поняття: концесія – це лише одна з інституційних форм реалізації публічно-приватного партнерства, яка має чітко визначені ознаки, тоді як публічно-приватний договір є ширшою категорією, що охоплює різні механізми взаємодії держави і бізнесу.

Публічно-приватне партнерство (ППП) як законодавче поняття є одним із ключових інструментів сучасної економічної політики держави, спрямованим на ефективне поєднання ресурсів, управлінського досвіду та інновацій приватного сектору з публічними інтересами та стратегічними цілями держави.

З науково-доктринальної точки зору, ППП доцільно розглядати не лише як форму співробітництва між державою та бізнесом, але як складний правовий механізм, що охоплює систему договірних, організаційних та фінансових відносин. Законодавче визначення зазвичай акцентує увагу на довгостроковості таких відносин, розподілі ризиків між сторонами та спрямованості на створення або управління об'єктами, що мають суспільне значення (інфраструктура, енергетика, транспорт, соціальна сфера тощо).

ISSN 3041-1793 Online

Важливим аспектом є те, що держава в межах ППП не відмовляється від своїх публічних функцій, а трансформує способи їх реалізації. Приватний партнер при цьому не просто виконує підрядні роботи, а бере на себе частину відповідальності за результат, включаючи фінансові ризики, експлуатацію об'єкта та досягнення визначених показників ефективності.

Особливу увагу слід звернути на юридичну природу ППП. Воно поєднує в собі елементи адміністративного, господарського та цивільного права. З одного боку, держава виступає як носій владних повноважень і гарантує дотримання публічного інтересу, з іншого – як рівноправний учасник договірних відносин. Це породжує певну дуалістичність правового статусу сторін і потребує чіткого нормативного врегулювання, щоб уникнути зловживань та конфліктів інтересів.

Крім того, суттєвим є питання розподілу ризиків, яке вважається наріжним каменем ППП. Законодавство зазвичай передбачає, що ризики мають покладатися на ту сторону, яка здатна найбільш ефективно ними управляти.

Це забезпечує економічну доцільність партнерства та стимулює приватного партнера до впровадження інноваційних рішень.

Не менш важливою є проблема прозорості та підзвітності. Оскільки мова йде про використання публічних ресурсів або об'єктів, законодавство повинно забезпечувати відкритість процедур відбору приватного партнера, контроль за виконанням договорів та захист інтересів суспільства. У цьому контексті ППП тісно пов'язане з принципами доброчесності, конкуренції та ефективного управління.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що публічно-приватне партнерство – це не просто юридична конструкція, а інституційний механізм модернізації державного управління. Його ефективність залежить від якості нормативного регулювання, рівня довіри між державою та бізнесом, а також від здатності сторін дотримуватися балансу між публічним інтересом і комерційною вигодою. Саме тому подальший розвиток законодавства у сфері ППП має бути спрямований на уточнення правових гарантій, удосконалення процедур та адаптацію до сучасних економічних викликів.

Публічно-приватне партнерство (ППП) в Україні є інструментом залучення приватного капіталу до розвитку інфраструктури та публічних послуг. Правове регулювання ППП має змішану природу: поряд із нормами публічного права застосовується цивільно-правове регулювання, зокрема щодо природи договорів, зобов'язань та відповідальності. Така бінарність спричиняє низку практичних проблем на стадіях укладення та виконання договорів ППП. А саме відсутність чіткої межі між адміністративною та цивільною відповідальністю сторін, неповне узгодження норм Закону України «Про публічно-приватне партнерство» із нормами Цивільного кодексу

ISSN 3041-1793 Online

України (ЦК України), труднощі в узгодженні публічного інтересу з принципом свободи договору (ст. 627 ЦК України) [11].

Коли держава виступає стороною ППП на рівних умовах із приватним партнером, на практиці виникає затримка у наданні державної підтримки, зміна нормативного середовища під час реалізації проєкту і досить часто одностороння зміна умов використання об'єкта або його статусу.

Ключовим елемент ППП є розподіл ризиків. Відсутність чітких механізмів у договорі призводить до спорів щодо форс-мажору, перекладання інвестиційного ризику на приватного партнера та проблем із валютними ризиками при залученні іноземних інвестицій. ЦК України встановлює загальні правила, але специфічні ризики інфраструктурних проєктів мають бути деталізовані — що часто не робиться. Процедури підготовки проєкту, визначення приватного партнера та оцінки економічної ефективності є надмірно бюрократизованими. Проводиться багатоступенева експертиза, відбуваються довготривалі погодження з кількома державними органами та складні тендерні процедури. Це порушує принцип оперативності цивільного обороту та знижує інвестиційну привабливість ППП.

Хоча держава виступає рівноправною стороною договору (ст. 627 ЦК України), на практиці її поведінка часто зумовлена адміністративно-правовою природою. Неналежне виконання зобов'язань державними партнерами можливе при неякісному або несвоєчасному наданні державної підтримки. затримки у виділенні бюджетних коштів, зміні умов або вимог до інфраструктурного об'єкта після укладення договору та ризику одностороннього втручання органів влади. Такі порушення складно компенсувати цивільно-правовими механізмами, адже стягнення збитків із держави є тривалим та малоефективним.

З іншого боку фінансові проблеми та недостатні гарантії приватного партнера, також ставлять під сумнів належне виконання договорів. Відсутність чітких механізмів повернення інвестицій, складність застосування цивільно-правових способів забезпечення (застава, гарантія, поручительство), ризики нестабільності бюджетного фінансування та ускладнене залучення кредитних ресурсів через непрозору державну політику, це невеликий перелік фінансових труднощів, що є перешкодою реалізації можливостей проєктів ППП.

Тривалість більшості проектів ППП (10–50 років) робить їх особливо чутливими до зміни політичних пріоритетів, реформування державних органів, бюджетних обмежень та оновлення законодавства, що впливає на умови виконання договору. Все це суперечить принципу стабільності цивільних зобов'язань.

Проекти ППП є технічно й економічно складними, а тому вимагають глибокої спеціалізації суддів. На практиці виникають труднощі: складність

ISSN 3041-1793 Online
доказування збитків та порушень; обмеженість судової практики у сфері ППП; нерівність сторін процесу, коли державний орган має адміністративний ресурс.

Хоч міжнародний арбітраж забезпечує більшу неупередженість, його застосування в ППП: часто обмежується законодавством; викликає суперечки щодо сумісності з публічно-правовим статусом держави; може бути заблоковане державними органами на етапі укладення договору.

Практичні проблеми укладення та реалізації договорів ППП в Україні зумовлені дуалістичною природою цих відносин – поєднанням публічних повноважень держави та приватно-правових механізмів ЦК України.

Висновки. Отже, публічно-приватне партнерство – особливий вид правовідносин, що відрізняється від класичних моделей співробітництва між суб'єктами приватного права. Договір публічно-приватного партнерства необхідно розглядати як квазіцивільний (гібридний) договір публічного інтересу, що поєднує елементи приватноправового та публічно-правового регулювання, але не може бути повною мірою віднесений до жодної з цих категорій. Це обґрунтовує необхідність запровадження спеціальних правил щодо зміни, припинення та відповідальності за такими договорами.

На нашу думку, необхідно розвивати концепцію асиметричного публічно-приватного партнерства, відповідно до якої, незважаючи на формальну рівність сторін договору, держава зберігає владно-регуляторні переваги, що істотно впливають на баланс інтересів та механізми реалізації відповідальності. Це дозволяє пояснити обмежену ефективність застосування традиційних цивільно-правових інструментів у сфері ППП. Варто формувати спеціальний правововий режим, що передбачає обмеження можливості одностороннього втручання держави у вже укладені договори та встановлення додаткових гарантій для приватного партнера. Для розподілу ризиків у договорах ППП потрібно запровадити критерій контролю, відповідно до якого ризик має покладатися на ту сторону, яка фактично контролює причини його виникнення, а не лише здатна ефективно ним управляти. Такий підхід сприяє підвищенню юридичної визначеності договірних умов та зменшенню кількості спорів у процесі реалізації проєктів.

Існує нагальна необхідність впровадження принципу стабільності умов публічно-приватного партнерства, який передбачає гарантії незмінності істотних умов договору, недопустимість їх одностороннього перегляду державою та обов'язковість компенсації приватному партнеру, у разі зміни нормативно-правового середовища. У цьому контексті ППП обґрунтовано як форму інвестиційної діяльності з підвищеним рівнем публічного ризику, що дозволяє виокремити категорію інвестиційної вразливості ППП. Також слід запроваджувати обов'язкові механізми компенсації інвесторам, розширити можливості застосування міжнародного арбітражу, уніфікувати типові

ISSN 3041-1793 Online

договори ППП та спростити процедуру відбору приватного партнера. Переконані, що запропоновані підходи спрямовані на підвищення ефективності правового регулювання та інвестиційної привабливості публічно-приватного партнерства в Україні.

Література:

1. Corpus Iuris Civilis. Iustiniani Institutiones. URL: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/just3.gr.htm (дата звернення: 12.11.2025).

2. Padgett, John F.; McLean, Paul D. (2006). "Organizational Invention and Elite Transformation: The Birth of Partnership Systems in Renaissance Florence". American Journal of Sociology. 111 (5): 1463–1568. doi:10.1086/498470. S2CID 144729381.

3. Beerbühl, Margrit Schulte (13 January 2012). "Networks of the Hanseatic League". EGO European History Online. URL: https://ieg-ego.eu/en/threads/european-networks/economic-networks/margrit-schulte-beerbuehl-networks-of-the-hanseatic-league (дата звернення: 12.11.2025).

4. OECD (2012), Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships. URL: https://www.oecd.org/governance/budgeting/PPP-Recommendation.pdf (дата звернення: 12.11.2025).

5. Hodge S. The U.S. Has More Individually Owned Businesses than Corporations. Tax Foundation. January 13, 2014. URL: http://taxfoundation.org/blog/us-has-moreindividually-owned-businesses-corporations (дата звернення: 12.11.2025).

6. Nicholl E. What are the types of law firm partnership? LawCareers.Net. 11 March 2025. URL: https://www.lawcareers.net/Explore/Features/11032025-What-are-the-types-of-law-firm-partnership (дата звернення: 12.11.2025).

7. The Law Dictionary. Free Online Legal Dictionary Featuring Black's Law Dictionary, 2nd Ed. URL: https://thelawdictionary.org/partnership/ (дата звернення: 28.01.2026).

8. Ashburn N. Partnership. *Britannica Money*. URL: http://www..com/EBchecked/topic/445244/partnership (дата звернення: 28.01.2026).

9. Uniform Partnership Act (1997). URL: https://www.uniformlaws.org/viewdocument/final-act-98?CommunityKey=52456941-7883-47a5-91b6-d2f086d0bb44&tab=librarydocuments (дата звернення: 28.01.2026).

10. Про публічно-приватне партнерство. Закон України від 19 червня 2025 р. *Відомості Верховної Ради.* 2025. № 43-45. ст.192.

11. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40-41. Ст. 356.

References:

1. Corpus Iuris Civilis. Iustiniani Institutiones. Available at: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/just3.gr.htm (accessed 12 November 2025).

2. Padgett, J. F., McLean, P. D. (2006). Organizational invention and elite transformation: The birth of partnership systems in Renaissance Florence. American Journal of Sociology, 111(5), 1463–1568. https://doi.org/10.1086/498470

3. Beerbühl, M. S. (2012). Networks of the Hanseatic League. EGO European History Online. Available at: https://ieg-ego.eu/en/threads/european-networks/economic-networks/margrit-schulte-beerbuehl-networks-of-the-hanseatic-league (accessed 12 November 2025).

4. OECD (2012). Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships. Available at: https://www.oecd.org/governance/budgeting/PPP-Recommendation.pdf (accessed 12 November 2025).

ISSN 3041-1793 Online
5. Hodge, S. (2014). The U.S. has more individually owned businesses than corporations. Tax Foundation. Available at: http://taxfoundation.org/blog/us-has-moreindividually-owned-businesses-corporations (accessed 12 November 2025).

6. Nicholl, E. (2025). What are the types of law firm partnership? LawCareers.Net. Available at: https://www.lawcareers.net/Explore/Features/11032025-What-are-the-types-of-law-firm-partnership (accessed 12 November 2025).

7. The Law Dictionary. Partnership. Free Online Legal Dictionary Featuring Black's Law Dictionary (2nd ed.). Available at: https://thelawdictionary.org/partnership/ (accessed 28 January 2026).

8. Ashburn, N. Partnership. Britannica Money. Available at: https://www.britannica.com /topic/partnership-business (accessed 28 January 2026).

9. Uniform Partnership Act (1997). Available at: https://www.uniformlaws .org/viewdocument/final-act-98?CommunityKey=52456941-7883-47a5-91b6-d2f086d0bb44&tab=librarydocuments (accessed 28 January 2026).

10. Pro publichno-pryvatne partnerstvo: Zakon Ukrainy vid 19 chervnia 2025 r. [On Public-Private Partnership: Law of Ukraine of June 19, 2025]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2025, No. 43–45, Art. 192.

11. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2003, No. 40–41, Art. 356.

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.743 (477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1421-1434

Малєєв Євген Сергійович аспірант денної форми навчання кафедри приватно-правових дисциплін Університету сучасних знань, https://orcid .org/0009-0006-7256-6355

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Анотація: в даній статті визначено, що правове регулювання реконструкції об'єктів нерухомості в умовах збройної агресії є комплексний міжгалузевий інститут, що формується на стику містобудівного, адміністративного, цивільного та інформаційного права. Актуальність теми зумовлена тим, що реконструкція пошкоджених об'єктів у сучасних умовах уже не зводиться до звичайної будівельної процедури, а здійснюється в межах спеціального правового режиму, який поєднує норми Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», де реконструкція охоплюється поняттям будівництва, із спеціальними механізмами фіксації пошкоджень, ведення Державного реєстру пошкодженого та знищеного майна, надання компенсації та реалізації експериментальних процедур відновлення пошкоджених об'єктів нерухомості.

Обґрунтовано, що особливість правового регулювання реконструкції в умовах збройної агресії полягає у його багаторівневості. З одного боку, діють загальні містобудівні вимоги до проектування, виконання будівельних робіт і прийняття об'єктів в експлуатацію, а з іншого — застосовуються спеціальні правила, пов'язані з попереднім обстеженням пошкоджених будівель, поданням інформаційного повідомлення про пошкоджене майно, отриманням компенсації через механізм «єВідновлення» та використанням спеціальних урядових порядків для відновлення окремих об'єктів нерухомого майна.

У роботі наголошено, що реконструкція в умовах збройної агресії набуває не лише приватноправового, а й виразного публічно-правового значення, оскільки спрямована на захист житлових прав, відновлення безпечного середовища проживання, забезпечення стійкості територіальних громад та реалізацію державної політики відбудови. Зроблено висновок, що чинне законодавство України вже сформувало базовий нормативний каркас для реконструкції пошкодженого майна, однак подальшого вдосконалення потребують узгодження містобудівних, компенсаційних і реєстраційних процедур, а також спрощення адміністративних механізмів доступу до відновлення для власників пошкоджених об'єктів.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: реконструкція, нерухоме майно, збройна агресія, пошкоджене майно, компенсація, єВідновлення, містобудівна діяльність, відбудова.

Maleev Yevgen Serhiyovych full-time postgraduate student of the Department of Private Law Disciplines of the University of Modern Knowledge, https://orcid.org/0009-0006-7256-6355

LEGAL REGULATION OF RECONSTRUCTION OF REAL ESTATE OBJECTS IN CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION

Abstract. This article determines that the legal regulation of reconstruction of real estate objects in conditions of armed aggression is a complex interdisciplinary institution formed at the junction of urban planning, administrative, civil and information law. The relevance of the topic is due to the fact that the reconstruction of damaged facilities in modern conditions is no longer reduced to a regular construction procedure, but is carried out within the framework of a special legal regime that combines the norms of the Law of Ukraine "On Regulation of Urban Development Activities", where reconstruction is covered by the concept of construction, with special mechanisms for recording damage, maintaining the State Register of Damaged and Destroyed Property, providing compensation and implementing experimental procedures for restoring damaged real estate.

It is substantiated that the peculiarity of the legal regulation of reconstruction in conditions of armed aggression lies in its multi-level nature. On the one hand, general urban planning requirements for design, construction work and commissioning of facilities are in force, and on the other hand, special rules are applied related to the preliminary inspection of damaged buildings, submission of an information notice about damaged property, obtaining compensation through the "eReconstruction" mechanism and the use of special government orders for the restoration of individual real estate.

The paper emphasizes that reconstruction in conditions of armed aggression acquires not only private law, but also a clear public law significance, since it is aimed at protecting housing rights, restoring a safe living environment, ensuring the stability of territorial communities and implementing the state reconstruction policy. It is concluded that the current legislation of Ukraine has already formed a basic regulatory framework for the reconstruction of damaged property, but further improvement is required to harmonize urban planning, compensation and registration procedures, as well as simplifying administrative mechanisms for access to restoration for owners of damaged facilities.

Keywords: reconstruction, real estate, armed aggression, damaged property, compensation, e-Reconstruction, urban planning activity, reconstruction.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила масове пошкодження та знищення житлових, громадських і виробничих об'єктів нерухомості, унаслідок чого реконструкція таких об'єктів набула не лише містобудівного, а й виразного публічно-правового значення. Нині правове регулювання цієї сфери формується на стику загального містобудівного законодавства, де реконструкція охоплюється поняттям будівництва, та спеціальних актів, що визначають порядок фіксації пошкоджень, технічного обстеження, виконання невідкладних робіт, надання компенсації й особливості дозвільних процедур у будівництві під час воєнного стану.

Проблема полягає в тому, що чинний нормативний масив, попри значний розвиток після 2022 року, залишається багаторівневим і не цілком узгодженим: правила містобудівної діяльності, компенсаційні механізми, процедури реєстрації пошкодженого майна, адміністративні сервіси відновлення та спеціальні експериментальні порядки співіснують, але не завжди утворюють цілісний юридичний механізм саме реконструкції об'єктів нерухомості. У науковій літературі також звертається увага на фраг-ментарність нормативно-правового забезпечення сфери відновлення та потребу його систематизації.

Метою статті є комплексний аналіз правового регулювання реконструкції об'єктів нерухомості в умовах збройної агресії, з'ясування його структури, змісту та особливостей, а також виявлення прогалин і колізій у взаємодії містобудівних, адміністративних і компенсаційних механізмів. Досягнення цієї мети передбачає: визначення нормативних засад реконструкції пошкоджених об'єктів; характеристику процедур технічного обстеження, фіксації пошкоджень і отримання компенсації; аналіз спеціальних воєнних спрощень у сфері будівництва; а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Стан дослідження проблеми. Питання правового забезпечення відновлення майна та територій, пошкоджених унаслідок війни, уже привернули увагу українських науковців, однак досліджуються переважно фрагментарно. Так, В. Бондар аналізує нормативно-правове забезпечення реалізації державної політики у сфері відновлення територій і доходить висновку про фрагментарний характер чинної нормативної бази та відсутність єдиної законодавчої рамки; М. Я. Микитась досліджує адміністративно-правовий механізм відновлення інфраструктури та розподіл повноважень між органами публічної влади у процесі відбудови.

Окремий масив праць присвячений компенсаційним і цивільно-правовим аспектам пошкодження та знищення нерухомості. Зокрема, В. А. Кройтор досліджує особливості компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна та підкреслює, що сучасні процедури компенсації ще перебувають на стадії

ISSN 3041-1793 Online
становлення; Г. В. Самойленко та А. А. Малафєєв аналізують відшкодування шкоди, завданої житлу громадян, і акцентують на проблемі правової визначеності підстав, умов та порядку такого відшкодування; З. Ф. Самчук-Колодяжна та Д. О. Колодяжний звертають увагу на проблеми відшкодування шкоди житловим об'єктам громадян, завданої воєнною агресією РФ.

Водночас аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що саме правове регулювання реконструкції об'єктів нерухомості як окремого інституту в умовах збройної агресії ще не стало предметом самостійного комплексного дослідження. У наявних працях переважає або загальний аналіз політики відновлення територій, або дослідження компенсації за пошкоджене чи знищене майно, тоді як взаємозв'язок між технічним обстеженням, фіксацією пошкоджень, містобудівними процедурами, воєнними дозвільними спрощеннями та спеціальними механізмами відновлення окремих об'єктів розкрито недостатньо. Саме ця обставина і зумовлює наукову доцільність обраної теми.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року № 3038-VI визначає базові правові та організаційні засади реконструкції як різновиду містобудівної діяльності. Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 цього Закону, будівництво охоплює нове будівництво, реконструкцію, реставрацію та капітальний ремонт об'єкта будівництва [1].

Отже, на рівні законодавчого визначення реконструкція розглядається законодавцем не як ізольована технічна дія, а як самостійна форма будівельної діяльності, на яку поширюється загальний містобудівний режим, включно з вимогами щодо планування територій, проектування, набуття права на виконання робіт, прийняття об'єкта в експлуатацію та здійснення державного архітектурно-будівельного контролю.

Положення ст. 15-1 та ст. 15-2 Закону, якими врегульовано програми комплексного відновлення області та території територіальної громади. Вказані норми запроваджують спеціальний інструмент просторового і функціонального планування відновлення територій, що постраждали внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій і надзвичайних ситуацій. Закон прямо передбачає, що програма комплексного відновлення території громади повинна містити аналіз негативних впливів бойових дій, а також аналіз їх впливу на традиційний характер середовища, історичні ареали та об'єкти культурної спадщини; крім того, положення затвердженої програми є складовими вихідних даних для розроблення та внесення змін до містобудівної документації на місцевому рівні. Це дає підстави стверджувати, що Закон № 3038-VI визначає реконструкцію пошкоджених об'єктів нерухомості не лише як окрему будівельну процедуру, а і як елемент ширшої системи територіального відновлення.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас Закон визначає і процедурно-правовий механізм здійснення реконструкції. Йдеться насамперед про положення ст. 29 щодо вихідних даних, ст. 31 щодо проектної документації, ст. 34, 36 і 37 щодо права на виконання підготовчих та будівельних робіт, а також ст. 39 щодо прийняття закінченого будівництвом об'єкта в експлуатацію [1]. Саме через ці норми реконструкція набуває форми юридично впорядкованого процесу, в якому реалізація права на відновлення об'єкта залежить від дотримання встановлених вимог до проектування, класу наслідків об'єкта, наявності відповідного дозволу чи повідомлення та завершального оформлення результату будівництва. Закон також пов'язує виконання таких процедур із функціонуванням електронної системи у сфері будівництва та реєстру будівельної діяльності.

У контексті збройної агресії принципово важливими є спеціальні приписи розділу V «Прикінцеві положення» цього Закону. Зокрема, законодавець встановив, що демонтаж об'єктів, пошкоджених або зруйнованих внаслідок воєнних дій чи терористичних актів, здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, а рішення про демонтаж приймається власником або органом управління майном за результатами обстеження. Крім того, передбачено, що замовником будівництва, крім нового будівництва, пов'язаного з відновленням пошкоджених об'єктів нерухомого майна, які не перебувають у комунальній власності, може бути виконавчий орган сільської, селищної чи міської ради. Окремо закон вимагає, щоб у заявах і документах щодо містобудівних умов та обмежень, права на виконання робіт, зміни такого права чи прийняття об'єкта в експлуатацію зазначався реєстраційний номер звіту або акта щодо обстеження пошкодженого об'єкта нерухомого майна в електронній системі або в Державному реєстрі пошкодженого та знищеного майна. Це свідчить про те, що Закон № 3038-VI у сучасних умовах уже не обмежується класичним регулюванням забудови, а визначає спеціальні містобудівні передумови відновлення об'єктів, пошкоджених внаслідок збройної агресії.

Таким чином, Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» виконує роль базового системоутворюючого акта, який, по-перше, легалізує реконструкцію як самостійний різновид будівництва; по-друге, встановлює загальну процедуру її здійснення; по-третє, інтегрує реконструкцію у механізм просторового планування відновлення постраждалих територій; по-четверте, закріплює окремі спеціальні правила для відновлення пошкоджених об'єктів нерухомості в умовах воєнного та післявоєнного періоду.

Саме тому аналіз цього Закону є необхідною передумовою для належного розуміння всієї системи правового регулювання реконструкції нерухомості в умовах збройної агресії.

ISSN 3041-1793 Online

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» від 12.05.2022 № 2254-IX має значення як акт, що модернізує інституційно-процедурну основу відновлення територій і об'єктів, постраждалих унаслідок бойових дій. Саме цим Законом до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» було введено легальне поняття програми комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини), яка визначає основні просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України. Отже, Закон № 2254-IX [2] не зводиться до технічного коригування містобудівного законодавства, а формує нормативну основу для включення реконструкції пошкоджених об'єктів нерухомості у ширший механізм комплексного територіального відновлення.

Не менш важливо, що Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» посилив процедурну та публічну складову у сфері відновлення, закріпивши спеціальну статтю 21-1 про громадське обговорення проектів програм комплексного відновлення та прямо заборонивши їх затвердження без такого обговорення. Крім того, ним було закріплено електронну форму містобудівної документації та її внесення до Реєстру будівельної діяльності, а також уточнено підходи до планування територій, призначених для комплексної забудови чи реконструкції. У цьому аспекті для сфери реконструкції пошкоджених об'єктів нерухомості визначає три ключові речі: просторову рамку відновлення, процедурні вимоги до її формування та обов'язковість врахування публічного інтересу при ухваленні рішень.

Таким чином, даний законодавчий акт створив юридичні передумови для переходу від фрагментарної реакції на руйнування до програмного, цифровізованого і процедурно впорядкованого відновлення територій та об'єктів нерухомості. Його значення полягає в тому, що реконструкція в умовах збройної агресії починає розумітися не лише як окрема будівельна дія щодо конкретного об'єкта, а як елемент комплексної публічної політики відбудови, просторового розвитку та управління наслідками війни.

Положення Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 № 2923-IX слід розглядати як спеціальний компенсаційно-відновлювальний акт, який не замінює базове містобудівне регулювання реконструкції, але створює її окреме публічно-правове підґрунтя. Уже в

ISSN 3041-1793 Online

преамбулі цього Закону закріплено, що він визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, спричинені збройною агресією Російської Федерації проти України, а також правові засади створення і ведення Державного реєстру пошкодженого та знищеного майна [3]. Тим самим даний законодавчий акт формує спеціальний юридичний механізм, через який відновлення пошкодженого об'єкта нерухомості набуває не лише приватно-правового, а й виразного публічно-правового виміру.

Для досліджуваної теми особливо важливими є положення ст. 1 цього Закону, якими розмежовано знищені та пошкоджені об'єкти нерухомого майна. Закон прямо визначає, що пошкодженими є ті об'єкти, які можуть бути відновлені шляхом поточного або капітального ремонту, реконструкції чи реставрації, якщо таке відновлення є економічно доцільним [3]. Отже, саме в межах цього акта реконструкція отримує законодавче визнання як один із допустимих способів відновлення пошкодженого майна, а віднесення об'єкта до категорії пошкодженого чи знищеного має визначальне значення для вибору подальшого правового механізму його відновлення. Водночас Закон [3] закріплює, що компенсація за пошкоджений або знищений об'єкт може надаватися, зокрема, у формі виконання робіт, пов'язаних з будівництвом, на пошкодженому об'єкті з метою його відновлення, або шляхом перерахування коштів на спеціальний рахунок для виконання таких робіт чи придбання будівельної продукції.

Не менш суттєве значення для правового регулювання реконструкції має інституціональний механізм, закладений у Законі № 2923-IX. Ним передбачено створення Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації як консультативно-дорадчого органу при виконавчому органі ради або відповідній військовій адміністрації, а також врегульовано порядок подання заяв, прийняття рішень, доступу до документів і перевірки відомостей. Крім того, Закон формує інформаційну основу відновлення через Державний реєстр пошкодженого та знищеного майна, який визначається як єдина державна інформаційно-комунікаційна система для збирання, обліку, обробки та зберігання інформації про пошкоджене і знищене майно, осіб, чиє майно постраждало, завдану шкоду, компенсацію та фінансування відновлення. При цьому Реєстр інтегрується в режимі електронної взаємодії з Єдиною державною електронною системою у сфері будівництва, Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, Державним земельним кадастром та іншими державними інформаційними системами.

Саме тому цей Закон визначає не лише матеріальні підстави компенсації, а й інформаційно-процедурну архітектуру, без якої реконструкція пошкодженого об'єкта в умовах війни не може бути належно легалізована та профінансована.

ISSN 3041-1793 Online

У контексті реконструкції особливо показовими є і спеціальні приписи розділу V «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 2923-IX. Ними встановлено, що щодо об'єктів, пошкоджених унаслідок збройної агресії, отримання містобудівних умов та обмежень, права на виконання підготовчих і будівельних робіт, зміни такого права та прийняття об'єкта в експлуатацію може здійснюватися навіть за відсутності кадастрового номера земельної ділянки та оформленого речового права на земельну ділянку, будівлю або споруду. Водночас у відповідних заявах і документах має зазначатися реєстраційний номер звіту (акта) щодо обстеження пошкодженого об'єкта в електронній системі або в Реєстрі пошкодженого та знищеного майна. Отже, Закон № 2923-IX прямо впливає на реконструкцію не лише через механізм компенсації, а й через спеціальне спрощення доступу до містобудівних процедур для пошкоджених об'єктів, поєднуючи компенсаційний, реєстраційний і дозвільний елементи в єдину систему відновлення.

Таким чином, положення Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» визначають: по-перше, правовий статус пошкодженого і знищеного майна; по-друге, форми компенсації, безпосередньо пов'язані з відновленням і реконструкцією; по-третє, систему органів і процедур, через які ухвалюються рішення про надання компенсації; по-четверте, інформаційно-реєстрову основу документування пошкоджень та фінансування відновлення; по-п'яте, спеціальні юридичні передумови для проходження містобудівних процедур щодо реконструкції пошкоджених об'єктів нерухомості. Саме тому цей Закон доцільно кваліфікувати як один із центральних спеціальних актів у системі правового регулювання реконструкції нерухомого майна в умовах збройної агресії.

Важливе значення при визначенні правового регулювання реконструкції об'єктів нерухомості в умовах збройної агресії мають підзаконні нормативно-правові акти.

Так, постанова Кабінету Міністрів України «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 26.03.2022 № 380 виконує функцію первинного інформаційно-фіксаційного акта, з якого фактично починається подальший правовий механізм відновлення пошкодженого майна [4]. Її значення полягає в тому, що нею запроваджено збір та облік інформації про пошкоджене і знищене нерухоме майно з метою подальшого застосування

ISSN 3041-1793 Online

механізмів поновлення порушених майнових прав, затверджено порядок подання інформаційного повідомлення, а також покладено на Мінцифри забезпечення збору, зберігання та передачі таких повідомлень держателю профільного реєстру. Важливо, що дія затвердженого Порядку поширена як на фізичних, так і на юридичних осіб, а в самому Порядку закріплено базове для всієї системи розмежування знищеного майна як такого, відновлення якого шляхом ремонту чи реконструкції неможливе або економічно недоцільне. Отже, постанова № 380 формує первинну доказову та реєстраційну основу, без якої подальша реконструкція пошкодженого об'єкта не може бути належно інтегрована в механізм компенсації та відновлення.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги "єВідновлення"» від 21.04.2023 № 381 має значення як спеціальний процедурно-фінансовий акт, що конкретизує механізм відновлення пошкоджених об'єктів через електронну публічну послугу «єВідновлення». Нею затверджено Порядок, який визначає механізм надання компенсації, встановлює, що послуга надається на підставі заяви, поданої до Реєстру пошкодженого та знищеного майна через Портал Дія, визначає коло пошкоджених об'єктів, які можуть бути відновлені шляхом ремонту, а також запроваджує поділ на ремонт категорії А і ремонт категорії Б залежно від розрахованої суми компенсації. Крім того, ця постанова формує режим цільового використання коштів: відкривається спеціальний рахунок, забороняється зняття готівки та перерахування коштів на інші рахунки, окрім рахунків суб'єктів господарювання, задіяних у реалізації послуги, а використання коштів обмежується часовими межами 12 або 18 місяців залежно від категорії ремонту. У такий спосіб постанова № 381 переводить відновлення пошкодженого майна з площини абстрактного права на компенсацію у площину детально врегульованої адміністративної процедури, де реконструкція або ремонт опосередковуються цифровим сервісом, банківським супроводом, чек-листом пошкоджень та подальшою верифікацією цільового використання компенсації.

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 13.06.2023 № 624 визначає інституційно-реєстровий каркас системи відновлення пошкодженого майна. Нею затверджено Порядок ведення Державного реєстру пошкодженого та знищеного майна, який прямо визначає процедуру та вимоги щодо його ведення і функціонування, а метою створення Реєстру називає формування

ISSN 3041-1793 Online
єдиної національної геоінформаційної системи збирання, накопичення, обліку, зберігання та захисту даних про пошкоджене та знищене майно. Постанова також передбачає внесення до Реєстру відомостей про пошкоджені й знищені об'єкти, власників, а також підвантаження актів комісійного обстеження, технічних звітів та інших документів, що підтверджують пошкодження чи знищення майна; держателем Реєстру визначено Мінрозвитку, а серед публічних реєстраторів названо місцеві державні адміністрації, військові адміністрації та відповідні комісії. Отже, даний підзаконний акт забезпечує зв'язок між фактом пошкодження, його документуванням, рішенням про компенсацію та подальшим проходженням містобудівних процедур щодо реконструкції.

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану» від 24.06.2022 № 722 має значення як акт, що встановлює спеціальний тимчасовий режим дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві під час воєнного стану. Вона прямо закріплює, що надання послуг із питань дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві здійснюється з урахуванням спеціальних особливостей на період дії воєнного стану в Україні та протягом одного року після його припинення чи скасування. Зміст цієї постанови свідчить, що її мета полягає не в повному скасуванні містобудівних процедур, а в їх адаптації до умов війни: вона охоплює, зокрема, правила щодо певних малих об'єктів житлового будівництва, погоджувальні процедури у сфері культурної спадщини, а також встановлює, що зареєстровані повідомлення про початок виконання будівельних робіт і видані дозволи, оформлені з урахуванням цієї постанови, залишаються чинними до завершення будівництва. У контексті реконструкції пошкоджених об'єктів нерухомості постанова № 722 виконує функцію процесуального спрощення доступу до будівельних процедур в умовах воєнного стану.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва» від 12.04.2017 № 257 у досліджуваній сфері визначає техніко-правову передумову для прийняття рішення про відновлення або демонтаж пошкодженого об'єкта. Затверджений нею Порядок встановлює механізм проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва з метою оцінки їх відповідності основним вимогам до будівель і споруд та забезпечення надійності й безпеки їх експлуатації. Особливо важливим є те, що за результатами змін, прийнятих уже після початку повномасштабної агресії, звіт про обстеження пошкодженого об'єкта прямо визначено підставою для прийняття рішення про виконання робіт із відновлення пошкоджених об'єктів або їх демонтажу (ліквідації). Саме тому постанова № 257 є ключовим актом, який переводить питання реконструкції з площини загального бажання

ISSN 3041-1793 Online

відновлення у площину технічно і юридично обґрунтованого рішення, що спирається на встановлений технічний стан об'єкта.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд» від 19.04.2022 р. № 473 визначає спеціальний порядок виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд. У ній невідкладні роботи визначено як комплекс першочергових організаційно-технічних робіт і заходів, спрямованих на ліквідацію небезпечних наслідків пошкодження, запобігання загибелі людей та зменшення можливих матеріальних втрат. Цей Порядок не поширюється на об'єкти культурної спадщини, але може застосовуватися для фіксації пошкоджень будівель і споруд державної форми власності; крім того, він запроваджує особливий режим організації таких робіт та навіть допускає обмеження доступу до інформації про план робіт. У системі правового регулювання реконструкції постанова № 473 посідає проміжне місце між фіксацією пошкоджень і власне відновленням, оскільки регламентує першочергову стабілізацію небезпечного об'єкта до початку повноцінної реконструкції чи демонтажу.

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання відновлення окремих об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 02.08.2025 № 934 має значення як акт, що переводить окремі процеси відновлення у формат експериментального проекту. За офіційним описом акта, нею затверджено Порядок реалізації експериментального проекту щодо відновлення окремих об'єктів нерухомого майна, пошкоджених унаслідок збройної агресії Російської Федерації, а метою такого проекту визначено забезпечення невідкладного відновлення пошкоджених об'єктів шляхом їх капітального ремонту або реконструкції. Отже, постанова № 934 є прикладом подальшої еволюції правового регулювання у цій сфері: від загальних процедур фіксації, обстеження і компенсації держава переходить до апробації спеціального експериментального механізму прискореного відновлення окремих об'єктів нерухомості. З огляду на це, зазначену постанову доцільно розглядати як акт, спрямований на формування спрощеної моделі практичної реалізації реконструкції у найбільш суспільно значущих випадках.

Узагальнюючи, можна дійти висновку, що проаналізовані законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти формують послідовний багаторівневий підзаконний механізм реконструкції пошкодженої нерухомості: від первинної фіксації пошкодження і подання інформаційного повідомлення, через ведення державного реєстру та технічне обстеження, до виконання невідкладних робіт, отримання компенсації, проходження спрощених дозвільних процедур та

ISSN 3041-1793 Online

реалізації спеціальних експериментальних моделей відновлення. Саме ця сукупність актів забезпечує практичну реалізацію законодавчих положень про відновлення нерухомого майна в умовах збройної агресії і переводить загальні законодавчі приписи у площину конкретних адміністративних процедур.

Література:

1. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. Відомості Верховної Ради України, 2011. № 34. Ст.343.

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності: Закон України від 12.05.2022 № 2254-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2254-20#Text

3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX. Відомості Верховної Ради, 2023. № 60. Ст.191.

4. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 26.03.2022 р. № 380. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text

5. Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги "єВідновлення": затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 381. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text

6. Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 р. № 624. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2023-%D0%BF#Text

7. Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 722. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722-2022-%D0%BF#Text

8. Про затвердження Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 р. № 257. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2017-%D0%BF#Text

9. Про затвердження Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 19. Квітня 2022 р. № 473. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-%D0%BF#Text

10. Деякі питання відновлення окремих об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 02.08.2025 № 934. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2025-%D0%BF

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Pro rehuliuvannia mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 17 liut. 2011 r. № 3038-VI [On Regulation of Urban Planning Activity: Law of Ukraine of February 17, 2011, No. 3038-VI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 2011, 34, Art. 343 [in Ukrainian].

2. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo pershocherhovykh zakhodiv reformuvannia sfery mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 12 trav. 2022 r. № 2254-IX [On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Priority Measures for Reforming the Sphere of Urban Planning Activity: Law of Ukraine of May 12, 2022, No. 2254-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2254-20#Text [in Ukrainian].

3. Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehorii obiektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, ta Derzhavnyi reiestr maina, poshkodzhenoho ta znyshchenoho vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23 liut. 2023 r. № 2923-IX [On Compensation for Damage and Destruction of Certain Categories of Real Estate as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, Sabotage Caused by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, and the State Register of Property Damaged and Destroyed as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, Sabotage Caused by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine: Law of Ukraine of February 23, 2023, No. 2923-IX]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 2023, 60, Art. 191 [in Ukrainian].

4. Pro zbir, obrobku ta oblik informatsii pro poshkodzhene ta znyshchene nerukhome maino vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 berez. 2022 r. № 380 [On the Collection, Processing and Accounting of Information on Damaged and Destroyed Real Estate as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, Sabotage Caused by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine: approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 26, 2022, No. 380]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia kompensatsii dlia vidnovlennia okremykh katehorii obiektiv nerukhomoho maina, poshkodzhenykh vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii, z vykorystanniam elektronnoi publichnoi posluhy “IeVidnovlennia”: zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 kvit. 2023 r. № 381 [On Approval of the Procedure for Granting Compensation for the Restoration of Certain Categories of Real Estate Damaged as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, Sabotage Caused by the Armed Aggression of the Russian Federation, Using the Electronic Public Service “eVidnovlennia”: approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 21, 2023, No. 381]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

6. Deiaki pytannia zabezpechennia funktsionuvannia Derzhavnoho reiestru maina, poshkodzhenoho ta znyshchenoho vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 cherv. 2023 r. № 624 [Some Issues of Ensuring the Functioning of the State Register of Property Damaged and Destroyed as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, Sabotage Caused by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine: approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 13, 2023, No. 624]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2023-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

7. Deiaki pytannia zdiisnennia dozvilnykh ta reiestratsiinykh protsedur u budivnytstvi v umovakh voiennoho stanu: zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 cherv. 2022 r. № 722 [Some Issues of Implementing Permit and Registration Procedures in Construction under Martial Law: approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 24, 2022, No. 722]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722-2022-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia obstezhennia pryiniatykh v ekspluatatsiiu obiektiv budivnytstva: zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 kvit. 2017 r. № 257 [On Approval of the Procedure for Inspection of Commissioned Construction Objects: approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 12, 2017, No. 257]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2017-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Poriadku vykonannia nevidkladnykh robit shchodo likvidatsii naslidkiv zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii, poviazanykh iz poshkodzhenniam budivel ta sporud: zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 kvit. 2022 r. № 473 [On Approval of the Procedure for Carrying Out Urgent Works to Eliminate the Consequences of the Armed Aggression of the Russian Federation Related to Damage to Buildings and Structures: approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 19, 2022, No. 473]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

10. Deiaki pytannia vidnovlennia okremykh obiektiv nerukhomoho maina, poshkodzhenykh vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 serp. 2025 r. № 934 [Some Issues of Restoration of Certain Real Estate Objects Damaged as a Result of the Armed Aggression of the Russian Federation: approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 2, 2025, No. 934]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2025-%D0%BF [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.7

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1435-1450

Маньгора Володимир Васильович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри права Вінницького національного аграрного університету, м. Вінниця, https://orcid.org/ 0000-0003-3812-3797

Бережок Володимир Русланович здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня першого року навчання Вінницького національного аграрного університету, м. Вінниця

Мельник Ірина Федорівна здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня першого року навчання Вінницького національного аграрного університету, м. Вінниця

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз особливостей правового статусу дітей-біженців на сучасному етапі з урахуванням положень Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року та Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, а також норм національного законодавства України, зокрема Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI.

Розкрито сутність і зміст правового статусу дітей-біженців як особливої категорії осіб, що поєднує в собі загальний статус дитини та спеціальний статус біженця. Проаналізовано міжнародно-правові стандарти їх захисту, зокрема принцип найкращих інтересів дитини, принцип невислання (non-refoulement) та недискримінації. Досліджено національне законодавство України у сфері захисту дітей-біженців та визначено рівень його відповідності міжнародним зобов'язанням держави.

Особливу увагу приділено виявленню основних проблем реалізації прав дітей-біженців в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, серед яких: складність процедур набуття правового статусу, обмежений доступ до соціальних, освітніх і медичних послуг, а також недостатній рівень захисту дітей без супроводу дорослих.

На основі проведеного аналізу обґрунтовано напрями вдосконалення правового регулювання, спрямовані на забезпечення найкращих інтересів дитини, зокрема шляхом гармонізації національного законодавства з

ISSN 3041-1793 Online
міжнародними стандартами, удосконалення процедур надання статусу, посилення інституційних механізмів захисту та розвитку системи соціальної підтримки.

Зроблено висновок, що сучасний правовий статус дітей-біженців характеризується гуманізацією підходів, посиленням міжнародних гарантій та орієнтацією на забезпечення найкращих інтересів дитини, однак потребує подальшого вдосконалення з урахуванням нових викликів, пов'язаних із збройними конфліктами та масовими переміщеннями населення.

Ключові слова: діти-біженці, правовий статус, міжнародно-правові стандарти, воєнний стан, захист прав дитини, захист прав-дітей біженців, національне законодавство України.

Manhora Volodymyr Vasyliovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law of Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, https://orcid.org/ 0000-0003-3812-3797

Berezhok Volodymyr Ruslanovych student of higher education of the second (master's) level of the first year of study, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

Melnyk Iryna Fedorivna student of higher education of the second (master's) level of the first year of study, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF REFUGEE CHILDREN AT THE CURRENT STAGE

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the features of the legal status of refugee children at the present stage, taking into account the provisions of the Convention relating to the Status of Refugees of July 28, 1951 and the UN Convention on the Rights of the Child of November 20, 1989, as well as the norms of the national legislation of Ukraine, in particular the Law of Ukraine "On Refugees and Persons in Need of Additional or Temporary Protection" of July 8, 2011 No. 3671-VI.

The essence and content of the legal status of refugee children as a special category of persons, which combines the general status of a child and the special status of a refugee, are revealed. International legal standards for their protection are analyzed, in particular the principle of the best interests of the child, the principle of non-refoulement and non-discrimination. The national legislation of Ukraine in the field of protection of refugee children is studied and the level of its compliance with the international obligations of the state is determined.

ISSN 3041-1793 Online

Particular attention is paid to identifying the main problems of implementing the rights of refugee children in the context of modern challenges, in particular martial law, including: the complexity of procedures for obtaining legal status, limited access to social, educational and medical services, as well as an insufficient level of protection for unaccompanied children.

Based on the analysis, directions for improving legal regulation aimed at ensuring the best interests of the child were substantiated, in particular by harmonizing national legislation with international standards, improving procedures for granting status, strengthening institutional mechanisms for protection and developing the social support system.

It was concluded that the modern legal status of refugee children is characterized by humanization of approaches, strengthening international guarantees and orientation towards ensuring the best interests of the child, but requires further improvement taking into account new challenges associated with armed conflicts and mass population movements.

Keywords: refugee children, legal status, international legal standards, martial law, protection of children's rights, national legislation of Ukraine.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена насамперед глобальним зростанням кількості біженців у світі, що пов’язано з воєнними конфліктами, політичною нестабільністю та гуманітарними кризами. Особливої гостроти ця проблема набула після початку повномасштабної агресії російської федерації проти України у 2022 році, внаслідок чого мільйони людей, значну частину яких становлять діти, були змушені залишити свої домівки та шукати захист за кордоном або в межах країни.

Діти-біженці є однією з найбільш уразливих соціальних груп, оскільки вони одночасно зазнають впливу двох факторів ризику: вікової незахищеності та вимушеного переміщення.

В умовах війни проблема забезпечення їхніх прав набуває особливої актуальності, адже питання правового статусу дітей стає «надзвичайно гострим» і потребує належного правового врегулювання та ефективного механізму реалізації.

Крім того, актуальність теми обумовлена: необхідністю вдосконалення національного законодавства України відповідно до міжнародних стандартів захисту прав дитини та біженців; наявністю практичних проблем реалізації прав дітей-біженців (доступ до освіти, медичної допомоги, соціального захисту); складністю процедур набуття статусу біженця та правової невизначеності, що часто супроводжує цей процес; потребою у спеціальних механізмах захисту дітей без супроводу дорослих.

Важливим чинником є також розвиток міжнародного права та інтеграційні процеси, які вимагають від держав забезпечення високого рівня

ISSN 3041-1793 Online
гарантій прав людини, зокрема дітей-біженців, як складової гуманітарної політики.

Отже, дослідження особливостей правового статусу дітей-біженців на сучасному етапі є вкрай актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки спрямоване на вдосконалення механізмів їх правового захисту в умовах сучасних викликів і загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки характеризуються зростанням кількості наукових праць, присвячених дослідженням проблем правового статусу біженців в умовах збройної агресієї російської федерації проти України. В.Ю. Кузнєцова, О.Г. Стрельченко. досліджували адміністративно-правовий статус українських дітей-біженців за кордоном [1]. Н.В. Доброєр визначала особливості адаптації українських дітей-біженців в Польщі [2]. М.В. Менджул досліджувала проблеми захисту прав дітей-переселенців в Україні та країнах ЄС, зокрема питання їх правового статусу та гарантій у приймаючих державах [3]. В. Бойчук проаналізувала правовий статус дітей, які постраждали від війни, включаючи дітей, що перебувають за кордоном (у т.ч. в ЄС) [4]. Проблематика правового статусу українських дітей-біженців у країнах Європейського Союзу є відносно новою (особливо після 2022 року), тому її досліджують як окремо, так і в межах ширших тем (захист дітей, біженці, тимчасовий захист у ЄС).

На дисертаційному рівні М.С. Білоусов досліджував правовий статус дітей-мігрантів у праві Європейського Союзу в межах спільної політики притулку, допоміжного та тимчасового захисту. Його дисертація є першим в українській науці міжнародного і європейського права дослідженням, яке присвячене комплексному розкриттю теоретичних і практичних засад правового регулювання статусу дітей-мігрантів у праві Європейського Союзу у межах спільної політики притулку, допоміжного і тимчасового захисту, а також специфіки його розвитку відповідно до Пакту про міграцію і притулок 2024 року у рамках передбачених ним правових механізмів. У роботі розкривається зміст терміну «дитина-мігрант», який у праві ЄС вживається переважно в актах «м'якого» права та науковій доктрині [5].

Ці роботи формують сучасний науковий дискурс і розкривають нові підходи до розуміння правового статусу дітей-біженців.

Метою статті є комплексний аналіз особливостей правового статусу дітей-біженців на сучасному етапі, з урахуванням норм Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року та Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, а також національного законодавства України, зокрема Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначення сутності та змісту правового статусу дітей-біженців;

ISSN 3041-1793 Online

- дослідження міжнародно-правових стандартів їх захисту;
- аналіз національного законодавства України у цій сфері;
- виявлення основних проблем реалізації прав дітей-біженців в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану;
- обґрунтування напрямів удосконалення правового регулювання з метою забезпечення найкращих інтересів дитини.

Таким чином, мета статті спрямована на формування цілісного наукового підходу до розуміння та вдосконалення правового статусу дітей-біженців у сучасних умовах.

Отже, правовий статус українських дітей-біженців у країнах ЄС досліджували такі науковці, як: М.С. Білоусов, В. Бойчук, Н.В. Доброєр, В.Ю. Кузнєцова, М.В. Менджул, О.Г. Стрельченко та інші. Водночас ця тематика залишається відносно новою і активно розвивається у сучасній юридичній науці та потребує нових досліджень.

Виклад матеріалу. Сутність правового статусу дітей-біженців полягає у визначенні їхнього особливого правового становища як осіб, які одночасно є носіями прав дитини та мають міжнародний захист як біженці. Такий статус формується на основі норм Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року [6], Протоколу щодо статусу біженців від 16 грудня 1966 року та Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року [7] і передбачає підвищений рівень гарантій у зв'язку з їхньою вразливістю.

Сутність цього статусу розкривається через такі ключові аспекти: подвійна правова природа – поєднання статусу дитини та статусу біженця, що зумовлює підвищений рівень правового захисту; пріоритет принципу найкращих інтересів дитини, який має враховуватися у всіх рішеннях щодо дитини; розширений обсяг гарантій захисту, включаючи право на освіту, медичну допомогу, соціальне забезпечення та безпечні умови проживання; особливий порядок надання статусу біженця, що передбачає врахування вікових, психологічних та соціальних особливостей дитини; необхідність спеціального представництва, зокрема для дітей без супроводу дорослих (призначення опікунів або законних представників); підвищений рівень захисту від насильства, експлуатації та дискримінації; гарантії сімейного возз'єднання, якщо це відповідає найкращим інтересам дитини.

Таким чином, правовий статус дітей-біженців характеризується комплексністю та спрямований на забезпечення максимально повного захисту їхніх прав і свобод з урахуванням їхньої вразливості та особливих потреб.

Зміст правового статусу дітей-біженців становить сукупність їхніх прав, свобод, обов'язків та гарантій їх реалізації, закріплених у міжнародному та національному праві, зокрема у Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI [8].

ISSN 3041-1793 Online

До основних елементів змісту правового статусу дітей-біженців належать:

1. Права та свободи: право на життя, безпеку та захист від насильства; право на притулок і захист від примусового повернення; право на освіту, медичну допомогу та соціальний захист; право на сімейне виховання та возз'єднання сім'ї; право на збереження ідентичності (ім'я, громадянство, культурна належність).

2. Гарантії реалізації прав дітей-біженців: міжнародні механізми захисту (контроль з боку міжнародних організацій); національні процедури надання статусу біженця; діяльність органів державної влади та соціальних служб; спеціальні заходи захисту для дітей без супроводу дорослих.

3. Обов'язки дітей-біженців: дотримання законодавства держави перебування; повага до прав і свобод інших осіб.

4. Спеціальні елементи правового статусу дітей-біженців: призначення законного представника або опікуна; забезпечення умов для інтеграції у суспільство; надання психологічної та гуманітарної допомоги.

Отже, сутність правового статусу дітей-біженців полягає у їх особливому правовому положенні як уразливої категорії, що потребує підвищеного захисту, а зміст - у комплексі прав, гарантій і механізмів їх забезпечення, спрямованих на реалізацію принципу найкращих інтересів дитини в сучасних умовах.

Міжнародно-правові стандарти захисту дітей-біженців становлять систему універсальних і регіональних норм, принципів та гарантій, спрямованих на забезпечення їхніх основоположних прав і свобод з урахуванням особливої вразливості цієї категорії осіб.

Основу таких стандартів формують ключові міжнародні акти, зокрема Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року [6] та Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року [7]. Важливу роль у формуванні стандартів відіграють також інші документи міжнародного гуманітарного та правозахисного характеру: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року [9], Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року, керівні принципи та рекомендації Управління Верховного комісара ООН у справах біженців.

Міжнародно-правові акти у сфері захисту дітей-біженців встановлюють базові принципи та гарантії прав цієї вразливої категорії осіб.

Відповідно до ст. 1 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [7]. Це положення визначає коло осіб, на яких поширюється міжнародний захист.

ISSN 3041-1793 Online

Ключове значення має стаття 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, яка закріплює принцип найкращих інтересів дитини як першочерговий у всіх діях щодо дітей, у тому числі дітей-біженців [7]. Даний принцип є фундаментальним для формування політики держав у цій сфері.

Згідно зі ст. 22 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, держави зобов'язані забезпечувати належний захист і гуманітарну допомогу дітям, які шукають статус біженця або вже визнані біженцями, незалежно від того, перебувають вони з батьками чи без супроводу. Також передбачено обов'язок сприяти возз'єднанню сім'ї [7].

Важливими для правового регулювання правового статусу дітей-біженців є також інші положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року: ст. 2 – держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин; ст. 6 – закріплює право на життя, виживання і розвиток; ст. 20 – передбачає особливий захист дітей, позбавлених сімейного оточення; ст. 28 – гарантує право на освіту [7].

У свою чергу, Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року [1] визначає загальні стандарти правового статусу біженців, які поширюються і на дітей. Так, ст. 1 Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року містить визначення поняття «біженець», яке застосовується і до дітей, якщо вони відповідають встановленим критеріям [6].

Однією з ключових є ст. 33, яка закріплює принцип невислання (non-refoulement), відповідно до якого жодна держава не має права повертати біженця до країни, де його життю чи свободі загрожує небезпека [6]. Цей принцип є безумовним і особливо важливим для дітей. Крім того: ст. 3 гарантує недискримінацію за ознаками раси, релігії чи країни походження; ст. 16 передбачає право на доступ до суду; ст. 22 забезпечує право на освіту; ст. 23 передбачає що договірні держави, будуть надаватимуть біженцям, які законно проживають на їхній території, таке саме становище щодо урядової допомоги та підтримки, яким користуються їхні громадяни; ст. 24 забезпечує право на працю та соціальне забезпечення; ст. 34 зобов'язує держави сприяти асиміляції та натуралізації біженців [6].

Ключовими принципами міжнародного захисту дітей-біженців є: принцип найкращих інтересів дитини. Закріплений у Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, він передбачає, що в усіх рішеннях щодо дітей першочергова увага приділяється забезпеченню їхнього благополуччя, безпеки та розвитку [7]; принцип невислання (non-refoulement).

ISSN 3041-1793 Online

Визначений у Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року [6], цей принцип забороняє повернення дитини до країни, де її життю чи свободі загрожує небезпека; принцип недискримінації. Діти-біженці повинні користуватися всіма правами незалежно від раси, національності, мови, релігії чи правового статусу.

Таким чином, міжнародно-правові стандарти формують комплексну систему захисту дітей-біженців, поєднуючи загальні гарантії прав біженців із спеціальними нормами щодо захисту прав дитини. Їх імплементація у національне законодавство є необхідною умовою забезпечення ефективного захисту.

Отже, міжнародно-правові стандарти захисту дітей-біженців базуються на гуманістичних принципах, спрямованих на забезпечення гідності, безпеки та розвитку дитини. Вони встановлюють обов'язкові орієнтири для держав щодо формування національного законодавства та практики його застосування, забезпечуючи комплексний підхід до захисту прав дітей у ситуаціях вимушеного переміщення.

Національне законодавство України у сфері захисту дітей-біженців формується під впливом міжнародних стандартів і включає систему нормативно-правових актів, які визначають їхній правовий статус, права, гарантії та процедури захисту.

Ключовим нормативним актом є Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI, який: визначає поняття біженця та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту; встановлює процедуру надання статусу біженця (подання заяви, розгляд, прийняття рішення); закріплює права та обов'язки таких осіб [8]. Згідно із цим законом, Україна забезпечує захист шляхом: визнання особи біженцем; надання додаткового або тимчасового захисту.

Особливості правового статусу дітей-біженців деталізуються також у Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III [10], який передбачає: рівність прав дітей-біженців із іншими дітьми; обов'язок держави забезпечити їх захист і допомогу; гарантії пошуку батьків і возз'єднання сім'ї; особливий захист дітей без супроводу.

Крім того, закон вводить категорію дітей, які потребують додаткового захисту, тобто тих, хто не підпадає під класичне визначення біженця, але перебуває під загрозою у країні походження.

Правовий статус дітей-біженців ґрунтується також на положеннях Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [11], яка гарантує: право на життя і гідність; право на освіту та охорону здоров'я; рівність усіх перед законом незалежно від походження. Ці норми поширюються і на іноземців та осіб без громадянства, включаючи дітей-біженців.

ISSN 3041-1793 Online

Окремі аспекти правового статусу дітей-біженців регулюються нормами Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року № 2947-III [12], зокрема щодо встановлення опіки та піклування над дітьми, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітьми без супроводу. Це має особливе значення для забезпечення їх правового представництва та захисту.

Крім того, Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV [13] гарантує право дітей-біженців (через законних представників) на судовий захист, зокрема у справах щодо надання або оскарження відмови у наданні статусу біженця.

Важливу роль відіграють підзаконні нормативні акти, які регулюють: порядок оформлення документів для дітей-біженців; діяльність органів міграційної служби; надання соціальних, освітніх і медичних послуг.

Важливим є Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, постанови Кабінету Міністрів України: «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 року № 302, «Про затвердження Порядку виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, які депортовані або примусово переміщені, або перебували під ризиком депортації та/або примусового переміщення внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, або осіб з числа дітей» від 14 травня 2024 року № 551; «Деякі питання захисту дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» від 29 жовтня 2024 року № 1240, «Деякі питання реалізації актів законодавства у сфері міграції в умовах воєнного стану» від 21 жовтня 2022 року № 1202, «Про реалізацію спільного з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб» від 15 квітня 2022 року № 445; «Про реалізацію спільного з Всесвітньою продовольчою програмою ООН проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб» від 15 квітня 2022 року № 446; «Про реалізацію спільного з Місією Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариством Червоного Хреста України проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки окремих категорій населення» від 26 квітня 2022 року № 487 та інші підзаконні нормативно-правові акти.

Таким чином, дослідження національного законодавства дозволяє виявити як існуючі правові гарантії захисту дітей-біженців, так і прогалини, що потребують подальшого вдосконалення з урахуванням міжнародно-правових стандартів у цієї категорії осіб.

Забезпечення правового статусу дітей-біженців в Україні здійснюється системою державних органів, діяльність яких спрямована на реалізацію норм Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» та інших нормативно-правових актів.

ISSN 3041-1793 Online

1. Державна міграційна служба України. Це ключовий орган у сфері надання статусу біженця. Його повноваження: прийом і розгляд заяв про визнання біженцем; прийняття рішень щодо надання або відмови у статусі; оформлення документів; ведення обліку осіб, які потребують захисту.

2. Міністерство соціальної політики України, сім'ї та єдності України. Забезпечує реалізацію соціальних прав дітей-біженців: організація соціального захисту; надання допомоги та соціальних послуг; координація діяльності соціальних служб.

3. Служби у справах дітей. Виконують спеціальні функції щодо захисту прав дітей: виявлення дітей-біженців, які потребують допомоги; забезпечення їхнього влаштування; захист прав дітей без супроводу; контроль умов проживання та виховання.

4. Міністерство закордонних справ України (МЗС України) відіграє важливу роль у забезпеченні правового статусу дітей-біженців, насамперед у міжнародному вимірі, захисті прав українських дітей за кордоном та координації співпраці з іноземними державами і міжнародними організаціями.

Основні напрями діяльності МЗС у цій сфері є: захист прав дітей-біженців за кордоном. МЗС через дипломатичні установи (посольства та консульства) забезпечує: консульський захист українських дітей-біженців; сприяння оформленню документів; захист прав у випадках їх порушення в іноземних державах; міжнародно-правове співробітництво. МЗС координує взаємодію України з: Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців; ЮНІСЕФ; органами Європейського Союзу. Така діяльність спрямовано на: забезпечення належного рівня захисту дітей-біженців у країнах перебування; реалізацію міжнародних програм підтримки; контроль дотримання прав дітей; участь у формуванні міжнародних гарантій. МЗС бере участь в: укладенні міжнародних договорів; імплементації положень Конвенції про статус біженців 1951 року та Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року; адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів; сприянні поверненню дітей. В умовах воєнного стану МЗС: координує евакуацію дітей за кордон; сприяє безпечному поверненню та возз'єднанню сімей; взаємодіє з іноземними органами щодо розшуку та повернення дітей; інформаційна та правова підтримка. МЗС забезпечує: інформування громадян про їхні права за кордоном; надання консультацій щодо отримання статусу захисту; взаємодію з українською діаспорою.

Отже, Міністерство закордонних справ України не визначає безпосередньо правовий статус дітей-біженців у межах України, однак відіграє ключову роль у його забезпеченні на міжнародному рівні. Через дипломатичні механізми, консульський захист і міжнародну співпрацю МЗС сприяє гарантуванню прав дітей-біженців, особливо в умовах воєнного стану та масового переміщення.

ISSN 3041-1793 Online

5. Міністерство освіти і науки України. Забезпечує реалізацію права на освіту: інтеграція дітей-біженців у систему освіти; організація доступу до навчання; впровадження адаптаційних освітніх програм.

6. Міністерство охорони здоров'я України. Відповідає за медичне забезпечення: надання медичної допомоги; організація психологічної підтримки; доступ до медичних послуг.

7. Національна поліція України. Забезпечує захист прав і безпеки: запобігання торгівлі людьми; захист дітей від насильства та експлуатації; розшук зниклих дітей.

8. Державна прикордонна служба України. Виконує функції на етапі перетину кордону: ідентифікація дітей-біженців; забезпечення дотримання їхніх прав під час перетину кордону; взаємодія з іншими органами щодо захисту дітей.

9. Органи місцевого самоврядування. Вони забезпечують реалізацію прав на місцях: надання житла та соціальних послуг; організація доступу до освіти та медицини; інтеграція дітей у громаду.

Отже, система державних органів, що забезпечують правовий статус дітей-біженців в Україні, є багаторівневою та міжвідомчою. Її ефективність залежить від належної координації між органами, чіткого розподілу повноважень і орієнтації на забезпечення найкращих інтересів дитини.

У сучасних умовах значний вплив має Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який: змінює порядок реалізації окремих прав; передбачає додаткові заходи евакуації, захисту та обліку дітей; посилює роль держави у забезпеченні безпеки дітей.

Незважаючи на достатньо розвинену нормативну базу, існують певні проблеми: складність і тривалість процедур надання статусу біженця; недостатня адаптація законодавства до потреб дітей; прогалини у механізмах захисту дітей без супроводу; труднощі практичної реалізації прав (доступ до освіти, соціальних послуг).

Отже, національне законодавство України у сфері захисту дітей-біженців є комплексним і загалом відповідає міжнародним стандартам, однак потребує подальшого вдосконалення, особливо в частині процедурних механізмів та врахування специфічних потреб дітей в умовах сучасних викликів.

Сучасні умови, пов'язані з воєнними конфліктами, зокрема в Україні, суттєво ускладнюють реалізацію прав дітей-біженців, незважаючи на наявність гарантій, закріплених у Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року та Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року. Практика свідчить про наявність низки системних проблем.

1. Ускладненість процедур набуття правового статусу. Процедури визнання дитини біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту,

ISSN 3041-1793 Online
залишаються складними та тривалими. Це призводить до: правової невизначеності; обмеженого доступу до соціальних гарантій; ризику порушення базових прав дитини на захист і безпеку.

2. Обмежений доступ до освіти. В умовах воєнного стану виникають труднощі з: інтеграцією дітей у систему освіти; мовними бар'єрами; відсутністю стабільного освітнього процесу (дистанційне навчання, переміщення).

3. Проблеми доступу до медичної та психологічної допомоги. Діти-біженці часто потребують комплексної медичної та психологічної підтримки, однак: ресурси системи охорони здоров'я обмежені; недостатньо спеціалізованих програм для роботи з травмованими дітьми; існують труднощі з доступом до безперервного лікування.

4. Вразливість дітей без супроводу. Однією з найбільш гострих проблем є захист дітей, які прибули без батьків або законних представників. Основні ризики: відсутність належного опікунства; загроза торгівлі людьми та експлуатації; складнощі з ідентифікацією та обліком таких дітей.

5. Недостатня ефективність механізмів соціального захисту. Незважаючи на існування відповідних норм у Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI [8], на практиці спостерігаються: затримки у наданні допомоги; недостатній рівень матеріального забезпечення; обмежений доступ до житла та соціальних послуг.

6. Правові та організаційні прогалини в умовах воєнного стану. Застосування Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [14] створює додаткові виклики: обмеження окремих прав і свобод; зміна процедур евакуації та обліку дітей; недостатня координація між органами державної влади.

7. Психологічні та соціальні наслідки війни. Діти-біженці зазнають: психотравм (страх, стрес, втрата близьких); труднощів соціальної адаптації; ізоляції в новому середовищі.

Отже, основні проблеми реалізації прав дітей-біженців у сучасних умовах мають комплексний характер і пов'язані як із недоліками правового регулювання, так і з об'єктивними наслідками воєнного стану.

Їх вирішення потребує вдосконалення законодавства, посилення інституційної спромож-ності держави та впровадження ефективних механізмів захисту, орієнтованих на забезпечення найкращих інтересів дитини.

Необхідність удосконалення правового регулювання у сфері захисту дітей-біженців зумовлена наявністю практичних проблем реалізації їхніх прав, особливо в умовах воєнного стану. Відповідні зміни мають ґрунтуватися на принципі найкращих інтересів дитини, закріпленому у Конвенції ООН про

ISSN 3041-1793 Online

права дитини від 20 листопада 1989 року, та узгоджуватися з положеннями Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року.

1. Удосконалення процедур надання статусу біженця. Доцільним є: спрощення та прискорення процедур визнання дітей біженцями; запровадження спеціалізованих (дитячо-орієнтованих) процедур розгляду заяв; забезпечення обов'язкової участі психологів і соціальних працівників у процесі. Це дозволить мінімізувати правову невизначеність і забезпечити швидкий доступ до захисту.

2. Посилення правового захисту дітей без супроводу. Необхідно: удосконалити механізми призначення опікунів; створити єдину систему обліку та супроводу таких дітей; посилити відповідальність за порушення їхніх прав. Ці заходи сприятимуть запобіганню експлуатації та торгівлі дітьми.

3. Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами. Важливим напрямом є: приведення норм Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року № 3671-VI у повну відповідність до міжнародних стандартів; імплементація рекомендацій Управління Верховного комісара ООН у справах біженців; врахування практики міжнародних судових інституцій.

4. Розширення доступу до соціальних прав дітьми-біженцями. Потребує вдосконалення: забезпечення рівного доступу до освіти (включно з інтеграційними програмами); гарантування безперервної медичної допомоги; розвиток системи соціальної підтримки та житлового забезпечення.

5. Удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії для вирішення проблем. Доцільно: посилити координацію між органами державної влади, місцевого самоврядування та міжнародними організаціями; створити єдині інформаційні бази даних щодо дітей-біженців; впровадити ефективні механізми моніторингу та контролю.

6. Врахування умов воєнного стану. У контексті дії Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII необхідно: розробити спеціальні правові механізми евакуації та захисту дітей; забезпечити безперервність освітнього процесу; гарантувати оперативне надання гуманітарної допомоги.

7. Розвиток психологічної та реабілітаційної підтримки. Важливо: закріпити на законодавчому рівні обов'язковість психологічної допомоги; створити спеціалізовані програми реабілітації дітей, які постраждали від війни; підготувати фахівців для роботи з травмованими дітьми.

Таким чином, удосконалення правового регулювання у сфері захисту дітей-біженців має здійснюватися комплексно, із урахуванням сучасних викликів та міжнародних стандартів. Реалізація запропонованих напрямів сприятиме ефективному забезпеченню найкращих інтересів дитини, підвищенню рівня її правового захисту та створенню належних умов для розвитку і соціальної інтеграції.

ISSN 3041-1793 Online

Висновки. Отже, сучасний правовий статус дітей-біженців характеризується гуманізацією підходів, посиленням міжнародних гарантій та орієнтацією на забезпечення найкращих інтересів дитини, однак потребує подальшого вдосконалення з урахуванням нових викликів, пов'язаних із збройними конфліктами та масовими переміщеннями населення.

Література:

1. Кузнєцова В., Стрельченко О. Адміністративно-правовий статус українських дітей-біженців за кордоном. *Наука і техніка сьогодні.* 2024, № 8(36), 79-89. https://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/14316 (дата звернення: 22.03.2026).

2. Доброєр Н. В. Особливості адаптації українських дітей-біженців в Польщі. *Нотатки сучасної науки.* 2023. № 6. С. 5-6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/notmodsc_2023_6_5 (дата звернення: 22.03.2026).

3. Менджул, М. Проблеми захисту прав дітей-переселенців в Україні та сусідніх державах членах-ЄС. *Міжнародний науковий вісник : збірник наукових праць* / редкол.: В. І. Андрейко (голова). – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2025. Вип. 2 (30) : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції *"Українські біженці у вторинних містах регіону Центрально-Східної Європи та України: виклики та сприяння інклюзії та згуртованості громади"* (м. Ужгород, 19 грудня 2024 р.). С. 106–108. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/76452 (дата звернення: 22.03.2026).

4. Бойчук В.С. Особливості правового статусу дітей, які постраждали від війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 92: частина 1. С. 181-186. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2026/01/27.pdf (дата звернення: 22.03.2026).

5. Білоусов М.С. Правовий статус дітей-мігрантів у праві Європейського Союзу в межах спільної політики притулку, допоміжного та тимчасового захисту : дис. ... д-ра філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини» : спец.: 293; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, М-во освіти і науки України. Харків, 2025. 240 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20638 (дата звернення: 22.03.2026).

6. Конвенція про статус біженців : Конвенція; ООН від 28.07.1951 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_011 (дата звернення: 18.03.2026)

7. Конвенція про права дитини : Конвенція; ООН від 20.11.1989 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 (дата звернення: 18.03.2026).

8. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3671-17 (дата звернення: 18.03.2026).

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 20.03.2026).

10. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14 (дата звернення: 18.03.2026).

11. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

ISSN 3041-1793 Online
URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 20.03.2026).

12. Сімейний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 10.01.2002 № 2947-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14 (дата звернення: 20.03.2026).

13. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15 (дата звернення: 20.03.2026).

14. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19 (дата звернення: 18.03.2026).

References:

1. Kuznietsova V., Strelchenko O. (2024) Adminstratyvno-pravovyi status ukrainskykh ditei-bizhentsiv za kordonom [Administrative and legal status of Ukrainian refugee children abroad]. *Nauka i tekhnika sohodni - Science and technology today*. 8(36), 79-89. [in Ukrainian].

2. Dobroer N.V. (2023). Osoblyvosti adaptatsiyiukrayins′kykh ditey-bizhentsiv v Pol′shchi [Peculiarities of adaptation of Ukrainian refugee children in Poland]. Notatky suchasnoyi nauky– Notes of modern science, 6, 5-6 [in Ukrainian].

3. Mendzhul, M. (2025). Problemy zakhystu prav ditei-pereselentsiv v Ukraini ta susidnikh derzhavakh chlenakh-YeS [Problems of protection of the rights of refugee children in Ukraine and neighboring EU member states] *Mizhnarodnyi naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats - International scientific bulletin: collection of scientific papers*. Materials of the international scientific and practical conference «*Ukrainian refugees in secondary cities of the Central-Eastern Europe region and Ukraine: challenges and promotion of inclusion and community cohesion» editor: V. I. Andreyko (chair). (*Issue 2 (30), (pp. 106–108). Uzhgorod: State Higher Educational Institution «UzhNU». [in Ukrainian].

4. Boichuk V.S. (2025) Osoblyvosti pravovoho statusu ditei, yaki postrazhdaly vid viiny [Peculiarities of the legal status of children who suffered from the war]. Naukovyi visnyk *Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, - Scientific bulletin of the Uzhgorod National University.* 92, 181-186. [in Ukrainian].

5. Bilousov M.S. (2025) Pravovyi status ditei-mihrantiv u pravi Yevropeiskoho Soiuzu v mezhakh spilnoi polityky prytulku, dopomizhnoho ta tymchasovoho zakhystu [The legal status of migrant children in the law of the European Union within the framework of the common policy of asylum, subsidiary and temporary protection] *Doctor's thesis*. Kharkiv, Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho, [in Ukrainian].

6. Konventsiia pro status bizhentsiv [Convention relating to the Status of Refugees]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/995_011 [in Ukrainian].

7. Konventsiia pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy «Pro bizhentsiv ta osib, yaki potrebuiut dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu» [The Law of Ukraine «On refugees and persons in need of additional or temporary protection»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/3671-17 [in Ukrainian].

9. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols)] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
10. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu dytynstva» [The Law of Ukraine «On the Protection of Childhood»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14 [in Ukrainian].

11. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

12. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14 [in Ukrainian].

13. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15 [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» [The Law of Ukraine «On the legal regime of martial law»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.951:351.74/.75(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1451-1464

Мердова Ольга Миколаївна кандидат юридичних наук, професор, заступник директора з освітньої та науково-дослідної діяльності ННІ підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка, Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0003-0769-2364

Умрихіна Ірина Олександрівна доктор філософії в галузі права, доцент, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ, Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0009-0003-9041-5831

Кіблик Дар'я Володимирівна доктор філософії в галузі права, доцент, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ, Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-2518-7647

Кісіль Микола Леонідович викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ, Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0009-0008-3780-2548

Чепеляк Віталій Степанович викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ, Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0009-0009-4281-7936

РОЛЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження адміністративно-правового забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Обґрунтовано, що сучасні безпекові виклики, спричинені збройною агресією, зумовлюють трансформацію діяльності Національної поліції України від традиційної правоохоронної

ISSN 3041-1793 Online
моделі до комплексної сервісно-безпекової діяльності, спрямованої на забезпечення стабільності суспільства та захист прав і свобод людини.

Проаналізовано доктринальні підходи до розуміння категорій «суспільна безпека», «громадська безпека», «публічна безпека» та «публічний порядок», визначено їх співвідношення та роль у формуванні сучасного безпекового середовища. Доведено, що публічна безпека виступає інтегруючою категорією, яка поєднує стратегічний рівень захищеності суспільства з повсякден-ною безпекою особи та громади. Розкрито систему суб'єктів забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану, їх класифікацію за обсягом компетенції та особливості взаємодії. Особливу увагу приділено місцю та ролі Національної поліції України як ключового суб'єкта реалізації адміністративно-юрисдикційних повноважень у сфері охорони публічного порядку. Досліджено зміст адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції, зокрема щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, складання процесуальних документів та застосування заходів адміністративного примусу. Визначено специфіку притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з порушенням режимних обмежень воєнного стану, зокрема комендантської години, та окреслено проблеми правозастосовної практики у зв'язку з відсутністю спеціальних норм у КУпАП. Окремо проаналізовано сучасні тенденції розвитку механізмів забезпечення публічної безпеки, зокрема впровадження інформаційно-аналітичних систем, відеомоніторингу та предиктивної аналітики, що сприяють підвищенню ефективності діяльності поліції. Узагальнено міжнародний досвід організації безпекового середовища, зокрема практики Великої Британії та Республіки Польща, та обґрунтовано можливість їх адаптації в українських реаліях.

Ключові слова: правовий режим воєнного стану, публічна безпека і порядок, громадська безпека, Національна поліція України, адміністративно-правове регулювання, об'єкти критичної інфраструктури, партнерство поліції та громади.

Merdova Olha Mykolaivna Candidate of Legal Sciences, Professor, Deputy Director for Educational and Research Activities, Educational and Scientific Institute for Training Specialists for Criminal Police Units named after E.O. Didorenko, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0003-0769-2364

Umrykhina Iryna Oleksandrivna PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Administrative and Legal Disciplines, Faculty for Training Specialists for Preventive Activity Units of the National Police of Ukraine, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0009-0003-9041-5831

ISSN 3041-1793 Online

Kiblyk Daria Volodymyrivna PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Faculty of Training of Specialists for Preventive Activities Units of the National Police, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-2518-7647

Kisil Mykola Leonidovych Lecturer of the Department of Administrative and Legal Disciplines, Faculty for Training Specialists for Preventive Activity Units of the National Police of Ukraine, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0009-0008-3780-2548

Chepeliak Vitalii Stepanovych Lecturer of the Department of Administrative and Legal Disciplines, Faculty for Training Specialists for Preventive Activity Units of the National Police of Ukraine, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0009-0009-4281-7936

THE ROLE OF THE NATIONAL POLICE BODIES IN ENSURING PUBLIC SECURITY AND ORDER IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTYR STATE

Abstract. This article presents a comprehensive study of the administrative and legal framework for public safety and order under the legal regime of martial law in Ukraine. It is argued that contemporary security challenges caused by armed aggression necessitate the transformation of the Ukrainian National Police's activities from a traditional law enforcement model to comprehensive service- and security-oriented activities aimed at ensuring social stability and protecting human rights and freedoms. The study analyzes doctrinal approaches to understanding the categories of "social security," "civil security," "public security," and "public order," and identifies their interrelationships and roles in shaping the modern security environment. It is demonstrated that public safety serves as an integrating category that combines the strategic level of societal security with the everyday safety of individuals and communities. The system of public safety actors under martial law is examined, along with their classification by scope of authority and the specifics of their interaction. Particular attention is paid to the role of the National Police of Ukraine as the key entity responsible for exercising administrative and jurisdictional powers in the sphere of public order. The study examines the nature of the police's administrative and jurisdictional activities, particularly with regard to the adjudication of administrative offense cases, the drafting of procedural documents, and the application of administrative enforcement measures. The specifics of bringing individuals to administrative liability for offenses related to violations of martial law restrictions, particularly curfews, are identified, and issues

ISSN 3041-1793 Online
in law enforcement practice arising from the absence of specific provisions in the Code of Administrative Offenses are outlined. Separately, the article analyzes current trends in the development of mechanisms for ensuring public safety, particularly the implementation of information and analytical systems, video surveillance, and predictive analytics, which contribute to improving the effectiveness of police operations. International experience in organizing the security environment, particularly the practices of the United Kingdom and the Republic of Poland, is summarized, and the possibility of adapting them to Ukrainian realities is substantiated.

Keywords: legal framework of martial law, public safety and order, public security, National Police of Ukraine, administrative and legal regulation, critical infrastructure, police-community partnership.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія рф проти України спричинила глибоку трансформацію всієї системи публічного управління, актуалізувавши безпекову функцію держави як визначальну. У цих умовах відбувається переосмислення традиційних підходів до забезпечення правопорядку, що раніше ґрунтувалися переважно на стабільному соціальному середовищі та відносній передбачуваності загроз. Запровадження правового режиму воєнного стану зумовило розширення повноважень суб'єктів сектору безпеки і оборони, зміну характеру їх взаємодії, а також необхідність оперативного реагування на комплексні, часто гібридні виклики. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність Національної поліції України як ключового суб'єкта забезпечення публічної безпеки і порядку. Водночас функціонування поліції в умовах воєнного стану виходить за межі класичної правоохоронної моделі та трансформується у багатовекторну безпекову діяльність, що поєднує превентивні, сервісні, контрольні та юрисдикційні елементи. Така трансформація супроводжується низкою проблем теоретичного та прикладного характеру, зокрема: невизначеністю співвідношення категорій «громадська», «суспільна» та «публічна» безпека; фрагментарністю нормативно-правового регулювання діяльності поліції в умовах особливого правового режиму; відсутністю єдиного підходу до реалізації адміністративно-юрисдикційних повноважень у кризових ситуаціях. Крім того, сучасне безпекове середовище характеризується високим рівнем динамічності та невизначеності, що проявляється у поєднанні традиційних правопорушень із новими ризиками, пов'язаними з воєнними діями, диверсійною активністю, інформаційними впливами та порушенням критичної інфраструктури. У таких умовах постає необхідність формування ефективної моделі публічної безпеки, здатної забезпечити баланс між дотриманням прав і свобод людини та потребами національної безпеки. Особливої актуальності набуває проблема вдосконалення адміністративно-

ISSN 3041-1793 Online

юрисдикційної діяльності Національної поліції України, яка виступає основним інструментом оперативного реагування на правопорушення у сфері публічного порядку. Недостатня адаптованість законодавства до умов воєнного стану, зокрема відсутність чіткої диференціації адміністративної відповідальності за порушення режимних обмежень, ускладнює правозастосовну практику та знижує ефективність забезпечення правопорядку.

Таким чином, наукова проблема полягає у необхідності комплексного осмислення ролі та місця Національної поліції України в системі суб'єктів забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану, а також у виробленні науково обґрунтованих підходів до вдосконалення її адміністративно-юрисдикційної діяльності з урахуванням сучасних безпекових викликів і міжнародного досвіду .

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя розуміння безпеки в адміністративно-правовій доктрині базується на її багатоаспектності. Належна увага до соціальної безпеки - яку часто вважають синонімом суспільної - почала приділятися лише нещодавно. Важливим кроком у цьому напрямі стала колективна монографія 2018 року за участю О. Новікової та колег. Водночас тематика суспільної безпеки залишається менш розробленою. Окремі її аспекти досліджував О. Корнієвський (методологія), В. Мартинюк (контекст гібридних загроз) та У. Шатська (безпековий вимір життєдіяльності громад) [1, с.39-44]. В межах аналізу наукових доробків особливої уваги заслуговує розробка авторського підходу до дефініцій «громадський порядок», «публічний порядок», а також «громадська» та «публічна» безпека», що досліджувала у своїй науковій роботі К. Чишко. Науковицею пропонується таке змістове співвідношення цих категорій, яке усуває суперечності в чинному законодавстві та створює підґрунтя для гармонізації національних правових норм із міжнародними стандартами. Такий підхід дозволяє вийти за межі дискусії щодо обсягу завдань поліції: доведено, що забезпечення публічної безпеки і порядку є ширшою за змістом діяльністю, яка повною мірою корелюється з повноваженнями, визначеними ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію». Обґрунтовано можливість гармонійного співіснування вказаних термінів за умови виваженого доктринального трактування їхньої суті. [2, с.93-102].

Метою статті є визначення ролі та місця Національної поліції України у системі суб'єктів забезпечення правопорядку та розробка пропозицій щодо вдосконалення її юрисдикційної діяльності з використанням досвіду Великої Британії та Польщі у сфері кризового менеджменту та взаємодії поліції з громадою (Community Policing).

Виклад основаного матеріалу. При аналізі безпекового середовища вкрай важливо розмежувати поняття суспільної та громадської безпеки, оскільки вони, попри термінологічну близькість, відображають різні рівні

ISSN 3041-1793 Online
захищеності. Суспільна безпека постає як фундаментальна, стратегічна категорія, що охоплює стабільність соціуму в цілому, захист його життєво важливих інтересів та інституцій від глобальних загроз - від техногенних катастроф до системних соціальних потрясінь. Водночас громадська безпека має більш локалізований та прикладний характер, фокусуючись на захисті прав, свобод та фізичної недоторканності особи безпосередньо у місцях її життєдіяльності. У сучасному правовому та соціологічному дискурсі ці категорії знаходять своє спільне вираження у концепті публічної безпеки і порядку. Публічна безпека виступає інтегруючим елементом, що поєднує стратегічну стабільність суспільства з повсякденною захищеністю громади, тоді як публічний порядок забезпечує зовнішню форму цієї безпеки через дотримання встановлених правил поведінки та законності [3]. Таким чином, перехід від теоретичного осмислення суспільних потреб до практичної реалізації публічної безпеки дозволяє розглядати безпеку окремої людини, громади та держави як єдину, взаємозалежну систему правопорядку.

Слід зазначити, що Порядком проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту Міністерства внутрішніх справ, визначено термін «громадська безпека і порядок», що трактують його як стан захищеності ключових інтересів суспільства та особистості, що досягається завдяки пріоритетній діяльності суб'єктів сектору безпеки, державних інституцій та органів місцевого самоврядування. Забезпечення прав і свобод у цьому контексті реалізується через скоординовану взаємодію посадових осіб і громадськості, спрямовану на нейтралізацію загроз національним інтересам [4].

В умовах правового режиму воєнного стану категорія «суспільна безпека» набуває особливого значення як об'єкт публічного управління. Д. О. Беззубов пропонує розглядати суспільну безпеку як складний об'єкт управління, що включає системний характер її забезпечення, чітку мету та принципи діяльності суб'єктів владних повноважень [5, с. 57]. Варто зауважити, що пріоритетом безпеки є захист індивіда, який нерозривно пов'язаний із безпекою соціуму та інститутів влади. Оскільки сучасне існування людини немислиме поза межами держави, ці категорії є взаємозалежними.

Отже, безпеку слід розглядати як комплексний соціальний феномен, що проявляється через систему суспільних потреб, інтересів, взаємовідносин, а також як специфічну соціальну функцію [6, с.103-107].

Як зазначають деякі науковці, важливо розмежовувати поняття «громадський порядок» як систему відносин, що склалася в суспільстві, та «громадську безпеку» як систему відносин, що виникають у процесі запобігання загрозам життю, здоров'ю та майну [7, с. 25]. В умовах воєнного стану ці категорії переплітаються: порушення громадського порядку

ISSN 3041-1793 Online

(наприклад, несанкціоноване зібрання) може миттєво перетворитися на загрозу громадській безпеці (через ризик обстрілів чи провокацій).

Специфіка діяльності Національної поліції в цей період полягає у переході до моделі «сервісно-безпекового супроводу», де поліцейський виступає не лише як представник влади, що застосовує санкції, а як суб'єкт, що забезпечує життєдіяльність громади в умовах воєнного стану. Це підтверджує думку про те, що управління у сфері безпеки має як індивідуальний, так і колективний характер, спрямований на захист національних інтересів.

Нормативно-правовий фундамент функціонування режиму воєнного стану в Україні складає ієрархічна система актів, першочергове місце в якій належить Конституції України (зокрема ст. 85, 106, 64) [8] та спеціальному Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII [9].

Крім того, правове регулювання життєдіяльності держави в особливий період забезпечується низкою підзаконних актів, що деталізують окремі аспекти безпекового та правового режиму.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», дана категорія розглядається як специфічний правовий режим, що запроваджується на загальнодержавному або регіональному рівнях у відповідь на збройну агресію чи загрози суверенітету. Його сутність полягає у наділенні суб'єктів управління (військового командування, адміністрацій, органів влади) надзвичайними повноваженнями для відсічі ворогу. Характерною рисою цього режиму є тимчасове та чітко регламентоване обмеження конституційних прав і свобод як фізичних, так і юридичних осіб задля забезпечення національної безпеки [9].

Ефективність функціонування правового режиму воєнного стану безпосередньо залежить від чіткої координації суб'єктів, наділених владними повноваженнями у сфері безпеки. Як свідчить аналіз нормативно-правових актів, в Україні сформована розгалужена система адміністративно-публічного забезпечення безпеки, де кожен суб'єкт виконує специфічні функції залежно від своєї компетенції.

Відповідно до положень Конституції України та профільного законодавства, систему суб'єктів, уповноважених здійснювати організацію і захист суспільної безпеки, можна класифікувати за обсягом компетенції:

1. Суб'єкти загальної компетенції до яких відносяться Верховна Рада України (визначає засади національної безпеки), Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації.

2. Суб'єкти спеціальної компетенції включають Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція, Служба безпеки України, Збройні Сили України та інші військові формування.

ISSN 3041-1793 Online

3. Допоміжні суб'єкти, а саме громадські об'єднання та громадяни, які беруть участь в охороні порядку на засадах добровільності.

Реалізація правоохоронного вектору державної політики в особливий період забезпечується відповідною інституційною мережею. До неї традиційно відносять широкий спектр інституцій - від органів правопорядку (Національна поліція України, НГУ) до спеціалізованих структур (СБУ, ДБР, БЕБ) та прокуратури. Проте варто констатувати, що відсутність єдиного легального визначення цієї категорії в українському правовому полі залишається гострим питанням. Це породжує неоднозначність у трактуванні компетенцій та функціонального призначення окремих елементів правоохоронної системи [10, с.100-107].

Національна поліція України в цій системі посідає центральне місце, оскільки саме на неї покладено завдання з безпосередньої реалізації превентивних та примусових заходів у публічному просторі. Стаття 24 Закону України «Про Національну поліцію» визначає правові засади реалізації додаткових функцій поліції, встановлюючи, що будь-які нові повноваження можуть покладатися на цей орган виключно на підставі закону. В умовах воєнного стану зміст цієї статті суттєво розширює роль поліції в системі сил безпеки та оборони. Зокрема, у разі загрози суверенітету чи збройної агресії, органи поліції залучаються до оборони держави, виконання завдань територіальної оборони та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану. Важливою є норма про можливість перепідпорядкування підрозділів поліції за рішенням її керівника начальникам відповідних Головних управлінь у межах областей чи міст, що забезпечує єдність управління в критичних умовах. Окремо закріплено право підрозділів особливого призначення безпосередньо брати участь у бойових діях за погодженням із військовим командуванням. Також стаття регламентує взаємодію з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, СБУ та розвідкою в частині спільного оповіщення резервістів, а також повноваження поліції щодо адміністративного затримання та доставлення осіб, які вчинили порушення законодавства про військовий облік. Важливою ознакою системи безпеки за участю поліції є її колективний характер. Це означає, що поліція діє не ізольовано, а в тісній взаємодії з органами військового управління. Зокрема, у питаннях забезпечення громадської безпеки на прифронтових територіях поліцейські заходи часто інтегруються у загальний план оборони населеного пункту, що вимагає гнучкості адміністративно-правового регулювання [3].

Адміністративно-юрисдикційні повноваження Національної поліції України є основним інструментом оперативного реагування на порушення публічної безпеки і порядку. Сутність цієї діяльності полягає у праві поліції самостійно розглядати справи про адміністративні правопорушення або готувати матеріали для їх розгляду іншими органами (судами, адміністра-

ISSN 3041-1793 Online

тивними комісіями або іншими суб'єктами визначені в Кодексі України про адміністративні правопорушення).

Згідно з аналізом компетенції, встановленої статтею 222 КУпАП, органи Національної поліції розглядають значний масив справ, що посягають на громадський порядок. Серед них ключовими в умовах воєнного стану є:

– Стаття 173 КУпАП (Дрібне хуліганство) правопорушення, що підривають обстановку публічного спокою.

– Статті 178, 179 КУпАП : порушення, пов'язані з вживанням алкогольних напоїв у заборонених місцях або появою у п'яному вигляді, що суттєво знижує рівень громадської безпеки та створює ризики для правопорядку.

– Стаття 182 КУпАП: порушення вимог щодо додержання тиші, що набуває особливого значення в контексті режиму світломаскування та психологічної стабільності населення.

– Стаття 183 КУпАП: завідомо неправдивий виклик спецслужб, що в умовах війни перевантажує систему екстреного реагування [11].

Окрему увагу слід приділити повноваженням поліції щодо складання протоколів. За статистичними даними та аналізом ст. 255 КУпАП, органи поліції мають право фіксувати понад 65% усіх видів адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок і безпеку. Це робить поліцію основним суб'єктом «першого контакту», від професійності якого залежить подальша юридична доля справи.

Застосування адміністративних стягнень поліцією в умовах воєнного стану має на меті не лише притягнення порушників до відповідальності, а й запобігання новим загрозам. У контексті забезпечення дисципліни цивільного населення особливої ваги набуває питання адміністративної відповідальності за недотримання режимних обмежень воєнного стану. Так, штрафи за порушення комендантської години або режиму перебування у прикордонних зонах (що кваліфікуються через суміжні статті, такі як ст. 185 КУпАП - злісна непокора) виступають засобом забезпечення дисципліни цивільного населення в інтересах безпеки всієї держави. На сьогодні правозастосовна практика демонструє специфічний підхід до кваліфікації порушень комендантської години, оскільки за відсутності в КУпАП окремої санкційної норми за таке діяння, правоохоронні органи часто застосовують статтю 185 КУпАП, що передбачає відповідальність за злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського. Такий механізм притягнення до відповідальності актуалізується у випадках, коли особа після виявлення патрулем у заборонений час відмовляється виконувати законні вказівки щодо припинення правопорушення, надання документів для ідентифікації чи слідування до місця проживання. Таким чином, санкції за подібні дії виступають не лише інструментом покарання за ігнорування часових обмежень, а насамперед засобом забезпечення правопорядку та безумовного

ISSN 3041-1793 Online
виконання законних вимог представників влади в інтересах публічної безпеки [12].

Крім того, юрисдикційна діяльність включає заходи адміністративно-публічного забезпечення, що мають реєстраційний характер. До них належать реєстрація фактів вилучення небезпечних предметів, фіксація порушень правил використання безпілотних літальних апаратів та документування наслідків обстрілів у межах повноважень поліції. Такий комплексний підхід дозволяє створювати «зони безпеки» та мінімізувати вплив дестабілізуючих факторів на життєдіяльність суспільства.

Забезпечення публічної безпеки і порядку в сучасних умовах правового режиму воєнного стану вимагає від Національної поліції України впровадження комплексних стратегій, що поєднують превентивну діяльність із оперативним реагуванням на загрози в реальному часі. Важливим аспектом стає розбудова інтелектуального безпекового простору на основі систем відеоаналітики, що інтегровані в єдину інформаційну мережу. Це дозволяє не лише фіксувати правопорушення, а й здійснювати предиктивний аналіз ризиків у місцях масового скупчення людей, на об'єктах транспортної інфраструктури та в зонах особливого режиму доступу. Адміністративно-правове регулювання в цій сфері спрямоване на легітимізацію автоматизованої фіксації порушень публічного порядку, що мінімізує вплив людського фактора та підвищує об'єктивність доказової бази у юрисдикційній діяльності.

Окреме місце у системі забезпечення громадської безпеки посідає реалізація заходів контрольно-перепускного режиму та патрулювання територій, наближених до зон ведення бойових дій або об'єктів критичної інфраструктури. У контексті забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану особливого значення набуває роль Національної поліції як стабілізуючого чинника, що гарантує дотримання встановлених режимних обмежень та правил поведінки. Дисциплінованість громадян у виконанні нормативних приписів, зумовлених особливим правовим режимом, зокрема щодо дотримання комендантської години, заходів світломаскування та протоколів безпеки під час повітряних тривог, є базовою передумовою для збереження життя та здоров'я населення. Водночас діяльність поліції виходить за межі загального нагляду за правопорядком у громадських місцях, охоплюючи стратегічний напрям захисту об'єктів критичної інфраструктури [3; 9]. В особливий період такі об'єкти перебувають під посиленим поліцейським контролем, що реалізується через встановлення постів охорони, патрулювання прилеглих територій та впровадження жорстких режимів допуску. Використання сучасних систем інтелектуального відеоспостереження та засобів технічного контролю дозволяє поліції оперативно реагувати на потенційні диверсійні загрози та забезпечувати безперебійне

ISSN 3041-1793 Online

функціонування життєво важливих енергетичних, транспортних і логістичних вузлів. Таким чином, поєднання контролю за публічним порядком та безпосередньої охорони стратегічних об'єктів створює цілісну систему превенції, спрямовану на підтримання національної стійкості та мінімізацію наслідків збройної агресії.

Дослідження міжнародного досвіду свідчить про ефективність моделей, де публічна безпека базується на принципах «Community Policing» (взаємодія поліції з громадою), адаптованих до кризових умов. Наприклад, досвід Великої Британії демонструє дієвість залучення громадських асистентів поліції (Police Community Support Officers) , які виконують допоміжні функції з нагляду за публічним порядком, звільняючи основний офіцерський склад для виконання складних правоохоронних завдань[13]. Досвід Республіки Польща у сфері побудови безпекового середовища, зокрема в межах п'ятої редакції урядової програми «Razem bezpieczniej» на 2025–2028 роки, становить значний інтерес для модернізації вітчизняної системи забезпечення публічної безпеки та порядку. Ця стратегічна ініціатива базується на концепції децентралізованого управління безпекою, де держава виступає координатором та фінансовим донором для локальних проєктів, спрямованих на превенцію злочинності та антисоціальної поведінки. Програма акумулює значні ресурсні потужності для реалізації двох магістральних завдань: підвищення рівня обізнаності громадян щодо ідентифікації сучасних загроз та фізичного формування безпечного простору в місцях масового перебування людей. У межах першого напряму особлива увага приділяється освітньо-профілактичним заходам, що охоплюють протидію кіберзлочинності, запобігання правопорушенням серед неповнолітніх та вироблення стійких алгоритмів поведінки населення в умовах кризових ситуацій. Другий напрям передбачає безпосередню трансформацію інфраструктури публічних місць шляхом розширення та інтеграції систем інтелектуального відеомоніторингу, доосвітлення територій з підвищеним рівнем небезпеки та впровадження інноваційних засобів контролю дорожнього руху. Такий інтегрований підхід дозволяє не лише мінімізувати фізичні загрози, а й суттєво підвищити суб'єктивне відчуття захищеності серед мешканців громад. Польська модель демонструє, що сталий публічний порядок досягається через синергію технічного нагляду поліції та активної залученості органів місцевого самоврядування до створення безбар'єрного і контрольованого безпекового ландшафту, що є релевантним прикладом для адаптації в українських реаліях особливого правового режиму [14].

Для України такий досвід є надзвичайно актуальним у контексті розбудови мережі поліцейських офіцерів громад, які в умовах воєнного стану стають ключовими суб'єктами забезпечення безпекового сервісу на місцях. Перспективи вдосконалення вітчизняного законодавства мають бути

ISSN 3041-1793 Online

спрямовані на чітку диференціацію адміністративної відповідальності за правопорушення, вчинені в умовах особливого правового режиму. Зокрема, доцільним є доповнення КУпАП нормами, що передбачають підвищені санкції за злісну непокору вимогам поліції щодо дотримання безпекових обмежень, встановлених військовим командуванням, що сприятиме зміцненню правопорядку та дисципліни в суспільстві.

Висновок. Підсумовуючи результати дослідження, можна стверджувати, що публічна безпека і порядок в умовах воєнного стану є інтегрованою категорією, яка охоплює захист конституційного ладу, прав громадян та стабільне функціонування державних інститутів. Національна поліція України виступає центральною ланкою в системі суб'єктів забезпечення громадської безпеки, поєднуючи превентивні інструменти з реалізацією розширених адміністративно-юрисдикційних повноважень. Ефективність підтримання правопорядку безпосередньо залежить від технологічної модернізації засобів моніторингу та посилення взаємодії між правоохоронними органами і цивільним населенням на засадах партнерства. Подальша трансформація адміністративно-правового статусу поліції повинна відбуватися шляхом гармонізації національних стандартів безпеки із найкращими європейськими практиками, що дозволить створити надійний правовий фундамент для забезпечення стійкості держави перед сучасними викликами.

Література:

1. Мелеханич Г.І. Суспільна безпека в Україні: теоретичний та практичний аспекти. *Політичне життя*. 2019. № 4. С. 39-44. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.4.6. (дата звернення 04.04.2026)

2. Чишко К.О. Кореляція термінів «громадський порядок» і «публічний порядок», «громадська безпека» та «публічна безпека». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С. 93–102. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2024.2.09. (дата звернення 04.04.2026)

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення 04.04.2026)

4. Про затвердження Порядку проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту Міністерством внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року. № 507. *Законодавство України»* . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-2019-%D0%BF (дата звернення 04.04.2026)

5. Беззубов Д.О. Суспільна безпека (організаційно-правові засади забезпечення): монографія. Київ : МП Леся, 2013. 452 с. (дата звернення 04.04.2026)

6. Корнієвський О. Концепт суспільної безпеки: Сучасний науково-експертний дискурс. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, випуск 21, 2009. С.103-107. URL: http://vlp.com.ua/files/21_58.pdf (дата звернення 04.04.2026)

7. Цифровий щит України : розбудова хмарної інфраструктури та кібербезпеки в умовах воєнного стану. Інтерфакс-Україна. URL: https://interfax.com.ua/ (дата звернення 04.04.2026)

ISSN 3041-1793 Online

8. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 04.04.2026)

9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 04.04.2026)

10. Ступник Я. В. Трансформація правоохоронної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2026. № 1. С. 100-107. (дата звернення 04.04.2026)

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 року. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 (дата звернення 04.04.2026)

12. Штраф за порушення комендантської години: правила та наслідки 2026. URL: https://nfront.org.ua/shtraf-za-porushennya-komendantskoyi-godyny-pravyla-ta-naslidky-2026/ (дата звернення 04.04.2026)

13. Police community support officers (PCSOs) and special constables.. URL: https://www.gov.uk/police-community-support-officers-what-they-are (дата звернення 04.04.2026)

14. Vedycja rządowego programu «Razem Bezpieczniej». *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji: Portal Gov.pl*. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/v-edycja-rzadowego-programu-razem-bezpieczniej (дата звернення 04.04.2026)

References:

1. Melekhanych H.I. (2019) Suspilna bezpeka v Ukraini: teoretychnyi ta praktychnyi aspekty. Politychne zhyttia [Public Safety in Ukraine: Theoretical and Practical Aspects]. 2019. № 4. S. 39-44. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.4.6. (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

2. Chyshko K.O. (2024) Koreliatsiia terminiv «hromadskyi poriadok» i «publichnyi poriadok», «hromadska bezpeka» ta «publichna bezpeka» [The correlation between the terms “public order” and “civil order,” “public safety” and “civil safety”]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2024. № 2. S. 93–102. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2024.2.09. (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

3. Pro Natsionalnu politsiiu [For the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02 lypnia 2015 roku. № 580-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

4. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia ohliadu hromadskoi bezpeky ta tsyvilnoho zakhystu Ministerstvom vnutrishnikh sprav [On the Approval of the Regulations on the Conduct of Inspections of Public Safety and Civil Protection by the Ministry of Internal Affairs]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 travnia 2019 roku. № 507. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-2019-%D0%BF (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

5. Bezzubov D.O.(2013) Suspilna bezpeka (orhanizatsiino-pravovi zasady zabezpechennia) [Corporate Security (Organizational and Legal Principles of Security)]: monohrafiia. Kyiv : MP Lesia, 2013. 452 s. (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

6. Korniievskyi O. (2009) Kontsept suspilnoi bezpeky: Suchasnyi naukovo-ekspertnyi dyskurs [The Concept of Public Safety: Contemporary Scientific and Expert Discourse]. Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku, vypusk 21, 2009. S.103-107. URL: http://vlp.com.ua/files/21_58.pdf (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

ISSN 3041-1793 Online
7. Tsyfrovyi shchyt Ukrainy : rozbudova khmarnoi infrastruktury ta kiberbezpeky v umovakh voiennoho stanu. Interfaks-Ukraina[Ukraine's Digital Shield: Expanding Cloud Infrastructure and Cybersecurity Under Martial Law. Interfax-Ukraine]. URL: https://interfax .com.ua/ (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

8. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku. № 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon .rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

9. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [For the legal regime of the military camp]: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 roku. № 389-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

10. Stupnyk Ya. V. (2026) Transformatsiia pravookhoronnoi diialnosti v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu [The Transformation of Law Enforcement Activities Under the Legal Regime of Martial Law]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 2026. № 1. S. 100-107. (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

11. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]: Zakon Ukrainy vid 07 hrudnia 1984 roku. № 8073-X. Vidomosti Verkhovnoi Rady. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

12. Shtraf za porushennia komendantskoi hodyny: pravyla ta naslidky [Penalties for violating the curfew: rules and consequences]. 2026. URL: https://nfront.org.ua/shtraf-za-porushennya-komendantskoyi-godyny-pravyla-ta-naslidky-2026/ (data zvernennia 04.04.2026) [in Ukraine]

13. Police community support officers (PCSOs) and special constables.. URL: https://www.gov.uk/police-community-support-officers-what-they-are (data zvernennia 04.04.2026) [in English]

14. Vedycja rządowego programu «Razem Bezpieczniej». Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji: Portal Gov.pl. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/v-edycja-rzadowego-programu-razem-bezpieczniej (data zvernennia 04.04.2026) [in Polish]

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.9
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1465-1474

Молчанов Ростислав Юрійович кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права і процесу, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0002-1751-9832

АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПОЛІЦІЇ США ЩОДО ДРІБНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРАВОВА ПРИРОДА, МЕЖІ ДИСКРЕЦІЇ ТА ПАРАДОКСИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз механізму притягнення до відповідальності за дрібні правопорушення у сфері адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції США. Виходячи з того, що в системі загального права відсутній прямий інституційний аналог української адміністративної відповідальності, розкрито особливості американської моделі класифікації правопорушень, яка включає кримінальні проступки (misdemeanors), дрібні правопорушення (petty offenses) та цивільні порушення (civil infractions). Проаналізовано нормативні та процесуальні підстави реалізації поліцейських повноважень щодо виявлення, фіксації та ініціювання провадження у справах про такі правопорушення.

Особливу увагу приділено правовій природі адміністративно-юрисдикційних функцій поліції, які поєднують елементи правоохоронної діяльності та квазісудових процедур. Досліджено межі дискреції поліцейських під час прийняття рішень щодо затримання, винесення попередження або оформлення штрафної квитанції (citation), а також проаналізовано стандарти доказування та процесуальні гарантії, закріплені у конституційній практиці США, насамперед у межах гарантій Четвертої поправки до Конституції США щодо захисту від необґрунтованих обшуків і затримань. Окремо розглянуто роль судів нижчої інстанції та адміністративних органів у розгляді справ про дрібні правопорушення.

Висвітлено системні проблеми функціонування так званої «індустрії місдіминорів», пов'язані з масовістю притягнення до відповідальності за незначні правопорушення, значною роллю штрафних санкцій у наповненні місцевих бюджетів та ризиками вибіркового правозастосування. Особливу увагу приділено парадоксам процесу декриміналізації, коли переведення частини проступків у категорію цивільних інфракцій формально зменшує рівень криміналізації, але водночас може звужувати процесуальні гарантії особи, зокрема позбавляючи її права на безоплатну правову допомогу при збереженні суттєвих фінансових санкцій.

ISSN 3041-1793 Online

На основі проведеного дослідження сформульовано висновки щодо специфіки американської моделі поліцейської юрисдикції у сфері дрібних правопорушень та окреслено можливі напрями використання окремих елементів цього досвіду у процесі модернізації деліктного законодавства України, з урахуванням необхідності забезпечення балансу між ефективністю правозастосування, процесуальними гарантіями особи та принципом пропорційності юридичної відповідальності.

Ключові слова: цивільні інфракції, дрібні правопорушення, юрисдикція поліції, адміністративна відповідальність, місдімінори, поліцейська дискреція, Четверта поправка, побічні наслідки.

Molchanov Rostyslav Yuriyovych Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative Law and Process, Dnipro State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0002-1751-9832

ADMINISTRATIVE-JURISDICTIONARY POWERS OF THE US POLICE IN RELATION TO MINOR OFFENSES: LEGAL NATURE, LIMITS OF DISCRETION AND PARADOXES OF DECRIMINALIZATION

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the mechanism of bringing to justice for minor offenses in the sphere of administrative and jurisdictional activities of the US police. Based on the fact that the common law system lacks a direct institutional analogue of Ukrainian administrative liability, the features of the American model of classification of offenses, which includes misdemeanors, petty offenses, and civil infractions, are revealed. The normative and procedural grounds for the exercise of police powers to detect, record, and initiate proceedings in cases of such offenses are analyzed.

Particular attention is paid to the legal nature of the administrative and jurisdictional functions of the police, which combine elements of law enforcement activities and quasi-judicial procedures. The limits of police discretion when making decisions to detain, issue a warning, or issue a citation are examined, and the standards of evidence and procedural guarantees enshrined in US constitutional practice are analyzed, primarily within the framework of the Fourth Amendment to the US Constitution's guarantees of protection against unreasonable searches and seizures. The role of lower courts and administrative bodies in considering cases of minor offenses is separately examined.

The systemic problems of the functioning of the so-called "misdemeanor industry" are highlighted, related to the mass prosecution of minor offenses, the significant role of fines in filling local budgets, and the risks of selective law enforcement. Particular attention is paid to the paradoxes of the decriminalization process, when the transfer of some offenses to the category of civil infractions

ISSN 3041-1793 Online
formally reduces the level of criminalization, but at the same time can narrow the procedural guarantees of a person, in particular, depriving him of the right to free legal aid while maintaining significant financial sanctions.

Based on the research, conclusions are formulated regarding the specifics of the American model of police jurisdiction in the field of minor offenses and possible directions for using individual elements of this experience in the process of modernization of the tort law of Ukraine are outlined, taking into account the need to ensure a balance between the effectiveness of law enforcement, procedural guarantees of the person and the principle of proportionality of legal liability.

Keywords: civil infractions, petty offenses, police jurisdiction, administrative liability, misdemeanors, law enforcement discretion, Fourth Amendment, collateral consequences.

Постановка проблеми. Реформування інституту адміністративної відповідальності в Україні потребує концептуального оновлення з урахуванням світових практик. Інтеграція сучасної української юридичної науки у світовий простір вимагає компаративного аналізу правових систем провідних демократичних держав, зокрема США. Традиційний для України інститут адміністративної відповідальності не має прямого відповідника в англо-саксонському праві. У США правопорушення, які відповідають українським адміністративним проступкам (порушення правил дорожнього руху, дрібне хуліганство тощо), класифікуються через складну систему категорій: цивільні правопорушення (civil infractions), дрібні проступки (petty offenses) та кримінальні проступки низького ступеня тяжкості (misdemeanors) [5, с. 552; 9, с. 1056]. Термін «адміністративна відповідальність» (administrative liability) у США зазвичай вживається в іншому контексті, зокрема щодо цивільної чи дисциплінарної відповідальності самих посадових осіб або їхнього імунітету від позовів. Делегування поліції широких дискреційних повноважень щодо вибору форми реагування на дрібні порушення формує унікальне середовище, вивчення якого є критично важливим для оптимізації деліктного законодавства України та уникнення надмірної каральності.

Огляд останніх досліджень. Сучасні тенденції правосуддя у США характеризуються амбівалентністю, що стало предметом активних дискусій у західній доктрині. Дослідженню проблем поліцейської дискреції, механізмів реагування на дрібні правопорушення та наслідків декриміналізації присвячені фундаментальні праці таких зарубіжних науковців, як Д. Лівінгстон (D. Livingston), А. Натапофф (A. Natapoff), М. Уорнер (M. Warner), Б. Мордехай-Стронгін (B. Mordechai-Strongin) та інші. Як зазначають дослідники, рух за декриміналізацію має на меті зменшення масового ув'язнення, проте переведення проступків у площину цивільних інфракцій породило квазікримінальний механізм, де особа фактично позбавляється

ISSN 3041-1793 Online
права на державного захисника, опиняючись під тягарем значних фінансових санкцій та побічних наслідків.

Мета статті — здійснити системний аналіз механізму притягнення до відповідальності за правопорушення, що входять до компетенції поліції в США, дослідити межі предметної юрисдикції, процесуальні особливості та системні проблеми правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу

Методи дослідження. Дослідження базується на використанні загальнонаукових та спеціальних юридичних методів. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення американських категорій «infractions» та «misdemeanors» з континентальною концепцією адміністративного правопорушення. Формально-догматичний метод дозволив проаналізувати Звід законів США (U.S.C.), Федеральні правила кримінального судочинства [3; 10], а також кодекси й поліцейські мануали Каліфорнії та Нью-Йорка [6; 11]. Емпіричну базу склали офіційні статистичні звіти Бюро статистики юстиції США (Bureau of Justice Statistics – BJS), матеріали Опитування про контакти поліції з громадськістю (Police-Public Contact Survey – PPCS) та звіти департаментів юстиції окремих штатів.

Результати. Американська доктрина не виокремлює «адміністративну відповідальність» фізичних осіб у континентальному розумінні. Протиправні діяння, контроль за якими покладено на поліцію, поділяються на злочини (felonies), проступки (misdemeanors) та інфракції (infractions) [9, с. 1058; 12].

Найближчим аналогом українського адміністративного правопорушення є цивільна інфракція (civil infraction), яка не визнається кримінальним злочином. До неї належать порушення ПДР, правил паркування, засмічення територій, дрібні порушення тиші та розпивання алкоголю в громадських місцях. Визначальною ознакою інфракції є абсолютна неможливість застосування позбавлення волі. Головна санкція — штраф (зазвичай від $100 до $500 з урахуванням усіх судових і адміністративних зборів) [4; 12]. Внаслідок цивільної природи інфракції, процедура не передбачає фізичного арешту чи зняття відбитків пальців (booking). Крім того, обвинувачений не має конституційного права на суд присяжних та безкоштовного державного адвоката. Інфракція не формує кримінальної судимості, але фіксується і впливає на історію водіння в Департаменті автотранспорту (Department of Motor Vehicles – DMV), що може призвести до збільшення вартості страхування або призупинення дії ліцензії.

Наступною ланкою є місдімінор — повноцінне кримінальне правопорушення, покарання за яке передбачає до одного року ув'язнення у місцевому ізоляторі (county jail). Штрафи за місдімінори можуть сягати $1000–$2000.[5] До типових місдімінорів належать водіння в стані сп'яніння (Driving Under the Influence – DUI), дрібна крадіжка, прості форми нападу. На

ISSN 3041-1793 Online

федеральному рівні також виокремлюють юридичну категорію «дрібне правопорушення» (petty offense) — це місдімінор або інфракція з максимальним покаранням до 6 місяців позбавлення волі та штрафом до $5000.

Для кращого розуміння відмінностей між цими категоріями правопорушень (на прикладі законодавства штату Каліфорнія), звернемося до Таблиці 1, яка узагальнює ключові процесуальні та правові наслідки.

Таблиця 1

Відмінності між інфракціями та місдімінорами в Каліфорнії

Критерій	**Інфракція (Infraction)**	**Місдімінор (Misdemeanor)**
Тип правопорушення	Цивільне (Civil) / Адміністративне	Кримінальне (Criminal)
Потенційне позбавлення волі	Відсутнє (No jail time)	До 6 місяців (в окремих випадках до 364 днів)
Штрафи	Зазвичай до $250 (базовий)	Зазвичай до $1000
Право на суд присяжних	Ні	Так
Право на державного захисника	Ні	Так (у разі неплатоспроможності)
Арешт і процедура реєстрації	Ні, лише оформлення квитанції	Так (з процедурою booking)
Приклади	Порушення ПДР, порушення тиші	Дрібна крадіжка, простий напад

Окрему складність у правозастосуванні становлять так звані «гібридні» правопорушення, відомі як "wobblers" та "wobblettes". Останні є діяннями, які поліція та прокуратура на власний розсуд можуть кваліфікувати або як інфракцію, або як місдімінор (наприклад, агресивне водіння або порушення тиші), що наділяє офіцерів колосальними дискреційними повноваженнями ще на етапі первинної кваліфікації на вулиці.

Поліцейська дискреція щодо зупинки громадян суворо обмежується Четвертою поправкою до Конституції США, що захищає право на недоторканність особи від необґрунтованих обшуків і вилучень [7, с. 955]. Будь-яка зупинка поліцією, навіть для виписування штрафу за перехід вулиці в недозволеному місці, є «вилученням» (seizure). Прецедент Верховного Суду *Terry v. Ohio* (1968) встановив, що поліцейський може здійснити короткочасну зупинку (Terry stop) та поверховий огляд (frisk) без ордера, якщо має

ISSN 3041-1793 Online

«обґрунтовану підозру» (reasonable suspicion) у вчиненні правопорушення. Цей стандарт доказування є суттєво нижчим за «ймовірну причину» (probable cause), яка є абсолютно необхідною для здійснення повноцінного фізичного арешту. Гарантом дотримання цих конституційних стандартів є «правило виключення» (Exclusionary Rule), започатковане у справі *Weeks v. United States* (1914): докази, отримані з незаконним втручанням, не допускаються до розгляду в суді. Крім того, сучасна американська правова наука вказує на існування так званої «доктрини прихованого втручання» (hidden intrusion doctrine), згідно з якою суди негласно балансують необхідний обсяг доказів (quantum of evidence) із рівнем суворості втручання у приватність: для обшуку автомобіля під час зупинки вимагається менше фактичних даних, ніж для обшуку приватного будинку, хоча формально застосовується єдиний стандарт «ймовірної причини».

Оформлення дрібних правопорушень суттєво відрізняється від українського протоколу. Базовим процесуальним документом виступає штрафна квитанція (citation) або повістка (summons), що слугує одночасно формальним звинуваченням і офіційним викликом до суду [5; 11]. У штаті Каліфорнія поліція використовує форму TR-130. З метою мінімізації расового профілювання, закон зобов'язує офіцерів чітко артикулювати причину зупинки (Reason for Stop) безпосередньо до початку будь-якого допиту. Крім того, при виявленні небезпечного водіння офіцер може зачитати порушнику спеціальне «Попередження Вотсона» (Watson Advisement), попереджаючи, що подальші подібні дії у разі смертельного ДТП призведуть до звинувачення у вбивстві. Після оформлення квитанції особа може усунути порушення (для "fix-it tickets", наприклад, перегоріла фара) і надати доказ виправлення, оскаржити штраф через механізм «судового розгляду за письмовою заявою» (trial by written declaration) без особистої присутності, або ж просто сплатити штраф.

У Нью-Йорку, згідно із Законом про реформу кримінального правосуддя (CJRA), пріоритет віддається цивільним повісткам, справи за якими розглядаються в спеціальному Управлінні адміністративних судів (Office of Administrative Trials and Hearings – OATH). Це виключає ризик видачі суддею ордера на арешт за неявку. Проте поліція має право обійти це правило і виписати кримінальну повістку у визначених випадках: Код 1 (особа є рецидивістом OATH), Код 2 (наявність активного ордера на арешт), Код 3 (офіцер письмово обґрунтовує легітимну правоохоронну причину) та Код 4 (наявність супутнього серйознішого порушення).

На федеральному рівні (національні парки, військові бази) процедура жорстко регламентується Правилом 58 (Rule 58) Федеральних правил кримінального судочинства. Під час першої появи в суді магістратський суддя зобов'язаний роз'яснити відповідачу його права: право зберігати мовчання,

ISSN 3041-1793 Online

право на захисника та право на розгляд справи окружним суддею. Також до штрафу додаються спеціальні обов'язкові збори згідно з 18 U.S.C. §3013 (наприклад, $5 для інфракцій та $10 для місдімінорів класу B). Однак дослідники жорстко критикують систему Правила 58 за надмірну децентралізацію, яка перетворила федеральне правосуддя на "хаотичну клаптеву систему" (chaotic patchwork), де сплата штрафу поштою часто автоматично конвертується у визнання вини в кримінальному злочині без належного інформування особи про наслідки.

Масштаби цієї практики є безпрецедентними. За даними Національного опитування (PPCS), проведеного BJS у 2022 році, близько 19% жителів США (49,2 млн осіб віком від 16 років) мали безпосередній контакт із поліцією. При цьому чоловіки (8%) частіше піддавалися поліцейським зупинкам, ніж жінки (7%).[11] У 2023 фінансовому році Маршальська служба США здійснила 94 411 федеральних арештів. З них імміграційні порушення (petty offenses) становили 26%, порушення умов нагляду — 22%, а наркотичні злочини — 19%. Прикметно, що серед наркотичних арештів домінували справи, пов'язані з метамфетаміном та фентанілом. Дрібні порушення громадського порядку склали понад 7% арештів, при цьому регуляторні порушення впали на 27%, а нерегуляторні (включно з порушеннями ПДР) зросли на 2,1%. Рівень засудження за проступки громадського порядку сягає 91,3%, переважно через прискорені угоди про визнання вини (guilty plea). На рівні штатів ситуація аналогічна: у Каліфорнії у 2023 році загальний рівень арештів дорослих за місдіміонри зріс на 4,8%, а арешти за дрібну крадіжку (petty theft) підскочили на 33,5%.

Аналіз виявляє наявність гігантської «індустрії місдімінорів». Щороку в США генерується понад 10 мільйонів справ щодо місдімінорів, що становить близько 80% від загального навантаження судів штатів. Ця індустрія працює за конвеєрним принципом. Як зазначає А. Натапофф, її функціональною ознакою є «недбала, неформальна швидкість» (sloppy, informal speed), де мільйони обвинувальних вироків продукуються через угоди про визнання вини з мінімальним дотриманням стандартів належної правової процедури (due process). Оскільки система менше карає дрібних правопорушників на етапі винесення вироку, вона робить процес їх засудження надзвичайно легким на початковому етапі. Багато невинних осіб визнають вину виключно заради того, щоб негайно вийти з-під варти, оскільки не здатні сплатити заставу.

Крім того, сучасна політика декриміналізації містить серйозні парадокси. Переведення місдімінорів у цивільні інфракції усуває загрозу в'язниці, проте, за рішеннями Верховного Суду США, це водночас позбавляє особу конституційного права на державного адвоката. Для соціально вразливих верств фінансовий тягар (штрафи, пені) залишається незмінним.

ISSN 3041-1793 Online
Їхня неспроможність сплатити борг часто призводить до видачі суддею ордера на арешт (bench warrant) за неповагу до суду, що іронічно завершується тюремним ув'язненням особи за початково «некримінальне» діяння. Окремою, руйнівною проблемою є автоматичні побічні наслідки (collateral consequences) — нарахування штрафних балів, втрата водійських прав, перешкоди у працевлаштуванні та навіть депортація іноземців за дрібний проступок. Широка поліцейська дискреція, яка стимулюється політикою підтримання громадського порядку (quality-of-life policing), часто використовується як інструмент соціального контролю, що непропорційно застосовується проти етнічних меншин та маргіналізованих груп, викликаючи необхідність впровадження політичних та адміністративних механізмів управління дискрецією як альтернативи судовому скасуванню норм через доктрину їх «лицьової неясності» (facial vagueness).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інститут притягнення до відповідальності за дрібні правопорушення у США є складною гібридною конструкцією. Він розділений на цивільні інфракції (що характеризуються відсутністю конституційних гарантій щодо адвоката та суду присяжних, але супроводжуються високими штрафами) та місдімінори (кримінальні злочини низького рівня, що можуть призвести до позбавлення волі та залишають довічну судимість). Процедура відзначається гіпертрофованим рівнем поліцейської дискреції та конвеєрним характером правосуддя. Політика декриміналізації містить глибокий соціальний парадокс: захищаючи особу від в'язниці, держава перетворює цивільні інфракції на регресивний інструмент економічного утиску вразливих верств населення.

Досвід США є надзвичайно цінним для реформування адміністративно-деліктного законодавства України. Вітчизняному законодавцю варто запозичити дієві механізми диференціації стандартів доказування (імплементація аналогу американської «обґрунтованої підозри»), обов'язковість чіткого роз'яснення офіцером причини зупинки до початку допиту, а також зручність цифрових інструментів дистанційного розгляду справ (trial by written declaration).

Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному компаративному вивченні механізмів оскарження рішень поліції на місці, дослідженні побічних наслідків адміністративних стягнень, а також у розробці прозорих матриць дисциплінарної відповідальності поліцейських офіцерів за неправомірне використання дискреційних повноважень та порушення конституційних прав громадян.

Література:

1. California Department of Justice. Crime In California 2023. OpenJustice. 2024. URL: https://data-openjustice.doj.ca.gov/sites/default/files/2024-07/Crime%20In%20CA%202023f.pdf.

ISSN 3041-1793 Online

2. Central Violations Bureau. Official Website of the CVB. U.S. Courts. URL: https://www.cvb.uscourts.gov/.

3. Federal Rules of Criminal Procedure. Rule 58. Petty Offenses and Other Misdemeanors. Legal Information Institute. URL: https://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp/rule_58.

4. Judicial Council of California. Traffic Tickets. California Courts Self-Help Guide. URL: https://selfhelp.courts.ca.gov/traffic.

5. Livingston D. Police Discretion and the Quality of Life in Public Places: Courts, Communities, and the New Policing. *Columbia Law Review*. 1997. Vol. 97. P. 551–672.

6. Los Angeles Police Department. Administrative Order No. 1: Notification Requirements for Traffic and Pedestrian Stops – Revised. LAPD Online. URL:(https://lapdonlinestrgeacc.blob.core.usgovcloudapi.net/lapdonlinemedia/AO-No.-1_Notification-Requirements-for-Traffic.Ped-Stops-Rev.TR130-Rev.Citation-Guide-Rev_Final.pdf).

7. Mordechai-Strongin B. Giving the Fourth Amendment Meaning: Creating an Adversarial Warrant Proceeding to Protect From Unreasonable Searches and Seizures. *University of Michigan Journal of Law Reform*. 2023. Vol. 56. P. 951–990.

8. Motivans M. A. Federal Justice Statistics, 2023. Bureau of Justice Statistics (BJS). URL: https://bjs.ojp.gov/document/fjs23.pdf.

9. Natapoff A. Misdemeanor Decriminalization. *Vanderbilt Law Review*. 2015. Vol. 68. P. 1055–1116.

10. National Archives and Records Administration. Code of Federal Regulations. Title 32, Part 1290. eCFR. URL:(https://www.ecfr.gov/current/title-32/subtitle-B/chapter-XII/subchapter-B/part-1290).

11. New York City Police Department (NYPD). Patrol Guide. Procedure 206-03. NYC.gov. URL: https://www.nyc.gov/assets/nypd/downloads/pdf/public_information/public-pguide2.pdf.

12. Shouse Law Group. The Difference Between an Infraction and a Misdemeanor in California. Shouse California Law Group. URL: https://www.shouselaw.com/ca/blog/vehicle-code/the-difference-between-an-infraction-and-a-misdemeanor-in-california/.

13. Supreme Court of the United States. Terry v. Ohio, 392 U.S. 1 (1968). Justia US Supreme Court Center. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/392/1/.

14. Tapp S. N., Davis E. J. Contacts Between Police and the Public, 2022. Bureau of Justice Statistics (BJS). 2024. URL: https://bjs.ojp.gov/library/publications/contacts-between-police-and-public-2022.

15. Warner M. The Role of the Petty Offense in the Federal Criminal Justice System. *New York University Law Review*. 2018. Vol. 79. P. 2412–2445.

References:

1. California Department of Justice. Crime In California 2023. OpenJustice. 2024. URL: https://data-openjustice.doj.ca.gov/sites/default/files/2024-07/Crime%20In%20CA%202023f.pdf.

2. Central Violations Bureau. Official Website of the CVB. U.S. Courts. URL: https://www.cvb.uscourts.gov/.

3. Federal Rules of Criminal Procedure. Rule 58. Petty Offenses and Other Misdemeanors. Legal Information Institute. URL: https://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp/rule_58.

4. Judicial Council of California. Traffic Tickets. California Courts Self-Help Guide. URL: https://selfhelp.courts.ca.gov/traffic.

5. Livingston D. Police Discretion and the Quality of Life in Public Places: Courts, Communities, and the New Policing. *Columbia Law Review*. 1997. Vol. 97. P. 551–672.

ISSN 3041-1793 Online
6. Los Angeles Police Department. Administrative Order No. 1: Notification Requirements for Traffic and Pedestrian Stops – Revised. LAPD Online. URL:(https://lapdonlinestrgeacc.blob.core.usgovcloudapi.net/lapdonlinemedia/AO-No.-1_Notification-Requirements-for-Traffic.Ped-Stops-Rev.TR130-Rev.Citation-Guide-Rev_Final.pdf).

7. Mordechai-Strongin B. Giving the Fourth Amendment Meaning: Creating an Adversarial Warrant Proceeding to Protect From Unreasonable Searches and Seizures. *University of Michigan Journal of Law Reform*. 2023. Vol. 56. P. 951–990.

8. Motivans M. A. Federal Justice Statistics, 2023. Bureau of Justice Statistics (BJS). URL: https://bjs.ojp.gov/document/fjs23.pdf.

9. Natapoff A. Misdemeanor Decriminalization. *Vanderbilt Law Review*. 2015. Vol. 68. P. 1055–1116.

10. National Archives and Records Administration. Code of Federal Regulations. Title 32, Part 1290. eCFR. URL:(https://www.ecfr.gov/current/title-32/subtitle-B/chapter-XII/subchapter-B/part-1290).

11. New York City Police Department (NYPD). Patrol Guide. Procedure 206-03. NYC.gov. URL: https://www.nyc.gov/assets/nypd/downloads/pdf/public_information/public-pguide2.pdf.

12. Shouse Law Group. The Difference Between an Infraction and a Misdemeanor in California. Shouse California Law Group. URL: https://www.shouselaw.com/ca/blog/vehicle-code/the-difference-between-an-infraction-and-a-misdemeanor-in-california/.

13. Supreme Court of the United States. Terry v. Ohio, 392 U.S. 1 (1968). Justia US Supreme Court Center. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/392/1/.

14. Tapp S. N., Davis E. J. Contacts Between Police and the Public, 2022. Bureau of Justice Statistics (BJS). 2024. URL: https://bjs.ojp.gov/library/publications/contacts-between-police-and-public-2022.

15. Warner M. The Role of the Petty Offense in the Federal Criminal Justice System. *New York University Law Review*. 2018. Vol. 79. P. 2412–2445.

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 340.1:340.12
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1475-1484

Мудрак Роман Миколайович здобувач ступеня доктора філософії, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-6614-4099

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ: ЕТАПИ, МЕХАНІЗМИ ТА КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНОСТІ

Анотація. У статті здійснено комплексне теоретико-правове дослідження інституціоналізації правових інститутів як складного багатовимірного процесу, що відбувається у сучасній правовій системі. Розкрито сутність інституціоналізації в праві як динамічного явища, що передбачає нормативне, організаційне, функціональне та соціальне оформлення відповідного виду суспільних відносин у відносно самостійний елемент правової системи. Обґрунтовано, що інституціоналізація не зводиться до формального закріплення правових норм, а включає процес їх практичної реалізації, інтеграції у систему права та соціального визнання.

Визначено основні стадії формування правових інститутів, до яких віднесено етап зародження правового регулювання, накопичення та систематизації нормативного матеріалу, інституційного оформлення та функціональної стабілізації.

Проаналізовано соціально-правові чинники інституціоналізації, серед яких виокремлено суспільну потребу у правовому регулюванні, рівень розвитку правової системи, державну правову політику, правозастосовну практику та рівень правової культури.

Запропоновано авторський підхід до інституціоналізації правових інститутів як багаторівневої системи, що включає нормативний, організаційний, функціональний та соціальний виміри. Удосконалено систему критеріїв сформованості правового інституту шляхом виокремлення нормативної цілісності, організаційної спроможності, функціональної ефективності, системної інтегрованості та соціальної легітимності.

Зроблено висновок про необхідність комплексного підходу до оцінки рівня інституціоналізації правових інститутів як передумови забезпечення ефективності правового регулювання у сучасних умовах розвитку правової системи.

Ключові слова: інституціоналізація; правовий інститут; система права; правове регулювання; правова система; нормативність; правозастосування; соціальна легітимність; теорія права.

ISSN 3041-1793 Online

Mudrak Roman Mykolayovych PhD candidate, Western Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-6614-4099

INSTITUTIONALIZATION OF LEGAL INSTITUTIONS: STAGES, MECHANISMS AND CRITERIA OF FORMATION

Abstract. The article presents a comprehensive theoretical and legal study of the institutionalization of legal institutions as a complex and multidimensional process within the modern legal system. The essence of institutionalization in law is revealed as a dynamic phenomenon that involves the normative, organizational, functional, and social formation of a particular group of social relations into a relatively autonomous element of the legal system. It is substantiated that institutionalization cannot be reduced solely to the formal consolidation of legal norms, but also includes their practical implementation, integration into the legal system, and social recognition.

The main stages of the formation of legal institutions are identified, including the emergence of legal regulation, accumulation and systematization of normative material, institutional formalization, and functional stabilization. Special attention is paid to the socio-legal factors of institutionalization, such as social demand for legal regulation, the level of development of the legal system, state legal policy, law enforcement practice, and the level of legal culture.

The author proposes a conceptual model of institutionalization as a multi-level system comprising normative, organizational, functional, and social dimensions. The system of criteria for determining the maturity of a legal institution is further developed by distinguishing normative integrity, organizational capacity, functional effectiveness, systemic integration, and social legitimacy.

It is concluded that a comprehensive approach to assessing the level of institutionalization of legal institutions is necessary to ensure the effectiveness of legal regulation in contemporary conditions of legal system development.

Keywords: institutionalization; legal institution; legal system; legal regulation; rule of law; normativity; law enforcement; social legitimacy; theory of law.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток правової системи України супроводжується активним оновленням змісту та форм правового регулювання, що зумовлює появу нових правових явищ, конструкцій і моделей правової взаємодії. За таких умов особливого значення набуває проблема інституціоналізації правових інститутів, оскільки саме через неї відбувається перетворення окремих нормативних приписів, правових практик і соціально значущих відносин у відносно стійкі елементи правової системи. У теорії права категорія інституціоналізації дає змогу пояснити не лише виникнення

ISSN 3041-1793 Online

правового інституту, а й логіку його розвитку, закріплення та функціональної ефективності.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що у вітчизняній юридичній науці досі немає єдиного підходу до розуміння інституціоналізації саме як правового процесу. У більшості випадків увага зосереджується або на загальносоціологічному тлумаченні інституціоналізації, або на характеристиці окремих інститутів права без належного узагальнення тих ознак, які свідчать про їх сформованість. Унаслідок цього недостатньо розробленими залишаються питання стадій формування правових інститутів, механізмів їхнього становлення, системи соціально-правових чинників, що впливають на цей процес, а також критеріїв, за якими можна визначити, чи набуло певне правове явище інституційної завершеності.

Теоретичне осмислення інституціоналізації правових інститутів має не лише пізнавальне, а й практичне значення. Воно дозволяє точніше визначати місце нових правових утворень у системі права, оцінювати рівень їх нормативної та організаційної оформленості, а також формувати науково обґрунтовані підходи до вдосконалення правового регулювання в умовах суспільної трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового інституту традиційно посідає важливе місце у загальній теорії права. У вітчизняній правничій науці вона розглядається крізь призму структури системи права, внутрішньої узгодженості правових норм та їх функціонального призначення [1]. Саме в межах такого підходу правовий інститут розуміється не як випадкове об’єднання норм, а як відносно самостійна й упорядкована сукупність нормативних приписів, спрямованих на регулювання певного виду однорідних суспільних відносин [1; 2].

Окремі аспекти інституціоналізації у праві дістали розвиток у працях Л. І. Заморської, яка акцентує увагу на зв’язку нормативності та процесів правового закріплення суспільно значущих регулятивних моделей [3]. Значний методологічний потенціал для дослідження інституціоналізації має також підхід, запропонований О. С. Лотюк, яка розглядає інституціоналізацію як спосіб наукового пізнання й водночас як процес набуття певним соціальним явищем ознак упорядкованості, нормативності та організаційної визначеності [4]. Водночас у науковій літературі переважають або загальнотеоретичні міркування щодо природи правових інститутів, або аналіз окремих галузевих інститутів без формування універсальної моделі їх інституціоналізації. Навіть у тих працях, де йдеться про інституційне становлення правових явищ, недостатньо чітко окреслюються стадії цього процесу, не завжди розмежовуються його механізми й чинники, а також відсутня узгоджена система критеріїв, за допомогою яких можна встановити рівень сформованості конкретного правового інституту.

ISSN 3041-1793 Online

Отже, попри наявність наукового доробку з питань системи права, правової нормативності та окремих форм інституційного закріплення правових явищ, проблема інституціоналізації правових інститутів як цілісного теоретико-правового процесу потребує подальшого комплексного дослідження.

Мета статті. Метою статті є з'ясування сутності інституціоналізації в праві, визначення основних етапів і механізмів формування правових інститутів, характеристика соціально-правових чинників, що впливають на цей процес, а також обґрунтування критеріїв сформованості правового інституту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття інституціоналізації має міждисциплінарний характер, однак у правовій науці воно набуває спеціального змісту. Якщо в широкому значенні інституціоналізація означає процес упорядкування соціальних практик через закріплення стійких правил, ролей і процедур, то в юридичному вимірі йдеться про формування такого нормативно-організаційного комплексу, який забезпечує стабільне регулювання певної сфери суспільних відносин і надає їй інституційно визначеної форми.

Інституціоналізація в праві не зводиться лише до законодавчого оформлення окремих норм. Її сутність полягає у поступовому переході від поодиноких регулятивних приписів або правових практик до системно впорядкованого правового утворення, що має власний предмет регулювання, внутрішню структуру, функціональне призначення та соціальне визнання. Саме тому інституціоналізацію доцільно розглядати як процес правового оформлення, структуризації, легітимації та функціонального закріплення відповідного правового явища [1; 3; 4].

У теоретико-правовому аспекті інституціоналізація виконує щонайменше три взаємопов'язані функції. По-перше, вона забезпечує нормативну визначеність, тобто формалізує певний масив правил, які регулюють однорідні суспільні відносини. По-друге, вона створює організаційні засади реалізації права, оскільки більшість зрілих правових інститутів існує не лише як система норм, а і як сукупність процедур, суб'єктів та практик їх застосування. По-третє, інституціоналізація забезпечує соціальну легітимацію правового інституту, тобто його сприйняття як необхідного і функціонально виправданого елемента правової системи.

З огляду на це інституціоналізацію правових інститутів можна визначити як обумовлений потребами суспільного розвитку процес нормативного, організаційного та функціонального оформлення певного виду суспільних відносин у відносно самостійний елемент правової системи, що характеризується стабільністю, внутрішньою узгодженістю та здатністю до практичної реалізації.

ISSN 3041-1793 Online

Принципово важливо, що інституціоналізація має динамічний характер. Правовий інститут не виникає одномоментно внаслідок прийняття одного нормативного акта. Його формування відбувається поступово, через накопичення нормативного матеріалу, вироблення сталої правозастосовної практики, визначення кола суб'єктів, процедур та гарантій реалізації. Саме тому дослідження інституціоналізації потребує не статичного, а процесуального підходу, який дозволяє виявити етапність розвитку правового інституту та чинники, що зумовлюють його завершеність або, навпаки, фрагментарність.

Інституціоналізація правових інститутів має поетапний характер, що зумовлено складністю процесу переходу від окремих правових норм або практик до цілісного елементу правової системи. Аналіз наукових підходів дозволяє виділити декілька взаємопов'язаних стадій формування правового інституту.

Першою стадією є зародження правового регулювання, що характеризується появою окремих норм, спрямованих на врегулювання певного виду суспільних відносин. На цьому етапі правове регулювання має фрагментарний характер, відсутня системність, а нормативні приписи часто виникають як реакція на конкретні соціальні потреби. Водночас саме ця стадія відображає початкове усвідомлення необхідності правового впорядкування відповідної сфери суспільних відносин.

Другою стадією є накопичення та систематизація нормативного матеріалу, у межах якої відбувається поступове розширення масиву правових норм, їх узгодження та формування внутрішніх зв'язків. У цей період з'являються перші ознаки структурованості, визначається предмет регулювання, окреслюється коло суб'єктів відповідних правовідносин. Як зазначається у теорії права, саме системність і внутрішня узгодженість норм є необхідною передумовою виникнення правового інституту [1].

Третьою стадією є інституційне оформлення, яке полягає у нормативному закріпленні та організаційному впорядкуванні відповідного правового явища. На цьому етапі формується відносно завершена система норм, визначаються процедурні механізми їх реалізації, створюються або закріплюються суб'єкти, уповноважені забезпечувати функціонування інституту. Саме на цій стадії правовий інститут набуває ознак самостійного елементу правової системи.

Четвертою стадією є функціональна стабілізація, яка характеризується усталенням правозастосовної практики, закріпленням соціальної значущості інституту та його ефективною інтеграцією у правову систему. На цьому етапі правовий інститут не лише існує формально, але й реально виконує свої функції, забезпечуючи регулювання відповідних суспільних відносин.

Таким чином, інституціоналізація правових інститутів є послідовним процесом, що охоплює етапи від первинного нормативного закріплення до

ISSN 3041-1793 Online
повноцінного функціонування і соціального визнання, що свідчить про складний і динамічний характер формування правових інститутів.

Процес інституціоналізації правових інститутів не є суто нормативним явищем, оскільки він зумовлюється комплексом соціальних, політичних та правових чинників, які визначають як напрям, так і темпи його розвитку. У цьому контексті доцільно розглядати інституціоналізацію як результат взаємодії права і соціального середовища.

Серед ключових чинників інституціоналізації слід виділити соціальну потребу у правовому регулюванні, яка виступає первинним імпульсом формування правового інституту. Саме наявність стійких суспільних відносин, що потребують впорядкування, зумовлює виникнення відповідних нормативних приписів і подальший розвиток інституційних форм їх реалізації [3].

Важливим чинником є також рівень розвитку правової системи, який визначає здатність права до сприйняття нових регулятивних моделей. У розвинених правових системах процес інституціоналізації відбувається більш послідовно та системно, тоді як у трансформаційних умовах він може мати фрагментарний і суперечливий характер.

Окреме значення має державна правова політика, яка впливає на пріоритети правового регулювання, визначає напрями розвитку правових інститутів і забезпечує їх нормативне закріплення.

Відсутність чіткої державної стратегії у відповідній сфері може істотно гальмувати процес інституціоналізації або призводити до його незавершеності.

Не менш важливим чинником є правозастосовна практика, яка виступає своєрідним індикатором життєздатності правового інституту. Саме через практику відбувається перевірка ефективності нормативних конструкцій, їх адаптація до реальних умов та формування стабільних моделей правової поведінки.

До числа значущих чинників також належать рівень правової культури суспільства, професійна підготовка правників, а також міжнародний досвід, який може виступати джерелом запозичення ефективних інституційних моделей. У цьому контексті інституціоналізація правових інститутів постає як складний багатофакторний процес, що поєднує нормативні, організаційні та соціальні складові.

Однією з ключових проблем теорії права є визначення критеріїв, за якими можна встановити, чи набув певний правовий феномен статусу повноцінного правового інституту. Відсутність чітких критеріїв ускладнює як науковий аналіз, так і практичну оцінку рівня інституціоналізації.

На підставі узагальнення наукових підходів доцільно виокремити систему критеріїв сформованості правового інституту.

ISSN 3041-1793 Online

Першим є нормативний критерій, який передбачає наявність відносно цілісної та внутрішньо узгодженої системи правових норм, спрямованих на регулювання певного виду суспільних відносин. Як підкреслюється у теорії права, саме системність нормативного масиву є визначальною ознакою правового інституту [1; 2].

Другим є організаційний критерій, що полягає у наявності визначених суб'єктів, процедур та механізмів реалізації відповідних норм. Правовий інститут не обмежується нормативною складовою, а передбачає існування інституційних форм його функціонування.

Третім є функціональний критерій, який відображає здатність правового інституту ефективно виконувати свої регулятивні, охоронні та соціальні функції. Саме ефективність функціонування свідчить про реальну, а не формальну інституціоналізацію.

Четвертим є інтеграційний критерій, що характеризує ступінь включеності правового інституту у правову систему. Йдеться про його взаємозв'язок з іншими інститутами, відповідність загальним принципам права та узгодженість із галузевою структурою.

Додатково доцільно виділити соціальний критерій, який відображає рівень сприйняття правового інституту суспільством, його легітимність та затребуваність у практичній діяльності. Саме соціальне визнання є важливою умовою стабільності правового інституту.

Таким чином, сформованість правового інституту визначається не лише наявністю нормативної бази, а комплексом взаємопов'язаних ознак, що охоплюють його організаційні, функціональні та соціальні характеристики.

Узагальнення наведених теоретичних положень дає підстави для формулювання авторського підходу до розуміння інституціоналізації правових інститутів як складного багаторівневого процесу, що не зводиться виключно до нормативного закріплення відповідних правових приписів. Аналіз існуючих наукових підходів свідчить про необхідність розширення традиційного бачення інституціоналізації шляхом урахування не лише формально-юридичних, а й організаційних, функціональних та соціальних аспектів розвитку правового інституту.

У цьому контексті інституціоналізацію правових інститутів доцільно розглядати як динамічний процес, що відбувається одночасно у кількох взаємопов'язаних вимірах.

Передусім йдеться про нормативний вимір, який забезпечує формалізацію правового регулювання через систему взаємоузгоджених правових норм.

Водночас не менш важливим є організаційний вимір, у межах якого формується інституційна основа реалізації відповідного правового інституту, включаючи визначення суб'єктів, процедур і механізмів їх діяльності.

ISSN 3041-1793 Online

Поряд із цим особливого значення набуває функціональний вимір інституціоналізації, який відображає реальну дієвість правових норм та їх здатність забезпечувати ефективне регулювання суспільних відносин. Саме на цьому рівні відбувається перевірка життєздатності правового інституту через правозастосовну практику. Завершальним елементом є соціальний вимір, що характеризує рівень суспільного визнання правового інституту, ступінь довіри до нього та його інтегрованість у правову культуру.

Таким чином, інституціоналізація правових інститутів постає як комплексний процес, що охоплює нормативний, організаційний, функціональний та соціальний виміри, взаємодія яких забезпечує формування повноцінного елементу правової системи. Важливо підкреслити, що відсутність або недостатній розвиток хоча б одного з цих компонентів зумовлює фрагментарність інституціоналізації та знижує ефективність функціонування відповідного правового інституту.

Запропонований підхід дозволяє також уточнити систему критеріїв сформованості правового інституту. Зокрема, сформованість інституту не може визначатися виключно за наявністю нормативного регулювання, оскільки останнє не гарантує його реальної ефективності. У зв'язку з цим доцільно виходити з комплексної оцінки, що охоплює нормативну цілісність, організаційну спроможність, функціональну ефективність, системну інтегрованість та соціальну легітимність правового інституту.

Такий підхід дозволяє більш точно визначити рівень інституціоналізації конкретного правового явища, а також виявити проблемні аспекти його розвитку. Зокрема, навіть за наявності розвиненої нормативної бази правовий інститут може залишатися недостатньо сформованим у разі відсутності ефективних механізмів реалізації або належного рівня соціального сприйняття. Водночас високий рівень узгодженості зазначених критеріїв свідчить про завершеність інституціоналізації та стабільність функціонування правового інституту.

Отже, запропонована модель інституціоналізації правових інститутів дозволяє розглядати цей процес як цілісне багатовимірне явище, що забезпечує не лише формальне закріплення, а й реальне функціонування та соціальне визнання правових інститутів у сучасній правовій системі.

Висновки. У результаті проведеного дослідження інституціоналізації правових інститутів як складного теоретико-правового процесу сформульовано низку узагальнюючих положень. Встановлено, що інституціоналізація в праві є багатовимірним динамічним процесом, який не обмежується нормативним закріпленням правових норм, а охоплює також організаційні, функціональні та соціальні аспекти розвитку правового інституту. Доведено, що саме комплексність цих складових визначає рівень сформованості правового інституту та ефективність його функціонування.

ISSN 3041-1793 Online

Обґрунтовано поетапний характер інституціоналізації, який включає стадії зародження правового регулювання, накопичення та систематизації нормативного матеріалу, інституційного оформлення та функціональної стабілізації. Встановлено, що завершеність інституціоналізації досягається лише за умови переходу правового явища від фрагментарного нормативного закріплення до стійкої правозастосовної практики та соціального визнання.

З'ясовано, що процес інституціоналізації зумовлюється сукупністю соціально-правових чинників, серед яких визначальними є суспільна потреба у правовому регулюванні, рівень розвитку правової системи, державна правова політика, правозастосовна практика та рівень правової культури суспільства. Встановлено, що взаємодія зазначених чинників визначає як темпи, так і якість інституціоналізації правових інститутів.

Удосконалено підходи до визначення критеріїв сформованості правового інституту шляхом їх розширення та систематизації. Запропоновано розглядати сформованість інституту крізь призму п'яти взаємопов'язаних критеріїв: нормативної цілісності, організаційної спроможності, функціональної ефективності, системної інтегрованості та соціальної легітимності. Доведено, що лише їх сукупність дозволяє об'єктивно оцінити рівень інституціоналізації правового інституту.

Сформульовано авторський підхід до інституціоналізації правових інститутів як багаторівневої системи, що включає нормативний, організаційний, функціональний та соціальний виміри. Обґрунтовано, що узгодженість зазначених компонентів є визначальною умовою формування повноцінного правового інституту та забезпечення його ефективного функціонування.

Отже, запропоновані теоретико-правові положення розширюють наукові уявлення про природу та механізми інституціоналізації правових інститутів і можуть бути використані як методологічна основа для подальших досліджень, а також для вдосконалення правового регулювання у відповідних сферах.

Література:

1. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

2. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

3. Заморська Л. І. Правова нормативність та її інституціоналізація в Україні : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 304 с.

4. Лотюк О. С. Інституціоналізація як метод наукового пізнання громадянського суспільства. Публічне право. 2014. № 3. С. 184–191.

5. Безклубий І. А. Правова відповідальність: теоретичні підходи. Соціологія права. 2011. № 2. С. 45–49.

ISSN 3041-1793 Online

6. Петришин О. В. Правова система України: сучасні тенденції розвитку. Харків : Право, 2012. 256 с.

7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Край, 2007. 192 с.

References:

1. Tsvik, M. V., Petryshyn, O. V., & Avramenko, L. V. (2009). *Zahalna teoriia derzhavy i prava* [General theory of state and law]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

2. Zaichuk, O. V., & Onishchenko, N. M. (2006). *Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs* [Theory of state and law. Academic course]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

3. Zamorska, L. I. (2013). *Pravova normatyvnist ta yii instytutsionalizatsiia v Ukraini* [Legal normativity and its institutionalization in Ukraine]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].

4. Lotiuk, O. S. (2014). Instytutsionalizatsiia yak metod naukovoho piznannia hromadianskoho suspilstva [Institutionalization as a method of scientific cognition of civil society]. *Publichne pravo*, 3, 184–191 [in Ukrainian].

5. Bezklubyi, I. A. (2011). Pravova vidpovidalnist: teoretychni pidkhody [Legal responsibility: theoretical approaches]. *Sotsiolohiia prava*, 2, 45-49 [in Ukrainian].

6. Petryshyn, O. V. (2012). *Pravova systema Ukrainy: suchasni tendentsii rozvytku* [Legal system of Ukraine: modern development trends]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

7. Rabinovych, P. M. (2007). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy* [Fundamentals of general theory of law and state]. Lviv: Krai [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК: 346.5:343.352:004

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1485-1505

Озюменко Євген Юрійович адвокат, аспірант денної форми навчання, відділ проблем модернізації господарського права та законодавства, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України», м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-5122-9207

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЗМЕНШЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті досліджується вплив цифрових технологій на мінімізацію корупційних ризиків у сфері господарської діяльності, оскільки вони виступають важливим елементом господарсько-правових засобів детінізації економіки. Вказується, що цифрова трансформація сприяє формуванню нових можливостей ведення бізнесу, змінюючи організаційні структури, бізнес-процеси та управлінську практику. Цифрові технології, зокрема блокчейн, електронні бази даних та штучний інтелект сприяють зменшенню адміністративних бар'єрів, підвищенню прозорості фінансових і договірних операцій, а також обмеженню можливостей для корупційних зловживань.

Здійснено аналіз наукових підходів до розуміння цифрових технологій у сфері господарської діяльності, як інструментів оптимізації управління та правового регулювання. Окреслено основні корупційні ризики, що виникають у підприємницькому середовищі, зокрема надмірна зарегульованість та бюрократичні перепони, неефективність судово-правової системи, непрозорість у сфері державних закупівель, конфлікти інтересів, тіньові фінансові операції. Обґрунтовано, що цифрові технології здатні зменшити вплив цих ризиків шляхом автоматизації процедур, створення відкритих реєстрів, унеможливлення підробки документів, забезпечення відстеження та підзвітність транзакцій. Як наслідок, їх впровадження формує сприятливе бізнес-середовище, що знижує рівень тінізації економіки, підвищує довіру до державних і приватних інституцій, сприяє конкурентоспроможності національної економіки. Запропоновано напрями вдосконалення правових механізмів використання цифрових технологій, серед яких – вдосконалення нормативної бази, розвиток інфраструктури електронних сервісів, розширення практики застосування блокчейну та підвищення цифрової грамотності учасників господарських відносин.

ISSN 3041-1793 Online

Зроблено висновок, що цифрові технології є стратегічним інструментом боротьби з корупцією та основою для детінізації економічних процесів в Україні. Вони сприяють підвищенню прозорості господарських відносин, мінімізації корупційних ризиків та формуванню довіри між бізнесом і державою. Подальший розвиток правових механізмів використання цифрових технологій забезпечить сталий економічний розвиток та інтеграцію України на міжнародному цифровому просторі.

Ключові слова: блокчейн-технології, тінізація, цифрові технології, господарська діяльність, корупційні ризики.

Oziumenko Yevhen Lawyer, Postgraduate Student of the Department of Economic and Legal Studies of Economic Security Problems, State Institution "V.K. Mamutov Institute of Economic and Legal Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-5122-9207

THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON REDUCING CORRUPTION RISKS IN ECONOMIC ACTIVITY AS AN ELEMENT OF ECONOMIC AND LEGAL MEANS OF DESHIDATION OF THE ECONOMY

Abstract. The article examines the impact of digital technologies on minimizing corruption risks in the sphere of economic activity, since they are an important element of economic and legal means of deshadowing the economy. It is indicated that digital transformation contributes to the formation of new business opportunities, changing organizational structures, business processes and management practices. Digital technologies, in particular blockchain, electronic databases and artificial intelligence contribute to reducing administrative barriers, increasing the transparency of financial and contractual transactions, as well as limiting opportunities for corruption abuses.

An analysis of scientific approaches to understanding digital technologies in the field of economic activity was carried out, their capabilities as tools for optimizing management and legal regulation were identified. The main corruption risks that arise in the business environment were outlined, in particular, excessive regulation and bureaucratic obstacles, inefficiency of the judicial and legal system, opacity in the field of public procurement, conflicts of interest, and shadow financial transactions. It was substantiated that digital technologies can reduce the impact of these risks by automating procedures, creating open registers, preventing document forgery, and ensuring traceability and accountability of transactions. As a result, their implementation forms a favorable business environment that reduces the level of shadow economy, increases trust in public and private institutions, and contributes to the competitiveness of the national economy. The directions for improving the

ISSN 3041-1793 Online
legal mechanisms for the use of digital technologies are proposed, including improving the regulatory framework, developing the infrastructure of electronic services, spreading the practice of using blockchain and increasing the digital literacy of participants in economic relations.

It is concluded that digital technologies are a strategic tool for combating corruption and the basis for de-shadowing economic processes in Ukraine. They contribute to increasing the transparency of economic relations, minimizing corruption risks and building trust between business and the state. Further development of legal mechanisms for the use of digital technologies will ensure sustainable economic development and integration of Ukraine in the international digital space.

Keywords: blockchain technologies, shadowing, digital technologies, economic activity, corruption risks.

Постановка проблеми. Цифрові технології є основою розвитку багатьох галузей суспільства, в тому числі й господарської діяльності, де інноваційні інструменти застосовуються для забезпечення прозорості економічних відносин. Впровадження електронних сервісів скорочує безпосередній вплив людини і, тим, самим, знижує рівень корупційних ризиків, сприяючи підвищенню ефективності державного регулювання. Актуальність окресленого питання зумовлена тим, що тінізація економіки та корупційні прояви залишаються одним із найбільших викликів для економічної безпеки держави, оскільки за даними Transparency International – міжнародної неурядової організації, яка здійснює моніторинг та дослідження рівня корупції у світі, Україна станом на 2023 рік посіла 104 місце серед 180 країн за Індексом сприяння корупції [1].

За сучасних умов цифрова трансформація виступає не лише фактором економічного зростання, а й дієвим механізмом правового забезпечення детінізації господарської діяльності. Цифрові інструменти – електронні реєстри, відкриті бази даних, автоматизовані системи контролю та блокчейн-технології – сприяють підвищенню рівня довіри між суб'єктами господарювання, забезпечуючи при цьому прозорість розрахунків та унеможливлюючи здійснення операцій, пов'язаних із фінансовою та адміністративною діяльністю. Таким чином, вивчення впливу цифрових технологій на зниження корупційних ризиків у сфері господарської діяльності є важливим завданням, що сприяє формування сучасних господарсько-правових засобів детінізації економіки в сучасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання впливу цифрових технологій на зменшення корупційних ризиків господарської діяльності займалася низка вітчизняних науковців. Серед них Л. В. Вербівська та О. І. Буринська, які досліджували особливості використання цифрових

ISSN 3041-1793 Online
технологій у підприємницькій діяльності. Вчена А. О. Черняєва опрацьовувала питання використання новітніх цифрових інструментів та технологій ведення бізнесу, а Р. Скриньковський та Ю. Тиркало – підприємницькі ризики, їх сутність, види, методи оцінки та шляхи зниження. Дослідники Н. О. Чех та О. М. Ващенко досліджували корупцію в бізнесі, а І. Мордас – протидію корупції як чинника детінізації економіки України в умовах євроінтеграції. Дослідниця О. С. Бондаренко розглядала питання цифрової трансформації, як принцип мінімізації корупційних ризиків, натомість А. В. Хаванов спрямував увагу на роль цифрових технологій як інструментів мінімізації корупційних ризиків в антикорупційному менеджменті підприємств на основі блокчейну, баз даних та штучного інтелекту. Дослідники Т. Ларіна, Н. Лагодієнко та С. Уваров опрацьовували питання інтеграції цифрових інструментів в процесі забезпечення економічної безпеки підприємств.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, комплексне дослідження впливу цифрових технологій на зменшення корупційних ризиків у межах господарсько-правових засобів детінізації економіки залишається недостатньо опрацьованим питанням. В більшості наукових досліджень увага зосереджена на окремих аспектах цифровізації або антикорупційному менеджменті, при цьому до уваги не береться їх вплив на регулювання господарської діяльності. В цьому науковому дослідженні запропоновано цілісний підхід до аналізу цифрових технологій, як інструменту зниження корупційних ризиків та підвищення прозорості господарських процесів в контексті детінізації економіки.

Мета дослідження – з'ясувати роль та визначити ефективність цифрових технологій у зменшенні корупційних ризиків господарської діяльності, як засобів детінізації економіки.

Виходячи із поставленої мети завданнями дослідження є: провести аналіз наукових підходів до розуміння поняття цифрових технологій у сфері господарської діяльності; визначити основні корупційні ризики в господарській діяльності та їх вплив на тінізацію економіки; дослідити особливості цифрових інструментів (електронного документообігу, блокчейну, баз даних тощо) у мінімізації корупційних ризиків; узагальнити отримані результати та запропонувати шляхи вдосконалення правових механізмів використання цифрових технологій для підвищення прозорості та ефективності господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасної економіки визначається активною цифровізацією, яка охоплює всі сфери суспільного життя, зокрема й господарську діяльність. Цифрові технології є не лише інструментом підвищення ефективності управлінських та виробничих процесів, а й важливим чинником, що сприяє мінімізації корупційних ризиків та забезпеченню сутності поняття «цифрові технології» у господарській сфері. Деякі

ISSN 3041-1793 Online
дослідники роль цифрових технологій пов'язують із засобами автоматизації та оптимізації бізнес-процесів, а інші – наголошують на їх правовій та економічній функції, яка сприяє забезпеченню прозорості та контролю.

Вчені О. І. Буринська та Л.В. Вербівська зазначають, що застосування цифрових технологій у підприємницькій діяльності має низку специфічних рис, які змінюють традиційні підходи до ведення бізнесу. Вони забезпечують підприємства інструментами для автоматизації та удосконалення бізнес-процесів, сприяючи істотному зростанню продуктивності та скороченню витрат. Автори підкреслюють, що використання цифрових технологій сприяє можливості виходу вітчизняних підприємств на якісно новий, інноваційний рівень розвитку, даючи змогу конкурувати на рівних із провідними міжнародними корпораціями та поступово освоювати нові ринки. Завдяки аналітичним інструментам, зосереджених на формуванні та опрацюванні великих масивів даних, суб'єкти господарювання мають змогу своєчасно реагувати на ринкові зміни та ухвалювати стратегічно обґрунтовані управлінські рішення. Таким чином забезпечується гнучкість та адаптивність, яка, своєю чергою, допомагає бізнесу підлаштовуватися під зміни зовнішнього середовища і потреби споживачів. Окрім цього, зростання конкуренції впливає на подальший розвиток цифрових технологій, визначаючи їх як один із ключових інструментів боротьби за ринки збуту та лояльність клієнтів. Перш ніж впроваджувати інноваційні технології, необхідно здійснити аналіз доцільності цифровізації, оцінити власні бізнес-процеси, потенційні ризики та переваги, які можуть виникнути в процесі їх впровадження. Важливого значення в цьому контексті набуває також кібербезпека, оскільки розвиток цифрових технологій супроводжується новими викликами у сфері захисту даних.

Це потребує від бізнесу активної роботи над формуванням системи безпеки інформаційних ресурсів. Загалом, успішна адаптація підприємств до впровадження цифрових технологій передбачає:

- проведення комплексної оцінки цифрових можливостей підприємства;
- інтеграцію цифрових рішень у бізнес-процеси;
- розвиток кадрових компетенцій у сфері цифровізації;
- формування цифрових стратегій;
- гарантування кібербезпеки;
- вдосконалення комунікації з клієнтами;
- систематичний збір, обробка та аналіз великих обсягів інформації [2, с. 4].

У своєму дослідженні А. О. Черняєва вказує, що основні переваги цифрової трансформації можна визначити, зважаючи на три ключові аспекти:

- оптимізація бізнес-процесів, що передбачає підвищення гнучкості системи й ефективності використання ресурсів;

ISSN 3041-1793 Online

- економічна вигода, яка характеризується розширенням напрямів діяльності та зростання прибутковості завдяки впровадженню новітніх технологій;

- клієнтоорієнтованість, визначається як постійне вдосконалення продуктів і послуг відповідно до потреб споживачів.

Отже цифрова трансформація передбачає не лише впровадження сучасних технологій у діяльність підприємства, відповідно до концепції 4.0, але й забезпечує комплексний перегляд бізнес-моделі, ланцюгів створення цінностей, форм і каналів взаємодії із споживачами, постачальниками та іншими стейкхолдерами [3,с. 3].

Представлений аналіз наукових підходів встановлює, що цифрові технології у сфері господарської діяльності розглядаються як інструменти підвищення ефективності управління, оптимізації бізнес-процесів, забезпечення прозорості економічних відносин. Вони здатні поєднувати технічні інновації та організаційні зміни, формуючи підґрунтя для сталого розвитку і забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

В свою чергу, Р. Скриньковський та Ю. Тиркало стверджують, що рівень впливу ризиків підприємницької діяльності на результати функціонування суб'єкта господарювання визначається залежністю від чинників зовнішнього середовища, серед яких – політичні, природно-кліматичні, соціальні та економічні. Разом з тим, важливу роль відіграють і внутрішні фактори: спеціалізація підприємства, особливості та потужність його матеріально-технічної бази, кадрова політика, результативність маркетингових заходів, фінансове забезпечення та ефективність управління [4, с. 4].

Особливу загрозу для підприємницької діяльності становлять корупційні ризики, які здатні пронизувати як зовнішнє, так і внутрішнє середовище підприємницької діяльності. На рівні держави такі ризики проявляються у політичній нестабільності, вибірковому застосуванні законів, надмірній регуляції та бюрократичних перепонах. В таких умовах підприємство часто змушене шукати певні шляхи для отримання дозволів, ліцензій чи для вирішення певних податкових питань.

Як слушно зазначає Р. В. Кобко, підприємницька діяльність – це самостійна, ініціативна, творча, систематична, здійснювана на власний ризик під власну економічну відповідальність діяльність. Враховуючи те, що підприємницька діяльність є невід'ємним елементом будь-якої ринкової економічної системи, без якої її ефективне функціонування неможливе, саме розвиток підприємництва виступає ключовим чинником економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності та інноваційності держави. Воно забезпечує формування робочих місць, збільшення надходжень до бюджету, стимулює розвиток суміжних галузей. Крім того, підприємницька активність сприяє адаптації економіки до змін зовнішнього середовища та

ISSN 3041-1793 Online

глобальних викликів. Таким чином, підтримка та створення сприятливих умов для розвитку підприємництва є стратегічним пріоритетом державної економічної політики [5, с. 30].

Нині нові реформи спрямовуються на спрощення регулювання бізнесу та підвищення прозорості фінансової звітності і адаптації підприємств до міжнародних стандартів [6, с. 13]. Прийнятий 9 січня 2025 року Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» №4196-IX [7] містить термін господарська діяльність, який позначає діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямована на виробництво та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Частина 2 статті 2 Закону визначає господарську діяльність як таку, що здійснюється з метою одержання прибутку чи без такої мети (некомерційна). Як наслідок, науковці пропонують надалі вживати термін саме «господарська діяльність суб'єктів господарювання» з уточненням її комерційного чи некомерційного характеру в залежності від конкретного змісту.

Як вважає П. В. Кикоть, поняття підприємства, як суб'єкта все одно існуватиме в правовій системі України весь перехідний період зміни законодавства, від тоді, як скасовано Господарський кодекс. Чіткі наміри, висловлені у нормах Закону свідчать, що від поняття «підприємство» законодавець планує відмовитися. Автор підтвердив, що термін «підприємство» у правовій, економічній та науковій літературі ототожнюється з юридичною особою, яка здійснює господарську діяльність. Усталений підхід має бути не лише в теорії, а й підтверджуватися практично. Звісно що повна відмова від використання поняття «підприємство» як позначення суб'єкта господарювання потребуватиме значних організаційних, фінансових та кадрових зусиль, тому є недоцільною З метою уніфікації правової термінології та уникнення подвійного тлумачення поняття, доцільно зберегти за підприємством статус суб'єкта господарювання, не ототожнюючи його при цьому з єдиним майновим комплексом, як об'єктом права [8, с. 32]. Водночас саме на рівні такого суб'єкта можуть проявлятися корупційні ризики, які впливають на неефективне кадрове управління, упередженість в процесі вибору партнерів чи під час укладання контрактів, тіньових фінансових операціях та непрозорому розподілі ресурсів.

Корупція в сфері господарської діяльності має негативні наслідки як для компаній, так і для самих працівників. Насамперед вона завжди пов'язана із юридичними ризиками, оскільки більшість корупційних дій носять неправомірний характер. Законодавство у сфері протидії корупції стає дедалі суворішим і таким, що притягує до відповідальності і тих хто отримує хабар і тих, хто його дає. Сюди варто віднести випадки, пов'язані із підкупом

ISSN 3041-1793 Online
іноземних чиновників чи їх співробітників. Такі дії можуть стати підставою для притягнення до юридичної відповідальності. Не менш вагомими є й фінансові ризики. Хабарництво та інші незаконні фінансові операції підвищують витрати компанії на ведення бізнесу, що часто є наслідком завищення цін для клієнтів, або зниження якості продукції чи послуг [9, с. 139].

Ще одним видом і наслідком корупційних дій є репутаційні ризики. Навіть мінімальні підозри у зловживанні здатні зруйнувати довіру партнерів, інвесторів чи суспільства загалом. Компанії, які асоціюються з корупцією, сприймаються як ненадійні та неетичні. Разом з тим, корупційні ризики минулого можуть повторюватися в майбутньому, характеризуючись ймовірністю вимагання нових хабарів. Небезпечним наслідком є порушення безпеки. Компанія та її персонал, які задіяні в корупційних операціях, стають вразливими до шантажу. Як наслідок, це може нести загрозу не лише для фінансових ресурсів, а й для інформаційної та кадрової безпеки організації. Попри всі ці загрози – юридичні, фінансові, репутаційні та безпекові – корупція й надалі залишається проблемою для всього бізнес-осередку [10, с. 59].

У своїй науковій праці І. Мордас зазначає, що падіння економіки після повномасштабного вторгнення збільшило обсяг тіньової економіки України. Серед чинників, які стримують процес детінізації науковиця вказує:

- недостатній рівень захисту права власності;
- низький рівень захисту інтелектуальної власності;
- низьку ліквідність фондового ринку та недостатній рівень захисту прав інвесторів і недостатня спроможність державного регулятора унеможливлювати зловживання на ринку;
- недосконаліть судової системи і, як наслідок, низький рівень довіри до неї з боку інвесторів та суспільства загалом;
- високий рівень корупції в державі [11, с. 99].

Звично, що корупційні ризики впливають на функціонування підприємства, а тому головне завданням регіонального і державного значення – знайти оптимальні шляхи для зменшення корупційних ризиків підприємств.

Ефективна протидія корупції потребує створення системи управління корупційними ризиками, яку необхідно розглядати як складову внутрішнього контролю розпорядників бюджетних коштів та підпорядкованих їх установ. До головних елементів такої системи відносять відповідальних суб'єктів з питань запобігання та виявлення корупції, об'єкти, якими виступають ризики вчинення корупційних та пов'язаних із ними правопорушень, а також комплекс антикорупційних заходів у межах внутрішнього контролю [12, с. 5].

В роботі О. С. Бондаренко наголошується, що цифрова трансформація виступає інноваційним підходом, який сприяє зменшенню корупційних ризиків. Використання цифрових інструментів сприяє попередженню чи

ISSN 3041-1793 Online

виявленню корупційних діянь. В рамках процесу оцінки ризиків компанії мають аналізувати корупційні ризики, властиві саме їхній організації або галузі. Після ідентифікації таких ризиків слід вивчити можливі корупційні схеми та сценарії їх реалізації, а також визначити, чи існують наявні механізми для їхнього запобігання або виявлення [13, с. 55].

Серед низки цифрових інструментів які існують в світі, дослідимо, зокрема, технології блокчейну, Big Data та штучного інтелекту, які сприяють мінімізації корупційних ризиків. Оскільки корупція в корпоративному секторі має негативний вплив на забезпечення економіки підприємства, її прояви призводять до зниження інвестиційної привабливості, втрати репутації, неефективного використання ресурсів. Навіть традиційні елементи контролю, зокрема перевірки, аудит і регламентні процедури є неефективними. В рамках цифрової трансформації управління, особлива роль відводиться інноваційним технологіям – блокчейну. Інтеграція цієї технології формує можливості для створення антикорупційної стратегії, яка б сприяла забезпеченню прозорості, відстеженню процесів, автоматизації виявлення ризиків та формуванню нової цифрової культури доброчесності. Блокчейн виключає можливості змінювати дані, які були внесені раніше. Завдяки своїм ключовим особливостям – незмінності записів, прозорості та децентралізованому зберіганню даних, блокчейн формує сприятливі умови для ефективного контролю за бізнес-процесами і пов'язаними із ними операціями. Їх застосування у операційних та фінансових процедурах підприємств гарантує неможливість внесення змін чи перекручування інформації після її внесення в систему.

Технології блокчейну забезпечують високий рівень довіри до корпоративних даних, зменшують ризики фальсифікації документів, ускладнюють здійснення корпоративних змов і, тим самим, обмежують можливість корупційних дій.

Інтеграція блокчейну дозволяє підприємствам скорочувати витрати на аудит та контроль, сприяючи підвищенню економічної безпеки.

У науковому дослідженні вчені Т. М. Сторожук та А.С. Моргуненко наголошують, що система обліку й аналізу контрольованих операцій, які діють на базі блокчейн сформовані на основі таких складових:

- створення мережі записів у вигляді децентралізованої системи, яка передбачає використання смарт-контрактів для автоматизованого документування та підтвердження операцій із подальшим автоматичним відображенням в їх бухгалтерських регістрах, забезпечуючи швидкий доступ та перевірку даних;
- верифікація операцій і доступ до даних передбачають колективне підтвердження достовірної інформації всіма учасниками та формування безперервного ланцюга блоків, який зберігає інформацію всіх господарських операцій на кожному вузлі мережі;

ISSN 3041-1793 Online

- аналіз та звітність передбачає автоматичну ідентифікацію та виокремлення контрольованих операцій з масиву всіх господарських операцій шляхом застосування Генеративного штучного інтелекту.

Таким чином, процес обліку, сформований на базі блокчейну сприяє автоматичному здійсненню бухгалтерських операцій та проведенні аналізу і їх об'єднання в єдину обліково-аналітичну систему контрольованих операцій. З часом можна буде говорити про можливість впровадження ширшого спектру автоматичного обліку та аналізу операцій в господарській діяльності, зокрема й для зменшення корупційних ризиків [14, с. 4-5].

За даними Асоціації Блокчейн України (АБУ), розвиток блокчейн-технологій в країні розпочався у 2014 році. Нині у вітчизняній блокчейн-індустрії налічується близько ста компаній та проєктів. Активна спільнота галузі, що об'єднує компанії-засновники, приватних підприємців, експертів та ентузіастів, складає понад 350 учасників, а щотижня проводяться заходи, присвячені блокчейну та криптовалютам. За даними АБУ, у 2019 році в Україні функціонувало близько 200 крипто- та блокчейн-компаній: 78% з них орієнтувались як на український, так і на міжнародний ринки, 16% – лише на зовнішні ринки, і лише одна компанія працювала виключно на українському ринку. Серед перших пілотних проєктів із застосуванням блокчейн-технологій в Україні можна виділити електронні земельні аукціони, роботу Державного земельного кадастру, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Систему електронної торгівлі арештованим майном (СЕТАМ). У 2015 році технологія блокчейн вперше була впроваджена в Україні через децентралізовану електронну систему аукціонів державного майна E-Auction 3.0. Метою цієї платформи є забезпечення некорумпованого та прозорого процесу приватизації державного та регіонального майна, землі й підприємств. Важливим етапом реалізації стало підписання Меморандуму щодо розвитку державних електронних аукціонів на базі блокчейну [15, с. 270].

На думку Т.Г. Затонацької та І. Таюрського у сфері публічних фінансів блокчейн технології займають ключову роль, оскільки їх впровадження відкриває можливості для створення якісно нової моделі фінансового контролю. Ефективність впровадження ґрунтується на поєднанні технології блокчейн та відкритих даних, національної системи електронного врядування та інструментів незалежного аудиту. Окрім цього, головна перевага блокчейну полягає в комплексності та масштабності, а окремі її компоненти, зокрема у сфері державних закупівель чи аудиту, активно використовуються для забезпечення повного фінансового циклу підприємства. Інтеграція блокчейн технологій, штучного інтелекту та відкритих баз даних формує основу для сучасної цифрової екосистеми антикорупційного контролю, здатної до взаємодії з міжнародними системами прозорості та публічних фінансів. В подальшому планується продовжувати поєднувати блокчейн-технології із

ISSN 3041-1793 Online

алгоритмами штучного інтелекту й системами відкритих баз даних, оскільки цей процес сприятиме створенню єдиної цифрової екосистеми антикорупційного контролю. Разом з цим, така модель вплине на забезпечення не лише прозорості і підзвітності, а й підвищення ефективності управління державними ресурсами на всіх рівнях, сприяючи сталому розвитку публічного сектору в умовах цифрової трансформації [16, с. 6].

Система блокчейну насамперед створена для захищеного проведення транзакцій. Кожна фінансова транзакція, яка здійснюється на блокчей-платформі зашифрована і відображається у вигляді спеціального набору символів у кожного учасника системи. Розшифрувати транзакцію можна лише за наявності приватного ключа – унікальної комбінації літер і цифр, відомої виключно її власникові. Тому увійти в систему під чужим іменем і провести транзакцію неможливо. Достовірність цієї системи забезпечується тим, що учасники мають доступ до перегляду всіх операцій, здійснених на блокчейн-платформі (у зашифрованому вигляді). Завдяки ланцюговій структурі даних змінити будь-яку інформацію неможливо, оскільки кожна правка спричиняє зміну попередніх транзакцій, і одразу стає помітна для інших користувачів Низькі витрати на транзакцію є одним із ключових переваг використання блокчейн-технології На відміну від банківських та інших установ, які стягують комісію за посередництво та обробку операцій із фізичними коштами, блокчейн значно спрощує цей процес і мінімізує витрати. Користувачі сплачують лише невелику комісію майнеру за створення нового блоку з транзакціями, причому розмір цієї комісії з часом поступово знижується. На думку дослідниці, блокчейн це основа революційної технології, оскільки з її допомогою різні галузі можуть підвищувати безпеку, підзвітність та ефективність процесів, сприяти інноваціям та трансформації традиційних бізнес-моделей. Очікується, що в майбутньому блокчейн стане звичним інструментом для організацій, дозволивши ефективніше контролювати фінансові потоки та зменшувати масштаби тіньової економіки завдяки прозорості, відстежуваності та неможливості таємно змінювати дані [17, с. 6].

Загалом блокчейн це не просто інновація, а фундаментальна зміна у підході до обробки даних, управління активами й побудови довіри в цифровому світі. У країнах із нестабільною економікою та слабкою правовою системою, зокрема й в Україні, блокчейн є надійною платформою для обміну інформацією та проведення транзакцій, оскільки цей процес підвищує ефективність і прозорість бізнес-процесів [18, с. 3].

Вчений Т. В. Сергієнко зазначає, що Big Data у фінансовому секторі здатна більш точно прогнозувати макроекономічні тенденції. Аналіз великих обсягів даних з різних секторів економіки дозволяє виявляти приховані взаємозв'язки, які, як наслідок, негативно впливати на фінансові ринки. Окрім цього, Big Data допомагають виявляти приховані корупційні схеми шляхом

ISSN 3041-1793 Online
аналізу великих обсягів поведінкової та трансакційної інформації. Велика база даних відкриває нові можливості для моніторингу та контролю господарської діяльності підприємств, дозволяючи обробляти величезні обсяги інформації в реальному часі, виявляти нетипові та підозрілі транзакції, які можуть свідчити про корупційні дії. Ось чому використання сучасних алгоритмів для виявлення аномалій і закономірностей забезпечує активне реагування на потенційні загрози. Впровадження таких технологій значно знижує ризики фінансових втрат та репутаційних збитків, пов'язаних із корупцією, а також сприяє оперативному реагуванню та мінімізацію можливих негативних наслідків [19, с. 970].

Штучний інтелект забезпечує прогнозування та прийняття рішень в реальному часі, підвищуючи своєчасність реагування на ризики. Методи штучного інтелекту сприяють всебічному та інтелектуальному підході до управління ризиками. Використання штучного інтелекту дозволяє автоматизувати процеси аналізу та оцінки ризиків, прогнозувати можливі корупційні сценарії та своєчасно впроваджувати запобіжні заходи. Штучний інтелект можна використовувати для автоматичного профілювання контрагентів, перевірки надійності тендерних пропозицій та внутрішнього аудиту відповідності процесів політиці компанії. Завдяки цьому зменшується навантаження на комплаєнс-відділи, а ефективність контролю та запобігання ризикам значно підвищується [20, с. 3].

Група дослідників зазначає, що можливості штучного інтелекту активно використовують для виявлення шахрайських дій, розпізнавання підозрілої активності та підвищення здатності суб'єктів господарювання протистояти кіберзагрозам. Виявлення й запобігання незаконним фінансовим операціям – важливий чинник забезпечення економічної стабільності, захисту державних ресурсів та зміцнення інституційної довіри. Технології ШІ та блокчейн пропонують споживачам взаємодоповнюючі методи для виявлення та запобігання операцій, які сприяють розвитку тіньової економіки, при цьому кожна з них фокусується на окремих аспектах безпеки, прозорості та ефективності фінансових процесів. Блокчейн-технологія ускладнює фізичним та юридичним особам участь у незаконних операціях, таких як ухилення від сплати податків, відмивання коштів та ведення бізнесу без належної звітності. Використання смарт-контрактів, які автоматично забезпечують дотримання законодавчих вимог, а також децентралізованих систем ідентифікації учасників, значно зменшує ризики шахрайства. Крім того, уряди та регуляторні органи можуть застосовувати блокчейн для моніторингу економічної діяльності в режимі реального часу, що сприяє ефективнішому збору податків і забезпеченню виконання законодавства [21, с. 5].

Вчені Т. Ларіна, Н. Лагодієнко та С. Уваров наголошують, що економічна безпека підприємства включає в себе інноваційну безпеку, яка відповідає за

ISSN 3041-1793 Online

здатність підприємства адаптуватися до нових технологій, розвивати інноваційні продукти та сприяти підвищенню конкурентоспроможності. Комплексне впровадження цифрових інструментів сприятиме забезпеченню економічної безпеки, оптимізацію всіх її складових, дозволяючи підприємству ефективно функціонувати в умовах сучасного розвитку суспільства, мінімізуючи ризики та забезпечуючи сталий розвиток на майбутнє. У зв'язку із ростом зовнішніх та внутрішніх загроз, фінансовими коливаннями, змінами нормативно-правового характеру, технологічні інновації та соціальні виклики, застосування цифрових технологій дає змогу сформувати гнучкі та ефективні системи моніторингу й аналізу цих ризиків. Окрім того, використання цифрових інструментів сприятиме автоматизації процесу збору та обробки інформації, забезпечуючи швидке виявлення потенційних загроз економічній безпеці підприємства, прогнозування їхнього можливого впливу та своєчасного реагування на зміни [22, с. 3].

Використання цифрових інструментів для забезпечення фінансової безпеки спрямоване на підвищення фінансової стабільності підприємства, забезпечення ліквідності та зниження фінансових ризиків. До таких інструментів належать системи автоматизації фінансового моніторингу (SAP, Oracle Financial Services), які дозволяють відстежувати грошові потоки та виявляти прогалини; аналітичні платформи (Power BI, Tableau) для глибокого аналізу фінансових даних та прогнозування ризиків; а також інструменти управління грошовими потоками, що оптимізують використання фінансових ресурсів і забезпечують платоспроможність підприємства. Застосування вказаних технологій сприяє підвищенню ефективності бізнес-процесів, оптимізації виробничих ланцюгів та розробці нових продуктів і послуг, що відповідають принципам належного споживання. Аналіз великих обсягів даних сприяє відстеженню походження товарів, контролювання умов їх виробництва та оцінювання впливу на довкілля, допомагаючи споживачам робити більш екологічно та соціально свідомий вибір. Забезпечення гнучкості у виробництві, обслуговуванні та управлінні активами компанії дозволяє створювати й доставляти продукти та послуги адаптовані до індивідуальних потреб споживачів [23, с. 5].

Багато українських IT-компаній, таких як Everstake, Ambisafe та Hacken, вже мають значний досвід у створенні різноманітних додатків і рішень на базі блокчейн-технологій. Вони демонструють широкий спектр можливостей застосування цієї технології - від фінансових послуг і сфери нерухомості до кібербезпеки. Ці компанії активно сприяють розвитку блокчейн-екосистеми в Україні та допомагають бізнесу впроваджувати інноваційні рішення для підвищення ефективності й безпеки операцій [24, с. 5].

З метою належного функціонування господарської діяльності необхідно насамперед внести зміни в низку нормативно-правових актів, якими

ISSN 3041-1793 Online

регулюється господарська діяльність в Україні. Найперше, пропонуємо доповнити Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [25] положеннями, які б передбачали можливість використання технологій блокчейну з метою забезпечення незмінності, цілісності та достовірності електронних документів, угод та записів у державних реєстрах.

Це дало б можливість створити правові підстави для впровадження децентралізованих систем зберігання інформації, унеможливлюючи незаконне втручання в конфіденційні дані, підвищити довіру до цифрових документів, а також сприяти розвитку електронного документообігу на новому технологічному рівні.

Технології Big Data та штучного інтелекту гармонічно вписалися б під час обов'язкової цифровізації процедур контролю за дотриманням нагляду у сфері господарської діяльності, тобто в період, коли перевірки здійснюються не добровільно, а за результатами алгоритмічного аналізу діяльності підприємств на основі обробки значних обсягів даних. На мою думку, заплановані зміни необхідно внести саме в Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [26] оскільки саме цей нормативний документ визначає правові та організаційні засади, принципи та порядок здійснення контролю (нагляду) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх прав, обов'язків та відповідальності.

З метою більшої ефективності можна запропонувати розробити окремий нормативно-правовий акт, що визначає правові засади впровадження та використання блокчейну, ШІ та Big Data у публічному управлінні та господарській діяльності, забезпечувалися принципи прозорості, відповідальності, кібербезпеки під час застосування цифрових технологій. Разом з тим, вказаний нормативно-правовий акт дозволив би на загальнодержавному рівні впровадити обов'язковість використання цифрових технологій у господарсько-правовий сектор України. Отже, головна мета такого закону – створення єдиного правового простору для використання цифрових технологій у взаємодії бізнесу та держави, забезпечення достовірності даних, прозорості прийняття управлінських рішень, захист прав суб'єктів господарювання.

Важливим кроком у впровадженні цифрових технологій може стати й розробка на затвердження «Національної стратегії цифрової трансформації контролюючих органів до 2030 року», яка б визначала пріоритетні напрямки використання раніше зазначених цифрових технологій у державному секторі. Документ містив би поетапний план інтеграції цифрових рішень, механізми міжвідомчої взаємодії та рамки контролю для забезпечення прозорості бізнесу й зменшення навантаження на нього. В умовах війни ця стратегія є непоганим антикризовим інструментом, оскільки матиме на меті сприяти підвищенню ефективності управлінських процесів, мінімізації корупційних ризиків та

ISSN 3041-1793 Online

швидкому прийняттю рішень на основі даних. Впровадження цифрових інструментів дозволить забезпечити безперервність роботи державних інституцій навіть в умовах обмежених ресурсів, покращити комунікацію між владою, бізнесом та суспільством, а також створить передумови для швидкого відновлення економіки після завершення війни. Цифрова трансформація контролюючих органів стане фундаментом для побудови більш відкритої, гнучкої та довірчої системи державного управління.

Держава повинна бути зацікавлена у впровадженні сучасних цифрових технологій, таких як блокчейн, штучний інтелект та Big Data, у діяльність як державних органів, так і суб'єктів господарювання, оскільки це є ключовою умовою формування прозорої, ефективної та інноваційної економіки, де процеси прийняття рішень ґрунтуються на достовірних даних, а не на суб'єктивних оцінках .Саме тому уряду необхідно виконати низку важливих завдань, а саме:

1. ініціювати оновлення нормативно-правової бази з урахуванням потреб цифрової трансформації, передбачивши обов'язкове використання сучасних технологій у сфері управління й контролю;
2. забезпечити міжвідомчу координацію у впровадженні блокчейну, штучного інтелекту та аналітики великих даних шляхом створення єдиного центру цифрового регулювання, що діятиме на базі Міністерства цифрової трансформації;
3. сприяти формуванню інфраструктури цифрової довіри, зокрема розробленню та сертифікації національних блокчейн-платформ для державних реєстрів, публічних закупівель, систем аудиту та електронного документообігу;
4. запровадити фінансові стимули та програми підтримки підприємств, які впроваджують технології штучного інтелекту й Big Data у виробничі, аналітичні або управлінські процеси (через податкові пільги, гранти, державні програми розвитку цифровізації);
5. займатися розвитком кадрового потенціалу державного сектору, забезпечуючи навчання працівників контролюючих і фінансових органів основам цифрової аналітики, роботи з великими даними та принципам етичного використання штучного інтелекту;
6. сформувати систему публічного моніторингу ефективності цифровізації державного управління, що дозволить громадськості відстежувати результати впровадження інноваційних технологій і контролювати прозорість їх використання.

Отримані результати дають підстави встановити, що цифрові технології сприяють зменшенню корупційних ризиків у господарській діяльності завдяки прозорості та глибшому контролю бізнес-процесів. Використання блокчейн-технологій, Big Data та штучного інтелекту сприяють швидкому виявленню

ISSN 3041-1793 Online
підозрілих операцій, запобігаючи зловживанням та підвищуючи довіру до фінансової звітності підприємств. Впровадження цифрових інструментів сприяє забезпеченню прозорості даних, стимулює компанії впроваджувати інноваційні антикорупційні рішення, тим самим роблячи економіку держави більш стійкою та прозорою.

Висновки. Проведене дослідження дало підстави встановити, що цифрові технології відіграють важливу роль у зниженні корупційних ризиків у сфері господарської діяльності. Визначені на макро- та мікрорівнях корупційні ризики безпосередньо впливають на поширення тіньових схем, що знижує ефективність функціонування підприємства і економіки загалом. Дослідження цифрових інструментів – блокчейну, штучного інтелекту та Big Date довело, що їх активне використання сприяє інтеграції у господарські процеси підприємства, а також мінімізації можливостей для корупційних дій, знижуючи фінансові втрати і підвищуючи рівень довіри до економічної безпеки підприємств.

Застосування блокчейн-технологій та їх інтеграція з інструментами штучного інтелекту і аналітикою великих даних формує підґрунтя для створення ефективної цифрової інфраструктури управління фінансами. Запропоновані підходи відкривають нові можливості для підвищення довіри між учасниками економічних відносин, оптимізації контролю за рухом ресурсів і посилення підзвітності. Таким чином, результати дослідження мають практичне значення для подальшої цифрової трансформації економіки та формування стійкої моделі протидії тіньовим процесам в Україні.

Література:

1. Corruption perceptions index. *Transparency International.* 2024. https://www.transparency.org/en/cpi/2024 (дата звернення: 20.10.2025).

2. Вербівська Л.В., Буринська О. І. Використання цифрових технологій у підприємницькій діяльності. *Економіка та суспільство*. Випуск 61. 2024. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3814/3734/ (дата звернення: 23.10.2025).

3. Черняєва А. О. Використання новітніх цифрових інструментів та технологій ведення бізнесу. *Економіка та суспільство*. Випуск 60. 2024. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3631/3561/ (дата звернення: 23.10.2025).

4. Скриньковський Р., Тиркало Ю. Підприємницькі ризики: сутність, види, методи оцінки та шляхи їх зниження. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2021. Випуск 7. №12. URL: https://pathofscience.org/index.php/ps/article/download/1121/980 (дата звернення: 23.10.2025).

5. Кобко Р. В. Особливості здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. Випуск 30. 2023. С. 27-34. https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b197c799-4188-4849-84d6-34fd4b03aeee/content (дата звернення: 24.10.2025).

6. Аргат Я. П. Підприємницька діяльність в Україні: вплив законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Випуск 89. Частина 2. 2025.

ISSN 3041-1793 Online
С. 11 – 15. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/3-1.pdf (дата звернення: 23.10.2025).

7. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 р. № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text (дата звернення: 20.10.2025).

8. Кикоть П.В. Правове поняття «підприємство» у світлі змін у господарському законодавстві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Випуск 89. 2025. С. 30-35. http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/335816/324679 (дата звернення: 12.10.2025).

9. Сокровольська Н.Я., Хамига Ю. Я. Корупція як один із чинників, що впливає на ризик фінансового шахрайства. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Том 29(68). Випуск 6. 2018. С. 137-140. https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/29_68_6/31.pdf?utm_source (дата звернення: 17.10.2025).

10. Чех, Н. О., Ващенко, О. М. Корупція в бізнесі: корупційна поведінка в бізнес-середовищі. *Інноваційні технології та наукові рішення для галузей*. (2 (4). 2018. 57–62. URL: https://doi.org/10.30837/2522-9818.2018.4.057 (дата звернення: 20.10.2025).

11. Мордас І. Протидія корупції як чинник детінізації економіки України в умовах євроінтеграції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Випуск 1(19). 2024. С. 98-101. URL: https://gov.bulletin.knu.ua/article/view/3016/2545 (дата звернення: 23.10.2025).

12. Міщенко Т. М., Микитенко Т. В. Елементи внутрішнього контролю корупційних ризиків. *Економіка та суспільство*. Випуск 42. 2022. URL:https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1663/1600/ (дата звернення: 22.10.2025).

13. Бондаренко О. С. Цифрова трансформація як принцип мінімізації корупційних ризиків. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. Випуск 1(105). С. 49-60. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/96356/1/Bondarenko_digital_tools.pdf (дата звернення: 23.10.2025).

14. Сторожук Т.М., Моргуненко А.С. Інтеграція блокчейн-технології в систему обліку та аналіз контрольованих опереацій. *Проблеми сучасних трансформацій*. Випуск 12. 2024. https://reicst.com.ua/pmt/article/download/2024-12-09-03/2024-12-09-03/1119 (дата звернення: 22.10.2025).

15. Кравченко О.В., Шаповал О. Б., Небаба Н.О., Ботвінов Р.Г. Блокчейн-технології: стан та перспективи розвитку в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. Випуск 6. 2021. С. 267-272. https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/1341/1367 (дата звернення: 23.10.2025).

16. Затонацька Т. Г., Таюрський І. Блокчейн як механізм антикорупційного контролю у публічних фінансах: міжнародний досвід і перспективи для України. *Економіка та суспільство*. Випуск 76. 2025. https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/6316/6259 (дата звернення: 23.10.2025).

17. Смагло О. В. Перспективи розвитку блокчейн технологій у сфері глобального фінансового ринку. *Економіка та суспільство*. Випуск 60. 2024. https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3609/3540 (дата звернення: 23.10.2025).

18. Шевчук А. О., Баюра Д. О Перспективи впровадження блокчейн технологій для оптимізації бізнес-процесів в умовах невизначеності. *Ефективна економіка*. Випуск 5. 2025. https://nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/222 (дата звернення: 23.10.2025).

ISSN 3041-1793 Online

19. Сергієнко Т. В. Big Data у фінансовому секторі: прогнозування ризиків та тенденцій. *Наукові інновації та передові технології*. Випуск 8(36). 2024. С. 967-972. http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/13823/13889 (дата: 23.10.2025).

20. Хаванов Артем В'ячеславович Цифрові технології в антикорупційному менеджменті підприємств: потенціал блокчейну, big data та штучного інтелекту в мінімізації корупційних ризиків. *Економіка та суспільство*. Випуск 74. 2025. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6031/5968 (дата звернення: 23.10.2025).

21. Боженко А.С., Роєнко О.В., Інь Т. Трансформуючий вплив штучного інтелекту та блокчейну на виявлення та протидію незаконних економічних операцій. *Проблеми сучасних трансформацій*. Випуск 18. 2025. https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2025-18-03-01/2025-18-03-01 (дата звернення: 23.10.2025).

22. Ларіна Т., Лагодієнко Н., Уваров С. Інтеграція цифрових інструментів в процес забезпечення економічної безпеки підприємства. *Актуальні питання економічних наук*. Випуск 3-4. 2024. URL: https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/146/149 (дата звернення: 22.10.2025).

23. Яковенко Я.Ю., Білик М. Ю., Олійник Є.В. Штучний інтелект, Big Data і відповідальне споживання як імператив інноваційного розвитку бізнес-структур в умовах формування цифрової економіки. *Економіка та суспільство*. Випуск 60. 2024. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-151 (дата звернення: 23.10.2025).

24. Ткач Л. О. Стан впровадження блокчейн технології в економіку України, враховуючи виклики сьогодення. *Економіка та суспільство*. Випуск 69. 2024. https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/5192/5135 (дата звернення: 23.10.2025).

25. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». *Відомості ВРУ від 05.10.2017 №2155-VIII.* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19?find=1&text=%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%BA%D1%87%D0%B5%D0%B9%D0%BD#Text

26. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» *Відомості ВРУ від 05.04.2007 # 877- V.* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text

References:

1. Transparency International. (2024). *Corruption perceptions index*. Retrieved from: https://www.transparency.org/en/cpi/2024 [in Ukrainian]

2. Verbivska, L. V., & Burynska, O. I. (2024). *Vykorystannia tsyfrovykh tekhnolohii u pidpryiemnytskii diialnosti* [Use of digital technologies in entrepreneurial activity]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (61). Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3814/3734/ [in Ukrainian]

3. Cherniaieva, A. O. (2024). *Vykorystannia novitnikh tsyfrovykh instrumentiv ta tekhnolohii vedennia biznesu* [Use of modern digital tools and business technologies]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (60). Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3631/3561/ [in Ukrainian]

4. Skrynkovskyi, R., & Tyrkalo, Yu. (2021). *Pidpryiemnytski ryzyky: sutnist, vydy, metody otsinky ta shliakhy yikh znyzhennia* [Entrepreneurial risks: essence, types, assessment methods and ways to reduce them]. *Traektoriâ Nauki / Path of Science*, 7(12). Retrieved from: https://pathofscience.org/index.php/ps/article/download/1121/980 [in Ukrainian]

5. Kobko, R. V. (2023). *Osoblyvosti zdiisnennia pidpryiemnytskoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu* [Features of entrepreneurial activity under martial law]. *Iurydychnyi biuleten*,

ISSN 3041-1793 Online
(30), 27–34. Retrieved from: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b197c799-4188-4849-84d6-34fd4b03aeee/content [in Ukrainian]

6. Arhat, Ya. P. (2025). *Pidpryiemnytska diialnist v Ukraini: vplyv zakonodavchykh zmin* [Entrepreneurial activity in Ukraine: impact of legislative changes]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, (89, Ch. 2), 11–15. Retrieved from: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/3-1.pdf [in Ukrainian]

7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2025). *Zakon Ukrainy "Pro osoblyvosti rehuliuvannia diialnosti yurydychnykh osib okremykh orhanizatsiino-pravovykh form u perekhidnyi period ta obiednan yurydychnykh osib"* [Law of Ukraine "On the peculiarities of regulating the activities of legal entities of certain organizational and legal forms during the transition period and associations of legal entities"] (Law No. 4196-IX, January 9, 2025). Retrieved from: https://zakon .rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text [in Ukrainian]

8. Kykot, P. V. (2025). *Pravove poniattia "pidpryiemstvo" u svitli zmin u hospodarskomu zakonodavstvi* [The legal concept of "enterprise" in light of changes in economic legislation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, (89), 30–35. Retrieved from: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/335816/324679 [in Ukrainian]

9. Sokrovolska, N. Ya., & Khamyha, Yu. Ya. (2018). *Koruptsiia yak odyn iz chynnykiv, shcho vplyvaie na ryzyk finansovoho shakhraistva* [Corruption as one of the factors influencing the risk of financial fraud]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*, 29(68)(6), 137–140. Retrieved from: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/29_68_6/31.pdf [in Ukrainian]

10. Chekh, N. O., & Vashchenko, O. M. (2018). *Koruptsiia v biznesi: koruptsiina povedinka v biznes-seredovyshchi* [Corruption in business: corrupt behavior in the business environment]. *Innovatsiini tekhnolohii ta naukovi rishennia dlia haluzei*, 2(4), 57–62. Retrieved from: https://doi.org/10.30837/2522-9818.2018.4.057 [in Ukrainian]

11. Mordas, I. (2024). *Protydiia koruptsii yak chynnyk detinizatsii ekonomiky Ukrainy v umovakh yevrointehratsii* [Anti-corruption as a factor in the de-shadowing of Ukraine's economy in the context of European integration]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 1(19), 98–101. Retrieved from: https://gov.bulletin.knu.ua/article/view/3016/2545 [in Ukrainian]

12. Mishchenko, T. M., & Mykytenko, T. V. (2022). *Elementy vnutrishnoho kontroliu koruptsiinykh ryzykiv* [Elements of internal control of corruption risks]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (42). Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1663/1600/ [in Ukrainian]

13. Bondarenko, O. S. (2024). *Tsyfrova transformatsiia yak pryntsyp minimizatsii koruptsiinykh ryzykiv* [Digital transformation as a principle for minimizing corruption risks]. *Visnyk LNNU im. E. O. Didorenka*, 1(105), 49–60. Retrieved from: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/96356/1/Bondarenko_digital_tools.pdf [in Ukrainian]

14. Storozhuk, T. M., & Morhunenko, A. S. (2024). *Intehratsiia blockchain-tekhnolohii v systemu obliku ta analiz kontrolovanykh operatsii* [Integration of blockchain technology into the accounting and analysis system of controlled operations]. *Problemy suchasnykh transformatsii*, (12). https://reicst.com.ua/pmt/article/download/2024-12-09-03/2024-12-09-03/1119 [in Ukr]

15. Kravchenko, O. V., Shapoval, O. B., Nebaba, N. O., & Botvinov, R. H. (2021). *Blockchain-tekhnolohii: stan ta perspektyvy rozvytku v Ukraini* [Blockchain technologies: state and prospects of development in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, (6), 267–272. Retrieved from: https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/1341/1367 [in Ukrainian]

ISSN 3041-1793 Online
16. Zatonatska, T. H., & Taiurskyi, I. (2025). *Blockchain yak mekhanizm antykoruptsiinoho kontroliu u publichnykh finansakh: mizhnarodnyi dosvid i perspektyvy dlia Ukrainy* [Blockchain as a mechanism of anti-corruption control in public finance: international experience and prospects for Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (76). Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/6316/6259 [in Ukrainian]

17. Smaglo, O. V. (2024). *Perspektyvy rozvytku blockchain-tekhnolohii u sferi hlobalnoho finansovoho rynku* [Prospects for the development of blockchain technologies in the global financial market]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (60). Retrieved from: https://economyandsociety .in.ua/index.php/journal/article/view/3609/3540 [in Ukrainian]

18. Shevchuk, A. O., & Baiura, D. O. (2025). *Perspektyvy vprovadzhennia blockchain-tekhnolohii dlia optymizatsii biznes-protsesiv v umovakh nevyznachenosti* [Prospects for implementing blockchain technologies to optimize business processes under uncertainty]. *Efektyvna ekonomika*, (5). Retrieved from: https://nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/222 [in Ukrainian]

19. Serhiienko, T. V. (2024). *Big Data u finansovomu sektori: prohnozuvannia ryzykiv ta tendentsii* [Big Data in the financial sector: forecasting risks and trends]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 8(36), 967–972. Retrieved from: http://perspectives.pp.ua/index. php/nauka/article/view/13823/13889 [in Ukrainian]

20. Khavanov, A. V. (2025). *Tsyfrovi tekhnolohii v antykoruptsiinomu menedzhmenti pidpryiemstv: potentsial blockchainu, Big Data ta shtuchnoho intelektu v minimizatsii koruptsiinykh ryzykiv* [Digital technologies in anti-corruption management of enterprises: the potential of blockchain, Big Data, and artificial intelligence in minimizing corruption risks]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (74). Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/ index.php/journal/article/view/6031/5968 [in Ukrainian]

21. Bozhenko, A. S., Roienko, O. V., & In, T. (2025). *Transformuiuchyi vplyv shtuchnoho intelektu ta blockchainu na vyiavlennia ta protydiiu nezakonnykh ekonomichnykh operatsii* [Transformative impact of artificial intelligence and blockchain on detecting and countering illegal economic operations]. *Problemy suchasnykh transformatsii*, (18). Retrieved from: https://reicst. com.ua/pmt/article/view/2025-18-03-01/2025-18-03-01 [in Ukrainian]

22. Larina, T., Lahodienko, N., & Uvarov, S. (2024). *Intehratsiia tsyfrovykh instrumentiv v protses zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstva* [Integration of digital tools in the process of ensuring the economic security of an enterprise]. *Aktualni pytannia ekonomichnykh nauk*, (3–4). Retrieved from: https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/146/149 [in Ukrainian]

23. Yakovenko, Ya. Yu., Bilyk, M. Yu., & Oliinyk, Ye. V. (2024). *Shtuchnyi intelekt, Big Data i vidpovidalne spozhyvannia yak imperatyv innovatsiinoho rozvytku biznes-struktur v umovakh formuvannia tsyfrovoi ekonomiky* [Artificial intelligence, Big Data, and responsible consumption as an imperative of innovative business development in the digital economy]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (60). Retrieved from: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-151 [in Ukrainian]

24. Tkach, L. O. (2024). *Stan vprovadzhennia blockchain-tekhnolohii v ekonomiku Ukrainy, vrahovuiuchy vyklyky sohodennia* [The state of blockchain technology implementation in Ukraine's economy considering today's challenges]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (69). Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/5192/5135 [in Ukr]

25. Pro elektronnu identyfikatsiyu ta elektronni dovirchi posluhy [Law of Ukraine "On Electronic Identification and Electronic Trust Services"]. Verkhovna Rada of 05.10.2017 No. 2155-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19?find=1&text=%D0%B1%D0%BB%D0 %BE%D0%BA%D1%87%D0%B5%D0%B9%D0%BD#Text[in Ukrainian]

ISSN 3041-1793 Online
26. Pro osnovni zasady derzhavnoho nahlyadu (kontrolyu) u sferi hospodars′koyi diyal′nosti [Law of Ukraine “On the Basic Principles of State Supervision (Control) in the Sphere of Economic Activity”] Verkhovna Rada of 05.04.2007 # 877- V. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text[in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможе майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.5

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1506-1513

Осауленко Андрій Олександрович доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-3125-1892

МІСЦЕ ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ У МЕХАНІЗМІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. Виходячи з аналізу як доктринальних так і нормативно-правових положень у статті визначено місце та роль Національного банку серед складових елементів механізму держави в Україні та окреслено функції держави в межах яких здійснюються відповідні повноваження.

Зроблено акцент на тому, що Національний банк України серед структурних елементів механізму держави відноситься до апарату управління як складової апарату держави.

Звернуто увагу на той факт, що Національний банку України як орган державного управління задіяний, насамперед, у здійсненні внутрішніх економічних та додаткових функцій держави.

Особливий акцент у статті здійснено на розкритті ознак Національного банку України як юридичної особи, зокрема наявності: відповідного юридичного статусу, який закріплений нормативно-правовими актами держави; власного кошторису; відокремленого майна; офіційної назви та державної печатки; власних органів управління, які формуються (призначаються) вищестоящими державними органами.

Окремо розглянуто нормативно-правові положення у розрізі діяльності Ради Національного банку України як керівного колегіального органу Національного банку.

Зроблено акцент на тому, що формування складу Ради Національного банку як Верховною Радою, так і Президентом, обумовлено її надзвичайно важливими функціями у забезпеченні політики держави у грошово-кредитній сфері, яка має бути незалежною від втручання будь-яких управлінських структур і суб'єктів владних повноважень і спрямованою на забезпечення стабільності національної валюти.

В статті зроблено висновок про те, що Національний банк України може бути віднесений до контрольно-наглядових органів оскільки здійснює банківський нагляд за діяльністю банків та інших осіб з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку, а також контрольні заходи, що передбачені законодавством. Рада ж

ISSN 3041-1793 Online
Національного банку України здійснює контроль за проведенням грошово-кредитної політики та нагляд за системою внутрішнього контролю Національного банку, що зумовлено нормативно закріпленими завданнями і корелюється з відповідними повноваженнями.

Ключові слова: механізм держави, апарат держави, апарат управління, органи державної влади, державні органи, органи державного управління, контрольно-наглядові органи, державні підприємства, державні установи, функції держави, економічна функція держави, додаткові функції держави, юридична особа, ознаки юридичної особи, Національний банк України, Рада Національного банку України.

Osaulenko Andrii Oleksandrovych Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3125-1892

THE PLACE AND ROLE OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE IN THE UKRAINIAN STATE MECHANISM

Abstract. Based on the analysis of both doctrinal and regulatory provisions, the article determines the place and role of the National Bank among the constituent elements of the state mechanism in Ukraine and outlines the functions of the state within which the relevant powers are exercised.

Emphasis is placed on the fact that the National Bank of Ukraine, among the structural elements of the state mechanism, belongs to the administrative apparatus as a constituent of the state apparatus.

Attention is drawn to the fact that The National Bank of Ukraine, as a state administration body, is involved, first of all, in the implementation of internal economic and additional functions of the state.

The article places special emphasis on exploring the features of the National Bank of Ukraine as a legal entity, in particular the presence of: an appropriate legal status, which is enshrined in the state regulations; its own budget; separate property; official name and state seal; its own management bodies, which are formed (appointed) by the higher state bodies.

Separately, the regulatory provisions are considered in the context of the activities of the Council of the National Bank of Ukraine as the governing collegial body of the National Bank.

Emphasis is placed on the fact that forming the composition of the Council of the National Bank by both the Verkhovna Rada and the President is conditioned by its extremely important functions in ensuring the state's monetary policy, which should be independent of the intervention of any administrative institutions and subjects of power and aimed at ensuring the stability of the national currency.

ISSN 3041-1793 Online

The article concludes that the National Bank of Ukraine can be attributed to the control and supervisory authorities because it carries out banking supervision over the activities of banks and other entities in order to ensure the stability of the banking system and protect the interests of depositors and creditors of the bank, as well as supervisory measures provided for by law. The Council of the National Bank of Ukraine exercises control over the implementation of monetary policy and supervision over the internal control system of the National Bank, which is determined by statutory tasks and correlates with the relevant powers.

Keywords: state mechanism, state apparatus, administrative apparatus, state authorities, state bodies, state administration bodies, control and supervisory bodies, state enterprises, state institutions, state functions, economic function of the state, additional functions of the state, legal entity, features of a legal entity, National Bank of Ukraine, Council of the National Bank of Ukraine.

Постановка проблеми. В Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року збереження інституційної незалежності Національного банку України визначено як одне із завдань фінансової безпеки. У зв'язку з цим, науково обґрунтоване визначення місця та ролі Національного банку серед складових елементів механізму держави в Україні має важливе практичне значення, зокрема й у сфері національних інтересів та безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладну проблематику Національного банку України в різні часи у своїх працях розглядали: О. Барановський, О. Баштанник, О. Білоус, А. Гальчинський, В. Гетьман, О. Джужа, В. Єпіфанов, О. Запотоцька, О. Користін, І. Курас, О. Литвин, П. Нагорний, Р. Натуркач, О. Орлюк, М.Савлук, О. Севастьяненко, А. Селіванов, О.В. Шевченко, А.С. Ярошенко та інші. Водночас проблематиці ролі та місця Національного банку серед складових механізму держави в Україні увага приділялась лише фрагментарно.

Мета статті – визначення місця та ролі Національного банку серед складових елементів механізму держави в Україні та окреслення функцій держави в межах яких здійснюються відповідні повноваження.

Виклад основного матеріалу. В державно-організованому суспільстві для підтримання нормального його існування та вирішення завдань, які стоять перед державою, необхідне функціонування різноманітних державних організацій. Таким чином, функції держави здійснюються за посередництва спеціально утвореного для цього інституціонального механізму – механізму держави, що розглядається як система державних організацій, які створюються для організації і безпосереднього здійснення функцій держави [1, с. 185].

Вбачається, що для більш глибокого розкриття місця та ролі Національного банку серед складових елементів механізму держави в Україні,

ISSN 3041-1793 Online

доцільно буде спочатку зупинитися на загальнотеоретичних складових визначеної проблематики, а після цього здійснювати конкретизовані висновки з проекцією на окреслений предмет дослідження.

Таким чином, з визначення механізму, очевидною є його структура, під якою розуміють його внутрішню побудову й до якої відносяться:

1) апарат держави, тобто органи держави, які наділені державно-владними повноваженнями:

а) апарат управління – складається з державних службовців, тобто управлінців;

б) апарат примусу – це Збройні Сили України, поліція, прокуратура, кримінально-виконавчі заклади тощо;

2) державні підприємства;

3) державні установи.

Такий підхід до структури механізму держави був обґрунтований у теорії, запропонованій В.В. Копєйчиковим ще у другій половині минулого століття. З його точки зору, існує два, хоча й пов'язаних між собою, але різних і самостійних поняття: поняття механізму держави, як сукупності всіх державних організацій, і поняття державного апарату, що об'єднує самі лише державні органи [2, с. 36–37].

Апарат держави **(**органи держави**)** переважно розглядається як конституційно передбачена система державно-владних структур, наділених визначеними повноваженнями представницького, управлінського та судового характеру органи [3, с. 73].

До структури механізму держави відносять також державні підприємства як вид державних організацій, які безпосередньо реалізують функції та завдання держави в сфері матеріального виробництва та державні установи як вид державних організацій, на які покладено завдання по реалізації функцій держави у сфері нематеріального виробництва.

В статті 2 Закону України «Про Національний банк України» зазначено, що Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією та іншими законами України.

Виходячи з аналізу вищезазначених як доктринальних так і нормативних положень, можемо дійти проміжного висновку, що Національний банк України серед структурних елементів механізму держави відноситься до апарату управління як складової апарату держави.

Необхідно зазначити, що в юридичні літературі використовуються два синонімічно близькі терміни «державний орган» та «орган державної влади». Конституція України використовує лише один із двох термінів. Наприклад, у ч. 2 ст. 5 Основного Закону зазначено, що народ здійснює владу безпосередньо

ISSN 3041-1793 Online

і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. В контексті предмету дослідження зосередимо основну увагу на розкритті поняття саме органу державної влади, під яким доцільно розуміти такі колегіальні чи одноособові органи, які наділені юридично визначеними державно-владними повноваженнями та необхідними матеріальними, фінансовими й іншими засобами для здійснення завдань та функцій держави [4, с. 277].

Усі органи державної влади та управління відіграють важливу роль у здійсненні функцій держави, що за сферами діяльності поділяються на зовнішні та внутрішні, які, в свою чергу, поділяються на політичну, соціальну, економічну, культурну правоохоронну тощо [3, с. 64–66].

Цілком природньо, що нас в першу чергу цікавитиме саме економічна функція, яка полягає у створенні державою стратегічних напрямів свого економічного розвитку [5, с. 72].

Іншим важливим критерієм для класифікації функцій держави є соціальне значення для державної діяльності. В цьому випадку виділяють основні функції як напрями діяльності держави, без здійснення яких вона не може нормально функціонувати і розвиватися та додаткові (похідні), які самі собою не розкривають сутності держави.

Додаткові функції держави як складові структурні частини її основних функцій, є напрямами діяльності держави з виконання її завдань у конкретній, і в цьому розумінні більш вузькій сфері суспільних відносин. Їх здійснення забезпечується певною діяльність окремих ланок державного апарату, а не державою в цілому [6, с. 251].

Таким чином, держава загалом здійснює вплив на економіку через податкову політику, створення сприятливих умов для сучасного виробництва, підтримку усіх форм власності, а також розвиток валютно-грошової системи тощо, а Національний банку України як орган державного управління задіяний, насамперед, у здійсненні внутрішніх економічних та додаткових функцій.

Говорячи про повноваження Національного банку України насамперед необхідно згадати ст. 99 Основного закону, де зазначено, що забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України.

Закон України «Про Національний банк України» (ст. ст. 6–7) до згаданої основної функції додає також:

1) підтримку цінової стабільності в державі;

2) сприяння фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи;

3) сприяння додержанню стійких темпів економічного зростання та інші функції.

ISSN 3041-1793 Online

Кожен орган державної влади є юридичною особою та має всі ознаки юридичної особи: свій юридичний статус, який закріплений нормативно-правовими актами держави; свій кошторис; своє відокремлене майно на праві оперативного управління, яке належить до державної власності; свою офіційну назву та державну печатку; свої органи управління, які формуються (призначаються) вищестоящими державними органами або формуються виборцями [7, с. 466].

На нормативному рівні перші із згаданих ознак Національного банку України як юридичної особи (наприклад, кошторис, майно, печатка тощо) закріплені у ст.ст. 4–5 Закону України «Про Національний банк України». Стосовно ж органів управління, то вбачається за доцільне в першу чергу згадати про Раду Національного банку України яка відповідно до Рішення Ради Національного банку України «Про Регламент Ради Національного банку України» є керівним колегіальним органом Національного банку України.

Відповідно до ст. 85 та ст. 106 Конституції, а також ст. 10 Закону України «Про Національний банк України» до складу Ради Національного банку входять члени Ради Національного банку, призначені Верховною Радою України та Президентом України. Верховна Рада України призначає чотирьох членів Ради Національного банку шляхом прийняття відповідної постанови. Президент України призначає чотирьох членів Ради Національного банку шляхом видання відповідного указу. Голова Національного банку, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України, входить до складу Ради Національного банку за посадою.

Як бачимо, склад Ради Національного банку формується як Верховною Радою, так і Президентом, що обумовлено її надзвичайно важливими функціями у забезпеченні політики держави у грошово-кредитній сфері, яка має бути незалежною від втручання будь-яких управлінських структур і суб'єктів владних повноважень і спрямованою на забезпечення стабільності національної валюти [8, с. 227–228].

В Основному Законі (ст. 100) та Законі України «Про Національний банк України» (ст. ст. 8– 9) зазначено, що Рада Національного банку: розробляє основні засади грошово-кредитної політики; здійснює контроль за її проведенням; здійснює нагляд за системою внутрішнього контролю Національного банку та інші повноваження.

За характером та змістом діяльності органи державної влади поділяються на законодавчі, виконавчі, правоохоронні та контрольно-наглядові [5, с. 105]. Важливо зазначити, що за відповідною класифікацією Національний банк України не є органом виконавчої влади хоч і взаємодіє з Кабінетом Міністрів України в межах взаємних консультацій з питань грошово-кредитної політики та державної економічної політики, зокрема щодо прогнозу основних макроекономічних показників, включаючи монетарні

ISSN 3041-1793 Online

показники і показники валютно-курсової політики, а також інших заходів (ст. 52 Закону України «Про Національний банк України»).

Вбачається, що Національний банк України може бути віднесений до контрольно-наглядових органів оскільки здійснює банківський нагляд за діяльністю банків та інших осіб з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку, а також контрольні заходи, що передбачені законодавством. Рада ж Національного банку України здійснює контроль за проведенням грошово-кредитної політики та нагляд за системою внутрішнього контролю Національного банку, що зумовлено нормативно закріпленими завданнями і корелюється з відповідними повноваженнями.

Висновки. Виходячи з аналізу як доктринальних так і нормативних положень, можемо дійти висновку, що Національний банк України серед структурних елементів механізму держави відноситься до апарату управління як складової апарату держави і наділений повноваженнями управлінського характеру.

Національний банк, зокрема Рада Національного банку України, задіяні насамперед у здійсненні внутрішніх економічних та додаткових функцій держави шляхом здійснення відповідних заходів у межах грошово-кредитної політики та наділені для цього відповідною компетенцією.

Література:

1. Конституційне право України : підручник / кол. авт.: С.О. Халюк, К.Я. Сьох та ін. Київ : Видавничий дім «Центр української літератури», 2026. 401 с.

2. Актуальні проблеми теорії держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2010. 260 с.

3. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред.: С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

4. Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посіб. Запоріжжя : Дике поле, 2012. 480 с.

5. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Істина, 2007. 336 с.

6. Машков А. Проблеми теорії держави та права : співвідношення та межі. Київ : К.І.С., 2011. 344 с.

7. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. 592 с.

8. Коментар до Конституції України / за заг. ред. В. Ф. Опришка. Київ, 1996. 368 с.

References:

1. Konstytutsiine pravo Ukrainy (2026) [Constitutional law of Ukraine]. Kyiv : «Tsentr ukrainskoi literatury» [in Ukrainian].

2. Aktualni problemy teorii derzhavy ta prava (2010) [Actual problems of the theory of state and law]. Kyiv : FOP O. S. Lipkan [in Ukrainian].

3. Teoriia derzhavy ta prava (2017) [Theory of state and law]. Kyiv : NAVS, Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
4. Shaptala N. K., Zadorozhnia H. V. (2012). Konstytutsiine pravo Ukrainy [Constitutional law of Ukraine]. Zaporizhzhia : Dyke pole [in Ukrainian].
5. Osaulenko O. I. (2007). Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]. Kyiv : Istyna [in Ukrainian].
6. Mashkov A. (2011). Problemy teorii derzhavy ta prava: spivvidnoshennia ta mezhi [Problems of the theory of state and law: correlation and limits]. Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].
7. Kotiuk V. O. (2005). Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]. Kyiv : Atika [in Ukrainian].
8. Komentar do Konstytutsii Ukrainy (1996). [Commentary on the Constitution of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.9:69

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1514-1524

Островський Сергій Олександрович кандидат юридичних наук, доцент, https://orcid.org/0000-0001-9520-4732

Панченко Максим Вадимович доктор юридичних наук, професор кафедри публічного та міжнародного права ННІ «Юридичний інститут» Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, https://orcid.org/0000-0002-2583-2327

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ОКРЕМИХ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОГО МАЙНА, ПОШКОДЖЕНИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню адміністративно-правових особливостей регулювання відновлення окремих об’єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. Проаналізовано сучасний стан нормативно-правового забезпечення відновлення пошкоджених об’єктів нерухомості, зокрема положення законодавства у сфері містобудівної діяльності, законодавства про правовий режим воєнного стану, законодавства у сфері компенсації за пошкоджене та знищене нерухоме майно, а також підзаконні нормативно-правові акти, що визначають порядок подання інформаційних повідомлень про пошкоджене майно, порядок проведення технічного обстеження будівель і споруд, порядок надання компенсації для відновлення пошкоджених об’єктів нерухомого майна та порядок виконання будівельних робіт в умовах воєнного стану.

У статті визначено, що адміністративно-правове регулювання відновлення пошкоджених об’єктів нерухомого майна характеризується запровадженням спрощених адміністративних процедур у сфері будівництва та реконструкції, застосуванням декларативного принципу виконання будівельних робіт, цифровізацією дозвільних процедур у сфері будівництва, а також впровадженням державних програм компенсації за пошкоджене та знищене нерухоме майно. Встановлено, що правове регулювання у зазначеній сфері має комплексний характер та охоплює норми адміністративного, містобудівного, земельного та фінансового права.

Обґрунтовано, що особливістю адміністративно-правового регулювання відновлення пошкоджених об’єктів нерухомого майна в умовах воєнного стану є поєднання спрощених процедур отримання дозвільної документації з

ISSN 3041-1793 Online
посиленням державного контролю за якістю будівельних робіт, проведенням технічного обстеження будівель, цільовим використанням коштів компенсації та дотриманням містобудівного законодавства. Визначено основні напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання відновлення пошкоджених об'єктів нерухомого майна, зокрема удосконалення дозвільних процедур у сфері реконструкції, удосконалення механізмів надання компенсації, забезпечення контролю за відновленням об'єктів нерухомості та розроблення державних програм комплексного відновлення територій.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, відновлення нерухомого майна, пошкоджене нерухоме майно, воєнний стан, реконструкція, компенсація, єВідновлення, технічне обстеження, містобудівна діяльність, дозвільні процедури.

Ostrovskyi Serhii Oleksandrovych Candidate of Law, Associate Professor, https://orcid.org/0000-0001-9520-4732

Panchenko Maksym Vadymovych Doctor of Law, Professor of the Department of Public and International Law, Non-Governmental Institution "Law Institute" of the Vadym Hetman Kyiv National Economic University, https://orcid.org/0000-0002-2583-2327

ADMINISTRATIVE AND LEGAL FEATURES OF REGULATING THE RESTORATION OF INDIVIDUAL OBJECTS OF REAL ESTATE DAMAGED AS A RESULT OF ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION

Abstract. The article is devoted to the study of administrative and legal features of the regulation of the restoration of certain real estate objects damaged as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The current state of regulatory and legal support for the restoration of damaged real estate objects is analyzed, in particular the provisions of legislation in the field of urban development, legislation on the legal regime of martial law, legislation in the field of compensation for damaged and destroyed real estate, as well as subordinate legal acts that determine the procedure for submitting information notifications about damaged property, the procedure for conducting technical inspections of buildings and structures, the procedure for providing compensation for the restoration of damaged real estate objects, and the procedure for performing construction works under martial law.

The article determines that administrative and legal regulation of the restoration of damaged real estate objects is characterized by the introduction of simplified administrative procedures in the field of construction and reconstruction,

ISSN 3041-1793 Online
the application of the declarative principle for performing construction works, the digitalization of permitting procedures in the field of construction, as well as the introduction of state programs for compensation for damaged and destroyed real estate. It is established that legal regulation in this area has a complex nature and includes the norms of administrative, urban planning, land and financial law.

It is substantiated that a specific feature of administrative and legal regulation of the restoration of damaged real estate objects under martial law is the combination of simplified procedures for obtaining permits with strengthened state control over the quality of construction works, technical inspection of buildings, targeted use of compensation funds, and compliance with urban planning legislation. The main directions for improving administrative and legal regulation of the restoration of damaged real estate objects are identified, in particular the improvement of permitting procedures in the field of reconstruction, improvement of compensation mechanisms, ensuring control over the restoration of real estate objects, and the development of state programs for comprehensive territorial restoration.

Keywords: administrative and legal regulation, restoration of real estate, damaged real estate, martial law, reconstruction, compensation, eRecovery, technical inspection, urban development, permitting procedures.

Постановка проблеми. Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України значна кількість об’єктів нерухомого майна була пошкоджена або знищена, що зумовило необхідність їх відновлення та реконструкції. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває питання адміністративно-правового регулювання відновлення пошкоджених об’єктів нерухомості. В умовах воєнного стану державою запроваджено спрощені адміністративні процедури у сфері будівництва та реконструкції, а також механізми компенсації за пошкоджене майно.

Разом з тим нормативно-правове регулювання у зазначеній сфері характеризується наявністю значної кількості підзаконних нормативно-правових актів та потребує систематизації. Особливої уваги потребує питання здійснення адміністративних процедур щодо проведення технічного обстеження будівель, отримання дозвільної документації та контролю за відновленням об’єктів нерухомості.

У зв’язку з цим виникає необхідність дослідження адміністративно-правових особливостей регулювання відновлення окремих об’єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Метою статті є дослідження адміністративно-правових особливостей регулювання відновлення окремих об’єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації, аналіз адміністративних процедур у сфері відновлення пошкоджених об’єктів нерухомості, а також визначення проблем правового регулювання та напрямів його вдосконалення.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання захисту житлових прав, відшкодування шкоди, завданої майну фізичних та юридичних осіб, а також відновлення пошкоджених і зруйнованих об'єктів нерухомості неодноразово ставала предметом наукових досліджень.

Зокрема, окремі аспекти захисту житлових прав, компенсації за пошкоджене майно та відновлення порушених прав власників досліджували М. К. Галянтич, Г. В. Самойленко, М. С. Поліщук, А. І. Дрішлюк, Н. Ю. Філатова-Білоус, З. Ф. Самчук-Колодяжна, С. О. Короєд, Г. В. Луцька, В. М. Махінчук, Л. В. Мамчур, А. А. Малафєєв та інші науковці. У зазначених працях розглядаються питання захисту права власності, механізми відшкодування шкоди, завданої майну, а також окремі аспекти правового регулювання відновлення житлового фонду.

Питання реконструкції об'єктів нерухомості, відновлення житлового фонду, розвитку містобудування та планування територій досліджували І. П. Гнесь, В. І. Книш, Л. Г. Бачинська, А. Д. Яблонська, І. Г. Новосад, А. М. Плешкановська, Т. С. Кравчуновська, А. Г. Пестрикова, М. М. Габрель, Ю. Г. Рєпін, В. М. Вадімов та інші. Водночас питання адміністративно-правового регулювання відновлення саме пошкоджених об'єктів нерухомого майна в умовах воєнного стану, зокрема адміністративних процедур відновлення, порядку отримання компенсації, проведення технічного обстеження та здійснення реконструкції пошкоджених об'єктів, залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальшого наукового опрацювання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Відновлення об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є складним багатоступеневим процесом, що включає проведення технічного обстеження пошкоджених будівель, прийняття рішення про можливість їх відновлення, отримання компенсації, розроблення проєктної документації, виконання будівельних робіт та введення об'єктів в експлуатацію. Реалізація зазначених заходів потребує чіткого адміністративно-правового регулювання, оскільки відновлення пошкоджених об'єктів нерухомості пов'язане із здійсненням адміністративних процедур, прийняттям управлінських рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також використанням бюджетних коштів та коштів міжнародної допомоги. У зв'язку з цим важливого значення набуває нормативно-правове регулювання відновлення пошкоджених об'єктів нерухомого майна, яке визначає порядок проведення відновлювальних робіт, отримання дозвільної документації, проведення технічного обстеження будівель та надання компенсації за пошкоджене нерухоме майно.

Проблема відновлення об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації, врегульована значною кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили. Основним

ISSN 3041-1793 Online
нормативно-правовим актом у сфері будівництва та реконструкції є Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року № 3038-VI[1], який визначає правові та організаційні засади планування територій, забудови земельних ділянок, проведення будівельних робіт, реконструкції та введення об’єктів в експлуатацію. Особливості відновлення пошкоджених об’єктів нерухомого майна в умовах воєнного стану визначені Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» від 12 травня 2022 року № 2254-IX[2], яким запроваджено спрощені процедури будівництва, можливість розміщення тимчасового житла, а також передбачено розроблення програм комплексного відновлення територій.

Важливе значення у правовому регулюванні відновлення пошкодженого нерухомого майна має Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23 лютого 2023 року № 2923-IX[3], який визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкоджені та знищені об’єкти нерухомого майна, а також встановлює механізм відновлення житлових об’єктів. Порядок подання інформаційного повідомлення про пошкоджене або знищене нерухоме майно визначений Постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 380[4], а порядок надання компенсації для відновлення пошкоджених об’єктів нерухомого майна з використанням електронної публічної послуги «єВідновлення» визначений Постановою Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 року № 381[5].

Крім того, у сфері відновлення пошкоджених об’єктів нерухомості застосовуються підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють порядок виконання будівельних робіт, проведення технічного обстеження будівель і споруд, здійснення дозвільних процедур у будівництві в умовах воєнного стану, зокрема Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 722 «Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану»[6], Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2022 року № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану», Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 року № 406 «Деякі питання виконання будівельних робіт», а також Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 року № 257 «Про затвердження Порядку проведення технічного обстеження будівель і споруд» [7].

Особливо необхідно відмітити Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання відновлення окремих об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 2 серпня 2025 року

ISSN 3041-1793 Online

№ 934, якою затверджено Порядок реалізації експериментального проекту щодо відновлення окремих об'єктів нерухомого майна [8]. Зазначений нормативно-правовий акт запроваджує експериментальний механізм відновлення пошкоджених об'єктів нерухомого майна та встановлює особливий порядок виконання будівельних робіт щодо таких об'єктів.

Зміст зазначеної постанови свідчить про те, що держава фактично запровадила спеціальну адміністративну процедуру відновлення пошкоджених об'єктів нерухомості, яка значно відрізняється від загальної процедури будівництва та реконструкції, передбаченої містобудівним законодавством. Метою експериментального проекту визначено забезпечення невідкладного відновлення пошкоджених об'єктів шляхом проведення капітального ремонту або реконструкції, що свідчить про спрямованість державної політики на максимально швидке відновлення житлового фонду та забезпечення громадян житлом.

Аналіз положень зазначеного Порядку дає можливість виділити основні процедурні елементи реалізації експериментального проекту щодо відновлення окремих об'єктів нерухомого майна. Насамперед у нормативно-правовому акті визначено систему суб'єктів, які беруть участь у реалізації експериментального проекту. До них належать Міністерство розвитку громад та територій України як координатор проекту, обласні та Київська міська державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, військові адміністрації населених пунктів, а також підрядні, проектні та інжинірингові організації. При цьому замовниками робіт виступають відповідні органи державної влади або органи місцевого самоврядування, що свідчить про публічно-правовий характер відносин у сфері відновлення пошкоджених об'єктів нерухомого майна.

Важливим процедурним елементом є прийняття рішення про відновлення конкретного об'єкта нерухомого майна. Таке рішення приймається відповідними органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування з урахуванням технічного стану об'єкта, можливості його відновлення, наявності фінансування та доцільності проведення капітального ремонту або реконструкції.

Таким чином, саме адміністративне рішення уповноваженого органу є підставою для включення об'єкта до переліку об'єктів, що підлягають відновленню в межах експериментального проекту, що підтверджує адміністративно-правову природу процедури відновлення.

Наступним процедурним елементом є визначення джерел фінансування відновлення об'єктів, серед яких передбачено кошти місцевих бюджетів, кошти міжнародних фінансових організацій, міжнародну технічну допомогу, кошти інвесторів, а також інші джерела, не заборонені законодавством. Такий підхід свідчить про те, що відновлення пошкоджених об'єктів нерухомості

ISSN 3041-1793 Online
здійснюється на засадах багатоканального фінансування, що є характерною ознакою післявоєнного відновлення.

Однією з ключових особливостей цього Порядку є суттєве спрощення дозвільних процедур у сфері будівництва. Зокрема, реконструкція та капітальний ремонт об'єктів у межах експериментального проекту можуть здійснюватися без отримання містобудівних умов та обмежень, без отримання права на виконання будівельних робіт, без відведення земельної ділянки, а також без використання Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва на окремих етапах. Крім того, допускається одночасне проведення технічного обстеження будівлі, розроблення проєктної документації, проведення експертизи та виконання будівельних робіт, що значно скорочує строки відновлення об'єктів.

Важливою особливістю є також те, що розроблення проєктної документації здійснюється в одну стадію, а будівельні роботи можуть виконуватися ще до затвердження проєктної документації, що у звичайних умовах містобудівного регулювання є неможливим. Прийняття об'єктів в експлуатацію здійснюється також за спрощеною процедурою шляхом подання декларації про готовність об'єкта до експлуатації без надання документів на земельну ділянку, містобудівних умов та обмежень і документів, що дають право на виконання будівельних робіт.

Таким чином, аналіз зазначеної постанови дає підстави зробити висновок, що в Україні фактично запроваджено особливу адміністративно-правову процедуру відновлення пошкоджених об'єктів нерухомого майна, яка характеризується максимальним спрощенням дозвільних процедур, скороченням строків будівництва, можливістю паралельного виконання різних етапів будівельного процесу та залученням різних джерел фінансування. Запровадження такого механізму свідчить про формування спеціального правового режиму відновлення пошкодженого майна, який відрізняється від загального правового режиму будівництва та реконструкції.

Разом з тим, незважаючи на позитивне значення зазначеного нормативно-правового акту для прискорення відновлення пошкоджених об'єктів нерухомості, у ньому можна виділити певні прогалини правового регулювання, насамперед у частині здійснення контролю за якістю будівельних робіт, технічного та авторського нагляду, а також визначення відповідальності учасників будівництва. Запровадження спрощених процедур будівництва, можливість виконання будівельних робіт без отримання містобудівних умов та обмежень, без отримання дозволу на виконання будівельних робіт, а також можливість виконання робіт до затвердження проєктної документації значно прискорює процес відновлення об'єктів нерухомості, однак одночасно створює ризики порушення будівельних норм, стандартів безпеки та якості будівельних робіт.

ISSN 3041-1793 Online

У звичайних умовах державне регулювання у сфері будівництва передбачає багаторівневу систему контролю, яка включає державний архітектурно-будівельний контроль, технічний нагляд, авторський нагляд, експертизу проєктної документації та прийняття об'єкта в експлуатацію. Проте у межах експериментального проекту значна частина зазначених процедур спрощена або здійснюється в особливому порядку, що потребує чіткого визначення механізмів відповідальності за можливі порушення будівельних норм та правил.

Зокрема, потребує правового врегулювання питання, хто саме несе відповідальність за якість виконаних будівельних робіт у разі здійснення реконструкції або капітального ремонту за спрощеною процедурою. У загальному порядку відповідальність за якість будівельних робіт несуть підрядні організації, проектні організації, інженер технічного нагляду, автор проєкту, а також замовник будівництва. Однак у межах експериментального проекту, де замовником виступає орган державної влади або орган місцевого самоврядування, а роботи можуть виконуватися до затвердження проєктної документації, виникає необхідність чіткого визначення розподілу відповідальності між замовником робіт, підрядником, проектною організацією та особами, які здійснюють технічний і авторський нагляд.

Особливої уваги потребує питання здійснення технічного нагляду за виконанням будівельних робіт. Технічний нагляд повинен забезпечувати контроль за дотриманням проєктних рішень, державних будівельних норм, стандартів і правил під час виконання будівельних робіт. В умовах спрощеної процедури будівництва саме технічний нагляд фактично стає основним механізмом контролю за якістю будівельних робіт, оскільки частина дозвільних процедур та експертиз скорочується або здійснюється паралельно з будівництвом. У зв'язку з цим доцільним є на законодавчому рівні визначити особливості здійснення технічного нагляду під час реалізації програм відновлення пошкоджених об'єктів нерухомого майна, а також встановити підвищені вимоги до осіб, які здійснюють технічний нагляд за такими об'єктами.

Не менш важливим є питання здійснення авторського нагляду, який повинен забезпечувати відповідність виконання будівельних робіт проєктним рішенням. У випадку, коли будівельні роботи можуть виконуватися до остаточного затвердження проєктної документації, роль авторського нагляду значно зростає, оскільки саме автор проєкту повинен контролювати відповідність будівництва проєктним рішенням та вносити необхідні зміни до проєкту у разі потреби.

Також потребує врегулювання питання відповідальності за можливі негативні наслідки виконання будівельних робіт, зокрема у разі руйнування об'єкта, виникнення аварійних ситуацій або виявлення істотних недоліків

ISSN 3041-1793 Online

після введення об'єкта в експлуатацію. У таких випадках необхідно чітко визначити, хто саме несе відповідальність: замовник будівництва, підрядна організація, проектна організація чи особа, яка здійснювала технічний нагляд.

Отже, можна зробити висновок, що спрощення дозвільних процедур у сфері відновлення пошкоджених об'єктів нерухомого майна потребує одночасного посилення механізмів державного контролю за якістю будівельних робіт, а також законодавчого визначення відповідальності учасників будівництва за порушення будівельних норм та стандартів. У зв'язку з цим доцільним є внесення змін до містобудівного законодавства щодо визначення особливостей здійснення технічного та авторського нагляду, а також відповідальності учасників будівництва під час відновлення об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок збройної агресії.

Висновок.

Адміністративно-правове регулювання відновлення окремих об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є важливим елементом державної політики у сфері післявоєнного відновлення територій та забезпечення житлових прав громадян. У сучасних умовах державою сформовано спеціальний правовий механізм відновлення пошкоджених об'єктів нерухомості, який передбачає спрощення адміністративних процедур у сфері будівництва, запровадження механізмів компенсації за пошкоджене майно, проведення технічного обстеження будівель та реалізацію державних програм відновлення житлового фонду.

Особливістю адміністративно-правового регулювання у зазначеній сфері є поєднання спрощених процедур здійснення будівельних робіт із запровадженням спеціальних механізмів державного управління у сфері відновлення пошкоджених об'єктів нерухомості.

Разом з тим подальшого вдосконалення потребують питання здійснення державного контролю за якістю будівельних робіт, технічного та авторського нагляду, визначення відповідальності учасників будівництва, а також удосконалення адміністративних процедур у сфері відновлення пошкоджених об'єктів нерухомого майна. Удосконалення законодавства у зазначеній сфері сприятиме підвищенню ефективності відновлення пошкоджених об'єктів нерухомості, забезпеченню захисту прав власників нерухомого майна та реалізації державної політики у сфері післявоєнного відновлення України.

Література:

1. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 34. Ст. 343.

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності: Закон України від 12 травня 2022 року № 2254-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2254-20

ISSN 3041-1793 Online

3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20

4. Про затвердження Порядку подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-п

5. Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення пошкоджених об'єктів нерухомого майна з використанням електронної публічної послуги «єВідновлення»: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 381. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-п

6. Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 722. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722-2022-п

7. Про затвердження Порядку проведення технічного обстеження будівель і споруд: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 р. № 257. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2017-п

8. Деякі питання відновлення окремих об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2025 року № 934. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2025-п

References:

1. Pro rehuliuvannia mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 17 liut. 2011 r. № 3038-VI [On Regulation of Urban Planning Activity: Law of Ukraine of February 17, 2011, No. 3038-VI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 2011, 34, Art. 343 [in Ukrainian].

2. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo pershocherhovykh zakhodiv reformuvannia sfery mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 12 trav. 2022 r. № 2254-IX [On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Priority Measures for Reforming the Sphere of Urban Planning Activity: Law of Ukraine of May 12, 2022, No. 2254-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/2254-20 [in Ukrainian].

3. Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehorii obiektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23 liut. 2023 r. № 2923-IX [On Compensation for Damage and Destruction of Certain Categories of Real Estate as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, Sabotage Caused by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine: Law of Ukraine of February 23, 2023, No. 2923-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20 [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Poriadku podannia informatsiinoho povidomlennia pro poshkodzhene ta znyshchene nerukhome maino: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 berez. 2022 r. № 380 [On Approval of the Procedure for Submitting an Information Notice on Damaged and Destroyed Real Estate: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 26, 2022, No. 380]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-п [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia kompensatsii dlia vidnovlennia poshkodzhenykh obiektiv nerukhomoho maina z vykorystanniam elektronnoi publichnoi posluhy "IeVidnovlennia": Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 kvit. 2023 r. № 381 [On Approval of the Procedure for Granting Compensation for the Restoration of Damaged Real Estate Using the

ISSN 3041-1793 Online
Electronic Public Service “eVidnovlennia”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 21, 2023, No. 381]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-п [in Ukrainian].

6. Deiaki pytannia zdiisnennia dozvilnykh ta reiestratsiinykh protsedur u budivnytstvi v umovakh voiennoho stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 cherv. 2022 r. № 722 [Some Issues of Implementing Permit and Registration Procedures in Construction under Martial Law: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 24, 2022, No. 722]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722-2022-п [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia tekhnichnoho obstezhennia budivel i sporud: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 kvit. 2017 r. № 257 [On Approval of the Procedure for Technical Inspection of Buildings and Structures: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 12, 2017, No. 257]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2017-п [in Ukrainian].

8. Deiaki pytannia vidnovlennia okremykh obiektiv nerukhomoho maina, poshkodzhenykh vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 serp. 2025 r. № 934 [Some Issues of Restoration of Certain Real Estate Objects Damaged as a Result of the Armed Aggression of the Russian Federation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 2, 2025, No. 934]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2025-п [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.951; 342.76

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1525-1532

Пісоцька Каріна доктор філософії в галузі права, доцент кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0002-9108-2640

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНТРОЛЮ ЗА ОБІГОМ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ДІЇ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНІВ

Анотація. У статті проведено аналіз адміністративно-правових аспектів контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї в умовах дії особливих правових режимів – надзвичайного та воєнного станів.

Здійснено аналіз наукових публікацій науковців, які досліджували правові аспекти контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї в умовах дії особливих правових режимів. Розглянуто законодавство, що регулює запровадження правового режиму надзвичайного стану. Установлено, що контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї, покладається на уповноважені підрозділи Національної поліції та є складовою забезпечення публічної безпеки і порядку. Водночас такий контроль може мати певні зміни в залежності від обстановки та правового режиму на території держави.

З'ясовано, що умови надзвичайного стану зумовлюють переважно превентивно-обмежувальний підхід, що передбачає тимчасову заборону продажу зброї та її вилучення у громадян для запобігання масовим порушенням громадського порядку. Натомість воєнний стан вимагає більш гнучкого балансу між обмеженнями обігу та залученням цивільного населення до захисту держави, що знайшло відображення в механізмах декларування знайденої вогнепальної зброї та боєприпасів, запроваджених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України».

Визначено, що повномасштабна збройна агресія проти України актуалізувала низку системних проблем, зокрема відсутність єдиного закону, який би комплексно регулював контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї. В той же час, запровадження обов'язкового декларування знайденої зброї стали важливими кроками у напрямку легалізації зброї та підвищення ефективності контролю.

Констатовано, що необхідним є прийняття комплексного законодавчого акта про обіг цивільної вогнепальної зброї, удосконалення механізмів міжвідомчої координації та посилення превентивних заходів та встановлення чітких правил поводження зі зброєю після скасування воєнного стану.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: адміністративно-юрисдикційна діяльність, Національна поліція, контроль, обіг, цивільна вогнепальна зброя, правовий режим, правові заходи, адміністративно-правове забезпечення, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий режим, особливий правовий режим, національна безпека, надзвичайний стан, воєнний стан.

Pisotska Karina Ph.D. in Law, Assistant Professor of the Department of Administrative Law and Procedure of Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-9108-2640

ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS OF CONTROL OF CIVILIAN FIREARMS IN THE CONDITIONS OF SPECIAL LEGAL REGIMES: WAR AND STATE OF EMERGENCY

Abstract.. The article analyzes the administrative and legal aspects of control over the circulation of civilian firearms under special legal regimes - states of emergency and martial law.

An analysis of the scientific publications of scientists who studied the legal aspects of control over the circulation of civilian firearms under the conditions of special legal regimes was carried out. The legislation regulating the introduction of the legal regime of a state of emergency is considered. It was established that control over the circulation of civilian firearms is entrusted to the authorized units of the National Police and is a component of ensuring public safety and order. At the same time, such control may have certain changes depending on the situation and legal regime on the territory of the state.

It has been found that the conditions of the state of emergency dictate mainly a preventive and restrictive approach, which involves a temporary ban on the sale of weapons and their seizure from citizens in order to prevent mass violations of public order. Instead, martial law requires a more flexible balance between circulation restrictions and the involvement of the civilian population in the defense of the state, which is reflected in the mechanisms for declaring found firearms and ammunition, introduced by the Law of Ukraine "On Ensuring the Participation of Civilians in the Defense of Ukraine."

It was determined that the full-scale armed aggression against Ukraine actualized a number of systemic problems, in particular, the absence of a single law that would comprehensively regulate the control over the circulation of civilian firearms. At the same time, the introduction of mandatory declaration of found weapons became important steps in the direction of legalization of weapons and increasing the effectiveness of control.

It was established that it is necessary to adopt a comprehensive legislative act on the circulation of civilian firearms, improve the mechanisms of interdepartmental

ISSN 3041-1793 Online
coordination and strengthen preventive measures, and establish clear rules for handling weapons after the lifting of martial law.

Keywords: administrative-jurisdictional activity, National Police, control, circulation, civilian firearms, legal regime, legal measures, administrative-legal support, administrative-legal regulation, administrative-legal regime, special legal regime, national security, state of emergency, martial law.

Постановка проблеми. Контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї, покладається на уповноважені підрозділи Національної поліції та є складовою забезпечення публічної безпеки і порядку. Водночас такий контроль може мати певні зміни в залежності від обстановки та правового режиму на території держави. Зокрема, такими умовами є введення в дію особливих правових режимів (надзвичайний та воєнний стан), коли обіг цивільної вогнепальної зброї набуває стратегічного значення для національної безпеки та оборони.

Повномасштабна збройна агресія актуалізувала проблему у сфері контролю за обігом зброї, адже зросла кількість трофейної зброї, знайденої цивільними особами, що потребувало спеціальних механізмів контролю, збільшилась кількість застосування зареєстрованої зброї.

Лише за перший рік дії Закону (прим.автора - Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України») громадяни задекларували понад 15 тисяч одиниць зброї та 7,7 мільйона боєприпасів [3].

Це, у свою чергу, поставило перед правоохоронними органами завдання не лише забезпечення обліку та вилучення незаконно отриманих зразків, але й створення ефективної системи превентивних заходів, спрямованих на недопущення використання зброї у злочинних цілях. Особливі правові режими передбачають обмеження конституційних прав і свобод громадян, що прямо впливає на сферу обігу цивільної зброї.

Аналіз останніх досліджень. З початком повномасштабного вторгнення варто констатувати підвищений науковий інтерес до проблематики обігу зброї. Зокрема серед актуальних досліджень варто відмітити праці Миронюка Р. В., Дрок І. С., Шумейко Т. А., Легеза Є. О., Дулгер В. В., Джафарова О. В., Наточій А. Д. та ін..

Водночас, сучасний етап розвитку адміністративного права, поточні зміни в законодавстві, перегляд проблематики обігу зброї в умовах дії особливих правових режимів: надзвичайного та воєнного станів вимагають нових досліджень і нових рішень у даній сфері.

Метою дослідження є аналіз адміністративно-правових засад діяльності підрозділів контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї в умовах надзвичайного та воєнного станів, виявлення проблем і формулювання пропозицій.

ISSN 3041-1793 Online

Виклад основного матеріалу. Контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї є складовою національної безпеки та громадського порядку. Завдання та функції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку, в тому числі контроль за обігом зброї покладено на уповноважені підрозділи Національної поліції.

Так, відповідно до статті 23 Закону України поліція відповідно до покладених на неї завдань:

- здійснює контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ, у тому числі за наявністю договорів страхування відповідальності осіб, які мають у власності чи іншому законному володінні/користуванні зброю, за шкоду, яку може бути заподіяно третій особі внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї, укладених за класом страхування 13, визначеним статтею 4 Закону України «Про страхування»;

- здійснює у визначеному законодавством порядку приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів або психотропних речовин;

- сприяє Державній прикордонній службі України у виявленні каналів незаконного перетинання державного кордону, переміщення зброї, боєприпасів, вибухових речовин та разом із відповідними правоохоронними органами ліквідовує такі канали [4].

Окрім цього відповідно до статті 26 цього ж Закону поліція здійснює формування інформаційних ресурсів поліцією. Так, поліція засобами інформаційно-комунікаційної системи наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно: зброї, що перебуває у володінні та користуванні фізичних і юридичних осіб, яким надано дозвіл на придбання, зберігання, носіння, перевезення зброї; викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася [4].

Водночас ефективність забезпечення діяльності підрозділів контролю суттєво залежить від міжвідомчої координації та системного підходу до протидії незаконному обігу зброї. Саме з метою посилення координаційних механізмів у цій сфері постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 2024 р. № 790 було утворено Координаційний центр з питань протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї.

ISSN 3041-1793 Online

Основними завданнями Координаційного центру є:

1) сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади та інших державних органів, установ та організацій з питань протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, запобігання їх надходженню з-за кордону та переміщення за межі України;

2) організація обміну інформацією між органами виконавчої влади та іншими державними органами, установами та організаціями з метою підвищення ефективності протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї та підготовка відповідних пропозицій;

3) визначення механізмів та способів вирішення проблемних питань у сфері протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї;

4) удосконалення нормативно-правової бази з питань протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї [6].

Отже, які особливості здійснення контролю обігу зброї має введення правового режиму надзвичайного та воєнного стану.

Для початку зазначимо, що надзвичайний стан - це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

У разі введення надзвичайного стану з підстав, зазначених у пунктах 2-7 частини другої статті 4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», тобто ті обставини, які мають наслідком масове порушенням громадського порядку, можуть здійснюватися такі заходи як обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, а також алкогольних напоїв та речовин, вироблених на спиртовій основі та тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної і

ISSN 3041-1793 Online
холодної зброї та боєприпасів, а у підприємств, установ і організацій - також навчальної військової техніки, вибухових, радіоактивних речовин і матеріалів, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин [1].

Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5].

Що стосується обігу зброї в умовах воєнного стану то варто зазначити, що на сьогодні відсутній повноцінний закон який би врегульовував питання обігу цивільної вогнепальної зброї. Водночас є ряд нормативно правових документів які частково врегульовують контроль за обігом зброї.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану, а саме забороняти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, торгівлю зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами [5].

Ще одним важливим нормативно-правовим актом в сфері контролю за обігом зброї є Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України».

Відповідно до положень якого у період дії воєнного стану громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України. Вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, отримані відповідно до цієї статті, є державною власністю та можуть перебувати у володінні та користуванні цивільних осіб виключно на підставах і на період, визначені цим Законом. Крім того, отримані

ISSN 3041-1793 Online

цивільними особами вогнепальна зброя і боєприпаси до неї можуть застосовуватися цивільними особами для відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації або інших держав [7].

Цивільна особа, яка знайшла вогнепальну зброю, її основні частини або боєприпаси до неї, зобов'язана негайно повідомити Національну поліцію впродовж 24 години та передати їх до органів Національної поліції України або вказати на їх місцезнаходження для подальшого вилучення. Знайдена вогнепальна зброя і боєприпаси до неї можуть бути задекларовані цивільною особою, яка знайшла вогнепальну зброю і боєприпаси до неї, у разі, якщо така особа виявила бажання залишити знайдені вогнепальну зброю і боєприпаси до неї на період дії воєнного стану [7].

Висновок. Отже, контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї в умовах дії особливих правових режимів становить важливу складову забезпечення публічної безпеки та національної оборони держави, характер і інтенсивність якої суттєво трансформуються під впливом особливих правових режимів. Умови надзвичайного стану зумовлюють переважно превентивно-обмежувальний підхід, що передбачає тимчасову заборону продажу зброї та її вилучення у громадян для запобігання масовим порушенням громадського порядку. Натомість воєнний стан вимагає більш гнучкого балансу між обмеженнями обігу та залученням цивільного населення до захисту держави, що знайшло відображення в механізмах декларування знайденої вогнепальної зброї та боєприпасів, запроваджених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України».

Водночас, варто констатувати, що повномасштабна збройна агресія проти України актуалізувала низку системних проблем, зокрема відсутність єдиного закону, який би комплексно регулював контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї. В той же час, запровадження обов'язкового декларування знайденої зброї стали важливими кроками у напрямку легалізації зброї та підвищення ефективності контролю.

Подальше вдосконалення діяльності підрозділів контролю повинно включати прийняття комплексного законодавчого акта про обіг цивільної вогнепальної зброї, удосконалення механізмів міжвідомчої координації та посилення превентивних заходів та встановлення чітких правил поводження зі зброєю після скасування воєнного стану.

Література:

1. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text

2. Контроль за обігом вогнепальної зброї в умовах воєнного стану та післявоєнний період: наук.-практ. рек. / уклад.: А. Алексєєнко, О. Бочковий, І. Дрок та ін.; – Дніпро : ДДУВС, 2023. – 56 с.

ISSN 3041-1793 Online

3. За рік дії закону громадяни задекларували понад 15 тисяч одиниць зброї та 7,7 мільйона боєприпасів. Сайт Міністерства внутрішніх справ. https://mvs.gov.ua/news/za-rik-diyi-zakonu-gromadiani-zadeklaruvali-ponad-15-tisiac-odinic-zbroyi-ta-77-miliona-bojepripasiv

4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

6. Про утворення Координаційного центру з питань протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2024 № 790. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-2024-%D0%BF#n26

7. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text

References:

1. Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 16.03.2000 № 1550-III [On the Legal Regime of the State of Emergency: Law of Ukraine of 16.03.2000 No. 1550-III]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text

2. Kontrol za obihom vohnepalnoi zbroi v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennyi period: nauk.-prakt. rek. [Control over the Circulation of Firearms under Martial Law and in the Post-War Period: Scientific and Practical Recommendations] / uklad.: A. Aleksieienko, O. Bochkovyi, I. Drok ta in.; – Dnipro : DDUVS, 2023. – 56 s.

3. Za rik dii zakonu hromadiany zadeklaruvaly ponad 15 tysiach odynyts zbroi ta 7,7 miliona boieprypasiv. Sait Ministerstva vnutrishnikh sprav. [During the Year of the Law's Operation, Citizens Declared More Than 15 Thousand Units of Weapons and 7.7 Million Ammunition. Website of the Ministry of Internal Affairs] https://mvs.gov.ua/news/za-rik-diyi-zakonu-gromadiani-zadeklaruvali-ponad-15-tisiac-odinic-zbroyi-ta-77-miliona-bojepripasiv

4. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII [On the National Police: Law of Ukraine of 02.07.2015 No. 580-VIII]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

5. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII [On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine of 12.05.2015 No. 389-VIII]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

6. Pro utvorennia Koordynatsiinoho tsentru z pytan protydii nezakonnomu obihu vohnepalnoi zbroi, yii skladovykh chastyn i komponentiv, a takozh boieprypasiv do nei: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.07.2024 № 790 [On the Establishment of the Coordination Center on Combating the Illegal Circulation of Firearms, Its Components and Parts, as well as Ammunition: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 05.07.2024 No. 790]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-2024-%D0%BF#n26

7. Pro zabezpechennia uchasti tsyvilnykh osib u zakhysti Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 № 2114-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text [On Ensuring the Participation of Civilians in the Defense of Ukraine: Law of Ukraine of 03.03.2022 No. 2114-IX]

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.951:351.74:378.147
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1533-1545

Покришень Дмитро Анатолійович кандидат педагогічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0001-9572-413X

Пузиревський Максим Вячеславович доктор філософії з права, доцент кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0001-8835-3238

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено науковому обґрунтуванню методологічних засад формування концепції інформаційно-правового забезпечення професійної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України з урахуванням сучасних процесів цифровізації, міжнародних стандартів та специфіки пенітенціарної діяльності. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації освітнього процесу у відомчій системі підготовки персоналу, підвищення рівня інформаційної безпеки та адаптації правового регулювання до умов розвитку інформаційного суспільства.

На основі використання системного, структурно-функціонального та спеціально-юридичних методів визначено сутність, зміст і структурні елементи концепції інформаційно-правового забезпечення, а також її принципи, функції та методологічні підходи до формування. Обґрунтовано, що концепція виступає цілісною системою ідей, норм і підходів, яка визначає логіку побудови ефективної моделі професійної підготовки персоналу.

Доведено, що інформаційно-правове забезпечення є інтегрованою багаторівневою системою правових, організаційно-управлінських та інформаційно-технологічних інструментів, спрямованих на підвищення ефективності професійної підготовки, управління освітнім процесом і забезпечення належного рівня захисту інформації. Особливу увагу приділено питанням інформаційної безпеки, захисту персональних даних, впровадження цифрових освітніх платформ, електронних ресурсів і систем моніторингу як ключових складових сучасного освітнього середовища.

ISSN 3041-1793 Online

Встановлено взаємозв'язок між правовими, організаційними, технологічними та освітніми чинниками, що визначають якість підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України в умовах цифрової трансформації. Наголошено на необхідності гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та впровадження інноваційних підходів до професійної освіти. Зроблено висновок, що формування концепції інформаційно-правового забезпечення є ключовою передумовою розвитку сучасної системи підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України та забезпечення її відповідності викликам цифрової епохи.

Ключові слова: професійні компетентності, правове регулювання, нормативні механізми, освітні технології, кіберзахист, інформаційні ресурси, персонал, правоохоронні органи, органи та установи виконання покарань, Державна кримінально-виконавча служба України.

Pokryshen Dmytro Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Law, Law Enforcement Activities and Psychology, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0001-9572-413X

Puzyrevskyi Maksym PhD in Law, Associate Professor of the Department of Criminal Executive and Criminal Law of the Educational and Scientific Institute of Law, Law Enforcement Activities and Psychology, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0001-8835-3238

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF THE CONCEPT OF INFORMATION AND LEGAL SUPPORT FOR THE PROFESSIONAL TRAINING OF PERSONNEL OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

Abstract. The article substantiates the methodological foundations for the formation of the concept of information and legal support for the professional training of personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, taking into account contemporary processes of digitalization, international standards, and the specific features of penitentiary activity. The relevance of the study is determined by the need to modernize the educational process within the departmental training system, enhance information security, and adapt legal regulation to the evolving conditions of the information society.

The study employs systemic, structural-functional, and special legal methods to define the essence, content, and structural elements of the concept of information and legal support, as well as its principles, functions, and methodological approaches. It is argued that the concept constitutes a coherent system of ideas,

ISSN 3041-1793 Online
norms, and approaches that determines the logic for constructing an effective model of professional personnel training.

It is demonstrated that information and legal support represents an integrated, multi-level system of legal, organizational, managerial, and information-technological instruments aimed at improving the effectiveness of professional training, optimizing the management of the educational process, and ensuring an adequate level of information protection. Particular attention is paid to information security, personal data protection, and the implementation of digital educational platforms, electronic resources, and monitoring systems as key components of the modern educational environment.

The interrelation between legal, organizational, technological, and educational factors that determine the quality of personnel training under conditions of digital transformation is established. The necessity of harmonizing national legislation with international standards and introducing innovative approaches to professional education is emphasized.

It is concluded that the formation of the concept of information and legal support is a key prerequisite for the development of a modern system of personnel training and for ensuring its compliance with the challenges of the digital era.

Keywords: professional competencies, legal regulation, regulatory mechanisms, educational technologies, cybersecurity, information resources, personnel, law enforcement agencies, , bodies and institutions for the execution of sentences, State Criminal and Executive Service of Ukraine.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) особливого значення набуває чітке визначення та наукове осмислення поняття концепції інформаційно-правового забезпечення професійної підготовки персоналу. Це явище слід розглядати як багаторівневу категорію, що поєднує нормативно-правові, організаційні та інформаційно-технологічні складники, які у сукупності створюють належні умови для формування професійних компетентностей персоналу. Вивчення змісту інформаційно-правового забезпечення дозволяє не лише з'ясувати його сутність, структуру та функції, а й виявити ключові механізми, за допомогою яких забезпечується ефективність освітнього процесу в пенітенціарній сфері, відповідність його міжнародним стандартам та потребам сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень свідчить про наявність значного масиву наукових праць, присвячених різним аспектам забезпечення підготовки персоналу органів і установ виконання покарань ДКВС України. Зокрема, наявні вітчизняні монографічні дослідження охоплюють такі напрями: 1) організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарання (А. Галай);

ISSN 3041-1793 Online
2) адміністративно-правовий статус персоналу кримінально-виконавчої установи (В. Кобзар); 3) правовий та соціальний захист персоналу ДКВС України (Н. Свириденко);

4) адміністративно-правове забезпечення професій-ної підготовки персоналу пенітенціарної системи України (Н. Томков).

При цьому, на жаль, питанню дослідження методологічних засад формування концепції інформаційно-правового забезпечення професійної підготовки персоналу органів і установ виконання покарань ДКВС України, науковцями приділена не значна увага.

Мета статті – формування та наукове обґрунтування методологічних засад створення концепції інформаційно-правового забезпечення професійної підготовки персоналу органів і установ виконання покарань ДКВС України, що враховує сучасні тенденції цифровізації, міжнародні стандарти та специфіку функціонування пенітенціарної системи.

При цьому для досягнення поставленої мети визначено такі науково-дослідницькі ***завдання***: визначити зміст, структуру та функції концепції інформаційно-правового забезпечення у контексті професійної підготовки персоналу органів і установ виконання покарань ДКВС України; обґрунтувати систему принципів, методів і методологічних підходів, необхідних для формування цілісної концептуальної моделі; встановити взаємозв'язок між правовими, організаційними, інформаційно-технологічними й освітніми чинниками, що впливають на підготовку персоналу органів і установ виконання покарань ДКВС України в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. В «Українському педагогічному словнику» «концепцію» подають (від лат. *conceptio* – система, єдиний задум) як систему поглядів на те чи те явище, процес, спосіб розуміння, тлумачення явищ, подій; провідну ідею [6].

У Стенфордській енциклопедії філософії концепцію розглядають в онтологічному контексті у трьох варіантах [1], зокрема:

1) *концепції як ментальні репрезентації* (*concepts as mental representations*) – розглядається як внутрішня когнітивна структура або ментальне представлення, що зберігається у свідомості людини і використовується для мислення, пояснення та класифікації явищ дійсності;

2) *концепції як здібності* (*concepts as abilities*) – визначається як когнітивна здатність або компетенція індивіда, яка дозволяє розпізнавати, ідентифікувати та оперувати певними класами об'єктів чи явищ без необхідності їх чіткої ментальної репрезентації;

3) *концепції як абстрактні об'єкти* (*concepts as abstract objects*) – трактується як абстрактний об'єкт або універсалія, що існує незалежно від конкретних індивідуальних уявлень та когнітивних актів, і виконує функцію загального інваріанта для означення та систематизації знань.

ISSN 3041-1793 Online

Враховуючи вище зазначене вважаємо, що *«концепція у контексті інформаційно-правового забезпечення підготовки персоналу органів і установ виконання покарань ДКВС України»* – це цілісна система ідей, принципів та норм, що має характер ментальної та інтелектуальної структури й виконує функцію внутрішнього плану побудови цілісної моделі професійної підготовки. Вона постає як методологічно обґрунтований структурний задум, що включає взаємопов'язані положення, методи та напрями розвитку і слугує нормативно-теоретичною основою для практичного впровадження правових та інституційних рішень. У цьому розумінні концепція виступає абстрактним, проте функціонально конкретизованим знанням про цільову систему, яке формує модель її розвитку, окреслює межі правозастосовних трансформацій і забезпечує узгодженість між доктринальними положеннями та практичною діяльністю у сфері пенітенціарної освіти.

Дослідження у сфері інформаційно-правового забезпечення виконуються багатьма вченими та фахівцями. Наприклад, у роботах В. Бесчастного [3], Р. Благути та А. Мовчана [4] підкреслюється важливість інформаційного забезпечення для стабільності держави та суспільства в цілому. Вони зазначають, що сучасне інформаційне середовище вимагає адаптації правових норм до нових реалій, що виникають внаслідок розвитку інформаційних технологій.

Концепція інформаційно-правового забезпечення є системою заходів і принципів, спрямованих на захист інформаційних ресурсів та правових інститутів від потенційних загроз, а також на забезпечення прав і свобод громадян у сфері інформації. Вона охоплює широкий спектр аспектів, які стосуються правового регулювання інформаційної діяльності, захисту персональних даних, забезпечення інформаційної безпеки особистості, а також реалізації механізмів захисту від несанкціонованого доступу та використання інформації.

Одним із ключових аспектів цієї концепції є право на інформаційну безпеку. Це право закріплює за особою можливість захисту своїх персональних даних від несанкціонованого доступу, обробки та використання. В умовах цифровізації, коли обсяг інформації зростає, важливо забезпечити належний рівень захисту даних, що дозволяє індивідам почуватися в безпеці, знаючи, що їхня інформація не буде використана без їхньої згоди [2].

У числі актуальних тенденцій, що висвітлюються в сучасних наукових дослідженнях соціально-економічного характеру, посилення ролі інформаційно-правових механізмів у регулюванні процесів, пов'язаних з підготовкою персоналу у державних органах. Зокрема, наголошується на тому, що у цифрову добу традиційні правові підходи повинні доповнюватися інноваційними інформаційними технологіями, що забезпечують оперативний правовий супровід, електронні нормативні ресурси, механізми швидкого

ISSN 3041-1793 Online
оновлення інформаційної бази. Водночас у таких працях звертається увага на необхідність адаптації існуючого правового поля до нових викликів, таких, як захист електронних даних, кібербезпека, цифрова грамотність осіб, що беруть участь у навчальному процесі [2].

Як вже було зазначено правове регулювання є ще одним важливим елементом концепції. Воно передбачає створення законодавчої бази, яка регламентує права та обов'язки суб'єктів інформаційних відносин, а також закладає правові основи для здійснення інформаційної діяльності в цілому [14]. Ефективна правова база дозволяє уникнути правових колізій і забезпечує чітке розуміння відповідальності усіх учасників інформаційного процесу.

Інформаційні загрози мають індивідуальне походження, оскільки поширення деструктивних впливів починається з конкретної особи чи соціальних груп.

Особливості сприйняття інформації залежать від індивідуальних характеристик людини, що зумовлює різний рівень вразливості та формує багаторівневу структуру інформаційної безпеки. Запропонована І. Кукіним [9] класифікація передбачає кілька рівнів: від безпосереднього впливу на життєдіяльність людини та розвиток особистості до забезпечення її соціальної взаємодії, а також синергетичного рівня, який виникає внаслідок взаємодії всіх попередніх. Такий підхід дозволяє розглядати інформаційну безпеку як багатокомпонентну систему, що функціонує у межах національної безпеки держави.

Безперервність забезпечення інформаційної безпеки передбачає застосування як загальних, так і спеціальних засобів і методів на всіх етапах життєвого циклу інформаційних систем і ресурсів. Це включає моніторинг, аудит і регулярну оцінку ризиків у сфері інформаційної безпеки, що є критично важливим для своєчасного виявлення та реагування на загрози [13].

С. Мазурик зазначає, що інформаційно правове забезпечення включає нормативно правове регулювання доступу до даних, класифікацію інформації за рівнями секретності, а також встановлення процедур передачі й охорони інформації [11].

М. Цьвок трактує поняття інформаційно правове забезпечення, як комплекс правових норм, організаційних механізмів і процедур, спрямованих на забезпечення законного функціонування інформаційної діяльності громадських інституцій, включно з доступом до інформаційних ресурсів і захистом інформації [17].

Н. Савінова, А. Ярошенко та Л. Литва розглядали інституційне та нормативне підґрунтя інформаційного забезпечення як частину ширшого поняття правового забезпечення інформаційного суспільства, що включає гарантії права на інформацію, захист особистих даних і доступ до комунікаційних технологій [16].

ISSN 3041-1793 Online

У дослідженні С. Лихової та В. Сисоєвої розглядають інформаційно правове забезпечення як комплекс організаційно правових, технологічних і процедурно-правових механізмів, спрямованих на захист інформації, доступ до електронних даних та реалізацію кібербезпеки у структурі правоохоронних органів [10].

Водночас А. Кубаєнко визначає інформаційно правове забезпечення як сукупність законодавчих норм, аналітичних методів і технологій (включно зі штучним інтелектом), які забезпечують моніторинг, оцінку та оптимізацію діяльності органів правопорядку [8].

О. Ковальчук та В. Теремецький [7] розглядають інформаційно-правове забезпечення як сукупність правових, організаційних, інформаційних та технологічних засобів, що спрямовані на підтримку функціонування системи правосуддя через забезпечення доступу до актуальної правової інформації, аналітичного супроводу, автоматизації процесів і захисту персональних даних. У цьому розумінні інформаційно-правове забезпечення стає критичною інфраструктурою для реалізації принципів прозорості, обґрунтованості і ефективності судочинства через нормативне регламентування інформаційних потоків, інструменти правового доступу та технологічні рішення. Зокрема, увага акцентується на необхідності гармонізації правових норм і інформаційних систем для створення єдиної інтегрованої платформи підтримки судових рішень. Така платформа має не лише забезпечувати користувачів законодавчими даними, але й надавати аналітичну, процедурну й технічну підтримку у підготовці та ухваленні рішень, а також гарантувати захист інформаційної безпеки в межах процедури правосуддя.

І. Савельєва висвітлює інформативно правове забезпечення підготовки як адміністративно-правовий механізм, який гарантує відповідність освітніх програм нормативним актам, регламентує повноваження навчальних закладів і порядок взаємодії з оперативними структурами [15].

Підготовка персоналу правоохоронних органів в українському науковому дискурсі розповсюджено розглядається як специфічна, цілеспрямована система формування професійних, психологічних та фізичних компетентностей майбутнього або діючого персоналу. Вона передбачає не лише академічну освіту, але й практичну підготовку до виконання службових обов'язків у різноманітних ситуаціях та умовах.

У дослідженні В. Маньгори [12] інформаційно-правове забезпечення юридичної освіти визначається як сукупність нормативно-правових актів та управлінських інструментів, що регулюють формування, обробку й використання інформації у процесі освітньої діяльності. Інформаційно-правове забезпечення юридичної освіти в цілому та підготовки правників зокрема вибудовується на основі поєднання національного законодавства, міжнародних стандартів та сучасних інформаційних технологій. Такий підхід

ISSN 3041-1793 Online
має безпосередню актуальність і для системи ДКВС України, де підготовка персоналу також повинна спиратися на комплекс нормативно-правових актів, регламентів і стратегічних документів, що визначають як освітні стандарти, так і вимоги до професійної діяльності у сфері виконання покарань.

Специфіка підготовки персоналу органів і установ виконання покарань ДКВС України полягає у тому, що інформаційно-правове забезпечення охоплює не лише освітню діяльність, а й питання безпеки, правового статусу засуджених, застосування міжнародних стандартів захисту прав людини та управління в умовах цифровізації.

Отже, ідеї щодо необхідності створення ефективних інформаційних систем, дотримання академічної доброчесності, впровадження інноваційних технологій навчання та орієнтації на європейські стандарти напряму корелюють із завданням формування концепції інформаційно-правового забезпечення підготовки персоналу органів і установ виконання покарань ДКВС України.

Професійна підготовка це поетапний процес від професійного відбору до спеціалізованих тренінгів, важливе оцінювання професійних рис та адаптації обов'язкових вимог до умов української системи підготовки персоналу [19]. Інші науковці розширюють розуміння підготовки як комплексного поєднання тактичної, фізичної, правової та психологічної підготовки. У центрі уваги формування оперативної ефективності через послідовне нарощення компетентностей.

У дослідженні О. Чуприни та О. Несен підготовка аналізується як система формування практичних навичок домедичної допомоги, які є невід'ємною частиною професійної підготовки, здатною врятувати життя мирних громадян у кризових ситуаціях [18].

О. Хлонь підготовку розглядає через призму формування психологічної стійкості, мотивації и внутрішньої готовності працівника діяти відповідально та сумлінно у складних ситуаціях; до ефективної підготовки включають моделі екстремальних сценаріїв, тестування формальної і психологічної готовності [20].

На основі дослідження Г. Блінової [5] ключовими складовими механізму інформаційно-правового забезпечення підготовки персоналу ДКВС України слід визнати:

1) інтегровану цифрову систему управління освітнім процесом (LMS) як інструмент організаційного та дидактичного упорядкування;

2) універсальний електронний портал навчально-методичних ресурсів, що виконує функцію репозитарію та інституціоналізованої бази знань;

3) цифрову логістичну модель освітнього процесу, яка демонструє етапи формування професійних компетентностей, процедури контролю та оцінювання результатів;

ISSN 3041-1793 Online

4) систему електронної звітності освітніх інституцій та відомчих навчальних центрів, яка забезпечує прозорість і верифікацію даних про стан реалізації програм підготовки та перепідготовки;

5) персоналізовані електронні кабінети суб'єктів освітнього процесу (слухача, викладача, адміністратора, контролюючого органу), що функціонують як інтерактивні комунікативні вузли у структурі освітнього середовища.

При цьому у методологічному сенсі інформаційно-правове забезпечення підготовки персоналу доцільно інтерпретувати як синергетичний комплекс нормативно-правових, організаційно-управлінських, методологічних та інформаційно-технологічних детермінант, що інтегруються у процесі професійного становлення персоналу. Такий комплекс постає не лише як правова категорія, але і як феномен соціальної комунікації, елемент інституційної пам'яті та механізм раціоналізації знання, що забезпечує гармонізацію національної системи підготовки з представниками міжнародного права та глобальними тенденціями інформаційного суспільства. Його нормативна легітимація у правовій системі України є необхідною умовою інституціоналізації цілісної моделі інформаційно-правового забезпечення, здатної виконувати регулятивну, когнітивну й прогностичну функції у сфері професійної освіти пенітенціарного персоналу.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи все вище зазначене, вбачаємо, що дослідження у сфері інформаційно-правового забезпечення підготовки персоналу охоплюють питання нормативно-правового регулювання, інформаційної безпеки та застосування цифрових технологій. Вчені, зокрема В. Бесчастний, Р. Благута та А. Мовчан, підкреслюють необхідність адаптації правових норм до сучасних цифрових викликів і забезпечення стабільності державних інститутів. Особлива увага приділяється багаторівневому захисту інформації та персональних даних (І. Кукін), гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами (С. Мазурик, М. Цьвок, Н. Савінова, А. Ярошенко, Л. Литва) та інтеграції правових, організаційних і технологічних механізмів для підтримки освітнього процесу та професійної підготовки персоналу (О. Ковальчук, В. Теремецький, В. Маньгора). Водночас сучасна наукова дискусія виявляє прогалину у формуванні цілісної концептуальної моделі інформаційно-правового забезпечення, що враховує цифровізацію та специфіку пенітенціарної діяльності, що й визначає актуальність подальших досліджень.

Тож на нашу думку, інформаційно-правове забезпечення підготовки персоналу – це комплексна система нормативно правових, організаційно методичних та технологічних заходів, спрямованих на формування сучасних компетентностей в галузі роботи з інформацією, захисту даних, правозастосування та забезпечення дотримання законодавчих норм. Така система

ISSN 3041-1793 Online

узгоджує освітній процес із правовими вимогами держави, сучасними стандартами кібербезпеки та принципами верховенства права.

Зі свого боку, вважаємо, що концепція інформаційно-правового забезпечення є комплексним підходом, що охоплює всі аспекти захисту інформаційних ресурсів і прав громадян, забезпечуючи їхню безпеку в умовах сучасного інформаційного середовища. Вона сприяє розвитку правового порядку, що відповідає викликам цифрової епохи та забезпечує належний рівень захисту інформаційних прав і свобод. Отже, концепція інформаційно-правового забезпечення є важливим елементом сучасного правового порядку, що сприяє розвитку інформаційного суспільства та забезпеченню прав і свобод людини в умовах цифровізації.

Література:

1. Margolis E., Laurence S. Concepts. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Fall 2021 Edition. URL: https://plato.stanford.edu/entries/concepts/ (дата звернення: 01.03.2026).

2. Барабаш О. О. Право на інформаційну безпеку як складова права людини на безпеку: концептуальні положення захисту інформаційних прав. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 560–565. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/138. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2024/140.pdf (дата звернення: 01.03.2026).

3. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 35 с.

4. Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідування злочинів: сучасний стан і проблеми використання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 256 с.

5. Блінова Г. О. Інформаційно-правове забезпечення механізму поводження з відходами війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 93–100. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/20. URL: http://lsej.org.ua/7_2023/20.pdf (дата звернення: 01.03.2026).

6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

7. Ковальчук О. Я., Теремецький В. І. Інформаційно-правове забезпечення системи правосуддя. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 15. С. 271–278. DOI: https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-15-271-278. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/378 (дата звернення: 01.03.2026).

8. Кубаєнко А. В. Інформаційно аналітичне забезпечення оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів: погляд на проблему. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 202–208. DOI: 10.32782/klj/2023.1.30.

9. Кукін І. В. Рівні інформаційної безпеки особистості в системі національної безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30. № 5. С. 85–91. DOI: https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.5/15. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/5_2019/17.pdf (дата звернення: 01.03.2026).

10. Лихова С. Я., Сисоєва В. П. Діяльність правоохоронних органів України у сфері забезпечення інформаційної безпеки. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник "Повітряне і космічне право"*. 2022. № 3 (64). С. 102–107.

11. Мазурик С. Поняття інформаційного забезпечення та класифікація інформації в прокурорській діяльності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 3. С. 30–34. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/74 (дата звернення: 01.03.2026).

ISSN 3041-1793 Online

12. Маньгора В. В. Інформаційно-правове забезпечення юридичної освіти. *Інформація і право*. 2020. № 1 (32). С. 170–175. DOI: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.1(32).200604. URL: http://il.ippi.org.ua/article/view/200604 (дата звернення: 01.03.2026).

13. Олійник О. В. Принципи забезпечення інформаційної безпеки України. *ПРАВО*. 2019. Вип. 18. С. 170–175. DOI: https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.5/15. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1be420c6-c827-4c42-b061-af13d6ba118f/content (дата звернення: 01.03.2026).

14. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48.

15. Савельєва І. В. Адміністративно-правове забезпечення підготовки кадрів Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Тернопіль, 2019. 234 с.

16. Савінова Н. А., Ярошенко А. О., Литва Л. А. Правове забезпечення соціальної політики України в умовах розвитку інформаційного суспільства. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 270 с.

17. Цьвок М. С. Інформаційно-правове забезпечення діяльності недержавних громадських організацій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2016. 228 с. URL: https://lawbook.online/ukrajini-pravo-infomatsiyne/informatsiyno-pravove-zabezpechennya.html (дата звернення: 01.03.2026).

18. Чуприна О. В., Несен О. О. Сучасний стан і перспективи домедичної підготовки поліцейських в Україні. *Науковий вісник НПГУ*. 2021. № 3. С. 48–55. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/items/b7d41e16-efee-4b9b-88ba-250e34e509a4 (дата звернення: 01.03.2026).

19. Швець Д. В. Особливості професійної підготовки поліцейських: порівняльний аналіз. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія "Право"*. 2018. № 25. С. 14–17. URL: https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/11746 (дата звернення: 01.03.2026).

20. Хлонь О. М. Підвищення ефективності професійно-психологічної підготовки працівника правоохоронного органу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки*. 2021. № 2. С. 103–109. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-2-12.

References:

1. Margolis, E. and Laurence, S. (2021), "Concepts", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Fall 2021 Edition, available at: https://plato.stanford.edu/entries/concepts/ (accessed 01 March 2026).

2. Barabash, O.O. (2024), "Pravo na informatsiinu bezpeku yak skladova prava liudyny na bezpeku: kontseptualni polozhennia zakhystu informatsiinykh prav" [The right to information security as a component of the human right to security: conceptual provisions for the protection of information rights], *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, No. 2, pp. 560–565, doi: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/138, available at: http://www.lsej.org.ua/2_2024/140.pdf (accessed 01 March 2026), [in Ukrainian].

3. Beschastnyi, V.M. (2018), *Teoriia ta praktyka kryminolohichnoho zabezpechennia protydii zlochynnosti v Ukraini* [Theory and practice of criminological support for combating crime in Ukraine], abstract of Doctor of Law dissertation, Kharkiv, [in Ukrainian].

4. Blahuta, R.I. and Movchan, A.V. (2020), *Novitni tekhnolohii u rozsliduvanni zlochyniv: suchasnyi stan i problemy vykorystannia* [Latest technologies in crime investigation: current state and problems of use], Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Lviv, [in Ukrainian].

5. Blinova, H.O. (2023), "Informatsiino-pravove zabezpechennia mekhanizmu povodzhennia z vidkhodamy viiny" [Information and legal support of the mechanism of war waste

ISSN 3041-1793 Online
management], *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, No. 7, pp. 93–100, doi: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/20, available at: http://lsej.org.ua/7_2023/20.pdf (accessed 01 March 2026), [in Ukrainian].

6. Honcharenko, S. (1997), *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary], Lybid, Kyiv, [in Ukrainian].

7. Kovalchuk, O.Ya. and Teremetskyi, V.I. (2023), "Informatsiino-pravove zabezpechennia systemy pravosuddia" [Information and legal support of the justice system], *Naukovi zapysky. Seriia: Pravo*, Issue 15, pp. 271–278, doi: https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-15-271-278, available at: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/378 (accessed 01 March 2026), [in Ukrainian].

8. Kubaienko, A.V. (2023), "Informatsiino-analitychne zabezpechennia otsinky efektyvnosti diialnosti pravookhoronnykh orhaniv: pohliad na problemu" [Information and analytical support for evaluating the effectiveness of law enforcement agencies: a view on the problem], *Kyivskyi chasopys prava*, No. 1, pp. 202–208, doi: 10.32782/klj/2023.1.30, [in Ukrainian].

9. Kukin, I.V. (2019), "Rivni informatsiinoi bezpeky osobystosti v systemi natsionalnoi bezpeky derzhavy" [Levels of information security of the individual in the system of national security of the state], *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia*, Vol. 30, No. 5, pp. 85–91, doi: https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.5/15, available at: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/5_2019/17.pdf (accessed 01 March 2026), [in Ukrainian].

10. Lykhova, S.Ya. and Sysoieva, V.P. (2022), "Diialnist pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy u sferi zabezpechennia informatsiinoi bezpeky" [Activities of law enforcement agencies of Ukraine in the field of information security], *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia: Yurydychnyi visnyk "Povitriane i kosmichne pravo"*, No. 3 (64), pp. 102–107, [in Ukrainian].

11. Mazuryk, S. (2017), "Poniattia informatsiinoho zabezpechennia ta klasyfikatsiia informatsii v prokurorskii diialnosti" [The concept of information support and classification of information in prosecutorial activity], *Aktualni problemy pravoznavstva*, No. 3, pp. 30–34, available at: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/74 (accessed 01 March 2026), [in Ukrainian].

12. Manhora, V.V. (2020), "Informatsiino-pravove zabezpechennia yurydychnoi osvity" [Information and legal support of legal education], *Informatsiia i pravo*, No. 1 (32), pp. 170–175, doi: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.1(32).200604, available at: http://il.ippi.org.ua/article/view/200604 (accessed 01 March 2026), [in Ukrainian].

13. Oliinyk, O.V. (2019), "Pryntsypy zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy" [Principles of ensuring information security of Ukraine], *PRAVO*, Issue 18, pp. 170–175, doi: https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.5/15, available at: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1be420c6-c827-4c42-b061-af13d6ba118f/content (accessed 01 March 2026), [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrainy (1992), "Pro informatsiiu" [Law of Ukraine "On information"], vid 02 October 1992, No. 2657-XII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, No. 48, [in Ukrainian].

15. Savelieva, I.V. (2019), *Administratyvno-pravove zabezpechennia pidhotovky kadriv Natsionalnoi politsii Ukrainy* [Administrative and legal support for training personnel of the National Police of Ukraine], PhD thesis, Ternopil, [in Ukrainian].

16. Savinova, N.A., Yaroshenko, A.O. and Lytva, L.A. (2012), *Pravove zabezpechennia sotsialnoi polityky Ukrainy v umovakh rozvytku informatsiinoho suspilstva* [Legal support of social

ISSN 3041-1793 Online
policy of Ukraine in the conditions of information society development], Vydavnytstvo NPU im. M.P. Drahomanova, Kyiv, [in Ukrainian].

17. Tsvok, M.S. (2016), *Informatsiino-pravove zabezpechennia diialnosti nederzhavnykh hromadskykh orhanizatsii v Ukraini* [Information and legal support of non-governmental organizations in Ukraine], PhD thesis, Lviv, available at: https://lawbook.online/ukrajini-pravo-infomatsiyne/informatsiyno-pravove-zabezpechennya.html (accessed 01 March 2026), [in Ukrainian].

18. Chupryna, O.V. and Nesen, O.O. (2021), "Suchasnyi stan i perspektyvy domedychnoi pidhotovky politseiskykh v Ukraini" [Current state and prospects of pre-medical training of police officers in Ukraine], *Naukovyi visnyk NPGU*, No. 3, pp. 48–55, available at: https://elar.naiau.kiev.ua/items/b7d41e16-efee-4b9b-88ba-250e34e509a4 (accessed 01 March 2026), [in Ukrainian].

19. Shvets, D.V. (2018), "Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky politseiskykh: porivnialnyi analiz" [Features of professional training of police officers: comparative analysis], *Visnyk KhNU im. V.N. Karazina. Seriia "Pravo"*, No. 25, pp. 14–17, available at: https://periodicals .karazin.ua/law/article/view/11746 (accessed 01 March 2026), [in Ukrainian].

20. Khlon, O.M. (2021), "Pidvyshchennia efektyvnosti profesiino-psykholohichnoi pidhotovky pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu" [Improving the effectiveness of professional and psychological training of a law enforcement officer], *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Psykholohichni nauky*, No. 2, pp. 103–109, doi: https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-2-12, [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.98

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1546-1556

Санакоєв Дмитро Борисович кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-6783-3168

РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ НЕЗАКОННОГО НАБУТТЯ ПРАВА НА ЗЕМЛЮ ДЕРЖАВНОЇ АБО КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та прикладні аспекти досудового розслідування фактів незаконного набуття права на землю державної або комунальної власності, що вчиняються організованою групою у структурі організованої злочинності. На основі аналізу криміногенної ситуації, матеріалів слідчо-судової практики та відкритих джерел сформовано узагальнену криміналістичну характеристику таких кримінальних правопорушень, у межах якої систематизовано типові способи їх вчинення, що охоплюють: корупційні механізми прийняття рішень органами влади, незаконну зміну цільового призначення земель та внесення недостовірних відомостей до державних реєстрів.

Встановлено специфіку ролей та функцій осіб, залучених до злочинної діяльності, а також визначено процесуальний статус і значення учасників кримінального провадження у доведенні ознак організованості. Обґрунтовано, що ефективність розслідування забезпечується належною організацією, плануванням розслідування, а також системною взаємодією слідчого з оперативними підрозділами та спеціалістами у сфері земельних відносин. Розкрито характерні форми протидії кримінальному судочинству, зокрема використання корупційних зв'язків, колегіальних процедур прийняття рішень та фіктивних суб'єктів.

Систематизовано релевантні джерела інформації, включаючи державні реєстри, інструменти OSINT та звернення фізичних і юридичних осіб. Запропоновано алгоритм дій слідчого на початковому етапі розслідування та визначено комплекс першочергових і подальших слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних. Окрему увагу приділено застосуванню ефективних тактичних прийомів документування діяльності злочинних об'єднань.

Доведено, що встановлення ієрархії, розподілу ролей та механізмів функціонування організованої групи є ключовою умовою правильної кваліфікації та досягнення цілей кримінального провадження.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: досудове розслідування, незаконне набуття права на землю, державна або комунальна власність, криміналістична характеристика, учасники кримінального провадження, організація, планування розслідування, взаємодія, протидія кримінальному судочинству, джерела інформації, слідчі (розшукові) дії, тактичні прийоми, організована група, організована злочинність.

Sanakoiev Dmytro Borysovich PhD, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Procedure, Faculty of Training Specialists for Pre-trial Investigation Bodies of the National Police of Ukraine, Dnipro State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0002-6783-3168

INVESTIGATION OF CASES INVOLVING THE ILLEGAL ACQUISITION OF RIGHTS TO STATE-OWNED OR MUNICIPAL LAND BY ORGANIZED GROUPS

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of the pre-trial investigation of cases involving the unlawful acquisition of rights to state- or municipally-owned land committed by organized groups within the framework of organized crime. Based on an analysis of the crime situation, materials from investigative and judicial practice, and open sources, a generalized criminological profile of such criminal offenses has been developed, within which typical methods of committing them have been systematized, covering: corrupt decision-making mechanisms by government bodies, the illegal change of land use, and the entry of false information into state registries.

The specific roles and functions of individuals involved in criminal activity have been identified, and the procedural status and significance of participants in criminal proceedings in establishing the elements of organization have been determined. It is substantiated that the effectiveness of an investigation is ensured by proper organization, planning of the investigation, as well as systematic interaction between the investigator and operational units and specialists in the field of land relations. Characteristic forms of obstruction of criminal proceedings are revealed, in particular the use of corrupt connections, collegial decision-making procedures, and fictitious entities.

Relevant sources of information have been systematized, including state registries, OSINT tools, and appeals from individuals and legal entities. An algorithm for the investigator's actions at the initial stage of the investigation is proposed, and a set of priority and subsequent investigative (search) actions, including covert ones, is identified. Particular attention is paid to the use of effective tactical methods for documenting the activities of criminal organizations.

ISSN 3041-1793 Online

It has been demonstrated that establishing the hierarchy, distribution of roles, and operational mechanisms of an organized group is a key prerequisite for the correct classification of offenses and the achievement of the objectives of criminal proceedings.

Keywords: pre-trial investigation, illegal acquisition of rights to state- or municipally-owned land, criminal profile, participants in criminal proceedings, organization, investigation planning, coordination, obstruction of criminal proceedings, sources of information, investigative actions, tactical techniques, organized group, organized crime.

Постановка проблеми. Земля в Україні традиційно є одним із найцінніших і водночас найбільш уразливих об’єктів цивільних та публічно-правових відносин. В умовах диджиталізації державних реєстрів, реформи децентралізації та процесів повоєнного відновлення питання прозорості обігу земельних ділянок державної та комунальної власності набуває стратегічного значення для економічної безпеки держави. Попри значні кроки у напрямку автоматизації процесів (зокрема, функціонування Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно), трансформуються і протиправні посягання на земельний фонд.

Найбільшу суспільну небезпеку становлять злочини, що вчиняються організованими групами. Їм притаманні високий рівень інтелектуальної підготовки, наявність стійких корупційних зв’язків в органах державної влади та місцевого самоврядування, залучення вузькопрофільних спеціалістів (землевпорядників, нотаріусів, юристів, реєстраторів) та використання складних багатоетапних схем із залученням фіктивних осіб. Тобто, розробка дієвої методики розслідування таких фактів є безпосереднім виконанням практичного завдання щодо захисту права власності Українського народу на землю та забезпечення ефективної діяльності правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, а також протидії організованій злочинності досліджували багато вітчизняних учених, зокрема: Л. Аркуша, А. Волобуєв, В. Дараган, В. Дрозд, В. Журавель, В. Корж, В. Тіщенко, К. Чаплинський, М. Цуцкірідзе, С. Чернявський, В. Шепітько та ін. Водночас стрімка зміна земельного та кримінального процесуального законодавства, а також способів вчинення злочинів вимагає постійного оновлення теоретичної та практичної бази. Попри наявність ґрунтовних праць, присвячених розслідуванню кримінальних правопорушень взагалі, та за фактами незаконного набуття права на землю (О. Богатирчук, А. Дишльова, Я. Дякін, Н. Ігнатченко, Ю. Кішінець, Л. Кондратюк, Г. Мудрецька), поза увагою дослідників часто залишається специфіка документування ознак організованої групи в процесі незаконного відчуження

ISSN 3041-1793 Online

державної та комунальної землі. Вказане викликає потребу в алгоритмізації дій на початковому етапі розслідування таких кримінальних правопорушень та розробці тактичних прийомів виявлення та розслідування діяльності організованих груп у цій сфері.

Мета статті – формування науково обґрунтованих рекомендацій з розслідування фактів незаконного набуття права на землю державної або комунальної власності, що вчиняються організованими групами.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасної криміногенної ситуації свідчить, що земельна сфера залишається однією з найбільш привабливих для організованої злочинності. Згідно зі звітом Global Organized Crime Index 2023–2025, Україна демонструє високий рівень стійкості до кримінальних ринків, проте показник впливу «державних суб'єктів» (state-embedded actors), залишається критичним (близько 7.50 за 10-бальною шкалою) [1]. Це безпосередньо корелює із механізмами незаконного заволодіння землею, де участь посадових осіб є обов'язковим елементом діяльності організованої групи.

Так, протягом 2023-2025 рр. спостерігається динаміка зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, вчинених організованими групами. Зокрема, за даними Офісу Генерального прокурора України, протягом 2023 року виявлено 11 таких організованих груп [2], у 2024 році – 16 [3], у 2025 році вже 19 [4]. Аналогічно зросла і кількість виявлених організованих груп із корумпованими зв'язками за вказаний період: від 35 у 2023 році до 56 – у 2025 році, що корелює зі звітом Transparency International (CPI 2025), де Україна отримала 36 балів, зафіксувавши стабільність антикорупційних зусиль, але водночас і високу латентність складних корупційних схем за участі високопосадовців [5].

Досліджуючи питання протиправного заволодіння землями державної та комунальної власності, ми використовуємо узагальнений термін «спосіб вчинення кримінального правопорушення» [6, с. 97]. Слідуючи доктринальним положенням вітчизняних науковців, ми розглядаємо його як цілісну, причинно і функціонально пов'язану систему дій, механізмів та прийомів суб'єкта на етапах підготовки, реалізації та приховування кримінального правопорушення [7, с. 55-56; 8, с. 35]. Згідно з підходом А.Ф. Волобуєва, формування цієї системи відбувається під впливом мети (заволодіння високоліквідним активом) та детермінується як особистістю злочинця (наявність спеціальних знань), так і специфікою предмета посягання (земельної ділянки) [9, с. 18]. На цих підставах, а також спираючись на проведений нами аналіз слідчо-судової практики, інформацію з відкритих джерел, ми виокремлюємо типові способи вчинення таких злочинів.

1. Способи, пов'язані з вимаганням та одержанням неправомірної вигоди (корупційні прояви) [10-12]:

ISSN 3041-1793 Online

- ігнорування законних звернень підприємців щодо продажу, оренди або продовження договорів оренди землі, що створює штучні перешкоди та затягує процес. Подібне зволікання та порушення строків розгляду змушує суб'єктів господарювання шукати «неофіційні» шляхи вирішення питань;

- надання «послуг» щодо позитивного вирішення питань оренди або продовження її строків часто оцінюється у визначену суму або у розрахунку за один гектар, що вказує на пряме вимагання фіксованих сум за вирішення земельного питання;

- для мінімізації ризиків викриття посадові особи залучають третіх осіб (посередників) для передачі грошових коштів;

- депутати та голови постійних комісій (земельних, фінансових тощо) вимагають кошти, гарантуючи забезпечення «потрібного» голосування на сесіях чи засіданнях комісій, тим самим використовуючи колегіальний механізм ухвалення рішень як прикриття;

- очільники громад укладають угоди оренди в обхід електронних торгів системи Прозорро.Продажі та без обов'язкового розгляду питань постійними комісіями й сесіями рад.

2. Способи, пов'язані зі зміною цільового призначення та виведенням ділянок із категорії особливо цінних земель [13-16]:

- свідоме ігнорування законодавчих обмежень щодо окремих категорій земель в обмін на неправомірну вигоду через фальсифікацію підстав для зміни цільового призначення;

- виведення земель із заповідного чи особливо цінного фонду та переведення до комунальної власності, що створює хибне враження про втрату ними охоронного статусу. Надалі землі передаються приватним особам під забудову або через безоплатну приватизацію;

- передача особливо цінних земель під виглядом земель для особистого селянського господарства (наприклад, працівникам підприємств) без отримання погодження Кабінету Міністрів України;

- віднесення земель, на яких розташовані пам'ятки археології національного чи місцевого значення, до категорії земель сільськогосподарського призначення чи передача їх у приватну власність як паїв через незаконну інвентаризацію об'єктів культурної спадщини.

3. Способи, пов'язані з внесенням недостовірних відомостей (даних) в електронні реєстри [17-19]:

– вчинення незаконних реєстраційних дій без повного пакета документів або поза волею власника;

– підробка реєстраційних записів;

– внесення недостовірних змін до інформації про обтяження майна;

– заміна в реєстрах інформації щодо кінцевих власників підприємств, які володіють земельними ділянками.

ISSN 3041-1793 Online

Спираючись на теоретичні напрацювання вітчизняних дослідників з питань розслідування злочинів у сфері службової та господарської діяльності [20], а також на наявні методичні рекомендації для працівників підрозділів стратегічних розслідувань [21], пропонуємо типовий алгоритм дій з виявлення та розслідування фактів незаконного набуття права на землю державної або комунальної власності, що вчиняються організованими групами.

Виявлення ознак злочину.

1. Аналіз відкритих даних та реєстрів, в ході якого проводиться звірка відомостей Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Моніторинг рішень органів місцевого самоврядування на предмет законності надання земельних ділянок у користування чи власність.

2. Використання інструментів OSINT для відстеження публікацій у ЗМІ, судових рішень та оголошень про продаж/забудову ділянок, які за законом не можуть перебувати в цивільному обігу (наприклад, землі під пам'ятками археології).

3. Опрацювання звернень представників бізнесу чи громадян щодо фактів вимагання неправомірної вигоди або штучного перешкоджання оформленню прав на землю.

4. Встановлення корупційних зв'язків між посадовцями землевпорядних органів, депутатами профільних комісій та задіяними посередниками.

Першочергові слідчі (розшукові) та процесуальні дії.

1. Внесення відомостей до ЄРДР (за ст.ст. 197-1, 358, 361, 362, 364 або 368 КК України залежно від виявленого способу).

2. Вилучення оригіналів проєктів землеустрою, технічної документації, рішень сесій місцевих рад, протоколів засідань постійних комісій, матеріалів оцінки земель (в порядку ст.ст. 159-166 КПК України).

3. Огляд місця події (земельної ділянки) із обов'язковим залученням спеціалістів (інженерів-землевпорядників, екологів, археологів чи геодезистів). Фіксується наявність самовільного будівництва, пошкодження археологічного шару чи зміна меж ділянки.

4. Допит як свідків чи потерпілих заявників про деталі вимагання неправомірної вигоди, а також працівників апарату рад, які володіють інформацією про процедурні порушення.

Документування діяльності організованої групи та завершення досудового розслідування.

1. Реалізація комплексу негласних слідчих (розшукових) дій (застосування аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК), зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК), спостереження за особою (ст. 269 КПК) тощо, для фіксації переговорів щодо розподілу часток, передачі грошей та механізмів фальсифікації документації.

ISSN 3041-1793 Online

2. Призначення комплексу судових експертиз (земельно-технічна експертиза, для встановлення фактичного використання та накладання меж ділянки на природоохоронні чи історичні зони; оціночно-земельна експертиза, для встановлення реальної ринкової вартості та розрахунку збитків; комп'ютерно-технічна експертиза, для фіксації слідів несанкціонованого втручання в бази даних кадастру чи реєстрів; почеркознавча та технічна експертиза документів, для підтвердження фактів підробки документів.

3. Повідомлення про підозру організаторам та виконавцям із обов'язковим зазначенням кваліфікуючої ознаки вчинення злочину організованою групою (за наявності підстав).

4. Забезпечення відшкодування шкоди шляхом звернення до суду з клопотанням про накладення арешту на відчужені земельні ділянки для запобігання їх подальшому перепродажу, а також на майно підозрюваних.

Висновки. У результаті проведеного дослідження здійснено комплексний криміналістичний аналіз та систематизацію способів незаконного заволодіння землями державної та комунальної власності. З'ясовано, що спосіб вчинення земельних махінацій є складною, детермінованою системою дій злочинців на етапах підготовки, вчинення та приховування. Вибір конкретного способу обумовлюється як метою (заволодіння високоліквідними активами), так і специфікою самого предмета посягання та рівнем інтелектуалізації учасників організованої групи. Систематизовано базові способи протиправного заволодіння земельними ділянками, пов'язані з: 1) вимаганням та одержанням неправомірної вигоди (корупційні прояви); 2) зміною цільового призначення та виведенням ділянок із категорії особливо цінних земель; 3) внесенням недостовірних відомостей (даних) в електронні реєстри. Доведено, що ключовим елементом успішного розслідування цих злочинів є подолання «колегіальної безвідповідальності» посадових осіб та своєчасне блокування активів. Запропонований у роботі проактивний алгоритм дій слідчого дозволяє ефективно виявляти не лише рядових виконавців, а й реальних тіньових бенефіціарів схем. Ефективність розслідування за таких умов залежить від своєчасного проведення НСРД, спрямованих на встановлення ієрархії групи, оскільки просте виявлення факту незаконної реєстрації землі без доведення умислу та розподілу ролей часто призводить до виправдувальних вироків або кваліфікації за менш тяжкими статтями.

Література:

1. Global Organized Crime Index 2025. Crime at a crossroads. URL: https://ocindex.net/report/2025/

2. Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями 2016-2024 роки URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2016-2024-roki

ISSN 3041-1793 Online

3. Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями 2016-2024 роки URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2016-2024-roki

4. Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями (за січень-грудень 2025 року) URL: https://surl.lt/htnouq

5. Індекс сприйняття корупції – 2024. Трансперенсі Інтернешнл Україна. URL: https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2024/

6. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. / В.П. Бахін, В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов та ін.; за ред. О.М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2010. 524 с.

7. Чернявський С.С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. 240 с.

8. Гора І.В. Поняття способу вчинення злочину та його визначення в розкритті та розслідуванні. Закон і життя. 2012. № 9. С. 32–35.

9. Волобуєв А.Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики: монографія. Кривий Ріг: Р.А. Козлов, 2019. 122 с.

10. Вимагали 30 тисяч доларів США за оренду землі – на Вінниччині викрито службовця селищної ради та посередника. Офіс Генерального прокурора (03.05.2024) URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/vimagali-30-tisyac-dolariv-ssa-za-orendu-zemli-na-vinnicini-vikrito-sluzbovcya-selishhnoyi-radi-ta-poserednika

11. Повідомлено про підозру адвокату, який за мільйон доларів обіцяв вирішити земельне питання. Офіс Генерального прокурора (25.12.2024) URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/advokatu-yakii-oderzav-900-tis-dolariv-ssa-za-virisennya-zemelnogo-pitannya-zi-stolicnimi-posadovcyami-povidomleno-pro-pidozru

12. Пів мільйона гривень хабаря за землю та майно: викрито заступника голови Рівненської облради. Національне антикорупційне бюро України (31.05.2024) URL: https://nabu.gov.ua/news/ponad-piv-mil-yiona-gryven-khabaria-za-zemliu-ta-mayino-vykryto-zastupnyka-golovy-rivnens-ko-oblrady/

13. Земельні махінації на понад 3,5 млн грн: кіберполіцейські та детективи БЕБ викрили посадовця. Національна поліція України (05.06.2024) URL: https://npu.gov.ua/news/zemelni-makhinatsii-na-ponad-35-mln-hrn-kiberpolitseiski-ta-detektyvy-beb-vykryly-posadovtsia

14. Ухвала Колегії Вищого антикорупційного суду України від 06.06.2024 року у справі № 991/2939/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119673792

15. Ухва Господарського суду Закарпатської області від 04.12.2024 року у справі № 907/59/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123495806

16. Прокурори на захисті державних інтересів: На Волині прокуратура повернула державі землі з давніми городищами часів Київської Русі. Офіс Генерального прокурора (22.11.2024) URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/prokurori-na-zaxisti-derzavnix-interesiv-na-volini-prokuratura-povernula-derzavi-zemli-z-drevnimi-gorodishhami-casiv-kiyivskoyi-rusi

17. Збиток міськраді на суму 900 тисяч гривень: поліція Київщини скерувала до суду обвинувальний акт щодо державного кадастрового реєстратора. Національна поліція України (25.01.2024) URL: https://npu.gov.ua/news/zbytok-miskradi-na-sumu-900-tysiach-hryven-politsiia-kyivshchyny-skeruvala-do-sudu-obvynuvalnyi-akt-shchodo-derzhavnoho-kadastrovoho-reiestratora

18. Збиток міськраді на 76 млн грн: поліція Київщини повідомила про підозру державному реєстратору. Національна поліція України (19.04.2024) URL: https://npu.gov.ua/news/zbytok-miskradi-na-76-mln-hrn-politsiia-kyivshchyny-povidomyla-pro-pidozru-derzhavnomu-reiestratoru

ISSN 3041-1793 Online

19. Незаконно здала в оренду понад 55 гектарів землі: прикарпатські поліцейські повідомили держслужбовиці про підозру. Національна поліція України (03.10.2024) URL: https://npu.gov.ua/news/nezakonno-zdala-v-orendu-ponad-55-hektariv-zemli-prykarpatski-politseiski-povidomyly-derzhsluzhbovytsi-pro-pidozru

20. Санакоєв Д.Б., Неклеса О.В. Організаційно-тактичні засади протидії організованій злочинності у сфері публічних закупівель. Успіхи і досягнення у науці. Серія «Право». №11 (21). 2025. URL: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-11(21)-267-275

21. Алгоритм дій працівників підрозділів стратегічних розслідувань при виявленні та документуванні кримінальних правопорушень із самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва: метод. рекомендації; кол. авт. Дніпро: ДДУВС, 2022. 60 с.

References:

1. Global Initiative Against Transnational Organized Crime. (2025). *Global Organized Crime Index 2025. Crime at a crossroads.* Retrieved from https://ocindex.net/report/2025/

2. *Pro rezultaty borotby z orhanizovanymy hrupamy ta zlochynnymy orhanizatsiiamy 2016-2024 roky* [On the results of the fight against organized groups and criminal organizations in 2016-2024]. (n.d.). gp.gov.ua. Retrieved from https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2016-2024-roki [in Ukr].

3. *Pro rezultaty borotby z orhanizovanymy hrupamy ta zlochynnymy orhanizatsiiamy 2016-2024 roky* [On the results of the fight against organized groups and criminal organizations in 2016-2024]. (n.d.). gp.gov.ua. Retrieved from https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2016-2024-roki [in Ukr].

4. *Pro rezultaty borotby z orhanizovanymy hrupamy ta zlochynnymy orhanizatsiiamy (za sichen-hruden 2025 roku)* [On the results of the fight against organized groups and criminal organizations (for January-December 2025)]. (n.d.). surl.lt. Retrieved from https://surl.lt/htnouq [in Ukrainian].

5. Transparency International Ukraine. (2024). *Indeks spryiniattia koruptsii – 2024* [Corruption Perceptions Index – 2024]. ti-ukraine.org. Retrieved from https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2024/ [in Ukrainian].

6. Bakhin, V. P., Veselskyi, V. K., & Kuzmychov, V. S. (2010). *Kryminalistychna taktyka i metodyka rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv* [Forensic tactics and methods of investigating separate types of crimes]. O. M. Dzhuha (Ed.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

7. Cherniavskyi, S. S. (2002). *Metodyka rozsliduvannia zlochyniv u sferi bankivskoho kredytuvannia* [Methods of investigation of crimes in the sphere of bank lending]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

8. Hora, I. V. (2012). *Poniattia sposobu vchynennia zlochynu ta yoho vyznachennia v rozkrytti ta rozsliduvanni* [The concept of the method of committing a crime and its determination in disclosure and investigation]. *Zakon i zhyttia* - Law and Life, 9, 32-35 [in Ukrainian].

9. Volobuiev, A. F. (2019). *Mekhanizm zlochynu ta yoho zviazok z kontseptualnymy polozhenniamy kryminalistyky* [The mechanism of crime and its connection with the conceptual provisions of forensics]. Kryvyi Rih: R. A. Kozlov [in Ukrainian].

10. *Vymahaly 30 tysiach dolariv SShA za orendu zemli – na Vinnychchyni vykryto sluzhbovtsia selyshchnoi rady ta poserednyka* [Demanded 30 thousand US dollars for land lease – in Vinnytsia region, a settlement council official and an intermediary were exposed]. (2024, May 3). Ofis Heneralnoho prokurora. Retrieved from https://gp.gov.ua/ua/posts/vimagali-30-tisyac-dolariv-ssa-za-orendu-zemli-na-vinnicini-vikrito-sluzbovcya-selishhnoyi-radi-ta-poserednika.

ISSN 3041-1793 Online

11. *Povidomleno pro pidozru advokatu, yakyi za milion dolariv obitsiav vyrishyty zemelne pytannia* [An attorney who promised to resolve a land issue for a million dollars was notified of suspicion]. (2024, December 25). Ofis Heneralnoho prokurora. Retrieved from https://gp.gov.ua/ua/posts/advokatu-yakii-oderzav-900-tis-dolariv-ssa-za-virisennya-zemelnogo-pitannya-zi-stolicnimi-posadovcyami-povidomleno-pro-pidozru [in Ukrainian].

12. *Piv miliona hryven khabaria za zemliu ta maino: vykryto zastupnyka holovy Rivnenskoi oblrady* [Half a million hryvnias bribe for land and property: the deputy chairman of Rivne Regional Council was exposed]. (2024, May 31). Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy. Retrieved from https://nabu.gov.ua/news/ponad-piv-mil-yiona-gryven-khabaria-za-zemliu-ta-mayino-vykryto-zastupnyka-golovy-rivnens-ko-oblrady/ [in Ukrainian].

13. *Zemelni makhinatsii na ponad 3,5 mln hrn: kiberpolitseiski ta detektyvy BEB vykryly posadovtsia* [Land machinations for more than 3.5 million UAH: cyber police and BES detectives exposed an official]. (2024, June 5). Natsionalna politsiia Ukrainy. Retrieved from https://npu.gov.ua/news/zemelni-makhinatsii-na-ponad-35-mln-hrn-kiberpolitseiski-ta-detektyvy-beb-vykryly-posadovtsia [in Ukrainian].

14. *Ukhvala Kolehii Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu Ukrainy vid 06.06.2024 roku u spravi № 991/2939/22* [Ruling of the Chamber of the High Anti-Corruption Court of Ukraine from June 6, 2024, in case No. 991/2939/22]. (2024, June 6). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/119673792 [in Ukrainian].

15. *Ukhvala Hospodarskoho sudu Zakarpatskoi oblasti vid 04.12.2024 roku u spravi № 907/59/24* [Ruling of the Commercial Court of Zakarpattia Region from December 4, 2024, in case No. 907/59/24]. (2024, December 4). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from https://reyestr.court.gov.ua/Review/123495806 [in Ukrainian].

16. *Prokurory na zakhysti derzhavnykh interesiv: Na Volyni prokuratura povernula derzhavi zemli z davnimy horodyshchamy chasiv Kyivskoi Rusi* [Prosecutors in defense of state interests: In Volyn, the prosecutor's office returned to the state lands with ancient settlements from the times of Kyivan Rus]. (2024, November 22). Ofis Heneralnoho prokurora. Retrieved from https://gp.gov.ua/ua/posts/prokurori-na-zaxisti-derzavnix-interesiv-na-volini-prokuratura-povernula-derzavi-zemli-z-drevnimi-gorodishhami-casiv-kiyivskoyi-rusi [in Ukrainian].

17. *Zbytok miskradi na sumu 900 tysiach hryven: politsiia Kyivshchyny skeruvala do sudu obvynuvalnyi akt shchodo derzhavnoho kadastrovoho reiestratora* [Damage to the city council in the amount of 900 thousand hryvnias: Kyiv region police sent to court an indictment against the state land registrar]. (2024, January 25). Natsionalna politsiia Ukrainy. Retrieved from https://npu.gov.ua/news/zbytok-miskradi-na-sumu-900-tysiach-hryven-politsiia-kyivshchyny-skeruvala-do-sudu-obvynuvalnyi-akt-shchodo-derzhavnoho-kadastrovoho-reiestratora [in Ukr].

18. *Zbytok miskradi na 76 mln hrn: politsiia Kyivshchyny povidomyla pro pidozru derzhavnomu reiestratoru* [Damage to the city council of 76 million UAH: Kyiv region police notified the state registrar of suspicion]. (2024, April 19). Natsionalna politsiia Ukrainy. Retrieved from https://npu.gov.ua/news/zbytok-miskradi-na-76-mln-hrn-politsiia-kyivshchyny-povidomyla-pro-pidozru-derzhavnomu-reiestratoru [in Ukrainian].

19. *Nezakonno zdala v orendu ponad 55 hektariv zemli: prykarpatski politseiski povidomyly derzhsluzhbovytsi pro pidozru* [Illegally leased more than 55 hectares of land: Prykarpattia police notified a civil servant of suspicion]. (2024, October 3). Natsionalna politsiia Ukrainy. Retrieved from https://npu.gov.ua/news/nezakonno-zdala-v-orendu-ponad-55-hektariv-zemli-prykarpatski-politseiski-povidomyly-derzhsluzhbovytsi-pro-pidozru [in Ukrainian].

20. Sanakoiev, D. B., & Neklesa, O. V. (2025). *Orhanizatsiino-taktychni zasady protydii orhanizovanii zlochynnosti u sferi publichnykh zakupivel* [Organizational and tactical principles of counteracting organized crime in the sphere of public procurement]. *Uspikhy i dosiahnennia u*

ISSN 3041-1793 Online
nautsi. Seriia «Право» - Successes and achievements in science. Series "Law", 11(21), 267-275. Retrieved from https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-11(21)-267-275 [in Ukrainian].

21. *Alhorytm dii pratsivnykiv pidrozdiliv stratehichnykh rozsliduvan pry vyiavlenni ta dokumentuvanni kryminalnykh pravoporushen iz samovilnoho zainiattia zemelnoi dilianky ta samovilnoho budivnytstva* [Algorithm of actions of employees of strategic investigation units in detecting and documenting criminal offenses of unauthorized occupation of a land plot and unauthorized construction]. (2022). Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 341.217(4):347.73:004.8
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1557-1569

Стрілець Богдан Васильович кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк; докторант, старший науковий співробітник відділу міжнародного права та права Європейського Союзу Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-7043-7329

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ РУХУ КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню перспектив застосування штучного інтелекту (ШІ) при правовому регулюванні руху капіталу в контексті євроінтеграції України. Актуальність теми зумовлена стрімким проникненням технологій ШІ у сферу регулювання фінансових ринків, зростанням обсягів транскордонного руху капіталу, а також необхідністю адаптації національного законодавства відповідно до acquis ЄС з огляду на статус України як країни-кандидата на членство в ЄС. Проаналізовано ризик-орієнтований підхід Регламенту (ЄС) № 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 р. про встановлення гармонізованих правил щодо штучного інтелекту, до класифікації систем ШІ та його значення для фінансового сектору. Досліджено досвід застосування ШІ у банківському секторі ЄС для моніторингу транскордонних фінансових операцій, виявлення схем відмивання коштів та забезпечення комплаєнс-контролю з урахуванням рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) щодо використання нових технологій у сфері протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму. Визначено чотири основні напрями можливого застосування ШІ при правовому регулюванні руху капіталу в Україні: автоматизований моніторинг транскордонних фінансових операцій, виявлення підозрілих потоків капіталу засобами графового аналізу, динамічна оцінка ризиків у сфері протидії відмиванню коштів, а також підвищення ефективності процедур скринінгу іноземних інвестицій. За кожним із напрямів сформульовано пропозиції, які стосуються, зокрема, внесення змін до Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII, законодавства про фінансовий моніторинг та нормативно-правових актів Національного банку України, з обов'язковим дотриманням принципів прозорості, збереження людського нагляду за

ISSN 3041-1793 Online
алгоритмічними рішеннями та ін. Відзначено початок відповідної роботи в Україні, зокрема ініціювання Національним банком України фахового обговорення щодо застосування ШІ у фінансовому секторі.
Ключові слова: штучний інтелект, свобода руху капіталу, право ЄС, acquis, європейська інтеграція, інтеграційні процеси, протидія відмиванню коштів, скринінг іноземних інвестицій.

Strilets Bohdan Vasylovych Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Constitutional, Administrative and International Law of Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk; Doctoral student, Senior Research Fellow, Department of International Law and European Union Law, V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-7043-7329

PROSPECTS FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE LEGAL REGULATION OF CAPITAL MOVEMENT IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION

Abstract. This article examines the prospects for the application of artificial intelligence (AI) in the legal regulation of capital movement in the context of Ukraine's European integration. The relevance of the topic stems from the rapid penetration of AI technologies into the regulation of financial markets, the growth in cross-border capital flows, and the need to adapt national legislation according to EU acquis, given Ukraine's status as a candidate country for EU membership. The risk-based approach of Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence regarding the classification of AI systems and its significance for the financial sector is analysed. The experience of applying AI in the EU banking sector to monitor cross-border financial transactions, detect money laundering schemes and ensure compliance controls is examined, taking into account the recommendations of the Financial Action Task Force (FATF) regarding the use of new technologies in the field of combating money laundering and terrorist financing. Four main areas of potential application of AI in the legal regulation of capital flows in Ukraine have been identified: automated monitoring of cross-border financial transactions, detection of suspicious capital flows using graph analysis, dynamic risk assessment in the field of anti-money laundering, and improving the effectiveness of foreign investment screening procedures. For each of these areas, proposals have been formulated regarding amendments, in particular, to the Law of Ukraine "On Currency and Currency Operations" No. 2473-VIII of 21 June 2018, legislation on financial monitoring and regulatory acts of the National Bank of Ukraine, with mandatory adherence to the principles of transparency, maintaining human oversight

ISSN 3041-1793 Online
of algorithmic decisions, etc. The commencement of relevant work in Ukraine has been noted, particularly the National Bank of Ukraine's initiation of a professional discussion on the application of AI in the financial sector.

Keywords: artificial intelligence, free movement of capital, EU law, acquis, European integration, integration processes, anti-money laundering, foreign investment screening.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується стрімким проникненням технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) у сферу правового регулювання фінансових ринків, що приводить до змін підходів до правотворчості, правозастосування та нагляду за транскордонним рухом капіталу. Для України, яка перебуває в активній фазі переговорного процесу щодо вступу до Європейського Союзу (далі – ЄС), ця проблематика набуває особливої актуальності, оскільки адаптація національного законодавства відповідно до acquis у сфері вільного руху капіталу вимагає не лише нормативного наближення до європейських стандартів, а й осмислення потенціалу інноваційних інструментів їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри очевидні можливості ШІ для підвищення якості правового регулювання руху капіталу, наприклад, для автоматизації регуляторної звітності та предиктивної аналітики фінансових потоків, в українській юридичній науці ця проблематика залишається недостатньо дослідженою. Це зумовлено передусім інноваційним характером технологій штучного інтелекту, доктринальне осмислення яких в юридичній науці перебуває на початковій стадії, а досвід їх інтеграції в механізми публічно-правового регулювання ще не набув системного характеру. Наявні наукові розвідки переважно зосереджені або на загальних питаннях правового регулювання ШІ, які досліджуються О. Барановим [1], А. Бучинською [2], О. Кожухаром [3], Є. Мічуріним [4], О. Посикалюком [5], Є. Тимошенко [6] та ін., або на окремих аспектах руху капіталу в ЄС, наприклад, у працях Д. Федорчука та Р. Ханик-Посполітак [7], В. Завгородньої та Є. Самойленка [8], тоді як комплексний аналіз перспектив застосування ШІ саме у правовому регулюванні руху капіталу в контексті євроінтеграції практично відсутній.

Мета статті – дослідження перспектив застосування штучного інтелекту у правовому регулюванні руху капіталу в контексті євроінтеграції України.

Виклад основного матеріалу. Технології ШІ є новими для права, «нічого подібного раніше не існувало» [5, с. 117]. Водночас вони набувають дедалі більшого значення як для юриспруденції, так і для суспільства загалом. Усвідомлюючи стратегічне значення технологій ШІ [1, с. 176], ЄС сформував першу у світі комплексну правову базу регулювання цього нового феномену.

ISSN 3041-1793 Online
Регламент (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 р. про встановлення гармонізованих правил щодо штучного інтелекту [9] (далі – Регламент про ШІ), який набув чинності 1 серпня 2024 р., окреслює ризик-орієнтований підхід до розробки та використання систем штучного інтелекту, із поетапним застосуванням його положень, завершальна стадія якого припадає на серпень 2027 року [10]. Як зазначає А. Бучинська, «…реалізація положень Регламенту про ШІ вимагає від держав-членів ЄС не лише організаційно-інституційних змін, але й системного переосмислення національної нормативної бази» [2, с. 264]. При цьому Регламент про ШІ побудований так, щоб доповнювати існуюче фінансове законодавство ЄС, зокрема Регламент (ЄС) 2022/2554 Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня 2022 р. про цифрову операційну стійкість фінансового сектору (DORA), Регламент про вимоги до капіталу та Директиву (ЄС) 2015/2366 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2015 р. про платіжні послуги на внутрішньому ринку, уникаючи суперечностей з чинними нормами у сфері банківської діяльності та здійснення платежі [11]. Це означає, що Україна, наближаючись до членства в ЄС, має адаптувати не лише фінансове законодавство як таке, зокрема у частині забезпечення вільного руху капіталу відповідно до норм права внутрішнього ринку інтеграційного об'єднання, а й розробити нормативний каркас для використання ШІ у цій сфері.

Банківський сектор ЄС демонструє стійку тенденцію до впровадження ШІ-технологій, і 2025 рік засвідчив, наскільки ці технології стали невід'ємною частиною повсякденної операційної діяльності фінансових установ [12]. Системи ШІ вже активно тестуються та/або використовуються для автоматизованого моніторингу підозрілих фінансових операцій [13, с. 239–240], оцінки ризиків транскордонних транзакцій (наприклад, у скандинавських країнах [14]), виявлення схем відмивання коштів та забезпечення комплаєнс-контролю (перевірки на відповідність і дотримання правил). У звіті Комітету з економічних та валютних питань Європейського Парламенту про вплив штучного інтелекту на фінансовий сектору від 11 листопада 2025 р. A10-0225/2025 зазначено, що поширення та впровадження технологій ШІ у секторі фінансових послуг має значний потенціал.

Це може не лише підвищити ефективність сектору, покращити обслуговування споживачів та зміцнити конкурентоспроможність компаній у ЄС, але й сприяти ефективнішій боротьбі з відмиванням грошей та виявленню шахрайства [15].

В умовах, коли обсяги міжнародного руху капіталу постійно зростають, фінансові інструменти стають дедалі складнішими, а зловмисники застосовують технології ШІ у протиправній діяльності [16], традиційні методи правового регулювання стають все менш здатні забезпечити належний рівень ефективності та оперативності.

ISSN 3041-1793 Online

Для України, яка є країною-кандидатом на вступ до ЄС та адаптує своє законодавство до acquis інтеграційного об'єднання, аналіз Регламенту про ШІ та його взаємодії з фінансовим регулюванням має стратегічне значення. По-перше, українському законодавцю доцільно враховувати підхід ЄС до класифікації систем ШІ за рівнем ризику при розробці національних правил використання ШІ у фінансовому секторі. Так, Регламент про ШІ визначає заборонені практики ШІ (ст. 5), зокрема маніпулювання поведінкою людини підсвідомими техніками та соціальний скоринг (присвоєння балів); системи ШІ з високим рівнем ризику (ст. 6), зобов'язання щодо прозорості для певних систем ШІ (ст. 50), моделі ШІ загального призначення (ст. 51). При цьому, Додаток ІІІ до Регламенту перелічує 8 сфер ШІ з високим рівнем ризику, зокрема для фінансового сектору безпосередньо релевантні системи ШІ, які призначені для оцінки кредитоспроможності фізичних осіб або встановлення їхнього кредитного рейтингу, а також системи ШІ, призначені для оцінки ризиків та ціноутворення стосовно фізичних осіб у випадку страхування життя та здоров'я (пп. (b) і (c) п. 5 вказаного Додатку) [9].

По-друге, досвід ЄС щодо вирішення проблеми накладання регуляторних вимог горизонтального (Регламент про ШІ) та секторального (фінансового) законодавством є цінним для побудови узгодженої архітектури правового регулювання цього питання в нашій державі. По-третє, ініціативи ЄС щодо регуляторних пісочниць для ШІ у фінансовому секторі (наприклад, для тестування цифрових гаманців та технологій електронної ідентифікації [17]) можуть бути адаптовані для сприяння інноваціям на українському фінансовому ринку, забезпечуючи водночас належний захист прав споживачів та сприяючи фінансовій стабільності.

Тож ШІ проникає майже у всі сфери суспільних відносин, і сфера правового регулювання руху капіталу не є винятком. Автоматизовані системи прийняття рішень, побудовані на машинному навчанні та обробці великих масивів даних, вже зараз активно використовуються регуляторами та фінансовими установами провідних юрисдикцій для моніторингу транскордонних фінансових потоків, виявлення підозрілих транзакцій, оцінки ризиків відмивання коштів та забезпечення дотримання санкційних режимів. Як зазначає Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (Financial Action Task Force, FATF, далі – ФАТФ) у своєму звіті «Можливості та виклики нових технологій для ПВК/ФТ» 2021 року (ПВК – протидія відмиванню коштів, ФТ – фінансування тероризму), нові технології здатні підвищити швидкість, якість та ефективність заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Зокрема, ФАТФ визначає машинне навчання як технологію, що пропонує найбільші переваги завдяки здатності навчатися на основі існуючих систем, скорочуючи потребу у ручному втручанні в процеси моніторингу та покращуючи здатність фільтрувати складні випадки, що потребують уваги [18].

ISSN 3041-1793 Online

Враховуючи вищезазначене, сферу можливого застосування штучного інтелекту при здійсненні правового регулювання руху капіталу в Україні слід окреслити за чотирма основними напрямами, в межах яких сформульовано відповідні рекомендації щодо нормативно-правового врегулювання.

Перший напрям – автоматизований моніторинг транскордонних фінансових операцій. Глобальні обсяги транскордонних платежів за прогнозами мали перевищити 200 трильйонів доларів США у 2025 році, що робить ручний або жорстко регламентований моніторинг на основі статичних правил практично неможливим [19]. Системи ШІ, побудовані на алгоритмах машинного навчання, здатні в режимі реального часу аналізувати величезні масиви транзакційних даних, виявляючи аномалії та підозрілі закономірності, які залишаються непомітними для традиційних систем. Сучасні рішення на базі ШІ дозволяють зменшити кількість хибнопозитивних спрацювань на 70–90 % [19], вивільняючи ресурси аналітиків для роботи з дійсно ризиковими випадками. У цьому контексті нами пропонується внести зміни до Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII та підзаконних актів Національного банку України, передбачивши можливість використання банками та іншими учасниками валютного ринку систем ШІ для автоматизованого моніторингу транскордонних операцій з капіталом, із встановленням мінімальних вимог до таких систем (прозорість, проведення аудиту, людський нагляд).

Другий напрям – виявлення підозрілих потоків капіталу. Графовий аналіз (англ. «graph analytics»), що є одним із найперспективніших застосувань ШІ у цій сфері, дозволяє виявляти підозрілі кластери, зокрема кругові потоки коштів, ланцюги підставних компаній або мережі посередницьких рахунків (т. зв. «mule accounts»), що використовуються для здійснення багаторівневих транзакцій з метою приховання джерела незаконно отриманих коштів [20]. Провідні світові фінансові установи, зокрема JPMorgan Chase, Citigroup та Wells Fargo, вже впровадили системи ШІ для моніторингу транзакцій у режимі реального часу, виявлення аномалій та ідентифікації підозрілої активності [21]. У зв'язку з цим, пропонується доповнити законодавство про протидію відмиванню доходів нормами, що заохочуватимуть суб'єктів первинного фінансового моніторингу до впровадження інструментів ШІ для виявлення складних схем незаконного руху капіталу, з одночасним встановленням вимог до пояснюваності («explainability»), тобто здатності зрозуміти причини, що лежать в основі прийняття алгоритмічних рішень.

Третій напрям – оцінка ризиків у сфері протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму. Перехід до динамічного безперервного моніторингу («continuous monitoring») кардинально змінює підходи фінансових установ до оцінки клієнтських ризиків: системи безперервної верифікації клієнта («perpetual KYC») використовують автоматизацію для постійного відстеження

ISSN 3041-1793 Online

профілів ризику, генеруючи сповіщення при суттєвих змінах, таких як раптове зростання транскордонних транзакцій або зміна кінцевого бенефіціара [22]. Національний банк України вже тестує ШІ у «регуляторних процесах», *inter alia*, в контексті виявлення діяльності з відмивання коштів [23]. Водночас використання ШІ у цій сфері не позбавлене викликів: занепокоєння щодо упередженості, прозорості та пояснюваності спонукає регуляторів вимагати, щоб моделі ШІ підлягали аудиту та відповідали етичним стандартам [22]. З огляду на розвиток практик застосування штучного інтелекту у сфері протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму, доцільним видається закріплення на рівні підзаконних актів Державної служби фінансового моніторингу України можливості використання інструментів ШІ для автоматизованої оцінки ризиків, а на рівні нормативно-правових актів Національного банку України – також вимог до безпечного, підзвітного й перевірюваного застосування таких інструментів у регуляторній, наглядовій діяльності та практиці банків та інших фінансових установ. Обов'язковими елементами такої моделі мають бути людський нагляд за рішеннями, що ґрунтуються на автоматизованій оцінці ризиків, регулярний аудит ШІ щодо неупередженості, точності та пропорційності, а також достатній рівень прозорості й пояснюваності їх функціонування.

Четвертий напрям – підвищення ефективності процедур скринінгу іноземних інвестицій (механізм, аналогічний тому, що запроваджений Регламентом (ЄС) 2019/452 Європейського Парламенту та Ради від 19 березня 2019 року про встановлення рамок для перевірки прямих іноземних інвестицій у Союз [24]). Процедура скринінгу передбачає аналіз значних обсягів інформації про інвестора, ланцюги контролю, джерела фінансування, зв'язки з державними структурами третіх країн та потенційні загрози національній безпеці. Системи ШІ здатні автоматизувати первинний етап такого аналізу, зокрема шляхом зіставлення відомостей про інвестора з даними санкційних списків, реєстрами бенефіціарних власників, відкритими джерелами та базами даних про політично значущих осіб (англ. «politically exposed persons», PEP). Пропонуємо при розробці законопроєкту про скринінг іноземних інвестицій в Україні передбачити можливість використання систем ШІ для первинної автоматизованої перевірки, з дотриманням вимог прозорості та права інвестора на оскарження рішення, прийнятого з використанням алгоритмічних засобів.

Зазначені пропозиції кореспондують із міжнародними стандартами та рекомендаціями. ФАТФ рішуче підтримує відповідальне впровадження інновацій у фінансовій сфері з дотриманням вимог стандартів у сфері протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму, та продовжує досліджувати можливості нових технологій для підвищення ефективності імплементації цих стандартів [25]. У заключній частині вищезгаданого звіту ФАТФ 2021 року

ISSN 3041-1793 Online
вказано, що ШІ може допомогти фінансовим установам і наглядовим органам оцінювати відповідні ризики більш точно, своєчасно та комплексно. Водночас одним із ключових викликів залишається забезпечення достатньої пояснюваності та можливості до інтерпретації операцій, які здійснюються за допомогою інструментів ШІ.

У цьому контексті важливою є посилена комунікація та співпраця між державним та приватним секторами (п. 6 звіту) [26]. Тому будь-яке нормативне впровадження ШІ у сферу регулювання руху капіталу в Україні має супроводжуватися чіткими вимогами до аудитовності (забезпечення аудиту), недискримінаційності та збереження людського нагляду за алгоритмічними рішеннями, а також обговоренням з представниками бізнесу та громадськості, що узгоджується як із підходом Регламенту про ШІ, так і з рекомендаціями ФАТФ.

Погоджуємося із думкою Є. Тимошенко про те, що «правове регулювання застосування ШІ в Україні має застосовувати всі наявні юридичні та економіко-правові стимулюючі та забезпечувальні методи, вживати усіх доступних заходів щодо ефективного розвитку технологій ШІ як провідного напрямку сучасного технологічного укладу суспільства» [6, с. 158]. В Україні відповідна робота уже розпочинається, в тому числі, у фінансовій сфері. У кінці березня 2026 року Національним банком України був оприлюднений Дискусійний документ з етичного та відповідального використання штучного інтелекту учасниками ринку фінансових послуг України, метою якого є ініціювання відкритого фахового обговорення з учасниками ринку фінансових послуг щодо поточного та перспективного застосування технологій ШІ у фінансовому секторі нашої держави [27].

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що штучний інтелект має значний потенціал для підвищення ефективності правового регулювання руху капіталу в Україні в контексті євроінтеграції.

Перспективними напря-мами його застосування є автоматизований моніторинг транскордонних фінансових операцій, виявлення підозрілих потоків капіталу, динамічна оцінка ризиків у сфері протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму, а також використання у процедурах скринінгу іноземних інвестицій.

Нормативне впровадження таких інструментів має здійснюватися з дотриманням принципів прозорості, підзвітності, недискримінаційності, пояснюваності, забезпечення аудиту та збереження вирішальної ролі людини у процесі прийняття рішень.

Це дає підстави розглядати технології ШІ як допоміжний інструмент, здатний посилити інституційну спроможність держави у сфері контролю за рухом капіталу та наближення національного правового регулювання до підходів ЄС.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Баранов О. Штучний інтелект і система права : монографія. ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України». Київ; Одеса : Фенікс, 2025. 296 с.
2. Бучинська А. Й. Нормативне регулювання штучного інтелекту в Європейському Союзі: етапи, виклики, перспективи. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 3(3). С. 259-265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_3(3)__42 (дата звернення 20.03.2026).
3. Кожухар О. Г. Правове регулювання систем штучного інтелекту в ЄС: передумови, сучасний стан та перспективи. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2024. Том 13. С. 65–73. URL: https://doi.org/10.18523/2617-2607.2024.13.65-73 (дата звернення 20.03.2026).
4. Мічурін Є. О. Правова природа штучного інтелекту. *Форум права.* 2020. №5. С. 67–75. URL: https://forumprava.pp.ua/files/067-075-2020-5-FP-Michurin_9.pdf (дата звернення 20.03.2026).
5. Посикалюк О. О. Правова природа штучного інтелекту: між "об'єктом" і "суб'єктом". *Право України.* 2022. № 3. С. 116–124. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001430477 (дата звернення 20.03.2026).
6. Тимошенко Є. А. Правове забезпечення застосування штучного інтелекту в Україні: дис. … докт. філософії 081 «Право». Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України». Київ, 2024. 204 с.
7. Федорчук Д. Е., Ханик-Посполітак Р. Ю. Поняття капіталу та руху капіталу. Принцип свободи руху капіталу. *Право Європейського Союзу* : підручник / за ред. Р. А. Петрова ; Національний університет «Києво-Могилянська академія». Видання десяте, змінене і доповнене. Харків : Право, 2021. С. 163–167. URL: https://ekmair.ukma. edu.ua /handle/123456789/25926 (дата звернення 21.03.2026).
8. Самойленко Є. А., Завгородня В. М. Вільний рух капіталу у правовому регулюванні фінансового ринку Європейського Союзу та перспективи використання європейського досвіду для України. *Правове регулювання відносин на фінансовому ринку: стан та напрями вдосконалення* : монографія / відп. ред. В. Д. Чернадчук. Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2013. С. 275–307.
9. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. L. 2024/1689. 12.7.2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng (дата звернення: 21.03.2026).
10. AI Act. European Commission. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai (дата звернення: 21.03.2026).
11. Boeing J., Dobelle A. EU and Luxembourg Update on the European Harmonised Rules on Artificial Intelligence—Recent Developments. URL: https://www.klgates.com/EU-and-Luxembourg-Update-on-the-European-Harmonised-Rules-on-Artificial-IntelligenceRecent-Developments-1-20-2026 (дата звернення: 21.03.2026).
12. Gürsching H., Weinert L. 2025: The first year of AI regulation in Europe – taking stock and looking ahead. Banking.Vision. URL: https://banking.vision/en/2025-the-first-year-of-ai-regulation-in-europe/ (дата звернення: 22.03.2026).
13. Nie Ch., Liu Y., Wang Ch. AI Application in Anti-Money Laundering for Sustainable and Transparent Financial Systems // *ICAISD '25: Proceedings of the 2025 International*

ISSN 3041-1793 Online
Conference on Artificial Intelligence and Sustainable Development (Shanghai, China, November 14–16, 2025). ACM, 2025. P. 239–251. URL: https://doi.org/10.1145/3786484.3786522 (дата звернення: 22.03.2026).

14. AI Trends in Cross-Border Compliance 2026. Lucid. URL: https://www.lucid.now/blog/ai-trends-cross-border-compliance-2026/ (дата звернення: 22.03.2026).

15. Resolution on the impact of artificial intelligence on the financial sector (2025/2056(INI)), European Parliament Report A10-0225/2025, adopted 25 November 2025 by Committee on Economic and Monetary Affairs. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2025-0225_EN.html (дата звернення: 22.03.2026).

16. Online financial frauds and scams in an Artificial Intelligence world. European Banking Authority, European Insurance and Occupational Pensions Authority, European Securities and Markets Authority. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2025. 7 p. URL: https://www.eba.europa.eu/sites/default/files/2025-12/fa63af9a-bafd-4821-baee-48c7c8fb6490/AI%20and%20online%20financial%20fraud%20and%20scams%20factsheet.pdf (дата звернення: 23.03.2026).

17. Madiega T., Van De Pol A. L. Artificial intelligence act and regulatory sandboxes. European Parliamentary Research Service PE 733.544 – June 2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733544/EPRS_BRI(2022)733544_EN.pdf (дата звернення: 23.03.2026).

18. FATF Opportunities and Challenges of New Technologies for AML/CFT. Kroll. 2021. URL: https://www.kroll.com/en/publications/financial-compliance-regulation/fatf-new-technologies-aml-cft (дата звернення: 19.03.2026).

19. How AI is Transforming AML Compliance for the Future. Flagright. 2025. URL: https://www.flagright.com/post/ai-and-the-future-of-aml-compliance (дата звернення: 19.03.2026).

20. AI in AML: How Artificial Intelligence Elevates Money Laundering Detection and Compliance. Ondato. 2026. URL: https://ondato.com/blog/ai-aml/ (дата звернення: 19.03.2026).

21. JPMorgan, Citi, and Wells Fargo Are Transforming AML, Thanks to AI Tools. Silent Eight. 2025. URL: https://www.silenteight.com/blog/jpmorgan-citi-and-wells-fargo-are-transforming-aml-thanks-to-ai-tools (дата звернення: 19.03.2026).

22. AML in 2025: How AI, real-time monitoring, and global regulation are transforming compliance. Moody's. 2025. URL: https://www.moodys.com/web/en/us/kyc/resources/insights/aml-in-2025.html (дата звернення: 19.03.2026).

23. ШІ змінює фінансову сферу: як банки використовують нові технології. Асоціація українських банків. 2025. URL: https://aub.org.ua/shi-zminiuie-finansovu-sferu-iak-banky-vykorystovuiut-novi-tekhnolohii/ (дата звернення: 19.03.2026).

24. Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union. *Official Journal of the European Union*. L 79I. 21.3.2019. P. 1–14. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/452/oj/eng (дата звернення: 15.02.2026).

25. Moundi Savvides A. FATF publishes report on "Opportunities and Challenges of New Technologies for AML/CFT". Harneys. 2021. URL: https://www.harneys.com/our-blogs/regulatory/fatf-publishes-report-on-opportunities-and-challenges-of-new-technologies-for-aml-cft/ (дата звернення: 19.03.2026).

26. Opportunities and Challenges of New Technologies for AML/CFT. FATF. July 2021. URL: https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Digitaltransformation/Opportunities-challenges-new-technologies-for-aml-cft.html (дата звернення: 19.03.2026).

ISSN 3041-1793 Online

27. Дискусійний документ з етичного та відповідального використання штучного інтелекту учасниками ринку фінансових послуг України. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Discussion_paper_AI-2026-03-24.pdf?v=16 (дата звернення: 31.03.2026).

References:

1. Baranov, O. (2025). Shtuchnyi intelekt i systema prava [Artificial intelligence and the legal system]. Kyiv; Odesa: Feniks [in Ukrainian].

2. Buchynska, A.Yo. (2025). Normatyvne rehuliuvannia shtuchnoho intelektu v Yevropeiskomu Soiuzi: etapy, vyklyky, perspektyvy [Normative regulation of artificial intelligence in the European Union: stages, challenges, prospects]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo* [Analytical and Comparative Jurisprudence], 3(3), 259–265. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_3(3)__42 [in Ukrainian].

3. Kozhukhar, O.H. (2024). Pravove rehuliuvannia system shtuchnoho intelektu v YeS: peredumovy, suchasnyi stan ta perspektyvy [Legal regulation of artificial intelligence systems in the EU: prerequisites, current state and prospects]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky* [Scientific Notes of NaUKMA. Law], 13, 65–73. Retrieved from https://doi.org/10.18523/2617-2607.2024.13.65-73 [in Ukrainian].

4. Michurin, I.O. (2020). Pravova pryroda shtuchnoho intelektu [Legal nature of artificial intelligence]. *Forum prava* [Forum of Law], 5, 67–75. Retrieved from https://forumprava .pp.ua/files/067-075-2020-5-FP-Michurin_9.pdf [in Ukrainian].

5. Posykaliuk, O.O. (2022). Pravova pryroda shtuchnoho intelektu: mizh "obiektom" i "subiektom" [Legal nature of artificial intelligence: between "object" and "subject"]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine, 3, 116–124. Retrieved from http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001430477 [in Ukrainian].

6. Tymoshenko, E.A. (2024). Pravove zabezpechennia zastosuvannia shtuchnoho intelektu v Ukraini [Legal support for the use of artificial intelligence in Ukraine]. Doctor of Philosophy's thesis. Kyiv: DNU «Instytut informatsii, bezpeky i prava Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy» [in Ukrainian].

7. Fedorchuk, D.E., & Khanyk-Pospolitak, R.Yu. (2021). Poniattia kapitalu ta rukhu kapitalu. Pryntsyp svobody rukhu kapitalu [The concept of capital and capital movement. The principle of free movement of capital]. R.A. Petrov (Ed.), *Pravo Yevropeiskoho Soiuzu* [European Union Law] (10th ed., rev.), 163–167. Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://ekmair. ukma.edu.ua/handle/123456789/25926 [in Ukrainian].

8. Samoilenko, Ye.A., & Zavhorodnia, V.M. (2013). Vilnyi rukh kapitalu u pravovomu rehuliuvanni finansovoho rynku Yevropeiskoho Soiuzu ta perspektyvy vykorystannia yevropeiskoho dosvidu dlia Ukrainy [Free movement of capital in the legal regulation of the European Union financial market and prospects for using European experience for Ukraine]. V.D. Chernadchuk (Ed.), Pravove rehuliuvannia vidnosyn na finansovomu rynku: stan ta napriamy vdoskonalennia [Legal regulation of financial market relations: state and directions of improvement], 275–307. Sumy: VVP «Mriia» TOV [in Ukrainian].

9. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). (2024). *Official Journal of the European Union*, L 2024/1689. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng

ISSN 3041-1793 Online

10. AI Act. (n.d.). European Commission. Retrieved from https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai

11. Boeing, J., & Dobelle, A. (2026). EU and Luxembourg Update on the European Harmonised Rules on Artificial Intelligence—Recent Developments. klgates.com. Retrieved from https://www.klgates.com/EU-and-Luxembourg-Update-on-the-European-Harmonised-Rules-on-Artificial-IntelligenceRecent-Developments-1-20-2026

12. Gürsching, H., & Weinert, L. (2026). 2025: The first year of AI regulation in Europe – taking stock and looking ahead. Banking.Vision. Retrieved from https://banking.vision/en/2025-the-first-year-of-ai-regulation-in-europe/

13. Nie, Ch., Liu, Y., & Wang, Ch. (2025). AI Application in Anti-Money Laundering for Sustainable and Transparent Financial Systems. Proceedings from ICAISD '25: 2025 International Conference on Artificial Intelligence and Sustainable Development, 239–251. ACM. Retrieved from https://doi.org/10.1145/3786484.3786522

14. AI Trends in Cross-Border Compliance 2026. (2026). Lucid.now. Retrieved from https://www.lucid.now/blog/ai-trends-cross-border-compliance-2026/

15. Resolution on the impact of artificial intelligence on the financial sector (2025/2056(INI)). (2025). European Parliament Report A10-0225/2025. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2025-0225_EN.html

16. Online financial frauds and scams in an Artificial Intelligence world. (2025). European Banking Authority, European Insurance and Occupational Pensions Authority, European Securities and Markets Authority. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from https://www.eba.europa.eu/sites/default/files/2025-12/fa63af9a-bafd-4821-baee-48c7c8fb6490/AI%20and%20online%20financial%20fraud%20and%20scams%20factsheet.pdf

17. Madiega, T., & Van De Pol, A.L. (2022). Artificial intelligence act and regulatory sandboxes. European Parliamentary Research Service PE 733.544. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733544/EPRS_BRI(2022)733544_EN.pdf

18. FATF Opportunities and Challenges of New Technologies for AML/CFT. (2021). kroll.com. Retrieved from https://www.kroll.com/en/publications/financial-compliance-regulation/fatf-new-technologies-aml-cft

19. How AI is Transforming AML Compliance for the Future. (2025). flagright.com. Retrieved from https://www.flagright.com/post/ai-and-the-future-of-aml-compliance

20. AI in AML: How Artificial Intelligence Elevates Money Laundering Detection and Compliance. (2026). ondato.com. Retrieved from https://ondato.com/blog/ai-aml/

21. JPMorgan, Citi, and Wells Fargo Are Transforming AML, Thanks to AI Tools. (2025). silenteight.com. Retrieved from https://www.silenteight.com/blog/jpmorgan-citi-and-wells-fargo-are-transforming-aml-thanks-to-ai-tools

22. AML in 2025: How AI, real-time monitoring, and global regulation are transforming compliance. (2025). moodys.com. Retrieved from https://www.moodys.com/web/en/us/kyc/resources/insights/aml-in-2025.html

23. ShI zminiuie finansovu sferu: yak banky vykorystovuiut novi tekhnolohii [AI is changing the financial sector: how banks use new technologies]. (2025). aub.org.ua. Retrieved from https://aub.org.ua/shi-zminiuie-finansovu-sferu-iak-banky-vykorystovuiut-novi-tekhnolohii/ [in Ukrainian].

24. Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union. (2019). *Official Journal of the European Union*, L 79I, 1–14. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/452/oj/eng

ISSN 3041-1793 Online

25. Moundi Savvides, A. (2021). FATF publishes report on “Opportunities and Challenges of New Technologies for AML/CFT”. harneys.com. Retrieved from https://www.harneys.com/our-blogs/regulatory/fatf-publishes-report-on-opportunities-and-challenges-of-new-technologies-for-aml-cft/

26. Opportunities and Challenges of New Technologies for AML/CFT. (2021). FATF. Retrieved from https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Digitaltransformation/Opportunities-challenges-new-technologies-for-aml-cft.html

27. Dyskusiinyi dokument z etychnoho ta vidpovidalnoho vykorystannia shtuchnoho intelektu uchasnykamy rynku finansovykh posluh Ukrainy [Discussion paper on ethical and responsible use of artificial intelligence by participants of the financial services market of Ukraine]. (n.d.). bank.gov.ua. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Discussion_paper_AI-2026-03-24.pdf?v=16 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 347
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1570-1578

Тимошенко Єлизавета Анатоліївна доктор філософії в галузі права, старший викладач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-6852-6242

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз правового забезпечення використання технологій штучного інтелекту в цивільних правовідносинах з урахуванням сучасних викликів цифровізації суспільства. Досліджено місце штучного інтелекту в системі цивільного права, окреслено підходи до визначення його правової природи крізь призму категорій об'єкта та потенційного квазісуб'єкта правовідносин. Проаналізовано чинні національні та міжнародні нормативно-правові підходи до регулювання застосування ШІ, а також виявлено прогалини правового регулювання у цій сфері. Особливу увагу приділено питанням реалізації цивільних прав і обов'язків за участю систем штучного інтелекту, визначенню правового режиму результатів їх функціонування та розподілу юридичної відповідальності за можливу шкоду, завдану внаслідок їх використання.

Обґрунтовано, що стрімка інтеграція ШІ у цивільний оборот зумовлює необхідність адаптації традиційних правових конструкцій до нових технологічних реалій. Встановлено, що існуючі підходи не забезпечують належного рівня правової визначеності та захисту учасників цивільних правовідносин. У зв'язку з цим окреслено перспективні напрями вдосконалення законодавства, зокрема щодо формування спеціального правового режиму використання ШІ, запровадження ризик-орієнтованого підходу до регулювання та забезпечення балансу між інноваційним розвитком і гарантіями прав людини.

Зроблено висновок, що ефективне правове забезпечення використання штучного інтелекту в цивільних правовідносинах має ґрунтуватися на принципах правової визначеності, відповідальності, безпеки та пріоритету прав і свобод людини, що сприятиме гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами та забезпеченню сталого розвитку цифрового суспільства.

Ключові слова: штучний інтелект, цивільні правовідносини, правове регулювання, юридична відповідальність, цифровізація, правовий режим.

Національні інтереси України
4(21)
2026
ISSN 3041-1793 Online

Tymoshenko Yelyzaveta Anatoliivna PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Fundamental and Private Law Disciplines, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-6852-6242

LEGAL REGULATION OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CIVIL LEGAL RELATIONS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the legal framework governing the use of artificial intelligence technologies in civil legal relations, taking into account the contemporary challenges of digitalization. The place of artificial intelligence within the system of civil law is examined, and approaches to defining its legal nature are outlined through the categories of an object and a potential quasi-subject of legal relations. The study analyzes current national and international regulatory approaches to AI governance and identifies existing gaps in legal regulation in this area. Particular attention is paid to issues related to the exercise of civil rights and obligations involving AI systems, the determination of the legal regime of the outcomes of their functioning, and the allocation of legal liability for potential damage caused by their use.

It is substantiated that the rapid integration of AI into civil circulation necessitates the adaptation of traditional legal constructs to new technological realities. It is established that existing approaches do not ensure a sufficient level of legal certainty and protection for participants in civil legal relations. In this regard, перспективні directions for improving legislation are outlined, in particular concerning the formation of a special legal regime for AI use, the introduction of a risk-based regulatory approach, and ensuring a balance between innovation and the protection of human rights.

It is concluded that effective legal regulation of the use of artificial intelligence in civil legal relations should be based on the principles of legal certainty, accountability, safety, and the priority of human rights and freedoms, which will contribute to the harmonization of national legislation with international standards and ensure the sustainable development of the digital society.

Keywords: artificial intelligence, civil legal relations, legal regulation, legal liability, digitalization, legal regime.

Постановка проблеми. Якісне існування сучасного суспільства неможливо уявити без інформаційних технологій, які є основним двигуном змін в економіці і бізнесі, освіті і охороні здоров'я, державному управлінні і комунікації. Однією з інноваційних технологій є штучний інтелект, здатний вирішувати широкий спектр складних завдань, які стоять перед людиною у різних сферах її діяльності. Еволюція штучного інтелекту продемонструвала,

ISSN 3041-1793 Online
що його можливості є практично безмежними. Тому тема регулювання ШІ є сьогодні актуальною та найбільш обговорюваною на різних рівнях та в різних галузях, у тому числі і в юридичній науці. Потреба у дослідженні використання штучного інтелекту в цивільних правовідносинах зумовлена і станом наукової розробки проблеми, так як питання правового регулювання застосування штучного інтелекту вивчене недостатньо.

Аналіз останніх досліджень. Проблематикою штучного інтелекту у праві, у тому числі, в структурі цивільних правовідносин, займалися О. А. Баранов, О. І. Зозуляк, О. В. Кохановська, О. Е. Радутний, І. Є. Якубівський, Є. О. Мічурін, Г. О. Ульянова, Ю. М. Капіца, Н. М. Стефанишин.

Метою статті є вивчення питання місця штучного інтелекту в цивільних правовідносинах, а також окреслення перспектив подальшого законодавчого регулювання цих питань для забезпечення належного правового режиму його використання.

Виклад основного матеріалу. Динамічний розвиток інформаційних технологій у сучасному світі та розширення сфер застосування штучного інтелекту, у тому числі його стрімка інтеграція у цивільні правовідносини, ставить перед правознавцями низку складних і невирішених проблем, які викликають гострі суперечки та потребують правового регулювання. До прикладу, дискусійними залишаються питання щодо визначення ШІ об'єктом чи суб'єктом цивільних правовідносин, питання реалізації цивільних прав та обов'язків штучного інтелекту, питання юридичної відповідальності за дії ШІ, питання визначення правового режиму результатів його діяльності. Якщо зупинити розвиток ШІ неможливо, то необхідно зробити його використання соціально орієнтованим, спрямованим на захист інтересів людини, її безпеки і збереження її особистого простору. Тим не менше, на даний час на рівні чинного цивільного законодавства не лише України, а й на міжнародному рівні правових норм, які б належно регулювали суспільні відносини, пов'язані зі штучним інтелектом, недостатньо. Отже, використання ШІ ставить перед цивільним правом ряд нових викликів, які потребують теоретичної розробки та законодавчих ініціатив.

В сучасних наукових розвідках існує кілька підходів до визначення штучного інтелекту – від прирівнювання ШІ до робототехніки до визначення його як самостійної галузі в комп'ютерних науках, основу якої складає машинне навчання. Ключовими його ознаками як технічної системи є ознаки інтелекту, здатність до навчання, розуміння, аналізу і розпізнавання інформації, спроможність прийняття рішень та знаходження шляхів вирішення поставлених перед нею задач [1, с. 143]. Вони грунтуються перш за все на низці ключових законодавчих актів, ініціатив і документів, спрямованих на регулювання та встановлення етичних рамок для штучного щодо цивільно-

ISSN 3041-1793 Online

правового регулювання робототехніки, пункт 1 якої містив словосполучення «штучний інтелекту. Так, 16 лютого 2017 р. Європейський Парламент ухвалив Резолюцію інтелект». В резолюції наголошувалося на необхідності загального нормативного визначення цього поняття [2].

У жовтні 2019 р. Україна приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку з питань штучного інтелекту та визначила для себе пріоритетними для впровадження технологій ШІ такі сфери як освіта, економіка публічне управління, кібербезпека, оборона [3, с. 2]. З метою унормування подальшого розвитку технологій штучного інтелекту протягом 2017 – 2019 рр. понад 30 держав світу розробили відповідні національні стратегії, визначивши ШІ одним із важливих пріоритетів державної політики. Україна розпорядженням Кабінету Міністрів від 2 грудня 2020 р. № 1556-р «заклала перший засадничий камінь» щодо нормативно-правового регулювання технологій ШІ [4]. Саме в цьому документі вперше було надано офіційне визначення терміну «штучний інтелект», а також окреслено мету, принципи і завдання розвитку технологій ШІ як одного з пріоритетних напрямів у царині науково-технологічних досліджень. За останні роки на міжнародному і національному рівні з'явилися нові документи, які стосуються питань штучного інтелекту. Першим комплексним законодавчим актом, що регулює ШІ, є Акт ЄС про штучний інтелект (EU Al Act), ухвалений Європейським Парламентом 13 березня 2024 р., який встановлює гармонізовані правила для розробки, розміщення на ринку та використання систем ШІ в Європейському Союзі [5]. Генеральна Асамблея ООН також у березні 2024 р. прийняла резолюцію про сприяння безпечним, захищеним і надійним системам штучного інтелекту, яка закликала всі країни захищати права людини та її персональні дані, а також контролювати ризики [6]. У травні 2024 р. була прийнята Конвенція Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права – перша юридично обов'язкова угода, яка регулює використання ШІ з акцентом на захисті прав людини, демократії і верховенства права. Таким чином, пріоритетом європейського підходу є встановлення етичних стандартів впровадження ШІ. Можна стверджувати, що в питаннях правового регулювання штучного інтелекту Україна вивчає європейський досвід і орієнтується на нього. І хоча в нашій державі впроваджуються лише окремі стратегії та концепції з даної проблеми, а на вищому законодавчому рівні правове регулювання ще не вирішене, окремі питання все ж вирішуються. Так, питання розвитку сфери ШІ та захисту прав і свобод громадян при розробці нормативно-правових актів, пов'язаних з цією галуззю, розглядав Комітет Верховної Ради України з питань цифрової трансформації 8 серпня 2023 р. [7]. Згодом було прийнято доповнення до Закону «Про авторське право і суміжні права» – Рекомендації щодо відповідального використання ШІ: питання права інтелектуальної

ISSN 3041-1793 Online
власності (листопад 2024 р.) [8]. У травні 2025 р. Мінцифри та МОН розробили рекомендації щодо відповідального використання ШІ у вузах [9]. Наразі особливої актуальності набуває проблематика ШІ в умовах оновлення цивільного законодавства України. Так, в Концепції рекодифікації цивільного законодавства пропонується розширення переліку об'єктів цивільних прав такими категоріями як автономні роботи та штучний інтелект [10, с. 10]. Таким чином, ШІ впливає на цивільне право і перетворюється на каталізатора його трансформації. Але у впровадженні штучного інтелекту в цивільні правовідносини існує чимало невирішених питань.

Особливо спірним видається питання правосуб'єктності ШІ. Правники ведуть гострі суперечки щодо того, чи може бути ШІ суб'єктом цивільних прав, тобто мати права і обов'язки, чи тільки об'єктом, а отже інструментом в руках людини. Але щоб бути суб'єктом цивільних правовідносин, штучний інтелект має бути повністю незалежним, відокремленим від інших суб'єктів, що може статися тільки в майбутній перспективі [11]. Серед науковців однозначної відповіді на дане питання поки не вироблено. Більшість із них схиляються до думки, що штучний інтелект можна трактувати як об'єкт, але не суб'єкт права (Мічурін Є., Марценко Н.), меншість (Баранов О., Щербина Б.) вважають, що ШІ може виступати на рівні з фізичними особами. Існує і компромісний підхід до цієї проблеми (Стефанчук М., Тимошенко Є., Кулинич. В.) Так, М. Стефанчук зазначає, що ШІ має здатність думати самостійно та діяти, а тому може виступати носієм прав і обов'язків [12, с. 6]. Такої ж думки притримується В. Кулинич [13]. Кулинич В. Наразі обговорюється концепція «електронної особистості» / цифрової особи, але в більшості країн, у тому числі і в Україні, ШІ розглядається як об'єкт цивільних прав, як річ, програмний продукт, результат інтелектуальної власності.

Наступною проблемою, що потребує остаточного вирішення, є проблема визначення сторони, яка несе цивільно-правову відповідальність за шкоду, заподіяну автономними системами ШІ, адже вона може покладатися як на розробника (за недоліки програмного забезпечення), так і на виробника (як за дефектний товар), власника (за неналежне використання чи нагляд) або користувача системи.

В цивільному судочинстві штучний інтелект може застосовуватися насамперед як допоміжний інструмент у роботі юристів для автоматизації рутинних процесів, при аналізі великого масиву документів, їх підготовки, прогнозуванні судових рішень. Це, безумовно, може підвищити ефективність та доступність правосуддя, однак тут постають на перший план морально-етичні аспекти. Так, до прикладу можна розглянути право інтелектуальної власності, а саме проблему авторства та права власності на об'єкти, створені ШІ. У цьому контексті предметом, що потребує обговорення, залишається питання: чи можуть бути об'єкти, створені без прямого творчого внеску

ISSN 3041-1793 Online

людини, вважатися об'єктами авторського права, а якщо можуть, то хто є автором чи власником цих прав. На даний час в Україні та світі авторські права визнаються тільки за фізичною особою. Тому для об'єктів, створених штучним інтелектом, потрібно використовувати спеціальний режим (sui generis). У змінах до Закону «Про авторські права» вже міститься поняття «неоригінальні суб'єкти», створені комп'ютерними програмами, відмінні від творів, створених людиною…. Ще одним прикладом може слугувати договірне право, де ШІ може самостійно укладати правочини, так звані смарт-контракти. Тоді необхідно переосмислити поняття волевиявлення на момент укладання договору.

В цілому ж національне законодавство України перебуває на початковому етапі регулювання цих відносин. До сьогоднішнього часу у нашій державі відсутні чіткі положення, які б регулювали правосуб'єктність штучного інтелекту, розподіл відповідальності за його автономні дії чи морально-етичні аспекти. Тому нагальною потребою і викликом часу видається розробка спеціального закону «Про штучний інтелект», який би визначив рівні автономності систем, механізми відповідальності, державний нагляд за високорозвиненими технологіями та встановлення стандартів для тестування, сертифікації і аудиту ШІ-систем.

Висновки. Впровадження штучного інтелекту у сферу цивільних правовідносин об'єктивно зумовлює необхідність переосмислення традиційних правових категорій, зокрема суб'єкта, об'єкта правовідносин та юридичної відповідальності. Правове розуміння штучного інтелекту та визначення його місця в системі цивільного права має ґрунтуватися на принципі верховенства права, орієнтованому на забезпечення та захист прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності. Відтак, технології штучного інтелекту повинні розвиватися у межах правового поля, що забезпечує їх відповідність критеріям справедливості, безпеки, прозорості та надійності.

Разом із тим, аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання свідчить про наявність істотних прогалин у правовому забезпеченні використання ШІ в цивільному обороті, що проявляється у відсутності єдиного підходу до визначення його правового статусу, недостатній регламентації відповідальності за шкоду, завдану внаслідок функціонування систем ШІ, а також невизначеності правового режиму результатів їх діяльності. Це актуалізує потребу у формуванні комплексного та системного підходу до правового регулювання відповідних відносин.

Перспективним напрямом розвитку цивільного законодавства є запровадження спеціального правового режиму використання штучного інтелекту, який враховуватиме рівень автономності таких систем, ступінь ризиків їх застосування та характер сфер їх використання. Доцільним є також впровадження ризик-орієнтованого підходу до регулювання, що дозволить

ISSN 3041-1793 Online

диференціювати вимоги до різних типів систем ШІ залежно від потенційних наслідків їх функціонування.

Окремої уваги потребує питання юридичної відповідальності, яке має вирішуватися з урахуванням розподілу ролей між розробниками, власниками та користувачами систем штучного інтелекту. У цьому контексті важливим є вдосконалення механізмів відшкодування шкоди та забезпечення ефективного захисту прав учасників цивільних правовідносин.

Таким чином, формування нової правової парадигми у сфері використання штучного інтелекту має забезпечити баланс між стимулюванням інноваційного розвитку та гарантуванням дотримання основоположних прав людини. Гармонізація національного законодавства із міжнародними стандартами у сфері регулювання ШІ сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, зміцненню довіри до новітніх технологій та забезпеченню їх безпечного і ефективного використання у цивільних правовідносинах.

Література:

1. Щербина Б. С., Ткаченко В. В. Штучний інтелект як суб'єкт цивільного права. Юридичний вісник № 1 (58). 2021 С. 142 – 147.DOI: 10.18372/2307-9061.58.15321

2. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics: [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN.

3. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства у сфері використання технологій штучного інтелекту (стан та перспективи розвитку законодавства ЄС та інших держав світу, с. 2. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32500.pdf)

4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

5. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689.

6. Використання можливостей безпечних, надійних і захищених систем штучного інтелекту для сталого розвитку. URL: https://digitallibrary.un.org/record/4043244?v=pdf#files

7. Правове регулювання Штучного Інтелекту: Яким шляхом рухатись?. Комітет ВРУ з питань цифрової трансформації. 8 серпня 2023. URL:https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/239849.html

8. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. Відомості ВРУ. 2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

9. Рекомендації щодо відповідального використання ШІ у вузах. Урядовий портал. Міністерство цифрової трансформації України. 1 травня 2025. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfry-ta-mon-razom-z-ekspertamy-rozrobyly-rekomendatsii-shchodo-vidpovidalnoho-vykorystannia-shi-u-vuzakh

ISSN 3041-1793 Online

10. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. К.: Вид-во дім «АртЕк». 2020. 128 с.

11. Кошелєва К. О. Проблема надання правосуб'єктності штучному інтелекту. Юридичний бюлетень. Вип. 11. Ч. 1. 2019. URL: http://lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2019/11/part_1/9.pdf

12. Стефанчук М. О. Теоретичні засади цивільної правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення: автореф. дис. д. ю. н. 12.00.03. К. 2020. URL: https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Stefanchuk-M-aref-doctor.pdf

13. Кулинич В. Цифрова особистість: чи можуть роботи бути наділені правами. Юридична газета. 2017. № 49 (559). URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/cifrova-osobistist-chi-mozhut-roboti-buti-nadileni-pravami.html

References:

1. Shcherbyna, B. S., Tkachenko, V. V. (2021). Shtuchnyi intelekt yak subiekt tsyvilnoho prava [Artificial intelligence as a subject of civil law]. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 1(58), 142–147 [In Ukrainian].

2. European Parliament. (2017). European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics [European Parliament resolution on Civil Law Rules on Robotics]. European Parliament – European Parliament. Retrieved from http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN

3. Verkhovna Rada Ukrainy. (2023). Analitychna zapyska z pytan porivnialnoho zakonodavstva u sferi vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu (stan ta perspektyvy rozvytku zakonodavstva YeS ta inshykh derzhav svitu) [Analytical note on comparative legislation in the field of artificial intelligence technologies (state and prospects of EU and global regulation)]. Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32500.pdf

4. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020). Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [On approval of the Concept for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine]. Uriad Ukrainy – Government of Ukraine. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

5. European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) [Artificial Intelligence Act]. European Union – European Union. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689

6. United Nations. Vykorystannia mozhlyvostei bezpechnykh, nadiinykh i zakhyshchenykh system shtuchnoho intelektu dlia staloho rozvytku [Harnessing safe, secure and trustworthy artificial intelligence systems for sustainable development]. United Nations – United Nations. Retrieved from https://digitallibrary.un.org/record/4043244

7. Verkhovna Rada Ukrainy. (2023). Pravove rehuliuvannia shtuchnoho intelektu: yakym shliakhom rukhatys? [Legal regulation of artificial intelligence: Which path to follow?]. Komitet VRU z pytan tsyfrovoi transformatsii – Committee on Digital Transformation. Retrieved from https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/239849.html

8. Zakon Ukrainy Pro avtorske pravo i sumizhni prava: pryiniatyi 01.12.2022 № 2811-IX. [Law of Ukraine about copyright and related rights from 1 of December 2022 NO. 2811-IX] Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

9. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. (2025). Rekomendatsii shchodo vidpovidalnoho vykorystannia ShI u vuzakh [Recommendations for responsible use of AI in

ISSN 3041-1793 Online
higher education institutions]. Uriadovyi portal – Government portal. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfry-ta-mon-razom-z-ekspertamy-rozrobyly-rekomendatsii-shchodo-vidpovidalnoho-vykorystannia-shi-u-vuzakh

10. Kontseptsiia onovlennia Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy. (2020). Kontseptsiia onovlennia Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy [Concept of updating the Civil Code of Ukraine]. Kyiv: ArtEk.

11. Koshelieva, K. O. (2019). Problema nadannia pravosubiektnosti shtuchnomu intelektu [The problem of granting legal personality to artificial intelligence]. Yurydychnyi biuleten – Legal Bulletin, 11(1). Retrieved from http://lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2019/11/part_1/9.pdf

12. Stefanchuk, M. O. (2020). Teoretychni zasady tsyvilnoi pravosubiektnosti fizychnykh osib ta osoblyvosti yii zdiisnennia [Theoretical foundations of civil legal personality of individuals and peculiarities of its implementation]. Kyiv. Retrieved from https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Stefanchuk-M-aref-doctor.pdf

13. Kulynych, V. (2017). Tsyfrova osobystist: chy mozhut roboty buty nadileni pravamy [Digital personality: Can robots be endowed with rights?]. Yurydychna hazeta – Legal Newspaper, 49(559). Retrieved from https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/cifrova-osobistist-chi-mozhut-roboti-buti-nadileni-pravami.html

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.2.1
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1579-1592

Українець Микола аспірант кафедри державно-правових дисциплін за спеціальністю 081 Право, конституційне право, муніципальне право, Національного університету «Острозька академія», https://orcid.org/0009-0002-2334-2487

СУВЕРЕННА РІВНІСТЬ ДЕРЖАВ ТА АСИМЕТРІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Анотація. У статті досліджено співвідношення принципу суверенної рівності держав і фактичної асиметрії реалізації державного суверенітету в сучасних умовах глобалізації, зростання безпекових загроз та трансформації світового політико-правового середовища.

Увагу акцентовано на суперечності між формально закріпленою рівністю держав як загальновизнаним принципом сучасного міжнародного та конституційного праворозуміння і реальною нерівністю їхніх можливостей щодо здійснення, захисту, забезпечення та відстоювання власного суверенітету.

Розкрито зміст державного суверенітету як конституційно-правової категорії, що виражає верховенство, самостійність, повноту та незалежність державної влади, а також місце держави в системі внутрішніх і зовнішніх правовідносин.

Зауважено, що в сучасних умовах суверенітет потребує переосмислення не лише як формально єдиної юридичної властивості держави, а й як реальної здатності держави ефективно реалізовувати свої суверенні права.

Проаналізовано основні чинники, що зумовлюють асиметрію реалізації державного суверенітету, зокрема воєнно-політичний потенціал, економічну спроможність, інституційний статус держави, рівень її міжнародної підтримки, наявність ядерного арсеналу, а також здатність проектувати власні інтереси у глобальному просторі й просувати власне бачення допустимого іншим учасникам міжнародних відносин.

Обґрунтовано, що формальна суверенна рівність держав не виключає фактичної диференціації їхніх суверенних спроможностей, унаслідок чого окремі держави отримують привілейовані можливості реалізації своїх суверенних прав, у тому числі у сфері безпеки, оборони, зовнішньополітичного впливу та інтерпретації меж допустимого застосування сили.

ISSN 3041-1793 Online

Окрему увагу приділено значенню зазначених процесів для України в умовах триваючої збройної агресії, коли проблема державного суверенітету набуває не лише теоретичного, а й безпосереднього практичного змісту, пов'язаного із забезпеченням національної безпеки, територіальної цілісності, політичної суб'єктності та збереження державності.

Зроблено висновок, що сучасне розуміння державного суверенітету потребує переосмислення з урахуванням асиметрії реальних механізмів його здійснення. Така асиметрія не скасовує принципу суверенної рівності держав, однак істотно впливає на фактичні межі реалізації суверенітету та засвідчує кризу рівномірності у застосуванні базових принципів сучасного правового порядку.

Ключові слова: державний суверенітет, суверенна рівність держав, асиметрія реалізації державного суверенітету, суверенні права держави, конституційне право, національна безпека, збройна агресія, зовнішній вимір суверенітету, міжнародний правопорядок.

Ukrainets Mykola Postgraduate Student at the Department of State and Legal Disciplines, National University of Ostroh Academy, specialty 081 "Law", specialization – constitutional law; municipal law, Ostroh, https://orcid.org/0009-0002-2334-2487

SOVEREIGN EQUALITY OF STATES AND THE ASYMMETRY OF THE EXERCISE OF STATE SOVEREIGNTY: THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL DIMENSION

Abstract. The article examines the relationship between the principle of sovereign equality of states and the actual asymmetry in the exercise of state sovereignty in the contemporary conditions of globalization, growing security threats, and the transformation of the global political and legal environment.

Particular attention is paid to the contradiction between the formally established equality of states as a generally recognized principle of modern international and constitutional legal understanding and the real inequality of their capacities to exercise, protect, ensure, and defend their own sovereignty.

The article reveals the content of state sovereignty as a constitutional and legal category expressing the supremacy, independence, completeness, and autonomy of state power, while also determining the place of the state within the system of internal and external legal relations. It is shown that under contemporary conditions sovereignty should be understood not only as a formally unified legal attribute of the state, but also as the actual capacity of the state to effectively exercise its sovereign rights.

ISSN 3041-1793 Online

The main factors that determine the asymmetry in the exercise of state sovereignty are analyzed, in particular military-political potential, economic capacity, institutional status, the level of international support, possession of nuclear weapons, as well as the ability to project national interests globally and impose one's own understanding of what is permissible on other participants in international relations.

It is substantiated that the formal sovereign equality of states does not eliminate the actual differentiation of their sovereign capacities, as a result of which certain states acquire privileged opportunities to exercise their sovereign rights, including in the sphere of security, defense, foreign policy influence, and the interpretation of the limits of permissible use of force.

Special attention is devoted to the significance of these processes for Ukraine in the context of the ongoing armed aggression, where the issue of state sovereignty acquires not only theoretical but also direct practical meaning related to ensuring national security, territorial integrity, political subjectivity, and the preservation of statehood.

It is concluded that the modern understanding of state sovereignty requires reconsideration in light of the asymmetry of the real mechanisms of its exercise. Such asymmetry does not abolish the principle of sovereign equality of states, but significantly affects the actual limits of sovereignty and demonstrates a crisis in the uniform application of the basic principles of the modern legal order.

Keywords: state sovereignty, sovereign equality of states, asymmetry in the exercise of state sovereignty, sovereign rights of the state, constitutional law, national security, armed aggression, external dimension of sovereignty, international legal order.

Постановка питання. Принцип суверенної рівності держав посідає фундаментальне місце у сучасному праворозумінні та є однією з базових засад міжнародного і конституційного порядку. Він виходить із того, що кожна держава як носій суверенітету є рівною серед інших незалежно від розміру території, чисельності населення, економічної потужності чи воєнно-політичного впливу. Водночас чи означає формальна суверенна рівність держав їх реальну рівність у можливостях здійснення, захисту та забезпечення власного суверенітету?

У класичному розумінні державний суверенітет є верховенством, самостійністю, повнотою та незалежністю державної влади. Проте сучасна практика міжнародних відносин дедалі виразніше демонструє розрив між нормативною моделлю суверенної рівності та фактичним станом речей. Одні держави здатні ефективно відстоювати власні інтереси, проектувати силу, формувати коаліції, просувати власне бачення допустимого та впливати на зміст міжнародно-правових процесів. Інші ж, попри формально однаковий

ISSN 3041-1793 Online
суверенний статус, позбавлені співмірних можливостей для реалізації тих самих суверенних прав.

Сам факт існування такої асиметрії породжує обґрунтований сумнів щодо реальної рівномірності суверенітету у його практичному вияві. Якщо всі держави є рівними de jure, але істотно відрізняються за спроможністю діяти de facto, постає питання: чи не трансформується в сучасних умовах суверенна рівність держав із універсального принципу на формальну декларацію, що дедалі більше поступається логіці сили, політичного впливу та привілейованого становища окремих держав?

Стан речей свідчить, що суверенітет у сучасному світі реалізується нерівномірно. Воєнно-політичний потенціал, економічна спроможність, ядерний статус, членство у впливових безпекових і політичних союзах, особливе місце у міжнародних інституціях та здатність забезпечувати підтримку інших держав фактично формують різний рівень суверенних спроможностей. Унаслідок цього окремі держави опиняються у привілейованому становищі порівняно з іншими, отримуючи ширші можливості щодо реалізації, захисту та навіть розширеного тлумачення власних суверенних повноважень.

Особливої актуальності зазначене питання набуває для України в умовах триваючої збройної агресії, коли проблема державного суверенітету перестає бути суто теоретичною категорією та набуває безпосереднього конституційно-правового, безпекового і практичного змісту. Саме тому дослідження співвідношення суверенної рівності держав і асиметрії реалізації державного суверенітету є необхідним для переосмислення сучасної природи суверенітету, його реальних гарантій та меж здійснення в умовах глобальних і безпекових викликів.

Актуальність теми. Актуальність обраної теми зумовлена поглибленням розриву між формально закріпленим принципом суверенної рівності держав і реальною нерівністю їхніх можливостей щодо здійснення, захисту та забезпечення власного суверенітету. Сучасні безпекові процеси дедалі виразніше демонструють, що державний суверенітет у практичному вимірі залежить не лише від його юридичного визнання, а й від воєнно-політичного потенціалу держави, її союзницьких можливостей, інституційного статусу, рівня зовнішньої підтримки та здатності впливати на формування міжнародного порядку денного. Саме тому проблема асиметрії реалізації державного суверенітету набуває не лише теоретичного, а й безпосереднього прикладного значення.

Особливої гостроти зазначене питання набуло в умовах сучасної трансформації глобального безпекового середовища. Ескалація війни на Близькому Сході із прямим воєнним залученням США та Ізраїлю проти Ірану, різке загострення ситуації навколо Ормузької протоки, а також пов’язані з цим

ISSN 3041-1793 Online

удари по території суверенної держави вкотре поставили питання про фактичні межі допустимого застосування сили у міжнародних відносинах. Водночас риторика США щодо встановлення контролю над Гренландією, яка супроводжується тиском на Данію та публічним запереченням незмінності існуючого територіального статусу острова, так само як і жорсткі кроки Вашингтона щодо Куби, включно з оголошенням надзвичайного стану та застосуванням тарифного тиску, свідчать про посилення практики силового або квазіпримусового переосмислення суверенітету у світовій політиці.

Не менш показовими є й процеси всередині Європи, де на тлі війни росії проти України, нестабільності американських безпекових гарантій та загального зростання геополітичної невизначеності активізувалися дискусії щодо розширення європейських механізмів ядерного стримування. Зокрема, Франція у березні 2026 року офіційно оголосила про новий етап своєї доктрини ядерного стримування — так звану “forward deterrence”, а також про збільшення кількості ядерних боєзарядів, прямо пов’язавши це з новими загрозами для Європи. Такі процеси засвідчують, що навіть у межах простору, побудованого на спільних правових цінностях, питання суверенітету дедалі тісніше пов’язується з реальною спроможністю до стримування, оборони та проєкції сили.

Для України ця проблематика має особливе значення. Попри конституційне закріплення євроатлантичного курсу, фактична реалізація цього стратегічного напряму залежить не лише від внутрішньої державної волі, а й від зовнішньополітичної кон’юнктури, позиції держав-членів НАТО та загального стану міжнародної безпеки. Одночасно повномасштабна агресія російської федерації проти України та фактична неефективність безпекових запевнень, пов’язаних із Будапештським меморандумом, актуалізували проблему пошуку нових, більш надійних моделей гарантування державного суверенітету і національної безпеки. За таких умов дослідження співвідношення суверенної рівності держав та асиметрії реалізації державного суверенітету є необхідним для переосмислення сучасної природи суверенітету, його реальних гарантій та меж здійснення в умовах глобальних і безпекових викликів.

Метою статті є наукове дослідження співвідношення принципу суверенної рівності держав та асиметрії реалізації державного суверенітету в сучасних умовах, а також з’ясування конституційно-правового значення цієї асиметрії для розуміння змісту, меж і гарантій державного суверенітету. У даній праці державний суверенітет розглядається не лише як формально єдина та неподільна юридична властивість державної влади, а і як категорія, реалізація якої в сучасному світі залежить від реального обсягу суверенних спроможностей держави. Здійснено аналіз співвідношення формально-юридичної рівності держав та фактичної нерівності їхніх можливостей щодо

ISSN 3041-1793 Online
здійснення, захисту, забезпечення й відстоювання власного суверенітету. Окрему увагу приділено дослідженню чинників, що зумовлюють асиметрію реалізації державного суверенітету, зокрема воєнно-політичного потенціалу, економічної спроможності, інституційного статусу держави, наявності ядерного арсеналу, рівня міжнародної підтримки та здатності впливати на формування допустимих меж застосування сили. У статті також аналізується конституційно-правове значення зазначених процесів для України в умовах триваючої збройної агресії, блокування окремих безпекових механізмів та необхідності переосмислення сучасних гарантій державного суверенітету, національної безпеки й політичної суб'єктності держави.

Стан опрацювання проблеми. Серед українських науковців, які досліджують державний суверенітет як фундаментальну категорію конституційного права, насамперед слід виділити Ю. С. Шемшученка, О. В. Скрипнюка, І. А. Куяна, Н. М. Пархоменко, Л. Т. Рябовол, І. Е. Берестову та інших, чиї праці відіграють важливу роль у формуванні сучасного розуміння суверенітету, його ознак, змісту та гарантій.

Так, І. А. Куян розглядає суверенітет як базову категорію інститутів і принципів конституційного права України [1, с. 384–388]. Н. М. Пархоменко досліджує соціально-політичну сутність та юридичний зміст державного суверенітету, його співвідношення з суверенітетом народу і нації, а також розкриває його ознаки — верховенство, єдність і незалежність [2, с. 113–124].

Особливе місце займає праця Ю. С. Шемшученка та О. В. Скрипнюка, присвячена Декларації про державний суверенітет України, її історичному значенню та ролі у становленні сучасної української державності [3, с. 3–14].

Окремий напрям наукових досліджень становлять праці, присвячені трансформації державного суверенітету в умовах глобалізації, євроінтеграції та сучасних геополітичних викликів. Л. Т. Рябовол у статті «Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації» обґрунтовує, що поняття державного суверенітету є ширшим, ніж незалежність держави, і водночас аналізує допустимі межі його обмеження в сучасному світі [4, с. 262–266]. У новішій праці Н. М. Пархоменко «Сучасний концепт територіального суверенітету держави в аспекті геополітичних викликів» акцентовано увагу на територіальному вимірі суверенітету, його вразливості до новітніх загроз та необхідності переосмислення суверенноздатності держави в умовах війни й геополітичного тиску [5, с. 3–12]. Близькою за проблематикою є також праця М. Анциферової та В. Чорнописької, у якій обмеження державного суверенітету в умовах глобалізації розглядаються в теоретико-правовому аспекті [6, с. 39–44].

Важливе значення для конституційно-правового осмислення державного суверенітету мають дослідження, пов'язані з його офіційним

ISSN 3041-1793 Online

тлумаченням і розвитком у практиці Конституційного Суду України. І. Е. Берестова у праці «Питання суверенітету, незалежності та унітаризму в рішеннях і висновках Конституційного Суду України» показує, що вітчизняна конституційна юриспруденція поступово формує доктрину суверенітету, незалежності та унітаризму як взаємопов'язаних засад державності [7, с. 484–501]. Ця група публікацій є важливою з огляду на те, що дозволяє розглядати суверенітет не лише як теоретичну конструкцію, а й як категорію офіційної конституційної практики.

Разом з тим питання асиметрії реалізації державного суверенітету значно меншою мірою опрацьоване саме в межах конституційного права. Найближчими до цієї проблематики є праці І. П. Дерев'янка, присвячені асиметрії у міжнародних відносинах. Зокрема, у статті «Великі і малі держави: асиметрія відносин» автор досліджує нерівність міждержавних можливостей і підкреслює, що асиметрія є ключовою характеристикою сучасної міжнародної взаємодії [8, с. 7–18]. У низці інших публікацій І. П. Дерев'янко розглядає асиметрію як форму влади, нерівномірності ресурсів та структурного дисбалансу між державами. Проте в цих роботах асиметрія осмислюється переважно як міжнародно-політичне явище, тоді як її конституційно-правове значення для переосмислення державного суверенітету спеціально не досліджується.

Отже, наявні наукові публікації створюють належне підґрунтя для дослідження державного суверенітету, його змісту, гарантій, територіального виміру, меж обмеження в умовах глобалізації та місця у конституційній юриспруденції. Водночас безпосередньо проблема співвідношення суверенної рівності держав і асиметрії реалізації державного суверенітету в конституційно-правовому вимірі залишається розкритою фрагментарно. Саме це зумовлює наукову доцільність окремого дослідження зазначеної проблематики, особливо з огляду на її практичне значення для України в умовах збройної агресії, трансформації безпекового середовища та пошуку ефективних механізмів захисту державного суверенітету.

Основний виклад.

Державний суверенітет у науці конституційного права традиційно розглядається як одна з базових категорій, через яку розкриваються природа державної влади, її верховенство, самостійність, повнота та незалежність. І. А. Куян визначає суверенітет як базову категорію інститутів і принципів конституційного права України, що безпосередньо пов'язана зі змістом державності та організацією публічної влади [1, с. 384–388]. У свою чергу Н. М. Пархоменко підкреслює, що суверенітет держави має не лише політичний, а й чітко виражений юридичний зміст, який охоплює верховенство державної влади всередині країни та її незалежність у зовнішніх відносинах

ISSN 3041-1793 Online
[2, с. 113–124]. Саме в такому значенні державний суверенітет виступає засадою конституційного ладу та однією з основних ознак сучасної держави.

Конституція України закріплює суверенітет як фундаментальну властивість української держави. Відповідно до статей 1 і 2 Конституції України Україна є суверенною і незалежною державою, а її суверенітет поширюється на всю її територію [9, ст. 1, 2]. У статті 5 Основного Закону закріплено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ [9, ст. 5]. Зазначене свідчить про тісний взаємозв'язок державного і народного суверенітету, а також про те, що державний суверенітет у конституційному сенсі не може зводитися лише до зовнішньополітичної незалежності, а охоплює весь комплекс умов, необхідних для самостійного функціонування держави як організації публічної влади.

Разом з тим державний суверенітет існує не ізольовано, а в системі міждержавних відносин, правовою основою яких є принцип суверенної рівності держав. Саме цей принцип покладено в основу Статуту Організації Об'єднаних Націй, який проголошує суверенну рівність усіх її членів [10, ст. 2]. Формально-юридично це означає, що всі держави, незалежно від їх території, чисельності населення, економічної могутності чи військового потенціалу, мають однаковий суверенний статус. У цьому аспекті суверенна рівність є логічним продовженням самої ідеї державного суверенітету, оскільки виключає визнання формально "вищих" і "нижчих" держав.

Однак сучасна практика свідчить, що юридична рівність держав не тотожна рівності їхніх фактичних можливостей щодо здійснення, забезпечення та захисту власного суверенітету. Саме тому науково виправданим видається розмежування суверенітету як формально-правової якості держави і реалізації суверенітету як фактичної суверенної спроможності. Л. Т. Рябовол, аналізуючи державний суверенітет в умовах глобалізації, обґрунтовує, що питання полягає не лише в наявності суверенітету як такого, а й у ступені можливого обмеження та реального обсягу його здійснення [4, с. 262–266]. М. Анциферова та В. Чорнописька також наголошують, що в умовах глобалізації держава дедалі частіше стикається з такими зовнішніми чинниками, які впливають на обсяг її реальної самостійності, не заперечуючи формально самого суверенного статусу [6, с. 39–44].

У цьому контексті доцільно говорити про асиметрію реалізації державного суверенітету. Її зміст полягає в тому, що держави, залишаючись юридично рівними, мають істотно різний обсяг фактичних можливостей для реалізації суверенних прав. Такі відмінності зумовлюються воєнно-політичним потенціалом, економічною спроможністю, інституційним статусом держави, рівнем міжнародної підтримки, наявністю союзницьких механізмів, а також здатністю впливати на зміст міжнародно-правових і політичних процесів. І. П. Дерев'янко, досліджуючи асиметрію у відносинах великих і

ISSN 3041-1793 Online

малих держав, слушно зазначає, що сучасні міжнародні відносини характеризуються не лише формальною рівністю, а й структурною нерівністю ресурсів і впливу, яка безпосередньо визначає поведінку держав на міжнародній арені [8, с. 7–18].

Водночас у конституційно-правовій площині така асиметрія повинна розглядатися не як заперечення суверенітету, а як показник різного рівня суверенездатності держави. Н. М. Пархоменко, аналізуючи сучасний концепт територіального суверенітету, підкреслює, що в умовах геополітичних викликів суверенітет держави дедалі більше залежить від її здатності реально контролювати територію, забезпечувати безпеку, підтримувати внутрішню політичну стабільність та протидіяти зовнішньому втручанню [5, с. 3–12]. Отже, сучасне осмислення суверенітету потребує врахування не лише його формально-нормативного закріплення, а й фактичних механізмів його здійснення.

Особливе місце у цьому питанні належить гарантіям державного суверенітету. У вітчизняній науці вони традиційно розглядаються як комплекс політичних, правових, економічних, інформаційних, організаційних і безпекових засобів, що забезпечують збереження незалежності, територіальної цілісності та верховенства державної влади. Саме таку логіку простежує І. Е. Берестова, аналізуючи конституційно-правову природу суверенітету через практику Конституційного Суду України [7, с. 484–501]. У цьому значенні суверенітет не є лише проголошеним станом, а передбачає реальний механізм підтримання державності, правопорядку та функціонування публічної влади.

Для України така постановка питання має безпосереднє практичне значення. Декларація про державний суверенітет України стала політико-правовою основою подальшого конституційного закріплення незалежності та визначила головні орієнтири української державності [3, с. 3–14]. Проте в умовах триваючої збройної агресії проблема суверенітету набуває не лише теоретичного, а й прикладного змісту. Відповідно до статті 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави [9, ст. 17]. Це означає, що Конституція України виходить із розуміння суверенітету як такого стану державності, який повинен бути забезпечений реальними політичними, правовими, інституційними та оборонними механізмами.

Саме війна особливо виразно оголила проблему асиметрії реалізації державного суверенітету. Формально Україна як суверенна держава має ті самі права, що й будь-яка інша держава: право на територіальну цілісність, політичну незалежність, вибір зовнішньополітичного курсу, захист від агресії та вільний розвиток власного конституційного ладу. Однак фактична

ISSN 3041-1793 Online

можливість реалізації цих прав залежить не лише від наявності норми, а й від оборонного потенціалу, міжнародної підтримки, зовнішньополітичних умов, наявності союзницьких механізмів та готовності інших держав захищати сам принцип суверенної рівності. За таких обставин проблема суверенітету перестає бути виключно питанням формального статусу і перетворюється на питання реальної спроможності держави зберігати й відстоювати себе.

Історично сучасний стан речей є наслідком трансформації самого розуміння зовнішнього виміру державного суверенітету. До міжвоєнного періоду право держави самостійно вирішувати питання війни і миру фактично розглядалося як одна зі складових її зовнішнього суверенітету. Перелом у цій логіці був нормативно закріплений Пактом Бріана—Келлога 1928 року, учасники якого засудили звернення до війни для врегулювання міжнародних спорів і відмовилися від неї як інструменту національної політики [11]. Подальший розвиток цієї тенденції знайшов відображення у Статуті Організації Об'єднаних Націй, який закріпив принцип суверенної рівності держав та заборону погрози силою і її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави [10].

Водночас сучасна міжнародно-політична практика свідчить, що формальна делегітимація права на війну не означає повного зникнення його політичних рудиментів. У діяльності окремих великих держав або наддержав простежується новітній вираз воєнного суверенітету, який полягає не у відкрито проголошеному "праві на війну", а у привілейованій здатності односторонньо визначати межі допустимого застосування сили, поширювати власні безпекові інтереси за межі національної території, проєктувати воєнно-політичний вплив на інші держави та розширено тлумачити власні повноваження у сфері зовнішньої дії. За таких умов воєнний суверенітет у сучасному розумінні вже не охоплює загального права на агресивну війну, однак у практиці окремих держав набуває форми привілейованої зовнішньої реалізації суверенітету, що ще раз підтверджує асиметричний характер його фактичного здійснення [10; 11].

Отже, у сучасних умовах державний суверенітет доцільно розглядати щонайменше у двох взаємопов'язаних вимірах. Перший — формально-юридичний, який ґрунтується на принципі суверенної рівності всіх держав і визнанні за ними однакового суверенного статусу. Другий — фактичний, який визначається реальним обсягом можливостей держави здійснювати, захищати і забезпечувати власний суверенітет. Саме на цьому рівні і виникає асиметрія, зумовлена різницею у ресурсах, статусі, союзницьких можливостях, оборонному потенціалі та рівні міжнародного впливу.

Таким чином, асиметрія реалізації державного суверенітету не скасовує принципу суверенної рівності держав, однак істотно впливає на його практичний зміст. У сучасному світі держави залишаються рівними за своїм

ISSN 3041-1793 Online

формально-правовим статусом, але дедалі більше відрізняються за фактичною здатністю реалізовувати суверенні права. Для України це означає необхідність переосмислення державного суверенітету не лише як конституційно закріпленого принципу, а і як комплексу реальних спроможностей держави до самозбереження, самозахисту та забезпечення власної політичної суб'єктності, а також перегляду підходів до доцільності делегування окремих суверенних повноважень наддержавним утворенням і колективного прийняття стратегічних державних рішень. Актуальні безпекові союзи та альянси не продемонстрували очікуваної та достатньої спроможності забезпечити сталість миру в міжнародному середовищі, належний захист суверенних прав держав та ефективне реагування на внутрішні дисонанси, що виникають між їх учасниками.

За сучасних умов державний суверенітет більше не може розглядатися як «табу» — самодостатній стримувальний чинник від зовнішнього втручання. Реальний рівень захищеності держави дедалі більше залежить від її ресурсної спроможності, оборонного потенціалу, союзницьких зв'язків та здатності забезпечити політичну підтримку з боку партнерів, «наявності карт». Такі підходи свідчать про посилення у міжнародних відносинах логіки права сили. Водночас питання про те, чи йдеться про довготривалу тенденцію еволюції міжнародного порядку, чи лише про ситуативний прояв політики сучасних гегемонів, залишається відкритим.

Висновки. У результаті дослідження зроблено висновок, що принцип суверенної рівності держав і надалі зберігає значення однієї з базових засад сучасного міжнародного та конституційного правопорядку, однак його практична реалізація в сучасних умовах має виразно асиметричний характер. Державний суверенітет доцільно розглядати не лише як формально єдину та неподільну юридичну властивість державної влади, а і як категорію, фактичне здійснення якої безпосередньо залежить від реального обсягу суверенних спроможностей держави. Така асиметрія зумовлюється воєнно-політичним потенціалом, економічною спроможністю, інституційним статусом держави, рівнем міжнародної підтримки, наявністю союзницьких механізмів, ядерним чинником, а також здатністю впливати на формування меж допустимого у міжнародних відносинах.

Обґрунтовано, що історично зовнішній вимір державного суверенітету охоплював право держави самостійно вирішувати питання війни і миру. Водночас Пакт Бріана—Келлога 1928 року та подальший розвиток міжнародного права, відображений у Статуті Організації Об'єднаних Націй, делегітимували війну як законний інструмент державної політики. Проте сучасна міжнародно-політична практика свідчить, що формальна делегітимація права на війну не означає повного зникнення його політичних

ISSN 3041-1793 Online
рудиментів. У діяльності окремих великих держав простежується новітній вираз воєнного суверенітету, що проявляється у привілейованій зовнішній реалізації суверенітету, розширеному тлумаченні допустимого застосування сили та здатності проєктувати власні безпекові інтереси за межі національної території. За таких умов асиметрія реалізації державного суверенітету не заперечує самого принципу суверенної рівності держав, однак істотно впливає на його фактичний зміст і засвідчує кризу рівномірності у застосуванні базових принципів сучасного правового порядку.

Для України зазначена проблематика має особливе значення в умовах триваючої збройної агресії, коли питання державного суверенітету набуває не лише теоретичного, а й безпосереднього практичного змісту, пов'язаного із забезпеченням національної безпеки, територіальної цілісності, політичної суб'єктності та збереження державності. За сучасних умов суверенітет держави більше не може розглядатися як самодостатній стримувальний чинник від зовнішнього втручання. Визначального значення набуває наявність у держави реальних ресурсів стримування, оборони, союзницької підтримки та внутрішньої інституційної стійкості. Саме тому ефективність суверенітету визначається не лише його конституційним проголошенням і міжнародним визнанням, а й реальними можливостями держави захищати, підтримувати і здійснювати його в умовах глобальних і безпекових викликів.

Зроблено висновок, що протидія асиметрії реалізації державного суверенітету потребує комплексного підходу, який має поєднувати конституційно-правові, безпекові та міжнародно-правові засоби. Такий підхід повинен охоплювати: послідовне нормативне відстоювання неприпустимості будь-яких форм зовнішнього примусу та посягання на суверенітет держав; зміцнення внутрішньої суверенездатності держави через розвиток її оборонного, економічного, інституційного та інформаційного потенціалу; формування реальних, а не декларативних міжнародних гарантій безпеки; удосконалення міжнародно-правових механізмів відповідальності за агресію та порушення суверенної рівності держав. За таких умов протидія асиметрії реалізації державного суверенітету має розглядатися не лише як завдання зовнішньої політики, а і як один із пріоритетів сучасного конституційного розвитку держави.

Література:

1. Куян І. А. «Суверенітет» як базова категорія інститутів і принципів конституційного права України // Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 384–388.

2. Пархоменко Н. М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. 2011. Вип. 14. С. 113–124.

3. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Декларація про державний суверенітет України: історичне значення і завдання для сучасності (до 30-річчя прийняття Декларації)

ISSN 3041-1793 Online
// Правова держава. 2020. Вип. 31. С. 3–14.4. Рябовол Л. Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 3 (43). С. 262–266.

5. Пархоменко Н. М. Сучасний концепт територіального суверенітету держави в аспекті геополітичних викликів // Український часопис конституційного права. 2024. № 3. С. 3–12.

6. Анциферова М., Чорнописька В. Обмеження державного суверенітету в умовах глобалізації: теоретико-правовий аспект // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2023. Т. 10. № 1 (37). С. 39–44.

7. Берестова І. Е. Питання суверенітету, незалежності та унітаризму в рішеннях і висновках Конституційного Суду України // Сучасний унітаризм: доктрина і практика. Київ, 2021. С. 484–501.

8. Дерев'янко І. П. Великі і малі держави: асиметрія відносин // Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2024. № 13. С. 7–18.

9. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.

10. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. [Електронний ресурс]. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text (дата звернення: 17.03.2026).

11. Пакт Бріана—Келлога (Паризький пакт) / Treaty between the United States and other Powers providing for the renunciation of war as an instrument of national policy, signed at Paris, August 27, 1928 [Електронний ресурс]. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp (дата звернення: 17.03.2026).

References:

1. Kuyan, I. A. (2012). Suverenitet yak bazova katehoriia instytutiv i pryntsypiv konstytutsiinoho prava Ukrainy ["Sovereignty" as a basic category of institutions and principles of constitutional law of Ukraine]. Almanakh prava – Almanac of Law, 3, 384–388.

2. Parkhomenko, N. M. (2011). Suverenitet derzhavy: sotsialno-politychna sutnist ta yurydychnyi zmist [State sovereignty: socio-political essence and legal content]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 18 "Ekonomika i pravo" – Scientific Journal of M. P. Drahomanov NPU. Series 18 "Economics and Law", 14, 113–124.

3. Shemshuchenko, Yu. S., & Skrypniuk, O. V. (2020). Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy: istorychne znachennia i zavdannia dlia suchasnosti (do 30-richchia pryiniattia Deklaratsii) [Declaration of State Sovereignty of Ukraine: historical significance and tasks for the present (to the 30th anniversary of its adoption)]. Pravova derzhava – Constitutional State, 31, 3–14.

4. Riabovol, L. T. (2019). Derzhavnyi suverenitet: naukovi pidkhody do vyznachennia poniattia i stupenia obmezhen v umovakh hlobalizatsii [State sovereignty: scientific approaches to defining the concept and the degree of limitations under globalization]. Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU "KPI". Political Science. Sociology. Law, 3(43), 262–266.

5. Parkhomenko, N. M. (2024). Suchasnyi kontsept terytorialnoho suverenitetu derzhavy v aspekti heopolitychnykh vyklykiv [The modern concept of territorial sovereignty of the state in the aspect of geopolitical challenges]. Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava – Ukrainian Journal of Constitutional Law, 3, 3–12.

6. Antsyferova, M., & Chornopyska, V. (2023). Obmezhennia derzhavnoho suverenitetu v umovakh hlobalizatsii: teoretyko-pravovyi aspekt [Limitations of state sovereignty under globalization: theoretical and legal aspect]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska

ISSN 3041-1793 Online
politekhnika". Seriia: Yurydychni nauky – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences, 10(1/37), 39–44.

7. Berestova, I. E. (2021). Pytannia suverenitetu, nezalezhnosti ta unitaryzmu v rishenniakh i vysnovkakh Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Issues of sovereignty, independence and unitarism in the decisions and opinions of the Constitutional Court of Ukraine]. In Suchasnyi unitaryzm: doktryna i praktyka [Modern unitarism: doctrine and practice] (pp. 484–501). Kyiv.

8. Derevianko, I. P. (2024). Velyki i mali derzhavy: asymetriia vidnosyn [Great and small states: asymmetry of relations]. Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty – International Relations: Theoretical and Practical Aspects, 13, 7–18.

9. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. (1996). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-BP

10. United Nations. (1945). Charter of the United Nations. Retrieved from https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text

11. Treaty between the United States and other Powers providing for the renunciation of war as an instrument of national policy, signed at Paris, August 27, 1928 [Kellogg–Briand Pact]. (1928). Retrieved from https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp.

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.9:355.01(100+477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1593-1602

Циганов Олег Григорович доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз, Інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8924-1139

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядаються зарубіжні моделі мобілізаційної підготовки та визначаються перспективи їх впровадження у процесі розвитку українського законодавства. Дослідження проводиться в умовах повномасштабної збройної агресії проти України, що значно підвищує значення мобілізації як ключового елементу політики національної безпеки.

Автор аналізує правові та організаційні засади систем мобілізації в Ізраїлі, Фінляндії, скандинавських країнах та США. Особливу увагу приділено інституціоналізації резервних сил, правовим механізмам обов'язкової військової служби та інтеграції мобілізації в ширші національні стратегії забезпечення стійкості.

Підкреслюється, що сучасні системи мобілізації виходять за межі традиційних військових рамок і включають економічні, адміністративні та суспільні виміри.

Ізраїльська модель характеризується постійною мобілізаційною готовністю та потужною системою резерву, що забезпечує можливості швидкого розгортання. Фінська модель базується на концепції всеосяжної безпеки, поєднуючи військові зобов'язання з цивільною готовністю та конституційними обов'язками. Скандинавські країни реалізують концепцію «тотальної оборони», інтегруючи громадянське суспільство в структури національної оборони. Модель Сполучених Штатів Америки демонструє важливість правових гарантій для резервістів та балансу між добровільною та обов'язковою службою.

У статті обґрунтовується, що ефективність мобілізації залежить не лише від кількісних можливостей людських ресурсів, а насамперед від якості правового регулювання, чіткості процедур, інституційної координації та довіри громадськості до державних інституцій. Стверджується, що Україна має застосовувати системний підхід до розробки законодавства про мобілізацію, враховуючи найкращі міжнародні практики та зберігаючи національні особливості.

ISSN 3041-1793 Online

Як результат, автор пропонує ключові напрямки вдосконалення українського законодавства, зокрема інституціоналізацію резервних сил, цифровізацію військового обліку, посилення правових гарантій для мобілізованих осіб та інтеграцію механізмів мобілізації в систему національної стійкості. Отримані висновки можуть бути використані у законодавчій діяльності та подальших наукових дослідженнях у сфері права безпеки та оборони.

Ключові слова: мобілізаційна підготовка; воєнний стан; мобілізація населення; військовий обов'язок; права людини; розвиток законодавства України.

Tsyhanov Oleh Hryhorovych Doctor of Law, Associate Professor, Leading Research Fellow at the Department of Scientific and Legal Expertise, Institute of Lawmaking and Scientific and Legal Expertise of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8924-1139.

FOREIGN EXPERIENCE IN MOBILIZATION PREPARATION AND ITS APPLICATION IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LEGISLATION

Abstract. This article examines foreign models of mobilization preparation and identifies the prospects for their implementation in the development of Ukrainian legislation. The study is conducted against the backdrop of full-scale armed aggression against Ukraine, which significantly heightens the importance of mobilization as a key element of national security policy.

The author analyzes the legal and organizational foundations of mobilization systems in Israel, Finland, Northern European countries, and the United States. Particular attention is paid to the institutionalization of reserve forces, legal mechanisms for compulsory military service, and the integration of mobilization into broader national strategies for ensuring resilience. It is emphasized that modern mobilization systems go beyond traditional military frameworks and include economic, administrative, and societal dimensions.

The Israeli model is characterized by constant mobilization readiness and a robust reserve system that ensures rapid deployment capabilities. The Finnish model is based on the concept of comprehensive security, combining military obligations with civilian preparedness and constitutional duties. The Nordic countries implement the concept of "total defense," integrating civil society into national defense structures. The U.S. model demonstrates the importance of legal safeguards for reservists and the balance between voluntary and compulsory service.

The article argues that the effectiveness of mobilization depends not only on the quantitative capacity of human resources, but above all on the quality of legal

ISSN 3041-1793 Online
regulation, the clarity of procedures, institutional coordination, and public trust in state institutions. It is argued that Ukraine should adopt a systematic approach to developing mobilization legislation, taking into account best international practices while preserving national characteristics.

As a result, the author proposes key directions for improving Ukrainian legislation, including the institutionalization of reserve forces, the digitization of military registration, the strengthening of legal guarantees for mobilized persons, and the integration of mobilization mechanisms into the national resilience system. The conclusions can be used in legislative activities and further scientific research in the field of security and defense law.

Keywords: mobilization preparation; martial law; mobilization of the population; military duty; human rights; development of Ukrainian legislation.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України мобілізаційна підготовка набула ознак системного інструменту функціонування держави у воєнний період. Вона трансформувалася з епізодичного механізму реагування на загрози у складову безпекової політики, що охоплює правові, організаційні, соціально-економічні та інформаційні компоненти.

Чинна нормативно-правова база України визначає мобілізаційну підготовку як комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів держави, які здійснюються в мирний час й спрямовані на забезпечення переведення національної економіки, державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду [1]. Водночас практика реалізації мобілізаційної підготовки виявляє низку проблем: недостатню процедурну визначеність, фрагментарність нормативного регулювання, складність координації між суб'єктами владних повноважень тощо.

За таких умов особливої актуальності набуває звернення до зарубіжного досвіду, що дозволяє визначити ефективні моделі правового забезпечення мобілізаційної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти мобілізаційної підготовки досліджувалися у працях вітчизняних учених.

Так, Я. І. Євсюкова обґрунтовує необхідність порівняльного аналізу моделей мобілізації [2], Б. В. Бойко розглядає мобілізацію як об'єкт публічного адміністрування [3], а В. М. Братковський і О. Б. Чорномаз аналізують її адміністративно-деліктне забезпечення [4].

Проблеми суб'єктного складу мобілізації досліджує О. Ю. Савинець [5]. У свою чергу, П. П. Богуцький та С. М. Скуріхін розглядають мобілізацію як складову військового права [6].

ISSN 3041-1793 Online

У зарубіжній науці дослідження мобілізації здійснюється у ширшому контексті надзвичайних повноважень держави. Так, О. Гросс і Ф. Ні Аолайн підкреслюють необхідність правового контролю за реалізацією таких повноважень [7, с. 45–47], тоді як А. Барак обґрунтовує принцип пропорційності як ключовий стандарт обмеження прав людини [8, с. 131–134].

Також потрібно вказати, що в зарубіжних країнах проблематика мобілізаційної підготовки досліджується як у межах військового, так і адміністративного права. Зокрема, у праці М. Хадар та Т. Хяккінена доведено, що системи мобілізаційної підготовки Ізраїлю та Фінляндії базуються на поєднанні загального військового обов'язку та формування високого рівня готовності населення до оборони держави [9].

У сучасних дослідженнях також підкреслюється трансформація інституту військового обов'язку: від традиційної мобілізації до гнучких моделей резерву, що адаптуються до соціальних змін і нових безпекових викликів [10]. Крім того, у порівняльних дослідженнях мобілізаційного планування зазначається, що сучасні системи мобілізації формуються як інтегровані механізми, що поєднують військові та цивільні компоненти [11].

Варто зауважити, що, незважаючи на певні доробки у сфері мобілізаційної підготовки, в наукових працях українських вчених відсутній комплексний підхід до адаптації зарубіжного досвіду саме у площині розвитку законодавства України, що зумовлює необхідність даного дослідження.

Метою статті є визначення особливостей зарубіжних моделей мобілізаційної підготовки та обґрунтування напрямів їх використання у розвитку законодавства України.

Виклад основного матеріалу. В сучасній правовій доктрині мобілізаційна підготовка розглядається не лише як сукупність організаційних заходів щодо комплектування збройних сил, а як складний міжгалузевий інститут, що поєднує норми конституційного, адміністративного та військового права і виступає в якості важливої складової системи національної безпеки та стійкості держави. Такий підхід дозволяє досліджувати мобілізацію як елемент функціонування держави в особливому правовому режимі, що супроводжується підвищеним рівнем публічно-владного впливу та можливістю обмеження прав і свобод людини в межах, визначених законом.

Зарубіжна практика свідчить про існування різних моделей мобілізаційної підготовки, які відрізняються за рівнем централізації, ступенем участі населення та обсягом правових гарантій. Водночас ефективність цих моделей визначається системністю нормативного регулювання, узгодженістю діяльності суб'єктів та рівнем суспільної довіри до державних інституцій.

Ізраїльська модель мобілізаційної підготовки. Ізраїль реалізує модель постійної мобілізаційної готовності, яка ґрунтується на загальному військовому обов'язку, високому рівні інституціоналізації резерву та нормативно

ISSN 3041-1793 Online

закріпленій взаємодії держави і суспільства у сфері оборони. Базовим нормативним актом є *Defence Service Law (Consolidated Version), 1986* [12], який визначає порядок призову, проходження військової служби та перебування у резерві.

Ключовою особливістю ізраїльської моделі є те, що резерв не має допоміжного характеру, а виступає структурним ядром оборонної системи. Після проходження строкової служби громадяни підлягають регулярним військовим зборам, що забезпечує підтримання їхньої бойової готовності та оперативну здатність до розгортання військ.

У науковій літературі підкреслюється, що ефективність такої моделі зумовлена високим рівнем інституційної взаємодії між державою та суспільством, а також сформованою культурою мобілізаційної готовності [13; 14].

Варто наголосити, що ізраїльська модель демонструє приклад поєднання:

- централізованого управління;
- правової визначеності процедур мобілізації;
- постійно функціонуючого резерву;
- високого рівня легітимності мобілізаційних заходів.

Це дозволяє забезпечити швидке реагування на безпекові загрози та мінімізувати часові витрати на розгортання військ.

Фінська модель: мобілізація як елемент національної стійкості. Фінляндія реалізує модель мобілізаційної підготовки, яка інтегрована у концепцію всеохоплюючої (*comprehensive*) безпеки, що передбачає поєднання військових, цивільних та економічних елементів оборони держави.

Нормативною основою є *Conscription Act (1438/2007)* [15], а також положення *Конституції Фінляндії (Section 127)* [16], які прямо встановлюють обов'язок громадян брати участь у національній обороні.

Особливістю фінської моделі є формування масштабного мобілізаційного резерву, який дозволяє у разі необхідності розгорнути значні військові сили у короткий строк. За даними досліджень, система резерву забезпечує готовність сотень тисяч підготовлених осіб [17; 18].

Важливим елементом мобілізаційної підготовки виступають також:

- системність правового регулювання;
- чіткість процедур мобілізації;
- високий рівень довіри до державних інституцій.

Як зазначають дослідники, саме поєднання правової визначеності та суспільної довіри забезпечує ефективність мобілізаційної системи Фінляндії [19]. Таким чином, фінська модель демонструє, що мобілізація може бути не лише військовим інструментом, а й складовою ширшої системи національної стійкості.

ISSN 3041-1793 Online

Скандинавська концепція «тотальної оборони». Скандинавські держави, зокрема Швеція, розвивають концепцію «тотальної оборони» (*total defence*), яка передбачає інтеграцію військових та цивільних компонентів у єдину систему забезпечення безпеки.

Нормативною основою є, зокрема, *Act on Total Defence Duty (1994:1809)* [20], який визначає обов'язки громадян щодо участі у функціонуванні оборонної системи, включаючи як військову, так і цивільну службу.

Сутність цієї моделі полягає у тому, що мобілізаційна підготовка:

- інтегрується у систему державного управління;
- пов'язується з економічним плануванням;
- охоплює сферу освіти, охорони здоров'я, інфраструктури;
- передбачає залучення приватного сектору.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що концепція «тотальної оборони» забезпечує високий рівень стійкості держави до кризових ситуацій [21; 22]. Важливо, що така модель передбачає не лише мобілізацію ресурсів, а й інституційну готовність суспільства до функціонування в умовах кризи.

Американська модель: резерв і правові гарантії. США реалізують модель мобілізації, що базується на поєднанні професійної армії та резервних компонентів. Її нормативною основою є положення *Title 10 United States Code* [23], які регламентують порядок формування, підготовки та залучення резервістів.

Особливістю американської моделі є:

- чітка правова регламентація мобілізаційних процедур;
- розмежування повноважень між різними рівнями влади;
- наявність розвиненої системи соціальних гарантій.

Зокрема, Закон *Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act (USERRA, 1994)* [24] гарантує збереження робочого місця та соціальних прав осіб, призваних на військову службу.

Як зазначається у дослідженнях американських науковців Девіда та Меді Сегалів, саме наявність ефективних правових гарантій є одним із ключових чинників довіри до мобілізаційної системи [25]. Таким чином, американська модель демонструє, що ефективна мобілізація неможлива без належного правового забезпечення соціального захисту мобілізованих осіб.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що ефективність мобілізаційної підготовки визначається не лише обсягом мобілізаційних ресурсів, а насамперед якістю правового регулювання та рівнем інституційної координації.

Зарубіжні моделі демонструють, що ключовими елементами ефективної мобілізаційної системи є:

- наявність підготовленого резерву;

ISSN 3041-1793 Online

- процедурна визначеність;
- інтеграція з концепцією національної стійкості;
- забезпечення правових гарантій.

Має рацію Б. В. Бойко наголошуючи, що відсутність цих універсальних характеристик призводить до зниження ефективності мобілізаційної політики [3, с. 519].

Порівняльний аналіз зарубіжних моделей мобілізаційної підготовки дозволяє виявити їхні спільні та відмінні риси, а також визначити найбільш ефективні підходи до її організації. Це, у свою чергу, дозволяє сформулювати низку пріоритетних напрямів розвитку законодавства України у зазначеній сфері, а саме:

1) доцільним є *інституціоналізація резерву* як самостійного правового інституту, що передбачає чітке нормативне визначення його статусу, порядку функціонування та взаємодії з іншими елементами оборонної системи;

2) необхідним є *удосконалення процедур мобілізації,* зокрема шляхом усунення нормативних колізій та забезпечення правової визначеності;

3) важливим напрямом є *цифровізація військового обліку*, що передбачає інтеграцію державних реєстрів та автоматизацію управлінських процесів;

4) слід посилити *соціальні та правові гарантії мобілізованих осіб*, що відповідає підходам, закріпленим у зарубіжному законодавстві;

5) мобілізаційна підготовка має бути інтегрована у систему *національної стійкості*, що передбачає взаємодію державних органів, бізнесу та громадянського суспільства.

Зарубіжний досвід свідчить про необхідність формування комплексної моделі мобілізації, що поєднує військові та цивільні елементи. Водночас адаптація зарубіжного досвіду повинна здійснюватися з урахуванням національних особливостей, зокрема умов воєнного стану, правової системи та інституційної спроможності держави. Це дозволить сформувати ефективну та легітимну систему мобілізації в умовах воєнного стану.

Література:

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text (дата звернення: 27.03.2026).

2. Євсюкова Я. І. Мобілізаційна підготовка та мобілізація: українська та зарубіжна модель. *Форум права*. 2010. № 1. С. 100-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_1_18 (дата звернення: 27.03.2026).

3. Бойко Б. В. Мобілізаційна підготовка та мобілізація як об’єкти публічного адміністрування: теоретико-правові питання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 515–521. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/317212/307734 (дата звернення: 27.03.2026).

4. Братковський В. М., Чорномаз О. Б. Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації і його охорона за допомогою адміністративно-деліктних норм.

ISSN 3041-1793 Online
Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2025. Вип. 88, ч. 2. С. 286–292. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/330086/319560 (дата звернення: 27.03.2026).

5. Савинець О. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2018. № 3-1 (31). С. 49–53.

6. Богуцький П. П., Скуріхін С. М. Основи військового права України: курс лекцій. 2-ге вид., перероб. та доп. Одеса : Фенікс, 2011. 343 с.

7. Gross O., Ni Aolain F. Law in Times of Crisis: Emergency Powers in Theory and Practice. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 516 p.

8. Barak A. Proportionality: Constitutional Rights and their Limitations (Cambridge Studies in Constitutional Law Book 2). New York, N.Y.: Cambridge University Press. 2012. 615 p. DOI: 10.1017/CBO9781139165100.

9. Hadar M., Häkkinen T. Conscription and Willingness to Defend as Cornerstones of National Defense in Israel and Finland. *Journal of Political & Military Sociology*. 2020. Vol. 47, No. 2. P. 188–218. DOI: 10.5744/jpms/2020/2004.

10. Jonsson E., Berndtsson J., Dandeker C. et al. Multifaceted Conscription: A Comparative Study of Six European Countries. *Scandinavian Journal of Military Studies*. 2024. Vol. 7, No. 1. P. 19–33. DOI: 10.31374/sjms.166.

11. Lundmark S., Mazur J., Schwindt K. et al. Modernizing Military Conscription: Models, Practices, and Lessons from Around the Globe. Santa Monica, CA : RAND Corporation, 2024. 88 p. URL: www.rand.org (дата звернення: 27.03.2026).

12. Defence Service Law (Consolidated Version), 1986 (Israel). URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/244_001.htm (дата звернення: 27.03.2026).

13. Kober A. Israeli Defense Doctrine: Foundations and Evolution. London : Routledge, 2016. 224 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315555770.

14. Cohen S. A. Israel and Its Army: From Cohesion to Confusion. London : Routledge, 2008. 264 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203892118.

15. Conscription Act (1438/2007) (Finland). URL: https://www.finlex.fi/en/-laki/kaannokset/2007/en20071438.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

16. Constitution of Finland (731/1999). URL: https://www.finlex.fi/en/laki/-kaannokset/1999/en19990731.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

17. Mälksoo L. Comprehensive security in Finland // New ideas for total defence. Warsaw : Centre for Eastern Studies, 2018. P. 15–32.

18. Tiilikainen T. Resilience and the Strategic Compass // The Strategic Compass: New bearings for EU security and defence? (Chaillot Paper No. 171). Paris : EU Institute for Security Studies, 2021. P. 25–36. DOI: https://doi.org/10.2815/496730.

19. Forsberg T. Finland's Security Policy: From Neutrality to NATO? *Journal of Peace Research*. 2016. Vol. 53(2). P. 1–14. DOI: https://doi.org/10.1177/0022343315626772.

20. Act on Total Defence Duty (1994:1809) (Sweden). URL: https://www.riksdagen.se (дата звернення: 27.03.2026).

21. Bergman A. Swedish Total Defence : A Resilience Model for the 21st Century. Stockholm : Swedish Defence University, 2020. 48 p.

22. MSB – Swedish Civil Contingencies Agency. Resilience and Total Defence in Sweden : Reports and Strategic Guidelines. Stockholm : MSB Publishing, 2020. 34 p.

23. Title 10, United States Code (Armed Forces). URL: https://uscode.house.gov (дата звернення: 27.03.2026).

ISSN 3041-1793 Online

24. Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act (USERRA), 1994. URL: https://www.dol.gov/agencies/vets/programs/userra (дата звернення: 27.03.2026).

25. Segal D., Segal M. America's Military Population. *Population Bulletin*. 2004. Vol. 59, No. 4. P. 3–40. URL: https://www.prb.org/wp-content/uploads/2005/12/59.4AmericanMilitary.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

***References*:**

1. Zakon Ukrayiny «Pro mobilizatsiynu pidhotovku ta mobilizatsiyu» : vid 21 zhovtnya 1993 roku, № 3543-XII [Low of Ukraine «On mobilization preparation and mobilization» No. 3543-XII. (1993, October 21)]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved March 27, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text [in Ukrainain].

2. Yevsiukova, Ya. I. (2010). Mobilizatsiina pidhotovka ta mobilizatsiia: ukrainska ta zarubizhna model [Mobilization preparation and mobilization: Ukrainian and foreign model]. *Forum prava*, (1), 100–106. Retrieved March 27, 2026, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_1_18 [in Ukrainian].

3. Boiko, B. V. (2024). Mobilizatsiina pidhotovka ta mobilizatsiia yak ob'iekty publichnoho administruvannia: teoretyko-pravovi pytannia [Mobilization preparation and mobilization as objects of public administration: Theoretical and legal issues]. *Analytical and Comparative Jurisprudence, (6), 515–521*. Retrieved March 27, 2026, from http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/317212/307734. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.88 [in Ukrainian].

4. Bratkovskyi, V. M., & Chornomaz, O. B. (2025). Pravove rehuliuvannia mobilizatsiinoi pidhotovky ta mobilizatsii i yoho okhorona za dopomohoiu administratyvno-deliktnykh norm [Legal regulation of mobilization preparation and mobilization and its protection with the help of administrative and tort norms]. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 88(2), 286–292. Retrieved March 27, 2026, from http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/330086/319560. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.44 [in Ukrainian].

5. Savynets, O. (2018). Sub'iekty administratyvno-pravovoho zabezpechennia mobilizatsii Zbroinykh Syl Ukrainy [Subjects of administrative and legal support for the mobilization of the Armed Forces of Ukraine]. *National Law Journal: Theory and Practice*, 3-1(31), 49–53. [in Ukrainian].

6. Bohutskyi, P. P., & Skurikhin, S. M. (2011). *Osnovy viiskovoho prava Ukrainy: kurs lektsii [Fundamentals of military law of Ukraine: A course of lectures]* (2nd ed.). Odesa: Feniks. [in Ukrainian].

7. Gross, O., & Ni Aolain, F. (2006). *Law in times of crisis: Emergency powers in theory and practice*. Cambridge University Press.

8. Barak, A. (2012). *Proportionality: Constitutional rights and their limitations* (Cambridge Studies in Constitutional Law Book 2). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139165100.

9. Hadar, M., & Häkkinen, T. (2020). Conscription and willingness to defend as cornerstones of national defense in Israel and Finland. *Journal of Political & Military Sociology*, 47(2), 188–218. https://doi.org/10.5744/jpms/2020/2004.

10. Jonsson, E., Berndtsson, J., & Dandeker, C. (2024). Multifaceted conscription: A comparative study of six European countries. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 7(1), 19–33. https://doi.org/10.31374/sjms.166.

11. Lundmark, S., Mazur, J., & Schwindt, K. (2024). *Modernizing military conscription: Models, practices, and lessons from around the globe*. RAND Corporation. Retrieved March 27, 2026, from https://www.rand.org.

ISSN 3041-1793 Online

12. Defence Service Law (Consolidated Version), 1986 (Israel). (1986). Retrieved March 27, 2026, from https://www.nevo.co.il/law_html/law01/244_001.htm.

13. Kober, A. (2016). *Israeli defense doctrine: Foundations and evolution*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315555770.

14. Cohen, S. A. (2008). *Israel and its army: From cohesion to confusion*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203892118.

15. Conscription Act (1438/2007) (Finland). Retrieved March 27, 2026, from https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2007/en20071438.pdf.

16. Constitution of Finland (731/1999). Retrieved March 27, 2026, from https://www .finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf.

17. Mälksoo, L. (2018). Comprehensive security in Finland. In *New ideas for total defence (OSW Report)*. Warsaw: Centre for Eastern Studies.

18. Tiilikainen, T. (2021). Resilience and the strategic compass. In *The strategic compass: New bearings for EU security and defence?* (Chaillot Paper No. 171). EU Institute for Security Studies. https://doi.org/10.2815/496730.

19. Forsberg, T. (2016). Finland's security policy: From neutrality to NATO? *Journal of Peace Research*, 53(2), 1–14. https://doi.org/10.1177/0022343315626772.

20. Act on Total Defence Duty (1994:1809) (Sweden). Retrieved March 27, 2026, from https://www.riksdagen.se.

21. Bergman, A. (2020). *Swedish total defence: A resilience model for the 21st century*. Swedish Defence University.

22. MSB – Swedish Civil Contingencies Agency. (2020). Resilience and total defence in Sweden: Reports and strategic guidelines. MSB Publishing. *Resilience and total defence in Sweden: Reports and strategic guidelines*.

23. Title 10, United States Code (Armed Forces). (n.d.). Retrieved March 27, 2026, from https://uscode.house.gov.

24. Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act (USERRA). (1994). Retrieved March 27, 2026, from https://www.dol.gov/agencies/vets/programs/userra.

25. Segal, D. R., & Segal, M. W. (2004). America's military population. *Population Bulletin*, 59(4), 3–40. Retrieved March 27, 2026, from https://www.prb.org/wp-content/uploads/2005/12/59.4AmericanMilitary.pdf.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.98:343.13
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1603-1614

Черненко Тетяна Віталіївна здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Державного податкового університету Навчально-наукового інституту економічної безпеки та митної справи, м. Ірпінь

Яцик Тетяна Петрівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансових розслідувань та економічної безпеки Навчально-наукового інституту економічної безпеки та митної справи Державного податкового університету, м. Ірпінь, https://orcid.org/0000-0003-4207-4633

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПІД ЧАС ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження теоретичних та практичних аспектів організації та проведення обшуку під час розслідування фінансових кримінальних правопорушень. Обгрунтовано, що стрімка цифровізація фінансового сектору змінила природу доказової бази: замість фізичних об’єктів центром пошуку стають цифрові сліди, хмарні сховища та віртуальні активи. Доведено, що традиційні методи обшуку в сучасних умовах є малоефективними, оскільки місце проведення слідчої дії трансформується з конкретної географічної точки у сукупність інформаційних вузлів.

Досліджено три основні етапи обшуку: підготовчий, робочий та заключний. Особливу увагу приділено необхідності формування мультидисциплінарних груп із залученням ІТ-спеціалістів, криптографів та аудиторів для забезпечення допустимості доказів у суді. Автор деталізує тактику роботи з цифровими активами, зокрема процедуру зняття «дампів» оперативної пам’яті для отримання ключів шифрування та запобігання дистанційному знищенню даних через «тривожні кнопки».

Окремий акцент зроблено на проблемних питаннях вилучення даних із хмарних сервісів (iCloud, Google Drive, AWS тощо) та специфіці пошуку засобів доступу до криптовалют: апаратних гаманців, seed-фраз і приватних ключів. У роботі критично проаналізовано практику застосування ч. 3 ст. 233 КПК України щодо «невідкладних обшуків», що часто призводить до процесуального свавілля та порушення конституційних прав громадян.

Аналізуються міжнародні стандарти та прогнози Interpol щодо нових загроз, таких як «Agentic AI» що здатен самостійно здійснювати фінансові махінації, що вимагає від правоохоронних органів України впровадження новітніх стратегій розслідування вже з 2026 року. Стаття має практичне

ISSN 3041-1793 Online
значення для слідчих, прокурорів та адвокатів, які спеціалізуються на економічних злочинах.

Ключові слова: фінансові розслідування, кримінальне правопорушення, фінансові злочини, обшук, електронні докази, кримінальне провадження.

Chernenko Tetiana Vitaliivna Bachelor Student of the Educational and Scientific Institute of Economic Security and Customs of the State Tax University, Irpin

Yatsyk Tetiana Petrivna Candidate in Law Sciences (Ph.D), Docent, Associate Professor of the Department of Financial Investigations and Economic Security of the Educational and Scientific Institute of Economic Security and Customs of the State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0000-0003-4207-4633

FEATURES OF ORGANIZING AND CONDUCTING SEARCHES DURING FINANCIAL INVESTIGATIONS

Abstract. The article provides a comprehensive study of the theoretical and practical aspects of organizing and conducting searches during the investigation of financial crimes. It is substantiated that the rapid digitalization of the financial sector has fundamentally altered the nature of the evidence base: instead of physical objects, the focus of searches has shifted to digital footprints, cloud storage, and virtual assets. It is proven that traditional search methods are becoming ineffective in modern conditions, as the location of the investigative action transforms from a specific geographical point into a complex of information nodes.

The research examines three main stages of a search: preparatory, operational, and concluding. Particular attention is paid to the necessity of forming multidisciplinary teams involving IT specialists, cryptographers, and auditors to ensure the admissibility of evidence in court. The author details the tactics for handling digital assets, specifically the procedure for obtaining RAM "dumps" to retrieve encryption keys and prevent remote data destruction via "panic buttons."

A distinct emphasis is placed on the problematic issues of extracting data from cloud services (iCloud, Google Drive, AWS, etc.) and the specifics of locating access tools for cryptocurrencies: hardware wallets, seed phrases, and private keys. The work critically analyzes the practical application of Part 3, Article 233 of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding "urgent searches," which often leads to procedural arbitrariness and violations of citizens' constitutional rights.

The study analyzes international standards and Interpol's forecasts regarding emerging threats, such as «Agentic AI» capable of autonomously committing financial fraud. This necessitates the implementation of cutting-edge investigation

ISSN 3041-1793 Online
strategies by Ukrainian law enforcement agencies starting as early as 2026. The article holds practical value for investigators, prosecutors, and defense attorneys specializing in economic crimes.
Keywords: financial investigations, criminal offense, financial crimes, search, electronic evidence, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Стрімка цифровізація фінансового сектору призвела до появи принципово нових викликів для органів досудового розслідування. Традиційні методи проведення обшуку, сформовані на засадах фізичного пошуку матеріальних об'єктів в сучасних умовах є малоефективними. Місце проведення обшуку перестає бути конкретною географічною точкою, а стає сукупністю інформаційних вузлів; ключові докази існують виключно у формі цифрового коду, розподіленого між хмарними сховищами.

Чинне процесуальне законодавство України суттєво відстає від викликів, з якими стикаються органи досудового розслідування на практиці. Зокрема, часто виникає суперечність між необхідністю негайного вилучення цифрових активів та встановленими процедурними вимогами щодо відповідного санкціонування таких дій слідчим суддею.

Відсутність чіткої методики вилучення окремих електронних доказів, роботи з хмарними сховищами та зашифрованою інформацією призводить до визнання таких доказів «недопустимими» через недотримання «ланцюга зберігання» або технічні помилки при копіюванні інформації. Відповідно виникає необхідність в науковому обґрунтуванні нових тактичних прийомів проведення обшуку, які б відповідали сучасним викликам та дозволили б ефективно поєднувати примусовий характер даної слідчої (розшукової) дії з необхідністю захисту прав суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему тактики проведення обшуку при розслідуванні фінансових правопорушень досліджувало чимало провідних представників української школи криміналістики та кримінального процесу. Серед них можна виділити В. П. Бахіна, В. Ю. Шепітька, В. Г. Гончаренко, К.О. Чаплинського, Є. В. Бондаренко та багато інших.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, аналіз публікацій свідчить про відсутність єдиного методу проведення обшуку в умовах функціонування розгалужених хмарних систем. Багато дослідників акцентують увагу або лише на процесуальних сторонах питання (ухвала суду, участь адвоката), або на спеціалізованих технічних засобах копіювання даних. Проте проблема поєднання цих підходів у межах однієї слідчої дії під час розслідування складних фінансових схем, де докази паралельно існують у паперовому, цифровому та хмарному вигляді, залишається не до кінця вивченою. Саме ця прогалина зумовлює необхідність подальшого наукового

ISSN 3041-1793 Online
пошуку та обґрунтування методики інтегрованого обшуку, що й становить основний зміст цієї статті.

Мета статті – обґрунтування методики проведення інтегрованого обшуку, який дозволяє ефективно виявляти та вилучати докази у складних фінансових схемах, де інформація паралельно існує у паперовому, цифровому та хмарному вигляді.

Виклад основного матеріалу. Обшук як процесуальна дія посідає центральне місце серед інших слідчих (розшукових) дій і є досить таки радикальним способом збору доказів. Обшуки проводяться під час розслідування різного роду кримінальних правопорушень – сюди входять не тільки фінансові, але й інші злочини: проти власності, життя та здоров'я особи тощо.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) метою обшуку є «пошук та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб» [1]. Проте слід все ж зазначити, що обшук – це слідча (розшукова) дія саме примусового характеру, оскільки передбачає раптове та вимушене обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян тощо. Саме тому КПК України передбачає отримання ухвали слідчого судді перед проведенням такої слідчої (розшукової) дії.

Численні зловживання, так званим винятком, який передбачає проведення «невідкладних обшуків», тільки підкреслюють важливість судового контролю як єдиного засобу проти процесуального свавілля. Норма ч. 3. ст. 233 КПК України часто є підставою для легалізації доказів, здобутих незаконним шляхом, а також чудовою «можливістю» проігнорувати принцип недорканності житла та іншого володіння особи.

У справах про фінансові правопорушення «невідкладність» зазвичай обґрунтовується ризиком дистанційного знищення електронних доказів, але як показує практика, правоохоронні органи нерідко трактують поняття «невідкладності» надто широко, ігноруючи обов'язок отримання санкції суду.

Подібні порушення та ігнорування прав та свобод особи, передбачених не лише Конституцією України (зокрема, ст. 30) [2], але й значною кількістю міжнародних угод та документів, свідчать про виникнення небезпечного прецеденту, коли винятковий механізм стає загальним правилом.

Правоохоронні органи під час розслідування кримінальних правопорушень все частіше використовують ч. 3 ст. 233 КПК України [1], ігноруючи ст. 234, що призводить до того, що слідчі несанкціоновано потрапляють на підприємства, будучи технічно та фактично не підготовленими до роботи з тими об'єктами, які вони знаходять.

ISSN 3041-1793 Online

За останні роки фінансові правопорушення сильно трансформувались: пошук все частіше зосереджений не на матеріальних предметах, а на нематеріальних активах – цифрових слідах, зашифрованих базах даних тощо. Розслідування таких злочинів, а також проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуків, потребує довгого тактичного планування та високої професійної підготовки слідчих, експертів та інших осіб, які беруть участь в розслідуванні.

Як зазначають науковці, при розслідуванні фінансових правопорушень важливо зібрати багатопрофільну або цільову групу фахівців, до якої будуть входити слідчі з досвідом роботи щодо виявлення складних злочинних схем, відстеження фінансового сліду, а також технічними знаннями щодо отримання доступу до комп'ютерних файлів тощо [3, с. 51]. Професійно підготовлена та висококваліфікована слідча група здатна оперативно діяти під час проведення обшуків, правильно організовувати фіксацію процесуальних дій, а також забезпечувати належне виявлення і вилучення доказів незалежно від форми їх існування.

Системне ігнорування вимог закону не лише порушує права особи, а й свідчить про низький рівень підготовки правоохоронців. Натомість якісне розслідування злочинів, особливо фінансових, вимагає не агресивних і хаотичних дій, а чіткого дотримання методики.

Ефективність обшуку закладається ще на етапі підготовки і забезпечується не раптовістю, а ретельною підготовкою до кожного з його етапів [4, с. 207].

Організаційно-тактичні особливості проведення обшуку проявляються на кожному з етапів здійснення цієї слідчої (розшукової) дії.

Існують наступні етапи проведення обшуку: 1) підготовчий; 2) робочий; 3) заключний, на якому відбувається фіксація ходу та результатів обшуку [5].

На підготовчому етапі доцільно попередньо зібрати всю можливу інформацію про об'єкт, структуру власності та управління; на основі наявної інформації та можливих сценаріїв сформувати слідчо-оперативну групу, а вже потім розробляти покроковий план дій.

Саме тактичне рішення про проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії, в тому числі і обшуку, складається з трьох частин: інформаційної, яка передбачає аналіз фактів; організаційної, на якій відбувається розподіл ролей, та операційної, де визначається послідовність дій. Приймаючи рішення, слідчий повинен передбачити модель можливої поведінки підозрюваних, врахувати наявність у багатьох сучасних компаній заздалегідь розроблених алгоритмів дій під час обшуку та по максимуму продумати можливі сценарії.

Після збору інформації та аналізу доступних фактів формується слідча група. Як вже зазначалось раніше, доцільно сформувати висококваліфіковану команду.

ISSN 3041-1793 Online

Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України слідчий, прокурор можуть залучити до проведення обшуку спеціаліста [1]. Це може бути спеціаліст-економіст (аудитор), ІТ-спеціаліст, спеціаліст із криптографії тощо.

При виборі тактики залучення спеціаліста до обшуку необхідно враховувати функції, які він виконує, а вже потім ознайомлювати його із завданням, властивостями знарядь, інших об'єктів чи документів, розташування яких може мати пошукове значення, та ставити перед ним конкретну мету [6, с. 148].

Наступний, робочий, етап поділяється на: 1) попередню стадію, на якій відбувається прибуття до місця проведення обшуку та вхід у приміщення; 2) стадію загального огляду; 3) стадію детального огляду, коли приміщення умовно ділять на ділянки та встановлюють черговість їх обстеження [4, с. 208].

Прибуття на об'єкт повинно бути раптовим, швидким та організованим, що допоможе запобігти знищенню доказів або втечі обшукуваних осіб. Найкращими тактичними кроками, які забезпечать раптовість, будуть блокування виходів, встановлення контролю над приміщенням та спостереження за входами і виходами, а також за вікнами. Тут немалу роль зіграє інформація зібрана на підготовчому етапі обшуку.

Після входу в саме приміщення та виконання всіх процесуальних процедур, передбачених законодавством, починається наступна стадія робочого етапу обшуку. На стадії загального огляду слідчий здійснює загальний обхід приміщення або території, знайомиться з місцем обшуку. На цій стадії доцільно уточнити в обшукуваного про наявність тайників чи сховищ [7, с. 199].

Насамперед слід встановити місця розташування об'єктів пошуку, зафіксувати їх кількість та обмежити до них доступ осіб, які з ними працюють, особливо в тому випадку, коли це стосується комп'ютерної техніки та інших пристроїв. Це допоможе уникнути ризику дистанційного знищення доказів.

Важливо унеможливити відключення працюючого обладнання або навіть простого закриття кришки ноутбука. В такому випадку можна запропонувати присутнім зайняти окреме приміщення або його частину, щоб забезпечити постійни контроль і нагляд з боку правоохоронців та понятих. Можна також попросити осіб покласти мобільні телефони чи інші електронні пристрої в спеціальне місце, щоб перешкодити все тому ж дистанційному знищенню доказів [8, с. 34].

Також слідчий повинен встановити контроль за серверною кімнатою та робочими місцями бухгалтерії (якщо обшук відбувається в офісах, на підприємствах чи в організаціях), оскільки там зосереджені всі цифрові та документальні докази.

В серверних зберігаються всі бази данних, архіви відеоспостереження та всі можливі записи. Проте часто вони є лише, так званими шлюзами до

ISSN 3041-1793 Online

«хмари» (AWS, Azure, Google Cloud), а контроль над фізичним обладнанням допоможе зафіксувати сесії та всі паролі, поки вони ще активні, що в свою чергу дозволить отримати доступ до віддалених даних. Тому важливо, щоб сервери ніхто не вимикав і не перезавантажував, оскільки після цього дані зашифруються, а втрата контролю над фізичним доступом до серверів дозволяє обшукуваним особам скористатись «тривожними кнопками» або скриптами очищення дисків.

Саме для уникнення знищення даних та правильного їх вилучення, важливо залучати спеціаліста до обшуків, про що зазначалося раніше. Спеціаліст зможе зняти так званий дамп оперативної пам'яті або ж іншими словами зліпок, який містить різні артефакти, серед яких активні процеси, мережеві з'єднання, список відкритих файлів, буфер обміну, а також дані про підключені пристрої та диски [9, с. 215]. Пізніше такий зліпок зможе допомогти спеціалісту отримати з оперативної пам'яті ключі шифрування.

Тактика детального огляду може будуватись по-різному. Можна використати прийом послідовного обшуку, коли об'єкт обстежується у певній послідовності (за годинниковою стрілкою або навпаки). У приміщенні або на закритій території доцільно використовувати саме цей метод [7, с. 199]. Хоча використання саме цього тактичного прийому не виключає вибіркове обстеження підозрілих об'єктів чи окремих ділянок.

Під час стадії детального огляду важливо слідкувати за поведінкою обшукуваних. Часто їхня реакція під час наближення правоохоронців до окремих об'єктів може видати місця приховування доказів.

На нашу думку, при розгляді стадії детального огляду обшуку доцільним буде згадати і про виявлення та подальше поводження з різними видами доказів, які найчастіше зустрічаються під час фінансових розслідувань, оскільки саме процесуальні та тактичні помилки при їх вилученні найчастіше стають причиною визнання їх недопустимими в подальшому.

Під час розслідування фінансових правопорушень правоохоронні органи здебільшого мають справу з документами, електронними доказами, хмарними сховищами та криптоактивами.

Коли слідчий виявляє паперові документи, йому слід подбати про їх збереження в оригінальному стані. Кожен документ повинен бути первинно оглянутим для встановлення його належності до предмета доказування. Слід звертати увагу не лише на зміст, але й на печатки, дати, підписи та реквізити. Часто є потреба в вилученні не лише бухгалтерської звітності, але й документів, що регламентують порядок виконання певних виробничих операцій та повноваження конкретних осіб, оскільки це допоможе встановити суб'єктивну сторону та розпізнати реальних вигодонабувачів.

Окремої уваги заслуговує збирання цифрових доказів із хмарних сервісів, таких як Apple iCloud, Google Drive, Google Docs, Microsoft One Drive,

ISSN 3041-1793 Online

Amazon AWS, Dropbox, MEG, тому що наразі воно є досить проблемним. Чинне законодавство передбачає процедури, «пов'язані з вилученням доказової інформації з електронних інформаційних систем, але незрозуміло, чи може охоплюватися протоколом слідчої дії або ухвалою слідчого судді інформація, що розташована поза межами фізичного електронного пристрою, але доступна з нього через мережу та нерозривно з ним пов'язана» [10, с. 98].

Колесник В. Г. стверджує, що для того, щоб уникнути подальших проблем, слід якомога детальніше описувати об'єкти (хмарні дані) у процесуальних документах. Якщо в ухвалі слідчого судді або в постанові слідчого про проведення експертизи будуть зазначенні облікові записи користувача в фізичних електронних пристроях та дані, що збережені у хмарних сховищах, то слідчий та спеціаліст мають право оглянути та зберегти ці дані [10, с. 99].

Певної специфіки набувають і ті обшуки, в яких фігурують криптоактиви. Оскільки криптоактиви існують у нематеріальній формі, то об'єктом пошуку стають засоби доступу до них.

Першочерговим завданням при такому обшуці буде знову ж таки пошук гаджетів, де знаходиться програмне забезпечення з доступом до крипто-валюти, а також обмеження доступу обшукуваних до них. Також необхідно знайти паролі для доступу до акаунтів на криптовалютних біржах чи до програмного забезпечення для доступу до криптовалюти; мнемонічні фрази (seed-фрази), за допомогою яких можна відновити доступ до електронних гаманців, на яких зберігається криптовалюта; публічні та приватні ключі доступу до криптовалюти [11, с. 483].

Після відшукання логінів та паролів, а також безпосереднього доступу до гаманців та бірж, слід зафіксувати існуючий стан рахунку та перерахувати криптовалюту на контрольований правоохоронним органом електронний гаманець, при цьому забезпечивши збереження приватних ключів, логінів та паролів задля унеможливлення доступу сторонніх осіб до криптоактивів [12, с. 325].

В залежності від типу криптогаманця залежить і тактика проведення обшуку. Слід розуміти, що криптогаманець не зберігає криптовалюту, а скоріше містить ключі доступу до блокчейну – децентралізованої цифрової книги [13].

Існує два основних типи крипто-гаманців: програмні гарячі гаманці та фізичні холодні гаманці. У гарячих гаманцях особисті ключі зберігаються та шифруються в самій програмі, яка зберігається в Інтернеті. Паперові та апаратні гаманці належать до холодних гаманців.

Паперовий гаманець є конкретним фізичним місцем, де записані приватні та відкритий ключі. Апаратний гаманець – це пристрій (наприклад USB або Bluetooth), на якому зберігається ключ [14].

ISSN 3041-1793 Online

Отже, при пошуку холодного (апаратного) гаманця доцільним буде оглядати робочі столи, сейфи та сумки. Якщо ж це паперовий гаманець, слід ретельно переглянути, записники, книги, документи тощо. Гарячий гаманець допоможе знайти перевірка встановлених додатків на смартфонах та персональних комп'ютерах.

На завершальному етапі обшуку слідчим або прокурором складається протокол обшуку. На цьому етапі слід пам'ятати про правильне завершення усіх працюючих програмних засобів, що убезпечить від потенційної втрати важливої інформації (доказів) чи її псування [8, с. 45].

При складанні протоколу, пакуванні та описі вилучених доказів слід дотримуватись всіх процесуальних вимог, зазначених в КПК України. До того ж, у фінансових справах опис майна в протоколі має бути максимально деталізованим.

Міжнародна спільнота виробила низку рекомендацій для правоохоронних органів щодо проведення обшуків під час розслідування фінансових правопорушень, які поступово імплементуються в українську практику. FATF наголошує на необхідності комплексного підходу до повернення активів, де обшук є лише початковим етапом [15].

Interpol звертає увагу на зростаючу загрозу від так званого «Agentic AI» — систем штучного інтелекту, здатних самостійно здійснювати фінансові махінації. У рамках розслідувань та під час проведення обшуків, що проводяться з 2026 року і в подальшому, слідчим радять приділяти особливу увагу виявленню слідів використання таких автономних технологій на серверах компаній [16].

Висновки. Обшук у сучасній системі слідчих дій еволюціонував із силового заходу до складної інтелектуально-технологічної операції, де успіх визначається не рівнем агресії, а якістю тактичного планування. Важливо зазначити, що основним викликом для правоохоронної системи залишається пошук балансу між швидкістю процесуальних дій та дотриманням конституційних гарантій недоторканності житла. Зловживання механізмом «невідкладних обшуків» відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК України породжує не лише ризики невизнання доказів допустимими, але й сигналізує про необхідність запровадження посиленого судового контролю, котрий здатен ефективно запобігати проявам процесуального свавілля.

У контексті цифровізації фінансових правопорушень методика обшуку переживає істотну трансформацію: акцент зміщується з пошуку фізичних доказів на ідентифікацію віртуальних активів, даних у хмарних середовищах та зашифрованої інформації.

У зв'язку з цим надзвичайно важливо залучати фахівців (IT-експертів, криптографів, аудиторів) ще на етапі підготовчої стадії. Ефективність робочої стадії обшуку сьогодні значною мірою залежить від здатності слідчого

ISSN 3041-1793 Online

забезпечити захист і збереження цифрових доказів. Це включає такі дії, як фіксація дампів оперативної пам'яті, швидке виявлення seed-фраз і апаратних гаманців, що дозволяє запобігти віддаленому знищенню даних через активацію тривожних кнопок чи автоматизованих скриптів.

Враховуючи сучасні виклики, включаючи такі загрози, як «Agentic AI», якісне розслідування злочинів вимагає відмови від імпровізації на користь чітко структурованого підходу зі стадійним плануванням та науково обґрунтованою стратегією. Лише суворе дотримання вимог кримінального процесуального законодавства у поєднанні з високим рівнем технічної компетентності дають змогу перетворити обшук на ефективний інструмент правосуддя, який відповідає міжнародним стандартам FATF та Interpol. Ретельна фіксація кожного етапу у протоколі та детальний опис вилучених цифрових і матеріальних доказів залишаються основою для створення надійної доказової бази у фінансових та інших складних кримінальних провадженнях.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 19.03.2026).

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 19.03.2026).

3. Посібник щодо деяких аспектів здійснення фінансових розслідувань (дослідження фінансових відносин) / Держ. служба фін. моніторингу України. 2021. 156 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20(National%20Studies,%20Guidances%20etc)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf (дата звернення: 19.03.2026).

4. Гвоздюк В. Тактика проведення обшуку з урахуванням практики європейського суду з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. № 4. С. 206-211.

5. Антонюк П.Є., Кононенко Н.О. Організаційно-тактичні аспекти проведення обшуку службового кабінету. *Право і суспільство. Кримінально-процесуальне право та криміналістика.* 2022. № 2. С. 208-214

6. Батура Д. Залучення спеціаліста до обшуку як умова підвищення ефективності його проведення. *Теорія і практика використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні* : матеріали Всеукр. наук.практ. семінару (м. Дніпро, 25 травня 2023 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 247 с.

7. Осипенко І.П., Мишаста К.Б. Загальні положення тактики проведення обшуку. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. С. 196-200.

8. Черняховський Б. В., Юсупов В. В. Проведення обшуку під час розслідування несанкціонованого доступу до об'єктів критичної інформаційної інфраструктури: метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 52 с.

9. Печенюк, Д. І., Сторчак, А. С. Комплексний аналіз дампів пам'яті при розслідуванні інцидентів. *Information technologies and automation–2024*, 2024, С. 215-217.

ISSN 3041-1793 Online

10. Колесник В. Проблемні питання збирання цифрових доказів з хмарних сервісів у кримінальному провадженні. *Матеріали конференцій МЦНД*, (01.08.2025; Одеса, Україна), 2025, С. 97–101.

11. Козій В. В. Порядок та особливості вилучення у кримінальному провадженні незаконно здо-бутої криптовалюти. *Юридичний науковий електронний журнал*. No 2/2023. С. 479–483. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/113.

12. Юсупова К.О., Юсупов В.В., Марчук Р.П. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ви-користанням криптовалюти. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 5 (3). С. 322-327

13. 8 Best Crypto Wallets of March 2026. URL: https://money.com/best-crypto-wallets/ (дата звернення: 29.03.2026)

14. Ковтонюк І.В., Марчук Д.К. Крипто-гаманці та їх типи. *Тези V Всеукраїнської науково-технічної конференції «Комп'ютерні технології: інновації, проблеми, рішення», м. Житомир, 01–02 грудня 2022 р*. Житомир: Житомирська політехніка, 2022. С. 20

15. FATF (2012-2025), International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation, FATF, Paris, France. URL: www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html (дата звернення: 29.03.2026)

16. INTERPOL Global Financial Fraud Threat Assessment (2026) URL: file:///D:/Users/ADMIN/Desktop/INTERPOL%20Global%20Financial%20Fraud%20Threat%20Assessment%202026.pdf (дата звернення: 29.03.2026)

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI : stanom na 4 berez. 2026 r. Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text [in Ukrainian].

2. Konstytutsiia Ukrainy : vid 28.06.1996 № 254k/96-VR : stanom na 1 sich. 2020 r. Retrived from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text [in Ukrainian].

3. Posibnyk shchodo deiakykh aspektiv zdiisnennia finansovykh rozsliduvan (doslidzh-ennia finansovykh vidnosyn) / Derzh. sluzhba fin. monitorynhu Ukrainy (2021) [Manual on some aspects of conducting financial investigations (investigation of financial relations) / State Financial Monitoring Service of Ukraine]. Retrived from: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20(National%20Studies,%20Guidances%20etc)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf [in Ukr].

4. Hvozdiuk V. (2012) Taktyka provedennia obshuku z urakhuvanniam praktyky yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava [Tactics of conducting investigative (search) actions taking in consideration the case law of the european court of human rights]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava – Journal of Public and Private Law*. 4, 206-211 [in Ukrainian].

5 Antoniuk P.Ye., Kononenko N.O. (2022) Orhanizatsiino-taktychni aspekty provedennia obshuku sluzhbovoho kabinetu. [Organizational and tactical aspects of conducting a crime search of an office] Pravo i suspilstvo. Kryminalno-protsesualne pravo ta kryminalistyka – Law and Society. Criminal Procedure Law and Forensic Science. 2, 208-214 [in Ukrainian]

6. Batura D. (2023) Zaluchennia spetsialista do obshuku yak umova pidvyshchennia efektyvnosti yoho provedennia. [Involving a specialist in a search as a means of improving its effectiveness]. *Teoriia i praktyka vykorystannia spetsialnykh znan u dosudovomu rozsliduvanni : materialy Vseukr. nauk.prakt. seminaru (m. Dnipro, 25 travnia 2023 r.) – Theory and Practice of Applying Specialized Knowledge in Pre-trial Investigations: Proceedings of the All-Ukrainian*

ISSN 3041-1793 Online
Scientific and Practical Seminar (Dnipro, May 25, 2023). (pp. 148-150). Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].

7. Osypenko I.P., Myshasta K.B. (2021) Zahalni polozhennia taktyky provedennia obshuku. [General provisions of search tactics]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Law* . (pp. 196-200). [in Ukrainian]

8. Cherniakhovskyi B. V., Yusupov V. V. (2021) Provedennia obshuku pid chas rozsliduvannia nesanktsionovanoho dostupu do obiektiv krytychnoi informatsiinoi infrastruktury [Conducting a search during an investigation into unauthorized access to critical information infrastructure]: *metod. rek. – guidelines*. Kyiv : Nats. akad. vnutr. Sprav. [in Ukrainian]

9. Pecheniuk, D. I., Storchak, A. S. (2024) Kompleksnyi analiz dampiv pamiati pry rozsliduvanni intsydentiv. [Comprehensive Analysis of Memory Dumps in Incident Investigation] *Information technologies and automation–2024*, (pp. 215-217) [in Ukrainian].

10. Kolesnyk, V. (2025). Problemni pytannia zbyrannia tsyfrovykh dokaziv z khmarnykh servisiv u kryminalnomu provadzhenni. [Challenges in Collecting Digital Evidence from Cloud Services in Criminal Proceedings]. *Materialy konferentsii MTsND, (01.08.2025; Odesa, Ukraina) – Proceedings of the MCND Conference (August 1, 2025; Odessa, Ukraine)*, 97–101 [in Ukrainian].

11. Kozii V. V. (2023) Poriadok ta osoblyvosti vyluchennia u kryminalnomu provadzhenni nezakonno zdo-butoi kryptovaliuty. [Procedure and particulars of removing illegally obtained cryptocurrency in criminal proceedings] *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Electronic Journal of Legal Studies*. 2, 479–483 [in Ukrainian].

12. Yusupova K.O., Yusupov V.V., Marchuk R.P. (2025) Osoblyvosti provedennia okremykh slidchykh (rozshukovykh) dii pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh z vy-korystanniam kryptovaliuty. [Features of conducting certain investigative (search) actions during the investigation of criminal offenses related to the use of cryptocurrency]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Law*. 5(3), 322-327 [in Ukrainian].

13. 8 Best Crypto Wallets of March 2026. Retrived from: https://money.com/best-crypto-wallets/ [in English].

14. Kovtoniuk I.V., Marchuk D.K. (2022) Krypto-hamantsi ta yikh typy. [Crypto wallets and their types] *Tezy V Vseukrainskoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii «Kompiuterni tekhnolohii: innovatsii, problemy, rishennia», m. Zhytomyr, 01–02 hrudnia 2022 r. – Proceedings of the 5th All-Ukrainian Scientific and Technical Conference "Computer Technologies: Innovations, Challenges, Solutions," Zhytomyr, December 1–2, 2022*. Zhytomyr: Zhytomyrska politekhnika. P. 20 [in Ukrainian].

15. FATF (2012-2025), International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation, FATF, Paris, France. Retrived from: www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html [in English].

16. INTERPOL Global Financial Fraud Threat Assessment (2026) Retrived from: file:///D:/Users/ADMIN/Desktop/INTERPOL%20Global%20Financial%20Fraud%20Threat%20Assessment%202026.pdf [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.98:343.3/.7:341.322.5
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1615-1627

Чернецька Олена Василівна кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного права та права Європейського Союзу Державний податковий університет, м. Ірпінь, https://orcid.org/0000-0001-8303-334X

РОЗСЛІДУВАННЯ МАРОДЕРСТВА ЯК ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджуються теоретичні та практичні аспекти розслідування мародерства як воєнного злочину в умовах збройної агресії проти України. Актуальність теми зумовлена значним поширенням фактів незаконного заволодіння майном на тимчасово окупованих і деокупованих територіях, що супроводжується складністю їх виявлення, фіксації, належної кримінально-правової кваліфікації та доказування. Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття мародерства, на підставі чого сформульовано авторське визначення цього явища як кримінального правопорушення, що посягає не лише на відносини власності, а й на встановлений міжнародним гуманітарним правом порядок захисту жертв війни.

Особливу увагу приділено специфіці досудового розслідування мародерства в умовах збройного конфлікту. Розкрито проблеми своєчасної фіксації слідів кримінального правопорушення, зокрема у випадках, коли доступ до місця події можливий лише після деокупації територій, що призводить до втрати або спотворення доказової інформації. Описано значення використання цифрових доказів та відкритих джерел інформації (OSINT), а також необхідність дотримання вимог щодо їх належності, допустимості та достовірності.

Встановлено, що однією з ключових проблем правозастосовної практики є помилкова кваліфікація мародерства як загальнокримінальних правопорушень проти власності, що зумовлено складністю доведення зв'язку діяння з умовами збройного конфлікту. Проаналізовано значення встановлення обстановки вчинення кримінального правопорушення, статусу потерпілих осіб та інших обставин, що мають визначальне значення для правильної юридичної оцінки діяння.

Окремо розглянуто питання міжвідомчої взаємодії органів досудового розслідування, військових формувань, органів місцевого самоврядування та міжнародних організацій. Виявлено проблеми координації, обміну інформацією, процесуального оформлення доказів та забезпечення їх

ISSN 3041-1793 Online
цілісності. За результатами дослідження обґрунтовано необхідність удосконалення методичного та нормативного забезпечення розслідування мародерства, впровадження єдиних стандартів документування воєнних злочинів і посилення міжвідомчої взаємодії. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

Ключові слова: мародерство, воєнні злочини, збройний конфлікт, досудове розслідування, кримінально-правова кваліфікація, доказування, цифрові докази, OSINT, міжнародне гуманітарне право, міжвідомча взаємодія

Chernetska Olena Vasylivna Candidate in Law Sciences, docent, head of the Department of International Law and EU Law, State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0000-0001-8303-334X

INVESTIGATION OF LOOTING AS A WAR CRIME IN UKRAINE

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical aspects of investigating looting as a war crime in the context of armed aggression against Ukraine. The relevance of the topic stems from the widespread occurrence of illegal appropriation of property in temporarily occupied and de-occupied territories, accompanied by the complexity of detecting, documenting, properly classifying under criminal law, and proving such acts. Scientific approaches to defining the concept of looting are analyzed, on the basis of which the author formulates a definition of this phenomenon as a criminal offense that infringes not only on property rights but also on the order of protection for war victims established by international humanitarian law.

Particular attention is paid to the specifics of the pre-trial investigation of looting in the context of armed conflict. The article addresses the challenges of timely securing evidence of criminal offenses, particularly in cases where access to the crime scene is only possible after the de-occupation of territories, which leads to the loss or distortion of evidentiary information. The importance of using digital evidence and open-source intelligence (OSINT) is substantiated, as well as the necessity of adhering to requirements regarding their relevance, admissibility, and reliability.

It has been established that one of the key problems in law enforcement practice is the erroneous classification of looting as general criminal offenses against property, which is due to the difficulty of proving the connection between the act and the conditions of armed conflict. The importance of establishing the circumstances of the crime, the status of the victims, and other circumstances that are decisive for a correct legal assessment is analyzed.

ISSN 3041-1793 Online

The issue of interagency cooperation between pre-trial investigation bodies, military units, local government bodies, and international institutions is examined separately. Problems related to coordination, information exchange, the procedural documentation of evidence, and ensuring its integrity are identified.

Based on the study's findings, the need to improve the methodological and regulatory framework for investigating looting, to introduce uniform standards for documenting war crimes, and to strengthen interagency cooperation is substantiated. The practical significance of the results lies in their potential to enhance the effectiveness of law enforcement agencies and ensure the inevitability of criminal liability for war crimes.

Keywords: looting, war crimes, armed conflict, pre-trial investigation, criminal classification, evidence, digital evidence, OSINT, international humanitarian law, interagency cooperation

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила різке зростання кількості воєнних злочинів, серед яких особливе місце займає мародерство як форма незаконного заволодіння майном у зоні бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. В умовах війни такі діяння не лише порушують норми національного кримінального законодавства, а й суперечать принципам міжнародного гуманітарного права, підриваючи основи правопорядку та гуманності.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю забезпечення ефективного розслідування мародерства як воєнного злочину, зокрема з урахуванням складності збору доказів в умовах бойових дій, переміщення населення, руйнування інфраструктури та обмеженого доступу до місць вчинення кримінально караних діянь. Важливого значення набуває також питання належної кваліфікації таких діянь, їх відмежування від суміжних кримінальних правопорушень, а також забезпечення відповідності національної практики міжнародним стандартам, зокрема положенням Женевських конвенцій та практиці міжнародних кримінальних судових інституцій.

Варто зазначити, що окремої офіційної статистики щодо мародерства як воєнного злочину в Україні у відкритих джерелах практично не представлено, що саме по собі свідчить про складність його обліку та кваліфікації. Водночас аналіз загальної структури злочинності в умовах воєнного стану дозволяє зробити висновок про значне поширення корисливих кримінальних правопорушень.

Так, у 2022 році їх частка становила 31,2% усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень, у 2023 році - 37,6%, у 2024 році - близько 27%. У межах цієї категорії мародерство посідає особливе місце як злочин, що вчиняється в умовах збройного конфлікту та має підвищений рівень суспільної небезпеки [1].

ISSN 3041-1793 Online

Крім того, з початку повномасштабного вторгнення явище мародерства набуло значного резонансу в суспільстві та стало об'єктом посиленої уваги правоохоронних органів, що зумовило необхідність удосконалення кримінальних процесуальних та криміналістичних підходів до його розслідування.

Крім того, актуальність теми зумовлена потребою у вдосконаленні методики досудового розслідування мародерства, впровадженні сучасних підходів до фіксації доказів, у тому числі цифрових, а також посиленні міжвідомчої та міжнародної співпраці у сфері документування воєнних злочинів.

Таким чином, дослідження особливостей розслідування мародерства як воєнного злочину є важливим як з теоретичної, так і з прикладної точки зору, оскільки спрямоване на підвищення ефективності протидії воєнним злочинам, забезпечення невідворотності покарання та відновлення справедливості в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику мародерства як воєнного злочину та суміжних кримінально-правових і кримінологічних аспектів досліджували такі науковці, як В. Я. Тацій, В. І. Борисов, О. М. Литвак, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, М. І. Хавронюк та інші. Проте у межах розслідування недостатньо дослідженими залишаються особливості збирання та фіксації доказів мародерства в умовах бойових дій, забезпечення їх належності й допустимості, використання цифрових доказів, взаємодія між правоохоронними органами та військовими формуваннями, а також тактичні підходи до документування таких кримінально караних діянь на деокупованих територіях.

Метою статті є комплексний аналіз особливостей розслідування мародерства як воєнного злочину в Україні, визначення проблемних аспектів його кримінально-правової кваліфікації та доказування, а також розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення методики досудового розслідування в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Військові кримінальні правопорушення, серед яких виокремлюється і мародерство, врегульовані положеннями розділу XIX Кримінального кодексу України. Вони визначаються як передбачені цим розділом суспільно небезпечні діяння, що посягають на встановлений законодавством порядок несення та проходження військової служби і вчиняються військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [2].

Родовим об'єктом таких правопорушень виступає встановлений кримінальним та іншим законодавством порядок військової служби, під яким розуміється сукупність врегульованих нормами права суспільних відносин і правил поведінки, що виникають у процесі службової та бойової діяльності військовослужбовців. Водночас кожен окремий склад правопорушення

ISSN 3041-1793 Online

посягає на конкретні елементи цих відносин, які становлять його безпосередній об'єкт.

Об'єктивна сторона військових кримінальних правопорушень полягає у вчиненні протиправних діянь, що мають суспільно небезпечний характер і порушують порядок несення військової служби. Такі діяння можуть проявлятися як у формі активної поведінки, так і бездіяльності, а також їх поєднання.

Суб'єктом зазначених правопорушень є спеціальний суб'єкт – військовослужбовець або інші прирівняні до нього особи, зокрема військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів. Суб'єктивна сторона характеризується, як правило, прямим умислом, а в окремих випадках - наявністю корисливих мотивів [5].

Характерною ознакою таких правопорушень є їх вчинення в умовах воєнного стану, бойової обстановки чи в районі ведення бойових дій. Це зумовлює підвищений рівень їх суспільної небезпечності, оскільки вони не лише порушують встановлений порядок військової служби, але й негативно впливають на обороноздатність держави, використовуючи складні обставини воєнного часу.

Кримінальні правопорушення, пов'язані із заволодінням чужим майном особами, які не належать до категорії військовослужбовців, підлягають кваліфікації за відповідними нормами Кримінального кодексу України, зокрема за статтями про крадіжку (ст. 185), грабіж (ст. 186), розбій (ст. 187), вимагання (ст. 189), а також привласнення, розтрату майна чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191) [2].

У суспільно-правовому дискурсі нерідко висловлюється думка, що всі правопорушення проти власності, вчинені в умовах воєнного стану, слід кваліфікувати як мародерство [3]. Проте такий підхід є юридично некоректним, оскільки не враховує особливостей складу цього кримінального правопорушення. Зокрема, діяння, передбачені наведеними статтями, вчиняються загальним суб'єктом і, як правило, поза межами бойової обстановки, що виключає можливість їх кваліфікації за статтею 432 Кримінального кодексу України.

Встановлення чітких відмежувальних ознак суміжних кримінальних правопорушень має важливе значення для правильної правової кваліфікації. Це дозволяє розмежувати подібні за зовнішніми проявами діяння, відповідальність за які передбачена різними розділами Особливої частини Кримінального кодексу України, та забезпечити дотримання принципу законності у кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 185 Кримінального кодексу України, крадіжка визначається як таємне викрадення чужого майна. Однією з ключових відмінностей між крадіжкою та мародерством є спосіб вчинення кримінального

ISSN 3041-1793 Online
правопорушення: якщо крадіжка завжди має таємний характер, то мародерство може здійснюватися як відкрито, так і приховано.

Іншою суттєвою відмінністю є суб'єкт і обставини вчинення правопорушення. Мародерство характеризується спеціальним суб'єктом — військовослужбовцем або прирівняною до нього особою, а також специфічними умовами — вчиненням діяння на полі бою або в зоні бойових дій щодо вбитих чи поранених. Натомість крадіжка може бути вчинена будь-якою осудною особою, яка досягла 14-річного віку, незалежно від умов воєнного часу та місця вчинення [2].

Порівнюючи мародерство з грабежем, слід зазначити, що відповідно до ст. 186 КК України грабіж полягає у відкритому викраденні чужого майна. Отже, ключовими відмежувальними ознаками є спосіб вчинення (грабіж здійснюється виключно відкрито), суб'єкт правопорушення та обстановка його вчинення, яка не обов'язково пов'язана з бойовими діями [2].

Водночас розбій, відповідно до ст. 187 КК України, визначається як напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, або з погрозою його застосування. На відміну від мародерства, розбій завжди передбачає насильницький характер діяння, що є його визначальною ознакою.

Таким чином, аналіз мародерства як військового кримінального правопорушення дозволяє чітко відмежувати його від суміжних складів злочинів проти власності. Основними критеріями такого розмежування виступають суб'єкт правопорушення, спосіб вчинення, місце та специфічні умови, за яких відбувається протиправне діяння.

Узагальнення наукових підходів до розуміння сутності мародерства дозволяє сформулювати його авторське визначення та виокремити ключові ознаки цього кримінального правопорушення.

Під мародерством доцільно розуміти суспільно небезпечне кримінальне правопорушення, що полягає в умисному незаконному заволодінні чужим майном у зоні ведення бойових дій, на тимчасово окупованих чи деокупованих територіях або в інших умовах воєнного стану, із використанням обстановки збройного конфлікту, яке посягає як на відносини власності, так і на встановлений міжнародним гуманітарним правом порядок захисту жертв війни. Сутнісними ознаками мародерства є, насамперед, його вчинення у специфічній обстановці - умовах збройного конфлікту або воєнного стану, що обумовлює особливий рівень суспільної небезпеки такого діяння. Обов'язковою ознакою є також предмет посягання - чуже майно, яке може належати як цивільним особам, так і військовослужбовцям, у тому числі пораненим або загиблим. Важливим є і спосіб вчинення, який характеризується використанням об'єктивно зумовленого війною стану дезорганізації суспільних відносин, ослаблення контролю та правопорядку.

ISSN 3041-1793 Online

З суб'єктивної сторони мародерство характеризується прямим умислом та корисливою метою, що відмежовує його від інших діянь, вчинених у зоні бойових дій без мети протиправного збагачення. Водночас визначальною є наявність спеціального контексту — зв'язку діяння з обстановкою збройного конфлікту, що дозволяє відмежувати мародерство від загальнокримінальних правопорушень проти власності.

Слід підкреслити, що численні випадки мародерства в умовах повномасштабної збройної агресії проти України були задокументовані як місцевим населенням, так і міжнародними спостерігачами. З перших днів вторгнення у засобах масової інформації активно поширювалися свідчення очевидців та постраждалих, а міжнародні організації, зокрема Human Rights Watch, а також українські, європейські та незалежні російські медіа і громадські структури розпочали системну діяльність із фіксації фактів мародерства та незаконного переміщення майна з території України.

Значного поширення набули випадки розкрадання майна, які фіксувалися, у тому числі, за допомогою сучасних технічних засобів. Зокрема, у відкритому доступі з'являлися відеоматеріали з вебкамер, що дозволяли в режимі реального часу спостерігати факти пограбування торговельних об'єктів. У перші місяці війни істотних втрат зазнали аграрні підприємства в різних регіонах України, які втратили транспортні засоби, насіннєві ресурси та готову продукцію.

Особливого резонансу набули факти мародерства на об'єктах критичної інфраструктури, зокрема на території Чорнобильської атомної електростанції, де було зафіксовано значні матеріальні збитки, пов'язані з викраденням і знищенням техніки та спеціалізованого обладнання.

Масові випадки незаконного заволодіння майном також мали місце в регіонах, що перебували під тимчасовою окупацією, зокрема у Чернігівській, Київській, Сумській та інших областях. Додатковим підтвердженням системного характеру таких діянь стали оприлюднені записи перехоплених телефонних розмов військовослужбовців, у яких обговорювалися факти викрадення майна з торговельних закладів та приватних домоволодінь.

Негативних наслідків зазнали також заклади охорони здоров'я, де фіксувалися випадки викрадення медичного обладнання, а також культурні установи, зокрема музеї, що свідчить про різноманітність об'єктів посягання. Тому в умовах збройного конфлікту особливої актуальності набуває питання забезпечення ефективного, повного та неупередженого розслідування фактів мародерства як воєнного злочину.

Для початку зазначимо, що розслідування мародерства як воєнного злочину характеризується низкою специфічних особливостей, зумовлених умовами його вчинення, обстановкою збройного конфлікту та підвищеною складністю доказування.

ISSN 3041-1793 Online

На відміну від загальнокримінальних правопорушень проти власності, розслідування мародерства здійснюється в умовах, які суттєво ускладнюють ефективне збирання та фіксацію доказової інформації. Йдеться, зокрема, про обмежений або повністю відсутній доступ до місць події, що пов'язано з активною фазою бойових дій, мінною небезпекою, а також тимчасовою окупацією окремих територій.

Додатковими ускладнюючими чинниками виступають значні руйнування інфраструктури, що перешкоджають проведенню повноцінних слідчих (розшукових) дій, а також масове переміщення населення, унаслідок чого ускладнюється встановлення потерпілих, свідків і очевидців події. Втрата або пошкодження матеріальних носіїв інформації, знищення речових доказів, а також зміна обстановки місця події під впливом бойових дій істотно знижують можливості їх належної фіксації та подальшого використання в доказуванні.

Крім того, специфіка воєнного стану обумовлює необхідність оперативного реагування та взаємодії між різними суб'єктами, що не завжди супроводжується дотриманням усіх процесуальних вимог. У сукупності зазначені обставини формують складні умови доказування, які потребують адаптації традиційних криміналістичних методик до реалій воєнного часу.

Однією з ключових проблем розслідування мародерства є своєчасна та повноцінна фіксація слідів кримінального правопорушення. У значній кількості випадків проведення огляду місця події стає можливим лише після деокупації відповідних територій, що об'єктивно зумовлює втрату частини доказової інформації, її пошкодження або спотворення. За таких умов особливого значення набуває використання альтернативних джерел доказів, зокрема цифрових даних — відеозаписів, фотоматеріалів, інформації із соціальних мереж, даних геолокації, а також супутникових знімків, які дозволяють відтворити обставини вчинення кримінального правопорушення та забезпечити належний рівень доказування.

Використання таких джерел доказів має здійснюватися з дотриманням вимог належності, допустимості та достовірності, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану. Практика Європейського суду з прав людини свідчить про допустимість використання різних видів доказів, у тому числі цифрових, за умови забезпечення загальної справедливості судового розгляду та можливості їх перевірки сторонами [4].

У цьому контексті важливого значення набуває забезпечення цілісності цифрових доказів (chain of custody), їх автентичності та захисту від несанкціонованого втручання.

Крім того, у розслідуванні воєнних злочинів, зокрема мародерства, дедалі більшого значення набуває використання відкритих джерел інформації (OSINT), які дозволяють оперативно отримувати та аналізувати дані з публічного простору. Водночас використання таких матеріалів потребує

ISSN 3041-1793 Online

належної процесуальної фіксації, верифікації та оцінки з урахуванням їх доказового значення.

Важливим елементом розслідування мародерства є встановлення фактичних обставин вчинення діяння та забезпечення його належної кримінально-правової кваліфікації. Практика правозастосування свідчить, що такі діяння нерідко помилково кваліфікуються як загальнокримінальні правопорушення проти власності, зокрема крадіжка або грабіж, що зумовлено складністю доведення їх безпосереднього зв'язку з умовами збройного конфлікту.

У зв'язку з цим особливого значення набуває встановлення обстановки вчинення кримінального правопорушення як визначальної ознаки мародерства. Слідчим необхідно зосереджувати увагу на з'ясуванні факту ведення бойових дій або наявності воєнного стану на відповідній території, характеру та інтенсивності бойових дій, а також впливу цих умов на можливість вчинення діяння. Не менш важливим є встановлення статусу потерпілих осіб (цивільні, військовослужбовці, поранені чи загиблі), а також походження майна, яким незаконно заволоділи.

Крім того, підлягають дослідженню обставини, що свідчать про використання особою умов збройного конфлікту для вчинення злочину, зокрема відсутність належного контролю, евакуацію населення, руйнування об'єктів інфраструктури тощо. Сукупність зазначених факторів дозволяє відмежувати мародерство від суміжних складів злочинів проти власності та забезпечити правильну юридичну оцінку вчиненого.

Таким чином, належна кваліфікація мародерства безпосередньо залежить від повноти встановлення обстановки його вчинення та доказування зв'язку діяння з умовами збройного конфлікту.

Окремого значення у розслідуванні мародерства як воєнного злочину набуває належна організація взаємодії між органами досудового розслідування, військовими формуваннями, органами місцевого самоврядування, а також міжнародними інституціями. Така міжвідомча та міжінституційна координація є необхідною умовою забезпечення повноти та об'єктивності досудового розслідування в умовах збройного конфлікту.

Зокрема, взаємодія з військовими формуванніми дозволяє отримати оперативну інформацію щодо обстановки в зоні бойових дій, встановити фактичні обставини подій, а також ідентифікувати можливих свідків і потерпілих. Співпраця з органами місцевого самоврядування сприяє збиранню відомостей про пошкоджене або викрадене майно, облік постраждалих осіб та документування наслідків бойових дій на відповідній території.

Водночас залучення міжнародних організацій та інституцій, зокрема у сфері документування воєнних злочинів, забезпечує використання сучасних стандартів фіксації доказів, підвищує рівень їх достовірності та сприяє

ISSN 3041-1793 Online
подальшій імплементації зібраних матеріалів у міжнародні судові процеси. Особливого значення набуває дотримання міжнародних стандартів доказування, включаючи принципи належності, допустимості та достовірності доказів, а також забезпечення їх збереження та відтворюваності.

Водночас у процесі організації взаємодії між органами досудового розслідування, військовими формуваннями, органами місцевого самоврядування та міжнародними інституціями виникає низка проблем, що ускладнюють ефективне розслідування мародерства як воєнного злочину.

Зокрема, однією з ключових проблем є відсутність належної координації та чіткого розмежування повноважень між суб'єктами взаємодії, що призводить до дублювання функцій або, навпаки, втрати важливої інформації. В умовах активних бойових дій ускладнюється також оперативний обмін інформацією, що негативно впливає на своєчасність реагування та фіксацію доказів.

Суттєвою проблемою є обмежений доступ слідчих до місць вчинення кримінальних правопорушень, які можуть перебувати в зоні бойових дій або залишатися небезпечними через мінування чи інші загрози. Це ускладнює проведення першочергових слідчих (розшукових) дій та призводить до втрати доказової бази.

Крім того, суттєві труднощі виникають у зв'язку з процесуальним оформленням та подальшим використанням інформації, отриманої від військових формувань або міжнародних організацій. Така інформація нерідко здобувається поза межами процедур, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, що обумовлює її невідповідність встановленим вимогам допустимості доказів.

Зокрема, проблемними аспектами є відсутність належної процесуальної фіксації обставин отримання відповідних відомостей, невизначеність статусу осіб, які здійснювали збір інформації, а також недотримання встановлених процедур документування, передбачених національним законодавством. У випадку міжнародних організацій додаткову складність становить застосування ними власних стандартів і протоколів збору доказів, які не завжди узгоджуються з вимогами національного кримінального процесу.

Як наслідок, навіть об'єктивно цінна та змістовна інформація може бути визнана судом недопустимою, що істотно ускладнює доведення обставин вчинення воєнних злочинів. Крім того, виникає необхідність повторного збору доказів уже з дотриманням процесуальних вимог, що потребує додаткових ресурсів, часу та може бути неможливим у зв'язку зі зміною обстановки або втратою доступу до місця події.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання гармонізації підходів до документування та процесуального оформлення доказів, а також налагодження ефективної взаємодії між національними органами досудового

ISSN 3041-1793 Online

розслідування та міжнародними партнерами з метою забезпечення належної доказової бази для кримінального переслідування.

Окрему увагу слід приділити проблемі забезпечення належного збереження доказів в умовах багаторівневої та міжінституційної взаємодії, коли до процесу документування воєнних злочинів залучаються різні суб'єкти — правоохоронні органи, військові підрозділи, органи прокуратури, міжнародні організації, неурядові інституції, а також волонтерські ініціативи. Така множинність учасників, з одного боку, розширює можливості фіксації доказової інформації, однак з іншого — створює ризики порушення єдиних стандартів її збору, обробки та зберігання.

Особливу небезпеку становить порушення цілісності доказів (chain of custody), що може проявлятися у неналежному документуванні джерела походження доказу, відсутності фіксації умов його отримання, недотриманні процедур пакування, транспортування чи зберігання. У результаті це здатне поставити під сумнів достовірність доказової інформації та призвести до визнання її недопустимою в судовому провадженні, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Додатковою проблемою є відсутність достатньої уніфікації методик документування воєнних злочинів. Різні суб'єкти застосовують відмінні підходи до збору доказів, їх фіксації, класифікації та оцінки, що зумовлює фрагментарність і неоднорідність доказової бази. Зокрема, відсутність стандартизованих протоколів щодо роботи з цифровими доказами, свідченнями потерпілих і свідків, фото- та відеоматеріалами значно ускладнює їх подальшу верифікацію.

У свою чергу, це створює суттєві перешкоди для інтеграції зібраних матеріалів у межах кримінальних проваджень, особливо з урахуванням необхідності їх використання в міжнародних судових інституціях. Різниця у вимогах до доказів, процедур їх збирання та оцінки може призвести до втрати цінної доказової інформації або необхідності повторного документування, що в умовах воєнного часу є вкрай ускладненим.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що мародерство як воєнний злочин є складним багатовимірним явищем, яке поєднує ознаки кримінального правопорушення проти власності та порушення норм міжнародного гуманітарного права. Його специфіка зумовлена особливою обстановкою вчинення — умовами збройного конфлікту, що істотно ускладнює як кримінально-правову кваліфікацію, так і процес доказування.

Встановлено, що ефективність розслідування мародерства значною мірою залежить від своєчасності фіксації доказів, правильного визначення обстановки вчинення діяння та доведення його зв'язку з умовами війни. У цьому контексті особливого значення набуває використання цифрових доказів та відкритих джерел інформації, які дозволяють компенсувати об'єктивні

ISSN 3041-1793 Online

обмеження, пов'язані з неможливістю проведення невідкладних слідчих дій у зоні бойових дій.

Доведено, що однією з ключових проблем правозастосовної практики є помилкова кваліфікація мародерства як загальнокримінальних правопорушень проти власності, що зумовлено недостатньою увагою до встановлення спеціального контексту вчинення злочину. Це, у свою чергу, негативно впливає на повноту реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

Обґрунтовано, що належна організація міжвідомчої взаємодії між органами досудового розслідування, військовими формуваннями, органами місцевого самоврядування та міжнародними інституціями є визначальною умовою ефективного документування мародерства. Водночас виявлено низку проблем, зокрема відсутність належної координації, складність процесуального оформлення отриманої інформації, порушення цілісності доказів та недостатню уніфікацію методик документування.

У зв'язку з цим доцільним є вдосконалення нормативно-правового регулювання та методичного забезпечення розслідування мародерства, зокрема шляхом розроблення єдиних стандартів документування воєнних злочинів, посилення механізмів міжвідомчої координації, а також впровадження сучасних підходів до роботи з цифровими доказами.

Таким чином, підвищення ефективності розслідування мародерства як воєнного злочину є важливим завданням кримінально-правової політики держави, спрямованим на забезпечення належного захисту прав людини, дотримання норм міжнародного гуманітарного права та відновлення справедливості в умовах збройного конфлікту.

Література:

1. В Україні зареєстровано понад 213 тисяч воєнних злочинів росіян: Офіційний сайт видання «Суспільне». URL: https://suspilne.media/1255088-v-ukraini-zareestrovano-ponad-213-tisac-voennih-zlociniv-rosian/?utm_source=chatgpt.com.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Филь О., Хойнацька Л. Мародерство як спосіб ведення війни Російською Федерацією проти України та мотиваційний чинник російських військовослужбовців. *Український історичний журнал.* 2022. № 4. С. 129-138. https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/view/8116/2022-4-8.

4. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: монографія. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2001. 384 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. О. М. Литвинова. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1200 с.

References:

1. V Ukraini zareiestrovano ponad 213 tysiach voiennykh zlochyniv rosiian: Ofitsiinyi sait vydannia «Suspilne». [Over 213,000 war crimes committed by Russians have been recorded in

ISSN 3041-1793 Online
Ukraine: Official website of the publication «Suspilne»]. (n.d.). https://suspilne.media/1255088-v-ukraini-zareestrovano-ponad-213-tisac-voennih-zlociniv-rosian/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

2 Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05 kvit. 2001 r. № 2341-III [The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2341-III of 5 April 2001] Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. (n.d.) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 [in Ukrainian].

3. Fyl O., Khoinatska L. (2022). Maroderstvo yak sposib vedennia viiny Rosiiskoiu Federatsiieiu proty Ukrainy ta motyvatsiinyi chynnyk rosiiskykh viiskovosluzhbovtsiv. [Looting as a method of warfare employed by the Russian Federation against Ukraine and a motivating factor for Russian servicemen]. *Ukrainian Historical Journal. pp. 129–138. (n.d.) https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/view/8116/2022-4-8* [in Ukrainian].

4. Hutorova N. O. (2001). Kryminalno-pravova okhorona derzhavnykh finansiv Ukrainy. [Criminal law protection of Ukraine's public finances]. Monograph. Kharkiv: National University of Internal Affairs, 2001. 384 pp. [in Ukrainian].

5. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. [A Scientific and Practical Commentary on the Criminal Code of Ukraine]. edited by O. M. Litvinov. Kyiv: Yurinkom Inter, 2021. 1200 pp. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online

РОЗДІЛ «Економіка»

UDC 338.45:69(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1628-1647

Bondarchuk Maria Kostyantynivna Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Institute of Economics and Management, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-4624-0734

Koriahin Viktor Maksymovych postgraduate student of the Department of Finance, Institute of Economics and Management, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0001-8880-8439

FINANCIAL ACTIVITY OF PARTICIPANTS IN INTEGRATED BUSINESS STRUCTURES IN UKRAINE

Abstract. The construction industry has traditionally been considered one of the largest and most profitable sectors of Ukraine's economy. It occupies an important place in the structure of the national economy, playing a key role in its development and modernization. This industry not only contributes to the creation of new jobs and the attraction of investment, but also influences the development of related sectors, such as the production of construction materials, transport, trade, and services [1], [2], [3].

At the current stage, when integration processes are becoming increasingly significant in the domestic economy, large integrated corporate systems play a decisive role in ensuring sustainable economic growth and increasing production efficiency. [1], [4], [5], [6], [7].

Considering the scale of activities of integrated corporate systems and the complexity of their activities, we note that the success of such structures depends on the organizational and economic mechanism for managing the effectiveness of their activities, which encompasses a set of economic and organizational levers and methods by which production, financial and economic processes and relations are managed in order to effectively influence the final results of the activities of integrated corporate systems. [2], [3], [8], [9].

In the issue of the experience of functioning of integrated business structures in the construction industry, the factor of the organizational and economic mechanism of managing the efficiency of economic activity is important. Thus, the

ISSN 3041-1793 Online
organizational and economic components of the organizational and economic mechanism of managing the efficiency of economic activity of integrated corporate systems complement each other and form a complex organizational and economic mechanism of managing the efficiency of economic activity of integrated corporate systems [2], [3], [8], [9], [17], [20].

The construction complex has an inter-sectoral and inter-regional nature, which indicates the need for a thorough study of issues of increasing the efficiency of the functioning and development of construction enterprises of various organizational and legal forms and forms of ownership. Due to the presence of specific characteristics, the economy of the construction industry is characterized by significant differences from the economy of other industries. [12], [13], [14]. Therefore, it is important to explore the theoretical and practical foundations of the financial development of integrated business structures in the construction industry.

The issue of analyzing the directions of financial development of integrated business structures in the construction industry is relevant and necessary for further research in order to increase the efficiency of the financial activities of construction associations. [10], [11], [12], [13], [14].

Integrated structures of the construction business form the vector of economic development. Integration in the construction industry and the search for the most effective methods and means of improving their financial condition are becoming increasingly significant in the economy of Ukraine. [15], [16]. The relevance of researching the directions of financial development of integrated business structures in the construction industry is due to the need for knowledge about the state and prospects of the financial well-being of the construction industry.

Keywords: integration; integrated business structure; financial activity, management efficiency, directions of financial development.

Бондарчук Марія Костянтинівна доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, інститут економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-4624-0734

Корягін Віктор Максимович аспірант кафедри фінансів, інститут економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0009-0001-8880-8439

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Анотація. Будівельна галузь традиційно вважається однією з найбільш масштабних та прибуткових секторів економіки України та займає важливе

ISSN 3041-1793 Online
місце в структурі національної економіки, відіграючи ключову роль у її розвитку та модернізації. Ця галузь не лише сприяє створенню нових робочих місць та залученню інвестицій, але й впливає на розвиток суміжних секторів, таких як виробництво будівельних матеріалів, транспорт, торгівля та послуги [1], [2], [3].

На сучасному етапі, коли у вітчизняній економіці інтеграційні процеси стають все більш значимими, великі інтегровані корпоративні системи відіграють визначальну роль у забезпеченні стійкого економічного зростання та підвищення ефективності виробництва [1], [4], [5], [6], [7].

Враховуючи масштаби діяльності інтегрованих корпоративних систем та складність їх діяльності, зазначимо, що успішність таких структур залежить від організаційно-економічного механізму управління ефективність їх діяльності, який охоплює сукупність економічних та організаційних важелів та методів, за допомогою яких здійснюється управління виробничими, фінансово-економічними процесами та відносинами з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності інтегрованих корпоративних систем [2], [3], [8], [9].

У питанні досвіду функціонування інтегрованих структур бізнесу в будівельній галузі важливим є фактор організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності. Отже організаційна та економічна складові організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем доповнюють одна одну та утворюють комплексний організаційно-економічний механізм управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем [2], [3], [8], [9], [17], [20].

Будівельний комплекс має міжгалузевий і міжрегіональний характер, що свідчить про необхідність ґрунтовного дослідження питань підвищення ефективності функціонування і розвитку будівельних підприємств різних організаційно-правових форм і форм власності. Через наявність специфічних характеристик, економіці будівельної галузі властиві істотні відмінності від економіки інших галузей промисловості [12], [13], [14]. Тому є важливим дослідити теоретичні та практичні основи фінансового розвитку інтегрованих структур бізнесу в будівельній галузі.

Питання аналізу напрямів фінансового розвитку інтегрованих структур бізнесу в будівельній галузі є актуальним, необхідним для подальших досліджень з метою підвищення ефективності фінансової діяльності будівельних об’єднань [10], [11], [12], [13], [14].

Інтегровані структури будівельного бізнесу формують вектор розвитку економіки. Інтеграція в будівельній галузі і пошук найбільш ефективних методів і засобів підвищення їх фінансового стану стає все більш значущою в економіці України [15], [16].

ISSN 3041-1793 Online

Актуальність дослідження напрямків фінансового розвитку інтегрованих структур бізнесу в будівельній галузі зумовлена потребою в знаннях про стан і перспективи фінансового благополуччя будівельної галузі.

Ключові слова: інтеграція; інтегрована структура бізнесу; фінансова діяльність, ефективність управління, напрямки фінансового розвитку

Problem statement. The issue of analyzing the financial activities of participants in integrated business structures of the construction industry in Ukraine is relevant and necessary for the theory and practice of the construction business, further research to improve the work of construction enterprises and associations, their efficiency, which characterizes the magnitude of the effect per unit of expenditure.

Efficiency indicators are more significant when calculating for the entire integrated corporate system as a whole. In this case, it is possible to obtain accurate values of the return on investment capital and equity. The economic component of the organizational and economic mechanism of the efficiency of the economic activities of integrated corporate systems, in addition to qualitative indicators of brand promotion, the formation of a positive image of activity, is based on a system of indicators of the efficiency of the economic attractiveness of investment projects of the system, the growth of the level of profitability of securities, the organizational efficiency of the association and each component, in particular, financial security and reliability [10], [11], [12], [13].

The relevance of researching the directions of financial development of integrated business structures in the construction industry in Ukraine is due to the need for knowledge about the state and prospects of the financial well-being of the construction industry.

Analysis of recent research and publications. The problem of finance in business, the essence and functions of finance, the financial system, the coverage of the essence and functions of such categories as "money", "credit", the content of the basic theories of money, the concepts of money circulation, money flows, the money market and money systems, the foundations of credit settlement and currency relations are devoted to the work of such scientists as M.K. Bondarchuk [1], I.V. Alekseev[11], I.B. Khoma[12], and others.

The issues of financial development of integrated business structures and increasing the efficiency of their financial activities are addressed in the works of V.I. Kutsyk [3], S.A. Pokarchak [17], O.M. Chubko [13], N.V. Moroz [14] and many others [15], [16], [18].

Scientists pay much attention to the formation and development, including financial, of integrated business structures in the construction industry [11], [14], [23]. Along with this, in the modern scientific literature there is a lack of research devoted to the issue of theoretical and applied aspects of the financial development of integrated business structures in the construction industry.

ISSN 3041-1793 Online

Therefore, it is worth agreeing with the position of scientists [2], [3], [17], [19], [20], [21], [22], [23], [24], [25] regarding the fact that the successful and organic functioning of the considered components and their functions and the organizational and economic mechanism as a whole will in practice contribute to more effective and productive management of the economic activities of integrated corporate systems. Efficiency characterizes the magnitude of the effect per unit of expenditure. Efficiency indicators are more significant when calculating for the entire integrated corporate system as a whole. In this case, it is possible to obtain accurate values of the return on investment capital and equity [11], [24]. The economic component of the organizational and economic mechanism of the efficiency of economic activity of integrated corporate systems, in addition to qualitative indicators of brand promotion, the formation of a positive image of activity, is based on a system of indicators of the efficiency of the economic attractiveness of investment projects of the system, the growth of the level of profitability of securities, the organizational efficiency of the association and each component in particular, financial security and reliability [14], [23], [26], [27].

Purpose of the article. To investigate the theoretical and applied aspects of the financial development of integrated business structures in the construction industry in Ukraine

Materials and research methods. The research used general scientific methods: theoretical analysis, analysis of the media problem in economic science; systematization and generalization of theoretical and methodological approaches to the problem of forming and developing integrated business structures, including in the construction industry.

In the process of studying the reflection of the concepts of "integral business structures" and "construction business", both general scientific methodological approaches were used - systemic, structural-functional, problem-based, and specifically scientific approaches.

Presentation of the main material. The most important direction of development of construction production and a factor in increasing its efficiency and investment activity is cooperation and construction integration through corporatization. [23], [24], [25], [28].

The formation of corporate structures, created on the principle of a technological chain, in the modern construction complex of Ukraine has not yet acquired final forms. The formation and development of integrated associations in this industry, based on a combination of technologically interdependent industrial, construction, financial and trade capital, is objectively necessary in market conditions. The interest in participating in such structures among processing, industrial and construction enterprises is significant and is due primarily to their desire to obtain the necessary investments, resources, to create reliable channels for providing raw materials and marketing their products.

ISSN 3041-1793 Online

Intra-corporate relations and exchange cover financial and industrial resources and scientific and technical information. Within the association, the principle of not competition but specialization under the conditions of cooperation operates (when the spheres of activity of enterprises do not overlap, but complement each other). Therefore, the supplier-consumer structure creates prerequisites for monopolization. Thus, the internal economic environment of the corporation acquires certain features of a non-market nature. [2], [19], [29], [50], [51], [52], [55].

So, construction associations - corporations - have certain advantages, both in production and economic activities, and in the management sphere. Thus, the increase in production efficiency when creating corporate structures is ensured by the rational use of all types of resources, complex processing of raw materials and materials. Also, these types of associations provide an opportunity to reduce management and marketing costs, improve information support for production, attract investment resources and form funds for the purpose of carrying out all types of information activities - from modernization to improving forms and methods of organizing production [28], [29], [51], [52].

The most important sign of the financial stability of an enterprise is its ability to function stably and develop in a changing economic environment. The financial stability of business entities is a prerequisite for its investment attractiveness. If the enterprise is financially stable and, accordingly, solvent, then it has an advantage over other enterprises in attracting investments, obtaining loans, choosing suppliers and qualified personnel.

The higher the level of financial stability of the enterprise, the more independent it is from adverse changes in market conditions [23].

In the process of analyzing the financial stability of an enterprise, the following tasks are solved:

- first, the level of current asset coverage is established, the optimal level of debt is determined, and economic and financial results are assessed;
- secondly, possible ways to improve the current state of the enterprise and increase its financial stability are developed based on a comparison of actual and regulatory indicators of financial stability [24].

Given that the financial stability of an enterprise is a complex concept that provides for guaranteed solvency, a balance between own and borrowed funds, and stability in the face of volatile market conditions, when analyzing the financial stability of a business entity, it is advisable to consider the following groups of indicators:

- property status;
- liquidity and solvency;
- financial stability and stability;
- business activity;
- profitability.

ISSN 3041-1793 Online

An important factor in the construction industry that can ensure the development of the Ukrainian construction industry, according to G.Y. Luchko [20], is considered to be digitalization. This observation is based on the fact that digitalization in construction companies allows to reduce design costs and accelerate the project implementation period.

The financial development of integrated business structures in the construction industry is significantly facilitated by the implemented electronic procurement system. [30], [31], [32], [33].

Digitalization has brought significant changes in the functioning of all spheres of the national economy. The construction industry, which is quite conservative, also began to implement information technologies under the influence of the requirements of the time. The most widespread are BIM technologies, which act as a key tool for the comprehensive digital transformation of the entire construction industry.

In general, the digitalization of the construction sector affects all types of activities in the industry, ensuring increased efficiency of construction activities and bringing qualitative changes to the technology, organization, and management of construction production. [27], [28].

The use of the public electronic procurement system has obvious advantages. Participation in procurement becomes more accessible for businesses, and due to the publicity of the procurement process, their competitiveness and transparency increase. The transition from a centralized to a decentralized procurement system has improved its flexibility and elasticity, made it possible to reduce the risks of access to the procurement base and allows for the improvement of the financial condition and financial development of integrated business structures in the construction industry.

Very important for the financial development of integrated business structures in the construction industry is the need to decide on the following issues [34],[35]:

- How to attract funds from investors for construction projects (of any functional purpose)?
- How to structure the relationship between the customer and the strategic investor?
- What to do in the conditions of valid but not implemented innovations of the Law of Ukraine "On Guaranteeing Property Rights to Real Estate Objects to be Built in the Future"? [36]
- Best practices for raising funds from foreign investors?
- How to protect real estate under construction from risky situations related to military conflict?
- When planning construction, it is necessary to take into account the following requirements of the Law of Ukraine N 2518-1X 2023 p. "On guaranteeing property rights to real estate objects that will be constructed in the future" [37]

ISSN 3041-1793 Online

- The scope of the law or which projects it will not apply to.
- Categorical apparatus of the Law: divisible and indivisible object of unfinished construction; future real estate objects; special property rights. Functional purpose of real estate objects.
- "Construction customer" and "developer", how relations between them can be regulated, risk assessment for each party.
- Providing recommendations on contractual wording in the relationship between the customer and the developer. Through a list of mandatory clauses of such contracts. Collapse of joint projects in which these clauses are not taken into account modeling the situation.
- When and who can raise funds for construction from buyers?
- Place of CII with investment contracts, with preliminary contracts and sale of the right of claim in light of Law No. 2518-IX of August 15, 2022 [36].
- - Registration of special property rights to a divided and indivisible object of unfinished construction: procedures and legal consequences - we model how it will not work on current examples. Can registration be considered as protection against incomplete construction and fraud, or is it just additional costs;
- Another key way to raise funds for construction is to keep the contract for the purchase and sale of property rights, in particular as a component of derivative contracts. The future of the Housing and Public Housing Corporation without associated members, taking into account the norms of the draft law. New regulation of the discredited FBF;
- Transition period and mandatory actions for each financing option;
- The guaranteed ("immobilized") part of the construction site, that is, the part that is prohibited from being sold during the construction process - how it will work and how it will be circumvented.
- - Nomenclature of overhead costs of the buyer and the customer of construction when raising funds for construction. In other words, critically analyze what needs to be done and what will happen if nothing is done. When financing construction, it is necessary to do this in the light of the Law of Ukraine "On Capital Markets and Organized Commodity Markets" [38].
- Modern Ukraine faces a number of challenges that complicate attracting financing to the construction industry. The main problems include [108]: economic instability, regulatory obstacles, high lending rates, difficulties in attracting foreign capital, and declining public confidence.

Possession of financing tools = successful project implementation. [38], [39]

Construction financing instruments are various mechanisms, methods and sources of raising funds for the implementation of construction projects. They provide financial support at all stages of construction: from planning and development to completion of the facility and its commissioning. Expert understanding of financing instruments is key to the successful implementation of projects.

ISSN 3041-1793 Online

Knowledge of various mechanisms for raising funds allows developers to choose the optimal strategies, taking into account the specifics of each project and market conditions. Knowledge of the legal aspects and tax consequences of various financial instruments helps to minimize risks and ensure legal clarity of transactions. This is especially important in the context of constant changes in legislation and today's economic instability.

The consequences of not properly raising funding for your project.

If a developer does not have knowledge of construction financing tools, this can lead to a number of serious problems that will negatively affect the success of the project:

- poor choice of financing sources;
- financial risks and instability;
- difficulties with investors and partners;
- problems with legislation;
- low efficiency of resource management;
- reduced competitiveness;
- loss of customer trust;
- the impact of the law “On Guaranteeing Property Rights to Future Real Estate Objects” on construction financing instruments [36]: the law “On Guaranteeing Property Rights to Future Real Estate Objects”, which entered into force on October 10, 2022, has fundamentally changed approaches to construction financing in Ukraine. Its key goal is to increase the transparency of operations in the construction industry and ensure the protection of investors’ rights. This has affected the financial mechanisms that developers now use. Among the main instruments for attracting financing provided for by the law, the following stand out:

• Conclusion of purchase and sale agreements for indivisible objects of unfinished construction or future real estate.

• Participation in the Construction Financing Fund (CFF) in accordance with the Law "On Financial and Credit Mechanisms and Property Management in Housing Construction" [39].

• Issue of target corporate bonds, the repayment of which is carried out through the transfer of a construction object in accordance with the Law "On Capital Markets and Organized Commodity Markets" [38].

The law provides guarantees for the registration of ownership rights for future real estate, which contributes to increasing confidence in developers and facilitates raising funds. At the same time, the document increases the requirements for transparency and legal clarity of operations, which may complicate the launch of large projects due to additional regulation and control. The Law “On Capital Markets and Organized Commodity Markets” [38] envisages changes in the construction industry that are brought about by this law. The main focus is on the following aspects: Legal analysis of the law and its impact on the real estate market.

ISSN 3041-1793 Online

• Application of various financing mechanisms: basic instruments, construction financing funds, joint investment institutions, housing and construction cooperatives, special-purpose bonds.

• Risks and Benefits of Pre-Sales Agreements.

• Practical cases of successful application of financial instruments and analysis of typical mistakes.

• Unique financing tools.

Financing tools give developers the opportunity to adapt to new realities created by the law. The course is designed to provide a deep understanding of changes in the industry, which will help developers successfully operate in new conditions and make the most effective use of available financial mechanisms. [109]. A very important issue for the development of integrated business structures in the construction industry is the method of implementing investment projects. As experts note [39], the choice of the method of investment development depends on the type of investment project being implemented and the sources of its financing. Investment development in production assets is carried out using contractual, economic or mixed methods.

The financial efficiency of integrated business structures in the construction industry can be positively affected by attracting investments through a corporate investment fund (CIF). It is an important tool for attracting capital and developing construction [40].

The construction industry always has significant potential for growth, the use of CIF can be a key factor for financing and implementing large infrastructure and housing projects. CIF has many advantages and mechanisms for using CIF to attract investment in construction in Ukraine.

To effectively finance the activities of integrated business structures, several basic methods can be applied, each of which has its own advantages and features, which makes it possible to adapt approaches to the specific conditions and needs of a particular organization.

The capital market (stock market) plays a great role in the financial development of integrated business structures in the economy, including in the construction industry [41].

The legal basis of the capital market in Ukraine is the new systemic Law of Ukraine "On Capital Markets and Organized Commodity Markets" [38], Article 4 of which provides the following definitions:

"Capital markets are the stock market, the market for derivative financial instruments, and the money market.

Thus, the functioning of the capital market allows construction companies to solve the problems of both the formation of investment resources for the implementation of real investment projects and effective financial investment (making long-term financial investments). Financial assets circulating in the capital

ISSN 3041-1793 Online
market are usually less liquid; they are characterized by the highest level of financial risk and, accordingly, a higher level of profitability.

Today, the directions of financial development of integrated business structures in the construction industry, as studies show, are closely related to the development of integrated business structures in the construction industry, the creation of financial and industrial groups, which are different: financial and industrial conglomerates, which include financial and credit institutions: trust companies, banks, pension and investment funds, savings associations); groups: industrial organizations; financial; trade; insurance, etc. Types of financial and industrial groups (differ depending on the center around which the entire group is united) [42], [43]:

• consolidating core – banking holding (holding mechanism for creating an industrial and financial group – a company with a controlling stake in the group's participants);

• consolidating core – production and technological complex (association of legally independent companies formed using financial methods (participation in share capital) - these are concerns and corporations).

Today, every manager needs to know the basics of financial management to ensure the most effective use of resources and maximize the company's profit. Financial resource management is the main and priority task in the enterprise.

The theory and practice of modern management are constantly improving due to constant changes in the economic environment. However, the problem still remains the low level of management, despite the relatively high profitability [44].

Medium and small construction companies are the least protected from financial and other risks. There are also external reasons for this, such as: total corruption and other risks associated with unstable workforce, extremely low level of guarantees and obligations with suppliers and contractors, etc.

The most important tool of financial planning is budgeting, which involves the development of a system of budgets at the enterprise, including a financial budget.

The formation of revenue, estimated and actual costs are directly related to the budget of income and expenses of the organization. Thus, the relationship between estimated pricing, budgeting and financial planning is clearly visible.

A very important focus of the activities of both integrated business structures in the construction industry and individual enterprises is financial planning at a construction company.

Financial planning at an enterprise becomes relevant in modern conditions, when the state of economic activity in Ukraine, associated with Russia's military aggression against Ukraine, as well as the influence of globalization, informatization, and innovative development, is essential for the enterprise's activities.

ISSN 3041-1793 Online

Effective financial management of a construction company is possible only if all financial flows are planned effectively.

Effective in managing the financial resources of an enterprise of any form of ownership is a financial plan, which is drawn up in the form of a balance of income and expenses for the planned period..

The initial information for compiling the balance of income and expenses is the planned indicators of the production and financial activities of the enterprise, planned profit, its use, depreciation deductions, increase in current assets, volumes and sources of capital investments, receipts and payment of value added tax and other data.

For the management of a construction company, the most important thing is to ensure its financial stability and solvency, especially in conditions of high competition, as well as the unstable political and economic situation in Ukraine[45].

The purpose of financial and economic assessment of the activities of construction enterprises is to provide information support for making management decisions based on actual or forecasted information. It is worth noting that the assessment of the financial and economic condition itself involves a comprehensive analysis in certain areas. The main groups of financial and economic indicators of the enterprise's activities, which characterize the effectiveness of the enterprise's activities, are: indicators of liquidity, profitability and financial stability [46].

Thus, we can say that the final results of the enterprise are assessed by the level of economic activity of the enterprise - the total amount of profit per unit of resources. Profit and the relative profit indicator - profitability - are the main indicators of the efficiency of the enterprise, characterizing the intensity of business.

Although most characteristics of the financial condition are based on indicators that determine the effectiveness of the interaction of internal factors and available economic resources, in the modern market environment, external factors have an important, and sometimes decisive, impact on the financial and economic situation of the enterprise..

As scientists note [46], “without proper accounting, reporting and taxation of financial resources, enterprises in the construction industry of Ukraine cannot achieve the goals set for them, constantly receive profits from operating activities and rationally distribute and use them”.

In our opinion, construction companies that have shortcomings in their financial and economic condition need to improve the component processes of conducting and ensuring the analysis and assessment of the financial condition. The authors offer the following options for how to introduce such a practice into the work agenda:

- organic component: given the above, we believe that the information support system should become an organic component of the overall construction and production efficiency management system as a whole;

ISSN 3041-1793 Online

- ideological component: changes must be made to the ideological understanding itself in the formation of indicators of the financial and accounting base. Accounting must be carried out not only on critical dates of formation and sending reports to relevant organizations, but must be carried out on an ongoing basis, systematically, primarily for internal control of deviations in the enterprise's performance indicators;

- component of decentralization of financial accounting: accounting should be as decentralized as possible. This means that data should be generated not only for the entire enterprise, but also for individual (main, secondary, service) areas and responsibility centers of the construction enterprise;

- Accounting should be the basis for analyzing operational management and assessing the financial condition of sections, complexes, divisions, workplaces, individual construction sites, and not just entire enterprises;

- operational component: accounting data must be provided to relevant managers on a continuous and operational basis to enable timely response to the situation.

The activities of the Confederation of Builders of Ukraine make a significant contribution to the development of the construction business in Ukraine.

The Confederation of Builders of Ukraine (CBU) is the largest industry association, representing over 900 members, representing over 100,000 workers in the construction and related industries. The CBU's goal is to promote the development of the construction industry in Ukraine and support an active dialogue on the future reconstruction of Ukraine at all levels.

The Confederation of Builders of Ukraine is the sole representative of Ukraine in the Federation of the European Construction Industry (FIEC), which includes 32 national member federations from 27 European countries[48].

Conclusions.

A study of the financial activities of participants in integrated business structures in the construction industry in Ukraine showed that an important factor in the financial development of integrated business structures and individual enterprises in the construction industry is intra-corporate relations, rational use of all types of resources, the ability to reduce management and marketing costs, improving information support for production, attracting investment resources and forming funds and participating in construction financing funds, more fully realizing the consolidated potential of regions, using the electronic procurement system (ProZorro system), effectively attracting funds from investors, in general, effective communication with investors, understanding financing instruments that are key to the successful implementation of projects, knowledge of legal aspects of financing, knowledge of methods for implementing investment projects, effective use of the capital market (stock market), knowledge of the basics of financial management.

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Bondarchuk, M. K. (2023). Mekhanizm monitorynhu funktsionuvannia biznes-struktury [Mechanism for monitoring the functioning of the business structure]. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Seriia: Ekonomichni nauky, 11(2), 79–86. [in Ukrainian]

2. Kolodiazhna, T. V., & Vinnychenko, O. V. (2023). Intehratsiia budivelnykh pidpryiemstv yak faktor pidvyshchennia yikh konkurentospromozhnosti [Integration of construction enterprises as a factor in increasing their competitiveness]. Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy, 72, 88–93. [in Ukrainian]

3. Kutsyk, V. I., & Hatala, O. V. (2014). Intehratsiini formy biznes-struktur ta yikh efektyvne funktsionuvannia [Integration forms of business structures and their effective functioning]. Torhivlia, komertsiia, pidpryiemnytstvo, 16, 73–75. [in Ukrainian]

4. Loktionova, Ya. F. (2018). Pobudova intehrovanoho мультиплікатора vartosti budivelnoho pidpryiemstva z vrakhuvanniam yoho spromozhnosti protystoiannia ryzykam [Construction of an integrated value multiplier of a construction enterprise taking into account its ability to resist risks]. Efektyvna ekonomika, 9. [in Ukrainian]

5. Izmailova, K. V., Bielienkova, O. Yu., & Moholivets, A. A. (2019). Sutnist ekonomichnykh tsykliv ta yikh vplyv na finansovu stiikist budivnytstva [The essence of economic cycles and their impact on the financial stability of construction]. Naukovi pratsi NDFI, 2, 139–150. [in Ukrainian]

6. Demydova, O. O., Lytvynenko, O. V., Moholivets, A. A., & Novak, Ye. V. (2021). Vplyv sezonnykh chynnykiv na yakist, vartist, trudomistkist ta inshi parametry budivnytstva [Influence of seasonal factors on quality, cost, labor intensity and other construction parameters]. The Scientific Heritage, 74. Global Science Center LP. [in Ukrainian]

7. Skrypnyk, O. V. (2021). Formuvannia marketynhovoi tsinovoi polityky pidpryiemstv budindustrii v umovakh ekonomichnoi tsyklichnosti [Formation of marketing pricing policy of construction industry enterprises under conditions of economic cyclicality] (Doctoral dissertation, 051 – Economics). Kyiv: KNUBA, 273 p. [in Ukrainian]

8. Bohma, O., Hanechko, I., & Lymar, V. (2022). Ekonomichnyi potentsial pidpryiemstva: zmist ta kliuchovi kharakterystyky [Economic potential of the enterprise: content and key characteristics]. Visnyk KNTEU, 1, 58–68. [in Ukrainian]

9. Boida, S. (2022). Innovatsiini pidkhody do upravlinnia pidpryiemstvamy v umovakh didzhytalizatsii ekonomiky [Innovative approaches to enterprise management in the conditions of economic digitalization]. Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky, 1, 70–79. [in Ukrainian]

10. Popadynets, N. M., & Kormushyn, Ya. K. (2024). Finansovi potoky v lohistychnii diialnosti pidpryiemnytstva [Financial flows in the logistics activities of entrepreneurship]. Rehionalna ekonomika, 2(112), 148–154. [in Ukrainian]

11. Alieksieiev, I. V., Chubka, O. M., & Lyvdar, M. V. (2016). Stratehichni oriientyry derzhavnoi finansovoi polityky shchodo oborotnoho kapitalu promyslovykh pidpryiemstv [Strategic guidelines of state financial policy regarding working capital of industrial enterprises]. Biznes Inform, 11, 270–275. [in Ukrainian]

12. Khoma, I. B., & Matviichuk, V. S. (2020). Vazhlyvist pokaznykiv oborotnosti v systemi zabezpechennia dilovoi aktyvnosti pidpryiemstv [The importance of turnover indicators in the system of ensuring business activity of enterprises]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky, 37, 90–94. [in Ukrainian]

13. Chubka, O. M., & Skoropad, I. S. (2020). Osoblyvosti upravlinnia hroshovymy potokamy u publichnykh finansakh [Peculiarities of cash flow management in public finance]. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika, 25(2/31), 151–157. [in Ukrainian]

ISSN 3041-1793 Online
14. Bondaruk, T. H. (2023). Innovatsiinyi rozvytok vitchyznianykh pidpryiemstv ta yoho finansove zabezpechennia: novi vyklyky ta perspektyvy v umovakh nestabilnosti [Innovative development of domestic enterprises and its financial support: new challenges and prospects under conditions of instability]. Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava, 39, 411–420. [in Ukrainian]

15. Bondaruk, T. H., & Bondaruk, O. S. (2019). Ekonomichna pryroda mekhanizmu zabezpechennia investytsiino-innovatsiinoi bezpeky [Economic nature of the mechanism for ensuring investment and innovation security]. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia, 2, 137–145. [in Ukrainian]

16. Bondaruk, T. H., Zaichko, I. V., & Bondaruk, O. S. (2022). Diahnostyka finansovoho stanu pidpryiemstva ta yoho investytsiinoi pryvablyvosti v systemi finansovoho menedzhmentu [Diagnostics of the financial condition of the enterprise and its investment attractiveness in the financial management system]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu, 1–2, 62–75. [in Ukrainian]

17. Pokorchak, S. A., & Khoma, I. B. (2023). Biznes-struktury – element rozvytku pidpryiemnytskoi diialnosti [Business structures are an element of business development]. Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo, 1, 6–11. [in Ukrainian]

18. Bondaruk, T. H., Zaichko, I. V., & Zaichko, I. D. (2024). Rol finansovykh resursiv v innovatsiino-investytsiinomu rozvytku pidpryiemstva [The role of financial resources in the innovation and investment development of the enterprise]. Akademichni vizii, 27, 1–12. [in Ukrainian]

19. Andrusiv, S. V. (2017). Stratehichni priorytety rozvytku budivelnoi haluzi derzhavy [Strategic priorities for the development of the state's construction industry]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, 16(1), 10–13. [in Ukrainian]

20. Luchko, H. Y., & Kohut, I. V. (2020). Aktualni proekty stratehichnoho rozvytku budivelnoi haluzi Ukrainy [Current projects of strategic development of the construction industry of Ukraine]. Efektyvna ekonomika, 8. [in Ukrainian]

21. Rozvytok budivelnoi haluzi ta detinizatsiia rynku pratsi u budivnytstvi [Development of the construction industry and de-shadowing of the labor market in construction]. (n.d.). [in Ukrainian]

22. Brazhnyk, L. V. (2018). Finansovi resursy pidpryiemstva: yikh formuvannia ta vykorystannia [Financial resources of the enterprise: their formation and use]. Ekonomika i suspilstvo, 14, 778–783. [in Ukrainian]

23. Kolesnik, R. A., & Sydorchuk, I. P. (2023). Upravlinnia finansovoiu stiikistiu pidpryiemstva: sut, otsinka ta shliakhy yii zmitsnennia [Management of financial stability of the enterprise: essence, assessment and ways of strengthening it]. In Finansovi aspekty rozvytku ekonomiky Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka: zbirnyk naukovykh prats zdobuvachiv vyshchoi osvity i molodykh uchenykh. Khmelnytskyi. [in Ukrainian]

24. Druhova, O. S., & Fen, V. A. (2018). Teoretychni aspekty formuvannia finansovoi stiikosti pidpryiemstva [Theoretical aspects of formation of financial stability of the enterprise]. Prychornomorski ekonomichni studii, 34, 138–142. [in Ukrainian]

25. Bohma, O., Hanechko, I., & Lymar, V. (2022). Ekonomichnyi potentsial pidpryiemstva: zmist ta kliuchovi kharakterystyky [Economic potential of the enterprise: content and key characteristics]. Visnyk KNTEU, 1. [in Ukrainian]

26. Boida, S. (2022). Innovatsiini pidkhody do upravlinnia pidpryiemstvamy v umovakh didzhytalizatsii ekonomiky [Innovative approaches to enterprise management in the conditions of

ISSN 3041-1793 Online
economic digitalization]. Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky, 1, 70–79. [in Ukrainian]

27. Solomnikov, I. V., Ovsiannikova, I. V., & Protsenko, V. O. (2023). Innovatsiini perspektyvy rozvytku budivelnoi haluzi v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Innovative prospects for the development of the construction industry in modern economic conditions]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, 83, 147–157. [in Ukrainian]

28. Savras, I. Z., & Fedynets, N. I. (2023). Tsyfrovizatsiia ta innovatsiinyi rozvytok pidpryiemstva: tendentsii, problemy ta perspektyvy [Digitalization and innovative development of the enterprise: trends, problems and prospects]. Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, 74, 108–114. [in Ukrainian]

29. Mazur, A., & Papirnyk, S. (2022). Innovatsii yak faktor konkurentospromozhnosti ta dominuvannia kompanii na rynku [Innovations as a factor of competitiveness and company dominance in the market]. Ekonomichnyi analiz, 32(2), 125–132. [in Ukrainian]

30. Kolosok, S. I., Panchenko, O. V., & Iordanov, A. A. (2017). Publichni zakupivli, tendery ta systema G-cloud: dosvid Ukrainy [Public procurement, tenders and the G-cloud system: the experience of Ukraine]. Ekonomika i suspilstvo, 3, 202–209. [in Ukrainian]

31. Pyvovar, Yu. I., & Novakovets, V. M. (2012). Finansovo-pravove rehuliuvannia publichnykh zakupivel v Ukraini [Financial and legal regulation of public procurement in Ukraine]. Kyiv: TOV “Try K”, 224 p. [in Ukrainian]

32. Pysmenna, M. S. (2017). Realizatsiia pryntsypiv prozorosti ta pidzvitnosti v umovakh ryzyk-oriientovanoho audytu elektronnoi systemy zakupivel [Implementation of the principles of transparency and accountability under risk-oriented audit of the electronic procurement system]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky, 3, 17–24. [in Ukrainian]

33. ProZorro vdruhe stala finalistom mizhnarodnoi premii z zakupivel World Procurement Awards [ProZorro became a finalist of the World Procurement Awards for the second time]. (n.d.). Pres-sluzhba Minekonomrozvytku. [in Ukrainian]

34. Levchenko, O. M., Tkachuk, O. V., & Tsarenko, I. O. (2017). Innovatsiino-intehrovani struktury v suchasnii ekonomitsi i yikh klasyfikatsiia [Innovation-integrated structures in the modern economy and their classification]. Efektyvna ekonomika, 10. [in Ukrainian]

35. Skopenko, N. S. (2012). Formuvannia ta rozvytok intehrovanykh obiednan v APK Ukrainy [Formation and development of integrated associations in the agro-industrial complex of Ukraine]. Kyiv: NUKhT, 266 p. [in Ukrainian]

36. Zakon Ukrainy No. 2518-IX. (2023). Pro harantuvannia rechovykh prav na obiekty nerukhomosti maiana, yaki budut sporudzheni v maibutnomu [On guaranteeing proprietary rights to real estate objects to be constructed in the future]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 23–24, Art. 90. [in Ukrainian]

37. Kosata, I. A. (2015). Sutnist ta klasyfikatsiia osnovnykh vydiv intehrovanykh struktur biznesu [The essence and classification of the main types of integrated business structures]. Biznes Inform, 9, 252–256. [in Ukrainian]

38. Zakon Ukrainy No. 3480-IV. (2006). Pro rynky kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky [On capital markets and organized commodity markets]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 31, Art. 268. [in Ukrainian]

39. Sposoby realizatsii investytsiinykh proektiv [Methods of implementing investment projects]. (n.d.). [in Ukrainian]

40. Kachan, S. L. (2024). Osoblyvosti finansovoho zabezpechennia staloho rozvytku intehrovanykh struktur biznesu [Features of financial support for the sustainable development of integrated business structures]. Rehionalna ekonomika, 4, 100–105. [in Ukrainian]

ISSN 3041-1793 Online

41. Kibik, O. M., & Otlyvanska, H. A. (2021). Ekonomika ta upravlinnia biznes-strukturoiu [Economics and management of a business structure]. Odesa: NU “OIuA”, 63 p. [in Ukrainian]

42. Buriak, P. Yu., & Vatamaniuk-Zelinska, U. Z. (2012). Funktsionuvannia transnatsionalnykh obiednan ta sposoby yikh intehratsiinoi vzaiemodii [Functioning of transnational associations and methods of their integration interaction]. Rehionalna biznes-ekonomika ta upravlinnia, 3, 3–9. [in Ukrainian]

43. Rymar, M. V., & Vatamaniuk-Zelinska, U. Z. (2013). Intehratsiini protsesy u pidpryiemnytstvi [Integration processes in entrepreneurship]. Lviv: RVV NLTU Ukrainy, 188 p. [in Ukrainian]

44. Osoblyvosti finansovoho menedzhmentu v budivnytstvi [Features of financial management in construction]. (n.d.). [in Ukrainian]

45. Boiarko, I. M., Hrytsenko, L. L., Riabenko, O. V., et al. (2017). Stratehichne finansove upravlinnia pidpryiemstvom [Strategic financial management of an enterprise]. Kyiv: Kondor, 176 p. [in Ukrainian]

46. Yefremenko, V. V., & Spytsia, R. A. (2024). Finansovo-ekonomichne otsiniuvannia diialnosti budivelnykh pidpryiemstv [Financial and economic evaluation of construction enterprises]. HEV, 89(4), 28–35. [in Ukrainian]

Література:

1. Бондарчук М. К. Механізм моніторингу функціонування бізнес-структури / М. К. Бондарчук // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки. – 2023. – № 11(2). – С. 79-86. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2023_11(2)__12

2. Колодяжна Т.В. Інтеграція будівельних підприємств як фактор підвищення їх конкурентоспроможності / Т.В.Колодяжна, О.В.Вінниченко // Економіка та управління підприємствами. – 2023. – №72. – С. 88-93.

3. Куцик В. І. Інтеграційні форми бізнес-структур та їх ефективне функціонування / В. І. Куцик, О. В. Гатала // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2014. – № 16. – С. 73-75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2014_16_19.

4. Локтіонова Я.Ф. Побудова інтегрованого мультиплікатора вартості будівельного підприємства з врахуванням його спроможності протистояння ризикам / Я.Ф. Локтіонова // Ефективна економіка. – 2018. – № 9.

5. Ізмайлова К. В. Сутність економічних циклів та їх вплив на фінансову стійкість будівництва / К. В. Ізмайлова, О. Ю. Бєлєнкова, А. А. Моголівець // Наукові праці НДФІ. - 2019. - Вип. 2. - С. 139-150. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2019_2_11.

6. Демидова О.О., Литвиненко О.В., Моголівець А.А., Новак Є.В. Вплив сезонних чинників на якість, вартість, трудомісткість та інші параметри будівництва. The Scientific Heritage. № 74. Global Science Center LP. 2021.

7. Скрипник О.В. Формування маркетингової цінової політики підприємств будіндустрії в умовах економічної циклічності. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. 051 – економіка. К.: КНУБА, 2021. 273с.

8. Богма О., Ганечко І., Лимар В.Економічний потенціал підприємства:зміст та ключові характеристики. Вісник КНТЕУ. 2022. №1. С. 58-68. DOI:10.31617/visnik.knute.2022(141)04.

9. Бойда С. Інноваційні підходи до управління підприємствами в умовах діджиталізації економіки / С. Бойда // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2022. - Вип. 1. - С. 70-79. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2022_1_8.

ISSN 3041-1793 Online
10. Попадинець Н.М. Фінансові потоки в логістичній діяльності підприємництва/ Н.М. Попадинець, Я.К. Кормушин // Регіональна економіка. – 2024. - №2(112). С. 148-154. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-2-15

11. Алєксєєв І.В. Стратегічні орієнтири державної фінансової політики щодо оборотного капіталу промислових підприємств [Електронний ресурс] / І. В. Алєксєєв, О. М. Чубка, М. В. Ливдар // Бізнес Інформ. - 2016. - № 11. - С. 270-275. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_11_46

12. Хома І.Б. Важливість показників оборотності в системі забезпечення ділової активності підприємств / І.Б. Хома, В.С. Матвійчук // Науковий вісник Херсонського державного університету.- Серія: Економічні науки.- 37.- 2020.- Херсон.- С.90-94

13. Чубка О.М. Особливості управління грошовими потоками у публічних фінансах / О.М. Чубка, І.С. Скоропад// Вісник Одеського національного університету, Економіка. Том 25.-2(31).-2020.-С.151-157

14. Бондарук Т.Г. Інноваційний розвиток вітчизняних підприємств та його фінансове забезпечення: нові виклики та перспективи в умовах нестабільності. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2023. №39. С.411-420.

15. Бондарук Т.Г., Бондарук О.С. Економічна природа механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки. Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий жернал. Чернігів. нац. технол. ун-т. Чернігів: ЧИТУ, 2019. №2, С.137-145.

16. Бондарук Т.Г., Заїчко І.В., Бондарук О.С. Діагностика фінансового стану підприємства та його інвестиційної привабливості в системі фінансового менеджменту. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту : зб. наук. пр. 2022, №1-2., С.62-75.

17. Покорчак С. А. Бізнес-структури – елемент розвитку підприємницької діяльності / С. А. Покорчак, І. Б. Хома // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2023. – № 1. – С. 6-11. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2023_1_3

18. Бондарук Т.Г., Заїчко І.В., Заїчко І.Д. Роль фінансових ресурсів в інноваційно-інвестиційному розвитку підприємства. Академічна візії. 2024. №27. С.1-12.

19. Андрусів С. В. Стратегічні пріоритети розвитку будівельної галузі держави / С. В. Андрусів // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2017. - Вип. 16(1). - С. 10-13. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_16(1)__4

20. Лучко Г. Й., Актуальні проекти стратегічного розвитку будівельної галузі України / Г.Й. Лучко, І.В. Когут // Ефективна економіка. – 2020. – № 8. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8108ю – DOI: 10.32702/2307-2105-2020.8.65

21. Розвиток будівельної галузі та детінізація ринку праці у будівництві. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.minregion.gov.ua/press/ news/rozvitok-budivelnoyi-galuzi-ta-detinizatsiya-rinku-pratsi-u-budivnitstvi/ (дата звернення: 28.01.2020).

22. Бражник Л.В. Фінансові ресурси підприємства: їх формування та використання. Економіка і суспільство. 2018. Вип.14. С.778-783.

23. Колеснік, Р.А., & Сидорчук, І.П. (2023). Управління фінансовою стійкістю підприємства: суть, оцінка та шляхи її зміцнення. Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : збірник наукових праць здобувачів вищої освіти і молодих учених / ред. кол.: Н.А. Хрущ, Р.С. Квасницька, І.В. Форкун та ін. (відп. ред. Н.А. Хрущ). Хмельницький. Доступ через: https://fbss.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/9/zbirnyk-2023.pdf

24. Другова О. С., Фень В. А. Теоретичні аспекти формування фінансової стійкості підприємства. Причорноморські економічні студії. 2018. №34. С. 138–142.

ISSN 3041-1793 Online
25. Богма О., Ганечко І., Лимар В. Економічний потенціал підприємства: зміст та ключові характеристики. Вісник КНТЕУ. 2022. №1. URL: https://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/view/41/22 (дата звернення: 02.01. 2026).

26. Бойда С. Інноваційні підходи до управління підприємствами в умовах діджиталізації економіки / С. Бойда // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2022. - Вип. 1. - С. 70-79. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2022_1_8.

27. Соломніков І. В., Овсяннікова І. В., Проценко В. О. Інноваційні перспективи розвитку будівельної галузі в сучасних умовах господарювання. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2023. № 83. С. 147 – 157.

28. Саврас І.З., Федінець Н.І. Цифровізація та інноваційний розвиток підприємства: тенденції, проблеми та перспективи. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2023. № 74. С. 108–114. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-74-14

29. Мазур А., Папірник С. Інновації як фактор конкурентоспроможності та домінування компанії на ринку. Економічний аналіз. 2022. № 32(2). С. 125-132. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49315

30. Колосок С.І. Публічні закупівлі, тендери та система G-cloud: досвід України / С.І.Колосок, О.В. Панченко, А.А. Іорданов // Мукачівський державний університет : Економіка і суспільство. – 2017. – № 3. – С. 202-209.

31. Пивовар Ю. І. Фінансово-правове регулювання публічних закупівель в Україні : монографія / Ю. І. Пивовар, В. М. Новаковець. – К.: ТОВ «Три К», 2012. – 224 с

32. Письменна М. С. Реалізація принципів прозорості та підзвітності в умовах ризик-орієнтованого аудиту електронної системи закупівель / М. С. Письменна // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2017. – № 3. – С. 17-24. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2017_3_6.

33. ProZorro вдруге стала фіналістом міжнародної премії з закупівель World Procurement Awards / Прес-служба Мінекономрозвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://me.gov.ua/News/Detail?lang=ukUA&id=e1b9c6891c1a4e1e887335c1314261c0&title=ProzorroVdrugeStalaFinalistomMizhnarodnoiPremiiZZakupivelWorldProcurementAwars

34. Левченко О.М. Інноваційно-інтегровані структури в сучасній економіці і їх класифікація/ О.М. Левченко, О.В. Ткачук, І.О. Царенко // Ефективна економіка. – 2017. – № 10.

35. Скопенко Н.С. Формування та розвиток інтегрованих об’єднань в АПК України: монографія / Н.С.Скопенко. – К.: НУХТ, 2012. – 266 с.

36. Закон України № 2518-IX.2023 р. «Про гарантування речових прав на об’єкти нерухомості майна, які будуть споруджені в майбутньому» / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, №№ 23-24, ст.90 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4017-IX від 10.10.2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text

37. Косата І.А. Сутність та класифікація основних видів інтегрованих структур бізнесу / І.А. Косата // Бізнес Інформ. – 2015. – № 9. – С. 252-256.

38. Закон України № 3480-IV від 23.02.2006 р. «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» » / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2006, № 31, ст.268 із змінами, внесеними згідно із Законами 2008, № 50-51, 2009, № 17, 2009, № 49, 2010, № 34, № 37, № 38, 2011, № 10, № 23, № 43, № 44, № 51, 2012, № 7, № 22, № 27. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text

ISSN 3041-1793 Online
39. Способи реалізації інвестиційних проектів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://studentam.net.ua/content/view/5316/132/

40. Качан С.Л. Особливості фінансового забезпечення сталого розвитку інтегрованих структур бізнесу / С.Л. Качан // Регіональна економіка. – 2024. – № 4. – С. 100-105. Режим доступу : https://re.gov.ua/re202404/re202404_100_KachanSL.pdf

41. Кібік О. М. Економіка та управління бізнес-структурою : практикум / О. М. Кібік, Г. А. Отливанська. - Одеса : НУ «ОЮА», 2021. – 63 с. – Режим доступу: https://hdl.handle.net/11300/15547

42. Буряк П.Ю. Функціонування транснаціональних об'єднань та способи їх інтеграційної взаємодії / П.Ю. Буряк, У.З. Ватаманюк-Зелінська // Регіональна бізнес-економіка та управління. – Вінниця. – 2012. - № 3. – с.3-9

43. Римар М.В. Інтеграційні процеси у підприємництві: монографія / М.В. Римар, У.З. Ватаманюк-Зелінська – Львів: РВВ НЛТУ України, 2013. – 188 с. – ISBN 978-966-3467-47-9

44. Особливості фінансового менеджменту в будівництві. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://vikna.if.ua/cikavo/124639/view

45. Стратегічне фінансове управління підприємством: монографія / І. М. Боярко, Л. Л. Гриценко, О. В. Рябенко та ін. – Київ: Кондор, 2017. – 176 с.

46. Єфременко В. В., Спиця Р. А. Фінансово-економічне оцінювання діяльності будівельних підприємств // ГЕВ. Тернопіль: ТНТУ, 2024. Том 89. № 4. С. 28–35.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 332.1:339.138:330.46

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1648-1660

Білецький Ігор Васильович доктор економічних наук, професор, професор кафедри автоматизації та комп'ютерно-інтегрованих технологій, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, https://orcid.org/0000-0002-4125-3931

Угоднікова Олена Ігорівна кандидат економічних наук, доцент кафедри кафедри фінансів, обліку та безпеки бізнесу, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, https://orcid.org/0000-0003-2218-004

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МАРКЕТИНГОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ: МОДЕЛЮВАННЯ, ПРОГНОЗУВАННЯ ТА МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

Анотація. Сучасні умови соціально-економічного розвитку регіонів характеризуються високим рівнем конкуренції за ресурси, інвестиції та людський капітал. У цьому контексті маркетингове забезпечення розвитку регіонів стає ключовим інструментом формування їх конкурентних переваг. Попри значну кількість наукових досліджень у сфері територіального маркетингу, недостатньо розробленими залишаються питання інтеграції маркетингових підходів у систему стратегічного управління регіональним розвитком, а також використання сучасних методів моделювання та прогнозування. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення конкурентоспроможності регіонів в умовах глобалізації, децентралізації та цифрової трансформації економіки. Сучасні виклики, пов’язані з нерівномірністю соціально-економічного розвитку територій, вимагають впровадження ефективних інструментів маркетингового забезпечення, здатних інтегрувати аналітичні, стратегічні та управлінські підходи. Постановка проблеми полягає у недостатній розробленості концептуально-методичних засад формування та реалізації маркетингового забезпечення розвитку регіонів, зокрема з урахуванням можливостей економіко-математичного моделювання та прогнозування. У статті досліджено теоретико-методичні підходи до формування та реалізації маркетингового забезпечення розвитку регіонів в умовах глобалізації та цифрової трансформації. Обґрунтовано необхідність використання інструментів моделювання та прогнозування для підвищення ефективності регіональної політики.

ISSN 3041-1793 Online

Запропоновано концептуальну модель маркетингового забезпечення розвитку регіонів та визначено механізми її реалізації. За підсумками наукового аналізу сформульовано висновки щодо необхідності інтеграції маркетингового підходу у систему публічного управління розвитком регіонів, а також визначено ключові механізми підвищення ефективності маркетингового забезпечення, зокрема цифровізацію процесів, розвиток публічно-приватного партнерства та впровадження системи оцінювання результативності (KPI). Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання органами державної влади та місцевого самоврядування при розробці стратегій регіонального розвитку, а також у діяльності агентств регіонального розвитку та інвестиційних установ.

Ключові слова: маркетинг територій, регіональний розвиток, маркетингове забезпечення, моделювання, прогнозування, ефективність.

Biletskyi Ihor Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of Automation and Computer-Integrated Technologies, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-4125-3931

Uhodnikova Olena Ihorivna Ph.D. associate professor of the department of tourismand hotel management of the O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-2218-004

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF MARKETING SUPPORT FOR REGIONAL DEVELOPMENT: MODELING, FORECASTING, AND EFFICIENCY ENHANCEMENT MECHANISMS

Abstract. Modern conditions of socio-economic regional development are characterized by a high level of competition for resources, investments, and human capital. In this context, marketing support for regional development becomes a key tool for forming their competitive advantages. Despite a significant number of scientific studies in the field of territorial marketing, the issues of integrating marketing approaches into the system of strategic regional development management, as well as the use of modern modeling and forecasting methods, remain insufficiently developed. The relevance of the study is determined by the need to enhance regional competitiveness in the context of globalization, decentralization, and digital transformation of the economy. Contemporary challenges associated with the uneven socio-economic development of territories require the implementation of effective marketing support tools capable of integrating analytical, strategic, and managerial approaches. The problem lies in the

ISSN 3041-1793 Online
insufficient development of conceptual and methodological foundations for the formation and implementation of marketing support for regional development, particularly considering the possibilities of economic and mathematical modeling and forecasting. The article examines theoretical and methodological approaches to the formation and implementation of marketing support for regional development under conditions of globalization and digital transformation. The necessity of using modeling and forecasting tools to improve the effectiveness of regional policy is substantiated. A conceptual model of marketing support for regional development is proposed, and mechanisms for its implementation are identified. Based on the results of the scientific analysis, conclusions are drawn regarding the need to integrate the marketing approach into the system of public administration of regional development. Key mechanisms for enhancing the effectiveness of marketing support are identified, including the digitalization of processes, the development of public-private partnerships, and the implementation of performance evaluation systems (KPIs). The practical significance of the obtained results lies in their applicability by public authorities and local self-government bodies in the development of regional development strategies, as well as in the activities of regional development agencies and investment institutions.

Keywords: territorial marketing, regional development, marketing support, modeling, forecasting, efficiency.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації, цифрової трансформації та посилення міжрегіональної конкуренції питання забезпечення ефективного розвитку регіонів набуває стратегічного значення. Регіони все більше виступають як самостійні економічні суб'єкти, що конкурують за інвестиції, людський капітал, інновації та туристичні потоки. У цих умовах традиційні інструменти управління регіональним розвитком виявляються недостатньо адаптивними до нових викликів, що зумовлює необхідність пошуку нових підходів, зокрема на основі маркетингової концепції управління територіями. Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку свідчать про значну диференціацію регіонів за рівнем економічної активності, інвестиційної привабливості та якості життя населення. За даними міжнародних досліджень, розрив між найбільш розвиненими та депресивними регіонами продовжує зростати, що проявляється у нерівномірному розподілі ресурсів та можливостей розвитку. Урбанізаційні процеси сприяють концентрації економічної активності у великих містах, тоді як периферійні території стикаються з проблемами депопуляції, зниження ділової активності та обмеженого доступу до інвестицій. Додатковим фактором, що ускладнює розвиток регіонів, є вплив глобальних кризових явищ, зокрема економічної нестабільності, кліматичних змін, геополітичних ризиків та наслідків воєнних конфліктів. У таких умовах зростає значення адаптивності регіональних

ISSN 3041-1793 Online

систем управління, здатності швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища та формувати довгострокові конкурентні переваги, що потребує впровадження нових підходів до управління розвитком, що базуються на інтеграції аналітичних, стратегічних та комунікаційних інструментів.

Одним із таких підходів є маркетингове забезпечення розвитку регіонів, яке дозволяє формувати позитивний імідж територій, підвищувати їх інвестиційну привабливість та ефективно використовувати наявний ресурсний потенціал. Водночас у науковій літературі відсутня єдина концепція маркетингового забезпечення регіонального розвитку, що враховує сучасні виклики цифровізації, необхідність використання великих даних та інноваційних аналітичних інструментів, та обмежує можливості практичного впровадження маркетингових підходів у систему публічного управління. Особливої актуальності набуває проблема інтеграції економіко-математичного моделювання та прогнозування у процес формування та реалізації маркетингового забезпечення розвитку регіонів. Використання таких інструментів дозволяє оцінити вплив різних факторів на розвиток територій, сформувати альтернативні сценарії та обрати найбільш ефективні управлінські рішення. Проте на практиці ці підходи застосовуються фрагментарно, що знижує ефективність стратегічного планування та реалізації регіональної політики.

Отже, існує об'єктивна необхідність у розробці концептуально-методичних засад формування та реалізації маркетингового забезпечення розвитку регіонів, які б поєднували сучасні маркетингові підходи, інструменти моделювання та прогнозування, а також ефективні механізми підвищення результативності управління. Вирішення цієї проблеми сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіонів, забезпеченню їх сталого розвитку та інтеграції у глобальний економічний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та реалізації маркетингового забезпечення розвитку регіонів, територіального маркетингу, брендингу регіонів і підвищення їх конкурентоспроможності є предметом дослідження багатьох зарубіжних науковців. Зокрема, вагомий внесок у розвиток теоретичних засад маркетингу територій здійснили Ф. Котлер, Д. Гейдер та І. Рейн [1], С. Анхольт [2], Г. Ашворт і М. Каваратзіс [3], М. Каваратзіс і М. Дж. Хетч [4], С. Зенкер та Е. Браун [5] та інші. У працях зазначених авторів розкрито сутність маркетингу місць, обґрунтовано роль брендингу територій, визначено підходи до формування конкурентної ідентичності регіонів, а також досліджено механізми позиціонування міст і регіонів в умовах зростання глобальної конкуренції. Водночас, попри значну кількість наукових праць, недостатньо дослідженими залишаються питання розроблення концептуально-методичних засад формування та реалізації маркетингового забезпечення розвитку регіонів з урахуванням інструментів моделювання, прогнозування та сучасних механізмів підвищення ефектив-

ISSN 3041-1793 Online
ності. Особливої уваги потребують аспекти інтеграції маркетингових підходів у систему публічного управління регіональним розвитком, цифровізації маркетингових процесів, а також налагодження ефективної взаємодії між основними стейкхолдерами та зумовлює необхідність подальшого наукового опрацювання зазначеної проблематики.

Метою статті є обґрунтування концептуально-методичних засад формування та реалізації маркетингового забезпечення розвитку регіонів із використанням інструментів моделювання та прогнозування, а також визначення ефективних механізмів підвищення результативності регіональної політики в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій думці маркетингове забезпечення розвитку регіонів розглядається як складова системи публічного управління, що спрямована на формування конкурентних переваг територій, залучення інвестицій, розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення. Еволюція підходів до управління регіональним розвитком свідчить про поступовий перехід від адміністративно-командних методів до ринково орієнтованих інструментів, серед яких маркетинг територій займає ключове місце, що зумовлено необхідністю адаптації регіонів до умов глобальної конкуренції та інтеграції у світовий економічний простір. У працях зарубіжних науковців, зокрема Ф. Котлера, С. Анхольта, Г. Ашворта, маркетинг територій трактується як процес створення, комунікації та надання цінності для цільових аудиторій регіону - інвесторів, туристів, бізнесу та населення. У цьому контексті регіон розглядається як своєрідний «продукт», що потребує ефективного позиціонування, брендингу та просування. Водночас сучасні дослідження акцентують увагу на необхідності переходу від суто комунікаційного підходу до комплексного управління розвитком територій на основі маркетингової концепції. Вітчизняні науковці розглядають маркетингове забезпечення розвитку регіонів як інтегровану систему заходів, спрямованих на формування та реалізацію стратегій соціально-економічного розвитку територій. При цьому особлива увага приділяється взаємозв'язку маркетингових інструментів із стратегічним плануванням, інституційним забезпеченням та механізмами державного регулювання. Такий підхід дозволяє поєднати економічні, соціальні та управлінські аспекти розвитку регіонів у єдину систему.

Сутність маркетингового забезпечення розвитку регіонів доцільно розглядати через призму його функціональних складових, до яких належать аналітична, стратегічна, інструментальна та комунікаційна. Аналітична складова передбачає дослідження внутрішнього потенціалу регіону та зовнішнього середовища; стратегічна - формування довгострокових цілей і напрямів розвитку; інструментальна - використання маркетингових інструментів для реалізації стратегій; комунікаційна - забезпечення ефективної

ISSN 3041-1793 Online

взаємодії зі стейкхолдерами та формування позитивного іміджу території. Важливим аспектом є визначення ролі маркетингового забезпечення у системі публічного управління, де воно виступає як інструмент підвищення ефективності управлінських рішень. Інтеграція маркетингових підходів у діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування дозволяє забезпечити більш обґрунтоване планування розвитку територій, орієнтоване на потреби цільових груп та ринкові тенденції. Крім того, маркетингове забезпечення сприяє активізації участі бізнесу та громадськості у процесах розвитку регіонів. Таким чином, узагальнення теоретичних підходів дозволяє зробити висновок, що маркетингове забезпечення розвитку регіонів є багатовимірною категорією, яка поєднує інструменти стратегічного управління, аналізу та комунікації. Його роль у системі публічного управління полягає у формуванні ефективних механізмів взаємодії між владою, бізнесом та суспільством, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності регіонів та їх сталий розвиток в умовах сучасних трансформацій.

Сучасний етап розвитку регіонів характеризується впливом глобальних мегатрендів, серед яких ключовими є цифровізація, урбанізація, демографічні зміни та екологічні трансформації. За даними OECD, розвиток регіонів сьогодні значною мірою визначається впливом технологічних змін, кліматичних викликів та структурних зрушень у глобальній економіці , що формує нові умови функціонування територій, у яких маркетингові стратегії мають бути більш гнучкими, адаптивними та орієнтованими на довгострокову конкурентоспроможність (табл.1).

Таблиця 1

Сучасні тенденції та їх вплив на маркетингові стратегії регіонів

№	Тенденція	Сутність	Виклики для регіонів	Вплив на маркетингові стратегії
1	Глобалізація та конкуренція	Посилення боротьби за ресурси та інвестиції	Втрата конкурентних позицій	Формування унікального позиціонування регіону
2	Регіональна диференціація	Нерівномірний розвиток територій	Соціально-економічні дисбаланси	Диференціація маркетингових стратегій
3	Урбанізація	Концентрація ресурсів у містах	Деградація периферій	Розвиток брендингу та привабливості регіонів
4	Демографічні зміни	Старіння, міграція	Дефіцит робочої сили	Орієнтація на людський капітал
5	Цифровізація	Впровадження IT-технологій	Цифрова нерівність	Використання цифрового маркетингу
6	Екологізація	Перехід до сталого розвитку	Високі екологічні вимоги	Формування «зеленого» бренду регіону

ISSN 3041-1793 Online

Однією з ключових тенденцій є зростання регіональної диференціації, що проявляється у нерівномірності економічного розвитку, рівня доходів та інвестиційної активності. Незважаючи на процеси економічної конвергенції, у країнах ЄС зберігаються значні диспропорції між регіонами, що потребує вдосконалення політики розвитку територій . Такі дисбаланси зумовлюють необхідність формування диференційованих маркетингових стратегій, які враховують специфіку кожного регіону.

Важливою тенденцією є концентрація економічної активності у великих містах та агломераціях. Урбанізовані регіони акумулюють більшу частку інвестицій, інновацій та людського капіталу, що сприяє формуванню ефекту «поляризації розвитку». Водночас периферійні території стикаються з проблемами відтоку населення, зниження економічної активності та обмеженого доступу до ресурсів, що створює потребу у формуванні маркетингових стратегій, спрямованих на підвищення привабливості таких регіонів.

Суттєвий вплив на регіональний розвиток мають демографічні зміни, зокрема старіння населення, зниження народжуваності та міграційні процеси. За прогнозами, до 2050 року майже третина населення ЄС буде старше 65 років, що створює значне навантаження на ринок праці та соціальні системи . У таких умовах маркетингові стратегії територій мають орієнтуватися на залучення та утримання людського капіталу, розвиток освітнього середовища та інноваційної інфраструктури.

Окремим викликом є цифрова трансформація, яка змінює підходи до управління регіональним розвитком. Використання великих даних, цифрових платформ та аналітичних систем дозволяє підвищити ефективність прийняття управлінських рішень. Водночас нерівномірність цифрового розвитку регіонів створює нові форми нерівності, що вимагає інтеграції цифрових інструментів у маркетингове забезпечення територій.

Не менш важливим є вплив екологічних та кліматичних викликів, які формують нові вимоги до сталого розвитку регіонів. Політика декарбонізації, енергоефективності та «зеленої економіки» потребує адаптації маркетингових стратегій до принципів сталого розвитку. У цьому контексті маркетинг територій має враховувати екологічну складову як один із ключових факторів формування конкурентних переваг регіону. Концептуальна модель маркетингового забезпечення розвитку регіонів формується як інтегрована система взаємопов'язаних елементів, що забезпечують ефективне управління соціально-економічним розвитком територій. Вона базується на поєднанні аналітичних, стратегічних та інструментальних компонентів, які функціонують у межах єдиного управлінського циклу. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексність, адаптивність і результативність маркетингових рішень, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіонів. Аналітичний компонент моделі виступає її фундаментом і передбачає

ISSN 3041-1793 Online

здійснення системного аналізу внутрішнього потенціалу регіону та зовнішнього середовища. Він включає оцінку соціально-економічних показників, ресурсного забезпечення, інвестиційної привабливості, а також аналіз конкурентних позицій регіону. У межах цього компонента використовуються методи SWOT-аналізу, PEST-аналізу, кластерного аналізу та економіко-математичного моделювання, що дозволяє сформувати інформаційну базу для прийняття управлінських рішень. Стратегічний компонент моделі спрямований на формування довгострокових цілей розвитку регіону та визначення ключових напрямів реалізації маркетингової політики. Він передбачає розробку стратегії позиціонування регіону, формування його бренду, визначення цільових аудиторій (інвестори, туристи, бізнес, населення) та вибір пріоритетних секторів економіки. Особливістю даного компонента є його орієнтація на забезпечення сталого розвитку та врахування глобальних трендів, зокрема цифровізації та екологізації. Інструментальний компонент моделі забезпечує реалізацію сформованих стратегій через використання комплексу маркетингових інструментів. До них належать інвестиційний маркетинг, туристичний маркетинг, цифровий маркетинг, брендинг територій, розвиток інфраструктури та комунікаційні заходи. Важливу роль відіграє впровадження цифрових платформ, систем управління даними та аналітичних інструментів, які дозволяють підвищити ефективність взаємодії зі стейкхолдерами та забезпечити прозорість управлінських процесів.

Інтеграція зазначених компонентів у межах концептуальної моделі здійснюється через механізм зворотного зв'язку, що забезпечує постійний моніторинг результатів та коригування управлінських рішень, що дозволяє адаптувати маркетингові стратегії до змін зовнішнього середовища, враховувати нові виклики та забезпечувати гнучкість системи управління. Важливим елементом є використання показників ефективності (KPI), які дозволяють оцінити результативність реалізації маркетингових заходів. У підсумку, запропонована концептуальна модель маркетингового забезпечення розвитку регіонів є цілісною системою, що поєднує аналітичні, стратегічні та інструментальні компоненти у межах єдиного управлінського процесу. Її впровадження дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень, забезпечити ефективне використання ресурсного потенціалу та сформувати стійкі конкурентні переваги регіонів у сучасних умовах трансформаційної економіки.

У сучасних умовах зростання складності соціально-економічних процесів ефективність маркетингових рішень у регіональному розвитку значною мірою залежить від рівня їх наукового обґрунтування. Традиційні підходи до планування, що базуються переважно на експертних оцінках, не забезпечують достатньої точності та об'єктивності, особливо в умовах динамічних змін зовнішнього середовища. У зв'язку з цим актуалізується

ISSN 3041-1793 Online

необхідність використання економіко-математичних методів, які дозволяють формалізувати процес прийняття управлінських рішень та підвищити їх ефективність (табл.2).

Таблиця 2

Економіко-математичні методи оцінки ефективності маркетингових рішень

№	Метод	Сутність методу	Сфера застосування у регіональному маркетингу	Очікуваний результат
1	Регресійний аналіз	Визначення залежності між змінними	Оцінка впливу маркетингових витрат на інвестиції	Виявлення ключових факторів впливу
2	Трендове прогнозування	Аналіз динаміки показників у часі	Прогноз розвитку регіональних показників	Визначення тенденцій розвитку
3	Сценарний аналіз	Розробка альтернативних сценаріїв	Планування стратегій розвитку регіону	Вибір оптимальної стратегії
4	Імітаційне моделювання	Відтворення реальних процесів у моделі	Оцінка наслідків управлінських рішень	Зниження ризиків
5	Нейромережеві моделі	Аналіз складних нелінійних залежностей	Прогнозування поведінки ринку та інвесторів	Підвищення точності прогнозів
6	KPI-моделювання	Система оцінки ефективності	Контроль результатів маркетингових стратегій	Підвищення ефективності управління

Економіко-математичне моделювання забезпечує можливість кількісної оцінки впливу різних факторів на розвиток регіонів, що є особливо важливим при формуванні маркетингових стратегій. Застосування регресійних моделей дозволяє визначити залежності між маркетинговими інструментами (наприклад, обсягами інвестицій у промоцію регіону, розвитком інфраструктури, цифровими сервісами) та результативними показниками (інвестиційна привабливість, туристичний потік, рівень зайнятості), що створює підґрунтя для обґрунтованого вибору пріоритетних напрямів розвитку.

Важливу роль відіграють методи прогнозування, які дозволяють оцінити можливі сценарії розвитку регіонів залежно від реалізації різних маркетингових стратегій. Використання трендових моделей, екстраполяції та сценарного аналізу дає змогу визначити перспективи змін ключових соціально-економічних показників, що у свою чергу, дозволяє органам публічного управління розробляти адаптивні стратегії, що враховують можливі ризики та невизначеності.

Крім того, імітаційне моделювання та використання нейромережевих підходів дозволяють враховувати складні нелінійні взаємозв'язки між факторами розвитку регіону. Такі моделі є особливо ефективними в умовах

ISSN 3041-1793 Online

високої невизначеності, коли необхідно враховувати велику кількість змінних та альтернативних сценаріїв. Вони дозволяють оцінити наслідки управлінських рішень ще до їх практичної реалізації, що значно знижує ризики.

Застосування економіко-математичних методів також сприяє формуванню системи моніторингу та оцінки ефективності маркетингового забезпечення розвитку регіонів. Використання ключових показників ефективності (KPI) у поєднанні з математичними моделями дозволяє здійснювати постійний контроль результативності маркетингових заходів, виявляти відхилення та своєчасно коригувати стратегії, що забезпечує підвищення прозорості та обґрунтованості управлінських рішень. Як наслідок, використання економіко-математичних методів моделювання та прогнозування є необхідною умовою підвищення ефективності маркетингових рішень у регіональному розвитку.

Вони забезпечують можливість комплексного аналізу, обґрунтованого планування та оцінки результативності управлінських заходів, що сприяє формуванню конкурентоспроможних і сталих регіональних систем.

Ефективність маркетингового забезпечення розвитку регіонів значною мірою залежить від здатності органів публічного управління адаптуватися до сучасних викликів, зокрема цифровізації та необхідності активної взаємодії зі стейкхолдерами. У цьому контексті особливого значення набуває визначення та систематизація механізмів, які забезпечують підвищення результативності маркетингових стратегій територій. Такі механізми мають комплексний характер і поєднують інституційні, цифрові, економічні та комунікаційні інструменти. Одним із ключових механізмів є цифровізація маркетингового забезпечення регіонів, яка передбачає використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для збору, обробки та аналізу даних. Впровадження цифрових платформ, систем управління даними (Big Data), геоінформаційних систем (GIS) та аналітичних інструментів дозволяє підвищити точність прийняття управлінських рішень, забезпечити оперативність реагування на зміни та покращити якість взаємодії з цільовими аудиторіями. Цифровий маркетинг територій також сприяє ефективнішому просуванню регіону на внутрішніх і міжнародних ринках. Важливим механізмом є розвиток партнерської взаємодії між основними стейкхолдерами регіонального розвитку, до яких належать органи державної влади, місцевого самоврядування, бізнес, громадські організації та населення. Формування ефективних комунікаційних каналів і платформ взаємодії забезпечує узгодження інтересів різних груп, підвищує рівень довіри та сприяє більш ефективній реалізації маркетингових стратегій. Особливу роль у цьому процесі відіграють механізми публічно-приватного партнерства. Наступним важливим напрямом є інституційне забезпечення маркетингової діяльності регіонів, що передбачає створення спеціалізованих організаційних структур, таких як агентства регіонального розвитку, інвестиційні офіси, туристичні

ISSN 3041-1793 Online
організації. Вони виконують функції координації маркетингових заходів, розробки стратегій, залучення інвестицій та просування бренду регіону. Наявність ефективної інституційної бази дозволяє забезпечити системність і послідовність реалізації маркетингової політики.

Суттєвим механізмом підвищення ефективності є впровадження системи моніторингу та оцінки результативності маркетингового забезпечення розвитку регіонів. Використання ключових показників ефективності (KPI), цифрових інструментів аналітики та систем зворотного зв'язку дозволяє здійснювати постійний контроль за реалізацією стратегій, оцінювати їх ефективність та своєчасно вносити корективи, що забезпечує підвищення прозорості управління та орієнтацію на досягнення конкретних результатів.

Таким чином, систематизація механізмів підвищення ефективності маркетингового забезпечення розвитку регіонів свідчить про необхідність їх комплексного застосування з урахуванням сучасних тенденцій цифровізації та зростання ролі стейкхолдерів. Інтеграція цифрових технологій, розвиток партнерських відносин, зміцнення інституційної спроможності та впровадження ефективних систем оцінювання створюють передумови для формування конкурентоспроможних і сталих регіонів у сучасному глобальному середовищі.

Висновки. У результаті проведеного аналіза узагальнено теоретичні підходи до сутності маркетингового забезпечення розвитку регіонів та визначено його як комплексну систему, що інтегрує аналітичні, стратегічні та інструментальні компоненти у межах публічного управління. Доведено, що маркетинговий підхід дозволяє забезпечити більш ефективне використання ресурсного потенціалу територій, підвищити їх інвестиційну привабливість та сформувати стійкі конкурентні переваги в умовах глобалізації та цифрових трансформацій. Проведений аналіз сучасних тенденцій та викликів регіонального розвитку засвідчив, що ключовими факторами впливу є цифровізація, урбанізація, демографічні зміни, екологічні обмеження та посилення міжрегіональної конкуренції. Встановлено, що зазначені тенденції потребують формування адаптивних маркетингових стратегій, орієнтованих на диференціацію регіонів, розвиток їх унікальних переваг та ефективне позиціонування на внутрішніх і міжнародних ринках.

У межах дослідження розроблено концептуальну модель маркетингового забезпечення розвитку регіонів, яка базується на інтеграції аналітичного, стратегічного та інструментального компонентів і доповнюється механізмом зворотного зв'язку. Обґрунтовано доцільність використання економіко-математичних методів моделювання та прогнозування як інструментів підвищення обґрунтованості управлінських рішень. Доведено, що застосування регресійних моделей, сценарного аналізу та цифрових аналітичних інструментів сприяє підвищенню точності оцінки ефективності

ISSN 3041-1793 Online

маркетингових стратегій. Систематизація механізмів підвищення ефективності маркетингового забезпечення розвитку регіонів дозволила визначити ключову роль цифровізації, розвитку взаємодії стейкхолдерів, інституційного забезпечення та впровадження систем оцінювання результативності.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання органами державної влади та місцевого самоврядування при формуванні стратегій регіонального розвитку, а також у діяльності агентств регіонального розвитку для підвищення ефективності управлінських рішень та забезпечення сталого розвитку територій.

Література:

1. Kotler, P., Haider, D. H., & Rein, I. (1993). *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations*. New York: Free Press, pp. 1–388.
2. Anholt, S. (2007). *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 1–134.
3. Ashworth, G., & Kavaratzis, M. (2010). *Towards Effective Place Brand Management: Branding European Cities and Regions*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, pp. 1–296.
4. Kavaratzis, M., & Hatch, M. J. (2013). The dynamics of place brands: An identity-based approach to place branding theory. *Marketing Theory*, 13(1), pp. 69–86.
5. Zenker, S., & Braun, E. (2017). Questioning a “one size fits all” city brand: Developing a branded house strategy for place brand management. *Journal of Place Management and Development*, 10(3), pp. 270–287.
6. OECD (2024). *OECD Regions and Cities at a Glance 2024*. Paris: OECD Publishing, pp. 1–152.
7. Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don’t matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(1), pp. 189–209.
8. Barca, F., McCann, P., & Rodríguez-Pose, A. (2012). The case for regional development intervention: Place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*, 52(1), pp. 134–152.
9. Batty, M. (2013). *The New Science of Cities*. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 1–504.
10. Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books, pp. 1–434.
11. Capello, R., & Nijkamp, P. (2019). *Handbook of Regional Growth and Development Theories*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, pp. 1–640.
12. McCann, P., & Ortega-Argilés, R. (2015). Smart specialization, regional growth and applications to EU cohesion policy. *Regional Studies*, 49(8), pp. 1291–1302.

References:

1. Kotler, P., Haider, D. H., & Rein, I. (1993). *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations*. New York: Free Press, pp. 1–388.
2. Anholt, S. (2007). *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 1–134.
3. Ashworth, G., & Kavaratzis, M. (2010). *Towards Effective Place Brand Management: Branding European Cities and Regions*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, pp. 1–296.
4. Kavaratzis, M., & Hatch, M. J. (2013). The dynamics of place brands: An identity-based approach to place branding theory. *Marketing Theory*, 13(1), pp. 69–86.

ISSN 3041-1793 Online
5. Zenker, S., & Braun, E. (2017). Questioning a “one size fits all” city brand: Developing a branded house strategy for place brand management. *Journal of Place Management and Development*, 10(3), pp. 270–287.
6. OECD (2024). *OECD Regions and Cities at a Glance 2024*. Paris: OECD Publishing, pp. 1–152.
7. Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don’t matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(1), pp. 189–209.
8. Barca, F., McCann, P., & Rodríguez-Pose, A. (2012). The case for regional development intervention: Place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*, 52(1), pp. 134–152.
9. Batty, M. (2013). *The New Science of Cities*. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 1–504.
10. Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books, pp. 1–434.
11. Capello, R., & Nijkamp, P. (2019). *Handbook of Regional Growth and Development Theories*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, pp. 1–640.
12. McCann, P., & Ortega-Argilés, R. (2015). Smart specialization, regional growth and applications to EU cohesion policy. *Regional Studies*, 49(8), pp. 1291–1302.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 378.147:[338.488.2:640.4]

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1661-1672

Бурак Валентина Геннадіївна докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Херсонський державний університет, Херсон, https://orcid.org/0000-0001-5097-6536

Юріна Юлія Миколаївна кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української і слов'янської філології та журналістики, Херсонський державний університет, Херсон, https://orcid.org/0000-0003-3197-9090

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: ІННОВАЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті досліджено процеси цифрової трансформації туристичної галузі України, зокрема здійснено аналіз сучасних інноваційних технологій, виявлено ключові виклики їхнього впровадження та обґрунтовано перспективи розвитку галузі в умовах цифровізації, глобальних змін і повоєнного відновлення.

Проаналізовано чинну нормативну документацію з означеного питання, а саме: Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні та Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Засвідчено актуальність цифрової трансформації туристичної галузі України, установлення перспектив її подальшого розвитку. На підтвердження позитивної динаміки розвитку туристичної галузі в сучасній Україні наведено дані публічного звіту Державного агентства розвитку туризму України.

Узагальнено результати наукових досліджень, установлено, що цифрова трансформація туристичної галузі України є стратегічно важливим напрямом її розвитку, який охоплює впровадження інноваційних технологій, удосконалення управлінських підходів, розвиток цифрових сервісів і адаптацію до сучасних викликів. Водночас ефективність цих процесів залежить від рівня інтеграції цифрових рішень, інституційної підтримки та готовності суб'єктів туристичного ринку до інноваційних змін.

Розроблено шляхи і перспективи цифрової трансформації туристичної галузі України в межах системного підходу, який охоплює інституційний, технологічний, економічний та освітній рівні, з урахуванням сучасних викликів і потреб повоєнного відновлення. До основних віднесено формування цілісної державної політики цифровізації туризму, активне впровадження інноваційних цифрових технологій у діяльність суб'єктів туристичної

ISSN 3041-1793 Online
індустрії, розвиток цифрової інфраструктури і смарт-дестинацій, підвищення рівня цифрових компетентностей фахівців туристичної галузі, цифровий маркетинг і просування туристичних дестинацій України, забезпечення кібербезпеки й захисту даних у туристичній сфері, інтеграцію в європейський і світовий цифровий простір.

Ключові слова: туристична галузь, туристично-рекреаційний простір, цифрова трансформація, цифровізація туризму, цифрові технології, цифрова інфраструктура.

Burak Valentyna Gennadievna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Department of hotel-restaurant and tourist business, Kherson State University, Kherson, https://orcid.org/0000-0001-5097-6536

Yurina Yuliya Mykolaivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Slavic Philology and Journalism, Kherson State University, Kherson, https://orcid.org/0000-0003-3197-9090

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE: INNOVATIONS, CHALLENGES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The article examines the processes of digital transformation of the tourism industry of Ukraine, in particular, an analysis of modern innovative technologies is carried out, key challenges for their implementation are identified and prospects for the development of the industry in the conditions of digitalization, global changes and post-war recovery are substantiated.

The current regulatory documentation on the specified issue is analyzed, namely: the Strategy for the Development of the Information Society in Ukraine and the Strategy for the Development of Tourism and Resorts for the Period Until 2026. The relevance of the digital transformation of the tourism industry of Ukraine is confirmed, the prospects for its further development are established. In confirmation of the positive dynamics of the development of the tourism industry in modern Ukraine, data from the public report of the State Agency for Tourism Development of Ukraine are provided.

The results of scientific research are summarized, it is established that the digital transformation of the tourism industry of Ukraine is a strategically important direction of its development, which includes the introduction of innovative technologies, improvement of management approaches, development of digital services and adaptation to modern challenges. At the same time, the effectiveness of these processes depends on the level of integration of digital solutions, institutional support and readiness of tourism market entities for innovative changes.

ISSN 3041-1793 Online

Ways and prospects for digital transformation of the tourism industry of Ukraine have been developed within the framework of a systemic approach that covers the institutional, technological, economic and educational levels, taking into account modern challenges and the needs of post-war recovery. The main ones include the formation of a holistic state policy for the digitalization of tourism, the active implementation of innovative digital technologies in the activities of tourism industry entities, the development of digital infrastructure and smart destinations, increasing the level of digital competencies of tourism industry specialists, digital marketing and promotion of Ukrainian tourist destinations, ensuring cybersecurity and data protection in the tourism sector, integration into the European and global digital space.

Keywords: tourism industry, tourism and recreation space, digital transformation, digitalization of tourism, digital technologies, digital infrastructure.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальної цифровізації економіки туристична галузь зазнає глибоких структурних трансформацій, що зумовлені активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, платформених рішень, інструментів штучного інтелекту та аналізу великих даних. Цифрова трансформація туризму постає як ключовий чинник підвищення конкурентоспроможності дестинацій, оптимізації бізнес-процесів і формування інноваційних туристичних продуктів. Водночас в Україні ці процеси мають фрагментарний і нерівномірний характер, що проявляється у недостатньому рівні цифрової інфраструктури, обмеженій інтеграції сучасних технологій у діяльність суб'єктів туристичного ринку, а також у невідповідності рівня цифрових компетентностей фахівців актуальним вимогам індустрії. Це актуалізує потребу в системному осмисленні особливостей цифрової трансформації туристичної галузі в національному контексті. Додаткової складності зазначеній проблематиці надають сучасні соціально-економічні виклики, зокрема наслідки воєнних дій, необхідність відновлення туристичної інфраструктури й переорієнтації на внутрішній і безпечний туризм. У цих умовах цифрові технології виступають інструментом підвищення ефективності, засобом забезпечення стійкості галузі, зокрема через розвиток цифрового маркетингу, віртуалізацію туристичних послуг, використання онлайн-платформ для просування дестинацій та комунікації зі споживачами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростання наукового інтересу до проблем цифрової трансформації туристичної галузі України, що розглядається як ключовий чинник її адаптації до сучасних соціально-економічних викликів. Зокрема, С.Баженова, Ю.Пологовська, М.Бикова акцентують увагу на сучасному стані розвитку туризму в Україні, підкреслюючи вплив кризових явищ та

ISSN 3041-1793 Online

необхідність інноваційного оновлення галузі [1]. У контексті стратегічного розвитку туристичних дестинацій В.Бурак, О.Волошин, Ю.Юрін, А.Сорокіна, К.Попова досліджують роль гастрономічного та культурного туризму як інструментів формування іміджу територій і держави [2; 3], що набуває особливої актуальності в умовах цифровізації комунікаційних каналів. Водночас нами обґрунтовано доцільність використання технологій штучного інтелекту у сфері обслуговування, підкреслюючи їхню роль у підвищенні якості сервісу та персоналізації туристичних послуг [4].

Системний аналіз цифровізації туризму в Україні представлено у працях Г.Гапоненко, О.Євтушенко, І.Шамари, В.Василенка, які розглядають цифровізацію як нову парадигму управління галуззю в післявоєнний період [5]. Подальший розвиток цієї проблематики відображено у дослідженнях Р.Горчака, де проаналізовано стан і перспективи цифровізації внутрішнього туризму [6], а також у роботах Л.Гуцал, В.Столяр, С.Павлюка, які висвітлюють практичні аспекти використання цифрових технологій в організації туристичних подорожей [7]. Питання впровадження цифрових інновацій у туристичній сфері детально розкрито Т.Лисюк, Л.Ройко, Ю.Білецьким [9], тоді як А.Опейда аналізує трансформацію туристичного досвіду під впливом цифрової медіакультури та глобальних викликів [10]. Інноваційні цифрові технології та їх вплив на конкурентоспроможність компаній туристичної сфери деталізовано О.Пустовіт [14]. Значний внесок у розроблення теоретико-методологічних засад цифрової трансформації економіки та туризму зроблено у колективній монографії за редакцією А.Череп та ін. [15], де обґрунтовано необхідність інтеграції європейського досвіду в умовах війни та повоєнного відновлення. Водночас нормативно-правову основу цифровізації й розвитку туризму в Україні формують відповідні державні документи [11; 12], а практичні інструменти реалізації цифрових сервісів відображено, зокрема, у впровадженні державних платформ електронних послуг [8; 13].

Однак відсутність цілісної стратегії цифрової трансформації, обмежені інвестиційні ресурси й низький рівень координації між державними і приватними інституціями стримують реалізацію потенціалу інновацій. Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування ефективних механізмів цифрової трансформації туристичної галузі України з урахуванням сучасних викликів і перспектив її розвитку.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні процесів цифрової трансформації туристичної галузі України, зокрема в аналізі сучасних інноваційних технологій, виявленні ключових викликів їхнього упровадження та обґрунтуванні перспектив розвитку галузі в умовах цифровізації, глобальних змін і повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо з аналізу чинної нормативної документації з означеного питання.

ISSN 3041-1793 Online

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, зокрема, термін «цифровізація» пов'язує із насиченням «фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливлює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [11].

До напрямів цифрового розвитку держави Концепцією віднесено туризм. Тісний зв'язок туризму із цифровими технологіями аргументований потребами сучасних туристів у доступі до цифрових інфраструктур, зокрема інтернету як головної трансформації світового туризму, через необхідність подорожування без відриву від бізнесу, справ, родичів, друзів. Нинішня повноцінна реалізація туристичної привабливості України можлива за розбудови швидких і доступних мереж, пов'язаних із транспортною інфраструктурою, туристичними маршрутами, природними заповідниками, об'єктами культури та історії, дозвілля й відпочинку. За наявності цифрових технологій українські міста отримають можливість повноцінного використання туристичного потенціалу та створення нових можливостей його зростання. Нова модель територіального розвитку, управління та маркетингу – «розумних» туристичних дестинацій (Smart Tourist Destination) – має бути запроваджена на регіональному й місцевому рівнях для ґрунтовного задоволення потреб замовників туристичних послуг.

Цифровізація туризму пов'язана також зі створенням вебсайтів туристичних дестинацій з контентом, зосередженим на потребах туристів; збором та статистичним аналізом у режимі реального часу завдяки інтернету речей, великим і відкритим даним; створенням віртуальних турів, 3D-моделюванням, облаштуванням вебкамерами туристичних об'єктів, упровадженням QR-кодів, RFID-міток, системою безготівкових розрахунків; упровадженням програм лояльності й електронних карток туриста; створенням мобільних додатків (карт маршрутів, аудіогідів, геолокацій); електронними квитками на туристичних об'єктах і в закладах дозвілля; цифровізацією музеїв (електронними різномовними каталогами, віртуальною та доповненою реальністю, аудіогідами та електронними гідами) [8].

Зі свого боку *Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року* визнає нездатність України конкурувати з розвиненими туристичними державами всупереч наявності ресурсної забезпеченості та безмежних потенційних туристичних можливостей. Акцентує увагу на необхідності формування туристично-рекреаційного простору, що забезпечить раціональне й ефективне послуговування туристичними, природними, лікувальними та рекреаційними ресурсами України завдяки створенню й забезпеченню функціонування зон розвитку туризму й курортів, а також розроблення, упровадження та представлення споживачеві конкурентоспроможного

ISSN 3041-1793 Online
національного туристичного продукту. Визначає основні напрями реалізації Стратегії, а саме: «Безпека туристів», «Нормативно-правова база сфери туризму та курортів», «Розвиток туристичної інфраструктури», «Розвиток людських ресурсів», «Маркетингова політика розвитку туризму та курортів України». [9].

Здійснений аналіз чинної нормативної документації з означеного питання засвідчує актуальність цифрової трансформації туристичної галузі України, установлення перспектив її розвитку.

Голова Державного агентства розвитку туризму України Н. Табака всупереч тезам Стратегії в публічному звіті стверджує про зростання податкових надходжень від туристичної галузі 2025 року до 4 млрд 426,2 млн грн, що на 50,6% більше порівняно з 2024 роком. Місцеві бюджети України отримали 359 млн грн туристичного збору, тобто зберігається економічна активність галузі та її адаптація до умов воєнного часу. «Лідерами за обсягом сплаченого туристичного збору стали: місто Київ – 68 млн грн, Львівська область – 63 млн грн, Івано-Франківська область – 46 млн грн, Київська область – 19,5 млн грн, Закарпатська область – 31,8 млн грн та Дніпропетровська область – 17,6 млн грн. Сукупно ці регіони забезпечили понад 77% загального обсягу надходжень.

Така концентрація демонструє чіткий перерозподіл туристичних потоків у безпечні регіони та збереження ролі столиці й великих економічних центрів у сегменті ділового туризму» [13].

Н. Табака важливим у цифровій трансформації туристичної галузі України вважає оновлення Єдиного туристичного реєстру (ЄТР) як центрального інструменту для збирання й систематизації даних про суб'єкти туристичної діяльності, зокрема готелі, хостели, садиби, туроператори й гіди. Завдяки осучасненому реєстру стане можливим забезпечення прозорості роботи, контролю за легальністю діяльності та справляння туристичного збору для подальшого зменшення тінізації ринку та підвищення довіри бізнесу й громадян до державних механізмів регулювання [13].

Оскільки цифрова трансформація туристичної галузі України є складним, багатовимірним процесом, то охоплює технологічні, економічні, соціокультурні та управлінські аспекти. На сучасному етапі розвиток туризму відбувається під впливом кризових явищ, зокрема воєнних дій, що зумовлює необхідність переорієнтації галузі на інноваційні механізми функціонування. Як зазначають С.Баженова, Ю.Пологовська, М.Бикова, туристична сфера України характеризується нестабільністю, однак водночас демонструє потенціал до відновлення через впровадження новітніх підходів і технологій [1]. У цьому контексті цифровізація постає як ключовий інструмент модернізації галузі, що сприяє оптимізації управлінських процесів і підвищенню якості туристичних послуг.

ISSN 3041-1793 Online

Важливим напрямом цифрової трансформації є розвиток спеціалізованих видів туризму, зокрема гастрономічного та культурного, які активно використовують цифрові канали для формування іміджу територій. В.Бурак, О.Волошин, Ю.Юрін, А.Сорокіна, К. Попова доводять, що цифрові платформи та онлайн-комунікації відіграють визначальну роль у просуванні туристичних продуктів і брендингу дестинацій [2; 3]. Використання соціальних мереж, віртуальних турів, інтерактивних карт і мобільних застосунків дозволяє значно розширити аудиторію споживачів і підвищити привабливість туристичних об'єктів.

Суттєвим компонентом цифрової трансформації є впровадження технологій штучного інтелекту та аналітики даних у сфері обслуговування. За результатами досліджень В.Бурака, застосування штучного інтелекту сприяє персоналізації туристичних послуг, автоматизації процесів бронювання, обробці запитів клієнтів і прогнозуванню попиту [4]. Це зі свого боку забезпечує підвищення ефективності діяльності підприємств туристичної індустрії та їх конкурентоспроможності. О.Пустовіт також підкреслює, що інноваційні цифрові технології виступають ключовим фактором формування конкурентних переваг туристичних компаній у сучасних умовах [14].

Управлінський вимір цифровізації туризму розкрито в роботах Г.Гапоненко, О.Євтушенко, І.Шамари, В.Василенка, які визначають цифровізацію як нову парадигму розвитку галузі в післявоєнний період [5]. Зокрема, йдеться про необхідність інтеграції цифрових інструментів у систему державного управління туризмом, розвитку електронних сервісів, створення єдиних інформаційних платформ і цифрових екосистем. Паралельно Р.Горчак акцентує увагу на розвитку внутрішнього туризму через використання цифрових технологій, що особливо актуально в умовах обмеження міжнародної мобільності [6].

Практичні аспекти використання цифрових технологій у туризмі висвітлено у працях Л.Гуцал, В.Столяр, С.Павлюка, які аналізують застосування онлайн-сервісів бронювання, мобільних додатків, навігаційних систем і цифрових платформ для організації подорожей [7]. Т.Лисюк, Л.Ройко, Ю.Білецький доповнюють ці підходи, обґрунтовуючи значення цифрових інновацій як основи модернізації туристичної індустрії [9]. Зі свого боку А.Опейда розглядає трансформацію туристичного досвіду в умовах цифрової медіакультури, підкреслюючи зміну поведінкових моделей споживачів і зростання ролі віртуального середовища [10].

Особливу увагу в дослідженні приділено впливу глобальних викликів, зокрема війни, на процеси цифрової трансформації. У колективній монографії за редакцією А.Череп та ін. наголошується на необхідності інтеграції європейського досвіду цифровізації та формування стійких цифрових екосистем як передумови ефективного відновлення економіки України [15].

ISSN 3041-1793 Online

У цьому контексті цифрові технології виступають не лише інструментом розвитку, але й засобом забезпечення адаптивності та резильєнтності туристичної галузі.

Розроблення шляхів і перспектив цифрової трансформації туристичної галузі України доцільно здійснювати в межах системного підходу, який охоплює інституційний, технологічний, економічний та освітній рівні, з урахуванням сучасних викликів і потреб повоєнного відновлення.

Ключовим напрямом є *формування цілісної державної політики цифровізації туризму*, що передбачає розроблення інтегрованої стратегії розвитку галузі з урахуванням цифрових пріоритетів. Ідеться, зокрема, про створення єдиної національної цифрової туристичної платформи, яка об'єднає інформаційні ресурси, сервіси бронювання, аналітичні інструменти та механізми просування туристичних дестинацій. Така платформа має функціонувати за принципами відкритих даних (Open Data), забезпечуючи доступ до актуальної інформації для всіх стейкхолдерів і сприяючи підвищенню прозорості ринку.

Важливим уважаємо *активне впровадження інноваційних цифрових технологій у діяльність суб'єктів туристичної індустрії*. Перспективним, зокрема, є використання штучного інтелекту для персоналізації туристичних послуг, чат-ботів для клієнтської підтримки, Big Data для аналізу поведінки споживачів, а також технологій доповненої (AR) і віртуальної реальності (VR) для створення інтерактивного туристичного досвіду. Це дозволить не лише підвищити якість обслуговування, але й сформувати нові формати туристичного продукту, орієнтовані на цифрове середовище.

Стратегічним вектором визначено *розвиток цифрової інфраструктури і смарт-дестинацій*. У цьому контексті важливим є впровадження концепції «smart tourism», яка передбачає інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій у міське середовище, транспортну систему, туристичні об'єкти та сервіси.

Це включає створення цифрових навігаційних систем, мобільних застосунків для туристів, інтерактивних карт, а також впровадження IoT-рішень для управління туристичними потоками. Особливого значення набуває розвиток внутрішнього туризму через цифрові інструменти популяризації регіональних маршрутів.

Підвищення рівня цифрових компетентностей фахівців туристичної галузі також визнаємо ще однією значущою перспективою цифрової трансформації туристичної галузі України. У сучасних умовах цифрова грамотність і здатність працювати з інноваційними технологіями стають базовими складовими професійної компетентності. Це зумовлює необхідність модернізації освітніх програм, інтеграції цифрових інструментів у підготовку майбутніх фахівців, а також розвитку системи безперервного професійного

ISSN 3041-1793 Online

навчання (lifelong learning). Особливу роль відіграє впровадження практико-орієнтованих методів навчання, зокрема бізнес-симуляцій і цифрових кейсів.

Виокремлюємо важливим аспектом *цифровий маркетинг і просування туристичних дестинацій України.* Перспективним є використання соціальних мереж, інфлюенсер-маркетингу, SEO-оптимізації, контент-маркетингу та аналітики даних для формування позитивного іміджу країни на міжнародному ринку. В умовах воєнних і поствоєнних трансформацій цифрові комунікації стають основним каналом взаємодії зі споживачами, що вимагає створення конкурентоспроможного цифрового бренду України як туристичної дестинації.

Окрему увагу, на нашу думку, слід приділити *забезпеченню кібербезпеки й захисту даних* у туристичній сфері. Зростання обсягів цифрових транзакцій і використання персоналізованих сервісів підвищує ризики кіберзагроз, що потребує впровадження сучасних стандартів інформаційної безпеки та формування довіри користувачів до цифрових платформ.

У перспективному вимірі цифрова трансформація туристичної галузі України має орієнтуватися на *інтеграцію в європейський і світовий цифровий простір*, адаптацію міжнародних стандартів і залучення інвестицій у цифрові проєкти.

Важливим є розвиток публічно-приватного партнерства, підтримка стартапів у сфері travel-tech та стимулювання інноваційної діяльності. У контексті повоєнного відновлення цифрові технології можуть стати каталізатором швидкого відновлення туристичної інфраструктури, підвищення її стійкості та формування нової моделі розвитку галузі, заснованої на принципах сталості, інноваційності та глобальної конкурентоспроможності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження здійснено ґрунтовний аналіз ролі і значення цифрової економіки для розвитку вітчизняних підприємств сфери обслуговування завдяки здійсненню аналізу сучасних технологій та інструментів для цифрової трансформації підприємств цієї галузі.

Узагальнення результатів наукових досліджень дає підстави стверджувати, що цифрова трансформація туристичної галузі України є стратегічно важливим напрямом її розвитку, який охоплює впровадження інноваційних технологій, удосконалення управлінських підходів, розвиток цифрових сервісів і адаптацію до сучасних викликів.

Водночас ефективність цих процесів залежить від рівня інтеграції цифрових рішень, інституційної підтримки та готовності суб'єктів туристичного ринку до інноваційних змін.

Реалізація окреслених шляхів цифрової трансформації туристичної галузі України сприятиме підвищенню її ефективності, адаптивності й інтеграції у світовий туристичний простір.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. *Наукові перспективи*. 2022. № 5(23). С. 168–180. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-168-180

2. Бурак В. Г., Волошин О. В., Юрін Ю. М., Сорокіна А. М., Попова К. І. Стратегічні напрями розвитку місцевого гастрономічного туризму для формування іміджу території. *Вісник ХДУ Серія Економічні науки.* 2024. № 51. С. 5–14. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2024-51-1

3. Бурак В. Г., Волошин О. В., Юрін Ю. М., Сорокіна А. М., Попова К. І. Роль культурного туризму у формуванні та просуванні іміджу території й держави. *Вісник ХДУ Серія Економічні науки*. 2024. № 52. С. 33–42. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2024-52-5

4. Бурак В. Г. Використання штучного інтелекту у сфері обслуговування: адаптація через *упровадження*. *Наукові перспективи*. 2025. № 1(55). С. 661–673. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-1(55)-661-673

5. Гапоненко Г. І., Євтушенко О. В., Шамара І. М., Василенко В. Ю. Цифровізація як нова парадигма управління розвитком туризму України в післявоєнний період. *Бізнес Інформ.* 2022. №10. С. 114–125. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-10-114-125

6. Горчак Р. Цифровізація внутрішнього туризму в Україні: стан, ініціативи та аналітика. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2025 № 2 (16). С.139–145. https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(16).2025.22

7. Гуцал Л. А., Столяр В. А., Павлюк С. І. Цифрові технології в організації туристичних подорожей. *Економіка та суспільство.* 2025. № 80. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-25

8. Звіт про виконання річного плану здійснення заходів державного нагляду (контролю) Державного агентства розвитку туризму України за 2025 рік. URL: https://www.tourism.gov.ua/plans-and-report

9. Лисюк Т.В., Ройко Л.Л., Білецький Ю.В. Цифрові інноваційні технології у сфері туризму України. *Економіка та суспільство.* 2023. № 52. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-36

10.Опейда А. Р. Трансформація туристичної подорожі в контексті цифрової медіакультури та глобальних викликів. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2026. № 1. С. 79–83. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2026.356233

11.Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 67-р. 17.01.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-р

12.Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р № 168-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text

13.Публічний звіт Голови Державного агентства розвитку туризму України Наталі Табаки за 2025 рік. URL: https://cdn.prod.website-files.com/5fe0d678b18d7e19e32c3389/699325527969c051c0940125_dart_report_2025_web.pdf

14.Пустовіт О.Г. Інноваційні цифрові технології та їх вплив на конкурентоспроможність компаній туристичної сфери. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2025. №1(90). С.193–203. https://doi.org/10.31375/2226-1915-2025-1-193-203

15.Цифрова трансформація економіки України шляхом інтеграції європейського досвіду в умовах війни та повоєнного відновлення : колективна монографія / за ред. А. В. Череп, І. М. Дашко, Ю. О. Огренич, О. Г. Череп, В. М. Гельман. Рига, Латвія : Baltija Publishing, 2025. 396 с. DOI 10.30525/978-9934-26-577-8

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Bazhenova, S., Polohovska, Yu., & Bykova, M. (2022). Realii rozvytku turyzmu v Ukraini na suchasnomu etapi [Realities of tourism development in Ukraine at the present stage]. Naukovi perspektyvy, 5(23), 168–180. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-168-180 [in Ukrainian].
2. Burak, V.H., Voloshyn, O.V., Yurin, Yu.M., Sorokina, A.M., & Popova, K.I. (2024). Stratehichni napriamy rozvytku mistsevoho hastronomichnoho turyzmu dlia formuvannia imidzhu terytorii [Strategic directions of local gastronomic tourism development for territorial image formation]. Visnyk KhDU. Seriia Ekonomichni nauky, 51, 5–14. https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2024-51-1 [in Ukrainian].
3. Burak, V.H., Voloshyn, O.V., Yurin, Yu.M., Sorokina, A.M., & Popova, K.I. (2024). Rol kulturnoho turyzmu u formuvanni ta prosuvanni imidzhu terytorii y derzhavy [The role of cultural tourism in shaping and promoting the image of territory and state]. Visnyk KhDU. Seriia Ekonomichni nauky, 52, 33–42. https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2024-52-5 [in Ukrainian].
4. Burak, V.H. (2025). Vykorystannia shtuchnoho intelektu u sferi obsluhovuvannia: adaptatsiia cherez uprovadzhennia [Use of artificial intelligence in the service sector: adaptation through implementation]. Naukovi perspektyvy, 1(55), 661–673. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-1(55)-661-673 [in Ukrainian].
5. Haponenko, H.I., Yevtushenko, O.V., Shamara, I.M., & Vasylenko, V.Yu. (2022). Tsyfrovizatsiia yak nova paradyhma upravlinnia rozvytkom turyzmu Ukrainy v pisliavoiennyi period [Digitalization as a new paradigm for managing tourism development of Ukraine in the post-war period]. Biznes Inform, 10, 114–125. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-10-114-125 [in Ukrainian].
6. Horchak, R. (2025). Tsyfrovizatsiia vnutrishnoho turyzmu v Ukraini: stan, initsiatyvy ta analityka [Digitalization of domestic tourism in Ukraine: state, initiatives and analytics]. Innovatsii ta tekhnolohii v sferi posluh i kharchuvannia, 2(16), 139–145. https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(16).2025.22 [in Ukrainian].
7. Hutsal, L.A., Stoliar, V.A., & Pavliuk, S.I. (2025). Tsyfrovi tekhnolohii v orhanizatsii turystychnykh podorozhei [Digital technologies in organizing tourist trips]. Ekonomika ta suspilstvo, 80. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-25 [in Ukrainian].
8. Zvit pro vykonannia richnoho planu zdiisnennia zakhodiv derzhavnoho nahliadu (kontroliu) Derzhavnoho ahentstva rozvytku turyzmu Ukrainy za 2025 rik (2025) [Report on the implementation of the annual plan of state supervision (control) measures of the State Agency for Tourism Development of Ukraine for 2025]. Available at: https://www.tourism.gov.ua/plans-and-report [in Ukrainian].
9. Lysiuk, T.V., Roiko, L.L., & Biletskyi, Yu.V. (2023). Tsyfrovi innovatsiini tekhnolohii u sferi turyzmu Ukrainy [Digital innovative technologies in the tourism sector of Ukraine]. Ekonomika ta suspilstvo, 52. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-36 [in Ukrainian].
10. Opeida, A.R. (2026). Transformatsiia turystychnoi podorozhi v konteksti tsyfrovoi mediakultury ta hlobalnykh vyklykiv [Transformation of tourist travel in the context of digital media culture and global challenges]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, 1, 79–83. https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2026.356233[in Ukrainian].
11. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky (2018). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy No. 67-r. 17.01.2018. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p [in Ukrainian].
12. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku (2017). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy No. 168-r. 16.03.2017. Available at: https://zakon .rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text [in Ukrainian].
13. Publichnyi zvit Holovy Derzhavnoho ahentstva rozvytku turyzmu Ukrainy Natali Tabaky za 2025 rik (2025) [Public report of the Head of the State Agency for Tourism Development of Ukraine

ISSN 3041-1793 Online
Nataliia Tabaka for 2025]. Available at: https://cdn.prod.website-files.com/5fe0d678b18d7e19e32c3389/699325527969c051c0940125_dart_report_2025_web.pdf [in Ukrainian].

14.Pustovit, O.H. (2025). Innovatsiini tsyfrovi tekhnolohii ta yikh vplyv na konkurentosp romozhnist kompanii turystychnoi sfery [Innovative digital technologies and their impact on competitiveness of tourism companies]. Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti, 1(90), 193–203. https://doi.org/10.31375/2226-1915-2025-1-193-203 [in Ukrainian].

15. Cherep, A.V., Dashko, I.M., Ohrenych, Yu.O., Cherep, O.H., & Helman, V.M. (Eds.). (2025). Tsyfrova transformatsiia ekonomiky Ukrainy shliakhom intehratsii yevropeiskoho dosvidu v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia [Digital transformation of Ukraine's economy through integration of European experience in conditions of war and post-war recovery]. Riga: Baltija Publishing, 396. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-577-8 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 338.48-6:631.372
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1673-1686

Головня Олена Михайлівна доктор економічних наук, професор кафедри бізнесу та сфери обслуговування, Вінницький національний аграрний університет, https://orcid.org/0000-0002-8396-4846

Чемерис Юрій Станіславович аспірант кафедри бізнесу та сфери обслуговування, Вінницький національний аграрний університет, https://orcid.org/0009-0007-5025-338X

НАЦІОНАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження теоретичних і прикладних засад формування національних стратегій адаптивного управління бізнесом на ринку сільськогосподарської техніки в умовах реалізації євроінтеграційної політики та зростання воєнних ризиків. Обґрунтовано, що поглиблення інтеграції України до економічного простору ЄС супроводжується посиленням вимог до технічних, екологічних і безпекових стандартів, зокрема в контексті імплементації положень European Green Deal, що зумовлює структурну модернізацію галузі та трансформацію моделей управління. Визначено ключові виклики функціонування ринку сільськогосподарської техніки, пов'язані з порушенням логістичних ланцюгів, обмеженим доступом до фінансових ресурсів, підвищенням вартості капіталу та необхідністю страхування воєнних ризиків.

Розкрито сутність адаптивного управління як динамічної системи прийняття рішень, що поєднує стратегічне планування, сценарний аналіз, цифрову трансформацію та інструменти швидкого фінансового скорингу. Доведено, що ефективність національних стратегій визначається здатністю суб'єктів ринку до інтеграції інноваційних технологій, впровадження стандартів ЄС, диверсифікації партнерських зв'язків і розвитку мультибрендових моделей співпраці. Особливу увагу приділено ролі фінансових посередників як провідників євроінтеграційних норм, операторів міжнародних програм фінансування та консультантів з питань відповідності техніки екологічним і технічним регламентам.

Обґрунтовано, що формування ефективної стратегії адаптивного управління потребує синергії інституційної гармонізації, цифровізації бізнес-процесів, екологізації виробництва та створення механізмів ризик-

ISSN 3041-1793 Online
менеджменту. Запропоновані підходи спрямовані на забезпечення довгострокової конкурентоспроможності національного ринку сільськогосподарської техніки та його інтеграцію до європейського економічного простору.

Ключові слова: ринок сільськогосподарської техніки, бізнес, адаптивне управління, моделі адаптації бізнесу, дилери, ризики.

Holovnia Olena Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Business and Service, Vinnytsia National Agrarian University, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8396-4846

Chemerys Yuriy Postgraduate of the Department of Business and Service, Vinnytsia National Agrarian University, https://orcid.org/0009-0007-5025-338X

NATIONAL STRATEGIES OF ADAPTIVE BUSINESS MANAGEMENT IN THE AGRICULTURAL EQUIPMENT MARKET IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION POLICY

Abstract. The article presents a comprehensive study of the theoretical, methodological and applied principles of the formation of national strategies for adaptive business management in the agricultural machinery market in the context of the implementation of the European integration policy and the growth of military risks. It is substantiated that the deepening of Ukraine's integration into the EU economic space is accompanied by increased requirements for technical, environmental and security standards, in particular in the context of the implementation of the provisions of the European Green Deal, which entails the structural modernization of the industry and the transformation of management models. The key challenges of the functioning of the agricultural machinery market are identified, associated with the disruption of logistics chains, limited access to financial resources, the increase in the cost of capital and the need to insure military risks. The essence of adaptive management as a dynamic decision-making system that combines strategic planning, scenario analysis, digital transformation and rapid financial scoring tools is revealed. It is proven that the effectiveness of national strategies is determined by the ability of market entities to integrate innovative technologies, implement EU standards, diversify partnerships and develop multi-brand cooperation models. Particular attention is paid to the role of financial intermediaries as leaders of European integration norms, operators of international financing programs and consultants on compliance of equipment with environmental and technical regulations.

It is substantiated that the formation of an effective adaptive management strategy requires the synergy of institutional harmonization, digitalization of

ISSN 3041-1793 Online
business processes, greening of production and the creation of risk management mechanisms. The proposed approaches are aimed at ensuring the long-term competitiveness of the national agricultural machinery market and its integration into the European economic space.

Keywords: agricultural machinery market, business, adaptive management, business adaptation models, dealers, risks.

Вступ. У сучасних умовах трансформації світової економіки, посилення глобальної конкуренції та інтеграційних процесів особливого значення набуває ефективне управління бізнесом у стратегічно важливих галузях економіки. Однією з таких галузей для України є аграрний сектор, який відіграє ключову роль у формуванні валового внутрішнього продукту, забезпеченні продовольчої безпеки держави та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Водночас ефективність функціонування аграрного виробництва значною мірою залежить від рівня технічного забезпечення, що зумовлює зростання значення ринку сільськогосподарської техніки.

На сучасному етапі розвитку економіки України особливої актуальності набуває процес європейської інтеграції, який передбачає гармонізацію національного законодавства з нормами Європейського Союзу, трансформацію інституційного середовища та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Перспектива членства України в ЄС стимулює впровадження економічних реформ, модернізацію виробництва та адаптацію національного аграрного сектору до стандартів і правил європейського ринку.

У цих умовах аграрний сектор України переживає складні структурні та інституційні трансформації, спричинені необхідністю інтеграції до європейського економічного простору, посиленням вимог до якості продукції, екологічності виробництва, технологічності та ефективності управління. Євроінтеграційні процеси вимагають адаптації національної системи державного регулювання та господарської діяльності підприємств до нормативно-правової бази ЄС, що значно впливає на функціонування аграрного сектору та пов'язаних із ним ринків, зокрема ринку сільськогосподарської техніки.

Водночас сучасне бізнес-середовище характеризується високим рівнем невизначеності, швидкими технологічними змінами, коливаннями попиту, воєнно-економічними викликами та трансформацією міжнародних ланцюгів постачання. За таких умов традиційні підходи до управління підприємствами часто виявляються недостатньо ефективними, що зумовлює необхідність впровадження адаптивних стратегій управління, здатних забезпечити гнучкість, стійкість та конкурентоспроможність бізнесу. Особливої актуальності ці питання набувають для підприємств, що функціонують на ринку сільськогосподарської техніки, який є важливою складовою розвитку

ISSN 3041-1793 Online
аграрного виробництва та технологічної модернізації галузі. Саме цей ринок виступає одним із ключових факторів інноваційного розвитку сільського господарства, впровадження сучасних технологій, підвищення продуктивності та ефективності аграрного виробництва.

Таким чином, актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю наукового обґрунтування національних стратегій адаптивного управління бізнесом на ринку сільськогосподарської техніки в умовах реалізації євроінтеграційної політики України, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємств, ефективності функціонування аграрного сектору та інтеграції України до європейського економічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці вітчизняних дослідників присвячені різним аспектам адаптивного управління бізнесом у сучасних умовах господарювання. Зокрема, у роботах О. В. Дворник [5], В. Є. Сафонової [10], І. А. Топалової [12], М. В. Федик [13] та співавторів розкрито теоретичні засади формування адаптивних стратегій, особливості управління бізнес-процесами в умовах нестабільності, а також підходи до побудови адаптивно орієнтованих систем управління підприємствами. Водночас у зазначених дослідженнях недостатньо висвітлено питання формування національних стратегій адаптивного управління бізнесом на ринку сільськогосподарської техніки в контексті реалізації євроінтеграційної політики України, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі. Тому **метою статті є** теоретичне обґрунтування та розроблення концептуальних засад формування національних стратегій адаптивного управління бізнесом на ринку сільськогосподарської техніки в умовах реалізації євроінтеграційної політики, воєнних ризиків і структурної трансформації економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптивне управління – це динамічна система менеджменту, яка базується на здатності організації (або системи) вчасно розпізнавати зміни у зовнішньому чи внутрішньому середовищі та коригувати свою стратегію і дії у відповідь на ці зміни. Основне призначення адаптивного управління, що воно допомагає пережити кризу.

Бізнес-стратегія – це насамперед вміння відмовлятися від неактуальних ідей. Прикладом адаптивності стала поведінка українських компаній під час енергетичних криз. Гнучкі гравці змінили стратегію розвитку підприємства і бізнес-планування, перенаправивши кошти з маркетингу на генератори та Starlink. Це дозволило зберегти операційну діяльність та лояльність клієнтів. Експерти радять переглядати бізнес-стратегію щоквартально. Це дозволяє вчасно помітити відхилення та внести корективи. У разі форс-мажору перегляд має відбуватися негайно. Ефективна адаптація бізнесу – це те, що значно прискорює реакцію компанії на зміни ринку. Швидкість прийняття рішень стає конкурентною перевагою [14].

ISSN 3041-1793 Online

Крім того, адаптивне управління – це гнучка система прийняття рішень, що базується на постійному моніторингу зовнішнього середовища (стандартів ЄС, динаміки ринку) та коригуванні внутрішніх бізнес-процесів. Для вітчизняних виробників: це перехід від копіювання до інновацій. Для дилерів і сервісних компаній: адаптація до нових екологічних та технічних регламентів.

Адаптивне управління суб'єктами ринку сільськогоспоодарської техніки розглядається нами як динамічна відповідь на інституційну трансформацію економічного простору.

В умовах євроінтеграції стратегія бізнесу перестає бути лінійною і перетворюється на саморегульовану систему, що мінімізує ентропію (невизначеність) через механізми зворотного зв'язку. Тобто, це управління за принципом «навчайся під час дії». На відміну від жорсткого стратегічного планування, де курс прописаний на роки вперед, адаптивне управління передбачає постійне тестування гіпотез та швидку зміну курсу, якщо обставини змінилися.

Вагомим інструментом у підтриманні іміджу є створення позитивного інформаційного потоку в напрямку до бізнес-партнерів: презентація компанії, підсумкові зустрічі з партнерами на системній основі [7].

Адаптивне управління на ринку сільськогосподарської техніки (СГТ) – це система стратегічного менеджменту, яка дозволяє компаніям (виробникам, дилерам, сервісним центрам) не просто реагувати на зміни, а випереджати їх, підлаштовуючи свої бізнес-процеси під динамічні умови аграрного сектору.

На відміну від класичного управління, де план складається на 3–5 років і суворо дотримується, адаптивний підхід базується на безперервному циклі «відчути – проаналізувати – змінити».

Ми вважаємо, що до ключових складових адаптивного управління на ринку сільськогосподарської техніки варто віднести:

1. Технологічна гнучкість (Precision Farming). Ринок СГТ зараз перебуває на етапі цифрових трансформацій. Адаптивне управління означає готовність компанії швидко інтегрувати системи автопілотування та GPS-навігації, телеметрію (дистанційний моніторинг стану тракторів/комбайнів), технології диференційованого внесення добрив.

2. Сервісна адаптивність (Pre-emptive Service). В агробізнесі день годує рік. Адаптивна модель передбачає перехід від ремонту поломок до прогностичного обслуговування. Компанія використовує дані з датчиків техніки, щоб замінити деталь до того, як вона вийде з ладу під час жнив.

3. Екологічна адаптація (Green Deal та Stage V). В умовах євроінтеграції адаптивність – це здатність швидко оновити модельний ряд під екологічні стандарти ЄС. Якщо компанія не зможе запропонувати техніку з низькими викидами (двигуни стандарту Stage V), вона ризикує втратити доступ до європейських субсидій та ринків.

ISSN 3041-1793 Online

4. Ланцюги постачання та логістика. Адаптивність тут проявляється у диверсифікації: мати запасні логістичні шляхи через інші порти або залізничні вузли, якщо традиційні маршрути заблоковані.

Існує кілька підходів до того, як саме структурувати адаптацію бізнесу (таблиця 1). В умовах реалізації євроінтеграційної політики України структурування адаптації бізнесу вимагає комплексного підходу.

Таблиця 1

Моделі адаптації бізнесу на ринку сільськогосподарської техніки

№ з/п	Назва моделі	Рівень адаптивності моделі	Характеристика моделі	Пріоритетні напрями реалізації
1.	Цикл Бойда (OODA Loop): Оперативна дистрибуція	Високий	Спостереження: Моніторинг змін у митних тарифах та квотах на ввезення техніки. Орієнтація: Оцінка готовності сервісних центрів до обслуговування нових моделей. Рішення: Закупівля запчастин заздалегідь. Дія: Оперативна логістика та запуск програм трейд-ін.	Швидке реагування на логістичні блокади кордонів та дефіцит техніки.
2.	Модель «Життєвого циклу організації»: Технологічний симбіоз	Середній	Компанія діє як сенсор: відділи продажів відчувають запит фермерів на Precision Farming (точне землеробство). IT-система інтегрує дані з полів у сервісні протоколи. Акцент на створенні екосистеми «дилер – фермер – виробник», де сервіс працює превентивно.	Впровадження інноваційних рішень (автопілоти, дрони) та цифровізація парку техніки.
3.	Сценарне моделювання: Стратегічна сертифікація	Дуже високий	Розробка стратегій під різні рівні гармонізації стандартів: 1. Оптимістичний: повне визнання українських сертифікатів відповідності ЄС. 2. Песимістичний: жорсткі екологічні обмеження (Green Deal), що вимагають повної заміни парку на техніку з двигунами Stage V. 3. Реалістичний: поступовий перехід через перехідні періоди.	Довгострокове планування поставок техніки, що відповідає екологічним нормам ЄС.

Джерело: складено авторами за [6; 8; 9]

Розглянемо, як теоретичні моделі адаптивного управління втілюються у реальних діях українських компаній, що інтегруються у європейський простір.

Для аналізу того, як працює адаптивне управління на практиці, розглянемо три ключові типи учасників інфраструктури ринку СГТ: виробників, дилера (дистриб'ютора) та фінансову інституцію (лізингову компанію).

ISSN 3041-1793 Online

Для аналізу національних стратегій адаптивного управління важливо розглянути виробників, які представляють різні сегменти: від великих заводів з радянським минулим до сучасних інноваційних підприємств. В таблиці 2 представлені кейси українських виробників сільгосптехніки, які трансформували свої моделі управління під вимоги євроінтеграції:

Таблиця 2

Кейси адаптації бізнесу ключових типів учасників інфраструктури на ринку сільськогосподарської техніки

№ з/п	Підприємство/ Спосіб стратегічної адаптації	Тип моделі адаптації бізнесу	Алгоритм адаптивних дій	Результат
1.	Кейс «Лозівські машини» (Харківська обл.) / Гнучка логістика та R&D Виробник енергоефективної ґрунтообробної техніки, який через війну та євроінтеграцію змушений був максимально прискорити цикл прийняття рішень	Цикл Бойда (OODA Loop): Оперативна дистрибуція	1. Спостереження та орієнтація: Компанія миттєво зреагувала на зміну попиту – європейські фермери потребують техніки для «No-Till» та «Strip-Till» (збереження вологи). 2. Рішення: Перенесення частини виробничих процесів та складів ближче до західного кордону для безперебійного експорту. 3. Дія: Створення унікальних робочих органів (зубів, дисків) з надміцних сплавів, що витримують європейські нормативи інтенсивності експлуатації.	Збільшення частки експорту в структурі доходів з 20% до 45% протягом 2022–2024 рр. Розширення присутності до 20+ країн світу (зокрема активні продажі в Румунії, Болгарії, Німеччині)
2.	Кейс «Egritech» (м. Львів/Чернігів) / Нішева адаптація та кооперація Виробник спеціалізованої техніки для транспортування зерна (бункери-перевантажувачі, причепи), який адаптувався до логістичної кризи	Модель «Життєвого циклу організації»: Технологічний симбіоз	1.Відчуття змін: Компанія відчула проблему заблокованих портів. Фермерам знадобилося більше техніки для перевезення зерна суходолом до кордонів ЄС. 2. Реакція: Спільне проектування техніки з британськими інженерами (Gartech Group). Це дозволило поєднати українську металоємність з британською ергономікою. 3. Адаптивне управління: Впровадження індивідуальних замовлень (Customization) – виготовлення причепів під специфічні габарити європейських доріг та вагові обмеження ЄС.	Створення «автопоїздів-зерновозів», які відповідають нормам вагового контролю ЄС, що дозволило українським аграріям безперешкодно перетинати кордон. Частка Customization у загальному обсязі досягла 60%

ISSN 3041-1793 Online

№ з/п	Підприємство/ Спосіб стратегічної адаптації	Тип моделі адаптації бізнесу	Алгоритм адаптивних дій	Результат
3.	Кейс «Ельворті» (м. Кропивницький) / Глибока модернізація та ребрендинг Найстаріший завод галузі, який продемонстрував стратегічну гнучкість. Замість того, щоб триматися за старі ринки, компанія обрала сценарій повної відповідності стандартам ЄС	Сценарне моделювання (Scenario Planning)	1. Сертифікація: Отримання сертифікатів відповідності CE (Conformité Européenne) на ключові моделі сівалок та культиваторів. 2. Екологічність: Перехід на порошкове фарбування без шкідливих викидів та використання європейської гідравліки. 3. Цифровізація: Інтеграція техніки з системами ISO-BUS, що дозволяє українським сівалкам працювати з тракторами John Deere або Case IH без додаткових перехідників.	Вартість володіння технікою на 25-30% нижча, ніж у європейських аналогів при ідентичній продуктивності Компанія відкрила представництво в Польщі (Elvorti Poland) та успішно конкурує в середньому ціновому сегменті ЄС

Джерело: складено авторами за [1; 2; 3]

Дилери на ринку сільськогосподарської техніки (СГТ) є ключовою ланкою між продуцентом (заводом-виробником) та кінцевим споживачем (аграрієм). В умовах сучасної міжнародної економіки їхня роль трансформувалася від простого перепродажу до комплексного сервісно-технологічного супроводження. В умовах євроінтеграції техніка стає складнішою (електроніка, двигуни Stage V), тому дилери адаптуються, змінюючи підхід до обслуговування. В таблиці 3 представлені сучасні моделі роботи дилерів через призму адаптивного управління.

Таблиця 3

Характеристика адаптивних механізмів бізнес-моделей дилерів на ринку сільськогосподарської техніки в умовах євроінтеграції

№ з/п	Детермінанти технологічної та сервісної адаптації суб'єктів дилерського ринку	Операційне втілення стратегічних векторів розвитку дилерів на мікрорівні
1.	Сервісна модель: від ремонту до «предиктивного сервісу»	Дистанційна діагностика: Використання систем телеметрії (наприклад, JDLink або AFS Connect). Дилер бачить помилку в системі трактора раніше за фермера і відправляє майстра з потрібною деталлю ще до повної зупинки машини. Мобільні майстерні: оскільки фермери часто побоюються везти техніку в стаціонарні центри (через ризики безпеки або логістику), дилери інвестують у «сервіс на колесах».

ISSN 3041-1793 Online

№ з/п	Детермінанти технологічної та сервісної адаптації суб'єктів дилерського ринку	Операційне втілення стратегічних векторів розвитку дилерів на мікрорівні
2.	Модель фінансової адаптації: гнучкий лізинг та «Трейд-ін»	На ринку СГТ зараз спостерігається дефіцит обігових коштів у аграріїв. Дилери виступають фінансовими консультантами. Програми Трейд-ін: прийом вживаної техніки (радянського або старого імпортного зразка) як першого внеску за нову європейську техніку. Супровід грантів: Дилери допомагають фермерам готувати документи на отримання грантів ЄС або компенсацій за програмою «Зроблено в Україні».
3.	Модель логістичної трансформації (Just-in-Time 2.0)	Раніше склади запчастин формувалися раз на сезон. Тепер дилери працюють у режимі «оперативної дистрибуції». Децентралізація складів: Створення мережі дрібних складів у західних регіонах та ближче до кордону з ЄС, щоб уникнути втрат при ударах по великих хабах. Прямий імпорт запчастин: Багато дилерів налагодили «експрес-доставку» з європейських заводів (Польща, Німеччина) протягом 24–48 годин, минаючи центральні київські склади.
4.	Диджиталізація та точне землеробство	Дилер тепер – це ще й IT-консультант. Вони адаптуються через впровадження моделі «Живої організації». Навчання персоналу: дилери створюють власні навчальні центри для аграріїв, де вчать користуватися автопілотами, картами врожайності та системами економічного внесення добрив. Data-менеджмент: дилери допомагають інтегрувати дані з техніки в системи управління фермою (наприклад, Cropwise або Climate FieldView).
5.	Адаптація портфеля брендів	Через розрив зв'язків з виробниками з РФ та Білорусі, дилери провели повне оновлення асортименту. Заміна мас-маркету: замість дешевих, але технологічно застарілих машин, дилери активно вводять бренди з Туреччини, Польщі та Чехії (Bednar, Unia), які є «вхідним квитком» у європейські стандарти за помірну ціну.

Джерело: складено авторами за [6; 7; 8; 12; 14]

Представлена таблиця є узагальненням трансформаційних процесів, що відбуваються в дилерському сегменті ринку сільськогосподарської техніки під впливом євроінтеграційних викликів.

Наприклад, діяльність компанії «Технторг», на яку припадає 35% ринку сільськогосподарської техніки і має 35 представництв в Україні, є свідченням успішного впровадження моделі адаптивного управління, що базується на принципах «живої організації» (Sensing & Responding) [11].

Зіткнувшись із глибокою деструкцією логістичних ланцюгів через блокаду морських портів та гострим дефіцитом комплектуючих для гетерогенного парку техніки, підприємство відійшло від жорсткого стратегічного планування на користь динамічної реконфігурації бізнес-процесів. Центральним елементом цієї стратегії стало формування розгалуженої інфраструк-

ISSN 3041-1793 Online

турної мережі з понад 30 автономних сервісних центрів, що дозволило мінімізувати системні ризики, пов'язані з енергетичною нестабільністю та географічною віддаленістю споживачів.

Паралельно з технічним зміцненням бази компанія радикально змінила логіку сервісного супроводження, впровадивши мобільні екіпажі, які функціонують за принципом оперативного реагування безпосередньо в місцях експлуатації техніки. Такий підхід дозволив трансформувати сервісну модель із реактивної у проактивну, що стало критично важливим фактором утримання клієнтської лояльності в періоди пікових польових робіт. Водночас стратегічна адаптація охопила й товарну політику: через гнучку диверсифікацію портфеля брендів було здійснено заміщення дефіцитних позицій високотехнологічними аналогами з країн Європейського Союзу та Туреччини, що не лише вирішило проблему поставок, а й прискорило гармонізацію технічного парку з європейськими стандартами.

У підсумку, здатність менеджменту до ітераційного навчання та швидкого перерозподілу ресурсів забезпечила компанії збереження ринкового лідерства навіть в умовах вимушеного переміщення агровиробничих потужностей із південних у західні регіони України. Цей кейс підтверджує, що в умовах екзогенних шоків стійкість бізнесу визначається не статичними активами, а швидкістю реагування на сигнали зовнішнього середовища та готовністю до безперервної операційної трансформації.

Отже, сьогодні успішний дилер на ринку сільськоггосподарської техніки – це технологічний партнер, який бере на себе ризики адаптації техніки до стандартів ЄС та допомагає фермеру виживати в умовах високої волатильності цін на зерно та логістичних обмежень.

Фінансові посередники (лізингові компанії, банки, страхові агенти та міжнародні фонди) на ринку сільгосптехніки (СГТ) сьогодні виконують роль «амортизатора ризиків». В умовах війни та євроінтеграції їхня робота змістилася від простого кредитування до складного структурування угод із залученням міжнародного капіталу. У контексті реалізації політики European Green Deal фінансові посередники трансформувалися з класичних кредиторів у інституційних фільтрів, що забезпечують допуск на ринок переважно енергоефективної та екологічно безпечної сільськогосподарської техніки. Зокрема, лізингові компанії, серед яких провідні позиції займає ОТП Лізинг, формують пріоритетні умови фінансування для машин із низьким рівнем викидів (стандарт Stage V) та обладнання для точного землеробства. Водночас вони виступають операторами ресурсів міжнародних фінансових інституцій, таких як Європейський банк реконструкції та розвитку та Європейський інвестиційний банк, що дає змогу агровиробникам отримувати грантову компенсацію частини вартості техніки (у межах 10–25 %) за умови її відповідності екологічним стандартам Європейського Союзу.

ISSN 3041-1793 Online

В умовах підвищених воєнних ризиків фінансові посередники розробили додаткові механізми захисту активів у регіонах, наближених до зони бойових дій. Обов'язковою умовою лізингових договорів стало впровадження систем GPS-моніторингу, що забезпечує контроль місцезнаходження техніки в режимі реального часу. Паралельно розширено співпрацю з міжнародними страховими структурами, зокрема з Multilateral Investment Guarantee Agency та національними експортно-кредитними агентствами, з метою запровадження механізмів страхування воєнних ризиків, включаючи покриття втрат унаслідок прямого ураження чи знищення майна.

Додатковим напрямом трансформації стала цифровізація процесів оцінювання клієнтів та запровадження моделей «швидкого скорингу». За умов високої волатильності ринку тривала процедура аналізу кредитоспроможності виявилася неефективною, що зумовило впровадження автоматизованих систем із використанням технологій Big Data, інтегрованих із державними реєстрами та супутниковими даними щодо стану посівів. У результаті строк ухвалення попереднього рішення скоротився до 24 годин, що має критичне значення під час посівної кампанії або періоду жнив.

З огляду на порушення глобальних логістичних ланцюгів фінансові посередники переглянули модель партнерських відносин із виробниками техніки. Якщо раніше переважали ексклюзивні угоди з обмеженим колом брендів, то нині формується мультибрендовий підхід, який передбачає створення своєрідних рішень. Це забезпечує агровиробнику можливість обирати альтернативні моделі техніки з різних країн походження із збереженням пільгових умов фінансування. Поширення набули й механізми фінансового trade-in, що реалізуються у форматі тристоронніх угод між дилером, фермером і банком, де вартість наявної техніки зараховується як авансовий внесок за новим лізинговим контрактом.

У сучасних умовах фінансові інституції також виконують функцію консультантів із питань євроінтеграції. Перед прийняттям рішення про фінансування здійснюється перевірка технічної документації на відповідність стандартам CE, що є необхідною передумовою подальшої ліквідності активу на ринку Європейського Союзу. У разі невідповідності техніки встановленим вимогам посередник може відмовити у фінансуванні, оскільки такий актив матиме обмежені можливості перепродажу та знижену інвестиційну привабливість у перспективі інтеграції до європейського економічного простору.

Приклад компанії «ОТП Лізинг» показує, як фінансовий посередник може пристосуватися до роботи під час війни та вимог Євросоюзу щодо «зелених» стандартів. Головною проблемою для компанії стали надвисокі ризики кредитування фермерів та необхідність переходити на екологічно чисте фінансування. Щоб розв'язати ці питання, компанія обрала стратегію

ISSN 3041-1793 Online
партнерства з міжнародними організаціями та повної цифровізації процесів. Основним інструментом стали спільні програми з ЄБРР та USAID. Їхня особливість у тому, що фермери, які купують сучасну європейську техніку з високими екологічними стандартами (двигуни Stage V), отримують грантову допомогу у вигляді кешбеку. Це зробило нову техніку доступнішою навіть у складні часи. Водночас «ОТП Лізинг» змінила і внутрішню роботу: перехід на електронні документи та впровадження швидких комп'ютерних моделей оцінки ризиків дозволили приймати рішення про надання лізингу майже миттєво.

Результатом такої діяльності стало не просто виживання компанії на ринку, а реальне оновлення українського парку техніки саме європейськими машинами. Це дозволило українським аграріям автоматично підготуватися до стандартів ЄС, забезпечивши технічну базу для майбутньої інтеграції в європейський ринок [4].

Фінансові посередники на ринку СГТ сьогодні працюють як технологічні та екологічні аудитори. Вони стимулюють українських аграріїв купувати саме ту техніку, яка дозволить їм безперешкодно інтегруватися в аграрний ринок Європейського Союзу.

Висновки. Проведене дослідження доводить, що адаптивне управління є ключовою парадигмою розвитку суб'єктів ринку сільськогосподарської техніки в умовах євроінтеграції та воєнної турбулентності, оскільки забезпечує гнучке поєднання стратегічного бачення з оперативною реакцією на екзогенні шоки. Узагальнення теоретичних моделей (OODA Loop, життєвий цикл організації, сценарне планування) та їх практичної імплементації українськими виробниками, дилерами і фінансовими посередниками підтверджує, що стійкість бізнесу визначається швидкістю перерозподілу ресурсів, цифровізацією процесів та здатністю до інституційного навчання.

Євроінтеграційний вектор розвитку, зокрема імплементація стандартів CE та вимог European Green Deal, трансформує структуру попиту, сервісні моделі та фінансові інструменти, стимулюючи технологічну модернізацію і «зелену» переорієнтацію ринку. Фінансові інституції та дилерські мережі еволюціонують від функцій посередництва до ролі стратегічних партнерів і ризик-менеджерів, що інтегрують механізми страхування воєнних ризиків, грантове співфінансування та цифровий скоринг у єдину систему підтримки аграрного бізнесу.

Отже, формування національної стратегії адаптивного управління на ринку сільськогосподарської техніки має ґрунтуватися на синергії нормативної гармонізації з правом ЄС, технологічної інноваційності та багаторівневої інфраструктурної модернізації, що створює передумови для довгострокової конкурентоспроможності України в європейському економічному просторі.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Egritech. URL: https://egritech.org/
2. Elvorti. URL: https://surl.li/bsnkiq
3. Lozova Machinery. https://lozovamachinery.com/ua/about
4. OtpLeasing. https://otpleasing.com.ua
5. Дворник О. В. Поняття адаптивно-орієнтованої системи управління бізнес-організацій. *Economic synergy*. 2024. Iss. 1. С. 167-178.
6. Карпенко А. В., Пожуєв Д. О. Життєвий цикл підприємства як фактор інвестиційної привабливості в умовах економічної турбулентності. *Економічний вісник Донбасу*. 2025. № 3. С. 91-100.
7. Керована адаптація: основні кроки для стабілізації бізнесу в період невизначеності. URL: https://mind.ua/openmind/20219562-kerovana-adaptaciya-osnovni-kroki-dlya-stabilizaciyi-biznesu-v-period-neviznachenosti
8. Петля Бойда (ODA loop). URL: https://www.maxzosim.com/oda-loop/
9. Романишин М. І., Шпак Н. О. Моделювання варіантів сценаріїв розвитку подій при формуванні стратегії забезпечення економічної стабільності підприємства. *Економіка промисловості*. 2011. № 2-3. С. 144-151.
10. Сафонова В. Є., Михайлов С. В., Дергачов Є. В., Ткаченко А. В. Адаптивне безпекове управління інноваційно орієнтованим підприємством малого бізнесу в контексті стратегічного розвитку в умовах глобалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 8. С. 43-47.
11. Техноторг. URL: https://technotorg.com/
12. Топалова І. А. Адаптивне управління бізнес-процесами на мезорівні з позиції формування рефлексивно-активного середовища. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 78. С. 80-88.
13. Федик М. В. Стратегічне управління в умовах кризи: адаптивні стратегії для забезпечення стійкості бізнесу в повоєнній Україні. *Філософія та управління*. 2024. № 3-4. С. 62-69.
14. Як адаптувати бізнес-стратегію до економічних циклів: фінансова гнучкість як інструмент стійкості. URL: https://lnk.ua/3LJRMFeQU

References:

1. Egritech. *Retrieved from*: https://egritech.org/ [in Ukrainian].
2. Elvorti. *Retrieved from*: https://surl.li/bsnkiq [in Ukrainian].
3. Lozova Machinery. *Retrieved from*: https://lozovamachinery.com/ua/about [in Ukrainian].
4. OtpLeasing. https://otpleasing.com.ua [in Ukrainian].
5. Dvornyk O. V. (2024) Ponyattya adaptyvno-oriyentovanoyi systemy upravlinnya biznes-orhanizatsiy [The concept of an adaptive-oriented management system for business organizations.] *Economic synergy, 1, 167-178* [in Ukrainian].
6. Karpenko A. V., Pozhuiev D. O. (2025) Zhyttyevyy tsykl pidpryyemstva yak faktor investytsiynoyi pryvablyvosti v umovakh ekonomichnoyi turbulentnosti [Enterprise life cycle as a factor of investment attractiveness in conditions of economic turbulence]. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu –Economic Bulletin of Donbass, 3, 91-100* [in Ukrainian].
7. Kerovana adaptatsiia: osnovni kroky dlia stabilizatsii biznesu v period nevyznachenosti [Managed adaptation: basic steps to stabilize business in a period of uncertainty]. *Retrieved from*: https://mind.ua/openmind/20219562-kerovana-adaptaciya-osnovni-kroki-dlya-stabilizaciyi-biznesu-v-period-neviznachenosti [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
8. Petlia Boida [Boyd's Loop] (ODA loop). *Retrieved from*: https://www.maxzosim.com/oda-loop/ [in Ukrainian].

9. Romanyshyn M. I., Shpak N. O. (2011) Modelyuvannya variantiv stsenariyiv rozvytku podiy pry formuvanni stratehiyi zabezpechennya ekonomichnoyi stabil′nosti pidpryyemstva [Modeling of scenarios for the development of events when forming a strategy for ensuring the economic stability of an enterprise]. *Ekonomika promyslovosti – Industrial Economics, 2-3, 144-151* [in Ukrainian].

10. Safonova V. Ye., Mykhailov S. V., Derhachov Ye. V., Tkachenko A. V. (2023) Adaptyvne bezpekove upravlinnia innovatsiino oriientovanym pidpryiemstvom maloho biznesu v konteksti stratehichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii [Adaptive security management of an innovation-oriented small business enterprise in the context of strategic development in the context of globalization]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 8, 43-47* [in Ukrainian].

11. Tekhnotorh [Technotorg]. *Retrieved from*: https://technotorg.com/ [in Ukrainian].

12. Topalova I. A. (2022) Adaptyvne upravlinnia biznes-protsesamy na mezorivni z pozytsii formuvannia refleksyvno-aktyvnoho seredovyshcha [Adaptive management of business processes at the meso level from the perspective of forming a reflexive-active environment]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies, 78, 80-88* [in Ukrainian].

13. Fedyk M. V. (2024) Stratehichne upravlinnia v umovakh kryzy: adaptyvni stratehii dlia zabezpechennia stiikosti biznesu v povoiennii Ukraini [Strategic Management in Crisis: Adaptive Strategies for Ensuring Business Sustainability in Post-War Ukraine]. *Filosofiia ta upravlinnia – Philosophy and management, 3-4, 62-69* [in Ukrainian].

14. Yak adaptuvaty biznes-stratehiiu do ekonomichnykh tsykliv: finansova hnuchkist yak instrument stiikosti [How to adapt business strategy to economic cycles: financial flexibility as a tool for resilience]. *Retrieved from*: https://lnk.ua/3LJRMFeQU [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 005.7:338.49
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1687-1698

Данилюк Ірина Вадимівна кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики та інформатики Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-5090-0926

УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ ПІДПРИЄМСТВА: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ТА СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та прикладні аспекти формування і розвитку інформаційної інфраструктури підприємства в умовах цифрової трансформації економіки. Обґрунтовано, що інформаційна інфраструктура є складною багатокомпонентною системою, яка охоплює апаратне та програмне забезпечення, мережеві елементи, інформаційні ресурси, людський капітал, забезпечуючи безперервність функціонування бізнес-процесів і підтримку управлінських рішень. Визначено, що сучасні тенденції розвитку інформаційної інфраструктури пов'язані з переходом до інтегрованих і гібридних моделей, активним використанням хмарних обчислень, технологій віртуалізації, великих даних, штучного інтелекту та Інтернету речей.

Проаналізовано вплив цифрових технологій на трансформацію архітектури інформаційної інфраструктури та підходів до її управління. Встановлено, що ефективність функціонування інфраструктури значною мірою залежить від рівня її узгодженості зі стратегічними цілями підприємства, а також від здатності адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Окрему увагу приділено проблемам забезпечення кібербезпеки, інтеграції різнорідних систем, підвищення рівня масштабованості та надійності інфраструктури.

Розглянуто сучасні методологічні підходи до управління інформаційною інфраструктурою підприємства, зокрема використання ITSM, моделей зрілості та архітектурних рамок, що забезпечують системність і ефективність її розвитку. Обґрунтовано необхідність формування комплексної стратегії розвитку інформаційної інфраструктури на основі узгодження бізнес-цілей та технічних вимог.

Зроблено висновок, що стратегічний підхід до управління інформаційною інфраструктурою дозволяє підвищити ефективність діяльності підприємства, забезпечити його конкурентоспроможність та створити передумови для впровадження інноваційних бізнес-моделей у цифровій економіці.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: інформаційна інфраструктура, програмне забезпечення, стратегія, моделі, управління підприємством, системний підхід, цифровізація

Danylyuk Iryna Candidate of Economic Sciences (Ph.D), Associate Professor at the Department of Economic Cybernetics and Informatics of the West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-5090-0926

ENTERPRISE INFORMATION INFRASTRUCTURE MANAGEMENT: A SYSTEMS APPROACH AND CONTEMPORARY TECHNOLOGICAL CHALLENGES

Abstract. The article examines the theoretical and applied aspects of the formation and development of enterprise information infrastructure in the context of digital transformation of the economy. It is substantiated that information infrastructure represents a complex multi-component system that includes hardware and software, network components, information resources, and human capital, ensuring the continuity of business processes and supporting managerial decision-making. It is determined that current trends in the development of information infrastructure are associated with the transition to integrated and hybrid models, as well as the active use of cloud computing, virtualization technologies, big data, artificial intelligence, and the Internet of Things.

The impact of digital technologies on the transformation of information infrastructure architecture and management approaches is analyzed. It is established that the efficiency of infrastructure functioning largely depends on its alignment with the strategic goals of the enterprise and its ability to adapt to changes in the external environment. Particular attention is paid to issues of cybersecurity, integration of heterogeneous systems, and ensuring scalability and reliability of infrastructure.

Modern methodological approaches to information infrastructure management are considered, including IT service management (ITSM), maturity models, and enterprise architecture frameworks, which ensure a systematic and effective development process.

The necessity of forming a comprehensive strategy for the development of information infrastructure based on the alignment of business objectives and technical requirements is substantiated.

It is concluded that a strategic approach to managing information infrastructure enhances enterprise efficiency, ensures competitiveness, and creates the foundation for the implementation of innovative business models in the digital economy.

Keywords: information infrastructure, software, strategy, models, enterprise management, systems approach, digitalization.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки характеризується посиленням впливу цифровізації на всі сфери діяльності. Інформаційна інфраструктура перетворилася з допоміжного інструменту на стратегічний актив, що безпосередньо впливає на операційну ефективність, конкурентоспроможність та інноваційний потенціал. Інформаційна інфраструктура підприємства виступає ключовою основою забезпечення ефективного функціонування бізнес-процесів, підтримки управлінських рішень та реалізації стратегічних цілей організації. Вона охоплює не лише технічні компоненти, а й організаційні, інформаційні, кадрові складові, які при взаємодії формують цілісне цифрове середовище підприємства. Разом із тим, стрімкий розвиток хмарних технологій, віртуалізації, контейнеризації, технологій великих даних, штучного інтелекту та Інтернету речей суттєво ускладнює структуру інформаційної інфраструктури та підвищує вимоги до її гнучкості, масштабованості і безпеки.

Незважаючи на значний потенціал сучасних інформаційних технологій, на практиці підприємства стикаються з низкою проблем, пов'язаних із фрагментарністю впровадження цифрових рішень, недостатнім рівнем узгодженості між бізнес-цілями та IT-архітектурою, складністю інтеграції гібридних інфраструктур, а також зростанням кіберзагроз. Додатково ускладнює ситуацію відсутність єдиного системного підходу до управління інформаційною інфраструктурою, що поєднав би технологічні, організаційні та стратегічні аспекти її розвитку.

Особливої актуальності набуває проблема формування ефективної стратегії розвитку інформаційної інфраструктури, яка б забезпечувала відповідність технологічних рішень динамічним потребам бізнесу, підвищувала рівень надійності та безпеки систем, а також сприяла оптимізації витрат і розвитку інноваційного потенціалу підприємства. Відсутність чітко сформалізованих підходів до визначення вимог, оцінювання зрілості інфраструктури та інтеграції сучасних методологій управління (ITSM, TOGAF, моделі зрілості) обмежує можливості підприємств щодо досягнення стратегічної ефективності.

Таким чином, виникає науково-технічна проблема розробки комплексного підходу до управління та стратегічного розвитку інформаційної інфраструктури підприємства, який забезпечить її адаптивність до технологічних змін, узгодженість з бізнес-процесами та стійкість до сучасних викликів цифрового середовища [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування, розвитку та управління інформаційною інфраструктурою підприємства є предметом досліджень як вітчизняних так і зарубіжних науковців. У сучасній науковій літературі значна увага приділяється питанням архітектури IT-інфраструктури, її інтеграції з бізнес-процесами, а також управлінню на основі

ISSN 3041-1793 Online

сучасних методологічних підходів. Щодо побудови цілісної картини еволюції інформаційної інфраструктури можна виділити праці таких авторів, як К. Жадько [2], О. Андрощук [3], О. Довгань [4], Н. Шевченко [5], C. Borgman [6], E. Monteiro [7] та інші. Незважаючи на значну кількість досліджень, питання комплексного управління інформаційною інфраструктурою підприємства з урахуванням сучасних технологічних трендів, інтеграції різних методологічних підходів та забезпечення стратегічної відповідності ІТ і бізнесу залишаються недостатньо розробленими. Це зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у даному напрямі.

Метою даної статті є дослідження теоретичних і прикладних засад формування та розвитку інформаційної інфраструктури підприємства в умовах цифрової трансформації, а також обґрунтування комплексного підходу до її стратегічного управління. Зокрема, передбачається проаналізувати структуру та ключові компоненти інформаційної інфраструктури, визначити вплив сучасних інформаційних технологій на її трансформацію, узагальнити підходи до управління на основі сучасних методологій (ITSM, моделі зрілості, архітектурні рамки) та сформувати рекомендації щодо узгодження розвитку інформаційної інфраструктури з бізнес-цілями підприємства.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна інфраструктура являє собою комплекс взаємопов'язаних компонентів, що забезпечують функціонування всіх цифрових процесів підприємства. Це поняття виходить за рамки простого набору технічних пристроїв, оскільки включає організаційні структури, процедури обробки даних та механізми забезпечення безперебійної роботи. Сучасне тлумачення інформаційної інфраструктури базується на системному підході, де кожен елемент має визначене місце у загальній архітектурі бізнес-процесів. Інтеграція цих компонентів у єдиний механізм дозволяє створювати стабільне середовище для підтримки операційної діяльності та реалізації стратегічних цілей підприємства.

Інформаційна інфраструктура формується п'ятьма основними компонентами, які функціонують у тісній взаємодії, зокрема це апаратне забезпечення (становить фізичну основу інфраструктури, до якої належать серверні системи, комп'ютери, засоби зберігання даних та периферійні пристрої); програмне забезпечення (включає операційні системи, прикладні програми, системи управління базами даних та спеціалізовані бізнес-додатки); мережеві компоненти (забезпечують зв'язок між усіма елементами інфраструктури через локальні та глобальні мережі, комутаційне обладнання та канали передачі даних); інформаційні ресурси (цифрові активи підприємства-бази даних, документація, архіви та інші форми структурованих і неструктурованих даних) та персонал (компонент інфраструктури-фахівці, які здійснюють управління, обслуговування та розвиток усіх технологічних складових).

ISSN 3041-1793 Online

Роль інформаційної інфраструктури в сучасному бізнесі продовжує зростати через посилення цифровізації економічних процесів. Вона слугує технологічним фундаментом для автоматизації виробничих операцій, управлінського обліку та комунікації з клієнтами. Ефективна організація інформаційної інфраструктури дозволяє підприємствам швидко адаптуватися до змін ринкового середовища, впроваджувати нові бізнес-моделі та підвищувати якість прийняття управлінських рішень.

Стабільність функціонування інфраструктури безпосередньо впливає на безперебійність основних бізнес-процесів і конкурентоспроможність організації в цілому [8].

Сучасні тенденції розвитку інформаційної інфраструктури демонструють перехід від ізольованих систем до інтегрованих платформ, що підтримують складні бізнес-екосистеми. Хмарні технології дозволяють динамічно масштабувати ресурси відповідно до поточних потреб бізнесу. Віртуалізація забезпечує більш ефективне використання апаратних потужностей і гнучкість у розподілі обчислювальних ресурсів. Контейнеризація додатків спрощує розгортання та управління програмними комплексами в гетерогенному середовищі. Ці тенденції формують нові вимоги до архітектури інформаційної інфраструктури та підходів до її управління. Значення інформаційної інфраструктури визначається її впливом на основні показники діяльності підприємства. Ефективна інфраструктура сприяє зниженню операційних витрат через автоматизацію рутинних операцій та оптимізацію використання ресурсів. Вона підвищує якість обслуговування клієнтів через швидший доступ до інформації та інтеграцію каналів комунікації.

Надійна інфраструктура забезпечує стабільність бізнес-процесів і зменшує ризики простоїв через технологічні збої. Інноваційний потенціал організації також залежить від можливостей інформаційної інфраструктури підтримувати нові технології та бізнес-моделі.

Управління інформаційною інфраструктурою вимагає комплексного підходу, що враховує взаємозв'язок технологічних і бізнес-аспектів. Планування розвитку інфраструктури має базуватися на стратегічних цілях організації та прогнозах змін у технологічному середовищі. Експлуатація інфраструктури включає моніторинг її стану, усунення інцидентів та проактивне виявлення потенційних проблем. Безпековий аспект управління передбачає захист інформаційних активів від внутрішніх і зовнішніх загроз, що особливо актуально в умовах зростання кіберзлочинності [9].

Сучасна інформаційна інфраструктура підприємства зазнає значної трансформації під впливом технологічних інновацій. Хмарні обчислення стали провідною тенденцією, пропонуючи різні моделі сервісів для бізнесу. Інфраструктура як послуга (IaaS) надає віртуальні обчислювальні ресурси через інтернет, що дозволяє підприємствам уникати капітальних витрат на

ISSN 3041-1793 Online
власне обладнання. Платформа як послуга (PaaS) забезпечує середовище для розробки та розгортання додатків без необхідності управління базовою інфраструктурою. Програмне забезпечення як послуга (SaaS) надає доступ до готових програмних рішень через веб-браузер. Ці моделі сприяють формуванню гібридних інфраструктур, де частина ресурсів розміщується локально, а частина – в хмарних середовищах [10].

Гібридні інфраструктури поєднують переваги приватних хмар і публічних сервісів, забезпечуючи гнучкість у розподілі робочих навантажень. Такий підхід дозволяє організаціям зберігати конфіденційні дані в локальних сховищах, одночасно використовуючи публічні хмари для обробки інформації, що не вимагає високого рівня захисту. Інтеграція різних хмарних середовищ вимагає створення єдиної системи управління, що забезпечує безперервність бізнес-процесів та ефективне використання ресурсів. Міграція до гібридних моделей пов'язана з необхідністю переоцінки архітектури безпеки та адаптації існуючих процедур управління інфраструктурою.

Зростання складності інформаційних систем посилює увагу до питань кібербезпеки та захисту даних. Сучасні загрози включають витончені атаки з використанням шкідливого програмного забезпечення, фішингові схеми та цілеспрямовані компрометації мережевих ресурсів. Відповіддю на ці виклики стає впровадження багаторівневих систем захисту, що поєднують традиційні засоби безпеки з передовими технологіями аналізу поведінки. Системи запобігання втратам даних набувають особливого значення в умовах зростання регуляторних вимог до захисту персональної інформації. Забезпечення цілісності даних та їх доступності навіть під час кібератак вимагає ретельного проєктування архітектури безпеки та регулярного оновлення захисних механізмів.

Технології обробки великих даних трансформують підходи до аналізу інформації в рамках організаційної інфраструктури. Big Data передбачає роботу з великими обсягами структурованої та неструктурованої інформації, що генерується високими темпами. Обробка таких масивів даних вимагає спеціалізованих архітектур, здатних ефективно масштабуватися для забезпечення необхідної продуктивності. Інтеграція штучного інтелекту в системи аналітики дозволяє автоматизувати процеси виявлення закономірностей та прогнозування тенденцій. Машинне навчання знаходить застосування в задачах класифікації даних, виявлення аномалій і побудови персональних рекомендацій, що підвищує якість прийняття управлінських рішень.

Інтернет речей розширює межи інформаційної інфраструктури за рахунок підключення фізичних пристроїв до мережі. Промислові мережі IoT інтегрують виробниче обладнання, датчики та системи контролю в єдиний інформаційний простір. Це створює нові вимоги до обробки даних, оскільки

ISSN 3041-1793 Online

пристрої IoT генерують безперервні потоки інформації в реальному часі. Архітектура інфраструктури повинна враховувати необхідність обробки

сигналів від тисяч підключених пристроїв, забезпечуючи низьку затримку передачі даних та надійність зв'язку. Безпекові ризики, пов'язані з підключенням додаткових пристроїв до мережі, вимагають ретельного проєктування систем захисту, що враховують специфіку промислових IoT-рішень.

Ефективне управління інформаційною інфраструктурою вимагає використання системних методологій планування та розробки. Бібліотека ITIL та стандарти управління IT-послугами становлять основу для побудови якісних сервісних процесів. Ці рамки пропонують комплекс підходів до організації взаємодії між IT-підрозділами та бізнес-споживачами послуг. Впровадження принципів ITSM забезпечує стандартизацію операційних процедур, поліпшення якості обслуговування та оптимізацію витрат на підтримку інфраструктури. Процеси управління інцидентами, проблемами та змінами сприяють підвищенню стабільності роботи всієї системи [11].

Моделі зрілості інфраструктури надають організаціям інструменти для оцінки поточного стану та визначення напрямів розвитку. Capability Maturity Model дозволяє вимірювати ефективність процесів управління IT- інфраструктурою за п'ятирівневою шкалою. Кожен рівень зрілості характеризується певним ступенем формалізації процедур, стандартизації документообігу та оптимізації витратних статей. Використання цієї моделі дає змогу визначити пріоритетні області вдосконалення та розробити план послідовного розвитку інфраструктури. Регулярне оцінювання рівня зрілості допомагає відстежувати прогрес у впровадженні поліпшень і забезпечує відповідність інфраструктури стратегічним цілям бізнесу.

Архітектура підприємства як методологічна основа забезпечує цілісний підхід до проєктування інформаційної інфраструктури. Рамкова архітектура TOGAF пропонує детальний опис компонентів, їх взаємозв'язків та принципів взаємодії. Методологія ADM в рамках TOGAF визначає циклічний процес створення та вдосконалення архітектури, що забезпечує її відповідність змінам бізнес-середовища. Реалізація принципів архітектури підприємства сприяє узгодженню інформаційної інфраструктури з організаційною структурою та бізнес-процесами. Таке узгодження забезпечує ефективне використання ресурсів, мінімізацію дублювання функцій та підвищення гнучкості всієї системи [12].

Інтеграція різних методологічних підходів створює основу для комплексного управління життєвим циклом інформаційної інфраструктури. Поєднання принципів ITSM, моделей зрілості та архітектурних рамок дозволяє підприємствам будувати збалансовану систему управління. Ця система охоплює всі стадії життєвого циклу – від планування та проєктування

ISSN 3041-1793 Online
до експлуатації та виведення з експлуатації. Стратегічне планування розвитку інфраструктури на основі цих методологій забезпечує її адаптацію до змін бізнес-вимог і технологічних інновацій. Результатом стає створення стабільної, масштабованої та економічно ефективної інформаційної інфраструктури, здатної підтримувати досягнення бізнес-цілі підприємства.

Формулювання завдання щодо розробки стратегії розвитку інформаційної інфраструктури потребує системного підходу, який забезпечує відповідність технологічних рішень бізнес-потребам організації. Визначення цілей бізнесу становить початкову точку цього процесу, оскільки саме вони задають напрямок трансформації інформаційної інфраструктури. Кожна стратегічна ціль підприємства має знаходити відображення у конкретних цілях розвитку інфраструктури, що створює основу для їх подальшого узгодження. Наприклад, бізнес-ціль щодо розширення ринкового охоплення може трансформуватися у завдання з підвищення масштабованості систем та їх адаптації до нових операційних вимог. Таке співвідношення забезпечує орієнтацію всіх технологічних ініціатив на досягнення вимірних бізнес-результатів.

Процес збору вимог до інформаційної інфраструктури передбачає всебічне дослідження потреб всіх зацікавлених сторін. Функціональні вимоги конкретизують очікувану поведінку системи, описуючи бізнес-процеси, які має підтримувати інфраструктура. Вони визначають перелік необхідних сервісів, інтерфейсів взаємодії та правил обробки інформації. Джерелами функціональних вимог виступають керівники бізнес-підрозділів, фахівці з обліку та планування, споживачі послуг підприємства [13]. Деталізація цих вимог забезпечує розуміння того, які саме завдання має вирішувати інформаційна інфраструктура для ефективної підтримки діяльності підприємства.

Нефункціональні вимоги встановлюють критерії якості роботи інформаційної інфраструктури, що впливають на її експлуатаційні характеристики. Масштабованість як вимога визначає здатність системи збільшувати продуктивність при зростанні навантажень, що особливо значуще для підприємства із динамічною бізнес-середою. Доступність інфраструктури визначає допустимий час її функціонування без перерв, що безпосередньо впливає на безперебійність бізнес-процесів. Вимоги безпеки охоплюють заходи захисту інформації від несанкціонованого доступу, забезпечення цілісності даних та відповідність регуляторним вимогам. Кожна з цих характеристик потребує кількісного вираження для подальшого моніторингу її досягнення[14].

Узгодження бізнес-цілей із вимогами до інформаційної інфраструктури завершується формулюванням чіткого технічного завдання на розробку стратегії розвитку. Цей документ має містити конкретні цілі модернізації, очікувані результати, обмеження та критерії успішності реалізації. Він слугує

ISSN 3041-1793 Online

основою для планування ресурсів, формування дорожньої карти впровадження змін та оцінки ефективності запропонованих рішень.

Правильно сформоване завдання забезпечує усвідомлення всіма учасниками проєкту бачення майбутнього стану інформаційної інфраструктури та шляхів його досягнення.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що інформаційна інфраструктура підприємства є ключовим елементом забезпечення ефективного функціонування бізнес-процесів та досягнення стратегічних цілей в умовах цифрової економіки. Вона являє собою складну багатокомпонентну систему, що охоплює апаратні, програмні, мережеві, інформаційні, людські ресурси, інтеграція яких формує цілісне цифрове середовище організації.

Доведено, що сучасний розвиток інформаційної інфраструктури характеризується переходом до гібридних та інтегрованих моделей, активним використанням хмарних технологій, віртуалізації, технологій великих даних, штучного інтелекту та Інтернету речей [15]. Це у свою чергу, створює нові можливості для підвищення ефективності діяльності підприємства, але водночас, зумовлює зростання складності управління, посилення вимог до безпеки та необхідність забезпечення високого рівня масштабованості й адаптивності систем.

Обґрунтовано, що ефективне управління інформаційною інфраструктурою можливе лише за умови застосування комплексного системного підходу, який передбачає інтеграцію сучасних методологій управління IT-послугами, використання моделей зрілості та впровадження архітектурних рамок.

Важливим є узгодження розвитку інформаційної інфраструктури зі стратегічними цілями підприємства, що забезпечує орієнтацію технологічних рішень на досягнення конкретних бізнес-результатів.

Виявлено, що ключовими проблемами залишаються фрагментарність цифрових рішень, недостатній рівень інтеграції систем, ризики кібербезпеки та обмежена здатність підприємств до стратегічного планування розвитку інфраструктури.

Це зумовлює необхідність формування чітких підходів до визначення функціональних та нефункціональних вимог, оцінювання ефективності та забезпечення безперервності функціонування інфраструктури.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов’язати з розробкою моделей оцінювання ефективності інформаційної інфраструктури, вдосконаленням механізмів її адаптації до швидкозмінного технологічного середовища, а також інтеграцією інтелектуальних систем управління, що дозволять підвищити рівень автоматизації, безпеки та гнучкості підприємств у цифровій економіці.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1.Калівошко О.М., Хлистун Д.М. Сутність та основи класифікації інформаційної інфраструктури / О.М. Калівошко, Д.М. Хлистун. – Ірпінь: Український економічний часопис, 2024. Вип. 5. С. 65–74.

2.Жадько К.С. Інформаційна інфраструктура як фактор економічного зростання. / К.С. Жадько.- К.: Економіка та держава, 2018. № 3. С. 7–11.

3.Актуальні підходи до побудови інформаційної інфраструктури на основі хмарних технологій з використанням референсної архітектури. / О. Андрощук, Р. Черевко, М. Петрушен, М. Голобородько. - К.: Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони, 2023. Т. 46, № 1. С. 89–94.

4.Довгань О.Д. Сучасна інформаційна інфраструктура України і основні завдання щодо її захисту. / О.Д. Довгань. – К.: Юридична наука, 2015. № 7. С. 64–73.

5.Шевченко Н.В. Розвиток інформаційної інфраструктури продовольчого ринку в контексті міжрегіонального співробітництва. / Н. В. Шевченко, О.В. Коломицева. – Донецьк: Економіка та право, 2017. Т. 1. № 46. С. 74–81.

6.Borgman C.L. The invisible library: Paradox of the global information infrastructure. Journal of the American Society for Information Science. - New York, 2000.Vol. 51. No. 2. P. 1026–1033.

7.Monteiro E., Hanseth O. Social shaping of information infrastructure: On being specific about the technology. In: Information Technology and Changes in Organizational Work: Proceedings of the IFIP WG 8.2 Working Conference. – Aalborg, Denmark, 1996. P. 325–343.

8.Піменов С. Цифрова трансформація бізнесу: сучасні виклики та можливості в період війни та повоєнного відновлення України. / С. Піменов. – Ірпінь: Економіка. Інноваційні технології для навчання та освіти молоді, 2025. С. 66–75.

9.Будник Л. Вплив глобальних трендів цифровізації на тіньову економіку: теоретико-правовий аспект. / Л. Будник, І. Данилюк, Г. Тигач. – Тернопіль: Актуальні проблеми правознавства, 2024. № 1 (37). С. 228–233.

10.Шевчук І.Б. Інформаційні технології в бізнесі. Частина 1: навч. посіб. / І.Б. Шевчук, А.І. Старух, О.М. Васьків та ін.; за ред. І.Б. Шевчук. - Львів: ННВК «АТБ», 2020. 455 с.

11.Semenov M. Сервісний супровід дистанційного навчання в переміщеному університеті. / M. Semenov. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. – К.2017. № 3. С. 295–302.

12.Інформаційні технології інтеграції даних про клієнтів та споживачів. / І. К. Бабіч, Д. Л. Орловський, А. М. Копп. – Харків: Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Серія: Системний аналіз, управління та інформаційні технології, 2025. № 2 (14). С. 69–78.

13. Financial stability in the management system of enterprises: System analysis and formalization of assessments in the conditions of sustainable development. / Z.-M. Zadorozhnyi, V. Muravskyi, S. Zhukevych, N. Khoma, I. Danylyuk, R. Bashutskyy. – Kharkiv: Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice. 2024. Vol. 6 (59). P. 12–30.

14.Інвестування в розвиток інформаційної інфраструктури для трансферу технологій в умовах регіонального ринку. / О. Зінченко, О. Фінагіна, Л. Панкова, І. Буряк, Ю. Коваленко. – Харків: Східноєвропейський журнал корпоративних технологій, 2021. Т. 3. № 13 (111). С. 6–17.

15. Процеси управління інформаційною інфраструктурою цифрового підприємства в рамках концепції «Індустрія 4.0». / К. Андрющенко, В. Рудик, О. Рябченко, М. Качинська, Н. Мариненко, Л. Шергіна та ін. – Харків: Східно-Європейський журнал передових технологій, 2019. Т. 1. № 3 (97). С. 60–72.

ISSN 3041-1793 Online

References:

1.Kalivoshko, O.M., & Khlystun, D.M. (2024). Sutnist ta osnovy klasyfikatsii informatsiinoi infrastruktury [Essence and basics of classification of information infrastructure]. Irpin: Ukrainskyi ekonomichnyi chasopys, 5, 65–74 [in Ukrainian].

2.Zhadko, K.S. (2018). Informatsiina infrastruktura yak faktor ekonomichnoho zrostannia [Information infrastructure as a factor of economic growth]. Kyiv: Ekonomika ta derzhava, 3, 7–11 [in Ukrainian].

3.Androshchuk, O., Cherevko, R., Petrushen, M., & Holoborodko, M. (2023). Aktualni pidkhody do pobudovy informatsiinoi infrastruktury na osnovi khmarnykh tekhnolohii z vykorystanniam referentnoi arkhitektury [Current approaches to building information infrastructure based on cloud technologies using reference architecture]. Kyiv: Suchasni informatsiini tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony, 46(1), 89–94 [in Ukrainian].

4.Dovhan, O.D. (2015). Suchasna informatsiina infrastruktura Ukrainy i osnovni zavdannia shchodo yii zakhystu [Modern information infrastructure of Ukraine and main tasks for its protection]. Kyiv: Yurydychna nauka, 7, 64–73 [in Ukrainian].

5.Shevchenko, N.V., & Kolomytseva, O.V. (2017). Rozvytok informatsiinoi infrastruktury prodovolchoho rynku v konteksti mizhrehionalnoho spivrobitnytstva [Development of information infrastructure of the food market in the context of interregional cooperation]. Donetsk: Ekonomika ta pravo, 1(46), 74–81 [in Ukrainian].

6.Borgman, C.L. (2000). The invisible library: Paradox of the global information infrastructure. *Journal of the American Society for Information Science*, 51(2), 1026–1033 [in USA].

7.Monteiro, E., & Hanseth, O. (1996). Social shaping of information infrastructure: On being specific about the technology. In *Information Technology and Changes in Organizational Work: Proceedings of the IFIP WG 8.2 Working Conference* (pp. 325–343) [in Denmark].

8.Pimenov, S. (2025). Tsyfrova transformatsiia biznesu: suchasni vyklyky ta mozhlyvosti v period viiny ta povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Digital transformation of business: modern challenges and opportunities during the war and post-war recovery of Ukraine]. Irpin: Ekonomika. Innovatsiini tekhnolohii dlia navchannia ta osvity molodi, 66–75 [in Ukrainian].

9.Budnyk, L., Danyliuk, I., & Tyhach, H. (2024). Vplyv hlobalnykh trendiv tsyfrovizatsii na tinovu ekonomiku: teoretyko-pravovyi aspekt [Impact of global digitalization trends on the shadow economy: theoretical and legal aspect]. Ternopil: Aktualni problemy pravoznavstva, 1(37), 228–233 [in Ukrainian].

10.Shevchuk, I.B., Starukh, A.I., Vaskiv, O.M., et al. (2020). Informatsiini tekhnolohii v biznesi. Chastyna 1 [Information technologies in business. Part 1]. Lviv: NNVK «ATB» [in Ukrainian].

11.Semenov, M. (2017). Servisnyi suprovid dystantsiinoho navchannia v peremishchenomu universyteti [Service support of distance learning in a relocated university]. Kyiv: Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu, 3, 295–302 [in Ukrainian].

12.Babich, I.K., Orlovskyi, D.L., & Kopp, A.M. (2025). Informatsiini tekhnolohii intehratsii danykh pro kliientiv ta spozhyvachiv [Information technologies for integration of customer and consumer data]. Kharkiv: Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI". Seriia: Systemnyi analiz, upravlinnia ta informatsiini tekhnolohii, 2(14), 69–78 [in Ukrainian].

13.Zadorozhnyi, Z.-M., Muravskyi, V., Zhukevych, S., Khoma, N., Danyliuk, I., & Bashutskyy, R. (2024). Financial stability in the management system of enterprises: System analysis and formalization of assessments in the conditions of sustainable development. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 6(59), 12–30 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

14.Zinchenko, O., Finahina, O., Pankova, L., Buriak, I., & Kovalenko, Yu. (2021). Investuvannia v rozvytok informatsiinoi infrastruktury dlia transferu tekhnolohii v umovakh rehionalnoho rynku [Investment in the development of information infrastructure for technology transfer in regional markets]. Kharkiv: Skhidnoievropeiskyi zhurnal korporatyvnykh tekhnolohii, 3(13(111)), 6–17 [in Ukrainian].

15.Andriushchenko, K., Rudyk, V., Riabchenko, O., Kachynska, M., Marynenko, N., Sherhina, L., et al. (2019). Protsesy upravlinnia informatsiinoiu infrastrukturoiu tsyfrovoho pidpryiemstva v ramkakh kontseptsii «Industriia 4.0» [Processes of managing information infrastructure of a digital enterprise within the concept of Industry 4.0]. Kharkiv: Skhidno-Yevropeiskyi zhurnal peredovykh tekhnolohii, 1(3(97)), 60–72 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК: 339.9:658.8:004.738
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1699-1711

Дикань Володимир Леонідович доктор економічних наук, завідувач кафедрою економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом Українського державного університету залізничного транспорту, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-5173-2469

Овчиннікова Вікторія Олексіївна доктор економічних наук, професор кафедри економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом Українського державного університету залізничного транспорту, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-5911-2873

Дячук Андрій Валерійович аспірант економічного факультету Українського державного університету залізничного транспорту, м. Харків, https://orcid.org/0009-0008-0829-1881

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ЕКОНОМІЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ВПЛИВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

Анотація. У статті розглядається розвиток зовнішньоторговельних відносин вітчизняних підприємств в умовах цифровізації та євроінтеграції, визначаються економічні методи, концептуальні підходи та моделі, що забезпечують підвищення їх конкурентоспроможності та стійке економічне зростання. Аналіз сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності України показав дисбаланс у структурі зовнішньоторговельного обороту, зокрема переважання імпорту над експортом та високий рівень імпортозалежності окремих секторів економіки. Водночас спостерігається поступова диверсифікація географії зовнішньої торгівлі, активна переорієнтація на ринки країн Європейського Союзу та збереження важливих торговельних відносин із країнами Азії, зокрема з Китаєм. Досліджено вплив цифровізації на міжнародну торгівлю, що проявляється у переході до платформних моделей взаємодії, впровадженні електронного митного адміністрування, цифрових реєстрів, систем «єдиного вікна» та аналітики великих даних, що забезпечує підвищення оперативності, прозорості та ефективності зовнішньоекономічних операцій. Визначено ключові економічні методи, необхідні для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, серед яких оптимізація витрат і ресурсів, впровадження цифрових технологій та автоматизації бізнес-

ISSN 3041-1793 Online
процесів, розвиток інноваційної діяльності та виробництва продукції з високою доданою вартістю, диверсифікація ринків збуту, удосконалення логістичних систем, застосування сучасних фінансових інструментів та адаптація продукції до міжнародних стандартів якості. У статті запропоновано концептуальну модель розвитку зовнішньоторговельних відносин підприємств, яка передбачає інтеграцію цифрових технологій, платформізацію торгівлі, включення у глобальні ланцюги створення вартості, структурну модернізацію експорту та імпорту, інформаційно-аналітичну трансформацію процесів, підвищення прозорості та гнучкості зовнішньоекономічної діяльності. Запропонована модель спрямована на формування конкурентних переваг, підвищення стійкості підприємств до зовнішніх ризиків, забезпечення ефективної адаптації до глобальних ринкових вимог і створення умов для сталого економічного розвитку України.

Ключові слова: підприємство, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоторговельні відносини, конкурентоспроможність, цифровізація, євроінтеграція, економічні методи, модель розвитку, управління, вплив, логістика, бізнес-процес, інновації, міжнародна торгівля, світові ринки.

Dykan Volodymyr Leonidovich Doctor of Economics, Head of the Department of Economics and Management of Production and Commercial Business of the Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-5173-2469

Ovchynnikova Viktoriia Oleksiivna Doctor of Economics, Professor of the Department of Economics and Management of Production and Commercial Business of the Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-5911-2873

Dyachuk Andriy Valeriyovych Postgraduate Student, Faculty of Economics, Ukrainian State University of railway transport, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0008-0829-1881

DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE RELATIONS OF DOMESTIC ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF DIGITIZATION AND EUROPEAN INTEGRATION: ECONOMIC METHODS, MODELS AND IMPACT ON COMPETITIVENESS

Abstract. This article examines the development of foreign trade relations of domestic enterprises in the context of digitalization and European integration, highlighting the economic methods, conceptual approaches, and models that enhance their competitiveness and ensure sustainable economic growth. The

ISSN 3041-1793 Online
analysis of Ukraine's current foreign economic activity reveals structural imbalances in trade, particularly the predominance of imports over exports and high import dependence in certain economic sectors. At the same time, there is a gradual diversification of trade geography, active reorientation toward European Union markets, and the maintenance of significant trade relations with Asian countries, especially China. The study explores the impact of digitalization on international trade, which is manifested in the transition to platform-based interaction models, the implementation of electronic customs administration, digital registries, "single window" systems, and big data analytics. These innovations improve operational efficiency, transparency, and the effectiveness of foreign trade operations. The article identifies key economic methods necessary to enhance the competitiveness of domestic enterprises, including cost and resource optimization, implementation of digital technologies and business process automation, promotion of innovation and high value-added production, market diversification, improvement of logistics systems, utilization of modern financial instruments, and adaptation of products to international quality standards. A conceptual model of foreign trade development for enterprises is proposed, emphasizing digital integration, trade platformization, inclusion in global value chains, structural modernization of exports and imports, information-analytical transformation of trade processes, increased transparency, and flexibility in foreign economic activity. The proposed model aims to create competitive advantages, enhance enterprise resilience to external risks, ensure effective adaptation to global market requirements, and foster conditions for the sustainable economic growth of Ukraine.

Keywords: enterprise, foreign economic activity, foreign trade relations, competitiveness, digitalization, European integration, economic methods, development model, management, influence, logistics, business process, innovation, international trade, world markets.

Постановка проблеми. Участь вітчизняних підприємств у зовнішньоекономічній діяльності сьогодні є визначальним чинником не лише для їхньої індивідуальної конкурентоспроможності, але й загального рівня конкурентоспроможності національної економіки. В умовах стрімкої цифровізації та активізації євроінтеграційних процесів значення зовнішньоторговельних відносин суттєво зростає, оскільки вони відкривають нові можливості для розширення ринків збуту, впровадження інноваційних технологій та підвищення ефективності господарської діяльності. Водночас розвиток зовнішньоторговельних відносин потребує застосування сучасних економічних методів і моделей управління, здатних забезпечити адаптацію підприємств до змін глобального середовища та посилення конкуренції. Це особливо важливо в контексті інтеграції України до світового економічного простору, де вимоги до якості, інноваційності та цифрової трансформації бізнесу є значно вищими.

ISSN 3041-1793 Online

Отже, дослідження розвитку зовнішньоторговельних відносин вітчизняних підприємств в умовах цифровізації та євроінтеграції є вкрай актуальним, оскільки дозволяє визначити ефективні інструменти підвищення їх конкурентоспроможності та забезпечення сталого економічного зростання країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий науковий внесок у формування сучасних засад управління зовнішньоекономічною діяльністю належить таким дослідникам, як Козак Ю. Г., Притула Н. В., Єрмакова О. А., Ковтун Е., Лєгостаєва О., Дідівський М. І., Павлов О. І., Самофатова В. А., Кулаковська Т. А. та інші [1–5]. В їх працях системно проаналізовано теоретико-методичні основи зовнішньоекономічної діяльності, особливості її організації на рівні підприємства, а також вплив глобалізаційних процесів на розвиток міжнародної торгівлі.

Враховуючи стрімкі трансформації бізнес-середовища та бізнес-процесів, цифровізацію управлінських процесів і посилення міжнародної конкуренції, принципи розвитку зовнішньоторговельних відносин вже не можуть розглядатися як статичні регламенти. Вони мають розвиватися як гнучка, адаптивна система управління, здатна оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища, технологічні інновації та інтеграційні процеси.

Метою статті є формування концептуальної моделі розвитку зовнішньоторговельних відносин підприємств в умовах цифровізації та євроінтеграції з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання та забезпечення їхнього сталого економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. У сучасних економічних дослідженнях [1-5] зовнішньоекономічна діяльність розглядається не лише як ключовий компонент функціонування світового господарства, але й як важливий інструмент формування національного добробуту та визначення позицій держави у глобальному поділі праці. Провідні теоретичні підходи акцентують увагу на її ролі як джерела економічного зростання, а також як механізму розвитку міждержавної взаємодії та кооперaційних зв'язків.

У цьому контексті особливої значущості набуває розроблення та впровадження ефективних економічних моделей, здатних забезпечити стійкість і передбачуваність економічних процесів, а також сприяти підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання в умовах динамічного глобального середовища. Однак перш ніж розпочати опрацьовувати зазначене слід звернути увагу на той факт, що в останні роки економіка України зазнала суттєвих макроекономічних трансформаційних потрясінь, що негативно вплинуло на спроможність держави підтримувати стабільні міжнародні економічні зв'язки та ефективно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність (рис. 1).

Отримані результати дають змогу сформулювати низку узагальнюючих висновків. Перш за все слід звернути увагу на те, що переважання імпорту над

ISSN 3041-1793 Online

експортом зумовлює формування від'ємного сальдо торговельного балансу, яке має тенденцію до поглиблення. Такого роду ситуація вказує на структурний дисбаланс, за якого внутрішній попит значною мірою задовольняється за рахунок імпортної продукції, що призводить до відтоку валютних ресурсів з економіки. Відповідно, коефіцієнт покриття імпорту експортом знизився з 0,8 у 2022 р. до 0,59 у 2023–2024 рр., що означає недостатній рівень компенсації імпортних витрат експортними надходженнями.

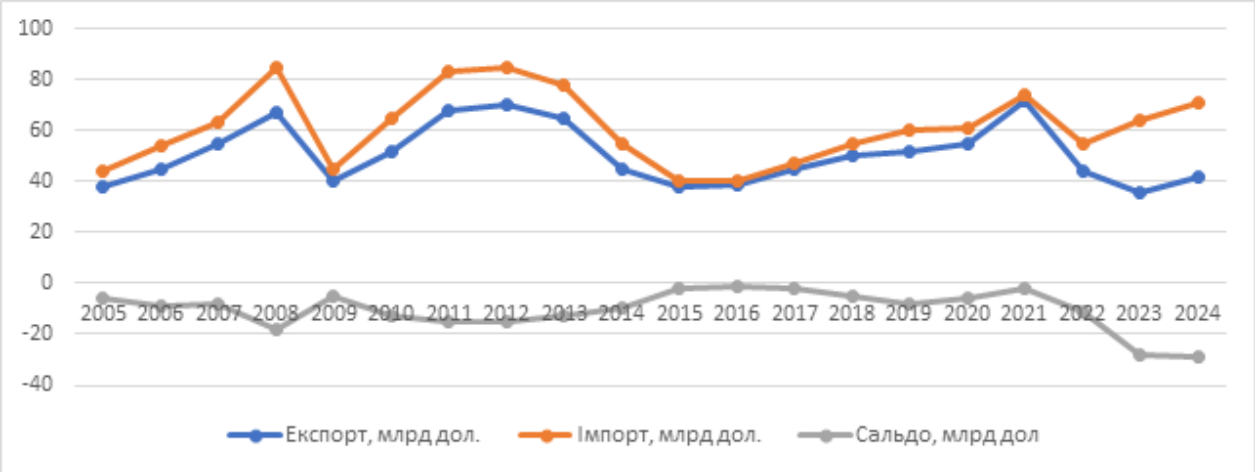

Рис. 1. Динаміка основних показників зовнішньої торгівлі України (експорт, імпорт, сальдо), млрд дол. *(побудовано на основі [6])*

Аналіз показників відкритості економіки підтверджує зазначені тенденції. Зокрема, експортна квота зменшилася з 27,25% у 2022 р. до 21,88% у 2024 р. *[7]*, що свідчить про послаблення ролі експорту у формуванні валового внутрішнього продукту. Натомість імпортна квота має тенденцію до зростання, що відображає посилення імпортозалежності. У перерахунку на душу населення обсяги експорту у 2024 р. знизилися до 1013,76 дол. порівняно з 1072 дол. у 2022 р., тоді як імпорт зріс з 1343,21 дол. до 1719,11 дол. на особу. Загальний обсяг зовнішньоторговельного обороту у розрахунку на одну особу досяг 2 732,87 дол., що характеризує інтенсивність зовнішньоекономічної діяльності в умовах сучасних викликів.

У цілому у 2024 р. в Україні спостерігається помірна позитивна динаміка зовнішньоторговельної діяльності, однак її структура залишається дисбалансованою. Провідним джерелом валютних надходжень виступає аграрний сектор, тоді як енергетична, хімічна та машинобудівна галузі зберігають проблемний характер розвитку. У зв'язку з цим для покращення стану зовнішньоторговельного балансу доцільним є спрямування зусиль на розвиток переробної промисловості, збільшення частки продукції з високою доданою вартістю в експорті, а також скорочення імпортозалежності у стратегічно важливих секторах економіки.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас упродовж останніх років відбулися суттєві зміни у географічній структурі зовнішньої торгівлі України, що проявляються у переорієнтації на ринки країн Європейського Союзу. Експорт української продукції на європейські ринки характеризується рядом переваг, серед яких: велика ємність споживчого ринку, географічна близькість та порівняно низький рівень політичних і правових ризиків для ведення торгівлі. Водночас українські експортери стикаються з низкою складнощів, зокрема високим рівнем конкуренції, суворими вимогами до якості та безпеки продукції, а також економічною нестабільністю деяких держав Єврозони, що обумовлює необхідність адаптації товарів до європейських стандартів, підвищення їх конкурентоспроможності та диверсифікації експортних напрямів. Другим за обсягом торговельним партнером України залишається Китай, імпорт з цієї країни (14,4 млрд дол.) значно перевищує експорт (2,4 млрд дол.), що формує від'ємне сальдо на рівні приблизно 12 млрд дол.

Таким чином, результати проведеного аналізу свідчать про різке скорочення обсягів результатів зовнішньоекономічної діяльності у 2022 році, тоді як у 2023–2024 рр. простежується їх поступове відновлення. Подальший прогрес зовнішньоекономічної діяльності України значною мірою визначатиметься конкурентоспроможністю продукції, розвитком логістичної інфраструктури, інтеграцією вітчизняних підприємств у європейські ланцюги створення доданої вартості та ефективним залученням іноземних інвестицій. Зазначене повинно відбуватись відповідно до тенденцій розвитку світової економіки. Додатковий аналіз сучасного економічного розвитку України свідчить про складність і суперечливість її інтеграції у світову економіку. З одного боку, країна стикається з ознаками економічної вразливості [8], з іншого демонструє орієнтацію на структурну модернізацію та впровадження складних технікоекономічних рішень [9-11]. Інші науковці [12] акцентують увагу на тому, що українська економіка має змішаний характер, поєднуючи ознаки різних техніко-економічних укладів, що ускладнює її однозначне віднесення до існуючих типологій.

За таких умов пріоритетним напрямом конкурентної політики для кожного підприємства має стати забезпечення узгодженого та збалансованого розвитку всіх складових його господарської діяльності з урахуванням викликів зовнішнього середовища. Особливої актуальності набуває здатність підприємств ефективно інтегруватися у міжнародні торговельні процеси, адаптуватися до вимог глобальних ринків і використовувати можливості цифровізації для підвищення результативності зовнішньоекономічної діяльності. Водночас важливим завданням є формування конкурентних переваг на основі інноваційного розвитку, оптимізації бізнес-процесів та впровадження сучасних економічних інструментів і моделей управління, що сприятиме підвищенню гнучкості підприємств, їх стійкості до зовнішніх ризикових ситуацій та зміцненню позицій як на внутрішньому, так й на міжнародному ринках.

ISSN 3041-1793 Online

Однак, перш ніж розпочати формування концептуальних положень дієвої моделі розвитку зовнішньоторговерних підприємств, слід звернути увагу на те, що цифрова трансформація суттєво впливає на глобальне бізнес-середовище та визначає напрями його розвитку (адже у сучасних умовах цифровізація дедалі глибше проникає у всі сфери економічної діяльності). Даний процес спричиняє суттєві трансформації в системах управління, зокрема у сфері зовнішньоекономічної діяльності, підвищуючи їх гнучкість, адаптивність і рівень конкурентоспроможності. Саме тому зазначені процеси набувають особливої актуальності та потребують поглибленого наукового осмислення, тим паче в умовах макроекономічної нестабільності та з урахуванням довгострокових перспектив розвитку.

У межах національної економіки відбувається поступова трансформація традиційних виробничих процесів у напрямі їх автоматизації, водночас зростатиме значення інтелектуалізованого виробництва, інформаційно-комунікаційних технологій та цифрових платформ. За таких умов роботизовані та аналітичні системи дедалі активніше заміщуватимуть ручні операції, підвищуючи ефективність і продуктивність господарської діяльності.

Паралельно цифрові трансформації зумовлюють істотні зміни у структурі міжнародної торгівлі. Формуються віртуалізовані ринки, функціонування яких не обмежується географічними межами, тоді як електронна комерція поступово перетворюється на провідний канал здійснення глобальних обмінних операцій. Крім того, цифровізування трансформує базові підходи до управління міжнародною торгівлею, сприяючи переходу від паперових процедур і розрізнених інформаційних потоків до інтегрованих електронних систем, використання аналітики в режимі реального часу та формування платформних механізмів взаємодії між економічними суб'єктами.

Передусім спостерігається активне впровадження автоматизованих інструментів митного адміністрування, зокрема електронного декларування, цифрових реєстрів та систем управління ризиками, що сприяє підвищенню оперативності й прозорості експортно-імпортних операцій.

Важливим елементом є також запровадження принципу «єдиного вікна» у взаємодії бізнесу з державними інституціями, що дозволяє мінімізувати дублювання процедур та зменшити адміністративні витрати. Таким чином слід зазначити, що відбувається трансформація інформаційно-аналітичного забезпечення управління, яке базується на використанні великих даних, технологій штучного інтелекту та хмарних рішень. Це відкриває можливості для більш точного прогнозування торговельних потоків, відстеження ринкових тенденцій і прийняття обґрунтованих управлінських рішень у режимі реального часу.

Отже, узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що формування новітньої економічної моделі розвитку зовнішньоторговельних відносин підприємств в умовах цифровізації є взаємовигідним процесом як для світової

ISSN 3041-1793 Online

економіки, так і для України зокрема, оскільки створює передумови для інтенсифікації міжнародної торгівлі, підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності, зміцнення конкурентних позицій вітчизняних підприємств та їх глибшої інтеграції у глобальні економічні процеси (рис. 2). Створення новітньої моделі повинно ґрунтуватись на сукупності наступних ключових концептуальних положень:

1. Цифрова детермінація розвитку зовнішньоторговельних відносин. Розвиток зовнішньоторговельних відносин підприємств визначається впливом цифрової трансформації, яка змінює форми, інструменти та механізми взаємодії між суб'єктами міжнародної торгівлі, забезпечуючи їх гнучкість, швидкість і прозорість.

2. Платформізація міжнародної торговельної взаємодії. Економічна модель передбачає перехід від традиційних форм зовнішньоторговельних зв'язків до платформних, що базуються на використанні цифрових екосистем, електронної комерції та віртуалізованих ринків без територіальних обмежень.

3. Інтеграція у глобальні ланцюги створення вартості. Ключовим напрямом розвитку є включення підприємств у міжнародні виробничо-торговельні мережі, що забезпечує поглиблення кооперaційних зв'язків, підвищення рівня спеціалізації та зростання доданої вартості у зовнішньоторговельних операціях.

Рис. 2. Модель розвитку зовнішньоторговельних відносин підприємств в умовах цифровізації

ISSN 3041-1793 Online

4. Цифровізація інфраструктури зовнішньої торгівлі. Модель ґрунтується на розвитку цифрової інфраструктури, включаючи електронне митне адміністрування, системи «єдиного вікна», цифрові реєстри та автоматизовані механізми управління ризиками, що сприяє спрощенню процедур та підвищенню ефективності торговельних операцій.

5. Інформаційно-аналітична трансформація зовнішньоторговельних процесів. Зовнішньоторговельні відносини трансформуються під впливом технологій великих даних, штучного інтелекту та хмарних сервісів, що забезпечує можливість прогнозування ринкових тенденцій, оптимізації торговельних потоків і підвищення обґрунтованості управлінських рішень.

6. Зниження трансакційних витрат та підвищення прозорості. Цифровізація сприяє скороченню витрат на укладання та виконання зовнішньоторговельних контрактів, мінімізації інформаційної асиметрії та підвищенню прозорості взаємодії між контрагентами.

7. Гнучкість та адаптивність зовнішньоторговельних відносин. Модель передбачає здатність підприємств швидко реагувати на зміни глобального середовища, зокрема через диверсифікацію ринків, каналів збуту та інструментів взаємодії, що особливо важливо в умовах макроекономічної нестабільності.

8. Інституційне забезпечення та регуляторна цифровізація. Важливим елементом є формування ефективного інституційного середовища, що підтримує цифрові форми зовнішньоторговельних відносин, забезпечує гармонізацію стандартів, спрощення процедур та інтеграцію у міжнародні регуляторні системи.

9. Структурна модернізація експорту та імпорту. Розвиток зовнішньоторговельних відносин має супроводжуватися зміною їх структури у напрямі збільшення частки продукції з високою доданою вартістю, зниження сировинної орієнтації експорту та оптимізації імпортної залежності.

10. Стійкість та безпекова орієнтація зовнішньоторговельних зв'язків. В умовах глобальних ризиків і воєнних викликів модель повинна враховувати необхідність підвищення стійкості зовнішньоторговельних відносин через розвиток альтернативних логістичних маршрутів, цифрових каналів взаємодії та диверсифікацію партнерів.

В період розбудови нової моделі розвитку зовнішньоторговельних відносин дуже важливим є забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, що дозволить підвищити ефективність їх діяльності на міжнародних ринках, розширити географію експорту, зміцнити позиції у глобальних ланцюгах створення доданої вартості та забезпечити стійке економічне зростання в умовах динамічних змін зовнішнього середовища та формування цифрового середовища, а також сприятиме залученню іноземних інвестицій, активізації інноваційної діяльності та підвищенню технологічного

ISSN 3041-1793 Online

рівня виробництва. Це, у свою чергу, створить передумови для формування експортно-орієнтованої моделі розвитку економіки, зменшення імпортозалежності у стратегічно важливих галузях і посилення інтеграції України у світовий економічний простір. Одночасно підвищення конкурентоспроможності підприємств забезпечить їх здатність ефективно адаптуватися до вимог цифрової економіки, використовувати сучасні інструменти міжнародної торгівлі та оперативно реагувати на глобальні виклики і ризики.

В даному процесі особливого значення набуває активне залучення національних товаровиробників до розвитку зовнішньоторговельної діяльності, яке має здійснюватися за умови цілеспрямованої державної підтримки. Така підтримка повинна передбачати створення сприятливого інституційного середовища, розвиток експортної інфраструктури, стимулювання інноваційної діяльності, а також впровадження ефективних фінансово-економічних інструментів сприяння експорту, що в сукупності забезпечить підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародних ринках.

В свою чергу, для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняним підприємствам у зазначених умовах доцільно застосовувати комплекс економічних методів, зокрема:

– оптимізацію витрат та підвищення ефективності використання ресурсів, що дозволяє зменшувати собівартість продукції та підвищувати фінансову стійкість підприємств;

– впровадження цифрових технологій та автоматизації бізнес-процесів, спрямованих на підвищення швидкості прийняття рішень, прозорості операцій та гнучкості управління;

– розвиток інноваційної діяльності та виробництва продукції з високою доданою вартістю, що дозволяє формувати конкурентні переваги на міжнародних ринках;

– диверсифікацію ринків збуту та експортних стратегій, зокрема розширення присутності на нових географічних ринках та секторах економіки;

– застосування сучасних фінансових інструментів підтримки експорту, таких як страхування, кредитування, гарантії та форвардні контракти, для мінімізації ризиків і забезпечення фінансової стабільності;

– удосконалення логістичних систем та оптимізація ланцюгів постачання, що підвищує швидкість та надійність поставок, зменшує трансакційні витрати;

– адаптацію продукції до міжнародних стандартів якості та нормативних вимог, що забезпечує відповідність зовнішньоекономічним регламентам і підвищує довіру партнерів;

– формування системи стратегічного управління ризиками, що дозволяє підприємствам ефективно реагувати на глобальні економічні, політичні та технологічні виклики;

ISSN 3041-1793 Online

– активне використання даних та аналітики для прогнозування попиту, оптимізації виробничих і торговельних процесів та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Завдяки інтеграції цих методів формується цілісна економічна стратегія розвитку зовнішньоторговельних підприємств, яка забезпечує їх конкурентоспроможність, стійкість і адаптивність у динамічному глобальному середовищі.

Висновки. У ході дослідження встановлено, що розвиток зовнішньоторговельних відносин вітчизняних підприємств в умовах цифровізації та євроінтеграції є складним і багатофакторним процесом, який визначає не лише конкурентоспроможність окремих суб'єктів господарювання, а й загальний рівень інтеграції України у світову економіку. Проведений аналіз показав, що цифрова трансформація суттєво змінює форми, механізми, бізнес-процеси та інструменти зовнішньоекономічної діяльності, сприяючи підвищенню гнучкості, швидкості та прозорості міжнародної торгівлі, а також створенню нових платформ для взаємодії підприємств без територіальних обмежень.

Значущим фактором підвищення ефективності зовнішньоторговельних операцій є інтеграція українських підприємств у глобальні ланцюги створення вартості, що дозволяє поглиблювати кооперaційні зв'язки, підвищувати рівень спеціалізації та зростати додану вартість продукції. Водночас розвиток цифрової інфраструктури, впровадження електронного митного адміністрування, систем «єдиного вікна», аналітики великих даних та штучного інтелекту забезпечує ефективне управління ризиками, оптимізацію торговельних потоків і підвищення прозорості зовнішньоекономічної діяльності.

Дослідження також засвідчило, що збереження конкурентоспроможності вітчизняних підприємств вимагає комплексного застосування економічних методів: оптимізації витрат і ресурсів, розвитку інноваційної діяльності, диверсифікації ринків збуту, застосування сучасних фінансових інструментів підтримки експорту, удосконалення логістичних систем та адаптації продукції до міжнародних стандартів. Інтеграція цих методів формує цілісну економічну стратегію, здатну забезпечити стійкість підприємств у динамічному глобальному середовищі, їхню гнучкість до зовнішніх викликів та ефективне використання можливостей цифрової економіки.

Таким чином, формування концептуальної моделі розвитку зовнішньоторговельних відносин підприємств у цифровому та євроінтеграційному контексті є взаємовигідним процесом для України та міжнародного бізнес-середовища. Воно дозволяє не лише зміцнити конкурентні позиції національних товаровиробників, але й створює умови для стійкого економічного зростання країни, зменшення імпортозалежності стратегічних секторів економіки, активізації інноваційної діяльності та залучення іноземних інвестицій. Впровадження зазначеної моделі сприятиме створенню експортно-

ISSN 3041-1793 Online

орієнтованої економіки, посиленню інтеграції України у глобальні ланцюги створення доданої вартості та забезпеченню високого рівня адаптивності та ефективності вітчизняних підприємств у швидкозмінному міжнародному середовищі.

Література:

1. Козак Ю. Г., Притула Н. В., Єрмакова О. А. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон: монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 240 с.

2. Ковтун Е. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. 2018. Вип. 2. С. 41–45.

3. Лєгостаєва О. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. Науковий погляд: економіка та управління. 2020. Вип. 2. С. 28–32.

4. Дідівський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посібник. Київ : Знання, 2006. 462 с.

5. Павлов О. І., Самофатова В. А., Кулаковська Т. А. Зовнішньоекономічна діяльність України в системі глобальних конкурентних відносин: агропродовольчий вимір: монографія. Одеса : Астропринт, 2019. 272 с.

6. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

7. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2024 року. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2024-roku

8. Гордей О. Д., Миркун Б. А. Сучасний стан соціального та економічного розвитку України. Бізнес Інформ. 2019. №10. С. 151–157.

9. Мельник Л. Г., Карінцева О. І. Економіка і бізнес: підручник. Суми: Університетська книга, 2021. 316 с.

10. Васюта В., Житник О. Особливості діяльності середнього та малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19. Економіка та суспільство. 2021. №33. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-40

11. Ткач Є. В., Ткач С. В. Соціально відповідальний та інноваційно активний власний мікро-, малий та середній бізнес як основа економічного розвитку. Науковий вісник Чернівецького університету. 2021. Вип. 83. URL: https://econom.chnu.edu.ua/journal/index.php/ecovis/article/view/144/106

12. Сучасний стан та перспективи економічного розвитку України: теорія, методологія, практика : колективна монографія. Кол. авторів. Полтава: ПП «Астрая», 2023. 225 с.

References:

1. Kozak Yu. H., Prytula N. V., Yermakova O. A. (2016) Zovnishnoekonomichna diialnist: pidpryiemstvo-rehion: monohrafiia [Foreign economic activity: enterprise–region: monograph]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 240 p.

2. Kovtun E. (2018) Upravlinnia zovnishnoekonomichnoiu diialnistiu pidpryiemstva [Management of foreign economic activity of the enterprise]. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho, Vol. 2, pp. 41–45.

3. Liehostaieva O. (2020) Tendentsii rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpryiemstv Ukrainy [Trends in the development of foreign economic activity of Ukrainian enterprises]. Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia, Vol. 2, pp. 28–32.

ISSN 3041-1793 Online
4. Didivskyi M. I. (2006) Zovnishnoekonomichna diialnist pidpryiemstva: navch. posibnyk [Foreign economic activity of the enterprise: study guide]. Kyiv: Znannia. 462 p.

5. Pavlov O. I., Samofatova V. A., Kulakovska T. A. (2019) Zovnishnoekonomichna diialnist Ukrainy v systemi hlobalnykh konkurentnykh vidnosyn: ahroprodovolchyi vymir: monohrafiia [Foreign economic activity of Ukraine in the system of global competitive relations: agri-food dimension: monograph]. Odesa: Astroprynt. 272 p.

6. State Statistics Service of Ukraine [Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

7. Foreign trade of Ukraine in goods: results of 2024 [Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy: pidsumky 2024 roku]. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2024-roku

8. Hordei O. D., Myrkun B. A. (2019) Suchasnyi stan sotsialnoho ta ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Current state of social and economic development of Ukraine]. Biznes Inform, no. 10, pp. 151–157.

9. Melnyk L. H., Karintseva O. I. (2021) Ekonomika i biznes: pidruchnyk [Economics and business: textbook]. Sumy: Universytetska knyha. 316 p.

10. Vasiuta V., Zhytnyk O. (2021) Osoblyvosti diialnosti serednoho ta maloho biznesu v umovakh pandemii COVID-19 [Features of small and medium business activity under the conditions of the COVID-19 pandemic]. Ekonomika ta suspilstvo, no. 33. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-40

11. Tkach Ye. V., Tkach S. V. (2021) Sotsialno vidpovidalnyi ta innovatsiino aktyvnyi vlasnyi mikro-, malyi ta serednii biznes yak osnova ekonomichnoho rozvytku [Socially responsible and innovation-active micro, small and medium business as a basis of economic development]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu, Vol. 83. URL: https://econom.chnu.edu.ua/journal/index.php/ecovis/article/view/144/106

12. Modern state and prospects of economic development of Ukraine: theory, methodology, practice: kolektyvna monohrafiia (2023) [Suchasnyi stan ta perspektyvy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka: collective monograph]. Poltava: PP “Astraia”. 225 p.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 338.23:339.9(4-6ЄС+477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1712-1722

Квасній Любов Григорівна кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри математики та економіки, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0001-5248-544X

Ахек'ян Артем Микирдичович кандидат фізико- математичних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, економіки та туризму, Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-7826-8256

Шульжик Юрій Олександрович кандидат технічних наук, доцент, професор ЄПД, директор Прикарпатського центру дистанційного навчання ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Трускавець, https://orcid.org/0000-0003-1699-054X

Микита Володимир Романович студент ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-5569-7865

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ ТА ВИКЛИКІВ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

Анотація. Мета статті полягає у дослідженні сучасних загроз та викликів, що впливають на макроекономічну стабільність країн Європейського Союзу та України, визначенні ключових факторів економічної нестійкості в умовах трансформаційних змін, а також обґрунтуванні напрямів підвищення ефективності макроекономічної політики для забезпечення стійкого економічного розвитку. Визначено, що ключовими чинниками нестабільності для економік ЄС виступають наслідки енергетичної кризи, інфляційні коливання, геополітична напруженість, уповільнення економічного зростання та посилення боргового навантаження. Дослідження показує, що навіть у межах Єврозони існує нерівномірна вразливість країн до макроекономічних шоків, що зумовлює необхідність диференційованої економічної політики.

Особливу увагу приділено аналізу макроекономічної ситуації в Україні, яка функціонує в умовах повномасштабної війни та значної залежності від зовнішньої фінансової підтримки. Встановлено, що попри військові ризики, Україна зберігає відносну макрофінансову стабільність завдяки міжнародній допомозі, жорсткій монетарній політиці та адаптивності економічної системи. Водночас ключовими викликами залишаються руйнування інфраструктури,

ISSN 3041-1793 Online
дефіцит робочої сили, інфляційний тиск, валютні ризики та невизначеність економічних перспектив. Обґрунтовано, що спільними для ЄС і України загрозами є глобальні фінансові шоки, трансформація енергетичних ринків, цифровізація економіки та посилення конкуренції за ресурси. Водночас Україна має додаткові специфічні ризики, пов'язані з військовими діями, значними потребами у відновленні (які оцінюються у сотні мільярдів доларів) та структурними дисбалансами економіки.

Зроблено висновок, що забезпечення макроекономічної стабільності в сучасних умовах потребує узгодженої фіскальної та монетарної політики, активізації структурних реформ, посилення інституційної спроможності та поглиблення інтеграції України до економічного простору Європейського Союзу. Перспективи стабілізації значною мірою залежать від рівня міжнародної підтримки, ефективності внутрішніх реформ і завершення військового конфлікту.

Ключові слова: макроекономічна стабільність, країни ЄС, Україна, економічні загрози, інфляція, енергетична криза, фінансова нестабільність, державний борг, валютні ризики, економічне відновлення, структурні реформи, міжнародна допомога.

Kvasnii Liubov candidate of Economy Sciences, Associate professor, Professor of the Department of mathematics and economics, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0001-5248-544X

Ahekyan Artem candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Organizations, Economics and Tourism, Lviv Institute of "Interregional Academy of Personnel Management", Lviv, https://orcid.org/0000-0002-7826-8256

Shulzhyk Yurii Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Professor of EPD, Director of the Precarpathian Center for Distance Learning of "Interregional Academy of Personnel Management", Truskavets, https://orcid.org /0000-0003-1699-054X

Mykyta Volodymyr student, "Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-5569-7865

ANALYSIS OF CURRENT THREATS AND CHALLENGES TO MACROECONOMIC STABILITY OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES AND UKRAINE

Abstract. The purpose of the article is to study contemporary threats and challenges affecting the macroeconomic stability of the countries of the European

ISSN 3041-1793 Online
Union and Ukraine, to identify key factors of economic instability in the context of transformational changes, and to substantiate directions for improving the effectiveness of macroeconomic policy to ensure sustainable economic development.

It is determined that the key factors of instability for EU economies include the consequences of the energy crisis, inflation fluctuations, geopolitical tensions, slowing economic growth, and increasing debt burdens. The study shows that even within the Eurozone there is uneven vulnerability of countries to macroeconomic shocks, which necessitates a differentiated economic policy.

Particular attention is paid to the analysis of the macroeconomic situation in Ukraine, which operates under conditions of a full-scale war and significant dependence on external financial support. It has been established that despite military risks, Ukraine maintains relative macro-financial stability due to international assistance, tight monetary policy, and the adaptability of the economic system. At the same time, the key challenges remain the destruction of infrastructure, labor shortages, inflationary pressure, currency risks, and uncertainty of economic prospects.

It is substantiated that common threats for both the EU and Ukraine include global financial shocks, the transformation of energy markets, the digitalization of the economy, and increased competition for resources. At the same time, Ukraine faces additional specific risks related to military actions, significant recovery needs (estimated at hundreds of billions of dollars), and structural imbalances in the economy.

It is concluded that ensuring macroeconomic stability in modern conditions requires coordinated fiscal and monetary policy, intensification of structural reforms, strengthening institutional capacity, and deepening Ukraine’s integration into the economic space of the European Union. The prospects for stabilization largely depend on the level of international support, the effectiveness of domestic reforms, and the end of the military conflict.

Keywords: macroeconomic stability, EU countries, Ukraine, economic threats, inflation, energy crisis, financial instability, public debt, currency risks, economic recovery, structural reforms, international assistance.

Постановка проблеми. Ситуація в світі показує, що забезпечення макроекономічної стабільності є одним із ключових завдань економічної політики держав. Глобалізаційні процеси, структурні трансформації економік, енергетичні та фінансові кризи, а також посилення геополітичної напруженості суттєво впливають на макроекономічні показники та рівень економічної стійкості країн. У таких умовах особливої актуальності набуває дослідження сучасних викликів і ризиків, що можуть дестабілізувати економічний розвиток як країн Європейського Союзу, так і України.

ISSN 3041-1793 Online

Для країн ЄС важливими викликами залишаються інфляційні процеси, боргове навантаження окремих держав, енергетична залежність, наслідки пандемічної та постпандемічної економічної кризи, а також необхідність адаптації до нових умов функціонування світових ринків. Водночас економічна система України функціонує в умовах масштабних трансформаційних змін, пов'язаних із воєнними викликами, структурною перебудовою економіки, необхідністю інтеграції до європейського економічного простору та відновленням національної економіки. Ці фактори формують додаткові ризики для макроекономічної стабільності, зокрема у сфері державних фінансів, валютного ринку, інвестиційної діяльності та ринку праці.

У зв'язку з цим постає необхідність комплексного аналізу сучасних викликів та загроз макроекономічній стабільності, визначення їхніх основних джерел та оцінки потенційних наслідків для економічного розвитку. Особливо важливим є порівняння тенденцій макроекономічної динаміки країн Європейського Союзу та України, що дозволить виявити спільні та специфічні фактори економічної нестійкості, а також визначити можливості використання європейського досвіду для підвищення ефективності економічної політики України. Таким чином, дослідження сучасних викликів і ризиків макроекономічної стабільності набуває важливого наукового та практичного значення в умовах трансформації глобального економічного середовища.

Мета статті полягає в дослідженні сучасних викликів та ризиків, що впливають на макроекономічну стабільність країн Європейського Союзу та України, визначенні ключових факторів економічної нестійкості в умовах трансформаційних змін, а також обґрунтуванні напрямів підвищення ефективності макроекономічної політики для забезпечення стійкого економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення макроекономічної стабільності в Україні та світі перебуває в центрі уваги багатьох науковців. У дослідженні «Evaluation of the Integral Indicator of Macroeconomic Stability» описується розробка інтегрального індикатора макроекономічної стабільності на основі кількісних макроекономічних показників, що використовується для оцінки загального рівня стабільності економіки [1]. Науковці зазначають, що на рівень макроекономічної стабільності впливають різні фактори, такі як макроекономічні умови, міжнародні відносини та співпраця між державами, внутрішня політика, економічний стан, тенденції зростання та глобальна фінансова та економічна стабільність [2]. Галустян Р.О., досліджуючи макрофінансову стабільність в Україні у воєнний час, зауважує, що «Макрофінансова стабільність означає стабільну роботу компонентів фінансової системи» [3]. Макрофінансова стабільність стає дедалі більш відносною. Значна увага зосереджується на

ISSN 3041-1793 Online

управлінні короткостроковими макроекономічними ризиками, а стабілізація фінансових умов відбувається завдяки доповненню монетарної та фіскальної політики інструментами макропруденційного регулювання (Bank for International Settlement 2022) [4]. В наукових дослідженнях Захожай К., Жам О. обгрунтовано основні принципи і пріоритети макрофінансової стабілізації в контексті економічного розвитку держави [5]. В наукових дослідженнях Ружицького І.О. зазначено, що «характер і форма прояву сучасних викликів та загроз потребує міжнародного співробітництва у сфері протидії їм, оскільки ефективне реагування на нові загрози, виклики і небезпеки в умовах тісного співробітництва, взаємозв'язку та взаємозалежності країн у глобалізованому економічному середовищі стало неможливим у межах однієї, навіть надзвичайно потужної держави» [7, С. 269]. Сьогодні спостерігається нестабільність практично в усьому світі. Тому тема є актуально.\ю і потребує подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Макроекономічна стабільність є однією з ключових передумов сталого економічного розвитку держав, оскільки забезпечує збалансованість основних макроекономічних показників, таких як темпи зростання валового внутрішнього продукту, рівень інфляції, зайнятість населення, стан державних фінансів та стабільність валютного ринку. «Макрофінансова стабільність як багатокомпонентне явище є сформованою державою сукупністю механізмів взаємодії суб'єктів з приводу застосування державою регулюючих заходів з метою стабілізації фінансової системи» [3].

Нині в умовах глобальних трансформацій країни Європейського Союзу та Україна стикаються з комплексом економічних викликів, що формують нові ризики для підтримання макроекономічної рівноваги. Сьогодні українська економіка зазнає серйозного тиску внаслідок військового вторгнення. У період війни спостерігається погіршення макрофінансової стабільності: обсяги торгів на фондовому ринку країни знизилися на 15 пунктів, зовнішній борг збільшився на 38%, а дефіцит державного бюджету зріс до 601 010,3 млн грн.

Таблиця 1

Основні ризики макроекономічної стабільності

Фактор ризику	**Країни ЄС**	**Україна**
Інфляційний тиск	Зростання цін на енергоносії та продовольство	Девальваційні процеси, воєнні витрати
Боргове навантаження	Високий рівень держборгу окремих країн	Зростання зовнішнього боргу
Енергетична безпека	Залежність від імпорту енергоресурсів	Пошкодження енергетичної інфраструктури

ISSN 3041-1793 Online

Фактор ризику	Країни ЄС	Україна
Ринок праці	Старіння населення	Міграція та скорочення робочої сили
Геополітичні фактори	Глобальні економічні ризики	Воєнний конфлікт та відновлення економіки

Одним з факторів, що впливає на макроекономічну стабільність, є інфляційні процеси. Після періоду пандемічної кризи та енергетичних шоків у багатьох країнах ЄС спостерігалося значне прискорення інфляції, що було зумовлено зростанням цін на енергоносії, порушенням глобальних ланцюгів постачання та підвищенням виробничих витрат. У відповідь на ці процеси центральні банки країн Європейського Союзу були змушені посилити монетарну політику шляхом підвищення облікових ставок та скорочення програм фінансової підтримки. В Україні інфляційний тиск також посилювався під впливом девальваційних процесів, зростання бюджетного дефіциту та підвищення вартості імпортованих ресурсів.

Таблиця 2

Рівень інфляції (індекс споживчих цін), %

Рік	Країни ЄС	Україна
2020	0,7	5,0
2021	2,9	10,0
2022	9,2	26,6
2023	6,3	12,9
2024	3,2	8,0
2025	2,5	6,5

Важливим фактором макроекономічної стабільності є фіскальна політика та стан державних фінансів. У країнах Європейського Союзу після економічної кризи значно зріс рівень державного боргу, що створює додаткові ризики для бюджетної стійкості окремих держав. Уряди змушені балансувати між необхідністю підтримки економічного розвитку та обмеженням бюджетного дефіциту.

Для України проблема державного боргу та бюджетного дефіциту також залишається актуальною, особливо в умовах значних витрат на оборону та відновлення економіки. Залучення міжнародної фінансової допомоги та співпраця з міжнародними фінансовими організаціями відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності держави.

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 3

Державний борг, % до ВВП

Рік	Країни ЄС	Україна
2020	90,0	60,8
2021	87,5	48,9
2022	84,0	78,5
2023	82,2	84,4
2024	83,0	88,0
2025	82,0	90,0

Ще одним суттєвим викликом є енергетична безпека та структурна трансформація економіки. Енергетична криза, що виникла внаслідок змін на світових ринках енергоресурсів, спричинила суттєве підвищення вартості енергії у країнах ЄС.

Це, у свою чергу, вплинуло на конкурентоспроможність промисловості та темпи економічного зростання. Водночас країни Європейського Союзу активно реалізують політику переходу до «зеленої» економіки та розвитку відновлюваних джерел енергії.

Для України енергетична трансформація також є стратегічно важливим напрямом, оскільки сприяє підвищенню енергетичної незалежності та зміцненню економічної безпеки.

Суттєвий вплив на макроекономічну стабільність має ринок праці та демографічні тенденції.Науковці зауважують, що «головною проблемою українського ринку праці є дуже низька продуктивність праці» [8, С. 69]. У країнах Європейського Союзу однією з довгострокових проблем є старіння населення та скорочення частки економічно активного населення, що створює додаткове навантаження на систему соціального забезпечення.

Таблиця 4

Рівень безробіття, % економічно активного населення

Рік	Країни ЄС	Україна
2020	7,1	9,5
2021	7,0	10,3
2022	6,2	9,8
2023	6,0	19,0
2024	5,9	17,0
2025	5,7	15,0

ISSN 3041-1793 Online

В Україні ринок праці зазнає суттєвих змін під впливом воєнних дій, вимушеної міграції населення, демографічного скорочення та глибоких структурних трансформацій в економіці. Масовий виїзд громадян за кордон, особливо працездатного населення та висококваліфікованих фахівців, призводить до дефіциту робочої сили у ключових секторах економіки, зниження продуктивності праці та посилення дисбалансів між попитом і пропозицією на ринку праці. Водночас внутрішнє переміщення населення змінює регіональну структуру зайнятості, створюючи додаткове навантаження на локальні ринки праці в більш безпечних регіонах. У довгостроковій перспективі ці процеси зумовлюють необхідність адаптації державної політики зайнятості, стимулювання повернення трудових мігрантів та розвитку програм перекваліфікації і підвищення кваліфікації населення. Це потребує формування нових підходів до державної політики зайнятості, розвитку людського капіталу та стимулювання підприємницької діяльності.

В умовах зростання глобальної невизначеності особливо важливим є прогнозування макроекономічних ризиків. Для цього використовуються різноманітні аналітичні інструменти, зокрема економетричні моделі, сценарний аналіз та система індикаторів раннього попередження економічних криз. Такі методи дозволяють оцінити можливі сценарії розвитку макроекономічної ситуації та своєчасно реагувати на потенційні загрози.

Середньострокове прогнозування макроекономічної стабільності передбачає оцінку динаміки основних макроекономічних показників у перспективі 3–5 років. Для такого прогнозу використовуються трендові моделі, сценарний аналіз та економетричні залежності між основними індикаторами економічного розвитку: темпами зростання ВВП, рівнем інфляції, безробіттям, державним боргом та інвестиційною активністю.

Таблиця 6

Середньостроковий прогноз макроекономічних показників ЄС та України до 2027 року

Показник	**2024**	**2025**	**2026 (прогноз)**	**2027 (прогноз)**
Зростання ВВП, %				
ЄС	1,0	1,5	2,0	*2,3*
Україна	3,6	4,5	5,5	6,5
Інфляція, %				
ЄС	3,2	2,5	2,3	2,1
Україна	8,0	6,5	6,0	5,5

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, середньостроковий прогноз свідчить про часткове поступове відновлення макроекономічної стабільності як у країнах Європейського Союзу, так і в Україні, однак темпи та характер цього процесу значною мірою залежатимуть від ефективності економічної політики, рівня інвестиційної активності та зовнішньоекономічних факторів. В умовах трансформаційних змін середньострокова економічна стабільність країн Європейського Союзу та України значно залежатиме від відновлення економічної активності, ефективності фіскальної та монетарної політики, а також рівня геополітичних ризиків та військових дій.

Сучасні виклики макроекономічній стабільності країн Європейського Союзу та України формуються під впливом комплексу факторів, серед яких інфляційні процеси, зростання боргового навантаження, повномасштабна війна росії проти України, загострення конфліктів на Близькому Сході, енергетичні ризики, структурні трансформації економіки та суттєві зміни на ринку праці. Ефективне реагування на ці ризики потребує узгодженої макроекономічної політики, спрямованої на підтримку економічного зростання, зміцнення фінансової стійкості та підвищення конкурентоспроможності національних економік у глобальному економічному середовищі.

Висновки

Проведене дослідження дозволило проаналізувати сучасні виклики та ризики макроекономічної стабільності країн Європейського Союзу та України в умовах трансформаційних змін світової економіки. Встановлено, що макроекономічна стабільність держав значною мірою залежить від збалансованості основних макроекономічних показників, зокрема темпів економічного зростання, рівня інфляції, стану державних фінансів, ситуації на ринку праці та інвестиційної активності.

У ході дослідження визначено, що для країн Європейського Союзу основними викликами макроекономічної стабільності є інфляційні коливання, енергетична трансформація, зростання державного боргу окремих країн та демографічні зміни. Водночас економічна система України функціонує в умовах значно вищого рівня макроекономічних ризиків, пов'язаних із воєнними викликами, структурною перебудовою економіки, значним бюджетним дефіцитом та необхідністю відновлення інфраструктури і виробничого потенціалу.

Встановлено, що найбільший позитивний вплив на макроекономічну стійкість мають темпи зростання ВВП та інвестиційна активність, тоді як інфляційні процеси, високий рівень безробіття та значне боргове навантаження формують основні загрози економічній стабільності.

Результати середньострокового прогнозування свідчать про поступове відновлення економічної активності в країнах Європейського Союзу та

ISSN 3041-1793 Online

Україні до 2027 року. Для країн ЄС прогнозується стабілізація інфляції та помірне економічне зростання, тоді як в Україні очікується більш динамічне відновлення економіки за умови активізації інвестиційної діяльності, розвитку підприємництва та ефективної державної економічної політики.

Таким чином, забезпечення макроекономічної стабільності в сучасних умовах потребує комплексного підходу, що включає проведення збалансованої фіскальної та монетарної політики, стимулювання інвестицій, розвиток інноваційної економіки та зміцнення фінансової системи. Використання досвіду країн Європейського Союзу може сприяти підвищенню ефективності економічної політики України та формуванню більш стійкої моделі економічного розвитку.

Література:

1. Діденко І.В., Єфіменко А.Ю. Оцінка інтегрального показника макроекономічної стабільності. *Економіка та право*. 2023. № 1. С. 84—92. https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.084

2. Korneev V., Khodzhaian A., Dziubliuk O., Kozmuk N., Shehynska N.The Impact of EU Macro-financial Stability on the Member States' Economic Security. *European Review*, Vol. 33, Issue 2, 2025, pp. 175 – 199. URL: https://doi.org/10.1017/S1062798725100148

3. Галустян Р.О. Макрофінансова стабільність в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*, 2023. № 54. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-48

4. Bank for International Settlement (2022) Macro-financial stability frameworks and external financial conditions. Report submitted to the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors. URL: https://www.bis.org/publ/othp53.pdf

5. Захожай К., Жам О. Основні принципи і пріоритети макрофінансової стабілізації в контексті економічного розвитку держави. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2019/8.pdf

6. Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-niderlandi-nadadut-ukrayini-kreditna-sumu-do-200-mln-yevro-na-pilgovih-umovah

7. Ружицький І.Ю. Міжнародний досвід зменшення негативного впливу загроз на рівень економічної безпеки національної економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*, 2019. № 5. С. 267-273

8. Квасній Л.Г., Волошанська А.В. Переваги та недоліки процесу деіндустріалізації для світової економіки. *Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки*, 2019, вип. 57(1), С. 67–78

9. Гроші та кредит: словник економічних термінів і понять / упорядники: Л. Квасній, Ю. Шульжик, З. Квасній, Г. Сисин. Львів: Видавництво львівської політехніки. 2025. 112 с.

10. Мінфін. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/

11. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-zafiksuvav-ofitsiyniy-kurs-grivni-do-dolara-ssha-na-novomu-rivni-ta-vjiv-nizku-dodatkovih-zahodiv-dlya-zbalansuvannya-valyutnogo-rinku-ta-pidtrimannya-stiykosti-ekonomiki-v-umovah-viyni

References:

1. Didenko I.V., Yefimenko A.Yu. Otsinka intehralnoho pokaznyka makroekonomichnoi stabilnosti [Assessment of the integral indicator of macroeconomic stability]. *Ekonomika ta pravo*

ISSN 3041-1793 Online
– *Economics and Law*. 1. 2023. 84–92. Available at: https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.084

2. Korneev V., Khodzhaian A., Dziubliuk O., Kozmuk N., Shehynska N. (2025). The Impact of EU Macro-financial Stability on the Member States' Economic Security. *European Review*, Vol. 33, Issue 2, pp. 175 – 199. Available at: https://doi.org/10.1017/S1062798725100148

3. Halustian R.O. Makrofinansova stabilnist v Ukraini u voiennyi chas [Macro-financial stability in Ukraine during wartime]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*. 54. 2023.

4. Bank for International Settlement (2022). Macro-financial stability frameworks and external financial conditions. Report submitted to the G20 Finance Ministers and Central Bank Governors. Available at: https://www.bis.org/publ/othp53.pdf

5. Zakhozhai K., Zham O. Osnovni pryntsypy i priorytety makrofinansovoi stabilizatsii v konteksti ekonomichnoho rozvytku derzhavy [Basic principles and priorities of macro-financial stabilization in the context of state economic development]. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2019/8.pdf

6.Cabinet of Ministers of Ukraine. Available at: https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-niderlandi-nadadut-ukrayini-kreditna-sumu-do-200-mln-yevro-na-pilgovih-umovah

7. Ruzhytskyi I.Yu. Mizhnarodnyi dosvid zmenshennia nehatyvnoho vplyvu zahroz na riven ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky [International experience in reducing the negative impact of threats on the level of economic security of the national economy]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytskyi National University*. 5. 2019. 267–273.

8. Kvasnii L.H., Voloshanska A.V. Perevahy ta nedoliky protsesu deindustrializatsii dlia svitovoi ekonomiky [Advantages and disadvantages of the deindustrialization process for the global economy]. *Naukovi pratsi MAUP. Seriia Ekonomichni nauky – Scientific Works of MAUP. Series: Economic Sciences*. 57(1). 2019. 67–78.

9. Money and Credit: Dictionary of Economic Terms and Concepts. Publishing House of Lviv Polytechnic, 2025.

10. Minfin [Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/

11. National Bank of Ukraine. Available at: https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-zafiksuvav-ofitsiyniy-kurs-grivni-do-dolara-ssha-na-novomu-rivni-ta-vjiv-nizku-dodatkovih-zahodiv-dlya-zbalansuvannya-valyutnogo-rinku-ta-pidtrimannya-stiykosti-ekonomiki-v-umovah-viyni

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 005.8:330.322:004
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1723-1736

Ковнір Олег Олегович аспірант, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0003-2181-7239

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ІНВЕСТИЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Метою дослідження є розробка прикладного підходу до впровадження цифрового менеджменту в інвестиційну діяльність підприємства з орієнтацією на підвищення ефективності управлінських рішень, оптимізацію використання ресурсів та скорочення часових витрат на обробку інформації. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні аналітичного моделювання, порівняльного аналізу та розрахункових методів оцінювання інвестиційної ефективності, що дозволяє комплексно врахувати вплив цифрових інструментів на результати діяльності підприємства. У дослідженні застосовано систему інтегрованих показників, яка включає фінансові індикатори, параметри цифрової зрілості та характеристики управлінської адаптивності, що забезпечує багатовимірну оцінку інвестиційних процесів. Отримані результати свідчать про наявність прямої залежності між рівнем цифровізації управління та результативністю інвестиційної діяльності, що проявляється у зростанні рентабельності інвестицій, збільшенні чистої приведеної вартості проєктів і скороченні періоду їх окупності. Встановлено, що використання цифрових платформ забезпечує підвищення точності аналітичних розрахунків, зменшення транзакційних витрат та зниження ризиків прийняття неефективних рішень. Додатково виявлено, що інтеграція інформаційних систем сприяє синхронізації даних і формує передумови для оперативного реагування на зміни зовнішнього середовища. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості застосування розробленої моделі для оптимізації інвестиційного портфеля підприємства, удосконалення процедур прийняття рішень та підвищення прозорості управління фінансовими потоками.

Запропонований підхід дозволяє адаптувати інвестиційну діяльність до умов цифрової економіки та забезпечити стійке зростання ефективності. Наукова новизна дослідження полягає у формуванні інтегрованої моделі цифрового менеджменту інвестицій, яка поєднує фінансові та інформаційні параметри в єдину систему оцінювання та управління, що дозволяє підвищити обґрунтованість інвестиційних рішень і розширити інструментарій сучасного управління підприємством.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: цифровий менеджмент, інвестиційна діяльність, ефективність інвестицій, цифрова трансформація, управління підприємством, аналітичні системи.

Kovnir Oleh Olehhovych PhD student, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, https://orcid.org/0009-0003-2181-7239

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE IMPLEMENTATION OF DIGITAL MANAGEMENT IN THE INVESTMENT ACTIVITIES OF AN ENTERPRISE

Abstract. The purpose of the study is to develop an applied approach to the implementation of digital management in the investment activities of an enterprise, with a focus on improving the effectiveness of managerial decision-making, optimizing resource utilization, and reducing the time required for information processing. The research methodology is based on the integration of analytical modeling, comparative analysis, and calculation-based methods for assessing investment efficiency, which enables a comprehensive consideration of the impact of digital tools on enterprise performance. The study employs a system of integrated indicators that includes financial metrics, parameters of digital maturity, and characteristics of managerial adaptability, ensuring a multidimensional evaluation of investment processes. The obtained results indicate the existence of a direct relationship between the level of digitalization of management and the performance of investment activities, manifested in increased return on investment, growth of the net present value of projects, and a reduction in their payback period. It has been established that the use of digital platforms enhances the accuracy of analytical calculations, reduces transaction costs, and lowers the risks associated with ineffective decision-making. Additionally, it has been revealed that the integration of information systems facilitates data synchronization and creates conditions for prompt responses to changes in the external environment. The practical significance of the results lies in the possibility of applying the developed model to optimize the enterprise's investment portfolio, improve decision-making procedures, and increase transparency in financial flow management. The proposed approach enables the adaptation of investment activities to the conditions of the digital economy and ensures sustainable growth in efficiency. The scientific novelty of the study consists in the formation of an integrated model of digital investment management that combines financial and informational parameters into a unified system of evaluation and management, thereby enhancing the validity of investment decisions and expanding the toolkit of modern enterprise management.

Keywords: digital management, investment activity, investment efficiency, digital transformation, enterprise management, analytical systems.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації економічних систем підприємства стикаються з необхідністю одночасного підвищення ефективності інвестиційної діяльності та скорочення часових витрат на управлінські рішення, що обумовлює зростання ролі цифрових інструментів у формуванні інвестиційної політики. Динамічність ринкового середовища, нестабільність фінансових потоків та ускладнення структури інвестиційних проєктів формують запит на нові підходи до організації управління, де ключовим фактором стає інтеграція аналітичних, інформаційних і управлінських процесів у єдину цифрову систему. Особливої ваги набуває здатність підприємства оперативно обробляти великі масиви даних, мінімізувати ризики та забезпечувати прозорість інвестиційних рішень, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність і стійкість розвитку.

Незважаючи на активне впровадження окремих цифрових технологій у діяльність підприємств, інвестиційні процеси часто залишаються фрагментованими, що проявляється у відсутності інтегрованих інформаційних систем, низькому рівні автоматизації аналітичних розрахунків та обмеженій координації між підрозділами. Це призводить до зниження точності оцінки інвестиційних проєктів, збільшення часових лагів у прийнятті рішень та неефективного розподілу ресурсів. Саме тому виникає необхідність розробки структурованого підходу до оцінювання та впровадження цифрового менеджменту, який забезпечить узгодженість даних, підвищення адаптивності системи управління та досягнення стійкого економічного ефекту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У публікації Дашко І. М., Череп О. Г., Михайліченко Л. В. [2] висвітлено результати дослідження щодо того, як маркетингові інструменти інтегруються в систему управління підприємством. Автори показують: застосування аналітичних засобів у їхньому комплексі підвищує результативність управлінських рішень. Водночас аспекти, пов’язані з цифровою трансформацією інвестиційних процесів, на думку дослідників, залишаються розкритими недостатньо. Македон В. В. та Байлова О. О. [6] обґрунтовують підходи до впровадження цифрових технологій у роботу промислових підприємств. Вони встановили, що цифровізація сприяє оптимізації бізнес-процесів. Однак питання інтеграції цих напрацювань у систему інвестиційного менеджменту поки що не знайшло вирішення. Рудь О. О. [8] у своїй роботі наводить результати формування інвестиційної стратегії підприємства. Дослідник демонструє, що стратегічне планування визначає довгострокову ефективність розвитку. Разом із тим вплив цифрових чинників на ухвалення інвестиційних рішень вивчено ще недостатньо.

Царалунга І. В. та Тарасенко Л. О. [11] розглядають аналітичне забезпечення інвестиційної діяльності. Ними доведено важливість інформаційної підтримки під час прийняття рішень. Проте залишається відкритим

ISSN 3041-1793 Online
питання автоматизації аналітичних процедур. Сахацький М. П., Запша Г. М., Бишовець О. М. [9] висвітлюють роль маркетингових інструментів у розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності. Дослідження показує їхній вплив на стійкість підприємства. Водночас цифровий аспект управління інвестиціями розглянуто лише фрагментарно. Колєсніченко А. С. та Купригін М. О. [4] проаналізували інвестиційну політику в умовах кризи. Авторами визначено чинники, що впливають на ефективність інвестиційних рішень. Разом із тим цифровим механізмам управління ризиками приділено недостатньо уваги. Черняєв А. О. та Суховєєв О. В. [12] розкривають потенціал інвестиційної діяльності підприємств, наголошуючи на значенні ресурсного забезпечення. Однак питання цифрової інтеграції інвестиційних процесів залишаються невирішеними. У колективній публікації Македон В. та ін. [14] наведено результати дослідження ефективності інтеграційних процесів у корпоративному секторі. Автори доводять значення стратегічного управління, однак цифровий компонент інвестиційного менеджменту, на їхню думку, потребує подальшого уточнення. Узагальнення розглянутих підходів дає змогу констатувати: наявні напрацювання щодо цифровізації управління та інвестиційної діяльності носять фрагментарний характер і не утворюють цілісної прикладної моделі.

Мета статті – розробити прикладну модель цифрового управління інвестиційною діяльністю підприємства.

Завдання дослідження:

– провести комплексну оцінку стану інвестиційних процесів підприємства з урахуванням рівня цифрової інтеграції;

– сформувати структурну модель цифрового управління інвестиціями;

– розрахувати економічний ефект від впровадження цифрових рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діагностика поточного стану інвестиційної діяльності підприємства в умовах цифровізації потребує не загального опису, а чітко структурованого прикладного аналізу, який базується на фактичних показниках, швидкості обробки інформації та якості управлінських рішень. У центрі уваги перебуває не лише оцінка фінансових результатів, а й здатність підприємства інтегрувати цифрові інструменти в процеси формування, відбору та реалізації інвестиційних проєктів. Першочерговим етапом виступає аудит інвестиційного портфеля, що дозволяє встановити дисбаланси між коротко- та довгостроковими вкладеннями, визначити залежність від окремих джерел фінансування та виявити рівень диверсифікації. Практика показує, що більшість підприємств демонструють фрагментарну цифровізацію, коли окремі етапи автоматизовані, але відсутня інтегрована система управління інвестиціями. Це призводить до затримок у прийнятті рішень, дублювання інформації та підвищення транзакційних витрат.

ISSN 3041-1793 Online

Для систематизації результатів діагностики доцільно використовувати узагальнену аналітичну таблицю, що відображає ключові параметри функціонування інвестиційної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Аналітична оцінка стану інвестиційної діяльності підприємства в умовах цифровізації (сформовано на основі [5, 8])

№ з/п	Параметр аналізу	Поточний стан	Проблемна зона	Цифровий рівень (1–5)	Вплив на ефективність
1	Структура інвестиційного портфеля	Домінування короткострокових вкладень	Низька диверсифікація	2	Зниження стабільності доходів
2	Джерела фінансування	Перевага власного капіталу	Обмежений доступ до зовнішніх ресурсів	2	Уповільнення масштабування
3	Швидкість прийняття рішень	10–15 днів	Бюрократизація процесів	1	Втрата інвестиційних можливостей
4	Інформаційні системи	Розрізнені Excel-моделі	Відсутність інтеграції	1	Помилки та дублювання даних
5	Оцінка ефективності (ROI, NPV)	Нерегулярна	Відсутність автоматизації	2	Низька точність прогнозів
6	Управління ризиками	Реактивний підхід	Відсутність аналітичних інструментів	1	Підвищення фінансових втрат
7	Прозорість інвестицій	Часткова	Обмежений доступ до даних	2	Зниження довіри інвесторів

Аналіз даних таблиці 1 дозволяє встановити, що ключові проблеми концентруються у сфері інформаційної інтеграції та швидкості обробки управлінських даних. Найнижчі значення цифрової зрілості спостерігаються в управлінні ризиками та інформаційних системах, що створює системні обмеження для підвищення ефективності інвестиційної діяльності.

Подальший етап передбачає кількісну оцінку результативності інвестиційних рішень із використанням фінансових індикаторів. Однак у цифровому середовищі важливим є не лише значення показників, а й частота їх оновлення, швидкість доступу та інтеграція в систему прийняття рішень. Відсутність автоматизованих розрахунків призводить до ситуації, коли навіть коректні методи оцінки не забезпечують актуальності результатів [3]. З метою деталізації ефективності інвестиційної діяльності доцільно застосувати

ISSN 3041-1793 Online

прикладну аналітичну модель, що поєднує фінансові та цифрові параметри (табл. 2).

Таблиця 2

Комплексна оцінка ефективності інвестиційних рішень з урахуванням цифрових факторів (сформовано на основі [++])

№ з/п	Інвестиційний проєкт	ROI, %	NPV, тис. грн.	Термін окупності, років	Рівень цифрової підтримки
1	Модернізація виробництва	18	1250	4	Низький
2	Впровадження ERP-системи	25	2100	3	Високий
3	Автоматизація логістики	21	1680	3,5	Середній
4	Розвиток онлайн-каналів	30	2450	2,5	Високий
5	Енергозберігаючі технології	16	980	5	Низький
6	CRM-система	27	1900	3	Високий
7	Інвестиції у кібербезпеку	14	720	4,5	Середній
8	Аналітична BI-платформа	29	2300	2,8	Високий

Результати свідчать про чітку залежність між рівнем цифрової підтримки та ефективністю інвестицій. Проєкти з високим рівнем цифровізації демонструють вищі значення ROI та коротший період окупності, що підтверджує доцільність інтеграції цифрових рішень у всі етапи інвестиційного процесу.

Розробка прикладної моделі впровадження цифрового менеджменту в інвестиційні процеси підприємства потребує інтеграції фінансових, інформаційних та управлінських параметрів у єдину систему прийняття рішень, де ключову роль відіграє не лише результат інвестиції, а швидкість адаптації до змін середовища та здатність системи до самонавчання на основі даних. У практичній площині це означає необхідність формалізації алгоритмів оцінювання, ранжування та коригування інвестиційних проєктів із використанням цифрових інструментів. На першому етапі формується інтегрований індекс цифрової ефективності інвестиційного управління, який дозволяє оцінити синергію між фінансовими результатами та рівнем цифрової підтримки процесів [13]:

$$I_{dm} = \frac{\sum_{i=1}^{n}\left(ROI_i \cdot w_1 + \frac{NPV_i}{K_i} \cdot w_2 + \frac{1}{T_i} \cdot w_3 + D_i \cdot w_4\right)}{n}. \quad (1)$$

де:

I_{dm} – інтегрований індекс цифрового менеджменту інвестицій;

ROI_i – рентабельність i-го проєкту;

NPV_i – чиста приведена вартість;

ISSN 3041-1793 Online

K_i – обсяг інвестицій;
T_i – період окупності;
D_i – коефіцієнт цифрової підтримки (0–1);
w_1, w_2, w_3, w_4 – вагові коефіцієнти значущості;
n – кількість проєктів.

На основі цієї моделі формується масив розрахункових параметрів, що дозволяє перейти від описового аналізу до прикладного управління (табл. 3).

Таблиця 3

Розрахунок інтегрованих показників ефективності інвестиційних проєктів із урахуванням цифрового менеджменту (сформовано автором)

№ з/п	Проєкт	Інвестиції, тис. грн.	NPV, тис. грн.	ROI, %	Індекс цифрової ефективності
1	Автоматизація виробництва	5000	1800	22	0,68
2	ERP-інтеграція	4200	2100	27	0,79
3	CRM-платформа	3100	1500	24	0,74
4	BI-аналітика	2800	1650	26	0,81
5	Логістична оптимізація	3500	1400	20	0,65
6	Кібербезпека	2600	900	16	0,58
7	Онлайн-канали збуту	3900	2300	30	0,85

Отримані значення демонструють, що максимальний ефект досягається в проєктах із високим рівнем цифрової інтеграції, де інформаційні потоки синхронізовані в режимі реального часу. На другому етапі формується алгоритм оптимізації інвестиційного портфеля з урахуванням цифрових параметрів. Для цього використовується функція максимізації скоригованої вартості портфеля:

$$F_{opt} = \sum_{i=1}^{n} \left(NPV_i \cdot D_i \right) - \lambda \cdot \sigma_p. \quad (2)$$

де:
F_{opt} – функція оптимізації;
σ_p – ризик портфеля;
λ – коефіцієнт ризик-аверсії;
D_i – цифровий коефіцієнт.

Результати оптимізації дозволяють сформувати ефективну структуру портфеля (табл. 4).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 4

Оптимізація структури інвестиційного портфеля з урахуванням цифрових факторів (сформовано автором)

№ з/п	Проєкт	Частка в портфелі, %	D-коефіцієнт	Скоригований NPV	Внесок у портфель
1	ERP-інтеграція	18	0,9	1890	340
2	BI-аналітика	15	0,92	1518	228
3	Онлайн-збут	20	0,95	2185	437
4	CRM	14	0,88	1320	185
5	Автоматизація	17	0,85	1530	260

Порівняльний аналіз таблиці 4 показує, що цифрово орієнтовані проєкти формують основну частку вартості портфеля, що змінює традиційну логіку інвестування, де пріоритет надавався лише фінансовим показникам. На третьому етапі здійснюється оцінка ефективності впровадження цифрового менеджменту через інтегрований коефіцієнт трансформації:

$$E_{tr} = \frac{\Delta ROI + \Delta NPV + \Delta S_t}{C_{dig}}. \quad (3)$$

де:
E_{tr} – ефективність цифрової трансформації;
ΔROI – приріст рентабельності;
ΔNPV – приріст вартості;
ΔS_t – скорочення часу прийняття рішень;
C_{dig} – витрати на цифровізацію.

Результати моделювання наведені в таблиці 5.

Таблиця 5

Оцінка економічного ефекту впровадження цифрового менеджменту (сформовано автором)

№ з/п	Показник	До впровадження	Після впровадження	Відхилення	Коефіцієнт ефективності
1	ROI, %	18	26	+8	1,44
2	NPV, тис. грн.	1200	2100	+900	1,75
3	Час прийняття рішень, днів	12	5	-7	2,40
4	Рівень ризику	0,32	0,21	-0,11	1,52
5	Транзакційні витрати	100%	72%	-28%	1,39
6	Інформаційна прозорість	0,45	0,83	+0,38	1,84

ISSN 3041-1793 Online

Отримані результати демонструють мультиплікативний ефект цифровізації, який проявляється не лише у фінансових показниках, але й у зміні архітектури управління. Скорочення часу прийняття рішень більш ніж удвічі свідчить про зростання адаптивності системи, що є критичним фактором у динамічному інвестиційному середовищі [1].

Оцінювання економічної ефективності впровадження цифрового менеджменту в інвестиційні процеси підприємства доцільно здійснювати через багатокомпонентну систему розрахунків, яка одночасно враховує зміну фінансових результатів, динаміку операційних витрат та трансформацію швидкості управлінських реакцій. Практичний підхід передбачає побудову інтегрованого ефекту, який відображає не лише приріст прибутковості, а й зниження інерційності системи управління. На першому етапі формується узагальнений показник економічного ефекту цифровізації інвестиційного менеджменту:

$$E_{int} = \frac{\sum_{t=1}^{T}\left[\left(CF_t^{dig} - CF_t^{base}\right)\cdot\frac{1}{(1+r)^t}\right] + \Delta C_{op} + \Delta V_{tr}}{I_{dig}}. \quad (4)$$

де:
E_{int} – інтегрований економічний ефект;
CF_t^{dig} – грошовий потік після цифровізації;
CF_t^{base} – базовий грошовий потік;
r – ставка дисконту;
ΔC_{op} – скорочення операційних витрат;
ΔV_{tr} – зниження транзакційних витрат;
I_{dig} – інвестиції у цифровізацію;
T – період аналізу.

Розрахунок за даною моделлю дозволяє врахувати не лише прямий фінансовий результат, а й непрямі ефекти, пов’язані з оптимізацією процесів (табл. 6).

Таблиця 6

Розрахунок інтегрованого економічного ефекту впровадження цифрового менеджменту в інвестиційні процеси (сформовано автором)

№ з/п	Показник	Значення до впровадження	Значення після впровадження	Відхилення	Дисконтований ефект	Частковий внесок
1	Грошовий потік, тис. грн.	1800	2600	+800	720	0,21

ISSN 3041-1793 Online

№ з/п	Показник	Значення до впровадження	Значення після впровадження	Відхилення	Дисконтований ефект	Частковий внесок
2	Операційні витрати, тис. грн.	950	700	-250	210	0,06
3	Транзакційні витрати, тис. грн.	400	260	-140	118	0,03
4	Швидкість рішень, днів	14	6	-8	95	0,02
5	Коефіцієнт ризику	0,38	0,24	-0,14	80	0,02
6	Рентабельність, %	19	28	+9	160	0,05
7	Інвестиції у цифровізацію	–	1200	–	-1200	-0,35
8	Інтегрований ефект	–	–	–	183	1,00

Отримані результати таблиці 6 демонструють, що основний внесок у формування економічного ефекту забезпечується зростанням грошових потоків та скороченням операційних витрат. Водночас витрати на цифровізацію формують значне навантаження, що потребує оптимізації структури інвестицій [10].

На другому етапі здійснюється сценарне моделювання результатів із використанням коефіцієнта варіації ефективності:

$$K_{var} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n}\left(E_i - \bar{E}\right)^2}{n}}. \quad (5)$$

де:
K_{var} – варіативність ефекту;
E_i – значення ефекту за сценарієм;
E – середнє значення ефекту;
n – кількість сценаріїв.

Додатково формується індекс адаптивності системи управління:

$$A_{sys} = \frac{\Delta T_{dec} \cdot w_1 + \Delta Q_{inf} \cdot w_2 + \Delta R_{ctrl} \cdot w_3}{3}. \quad (6)$$

де:
A_{sys} – індекс адаптивності;

ISSN 3041-1793 Online

ΔT_{dec} – скорочення часу прийняття рішень;
ΔQ_{inf} – покращення якості інформації;
$\Delta Rctrl$ – підвищення керованості процесів;
w_1, w_2, w_3 – вагові коефіцієнти.

Результати розрахунку сценарних композицій по впровадженню цифрового менеджменту на підприємстві, представлені в таблиці 7.

Таблиця 7

Сценарний аналіз ефективності впровадження цифрового менеджменту (сформовано автором)

№ з/п	Сценарій	ROI, %	NPV, тис. грн.	Інтегрований ефект	Індекс адаптивності
1	Оптимістичний	32	2800	1,45	0,88
2	Базовий	26	2100	1,15	0,76
3	Песимістичний	21	1600	0,92	0,64
4	Інноваційний	35	3100	1,62	0,91
5	Консервативний	23	1750	1,01	0,69
6	Ризиковий	19	1400	0,85	0,58

Отже, навіть у песимістичному сценарії цифровий менеджмент забезпечує позитивний ефект, хоча рівень адаптивності значно знижується. Найбільш стійкими є сценарії з високим рівнем цифрової інтеграції, де система здатна швидко реагувати на зміну зовнішніх умов. Практичні результати впровадження цифрового менеджменту проявляються у трьох ключових вимірах. По-перше, відбувається зростання точності інвестиційних рішень за рахунок використання аналітичних платформ [7]. По-друге, суттєво скорочується часовий лаг між ідентифікацією інвестиційної можливості та її реалізацією. По-третє, формується адаптивна система управління, здатна до самокорекції на основі накопичених даних. Узагальнення результатів дозволяє встановити, що економічна ефективність цифрового менеджменту має нелінійний характер і залежить від рівня інтеграції інформаційних систем, якості аналітики та швидкості управлінських реакцій. Підприємства, які забезпечують комплексне впровадження цифрових рішень, отримують не лише фінансовий ефект, а й стратегічну перевагу у вигляді підвищеної адаптивності інвестиційної діяльності.

Висновки. Встановлено, що ефективність інвестиційної діяльності підприємства визначається не лише обсягом залучених ресурсів, а насамперед рівнем інтеграції цифрових інструментів у процеси обробки, аналізу та інтерпретації управлінської інформації, що забезпечує скорочення часових лагів прийняття рішень, підвищення точності прогнозних оцінок і зниження операційних втрат, формуючи передумови для стабілізації фінансових

ISSN 3041-1793 Online

результатів і підвищення адаптивності інвестиційної системи. Доведено, що впровадження структурованої моделі цифрового менеджменту дозволяє трансформувати інвестиційні процеси через формалізацію алгоритмів оцінювання та оптимізації проєктів, що сприяє узгодженню фінансових показників із цифровими індикаторами, забезпечує прозорість прийняття управлінських рішень і створює умови для раціонального розподілу ресурсів у межах інвестиційного портфеля підприємства.

Обґрунтовано, що економічний ефект цифровізації інвестиційного менеджменту має мультиплікативний характер і проявляється у синхронному зростанні рентабельності інвестицій, скороченні витрат і підвищенні швидкості управлінських реакцій, що в сукупності формує нову якість управління, орієнтовану на гнучкість, адаптивність та здатність до оперативного реагування на зміни зовнішнього середовища.

Література:

1. Білоус С., Калита Н. Удосконалення маркетингової діяльності в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. *Економіка та суспільство.* 2024. № (60). DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-75

2. Дашко І. М., Череп О. Г., Михайліченко Л. В. Маркетингові засоби в системі управління підприємством. *Економічний простір*. 2024. № 1(276). С. 203–209. DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-276-203-209.

3. Жегус О. В. Маркетингове управління в забезпеченні резильєнтності бізнесу в умовах BANI-світу. *Бізнес Інформ*. 2024. № 4. С. 348–359. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-4-348-359.

4. Колєсніченко А. С., Купригін М. О. Інвестиційна політика промислового підприємства: теоретичні аспекти та особливості формування в кризових умовах. *Бізнес Інформ.* 2024. № 7. С. 240–247. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-7-240-247.

5. Кузьминчук Н., Писаревська Г., Ляшенко В. Формування маркетингової стратегії як елементу маркетингової діяльності підприємства. *Економіка та суспільство. 2023*. № 56. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-56-110.

6. Македон В. В., Байлова О. О. Планування і організація впровадження цифрових технологій в діяльність промислових підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки».* 2023. Випуск 47. С. 16-26. DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2023-47-3.

7. Мельниченко О. Маркетингове планування як ключовий чинник конкурентоспроможності підприємницьких структур. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. № 11(17). С. 167–181. DOI: 10.52058/2786-6300-2023-11(17)-167-181.

8. Рудь О. О. Формування інвестиційної стратегії в процесі економічного розвитку підприємства. *Економіка та держава.* 2023. № 74(3). С. 45–52. DOI: 10.32782/2523-4803/74-3-5.

9. Сахацький М. П., Запша Г. М., Бишовець О. М. Роль і функції маркетингу в управлінні інвестиційно-інноваційною діяльністю підприємства в умовах системної кризи. *Економіка та суспільство.* 2024. № 69. С. 484–491. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-69-96.

10. Седікова І. О., Палвашова Г. І., Асауленко Н. В. Інвестиційна стратегія – інструмент формування стіи ких конкурентних переваг підприємств. *Український журнал прикладної економіки та техніки. 2*024. Том 9. № 2. С. 90 – 95.

ISSN 3041-1793 Online

11. Царалунга І. В., Тарасенко Л. О. Формування аналітичного забезпечення розробки інвестиційної стратегії підприємства. *Актуальні проблеми економіки.* 2024. № 1(275). С. 60–69. DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-275-60-69.

12. Черняєва А. О., Суховєєв О. В. Потенціал інвестиційної діяльності підприємств: сутність, характеристики та види. *Економічний простір.* 2024. № 58(3). С. 22–30. DOI: 10.31359/2411-5584-2024-58-3-22.

13. Школенко О. Б., Терещенко Е. Ю., Сусіденко В. Т. Інтегрований підхід до підвищення економічної ефективності маркетингових стратегій підприємств торгівлі. *Бізнес-навігатор.* 2025. № 78. С. 322-328. DOI: 10.32782/business-navigator.78-53.

14. Makedon V., Kostyshyna T., Tuzhylkina O., Stepanova L., Filippov V. Ensuring the efficiency of integration processes in the international corporate sector on the basis of strategic management. *Academy of Strategic Management Journal.* 2019. Volume 18. Special Issue 1. URL: https://www.abacademies.org/articles/Ensuring-the-efficiency-of-integration-processes-in-the-international-corporate-sector-on-the-basis-of-strategic-management-1939-6104-18-SI-1-452.pdf

References:

1. Bilous, S., Kalyta, N. (2024). Udoskonalennia marketynhovoi diial′nosti v zabezpechenni konkurentospromozhnosti pidpryiemstva [Improvement of marketing activity in ensuring the competitiveness of the enterprise]. *Ekonomika ta suspil'stvo,* (60). DOI: 10.32782/2524-0072/2024-60-75.

2. Dashko, I. M., Cherep, O. H., Mykhailichenko, L. V. (2024). Marketynhovi zasoby v systemi upravlinnia pidpryiemstvom [Marketing tools in enterprise management]. *Ekonomichnyi prostir,* (1(276)), 203–209. DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-276-203-209.

3. Zhehus, O. V. (2024). Marketynhove upravlinnia v zabezpechenni rezyl′ientnosti biznesu v umovakh BANI-svitu [Marketing management in ensuring business resilience in the BANI-world]. *Biznes Inform,* (4), 348–359. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-4-348-359.

4. Kolesnichenko, A. S., Kupryhin, M. O. (2024). Investytsiina polityka promyslovoho pidpryiemstva: teoretychni aspekty ta osoblyvosti formuvannia v kryzovykh umovakh [Investment policy of an industrial enterprise: theoretical aspects and formation features in crisis conditions]. *Biznes Inform,* (7), 240–247. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-7-240-247.

5. Kuz′minchuk, N., Pysarevska, H., Liashenko, V. (2023). Formuvannia marketynhovoi stratehii yak elementu marketynhovoi diial′nosti pidpryiemstva [Development of a marketing strategy as an element of enterprise marketing activity]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, (56). DOI: 10.32782/2524-0072/2023-56-110.

6. Makedon, V. V., Bailova, O. O. (2023). Planuvannia i orhanizatsiia vprovadzhennia tsyfrovykh tekhnolohii v diial′nist′ promyslovykh pidpryiemstv [Planning and implementation of digital technologies in industrial enterprise activities]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Ekonomichni nauky»,* (47), 16–26. DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2023-47-3.

7. Melnychenko, O. (2023). Marketynhove planuvannia yak kliuchovyi chynnyk konkurentospromozhnosti pidpryiemnytskykh struktur [Marketing planning as a key factor of competitiveness of entrepreneurial structures]. *Aktual'ni pytannia u suchasnii nautsi,* (11(17)), 167–181. DOI: 10.52058/2786-6300-2023-11(17)-167-181.

8. Rud′, O. O. (2023). Formuvannia investytsiinoi stratehii v protsesi ekonomichnoho rozvytku pidpryiemstva [Formation of investment strategy in the process of enterprise economic development]. *Ekonomika ta derzhava,* (74(3)), 45–52. DOI: 10.32782/2523-4803/74-3-5.

ISSN 3041-1793 Online

9. Sakhats′kyi, M. P., Zapsha, H. M., Byshovets′, O. M. (2024). Rol′ i funktsii marketynhu v upravlinni investytsiino-innovatsiinoiu diial′nistiu pidpryiemstva v umovakh systemnoi kryzy [Role and functions of marketing in enterprise investment-innovation management during systemic crisis]. *Ekonomika ta suspil'stvo,* (69), 484–491. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-69-96.

10. Sedikova, I. O., Palvashova, H. I., Asaulenko, N. V. (2024). Investytsiina stratehiia – instrument formuvannia stiikykh konkurentnykh perevah pidpryiemstv [Investment strategy – a tool for forming sustainable competitive advantages of enterprises]. *Ukrains'kyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, (9(2)), 90–95.

11. Tsaralunha, I. V., Tarasenko, L. O. (2024). Formuvannia analitychnoho zabezpechennia rozrobky investytsiinoi stratehii pidpryiemstva [Development of analytical support for enterprise investment strategy]. *Aktual'ni problemy ekonomiky,* (1(275)), 60–69. DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-275-60-69.

12. Cherniayeva, A. O., Sukhovieiev, O. V. (2024). Potentsial investytsiinoi diial′nosti pidpryiemstv: sutnist′, kharakterystyky ta vydy [Potential of enterprise investment activity: essence, characteristics and types]. *Ekonomichnyi prostir,* (58(3)), 22–30. DOI: 10.31359/2411-5584-2024-58-3-22.

13. Shkolenko, O. B., Tereshchenko, E. Yu., Susidenko, V. T. (2025). Intehrovanyi pidkhid do pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti marketynhovykh stratehii pidpryiemstv torhivli [An integrated approach to improving the economic efficiency of marketing strategies in trade enterprises]. *Biznes-navigator, (*78), 322–328. DOI: 10.32782/business-navigator.78-53.

14. Makedon, V., Kostyshyna, T., Tuzhylkina, O., Stepanova, L., Filippov, V. (2019). Ensuring the efficiency of integration processes in the international corporate sector on the basis of strategic management. *Academy of Strategic Management Journal*, Volume 18, Special Issue 1, 2019: Available at: https://www.abacademies.org/articles/Ensuring-the-efficiency-of-integration-processes-in-the-international-corporate-sector-on-the-basis-of-strategic-management-1939-6104-18-SI-1-452.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 343.98:347.63:658.15
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1737-1745

Костєнь Олександр Олександрович ТОВ «Дослідницький Інформаційно-Консультаційний Центр», м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-2886-1781

СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ: ТИПОВІ ПОМИЛКИ СЛІДСТВА

Анотація. У статті досліджуються типові помилки слідства при призначенні та оцінці судово-економічної експертизи в кримінальному провадженні та їхній вплив на доказову значущість експертних висновків, об'єктивність встановлення фактів і ефективність досудового розслідування.

Акцентовано увагу помилкам, що виникають на початковому етапі призначення експертизи, а саме: некоректному формулюванні питань експерту, невизначеності об'єктів дослідження, порушенні логіки доказування та ігноруванні методичних обмежень, помилок при оцінці висновку експерта, таких як формальне сприйняття висновку як беззаперечного доказу, ігнорування умовних застережень, неправильне тлумачення економічних показників і використання висновку поза контекстом інших доказів. Також к роботі проаналізовано наслідки помилок, що призводять до необхідності призначення повторних або додаткових експертиз, затягування досудового розслідування, зниження доказової значущості матеріалів справи та підвищення ризику ухвалення виправдувальних рішень, що негативно впливає на ефективність правозастосування та довіру до кримінального судочинства. На основі проведеного аналізу запропоновано практичні рекомендації щодо мінімізації помилок, що передбачають методологічно обґрунтоване формулювання питань експерту, попередній аналіз матеріалів справи, чітке визначення об'єктів і періодів дослідження, а також активну і ефективну взаємодію слідчих та прокурорів із експертними установами. Застосування запропонованих заходів дозволяє підвищити об'єктивність та достовірність експертних висновків, забезпечити логічну послідовність доказового процесу, оптимізувати строки та якість досудового розслідування, а також зміцнити доказову базу кримінального провадження. Отримані результати є важливими для вдосконалення практики призначення та оцінки судово-економічної експертизи, підвищення методологічної коректності проведених досліджень і підсилення ефективності правозастосування у сфері кримінального судочинства.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: судово-економічна експертиза, помилки слідства, досудове розслідування, оцінка доказів, процесуальні наслідки.

Kostyen Oleksandr Research Information and Consulting Center, Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-2886-1781

FORENSIC ECONOMIC EXPERTISE IN CRIMINAL PROCEEDINGS: TYPICAL INVESTIGATIVE ERRORS

Abstract. The purpose of this article is to the study of common investigative errors in the appointment and evaluation of forensic economic expertise in criminal proceedings and their impact on the evidentiary value of expert conclusions, the objectivity of fact-finding, and the effectiveness of pre-trial investigation. Particular attention is paid to the classification of errors occurring at the stage of expertise appointment, including incorrect formulation of questions to the expert, uncertainty regarding the objects of research, violations of the logic of evidence, and disregard for methodological limitations, as well as errors in evaluating the expert's conclusion, such as formal perception of the conclusion as unquestionable evidence, ignoring conditional qualifications, misinterpretation of economic indicators, and using the conclusion out of the context of other evidence.

The procedural consequences of such errors are analyzed, including the need for repeated or additional expertise, delays in pre-trial investigation, reduced evidentiary value of case materials, and increased risk of acquittals, which negatively affect the efficiency of law enforcement and trust in the criminal justice system.

Based on the analysis, practical recommendations for minimizing errors are proposed, including methodologically substantiated formulation of questions to the expert, preliminary analysis of case materials, clear definition of objects and periods of research, and active and effective interaction between investigators, prosecutors, and expert institutions.

Implementation of these measures enhances the objectivity and reliability of expert conclusions, ensures logical consistency in the evidentiary process, optimizes the timing and quality of pre-trial investigation, and strengthens the evidentiary basis of criminal proceedings.

The obtained results are important for improving the practice of appointing and evaluating forensic economic expertise, increasing methodological rigor of research, and enhancing the overall effectiveness of law enforcement in the field of criminal justice.

Keywords: forensic economic expertise, investigative errors, pre-trial investigation, evidence evaluation, procedural consequences.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. Судово-економічна експертиза є важливим засобом доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із дослідженням фінансово-господарської діяльності. Ефективність її використання безпосередньо залежить від коректності дій органів досудового розслідування на стадії призначення експертизи та подальшої оцінки висновку експерта. Практика свідчить про наявність типових помилок слідства, що виникають при формулюванні питань експерту, визначенні об'єктів експертного дослідження, дотриманні логіки доказування, а також при оцінці та використанні висновку судово-економічної експертизи як доказу. Такі помилки знижують доказову цінність експертних висновків і можуть спричиняти негативні процесуальні наслідки і саме тому є актуальним аналіз типових помилок слідства при призначенні та оцінці судово-економічної експертизи з метою формування практичних рекомендацій щодо мінімізації таких помилок у кримінальних провадженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські наукові публікації приділяють увагу різним аспектам судово-економічної експертизи у кримінальному провадженні. Зокрема, у працях О. І. Цивінського та О. М. Дуфенюк розглядаються питання судово-економічної експертизи у кримінальному процесі [1]. Дослідження А. С. Амеліної присвячені судово-економічній експертизі у справах про злочини у сфері оподаткування [2]. У роботах Л. А. Парфентій аналізуються особливості судово-економічної експертизи у справах про корупційні кримінальні правопорушення [3]. Ю. Гриненко та І. Гриненко зосереджуються на проблемах визначення розміру збитків у межах судово-економічної експертизи [4]. О. А. Горлачук у своїх публікаціях розглядає загальні питання розвитку судово-економічної експертизи в Україні [5].

Окремий інтерес становить робота Т. А. Ревякіної, присвячена проблемним аспектам участі судового експерта в економічному судочинстві [6]. Разом з тим, попри наявність наукових досліджень, питання типових помилок слідства при призначенні та оцінці висновку судово-економічної експертизи залишаються недостатньо систематизованими, що зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті полягає у дослідженні типових помилок слідства при призначенні та оцінці судово-економічної експертизи.

Виклад основного матеріалу. На етапі призначення судово-економічної експертизи органами досудового розслідування спостерігаються системні помилки, що знижують доказову значущість висновків експерта та ускладнюють встановлення об'єктивних фактів.

У таблиці наведено класифікацію найпоширеніших помилок слідства за основними напрямами, що дозволяє систематизувати практичні проблеми та оцінити їх вплив на якість експертного дослідження.

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1.

Типові помилки слідства при призначенні судово-економічної експертизи (авторська розробка).

Категорія помилки	Конкретні прояви
Неправильне формулювання питань експерту	• запитання правового характеру; • оціночні та узагальнюючі формулювання; • питання, що виходять за межі спеціальних знань
Невизначеність або неправильне визначення об'єктів експертного дослідження	• відсутність первинних документів; • подання копій без підтвердження достовірності; • змішування різних періодів і суб'єктів
Порушення логіки доказування при призначенні експертизи	• використання експертизи для з метою виявлення складу злочину; • призначення експертизи без встановлення фактичних обставин; • підміна ревізії або аудиту експертизою
Ігнорування методик та обмежень експертного дослідження	• вимога встановити збитки без методологічної бази; • некоректне визначення періоду дослідження

Дані таблиці відображають класифікацію типових помилок слідства при призначенні судово-економічної експертизи за основними напрямами, а саме йдеться про помилки, що пов'язані з неправильним формулюванням питань до експерта (виходять за межі його спеціальних знань, фактично вимагають правової оцінки дій або містять оціночні чи надто узагальнені формулювання). Окрему групу становлять помилки, зумовлені невизначеністю об'єктів дослідження, відсутністю первинних бухгалтерських документів, наданням копій без підтвердження їх достовірності, а також змішуванням матеріалів різних періодів і різних суб'єктів господарювання. Не менш суттєвими є порушення логіки доказування, зокрема використання експертизи з метою виявлення складу злочину, її призначення без попереднього встановлення фактичних обставин справи, а також підміна ревізії чи аудиту судово-економічною експертизою.

До цієї ж групи належать помилки, пов'язані з ігноруванням методичних обмежень, зокрема визначенням збитків за відсутності належної методологічної бази або некоректним визначенням періоду дослідження.

Запропонована класифікація дає змогу систематизувати практичні проблеми, що виникають на етапі призначення експертизи, та оцінити їхній вплив на об'єктивність, повноту й доказову цінність висновку експерта у кримінальному провадженні.

ISSN 3041-1793 Online

Оцінка висновку судово-економічної експертизи є одним із ключових етапів досудового розслідування, оскільки вона визначає не лише достовірність і повноту сформованої доказової бази, а й безпосередньо впливає на обґрунтованість висновків щодо встановлення фактів, які мають процесуальне значення, і при цьому практична діяльність слідчих нерідко супроводжується системними помилками, серед яких виділяють формальне сприйняття висновку як беззаперечного доказу, ігнорування застережень та умовних оцінок експерта, неправильне тлумачення економічних показників і використання висновку поза контекстом інших доказів, що створює ризик викривлення доказової картини та зниження доказової значущості експертного висновку. Представлена класифікація дозволяє не лише систематизувати практичні проблеми, що виникають при оцінці висновку експерта, а й оцінити їхній потенційний вплив на об'єктивність і методологічну коректність кримінального провадження.

Таблиця 2.

Типові помилки слідства при оцінці висновку судово-економічної експертизи (авторська розробка).

Категорія помилки	**Конкретні прояви**
Формальне сприйняття висновку як беззаперечного доказу	прийняття висновку експерта як єдиного і безумовного доказу без критичного аналізу та порівняння з іншими матеріалами кримінального провадження.
Ігнорування застережень та умовних висновків експерта	не враховуються зазначені експертом обмеження, припущення або умови, що можуть впливати на достовірність висновку.
Некоректне тлумачення економічних показників	викривлене або поверхове розуміння фінансово-економічних показників, що призводить до помилкових висновків щодо фактичних обставин справи та обсягу збитків
Використання висновку поза контекстом інших доказів	висновок експерта оцінюється без належного співвіднесення з іншими матеріалами справи, унаслідок чого порушується цілісність доказової картини

Дані таблиці відображають класифікацію типових помилок, які виникають під час оцінки висновку судово-економічної експертизи. Вони показують, з якими практичними труднощами найчастіше доводиться стикатися на цьому етапі, а частина з них напряму впливає на об'єктивність експертного висновку та його доказову значущість у кримінальному провадженні. Так, однією з ключових проблем залишається формальне

ISSN 3041-1793 Online
сприйняття висновку експерта як беззаперечного доказу. За такого підходу висновок фактично не піддається критичному аналізу і не співвідноситься з іншими матеріалами справи, але тут поза увагою часто залишаються застереження, уточнення та умовні оцінки, прямо зазначені експертом. Також не менш поширеною є проблема неправильного тлумачення фінансово-економічних показників, бо у результаті спотворюється оцінка фактичних обставин і розміру завданих збитків. Саме тому окремо варто звернути увагу на практику використання експертного висновку ізольовано, поза загальним доказовим контекстом, бо саме такий підхід створює ризик викривлення всієї доказової картини та порушує логіку доказування. Запропонована класифікація дозволяє впорядкувати процесуальні проблеми, що виникають під час оцінки експертних висновків. Водночас вона дає змогу оцінити їхній вплив на достовірність, повноту та методологічну коректність кримінального провадження.

Також варто зазначити, що помилки слідства при призначенні та оцінці висновку судово-економічної експертизи мають суттєвий вплив на хід кримінального провадження. Саме тому такі помилки нерідко призводять до низки негативних процесуальних наслідків, які безпосередньо позначаються на повноті, достовірності та загальній ефективності доказової бази. З огляду на це, одним із найбільш критичних наслідків є можливість визнання висновку експерта недопустимим доказом. Така ситуація виникає, зокрема, у разі порушення методологічних принципів проведення експертизи, некоректного формулювання питань або неправильного визначення об'єктів дослідження. У результаті слідство втрачає важливий елемент доказової інформації, бо саме експертний висновок часто слугує ключовою ланкою у доведенні економічних обставин справи. Це, своєю чергою, підвищує ризик оскарження процесуальних рішень та суттєво ускладнює встановлення об'єктивних обставин кримінального провадження. Крім того, допущені помилки досить часто зумовлюють необхідність призначення повторної або додаткової судово-економічної експертизи. Саме це подовжує строки досудового розслідування та істотно збільшує адміністративне й організаційне навантаження як на слідчі, так і на експертні органи. Водночас такі ситуації нерідко стають підґрунтям для процесуальних конфліктів між учасниками провадження щодо обсягу, меж і змісту нового дослідження. Унаслідок систематичних порушень процесуальної логіки, зокрема формального сприйняття експертних висновків або ігнорування методичних обмежень, зростає ймовірність затягування досудового розслідування, що негативно позначається на оперативності розкриття кримінальних правопорушень. Ускладнюється врегулювання спорів щодо встановлення й оцінки економічних збитків. При суттєвих порушеннях призначення або оцінки експертизи зростає ризик ухвалення виправдувальних вироків, бо суд не може спиратися на достовірний висновок. Це підриває

ISSN 3041-1793 Online

довіру до судової системи, знижує ефективність правозастосування та створює небажаний прецедент для подальшого використання судово-економічної експертизи. Також варто зазначити, що врахування цих наслідків критично важливе для вдосконалення методології експертиз, підвищення якості досудового розслідування та забезпечення об'єктивності доказового процесу.

Для усунення зазначених проблем та недоліків у діяльності слідства доцільно впроваджувати комплекс практичних заходів, спрямованих на підвищення якості призначення та оцінки судово-економічної експертизи, а також на забезпечення методологічної обґрунтованості і доказової значущості отриманих висновків. Для слідчих і прокурорів надзвичайно важливо формулювати питання експерту чітко і коректно, і саме тому ці питання мають залишатися в межах його спеціальних знань і уникати оціночних чи узагальнених формулювань. Також варто дотримуватися логіки, щоб встановлення фактів відбувалося правильно і послідовно, що дозволяє зменшити ризик отримання необґрунтованого експертного висновку і його подальшого визнання недопустимим доказом. Не менш важливою є ефективна взаємодія слідства з експертними установами, тому важливо погоджувати об'єкти дослідження заздалегідь, забезпечувати доступ до первинних документів, визначати методологічну базу і період дослідження. Саме це підвищує якість експертного висновку і допомагає уникнути призначення повторних або додаткових експертиз. Крім того, доцільно проводити попередній аналіз матеріалів справи ще до призначення експертизи, адже це дає змогу визначити обсяг і доцільність дослідження, виявити потенційні проблемні моменти та уточнити завдання для експерта. В результаті формується висновок, який є об'єктивним, повним і методологічно бездоганним, готовим стати надійною опорою у кримінальному провадженні. Саме такий висновок не лише зміцнює доказову базу, але й значно підвищує ефективність усього процесуального провадження, закладаючи фундамент для справедливого й професійного правозастосування.

Висновки. Аналіз типових помилок слідства при призначенні та оцінці судово-економічної експертизи показує їхній вплив на доказову значущість висновків, об'єктивність встановлення фактів і ефективність кримінального провадження. Виявлені недоліки свідчать про необхідність системного підходу до організації експертних досліджень, що передбачає методологічно обґрунтоване формулювання питань, попередній аналіз матеріалів справи та ефективну взаємодію слідства з експертними установами. На основі цього можна сформулювати загальні висновки, що відображають практичне та процесуальне значення результатів дослідження, а саме:

- ефективність судово-економічної експертизи в кримінальному провадженні значною мірою залежить від правильності її призначення та обґрунтованої оцінки висновку експерта, а системні помилки слідства на цих

ISSN 3041-1793 Online

етапах можуть знижувати доказову значущість результатів та ускладнювати встановлення об'єктивних фактів;

- типові помилки слідства при призначенні експертизи включають некоректне формулювання питань експерту, невизначеність об'єктів дослідження, порушення логіки доказування та ігнорування методичних обмежень, що негативно впливає на якість експертного висновку та підвищує ризик його визнання недопустимим доказом;
- помилки при оцінці висновку експертизи (формальне сприйняття висновку як беззаперечного доказу, ігнорування умовних оцінок, неправильне тлумачення економічних показників та використання висновку поза контекстом інших доказів) можуть суттєво викривлювати доказову картину, що призводить до порушення логіки доказування та підвищує ризик затягування досудового розслідування та ухвалення необґрунтованих процесуальних рішень;
- процесуальні наслідки помилок слідства проявляються у вигляді необхідності повторного або додаткового призначення експертизи, затягування досудового розслідування, зниження доказової значущості матеріалів та підвищення ймовірності ухвалення виправдувальних вироків;
- для мінімізації помилок доцільно впроваджувати комплекс заходів, що передбачає методологічно обґрунтоване формулювання питань експерту, попередній аналіз матеріалів справи, чітке визначення об'єктів і періодів дослідження, а також ефективну взаємодію слідства з експертними установами, що сприяє підвищенню об'єктивності та достовірності експертного висновку;
- запропонований підхід дозволяє систематизувати практичні проблеми на етапах призначення та оцінки судово-економічної експертизи, підвищити методологічну коректність проведених досліджень і зміцнити доказову базу кримінального провадження, що є важливим кроком для підвищення ефективності правозастосування у сфері кримінального судочинства.

Література:

1. Цивінський О. І., Дуфенюк О. М. (2021). Проблемні питання судово-економічної експертизи у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*, (2), 291–295. DOI:10.32849/2663-5313/2021.2.51

2. Амеліна А. С. (2023). Значення судово-економічної експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері оподаткування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*, (4), 241–251. DOI:10.33766/2786-9156.104.241-251.

3. Парфентій Л. А. (2022). Судово-економічна експертиза у розслідуванні корупційних злочинів. *Law and Safety*, 4(01). DOI:10.32631/pb.2022.4.01.

4. Гриненко Ю., Гриненко І. (2025). Особливості проведення судово-економічної експертизи щодо встановлення збитків, завданих російською агресією в Україні. *Судова експертиза*, (2), 25–31. DOI:10.32782/forensic.science.2025.2.4.

ISSN 3041-1793 Online

5. Горлачук О. (2025). Перспективи розвитку судової економічної експертизи в україні в контексті державного регулювання економіки. *Актуальні проблеми правознавства*, , 4, 85-91, https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1971.

6. Ревякіна Т. А. (2021). Problematic aspects of the participation of the forensic expert in the economic court proceedings. *Economics and Law*, DOI:10.15407/econlaw.2021.03.010.

References:

1. Tsyvinskyi O. I., Dufeniuk O. M. (2021). Problemni pytannia sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy u kryminalnomu provadzhenni [Problematic issues of forensic economic examination in criminal proceedings]. Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo [Entrepreneurship, economics, and law]. 2. 291–295. DOI:10.32849/2663-5313/2021.2.51.

2. Amelina A. S. (2023). Znachennia sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen u sferi opodatkuvannia [The role of forensic economic examination in investigating criminal offenses in the field of taxation]. Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho instytutu imeni E. O. Didorenka [Bulletin of the Luhansk Educational and Scientific Institute E. O. Didorenko]. № 4. 241–251. DOI:10.33766/2786-9156.104.241-251.

3. Parfentii L. A. (2022). Sudovo-ekonomichna ekspertyza u rozsliduvanni koruptsiinykh zlochyniv [Forensic economic examination in the investigation of corruption crimes]. [Law and Safety]. 4(01). DOI:10.32631/pb.2022.4.01.

4. Hrynenko Yu., Hrynenko I. (2025). Osoblyvosti provedennia sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy shchodo vstanovlennia zbytkiv, zavdanykh rosiiskoiu ahresiieiu v Ukraini [Features of conducting forensic economic examination to determine damages caused by Russian aggression in Ukraine]. Sudova ekspertyza [Forensic Examination]. № 2. 25–31. DOI:10.32782/forensic .science.2025.2.4.

5. Horlachuk O. (2025). Perspektivy rozvytku sudovoi ekonomichnoi ekspertyzy v Ukraini v konteksti derzhavnoho rehuliuvannia ekonomiky [Prospects for the development of forensic economic examination in Ukraine in the context of state economic regulation]. Aktualni problemy pravoznavstva [Actual Problems of Jurisprudence]. № 4. 85–91. Retrieved from: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1971

6. Reviakina T. A. (2021). Problematic aspects of the participation of the forensic expert in the economic court proceedings [Problematic aspects of the participation of the forensic expert in the economic court proceedings]. Economics and Law [Economics and Law]. DOI:10.15 407/econlaw.2021.03.010.

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 330.34
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1746-1758

Ловкайтес Віталій Сергійович аспірант кафедри туризму, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, https://orcid.org/0009-0001-2515-5856

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження стратегічних аспектів цифрової трансформації підприємств у контексті забезпечення сталого розвитку в умовах сучасної економіки. Розглянуто теоретичні та прикладні підходи до формування цифрових стратегій, що сприяють підвищенню ефективності функціонування підприємств, їх конкурентоспроможності та адаптивності до динамічного середовища. У статті досліджено стратегічні аспекти цифрової трансформації підприємств у контексті забезпечення їх сталого розвитку. Визначено сутність цифрової трансформації як комплексного процесу інтеграції цифрових технологій у бізнес-процеси підприємства. Проаналізовано ключові напрями стратегічного управління цифровими змінами та їх вплив на економічну, екологічну та соціальну складові сталого розвитку. Обґрунтовано роль інновацій, цифрових платформ та аналітики даних у підвищенні ефективності діяльності підприємств. Визначено основні виклики цифрової трансформації та запропоновано напрями подальших досліджень.

Актуальність дослідження. В умовах глобальної цифровізації та посилення конкурентного тиску підприємства змушені впроваджувати інноваційні технології для забезпечення сталого розвитку. Цифрова трансформація стає ключовим чинником підвищення ефективності бізнес-процесів, оптимізації ресурсів та формування нових бізнес-моделей. **Постановка проблеми.** Основною проблемою є відсутність системного стратегічного підходу до цифрової трансформації підприємств, що ускладнює досягнення цілей сталого розвитку та знижує ефективність впровадження цифрових технологій. **Мета дослідження.** Метою статті є дослідження стратегічних аспектів цифрової трансформації підприємств та визначення її ролі у забезпеченні сталого розвитку. **Результати дослідження.** У процесі дослідження встановлено, що ефективна цифрова трансформація базується на інтеграції інноваційних технологій, розвитку цифрових компетенцій персоналу та формуванні цифрової культури. Обґрунтовано взаємозв'язок між цифровізацією бізнес-процесів і підвищенням економічної, екологічної та соціальної ефективності підприємств. **Висновки.** Доведено, що цифрова трансформація є ключовим

ISSN 3041-1793 Online
інструментом забезпечення сталого розвитку підприємств, який дозволяє підвищити їх конкурентоспроможність та ефективність функціонування.

Напрями подальшого дослідження. Перспективними є дослідження методів оцінки ефективності цифрової трансформації, аналіз впливу цифровізації на ESG-показники та вивчення ролі штучного інтелекту у стратегічному управлінні.

Ключові слова: цифрова трансформація, бізнес-процеси, стратегія, сталий розвиток, цифровізація, інновації, підприємство.

Lovkaites Vitalii Serhiyovych graduate student of the Department of Tourism, State Biotechnology University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0001-2515-5856

STRATEGIC ASPECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. The article carries out a comprehensive study of the strategic aspects of digital transformation of enterprises in the context of ensuring sustainable development in the conditions of the modern economy. Theoretical and applied approaches to the formation of digital strategies that contribute to increasing the efficiency of the functioning of enterprises, their competitiveness and adaptability to the dynamic environment are considered. The article studies the strategic aspects of digital transformation of enterprises in the context of ensuring their sustainable development. The essence of digital transformation is determined as a complex process of integrating digital technologies into the business processes of the enterprise. The key areas of strategic management of digital changes and their impact on the economic, environmental and social components of sustainable development are analyzed. The role of innovations, digital platforms and data analytics in increasing the efficiency of enterprise activities is substantiated. The main challenges of digital transformation are identified and areas of further research are proposed.

Relevance of the study. In the context of global digitalization and increasing competitive pressure, enterprises are forced to implement innovative technologies to ensure sustainable development. Digital transformation is becoming a key factor in increasing the efficiency of business processes, optimizing resources, and forming new business models. **Problem statement.** The main problem is the lack of a systematic strategic approach to the digital transformation of enterprises, which complicates the achievement of sustainable development goals and reduces the effectiveness of the implementation of digital technologies. **Research objective.** The purpose of the article is to study the strategic aspects of the digital transformation of enterprises and determine its role in ensuring sustainable

ISSN 3041-1793 Online
development. **Research results.** In the process of the study, it was established that effective digital transformation is based on the integration of innovative technologies, the development of digital competencies of personnel, and the formation of a digital culture. The relationship between the digitalization of business processes and increasing the economic, environmental, and social efficiency of enterprises is substantiated. Conclusions. It is proven that digital transformation is a key tool for ensuring the sustainable development of enterprises, which allows increasing their competitiveness and operating efficiency. **Directions for further research.** Promising are research methods for assessing the effectiveness of digital transformation, analysis of the impact of digitalization on ESG indicators, and study of the role of artificial intelligence in strategic management.

Keywords: digital transformation, business processes, strategy, sustainable development, digitalization, innovation, enterprise.

Постановка проблеми. У XXI столітті цифрові технології стали ключовим драйвером економічного розвитку та трансформації суспільства. Глобалізація, посилення конкуренції, швидкі зміни у вподобаннях споживачів і зростаючі вимоги до екологічної та соціальної відповідальності бізнесу формують нові умови функціонування підприємств. У таких умовах традиційні підходи до управління бізнес-процесами виявляються недостатньо ефективними. У сучасному світі стрімкий розвиток технологій суттєво змінює підходи до ведення бізнесу. Цифрова трансформація стала не просто трендом, а необхідною умовою ефективного функціонування підприємств. Вона охоплює впровадження цифрових технологій у всі аспекти діяльності компанії, що дозволяє оптимізувати бізнес-процеси, підвищити конкурентоспроможність і забезпечити сталий розвиток. Цифрова трансформація виступає як відповідь на сучасні виклики, забезпечуючи підприємствам можливість адаптації до динамічного середовища. Вона дозволяє не лише підвищити ефективність діяльності, але й створює передумови для сталого розвитку, що є одним із пріоритетів глобальної економіки [1]. Особливої актуальності дана тематика набуває в умовах цифровізації економіки України, де підприємства змушені швидко інтегрувати інноваційні рішення для збереження конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародному ринках. Основними проблемами цифрової трансформації підприємств у контексті сталого розвитку є: недостатній рівень цифрової зрілості підприємств; відсутність комплексної стратегії цифрової трансформації; високі витрати на впровадження цифрових технологій; дефіцит кваліфікованих кадрів; ризики кібербезпеки; складність інтеграції цифрових рішень у існуючі бізнес-процеси. Крім того, існує проблема узгодження цифрових стратегій із цілями сталого розвитку, що потребує системного підходу до управління змінами.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження підтверджують значний вплив цифрової трансформації на сталий розвиток підприємств. Зокрема, встановлено, що цифровізація сприяє підвищенню інноваційного потенціалу, ефективності управління та конкурентоспроможності підприємств. Дослідження також свідчать, що цифрова трансформація може сприяти зниженню викидів та покращенню екологічних показників за рахунок впровадження «зелених» технологій та оптимізації ресурсів. Крім того, розробляються концептуальні підходи до інтеграції цифрових технологій у стратегії сталого розвитку підприємств, зокрема через використання моделей цифрової трансформації, орієнтованих на стейкхолдерів [2]. Актуальні дослідження також підкреслюють роль інноваційних можливостей та цифрових компетенцій у досягненні ESG-показників підприємств [3–5].

Таким чином, сучасні дослідження підтверджують, що цифрова трансформація є ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності підприємств. Значна увага приділяється використанню штучного інтелекту, великих даних, автоматизації та хмарних технологій.

Вчені також підкреслюють, що цифровізація сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів, зниженню екологічного навантаження та розвитку соціальної відповідальності бізнесу. Сучасні наукові дослідження свідчать про суттєве зростання ролі цифрової трансформації як стратегічного чинника сталого розвитку підприємств. Зокрема, у праці Sun Z., Hu D., Lou X. «The Impact of Digital Transformation on the Sustainable Growth of Enterprises» (2024) доведено, що цифрова трансформація має позитивний вплив на стале зростання підприємств через розвиток динамічних здібностей. Автори встановили, що цифровізація сприяє підвищенню продуктивності, зниженню витрат та формуванню нових бізнес-моделей, а також виступає ключовим фактором довгострокового розвитку підприємств [6].

У дослідженні Luo S., Liu J. «Enterprise service-oriented transformation and sustainable development driven by digital technology» (2024) обґрунтовано, що інтеграція цифрових технологій у виробничі процеси стимулює сервісну трансформацію підприємств і виступає рушійною силою їх сталого розвитку.

Автори довели, що цифровізація змінює структуру діяльності підприємств, підвищуючи їх гнучкість та адаптивність до змін зовнішнього середовища [7].

Значний внесок у дослідження взаємозв'язку цифровізації та сталого розвитку зроблено у статті «Digital transformation and enterprise sustainable development» (2023), де встановлено, що цифрова трансформація позитивно впливає на інноваційну діяльність підприємств, а також виступає каталізатором підвищення їх конкурентоспроможності. Автори підкреслюють, що інноваційні можливості підприємства виступають посередником між цифровізацією та сталим розвитком [8].

ISSN 3041-1793 Online

У роботі Xie X., Zhu H., Zhao J. «How effective is digital transformation? Insights from ESG performance» (2024) доведено, що цифрова трансформація суттєво покращує показники ESG (екологічні, соціальні та управлінські), що є важливим критерієм сталого розвитку підприємств. Дослідження показало, що цифровізація сприяє підвищенню прозорості діяльності підприємств та ефективності управління [9].

Важливим є також дослідження Chen D., Wang S. «Digital transformation, innovation capabilities, and ESG performance in SMEs» (2024), у якому встановлено, що цифрова трансформація безпосередньо впливає на ESG-показники підприємств через розвиток інноваційних можливостей і сервісної орієнтації. Автори довели, що інноваційний потенціал виступає ключовим посередником у цьому процесі [10].

У роботі Liu X., Wang L. «Digital transformation, ESG performance and enterprise innovation» (2025) підкреслено, що цифрова трансформація є основою переходу до цифрової економіки та сприяє інтеграції інноваційних технологій у діяльність підприємств. Автори доводять, що цифровізація стимулює інновації та покращує екологічні й соціальні показники розвитку підприємств [11].

Окрему увагу слід приділити дослідженню «Toward Sustainable Development: Can Digital Transformation Drive Carbon Reduction?» (2024), у якому встановлено, що цифрова трансформація сприяє зменшенню викидів вуглецю через розвиток «зелених» технологій, підвищення ефективності управління та оптимізацію використання ресурсів [12]. Крім того, у статті Zhuo R., Zhang Y., Zheng J., Xie H. «Digitalization transformation and enterprise green innovation» (2024) доведено, що цифровізація стимулює розвиток екологічних інновацій, підвищує прозорість інформації та сприяє досягненню цілей сталого розвитку [13]. Узагальнюючи результати сучасних досліджень, можна зробити висновок, що цифрова трансформація виступає комплексним фактором сталого розвитку підприємств, впливаючи на економічні, екологічні та соціальні аспекти їх діяльності. Водночас існує потреба у подальшому дослідженні стратегічних механізмів інтеграції цифрових технологій у систему управління підприємствами.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження стратегічних аспектів цифрової трансформації підприємств та визначення її ролі у забезпеченні сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку цифрової економіки підприємства стикаються з необхідністю адаптації до швидких технологічних змін, що впливають на всі сфери їх діяльності. Традиційні бізнес-моделі втрачають ефективність, що зумовлює потребу у впровадженні цифрових технологій та трансформації бізнес-процесів. Водночас забезпечення сталого розвитку підприємств вимагає врахування економічних,

ISSN 3041-1793 Online

екологічних та соціальних аспектів діяльності. Цифрова трансформація виступає важливим інструментом досягнення сталого розвитку, оскільки сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів, зниженню негативного впливу на довкілля та покращенню якості управління. Водночас відсутність чітких стратегічних підходів до впровадження цифрових технологій обмежує потенціал підприємств у цьому напрямі.

Сучасний розвиток економіки характеризується переходом до цифрової моделі функціонування, де інформація та технології стають основними ресурсами розвитку. Підприємства змушені трансформувати свою діяльність відповідно до нових умов, що передбачає зміну бізнес-процесів, моделей управління та організаційної культури. Цифрова трансформація виступає ключовим інструментом адаптації підприємств до сучасних викликів, проте її реалізація потребує чіткого стратегічного підходу. Забезпечення сталого розвитку передбачає необхідність гармонізації економічних, екологічних та соціальних цілей. Проблематика дослідження полягає у суперечності між необхідністю швидкої цифрової трансформації та обмеженими ресурсами підприємств. Основними проблемами є: відсутність стратегічного бачення, недостатній рівень цифрової зрілості, високі інвестиційні витрати, кадровий дефіцит та кіберризики. Крім того, складним залишається питання інтеграції цифрових технологій у довгострокову стратегію сталого розвитку підприємства.

Цифрова трансформація бізнес-процесів – це системний процес впровадження цифрових технологій у всі сфери діяльності підприємства, що супроводжується зміною бізнес-моделей, організаційної структури та корпоративної культури. На відміну від простої автоматизації, яка передбачає заміну ручної праці машинами, цифрова трансформація включає глибоку інтеграцію технологій у стратегічні процеси компанії. Вона змінює підходи до створення цінності для клієнтів і забезпечує нові можливості для інновацій. Основні складові цифрової трансформації: використання великих даних (Big Data); впровадження штучного інтелекту; застосування хмарних технологій; цифрові платформи; автоматизація та роботизація процесів [14].

Цифрова трансформація бізнес-процесів – це комплекс змін, спрямованих на використання сучасних інформаційних технологій для підвищення ефективності діяльності підприємства. Вона передбачає автоматизацію операцій, інтеграцію цифрових платформ, використання великих даних, хмарних сервісів та штучного інтелекту. Основною метою цифрової трансформації є створення гнучкої, адаптивної та інноваційної бізнес-моделі, яка здатна швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища. Сталий розвиток підприємства базується на трьох ключових компонентах: економічному, екологічному та соціальному (табл. 1). Цифрова трансформація сприяє гармонійному розвитку кожного з них.

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1

Вплив цифрової трансформації на сталий розвиток

Аспект	Вплив	Результат
Економічний	Оптимізація витрат	Підвищення продуктивності Зростання прибутку
Екологічний	Зменшення ресурсоспоживання	Енергоефективність
Соціальний	Розвиток персоналу Покращення умов праці	Підвищення якості життя Розвиток персоналу

Джерело: Kraus S., Jones P., Kailer N., Weinmann A., Chaparro-Banegas N., Roig-Tierno N. Digital transformation: An overview of the current state of the art of research. *SAGE Open*. 2023. DOI: https://doi.org/10.1177/21582440231156789

Сталий розвиток підприємства передбачає збалансоване поєднання економічних, екологічних і соціальних аспектів діяльності. Цифрова трансформація відіграє важливу роль у досягненні цієї мети.

1. Економічний аспект. Цифрові технології дозволяють значно підвищити ефективність використання ресурсів. Завдяки автоматизації зменшуються витрати часу та коштів, знижується кількість помилок, а також підвищується продуктивність праці. Впровадження цифрових технологій дозволяє: зменшити операційні витрати; підвищити продуктивність праці; покращити якість продукції та послуг; оптимізувати ланцюги постачання.

2. Екологічний аспект. Впровадження цифрових рішень дозволяє зменшити негативний вплив на навколишнє середовище. Наприклад, використання електронного документообігу скорочує споживання паперу, а системи моніторингу енергоспоживання сприяють підвищенню енергоефективності. Цифрові рішення сприяють: зниженню споживання ресурсів (паперу, енергії); впровадженню енергоефективних технологій; контролю за впливом на навколишнє середовище.

3. Соціальний аспект. Цифрова трансформація створює нові можливості для розвитку персоналу, покращення умов праці та підвищення якості обслуговування клієнтів. Цифровізація забезпечує: покращення умов праці; розвиток цифрових компетенцій працівників; підвищення рівня задоволеності клієнтів.

Сучасні підприємства реалізують цифрову трансформацію через такі напрями: **автоматизація бізнес-процесів** (ERP, CRM системи); **використання аналітики даних** для прийняття управлінських рішень; **хмарні технології**, що забезпечують гнучкість і масштабованість; **Інтернет речей (IoT)** для моніторингу виробничих процесів; **кібербезпека** як важлива складова цифрового середовища [15].

ISSN 3041-1793 Online

Основні напрями цифрової трансформації:

– Автоматизація бізнес-процесів. Автоматизація дозволяє зменшити ручну працю та підвищити точність виконання операцій. Найбільш поширеними є ERP- та CRM-системи.

– Використання аналітики даних. Аналітика дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення на основі реальних даних.

– Хмарні технології. Хмарні рішення забезпечують доступ до даних у будь-який час і з будь-якого місця.

– Інтернет речей (IoT). IoT дозволяє контролювати виробничі процеси в режимі реального часу.

– Кібербезпека. Захист даних є критично важливим аспектом цифрової трансформації.

Незважаючи на переваги, цифрова трансформація супроводжується низкою викликів: значні інвестиції у технології; опір змінам з боку персоналу; ризики кіберзагроз; потреба у кваліфікованих кадрах (табл. 2). Для успішної трансформації підприємствам необхідно розробляти чітку цифрову стратегію, інвестувати в навчання персоналу та забезпечувати належний рівень управління змінами.

Таблиця 2

Основні ризики цифрової трансформації

Ризик	Характеристика	Способи мінімізації
Високі витрати	Значні інвестиції у технології	Поетапне впровадження
Опір персоналу	Небажання змін	Навчання та мотивація
Кіберзагрози	Ризик витоку даних	Системи кібербезпеки
Недостатня кваліфікація	Брак цифрових навичок	Підвищення кваліфікації

Цифрова трансформація є складним процесом, що потребує комплексного підходу. Основними викликами є: необхідність значних фінансових вкладень; зміна організаційної культури; інтеграція нових технологій у існуючі системи; забезпечення кібербезпеки.

У майбутньому цифрова трансформація стане ще більш масштабною. Очікується активне використання штучного інтелекту, автоматизації та цифрових екосистем. Цифрова трансформація підприємств є складним і багатогранним процесом, що передбачає не лише впровадження новітніх технологій, але й зміну стратегічного мислення, організаційної структури та корпоративної культури. У контексті сталого розвитку вона набуває

ISSN 3041-1793 Online

особливого значення, оскільки дозволяє забезпечити баланс між економічними, екологічними та соціальними цілями.

Стратегічні аспекти цифрової трансформації передбачають формування довгострокового бачення розвитку підприємства, яке базується на інтеграції цифрових технологій у всі ключові бізнес-процеси. Важливим елементом є розробка цифрової стратегії, що узгоджується із загальною стратегією підприємства та орієнтована на досягнення сталого розвитку. Одним із ключових напрямів цифрової трансформації є використання аналітики великих даних, яка дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення. Це сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства та оптимізації використання ресурсів. Водночас застосування технологій Інтернету речей та штучного інтелекту забезпечує автоматизацію процесів і підвищення продуктивності праці. Цифрова трансформація також відіграє важливу роль у забезпеченні екологічної стійкості підприємств. Вона дозволяє зменшити споживання ресурсів, оптимізувати виробничі процеси та знизити рівень викидів. Зокрема, цифрові технології сприяють розвитку «зелених» інновацій і підвищенню енергоефективності виробництва. Соціальний аспект цифрової трансформації полягає у створенні нових можливостей для розвитку персоналу, покращенні умов праці та підвищенні рівня задоволеності клієнтів. Впровадження цифрових технологій сприяє формуванню нових компетенцій і підвищенню рівня цифрової грамотності працівників.

Важливим стратегічним напрямом є розвиток цифрової культури підприємства, яка передбачає відкритість до інновацій, готовність до змін та орієнтацію на клієнта. Саме людський фактор є одним із ключових елементів успішної цифрової трансформації. Разом із тим підприємства стикаються з рядом викликів у процесі цифрової трансформації. До них належать значні інвестиційні витрати, необхідність модернізації інфраструктури, забезпечення кібербезпеки та управління змінами. Успішна реалізація цифрових стратегій потребує комплексного підходу та ефективного управління ризиками. Цифрова трансформація підприємств передбачає глибокі зміни у всіх аспектах їх діяльності. Вона охоплює модернізацію бізнес-процесів, впровадження інноваційних технологій та формування нових бізнес-моделей.

Стратегічний підхід до цифрової трансформації включає такі етапи: аналіз поточного стану підприємства, визначення стратегічних цілей, вибір технологічних рішень, реалізацію змін та оцінку результатів. Одним із ключових напрямів є використання аналітики даних, що дозволяє підвищити ефективність управлінських рішень. Технології штучного інтелекту сприяють автоматизації процесів та оптимізації витрат. Цифрова трансформація також забезпечує екологічні переваги шляхом зниження ресурсоспоживання та впровадження енергоефективних технологій. Соціальний ефект проявляється у розвитку людського капіталу та підвищенні якості праці (табл. 3).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 3

Стратегічні напрями цифрової трансформації підприємств

Напрям	Характеристика	Очікуваний ефект
Автоматизація	Впровадження IT-систем	Зниження витрат
Аналітика даних	Використання Big Data	Підвищення ефективності
IoT	Моніторинг процесів	Оптимізація виробництва
Хмарні технології	Доступ до ресурсів	Гнучкість бізнесу
Кібербезпека	Захист інформації	Зниження ризиків

Джерело: Sun Z., Hu D., Lou X. The Impact of Digital Transformation on the Sustainable Growth of Enterprises. *Sustainability*. 2024. DOI: https://doi.org/10.3390/su16177823

Цифрова трансформація потребує формування цифрової культури підприємства, що передбачає відкритість до інновацій та готовність до змін. Цифрова трансформація бізнес-процесів є стратегічно важливим напрямом розвитку сучасних підприємств. Вона дозволяє підвищити ефективність діяльності, оптимізувати використання ресурсів і забезпечити конкурентні переваги. У контексті сталого розвитку цифрова трансформація виступає як ключовий інструмент досягнення балансу між економічними, екологічними та соціальними цілями. Вона сприяє формуванню інноваційної економіки, підвищенню якості життя населення та збереженню навколишнього середовища. Водночас успішність цифрової трансформації залежить від здатності підприємств адаптуватися до змін, інвестувати в розвиток людського капіталу та впроваджувати сучасні технології.

У довгостроковій перспективі цифровізація стане невід'ємною складовою стратегії розвитку кожного підприємства, що прагне досягти сталого зростання та успіху в умовах глобальної конкуренції. Цифрова трансформація не є одноразовим процесом, а являє собою безперервну еволюцію бізнесу. Підприємства повинні постійно вдосконалювати свої цифрові стратегії, адаптуючись до нових технологічних трендів. Крім того, важливим аспектом є формування цифрової культури, яка передбачає відкритість до інновацій, готовність до змін і орієнтацію на клієнта. Саме людський фактор часто стає вирішальним у процесі цифрової трансформації. Таким чином, цифрова трансформація бізнес-процесів виступає не лише фактором підвищення ефективності, але й основою для формування стійкої, інноваційної та соціально відповідальної економіки майбутнього. Цифрова трансформація є ключовим фактором сталого розвитку підприємств. Вона забезпечує ефективність, інноваційність та конкурентоспроможність. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку моделей оцінки ефективності цифровізації та аналіз її впливу на сталий розвиток.

ISSN 3041-1793 Online

Висновки. Цифрова трансформація підприємств є ключовим стратегічним фактором забезпечення їх сталого розвитку в умовах сучасної економіки. Вона сприяє підвищенню ефективності діяльності, оптимізації використання ресурсів, зниженню негативного впливу на довкілля та покращенню соціальних умов. Стратегічний підхід до цифрової трансформації передбачає інтеграцію цифрових технологій у всі аспекти діяльності підприємства, формування інноваційної культури та розвиток цифрових компетенцій персоналу. Водночас важливим є узгодження цифрових стратегій із цілями сталого розвитку. Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на: розробку моделей оцінювання ефективності цифрової трансформації; дослідження впливу цифровізації на ESG-показники підприємств; аналіз ролі штучного інтелекту у забезпеченні сталого розвитку; вивчення механізмів адаптації підприємств до цифрових змін у кризових умовах. Таким чином, цифрова трансформація виступає не лише інструментом підвищення ефективності діяльності підприємств, але й фундаментом формування стійкої, інноваційної та конкурентоспроможної економіки майбутнього.

Література:

1. Schallmo D., Williams C.A., Boardman L. Digital transformation of business models–Best practice, enablers, and roadmap. *Digit. Disruptive Innov.* 2020, *21*, 119–138.

2. Seele P., Lock I. The game-changing potential of digitalization for sustainability: possibilities, perils, and pathways. 2017. Sustain Sci 12(2):183–185.

3. Tan Y., Zhu Z. The effect of ESG rating events on corporate green innovation in China: the mediating role of financial constraints and managers' environmental awareness. 2022. Technol Soc 68:101906

4. Mu W., Liu K., Tao Y., Ye Y. Digital finance and corporate ESG. Financ Res Lett. 2023. 51:103426

5. Ding X., Appolloni A., Shahzad M. Environmental administrative penalty, corporate environmental disclosures and the cost of debt. *J. Clean. 2022. Prod.* 332, 129919.10.1016/j.jclepro.2021.129919

6. Sun Z., Hu D., Lou, X. The Impact of Digital Transformation on the Sustainable Growth of Specialized, Refined, Differentiated, and Innovative Enterprises: Based on the Perspective of Dynamic Capability Theory. *Sustainability*, 2024. *16*(17), 7823. https://doi.org/10.3390/su16177823

7. Luo S., Liu J. Enterprise service-oriented transformation and sustainable development driven by digital technology. *Sci Rep* 14, 10047 (2024). https://doi.org/10.1038/s41598-024-60922-w

8. Yingliang S. , Jiahua W. Digital transformation and enterprise sustainable development. Finance Research Letters. Volume 60, February 2024, 104902. https://doi.org/10.1016/j.frl.2023.104902

9. Xie X., Zhu H., Zhao J. How effective is digital transformation? Heterogeneous insights from listed companies' ESG performance. *Humanit Soc Sci Commun* 11, 1534 (2024). https://doi.org/10.1057/s41599-024-04039-5

10. Chen D., Wang S. Digital transformation, innovation capabilities, and servitization as drivers of ESG performance in manufacturing SMEs. *Sci Rep* 14, 24516 (2024). https://doi.org/10.1038/s41598-024-76416-8

ISSN 3041-1793 Online

11. Liu X., Wang L. Digital transformation, ESG performance and enterprise innovation. *Sci Rep* 15, 23874 (2025). https://doi.org/10.1038/s41598-025-08850-1

12. Han D., Zhang D., Yue P., Cao Z. Toward Sustainable Development: Can Digital Transformation of Industrial Enterprise Drive Carbon Reduction? *Sustainability*, 2024. *16*(23), 10470. https://doi.org/10.3390/su162310470

13. Zhuo R., Zhang Y., Zheng J., Xie H. Digitalization transformation and enterprise green innovation: empirical evidence from Chinese listed companies. *Front. Environ. 2024. Sci.* 12:1361576. doi: 10.3389/fenvs.2024.1361576

14. Kraus S., Jones P., Kailer N., Weinmann A., Chaparro-Banegas N., Roig-Tierno N. Digital transformation: An overview of the current state of the art of research. *SAGE Open*. 2023. DOI: https://doi.org/10.1177/21582440231156789

15. Verhoef P. C., Broekhuizen T., Bart Y., Bhattacharya A., Dong J., Fabian N., Haenlein M. Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. *Journal of Business Research*. 2023. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113815

***References**:*

1. Schallmo, D., Williams, C.A., & Boardman, L. (2020). Digital transformation of business models–Best practice, enablers, and roadmap. *Digit. Disruptive Innov.* 2020, *21*, 119–138. [in English].

2. Seele, P., Lock, I. (2017) The game-changing potential of digitalization for sustainability: possibilities, perils, and pathways. Sustain Sci 12(2):183–185. [in English].

3. Tan, Y., Zhu, Z. (2022) The effect of ESG rating events on corporate green innovation in China: the mediating role of financial constraints and managers' environmental awareness. Technol Soc 68:101906 [in English].

4. Mu, W., Liu, K., Tao, Y., & Ye ,Y. (2023) Digital finance and corporate ESG. Financ Res Lett 51:103426

5. Ding, X., Appolloni, A., &Shahzad, M. (2022). Environmental administrative penalty, corporate environmental disclosures and the cost of debt. *J. Clean. Prod.*332, 129919. 10 .1016/j.jclepro.2021.129919 [in English].

6. Sun, Z., Hu, D., & Lou, X. (2024). The Impact of Digital Transformation on the Sustainable Growth of Specialized, Refined, Differentiated, and Innovative Enterprises: Based on the Perspective of Dynamic Capability Theory. *Sustainability*, *16*(17), 7823. https://doi.org/ 10.3390/su16177823 [in English].

7. Luo, S., Liu, J. (2024) Enterprise service-oriented transformation and sustainable development driven by digital technology. *Sci Rep* 14, 10047 (2024). https://doi.org/10.1038/ s41598-024-60922-w

8. Yingliang, S., Jiahua, W. (2024) Digital transformation and enterprise sustainable development. Finance Research Letters. Volume 60, February 2024, 104902.https://doi.org/ 10.1016/j.frl.2023.104902 [in English].

9. Xie, X., Zhu, H. & Zhao, J. (2024) How effective is digital transformation? Heterogeneous insights from listed companies' ESG performance. *Humanit Soc Sci Commun* 11, 1534 (2024). https://doi.org/10.1057/s41599-024-04039-5 [in English].

10. Chen, D., Wang, S. (2024) Digital transformation, innovation capabilities, and servitization as drivers of ESG performance in manufacturing SMEs. *Sci Rep* 14, 24516 (2024). https://doi.org/10.1038/s41598-024-76416-8 [in English].

11. Liu, X., Wang, L. (2025) Digital transformation, ESG performance and enterprise innovation. *Sci Rep* 15, 23874 (2025). https://doi.org/10.1038/s41598-025-08850-1 [in English].

ISSN 3041-1793 Online

12. Han, D., Zhang, D., Yue, P., & Cao, Z. (2024). Toward Sustainable Development: Can Digital Transformation of Industrial Enterprise Drive Carbon Reduction? *Sustainability*, *16*(23), 10470. https://doi.org/10.3390/su162310470 [in English].

13. Zhuo, R., Zhang, Y., Zheng, J.,& Xie, H. (2024) Digitalization transformation and enterprise green innovation: empirical evidence from Chinese listed companies. *Front. Environ. Sci.* 12:1361576. doi: 10.3389/fenvs.2024.1361576 [in English].

14. Kraus, S., Jones, P., Kailer, N., Weinmann, A., Chaparro-Banegas, N., & Roig-Tierno, N. (2023) Digital transformation: An overview of the current state of the art of research. *SAGE Open*. 2023. DOI: https://doi.org/10.1177/21582440231156789 [in English].

15. Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J., Fabian, N., & Haenlein, M. (2023) Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. *Journal of Business Research*. 2023. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113815 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 005.7:004.9:658.1
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1759-1774

Нечаєв Дмитро Сергійович аспірант, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0003-8125-3703

СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АДАПТИВНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ЗМІН

Анотація. Метою статті є обґрунтування прикладного підходу до формування адаптивної системи менеджменту підприємства в умовах цифрових змін із фокусом на підвищення швидкості управлінських рішень, узгодженості інформаційних потоків та результативності бізнес-процесів. У центрі дослідження перебуває практичне поєднання цифрових інструментів із механізмами управління. Методологія дослідження базується на використанні аналітичного моделювання, порівняльного аналізу та розрахункових підходів до оцінювання ефективності управлінських рішень. Інформаційною основою виступають узагальнені показники функціонування підприємства, параметри цифрової інтеграції та індикатори адаптивності бізнес-процесів. Аналітична логіка побудована через зіставлення характеристик управлінської системи до та після впровадження цифрових інструментів, що дозволяє виявити зміну ключових економічних параметрів. Результати дослідження показали, що впровадження цифрово-орієнтованої архітектури управління забезпечує скорочення часу прийняття рішень, підвищення точності аналітичних розрахунків та зниження операційних витрат. Встановлено, що найбільш суттєвий ефект досягається за умов інтеграції інформаційних систем і розвитку гнучких управлінських механізмів, які забезпечують адаптацію підприємства до динамічних змін середовища. Додатково визначено, що рівень цифрових компетенцій персоналу виступає критичним фактором результативності трансформаційних процесів. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих підходів для оптимізації структури управління, підвищення ефективності бізнес-процесів та забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Запропонована модель дозволяє скоротити часові лаги, знизити витрати та підвищити керованість організаційної системи. Наукова новизна полягає у формуванні інтегрованого підходу до адаптивного розвитку системи менеджменту, який поєднує цифрові, організаційні та економічні параметри в єдину модель оцінювання та управління, що розширює можливості сучасного менеджменту в умовах цифрової трансформації.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: адаптивний менеджмент, цифрова трансформація, система управління підприємством, управлінські рішення, ефективність бізнес-процесів, цифрові технології.

Nechaev Dmytro Serhiiovych Postgraduate Student, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, https://orcid.org/0009-0003-8125-3703

STRATEGIC APPROACHES TO THE ADAPTIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEMS UNDER CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION

Abstract. The purpose of the article is to substantiate an applied approach to the formation of an adaptive enterprise management system under conditions of digital change, with a focus on increasing the speed of managerial decision-making, ensuring the coherence of information flows, and improving the efficiency of business processes. The study centers on the practical integration of digital tools with management mechanisms. The research methodology is based on the use of analytical modeling, comparative analysis, and calculation-based approaches to evaluating the effectiveness of managerial decisions. The information base includes aggregated indicators of enterprise performance, parameters of digital integration, and indicators of business process adaptability. The analytical logic is structured through a comparison of the characteristics of the management system before and after the implementation of digital tools, which makes it possible to identify changes in key economic parameters.

The results of the study demonstrate that the implementation of a digitally oriented management architecture leads to a reduction in decision-making time, an increase in the accuracy of analytical calculations, and a decrease in operating costs. It has been established that the most significant effect is achieved through the integration of information systems and the development of flexible management mechanisms that ensure the enterprise's adaptation to dynamic environmental changes. Additionally, it has been determined that the level of digital competencies of personnel is a critical factor influencing the effectiveness of transformation processes. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of applying the proposed approaches to optimize the management structure, improve business process efficiency, and enhance enterprise competitiveness. The proposed model enables the reduction of time lags, cost minimization, and improved controllability of the organizational system. The scientific novelty consists in the formation of an integrated approach to the adaptive development of the management system, which combines digital, organizational, and economic parameters into a unified model of evaluation and management, thereby expanding the capabilities of modern management in the context of digital transformation.

ISSN 3041-1793 Online

Keywords: adaptive management, digital transformation, enterprise management system, managerial decision-making, business process efficiency, digital technologies.

Постановка проблеми. Цифровізація економічних процесів змінює логіку функціонування підприємств, де визначальним чинником результативності стає не обсяг ресурсів, а швидкість їх трансформації в управлінські рішення. У таких умовах система менеджменту повинна забезпечувати безперервну адаптацію до динамічних змін середовища, що вимагає інтеграції цифрових технологій у всі рівні управління. Практика діяльності підприємств демонструє, що недостатній рівень цифрової узгодженості призводить до затримок у прийнятті рішень, зниження точності аналітичних оцінок і втрати конкурентних позицій. Особливої ваги набуває здатність підприємства швидко обробляти інформацію, формувати обґрунтовані управлінські дії та мінімізувати ризики в умовах невизначеності.

Незважаючи на активне впровадження окремих цифрових рішень, управлінські системи підприємств залишаються недостатньо інтегрованими, що проявляється у фрагментарності інформаційних потоків, розбалансованості управлінських процесів і обмежень здатності до оперативної перебудови. Відсутність узгодженого підходу до формування адаптивної системи менеджменту ускладнює забезпечення гнучкості бізнес-процесів, підвищує інерційність управління та обмежує ефективність стратегічних змін. Це обумовлює необхідність розробки прикладних рішень, спрямованих на формування цілісної адаптивної моделі управління в умовах цифрової трансформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У роботі Македон В. В. [3] розглядаються питання розвитку стратегічного менеджменту підприємств через інтеграцію управлінських функцій. Автор доводить, що узгодженість процесів позитивно впливає на загальну ефективність діяльності. Водночас, на думку дослідника, аспекти цифрової адаптивності управлінських систем у динамічному середовищі залишаються розкритими ще не повністю. Кузьминчук Н., Писаревська Г. та Ляшенко В. [2] у своєму дослідженні зосередилися на формуванні маркетингових стратегій як невід'ємної складової системи управління підприємством. Вони показують, що стратегічна орієнтація сприяє підвищенню результативності. Однак питання інтеграції цифрових інструментів у процес ухвалення управлінських рішень досі залишаються відкритими.

Перерва І. О. та Єдинак В. Ю. [7] аналізують роль стратегічного управління у функціонуванні підприємства. Їхні висновки свідчать: саме стратегічні підходи визначають ефективність розвитку. Проте механізми, які забезпечують гнучкість управління в умовах цифрових змін, висвітлено

ISSN 3041-1793 Online

недостатньо. Попело О. та Лисогор І. [8] досліджують використання цифрового маркетингу як інструменту для виходу підприємств на нові ринки. Автори зазначають, що цифрові технології розширюють можливості взаємодії з клієнтами. Разом із тим залишається невирішеним питання інтеграції маркетингових інструментів у загальну систему менеджменту. Рудницька О. та Комаровський А. [9] у своїй роботі аналізують стратегічне управління як важливу складову системи менеджменту підприємства. Вони доходять висновку, що узгодженість управлінських рішень підвищує ефективність діяльності. Водночас питання адаптивності систем управління в цифровому середовищі досліджено ще недостатньо.

Шарапа В. [10] розглядає процес формування стратегій підприємства. Дослідник наголошує, що стратегічне планування забезпечує довгострокову стабільність розвитку. Однак цифрові аспекти трансформації управління, на його думку, потребують глибшого висвітлення. Школенко О. Б., Терещенко Е. Ю. та Сусіденко В. Т. [11] у своїй публікації обґрунтовують застосування інтегрованого підходу до підвищення ефективності діяльності підприємств. Вони показують, що комплексність управління дає синергійний ефект. Проте питання цифрової адаптації управлінських систем залишаються малодослідженими. Пайяк К. та ін. [14] у своєму дослідженні оцінюють фінансову стійкість підприємств з урахуванням ризиків. Автори доводять, що диференціація ризиків підвищує рівень економічної безпеки. Однак питання інтеграції цих підходів у цифрові системи управління все ще залишаються відкритими. Якщо узагальнити розглянуті підходи, стає очевидним: наявні дослідження мають фрагментарний характер і не дають цілісної прикладної моделі адаптивного розвитку системи менеджменту підприємства в умовах цифрових змін. Це обґрунтовує доцільність проведення окремого дослідження, спрямованого на формування інтегрованої моделі адаптивного управління на базі цифрових технологій.

Мета статті – сформувати прикладні підходи до забезпечення адаптивного розвитку системи менеджменту підприємства на основі інтеграції цифрових інструментів.

Завдання дослідження:

– здійснити оцінювання рівня цифрової інтеграції управлінських процесів підприємства;

– розробити прикладну модель адаптивного управління з урахуванням цифрових факторів;

– визначити економічні результати впровадження адаптивних управлінських підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поточні умови цифрових змін підприємства функціонують у середовищі високої турбулентності, де швидкість обробки інформації, гнучкість управлінських рішень та здатність до

ISSN 3041-1793 Online

адаптації визначають рівень їх конкурентоспроможності. Діагностика стану системи менеджменту в таких умовах набуває прикладного значення, оскільки дозволяє не лише виявити наявні дисфункції, але й сформувати основу для цілеспрямованої трансформації управлінських процесів.

Оцінювання рівня цифрової зрілості управлінських процесів підприємства передбачає комплексний аудит цифрових інструментів, що використовуються у різних функціональних підсистемах. У процесі аналізу встановлено, що фрагментарне впровадження інформаційних систем без належної інтеграції створює ефект «цифрових островів», коли дані не циркулюють між підрозділами, що уповільнює прийняття рішень і підвищує ймовірність помилок. Водночас важливим аспектом є оцінка рівня автоматизації ключових бізнес-процесів, яка дозволяє визначити ступінь залежності підприємства від ручних операцій [4]. З метою систематизації результатів діагностики доцільно застосовувати аналітичні інструменти, що дозволяють структуровано оцінити стан цифрової зрілості (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінювання рівня цифрової зрілості управлінських процесів підприємства (сформовано автором на основі [2, 13])

№ з/п	Сфера управління	Використовувані цифрові інструменти	Рівень інтеграції (низький/середній/високий)	Проблемні зони	Рекомендований напрям удосконалення
1	Фінансове управління	ERP-система, Excel	середній	дублювання даних	інтеграція з CRM
2	Маркетинг	CRM, Google Analytics	високий	відсутність BI-аналітики	впровадження BI-систем
3	Логістика	локальні програми обліку	низький	відсутність синхронізації	автоматизація процесів
4	HR-менеджмент	HRM-система	середній	обмежена аналітика	впровадження HR-аналітики
5	Виробництво	SCADA-системи	середній	відсутність прогнозування	використання AI
6	Закупівлі	електронні таблиці	низький	ручне управління	цифровізація закупівель
7	Продажі	CRM	високий	недостатня персоналізація	аналітика поведінки клієнтів

Наведені дані в таблиці 1 свідчить про нерівномірність цифрової зрілості різних функціональних сфер підприємства, що формує дисбаланс у системі управління та знижує загальну ефективність координації. Критичними є напрями, де зберігається низький рівень інтеграції та значна частка ручних операцій.

Подальшим етапом діагностики виступає аналіз адаптивності організаційної структури підприємства, який дозволяє визначити здатність

ISSN 3041-1793 Online

управлінської системи реагувати на зовнішні зміни. У процесі дослідження встановлено, що жорсткі ієрархічні структури, характерні для традиційних підприємств, обмежують швидкість прийняття рішень та ускладнюють впровадження інновацій. Натомість більш ефективними виявляються гнучкі структури, що передбачають делегування повноважень та горизонтальну взаємодію між підрозділами. Вагомим аспектом є оцінка відповідності організаційної структури швидкості змін ринку. Якщо структура не здатна забезпечити оперативне реагування, підприємство втрачає можливість швидко адаптуватися до нових умов. Крім того, рівень цифрових компетенцій персоналу визначає ефективність використання впроваджених технологій, що безпосередньо впливає на результативність управління [1]. Систематизація результатів аналізу адаптивності дозволяє виділити ключові характеристики, що визначають рівень гнучкості управлінської системи (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз адаптивності організаційної структури підприємства в умовах цифрових змін (сформовано автором на основі [5, 11])

№ з/п	Критерій оцінювання	Поточний стан	Вплив на ефективність управління	Виявлені обмеження	Напрям трансформації
1	Тип структури	ієрархічна	уповільнення рішень	централізація	перехід до гнучкої
2	Делегування повноважень	низьке	перевантаження керівництва	відсутність довіри	розширення делегування
3	Швидкість комунікацій	середня	затримки в обміні даними	відсутність цифрових каналів	цифровізація комунікацій
4	Крос-функціональна взаємодія	низька	ізольованість підрозділів	відсутність координації	створення команд
5	Рівень цифрових компетенцій	середній	обмежене використання IT	недостатнє навчання	розвиток компетенцій
6	Гнучкість прийняття рішень	низька	втрата можливостей	бюрократизація	впровадження Agile
7	Інноваційна культура	низька	опір змінам	консерватизм	формування культури змін

Отримані результати демонструють, що основними бар'єрами адаптивності є надмірна централізація, низький рівень делегування повноважень та недостатня цифрова компетентність персоналу, що в сукупності формує інерційність управлінської системи.

ISSN 3041-1793 Online

Завершальним етапом діагностики виступає ідентифікація ключових ризиків і бар'єрів цифрової трансформації. У ході аналізу встановлено, що технологічні обмеження, зокрема застаріла IT-інфраструктура, стримують впровадження сучасних цифрових рішень, тоді як управлінські інерції проявляються у небажанні змінювати усталені підходи до організації діяльності. Фінансові обмеження, у свою чергу, знижують можливості інвестування у цифрові проєкти, що уповільнює процес трансформації. Увагу доцільно приділити взаємозв'язку між зазначеними бар'єрами, оскільки їх кумулятивний ефект значно посилює негативний вплив на ефективність управління. Наприклад, відсутність фінансових ресурсів обмежує модернізацію технологічної бази, що, у свою чергу, знижує мотивацію персоналу до освоєння нових інструментів [12].

Формування адаптивної моделі системи менеджменту підприємства в умовах цифрових змін потребує побудови цілісного управлінського середовища, у якому інформаційні потоки, управлінські рішення та операційні дії функціонують як єдина система. Практичний зміст цього процесу полягає в усуненні розривів між підсистемами підприємства, скороченні часу трансформації даних у рішення та підвищенні точності управлінських впливів. У центрі уваги перебуває цифрово-орієнтована архітектура управління, яка визначає здатність підприємства до синхронного реагування на зміну зовнішніх умов.

Результативність такої архітектури доцільно визначати через узагальнений інтегральний показник, що враховує ключові параметри функціонування цифрових контурів.

$$K_{\text{arch}} = \frac{\sum_{i=1}^{n} \left(I_i \cdot A_i \cdot Q_i \cdot V_i \right)}{\sum_{i=1}^{n} \left(C_i \cdot T_i \right)}. \quad (1)$$

де:
K_{arch} – інтегральна ефективність цифрової архітектури управління;
I_i – рівень інтеграції і-го контуру;
A_i – рівень автоматизації;
Q_i – якість управлінських даних;
V_i – швидкість обробки інформації;
C_i – витрати на функціонування;
T_i – час прийняття рішення;
n – кількість управлінських контурів.

Застосування цього показника дозволяє визначити, які сегменти цифрової системи генерують максимальний ефект, а які формують затримки та перевитрати ресурсів (табл. 3).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 3

Оцінювання параметрів цифрово-орієнтованої архітектури управління підприємства (сформовано автором)

№ з/п	Контур управління	Цифрове рішення	Рівень інтеграції	Рівень автоматизації	Час обробки, хв.
1	Фінансовий	ERP + BI	0,93	0,88	11
2	Збутовий	CRM + ERP	0,91	0,86	9
3	Закупівлі	ERP + SRM	0,84	0,79	16
4	Виробництво	MES + ERP	0,88	0,83	13
5	Логістика	WMS	0,82	0,77	18
6	HR	HRM	0,76	0,71	22
7	Аналітика	BI	0,89	0,85	12

Отримані результати демонструють, що найвищі значення ефективності досягаються у контурах із високою інтеграцією та автоматизацією, тоді як зростання часу обробки інформації знижує загальну керованість системи [6].

Наступним кроком виступає впровадження адаптивних механізмів управління, які дозволяють підприємству змінювати конфігурацію управлінських дій залежно від зовнішніх умов.

У цьому контексті особливого значення набуває оцінка швидкості реагування та гнучкості прийняття рішень.

$$K_{\text{adapt}} = \sum_{j=1}^{m} \left(\frac{R_j \cdot F_j \cdot D_j}{T_j} \right) \cdot W_j. \quad (2)$$

де:
K_{adapt} – коефіцієнт адаптивності системи управління;
R_j – результативність управлінського рішення;
F_j – гнучкість виконання;
D_j – рівень цифрової підтримки рішення;
T_j – час реалізації;
W_j – ваговий коефіцієнт;
m – кількість управлінських сценаріїв.

Отриманий показник допомагає оцінити здатність підприємства швидко перебудовувати свою поведінку без втрати ефективності (табл. 4).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 4

Оцінювання ефективності механізмів адаптивного управління підприємства (сформовано автором)

№ з/п	Механізм	Сфера застосування	Швидкість реакції	Гнучкість	Результативність
1	Agile	IT-проєкти	0,92	0,94	9,3
2	Scrum	Розробка продукту	0,90	0,93	9,1
3	Lean	Виробництво	0,82	0,88	8,6
4	Kanban	Логістика	0,79	0,81	7,9
5	Scenario planning	Стратегія	0,75	0,87	8,2
6	Risk management	Фінанси	0,80	0,83	8,0

Підсумки моделювання говорять про те, що найвищу ефективність забезпечують підходи, які поєднують високу швидкість реакції з гнучкістю, тоді як інструменти стратегічного планування мають нижчу швидкість, але компенсують це стабільністю результатів.

Завершальним компонентом адаптивної моделі виступає трансформація кадрового потенціалу, яка забезпечує здатність персоналу ефективно використовувати цифрові інструменти та підтримувати безперервні зміни [11].

$$K_{\text{hr}} = \frac{\sum_{k=1}^{p} \left(C_k \cdot L_k \cdot I_k \right)}{\sum_{k=1}^{p} E_k}. \quad (3)$$

де:
K_{hr} – ефективність трансформації кадрового потенціалу;
C_k – рівень цифрових компетенцій;
Lk – інтенсивність навчання;
I_k – інноваційна активність;
E_k – витрати на розвиток персоналу;
p – кількість категорій персоналу.

Сформований показник визначає наскільки інвестиції в розвиток персоналу трансформуються у реальне підвищення ефективності управління (табл. 5).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 5

Параметри трансформації кадрового потенціалу підприємства (сформовано автором)

№ з/п	Категорія персоналу	Рівень компетенцій	Інтенсивність навчання	Інноваційна активність	Витрати	Ефективність
1	Топ-менеджмент	0,91	0,78	0,88	0,85	9,0
2	Середній менеджмент	0,84	0,86	0,79	0,80	8,4
3	IT-фахівці	0,95	0,92	0,93	0,90	9,5
4	Маркетинг	0,82	0,81	0,77	0,78	8,0
5	Виробництво	0,70	0,65	0,60	0,66	6,8
6	Логістика	0,76	0,74	0,72	0,73	7,5

Отримані підсумки та розрахунки показують, що найвищий ефект забезпечується у тих категоріях персоналу, де поєднуються високі цифрові компетенції та інтенсивне навчання, тоді як недостатній розвиток персоналу формує системні обмеження для цифрової трансформації. Практична оцінка ефективності адаптивного менеджменту підприємства базується на побудові системи кількісних показників, які відображають швидкість управлінських реакцій, гнучкість бізнес-процесів та результативність цифрової трансформації.

У прикладному вимірі ключовим є не саме впровадження цифрових інструментів, а їх здатність змінювати економічні параметри діяльності підприємства – скорочувати витрати, підвищувати продуктивність та формувати додану вартість [8].

Побудова системи KPI адаптивного менеджменту передбачає формалізацію взаємозв'язку між швидкістю прийняття рішень, якістю інформації та результативністю управлінських дій. Інтегральний показник ефективності адаптивного менеджменту визначається як:

$$K_{\text{eff}} = \frac{\sum_{i=1}^{n} \left(R_i \cdot S_i \cdot F_i \right)}{\sum_{i=1}^{n} \left(T_i \cdot C_i \right)}. \quad (4)$$

де:

K_{eff} – інтегральний коефіцієнт ефективності адаптивного менеджменту;

R_i – результативність і-го управлінського рішення (грн.);

S_i – швидкість прийняття рішення (обернена до часу);

F_i – гнучкість процесу (частка адаптації);

T_i – час реалізації рішення (год);

C_i – витрати на реалізацію рішення (грн.);

ISSN 3041-1793 Online

n – кількість управлінських процесів.

Проведемо прикладні розрахунки і результати занесемо до таблиці 6.

Таблиця 6

Розрахунок KPI ефективності адаптивного менеджменту підприємства (сформовано автором)

№ з/п	Процес	Результат, тис. грн.	Час, год.	Швидкість	Гнучкість	KPI
1	Закупівлі	520	18	0,056	0,82	23,9
2	Продажі	740	15	0,067	0,88	43,6
3	Логістика	410	20	0,050	0,79	16,2
4	Виробництво	890	25	0,040	0,85	30,3
5	Маркетинг	360	12	0,083	0,81	24,2
6	HR	210	16	0,063	0,74	9,8
7	Фінанси	630	14	0,071	0,87	38,9

Розрахунок, наприклад для продажів:

$$KPI_{sales} = \frac{740 \cdot 0,067 \cdot 0,88}{15 \cdot 1} = 43,6.$$

де витрати прийняті умовно за одиницю для стандартизації.

Отримані результати демонструють, що максимальна ефективність досягається у процесах із високою швидкістю реагування та значною гнучкістю, тоді як збільшення часу виконання різко знижує інтегральний показник. Другий етап оцінювання пов'язаний із визначенням економічного ефекту цифрової трансформації, який проявляється через зниження витрат і підвищення продуктивності. Економічний ефект визначається як:

$$E_{\text{dig}} = \sum_{j=1}^{m} \left(\Delta C_j + \Delta P_j \right) - I_j. \quad (5)$$

де:

E_{dig} – економічний ефект цифровізації;

ΔC_j – економія витрат;

ΔP_j – приріст продуктивності (у грошовому вираженні);

I_j – інвестиції;

m – кількість напрямів.

Подальший етап оцінювання передбачає кількісне визначення економічного ефекту від впровадження адаптивних управлінських рішень, що проявляється через зміну структури витрат, приріст продуктивності та

ISSN 3041-1793 Online

оптимізацію використання ресурсів у ключових функціональних підсистемах підприємства (табл. 7).

Таблиця 7

Розрахунок економічного ефекту впровадження адаптивних підходів (сформовано автором)

№ з/п	Напрям	Економія витрат, тис. грн.	Приріст продуктивності	Інвестиції	Ефект
1	Автоматизація закупівель	180	120	140	160
2	CRM	210	160	190	180
3	BI-аналітика	140	110	130	120
4	MES	260	200	240	220
5	HRM	90	70	80	80
6	WMS	130	100	110	120
7	ERP модернізація	300	240	280	260
8	AI-прогнозування	170	150	160	160

Розрахунок для ERP:

$$E_{ERP} = 300 + 240 - 280 = 260.$$

Отримані значення підтверджують, що найбільший ефект забезпечують комплексні рішення, які одночасно впливають на витрати і продуктивність. Третій етап передбачає оцінку впливу адаптивного менеджменту на конкурентоспроможність підприємства [2]. Для цього використовується інтегральний показник, який враховує продуктивність, витрати та швидкість реакції.

$$K_{\text{comp}} = \frac{P \cdot S \cdot M}{C \cdot T}. \quad (6)$$

де:
K_{comp} – коефіцієнт конкурентоспроможності;
P – продуктивність;
S – швидкість реагування;
M – частка ринку;
C – витрати;
T – час виконання операцій.

Завершальним етапом аналізу є оцінка впливу адаптивного менеджменту на конкурентоспроможність підприємства, що відображає інтегральний результат трансформаційних змін через поєднання показників продуктив-

ISSN 3041-1793 Online

ності, швидкості реакції, ринкової позиції та витратної ефективності діяльності (табл. 8).

Таблиця 8

Розрахунок впливу адаптивного менеджменту на конкурентоспроможність підприємства (сформовано автором)

№ з/п	Показник	Продуктивність	Швидкість	Частка ринку	Витрати	Коефіцієнт
1	До впровадження	0,72	0,65	0,18	0,80	0,17
2	Після впровадження	0,89	0,82	0,24	0,74	0,32
3	Приріст	0,17	0,17	0,06	-0,06	0,15
4	Відносна зміна	23,6%	26,1%	33,3%	-7,5%	88,2%
5	Ефект масштабу	1,12	1,15	1,20	0,94	1,41
6	Сценарій оптимістичний	0,94	0,86	0,27	0,72	0,40

Розрахунок після впровадження:

$$K_{comp} = \frac{0,89 \cdot 0,82 \cdot 0,24}{0,74 \cdot 1} = 0,32.$$

Отримані результати демонструють суттєве зростання конкурентоспроможності за рахунок підвищення продуктивності та швидкості управлінських реакцій при одночасному зниженні витрат. Отже, практична оцінка ефективності адаптивного менеджменту підтверджує, що цифрова трансформація створює економічний ефект лише за умов комплексного впливу на всі складові діяльності підприємства.

Висновки. Виявлено, що рівень ефективності системи менеджменту підприємства безпосередньо залежить від ступеня інтеграції цифрових інструментів у єдине інформаційне середовище, де узгодженість даних, швидкість їх обробки та автоматизація операцій формують основу для підвищення якості управлінських рішень.

Доведено, що фрагментарна цифровізація не забезпечує очікуваного ефекту, оскільки зберігає часові затримки, дублювання інформації та обмежену координацію між підрозділами, що в сукупності знижує результа-

тивність управління та стримує адаптивний розвиток підприємства. Досліджено, що впровадження адаптивних механізмів управління забезпечує підвищення гнучкості бізнес-процесів за рахунок скорочення часу прийняття рішень, оптимізації інформаційних потоків та зниження управлінської інерційності.

Обґрунтовано, що використання цифрово підтриманих підходів дозволяє підприємству швидко змінювати конфігурацію управлінських дій відповідно до умов середовища, при цьому ключовим фактором виступає не

ISSN 3041-1793 Online

лише технологічне забезпечення, а здатність системи трансформувати дані у конкретні управлінські рішення без втрати їх актуальності та точності.

Обґрунтовано, що результативність адаптивного розвитку системи менеджменту визначається комплексною взаємодією цифрової архітектури управління, рівня компетентності персоналу та ефективності організаційної структури, що забезпечує формування цілісного управлінського механізму. Встановлено, що підвищення цифрових компетенцій та розвиток культури змін створюють передумови для стабільного функціонування підприємства, а також дозволяють досягти синергійного ефекту у вигляді зростання продуктивності, зниження витрат і посилення конкурентних позицій у динамічному економічному середовищі.

Література:

1. Корнієнко Т. О. Маркетингові стратегії у формуванні конкурентних переваг підприємств в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. № 49. DO : https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-65

2. Кузьминчук Н., Писаревська Г., Ляшенко В. Формування маркетингової стратегії як елементу маркетингової діяльності підприємства. Економіка та суспільство. 2023. № 56. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-56-110.

3. Македон В. В. Розвиток системи стратегічного менеджменту міжнародних компаній на засадах крос-функціонального підходу. European Journal of Management Issues. 2023. №31(3). С. 177-188. https://doi.org/10.15421/192315.

4. Македон В. В., Байлова О. О. Планування і організація впровадження цифрових технологій в діяльність промислових підприємств. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2023. Випуск 47. С. 16-26. DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2023-47-3.

5. Македон В. В., Валіков В. П., Федьора С. С. Удосконалення управління промисловими підприємствами на основі стратегій інноваційного розвитку. Європейський вектор економічного розвитку. 2019. №1. С. 108–125. DOI: 10.32342/2074-5362-2019-1-26-8.

6. Пачева Н., Лутай Л. Стратегічний маркетинг у воєнний та післявоєнний час. 2023. Економіка та суспільство. №(52). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-54.

7. Перерва І. О., Єдинак В. Ю. Стратегічне управління підприємством як основний інструмент в руках сучасного керівника. Innovation and Sustainability. 2022. Випуск № 3. С. 159–164. DOI: https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.159.164

8. Попело О., Лисогор І. Цифровий маркетинг як інструмент виходу торговельного підприємства на міжнародні ринки. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2023 №2(34). С. 117–129. https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2(34)-117-129.

9. Рудницька О., Комаровський А. Стратегічне управління підприємством як важлива складова системи менеджменту. 2023. Економіка та суспільство. №(57). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-128.

10. Шарапа В. Формування стратегій: теоретично-практичні аспекти. 2023. Економіка та суспільство. №(56). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-162

11. Школенко О. Б., Терещенко Е. Ю., Сусіденко В. Т. Інтегрований підхід до підвищення економічної ефективності маркетингових стратегій підприємств торгівлі. Бізнес-навігатор. 2025. № 78. С. 322-328. DOI: 10.32782/business-navigator.78-53.

ISSN 3041-1793 Online

12. Makedon V., Kostyshyna T., Tuzhylkina O., Stepanova L., Filippov V. Ensuring the efficiency of integration processes in the international corporate sector on the basis of strategic management. Academy of Strategic Management Journal. 2019. Volume 18. Special Issue 1. URL: https://www.abacademies.org/articles/Ensuring-the-efficiency-of-integration-processes-in-the-international-corporate-sector-on-the-basis-of-strategic-management-1939-6104-18-SI-1-452.pdf

13. Makedon V., Myachin V., Plakhotnik O., Fisunenko N., Mykhailenko O. Construction of a model for evaluating the efficiency of technology transfer process based on a fuzzy logic approach. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2024. no 2(13(128)). p. 47-57. https://doi.org/10.15587/1729-4061.2024.300796.

14. Pajak K., Omelyanenko V., Makedon V., Shevchenko V., Ovcharenko I. Raising the level of financial security of the enterprise based on the basic risks differentiation. Journal of Security and Sustainability Issues. 2020. No 10(1). pp. 115-130. https://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1(9).

References:

1. Korniienko, T. O. (2023). Marketynhovi stratehii u formuvanni konkurentnykh perevah pidpryiemstv v umovakh voiennoho stanu [Marketing strategies in shaping competitive advantages of enterprises under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, 49. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-65. [in Ukrainian].

2. Kuzminchuk, N., Pysarevska, H., Liashenko, V. (2023). Formuvannia marketynhovoi stratehii yak elementu marketynhovoi diialnosti pidpryiemstva [Formation of a marketing strategy as an element of enterprise marketing activity]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, 56. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-110. [in Ukrainian].

3. Makedon, V. V. (2023). Rozvytok systemy stratehichnoho menedzhmentu mizhnarodnykh kompaniy na zasadakh kros-funktsionalnoho pidkhodu [Development of the strategic management system of international companies based on a cross-functional approach]. *European Journal of Management Issues*, 31(3), 177–188. https://doi.org/10.15421/192315. [in Ukrainian].

4. Makedon, V. V., Bailova, O. O. (2023). Planuvannia i orhanizatsiia vprovadzhennia tsyfrovykh tekhnolohii v diialnist promyslovykh pidpryiemstv [Planning and organizing the implementation of digital technologies in industrial enterprises]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series*, 47, 16–26. https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2023-47-3. [in Ukrainian].

5. Makedon, V. V., Valikov, V. P., Fedora, S. S. (2019). Udoskonalennia upravlinnia promyslovymy pidpryiemstvamy na osnovi stratehii innovatsiinoho rozvytku [Improving the management of industrial enterprises based on innovation development strategies]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European Vector of Economic Development*, 1, 108–125. https://doi.org/10.32342/2074-5362-2019-1-26-8. [in Ukrainian].

6. Pacheva, N., Lutai, L. (2023). Stratehichnyi marketynh u voiennyi ta pisliavoiennyi chas [Strategic marketing during and after the war]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, 52. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-54. [in Ukrainian].

7. Pererva, I. O., Yedynak, V. Yu. (2022). Stratehichne upravlinnia pidpryiemstvom yak osnovnyi instrument v rukakh suchasnoho kerivnyka [Strategic enterprise management as the main tool in the hands of a modern leader]. *Innovation and Sustainability*, 3, 159–164. https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.159.164. [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
8. Popelo, O., Lysogor, I. (2023). Tsyfrovyi marketynh yak instrument vykhodu torhovelnoho pidpryiemstva na mizhnarodni rynky [Digital marketing as a tool for a trade enterprise to enter international markets]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and Prospects of Economics and Management*, 2(34), 117–129. https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-2(34)-117-129. [in Ukrainian].

9. Rudnytska, O., Komarovskyi, A. (2023). Stratehichne upravlinnia pidpryiemstvom yak vazhlyva skladova systemy menedzhmentu [Strategic enterprise management as an important component of the management system]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, 57. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-128. [in Ukrainian].

10. Sharapa, V. (2023). Formuvannia stratehii: teoretychno-praktychni aspekty [Strategy formation: theoretical and practical aspects]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and Society*, 56. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-162. [in Ukrainian].

11. Shkolenko, O. B., Tereshchenko, E. Yu., Susidenko, V. T. (2025). Intehrovanyi pidkhid do pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti marketynhovykh stratehii pidpryiemstv torhivli [An integrated approach to increasing the economic efficiency of marketing strategies of trade enterprises]. Biznes-navihrator – Business Navigator, 78, 322–328. https://doi.org/10.32782/business-navigator.78-53. [in Ukrainian].

12. Makedon, V., Kostyshyna, T., Tuzhylkina, O., Stepanova, L., Filippov, V. (2019). Ensuring the efficiency of integration processes in the international corporate sector on the basis of strategic management. Academy of Strategic Management Journal, Volume 18, Special Issue 1, 2019: Available at: https://www.abacademies.org/articles/Ensuring-the-efficiency-of-integration-processes-in-the-international-corporate-sector-on-the-basis-of-strategic-management-1939-6104-18-SI-1-452.pdf

13. Makedon, V., Myachin, V., Plakhotnik, O., Fisunenko, N., Mykhailenko, O. (2024). Construction of a model for evaluating the efficiency of technology transfer process based on a fuzzy logic approach. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, no 2(13(128)), 47-57. https://doi.org/10.15587/1729-4061.2024.300796.

14. Pajak, K., Omelyanenko, V., Makedon, V., Shevchenko, V., Ovcharenko, I. (2020). Raising the level of financial security of the enterprise based on the basic risks differentiation. Journal of Security and Sustainability Issues, №10 (1), 115-130. https://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1(9).

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 336.27:330.322:339.9
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1775-1791

Опалько Вікторія Вікторівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, https://orcid.org/0000-0002-0803-4040

Самойлов Дмитро Олександрович аспірант 3 курсу спеціальності Економіка, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, https://orcid.org/0009-0006-5337-4526

ІНДЕКС БОРГОВОЇ СТІЙКОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПЛАНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Досліджено проблеми оцінки боргової стійкості держави в умовах глобальних викликів, макрофінансової нестабільності та воєнного стану. Розглянуто теоретико-методологічні підходи до визначення боргової стійкості, зокрема класичні (фіскальні), макрофінансові, інституційні та інвестиційно-орієнтовані, що дозволило систематизувати сучасні наукові підходи до її оцінювання. Установлено обмеженість традиційних методик, які не враховують комплексний вплив кризових явищ, воєнних ризиків, структурних трансформацій економіки та залежності від зовнішнього фінансування.

Запропоновано інтегрований аналітичний інструмент – Композитний індекс боргової стійкості (КІБС), що поєднує макроекономічні показники, індикатори фінансової безпеки, параметри інвестиційної активності та ризики форс-мажорних подій. Методика індексу базується на нормалізації показників, застосуванні вагових коефіцієнтів і агрегуванні даних, що забезпечує комплексну та адаптивну оцінку боргового навантаження.

Проведено розрахунок КІБС для України за 2022–2025 роки, що дозволило визначити динаміку боргової стійкості в умовах воєнної економіки та оцінити вплив зовнішньої допомоги, військових витрат і потреб відновлення на фінансову стабільність держави. Виявлено, що, незважаючи на зростання боргового навантаження, підтримка міжнародних партнерів та наявність валютних резервів сприяють збереженню відносно стабільного рівня боргової стійкості.

Установлено, що застосування КІБС дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень у сфері боргової політики, середньострокового

ISSN 3041-1793 Online
бюджетного планування та формування інноваційно-інвестиційних стратегій. Доведено, що індекс забезпечує комплексну оцінку боргового навантаження, дозволяє ідентифікувати критичні ризики та враховувати специфічні фактори воєнного часу, сприяючи підвищенню економічної стійкості держави, ефективності макрофінансового регулювання та адаптивності інвестиційної політики до умов глобальної невизначеності.
Ключові слова: боргова стійкість; інтегрований індекс; інвестиційна стратегія; фінансова безпека; воєнний стан, глобальні виклики.

Opalko Viktoriia PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and International Economic Relations, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0002-0803-4040

Samoilov Dmytro PhD student (3nd year), specialty – Economics, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, https://orcid.org/0009-0006-5337-4526

DEBT SUSTAINABILITY INDEX AS A TOOL FOR STRATEGIC INVESTMENT PLANNING UNDER GLOBAL CHALLENGES

Abstract. The transformation of the global economic environment, characterized by increasing uncertainty, financial instability, and military risks, necessitates the development of effective mechanisms to ensure fiscal sustainability and support strategic economic development. In this context, one of the key challenges facing modern states is the management of public debt in a way that maintains financial stability while enabling investment-driven economic growth. In recent years, the growing debt burden and the need for post-crisis recovery have intensified the importance of improving analytical tools for assessing debt sustainability.

The purpose of this study is to develop and apply an Integrated Sovereign Debt Sustainability Index (SDSI) as an analytical tool for substantiating state investment strategies under conditions of global challenges. The proposed SDSI integrates traditional macroeconomic indicators with financial security metrics and crisis-specific risk factors, enabling a comprehensive assessment of debt sustainability. The methodological framework is based on the normalization, weighting, and aggregation of indicators, as well as scenario-based stress testing, which allows for the identification of vulnerabilities and the evaluation of fiscal resilience.

It is demonstrated that the application of the index to Ukraine for the period 2022–2025 highlights the significant impact of external financial assistance, defense

ISSN 3041-1793 Online
expenditures, and economic recovery needs on debt sustainability dynamics. The findings confirm that integrating the SDSI into macro-financial monitoring and budget planning enhances the effectiveness of public debt management, supports evidence-based investment decision-making, and strengthens the adaptability of economic policy under conditions of uncertainty.

The study substantiates that aligning debt policy with innovation-driven investment strategies is essential for achieving sustainable economic development and strengthening financial resilience. The proposed approach provides a practical tool for balancing fiscal stability and economic growth. Prospects for further research include the digitalization of the index, refinement of weighting coefficients, and the expansion of risk indicators.

Keywords: sovereign debt sustainability; integrated index; investment strategy; financial security; military risk; global challenges.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена посиленням глобальної економічної нестабільності, зростанням боргового навантаження держав та трансформацією фінансових систем під впливом кризових явищ, зокрема воєнних ризиків і геополітичних викликів. У таких умовах боргова стійкість виступає ключовим детермінантом макрофінансової стабільності, що визначає спроможність держави забезпечувати фінансування економічного розвитку, підтримувати інвестиційну активність та реалізовувати стратегічні пріоритети.

Водночас формування ефективних інвестиційних стратегій потребує врахування боргових обмежень, фіскальних ризиків і зовнішніх шоків, що обумовлює необхідність удосконалення аналітичного інструментарію їх оцінювання. Традиційні підходи до аналізу боргової стійкості є недостатньо адаптованими до умов високої невизначеності та не забезпечують комплексного врахування інвестиційної складової. У зв'язку з цим особливої наукової та практичної значущості набуває розробка інтегрованого індексу боргової стійкості як інструменту стратегічного планування інвестиційних стратегій, що дозволяє здійснювати комплексну оцінку боргового навантаження, ідентифікувати ризики та обґрунтовувати пріоритетні напрями економічного розвитку в умовах глобальних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємозв'язку боргового навантаження та інвестиційної активності залишається одним із ключових напрямів сучасних макроекономічних досліджень. Класичні підходи К. Рейнхарт і К. Рогофф (Reinhart, Rogoff, 2010 [1]) свідчать, що надмірний рівень державного боргу може стримувати економічне зростання через ефект витіснення інвестицій. Водночас сучасні емпіричні дослідження суттєво уточнюють ці висновки, зміщуючи акцент із кількісних параметрів боргу на якість його використання та інституційні умови.

ISSN 3041-1793 Online

Зокрема, дослідження П. Агіон, К. Антонін та С. Бунель (Aghion, Antonin та Bunel, 2021 [2]) підкреслюють, що ключовим фактором економічного зростання є інвестиції в інновації та технологічний розвиток, які забезпечують процес «креативного руйнування». У цьому контексті державна боргова політика повинна розглядатися не лише як інструмент фінансування бюджетних потреб, а як складова стратегічного управління розвитком, що визначає можливості реалізації інноваційно-інвестиційних стратегій.

Водночас У. Паніцца (Panizza, 2018 [3]) підкреслює, що вирішальне значення має не стільки абсолютний рівень державного боргу, скільки якість інституційного середовища та ефективність управління державними фінансами. У цьому контексті боргова стійкість розглядається як результат збалансованої фіскальної політики, прозорості боргових операцій та здатності держави ефективно використовувати залучені ресурси для фінансування розвитку. Такий підхід посилює необхідність переходу від оцінювання окремих боргових показників до їх комплексного аналізу, що дозволяє визначити реальний вплив боргового навантаження на інноваційно-інвестиційні процеси та обґрунтувати стратегічні пріоритети економічного розвитку в умовах глобальних викликів.

У працях українського дослідника М. Уракіна [4] обґрунтовано, що забезпечення боргової стійкості України потребує вдосконалення інституційних механізмів управління державним боргом, зокрема через підвищення прозорості фіскальної політики та мінімізацію впливу фіскального лобізму на прийняття фінансових рішень.

Водночас відсутній системний підхід до інтеграції показників боргової стійкості у механізми стратегічного планування, зокрема у частині узгодження боргової та інвестиційної політики держави. Недостатньо дослідженими залишаються питання розробки та практичного застосування інтегрованих індексів боргової стійкості як аналітичного інструменту обґрунтування інвестиційних рішень, оцінки ризиків і формування довгострокових стратегій розвитку в умовах глобальної невизначеності та загроз економічній безпеці.

Відтак ефективність використання боргових ресурсів та рівень боргової стійкості держави безпосередньо впливають на здатність економіки до структурної трансформації, що обумовлює необхідність розробки комплексної інтегрованої оцінки боргу в умовах глобальних викликів.

Метою роботи є розробка та апробація індексу боргової стійкості як аналітичного інструменту планування інвестиційних стратегій держави в умовах глобальних викликів, що передбачає формування концептуальних засад інтегрованої оцінки боргового навантаження, обґрунтування структури Композитного індексу боргової стійкості (КІБС) та визначення його можливостей у підтримці прийняття стратегічних рішень у сфері державної інвестиційної політики в умовах економічної нестабільності та воєнних ризиків.

ISSN 3041-1793 Online

Викладення основного матеріалу дослідження. У сучасній науковій літературі питання боргової стійкості держави та її впливу на економічний розвиток розглядаються в межах досліджень макрофінансової стабільності та економічної безпеки. Зокрема, у матеріалах МВФ (International Monetary Fund, 2022/2023 [5; 6]) зазначається, що боргова стійкість визначається здатністю держави своєчасно та в повному обсязі обслуговувати свої боргові зобов'язання без необхідності суттєвого коригування економічної політики та без загрози макроекономічній стабільності. Подібний підхід підтримується експертами World Bank, 2023 [7]), відповідно, боргова стійкість розглядається як ключова передумова макрофінансової стабільності, що забезпечує здатність економіки підтримувати зростання та знижувати ризики боргових криз через оцінку боргового навантаження і вразливості до шоків. Таким чином, боргова стійкість поєднує фіскальну платоспроможність, макроекономічну стабільність і потенціал розвитку економіки. Важливою особливістю цього підходу є врахування індивідуальної «боргової спроможності» країни, що залежить від макроекономічних умов, інституційної якості та політики управління боргом.

З метою узагальнення теоретичних підходів до трактування боргової стійкості держави та обґрунтування необхідності формування інтегрованого інструментарію її оцінки доцільно систематизувати основні підходи до визначення цієї категорії (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до дефініції боргова стійкість

Підхід	***Сутність підходу***	***Ключові характеристики***	***Обмеження***
Класичний (фіскальна стійкість)	Боргова стійкість визначається як здатність держави забезпечувати довгострокову збалансованість бюджету та виконання боргових зобов'язань без різких коригувань фіскальної політики	Орієнтація на бюджетний баланс, дефіцит, рівень державного боргу	Недостатньо враховує вплив економічного зростання та структури боргу
Макрофінансовий	Розглядає боргову стійкість як результат взаємодії державного боргу, темпів економічного зростання, процентних ставок і макроекономічних умов	Використання показників: $r > g$, аналіз динаміки боргу до ВВП, чутливість до макрошоків	Обмежена увага до інституційних і поведінкових факторів

ISSN 3041-1793 Online

Підхід	***Сутність підходу***	***Ключові характеристики***	***Обмеження***
Інституційний	Боргова стійкість визначається якістю державного управління, ефективністю інституцій та здатністю забезпечувати прозоре і результативне використання боргових ресурсів	Роль управління, антикорупційних механізмів, фіскальної дисципліни	Складність формалізації та кількісного вимірювання
Інвестиційно-орієнтований	Боргова стійкість оцінюється через здатність боргового фінансування стимулювати економічне зростання шляхом інвестицій у продуктивні сектори	Орієнтація на ефективність використання боргу, інфраструктурні та інноваційні інвестиції	Високі ризики неефективного розподілу ресурсів та “боргових пасток”
Інтегрований (сучасний)	Передбачає комплексну оцінку боргової стійкості з урахуванням фінансових, макроекономічних, інституційних та інноваційних факторів	Багатовимірний аналіз, використання сценаріїв, стрес-тестування, композитні індекси	Висока складність моделювання та залежність від якості даних

Джерело: сформовано на основі [1-8]

Як свідчать наведені підходи, еволюція наукових поглядів на сутність боргової стійкості характеризується переходом від вузькофіскального трактування до комплексного розуміння, що враховує макроекономічні, інституційні та інвестиційні аспекти. Це обумовлює доцільність застосування інтегрованого індексу боргової стійкості як аналітичного інструменту, який дозволяє не лише оцінити поточний стан боргового навантаження, а й визначити можливості реалізації ефективних інвестиційних стратегій держави в умовах глобальних викликів.

ISSN 3041-1793 Online

Сучасні дослідження також акцентують увагу на необхідності доповнення традиційних підходів новими інструментами аналізу, зокрема композитними індексами, що дозволяють враховувати багатовимірний характер боргових процесів [5-7]. Боргова стійкість держави має складний і неоднозначний взаємозв'язок із економічним зростанням та інвестиційною активністю. З одного боку, державні запозичення виступають важливим джерелом фінансування інвестиційних проєктів, розвитку інфраструктури та стимулювання економічної активності. З іншого боку, надмірне боргове навантаження може обмежувати інвестиційні можливості через зростання витрат на обслуговування боргу та витіснення приватних інвестицій.

Отже, боргова стійкість держави є однією з ключових характеристик макрофінансової стабільності та визначає здатність уряду забезпечувати виконання своїх боргових зобов'язань без виникнення дефолту або необхідності застосування надзвичайних фінансових заходів.

Згідно з підходами МВФ, економічне зростання є ключовим фактором забезпечення боргової стійкості, оскільки підвищення темпів зростання ВВП покращує динаміку боргових показників і знижує відносне боргове навантаження. Водночас низькі темпи економічного зростання або макроекономічні шоки можуть призводити до погіршення боргової позиції держави.

Інвестиційна активність виступає як канал трансмісії між боргом і економічним зростанням. Ефективне використання позикових ресурсів для фінансування продуктивних інвестицій сприяє розширенню виробничого потенціалу економіки, зростанню доходів бюджету та підвищенню боргової стійкості. Натомість неефективне використання запозичень або їх спрямування на споживчі витрати може призводити до накопичення боргових ризиків.

Отже, взаємозв'язок між борговою стійкістю, економічним зростанням та інвестиційною активністю має системний характер і визначається якістю економічної політики, ефективністю інституцій та структурою використання залучених ресурсів. У сучасних умовах глобальних викликів особливого значення набуває інтегрований підхід до оцінки боргової стійкості, який враховує не лише макроекономічні параметри, але й інноваційно-інвестиційний потенціал економіки.

Узагальнення існуючих теоретичних підходів до визначення боргової стійкості дозволяє зробити висновок про їхню обмеженість у контексті сучасних глобальних викликів.

Традиційні методики, зокрема підходи МВФ та СБ базуються переважно на макроекономічних індикаторах і сценарному аналізі, що не повною мірою враховує структурні трансформації економіки, інституційні ризики та специфічні шоки, зокрема воєнного характеру.

ISSN 3041-1793 Online

У сучасних умовах боргова стійкість повинна розглядатися не лише як здатність держави обслуговувати борг, але і як її спроможність забезпечувати довгострокове економічне зростання та підтримувати інвестиційну активність. Це обумовлює необхідність переходу від вузько фінансового до інтегрованого підходу, що поєднує макроекономічні, фінансові, інституційні та інноваційні параметри.

Економічний зміст боргової стійкості проявляється через систему взаємопов'язаних показників, серед яких ключове значення мають співвідношення боргу до ВВП, витрат на обслуговування боргу до доходів бюджету, а також здатність економіки генерувати достатні доходи для його погашення. Водночас сучасні дослідження підкреслюють, що оцінка боргової стійкості повинна враховувати не лише кількісні параметри, але й якісні характеристики, такі як ефективність управління боргом, інституційна спроможність та структура запозичень.

З огляду на це, доцільним є формування інтегрованої системи оцінювання боргової стійкості, яка враховує класичні показники боргового навантаження, індикатори фінансової безпеки, інституційні та ризикові фактори, інвестиційно-інноваційний потенціал економіки.

З метою подолання зазначених обмежень запропоновано композитний індекс боргової стійкості (КІБС), який є інтегральним показником, що поєднує традиційні макроекономічні індикатори з додатковими параметрами, релевантними для умов підвищеної невизначеності. Концептуально КІБС базується на ідеї багатовимірної оцінки боргової стійкості, відповідно до якої фінансова стабільність держави визначається не лише обсягом боргу, але й структурою економіки, рівнем залежності від зовнішнього фінансування, здатністю генерувати інвестиційні ресурси та стійкістю до кризових шоків.

У сучасних умовах високої боргової вразливості та обмеженого доступу до традиційних джерел фінансування особливої актуальності набуває використання інноваційних інструментів управління зовнішньою заборгованістю. Практика свідчить, що поряд із класичними формами запозичень (суверенні облігації, кредити міжнародних фінансових організацій, міждержавні позики) дедалі більшого поширення набувають альтернативні фінансові інструменти, зокрема зелені облігації, соціальні бонди, інструменти з умовними зобов'язаннями (GDP-linked bonds) та гібридні механізми фінансування, що враховують кліматичні та соціально-економічні ризики [9].

В умовах воєнного стану проблема боргової стійкості набуває системного характеру, оскільки поєднує фінансові, інституційні та безпекові аспекти. Воєнно-економічні шоки суттєво обмежують доступ до ринків капіталу, підвищують залежність від зовнішньої допомоги та актуалізують необхідність застосування гнучких механізмів управління боргом, включаючи реструктуризацію зобов'язань. Для України, яка одночасно функціонує в умовах воєнної

ISSN 3041-1793 Online

економіки та потребує значних ресурсів для відновлення, такі підходи відіграють визначальну роль у формуванні стійкої боргової стратегії.

З огляду на це, традиційні підходи до оцінки боргової стійкості, зокрема методологія Debt Sustainability Framework, розроблена міжнародними фінансовими інституціями, потребують суттєвої адаптації до умов підвищеної невизначеності та екстремальних ризиків. У зв'язку з цим доцільним є розширення аналітичного інструментарію шляхом інтеграції додаткових показників фінансової безпеки, інституційної спроможності та воєнних ризиків.

Систематизацію ключових напрямів адаптації підходів до оцінки боргової стійкості в умовах воєнного стану представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Концептуальні засади оптимізації боргової стійкості в умовах воєнного стану

Напрям адаптації засад	Ключовий елемент оптимізації	Адаптований критерій / Метрика	Обґрунтування
I. Перегляд фіскальних метрик	Адаптація боргового навантаження до нових реалій доходів та витрат	Обслуговування боргу / Державний бюджет (без оборонних витрат)	Оцінка здатності фінансувати борг, не підриваючи критичні соціальні та оборонні функції
II. Врахування зовнішньої допомоги	Диференціація джерел фінансування	Поточна вартість боргу / Очікувана зовнішня допомога та репарації	Зниження боргового навантаження за рахунок грантів та пільгового фінансування; оцінка потенціалу репарацій
III. Специфічне стрес-тестування	Моделювання екстремальних воєнних ризиків	Сценарій «Тривалої війни» (повне блокування експорту, руйнування інфраструктури)	Перевірка стійкості до шоків, які не передбачені стандартною методикою DSF
IV. Оцінка платоспроможності	Короткострокова ліквідність	Зовнішній борг / Міжнародні резерви та пільгове фінансування (у короткостроковій перспективі)	Оцінка миттєвої здатності здійснювати платежі в умовах обмеженого доступу до ринків капіталу
V. Інституційний фактор	Нефінансові ризики	Індекс прозорості використання допомоги (антикорупційний чинник)	Оцінка здатності забезпечити довіру донорів та ефективно використовувати кошти відновлення

ISSN 3041-1793 Online

Напрям адаптації засад	Ключовий елемент оптимізації	Адаптований критерій / Метрика	Обґрунтування
VI. Динаміка капіталу	Довгострокова стійкість потенціалу	Втрати людського капіталу (міграція, мобілізація) / Прогнозований ВВП	Врахування довгострокового впливу на виробничий потенціал та базу оподаткування

Джерело: розробка авторів на основі [5-8]

У контексті безпрецедентних викликів, спричинених повномасштабною військовою агресією, концептуалізація та методична адаптація оцінки боргової стійкості держави набуває критичного значення як для забезпечення макрофінансової стабільності, так і для формування стійкої траєкторії післявоєнного відновлення, що зумовлює необхідність ґрунтовного аналізу теоретичних засад даного процесу.

Методично композитний індекс боргової стійкості (КІБС) розраховується на основі агрегування нормалізованих показників (у діапазоні 0–1) із застосуванням вагових коефіцієнтів та урахуванням як позитивного, так і негативного впливу окремих індикаторів. Особливістю запропонованого підходу є включення змінних, що відображають специфіку воєнного стану та посткризового відновлення, які відсутні у класичних моделях оцінки боргової стійкості.

В умовах воєнної агресії традиційні макроекономічні індикатори є недостатньо репрезентативними через вплив екстремальних фіскальних і економічних шоків. Це зумовлює необхідність інтеграції додаткових показників фінансової безпеки, які враховують специфічні ризики, зокрема ймовірність дефолту внаслідок форс-мажорних обставин, пов'язаних із військовими діями, руйнуванням інфраструктури та обмеженням доступу до фінансових ресурсів.

КІБС формується як зважена сума нормалізованих індикаторів, що поєднують традиційні макроекономічні показники боргової стійкості та індикатори фінансової безпеки у кризових умовах. До складу індексу включено: відношення боргу до ВВП (DGDP), зовнішнього боргу до експорту (DX), обслуговування боргу до доходів бюджету (DSR), витрати на відновлення економіки (RER), залежність від зовнішньої допомоги (AD), військові витрати (MW), співвідношення валютних резервів до зовнішнього боргу (ELR) та ризик дефолту (MDR).

Розрахунок інтегрованого індексу КІБС здійснюється за формулою 1.

$$КІБС = w_1 \times D^*_{GDP} + w_2 \times D^*_X + w3 \times DSR^* + w_4 \times RER^* + w_5 \times AD^* + w_6 \times MW^* - w_7 \times ELR + w_8 \times MDR^*, \quad (1)$$

де: X^* — нормалізоване значення показника (у межах 0–1, де 1 відповідає максимальному рівню ризику або навантаження);

ISSN 3041-1793 Online

w_i — вагові коефіцієнти ($\sum w_i=1$), що відображають пріоритетність кожного показника.

Негативний знак перед показником ELR відображає його стабілізуючий вплив на боргову стійкість.

Для забезпечення порівнянності показників використовується процедура нормалізації (формула 2).

$$X^* = \frac{X - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}, \quad (2)$$

де: X — фактичне значення показника;

X_{min} ; X_{max} — відповідно мінімальне та максимальне значення індикатора.

Таким чином, запропонований підхід забезпечує багатовимірну оцінку боргової стійкості, поєднуючи класичні макроекономічні параметри з індикаторами фінансової безпеки та воєнних ризиків, що створює аналітичне підґрунтя для прийняття обґрунтованих рішень у сфері боргової та інвестиційної політики.

Далі наведено орієнтовну систему вагових коефіцієнтів КІБС (табл. 3).

Таблиця 3

Пропоновані ваги КІБС

Показник	Вага w_i	Пояснення
DGDP	0.15	Рівень боргового навантаження на економіку
DX	0.10	Здатність обслуговувати зовнішній борг у валюті
DSR	0.15	Фіскальне навантаження на бюджет
RER	0.15	Потреба у фінансуванні відновлення
AD	0.10	Залежність від зовнішньої допомоги
MW	0.10	Вплив воєнних витрат на економіку плив воєнного навантаження на фіскальну стійкість
ELR	0.15	Рівень покриття боргу валютними резервами
MDR	0.10	Ризик дефолту внаслідок воєнних факторів

Джерело: розробка авторів

З урахуванням визначених вагових коефіцієнтів сформовано підхід до інтерпретації значень композитного індексу боргової стійкості в умовах воєнного стану (табл. 4).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 4

Інтерпретація КІБС

Значення КІБС	Рівень боргової стійкості	Інтерпретація
0 – 0,3	Висока	Держава зберігає здатність обслуговувати борг навіть за умов значних шоків
0,3 – 0,5	Помірна	Потребує часткової зовнішньої підтримки та коригування боргової політики
0,5 – 0,7	Низька	Високий ризик боргової нестійкості
0,7 – 1,0	Критична	Боргова криза, необхідність термінової реструктуризації боргу

Джерело: розробка авторів

З метою емпіричної апробації методики розрахунку КІБС систематизовано вихідні макроекономічні та фінансові показники України за 2022–2025 рр. (табл. 5).

Таблиця 5

Вихідні дані для розрахунку композитного індексу боргової стійкості (КІБС) для України у 2022–2025 рр.

Показник / Рік	2022	2023	2024	2025 (оцінка)
Державний борг / ВВП	0.78	0.85	0.85	0.90
Воєнні витрати (% ВВП)	0.26	0.30	0.26	0.26
Залежність від допомоги	0.62	0.58	0.60	0.65
Резерви/борг	0.35	0.37	0.39	0.40
MDR	0.50	0.50	0.50	0.50

Джерело: розрахунок авторів

У таблиці 5 наведено динаміку основних показників, що використовуються для розрахунку композитного індексу боргової стійкості України за період 2022–2025 рр. на основі відкритих джерел та публічних оцінок. Представлені дані мають ілюстративний характер і спрямовані на демонстрацію можливостей застосування запропонованої методики.

Сформований масив показників дозволяє простежити динаміку ключових макрофінансових параметрів в умовах воєнного стану та оцінити їхній вплив на загальний рівень боргової стійкості. Водночас слід зазначити, що наведені розрахунки не є офіційною статистичною оцінкою та потребують подальшої верифікації у разі використання для практичних управлінських рішень.

ISSN 3041-1793 Online

Результати розрахунків за 2022–2025 рр. щодо КІБС України відображено у табл. 6.

Таблиця 6

Композитний індекс боргової стійкості України, 2022–2025 роки

Рік	Борг/ВВП	Військові витрати (% ВВП)	Залежність від грантів	Резерви / зовнішній борг)	Ризик військового дефолту	КІБС
2022	0.78	0.32	0.62	0.35	0.5	0.22
2023	0.85	0.30	0.58	0.37	0.5	0.21
2024	0.85	0.26	0.60	0.39	0.5	0.20
2025	0.90	0.26	0.65	0.40	0.5	0.21

Джерело: розраховано і сформовано авторами на основі відкритих джерел [10]

Представлені результати дозволяють ідентифікувати загальні тенденції змін боргового навантаження та можуть слугувати основою для подальших сценарних і прогнозних досліджень.

Отримані результати свідчать, що у 2022–2025 рр. Україна зберігає відносно високий рівень боргової стійкості відповідно до запропонованої шкали інтерпретації КІБС. Значення індексу перебуває у межах 0,20–0,22, що відповідає зоні високої стійкості, однак така стабільність значною мірою забезпечується зовнішньою фінансовою підтримкою та достатнім рівнем міжнародних резервів. Водночас зростання боргового навантаження, високі військові витрати та залежність від грантового фінансування формують потенційні довгострокові ризики, що потребує подальшого вдосконалення боргової політики та орієнтації на стимулювання інвестиційного зростання.

Таким чином, використання композитного індексу боргової стійкості забезпечує інтеграцію класичних макроекономічних показників із специфічними фінансовими та воєнними ризиками, що підвищує точність оцінки боргового стану держави в умовах підвищеної невизначеності. Отримані результати свідчать про відносно прийнятний рівень боргової стійкості України у 2024–2025 рр., що підтримується зовнішнім фінансуванням і макрофінансовою стабілізацією.

Перевагами запропонованого підходу є можливість комплексної оцінки боргової стійкості, кількісного вимірювання ризиків та обґрунтування пріоритетів державної боргової політики, зокрема щодо реструктуризації зобов'язань, залучення грантового фінансування та оптимізації структури боргу. Водночас окремі індикатори, зокрема показник ризику дефолту, мають

ISSN 3041-1793 Online
оціночний характер, що обумовлює необхідність їх подальшої формалізації, зокрема через використання міжнародних рейтингів або інтегрованих індексів ризику.

Серед обмежень КІБС слід відзначити неврахування окремих макрофінансових факторів, таких як інфляційні процеси, валютні коливання, структура боргу, строки погашення, бюджетний дефіцит та потенційні зміни обсягів міжнародної допомоги. Це визначає напрями подальших досліджень у частині розширення системи індикаторів та підвищення точності оцінювання.

Отже, композитний індекс боргової стійкості може бути ефективно застосований для оцінки боргового стану України з урахуванням специфіки воєнного періоду та слугувати аналітичною основою для формування рішень у сфері боргової політики, бюджетного планування та інвестиційної політики.

Запропонована модель характеризується такими ключовими відмінностями від традиційних підходів:

- інтеграція макроекономічних та безпекових індикаторів, що дозволяє враховувати воєнні та інституційні ризики;
- врахування інвестиційної складової, що дає змогу оцінити вплив боргової політики на інвестиційну активність;
- адаптивність до кризових умов, що передбачає можливість модифікації індикаторів залежно від типу шоків;
- комплексний характер оцінки, який поєднує кількісні та якісні параметри.

У сучасних умовах глобальної економічної нестабільності та зростання боргового навантаження актуалізується потреба в удосконаленні інструментарію оцінки боргової стійкості з урахуванням її впливу на інвестиційні процеси. Запропонований інтегрований індекс боргової стійкості (КІБС) має значний прикладний потенціал і може використовуватися як універсальний аналітичний інструмент у системі державної економічної політики.

КІБС доцільно інтегрувати у систему макрофінансового моніторингу як комплексний індикатор боргового навантаження, що дозволяє своєчасно ідентифікувати ризики фінансової нестабільності та підвищити обґрунтованість управлінських рішень у сфері державних фінансів.

Важливим напрямом є також його використання у формуванні інвестиційних стратегій, зокрема для визначення гранично допустимого рівня боргового фінансування, оцінки ефективності використання ресурсів та забезпечення збалансованості між борговим навантаженням і інвестиційною активністю.

Інтеграція КІБС у систему середньострокового бюджетного планування сприятиме узгодженню фіскальної та інвестиційної політики, а також врахуванню боргових ризиків при розподілі державних ресурсів. Водночас застосування індексу у сценарному аналізі та стрес-тестуванні дозволяє

ISSN 3041-1793 Online

моделювати різні макроекономічні сценарії, включаючи кризові та воєнні, і оцінювати їх вплив на боргову стійкість та інвестиційний потенціал держави.

КІБС може бути використаний і для обґрунтування стратегічних інвестиційних пріоритетів на основі оцінки взаємозв'язку між борговою стійкістю та економічним розвитком, зокрема у таких сферах, як інфраструктура, енергетика, цифровізація та інноваційні галузі. Його інтеграція у систему оцінки економічної безпеки розширює можливості моніторингу макрофінансових ризиків і підвищує ефективність державного регулювання.

Важливим є також використання КІБС як інформаційного сигналу для міжнародних фінансових ринків, що сприятиме підвищенню прозорості боргової політики, зміцненню довіри інвесторів та зниженню вартості залучення фінансових ресурсів.

Перспективним напрямом є цифровізація процесу розрахунку індексу через впровадження автоматизованих аналітичних платформ, що забезпечить оперативність, точність оцінок і підвищить ефективність прийняття рішень. Особливої актуальності набуває адаптація КІБС до умов воєнного стану шляхом врахування специфічних факторів, зокрема військових витрат, обсягів зовнішньої допомоги та ризиків форс-мажорних подій.

Таким чином, впровадження КІБС у практику державного управління створює передумови для підвищення ефективності боргової та інвестиційної політики, забезпечення макрофінансової стабільності та формування стійкої основи інноваційно-інвестиційного розвитку в умовах глобальних викликів.

Висновки та пропозиції. В умовах воєнного стану боргова стійкість держави визначається рівнем її фінансової спроможності, обсягом зовнішньої підтримки та здатністю адаптувати боргову політику до стратегічних викликів. Оцінка боргової стійкості повинна здійснюватися за інтегрованим підходом, що поєднує традиційні макроекономічні показники з індикаторами фінансової безпеки та специфічними воєнними ризиками. Такий підхід реалізовано через розробку Композитного індексу боргової стійкості в умовах воєнного стану (КІБС), який забезпечує комплексну і адаптивну оцінку боргового навантаження. Обґрунтовано необхідність переходу до інтегрованого підходу оцінки боргової стійкості держави в умовах глобальних викликів. Встановлено обмеженість традиційних методик, що не враховують комплексний вплив кризових і воєнних факторів. Запропоновано композитний індекс боргової стійкості (КІБС), який поєднує макроекономічні показники з індикаторами фінансової безпеки та інвестиційних ризиків. Доведено, що застосування КІБС дозволяє більш точно оцінювати боргове навантаження та його вплив на інвестиційну активність. Обґрунтовано можливість використання індексу для формування ефективних інноваційно-інвестиційних стратегій держави. Визначено, що інтеграція боргової та інвестиційної політики є ключовою умовою забезпечення економічної стійкості. Практична значущість

ISSN 3041-1793 Online

дослідження полягає у можливості застосування КІБС у системі макрофінансового моніторингу та бюджетного планування. Запропонований підхід сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень та адаптивності інвестиційної політики. Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням методики індексу та її цифровізацією.

Література:

1. Reinhart, C. M., Rogoff, K. S. Growth in a time of debt. American Economic Review, 2010. 100(2), 573–578. https://doi.org/10.1257/aer.100.2.573

2. Aghion, P., Antonin, C., Bunel, S. The power of creative destruction: Economic upheaval and the wealth of nations: Belkap Press, Cambridge (Mass.) 2021. 400 pp.

3. Panizza, U. (2018). Domestic and External Public Debt. DOMESTIC AND EXTERNAL PUBLIC DEBT IN DEVELOPING COUNTRIES. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) URL: https://unctad.org/system/files/official-document/osgdp20083_en.pdf (дата звернення 23.03.2026).

4. Уракін М. Інституційні механізми забезпечення боргової стійкості України та захист від фіскального лобізму. *Проблеми сучасних трансформацій Серія економіка та управління.* DOI:10.54929/2786-5738-2025-22-03-03. 2025. № 22. Електронний ресурс. URL : https://surl.lu/itxetr (дата звернення: 15.03.2026).

5. International Monetary Fund. Staff Guidance Note on the Sovereign Risk and Debt Sustainability Framework for Market Access Countries. Washington, DC: IMF. 2022. Issue: 039. 135 p.

6. International Monetary Fund. *Debt Sustainability Framework for Low-Income Countries*. 2023.

7. World Bank. *Debt Sustainability Framework (DSF)*. 2023. URL: https://www.worldbank.org/en/programs/debt-toolkit/dsf (дата звернення: 25.03.2026).

8. Organisation for Economic Co-operation and Development. *Sovereign borrowing outlook 2020*. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/dcfc41d4-en

9. World Bank. Making the Market Access Countries' Debt Sustainability Framework Relevant for Emerging Markets. 2024. URL: https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/684ab089-cd29-4ba5-ac53-12e03dd9ffa9/content (дата звернення: 05.04.2026).

10. Державний зовнішній борг України [Електронний ресурс] / MinFin Index. URL : https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/ (дата звернення: 21.04.2026).

References:

1. Reinhart, C.M., & Rogoff, K.S. (2010). Growth in a time of debt. *American Economic Review*, 100(2), 573–578. Retrieved from https://doi.org/10.1257/aer.100.2.573

2. Aghion, P., Antonin, C., & Bunel, S. (2021). *The power of creative destruction: Economic upheaval and the wealth of nations*. Cambridge (Mass.): Belknap Press.

3. Panizza, U. (2018). Domestic and external public debt. In *Domestic and External Public Debt in Developing Countries*. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/osgdp20083_en.pdf

4. Urakin, M. (2025). Instytutsiini mekhanizmy zabezpechennia borhovoi stiikosti Ukrainy ta zakhyst vid fiskalnoho lobizmu [Institutional mechanisms for ensuring Ukraine's debt sustainability and protection against fiscal lobbying]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia:*

ISSN 3041-1793 Online
ekonomika ta upravlinnia – Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management, 22. Retrieved from https://surl.lu/itxetr [in Ukrainian].

5. International Monetary Fund. (2022). *Staff Guidance Note on the Sovereign Risk and Debt Sustainability Framework for Market Access Countries* (Issue 039). Washington, DC: IMF.

6. International Monetary Fund. (2023). *Debt Sustainability Framework for Low-Income Countries*.

7. World Bank. (2023). *Debt Sustainability Framework (DSF)*. Retrieved from https://www.worldbank.org/en/programs/debt-toolkit/dsf

8. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). *Sovereign borrowing outlook 2020*. Paris: OECD Publishing. Retrieved from https://doi.org/10.1787/dcfc41d4-en

9. World Bank. (2024). *Making the Market Access Countries' Debt Sustainability Framework Relevant for Emerging Markets*. Retrieved from https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/684ab089-cd29-4ba5-ac53-12e03dd9ffa9/content

10. MinFin Index. (n.d.). *Derzhavnyi zovnishniy borh Ukrainy [State external debt of Ukraine]*. Retrieved April 21, 2026. Retrieved from https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/ [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 336.02:330.34
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1792-1803

Поковба Дмитро Васильович аспірант, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, https://orcid.org/0000-0002-7186-5461

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ АДАПТАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ДО КРИЗОВИХ УМОВ ВІЙНИ

Анотація. Україна є країною з найбільшою площею родючих земель на європейському континенті. Закономірно, що аграрний сектор завжди був вагомою складовою економічного розвитку нашої країни й потужним фундаментом її продовольчої безпеки. В умовах, коли національна безпека країни піддається нищівному впливу з боку агресора, вкрай важливо підтримувати всі інші складові на належному рівні. Податкова система здавна вважається дієвим інструментом стимулювання розвитку суб'єктів господарювання. Відтак, в умовах війни саме вона стає засобом підтримки всіх суб'єктів економіки країни, які цього потребують, зокрема й сільськогосподарських товаровиробників. Дослідження сфокусоване на вивченні напрямків реформування діючої до війни системи оподаткування у напрямку до підтримки життєздатності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників у воєнний час. У дослідженні обґрунтовано внесок аграрного сектору в загальний економічний розвиток держави. Розглянуто особливості його функціонування в Україні, пов'язані зі співіснуванням великого індустріального бізнесу та сімейних фермерських господарств. Систематизовано ключові вектори вразливості вітчизняного аграрного сектору. Виокремлено заходи, які вживались урядом України в перші місяці війни для підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Для повноти розуміння системи оподаткування сільськогосподарських підприємств проведено її схематичне представлення. Проаналізовано тенденції зміни уступок та послаблень податкового законодавства для підприємств аграрного сектору у 2022-2023 роках. Визначено особливості звільнення платників від сплати земельного податку. Згруповано та детально розглянуто порядок звільнення сільськогосподарських товаровиробників від нарахування та сплати єдиного внеску 4 групи. У рамках дослідження вперше комплексно проаналізовано зміни до системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників в умовах війни, визначено позитивні та негативні аспекти запровадження таких змін.

ISSN 3041-1793 Online

Переважна більшість податкових послаблень, введених в Україні за роки війни, торкнулись сільськогосподарських товаровиробників, які провадили свою діяльність на територіях безпосереднього ведення бойових дій та у зоні максимального наближення до них. При цьому на другий план відходять проблеми сільськогосподарських підприємств, які працюють в тилових регіонах. Саме тому, для підтримання достатнього рівня промислової безпеки країни на фоні наявних складнощів з експортом продукції, дефіцитом кваліфікованих трудових ресурсів, зниженням рентабельності діяльності сільськогосподарських товаровиробників, система оподаткування потребує запровадження подальших змін із розширенням спектра дії послаблюючих чинників, що формує собою вектор подальших розвідок у напрямку дослідження.

Ключові слова: податкова система, податок на прибуток підприємств, єдиний податок, податок на землю, консервація, забруднення вибухонебезпечними предметами, пільги, звільнення від оподаткування, аграрний сектор, індустріальний аграрний бізнес, сімейні фермерські господарства.

Pokovba Dmytro PhD student, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0002-7186-5461

DEVELOPMENT OF THE TAXATION SYSTEM FOR AGRICULTURAL PRODUCERS AS A TOOL FOR ADAPTING UKRAINE'S ECONOMY TO THE CRISIS CONDITIONS OF WAR

Abstract. Ukraine is the country with the largest area of fertile land on the European continent. It is natural that the agricultural sector has always been an important component of the economic development of our country and a powerful foundation of its food security. In conditions when the national security of the country is exposed to devastating influence from the aggressor, it is extremely important to maintain all other components at the appropriate level. The tax system has long been considered an effective tool for stimulating the development of economic entities. Therefore, in the conditions of war, it becomes a means of supporting all subjects of the country's economy that need it, including agricultural producers. The study is focused on the study of directions for reforming the taxation system operating before the war in the direction of maintaining the viability of domestic agricultural producers in wartime. The study substantiates the contribution of the agricultural sector to the overall economic development of the state. The peculiarities of its functioning in Ukraine, related to the coexistence of large industrial business and family farms, are considered. The key vectors of vulnerability of the domestic agricultural sector are systematized. The measures taken by the government of Ukraine in the first months of the war to support

ISSN 3041-1793 Online
agricultural producers are highlighted. For the completeness of the understanding of the system of taxation of agricultural enterprises, its schematic presentation was carried out. The trends of changes in concessions and relaxations of tax legislation for enterprises of the agricultural sector in 2022-2023 have been analyzed. The specifics of exempting payers from paying land tax have been determined. The procedure for exempting agricultural producers from the calculation and payment of the single contribution of the 4th group has been grouped and considered in detail. Within the framework of the study, for the first time, changes to the system of taxation of agricultural commodity producers in the conditions of war were comprehensively analyzed, positive and negative aspects of the introduction of such changes were determined. The vast majority of tax reductions introduced in Ukraine during the war years affected agricultural producers who conducted their activities in the territories of direct hostilities and in the zone of maximum proximity to them. At the same time, the problems of agricultural enterprises operating in the rear regions are relegated to the background. That is why, in order to maintain a sufficient level of the country's industrial security against the background of existing difficulties with the export of products, a shortage of qualified labor resources, a decrease in the profitability of the activities of agricultural producers, the taxation system needs the introduction of further changes with the expansion of the spectrum of mitigating factors, which forms a vector of further investigations in the direction research.

Keywords: agricultural sector, industrial agrarian business, family farms, corporate income tax, single tax, land tax, conservation, pollution by explosive objects, benefits, exemption from taxation

Постановка проблеми. Сільське господарство вважається однією із найбільш пріоритетних сфер економіки України. За рахунок нього забезпечується продовольством більша частина населення країни. У довоєнний період значна частина державних коштів та іноземних інвестицій витрачалась на реформи та програми підтримки розвитку сільського господарства. Унікальні родючі землі, сприятливі кліматичні умови та наявність інвестицій не лише забезпечували постійне зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а й утворення її надлишку, який надалі експортувався до Азії, Африки та Близького Сходу. З іншого боку під впливом зазначених тенденцій у вітчизняному аграрному бізнесу сформувались значні диспропорції: великий аграрний бізнес конкурує з фермерськими господарствами та господарствами сімейного типу.

Російське повномасштабне вторгнення завдало аграрному сектору великі руйнування та створило складні проблеми. З іншого боку, війна не призупинила, а поглибила і так гостру боротьбу за ресурси та підтримку держави між великим аграрним бізнесом та малими фермерськими

ISSN 3041-1793 Online

господарствами [1]. Це критично актуалізує питання майбутнього вітчизняного сільського господарства.

Відтак, для підтримки сільськогосподарських товаровиробників під час повномасштабної війни українським урядом та міжнародними партнерами вживались різноманітні заходи. Для прикладу такими заходами були: зниження деяких податків, тарифів, квот, розвиток нових складських потужностей та наземних маршрутів експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції тощо. На фоні цього, виникає необхідність оцінки та аналізу ключових аспектів перетворення системи оподаткування сільськогосподарської галузі, а також визначення ефективності таких перетворень в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи той факт, що аграрна галузь є основою продовольчої безпеки у всьому світі, дослідження умов забезпечення її ефективного функціонування було фокусом дослідження багатьох науковців. Зокрема, Бетлій М. та Бородіна О. досліджували особливості функціонування аграрного сектору України на шляху до євроінтеграції. Андрійчук В. вивчав особливості організації економіки підприємств агропродовольчого комплексу, а Валентинов В. розглядав ключові аспекти регулювання міжгалузевих відносин в системі аграрної політики. Пасхавер Б. досліджував виклики й шляхи розвитку агропродовольчого комплексу. Крім того, вагомий вклад у розкриття тематики дослідження був здійснений такими науковцями як Русан В., Заболотна Н., Свідинська В., Шестаковська Т., Маркова Є., Добрунік Т., Радова О., Горохівець А. та ін.. Проте, не применшуючи вклад зазначених авторів, аналіз наукових здобутків періоду війни показує, що у науковій літературі відсутні ґрунтовні дослідження в частині конкретизації особливостей системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників в Україні за весь період війни.

Метою статті є аналіз заходів з адаптації системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників до умов воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. За рахунок аграрного сектору формується близько 20% вітчизняного валового внутрішнього продукту [2]. У довоєнний період темпи зростання сільського господарства займали лідируючи позиції з-поміж інших секторів української економіки. Щорічний приріст коливався від 5 до 6%, частка у ВВП складала близько 11%, і до 2021 галуззю забезпечувалось 17% робочих місць.

Попри таку вражаючу статистику сільськогосподарської галузі характеризувалась наявністю багаторічної напруженості через співіснування великого індустріального аграрного бізнесу і сімейних фермерських господарств. Так у процентному співвідношенні першими контролюється 53,9% орних земель і забезпечується орієнтовно 55% внутрішнього валового сільськогосподарського виробництва. Вони спеціалізуються на виробництві та експорті зернових, а також олійних культур.

ISSN 3041-1793 Online

Другими – забезпечується 45% сільськогосподарської продукції. Малі фермерські господарства обробляють 45,5% землі, спеціалізуються на вирощуванні картоплі, овочів та фруктів, зернових, виробництві молочної та м'ясної продукції для особистого споживання та реалізації на ринку всередині країни [1].

Попри вкрай важливу функцію, яку виконують дрібні фермерські господарства у вітчизняній аграрній галузі, зокрема для забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки, вітчизняні політики часто ігнорували їх інтереси надаючи перевагу великому бізнесу, як основному важелю економічного розвитку.

Так, у довоєнний час, багато програм розвитку сільського господарства юридично націлювались на підтримку різних виробників продуктів харчування, проте фактично основну вигоду отримували великі аграрні компанії. Таким чином, вони отримують 2/3 всіх державних сільськогосподарських субсидій, і як результат монополізують індустріальний ланцюг постачання агропродовольчої продукції.

Враховуючи складність аграрного сектору України, розуміємо, що функціонування ефективної сільськогосподарської галузі передбачає впровадження різнопланової державної підтримки у фіскальній сфері, у тому числі й існування певних послаблень та стимулів у системі оподаткування. Проте, розвиток економічних відносин України до 2022 року у напрямі до зближення з Європейським Союзом зумовлював поступове приведення норм податкового законодавства до європейських вимог. Однією із таких вимог було зниження та зміна структури підтримки сільськогосподарських товаровиробників у сфері оподаткування.

У даному напрямку на подальший розвиток аграрного сектору найбільше впливали такі зміни системи оподаткування, як зростання ставок єдиного податку для IV групи та скасування спеціального режиму оподаткування ПДВ для сільгоспвиробників [3].

Відтак, виникнення додаткових витрат, пов'язаних зі зростанням розмірів податкових зобов'язань зумовили значне зниження рентабельності сільськогосподарської діяльності.

Водночас чинна модель розвитку сільськогосподарського сектору і так була надзвичайно вразливою, що особливо гостро проявилось під час повномасштабного вторгнення Російської федерації. Основними векторами вразливості аграрного сектора були (рис. 1):

ISSN 3041-1793 Online

- утрудненість або повна відсутність можливостей для здійснення польових робіт у зоні активного військового конфлікту;
- блокування експорту сільськогосподарської продукції морським шляхом та через сухопутні кордони;
- руйнування виробничої інвраструктури, перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, що впливає на погіршення рівня продовольчої безпеки;
- погіршення забезпеченості сільськогосподарських підприємст матеріально-технічними засобами, яка втілюється у зниженні врожайності сільськогосподарських культур та погіршенні якісного складу земель;
- проблеми забезпечення продовольством населення в окупації та на територіях ведення активної фази бойових дій.

Рис. 1. Вектори вразливості аграрного сектора в умовах війни
Джерело: розроблено автором на основі [4]

Враховуючи вкрай складні умови, в яких опинились сільськогосподарські товаровиробники підтримка їх діяльності є однім із пріоритетних завдань національної економіки. За цих умов одним із найбільш дієвих інструментів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників може стати податкова система. При цьому кількість податків та їх розмір повинні спонукати зростання зацікавленості та ділової активності товаровиробників. Для підтримки сільськогосподарської діяльності в перші місяці війни урядом було запроваджено ряд заходів, зокрема: мінімізацію бюрократичних процедур для аграрного бізнесу, надано дозволи використовувати сільськогосподарську техніку без реєстрації, спрощено імпорт посівних матеріалів, введено нульову ставку акцизного податку та знижено розміру ПДВ до 7% на пальне. Також урядом було введено окремі держпрограми: доступні кредити 5-7-9%, грантову підтримку для переробних підприємств, для розвитку садівництва, а також на створення теплиць [2]. Окрім того, урядом було запропоновано альтернативні способи збуту продукції, через блокаду портів. Запроваджено податкові канікули, якими передбачались зміни щодо плати за землю державної та комунальної власності на період дії правового режиму воєнного стану. Враховуючи, що оподаткування сільськогосподарських товаровиробників має свої особливості та специфіку для

ISSN 3041-1793 Online

повноти відображення дослідження пропонуємо їх розглянути детальніше. Згідно із Податковим кодексом України, вітчизняні сільськогосподарські підприємства можуть провадити свою діяльність обравши одну із двох систем оподаткування [5]: загальну систему оподаткування; спрощену систему оподаткування. Розглянемо детальніше, які податки підлягають сплаті на кожній із зазначених систем (рис. 2):

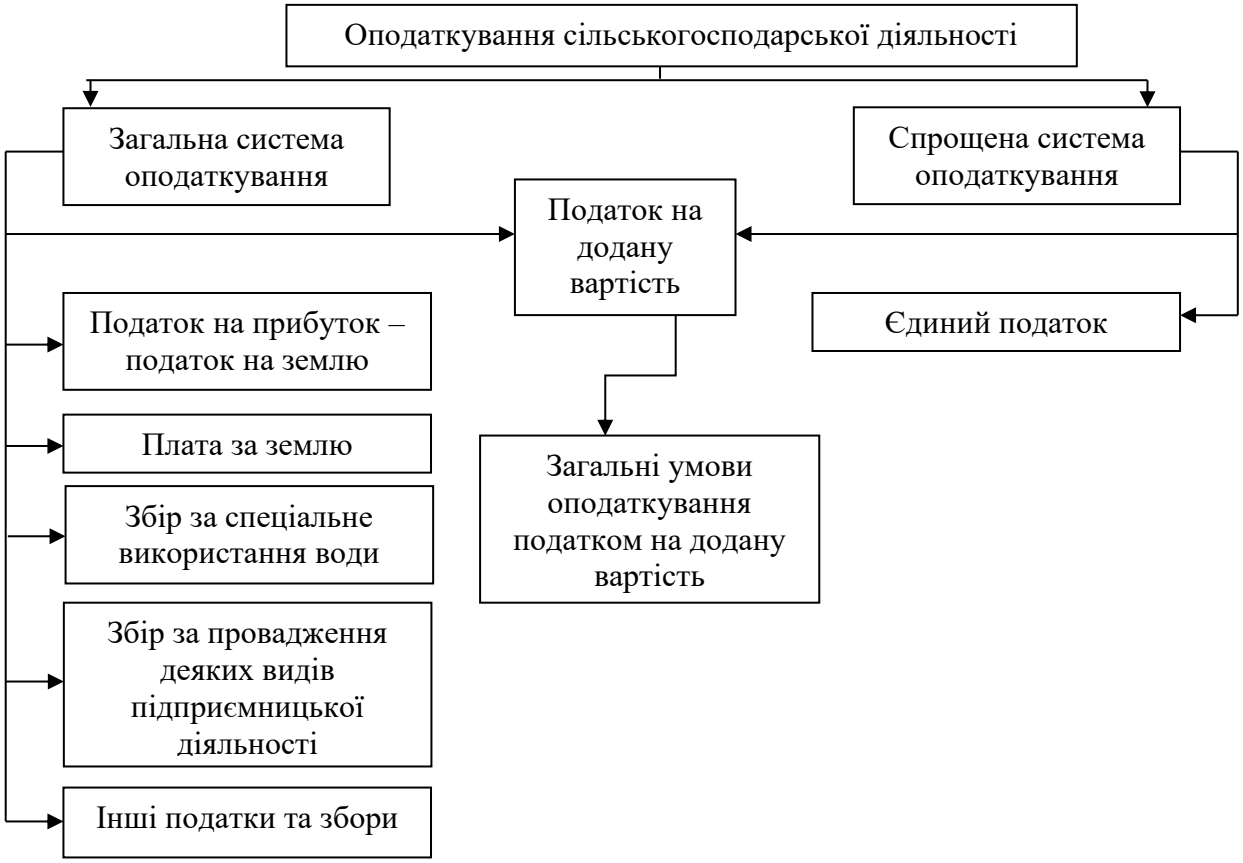

Рис. 2. Системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників

Джерело: розроблено автором на основі [5]

Щодо сільськогосподарських виробників, то на час війни державою було звільнено від оподаткування об’єкти, які розташовані на територіях, на яких ведуться або проводились активні бойові дії, або на територіях тимчасово окупованих агресором [6]:

– земельним податком та орендною платою земельні ділянки державної та комунальної власності;

– від загального мінімального податкового зобов’язання з власників землі;

– екологічним податком, якщо стаціонарні джерела забруднення розташовані на таких територіях;

ISSN 3041-1793 Online

– від податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки.

Окрім того, такі об'єкти звільняються від оподаткування, якщо вони були пошкоджені через військову агресію Російської Федерації.

Так, для прикладу через повномасштабне вторгнення Росії Верховна Рада внесла зміни в Податковий кодекс, які торкнулись саме земельного податку. Згідно і з ними з 1 березня 2022 року по 31 грудня року наступного за роком припинення або скасування воєнного стану не нараховується і не сплачується плата за земельні ділянки, які розташовані на територіях ведення бойових дій або окупованих агресором, також на визначених обласними військовими адміністраціями, як такі, що забруднені вибухонебезпечними предметами або на яких розташовані фортифікаційні споруди [7].

Проте, починаючи з 1 січня 2023 року норма звільнення від сплати земельного податку була доповнена наступним чином: плата за землю не нараховується і не стягується за період з першого числа місяця, в якому було визначено дату початку активних бойових дій на відповідній території або дату початку окупації до останнього числа місяця в якому завершено активні бойові дії або тимчасова окупація припинена. Граничні дати визначаються відповідно до інформації, вказаної в переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Даний перелік розробляється Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України [8].

Виключною особливістю провадження діяльності сільськогосподарських товаровиробників є можливість перебування їх на спеціальному режимі оподаткування. Однією з умов для цього є наявність частки власного сільськогосподарського товаровиробництва у загальному доході на рівні не менше 75%. Якщо дана умова не виконується – підприємство переходить на загальну систему оподаткування. Враховуючи визнання Торгово-промисловою палатою листом від 28.02.2022 р. №2024-02.0-7.1 військову агресію Росії обставинами непереборної сили, сільгосптоваровиробники, які перебуваються на спрощеній системі оподаткування й у яких за попередній звітний рік обсяг сільськогосподарського товаровиробництва становить менше ніж 75% доходу можуть залишитись платниками єдиного податку за умови отримання рішення обласної ради за місцезнаходженням такого товаровиробника про наявність обставин непереборної сили саме в їх регіоні та перебування його у переліку суб'єктів господарювання, які постраждали від зазначених обставин [9].

6 травня 2023 року набув чинності Закон України № 3050-IX від 11.04.2023 року. Даним законом визначались особливості оподаткування єдиним податком четвертої групи земельних ділянок, які перебувають під консервацією, забруднені вибухонебезпечними предметами або непридатні для використання за призначенням через ймовірну загрозу їх забруднення вибухонебезпечними предметами.

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, від сплати єдиного податку 4 групи звільняються (табл. 1):

Таблиця 1

Особливості звільнення від нарахування сплати єдиного податку 4 групи

Підстава (відповідність усім переліченим складовим)	**Період дії**
1. За земельні ділянки, які перебувають у консервації	
– рішення відповідного місцевого органу, відповідального за управління земельними ділянками; – наявність даних з Державного земельного кадастру	– землі комунальної та державної власності: з 1 дня місяця, в якому прийнято відповідне рішення до останнього числа того місяця, в якому завершено заходи щодо охорони земель; – землі приватної власності: з дня занесення відомостей до земельного кадастру щодо початку проведення заходів з охорони земель і ґрунтів і до останнього дня місяця, в якому такі заходи завершуються.
2. Земельні ділянки, забруднені вибухонебезпечними предметами	
Інспектування земельної ділянки саперами.	перший день місяця, в якому розпочато інспектування земельної ділянки до останнього дня місяця, в якому вона визнана придатною до експлуатації.
3. Земельні ділянки, розміщені в зоні ведення активних бойових дій, окуповані території та забруднені вибухонебезпечними предметами	
– розміщення території у визначеному державними органами переліку; – рішення відповідального органу управління на місцях про запровадження пільг щодо сплати місцевих податків та зборів в межах конкретної ділянки на основі наявної заяви платника податків; – заява платника до відповідного органу місцевого управління про ймовірність забруднення земельної ділянки такими предметами, на підставі якої встановлюються податкові пільги.	з першого дня місяця, наступного за місяцем у якому припинено активні бойові дії, окупація до останнього дня місяця, в якому відбулося визнання таких територій придатними до експлуатації.
4. Непридатні до використання землі через ймовірну загрозу із забруднення вибухонебезпечними предметами	
– рішення відповідного органу місцевого самоврядування на основі отриманої від платника податків заяви; – заява платника податків на підставі якої виноситься рішення про застосування податкових пільг.	– з першого дня місяця, в якому прийнято рішення до останнього дня місяця, в якому раніше припадає одна з наступних дат: 1) останній день терміну, на який надано пільгу; 2) скасування такого рішення; 3) початок обстеження ділянки саперами; 4) день визнання землі повторно придатної до експлуатації.

Джерело: розроблено автором на основі [10]

ISSN 3041-1793 Online

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження можемо сформувати висновки, що переважна більшість податкових послаблень торкнулись сільськогосподарських товаровиробників, які провадили свою діяльність на територіях безпосереднього ведення бойових дій та у зоні максимального наближення до них. Рішення про відповідність сільськогосподарського товаровиробника умовам для отримання податкових послаблень приймалось або Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України або місцевими органам державного управління на основі отриманої заяви від платника податків. Водночас аналізуючи ситуацію в країні розуміємо, що проблеми в діяльності сільськогосподарських товаровиробників виходять далеко за визначені державою рамки. Так, велика частина з них за час війни стикнулась із проблемами збуту продукції як через морські, так і через сухопутні шляхи, і, як наслідок, опинились в ситуації утворення надлишку сільгосппродукції, а отже і зниження рентабельності діяльності. Деякі зіштовхнулись із неможливістю ведення повноцінної діяльності через стійкий дефіцит кваліфікованих кадрів, який з кожним днем війни все більше поглиблюється.

Таким чином, в результаті дослідження ми побачили, що хоча держава і намагається максимально підтримати сільськогосподарських товаровиробників в умовах війни, у довгостроковій перспективі цих заходів може бути недостатньо для підтримання їх діяльності на належному рівні. Звідси слідує загроза продовольчої безпеки, і не лише України. Відтак, перспективами для подальших розвідок слугує оцінка зміни рентабельності сільськогосподарських товаровиробників за період війни крізь призму визначення дієвих податкових стимулів для створення умов, необхідних для максимізації стабільності їх діяльності.

Література:

1. Мамонова Н., Бородіна О., Кунс Б. Українське сільське господарство у воєнний час. Transnational Institute. 2023. URL: https://www.tni.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime?translation=uk (дата звернення 12.03.2026).

2. Негрей М., Тараненко А., Костенко І. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. Економіка та суспільство. 2022. №40. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38

3. Добрунік Т. Радова О. Особливості оподаткування сільськогосподарських товаровиробників: сучасний стан та перспективи. Облік і оподаткування: сучасний стан та перспективи розвитку. [монографія] / за ред. Р. В. Кузіної. Харків: «Діса плюс». 2019. 200 с., С. 102-123. URL: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/10029 (дата звернення 12.03.2026).

4. Русан В. Особливості функціонування аграрного сектора економіки України в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/osoblyvosti-funktsionuvannya-ahrarnoho-sektora-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh (дата звернення 02.04.2026).

ISSN 3041-1793 Online

5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. Дата оновлення: 23.02.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення 02.04.2026).

6. Оносовський Д. Податки під час війни: що змінилось для бізнесу. Юридична консалтингова компанія "De Jure". URL: https://de-jure.ua/taxes-during-the-war-what-has-changed-for-business (дата звернення 02.04.2026).

7. Хто звільняється від сплати земельного податку у 2024 році. Уланівська територіальна громадан. URL: https://ulaniv-rada.gov.ua/hto-zvilnyaetsya-vid-splati-zemelnogo-podatku-u-2023-roci-11-21-30-06-07-2023/ (дата звернення 02.04.2026).

8. Земельний податок для юридичних осіб: нарахування та звітність за 2024 рік. Liga Zakon. 2024. URL: https://buh.ligazakon.net/analitycs/225655_zemelniy-podatok-dlya-yuridichnikh-osb-narakhuvannya-ta-zvtnst-za-2024-rk (дата звернення 03.04.2026).

9. До уваги сільгосптоваровиробників, які перебувають на спрощеній системі оподаткування та ставки єдиного податку, встановленої для четвертої групи!Платформа Dosvit. 2023. URL: https://bashtanskaotg.gov.ua/news/do-uvagi-silgosptovarovirobnikiv-yaki-perebuvayut-na-sproscheni-sistemi-opodatkuvannya-ta-stavki-dinogo-podatku-vstanovlenoi-dlya-chetvertoi-grupi-2023-01-17 (дата звернення 03.04.2026).

10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: Закон України від 11.04.2023 р. № 3050-IX : станом на 01.01.2024. URL: https://land.gov.ua/zakon-ukrayiny-pro-vnesennya-zmin-do-podatkovogo-kodeksu-ukrayiny-ta-inshyh-zakonodavchyh-aktiv-ukrayiny-shhodo-zvilnennya-vid-splaty-ekologichnogo-podatku-platy-za-zemlyu-ta-podatku-na-neruhom/#:~:text=Верховна%20Рада%20прийняла%20Закон%20України,знищене%20чи%20пошкоджене%20нерухоме%20майно». (дата звернення 03.04.2026).

References:

1. Mamonova, N., Borodina, O., & Kunts, B. (2023). Ukrainian agriculture in wartime [Ukrainske silske hospodarstvo u voiennyi chas]. *Transnational Institute*. Retrieved from: https://www.tni.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime?translation=uk [in Ukrainian]

2. Nehrei, M., Taranenko, A., & Kostenko, I. (2022). Agrarian sector of Ukraine in wartime: problems and prospects [Ahrarnyi sektor Ukrainy v umovakh viiny: problemy ta perspektyvy]. *Economy and Society*, 40. Retrieved from: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38 [in Ukrainian]

3. Dobrunik, T., & Radova, O. (2019). Features of taxation of agricultural producers: current state and prospects [Osoblyvosti opodatkuvannia silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv: suchasnyi stan ta perspektyvy]. In R. V. Kuzina (Ed.), Accounting and taxation: current state and development prospects (pp. 102–123). Kharkiv: Disa Plus. Retrieved from: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/10029 [in Ukrainian]

4. Rusan, V. (2022). Features of functioning of the agrarian sector of Ukraine's economy in wartime [Osoblyvosti funktsionuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy v umovakh viiny]. *National Institute for Strategic Studies*. Retrieved from: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/osoblyvosti-funktsionuvannya-ahrarnoho-sektora-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh [in Ukrainian]

5. Tax Code of Ukraine (2010). [Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 [in Ukrainian]

ISSN 3041-1793 Online

6. Onosovskyi, D. (n.d.). Taxes during the war: what has changed for business [Podatky pid chas viiny: shcho zminylos dlia biznesu]. De Jure Law Firm. Retrieved from: https://de-jure.ua/taxes-during-the-war-what-has-changed-for-business [in Ukrainian]

7. Who is exempt from paying land tax in 2024 (n.d.). [Khto zvilniaietsia vid splaty zemelnoho podatku u 2024 rotsi]. Ulaniv Territorial Community. Retrieved from: https://ulaniv-rada.gov.ua/hto-zvilnyaetsya-vid-splati-zemelnogo-podatku-u-2023-roci-11-21-30-06-07-2023/ [in Ukrainian]

8. Land tax for legal entities: accrual and reporting for 2024 (2024). [Zemelnyi podatok dlia yurydychnykh osib: narakhuvannia ta zvitnist za 2024 rik]. *Liga Zakon*. Retrieved from: https://buh.ligazakon.net/analitycs/225655_zemelniy-podatok-dlya-yuridichnikh-osb-narakhuvannya-ta-zvtnst-za-2024-rk [in Ukrainian]

9. For agricultural producers on the simplified taxation system and the single tax rate for the fourth group (2023). [Do uvahy silhosptovarovyrobnykiv, yaki perebuvaiut na sproshchenii systemi opodatkuvannia ta stavky yedynoho podatku, vstanovlenoi dlia chetvertoi hrupy]. Dosvit Platform. Retrieved from: https://bashtanskaotg.gov.ua/news/do-uvagi-silgosptovarovirobnikiv-yaki-perebuvayut-na-sproscheni-sistemi-opodatkuvannya-ta-stavki-dinogo-podatku-vstanovlenoi-dlya-chetvertoi-grupi-2023-01-17 [in Ukrainian]

10. Law of Ukraine No. 3050-IX (2023). On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts regarding exemption from environmental tax, land payment, and real estate tax for destroyed or damaged property [Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy…]. Retrieved from: https://land.gov.ua/zakon-ukrayiny-pro-vnesennya-zmin-do-podatkovogo-kodeksu-ukrayiny-ta-inshyh-zakonodavchyh-aktiv-ukrayiny-shhodo-zvilnennya-vid-splaty-ekologichnogo-podatku-platy-za-zemlyu-ta-podatku-na-neruhom/ [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК: 658:005.336

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1804-1818

Станіславик Олена В'ячеславівна доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту та маркетингу, Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-2481-9961

Коваленко Олександр Михайлович доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародного менеджменту та інновацій, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-9702-2772

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВА ЗІ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ НА ОСНОВІ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПІДХОДУ

Анотація. У статті розглянуто підходи до оцінювання рівня розвитку взаємодії підприємства зі стейкхолдерами та обґрунтовано доцільність застосування інтегрального підходу як інструменту комплексного аналізу таких взаємовідносин. Показано, що взаємодія підприємства із зацікавленими сторонами має багатовимірний характер і охоплює економічні, соціальні, комунікаційні та репутаційні аспекти, що зумовлює обмеженість використання окремих показників для її оцінювання.

У роботі систематизовано підходи до формування системи показників оцінювання взаємодії зі стейкхолдерами, узагальнено їх структуру та зміст, а також обґрунтовано необхідність їх інтеграції в єдиний узагальнюючий показник. Розкрито логіку побудови інтегральної оцінки, яка передбачає визначення ключових груп стейкхолдерів, відбір релевантних індикаторів, їх нормування, встановлення вагових коефіцієнтів і подальше агрегування результатів.

Визначено, що використання інтегрального підходу дозволяє отримати цілісне уявлення про рівень розвитку взаємодії підприємства зі стейкхолдерами, врахувати взаємозв'язок різних складових цієї взаємодії та підвищити обґрунтованість управлінських рішень. Показано, що інтегральний показник може застосовуватися для порівняльного аналізу, відстеження динаміки змін і виявлення проблемних аспектів у взаємовідносинах із зацікавленими сторонами.

Обґрунтовано, що інтегральне оцінювання доцільно використовувати як елемент системи управління підприємством, оскільки воно сприяє узгодженню різних аспектів діяльності та формує інформаційну основу для прийняття

ISSN 3041-1793 Online

управлінських рішень. Отримані результати можуть бути використані для удосконалення підходів до аналізу взаємодії підприємства зі стейкхолдерами та підвищення ефективності управління в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Додатково слід зазначити, що запропонований підхід має узагальнений характер і може бути адаптований до умов діяльності підприємств різних галузей з урахуванням їх специфіки, що розширює можливості його практичного використання у процесі аналізу та управління взаємодією зі стейкхолдерами.

Ключові слова: стейкхолдери, взаємодія підприємства, інтегральний підхід, оцінювання, інтегральний показник, система показників, управління підприємством, управлінські рішення, конкурентоспроможність, сталий розвиток.

Stanislavyk Olena Viacheslavivna Doctor of Economics, Professor, Acting Head of Department of Management and Marketing, State University of Intelligent Technologies and Telecommunications, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-2481-9961.

Kovalenko Oleksandr Mykhailovych Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of International Management and Innovations, Odesa Polytechnic National University, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-9702-2772.

ASSESSMENT OF THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF INTERACTION BETWEEN AN ENTERPRISE AND STAKEHOLDERS BASED ON AN INTEGRATED APPROACH

Abstract. The article examines approaches to assessing the level of development of an enterprise's interaction with stakeholders and justifies the feasibility of using an integrated approach as a tool for comprehensive analysis of such relationships. It is shown that the interaction of an enterprise with stakeholders is multidimensional and covers economic, social, communication and reputational aspects, which makes the use of individual indicators for its assessment limited.

The paper systematizes approaches to forming a system of indicators for assessing interaction with stakeholders, summarizes their structure and content, and justifies the need for their integration into a single generalizing indicator. The logic of constructing an integrated assessment is revealed, which involves identifying key stakeholder groups, selecting relevant indicators, normalizing them, establishing weighting factors and further aggregating results.

It is determined that the use of an integral approach allows you to get a holistic picture of the level of development of the enterprise's interaction with stakeholders,

ISSN 3041-1793 Online
take into account the relationship between the various components of this interaction and increase the validity of management decisions. It is shown that the integral indicator can be used for comparative analysis, tracking the dynamics of changes and identifying problematic aspects in relations with stakeholders.

It is substantiated that integral assessment is advisable to use as an element of the enterprise management system, since it contributes to the coordination of various aspects of activity and forms an information basis for making management decisions. The results obtained can be used to improve approaches to the analysis of the enterprise's interaction with stakeholders and increase the effectiveness of management in an unstable external environment.

Additionally, it should be noted that the proposed approach is generalized and can be adapted to the operating conditions of enterprises in various industries, taking into account their specifics, which expands the possibilities of its practical use in the process of analyzing and managing interaction with stakeholders.

Keywords: stakeholders, enterprise interaction, integrated approach, assessment, integrated indicator, scorecard, enterprise management, management decisions, competitiveness, sustainable development.

Постановка проблеми. У сучасному економічному середовищі підприємства функціонують у складній системі взаємозв'язків із різними групами стейкхолдерів, кожна з яких має власні інтереси, очікування та вимоги. До таких груп належать споживачі, працівники, постачальники, інвестори, органи державної влади, місцеві громади та інші зацікавлені сторони. Саме характер і якість взаємодії з ними визначають не лише поточні результати діяльності підприємства, а й його стратегічні перспективи.

Значення взаємодії зі стейкхолдерами суттєво зросло в умовах глобалізації, посилення конкуренції та розвитку інформаційного суспільства. Підприємства більше не можуть функціонувати ізольовано, оскільки будь-яке управлінське рішення має відгук у зовнішньому середовищі. Відповідно, формується потреба у системному підході до управління такими взаємозв'язками. Разом із тим існує проблема недостатньої формалізації процесів оцінювання взаємодії зі стейкхолдерами. Більшість підприємств орієнтуються на окремі показники, що не дозволяє оцінити реальний рівень розвитку цих відносин. Це знижує ефективність управлінських рішень і ускладнює процес стратегічного планування.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах нестабільності зовнішнього середовища, коли своєчасне отримання об'єктивної інформації про стан взаємодії зі стейкхолдерами стає критично важливим фактором забезпечення стійкості підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику оцінювання рівня розвитку взаємодії підприємства зі стейкхолдерами на основі

ISSN 3041-1793 Online

інтегрального підходу розглянуто в багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідженнях [1-17].

Питання взаємодії підприємства зі стейкхолдерами останніми роками набуло помітного поширення у наукових дослідженнях, де воно розглядається як один із визначальних чинників забезпечення стабільності функціонування та розвитку підприємства. У межах сучасних підходів така взаємодія трактується не лише як сукупність окремих контактів із зацікавленими сторонами, а як цілісна система відносин, що формується у процесі господарської діяльності та впливає на її результати.

У наукових працях обґрунтовується доцільність врахування інтересів різних груп стейкхолдерів при прийнятті управлінських рішень, а також підкреслюється значення довіри, відкритості та узгодженості дій як основи ефективної взаємодії. Водночас наголошується, що така взаємодія має складну структуру і включає не лише економічні результати, а й соціальні, комунікаційні та репутаційні характеристики, які в сукупності формують загальне уявлення про діяльність підприємства.

Разом із тим аналіз наукових підходів свідчить, що оцінювання взаємодії зі стейкхолдерами часто здійснюється фрагментарно – на основі окремих показників або переважно якісних характеристик. Такий підхід не дозволяє повною мірою відобразити рівень розвитку взаємовідносин і ускладнює їх порівняння та динамічний аналіз.

Окремі дослідження пов’язані з використанням узагальнюючих показників у системі управління підприємством, що дають змогу поєднати різнорідні дані та отримати більш цілісну оцінку складних процесів.

Водночас застосування подібного підходу до оцінювання взаємодії підприємства зі стейкхолдерами залишається недостатньо розробленим і потребує подальшого опрацювання.

Таким чином, узагальнення наявних наукових підходів дозволяє зробити висновок про необхідність формування цілісного інструментарію оцінювання, який би забезпечував комплексне відображення взаємодії підприємства зі стейкхолдерами та враховував взаємозв’язок її основних складових.

Метою статті є обґрунтування інтегрального підходу до оцінювання взаємодії підприємства зі стейкхолдерами та визначення можливостей його використання в управлінні підприємством.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія підприємства зі стейкхолдерами є складною системою, яка формується в процесі тривалої взаємодії та включає різні форми співпраці, комунікації та взаємного впливу. Вона відображає не лише економічні результати, а й соціальні, інформаційні та репутаційні аспекти діяльності підприємства.

У сучасних умовах господарювання взаємодія зі стейкхолдерами перетворюється на стратегічний ресурс, який здатний забезпечувати довгострокові

ISSN 3041-1793 Online

конкурентні переваги. Високий рівень такої взаємодії сприяє підвищенню лояльності клієнтів, зміцненню партнерських відносин, залученню інвестицій і формуванню позитивного іміджу підприємства.

Водночас низький рівень взаємодії може призводити до конфліктів інтересів, втрати довіри та зниження ефективності діяльності. Саме тому виникає потреба у системному підході до її оцінювання.

Системний підхід – це методологія наукового пізнання та практичної діяльності, а також пояснювальний принцип, в основі яких лежить розгляд досліджуваного об'єкта як системи. Системний підхід полягає у відмові від однобічно аналітичних, лінійно-причинних методів дослідження. Основний акцент при його застосуванні робиться на аналіз цілісних властивостей об'єкта, виявлення різних зв'язків і структури. Системний підхід є найбільш універсальним методом аналізу – системного аналізу та дослідження будь-яких складних об'єктів [18].

У цьому контексті важливо підкреслити, що ефективне управління взаємодією зі стейкхолдерами передбачає не лише її періодичне оцінювання, а й постійне вдосконалення на основі отриманих результатів. Саме поєднання аналітичного підходу з практичними управлінськими діями дозволяє підприємству своєчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища, узгоджувати інтереси різних груп і формувати стійку основу для подальшого розвитку.

З метою забезпечення комплексності оцінювання доцільно використовувати інтегральний підхід, який дозволяє об’єднати різні показники в єдиний індекс. Основні групи показників наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Система показників оцінювання взаємодії підприємства зі стейкхолдерами

Група показників	Зміст	Приклад індикаторів
Економічні	Результати співпраці	Обсяг продажів, інвестиції
Соціальні	Рівень задоволеності	Задоволеність клієнтів, персоналу
Комунікаційні	Інтенсивність взаємодії	Частота контактів, відкритість
Репутаційні	Сприйняття підприємства	Рівень довіри, імідж

Джерело: розроблено авторами

Як показано в табл. 1, оцінювання взаємодії має базуватися на врахуванні різних аспектів діяльності підприємства, що дозволяє отримати більш об’єктивний результат.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз наведеної таблиці доцільно здійснювати з позицій її структурної логіки, змістовного наповнення та практичної придатності для оцінювання складних управлінських процесів.

Передусім варто відзначити, що таблиця побудована за принципом системного підходу, оскільки охоплює різні аспекти взаємодії підприємства зі стейкхолдерами, які не зводяться лише до економічних результатів. Ми виділили чотири ключові групи показників: економічні, соціальні, комунікаційні та репутаційні. Така структура є логічною і водночас достатньо узагальненою, що дозволяє застосовувати її до підприємств різних галузей.

Економічна група показників зазвичай виглядає найбільш зрозумілою, бо все зводиться до цифр, які можна порахувати і порівняти. Обсяг продажів, інвестиції – це ті речі, на які в першу чергу звертають увагу, інколи навіть не заглиблюючись у деталі. Вони ніби дають швидку відповідь про стан справ, хоча за цими цифрами не завжди видно, якою ціною досягнуто результат. Буває, що показники зростають, але водночас накопичуються внутрішні проблеми, які стають помітними лише згодом. Тому орієнтація лише на економічні результати виглядає дещо спрощеною, навіть якщо це зручно для звітності.

Соціальна складова додає інший вимір, менш формалізований, але не менш важливий. Рівень задоволеності клієнтів або персоналу складно виміряти так само точно, як фінансові показники, але саме він часто визначає, наскільки стабільними будуть відносини в майбутньому. Інколи навіть невеликі зміни в настроях колективу можуть вплинути на результати більше, ніж будь-які інвестиції. До того ж сприйняття результатів різними учасниками взаємодії не завжди збігається з офіційними оцінками, і це створює додатковий шар для аналізу.

Комунікаційні показники, на перший погляд, можуть здаватися другорядними, але в реальності саме через них багато що вирішується. Частота контактів, відкритість обміну інформацією – це не лише про кількість повідомлень чи зустрічей. Іноді достатньо однієї розмови, щоб зняти напругу або навпаки її створити. В умовах нестабільності швидкість передачі інформації і її зрозумілість починають відігравати особливу роль, хоча це не завжди фіксується у формальних показниках. Через комунікацію поступово формується довіра, але вона ж може і втрачатися, причому досить швидко, якщо щось іде не так.

Репутаційна група показників відображає найбільш інтегральний аспект взаємодії – сприйняття підприємства зовнішнім середовищем. Вона формується як результат тривалої взаємодії підприємства з різними групами стейкхолдерів і акумулює у собі оцінки, очікування та досвід, який накопичується у процесі цієї взаємодії. Фактично репутація виступає узагальненим відображенням того, як підприємство виконує свої зобов'язання, наскільки

ISSN 3041-1793 Online
послідовною є його поведінка та чи відповідає вона задекларованим принципам діяльності. У цьому контексті рівень довіри та імідж набувають особливого значення, оскільки вони не лише характеризують поточний стан взаємовідносин, але й визначають перспективи їх подальшого розвитку.

Репутація зазвичай не виникає миттєво, вона ніби нашаровується з часом, інколи навіть непомітно. Сьогоднішні рішення можуть майже не вплинути на її рівень, зате через певний період дають про себе знати. На це впливає багато речей – стабільність роботи, відкритість у діях, дотримання певних негласних правил, які не завжди прописані в документах. Водночас варто мати на увазі, що втратити довіру набагато легше, ніж її сформувати: іноді достатньо одного невдалого кроку або невчасної реакції, щоб зіпсувати загальне враження. Через це питання репутації рідко обмежується лише оцінюванням, частіше йдеться про постійну роботу з нею, навіть якщо це не оформлено у вигляді чіткої стратегії.

Особливість репутаційних показників полягає в тому, що їх складно «помацати» або точно порахувати. На відміну від фінансових результатів, тут немає чітких цифр, які можна просто занести у звіт. Часто доводиться орієнтуватися на непрямі ознаки – рівень довіри, повторні звернення клієнтів, загальний тон згадок. Іноді ці сигнали виглядають суперечливо: офіційно все виглядає добре, а в неформальному спілкуванні вже з'являються інші настрої. Саме такі речі дозволяють зрозуміти глибину взаємовідносин, навіть якщо вони не фіксуються у звичних показниках.

У нестабільних умовах репутація починає виконувати своєрідну «страхову» функцію. Підприємства, яким довіряють, зазвичай мають більше шансів пережити складні періоди без різких втрат. Партнери і клієнти частіше готові йти назустріч, навіть якщо виникають тимчасові труднощі. Хоча це не гарантія успіху, але певний запас міцності створюється. Водночас бувають ситуації, коли навіть сильна репутація не рятує, особливо якщо проблеми затягуються.

Не можна оминути і той факт, що репутація досить відчутно впливає на економічні результати, хоча цей зв'язок не завжди прямолінійний. Позитивне сприйняття полегшує роботу з клієнтами, інвесторами, навіть із потенційними працівниками. З іншого боку, негативний фон може довго тягнутися і створювати додаткові бар'єри, навіть якщо об'єктивні показники вже покращилися. Іноді доводиться витрачати значно більше зусиль, щоб змінити ставлення, ніж щоб досягти самого результату.

Цікаво, що репутація рідко формується сама по собі – вона переплітається з іншими аспектами діяльності. Задоволеність клієнтів або персоналу поступово трансформується у загальне уявлення про підприємство. Комунікація, навіть дрібні деталі на кшталт швидкості відповіді чи тону повідомлень, також відіграє свою роль. Економічні результати додають

ISSN 3041-1793 Online

відчуття надійності, але без інших складових цього недостатньо. У підсумку складається досить складна картина, яка не завжди піддається чіткому опису, але відчувається на рівні взаємодії.

Включення репутаційних показників у систему оцінювання взаємодії зі стейкхолдерами зазвичай виглядає як крок у бік більш «об'ємного» бачення управління. Уже не все зводиться до цифр і короткострокових результатів, з'являється відчуття, що враховується щось ширше, навіть якщо це складно чітко окреслити. Такий підхід дозволяє дивитися не лише на те, що отримано зараз, а й на те, як це може «відгукнутися» в майбутньому. Інколи саме ці непрямі наслідки виявляються більш значущими, ніж безпосередній ефект.

Водночас роль інформаційного середовища помітно змінилася, і це відчувається навіть без спеціального аналізу. Інформація поширюється швидко, іноді занадто швидко, і контроль над цим процесом виглядає доволі умовним. Сприйняття підприємства може змінитися буквально за короткий проміжок часу, причому не завжди з об'єктивних причин. Через це доводиться більше уваги приділяти не тільки самим діям, а й тому, як вони виглядають ззовні. Іноді навіть дрібниці починають мати значення.

Репутаційні показники у цьому сенсі виступають своєрідним орієнтиром, хоча й не завжди чітким. Вони дозволяють зрозуміти, наскільки глибокою є довіра, чи стабільні взаємовідносини, чи є потенціал для подальшої співпраці. Але ці речі рідко вимірюються однозначно, і багато залежить від контексту. Те, що сьогодні виглядає як перевага, завтра може втратити актуальність, і навпаки.

Щодо самої табл. 1, її структура виглядає досить впорядковано – група показників, зміст, індикатори. Це створює відчуття системності, хоча в реальній роботі все не завжди так акуратно розкладається. Зручно, що є і коротке пояснення, і приклади, бо це дозволяє швидко зорієнтуватися, навіть без глибокого занурення. З іншого боку, іноді виникає потреба у більш детальному розкритті, особливо коли доходить до практичного застосування.

Обмеження теж помітні, хоча вони не критичні. Відсутність чітких методик розрахунку залишає простір для інтерпретацій, що може бути як плюсом, так і мінусом. У різних підприємствах ті самі показники можуть трактуватися по-різному, і це не завжди полегшує порівняння. Також бракує певної прив'язки до рівнів управління або часових рамок, через що система виглядає дещо узагальненою. Втім, інколи саме така невизначеність дає можливість адаптувати її під конкретні умови, навіть якщо це потребує додаткових зусиль.

Важливо також зазначити, що між окремими групами показників існує тісний взаємозв'язок. Наприклад, ефективні комунікації сприяють підвищенню рівня задоволеності стейкхолдерів, що, у свою чергу, позитивно впливає на репутацію підприємства і, зрештою, відображається в економічних

ISSN 3041-1793 Online

результатах. Така взаємозалежність підтверджує доцільність комплексного підходу до оцінювання, який реалізовано в табл. 1.

У підсумку така система показників цілком може слугувати певною відправною точкою для оцінювання того, як саме вибудовується взаємодія підприємства зі стейкхолдерами. Вона ніби допомагає скласти більш-менш цілісну картину, хоча ця «цілісність» іноді виглядає дещо умовною. За її допомогою простіше помітити, де все працює стабільно, а де з'являються слабкі місця, навіть якщо ці сигнали не завжди очевидні з першого погляду. На основі цього вже можна щось коригувати, хоча на практиці рішення не завжди приймаються так послідовно, як це виглядає в описах.

Разом із тим ефективність використання такої системи багато в чому залежить від того, наскільки вона «вписується» у конкретні умови. Одна і та ж схема може працювати по-різному на різних підприємствах, інколи досить несподівано. Значення має і те, з якими даними доводиться працювати: якщо інформація неповна або запізнюється, будь-які оцінки втрачають точність. У таких випадках навіть добре побудована система починає виглядати скоріше як орієнтир, ніж як точний інструмент, хоча й це вже не так мало.

Таким чином, табл. 1 відображає сучасний підхід до оцінювання взаємодії підприємства зі стейкхолдерами, який базується на поєднанні кількісних і якісних показників, врахуванні процесних і результативних характеристик, а також орієнтації на довгострокову ефективність. Її аналітичний потенціал полягає у можливості комплексного дослідження взаємовідносин підприємства із зацікавленими сторонами та формування на цій основі обґрунтованої стратегії розвитку.

Процес формування інтегрального показника включає кілька послідовних етапів. На першому етапі здійснюється ідентифікація ключових груп стейкхолдерів та визначення показників, які характеризують взаємодію з кожною з них. При цьому важливо враховувати специфіку діяльності підприємства та галузеві особливості.

Другий етап передбачає нормування показників, що дозволяє привести їх до єдиної шкали вимірювання. Це є необхідною умовою для подальшого агрегування.

На третьому етапі визначаються вагові коефіцієнти, які відображають значущість кожного показника. Вибір ваг може здійснюватися на основі експертних оцінок або статистичних методів.

Заключним етапом є розрахунок інтегрального показника, який відображає загальний рівень розвитку взаємодії підприємства зі стейкхолдерами.

Інтегральний показник – узагальнений показник (якості / стійкості / продуктивності тощо), який поєднує в собі кілька різних показників; сумарний [19].

ISSN 3041-1793 Online

Важливо відзначити, що інтегральний підхід дає змогу дивитися не лише на «зріз» ситуації в конкретний момент, а й поступово відстежувати, як усе змінюється з часом. Це створює певне відчуття руху – стає помітно, де з'являються збої, а де, навпаки, ситуація вирівнюється. Хоча інколи ці зміни виглядають не так очевидно, як хотілося б, і доводиться повертатися до тих самих показників кілька разів, щоб зрозуміти, чи це справді тенденція, чи випадкове відхилення.

Коли мова заходить про стратегічне управління, інтегральний показник починає виконувати більш узагальнюючу роль. Він ніби зводить різні аспекти в одну площину, хоча не завжди зрозуміло, наскільки точно це відображає реальну ситуацію. З одного боку, це допомагає співвіднести стратегічні наміри з фактичними результатами, з іншого – існує ризик певного спрощення, бо за одним числом або оцінкою можуть ховатися різні за змістом процеси.

Його використання в системі ключових показників ефективності виглядає логічним, адже так простіше орієнтуватися на довгостроковий результат, а не лише на поточні показники. Водночас не можна сказати, що це автоматично підвищує якість рішень – багато залежить від того, як саме інтерпретуються отримані значення. Іноді цей показник більше слугує орієнтиром, ніж точним вимірювачем.

У підсумку інтегральний показник можна сприймати як спробу зібрати розрізнені елементи в єдину картину. Він акумулює різні сигнали, які поодинці можуть виглядати незначними, але разом дають більш повне уявлення про стан взаємодії зі стейкхолдерами. Хоча, як це часто буває, ця картина залишається певною мірою умовною і потребує додаткового осмислення.

Використання такого показника у системі стратегічного управління дає змогу подолати фрагментарність оцінювання, що є характерною для традиційних підходів, коли аналіз здійснюється за окремими, часто несумісними між собою індикаторами. Інтегральний показник, навпаки, забезпечує синтез різнорідної інформації, що дозволяє керівництву підприємства приймати рішення на основі узагальненого результату, а не окремих локальних оцінок. Це суттєво підвищує якість управлінських рішень, оскільки вони ґрунтуються на комплексному аналізі ситуації.

Крім того, інтегральний показник сприяє встановленню чітких орієнтирів розвитку підприємства. Його значення може використовуватися як цільовий індикатор у стратегічному плануванні, що дозволяє формувати конкретні завдання для окремих підрозділів і визначати очікувані результати їх діяльності. Таким чином забезпечується узгодженість дій усіх елементів організаційної структури підприємства та їх спрямованість на досягнення спільної мети.

Особливе значення інтегральний показник набуває тоді, коли його починають використовувати не просто як підсумкову оцінку, а як інструмент

ISSN 3041-1793 Online
постійного спостереження. Регулярні вимірювання дозволяють помічати зміни, хоча інколи ці зміни виглядають не зовсім очевидно і потребують додаткового осмислення. Поступово вимальовується певна динаміка: десь показники стабілізуються, десь навпаки з'являються коливання. Це створює підґрунтя для коригування стратегії, хоча на практиці такі коригування не завжди відбуваються одразу, іноді із затримкою.

Цікавим є і те, як інтегральний показник працює всередині самої організації. Він певною мірою спрощує комунікацію, бо замість великої кількості різнорідних даних з'являється один узагальнений орієнтир. Це зручно, хоча й не позбавлене ризику спрощення, адже за одним значенням можуть стояти різні процеси. Втім, для узгодження дій між різними рівнями управління цього часто достатньо, принаймні на початковому етапі.

Питання прозорості теж поступово виходить на перший план. Коли результати можна подати у більш узагальненому вигляді, їх легше пояснити зовнішнім зацікавленим сторонам. Це створює певний рівень довіри, хоча іноді надмірна відкритість також породжує нові очікування. У сучасному інформаційному середовищі це відчувається особливо сильно, бо будь-які дані швидко стають доступними для інтерпретацій.

Ще один момент – поєднання різних напрямів діяльності. Інтегральний показник ніби «збирає» економічні, соціальні, комунікаційні й репутаційні аспекти в одну систему. Це виглядає логічно, хоча в реальності баланс між ними не завжди досягається автоматично. Інколи покращення в одному напрямі супроводжується просіданням в іншому, і це не одразу видно.

Сам процес його розрахунку теж має свій вплив. Потрібно зібрати дані, обробити їх, якось інтерпретувати – і тут починаються нюанси. Частина інформації може бути неповною, частина – застарілою, а частина взагалі складною для формалізації. Проте сама необхідність працювати з такими даними поступово підштовхує до більш аналітичного підходу, навіть якщо він формується не відразу.

У контексті цифровізації це виглядає ще цікавіше. Сучасні системи дозволяють автоматизувати багато процесів, і показник можна отримувати значно швидше, ніж раніше. Але швидкість не завжди означає глибину розуміння, іноді навпаки – виникає спокуса покладатися лише на готові результати без додаткового аналізу.

Не варто забувати і про внутрішніх стейкхолдерів. Працівники залишаються тією ланкою, через яку всі рішення проходять на практиці. Їхнє ставлення, рівень залученості, навіть настрій у колективі можуть суттєво впливати на кінцевий результат. Іноді саме ці речі пояснюють те, що складно побачити у будь-яких показниках.

Внутрішні стейкхолдери становлять фундаментальну основу компанії, визначають напрямки діяльності; зовнішні стратегічні та операційні

ISSN 3041-1793 Online

стейкхолдери впливають на безперебійне функціонування та сталий розвиток компанії; зовнішні регулюючі та контролюючі стейкхолдери визначають нормативно-правову базу компанії; інші зовнішні зацікавлені сторони здебільшого впливають на репутацію компанії та її становище на ринку [10].

У підсумку інтегральний показник виглядає як корисний, але не самодостатній інструмент. Він допомагає структурувати інформацію, задати певний напрям для аналізу, але потребує постійного уточнення і осмислення. Без цього він ризикує залишитися лише формальною цифрою, яка не повністю відображає реальний стан справ.

Таким чином, інтегральний підхід до оцінювання взаємодії зі стейкхолдерами виступає важливим інструментом підвищення ефективності управління підприємством.

Висновки. Проведене дослідження дозволило обґрунтувати доцільність використання інтегрального підходу до оцінювання рівня розвитку взаємодії підприємства зі стейкхолдерами.

Встановлено, що така взаємодія має багатовимірний характер і охоплює економічні, соціальні, комунікаційні та репутаційні аспекти, які доцільно розглядати у взаємозв'язку.

Показано, що застосування інтегрального підходу дає можливість узагальнити різнорідні показники та сформувати більш цілісне уявлення про стан взаємодії підприємства із зацікавленими сторонами. Це, у свою чергу, створює інформаційну основу для аналізу динаміки змін, виявлення проблемних аспектів і прийняття більш обґрунтованих управлінських рішень.

Обґрунтовано, що інтегральний показник доцільно використовувати як елемент системи управління підприємством, зокрема в процесі стратегічного аналізу та планування. Його застосування дозволяє поєднати різні аспекти діяльності в межах єдиного аналітичного підходу та підвищити узгодженість управлінських дій.

Узагальнюючи, можна зазначити, що інтегральне оцінювання виступає дієвим інструментом комплексного аналізу взаємодії підприємства зі стейкхолдерами, який може бути адаптований до умов діяльності підприємств різних галузей з урахуванням їх специфіки.

Література:

1.Герасименко Ю.В. Ідентифікація стейкхолдерів підприємств та оцінка їхнього впливу: теоретичний аспект. *Вісник ЖДТУ*. 2019. № 1 (87). С. 9-16.

2.Григорук П.М. Підхід до інтегрального оцінювання інноваційного потенціалу підприємств переробної галузі. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 1 (17). С. 214-219. URL: http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n1.html

3.Івахненко І.С. Роль стейкхолдерів у забезпеченні реалізації девелопменту в будівництві. *Управління розвитком складних систем*. 2019. № 39. С. 112-117.

ISSN 3041-1793 Online
4.Коваленко О.В., Ковальчук О.Д. Процедура аналізу стейкхолдерів підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 12. С. 148-153. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/58.pdf

5.Ковальська К. Сутність і особливості управління конфліктами інтересів у корпорації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. Вип. 121-122. С. 86-89.

6.Корепанов Г.С., Черненко Д. І., Чала Т.Г. Теоретико-методичні передумови та розробка концептуальної моделі управління взаємодіями стейкхолдерів. *Проблеми економіки*. 2020. № 1(43). С. 144-151.

7.Левченко Н.М. Стейкхолдер аналіз як інструмент ефективного управління проєктами в умовах інтеграції України до європейського та світового бізнес простору. Інноваційні механізми управління корпоративними інтеграційними процесами підприємств / за ред. Ткаченка А.М. Запоріжжя: ЗНТУ. 2019. 220 с.

8.Мельниченко О., Лебідь І., Ткаченко В., Лужанська Н. Комунікаційна модель взаємозв'язку між стейкхолдерами в освітніх інноваційних наукових проектах. *Управління розвитком складних систем*, 2021. № 47. С. 25-31.

9.Мирошниченко Ю.О., Бондар А.В. Модель взаємодії стейкхолдерів у реальному секторі економіки України в контексті КСВ. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. No 5(16). С. 71-74.

10. Онищук Н.В., Корж Н.В. Формування методики взаємодії корпорації із ключовими стейкхолдерами. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 9. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-04-13

11. Саприкіна М., Каба Д. Діалог зі стейкхолдерами: рекомендації компаніям. Київ: Фарбований лист, 2011. 475 с.

12. Фісуненко П.А., Берестюк М.В. Оцінка перспектив взаємодії зі стейкхолдерами в управлінні девелоперськими проєктами: теоретико-методологічні основи. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 5(14). С. 55-58. DOI: https://doi.org/10.32782/dees.14-8

13. Чатченко О., Ворохоб І. Використання інтегрального підходу до оцінки конкурентоспроможності ІТ-підприємств. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2023. № 314, т.1. С. 186-190. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-28

14. Bonsón E., Ratkai M. A set of metrics to assess stakeholder engagement and social legitimacy on a corporate Facebook page. *Online Information Review*. 2013. Vol. 37, № 5. P. 787-803. DOI: https://doi.org/10.1108/OIR-03-2012-0054

15. Gaur S., Tawalare A. Development of a performance index model for evaluation of BIM-based stakeholder management using fuzzy synthetic evaluation. Buildings. 2023. Vol. 13, № 6. DOI: https://doi.org/10.3390/buildings13061441

16. Limani E., Hajdari L., Limani B., Krasniqi J. Enhancing stakeholder engagement: Using the communication perspective to identify and enhance stakeholder communication in place management. *Cogent Business & Management*. 2024. Vol. 11, № 1. DOI: https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2383322

17. Papadopoulou C.-A., Kourtis I.M., Laspidou C., Tsihritzis V.A., Papadopoulou M.P. An integrated methodology for systematic stakeholder engagement in environmental decision-making under the Water-Energy-Food-Ecosystems nexus framework. *Environmental Development*. 2025. Vol. 56. DOI: https://doi.org/10.1016/j.envdev.2025.101268

18. Прокопенко Т.О. Теорія систем і системний аналіз: навч. посіб. Черкаси: ЧДТУ, 2019. 139 с.

ISSN 3041-1793 Online

19. Інтегральний (показник). *Словотвір: інтерактивний словниковий ресурс*. URL: https://slovotvir.org.ua/words/intehralnyi-pokaznyk (дата звернення: 08.04.2026).

***References*:**

1.Herasymenko, Yu.V. (2019). Identyfikatsiia steikkholderiv pidpryiemstv ta otsinka yikhnoho vplyvu: teoretychnyi aspekt [Identification of enterprise stakeholders and assessment of their influence: theoretical aspect]. *Visnyk ZhDTU – Bulletin of Zhytomyr State Technological University*, 1(87), 9-16 [in Ukrainian].

2.Hryhoruk, P.M. (2015). Pidkhid do intehralnoho otsiniuvannia innovatsiinoho potentsialu pidpryiemstv pererobnoi haluzi [Approach to integral assessment of innovative potential of processing industry enterprises]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: Time Realities*, 1(17), 214-219. http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n1.html [in Ukrainian].

3.Ivakhnenko, I.S. (2019). Rol steikkholderiv u zabezpechenni realizatsii developmentu v budivnytstvi [The role of stakeholders in ensuring development implementation in construction]. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system – Management of Development of Complex Systems*, 39, 112-117 [in Ukrainian].

4.Kovalenko, O.V., Kovalchuk, O.D. (2017). Protsedura analizu steikkholderiv pidpryiemstva [Procedure for stakeholder analysis of the enterprise]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 12, 148-153. https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/58.pdf [in Ukrainian].

5.Kovalska, K. (2011). Sutnist i osoblyvosti upravlinnia konfliktamy interesiv u korporatsii [Essence and features of conflict of interest management in a corporation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 121-122, 86-89 [in Ukrainian].

6.Korepanov, H.S., Chernenko, D.I., Chala, T.H. (2020). Teoretyko-metodychni peredumovy ta rozrobka kontseptualnoi modeli upravlinnia vzaiemodiiamy steikkholderiv [Theoretical and methodological prerequisites and development of a conceptual model of stakeholder interaction management]. *Problemy ekonomiky – Problems of Economy*, 1(43), 144-151 [in Ukrainian].

7.Levchenko, N.M. (2019). Steikkholder analiz yak instrument efektyvnoho upravlinnia proiektamy v umovakh intehratsii Ukrainy do yevropeiskoho ta svitovoho biznes prostoru [Stakeholder analysis as a tool for effective project management in the context of Ukraine's integration into the European and global business space]. In: Tkachenko, A.M. (Ed.), Innovatsiini mekhanizmy upravlinnia korporatyvnymy intehratsiinymy protsesamy pidpryiemstv. Zaporizhzhia: ZNTU [in Ukrainian].

8.Melnychenko, O., Lebid, I., Tkachenko, V., Luzhanska, N. (2021). Komunikatsiina model vzaiemozviazku mizh steikkholderamy v osvitnikh innovatsiinykh naukovykh proektakh [Communication model of interaction between stakeholders in educational innovative scientific projects]. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system – Management of Development of Complex Systems*, 47, 25-31 [in Ukrainian].

9.Myroshnychenko, Yu.O., Bondar, A.V. (2018). Model vzaiemodii steikkholderiv u realnomu sektori ekonomiky Ukrainy v konteksti KSV [Model of stakeholder interaction in the real sector of Ukraine's economy in the context of CSR]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economics, Business and Management*, 5(16), 71-74 [in Ukrainian].

10. Onyshchuk, N.V., Korzh, N.V. (2023). Formuvannia metodyky vzaiemodii korporatsii iz kliuchovymy steikkholderamy [Formation of methodology of corporation interaction with key stakeholders]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: ekonomika ta upravlinnia – Problems*

ISSN 3041-1793 Online

of Modern Transformations. Series: Economics and Management, 9. https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-04-13 [in Ukrainian].

11. Saprykina, M., Kaba, D. (2011). Dialoh zi steikkholderamy: rekomendatsii kompaniiam [Dialogue with stakeholders: recommendations for companies]. Kyiv: Farbovanyi lyst [in Ukrainian].

12. Fisunenko, P.A., Berestiuk, M.V. (2024). Otsinka perspektyv vzaiemodii zi steikkholderamy v upravlinni developerskymy proiektamy: teoretyko-metodolohichni osnovy [Assessment of prospects for stakeholder interaction in development project management: theoretical and methodological foundations]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka – Digital Economy and Economic Security*, 5(14), 55–58. https://doi.org/10.32782/dees.14-8 [in Ukrainian].

13. Chatchenko, O., Vorokhob, I. (2023). Vykorystannia intehralnoho pidkhodu do otsinky konkurentospromozhnosti IT-pidpryiemstv [Use of an integral approach to assessing the competitiveness of IT enterprises]. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 314(1), 186-190. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-28 [in English].

14. Bonsón, E., Ratkai, M. (2013). A set of metrics to assess stakeholder engagement and social legitimacy on a corporate Facebook page. *Online Information Review*, 37(5), 787-803. https://doi.org/10.1108/OIR-03-2012-0054 [in English].

15. Gaur, S., Tawalare, A. (2023). Development of a performance index model for evaluation of BIM-based stakeholder management using fuzzy synthetic evaluation. *Buildings*, 13(6). https://doi.org/10.3390/buildings13061441 [in English].

16. Limani, E., Hajdari, L., Limani, B., Krasniqi, J. (2024). Enhancing stakeholder engagement: Using the communication perspective to identify and enhance stakeholder communication in place management. *Cogent Business & Management*, 11(1). https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2383322 [in English].

17. Papadopoulou, C.-A., Kourtis, I.M., Laspidou, C., Tsihritzis, V.A., Papadopoulou, M.P. (2025). An integrated methodology for systematic stakeholder engagement in environmental decision-making under the Water-Energy-Food-Ecosystems nexus framework. *Environmental Development*, 56. https://doi.org/10.1016/j.envdev.2025.101268 [in English].

18. Prokopenko, T.O. (2019). Teoriia system i systemnyi analiz [Theory of systems and system analysis]. Cherkasy: ChDTU [in Ukrainian].

19. Intehralnyi pokaznyk [Integral indicator]. Slovotvir. https://slovotvir.org.ua/words/intehralnyi-pokaznyk (accessed: 08.04.2026) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

РОЗДІЛ «Публічне управління та адміністрування»

UDC 005.334:005.32:005.21:338.43

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1819-1832

Sukhorukova Anna Leonidovna PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Management, Business and Administration Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0002-6170-4955

Dergach Yana Oleksandrivna 4th year higher education student, management specialty, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0009-0001-4643-677X

Tsyhankova Yevheniia Oleksandrivna 4th-year student of Management, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0009-0005-8800-9062

Tyurenkova Kateryna Vitaliivna 4th year higher education student, majoring in management, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0009-0002-3732-0051

Zizda Nataliia Yevheniivna 4th-year student of Management, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0009-0008-2050-3429

MANAGEMENT RISKS AND LEADERSHIP COMPETENCES OF A MANAGER IN THE CONTEXT OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE

Abstract. The article examines the theoretical and applied foundations of forming an agricultural enterprise development strategy under conditions of economic turbulence, climate change, and the transition to environmentally safe production. It is substantiated that a modern agricultural enterprise operates in an environment of increased uncertainty, where performance depends not only on

ISSN 3041-1793 Online
resource potential but also on the ability to adapt strategically, identify risks in a timely manner, and implement environmentally oriented management decisions. It is determined that the development strategy should be based on a combination of economic resilience, climate adaptability, environmental safety, and organizational flexibility.

The content of risk management is revealed as an integrated element of strategic management that includes the identification, assessment, ranking, and prevention of production, financial, market, environmental, and institutional risks. It is proved that the effectiveness of strategy implementation is largely determined by the manager's leadership competencies, in particular the ability for strategic thinking, decision-making under uncertainty, change management, team interaction, and the implementation of environmentally responsible management values. It is generalized that under current conditions, the agricultural enterprise development strategy should be adaptive, preventive, and comprehensive, while the combination of risk management and the leader's managerial potential serves as a key prerequisite for ensuring competitiveness, resilience, and long-term efficiency of agribusiness.

Keywords: agricultural enterprise; development strategy; economic turbulence; climate change; environmentally safe production; risk management; leadership competencies; manager; strategic management; sustainable development.

Сухорукова Анна Леонідівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту, бізнесу та адміністрування, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0002-6170-4955

Дергач Яна Олександрівна здобувач вищої освіти 4 курсу, спеціальності менеджмент, Миколаївський національний аграрний університет, м.Миколаїв, https://orcid.org/0009-0001-4643-677X

Циганкова Євгенія Олександрівна здобувач вищої освіти 4 курсу, спеціальності менеджмент, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0009-0005-8800-9062

Тюренкова Катерина Віталіївна здобувач вищої освіти 4 курсу, спеціальності менеджмент, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0009-0002-3732-0051

Зізда Наталія Євгенівна здобувач вищої освіти 4 курсу, спеціальності менеджмент, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0009-0008-2050-3429

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

УПРАВЛІНСЬКІ РИЗИКИ ТА ЛІДЕРСЬКІ КОМПЕТЕНЦІЇ МЕНЕДЖЕРА В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті досліджено теоретичні та прикладні засади формування стратегії розвитку аграрного підприємства в умовах економічної турбулентності, кліматичних змін і переходу до екологічно безпечного виробництва. Обґрунтовано, що сучасне аграрне підприємство функціонує в середовищі підвищеної невизначеності, де результативність господарювання залежить не лише від ресурсного потенціалу, а й від здатності до стратегічної адаптації, своєчасного виявлення ризиків та впровадження екологічно орієнтованих управлінських рішень. Визначено, що стратегія розвитку має базуватися на поєднанні економічної стійкості, кліматичної адаптивності, екологічної безпечності та організаційної гнучкості. Розкрито зміст управління ризиками як інтегрованого елемента стратегічного управління, що охоплює ідентифікацію, оцінювання, ранжування та попередження виробничих, фінансових, ринкових, екологічних та інституційних ризиків.

Доведено, що ефективність реалізації стратегії значною мірою визначається лідерськими компетенціями менеджера, зокрема його здатністю до стратегічного мислення, прийняття рішень в умовах невизначеності, управління змінами, формування командної взаємодії та впровадження цінностей екологічно відповідального господарювання. Узагальнено, що в сучасних умовах стратегія розвитку аграрного підприємства повинна бути адаптивною, превентивною та комплексною, а поєднання ризик-менеджменту і лідерського потенціалу керівника виступає ключовою передумовою забезпечення конкурентоспроможності, стійкості та довгострокової ефективності аграрного бізнесу.

Ключові слова: аграрне підприємство; стратегія розвитку; економічна турбулентність; кліматичні зміни; екологічно безпечне виробництво; управління ризиками; лідерські компетенції; менеджер; стратегічне управління; сталий розвиток.

Statement of the problem. The development of agricultural enterprises at the present stage takes place in an environment of high dynamism, uncertainty and multiplicity of risks, which significantly changes the requirements for the content and tools of strategic management. In contrast to the relatively stable conditions of previous periods, today's agricultural business is forced to simultaneously respond to economic turbulence, adapt to climate change and rebuild production systems in accordance with the principles of environmental safety. Such a set of challenges forms a new management reality, in which the success of the enterprise is determined not only by resource potential or market position, but also by the ability to strategic

ISSN 3041-1793 Online
flexibility, preventive risk management and effective leadership. Economic turbulence in the agricultural sector is manifested through the instability of prices for resources and products, fluctuations in demand, financial imbalances, changes in the conditions of access to credit and a high level of external threats. In turn, climate change increases the instability of business results, affecting yields, cost structure, production cycles and product quality. In parallel, the requirements for the greening of agricultural production, the rational use of natural resources, the minimization of negative impact on the environment and the introduction of safe technologies are increasing. For agricultural enterprises, this means the need not for individual situational solutions, but for the formation of a holistic development strategy that can combine economic feasibility, environmental orientation and long-term sustainability.

In these conditions, risk management systems acquire particular importance, which should be integrated into the strategic management process, and not function as an auxiliary element. At the same time, the effectiveness of such integration largely depends on the leadership competencies of the manager, his ability to work in conditions of uncertainty, make complex management decisions, initiate changes and ensure organizational cohesion. However, in scientific and applied approaches, the issues of strategic development of an agricultural enterprise are often considered fragmentarily, without sufficient attention to the relationship between the ecological transformation of production, risk management and the leadership role of the manager.

Analysis of recent studies and publications. The issues of strategic development of agricultural enterprises, adaptive management and formation of sustainable business models in conditions of instability are covered in the works of D. Kozlovsky, O. Garafonova, S. Pisarenko, M. Ivanko, M. Hrytsayenko, R. Tulchynsky, O. Horobchenko, O. Khrystenko, O. Shulga. The issue of risk management in the agricultural sector is studied in the works of M. Klymenko, N. Kovalenko, Yu. Malakhova. The current challenges of the development of the agricultural sector of Ukraine are reflected in the works of N. Mamonova, O. Borodina, B. Kuns, A. Solop, and the role of digital innovations in ensuring the sustainability of agricultural systems is revealed in the studies of R. Finger. At the same time, the scientific literature does not sufficiently comprehensively cover the combination of strategic development of an agricultural enterprise with risk management, climate adaptation, environmentally friendly production and leadership competencies of a manager, which determines the relevance of the chosen topic.

The purpose and objectives of the article – theoretical justification and scientific understanding of the development strategy of an agricultural enterprise in conditions of economic turbulence, climate change and transition to environmentally friendly production, as well as determining the role of risk management and leadership competencies of a manager.

ISSN 3041-1793 Online

Presentation of the main material. The current stage of development of the agricultural sector is characterized by the transition from relatively stable business models to systemic functioning in conditions of multidimensional instability. For an agricultural enterprise, this means the need to revise traditional approaches to planning, organizing production, allocating resources and forming strategic goals. If earlier the basic guidelines for development were increasing production volumes, increasing productivity and strengthening market positions, now this is no longer enough. The effectiveness of an enterprise is increasingly determined by its ability to adapt to economic fluctuations, respond to climate threats, integrate environmental standards into production practices and implement management decisions based on a preventive approach to risks [1].

In these conditions, the development strategy of an agricultural enterprise cannot be considered as a formal document or a set of long-term intentions. It should act as a practical tool for adaptation, stabilization and transformation of the enterprise, combining economic feasibility, production flexibility, environmental responsibility and organizational sustainability. That is why there is a need for such a strategic model that is not limited to forecasting performance indicators, but takes into account the dynamic change in the external environment and the increased level of uncertainty [2].

One of the key factors that determine the new logic of the development of an agricultural enterprise is economic turbulence. Its manifestations are the instability of purchase prices for agricultural products, fluctuations in the cost of fuel and energy resources, changes in lending conditions, inflationary pressure, disruption of sales channels and the complication of logistics routes. For an agricultural enterprise that operates in long production cycles and is largely dependent on seasonality, such fluctuations have a particularly noticeable impact.

Under such circumstances, the development strategy should be formed not on the basis of one optimistic scenario, but taking into account several possible options for the development of events. For an agricultural enterprise, this means the need for scenario strategizing, when, along with the basic direction of development, alternative models of action are developed in the event of a deterioration in the market situation, changes in price parameters, or a shortage of resources [3].

At the same time, economic challenges do not exist in isolation. In agricultural production, they are closely intertwined with climate change, which has become one of the strongest factors of strategic instability. Rising temperatures, changing precipitation patterns, prolonged dry periods, the spread of extreme weather events, an increase in the risk of erosion processes and gradual depletion of soils directly affect yields, product quality, technological deadlines and cost structure. As a result, the traditional business model, based on the relative repeatability of seasonal cycles, loses its predictability. From the perspective of strategic management, climate change requires an agricultural enterprise not to respond locally, but to adapt

ISSN 3041-1793 Online
systematically. This primarily involves revising the crop structure, selecting more resistant varieties and hybrids, introducing moisture-saving technologies, improving fertilizer systems, developing precision agriculture and monitoring agrometeorological risks. In this context, the development strategy should combine production-technological and environmental dimensions. It should proceed from the fact that the preservation of the natural resource base of agricultural production is not an additional function, but a prerequisite for the long-term efficiency of the enterprise [4].

The transition to environmentally friendly production today is not only of environmental, but also of economic and strategic importance. In practice, this means reducing the chemical load on soils, rational use of water resources, adherence to the principles of crop rotation, the introduction of biologized elements of production, minimizing production losses, reducing the carbon footprint and increasing the overall ecological culture of management. At the same time, greening should not be interpreted as a mechanical rejection of intensive technologies. It is about the transition to a production model in which the economic result is achieved without destroying the resource base of future development.

This is where one of the main contradictions of modern agricultural management manifests itself. On the one hand, the enterprise seeks to maintain profitability, reduce costs and strengthen competitive positions. On the other hand, it is forced to invest in environmentally friendly technologies, modernization of the technical base, certification procedures and new quality management standards. At the first stage, this often increases costs and creates an additional burden on the financial system of the enterprise. However, in the long term, such measures form a different quality of management: they increase the stability of agroecosystems, reduce resource dependence, open access to new market segments and strengthen the reputational position of the producer.

Therefore, the development strategy of an agricultural enterprise in modern conditions should be built on a combination of three interrelated components: economic adaptability, climate resilience and environmental safety. However, the practical implementation of such a strategy is impossible without effective risk management. It is risk management that provides the instrumental level that allows you to transform strategic guidelines into a system of specific management actions [5].

In an agricultural enterprise, risks are complex in nature. These include production risks associated with yield, plant and animal diseases, technical failures, and resource shortages; financial risks due to income instability, exchange rate fluctuations, credit dependence, and working capital shortages; market risks arising from changes in demand, prices, and competitor behavior; environmental risks associated with soil degradation, pollution, and depletion of natural resources; institutional risks arising from changes in regulatory requirements, standards,

ISSN 3041-1793 Online

certification rules, and conditions of state support. It is important that these risks rarely manifest themselves separately. Most often, they overlap, increasing the overall instability of the enterprise's functioning [6]. That is why risk management should be integrated into all stages of the strategic process. At the stage of strategic analysis, it involves identifying sources of uncertainty and assessing their potential impact on key areas of activity. At the stage of strategic choice, it helps to compare alternative development options from the standpoints of not only profitability, but also sustainability. At the stage of strategy implementation, risk management ensures control of deviations, adjustment of management decisions and formation of an early warning system. Thus, it is not a separate function, but an end-to-end mechanism of strategic support.

It is advisable to highlight several practical areas of integrating risk management into the development strategy of an agricultural enterprise. First, this is the creation of an internal system for identifying and ranking risks by degree of impact and probability of occurrence. Second, the formation of a portfolio of preventive measures, which includes diversification of production, resource reservation, insurance, use of flexible financial instruments, contractual sales planning and digital monitoring of key parameters of the production cycle. Third, the development of anti-crisis action scenarios for various types of critical situations. Fourth, the constant updating of the management information base, without which risk management turns into a formality [7].

However, even the best-developed mechanisms of strategic planning and risk management do not produce the expected results without the proper quality of managerial leadership. In a modern agricultural enterprise, a manager can no longer be limited to the functions of a resource manager or a controller of the implementation of production tasks. His role is significantly expanding. He must be a strategist who sees trends in the development of the environment; an analyst who is able to assess risks and the consequences of decisions; a communicator who forms internal cohesion of the team; an initiator of changes that ensures the modernization of business processes; a bearer of environmental responsibility who integrates the principles of safe production into the daily practice of the enterprise.

In these conditions, the leadership competencies of a manager acquire particular importance. They should be considered not only as a set of personal qualities, but as a practical ability to influence the enterprise management system and the behavior of the workforce in conditions of uncertainty. First of all, it is about strategic thinking, the ability to make decisions in a situation of incomplete information, adaptability, responsibility, communication persuasiveness, conflict resistance, the ability to work with teams and form a culture of change. In the context of greening production, this is also supplemented by value competence, that is, the manager's ability to translate the principles of sustainable development from the level of declarations to the plane of daily business practices.

ISSN 3041-1793 Online

Leadership competencies are critically important because the development strategy of an agricultural enterprise is not implemented automatically, but through people, their motivation, readiness for transformations and perception of new rules. Even a technically sound strategy can remain declarative if the manager is unable to convince employees of its feasibility, ensure the discipline of implementation, distribute responsibility and support the team in conditions of load and uncertainty. That is why in modern agricultural management not only the professional, but also the behavioral component of managerial effectiveness is gaining increasing importance [8]. An important feature of the strategic development of an agricultural enterprise is the need to combine short-term operational stability with long-term transformational goals. In practice, this means that the manager must simultaneously ensure the implementation of production plans, cost control, timely implementation of technological operations and, at the same time, introduce innovations, modernize the management system, change the environmental policy of the enterprise and form a reserve of sustainability for the future. Such duality of managerial workload requires the manager to have a high level of self-organization, flexibility of thinking and the ability to work in the logic of strategic balance.

In view of this, it is advisable to consider the development strategy of an agricultural enterprise as a multi-level system. At the first level, the economic sustainability of the enterprise is formed through financial planning, cost optimization, income diversification and market flexibility. At the second level, production and technological adaptation is ensured through the modernization of the technical base, digitalization of processes, improvement of agricultural technologies and the use of climate-resistant solutions. At the third level, the ecological transformation of the enterprise takes place through the introduction of resource-saving and safe technologies, control of environmental load, restoration of soil fertility and harmonization of relations with the natural environment. At the fourth level, the managerial integration of all these areas is ensured through the risk management system and the leadership influence of the manager [9].

In this context, an effective strategy must meet several fundamental requirements. First, it must be adaptive, that is, capable of changing parameters depending on the influence of external factors. Second, it must be preventive, focused not only on responding, but also on preventing threats. Third, the strategy must be integrated, that is, combine economic, environmental, technological and socio-management components. Fourth, it must be realistic, take into account the resource capabilities of the enterprise and its human resources. Fifth, the strategy must be value-oriented, since the transition to environmentally friendly production is impossible without changing the management philosophy itself.

Practice shows that the most vulnerable are those agricultural enterprises that try to act by inertia, without changing management approaches in accordance with new challenges. Focusing only on short-term economic benefits, neglecting climate

ISSN 3041-1793 Online

risks, postponing environmental modernization, a weak analytical basis for decision-making and an insufficient level of leadership capacity of the manager gradually reduce the adaptive potential of the enterprise. Instead, competitive advantages are gained by those economic structures that are able to combine innovation, strategic discipline, environmental responsibility and a culture of managerial flexibility. Thus, in conditions of economic turbulence, climate change and increased environmental requirements, the development strategy of an agricultural enterprise should be considered as a complex mechanism for ensuring the long-term viability of the economic system. Its effectiveness is determined not only by the correct choice of priorities, but also by the quality of managerial implementation, the ability to foresee threats, work with risks and mobilize the organizational potential of the enterprise. In this regard, risk management and leadership competencies of the manager acquire the status of not auxiliary, but system-forming factors of strategic development.

Among the areas of improvement of the development strategy of an agricultural enterprise, one can distinguish, first of all, the digitalization of management and production processes. In an environment of increased variability, it is the quality, speed and accuracy of information that increasingly determine the ability of an enterprise to respond to external changes in a timely manner. If management decisions are made on the basis of outdated data, unsystematic observations or intuitive assumptions, the risk of erroneous actions increases significantly. Therefore, digital tools should be considered not only as a means of technical modernization, but as an element of the strategic stability of an agricultural enterprise. This includes the use of crop monitoring systems, electronic resource accounting, digital mapping of fields, yield forecasting, cost analytics, agrometeorological support and logistics management. Taken together, such solutions allow reducing the level of uncertainty, increasing the validity of management decisions and ensuring greater consistency between strategic goals and current activities of the enterprise.

Digitalization becomes especially important in conditions of climatic instability, when even minor deviations in weather parameters can significantly affect business results. In such a situation, an agricultural enterprise needs not just to collect information, but to form a system of operational analytical response. For example, data on soil moisture, air temperature, plant condition, pest activity or disease risks should not be accumulated passively, but transformed into the basis for specific decisions regarding sowing dates, fertilizer application, plant protection, irrigation or adjustment of the production program. Therefore, the development strategy of an agricultural enterprise should include a digital component as a prerequisite for adaptability and a tool for minimizing production and financial losses. At the same time, digital transformation is not self-sufficient. It gives a positive result only when accompanied by the appropriate level of management

ISSN 3041-1793 Online
culture, analytical competence and staff readiness to work in a new format. That is why the role of the manager is not only to implement technological solutions, but also to form an internal environment in which innovations are perceived as a tool for increasing sustainability, and not as an additional burden. The manager must ensure the explanation of the goals of digitalization, the adaptation of employees to new procedures, the coordination of responsibilities and the connection between data, decisions and results. In this aspect, the leadership competencies of the manager acquire the features of transformational leadership, when he does not simply control the process of change, but sets their logic, pace and content.

Secondly, diversification as a means of reducing risks and increasing the overall sustainability of the economic system. In an unstable environment, excessive dependence on one type of product, one sales market, one source of financing or one technological approach significantly increases the vulnerability of the enterprise. Therefore, diversification should be considered not only as a tool for expanding activities, but as a mechanism for strategic risk balancing. At the production level, this can manifest itself in the combination of several areas of specialization, changing the crop structure, developing processing, using different technological schemes or expanding the product range. At the level of market behavior, diversification involves working with different sales channels, different consumer groups and different formats of contractual relations.

Diversification becomes particularly relevant in the context of the transition to environmentally friendly production. In many cases, an enterprise cannot simultaneously rebuild the entire management system without the risk of disrupting financial equilibrium. Therefore, a phased approach is advisable, when environmental practices are introduced gradually, in parallel with maintaining economic stability. For example, part of the area can be transferred to more economical technologies, new elements of crop rotation, biological protection means or individual resource-saving solutions can be tested without simultaneously breaking the entire production model. This approach allows you to accumulate experience, evaluate real results, adjust further actions and avoid critical errors. Therefore, the development strategy of an agricultural enterprise should provide not only for the final transformation model, but also for a transitional trajectory that is economically acceptable and organizationally feasible.

In the structure of strategic management, a special place belongs to the personnel potential of the enterprise. Quite often, attention is focused on technologies, finances, market risks or natural resources, while the human factor remains undervalued. However, in conditions of constant change, it is the personnel that determines the real ability of the enterprise to adapt. If employees do not accept new approaches, do not have the necessary skills or do not understand the logic of change, strategic decisions lose their practical effectiveness. That is why in the system of development of an agricultural enterprise, the personnel strategy should

ISSN 3041-1793 Online
not be an auxiliary, but an integrated component of the overall strategy. It should include professional training, updating of competencies, formation of internal motivation, development of responsibility for work results and improvement of the culture of environmentally friendly management. In this context, the leadership competencies of a manager are manifested through the ability to create an environment of trust, professional growth and collective involvement in the strategic goals of the enterprise. The employee must perceive greening, risk management, technological renewal or new standards as part of a clear and reasonable development model, and not as a set of externally imposed requirements. It is the manager who provides this semantic connection between the general strategy and everyday work actions. He forms not only a system of tasks, but also a management climate within which the team is ready to work for results in difficult and unstable conditions. In conditions of economic turbulence, the importance of not just the volume of resource provision increases, but the quality of their use. An enterprise may have a sufficient land bank, technical means or production infrastructure, but without a proper management system these resources are not transformed into a sustainable competitive advantage. Therefore, strategic development should be based on the principle of optimizing resource flows, reducing unproductive costs, increasing energy efficiency, reducing production losses and improving the reproduction of the natural basis of agricultural production. In this approach, economic feasibility and environmental safety are not opposed to each other, but are combined in a single logic of long-term management.

Land management is of particular importance as the basis for the strategic sustainability of an agricultural enterprise. Land in agriculture is not only a factor of production, but a complex ecological and economic system, the future performance of the enterprise depends on its condition. Soil depletion, a decrease in their biological activity, nutrient imbalance, erosion processes and excessive technogenic load form deferred risks that do not always manifest themselves immediately, but significantly undermine development prospects. That is why the enterprise's strategy should include systems for restoring and maintaining soil fertility, controlling agrochemical loads, adhering to scientifically sound crop rotations, applying soil protection technologies and monitoring the ecological state of the land. Without this, any short-term economic benefit is actually achieved at the expense of narrowing future development opportunities.

The reconciliation of economic and environmental interests of the enterprise also requires a rethinking of the criteria for management efficiency. Traditionally, in agricultural management, performance is often assessed through yield, cost, profit or profitability. Of course, these indicators remain important, but in modern conditions they can no longer fully reflect the quality of strategic development. It is advisable to include indicators of risk tolerance, environmental stability, resource efficiency, adaptability of the production structure, personnel capacity to change and

ISSN 3041-1793 Online
stability of market relations in the assessment system. This means that enterprise management must move from a narrow financial vision of efficiency to a comprehensive vision of the viability of the economic system.

In practical terms, this can be implemented through the introduction of a system of strategic indicators that combine economic, production, environmental and management parameters. For example, along with financial results, it is advisable to assess the dynamics of losses from risk events, the level of production diversification, the stability of yields in conditions of weather fluctuations, the volume of implementation of environmentally friendly technologies, the efficiency of the use of fertilizers and protective equipment, the level of personnel training and the degree of implementation of anti-crisis scenarios. This approach allows you to see the real state of the enterprise not only in the current dimension, but also in the perspective of its sustainable development.

The issue of interaction of an agricultural enterprise with the external environment deserves special attention. In modern conditions, an enterprise can no longer develop as a closed production system, since its stability largely depends on the quality of relations with suppliers, processors, financial institutions, authorities, scientific and consulting structures and local communities. The higher the level of coordination with external partners, the more opportunities there are for reducing risks, attracting innovations, expanding sales markets and increasing reputational trust. In this aspect, the development strategy should provide not only for internal optimization of activities, but also for building a network of partnership relations that enhance the overall adaptability of the enterprise. For a manager, this means the need to develop not only organizational, but also communicative and negotiation competencies.

The ability to establish long-term relationships, maintain a business reputation, justify the enterprise's position, and reach a compromise in conditions of instability becomes an important factor in strategic success. This is especially important when the enterprise is going through a phase of ecological modernization, attracting new investments, entering new markets or restructuring logistics. In all these cases, the personal management style of the manager, his ability to publicly represent the interests of the enterprise and build trust directly affect the practical effectiveness of the strategy. It should also be taken into account that the development strategy of an agricultural enterprise in turbulent conditions cannot be static. It requires constant revision, correction and clarification depending on changes in the external and internal environment. This does not mean the absence of long-term guidelines, but on the contrary - it requires a clear distinction between the strategic core and variable tactical components. The strategic core must preserve the key values, development direction and basic priorities of the enterprise, while tactical tools can adapt to market, climatic, financial and institutional changes. It is such a flexible management model that allows combining consistency and

ISSN 3041-1793 Online

adaptability, which is a determining condition for the sustainability of an agricultural business.

Conclusions. Therefore, in modern conditions, the development strategy of an agricultural enterprise should be formed as a holistic system of management decisions, focused on ensuring economic sustainability, adaptation to climate change and a gradual transition to environmentally friendly production. The effectiveness of such a strategy is determined not only by the availability of resources or production potential, but primarily by the ability of the enterprise to respond to risks in a timely manner, flexibly change approaches to management and combine short-term effectiveness with long-term development priorities. Of particular importance in this process is risk management as a tool for increasing the adaptability and stability of the enterprise's functioning, as well as the leadership competencies of the manager, on which the quality of strategic decisions, the readiness of the team for change and the practical implementation of certain development directions depend. It is the combination of strategic vision, environmental responsibility, risk-oriented management and effective leadership that forms the basis for the competitive, sustainable and balanced development of an agricultural enterprise in the face of modern challenges.

It is advisable to link the prospects of further scientific research with the development of methodological approaches to assessing the effectiveness of agricultural enterprise development strategies, determining the performance indicators of integrated risk management, as well as with the formation of models for developing leadership competencies of management personnel in the context of environmental and climatic transformation of agricultural production.

References:

1. Kozlovskyi, D., & Harafonova, O. (2025). Stratehichni vektory rozvytku ahrarnykh pidpryiemstv Ukrainy [Strategic vectors of development of agricultural enterprises in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats "Vcheni zapysky" – Collection of scientific works "Scientific notes"*, 187–195 [in Ukrainian].

2. Antonova, L., Sukhorukova, A., & Ivashova L. (2025). Terytorialno oriientovani mekhanizmy publichnoho upravlinnia rozvytkom publichno-pryvatnoho partnerstva v ahropromyslovomu sektori rehionu za umov kryzovoi nestabilnosti ta nevyznachenosti [Territorially oriented mechanisms of public management of the development of public-private partnership in the agro-industrial sector of the region under conditions of crisis instability and uncertainty]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia – Public management and customs administration*, 47 (4). 7-12 [in Ukrainian].

3. Nadvodniuk, O. (2022). Teoretyko-metodychni aspekty upravlinnia stalym rozvytkom silskohospodarskykh pidpryiemstv [Theoretical and methodological aspects of managing the sustainable development of agricultural enterprises.]. *Ekonomika ta upravlinnia APK – Economics and management of the agricultural complex*, (2), 124–136 [in Ukrainian].

4. Pysarenko, S., Ivanko, M., & Hrytsaienko, M. (2019). Stratehichne upravlinnia rozvytkom potentsialu ahrarnoho pidpryiemstva v umovakh adaptatsiinykh zmin [Strategic management of the development of the potential of an agricultural enterprise in the conditions of

ISSN 3041-1793 Online
adaptive changes.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 27, 29–34 [in Ukrainian].

5. Tulchynskyi, R. (2025). Formuvannia stratehii staloho rozvytku ahrarnykh pidpryiemstv [Formation of a strategy for sustainable development of agricultural enterprises.]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 77, 66-75 [in Ukrainian].

6. Horobchenko, O., & Khrystenko, O. (2025). Stratehichne upravlinnia ahrarnoiu sferoiu Ukrainy v umovakh transformatsii [Strategic management of the agrarian sphere of Ukraine in the conditions of transformation]. *Modern Economics*, 53, 79–84 [in Ukrainian].

7. Shulha, O. (2025). Stratehichni vektory rozvytku ahrarnoho sektoru ta adaptyvne upravlinnia v umovakh nevyznachenosti [Strategic vectors of agricultural sector development and adaptive management in conditions of uncertainty]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 82 [in Ukrainian].

8. Kurepin V. (2025), Osoblyvosti trudovykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi: teoretyko-praktychnyi analiz [Peculiarities of labor relations in agriculture: theoretical and practical analysis]. *Modern Economics, 51,* 130-136 [in Ukrainian].

9. Sukhorukova, A., Sarkova, A., Prosolov, O., & Vorobyova C. (2024). Stratehii pidvyshchennia motyvatsii personalu yak faktor zrostannia produktyvnosti na pidpryiemstvakh [Strategies for increasing personnel motivation as a factor in increasing productivity at enterprises]. *Modern Economics*, 48. 124-129 [in Ukrainian].

Література:

1. Козловський Д., Гарафонова О. Стратегічні вектори розвитку аграрних підприємств України. Збірник наукових праць «Вчені записки». 2025. С. 187–195.

2. Антонова Л., Сухорукова А., Івашова Л. Територіально орієнтовані механізми публічного управління розвитком публічно-приватного партнерства в агропромисловому секторі регіону за умов кризової нестабільності та невизначеності. Публічне управління та митне адміністрування.2025.№ 47(4).С.7-12.DOIhttps://doi.org/10.32782/2310-9653-2025-4.1

3. Надводнюк О. Теоретико-методичні аспекти управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств. Економіка та управління АПК. 2022. № 2. С. 124–136.

4. Писаренко С., Іванько М., Грицаєнко М. Стратегічне управління розвитком потенціалу аграрного підприємства в умовах адаптаційних змін. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 27. С. 29–34.

5. Тульчинський Р. Формування стратегії сталого розвитку аграрних підприємств. Економіка та суспільство. 2025. Вип. 77. С. 66-75.

6. Горобченко О., Христенко О. Стратегічне управління аграрною сферою України в умовах трансформації. Modern Economics. 2025. № 53. С. 79–84.

7. Шульга О. Стратегічні вектори розвитку аграрного сектору та адаптивне управління в умовах невизначеності. Економіка та суспільство. 2025. Вип. 82. С. 48-53.

8. Курепін В. Особливості трудових відносин у сільському господарстві: теоретико-практичний аналіз. Modern Economics. 2025. № 51 (2025). С. 130-136. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V51(2025)-16.

9. Сухорукова А., Саркова А., Просолов О., Воробйова С. Стратегії підвищення мотивації персоналу як фактор зростання продуктивності на підприємствах. Modern Economics. 2024. № 48(2024). С. 124-129. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V48(2024)-15.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.788:314.7(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1833-1845

Антонова Людмила Володимирівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри обліку і аудиту, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0003-2975-6453

Шульга Анастасія Алімівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0002-8528-8722

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ГРОМАДЯН

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження структурних змін міграційних процесів в Україні в умовах вимушеної мобільності громадян, спричиненої збройною агресією російської федерації та повномасштабною війною. Розкрито сутність міграційних процесів як багатовимірного соціально-економічного явища, що охоплює різні форми просторового переміщення населення, а також взаємодію між відправними та приймаючими соціальними системами. Узагальнено теоретико-методологічні підходи до трактування міграції, що дозволило визначити її ключові характеристики, типи, форми, причини та наслідки. У роботі проаналізовано особливості функціонування міграційних процесів в Україні до початку воєнних дій, коли домінувала внутрішня урбаністична мобільність, а зовнішня міграція мала переважно трудовий і сезонний характер. Особливу увагу приділено трансформаціям міграційних процесів після 2014 р. та їх радикалізації з початком повномасштабного вторгнення у 2022 р. Доведено, що сучасна структура міграції характеризується переходом від переважно добровільної економічної мобільності до масштабної вимушеної внутрішньої та зовнішньої міграції, зумовленої безпековими та гуманітарними чинниками.

Проаналізовано динаміку та обсяги внутрішнього переміщення населення, формування значного контингенту внутрішньо переміщених осіб, а також масовий виїзд громадян за кордон. Визначено ключові структурні зміни міграційних процесів, зокрема трансформацію їх напрямів, тривалості, інтенсивності та соціально-демографічного складу мігрантів. Розкрито просторову диференціацію внутрішніх переміщень і її вплив на регіональний розвиток. Обґрунтовано, що сучасні міграційні процеси мають тривалий і

ISSN 3041-1793 Online
невизначений характер, що ускладнює прогнозування їх наслідків і потребує переосмислення підходів до державного управління. У підсумку доведено необхідність формування комплексної, гнучкої та стратегічно орієнтованої міграційної політики, спрямованої на ефективну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, стимулювання повернення громадян з-за кордону, відновлення людського капіталу та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України.
Ключові слова: міграційні процеси, вимушена мобільність, внутрішньо переміщені особи, демографічні процеси, масова міграція, структурні зміни, державна міграційна політика.

Antonova Liudmyla Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Accounting and Auditing, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaivhttps://orcid.org/0000-0003-2975-6453

Shulha Anastasiia PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Public Management and Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0002-8528-8722

STRUCTURAL CHANGES IN MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE AMID FORCED POPULATION MOBILITY

Abstract. The article analyzes structural transformations in migration processes in Ukraine under conditions of forced population mobility caused by the armed aggression of the Russian Federation and the full-scale war. Migration is defined as a multidimensional socio-economic phenomenon that includes spatial population movements and interactions between sending and receiving societies. The study systematizes theoretical approaches to migration, enabling the identification of its key characteristics, causes, and consequences. The paper examines migration trends in Ukraine prior to the outbreak of hostilities, when internal urban mobility prevailed and external migration was mainly labor-oriented and seasonal. It is established that migration was primarily driven by socio-economic factors, such as employment opportunities, income growth, and urbanization. Both positive and negative effects on demographic dynamics, the labor market, and economic development are outlined. Particular attention is paid to the transformation of migration processes after 2014 and their intensification following the full-scale invasion in 2022. It is demonstrated that migration has shifted from predominantly voluntary and economically motivated mobility to large-scale forced internal and external displacement driven by security and humanitarian factors. The dynamics of internal displacement, the increase in internally displaced persons, and the large-scale outflow of citizens abroad are analyzed. Key structural changes are

ISSN 3041-1793 Online
identified, including shifts in direction, duration, intensity, and socio-demographic composition of migrants. External migrants are predominantly women, children, and elderly individuals, contributing to labor market imbalances and workforce shortages. The spatial differentiation of internal displacement and its regional impacts are also examined. It is argued that contemporary migration processes are prolonged and uncertain, complicating forecasting and requiring a rethinking of public governance. The need for a comprehensive and flexible migration policy is substantiated, aimed at integrating internally displaced persons, encouraging return migration, restoring human capital, and ensuring sustainable socio-economic development of Ukraine.

Keywords: migration processes, forced mobility, internally displaced persons, demographic processes, mass migration, structural changes, national migration policy.

Постановка проблеми. Збройна агресія з боку росії проти України спричинила безпрецедентні трансформації соціально-економічних процесів, особливо у сфері міграції. Протягом останніх чотирьох років масштаби вимушеної мобільності населення набули такого рівня, який суттєво перевищує навіть міграційні хвилі, що спостерігалися після початку воєнних дій у 2014 р. Масові внутрішні та зовнішні переміщення, формування значного контингенту внутрішньо переміщених осіб, а також зростання обсягів зовнішньої міграції зумовлюють глибокі структурні зміни міграційних процесів, що істотно впливають на соціально-економічний розвиток держави, функціонування ринку праці та підтримання соціально-демографічної рівноваги в Україні.

У цих умовах особливо актуальним є осмислення трансформацій не лише кількісних параметрів міграції, але й її структурних характеристик – типів, напрямів, тривалості, соціально-демографічного складу мігрантів і мотиваційних чинників. Вимушена мобільність населення змінює традиційні моделі міграційної поведінки, трансформує співвідношення внутрішньої та зовнішньої міграції, а також формує нові виклики для публічного управління.

Все це обумовлює необхідність комплексного дослідження структурних змін міграційних процесів в Україні, їхніх наслідків для соціально-економічного розвитку держави, а також визначення напрямів удосконалення механізмів державного регулювання у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика міграційних процесів, їх структурних змін та соціально-демографічних наслідків широко досліджується вітчизняними і зарубіжними науковцями. Так, наприклад, у працях С.О. Мосьондза, О.О. Бандурки і М.М. Слюсаревського висвітлюються основні підходи до класифікації та типології міграційних процесів, а також розкривається природа внутрішньої і зовнішньої мобільності населення, її

ISSN 3041-1793 Online
соціально-економічні та демографічні детермінанти. Дослідження О.Є. Блинової і Л. Пал зосереджуються на соціальних взаємодіях між відправними та приймаючими спільнотами, структурно-функціональних зв'язках, що визначають позицію мігранта у соціально-територіальному просторі, а також на механізмах адаптації міграційних потоків до змінних умов. У роботах М.І. Стрюка і С.О. Семерікова представлено трансдисциплінарний підхід до мобільності, який охоплює не лише просторові переміщення людей і ресурсів, але й циркуляцію інформації, капіталу та використання інфраструктури, транспортних і цифрових засобів. Проте у всіх цих наукових працях відсутній комплексний аналіз структурних змін міграційних процесів в Україні саме в умовах масової вимушеної мобільності громадян, що і зумовлює необхідність подальших досліджень у зазначеному напрямі.

Мета статті – виявлення та комплексний аналіз структурних змін міграційних процесів в Україні в умовах вимушеної мобільності громадян, зокрема трансформації їх типів, напрямів, соціально-демографічних характеристик і мотиваційних чинників, а також оцінка їх впливу на соціально-економічний розвиток та формування ефективної державної міграційної політики.

Виклад основного матеріалу. Міграційні процеси сьогодні розглядаються як комплексне соціально-економічне явище, яке охоплює різні аспекти переміщення людей і ресурсів. За своєю суттю вони є надзвичайно широким і багатогранним поняттям, що не має однозначного визначення. Це пояснюється передусім тим, що представники різних наукових дисциплін аналізують дане явище з відмінних теоретико-методологічних позицій, застосовуючи різноманітні підходи і критерії, зокрема щодо напрямів і траєкторій міграції, а також її ключових ознак і характеристик.

У зв'язку з цим уточнення сутності міграційних процесів не може обмежуватися лише узагальненим розумінням переміщення людських і матеріальних ресурсів, а потребує комплексного та багатовимірного підходу до їх інтерпретації.

Так, наприклад, С.О. Мосьондз розрізняє міграційні процеси у широкому та вузькому розумінні. У широкому сенсі – це різні форми переміщення населення у просторі. Такі переміщення охоплюють масові пересування людей через кордони певних територій і можуть відбуватися протягом різного часу, з різною регулярністю та цивільною спрямованістю. Вони можуть супроводжуватися як постійною зміною місця проживання, так і залишатися без такої зміни.

У вузькому значенні, на думку дослідника, міграційні процеси являють собою «особливий процес територіального переміщення населення, який завершується зміною постійного місця проживання, що в буквальному розумінні слова означає переселення» [1, с. 34].

ISSN 3041-1793 Online

У свою чергу, О.О. Бандурка трактує міграційний процес – як «керовану діяльність, яка має соціальний характер і тому має бути врегульована нормами адміністративного права» [2, с. 6]. Тобто науковець розглядає дану категорію як соціальне явище – дію певної соціальної спільноти, що реально існує і зафіксована емпірично.

Цікавою, на наш погляд, є наукова позиція О.Є. Блинової. Дослідниця вважає, що міграційні процеси представляють собою серію соціальних взаємодій, що відбуваються між відправними та приймаючими суспільствами. Вони зумовлені структурно-функціональними причинними зв'язками і призводять до змін у становищі окремого соціального суб'єкта (мігранта) у певному соціально-територіальному просторі [3, с. 12].

Узагальнюючи наведені підходи, можна стверджувати, що міграційні процеси розглядаються як соціальне явище, яке включає переміщення людей у просторі та взаємодію між відправними й приймаючими суспільствами. Незалежно від конкретного підходу, усі дослідники погоджуються, що міграційні процеси призводять до змін у становищі соціальних суб'єктів і відображають структурно-функціональні взаємозв'язки в соціально-територіальному просторі.

Такі переміщення можуть відрізнятися за інтенсивністю, спрямованістю і тривалістю залежно від низки факторів. За причинами міграційні процеси поділяють на соціально-економічні або трудові (пов'язані з пошуком заробітку), екологічні (вимушені переселення з забруднених територій), політичні, сімейно-побутові (для возз'єднання родин), релігійні й етно-національні. Залежно від напрямку переміщень населення, міграційні процеси класифікують на зовнішні та внутрішні. Зовнішні міграції, що відбуваються за межі країни, називають еміграцією, а переміщення у протилежному напрямку – імміграцією. Внутрішні міграційні процеси відбуваються між різними регіонами чи населеними пунктами країни, не змінюючи загальної чисельності населення, а лише перерозподіляючи його територіально.

Міграційні процеси також поділяються за тривалістю і формою організації: вони можуть бути постійними або сезонними (тимчасовими), організованими (наприклад, у межах набору на певні роботи) чи стихійними (без заздалегідь визначеного місця проживання/працевлаштування). За характером переміщення вони бувають добровільними або примусовими. Найбільш поширеними за кількістю мігрантів є соціально-економічні (трудові) міграції.

Окремо деякі дослідники виділяють так звані «маятникові» міграції, які передбачають щоденні переміщення між селом і містом або навпаки – люди проживають у селі (місті), їдуть на роботу в місто (село) і повертаються додому в село (місто). Оскільки при цьому постійне місце проживання не змінюється, такі поїздки радше варто розглядати як «маятникове» переміщення людей, ніж повноцінну міграцію [4, с. 37].

ISSN 3041-1793 Online

Додатково хотілося б підкреслити, що міграційні процеси тісно пов'язані з горизонтальною і вертикальною мобільністю, тому що кожен мігруючий індивід, крім переходу в іншу соціальну групу, прагне знайти на новому місці кращі економічні, політичні чи соціальні умови життя.

У загальному розумінні мобільність розглядається як комплексне явище, що охоплює не лише переміщення людей і речей у просторі, але й супровідні процеси, причини та наслідки цих переміщень. Згідно з визначенням М.І. Стрюка, А.М. Стрюка та С.О. Семерікова, мобільність є трансдисциплінарним напрямом досліджень, який включає просторову мобільність людей і матеріальних об'єктів, циркуляцію інформації, зображень і капіталу, а також використання фізичних засобів руху – інфраструктури, транспортних засобів і програмного забезпечення [5, с. 42-43]. Такий підхід поєднує соціальні аспекти (нерівність, владу, ієрархію) із просторовими (територія, кордони, масштаб) та культурними проблемами (дискурси, уявлення, схеми).

Залежно від мотивів переміщення, мобільність поділяють на добровільну та вимушену. При цьому вона може бути ініціативною, коли здійснюється окремими особами, або кумулятивною, коли реалізується у межах сформованих соціальних чи міграційних мереж.

Починаючи з 2014 р. в Україні «активізувалась» саме вимушена мобільність, спричинена війною росії й іншими безпековими ризиками, яка після лютого 2022 р. лише посилилась. У таких умовах люди змушені залишати свої домівки, шукати безпечні місця проживання та забезпечувати базові потреби, що робить ці переміщення не лише соціально, а й гуманітарно критичними. Наслідком цього стало кардинальне переформатування структури міграційних процесів в Україні – значно зросла кількість внутрішньо переміщених осіб, змінилися традиційні напрямки міграції, а також посилилися регіональні диспропорції у розподілі населення та соціальних ресурсів.

До початку військових дій, міграційні процеси в Україні характеризувалися чіткою структурою та певною стабільністю, хоча мали свої особливості залежно від типу переміщень.

Внутрішня міграція була домінуючою і переважно урбаністичною за своєю спрямованістю, тобто переміщення населення відбувалося переважно зі сільської місцевості до міст, що пояснювалося пошуком кращих економічних умов та працевлаштування.

Так, наприклад, за даними Державної служби статистики, загальний обсяг внутрішньої міграції у 2014 р. становив понад 542,5 тис. осіб, що було найменшим показником з 2010 р., а тенденції 2010–2013 рр. демонструють стабільну активність внутрішньої мобільності. При цьому кількість випадків реєстрації місця проживання у всіх регіонах перевищувала кількість зняття з реєстрації, що свідчить про позитивний міграційний приріст у більшості областей країни [6, с. 29-31].

ISSN 3041-1793 Online

Зовнішня міграція українців також була значущою, більша частина якої носила циклічний і сезонний характер, проте її обсяги були меншими порівняно з внутрішньою. За 2010–2014 рр. громадяни України здійснили майже 106,5 млн виїздів за кордон, із них понад 97% – з приватною або трудовою метою. При цьому трудова міграція за період 2010–2012 рр. становила близько 1,2 млн громадян (3,4% населення 15-70 років). На той час основними країнами спрямування трудових мігрантів були росія (43,2 %), Польща (14,3 %), Італія (13,2 %) та Чехія (12,9 %) [6, с. 41-45].

Причинами міграції були переважно соціально-економічні фактори, такі як пошук кращих умов праці та заробітку, а також урбанізація населення. Іншими факторами були родинні зв'язки, що визначали імміграцію (понад 60% іноземців, які проживали в Україні, отримали дозвіл на підставі сімейних зв'язків). Додатково спостерігалася мотивація міграцій пов'язана з демографічними і соціальними чинниками, включно з незадоволенням економічною ситуацією в країні [6, с. 48-49, 63-65].

Наслідки цих міграційних процесів були комплексними. І якщо внутрішня мобільність сприяла урбанізаційним тенденціям, то масовий виїзд працездатного населення за кордон негативно впливав на демографічну ситуацію, сприяючи зниженню народжуваності та скороченню працездатного населення, а також сприяв відтоку висококваліфікованих кадрів. Водночас міграція за кордон мала позитивний економічний ефект, оскільки лише за 2010–2014 рр. українські трудові мігранти перерахували в Україну майже 35,5 млн доларів грошових переказів, підтримуючи внутрішню економіку [6, с. 71-72]. Зважаючи на викладене можна зробити висновок, що до 2014 р. структура міграційних процесів в Україні характеризувалася домінуванням внутрішньої урбаністичної міграції, стабільною зовнішньою трудовою міграцією, соціально-економічною мотивацією переміщень та комплексними демографічними й економічними наслідками (як негативного, так і позитивного характеру) для країни.

Після початку гібридної агресії російської федерації проти України у 2014 р., що включала анексію Автономної Республіки Крим та збройний конфлікт на сході держави, міграційні процеси в Україні зазнали якісних змін. Війна спричинила поєднання низки структурних викликів – політичної нестабільності, економічної кризи, руйнування виробничої інфраструктури на Донбасі, а також значного зростання безпекових ризиків для населення. Ці фактори призвели до посилення зовнішньої трудової міграції – українці в умовах економічної і безпекової турбулентності шукали іншу роботу та кращі умови життя за кордоном. За оцінками міжнародних організацій, до лютого 2022 р. від 2,5 до 3 млн громадян України працювали за кордоном, з яких понад 70% у країнах Європейського Союзу, що свідчить про масштаби трудової міграції у післякризовий період.

ISSN 3041-1793 Online

У структурі таких процесів ключову роль відігравали економічні чинники – різке падіння ВВП та рівня життя, девальвація національної валюти, зростання безробіття, а також безпекові фактори, пов'язані з бойовими діями, що значно підвищували ризики для цивільного населення. При цьому соціальна нестабільність посилила мотивацію українців до тривалого перебування за кордоном з метою здобуття освіти чи професійного досвіду, особливо в країнах Європи, де відкривалися нові можливості для легального працевлаштування «недалеко від дому» [7, с. 8-10].

Одним із найістотніших наслідків війни стала поява в українському суспільстві нової соціальної групи – внутрішньо переміщених осіб. Ці особи вимушено залишили свої домівки через бойові дії або загрозу життю, але не перетинали безпосередньо державний кордон.

Починаючи з 2014 р., внутрішнє переміщення населення набуло ознак системного явища та стало невід'ємною складовою соціальної динаміки в Україні. За даними Міністерства соціальної політики України та міжнародних організацій, упродовж 2014–2021 рр. чисельність внутрішньо переміщених осіб варіювалася у межах близько 1,5 млн осіб, досягнувши пікового значення у 2015 р. З початком повномасштабної фази війни у 2022 р. обсяги внутрішніх переміщень істотно зросли (до цього часу кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб перевищувала 1,47 млн) (див. Рис. 1) [8].

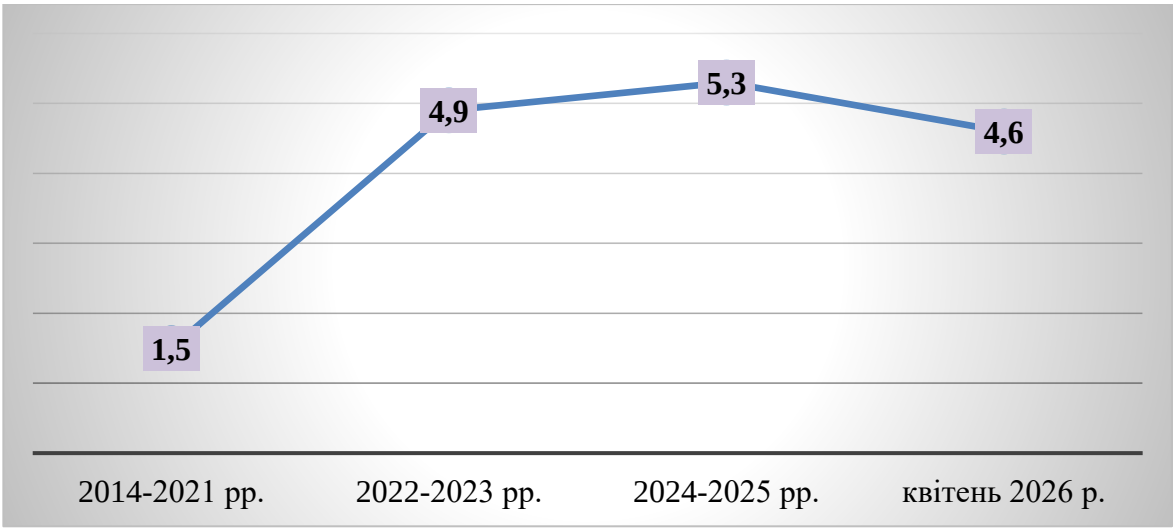

Рис. 1. Динаміка кількості внутрішньо переміщених осіб з 2014 р. – до квітня 2026 р.

Зі збільшенням інтенсивності бойових дій у 2022 р. кількість внутрішньо переміщених осіб зросла експоненційно – до 1 червня 2022 р. зареєстровано понад 4,16 млн внутрішньо переміщених осіб [8]. За даними Міністерства соціальної політики України, упродовж 2022 р. на облік стало близько 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб, з яких понад 3,5 млн перемістилися після 24

ISSN 3041-1793 Online

лютого 2022 р. до відносно безпечніших регіонів, зокрема в західні та центральні області України [9]. За оцінками провідної німецької онлайн-платформи, що спеціалізується на зборі й аналізі ринкових і споживчих даних Statista, станом на кінець 2023 р. кількість внутрішньо переміщених осіб істотно не змінилась у порівняні з попереднім роком (див. Рис. 1) [10].

За інформацією, оприлюдненою Міжнародною організацією з міграції, станом на 2025 рік кількість громадян України, які набули статусу біженців за кордоном, перевищувала 5,7 млн осіб, тоді як чисельність внутрішньо переміщених осіб у межах країни становила близько 5,3 млн. Водночас, за оновленими даними на початок квітня 2026 р., кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні скоротилася до 4,6 млн осіб (див. Рис. 1) [11].

Однією із ключових трансформацій міграційних процесів в Україні після повномасштабного вторгнення російської армії стало масове переміщення населення за межі України, здебільшого до країн Європейського Союзу. За узагальненими оцінками міжнародних організацій, наприкінці 2022 р. від 6,7 до 7,0 млн громадян України перебували за межами держави [12]. У більшості країн перебування переселенці отримали тимчасовий захист і доступ до легального ринку праці, що створило передумови для відновлення їхньої економічної діяльності.

Соціально-демографічний склад мігрантів також зазнав значних змін. Переважно за кордон виїжджали жінки, діти та літні люди, тоді як мобілізаційні обмеження та військовий стан стримували частину чоловіків працездатного віку від перетину кордону. Цей демографічний дисбаланс позначився на внутрішньому ринку праці та став однією з причин загострення дефіциту робочої сили, особливо в економічно активних галузях [11].

Окрім того, внутрішні міграційні потоки останніх років характеризуються чіткою просторовою диференціацією – основними регіонами прибуття внутрішньо переміщених осіб стали Дніпропетровська (15%), Харківська (11%), Київська (9%) та Запорізька (6%) області, тоді як половина переселенців розподілилася між іншими регіонами країни. Водночас найбільші обсяги вибуття населення спостерігалися з Донецької (28%), Харківської (17%), Херсонської (12%), Запорізької (11%) та Луганської (7%) областей, що відображає географію найбільш інтенсивних бойових дій і рівень безпекових ризиків [12]. У результаті, масштабне переміщення населення з індустріально розвинених регіонів сходу та півдня країни призвело до значного скорочення трудового потенціалу на цих територіях, порушення виробничих зв'язків і загального зниження економічної активності. У протилежність цьому, регіони, які приймали внутрішньо переміщених осіб, зіткнулися з іншою проблемою – підвищеним навантаженням на локальні ринки праці, що ускладнило процес працевлаштування переселенців відповідно до їхньої професійної кваліфікації. Більш того, за результатами аналітичних досліджень, значна частина

ISSN 3041-1793 Online
внутрішньо переміщених осіб після 2022 р. була змушена погоджуватися на зайнятість, що не відповідає їхньому освітньо-кваліфікаційному рівню, або переходити до неформального сектору економіки. Така ситуація зумовила не лише часткову втрату людського капіталу, але й зниження ефективності використання трудових ресурсів у приймаючих регіонах, що в довгостроковій перспективі, на наш погляд, може мати негативні наслідки для економічного розвитку всієї країни [11].

Відмінністю вимушених міграційних потоків у період війни стала також їх тривалість і характер. На відміну від традиційної мобільності, яка зазвичай носила тимчасовий економічний характер, сучасні міграційні потоки стали затяжними або потенційно постійними. Адже невизначеність щодо безпеки і перспектив відновлення країни зменшує готовність переселенців швидко повертатися до своїх домівок, особливо тих, хто оселився за кордоном.

На кінець, хотілося б зазначити, що з огляду на масштабні структурні зміни міграційних процесів в Україні та їх наслідки, зумовлені вимушеною мобільністю населення під впливом воєнної агресії росії, перед нашою державою постає необхідність суттєвого перегляду підходів до управління міграційною сферою. Ми вважаємо, що в умовах радикальних трансформацій соціально-економічних, демографічних і безпекових чинників удосконалення механізмів державного регулювання має бути системним, комплексним й адаптивним, здатним враховувати як внутрішні, так і зовнішні потоки міграції.

По-перше, необхідним є формування комплексної та адаптивної міграційної політики, яка передбачає довгострокове стратегічне планування і здатна оперативно реагувати на зміни у міграційних потоках. Така політика повинна охоплювати як внутрішню, так і зовнішню міграцію, враховувати безпекові, соціально-економічні та демографічні фактори, а також передбачати гнучкі інструменти для підтримки громадян у період вимушеної мобільності.

По-друге, надзвичайно важливим напрямом є посилення інституційної координації між органами державної влади, місцевого самоврядування та міжнародними організаціями. Це передбачає чіткий розподіл повноважень, усунення дублювання функцій і створення ефективних механізмів міжвідомчої взаємодії, що забезпечить швидке та скоординоване реагування на потреби мігрантів і внутрішньо переміщених осіб.

По-третє, особливу увагу необхідно приділяти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. Це передбачає розширення доступу до ринку праці, розвиток програм перекваліфікації і підвищення професійної компетентності, забезпечення житлом та створення умов для соціальної адаптації. Такі заходи сприятимуть не лише соціальному включенню внутрішньо переміщених осіб, а й більш ефективному використанню трудового потенціалу країни.

ISSN 3041-1793 Online

По-четверте, необхідно забезпечити відновлення й ефективне використання трудового потенціалу, що передбачає зменшення регіональних дисбалансів на ринку праці, підвищення відповідності зайнятості кваліфікаційного рівня працівників, залучення внутрішньо переміщених осіб до продуктивної економічної діяльності та мінімізацію втрат людського капіталу. Це особливо актуально у регіонах, що зазнали значних демографічних і економічних втрат через воєнні дії.

По-п'яте, пріоритетом державної політики має стати стимулювання повернення громадян з-за кордону, що передбачає створення безпечного і стабільного середовища, відновлення економіки й інфраструктури, формування конкурентних умов працевлаштування та підтримку підприємницької діяльності. Цей напрям сприятиме поверненню кваліфікованих кадрів і збереженню людського потенціалу країни.

По-шосте, удосконалення механізмів регулювання вимагає розвитку системи моніторингу й аналітичного забезпечення міграційних процесів. Необхідно створити ефективні інструменти збору, аналізу та прогнозування міграційних даних, що дозволить своєчасно реагувати на зміни потоків, приймати обґрунтовані управлінські рішення та підвищувати ефективність державної політики.

По-сьоме, важливим є зменшення регіональних диспропорцій, що передбачає підтримку територій, які зазнали значних втрат населення, збалансування розподілу трудових ресурсів та розвиток інфраструктури у приймаючих регіонах для пом'якшення соціально-економічного навантаження на місцеві громади.

По-восьме, державне регулювання повинно включати раціональне використання міжнародної допомоги, що передбачає ефективну координацію ресурсів, узгодження їх із національними пріоритетами та спрямування на довгострокові програми відновлення й інтеграції населення.

По-дев'яте, надзвичайно важливим є перехід до стратегічного управління міграційними процесами, що базується на довгостроковому плануванні і системному підході.

Такий напрям забезпечує інтеграцію населення, стале соціально-економічне відновлення та підвищення стійкості держави до зовнішніх і внутрішніх міграційних викликів.

Висновки. Міграційні процеси в Україні в умовах повномасштабної війни зазнали не лише кількісного зростання, але й глибокої структурної трансформації, що проявляється у зміні їх характеру, напрямів і соціально-демографічного складу мігрантів. Відбувся перехід від переважно добровільної економічно зумовленої мобільності до масштабної вимушеної внутрішньої та зовнішньої міграції, детермінованої безпековими й гуманітарними чинниками. Сучасна модель мобільності населення характеризується

ISSN 3041-1793 Online

тривалістю, невизначеністю та зростанням ролі факторів безпеки, що формує нові виклики для соціально-економічного розвитку держави. За таких умов особливого значення набуває необхідність переходу від реактивного до стратегічного управління міграційними процесами, орієнтованого на довгострокову інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, стимулювання повернення населення й ефективне використання людського капіталу. При цьому удосконалення державного регулювання міграційних процесів має ґрунтуватися на системному, міжсекторальному та гнучкому підході, який поєднує соціальні, економічні й демографічні інструменти для мінімізації негативних наслідків масової внутрішньої і зовнішньої міграції.

Література:

1. Мосьондз С.О. Державна міграційна політика в сучасній Україні (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 199 с.

2. Бандурка О.О. Адміністративно-правове регулювання міграційного процесу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2002. 19 с.

3. Слюсаревський М.М., Блинова О.Є. Психологія міграції: навч. посіб. Видання друге, перероблене і доповнене. Київ: Талком, 2018. 360 с.

4. Пал Л. Міграційні потоки у сучасному світі. Київ: «Основи», 1999. 137 с.

5. Стрюк М.І., Семеріков С.О., Стрюк А.М. Мобільність: системний підхід. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 49. Вип. 5. С. 37-70.

6. Міграційний профіль України 2010–2014. Київ, 2015. 79 с.

7. Литвинчук А.О., Мельник С.В., Терещенко Г.М., Аналіз стану міграційних процесів в Україні: Аналітична записка. Київ, 2025. 64 с.

8. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (за період 24 лютого – 31 жовтня 2022 р.). URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96/bec87182-377e-4a49-a7c6-663b4f67ad3d.pdf?utm_source=chatgpt.com.

9. Соціальний захист-2022 у цифрах і фактах: Підтримка ВПО. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/sotsialnyy-zakhyst-2022-u-tsyfrakh-i-faktakh%3A-pidtrymka-vpo?utm_source=chatgpt.com.

10. Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні з 25 березня 2022 року по 31 грудня 2023 року. URL: https://www.statista.com/statistics/1377038/number-of-internally-displaced-persons-from-ukraine/?utm_source=chatgpt.com.

11. Міграція в Україні: 2024 цифри і факти. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/2026-03/iom-ukraine_facts-2024-ukr.pdf.

12. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні: опитування загального населення (Раунд 16, квітень 2024). URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf.

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Mos′ondz, S.O. (2003). Derzhavna mihratsiyna polityka v suchasniy Ukrayini (administratyvno-pravovyy aspekt) [State migration policy in modern Ukraine (administrative and legal aspect)]. *Candidate's thesis*. Kyyiv: Natsional′na akademiya vnutrishnikh sprav Ukrayiny [in Ukrainian].
2. Bandurka, O.O. (2002). Administratyvno-pravove rehulyuvannya mihratsiynoho protsesu v Ukrayini [Administrative and legal regulation of the migration process in Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: Nats. yuryd. akad. Ukrayiny im. YA. Mudroho [in Ukrainian].
3. Slyusarevs′kyy, M.M. & Blynova, O.YE. (2018). *Psykholohiya mihratsiyi [Psychology of migration]*. Vydannya druhe, pereroblene i dopovnene. Kyyiv: Talkom [in Ukrainian].
4. Pal, L. (1999). *Mihratsiyni potoky u suchasnomu sviti [Migration flows in the modern world]*. Kyyiv: Osnovy [in Ukrainian].
5. Stryuk, M.I., Semerikov, S.O. & Stryuk, A.M. (2015). Mobil′nist′: systemnyy pidkhid [Mobility: a systematic approach]. *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya – Information technologies and learning tools, 5*, 37-70 [in Ukrainian].
6. Mihratsiynyy profil′ Ukrayiny 2010–2014 [Migration Profile of Ukraine 2010–2014] (2015). Kyyiv [in Ukrainian].
7. Lytvynchuk, A.O., Mel′nyk, S.V. & Tereshchenko, H.M. (2025). *Analiz stanu mihratsiynykh protsesiv v Ukrayini [Analysis of the State of Migration Processes in Ukraine]*. Kyyiv [in Ukrainian].
8. Spetsial′na dopovid′ Upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny shchodo doderzhannya prav osib, yaki postrazhdaly vnaslidok zbroynoyi ahresiyi Rosiys′koyi Federatsiyi proty Ukrayiny (za period 24 lyutoho – 31 zhovtnya 2022 r.) [Special report of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine on the observance of the rights of persons affected by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine (for the period from February 24 to October 31, 2022)]. *ombudsman.gov.ua*. Retrieved from: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96/bec87182-377e-4a49-a7c6-663b4f67ad3d.pdf?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
9. Sotsial′nyy zakhyst-2022 u tsyfrakh i faktakh: Pidtrymka VPO [Social Protection-2022 in Figures and Facts: Support for IDPs]. *msp.gov.ua.* Retrieved from: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/sotsialnyy-zakhyst-2022-u-tsyfrakh-i-faktakh%3A-pidtrymka-vpo?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
10. Kil′kist′ vnutrishn′o peremishchenykh osib (VPO) v Ukrayini z 25 bereznya 2022 roku po 31 hrudnya 2023 roku [Number of internally displaced persons (IDPs) in Ukraine from March 25, 2022 to December 31, 2023]. Retrieved from: https://www.statista.com/statistics/ 1377038 /number-of-internally-displaced-persons-from-ukraine/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
11. Mihratsiya v Ukrayini: 2024 tsyfry i fakty [Migration in Ukraine: 2024 Facts and Figures]. *ukraine.iom.int.* Retrieved from: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/2026-03/iom-ukraine_facts-2024-ukr.pdf [in Ukrainian].
12. Zvit pro vnutrishnye peremishchennya naselennya v Ukrayini: opytuvannya zahal′noho naselennya (Raund 16, kviten′ 2024) [Report on Internal Displacement in Ukraine: General Population Survey (Round 16, April 2024).]. *dtm.iom.int.* Retrieved from: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351:86

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1846-1858

Бакуменко Роман Олександрович кандидат педагогічних наук, професор кафедри зв'язків з громадськістю інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-3381-2075

Кульчицький Олександр Сергійович старший викладач кафедри зв'язків з громадськістю інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4901-0192

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЙ ТУРЕЧЧИНИ: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ, ОРГАНІЗАЦІЯ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА РЕПУТАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Анотація. У статті здійснено системний огляд організації стратегічних комунікацій Туреччини та її системи зв'язків з громадськістю як основного компоненту державної комунікаційної політики у президентській моделі управління, яка присутня у цій країні останніми роками. Теоретично й емпірично обґрунтовується, що після створення у 2018 р. Директорату з комунікацій при президентові Туреччини відбулася інституціоналізація комунікаційної сфери на рівні "операційного штабу": консолідовано медіа і зв'язків з громадськістю, запроваджено централізовані процедури міжвідомчої координації, підсилено механізми формування й тиражування наративів усередині країни та за її межами. На політичному рівні це втілено в рамковій комунікаційній моделі Туреччини, що поєднує всенаправлену комунікацію (економіка, культура, зовнішня політика, туризм, технології, освіта) з декларативною "боротьбою за правду" та протидією дезінформації. У цьому контексті у статті досліджено місце зв'язків з громадськістю у складній екосистемі інструментів державної комунікації Туреччини. Показано, як репутаційний PR вибудовує образ "Століття Туреччини" через сюжетні лінії модернізації, гуманітарної дипломатії та безпеки; як просування державної політики спирається на державне мовлення для масштабування меседжів, кризового фактчекінгу та міжнародного охоплення; як державні зв'язки з громадськістю розгортаються у форматах двостороннього зв'язку з громадянами для підвищення довіри та інституційної підзвітності. Окремий внесок забезпечує екосистема м'якої сили: культурні центри, освітні програми й стипендії формують сталі "точки дотику" з іноземними аудиторіями і підживлюють PR-повістку довгостроковими відносинами. Стаття детально

ISSN 3041-1793 Online
аналізує нормативне поле цифрових комунікацій зокрема закон №5651 та поправки, внесені до нього у 2014, 2020, 2025 роках, а також криміналізацію поняття “введення в оману” за ст. 217/А кримінального кодексу, яка з’явилася у 2022 році.

Дані кейси мають амбівалентну природу: з одного боку вони сприяють операційній керованості інформаційного простору та швидкості реакції державних органів під час криз; з іншого провокують дискусії щодо свободи слова, “охолоджувальний ефект” для опонентського (оскільки опозиції в Туреччині практично не існує) дискурсу та виклики міжнародній репутації. У цифровому вимірі публічної дипломатії фіксуються високий рівень персоналізації меседжів і потреба нарощувати двосторонні практики, що підтверджують емпіричні спостереження щодо взаємодії у соцмережах. Як практичний кейс розглянуто кризові комунікації під час землетрусів 2023 р., характерною особливістю яких є дуже швидка перша фаза та труднощі координації волонтерських потоків, дезінформаційні ризики та негарантованим доступом до інформації для вразливих груп.

На основі звітів міжнародних незалежних організацій виокремлено уроки щодо вбудовування СЕА-стандартів у систему державних зв’язків з громадськістю.

Також простежено, як власне міжнародне позиціонування Туреччини між західними та незахідними платформами вимагає ретельного розподілу і сегментації меседжів між цільовими аудиторіями, а також тонкого балансу «самостійного голосу» та союзницьких зобов’язань.

Спираючись на вищевикладене дове-дено, що турецька модель стратегічної комунікації є централізованою, мультирівневою системою, де зв’язки з громадськістю виконують інтегративну роль між репутаційним наратив-будівництвом, глобальним мовленням і громадським зворотним зв’язком.

Ключові слова: зв’язки з громадськістю; публічна дипломатія; управління інформаційними кампаніями; тенденції розвитку медійного середовища; кризові комунікації; публічне лідерство.

Bakumenko Roman Oleksandrovych Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Public Affairs Department of Strategic Communications Institute of the National Defence University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3381-2075

Kulchytskyi Oleksandr Serhiiovych Senior Lecturer of the Public Affairs Department of Strategic Communications Institute of the National Defence University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4901-0192

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможення майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online

STRATEGIC COMMUNICATIONS OF TÜRKİYE: INSTITUTIONAL FOUNDATIONS, PUBLIC AFFAIRS ORGANIZATION, AND REPUTATION MANAGEMENT

Abstract. The article provides a systematic review of Turkiye's strategic communications organization and its public relations system as a core component of state communication policy within the presidential governance model existing in Turkie recently. It is theoretically and empirically substantiated that, following the establishment of the Directorate of Communications under the President of Türkiye in 2018, the communication sphere underwent institutionalization at the level of an "operational headquarters": media and public relations were consolidated, centralized procedures for interagency coordination were introduced, and mechanisms for shaping and disseminating narratives both domestically and abroad were strengthened. At the political level, these developments are reflected in Turkiye's framework communication model — the Turkiye Communication Model — which integrates multidirectional communication (economy, culture, foreign policy, tourism, technology, education) with a declarative "struggle for truth" and counter-disinformation efforts.

Within this context, the article examines the place of public relations in Turkiye's complex ecosystem of state communication instruments. It demonstrates how reputational PR constructs the image of the "Century of Turkiye" through storylines of modernization, humanitarian diplomacy, and security; how the promotion of public policy relies on state broadcasting to scale messages, support crisis fact-checking, and expand international reach; and how state public relations unfold in formats of two-way communication with citizens to enhance trust and institutional accountability. An additional contribution comes from the soft-power ecosystem: cultural centers, educational programs, and scholarships create sustainable "points of contact" with foreign audiences and support the long-term PR agenda through relationship-building.

The article offers a detailed analysis of the regulatory environment of digital communications — particularly Law No. 5651 and the amendments adopted in 2014, 2020, and 2025 — as well as the criminalization of "misleading information" under Article 217/A of the Criminal Code, introduced in 2022. These cases have an ambivalent nature: on the one hand, they enhance operational manageability of the information space and the speed of state responses during crises; on the other, they provoke debates on freedom of expression, create a potential "chilling effect" on oppositional (given the near absence of formal political opposition) discourse, and pose challenges for Turkiye's international reputation.

In the digital dimension of public diplomacy, the study identifies a high degree of message personalization and a strong need to expand two-way communication practices — observations confirmed by empirical evidence from social-media

ISSN 3041-1793 Online
interactions. As a practical case, the article examines crisis communications during the 2023 earthquakes, marked by an extremely rapid initial phase, challenges in coordinating volunteer flows, disinformation risks, and uneven access to information for vulnerable groups. Based on reports from independent international organizations, the article outlines key lessons on embedding CEA standards into the system of state public relations.

The analysis also demonstrates how Turkiye's international positioning — situated between Western and non-Western platforms — requires careful distribution and segmentation of messages across target audiences, as well as a nuanced balance between an "independent voice" and alliance-based commitments. Drawing on this evidence, the article concludes that Turkiye's model of strategic communication constitutes a centralized, multi-level system in which public relations serve an integrative role, linking reputational narrative-building, global broadcasting, and public feedback mechanisms.
Keywords: public relations; public diplomacy; information campaign management; media environment development trends; crisis communications; public leadership.

Постановка проблеми. За останні два десятиліття Туреччина інтенсивно інституціоналізувала практики стратегічної комунікації з метою посилення «бренду Türkiye», конструювання ціннісних наративів та підвищення керованості інформаційного середовища. Ключовою віхою стало створення у 2018 р. Директорату з комунікацій при президентові — структури, що взяла не себе функції медіа та зв'язків з громадськістю у єдиній вертикалі та консолідувала координацію міжвідомчих комунікацій, просування інтересів країни на міжнародному рівні та публічної дипломатії [1, с. 1–2; 2, с. 29–31]. У теоретичному плані турецька модель пропонує всеохоплюючий підхід, у якому просування цілей держави змикається з культурною дипломатією, державним мовленням і цифровими платформами з протидії дезінформації [3; 2, с. 40–43].

Україна також знаходиться у процесі формування системи стратегічних комунікацій та розвитку її складників. Вивчення іноземного досвіду, зокрема отриманих іноземними країнами переваг і недоліків у державному та міжнародному політичних процесах, може дати змогу побудувати власну модель стратегічних комунікацій, позбавлену вад, вже виявлених іншими акторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі важливі аспекти процесу стратегічних комунікацій Туреччини, розвиток інституційних засад, роль у ньому зв'язків з громадськістю висвітлені такими вченими, як Гасан Гюллюпунар (Hasan Güllüpunar), Єнал Ґоксун (Yenal Göksun), Чаґла Люледжі-Сула (Çağla Lüleci-Sula) та Ісмаїл Еркам Сула (İsmail Erkam Sula), а також

ISSN 3041-1793 Online

Марія Меркуракі (Maria Merkouraki). Окремі аспекти стратегічних комунікацій у Туреччині можна зустріти і в дослідженнях українських учених як Олександр Аулін, Галина Саган та Владислав Шуточкін, а також у статті А.Міщенко, І.Шевель, Д.Лікарчук, М.Шевченко, присвяченій деяким аспектам українсько-турецького партнерства. Однак інституційні засади стратегічних комунікацій Туреччини, ролі в цьому процесі зв'язків з громадськістю та публічної дипломатії, як складників страткому на даний час не достатньо вивчені.

Мета статті – дослідження організації стратегічних комунікацій Туреччини, ролі і місця в цьому процесі таких складників, як зв'язків з громадськістю, публічної дипломатії та керування репутацією держави на внутрішньому і зовнішньополітичному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Директорат з комунікацій при президентові Турецької республіки було створено президентським указом № 14 (Офіційний вісник № 30488 від 24.07.2018), що замінив попередню Генеральну дирекцію преси та інформації й підпорядкував комунікаційну політику безпосередньо Офісу Президента [1, с. 1–2; 2, с. 31–33]. У 2021 р. суспільство було ознайомлене з документом під назвою «Національний документ стратегії публічної дипломатії та план дій». Це був перший політико-управлінський документ для міжвідомчої координації публічної дипломатії [4]. На рівні лідерських меседжів було сформульовано концепт комунікаційної моделі Туреччини (Türkiye Communication Model), який головною ціллю визначив «боротьбу за правду», а також окреслив ціннісні наративи і 360°-комунікацію [5]. Щоправда у 2021 році Конституційний суд частково анулював положення Указу № 14 щодо нагляду Директорату за державною новинною агенцією Anadolu Agency [6].

Основними каналами для реалізації стратегічних комунікацій у Туреччині є телевізійний канал TRT та його міжнародна англомовна версія TRT World, а також державна новинна агенція Anadolu Agency (AA) як глобальні канали поширення контенту й фактографії.

Керівництво Директорату позиціонує Anadolu Agency як інструмент боротьби з дезінформацією; Важливою особливістю діяльності агенції є її багатомовність та розгалужена мережа представництв (бюро) [7; 8].

Своєрідним продовженням системи просування інтересів держави є інститути культурної та освітньої дипломатії: інститут Юнуса Емре (Yunus Emre Institute) з його мережею культурних центрів [9]; стипендіальна програма Туреччини для іноземних студентів (Türkiye Scholarships) та Турецький Фонд Маарифа для фінансування формальної і неформальної освіти по сьому світу (Maarif Foundation), що забезпечують довгострокову взаємодію [10, с. 211–214]. Однак, попри таку струнку систему публічної дипломатії відзначаються і деякі проблеми з координацією, зокрема на напрямку Центральної Азії [11].

ISSN 3041-1793 Online

Стратегічні комунікації Туреччини, з огляду на сучасні тенденції поширення інформації можна поділити на два основних кластери: діяльність у фізичному середовищі й у цифровому. Зв'язки з громадськістю у турецькій моделі займають здебільшого функціональний контур, або здійснюють діяльність переважно у фізичному середовищій мають три основні напрямки:

1) Репутаційні зв'язки з громадськістю або державний брендинг (nation branding) — «Століття Туреччини», гуманітарна дипломатія, безпека [2, с. 31–46].

2) Медіарилейшнз і глобальні канали — масштабування меседжів через TRT/AA [7; 8].

3) Суто державні зв'язки з громадськістю (Government PR) — двосторонній зв'язок через CİMER [5].

Сучасна ж публічна дипломатія Туреччини дедалі більше переходить у цифровий простір, де уряди та інституції прагнуть вибудовувати зв'язки з міжнародними аудиторіями через соціальні медіа та онлайн-платформи. Проте емпіричні дослідження свідчать: незважаючи на активне використання цифрових інструментів, характер комунікації залишається переважно персоналізованим та одностороннім, що обмежує реальний рівень залучення аудиторій.

Так, у джерелах, присвячених турецькій цифровій дипломатії, наголошується, що державні актори успішно розгорнули значний арсенал цифрових каналів, проте ці канали часто функціонують як трансляційні механізми, а не як інструменти діалогу. Дослідження О. Гоксю (O.Göksu) показує, що цифрові комунікаційні засоби Туреччини використовуються насамперед для формування позитивного іміджу та просування національного наративу, але меншою мірою — для залучення іноземних аудиторій до повноцінної взаємодії [12, с. 5–7]. Аналогічні висновки робить М. Меркуракі (M. Merkouraki), яка вказує на недостатній рівень залученості у стратегічних комунікаціях Туреччини з іноземною аудиторією та потребу переходу від інформаційних кампаній до діалогічних практик, здатних посилити довіру та відкритість у міжнародному середовищі [13, с. 45–48].

Паралельно із комунікаційними викликами змінюється і нормативний ландшафт цифрового середовища. Зокрема, ухвалені в Туреччині поправки до Закону № 5651 регулюють діяльність соціальних медіа-платформ і підсилюють контроль над цифровим простором. Як зазначається у дослідженні законодавства Туреччини щодо соціальних медіа адвокатського об'єднання Гюн і партнери (Gün + Partners), нові положення впливають на обіг інформації, змінюючи умови роботи як для локальних користувачів, так і для міжнародних акторів, що взаємодіють із турецькою аудиторією [15]. Це додатково ускладнює баланс між стратегічною комунікацією, свободою висловлювання та ефективністю державних PR-інструментів.

ISSN 3041-1793 Online

У цьому контексті важливою стає роль міжнародних майданчиків на кшталт StratCom Summit, які спрямовані на обмін підходами, досвідом та інноваціями у сфері стратегічних комунікацій. Подібні форуми виконують функцію не лише професійного нетворкінгу, але й експорту успішних методик цифрової дипломатії до ширших міжнародних спільнот. Це сприяє поширенню більш інтерактивних, заснованих на діалозі моделей комунікації, що можуть стати відповіддю на виявлені дослідженнями прогалини у взаємодії між державними структурами та глобальними аудиторіями.

У підсумку, розвиток зв'язків з громадськістю і публічної дипломатії в цифровому середовищі, як складників стратегічних комунікацій, демонструє суперечливе поєднання технологічної активності та комунікативних обмежень. Цифрові інструменти забезпечують широке охоплення, але без переходу до діалогічних форматів та адаптації нормативних рамок вони не здатні забезпечити високий рівень взаємодії й довіри. Саме тому роль академічних досліджень, професійних платформ та міжнародних обговорень стає дедалі більш значущою [12, с. 5–7; 13, с. 45–48; 15].

Говорячи про сучасне комунікаційне середовище Туречини, мусимо враховувати не тільки технології, а й те, як їх регулює держава. На нашу думку Туреччина є показовим прикладом того, як нормативні рамки змінюють можливості й стратегії фахівців зі зв'язків з громадськістю. Ключовим елементом є Закон № 5651, який став основою інтернет-регулювання в країні. Його неодноразово змінювали — у 2014, 2020 і 2025 роках — і кожна хвиля поправок посилювала контроль над соцмережами. Ці зміни передбачають обов'язкову наявність локальних представників, швидшу реакцію платформ на запити влади та навіть можливість штучного сповільнення роботи сервісу — throttling. Це суттєво впливає на інформаційні потоки, особливо під час кризових ситуацій, коли держава намагається підвищити керованість комунікацій [14; 15, с. 2–4; 16].

Інший важливий нормативний крок Туреччини — ухвалення у 2022 році статті 217/A Кримінального кодексу. Це так званий «закон про дезінформацію», який передбачає від 1 до 3 роки ув'язнення за поширення відомостей, що вважаються такими, що вводять в оману. Зрозуміло, що така норма викликала серйозну реакцію правозахисних організацій. Їхня головна критика — невизначеність формулювань і, відповідно «охолоджувальний ефект» для журналістики, зв'язків з громадськістю, соціальних комунікацій та навіть для корпоративного PR [17; 18].

Аналіз державного реагування на землетруси 06.02.2023 засвідчив, що Агентство з управління надзвичайними ситуаціями Туреччини (AFAD) продемонструвало оперативну початкову реакцію. Водночас було виявлено суттєві труднощі щодо координації волонтерських ініціатив та ефективного управління інформаційними потоками [19, с. 2032–2035]. Міжнародні

ISSN 3041-1793 Online

гуманітарні організації, зокрема Управління ООН з координації гуманітарних питань (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs – OCHA), Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста (International Federation of Red Cross - IFRC) та Мережа з комунікації з постраждалими громадами (Communicating with Disaster Affected Communities Network – CDAC), наголошують на необхідності інституціоналізації підходів, що включають системний менеджмент чуток, забезпечення багатомовної комунікації та дотримання принципів інклюзивності в умовах кризи [21, с. 1–3; 22, с. 2–4; 20, с. 2–5].

Зовнішня комунікація Туреччини функціонує через просування наративів про "самостійний голос", "роль медіатора" та "політику балансування" між ключовими геополітичними блоками. У цьому контексті особливого значення набувають адаптивний розподіл між цільовими аудиторіями та ретельна сегментація комунікаційних повідомлень, що дає змогу підвищити ефективність взаємодії з різними аудиторіями [24]. Мовні стратегії, наративи та символічні дії, які формують взаємини між сторонами, присвячені взаємовідносинам між НАТО та Туреччиною, показують хвилеподібний характер кооперації та підкреслюють комунікативну роль так званої стратегічної тиші як інструмента управління напруженістю й підтримання дипломатичної рівноваги [23, с. 12–15].

Операційна архітектура PR-функції охоплює політико-адміністративні процеси, канали комунікації та систему оцінювання ефективності. Важливу роль відіграють підрозділи Директорату зі встановлення і реалізації підходів, які забезпечують стратегічну узгодженість, стандартизацію процедур та контроль за впровадженням комунікаційних політик [1, с. 2–3].

Комунікаційна інфраструктура включає офіційні вебресурси, соціальні мережі, платформу Центру комунікації з громадянами при Президентові Туреччини та державне мовлення TRT та Anadolu Agency [4]. Додатковим елементом є інституційний комплекс м'якої сили, що представлений організаціями Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türkiye Maarif Vakfı та TİKA, які виконують функції культурної, освітньої та розвитку-орієнтованої публічної дипломатії [5; 12, с. 6–7].

З огляду на зростання конкуренції у сфері міжнародної комунікації, актуалізується потреба у впровадженні перцепційних ключових показників ефективності, що вимірюють рівень довіри, впізнаваність та якість взаємодії з аудиторіями. Важливим інструментом залишаються регулярні дослідження сприйняття бренду, тобто опитування та аналітичні інструменти, які вимірюють ставлення аудиторій до державної інституції, її репутацію, впізнаваність, довіру та асоціації, які забезпечують емпіричну базу для коригування комунікаційних стратегій [13, с. 49–51].

ISSN 3041-1793 Online

Одним із ключових дискусійних вузлів виступає баланс між керованістю комунікаційних процесів і рівнем суспільної довіри, що проявляється на перетині регулятивних механізмів та репутаційних практик [17; 18]. Другою проблемною площиною є міжвідомча координація інститутів м'якої сили, що часто визначає узгодженість наративів та результативність міжнародних комунікацій [11; 10, с. 219–221]. У контексті кризових ситуацій провідну роль відіграє імплементація принципів Community Engagement and Accountability (CEA), що передбачають залучення громад, управління чутками й забезпечення доступності та інклюзивності інформаційних потоків [20, с. 3–5; 21, с. 2–3]. Окремим стратегічним напрямом розвитку виступає підвищення доказовості та вимірюваності впливу комунікаційних інтервенцій, що вимагає розбудови систем моніторингу, оцінювання та аналітики ефективності організації зв'язків з громадськістю [2, с. 42–46; 12, с. 6–7].

Висновки. Турецька система стратегічної комунікації постає як централізована багаторівнева модель, у межах якої діяльність зі зв'язків з громадськістю та публічної дипломатії поділяють між собою функцію формування репутаційних наративів, а також здійснюють державне мовлення та зворотний зв'язок із громадянами. Її функціональна перевага визначається розвиненою інституційною координацією, масштабністю комунікаційних каналів і розгалуженою мережею культурних, освітніх та гуманітарних інституцій, що забезпечують довготривалий вплив за межами країни.

Подальший розвиток цієї системи вимагатиме поглиблення діалогового характеру взаємодії з аудиторіями, удосконалення індикаторів, що вимірюють сприйняття інституції різними аудиторіями, посилення міжвідомчої узгодженості, а також повноцінного включення механізмів залучення громад та підзвітності у кризові протоколи. Ключовим викликом залишатиметься досягнення рівноваги між регуляторною керованістю та суспільною довірою, що становить необхідну передумову міжнародної легітимності.

Література:

1. Республіка Туреччина. Директорат з комунікацій. Про Директорат комунікацій / Директорат комунікацій (Президентський указ № 14). URL: https://www.iletisim.gov.tr/ENGLISH/kurum-hakkinda (дата звернення: 28.02.2026).

2. Ґоксун Є. Стратегічні комунікації та політики Туреччини. Insight Turkey. 2023. Т. 25, № 1. С. 29–46. URL: https://www.insightturkey.com/commentaries/strategic-communication-and-policies-of-turkiye (дата звернення: 28.02.2026).

3. Республіка Туреччина. Директорат з комунікацій. Звернення Президента/керівника з комунікацій: Комунікаційна модель Туреччини. URL: https://www.iletisim.gov.tr/ENGLISH/baskanin-mesaji (дата звернення: 28.02.2026).

4. Республіка Туреччина. Директорат з комунікацій. Представлено «Стратегію публічної дипломатії та План дій». 07.06.2021. URL: https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/national-public-diplomacy-strategy-paper-and-action-plan-introduced (дата звернення: 28.02.2026).

ISSN 3041-1793 Online

5. Республіка Туреччина. Директорат з комунікацій. Керівник з комунікацій Фахреттін Алтун: «Комунікаційна модель Туреччини — це фортеця…». 24.07.2024. URL: https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/head-of-communications-altun-turkiye-communication-model-is-a-fortress-defending-the-shining-light-of-truth (дата звернення: 28.02.2026).

6. Конституційний суд Туреччини. Пресреліз щодо рішення про визнання неконституційними окремих положень… (Указ № 14; нагляд за агентством «Анадолу»). 24.02.2021. URL: http://anayasa.gov.tr/en/news/constitutionality-review/press-release-concerning-the-decision-annulling-certain-provisions-of-the-presidential-decree-on-the-organisation-of-the-directorate-of-communications/ (дата звернення: 28.02.2026).

7. 24 Канал. Ердоган закликає до реформування ООН: причина — що заявив Ердоган (відкриття TRT World Forum у Стамбулі). 30.11.2024. URL: https://24tv.ua/erdogan-zaklikaye-do-reformuvannya-oon-prichina-shho-zayaviv_n2697657 (дата звернення: 28.02.2026).

8. Укрінформ. У Туреччині оприлюднили графік зустрічей з делегаціями США, Росії та України у Стамбулі. 16.05.2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3993592-u-tureccini-opriludnili-grafik-zustricej-z-delegaciami-ssa-rosii-ta-ukraini-u-stambuli.html (дата звернення: 28.02.2026).

9. Інститут імені Юнуса Емре. Культура і дипломатія: глобальна мережа культурних центрів. URL: https://www.yee.org.tr/en/node/10608 (дата звернення: 28.02.2026).

10. Санджар Демрен Ґ. А. Практики культурної дипломатії Туреччини… / У кн.: Türkiye's Public Diplomacy Ecosystem. Springer, 2025. С. 209–222. DOI: 10.1007/978-3-031-81916-2_13. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-81916-2_13 (дата звернення: 28.02.2026).

11. Nordic Monitor. Дослідження з'ясувало, що дипломатія Туреччини в Центральній Азії широка, але обмежена прогалинами координації та прозорості, а також суперництвом із Росією та Китаєм. 09.01.2026. URL: https://nordicmonitor.com/2026/01/study-finds-turkeys-central-asia-diplomacy-broad-but-limited-by-coordination-and-transparency-gaps-and-rivalry-with-russia-and-china/ (дата звернення: 28.02.2026).

12. Ґоксуп О. Публічна дипломатія Туреччини та інструменти цифрової комунікації. IGI Global, 2019 (попередній перегляд на Academia.edu). URL: https://www.academia.edu/41472761/Turkey_s_Public_Diplomacy_and_Digital_Communication_Tools (дата звернення: 28.02.2026).

13. Меркуракі М. Цифрова публічна дипломатія Туреччини в добу невизначеності. International Journal of International Relations, Media and Mass Communication Studies. 2024. Т. 10, № 2. С. 41–54. DOI: https://doi.org/10.37745/ijirmmcs.15/vol10n3116. URL: https://eajournals.org/ijirmmcs/wp-content/uploads/sites/67/2024/05/Turkeys-Digital-Public-Diplomacy.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

14. WILMAP / Стенфорд. Закон № 5651 (2007) — «Інтернет-закон». URL: https://wilmap.stanford.edu/entries/law-no-5651-may-23-2007-regulation-publications-internet-and-suppression-crimes-committed (дата звернення: 28.02.2026).

15. Gün + Partners. Поправки до Закону № 5651 щодо соціальних мереж (2020). URL: https://gun.av.tr/media/b1imwl1g/amendments-to-the-law-no-5651-concerning-sm.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

16. ITIF (Інформаційна технологія та інноваційний фонд). Регулювання модерації контенту в Туреччині (база знань; 2025). URL: https://itif.org/publications/2025/05/14/turkey-content-moderation-regulation/ (дата звернення: 28.02.2026).

ISSN 3041-1793 Online

17. Українська правда. Парламент Туреччини підтримав законопроєкт про ув'язнення за поширення «дезінформації». 14.10.2022. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/10/14/7371890/ (дата звернення: 28.02.2026).

18. ARTICLE 19 Europe; MFRR. Туреччина: скасувати «злочин дезінформації» та пов'язані правові поправки. 08.11.2023. URL: https://www.article19.org/resources/turkey-repeal-the-disinformation-offence-and-related-legal-amendments/ (дата звернення: 28.02.2026).

19. Сари Б. Управління наслідками стихійного лиха після землетрусів у Кахраманмараші 2023 року, Туреччина. Natural Hazards and Earth System Sciences. 2025. Т. 25. С. 2031–2043. URL: https://nhess.copernicus.org/articles/25/2031/2025/nhess-25-2031-2025.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

20. Мережа CDAC. Реагування на землетрус у Туреччині та Сирії через шість місяців: уроки щодо комунікації, залучення громад та підзвітності. 24.08.2023. URL: https://reliefweb.int/report/turkiye/turkiye-syria-earthquake-response-six-months-lessons-communication-community-engagement-and-accountability-august-2023-enartr (дата звернення: 28.02.2026).

21. УВКП ООН з координації гуманітарних питань (OCHA). Туреччина: Звіт про ситуацію щодо землетрусів 2023 р., № 11. 23.03.2023. URL: https://www.unocha.org/publications/report/turkiye/turkiye-2023-earthquakes-situation-report-no-11-23-march-2023-entr (дата звернення: 28.02.2026).

22. Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (IFRC). Довідка про стихійне лихо: землетрус у Туреччині, лютий 2023 р. URL: https://www.ifrc.org/sites/default/files/2023-02/Turkiye_Earthquake_IFRC-Disaster_Brief_February_2023_.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

23. Чидам Т. Т. Конструювання дискурсу «альянсу співробітництва» у відносинах НАТО і Туреччини, 2010–2023: магістерська робота. 2025. URL: https://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:2033385/FULLTEXT01.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

24. Республіка Туреччина. Міністерство закордонних справ. Зовнішня політика в «Столітті Туреччини»: короткий виклад. URL: https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa (дата звернення: 28.02.2026).

References:

1. The Republic of Türkiye Directorate of Communications. About DoC / Directorate of Communications (Presidential Decree No. 14). URL: https://www.iletisim.gov.tr/ENGLISH/kurum-hakkinda (дата звернення: 28.02.2026).

2. Göksun Y. Strategic Communication and Policies of Türkiye. Insight Turkey. 2023. Vol. 25, No. 1. P. 29–46. URL: https://www.insightturkey.com/commentaries/strategic-communication-and-policies-of-turkiye (дата звернення: 28.02.2026).

3. The Republic of Türkiye Directorate of Communications. President's/Head of Communications' message: Türkiye's Communication Model. URL: https://www.iletisim.gov.tr/ENGLISH/baskanin-mesaji (дата звернення: 28.02.2026).

4. The Republic of Türkiye Directorate of Communications. National Public Diplomacy Strategy Paper and Action Plan introduced. 07.06.2021. URL: https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/national-public-diplomacy-strategy-paper-and-action-plan-introduced (дата звернення: 28.02.2026).

5. The Republic of Türkiye Directorate of Communications. Head of Communications Altun: "Türkiye Communication Model is a fortress…". 24.07.2024. URL: https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/head-of-communications-altun-turkiye-communication-model-is-a-fortress-defending-the-shining-light-of-truth (дата звернення: 28.02.2026).

ISSN 3041-1793 Online
6. Constitutional Court of Türkiye. Press Release concerning the Decision Annulling Certain Provisions… (Decree No. 14; oversight over Anadolu Agency). 24.02.2021. URL: http://anayasa.gov.tr/en/news/constitutionality-review/press-release-concerning-the-decision-annulling-certain-provisions-of-the-presidential-decree-on-the-organisation-of-the-directorate-of-communications/ (дата звернення: 28.02.2026).

7. 24 Канал. Ердоган закликає до реформування ООН — причина — що заявив Ердоган (відкриття TRT World Forum у Стамбулі). 30.11.2024. URL: https://24tv.ua/erdogan-zaklikaye-do-reformuvannya-oon-prichina-shho-zayaviv_n2697657 (дата звернення: 28.02.2026).

8. Укрінформ. У Туреччині оприлюднили графік зустрічей з делегаціями США, Росії та України у Стамбулі. 16.05.2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3993592-u-tureccini-opriludnili-grafik-zustricej-z-delegaciami-ssa-rosii-ta-ukraini-u-stambuli.html (дата звернення: 28.02.2026).

9. Yunus Emre Institute. Culture and Diplomacy: global network of cultural centers. URL: https://www.yee.org.tr/en/node/10608 (дата звернення: 28.02.2026).

10. Sancar Demren G.A. Türkiye's Cultural Diplomacy Practices… In: Türkiye's Public Diplomacy Ecosystem. Springer, 2025. P. 209–222. DOI: 10.1007/978-3-031-81916-2_13 URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-81916-2_13 (дата звернення: 28.02.2026).

11. Nordic Monitor. Study finds Turkey's Central Asia diplomacy… 09.01.2026. URL: https://nordicmonitor.com/2026/01/study-finds-turkeys-central-asia-diplomacy-broad-but-limited-by-coordination-and-transparency-gaps-and-rivalry-with-russia-and-china/ (дата звернення: 28.02.2026).

12. Göksu O. Turkey's Public Diplomacy and Digital Communication Tools. IGI Global, 2019 (Academia.edu preview). URL: https://www.academia.edu/41472761/Turkey_s_Public_Diplomacy_and_Digital_Communication_Tools (дата звернення: 28.02.2026).

13. Merkouraki M. Turkey's Digital Public Diplomacy in the Age of Uncertainty. International Journal of International Relations, Media and Mass Communication Studies. 2024. Vol. 10, No. 2. P. 41–54. DOI: https://doi.org/10.37745/ijirmmcs.15/vol10n3116 URL: https://eajournals.org/ijirmmcs/wp-content/uploads/sites/67/2024/05/Turkeys-Digital-Public-Diplomacy.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

14. WILMAP/Stanford. Law No. 5651 (2007) — Internet Law. URL: https://wilmap.stanford.edu/entries/law-no-5651-may-23-2007-regulation-publications-internet-and-suppression-crimes-committed (дата звернення: 28.02.2026).

15. Gün + Partners. Amendments to the Law No. 5651 Concerning Social Media (2020). URL: https://gun.av.tr/media/b1imwl1g/amendments-to-the-law-no-5651-concerning-sm.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

16. ITIF. Turkey's Content Moderation Regulation (knowledge base; 2025). URL: https://itif.org/publications/2025/05/14/turkey-content-moderation-regulation/ (дата звернення: 28.02.2026).

17. Українська правда. Парламент Туреччини підтримав законопроєкт про ув'язнення за поширення «дезінформації». 14.10.2022. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/10/14/7371890/ (дата звернення: 28.02.2026).

18. ARTICLE 19 Europe; MFRR. Turkey: Repeal the 'disinformation offence'… 08.11.2023. URL: https://www.article19.org/resources/turkey-repeal-the-disinformation-offence-and-related-legal-amendments/ (дата звернення: 28.02.2026).

19. Sarı B. Disaster management following the Kahramanmaraş earthquakes in 2023, Türkiye. Natural Hazards and Earth System Sciences. 2025. Vol. 25. P. 2031–2043. URL:

ISSN 3041-1793 Online
https://nhess.copernicus.org/articles/25/2031/2025/nhess-25-2031-2025.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

20. CDAC Network. The Türkiye–Syria earthquake response six months on… 24.08.2023. URL: https://reliefweb.int/report/turkiye/turkiye-syria-earthquake-response-six-months-lessons-communication-community-engagement-and-accountability-august-2023-enartr (дата звернення: 28.02.2026).

21. OCHA. Türkiye: 2023 Earthquakes Situation Report No. 11. 23.03.2023. URL: https://www.unocha.org/publications/report/turkiye/turkiye-2023-earthquakes-situation-report-no-11-23-march-2023-entr (дата звернення: 28.02.2026).

22. IFRC. 2023 Türkiye Earthquake Disaster Brief (February 2023). URL: https://www.ifrc.org/sites/default/files/2023-02/Turkiye_Earthquake_IFRC-Disaster_Brief_February_2023_.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

23. Çıdam T.T. Constructing Cooperation Alliance Discourse in NATO and Türkiye Relations, 2010–2023. MA Thesis. 2025. URL: https://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:2033385/FULLTEXT01.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

24. Republic of Türkiye, MFA. National Foreign Policy in the “Century of Türkiye”: A Synopsis. URL: https://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa (дата звернення: 28.02.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.03.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 027:004.056:004.7](477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1859-1883

Бараш Владислав Дмитрович молодший науковий співробітник відділу формування інформаційних ресурсів Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-9081-124X

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КІБЕРБЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ЦИФРОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ

Анотація. Стаття присвячена організаційно-правовим засадам забезпечення кібербезпеки інформаційно-аналітичних процесів у цифровій комунікації бібліотечних установ України. Розглядається трансформація традиційних бібліотечних циклів у інтелектуальні автоматизовані процеси віртуального середовища: від електронних каталогів до аналітики поведінки користувачів, персоналізованих рекомендацій, протидії дезінформації та використання хмарних сервісів. Особлива увага приділяється впливу воєнного стану: прискорене оцифрування фондів, дистанційне обслуговування, масове резервне копіювання колекцій за кордоном, активізація онлайн-комунікації через соціальні мережі, Telegram-боти, віртуальні виставки та хаби цифрової освіти. Визначено ключові об'єкти захисту: інформаційні ресурси, персональні дані користувачів, інфраструктура цифрової комунікації та аналітичні процеси.

Аналіз нормативно-правової бази показує, що бібліотеки не віднесені до об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, а чинне законодавство містить суттєві прогалини щодо галузевої специфіки. Бібліотеки функціонують як гібридні суб'єкти: публічні заклади культури, інформаційні посередники, контролери/обробники персональних даних та оператори електронних комунікацій. Описано сучасний стан цифровізації бібліотек, водночас виявлено нерівномірність організаційних механізмів кіберзахисту.

Запропоновано комплекс рішень: доповнення ключових законів для визнання бібліотек стратегічно важливими суб'єктами кібербезпеки, розробка галузевого ДСТУ з вимогами до каталогів, хмар, персональних даних та онлайн-комунікації, впровадження AI для виявлення аномалій і блокчейну для забезпечення незмінності культурної спадщини, посилення міжнародної співпраці. Підкреслено необхідність балансу між відкритістю, доступністю та захистом національної інформаційно-культурної стійкості в умовах гібридних загроз.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: кібербезпека, бібліотечні установи, інформаційно-аналітичні процеси, цифрова комунікація, електронні каталоги, персональні дані, хмарні сервіси, оцифрування фондів, воєнний стан, нормативно-правове регулювання, культурна спадщина, протидія дезінформації, хаб цифрової освіти, штучний інтелект, блокчейн.

Barash Vladislav Dmitrovich Junior Researcher, Department of Information Resources Formation, Fund of Presidents of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0001-9081-124X

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF CYBERSECURITY FOR INFORMATION-ANALYTICAL PROCESSES IN THE DIGITAL COMMUNICATION OF LIBRARY INSTITUTIONS

Abstract. The article is devoted to the organizational and legal foundations of ensuring cybersecurity for information-analytical processes in the digital communication of library institutions in Ukraine. It examines the transformation of traditional library cycles into intelligent automated processes within a virtual environment: from electronic catalogues and federated search systems to user behavior analytics, personalized recommendations, countering disinformation, and the application of cloud services.

Particular attention is paid to the impact of the martial law regime, which has accelerated the digitization of collections, the transition to remote service delivery, large-scale off-site backup copying of collections abroad, and the intensification of online communication through social networks, Telegram bots, virtual exhibitions, and digital literacy hubs.

The key objects of protection are identified: information resources and collections (electronic catalogues, digitized cultural heritage materials), personal data of users, digital communication infrastructure, and analytical processes.

Analysis of the existing regulatory framework reveals that libraries are not classified as objects of critical information infrastructure, while current legislation contains significant gaps with respect to the sectoral specificity of libraries. Libraries function as hybrid entities combining the characteristics of public cultural and educational institutions, information intermediaries, controllers/processors of personal data, and operators of electronic communications.

The current state of digitalization of Ukrainian libraries is described (as of 2025–2026), while significant unevenness in the organizational mechanisms of cybersecurity across different types of libraries is identified.

A comprehensive set of solutions is proposed: amendments to key laws aimed at recognizing libraries as strategically important subjects of cybersecurity (without fully classifying them as critical infrastructure objects), development of a sector-

ISSN 3041-1793 Online
specific national standard (DSTU) containing requirements for the protection of electronic catalogues, cloud services, personal data processing, and online communication channels, implementation of artificial intelligence tools for anomaly detection and blockchain technologies to ensure the immutability and long-term authenticity of cultural heritage assets, as well as strengthening international cooperation.

The study emphasizes the necessity of achieving an optimal balance between the principles of openness, accessibility, and the protection of national information-cultural resilience in the context of hybrid threats.

Keywords: cybersecurity, library institutions, information-analytical processes, digital communication, electronic catalogues, personal data, cloud services, digitization of collections, martial law, regulatory and legal framework, cultural heritage, countering disinformation, digital literacy hubs, artificial intelligence, blockchain.

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства бібліотечні установи України активно переходять від традиційної ролі сховищ документів до динамічних хабів цифрової інформації, центрів персоналізованої комунікації, протидії дезінформації та збереження національної культурної спадщини в електронній формі. Інформаційно-аналітичні процеси в цифровій комунікації бібліотек охоплюють електронні каталоги, аналітику даних користувачів за допомогою big data та машинного навчання, онлайн-комунікацію через соціальні мережі, Telegram-боти, віртуальні виставки, електронну доставку документів, а також використання хмарних сервісів для зберігання та резервного копіювання фондів, особливо інтенсивно з початку повномасштабного вторгнення. Ця еволюція суттєво прискорилася в умовах воєнного стану: масове оцифрування фондів, дистанційне обслуговування, створення резервних копій за кордоном, розгортання хабів цифрової освіти на базі бібліотек, інтеграція в міжнародні платформи та активна роль у підвищенні цифрової грамотності населення, підтримці ВПО та протидії дезінформації.

Ключові об’єкти захисту – інформаційні ресурси та фонди, персональні дані, інфраструктура цифрової комунікації, аналітичні та просвітницькі процеси – становлять важливу складову національної інформаційної та культурної безпеки, хоча бібліотеки не включені до переліку об’єктів критичної інфраструктури за чинним законодавством України, а відтак, нормативно-правова база забезпечує лише загальний захист кіберпростору. Водночас цифрове середовище несе значні ризики: вразливість до кіберзагроз, залежність від іноземних хмарних провайдерів, потенційні компрометації електронних каталогів, репозитаріїв оцифрованих колекцій культурної спадщини, персональних даних користувачів та аналітичних процесів.

ISSN 3041-1793 Online

Проблема полягає в невідповідності рівня організаційно-правового регулювання кібербезпеки динаміці цифровізації бібліотечної сфери та загрозам гібридної війни, що загрожує втраті культурної спадщини, порушенням прав користувачів, зниженням довіри до цифрових сервісів бібліотек та послабленням національної інформаційної стійкості. Відсутність спеціалізованого галузевого регулювання, інтеграції бібліотек у національну систему кібербезпеки та проактивних механізмів робить необхідним комплексне наукове обґрунтування та розробку організаційно-правових засад кібербезпеки саме інформаційно-аналітичних процесів у цифровій комунікації бібліотечних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження організаційно-правових засад кібербезпеки інформаційно-аналітичних процесів у цифровій комунікації бібліотечних установ залишається маловивченим у вітчизняній науці. Так, загальнотеоретичні засади кібербезпеки висвітлено в працях А.В. Омельченка [1], А.В. Тарасюка [2], О.О. Колесника [3] та І.О. Харитоненка [4]. Специфіку захисту об’єктів критичної інформаційної інфраструктури розглядають О.Я. Лазор, І.Г. Юник та А.М. Чемерпільська [5]. Монографія «Ресурси наукових бібліотек як складова інформаційної основи сучасного національного розвитку» (В. Горовий та ін., 2024) [6] детально описує електронні каталоги, інформаційно-аналітичні процеси, оцифрування фондів та роль бібліотек у національному розвитку, автори акцентують дистанційне обслуговування, хмарні сервіси та протидію дезінформації в умовах війни, проте кібербезпека розглядається лише фрагментарно. Дисертація Л.О. Кравець [7] досліджує еволюцію функцій бібліотек у суспільних трансформаціях, авторка доводить перехід бібліотек до ролі інформаційних хабів, центрів цифрової грамотності та дистанційного обслуговування в умовах війни, проте кібербезпека згадується лише опосередковано. Досить інформативним є дослідження В. Удовика [8] де аналізуються мережеві інформаційні ресурси е-урядування (портали, сайти, соціальні мережі), стадії їх розвитку («розміщення інформації», «зворотний зв’язок») та проблеми, з якими стикаються громадяни й установи (в т.ч. бібліотеки) під час цифрової взаємодії. У свою чергу О. Ковтанюк [9] розкриває роль оцифрування у сучасній системі збереження бібліотечних фондів в умовах воєнного стану.

Таким чином, сучасні дослідження розкривають загальні правові засади кібербезпеки або цифровізацію бібліотек у воєнний період, але не пропонують комплексного організаційно-правового регулювання саме інформаційно-аналітичних процесів у цифровій комунікації бібліотечних установ, відсутні пропозиції щодо визнання бібліотек стратегічно важливими суб’єктами кібербезпеки, галузевого ДСТУ, адаптації ШІ та блокчейну, запропоноване дослідження заповнює цю прогалину.

ISSN 3041-1793 Online

Мета дослідження полягає в аналізі сучасного стану організаційно-правового регулювання кібербезпеки інформаційно-аналітичних процесів у цифровій комунікації бібліотечних установ України та розробці комплексних пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Інформаційно-аналітичні процеси у цифровій комунікації бібліотечних установ є складовою частиною загальних інформаційних процесів, які, за визначенням Української бібліотечної енциклопедії, становлять «сукупність послідовних і логічно взаємопов'язаних дій, функціональних і інформаційних зв'язків, а також обмінів документами й інформацією, які здійснюються у системі інформаційних соціальних комунікацій з метою доведення відповідних документів і інформації, у т. ч. трансформованої, до користувачів» [10]. У бібліотеках ці процеси тісно пов'язані з технологічними операціями: збиранням, опрацюванням, зберіганням і передаванням інформації, під час яких змінюється її зміст, форма чи уявлення про неї. Формальні інформаційні процеси є багатоступеневими: від комплектування фонду й створення баз даних до аналітико-синтетичного опрацювання, пошуку та поширення інформації [6].

Інформаційно-аналітичні процеси як специфічна складова цих дій включають не лише механічну обробку, а й глибокий аналіз, синтез, інтерпретацію та створення нових знань на основі первинних і вторинних документів. У контексті цифрової комунікації вони реалізуються через електронні канали (інтернет, мобільні додатки, соціальні мережі, хмарні платформи), що дозволяє здійснювати їх у режимі реального часу, дистанційно та персоналізовано [11, с. 43-49].

Сутність інформаційно-аналітичних процесів у цифровій комунікації бібліотечних установ полягає в перетворенні традиційного бібліотечного циклу «збирання – опрацювання – зберігання – надання» на автоматизований, інтелектуальний процес у віртуальному середовищі. Бібліотека з «сховища документів» перетворюється на активний хаб цифрової інформації, де відбувається не лише доступ, а й аналіз поведінки користувачів, генерація рекомендацій, протидія дезінформації та збереження культурної спадщини в електронній формі.

Цей процес забезпечує повноту, точність, оперативність і персоналізацію інформації, мінімізуючи час і зусилля користувача [12, с.53-54]. Особливо актуальним це стало в умовах воєнного стану в Україні, коли бібліотеки перейшли до дистанційного обслуговування, оцифрування фондів і створення резервних копій за кордоном.

Особливості цих процесів визначаються специфікою бібліотечної сфери (відкритість, збереження культурної спадщини, робота з персональними даними користувачів) та цифровим середовищем (швидкість, масштабованість, вразливість до кіберзагроз).

ISSN 3041-1793 Online

Електронні каталоги є базовим елементом цифрової інфраструктури бібліотек. Вони представляють автоматизовані бібліографічні бази даних, що містять бібліографічні описи, анотації, повнотекстові документи та пошуковий апарат. У бібліотеках України електронні каталоги інтегруються в автоматизовані інформаційно-бібліотечні системи, такі як «УФД/Бібліотека», ІРБІС, Koha тощо. Так, електронний каталог Одеської національної наукової бібліотеки (станом на 2022 р. – 486 379 записів) [13], Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (інтеграція в єдине вікно доступу через реєстр «Наука України: доступ до знань» та платформу ResearchUA) [14]. За даними 2025 року, значна частина публічних бібліотек України веде електронні каталоги, та мають власні веб-сайти. Особливістю цього процесу є перехід від локальних до інтегрованих регіональних і національних каталогів (наприклад, регіональний проєкт у Дніпропетровській області), що забезпечує єдиний пошук і доступ 24/7 незалежно від місцезнаходження [15].

Аналітика даних користувачів – це процес збору, обробки та інтерпретації даних про поведінку, запити та потреби читачів з метою персоналізації послуг і підвищення ефективності. У процесі аналітики широко застосовуються сучасні технології машинного навчання, бібліометрії та аналізу великих даних (big data). В українських бібліотеках, зокрема, досліджуються такі показники, як частота пошукових запитів, популярність інформаційних ресурсів, географічний розподіл користувачів, а також ефективність рекомендаційних систем. Прикладами практичного застосування є моніторинг пошукових запитів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського з метою формування аналітичних продуктів, бібліометричний аналіз публікацій, присвячених війні в Україні, а також проведення опитувань через Google Forms для оцінки задоволеності користувачів онлайн-сервісами.

Особливістю сучасної бібліотечної аналітики є органічне поєднання кількісних методів (статистика відвідувань, показники використання ресурсів) із якісними підходами (контент-аналіз запитів і відгуків). При цьому важливим аспектом залишається дотримання етичних норм і законодавчих вимог щодо захисту персональних даних, аналогічних положенням GDPR. В умовах воєнного стану аналітика даних користувачів набуває додаткового суспільного значення, оскільки спрямована не лише на вдосконалення бібліотечного обслуговування, а й на протидію дезінформації та оперативний моніторинг інформаційних потреб українського суспільства [6, с. 100-103].

Онлайн-комунікація охоплює взаємодію бібліотеки з користувачами через цифрові канали: веб-сайти, соціальні мережі (Facebook, Instagram, Telegram, YouTube), вебінари, онлайн-чати, віртуальні виставки та електронну доставку документів. Сутність – перетворення бібліотеки на медіахаб і центр цифрової грамотності. Під час війни онлайн-комунікація активізувалася:

ISSN 3041-1793 Online

бібліотеки поширювали візуальний контент подій, проводили онлайн-консультації для ВПО, створювали бюлетені [16]. Характерною особливістю є багатоканальність і клієнтоорієнтованість (Telegram-боти, віртуальні довідки), що підвищує доступність, але вимагає захисту від фішингу та DDoS-атак.

Хмарні сервіси забезпечують зберігання, обробку та доступ до даних без прив'язки до локальної інфраструктури (моделі IaaS, PaaS, SaaS; приватна/публічна/колективна хмара). В Україні бібліотеки використовують Google Workspace (електронна пошта, календар, Hangouts, Drive), Microsoft Azure, а також національні рішення для резервного копіювання. Перевагами хмарних технологій є мобільність, масштабованість та можливість спільної роботи над проєктами. Прикладами слугують резервне копіювання фондів за кордоном, а також зберігання оцифрованих колекцій у хмарі для захисту від руйнувань. Водночас ключовою особливістю є гостра проблема безпеки даних – ризики витоків інформації та залежність від іноземних провайдерів, – що перетворює хмарні сервіси на інструмент цифрової трансформації та водночас об'єкт кіберзагроз.

Дослідження підкреслюють необхідність балансу між зручністю та захистом культурної спадщини [17, с. 47-49].

Загальними особливостями інформаційно-аналітичних процесів у цифровій комунікації українських бібліотек є:

- прискорення через воєнний стан (оцифрування, дистанційні сервіси, інтеграція з Europeana та World Digital Library);

- поєднання традиційних і цифрових технологій (гібридність);

- акцент на національну безпеку та культурну стійкість;

- вразливість до кіберзагроз, що безпосередньо зумовлює необхідність організаційно-правового регулювання (перехід до наступних підрозділів).

Таким чином, інформаційно-аналітичні процеси в цифровій комунікації бібліотечних установ – це динамічна, багаторівнева система, що еволюціонує від статичного каталогізування до інтелектуального аналізу та персоналізованої комунікації, забезпечуючи бібліотекам роль ключового елемента національної інформаційної інфраструктури.

Слід зауважити, що бібліотеки не віднесені до об'єктів критичної інфраструктури (ОКІ) за чинним законодавством, оскільки перелік ОКІ визначається постановою Кабінету Міністрів України і не включає бібліотеки. Водночас вони становлять важливі елементи інформаційної та культурної безпеки як складових національної безпеки.

Ключові об'єкти захисту в бібліотечних установах охоплюють чотири основні категорії [18]:

1. Інформаційні ресурси та фонди: електронні каталоги та бази даних; оцифровані колекції культурної спадщини; повнотекстові електронні ресурси та репозитарії наукових публікацій.

ISSN 3041-1793 Online

2. Персональні дані користувачів: відомості про читачів; дані внутрішньо переміщених осіб та учасників тренінгів з цифрової грамотності.

3. Інфраструктура цифрової комунікації: веб-сайти, соціальні мережі, Telegram-боти, онлайн-сервіси; хмарні сховища; локальні мережі та сервери бібліотек.

4. Аналітичні та просвітницькі процеси: дані аналітики поведінки користувачів; інформаційні продукти з протидії дезінформації.

Хоча бібліотеки не є об'єктами критичної інфраструктури в прямому сенсі, їх кібербезпека становить важливу складову інформаційної безпеки та культурної стійкості нації. Захист зазначених об'єктів вимагає розробки спеціальних галузевих стандартів, інтеграції в національну систему кібербезпеки та посилення правового регулювання.

Нормативно-правова база забезпечення кібербезпеки в Україні є багаторівневою системою, що поєднує конституційні норми, спеціальні закони, підзаконні акти, галузеве регулювання та імплементацію міжнародних стандартів. Вона спрямована на захист кіберпростору як частини національної безпеки, проте для бібліотечної сфери характеризується суттєвими прогалинами.

Основним рамковим документом є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII. Закон визначає правові та організаційні основи захисту життєво важливих інтересів у кіберпросторі, не поширюючись на державну таємницю, соціальні мережі (за винятком випадків, коли вони містять інформацію, що потребує захисту за законом) та ізольовані системи. Ключові положення охоплюють визначення термінів, об'єкти кібербезпеки (конституційні права людини, національні інтереси, критична інформаційна інфраструктура, електронні ресурси), принципи, національну систему кібербезпеки (координація через РНБО, Держспецзв'язку, СБУ, Нацполіцію, Міноборони, НБУ тощо) та обов'язки суб'єктів (створення резервних копій, аудит безпеки ОКІ, заборона ворожого ПЗ) [19].

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27.01.1995 № 32/95-ВР (чинна редакція станом на 2026 рік) визначає статус бібліотек як інформаційних, культурних та освітніх закладів, гарантує вільний доступ до інформації та культурних цінностей, але не містить прямих норм щодо кібербезпеки. Він встановлює лише базові засади, пов'язані з цифровою сферою: упорядкований фонд документів (включаючи електронні), обов'язки з формування, опрацювання, зберігання фондів та інформаційного обслуговування, права користувачів на вільний доступ і електронні послуги [18].

Підзаконні акти деталізують загальні норми Закону № 2163-VIII, зокрема:

ISSN 3041-1793 Online

➢ *Постанова КМУ № 1471 від 13.11.2025 – порядок взаємодії суб'єктів реагування на кіберінциденти та правоохоронних органів* [20];

➢ *Постанова КМУ № 1424 від 05.11.2025 – порядок розроблення стандартів кіберзахисту* [21];

➢ *Постанова КМУ № 154 від 11.02.2025 (зі змінами) – порядок надання хмарних послуг та резервування державних ресурсів* [22];

➢ *Розпорядження КМУ № 1003-р від 10.09.2025 – план пріоритетних дій Уряду на 2025 рік* [23];

➢ *Нормативно-правові акти Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України (Держспецзв'язку): переліки забороненого програмного забезпечення, вимоги до аудиту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, стандарти кіберзахисту (затверджуються наказами Адміністрації Держспецзв'язку відповідно до Закону № 2163-VIII та постанов КМУ) (переліки забороненого ПЗ, вимоги до аудиту ОКІ, стандарти кіберзахисту).*

Однак згадані вище акти не адаптовані спеціально до потреб бібліотечної сфери.

Міжнародні стандарти доповнюють національне регулювання у сфері інформаційної безпеки та захисту персональних даних, зокрема:

➢ ISO/IEC 27001:2022 (в Україні – ДСТУ ISO/IEC 27001:2023) встановлює вимоги до систем управління інформаційною безпекою, включаючи аналіз ризиків, розроблення політик безпеки, контроль доступу, криптографічний захист, реагування на інциденти та механізми безперервного вдосконалення. Застосування стандарту є добровільним; сертифікація в Україні залишається рідкісною через обмеженість ресурсів [24].

➢ Національне регулювання захисту персональних даних базується на Законі України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI (зі змінами, чинна редакція станом на 2025 рік) та враховує положення Регламенту ЄС 2016/679 (GDPR). Закон передбачає необхідність отримання згоди на обробку даних, право суб'єкта на доступ і виправлення інформації, призначення відповідальної особи, а також заходи щодо захисту даних. У процесі європейської інтеграції України відбувається подальша гармонізація законодавства з вимогами GDPR, зокрема щодо повідомлення про витоки даних [25; 26].

Отже, чинна нормативно-правова база забезпечує загальний захист кіберпростору, але не містить галузевих стандартів для бібліотек. Відсутні спеціальні вимоги до захисту електронних каталогів, аналітики даних користувачів, хмарних сервісів та онлайн-комунікації. Бібліотеки підпадають під загальні норми захисту персональних даних та інформаційної безпеки, проте не інтегровані в національну систему кібербезпеки як об'єкти критичної інфраструктури.

ISSN 3041-1793 Online

Дослідження показало, що правовий статус бібліотек, як суб'єктів цифрової комунікації та обробки персональних даних, характеризується гібридністю: вони поєднують ознаки публічних закладів культури та освіти, установ з особливим соціальним призначенням і водночас – контролерів/обробників персональних даних у цифровому середовищі. Ця специфіка випливає з перетину норм кількох галузей права: інформаційного, бібліотечного, захисту персональних даних та електронних комунікацій.

Як суб'єкти цифрової комунікації бібліотеки набувають статусу інформаційних посередників і провайдерів контенту в мережі Інтернет. Вони здійснюють поширення інформації через власні веб-сайти, соціальні мережі, мобільні додатки, системи електронної доставки документів, віртуальні виставки та онлайн-консультації. Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX (зі змінами) та Закону України «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 № 1089-IX бібліотеки виконують функції інформаційних посередників і хостинг-провайдерів щодо зберігання та поширення цифрового контенту (зокрема, у репозитаріях і на форумах). Вони, як правило, не несуть відповідальності за вміст, розміщений користувачами (третіми особами), за умови, що не ініціюють передачу такого контенту, не обирають його одержувачів і не модифікують його [27; 28].

Специфіка статусу бібліотек полягає в їх публічному характері діяльності. Бібліотеки зобов'язані забезпечувати рівний і вільний доступ до інформації для всіх користувачів незалежно від соціального статусу, місця проживання чи інших ознак (ст. 5 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу») [18]. Це робить їх суб'єктами публічного інтересу в цифровому просторі. На відміну від комерційних платформ, бібліотеки не мають права довільно обмежувати доступ чи модерувати контент на основі комерційних мотивів, водночас вони зобов'язані протидіяти поширенню дезінформації та екстремістського контенту в межах чинного законодавства, зокрема через інтеграцію з національною системою протидії дезінформації.

Як суб'єкти обробки персональних даних бібліотеки є контролерами (визначають мету та засоби обробки) або обробниками (обробляють дані за дорученням, наприклад, у спільних проєктах з видавцями чи освітніми платформами). Вони збирають, зберігають і обробляють персональні дані в таких обсягах: дані для реєстрації та обліку користувачів (ПІБ, дата народження, адреса, контакти, номер телефону, електронна пошта); історія видачі/запитів документів (читацькі вподобання, тематика інтересів); дані аналітики поведінки (IP-адреси, геолокація при використанні Wi-Fi, cookies на сайті, дані з Google Analytics чи аналогів); спеціальні категорії (для ВПО, учасників тренінгів – дані про статус, здоров'я в контексті доступу до спеціальних фондів) [29].

ISSN 3041-1793 Online

Зауважимо, що обробка персональних даних у бібліотеках регулюється Законом України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI (у редакції станом на 14.06.2025) [25]. Бібліотеки як володільці (розпорядники) персональних даних зобов'язані:

✓ *отримувати згоду суб'єкта персональних даних на їх обробку (письмову або електронну, зокрема під час онлайн-реєстрації чи заповнення форм в електронному каталозі);*

✓ *забезпечувати принцип мінімізації даних, збираючи лише ті відомості, які є необхідними для надання бібліотечних послуг;*

✓ *гарантувати реалізацію прав суб'єктів даних, зокрема право на доступ, виправлення та видалення персональних даних;*

✓ *повідомляти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про випадки порушення безпеки персональних даних у строки, передбачені законодавством (у разі високого ризику для прав і свобод суб'єктів);*

✓ *у великих установах (національні, наукові бібліотеки) призначати відповідальну особу з питань захисту персональних даних.*

Таким чином, правовий статус бібліотек як суб'єктів цифрової комунікації та обробки персональних даних є унікальним: вони поєднують публічно-правові зобов'язання з приватно-правовими обов'язками. Відсутність спеціальних норм у Законі «Про бібліотеки і бібліотечну справу» щодо цифрової сфери робить їх залежними від загальних законів, що створює необхідність галузевого регулювання.

Як показує дослідження, цифровізація бібліотечної мережі України характеризується нерівномірним, але стійким прогресом, зумовленим як державними програмами (зокрема, «Держава в смартфоні» та ініціативи Мінцифри), так і вимушеною адаптацією до воєнних реалій. Публічні бібліотеки залишаються основним осередком цифрової трансформації на місцевому рівні, тоді як наукові та національні бібліотеки лідирують у масштабних проєктах оцифрування [30]. Ключовими тенденціями останніх років є:

1. Масове розгортання Хабів цифрової освіти на базі бібліотек: до 2025 року їх функціонувало понад 1,5-2 тис. (зростання на 20-30% порівняно з 2023 р.), де проводяться тренінги з цифрової грамотності, кібергігієни та використання державних сервісів (Дія, Дія.Освіта). Проєкти на кшталт «Бібліотеки розвивають цифрову грамотність задля посилення стійкості громад та відновлення» акцентують на підвищенні компетентностей як користувачів, так і бібліотекарів [31].

2. Перехід до гібридних моделей обслуговування: поєднання фізичних і онлайн-послуг (електронна доставка документів, віртуальні виставки, буктрейлери, онлайн-консультації). Зростає використання платформ типу Google Workspace, Microsoft 365, національних хмар для спільної роботи.

ISSN 3041-1793 Online

3. Інтеграція в міжнародні цифрові екосистеми: участь у Europeana, World Digital Library, створення спільних репозитаріїв.

4. Активізація оцифрування фондів: фокус на україномовних та україноцентричних колекціях, створення «Культура України», «Відкрита електрональна бібліотека», зведених каталогів оцифрованих видань [32]. У 2025 р. зросла кількість закладів, здатних до оцифрування.

Сфера цифровізації бібліотечної справи в Україні демонструє стійке зростання, попри виклики воєнного часу, з фокусом на розбудову інфраструктури, розширення доступу до ресурсів та збереження культурної спадщини [33]. Цифровізація бібліотек досягла рівня, коли вони стали невід'ємною частиною національної інформаційної стійкості, але ризики кіберзагроз вимагають термінового впровадження галузевих стандартів захисту.

Організаційні механізми кіберзахисту включають розробку внутрішніх документів, систематичне підвищення кваліфікації та впровадження доступних технічних рішень. Різниця між типами бібліотек зумовлена обсягом ресурсів, статусом та обсягом оброблюваних даних.

Дослідження показало, що у державних та наукових бібліотеках України політика інформаційної кібербезпеки зазвичай оформлюється у вигляді внутрішніх положень, інструкцій або окремих розділів у документах з управління інформаційними ресурсами. Ці документи ґрунтуються на загальних вимогах Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII, а також рекомендаціях міжнародних стандартів, зокрема ДСТУ ISO/IEC 27001:2023. Типовими елементами таких політик є: класифікація інформації за рівнями доступу (відкрита, обмеженого доступу, конфіденційна); правила управління доступом до інформаційних систем; процедури виявлення та реагування на інциденти інформаційної безпеки; визначення обов'язків посадових осіб.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) та інших великих наукових бібліотеках питання інформаційної безпеки інтегруються в загальну систему управління електронними ресурсами. Водночас конкретні внутрішні документи (політика безпеки, плани безперервності діяльності, результати щорічних аудитів ризиків) є внутрішніми і, як правило, не оприлюднюються у відкритому доступі [34].

У більшості публічних бібліотек України, особливо обласних та великих міських, нормативне регулювання використання інформаційно-комунікаційних технологій традиційно обмежується короткими правилами користування комп'ютерною технікою, бездротовою мережею Wi-Fi та доступом до Інтернету. Такі документи зазвичай не мають комплексного характеру й не охоплюють повноцінної політики інформаційної безпеки чи захисту персональних даних. Ситуація почала змінюватися у 2023-2025 роках у межах

ISSN 3041-1793 Online

розвитку мережі бібліотек-хабів цифрової освіти, ініційованої Всеукраїнською громадською організацією «Українська бібліотечна асоціація» (УБА) за підтримки Програми розвитку ООН (ПРООН) та Міністерства цифрової трансформації України. У цей період активно впроваджувалися зразки внутрішніх документів (Положення про хаб цифрової освіти, витяги зі Статуту, посадові інструкції координаторів), що містять окремі положення щодо забезпечення захисту інформаційних систем від несанкціонованого доступу та підвищення кібергігієни користувачів [35; 36; 37]. Водночас аналіз доступних матеріалів свідчить, що типові шаблони комплексної політики захисту персональних даних користувачів хабів на базі рекомендацій Мінцифри та CERT-UA наразі не були широко впроваджені.

Слід зауважити, що навчання бібліотекарів у сфері кібербезпеки в Україні проводиться фрагментарно, проте спостерігається чітка тенденція до його систематизації завдяки національним освітнім платформам і щорічним просвітницьким кампаніям. Основними інструментами підвищення кваліфікації слугують онлайн-курси на платформі Дія.Освіта, зокрема серіали «Кіберняні», «Основи кібергігієни» та «Обережно! Шахраї», які охоплюють ключові теми: розпізнавання фішингу, безпечну роботу з хмарними сервісами, управління паролями та реагування на кіберінциденти [38]. У наукових і державних бібліотеках питання кібербезпеки інтегровано в загальні програми підвищення кваліфікації державних службовців. Такі програми передбачають формування системних знань щодо забезпечення кібербезпеки інформаційних ресурсів, протидії дезінформації та виявлення кіберзагроз, часто з елементами тестування знань. У публічних бібліотеках навчання значною мірою залежить від регіональних ініціатив і національних кампаній. Щорічно в жовтні в рамках «Місяця кібербезпеки» та під час відзначення «Дня безпечного інтернету» проводяться вебінари, тренінги, рольові ігри та кіберквести для бібліотекарів – координаторів хабів цифрової освіти. Бібліотекарі не лише проходять навчання самі, а й активно виступають тренерами для користувачів бібліотек, що сприяє підвищенню їхньої власної професійної обізнаності [39]. Попри позитивну динаміку, залишається актуальною проблема низької охопленості сільських та невеликих бібліотечних закладів. У таких установах навчання з кібербезпеки відбувається переважно епізодично і залежить від наявності місцевих ініціатив та ресурсів.

Таким чином, хоча система підвищення кваліфікації бібліотекарів у сфері кібербезпеки ще не набула всеохопного характеру, державні платформи та професійні асоціації створюють надійну основу для її подальшої систематизації та розширення.

Технічний рівень захисту суттєво відрізняється. У наукових та великих державних бібліотеках застосовуються: багатофакторна автентифікація для адмін-доступів та хмарних сервісів; сегментація мереж (окремі VLAN для

ISSN 3041-1793 Online
публічного Wi-Fi та внутрішніх систем); регулярне оновлення ПЗ та антивірусний захист (часто централізований, наприклад, через Держспецзв'язку); шифрування даних у хмарах та резервне копіювання за кордон (з 2022 р. – стандартна практика для НБУВ та інших національних); моніторинг логів та використання інструментів типу SIEM (у великих установах) [9].

У публічних бібліотеках України, які виконують функцію хабів цифрової освіти, заходи забезпечення інформаційної безпеки переважно мають базовий характер і орієнтовані на доступні технічні та організаційні рішення. Типовими практиками є використання стандартного антивірусного програмного забезпечення (зокрема, вбудованих рішень операційних систем), застосування фаєрволів на рівні мережевого обладнання, а також блокування доступу до шкідливих ресурсів за допомогою DNS-фільтрації. Для бездротових мереж рекомендується регулярна зміна паролів Wi-Fi та обмеження доступу до певних категорій контенту.

Загалом, організаційні механізми в наукових та державних бібліотеках ближчі до стандартів ISO 27001 та національних вимог, тоді як у публічних – орієнтовані на базовий захист та просвітницьку функцію. Посилення цих механізмів вимагає централізованих рекомендацій та фінансування, що стане предметом аналізу в наступних підрозділах.

Для подолання виявлених прогалин пропонується комплексний підхід, що поєднує точкові зміни до чинних законів та створення спеціалізованого нормативного акту для бібліотечної сфери. Пропозиції базуються на необхідності гармонізації з європейськими практиками, врахуванні національних реалій та збереженні публічного характеру бібліотек. Це дозволить перейти від реактивного захисту до проактивного, передбачувального та децентралізованого підходу, особливо важливого для збереження національної культурної спадщини в умовах гібридних загроз.

1. Зміни до ключових законів. У Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» № 2163-VIII пропонується:

✓ доповнити статтю 4 (об'єкти кібербезпеки) та статтю 8 (національна система кібербезпеки) новою категорією «установи, що забезпечують збереження та поширення національної культурної і наукової інформації в цифровій формі» (з подальшим уточненням у підзаконних актах). Це дозволить надати бібліотекам підвищений рівень захисту без віднесення їх до об'єктів критичної інфраструктури;

✓ додати до статті 7 новий принцип «забезпечення стійкості культурно-інформаційних ресурсів у умовах гібридних загроз»;

✓ розширити статтю 10 повноваженнями Держспецзв'язку щодо розроблення галузевих рекомендацій для секторів стратегічного значення (з обов'язковим залученням Міністерства культури та інформаційної політики та Української бібліотечної асоціації).

ISSN 3041-1793 Online

У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» № 32/95-ВР пропонується ввести новий розділ або суттєво доповнити статті 10 та 15 нормами, що передбачають:

✓ обов'язок бібліотек впроваджувати заходи кіберзахисту інформаційно-аналітичних процесів;

✓ створення та підтримання системи цифрової безпеки фондів (електронних каталогів, оцифрованих колекцій, репозитаріїв);

✓ обов'язкове призначення відповідальної особи з питань кібербезпеки в бібліотеках, які обробляють понад 10 тис. записів персональних даних користувачів або мають статус хабів цифрової освіти;

✓ право на державну фінансову, методичну та технічну підтримку для впровадження стандартів кіберзахисту.

У Законі України «Про захист персональних даних» пропонується доповнити статтю 6 положенням, згідно з яким обробка персональних даних користувачів бібліотек у межах надання публічних послуг (реєстрація, формування рекомендацій тощо) може здійснюватися на підставі публічного інтересу без отримання окремої згоди. При цьому обов'язковим залишається інформування користувача та забезпечення можливості відмови від обробки даних (opt-out).

2. Розробка галузевого стандарту кібербезпеки для бібліотек. Пропонується розробити ДСТУ «Інформаційна безпека. Вимоги до кіберзахисту бібліотечних установ» (на базі ДСТУ ISO/IEC 27001:2023 з адаптацією під специфіку). Стандарт має бути обов'язковим для національних, наукових та обласних бібліотек і рекомендованим для публічних. Основні розділи:

➢ *Класифікація інформації*: виділення рівнів (відкрита, службова, конфіденційна – персональні дані, культурна спадщина з обмеженим доступом).

➢ *Вимоги до електронних каталогів та репозитаріїв*: обов'язкове шифрування передачі даних (TLS 1.3+), federated search з контролем доступу, регулярний аудит на вразливості.

➢ *Обробка персональних даних користувачів*: мінімізація (збір лише необхідного), анонімізація аналітики поведінки, інтеграція з національною системою повідомлення про витоки.

➢ *Хмарні сервіси та резервне копіювання*: вимоги до провайдерів (географічна диверсифікація, шифрування at-rest), обов'язкове резервне копіювання за кордон для фондів культурної спадщини.

➢ *Онлайн-комунікація*: захист від DDoS (через CDN або національні сервіси), верифікація акаунтів у соцмережах, моніторинг фішингу через бібліотечні канали.

ISSN 3041-1793 Online

➢ *Організаційні заходи*: обов'язкове щорічне навчання персоналу (мінімум 8 годин), призначення відповідальної особи, план реагування на інциденти (з повідомленням CERT-UA протягом 72 годин).

➢ *Аудит та сертифікація*: добровільна сертифікація за стандартом (з державною підтримкою для перших 100 закладів), щорічний самоаудит для решти.

3. Роль штучного інтелекту. Штучний інтелект стає ключовим інструментом для підвищення ефективності виявлення та нейтралізації загроз у реальному часі. У бібліотечній сфері AI застосовується для: аномального виявлення в мережах та поведінці користувачів (машинне навчання аналізує трафік Wi-Fi, запити до каталогів, патерни доступу до хмарних репозитаріїв та активність у хабах цифрової освіти, це дозволяє виявляти відхилення набагато швидше, ніж традиційні сигнатурні методи); автоматизованого реагування та прогнозування (AI-агенти можуть ізолювати підозрілі сесії, генерувати рекомендації щодо посилення захисту чи навіть автоматично блокувати акаунти при високій ймовірності атаки); протидії AI-генерованим загрозам (з ростом deepfakes та AI-малювання фішингу бібліотеки використовуватимуть AI для верифікації контенту). Впровадження вимагає балансу: етичного використання AI, прозорості алгоритмів та навчання персоналу роботі з такими системами. Пілотні проєкти вже тестуються в Європі та США, де AI інтегрується в бібліотечні VPN та системи управління доступом [40].

4. Роль блокчейну. Блокчейн забезпечує незмінність та децентралізовану перевірку автентичності цифрових ресурсів, що критично для довгострокового збереження культурної спадщини: фіксація цифрових відбитків (hashes) фондів (кожен оцифрований документ, запис каталогу чи метадані отримує унікальний хеш, який зберігається в розподіленому реєстрі, це гарантує неможливість непомітної зміни чи підміни файлу, навіть якщо первинне сховище скомпрометовано); децентралізоване резервне копіювання та спільне володіння (бібліотеки можуть створювати спільні блокчейн-мережі для зберігання копій рідкісних колекцій у кількох країнах, це захищає від фізичного знищення чи цензури); управління правами доступу та аутентифікація (смарт-контракти регулюють тимчасовий або постійний доступ до ресурсів, з автоматичним логуванням кожної дії без можливості фальсифікації). Технологія вже тестується в проєктах цифрових музеїв та національних бібліотек, де блокчейн поєднується з IPFS для розподіленого зберігання. Для України перспективно використовувати його для захисту оцифрованих архівів війни та культурної спадщини, з інтеграцією в міжнародні ініціативи [41; 42].

5. Міжнародна співпраця. Глобальна координація стає невід'ємною частиною захисту, особливо для України в контексті воєнних ризиків: Європейські програми (через Europeana та проєкти Creative Europe

ISSN 3041-1793 Online

посилюється обмін досвідом щодо цифрового збереження та кіберзахисту, ініціативи на кшталт «Team Europe for Cultural Heritage in Ukraine», включають фінансування резервного копіювання, навчання та спільні стандарти захисту); кібербезпекова співпраця з ЄС (4-й Кібердіалог Україна-ЄС (2025 р.) та розширення співпраці з ENISA та CERT-UA дозволяють отримувати ранні попередження про загрози, спільні тренінги та технічну допомогу для бібліотечних мереж); глобальні ініціативи (участь у UNESCO та IFLA проєктах з використання AI та блокчейну для збереження спадщини; обмін даними про загрози через міжнародні CERT-мережі; гранти на впровадження технологій) [43; 44; 45; 46].

Висновки. Отже, інформаційно-аналітичні процеси в цифровій комунікації бібліотечних установ України еволюціонували від статичного зберігання документів до динамічної, інтелектуальної системи, яка забезпечує персоналізований доступ, аналіз поведінки користувачів, протидію дезінформації та збереження національної культурної спадщини в умовах воєнного стану. Бібліотеки перетворилися на ключові хаби національної інформаційної інфраструктури, поєднуючи традиційні цінності (відкритість, культурна стійкість) з сучасними цифровими технологіями (електронні каталоги, хмари, онлайн-комунікація).

Водночас вони залишаються вразливими через відсутність статусу об'єктів критичної інфраструктури та галузевих стандартів кібербезпеки. Чинна нормативно-правова база дає загальний захист, але не враховує специфіки бібліотечної сфери, що створює прогалини в регулюванні захисту електронних ресурсів, персональних даних та онлайн-сервісів. Цифровізація демонструє стійке зростання, проте без термінових системних заходів – внесення змін до законів, розробки обов'язкового ДСТУ, впровадження ШІ та блокчейну для виявлення загроз і забезпечення незмінності даних, а також посилення міжнародної співпраці – бібліотеки не зможуть повноцінно виконувати свою стратегічну роль у забезпеченні інформаційної та культурної безпеки держави.

Таким чином, бібліотеки мають стати не лише зберігачами, а й активними суб'єктами національної кіберстійкості. Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить гармонізувати публічний характер бібліотечної діяльності з вимогами сучасного цифрового середовища та забезпечити довгострокову стійкість культурної спадщини України.

Література:

1. Омельченко А. В. Організаційно-правові засади забезпечення кібербезпеки України. *Київський часопис права*. 2021. № 3. С. 140-145. DOI https://doi.org/10.32782/klj/2021.3.22.

2. Тарасюк А.В. Теоретико-правові основи забезпечення кібербезпеки України: дис. … дра юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;

ISSN 3041-1793 Online
інформаційне право (081 – Право). Держ. наук. установа «Ін-т інформ., безпеки і права Нац. акад. прав. наук України». Київ, 2021. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/disertaciya_0.pdf.

3. Колесник О. О. Нормативно-інституційні засади формування національної системи кібербезпеки України. *Публічне право*. 2025. № 1. С. 456-462. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.61.

4. Харитоненко І.О. Правові засади забезпечення кібербезпеки України в умовах цифрового комунікативного середовища. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 61-64. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2023.12.

5. Лазор О. Я., Юник І. Г., Чемерпільська А. М. Організаційно-правові засади забезпечення кібернетичної безпеки об'єктів критичної інформаційної інфраструктури України: формування та розвиток. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2024, № 5. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.5.3.

6. Ресурси наукових бібліотек як складова інформаційної основи сучасного національного роз витку : [монографія] / В. Горовий, С. Горова, М. Закіров [та ін.] ; відп. ред. І. Мищак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2024. 220 с. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/naukovi_resursi/Socialni%20komunikacii/resursi_naukovih_bibliotek_23.01.2025.pdf.

7. Кравець Л.О. Еволюція функцій бібліотек в умовах суспільних трансформацій: дис. … д-ра філософії : 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа / Кравець Ліна Олександрівна ; Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2025. URL: https://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2025/04/Kravecz_Dysertacziya_SAJT.pdf.

8. Удовик В.М. Мережеві інформаційні ресурси електронного урядування в Україні: проблеми та перспективи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 4. С. 96-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2014_4_18.

9. Ковтанюк О. Роль оцифрування у сучасній системі збереження бібліотечних фондів в умовах воєнного стану. *Бібліотечний вісник*. 2024. Вип. 70. С. 311-337. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/202410_artilces_field_dopmat_files/2024.09.26_kovtaniuk.pdf.

10. Інформаційні процеси. Українська бібліотечна енциклопедія: URL: https://ube.nlu.org.ua/article/Інформаційні%20процеси.

11. Захарова І. В., Філіпова Л. Я., Задорожний І. С., Тарасенко Д. А. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: навч. посіб. / І. В. Захарова [та ін.]. 2-ге вид., випр. і допов. Черкаси: Східноєвропейський ун-т ім. Рауфа Аблязова, 2024. 347 с. URL: https://suem.edu.ua/storage/doc/books/osnovy-informaciyno-analitychnoi-dialnosti-zaharova2.pdf.

12. Івашкевич О. В. Цифрова трансформація бібліотек України: сьогодення та перспективи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2021. № 2. С. 50-56. DOI 10.32461/2409-9805.2.2021.238782.

13. Електронні каталоги бібліотек України. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=323.

14. Наука України: доступ до знань – ResearchUA. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: http://research.nbuv.gov.ua/.

15. Регіональний проект «Електронний каталог». Дніпропетровська ОУНБ. URL: https://www.libr.dp.ua/elkat.html.

16. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Біженці та вимушено переміщені особи. URL: http://nowar.nbuv.gov.ua/.

ISSN 3041-1793 Online

17. Литвин С., Добровольська С. Хмарні сервіси в бібліотеках України: проблема безпеки даних і ресурсів в умовах цифрової трансформації. *Вісник Книжкової палати*. 2025. № 4. С. 45-52. DOI: 10.36273/2076-9555.2025.4(345).45-52.

18. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр#Text.

19. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05 жовт. 2017 р. № 2163-VIII. Верховна Рада України. Ред. від 19 жовт. 2025 р. (зі змін., внесеними Законом України від 27 берез. 2025 р. № 4336-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text.

20. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів національної системи реагування на кіберінциденти, кібератаки, кіберзагрози із суб'єктами забезпечення кібербезпеки, правоохоронними, контррозвідувальними, розвідувальними органами та суб'єктами оперативно-розшукової діяльності» від 13 листопада 2025 р. № 1471. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1471-2025-п

21. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення, прийняття, внесення змін, скасування, відновлення дії, оприлюднення та запровадження стандартів криптографічного та технічного захисту інформації, кіберзахисту, протидії технічним розвідкам» від 05 листопада 2025 р. № 1424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1424-2025-п

22. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання та використання хмарних послуг та/або послуг центру обробки даних» від 11 лютого 2025 р. № 154 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2025-п.

23. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2025 рік» від 10 вересня 2025 р. № 1003-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-2025-р.

24. ДСТУ ISO/IEC 27001:2023. Інформаційна безпека, кібербезпека та захист конфіденційності. Системи керування інформаційною безпекою. Вимоги (ISO/IEC 27001:2022, IDT). Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2023. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_iec_27001_2023.pdf.

25. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 34, ст. 481 (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 4240-IX від 12.02.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text.

26. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union. L 119. 4.5.2016. P. 1-88. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R0679

27. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX : станом на 12.12.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20.

28. Закон України «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 № 1089-IX : станом на 27.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20.

29. Горбань Ю., Прокопенко Л., Каракоз О. Специфіка діяльності публічних бібліотек України за умов російсько-української війни. *Український інформаційний простір*. 2025. № 1(15). С. 188-200. DOI: https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(15).2025.335357.

30. Макарова М. В. Цифрові проєкти у бібліотечній сфері України. *Український журнал бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. № 7 (1). С. 123-138. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/49347/1/M_Makarova_TSP_7_1_2024_FUFKM.pdf.

ISSN 3041-1793 Online
31. УБА. «Бібліотеки розвивають цифрову грамотність задля посилення стійкості громад та відновлення»: новий етап проєкту/ Сайт УБА. 2025. URL: https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5398-biblioteky-rozvyvaiut-tsyfrovu-hramotnist-zadlia-posylennia-stiikosti-hromad-ta-vidnovlennia-novyi-etap-proiektu-z-tsyfrovizatsii.

32. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. Проєкти: https://nlu.org.ua/article.php?id=644.

33. Гуралюк А. Г. Цифрові орієнтири : аналітичний огляд цифрової трансформації бібліотек та освіти в Україні. Київ : НАПН України, 2024. 22 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743107/1/Guraliuk_AG_Uglova_OV_AH_RB20_2024.pdf.

34. Іванова М. Бази даних Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 266-276. DOI: https://doi.org/10.15407/np.67.266.

35. Правила користування Інтернет-послугами в Публічній бібліотеці імені Лесі Українки для дорослих м. Києва. Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих м. Києва. 2025. URL: https://lukl.kyiv.ua/pravila-koristuvannya-internet-poslugami-v-publichnij-biblioteci-imeni-lesi-ukrayinki-dlya-doroslih-m-kiyeva/.

36. Правила користування залом електронних ресурсів. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua/node/3152.

37. Бібліотеки – хаби цифрової освіти : практичний посібник / ВГО «Українська бібліотечна асоціація» ; за підтримки ПРООН в Україні. Київ, 2023. 116 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-libraries_-_hubs_of_digital_education.pdf.

38. Нові інструменти для бібліотекарів на платформі Дія.Освіта. Українська бібліотечна асоціація. 2024. 19 червня. URL: https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5225-novi-instrumenty-dlia-bibliotekariv-na-platformi-diia-osvita.

39. Бібліотекарі навчаються кібергігієні у межах Місяця кібербезпеки. Сторінки бібліотек у соціальних мережах (Facebook, Instagram). 2025. URL: https://www.facebook.com/groups/432304001009226/posts/1824593281780284/.

40. Cybersecurity Pilot Program Eligible Services List. Federal Communications Commission (FCC). Washington, DC: FCC, 2024. URL: https://www.fcc.gov/cybersecurity-pilot/cybersecurity-pilot-eligible-services-list.

41. Tsurkan K. When art meets blockchain : Ukraine's new frontier in wartime cultural preservation. The Kyiv Independent. 2025. 29 May. URL: https://kyivindependent.com/when-art-meets-blockchain-ukraines-new-frontier-in-wartime-cultural-preservation/.

42. Integrating Blockchain Technology to Safeguard and Authenticate Cultural Heritage in the National Library. *Journal of Posthumanism*. 2025. URL: https://posthumanism.co.uk/jp/article/view/2862.

43. Team Europe for Cultural Heritage in Ukraine : matrix of actions. European Commission. 7 July 2025. 65 actions. URL: https://adr-docs.karlerss.com/Ud3b4mSFmjqzxtuszywYEP5y6hZXEqe1/691-1_Matrix-Team_Europe_approach.pdf.

44. EU and Ukraine deepen cooperation on cyber security at 4th Cyber Dialogue. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 20 Oct. 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/eu-and-ukraine-deepen-cooperation-cyber-security-4th-cyber-dialogue-2025-10-20_en.

45. Supporting the digitization of museum collections and documentary heritage in Ukraine. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. 5 Mar. 2026. URL: https://www.unesco.org/en/articles/supporting-digitization-museum-collections-and-documentary-heritage-ukraine.

ISSN 3041-1793 Online

46. Ukrainian cultural heritage published in 3D on Europeana.eu for the first time. Europeana. 22 Jan. 2026. URL: https://pro.europeana.eu/index.php/post/ukrainian-cultural-heritage-published-in-3d-on-europeana-eu-for-the-first-time.

References:

1. Omelchenko A. V. Orhanizatsiino-pravovi zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy [Organizational and legal principles of ensuring cyber security of Ukraine]. *Kyivskyi chasopys prava.* 2021. № 3. S. 140-145. DOI https://doi.org/10.32782/klj/2021.3.22 [in Ukrainian].

2. Tarasiuk A.V. Teoretyko-pravovi osnovy zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy [Theoretical and legal foundations of ensuring cyber security of Ukraine]: dys. … dra yuryd. nauk: 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo (081 – Pravo). Derzh. nauk. ustanova «In-t inform., bezpeky i prava Nats. akad. prav. nauk Ukrainy». Kyiv, 2021. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/disertaciya_0.pdf [in Ukrainian].

3. Kolesnyk O. O. Normatyvno-instytutsiini zasady formuvannia natsionalnoi systemy kiberbezpeky Ukrainy [Normative and institutional principles of the formation of the national cyber security system of Ukraine]. *Publichne pravo*. 2025. № 1. S. 456-462 DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.61 [in Ukrainian].

4. Kharytonenko I.O. Pravovi zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy v umovakh tsyfrovoho komunikatyvnoho seredovyshcha [Legal principles of ensuring cyber security of Ukraine in the conditions of a digital communicative environment]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2023. № 2. S. 61-64 DOI: 10.36695/2219-5521.2.2023.12 [in Ukrainian].

5. Lazor O. Ya., Yunyk I. H., Chemerpilska A. M. Orhanizatsiino-pravovi zasady zabezpechennia kibernetychnoi bezpeky obiektiv krytychnoi informatsiinoi infrastruktury Ukrainy [Organizational and legal principles of ensuring cyber security of critical information infrastructure objects of Ukraine: formation and development]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 2024, № 5. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.5.3 [in Ukrainian].

6. Resursy naukovykh bibliotek yak skladova informatsiinoi osnovy suchasnoho natsionalnoho roz vytku [Resources of scientific libraries as a component of the informational basis of the modern national development]: [monohrafiia] / V. Horovyi, S. Horova, M. Zakirov [ta in.] ; vidp. red. I. Myshchak ; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. – Kyiv, 2024. 220 s. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/naukovi_resursi/Socialni%20komunikacii/resursi_naukovih_bibliotek_23.01.2025.pdf [in Ukrainian].

7. Kravets L.O. Evoliutsiia funktsii bibliotek v umovakh suspilnykh transformatsii [Evolution of library functions in conditions of social transformations]: dys. … d-ra filosofii : 029 – Informatsiina, bibliotechna ta arkhivna sprava / Kravets Lina Oleksandrivna ; Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstv. Kyiv, 2025. URL: https://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2025/04/Kravecz_Dysertacziya_SAJT.pdf [in Ukrainian].

8. Udovyk V.M. Merezhevi informatsiini resursy elektronnoho uriaduvannia v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Network information resources of e-government in Ukraine: problems and prospects]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*. 2014. № 4. S. 96-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2014_4_18 [in Ukrainian].

9/ Kovtaniuk O. Rol otsyfruvannia u suchasnii systemi zberezhennia bibliotechnykh fondiv v umovakh voiennoho stanu [The role of digitization in the modern system of preservation of library funds in conditions of martial law]. *Bibliotechnyi visnyk*. 2024. Vyp. 70. S. 311-337 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
10. Informatsiini protsesy. Ukrainska bibliotechna entsyklopediia [Information processes. Ukrainian library encyclopedia]: URL: https://ube.nlu.org.ua/article/Інформаційні%20процеси [in Ukrainian].

11. Zakharova I. V., Filipova L. Ya., Zadorozhnyi I. S., Tarasenko D. A. Osnovy informatsiino-analitychnoi diialnosti [Basics of information and analytical activity]: navch. posib. / I. V. Zakharova [ta in.]. 2-he vyd., vypr. i dopov. Cherkasy : Skhidnoievropeiskyi un-t im. Raufa Abliazova, 2024. 347 s. URL: https://suem.edu.ua/storage/doc/books/osnovy-informaciyno-analitychnoi-dialnosti-zaharova2.pdf [in Ukrainian].

12. Ivashkevych O. V. Tsyfrova transformatsiia bibliotek Ukrainy: sohodennia ta perspektyvy [Digital transformation of Ukrainian libraries: present and prospects]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*. 2021. № 2. S. 50-56. DOI 10.32461/2409-9805.2.2021.238782[in Ukrainian].

13. Elektronni katalohy bibliotek Ukrainy [Electronic catalogs of libraries of Ukraine]. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=323 [in Ukrainian].

14. Наука України: доступ до знань – ResearchUA. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: http://research.nbuv.gov.ua/ [in Ukrainian].

15. Rehionalnyi proekt «Elektronnyi kataloh»[Regional project «Electronic catalog»]. Dnipropetrovska OUNB. URL: https://www.libr.dp.ua/elkat.html [in Ukrainian].

16. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Bizhentsi ta vymusheno peremishcheni osoby [Refugees and forcibly displaced persons]. URL: http://nowar.nbuv.gov.ua/ [in Ukrainian].

17. Lytvyn S., Dobrovolska S. Khmarni servisy v bibliotekakh Ukrainy: problema bezpeky danykh i resursiv v umovakh tsyfrovoi transformatsii [Cloud services in libraries of Ukraine: the problem of data and resource security in the conditions of digital transformation]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*. 2025. № 4. S. 45-52. DOI: 10.36273/2076-9555.2025.4(345).45-52 [in Ukrainian].

18. Zakon Ukrainy «Pro biblioteky i bibliotechnu spravu» vid 27 sichnia 1995 r. № 32/95-VR (zi zminamy) [Law of Ukraine «On Libraries and Librarianship» dated January 27, 1995. № 32/95-ВР (as amended)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр#Text [in Ukrainian].

19. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy» vid 05 zhovt. 2017 r. № 2163-VIII [Law of Ukraine «On the basic principles of ensuring cyber security of Ukraine» dated October 5, 2017. № 2163-VIII]. Verkhovna Rada Ukrainy. Red. vid 19 zhovt. 2025 r. (zi zmin., vnesenymy Zakonom Ukrainy vid 27 berez. 2025 r. № 4336-IX) [in Ukrainian].

20. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii subiektiv natsionalnoi systemy reahuvannia na kiberintsydenty, kiberataky, kiberzahrozy iz subiektamy zabezpechennia kiberbezpeky, pravookhoronnymy, kontrrozviduvalnymy, rozviduvalnymy orhanamy ta subiektamy operatyvno-rozshukovoi diialnosti» vid 13 lystopada 2025 r. № 1471 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Procedure for interaction of subjects of the national response system to cyber incidents, cyber attacks, cyber threats with subjects of cyber security, law enforcement, counterintelligence, intelligence agencies and subjects of operational and investigative activities» dated November 13, 2025. № 1471]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1471-2025-п [in Ukrainian].

21. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia, pryiniattia, vnesennia zmin, skasuvannia, vidnovlennia dii, opryliudnennia ta zaprovadzhennia standartiv kryptohrafichnoho ta tekhnichnoho zakhystu informatsii, kiberzakhystu, protydii tekhnichnym rozvidkam» vid 05 lystopada 2025 r. № 1424 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Procedure for development, adoption, amendment, cancellation,

ISSN 3041-1793 Online
restoration of action, publication and introduction of standards of cryptographic and technical protection of information, cyber protection, countering technical intelligence» dated November 5, 2025. № 1424]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1424-2025-п [in Ukrainian].

22. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia nadannia ta vykorystannia khmarnykh posluh ta/abo posluh tsentru obrobky danykh» vid 11 liutoho 2025 r. № 154 (zi zminamy) [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of provision and use of cloud services and/or data center services» dated February 11, 2025 № 154 (as amended)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2025-п [in Ukrainian].

23. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia planu priorytetnykh dii Uriadu na 2025 rik» vid 10 veresnia 2025 r. № 1003-r. [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Government's priority action plan for 2025» dated September 10, 2025 № 1003-r.]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-2025-p. [in Ukrainian].

24. DSTU ISO/IEC 27001:2023. Informatsiina bezpeka, kiberbezpeka ta zakhyst konfidentsiinosti. Systemy keruvannia informatsiinoiu bezpekoiu. Vymohy (ISO/IEC 27001:2022, IDT) [Information security, cyber security and privacy protection. Information security management systems. Requirements (ISO/IEC 27001:2022, IDT)]. Kyiv: DP «UkrNDNTs», 2023. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_iec_27001_2023.pdf [in Ukrainian].

25. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst personalnykh danykh» vid 01.06.2010 № 2297-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2010. № 34, st. 481 (zi zminamy, vnesenymy zghidno iz Zakonom № 4240-IX vid 12.02.2025) [Law of Ukraine «On the protection of personal data» dated 01.06.2010 № 2297-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2010. № 34, Art. 481 (as amended by Law № 4240-IX dated February 12, 2025)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text [in Ukrainian].

26. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union. L 119. 4.5.2016. P. 1-88. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R0679.

27. Zakon Ukrainy «Pro avtorske pravo i sumizhni prava» vid 01.12.2022 № 2811-IX : stanom na 12.12.2025 [Law of Ukraine «On copyright and related rights» dated 01.12.2022 № 2811-IX : as of 12.12.2025]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20. [in Ukrainian].

28. Zakon Ukrainy «Pro elektronni komunikatsii» vid 16.12.2020 № 1089-IX : stanom na 27.02.2026 [Law of Ukraine «On electronic communications» dated 16.12.2020 № 1089-IX : as of 27.02.2026]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20 [in Ukrainian].

29. Horban Yu., Prokopenko L., Karakoz O. Spetsyfika diialnosti publichnykh bibliotek Ukrainy za umov rosiisko-ukrainskoi viiny [The specifics of the activity of public libraries of Ukraine under the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*. 2025. № 1(15). S. 188-200. DOI: https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(15).2025.335357 [in Ukrainian].

30. Makarova M. V. Tsyfrovi proiekty u bibliotechnii sferi Ukrainy [Digital projects in the library sphere of Ukraine]. *Ukrainskyi zhurnal bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk*. 2024. № 7 (1). S. 123-138. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/49347/1/M_Makarova_TSP_7_1_2024_FUFKM.pdf. [in Ukrainian].

31. UBA. «Biblioteky rozvyvaiut tsyfrovu hramotnist zadlia posylennia stiikosti hromad ta vidnovlennia» [Libraries are developing digital literacy to strengthen community resilience and recovery]: novyi etap proiektu/ Sait UBA. 2025. URL: https://ula.org.ua/novyny-ta-

ISSN 3041-1793 Online
podii/novyny/5398-biblioteky-rozvyvaiut-tsyfrovu-hramotnist-zadlia-posylennia-stiikosti-hromad-ta-vidnovlennia-novyi-etap-proiektu-z-tsyfrovizatsii [in Ukrainian].

32. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Proiekty [National Library of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Projects]. URL: https://nlu.org.ua/article.php?id=644 [in Ukrainian].

33. Huraliuk A. H. Tsyfrovi oriientyry : analitychnyi ohliad tsyfrovoi transformatsii bibliotek ta osvity v Ukraini [Digital orientations: an analytical review of the digital transformation of libraries and education in Ukraine]. Kyiv : NAPN Ukrainy, 2024. 22 s. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743107/1/Guraliuk_AG_Uglova_OV_AH_RB20_2024.pdf [in Ukrainian].

34. Ivanova M. Bazy danykh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Databases of the National Library of Ukraine named after V. AND. Vernadskyi]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*. 2023. Vyp. 67. S. 266-276. DOI: https://doi.org/10.15407/np.67.266 [in Ukrainian].

35. Pravyla korystuvannia Internet-posluhamy v Publichnii bibliotetsi imeni Lesi Ukrainky dlia doroslykh m. Kyieva [Rules for using Internet services in the Lesya Ukrainka Public Library for adults in. Kyiv]. Publichna biblioteka imeni Lesi Ukrainky dlia doroslykh m. Kyieva. 2025. URL: https://lukl.kyiv.ua/pravila-koristuvannya-internet-poslugami-v-publichnij-biblioteci-imeni-lesi-ukrayinki-dlya-doroslih-m-kiyeva/ [in Ukrainian].

36. Pravyla korystuvannia zalom elektronnykh resursiv [Rules for using the hall of electronic resources]. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. URL: http://www.nbuv.gov.ua/node/3152 [in Ukrainian].

37. Biblioteky – khaby tsyfrovoi osvity : praktychnyi posibnyk [Libraries – digital education hubs: a practical guide]. VHO «Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia» ; za pidtrymky PROON v Ukraini. Kyiv, 2023. 116 s. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-libraries_-_hubs_of_digital_education.pdf. [in Ukrainian].

38. Novi instrumenty dlia bibliotekariv na platformi Diia.Osvita [New tools for librarians on the Diya.Education platform]. Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia. 2024. 19 chervnia. URL: https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5225-novi-instrumenty-dlia-bibliotekariv-na-platformi-diia-osvita [in Ukrainian].

39. Bibliotekari navchaiutsia kiberhihiieni u mezhakh Misiatsia kiberbezpeky [Librarians learn cyber hygiene within Cyber Security Month]. Storinky bibliotek u sotsialnykh merezhakh (Facebook, Instagram). 2025. URL: https://www.facebook.com/groups/432304001009226/posts/1824593281780284/. [in Ukrainian].

40. Cybersecurity Pilot Program Eligible Services List. Federal Communications Commission (FCC). Washington, DC: FCC, 2024. URL: https://www.fcc.gov/cybersecurity-pilot/cybersecurity-pilot-eligible-services-list.

41. Tsurkan K. When art meets blockchain : Ukraine’s new frontier in wartime cultural preservation. The Kyiv Independent. 2025. 29 May. URL: https://kyivindependent.com/when-art-meets-blockchain-ukraines-new-frontier-in-wartime-cultural-preservation/.

42. Integrating Blockchain Technology to Safeguard and Authenticate Cultural Heritage in the National Library. *Journal of Posthumanism*. 2025. URL: https://posthumanism.co.uk/jp/article/view/2862.

43. Team Europe for Cultural Heritage in Ukraine : matrix of actions. European Commission. 7 July 2025. 65 actions. URL: https://adr-docs.karlerss.com/Ud3b4mSFmjqzxtuszywYEP5y6hZXEqe1/691-1_Matrix-Team_Europe_approach.pdf.

44. EU and Ukraine deepen cooperation on cyber security at 4th Cyber Dialogue. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 20 Oct. 2025. URL:

ISSN 3041-1793 Online
https://enlargement.ec.europa.eu/news/eu-and-ukraine-deepen-cooperation-cyber-security-4th-cyber-dialogue-2025-10-20_en.

45. Supporting the digitization of museum collections and documentary heritage in Ukraine. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. 5 Mar. 2026. URL: https://www.unesco.org/en/articles/supporting-digitization-museum-collections-and-documentary-heritage-ukraine.

46. Ukrainian cultural heritage published in 3D on Europeana.eu for the first time. Europeana. 22 Jan. 2026. URL: https://pro.europeana.eu/index.php/post/ukrainian-cultural-heritage-published-in-3d-on-europeana-eu-for-the-first-time.

Дата першого надходження статті до видання: 02.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 35:628.4:004.9

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1884-1897

Бєльська Тетяна Валентинівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-2792-4700

Гайдученко Світлана Олександрівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-3173-4763

Калашнікова Христина Ігорівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-9190-6187

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЧНИМИ ВІДХОДАМИ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Анотація. У статті досліджуються можливості застосування публічно-приватного партнерства (ППП) у сфері управління органічними відходами в територіальних громадах України в контексті переходу до циркулярної економіки та імплементації екологічних стандартів Європейського Союзу. Актуальність дослідження зумовлена зростанням обсягів органічних відходів, обмеженими фінансовими ресурсами місцевих бюджетів для модернізації інфраструктури поводження з відходами та необхідністю залучення приватних інвестицій і технологій.

У роботі проаналізовано інституційні та економічні передумови розвитку ППП у сфері переробки органічних відходів, зокрема у формах компостування, виробництва біогазу та створення сортувально-переробної інфраструктури.

Визначено ключові проблеми розвитку ППП в Україні, серед яких: недостатня інституційна спроможність органів місцевого самоврядування, складність підготовки інвестиційних проєктів, обмеженість фінансових механізмів підтримки, регуляторні ризики для приватних інвесторів, а також недостатній рівень міжмуніципальної кооперації у сфері управління відходами.

ISSN 3041-1793 Online

Методологічну основу дослідження становлять підходи теорії публічного управління, інституційної економіки та індустріальної екології, що дозволяють розглядати систему управління органічними відходами як мережу взаємодії держави, бізнесу та територіальних громад. На основі порівняльного аналізу європейського досвіду визначено ефективні моделі реалізації ППП у сфері переробки органічних відходів.

У результаті дослідження обґрунтовано перспективні напрями розвитку ППП в Україні, зокрема створення компостувальних станцій, біогазових комплексів, систем роздільного збору органічних відходів та міжмуніципальних центрів переробки.

Запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності реалізації ППП-проєктів шляхом удосконалення інституційного забезпечення, розвитку проєктного планування на рівні громад, залучення міжнародних фінансових інституцій та впровадження принципів циркулярної економіки у місцеву політику управління відходами.

Практичне значення дослідження полягає у формуванні рекомендацій для органів місцевого самоврядування щодо використання механізмів публічно-приватного партнерства для модернізації інфраструктури управління органічними відходами та забезпечення екологічно сталого розвитку територіальних громад.

Ключові слова: публічно-приватне партнерство, органічні відходи, управління відходами, циркулярна економіка, концесія, територіальні громади, сталий розвиток, ресурсоефективність, екологічна безпека, інституційне забезпечення, біогазові технології, компостування.

Bielska Tetiana Valentynivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Management and Administration Department, O. M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-2792-4700

Haiduchenko Svitlana Aleksandrivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Management and Administration Department, O. M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-3173-4763

Kalashnikova Khrystyna Ihorivna Candidate of Economical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Public Administration, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-9190-6187

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможе майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN ORGANIC WASTE MANAGEMENT: OPPORTUNITIES FOR LOCAL COMMUNITIES

Abstract. This article examines the potential for applying public-private partnerships (PPPs) in the field of organic waste management within local communities in Ukraine, in the context of the transition to a circular economy and the implementation of European Union environmental standards. The relevance of the study stems from the growing volumes of organic waste, the limited financial resources of local budgets for modernising waste management infrastructure, and the need to attract private investment and technology.

The paper analyses the institutional and economic prerequisites for the development of PPPs in the field of organic waste processing, specifically in the forms of composting, biogas production, and the creation of sorting and processing infrastructure.

Key challenges to PPP development in Ukraine have been identified, including: insufficient institutional capacity of local authorities, the complexity of preparing investment projects, limited financial support mechanisms, regulatory risks for private investors, and an insufficient level of inter-municipal cooperation in the field of waste management.

The methodological basis of the study consists of approaches from public administration theory, institutional economics and industrial ecology, which allow the organic waste management system to be viewed as a network of interaction between the state, business and local communities. Based on a comparative analysis of European experience, effective models for implementing PPPs in the field of organic waste processing have been identified.

The study identifies promising directions for the development of PPPs in Ukraine, including the creation of composting plants, biogas complexes, separate collection systems for organic waste, and inter-municipal processing centres. Recommendations are proposed to enhance the effectiveness of PPP project implementation by improving institutional support, developing project planning at the community level, engaging international financial institutions, and incorporating circular economy principles into local waste management policy.

The practical significance of the study lies in the formulation of recommendations for local authorities on the use of public-private partnership mechanisms to modernise organic waste management infrastructure and ensure the environmentally sustainable development of local communities.

Keywords: public-private partnerships, organic waste, waste management, the circular economy, concessions, local authorities, sustainable development, resource efficiency, environmental safety, institutional framework, biogas technologies, composting.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. У сучасних умовах переходу до моделі сталого розвитку та циркулярної економіки питання ефективного управління відходами набуває особливої актуальності для територіальних громад. Однією з найбільш складних складових цієї проблеми є управління органічними відходами, частка яких у структурі муніципальних відходів може становити від 30 до 50 %. Неналежне поводження з органічними відходами призводить до перевантаження полігонів, утворення метану, забруднення ґрунтів та підземних вод, а також до втрати потенційних ресурсів, які можуть бути використані для виробництва компосту, біогазу та енергії.

В Україні система управління органічними відходами перебуває на етапі трансформації у зв'язку з імплементацією екологічного законодавства Європейського Союзу відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Прийняття Закону України «Про управління відходами» [1] передбачає впровадження ієрархії поводження з відходами, розвиток системи роздільного збору, переробки та повторного використання ресурсів. Однак реалізація цих завдань потребує значних фінансових ресурсів, технологій та управлінських компетенцій, які не завжди доступні органам місцевого самоврядування.

У цьому контексті важливим інструментом модернізації інфраструктури управління відходами є публічно-приватне партнерство (ППП), яке дозволяє поєднати ресурси держави, місцевого самоврядування та приватного сектору для реалізації інфраструктурних та екологічних проектів. Водночас практика впровадження ППП у сфері управління органічними відходами в Україні залишається обмеженою та супроводжується низкою інституційних, економічних і правових проблем, що потребують наукового аналізу та розробки ефективних моделей їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення результатів наукових досліджень свідчить, що проблематика публічно-приватного партнерства активно розробляється у світовій та українській науковій літературі. Зарубіжні дослідники зосереджують увагу переважно на інституційних механізмах функціонування ППП, фінансових моделях реалізації інфраструктурних проектів, ефективності розподілу ризиків між державним і приватним секторами, а також на ролі партнерств у забезпеченні сталого розвитку та розвитку циркулярної економіки.

Одні із найбільш відомих дослідників теорії Государственно-частное партнерство Варсен Р., Греве К., Кляйн Е. Х. Коппенян Й. Ф. М. та Сіемятський М. досліджують моделі ППП, управління державними послугами, інституційні механізми співпраці держави та бізнесу. Особливу увагу приділяють – як партнерство може підвищувати ефективність інфраструктурних та екологічних проектів [2]. Мохан Г., Синха У. К., Лал М. досліджують концепції індустріальної екології та циркулярної економіки,

ISSN 3041-1793 Online
співпрацю підприємств і муніципалітетів для спільного використання ресурсів і відходів. Їх підхід лежить в основі сучасних систем переробки органічних відходів,партнерства бізнесу та муніципалітетів. Основні ідеї це використання відходів як ресурсу і мережі співпраці між підприємствами і містами [3]. Пан Д., Чен Х., Чжоу Г., Конг Ф відоми своїми дослідженнями в галузі управління відходами, методології аналізу потоків ресурсів і відходів у сільських районах Китаю [4].

Ця методологія широко використовується для планування систем переробки, управління органічними відходами, оцінки ефективності екологічних проектів. Дослідження Мишрі Д., Дас Р. пов'язані з прозорістю та підзвітністю у ППП, корпоративною соціальною відповідальністю, сталими інфраструктурними проектами [5]. Грімсі Д., Льюїс М. К. досліджують державно-приватне партнерство як революцію у сфері надання інфраструктури та проектного фінансування [6], також правові та економічні механізми партнерства. Один із ключових теоретиків управління у рамках державно-приватного партнерства Делмон Дж. надає практичні рекомендації; його посібник для політиків став хрестоматією з аналізу проектів державно-приватного партнерства в інфраструктурі [7]. Джоші П., Вісванатан К. досліджують практики сталого управління харчовими відходами в Азії, технологічні та політичні чинники [8]. Л. Гальдино де Магальяйнс из Бременского университета исследует ППП в контексте цифровой трансформации [9]. Чжан С., Лейрінгер Р. досліджують компетенції влади, громад та бізнесу в державно-приватному партнерстві [10]. В Україні проблематика публічно-приватного партнерства активно досліджується представниками економічної науки, публічного управління та права. Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів розвитку ППП зробили В. Варнавський, В. Геєць, І. Запатріна, С. Павлюк, О. Шевченко, які аналізують економічні механізми реалізації партнерств, їх роль у розвитку інфраструктури та залученні інвестицій [11]. Питання розвитку ППП у контексті інноваційної економіки та соціальної відповідальності досліджують П. Шилепницький, О. Зибарєва, О. Попадюк, які розглядають партнерство як механізм розвитку інноваційних проектів і «зеленого» економічного зростання.

Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері публічно-приватного партнерства та управління відходами, питання застосування ППП саме у сфері управління органічними відходами на рівні територіальних громад України залишаються недостатньо дослідженими. Особливої уваги потребує аналіз інституційних механізмів реалізації таких проектів, адаптація європейського досвіду до українських умов та визначення перспективних моделей співпраці між органами місцевого самоврядування та приватним сектором.

ISSN 3041-1793 Online

Метою статті є дослідження можливостей застосування публічно-приватного партнерства у сфері управління органічними відходами в територіальних громадах України, аналіз міжнародного досвіду реалізації ППП-проектів та розробка рекомендацій щодо формування ефективних механізмів співпраці між органами місцевого самоврядування і приватним сектором для розвитку інфраструктури переробки органічних відходів.

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, який поєднує теоретичні положення публічного управління, інституційної економіки, індустріальної екології та концепції циркулярної економіки. Теоретичне підґрунтя дослідження базується на концепціях публічно-приватного партнерства, теорії індустріальної екології та індустріального симбіозу, методології аналізу матеріальних потоків, а також підходах сталого розвитку та корпоративної відповідальності. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: системний аналіз для дослідження взаємодії держави, бізнесу та територіальних громад у сфері управління органічними відходами, порівняльний аналіз для вивчення моделей реалізації публічно-приватного партнерства у країнах Європейського Союзу та можливостей їх адаптації в Україні, інституційний аналіз для дослідження нормативно-правового забезпечення розвитку ППП, аналітичний метод для узагальнення міжнародного досвіду управління органічними відходами.

Виклад основного матеріалу. Публічно-приватне партнерство (ППП) у сфері управління органічними відходами це форма співпраці між органами місцевого самоврядування та приватним бізнесом, за якої сторони спільно реалізують інфраструктурні або сервісні проекти (наприклад, компостування, біогазові установки, сортування відходів). Така модель дозволяє громадам залучати приватні інвестиції та управлінський досвід для вирішення екологічних, господарських проблем та розвиток циркулярної економіки для територіальних громад (табл.1.).

Табліця 1

Потенціал застосування механізмів публічно-приватного партнерства у сфері управління органічними відходами

	Можливості ППП	**напрями співпраці бізнесу та громад**	**ОТГотримують**
1	Залучення інвестицій у сферу управління органічними відходами .ППП дозволяє:	залучати приватний капітал для будівництва компостувальних станцій, біогазових установок, сортувальних ліній;	приватні інвестиції доповнюють фінансові ресурси громади
		зменшувати навантаження на місцевий бюджет;	
		отримувати доступ до сучасних технологій переробки	

ISSN 3041-1793 Online

	Можливості ППП	напрями співпраці бізнесу та громад	ОТГотримують
2	Створення сучасної інфраструктури.	станції компостування органічних відходів	додаткове фінансування для місцевих бюджетів.
		біогазові комплекси (виробництво електроенергії та тепла)	
		сортувальні комплекси	
		логістичні системи збору органіки	
3	Підвищення ефективності управління відходами.	технологічні інновації;	зменшення обсягів захоронення відходів;
		управлінський досвід;	кращу якість послуг;
		ефективні бізнес-моделі.	скорочення витрат на експлуатацію системи.
4	Економічний розвиток громади.	виробництво компосту для аграрного сектору;	створювати локальну економіку замкненого циклу
		виробництво біогазу або електроенергії;	
		створення нових робочих місць;	
		розвиток локального бізнесу.	
5	Доступ до міжнародної підтримки	міжнародними фінансовими організаціями;	додаткове фінансування та експертну підтримку для підготовки та реалізації проектів
		грантовими програмами;	
		екологічними фондами.	
6	Виконання екологічних стандартів ЄС	зменшення захоронення відходів;	покращити якість екологічного управління.
		розвиток переробки;	
		впровадження принципів циркулярної економіки.	
7	Міжмуніципальна співпраця	створювати спільні об’єкти (компостні станції, переробні підприємства);	модернізувати систему поводження з відходами, реалізувати інфраструктурні проекти
		розподіляти витрати між громадами;	
		забезпечити більший обсяг відходів для ефективної роботи інфраструктури	

Джерело: складено авторами на основі міжнародних практик управління органічними відходами.

Найбільш розвинені публічно-приватні партнерства (ППП) у сфері управління органічними відходами спостерігаються переважно в країнах Європи [2;6]. Лідерами вважаються Німеччина, Нідерланди, Швеція, Данія та Італія, оскільки вони мають розвинену інфраструктуру переробки органіки, чітке законодавство та активну участь приватного сектору (табл.2.). Німеччина має одну з найрозвиненіших систем переробки органічних відходів. Вона вважається лідером – має тисячі біогазових установок, обов’язкове роздільне збирання органічних відходів, активні інвестиції приватних компаній, використання органіки для виробництва біогазу та компосту.

ISSN 3041-1793 Online

Табліця 2

Міжнародний досвід публічно-приватного партнерства у сфері переробки органічних відходів

	механізми співпраці	типова модель ППП	результати впровадження
1	Біогазові комплекси у Німеччині	громада відповідає за збір відходів; приватна компанія будує та експлуатує біогазову установку; енергія продається у мережу.	виробництво електроенергії та тепла; переробка органічних відходів; використання залишків як добрив.
2	Компостувальні станції у Нідерландах	одна з найефективніших систем циркулярної економіки, розвинена система компостування; виробництво біогазу з харчових та зелених відходів; активні концесійні угоди з приватними компаніями.	збор органічних відходів; їх компостування; продажа компосту аграрному сектору.
3	Біогазові проекти у Данії	сильні муніципальні партнерства Данія є одним із піонерів біогазових кооперативів і ППП-проектів.	виробництво біометану, скорочення викидів парникових переробляють харчові відходи, відходи сільського господарства.
4	Швеція застосовує органічні відходи для виробництва енергії.	муніципалітети співпрацюють з приватними енергетичними компаніями	органічні відходи перетворюють на біогаз для транспорту; у місті Мальме працює установка SYSAV waste-to-energy plant, яка переробляє муніципальні відходи та виробляє енергію для регіону
5	Італія як лідер компостування	партнерства між муніципалітетами та приватними операторами	одна з найкращих систем роздільного збору органічних відходів у містах, сучасні компостувальні заводи; виробництво компосту і біометану

Джерело: складено авторами на основі міжнародних практик управління органічними відходами

Ці еталонні моделі реформування системи управління органічними відходами детерміновані законодавством ЄС, і наша країна в цьому контексті впроваджує європейські закони та стандарти у національне законодавство.

Міжнародний досвід приклади успішних ППП-проектів у сфері органічних відходів. Україна поступово імплементує екологічні стандарти Європейського Союзу відповідно до положень Угодаи про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Це передбачає гармонізацію українського законодавства з екологічними директивами ЄС у сферах управління відходами, охорони води, повітря, біорізноманіття та кліматичної політики. Україна активно адаптує законодавство до вимог Рамкової дерективи щодо відходів, прийнято Закон України «Про управління відходами» [1] також

ISSN 3041-1793 Online

впроваджується ієрархія поводження з відходами: запобігання утворенню; повторне використання; переробка; відновлення енергії; захоронення.

В Україні впроваджено європейські підходи до оцінки впливу на довкілля відповідно до Директиви щодо оцінки впливу на навколишнє середовище. Основний документ – Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», перед реалізацією великих інфраструктурних або промислових проектів обов'язково проводиться: екологічна оцінка; громадські консультації; аналіз альтернатив. Впроваджено вимоги Директиви про стратегічну екологічну оцінку, це Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку». Екологічна оцінка проводиться для:державних стратегій; програм розвитку; містобудівної документації [13].

Україна також адаптує політику до вимог Water Framework Directive через управління водними ресурсами за басейновим принципом, контроль якості води. Розробляються плани управління бассейнами Дніпра, Дністра, Дунаю.

Україна імплементує норми Ambient Air Quality Directive це встановлення граничних концентрацій забруднювачів, моніторинг якості повітря, плани покращення якості повітря. Поступово впроваджується Industrial Emissions Directive – використання найкращих доступних технологій, комплексний екологічний дозвіл, зменшення викидів промислових підприємств. В охороні біорізноманіття Україна наближає законодавство до стандартів Директиви про птахів та Директива про природні середовища існування – це формування мережі природоохоронних територій та створення українського аналога мережі Natura 2000. У сфері кліматичної політики Україна інтегрує принципи Паризької кліматичної угоди – скорочення викидів парникових газів, розвиток відновлюваної енергетики, система моніторингу та звітності щодо викидів.

Імплементація екологічних стандартів ЄС в Україні є важливою частиною європейської інтеграції України та переходу до екологічно сталого розвитку. Це дозволяє використовувати досвід ЄС у розробці моделей публічно-приватного партнерства (рис.1.). Модель концесії (концесійного ППП) в Україні існує і законодавчо врегульована через Закон України «Про концесію». Вона використовується для інфраструктурних проектів, у тому числі, у сфері управління відходами. У Харківській області поки що мало повноцінних концесій саме у сфері відходів, і система здебільшого базується на комунальних підприємствах та контрактах з приватними компаніями, але є приклади моделей близьких до концесії. У Харкові ключову роль відіграє Муніципальна компанія поводження з відходами Харківської міської ради, це підприємство створене міською радою і воно координує систему управління відходами саме через співпрацює з приватними підрядниками та операторами. Також полігон твердих побутових відходів для Харкова експлуатується через

ISSN 3041-1793 Online

муніципальну систему на території Дергачівської громади, тобто це не класична концесія, але фактично гібридна модель ППП.

Рисунок 1. Основні моделі публічно-приватного партнерства

Громада володіє інфраструктурою, а приватні компанії можуть надавати послуги збору або транспортування відходів. Наприклад, КП «Комплекс з вивозу побутових відходів» Харкова робить збір і перевезення побутових відходів у всіх районах Харкова, укладає договори з підприємствами та населенням, забезпечує вивезення відходів з житлового фонду та установ. У таких схемах приватні компанії часто виступають субпідрядниками або партнерами, але це ще не повна концесія. У Харківській області застосовуються тендерні моделі співпраці, коли громада оголошує тендер на послуги управління відходами, приватні компанії подають пропозиції, укладається контракт на певний строк. Це поширений інструмент передконцесійної моделі ППП. Харківський комплекс ТПВ реалізує проект із вилучення полігонного газу та виробництва електроенергії (понад 16 500 мВт на рік), що фінансується за рахунок донорів та іноземних інвестицій [12].

Деякі громади Харківської області вже готують реформи системи відходів. Так, Дергачівська громада розробляє стратегію управління відходами, планується модернізація системи збору та переробки, залучення приватних інвесторів або концесійні проекти у майбутньому (наприклад, для сортувальних станцій або компостування). Запущено пілотний проект із

ISSN 3041-1793 Online
централізованого компостування органіки на добрива для озеленення. Щоб громада (особливо прифронтова, як у Харківській області) могла залучити донорські кошти на проекти з переробки відходів (компостування, біогаз, сортування), процедура у 2026 році стала більш цифровізованою та стандартизованою. ОТГ починає з реєстрації на платформі DREAM. Більшість міжнародних донорів використовують цю платформу для відбору об'єктів фінансування [4;8]. Також потрібно зробити «картку проекту», де вказати очікуваний екологічний ефект.

На 2026 рік основними гравцями у сфері зеленого відновлення є Програма USAID. А Північна екологічна фінансова корпорація надає гранти та пільгові кредити саме на переробку органіки та енергоефективність. Донор не дасть гроші на «ідею», йому потрібні розрахунки. Громаді необхідно мати морфологічний аналіз відходів, скільки саме органіки генерує громада щомісяця, документи на землю з відповідним цільовим призначенням під промисловий об'єкт, план публічно-приватного партнерства. Донори охочіше дають грант, якщо громада вже знайшла приватного партнера, який готовий взяти об'єкт в управління [4;5].

Проект однієї маленької громади може не зацікавити Світовий банк, але спільний проект 5-ти громад на будівництво біогазового заводу – так. У цьому контексті добре працює Асоціація прифронтових громад, яку очолює мер Харкова.

За результатами аналізу моделей публічно-приватного партнерства можна стверджувати, що існують великі перспективи для українських громад, а саме громади можуть реалізувати такі проекти як компостувальні станції для переробкі харчових відходів, зелених відходів, сільськогосподарських залишків. В результаті отримувати компост. Для переробкі органіки у біогаз, електроенергію та тепло – біогазові установки. Звичайно, систему окремого збору органічних відходів, через створення спеціальних контейнерів, логістики збору, сортувальних станцій. Привабливими є центри переробки харчових відходів з використання технологій анаеробного зброджування та компостування.

У контексті сталого розвитку важливими є такі переваги: економічні (інвестиції, створення робочих місць, розвиток місцевого бізнесу), екологічні (зменшення захоронення відходів, скорочення викидів метану, покращення стану довкілля), соціальні (покращення якості послуг, підвищення екологічної свідомості населення).

Попри переваги існують і певні проблеми – недостатня інституційна спроможність громад, складність підготовки ППП-проектів, ризики для інвесторів, потреба у стабільному законодавстві, але є успішні приклади публічно-приватного партнерства у сфері управління відходами та органічних відходів в українських громадах.

ISSN 3041-1793 Online

Висновки. Проведене дослідження показало, що публічно-приватне партнерство є одним із найбільш перспективних механізмів модернізації системи управління органічними відходами в територіальних громадах України. Використання механізмів ППП дозволяє залучати приватні інвестиції, сучасні технології та управлінський досвід для створення інфраструктури переробки органічних відходів, зокрема компостувальних станцій, біогазових установок та систем роздільного збору органіки.

Аналіз міжнародного досвіду показав, що найбільш ефективні моделі ППП у сфері управління органічними відходами сформувалися у країнах Європейського Союзу, зокрема у Німеччині, Нідерландах, Данії та Швеції, де активно застосовуються концесійні угоди, енергетичні партнерства та міжмуніципальна кооперація.

Разом з тим розвиток ППП у сфері управління органічними відходами в Україні стримується низкою факторів, серед яких недостатня інституційна спроможність громад, складність підготовки інвестиційних проектів, обмеженість фінансових інструментів та високі ризики для приватних інвесторів.

Для підвищення ефективності реалізації ППП-проектів у сфері управління органічними відходами доцільно розвивати міжмуніципальну співпрацю громад, удосконалювати нормативно-правову базу реалізації ППП, розширювати доступ громад до міжнародних фінансових інструментів, впроваджувати принципи циркулярної економіки у місцеві стратегії розвитку.

Реалізація цих заходів сприятиме формуванню ефективної системи управління органічними відходами, зменшенню екологічного навантаження на довкілля та забезпеченню сталого розвитку територіальних громад.

Література:

1.Закон України Про управління відходами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws /show/2320-20#Text

2. Warsen R., Greve C., Klijn E. H., Koppenjan J. F. M., & Siemiatycki M. How Do Professionals. Perceive the Governance of Public–private Partnerships? Evidence from Canada, the Netherlands and Denmark. // *Public Administration*. 2020. 98(1), Pp. 124-139. https://doi.org/10.1111/padm.12626

3. Mohan G., Sinha U.K., Lal M. Managing of Solid Waste through Public Private Partnership Model // *Procedia Environmental Sciences*. – 2016. – Vol. 35. – P. 158 168. https://doi.org/10.1016/j.proenv.2016.07.066

4. Pan D., Chen H., Zhou G., Kong F. Determinants of Public Private Partnership Adoption in Solid Waste Management in Rural China // *International Journal of Environmental Research and Public Health*. – 2020. – Vol. 17, No. 15. Pp. 53-50. DOI: 10.3390/ijerph17155350

5. Mishra D., Das R. Socioeconomic insights of PPP based MSWM projects in India: evaluating community, economic, and social development outcomes // *Journal of Material Cycles and Waste Management*. – 2025. – DOI: 10.1007/s10163-025-02348-8

6. Grimsey D., Lewis M. K. Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance. Edward Elgar Publishing, 2004. DOI: 10.4337/ 9781845423438

ISSN 3041-1793 Online
7. Delmon J. Public Private Partnership Projects in Infrastructure: An Essential Guide for Policy Makers. Cambridge University Press, 2015. https://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/15978/1/16.pdf

8. Joshi P., Visvanathan C. Sustainable management practices of food waste in Asia: Technological and policy drivers // *Journal of Environmental Management*. – 2019. – Vol. 247. – P. 538-550. – https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2019.06.079

9. Galdino de Magalhães L. Dynamic capabilities in the public sector: Research agenda in the context of digital transformation 2024. // *JeDEM - eJournal of eDemocracy and Open Government* 2024. 16(2) Pp.74-87. DOI: 10.29379/jedem.v16i2.883

10. Zhang S., Leiringer R. Closing capability gaps in procuring infrastructure public private partnerships: A case study in China // *International Journal of Project Management*. – 2023. – Vol. 41, No. 6. https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2023.102497

11. Запатріна І. В., Шатковська А.О.Досвід післявоєнного відновлення міст світу: уроки для України. URL: https://appp.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/CITY_RECOVERY_EXPERIENCE_2023.pdf

12. На Харківщині добудовують комплекс з переробки твердих побутових відходів. URL: https://kharkivoda.gov.ua/news/126038

13. Закон України Про оцінку впливу на довкілля. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19.#Text

References:

1. Zakon Ukrayiny Pro upravlinnya vidkhodamy [Law of Ukraine On Waste Management]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text [in Ukrainian].

2. Warsen R., Greve C., Klijn E. H., Koppenjan J. F. M., & Siemiatycki M. (2020). How Do Professionals. Perceive the Governance of Public–private Partnerships? Evidence from Canada, the Netherlands and Denmark. Public Administration, 98(1), Pp. 124-139. https://doi.org/10.1111/padm.12626 [in English].

3. Mohan G., Sinha U.K., Lal M. (2016). Managing of Solid Waste through Public Private Partnership Model. Procedia Environmental Sciences, 35, Pp. 158-168. https://doi.org/10.1016/j.proenv.2016.07.066 [in US]

4. Pan D., Chen H., Zhou G., Kong F. (2020). Determinants of Public Private Partnership Adoption in Solid Waste Management in Rural China. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(15), Pp. 53-50. DOI: 10.3390/ijerph17155350 [in US]

5. Mishra D., Das R. (2025). Socioeconomic insights of PPP based MSWM projects in India: evaluating community, economic, and social development outcomes. Journal of Material Cycles and Waste Management. 27(5). DOI: 10.1007/s10163-025-02348-8 [in US]

6. Grimsey D., Lewis M.K. (2004). Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance. Edward Elgar Publishing. DOI: 10.4337/9781845423438 [in US]

7. Delmon J. (2015). Public Private Partnership Projects in Infrastructure: An Essential Guide for Policy Makers. Cambridge University Press. https://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/15978/1/16.pdf [in US]

8. Joshi P., Visvanathan C. (2019). Sustainable management practices of food waste in Asia: Technological and policy drivers. Journal of Environmental Management. Vol. 247. – P. 538-550. – https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2019.06.079 [in English].

9. Galdino de Magalhães L. (2024) Dynamic capabilities in the public sector: Research agenda in the context of digital transformation 2024. JeDEM - eJournal of eDemocracy and Open Government 2024. 16(2) Pp.74-87. DOI: 10.29379/jedem.v16i2.883 [in US]

ISSN 3041-1793 Online

10. Zhang S., Leiringer R. (2023). Closing capability gaps in procuring infrastructure public private partnerships: A case study in China. International Journal of Project Management, 41(6). https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2023.102497 [in US]

11. Запатріна І. В., Шатковська А.О.Досвід післявоєнного відновлення міст світу: уроки для України https://appp.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/CITY_RECOVERY_EXPERIENCE_2023.pdf [in Ukrainian].

12. Na Kharkivshchyni dobudovuyut′ kompleks z pererobky tverdykh pobutovykh vidkhodiv [A solid waste processing complex is being completed in the Kharkiv region]. https://kharkivoda.gov.ua/news/126038 [in Ukrainian].

13. Zakon Ukrayiny Pro otsinku vplyvu na dovkillya. [Law of Ukraine On Environmental Impact Assessment]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19.#Text https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19.#Text [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 15.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.03.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможе майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351:338.43:305

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1898-1910

Бондарчук Наталія Володимирівна д.держ.упр., професор, завідувачка кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, факультет Менеджменту і маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-0418-5239

ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В ДЕРЖАВНУ АГРАРНУ ПОЛІТИКУ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. У статті досліджено теоретико-методичні засади інтеграції гендерного підходу в державну аграрну політику України як важливого чинника забезпечення сталого розвитку сільських територій. Констатовано, що в умовах євроінтеграції та повоєнного відновлення зростає значення врахування гендерних аспектів у процесах формування та реалізації державної політики, зокрема в аграрному секторі. Існуючі гендерні диспропорції у доступі до ресурсів, фінансових інструментів, інновацій та участі у прийнятті управлінських рішень негативно впливають на ефективність використання ресурсного потенціалу та соціально-економічний розвиток сільських територій.

Констатовано, що попри сформовану законодавчу базу, практична імплементація гендерного підходу в аграрній політиці залишається фрагментарною. Досліджено досвід Європейського Союзу, зокрема Положення Спільної аграрної політики, де гендерна рівність виступає складовою інклюзивного розвитку сільських територій. Зазначено, що важливим елементом реалізації гендерно-інклюзивного підходу в державній аграрній політиці є залучення агробізнесу як активного суб'єкта соціально-економічного розвитку сільських територій.

Запропоновано модель інтеграції гендерного підходу в державну аграрну політику, що включає діагностично-аналітичний, стратегічно-планувальний, інституційно-реалізаційний та моніторингово-оцінювальний етапи. Модель має циклічний характер і забезпечує безперервне вдосконалення державної аграрної політики на засадах гендерно-інклюзивного підходу, що сприяє підвищенню ефективності використання ресурсного потенціалу та забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Розроблено підхід до оцінювання рівня інтеграції гендерного підходу через індекс гендерної інклюзивності аграрної політики. Зазначено, що впровадження гендерно чутливих механізмів сприятиме підвищенню ефективності державної аграрної політики.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова державна політика, аграрна політика, аграрний сектор, гендерний підхід, гендерна рівність, сталий розвиток територій, органи публічної влади, органи місцевого самоврядування, мережева модель, повоєнне відновлення, євроінтеграція, Спільна аграрна політика.

Bondarchuk Nataliia Doctor of Public Administration, Professor, Head of the Department of Management and Public Administration, Faculty of Management and Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-0418-5239

INTEGRATION OF GENDER APPROACH INTO STATE AGRICULTURAL POLICY AS A PREREQUISITE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Abstract. The article explores the theoretical and methodological principles of integrating the gender approach into the state agrarian policy of Ukraine as an important factor in ensuring sustainable development of rural areas.

The purpose of the article is It is substantiated that in the conditions of European integration and post-war reconstruction, the importance of taking into account gender aspects in the processes of forming and implementing state policy, in particular in the agricultural sector, is increasing.

It is determined that the existing gender disparities in access to resources, financial instruments, innovations and participation in making management decisions negatively affect the efficiency of using resource potential and the socio-economic development of rural areas.

It is stated that despite the established legislative framework, the practical implementation of the gender approach in agrarian policy remains fragmentary. The experience of the European Union is explored, in particular the Regulation of the Common Agricultural Policy, where gender equality is a component of the inclusive development of rural areas. It is noted that an important element of implementing a gender-inclusive approach in state agrarian policy is the involvement of agribusiness as an active subject of socio-economic development of rural areas.

A model of integrating a gender approach into state agrarian policy is proposed, which includes diagnostic and analytical, strategic planning, institutional implementation and monitoring and evaluation stages. The proposed model is cyclical in nature and ensures continuous improvement of state agrarian policy on the basis of a gender-inclusive approach, which contributes to increasing the efficiency of resource potential use and ensuring sustainable development of rural areas.

An approach to assessing the level of integration of a gender approach through the index of gender inclusiveness of agrarian policy has been developed. It is noted

ISSN 3041-1793 Online
that the introduction of gender-sensitive mechanisms will contribute to increasing the efficiency of state agrarian policy.
Keywords: state policy, agrarian policy, agrarian sector, gender approach, gender equality, sustainable development of territories, public authorities, local governments, network model, post-war reconstruction, European integration, Common Agricultural Policy.

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах питання сталого розвитку сільських територій набуває важливого значення. Аграрний сектор відіграє ключову роль у формуванні продовольчої безпеки держави, підтримці економічної стабільності та розвитку територіальних громад. Водночас ефективність державної аграрної політики значною мірою залежить від урахування соціальних аспектів розвитку, зокрема гендерного фактору.

У сучасній практиці публічного управління спостерігається збереження гендерних диспропорцій у доступі до ресурсів, фінансово-кредитної підтримки, інноваційних можливостей, а також у представленості жінок і чоловіків у процесах прийняття управлінських рішень в аграрному секторі. Недостатня інтеграція гендерного підходу обмежує ефективність використання ресурсного потенціалу, стримує розвиток підприємницької активності та знижує соціально-економічну спроможність сільських територій.

В умовах повоєнного відновлення та євроінтеграційних прагнень України гендерний підхід в аграрній політиці набуває додаткової ваги. Воєнна агресія росії докорінно змінила структуру зайнятості на селі, перерозподілила соціальні ролі в домогосподарствах і загострила питання рівного доступу до земельних ресурсів, кредитів і державних програм підтримки. Відновлення сільських територій, адаптація до стандартів Спільної аграрної політики ЄС і досягнення Цілей сталого розвитку – усі ці завдання неможливо вирішити без урахування того, як аграрна політика диференційовано впливає на різні групи населення.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання гендерної рівності, впровадження гендерного підходу у публічне управління, а також соціально-економічного розвитку сільських територій досліджуються у працях вітчизняних та іноземних науковців. Зокрема, дослідження у сфері гендерної політики та її нормативно-правового забезпечення представлені у працях В. Гудія, Т. Марценюк, В. Сиченка, Е. Щепанського та ін.. Проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій та аграрного сектору розглядаються у роботах Г. Саблука, Т. Зінчук, Г. Запші та ін..

Попри численні наукові праці проблема комплексної інтеграції гендерного підходу в аграрну політику залишається недостатньо дослідженою, що зумовлює актуальність даного дослідження.

ISSN 3041-1793 Online

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад інтеграції гендерного підходу в державну аграрну політику.

Виклад основного матеріалу дослідження. та обґрунтування результатів. Гендерна рівність розглядається як фундаментальна характеристика правової, демократичної держави, що базується на рівних правах та можливостях всіх верств населення у всіх сферах суспільного буття. В Україні конституційні гарантії рівності закріплені у ст. 24 Конституції України, яка проголошує рівність прав жінок і чоловіків в усіх напрямах – від громадсько-політичної діяльності до праці та освіти [5].

Законодавче поле України у цій сфері спирається на Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [9] та «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [10]. Ці акти формують нормативний каркас, який в умовах євроінтеграції доповнюється вимогами Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Аналіз існуючої ситуації свідчить, що незважаючи на прогрес у юридичній площині реальна імплементація гендерних підходів у формування та реалізацію державної аграрної політики залишається фрагментарною, особливо на рівні планування місцевих бюджетів та надання специфічних послуг у сільській місцевості.

В. Гудій зазначає, що незважаючи на розвинену нормативну базу у сфері гендерної рівності, реальний стан справ в Україні характеризується стійким розривом між декларованими принципами та практикою їх реалізації [2]. Особливо це відчутно в аграрному секторі, де традиційний розподіл праці закріплює за певними групами виконавців.

Г. Саблук звертає увагу на комплексний характер соціальних проблем сільського населення: важкі умови праці, обмежений досвід до освіти і медицини, нерівномірний розподіл обов'язків у домогосподарстві та недостатнє представництво різних груп на місцевому рівні управління [12].

М. Скоблик та О. Горбань наголошують на тому, що правове регулювання у сфері рівності у трудових відносинах само по собі є недостатнім без дієвих механізмів, які поєднують у собі економічні, правові і соціальні заходи [14]. Для аграрного сектору України, де значна частина зайнятості є неформальною, це означає необхідність посилення інспекційних функцій, розробки галузевих стандартів і активного залучення органів місцевого самоврядування до моніторингу умов праці в сільськогосподарських підприємствах.

Еволюція гендерної політики в Україні демонструє перехід від захисної моделі, успадкованої від радянських часів, до емансипаційної моделі, спрямованої на самодостатню професійну та соціальну реалізацію особистості незалежно від статі. В аграрному секторі цей перехід є найбільш складним, оскільки він зачіпає глибинні соціокультурні структури сільських громад.

Для України, яка перебуває на шляху євроінтеграції, ключовим орієнтиром є Спільна аграрна політика (САП) ЄС. Сучасна парадигма САП

ISSN 3041-1793 Online
еволюціонувала від простої підтримки виробництва до багатофункціональної моделі, де сільське господарство розглядається як інструмент збереження сільського способу життя, охорони навколишнього середовища та забезпечення соціальної інклюзії [4].

В основі європейського підходу лежить підтримка фермерства як стійкої моделі господарювання, що здатна протидіяти глобальним викликам деградації довкілля та дезінтеграції сільських територій. Гендерна складова в САП ЄС інтегрована через підтримку жіночого підприємництва, доступ до специфічних знань та інновацій, а також через стимулювання участі жінок у місцевих ініціативних групах (наприклад, у межах підходу LEADER) [7].

Гендерна стратегія ЄС базується на розумінні того, що рівність між статтями є основоположним правом людини. В аграрній сфері це трансформується у вимоги щодо:

1. Рівного доступу до земельних ресурсів та фінансового капіталу.
2. Ліквідації розриву в оплаті праці та забезпечення соціальних прав жінок у сімейних фермерських господарствах.
3. Впровадження гендерно-чутливих індикаторів при оцінці ефективності програм сільського розвитку [7].

Вітчизняна державна аграрна політика має адаптувати ці норми, враховуючи необхідність інституційного удосконалення та створення сприятливого середовища для реалізації експортного потенціалу, яких неможливий без соціальної стабільності на селі.

Е. Щепанський та Ю. Курилюк звертають увагу на те, що в умовах євроінтеграції гендерна політика перестає бути виключно «соціальним» питанням і стає елементом управлінської якості та конкурентоспроможності державних інститутів [16]. Органи публічної влади, які здатні імплементувати гендерний мейнстримінг у процеси стратегічного планування аграрної галузі, демонструють вищий рівень інституційної спроможності, що є однією з ключових вимог до країн – кандидатів на вступ до ЄС. Таким чином, гендерний підхід в аграрній політиці є одночасно і цінністю, і практичним інструментом євроінтеграції.

Децентралізація публічного управління в Україні суттєво розширила можливості територіальних громад у формуванні місцевої аграрної та соціальної політики саме на рівні громад, де гендерний підхід може бути найбільш ефективно операціоналізований. Колектив авторів обґрунтовують, що інтеграція гендерного підходу в державне управління є чинником суспільної стійкості в умовах воєнного стану, оскільки забезпечує більш рівномірний розподіл ресурсів і зміцнює соціальну згуртованість громад [8].

Практика реалізації політики сільського розвитку в країнах ЄС свідчить, що використання мережевих моделей управління сприяє підвищенню ефективності розподілу ресурсів, забезпечує більш широкий доступ до різних

ISSN 3041-1793 Online

соціальних груп до програм підтримки та зменшує інституційну асиметрію між учасниками аграрного ринку. Залучення різних стейкголдерів до процесу прийняття рішень дозволяє враховувати різноманітні соціально-економічні інтереси та формувати більш інклюзивну політику розвитку сільських територій.

Мережева модель взаємодії між органами місцевого самоврядування, агробізнесом, кооперативними, дорадчими службами і громадськими організаціями є важливим організаційним інструментом для реалізації гендерно чутливої аграрної політики на місцевому рівні. Вона передбачає горизонтальні зв'язки між акторами аграрними ринку, спільне використання ресурсів і узгоджене планування розвитку сільських територій. Гендерний підхід у мережевій моделі означає, що при формуванні партнерств і робочих груп враховується різноманітність учасників, їхні різні соціальні ролі, потреби і обмеження, які виникають унаслідок нерівномірного розподілу ресурсів і відповідальності.

Отже, ефективне впровадження засад гендерної рівності потребує специфічних інструментів у системі державного управління. Гендерний мейнстримінг – це стратегія, яка дозволяє оцінювати наслідки будь-яких запланованих дій для жінок та чоловіків на всіх рівнях влади. Саме цей принцип є ключовим для аграрної сфери: ефективна інтеграція гендерного підходу передбачає аналіз того, як будь-яка аграрна програма впливає на різні групи учасників залежно від їхніх ролей і реальних можливостей [7].

Євроінтеграційний процес України передбачає послідовну гармонізацію аграрного законодавства та практик управління зі стандартами ЄС, зокрема зі Спільною аграрною політикою. Зінчук Т.О. характеризує сучасну парадигму САП як багатофункціональну систему, що виходить за межі суто виробничої підтримки і охоплює соціальні, екологічні та територіальні виміри розвитку [4]. Гендерна рівність є структурним елементом цієї системи: програми розвитку сільських районів ЄС передбачають оцінку гендерного впливу віх заходів, підтримку різноманітності учасників і усунення структурних бар'єрів для доступу до публічних ресурсів.

Адаптація принципів САП до вітчизняних реалій потребує врахування специфіки українського аграрного сектору, а саме дуальної структури господарств, нерівномірного регіонального розвитку та наслідків воєнних руйнувань. Гендерно чутлива аграрна політика, що спирається на орієнтири САП, повинна забезпечувати рівний доступ малих і середніх господарств до публічної підтримки, стимулювати диверсифікацію зайнятості, розвивати сільську інфраструктуру та підтримувати кооперативний рух як механізм вирівнювання стартових можливостей різних учасників аграрного ринку.

Саме тому в умовах трансформації системи публічного управління та реалізації євроінтеграційного курсу України особливого значення набуває

ISSN 3041-1793 Online

формування ефективного механізму інтеграції гендерного підходу в державну аграрну політику. Такий механізм доцільно розглядати як сукупність інституційних, організаційних та економічних інструментів, спрямованих на забезпечення рівного доступу різних соціальних груп населення до ресурсів, можливостей та результатів розвитку аграрного сектору.

Основою зазначеного механізму є принцип гендерного мейнстримінгу, який передбачає системне врахування гендерного аспекту на всіх етапах формування та реалізації державної політики. З метою підвищення ефективності державної аграрної політики пропонуємо модель інтеграції гендерного підходу, що включає чотири взаємопов'язані етапи (рис. 1).

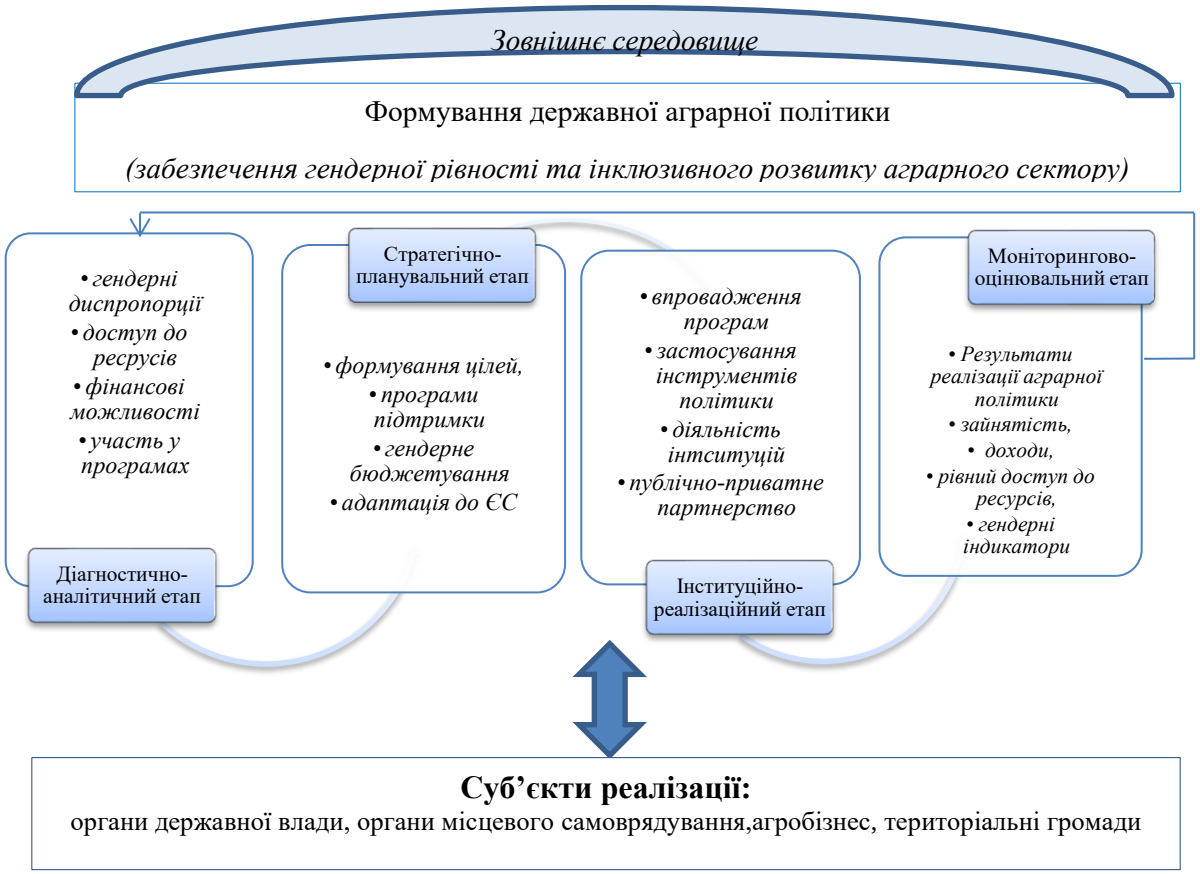

Рис. 1. Модель формування державної аграрної політики на засадах гендерного підходу

Авторська розробка

Першим етапом є діагностично-аналітичний, що передбачає здійснення комплексного аналізу гендерних диспропорцій в аграрному секторі. На цьому етапі оцінюється рівень доступу різних соціальних груп до земельних ресурсів, фінансово-кредитних інструментів, державних програм підтримки, а також їх участь у процесах прийняття управлінських рішень. Важливими інструментами виступають гендерний аудиту, статистичний аналіз та

ISSN 3041-1793 Online

соціологічні дослідження. Результатом етапу є виявлення ключових проблем та обмежень у розвитку сільських територій.

Другим етапом є стратегічно-планувальний, який полягає у включення гендерного компоненту до стратегічних документів розвитку аграрного сектору з урахуванням принципів інклюзивності.

На цьому етапі здійснюється формування гендерно чутливих цілей, визначення відповідних індикаторів ефективності та адаптація політики до стандартів ЄС.

Серед ключових інструментів варто виділити гендерно орієнтоване бюджетування та стратегічне планування.

Третім етапом є інституційно-реалізаційний, що передбачає практичне впровадження заходів гендерно орієнтованої аграрної політики. Йдеться про реалізацію програм підтримки жінок-фермерів, молодіжного підприємництва, розвитку кооперації, а також забезпечення рівного доступу різних соціальних груп до ресурсів та можливостей.

Важливу роль на цьому етапі відіграють органи публічної влади, місцевого самоврядування, агробізнес та громадські організації. Інструментами реалізації виступають фінансові стимули, освітні програми та дорадчі служби.

Четвертим етапом є моніторингово-оцінювальний, який передбачає здійснення системного контролю за реалізацією гендерно орієнтованої політики та оцінку її ефективності. Оцінювання здійснюється за такими показниками, як рівень зайнятості, доходів, доступ до ресурсів та участь у прийнятті управлінських рішень різних соціальних груп. На основі отриманих результатів здійснюється коригування політики та вдосконалення механізмів її реалізації.

Запропонована модель має циклічний характер і забезпечує безперервне вдосконалення державної аграрної політики на засадах гендерно-інклюзивного підходу, що сприяє підвищенню ефективності використання ресурсного потенціалу та забезпечення сталого розвитку сільських територій.

У сучасних умовах державна аграрна політика України охоплює такі ключові інструменти, як бюджетна підтримка сільськогосподарських виробників, регулювання земельних відносин, розвиток фермерства та кооперації, стимулювання інновацій і забезпечення доступу до фінансових ресурсів. Інтеграція гендерного підходу передбачає адаптацію цих інструментів з урахуванням потреб різних соціальних груп.

Зокрема, у сфері бюджетної підтримки доцільним є впровадження гендерно орієнтованого підходу до розподілу державних дотацій і субсидій, що передбачає забезпечення рівного доступу жінок і чоловіків до програм фінансування, особливо у сегменті малого та середнього агробізнесу. Це

ISSN 3041-1793 Online
дозволить підвищити ефективність використання бюджетних ресурсів та стимулювати розвиток підприємницької активності у сільській місцевості.

Важливим напрямом інтеграції гендерного підходу є також удосконалення регулювання земельних відносин. Доцільним є забезпечення прозорості та недискримінаційного доступу до земельних ресурсів шляхом впровадження гендерно чутливих підходів до розподілу земель, орендних відносин та функціонування ринку землі.

У сфері розвитку фермерства та кооперації доцільно передбачити спеціалізовані програми підтримки різних соціальних груп, зокрема жінок, молоді, ветеранів та внутрішньо переміщених осіб, що сприятиме розширенню їх економічної участі та підвищенню рівня зайнятості у сільській місцевості.

Суттєвим інструментом є розвиток системи аграрної освіти та дорадництва на засадах гендерної інклюзивності.

Це передбачає забезпечення рівного доступу до знань, інновацій та сучасних технологій, а також формування компетентностей у сфері підприємництва та управління.

Додатковим є впровадження гендерно чутливих підходів у сфері фінансово-кредитної підтримки, зокрема через розробку спеціальних кредитних програм, гарантійних інструментів та мікрофінансування для суб'єктів малого агробізнесу, які мають обмежений доступ до фінансових ресурсів.

Важливим заходом є інституціоналізація гендерного підходу в діяльності органів публічної влади шляхом створення відповідних підрозділів або визначення відповідальних осіб за впровадження гендерної політики, а також підвищення кваліфікації державних службовців у сфері гендерного мейнстримінгу.

Доцільним є впровадження гендерно орієнтованого підходу у процеси стратегічного планування на рівні територіальних громад, що передбачає врахування потреб різних соціальних груп при розробці програм розвитку сільських територій.

Суттєвим напрямом є розвиток цифрових платформ та інформаційних систем у сфері аграрної політики з метою забезпечення відкритості даних, прозорості розподілу ресурсів та розширення доступу різних груп населення до державних програм підтримки.

Важливим елементом є також впровадження системи гендерно чутливого моніторингу та оцінювання результативності аграрної політики, що передбачає використання відповідних індикаторів та регулярне коригування управлінських рішень на основі отриманих даних. Система показників може включати наступні групи (рис. 2).

ISSN 3041-1793 Online

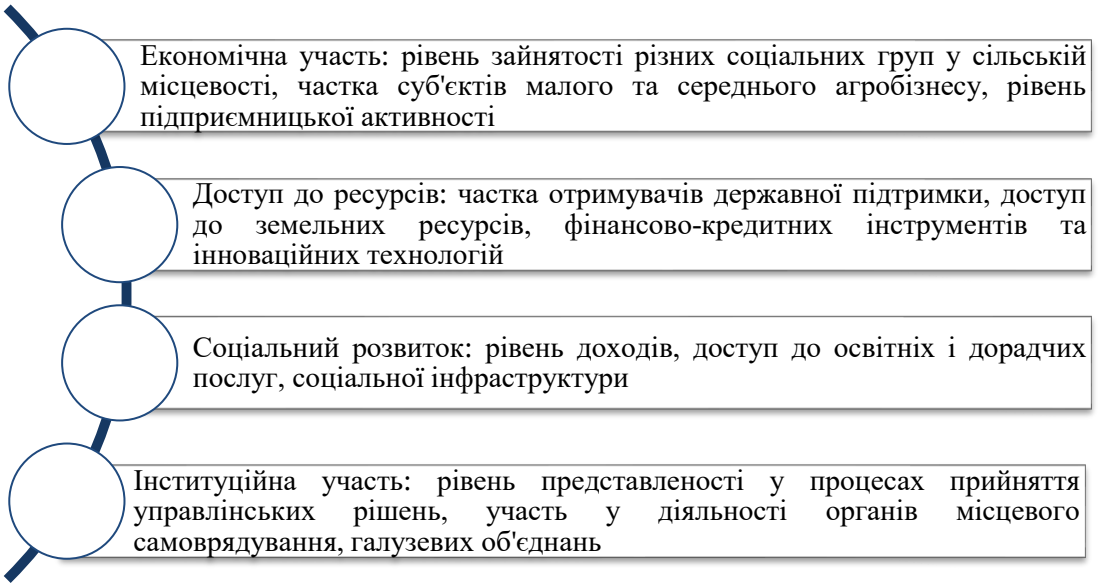

Рис. 2. Система показників для гендерно чутливого моніторингу та оцінювання результативності аграрної політики

Авторська розробка

Оцінювання здійснюється на основі порівняльного аналізу динаміки зазначених показників, що дозволяє виявляти структурні диспропорції, оцінювати ефективність державних інструментів та формувати обґрунтовані управлінські рішення.

З метою узагальнення оцінки рівня інтеграції гендерного підходу доцільно застосовувати інтегральний показник – індекс гендерної інклюзивності аграрної політики I_{ig}, який дозволяє агрегувати окремі індикатори в єдину оцінку.

$$I_{ig} = \sum_{i=1}^{n} w_i * x_i, \text{ де} \quad (1)$$

x_i – значення окремих індикаторів (економічна участь, доступ до ресурсів, соціальний розвиток, інституційна участь).

w_i – вагові коефіцієнти, що відображають значущість кожного індикатора.

n – кількість показників.

Вагові коефіцієнти можуть визначатися експертним шляхом або на основі статистичних методів, залежно від пріоритетів державної аграрної політики.

Використання інтегрального індексу дозволить здійснювати порівняльний аналіз у динаміці, оцінювати ефективність реалізації державних заходів та формувати обґрунтовані рішення щодо коригування аграрної

ISSN 3041-1793 Online
політики. Значення індексу, які наближені до 1, свідчать про високий рівень гендерної інклюзивності аграрної політики, близькі до 0, вказують на наявність суттєвих диспропорцій та обмежень. Водночас слід зазначити, що практична цінність індексу залежить від обґрунтованості вибору вагових коефіцієнтів та доступності статистичних даних, що в умовах українських реалій може становити певне обмеження.

Реалізація зазначених заходів сприятиме формуванню інклюзивної, ефективної та соціально орієнтованої державної підтримки.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що інтеграція гендерного підходу в державну аграрну політику є необхідною умовою підвищення ефективності публічного управління та забезпечення стлого розвитку сільських територій. Існуючі гендерні диспропорції ц доступі до ресурсів, фінансових можливостей та участі у прийняття рішень стримують розвиток аграрного сектору та знижують соціально-економічний потенціал громад.

Обґрунтовано, що сучасна аграрна політика має формуватися з урахуванням принципів гендерного мейнстимінгу, що передбачає системне включення гендерного компоненту на всіх етапах управлінського циклу. Запропонована модель інтеграції гендерного підходу дозволяє забезпечити комплексність і послідовність державних рішень, підвищити рівень інклюзивності політики та ефективність використання ресурсів.

Література:

1. Гендерні аспекти, розвиток сільського господарства та сільських територій. Серія матеріалів щодо оцінювання гендерної ситуації в країнах. https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/e251881c-8162-4e53-8a54-528ca7c345e1/content

2. Гудій В. Гендерна рівність в Україні: що маємосьогодні. Юридична газета. 2024. № 17-20. URL:https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/genderna-rivnist-v-ukrayini-shcho-maemo-sogodni.html

3. Запша Г.М., Петрів І.М., Шевченко В.В. Державна аграрна політика та інституціоналізація соціальної відповідальності в управлінні аграрним бізнесом. Сталий розвиток економіки. 2025. № 5(56). С. 93-100. DOI: https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-56-13

4. Зінчук Т.О. Сучасна парадигма Спільної аграрної політики ЄС як протидія глобальним викликам та дезінтеграції. Економіка АПК. 2017. № 10. С. 78-82

5. Конституція України (станом на 01.01.2026) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

6. Лісовська О. Демографічні наслідки військової агресії Росії як загроза економічній безпеці України. Економіка та суспільство. 2025. № 73. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-106

7. Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. Київ:МЦПД, 2005. 44 с.

8. Ніколюк О., Чумакова Г., Квашенко В. Інтеграція гендерного підходу у державне управління як фактор стійкості суспільства під час війни. Національні інтереси України.

ISSN 3041-1793 Online
2025. № 10(15). С. 10(15). С. 1044-1056. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10(15)-1044-1056

9. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 19.12.2024 р. № 2866-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

10. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні Закон України від 30.05.2014 р. № 5207-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text

11. Про схвалення Національної стратегії подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2023–2025 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України. Від 15.09.2023 № 815-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2023-%D1%80#Text

12. Саблук Г.І. Гендерні проблеми жіноцтва в житті сільського населення. Економіка АПК. 2017. № 2. С. 33-38

13. Сиченко В. В. Механізми упровадження засадгендерного інтегрування у публічному управлінні. Пуб-лічне управління і адміністрування в Україні. 2022. Вип.32. С. 39-45 URL: https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/32-2022/7.pdf

14. Скоблик М., Горбань О. Гендерна рівність у трудових відносинах: проблеми та перспективи розвитку. Матеріали конференцій МЦНД (15.11.2024; Київ, Україна). С. 259–268. DOI: https://doi.org/10.62731/mcnd-15.11.2024.001

15. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf

16. Щепанський Е.В., Курилюк Ю.Л. Механізми формування державної гендерної політики в умовах євроінтеграції. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 24. С. 309-314. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/8440/8578

References:

1. FAO. Henderni aspekty, rozvytok sil′s′koho hospodarstva ta sil′s′kykh terytoriy. Seriya materialiv shchodo otsinyuvannya hendernoyi sytuatsiyi v krayinakh [Gender aspects, development of agriculture and rural areas. Series of materials on assessing the gender situation in countries]. Retrieved from: https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/e251881c-8162-4e53-8a54-528ca7c345e1/content

2. Hudii, V. (2024). Henderna rivnist v Ukraini: shcho maiemo sohodni [Gender equality in Ukraine: current state]. Yurydychna hazeta – Legal Newspaper, 17–20. Retrieved from: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/genderna-rivnist-v-ukrayini-shcho-maemo-sogodni.html [in Ukrainian].

3. Zapsha, H.M., Petriv, I.M., & Shevchenko, V.V. (2025). Derzhavna ahrarna polityka ta instytutsionalizatsiia sotsialnoi vidpovidalnosti v upravlinni ahrarnym biznesom [State agrarian policy and institutionalization of social responsibility in agribusiness management]. Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable Development of Economy, 5(56), 93–100. Retrieved from: https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-56-13 [in Ukrainian].

4. Zinchuk, T.O. (2017). Suchasna paradyhma Spilnoi ahrarnoi polityky YeS yak protydiia hlobalnym vyklykam ta dezintegratsii [Modern paradigm of the EU Common Agricultural Policy as a response to global challenges and disintegration]. Ekonomika APK – Economy of AIC, 10, 78–82 [in Ukrainian].

5. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

6. Lisovska, O. (2025). Demohrafichni naslidky viiskovoi ahresii Rosii yak zahroza ekonomichnii bezpetsi Ukrainy [Demographic consequences of Russian military aggression as a

ISSN 3041-1793 Online
threat to Ukraine's economic security]. Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society, 73. Retrieved from: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-106 [in Ukrainian].

7. Martsenyuk, T. (2005). Henderna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: zahalni pryntsypy ta naikrashchi praktyky [Gender policy of the European Union: general principles and best practices]. Kyiv: MTsPD [in Ukrainian].

8. Nikoliuk, O., Chumakova, H., & Kvashenko, V. (2025). Intehratsiia hendernoho pidkhodu u derzhavne upravlinnia yak faktor stiikosti suspilstva pid chas viiny [Integration of gender approach in public administration as a factor of societal resilience during wartime]. Natsionalni interesy Ukrainy – National Interests of Ukraine, 10(15), 1044–1056. Retrieved from: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10(15)-1044-1056 [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy "Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv" vid 19.12.2024 p. № 2866-IV [Law of Ukraine "On ensuring equal rights and opportunities for women and men" from December 19, 2024 № 2866-IV.]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15 [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy "Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini" vid 30.05.2014 p. № 5207-IV [Law of Ukraine "On the principles of prevention and combating discrimination in Ukraine" from May 30, 2014 № 5207-IV]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17 [in Ukrainian].

11. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii podolannia hendernoho rozryvu v oplati pratsi do 2030 roku" vid 15.09.2023 № 815-p [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the National Strategy for overcoming the gender pay gap until 2030 from September 15, 2023 № 815-p]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2023-%D1%80#Text [in Ukrainian].

12. Sabluk, H.I. (2017). Henderni problemy zhinotstva v zhytti silskoho naselennia [Gender problems of women in rural life]. Ekonomika APK – Economy of AIC, 2, 33–38 [in Ukrainian].

13. Sychenko, V.V. (2022). Mekhanizmy uprovadzhennia zasad hendernoho intehruvannia u publichnomu upravlinni [Mechanisms of gender integration implementation in public administration]. Publichne upravlinnia ta administruvannia v Ukraini – Public Administration in Ukraine, 32, 39–45. Retrieved from: http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/32-2022/7.pdf [in Ukrainian].

14. Skoblyk, M., & Horban, O. (2024). Henderna rivnist u trudovykh vidnosynakh: problemy ta perspektyvy rozvytku [Gender equality in labor relations: problems and prospects]. Proceedings of the Conference (15.11.2024; Kyiv, Ukraine), 259–268. Retrieved from: https://doi.org/10.62731/mcnd-15.11.2024.001 [in Ukrainian].

15. Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid [Sustainable Development Goals: Ukraine. National report]. (2017). Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf [in Ukrainian].

16. Shchepanskyi, E.V., & Kuryliuk, Yu.L. (2025). Mekhanizmy formuvannia derzhavnoi hendernoi polityky v umovakh yevrointehratsii [Mechanisms of formation of state gender policy in the context of European integration]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience, 24, 309–314. Retrieved from: https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/8440/8578 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.84:364
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1911-1918

Василенко Надія Володимирівна доктор пед. наук, професор кафедри управління та адміністрування комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», https://orcid.org/0000-0002-1087-4591

ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

Анотація. У статті досліджено ключові інструменти публічного управління у сфері інтеграції ветеранів. Проаналізовано сучасні підходи до формування та реалізації державної політики у цій сфері в Україні та за кордоном. Визначено основні групи інструментів: нормативно-правові, інституційні, економічні, соціальні та цифрові. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до реінтеграції звільнених оборонців як складової національної безпеки. Зясовано, що ветерани хотіли б бачити державу головним провідником своєї реінтеграції, а основною її функцією вважають надання можливостей. Головна мета дослідження — всебічно дослідити, яку роль суспільство, родина, побратими та посестри відіграють у процесах повернення ветеранок та ветеранів до цивільного життя. І головне — виявити реальні виклики, перешкоди на цьому шляху, зумовлені неефективними політиками держави, та запропонувати шляхи їх подолання; встановлено за результатами фокус-групового дослідження серед ветеранів та ветеранок, яке проводив у червні – вересні 2024 року,як держава впливає на соціальну реінтеграцію захисників та захисниць, що процес повернення військових до цивільного життя складний і довготривалий, який включає відновлення після військової служби та адаптацію у соціальній, політичній та економічній сферах; встановлено, що на цьому шляху важлива підтримка з боку державних інституцій. Дослідження показало, що і як держава виконує свої функції у процесі реінтеграції Захисниць та Захисників, чому важливо, щоб система взаємодії ветеранів та ветеранок із державою була прозорою, доступною та зрозумілою. Дослідження про потреби ветеранів є базою, підґрунтям, на підставі якого ми формуємо наші рішення. Це важливо як для Міністерства у справах ветеранів, так і інших стейкхолдерів, які тим чи іншим чином працюють в інтересах ветеранів. Будь-яка думка, будь-яке рішення, коли ми хочемо допомогти людині, повинно починатися з питання: чого саме потребує людина? У нашому випадку це людина, яка дуже багато пожертвувала, щоб захистити кожного з нас.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: публічне управління, реінтеграція, воєнний стан, державна політика, інструменти управління, ветеранська політика. національна безпека, інновації, публічно-приватне партнерство, державна влада, клієнтоорієнтованість, охорона здоров'я, ресурси, механізми, повоєнне відновлення, соціальна політика, територіальні громади, децентралізація, трансформація.

Vasylenko Nadiia Volodymyrivna Doctor of Pedagogy. Doctor of Science, Professor of the Department of Management and Administration of the municipal institution of higher education "Vinnytsia Academy of Continuing Education", https://orcid.org/0000-0002-1087-4591

PUBLIC ADMINISTRATION TOOLS IN THE FIELD OF VETERANS' REINTEGRATION

Abstract. The article examines the key tools of public administration in the field of integration of veterans. Modern approaches to the formation and implementation of state policy in this area in Ukraine and abroad are analyzed. The main groups of tools are identified: regulatory, institutional, economic, social and digital. It has been found that veterans would like to see the state as the main conductor of their reintegration, and consider its main function to be the provision of opportunities. The main goal of the study is to comprehensively investigate what role society, family, brothers and sisters play in the processes of returning veterans to civilian life. And most importantly, to identify real challenges, obstacles on this path caused by ineffective state policies, and to propose ways to overcome them; focus group study among veterans, which was conducted in June-September 2024, on how the state affects the social reintegration of defenders, that the process of returning the military to civilian life is complex and long-term, which includes recovery after military service and adaptation in the social, political and economic spheres; It has been established that support from state institutions is important on this path. The study showed what and how the state performs its functions in the process of reintegration of Defenders, why it is important that the system of interaction between veterans and the state is transparent, accessible and understandable. Research on the needs of veterans is the base, the basis on which we form our decisions. This is important for both the Ministry of Veterans Affairs and other stakeholders who work in one way or another in the interests of veterans. Any thought, any decision, when we want to help a person, should begin with the question: what exactly does a person need? In our case, this is a person who has sacrificed a lot to protect each of us.

Keywords: public administration, reintegration, martial law, state policy, management tools, veteran policy. national security, innovations, public-private

ISSN 3041-1793 Online
partnership, public power, customer focus, healthcare, resources, mechanisms, post-war recovery, social policy, territorial communities, decentralization, transformation.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 році мало руйнівний вплив на українське суспільство: станом на жовтень 2025 року ООН вже зафіксувало 14 383 загиблих цивільних осіб та 37 541 поранених. Загибель людей та наслідки травм, які часто можуть змінити життя, є надзвичайними і вказують на широкий спектр потреб у сфері зайнятості, охорони здоров'я та соціальної політики в Україні. Одне з питань, яке за своєю важливістю та масштабами не має аналогів в новітній європейській та соціальній історії, полягає в тому, як надати цільову підтримку, яка відповідатиме потребам ветеранів та їхніх сімей. За оцінками, в майбутньому до 5,5 мільйона українців, включаючи членів сімей, можуть отримати статус ветерана [2;3;5].

Вивчення теми дослідження показало, що Україні потрібна допомога партнерів з обміну знаннями, що мають на меті розглянути деякі з цих поточних та майбутніх викликів для України, спираючись на досвід таких країн, як Австралія, Канада, Хорватія, Франція, Велика Британія та Сполучені Штати. Ці країни демонструють відповідні політичні практики, такі як політика щодо полегшення переходу військових до цивільного життя, регіональна підтримка ветеранів, підтримка зайнятості, підтримка сімей ветеранів та цільова підтримка психічного здоров'я [6;7;8].

Реінтеграція ветеранів є одним із ключових завдань сучасної державної політики України в умовах тривалого збройного конфлікту. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від якості інструментів публічного управління, що застосовуються органами державної влади. Зростання кількості ветеранів актуалізує необхідність формування комплексної системи їх соціальної, економічної та психологічної адаптації. Це потребує впровадження сучасних управлінських механізмів, заснованих на міжнародному досвіді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика публічного управління у сфері ветеранської політики досліджувалася такими науковцями, як В. Бакуменко, Н. Нижник, О. Оболенський [6;7;8]. Окремі аспекти реінтеграції ветеранів розглядалися у працях міжнародних організацій, зокрема ООН та НАТО. Програми реінтеграції ветеранів, які підтримує ООН (ПРООН) та міжнародні партнери (як IREX), фокусуються на комплексному підході: медичній реабілітації, професійному навчанні, підтримці підприємництва та психологічної адаптації. Найкращі практики включають створення місцевих центрів підтримки, партнерство з роботодавцями та боротьбу зі стигматизацією [3]. Одним з таких процесів є реінтеграція. «Реінтеграція — це процес надання цивільного статусу колишнім учасникам

ISSN 3041-1793 Online
бойових дій і забезпечення їхнього сталого працевлаштування та доходу. Реінтеграція — це соціально-економічний процес із відкритими часовими межами, який зазвичай відбувається у громадах на місцевому рівні. Він є частиною загального розвитку країни та відповідальності держави й часто вимагає довгострокової зовнішньої допомоги» (Генеральний Секретар, записка для Генеральної Асамблеї, A/C.5/59/31, травень 2005 року). https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-11/undp-ua-veteran-reintegration-report-ukr.pdf

Огляд міжнародної практики реінтеграції ветеранів: Міркування для України у воєнному та повоєнному контексті 19 вересня 2023 року. Незважаючи на війну, що триває, вже зараз вкрай важливо розробити ефективні підходи до підтримки ветеранів, які повертаються до цивільного життя. Це може стати значним викликом, оскільки відбуватиметься на тлі значних гуманітарних потреб та ширшого процесу національного відновлення. Водночас, ветерани можуть стати потужною рушійною силою відбудови, за умови ефективного використання їхнього досвіду та навичок. У звіті ОЕСР за 2022 рік «Підтримка ветеранів у цивільному житті» підкреслюється, що успішний перехід вимагає індивідуальної підтримки, включаючи психіатричну допомогу, допомогу у працевлаштуванні та сімейні послуги. У ньому основна увага приділяється обміну передовим міжнародним досвідом — з таких країн, як Австралія та Канада — для покращення реінтеграції ветеранів, з акцентом на ранньому виявленні потреб та скоординованому, регіонально-специфічному наданні послуг [3;4].

Разом із тим, питання систематизації інструментів публічного управління у цій сфері залишається недостатньо розробленим.

Мета статті. Метою статті є визначення та систематизація інструментів публічного управління у сфері реінтеграції ветеранів, а також оцінка їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вияснення методології дослідження з'ясували основні положення:

1. Сутність інструментів публічного управління. Інструменти публічного управління — це сукупність засобів, методів і механізмів, за допомогою яких держава впливає на суспільні процеси з метою досягнення визначених цілей. У сфері реінтеграції ветеранів такі інструменти мають комплексний характер і охоплюють різні сфери політики класифікації інструментів публічного управління.. А саме:

2. Класифікація інструментів публічного управління. До розкриття цього питання ми віднести:

а.Нормативно-правові інструменти. До цієї групи належать:

- закони та підзаконні акти [1;2];
- державні програми [3];

ISSN 3041-1793 Online

- стандарти надання послуг ветеранам [4].

В Україні важливу роль відіграє діяльність Міністерство у справах ветеранів України, яке формує нормативну базу у цій сфері [2].

б. Інституційні інструменти. Інституційні інструменти включають [5;6]:

- органи державної влади;
- місцеві органи самоврядування;
- ветеранські організації.

Важливим є розвиток міжвідомчої координації та партнерства між державою і громадянським суспільством [4;6].

в. Економічні інструменти. Серед ключових інструментів ми відзначили [1; 4] :

- державні програми підтримки працевлаштування;
- фінансування бізнес-ініціатив ветеранів;
- податкові пільги.

Отже саме такі інструменти сприяють економічній незалежності ветеранів, але потрібні і соціальні інструменти.

д. Соціальні інструменти. До них належать[6;7;8]:

- психологічна допомога;
- соціальні послуги;
- медична реабілітація.

Особливу увагу слід приділяти подоланню посттравматичних розладів в умовах використування цифрових інструментів.

е. Цифрові інструменти. Сучасні тенденції передбачають активне використання:

- електронних сервісів;
- реєстрів ветеранів;
- цифрових платформ для надання послуг.

Отже. Цифровізація підвищує доступність і прозорість державної політики, а також використання міжнародного досвіду.

Міжнародний досвід. Досвід США та Ізраїль демонструє ефективність комплексного підходу до реінтеграції, що поєднує соціальну підтримку, освіту та працевлаштування.

У країнах-членах НАТО значна увага приділяється психологічній реабілітації та адаптації до цивільного життя. Дослідження охоплює як основоположні правові акти (конституції, закони, статути), так і відомчі нормативні акти, узгоджені з міжнародними стандартами. Узагальнено, що правові системи держав-членів НАТО структуровані каскадно – від загальних державних принципів до конкретних інструкцій – що забезпечує як стабільність, так і гнучкість військового управління в умовах динамічних загроз.

ISSN 3041-1793 Online

У дослідженні розглядаються кілька національних випадків: Сполучені Штати (реформа UCMJ, Змішана система виходу на пенсію, Закон про військових), Німеччина (Закон про військову службу, соціальні пакети для військовослужбовців за контрактом, правова доктрина «громадянина у формі»), Франція (етичні принципи військового статусу), Польща (інтеграція добровільних контрактів у модель Total Defense), скандинавські країни (гендерно-нейтральний вибірковий призов), а також Канада та Естонія (цифрові платформи для набору та оцінки особового складу).

Особлива увага приділяється порівнянні трьох моделей військової служби – професійної, змішаної та військової, що базується на призові – з точки зору їх соціальної ефективності, потенціалу людських ресурсів та мобілізаційного потенціалу.

Показано, що країни НАТО поступово зближуються навколо ключових принципів: верховенства права, цивільного контролю та дотримання норм міжнародного гуманітарного права та стандартів STANAG.

У дисциплінарному праві акцент робиться на поступовому переході від авторитарних до правозахисних моделей: незалежність військових прокурорів, доступ до юридичної допомоги та функціонування інститутів військового омбудсмена.

Важливість соціальних гарантій – від пенсійних моделей до програм реінтеграції та реабілітації ветеранів – підкреслюється як стратегічний компонент кадрової політики[7;8].

Порівняльний аналіз призводить до низки практичних рекомендацій щодо впровадження: запровадження короткострокових контрактів із надійними соціальними пакетами, розширення правового статусу резервістів, інтеграція цифрових платформ для набору та оцінки, а також інституціоналізація гендерної рівності в кадровій політиці. Підхід Світового банку до соціальної реінтеграції ветеранів на 2023 рік, особливо в контексті України та кризи нестабільності, конфлікту та насильства (FCV), зосереджений на комплексній підтримці, включаючи психічне здоров'я, економічні можливості та реабілітацію на рівні громади. Ключові програми наголошують на створенні інклюзивних систем, довгостроковій інтеграції та використанні цифрових технологій для покращення доступу до послуг та працевлаштування [3; 6;7].

Дослідження робить висновок, що оптимальною моделлю для України є багаторівнева система правового регулювання військової служби, яка поєднує стандарти НАТО з гнучкою адаптацією до національних потреб.

Аби підтримка з боку держави була ефективною, важливе вичерпне розуміння досвіду ветеранів і ветеранок, а також переваг і недоліків державних політик реінтеграції — саме на цьому сфокусоване дослідження Українського ветеранського фонду.

ISSN 3041-1793 Online

Розпочинаючи роботу над цією темою, ми проаналізували наші попередні дослідження. Вони показали, що часто ветерани не розуміють ролі держави у їхній реінтеграції. Коли ми запитували, що їх не влаштовує, отримували дуже узагальнену відповідь — допомога держава. Тож у цьому дослідженні ми прагнули з'ясувати, що в розумінні Захисників та Захисниць є держава.

4. Серед основних проблем вони відзначили проблеми та виклики:

- недостатня координація між інституціями;
- фрагментарність політики;
- обмежене фінансування;
- низький рівень цифровізації послуг.

5. Для підвищення ефективності політики реінтеграції доцільно запровадити напрями та вдосконалення:

- запровадити інтегровану модель управління;
- посилити цифровізацію;
- розширити партнерство з громадськими організаціями;
- адаптувати міжнародний досвід до українських умов.

Висновки. Отже, Інструменти публічного управління у сфері реінтеграції ветеранів є ключовим елементом реалізації державної політики. Їх ефективність залежить від комплексності, узгодженості та адаптивності до сучасних викликів. Формування цілісної системи інструментів сприятиме успішній соціальній адаптації ветеранів та зміцненню соціальної стабільності.

Хоча війна триває, важливо вже нині замислитися над тим, як надаватимуть підтримку великій кількості ветеранів/-ок, коли вони реінтегруватимуться в суспільство. Це може стати серозною проблемою за наявності гуманітарних потреб і викликів, пов'язаних із відбудовою загалом. Водночас важливо відзначити, що учасники/-ці бойових дій можуть відіграти важливу роль у відновленні та відбудові, якщо їхні навички та досвід використати правильно. У межах процесу забезпечення структурованої та сталої реінтеграції ПРООН домовилася з Міністерством у справах ветеранів України (далі — Мінветеранів) про проведення дослідження, спрямованого на: (а) консолідацію передової практики щодо реінтеграції колишніх учасників/-ць бойових дій в аналогічних контекстах; (б) засвоєння уроків ширшого міжнародного досвіду

Література:

1. Публічно-приватне партнерство в Україні – нові правила | DLF attorneys-at-law. *DLF Rechtsanwälte*. URL: https://dlf.ua/ua/publichno-privatne-partnerstvo-v-ukrayini-novi-pravila/ (дата звернення: 04.04.2026).

2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 04.04.2026).

ISSN 3041-1793 Online

3. Аналітичні матеріали Міністерство у справах ветеранів України. URL: https://data.mva.gov.ua/ (дата звернення: 04.04.2026).

4. Мартинова Л., Юрчик І. Публічно-приватне партнерство як засіб комунікації в соціальній сфері. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2026. Том *350*(1). С. 223-230 URL: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2026-350-28 (дата звернення: 04.04.2026).

5. Policies and practices to strengthen targeted support to veterans and their families in Ukraine. URL: https://www.oecd.org/en/events/2025/12/policies-and-practices-to-strengthen-targeted-support-to-veterans-and-their-families-in-ukraine.html (дата звернення: 04.04.2026).

6. Андрусяк М., Акімов О., Русецький Р. Аналіз досвіду формування військового законодавства щодо проходження військової служби у збройних силах країн-членів НАТО. *Society and Security*. 2025. №4(10). С. 56–63. URL: https://doi.org/10.26642/sas-2025-4(10)-56-63 (дата звернення: 04.04.2026).

7. Сидоренко Н. С. Структурні компоненти професійної культури державних службовців. Аспекти публічного управління. 2013. №1(1). С. 84-91. URL: https://doi.org/10.15421/151314 (дата звернення: 04.04.2026).

8. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики: монографія / В. Д. Бакуменко. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 328 с.

References:

1. Andrusiak, M., Akimov, O., & Rusetskyi, R. (2025). Analysis of the experience of military legislation formation regarding military service in the armed forces of NATO member states. *Society and Security, 4*(10), 56–63. https://doi.org/10.26642/sas-2025-4(10)-56-63

2. Bakumenko, V. D. (2000). *Formuvannia derzhavno-upravlinskykh rishen: Problemy teorii, metodolohii, praktyky* [Formation of public administration decisions: Problems of theory, methodology, and practice]. Kyiv: UAPA Publishing.

3. DLF attorneys-at-law. (n.d.). *Public-private partnership in Ukraine: New rules*. Retrieved April 4, 2026, from https://dlf.ua/ua/publichno-privatne-partnerstvo-v-ukrayini-novi-pravila/

4. Law of Ukraine “On the status of war veterans and guarantees of their social protection” No. 3551-XII. (1993, October 22). Retrieved April 4, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text

5. Martynova, L., & Yurchyk, I. (2026). Public-private partnership as a means of communication in the social sphere. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky, 350*(1), 223–230. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2026-350-28

6. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine. (n.d.). *Analitychni materialy* [Analytical materials]. Retrieved April 4, 2026, from https://data.mva.gov.ua/

7. OECD. (2025). *Policies and practices to strengthen targeted support to veterans and their families in Ukraine*. Retrieved April 4, 2026, from https://www.oecd.org/en/events/2025/12/policies-and-practices-to-strengthen-targeted-support-to-veterans-and-their-families-in-ukraine.html

8. Sydorenko, N. S. (2013). Strukturni komponenty profesiinoi kultury derzhavnykh sluzhbovtsiv [Structural components of professional culture of civil servants]. *Aspekty publichnoho upravlinnia, 1*(1), 84–91. https://doi.org/10.15421/151314

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 614.2:336.5(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1919-1930

Грицко Роман Юліанович доктор наук з державного управління, Заслужений професор європейського професійного докторату, доцент кафедри інфекційних хвороб Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-7086-8399

ЦЕНТРАЛІЗОВАНА ПСЕВДОІНТЕГРАЦІЯ ПОЛІКЛІНІК В УКРАЇНІ: ФІНАНСОВІ ДИСБАЛАНСИ, КОМУНІКАЦІЙНІ ВТРАТИ ТА НЕМИНУЧІСТЬ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ ВЕЛИКИХ МЕДИЧНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Анотація. Інтеграція закладів охорони здоров'я є одним із ключових напрямів реформування системи охорони здоров'я в Україні, спрямованим на підвищення ефективності, координації та якості медичної допомоги. Водночас у країнах із перехідною економікою інтеграційні процеси часто супроводжуються інституційними дисфункціями, фінансовими дисбалансами та ризиками формальної, а не функціональної інтеграції.

Критично оцінити наслідки інтеграції поліклінік у великі територіальні медичні об'єднання (ТМО) в Україні з акцентом на фінансові, управлінські та комунікаційні ризики, а також запропонувати концептуальну модель оцінки феномену централізованої псевдоінтеграції.

Використано системний підхід, порівняльний аналіз, policy analysis та вторинний аналіз даних міжнародних організацій (WHO, OECD, World Bank) і національних джерел.

Розроблено KPI-орієнтовану модель оцінки ефективності інтеграції та regression-style логіку для кількісної інтерпретації впливу управлінських факторів.

Встановлено, що інтеграція в Україні реалізується переважно як адміністративне укрупнення без належної функціональної координації. Виявлено системну централізацію фінансових ресурсів, погіршення фінансування поліклінік, порушення комунікації між рівнями допомоги, втрату управлінської автономії та ризик деградації амбулаторного сектору. Сформульовано феномен «централізованої псевдоінтеграції» та запропоновано аналітичну модель його оцінки.

Інтеграція без належного розвитку механізмів governance формує ризики зниження ефективності системи охорони здоров'я. Ключовими умовами успішної інтеграції є прозорість, підзвітність, цифрова інтеграція та збереження автономії амбулаторної ланки.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: інтегрована медична допомога; територіальні медичні об'єднання; поліклініки; фінансування охорони здоров'я; governance; псевдоінтеграція; KPI; Україна.

Grytsko Roman Doctor of Sciences in Public Administration, Honorary Professor of the European Professional Doctorate, Associate Professor of the Department of Infectious Diseases Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-7086-8399

CENTRALIZED PSEUDO-INTEGRATION OF OUTPATIENT CLINICS IN UKRAINE: FINANCIAL IMBALANCES, COMMUNICATION BREAKDOWNS, AND THE INEVITABLE DISINTEGRATION OF LARGE TERRITORIAL MEDICAL ASSOCIATIONS

Abstract. The integration of healthcare facilities is considered a key tool for improving health system efficiency, coordination, and quality of care. However, in transition economies, integration processes are often accompanied by institutional dysfunctions, financial imbalances, and the risk of formal rather than functional integration.

To critically assess the consequences of integrating outpatient clinics into large territorial medical associations (TMAs) in Ukraine, focusing on financial, managerial, and communication risks, and to propose a conceptual model of centralized pseudo-integration.

A systems approach, comparative analysis, policy analysis, and secondary analysis of WHO, OECD, World Bank data and national sources were used. A KPI-based evaluation model and regression-style logic were developed to quantify the impact of governance factors.

Integration in Ukraine is implemented primarily as administrative consolidation without adequate functional coordination. Systemic financial centralization, deterioration of outpatient financing, communication breakdowns, loss of managerial autonomy, and risks of primary care degradation were identified. The phenomenon of «centralized pseudo-integration» is formulated.

Without proper governance mechanisms, integration creates risks of reduced health system efficiency. Transparency, accountability, digital integration, and preserved outpatient autonomy are key conditions for successful integration.

Keywords: integrated care; territorial medical associations; outpatient clinics; healthcare financing; governance; pseudo-integration; KPIs; Ukraine.

Постановка проблеми. Фрагментація медичної допомоги є однією з ключових проблем сучасних систем охорони здоров'я, що призводить до дублювання функцій, неефективного використання ресурсів, зниження якості

ISSN 3041-1793 Online

медичних послуг та зростання прямих і непрямих витрат [1; 3]. У відповідь на ці виклики міжнародні організації, зокрема World Health Organization (WHO) та Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), активно просувають концепцію інтегрованої медичної допомоги як інструмент підвищення ефективності системи, безперервності лікування та пацієнтоорієнтованості [2; 4].

В Україні інтеграційні процеси реалізуються через створення великих територіальних медичних об'єднань (ТМО), у межах яких відбувається об'єднання поліклінік і стаціонарних закладів. Очікується, що такі зміни забезпечать оптимізацію витрат, покращення доступності та координації медичної допомоги. Однак практика свідчить, що в країнах із перехідною економікою інтеграція часто набуває формального характеру, не супроводжується реальними змінами в клінічній практиці та управлінні, а отже, не досягає задекларованих цілей [6; 8].

Таким чином, **наукова проблема** полягає в розриві між потенційними перевагами інтеграції та реальними наслідками її впровадження в умовах слабкого інституційного середовища, низької прозорості та обмежених управлінських компетенцій. Особливої актуальності набуває питання: чи не призводить інтеграція поліклінік у ТМО до погіршення їх функціонування, зокрема через фінансову централізацію, порушення комунікації та втрату автономії?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція інтегрованої медичної допомоги має міцне теоретичне підґрунтя. Kodner та Spreeuwenberg визначили інтеграцію як сукупність управлінських і організаційних механізмів, спрямованих на забезпечення узгодженості медичних послуг [9]. Valentijn et al. запропонували багаторівневу модель (макро-, мезо-, мікрорівні), яка підкреслює, що ефективна інтеграція не обмежується структурними змінами [10].

Емпіричні дослідження OECD підтверджують, що інтеграція первинної та спеціалізованої допомоги знижує частоту госпіталізацій, яких можна уникнути, на 10–25% [4]. Nolte та Pitchforth, однак, застерігають, що інтеграційні процеси часто не досягають очікуваних результатів через складність управління та слабкість інституційних механізмів [11]. Goodwin наголошує, що інтеграція є довготривалим процесом зміни управлінської культури та стимулів, а не разовою структурною реформою [12].

Українські дослідження також фіксують проблеми управління ресурсами та інституційної ефективності. Грицко Р.Ю. та співавтори довели, що система управління ресурсами охорони здоров'я потребує впровадження сучасних механізмів контролю та оптимізації [13; 14]. Водночас питання специфічних ефектів інтеграції саме поліклінік у ТМО залишається недостатньо вивченим, особливо в аспекті фінансових дисбалансів і ризиків псевдоінтеграції.

ISSN 3041-1793 Online

Мета роботи є комплексна оцінка наслідків інтеграції поліклінік у великі територіальні медичні об'єднання в Україні з акцентом на: фінансові дисбаланси та централізацію ресурсів; управлінські трансформації та втрату автономії; комунікаційні бар'єри та порушення координації; ризики формування централізованої псевдоінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Дослідження виконано з використанням системного підходу, що дозволяє розглядати інтеграцію як багатовимірний процес (структурний, функціональний, управлінський, інституційний, ризиковий). Методологія включала: порівняльний аналіз міжнародних моделей інтеграції; policy analysis реформ системи охорони здоров'я; вторинний аналіз аналітичних матеріалів WHO, OECD, World Bank та національних джерел [1–5; 7; 13–15].

Ефективність поліклініки у складі ТМО визначається чотирма факторами. Централізація фінансів знижує ефективність, тоді як прозорість управління (governance), цифрова інтеграція та збереження автономії поліклініки – підвищують. Якщо централізація домінує без належного контролю, ефективність амбулаторної ланки падає. Для кількісної оцінки пропонується інтегральний індекс із п'яти компонентів: безперервність, якість, економічна ефективність, доступність та цифрова інтеграція.

Для того щоб зрозуміти, які фактори визначають успіх чи невдачу інтеграції поліклінік у складі ТМО, ми пропонуємо просту аналітичну логіку. Ефективність роботи поліклініки залежить від чотирьох ключових змінних:

Фактор	Як впливає на ефективність поліклініки
Рівень централізації фінансів у ТМО	Чим вища централізація, тим **нижча** ефективність поліклініки (ресурси перерозподіляються на користь стаціонару)
Наявність механізмів підзвітності (governance)	Прозорість та контроль **підвищують** ефективність, компенсуючи ризики централізації
Рівень цифрової інтеграції (об'єднані ІТ-системи)	Інтегровані електронні системи **покращують** координацію та швидкість обміну даними
Управлінська автономія поліклініки	Здатність самостійно приймати рішення **підвищує** ефективність та мотивацію менеджменту

ISSN 3041-1793 Online

Щоб оцінити, наскільки інтеграція є справді ефективною (а не просто формальною), ми пропонуємо **інтегральний індекс**, який складається з п'яти простих компонентів:

Інтегральний індекс = (C + Q + E + A + D) / 5

де: **C** - Безперервність допомоги (continuity) (чи може пацієнт отримувати послуги без зайвих візитів і дублювань); **Q** - Якість медичних послуг (Відповідність стандартам, задоволеність пацієнтів); **E** - Економічна ефективність (Оптимальне використання ресурсів, відсутність зайвих витрат); **A** - Доступність допомоги (Чи легко пацієнту потрапити до лікаря, чи є черги); **D** - Рівень цифрової інтеграції (Об'єднаність електронних систем, обмін даними між ланками

Як користуватися індексом: Кожен показник оцінюється за шкалою від 0 до 1 (де 1 – найкраще значення). Чим ближчий інтегральний індекс до 1, тим успішнішою є інтеграція. На практиці в українських ТМО цей індекс, за нашими спостереженнями, становить 0,3–0,5, що свідчить про низьку реальну ефективність при формальному об'єднанні.

Отже якщо в ТМО домінує централізація без належної підзвітності та без збереження автономії поліклінік – ефективність амбулаторної ланки неминуче падає. Цифрова інтеграція сама по собі не рятує ситуацію, якщо відсутні два інші фактори: прозорість управління та самостійність поліклінік.

Результати дослідження.

Аналіз показав, що інтеграція в Україні реалізується переважно як організаційне укрупнення закладів без належної функціональної координації. Відсутні стандартизовані маршрути пацієнтів, інтегровані інформаційні системи та механізми координації між рівнями допомоги. Це відповідає явищу «pseudo-integration» [6].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика функціонування поліклінік до та після інтеграції в ТМО

Параметр	До інтеграції (самостійні поліклініки)	Після інтеграції (у складі ТМО)	Наслідок
Фінансування	Децентралізоване, відносно автономне	Централізоване через ТМО	↓ фінансування поліклінік
Розподіл ресурсів	Локальний, залежить від потреб	Централізований, часто непрозорий	Перекіс на користь стаціонару

ISSN 3041-1793 Online

Параметр	До інтеграції (самостійні поліклініки)	Після інтеграції (у складі ТМО)	Наслідок
Управлінська автономія	Висока	Обмежена	↓ гнучкість управління
Мотивація розвитку	Пряма (результат → фінансування)	Опосередкована або відсутня	↓ стимул до інновацій
Комунікація між рівнями	Часто неформальна, але швидка	Формалізована, багаторівнева	↑ бюрократія, ↓ ефективність
Маршрути пацієнтів	Частково сформовані локально	Часто відсутні або не працюють	Дезорганізація потоків
Цифрова інтеграція	Фрагментована	Формально об'єднана, але не інтегрована	Низька ефективність обміну даними
Роль амбулаторії	Ключова (вхід у систему)	Вторинна щодо стаціонару	Деградація первинної ролі
Профілактика	Активна	Зменшується	↑ госпіталізацій
Підзвітність	Локальна	Розмита	↓ прозорість

Централізація фінансових потоків у межах ТМО призводить до перерозподілу ресурсів на користь стаціонарної допомоги, зменшення фінансування амбулаторного сектору та втрати фінансової автономії поліклінік. За даними World Bank, такі ефекти характерні для систем із низьким рівнем прозорості та підзвітності [7].

Попри очікування покращення координації, інтеграція супроводжується погіршенням комунікації через відсутність інтегрованих інформаційних систем, багаторівневу управлінську ієрархію та відсутність стандартизованих маршрутів пацієнтів. Наслідками є дублювання обстежень, затримки в наданні допомоги та зниження відповідальності.

Концентрація управлінських повноважень на рівні керівництва ТМО знижує гнучкість підрозділів, обмежує локальні управлінські рішення та знижує мотивацію менеджменту. Як зазначає Goodwin, інтеграція без змін у системі стимулів призводить до управлінської неефективності [12].

ISSN 3041-1793 Online

Міжнародні дослідження підкреслюють ключову роль первинної та амбулаторної допомоги [4]. Однак в Україні спостерігається зниження ролі поліклінік, зміщення ресурсів до стаціонарів та ослаблення превентивної функції, що суперечить принципам integrated care.

Рисунок 1. Концептуальна модель централізованої псевдоінтеграції в системах охорони здоров'я

РЕЗУЛЬТАТ: "ПСЕВДОІНТЕГРАЦІЯ" (структура є — функції немає):
→ порушення комунікації
→ фінансовий дисбаланс
→ деградація поліклінік

Модель демонструє розрив між структурною та функціональною інтеграцією. Відсутність горизонтальних зв'язків, інтегрованих IT-систем та координаційних механізмів призводить до домінування стаціонарного сектору та деградації поліклінічної ланки.

Аналітична регресійна модель впливу факторів інтеграції на ефективність поліклініки ілюструє, як різні фактори впливають на ефективність роботи поліклініки у складі територіального медичного об'єднання.

Централізація (–) → знижує ефективність
Підзвітність (governance) (+) → підвищує ефективність
Цифрова інтеграція (+) → підвищує ефективність
Автономія (+) → підвищує ефективність

При низькому рівні підзвітності домінує негативний вплив централізації, що призводить до падіння ефективності поліклініки.

Централізація фінансів має негативний вплив на ефективність (знижує її).

ISSN 3041-1793 Online

Натомість наявність механізмів підзвітності (governance), цифрова інтеграція та збереження управлінської автономії поліклініки мають позитивний вплив (підвищують ефективність).

У випадку, коли рівень підзвітності є низьким, негативний вплив централізації посилюється, що призводить до ще більшого зниження ефективності амбулаторної ланки.

Інтеграція створює передумови для виникнення інституційних вразливостей: 1) **Концентрація фінансових потоків** підвищує ризик непрозорого розподілу коштів. 2) **Управління майном** (консолідація інфраструктури) створює ризики неефективного використання приміщень та зміни функціонального призначення об'єктів. 3) **Асиметрія інформації** (обмежений доступ до даних про фінансові потоки) знижує рівень контролю. 4) **Відсутність незалежного аудиту** підвищує ризики неефективного управління.

Як зазначають Грицко Р.Ю. та співавтори, подолання цих ризиків потребує розвитку інституційних механізмів та правових засад [14; 15].

Обговорення (розширений аналіз). Отримані результати підтверджують, що інтеграція в Україні перебуває на етапі, коли її ефективність визначається не структурними змінами, а якістю управлінських механізмів та рівнем інституційної спроможності. Ключовим є розрив між декларованими цілями інтеграції та фактичними результатами.

У міжнародній практиці інтеграція базується на трьох компонентах: клінічній координації, фінансовому вирівнюванні стимулів та цифровій інтеграції даних [1–3]. В Україні ці компоненти розвинені нерівномірно, що формує асиметричну модель інтеграції з домінуванням структурної централізації.

Особливого значення набуває проблема стимулів у системі фінансування. Відсутність performance-based financing призводить до того, що інтеграція не створює економічної мотивації для покращення якості [4]. Централізація без прозорих механізмів розподілу ресурсів породжує інституційну асиметрію, коли поліклініки втрачають здатність впливати на власний розвиток.

Крім того, інтеграція впливає на структурний баланс між рівнями медичної допомоги. Ризик зміщення ресурсів на користь стаціонарної допомоги суперечить міжнародним підходам, де первинна ланка є основою ефективної системи [4].

Важливим фактором є також інституційна довіра: в умовах низької довіри інтеграція сприймається як інструмент перерозподілу ресурсів, що підсилює соціальну напругу.

Таким чином, інтеграція в Україні демонструє ознаки частково реалізованої реформи, де структурні зміни випереджають розвиток функціональних і управлінських механізмів.

ISSN 3041-1793 Online

Попри виявлені ризики, інтеграція має значний потенціал. Міжнародний досвід свідчить, що інтегровані системи забезпечують покращення показників здоров'я, зниження госпіталізацій та підвищення ефективності використання ресурсів [1; 4]. Інтеграція створює передумови для економії масштабу (economies of scale), підвищення керованості системи та розвитку мульти-дисциплінарних підходів. Більшість виявлених проблем пов'язані не з інтеграцією як такою, а з особливостями її реалізації. Отже, інтеграція є необхідною, але недостатньою умовою підвищення ефективності.

Накопичені емпіричні спостереження та теоретичний аналіз інституційних дисфункцій дозволяють висунути прогноз щодо довгострокової траєкторії розвитку великих територіальних медичних об’єднань (ТМО) в Україні. Попри початкову адміністративну логіку укрупнення, така модель містить внутрішні передумови для власної дезінтеграції.

По-перше, **фінансові дисбаланси** мають кумулятивний характер. Чим довше триває централізований перерозподіл ресурсів на користь стаціонарної ланки, тим більшою стає фінансова «втома» амбулаторних підрозділів, що супроводжується зниженням якості послуг, відтоком кадрів та соціальною напругою. По-друге, **комунікаційні бар’єри** та відсутність інтегрованих ІТ-систем не зникають з часом, а навпаки — поглиблюються внаслідок бюрократичної інерції. По-третє, **втрата управлінської автономії** поліклінік формує стійку демотивацію локального менеджменту, що призводить до стагнації або деградації амбулаторної допомоги.

У міжнародній практиці подібні моделі «централізованої псевдоінтеграції» або реформувалися у бік мережевих структур із високим ступенем автономії первинної ланки, або зазнавали адміністративного розпаду. В українському контексті, враховуючи тенденції децентралізації влади та посилення ролі місцевих громад у фінансуванні медицини, можна передбачити, що **рано чи пізно великі ТМО розпадуться**. Формами цього процесу можуть бути: офіційне розукрупнення, передача поліклінік у безпосереднє підпорядкування територіальним громадам, або ж поступова «прихована автономізація» — коли за формальної цілісності об’єднання фінансові та управлінські потоки фактично відокремлюються.

Таким чином, централізована псевдоінтеграція є не стабільним станом, а **перехідною інституційною формою**, яка об’єктивно рухається до своєї ліквідації. Усвідомлення цього дозволяє уникати помилкового сприйняття існуючих ТМО як кінцевої та оптимальної моделі організації медичної допомоги.

Висновки

Інтеграція поліклінік у ТМО в Україні реалізується переважно як структурне укрупнення без належної функціональної координації, що формує феномен «централізованої псевдоінтеграції».

ISSN 3041-1793 Online

Інтеграція супроводжується системними фінансовими дисбалансами: централізацією ресурсів, непрозорим розподілом та погіршенням фінансування амбулаторного сектору.

Виявлено порушення комунікації та координації між рівнями медичної допомоги, що призводить до дублювання обстежень, затримок та зниження відповідальності.

Централізація управління спричиняє втрату автономії поліклінік, зниження гнучкості та мотивації до розвитку.

Ключовими умовами успішної інтеграції є: впровадження KPI-орієнтованого управління, фінансова прозорість, незалежний аудит, розвиток цифрової інтеграції та збереження функціональної автономії амбулаторної ланки.

Перспективи подальших досліджень полягають у кількісній верифікації запропонованої regression-style моделі на основі національних даних, а також у порівняльному аналізі різних моделей інтеграції в країнах Центральної та Східної Європи.

Аналіз інституційних дисфункцій, фінансових диспропорцій та комунікаційних бар'єрів свідчить, що великі територіальні медичні об'єднання, побудовані за принципом централізованої псевдоінтеграції, є структурно нестійкими. Рано чи пізно такі об'єднання розпадуться — через адміністративне розукрупнення, передачу поліклінік громадам або фактичну автономізацію підрозділів. Визнання цього дозволяє коригувати реформу ще до настання критичної точки дезінтеграції.

Попри адміністративну логіку укрупнення, аналіз інституційних дисфункцій, фінансових диспропорцій та комунікаційних бар'єрів свідчить, що такі великі територіальні медичні об'єднання (ТМО) є структурно нестійкими. Відсутність функціональної інтеграції, накопичення критичної маси незадоволеності з боку персоналу поліклінік, пацієнтів та місцевих громад, а також неефективність централізованої моделі управління в амбулаторній ланці створюють передумови для того, що рано чи пізно такі об'єднання розпадуться. Формами дезінтеграції можуть стати: адміністративне розукрупнення, передача поліклінік у комунальну власність громад, або ж поступова «тіньова автономізація» з фактичним відокремленням фінансових потоків і управлінських рішень.

Перспективи подальших розвідок, окрім кількісної верифікації regression-style моделі, доцільно зосередити на: моделюванні «точок біфуркації» — критичних рівнів централізації, після яких імовірність розпаду ТМО різко зростає; порівняльному аналізі країн Центральної та Східної Європи, де відбулося або розформування великих медичних об'єднань, або їх трансформація в мережеві структури з високим рівнем автономії первинної ланки.

ISSN 3041-1793 Online

Декларація про використання генеративного ШІ

У процесі підготовки цієї статті автори використовували генеративний ШІ (ChatGPT) виключно для покращення читабельності, виправлення граматичних помилок та структурування окремих фрагментів тексту. Всі змісти, дані, висновки та аналіз є оригінальною роботою авторів. ШІ не використовувався для створення наукових ідей, аналізу даних, формулювання висновків або створення зображень.

Автор несе повну відповідальність за достовірність та оригінальність усіх матеріалів.

Література:

1. World Health Organization. Framework on integrated, people-centred health services. Geneva: WHO; 2016. 48 p.
2. World Health Organization. Integrated care models: an overview. Geneva: WHO; 2018. 36 p.
3. OECD. Health at a Glance 2021: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing; 2021. 260p.
4. OECD. Realising the Potential of Primary Health Care. Paris: OECD Publishing; 2020. 180 p.
5. World Bank. Improving Health System Efficiency: Reforms for Improving the Efficiency of Health Systems. Washington DC: World Bank; 2019. 112 p.
6. Valentijn PP, Schepman SM, Opheij W, Bruijnzeels MA. Understanding integrated care: a comprehensive conceptual framework based on the integrative functions of primary care. Int J Integr Care. 2013;13:e010.
7. Nolte E, Pitchforth E. What is the evidence on the economic impacts of integrated care? Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2014. 50 p.
8. Rechel B, Blackburn C, McKee M. Health systems in transition: Ukraine. Copenhagen: European Observatory on Health Systems and Policies; 2013. 180 p.
9. Kodner DL, Spreeuwenberg C. Integrated care: meaning, logic, applications, and implications – a discussion paper. Int J Integr Care. 2002;2:e12.
10. Goodwin N. Understanding integrated care: a complex process, not a structural change. Int J Integr Care. 2016;16(4):6.
11. Porter ME. What is value in health care? N Engl J Med. 2010;363(26):2477-81.
12. Starfield B. Primary care: balancing health needs, services, and technology. New York: Oxford University Press; 2005. 448 p.
13. Грицко РЮ, Фуртак ІІ, Грицко ОМ, Колядич ММ, Пеканець СР. Напрями удосконалення управління ресурсами системи охорони здоров'я України. Problems of science and practice. 2022;1(5):45-52.
14. Грицко РЮ. Інституційні та правові засади формування інтегрованого інвестиційного клімату в Україні. Наукові праці МАУП. 2025;79:55-62. DOI: https://doi.org/10.32689/2523-4536/79-6
15. Грицко Р, Грицко О, Пеканець С. Трансформація медичної допомоги через інноваційні технології: роль цифрових технологій у реабілітації пацієнтів. Grail of Science. 2025;53:840-845.

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. World Health Organization. Framework on integrated, people-centred health services. Geneva: WHO; 2016. 48 p.

2. World Health Organization. Integrated care models: an overview. Geneva: WHO; 2018. 36 p.

3. OECD. Health at a Glance 2021: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing; 2021. 260p.

4. OECD. Realising the Potential of Primary Health Care. Paris: OECD Publishing; 2020. 180 p.

5. World Bank. Improving Health System Efficiency: Reforms for Improving the Efficiency of Health Systems. Washington DC: World Bank; 2019. 112 p.

6. Valentijn PP, Schepman SM, Opheij W, Bruijnzeels MA. Understanding integrated care: a comprehensive conceptual framework based on the integrative functions of primary care. Int J Integr Care. 2013;13:e010.

7. Nolte E, Pitchforth E. What is the evidence on the economic impacts of integrated care? Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2014. 50 p.

8. Rechel B, Blackburn C, McKee M. Health systems in transition: Ukraine. Copenhagen: European Observatory on Health Systems and Policies; 2013. 180 p.

9. Kodner DL, Spreeuwenberg C. Integrated care: meaning, logic, applications, and implications – a discussion paper. Int J Integr Care. 2002;2:e12.

10. Goodwin N. Understanding integrated care: a complex process, not a structural change. Int J Integr Care. 2016;16(4):6.

11. Porter ME. What is value in health care? N Engl J Med. 2010;363(26):2477-81.

12. Starfield B. Primary care: balancing health needs, services, and technology. New York: Oxford University Press; 2005. 448 p.

13. Hrytsko RYu, Furtak II, Hrytsko OM, Koliadych MM, Pekanets SR. Napriamy udoskonalennia upravlinnia resursamy systemy okhorony zdorovia Ukrainy [Directions for improving resource management of the healthcare system of Ukraine]. Problems of science and practice. 2022;1(5):45-52. (in Ukrainian)

14. Hrytsko RYu. Instytutsiini ta pravovi zasady formuvannia intehrovanoho investytsiinoho klimatu v Ukraini [Institutional and legal principles of forming an integrated investment climate in Ukraine]. Naukovi pratsi MAUP. 2025;79:55-62. DOI: https://doi.org/10.32689/2523-4536/79-6 (in Ukrainian)

15. Hrytsko R, Hrytsko O, Pekanets S. Transformatsiia medychnoi dopomohy cherez innovatsiini tekhnolohii: rol tsyfrovykh tekhnolohii u reabilitatsii patsiientiv [Transformation of medical care through innovative technologies: the role of digital technologies in patient rehabilitation]. Grail of Science. 2025;53:840-845. (in Ukrainian)

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.77:615.12:338.5
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1931-1942

Димитрова Тетяна Костянтинівна аспірант кафедри соціально-гуманітарних наук, Науково-навчального Інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехника», м. Одеса, https://orcid.org/0009-0003-3672-2689

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН НА ЛІКАРСЬКІ ЗАСОБИ В КРАЇНАХ ЄС

Анотація. У статті здійснено дослідження механізмів державного регулювання цін на лікарські засоби в країнах Європейського Союзу в контексті забезпечення доступності медичної допомоги та підвищення ефективності функціонування систем охорони здоров'я. Незважаючи на спільні принципи функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу, національні моделі регулювання цін суттєво відрізняються за ступенем державного втручання, рівнем централізації управління та застосовуваними інструментами.

У Болгарії діє чітко структурована система диференціації лікарських засобів залежно від їх статусу, що дозволяє застосовувати різні підходи до формування цін. Угорська модель демонструє поєднання ринкових принципів із селективним державним втручанням, що проявляється передусім у сфері реімбурсації. Польська модель характеризується чітким розмежуванням регульованого та нерегульованого сегментів фармацевтичного ринку. У сфері реімбурсації держава відіграє провідну роль, встановлюючи фіксовані ціни та націнки, що забезпечує прозорість і передбачуваність ціноутворення. Німецька модель є прикладом високого рівня інституційної впорядкованості та прозорості ціноутворення. Французька модель належить до найбільш регульованих у Європі та характеризується жорстким державним контролем у сегменті відшкодовуваних лікарських засобів. Ціни формуються в результаті переговорів між виробниками та державними органами та є обов'язковими для всіх аптек, тоді як сегмент безрецептурних препаратів функціонує на ринкових засадах. Така двокомпонентна модель дозволяє поєднувати соціальну функцію держави з ринковими механізмами.

Узагальнення досвіду країн Європейського Союзу дозволило визначити ключові тенденції розвитку систем державного регулювання цін на лікарські засоби та сформувати практичні рекомендації щодо їх адаптації в Україні. Реалізація запропонованих підходів сприятиме підвищенню доступності лікарських засобів для населення, ефективнішому використанню бюджетних

ISSN 3041-1793 Online
ресурсів та формуванню сучасної, прозорої та соціально орієнтованої системи публічного управління у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: державне регулювання, лікарські засоби, механізми, населення, органи влади, публічне управління, система охорони здоров'я.

Dymytrova Tetiana Postgraduate student of the Department of Social and Humanitarian Sciences, ESI of Public Service and Administration Odesa Polytechnic National University, of the Department of Social and Humanitarian Sciences, Odesa, https://orcid.org/0009-0003-3672-2689

STATE REGULATION OF PRICES FOR MEDICINAL PRODUCTS IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Abstract. The article examines the mechanisms of state regulation of prices for medicinal products in the countries of the European Union in the context of ensuring access to healthcare and improving the efficiency of healthcare systems. Despite the common principles of the EU internal market, national pricing regulation models differ significantly in terms of the degree of state intervention, the level of centralization, and the instruments applied.

In Bulgaria, there is a clearly structured system of differentiation of medicinal products depending on their status, which allows the application of different approaches to price formation. The Hungarian model demonstrates a combination of market principles with selective state intervention, particularly in the field of reimbursement. The Polish model is characterized by a clear distinction between regulated and unregulated segments of the pharmaceutical market. In the reimbursement segment, the state plays a leading role by setting fixed prices and margins, ensuring transparency and predictability of pricing. The German model represents a high level of institutional organization and transparency in pricing. The French model is among the most regulated in Europe and is characterized by strict state control in the reimbursed segment. Prices are determined through negotiations between manufacturers and public authorities and are binding for all pharmacies, while the segment of over-the-counter medicines operates under market conditions. This two-component model allows combining the social function of the state with market mechanisms.

The generalization of the experience of European Union countries made it possible to identify key trends in the development of state regulation systems for medicinal product pricing and to formulate practical recommendations for their adaptation in Ukraine. The implementation of the proposed approaches will contribute to increasing the accessibility of medicines for the population, improving the efficiency of public spending, and forming a modern, transparent, and socially oriented system of public administration in the healthcare sector.

ISSN 3041-1793 Online

Keywords: state regulation, medicinal products, mechanisms, population, public authorities, public administration, healthcare system.

Постановка проблеми. Забезпечення доступності лікарських засобів для населення є одним із ключових завдань державної політики у сфері охорони здоров'я. Водночас стрімке зростання цін на фармацевтичну продукцію, інноваційні лікарські засоби та обмеженість бюджетних ресурсів створюють суттєві виклики для ефективного функціонування систем охорони здоров'я як у країнах Європейського Союзу, так і в Україні. У цих умовах державне регулювання цін на лікарські засоби виступає важливим інструментом забезпечення балансу між економічними інтересами виробників, фармацевтичного бізнесу та соціальними потребами населення.

Країни Європейського Союзу сформували різноманітні моделі державного регулювання цін на лікарські засоби, які включають механізми зовнішнього та внутрішнього референтного ціноутворення, системи реімбурсації, переговорні процедури, а також застосування фармакоекономічної оцінки. Незважаючи на наявність спільних принципів функціонування внутрішнього ринку ЄС, підходи до регулювання цін значно відрізняються залежно від національних систем охорони здоров'я, рівня економічного розвитку та інституційної спроможності держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання забезпечення населення лікарськими засобами та державного регулювання знайшли відображення у працях таких вітчизняних науковців, як Л. Ю. Бабінцева, К. С. Бельський, Т. Л. Желюк, О. М. Заліська, Л. З. Кіт, Ю. М. Козлов, А. А. Котвіцька, С. О. Лебедь, А. Ф. Мельник, З. М. Мнушко, В. М. Назаркіна, А. С. Немченко, Н. М. Пархоменко, О. Г. Стрельченко, К. А. Царьова, М. М. Шкільняк та інші.

Мета статті – дослідження механізмів державного регулювання цін на лікарські засоби в країнах Європейського Союзу та обґрунтування можливостей адаптації європейських практик до системи публічного управління України з метою підвищення доступності лікарських засобів для населення.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах трансформації систем охорони здоров'я та посилення соціально-економічних викликів забезпечення доступності лікарських засобів для населення набуває особливої актуальності. Зростання вартості фармацевтичної продукції, активний розвиток інноваційних препаратів, а також обмеженість фінансових ресурсів держав зумовлюють необхідність удосконалення механізмів державного регулювання цін на лікарські засоби. У цьому контексті країни Європейського Союзу сформували різноманітні підходи до ціноутворення у фармацевтичному секторі, які поєднують економічну ефективність із соціальною орієнтованістю політики у сфері охорони здоров'я.

ISSN 3041-1793 Online

Досвід країн ЄС свідчить про ефективність застосування таких інструментів, як референтне ціноутворення, системи реімбурсації, переговорні механізми визначення цін, а також використання фармакоекономічної оцінки для прийняття управлінських рішень. Особливої уваги заслуговує питання прозорості формування цін на лікарські засоби, підвищення ефективності використання бюджетних коштів та забезпечення рівного доступу населення до необхідних медичних препаратів. У країнах Європейського Союзу державне регулювання цін здійснюється з урахуванням національних особливостей, рівня розвитку систем охорони здоров'я та інституційної спроможності органів публічної влади, що формує широкий спектр практик і моделей, придатних для порівняльного аналізу [1].

У контексті євроінтеграційних процесів України особливого значення набуває вивчення та адаптація європейського досвіду державного регулювання цін на лікарські засоби. Це сприятиме підвищенню ефективності публічного управління у фармацевтичній сфері, зміцненню соціальних гарантій населення та формуванню стійкої та прозорої системи забезпечення лікарськими засобами.

В Болгарії з позицій державного регулювання ціноутворення та механізмів відшкодування витрат болгарське законодавство чітко диференціює лікарські засоби залежно від їх статусу: рецептурні препарати, що підлягають реімбурсації, та рецептурні лікарські засоби, які не включені до системи відшкодування. Відповідно, для кожної з цих категорій застосовуються різні підходи до формування цін, що відображає прагнення держави поєднати економічну ефективність із забезпеченням доступності медичної допомоги для населення.

Окрему нішу займають безрецептурні лікарські засоби, ціноутворення на які має лібералізований характер. У цьому сегменті фармацевтичного ринку власники реєстраційних посвідчень мають право самостійно встановлювати максимальні роздрібні ціни, які підлягають лише процедурі декларування. Таким чином, на безрецептурні препарати не поширюється механізм референтного ціноутворення, що формує конкурентне середовище з елементами вільного ринку. Це, у свою чергу, стимулює виробників до гнучкої цінової політики, проте водночас може створювати ризики цінових коливань.

Натомість у сегменті рецептурних лікарських засобів держава відіграє ключову регуляторну роль. Центральним органом, відповідальним за ціноутворення та реімбурсацію, є Національна рада з питань цін та реімбурсації лікарських засобів Болгарії, яка здійснює комплексну оцінку препаратів. Для включення лікарського засобу до системи відшкодування виробник повинен пройти процедуру експертизи, що передбачає аналіз клінічної ефективності, безпеки, фармакоекономічної доцільності, а також оцінку впливу на державний бюджет. Особливу увагу приділяють

ISSN 3041-1793 Online

інноваційним препаратам із новими міжнародними непатентованими назвами, для яких обов'язковим є проведення оцінки медичних технологій, що дозволяє обґрунтовано визначити доцільність їх фінансування за рахунок державних коштів [2].

Незалежно від включення препарату до переліку реімбурсації, для всіх рецептурних лікарських засобів встановлюється гранична ціна реалізації на національному ринку. Вона формується на основі зовнішнього референтного ціноутворення, що передбачає орієнтацію на найнижчу відпускну ціну виробника серед визначеної групи референтних країн. До цієї базової ціни додаються регульовані оптові та роздрібні надбавки, а також податок на додану вартість. Такий підхід забезпечує прозорість формування цін і сприяє їх стримуванню, що є особливо важливим для соціально значущих лікарських засобів.

Загалом болгарська модель державного регулювання цін на лікарські засоби демонструє комплексний і збалансований підхід, у якому поєднуються елементи ринкового механізму та жорсткого державного контролю. Регулювання всього сегмента рецептурних препаратів, особливо тих, що підлягають реімбурсації, дозволяє державі виступати потужним економічним суб'єктом, який формує цінові орієнтири для ринку. Встановлюючи певний «ціновий поріг», держава стимулює виробників і постачальників адаптувати свою цінову політику, що в підсумку сприяє зниженню вартості лікарських засобів та підвищенню їх доступності для населення. Такий досвід є цінним для України в контексті вдосконалення механізмів державного регулювання фармацевтичного ринку та розвитку системи реімбурсації.

В Угорщині формування цін на лікарські засоби загалом здійснюється на ринкових засадах і залишається у компетенції виробників або дистриб'юторів, які визначають їх, виходячи з економічних та комерційних чинників. Водночас така свобода ціноутворення є умовною, оскільки у випадку, коли виробник зацікавлений у включенні препарату до системи реімбурсації, він має дотримуватися встановлених державою правил і процедур. Зокрема, для отримання відшкодування вартості лікарського засобу необхідно подати відповідну заявку до Національний фонд медичного страхування Угорщини, який здійснює оцінку доцільності включення препарату до переліку відшкодовуваних. Рішення щодо надання реімбурсації, а також визначення її обсягу ухвалюється відповідно до чинного законодавства та базується на низці критеріїв, включаючи терапевтичну ефективність, економічну доцільність і вплив на бюджет [3].

Важливою умовою включення лікарського засобу до системи відшкодування є відповідність ціновим обмеженням. Зокрема, заявлена виробником оптово-відпускна ціна не повинна перевищувати найнижчу ціну аналогічного препарату (з такою ж або еквівалентною діючою речовиною), що реалізується

ISSN 3041-1793 Online
в країнах Європейського Союзу або інших державах Європейської економічної зони. Крім того, препарат має вже відшкодовуватися щонайменше у трьох із цих країн за відповідними показаннями. Після визначення базової ціни до неї додаються регульовані граничні націнки, що формують кінцеву вартість для споживача. У системі державного регулювання Угорщини активно застосовуються як зовнішнє, так і внутрішнє референтне ціноутворення щодо лікарських засобів, які підлягають реімбурсації. При цьому зазначені механізми не поширюються на безрецептурні препарати, для яких зберігається режим вільного ціноутворення.

Таким чином, угорська модель демонструє поєднання ринкових підходів із цілеспрямованим державним впливом: держава не лише компенсує частину вартості лікарських засобів через механізм реімбурсації, але й фактично формує цінові орієнтири для виробників, стимулюючи їх дотримуватися економічно обґрунтованого рівня цін. Це сприяє підвищенню доступності лікарських засобів для населення та забезпечує більш ефективне використання публічних фінансових ресурсів.

У Республіці Польща підхід до ціноутворення лікарських засобів базується на чіткому розмежуванні між препаратами, що підлягають реімбурсації, та тими, які не охоплюються системою відшкодування. Зокрема, ціни на лікарські засоби, що не входять до переліку відшкодовуваних, формуються на ринкових засадах і не підлягають державному регулюванню, що забезпечує гнучкість цінової політики виробників і дистриб'юторів. Натомість у сегменті відшкодовуваних лікарських засобів держава відіграє провідну роль у формуванні цін. Надання реімбурсації здійснюється на підставі адміністративного рішення Міністерство охорони здоров'я Республіки Польща, яке ухвалюється за результатами розгляду заявки, поданої власником реєстраційного посвідчення. При цьому ключовою метою є забезпечення рівного доступу пацієнтів до лікарських засобів, що досягається шляхом встановлення єдиних фіксованих цін і націнок на всіх етапах їх розповсюдження [4].

Офіційна ціна продажу лікарського засобу, включаючи податок на додану вартість, визначається в рішенні про реімбурсацію після проведення переговорів із Економічною комісією. Такий підхід забезпечує прозорість і передбачуваність ціноутворення, а також унеможливлює значні цінові коливання для кінцевих споживачів. При встановленні ціни враховується комплекс критеріїв, серед яких: рівень оптово-відпускних цін у Польщі та інших країнах Європейського Союзу, наявність знижок і спеціальних цінових угод у державах ЄС, вплив вартості препарату на державний бюджет, платоспроможність публічного платника, а також порівняльна ефективність лікування аналогічними лікарськими засобами. Важливим елементом є використання фармакоекономічних показників, зокрема граничної вартості

ISSN 3041-1793 Online

додаткового року життя, скоригованого на якість (QALY), що дозволяє оцінити доцільність фінансування того чи іншого препарату. Крім того, враховується рівень інвестиційної активності заявника на території Польщі, що стимулює розвиток національного фармацевтичного сектору [5].

Тому, польська модель державного регулювання цін на лікарські засоби поєднує ринкові механізми у нерегульованому сегменті та жорстке адміністративне регулювання у сфері реімбурсації. Держава, виступаючи одним із ключових платників, активно впливає на формування цінової політики, забезпечуючи баланс між економічною ефективністю фармацевтичного ринку та соціальною функцією доступності лікарських засобів для населення.

Німецька модель ціноутворення на лікарські засоби є прикладом збалансованої системи державного регулювання, яка спрямована на забезпечення соціальної справедливості та рівного доступу населення до медикаментів. Водночас ця модель функціонує в умовах сучасних викликів, серед яких – скорочення аптечної мережі, посилення конкуренції з боку онлайн-аптек, а також необхідність досягнення компромісу між доступністю цін і стабільністю постачання лікарських засобів. Однією з ключових особливостей німецької системи є уніфікація цін на рецептурні лікарські засоби: їхня кінцева вартість є однаковою в усіх аптеках країни завдяки жорсткому державному регулюванню. Формування ціни має чітко структурований характер і включає кілька складових: відпускну ціну виробника, регульовані оптові та аптечні націнки, а також податок на додану вартість. Кінцева ціна є прозорою, передбачуваною та однаковою для всіх споживачів незалежно від місця придбання препарату.

Важливою особливістю є те, що на початковому етапі виробник має можливість самостійно визначати базову (ex-factory) ціну препарату при його виході на ринок. Однак у подальшому ця ціна підпадає під вплив державного регулювання, зокрема в межах системи реімбурсації. Застосовуються такі інструменти, як процедури оцінки доданої терапевтичної цінності (AMNOG), встановлення референтних цін та механізми обов'язкових знижок (рабатів). Це змушує виробників балансувати між інноваційністю продукції, конкурентоспроможністю та вимогами регуляторної політики.

Суттєву роль у формуванні кінцевої ціни відіграє оптовий сегмент. Оптові дистриб'ютори забезпечують безперебійну логістику, зберігання та постачання лікарських засобів до аптек по всій території країни. Їхня діяльність також регламентується державою: встановлено граничну оптову націнку у розмірі до 3,15% від ціни виробника (але не більше 37,80 євро за упаковку), а також фіксовану доплату на рівні приблизно 0,70–0,73 євро за упаковку. Такий підхід дозволяє обмежити надмірне зростання цін, одночасно забезпечуючи стабільне функціонування системи постачання. У результаті

ISSN 3041-1793 Online
оптовий сегмент характеризується низьким рівнем маржинальності та орієнтується на великі обсяги реалізації [6].

Особливу увагу привертає податкова складова ціни: у Німеччині для рецептурних лікарських засобів застосовується стандартна ставка ПДВ у розмірі 19%, що є вищим показником порівняно з більшістю країн Європейського Союзу, де діють пільгові ставки. Це впливає на загальний рівень цін, однак компенсується ефективною системою державного регулювання та відшкодування. Німецька модель демонструє поєднання ринкових механізмів із жорстким державним контролем, що дозволяє забезпечити прозорість ціноутворення, рівність доступу пацієнтів до лікарських засобів та стабільність фармацевтичного ринку. Водночас вона ілюструє необхідність постійного вдосконалення регуляторних підходів з урахуванням нових економічних і технологічних викликів [5].

Французька модель ціноутворення на лікарські засоби характеризується високим рівнем державного втручання та належить до найбільш регульованих у Європі. У центрі цієї системи перебуває жорсткий контроль за цінами на лікарські засоби, що підлягають реімбурсації. Держава фактично визначає правила гри на цьому сегменті, забезпечуючи уніфікованість і соціальну справедливість у доступі до медикаментів. Зокрема, ціни на відшкодовувані лікарські засоби формуються в результаті переговорів між виробниками та уповноваженими державними органами, після чого закріплюються на нормативному рівні. Встановлюється єдина роздрібна ціна, яка є обов'язковою для всіх аптек незалежно від їх географічного розташування. Крім того, законодавчо регламентуються максимальні націнки як для оптових дистриб'юторів, так і для аптек. Такий підхід дозволяє державі контролювати всі етапи формування вартості лікарського засобу - від виробника до кінцевого споживача, забезпечуючи стабільність цін і мінімізуючи ризики їх необґрунтованого зростання [7].

Водночас у Франції паралельно функціонує нерегульований сегмент фармацевтичного ринку, до якого належать безрецептурні препарати, вітаміни, біологічно активні добавки та косметична продукція. У цьому випадку ціноутворення здійснюється на ринкових засадах, що зумовлює значну варіативність цін залежно від регіону, типу аптеки чи її цінової стратегії. У деяких випадках різниця у вартості аналогічних товарів може сягати дво- або навіть трикратного розриву. Важливою особливістю є те, що нерегульований сегмент, попри меншу частку у загальному обсязі витрат системи охорони здоров'я, відіграє суттєву роль у формуванні доходів аптек. Саме тут аптечні заклади мають можливість встановлювати більш високі націнки, які можуть досягати 30–40% і більше. Це дозволяє компенсувати обмежену прибутковість реалізації рецептурних препаратів, ціни на які жорстко контролюються державою.

ISSN 3041-1793 Online

Окремої уваги заслуговує розвиток онлайн-торгівлі: з 2013 року у Франції офіційно дозволено продаж безрецептурних лікарських засобів через інтернет-аптеки. Це сприяє посиленню конкуренції у вільному сегменті, стимулює проведення акцій та зниження цін, що є неможливим у сфері рецептурних препаратів через їх жорстке регулювання. Цікавим є також феномен співіснування одного й того самого препарату у двох формах: як рецептурного (із фіксованою, часто нижчою ціною та відшкодуванням) і як безрецептурного аналога, ціна якого визначається виключно ринковими умовами.

Таким чином, на фармацевтичному ринку Франції функціонує двокомпонентна модель ціноутворення: з одного боку - жорстко регульований сегмент відшкодовуваних лікарських засобів, який гарантує доступність і стабільність цін для пацієнтів; з іншого — лібералізований сегмент, що забезпечує гнучкість цінової політики та економічну стійкість аптечних закладів. Така модель дозволяє поєднувати соціальну функцію держави з ринковими механізмами, проте водночас формує різні умови конкуренції та поведінки суб'єктів фармацевтичного ринку.

Політика реімбурсації як у країнах Європейського Союзу, так і в Україні відіграє визначальну роль у забезпеченні доступності лікарських засобів для населення, виступаючи одним із ключових інструментів соціальної політики держави у сфері охорони здоров'я. Водночас не менш важливим є функціонування конкурентного середовища у сегменті лікарських засобів, що не підлягають відшкодуванню, де ціноутворення формується під впливом ринкових механізмів, попиту та пропозиції, а також поведінки фармацевтичних суб'єктів [7].

Фармацевтичне регулювання в країнах ЄС, зокрема в державах Центральної та Східної Європи, характеризується значною різноманітністю підходів до ціноутворення, реімбурсації та контролю комерційної діяльності учасників ринку. Це обумовлено відмінностями у рівні економічного розвитку, структурі систем охорони здоров'я, а також інституційною спроможністю органів державної влади. Водночас спільною тенденцією є активне використання інструментів референтного ціноутворення, фармакоекономічної оцінки, а також переговорних процедур для встановлення економічно обґрунтованих цін на лікарські засоби.

В Україні протягом останніх років відбувається поступове формування сучасної моделі державного регулювання фармацевтичного ринку, орієнтованої на європейські підходи. Зокрема, впроваджено механізм референтного ціноутворення для лікарських засобів, що закуповуються за бюджетні кошти, який передбачає визначення граничних цін на основі порівняння з цінами в референтних країнах. Це дозволяє підвищити прозорість процесу закупівель та запобігти необґрунтованому завищенню вартості препаратів. Важливим

ISSN 3041-1793 Online
кроком стало також запровадження державної програми реімбурсації «Доступні ліки», що реалізується за участю Національна служба здоров'я України. У межах цієї програми держава частково або повністю відшкодовує вартість лікарських засобів для лікування соціально значущих захворювань, що сприяє підвищенню рівня їх доступності та зниженню фінансового навантаження на населення [4].

Разом із тим, українська система регулювання цін на лікарські засоби ще перебуває на етапі становлення і стикається з низкою проблем, серед яких: обмежене охоплення програм реімбурсації, недостатній рівень конкуренції в окремих сегментах фармацевтичного ринку, нерівномірний доступ до лікарських засобів у різних регіонах, а також недосконаліть механізмів контролю за ціноутворенням у приватному секторі. Тому, подальше вдосконалення державної політики у сфері ціноутворення та реімбурсації лікарських засобів в Україні, зокрема шляхом розширення переліку відшкодовуваних препаратів, впровадження більш гнучких механізмів переговорного ціноутворення, посилення ролі фармакоекономічної оцінки та розвитку цифрових інструментів моніторингу цін. Врахування кращих практик країн ЄС сприятиме формуванню ефективної, прозорої та соціально орієнтованої системи забезпечення населення лікарськими засобами [1].

Висновки. Державне регулювання цін на лікарські засоби в країнах Європейського Союзу є складною, багаторівневою системою, яка поєднує ринкові механізми з ефективними інструментами державного впливу. Незважаючи на відмінності національних моделей, спільною рисою для більшості країн ЄС є прагнення забезпечити баланс між доступністю лікарських засобів для населення, фінансовою стійкістю системи охорони здоров'я та стимулюванням інновацій у фармацевтичному секторі.

Ключовими інструментами державного регулювання виступають референтне ціноутворення (зовнішнє та внутрішнє), системи реімбурсації, переговорні процедури встановлення цін, а також застосування фармако-економічної оцінки, зокрема показників ефективності витрат. У більшості країн значна увага приділяється саме регулюванню цін на рецептурні та відшкодовувані лікарські засоби, тоді як сегмент безрецептурних препаратів функціонує переважно на ринкових засадах.

Порівняльний аналіз показав, що існують різні моделі державного втручання: від жорстко регульованих систем (як у Франції чи Німеччині) до більш лібералізованих підходів із елементами ринкового саморегулювання (як в Угорщині).

Водночас у всіх випадках держава виступає ключовим учасником фармацевтичного ринку, зокрема як платник у системі реімбурсації, що дозволяє їй формувати цінові орієнтири та впливати на поведінку виробників і дистриб'юторів.

ISSN 3041-1793 Online

Для України є доцільним подальше впровадження європейських практик державного регулювання цін на лікарські засоби, зокрема розширення застосування референтного ціноутворення, удосконалення механізмів реімбурсації, посилення ролі фармакоекономічної оцінки та розвитку інституційної спроможності органів публічного управління. Важливим напрямом є також забезпечення прозорості ціноутворення, цифровізація процесів моніторингу та контролю цін, а також формування конкурентного середовища на фармацевтичному ринку. Отже, адаптація кращих практик країн ЄС у сфері державного регулювання цін на лікарські засоби сприятиме підвищенню доступності медикаментів для населення України, ефективнішому використанню бюджетних коштів та формуванню стійкої й соціально орієнтованої системи публічного управління у сфері охорони здоров'я.

Література:

1. Політика ціноутворення на лікарські засоби — українські реалії та міжнародний досвід. URL: https://www.apteka.ua/article/726479

2. Державне регулювання цін на лікарські засоби. URL: https://www.dec.gov.ua/materials/referuvannya-deklaruvannya-czin-na-likarski-zasoby/

3. Загурська-Антонюк В. Міжнародний досвід в управлінсько-правовому забезпеченні системи управління якістю лікарських засобів у фармацевтичній сфері. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2024. № 6. С. 28-33.

4. Саліхова О., Гончаренко Д. Виклики COVID-19 фармацевтичній промисловості: відповіді ЄС та України. Економіка і прогнозування. 2021. № 3.С. 93-117.

5. Карамишев Д. В., Сотнікова Л. В. Реалізація державної політики України щодо забезпечення населення лікарськими засобами в умовах інтеграції до Європейського Союзу. Теорія та практика державного управління. 2021. Вип. 1 (72). С. 145-157.

6. Деренська Я. Аналіз світових тенденцій в управлінні ризиками фармацевтичної галузі. Mechanism of an economic regulation. 2022. № 3-4 (97-98). С. 83–89.

7. Баєва, О. В. Тенденції та перспективи розвитку світового фармацевтичного ринку. Наукові праці МАУП. 2017. Вип. 53, № 2. С. 5–13.

References:

1. Polityka tsinoutvorennia na likarski zasoby — ukrainski realii ta mizhnarodnyi dosvid [Pricing policy for medicinal products — Ukrainian realities and international experience] [Elektronnyi resurs]. Available at: https://www.apteka.ua/article/726479

2. Derzhavne rehuliuvannia tsin na likarski zasoby [State regulation of prices for medicinal products] [Elektronnyi resurs]. Available at: https://www.dec.gov.ua/materials/referuvannya-deklaruvannya-czin-na-likarski-zasoby/

3. Zahurska-Antoniuk, V. (2024). Mizhnarodnyi dosvid v upravlinsko-pravovomu zabezpechenni systemy upravlinnia yakistiu likarskykh zasobiv u farmatsevtychnii sferi [International experience in managerial and legal support of quality management systems of medicinal products in the pharmaceutical sector]. Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava, no. 6, pp. 28–33.

4. Salikhova, O., Honcharenko, D. (2021). Vyklyky COVID-19 farmatsevtychnii promyslovosti: vidpovidi YeS ta Ukrainy [COVID-19 challenges to the pharmaceutical industry: responses of the EU and Ukraine]. Ekonomika i prohnozuvannia, no. 3, pp. 93–117.

ISSN 3041-1793 Online
5. Karamyshev, D. V., Sotnikova, L. V. (2021). Realizatsiia derzhavnoi polityky Ukrainy shchodo zabezpechennia naselennia likarskymy zasobamy v umovakh intehratsii do Yevropeiskoho Soiuzu [Implementation of the state policy of Ukraine on providing the population with medicines in the context of integration into the European Union]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, issue 1 (72), pp. 145–157.

6. Derenska, Ya. (2022). Analiz svitovykh tendentsii v upravlinni ryzykamy farmatsevtychnoi haluzi [Analysis of global trends in pharmaceutical risk management]. Mechanism of an economic regulation, no. 3–4 (97–98), pp. 83–89.

7. Baieva, O. V. (2017). Tendentsii ta perspektyvy rozvytku svitovoho farmatsevtychnoho rynku [Trends and prospects for the development of the global pharmaceutical market]. Naukovi pratsi MAUP, issue 53, no. 2, pp. 5–13.

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351:37:355.01
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1943-1957

Довженко Валентина Анатоліївна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир, https://orcid.org/0000- 0001-7441-3535

Цаплюк Катерина Русланівна здобувачка вищої освіти, факультет права, публічного управління та національної безпеки, Поліський національний університет, м. Житомир, https://orcid.org/0009-0007-2863-9956

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз стратегічних пріоритетів публічного управління сферою освіти України в умовах воєнного стану та окреслено орієнтири для її повоєнного відновлення. Доведено, що державна політика трансформувалася з моделі стабільного адміністрування у складну систему кризового менеджменту, де ключовим ресурсом збереження держави є людський капітал. Визначено, що сучасне управління базується на принципах адаптивної стійкості, інклюзивності, цифровізації та децентралізації відповідальності.

Особливу увагу приділено практичній реалізації освітніх реформ, зокрема проєкту «Школа офлайн», продовженню концепції «Нова українська школа» та підготовці до впровадження профільної середньої освіти з 2027 року. Висвітлено управлінські аспекти модернізації професійно-технічної ланки як центрів підготовки кадрів для відбудови країни, що передбачає дуальну форму навчання та синхронізацію програм із запитами ринку праці.

На прикладі Житомирської області проаналізовано динаміку трансформації освітньої мережі, виклики демографічних змін та досвід інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Розкрито роль міжнародного партнерства та механізму регіонального патронату (на прикладі співпраці з Естонією та ЮНІСЕФ) у відновленні інфраструктури та трансфері сучасних освітніх технологій. Окреслено важливість системної політики ментального здоров'я та створення просторів психосоціальної підтримки в закладах освіти.

У висновках акцентовано на необхідності інституціоналізації безпеки, радикальної модернізації професійної освіти через державно-приватне партнерство та посилення цифрової трансформації для мінімізації освітніх

ISSN 3041-1793 Online
втрат. Резюмовано, що успіх повоєнного відновлення залежить від здатності публічного управління поєднати євроінтеграційні реформи із забезпеченням соціальної згуртованості громад.
Ключові слова: публічне управління, освітня політика, воєнний стан, повоєнне відновлення, людський капітал, цифровізація освіти, Нова українська школа, професійно-технічна освіта, регіональний розвиток.

Dovzhenko Valentyna Anatoliyivna PhD in Economics, Associate Professor at the Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0001-7441-3535

Tsapliuk Kateryna Ruslanivna student of higher education, faculty of law, public administration and national security, Polissia National University, Zhytomyr, https://orcid.org/0009-0007-2863-9956

STRATEGIC PRIORITIES OF PUBLIC EDUCATION MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF WAR AND POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Abstract. The article presents a comprehensive analysis of the strategic priorities of public administration in Ukraine's education sector under martial law and outlines the directions for its post-war recovery. It demonstrates that state policy has transformed from a model of stable administration into a complex crisis management system in which human capital constitutes the key resource for national preservation. The study establishes that contemporary governance is grounded in the principles of adaptive resilience, inclusivity, digitalisation, and decentralisation of responsibility.

Special attention is devoted to the practical implementation of educational reforms, notably the «School Offline» project, the continuation of the «New Ukrainian School» concept, and preparations for the introduction of specialised upper secondary education starting in 2027. The administrative dimensions of modernising the vocational and technical education sector – repositioned as training centres for national reconstruction personnel – are examined, encompassing dual-form instruction and the alignment of curricula with labour market demands.

Drawing on the case of Zhytomyr Oblast, the article analyses the dynamics of educational network transformation, the challenges arising from demographic changes, and the experience of integrating internally displaced persons. The role of international partnerships and the regional patronage mechanism – illustrated through cooperation with Estonia and UNICEF – in restoring infrastructure and facilitating the transfer of contemporary educational technologies is examined in

ISSN 3041-1793 Online
detail. The importance of a systemic mental health policy and the creation of psychosocial support spaces within educational institutions are highlighted.

The conclusions underscore the necessity of institutionalising security provisions, radically modernising vocational education through public-private partnerships, and advancing digital transformation to minimise learning losses. It is concluded that the success of post-war recovery depends on the capacity of public administration to reconcile Euro-integration reforms with the promotion of social cohesion within communities.

Keywords: public administration, education policy, martial law, post-war recovery, human capital, digitalisation of education, New Ukrainian School, vocational and technical education, regional development.

Постановка проблеми. Публічне управління освітньою сферою в сучасній Україні функціонує в режимі адаптивності, що змушує управлінців поєднувати стратегічне планування та заходи негайного реагування на безпекові виклики з фундаментальними реформами, спрямованими на європейську інтеграцію. Державна політика у цій галузі трансформувалася з моделі стабільного адміністрування у складну систему кризового менеджменту, де пріоритетом є збереження людського капіталу як ключового ресурсу для майбутнього відновлення держави. В умовах повномасштабної агресії освітня система виконує не лише функцію трансляції знань, а й стає критичним елементом соціальної стійкості, забезпечуючи психологічну підтримку, безпеку та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у життя нових громад.

Особливої актуальності набуває питання формування стратегічних пріоритетів публічного управління освітою в контексті повоєнного відновлення України. Йдеться не лише про відбудову зруйнованої освітньої інфраструктури, а й про модернізацію освітньої системи відповідно до сучасних європейських стандартів, розвиток цифрових технологій у навчанні, підвищення якості освіти та забезпечення рівного доступу до освітніх послуг для всіх громадян

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про консолідацію наукових підходів навколо ідеї розвитку людського капіталу як ключового ресурсу для стратегування повоєнної відбудови України (Л. Ємельяненко, В. Пантасенко, 2025) [1], що відображає стратегічні орієнтири державної та регіональної політики. Фундаментальні дослідження під керівництвом В. Кременя (2023) фокусуються на забезпеченні якості вищої освіти, її світовій інтеграції та тісній кооперації з наукою як відповіді на виклики воєнного стану [2]. Розвиток національної професійної освіти розглядається науковцями як критичний чинник духовної стійкості та здатності держави до відновлення (В. Радкевич,

ISSN 3041-1793 Online

2024) [3], що вимагає термінового подолання «кваліфікаційного розриву» (skills gap) між освітою та реальним ринком праці, про що пишуть дослідники: В. Сидоренко, Л. Горошкова [4]. Управлінський аспект трансформацій у закладах загальної середньої освіти та механізми реалізації реформ публічного управління в освітній галузі під час війни знаходять відображення у працях Л. Калініної (2024) [5] та Н. Калашник зі співавторами (2025) [6]. При цьому євроінтеграційний вектор виступає не лише зовнішньополітичним орієнтиром, а й дієвою стратегією мінімізації освітніх втрат і цифровізації галузі (О. Глушко, 2024) [7], що повністю відповідає актуальним пріоритетам профільного міністерства на 2024–2025 роки [8].

Метою дослідження є комплексний аналіз стратегічних пріоритетів публічного управління у сфері освіти України в умовах воєнного стану та розробка орієнтирів для її повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Стратегічний вектор Міністерства освіти і науки України на 2024–2025 навчальний рік чітко структурований навколо ідеї створення гнучкого освітнього середовища, яке здатне забезпечити якість навчання незалежно від фізичного місця перебування здобувача освіти. Публічне управління сьогодні базується на принципах інклюзивності, цифрової трансформації та децентралізації відповідальності за безпекові умови. Міністерство освіти і науки України виокремлює кілька ключових напрямів, що визначають порядок денний державної політики: дошкільна освіта, продовження реформи Нової української школи (НУШ), модернізація професійно-технічної ланки та підготовка до впровадження профільної середньої освіти [8]. В табл. 1 окреслено стратегічні орієнтири та механізми їх реалізації за сферами освітньої політики України.

Таблиця 1

Структуризація стратегічного вектора Міністерства освіти і науки України за сферами освітньої політики

Сфера освітньої політики	**Стратегічні цілі та механізми реалізації**
Дошкільна освіта	Забезпечення доступності, розширення прав батьків на вибір форми навчання, впровадження англійської мови з раннього віку та оновлення державних стандартів підготовки до школи.
Нова українська школа (НУШ)	Інвестування в розвиток особистості через оновлення програм 5–9 класів, виділення субвенцій на підручники та професійний розвиток вчителів.
Школа офлайн	Повернення до очного навчання через будівництво укриттів, забезпечення громад шкільними автобусами та девайсами для дистанційного навчання у прифронтових зонах.
Профільна середня освіта	Підготовка до переходу на 12-річну систему навчання з 2027 року, створення мережі академічних ліцеїв та забезпечення свободи вибору освітньої траєкторії для учнів 10–12 класів.

ISSN 3041-1793 Online

Сфера освітньої політики	**Стратегічні цілі та механізми реалізації**
Вища освіта та наука	Цифрова трансформація, запровадження системи державних грантів для студентів, інтеграція в європейський дослідницький простір та розвиток інновацій.

Джерело: сформовано авторами за [8, 9, 10].

У 2025 р. МОН продовжило системне оновлення змісту освіти на всіх рівнях. Зокрема, затверджено новий Державний стандарт дошкільної освіти, який визначає єдині орієнтири розвитку дитини. Розпочато пілотування реформи старшої школи у 30 ліцеях із 19 областей, а також затверджено Типову освітню програму профільної середньої освіти й модельні навчальні програми [11]. Подальша реалізація освітньої реформи відбувається в межах концепції «Нова українська школа» та державної політики, спрямованої на формування компетентнісного підходу до навчання, орієнтованого на практичне застосування знань, розвиток критичного мислення та ключових життєвих навичок здобувачів освіти [12]. Важливим елементом реформування є модернізація структури загальної середньої освіти, що передбачає впровадження профільного навчання у старшій школі. Такий підхід забезпечує можливість індивідуалізації освітнього процесу через вибір освітніх траєкторій, що відповідають інтересам учнів і потребам ринку праці [11]. Крім того, реформування освітньої системи охоплює оновлення змісту навчальних програм, удосконалення системи оцінювання результатів навчання та розвиток цифрового освітнього середовища. Адже запровадження електронних освітніх ресурсів і платформ сприяє підвищенню доступності освіти та забезпечує безперервність освітнього процесу.

Особлива увага в системі публічного управління приділяється оновленню змісту освіти. Прикладом є трансформація предмета «Захист України», де управлінські зусилля спрямовані на подолання гендерних стереотипів та насичення програми практичними навичками, актуальними в умовах війни. На реалізацію цього напряму виділено значний фінансовий ресурс: 1,64 млрд грн спрямовано на закупівлю сучасних симуляторів, облаштування тирів та оновлення кабінетів домедичної допомоги, а ще 100 млн грн – на фахову підготовку викладачів [8]. Це свідчить про розуміння державою необхідності формування оборонної свідомості та стійкості молоді як стратегічного пріоритету національної безпеки.

Воєнні дії спричинили значні трансформації освітньої сфери, пов’язані з руйнуванням освітньої інфраструктури, вимушеним переміщенням учнів і педагогічних працівників, а також необхідністю оперативного переходу до нових форматів організації освітнього процесу. За даними міжнародних організацій, зокрема ЮНІСЕФ та гуманітарних структур ООН, освітня інфраструктура України зазнала значних руйнувань унаслідок повномасштабної

ISSN 3041-1793 Online
війни. Так, станом на кінець 2025 р. в Україні було верифіковано пошкодження або руйнування щонайменше 1611 закладів освіти, при цьому лише протягом 2025 р. понад 340 освітніх установ зазнали пошкоджень або були знищені [14]. Водночас, за даними Міністерства освіти і науки України, станом на жовтень 2025 р. пошкоджено близько 3958 закладів освіти та повністю зруйновано понад 400 [15].

В умовах, що склались, важливим завданням публічного управління є фізичний захист учасників освітнього процесу. Проєкт «Школа офлайн» є відповіддю на тривале перебування значної частини дітей у режимі дистанційного навчання, що призводить до суттєвих освітніх втрат та соціальної депривації.

Стратегія передбачає диференційований підхід до різних категорій учнів: тих, хто перебуває на прифронтових територіях, ВПО, дітей за кордоном та на тимчасово окупованих територіях [8].

Управлінський механізм реалізації безпекових пріоритетів включає не лише будівництво укриттів, а й створення комплексної системи логістики та технічної підтримки. У 2025 р. загальні потреби у відбудові освітньої інфраструктури оцінюються в 1,2 млрд доларів, при цьому фокус зміщується на побудову багатофункціональних захисних споруд, які дозволяють проводити повноцінні заняття [9].

За підтримки міжнародних інституцій, зокрема ЮНОПС та Європейського Союзу, вже вдалося відновити десятки шкіл та облаштувати безпечні простори, що дозволило повернути до очного навчання понад 14 000 учнів [16].

Важливою складовою освітньої політики є забезпечення громад шкільними автобусами, що є критичним фактором для функціонування опорних шкіл у сільській місцевості. Публічне управління у цьому контексті стикається з викликом обмеженості ресурсів, оскільки значна частина автопарку була знищена або передана на потреби оборони. Водночас, для дітей, які не можуть відвідувати школи фізично, продовжується програма забезпечення гаджетами, що є інструментом вирівнювання освітніх можливостей [8].

Радикальних змін зазнає публічне управління сферою професійно-технічної освіти, оскільки саме ця ланка має стати осередком підготовки кадрів для повоєнного відновлення. Зокрема, зусилля держави спрямовані на подолання стигматизації робітничих професій та створення єдиної системи, що об’єднує професійно-технічну та фахову передвищу освіти та відповідає ринку праці [17]. Для реалізації цього завдання в галузі професійно-технічної освіти визначено такі управлінські інновації:

– передачу фінансування та управління закладами на обласний рівень, що вже пілотується у Вінницькій, Одеській та Сумській областях;

ISSN 3041-1793 Online

– запровадження дуальної форми навчання, де бізнес безпосередньо бере участь у підготовці фахівців, що дозволяє синхронізувати освітні програми з вимогами ринку праці;

– створення наглядових рад при закладах професійно-технічної освіти для підвищення прозорості та ефективності управління;

– розвиток мережі кваліфікаційних центрів для оцінки та визнання результатів неформального навчання [17].

Аналіз ринку праці на 2024–2025 роки підкреслює критичну потребу в фахівцях технічного та будівельного профілю. Найбільш затребуваними є підсобні працівники, водії, будівельники, електрики та слюсарі [18]. Отже, публічне управління має забезпечити не лише підготовку нових кадрів, а й швидку перекваліфікацію дорослого населення, зокрема ветеранів та ВПО, для заповнення вакансій у стратегічних галузях економіки.

Для аналізу процесів трансформації освіти в умовах війни було обрано Житомирську область. Так, стратегія розвитку області до 2027 р. визначає людиноцентричність та розвиток людського капіталу як головні пріоритети, що втілюється у створенні комфортних і безпечних умов для навчання в територіальних громадах [19]. Однак слід нагадати, що реалізація цих цілей відбувається на тлі складних демографічних та інституційних змін. Зокрема, статистичні дані свідчать про послідовне скорочення освітньої мережі в регіоні, що зумовлено як природним зменшенням населення, так і міграційними процесами, спричиненими війною. Станом на початок 2024/2025 навчального року в області функціонувало 511 закладів загальної середньої освіти, що на 16 одиниць менше, ніж у попередньому році. Тож, якщо розглядати ретроспективу, то з 1995 р. кількість шкіл в області скоротилася майже вдвічі (з 966 закладів) [20], що ставить перед органами місцевого самоврядування складне завдання оптимізації мережі без втрати якості та доступності освіти. В табл. 2 наведено загальні показники розвитку освітньої галузі в Житомирській області.

Таблиця 2

Аналіз показників розвитку освіти Житомирської області

Показник	2023/2024 н.р.	2024/2025 н.р.	Динаміка змін (+/–)
Загальна кількість шкіл	527	511	-16
Кількість учнів (тис. осіб)	134,3	129,9	-4,4
Кількість вчителів (тис. осіб)	15,1	14,8	-0,3
Кількість закладів ПТО	24	20	-4

Джерело: сформовано авторами за [20].

ISSN 3041-1793 Online

Слід зазначити, що управлінські виклики посилюються соціальними протиріччями: на тлі закриття шкіл у сільській місцевості спостерігається зростання кількості закладів громадського харчування, що створює негативний суспільний резонанс та вказує на ризики деградації соціальної інфраструктури в окремих громадах. Водночас, в Житомирській області спостерігається висока зацікавленість молоді в освіті, про що свідчить рекордна кількість зареєстрованих на Національний мультипредметний тест (НМТ) у 2025 р. [21].

Наразі, Житомирська область стала домівкою для значної кількості внутрішньо переміщених осіб, що потребувало від органів публічного управління швидкого реагування. Станом на липень 2024 р. в області зареєстровано майже 58 тис. ВПО, з яких 15,6 тис. – це діти [22]. Забезпечення їхнього права на освіту є не лише юридичним обов'язком, а й інструментом соціальної адаптації.

Для вирішення цього питання Комплексна програма соціальної підтримки ВПО на 2024 р. у Житомирській області фокусується на забезпеченні належних умов життєдіяльності, психофізіологічної підтримки та сприянні у працевлаштуванні. Освітні заклади відіграють тут подвійну роль: вони не лише навчають дітей, а й надають прихисток – 6 закладів освіти області офіційно діють як місця тимчасового проживання ВПО. Для дорослих переселенців реалізуються проєкти з розвитку підприємницьких навичок, такі як «Школа підтримки малого та середнього бізнесу», що фінансується за підтримки естонських партнерів [23]. Це дозволяє ВПО інтегруватися в економічне життя регіону, знижуючи навантаження на систему соціального захисту.

Особливістю публічного управління в Житомирській області є активне залучення іноземної допомоги через механізм регіонального патронату. Найбільш яскравим прикладом є співпраця з Естонською Республікою, яка взяла на себе лідерську роль у відбудові інфраструктури регіону. Проєкт будівництва модульного дитячого садка в місті Овруч став символом ефективного міжнародного партнерства. Реалізований у дві черги за фінансової підтримки Естонії (загальна вартість понад 153,8 млн грн), заклад забезпечив 160 місць для дітей, включаючи інклюзивні групи та сучасне бомбосховище [24].

Управлінський підхід естонської сторони передбачав не лише зведення будівлі, а й трансфер освітніх технологій: проведення курсів підвищення кваліфікації для вихователів та впровадження ігрових методик навчання дітей діям у надзвичайних ситуаціях. Такий комплексний підхід є моделлю для майбутніх проєктів відбудови по всій країні.

Крім того, значну роль відіграє ЮНІСЕФ через партнерські організації, такі як ГО «Ін Тач Юкрейн». Їхня діяльність у Житомирській області охоплює:

ISSN 3041-1793 Online

– створення дитячих точок «СПІЛЬНО», які стали центрами психосоціальної підтримки та неформальної освіти;

– розвиток STEM-хабів для залучення підлітків до сучасних технологій, що є критично важливим в умовах відсутності повноцінного очного навчання в деяких громадах;

– забезпечення роботи мобільних бригад психосоціальної допомоги у віддалених громадах, таких як Народицькій та Олевській [25].

Війна спричинила глибоку травматизацію українського суспільства, і сфера освіти опинилася на передовій боротьби за ментальне здоров'я нації. Публічне управління у цьому напрямі трансформувалося з факультативної підтримки у системну політику. Прогнози вказують на те, що близько 15 мільйонів українців потребуватимуть психологічної допомоги, і саме школа є тим місцем, де ця підтримка має бути максимально доступною.

У Житомирській області в межах проєкту PRO_MentalHealth розбудовується мережа центрів психосоціальної допомоги. Стратегічним завданням є підготовка менеджерів та фахівців, здатних працювати з військовими травмами, втратами та хронічним стресом. Система «Просторів психологічної підтримки» (ППП) у громадах області пропонує як очні консультації, так і онлайн-сесії через телемедичні засоби, що дозволяє залучати кваліфікованих фахівців навіть до віддалених сіл [26]. Важливим аспектом управління є профілактика професійного вигорання самих освітян, для яких впроваджено систему групових та індивідуальних супервізій.

Важливим інструментом підвищення ефективності управління освітою є стратегічне планування, яке дозволяє визначити ключові пріоритети розвитку освітньої системи та сформувати комплекс заходів щодо їх реалізації (табл. 3). У контексті воєнного стану та повоєнного відновлення України стратегічне управління освітою повинно бути спрямоване на забезпечення стійкості освітньої системи, її адаптацію до нових викликів та створення умов для її подальшого розвитку.

Таблиця 3

Стратегічні пріоритети публічного управління сферою освіти в умовах війни та повоєнного відновлення України

Стратегічний пріоритет	Основні заходи реалізації	Очікувані результати
Відновлення освітньої інфраструктури	відбудова пошкоджених закладів освіти; модернізація навчальних приміщень; створення безпечних освітніх просторів	забезпечення доступу до освіти; підвищення безпеки освітнього середовища
Цифровізація освіти	розвиток дистанційного навчання; впровадження цифрових платформ; забезпечення закладів освіти сучасними технологіями	підвищення доступності освіти; розвиток цифрових компетентностей

ISSN 3041-1793 Online

Стратегічний пріоритет	Основні заходи реалізації	Очікувані результати
Підтримка учасників освітнього процесу	психологічна підтримка учнів і педагогів; підвищення кваліфікації вчителів; соціальні програми підтримки	покращення якості освітнього процесу; зниження соціальної напруги
Розвиток людського капіталу	модернізація освітніх програм; інтеграція з європейським освітнім простором; розвиток інноваційної освіти	підготовка фахівців для відбудови країни
Посилення ролі громад в управлінні освітою	розвиток децентралізації; партнерство між державою та громадами; участь громадськості у прийнятті управлінських рішень	підвищення ефективності управління освітою

Джерело: сформовано авторами.

Наразі, реалізація державної політики у сфері освіти здійснюється в межах стратегічних документів загальнодержавного рівня, які визначають довгострокові пріоритети соціально-економічного розвитку України. Ключові орієнтири розвитку освіти інтегровані у Стратегію сталого розвитку України до 2030 року, яка базується на Цілях сталого розвитку ООН і передбачає забезпечення інклюзивної та якісної освіти, а також сприяння можливостям навчання впродовж життя [27]. Крім того, стратегічні напрями розвитку освіти враховуються у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, де освіта визначається як один із ключових факторів розвитку людського потенціалу регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності та забезпечення соціальної згуртованості територіальних громад [28]. Особливе значення має також процес децентралізації.

У сфері освіти передача частини управлінських повноважень органам місцевого самоврядування сприяє підвищенню ефективності управління закладами освіти, врахуванню регіональних особливостей та потреб територіальних громад, а також більш оперативному реагуванню на виклики, спричинені війною.

В умовах післявоєнного відновлення освітня політика повинна бути спрямована не лише на відбудову зруйнованих закладів освіти, а й на модернізацію всієї освітньої системи. Йдеться про впровадження інноваційних технологій навчання, розвиток цифрової освіти, підвищення якості освітніх послуг, а також формування нових компетентностей, необхідних для розвитку економіки знань.

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що формування стратегічних пріоритетів публічного управління сферою освіти в умовах війни та повоєнного відновлення України має ґрунтуватися на комплексному підході, який поєднує інституційні реформи, розвиток людського капіталу, модернізацію освітньої інфраструктури, цифровізацію освітнього процесу та активну міжнародну співпрацю.

ISSN 3041-1793 Online

Висновки. Системний аналіз стратегічних пріоритетів свідчить, що публічне управління сферою освіти в умовах війни перейшло до стадії «адаптивної стійкості». В результаті дослідження визначено такі основні вектори розвитку сфери освіти на середньострокову перспективу.

По-перше, інституціоналізація безпеки. Укриття в закладах освіти мають стати стандартом, а їхнє проектування повинно враховувати потреби інклюзивності та можливості використання як багатофункціональних громадських просторів.

По-друге, радикальна модернізація професійної освіти. Синхронізація програм професійно-технічної освіти з потребами відбудови (будівництво, енергетика, ІТ) та активне залучення приватного капіталу через механізми державно-приватного партнерства є запорукою подолання кадрового дефіциту.

По-третє, цифрова трансформація як інструмент забезпечення рівного доступу. Розвиток екосистеми цифрових освітніх центрів та платформ дозволить мінімізувати освітні втрати для дітей, які змушені навчатися дистанційно.

По-четверте, посилення регіонального компоненту та міжнародної співпраці. Модель патронату (приклад Естонії та Житомирщини) має бути масштабована на інші регіони, що дозволить залучати не лише кошти, а й передові управлінські та педагогічні практики.

Водночас, в центрі освітньої політики повинні залишатися ментальне здоров'я та соціальна згуртованість. Школа має стати хабом соціальної інтеграції для ВПО та ветеранів, місцем формування громадянської ідентичності та психологічної стійкості, що є необхідною умовою для успішного повоєнного відновлення України. Стратегічний успіх публічного управління залежатиме від здатності держави зберегти вчителя як ключового агента змін, забезпечивши йому належну соціальну підтримку та можливості для безперервного професійного розвитку в умовах нових цивілізаційних викликів.

Література:

1. Ємельяненко Л. М., Пантасенко В. В. Розвиток людського капіталу в системі стратегування післявоєнної відбудови України. *Трансформаційна економіка*. 2025. № 2 (11). С. 48–56. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-8141/2025-11-8.

2. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді : наук.-аналіт. доп. / В. Г. Кремень, В. І. Луговий, П. Ю. Саух та ін.; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2023. 172 с. DOI: https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2023.

3. Радкевич В. О. Розвиток національної професійної освіти в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції України. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. № 2 (6). С. 1–19.

ISSN 3041-1793 Online
4. Сидоренко В. В., Горошкова Л. А. Кваліфікаційний розрив на ринку праці в умовах війни та повоєнного відновлення України : міжнар. монографія / за наук. ред. В. В. Сидоренко. Białystok : Białostockie Wydawnictwo Naukowe, 2024. 104 с.

5. Калініна Л. М. Аналітичний контекст управління трансформаційними процесами у закладах загальної середньої освіти в умовах війни. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2024 рік. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка. 2024. С. 130.

6. Калашник Н. С., Корінченко Х. С., Близнюк М. Б., Поворозник В. В. Ключові реформи публічного управління в галузі шкільної освіти України в умовах війни. *Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Львів* : НДТУ України, 2025. Вип. 1/2 (82/83). С. 20–26

7. Глушко О. З. Євроінтеграція як стратегія подолання освітніх втрат у сфері шкільної освіти України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Modern aspects of science: monograph. Łomża*; Kyiv: MANS, 2024. С. 220–230. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745399/

8. Пріоритети на 2024/2025 навчальний рік від Міністерства освіти. *Освіторія.* URL: https://osvitoria.media/news/priorytety-na-2024-2025-navchalnyj-rik-vid-ministerstva-osvity/

9. Пріоритети відновлення України на 2025: основні показники та тези звіту RDNA4. *Міністерство розвитку громад та територій України.* 26.02.2025. URL: https://mindev.gov.ua/news/priorytety-vidnovlennia-ukrainy-na-2025-osnovni-pokaznyky-ta-tezy-zvitu-rdna4

10. 3 роки системних змін в освіті і науці України в умовах війни: звіт МОН. *Освіта.ua.* URL: https://osvita.ua/news/96575/

11. 2025 рік – рік системних змін і відновлення освіти і науки в умовах війни. *Кабінет Міністрів України.* URL: https://www.kmu.gov.ua/news/2025-rik-rik-systemnykh-zmin-i-vidnovlennia-osvity-i-nauky-v-umovakh-viiny

12. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої освіти. *Міністерство освіти і науки України.* URL: https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola

13. Довженко В. А., Якобчук В. П., Симоненко Л. І. Новий публічний менеджмент у сферах освіти й охорони здоров'я: баланс інтелектуальної власності та публічних інтересів. *Суспільство та національні інтереси.* 2025. № 8(16). С. 480 – 495.

14. Понад 340 закладів освіти пошкоджено або зруйновано в Україні цього року (станом на листопад 2025 р.). *UNICEF*. URL: https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-340-educational-facilities-damaged-or-destroyed-ukraine-year

15. Дані щодо пошкоджених та зруйнованих закладів освіти (станом на жовтень 2025 р.). *Міністерство освіти і науки України.* URL: https://osvita.rayon.in.ua/news/841809-lisoviy-rozpoviv-skilki-zakladiv-osviti-v-ukraini-poshkodili-rosiyani

16. Шкільні укриття, модульні клініки та гранти для підприємців: як ООН підтримувала Україну в 2025 році. *United Nations Ukraine*. 06.01.2026. URL: https://ukraine.un.org/uk/stories

17. МОН представило пріоритети у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. *Асоціація міст України.* Січень 2020. URL: https://auc.org.ua/novyna/mon-predstavylo-priorytety-u-sferi-profesiynoyi-profesiyno-tehnichnoyi-osvity

18. Топ професій, які будуть затребувані в Україні у 2025–2026 роках. *Jober*. URL: https://jober.com.ua/blog/top-profiesii-iaki-budut-zatriebuvani-v-ukrayini-u-2025-2026-rokakh/

19. План заходів на 2024–2027 роки з реалізації Стратегії розвитку Житомирської області на період до 2027 року. Житомир : Житомирська ОДА, 2023. URL: https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/Plan-zahodiv-na-2024-2027-roky-z-realizatsiyi-Strategiyi-rozvytku-ZHytomyrskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf

ISSN 3041-1793 Online

20. Скільки за рік на Житомирщині закрили закладів середньої освіти та профтехосвіти. *Житомир-Онлайн.* 05.05.2025. URL: https://zhitomir-online.com/2025/05/05/skilky-za-rik-na-zhytomyrshchyni-zakryly-zakladiv-serednoi-osvity-ta-proftekhosvity.html

21. Вища та фахова передвища освіта у Житомирській області на початок 2024/25 навчального року. *Головне управління статистики у Житомирській області.* 2024. URL: https://zt.ukrstat.gov.ua/infografika/osnpok_r/2024/osvita_vusha_2024.pdf

22. У Житомирській області проживає майже 58 тисяч ВПО, з них близько 15,6 тисяч – діти. *Житомир.info*. URL: https://www.zhitomir.info/news_222145.html

23. Затверджено Комплексну програму соціальної підтримки ВПО на 2024 рік у Житомирській області. *Житомирська ОДА*. URL: https://oda.zht.gov.ua/news/zatverdzheno-kompleksnu-programu-sotsialnoyi-pidtrymky-vpo-na-2024-rik-u-zhytomyrskij-oblasti/

24. Остапченко Н. Завдяки допомозі Естонії садочок Овруча розширився ще на 80 місць. *Житомирська ОДА.* URL: https://oda.zht.gov.ua/news/nataliya-ostapchenko-zavdyaky-dopomozi-estoniyi-v-ovruchi-vidkryto-novyj-dytyachyj-sadok/

25. Ін Тач Юкрейн Фундейшн : офіційний сайт. URL: https://www.intouchukraine.com/uk/nashi-proekts/

26. Програма «Психосоціальна підтримка в Україні» PRO_MentalHealth. *Solidarity Fund PL в Україні*. URL: https://solidarityfund.org.ua/spivpraczya-z-rozvytku/psyhologichna-pidtrymka/proyekt-psyhosoczialna-pidtrymka-v-ukrayini-pro_mentalhealth/

27. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. *United Nations*. 2015. URL: https://sdgs.un.org/2030agenda

28. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

References:

1. Yemelianenko, L. M., & Pantasenko, V. V. (2025). Rozvytok liudskoho kapitalu v systemi stratehuvannia pisliavoiennoi vidbudovy Ukrainy [Development of human capital in the system of strategizing post-war reconstruction of Ukraine]. *Transformatsiina ekonomika*, 2(11), 48–56. https://doi.org/10.32782/2786-8141/2025-11-8

2. Kremen, V. H., Luhovyi, V. I., Saukh, P. Yu., et al. (2023). Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia: vyklyky i vidpovidi [Higher education of Ukraine under martial law and post-war recovery: challenges and responses]. Kyiv: Pedahohichna dumka. https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2023

3. Radkevych, V. O. (2024). Rozvytok natsionalnoi profesiinoi osvity v umovakh viiny, pisliavoiennoho vidnovlennia ta yevrointehratsii Ukrainy [Development of national vocational education under war, post-war recovery and European integration of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 2(6), 1–19.

4. Sydorenko, V. V., & Horoshkova, L. A. (2024). Kvalifikatsiinyi rozryv na rynku pratsi v umovakh viiny ta pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Skills gap in the labor market under war and post-war recovery of Ukraine]. Białystok: Białostockie Wydawnictwo Naukowe.

5. Kalinina, L. M. (2024). Analitychnyi kontekst upravlinnia transformatsiinymy protsesamy u zakladakh zahalnoi serednoi osvity v umovakh viiny [Analytical context of managing transformational processes in general secondary education institutions under war]. In: *Anotovani rezultaty naukovo-doslidnoi roboty Instytutu pedahohiky za 2024 rik*. Kyiv: Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy, Pedahohichna dumka, p. 130.

6. Kalashnyk, N. S., Korinchenko, Kh. S., Blyzniuk, M. B., & Povoroznyk, V. V. (2025). Kliuchovi reformy publichnoho upravlinnia v haluzi shkilnoi osvity Ukrainy v umovakh viiny

ISSN 3041-1793 Online
[Key reforms of public administration in school education in Ukraine under war]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*, 1/2(82/83), 20–26.

7. Hlushko, O. Z. (2024). Yevrointehratsiia yak stratehiia podolannia osvitnikh vtrat u sferi shkilnoi osvity Ukrainy v umovakh viiny ta pisliavoiennoho vidnovlennia [European integration as a strategy for overcoming educational losses in school education of Ukraine under war and post-war recovery]. In: *Modern aspects of science*. Łomża; Kyiv: MANS, 220–230. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745399/

8. Priorytety na 2024/2025 navchalnyi rik vid Ministerstva osvity [Priorities for the 2024/2025 academic year from the Ministry of Education]. (n.d.). *Osvitoriia*. https://osvitoria.media/news/priorytety-na-2024-2025-navchalnyj-rik-vid-ministerstva-osvity/

9. Priorytety vidnovlennia Ukrainy na 2025: osnovni pokaznyky ta tezy zvitu RDNA4 [Priorities for Ukraine's recovery in 2025: key indicators and RDNA4 report тезис]. (2025). Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine. https://mindev.gov.ua/news/priorytety-vidnovlennia-ukrainy-na-2025-osnovni-pokaznyky-ta-tezy-zvitu-rdna4

10. 3 roky systemnykh zmin v osviti i nautsi Ukrainy v umovakh viiny: zvit MON [Three years of systemic changes in education and science of Ukraine under war: report of the Ministry of Education and Science]. (n.d.). *Osvita.ua*. https://osvita.ua/news/96575/

11. 2025 rik – rik systemnykh zmin i vidnovlennia osvity i nauky v umovakh viiny [2025 as the year of systemic changes and recovery of education and science under war]. (n.d.). Cabinet of Ministers of Ukraine. https://www.kmu.gov.ua/news/2025-rik-rik-systemnykh-zmin-i-vidnovlennia-osvity-i-nauky-v-umovakh-viiny

12. Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi osvity [New Ukrainian School: conceptual foundations of secondary education reform]. (n.d.). Ministry of Education and Science of Ukraine. https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola

13. Dovzhenko, V. A., Yakobchuk, V. P., & Symonenko, L. I. (2025). Novyi publichnyi menedzhment u sferakh osvity y okhorony zdorovia: balans intelektualnoi vlasnosti ta publichnykh interesiv [New public management in the fields of education and healthcare: balance of intellectual property and public interests]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, 8(16), 480–495.

14. Ponad 340 zakladiv osvity poshkodzheno abo zruinovano v Ukraini tsoho roku [More than 340 educational institutions damaged or destroyed in Ukraine this year]. (2025). UNICEF. https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-340-educational-facilities-damaged-or-destroyed-ukraine-year

15. Dani shchodo poshkodzhenykh ta zruinovanykh zakladiv osvity [Data on damaged and destroyed educational institutions]. (2025). Ministry of Education and Science of Ukraine. https://osvita.rayon.in.ua/news/841809-lisoviy-rozpoviv-skilki-zakladiv-osviti-v-ukraini-poshkodili-rosiyani

16. Shkilni ukryttia, modulni kliniky ta hranty dlia pidpryiemtsiv: yak OON pidtrymuvala Ukrainu v 2025 rotsi [School shelters, modular clinics and grants for entrepreneurs: how the UN supported Ukraine in 2025]. (2026). United Nations Ukraine. https://ukraine.un.org/uk/stories

17. MON predstavylo priorytety u sferi profesiinoi osvity [The Ministry of Education presented priorities in vocational education]. (2020). Association of Ukrainian Cities. https://auc.org.ua/novyna/mon-predstavylo-priorytety-u-sferi-profesiynoyi-profesiyno-tehnichnoyi-osvity

18. Top profesii, yaki budut zatriebuvani v Ukraini u 2025–2026 rokakh [Top professions in demand in Ukraine in 2025–2026]. (n.d.). Jober. https://jober.com.ua/blog/top-profiesii-iaki-budut-zatriebuvani-v-ukrayini-u-2025-2026-rokakh/

19. Plan zakhodiv na 2024–2027 roky z realizatsii Stratehii rozvytku Zhytomyrskoi oblasti [Action plan for 2024–2027 for implementation of the development strategy of Zhytomyr region].

ISSN 3041-1793 Online
(2023). Zhytomyr Regional State Administration. https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/Plan-zahodiv-na-2024-2027-roky-z-realizatsiyi-Strategiyi-rozvytku-ZHytomyrskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf

20. Skilky za rik na Zhytomyrshchyni zakryly zakladiv osvity [How many educational institutions were closed in Zhytomyr region over a year]. (2025). Zhytomyr-Online. https://zhitomir-online.com/2025/05/05/skilky-za-rik-na-zhytomyrshchyni-zakryly-zakladiv-serednoi-osvity-ta-proftekhosvity.html

21. Vyshcha ta fakhova peredvyshcha osvita u Zhytomyrskii oblasti [Higher and professional pre-higher education in Zhytomyr region]. (2024). Main Department of Statistics in Zhytomyr region. https://zt.ukrstat.gov.ua/infografika/osnpok_r/2024/osvita_vusha_2024.pdf

22. U Zhytomyrskii oblasti prozhyvaie maizhe 58 tysiach VPO [Nearly 58 thousand IDPs live in Zhytomyr region]. (n.d.). Zhytomyr.info. https://www.zhitomir.info/news_222145.html

23. Zatverdzheno kompleksnu prohramu sotsialnoi pidtrymky VPO [Comprehensive program of social support for IDPs approved]. (2024). Zhytomyr Regional State Administration. https://oda.zht.gov.ua/news/zatverdzheno-kompleksnu-programu-sotsialnoyi-pidtrymky-vpo-na-2024-rik-u-zhytomyrskij-oblasti/

24. Ostapchenko, N. Zavadky dopomozi Estonii sadok Ovrucha rozshyryvsia [Thanks to Estonia's support, kindergarten in Ovruch expanded]. (n.d.). Zhytomyr Regional State Administration. https://oda.zht.gov.ua/news/nataliya-ostapchenko-zavdyaky-dopomozi-estoniyi-v-ovruchi-vidkryto-novyj-dytyachyj-sadok/

25. In Touch Ukraine Foundation [Official website]. https://www.intouchukraine.com/uk/nashi-proekts/

26. Psykhosotsialna pidtrymka v Ukraini PRO_MentalHealth [Psychosocial support in Ukraine PRO_MentalHealth]. Solidarity Fund PL in Ukraine. https://solidarityfund.org.ua/spivpraczya-z-rozvytku/psyhologichna-pidtrymka/proyekt-psyhosoczialna-pidtrymka-v-ukrayini-pro_mentalhealth/

27. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. (2015). United Nations. https://sdgs.un.org/2030agenda

28. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky [State strategy for regional development for 2021–2027]. (2020). Cabinet of Ministers of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 51.77:004.9]:303.446.2(477:474.2)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1958-1971

Дубич Клавдія Василівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри охорони здоров'я, Національний університет охорони здоров'я України ім. П.Л. Щупика, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-7403-9771

Тарасенко Денис Леонідович доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, Маріупольський державний університет, м. Київ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-6250-3442

Токарева Валентина Іванівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри маркетингу та туризму, Маріупольський державний університет, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-4304-2617

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я: ДОСВІД ЕСТОНІЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. В статті досліджено особливості цифрової трансформації публічного управління у сфері охорони здоров'я на основі аналізу естонської моделі електронної охорони здоров'я (e-Health) та оцінено можливості її використання як стратегічного орієнтира для модернізації системи публічного управління охороною здоров'я України. Розкрито генезис формування естонської системи e-Health як складової ширшої архітектури цифрової держави та проаналізовано ключові інституційні й технологічні механізми її функціонування. Встановлено, що успішність цифрової трансформації охорони здоров'я в Естонії зумовлена поєднанням політичної послідовності цифрових реформ, розвиненої інтероперабельної інфраструктури обміну даними та високого рівня інституційної координації між державними органами. Визначено основні елементи управлінської архітектури естонської системи електронної охорони здоров'я, зокрема функціонування національної медичної інформаційної системи, інтеграцію медичних інформаційних ресурсів через платформу X-Road і використання механізмів електронної ідентифікації громадян.

На основі аналізу розривів (gap analysis) ідентифіковано ключові управлінські розриви у процесі цифровізації системи охорони здоров'я України. Обґрунтовано стратегічні бенчмарки модернізації публічного управління медичною галуззю України, що передбачають інституційну інтеграцію

ISSN 3041-1793 Online
управління медичними даними, розвиток національної інфраструктури інтероперабельності, удосконалення нормативно-правового регулювання цифрових медичних технологій та впровадження принципів дано-орієнтованого врядування у системі охорони здоров'я.

Ключові слова: публічне управління, цифрова трансформація, цифрове врядування, охорона здоров'я, e-Health, Естонія, інтероперабельність медичних даних, дано-орієнтоване врядування.

Dubych Klavdia Vasylivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of Healthcare Department, Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7403-9771

Tarasenko Denys Leonidobych Doctor of Economics, Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Management, Mariupol State University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-6250-3442

Tokareva Valentyna Ivanivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Marketing and Tourism Department, Mariupol State University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-4304-2617

DIGITAL TRANSFORMATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN HEALTHCARE: ESTONIA'S EXPERIENCE AND STRATEGIC BENCHMARKS FOR UKRAINE

Abstract. The article examines the digital transformation of public administration in healthcare through the analysis of the Estonian e-Health system and identifies strategic benchmarks for the modernization of Ukraine's healthcare governance. The research focuses on the evolution of Estonia's digital health ecosystem and its role within the broader framework of digital government development. Particular attention is paid to the institutional and technological foundations that enabled Estonia to establish one of the most advanced national e-Health systems in Europe.

The study demonstrates that the Estonian model of e-Healthcare has evolved as an integral component of comprehensive digital governance architecture. Its development was driven by consistent political commitment to digital reforms, the creation of a secure and interoperable national data exchange infrastructure, and strong institutional coordination between state bodies responsible for health policy and digital governance. The analysis highlights the key structural elements of Estonia's healthcare digital ecosystem, including the nationwide health information system, integrated electronic medical records, e-prescription services, and the use of secure digital identification mechanisms for citizens and healthcare professionals.

ISSN 3041-1793 Online

The interoperability platform X-Road plays a critical role in ensuring efficient and secure data exchange between public registers and healthcare information systems.

Drawing upon a comparative perspective and the application of a gap analysis approach, the research identifies major governance gaps in the digital transformation of Ukraine's healthcare system. These gaps include fragmented institutional coordination, limited interoperability among medical information systems, insufficient regulatory frameworks for emerging digital technologies, and the underutilization of health data in strategic decision-making processes. Addressing these challenges requires a systemic approach to digital governance reform.

Based on the analysis of Estonia's experience, the author proposes strategic benchmarks for public administration modernization in Ukraine's healthcare sector. These benchmarks include the development of a national interoperable digital health infrastructure, strengthening regulatory frameworks for digital health technologies, enhancing institutional coordination of digital governance reforms, and implementing data-driven governance models in healthcare policy and management. The adoption of these strategic directions can contribute to building a more transparent, efficient, and patient-oriented healthcare system in Ukraine in the context of ongoing digital transformations and European integration processes.

Keywords: public administration, digital transformation, digital governance, healthcare governance, e-Health, Estonia, interoperability, data-driven governance.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку глобального інформаційного суспільства характеризується прискореним переходом до моделі даноорієнтованого врядування (*data-driven governance*), у межах якої цифрові технології стають фундаментальною основою модернізації публічного управління. Особливої ваги ці процеси набувають у сфері охорони здоров'я, де інтеграція цифрових платформ, систем електронного обміну медичними даними, аналітики великих даних (*Big Data*) та інтелектуальних інформаційних технологій безпосередньо впливає на ефективність публічного управління сферою, якість і доступність медичних послуг та стійкість системи охорони здоров'я загалом.

У країнах Європейського Союзу (ЄС) цифрова трансформація охорони здоров'я реалізується через формування інтегрованих національних екосистем електронної охорони здоров'я (*e-Health*), що забезпечують функціонування електронних медичних записів, електронних рецептів, телемедичних сервісів, а також міжвідомчий обмін медичною інформацією та використання аналітичних інструментів для підтримки управлінських і клінічних рішень. Однією з найбільш успішних моделей такої трансформації є естонська система електронної охорони здоров'я, яка функціонує як складова комплексної цифрової держави та базується на принципах інтероперабельності державних

ISSN 3041-1793 Online

реєстрів, інтегрованої інфраструктури обміну даними та послідовної державної політики цифровізації [1-3].

Для України цифрова трансформація публічного управління у сфері охорони здоров'я є стратегічним пріоритетом, зумовленим потребами модернізації цієї сфери та вимогами європейської інтеграції. Впродовж останнього десятиліття в Україні здійснюється поетапне впровадження електронної системи охорони здоров'я (ЕСОЗ), розвиваються електронні медичні записи, електронні рецепти, телемедичні сервіси та інші цифрові інструменти управління медичною інформацією. Водночас процес цифровізації галузі супроводжується низкою системних викликів.

У цьому контексті особливої актуальності набуває вивчення міжнародного досвіду держав, які досягли значних результатів у сфері цифрового врядування. Естонська модель *e-Health* розглядається в науковій літературі як одна з найбільш інтегрованих і ефективних систем цифрового управління медичною інформацією в Європі, що функціонує на основі платформи обміну даними *X-Road*, забезпечує високий рівень інтероперабельності державних реєстрів та широке використання електронних медичних сервісів [2-4]. Аналіз еволюції цієї моделі дозволяє ідентифікувати інституційні та технологічні детермінанти її успішності, які можуть бути використані як стратегічні орієнтири для модернізації системи публічного управління у сфері охорони здоров'я.

Таким чином, наукова проблема дослідження полягає у необхідності подолання управлінського розриву між сучасним станом цифровізації системи охорони здоров'я України та вимогами міжнародних стандартів цифрового врядування. Системний аналіз еволюції та управлінської архітектури естонської моделі електронної охорони здоров'я створює підґрунтя для визначення ключових детермінант її ефективності та формування стратегічних орієнтирів цифрової модернізації публічного управління у сфері охорони здоров'я України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цифрової трансформації публічного управління у сфері охорони здоров'я активно досліджується в сучасній міждисциплінарній науковій літературі, що поєднує підходи публічного адміністрування, інформаційних технологій та політики охорони здоров'я. У цьому контексті значну увагу приділено формуванню моделей цифрового врядування, основаних на інтегрованих інформаційних платформах, міжвідомчому обміні даними та використанні електронних сервісів для підвищення ефективності управління сферою медичного обслуговування.

У дослідженнях цифрової трансформації держави важливе місце посідає аналіз естонської моделі електронного врядування. У праці R. Kattel та I. Mergel естонську цифрову трансформацію розглянуто як провідний приклад

ISSN 3041-1793 Online

реалізації державної політики, що поєднала інституційні реформи, стратегічний розвиток цифрової інфраструктури та політичне лідерство [1, с. 143-160] Автори підкреслюють, що ключовими чинниками формування цифрової держави стали послідовність реформ, інституційна гнучкість та орієнтація на використання даних у процесах державного управління, що створило основу для розвитку електронних публічних сервісів, зокрема у сфері охорони здоров'я.

У роботі J. Metsallik, P. Ross, D. Draheim та G. Piho здійснено системний аналіз десятирічного функціонування естонської системи e-Health з позицій публічного управління [2, с. 6-15]. Дослідники наголошують, що її ефективність забезпечується цілісністю національної цифрової екосистеми медичних даних, інституційною інтеграцією медичних інформаційних систем, функціонуванням платформи міжвідомчого обміну даними *X-Road*, а також належним нормативним регулюванням доступу до медичної інформації, її обміну та захисту. Децентралізована архітектура обміну даними забезпечує безпечну взаємодію між державними реєстрами та медичними інформаційними системами.

Інституційні та технологічні передумови становлення естонської цифрової держави досліджено P. Lillemets [3]. Автор розглядає систему e-Health як складову ширшої архітектури цифрового врядування, інтегровану в екосистему digital government. Такий підхід дозволив уникнути галузевої фрагментації та забезпечити взаємодію між різними секторами публічного управління. Вирішальними чинниками розвитку e-Health визначено міжвідомчу координацію державних інституцій, запровадження єдиної цифрової ідентифікації громадян і розвиток інтероперабельних державних інформаційних систем. Поєднання технологічних інновацій з інституційними реформами сприяло формуванню в Естонії моделі дано-орієнтованого публічного управління.

Компаративний аналіз розвитку електронної охорони здоров'я у країнах Європи, проведений A. Białczyk та співавторами, підтверджує високий рівень інтегрованості медичних інформаційних ресурсів та цифрових медичних сервісів Естонії порівняно з іншими країнами ЄС [4]. Широке використання електронних медичних записів, електронних рецептів і цифрових сервісів для пацієнтів сприяє підвищенню прозорості управління та доступності медичних послуг. У дослідженні естонська модель визначається однією з найбільш розвинених цифрових систем охорони здоров'я в Європі та розглядається як орієнтир для країн, що модернізують національні системи охорони здоров'я.

Таким чином, наявні наукові праці висвітлюють ключові аспекти становлення та функціонування естонської системи електронної охорони здоров'я як складової цифрової держави. Водночас у науковому дискурсі недостатньо систематизовано *публічно-управлінський вимір адаптації цього*

ISSN 3041-1793 Online

досвіду для країн, що перебувають на етапі модернізації системи охорони здоров'я, зокрема України. Це зумовлює необхідність аналізу еволюції естонської моделі e-Health та визначення стратегічних орієнтирів її використання у процесі цифрової трансформації публічного управління у сфері охорони здоров'я України.

Мета статті – обґрунтування стратегічних орієнтирів модернізації публічного управління у сфері охорони здоров'я України на основі системного аналізу еволюції впровадження естонської моделі e-Health.

Завдання дослідження статті:

– дослідити генезис та управлінську архітектуру естонської моделі e-Health, виокремивши детермінанти її трансформації в систему дано-орієнтованого врядування (політичну волю, технологічну інтероперабельність та інституційну готовність);

– ідентифікувати ключові управлінські розриви (gap analysis) у сфері цифровізації медицини та обґрунтувати стратегічні орієнтири (бенчмарки) адаптації естонського досвіду e-Health для модернізації публічного управління охороною здоров'я України.

Виклад основного матеріалу.

Генеза та управлінська архітектура естонської моделі e-Health

Естонська модель електронної охорони здоров'я (e-Health) формувалася не як ізольована галузева ініціатива, а як складова комплексної державної політики розбудови «цифрової держави» (digital state), започаткованої на початку 1990-х років. Цифрова трансформація публічного управління поступово охопила ключові сфери державної діяльності, зокрема систему охорони здоров'я. Вирішальним чинником реалізації цієї трансформації стала політична підтримка цифрових реформ на найвищому рівні державного управління, що ґрунтувалася на стратегічному розумінні цифровізації як інструменту підвищення ефективності публічного сектору в умовах обмежених ресурсів держави. На нормативно-правовому рівні було запроваджено принцип одноразового збору та цифрового зберігання даних, що створило інституційні передумови для скорочення адміністративних процедур і підвищення ефективності надання медичних послуг. Нині в Естонії оцифровано близько 99% медичних даних. Важливою особливістю естонської цифрової трансформації стало поєднання технологічних інновацій із цілеспрямованою державною політикою модернізації публічного сектору. Як підкреслюють дослідники R. Kattel та I. Mergel, ключовим чинником створення єдиного цифрового середовища публічних послуг стало формування інтегрованої інфраструктури обміну даними між державними установами. У межах цієї інфраструктури функціонує і національна система електронної охорони здоров'я, що забезпечує інтегроване управління медичною інформацією та підвищує ефективність публічного адміністрування у сфері охорони здоров'я

ISSN 3041-1793 Online

[1]. Інституційне формування системи e-Health в Естонії розпочалося зі створення національної цифрової інфраструктури, зокрема платформи обміну даними X-Road, яка забезпечує інтероперабельність державних інформаційних систем і безпечний обмін даними між реєстрами. Ця платформа стала технологічною основою інтеграції медичних інформаційних систем та формування електронної екосистеми управління медичною інформацією. У 2008 р. було запроваджено *Естонську загальнонаціональну систему медичної інформації* – Estonian Nationwide Health Information System (EHIS), яка є складовою цифрової інфраструктури e-Health Estonia. EHIS забезпечує централізований доступ до медичних даних для пацієнтів, медичних працівників і державних органів, водночас зберігаючи децентралізований характер їх розміщення в медичних установах [4].

Система інтегрує медичні реєстри, клінічні дані та електронні сервіси, надаючи можливість безпечного онлайн-доступу до медичних записів, електронних рецептів і медичних зображень. Упродовж 2010-х років естонська e-Health еволюціонувала від окремих цифрових сервісів до комплексної інфраструктури управління медичними даними, що включає електронні медичні записи, електронні рецепти, систему електронних направлень, цифрові медичні зображення та аналітичні інструменти підтримки клінічних і управлінських рішень. Дослідження десятирічного функціонування системи засвідчують, що її ключовою особливістю є поєднання централізованої архітектури управління даними з децентралізованим зберіганням інформації, що забезпечує ефективний обмін даними та високий рівень їх захисту [2].

Подальша еволюція естонської e-Health відбувається у напрямі формування моделі дано-орієнтованого врядування, у межах якої цифрові дані розглядаються як стратегічний ресурс публічного управління. Розвиток цієї моделі супроводжується впровадженням аналітики великих даних, систем підтримки клінічних рішень та інших інтелектуальних цифрових інструментів. Їх використання здійснюється відповідно до загальноєвропейських нормативних стандартів, зокрема вимог Регламенту ЄС 2024/1689 щодо штучного інтелекту [5], що встановлює гармонізовані правила застосування технологій штучного інтелекту, у тому числі в сфері охорони здоров'я.

Ефективність естонської моделі електронної охорони здоров'я також зумовлена високим рівнем інституційної готовності держави до цифрових трансформацій, що проявляється у наявності розвиненої нормативно-правової бази, інтегрованої системи державних реєстрів, розвиненої цифрової ідентифікації громадян та поширеної практики використання електронних публічних сервісів.

Сукупність цих чинників створила сприятливі умови для формування інтегрованої системи управління медичними даними та забезпечила ефективне функціонування електронної охорони здоров'я [3; 4].

ISSN 3041-1793 Online

Еволюція естонської моделі e-Health значною мірою була зумовлена політичною підтримкою цифрових реформ на найвищому рівні державного управління. Як підкреслюють дослідники, успіх цифрової трансформації Естонії пояснюється поєднанням стратегічного бачення державної політики, інституційної координації та активної взаємодії держави з IT-сектором. Такий підхід дозволив сформувати ефективну модель управління цифровими інноваціями, у межах якої державні інституції виступають не лише регуляторами, але й активними драйверами технологічних змін [2; 3].

Таким чином, генезис естонської моделі e-Health засвідчує, що її трансформація у систему дано-орієнтованого врядування стала результатом синергії трьох ключових чинників: політичної підтримки цифрових реформ, технологічної інтероперабельності інформаційних систем та інституційної готовності держави до інтегрованого управління цифровими даними. Поєднання цих факторів забезпечило формування однієї з найбільш ефективних систем цифрового управління медичною інформацією в Європі та створило підґрунтя для використання естонського досвіду як стратегічного бенчмарку модернізації публічного управління у сфері охорони здоров'я інших держав.

Управлінські розриви (gap analysis) цифровізації охорони здоров'я України та стратегічні бенчмарки адаптації естонського досвіду e-Health

Цифрова трансформація системи охорони здоров'я України відбувається у контексті модернізації публічного управління та гармонізації національної політики з європейськими стандартами цифрового врядування. У 2017 р. в Україні було започатковано функціонування *електронної системи охорони здоров'я* (ЕСОЗ) – двокомпонентної інформаційної системи, що включає центральну базу даних та мережу медичних інформаційних систем. ЕСОЗ стала ключовою інфраструктурною основою цифровізації галузі та реалізації медичної реформи. Протягом останніх років впроваджено електронні медичні записи, електронні рецепти та низку цифрових сервісів для пацієнтів і медичних працівників [6]. Водночас розвиток цифрової екосистеми охорони здоров'я залишається нерівномірним і супроводжується низкою інституційних та управлінських обмежень, що стримують формування цілісної моделі дано-орієнтованого врядування.

З метою визначення стратегічних напрямів модернізації системи публічного управління у сфері охорони здоров'я доцільним є застосування *аналізу розривів* (gap analysis), який дозволяє зіставити поточний стан цифровізації національної системи охорони здоров'я з функціонально зрілою моделлю електронної охорони здоров'я, сформованою в Естонії. Результати порівняльного аналізу (див. *Рис. 1*) засвідчують наявність низки ключових управлінських розривів, що проявляються на інституційному, технологічному та нормативно-правовому рівнях.

ISSN 3041-1793 Online

Рис. 1. Управлінські розриви у цифровізації охорони здоров'я України

Перший розрив пов'язаний із фрагментарністю інституційної координації цифрових реформ у сфері охорони здоров'я. На відміну від Естонії, де цифрова трансформація державного управління реалізується як цілісна державна стратегія з чітко визначеною системою координації, в Україні управління процесами цифровізації системи охорони здоров'я інституційно розподілене між кількома органами державної влади, зокрема Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством цифрової трансформації України, Національною службою здоров'я України, а також інституціями, відповідальними за технічне адміністрування електронної системи охорони здоров'я та кібербезпеку державних інформаційних ресурсів. Така інституційна фрагментація ускладнює формування узгодженої політики управління медичними даними та стримує інтеграцію інформаційних систем у єдину цифрову екосистему.

Другий суттєвий розрив стосується обмеженого рівня інтероперабельності медичних інформаційних систем. Досвід Естонії демонструє, що ефективність цифрової держави значною мірою залежить від наявності універсальної інфраструктури обміну даними між державними реєстрами та інформаційними системами різних секторів. У естонській моделі таку функцію виконує платформа *X-Road*, яка забезпечує безпечний і стандартизований обмін даними між різними інформаційними ресурсами держави, включаючи систему e-Health [1; 2; 4]. В Україні ж медичні інформаційні системи часто функціонують як автономні програмні продукти з обмеженою взаємодією між собою, що ускладнює інтеграцію медичних даних, їх використання в управлінських процесах.

Третій управлінський розрив пов'язаний із недостатнім розвитком нормативно-правового регулювання використання цифрових медичних

ISSN 3041-1793 Online

технологій, зокрема штучного інтелекту, аналітики великих даних та автоматизованих систем підтримки клінічних рішень. У країнах ЄС цифрова трансформація охорони здоров'я супроводжується формуванням комплексної нормативної бази, спрямованої на регулювання використання інноваційних технологій і забезпечення належного рівня захисту персональних медичних даних. Прикладом такого підходу є ухвалення Регламенту ЄС 2024/1689 про штучний інтелект [5], який встановлює гармонізовані правила застосування систем штучного інтелекту в різних секторах, зокрема у сфері охорони здоров'я. Натомість українська система регулювання цифрових медичних технологій перебуває на етапі становлення, що створює додаткові виклики для впровадження інноваційних рішень.

Ще одним важливим розривом є обмежений рівень використання медичних даних у процесах стратегічного управління галуззю. У естонській моделі e-Health медичні дані розглядаються як стратегічний ресурс публічного управління, що використовується для формування політики охорони здоров'я, моніторингу ефективності медичних послуг та прогнозування розвитку системи. Такий підхід відповідає *концепції дано-орієнтованого врядування* (data-driven governance), у межах якої управлінські рішення базуються на системному аналізі інтегрованих масивів даних. В Україні потенціал використання медичних даних для формування державної політики у сфері охорони здоров'я поки що реалізується лише частково.

Виявлені управлінські розриви дають змогу визначити стратегічні орієнтири (бенчмарки) адаптації естонського досвіду e-Health для модернізації системи публічного управління охороною здоров'я України (див. *Рис. 2*).

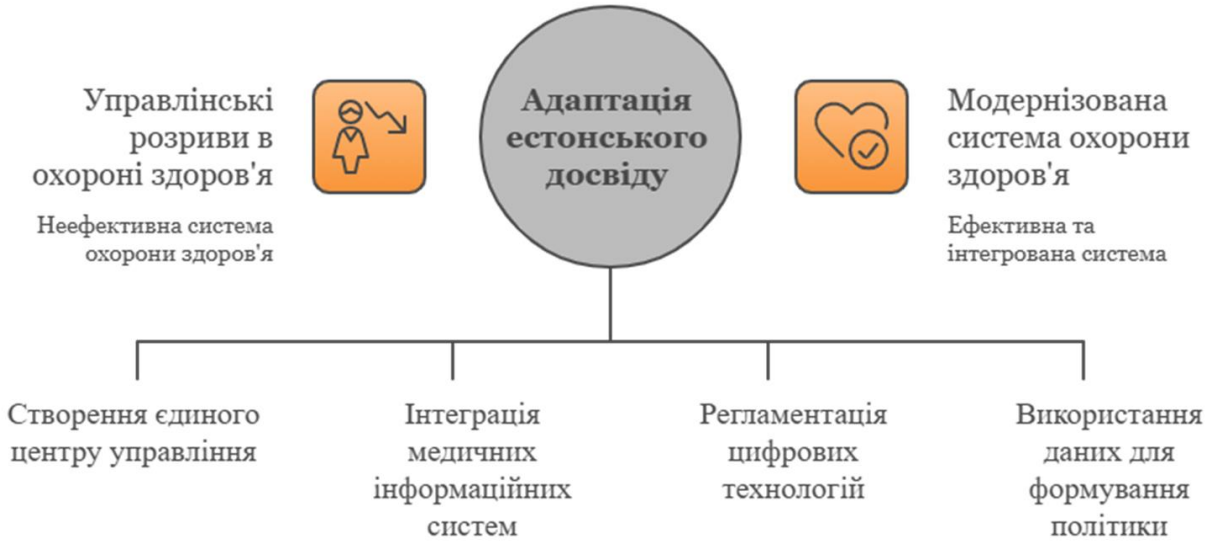

Рис. 2. Стратегічні бенчмарки модернізації системи публічного управління охороною здоров'я України через естонський досвід e-Health

ISSN 3041-1793 Online

По-перше, пріоритетним напрямом має стати *інституційна інтеграція управління медичними даними*, що передбачає формування ефективної системи координації цифрових реформ у галузі та створення єдиного центру стратегічного управління цифровою трансформацією охорони здоров'я.

По-друге, важливим завданням є *розвиток національної інфраструктури інтероперабельності*, що забезпечить інтеграцію медичних інформаційних систем із державними реєстрами та іншими інформаційними ресурсами публічного сектору.

По-третє, необхідним є *удосконалення нормативно-правового регулювання цифрової охорони здоров'я*, спрямованого на визначення правил використання інноваційних технологій, забезпечення захисту персональних медичних даних та гармонізацію з європейськими стандартами цифрового врядування.

По-четверте, стратегічним напрямом розвитку повинно стати *впровадження моделі дано-орієнтованого врядування*, що передбачає активне використання медичних даних, аналітичних інструментів та цифрових платформ у процесах формування і реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я.

Отже, результати проведеного аналізу засвідчують, що модернізація публічного управління у сфері охорони здоров'я України потребує переходу від фрагментарної цифровізації окремих медичних сервісів до формування інтегрованої екосистеми управління медичними даними. Досвід Естонії демонструє, що ефективність такої трансформації забезпечується поєднанням інституційної координації цифрових реформ, технологічної інтероперабельності інформаційних систем та комплексного нормативно-правового регулювання цифрових медичних технологій. Саме ці чинники можуть слугувати стратегічними орієнтирами подальшої модернізації системи публічного управління охороною здоров'я України в умовах цифрових трансформацій.

Висновки.

1. Проведений аналіз генезису та управлінської архітектури естонської моделі електронної охорони здоров'я засвідчив, що її становлення відбувалося як складова системної цифрової трансформації публічного управління. Естонська система e-Health сформувалася на основі інтеграції національної цифрової інфраструктури, використання інтероперабельної платформи обміну даними X-Road, запровадження цифрової ідентифікації громадян та розвитку інтегрованої екосистеми управління медичною інформацією. Ключовими детермінантами трансформації цієї моделі у систему дано-орієнтованого врядування стали послідовна політична підтримка цифрових реформ, технологічна інтероперабельність інформаційних систем та інституційна готовність державних інституцій до впровадження інноваційних

ISSN 3041-1793 Online

управлінських рішень. Синергія зазначених чинників забезпечила формування в Естонії ефективної моделі цифрового публічного управління у сфері охорони здоров'я, що ґрунтується на інтегрованому використанні медичних даних для підтримки управлінських і клінічних рішень.

2. Застосування аналізу розривів (gap analysis) дозволило ідентифікувати ключові управлінські дисбаланси цифрової трансформації системи охорони здоров'я України, серед яких: фрагментарність інституційної координації цифрових реформ, недостатній рівень інтероперабельності медичних інформаційних систем, обмеженість нормативно-правового регулювання використання інноваційних цифрових технологій, а також недостатнє використання медичних даних у процесах стратегічного управління галуззю. З урахуванням інституційних та технологічних характеристик естонської моделі e-Health визначено стратегічні орієнтири (бенчмарки) модернізації системи публічного управління охороною здоров'я України, що передбачають: інституційну інтеграцію управління медичною інформацією, розвиток національної інфраструктури інтероперабельності інформаційних систем, удосконалення комплексного нормативно-правового регулювання цифрової медицини та впровадження принципів дано-орієнтованого врядування у процесах формування й реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я.

Реалізація окреслених стратегічних орієнтирів сприятиме формуванню ефективної, прозорої та пацієнтоорієнтованої моделі публічного управління системою охорони здоров'я України, здатної забезпечити підвищення ефективності публічно-управлінських рішень, доступності та якості медичних послух та стійкості галузі в умовах цифрової трансформації.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на поглиблене вивчення інституційних, технологічних та управлінських механізмів формування дано-орієнтованої моделі публічного управління у сфері охорони здоров'я України з урахуванням кращих практик цифрової трансформації, зокрема естонського досвіду розвитку системи e-Health.

Перспективним напрямом є розроблення науково обґрунтованих підходів до інтеграції медичних інформаційних систем і формування національної інфраструктури інтероперабельності, що забезпечить ефективний обмін медичними даними між інформаційними ресурсами системи охорони здоров'я та іншими державними реєстрами.

Важливим напрямом подальших досліджень є також удосконалення нормативно-правового забезпечення цифрової трансформації галузі, зокрема у контексті регулювання використання технологій штучного інтелекту, аналітики великих даних та систем підтримки клінічних і управлінських рішень.

Окремої уваги потребує дослідження моделей інституційної координації цифрових реформ у системі публічного управління охороною здоров'я, а також розроблення механізмів використання інтегрованих медичних даних у

ISSN 3041-1793 Online

процесах стратегічного планування, моніторингу ефективності медичних послуг та формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Результати таких досліджень сприятимуть формуванню науково обґрунтованих управлінських рішень щодо подальшої цифрової модернізації системи охорони здоров'я України та її поступової інтеграції до європейського цифрового простору охорони здоров'я.

Література:

1. Kattel R., Mergel I. Estonia's Digital Transformation: Mission Mystique and the Hiding Hand. In M. Compton & P. 't Hart (Eds.) Great Policy Successes. Oxford University Press, 2019. P. 143-160. DOI: 10.1093/oso/9780198843719.003.0008 (дата звернення: 15.02.2026).
2. Metsallik J. Ross P. Draheim D. Piho G. Ten years of the e-Health system in Estonia: A systematic review and public administration perspective. Proceedings of the 3rd International Workshop on (Meta)Modelling for Healthcare Systems (MMHS 2018) (Bergen, Norway, June 13, 2018). Aachen : *CEUR-WS.org*, 2018. Vol. 2336. P. 6-15. URL: http://ceur-ws.org/Vol-2336/MMHS2018_invited.pdf (дата звернення: 15.02.2026).
3. Lillemets P. *E-estonia – a digital government in digital transformation* (Master dissertation). Tallinn University of Technology. 2023, 51 p.
4. Białczyk A., Leśniak G., Nadolny F., Mrowiec J., & Otałęga A. Exploring Digital Health Horizons: A Narrative Review of E-Health Innovations in Poland, Spain, Romania and Estonia. *Prospects in Pharmaceutical Sciences*, 2024, Vol. 22 (1), p. 32-37. DOI: 10.56782/pps.178.
5. Регламент ЄС 2024/1689 Європейського Парламенту і Ради від 13 червня 2024 р. *Про гармонізовані правила щодо штучного інтелекту* (Official Journal L 2024/1689). EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng (дата звернення: 15.02.2026).
6. Електронна система охорони здоров'я в Україні. URL: https://ehealth.gov.ua/ (дата звернення: 15.02.2026).

References:

1. Kattel, R., & Mergel, I. (2019). Estonia's digital transformation: Mission mystique and the hiding hand. In M. Compton & P. 't Hart (Eds.), Great policy successes (pp. 143-160). Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780198843719.003.0008, accessed 15 Feb. 2026 [in English].
2. Metsallik, J., Ross, P., Draheim, D., & Piho, G. (2018). Ten years of the e-health system in Estonia: A systematic review and public administration perspective. In A. Rutle, Y. Lamo, W. MacCaull, & L. Iovino (Eds.), Proceedings of the 3rd International Workshop on (Meta)Modelling for Healthcare Systems (MMHS 2018) (Vol. 2336, pp. 6-15). *CEUR-WS.org*. Retrieved from http://ceur-ws.org/Vol-2336/MMHS2018_invited.pdf [in English].
3. Lillemets, P. (2023). *E-estonia – a digital government in digital transformation* (Master dissertation). Tallinn University of Technology [in English].
4. Białczyk, A., Leśniak, G., Nadolny, F., Mrowiec, J., & Otałęga, A. (2024). Exploring Digital Health Horizons: A Narrative Review of E-Health Innovations in Poland, Spain, Romania and Estonia. *Prospects in Pharmaceutical Sciences*, 22(1), 32-37 [in English].
5. European Parliament & Council (2024). Regulation (EU) 2024/1689 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) No 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) No 2016/797 and (EU) No 2020/1828" (OJ L 2024/1689). *Official*

ISSN 3041-1793 Online
Journal of the European Union. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng [in English].

6. Elektronna systema okhorony zdorovia v Ukraini [Electronic healthcare system in Ukraine]. *ehealth.gov.ua*. https://ehealth.gov.ua [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 378.4(477.411) НУБіП:711.168(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1972-1994

Євсюкова Оксана Володимирівна доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Державний торговельно-економічний університет України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-1299-6955

Козловець Микита Анатолійович здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-9928-4302

ДЕРЖАВНА ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНА ТА ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У даній науковій публікації проведено аналіз сучасного стану та ключових тенденцій розвитку державної військово-технічної та оборонно-промислової політики України на засадах оцінки ступеню відповідності українських стандартів, процедур і механізмів управління оборонними ресурсами нормам і практикам ЄС. Визначено, що реалії сучасного сьогодення в Україні істотно впливають на майбутнє ЄС, яке в свою чергу, безпосередньо пов'язане з тим, як українська держава буде спроможна продовжувати боротьбу з російськими інтервентами. Вказано, що у середньо та довгостроковій перспективі за нинішньої політичної траєкторії деякі з викликів для європейців лише загострюватимуться, відтак, як решта цивілізаційної світової спільноти Україна бере участь у гонці переозброєння, ЄС знаходиться лише на початку реалізації узгодженої позиції щодо формування оборонно-промислової системи, дієздатність якої відповідала б серйозності поточного моменту. Доведено, що з початком широкомасштабної агресії проти України питання формування ефективної військово-технічної та оборонно-промислової політики, здатної забезпечити стійкість, технологічну автономність і перевагу Збройних Сил України на полі бою, набули критичного значення.

На сучасному етапі державотворення євроінтеграційний курс України вимагає глибокого оновлення нормативно-правових засад оборонного планування, удосконалення механізмів державного управління в оборонно-промисловому комплексі (ОПК), впровадження прозорих процедур оборонних

ISSN 3041-1793 Online
закупівель, гармонізації стандартів озброєння та військової техніки зі стандартами НАТО і ЄС. Одночасно Україна стикається з викликами, пов'язаними з необхідністю швидкого нарощування власних виробничих спроможностей, цифровізації процесів управління оборонними ресурсами та інтеграції національних підприємств ОПК у європейські ланцюги постачання та оборонну промисловість країн - членів НАТО. Розроблено рекомендації щодо удосконалення державної військово-технічної політики з врахуванням головних завдань міжнародного оборонного співробітництва України з ЄС, НАТО та іншими партнерами.

Зокрема, доцільним на думку авторів публікації вбачається завершення підготовки подання КМУ та ВРУ законопроектів «Про виробництво озброєння і військової техніки» (Про оборонне виробництво) та «Про військово-технічне співробітництво України з іноземними державами з урахуванням пріоритетності інтеграція українських компаній у глобальні ланцюги життєвого циклу озброєння і військової техніки», а також, актуалізується необхідність досягнення сумісності національного законодавства у сфері розроблення і виробництва озброєння і військової техніки із законодавством ключових держав-членів НАТО шляхом розроблення та прийняття закону України «Про оборонне виробництво».

Доведено, що реалізація зазначених заходів саме в умовах сьогодення зумовлена низкою критичних факторів.

Саме тому, дослідження державної військово-технічної та оборонно-промислової політики України в контексті євроінтеграційних викликів є вкрай актуальним, оскільки дозволяє визначити ефективні механізми зміцнення національної безпеки, підвищення конкурентоспроможності ОПК, а також розробити науково обґрунтовані підходи до його розвитку в умовах динамічних геополітичних змін.

Ключові слова: національна безпека, євроінтеграція України, збройна агресія рф, державна військово-технічна політика, державна оборонно-промислова політика, оборонно-промисловий комплекс, стадії життєвого циклу озброєння і військової техніки.

Evsyukova Oksana Volodymyrivna Doctor of Science in Public Administration, Professor of the Department of Public Administration, State University of Trade and Economics (Ukraine), Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-1299-6955

Kozlovets Nikita Anatoliyovich PhD Research student at the Department of public administration, management of innovative activities and consulting of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-9928-4302

ISSN 3041-1793 Online

STATE MILITARY-TECHNICAL AND DEFENSE-INDUSTRIAL POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EURO-INTEGRATION CHALLENGES

Abstract. This scholarly publication analyzes the current state and key development trends of Ukraine's state military-technical and defense-industrial policy, based on an assessment of the alignment of Ukrainian standards, procedures, and defense resource management mechanisms with EU norms and practices. It is established that the contemporary realities in Ukraine significantly impact the future of the EU, which in turn is directly linked to Ukraine's ability to continue resisting Russian aggressors. The study notes that, in the medium and long term, certain challenges for European partners will intensify under the current political trajectory. While Ukraine participates in the arms modernization race alongside the broader global community, the EU is still in the early stages of implementing a coordinated approach to developing a defense-industrial system capable of responding effectively to the gravity of the current moment.

The research demonstrates that, following the onset of large-scale aggression against Ukraine, the formation of an effective military-technical and defense-industrial policy—capable of ensuring the resilience, technological autonomy, and battlefield advantage of the Armed Forces of Ukraine—has become critically important. At the present stage of state-building, Ukraine's Euro-integration course requires a thorough update of the legal framework for defense planning, improvement of state management mechanisms in the defense-industrial complex (DIC), implementation of transparent defense procurement procedures, and harmonization of armament and military equipment standards with NATO and EU standards. Simultaneously, Ukraine faces challenges related to the urgent expansion of domestic production capabilities, digitalization of defense resource management processes, and integration of national DIC enterprises into European supply chains and the defense industries of NATO member states. The study develops recommendations for enhancing the state military-technical policy, taking into account the main objectives of Ukraine's international defense cooperation with the EU, NATO, and other partners. In particular, the authors consider it appropriate to complete the preparation and submission of draft laws by the Cabinet of Ministers and the Verkhovna Rada of Ukraine on "Production of Armaments and Military Equipment" (Defense Production) and "Military-Technical Cooperation of Ukraine with Foreign States, Prioritizing the Integration of Ukrainian Companies into Global Armament and Military Equipment Lifecycle Chains." Additionally, the need to achieve compatibility of national legislation in the field of armament and military equipment development and production with the legislation of key NATO member states through the adoption of the Law of Ukraine "On Defense Production" is highlighted.

ISSN 3041-1793 Online

The study proves that the implementation of these measures in the current context is driven by several critical factors. First, the full-scale military aggression against Ukraine has underscored the need for a coherent, rapid, and adaptive defense production system capable of supplying the Armed Forces of Ukraine with modern capabilities in a short timeframe. Second, the growing role of high-tech and innovative defense solutions (including unmanned systems, precision weapons, and digital command systems) necessitates the updating of legal foundations to stimulate, rather than hinder, technological development and private-sector collaboration. Third, as Ukraine approaches integration into Euro-Atlantic structures, it must ensure full regulatory compatibility with NATO standards and practices, which is a prerequisite for participation in transnational production programs and joint defense technology projects. Finally, the establishment of a forward-looking, resilient, and competitive Ukrainian defense industry today is not only a national necessity but also a factor in strengthening national security, international partnerships, attracting investment, and integrating into global defense markets.

Therefore, research on Ukraine's state military-technical and defense-industrial policy in the context of Euro-integration challenges is highly relevant, as it enables the identification of effective mechanisms for strengthening national security, enhancing the competitiveness of the defense-industrial complex, and developing evidence-based approaches to its evolution amid dynamic geopolitical changes.

Keywords: national security, Ukraine's Euro-integration, Russian armed aggression, state military-technical policy, state defense-industrial policy, defense-industrial complex, lifecycle stages of armaments and military equipment.

Постановка проблеми. Україна перебуває в складних умовах затяжної повномасштабної війни з рф, а також технологічного протистояння та виснаження. Існуюча до початку повномасштабної військової агресії рф модель оборонної стратегії втратила дієздатну функціональність і не відповідає актуальним загрозам. «Зелена книга» - це перший, консультаційний етап оновлення оборонної стратегії України. Вона визначає проблему, описує виклики, ставить стратегічні питання та збирає пропозиції, після чого на їх основі буде створено «Білу книгу» з чіткими діями.

Звернемося до змісту «Зеленої книга», зокрема у Розділі 3.5 цього документу під назвою «Оборонно-промислова екосистема та технологічна перевага» зазначено, що розвиток оборонно-промислової екосистеми України є стратегічною основою стійкості держави в умовах тривалого протистояння [1] Цей напрям передбачає перехід від фрагментованої моделі ОПК, значною мірою залежної від імпорту складових частин, агрегатів, комплектувальних виробів, сировини і матеріалів, до національної спроможності так званого

ISSN 3041-1793 Online
«повного життєвого циклу» що передбачає розробку, виготовлення, оперативне масштабування, ремонтування та модернізацію озброєння і військової техніки (ОВТ). Ключовою передумовою масштабування виробництва ОВТ вітчизняним ОПК є роль держави, як сталого та прогнозованого замовника, що формує стабільну потребу, забезпечує довгострокові зобов'язання та пріоритизацію критичних напрямів. Така спроможність формується через інтеграцію у міжнародні оборонно-технічні партнерства та глобальні ланцюги створення доданої вартості, локалізацію критичних технологій і розвиток технологій подвійного використання.

Одним із пріоритетів державної політики зазначений документ визначає «Технологічну автономія через стратегічне партнерство». Стимулювання локалізації виробництва, трансферу критичних технологій та створення спільних виробничих і сервісних спроможностей із партнерами. Пріоритетом є інтеграція українських компаній у глобальні ланцюги життєвого циклу озброєння і військової техніки [1].

У даному контексті важливим для української держави та її Збройних сил України (ЗСУ) є інтеграція українських компаній, які задіяні у розробленні, виробництві, обслуговуванні, модернізації та ремонті озброєння і військової техніки (ОВТ), у глобальні ланцюги усього життєвого циклу ОВТ відповідно до вимог стандартів НАТО, що не можливо реалізувати без імплементації військових стандартів НАТО в національне законодавство.

Національні інтереси України
4(21)
2026
ISSN 3041-1793 Online

Рисунок 1

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що фундаментальною базою для підготовки вказаної публікації стали наукові розробки провідних вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, когорта українських дослідників у складі В. Шемаєва, П. Толок, А. Онофрійчука значну увагу приділили дослідженню міжнародного військового технічного співробітництва в умовах збройної агресії та визначенню пріоритетів розвитку оборонної промисловості України через розгляд проблематики розвитку військово-технічного співробітництва (ВТС) України з іноземними країнами в умовах війни та післявоєнного відновлення в контексті активізації розвитку вітчизняного ОПК [2].

Наукову зацікавленість дослідників викликали питання щодо: ролі ВТС у забезпеченні національної безпеки держави в оборонній та економічній сферах; аналізу руйнівних наслідків для сучасного оборонно-промислового комплексу внаслідок військових дій і визначення низку проблемних питань, що заважають подальшому розвитку ВТС і потребують негайного рішення; необхідності вирішення проблеми удосконалення державної політики України у сфері; розвитку ВТС у напрямі пошуку балансу між посиленням оборонного й збереженням економічного потенціалу України в умовах війни та післявоєнного відновлення з урахуванням євроатлантичного вектора її розвитку.

Слід зазначити, що на сьогодні єдиним нормативно-правовим актом, який регулює ВТС України з іноземними державами є Указ Президента України від 21.04.1999 р. № 422/99 «Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами» [3].

Види діяльності пов’язаної з ВТС, що визначені пунктом 3 зазначеного Указу Президента України, в сучасних умовах правового режиму воєнного стану за 27 років суттєво застаріли, потребують актуалізації та внесення суттєвих змін з урахуванням процесів євроатлантичної інтеграції та військово-технічного співробітництва з країнами - партнерами. Також потребують перегляду та розширення коло учасників та суб’єктів ВТС, уточнення їх компетенції та повноважень.

Дослідженню умов розвитку промисловості України в умовах російсько-української війни, а також викликам та пріоритетам формування і реалізації державної промислової політики присвячені наукові розробки А. Янчук [4]. Вітчизняна дослідниця приділяє увагу опису основних інституційних та законодавчих загроз для розвитку промисловості України. Аргументовано узагальнює, що українська держава має використовувати наявні можливості для розвитку стратегічних галузей промисловості, якими перш за все мають бути ОПК, АПК та енергетика. Розвиток інших сфер, на думку авторки, буде стимулюватися за рахунок розвитку стратегічних галузей, якщо побороти такі негативні явища української економіки, як олігархізм та корупція. Водночас повоєнне відновлення промисловості неможливе без покращення загально-

ISSN 3041-1793 Online

економічного становища держави, забезпечення громадян комфортними умовами життя та повного відновлення пошкодженої інфраструктури тощо [4].

Заслуговують на увагу наукові дослідження вітчизняних вчених-правників, як: О. Гулак, О. Піддубного, О. Калмикової, які обґрунтовують доцільність уточнення поняття ОПК як галузі економіки, що охоплює суб'єктів усіх форм власності, та виокремлення виробничого сектору оборонної економіки як ключового елемента забезпечення сил безпеки й оборони. Доказово доводять, що технологічний парк є «м'яким» правовим механізмом конверсії: він дозволяє зберегти виробничо-науковий потенціал і перефор-матувати його у кероване середовище для трансферу технологій, комер-ціалізації розробок, запуску цивільних продуктів, регулювання доступу до технологій і документації, обігу об'єктів інтелектуальної власності та допуску резидентів до інфраструктури. Враховуючи зазначене, вченими сформульо-вано пропозиції щодо створення мережі спеціалізованих оборонно-технологічних парків як територій пріоритетного розвитку та платформ державно-приватного партнерства, орієнтованих на стандарти НАТО й міжнародні ланцюги кооперації. Обґрунтовано потребу вдосконалення механізмів залучення та захисту інвестицій (зокрема страхування воєнних ризиків), розширення можливостей створення спільних підприємств з іноземними партнерами, поширення інвестиційних стимулів індустріальних парків на оборонний сектор, а також модернізації процедур експортного контролю [5].

Перший віце-президент Національної академії наук України, Герой України В. Горбулін на першому засіданні Координаційної платформи Мінстратегпрому з розвитку озброєння і військової техніки, що відбулося у жовтні 2021 р. наголосив, що лише розвиток та застосування асиметричного потенціалу за рахунок новітніх оборонних технологій дозволяє реалізувати стратегію стримування.

Так, серед перспективних напрямів В. Горбулін вказав про ракетну галузь, яку Україна здатна розвивати самостійно, зазначаючи про необхідність створення в країні системи стримування за рахунок ракетних технологій, яка на його думку стане одночасно ракетним мечем та ракетним щитом України [6]. Зазначаючи, що асиметрія є системним використанням власних переваг проти вразливостей ворога, В. Горбулін чітко визначає вказані рівні як основу технологічної асиметрії. Стратегічний акцент оборонної політики зміщується від нарощування традиційних важких бойових платформ до розвитку високотехнологічних, автономних та економічно ефективних систем. Безпілотні літальні апарати розглядаються як ключові елементи ударних спроможностей, що забезпечують асиметричну перевагу завдяки можливості масового виробництва відносно простих і дешевих засобів протидії високовартісним компонентам противника. Відтак, один FPV дрон за $500

ISSN 3041-1793 Online
проти танка за $5 млн – це і є асиметрія. Організаційна асиметрія Україна може бути: гнучкою, децентралізованою, швидкою в ухваленні рішень на відміну від рф. Оскільки рисами організаційної асиметрії рф є: вертикальність, статичність, репресивність до ініціативи. Там, де рф потребує наказу – Україні потрібна довіра до командира на місці. Інтелектуальна асиметрія XXI століття – це війна алгоритмів, аналітики, прогнозів і моделювання. Перемагає не той, у кого більше людей, а той, хто швидше думає, рахує й адаптується [7].

Мета статті полягає в проведенні аналізу сучасного стану та ключових тенденцій розвитку державної військово-технічної та оборонно-промислової політики України на засадах оцінки ступеню відповідності українських стандартів, процедур і механізмів управління оборонними ресурсами нормам і практикам ЄС та розробки рекомендацій щодо удосконалення державної військово-технічної політики з врахуванням головних завдань міжнародного оборонного співробітництва України з ЄС, НАТО та іншими партнерами.

Рисунок 2

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що 9 січня 2026 р. Міністерство оборони України (Міноборони) презентувало «Зелену книгу» для оновлення оборонної стратегії, підкреслюючи її фокусування на сучасних викликах, які стоять перед нашою державою та запросило громадськість до участі в публічних стратегічних обговореннях та консультаціях.

Зазначений документ виніс на обговорення стратегічні дилеми, кожна з яких має власну ціннісну основу та впливає на ресурсну стійкість України. Призначення «Зеленої книги» – збір фахових пропозицій, перевірка ключових припущень та формування узгоджених підходів для подальших політичних рішень, що сприятиме формуванню спільного бачення щодо подолання

ISSN 3041-1793 Online

геополітичних викликів; узгодженню складових перспективної моделі оборони України (що враховує процесуальну специфіку сучасної війни); започаткуванню публічного діалогу з питань переходу до системи мережецентричної оборони, забезпечення технологічної адаптивності, створення стійкої оборонно-промислової екосистеми та поглиблення взаємосумістності з НАТО.

Варто вказати, що у сфері військово-технічної та оборонно-промислової політики Україна отримала у спадок від Радянського Союзу (СРСР) «Систему розроблення та поставлення на виробництво воєнної техніки», яка була урегульована 44-ма взаємопов'язаними організаційно-правовими, організаційно-методичними та загально-технічними стандартами серії ГОСТ В15, які охоплюють всі стадії життєвого циклу ОВТ. Офіційне використання зазначених стандартів в Україні було запроваджене наказом Держстандарту України від 11 лютого 1997 р. № 3-ДСК щодо введення в дію Рекомендацій РВ 50–067–97 «Застосування міждержавних стандартів «Система розроблення і поставлення на виробництво воєнної техніки (СРПВ ВТ)» в Україні».

Досвід практичної роботи підприємств, установ та організацій оборонної промисловості України у відповідності до вказаних стандартів під час виконання завдань державного оборонного замовлення вияв ряд проблем, пов'язаних з невідповідністю їх норм і положень Конституції, законодавству та державному устрою України.

Вперше зазначені проблеми було сформульовано КМУ у Концепції проекту Закону України «Про розроблення та поставлення на виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03 вересня 2008 р. № 1170, де констатується, що, більшість норм і положень зазначених стандартів не відповідає національному законодавству.

Для розв'язання зазначеної проблеми уряд цим же розпорядженням визначив, що «необхідним є нормативно-правове урегулювання відносин, пов'язаних з розробленням, виробництвом, експлуатацією, ремонтом, модернізацією озброєння і військової техніки у мирний час та особливий період».

Наступним розпорядженням КМУ від 01 липня 2009 року № 756 «Про схвалення Концепції створення національної системи розроблення та поставлення на виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки» запропоновано «дорожню карту» реформування системи стандартизації та технічного регулювання у сфері розроблення і виробництва військової техніки. [8]. Концепція («дорожня карта») передбачає створення національної системи у два етапи шляхом послідовного опрацювання і прийняття взаємоузгоджених: на *першому етапі*: актів законодавства; на *другому етапі*: державних стандартів; технічних регламентів; актів центральних органів виконавчої влади тощо.

ISSN 3041-1793 Online

Концепція також передбачає гармонізацію військових стандартів з державними стандартами, що застосовуються в інших сферах, але регулюють такі самі питання з відповідними міжнародними, європейськими стандартами та стандартами країн – членів НАТО.

З метою реалізації цієї КМУ подав до ВРУ законопроект «Про виробництво військової техніки» (реєстр. № 7520 від 27.12.2010 р.), який мав стати фундаментом національної системи розроблення і виробництва військової техніки. Однак, за результатами розгляду комітетами ВРУ, законопроект № 7520 постановою ВРУ від 05.04.2011 р. № 3175-VI було повернуто на доопрацювання.

Вдруге доопрацьований законопроект КМУ подано на розгляд ВРУ в середині 2013 р. зі зміненою назвою – «Про створення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки» (реєстр. № 2420а від 21.06.2013 р.), на який вже 25.11.2013 р. було зареєстровано постанову ВРУ про прийняття законопроекту за основу. Однак, у зв'язку зі зміною у 2014 р. складу КМУ, законопроект № 2420*а* згідно регламенту було відкликано для підтвердження актуальності.

Втретє внесений КМУ законопроект «Про створення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки» (реєстр. № 7389 від 12.12.2017 р.) на підставі узагальнюючого висновку Головного науково-експертного управління ВРУ від 22.01.2019 р. за результатами розгляду в першому читанні було повернуто суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання.

Разом з тим у 2016 р. Рада національної безпеки і оборони України (РНБО) прийняла іншу Концепцію створення національної системи розроблення та поставлення на виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки.

Указом Президента України від 02.08.2016 р. № 323 введено в дію Рішення РНБ від 20.05.2016 р. «Про заходи з розвитку оборонно-промислового комплексу», пунктом 3 якого передбачено (тогочасним ЦОВВ): Мінекономрозвитку, Міноборони, Державному космічному агентству та ДК «Укроборонпром» [9]:

- розробити та затвердити до 20.09.2016 р. дорожню карту реформування системи стандартизації та технічного регулювання у сфері розроблення та виробництва продукції оборонного призначення;

- організувати та провести до 30.12.2016 р. роботи щодо аналізу стандартів колишнього СРСР на озброєння і військову техніку з метою встановлення доцільності їх подальшого застосування, перегляду чи скасування, забезпечивши фінансування цих робіт у необхідному обсязі. Звертає на себе увагу той факт, що виконання цих завдань РНБО чомусь доручила виконувати не КМУ, а Міноборони, Мінекономрозвитку, Державному космічному агентству та ДК «Укроборонпром». Водночас, КМУ у складі

ISSN 3041-1793 Online

керівників вказаних ЦОВВ майже10 років тому, вже проаналізував військові стандарти СРСР серії ГОСТ В15 та на основі їх аналізу схвалив «дорожню карту» у вигляді Концепції створення національної системи розроблення та поставлення на виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки.

Таким чином у державі виникла ситуація, коли напрями створення національної системи розроблення і поставлення на виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки обумовлено двома нормативно-правовими актами:

1) розпорядженням КМУ від 01.07.2009 р. № 756 «Про схвалення Концепції створення національної системи розроблення та поставлення на виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки» [8];

2) Указом Президента України від 02.08.2016 р. № 323 «Про введення в дію Рішення РНБО України від 20.05.2016 р. «Про заходи з розвитку оборонно-промислового комплексу»[9]. Схоже на те, що проект Рішення РНБО готувався поспішно, без проведення належної фахової та юридичної експертизи. Такої ситуації можна було б і уникнути, достатньо цим ж рішенням РНБОУ запропонувати КМУ скасувати Концепцію, схвалену розпорядженням від 01.07.2009 р. № 756. Однак, вказане чомусь не було реалізоване, що створило невизначеність і внесення хаосу у формування та реалізацію державної військово-технічної політики.

Якщо урядова Концепція базується на Конституції і законах України та передбачає урегулювання національної системи, спочатку, на законодавчому рівні, то Концепція за рішенням РНБО передбачає урегулювання системи на рівні національних стандартів.

На виконання зазначеного рішення РНБО тогочасним Мінекономрозвитку разом з Міноборони та Державним космічним агентством було видано спільний наказ «Про затвердження плану заходів («дорожньої карти») щодо реформування системи стандартизації та технічного регулювання у сфері розроблення та виробництва продукції оборонного призначення».

Відповідно до цього плану Національним органом стандартизації – державним підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ») було розроблено і введено в дію ДСТУ В-П 15.203:2017 «Система розроблення і поставлення на виробництво озброєння та військової техніки» [10].

Виконання дослідно-конструкторських робіт зі створення виробів та їхніх складників. Основні положення», на заміну стандарту СРСР ГОСТ В15.203-79.

За попереднім аналізом ДСТУ В-П 15.203:2017 [10] встановлено, що він за своєю побудовою, змістом нормативних положень, визначенням термінів, функціями учасників процесу тощо, практично, повністю копіює аналогічний російський стандарт - ГОСТ РВ 15.203-2001.

ISSN 3041-1793 Online

Зазначимо, що більш глибокий аналіз ДСТУ В-П 15.203:2017 [10] вказує на невідповідність його положень національному законодавству, зокрема:

- частині другій статті 120 Конституції України, згідно якої організація, повноваження і порядок діяльності центральних органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України [11];

- Закону України «Про державне оборонне замовлення» [12]:

- частині четвертій статті 9, згідно якої Порядок розроблення, освоєння та випуску нових видів продукції оборонного призначення визначає КМУ (постанова КМУ від 20.02.2013 р. № 120, у редакції постанови від 03.03.2021 р. № 234);

- частині сьомій статті 6, згідно якої Порядок планування, формування, особливості розміщення, коригування оборонного замовлення, а також порядок контролю за його виконанням визначає КМУ (постанова КМУ від 27.04.11 № 464, що втратила чинність);

- Закону України «Про Збройні Сили України», згідно якого КМУ встановлює Порядок забезпечення справності, технічної придатності та модернізації озброєння та військової техніки ЗСУ [13].

- постанові КМУ від 25.03.2015 р. № 135 «Про затвердження Порядку відновлення, ремонту, модернізації, збільшення установленого ресурсу та продовження строку служби (зберігання) озброєння, військової і спеціальної техніки, за якими не здійснюється авторський нагляд» (у редакції постанови від 26.07.18 № 591);

- розпорядженню КМУ від 01.07.2009 р. № 756 «Про схвалення Концепції створення національної системи розроблення та поставлення на виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки», яким визначено послідовність створення національної системи розроблення та поставлення на виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки [8];

- розпорядженню КМУ від 03.09.2008 р. № 1170 «Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про розроблення та поставлення на виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки», яким визначено перелік норм і положень у цій сфері, що мають бути урегульовані зазначеним законом.

Зазначений стандарт має регулятивний характер, регулює суспільні відносини у сфері оборони, встановлює правила поведінки, визначає процедури та встановлює порядки, які всупереч частині другій статті 23 Закону України «Про стандартизацію», мають дотримуватися як суб'єкти господарської діяльності, так і державні органи [14].

Національний стандарт ДСТУ В-П 15.203:2017, який безпосередньо регулює порядок виконання державного оборонного замовлення із створення озброєння, військової і спеціальної техніки, затверджено наказом державного підприємства без погодження (досягнення консенсусу) з керівниками

ISSN 3041-1793 Online

державних органів – державних замовників з оборонного замовлення та суб'єктів господарської діяльності – виконавців оборонного замовлення і, обов'язковість його застосування, не передбачена, навіть, постановою КМУ від 20.02.13 № 120 (у редакції постанови КМУ від 03.03.2021 № 234) «Про затвердження Порядку розроблення, освоєння та випуску нових видів продукції оборонного призначення, а також припинення випуску існуючих видів такої продукції», яка урегульовує в цілому зазначену сферу діяльності [15].

Очевидно, що проблема виникла внаслідок «некоректного» вибору об'єкта стандартизації – ОВТ. Виходячи з того, що якби об'єктом стандартизації був порядок виконання дослідно-конструкторських робіт зі створення продукції промислового або цивільного призначення, то ніяких проблем з його використанням (застосуванням) не виникало б.

Таким чином, внаслідок впровадження ДСТУ В-П15.203:2017, державні замовники та виконавці оборонного замовлення під час створення та модернізації озброєння, військової і спеціальної техніки мають керуватися документом (Порядком), затвердженим наказом державного підприємства, який не є частиною законодавства та суперечить йому.

Важливо відмітити, що Протоколом засідання КМУ від 20.02.2013 р. № 14 про прийняття постанови КМУ від 20.02.2013 р. № 120 «Про затвердження Порядку розроблення, освоєння та випуску нових видів продукції оборонного призначення, а також припинення випуску існуючих видів такої продукції» КМУ[15]. одночасно зобов'язав: ЦОВВ, а саме, Мінекономрозвитку разом з Міноборони, Мінфіном, Мінпромполітики, Державним космічним агентством, ДК «Укроборонпром» та за участі генеральних конструкторів із створення техніки для потреб оборони і безпеки держави забезпечити контроль за дотриманням вимог Порядку розроблення, освоєння та випуску нових видів продукції оборонного призначення, а також припинення випуску існуючих видів такої продукції під час формування та виконання державного оборонного замовлення».

У державі знову сформувалася ситуація нормативної невизначеності, за умов якої порядок розроблення, освоєння та виробництво нових зразків оборонної продукції регламентується двома документами, що відрізняються за юридичною силою. Це створює елементи управлінського хаосу та ускладнює узгодженість процедур у сфері оборонного планування. Мова йде про наступні джерела:

1) Постанова КМУ від 20.02.2013 р. № 120 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 234) «Про затвердження Порядку розроблення, освоєння та випуску нових видів продукції оборонного призначення, а також припинення випуску існуючих видів такої продукції» [15];

ISSN 3041-1793 Online

2) Державний стандарт ДСТУ В-П 15.203:2017 «Система розроблення і поставлення на виробництво озброєння та військової техніки. Виконання дослідно-конструкторських робіт зі створення виробів та їхніх складників. Основні положення» [10].

При цьому слід зауважити, якщо повноваження затверджувати такий Порядок КМУ передбачені Законом України «Про державне оборонне замовлення» (у тому числі «Про оборонні закупівлі») [16], то повноваження Національному органу стандартизації – ДП «УкрНДНЦ» затверджувати власним наказом від 21.12.2017 р. № 444 такий Порядок у форматі державного стандарту ДСТУ В-П 15.203:2017 [10], Законом не передбачено.

За ініціативою експертного середовища у 2003 р. ДП «УкрНДНЦ» на заміну ДСТУ В-П 15.203:2017 прийняв національний стандарт ДСТУ В 15.203:2023 «Система керування життєвим циклом озброєння та військової техніки.

Виконання дослідно-конструкторських робіт зі створення виробів та їх складників. Основні положення», який за своїм змістом наближений до стандартів НАТО [10].

Однак, як зазначалося вище, запровадження військових стандартів НАТО має здійснюватися шляхом встановлення правових та організаційних засад створення і виробництва озброєння, військової і спеціальної техніки в Україні, формування і реалізації державної політики у цій сфери, визначення повноважень державних органів тощо на законодавчому рівні.

Водночас Національним органом стандартизації (ДП «УкрНДНЦ») на виконання: пунктів 2 і 3 прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про стандартизацію»; Програми діяльності Уряду, затвердженої постановою КМУ від 09.12.2014 № 695 [17]; пункту 79 розпорядження КМУ від 28.03.2025 р. № 300-р «Про затвердження плану заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року» [18]; постанови КМУ від 03.05.2022 р. № 526 «Про вихід з Угоди про проведення узгодженої політики у галузі стандартизації, метрології і сертифікації», власними наказами від 29.08.2025 р. № № 188, 227, 262, 264, 300 «Про скасування міждержавних стандартів» було скасовано 257 міждержавних (СНД) стандартів на матеріали, обладнання і технології, які використовуються на певних стадіях життєвого циклу вітчизняного озброєння і військової техніки. Варто узагальнити, що на заміну зазначених стандартів до цього часу не прийнято національних стандартів або не запроваджено аналогічні стандарти НАТО чи ЄС.

ISSN 3041-1793 Online

Рисунок 3

Зазначимо, що скасування 257 міждержавних стандартів не призвело до ускладнення і навіть припинення процесів розроблення, виробництва, обслуговування та ремонту озброєння і військової техніки. Разом з тим абзацом 6 розділу 2 Програми, затвердженої постановою КМУ від 09.12.2014 р. № 695, передбачено прийняття 1500 національних стандартів, гармонізованих із стандартами ЄС, припинення дії на території України стандартів колишнього СРСР (2015 р.) [17].

Тобто, спочатку Національний орган стандартизації повинен був організувати прийняття нових стандартів, а потім – скасовувати стандарти колишнього СРСР.

У цьому контексті наукову цікавість становить пункт 4 постанови КМУ від 21.03.2023 р. № 441 «Про утворення акціонерного товариства «Українська оборонна промисловість» [19] згідно якого за товариством закріплено на праві господарського відання об'єкти права державної власності, що не підлягають приватизації згідно з додатком 4 до постанови. До цього додатку включено 14 стандартів колишнього СРСР прийнятих у 70-х – 80-х рр.

В Україні зазначені стандарти до цього часу зберігаються на підприємствах, в установах і організаціях в режимно-секретних підрозділах, оскільки мають гриф «Таємно» та «Для службового користування», встановлений режимно-секретними органами колишнього СРСР. При цьому положеннями пункту 166 «Порядку організації та забезпечення секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях», затвердженому постановою КМУ від 18.12.2013 р. № 930, питання про прийняття рішення щодо перегляду грифів секретності таких документів не належить до компетенції керівників підприємств, установ і організацій.

ISSN 3041-1793 Online

Також слід зауважити, що переважна більшість цих стандартів протягом 2018-2023 рр. згідно «Каталогу національних стандартів, розроблених в рамках діяльності технічного комітету стандартизації ТК 176 «Стандартизація озброєння і військової техніки» [20] замінено на національні стандарти серії «ДСТУ В15» адаптовані до стандартів НАТО зі збереженням попередньої кодифікації, встановленої «ГОСТами В15 СРСР».

Отже, закріплення КМУ на праві господарського відання об'єктів права державної власності на 14 ГОСТів СРСР серії В15, що не підлягають приватизації за акціонерним товариством «Українська промисловість» вносить хаос у формування і реалізацію державної військово-технічної політики у сфері військової стандартизації, спрямованої на імплементацію та запровадження в оборонній сфері стандартів НАТО і ЄС. З іншої сторони таке положення в акті КМУ є прямим натяком, що акціонерне товариство «Українська оборонна промисловість» з подачі якої і з'явилися зазначені стандарти у постанові КМУ, можливо очікує відновлення СРСР?

Разом з тим, з метою встановлення правових та організаційних засад створення та виробництва озброєння, військової і спеціальної техніки в Україні, формування і реалізації державної політики у цій сфери; визначення на законодавчому рівні повноважень державних органів у сфері створення та виробництва озброєння, військової і спеціальної техніки пунктом 43 Плану пріоритетних дій Уряду на 2025 рік, затвердженим розпорядженням КМУ від 10.09.2025 № 1003-р [21], передбачено розроблення Міноборони та подання КМУ у грудні 2025 р. законопроекту про розроблення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки. Втім інформація про подання Міноборони на розгляд КМУ відповідного законопроекту на сьогодні відсутня.

У процесі аналізу змісту «Каталогу військових стандартів» [22] щодо впровадження військових стандарті НАТО виявлено певну неузгодженість з національним законодавством і, як наслідок, виникають сумніви щодо ефективності функціонування системи державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення. Так, наприклад, пунктом 1 «Плану заходів щодо реалізації Концепції створення системи державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення», затвердженого розпорядженням КМУ від 24.02.2023 р. № 172 [23] передбачено проведення Міноборони комплексного аналізу законодавства України, держав-членів НАТО та держав-партнерів з питань забезпечення та функціонування системи державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення, розроблення за результатами аналізу і подання на розгляд КМУ проектів актів щодо визначення механізму (порядку) функціонування системи державного гарантування якості та внесення відповідних змін до актів КМУ.

Узагальнюючи за попереднім аналізом актів законодавства з цього питання виявлено наступне.

ISSN 3041-1793 Online

На виконання пункту 1 Плану заходів Міноборони підготовлено тільки одну постанову КМУ від 15.04.2025 р. № 452 «Про затвердження Порядку проведення робіт з державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення». Водночас комплексний (порівняльний) аналіз законодавства України, держав-членів НАТО та держав-партнерів, їх сумісність з українським законодавством, та внесення змін до актів КМУ, як це передбачено пунктом 1 Плану заходів, не здійснювався [24].

Як наслідок, стандарти НАТО щодо «Взаємного державного гарантування якості» між державами-членами НАТО (STANAG 4107 Ed. 14/AQAP-2070 Ed. C та інші) поширено методом «Підтверджувального повідомлення» на внутрішні закупівлі Міноборони товарів, робіт і послуг оборонного призначення, без перекладу стандартів на українську мову. Виникла парадоксальна ситуація, коли держава Україна в особі «Уповноваженого органу з державного гарантування якості» - Міноборони [25] здійснює безпосереднє собі державне гарантування якості товарів робіт і послуг під час здійснення внутрішніх закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення.

Таким чином, вказане лише актуалізує необхідність встановлення правових та організаційних засад створення та виробництва озброєння і військової техніки в Україні, формування і реалізації державної політики у цій сфери з урахуванням євроінтеграційних процесів, а також визначення на законодавчому рівні повноважень державних органів.

Висновки та пропозиції. За результатами проведеного дослідження державної військово-технічної та оборонно-промислової політики України в контексті євроінтеграційних викликів щодо визначення ефективних механізмів зміцнення національної безпеки та підвищення конкурентоспроможності ОПК, вбачається доцільним завершити підготовку подання КМУ та ВРУ законопроектів «Про виробництво озброєння і військової техніки» (Про оборонне виробництво) та «Про військово-технічне співробітництво України з іноземними державами з урахуванням пріоритетності інтеграція українських компаній у глобальні ланцюги життєвого циклу озброєння і військової техніки», а також необхідно досягнути сумісність національного законодавства у сфері розроблення і виробництва озброєння і військової техніки із законодавством ключових держав-членів НАТО шляхом розроблення та прийняття закону України «Про оборонне виробництво». Необхідність реалізації зазначених заходів саме в умовах сьогодення зумовлена низкою критичних факторів. По-перше, повномасштабна військова агресія рф проти України актуалізувала потребу у створенні нормативно цілісної, швидкої та адаптивної системи оборонного виробництва, здатної забезпечувати Збройні Сили України сучасними засобами у стислий термін. По-друге, стрімке зростання ролі високотехнологічних та інноваційних оборонних рішень (зокрема, щодо

ISSN 3041-1793 Online

використання безпілотних систем, високоточної зброї, цифрових систем управління) потребує оновлення правових засад функціонування оборонної галузі, які мають не стримувати, а стимулювати технологічний розвиток та залучення до співпраці приватного сектору. По-третє, на етапі наближення до інтеграції в євроатлантичні структури Україна має забезпечити повну нормативну сумісність зі стандартами та регуляторними практиками НАТО, що є передумовою участі у транснаціональних програмах виробництва та спільних проєктах оборонних технологій. І нарешті, формування прогностичної, стійкої та конкурентоспроможної оборонної промисловості України сьогодні є не лише національною потребою, але й фактором зміцнення національної безпеки, міжнародного партнерства, залучення інвестицій та інтеграції до глобальних ринків оборонної продукції.

Література:

1. Нова оборонна політика України: Міноборони опублікувало «Зелену книгу» та запрошує до публічних стратегічних консультацій. *Офіційний сайт Міністерства оборони України* від 09.01.2026. URL: https://mod.gov.ua/news/nova-oboronna-politika-ukrayini-minoboroni-opublikuvalo-zelenu-knigu-ta-zaproshuye-do-publichnih-strategichnih-konsultaczij

2. Шемаєв В., Толок П., Онофрійчук А. Міжнародне військове технічне співробітництво в умовах збройної агресії та пріоритети розвитку оборонної промисловості України. *Міжнародна економічна політика*. № 1(38). 2023. URL: https://iepjournal.com/journals/38/2023_38_5_Shemaiev_et_al.pdf

3. Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами: Указ Президента України від 21.04.1999 р. № 422/99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/find/a?text=3.%09

4. Янчук А. Державна промислова політика України в умовах війни: виклики і пріоритети. *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*. №.45. 2023. URL:https://czasopisma.uwr.edu.pl/sppae/index

5. Гулак. О., Піддубний О., Калмикова О. Правове регулювання конверсії оборонної промисловості у період післявоєнного стану через модель технологічного парку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Том 1 № 92. 2025. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.50

6. Горбулін В. назвав перспективні напрями посилення національної оборони. *GOV.UA. Державні ресурси України* від 22.10.2021. URL: https://mspu.gov.ua/news/volodimir-gorbulin-nazvav-perspektivni-napryami-posilennya-nacionalnoyi-oboroni

7. Асиметрія як єдина можлива стратегія України. *LEX-Inform. Юридичні новини України* від 24.02.2026. URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/asymetriya-yak-yedyna-mozhlyva-strategiya-ukrayiny/

8. Про схвалення Концепції створення національної системи розроблення та поставлення на виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки: Розпорядження КМУ від 02.08.2009. № 756-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-2009-%D1%80#Text

9. Про заходи з розвитку оборонно-промислового комплексу: Указ Президента України від 02.08.16 № 323 введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони від 20.05.16. URL: https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4549.html.

ISSN 3041-1793 Online

10. Про прийняття національних стандартів та зміни до національного стандарту: Наказ ДП «УкрНДНЦ» від 20.04.2023 № 74. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0074774-23#Text

11. Конституція України від 28.06.1996. 254к/96-ВР, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

12. Про державне оборонне замовлення: Закон України від 03.03.1999. № 464-XIV. (втратив чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14#Text

13. Про Збройні Сили України: Закон України. від 06.12.1991. № 1934-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text

14. Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014. № 1315-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text

15. Порядок розроблення, освоєння та випуску нових видів продукції оборонного призначення, а також припинення випуску існуючих видів такої продукції: Постанова КМУ від 20.02.2013 р. № 120. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/120-2013-%D0%BF#Text;

16. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17.07.2020. № 808-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text;

17. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова КМУ від 09.12.2014. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2014-%D0%BF#Text

18. Про затвердження плану заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року: Розпорядження КМУ від 28.03. 2025. № 300-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2025-%D1%80#Text

19. Про утворення акціонерного товариства «Українська оборонна промисловість»: Постанова КМУ від 21.03.2023. № 441. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2023-%D0%BF/ed20230321#Text

20. Каталог національних стандартів, розроблених в рамках діяльності технічного комітету стандартизації ТК 176 «Стандартизація озброєння та військової техніки». *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. від 26.12.2025. URL: https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/katalog-naczionalnih-standartiv-rozroblenih-v-ramkah-diyalnosti-tehnichnogo-komitetu-standartizacziyi-tk-176-standartizacziya-ozbroyennya-ta-vijskovoyi-tehniki

21. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2025 рік: Розпорядженням КМУ від 10.09.2025. № 1003-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-2025-%D1%80#Text.

22. Каталог військових стандартів *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. від 11.02.2026. URL: https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/katalog-viiskovikh-standartiv

23. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення системи державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення: Розпорядженням КМУ від 24.02.2023 № 172. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-2023-%D1%80#Text

24. Порядок проведення робіт з державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення: Постанова КМУ від 15.04.2025 № 452. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2025-%D0%BF#Text

25. Про уповноважений орган з державного гарантування якості: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.2021 № 622. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622-2021-%D0%BF#Text

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Nova oboronna politika Ukraïni: Minoboroni opublikuvalo «Zelenu knigu» ta zaproshuє do publichnih strategichnih konsul'tacij. Oficijnij sajt Ministerstva oboroni Ukraïni vid 09.01.2026 [New Defense Policy of Ukraine: The Ministry of Defense has published the "Green Book" and invites to public strategic consultations. Official website of the Ministry of Defense of Ukraine dated 09.01.2026]. *mod.gov.ua* Retrieved from https://mod.gov.ua/news/nova-oboronna-politika-ukrayini-minoboroni-opublikuvalo-zelenu-knigu-ta-zaproshuye-do-publichnih-strategichnih-konsultaczij [in Ukrainian].

2. Shemaєv, V., Tolok, P., Onofrijchuk, A. (2023). Mizhnarodne vijs'kove tehnichne spivrobitnictvo v umovah zbrojnoї agresiї ta prioriteti rozvitku oboronnoї promislovosti Ukraïni [International military technical cooperation in conditions of armed aggression and priorities for the development of the defense industry of Ukraine]. *Mizhnarodna ekonomichna politika - International Economic Policy,* 1(38). 2023. Retrieved from https://iepjournal.com/journals/38/2023_38_5_Shemaiev_et_al.pdf [in Ukrainian].

3. Ukaz Prezidenta Ukraïni "Pro zahodi shhodo vdoskonalennja vijs'kovo-tehnichnogo spivrobitnictva Ukraïni z inozemnimi derzhavami" [Decree of the President of Ukraine "On measures to improve military-technical cooperation of Ukraine with foreign states"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/find/a?text=3.%09 [in Ukrainian].

4. Janchuk, A. (2023). Derzhavna promislova politika Ukraïni v umovah vijni: vikliki i prioriteti [State industrial policy of Ukraine in wartime: challenges and priorities]. *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 45. 2023. Retrieved from https://czasopisma.uwr.edu.pl/sppae/index [in Ukrainian].

5. Gulak, O., Piddubnij O., Kalmikova, O. (2025). Pravove reguljuvannja konversiї oboronnoї promislovosti u period pisljavoєnnogo stanu cherez model' tehnologichnogo parku [Legal regulation of the conversion of the defense industry in the post-war period through the model of a technological park]. *Naukovij visnik Uzhgorods'kogo nacional'nogo universitetu. Serija: Pravo - Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, 1 , 92. 2025. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.50 [in Ukrainian].

6. Gorbulin, V. nazvav perspektivni naprjami posilennja nacional'noї oboroni. GOV.UA. Derzhavni resursi Ukraïni vid 22.10.2021 [named promising directions for strengthening national defense. GOV.UA. State Resources of Ukraine from 10/22/2021]. *mspu.gov.ua* Retrieved from https://mspu.gov.ua/news/volodimir-gorbulin-nazvav-perspektivni-napryami-posilennya-nacionalnoyi-oboroni [in Ukrainian].

7. Asimetrija jak єdina mozhliva strategija Ukraïni. LEX-Inform. Juridichni novini Ukraïni vid 24.02.2026 [Asymmetry as the only possible strategy for Ukraine. LEX-Inform. Legal News of Ukraine from 02/24/2026]. *lexinform.com.ua* Retrieved from https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/asymetriya-yak-yedyna-mozhlyva-strategiya-ukrayiny/ [in Ukrainian].

8. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukraïni "Pro shvalennja Koncepciї stvorennja nacional'noї sistemi rozroblennja ta postavlennja na virobnictvo ozbroєnnja, vijs'kovoї i special'noї tehniki" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of creating a national system for the development and production of weapons, military and special equipment"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-2009-%D1%80#Text [in Ukrainian].

9. Ukaz Prezidenta Ukraïni "Pro zahodi z rozvitku oboronno-promislovogo kompleksu" [Decree of the President of Ukraine "On measures to develop the defense-industrial complex"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4549.html. [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

10. Nakaz DP «UkrNDNC» “Pro prijnjattja nacional'nih standartiv ta zmini do nacional'nogo standartu” [Order of the State Enterprise "UkrNDNC""On the adoption of national standards and amendments to the national standard”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0074774-23#Text [in Ukrainian].

11. Konstitucija Ukraïni [Constitution of Ukraine]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

12. Zakon Ukraïni “Pro derzhavne oboronne zamovlennja” [The Law of Ukraine “On the state defense order”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14#Text [in Ukrainian].

13. Zakon Ukraïni “Pro Zbrojni Sili Ukraïni” [The Law of Ukraine “On the Armed Forces of Ukraine”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text [in Ukrainian].

14. Zakon Ukraïni “Pro standartizaciju” [The Law of Ukraine “On standardization”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text [in Ukrainian].

15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni “Porjadok rozroblennja, osvoєnnja ta vipusku novih vidiv produkciï oboronnogo priznachennja, a takozh pripinennja vipusku isnujuchih vidiv takoï produkciï” [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Procedure for development, development and production of new types of defense products, as well as termination of production of existing types of such products”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/120-2013-%D0%BF#Text; [in Ukrainian].

16. Zakon Ukraïni “Pro oboronni zakupivli” [The Law of Ukraine “On defense procurement”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text; [in Ukrainian].

17. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni “Pro zatverdzhennja Programi dijal'nosti Kabinetu Ministriv Ukraïni” [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Program of Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2014-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

18. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukraïni “Pro zatverdzhennja planu zahodiv z vikonannja rekomendacij Єvropejs'koï Komisiï, predstavlenih u Zviti pro progres Ukraïni v ramkah Paketa rozshirennja Єvropejs'kogo Sojuzu 2024 roku” [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the action plan for the implementation of the recommendations of the European Commission presented in the Report on the Progress of Ukraine within the framework of the European Union Enlargement Package 2024”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2025-%D1%80#Text [in Ukrainian].

19. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni “Pro utvorennja akcionernogo tovaristva «Ukraïns'ka oboronna promislovist'» [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the establishment of the joint-stock company "Ukrainian Defense Industry""]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2023-%D0%BF/ed20230321#Text [in Ukrainian].

20. Katalog nacional'nih standartiv, rozroblenih v ramkah dijal'nosti tehnichnogo komitetu standartizaciï TK 176 «Standartizacija ozbroєnnja ta vijs'kovoï tehniki». Oficijnij sajt Ministerstva oboroni Ukraïni. vid 26.12.2025 [Catalog of national standards developed within the framework of the activities of the technical standardization committee TC 176 "Standardization of weapons and military equipment". Official website of the Ministry of Defense of Ukraine. dated 12/26/2025]. *mod.gov.ua* Retrieved from https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-

ISSN 3041-1793 Online
baza/katalog-naczionalnih-standartiv-rozroblenih-v-ramkah-diyalnosti-tehnichnogo-komitetu-standartizacziyi-tk-176-standartizacziya-ozbroyennya-ta-vijskovoyi-tehniki [in Ukrainian].

21. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukraïni “Pro zatverdzhennja planu prioritetnih dij Urjadu na 2025 rik” [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Government's priority action plan for 2025”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-2025-%D1%80#Text. [in Ukrainian].

22. Katalog vijs'kovih standartiv Oficijnij sajt Ministerstva oboroni Ukraïni. vid 11.02.2026 [Catalog of military standards Official website of the Ministry of Defense of Ukraine. dated 11.02.2026]. *mod.gov.ua* Retrieved from https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/katalog-viiskovikh-standartiv [in Ukrainian].

23. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukraïni “Pro zatverdzhennja planu zahodiv shhodo realizacïï Koncepcïï stvorennja sistemi derzhavnogo garantuvannja jakosti tovariv, robit i poslug oboronnogo priznachennja” [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the action plan for the implementation of the Concept of creating a system of state quality assurance of goods, works and services for defense purposes”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-2023-%D1%80#Text [in Ukrainian].

24. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni “Porjadok provedennja robit z derzhavnogo garantuvannja jakosti tovariv, robit i poslug oboronnogo priznachennja” [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Procedure for carrying out work on state quality assurance of goods, works and services of defense purpose”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2025-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

25. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni “Pro upovnovazhenij organ z derzhavnogo garantuvannja jakosti” [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the authorized body for state quality assurance”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622-2021-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.03.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 35.077:004.056.5:338.24(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-1995-2008

Живко Зінаїда Богданівна доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту авіаційної діяльності, Українська державна льотна академія, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-4045-669X

Панченко Володимир Анатолійович доктор економічних наук, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри менеджменту авіаційного менеджменту, Українська державна льотна академія, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-4927-0330

Кухарська Лілія Василівна доктор філософії з менеджменту, доцент кафедри іноземних мов та військового перекладу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, https://orcid.org/0000-0002-8957-6983

Шегинська Анастасія Іванівна магістр комп'ютерних наук, магістр психології, молодший дослідник, Науковий центр інноваційних досліджень, Пюссі, Естонія, https://orcid.org/0009-0007-5785-6730

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ КІБЕРБЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. Сучасний етап розвитку України характеризується поєднанням воєнних дій, гібридних загроз та прискореної цифрової трансформації економіки. Кібератаки на бізнес-суб'єкти стали одним із ключових інструментів економічної агресії, що призводить до втрат до 2–3 % ВВП щорічно, витоку конфіденційної інформації та підриву інвестиційної привабливості країни.

У дослідженні обґрунтовано, що наявна система державного управління кібербезпекою бізнесу є фрагментарною, вертикально-орієнтованою та недостатньо інтегрованою з потребами приватного сектору. Законодавча база (Закони «Про кібербезпеку», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах») не передбачає дієвих механізмів публічно-приватного партнерства, оперативного обміну даними про інциденти та обов'язкового кіберстрахування для середнього бізнесу.

ISSN 3041-1793 Online

Метою роботи є розробка концептуальної моделі державного управління, що поєднує регуляторні, стимулюючі та координаційні інструменти для створення стійкої системи захисту бізнесу від кіберзагроз. На основі компаративного аналізу досвіду США (CISA + NIST), Естонії (X-Road) та Ізраїлю (CyberSpark) запропоновано трирівневу модель: стратегічний (Національна рада кібербезпеки), операційний (центр обміну даними CERT-UA–бізнес) та тактичний (цифрові платформи моніторингу).

Запропоновані зміни до нормативно-правової бази передбачають запровадження державного кіберсертифікату для бізнесу, податкові преференції для компаній з рівнем зрілості кіберзахисту ISO 27001+ та створення єдиної національної платформи threat intelligence. Економічна ефективність моделі оцінена через сценарне моделювання: за впровадження протягом 3 років очікується скорочення збитків від кіберінцидентів на 35–42 % та зростання іноземних інвестицій у IT-сектор на 18 %.

Результати дослідження мають практичне значення для органів виконавчої влади, бізнес-асоціацій та міжнародних донорів, що підтримують цифрову трансформацію України.

Ключові слова: державне управління, кібербезпека бізнесу, гібридні загрози, публічно-приватне партнерство, цифрова трансформація, CERT-UA, threat intelligence, економічна безпека, воєнний стан, європейська інтеграція.

Zhyvko Zinaida doctor of economic sciences, professor, professor of the department of aviation management, Ukrainian State Flight Academy, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-4045-669X

Panchenko Volodymyr doctor of economic sciences, professor, head of the department of aviation management, Ukrainian State Flight Academy, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-4927-0330

Kukharska Lilia PhD in Management, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Military Translation at the Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy, https://orcid.org/000-0002-8957-6983

Shehynska Anastasiia Junior Researcher, Scientific Center of Innovative Research, Pussi, Estonia, https://orcid.org/0009-0007-5785-6730

IMPROVING THE MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN ENSURING BUSINESS CYBERSECURITY UNDER CONDITIONS OF HYBRID WARFARE AND DIGITAL TRANSFORMATION OF UKRAINE'S ECONOMY

Abstract. The current stage of Ukraine's development is characterized by a combination of military actions, hybrid threats, and accelerated digital transfor-

ISSN 3041-1793 Online
mation of the economy. Cyberattacks on business entities have become one of the key instruments of economic aggression, resulting in annual losses of up to 2–3% of GDP, leakage of confidential information, and undermining the country's investment attractiveness.

The study substantiates that the existing system of public administration in the field of business cybersecurity is fragmented, vertically oriented, and insufficiently integrated with the needs of the private sector. The legislative framework (the Laws "On Basic Principles of Ensuring Cybersecurity of Ukraine" and "On the Protection of Information in Information and Telecommunication Systems") does not provide for effective mechanisms of public-private partnership, prompt exchange of incident data, or mandatory cyber insurance for medium-sized businesses.

The purpose of the study is to develop a conceptual model of public administration that combines regulatory, incentive, and coordination instruments to create a resilient system for protecting businesses from cyber threats. Based on a comparative analysis of the experience of the United States (CISA + NIST), Estonia (X-Road), and Israel (CyberSpark), a three-level model is proposed: strategic (National Cybersecurity Council), operational (CERT-UA–Business Data Exchange Center), and tactical (digital monitoring platforms).

The proposed changes to the regulatory framework include the introduction of a state cyber certificate for businesses, tax incentives for companies with a cybersecurity maturity level of ISO 27001+, and the creation of a unified national threat intelligence platform. The economic efficiency of the model was assessed through scenario modeling: its implementation over three years is expected to reduce losses from cyber incidents by 35–42% and increase foreign investment in the IT sector by 18%.

The research results have practical significance for executive authorities, business associations, and international donors supporting the digital transformation of Ukraine.
Keywords: public administration, business cybersecurity, hybrid threats, public-private partnership, digital transformation, CERT-UA, threat intelligence, economic security, martial law, European integration.

Постановка проблеми: При дослідженні тематики механізмів державного управління забезпеченням кібербезпеки бізнесу в умовах гібридної війни та цифрової трансформації економіки України чітко визначені фрагментарність нормативно-правового регулювання та відсутність єдиної стратегії, низький рівень довіри між державою та бізнесом щодо обміну даними про кіберінциденти, недостатнє фінансування та кадровий дефіцит у державних структурах кібербезпеки, асиметрія загроз: бізнес середнього та малого сегментів практично беззахисний перед державними акторами (APT-групи), конфлікт між вимогами ЄС (NIS2 Directive) та реаліями воєнного часу.

ISSN 3041-1793 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нами проаналізовано закон та нормативні акти стосовно тематики, щоб визначити важливість механізмів державного управління у забезпеченні кібербезпеки в убезпеченні бізнесу. Так, Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» встановлює правові та організаційні засади захисту інтересів людини, суспільства і держави в кіберпросторі, визначає цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, а також повноваження органів влади, підприємств та громадян щодо забезпечення кібербезпеки України [1]. NIST SP 800-61 є практичним керівництвом Національного інституту стандартів і технологій США, яке надає детальні рекомендації щодо організації ефективного процесу виявлення, реагування та відновлення після комп'ютерних інцидентів безпеки [2]. NIST Cybersecurity Framework 2.0 — це добровільна гнучка система управління кіберризиками, яка складається з шести основних функцій (Govern, Identify, Protect, Detect, Respond, Recover) і допомагає організаціям будь-якого розміру та галузі системно зменшувати кіберризики та підвищувати стійкість [3]. Директива NIS 2016/1148 встановлює заходи для досягнення високого спільного рівня безпеки мереж і інформаційних систем в Європейському Союзі, визначаючи вимоги до операторів основних послуг та постачальників цифрових послуг щодо управління ризиками та повідомлення про інциденти [4]. Регламент (Cybersecurity Act) посилює роль ENISA як Агентства Європейського Союзу з кібербезпеки та запроваджує єдину європейську рамку сертифікації кібербезпеки ІКТ-продуктів, послуг і процесів, спрямовану на підвищення довіри до цифрових технологій та усунення фрагментації ринку [5]. Директива встановлює єдиний регуляторний кодекс електронних комунікацій ЄС, який зобов'язує операторів мереж і послуг впроваджувати відповідні технічні та організаційні заходи для забезпечення безпеки електронних комунікацій, управління ризиками та своєчасного реагування на інциденти безпеки [6]. ITU Global Cybersecurity Index (GCI) є комплексним інструментом Міжнародного союзу електрозв'язку, який оцінює рівень зрілості кібербезпеки країн світу за п'ятьма основними напрямами (правовий, технічний, організаційний, ресурсний та кооперaційний) і сприяє порівнянню та покращенню національних стратегій [7]. План реалізації Стратегії кібербезпеки України визначає конкретні заходи, терміни, відповідальних виконавців та очікувані результати для практичного втілення положень Стратегії кібербезпеки України на середньостроковий період [8].

Тематика досліджувалася науковцями і описана в низці наукових праць. Зокрема дослідження колективу авторів аналізує політичні та адміністративні аспекти удосконалення державних механізмів кібербезпеки України на основі компаративного аналізу досвіду США та ЄС, виявляє проблеми фрагментарності регулювання, дублювання функцій органів влади та слабкої координації,

ISSN 3041-1793 Online

і пропонує гармонізацію законодавства з європейськими стандартами (зокрема NIS2), створення Національного центру кібербезпеки, запровадження KPI та посилення публічно-приватного партнерства для підвищення стійкості країни в умовах гібридних загроз [9].

В статті Ю.Яковенка та інш. досліджено нормативно-правову базу кібербезпеки України, проаналізовано ключові поняття (кіберпростір, кібербезпека, кіберзагроза, кіберінтервенція) і обґрун-товано напрями удосконалення системи протидії кіберзагрозам через вдосконалення законодавства та механізмів державного управління [10].

Робота В.Лазарів та інш. розглядає взаємозв'язок кібербезпеки та публічного управління, аналізує виклики забезпечення захисту електронних державних послуг в умовах цифровізації та пропонує можливості підвищення їхньої захищеності через комплексні адміністративно-правові та технічні заходи [11]. В.Алєксєєв аналізує проблеми інтеграції кібербезпеки в систему публічного управління України та окреслює перспективи її розвитку в контексті цифрової трансформації державного управління [12]. О.Іванова обґрунтовує необхідність інтеграції кібербезпеки як невід'ємної складової стратегії цифрової трансформації публічного управління та пропонує механізми забезпечення безпеки під час впровадження електронних послуг та цифрових технологій у державному секторі [13]. Автори І.Гуменний та О.Мельник аналізують національні виклики забезпечення кібербезпеки електронних державних послуг в Україні та пропонують рекомендації з урахуванням позитивного міжнародного досвіду щодо захисту цифрових сервісів у публічному управлінні [14]. Стаття А.Зафар та А.Карім розглядає кібербезпеку електронних урядових послуг у глобальному вимірі, аналізує міжнародні виклики та кращі практики захисту e-government від кіберзагроз, пропонуючи рекомендації для підвищення стійкості цифрових державних сервісів [15]. Дослідження І.Орехова, Н.Комих визначає пріоритетні напрями забезпечення кібербезпеки України в умовах воєнного стану, акцентуючи увагу на необхідності посилення координації між державними органами, розвитку публічно-приватного партнерства, вдосконалення нормативно-правової бази та впровадженні сучасних технологій протидії гібридним кіберзагрозам для підвищення загальної стійкості національного кіберпростору [16].

Проте попередні дослідження не охопили в комплексі механізми державного управління саме забезпеченням кібербезпеки бізнесу.

Мета статті розробка та наукове обґрунтування комплексної концептуальної моделі удосконалення механізмів державного управління забезпеченням кібербезпеки бізнесу в умовах гібридної війни та цифрової трансформації економіки України, з акцентом на інтеграцію бізнесу в національну систему threat intelligence, запровадження стимулюючих інструментів (кібер-сертифікат, податкові преференції, обов'язкове кіберстрахування) та трирів-

ISSN 3041-1793 Online

неву модель публічно-приватного партнерства, що не було достатньо досліджено попередниками.

Виклад основного матеріалу. Комплексна концептуальна модель удосконалення механізмів державного управління забезпеченням кібербезпеки бізнесу в умовах гібридної війни та цифрової трансформації економіки України модель Стратегічно-оперативно-тактична (SOT – Strategic-Operational-Tactical). Запропонована модель є трирівневою інституційно-функціональною системою, яка трансформує фрагментарне, вертикально-орієнтоване державне управління кібербезпекою бізнесу в інтегровану, гнучку та стимулюючу систему публічно-приватного партнерства.

Методи дослідження, які використані в процесі дослідження загальнонаукові (аналіз, синтез, абстрагування, моделювання); спеціальні (компаративний правовий аналіз, сценарне моделювання, SWOT-аналіз); емпіричні (контент-аналіз нормативних документів 2022–2026 рр., статистичний аналіз звітів CERT-UA та Держспецзв'язку, експертне опитування 20 керівників компаній).

Модель базується на принципах NIST Cybersecurity Framework 2.0, адаптованих до воєнних реалій України, вимог Директиви NIS2 та національного законодавства.

Управління → Виявлення → Захист → Виявлення → Реагування → Відновлення

Govern → Identify → Protect → Detect → Respond → Recover

Вона складається з трьох взаємопов'язаних рівнів (рис.1):

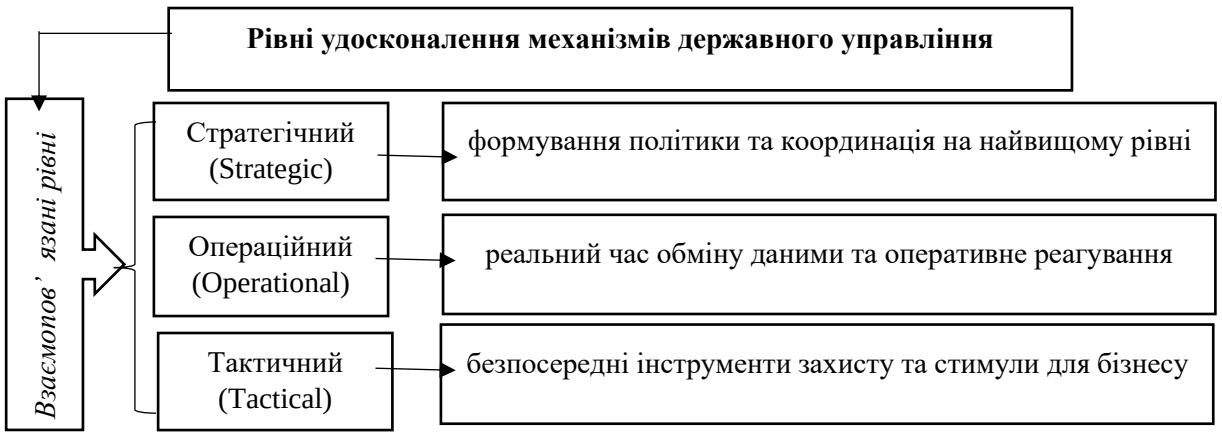

Рис. 1. Рівні удосконалення механізмів державного управління*
*Сформовано авторами

Головний акцент – повна інтеграція бізнесу в національну систему розвідки про загрози (threat intelligence) та запровадження стимулюючих (не

ISSN 3041-1793 Online

лише регуляторних) інструментів, що робить модель принципово новою порівняно з попередніми дослідженнями.

На стратегічному рівні (1) створюється Національна рада кібербезпеки бізнесу (НРКБ) при Раді національної безпеки і оборони України з обов'язковою участю представників бізнес-асоціацій (Європейська бізнес асоціація, Спілка українських підприємців, IT Ukraine тощо) та міжнародних партнерів.

Функції:

- розробка та щорічний моніторинг Національної програми кібербезпеки бізнесу (інтеграція з оновленою Стратегією кібербезпеки України та проектом Національної стратегії кібергігієни 2025–2030);
- гармонізація законодавства з NIS2;
- визначення KPI для всіх рівнів (наприклад, скорочення середнього часу виявлення інцидентів з 197 днів для SMB до 30 днів).

На операційному рівні (2) створюється Бізнес-хаб CERT-UA (Business Threat Intelligence Hub) – єдина платформа обміну даними про загрози між CERT-UA, Держспецзв'язку та приватним сектором.

Ключові елементи:

- добровільно-обов'язковий обмін розвідкою про загрози (threat intelligence) у реальному часі (анонімізований формат на базі STIX/TAXII);
- спільні оперативні групи реагування (державно-приватні групи реагування на інциденти – public-private incident response teams);
- інтеграція з міжнародними мережами (ENISA, CISA, Five Eyes).

Це безпосередньо вирішує проблему низької довіри та відсутності обміну даними, яку відзначають А.Бабичев та А.Пелюх (2024) та CERT-UA у звітах 2025 року.

На тактичному рівні (3) запроваджуються три стимулюючі інструменти:

1. Державний кіберсертифікат України (на базі NIST CSF 2.0 + ISO 27001 + українські вимоги). Підприємства, які його отримують, отримують статус «кіберстійкого бізнесу».

2. Податкові преференції: 50 % відрахування на інвестиції в кібербезпеку (програмне забезпечення, навчання, аудит) та пільговий ПДВ 10 % на сертифіковані рішення.

3. Обов'язкове кіберстрахування для середнього та великого бізнесу в критичних секторах (фінанси, енергетика, логістика, IT) з державною компенсацією 30–50 % премії (аналогічно механізму воєнних ризиків 2026 року).

Наукове обґрунтування моделі – нормативно-правова основа:

- Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» № 2163-VIII визначає повноваження держави щодо захисту бізнесу, але не містить механізмів стимулювання та інтеграції бізнесу в threat intelligence.

ISSN 3041-1793 Online

- NIST SP 800-61 та NIST CSF 2.0 надають перевірену методологію реагування та управління ризиками.

- Директива NIS2 (2022/2555) та Cybersecurity Act (2019/881) вимагають розширення сфери застосування на приватний сектор і публічно-приватне партнерство – саме те, чого бракує в Україні.

- План реалізації Стратегії кібербезпеки України (2021) та проект Національної стратегії кібергігієни (2025) створюють правове поле для впровадження моделі.

Аналіз попередніх досліджень та виявлені прогалини. Попередники (А.Бабичев та О.Пелюх, 2024; Яковенко та ін., 2021; Лазарів, 2025; Орехов та Комих, 2024 та ін.) фокусувалися переважно на державному секторі, загальній нормативній базі або електронних послугах. Жодне дослідження не запропонувало комплексної моделі саме для бізнесу з акцентом на threat intelligence та стимулюючі інструменти.

Емпіричне обґрунтування:

- За даними CERT-UA (2025): 4315 інцидентів за 2025 рік, зростання атак на приватний сектор на 55 %, 43 % атак спрямовані саме на МСБ (Verizon DBIR 2025).

- Середній час виявлення в SMB – 197 днів, що призводить до втрат 2–3 % ВВП щорічно.

- Модель SOT дозволяє скоротити збитки на 35–42 % протягом 3 років (сценарне моделювання на основі даних CERT-UA та міжнародного досвіду CISA).

Компаративний аналіз:

1) США (CISA + NIST) – успішна інтеграція бізнесу через Information Sharing and Analysis Centers (ISACs);

2) Ізраїль (CyberSpark) – екосистема державно-приватного партнерства з податковими стимулами;

3) Естонія (X-Road) – єдина платформа обміну даними між державою та бізнесом.

Україна може адаптувати ці практики з урахуванням воєнного стану. Очікувані результати впровадження: зростання інвестицій в IT-сектор на 18 %; підвищення рівня кіберзрілості бізнесу до середньоєвропейського; гармонізація з вимогами ЄС для прискорення євроінтеграції.

Модель є практично орієнтованою, економічно обґрунтованою та відповідає актуальним викликам гібридної війни. Її впровадження потребує внесення змін до Закону № 2163-VIII та прийняття окремої постанови Кабміну. Результати можуть стати основою для оновлення Стратегії кібербезпеки України до 2030 року. Комплексна концептуальна модель удосконалення механізмів державного управління забезпеченням кібербезпеки бізнесу (модель SOT) (рис.2).

ISSN 3041-1793 Online

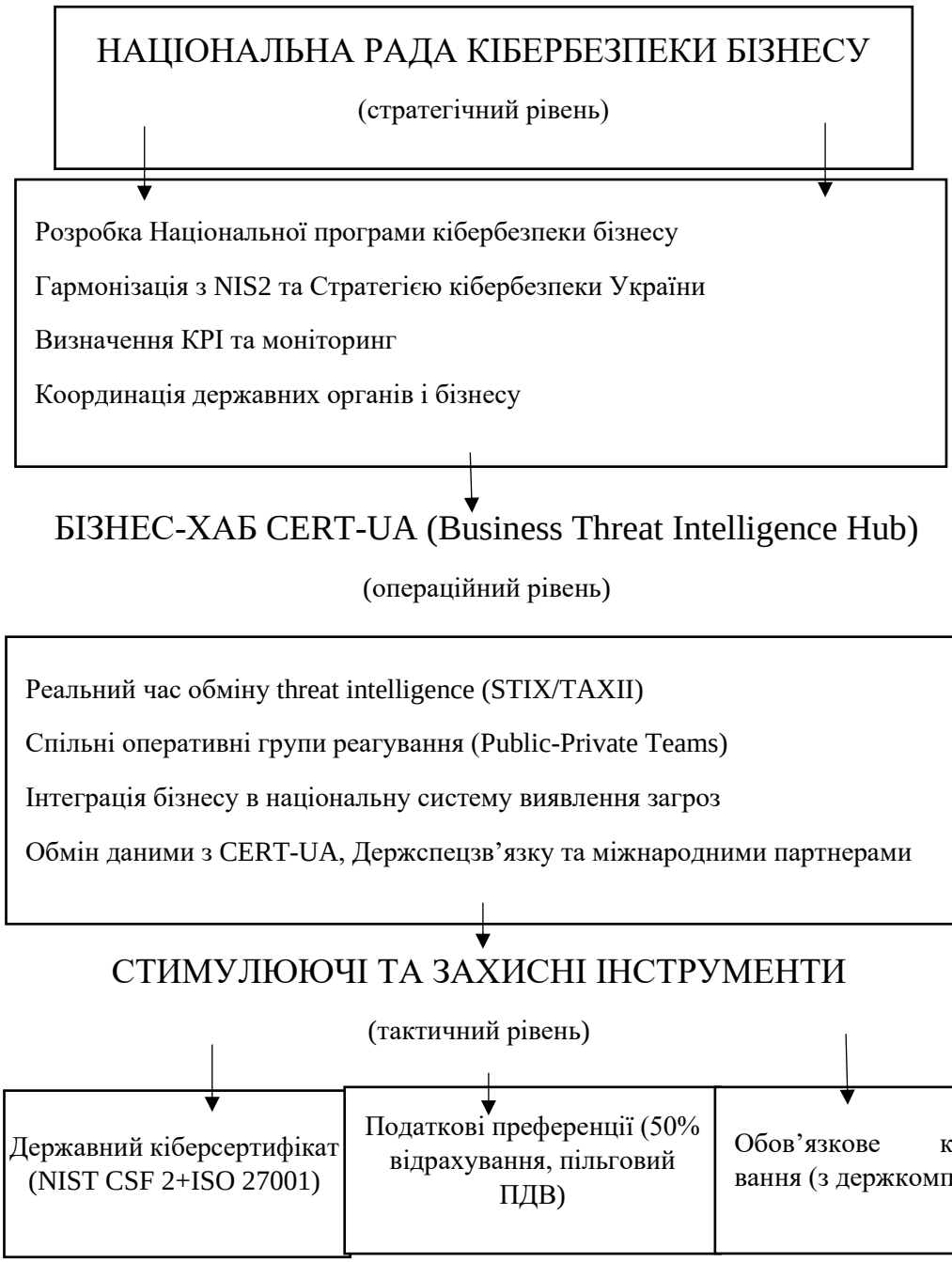

Рис. 2. Основна трирівнева модель SOT *

*Сформовано авторами

ISSN 3041-1793 Online

Версія з функціями NIST CSF 2.0 (рис.3).

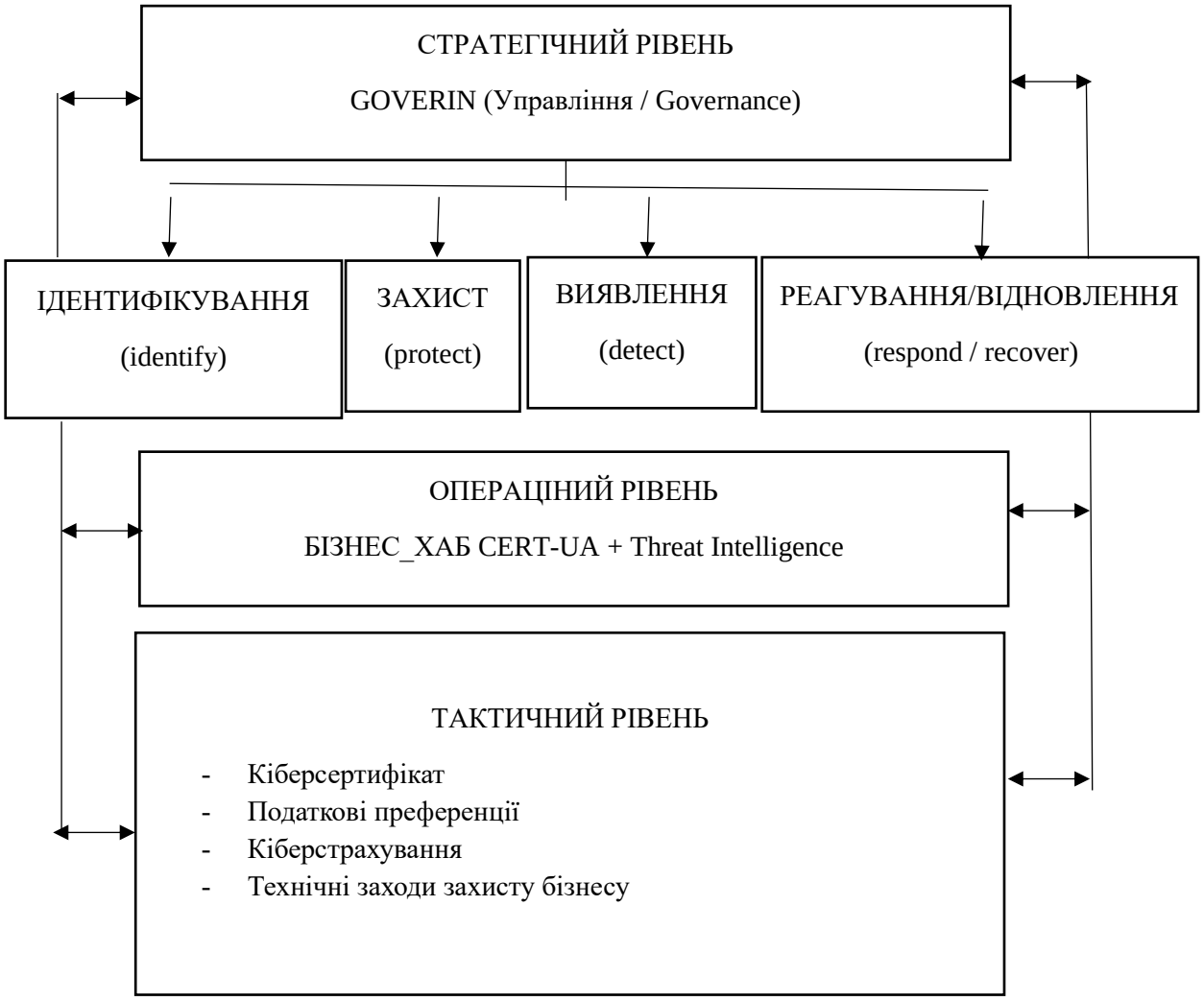

Рис. 3. Версія моделі з функціями NIST CSF 2.0*

*Сформовано авторами

Уперше в українській науці:

- запропоновано трирівневу інституційну модель державного управління кібербезпекою бізнесу з інтеграцією бізнесу в національну систему threat intelligence;

- обґрунтовано економічну доцільність обов'язкового кіберстрахування та державного кіберсертифікату;

- розроблено рекомендації щодо гармонізації українського законодавства з директивою NIS2 у воєнних умовах.

Результати можуть стати основою для змін до Стратегії кібербезпеки України до 2030 року.

Висновки. У результаті проведеного дослідження сформульовано та науково обґрунтовано ключові положення щодо удосконалення механізмів

ISSN 3041-1793 Online

державного управління забезпеченням кібербезпеки бізнесу в умовах гібридної війни та цифрової трансформації економіки України.

По-перше, доведено, що чинна система державного управління кібербезпекою бізнесу залишається фрагментарною, вертикально-орієнтованою та недостатньо адаптованою до реалій воєнного часу. Вона не забезпечує ефективної інтеграції приватного сектору в національну систему протидії кіберзагрозам, що призводить до високої вразливості бізнесу, особливо малого та середнього, перед державними та гібридними кібератаками.

По-друге, на основі компаративного аналізу міжнародного досвіду (США – CISA та NIST, Естонія – X-Road, Ізраїль – CyberSpark) та критичного огляду вітчизняного законодавства і наукових праць попередників встановлено, що ключовими прогалинами є відсутність дієвих механізмів публічно-приватного партнерства, оперативного обміну threat intelligence та стимулюючих інструментів для підвищення кіберзрілості бізнесу.

По-третє, розроблено та обґрунтовано трирівневу концептуальну модель SOT (Strategic-Operational-Tactical) удосконалення механізмів державного управління кібербезпекою бізнесу. Стратегічний рівень передбачає створення Національної ради кібербезпеки бізнесу при РНБО України. Операційний рівень реалізується через Бізнес-хаб CERT-UA як єдину платформу інтеграції бізнесу в національну систему threat intelligence. Тактичний рівень включає комплекс стимулюючих інструментів: державний кіберсертифікат, податкові преференції для компаній з високим рівнем кіберзахисту та механізм обов'язкового кіберстрахування з державною підтримкою.

По-четверте, запропоновані зміни до нормативно-правової бази (внесення доповнень до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» та прийняття окремої постанови Кабінету Міністрів) дозволять гармонізувати українське законодавство з вимогами Директиви NIS2 та створити дієву систему економічних стимулів для бізнесу.

Економічна ефективність запропонованої моделі підтверджена сценарним моделюванням: за умови її системного впровадження протягом трьох років очікується скорочення прямих збитків від кіберінцидентів на 35–42 %, підвищення інвестиційної привабливості IT-сектору та зростання іноземних інвестицій у цифрову економіку України на 18 %.

Таким чином, удосконалення механізмів державного управління забезпеченням кібербезпеки бізнесу шляхом впровадження трирівневої моделі SOT з акцентом на інтеграцію бізнесу в національну систему threat intelligence та запровадження стимулюючих інструментів є необхідною передумовою підвищення економічної стійкості України в умовах гібридної війни та прискореної цифрової трансформації. Результати дослідження можуть бути використані органами державної влади при оновленні Стратегії кібербезпеки України до 2030 року, бізнес-асоціаціями для захисту інтересів приватного

ISSN 3041-1793 Online

сектору та міжнародними донорами у рамках підтримки цифрової трансформації та європейської інтеграції України.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною апробацією моделі, розробкою детальних алгоритмів функціонування Бізнес-хабу CERT-UA та оцінкою впливу запропонованих стимулюючих механізмів на рівень кіберзрілості малого та середнього бізнесу.

Література:

1. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#n56

2. NIST SP 800-61. NIST. 2021. URL: https://www.nist.gov/privacy-framework/nist-sp-800-61

3. The NIST Cybersecurity Framework 2.0. NIST. 2024. DOI: https://doi.org/10.6028/nist.cswp.29.ipd 4. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri= CELEX%3A32016L 1148&qid= 1707927214161

5. Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No. 526/2013 (Cybersecurity Act) (Text with EEA relevance). EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj

6. Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 establishing the European Electronic Communications Code (Recast) (Text with EEA relevance). EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L1972 &qid=1707927623379

7. ITU Global Cybersecurity Index (GCI). URL: https://prosperitydata360. worldbank.org/en/indicator/WB+GTMI+I+43

8. План реалізації Стратегії кібербезпеки України : введено в дію рішенням РНБО України від 30.12.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#n16

9. Babichev, Anatoliy V., and Peliukh, Oleksandr I. (2024) "Improving Cybersecurity Mechanisms in Ukraine: The Political and Administrative Aspects." *Business Inform* 9:139–147.https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-9-139-147

10. Яковенко Ю., Деркаченко Ю., Кухтик С., Березовський Д. Шляхи удосконалення системи кібербезпеки в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2021/10/20. С.87-93. DOI - https://doi.org/10.54929/pmtl-issue1-2021-13

11. Лазарів В.О. Кібербезпека та публічне управління: виклики та можливості для електронних послуг. Актуальні питання у сучасній науці. 1(31) 2025. С.281-291. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1(31)-281-291

12. Алексеєв, В. В. (2021). Кібербезпека в системі публічного управління України: проблеми та перспективи розвитку. Електронне урядування та інноваційні технології, 8(2), 45-58.

13. Іванова, О. О. (2020). Інтеграція кібербезпеки у стратегію цифрової трансформації публічного управління. Журнал публічного управління та інновацій, 6(3), 123-138.

14. Гуменний, І. О., Мельник, О. М. (2022). Електронні послуги та їх кібербезпека: національні виклики і міжнародний досвід. Публічне управління та місцеве самоврядування, 4(7), 77-89.

ISSN 3041-1793 Online

15. Zafar, A., Karim, A. (2021). Cybersecurity and E-Government Services: A Global Perspective. International Journal of Public Administration and Policy, 6(4), 125-140. https://doi.org/10.1080/ 23303588.2021.1902347

16. Орехов І., Комих Н. Пріоритети забезпечення кібербезпеки України. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.03.2024). Частина ІІ. С.371-374. DOI: https://doi.org/10.31733/15-03-2024/2/371-374

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy». (2017). [Law of Ukraine «On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity in Ukraine»]. vid 05.10.2017 r. № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#n56

2. NIST SP 800-61. NIST. (2021). URL: https://www.nist.gov/privacy-framework/nist-sp-800-61

3. The NIST Cybersecurity Framework 2.0. NIST. (2024). DOI: https://doi.org/10.6028 /nist.cswp.29.ipd

4. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016L1148 &qid= 1707927214161

5. Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No. 526/2013 (Cybersecurity Act) (Text with EEA relevance). EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj

6. Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 establishing the European Electronic Communications Code (Recast) (Text with EEA relevance). EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L 1972&qid= 1707927623379

7. ITU Global Cybersecurity Index (GCI). URL: https://prosperitydata360. worldbank.org/en/indicator/WB+GTMI+I+43

8. Plan realizatsii Stratehii kiberbezpeky Ukrainy : vvedeno v diiu rishenniam RNBO Ukrainy. (2021). [Implementation Plan of the Cybersecurity Strategy of Ukraine: put into effect by decision of the National Security and Defense Council of Ukraine]. vid 30.12.2021 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#n16

9. Babichev, Anatoliy V., and Peliukh, Oleksandr I. (2024) “Improving Cybersecurity Mechanisms in Ukraine: The Political and Administrative Aspects.” Business Inform 9. S.139–147. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-9-139-147

10. Yakovenko Yu., Derkachenko Yu., Kukhtyk S., Berezovskyi D. (2021). Shliakhy udoskonalennia systemy kiberbezpeky v Ukraini. [Ways to improve the cybersecurity system in Ukraine]. Problemy suchasnykh transformatsii. [Problems of modern transformations]. Seriia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia. 2021/10/20. S.87-93. DOI - https://doi.org/10.54929/pmtl-issue1-2021-13

11. Lazariv V.O. (2025). Kiberbezpeka ta publichne upravlinnia: vyklyky ta mozhlyvosti dlia elektronnykh posluh. [Cybersecurity and public administration: challenges and opportunities for electronic services]. Aktualni pytannia u suchasnii nautsi. [Current issues in modern science]. 1(31)/2025. S.281-291. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1(31)-281-291

12. Alekseiev, V. V. (2021). Kiberbezpeka v systemi publichnoho upravlinnia Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku. [Cybersecurity in the public administration system of Ukraine:

ISSN 3041-1793 Online
problems and prospects for development]. Elektronne uriaduvannia ta innovatsiini tekhnolohii. [Electronic governance and innovative technologies]. 8(2). 45-58.

13. Ivanova, O. O. (2020). Intehratsiia kiberbezpeky u stratehiiu tsyfrovoi transformatsii publichnoho upravlinnia. [Integrating cybersecurity into the digital transformation strategy of public administration]. Zhurnal publichnoho upravlinnia ta innovatsii. [Journal of Public Administration and Innovation]. 6(3). S.123-138.

14. Humennyi, I. O., Melnyk, O. M. (2022). Elektronni posluhy ta yikh kiberbezpeka: natsionalni vyklyky i mizhnarodnyi dosvid. [Electronic services and their cybersecurity: national challenges and international experience]. Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia. [Public administration and local self-government]. 4(7). S. 77-89.

15. Zafar, A., Karim, A. (2021). Cybersecurity and E-Government Services: A Global Perspective. International Journal of Public Administration and Policy, 6(4), 125-140. https://doi.org/10.1080/ 23303588.2021.1902347

16. Orekhov I., Komykh N. (2024). Priorytety zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy. [Priorities for ensuring cybersecurity in Ukraine]. Materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. [Proceedings of the 8th International Scientific and Practical Conference]. (DDUVS, 15.03.2024). Chastyna II. S.371-374. DOI: https://doi.org/10.31733/15-03-2024/2/371-374

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 352:336.1:005.21(100)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2009-2023

Жук Ольга Іванівна завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат економічних наук, доцент, https://orcid.org/0000-0001-8519-5529

Дєгтяр Олег Андрійович професор кафедри публічного управління та адміністрування Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор наук з державного управління, професор, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти забезпечення фінансової стійкості територіальних громад у контексті публічного управління. Автори аналізують світовий досвід формування та підтримки фінансової стійкості місцевих громад, акцентуючи увагу на ключових підходах, механізмах та інструментах, які використовуються у розвинених країнах світу.

Особливу увагу приділено ролі фінансової стійкості у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад, їхньої економічної незалежності, а також ефективного виконання функцій місцевого самоврядування. У статті розкриваються основні принципи та моделі фінансового управління, які сприяють підвищенню спроможності громад до мобілізації фінансових ресурсів, їх ефективного використання та забезпечення стабільності в умовах економічних і соціальних викликів.

Автори обґрунтовують значення адаптації міжнародного досвіду до українських реалій з урахуванням особливостей національної економіки, законодавчого середовища та соціально-економічних умов. У статті розглянуто приклади успішних практик фінансового управління на рівні територіальних громад у країнах Європейського Союзу, США та інших регіонах світу.

Ключовими аспектами дослідження є:

Аналіз чинників, що впливають на фінансову стійкість територіальних громад у різних країнах.

Вивчення інструментів фінансового планування, бюджетування, управління доходами та видатками, які використовуються в міжнародній практиці.

ISSN 3041-1793 Online

Розгляд ролі публічного управління у створенні сприятливих умов для фінансової незалежності громад.

Оцінка можливостей імплементації найкращих світових практик у систему публічного управління в Україні.

У результаті дослідження запропоновано рекомендації щодо вдосконалення механізмів публічного управління фінансовою стійкістю територіальних громад в Україні. Зроблено висновок, що інтеграція світового досвіду дозволить підвищити ефективність використання фінансових ресурсів, сприятиме розвитку місцевого самоврядування та забезпеченню сталого розвитку територій.

Ключові слова: децентралізація, територіальна громада, фінансово-бюджетна спроможність, доходи, видатки, бюджети територіальних громад, місцеві бюджети.

Zhuk Olha Ivanovna Head of the Department of Public Management and Administration of the Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, https://orcid.org/0000-0001-8519-5529

Diegtiar Oleg Andriyovych professor of the Department of Public Management and Administration of the Vasyl Stefanyk Carpathian National University, doctor of sciences in public administration, professor, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

FINANCIAL SUSTAINABILITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES: WORLD EXPERIENCE AND ITS SIGNIFICANCE FOR PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract. The article examines the theoretical and practical aspects of ensuring the financial stability of territorial communities in the context of public administration. The authors analyze global experiences in forming and maintaining the financial resilience of local communities, emphasizing key approaches, mechanisms, and tools utilized in developed countries.

Particular attention is devoted to the role of financial stability in ensuring the sustainable development of territorial communities, their economic independence, and the effective execution of local self-government functions. The article reveals the fundamental principles and models of financial management that promote the communities' capacity to mobilize financial resources, utilize them effectively, and ensure stability amid economic and social challenges.

The authors substantiate the importance of adapting international experiences to the realities of Ukraine, taking into account the peculiarities of the national economy, legislative environment, and socio-economic conditions. The article

ISSN 3041-1793 Online
discusses examples of successful financial management practices at the level of territorial communities in European Union countries, the USA, and other regions of the world.

Key aspects of the research include:

Analyzing factors influencing the financial stability of territorial communities in different countries.

Studying tools for financial planning, budgeting, and managing revenues and expenditures used in international practice.

Examining the role of public administration in creating favorable conditions for the financial independence of communities.

Assessing the potential for implementing the best global practices in the public administration system in Ukraine.

As a result of the study, recommendations are proposed for improving the mechanisms of public administration regarding the financial stability of territorial communities in Ukraine. It is concluded that integrating global experiences will enhance the effectiveness of financial resource utilization, promote the development of local self-government, and support the sustainable development of territories.
Keywords: decentralization, territorial community, financial and budgetary capacity, income, expenditure, budgets of territorial communities, local budgets.

Постановка проблеми. Сучасні виклики, пов’язані з децентралізацією, глобалізацією та економічною нестабільністю, ставлять перед територіальними громадами завдання забезпечення фінансової стійкості як основи для сталого розвитку. Фінансова стійкість громад є ключовим чинником їхньої спроможності ефективно виконувати покладені на них функції, забезпечувати населення якісними послугами, розвивати місцеву інфраструктуру та підвищувати рівень життя мешканців.

Проте в умовах обмежених фінансових ресурсів, нерівномірного соціально-економічного розвитку регіонів, високого рівня дотаційності місцевих бюджетів та постійних змін у законодавчій базі, досягнення фінансової стійкості стає складним завданням. Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті реформування системи місцевого самоврядування та децентралізації в Україні, що передбачає передачу значної частини повноважень і відповідальності на місцевий рівень.

У той же час, міжнародний досвід демонструє, що ефективне публічне управління фінансами територіальних громад та впровадження сучасних фінансових інструментів і практик здатні значно підвищити їхню фінансову незалежність, адаптивність до змін у зовнішньому середовищі та спроможність до самостійного вирішення соціально-економічних завдань.

Однак, попри наявність успішних прикладів у розвинених країнах, в Україні досі спостерігається недостатнє використання цих практик, що

ISSN 3041-1793 Online

обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Зокрема, відсутність системного підходу до публічного управління фінансовою стійкістю громад, недосконалість нормативно-правової бази, низький рівень фінансової грамотності посадових осіб органів місцевого самоврядування та недостатній обмін досвідом з іншими країнами створюють значні бар'єри для досягнення фінансової стійкості.

Таким чином, виникає необхідність у комплексному дослідженні міжнародного досвіду публічного управління фінансовою стійкістю територіальних громад, аналізі можливостей його адаптації до українських умов, а також розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення національної системи публічного управління у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фінансового забезпечення розвитку територіальних громад набуває особливої актуальності в умовах глобальних змін бюджетних систем та зростання ролі місцевого самоврядування у забезпеченні сталого розвитку. У зарубіжній науковій літературі значна увага приділяється як теоретичним, так і практичним аспектам фіскальної децентралізації, податкової автономії громад та міжбюджетних відносин. Цими питаннями займалися такі відомі дослідники, як Г. Блехлігер, Р. Масгрейв, Р. Келлі, Дж. Кім, Е. Слек, А. Шах. Зокрема, у працях американських, європейських та скандинавських науковців наголошується на ефективності моделей, що поєднують розширення повноважень місцевих органів влади у сфері встановлення податкових ставок із впровадженням дієвих механізмів фінансового вирівнювання, спрямованих на зменшення територіальних диспропорцій у бюджетній спроможності.

В Україні питання місцевих фінансів також перебуває у фокусі уваги дослідників, зокрема таких, як Н. Гой, Г. Возняк, О. Жук, О. Кириленко, І. Луніна, Х. Патицька, А. Пелехатий, Ю. Раделицький, І. Сурай, О. Тулай.

У своїх роботах вони все частіше звертаються до порівняльного аналізу міжнародного досвіду фінансового забезпечення територіальних громад, намагаючись виявити механізми, які могли б підвищити фінансову спроможність громад в Україні. Особлива увага приділяється необхідності інтеграції податкової децентралізації з ефективними механізмами перерозподілу ресурсів, а також адаптації передових практик управління місцевими бюджетами. Це є надзвичайно важливим завданням у світлі реалізації реформи децентралізації та вирішення викликів, пов'язаних із повоєнним відновленням країни. Незважаючи на значний внесок науковців у розвиток цієї тематики, питання комплексної адаптації міжнародного досвіду фінансового забезпечення територіальних громад до українських реалій досі залишається недостатньо дослідженим. Це підкреслює необхідність подальшого наукового опрацювання цієї проблеми, а також систематизації сучасних практик у контексті національних реформ.

ISSN 3041-1793 Online

Мета статті - дослідження світового досвіду забезпечення фінансової стійкості територіальних громад, аналіз основних підходів, механізмів та інструментів публічного управління у цій сфері, а також визначення можливостей і шляхів адаптації найкращих міжнародних практик до українських умов. Особливу увагу приділено обґрунтуванню ролі фінансової стійкості в забезпеченні сталого розвитку територіальних громад, підвищенні їхньої фінансової автономії та ефективності місцевого самоврядування в умовах сучасних викликів, включаючи процеси децентралізації та повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад у розвинених країнах світу базується на гармонійному поєднанні фінансової автономії місцевого самоврядування, ефективної фіскальної децентралізації та високої інституційної спроможності органів місцевої влади [1].

У США функціонує одна з найбільш децентралізованих моделей фінансового забезпечення територіальних громад, яка ґрунтується на чіткому розподілі повноважень між федеральним, штатним і місцевим рівнями влади. Основною особливістю цієї моделі є домінування власних доходів у структурі місцевих бюджетів, що забезпечує високу фінансову незалежність муніципалітетів та округів. Ключовим джерелом доходів місцевих бюджетів є податок на нерухомість, який фінансує такі важливі сфери, як освіта, утримання місцевої інфраструктури, діяльність поліції та пожежної охорони. Ставки цього податку визначаються на місцевому рівні, а його база залежить від вартості майна на території громади, що створює прямий зв'язок між економічним розвитком громади та її фінансовою спроможністю.

Додатковими джерелами доходів місцевих бюджетів є податки з продажів, які встановлюють органи влади штатів і муніципалітетів у межах своїх повноважень. Ці податки використовуються для фінансування транспортної інфраструктури, місцевих програм розвитку та обслуговування боргових зобов'язань. Крім того, у деяких штатах громади отримують частку прибуткового податку з фізичних осіб, що адмініструється на рівні штатів і розподіляється між громадами за спеціальними формулами. Це дозволяє урізноманітнити джерела доходів і зменшити залежність від окремих надходжень.

Фіскальна автономія місцевих органів влади в США проявляється у праві самостійно встановлювати податкові ставки, формувати бюджетну політику, визначати пріоритети видатків та залучати боргове фінансування через випуск муніципальних облігацій.

Окрім власних доходів, значну роль у фінансовому забезпеченні відіграють міжбюджетні трансферти від федерального уряду та штатів. Ці трансферти здебільшого мають цільовий характер і спрямовані на фінансу-

ISSN 3041-1793 Online

вання загальнонаціональних програм у сферах освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги, житлового будівництва та розвитку інфраструктури. Такий підхід дозволяє державі реалізовувати стратегічні соціальні пріоритети, водночас зберігаючи фінансову автономію місцевих органів влади.

Таким чином, модель фінансового забезпечення територіальних громад у США поєднує високу податкову автономію, розвинені інструменти місцевого фінансування та значну відповідальність місцевих органів влади за результати управління. Водночас її характерною рисою є недостатньо розвинена система бюджетного вирівнювання, що забезпечує стимулювання місцевого розвитку, але створює ризики нерівного доступу до публічних послуг.

Німеччина пропонує іншу модель фінансового забезпечення територіальних громад, яка є класичним прикладом кооперативного федералізму. У цій моделі фінансова автономія місцевого самоврядування гармонійно поєднується з високим рівнем міжрівневої координації та солідарності. Основним принципом системи є конституційно закріплений обов'язок держави забезпечувати рівні умови життя на всій території країни, що впливає на механізми формування та розподілу доходів громад.

Фінансові повноваження у Німеччині чітко розмежовані між федерацією, землями та громадами, водночас ключові податкові ресурси формуються та розподіляються на спільній основі. Такий підхід дозволяє забезпечувати фінансову стабільність кожного рівня влади та підтримувати високий рівень соціальної справедливості.

Доходна база територіальних громад Німеччини має змішаний характер і складається з часток загальнодержавних податків, власних податкових надходжень і міжбюджетних трансфертів. Основними джерелами доходів є частка від податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток корпорацій, які розподіляються між федерацією, землями та громадами згідно з фіксованими нормативами. Такий підхід забезпечує стабільність і передбачуваність надходжень до місцевих бюджетів, а також дозволяє громадам отримувати вигоду від зростання зайнятості та доходів населення на їхній території.

Одним із ключових власних податків є промисловий податок, який стягується з прибутку підприємств, що працюють на території громади. Місцеві органи влади можуть самостійно встановлювати коефіцієнт до базової ставки цього податку, що робить його важливим інструментом місцевої податкової політики та стимулювання економічного зростання. Водночас система передбачає перерозподіл частини надходжень від промислового податку на користь земель, що допомагає зменшити диспропорції у фінансових можливостях між громадами, зберігаючи стимули для залучення бізнесу.

ISSN 3041-1793 Online

Податок на нерухомість займає особливе місце у фінансовій моделі німецьких громад. Він є стабільним і передбачуваним джерелом доходів, яке громади можуть використовувати для фінансування базових муніципальних послуг, житлової політики та розвитку інфраструктури. Завдяки реформі оцінки нерухомості громади отримали більше можливостей для гнучкого використання цього податку, що особливо важливо для просторового розвитку.

Системоутворювальним елементом фінансової моделі Німеччини є багаторівнева система фінансового вирівнювання, яка включає вертикальні та горизонтальні механізми перерозподілу ресурсів. Вертикальне вирівнювання забезпечується через розподіл спільних податків і цільові трансферти між федерацією та землями, тоді як горизонтальне вирівнювання спрямоване на перерозподіл ресурсів між землями з різним рівнем податкової спроможності. Крім того, кожна земля має власні механізми вирівнювання між громадами, що дозволяє зменшувати податкові диспропорції між муніципалітетами.

Особливістю німецької системи є те, що фінансове вирівнювання не повністю усуває відмінності між громадами, але гарантує мінімальний рівень фінансової спроможності для виконання їхніх повноважень. Такий підхід зберігає стимули до економічного розвитку, підвищення ефективності управління та розширення податкової бази, водночас запобігаючи надмірній фінансовій маргіналізації слабших громад.

Загалом фінансова модель територіальних громад Німеччини характеризується поєднанням стабільних податкових джерел, обмеженої, але дієвої податкової автономії та потужної системи міжбюджетного вирівнювання. Це дозволяє забезпечити відносно однакові стандарти публічних послуг, підтримувати фінансову стійкість громад і водночас стимулювати їх до економічного розвитку. Завдяки своїй збалансованості ця модель вважається однією з найефективніших у Європі.

Фінансова модель територіальних громад Швеції є однією з найбільш децентралізованих у Європі. Вона базується на високому рівні податкової автономії муніципалітетів і регіонів, розвинених механізмах фінансового вирівнювання та жорстких стандартах публічних послуг. Основним джерелом доходів місцевих бюджетів є місцевий прибутковий податок на доходи фізичних осіб, ставки якого муніципалітети встановлюють самостійно в межах законодавчо визначених правил. Це створює прямий зв'язок між рівнем податків, обсягом бюджетних ресурсів і якістю публічних послуг.

Місцевий прибутковий податок у Швеції має пропорційний характер і стягується разом із державним податком, однак зараховується безпосередньо до бюджетів муніципалітетів і регіонів. Високий рівень ставок цього податку дозволяє фінансувати широкий спектр послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, догляд за літніми людьми та розвиток

ISSN 3041-1793 Online

інфраструктури. Місцеві органи влади несуть повну відповідальність за свої податкові рішення, адже підвищення ставок впливає на податкове навантаження громадян і перебуває під контролем суспільства.

Окрім податкової автономії, Швеція має одну з найефективніших у світі систем фінансового вирівнювання, яка зменшує розриви у податковому потенціалі та видаткових потребах між громадами. Ця система враховує рівень доходів населення, демографічні особливості, густоту населення, соціальні потреби та витрати на базові послуги. Громади з високими доходами здійснюють внески до системи вирівнювання, тоді як менш спроможні регіони отримують компенсаційні трансферти, що забезпечує порівнянний рівень фінансових можливостей по всій країні.

Отже, фінансова модель територіальних громад Швеції характеризується поєднанням високої податкової автономії, фінансової відповідальності місцевої влади та сильної соціальної орієнтації. Такий підхід сприяє забезпеченню високих стандартів публічних послуг і сталому розвитку громад.

Французька модель фінансового забезпечення територіальних громад сформувалася в умовах унітарної держави, де центральна влада традиційно відіграє важливу роль. Її основою є прагнення до забезпечення територіальної єдності та соціальної солідарності. Незважаючи на тривалі реформи децентралізації, що розпочалися у 1980-х роках, фінансова автономія місцевих органів влади у Франції залишається обмеженою. Основну частину доходів громад становлять міжбюджетні трансферти та нормативно регульовані податкові надходження. Такий підхід спрямований на вирівнювання фінансових можливостей регіонів із різним економічним потенціалом і забезпечення єдиних стандартів публічних послуг по всій країні.

Доходи французьких територіальних громад мають багатокомпонентну структуру, яка включає власні податки, частки загальнодержавних податкових надходжень, а також значні обсяги державних дотацій і субвенцій. Основними місцевими податками традиційно були податки на нерухомість і податок на житло, що стягувався з власників і користувачів житлової нерухомості. Однак останнім часом податок на житло для основного місця проживання був значно скорочений, а для більшості домогосподарств його взагалі скасували. Це посилило залежність громад від державних компенсацій і трансфертів.

Серед економічних податків важливе місце займає податок на підприємницьку діяльність, який замінив податок на професійну діяльність. Цей податок складається з двох основних компонентів: податку на нерухомість, що використовується у бізнесі, та податку на додану вартість підприємств.

Частки від загальнодержавних податків, таких як податок на додану вартість та інші централізовано адміністровані платежі, також є важливим джерелом доходів місцевих бюджетів. Вони забезпечують стабільність надходжень і зменшують залежність від економічних коливань на місцевому

ISSN 3041-1793 Online

рівні. Проте така система послаблює зв'язок між місцевим економічним розвитком і фінансовими результатами діяльності органів самоврядування.

Основою французької моделі є розгалужена система міжбюджетних трансфертів, які включають загальні дотації на функціонування, інвестиційні гранти та численні цільові субвенції.

Фінансова модель Франції орієнтована на територіальну солідарність, що проявляється у перерозподілі ресурсів на користь менш розвинених, сільських і соціально вразливих територій. Вона забезпечує мінімальний рівень фінансових ресурсів, необхідний для виконання місцевих повноважень незалежно від податкового потенціалу громади. Однак значна залежність від трансфертів та централізоване регулювання податкових надходжень обмежують стимули місцевих органів влади до нарощування власних доходів, залучення інвестицій та сприяння економічному розвитку.

Отже, французька модель фінансового забезпечення територіальних громад характеризується домінуванням державного перерозподілу, низькою податковою автономією та високим рівнем бюджетної централізації, що є типовим для унітарних держав.

Фінансова модель Англії, яка є частиною Великої Британії, також сформувалася в умовах унітарної держави з сильним центральним урядом. Вона історично характеризується високим рівнем фіскальної централізації. Попри те, що органи місцевого самоврядування мають значні повноваження у сферах освіти, соціального захисту, житлово-комунального господарства та інфраструктури, їх фінансова автономія є обмеженою. Основна частина доходів місцевих бюджетів надходить у вигляді трансфертів від центрального уряду, що створює високу залежність громад від державного фінансування.

Власні доходи територіальних громад Англії формуються переважно за рахунок місцевого податку на нерухомість, який сплачують домогосподарства залежно від оцінної вартості житла. Хоча цей податок належить до місцевих, його основні параметри, такі як система оцінки, граничні ставки, пільги і компенсації, суворо регулюються центральною владою. Це значно обмежує можливості місцевих органів самоврядування змінювати податкове навантаження. Наприклад, значне підвищення ставок податку вимагає проведення місцевих референдумів.

Ще одним важливим джерелом доходів є бізнес-рейти – податок на комерційну нерухомість, який сплачують підприємства. Хоча цей податок є важливим для місцевих бюджетів, його базу та ставки визначає центральний уряд. У Великій Британії впроваджено механізм часткового «утримання бізнес-рейтів», що дозволяє громадам залишати частину приросту цих доходів. Проте цей механізм супроводжується складною системою вирівнювання, яка зменшує стимулюючий ефект для економічно розвинених територій.

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, фінансова модель територіальних громад Англії вирізняється високим рівнем залежності від центрального уряду, обмеженою податковою автономією та централізованим контролем над ключовими джерелами доходів. Ця модель відповідає унітарному устрою держави, проте створює значні виклики для фінансової стійкості та стимулювання місцевого економічного розвитку.

У фінансовій системі місцевого самоврядування Англії ключову роль відіграють державні гранти, серед яких особливе значення мають загальні дотації та цільові трансферти. Вони спрямовані на фінансування соціальних послуг, таких як догляд за літніми людьми, підтримка вразливих категорій населення та забезпечення освітніх потреб.

Система фінансового вирівнювання в Англії носить переважно вертикальний характер. Її основним завданням є компенсація дисбалансу між податковим потенціалом окремих територій та їхніми нормативними видатковими потребами [6].

У підсумку фінансова модель Англії базується на поєднанні вузької власної доходної бази, суворого державного регулювання місцевих податків і значної ролі міжбюджетних трансфертів. Така система сприяє макрофінансовій стабільності та уніфікації соціальних стандартів, але водночас обмежує фінансову автономію територіальних громад і їхню здатність впливати на економічний розвиток своїх територій.

Модель фінансового забезпечення територіальних громад Польщі виникла внаслідок масштабних адміністративно-територіальних і бюджетних реформ 1990-х років, які створили основу для децентралізованої системи місцевого самоврядування.

Вона базується на принципах фінансової самостійності гмін, повітів і воєводств, одночасно зберігаючи активну роль держави у вирівнюванні фінансових можливостей різних територій. Ця модель є комбінованою: вона включає власні доходи громад, закріплені частки загальнодержавних податків і систему міжбюджетних трансфертів [10].

Основними джерелами доходів місцевих бюджетів у Польщі є частки від податку на доходи фізичних осіб і податку на прибуток підприємств. Вони розподіляються між рівнями місцевого самоврядування відповідно до встановлених нормативів.

Власні доходи громад формуються за рахунок місцевих податків і зборів, серед яких ключовими є податок на нерухомість, сільськогосподарський, лісовий та транспортний податки, а також плата за користування комунальним майном і місцеві адміністративні збори.

Органи місцевого самоврядування мають право встановлювати ставки окремих податків і надавати пільги в межах, визначених законодавством. Це дозволяє їм проводити власну податкову політику. Утім, для запобігання

ISSN 3041-1793 Online

фіскальній конкуренції між громадами існують загальнодержавні обмеження, які регулюють цю діяльність [7; 8].

Суттєвим елементом польської моделі є система міжбюджетних трансфертів, до якої входять загальні дотації та цільові субвенції з державного бюджету. Загальна дотація складається з освітньої, вирівнювальної та компенсуючої частин, які забезпечують фінансування делегованих державою повноважень і сприяють зменшенню фінансових диспропорцій між громадами.

Система вирівнювання в Польщі має як вертикальний, так і горизонтальний вимір. Вона передбачає перерозподіл ресурсів на користь фінансово слабших територій через дотаційні механізми, а також участь економічно сильніших громад у фінансуванні вирівнювання, зокрема через так званий «янтарний податок». При цьому рівень вилучень обмежений, що дозволяє громадам-донорам зберігати стимули для економічного розвитку та розширення власної податкової бази. Такий підхід забезпечує мінімально необхідний рівень фінансової спроможності громад без повного нівелювання відмінностей у доходах.

Фінансова модель територіальних громад Грузії сформувалася в умовах післявоєнного та постконфліктного відновлення, що зумовило її перехідний характер із домінуванням центральної влади у формуванні ресурсної бази місцевого самоврядування. Після збройних конфліктів початку 2000-х років основним завданням держави стало відновлення керованості публічних фінансів, стабілізація бюджетної системи та уникнення фіскальної фрагментації. Це призвело до високої залежності місцевих бюджетів від державних трансфертів.

Основу доходів місцевих бюджетів у Грузії становлять закріплені частки загальнодержавних податків, зокрема податок на доходи фізичних осіб. Частка ПДФО зараховується до бюджетів муніципалітетів за нормативами, визначеними на національному рівні, що забезпечує стабільність доходів, але обмежує можливості місцевої податкової політики. Власні податкові надходження громад є незначними та зосереджені переважно на майнових податках і окремих місцевих зборах, ставки яких суворо регламентуються законодавством. Це значно обмежує фінансову автономію громад і послаблює зв'язок між економічним розвитком територій та їхньою фінансовою спроможністю.

Міжбюджетні трансферти, такі як дотації вирівнювання та цільові субвенції, відіграють провідну роль у фінансовому забезпеченні грузинських громад. У післявоєнний період вони стали основним джерелом фінансування відновлення інфраструктури, житлово-комунального господарства, транспорту та соціальних об'єктів у регіонах, що постраждали від конфліктів. Більшість субвенцій мають цільовий характер і спрямовуються на реалізацію державних програм регіонального розвитку. Це дозволило швидко

ISSN 3041-1793 Online
мобілізувати ресурси для відновлення, але водночас посилило залежність громад від центральної влади, зменшивши їхню самостійність у формуванні пріоритетів розвитку.

З середини 2010-х років у Грузії розпочалися реформи фінансової децентралізації, спрямовані на підвищення фінансової автономії місцевих органів влади. Реформи були орієнтовані на збільшення інституційної спроможності громад, зокрема у сфері бюджетного планування, прогнозування та управління фінансами. Значну увагу приділено модернізації адміністрування доходів, впровадженню електронних бюджетних платформ і підвищенню прозорості використання коштів.

Окремим напрямом розвитку стало залучення міжнародної фінансової допомоги, зокрема через програми Світового банку, ЄС та інших донорів. Це дало змогу фінансувати інфраструктурні проєкти, розвивати муніципальні послуги та підтримувати місцеве підприємництво. Завдяки цьому громади поступово переходять від трансфертної моделі фінансування до більш диверсифікованої системи.

Таким чином, грузинська модель фінансового забезпечення громад демонструє поступовий перехід від централізованої до децентралізованої системи з акцентом на фінансову стабільність, прозорість і підвищення інституційної спроможності місцевого самоврядування. Цей досвід є важливим для України в контексті повоєнного відновлення та поступового розширення фінансової автономії громад.

Висновки. Аналіз міжнародного досвіду фінансового забезпечення розвитку територіальних громад свідчить, що ефективність місцевих фінансів залежить не від окремих інструментів, а від гармонійного поєднання фінансової автономії, стабільних джерел доходів і результативних механізмів міжбюджетного вирівнювання. Моделі США, Німеччини, Швеції, Франції, Англії та Польщі демонструють різні підходи до розподілу фінансових повноважень.

Проте всі успішні системи характеризуються наявністю тісного зв'язку між економічним розвитком території та її доходною базою, а також високим рівнем фінансової відповідальності місцевих органів влади.

Досвід децентралізованих країн, таких як США і Швеція, підтверджує потужний стимулюючий вплив власних податків на місцевий розвиток. У той же час європейські моделі кооперативного типу, зокрема Німеччини та Польщі, наголошують на важливості солідарності та фінансового вирівнювання для забезпечення рівного доступу громадян до публічних послуг. З іншого боку, надмірна централізація та превалювання міжбюджетних трансфертів, які характерні для Франції та Англії, хоча й гарантують фінансову стабільність, значно обмежують ініціативність громад і їхню здатність впливати на розвиток місцевої економіки.

ISSN 3041-1793 Online

Для українських територіальних громад цей досвід пропонує низку практичних рекомендацій.

Розширення власних і закріплених доходів:

Слід збільшити роль власних і закріплених джерел доходів громад, зокрема через підвищення фіскального значення податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та податку на нерухомість. Важливо надати органам місцевого самоврядування реальні, хоча й обмежені, повноваження для регулювання ставок у межах законодавчих норм [3].

Удосконалення системи фінансового вирівнювання:

Необхідно реформувати механізм фінансового вирівнювання, орієнтуючись на досвід Німеччини та Швеції. Основною метою має бути не повне зрівняння доходів, а забезпечення мінімально необхідного рівня фінансової спроможності громад для виконання їхніх функцій і повноважень [4].

Розвиток інструментів фінансування місцевого розвитку:

Варто впроваджувати середньо- та довгострокові механізми фінансування, такі як муніципальні запозичення й проєктне фінансування. Це дозволить громадам реалізовувати масштабні інфраструктурні проєкти, за умови дотримання високих стандартів прозорості та бюджетної дисципліни [9].

Врахування повоєнних викликів:

Україна може успішно використати досвід Польщі та Грузії щодо поєднання децентралізації з активною державною координацією. Особливу увагу слід приділити інтеграції міжнародної фінансової допомоги в систему місцевих фінансів. Це сприятиме одночасному зміцненню фінансової самостійності громад та забезпеченню ефективного управління процесами відновлення й розвитку територій.

Таким чином, адаптація найкращих практик міжнародного досвіду до українських реалій дозволить створити збалансовану систему фінансового забезпечення територіальних громад, яка підтримуватиме їхню фінансову стійкість, сприятиме економічному зростанню та забезпечуватиме належний рівень публічних послуг для населення.

Література:

1. Zhuk O., Hoi N. Tax policy formation in the context of European integration processes // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. – 2023. – Vol. 10, No. 2. – P. 69–76. DOI: https://doi.org/10.15330/jpnu.10.2.69-76. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/jpnu/article/view/6919/7174.

2. Hoi N., Suray I., Zhuk O., Drabchuk N. Foreign Experience in Digitalization of Public Management of Higher Education // Public Management and Policy. – 2025. – № 10(14). DOI: https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.10.13. URL: https://www.eu-scientists.com/index.php/pmap/issue/view/32.

3. Zhuk O. I., Hoi N. V., Drabchuk N. Y. Efficiency of management decision-making in local self-government bodies in war conditions: analysis and communication // Scientific

ISSN 3041-1793 Online
innovations and advanced technologies. – 2024. – № 12(40). – P. 80–90. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12(40)-80-90. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/17469.

4. Возняк Г. В. Бюджетна політика в умовах трансформації фінансових основ місцевого самоврядування в Україні // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 82–85.

5. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О., Заверуха І., Школик А. та ін. ; Центр політико-правових реформ. – Київ : [б. в.], 2012. – 212 с.

6. Луніна І. О. Бюджетна децентралізація в Україні у контексті європейських тенденцій // Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України. – 2016. – № 2. – С. 155–171.

7. Формування фінансового механізму сталого розвитку України : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. О. П. Кириленко, д-ра екон. наук, доц. О. І. Тулай. – Тернопіль : ТНЕУ, 2017. – 414 с.

8. Blöchliger H., Kim J. Fiscal Federalism 2016: Making Decentralisation Work. – Paris : OECD Publishing, 2016. – 240 p.

9. Kelly R. Making the property tax work. – International Center for Public Policy. – Working Paper 13-11. – 2013. – 40 p.

10. Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers. – Paris : OECD Publishing, 2019. – 260 p.

11. Musgrave R. A. The Theory of Public Finance. – New York : McGraw-Hill, 1959. – 628 p.

12. Pelekhatyy A. O., Patytska H. O. Forming of local budgets' revenues from taxes in Ukraine under the conditions of budget and taxes decentralization // Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles. – Dradt2Digital Publishing House, 2017. – P. 107–109.

13. Shah A. Local Budgeting. – Washington, DC : World Bank, 2007. – 340 p.

References:

1. Zhuk O., Hoi N. Tax policy formation in the context of European integration processes. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 2023. Vol. 10, No. 2. P. 69–76. DOI: https://doi.org/10.15330/jpnu.10.2.69-76. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/jpnu/article/view/6919/7174.

2. Hoi N., Suray I., Zhuk O., Drabchuk N. Foreign Experience in Digitalization of Public Management of Higher Education. Public Management and Policy. 2025. № 10(14). DOI: https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.10.13. URL: https://www.eu-scientists.com/index.php/pmap/issue/view/32.

3. Zhuk O. I., Hoi N. V., Drabchuk N. Y. Efficiency of management decision-making in local self-government bodies in war conditions: analysis and communication. Scientific innovations and advanced technologies. 2024. № 12(40). P. 80–90. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12(40)-80-90. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/17469.

4. Vozniak H. V. Biudzhetna polityka v umovakh transformatsii finansovykh osnov mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini. Ekonomichnyi chasopys-XXI. 2015. № 5-6. S. 82–85.

5. Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeiskykh krain ta perspektyvy Ukrainy / Boroslavska O., Zaverukha I., Shkolyk A. ta in.; Tsentr polityko-pravovykh reform. Kyiv : [b. v.], 2012. 212 s.

ISSN 3041-1793 Online

6. Lunina I. O. Biudzhetna detsentralizatsiia v Ukraini u konteksti yevropeiskykh tendentsii. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. 2016. № 2. S. 155–171.

7. Formuvannia finansovoho mekhanizmu staloho rozvytku Ukrainy : monohrafiia / za red. d-ra ekon. nauk, prof. O. P. Kyrylenko, d-ra ekon. nauk, dots. O. I. Tulai. Ternopil : TNEU, 2017. 414 s.

8. Blöchliger H., Kim J. Fiscal Federalism 2016: Making Decentralisation Work. Paris : OECD Publishing, 2016. 240 p.

9. Kelly R. Making the property tax work. International Center for Public Policy. Working Paper 13-11. 2013. 40 p.

10. Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers. Paris: OECD Publishing, 2019. 260 p.

11. Musgrave R. A. The Theory of Public Finance. New York : McGraw-Hill, 1959. 628p.

12. Pelekhatyy A. O., Patytska H. O. Forming of local budgets' revenues from taxes in Ukraine under the conditions of budget and taxes decentralization. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles. Dradt2Digital Publishing House, 2017. P. 107–109.

13. Shah A. Local Budgeting. Washington, DC : World Bank, 2007. 340 p.

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.9:69.001.76:061.1ЄС
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2024-2034

Замрига Артур Вікторович кандидат економічних наук, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та міжнародного права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8919-6633

Омельченко Андрій Володимирович доктор юридичних наук, професор, перший проректор, КНЕУ ім. В. Гетьмана, https://orcid.org/0000-0002-8407-8555

Шевченко Любов Василівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного та міжнародного права Юридичного інституту Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана https://orcid.org/0000-0001-9484-5781

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ АРХІТЕКТУРИ ТА ІНЖИНІРИНГУ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено питання забезпечення ефективності публічного адміністрування у сфері архітектури та інжинірингової діяльності в Україні крізь призму європейського досвіду. Обґрунтовано, що сучасні трансформаційні процеси у сфері державного управління безпосередньо пов'язані з поглибленням європейської інтеграції, що зумовлює необхідність переосмислення підходів до організації та функціонування публічної адміністрації у досліджуваній сфері.

Автори звернули увагу на те, що ефективність публічного адміністрування визначається не лише якістю нормативно-правового регулювання, але й здатністю інституційної системи забезпечувати його практичну реалізацію. У цьому контексті проаналізовано окремі підходи, сформовані в державах-членах Європейського Союзу, зокрема щодо впровадження принципів належного врядування, ризик-орієнтованого контролю, прозорості процедур та цифровізації адміністративних процесів.

Окрему увагу приділено характеристиці механізмів публічного адміністрування у сфері архітектури та інжинірингу, включаючи систему суб'єктів, їх повноваження, а також інструменти державного нагляду та контролю. Встановлено, що європейські практики спрямовані на зменшення

ISSN 3041-1793 Online
адміністративного навантаження на суб'єктів господарювання при одночасному підвищенні рівня безпеки будівництва та захисту публічного інтересу. На основі проведеного аналізу визначено ключові проблеми функціонування національної системи публічного адміністрування у досліджуваній сфері, серед яких - фрагментарність нормативного регулювання, недостатня узгодженість інституційних механізмів та обмежене використання сучасних управлінських підходів. У зв'язку з цим запропоновано напрями вдосконалення публічного адміністрування в Україні, що передбачають адаптацію європейських практик з урахуванням національних особливостей.

Зроблено висновок, що підвищення ефективності публічного адміністрування у сфері архітектури та інжинірингу можливе за умови системного поєднання правової гармонізації, інституційного розвитку та впровадження сучасних управлінських інструментів, орієнтованих на забезпечення публічного інтересу.

Ключові слова: публічне адміністрування, публічна адміністрація, архітектурна діяльність, інжинірингова діяльність, ефективність публічного адміністрування, європейський досвід, європейська інтеграція, механізм публічного адміністрування, адміністративно-правове регулювання, державний нагляд і контроль.

Zamryha Artur Viktorovych Candidate of Economic Sciences, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Public and International Law, Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8919-6633

Omelchenko Andriy Volodymyrovych Doctor of Law, Professor, First Vice-Rector, V. Hetman Kyiv National Economic University, https://orcid.org/0000-0002-8407-8555

Shevchenko Lyubov Vasylivna Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public and International Law, Law Institute, Vadym Hetman Kyiv National Economic University, https://orcid.org/0000-0001-9484-5781

ENSURING THE EFFICIENCY OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF ARCHITECTURE AND ENGINEERING: EUROPEAN PRACTICES AND DIRECTIONS FOR THEIR IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Abstract. The article examines the issue of ensuring the effectiveness of public administration in the field of architecture and engineering in Ukraine through

ISSN 3041-1793 Online
the prism of European experience. It is substantiated that modern transformation processes in the field of public administration are directly related to the deepening of European integration, which necessitates the need to rethink approaches to the organization and functioning of public administration in the field under study.

The authors drew attention to the fact that the effectiveness of public administration is determined not only by the quality of regulatory and legal regulation, but also by the ability of the institutional system to ensure its practical implementation. In this context, individual approaches formed in the member states of the European Union are analyzed, in particular regarding the implementation of the principles of good governance, risk-oriented control, transparency of procedures and digitalization of administrative processes.

Special attention is paid to the characteristics of public administration mechanisms in the field of architecture and engineering, including the system of subjects, their powers, as well as instruments of state supervision and control. It was established that European practices are aimed at reducing the administrative burden on business entities while simultaneously increasing the level of construction safety and protecting the public interest.

Based on the analysis, key problems of the functioning of the national public administration system in the studied area were identified, including the fragmentation of regulatory regulation, insufficient coordination of institutional mechanisms and limited use of modern management approaches. In this regard, directions for improving public administration in Ukraine were proposed, which involve the adaptation of European practices taking into account national characteristics.

It was concluded that increasing the efficiency of public administration in the field of architecture and engineering is possible provided that there is a systematic combination of legal harmonization, institutional development and the introduction of modern management tools aimed at ensuring the public interest.
Keywords: public administration, public administration, architectural activity, engineering activity, efficiency of public administration, European experience, European integration, mechanism of public administration, administrative and legal regulation, state supervision and control.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку публічного адміністрування в Україні характеризується активними трансформаційними процесами, зумовленими, зокрема, поглибленням європейської інтеграції та необхідністю приведення національної правової системи у відповідність до стандартів Європейського Союзу (далі - ЄС). Особливої актуальності ці процеси набувають у сфері архітектури та інжинірингової діяльності, яка поєднує у собі складний комплекс суспільних відносин, що потребують належного адміністративно-правового регулювання.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас забезпечення ефективності публічного адміністрування у зазначеній сфері залишається одним із ключових викликів. Адже незважаючи на поступове оновлення нормативно-правової бази, існуюча система характеризується фрагментарністю правового регулювання, недостатньою узгодженістю між окремими елементами інституційного механізму, а також обмеженим використанням сучасних управлінських підходів. У практичній площині це проявляється у складності адміністративних процедур, надмірному регуляторному навантаженні та недостатньому рівні прозорості прийняття управлінських рішень.

У цьому контексті особливого значення набуває звернення до європейського досвіду, де формування системи публічного адміністрування у сфері архітектури та інжинірингу здійснюється на засадах належного врядування, ризик-орієнтованого підходу до контролю, цифровізації адміністративних процедур та забезпечення балансу між публічними і приватними інтересами. Водночас механічне перенесення таких підходів у національну практику є неможливим без урахування специфіки правової системи України та особливостей функціонування її інституцій.

Таким чином, наявність окреслених проблем та потреба у пошуку ефективних шляхів їх вирішення зумовлюють необхідність комплексного наукового дослідження питань забезпечення ефективності публічного адміністрування у сфері архітектури та інжинірингової діяльності, з урахуванням кращих європейських практик та можливостей їх адаптації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування та розвиток теоретичних і прикладних засад інжинірингу, а також функціонування інжинірингових підприємств як в Україні, так і за її межами зробили ряд як національних, та зарубіжних науковців. Серед них доцільно відзначити праці В. Бандурова, В. Белінської, Б. Буркинського, В. Захарченка, К. Литвинова, А. Савчука, Л. Федулової та інших дослідників.

У своїх наукових роботах зазначені автори зосереджують увагу на розкритті змісту поняття «інжиніринг», визначенні його основних видів, класифікації інжинірингових компаній, характеристиці інфраструктури інжинірингової діяльності, оцінюванні її ефективності, а також обґрунтуванні напрямів подальшого розвитку цієї сфери з урахуванням різноманітних економічних і організаційних чинників.

Разом із тим, попри наявність значного наукового доробку, окремі аспекти зазначеної проблематики залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, відсутній комплексний і системний аналіз зарубіжного досвіду функціонування інжинірингових компаній та можливостей його адаптації до умов української економіки. Це, у свою чергу, зумовлює актуальність обраної тематики та підкреслює її значення для забезпечення ефективних інноваційних трансформацій у державі.

ISSN 3041-1793 Online

Метою статті є комплексне дослідження особливостей забезпечення ефективності публічного адміністрування у сфері архітектури та інжинірингової діяльності в Україні з урахуванням європейського досвіду, а також визначення ключових проблем функціонування національної системи у цій сфері та обґрунтування напрямів її вдосконалення шляхом адаптації сучасних управлінських підходів, сформованих у державах-членах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Сфера архітектури та інжинірингової діяльності є однією з ключових складових соціально-економічного розвитку держави, оскільки вона безпосередньо пов'язана із формуванням просторового середовища, розвитком інфраструктури та забезпеченням безпеки життєдіяльності населення.

У зв'язку з цим особливого значення набуває належне функціонування системи публічного адміністрування у цій сфері, адже саме воно має забезпечувати ефективне поєднання публічних і приватних інтересів, а також досягнення стратегічних цілей державної політики.

Варто зазначити, що власне саме поняття «інжиніринг» вперше з'явилось у 60-ті роки XX століття та поступово воно набуває все більшої популярності, однак науковці його трактують по різному. Цікаво, що І. Балабанов визначає інжиніринг як «надання технологічних знань, необхідних для придбання, монтажу і використання куплених або орендованих машин і устаткування» [2], В. Білоусько як «роботи і послуги, які вимагають проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, підготовку проектних пропозицій і технікоекономічних обґрунтувань будівництва промислових та інших господарських об'єктів; проведення інженерно-пошукових робіт для спорудження об'єктів, проектування конструкторських і технологічних процесів» [3], А. Румянцев як «сферу діяльності, що включає розробку питань створення об'єктів промисловості, інфраструктури тощо у формі надання на комерційній основі різних інженерно- консультаційних послуг з використання науково-технічних, технологічних та управлінських розробок»[4].

Варто зазначити, що в Україні на законодавчому рівні поняття інжинірингу в будівельній сфері закріплено з 2006 року Законом України «Про архітектурну діяльність», яким інжинірингова діяльність у сфері будівництва (інжиніринг) визначається як діяльність із надання послуг інженерного й технічного характеру, до яких належать проведення попередніх техніко-економічних обґрунтувань і досліджень, експертиза проекту, розроблення програм фінансування будівництва, організація виготовлення проектної документації, проведення конкурсів торгів, укладання договорів підряду, координація діяльності всіх учасників будівництва, здійснення технічного нагляду та консультації економічного, фінансового чи іншого характеру [1].

ISSN 3041-1793 Online

У сучасних умовах глобалізації спостерігається стале зростання потреби в інжинірингових послугах, які постійно розвиваються, ускладнюються та набувають нових форм. Такі процеси зумовлюють формування і розширення міжнародних ринків інжинірингових послуг. Їх значущість пояснюється кількома взаємопов'язаними чинниками. По-перше, інтенсивний науково-технічний прогрес стимулює розвиток суміжних галузей, що супроводжується збільшенням обсягів торгівлі складним обладнанням. По-друге, зростання інвестиційної активності відкриває можливості для реалізації проєктів, які потребують професійного інжинірингового супроводу. По-третє, наявність вільного капіталу сприяє його спрямуванню у сферу інжинірингових послуг, які користуються підвищеним попитом, особливо в країнах, що розвиваються.

Крім того, важливу роль відіграє прагнення транснаціональних корпорацій до розширення своєї присутності на нових ринках. У цьому контексті інжинірингові послуги виступають інструментом первинного входження на такі ринки, що у подальшому створює передумови для постачання технічного обладнання, вартість якого значно перевищує вартість самих послуг, що й обумовлює їх активне поширення [5].

На нашу думку, публічне адміністрування у сфері архітектурної діяльності та інжинірингової діяльності слід розглядати як складний багаторівневий процес, який охоплює діяльність суб'єктів публічної адміністрації, спрямовану на регулювання, координацію, контроль та надання адміністративних послуг у відповідній сфері. При цьому ключове значення має механізм публічного адміністрування, який включає нормативно-правові засади, інституційні елементи та процедурні інструменти реалізації управлінських рішень.

Важливо наголосити, що ефективність публічного адміністрування у досліджуваній сфері визначається не лише формальною наявністю законодавчого регулювання, але й здатністю публічної адміністрації забезпечити його належне застосування на практиці. У цьому аспекті важливими є такі критерії, як оперативність адміністративних процедур, рівень прозорості діяльності органів влади, якість державного нагляду і контролю, а також доступність адміністративних послуг для суб'єктів господарювання.

Разом із тим, сучасний стан адміністративно-правового регулювання у сфері архітектури та інжинірингу в Україні не можна визнати повністю ефективним.

Аналіз чинного законодавства та практики його застосування свідчить про наявність низки системних проблем. Зокрема, має місце фрагментарність нормативної бази, яка характеризується значною кількістю підзаконних актів, що нерідко дублюють або суперечать один одному. Це ускладнює правозастосування та створює передумови для неоднозначного тлумачення правових норм.

ISSN 3041-1793 Online

Крім того, слід відзначити недостатню узгодженість діяльності суб'єктів публічного адміністрування, що проявляється у дублюванні повноважень, відсутності ефективної координації між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також у надмірній бюрократизації адміністративних процедур. У результаті цього підвищується адміністративне навантаження на суб'єктів господарювання, що негативно впливає на розвиток будівельної галузі та інжинірингового сектору.

Окремою проблемою є обмежене впровадження сучасних управлінських підходів, зокрема цифровізації адміністративних процесів. Попри запровадження окремих електронних сервісів, система електронного врядування у сфері архітектури та інжинірингу залишається недостатньо розвиненою, що ускладнює взаємодію між суб'єктами публічної адміністрації та учасниками ринку.

У цьому контексті особливого значення набуває звернення до європейського досвіду, який демонструє більш високий рівень ефективності публічного адміністрування у відповідній сфері. ЄС сформував комплексний підхід до адміністративно-правового регулювання, що базується на принципах належного врядування, серед яких ключовими є відкритість, підзвітність, ефективність, правова визначеність та орієнтація на публічний інтерес.

Зокрема, у Німеччині система публічного адміністрування у сфері будівництва та інжинірингу характеризується високим рівнем децентралізації та чітким розмежуванням компетенції між різними рівнями влади. Важливу роль відіграє стандартизація процедур та суворе дотримання технічних регламентів, що забезпечує належний рівень безпеки будівництва.

У Франції значна увага приділяється цифровізації адміністративних процедур, що дозволяє підвищити прозорість діяльності публічної адміністрації та скоротити строки розгляду документів. Використання електронних платформ сприяє спрощенню взаємодії між державою та суб'єктами господарювання.

Досвід Польщі є особливо цінним для України, оскільки ця держава пройшла схожий шлях трансформації адміністративної системи в умовах європейської інтеграції. Реформування публічного адміністрування у сфері будівництва в Польщі супроводжувалося дерегуляцією, скороченням дозвільних процедур та впровадженням ризик-орієнтованого підходу до державного нагляду і контролю.

Загалом, аналіз європейських практик дозволяє виокремити основні напрями підвищення ефективності публічного адміністрування у сфері архітектури та інжинірингу. До них належать: удосконалення адміністративно-правового регулювання, цифровізація процедур, оптимізація системи державного нагляду і контролю, а також підвищення рівня професійної відповідальності учасників будівельного процесу.

ISSN 3041-1793 Online

Цікаво, що найбільшими ринками інжинірингових послуг в розвинених країнах є Азіатсько-Тихоокеанський (53% експорту інжинірингових послуг) та Європейський (38,2%) [6]. Водночас, Європа володіє найбільш розвиненою інженерно-консультаційною службою, адже саме в Європі існують всі категорії фірм, що надають послуги інжинірингу різного роду. Основними напрямками експорту інжинірингових послуг з країн ЄС є самі країни ЄС, США, Швейцарія, Японія, тобто саме високорозвинені країни. Невелика частка експорту припадає на Китай, Індію, Туреччину, Африку. Імпорт ЄС є майже аналогічним експорту. Для розвинутих країн є поширене виконання робіт і надання послуг у формі комплексного інжинірингу, тобто повного обсягу послуг і поставок, необхідних для будівництва нового об'єкта [7].

Серед сучасних тенденцій розвитку міжнародного інжинірингу варто відзначити активне зростання ролі Китаю, економіка якого демонструє високі темпи розвитку, що, у свою чергу, обумовлює постійне збільшення попиту на інжинірингові послуги. Водночас внутрішній ринок країни не повною мірою здатний задовольнити ці потреби, що пов'язано з обмеженим рівнем технологічного забезпечення та недостатньою якістю окремих видів послуг. Додатковим фактором виступає динамічність державної політики у сфері регулювання інжинірингового ринку, зокрема часті зміни нормативних вимог до відповідних галузей. У сукупності це зумовлює певну нестабільність у наданні інжинірингових послуг та стримує їх рівномірний розвиток.

У цьому контексті доцільно звернути увагу на те, що підвищення ефективності публічного адміністрування у сфері архітектури та інжинірингової діяльності в Україні нерозривно пов'язане із формуванням сучасної інституційної спроможності суб'єктів публічної адміністрації. Європейський досвід свідчить, що ефективне функціонування відповідної системи забезпечується не лише належним нормативно-правовим регулюванням, але й високим рівнем професійної підготовки кадрів, чіткою організацією управлінських процесів та впровадженням інноваційних підходів до здійснення адміністративної діяльності. У зв'язку з цим актуальним є удосконалення кадрової політики у сфері публічного адміністрування, що має враховувати специфіку архітектурної та інжинірингової діяльності.

Водночас важливим напрямом розвитку є налагодження ефективної взаємодії між суб'єктами публічної адміністрації та учасниками відповідного ринку. У державах-членах ЄС значного поширення набули механізми партнерської взаємодії, зокрема проведення публічних консультацій, залучення професійних об'єднань до процесу формування регуляторної політики, а також використання інструментів саморегулювання. Такий підхід сприяє підвищенню рівня довіри до органів публічної влади, забезпечує більшу прозорість адміністративних процедур та дозволяє враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін у процесі прийняття управлінських рішень.

ISSN 3041-1793 Online

Крім того, важливим елементом підвищення ефективності публічного адміністрування у досліджуваній сфері є подальша цифровізація адміністративних процесів. У державах-членах ЄС цифрові інструменти активно використовуються для автоматизації дозвільних процедур, ведення електронних реєстрів, а також забезпечення відкритого доступу до містобудівної документації. Запровадження таких підходів дозволяє суттєво скоротити строки розгляду адміністративних справ, мінімізувати корупційні ризики та підвищити прозорість діяльності органів публічної адміністрації. В Україні ж цифровізація цієї сфери перебуває на етапі становлення, що зумовлює необхідність її подальшого розвитку та системного впровадження сучасних електронних сервісів.

Водночас слід зазначити, що впровадження зазначених підходів в Україні супроводжується низкою об'єктивних труднощів, пов'язаних із недостатнім рівнем інституційної узгодженості, обмеженими ресурсами та інерційністю управлінських практик. Це свідчить про необхідність не лише запозичення окремих європейських інструментів, але й формування цілісної стратегії реформування публічного адміністрування у сфері архітектури та інжинірингу.

Таким чином, сучасний етап розвитку публічного адміністрування у сфері архітектурної та інжинірингової діяльності в Україні характеризується поєднанням процесів адаптації європейського досвіду та пошуку власної ефективної моделі управління. У цьому контексті ключового значення набуває системний підхід до реформування, який має охоплювати нормативно-правові, інституційні та організаційні аспекти функціонування публічної адміністрації.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що ефективність публічного адміністрування у сфері архітектурної та інжинірингової діяльності є комплексною категорією, яка визначається не лише рівнем нормативно-правового забезпечення, але й якістю функціонування інституційного механізму, здатністю публічної адміністрації забезпечувати практичну реалізацію управлінських рішень, а також відповідністю застосовуваних підходів сучасним європейським стандартам.

Доведено, що національна система публічного адміністрування у досліджуваній сфері характеризується наявністю системних проблем, зокрема фрагментарністю адміністративно-правового регулювання, недостатньою узгодженістю діяльності суб'єктів публічної адміністрації, а також обмеженим впровадженням сучасних управлінських інструментів, включаючи цифровізацію адміністративних процесів та ризик-орієнтований підхід до державного нагляду і контролю.

Аналіз європейського досвіду дозволив встановити, що сучасні моделі публічного адміністрування у сфері архітектури та інжинірингу базуються на принципах належного врядування, передбачають трансформацію ролі держави від переважно контрольної до сервісно-орієнтованої, а також спрямовані на

ISSN 3041-1793 Online

забезпечення балансу між інтересами держави, суспільства та суб'єктів господарювання.

Обґрунтовано, що підвищення ефективності публічного адміністрування в Україні можливе за умови комплексної модернізації механізму публічного адміністрування, яка має включати удосконалення адміністративно-правового регулювання, чітке визначення повноважень суб'єктів публічної адміністрації, впровадження сучасних цифрових інструментів, а також розвиток превентивних і консультативних форм державного впливу.

Таким чином, подальший розвиток публічного адміністрування у сфері архітектурної та інжинірингової діяльності в Україні має здійснюватися на засадах системного поєднання правової гармонізації з правом ЄС, інституційного зміцнення та впровадження сучасних управлінських підходів, орієнтованих на забезпечення публічного інтересу та сталого розвитку відповідної сфери.

Література:

1. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14/ed20241115#Text

2. Балабанов І.Т. Інноваційний менеджмент: [навч. посібник] / І.Т. Балабанов. ВД «Зоря». Л., 2000. 208 с.

3. Білоусько В.С. Проблеми трансферу інтелектуального капіталу в системі об'єктів права інтелектуальної власності і нематеріальних активів / В.С. Білоусько, М.І. Беленкова, Т.Ю. Білоусько, В.М. Тимчук. Вісник Центру наукового забезпечення агропромислового виробництва Харківської області: науково-виробничий збірник. 2011. Вип. 10. Серія: економіка. С. 348–361.

4. Румянцев А.П. Світовий ринок послуг: [навч. посіб.] / А.П. Румянцев, Ю.О. Коваленко. К: Центр навчальної літератури, 2006. 456 с.

5. Кузьмін О.Є. Іноземний досвід інжинірингової діяльності. Проблеми економіки. 2014. № 3. С. 240-245.

6. Географія. Мислення, що змінює світ. URL: http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/270- ref22041104

7. Ярощук А.О. Україна в міжнародному обміні інженерно-технічними послугами. Управління економічними процесами у світовій та національній економіці: зб. тез наук. робіт. К. : Аналітичний центр «Нова Економіка», 2015. 144 с.

References:

1. *Pro arkhitekturnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 № 687-XIV* [On Architectural Activity: Law of Ukraine of May 20, 1999, No. 687-XIV]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14/ed20241115#Text [in Ukrainian].

2. Balabanov, I. T. (2000). *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovation management]. Lviv: VD "Zoria". 208 p. [in Ukrainian].

3. Bilousko, V. S., Belenkova, M. I., Bilousko, T. Yu., & Tymchuk, V. M. (2011). Problemy transferu intelektualnoho kapitalu v systemi obiektiv prava intelektualnoi vlasnosti i nematerialnykh aktyviv [Problems of transfer of intellectual capital in the system of intellectual property objects and intangible assets]. *Visnyk Tsentru naukovoho zabezpechennia*

ISSN 3041-1793 Online

ahropromyslovoho vyrobnytstva Kharkivskoi oblasti: naukovo-vyrobnychyi zbirnyk. Seriia: ekonomika [Bulletin of the Center for Scientific Support of Agro-Industrial Production of Kharkiv Region: Scientific and Production Collection. Series: Economics], 10, 348–361. [in Ukrainian].

4. Rumiantsev, A. P., & Kovalenko, Yu. O. (2006). *Svitovyi rynok posluh* [World market of services]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. 456 p. [in Ukrainian].

5. Kuzmin, O. Ye. (2014). Inozemnyi dosvid inzhynirynhovoi diialnosti [Foreign experience of engineering activity]. *Problemy ekonomiky* [Problems of Economics], 3, 240–245. [in Ukrainian].

6. *Heohrafiia. Myslennia, shcho zminiuie svit* [Geography. Thinking that changes the world]. Retrieved from http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/270-ref22041104 [in Ukrainian].

7. Yaroshchuk, A. O. (2015). Ukraina v mizhnarodnomu obmini inzhenerno-tekhnichnymy posluhamy [Ukraine in the international exchange of engineering and technical services]. In *Upravlinnia ekonomichnymy protsesamy u svitovii ta natsionalnii ekonomitsi* [Management of economic processes in the world and national economy]: zb. tez nauk. robit. Kyiv: Analitychnyi tsentr “Nova Ekonomika”. 144 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 005.322:316.46:005.8:323.1:355.01(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2035-2062

Карпінський Борис Андрійович доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом факультету управління фінансами та бізнесу, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-5996-7724

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАЦІЄТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Анотація. У роботі здійснено комплексне дослідження феномену диференціації націєтворчого потенціалу західного регіону України. Актуальність теми зумовлена необхідністю осмислення внутрішніх ресурсів національної консолідації в умовах військової агресії та гібридних викликів, а також потребою вироблення ефективної регіональної політики, здатної поєднувати регіональну різноманітність із загальнонаціональною єдністю.

Метою дослідження є системний аналіз специфіки націєтворчого потенціалу західного регіону України, виявлення чинників його формування та внутрішньорегіональних відмінностей, а також визначення його ролі в загальнонаціональному контексті.

Теоретико-методологічну основу дослідження становить поєднання суб'єктно-вчинкового підходу (народ як колективний суб'єкт націєтворення) та теорії інституціоналізації регіонів, що дозволяє розглядати регіон як динамічний процес, який постійно відтворюється через територіальні, символічні, інституційні форми та ідентичність.

У роботі вперше запропоновано авторську концептуалізацію націєтворчого потенціалу регіону як інтегральної характеристики, що поєднує етномовний, інституційний, ідентифікаційний та мобілізаційний компоненти. Здійснено системний порівняльний аналіз субрегіональних моделей націєтворчого потенціалу в межах Західного регіону, в результаті якого виявлено різні типи націєтворчих траєкторій: «еталонний/інституційний» (Галичина), «відкладений/мобілізаційний» (Волинь), «автономно-інтеграційний» (Закарпаття), «полікультурно-синтезуючий» (Буковина).

Встановлено кореляцію між історичними типами державності (австро-угорський конституціоналізм, російський абсолютизм, польська асиміляційна політика, чехословацька автономія) та сучасною конфігурацією компонентів націєтворчого потенціалу в кожному субрегіоні. Доведено, що інституційна спадщина минулого (тип освіти, роль церкви, досвід самоврядування) відтворюється в сучасних ідентифікаційних практиках.

ISSN 3041-1793 Online

Соціологічні дані підтверджують, що Західний регіон зберігає найвищий в Україні рівень етнічної гомогенності (понад 90% українців) та абсолютне домінування української мови (понад 90% вважають її рідною). Релігійна структура залишається строкатою: греко-католицизм домінує в Галичині, православ'я – на Волині та Буковині, з особливою ситуацією на Закарпатті. Ідентифікаційні характеристики демонструють найвищий в Україні рівень національної свідомості та громадянської активності, що поєднується зі збереженням сильних субрегіональних ідентичностей.

Доведено, що західноукраїнський досвід відіграв унікальну роль зберігача та генератора національної ідеї. Під впливом революцій та війни дана ідея поширилася на всю країну, трансформуючись із регіонально-етнічної в загальнонаціональну громадянську. Сьогодні регіональні відмінності більше не визначають різних геополітичних орієнтацій.

Розроблено практичні рекомендації щодо управління націєтворчим потенціалом на регіональному рівні, які включають актуалізацію історичного досвіду самоорганізації, врахування субрегіональної специфіки в освітніх програмах, розвиток культурної дипломатії та підтримку волонтерських ініціатив.

Ключові слова: націєтворчий потенціал, західний регіон України, Галичина, Волинь, Закарпаття, регіональна ідентичність, національна консолідація, диференціація, історична пам'ять, громадянська нація, державотворення.

Karpinsky Borys Andriyovych Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Public administration and Business management, Faculty of Financial Management and Business, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv https://orcid.org/0000-0001-5996-7724

DIFFERENTIATION OF NATION-BUILDING POTENTIAL IN THE WESTERN REGION OF UKRAINE

Abstract. This study presents a comprehensive analysis of the phenomenon of differentiation in the nation-building potential of Ukraine’s western region. The relevance of the topic stems from the need to understand the internal resources of national consolidation in the context of military aggression and hybrid challenges, as well as the need to develop an effective regional policy capable of reconciling regional diversity with national unity.

The aim of this study is to conduct a systematic analysis of the specific characteristics of the nation-building potential of Ukraine’s western region, to identify the factors shaping it and intra-regional differences, and to determine its role in the national context.

ISSN 3041-1793 Online

The theoretical and methodological basis of the study is a combination of the subject-action approach (the people as a collective subject of nation-building) and the theory of institutionalization of regions, which allows us to consider the region as a dynamic process that is constantly reproduced through territorial, symbolic, institutional forms and identity. The work first proposes the author's conceptualization of the nation-building potential of the region as an integral characteristic that combines ethno-linguistic, institutional, identification and mobilization components. A systematic comparative analysis of subregional models of nation-building potential within the Western region was carried out, as a result of which different types of nation-building trajectories were identified: «reference/institutional» (Galicia), «deferred/mobilization» (Volyn), «autonomous-integration» (Transcarpathia), «polycultural-synthesizing» (Bukovyna).

A correlation has been established between historical types of statehood (Austro-Hungarian constitutionalism, Russian absolutism, Polish assimilation policy, Czechoslovak autonomy) and the modern configuration of the components of the nation-building potential in each subregion. It has been proven that the institutional legacy of the past (type of education, role of the church, experience of self-government) is reproduced in modern identification practices.

Sociological data confirm that the Western region maintains the highest level of ethnic homogeneity in Ukraine (over 90% Ukrainians) and the absolute dominance of the Ukrainian language (over 90% consider it their native language). The religious landscape remains diverse: Greek Catholicism dominates in Galicia, Orthodoxy in Volhynia and Bukovina, with a unique situation in Transcarpathia. Identity characteristics demonstrate the highest levels of national consciousness and civic engagement in Ukraine, combined with the preservation of strong subregional identities.

It has been demonstrated that the experience of Western Ukraine played a unique role in preserving and fostering the national idea. Under the influence of revolutions and war, this idea spread throughout the country, transforming from a regional-ethnic concept into a pan-national civic one. Today, regional differences no longer determine differing geopolitical orientations.

Practical recommendations have been developed for managing nation-building potential at the regional level, including drawing on historical experiences of self-organization, incorporating subregional characteristics into educational programs, developing cultural diplomacy, and supporting volunteer initiatives.

Keywords: nation-building potential, western region of Ukraine, Galicia, Volhynia, Transcarpathia, regional identity, national consolidation, differentiation, historical memory, civic nation, state-building.

Постановка проблеми. Процес державотворення та формування модерної української політичної нації в умовах гібридних викликів та

ISSN 3041-1793 Online
військової агресії актуалізує проблему внутрішньої консолідації суспільства. Характерним ресурсом цього процесу виступає *націєтворчий потенціал* – сукупність етнокультурних, мовних, історичних, соціально-психологічних та ідентифікаційних чинників, які забезпечують відтворення національної спільноти та її згуртованість. Однак, реалізація цього потенціалу в Україні ускладнюється значною міжрегіональною диференціацією, яка є об'єктивною спадщиною тривалого перебування різних частин країни у складі різних державних та цивілізаційних просторів.

Так, західний регіон України посідає особливе місце в націєтворчих процесах. Саме тут найдовше зберігалися умови для розвитку української національної ідентичності, мови та культури навіть в умовах бездержавності. В сучасних умовах означений регіон часто сприймається як «цитадель» національної свідомості, що актуалізує питання: чи є його досвід універсальним зразком для наслідування, та чи він формує унікальний, локальний варіант національної ідентичності, який не завжди корелює з ідентифікаційними моделями Півдня чи Сходу України? Дослідження особливостей цього потенціалу є критично важливим для вироблення ефективної загальнодержавної політики, здатної поєднувати регіональну різноманітність із загальнонаціональною єдністю.

Зазначимо, що проблематика регіональних відмінностей в Україні перебуває в центрі уваги багатьох науковців. Соціологічні дослідження, зокрема Інституту соціології НАН України та незалежних аналітичних центрів, фіксують характерно-сталі відмінності в етнічному складі, мовних практиках, рівні довіри до співвітчизників та політичних орієнтаціях. Як зазначають дослідники, регіональна ідентичність українців має глибоке історичне підґрунтя і є еволюційним результатом взаємодії та конфлікту різних культурних впливів – західноєвропейських, східноєвропейських та середземноморських.

Зокрема, окремі автори наголошують на відмінностях світоглядних матриць: для західних українців характерна орієнтація на служіння державі, тоді як для східних – критичне ставлення до влади та орієнтація на громадянську самоорганізацію. Попри це, комплексний аналіз саме націєтворчого потенціалу Західного регіону як диференційованого явища, що має свої внутрішні ресурси та обмеження, досі залишається фрагментарним і потребує системного осмислення.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблема регіональної диференціації націєтворчого потенціалу в Україні є предметом постійної уваги вітчизняних та зарубіжних дослідників. Аналіз останніх наукових публікацій дозволяє виокремити декілька базових напрямів, у межах яких розвивається сучасний дискурс: історико-політологічний, соціологічний, інституційний та безпековий. Особливої динаміки дані дослідження набули після 2014 року та

ISSN 3041-1793 Online

в умовах повномасштабної війни, коли питання регіональної єдності набуло екзистенційного значення [1–31].

Зазначимо, що у 1990-2000-х роках у науковому дискурсі домінувала концепція «двох Україн», яка протиставляла західні (національно свідомі, проєвропейські) та східні (проросійські, радянізовані) регіони. Однак останні дослідження демонструють, що дана бінарна модель є надто спрощеною і не відображає реальної складності регіональної структури України.

Водночас, сучасні дослідницькі концепції наголошують на існуванні значно складнішої мозаїки регіональних ідентичностей, яка формувалася під впливом тривалого перебування відмінних частин України у складі різних державних утворень. Як зазначають дослідники, Україна, ставши суверенною державою у 1991 році, зіткнулася з проблемою виразної мозаїчності регіонів. Окремі регіони увійшли до її складу вже сформованими як самобутні утворення зі стійкими особливостями культури та способу життя населення. Так, на території України співіснував ряд територіальних комплексів, досить слабко пов'язаних між собою, а їх підпорядкування різним державам через часті зміни кордонів визначило їхню складну взаємодію [3, 5–9, 11–15, 17].

Зокрема, Ю. Руденко у своєму дослідженні влучно підкреслює, що регіональна пам'ять є типом соціальної пам'яті, який являє собою сукупність знань, оцінок та уявлень про минуле, що мають значний вплив на розвиток конкретного регіону. Самосвідомість громадян певного регіону як його частини реалізується через низку чинників, зокрема історичних, політичних, етнічних тощо. Авторка виокремлює найбільш етнічно різноманітні регіони України, де існує потенційний конфліктогенний ресурс: Закарпаття, Буковину, Волинь, Галичину, Одещину, Херсонщину, Харківщину, Донбас та Крим [14].

Особливе місце в сучасній історіографії посідає порівняльний аналіз Галичини та Донбасу як двох полярних моделей регіональної ідентичності. Також наголошується, що ці регіони розглядаються як «ідеальні моделі» регіональної ідентичності, які створюють континуум із яскраво вираженою дихотомією [5, 13–15, 17].

Стверджується, що починаючи з перших років незалежності України у свідомість громадян активно впроваджувався образ нової незалежної країни як великої європейської держави, формуванню якої завжди заважала і продовжує заважати Росія. Тобто просувався проєкт, заснований на галицькому націоналізмі (з підкреслено русофобською основою) та концепції «титульної української нації». Водночас регіоналістські настрої на Сході України показали, що регіональна ідентичність може мати значний потенціал для соціальної інтеграції громадян. Починаючи з 1990-х років, Донбас часто виступав об'єктом навмисного «іншості» з боку української політичної та культурної еліти, що було контрастним тлом у контексті практик національного будівництва в Україні.

ISSN 3041-1793 Online

Виходячи з наведеного, окремі дослідники доходять висновку, що формування української національної ідентичності здійснювалося дуже суперечливо і характеризувалося явним домінуванням регіональної ідентичності на Сході України на тлі тотального просування галицького проєкту. Однак, достатньо наполегливе прагнення нівелювати регіональну ідентичність жителів Східної України запустило процес сецесії регіону.

Однією з переконливих теоретичних пропозицій останнього часу є стаття В. Іщенка «Класовий чи регіональний розкол? Російське вторгнення та поділ Схід/Захід в Україні» (2024). Даний автор ставить фундаментальне питання: чому Кремль не зміг покладатися на «м'яку силу» для забезпечення своїх інтересів в Україні і натомість обрав військове вторгнення? І чому Кремль вважав, що Росія зможе досягти своїх цілей відносно обмеженими силами в ході швидкої «спецоперації» зі зміни режиму? [24].

Іщенко В. стверджує, що ці питання ставлять під сумнів два основні аргументи, які домінують у науковій літературі про український регіоналізм: одні представляють переважно симетричний східно-західний регіональний розкол, інші ставлять під сумнів значущість і навіть існування такого розколу на користь більш плинної локальної різноманітності, яку зрештою охопила висхідна українська громадянська ідентичність.

Натомість даний автор пропонує розглядати український регіональний розкол як національно специфічну артикуляцію класового конфлікту, спільного для багатьох пострадянських країн, у контексті кризи гегемонії. Означена перспектива, на думку Іщенка В., може краще пояснити різну спроможність про-західного та про-російського політичних таборів в Україні, універсалізувати окремі класові інтереси, що стоять за ними, та підтримувати їх через громадянську мобілізацію, а також логіку початкового плану російського вторгнення і реакцію на його провал з боку нібито проросійських українських еліт та пересічних громадян.

Кардинальні зміни, спричинені повномасштабним вторгненням, фіксують дослідники та відзначають, що одним із найглибших і найтриваліших наслідків війни став крах мовної та культурної присутності Росії в південно-східній Україні. Території, які Росія колись вважала серцем «русского міра», зазнають тихої, але незворотної трансформації.

Зокрема, демографічні та мовні зсуви є вражаючими. Згідно з опитуваннями населення на підконтрольних Україні територіях, частка українців, які ідентифікували себе як етнічні росіяни, впала з 20,2% у 2000 році до приблизно 1,9% у 2024 році. Показовіше й те, що частка українців, які назвали російську мовою домашнього спілкування, майже вдвічі скоротилася між 2020 та 2025 роками – з 25% до 13% [1, 4, 11, 24, 27].

Окреслений зсув не є суто мовним – він сигналізує про глибше політичне та культурне перегрупування. У 2025 року 58% українців виступали проти

ISSN 3041-1793 Online

викладання російської мови в школах, що значно більше порівняно з лише 8% у 2019 році. Навіть на півдні та сході України, де підтримка російськомовної освіти колись була переважною, виникла значна опозиція. Відмова від російської мови нині відображає не лише переоцінку ідентичності, але й заперечення політичного проєкту Росії.

Означене перегрупування супроводжується сплеском громадянської ідентифікації. Вже влітку 2024 року 92% південних українців та 83% східних українців цінували українське громадянство. Серед російськомовних українців 62% вважали Росію ворогом, а понад третина вірили, що воєнні цілі Москви включають знищення українського народу. Наведене відмічає не короткострокові реакції; а саме позначає поколіннєвий розрив.

Мета роботи полягає у поглибленому аналізі специфіки націєтворчого потенціалу західного регіону України, виявленні чинників його формування та внутрішньо-регіональних відмінностей, а також визначенні його ролі в загальнонаціональному контексті.

Виклад основного матеріалу. ***Теоретико-методологічні засади дослідження націєтворчих процесів та регіональної ідентичності.*** Дослідження диференціації націєтворчого потенціалу західного регіону України потребує чіткого теоретико-методологічного інструментарію, який дозволить інтегрувати вивчення як загальнонаціональних процесів, так і їх регіональної специфіки.

Складність об'єкта дослідження зумовлює необхідність застосування міждисциплінарного підходу, що поєднує здобутки політології, соціології, історії, соціальної психології та людської географії.

Відмітимо, що у сучасному науковому дискурсі націєтворення розглядається як багатовимірний процес. Базовим методологічним викликом, як зазначають дослідники, є розрізнення об'єктивного, спонтанного перебігу цього процесу та цілеспрямованої діяльності з «творення нації». Окреслене знайшло відображення у розмежуванні понять «nation-building» (як стихійний процес) та «nation-building» як усвідомлена політика [2, 9, 16, 25, 27–28, 31].

В якості продуктивної теоретичної рамки виступає суб'єктно-вчинковий підхід, адаптований до аналізу соціально-психологічних явищ. Згідно з цим підходом, народ розглядається не як пасивний об'єкт історичних обставин, а як колективний суб'єкт націєтворення. Наведене дозволяє концептуалізувати *націєтворчий потенціал регіону* як здатність місцевої спільноти (спільно з її елітами) до усвідомленої, цілеспрямованої діяльності з відтворення та розвитку національної ідентичності.

Суб'єктно-вчинковий підхід дає змогу структурувати націєтворчий процес у вигляді взаємопов'язаних блоків: від мотивації і цілепокладання через прийняття рішень та їх практичну реалізацію до власне оцінки результатів і творчого узагальнення досвіду. Визначальну роль у цьому процесі відіграє

ISSN 3041-1793 Online
духовна еліта, яка формує та транслює національну ідею, перетворюючи її на предмет віри і стійко-глибинне переконання широких мас [9].

Водночас, політекономічний напрям досліджень націєтворення пропонує додатковий методологічний інструментарій, зосереджуючись на вимірюваних результатах та передумовах ефективної політики. Сучасні дослідження в цьому напрямку використовують три основні групи методів для оцінки наслідків націєтворення: масові опитування щодо ідентичності; експериментальні методи («lab-in-the-field») та пряме спостереження за діями, що сигналізують про ідентичність. Означене дозволяє емпірично верифікувати теоретичні моделі.

Важливими передумовами успішності націєтворення визнаються як рівень етнолінгвістичної поляризації та сегрегації, так і геополітичний контекст.

Окрім того, теоретичні здобутки у цій проблематиці поглиблюють розуміння механізмів націєтворення, зокрема, виокремлюються певні шляхи до успішної інтеграції держави та нації, а саме:

1. Розвиток громадянського суспільства (добровільних асоціацій), тобто раннє та рівномірне поширення громадських організацій сприяє горизонтальним зв'язкам і довірі.

2. Мовна гомогенність еліт, оскільки спільна мова еліт різних груп дозволяє їм комунікувати, домовлятися та формувати єдиний правлячий клас.

3. Рівність у наданні суспільних благ (публічних послуг), тобто коли держава однаково якісно обслуговує всі території та групи, зміцнюючи тим лояльність до неї.

Сформовані механізми є надзвичайно релевантними для аналізу західного регіону України, де історично склалася розгалужена мережа громадських організацій (просвітницьких, економічних, спортивних типу «Просвіти», «Сільського господаря», «Сокола»), а мовне питання і доступ до освіти завжди були в центрі його суспільно-політичного життя [5–7].

Зазначимо, що аналіз регіональної специфіки націєтворення неможливий без чіткої теоретичної моделі самого поняття «регіон» та «регіональна ідентичність».

Класичною та найбільш евристично цінною є теорія інституалізації регіонів Анссі Паасі. Згідно з цією теорією, регіон доцільно розуміти не як статичну, раз і назавжди дану територію, а як процес, що постійно відтворюється через реалізовані практики індивідів та інституцій.

Зокрема, процес інституціоналізації регіону проходить чотири стадії:

– набуття територіальних меж (територіальна форма), тобто формування уявлень про просторові рамки регіону;

– формування символічної форми (концептуалізація) через появу назви регіону, символів (герб, прапор), історичних наративів, які його вирізняють;

ISSN 3041-1793 Online

– розвиток інституційної форми за рахунок створення адміністративних, освітніх, культурних інституцій, які функціонують у межах регіону та відтворюють його особливості;

– становлення регіону як частини регіональної системи та ідентичності, тобто регіон визнається на вищих (державному, міжнародному) рівнях і стає значущим об'єктом для ідентифікації місцевого населення [5–7, 13–14].

Важливим доповненням до теорії Паасі є концептуалізація ідентичності, запропонована Аванца і Лаферте, які пропонують розрізняти три її складові: ідентифікацію (як людина сама себе визначає); соціальний образ (уявлення про регіон, яке транслюють еліти, медіа, політики) та належність (об'єктивні зв'язки людини з територією – народження, проживання, економічна діяльність).

Таке глибоке розрізнення дозволяє уникнути спрощеного розуміння регіональної ідентичності та простежити, як різні її компоненти взаємодіють у процесі націєтворення. Для Західного регіону означене дає змогу, наприклад, розмежувати офіційний («соціальний образ») Галичини як «П'ємонту» українства та реальні («ідентифікація») локальні ідентичності бойків, лемків чи гуцулів, а також їхню об'єктивну «належність» до певних історико-географічних територій.

Для дослідження диференціації націєтворчого потенціалу Західного регіону найбільш продуктивним видається поєднання вищезазначених підходів у рамках єдиної аналітичної схеми. Окреслене передбачає інтеграцію макро- та мікрорівнів аналізу.

Так, з одного боку, використовуються напрацювання політичної економії та історичнбого інституціоналізму для вивчення макрочинників, які впливають на регіон: особливості державної політики різних імперій в минулому (Австро-Угорщина, Російська імперія, Польща, Угорщина), економічний розвиток, етнолінгвістична структура населення .

З іншого боку, теорія інституціоналізації регіонів та суб'єктно-вчинковий підхід дозволяють перейти на мезорівень (власне регіональний) та мікрорівень (соціально-психологічний). Регіон розглядається як арена, де розгортається діяльність колективного суб'єкта. Аналіз підпорядковується логіці вивчення того, як історично сформовані територіальні межі, символічний простір та інституції (теорія Паасі) стають ресурсом (потенціалом) для усвідомленої націєтворчої активності населення (суб'єктно-вчинковий підхід).

Таким чином, методологія даного дослідження базується на:

1. Концептуалізації нації як результату тривалого історичного процесу та продукту цілеспрямованої діяльності колективного суб'єкта.

2. Концептуалізації регіону як процесу, що інституціоналізується в часі та просторі, набуваючи територіальних, символічних та інституційних форм, які стають основою для регіональної ідентичності.

ISSN 3041-1793 Online

3. Розрізненні ідентифікації, соціального образу та належності для багатовимірного аналізу регіональної свідомості.

4. Застосуванні політекономічних методів для оцінки передумов та ефектів націєтворчої політики в регіональному вимірі.

Запропонована теоретико-методологічна платформа дозволяє перейти від загальних міркувань про «унікальність» Західної України до системного аналізу внутрішньої диференціації її націєтворчого потенціалу, виявляючи як ресурси, так і можливі суперечності в цьому процесі.

Аналіз історико-культурних та геополітичних чинників, які зумовили своєрідність Західного регіону (вплив Австро-Угорщини, Польщі, литовсько-польського періоду). Своєрідність західного регіону України, яка проявляється в особливому типі національної ідентичності, структурі цінностей та характері суспільно-політичної активності, є результатом тривалого історичного розвитку під впливом різних державних утворень та цивілізаційних центрів. Визначальну роль у формуванні цієї специфіки відіграли литовсько-польський період, специфіка перебування у складі Австро-Угорської імперії та міжвоєнний період під владою Польщі, Румунії та Чехословаччини [3, 5–6, 13–14, 18–19].

Литовсько-польська доба: формування станової структури та релігійного розмежування. Входження західноукраїнських земель до складу Великого князівства Литовського, а згодом і Речі Посполитої, заклало підвалини соціальної структури та культурної стратифікації, які визначали міжнаціональні відносини протягом наступних століть. На відміну від московської моделі централізації, литовсько-польська державність базувалася на засадах станової демократії та шляхетського самоврядування, що мало важливі наслідки для розвитку українських земель.

Зокрема, литовське проникнення на землі колишньої Київської Русі розпочалося в XIV столітті й мало характер «оксамитової» експансії. Великі князі литовські, такі як Ольгерд та Вітовт, не руйнували усталеного укладу, а інтегрували місцеву руську знать до владних структур, що сприяло збереженню руської мови як офіційної та православної традиції. Кревська унія 1385 року започаткувала процес поступової полонізації литовсько-руської еліти, який посилився після Люблінської унії 1569 року, коли більшість українських земель перейшли під безпосереднє управління Корони Польської.

Еволюційним наслідком цього процесу стала поступова втрата українською шляхтою власної ідентичності через полонізацію та переходу в католицизм. Наведене призвело до глибокого соціального розколу: верхівка суспільства (шляхта, магнати) ставала польською за мовою, культурою та релігією, тоді як нижчі верстви (селянство, дрібне духовенство, міщани) зберігали руську (українську) мову, православну віру та традиційну культуру. Таким чином, етнічне і соціальне розмежування в регіоні збіглося, заклавши

ISSN 3041-1793 Online

основу для сприйняття національних відносин крізь призму соціальної нерівності та класової боротьби.

Важливим чинником стало поширення магдебурзького права в містах, що формувало традиції міського самоврядування та правової культури, відмінні від адміністративно-вотчинної системи, яка домінувала на східноукраїнських землях під владою Росії. Водночас, Берестейська унія 1596 року та утворення греко-католицької церкви створили унікальний інститут, який поєднував східний обряд із підпорядкуванням Риму. Окреслене заклало основу для «культурного мосту» між православно-візантійською традицією та західним християнством, що згодом відіграло вирішальну роль у національному відродженні.

Австро-Угорський період: модернізація, національне відродження та формування політичної нації. Після поділів Речі Посполитої наприкінці XVIII століття Галичина, Буковина та Закарпаття опинилися у складі Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії. Саме цей період став визначальним для формування модерної української національної ідентичності вже західного зразка. Як зазначають дослідники, історична традиція входження краю до більш демократичних державних утворень, порівняно з російським самодержавством, наділяла території правом автономії та самоврядування, що суттєво вплинуло на світогляд західних українців, зробивши його більш демократичним, лояльним та мобільним.

Загалом, базові трансформації австрійського періоду включали:

1. Реформи освіти та церкви. Освітні та релігійні реформи Марії-Терезії та Йосифа II відкрили для греко-католицьких священиків можливість здобувати вищу освіту в семінаріях Європи нарівні з католиками. Наведене сформувало прошарок високоосвіченої національної еліти, яка стала «будителем» українства. Саме греко-католицькі священики, на відміну від Наддніпрянщини, де інтелігенція формувалася повільніше, перейняли прапор національного відродження, поширюючи освіту серед простолюду та обґрунтовуючи право на навчання народною мовою.

2. «Весна народів» 1848 року та скасування панщини. Революційні події 1848 року в Австрійській імперії мали визначальне значення, оскільки скасування панщини, проголошення конституції та скликання парламенту (Рейхстагу) інтегрували українців у політичне життя імперії. Українці отримали можливість легальної політичної діяльності, формування власних організацій та представництва у владних структурах. Означене кардинально відрізнялося від становища українців у Російській імперії, де будь-які прояви національної активності жорстко придушувалися.

3. Діяльність національно-культурних осередків. У першій половині XIX століття сформувалася плеяда діячів національного відродження – «будителів». Першим осередком стало Закарпаття (Мукачівська семінарія) з

ISSN 3041-1793 Online

діяльністю Олександра Духновича. Згодом центр перемістився до Перемишля, де Товариство галицьких греко-католицьких священиків на чолі з Іваном Могильницьким почало проголошувати проповіді українською мовою. Вершиною цього руху став літературний гурток «Руська трійця» (Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький) у Львові та видання альманаху «Русалка Дністрова» у 1836 року, які започаткували нову українську літературу в Галичині.

4. Економічна відсталість та соціальні суперечності. Водночас австрійський період характеризувався економічною відсталістю цього регіону. Західноукраїнські землі відігравали роль важливого ринку збуту та джерела сировини для індустріально розвинутих провінцій імперії (Чехії, Австрії), зберігаючи аграрний характер. Промисловість перебувала в руках іноземного капіталу, а доступ місцевих товарів на ринки імперії був обмежений. Наведене консервувало соціальну напругу, яка часто набувала національного забарвлення через етнічну строкатість населення (українці, поляки, євреї, німці, румуни, угорці).

Міжвоєнний період: національний спротив, радикалізація та консолідація. Після розпаду Австро-Угорщини та поразки національно-визвольних змагань 1918-1919 рр. західноукраїнські землі були розподілені між сусідніми державами: Галичина та Волинь відійшли до Польщі, Північна Буковина – до Румунії, Закарпаття – до Чехословаччини. Кожна з цих держав проводила власну політику щодо українського населення, що зумовило подальшу диференціацію регіону.

Зокрема, у складі Польщі українці зіткнулися з політикою асиміляції та полонізації, незважаючи на міжнародні зобов'язання щодо надання культурної автономії. Польська влада:

– проводила політику «осадництва», заохочуючи міграцію поляків на «східні креси» та наділяючи їх землею;

– впроваджувала двомовні польсько-українські школи, що фактично означало полонізацію освіти;

– здійснила акцію «пацифікації» (1930 р.) – серію репресивних заходів проти українських діячів та установ;

– створила концтабір «Береза Картузька» (1934 р.) для утримання противників режиму.

Означені дії, замість «замирення» краю, призвели до радикалізації українського руху. Якщо у 1920-х роках провідною силою було легальне Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), то репресії стимулювали зростання підпільних структур – комуністичного (Комуністична партія Західної України) та націоналістичного (ОУН) спрямувань. ОУН, утворена 1929 року на основі УВО, проголосила боротьбу за незалежність України, спираючись на ідеологію інтегрального націоналізму (сформу-

ISSN 3041-1793 Online

льовану Дмитром Донцовим) та обравши жорстко-терористичні методи боротьби.

Важливу консолідуючу роль у цей період відіграла греко-католицька церква на чолі з митрополитом Андреєм Шептицьким, яка стала виразно національною інституцією та опорою в протистоянні полонізації.

Водночас, у складі Румунії українці Буковини зазнавали ще більш жорсткої румунізації, фактично не маючи жодних прав на національно-культурний розвиток. У складі Чехословаччини, навпаки, українці Закарпаття мали можливості для розвитку, оскільки діяли українські школи, товариства, видавалася преса, що сприяло збереженню національної ідентичності в більш м'яких умовах.

Таким чином, саме міжвоєнний досвід боротьби, репресій і випробовування в умовах іноземного поневолення сформував у західних українців стійкий імунітет до асиміляції, високий рівень національної свідомості та готовність до самопожертви в ім'я національної ідеї. Поєднання австрійської традиції легальної політичної діяльності з досвідом підпільної боротьби міжвоєнного періоду створило унікальний синтез, який визначив націєтворчий потенціал регіону на десятиліття вперед.

Цивілізаційний розлом та геополітичне пограниччя. Узагальнюючи, доцільно зазначити, що західний регіон України сформувався як територія цивілізаційного пограниччя. Як слушно зауважує Гантінгтон С., лінія розділу між західною (католицько-протестантською) та східною (православною) цивілізаціями в Європі пролягає саме через Україну, відокремлюючи греко-католицьку Західну Україну від православної Східної. Означений поділ збігається з історичним кордоном між Габсбурзькою та Російською імперіями.

Перебування на перехресті впливів – литовсько-польського, австрійського, угорського, румунського – з одного боку, зробило регіон надзвичайно різноманітним у культурному та етнічному плані, а з іншого – сформувало у місцевого населення особливий тип світогляду. Йому притаманні: орієнтація на європейські цінності та інституції, високий рівень релігійності у поєднанні з національною ідентичністю, розвинені традиції громадівської самоорганізації та кооперації, а також історична пам'ять про власну державність (ЗУНР, Карпатська Україна). Всі ці чинники в сукупності створили потужний націєтворчий потенціал, якісно відмінний від інших регіонів України.

Основні вектори диференціації націєтворчого потенціалу в західному регіоні України. Західний регіон України, попри сприйняття його як відносно цілісного утворення в загальноукраїнському контексті, демонструє значну внутрішню гетерогенність націєтворчого потенціалу. Історико-культурні, геополітичні, релігійні і соціально-економічні чинники сформували кілька субрегіональних моделей національної ідентичності та суспільно-політичної поведінки. Найбільш виразними векторами цієї диференціації виступають

ISSN 3041-1793 Online
Галичина, Волинь та Закарпаття, кожен з яких має унікальну траєкторію розвитку.

Галичина: «П'ємонт» українства та взірець національної консолідації. Галичина, безсумнівно, є ядром Західного регіону та найпотужнішим генератором націєтворчих імпульсів в Україні. Її особливість полягає в тому, що саме тут сформувався той унікальний психокультурний тип, який безпомилково ідентифікується як «галичанин». Базовим чинником цього стало понад столітнє перебування в складі Австро-Угорської імперії (1772–1918), яке кардинально відрізняло Галичину від решти українських земель під російською владою.

До чинників формування високого націєтворчого потенціалу Галичини відносять:

1. Досвід конституціоналізму та парламентаризму: На відміну від самодержавної Росії, галичани здобули досвід політичної діяльності в умовах конституційної монархії. Наведене забезпечило формування провідників, які набули майстерності в організаційних справах і парламентських процедурах. Українська мова та культура тут не переслідувалися, що дозволило легально розвивати національний рух.

2. Унікальна роль греко-католицької церкви: Греко-католицизм став потужним маркером національної окремішності. З одного боку, східний обряд чітко відрізняв українців від поляків-римокатоликів, а з іншого – підпорядкованість Риму захищала від згубного, на думку тогочасних діячів, впливу російського православ'я. Саме греко-католицькі священики стали провідниками національного відродження, формуючи зі своїх дітей ядро першої галицької інтелігенції. Культурний вплив церкви виявився настільки сильним, що Галичину називали «нацією хлопів і попів».

3. Формування національної еліти та інтелігенції: Завдяки австрійській освітній політиці у Львові з 1874 року можна було здобувати освіту українською мовою. Наведене сприяло появі численного прошарку інтелігенції, здатної артикулювати і поширювати національну ідею. Саме в Галичині діяла «Руська трійця», а згодом – численні товариства («Просвіта», «Сокіл», «Сільський господар»), які охоплювали своїм впливом широкі маси населення.

4. «Австрійський міт» та суб'єктність: Як зазначає Т. Возняк, галицька ідентичність тісно пов'язана з «австрійським мітом», який передбачав не лише адміністративну відособленість, але й входження в інший культурний простір. Водночас Галичина виявила високу суб'єктність, утвердивши свою українськість під час «Весни народів» 1848 року та створивши ЗУНР у 1918 році.

У міжвоєнний період Галичина стала ареною запеклого польсько-українського протистояння, що призвело до радикалізації національного руху

ISSN 3041-1793 Online

та зростання впливу інтегрального націоналізму (ОУН). Саме в Галичині український визвольний рух набув найбільш масового та організованого характеру.

Таким чином, націєтворчий потенціал Галичини базується на комплексному поєднанні європейського досвіду політичної боротьби, потужної інституційної мережі та високого рівня самоорганізації населення.

Волинь: «Приспана свідомість» та феномен пізнього національного пробудження. Волинь становить інший вектор диференціації. Попри територіальну близькість до Галичини, вона розвивалася в суттєво відмінних історичних умовах, що на тривалий час законсервували її націєтворчий потенціал на нижчому рівні. Зокрема, до чинників відмінностей Волині віднесемо:

1. Тривале перебування під російською владою: Після поділів Речі Посполитої Волинь опинилася в складі Російської імперії, де зазнала понад 100 років русифікаторської політики. Означене кардинально відрізняло її від Галичини, яка відійшла до Австрії.

2. Роль православної церкви як імперського інструменту: Православна церква на Волині, зокрема Почаївська лавра, виступала провідником імперської ідеології («русского міра»), прищеплюючи лояльність до царя та знеособлюючи національну свідомість. Наведене спричинило феномен «тутейшості», коли селяни ідентифікували себе як «малорусини», «тутейші» або «місцеві», а не українці.

3. Нижчий рівень національної свідомості на початку XX ст.: Спогади січових стрільців, які прибули на Волинь у 1915 році, фіксують їх здивування низьким рівнем національної свідомості місцевих селян. Волинь постала перед ними як світ, «відколотий» від решти українства тривалим російським пануванням.

4. Пізнє національне пробудження: Просвітницька діяльність січових стрільців (відкриття шкіл з портретами Шевченка та австрійського цісаря) заклала перші паростки національної свідомості. Її ефективність проявилася вже в 1922 році, коли на виборах до польського Сейму на Волині не пройшов жоден польський кандидат – населення свідомо підтримало українських представників.

У міжвоєнний період Волинь, опинившись у складі Польщі, пройшла через складний процес інтеграції. Польська влада намагалася асимілювати регіон, але зіткнулася зі зростаючим спротивом. Саме Волинь стала ареною кривавого польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни та одним із головних осередків діяльності УПА. Таким чином, націєтворчий потенціал Волині активізувався пізніше, ніж у Галичині, але в надзвичайно драматичних формах, поєднуючи боротьбу за національне визволення з жорстоким міжетнічним протистоянням.

ISSN 3041-1793 Online

Закарпаття: регіон автономної традиції та пізньої інкорпорації. Закарпаття займає особливе місце в структурі Західного регіону. Його історична доля відрізнялася як від Галичини, так і від Волині, що сформувало унікальний тип регіональної ідентичності.

Зокрема, специфіка Закарпаття:

1. Багатовікове перебування під угорською владою: Майже всю свою історію Закарпаття перебувало в складі Угорського королівства, що спричинило тривалу мадяризацію. Наведене ізолювало край від загальноукраїнських процесів та сприяло збереженню архаїчних рис у культурі та свідомості.

2. Складний етнографічний склад та русинське питання: На Закарпатті найкраще збереглися етнографічні групи українців-горян – бойки, гуцули, лемки, а також специфічна група долинян. Тривалий час тут зберігалася й сильна регіональна ідентичність (русинська), яка не завжди ототожнювала себе з загальноукраїнським проєктом.

3. Входження до складу Чехословаччини (1919–1939): Даний період став «золотим віком» для закарпатських українців. На відміну від Галичини під Польщею, Закарпаття в складі демократичної Чехословаччини мало автономію, розвивало українську освіту та культуру. Наведене сформувало орієнтацію на центральноєвропейські цінності та інституції, відмінну від польського досвіду Галичини чи радянського – Волині.

4. Пізня радянізація та боротьба з регіональною ідентичністю: Лише після Другої світової війни (1944–1945) Закарпаття увійшло до складу УРСР. Радянська влада розгорнула активну кампанію з формування нової ідентичності через пресу, мобілізацію етнічності та боротьбу з «буржуазним націоналізмом» і місцевим сепаратизмом. Метою було «переконати місцеве населення в історичній закономірності возз'єднання» та виховати радянський (наднаціональний) тип світогляду.

Таким чином, націєтворчий потенціал Закарпаття формувався під впливом інших цивілізаційних впливів (угорського, чехословацького) і тривалий час зберігав сильну локальну (русинську) складову. Його інтеграція в загальноукраїнський націєтворчий проєкт відбулася пізніше і в умовах радянської уніфікації, що зумовило збереження значної регіональної специфіки та чутливості до питань автономії [9].

Узагальнення вектора диференціації. Підсумовуючи, можна виокремити наступні вектори диференціації націєтворчого потенціалу всередині західного регіону України (табл. 1).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1

Диференціації націєтворчого потенціалу всередині західного регіону України

Порівняльний вектор	Галичина	Волинь	Закарпаття
Домінуючий історичний вплив	Австро-Угорський (конституціоналізм, парламентаризм)	Російський (самодержавство, русифікація) / Польський (асиміляція)	Угорський / Чехословацький (автономія, демократія)
Релігійна домінанта	Греко-католицизм (маркер окремішності)	Православ'я (з імперським впливом)	Греко-католицизм / Православ'я (складна структура)
Рівень національної свідомості (поч. XX ст.)	Високий, політично організований, з власною елітою	«Приспаний», низький, домінування «тутейшості»	Сильна регіональна (русинська) ідентичність
Характер національного руху	Легальна політична боротьба + радикальний націоналізм (ОУН)	Пізнє пробудження, збройна боротьба (УПА)	Культурний розвиток в умовах автономії, пізня радянізація
Націєтворчий потенціал	Еталонний, інституційно забезпечений, ідеологічно оформлений	«Відкладений», активований через спротив, високий мобілізаційний	Амбівалентний, поєднання регіоналізму з загальноукраїнською ідентичністю

Джерело: власна розробка.

Отже, внутрішня диференціація націєтворчого потенціалу Західного регіону є об'єктивним наслідком його складної історії. Кожен субрегіон виробив власну модель національної ідентичності: Галичина – як взірець національної консолідації, Волинь – як досвід пізнього пробудження через боротьбу, Закарпаття – як поєднання регіональної автономної традиції з загальноукраїнським контекстом. Розуміння цих відмінностей є визначальним для аналізу сучасних суспільно-політичних процесів в Україні.

Сучасні етномовні, релігійні та ідентифікаційні характеристики населення Західного регіону. Аналіз сучасного стану націєтворчого потенціалу Західного регіону неможливий без емпіричної верифікації тих історичних процесів, які були розглянуті вище. Соціологічні дослідження останніх десятиліть дозволяють з високою точністю зафіксувати етномовний, релігійний та ідентифікаційний профіль регіону, а також простежити його динаміку, зокрема під впливом революційних подій та повномасштабної війни [5, 9, 20–29].

Етнічний склад та мовні практики. Західний регіон України демонструє найвищий рівень етнічної гомогенності в країні. Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року (останнього повного перепису) та

ISSN 3041-1793 Online
поточних оцінок Державної служби статистики України, частка українців тут становить понад 90-95%, досягаючи найвищих показників у Тернопільській (понад 97%) та Івано-Франківській (понад 97%) областях. Національні меншини представлені переважно росіянами, поляками, угорцями (на Закарпатті), румунами (на Буковині) та євреями, однак їхня частка є значно меншою порівняно з центральними чи південно-східними областями [1, 4, 5, 11].

Мовна ситуація є визначальним маркером регіональної специфіки. Західний регіон – єдина частина України, де українська мова домінує в усіх сферах суспільного життя – від побутового спілкування до публічного простору. Соціологічні моніторинги Інституту соціології НАН України фіксують, що понад 90% населення регіону вважають українську мову рідною. Ще переконливішим та важливішим є показник фактичного використання: понад 85% респондентів у Західному регіоні спілкуються вдома виключно або переважно українською мовою [7].

Внутрішньорегіональна диференціація, однак, зберігається:

– Галичина (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області) демонструє найвищі показники україномовності. Російська мова тут практично відсутня в повсякденному спілкуванні, а її використання часто сприймається як чужорідний елемент.

– Волинь та Рівненщина також є переважно україномовними, однак через історично триваліший вплив російської адміністрації (у складі Російської імперії) та пізнішу радянізацію, тут фіксується дещо вищий рівень володіння російською мовою як другою, хоча в побуті вона використовується рідко.

– Чернівецька область (Буковина) вирізняється багатомовністю. Поруч з українською, тут поширені румунська/молдовська мови (в побуті значної частини населення південних районів), а також російська як мова міжетнічного спілкування в містах.

– Закарпаття зберігає унікальну мовну ситуацію. Поруч з українською літературною мовою, широко вживаються місцеві діалекти (русинські говірки). У районах компактного проживання угорської меншини (Берегівський район) функціонує угорська мова.

– Дослідження Research & Branding Group (2017) засвідчили, що в побуті українською мовою спілкуються 68% опитаних на заході країни (проти 44% у центрі, 19% на півдні та 11% на сході), тоді як російською – лише 7% (проти 23%, 58% та 74% відповідно). Наведене підтверджує винятковість західноукраїнського мовного ландшафту.

Важливо також відзначити, що після початку повномасштабного вторгнення 2022 року відбулося значне зміцнення позицій української мови по всій Україні. Однак для Західного регіону, де вона і так домінувала, цей процес

ISSN 3041-1793 Online

набув характеру остаточного витіснення російської з публічного простору (сфери обслуговування, медіа, культури). Російська мова тут дедалі більше сприймається як «мова ворога».

Релігійна структура та церковна ідентичність. Релігійний ландшафт Західного регіону є надзвичайно строкатим і зберігає глибокий історичний поділ, який сягає часів Австро-Угорщини та Речі Посполитої. Дані Центру Разумкова та Інституту соціології НАНУ фіксують унікальну для України конфігурацію релігійних ідентичностей.

1. Греко-католицизм (УГКЦ): Домінує в Галичині (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області), де понад 60-70% віруючих ідентифікують себе з УГКЦ. Саме тут греко-католицизм виступає не просто конфесією, а потужним маркером національної ідентичності та історичної тяглості. УГКЦ зберегла свою структуру в підпіллі за радянських часів і після легалізації 1989 року відновила вплив на суспільство. Її роль як духовного лідера нації особливо зросла під час Революції Гідності та війни.

2. Православ'я (ПЦУ та УПЦ МП): Ситуація з православ'ям є більш складною.

– На Волині та Рівненщині, де історично домінувало православ'я, після створення Православної церкви України (ПЦУ, 2019) відбувся масштабний перехід парафій з УПЦ МП до ПЦУ. Наразі спостерігається конкурентне співіснування обох юрисдикцій, хоча ПЦУ поступово нарощує вплив. Закарпаття має власну специфіку: тут представлені як парафії ПЦУ та УПЦ МП, так і Мукачівська греко-католицька єпархія, яка історично була відокремлена від галицької митрополії.

– На Буковині (Чернівецька область) домінує православ'я, причому через історичний зв'язок з Бессарабією та Румунією, частина віруючих орієнтується на Румунську православну церкву (Буковинсько-Бессарабська митрополія).

3. Римо-католицизм та протестантизм: Представлені меншинами (поляки, угорці) та активним місіонерським рухом останніх десятиліть, але їхня частка в загальній масі віруючих є незначною.

Загалом, Західний регіон традиційно демонструє найвищий в Україні рівень релігійності та довіри до церкви як інституції. За даними Центру Разумкова (2020), віруючими себе вважають понад 80% населення західних областей, а рівень відвідування богослужінь є значно вищим, ніж в інших регіонах.

Ідентифікаційні характеристики: національна, регіональна та громадянська ідентичність. Сучасні ідентифікаційні характеристики населення Західного регіону демонструють складне поєднання загальнонаціональної громадянської свідомості з потужним регіональним (субрегіональним) шаром ідентичності.

ISSN 3041-1793 Online

Пріоритет національної ідентичності. Соціологічні опитування (КМІС, 2021-2023) стабільно показують, що жителі Західної України найчастіше серед усіх регіонів обирають відповідь «громадянин України» як первинну ідентичність. Вона домінує над локальною чи регіональною, на відміну від Сходу чи Півдня, де регіональна ідентичність (жителі Донбасу, одесити тощо) може конкурувати із загальноукраїнською [11].

Громадянська позиція та проєвропейський вибір. Західний регіон є безумовним лідером за рівнем підтримки євроінтеграції (понад 80-90% підтримують вступ до ЄС та НАТО) та негативного ставлення до Росії. Саме тут найвищий рівень підтримки революційних подій (Помаранчевої революції, Революції Гідності) та найактивніша участь у них. Західні області стали головним донором добровольчого руху та волонтерства після 2014 року.

Збереження субрегіональних ідентичностей. Попри сильну загальноукраїнську ідентичність, внутрішньорегіональна диференціація залишається важливим чинником.

– Галичина: «Галицька» ідентичність зберігається як маркер особливої історичної долі. Вона часто пов'язується з «європейськістю», високою політичною культурою та особливим внеском у національне відродження.

– Закарпаття: «Русинська» ідентичність є предметом дискусій. Для частини населення це етнографічна особливість у межах української нації, для інших – спроба конструювання окремої ідентичності. Однак соціологічні дослідження фіксують, що переважна більшість населення Закарпаття (понад 80%) ідентифікує себе як українці, і лише незначна частина обирає виключно «русинську» ідентичність. Закарпаття також демонструє вищий рівень локального патріотизму, що є типовим для гірських регіонів Європи.

– Буковина: Тут зберігається сильна «буковинська» ідентичність, пов'язана з історичною багатокультурністю та толерантністю. Вона не суперечить загальноукраїнській, а доповнює її.

Водночас, повномасштабна війна призвела до безпрецедентної консолідації українського суспільства навколо загальнонаціональної ідеї. Регіональні відмінності в західних областях, які історично були меншими, ніж на сході, ще більше нівелювалися на рівні політичних орієнтацій та ставлення до держави. Зокрема, регіон став базовим хабом для внутрішньо переміщених осіб, що прискорило процеси культурної інтеграції різних частин України.

Сучасний етномовний, релігійний та ідентифікаційний профіль Західного регіону характеризується:

– високою етнічною гомогенністю та абсолютним домінуванням української мови в усіх сферах життя;

– строкатою релігійною структурою з домінуванням УГКЦ у Галичині та конкурентним співіснуванням ПЦУ та УПЦ МП на Волині, ускладненою особливими умовами Закарпаття та Буковини;

ISSN 3041-1793 Online

– найвищим в Україні рівнем національної свідомості та громадянської активності, що поєднується зі збереженням сильних субрегіональних ідентичностей (галицької, закарпатської, буковинської, волинської), які не суперечать, а доповнюють загальнонаціональну ідентичність;

– динамікою воєнного часу, яка зміцнила проукраїнські позиції та прискорила процеси національної консолідації.

Західний регіон виступає нині не лише як «тил» у фізичному сенсі, а як потужне джерело відтворення та зміцнення української національної ідентичності для всієї країни.

Місце та роль західноукраїнського досвіду націєтворення у формуванні загальноукраїнської громадянської нації. Проблема інтеграції регіональних націєтворчих досвідів у загальнонаціональний проєкт є базовою для розуміння сучасної динаміки українського державотворення. Західний регіон, і особливо Галичина як його ядро, традиційно розглядається як «П'ємонт» українства – територія, де національна ідея зберігалася, розвивалася і звідки поширювалася на інші землі. Однак реальна роль західноукраїнського досвіду у формуванні загальноукраїнської громадянської нації є значно складнішою і не зводиться до простого тиражування галицької моделі на всю країну [5–6].

Історична специфіка західноукраїнського націєтворення. Західноукраїнський досвід націєтворення формувався в унікальних історичних умовах, які кардинально відрізняли його від Наддніпрянщини. Як зазначають дослідники, тривале перебування в складі Австро-Угорської імперії, а згодом – Польщі, Румунії та Чехословаччини, сформувало специфічний тип національної свідомості, що базувався на кількох базових характеристиках.

По-перше, це досвід легальної політичної діяльності в умовах конституціоналізму та парламентаризму. На відміну від російського самодержавства, австрійська влада дозволяла українцям Галичини мати власні політичні організації, пресу, культурні товариства («Просвіта», «Сокіл», «Сільський господар») та представництво у парламенті. Наведене сформувало прошарок досвідчених політиків та громадських діячів, здатних до публічної артикуляції національних інтересів.

По-друге, визначальну роль відіграла греко-католицька церква, яка стала не просто релігійною інституцією, а потужним чинником національного відродження.

Саме греко-католицькі священики, маючи доступ до європейської освіти, стали «будителями» українства, поширюючи освіту серед простолюду та обґрунтовуючи право на навчання народною мовою.

Це створило унікальний феномен – національна ідентичність у Галичині пронизувала всі соціальні верстви, а не лише інтелігенцію, як на Наддніпрянщині.

ISSN 3041-1793 Online

По-третє, західноукраїнський досвід включав традицію збройної боротьби за незалежність – від січових стрільців до УПА, що формувало героїчний наратив та культ жертовності в ім'я нації. Це створило потужний мобілізаційний потенціал, який проявився під час Революції Гідності та у добровольчому русі після 2014 року.

Еволюція співвідношення регіонального та загальнонаціонального. Проблема полягала в тому, що західноукраїнська модель національної ідентичності тривалий час сприймалася як партикулярна, регіональна, а не загальноукраїнська. Як слушно зауважує Ендрю Вілсон, у перші десятиліття незалежності український націоналізм був «вірою меншини», підтримуваною переважно Західною Україною, тоді як на решті території домінували амбівалентні, «креольські» ідентичності.

Ситуація почала змінюватися під впливом революційних подій. Помаранчева революція 2004 року вперше продемонструвала, що галицькі національні гасла та символи можуть мобілізувати людей по всій Україні. Революція Гідності 2013-2014 років стала вирішальним переломом. Саме тоді, за спостереженнями дослідників, відбулося безпрецедентне зближення різних регіонів навколо спільних цінностей – гідності, свободи, європейського вибору.

Базовим механізмом цього процесу стало те, що Вілсон називає «кумулятивною зміною ідентичності». Кожна революція та етап війни додавали нові шари до загальноукраїнської ідентичності, поступово трансформуючи регіональні відмінності з фактора поділу на фактор різноманіття в межах єдиного цілого.

Війна як каталізатор національної консолідації. Російська агресія 2014 року, а особливо повномасштабне вторгнення 2022 року, кардинально прискорили процес інтеграції західноукраїнського досвіду в загальнонаціональний контекст. Відбулося кілька визначальних трансформацій.

По-перше, масове переміщення населення. Мільйони внутрішньо переміщених осіб зі Сходу та Півдня опинилися в Західній Україні, безпосередньо стикаючись з місцевою культурою, мовою та традиціями . Водночас західні області прийняли велику кількість переселенців, що прискорило процеси культурної інтеграції. Зворотною стороною стала поява певної напруги через мовні відмінності, яка, однак, долалася через усвідомлення спільної загрози.

По-друге, універсалізація національних символів. Символи та гасла, які раніше сприймалися як «галицькі» чи «бандерівські» (наприклад, «Слава Україні!»), стали загальнонаціональними, офіційним вітанням в армії та повсякденною практикою по всій країні.

Наведене свідчить про те, що історичний наратив, вироблений на Заході, став загальноприйнятим.

ISSN 3041-1793 Online

По-третє, мовна українізація. Якщо раніше українська мова домінувала лише в Західному регіоні, а в інших частинах країни переважала російська або суржик, то після 2022 року відбулося різке зростання використання української в усіх сферах по всій Україні. Західний регіон виступив своєрідним «мовним резервуаром», звідки черпалися зразки літературної мови та мовної поведінки.

По-четверте, трансформація регіональних ідентичностей. Війна призвела до безпрецедентної консолідації українського суспільства навколо загальнонаціональної ідеї. Дослідження фіксують, що після 2014 року самоідентифікація та суспільні настрої в Україні зазнали глибоких змін, і регіональні відмінності, які раніше мали чіткий географічний вимір, суттєво нівелювалися. Сьогодні понад 90% населення підтримують вступ до ЄС та НАТО, що є прямим продовженням тих євроінтеграційних орієнтацій, які історично були притаманні саме Західному регіону.

Цивілізаційний вибір як інтегруючий чинник. Важливо розуміти, що західноукраїнський досвід інтегрується в загальнонаціональну ідентичність не як етнічний націоналізм, а як цивілізаційний вибір. Філософсько-антропологічний аналіз показує, що національна самоідентифікація в Україні дедалі більше визначається не етнічним походженням, а особистим вибором цінностей та інституційних орієнтацій.

Західний регіон історично був носієм орієнтації на європейські цінності, демократичні інститути та «суспільства відкритого доступу» (за термінологією Дугласа Норта). Сьогодні означена орієнтація стала загальнонаціональною. Війна лише закріпила цей вибір: за даними соціологічних опитувань, 68% українців підтримують вступ до ЄС – історичний максимум.

Таким чином, роль західноукраїнського досвіду полягає не в тому, щоб нав'язати регіональну модель як єдино правильну, а в тому, щоб запропонувати ціннісну матрицю, яка виявилася життєздатною в умовах екзистенційної загрози. Означена матриця, що поєднує:

- європейський цивілізаційний вибір;
- мовну та культурну суверенність;
- готовність до самоорганізації та спротиву;
- історичну пам'ять, що сягає досвіду боротьби за незалежність.

Сучасний стан та перспективи. Сьогодні можна говорити про те, що Україна перетворилася на консолідовану громадянську націю. Регіональні відмінності не зникли повністю – Закарпаття зберігає свою етнографічну специфіку, Буковина – багатокультурність, Волинь – особливу релігійну ситуацію.

Однак ці відмінності більше не є політично релевантними в тому сенсі, що вони не визначають різних геополітичних орієнтацій чи різного ставлення до держави.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас, управління націєтворчим потенціалом вимагає тонкого балансу між загальнонаціональними пріоритетами та регіональною специфікою. Основними напрямами такого управління є: підтримка функціонування державної мови зі збереженням мов меншин; розвиток інституцій громадянського суспільства та підтримка місцевих ініціатив; інтеграція регіональних історичних наративів у загальнонаціональний контекст через освітні та комеморативні практики; використання високого мобілізаційного потенціалу регіону для зміцнення обороноздатності та волонтерства. Базовими викликами залишаються ризики регіонального ізоляціонізму, зовнішнього впливу та внутрішньорегіональних конфліктів. Практичні рекомендації для Західного регіону включають актуалізацію історичного досвіду самоорганізації («Просвіта», «Пласт»), врахування субрегіональної специфіки, розвиток освітнього потенціалу та культурну дипломатію на місцевому рівні.

Західний регіон виконав й свою історичну місію – зберіг і розвинув українську національну ідею в часи, коли в інших частинах країни вона була під загрозою знищення або розмивання. Сьогодні означена ідея стала загальнонаціональним надбанням. Як зазначають дослідники, «пост-пост-радянська Україна» є консолідованою громадянською нацією, об'єднаною спільним спротивом російській агресії та спільною гіпер-європеїзацією.

Водночас, виклики залишаються. Демографічні втрати, вимушена міграція мільйонів українців за кордон, психологічна травма війни, корупція та втома від воєнного конфлікту – все це фактори, які можуть ускладнювати подальшу національну консолідацію. Однак саме західноукраїнський досвід самоорганізації, громадівської активності та здатності до спротиву стає в нагоді для подолання цих викликів.

Висновки. *Націєтворчий потенціал* – це інтегральна характеристика спільноти, що відображає сукупність етномовних, інституційних, ідентифікаційних та мобілізаційних ресурсів, необхідних для успішного самовідтворення національної спільноти та її консолідації навколо спільних цінностей, символів та інституцій. Означене поняття дозволяє перейти від загальних міркувань про націєтворення до емпірично верифікованого аналізу регіональних відмінностей, фіксуючи як об'єктивні передумови (мовна структура, інституційна мережа), так і суб'єктивні чинники (ідентичність, історична пам'ять, цінності) національної консолідації.

Диференціація націєтворчого потенціалу західного регіону України є об'єктивним явищем, зумовленим складною історією державотворчого становлення. Кожен субрегіон виробив власну модель національної ідентичності, яка сьогодні, в умовах екзистенційної загрози, не применшує, а збагачує загальноукраїнську громадянську націю. Західноукраїнський досвід націєтворення відіграв унікальну роль у формуванні загальноукраїнської

ISSN 3041-1793 Online

громадянської нації. Він був не просто одним із регіональних варіантів, а зберігачем і генератором національної ідеї в найбільш концентрованій формі. Під впливом революцій та війни дана ідея поширилася на всю країну, трансформуючись із регіонально-етнічної в загальнонаціональну громадянську. Подальша інтеграція цих достатньо відмінних досвідів на основі спільних демократичних та європейських цінностей стає запорукою стійкості та успішного розвитку України.

Сьогодні Західний регіон продовжує виконувати функцію «тилу» – не лише в географічному сенсі, а як джерело збереження і відтворення національної ідентичності, мови та культури для всієї України, тобто конкретної реалізації націєтворчого потенціалу. Водночас, завдяки масовим внутрішнім переселенням, він сам інтегрує носіїв інших регіональних традицій, стаючи своєрідним «плавильним котлом», де виковується нова, ще більш згуртована українська нація.

Література:

1. Всеукраїнський перепис населення 2001. Розподіл населення за національністю та рідною мовою. URL: http: 2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/ (дата звернення 26.02.2026).
2. Геллнер Е. Нації та націоналізм. Київ : Таксон, 2003. 300 с.
3. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 432с.
4. Державна служба статистики України. Всеукраїнський перепис населення 2001 року: мовний та національний склад населення. URL: http://www.ukrcensus.gov.ua (дата звернення: 15.01.2026).
5. Долішній М. Регіональна політика в Україні: проблеми і перспективи. Львів: ІРД НАН України, 2006. 280 с.
6. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи /авт. кол. В. Войналович, В. Єленський та інші. К. : ІПІЕнД ім. І. Кураса НАН України, 2023. 424 с.
7. Інститут соціології НАН України. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Київ, 2020. 550 с.
8. Карпінський Б. А. Державотворчий патріотизм нації: податкова домінанта інвестиційного зростання. Монографія. Львів : Колір ПРО, 2018. 480 с. (Серія „Держава і стратегіологія").
9. Карпінський Б. А. Націєтворчий потенціал проєктного лідерства в умовах воєнного стану: коли людина стає важливішою за процес. *Наукові перспективи.* 2026. № 2(68). С. 240–264. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2(68)-240-264
10. Карпінський Б. А., Карпінська О. Б. Мотив як управлінська основа державотворчого патріотизму нації з позиції стратегіології розвитку держави. *Бізнес Інформ*. 2023. №2. С. 6–15. DOI: https://doi.org/ 10.32983/2222-4459-2023-2-6-15
11. Київський міжнародний інститут соціології. Ідентичність і мовні практики в Україні. URL: https://kiis.com.ua (дата звернення: 14.02.2026).
12. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). Київ: Альтернативи, 1999. 336 с.
13. Пірен М. Етнополітика в Україні. Київ : ДП «Вид. дім Персонал», 2010. 336 с.

ISSN 3041-1793 Online
14. Руденко Ю. Регіональні маркери етнополітичних процесів в Україні крізь призму національної консолідації: історія та сучасність. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова.* 2024. Вип. 36. С. 35–42. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.36.04

15. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни. Київ: Критика,2003. 336с.

16. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.

17. Спеціальний проект Соціологічної групи «Рейтинг «Портрети регіонів» URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/portrety_regionov_itogi_svodnye_dannye_sravnitelnyy_analiz_mezhdu_oblastyami.html (дата звернення: 24.02.2026).

18. Субтельний О. Україна: історія. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

19. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ : Критика, 2005. 584 с.

20. Costarelli V., Sadowski M. M., Bonaviri G. M., Ceccotti F. Ukraine's nation-building amid war and displacement : cultural heritage in transition. *Heritage in War and Peace IV*. University of Strathclyde Publishing, Glasgow, 2025. DOI: https://doi.org/10.17868/strath.00093377

21. Dodonova V. Changes in the national identity of Ukrainians during the war. *Humanities Studios*. 2024. Vol. 12, № 3. P. 66–77. DOI: 10.31548/hspedagog/3.2024.66

22. Freedom House. Nations in Transit: Ukraine reports. Retrieved from https://freedomhouse.org.

23. Herrera Y. Identities and War: Lessons from Russia’s War on Ukraine. Stanford CDDRL, 2025. Retrieved from https://cddrl.fsi.stanford.edu

24. Ishchenko V. Class or regional cleavage? The Russian invasion and Ukraine's ‘East/West’ divide. *European Societies.* 2024. №26 (2). P. 297–322. DOI: https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2275589

25. Kuzio T. Ukraine: State and Nation Building. London: Routledge, 1998. 240 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203026763

26. Racek D., Davidson B. I., Thurner P. W. The Politics of Language Choice: How the Russian-Ukrainian War Influences Ukrainians’ Language Use on Twitter. 2023. P. 1–25. Retrieved from https://arxiv.org/abs/2305.02770

27. Razumkov Centre. The Identity of Ukraine’s Citizens: Trends of Change. 2024. Retrieved from https://razumkov.org.ua

28. Social identity correlates of social media engagement before and after the Russian invasion of Ukraine. *Nature Communications*. 2024. Vol. 15. P. 1–12. DOI: 10.1038/s41467-024-52179-8

29. Ukrainian Identity in Time of War: More Salient and Radical. Vienna: Institute for Human Sciences, 2023. Retrieved from https://www.iwm.at

30. World Values Survey. Wave 7: Ukraine dataset. Retrieved from https://www.worldvaluessurvey.org.

31. Zimmer O. Nationalism in Europe, 1890–1940. London: Palgrave Macmillan, 2003. 240 p. DOI: https://doi.org/10.1057/9781403937545

References:

1. Vseukrainskyi perepys naselennia 2001. Rozpodil naselennia za natsionalnistiu ta ridnoiu movoiu [All-Ukrainian Population Census 2001. Population distribution by nationality and native language]. Retrieved from http: 2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
2. Gellner, E. (2003). Natsii ta natsionalizm [Nations and Nationalism]. Kyiv : Takson. 300 s. [in Ukrainian].
3. Hrytsak, Y. (2021). Podolaty mynule: hlobalna istoriia Ukrainy [Overcoming the Past: A Global History of Ukraine]. Kyiv : Portal. 432 s. [in Ukrainian].
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2001). Vseukrainskyi perepys naselennia 2001 roku: movnyi ta natsionalnyi sklad naselennia [All-Ukrainian Population Census 2001: language and ethnic composition of the population]. Retrieved from http://www.ukrcensus.gov.ua [in Ukrainian].
5. Dolishnii, M. (2006). Rehionalna polityka v Ukraini: problemy i perspektyvy [Regional Policy in Ukraine: Challenges and Prospects]. Lviv : IRD NAN Ukrainy. 280 s. [in Ukrainian].
6. Etnopolityka v Ukraini v umovakh suchasnykh suspilno-politychnykh zmin: realnyi stan, vyklyky, perspektyvy [Ethnic Policy in Ukraine Amid Contemporary Socio-Political Changes: Current Status, Challenges, and Prospects]. (2023). K. : IPIEnD im. I. Kurasa NAN Ukrainy. 424 s. [in Ukrainian].
7. Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. (2020). Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin [Ukrainian Society: Monitoring Social Change]. Kyiv. 550 s. [in Ukrainian].
8. Karpinskyi, B. A. (2018). Derzhavotvorchyy patriotyzm natsiyi: podatkova dominanta investytsiynoho zrostannya [State-creative patriotism of nation: tax dominant of investment growth]. Lviv: Kolir PRO. 480 p. (Seriya «Derzhava i stratehiolohiya») [in Ukrainian].
9. Karpinskyi, B. A. (2026). Natsiietvorchyi potentsial proiektnoho liderstva v umovakh voiennoho stanu: koly liudyna staie vazhlyvishoiu za protses [The Nation-Building Potential of Project Leadership Under Martial Law: When People Take Precedence Over Processes]. *Naukovi perspektyvy – Scientific Perspectives*, *2*, 240–268. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2(68)-240-264 [in Ukrainian].
10. Karpinskyi, B. A., & Karpinska, O. B. (2023). Motyv yak upravlinska osnova derzhavotvorchoho patriotyzmu natsii z pozytsii stratehiolohii rozvytku derzhavy [Motive as a Managerial Basis of the State-Creating Patriotism of the Nation from the Standpoint of the State Development Strategiology]. *Biznes Inform – Business Inform, 2*, 6–15. DOI: https://doi.org /10.32983/2222-4459-2023-2-6-15 [in Ukrainian].
11. Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiolohii (2023). Identychnist i movni praktyky v Ukraini [Identity and Language Practices in Ukraine]. Retrieved from https://kiis.com.ua [in Ukrainian].
12. Kulchytskyi, S. (1999). Ukraina mizh dvoma viinamy (1921–1939 rr.) [Ukraine Between the Two Wars (1921–1939)]. Kyiv : Alternatyvy. 336 s. [in Ukrainian].
13. Piren, M. (2010). Etnopolityka v Ukraini [Ethnic Policy in Ukraine]. Kyiv : Personal.
14. Rudenko, Yu. (2024). Rehionalni markery etnopolitychnykh protsesiv v Ukraini kriz pryzmu natsionalnoi konsolidatsii: istoriia ta suchasnist [Regional Markers Of Ethno-Political Processes In Ukraine Through The Prism Of National Consolidation: History And Present]. *Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova – Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov National University, 36*, 35–42. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.36.04 [in Ukrainian].
15. Riabchuk, M. (2003). Dvi Ukrainy: realni mezhi, virtualni viiny [Two Ukraines: Real Borders, Virtual Wars]. Kyiv : Krytyka, 336 s. [in Ukrainian].
16. Smit, E. (1994). Natsionalna identychnist [National Identity]. Kyiv : Osnovy. 224 s. [in Ukrainian].
17. Spetsialnyi proekt Sotsiolohichnoi hrupy «Reitynh «Portrety rehioniv» [Special Project of the Sociological Group «Reitynh: Portraits of Regions»]. Retrieved from

ISSN 3041-1793 Online
https://ratinggroup.ua/research/ukraine/portrety_regionov_itogi_svodnye_dannye_sravnitelnyy_analiz_mezhdu_oblastyami.html [in Ukrainian].

18. Subtelnyi, O. (1991). Ukraina: istoriia [Ukraine: History]. Kyiv : Lybid. 512 s. [in Ukrainian].

19. Yakovenko, N. (2005). Narys istorii serednovichnoi ta rannomodernoi Ukrainy [An Overview of the History of Medieval and Early Modern Ukraine]. Kyiv : Krytyka. 584 s. [in Ukrainian].

20. Costarelli, V., Sadowski, M. M., Bonaviri, G. M., & Ceccotti, F. (2025). Ukraine's nation-building amid war and displacement : cultural heritage in transition. *Heritage in War and Peace IV*. University of Strathclyde Publishing, Glasgow. DOI: https://doi.org/10.17868/strath.00093377 [in English].

21. Dodonova, V. (2024). Changes in the national identity of Ukrainians during the war. *Humanities Studios, 12, 3,* 66–77. DOI: 10.31548/hspedagog/3.2024.66 [in English].

22. Freedom House. Nations in Transit: Ukraine reports. Retrieved from https://freedomhouse.org. [in English].

23. Herrera, Y. (2025). Identities and War: Lessons from Russia's War on Ukraine. Stanford CDDRL. Retrieved from https://cddrl.fsi.stanford.edu [in English].

24. Ishchenko, V. (2024). Class or regional cleavage? The Russian invasion and Ukraine's 'East/West' divide. *European Societies. 26(2).* 297–322. DOI: https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2275589 [in English].

25. Kuzio, T. (1998). Ukraine: State and Nation Building. London: Routledge. 240. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203026763 [in English].

26. Racek, D., Davidson, B. I., & Thurner, P. W. (2023). The Politics of Language Choice: How the Russian-Ukrainian War Influences Ukrainians' Language Use on Twitter. 1–25. Retrieved from https://arxiv.org/abs/2305.02770 [in English].

27. Razumkov Centre. (2024). The Identity of Ukraine's Citizens: Trends of Change. Retrieved from https://razumkov.org.ua [in English].

28. Social identity correlates of social media engagement before and after the Russian invasion of Ukraine (2024). *Nature Communications, 15,* 1–12. DOI: 10.1038/s41467-024-52179-8 [in English].

29. Ukrainian Identity in Time of War: More Salient and Radical. Vienna: Institute for Human Sciences, 2023. Retrieved from https://www.iwm.at [in English].

30. World Values Survey. Wave 7: Ukraine dataset. Retrieved from https://www.worldvaluessurvey.org. [in English].

31. Zimmer, O. (2003). Nationalism in Europe, 1890–1940. London: Palgrave Macmillan. 240 DOI: https://doi.org/10.1057/9781403937545 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 327
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2063-2081

Кияк Максим Тарасович кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу проблем світового політичного розвитку Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-3039-3306.

СТАНОВЛЕННЯ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ КРАЇН БАЛТІЇ ЯК АКТОРІВ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ ТА НОВІТНІ АВТОКРАТІЇ

Анотація. У статті **здійснено** комплексне дослідження неурядових організацій Литви, Латвії та Естонії у контексті їх становлення як акторів міжнародної політики в умовах загострення глобального протистояння демократичних і автократичних режимів та повномасштабної агресії Росії проти України. Продемонстровано, що еволюція громадянського суспільства країн Балтії відбувалася в унікальному історичному контексті: досвід міжвоєнної державності, постсоціалістичний транзит, масова мобілізація часів "Співочої революції" та стратегічний курс на членство в ЄС і НАТО стали підґрунтям для інституційного зміцнення третього сектору й виходу НУО на наднаціональний рівень.

На основі міждисциплінарного опрацювання зарубіжних і українських досліджень простежено трансформацію НУО від локальних ініціатив і місіонерських об'єднань до впливових суб'єктів глобального управління, здатних формувати порядок денний у сферах безпеки, прав людини, сталого розвитку, протидії дезінформації та гібридним загрозам.

Окремо проаналізовано зовнішньополітичну діяльність провідних неурядових організацій країн Балтії, їхню участь у розробленні безпекових рішень ЄС і НАТО, формуванні регіонального дискурсу стримування Росії та Китаю, а також мобілізації міжнародної коаліції підтримки України як форпосту демократії у Східній Європі. Розкрито інструменти публічної дипломатії, які застосовують балтійські НУО: адвокаційні кампанії в інституціях ЄС, створення дослідницьких центрів, розбудова мережі партнерств із західними фондами, організація масових суспільних акцій, інформаційних та освітніх проєктів, спрямованих на протидію російській та китайській пропаганді. Особливу увагу приділено практикам підтримки України – від волонтерських та гуманітарних ініціатив до фахової експертизи у сфері безпеки, кіберзахисту, документування воєнних злочинів, просування санкційної політики та посилення європейської та євроатлантичної інтеграції нашої держави.

ISSN 3041-1793 Online

Показано, що балтійські НУО здатні компенсувати обмежені ресурси малих держав, посилювати стійкість суспільства до зовнішніх впливів, забезпечувати сталі канали комунікації між урядами, міжнародними організаціями та локальними спільнотами, а також слугувати адвокатами національних інтересів. На підставі порівняння інституційних моделей взаємодії держави й громадянського суспільства в Литві, Латвії та Естонії сформульовано рекомендації для України щодо посилення зовнішньополітичної спроможності вітчизняних НУО: зміцнення експертного потенціалу, розвиток міждержавних і транснаціональних мереж, інституціоналізація участі громадських організацій у виробленні зовнішньої та безпекової політики, адаптація балтійських підходів до цифрової, публічної дипломатії. Обґрунтовано, що системне використання балтійського досвіду може стати одним із ключових ресурсів підвищення міжнародної суб'єктності України та ефективнішого стримування новітніх автократій у європейському й глобальному масштабі. Надано рекомендації у контексті впровадження публічної політики України.

Ключові слова: неурядові організації; громадянське суспільство; країни Балтії; міжнародна політика; публічна дипломатія; протидія автократіям; гібридні загрози; російська агресія; Україна.

Kyiak Maksym Tarasovych PhD in Philosophy, Senior Research Fellow at the Department of Global Political Development Studies, Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3039-3306

FORMATION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE BALTIC STATES AS ACTORS OF INTERNATIONAL POLITICS AND MODERN AUTOCRACIES

Abstract. In the article a comprehensive research of the development of non-governmental organizations (NGOs) in Lithuania, Latvia, and Estonia as actors of international politics in the context of the growing global confrontation between democratic and autocratic regimes and Russia's full-scale aggression against Ukraine has been made. The author demonstrates that the evolution of civil society in the Baltic States unfolded within a specific historical setting shaped by the interwar experience of statehood, the post-socialist transition, and European and Euro-Atlantic integration, which created favourable conditions for the institutional consolidation of the third sector. Drawing on foreign and Ukrainian scholarship, the article analyses the transformation of NGOs from local missionary associations into influential actors of global politics capable of shaping the international agenda. Particular attention is paid to the foreign policy activities of Baltic NGOs in the fields

ISSN 3041-1793 Online
of security, countering disinformation, supporting democratic movements in the post-Soviet space, and mobilizing international support for Ukraine, which strengthens EU and NATO policies aimed at containing autocratic regimes. The article argues that the Baltic experience is highly relevant for Ukraine, as it demonstrates how NGOs can compensate for limited state resources, expand the space of public diplomacy, build international coalitions of support, and project local experience of resisting Russian aggression onto the global level. Based on the systematization of Lithuanian, Latvian, and Estonian NGOs' practices, the author formulates recommendations for enhancing the foreign policy capacity of Ukrainian civil society, particularly in terms of developing expert potential, networking, international advocacy and participation in shaping European and transatlantic security policies. Recommendations regarding Ukrainian public policy have been provided.

Keywords: non-governmental organizations; civil society; Baltic States; international politics; public diplomacy; countering autocracies; Russian aggression; Ukraine.

Постановка проблеми. У сучасному зовнішньополітичному вимірі сформувався широкий спектр акторів, серед яких важливе місце посідають неурядові організації, здатні впливати на порядок денний міжнародних відносин і формування політики держав. З огляду на повномасштабну агресію Росії проти України, а також глобальну конкуренцію демократичних і автократичних режимів, вивчення становлення неурядових організацій країн Балтії як суб'єктів міжнародної політики набуває особливої практичної ваги для посилення зовнішньополітичної суб'єктності України та використання потенціалу громадянського суспільства у протидії автократіям.

Російське повномасштабне збройне вторгнення на територію України спричинило безпрецедентно масштабну діяльність громадських організацій та волонтерських ініціатив не лише в Україні, але і далеко за її межами. Відтак, роль неурядових організацій, з урахуванням численних військових конфліктів, російської агресії та нових глобальних викликів, суттєво зростає. Водночас вітчизняний неурядовий сектор відчуває кадровий голод, недостатній рівень фінансової спроможності та професійних знань щодо зовнішньополітичної діяльності, а лише незначна частина українських НУО системно займається міжнародною адвокацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль неурядових організацій у міжнародній політиці розкривається в працях Д. А. Лаге та Л. Н. С. Брант, С. Струпа й Дж. Горданіча, які показують еволюцію НУО від посередників між соціальними групами та державою до впливових акторів глобального управління. Важливими є й підходи Р. Санера та А. Сфейр-Юніса, що наголошують на трансформації дипломатії під впливом недержавних акторів

ISSN 3041-1793 Online
та оформленні “дипломатії недержавних акторів” як доповнення до класичної міждержавної взаємодії. Другий важливий напрямок досліджень пов’язаний з аналізом становлення громадянського суспільства у Центрально-Східній Європі та Балтії: Г. Зеленько, Ф. Рудич і В. Стельмах висвітлюють постсоціалістичні трансформації, тоді як Т. Раун, Т. Саартс, М. Якубсон, О. Левін та О. Поплавський акцентують на специфіці демократичного транзиту й європеїзації третього сектору в Балтійських державах. Водночас комплексне дослідження неурядових організацій країн Балтії саме як цілісних акторів міжнародної політики й інструментів протидії автократіям, а також аналіз можливостей адаптації цього досвіду для посилення зовнішньополітичної суб’єктності України залишаються недостатньо розробленими, що й визначає проблемне поле даної статті.

Метою статті є науковий аналіз становлення неурядових організацій країн Балтії як акторів міжнародної політики, з’ясувати їхній внесок у формування демократичного порядку денного та протидію автократіям, а також окреслення можливості використання цього досвіду для посилення міжнародної суб’єктності України.

Виклад основного матеріалу. Зовнішньополітичний потенціал громадських організацій видається вкрай важливим у розрізі налагодження та активізації міжнародної підтримки України у її боротьбі з агресором. Це видається суттєвим і з огляду на те, що громадський сектор вже став як фактом, так і фактором міжнародних відносин (1).

Однією з “суперсил” громадських організацій стала їх спроможність впроваджувати у життя суспільно важливі зміни (2). Пандемія COVID-19 та заходи щодо протидії поширенню вірусу у світі негативно вплинули на діяльність демократичних інститутів, у тому числі громадських організацій (3). А безпосередньо сам перебіг пандемії засвідчив відсутність міжнародної співпраці та поглибив суперництво між учасниками глобальних процесів (1). Російське повномасштабне збройне вторгнення на територію України спричинило безпрецедентно масштабну діяльність громадських організацій та волонтерських ініціатив не лише в Україні, але і далеко за її межами (4). Відтак, роль неурядових організацій з урахуванням численних військових конфліктів, російської агресії та нових глобальних викликів у сучасному світі суттєво зростає. Разом із тим, внаслідок війни та низки інших чинників, пов’язаних із цим, вітчизняний неурядовий сектор став відчувати певний кадровий голод і недостатні рівні фінансової спроможності та професійних знань щодо зовнішньополітичної діяльності громадських організацій. На сьогодні лише близько 10% громадських, благодійних організацій і волонтерських ініціатив України займаються міжнародною адвокацією. З цієї групи, 35% оцінюють свій рівень знань та навичок для роботи в цій сфері як високий або дуже високий, 42% вважають його середнім, а 18% мають низький або дуже низький

ISSN 3041-1793 Online

рівень спроможності. Серед організацій, що займаються міжнародною адвокацією, 78% виявили потребу в навчанні в цій сфері (5).

Завдяки неурядовим організаціям локальні проблеми вдається екстраполювати на глобальний рівень, а глобальні — на рівень локальний (6). Відтак, концепція традиційної дипломатії, основою котрої є міждержавні перемовини та співпраця, протягом останнього часу суттєво змінилася (7) не в останню чергу завдяки впливу неурядового сектора. Щоправда, трапилося це не одномоментно, адже громадські організації починали власний шлях, еволюціонувавши від місіонерських об'єднань 18-го століття до потужних гравців на глобальному рівні (1), перетворившись із плином часу та під двпливом вимог часу на справжніх агентів змін (8) і акторів світової політики (9).

Діяльність низки неурядових організацій сягнула таких масштабів, що ті, навіть, отримали здатність впливати на глобальні процеси на кшталт вирішення військових конфліктів, дотримання прав людини чи стану захисту навколишнього середовища тощо. НУО використовують різноманітні інструменти для впливу на світовий порядок денний, розбудовуючи співпрацю з організаціями громадянського суспільства інших країн, сприяючи міждержавному та міжкультурному взаєморозумінню. Ними також здійснюється вагомий внесок у розробку зовнішньополітичних стратегій, шляхом надання досліджень, експертних рекомендацій щодо ключових глобальних питань. У цьому розрізі вкрай суттєвою для вивчення є також роль і функції неурядових організацій в умовах євроатлантичної інтеграції (3). Важливим також видається розрізняти національні неурядові організації та ті, що діють на міжнародному рівні (7).

Перетин попереднього та поточного століть став у **країнах Балтії** періодом розквіту третього сектору. Внаслідок, у першу чергу, історичних факторів процес становлення громадянського суспільства у цьому регіоні відбувався інакше, ніж, до прикладу, на теренах Західної Європи. Зумовлено це було, зокрема, тим, що специфіка становлення інститутів громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах докорінно відрізняється від аналогічних процесів у сталих демократіях (12). Разом із тим, однією з характерних і важливих для розуміння особливостей постсоціалістичних країн постає та, що громадянське суспільство там починало формуватися за безпосереднього чи опосередкованого втручання держави (13). Разом з суспільно-політичними демократичними змінами у країнах Східної Європи наприкінці минулого сторіччя виникла також і значна кількість неурядових організацій. Відтак, відбувся своєрідний бум серед НУО, фондів і товариств (14). На відміну від інших радянських республік, литовці, латвійці й естонці вже мали досвід успішного функціонування державності у міжвоєнний період, саме на який вдалося опертися після відновлення власної незалежності (15).

ISSN 3041-1793 Online

Адже у 1920-1930-х роках країни Балтії існували у якості незалежних утворень, що, як було зазначено, відіграло важливу роль у подальшій розбудові там громадянського суспільства (16). Занепад режимів наприкінці 1980-х і на початку 1990-х років у країнах Балтії призвів до появи нових об'єднань і суспільних лідерів. Щоправда, на момент революційних подій громадянське суспільство цих країн існувало у неінституалізованій формі, здебільшого у вигляді суспільно-політичних рухів із різним ступенем інтенсивності (13).

Перші неурядові організації, що виникли тут після відновлення ними незалежності, відіграли важливу роль у збереженні національної ідентичності та формуванні масового духу опору небезпеці комуністичного реваншу. Тогочасна міжнародна допомога, своєю чергою, стала фактором зміцнення громадського сектору країн Балтії, оскільки західні уряди та фінансові агенції визнавали роль, яку НУО відіграють у сприянні демократичним перетворенням (17). Інтеграцію до євроатлантичних структур після відновлення країнами Балтії незалежності було проголошено ними у якості однієї з найважливіших цілей, що бере свій початок ще від часів так званої "Співочої революції" 1988 року. Тодішній заклик і гасло "Повернення до Європи" з боку громадян держав цього регіону став на той час несподіванкою для Москви й уособленням там оновленого громадянського. Вагому роль у розвалі Радянського Союзу відіграли свого часу такі балтійські організації з масовою підтримкою, як: "Народний фронт" в Естонії й Латвії, а також Sajudis у Литві

Литва, Латвія й Естонія постають подібними до країн Центральної Європи, а політичні й економічні зміни у державах Балтії у 1990-х роках більше нагадували Польщу, Чехію та Словаччину, ніж країни колишнього Радянського Союзу. Прикметно, що першими запозичувався досвід у діяльності польської "Солідарності" та у подіях "Празької весни". Громадські активісти й інтелектуали країн Балтії часів післявоєнної окупації захоплювалися ненасильницькими реформаторськими рухами країн Центральної Європи, що свідчить про існування спільного суспільно-політичного простору країн Балтії (16). Щоправда, невдовзі після переможного результату ненасильницької "Співочої революції" та іншої історичної події, "Балтійського шляху" активність громадянського суспільства у цих країнах помітно зменшилася.

Відразу після відновлення власної незалежності всі три балтійські країни чітко визначили власні політичні цілі, основними серед яких були: інтеграція до Європейських структур, членство у НАТО та демократичні реформи. Так, у 1991 році ці держави стали членами Союзу балтійських народів. Вже 1995 року — асоційованими членами ЄС, а з 2004 року — повноправними членами європейської спільноти та Північноатлантичного альянсу. Вагомим чинником на шляху до цього виявився консенсус суспільств усіх трьох країн Балтії, а також синхронізовані дії політичних еліт Латвії, Литви й Естонії. Масова підтримка реформ з боку громадян цих держав стала

ISSN 3041-1793 Online

фактором успішного реформування політичних систем країн Балтії (18)]. Інтеграція держав Балтії до Європейського Союзу здійснила безпосередній вплив і на стан громадянського суспільства у державах цього регіону (17). Як наслідок, ціла низка неурядових організацій перетворилися з локальних структур на важливих гравців щодо формування та реалізації зовнішньої політики (19). Підготовка до членства у Європейському Союзі стала значним фактором, що визначив спрямування реформ і суспільні перетворення у країнах Балтії середини 1990-х років. Відповідно, сам вступ до ЄС 2004 року відіграв, як було зазначено, важливу роль у трансформації громадянських суспільств цих держав. Інтеграція до європейського простору надала балтійським громадським організаціям можливість встановлення зв'язків з неурядовими акторами з країн, що представляють "стару" Європу. Це, у свою чергу, дало змогу відкривати власні представництва у Брюсселі, лобіюючи там власні інтереси, що було складно уявити до 2004 року. Завдяки членству у ЄС неурядовим організаціям країн Балтії вдалося налагодити ефективне співробітництво зі своїми колегами з країн Західної Європи, перетворюючись із плином часу на повноцінних суб'єктів зовнішніх відносин й отримавши можливість відстоювати суспільно важливі питання на глобальному рівні.

Спільною рисою громадянського суспільства країн Балтії стало зростання активності громадян цих країн попри зменшення чисельності населення. Та, не зважаючи на певну спорідненість суспільно-політичних процесів у державах Балтії, у кожної держави регіону все ж присутня власна специфіка. Щодо фінансування НУО регіону, то фінансова життєздатність неурядового сектору фактично з'явилася після здобуття країнами Балтії незалежності. Джерелами тут слугували, у першу чергу, державні установи та самі громадяни, а право на свободу об'єднання відображено у конституціях усіх трьох країн Балтії. Хоча право на свободу об'єднань у країнах Балтії і визнається, проте його реалізація все ж характеризується певними відмінностями. До прикладу, Латвія притримується підходу невтручання у громадський сектор. Литва ж, навпаки, має чимало регуляторних законодавчих актів. А основа для створення неурядових організацій в Естонії закладена Конституцією 1992 року. Заслуговує на увагу також той факт, що у країнах Балтії співпраця громадського сектору з місцевими органами влади є більш відкритою та ефективною, ніж з центральними органами влади.

Литва, Латвія й Естонія, у тому числі через громадські організації, протягом тривалого часу допомагають Україні у питанні протистояння російській агресії та продовжують це робити шляхом проведення різноманітних акцій, виставок, автопробігів, культурних подій або концертів. У державах Балтії сформована розгалужена інфраструктура громадянського протистояння російським інформаційним операціям. У Литві, зокрема, створено спеціалізовані структури протидії пропаганді. Зокрема, організації на

ISSN 3041-1793 Online
кшталт “Балтійські ельфи”, Propastop та регіональні центри медіаграмотності системно виявляють і публічно викривають ворожі дезінформаційні кампанії. Крім того, неурядові організації країн Балтії досліджують китайську інформаційну присутність, викривають спроби “м’якої сили” через економічні та культурні проєкти та пов’язують їх з безпековими ризиками для регіону й України. У цій перспективі НУО Балтії не лише протидіють впливу РФ і КНР в себе вдома, а й задають європейський дискурс про зв’язок між війною в Україні та глобальним змаганням демократій з автократіями

Литовська республіка. У радянські часи, як і інші країни регіону, Литва мала доволі обмежені можливості для формування традицій громадянського суспільства. Проте, вже після відновлення незалежності ця балтійська країна отримала можливість побудувати оновлений неурядовий сектор (19). Громадянське суспільство Литви на сьогодні продовжує стрімко розвиватись і, починаючи з 90-х років, там спостерігалося швидке зростання неурядового сектору. Якщо за радянських часів їх налічувалося лише близько 50 громадських організацій (20), 1,300 - у 1994 році, то тепер їх кількість зросла до понад 35000. Щоправда, виникнення нових неурядових організацій у Литві протягом останніх років дещо уповільнилося. Так, якщо протягом 2010-2023 років було створено щонайменше 1500 нових організацій, то протягом останніх чотирьох там щороку з’являється менше тисячі організацій. Однак, у 2023 році, вперше за 7 років, динаміка заснування громадських організацій була позитивною по відношенню до 2022 року. Хоча чисельність литовських НУО і є доволі значною, вони охоплюють власною діяльністю відносно незначну кількість людей(21). У жовтні 2019 року у країні було створено Фонд активних громадян, що відіграв важливу роль у становленні литовських громадських організацій (17). Прийнятий 1 березня 2020 року Закон “Про розвиток неурядових організацій” став важливим кроком, адже зробив публічною інформацію, що стосується громадських організацій. Під час пандемії COVID-19 чимало литовських НУО зіткнулися зі значними труднощами. Зокрема, зі скасуванням запланованих заходів, відсутністю належного технічного оснащення для віддаленої роботи тощо. Як наслідок, міністерством соціальної політики та праці Литви було надано грошову допомогу у розмірі до 10 тисяч євро кожній громадській організації. Фінансова життєздатність громадського сектору Литви покращилася завдяки появі нових джерел фінансування та збільшенню індивідуальних пожертв (22).

Литовське суспільство продовжує долучатися до громадських активностей, особливо щодо підтримки України під час війни. Близько двох третин литовців стверджують, що тією чи іншою мірою сприяли нашій державі у цьому питанні. Більшість (58%) зізналися, що допомагали коштами чи речами. Разом із тим, загальний рівень активності громадян цієї балтійської держави знизився. Сприяла цьому і пандемія COVID-19, відтак, показники

ISSN 3041-1793 Online

активності литовського неурядового сектору до та після пандемії разюче різняться (23).

Сучасні литовські НУО можна охарактеризувати як фінансово нестабільні. Адже більшу частину надходжень там складає непостійне фінансування, що надається переважно на щорічній основі державними та муніципальними установами, під певні короткострокові проєкти чи у вигляді довгострокових грантів від іноземних донорів, у тому числі від Європейського Союзу. Розрив у фінансуванні між великими НУО, що функціонують на національному рівні, та меншими продовжує збільшуватися. Симптоматичним слугує той факт, що у Литві громадські організації користуються більшою довірою у суспільстві, ніж політичні партії, що є не лише балтійським, але і загальноєвропейським трендом. При цьому, більшість литовських громадських організацій не можуть собі дозволити достатньої публічності та медійності, адже не мають ані відповідних навичок для підготовки рекламних матеріалів, ані персоналу для цієї роботи. Литовська влада продемонструвала позитивне сприйняття організацій громадянського суспільства, зокрема, у 2019 році, розпочавши практику запрошення представників третього сектору до участі у роботі комітетів, комісій і міжвідомчих обговорень.

Активною неурядовою структурою Литви у зовнішньополітичному вимірі є Національна неурядова платформа організацій з розвитку, що об'єднує різні громадські організації. Платформу, що налічує 22 організації, було створено у 2007 році . Окрім своїх безпосередніх статутних функцій її завдання полягає у допомозі литовським НУО у міжнародній діяльності, а також в активній участі у формулюванні та впровадженні політики співробітництва у сфері розвитку між ЄС та Литвою. Очільником Платформи є Індре Аугутієнє (Indre Augutiene), котра також є директоркою освітнього проекту Global Citizen Academy.

Серед природоохоронних неурядових організацій Литви варто відзначити Литовський Зелений Рух, створений національними екологічними клубами, групами та активістами у 1988 році. Як перша пострадянська екологічна НУО країни Литовський Зелений Рух відіграв значну роль у процесі демократизації та підвищенні рівня обізнаності й участі громадськості у вирішенні екологічних питань серед литовців. Види діяльності Руху виходять далеко за межі суто внутрішньої проблематики. Ним, у тому числі, видається щотижневий інформаційний бюлетень “Зелена Литва”.

Однією з найбільш відомих на міжнародній арені громадських організацій Литви є організація під назвою “Синьо-Жовтий” (“Blue-Yellow”). Це НУО, що підтримує військовий опір України з 2014 року та надає українським військовослужбовцям і волонтерам нелетальні засоби допомоги у боротьбі з російською агресією. Засновником і лідером організації є відомий бізнесмен і філантроп Йонас Іоман (Jonas Iohman). Спільно із Литовським

ISSN 3041-1793 Online
радіо і телебаченням (LRT) ними було організовано концерти “Разом до перемоги” з метою збору коштів для України.

Civic Resilience Initiative є ще однією литовською громадською організацією, заснованою у 2018 році низкою експертів з країн Європейського Союзу. Свою діяльність організація зосереджує переважно на розбудові стійкості як у Литві, так і в інших державах регіону шляхом проведення навчань, форумів й експертних досліджень. Civic Resilience Initiative співпрацює з низкою міжнародних організацій і структур, серед яких: Фонд Конрада Аденауера, відділ публічної дипломатії НАТО, Центр Європейських досліджень Вільфреда Мартенса, міністерство закордонних справ і міністерство оборони Литовської Республіки (24).

Латвія. Неурядові організації тут є більше зосередженими у столиці та довкола Риги, не в останню чергу через через те, що населені пункти країни стикаються зі вже згаданою проблемою депопуляції, що безпосереднім чином впливає і на громадський сектор. До прикладу, ще на початку 2016 року 61% неурядових організацій було зосереджені у Ризькому регіоні, в інших чотирьох регіонах держави - 39% (25). До слова, щільність НУО у сільській місцевості Латвії 2016 року становила від 7 до 10 організацій на 1000 мешканців. Разом із тим, протягом останніх років прослідковується зниження динаміки створення нових НУО у Латвії. Якщо протягом 2010-2013 рр. у країні щороку засновувалося щонайменше 1,5 тис. нових організацій, то протягом останніх років протягом року створюється менше тисячі (26). Чисельність представників неурядових організацій теж відчутно зменшується. До прикладу, якщо у 2018 році їх було 29,6 тис., то у 2022 році – вже 21,9 тис. У Латвії на сьогодні нараховується близько 30,000 активних організацій, 10,7 тис. з яких зареєстровано у столиці. Діяльність неурядового сектору Латвії регулюється Законом “Про громадські організації та об'єднання” 1992 року. Завдяки ньому латвійські неурядові організації отримали змогу легко реєструватися та бути захищеними від державного втручання чи контролю.

Доказом суб’єктності та глобальності громадянських організацій Латвії є і те, що у травні 2022 року у Ризі вперше відбувся Форум громадянського суспільства Ініціативи Тримор'я. Однією з найбільш актуальних тем для діяльності неурядових організацій на глобальному рівні є питання дотримання прав людини. Флагманом балтійського регіону у цій сфері постає Латвійський Центр з прав людини, заснований у 1993 році. Центром проводиться моніторинг прав людини, дослідження та аналіз політики, навчання різних цільових груп, надається правова допомогу жертвам порушень прав людини, у тому числі, навіть, представляються інтереси клієнтів у національних і міжнародних судах.

Крім того, центром часто надаються експертні висновки як на місцевому, так і на міжнародному рівнях.

ISSN 3041-1793 Online

Інша організація, подібна до литовської "Синьо-Жовтий", Громадянський Альянс-Латвія, також долучилася до підтримки України. Зокрема, нею було організовано марш на підтримку України "Разом за Україну! Разом проти Путіна!", у якому взяли участь понад 30 тисяч людей. Спільно з Центральною організацією скаутів Латвії та рухом "Gribu palidzet begliem" було організовано акцію "Продемонструй, що ти з Україною!". А спільно з Європейським рухом Латвії було влаштовано акцію "Соняшники за об'єднану Європу з Україною". Ними було також створено сайт propozycii.lv, метою якого є допомога українським біженцям із пошуком необхідної підтримки у країні. Акції та діяльність Громадянського Альянсу-Латвія отримали міжнародний розголос і підтвердили статус організації як суб'єкта зовнішньополітичних відносин. Громадянський Альянс - Латвія є найбільшим парасольковим утворенням, що захищає інтереси неурядового сектору (НУО). Він об'єднує понад 140 громадських організацій, що налічують приблизно 70 тисяч осіб або 70% всіх осіб, залучених до діяльності НУО у Латвії, а також понад 27 тисяч осіб за кордоном, тобто 11% від всієї латвійської діаспори (17).

Не менш впливовою за Громадянський Альянс - Латвія неурядовою організацією Латвії, відомою далеко за межами держави, є LATO (Латвійська трансатлантична організація), заснована у 2000 році. Її метою проголошено інформування громадськості про Північноатлантичний альянс і членство держави у НАТО, а також організація заходів з питань латвійської та євроатлантичної безпеки з акцентом на міжнародній ролі Латвії як члена НАТО, а також на сприянні розумінню міжнародним співтовариством цілей зовнішньої та безпекової політики Латвії. LATO об'єднує науковців, політиків, реформаторів, представників бізнесу й організовує найвпливовішу та представницьку конференцію з питань безпеки у регіоні Балтійського моря, Ризьку безпекову конференцію. Вона щороку збирає міжнародних експертів з питань закордонних справ і оборони, політиків, журналістів, представників бізнесу. У рамках конференції відбувається щорічний форум майбутніх лідерів та майстер-класи для молодих громадсько-політичних лідерів. Організація на постійній основі видає аналітичний продукт, безпосередніми споживачами якого є представники влади з держав НАТО. Директоркою організації є відома у Латвії дослідниця Сігіта Струберга (Sigita Struberga). У 2011 році LATO отримала статус суспільно корисної організації у сфері розвитку громадянського суспільства.

Естонія. Громадянська активність естонців постає однією з фундуючих рис, що посприяла збереженню та розбудові державності цієї країни. Відповідно до естонських традицій і менталітету, громадяни та держава постають у якості партнерів, а не суперників (27). Однак залучення громадян до процесу вироблення політики в Естонії протягом тривалого часу було нестабільним, не інституціоналізованим і не сприймалося у якості чогось

ISSN 3041-1793 Online

важливого. На сьогодні у цій балтійській державі, як і у випадку Латвії, присутні певні розбіжності між різними регіонами у питанні громадянської активності. Зокрема, у деяких регіонах вона перебуває на відносно високому рівні, а у деяких, навпаки, майже відсутня або ж украй незначна.

В неурядовому секторі Естонії спостерігаються яскраво виражені регіональні й етнічні відмінності. Особливо це стосується Північного Сходу країни, де концентрація, зокрема, етнічного російського населення є найбільшою. Незважаючи на те, що столиця Таллінн і його околиці є найбільш розвиненими регіонами країни, рівень громадянської участі у столиці близький до середнього, тоді як у деяких сільських регіонах громадянська активність є більш помітною. Попри це, естонські неурядові організації досі користуються значною підтримкою з боку громадськості.

Наприкінці 1990-х років держава у зв'язку з перерахованими вище революційними подіями пережила значне піднесення громадянської активності. Дещо пізніше, у 1998 році стартував проект "Зміцнення стійкості естонських НУО", що згодом трансформувався у розробку основоположного документу, Концепції розвитку громадянського суспільства Естонії (ЕКАК). Концепція стала центральним нормативно-правовим актом для всіх подальших ініціатив щодо залучення громадян до процесу вироблення політики. У якості головної цілі документу було проголошено сприяння "громадянській ініціативі та демократії участі" (28). ЕКАК виявився важливим кроком на шляху до розвитку громадянської активності в Естонії як на національному, так і на міжнародному рівнях. Кожні два роки Рійгікогу, парламент Естонії, проводить обговорення виконання ЕКАК та розвитку громадянського суспільства, що є свідченням важливості даного питання на державному рівні.

У 2007 році Мережею естонських неприбуткових організацій було опубліковано так звану "Декларацію естонських НУО", у якій було запропоновано конкретні пропозиції Парламенту Естонії щодо покращення участі громадських організацій у процесі прийняття рішень. Того ж року було створено Національний фонд громадянського суспільства з метою "сприяння підвищенню спроможності неприбуткових об'єднань і фондів, що діють в інтересах естонського соціуму, а також формування суспільства, що заохочує громадянську активність і розвиток громадянського суспільства" (28).

Близько 31% громадян Естонії є членами громадських організацій. Неурядовий сектор тут постає більш розвиненим, порівняно з іншими країнами регіону та Центральної Європи (17). Кількість естонських зареєстрованих НУО сягає 35 тисяч, більшість із яких перебувають у столиці та у повіті Гар'юмаа, адміністративним центром якого є саме Таллінн. П'ятнадцять відсотків від загальної кількості НУО Естонії функціонують виключно на місцевому рівні, 23% - на ширшому, але не на національному,

ISSN 3041-1793 Online

22% НУО функціонують на національному рівні і 36% - на міжнародному. Громадські організації, що працюють на національному чи міжнародному рівні, як правило, є більшими та зі значною кількістю працівників. НУО Естонії сьогодні фінансуються з різних джерел, зокрема завдяки членським внескам, асигнуванням державного сектору, грантам, а також пожертвам від приватних осіб та підприємств.

У цій найбільш північній балтійській країні ефективно функціонує Мережа неприбуткових організацій NENO (Vabahenduste Liit), єдина та найбільша мережа, що об'єднує суспільно корисні неприбуткові структури. Повноцінним суб'єктом міжнародних відносин постає також провідний аналітичний центр Естонії, Міжнародний центр оборони та безпеки (ICDS), що спеціалізується на питаннях зовнішньої політики та безпеки. Заснований 2006 року він має чимало напрямків діяльності. Одним із його завдань проголошено "посилення інтелектуальної ролі Естонії у НАТО і ЄС шляхом розробки перспективних та інноваційних політичних ідей і стратегічних рішень для спільного європейського та трансатлантичного порядку денного в галузі безпеки і оборони" (29). Центром також проводиться щорічна представницька конференція на честь першого президента Естонії Леннарта Мері, Балтійська конференція з безпеки, публікуються аналітичні дослідження, левова частка яких стосується України. Цією організацією також видається журнал з питань міжнародних відносини "Diplomaatia". Директором ICDS сьогодні є колишній естонський парламентар і екс-міністр оборони країни Індрек Каннік (Indred Kannik). Починаючи з 2016 року, Центром впроваджувалася естонсько-українська програма "Стійка Україна", метою котрої є імплементація стандартів виміру стійкості суспільства. Експерти програми проводять кількісні та якісні дослідження з безпекових питань, визначають прогалини у стійкості суспільства й актуалізують їх на місцевому та національному рівнях. З цією метою ними було розроблено онлайн-курс з основ комунікаційної, інформаційної та кібербезпеки, а також проводиться щорічна школа зі стійкості. Спеціальні тренінги у вигляді симуляційних навчань зі стійкості було проведено представниками Центру у понад десяти українських обласних центрах, а результати представлені безпосередньо у кількох державах НАТО.

Подібною до ICDS організацією в Естонії є Інститут Балтійських досліджень, у якості мети якого визначено сприяння розвитку державної політики у регіоні Балтійського моря шляхом надання якісного соціально-економічного аналізу. У співпраці з урядом, науковими колами, підприємствами, а також організаціями третього сектору з усієї Європи ним здійснюються науково-дослідницькі проекти. Інститут виконав чимало проектів глобального масштабу, зокрема, Smartencity, що стосується трансформації та сталого розвитку сучасних міст, Migrascope, що реалізується у партнерстві з

ISSN 3041-1793 Online
шістьма партнерськими організаціями з країн Європейського Союзу та спрямований на послаблення обмежень на працю для мігрантів, а також Smpactour, Cities.Multimodal, Catchain.

Одним із найбільш релевантних і нещодавніх прикладів громадянської активності в Естонії постає діяльність молодіжної групи "П'ятниця заради майбутнього", що опікується захистом навколишнього середовища. Цією невеликою групою активістів організовувалися регулярні адвокаційні акції проти найбільшої енергетичної компанії країни, у результаті чого вдалося припинити спорудження заводу з видобутку сланцевого газу (30).

Протягом 2017-2020 років у країні було організовано цілу кампанію з низкою заходів по всьому світу, спрямованих на промоцію естонської культури, історії, науки, освіти, технологій. Основний наголос під час святкувань було зроблено на тому, що сучасний успіх Естонії – це не справа кількох років, а логічний наслідок всього періоду її незалежності. Відбувалося це значною мірою за сприяння саме громадських організацій країни як самодостатніх акторів на міжнародній арені, що виконали роль комунікаторів і адвокатів Естонії у світі (31).

Висновки. Інтеграція до ЄС і НАТО не лише зміцнила демократичні інститути країн Балтії, а й створила сприятливі умови для інтернаціоналізації їхнього неурядового сектору. Завдяки доступу до європейських програм, мережевій взаємодії та відкриттю представництв у Брюсселі низка балтійських НУО перетворилася на помітних акторів зовнішньої політики, здатних лобіювати інтереси своїх суспільств, впливати на формування політики безпеки та розвитку, а також здійснювати адвокацію на рівні ЄС і НАТО.

Громадські організації Литви, Латвії й Естонії де-факто діють як повноцінні суб'єкти міжнародної політики: вони впливають на зовнішньополітичні рішення своїх держав, формують європейські та трансатлантичні порядки денні щодо стримування Росії й Китаю, а також є важливими акторами коаліції підтримки України як демократичного форпосту проти новітніх автократій. Це надає досвіду країн Балтії особливої значущості для України, яка водночас веде війну за виживання та реалізує курс на членство в ЄС і НАТО.

Виходячи із зазначеного, у контексті української публічної політики доцільно **здійснити такі кроки**:

– розробити основоположний документ щодо посилення стійкості та інституційної спроможності НУО України, подібний до естонських "Концепції розвитку громадянського суспільства" та "Декларації естонських НУО" з конкретними пропозиціями органам державної влади щодо покращення участі громадських організацій у процесі прийняття рішень;

– додати до оновленої Стратегії публічної дипломатії МЗС України пункт про необхідність налагодження зв'язків з неурядовими організаціями за

ISSN 3041-1793 Online

кордоном, зокрема з країнами Балтії, у тому числі на рівні неурядових аналітичних центрів;

– посилити співпрацю України з неурядовими організаціями країн Балтії крізь призму спільного військового протистояння агресорові, європейської та євроатлантичної інтеграції, повоєнного відновлення країни, залучення до процесу фіксації фактів воєнних злочинів, судового розгляду матеріалів воєнних злочинів, гуманітарних і дипломатичних ініціатив, у тому числі шляхом заохочення до спільних проєктів та створення майданчиків для діалогу у форматах "держава – громадські організації", "неурядові організації – неурядові організації";

– інтенсифікувати діяльність регіональних координаційних рад з питань сприяння розвитку громадянського суспільства із залученням до їх складу представників місцевих адміністрацій, органів місцевого самоврядування, територіальних органів центральних органів виконавчої влади, інститутів громадянського суспільства й наукових установ, створивши окремий координаційний орган для співпраці з НУО країн Балтії;

– забезпечити визнання державою принципу автономного функціонування громадських організацій та реальне залучення НУО з боку МЗС України до обговорення та формування зовнішньої політики держави у питаннях бренду держави, іміджу України у світі, боротьби зі стереотипами, популяризації української культури, захисту національних інтересів;

– доопрацювати та ухвалити План заходів з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки з урахуванням міжнародної складової діяльності НУО та необхідності зміцнення їхньої інституційної спроможності (кваліфікація кадрів, міжнародна адвокація, публічні виступи, проєктний менеджмент, фандрайзинг, робота з ШІ, залучення грантів, вивчення досвіду країн Балтії).

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому порівняльному аналізі інституційних моделей співпраці держави та НУО у країнах Балтії й Україні, емпіричних дослідженнях впливу конкретних громадських кампаній на рішення ЄС і НАТО щодо російсько-української війни, а також у вивченні інструментів цифрової дипломатії неурядових організацій в умовах гібридних загроз з боку автократичних режимів.

Література

1. Gordanić, J. (2022). Non-governmental organizations (NGOs) – New world actors of contemporary international relations. International Organizations: Serbia and Contemporary World, 1, 75–88.

2. Ahmed, S., & Potter, D. (2006). NGOs in international politics. Kumarian Press.

3. Кот, О. О. (ред.) та ін. (2021). Громадянське суспільство і держава: правові проблеми взаємодії в умовах модернізації та євроінтеграції України. Монографія. Друкарня «Папуга».

ISSN 3041-1793 Online
4. Потапенко, В., Тищенко, І., Каплан, І., Пеліванова, Н., Корнієвський, О., & Лозовий, В. (2022). Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року. Київ: НІСД.

5. Громадянське суспільство України в умовах війни: звіт з комплексного соціологічного дослідження. (2024).

6. Sfeir-Younis, A. (2023). The role of civil society in foreign policy: A new conceptual framework. Journal of Diplomacy and International Relations, 5(2), 29–32.

7. Saner, R. (2005). Development diplomacy by non-state-actors: An emerging form of multistakeholder diplomacy. DiploFoundation, 94–104.

8. Gordanic, J. (2022). Non-governmental organizations (NGOs) – New world actors of contemporary international relations. International Organizations: Serbia and Contemporary World, 1, 75–88.

9. Lage, D. A., & Brant, L. N. C. (2008). The growing influence of non-governmental organizations: Chances and risks. Anuario Brasileiro de Direito Internacional, 79–93.

10. Stroup, S. (2020). NGOs and states in global politics: A brief review. E-International Relations.

11. Кот, О. О. (2021). Роль і функції неурядових організацій в умовах євроатлантичної інтеграції.

12. Зеленько, Г. І. (2007). Політична «матриця» громадянського суспільства: досвід країн Вишеградської групи та України. Київ: Знання України.

13. Рудич, Ф. М., Балабан, Р. В., & Ганжуров, Ю. С. (2008). Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні. Київ: Либідь.

14. Ключкович, А. (2018). Роль третього сектора в демократизації Словаччини. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії, 19, 138–144.

15. Стельмах, В. О. (2019). Громадянське суспільство країн пострадянського простору: проблеми становлення. У: Досвід та перспективи трансформації пострадянського простору, с. 49–58.

16. Raun, T. U. (2000). The Baltic States after the collapse of the Soviet Union. Hungarian Studies, 14, 275–284.

17. Disinformation and Civil Society. Mapping report. Baltic Region. (2023). Civic Resilience Initiative.

18. Levin, O., & Poplavskyi, O. (2022). Spetsyfika demokratychnoho tranzytu v novostvorenykh krainakh Baltii pislia rozpadu SRSR. Naukovyi visnyk DDUVS, 1(116), 189–195.

19. Genys, D. (2018). The power of Lithuanian civil society and its boundaries. In D. H. Smith, A. V. Moldavanova, & S. Krasynska (Eds.), The nonprofit sector in Eastern Europe, Russia and Central Asia: Civil society advances and challenges (pp. 223–242). Brill.

20. Butkeviciene, E., Vaidelyte, E., & Rasa, S. (2010). Role of civil society organizations in local governance: Theoretical approaches and empirical challenges in Lithuania. Viešoji politika ir administravimas, 2010(33), 35–44.

21. Gadeikiene, M. (2021). The political role of the NGOs in the East and Central Europe: The Lithuanian case.

22. Civil society organization sustainability index for Lithuania 2019. (2020). USAID.

23. Civic Empowerment Index 2022. (2022). Pilietinės visuomenės institutas; Ministry of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania.

24. Civic Resilience Initiative. (2023). Disinformation and civil society mapping report, Baltic Region.

ISSN 3041-1793 Online
25. Bite, D., Kruzmetra, Z., & Kusis, J. (2019). Collaboration practices between NGOs and local governments in rural areas in Latvia. International Journal of Economics and Management Systems.
26. NVO sektora monitorings. (2023). Latvijas Pilsoniskā alianse.
27. Estonian Civil Society Development Concept. (2002). Decision of Estonian Parliament.
28. Saarts, T., & Jakobson, M. (2016). Civic engagement in policy-making processes in Estonia: A controversial success story. Der Donauraum, 56(2), 3–17.
29. The International Centre for Defence and Security (ICDS). (n.d.). About ICDS. https://icds.ee/en/about/
30. European Civic Forum. (2024). Civic space report 2024: Estonia.
1. Кияк М. Неурядові організації країн Балтії як актори міжнародної політики. – Київ: 2025. – 230 с.

References

1. Ahmed, S., & Potter, D. (2006). NGOs in international politics. Bloomfield, CT: Kumarian Press.
2. Bite, D., Kruzmetra, Z., & Kusis, J. (2019). Collaboration practices between NGOs and local governments in rural areas in Latvia. International Journal of Economics and Management Systems, 4, 18–26. Retrieved from https://www.iaras.org/iaras/filedownloads /ijems/2019/007-0003(2019).pdf[1]
3. Butkeviciene, E., Vaidelyte, E., & Rasa, S. (2010). Role of civil society organizations in local governance: Theoretical approaches and empirical challenges in Lithuania. Viešoji politika ir administravimas, 33, 35–44.
4. Civic Empowerment Index 2022. (2022). Civic Empowerment Index 2022. Vilnius: Pilietinės visuomenės institutas. Retrieved from http://www.civitas.lt/wp-content/uploads/2023/01/CIVIC-EMPOWERMENT-INDEX-2022.pdf
5. Civic Resilience Institute. (n.d.). About [About]. Retrieved March 5, 2026, from https://cri.lt/#about
6. Civic Resilience Initiative. (2023). Disinformation and civil society mapping report, Baltic Region. Vilnius: Civic Resilience Initiative & TechSoup Europe. Retrieved from https://www.techsoupeurope.org/wp-content/uploads/2023/09/TechSoup_Disinformation-and-Civil-Society-Regional-Mapping-Report_Baltic_Region.pdf
7. Decision of Estonian Parliament. (2002). Estonian civil society development concept. Tallinn: Riigikogu. Retrieved from https://www.icnl.org/wp-content/uploads/Estonia_Estonian-Civil-society-Development-Concept.pdf
8. European Civic Forum. (2024). Civic space report 2024: Estonia. Paris: European Civic Forum. Retrieved from https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/CIVIC-SPACE-REPORT-2024-ESTONIA.pdf
9. Gadeikiene, M. (2021). The political role of the NGOs in the East and Central Europe: The Lithuanian case. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/352689925
10. Genys, D. (2018). The power of Lithuanian civil society and its boundaries. In D. H. Smith, A. V. Moldavanova, & S. Krasynska (Eds.), The nonprofit sector in Eastern Europe, Russia and Central Asia: Civil society advances and challenges (pp. 223–242). Leiden: Brill.
11. Gordanić, J. (2022). Non-governmental organizations (NGOs) — New world actors of contemporary international relations. International Organizations: Serbia and Contemporary World, 1, 75–88. https://doi.org/10.18485/iipe_ioscw.2022.1.ch4

ISSN 3041-1793 Online
12. Hromadianske suspilstvo Ukrainy v umovakh viiny: Zvit z kompleksnoho sotsiolohichnoho doslidzhennia [Hromadianske suspilstvo Ukrainy v umovakh viiny: Zvit z kompleksnoho sotsiolohichnoho doslidzhennia]. (2024). Kyiv: Ednannia. Retrieved from https://ednannia.ua/images/Procurements.pdf [in Ukrainian].

13. Kliuchkovych, A. (2018). Rol tretoho sektora v demokratyzatsii Slovachchyny [Rol tretoho sektora v demokratyzatsii Slovachchyny]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii – Visnyk of Lviv University. Series Philosophical and Political Studies, 19, 138–144 [in Ukrainian].

14. Kot, O. O., Hryniak, A. B., Kupin, L. F., & Shakun, V. I. (Eds.). (2021). Hromadianske suspilstvo i derzhava: Pravovi problemy vzaiemodii v umovakh modernizatsii ta yevrointehratsii Ukrainy [Hromadianske suspilstvo i derzhava: Pravovi problemy vzaiemodii v umovakh modernizatsii ta yevrointehratsii Ukrainy]. Kyiv: Drukarnia "Papuha" [in Ukrainian].

15. Kyiak, M. (2025). Zakordonni neuriadovi orhanizatsii yak subiekty mizhnarodnoi polityky (na prykladi krain Baltiji ta Tsentralnoi Yevropy) [Zakordonni neuriadovi orhanizatsii yak subiekty mizhnarodnoi polityky (na prykladi krain Baltiji ta Tsentralnoi Yevropy)]. In O. M. Maiboroda (Ed.), Vlada i hromadianske suspilstvo u krainakh svitu: dosvid vzaiemodii [Vlada i hromadianske suspilstvo u krainakh svitu: dosvid vzaiemodii] (pp. 207–240). Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

16. Lage, D. A., & Brant, L. N. C. (2008). The growing influence of non-governmental organizations: Chances and risks. Anuario Brasileiro de Direito Internacional, 3(1), 79–93. Retrieved from https://www.corteidh.or.cr/tablas/r27121.pdf

17. Latvijas Pilsoniskā alianse. (2023). NVO sektora monitorings [NVO sektora monitorings]. Riga: Latvijas Pilsoniskā alianse. Retrieved from https://nvo.lv/uploads/nvo_sektora_monitorings_2023_fin.pdf [in Latvian].

18. Levin, O., & Poplavskiy, O. (2022). Spetsyfika demokratychnoho tranzytu v novostvorenykh krainakh Baltii pislia rozpadu SRSR [Spetsyfika demokratychnoho tranzytu v novostvorenykh krainakh Baltii pislia rozpadu SRSR]. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 1(116), 189–195. Retrieved from https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/10101/1/29.pdf [in Ukrainian].

19. McCarthy, E., Zinbo, A., Kott, M., Stuart, J., & Scsaurszki, T. (2020). 2019 civil society organization sustainability index for Lithuania. Washington, DC: USAID. Retrieved from http://www.3sektorius.lt/docs/csosi-lithuania-2019_2020-08-11_11:12:03.pdf

20. Potapenko, V., Tyshenko, I., Kaplan, I., Pelivanova, N, Korniievskyi, O., & Lozovyi, V. (2022). Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva Ukrainy v 2021 rotsi ta yoho zminy na pochatku 2022 roku [Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva Ukrainy v 2021 rotsi ta yoho zminy na pochatku 2022 roku]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (NISD). Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/stan_rozvytku_igs_na_site_22_11_22.pdf [in Ukrainian].

21. Raun, T. U. (2000). The Baltic States after the collapse of the Soviet Union. Hungarian Studies, 14(2), 275–284. Retrieved from https://real.mtak.hu/56823/1/hstud.14.2000.2.11.pdf

22. Rudych, F. M., Balaban, R. V., & Hanzhurov, I. S. (2008). Politychna systema ta instytuty hromadianskoho suspilstva v suchasnii Ukraini [Politychna systema ta instytuty hromadianskoho suspilstva v suchasnii Ukraini]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

23. Saarts, T., & Jakobson, M. (2016). Civic engagement in policy-making processes in Estonia: A controversial success story. Der Donauraum, 56(1–2), 25–44. https://doi.org/10.7767/dedo.2016.56.1-2.25

ISSN 3041-1793 Online

24. Saner, R. (2005). Development diplomacy by non-state-actors: An emerging form of multistakeholder diplomacy. In J. Kurbalija & V. Katrandjiev (Eds.), Multistakeholder diplomacy: Challenges and opportunities (pp. 94–104). Geneva: DiploFoundation. Retrieved from https://www.diplomacydialogue.org/images/files/20220220-MultistakeholderDiplomacy_Part6.pdf

25. Sfeir-Younis, A. (2023). The role of civil society in foreign policy: A new conceptual framework. Journal of Diplomacy and International Relations, 5(2), 29–32. Retrieved from https://scholarship.shu.edu/diplo_ir/vol5/iss2/4

26. Stelmakh, V. O. (2019). Hromadianske suspilstvo krain postradianskoho prostoru: Problemy stanovlennia [Hromadianske suspilstvo krain postradianskoho prostoru: Problemy stanovlennia]. In A. Bulvinskyi (Ed.), Dosvid ta perspektyvy transformatsii postradianskoho prostoru v konteksti intehratsiinykh ta hlobalizatsiinykh protsesiv (pp. 49–58). Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Retrieved from https://elibrary.ivinas.gov.ua/4603/1/Hromadianske%20suspilstvo%20krain%20postradianskoho.pdf [in Ukrainian].

27. Strup, S. (2020, August 3). NGOs and states in global politics: A brief review. E-International Relations. Retrieved from https://www.e-ir.info/2020/08/03/ngos-and-states-in-global-politics-a-brief-review/

28. The International Centre for Defence and Security. (n.d.). About ICDS [About ICDS]. Tallinn: International Centre for Defence and Security. Retrieved March 5, 2026, from https://icds.ee/en/about/

29. Zelenko, H. I. (2007). Politychna “matrytsia” hromadianskoho suspilstva: Dosvid krain Vyshehradskoi hrupy ta Ukrainy [Politychna “matrytsia” hromadianskoho suspilstva: Dosvid krain Vyshehradskoi hrupy ta Ukrainy]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.86

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2082-2092

Клименко Наталія доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри глобальної та національної безпеки, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-5223-8166

Таран Євгеній кандидат політичних наук, доцент, заступник директора з науково-педагогічної роботи Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-1822-6978

БІОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАГРОЗ

Анотація. У сучасних умовах трансформації глобального безпекового середовища відбувається переосмислення природи загроз, серед яких і біологічні, які набувають системного характеру. Пандемії, розвиток біотехнологій та глобалізація демонструють, що біологічна безпека виходить за межі медичної сфери та інтегрується у систему національної безпеки як її невід'ємна складова. Дане наукове дослідження базується на системному, міждисциплінарному та порівняльному підходах. У статті встановлено, що біологічна безпека є ключовою складовою національної безпеки, яка забезпечує базові умови функціонування суспільства. Відзначено, що ключовим чинником трансформації біологічних загроз виступає розвиток біотехнологій, який змінює саму логіку їх формування. Концепція подвійного використання біотехнологій створює ситуацію, коли науковий прогрес одночасно виступає як джерело інновацій і як потенційна загроза безпеці. В дослідженні доведено, що розвиток біотехнологій трансформує характер біологічних загроз, формуючи нові ризики, пов'язані з їх подвійним використанням. Показано, що біотероризм є логічним наслідком цієї трансформації. Виявлено обмеження сучасних міжнародних механізмів забезпечення біобезпеки та проблеми їх реалізації на національному рівні, оскільки сучасні механізми забезпечення біологічної безпеки мають фрагментарний, реактивний характер та невідповідають темпам технологічного розвитку. Відзначено, що забезпечення біологічної безпеки вимагає переходу до інтегрованих моделей управління ризиками, що передбачають міжсекторальну взаємодію, поєднання національного та міжнародного рівнів регулювання, а також врахування

ISSN 3041-1793 Online
взаємозв'язку між науково-технічним розвитком і безпековою політикою. Підкреслено необхідність переосмислення сучасних підходів до регулювання біологічних загроз відповідно до їх трансформації.

Ключові слова: біологічна безпека; національна безпека; біологічні загрози; природні, техногенні загрози; інфекційні захворювання; біотехнології; біотероризм; ризики; кризи.

Klymenko Nataliia Doctor of Public Administration, Professor, Professor of Global and National Security Department, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5223-8166

Taran Yevhenii PhD in Political Science, Associate Professor, Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work of Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-1822-6978

BIOSECURITY AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY: CONCEPTUALIZATION AND TRANSFORMATION OF THREATS

Abstract. In the current conditions of transformation of the global security environment, the nature of threats is being rethought, including biological ones, which are becoming systemic. Pandemics, the development of biotechnology, and globalization demonstrate that biological security goes beyond the medical sphere and is integrated into the national security system as its integral component. This study is based on systemic, interdisciplinary, and comparative approaches. The article establishes that biological security is a key component of national security, ensuring the fundamental conditions for the functioning of society. It is noted that the development of biotechnology is a key factor in the transformation of biological threats, as it changes the very logic of their formation. The concept of dual-use biotechnology creates a situation in which scientific progress simultaneously acts as a source of innovation and a potential security threat. The study proves that the development of biotechnology transforms the nature of biological threats, forming new risks associated with their dual use. Bioterrorism is shown to be a logical consequence of this transformation. The limitations of modern international biosecurity mechanisms and the problems of their implementation at the national level are identified, as current biosecurity mechanisms are fragmented, reactive in nature, and do not correspond to the pace of technological development. It is emphasized that ensuring biological security requires a transition to integrated risk management models, which involve cross-sectoral interaction, the combination of national and international levels of regulation, and consideration of the

ISSN 3041-1793 Online
interconnection between scientific and technological development and security policy. The necessity of rethinking modern approaches to the regulation of biological threats in accordance with their transformation is highlighted.
Keywords: biological security; national security; biological threats; natural and man-made threats; infectious diseases; biotechnology; bioterrorism; risks; crises.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації глобального безпекового середовища відбувається переосмислення природи загроз і механізмів їх нейтралізації. Зростання ролі нетрадиційних загроз, провідне місце серед яких займають біологічні, зумовлює необхідність розширення змісту концепції забезпечення національної безпеки.

Пандемії, розвиток біотехнологій та зростання мобільності населення продемонстрували, що біологічні ризики мають системний характер і здатні впливати на всі сфери суспільного життя. Біологічна безпека постає як одна з ключових складових сучасної безпекової політики та національної безпеки загалом [6, с. 23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення біологічної безпеки розглядається у працях українських і зарубіжних дослідників.

Зокрема, В. Ліпкан визначає національну безпеку як багатовимірну систему, що включає біологічний компонент [2, с. 205]. О. Дзьобань підкреслює значення біобезпеки у контексті захисту життєвоважливих інтересів суспільства [1, с. 87].

Серед європейських дослідників важливе місце займають праці D. Fidler [6] та G. Koblentz [7], у яких біологічна безпека розглядається як складова глобальної безпеки та фактор трансформації сучасного безпекового середовища.

Проте більшість сучасних досліджень зосереджені переважно на медико-біологічних або міжнародно-правових аспектах біологічної безпеки, залишаючи недостатньо розкритим її місце у системі забезпечення національної безпеки. Зокрема, питання інтеграції біобезпеки у стратегічне планування у сфері національної безпеки, а також її взаємозв'язку з технологічними трансформаціями та асиметричними загрозами потребують подальшого теоретичного осмислення. Зазначене зумовлює актуальність представленого дослідження.

Метою статті є визначення місця біологічної безпеки у складі національної безпеки, аналіз трансформації біологічних загроз та обґрунтування необхідності інтегрованих підходів до реагування на них.

Виклад основного матеріалу. Формування концепції біологічної безпеки відбувається в межах міждисциплінарного підходу, що поєднує

ISSN 3041-1793 Online

досягнення політичної науки, біології, медицини, права та міжнародних відносин. Така міждисциплінарність зумовлена складністю біологічних загроз, які не обмежуються виключно природничим виміром, а мають виразний соціально-політичний характер.

У працях сучасних науковців біологічна безпека розглядається як стан захищеності людини, суспільства та держави від біологічних загроз незалежно від їх походження – природного, техногенного чи навмисного [7, с. 98]. Водночас таке визначення відображає лише базовий рівень розуміння цього феномену і потребує подальшої концептуалізації в межах безпекових досліджень.

У цьому контексті важливим є розширення традиційного підходу до розуміння безпеки, яке відбулося в другій половині XX – на початку XXI століття. Як зазначає D. Fidler, сучасна система безпеки поступово відходить від вузького державоцентричного розуміння і включає нові виміри, зокрема біологічний, що пов'язаний із забезпеченням виживання та життєдіяльності населення [6, с. 45].

Українські дослідники також підкреслюють комплексний характер національної безпеки. Зокрема, В. Ліпкан зазначає, що вона охоплює сукупність умов, які забезпечують сталий розвиток суспільства, включаючи захист від новітніх загроз, пов'язаних із науково-технічним прогресом [2, с. 205]. У цьому контексті біологічна безпека виступає як один із нових, але критично важливих вимірів безпекової політики та складова національної безпеки.

Важливим етапом у розвитку теоретичних підходів до визначення місця біологічної безпеки у складі національної безпеки стало розмежування понять **biosafety (біобезпека)** та **biosecurity (біозахист)**, що дозволило структурувати цю сферу. Перше зосереджується на запобіганні випадковим ризикам, пов'язаним із використанням біологічних матеріалів, а друге – на запобіганні їх навмисному використанню у деструктивних цілях [7, с. 102].

У сучасних умовах таке розмежування стає більш умовним, оскільки розвиток біотехнологій нівелює межі між лабораторними ризиками та безпековими загрозами. Це зумовлює необхідність формування інтегрованого підходу до біологічної безпеки, який враховує як технічні, так і політичні аспекти управління ризиками.

Відтак, біологічна безпека повинна розглядатися не як вузькоспеціалізована сфера, а як інтегрована складова національної безпеки, що поєднує у собі функції захисту, запобігання та управління ризиками. Її теоретичне осмислення є необхідною передумовою для формування ефективної державної політики у сфері національної безпеки.

Виходячи з наведених теоретичних підходів до розуміння біологічної безпеки, доцільним є її розгляд не лише як окремого напряму державної

ISSN 3041-1793 Online

політики, а як невід'ємної складової національної безпеки. Такий підхід ґрунтується на усвідомленні того, що біологічні ризики безпосередньо впливають на базові умови існування суспільства і, відповідно, визначають стійкість держави в цілому.

На відміну від традиційних компонентів безпеки, зокрема військової чи економічної, біологічна безпека має фундаментальний характер, оскільки пов'язана із забезпеченням життя і здоров'я населення як передумови функціонування будь-якої соціальної системи, яка визначає можливість реалізації інших складових національної безпеки.

Як зазначає О. Дзьобань, національна безпека передбачає захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави [1, с. 87]. Саме через призму цієї категорії біологічна безпека набуває особливого значення, оскільки безпосередньо забезпечує фізичне виживання населення, а отже – основу існування держави як політичної системи.

Розширюючи цей підхід, варто зазначити, що біологічна безпека має мультиплікативний вплив на інші сфери безпеки. Біологічні загрози здатні не лише впливати на сферу охорони здоров'я, але й трансформуватися у комплексні кризи, що охоплюють економічну, політичну та соціальну сфери.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я біологічні ризики можуть призводити до:

– дестабілізації економічних процесів через порушення виробничих і логістичних ланцюгів;

– посилення соціальної напруги та політичної нестабільності;

– зниження ефективності функціонування державних інститутів [12].

Це дає підстави вважати, що біологічні загрози мають системний характер і здатні призводити до каскадних ефектів, що поширюються на всі рівні суспільного життя. Це суттєво відрізняє їх від багатьох традиційних загроз, які зазвичай мають більш локалізований вплив.

Поряд із цим, специфіка біологічної безпеки полягає у її транснаціональному характері.

Біологічні загрози не визнають державних кордонів, що обмежує ефективність суто національних механізмів реагування і вимагає поєднання внутрішньої та міжнародної політики у сфері безпеки.

У цьому контексті біологічна безпека виступає не лише як складова національної безпеки, але і як складова глобальної безпеки, що додатково підсилює її значення в сучасному світі.

Враховуючи фундаментальний характер, мультиплікативний вплив та транснаціональну природу біологічних загроз, можна стверджувати, що біологічна безпека є ключовою складовою національної безпеки, яка здійснює визначальний вплив на здатність держави до стабільного функціонування та сталого розвитку.

ISSN 3041-1793 Online

Визначення біологічної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки обумовлює необхідність детальнішого аналізу природи та еволюції біологічних загроз. Саме характер таких загроз визначає зміст державної безпекової політики, а також ефективність механізмів реагування на них.

У сучасних умовах біологічні загрози зазнають суттєвої трансформації, що пов'язано як із глобалізаційними процесами, так і з розвитком науки і технологій. На відміну від традиційних загроз, які мають відносно локальний характер, сучасні біологічні загрози характеризуються складністю, динамічністю та глобальним масштабом. Вони здатні швидко поширюватися, змінювати форми прояву та генерувати непрямі ефекти у різних сферах суспільного життя.

Однією з ключових особливостей сучасності є поєднання різних типів загроз, що ускладнює їх класифікацію та прогнозування. Зокрема, можна виокремити кілька основних груп біологічних загроз.

По-перше, зберігається високий рівень **природних загроз**, пов'язаних із поширенням інфекційних захворювань, епідемій і пандемій. Досвід останніх десятиліть свідчить про зростання частоти та масштабів таких явищ, що пояснюється урбанізацією, змінами клімату та інтенсифікацією міжнародних контактів. Як підкреслює Всесвітня організація охорони здоров'я, глобальна мобільність населення суттєво прискорює поширення інфекційних захворювань [12].

По-друге, особливого значення набувають **техногенні (антропогенні) загрози**, які є прямим наслідком науково-технічного прогресу. Розширення досліджень у сфері біології, поява нових лабораторій та зростання обсягів роботи з патогенами підвищують ризик випадкових інцидентів, пов'язаних із витоком небезпечних біологічних агентів. Європейський центр з профілактики та контролю захворювань підкреслює, що оцінка ризиків інфекційних захворювань вимагає врахування множинних факторів невизначеності, що ускладнює прогнозування їх поширення та наслідків [11].

По-третє, дедалі більшої актуальності набувають **навмисні загрози**, пов'язані з використанням біологічних агентів у деструктивних цілях. Хоча їх масштаб залишається обмеженим, потенційні наслідки є більш руйнівними, ніж у випадку природних або техногенних загроз біологічного характеру.

Важливою тенденцією є те, що межі між зазначеними типами загроз поступово розмиваються. Наприклад, природні патогени можуть зазнавати лабораторних модифікацій, а техногенні інциденти – мати ознаки навмисного втручання. Це створює додаткові труднощі для ідентифікації джерел загроз і вибору адекватних механізмів реагування на них.

З огляду на зазначене можна стверджувати, що трансформація біологічних загроз виявляється у їх ускладненні, взаємопов'язаності та зростанні масштабів впливу. У цих умовах традиційні підходи до забезпечення

ISSN 3041-1793 Online
біологічної безпеки виявляються недостатніми, що зумовлює необхідність пошуку нових концептуальних рішень.

Саме на цьому етапі аналізу виникає необхідність розгляду біотехнологій як визначального чинника трансформації біологічних загроз, оскільки саме технологічний розвиток визначає сучасну динаміку їх виникнення, поширення та потенційного використання.

Логічним продовженням аналізу трансформації біологічних загроз є розуміння ролі біотехнологій як чинника, що визначає сучасну динаміку безпекового середовища. Якщо раніше біологічні загрози здебільшого мали природний характер, то сьогодні їх еволюція дедалі більше залежить від рівня науково-технічного розвитку.

Розвиток біотехнологій суттєво змінює не лише економічні процеси, але й саму природу безпеки, формуючи нові типи ризиків, які поєднують у собі наукові, технологічні та політичні компоненти. У такому контексті біотехнології виступають своєрідним каталізатором, що переводить біологічні загрози з площини природних явищ у сферу керованих, а отже – потенційно контрольованих, але водночас і більш небезпечних процесів.

Особливу роль у цьому відіграє синтетична біологія, яка дозволяє не лише модифікувати існуючі організми, але й створювати нові біологічні системи, що раніше не існували у природі. Як зазначає D. Fidler, такі технології значно розширюють можливості втручання у біологічні процеси, що одночасно підвищує як інноваційний потенціал, так і рівень ризиків [6, с. 67].

Ключового значення набуває концепція **подвійного використання**, яка відображає амбівалентний характер біотехнологій. Вона полягає в тому, що одні й ті самі наукові розробки потенційно можуть використовуватися як для досягнення позитивних цілей (наприклад, у медицині або сільському господарстві), так і для створення загроз безпеці людини, суспільства, держави, людської цивілізації. Європейська Комісія підкреслює, що саме подвійний характер сучасних біотехнологій ускладнює їх регулювання та контроль [5].

Біотехнології змінюють саму логіку формування загроз: якщо раніше основним джерелом небезпеки були природні фактори, то сьогодні їх значна частина є результатом людської діяльності. Це призводить до формування нової категорії загроз, які поєднують у собі елементи природного і техногенного походження та характеризуються високим рівнем невизначеності.

Важливо підкреслити, що технологічний прогрес не лише створює нові можливості та загрози, але й знижує бар'єри доступу до відповідних технологій. Це означає, що потенційно небезпечні біологічні інструменти можуть використовуватися не лише державами, але й іншими суб'єктами, у тому числі і з терористичної метою, що принципово змінює баланс сил у безпековій сфері.

ISSN 3041-1793 Online

У результаті формується нова якість біологічних загроз, де технології виступають не просто фактором ризику, а ключовим елементом їх виникнення та поширення. Саме ця логіка – від розвитку біотехнологій через їх подвійне використання до зростання їх доступності – створює передумови для переходу від потенційних загроз до їх свідомої реалізації.

Закономірним є розгляд найбільш радикальної форми реалізації біологічних загроз – біотероризму, який є прямим наслідком поєднання технологічного розвитку та асиметричних стратегій сучасної безпеки.

У контексті зростання ролі біотехнологій та поширення концепції подвійного використання закономірним є виникнення нових видів загроз, однією з яких є біотероризм, який є логічним продовженням трансформації біологічних ризиків у площину навмисного використання.

Біотероризм доцільно розглядати не як ізольоване явище, а як результат поєднання двох ключових факторів: технологічного розвитку та політичної нестабільності. З одного боку, розвиток біотехнологій створює нові можливості для маніпуляції біологічними агентами, з іншого – зростання асиметричних конфліктів стимулює пошук альтернативних інструментів впливу.

У цьому контексті біологічні агенти набувають особливої привабливості як інструмент впливу, оскільки дозволяють досягати значного ефекту при відносно низьких витратах. Як зазначає L. Broussard, навіть обмежене застосування біологічних агентів може мати масштабні соціально-економічні наслідки [3, с. 326].

Важливою характеристикою біотероризму є його асиметричність. На відміну від традиційних військових засобів, біологічна зброя не потребує значних ресурсів або розвиненої інфраструктури. Це робить її доступною не лише для держав, але й для недержавних акторів, включаючи терористичні організації.

Як підкреслює G. Koblentz, зростання доступності біотехнологій суттєво знижує бар'єри для їх використання у деструктивних цілях, що підвищує ризик біологічних атак з боку недержавних суб'єктів [7, с. 110]. У цьому контексті змінюється сама природа безпеки: загрози перестають бути монополією держав і набувають децентралізованого характеру.

Специфіка біотероризму полягає у складності його виявлення та ідентифікації. На відміну від традиційних форм агресії, біологічні атаки можуть маскуватися під природні епідемії, що ускладнює своєчасне реагування та визначення джерела загрози. Це створює додаткові виклики для систем національної та міжнародної безпеки.

Біотероризм є не лише новим видом загроз, але й індикатором більш глибоких трансформацій у сфері безпеки, пов'язаних із розвитком технологій і зміною структури глобальних конфліктів.

ISSN 3041-1793 Online

Зазначене зумовлює необхідність переходу від аналізу природи загроз до оцінки ефективності механізмів їх стримування та нейтралізації.

Перехід від аналізу загроз до механізмів реагування на них дозволяє оцінити ефективність сучасних підходів до забезпечення біологічної безпеки як складової національної безпеки та виявити їх ключові обмеження.

Незважаючи на існування міжнародних угод і міжнародних безпекових інституцій, система біобезпеки залишається недостатньо ефективною та має фрагментарний характер. Як зазначає D. Fidler, глобальна політика у цій сфері значною мірою формується у відповідь на вже існуючі кризи, що свідчить про її реактивний, а не проактивний характер [6, с. 102].

Однією з ключових проблем є відсутність ефективних механізмів контролю за дотриманням міжнародних норм. Зокрема, Конвенція про заборону біологічної зброї не передбачає достатньо дієвих інструментів верифікації, що обмежує її практичну ефективність.

Варто додати, що сучасні регуляторні механізми не встигають за темпами розвитку біотехнологій. Як підкреслює Європейська Комісія, інноваційний розвиток у цій сфері значно випереджає нормативно-правове забезпечення, що створює додаткові безпекові ризики [5].

Ще одним важливим аспектом є зростання ролі недержавних акторів, діяльність яких значною мірою виходить за межі традиційного державного контролю. Це суттєво ускладнює реалізацію існуючих механізмів біобезпеки, які історично були орієнтовані на міждержавну взаємодію.

У результаті формується ситуація, коли наявні інституційні підходи не відповідають сучасній природі біологічних загроз, що потребує їх переосмислення.

Сучасна система забезпечення біологічної безпеки як складової національної безпеки потребує переходу від фрагментарних і реактивних моделей до інтегрованих, міжсекторальних підходів, які враховують взаємозв'язок між технологічним розвитком, безпекою та глобальним управлінням ризиками.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що біологічна безпека в сучасних умовах трансформації безпекового середовища набуває статусу ключової складової національної безпеки. На відміну від традиційних складових, вона забезпечує базові умови існування суспільства, що визначає її фундаментальний характер та пріоритетність у структурі державної політики.

Підсумовуючи вищевикладене варто зазначити, що еволюція підходів до розуміння біологічної безпеки відбувається шляхом її інтеграції в більш широкий безпековий дискурс, що передбачає відхід від вузькоспеціалізованого медико-біологічного трактування до комплексного політико-безпекового підходу. Це зумовлює необхідність розгляду біобезпеки як невід'ємної складової національної безпеки. Адже сучасні біологічні загрози

ISSN 3041-1793 Online

зазнають суттєвої трансформації, набуваючи складного, динамічного та глобального характеру. Їх особливістю є поєднання природних, техногенних і навмисних факторів, що значно ускладнює їх ідентифікацію, прогнозування та нейтралізацію.

При цьому ключовим чинником трансформації біологічних загроз виступає розвиток біотехнологій, який змінює саму логіку їх формування. Концепція подвійного використання біотехнологій створює ситуацію, коли науковий прогрес одночасно виступає як джерело інновацій і як потенційна загроза безпеці. У цьому контексті біотероризм розглядається як крайня форма реалізації біологічних загроз, що виникає на перетині технологічного розвитку та асиметричних конфліктів. Його поява свідчить про якісні зміни у структурі безпекових викликів, зокрема про зростання впливу недержавних акторів на безпекову сферу. Разом з тим, сучасні механізми забезпечення біологічної безпеки як складової національної безпеки мають низку обмежень, зокрема фрагментарність, реактивний характер та невідповідність темпам технологічного розвитку. Це зумовлює необхідність їх трансформації відповідно до нових умов.

Отже, забезпечення біологічної безпеки вимагає переходу до інтегрованих моделей управління ризиками, що передбачають міжсекторальну взаємодію, поєднання національного та міжнародного рівнів регулювання, а також врахування взаємозв'язку між науково-технічним розвитком і безпековою політикою.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленням теоретичного осмислення біологічної безпеки як складової глобальної безпеки, розробкою ефективних механізмів контролю за біотехнологіями, а також удосконаленням державної політики у сфері біобезпеки з урахуванням сучасних викликів, зокрема в умовах гібридних загроз і зростання ролі недержавних акторів.

Література:

1. Дзьобань О. П. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади. Харків : Право, 2021. 776 с. URL: https://doi.org/10.31359/9789669980885

2. Ліпкан В. Національна безпека України. 2-ге вид. КНТ, 2009. 576 с.

3. Broussard L. Biological agents: Weapons of warfare and bioterrorism. *Molecular Diagnosis*. 2001. Vol. 6, no. 4. P. 323–333. URL: https://doi.org/10.1054/modi.2001.29155

4. European Centre for Disease Prevention and Control. Guidelines for the use of non-pharmaceutical measures to delay and mitigate the impact of 2019-nCoV. Stockholm: ECDC, 2020. 38 p.

5. European Commission. EU4Health Programme 2021–2027: A Vision for a Healthier European Union. Brussels: European Commission, 2021. 24 p.

6. Fidler D. P., Gostin L. O. Biosecurity in the Global Age: Biological Weapons, Public Health, and the Rule of Law (Stanford Law Books). Stanford Law and Politics, 2007. 320 p.

ISSN 3041-1793 Online

7. Koblentz G. D. Biosecurity Reconsidered: Calibrating Biological Threats and Responses. *International Security*. 2010. Vol. 34, no. 4. P. 96–132. URL: https://doi.org /10.1162/isec.2010.34.4.96

8. Koblentz G. D. Living Weapons: Biological Warfare and International Security. Cornell University Press, 2011. 272 p.

9. Lentzos F. Biological Threats in the 21st Century. Imperial College Press, 2016. 400 p.

10. Millett P. The Biological Weapons Convention: Securing Biology in the Twenty-first Century. *Journal of Conflict and Security Law*. 2010. Vol. 15, no. 1. P. 25–43. URL: https://doi.org/10.1093/jcsl/krq007

11. Wheelis M. Biological Warfare at the 1346 Siege of Caffa. Emerging *Infectious Diseases*. 2002. Vol. 8, no. 9. P. 971–975. URL: https://doi.org/10.3201/eid0809.010536

12. World Health Organization. Health emergency and disaster risk management framework. Geneva: WHO, 2019. 95 p.

References:

1. Dzoban, O. P. (2021). *Natsionalna bezpeka: svitohliadni ta teoretyko-metodolohichni zasady* [National security: worldview and theoretical-methodological principles]. Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://doi.org/10.31359/9789669980885 [in Ukrainian].

2. Lipkan, V. (2009). *Natsionalna bezpeka Ukrainy* [National security of Ukraine] (2nd ed.). Kyiv: KNT [in Ukrainian].

3. Broussard, L. (2001). Biological agents: Weapons of warfare and bioterrorism. *Molecular Diagnosis, 6*(4), 323–333. https://doi.org/10.1054/modi.2001.29155

4. European Centre for Disease Prevention and Control. (2020). *Guidelines for the use of non-pharmaceutical measures to delay and mitigate the impact of 2019-nCoV*. Stockholm: ECDC.

5. European Commission. (2021). *EU4Health Programme 2021–2027: A Vision for a Healthier European Union*. Brussels: European Commission.

6. Fidler, D. P., & Gostin, L. O. (2007). *Biosecurity in the Global Age: Biological Weapons, Public Health, and the Rule of Law*. Stanford, CA: Stanford Law and Politics.

7. Koblentz, G. D. (2010). Biosecurity reconsidered: Calibrating biological threats and responses. *International Security, 34*(4), 96–132. https://doi.org/10.1162/isec.2010.34.4.96

8. Koblentz, G. D. (2011). *Living Weapons: Biological Warfare and International Security*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

9. Lentzos, F. (2016). *Biological Threats in the 21st Century*. London: Imperial College Press.

10. Millett, P. (2010). The Biological Weapons Convention: Securing biology in the twenty-first century. *Journal of Conflict and Security Law, 15*(1), 25–43. https://doi.org/10. 1093/jcsl/krq007

11. Wheelis, M. (2002). Biological warfare at the 1346 siege of Caffa. *Emerging Infectious Diseases, 8*(9), 971–975. https://doi.org/10.3201/eid0809.010536

12. World Health Organization. (2019). *Health emergency and disaster risk management framework*. Geneva: WHO.

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК: 352:332.3(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2093-2104

Коваль Ганна Володимирівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету економіки і технологій, м. Кривий Ріг, https://orcid.org/0000-0001-5317-6876

Татаренко Вікторія Борисівна кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету економіки і технологій, https://orcid.org/0000-0002-1397-028X

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ЯК ОБ'ЄКТОМ КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та прикладні аспекти публічного управління земельними ресурсами як об'єктом комунальної власності територіальних громад.

Обґрунтовано сутність земель як страте-гічного ресурсу місцевого розвитку.

Окреслено структуру системи публічного управління земельними ресурсами, що вміщує в собі певні компоненти, основними із яких є: правовий, організаційний, економічний, інформаційний та технологічний. Досліджуючи ці компоненти, автори констатують, що правовий компонент регулює земельні відносини; організаційний – надає право органам місцевого самоврядування приймати відповідні управлінські рішення; економічний – впливає на формування бюджету, інформаційний – надає відповідну інформацію та забезпечує наявність даних, а технологічний – обробляє інформацію

Визначено основні функції публічного управління земельними ресурсами, зокрема: планувальна, що характеризує процес розроблення стратегій використання земель; розпорядча – займається питаннями надання земельних ділянок; контрольна – здійснює моніторинг використання; інформаційна – забезпечує доступу до даних; комунікативна – забезпечує взаємодію з громадськістю.

Проаналізовано нормативно-правову базу щодо управління земельними ресурсами, зокрема зазначено підстави виникнення права комунальної власності на землю відповідно до Земельного кодексу України та підстави припинення права комунальної власності на землю згідно норм Земельного кодексу України.

ISSN 3041-1793 Online

Автори статті стверджують, що земля, як об'єкт комунальної власності, є однією з ключових основ соціально-економічного розвитку територіальної громади та важливим інструментом реалізації її публічних інтересів. При цьому, органи місцевого самоврядування виступають інституційним механізмом реалізації від імені громади права власності на землю, здійснюючи управління земельними ресурсами на принципах доцільності, відкритості, прозорості, ефективності та публічної відповідальності. Ефективне здійснення права комунальної власності на землю є невід'ємною складовою публічного управління, яка забезпечує збалансоване використання земельних ресурсів, формує економічний потенціал територіальної громади та створює підґрунтя для сталого просторового та соціально-економічного розвитку територіальної громади в цілому.

Ключові слова: публічне управління, комунальна власність, земельні ресурси, територіальна громада, місцеве самоврядування, цифровізація, сталий розвиток.

Koval Ganna Doctor of Science in Public Administration, Professor, and Chair of Public Administration and Administration Department at the State University of Economics and Technology, Kryvyi Rih, https://orcid.org/0000-0001-5317-6876

Tatarenko Viktoriia Phd of administrative management, Associate Professor, Department of Public Administration and Management State University of Economics and Technology, Kryvyi Rih, https://orcid.org/0000-0002-1397-028X

PUBLIC MANAGEMENT OF LAND RESOURCES AS A COMMUNAL ASSET OF THE LOCAL AUTHORITY

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of public management of land resources as an asset of local authority ownership. It substantiates the nature of land as a strategic resource for local development.

The structure of the public management system for land resources is outlined, comprising certain components, the main ones being: legal, organisational, economic, informational and technological. In examining these components, the authors note that the legal component regulates land relations; the organisational component grants local authorities the right to make relevant management decisions; the economic component influences budget formation; the information component provides relevant information and ensures the availability of data; and the technological component processes information

The main functions of public land management have been identified, namely: planning, which characterises the process of developing land use strategies;

ISSN 3041-1793 Online
allocation – dealing with the provision of land plots; control – monitoring land use; information – ensuring access to data; communication – ensuring interaction with the public.

The article analyses the legal framework governing land management, specifically outlining the grounds for the establishment of communal ownership of land in accordance with the Land Code of Ukraine and the grounds for the termination of communal ownership of land in accordance with the provisions of the Land Code of Ukraine.

The authors of the article argue that land, as an object of communal ownership, is one of the key foundations of the socio-economic development of the local community and an important instrument for the realisation of its public interests. In this context, local self-government bodies act as the institutional mechanism for exercising the right of ownership of land on behalf of the community, managing land resources on the principles of expediency, openness, transparency, efficiency and public accountability. The effective exercise of the right of communal ownership of land is an integral component of public administration, ensuring the balanced use of land resources, shaping the economic potential of the territorial community, and laying the foundations for the sustainable spatial and socio-economic development of the community as a whole.

Keywords: public administration, communal property, land resources, territorial community, local self-government, digitalisation, sustainable development.

Постановка проблеми. В умовах децентралізації влади в Україні земля набуває особливого значення як базовий ресурс розвитку територіальних громад. Передача значних повноважень органам місцевого самоврядування щодо управління земельними ресурсами актуалізує проблему формування ефективних механізмів публічного управління у цій сфері.

Земля, як об’єкт комунальної власності територіальної громади, виступає не лише економічним активом, а й соціально значущим ресурсом, який визначає просторовий розвиток громади, інвестиційну привабливість та рівень якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління земельними ресурсами широко досліджуються українськими науковцями у сфері публічного управління, земельного права та регіональної економіки. Суттєвий внесок у розвиток цієї проблематики зробили вітчизняні дослідники, у працях яких розкрито різні аспекти функціонування земельних відносин. Так, Андрійко О.Ф., Бевзенко В.М. досліджували сутність адміністративної процедури [1]; Боклаг В.А. – механізми державного управління земельними відносинами в Україні [2]; Коваль Г., Яценко В. – ефективність системи управління інфраструктурою територіальних громад [6]; Кулинич А.П. –

ISSN 3041-1793 Online
особливості права комунальної власності на землю в об'єднаних територіальних громадах [8]; Новаковський Л.М. розглядав питання формування об'єднаних територіальних громад і проблеми їх землевпорядкування [9].

Водночас, незважаючи на наявність вагомого наукового доробку, низка актуальних питань залишається недостатньо опрацьованою. Зокрема, це стосується впровадження цифрових технологій у систему управління земельними ресурсами територіальної громади, модернізації інституційних засад управління на рівні територіальних громад, а також підвищення ефективності управлінських рішень у цій сфері.

Окремі напрями формування, використання та відтворення земельних ресурсів висвітлено у дослідженнях, присвячених правовим, економічним і організаційним засадам земельних відносин.

Проте комплексне бачення публічного управління земельними ресурсами територіальних громад, яке б інтегрувало сучасні цифрові інструменти, інституційні зміни та механізми забезпечення результативності публічного управління, потребує подальшого теоретичного осмислення і практичного розвитку.

Метою нашої статті є комплексне дослідження публічного управління земельними ресурсами як об'єкта комунальної власності територіальної громади та визначення його основних функцій та компонентів.

Виклад основного матеріалу. Земельні ресурси територіальної громади доцільно трактувати як інтегровану сукупність земельних ділянок комунальної форми власності, які виступають матеріально-просторовою основою функціонування громади та забезпечують реалізацію її соціально-економічних, екологічних і управлінських інтересів. У контексті публічного управління зазначені ресурси розглядаються як об'єкт цілеспрямованого управлінського впливу органів місцевого самоврядування, діяльність яких спрямована на оптимізацію використання земельного фонду з урахуванням принципів ефективності та доцільності; забезпечення охорони земель і відтворення їх ресурсного потенціалу; інституційне впорядкування земельних відносин на локальному рівні; імплементацію засад сталого розвитку в процеси землекористування та просторового планування.

Водночас сучасні умови функціонування територіальних громад в Україні суттєво ускладнюються впливом воєнного стану, адже повномасштабне вторгнення військ російської федерації на територію України у 2022 році тільки поглибило дану проблему.

Зокрема, це проявляється у: тимчасовій втраті контролю над окремими територіями; порушенні земельного кадастру та реєстрів; зміні цільового призначення земель (зокрема, для потреб оборони); зниженні інвестиційної привабливості земельних ресурсів; погіршенні екологічного стану земель внаслідок бойових дій тощо.

ISSN 3041-1793 Online

У таких умовах публічне управління земельними ресурсами набуває додаткових функцій, пов'язаних із відновленням обліку земель, рекультивацією пошкоджених територій, забезпеченням продовольчої безпеки та адаптацією управлінських рішень до кризових викликів. Це актуалізує необхідність впровадження гнучких управлінських механізмів, цифровізації земельних процесів і посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування.

Досліджуючи дане питання, слід зазначити, що ефективне управління земельними ресурсами територіальних громад у період воєнного стану потребує комплексного підходу, який поєднує принципи сталого розвитку, безпекові пріоритети та інноваційні інструменти публічного управління.

«Земля має бути ресурсом для розвитку регіонів та громад. Тому що все просторове планування, нове будівництво та інвестиції пов'язані, у першу чергу, з землею. І якщо громади мають право розпоряджатися землею тільки в межах населених пунктів, це дуже обмежуючий, стримуючий фактор для їх нормального розвитку» – саме про це сказала в свій час Міністр розвитку громад та територій України Альона Бабак [5].

Ключовим поняттям у системі управління земельних відносин територіальної громади є поняття «земельні ресурси громади». Також доволі часто використовується й термін «земельні відносини» як базове поняття земельного права. Аналізуючи ці поняття з позиції публічного управління, слід зазначити, що земельні відносини є різновидом майнових відносин, зі своїми особливостями, так як земля – це специфічний вид майна.

В нормативно-правовому полі законодавець закріпив визначення земельних відносин, зокрема у Земельному кодексі України [4] визначив їх як суспільні відносини щодо володіння, користування й розпорядження землею. Вказаний закон визначає суб'єктів земельних відносин, а саме: громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади, та об'єкти земельних відносин – землі в межах території України, земельні ділянки та права на них.

На практиці ж, земельні відносини не обмежуються лише відносинами щодо володіння землею, оскільки є багатоаспектними та пов'язаними з охороною земель, екологічною безпекою, застосуванням відповідальності за порушення норм земельного законодавства, управління земельними ресурсами, надання адміністративних послуг у зазначеній сфері тощо. Тобто земельні відносини виділяються в окрему соціально-економічну категорію, яка розкривається через специфіку землі, оскільки земля може одночасно виступати як товар, так і природне тіло.

Структура системи публічного управління земельними ресурсами вміщує в собі певні компоненти, основними із яких є: правовий, організаційний, економічний, інформаційний та технологічний. Досліджуючи ці

ISSN 3041-1793 Online

компоненти, ми можемо констатувати, що правовий компонент регулює земельні відносини; організаційний – надає право органам місцевого самоврядування приймати відповідні управлінські рішення; економічний – впливає на формування бюджету, інформаційний – надає відповідну інформацію та забезпечує наявність даних, а технологічний – обробляє інформацію (див. табл.1).

Таблиця 1

Компоненти системи управління земельними ресурсами громади

№	Компонент	Зміст	Функції
1	Правовий	Законодавча база	Регулювання відносин
2	Організаційний	Органи місцевого самоврядування	Прийняття рішень
3	Економічний	Плата за землю, податки	Формування бюджету
4	Інформаційний	Кадастри, реєстри	Забезпечення даних
5	Технологічний	GIS, електронні платформи	Обробка інформації

Джерело: розроблено авторами

Цікавим для нашого дослідження є й питання функцій публічного управління земельними ресурсами, основними з яких є: планувальна, що характеризує процес розроблення стратегій використання земель; розпорядча – займається питаннями надання земельних ділянок; контрольна – здійснює моніторинг використання; інформаційна – забезпечує доступу до даних; комунікативна – забезпечує взаємодію з громадськістю.

Отже, дослідження організаційно-правових, економічних, інфворма-ційно-технологічних засад реалізації права власності на землю терито-ріальною громадою через органи місцевого самоврядування, що представ-ляють інтереси цієї громади, є актуальним завданням публічного управління як науки, а також земельного права України в цілому.

Цивілістичний підхід із конкретизацією права власності на землю застосовує М. Федоров, який визначає земельні відносини як суспільні відносини щодо володіння, користування, розпорядження та управління землею на різних рівнях – від державного до приватного, де земля розгля-дається як об’єкт господарювання та джерело виробництва [15].

Більш повним у контексті досліджуваної теми є визначення врегульованих нормами земельного та адміністративного права земельних відносин як суспільних відносин між суб’єктами у процесі здійснення права власності на землю українського народу як основного національного багатства, захисту законних прав та свобод громадян, інтересів юридичних осіб, територіальних громад і держави [7].

ISSN 3041-1793 Online

Так, у Земельному кодексі України закріплено [4], що «земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами».

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [10] визначає, що «територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на землю та інше майно, які визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності.».

Згідно з положеннями Земельного кодексу України [4] до земель комунальній власності належать: усі землі в межах населених пунктів, крім земельних ділянок приватної та державної власності; земельні ділянки, на яких розташовані будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна комунальної власності незалежно від місця їх розташування; землі та земельні ділянки за межами населених пунктів, що передані або перейшли у комунальну власність із земель державної власності відповідно до закону; землі загального користування населених пунктів (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери, бульвари, кладовища, місця знешкодження та утилізації відходів тощо); тощо.

Підставою для набуття права комунальної власності є передача майна територіальним громадам безоплатно державою, іншими суб'єктами права власності, а також майнових прав, створення, придбання майна органами місцевого самоврядування в порядку, встановленому законом. Землі, які належать на праві власності територіальним громадам сіл, селищ, міст, є комунальною власністю.

Законом передбачені такі способи визначення об'єктів права комунальної власності на землю – правова презумпція належності земель територіальним громадам та конкретний перелік ознак, за наявності яких земельні ділянки виступають об'єктами прав комунальної власності. Так, згідно з пунктом «а» ч. 2 ст. 83 Земельного кодексу України [4], «об'єктами права комунальної власності є усі землі в межах населених пунктів, крім земельних ділянок приватної та державної власності». У той же час, у підпунктах «б» і «в» ч. 2 ст. 83 Земельного кодексу України [4] міститься перелік ознак, за якими земельні ділянки вважаються об'єктами прав комунальної власності. До цього переліку включено земельні ділянки, на яких розташовані будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна комунальної власності незалежно від місця їх розташування, а також землі та земельні ділянки за межами населених пунктів, що передані або перейшли у комунальну власність із земель державної власності відповідно до закону.

Крім того, за рішеннями органів виконавчої влади можуть передаватися у комунальну власність земельні ділянки державної власності, які можуть бути використані для розміщення об'єктів, призначених для обслуговування потреб територіальної громади (комунальних підприємств, установ, організацій,

ISSN 3041-1793 Online
місць знешкодження та утилізації відходів, громадських пасовищ, рекреаційних об’єктів, кладовищ тощо), а також земельні ділянки, які відповідно до затвердженої містобудівної документації підлягають внесенню до меж населених пунктів.

За загально визначеними правилами землі комунальної власності можуть передаватися у приватну власність громадян та юридичних осіб у порядку, визначеному Земельним кодексом України [4].

Водночас, ч. 4 ст. 83 Земельного кодексу України [34] визначає перелік земель комунальної власності, які не можуть передаватись у приватну власність, а саме: майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери, бульвари, кладовища, місця знешкодження та утилізації відходів, землі загального користування населених пунктів, землі під залізницями, автомобільними дорогами, об’єктами повітряного і трубопровідного транспорту, землі під об’єктами природно-заповідного фонду, історико-культурного та оздоровчого призначення, що мають особливу екологічну, оздоровчу, наукову, естетичну та історико-культурну цінність, землі лісогосподарського призначення, землі водного фонду, земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, земельні ділянки, штучно створені в межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, на землях лісогосподарського призначення та природно-заповідного фонду, що перебувають у прибережній захисній смузі водних об'єктів, або на земельних ділянках дна водних об'єктів, землі під об’єктами інженерної інфраструктури міжгосподарських меліоративних систем, які перебувають у комунальній власності земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні комунальних закладів освіти тощо, якщо інше не передбачено законом.

Підставами виникнення права комунальної власності на землю відповідно до Земельного кодексу України [4] є:

«1) передача земельних ділянок державної власності у комунальну власність;

2) викуп земельних ділянок приватної власності для суспільних потреб;

3) примусове відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності;

4) добровільна відмова власника земельної ділянки від прав на неї на користь територіальної громади села, селища чи міста;

5) визнання земельної ділянки відумерлим майном;

6) прийняття спадщини».

Підставами припинення права комунальної власності на землю згідно норм Земельного кодексу України [4] є: «приватизація земель, які перебувають у комунальній власності; передача земельної ділянки комунальної власності у власність держави».

ISSN 3041-1793 Online

Отже, право комунальної власності – це право територіальної громади на володіння, доцільне та ефективне користування, а також розпорядження на свій розсуд і в своїх інтересах землею, що їй належить, як безпосередньо, так і через створені громадою органи місцевого самоврядування. Тобто, управління землею, що є у комунальній власності, здійснюють безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування.

Додатково слід зазначити, що єдиним універсальним джерелом повної та точної інформації про землі України є Публічна кадастрова карта України [11]. Так, 1 січня 2013 року Державне земельне агентство України на виконання ст. 36 Закону України «Про Державний земельний кадастр» [11] відкрило вільний доступ до Публічної кадастрової карти України [14], яка містить: кадастровий номер, межі, площу, форму власності, цільове призначення згідно з класифікатором, цифрову карту України (ортофотоплани), кордони України, межі областей, кордони районів, межі населених пунктів, індексно-кадастрові карти, а також карти ґрунтів України.

Слід зазначити, що у зв'язку з веденням воєнного стану Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [12] повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України, спричинила значну кризу у вирішенні земельних питань. Органам державної влади та органам місцевого самоврядування доводиться приймати кардинальні управлінські рішення щодо закриття усіх джерел, порталів та відомостей, які містили б інформацію про автошляхи, мережі та критичну інфраструктуру України. Тому майже чотири роки дані Публічної кадастрової карти України були закриті для всіх [14].

Висновок. З огляду на вищезазначене, ми можемо ствердно зауважити, що земля, як об'єкт комунальної власності, є однією з ключових основ соціально-економічного розвитку територіальної громади та важливим інструментом реалізації її публічних інтересів. При цьому, органи місцевого самоврядування виступають інституційним механізмом реалізації від імені громади права власності на землю, здійснюючи управління земельними ресурсами на принципах доцільності, відкритості, прозорості, ефективності та публічної відповідальності. Ефективне здійснення права комунальної власності на землю є невід'ємною складовою публічного управління, яке забезпечує збалансоване використання земельних ресурсів, формує економічний потенціал територіальної громади та створює підґрунтя для сталого просторового та соціально-економічного розвитку громади в цілому.

Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на розвитку цифрових платформ управління земельними ресурсами; інтеграції геоінформаційних систем як інструменту збору, зберігання, обробки, аналізу та візуалізації просторових даних у систему публічного управління; оцінюванні ефективності управління земельними ресурсами територіальних громад; а

ISSN 3041-1793 Online

також адаптації європейських практик управління земельними ресурсами до сучасних українських умов.

Література:

1. Андрійко О.Ф., Бевзенко В.М. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру». Київ, 2023, 562 с. URL: https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74413.pdf

2. Боклаг В.А. Механізми державного управління земельними відносинами в Україні. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VNUCZUDU_2014_2_7

3. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 №263. Офіційний вісник України, 2022, №25 (01.04.2022), ст. 1345. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/263-2022-%D0%BF

4. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 №2768-III. Відомості Верховної Ради України, 2002, №3-4 (25.01.2002), ст. 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/263-2022-%D0%BF

5. Земля – це ресурс, який держава передає громадам для того, щоб вони могли планувати свій розвиток. Бабак А. URL:https://www.kmu.gov.ua/news/zemlya-ce-resurs-yakij-derzhava-peredaye-gromadam-dlya-togo-shchob-voni-mogli-planuvati-svij-rozvitok-alona-babak

6. Коваль Г., Яценко В. Ефективність системи управління інфраструктурою територіальних громад. Теоретичні та прикладні питання державотворення, 2025. С.417-425. URL: http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/333350

7. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Голос України, 1996, 07, 13.07.96 №128. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/konf._konst._reforma_lviv_2021.pdf

8. Кулинич А.П. Особливості права комунальної власності на землю в об'єднаних територіальних громадах. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chkup_2018_2_53

9. Новаковський Л.М. Формування об'єднаних територіальних громад і проблеми їх землевпорядкування. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=econ_2018_8_6

10. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1997, №24, ст. 170. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80

11. Про Державний земельний кадастр : Закон України від 07.07.2011 №3613-VI. Відомості Верховної Ради України, 2012, №8 (24.02.2012), ст. 61. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80

12. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. Голос України, 2022, 02, 24.02.2022, №37. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022

ISSN 3041-1793 Online

13. Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.09.2025 № 1047-р. Офіційний вісник України, 2025, N 85 (31.10.2025), ст. 5836. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/731-2023-%D0%BF

14. Публічна кадастрова карта України. 2026. URL: https://kadastrova-karta.com.ua/

15. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві: монографія / за ред. М.М.Федорова. Київ: IAE, 1998. 263 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/zhpumus_2015_87(2)__8.pdf

References:

1. Andriiko O.F., Bevzenko V.M. (2023). Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro administratyvnu protseduru». [A practical and academic commentary on the Law of Ukraine 'On Administrative Procedure']. Kyiv, 562 s. URL: https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74413.pdf

2. Boklah V.A. Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia zemelnymy vidnosynamy v Ukraini. (2014). [Mechanisms of state regulation of land relations in Ukraine]. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VNUCZUDU_2_7

3. Deiaki pytannia zabezpechennia funktsionuvannia informatsiino-komunikatsiinykh system, elektronnykh komunikatsiinykh system, publichnykh elektronnykh reiestriv v umovakh voiennoho stanu/. (2022). [Certain issues relating to the operation of information and communication systems, electronic communication systems and public electronic registers under martial law]. postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.03.2022 №263. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, №25 (01.04.2022), st. 1345. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/263-2022-%D0%BF

4. Zemelnyi kodeks Ukrainy. (2002). [The Land Code of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 25.10.2001 №2768-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, №3-4 (25.01.2002), st. 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/263-2022-%D0%BF

5. Zemlia – tse resurs, yakyi derzhava peredaie hromadam dlia toho, shchob vony mohly planuvaty svii rozvyto -. Babak A. (2019). [Land is a resource that the state transfers to local communities so that they can plan their development. Babak A.]. URL:https://www.kmu.gov.ua/news/zemlya-ce-resurs-yakij-derzhava-peredaye-gromadam-dlya-togo-shchob-voni-mogli-planuvati-svij-rozvitok-alona-babak

6. Koval H., Yatsenko V. (2025). Efektyvnist systemy upravlinnia infrastrukturoiu terytorialnykh hromad. [The effectiveness of the infrastructure management system for local authorities]. Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia, S.417-425. URL: http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/333350

7. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 №254k/96-VR. (1996). [The Constitution of Ukraine]. Holos Ukrainy, 1996, 07, 13.07.96 №128. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/konf._konst._reforma_lviv_2021.pdf

8. Kulynych A.P. (2018). Osoblyvosti prava komunalnoi vlasnosti na zemliu v obiednanykh terytorialnykh hromadakh. [Features of communal land ownership in amalgamated territorial communities]. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chkup_2018_2_53

ISSN 3041-1793 Online
9. Novakovskyi L.M. (2018).Formuvannia obiednanykh terytorialnykh hromad i problemy yikh zemlevporiadkuvannia. [The formation of amalgamated local authorities and the challenges of land management]. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=econ_2018_8_6

10. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini (1997). [On local self-government in Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 №280/97-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, №24, st. 170. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80

11. Pro Derzhavnyi zemelnyi kadastr (2012). [About the State Land Cadastre]. Zakon Ukrainy vid 07.07.2011 №3613-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, №8 (24.02.2012), st. 61. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80

12. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini (2022). [On the imposition of martial law in Ukraine]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № 64. Holos Ukrainy, 2022, 02, 24.02.2022, №37. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022

13. Pro zatverdzhennia poriadkiv z pytan vidnovlennia ta rozvytku rehioniv i terytorialnykh hromad (2025). [On the approval of procedures concerning the recovery and development of regions and local authorities]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.09.2025 № 1047-r. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, N 85 (31.10.2025), st. 5836. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/731-2023-%D0%BF

14. Publichna kadastrova karta Ukrainy. (2026). [Public cadastral map of Ukraine]. URL: https://kadastr.live

15. Fedorov M.M. (2015).Ekonomichni problemy zemelnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi : monohrafiia / za red. M.M.Fedorova. [Economic issues relating to land relations in agriculture]. Kyiv: IAE, 1998. 263 s. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/zhpumus87(2)__8.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 35:341.3
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2105-2113

Криштанович Мирослав Франкович доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри загальновійськової підготовки, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-1750-6385

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей державного управління у сфері забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних безпекових викликів. Актуальність теми зумовлена зростанням ролі публічних інституцій у гарантуванні виконання міжнародно-правових зобов'язань держави під час збройних конфліктів, а також необхідністю інтеграції гуманітарних стандартів у систему публічного управління. У роботі обґрунтовано, що ефективність реалізації норм міжнародного гуманітарного права значною мірою залежить від спроможності органів державної влади формувати належні управлінські механізми, які забезпечують координацію дій між військовими структурами, органами виконавчої влади, правоохоронними органами та інституціями громадянського суспільства.

Розглянуто інституційні та організаційні засади впровадження норм міжнародного гуманітарного права у діяльність органів державної влади, зокрема через розроблення нормативно-правових актів, формування спеціалізованих підрозділів, проведення системної підготовки державних службовців та військовослужбовців, а також запровадження процедур моніторингу та контролю за дотриманням гуманітарних стандартів. Наголошено на важливості міжвідомчої взаємодії та інформаційного обміну як ключових чинників ефективного державного управління у цій сфері.

У статті акцентовано увагу на необхідності адаптації управлінських підходів до умов воєнного стану, коли зростає значення оперативності прийняття рішень, чіткості розподілу повноважень та відповідальності, а також забезпечення прозорості дій державних органів. Окрему увагу приділено ролі цифрових технологій у фіксації, обробці та збереженні інформації щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права, що сприяє підвищенню підзвітності та ефективності управлінських процесів.

Обґрунтовано, що інтеграція норм міжнародного гуманітарного права у систему державного управління сприяє не лише виконанню міжнародних

ISSN 3041-1793 Online
зобов'язань, а й підвищенню довіри громадян до державних інституцій, зміцненню правопорядку та утвердженню принципів верховенства права. Зроблено висновок про необхідність формування цілісної системи державного управління, орієнтованої на забезпечення дотримання гуманітарних стандартів у всіх сферах діяльності держави в умовах збройного конфлікту.
Ключові слова: державне управління, міжнародне гуманітарне право, публічні інституції, воєнний стан, міжвідомча взаємодія, цифрові технології, моніторинг, правопорядок.

Kryshtanovych Myroslav Frankovych Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Military Training, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000- 0003-1750-6385

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF ENSURING COMPLIANCE WITH INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Abstract. The article is devoted to the study of the features of public administration in the field of ensuring compliance with the norms of international humanitarian law in the context of modern security challenges. The relevance of the topic is due to the growing role of public institutions in guaranteeing the fulfillment of the state's international legal obligations during armed conflicts, as well as the need to integrate humanitarian standards into the public administration system. The paper substantiates that the effectiveness of the implementation of the norms of international humanitarian law largely depends on the ability of state authorities to form appropriate management mechanisms that ensure coordination of actions between military structures, executive authorities, law enforcement agencies and civil society institutions.

The institutional and organizational principles of implementing the norms of international humanitarian law in the activities of state authorities are considered, in particular through the development of regulatory legal acts, the formation of specialized units, the systematic training of civil servants and military personnel, as well as the introduction of monitoring and control procedures for compliance with humanitarian standards. The importance of interdepartmental interaction and information exchange as key factors of effective state administration in this area is emphasized. The article focuses on the need to adapt management approaches to the conditions of martial law, when the importance of prompt decision-making, clarity of the distribution of powers and responsibilities, as well as ensuring transparency of the actions of state bodies increases. Special attention is paid to the role of digital technologies in recording, processing and storing information on compliance with the norms of international humanitarian law, which contributes to increasing accountability and efficiency of management processes.

ISSN 3041-1793 Online

It is substantiated that the integration of international humanitarian law into the system of public administration contributes not only to the fulfillment of international obligations, but also to increasing citizens' trust in public institutions, strengthening the rule of law and establishing the principles of the rule of law. The conclusion is made about the need to form a holistic system of public administration, focused on ensuring compliance with humanitarian standards in all spheres of state activity in conditions of armed conflict.

Keywords: public administration, international humanitarian law, public institutions, martial law, interagency cooperation, digital technologies, monitoring, law and order.

Постановка проблеми. Сучасні безпекові виклики та тривалі збройні конфлікти актуалізують питання забезпечення належного дотримання норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні. Виконання державою міжнародно-правових зобов’язань у цій сфері потребує не лише нормативного закріплення відповідних положень, а й формування ефективних управлінських механізмів, здатних забезпечити їх практичну реалізацію у діяльності органів державної влади, військових формувань, правоохоронних органів та інших суб’єктів публічного управління.

Проблема полягає в тому, що міжнародне гуманітарне право традиційно розглядається переважно у правовому та військовому вимірах, тоді як управлінський аспект його імплементації залишається недостатньо дослідженим.

Відсутність цілісної системи координації, належної підготовки кадрів, чітких процедур моніторингу та контролю, а також ефективної міжвідомчої взаємодії ускладнює процес забезпечення дотримання гуманітарних норм на практиці.

В умовах воєнного стану зростає потреба у підвищенні оперативності управлінських рішень, чіткому розподілі повноважень та відповідальності між органами влади, що безпосередньо впливає на рівень дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Недостатня інтеграція гуманітарних стандартів у систему державного управління може призводити до порушень прав людини, зниження довіри до державних інституцій та ускладнення міжнародної співпраці.

Отже, постає наукова та практична проблема формування ефективної моделі державного управління, здатної забезпечити системне, узгоджене та результативне впровадження норм міжнародного гуманітарного права у діяльність органів публічної влади. Це зумовлює необхідність поглибленого дослідження управлінських підходів, інструментів та механізмів, спрямованих на забезпечення належного дотримання гуманітарних стандартів у сучасних умовах.

ISSN 3041-1793 Online

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-практичних засад державного управління у сфері забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права, визначенні ключових управлінських механізмів та інструментів їх ефективної імплементації у діяльність органів публічної влади в умовах сучасних безпекових викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика імплементації норм міжнародного гуманітарного права (далі-МГП) у національні правові та управлінські системи привертає значну увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У класичних працях із міжнародного права досліджуються базові принципи МГП, механізми правового регулювання, а також питання захисту цивільного населення під час збройних конфліктів. Проте управлінський вимір цієї теми, зокрема роль державних інститутів у забезпеченні дотримання гуманітарних стандартів, набуває більш комплексного розгляду лише в останні роки. У сучасних наукових публікаціях простежується зростання уваги до проблематики практичної імплементації норм міжнародного гуманітарного права в умовах воєнного стану та гібридних загроз, зокрема крізь призму діяльності органів державної влади та сектору безпеки і оборони [1-12].

У статті В. Винокурова [1], проаналізовано зміст права на захист в умовах запровадження воєнного стану, розглянуто особливості реалізації конституційних прав і свобод громадян, а також окреслено проблеми забезпечення правових гарантій у діяльності органів державної влади під час збройного конфлікту. Автор акцентує увагу на необхідності збереження балансу між безпековими потребами держави та дотриманням гуманітарних стандартів. У дослідженні О. Васильєва [2], розглядається адаптація міжнародного гуманітарного права до умов гібридної війни на прикладі російсько-українського конфлікту. Автор аналізує трансформацію підходів до застосування норм МГП в умовах поєднання традиційних бойових дій із інформаційними, кібернетичними та іншими нетрадиційними формами впливу, підкреслюючи потребу оновлення управлінських і правових механізмів реагування. У праці Т. Банашко [3], досліджується гуманітарний компонент оборонної політики України, зокрема механізми імплементації норм МГП у діяльність сектору безпеки і оборони. Авторка розкриває роль державних інституцій у формуванні політики, що поєднує оборонні завдання з обов'язком дотримання гуманітарних стандартів. Стаття В. Маньгори, Т. Маньгори та Ю. Новіцької [4], присвячена аналізу дотримання норм МГП щодо військовополонених. У роботі досліджено правовий статус військовополонених, гарантії їх захисту, а також проблеми практичного забезпечення відповідних стандартів у діяльності уповноважених органів. У статті Я. Фокіна [7], досліджено питання відповідальності за порушення норм МГП у контексті російської військової агресії, зокрема роль Міжнародного кримінального суду

ISSN 3041-1793 Online

як міжнародного механізму притягнення держави-агресора та винних осіб до відповідальності.

Автор аналізує правові інструменти міжнародної юстиції та їх значення для відновлення справедливості. У публікації О. Царенко, Б. Тична та Т. Федчук [8], розглянуто конкретні факти порушень норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. Автори аналізують типологію порушень, їх правову кваліфікацію та наслідки для міжнародно-правової відповідальності.

Зазначені дослідження формують наукове підґрунтя для розуміння правових аспектів МГП, однак водночас засвідчують потребу подальшого осмислення управлінських механізмів його практичної реалізації у системі державного управління.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права (МГП) на національному рівні є складним багаторівневим завданням, що виходить за межі суто правового регулювання та потребує належної організації системи державного управління.

Ефективність імплементації гуманітарних стандартів значною мірою залежить від спроможності органів публічної влади вибудувати узгоджену систему управлінських механізмів, які охоплюють нормотворчу діяльність, інституційну координацію, кадрове забезпечення, моніторинг і контроль.

Базовими джерелами МГП є *Женевські конвенції* та *Додаткові протоколи до Женевських конвенцій*, що визначають стандарти поводження під час збройних конфліктів. Водночас їх практична реалізація на рівні держави потребує трансформації міжнародно-правових норм у дієві управлінські процедури, інструкції та регламенти для органів виконавчої влади, військових формувань і правоохоронних органів. Саме на цьому етапі ключову роль відіграє державне управління як механізм організації виконання міжнародних зобов'язань.

Одним із визначальних елементів є формування інституційної архітектури, відповідальної за координацію дій у сфері МГП. Йдеться про створення спеціалізованих підрозділів, міжвідомчих робочих груп, визначення уповноважених осіб у центральних і місцевих органах влади, які забезпечують узгодженість дій у кризових умовах. Така координація є критично важливою в ситуаціях, коли рішення мають прийматися оперативно, а їх наслідки безпосередньо впливають на безпеку цивільного населення.

Важливим управлінським механізмом є нормативне забезпечення імплементації МГП через розроблення підзаконних актів, методичних рекомендацій, інструкцій для посадових осіб. Наявність чітко визначених процедур дозволяє мінімізувати ризики порушень гуманітарних норм та забезпечує єдність практики їх застосування. Водночас нормативна база має

ISSN 3041-1793 Online
бути гнучкою та адаптованою до умов воєнного стану, коли управлінські рішення потребують швидкості та чіткості.

Кадрове забезпечення виступає не менш важливою складовою. Державні службовці, військовослужбовці та працівники правоохоронних органів повинні володіти знаннями щодо змісту норм МГП та практики їх застосування. Це зумовлює необхідність системної підготовки, включення відповідних навчальних модулів у програми підвищення кваліфікації, проведення тренінгів і навчань із моделювання кризових ситуацій. Формування гуманітарної культури в системі публічного управління є запорукою належного виконання міжнародних зобов'язань.

Суттєву роль у забезпеченні дотримання МГП відіграють цифрові технології. Інформаційні системи дозволяють фіксувати події, збирати та обробляти дані, здійснювати моніторинг дій посадових осіб, забезпечувати збереження доказової інформації. Використання електронних реєстрів, захищених баз даних, засобів відеофіксації підвищує рівень підзвітності та прозорості діяльності органів влади, що є особливо важливим у контексті міжнародного контролю.

Окрему увагу слід приділити механізмам моніторингу та внутрішнього контролю. Регулярна оцінка дотримання гуманітарних стандартів, проведення службових перевірок, аналіз управлінських рішень дозволяють своєчасно виявляти недоліки та коригувати практику. У цьому процесі важливою є взаємодія з громадянським суспільством і міжнародними гуманітарними організаціями, що сприяє підвищенню об'єктивності оцінювання. Міжвідомча взаємодія є ключовою умовою ефективного державного управління у сфері МГП.

Узгоджені дії органів виконавчої влади, військових адміністрацій, правоохоронних структур та органів місцевого самоврядування забезпечують комплексний підхід до вирішення гуманітарних питань. Обмін інформацією, спільне планування та координація дій дозволяють уникати дублювання функцій та підвищують оперативність реагування.

Узагальнюючи, слід зазначити, що державне управління у сфері забезпечення дотримання норм МГП має системний характер і включає інституційні, нормативні, кадрові, технологічні та координаційні складові. Їх узгоджене функціонування створює передумови для ефективної імплементації гуманітарних стандартів у діяльність органів публічної влади. Інтеграція норм МГП у практику державного управління сприяє не лише виконанню міжнародних зобов'язань, а й зміцненню правопорядку, підвищенню довіри громадян до державних інституцій та формуванню відповідальної управлінської культури в умовах збройного конфлікту. Саме системний підхід до організації управлінських процесів забезпечує реальне, а не декларативне дотримання гуманітарних стандартів у діяльності держави.

ISSN 3041-1793 Online

Висновки. Забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні потребує не лише належної правової імплементації, а й формування цілісної та ефективної системи державного управління, здатної організувати практичне виконання гуманітарних стандартів у діяльності органів публічної влади. Доведено, що управлінський аспект відіграє ключову роль у трансформації міжнародно-правових зобов'язань держави у конкретні процедури, інституційні механізми та управлінські рішення.

Встановлено, що ефективність державного управління у цій сфері визначається узгодженістю інституційної структури, наявністю чіткої нормативної бази, належним кадровим забезпеченням, розвиненими механізмами міжвідомчої взаємодії та використанням сучасних цифрових технологій для моніторингу і контролю. Саме комплексність і системність підходів створюють передумови для реального дотримання гуманітарних норм в умовах воєнного стану.

Обґрунтовано, що інтеграція норм міжнародного гуманітарного права у систему державного управління сприяє підвищенню підзвітності органів влади, зміцненню правопорядку та довіри суспільства до державних інституцій. У підсумку, ефективне державне управління виступає необхідною умовою практичної реалізації гуманітарних стандартів і виконання державою своїх міжнародних зобов'язань у період збройного конфлікту.

Література:

1. Винокуров В. (2024). Право на захист: воєнний стан. *Успіхи і досягнення у науці,* (4(4)). https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-4(4)-50-61.

2. Васильєв О.С. (2025). Адаптація міжнародного гуманітарного права до викликів гібридної війни в умовах воєнного стану: на прикладі російсько-української війни. *Аналітично-порівняльне правознавство.* № 1. С. 837-842. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.139

3. Банашко, Т. (2026). Гуманітарний компонент оборонної політики україни: імплементація норм міжнародного гуманітарного права у секторі безпеки і оборони. Право і оборона, 1(1), 176-183.

4. Маньгора, В. В., Маньгора, Т. В., & Новіцька, Ю. О. Дотримання норм міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених. *Наукові інновації та передові технології.* 2024.№ 1 (29). С. 388-402. DOI: https://doi. org/10.52058/2786-5274-2024-1 (29)-388-402.

5. Маньгора, В. В., Гетьман, А. І., Грицюк, В. М., & Русавська, Н. А. (2025). Принципи міжнародного гуманітарного права. *Наукові інновації та передові технології.* 2025.№ 1 (41). С. 481-493. DOI: https://doi. org/10.52058/2786-5274-2025-1 (41)-481-493.

6. Камардіна, Ю. В., Скидан, Р. О., & Косовець, М. О. (2025). Особливості імплементації міжнародного гуманітарного права в українське законодавство в умовах війни. *Український політико-правовий дискурс,* (8).

7. Фокін, Я. Ф. (2024). Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права під час російської військової агресії: міжнародний кримінальний суд

ISSN 3041-1793 Online
як механізм притягнення росії до відповідальності. *Ірпінський юридичний часопис,* (4 (17)), 290-299.

8. Царенко О.М., Тична Б.М., Федчук Т.Ю. Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 607–611. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.94.

9. Криштанович М.Ф. Досвід країн ЄС щодо реалізації державної політики у сфері виконавчного впровадження. "Національні інтереси України", (Серія "Публічне управління та адміністрування"). № 10(15). 2025. – С. 1001-1011. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10(15)-1001-1011

10. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (Женевська конвенція III 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

11. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (Женевська конвенція IV 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

12. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku

References:

1. Vynokurov V. (2024). Pravo na zakhyst: voyennyy stan. [The right to protection: martial law]. Successes and achievements in science, (4(4)). https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-4(4)-50-61.

2. Vasyliev O.S. (2025). Adaptatsiya mizhnarodnoho humanitarnoho prava do vyklykiv hibrydnoyi viyny v umovakh voyennoho stanu: na prykladi rosiys′ko-ukrayins′koyi viyny. [Adaptation of international humanitarian law to the challenges of hybrid warfare in martial law: on the example of the Russian-Ukrainian war]. Analytical and comparative law. No. 1. P. 837-842. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.139

3. Banashko, T. (2026). Humanitarnyy komponent oboronnoyi polityky ukrayiny: implementatsiya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u sektori bezpeky i oborony. [The humanitarian component of Ukraine's defense policy: implementation of international humanitarian law in the security and defense sector]. Law and Defense, 1(1), 176-183.

4. Mangora, V. V., Mangora, T. V., & Novitska, Yu. O. (2024). Dotrymannya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava shchodo viys′kovopolonenykh. [Compliance with the norms of international humanitarian law regarding prisoners of war]. Scientific innovations and advanced technologies. № 1 (29). P. 388-402. DOI: https://doi. org/10.52058/2786-5274-2024-1 (29)-388-402.

5. Mangora, V. V., Getman, A. I., Hrytsyuk, V. M., & Rusavska, N. A. (2025). Pryntsypy mizhnarodnoho humanitarnoho prava. [Principles of international humanitarian law]. Scientific innovations and advanced technologies. 2025.№ 1 (41). P. 481-493. DOI: https://doi. org/10.52058/2786-5274-2025-1 (41)-481-493.

6. Kamardina, Yu. V., Skydan, R. O., & Kosovets, M. O. (2025). Osoblyvosti implementatsiyi mizhnarodnoho humanitarnoho prava v ukrayins′ke zakonodavstvo v umovakh viyny. [Peculiarities of the implementation of international humanitarian law in Ukrainian legislation in conditions of war]. Ukrainian political and legal discourse, (8).

7. Fokin, Ya. F. (2024). Vidpovidal′nist′ za porushennya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava pid chas rosiys′koyi viys′kovoyi ahresiyi: mizhnarodnyy kryminal′nyy sud yak mekhanizm prytyahnennya rosiyi do vidpovidal′nosti. [Responsibility for violations of international humanitarian law during Russian military aggression: the international criminal court as a mechanism for holding Russia accountable]. Irpin legal journal, (4 (17)), 290-299.

ISSN 3041-1793 Online

8. Tsarenko O. M., Tychna B. M., Fedchuk T. Yu. (2023). Porushennya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava v umovakh rosiys′koyi zbroynoyi ahresiyi. [Violations of international humanitarian law in conditions of Russian armed aggression]. Analytical and comparative jurisprudence. No. 4. P. 607–611. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.94.

9. Kryshtanovych M.F. (2025). Dosvid krayin YES shchodo realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi vykonavchnoho vprovadzhennya. [Experience of EU countries in implementing state policy in the field of executive implementation]. “National interests of Ukraine”, (Series "Public management and administration"). No. 10(15). P. 1001-1011. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10(15)-1001-1011

10. Konventsiya pro povodzhennya z viys′kovopolonenymy 1949 roku (Zhenevs′ka konventsiya III 1949 roku) [Convention relative to the Treatment of Prisoners of War, 1949 (Geneva Convention III of 1949)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

11. Konventsiya pro zakhyst tsyvil′noho naselennya pid chas viyny 1949 roku (Zhenevs′ka konventsiya IV 1949 roku). [Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 1949 (Geneva Convention IV of 1949).] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

12. Zhenevs′ki konventsiyi vid 12 serpnya 1949 r. [Geneva Conventions of August 12, 1949 r.] https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 352:332

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2114-2130

Крушельницька Таїсія Анатоліївна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, https://orcid.org/0000-0001-5581-1941

Плєнцак Віталій Анатолійович аспірант кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро, https://orcid.org/0009-0003-1886-2442

ПОСИЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗА ЗАСТОСУВАННЯ РЕДУКЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Анотація. У статті визначено теоретичну сутність механізму публічного управління ревіталізації як системи організаційних, економічних, правових та інституційних елементів, спрямованих на створення, побудову соціально-економічних систем, підприємств або територій, що зазнали занепаду чи руйнування, за нового функціонального наповнення на засадах сталого розвитку для активізації економічної активності. Автори довели, що механізм ревіталізації територій як система має включати елементи управління ризиками, цей висновок ґрунтується на тому, що ревіталізація полягає у створенні нових багатофункціональних, безпечних об'єктів і територій на основі сталості і спрямована на посилення спроможності територій протистояння викликам й практично сприяє відновленню економічної активності, підвищенню стійкості територіальних систем міст, сіл та інших поселень та формування нових можливостей для їхнього довгострокового розвитку на засадах сталості, а також сприяє вирішенню безпекових проблем за рахунок створення інфраструктури обладнання укриттів як багато-функціональних об'єктів, розкриває можливості незалежності територій від зовнішніх енерго- і водо ресурсів.

Виокремлено окрему групу ризиків функціонування механізму публічного управління ревіталізації територій, які ми назвали інституційними, вони можуть виникнути в системі інститутів публічного управління (тобто ті, що «продукуються» органами публічного управління) як сукупність потенційних загроз або негативних наслідків, що виникають у процесі формування та реалізації механізму ревіталізації територій внаслідок недосконалості інституційних, у тому числі регуляторних, механізмів,

ISSN 3041-1793 Online
нормативно-правового регулювання або координації між суб'єктами публічної влади, надмірну бюрократизацію процедур, корупційні практики або непрозорість управлінських процесів, які призводять до спотворення об'єктивності управлінських рішень.

Ключові слова: публічне управління та адміністрування, теоретична сутність, механізм ревіталізації, відновлення, сталий розвиток, території, міста, сільські території, ризики, інституційні ризики, управління ризиками, редукційні інструменти.

Krushelnytska Taisiia Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Management and Public Administration, Dnipro State Agrarian and Economic University, https://orcid.org/0000-0001-5581-1941

Plientsak Vitalii postgraduate student of the Department of Management and Public Administration, Dnipro State Agrarian and Economic University, https://orcid.org/0009-0003-1886-2442

STRENGTHENING OF PUBLIC MANAGEMENT MECHANISMS FOR REVITALIZATION OF TERRITORIES ON THE BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT USING REDUCTION TOOLS

Abstract. The article defines the theoretical essence of the mechanism of public management of revitalization as a system of organizational, economic, legal and institutional elements aimed at creating and building socio-economic systems, enterprises or territories that have experienced decline or destruction, with a new functional content on the basis of sustainable development to activate economic activity. The authors proved that the mechanism of revitalization of territories as a system should include elements of risk management, this conclusion is based on the fact that revitalization consists in the creation of new multifunctional, safe objects and territories based on sustainability and is aimed at strengthening the ability of territories to withstand challenges and practically contributes to the restoration of economic activity, increasing the stability of territorial systems of cities, villages and other settlements and the formation of new opportunities for their long-term development on the basis of sustainability, and also contributes to solving security problems by creating an infrastructure of shelter equipment as multifunctional objects, reveals the possibilities of independence of territories from external energy and water resources.

A separate group of risks of the functioning of the public administration mechanism for revitalization of territories has been identified, which we have called institutional; they may arise in the system of public administration institutions (i.e.

ISSN 3041-1793 Online
those that are “produced” by public administration bodies) as a set of potential threats or negative consequences that arise in the process of forming and implementing the mechanism for revitalization of territories due to the imperfection of institutional, including regulatory, mechanisms, regulatory and legal regulation or coordination between public authorities, excessive bureaucratization of procedures, corrupt practices or opacity of management processes that lead to distortion of the objectivity of management decisions.
Keywords: public management and administration, theoretical essence, revitalization mechanism, restoration, sustainable development, territories, cities, rural areas, risks, institutional risks, risk management, reduction tools.

Постановка проблеми. З початком повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 р. підприємства в Україні опинилися під впливом серйозних руйнівних чинників: порушення логістичних ланцюгів, руйнування виробничих потужностей, мінування територій, нестабільність енергопостачання, скорочення попиту на продукцію та відтік фінансового і людського капіталу тощо. У перші місяці війни значна частина підприємств була змушена припинити діяльність або радикально скоротити операційну активність, що призвело до різкого падіння економічної активності та зростання безробіття. Однак поступова адаптація бізнесу до нових умов, зокрема шляхом релокації виробництв, зміни організаційних моделей та зміні спеціалізації підприємств, створила критичну основу для реалізації політики ревіталізації об’єктів промисловості різних галузей, при цьому сформовано запит на нові інструменти і механізми публічного управління, які б мінімізували ризики і загрози функціонування підприємств й економіки в цілому.

Повномасштабна війна в Україні та спричинена нею системна економічна дестабілізація об’єктивно актуалізують необхідність переосмислення підходів до управління розвитком територіальних громад. В умовах значних інфраструктурних втрат, порушення виробничих і соціальних зв’язків особливої ваги набувають питання економічного відновлення та комплексної ревіталізації територій. Йдеться не лише про фізичну реконструкцію об’єктів, що зазнали руйнувань або пошкоджень, але й про доцільність їх функціонального оновлення у випадках, коли існує потреба трансформації просторових, економічних та соціокультурних структур, які втратили свою ефективність або суспільну значущість. У цьому контексті наукове опрацювання механізмів відбудови економіки та ревіталізації територіальних систем з метою мінімізації наслідків воєнних руйнувань і забезпечення довгострокового сталого розвитку громад набуває стратегічної та практичної актуальності. Тому дослідження шляхів посилення механізмів публічного управління ревіталізації територій на засадах сталого розвитку в умовах війни

ISSN 3041-1793 Online

і в повоєнний період за застосування редукційних інструментів органами публічного управління є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому середовищі війна розглядається як екзогенний шок, справляє руйнівний вплив на економічну активність підприємств, суспільство і країну. Це призводить до значних втрат продуктивного капіталу, логістичних збоїв, скорочення трудових ресурсів, зниження ділової активності та, власне. знищення підприємств. За оцінками, які отримали у своїх дослідженнях А. Моца [1], С. Шевчук [1], Н. Середа [1]. М. Трещов [2] та ін., майже половина малого та середнього бізнесу в Україні зупиняли діяльність або переміщувалися всередині країни в перші місяці після повномасштабного вторгнення. Водночас, цей конфлікт стимулював мобілізацію ресурсів, підвищив адаптивність підприємств і змінив роль публічного управління у підтримці економіки [1]. На цьому тлі, важливими стали дослідження щодо відновлення (С. Іванов [3], І. Хмарська [4], К. Кучерява[4], І. Клімова [4], А. Мунько [5]та ін.), ревіталізації територій (Н. Миколаєнко [6], А. Бессонова [7], Л. Безугла [7], М. Бєлобородова [7] та ін. і територій, зокрема міст (Н. Білошицька [8], Г. Татарченко [8], М. Білошицький [8], Д. Матляк [8] та ін.). О. Божко [9], Т. Крушельницька [9], А Мунько [9], А. Піндіч [9] та ін. сформулювали пропозиції щодо фінансової архітектура відновлення територій для сталого розвитку.

Втім досліджень з питань дієвих інструментів ревіталізації територій в умовах війни і в повоєнний період залишається недостатньо, тому ми зосередили науковий фокус цієї статті на застосуванні редукційних інструментів, що можуть бути використані інститутами публічного управління у процесі ревіталізації територій для досягнення цілей сталого розвитку територій.

Метою статті є узагальнення теоретичних положень щодо посилення механізмів публічного управління ревіталізації територій на засадах сталого розвитку за застосування редукційних інструментів.

Виклад основного матеріалу. Ревіталізація є процесом повернення у використання і, здебільшого, в стан продукування економічної активності підприємств, об’єктів чи територій у новому функціональному форматі, їх адаптації та модернізації економічної діяльності, який забезпечує їх стійкість, конкурентоспроможність та здатність ефективно функціонувати у надзвичайних умовах. Це багатофазний процес, що включає аналіз стану місцевих ринків, інституційне забезпечення, фінансове стимулювання та корекцію зовнішніх обставин. Як процес, ревіталізація підприємств передбачає активне відновлення діяльності у післявоєнний період, що включає одночасно і подолання наслідків бойових дій, і формування актуальної на ринку форми і виду діяльності, у тому числі із забезпеченням вимог сталого розвитку. У цьому контексті органи публічного управління відіграють ключову роль,

ISSN 3041-1793 Online
оскільки саме державна політика спрямовує ресурсну підтримку, нормативно-правові рамки, інституційні механізми та стратегії відновлення економіки. Термін «ревіталізація» походить від лат. revitalis – «повернення до життя» і в науковій літературі визначається як процес відновлення функцій територій, інфраструктури чи соціальних інститутів у новому форматі [10]. Проте, на відміну від реконструкції або ремонту, які реалізуються після руйнувань і повернення об'єктам відновлення визначального вигляду і значення, ревіталізація передбачає функціональні, візуальні, структурні зміни цих об'єктів та застосування інноваційних механізмів реалізації, використання більш широкого кола ресурсів і, головне, створення нової цінності об'єктів відновлення.

Таким чином, зміст процесу ревіталізації територій полягає у тому, щоби «вдихнути» нове життя, новий сенс в зруйновані війною промислові, інфраструктурні чи сільськогосподарські об'єкти і території, які неможливо або недоцільно відновлювати у визначальному вигляді і з первинним функціональним навантаженням. Тому ревіталізація територій - це завдання, яке стоїть перед інститутами публічного управління і полягає у створенні матеріально-інфраструктурної бази для забезпечення економічного потенціалу і підвищення конкурентоспроможності території і країни в цілому шляхом застосування нових підходів.

Ревіталізація як альтернативний варіант відтворення занедбаних територій у світі набула поширення з початку 50-х ХХ сторіччя. Серед найперших країн до такої практики у відповідь на кризу і зменшення економічної активності підприємств в багатьох регіонах, вдалися в США, пізніше – у багатьох країнах Європи, деяких країнах Азії [10]. В Україні використання ревіталізації як механізму розвитку економіки територій приділялось не так багато уваги, зазначають Л. Гнатюк і М. Мельник [11]. Лише з початком війни стала очевидною потреба у варіативності методів відновлення промисловості з урахуванням доцільності і релевантного запиту на певний вид об'єктів. Ревіталізація в Україні, як і у світі, набуває міжгалузевого характеру і реалізується через сукупність норм містобудівного, земельного, бюджетного, регіонального та воєнного законодавства. В умовах війни акцент зміщується з класичної реновації на комплексне відновлення з елементами трансформації функціонального призначення територій, що зумовлює подальший розвиток спеціалізованого правового регулювання і наявності відповідних організаційно-функціональних механізмів реалізації проєктів ревіталізації.

Виходячи з цього, ревіталізація територій в умовах економічного занепаду, викликаною війною, розглядається нами не лише як процес відновлення занедбаних, зруйнованих, покинутих або деградованих територій, а й як система, яка у складі елементів має інструменти зниження структурних

ISSN 3041-1793 Online

ризиків розвитку, пов'язаних із занепадом виробничої інфраструктури, демографічним скороченням населення, економічною стагнацією та погіршенням екологічного стану територій.

У контексті глобальних (війна, економічна криза, зміна клімату тощо) і локальних (слабка функціональна спроможність ОМС до реагування на загрози, негативний вплив проявів корупції, низький рівень довіри до влади тощо) викликів ревіталізація територій спрямована на формування нових функціональних можливостей територій шляхом модернізації економічної структури, розвитку інфраструктури, підвищення інвестиційної привабливості та покращення якості життя населення. Такий підхід дозволяє не лише усунути наслідки деградації територій, але й зменшити ймовірність виникнення нових ризиків, створюючи умови для їхнього сталого соціально-економічного розвитку.

Тому ревіталізація територій розглядається нами як важливий механізм управління, що містить інструменті управління ризиками як для виживання в умовах війни, так і сталого розвитку у поствоєнний період. Реалізація ревіталізації територій спрямована насамперед на посилення її спроможності: це і відновлення економічної активності, і підвищення стійкості територіальних систем та формування нових можливостей для їхнього довгострокового розвитку, і вирішення безпекових проблем за рахунок обладнання укриттів як багатофункціональних об'єктів, і створення поселень незалежних від зовнішніх енерго- і водо ресурсів тощо. У цьому контексті ефективність процесів ревіталізації значною мірою залежить від якості механізмів публічного управління, здатних інтегрувати інструменти стратегічного планування, інвестиційної підтримки та партнерської взаємодії між державою, бізнесом і громадою. Відповідно, механізм ревіталізації це сукупність організаційних, економічних, правових та інституційних інструментів і заходів, спрямованих на створення, побудова соціально-економічних систем, підприємств або територій, що зазнали занепаду чи руйнування, за нового функціонального наповнення на засадах сталого розвитку для активізації економічної активності.

Особливого значення механізм ревіталізації територій набуває в умовах посткризового та повоєнного відновлення територій, коли значна частина територій стикається з ризиками втрати виробничого потенціалу, руйнування інфраструктури та відтоку людського капіталу. У таких умовах ревіталізація виступає механізмом адаптації територій адже для нових економічних і соціальних умов необхідно й нове бачення функціонального навантаженні території. Тим самим ревіталізація сприяє диверсифікації економічної діяльності, розвитку інноваційних видів виробництва та зміцненню місцевої економічної бази. Тому виникає потреба в певних спрямованих діях з боку інститутів державного управління і ОМС щодо зменшення впливу ризиків.

ISSN 3041-1793 Online

У такому контексті І. Хмарська, К.Кучерява, І. Клімова, використовуючи класичний підхід функціонального аналізу розглядають ревіталізацію, як функцію публічного управління, яка «за своєю економічною природою передбачає комплекс взаємоузгоджених заходів, а саме: аналіз поточного стану та показників функціонування окремих галузей; визначення проблем, що перешкоджають їх динамічному розвитку; формування тактики реструктуризації галузей, що є частинами загальнонаціональної економічної системи, задля їх збереження, поступової активізації та сталого зростання» [4]. З чим ми цілком згодні, незважаючи на державні зусилля, процес ревіталізації стикається з низкою системних викликів, загроз і ризиків. За джерелами виникнення ці ризики можна поділити на політико-безпекових, природно-екологічні, соціально-демографічні, економічні, інфраструктурні та управлінські, що відображають комплекс факторів, які можуть негативно впливати на розвиток територіальних систем. Серед найбільш руйнівних, звісно них зовнішні політико-безпекові (чи воєнно-політичні) ризики, оскільки вони виникають під впливом геополітичних факторів та військових дій, що не залежать безпосередньо від внутрішніх процесів розвитку території, натомість несуть великі загрози. Втім група внутрішніх ризиків також суттєво ускладнюють здатність територій повертатися до доконфліктного рівня соціально-економічного стану та реалізувати програми сталого розвитку, наприклад, такі: обмежений доступ до фінансування, високі кредитні ставки, невизначеність щодо інвестиційної активності, суперечливий нормативно-правовий контекст тощо.

Тому вважаємо, що найбільш відповідальним елементом механізму ревіталізації щодо системи управління ризиками є розуміння природи і факторів ризиків, визначити чи вони зовнішні чи внутрішні, яке спрямування має ризикова подія. В рамках теорії управління йдеться про визначення об’єкту управлінського впливу.

Тому важливою стає класифікація ризиків за напрямами і силою впливу, яка дозволяє визначити масштаб ймовірної загрози і розробити відповідні заходи щодо усунення ризиків на тому рівні суб’єкту управління, якому відповідає масштаб проблеми/кризової ситуації.

За розумінням видів ризиків виникає потреба в аналізі спроможності існуючих механізмів публічного управління у взаємодії із представниками бізнесу, громадянами протистояти ймовірним загрозам. За результатами оцінки постає питання щодо підвищення готовності протистояти ризикам що зводиться до ресурсного забезпечення посилення механізмів (у нашому випадку - механізмів ревіталізації). І зрештою, перед інститутами публічного управління різних рівнів стоїть проблема побудови реалізації процесу формування механізмів ревіталізації із вбудованими механізмами усунення потенційних ризиків.

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, формування механізмів ревіталізації в умовах війни ми розглядаємо з урахуванням потреби управління ризиками, які вини кають у ході реалізації проєктів ревіталізації. При цьому управління ризиками можемо звести до низки дій інститутів публічного управління за залучення інших зацікавлених осіб щодо зменшення існуючих та запобігання новим ризиків від війни і повоєнного періоду в Україні. Пріоритети цих дій за ієрархією їх значення на реагування у критичних ситуаціях узагальнені нами (рис. 1).

В межах цього дослідження для розроблення інструментів протистояння ризиків ми зосередили увагу на окремій групі ризиків, які виникають в ході реалізації проєктів ревіталізації з інститутах публічної влади, тобто ті ризики, які продукуються у публічному управління, природою настання (чи ненастання) яких є державні інститути чи ОМС, тому ми визначили їх як інституційні. Вони унеможливлюють або уповільнюють процес ревіталізації територій, спотворюють її сенс сталості тощо. У наслідок настання ризикових подій, здебільшого через ймовірність корупційних проявів, виникають затримки реалізації проєктів з ревіталізації, зниження ефективності використання ресурсів або досягнення часткових чи нестійких результатів розвитку територій тощо. Для виокремлення саме цієї групи ризиків наведемо дослідження Ortwin Renn, який інтегрував соціальні, природничі та управлінські підходи до ризику. Автор розглядає не лише управління ризиком, але й «governance of risk» (управління ризиками) як концепцію, що підкреслює участь інститутів публічного управління й різних стейкхолдерів, комунікацію між ними, оцінювання і менеджмент у складних ситуаціях невизначеності. Таким чином автор встановлює фундамент для розуміння ризику як соціального та управлінського феномену [12].

Рис. 1. Ієрархія пріоритетів дій інститутів публічного управління щодо зменшення існуючих та запобігання новим ризиків ревіталізації
Джерело: узагальнено автором.

ISSN 3041-1793 Online

Американський політолог Aaron Wildavsky був одним з перших, хто досліджував природу ризику у державній політиці та ще у 1988 р. висував ідеї про баланс між передбаченням ризику та здатністю суспільства долати несподіванки від дій політичної влади. Aaron Wildavsky підкреслював, що «надмірна обережність без адаптивності не обов'язково зменшує ризики й може обмежувати суспільний розвиток» [13]. Серед сучасних досліджень вирізняється бачення Remzi Ahmeti & Besarta Vladi, які у 2017 р. зробили огляд літератури щодо ризик-менеджмент у публічному секторі, аналізуючи тренди досліджень ризику в інститутах публічного управління, й дійшли висновку, щодо відмінностей стратегічного управління ризиками в державних структурах і приватному секторі. Загалом автори довели, що «процес управління ризиками – це покроковий підхід до виявлення, оцінки та реагування на ризики. Крім того, повідомлення про виявлений ризик відповідним зацікавленим сторонам є критичним кроком у цьому процесі» [14, с. 325], наполягаючи на побудові системи комунікації для подолання ризиків.

Тож, тут ми розглядаємо окрему групу ризиків функціонування механізму ревіталізації територій, які можуть виникнути в системі публічного управління (тобто ті, що «продукуються» органами публічного управління) як сукупність потенційних загроз або негативних наслідків, що виникають у процесі формування та реалізації механізму ревіталізації територій внаслідок недосконалості інституційних, у тому числі регуляторних, механізмів, нормативно-правового регулювання або координації між суб'єктами публічної влади, надмірну бюрократизацію процедур, корупційні практики або непрозорість управлінських процесів, які призводять до спотворення об'єктивності управлінських рішень тощо.

Такі ризики можуть проявлятися у вигляді неузгодженості стратегічних цілей і інструментів ревіталізації, недостатньої інституційної спроможності органів влади, неефективного розподілу фінансових ресурсів, бюрократичних бар'єрів, слабкої міжвідомчої координації, а також недостатнього залучення громадськості та бізнесу до процесів відновлення і розвитку територій і, зрештою неправомірно, вигодою державних службовців і посадових осіб ОМС чи корупційними проявами з їх боку щодо реалізації політики ревіталізації територій значною мірою залежить від якості управлінських рішень, інституційної спроможності органів влади та прозорості управлінських процедур. У цьому контексті ризики реалізації механізмів ревіталізації можуть виникати не лише через об'єктивні соціально-економічні чинники, а й через дії або бездіяльність посадових осіб інститутів публічного управління, у компетенцію яких входить прогнозування, реагування чи ліквідація наслідків, відповідно.

На цьому тлі доволі працемістким, на наш погляд, є процес формування спроможності механізмів публічного управління протистояння зовнішнім ризикам, так як він потребує наявності підготовлених доступних інструментів

ISSN 3041-1793 Online

управління ризиками у т.ч. особливо інструментів попередження ризиків, що в територіальних громадах практикується рідко або не є ефективним, адже потребує наявності довгострокових програм, які в майбутньому, у разі настання ризикової події, продемонструють готовність території і її ОМС, представників бізнесу і громадян протистояти цим подіям.

Для мінімізації ризиків або маємо визначити інструменти управління ризиками або редукційні інструменти. Редукційні інструменти у публічному управлінні ревіталізацією − це засоби спрямовані на зменшення (редукцію) оптимізацію або обмеження певних процесів, ресурсів чи функцій, які можуть нести ризики. У змістовому аспекті редукційні інструменти включають комплекс дій і заходів, що дозволяють державним органам обмежити масштаби негативних впливів, знизити рівень ризиків або компенсувати їх наслідки. Вони можуть реалізовуватись у вигляді регуляторних рішень, адміністративних актів, програмних заходів, фінансових стимулів, антикризових механізмів, систем моніторингу та контролю, які використовуються суб'єктами публічної влади для досягнення цілей державної політики.

З позицій інструментального підходу до публічного управління редукційні інструменти розглядаються нами як засоби реалізації владних повноважень, за допомогою яких органи публічної адміністрації здійснюють управлінський вплив на відповідну сферу суспільних відносин. Іншими словами, інструмент публічного управління є формою і способом реалізації управлінських функцій, що забезпечує досягнення визначених державою цілей. У практиці державного управління редукційні інструменти застосовуються передусім для мінімізації ризиків та негативних наслідків кризових явищ, що можуть виникати у соціально-економічних системах.

Зміст редукційних інструментів полягає у цілеспрямованому зменшенні бар'єрів, що стримують діяльність підприємств, зокрема через спрощення регуляторних процедур, підтримку доступу до фінансів, зниження ризиків та оптимізацію адміністративних процесів. Так у фокусі уваги ми поставили дерегуляцію та спрощення адміністративних процедур. Інститути публічного управління у якості запобігання ризикам забюрократизованості і, як наслідок, -неправомірної вигоди посадових осіб, які надають адміністративні послуги, доцідбним є запровадження механізмів спрощеної реєстрації, ліцензування та звітності через цифрові інструменти, що дозволяє споживачам послуг зменшити трансакційні витрати щодо реалізації об'єктів ревіталізації. Аналіз практик показує, що цифровізація державних сервісів суттєво сприяє стабільності функціонування економіки навіть під час бойових дій, створюючи передумови для оперативної адаптації адміністративних процедур та сервісів. Редукція фінансового тиску або дефіциту реалізується через доступ до пільгового кредитування, грантів та програм підтримки малого й середнього бізнесу сприяє відновленню ліквідності підприємств. Це важливо

ISSN 3041-1793 Online
в умовах блокування традиційних джерел фінансування при зниженні економічної активності під час війни. Правову невизначеність для бізнесу можливо вирішити за рахунок забезпечення стабільності нормативно-правового середовища, захист прав власності та передбачуваність політик, що є важливим чинником для планування та довгострокових інвестиційних рішень.

Такі інструменти включають, зокрема, заходи запобігання ризикам, їх моніторинг, створення резервних ресурсів, страхові механізми та антикризові програми підтримки тощо. При цьому органи публічного управління відіграють вирішальну роль у процесах ревіталізації підприємств в умовах війни та повоєнної відбудови у тому числі через запровадження редукційних інструментів управління ризиками. Важливим компонентом цих зусиль є міжнародне співробітництво, що посилює внутрішній потенціал та сприяє залученню ресурсів для сталого розвитку післявоєнної економіки.

Наразі на рівні центральних органів виконавчої влади публічне управління зосереджено на створенні інструментів, що дозволяють забезпечити життєздатність підприємств та адаптацію бізнесу до умов воєнної економіки. Втім, для розвитку територій коло інструментів має бути розширеним. Так, шляхом впровадження податкових пільг, дерегуляцію, підтримку релокації та стратегічне планування держава створює інституції та механізми, які сприяють відновленню економічної активності територій.

Низка ризиків, що загрожують реалізації механізму ревіталізації розвитку територій в Україні створюються в інституційному середовищі публічного управління і потребують окремих інструментів редукції. Редукційні зусилля органів публічного управління можуть виступати дієвим інструментом ревіталізації підприємств за умови їх системного, адресного та інституційно збалансованого застосування. У цьому контексті «редукція» означає цілеспрямоване зменшення регуляторних, фінансових, адміністративних та інфраструктурних бар'єрів, що стримують господарську діяльність і відновлення бізнесу. Особливістю цих ризиків є їх внутрішньосистемний і багаторівневий характер, тому їх подолання потребує системних інструментів довготривалої дії. Основні інституційні ризики і пропозиції щодо редукційних інструментів їх усунення ми узагальнили в табл. 1.

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1

Ризики реалізації механізму ревіталізації розвитку територій в Україні за застосування редукційних інструментів

Ризик механізму ревіталізації територій	Управлінська причина	Редукційний інструмент (запобіжник)	Відповідальний інститут влади
Спекулятивна забудова колишніх промислових територій без створення соціальних чи економічних об'єктів	Зміна цільового призначення землі у розріз із цілями стратегічного планування	Закріплення у містобудівній документації пріоритету виробничої/інноваційної функції; спеціальні режими індустріальних парків	ОМС; Міністерство розвитку громад та територій України
Витіснення малих та середніх підприємств (далі -МСП) і локального бізнесу через концентрацію великих інвесторів	Орієнтація на одного «якірного» інвестора без кластерної політики і диверсифікації бізнесу	Умови локалізації та кластерного розвитку; умови інтеграції МСП у ланцюги постачання, запровадження стимулів місцевого економічного сталого розвитку	Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України; ОМС, представники МСП тощо
Комерціалізація територій без створення робочих місць	Переорієнтація промислової зони на торговельно-розважальну функцію	Укладення інвестиційних договорів із чіткими KPI (робочі місця, виробничі площі, обсяг інвестицій)	Місцеві ради; ОВА; Агентство відновлення
Неефективне використання державних коштів на ревіталізацію	Відсутність системи моніторингу результативності	Запровадження механізму оцінки ефективності (performance audit), цифрового моніторингу проєктів	Рахункова палата; Мінфін; Агентство відновлення, громадськість
Корупційні ризики при передачі промислових активів у приватне управління	Непрозорі процедури відчуження або концесії	Публічні електронні аукціони (ProZorro.Продажі), відкриті реєстри майна	Фонд держмайна; ОМС; Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України

ISSN 3041-1793 Online

Ризик механізму ревіталізації територій	**Управлінська причина**	**Редукційний інструмент (запобіжник)**	**Відповідальний інститут влади**
Екологічні ризики (забруднення і непридатність об'єктів і земель через руйнування, викиди внаслідок бойових дій та з інших причин)	Недостатня або неточна екологічна оцінка перед ревіталізацією	Обов'язкова стратегічна екологічна оцінка (СЕО), аудит ґрунтів, приміщень щодо наявності екологічних уражень	Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України; ОМС, підприємства
Відсутність синергії між промисловою та регіональною політикою	Роз'єднаність повноважень між міністерствами	Міжвідомчі координаційні платформи; інтеграція ревіталізації у Державну стратегію регіонального розвитку	КМУ; Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України
Недостатня цифрова модернізація управління територіями	Орієнтація лише на фізичну реконструкцію об'єктів	Програми цифрової трансформації управління і бізнесу (Industry 4.0), грантові інструменти	Міністерство цифрової трансформації України; ОМС, суб'єкти господарювання

Джерело: виокремлено і складено авторами.

Ще однією групою редукційних інструментів механізму ревіталізації ми вважаємо ті редукційні інструменти, що запроваджують інститути державної влади і ОМС в підприємницькому середовищі й в колі державних і комунальних підприємств й спрямовані на посилення спроможності суб'єктів господарювання Зокрема, це податкові та адміністративні послаблення податкові пільги та відтермінування податкових зобов'язань для підприємств, які не здатні їх сплачувати у визначені строки через кризові обставини або через стан перебування у процесі реалізації проєкту ревіталізації. І хоча автори проти будь-яких пільг, у тому числі і податкових, в якості підтримки майбутнього економічного зростання території вважаємо цей інструмент досить дієвим. Також одним із важливих напрямків державної політики підтримки економічної діяльності підприємств стало сприяння релокації підприємств із зон бойових дій у більш безпечні регіони, що на нових територіях стає об'єктами ревіталізації при умові розміщення у занедбаних приміщеннях і відновлення їх в новій якості як суб'єктів підприємництва.

ISSN 3041-1793 Online

Редукція інфраструктурних обмежень проявляється через відновлення транспортної, енергетичної та логістичної інфраструктури зменшує операційні витрати підприємств і відновлює ланцюги доданої вартості. Особливо це актуально в умовах руйнувань, коли доступ до ресурсів і ринків є обмеженим.

Висновки. У статті визначено теоретичну сутність механізму публічного управління ревіталізації як системи організаційних, економічних, правових та інституційних елементів, спрямованих на створення, побудову соціально-економічних систем, підприємств або територій, що зазнали занепаду чи руйнування, за нового функціонального наповнення на засадах сталого розвитку для активізації економічної активності.

Доведено, що механізм ревіталізації територій як система має включати елементи управління ризиками, цей висновок ґрунтується на тому, що ревіталізація полягає у створенні нових багатофункціональних, безпечних об'єктів і територій на основі сталості і спрямована на посилення спроможності територій протистояння викликам й практично сприяє відновленню економічної активності, підвищенню стійкості територіальних систем міст, сіл та інших поселень та формування нових можливостей для їхнього довгострокового розвитку на засадах сталості, а також сприяє вирішенню безпекових проблем за рахунок створення інфраструктури обладнання укриттів як багатофункціональних об'єктів, розкриває можливості незалежності територій від зовнішніх енерго- і водо ресурсів тощо.

Виокремлено окрему групу ризиків функціонування механізму публічного управління ревіталізації територій, які ми назвали інституційними, вони можуть виникнути в системі інститутів публічного управління (тобто ті, що «продукуються» органами публічного управління) як сукупність потенційних загроз або негативних наслідків, що виникають у процесі формування та реалізації механізму ревіталізації територій внаслідок недосконалості інституційних, у тому числі регуляторних, механізмів, нормативно-правового регулювання або координації між суб'єктами публічної влади, надмірну бюрократизацію процедур, корупційні практики або непрозорість управлінських процесів, які призводять до спотворення об'єктивності управлінських рішень тощо.

Обґрунтовано необхідність посилення механізмів публічного управління ревіталізацією територій на засадах сталого розвитку шляхом застосування редукційних інструментів, що дозволяють зменшувати управлінські ризики, оптимізувати використання ресурсів та підвищувати ефективність управлінських рішень. Визначено, що редукційні інструменти – це сукупність цілеспрямованих інституційних, управлінських або соціальних дій, спрямованих на зменшення масштабів певних соціально-економічних проблем, загроз чи ризиків з метою стабілізації та розвитку соціальної системи за

ISSN 3041-1793 Online

новими моделями. Встановлено, що інтеграція таких інструментів у систему публічного управління сприяє підвищенню адаптивності територіального розвитку, формуванню збалансованих соціально-економічних процесів та забезпеченню довгострокової стійкості територій.

Література:

1. Моца, А., Шевчук, С., & Середа, Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в УкраїнІ. *Економіка та суспільство*. 2022. №41. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1560/1501

2. Трещов М.М. Фінансове забезпечення відновлення та реконструкції України у повоєнний період. Науковий вісник: Державне управління. 2023. № 2 (14). С. 19 - 40. URL: https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-19-40.

3. Іванов С.В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України.* 2019. № 1 (686). С. 75–89. URL: https://surl.lt/fxqvjf.

4. Хмарська І. А., Кучерява К. Я., Клімова І. О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. Економіка та суспільство. 2022. № 42. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1621/1558.

5. Миколаєнко Н. (Напів) ревіталізовані: 4 приклади переосмислення індустріальних просторів в Україні. Журнал Mistosite. Серія «Публічний простір, розвиток». 2019. URL: https://mistosite.org.ua/articles/napivrevitalizovani-4-pryklady-pereosmyslennia-industrialnykh-prostoriv-v-ukraini.

6. Бессонова Анна Володимирівна, Безугла Людмила Сергіївна, Бєлобородова Марія Валеріївна, Міжнародний досвід ревіталізації промислових об'єктів: можливості для України, Scientific journal «Development service industry management». 2024. №2. С. 49–55. URL: https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(8).

7. Білошицька, Н., Татарченко, Г., Білошицький, М., & Матляк, Д. Ревіталізація промислових об’єктів: історія, основні принципи та прийоми. *Просторовий розвиток*. 2023. №4. С. 76–94. URL: https://doi.org/10.32347/2786-7269.2023.4.76-94

8. Мунько, А. Ю. Механізми публічного управління повоєнним відновленням сільських територій через призму аграрної політики. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2025. №16. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-23.

9. Крушельницька Т.А., Мунько А.Ю., Піндіч А.В., Божко О.О. Фінансова архітектура відновлення територій: синергія банків, підприємств і наукових установ державної власності для сталого розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 21. С. 236-242. URL : https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.21.307.

10. Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України : навч. посібник / [О. А. Сич, Н. С. Ситник. А.В. Стасишин, В. В. Круглякова]; за заг. ред. канд. екон. наук., доц. О. А. Сич. за заг. ред. канд. екон. наук., доц. О. А. Сич. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 312 с. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/Revitalizatsiia-mist.pdf.

11. Hnatiuk, L. R., & Melnyk, M. V. Revitalization of industrial facilities on the example of Kiev. Theory and Practice of Design. 2019. № 1(16), P. 53–68. URL: https://doi.org/10.18372/2415-8151.16.14330.

ISSN 3041-1793 Online

12. Renn Ortwin, Risk Governance Coping with Uncertainty in a Complex World. Imprint Routledge. London. 2008. Pages368. DOI https://doi.org/10.4324/9781849772440.

13. Aaron Wildavsky, Searching for safety. New Brunswick, USA: Transaction Books, 1988, 253 pp. DOI: from DOI: https://lawcat.berkeley.edu/record/246110?utm_source=chatgpt.com.

14. Ahmeti Remzi & Vladi Besarta, Risk Management in Public Sector: A Literature Review Remzi Ahmeti Raiffeisen Bank Kosovo Dr. Besarta Vladi. *European Journal of Multidisciplinary Studies* 2017. №5(1). P. 323-329 URL: https://transparenciaseajalbucket.s3.us-east-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/docs/corrupteca/Risk_management_in_public_sector_a_literature_review.pdf.

References:

1. Motsa, A., Shevchuk, S. & Sereda, N. (2022). Perspektyvy pisliavoiennoho vidnovlennia sfery turyzmu v UkrainI [Prospects for the post-war restoration of the tourism sector in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo − Economy and Society*, 41. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1560/1501 [in Ukrainian].

2. Treshchov M.M. (2023). Finansove zabezpechennia vidnovlennia ta rekonstruktsii Ukrainy u povoiennyi period [Financial support for the restoration and reconstruction of Ukraine in the post-war period]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia − Scientific Bulletin: State Administration,* 2 (14), 19 - 40. Retrieved from https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-19-40 [in Ukrainian].

3. Ivanov S.V. (2019). Ekonomichne vidnovlennia i rozvytok krain pislia zbroinykh konfliktiv ta voien: nevtracheni mozhlyvosti dlia Ukrainy [Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: unmissable opportunities for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy −Economy of Ukraine*, 1 (686), 75–89. Retrieved from https://surl.lt/fxqvjf [in Ukrainian].

4. Khmarska I. A., Kucheriava K. Ya. & Klimova I. O. (2022). Osoblyvosti pisliavoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy [Peculiarities of the post-war recovery of the economy of Ukraine]. *Economy and society − Ekonomika ta suspilstvo*, 42. Retrieved from https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1621/1558 [in Ukrainian].

5. Mykolaienko N. (2019). (Napiv) revitalizovani: 4 pryklady pereosmyslennia industrialnykh prostoriv v Ukraini [(Semi) revitalized: 4 examples of rethinking industrial spaces in Ukraine]. *Zhurnal Mistosite Seriia «Publichnyi prostir, rozvytok» − Mistosite magazine. Series "Public Space, Development".* Retrieved from https://mistosite.org.ua/articles/napivrevitalizovani-4-pryklady-pereosmyslennia-industrialnykh-prostoriv-v-ukraini [in Ukrainian].

6. Bessonova Anna Volodymyrivna, Bezuhla Liudmyla Serhiivna & Bieloborodova Mariia Valeriivna (2024). Mizhnarodnyi dosvid revitalizatsii promyslovykh obiektiv: mozhlyvosti dlia Ukrainy [International experience in revitalization of industrial facilities: opportunities for Ukrain]. *Scientific journal «Development service industry management»,* 2, 49–55. Retrieved from https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(8) [in Ukrainian].

7. Biloshytska, N., Tatarchenko, H., Biloshytskyi, M., & Matliak, D. (2023). Revitalizatsiia promyslovykh obiektiv: istoriia, osnovni pryntsypy ta pryiomy [Revitalization of industrial facilities: history, basic principles and techniques]. *Prostorovyi rozvytok − Spatial development*, 4, 76–94. Retrieved from https://doi.org/10.32347/2786-7269.2023.4.76-94 [in Ukrainian].

8. Munko, A. Yu. (2025). Mekhanizmy publichnoho upravlinnia povoiennym vidnovlenniam silskykh terytorii cherez pryzmu ahrarnoi polityky [Mechanisms of public

ISSN 3041-1793 Online
management of post-war restoration of rural areas through the prism of agrarian policy]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia − Problems of modern transformations. Series: law, public management and administration,* 16. Retrieved from https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-23 [in Ukrainian].

9. Krushelnytska, T.A., Mun'ko, A.Yu., Pindich, A.V., & Bozhko, O.O. (2025). Finansova arkhitektura vidnovlennia terytorii: synerhiia bankiv, pidpryiemstv i naukovykh ustanov derzhavnoi vlasti dlia staloho rozvytku [Financial architecture of territorial recovery: synergy of banks, enterprises and state scientific institutions for sustainable development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid− Investments: practice and experience*, 21, 236–242. Retrieved from DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.21.307 [in Ukrainian].

10. Sych O. A., Sytnyk N. S., Stasyshyn A.V. & Kruhliakova V. V. (2023). *Revitalizatsiia mist – dosvid Yevropeiskoho Soiuzu dlia Ukrainy : navch. posibnyk* [*Urban revitalization – the experience of the European Union for Ukraine: a textbook*]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 312. Retrieved from https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/Revitalizatsiia-mist.pdf [in Ukrainian].

11. Hnatiuk, L. R., & Melnyk, M. V. (2019). Revitalization of industrial facilities on the example of Kiev, *Theory and Practice of Design,* 1(16), 53–68. Retrieved from https://doi.org/10.18372/2415-8151.16.14330 [in Ukrainian].

12. Renn Ortwin (2008). Risk Governance Coping with Uncertainty in a Complex World. Imprint Routledge. London, 368. Retrieved from DOI https://doi.org/10.4324/9781849772440 [in United Kingdom].

13. Aaron Wildavsky (1988). *Searching for safety*. New Brunswick, USA: Transaction Books, 253. Retrieved from DOI: https://lawcat.berkeley.edu/record/246110?utm_source=chatgpt.com [in USA].

14. Ahmeti Remzi & Vladi Besarta (2017). Risk Management in Public Sector: A Literature Review Remzi Ahmeti Raiffeisen Bank Kosovo Dr. Besarta Vladi. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 5(1), 323-329. Retrieved from https://transparenciaseajal bucket.s3.us-east-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/docs/corrupteca/Risk_management_in_public_sector_a_literature_review.pdf. [in United Kingdom].

Дата першого надходження статті до видання: 15.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 342.9
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2131-2143

Лисенко Сергій Олексійович доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту права та безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», https://orcid.org/0000-0002-7050-5536

ПРИНЦИП ПЕРСОНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Анотація. Стаття присвячена дослідженню принципу персональної відповідальності за публічно-управлінські рішення в Україні крізь призму адміністративно-правового підходу, а також визначенню його місця у системі сучасних принципів публічного управління. Актуальність теми зумовлена потребою зміцнення законності, підзвітності, прозорості та доброчесності діяльності суб'єктів владних повноважень в умовах воєнного стану, цифровізації, децентралізації та євроінтеграційних трансформацій.

Висвітлено теоретико-правові засади формування принципу персональної відповідальності як самостійної керівної засади публічного управління, що поєднує правові, організаційні, етичні та управлінські елементи. Розкрито зміст публічного управління як владно-організуючої та сервісної діяльності, зорієнтованої на реалізацію публічного інтересу, захист прав людини та забезпечення належного адміністрування. Проаналізовано національне законодавство України у сфері державної служби, адміністративної процедури, доступу до публічної інформації, запобігання корупції, звернень громадян, а також акти, що регламентують діяльність Кабінету Міністрів України.

Зазначено, що в українському праві вже наявні окремі нормативні елементи персоніфікації відповідальності посадових осіб, однак вони залишаються фрагментарними та не формують цілісної моделі персональної відповідальності в системі публічного управління. Акцентовано увагу на тому, що принцип персональної відповідальності має не лише каральне, а й превентивне значення, оскільки орієнтує посадову особу на законність, обґрунтованість, своєчасність, доброчесність і професійність рішення ще на стадії його підготовки, погодження та реалізації.

Заслуговує уваги порівняльний аналіз зарубіжного досвіду Великої Британії, Швеції та Нової Зеландії, який демонструє різні, але сумісні моделі забезпечення персональної відповідальності у публічному управлінні. Доведено доцільність подальшого нормативного закріплення цього принципу в

ISSN 3041-1793 Online
українському адміністративному праві, розширення процедур зовнішнього контролю, впровадження цифрових механізмів фіксації управлінських дій та посилення підзвітності керівників і посадових осіб.

Ключові слова: публічне управління, принципи публічного управління, персональна відповідальність, публічно-управлінське рішення, адміністративно-правове регулювання, підзвітність, доброчесність, адміністративна процедура, посадові особи, належне адміністрування.

Lysenko Serhii Oleksiiovych Doctor of Law, Doctor of Philosophy in Public Administration, Professor, Director of the Educational and Research Institute of Law and Security at the Interregional Academy of Personnel Management, https://orcid.org/0000-0002-7050-5536

THE PRINCIPLE OF PERSONAL ACCOUNTABILITY FOR PUBLIC ADMINISTRATIVE DECISIONS IN UKRAINE: THE ADMINISTRATIVE-LEGAL DIMENSION

Abstract. TThis article examines the principle of personal accountability for public administrative decisions in Ukraine from an administrative-legal perspective, as well as its place within the system of modern public administration principles. The relevance of the topic stems from the need to strengthen the rule of law, accountability, transparency, and integrity of the activities of public authorities in the context of martial law, digitalization, decentralization, and European integration transformations.

The theoretical and legal foundations for establishing the principle of personal responsibility as an independent guiding principle of public administration, combining legal, organizational, ethical, and managerial elements, are examined. The content of public administration is revealed as an authoritative, organizational, and service-oriented activity focused on the realization of the public interest, the protection of human rights, and the assurance of proper administration.

The article analyzes Ukraine's national legislation in the areas of civil service, administrative procedure, access to public information, corruption prevention, and citizen appeals, as well as acts regulating the activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine.

It is noted that Ukrainian law already contains certain regulatory elements of the personalization of officials' liability; however, these remain fragmented and do not form a comprehensive model of personal liability within the public administration system. Emphasis is placed on the fact that the principle of personal liability has not only punitive but also preventive significance, as it guides public officials toward legality, reasonableness, timeliness, integrity, and professionalism in decision-making even at the stage of preparation, approval, and implementation.

ISSN 3041-1793 Online

A comparative analysis of international experience in the United Kingdom, Sweden, and New Zealand is noteworthy, as it demonstrates different yet compatible models for ensuring personal accountability in public administration. The paper demonstrates the advisability of further codifying this principle in Ukrainian administrative law, expanding external control procedures, introducing digital mechanisms for recording administrative actions, and strengthening the accountability of managers and officials.

Keywords: public administration, principles of public administration, personal accountability, public administrative decision, administrative and legal regulation, accountability, integrity, administrative procedure, officials, good governance.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації публічної влади в Україні особливого значення набуває питання підвищення якості публічно-управлінських рішень, їх законності, обґрунтованості, прозорості та відповідності публічному інтересу. Водночас практика функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування свідчить, що навіть за наявності формально визначених повноважень, процедур і механізмів контролю нерідко зберігається проблема розмитості відповідальності за зміст і наслідки управлінських рішень. У багатьох випадках негативні результати пояснюються колегіальним характером ухвалення актів, внутрішньо-організаційною складністю апарату, делегуванням повноважень або відсутністю належної персоніфікації посадової участі у підготовці, погодженні та реалізації відповідного рішення.

Така ситуація створює суттєві ризики для забезпечення принципів верховенства права, належного адміністрування, доброчесності, підзвітності та ефективності публічного управління. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, децентралізації, цифровізації управлінських процесів та євроінтеграційної адаптації української правової системи, коли від якості й своєчасності публічно-управлінських рішень залежить не лише ефективність державного механізму, а й рівень довіри суспільства до влади, стан захисту прав людини та спроможність держави реагувати на складні безпекові, соціальні й економічні виклики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика принципів публічного управління, законності діяльності суб'єктів владних повноважень, підзвітності публічної адміністрації та юридичної відповідальності посадових осіб посідає важливе місце в сучасній адміністративно-правовій науці. Теоретичні засади адміністративного права, функціонування публічної адміністрації, зміст належного адміністрування та межі владної дискреції досліджували Ю. П. Битяк, П. В. Мельник, В. В. Галунько. У працях зазначених учених сформовано вагомі підходи до розуміння публічного

ISSN 3041-1793 Online
управління як юридично врегульованої діяльності, підпорядкованої вимогам верховенства права, законності, відкритості, підконтрольності та орієнтації на забезпечення прав і законних інтересів людини.

Водночас окремі аспекти персональної відповідальності за публічно-управлінські рішення розглядалися переважно фрагментарно — через призму державної служби, адміністративних процедур, дисциплінарної відповідальності, антикорупційних обмежень або інституційної підзвітності органів влади. У науковій літературі достатньо ґрунтовно висвітлено загальні принципи публічного адміністрування та відповідальності у сфері публічної служби, однак принцип персональної відповідальності саме за зміст, мотивованість, своєчасність і наслідки публічно-управлінського рішення ще не набув цілісного опрацювання як самостійна адміністративно-правова категорія. Саме тому зберігається потреба у подальшому комплексному дослідженні цього принципу з урахуванням сучасних вимог до підзвітності публічної влади, розвитку належної адміністративної процедури та європейських стандартів good administration.

Метою дослідження є визначення змісту та місця принципу персональної відповідальності за публічно-управлінські рішення у системі принципів публічного управління, а також обґрунтування особливостей його адміністративно-правового закріплення і реалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Питання персональної відповідальності за публічно-управлінські рішення в Україні доцільно розглядати не як вузький аспект дисциплінарної чи службової відповідальності, а як одну з базових засад сучасного публічного управління, що визначає якість функціонування всієї системи публічної влади. Орієнтиром для такого підходу виступає і логіка наданої тобою статті, де слушно акцентовано, що належне управління не може обмежуватися наявністю організаційної структури, формального розподілу повноважень чи загальних приписів щодо компетенції органів влади, оскільки вирішальним стає питання, хто саме, у який спосіб, на якій підставі та з якими наслідками ухвалює, погоджує чи реалізує управлінське рішення. Конституційний вимір цієї проблематики полягає в тому, що діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування не є самодостатньою або політично довільною, адже вона має здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України, а відтак будь-яке рішення публічної адміністрації повинно мати чіткий правовий фундамент і персонально визначеного носія відповідальності за його законність, обґрунтованість та наслідки [1]. Ця конституційна формула сама по собі не містить розгорнутої концепції персональної відповідальності, однак вона створює нормативне ядро, з якого випливає обов’язок кожного суб’єкта публічного управління діяти не абстрактно від імені органу, а як конкретний носій владних повноважень,

ISSN 3041-1793 Online

уповноважений на вчинення юридично значущих дій у сфері публічного інтересу.

У теоретичному аспекті публічне управління доцільно визначати як юридично врегульовану владно-організуючу та сервісну діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та інших суб'єктів, уповноважених на виконання публічних функцій, спрямовану на реалізацію публічного інтересу, забезпечення прав і свобод людини, надання адміністративних послуг, координацію суспільних процесів та досягнення соціально значущого результату. У такому розумінні публічне управління не зводиться лише до видання владних приписів, оскільки воно охоплює підготовку рішень, аналітичне забезпечення, внутрішню координацію, процедурний супровід, комунікацію з приватними особами, контроль виконання та оцінювання ефективності управлінських дій. Саме тому система принципів публічного управління повинна включати не лише законність, відкритість, пропорційність, ефективність, професіоналізм і підзвітність, а й персональну відповідальність як інтегруючий елемент, що пов'язує компетенцію з обов'язком відповідати за результат її реалізації. У цій логіці посада не є лише організаційною сходинкою всередині апарату, а виступає точкою концентрації юридичних, етичних і управлінських обов'язків. Відповідно, якість управлінського рішення не може оцінюватися винятково через його формальну законність, адже належне адміністрування передбачає також достатню мотивованість, доброчесність, процедурну коректність, своєчасність, фаховість і здатність мінімізувати ризики порушення прав людини або публічного інтересу.

Особливого значення в аналізованому контексті набуває державна служба як інституційна основа професійного здійснення публічно-владних функцій. Закон України Про державну службу закріплює розуміння державної служби як публічної, професійної, політично неупередженої діяльності із практичного виконання завдань і функцій держави, орієнтованої на забезпечення публічного інтересу та прав громадян. Водночас закон не обмежується декларативним визначенням статусу службовця, а покладає на нього конкретні обов'язки діяти відповідно до Конституції та законів України, сумлінно виконувати посадові обов'язки, дотримуватися принципів державної служби, уникати конфлікту інтересів, підтримувати належний рівень професійної компетентності та нести дисциплінарну відповідальність за службові проступки [2]. У цьому виявляється фундаментальний зв'язок між статусом державного службовця і принципом персональної відповідальності: службовець не просто бере участь у діяльності органу, а виконує індивідуалізовану функцію, наслідки якої повинні бути співвіднесені з конкретними обов'язками та формами відповідальності. Це дозволяє стверджувати, що в українському праві вже закладено нормативне підґрунтя

ISSN 3041-1793 Online
для персоніфікації управлінських рішень, хоча воно ще не оформлене як цілісна загальнотеоретична модель.

Не менш важливим є процедурний вимір досліджуваної проблематики, оскільки саме через належну адміністративну процедуру принцип персональної відповідальності набуває перевірюваного та юридично фіксованого характеру. Закон України Про адміністративну процедуру започаткував якісно новий етап розвитку українського адміністративного права, оскільки вперше системно врегулював загальні правила взаємодії публічної адміністрації з приватними особами під час розгляду та вирішення індивідуальних адміністративних справ. Його значення для теми дослідження полягає у тому, що будь-яке адміністративне рішення тепер має розглядатися не як внутрішній акт апарату, а як результат юридично значущої процедури, в межах якої існують вимоги до компетенції адміністративного органу, участі особи, збирання й оцінки матеріалів справи, обґрунтування рішення, дотримання строків, повідомлення адресата та можливості оскарження [3]. У цій конструкції посадова особа перестає бути невидимою частиною організаційного механізму, адже її дії фактично вбудовуються в процедуру, яка може бути перевірена за критеріями законності, послідовності, належності доказової бази та мотивованості. Отже, персональна відповідальність у сфері публічного управління має розглядатися не лише як реакція на вже вчинене порушення, а і як обов'язок забезпечити належну процедуру прийняття рішення ще на стадії його підготовки.

У сучасній системі публічного управління принцип персональної відповідальності нерозривно пов'язаний із прозорістю та інформаційною відкритістю влади. Умовою реального контролю за посадовими особами є можливість суспільства, заінтересованих осіб, журналістів, громадських організацій та контрольних інституцій отримувати інформацію про зміст, підстави, етапи підготовки та наслідки рішень органів влади. Закон України Про доступ до публічної інформації закріплює відкритість інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, встановлює обов'язок розпорядників надавати її на запити та оприлюднювати визначені категорії інформації про свою діяльність [4]. Саме ця відкритість формує зовнішній вимір персональної відповідальності, оскільки рішення, приховане від суспільного контролю, практично не породжує реальної підзвітності. Коли ж інформація про підстави, процедуру й виконавців рішення стає доступною, з'являється можливість співвіднести владне волевиявлення з конкретними посадовими особами та оцінити не лише законність остаточного акту, а й належність поведінки тих, хто брав участь у його формуванні. В умовах цифровізації цей аспект набуває ще більшого значення, оскільки електронні документообіг, системи погодження, цифрові журнали дій та реєстри рішень створюють технічні передумови для персоніфікації адміністративної

ISSN 3041-1793 Online
діяльності та формування цифрового сліду управлінських рішень. Суттєвим складником принципу персональної відповідальності є антикорупційний блок, оскільки корупційні ризики у сфері публічного управління безпосередньо пов'язані з неясністю компетенції, непрозорістю процедур, слабкістю внутрішнього контролю та можливістю уникнення персональної відповідальності через колегіальні або бюрократично розмиті механізми прийняття рішень. Закон України Про запобігання корупції встановлює систему фінансового контролю, обмежень щодо використання службового становища, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, вимог до етичної поведінки та інших інструментів правового впливу на осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [5]. У межах нашої теми це означає, що персональна відповідальність не може бути зведена лише до формального встановлення автора або підписанта рішення. Вона охоплює також перевірку того, чи не було рішення результатом приватної зацікавленості, зловживання дискрецією, впливу конфлікту інтересів, порушення принципу неупередженості чи недотримання етичних стандартів публічної служби. Таким чином, адміністративно-правовий зміст персональної відповідальності включає не лише службово-дисциплінарний і процедурний, а й доброчеснісний вимір, без якого будь-яка модель підзвітності залишатиметься неповною.

Практика українського публічного управління демонструє, що одним із найбільш поширених середовищ, у яких проявляється дефіцит персональної відповідальності, є сфера розгляду звернень громадян. Саме тут відсутність чіткого визначення відповідальної посадової особи, формальний підхід до підготовки відповіді, недотримання строків, неналежна перевірка обставин та бюрократичне переписування між структурними підрозділами найчастіше породжують у громадян відчуття безвідповідальності державного апарату. Закон України Про звернення громадян передбачає обов'язок органів державної влади і місцевого самоврядування об'єктивно та своєчасно розглядати звернення, перевіряти викладені в них факти, приймати рішення відповідно до чинного законодавства і повідомляти громадянина про результати розгляду, а також установлює відповідальність за порушення законодавства про звернення громадян [6]. Нормативно це означає, що в межах кожного звернення існує не тільки компетенція органу як такого, а й персоніфікований обов'язок відповідальної посадової особи забезпечити належний розгляд справи. У ширшому сенсі цей приклад показує, що принцип персональної відповідальності найбільш виразно проявляється саме в тих адміністративних відносинах, де особа безпосередньо стикається з владою і може оцінити її не абстрактно, а через конкретну поведінку службовця, який приймає чи готує рішення.

Особливий інтерес для дослідження становить урядовий рівень прийняття рішень, де традиційно виникає спокуса пояснювати негативні

ISSN 3041-1793 Online
наслідки колегіальним характером діяльності Кабінету Міністрів України. Однак колегіальність не повинна означати розчинення індивідуальної відповідальності в безособовій інституційній формі. Закон України Про Кабінет Міністрів України закріплює статус уряду як вищого органу в системі органів виконавчої влади, визначає компетенцію Кабінету Міністрів, правовий статус його членів, порядок організації роботи та взаємодії з іншими органами публічної влади [7]. Нормативна логіка цього закону дозволяє стверджувати, що урядова діяльність поєднує колегіальний і персоніфікований елементи, оскільки міністр як член Кабінету Міністрів одночасно бере участь у формуванні спільної державної політики й несе індивідуальну відповідальність за стан справ у дорученій сфері управління. Це особливо важливо для теорії адміністративного права, адже в ній часто протиставляються колегіальна та персональна відповідальність, хоча на практиці ефективне публічне управління потребує їх поєднання. Колегіальне рішення не виключає індивідуалізації ролей у його підготовці, погодженні, презентації, виконанні та моніторингу, а тому будь-яка система належного урядування повинна передбачати механізми встановлення внеску і відповідальності конкретних суб'єктів у межах спільного владного акту.

Управлінський розвиток України останніх років свідчить про поступове зміщення акценту з формального адміністрування на побудову підзвітних, результативних і сервісно орієнтованих інституцій. У цьому контексті принцип персональної відповідальності набуває стратегічного значення як інструмент забезпечення ефективності державної служби, координації діяльності органів виконавчої влади та підвищення довіри суспільства до держави. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки орієнтує державу на формування професійної, ефективної, відкритої та підконтрольної системи управління, здатної виробляти і реалізовувати якісну державну політику, надавати публічні послуги та адаптуватися до європейських стандартів врядування [8]. У площині нашого дослідження це означає, що персональна відповідальність повинна розглядатися не як факультативний етичний імператив, а як структурний елемент реформи державного управління. Без чіткого визначення відповідальних за політичні рішення, нормативні акти, процедурні дії, внутрішні погодження, бюджетні витрати, кадрові рішення й управлінські результати будь-які декларації про належне врядування, цифрову державу чи сервісну орієнтацію залишатимуться обмеженими. Саме тому доктрина адміністративного права має переосмислити персональну відповідальність як категорію, що поєднує правовий обов'язок, управлінську якість і суспільну підзвітність.

У науковій літературі українські дослідники адміністративного права справедливо підкреслюють, що реформування публічної адміністрації пов'язане з переходом від владно-командної моделі державного управління до

ISSN 3041-1793 Online

людиноцентричного, сервісного та правозобов'язаного адміністрування. Праці В. Б. Авер'янова мають у цьому контексті фундаментальне значення, оскільки саме в них послідовно обґрунтовувалася необхідність демократизації адміністративного права, підпорядкування діяльності виконавчої влади вимогам прав людини, законності, відкритості та належної адміністративної процедури [9]. Для теми персональної відповідальності ця наукова позиція є особливо важливою, бо вона змінює саму оптику сприйняття посадової особи: чиновник більше не постає як носій владного примусу, відокремлений від прав та інтересів людини, а розглядається як суб'єкт, юридично пов'язаний обов'язком служити публічному інтересу в межах закону. Звідси випливає, що персональна відповідальність має не лише каральний, а й позитивний, превентивний зміст. Вона вимагає від посадової особи організовувати свою діяльність так, щоб рішення було законним, належно обґрунтованим, несуперечливим, своєчасним і співмірним. Цей підхід є надзвичайно важливим для сучасної України, оскільки в умовах війни, кризи ресурсів і високого суспільного запиту на результативність влади якість управлінських рішень стає питанням не лише юридичної техніки, а й суспільної безпеки, довіри та стійкості державності.

Сучасні підручники та наукові курси з адміністративного права, зокрема праці В. Галунька, П. Діхтієвського, О. Кузьменко та інших авторів, дозволяють розширити розуміння персональної відповідальності як комплексної категорії, що функціонує на перетині адміністративно-правового статусу суб'єкта владних повноважень, механізму реалізації компетенції, системи принципів публічного адміністрування та процедур судового і позасудового контролю [10]. Виходячи з цього підходу, доцільно тлумачити принцип персональної відповідальності за публічно-управлінські рішення як керівну засаду, відповідно до якої конкретний суб'єкт публічної адміністрації зобов'язаний особисто відповідати за належність підготовки, законність ухвалення, доброчесність мотивів, своєчасність реалізації та суспільно значущі наслідки управлінського рішення, якщо саме йому належала компетенція, ініціатива, контроль або визначальний вплив на відповідний процес. Такий підхід дозволяє відійти від спрощеного ототожнення відповідальності з покаранням. Насправді в межах публічного управління персональна відповідальність проявляється у ширшому спектрі форм: у службовій оцінці, дисциплінарному реагуванні, політичній підзвітності, антикорупційному контролі, адміністративному оскарженні, судовому перегляді, аудиторській перевірці, парламентському контролі, репутаційних наслідках та цифровій фіксації управлінських дій. Отже, йдеться про розгалужений правовий механізм, а не про один вид санкції.

З огляду на викладене, в українській системі публічного управління можна виділити кілька основних сфер, у яких принцип персональної

ISSN 3041-1793 Online
відповідальності повинен бути посилений. Передусім це сфера підготовки індивідуальних адміністративних актів, де необхідно чітко визначати посадову особу, відповідальну за збирання матеріалів справи, юридичний аналіз, перевірку доказів і проект рішення. Не менш важливою є сфера внутрішніх погоджень і візування, оскільки саме там часто виникає колективне розсіювання відповідальності, коли формально всі брали участь у процесі, але фактично жоден учасник не відповідає за результат. Окремо слід назвати бюджетні та закупівельні рішення, кадрові призначення, розподіл адміністративних ресурсів, здійснення контрольних функцій та надання адміністративних послуг, де помилка або зловживання одного посадовця можуть спричинити значні правові, фінансові або репутаційні наслідки для органу влади і держави загалом. У цих сферах принцип персональної відповідальності має реалізовуватися через внутрішні регламенти, посадові інструкції, стандарти службової діяльності, обов'язкове мотивування рішень, персоніфікований електронний документообіг та інструменти службового аудиту. Водночас слід наголосити, що посилення персональної відповідальності не повинно перетворюватися на механічне перекладання всіх ризиків на окремого службовця, оскільки належна модель публічного управління має зберігати баланс між індивідуальною відповідальністю, інституційною організацією та достатніми умовами для законного і професійного виконання службових обов'язків.

Важливим аспектом дослідження є також співвідношення персональної відповідальності з дискреційними повноваженнями. У вітчизняній управлінській практиці нерідко спостерігається тенденція виправдовувати сумнівні або неякісні рішення посиланням на наявність дискреції, тобто нібито широкого права посадової особи обирати варіант поведінки на власний розсуд. Проте дискреція в адміністративному праві не означає свавілля. Вона завжди пов'язана з метою повноваження, принципами законності, пропорційності, обґрунтованості, недискримінації, добросовісності та поваги до прав людини. Саме тому чим ширшою є дискреція, тим вищими повинні бути стандарти персональної відповідальності суб'єкта, який її реалізує. Це означає, що посадова особа повинна не лише обрати один із юридично допустимих варіантів рішення, а й мати змогу переконливо пояснити, чому саме цей варіант відповідає публічному інтересу, фактичним обставинам справи, принципу пропорційності та цілям закону. У такому сенсі персональна відповідальність є своєрідним коректором дискреції, який не дозволяє перетворити її на інструмент безконтрольного владного розсуду. Для української адміністративної практики це положення має особливу вагу, оскільки саме в зонах дискреції найбільш часто виникають конфлікти між формальною законністю, належністю процедури та реальним дотриманням прав приватної особи.

ISSN 3041-1793 Online

Узагальнюючи, слід підкреслити, що принцип персональної відповідальності за публічно-управлінські рішення в Україні має всі підстави для визнання самостійним загальним принципом публічного управління. Його зміст полягає у встановленні безперервного зв'язку між владним повноваженням і обов'язком особисто відповідати за законність, доброчесність, мотивованість, своєчасність і результат рішення, що приймається або реалізується у сфері публічного інтересу. Українське законодавство вже містить окремі елементи такої моделі, однак вони поки що існують переважно фрагментарно й не завжди утворюють єдину системну конструкцію. Подальший розвиток адміністративного права України повинен відбуватися у напрямі концептуального закріплення цього принципу в теорії, нормативного уточнення механізмів його реалізації у законодавстві про публічну службу, адміністративну процедуру, місцеве самоврядування та центральні органи виконавчої влади, а також практичного впровадження інструментів персоніфікації управлінських рішень через цифрові системи, внутрішні регламенти, стандарти службової етики та процедури контролю. Саме за таких умов персональна відповідальність перестане бути загальною моральною вимогою і перетвориться на реальний адміністративно-правовий механізм підвищення якості публічного управління, зміцнення законності та довіри суспільства до держави. Текст цього підрозділу побудовано з орієнтацією на надану тобою статтю та її джерельну базу, але в більш розгорнутому науковому викладі. Нормативні реквізити основних актів і програмного документа звірено за офіційними ресурсами Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України. Теоретичні джерела Авер'янова, Битяка та Галунька підтверджуються наявними електронними бібліотечними й навчальними репозиторіями.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що ефективна міжнародна протидія кіберзлочинам передбачає синхронне укріплення трьох взаємозалежних компонентів — кримінально-правового регламенту, технологічної сумісності та суспільної залученості. Визначальним чинником стало збереження Україною «будапештського» вектору гармонізації, доповненого

Другим протоколом як процесуальним каталізатором швидкого обміну даними, тоді як універсальна Конвенція ООН-2024 показала ризики розмиття гарантій прав людини та легалізації масового стеження . Доведено, що мережа сертифікованих лабораторій цифрової криміналістики, інтегрована з платформи-шлюзом повідомлень IC3-type, підвищує доказову спроможність слідства, водночас спрощений ордер на арешт криптоактивів та відкладена конфіскація замикають фінансовий контур реагування . Механізм взаємного довірчого доступу до баз Europol EC3 та INTERPOL Cybercrime Directorate скорочує час транскордонного MLA й одночасно забезпечує процесуальну чистоту доказів через мультипідписове сховище. Поєднання кримінального

ISSN 3041-1793 Online
правосуддя, санкційних режимів і фінансового моніторингу створює багатоступеневий бар'єр, який перешкоджає легалізації злочинних прибутків і підвищує ефект стримування.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на розробку алгоритмів штучного інтелекту для автоматизованого мапування тактик ATT&CK на статті Кримінального кодексу та прогнозування ланцюгових атак на критичну інфраструктуру. Актуальним є порівняльний аудит застосування універсальної юрисдикції щодо державно-спонсорованих кібератак із фокусом на стандартах доказу та ролі відкритих джерел. Потрібен емпіричний аналіз ефективності інструментів «відкладеної конфіскації» та блокування криптоактивів у різних правових системах для вироблення уніфікованих критеріїв пропорційності. Варто дослідити потенціал приватних акредитованих дата-центрів як складової ланцюга зберігання цифрових доказів, зокрема питання їхньої відповідальності та кіберстрахування. Окремого вивчення потребує вплив нормативного плюралізму Будапештської та ООНівської конвенцій на глобальну атрибуцію кіберзлочинів і формування практики міжнародного кримінального правосуддя, що визначить стратегічну роль України як полігону для вироблення нових стандартів кібернетичного правосуддя.

Література:

1. Конституція України : Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр (дата звернення: 07.04.2026).

2. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // База даних Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/889-19 (дата звернення: 07.04.2026).

3. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX // База даних Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20 (дата звернення: 07.04.2026).

4. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // База даних Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-17 (дата звернення: 07.04.2026).

5. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18 (дата звернення: 07.04.2026).

6. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР // База даних Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/393/96-вр (дата звернення: 07.04.2026).

7. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII // База даних Законодавство України / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/794-18 (дата звернення: 07.04.2026).

8. Деякі питання реформування державного управління України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 № 831-р // Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-t210721 (дата звернення: 07.04.2026).

ISSN 3041-1793 Online

9. Авер'янов В. Б. Вибрані наукові праці / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, О. Ф. Андрійко. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 448 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2018/Pravo_ta_derg_upravl-29_1_ 2017.pdf (дата звернення: 07.04.2026).

10. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Вид. 4-те. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Halunko.P.Administratyvne-pravo-Ukrayiny.-2021.pdf (дата звернення: 07.04.2026).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996, June 28). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine], No. 254к/96-ВР. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015, December 10). Pro derzhavnu sluzhbu [On Civil Service], No. 889-VIII. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/889-19 [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022, February 17). Pro administratyvnu protseduru [On Administrative Procedure], No. 2073-IX. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20 [in Ukrainian].

4. Verkhovna Rada of Ukraine. (2011, January 13). Pro dostup do publichnoi informatsii [On Access to Public Information], No. 2939-VI. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-17 [in Ukrainian].

5. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014, October 14). Pro zapobihannia koruptsii [On Prevention of Corruption], No. 1700-VII. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18 [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996, October 2). Pro zvernennia hromadian [On Citizens' Appeals], No. 393/96-ВР. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/393/96-вр [in Ukrainian].

7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014, February 27). Pro Kabinet Ministriv Ukrainy [On the Cabinet of Ministers of Ukraine], No. 794-VII. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/794-18 [in Ukrainian].

8. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021, July 21). Deiaki pytannia reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy [Some issues of public administration reform in Ukraine], No. 831-r. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-t210721 [in Ukrainian].

9. Averianov, V. B. (2011). Vybrani naukovi pratsi [Selected scientific works]. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Retrieved from: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2018/Pravo_ta_derg_upravl-29_1_2017.pdf [in Ukrainian].

10. Halunko, V., Dikhtiievskyi, P., Kuzmenko, O., & others. (2021). Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyi kurs [Administrative law of Ukraine. Full course] (4th ed.). Kherson: OLDI-PLIuS. Retrieved from: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Halunko.P.Administratyvne-pravo-Ukrayiny.-2021.pdf [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351:338.2:656.2
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2144-2159

Олійник Костянтин Костянтинович аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі, https://orcid.org/0009-0001-3827-2808

ПРОБЛЕМИ ТА ОБМЕЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ЗАЛІЗНИЧНІЙ ГАЛУЗІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. Здійснений системний аналіз проблем та обмежень реалізації публічно-приватного партнерства у залізничній галузі в сучасних умовах, обґрунтовані шляхи вирішення таких проблем. Зазначено, що реалізація публічно-приватного партнерства у залізничній галузі відбувається в умовах значних структурних, інституційних та зовнішніх обмежень, які мають комплексний і взаємопов'язаний характер. Визначальним чинником виступає специфіка самої галузі, зокрема її структурна складність та природно-монопольний характер інфраструктури, що істотно ускладнює формування конкурентного середовища, ефективний розподіл функцій між учасниками та побудову збалансованих контрактних моделей. Це зумовлює необхідність пошуку компромісу між інтегрованими та фрагментованими підходами до організації партнерства, кожен з яких має як переваги, так і суттєві недоліки.

Суттєвим стримуючим фактором є також високий рівень ризиків, притаманних довгостроковим інфраструктурним проєктам, зокрема інвестиційних, регуляторних та комерційних. Їх ускладнення в умовах макроекономічної нестабільності та воєнних дій істотно знижує привабливість залізничної галузі для приватного сектору. Війна виступає додатковим дестабілізуючим чинником, що підвищує невизначеність, руйнує інфраструктуру, змінює пріоритети державної політики та потребує перегляду традиційних підходів до реалізації публічно-приватного партнерства.

Окрему проблему становить недосконаліть контрактного регулювання, що проявляється у неповноті контрактів, складності передбачення довгострокових умов реалізації проєктів та асиметрії інформації між державою і приватними партнерами. Це створює передумови для виникнення морального ризику, опортуністичної поведінки та конфліктів між сторонами, що, у свою чергу, призводить до зростання транзакційних витрат і зниження ефективності управління.

Узагальнення наукових підходів і практичного досвіду свідчить, що подолання окреслених проблем можливе лише за умови комплексного

ISSN 3041-1793 Online
вдосконалення механізмів державного управління публічно-приватним партнерством. Ключовими напрямами є підвищення якості нормативно-правового забезпечення, розвиток інституційної спроможності органів влади, впровадження гнучких моделей партнерства, удосконалення контрактного дизайну та посилення регуляторних механізмів забезпечення конкуренції і прозорості. Важливу роль відіграє також розвиток фінансових інструментів підтримки проєктів, зокрема в умовах підвищених ризиків, а також інтеграція публічно-приватного партнерства у стратегії відновлення та модернізації транспортної інфраструктури.

Ключові слова: публічне управління, публічно-приватне партнерство, залізнична галузь, розвиток державного управління у сфері залізничної галузі, прозорість, відкритість, гнучкість.

Oliinyk Kostiantyn Postgraduate Student at the Department of public administration and management, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, https://orcid.org/0009-0001-3827-2808

PROBLEMS AND CONSTRAINTS IN THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE RAILWAY SECTOR UNDER CONTEMPORARY CONDITIONS

Abstract. A systematic analysis of the problems and constraints in the implementation of public-private partnership in the railway sector under contemporary conditions has been carried out, and the ways to address these challenges have been substantiated. It is emphasized that the implementation of public-private partnership in the railway sector takes place under significant structural, institutional, and external constraints, which are complex and interrelated in nature.

A determining factor is the specificity of the sector itself, particularly its structural complexity and the natural monopoly character of the infrastructure, which significantly complicates the formation of a competitive environment, the effective allocation of functions among stakeholders, and the development of balanced contractual models. This necessitates the search for a compromise between integrated and fragmented approaches to partnership organization, each of which has both advantages and substantial drawbacks.

A significant constraining factor is also the high level of risks inherent in long-term infrastructure projects, including investment, regulatory, and commercial risks. Their exacerbation under conditions of macroeconomic instability and military actions substantially reduces the attractiveness of the railway sector for private investors. War acts as an additional destabilizing factor, increasing uncertainty, destroying infrastructure, altering public policy priorities, and necessitating a

ISSN 3041-1793 Online
revision of traditional approaches to the implementation of public-private partnership.

A separate issue is the imperfection of contractual regulation, manifested in contract incompleteness, the difficulty of forecasting long-term project conditions, and information asymmetry between the state and private partners. This creates preconditions for moral hazard, opportunistic behavior, and conflicts between the parties, which, in turn, lead to increased transaction costs and reduced management efficiency.

The generalization of scientific approaches and practical experience indicates that overcoming these problems is possible only through comprehensive improvement of public administration mechanisms in the field of public-private partnership. Key directions include enhancing the quality of the regulatory and legal framework, strengthening the institutional capacity of public authorities, introducing flexible partnership models, improving contract design, and reinforcing regulatory mechanisms to ensure competition and transparency. An important role is also played by the development of financial instruments to support projects, particularly under heightened risk conditions, as well as the integration of public-private partnership into strategies for the recovery and modernization of transport infrastructure.

Keywords: public administration, public-private partnership, railway sector, development of public administration in the railway sector, transparency, openness, flexibility.

Постановка проблеми. Сучасний етап трансформації системи державного управління в Україні характеризується пошуком ефективних інструментів залучення приватного капіталу до розвитку інфраструктурних галузей, серед яких залізничний транспорт посідає стратегічно важливе місце. Залізнична інфраструктура є основою забезпечення мобільності населення, функціонування національної економіки, інтеграції у європейський транспортний простір, а також важливим елементом національної безпеки. Водночас її модернізація потребує значних фінансових ресурсів, які в умовах обмеженості державного бюджету можуть бути ефективно залучені через механізми публічно-приватного партнерства.

Попри потенціал таких механізмів, їх практична реалізація у залізничній галузі супроводжується низкою системних проблем. До них належать недосконаліть нормативно-правового регулювання, що ускладнює чітке визначення прав та обов'язків сторін, відсутність достатньо розвиненої інституційної спроможності органів публічної влади щодо підготовки та супроводу проєктів, а також обмежений досвід ефективної взаємодії між державним і приватним секторами. Значним стримуючим фактором є також високий рівень ризиків для приватних інвесторів, зокрема пов'язаних із

ISSN 3041-1793 Online
тарифною політикою, гарантіями повернення інвестицій та стабільністю регуляторного середовища.

Додатково слід враховувати специфіку залізничного транспорту як природної монополії, що обумовлює складність впровадження конкурентних механізмів та вимагає особливо зваженого підходу до структурної реформи галузі. Нерозвиненість механізмів державного контролю та моніторингу реалізації проєктів публічно-приватного партнерства також негативно впливає на їх результативність і прозорість.

У цьому контексті наукове осмислення проблем і обмежень реалізації публічно-приватного партнерства у залізничній галузі набуває особливого значення, оскільки дозволяє виявити системні дисфункції, запропонувати шляхи їх подолання та сформувати ефективні моделі взаємодії між державою та приватним сектором. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню ефективності використання ресурсів, прискоренню модернізації залізничної інфраструктури та забезпеченню сталого розвитку транспортної системи України.

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про наявність значного інтересу до проблематики публічно-приватного партнерства у транспортній та, зокрема, залізничній галузі, однак ці дослідження мають переважно фрагментарний характер і зосереджуються на окремих аспектах функціонування таких моделей. Так, у роботах Ґіст Дж., Нуньєс-Феррер Дж., Вільямс К. та ін. обґрунтовується складність структуризації публічно-приватного партнерства у залізничному секторі та доводиться фінансова нестійкість інтегрованих моделей через високі ризики. У дослідженні Гераваті Зета Рахман, Пердана Міradж, Азарія Андреас акцентується увага на проблемах реалізації ППП на стадіях експлуатації та обслуговування, зокрема на інституційних бар'єрах та складності забезпечення окупності інвестицій. Окремі аспекти ризиків і фінансових обмежень розглядаються у працях Я. Чжан, В. Цзінь, Ц. Юань, які аналізують проблеми накопичення прихованого державного боргу внаслідок реалізації інфраструктурних ППП-проєктів. У свою чергу, Пейлін Сє узагальнює сучасні наукові підходи до ППП у міському рейковому транспорті, визначаючи основними напрямами досліджень управління ризиками, оцінювання ефективності та вибір моделей партнерства. Також у працях Ц. Цуй, Й. Лю, А. Хоуп, Ц. Ван підкреслюється загальна тенденція до вивчення ППП як інструменту підвищення ефективності інфраструктурних проєктів, проте без достатньої галузевої деталізації.

Разом із тим, наявні дослідження переважно зосереджуються на окремих економічних, фінансових або організаційних аспектах публічно-приватного партнерства, не забезпечуючи комплексного аналізу саме проблем і обмежень його реалізації у залізничній галузі в сучасних умовах, зокрема з урахуванням інституційних трансформацій, безпекових викликів та специфіки державного

ISSN 3041-1793 Online

управління. Недостатньо уваги приділяється також системному обґрунтуванню шляхів подолання виявлених проблем у контексті сучасних викликів, включаючи воєнні ризики, макроекономічну нестабільність та необхідність відновлення інфраструктури.

Метою статті є системний аналіз проблем та обмежень реалізації публічно-приватного партнерства у залізничній галузі в сучасних умовах, обґрунтування шляхів вирішення таких проблем.

Виклад основного матеріалу. Розвиток публічно-приватного партнерства у залізничній галузі в сучасних умовах супроводжується комплексом системних проблем і обмежень, що зумовлені як галузевою специфікою, так і інституційними особливостями державного управління. Залізничний транспорт, на відміну від інших видів інфраструктури, характеризується високим рівнем капіталомісткості, довгостроковістю інвестиційних циклів, технологічною складністю та значною соціальною значущістю, що істотно ускладнює впровадження механізмів публічно-приватного партнерства.

Однією з фундаментальних проблем реалізації публічно-приватного партнерства у залізничній галузі є її внутрішня структурна складність, яка зумовлює багаторівневу організацію виробничих і управлінських процесів. Залізничний транспорт функціонує як інтегрована система, що поєднує інфраструктурний компонент (колії, станції, сигналізацію), операційну діяльність (перевезення пасажирів і вантажів) та сервісні функції (обслуговування рухомого складу, логістика, клієнтські сервіси). Така багатокомпонентність створює об'єктивну потребу у функціональному розподілі повноважень між різними суб'єктами, що суттєво ускладнює розробку та імплементацію ефективних контрактних моделей у межах публічно-приватного партнерства.

У науковій літературі підкреслюється, що залізничний сектор має одночасно властивості як вертикально інтегрованої системи, так і потенційно сегментованого ринку, що формує суперечність між економією на масштабі та необхідністю забезпечення конкуренції. З одного боку, технологічна специфіка галузі стимулює вертикальну інтеграцію, оскільки узгоджене функціонування інфраструктури та перевізників знижує операційні витрати і підвищує безпеку. З іншого боку, впровадження механізмів публічно-приватного партнерства потребує розмежування функцій, що дозволяє залучати різних приватних партнерів до окремих сегментів діяльності. Як зазначається у дослідженнях, типовим є поділ на інфраструктуру, експлуатацію та послуги, що формує складну систему контрактних відносин і взаємозалежностей [1].

Водночас практика реалізації публічно-приватного партнерства свідчить про обмежену ефективність інтегрованих моделей, у межах яких один приватний партнер або консорціум бере на себе повний цикл відповідальності за створення та експлуатацію залізничного об'єкта. Емпіричні дослідження

ISSN 3041-1793 Online

показують, що такі моделі часто виявляються фінансово нестійкими, передусім через високий рівень комерційних ризиків, пов'язаних із невизначеністю попиту, тарифною політикою та тривалими строками окупності інвестицій. Зокрема, зазначається, що великі інтегровані проєкти публічно-приватного партнерства у залізничній сфері є малопридатними для реалізації саме через підвищені ризики, які не можуть бути ефективно компенсовані очікуваними доходами [1]. У багатьох випадках це призводить до необхідності перегляду умов контрактів, їх реструктуризації або навіть повернення активів під контроль держави, що свідчить про недостатню стійкість таких моделей у довгостроковій перспективі.

У відповідь на зазначені виклики у міжнародній практиці сформувався підхід до так званого «розукрупнення» проєктів публічно-приватного партнерства у залізничному секторі. Його сутність полягає у розподілі окремих функціональних елементів між різними суб'єктами: інфраструктура може залишатися у державній власності або передаватися одному оператору, тоді як рухомий склад, технічне обслуговування або експлуатаційна діяльність передаються іншим приватним партнерам. Світовий досвід підтверджує, що у великих залізничних проєктах часто застосовується саме така модель, коли різні компоненти закуповуються окремо, оскільки одному суб'єкту складно забезпечити весь спектр необхідних компетенцій і фінансових ресурсів [2].

Разом з тим, незважаючи на певні переваги, пов'язані з гнучкістю та можливістю оптимізації ризиків, «розукрупнення» проєктів породжує нові управлінські та економічні проблеми. Передусім це стосується зростання транзакційних витрат, пов'язаних із координацією діяльності різних учасників, укладенням і супроводом численних контрактів, а також необхідністю забезпечення ефективної взаємодії між ними. У складних інфраструктурних системах, таких як залізничний транспорт, виникають так звані «інтерфейсні ризики», що пов'язані з невідповідністю технічних стандартів, графіків виконання робіт або експлуатаційних вимог між різними підрядниками [3]. Це може призводити до затримок у реалізації проєктів, зростання їх вартості та зниження загальної ефективності.

Крім того, фрагментація функцій у межах публічно-приватного партнерства ускладнює систему відповідальності та підзвітності. За умов множинності учасників виникають труднощі з чітким визначенням відповідального за кінцевий результат, що підвищує ризик виникнення конфліктів, затягування процесів прийняття рішень та зниження якості управління. Додатково це посилюється асиметрією інформації між державою та приватними партнерами, що ускладнює ефективний контроль за виконанням контрактних зобов'язань.

Другим суттєвим обмеженням розвитку публічно-приватного партнерства у залізничній галузі є природно-монопольний характер інфраструк-

ISSN 3041-1793 Online
тури, який визначає специфіку функціонування ринку та істотно звужує можливості для формування конкурентного середовища. Економічна природа залізничної інфраструктури обумовлена високою часткою незворотних витрат, значними початковими капіталовкладеннями та вираженим ефектом масштабу, що робить неефективним створення паралельних інфраструктурних систем для обслуговування одних і тих самих територій. Як зазначається у дослідженнях, будівництво та утримання залізничних колій є настільки дорогим, що «економічно не виправдано, щоб кожен перевізник створював власну інфраструктуру», що і зумовлює її природно-монопольний статус [4].

У таких умовах конкуренція у класичному розумінні є обмеженою або взагалі відсутньою на рівні інфраструктури, що формує так званий «монополістичний вузький ресурс». Власник або оператор інфраструктури отримує значну ринкову владу, оскільки потенційні конкуренти не можуть увійти на ринок без доступу до цієї інфраструктури. При цьому створення альтернативних колій є економічно недоцільним через високі фіксовані витрати та низьку віддачу від дублювання мережі, що закріплює домінуюче становище існуючого оператора. Така ситуація принципово відрізняє залізничний транспорт від автомобільного чи авіаційного, де бар'єри входу є нижчими, а доступ до інфраструктури (доріг або повітряного простору) є більш відкритим.

Домінування одного оператора або обмеженої кількості суб'єктів створює передумови для зловживання ринковою владою, що може проявлятися у дискримінаційному доступі до інфраструктури, завищенні тарифів або обмеженні пропускної спроможності для потенційних конкурентів. Особливо це характерно для ситуацій, коли інфраструктура історично належить вертикально інтегрованому державному або квазідержавному оператору, який одночасно здійснює перевезення. У таких випадках виникає конфлікт інтересів, оскільки власник інфраструктури має стимули обмежувати доступ інших перевізників для збереження власних ринкових позицій [4]. Як наслідок, навіть за формального відкриття ринку конкуренція може залишатися номінальною.

З огляду на це, функціонування публічно-приватного партнерства у залізничній сфері потребує складних і багаторівневих регуляторних механізмів, спрямованих на забезпечення недискримінаційного доступу до інфраструктури. Йдеться, зокрема, про запровадження режимів відкритого доступу, встановлення прозорих правил розподілу пропускної спроможності, а також економічно обґрунтованого тарифоутворення на користування інфраструктурою. Як підкреслюється у міжнародній практиці, у разі реалізації залізничних проєктів приватний оператор може займати «дуже сильну монопольну позицію», що вимагає впровадження спеціальних режимів доступу для третіх сторін на недискримінаційних умовах [2]. Водночас

ISSN 3041-1793 Online

ефективна реалізація таких механізмів є складним завданням, оскільки потребує високого рівня інституційної спроможності держави та незалежності регуляторних органів.

Додатковою проблемою є складність визначення економічно обґрунтованої плати за доступ до інфраструктури. Теоретично існує широкий діапазон тарифів, які можуть вважатися ефективними, однак на практиці встановлення таких тарифів часто стає інструментом стратегічної поведінки з боку домінуючого оператора. Зокрема, існує ризик встановлення таких рівнів доступу, які або штучно обмежують конкуренцію, або, навпаки, призводять до недофінансування інфраструктури та зниження її якості. Це ускладнює досягнення балансу між економічною ефективністю, інвестиційною привабливістю та соціальною доступністю транспортних послуг.

У контексті публічно-приватного партнерства зазначені обставини істотно ускладнюють узгодження інтересів держави, приватного сектору та споживачів. Держава зацікавлена у забезпеченні доступності та безпеки перевезень, а також у збереженні стратегічного контролю над інфраструктурою; приватний партнер орієнтується на отримання прибутку та мінімізацію ризиків; споживачі очікують якісних і доступних послуг. Умови природної монополії загострюють ці суперечності, оскільки будь-яке рішення щодо тарифів, доступу або інвестицій має безпосередній вплив на всі сторони та потребує складних компромісів.

Третьою проблемою є високий рівень інвестиційних та операційних ризиків. Залізничні проєкти потребують значних початкових вкладень і характеризуються тривалими строками окупності, що робить їх менш привабливими для приватних інвесторів. При цьому ризики, пов'язані з попитом, тарифною політикою, змінами регуляторного середовища та макроекономічною нестабільністю, часто не можуть бути адекватно розподілені між сторонами. Як свідчать дослідження, у багатьох випадках концесійні проєкти зазнавали невдачі через надмірно оптимістичні прогнози пасажиропотоку та доходів, що призводило до фінансової неспроможності приватних партнерів [5].

Четвертою системною проблемою реалізації публічно-приватного партнерства у залізничній галузі є недосконаліть контрактного регулювання, яка тісно пов'язана з асиметрією інформації між учасниками партнерства та об'єктивною неможливістю повного формалізованого опису всіх умов довгострокових інфраструктурних проєктів. У межах економічної теорії контрактів доведено, що будь-які складні інфраструктурні угоди, зокрема у сфері транспорту, за своєю природою є неповними, оскільки сторони не здатні передбачити та зафіксувати у контракті всі можливі стани середовища, технологічні зміни або макроекономічні шоки, які можуть виникнути протягом тривалого періоду реалізації проєкту [6].

ISSN 3041-1793 Online

Специфіка публічно-приватного партнерства полягає в тому, що такі контракти укладаються на десятиліття та охоплюють значні обсяги інвестицій, що суттєво підвищує рівень невизначеності. У цих умовах навіть за наявності детально прописаних умов неможливо створити так звані «повні контракти», які б враховували всі потенційні сценарії розвитку подій. Як наслідок, сторони змушені залишати частину умов відкритими або недостатньо конкретизованими, що створює підґрунтя для подальших переглядів і уточнень. Дослідження показують, що саме довгостроковість, масштабність і складність проєктів публічно-приватного партнерства обумовлюють їхню високу контрактну неповноту та необхідність періодичних переглядів умов співпраці [7].

Важливим аспектом цієї проблеми є асиметрія інформації, яка виникає як на етапі укладання контракту, так і в процесі його реалізації. Приватний партнер, як правило, володіє більш повною інформацією щодо власних витрат, технологічних рішень, ефективності управління та реального стану виконання робіт. Держава ж, виступаючи замовником і регулятором, не завжди має достатні інструменти для перевірки цієї інформації або її повного розкриття. Така ситуація породжує класичні проблеми «несприятливого відбору» на етапі укладання угоди та «морального ризику» після її підписання, коли приватний партнер може змінювати свою поведінку, знижуючи рівень зусиль або підвищуючи витрати, користуючись обмеженим контролем з боку держави.

Асиметрія інформації безпосередньо впливає на ефективність розподілу ризиків у межах публічно-приватного партнерства. Оскільки значна частина ризиків (зокрема пов’язаних із попитом, витратами або технічними характеристиками проєкту) залишається приватною інформацією виконавця, держава не може адекватно оцінити їх реальний рівень і відповідно розподілити відповідальність.

Це призводить до виникнення так званих агентських витрат, пов’язаних із необхідністю стимулювання належної поведінки приватного партнера та контролю за виконанням контракту [8].

Неповнота контрактів і асиметрія інформації зумовлюють також високу ймовірність опортуністичної поведінки з боку учасників партнерства. Приватний партнер може використовувати прогалини в контракті або недосконаліть механізмів контролю для перегляду умов на свою користь, зокрема шляхом ініціювання переговорів щодо зміни тарифів, продовження строків або отримання додаткових компенсацій.

Ще одним важливим наслідком контрактної неповноти є необхідність регулярних переглядів і ренеготацій умов партнерства. Хоча певна гнучкість контрактів є необхідною в умовах невизначеності, часті перегляди можуть призводити до зростання транзакційних витрат, затягування реалізації проєктів та зниження їх передбачуваності. Крім того, у процесі ренеготації виникає ризик так званого «ефекту утримання», коли одна зі сторін,

ISSN 3041-1793 Online

скориставшись специфічністю інвестицій іншої сторони, може нав'язувати більш вигідні для себе умови [9].

П'ятою проблемою є інституційний аспект, пов'язаний із недостатнім рівнем спроможності органів публічної влади до підготовки, реалізації та моніторингу проєктів публічно-приватного партнерства. У багатьох країнах спостерігається дефіцит кваліфікованих кадрів, досвіду управління складними інфраструктурними проєктами, а також відсутність ефективних механізмів міжвідомчої координації. Це призводить до помилок у плануванні, перевищення кошторисної вартості, затримок у реалізації проєктів та зниження довіри з боку приватного сектору.

Вагомим обмеженням реалізації публічно-приватного партнерства у залізничній галузі в сучасних умовах є фактор війни та пов'язаних із нею воєнних дій, який суттєво трансформує економічне, інституційне та безпекове середовище функціонування інфраструктурних проєктів. Залізничний транспорт у таких умовах набуває не лише економічного, а й критично важливого стратегічного значення, виконуючи функції забезпечення обороноздатності, евакуації населення, гуманітарної логістики та підтримки функціонування національної економіки. Водночас саме ця стратегічна роль робить об'єкти залізничної інфраструктури пріоритетними цілями для ураження, що різко підвищує рівень ризиків для будь-яких форм інвестування, зокрема у межах публічно-приватного партнерства.

Воєнні дії призводять до фізичного руйнування інфраструктури, пошкодження колій, мостів, вокзалів, систем сигналізації та енергопостачання, що потребує значних витрат на відновлення та модернізацію. За оцінками міжнародних організацій, транспортна інфраструктура є однією з найбільш постраждалих сфер унаслідок збройних конфліктів, а обсяги необхідних інвестицій для її відновлення можуть перевищувати можливості державного бюджету [10]. У таких умовах публічно-приватне партнерство розглядається як потенційний інструмент мобілізації додаткових ресурсів, однак його реалізація суттєво ускладнюється через підвищену невизначеність і ризики.

Однією з ключових проблем є різке зростання інвестиційних ризиків, зокрема ризику знищення або пошкодження об'єктів інвестування, що фактично не піддається традиційним механізмам страхування або потребує надзвичайно високих страхових премій. Воєнний ризик є специфічним видом ризику, який складно передати або розподілити між учасниками партнерства, що суттєво знижує зацікавленість приватного сектору у довгострокових інфраструктурних проєктах. Як зазначається у дослідженнях, у країнах, що перебувають у стані конфлікту або постконфліктної трансформації, приватні інвестори, як правило, або утримуються від участі у проєктах, або вимагають значних державних гарантій і компенсацій [11].

ISSN 3041-1793 Online

Суттєвим обмеженням виступає також макроекономічна нестабільність, спричинена війною, яка проявляється у коливаннях валютного курсу, інфляції, зниженні платоспроможного попиту та порушенні логістичних ланцюгів. У таких умовах значно ускладнюється прогнозування доходів від реалізації інфраструктурних проєктів, що є критично важливим для фінансового моделювання публічно-приватного партнерства. Невизначеність щодо обсягів перевезень, зміна маршрутів, переорієнтація логістики на військові та гуманітарні потреби знижують комерційну привабливість проєктів і підвищують ризик їх фінансової неспроможності.

Додатковим фактором є зміна пріоритетів державної політики в умовах воєнного стану. Держава змушена спрямовувати значні ресурси на оборону та безпеку, що обмежує можливості фінансування інфраструктурних проєктів і виконання зобов'язань у межах публічно-приватного партнерства. Крім того, посилення централізації управління, впровадження спеціальних режимів регулювання та обмеження ринкових механізмів можуть впливати на стабільність і передбачуваність умов співпраці з приватним сектором. Як наслідок, зростає регуляторний ризик, пов'язаний із можливими змінами правил гри, переглядом контрактів або затримками у виконанні державних зобов'язань.

Не менш важливим є інституційний аспект, пов'язаний зі зниженням спроможності державних органів до ефективного управління проєктами публічно-приватного партнерства в умовах війни. Перевантаженість органів влади кризовими завданнями, кадрові втрати, необхідність оперативного реагування на виклики безпеки знижують якість стратегічного планування, підготовки та супроводу інфраструктурних проєктів. Це, у свою чергу, може призводити до помилок у прийнятті рішень, затягування процедур та зниження довіри з боку приватних партнерів.

Водночас слід враховувати і правові аспекти, пов'язані з дією форс-мажорних обставин. Воєнні дії часто визнаються підставою для призупинення або перегляду виконання контрактних зобов'язань, що створює додаткову невизначеність у відносинах між державою та приватними партнерами. Часті випадки ренеготації контрактів, необхідність адаптації умов до нових реалій та складність правового врегулювання спірних питань підвищують транзакційні витрати та ризик конфліктів.

Проведений аналіз дає підстави зазначити, що проблеми та обмеження реалізації публічно-приватного партнерства у залізничній галузі мають багатовимірний характер і охоплюють економічні, інституційні, правові та організаційні аспекти. Їх комплексний характер потребує системного підходу до вдосконалення державного управління, зокрема у частині формування ефективної нормативно-правової бази, розвитку інституційної спроможності, удосконалення механізмів розподілу ризиків та забезпечення прозорості й підзвітності реалізації інфраструктурних проєктів.

ISSN 3041-1793 Online

Подолання проблем і обмежень реалізації публічно-приватного партнерства у залізничній галузі в сучасних умовах потребує комплексного підходу, що поєднує вдосконалення державного управління, розвиток інституційної спроможності, модернізацію нормативно-правової бази та впровадження інноваційних фінансових і організаційних механізмів. Враховуючи багатовимірний характер виявлених проблем, ефективні шляхи їх вирішення мають бути системними, взаємопов'язаними та адаптованими до специфіки залізничного транспорту як стратегічної та капіталомісткої галузі.

Передусім необхідним є вдосконалення нормативно-правового забезпечення публічно-приватного партнерства з акцентом на підвищення його стабільності, передбачуваності та узгодженості з галузевим законодавством. Важливим напрямом є чітке визначення прав і обов'язків сторін, механізмів розподілу ризиків, процедур ренеготації контрактів, а також запровадження уніфікованих стандартів підготовки та реалізації проєктів. Особливої уваги потребує гармонізація національного законодавства з європейськими нормами, зокрема у частині забезпечення недискримінаційного доступу до інфраструктури, прозорого тарифоутворення та розвитку конкурентного середовища.

Суттєвим напрямом є розвиток інституційної спроможності органів публічної влади. Йдеться про створення спеціалізованих підрозділів або центрів компетенцій у сфері публічно-приватного партнерства, які забезпечуватимуть професійну підготовку проєктів, їх фінансово-економічну оцінку, юридичний супровід та моніторинг реалізації. Підвищення кваліфікації державних службовців, залучення незалежних експертів і консультантів, а також розвиток міжвідомчої координації сприятимуть зниженню помилок у плануванні та реалізації проєктів.

Для подолання проблем, пов'язаних із структурною складністю залізничної галузі, доцільним є впровадження гнучких моделей організації публічно-приватного партнерства, що передбачають оптимальне поєднання інтеграції та функціонального розподілу. Зокрема, ефективною може бути модель поетапного або модульного залучення приватного сектору, коли окремі компоненти (наприклад, рухомий склад, логістичні послуги, обслуговування) передаються приватним партнерам із чітко визначеними інтерфейсами взаємодії. Водночас необхідно забезпечити належний рівень координації між учасниками через запровадження централізованих механізмів управління, цифрових платформ обміну інформацією та стандартів технічної сумісності.

З метою мінімізації ризиків, пов'язаних із природно-монопольним характером інфраструктури, важливим є посилення ролі незалежного регулювання. Це передбачає створення або зміцнення незалежного галузевого регулятора, який забезпечуватиме прозорий і недискримінаційний доступ до інфраструктури, контроль за тарифною політикою та запобігання зловжива-

ISSN 3041-1793 Online

нням ринковою владою. Важливим інструментом є впровадження принципу відкритого доступу до інфраструктури, що дозволяє залучати приватних перевізників без передачі у приватну власність стратегічних активів.

Окрему увагу слід приділити вдосконаленню контрактного регулювання та подоланню асиметрії інформації. У цьому контексті доцільним є використання сучасних підходів до контрактного дизайну, зокрема застосування механізмів стимулюючих контрактів, які поєднують фіксовані та змінні компоненти оплати залежно від досягнення визначених показників ефективності. Важливим є також запровадження систем незалежного аудиту, цифрового моніторингу виконання контрактів та обов'язкового розкриття інформації приватними партнерами. Це сприятиме зниженню ризиків морального ризику та опортуністичної поведінки.

Для підвищення інвестиційної привабливості проєктів публічно-приватного партнерства необхідно вдосконалити механізми фінансового забезпечення та розподілу ризиків. Доцільним є використання змішаного фінансування, що поєднує державні кошти, приватні інвестиції та ресурси міжнародних фінансових організацій. Важливу роль можуть відігравати державні гарантії, механізми мінімального гарантованого доходу, компенсації інвестиційних витрат, а також спеціальні фонди підтримки інфраструктурних проєктів. У контексті воєнних ризиків особливо актуальним є впровадження механізмів страхування військових ризиків за участю міжнародних інституцій.

В умовах війни та поствоєнного відновлення необхідним є також запровадження спеціальних режимів реалізації публічно-приватного партнерства, які враховують підвищений рівень невизначеності. Це може включати спрощення процедур підготовки та погодження проєктів, використання типових контрактів, підвищення ролі держави у співфінансуванні та гарантуванні проєктів, а також залучення донорських ресурсів. Важливим напрямом є інтеграція проєктів публічно-приватного партнерства у ширші стратегії відновлення інфраструктури та економіки.

Не менш важливим є забезпечення прозорості та підзвітності реалізації проєктів публічно-приватного партнерства. Запровадження відкритих реєстрів проєктів, публічної звітності, механізмів громадського контролю та антикорупційних інструментів сприятиме підвищенню довіри з боку суспільства та інвесторів. Цифровізація управлінських процесів, зокрема використання інформаційних систем для планування, моніторингу та оцінки проєктів, дозволить підвищити ефективність управління та знизити транзакційні витрати.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що реалізація публічно-приватного партнерства у залізничній галузі відбувається в умовах значних структурних, інституційних та зовнішніх обмежень, які мають комплексний і

ISSN 3041-1793 Online

взаємопов'язаний характер. Визначальним чинником виступає специфіка самої галузі, зокрема її структурна складність та природно-монопольний характер інфраструктури, що істотно ускладнює формування конкурентного середовища, ефективний розподіл функцій між учасниками та побудову збалансованих контрактних моделей. Це зумовлює необхідність пошуку компромісу між інтегрованими та фрагментованими підходами до організації партнерства, кожен з яких має як переваги, так і суттєві недоліки.

Суттєвим стримуючим фактором є також високий рівень ризиків, притаманних довгостроковим інфраструктурним проєктам, зокрема інвестиційних, регуляторних та комерційних. Їх ускладнення в умовах макроекономічної нестабільності та воєнних дій істотно знижує привабливість залізничної галузі для приватного сектору. Війна виступає додатковим дестабілізуючим чинником, що підвищує невизначеність, руйнує інфраструктуру, змінює пріоритети державної політики та потребує перегляду традиційних підходів до реалізації публічно-приватного партнерства.

Окрему проблему становить недосконалість контрактного регулювання, що проявляється у неповноті контрактів, складності передбачення довгострокових умов реалізації проєктів та асиметрії інформації між державою і приватними партнерами. Це створює передумови для виникнення морального ризику, опортуністичної поведінки та конфліктів між сторонами, що, у свою чергу, призводить до зростання транзакційних витрат і зниження ефективності управління.

Узагальнення наукових підходів і практичного досвіду свідчить, що подолання окреслених проблем можливе лише за умови комплексного вдосконалення механізмів державного управління публічно-приватним партнерством. Ключовими напрямами є підвищення якості нормативно-правового забезпечення, розвиток інституційної спроможності органів влади, впровадження гнучких моделей партнерства, удосконалення контрактного дизайну та посилення регуляторних механізмів забезпечення конкуренції і прозорості.

Важливу роль відіграє також розвиток фінансових інструментів підтримки проєктів, зокрема в умовах підвищених ризиків, а також інтеграція публічно-приватного партнерства у стратегії відновлення та модернізації транспортної інфраструктури.

Ефективна реалізація публічно-приватного партнерства у залізничній галузі потребує системного підходу, що враховує як галузеву специфіку, так і сучасні виклики безпекового, економічного та інституційного характеру. Лише за умови узгодження інтересів держави, приватного сектору та суспільства, а також формування стабільного та передбачуваного середовища можливо забезпечити сталий розвиток залізничного транспорту та підвищення ефективності його функціонування.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Rachna Gangwar, G. Raghuram. Framework for structuring public private partnerships in railways. *Case Studies on Transport Policy*. 2015. Volume 3. Issue 3. P. 295-303. https://doi.org /10.1016/j.cstp.2014.08.005.
2. Railway PPPs. URL: https://ppp.worldbank.org/sector/transportation/railway-trains
3. Heavy Rail. https://ppp-risk.gihub.org/risk-allocation-matrix/transport/heavy-rail
4. Commission staff working document impact assessment. Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2012/34/EU of the European Parliament and of the Council of 21 November 2012 establishing a single European railway area, as regards the opening of the market for domestic passenger transport services by rail and the governance of the railway infrastructure. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/IT/TXT/?uri=SWD%3A2013%3A0012%3AFIN
5. Julien Dehornoy. PPPS in the rail sector – a review of 27 projects. *Revue d'histoire des chemins de fer*. 2018. № 48-49. P. 99-131. https://doi.org/10.4000/rhcf.2864
6. Schomaker R.M. Conceptualizing Corruption in Public Private Partnerships. *Public Organiz Rev*. 2020. № 20. P. 807-820. https://doi.org/10.1007/s11115-020-00473-6
7. Xing H., Li Y., Li H. Renegotiation Strategy of Public-Private Partnership Projects with Asymmetric Information – An Evolutionary Game Approach. *Sustainability*. 2020. № 12, 2646. https://doi.org/10.3390/su12072646
8. Elisabetta Iossa, David Martimort. Corruption in PPPs, incentives and contract incompleteness. *International Journal of Industrial Organization*. 2016. Volume 44. P. 85-100. https://doi.org/10.1016/j.ijindorg.2015.10.007.
9. Nusriadi L, Avianti I, Tanzil ND, Parikesit D. The role of good project governance in PPP project for toll road infrastructure in Indonesia. Journal of Infrastructure. Policy and Development. 2024. № 8(4). 3259. https://doi.org/10.24294/jipd.v8i4.32 59
10. World Bank. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment
11. OECD.Investment. URL: https://www.oecd.org/en/topics/investment.html

References:

1. Rachna, Gangwar, & G., Raghuram (2015). Framework for structuring public private partnerships in railways. *Case Studies on Transport Policy*, Volume 3, Issue 3, 295-303. https://doi.org/10.1016/j.cstp.2014.08.005 [in English].
2. Railway PPPs. URL: https://ppp.worldbank.org/sector/transportation/railway-trains [in English].
3. Heavy Rail. https://ppp-risk.gihub.org/risk-allocation-matrix/transport/heavy-rail [in English].
4. Commission staff working document impact assessment. Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2012/34/EU of the European Parliament and of the Council of 21 November 2012 establishing a single European railway area, as regards the opening of the market for domestic passenger transport services by rail and the governance of the railway infrastructure. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/IT/TXT/?uri=SWD%3A2013%3A0012%3AFIN [in English].
5. Julien, Dehornoy (2018). PPPS in the rail sector – a review of 27 projects. *Revue d'histoire des chemins de fer*, № 48-49, 99-131. https://doi.org/10.4000/rhcf.2864 [in English].
6. Schomaker, R.M. (2020). Conceptualizing Corruption in Public Private Partnerships. *Public Organiz Rev*, № 20, 807-820. https://doi.org/10.1007/s11115-020-00473-6 [in English].

ISSN 3041-1793 Online

7. Xing, H., & Li, Y., & Li, H. (2020). Renegotiation Strategy of Public-Private Partnership Projects with Asymmetric Information – An Evolutionary Game Approach. *Sustainability*, № 12, 2646. https://doi.org/10.3390/su12072646 [in English].

8. Elisabetta, Iossa, & David, Martimort (2016). Corruption in PPPs, incentives and contract incompleteness. *International Journal of Industrial Organization*, Volume 44, 85-100. https://doi.org/10.1016/j.ijindorg.2015.10.007 [in English].

9. Nusriadi, L, & Avianti, I, & Tanzil, ND, & Parikesit, D. (2024). The role of good project governance in PPP project for toll road infrastructure in Indonesia. Journal of Infrastructure. Policy and Development, № 8(4), 3259. https://doi.org/10.24294/jipd.v8i4.32 59 [in English].

10. World Bank. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment [in English].

11. OECD.Investment. URL: https://www.oecd.org/en/topics/investment.html [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.86:355(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2160-2174

Осипов Дмитро Миколайович доктор філософії, доцент кафедри публічного адміністрування та землеустрою Класичного приватного університету. https://orcid.org/0000-0002-7132-5991

ДОСВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Анотація. Статтю присвячено комплексному дослідженню проблематики організації військової служби та забезпечення збройних сил в умовах трансформації безпекового середовища в Європі. На основі порівняльного аналізу обов'язкових моделей служби, що функціонують у державах Балтійсько-Скандинавського регіону, розкрито інституційні, правові та управлінські аспекти формування ефективних систем комплектування мілітаризованих формувань.

Встановлено, що збройна агресія росії проти України стала каталізатором переосмислення європейськими державами підходів до військової служби організації та відновлення дискусії щодо доцільності призову. Проаналізовано три основні моделі обов'язкової організації обов'язкової служби – загальну обов'язкову, вибіркову та вибіркову обов'язкову – на прикладі Фінляндії, Естонії, Данії, Латвії, Литви, Норвегії та Швеції. Визначено переваги та обмеження всіх моделей у контексті сучасних безпекових викликів і суспільних очікувань.

Встановлено, що не існує єдиної універсальної моделі організації військової служби, придатної для будь-якого контексту. Кожна з відмічених держав виробила власну систему, що органічно відображає її стратегічне середовище, демографічну структуру, суспільно-політичну культуру та наявні фінансові ресурси. Фінансова модель загальної обов'язкової служби, норвезька та шведська системи вибору призову, литовська та латвійська практика випадкового відбору – усі ці підходи є ситуативно обґрунтованими відповідями на конкретні виклики безпеки, а не результатом механічного дослідження чужого досвіду. Обґрунтовано, що найефективнішими є системи, які органічно поєднують елементи обов'язковості з дієвими стимулами для добровільного вступу на службу, включаючи матеріальне забезпечення, освітні можливості та отримання набутих навичок на ринку цивільної праці. Доведено, що збереження інституційної інфраструктури є значно менш ресурсоємним, ніж її відтворення після демонтажу. Акцентовано увагу на поступовій трансформації концепції обов'язкової служби від суто військового інституту до механізму широкої цивільно-державної взаємодії.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: військова служба, мілітаризовані формування, кадрове забезпечення, національна безпека, публічне управління, цивільно-військові відносини, резервний компонент, обороноздатність.

Osipov Dmytro Mykolayovych Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Public Administration and Land Management of the Classical Private University. https://orcid.org/0000-0002-7132-5991

EXPERIENCE OF CONSCRIPTION FOR MILITARY SERVICE IN EUROPEAN COUNTRIES

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the problems of organizing military service and providing the armed forces in the context of the transformation of the security environment in Europe. On the basis of a comparative analysis of mandatory service models operating in the states of the Baltic-Scandinavian region, institutional, legal and managerial aspects of the formation of effective recruitment systems for militarized formations are revealed.

It has been established that russia's armed aggression against Ukraine has become a catalyst for European states to rethink approaches to the organization's military service and resume discussion on the expediency of conscription. Three main models of compulsory organization of compulsory service are analyzed – general compulsory, selective and selective compulsory – on the example of Finland, Estonia, Denmark, Latvia, Lithuania, Norway and Sweden. The advantages and limitations of all models in the context of modern security challenges and public expectations are identified.

It has been established that there is no single universal model of organizing military service suitable for any context. Each of the mentioned states has developed its own system, which organically reflects its strategic environment, demographic structure, socio-political culture and available financial resources. The financial model of general compulsory service, the Norwegian and Swedish conscription selection systems, the Lithuanian and Latvian practice of random selection – all these approaches are situationally based responses to specific security challenges, and not the result of mechanical research of someone else's experience.

It is substantiated that the most effective systems are those that organically combine elements of obligation with effective incentives for voluntary entry into service, including material support, educational opportunities and obtaining acquired skills in the civilian labor market. It is proved that the preservation of institutional infrastructure is much less resource-intensive than its reproduction after dismantling. Attention is focused on the gradual transformation of the concept of compulsory service from a purely military institution to a mechanism of broad civil-state interaction.

ISSN 3041-1793 Online

Keywords: military service, militarized formations, staffing, national security, public administration, civil-military relations, reserve component, defense capability.

Постановка проблеми. Збройна агресія російської федерації проти України стала потужним сигналом тривоги для європейського безпекового співтовариства: континентальні збройні сили ви втратили недостатньо підготовленими до повноцінного збройного протистояння. Усвідомлюючи масштабні проблеми, урядовці відповідних держав вдалися до суттєвого виробництва видатків на оборону, придбання сучасних зразків озброєння та розбудови потужностей власної військово-промислової бази. Водночас бойовий досвід, накопичений на українських фронтах, змусив воєначальників визнати нагальність європейських давно відкладених питань у сфері управління людськими ресурсами.

Характер війни, що розгортається в Україні, – затяжної та виснажливої – поставив перед Києвом серйозну кадрову проблему: забезпечити мобілізаційний темп, порівняний із російським. Не менш гострою є ситуація у збройних силах самих держав, які роками не виконували власні плани з комплектування особового складу та не могли запропонувати умови служби, достатньо привабливі для утримання вже набраних європейських військових. Ця реальність спонукала до широкої суспільної дискусії щодо повернення доцільності до системи обов'язкового призову.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика організації військової служби, кадрового забезпечення збройних сил та функціонування системи обов'язкового призову переходить на перетин кількох наукових дисциплін – військової соціології, політичних наук, адміністративного права, теорії публічного управління та безпекознавства. Попри значний масив напрацювань у кожній із цих галузей, комплексне міждисциплінарне дослідження створення проблематики у вітчизняній науці залишається недостатньо розвиненим, що зумовлює актуальність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

У зарубіжних наукових питаннях організації військової служби та моделі комплектування збройних сил досліджуються переважно в контексті трансформації армій після завершення Холодної війни. Фундаментальний внесок у розробку теоретичних засад цивільно-військових відносин зробили праці С. Хантінгтона [1], зокрема його класична робота «Солдат і держава» (1957), в якій обґрунтовується концепція об'єктивного цивільного контролю над збройними силами та місце військового інституту в демократичному суспільстві. Не меншою мірою впливає концепція М. Яновіца, викладена в праці «Професійний солдат» (1960) [2], де збройні сили розглядаються як соціальний інститут, органічно вписаний у суспільну структуру та здатний до

ISSN 3041-1793 Online

адаптації в умовах змін. Ці теоретичні конструкції заклали методологічне підґрунтя для подальших досліджень взаємозв'язку між організаційною службою та суспільно-політичними процесами.

Питання переходу від призовних до контрактних армій та його наслідків для боєздатності й соціального виміру служби знайшли відображення у роботах Б. Мюллера-Вілле, Д. Сігала, К. Мозкоса та інших представників військової соціології. В їхніх дослідженнях детально проаналізовано відповідності між вимогами операційної ефективності, з одного боку, та суспільно-інтеграційними функціями військової служби – з іншого. Особливу увагу заслуговують порівняльні дослідження системи комплектування збройних сил у державах НАТО, що здійснювалися в рамках проектів Міжнародного інституту стратегічних досліджень (IISS) та Стокгольмського інституту дослідження проблем світу (SIPRI). Ці роботи створили широку емпіричну базу для аналізу ефективності різних кадрових моделей в умовах трансформації безпекового середовища.

Окремим напрямком зарубіжних досліджень є вивчення скандинавських і балтійських моделей військової служби. Праці дослідників із Фінляндії, Швеції та Норвегії – зокрема роботи Й. Хагеліна, А. Мальмінена, Т. Форсберга – присвячений аналізу концепції «тотальної оборони» як комплексного підходу до національної стійкості, що інтегрує військовий та цивільний склади. У контексті відновлення призову в Латвії та Литві значний науковий інтерес становлять дослідження А. Паулаускаса, Р. Купчинскаса та їхніх колег, які аналізують інституційні передумови та суспільні дослідження повернення до обов'язкової служби в постсоціалістичних державах Балтії.

У площині теорії публічного управління організація військової служби досліджується через призму концепції нового державного менеджменту, управління людськими ресурсами в публічному секторі та інституційного розвитку оборонних відомостей. Роботи К. Поллітта, Г. Букарта та їхні послідовники демонструють, як принципи результативності, підзвітності та клієнтоорієнтованості, влади сучасного публічного управління, поступово проникають у сферу управління збройними силами, модифікуючи традиційні ієрархічні моделі. Дослідження Дж. Мошера, присвячені репрезентативній бюрократії, відкрили дискусію про демографічну відповідність відповідності збройних сил структурі суспільства як один із критеріїв їхньої легітимності та ефективності.

Разом із тим аналіз наявного масиву наукової літератури засвідчує, що ряд аспектів досліджуваної проблематики залишається недостатньо вивченим. По-перше, поєднує комплексних порівняльно-правових досліджень, які системно зіставляли моделі організації мілітаризованої служби в Україні та державах Балтійсько-Скандинавського регіону в контексті спільних безпекових викликів. По-друге, у вітчизняній науці публічного управління

ISSN 3041-1793 Online
недостатньо розробленою залишається проблематика адаптації принципів сучасного управління людськими ресурсами до специфіки мілітаризованих формувань. По-третє, умови повномасштабного збройного конфлікту, що принципово змінили параметри функціонування системи мілітаризованої служби в Україні, не отримають належного теоретичного осмислення в наукових дослідженнях.

Зазначені прогалини в науковому дослідженні досвіду дослідницького простору справжньої роботи та зумовлюють її новину в контексті сучасних наукових розвідок у галузі адміністративного права і теорії публічного управління. Залучення зарубіжного досвіду організації мілітаризованої служби, систематизація відповідних теоретичних підходів та їх критична апробація щодо українських реалій становлять наукове завдання, рішення якого є необхідною умовою для вироблення обґрунтованих практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання та організаційних засад функціонування мілітаризованих формувань в Україні.

Метою статті є дослідження моделей призову на військову службу в європейських країнах.

Виклад основного матеріалу. Попри те, що переважна більшість армій континентальної Європи призупинила обов'язкову військову службу після завершення Холодної війни, окремі держави її зберегли. Такі країни, як Латвія, Литва та Швеція, в останні роки відновили приз у відповідь на скорочення безпекової обстановки. На рівні публічного дискурсу політики Німеччини та Великої Британії відкрито обговорюють переваги відновлення обов'язкової служби. Апеляція до призову виглядає логічно: вона відкриває шлях до збільшення наростання резервних компонентів, зміцнення взаємодії між суспільством і суспільством, а також формування у громадян практичних навичок, що підвищують загальну стійкість держави до зовнішніх загроз.

У пошуках фінансово прийнятих кадрових моделей, здатних знайти підтримку у скептично налаштованому суспільстві, європейські держави звертаються до досвіду своїх північних і східних сусідів. Певні системи організації військової служби – насамперед фінської та шведської [3] – набули репутації взірцевих не тільки в межах Європи, а й у глобальному масштабі. Ні всі держави Балтійсько-Скандинавського регіону, які входять до НАТО, за винятком Ісландії, які взагалі не мають армії, функціонують у межах цих чи інших обов'язкових служб – усі зі своїми перевагами та вразливістю. Як субрегіональна група передових державних альянсів, вони є собою власний майданчик для відпрацювання найкращих практик у сфері національної оборони. Саме тому варто детально пояснити, як ці країни підходять до вирішення кадрових проблем, як перевіряють обрані підходи в умовах реального тиску та які висновки з їхнього досвіду не можуть бути іншими державами.

ISSN 3041-1793 Online

Однак призов не є універсальним рішенням проблеми комплектування та утримання особового складу в Європі. Кожна країна має формувати власну відповідь на виклики у сфері людських ресурсів, що виходять зі своїми стратегічними пріоритетами, внутрішньополітичними реаліями та демографічними характеристиками. У ряді випадків примусове запровадження обов'язкових служб усупереч суспільному спротиву може дати захист і навіть підірвати громадянську волю до зміцнення обороноздатності та підтримки країни. Більшість успішних європейських призовних систем сьогодні спираються на значну добровільну складову, проте готовність до формування служби у населення, відповідного досвіду, вимагає тривалого часу та відкритих суспільних дискусій. Крім того, де призов є доцільним, армії мають бути готові до суттєвих фінансових вкладень у реформування кадрових структур. Заходи з розширення мобілізаційної бази та підвищення привабливості служби можуть обслуговуватися тимчасовими заходами. Коаліція балтійсько-скандинавських держав має налагодити систематичний обмін досвідом, що дозволяє їм одночасно навчатися та виробляти більш скоординований регіональний підхід до комплектування й утримання збройних сил.

Масові армії Європи XIX–XX століть будуються на основі загального чоловічого призову. Військова служба розглядалася не лише як інструмент забезпечення людськими ресурсами, а й як невід'ємний елемент громадянства: обов'язок захисту батьківщини був одночасно пов'язаний із правами члена національної спільноти. Вважалося, що служба не тільки дає солдатам бойові навички, а й формує з них повноцінних і корисних для суспільства людей – на основі цієї лежала ідея, що армія «виховує справжніх чоловіків». Призов також розглядався як механізм розбудови цивільно-військових відносин і соціальної згуртованості, що об'єднує вихідців із різних майнових, конфесійних, етнічних і соціальних середовищ.

Після завершення Холодної війни більшість європейських держав провели радикальне скорочення збройних сил Європи. Це рішення мало раціональне обґрунтування: зникнення радянської загрози супроводжувалося різким стисненням оборонних бюджетів, що унеможливлювало утримання великих армій. Після терактів 11 вересня 2001 року НАТО зосередилося на експедиційних операціях, боротьбі з повстанським рухом і врегулюванні криз – завдань, для виконання яких потрібні мобільні та високопрофесійні сили. Паралельно сама ідея чоловіка-громадянина-солдата, зобов'язаного захистити державу, стала дискусійною [4]. Практика призову засвідчувала його нерівномірне застосування: представники маргінальних груп рідше отримували відстрочки, а тому непропорційно часто потрапляли до лав армії.

Крім того, призов пов'язаний зі значними витратами – для збройних сил, для самих призовників і для ринку праці загалом. З інституційного погляду він

ISSN 3041-1793 Online
створює суттєве адміністративне навантаження: армія вимушена забезпечити достатню кількість офіцерів та інструкторів для підготовки призовників, відповідне житло та інфраструктуру на всій строковій службі. При цьому призовники, й хоча менш затратні, ніж контрактники, не можуть вважатися їхньою рівноцінною заміною через відмінності у рівні підготовки та можливостей застосування. Суспільні витрати також відчутні: призовники не можуть здобувати фахову освіту, а ринок праці стикається із спільним дефіцитом людського капіталу.

Ці обставини зумовили перехід до контрактних армій як нового стандарту для незалежної європейської держави. Від призову не відмовилися лише Кіпр, Греція, Туреччина, Австрія, Швейцарія, а також Данія, Естонія, Фінляндія та Норвегія. Для частин з цих країн вирішальним фактором стала географічна близькість до зони регіональних конфліктів: загострене сприйняття загрози в деяких випадках підкріплювалося відсутністю членства в НАТО і, відповідно, неможливістю покластися на союзні гарантії безпеки. Данія, наприклад, зберігала призов при зниженні суб'єктивного почуття загрози, вбачаючи в обов'язковій службі насамперед освітній та громадянський інструмент. Сполучені Штати в 1973 році перейшли до повної добровільної армії, керуючись демографічними, економічними й морально-етичними міркуваннями, що кристалізувалися під час в'єтнамської кризи. Цей перехід підвищив витрати, однак сприяв більшій професіоналізації збройних сил та відображенню соціально-демографічного розмаїття суспільства в їхньому складі. Водночас США зберегли систему реєстрації для державної служби, зобов'язавши всіх чоловіків-громадян від вісімнадцяти до двадцяти п'яти років поставити на облік на випадок відновлення призову у кризовому підсумку – свого роду «недорогий страховий поліс».

Продовжувати десятиліття великих континентальних армій діяли у впевненості, що майбутні конфлікти розгортаються за кордоном і вимагають європейських технологічно оснащених, компактних та висококваліфікованих підрозділів. Суспільна дискусія про відновлення призову зосереджувалася переважно навколо його потенціалу як консолідуючої суспільної сили та інструменту формування громадянської відповідальності й порозуміння між армією і суспільством. Сьогодні картина принципово змінилася: Україна і росія ведуть затяжну, виснажливу, територіально-орієнтовану війну з високим рівнем втрат. залежить від масштабного застосування передових технологій, технологічна перевага не компенсує потребу в живій силі: обидві сторони знають серйозні труднощі із мобілізацією достатньої кількості бійців. Провідні посадовці держави переднього ешелону – прем'єр-міністр Естонії, міністр цивільної оборони Швеції, міністр оборони Данії, начальник штабу оборони Норвегії, керівник польської розвідки – відкрито передали, що НАТО може в найближчій перспективі опинитися у стані прямого збройного

ISSN 3041-1793 Online

зіткнення з росією. На саміті НАТО у Вільнюсі лідери альянсу затвердили нову модель сил, що сприяє збільшенню угруповання підвищеної готовності з 40 000 до 300 000 військових. Це вже надзвичайно амбітна мета. Однак для того, щоб НАТО могло протистояти не лише раптовому удару, а й витримати тривале протиборство на виснаження, знадобитися суттєве нарощування резервного компоненту.

Ті держави, які скасували або зупинили призов, як правило, систематично не забезпечують плани з набору й утримання особового складу. Красномовним прикладом є Німеччина: оголошений колишнім канцлером Шольцем курс на «Zeitenwende» передбачає розширення Бундесверу до 203 000 осіб до 2031 року, однак завдяки зусиллям у сфері рекрутингу чисельність армії скоротилася зі 183 050 у 2022 р. до приблизно 181 500 у 2023 р. Британська армія – незважаючи на залучення приватних рекрутингових компаній – також не досягає запланованих показників комплектування.

Паралельною проблемою є утримання досвідчених кадрів на тривалий термін. Франція фіксує скорочення середнього часу перебування на посаді, а в 2022 році рівень дострокового розірвання контрактів досягав 32% – при цільовому показнику близько 25%. Директор з персоналу французького міністерства збройних сил визнав у парламенті, що кадрова плинність набула безпрецедентного масштабу. Польща, прагнучи сформувати найбільшу сухопутну армію чисельністю 250 000 осіб до 2030 року та 300 000 разом із резервом до 2035-го, запровадила добровільну однорічну базову службу. Однак критики вважають ці плани нереалістичними: на тлі рекордного відтоку досвідчених офіцерів і рядових у 2022 р. армію покинули майже 9 000 кадрів військових, а новопридбані танки для важких дивізій бракує з ним укомплектувати.

Перехід від призовних до контрактних армій суттєво підривав боєздатність низки європейських держав, які не можуть забезпечити ні необхідної чисельності, ні достатньої маси для стримування агресивної та експансіоністської росії. У пошуках виходу цієї країни розглядаються інші варіанти відновлення бойового потенціалу, виключно з поверненням до призову. Орієнтиром для них служать сусіди з Півночі та Сходу, які або зберегли, або нещодавно відновили системи обов'язкової служби – кожна зі своїми характерними особливостями.

Данія, Естонія, Фінляндія, Латвія, Литва, Норвегія та Швеція сформувались відмінно від однієї системи військової служби [3]. Доцільно виокремити щонайменше три їх різновиди: загальну обов'язкову службу, службу за принципом відбору та вибіркову обов'язкову службу.

Загальна обов'язкова служба передбачає, що всі придатні до служби громадяни певного вікового простору – а підекуди й жінки – зобов'язані відслужити встановлений мінімальний термін. Таку модель служби створила

ISSN 3041-1793 Online

Фінляндія, яка має понад 1 300 кілометрів спільних із росією кордоном і лише нещодавно стала членом НАТО. Виходячи з геополітичного становища та уроків власної воєнної історії, ця країна виробила глибоко укорінену суспільну відповідальність за захист власної території. Кожен громадянин чоловічої статі від вісімнадцяти до шестидесяти років зобов'язаний проходити військову або цивільну службу, тоді як жінки можуть робити це добровільно. Двічі на рік відбуваються призовні цикли, а сам термін служби – від шести до дванадцяти місяців залежно від категорії – завершується зарахуванням до резерву: складовий склад – до п'ятдесяти, офіцери та унтер-офіцери – до шістдесяти років. Невійскова альтернатива тривалістю 347 днів охоплює чотири тижні підготовки та власну службу – у лікарні, державній установі чи релігійній організації. При наявності цієї опції близько 70% відповідного контингенту щороку обирають саме військову службу. Результат вражає: країна з населенням лише 5,6 мільйони здатна мобілізувати 285 000 військових у воєнний час, маючи один із найбільших резервних компонентів у Європі.

Аналогічну модель використовує й Естонія, де обов'язкова служба поширюється на всіх придатних до неї громадян чоловічої статі в період від вісімнадцяти до двадцяти п'яти років. На практиці, однак, ресурси не можуть охопити цілу призовну когорту: щороку проходять підготовку лише близько 3 500 осіб, приблизно половина з яких – добровольці. Решту відбирають за сукупністю критеріїв, включаючи фахові навички, мотивацію та фізичну придатність. Після служби призовники поповнюють резерв із регулярними навчальними зборами кожні п'ять років. Станом на 2023 р. активний компонент естонської армії налічував 7 100 осіб, резервний – 41 200. До 2026 р. країна планує збільшити щорічний призов до 4 000 осіб, а стандартний термін служби вже продовжено з восьми до одинадцятих місяців для останніх спеціальностей. Уряд Естонії ухвалив рішення збільшити тривалість строкової військової служби з 8 до 12 місяців, починаючи з 2027 р. Про це повідомив естонський Центр інформації з питань безпеки та оборони [8]. Згідно з рішенням, уже з 2027 р. строкова служба в Силах оборони Естонії триватиме повний календарний рік. Передбачена й альтернативна цивільна служба – для тих, хто відмовляється від військової служби з релігійних або моральних міркувань, хоча кількість відповідних місць обмежена.

Загальна обов'язкова служба потребує значного ресурсного забезпечення. Будь-яка держава з контрактною армією, що прагне відновити призов, змушена інвестувати в розбудову адміністративної інфраструктури для медичного огляду та відбору, будівництво або ремонт казармового фонду, підготовку інструкторів для отримання необхідного сполучення. Головний інспектор Бундесверу після того, що відновлення загального призову змусило б його зробити близько третини особового складу на виконання навчальних функцій. Заступник міністра оборони Литви Зілвінас Томкус вказав на потребу

ISSN 3041-1793 Online

у значних фінансових і також матеріальних ресурсах для переходу до загального призову. З огляду на ці витрати колишній Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг стримано ставився до рекомендації запроваджувати загальну обов'язкову службу союзникам по альянсу.

У Данії, Латвії та Литві відбір створено за принципом відбору. Литва відновила відбір у 2015 році – після першого вторгнення росії в Україну та незаконної анексії Криму. Щороку близько 3 500–4 000 чоловіків-громадян віком від 18 до 23 років проходять від шести до дев'яти місяців служби, після чого залишаються резервістами. За даними литовських збройних сил, після відновлення призову переважно придатних до служби людей вступила на неї добровільно, а відбіркова система задіюється лише для заповнення останніх місць шляхом комп'ютерного відбору.

Латвія скасувала призов у 2006 р., однак у 2023 р. відновила відповідне законодавство, відреагувавши на масштаб людських втрат, продемонстрованих війною в Україні. Призову підлягають чоловіки-громадяни від вісімнадцяти до двадцяти семи років, народжені 1 січня 2004 року; жінки можуть вступити на службу добровільно. Кожен може обрати або одинадцять місяців активної служби в Національних збройних силах чи гвардії, або п'ять років у резервному компоненті Національної гвардії. Перші два призовні цикли були повністю добровільними, проте починаючи з наступного, що розпочався влітку, є випадковий відбір. Передбачена також альтернативна цивільна служба в організаціях, підпорядкованих Міністерству оборони. Ті, кого не призвали впродовж року після досягнення вісімнадцятиріччя або після закінчення школи, виключаються зі списків і переводяться до резерву Національних збройних сил.

Данія підтримує обов'язкову службу для всіх чоловіків із вісімнадцяти років, однак реалізує її через відбір: придатність до служби додатково на підставі письмового тестування та медичного огляду, тоді як конкретні кандидати будуть готові до жеребкування. На практиці переваги завжди надається волонтерам, і протягом останніх десяти років практично всі, хто проходив службу, зробили це добровільно. У 2024 р. уряд, відреагувавши на зниження безпекового середовища, кадрові труднощі та прагнення до гендерної рівності у питаннях національної мобілізації, оголосив про збільшення призову на жінок та подовження терміну служби з 4 до 11 місяців. Данський приклад переконливо раціональний: якщо навіть початкова мотивація захисту призовників змінюється з часом, збережені інституційні структури можуть ефективно модернізувати систему відповідно до нових викликів.

Норвегія та Швеція вибрали модель вибору обов'язкового призову, що забезпечує свідомий відбір кандидатів на основі їхньої мотивації та кваліфікації, – кожного з певними нюансами.

ISSN 3041-1793 Online

У Норвегії призов розширюється на всіх громадян – чоловіків і жінок – з дев'ятнадцяти років. З приблизно 60 000 представників відповідної вікової групи на підставі результатів опитування відбирається вужча група для фізичного тестування, після чого до обов'язкової служби нараховується лише 9 000 осіб. Така вибірковість робить військову службу конкурентнішою за вступ до окремих університетів і формує серед молоді відчуття престижності місць у збройних силах. За опитуваннями молоді норвежці сприймають службу як трамплін для подальшого кар'єрного розвитку. Стандартний термін служби – один рік із можливістю виклику ще на сім місяців упродовж активного резервного обліку (до сорока чотирьох, а для тих, хто після обов'язкової підготовки прослужив не менше року, – до п'ятдесяти п'яти років). Після служби призовники зараховуються до активного резерву, розподіленого між регулярними збройними силами та Домашньою гвардією. У квітні 2024 р. норвезький уряд оголосив про збільшення щорічного призовного контингенту з 9000 до 13500 осіб до 2036 р.

Швеція запровадила концепцію «Тотального захисту» [3], яка зобов'язує всіх громадян нести військову або цивільну службу у збройних силах чи рятувальних службах. Після досягнення вісімнадцяти років кожен шведський громадянин заповнює анкету, яка фіксує рівень освіти, стан здоров'я та зацікавленість у військовій службі. Щороку близько 100 000 молодих людей надають цю форму, однак збройні сили можуть прийняти лише чверть від цього числа, з якого й формується призовий контингент. В останні роки перевага стабільно дається найбільш вмотивованим кандидатам. Додатково призов доповнюється волонтерами – у 2022 р. 16% з 5 583 призовників подали заявки самостійно. Строк служби охоплює три місяці базової підготовки та до дев'яти місяців спеціалізованого навчання. Норвегія та Швеція рішуче відмовилися від традиційного сприйняття військової служби як індивідуального чоловічого обов'язку. Норвегія у 2015 р. стала першою державою в НАТО, що законодавчо розширила обов'язкову службу для жінок, а Швеція при відновленні призову у 2017 р. пішла тим самим шляхом.

Модель вибору обов'язкового призову приваблива з двох принципів. По-перше, командири, яким потрібні фахівці, здатні впевнено працювати зі складними системами озброєння і розуміти логіку сучасного бою, підтримують можливість залучати найпідготовленіших і наймотивованіших людей. Це особливо актуально для великої держави із широкою демографічною базою, а також для армій, які пропонують фахівців у галузі інженерії, медицини та кібербезпеки. По-друге, хоча формально призову підлягають усі громадяни, на практиці збройні сили комплектуються переважно добровольцями. Норвезька та шведська системи цілеспрямовано орієнтуються на тих, хто здатний і готовий служити. Схожу логіку реалізують Латвія та Литва, де волонтерство є пріоритетним, а примусовий відбір використовується лише

ISSN 3041-1793 Online

для заповнення залишкових вакансій. Оскільки суспільний спротив є головною перешкодою для відновлення призову в національній країні, можливість формувати систему, яка не примушує жодного служити вище власної волі, є надзвичайно привабливою.

Країни Північної та Балтійської Європи паралельно запровадили різноманітні стимули для підвищення привабливості служби. Частина з них – фінансові: Норвегія забезпечує призовникам суттєву грошову компенсацію під час служби та одноразову виплату після її завершення. Інші стимули спрямовані на відчуття власної автономії: збереження латвійських добровольців вільно обирають вид служби і підтримують вищу платню, ніж призовники; Литва надає матеріальні переваги всім, хто вступає добровільно; навіть за умов загального призову в Естонській армії за можливості враховує побажання добровольців щодо часу та місця проходження служби.

Окремий блок стимулів підтримки освіти та кар'єрного розвитку. Данія і Литва підтримують солдатів у працевлаштуванні та здобутті освіти як під час служби, так і після її завершення. Латвія дає волонтерам право безкоштовно вступати до програми вищої освіти після виконання службового обов'язку та складання вступних іспитів. У Швеції збройні сили видають призовникам офіційні сертифікати, які підтверджують набуті навички, які можуть бути визнані на цивільній праці, – хоча тривалість випуску призову призвело до того, що чимало роботодавців утратили розуміння практичної цінності військового досвіду. Естонська армія наголошує на взаємоконвертованості навичок і налагодила співпрацю з приватними роботодавцями для того, щоб конкурентні переваги призовників розвинулися і знайшли застосування в цивільному житті.

Прикладом є «кіберпризов»: ІТ-компанії ініціюють направлення своїх працівників на кіберслужбу, де ті вдосконалюють компетенції, які потребують у своїй основній діяльності.

Моделі, орієнтовані на стимулювання добровільності, віддають перевагу домінуючим у сучасному суспільстві цінностями індивідуального самовизначення та особистого зростання. Відтак призов дедалі рідше сприймається як засіб зміцнення суспільної єдності та цивільно-військових зв'язків, а виборчий характер служби може сформувати враження несправедливої нерівності між тими, кого викликали, і тими, кого оминули. Об'єднання обов'язкової державної служби в різних її формах із військовим призовом здатне частково нейтралізувати цю проблему. Швеція в рамках концепції «Тотального захисту» вже рухається в напрямку залучення кожного громадянина до оборони держави [3]. Данія, Естонія, Фінляндія та Латвія пропонують альтернативні форми служби Батьківщині поза межами збройних сил. Норвегія дискутує про відновлення іншої чи іншої форми обов'язкової державної служби.

ISSN 3041-1793 Online

Висновки. Аналіз досвіду державної Північної та Балтійської Європи у сфері організації сектору військової служби дозволяє сформулювати низку принципових висновків, які мають як теоретичне, так і практично-прикладне значення для кола країн, що зіштовхуються з кадровими викликами у оборонному відношенні.

По-перше, очевидно, не існує єдиної універсальної моделі організації військової служби, придатної для будь-якого контексту. Кожна з відмічених держав виробила власну систему, що органічно відображає її стратегічне середовище, демографічну структуру, суспільно-політичну культуру та наявні фінансові ресурси. Фінансова модель загальної обов'язкової служби, норвезька та шведська системи вибору призову, литовська та латвійська практика вибіркового відбору – усі ці підходи є ситуативно обґрунтованими відповідями на конкретні виклики безпеки, а не результатом механічного дослідження чужого досвіду.

По-друге, досвід переконує, що найефективнішими виявляються системи, які об'єднують елементи обов'язковості з потужними стимулами для добровільного вступу на службу. Примусовий призов без відповідного мотиваційного забезпечення створює суспільний спротив, знижує якість особового складу та знижує моральний клімат у збройних силах. Натомість моделі, що пропонують привабливі умови – матеріальне забезпечення, освітні перспективи, визнання набутих навичок у цивільній праці, – здатні забезпечити не лише потребу в чисельності служби, а й високий рівень мотивації та професійної підготовки військовослужбовців.

По-третє, збереження або відновлення призовних структур є значно менш ресурсоємним, ніж їх розбудова з нуля. Данський приклад яскраво демонструє, що держави, які зберегли інституційний фундамент обов'язкової служби, здатні досить швидко адаптувати її до нових безпекових реалій. Ті ж країни, які повністю демонтували відповідну інфраструктуру, викликали вироблення значні ресурси на її відтворення – від адміністративних потужностей і казармового фонду до корпусу інструкторів і систем відбору.

По-четверте, обов'язково сучасна концепція загальної служби трансформується від суто військового інституту до ширшого механізму цивільно-державної взаємодії. Шведська модель «Тотального захисту», альтернативні форми невійськової служби в Данії, Естонії та Латвії, а також пропозиції програми щодо національних служб у Великій Британії та Норвегії свідчать про те, що майбутнє обов'язкового залучення громадян до потреб держави лежить не лише у військовій площині, а й охоплює ширший спектр суспільно значущих функцій.

По-п'яте, досвід передових держав НАТО вказує на необхідність системного регіонального підходу до вирішення кадрових проблем оборонного сектору. Балтійсько-скандинавський регіон має унікальний потенціал для

ISSN 3041-1793 Online

розробки спільних стандартів відбору, підготовки та мотивації особового складу, додаткової кваліфікації та координації резервних систем. Реалізація цього потенціалу через інституціоналізовані механізми обміну досвідом стала суттєвим поза межами укріплення колективного оборонного потенціалу альянсу.

Нарешті, загальний урок, який випливає з аналізу відкритих моделей, виникає у тому, що боєздатна та чисельно достатня армія є не лише продуктом фінансових інвестицій в озброєння і технології, а й результатом тривалої, додаткової роботи з формування суспільної культури відповідальності за національну безпеку. Країни, якими вдасться закріпити в суспільній свідомості розуміння служби як особистісно значимого і суспільно-почесного обов'язку, демонструють стабільно вищі показники комплектування, утримання кадрів і резервної готовності – і саме цей нематеріальний вимір національної оборони є, можливо, найважливішим для запозичення та найцінніщим для закріплення.

Література:

1. Huntington, S. P. (1957). The soldier and the state: The theory and politics of civil–military relations. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2. Janowitz, M. (1960). The professional soldier: A social and political portrait. New York, NY: Free Press.
3. Sweden's New Model Army (2024). Sweden's Military Conscription System Is a Model for NATO
4. Christos Kollias & Panayiotis Tzeremes. (2026) Europe's defence industrial strategy and the EDTIB: a connectedness-based analysis of major European defence industries. *European Security* 35:1, pages 49-75.
5. Petter Y. Lindgren & Ane Ofstad Presterud. (2023) High Unemployment and the Armed Forces: The Costs and Benefits of Recruiting Military Personnel in Norway. *Defence and Peace Economics* 34:3, pages 360-384.
6. Hvorfor holder Danmark fast i værnepligten? (2009)/ Hvorfor holder Danmark fast i værnepligten? « RÆSON
7. Clever, M., & Segal, D. R. (2012). After Conscription: The United States and the All-Volunteer Force. *Sicherheit Und Frieden (S+F) / Security and Peace*, *30*(1), 9–18. http://www.jstor.org/stable/24233116
8. Вінніцький В. З 2027 року естонські строковики служитимуть 12 місяців. *Мілітарний*. 5.01.2026. https://militarnyi.com/uk/news/z-2027-roku-estonski-strokovyky-sluzhytymut-12-misyatsiv/

References:

1. Huntington, S. P. (1957). The soldier and the state: The theory and politics of civil–military relations. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2. Janowitz, M. (1960). The professional soldier: A social and political portrait. New York, NY: Free Press.
3. Sweden's New Model Army (2024). Sweden's Military Conscription System Is a Model for NATO

ISSN 3041-1793 Online
4. Christos Kollias & Panayiotis Tzeremes. (2026) Europe's defence industrial strategy and the EDTIB: a connectedness-based analysis of major European defence industries. *European Security* 35:1, pages 49-75.

5. Petter Y. Lindgren & Ane Ofstad Presterud. (2023) High Unemployment and the Armed Forces: The Costs and Benefits of Recruiting Military Personnel in Norway. *Defence and Peace Economics* 34:3, pages 360-384.

6. Hvorfor holder Danmark fast i værnepligten? (2009)/ Hvorfor holder Danmark fast i værnepligten? « RÆSON

7. Clever, M., & Segal, D. R. (2012). After Conscription: The United States and the All-Volunteer Force. *Sicherheit Und Frieden (S+F) / Security and Peace*, *30*(1), 9–18. http://www.jstor.org/stable/24233116

8. Vinnitskyi, V. (2026). *Z 2027 roku estonski strokovyky sluzhytymut 12 misiatsiv* [From 2027 Estonian conscripts will serve 12 months]. *Militarnyi*. January 5, 2026. https://militarnyi.com/uk/news/z-2027-roku-estonski-strokovyky-sluzhytymut-12-misyatsiv/

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351:35.07
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2175-2187

Проданик Василь Михайлович кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, https://orcid.org/0000-0002-3112-479X

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ТА МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Доведено, що процес децентралізації сьогодні здійснюється за європейськими зразками та водночас ґрунтується на історичних традиціях місцевого самоврядування в Україні. Відбувається певне зближення влади (державної та місцевої) з людьми та громадами. Забезпечено повну імплементацію Європейської хартії місцевого самоврядування. Призначення та роль представницького органу держави на регіональному рівні в цілому залишається незмінним, тобто він представляє інтереси держави в межах певної територіальної одиниці. Але якщо брати до уваги той чи інший відповідний державний представницький інститут на певному етапі його становлення та розвитку, то на які сфери він впливає, які повноваження має тощо.

Встановлено, що в більшості європейських країн вертикаль влади сформована і її місцеві компоненти у вигляді представників влади не беруть на себе всі функції державного управління на відповідних територіях, а лише контролюють їх. Дуже важливо, що дії органів місцевого самоврядування, які не відповідають Конституції України чи Законам України, можуть бути припинені префектом шляхом одночасного обов'язкового звернення до суду. Подальше посилення процесу децентралізації та функціонування місцевого самоврядування потребує певного уточнення алгоритму діяльності.

Наголошено на багатьох нагальних проблемах, які потребують негайного вирішення на рівні парламенту та уряду, особливо щодо функціонування міських голів та ресурсного забезпечення місцевого самоврядування, спрямування коштів від податку на доходи фізичних осіб до районних бюджетів, державного бюджету для районних рад у сфері регіонального та місцевого самоврядування, надання фіксованої додаткової дотації районним радам на виконання мінімального пакету повноважень, подібно до тактичних новацій.

У новій децентралізованій моделі територіальної організації влади визначено, що сфера діяльності органів територіального самоврядування, які несуть майже весь тягар соціально-економічного та культурного розвитку

ISSN 3041-1793 Online
території, набуде принципове значення так званий характер зміни. Отже, змінюються і функції загальних компетентних органів виконавчої влади на цьому рівні. На них покладено контроль за законністю діяльності органів територіального самоврядування та контроль за виконанням ними наданих повноважень. Координація взаємодії між суб'єктами управління регіональним розвитком та самими суб'єктами регіонального розвитку здійснюється на основі горизонтальних зв'язків.

Ключові слова: регіон, місцеве самоврядування, публічно-приватне партнерство, інновації у публічному управлінні, реформи у публічному управлінні.

Prodanyk Vasyl PhD in Public Administration, Associate Professor, Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, https://orcid.org/0000-0002-3112-479X

PROBLEM ISSUES OF RESOURCE PROVISION OF REGIONAL AND LOCAL DEVELOPMENT

Abstract. It is proven that the process of decentralization today is carried out according to European models and at the same time is based on the historical traditions of local self-government in Ukraine. There is a certain rapprochement of power (state and local) with people and communities. The full implementation of the European Charter of Local Self-Government has been ensured. The purpose and role of the representative body of the state at the regional level as a whole remains unchanged, that is, it represents the interests of the state within a certain territorial unit. But if we take into account this or that relevant state representative institution at a certain stage of its formation and development, then what areas does it influence, what powers does it have, etc.

It has been established that in most European countries the vertical of power is formed and its local components in the form of representatives of power do not take on all the functions of state administration in the relevant territories, but only control them. It is very important that the actions of local self-government bodies that do not comply with the Constitution of Ukraine or the Laws of Ukraine can be terminated by the prefect through a simultaneous mandatory appeal to the court. Further strengthening of the decentralization process and the functioning of local self-government requires some clarification of the algorithm of activities.

Many urgent problems that require immediate resolution at the level of parliament and government are emphasized, especially regarding the functioning of city mayors and resource provision of local self-government, the allocation of funds from the personal income tax to district budgets, the state budget for district councils in the field of regional and local self-government, the provision of a fixed additional

ISSN 3041-1793 Online
subsidy to district councils for the implementation of a minimum package of powers, similar to tactical innovations.

In the new decentralized model of territorial organization of power, it is determined that the sphere of activity of territorial self-government bodies, which bear almost the entire burden of socio-economic and cultural development of the territory, will acquire a fundamental importance of the so-called nature of change. Therefore, the functions of the general competent executive authorities at this level are also changing. They are entrusted with monitoring the legality of the activities of territorial self-government bodies and monitoring the implementation of the powers granted to them. Coordination of interaction between regional development management entities and regional development entities themselves is carried out on the basis of horizontal relations.

Keywords: region, local self-government, public-private partnership, innovations in public administration, reforms in public administration.

Постановка проблеми. Ефективність регіонального та місцевого розвитку та довіра до місцевої влади в першу чергу визначаються наявними в місцевих громадах матеріальних та фінансових ресурсів, які складають матеріальну та фінансову основу місцевого розвитку та системи управління. Конституція України (ст. 142) визначає, що матеріальну та фінансову основу місцевої влади становлять рухоме та нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, що є у власності територіальних громад, сіл, селищ, міст і районів.

Це стосується не лише міст, а й об’єктів комунальної власності, що перебувають у підпорядкуванні районів та місцевих рад. Проте донедавна ресурсне забезпечення місцевого та регіонального розвитку спиралося лише на один вид ресурсу – бюджет. Крім того, нині бюджету ледь вистачає на забезпечення діяльності міст і окрмих регіонів. Тому прогресивний розвиток локальних і регіональних територій потребує всіх видів ресурсів: адміністративних, фінансових, нерухомості, природних, інвестиційних, інформаційних, підприємницьких. Потрібно використовувати дуже багато ресурсів розвитку.

У міру того, як реформи децентралізації тривають, держава та органи місцевого самоврядування отримують додаткові повноваження для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку та покращення якості життя своїх громадян за рахунок використання додаткових ресурсів. Важливо обґрунтування та впровадження економічної політики та стратегії розвитку на основі ресурсного підходу.

Досвід країн із розвиненими ринковими відносинами показує, що в умовах глобалізації та багаторівневої інтеграції, оновлення національних інструментів управління і реалізація економічної політики створює

ISSN 3041-1793 Online

кардинально нові, гнучкі і скоординовані форми взаємодії. Це свідчить, що система повинна базуватися на особистих підходах, обмінах технологіями і ресурсах розвитку. Це трансформація слабкостей у можливості, свідома мобілізація власного потенціалу для розвитку, формування системи соціальних і суспільних інститутів, спрямованих на залучення інвестицій і поширення інновацій на основі ресурсного підходу [25].

Взаємодія в системі місцевого самоврядування у контексті реформи децентралізації відбувається як по вертикалі, але знизу вгору (делегування повноважень органам місцевого самоврядування вищого рівня), так і по горизонталі – шляхом об'єднання зусиль кількох громад для вирішення окремих та їхні спільні проблеми. Право територіальних громад об'єднувати на договірних засадах кошти місцевих бюджетів для реалізації спільних проектів або спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ і організацій та створювати для цього відповідні органи і служби є чинним Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

У квітні 2014 року розпорядженням КМУ № 333 було затверджено концепцію реформи місцевого самоврядування та територіального устрою - це був початок реформ в Україні.

Згідно з цією концепцією, принцип субсидіарності має бути основним принципом формування необхідної системи ефективного місцевого самоврядування, відповідно до якого повноваження є найближчими до особи і на якому рівні визначають необхідні ресурси, чи мають вони бути на рівні управління. Ці повноваження можна використовувати з точки зору ефективності та ресурсності.

З метою передачі більшості важливих повноважень територіальним громадам було запропоновано на першому етапі створити такі повноважні громади шляхом добровільного об'єднання. Адже до початку реформ більшість територіальних громад України були дуже слабкими, малонаселеними, мали складну демографічну ситуацію і низькі економічні та ресурсні можливості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом значна увага вітчизняних науковців і особливо практиків приділяється дослідженню такого актуального для України явища, як регіональний розвиток, зокрема в умовах воєнного стану. Проблемам ресурсного забезпечення регіонального розвитку присвячені дослідження багатьох вчених (Л. Акімової, В. Воротіна [6], І. Семенець-Орлової [12], С. Телешуна [8] Р. Щокіна та ін.). Наразі означена наукова проблема концептуалізується в сучасних дослідженнях, особливо коли йдеться про контекст державного управління та регулювання в національній економічній практиці в умовах воєнного стану [11].

Мета статті - визначити проблемні аспекти ресурсного забезпечення регіонального розвитку в умовах сучасної України.

ISSN 3041-1793 Online

Виклад основного матеріалу. Нині система місцевого самоврядування не відповідає запитам суспільства. Функція органів влади в багатьох громадах полягає у створенні та підтримці належного життєвого середовища, необхідного для загального розвитку особи, самореалізації, захисту прав, а також якісної та доступної адміністративно-правової підтримки. Соціальні послуги та інші послуги для мешканців муніципалітетів, установ і організацій, утворених муніципалітетами на відповідних територіях постійно потребують додаткових ресурсів.

З 1991 року, чисельність сільського населення скоротилася на 2,5 млн осіб. Населення і кількість сільських населених пунктів, зросла на 348 одиниць. Водночас, кількість сільських рад, зросла на 1’067 одиниць.

Відзначимо, що в Україні було створено близько 12 тис. місцевих громад, понад 6000, де населення становило до 3000 мешканців (від 4809 до 1000), від 1129 до 500, більшість з них – адміністративні органи, не створено належних сільських рад, бюджетних установ, благоустрою тощо. На практиці органи місцевого самоврядування в таких сферах не можуть здійснювати повноваження, надані їм законом. 5419 громад, де дотація з бюджету місцевого самоврядування становить понад 70 %, а 483 територіальні громади отримують 90 % підтримки з державного бюджету.

Здійснення постійної фінансової підтримки через районні бюджети малих територіальних одиниць через систему вирівнювання дотацій обтяжує державний бюджет і гальмує розвиток малих міст і великих муніципалітетів.

З метою підвищення ефективності управління соціальним розвитком на відповідній території при прийнятті концепції також необхідно вдосконалити систему територіальної організації влади. Основою існування нераціонального територіального устрою влади є збереження диспропорційності адміністративно-територіального устрою (відсутність повноцінної території адміністративно-територіальної одиниці на базовому рівні, наявність територіальної громади, слабких муніципалітетів, не ефективних муніципальних територіальних одиниць і ін.). Міста у складі іншої територіальної громади або на території іншої адміністративно-територіальної одиниці, територіальної громади району в місті можуть призводити до конфлікту повноважень як між органами самоврядування, так і між органами територіального самоврядування і органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади.

Проведення структурних реформ, безперечно, було правильним рішенням - це дає змогу досягти стабільних економічних результатів при узгодженні пріоритетів і етапів запроваджених реформ із реформою територіального самоврядування та територіальної організації влади [6].

Відзначимо, що ефективного та швидкого вирішення потребували такі проблеми:

ISSN 3041-1793 Online

- погіршення якості та доступності публічних послуг через ресурсну неспроможність більшості органів місцевого самоврядування виконувати свої повноваження;

- при обмежених фінансових ресурсах місцевого самоврядування, зношеності мереж теплопостачання, водовідведення, водопостачання та житлового фонду та ризику техногенних аварій;

- складна демографічна ситуація в більшості територіальних громад (старіння населення, депопуляція сільської місцевості та монофункціональних міст);

- невідповідність місцевої політики у сфері соціально-економічного розвитку реальним інтересам територіальних громад;

- нерозвиненість форм безпосереднього державного управління, неспроможність громадян спільно з органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади здійснювати спільні дії, спрямовані на захист своїх прав та інтересів і досягнення спільних цілей розвитку громади;

- зниження професійного рівня посадових осіб органів територіального самоврядування, особливо низька конкурентоспроможність органів територіального самоврядування на ринку праці, зниження рівня престижності посад, що призводить до низького керівного складу;

- спільна власність органів місцевого самоврядування, закритість та непрозорість їх діяльності, високий рівень корупції, що призводить до зниження ефективності використання ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості території, підвищення у соціальній напруженості;

- надмірна централізація повноважень та фінансово-матеріальних ресурсів виконавчої влади;

- усунення місцевого самоврядування від вирішення проблем у сфері земельних відносин, посилення соціальної напруги серед сільських жителів через відсутність розширеного місцевого самоврядування [27].

Ці проблеми загострилися через правові та інституційні проблеми, а також неузгодженість реформ у різних сферах з реформою системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою держави.

Зауважимо, що Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 року став першим законом щодо впровадження реформи, який дозволив територіальним громадам перейти до нарощування спроможності через інструменти нарощування спроможності, співробітництво без тісної інтеграції в одну спільноту.

Проте цей закон ще не розкрив свого великого потенціалу, територіальні громади дуже обережні у співпраці. Угоди про співробітництво територіальних громад поки стосуються окремих проектів місцевого співробітництва, хоча є й проекти, пов’язані зі створенням та підтримкою спільних господарських об’єктів.

ISSN 3041-1793 Online

До реформи 2014 року більше 40 % територіальних одиниць мали менше тисячі жителів. Такі громади не могли реалізувати більшість повноважень, притаманних органам місцевого самоврядування, основним видатком бюджету яких була оплата праці працівників сільських рад.

Отже, нова реформа розпочалася з кроків до створення спроможних територіальних громад шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад.

Слід зазначити, що на сьогодні в управлінській літературі можна виділити три основні напрямки досліджень забезпечення ресурсами місцевого розвитку. До першого напряму відносяться вчені, які розглядають безпеку ресурсів як національне багатство. Рівень забезпечення базується на факторах фізичного, природного та людського капіталу. Друга концепція полягає у врахуванні «активної», попитової частини матеріально-ресурсного потенціалу, яка набула інвестиційного характеру і оцінюється показниками інвестування та прибутковості інвестицій, тобто використання доходів, витрат і порівняльний підхід, який розглядає пропозицію як елемент потенціалу бізнесу. Третій спосіб визначення ресурсного потенціалу об'єднує прихильників думки, що ресурсна пропозиція є частиною економічного потенціалу для задоволення потреб територіальної громади. При такому підході передусім враховуються соціальні, екологічні та інші наслідки використання потенціалу ресурсів.

Вважаємо, що ресурсне забезпечення місцевого розвитку необхідно оцінювати в конкретних умовах (історичних, соціальних, економічних, правових), оскільки його потенціал може реалізовуватися по-різному залежно від зовнішніх умов і факторів. Кожна територія має свої особливості за складом, структурою, галузевим напрямком ресурсного забезпечення. Завдяки цьому дослідження ресурсного потенціалу в територіальному аспекті є актуальним і цілеспрямованим. Виходячи з вищесказаного, пропонуємо наступне визначення ресурсного потенціалу регіону. Ресурсний потенціал регіону (громади) – економічна категорія, яка відповідає кількісним показникам, що представляють систему різноманітних видів ресурсів, розташованих на певній території, та їх потенціал, що використовується для досягнення стратегічних цілей розвитку регіону (громади). Вона може оцінювати та мати набір якісних характеристик, що визначають ефективність їх використання та потенційні можливості розвитку регіону чи громади.

Наведемо більш детальну характеристику видів ресурсного потенціалу за напрямами використання:

1) оперативний потенціал – використання на даний час можливостей соціально-економічної системи;

2) інвестиційний потенціал – це частина соціально-економічної системи, яка може і повинна бути використана для досягнення поставлених цілей,

ISSN 3041-1793 Online
включаючи всі можливі напрями інвестування за умов оптимального функціонування економічної системи, тобто коли немає обмежень щодо його діяльності;

3) резервний потенціал – це частина потенціалу соціально-економічної системи, яка зараз і в найближчому майбутньому не використовується. Під резервами, як частиною потенціалу підприємства, можна розуміти внутрішні можливості ефективного використання ресурсів, які дозволяють збільшити обсяг ВВП, підвищити якість вироблених товарів і послуг без отримання значних додаткових фінансових ресурсів із зовнішніх і внутрішніх джерел. Стратегічні резерви можуть бути створені спеціально, тобто набір запасів виробничого обладнання та витратних матеріалів для використання в несподіваних ситуаціях.

Ми погоджуємося з деякими експертами, що в певних сферах життєдіяльності, громади впроваджують класифікацію, яка відображає специфіку галузі, наприклад, у туризмі, кліматотерапевтичні та ландшафтні ресурси виділяють природні ресурси, між технологічними ресурсами - рекламні ресурси, між соціально-архітектурними – археологічні і культурні ресурси, серед джерел є історичні, спортивні, художні та ін. [6].

Для визначення взаємозв'язку між окремими видами ресурсів території доцільно їх систематизувати: природні (в т.ч. рекреаційні), людські (в т.ч. інтелектуальні), матеріально-технічні (в т.ч. інноваційні), фінансові (в т.ч. інвестиційні), інформаційні (у тому числі віртуальні), нематеріальні (включаючи компетенцію, безпеку, у тому числі цивільний захист). Іншими словами, йдеться про певне ресурсне ядро територіальної громади як сукупність її основних складових – видів ресурсів, що взаємопов’язані у процесі забезпечення функціонування та розвитку території.

Схематично в укрупненому вигляді модель ядра ресурсного забезпечення місцевого розвитку територіальної громади відображено на рис. 1. Слід зазначити, що, як правило, потенціал територіальної громади відображає лише наявні ресурси, частина з яких може бути повною (субстрат, ґрунт, дерева, флора і фауна, деякі види мінеральних ресурсів тощо), також способи впливу на їх використання варіюються залежно від виснаження ресурсів, їх відновлюваності (загальної чи відносної).

На ресурсний розвиток впливають потенціал природно-ресурсного, матеріально-технічного, трудового, інформаційно-інноваційного, фінансово-економічного потенціалу. Успішність функціонування та розвитку територій часто визначається цільовим призначенням ресурсів, їх структурою, швидкістю оновлення, ефективністю використання, рівнем освоєння та спеціалізацією. Можна припустити, що наявний ресурсний потенціал громади значною мірою визначає можливості, спрямованість та ефективність регіонального розвитку.

ISSN 3041-1793 Online

Рис. 1. Модель ядра ресурсного забезпечення місцевого розвитку.
Примітка. Побудовано автором.

Відзначимо, що єдиної комплексної методики оцінки потенціалу земель приватної власності на сьогодні не існує. Багато дослідників пропонують оцінювати потенціал за його основними елементами за допомогою розробленої системи показників. Становлення методів аналізу ресурсів місцевого розвитку свідчить про недостатню розробленість цієї проблеми та відсутність єдиного підходу до цієї проблеми. Поєднуючи всі вищезазначені можливості, дослідник може мати у своєму розпорядженні відносно багатий методологічний інструментарій для оцінки потенціалу регіону, де кожен із методів має свої переваги та недоліки.

Зауважимо, що під час публічного представлення наприкінці жовтня 2019 року змін до Конституції, фахівці з управління, державні службовці, представники всеукраїнських асоціацій місцевих рад та органів місцевого самоврядування обговорили та проаналізували основні зміни до Конституції України та пріоритети Основного закону в частині реформи територіальної організації влади та представницької влади. Автор цього дослідження брав активну участь у важливій події та подальшій роботі в цьому напрямі.

У форумі взяли участь відомі державні управлінці, фахівці, народні депутати, експерти в сфері державного управління та місцевого самоврядування.

На нашу думку, важливо, що Міністр розвитку громад та територій України (відомство, яке вона тоді очолювала) Альона Бабак запропонувала оновити методологію розбудови спроможних громад, особливо критерії ресурсної спроможності об'єднаних територіальних громад. В ОТГ має проживати не менше 250 дітей шкільного віку та 100 дітей дошкільного віку.

ISSN 3041-1793 Online

Завдяки цьому показнику стане відомо, чи доцільно створювати в селі опорну школу та виділяти кошти з державного бюджету на її обладнання. За словами міністра, неможливо далі фінансувати школи з малокомплектними класами та дуже низькою якістю навчання дітей. Втрачаються можливості для розвитку дітей. Школа має бути повністю укомплектована і забезпечувати дітям якісну освіту, зазначила Альона Бабак.

Важливо, що погляди членів Асоціації українських районних та обласних рад на конституційні зміни та реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні представив її президент, голова Харківської обласної ради Сергій Чернов. Він зазначив, що Асоціація має цілий набір повноважень, їх реалізація буде ефективною лише на субрегіональному рівні.

Також важливими є рекомендації спікера щодо розподілу функцій, що належать до компетенції районних рад та їх виконавчих органів:

- об'єкти культури, фізкультури, туризму обласного значення;
- школи-інтернати, спеціалізовані школи;
- управління іншою спільною комунальною власністю та підприємствами комунальної власності територіальних одиниць району;
- спеціалізовані медичні послуги (конкретно визначені);
- трудові архіви та будинки соціальної допомоги;
- будівництво та обслуговування регіональної транспортної інфраструктури;
- відділення з ліквідації наслідків землетрусів та надзвичайних ситуацій;
- охорона навколишнього середовища, розвиток рекреаційного потенціалу, сприяють соціально-економічному розвитку району, в тому числі отриманню інвестицій, грантів та міжнародної технічної допомоги.

Чисельний склад районних і обласних рад рекомендується створювати шляхом подвоєння кількості муніципалітетів у районі чи області. Що стосується представництва муніципалітетів у районних та обласних радах, то використання цифрових показників за кількістю виборців у населених пунктах є неправильним. Відповідно до чинного законодавства статус і повноваження муніципалітетів не залежать від кількості виборців, тому муніципалітети мають право на рівне представництво в місцевих радах на субрегіональному та регіональному рівні.

Отже, сьогодні процес децентралізації здійснюється за європейськими зразками і водночас з опорою на історичні традиції місцевого самоврядування в Україні. Відбувається певне зближення влади (державної та місцевої) з людьми та громадами. Забезпечено повну імплементацію Європейської хартії місцевого самоврядування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відсутність адаптованих механізмів державного управління у сфері міждержавного

ISSN 3041-1793 Online

регіонального співробітництва, ускладнює проблему створення єдиної системи координації і реалізації цілей, завдань і методів реалізації змін, особливо системи управлінських інновацій у існуючих сферах, оновлення ієрархічних структур державної влади на регіональному і субрегіональному рівнях.

Перспектива формування і створення інститутів міжрегіонального розвитку, надає новий стимул для розвитку регіональної економіки і дає можливість владі більш ефективно впливати на напрямки міждержавного регіонального співробітництва. Необхідно створювати і впроваджувати різні інститути ринкового розвитку, при цьому ці інститути мають забезпечити багатоцільову спрямованість територіального розвитку, особливо на основі децентралізації влади і нових можливостей ресурсного забезпечення розвитку регіонів та субрегіонів України.

Підсумовуючи аналіз діяльності активних єврорегіонів (Єврозони) за участю України та країн ЄС, можна виділити наступні перешкоди для ефективного функціонування української сторони: відсутність системного та перспективного підходу до організації співробітництво та єдність єврозони; у розумінні змісту та характеру транскордонного співробітництва на рівні єврозони; необхідність покращення фінансового забезпечення та виділення належних коштів місцевим, обласним та центральному бюджетам;

низький рівень підготовки кадрів в органах регіонального та місцевого самоврядування для організації міждержавного регіонального співробітництва; недостатньо розроблені та впроваджені відповідні організаційні методи, інструменти, принципи, процедури, структури та правове регулювання співробітництва, що суттєво обмежує ефективну участь української сторони у співробітництві єврозони; відсутність позитивних прикладів практичної співпраці в рамках єврозони; необхідність організації ефективного представництва інтересів органів місцевого самоврядування на форумах європейських інституцій та організацій, що реалізують транскордонне співробітництво.

Література:

1. Meadowcroft J. Participatory democracy and sustainable development: Problems of operationalization. Policy Sciences. 2007. 40(3). 249–268. DOI: https://doi.org/10.1007/s11077-007-9040-6

2. Biermann F. Earth System Governance: World Politics in the Anthropocene. Cambridge: MIT Press, 2014.

3. Jordan, A., & Lenschow, A. Environmental policy integration: a state of the art review. Environmental Policy and Governance. 2010. 20(3). C. 147–158. DOI: https://doi.org/10.1002/eet.539

4. Peters G., Pierre J. Governance, Politics and the State. London : Macmillan, 2004.

5. European Commission. The European Green Deal. Brussels. 2019. URL: https://commission.europa.eu.

ISSN 3041-1793 Online
6. Воротін В., Проданик В. Стратегічне бачення європейського державотворення та ресурсно-екологічна складова згуртованості публічного управління в Україні. Збірник наукових праць. 2024. Вип. 10. С. 26–36.
7. Воротін В., Проданик В. Ресурсно-екологічна складова регіонального управління за умов воєнного стану в Україні. Державне будівництво. 2024. № 2(36). URL: https://periodicals.karazin.ua/db/issue/view/1527/PDF%202024-2
8. Телешун С. Публічна влада та гібридні загрози: необхідність парадигмального оновлення управлінських моделей. Ефективність державного управління. 2023. № 1(70). С. 32–41.
9. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 2025. URL: https://sdgs.un.org/2030agenda
10. Chorna, O., Orlova, I. S., Shyshliuk, V., Pugachov, M., & Pugachov, V. (2023). Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. International Journal of Professional Business Review: Int. J. Prof. Bus. Rev., 8(5), 90.
11. Radchenko, O., Kovach, V., Semenets-Orlova, I., & Zaporozhets, A. (Eds.). (2023). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature.
12. Semenets-Orlova, I., et al. Distance learning technologies and innovations in education for sustainable development. Stud. Appl. Econ, 2021, 39.5.
13. Shmalenko, I., Yeftieni, N., & Semenets-Orlova, I. (2021, December). Impact of social media influencers on public policy and political discourse. In International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021) (pp. 88-93). Atlantis Press.

References:

1. Meadowcroft, J. (2007). Participatory democracy and sustainable development: Problems of operationalization. Policy Sciences, 40(3), 249–268. DOI: https://doi.org/ 10.1007/s 11077-007-9040-6.
2. Biermann, F. (2014). Earth System Governance: World Politics in the Anthropocene. Cambridge: MIT Press.
3. Jordan, A., & Lenschow, A. (2010). Environmental policy integration: A state of the art review. Environmental Policy and Governance, 20(3), 147–158. DOI: https://doi.org/ 10.1002/eet.539.
4. Peters, G., & Pierre, J. (2004). Governance, Politics and the State. London: Macmillan.
5. European Commission. (2019). The European Green Deal. Brussels. URL: https://commission.europa.eu
6. Vorotin, V., & Prodanyk, V. (2024). Strategic vision of European state-building and the resource-ecological component of public governance cohesion in Ukraine. Collected Scientific Papers, 10, 26–36 [in Ukrainian].
7. Vorotin, V., & Prodanyk, V. (2024). The resource-ecological component of regional governance under martial law in Ukraine. State Building, 2(36). URL: https://periodicals. karazin.ua/db/issue/view/1527/PDF%202024-2 [in Ukrainian].
8. Teleshun, S. (2023). Public authority and hybrid threats: The need for a paradigmatic update of governance models. Efficiency of Public Administration, 1(70), 32–41. [in Ukrainian].
9. United Nations. (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: https://sdgs.un.org/2030agenda.
10. Chorna, O., Orlova, I. S., Shyshliuk, V., Pugachov, M., & Pugachov, V. (2023). Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. International Journal of Professional Business Review: Int. J. Prof. Bus. Rev., 8(5), 90.

ISSN 3041-1793 Online
11. Radchenko, O., Kovach, V., Semenets-Orlova, I., & Zaporozhets, A. (Eds.). (2023). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature.

12. Semenets-Orlova, I., Teslenko, V., Dakal, A., Zadorozhnyi, V., Marusina, O., & Klochko, A. (2021). Distance learning technologies and innovations in education for sustainable development. Stud. Appl. Econ, 39(5).

13. Shmalenko, I., Yeftieni, N., & Semenets-Orlova, I. (2021, December). Impact of social media influencers on public policy and political discourse. In International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021) (pp. 88-93). Atlantis Press.

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.86:351.74:005.334(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2188-2202

Русинюк Микола Миколайович к.держ.упр., докторант кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, https://orcid.org/0009-0002-4791-6633

АДАПТАЦІЯ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ДО ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Ефективність публічного управління у сфері розбудови національної стійкості безпосередньо детермінована якістю та адаптивністю її нормативно-правового фундаменту. В умовах повномасштабної збройної агресії та наростання глобальних безпекових викликів, традиційні правові механізми, розраховані на стабільні умови функціонування державної системи, стикаються з викликом невідповідності динаміці реальних загроз.

У статті проаналізовано можливості адаптації правових механізмів публічного управління у сфері розбудови національної стійкості. Показано, що правова рамка національної безпеки, режим воєнного стану та засади державної служби задають інституційні умови функціонування публічної влади, однак практична результативність залежить від здатності державних органів зберігати спроможність приймати рішення, координувати взаємодію, управляти ресурсами та відновлюватися після ударів.

Узагальнено нормативно-організаційну рамку забезпечення національної системи стійкості, які фіксують принципи комплексності, взаємодії, адаптивності, резервів, безперервності, кризово-адаптаційної стійкості та субсидіарності. Практичну реалізацію моделі підкріплено алгоритмом формування профілю резильєнтності органу влади: від ідентифікації критичних функцій і залежностей до встановлення мінімально прийнятних рівнів сервісної безперервності, планів безперервності та відновлення, індикаторів готовності й циклу навчань. Зроблено висновок, що інституційна резильєнтність є ключовою умовою зниження каскадних ризиків у кризі, підтримання довіри й координації, а також інтеграції цивільних ресурсів у контур оборонних зусиль. У подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на вивченні поняття соціальної стійкості, що сприятиме вдосконаленню структурно-функціонального аналізу національної стійкості.

Ключові слова: національна стійкість, національна безпека, інституційна резильєнтність, публічне управління, воєнний стан, безперервність урядування, управління ризиками, цивільна готовність, ентропійний розвиток соціально-економічних систем.

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

Rusyniuk Mykola PhD in Public Administration, Doctoral Student, Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, https://orcid.org/0009-0002-4791-6633

ADAPTATION OF LEGAL MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF BUILDING NATIONAL RESILIENCE TO THE CHALLENGES OF MARTIAL STATE

Abstract. The effectiveness of public administration in the field of building national resilience is directly determined by the quality and adaptability of its regulatory and legal foundation. In conditions of full-scale armed aggression and the growth of global security challenges, traditional legal mechanisms designed for stable conditions for the functioning of the state system are faced with the challenge of inconsistency with the dynamics of real threats.

The article analyzes the possibilities of adapting legal mechanisms of public administration in the field of building national resilience. It is shown that the legal framework of national security, martial law and civil service principles set the institutional conditions for the functioning of public authorities, however, practical effectiveness depends on the ability of state bodies to maintain the ability to make decisions, coordinate interaction, manage resources and recover from strikes.

The normative and organizational framework for ensuring the national resilience system is summarized, which fixes the principles of complexity, interaction, adaptability, reserves, continuity, crisis-adaptive resilience and subsidiarity.

The practical implementation of the model is supported by an algorithm for forming a resilience profile of a government body: from identifying critical functions and dependencies to establishing minimum acceptable levels of service continuity, continuity and recovery plans, readiness indicators and a training cycle. It is concluded that institutional resilience is a key condition for reducing cascading risks in a crisis, maintaining trust and coordination, as well as integrating civilian resources into the contour of defense efforts. In further scientific research, it is proposed to focus on studying the concept of social sustainability, which will contribute to the improvement of the structural and functional analysis of national sustainability.

Keywords: national sustainability, national security, institutional resilience, public administration, martial law, continuity of government, risk management, civil preparedness, entropic development of socio-economic systems.

Постановка проблеми. Перехід від концептуального бачення стійкості, закладеного у стратегічних документах до 2022 року, до практичної реалізації правових режимів воєнного стану, вимагає глибокого переосмислення

ISSN 3041-1793 Online
природи нормативного регулювання. Адаптація правових механізмів у даному аспекті розглядається нами не просто як внесення змін до чинного законодавства, а як процес формування принципово нової архітектури публічного управління, де право стає динамічним інструментом швидкого реагування, відновлення та трансформації держаних інститутів.

Ключовим вектором такої адаптації є перехід від суворої ієрархічної регламентації до поєднання централізованого стратегічного управління із наданням ширшої правової автономії суб'єктом на місцях (військовим адміністраціям, органам місцевого самоврядування), що є критично важливим для забезпечення живучості системи в умовах територіальної роз'єднаності чи інфраструктурних руйнувань.

Для ґрунтовного аналізу правових механізмів публічного управління в умовах воєнного стану, в першу чергу потрібно з'ясувати сутність базової категорії нашого дослідження – поняття «адаптація», виокремивши основні підходи до її дефініції.

Аналіз наукових підходів засвідчує про відсутність єдиного підходу до дефініції «адаптація».

Прослідковується три підходи до розуміння цього терміну: а) за значенням пристосування організмів до середовища; б) визначення через «головну» ознаку; в) визначення як процесу, і як результату [15].

Як наголошується у наукових дослідженнях [12], адаптація як процес (в аспекті третього підходу) полягає у постійному вдосконаленні вітчизняного корпусу законодавства через ухвалення відповідних нормативно-правових актів та гарантуванні їх цілковитого та неухильного виконання, формуючи, тим самими, у межах першого випадку формальний вимір адаптації, а другого – її реальний вимір.

З огляду на зазначені підходи, вважаємо, що в аспекті нашого дослідження розбудови сфери національної стійкості найбільш релевантним є саме третій напрям, який розглядає адаптацію одночасно як процес і як результат.

Означений підхід обґрунтований тим, що національна стійкість не є статичним станом. Вона ґрунтується на механізмах, що постійно вдосконалюються:

- як процес → постійний моніторинг загроз, гнучкість інституцій та здатність суспільства до швидкої трансформації в період криз;
- як результат → сформований рівень захищеності та життєдіяльності держави, який надає змогу не тільки відновитися після удару, а й стати сильнішим.

Саме такий двосторонній погляд надає можливість розбудувати стійкість не як пасивний захист, а як активний механізм постійного самооновлення нації.

ISSN 3041-1793 Online

Одночасно слід зазначити, що війна також підкреслила важливість швидкої та ефективної адаптації законодавства для забезпечення стабільності й розвитку країни.

Таким чином, окрім класичних підходів до розуміння адаптації, у аспекті публічного управління особливої актуальності набуває розуміння адаптації як інструменту трансформації. Це означає, що правові механізми не просто підлаштовуються під виклики воєнного часу, а стають базисом для побудови нової, більш стійкої архітектури органів публічної влади. Отже, у нашому розумні адаптацію слід розглядати не тільки як реакцію на кризи, а як стратегічний процес зміцнення національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень за темою дослідження. Питання розбудови національної стійкості та її концептуалізації як об'єкта публічного управління перебувають у центрі уваги багатьох сучасних учених. Складність і багатоаспектність цієї проблеми зумовлюють її міждисциплінарний характер, де поєднується теорія державного управління у роботах І.Аль-Атті, В.Андріяш, О.Євтушенка, О.Вольської, В.Кадали, О.Гузенка, Л.Новак-Каляєвої, А.Оксенюка, Н.Філіпової. Питання національної безпеки як загальної категорії досліджували В.Баліцький, С.Гордієнко, І.Корж, В.Кравченко, Д.Павленко та інші. Сутнісне наповнення державної безпеки у своїх наукових працях досліджували С.Гордієнко, І.Козьяков, О.Мотайло, О.Турченко, Ю.Груценко та інші. Фундаментальні підходи до розуміння національної стійкості стали предметом наукових розвідок В.Александрова, А.Балабанинця, З.Коваля, Я.Лазебник, В.Ліпкана, М.Назарова, С.Пирожкова, О.Резнікової, Г.Ситника, В.Стойка, Ю.Уманців та Д.Шкуропадської.

Аналіз запровадження Концепції національної системи стійкості (2021 р.) та досвід функціонування державних інституцій в умовах повномасштабного вторгнення відображено у аналітичних доповідях Національного інституту стратегічних досліджень та працях фахівців Центру Разумкова. Попри значну кількість напрацювань, питання формування конкретних механізмів публічного управління, які б одночасно забезпечували і високий рівень державної безпеки, і незворотність демократичних процесів у воєнний та поствоєнний періоди, залишається недостатньо розкритим, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті - проаналізувати можливості адаптації правових механізмів публічного управління у сфері розбудови національної стійкості до викликів воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. З огляду на специфіку публічного управління в умовах воєнного стану та необхідність оперативного реагування на виклики, доцільно розглянути рівневу структуру адаптації правових механізмів. Це дозволить здійснити аналіз динаміки змін та ефективність прийнятих рішень через загальнодержавний, галузевий та локальний складники,

ISSN 3041-1793 Online
кожен з яких відіграє сою роль у забезпеченні цілісної системи національної стійкості.

Загальнодержавний рівень.

Фундаментальною основою функціонування правової системи України в умовах безпекових загроз є норма ст. 3 Конституції України, яка визначає людину, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю. У контексті сучасних викликів воєнного стану, це конституційне положення набуває нового змістовного наповнення через категорію національної стійкості.

Як відмічається у затвердженій Указом Президента України № 392/2020 Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»: національна стійкість є здатністю держави та суспільства своєчасно адаптуватися до змін безпекового середовища та підтримувати стале функціонування, передусім через мінімізацію зовнішніх/внутрішніх уразливостей.

Саме цей нормативний концепт став відправною точкою для адаптації правових механізмів публічного управління. Проте повномасштабне вторгнення в лютому 2022 року виявило необхідність переходу від декларативної стійкості до її жорсткої правової імплементації в умовах правового режиму воєнного стану.

Найбільшою динамікою знаменуються процеси та процедури забезпечення національної безпеки в умовах особливих правових режимів функціонування суспільства й держави. У першу чергу до них зараховують правовий режим воєнного стану. В Україні цей режим носить конституційну спрямованість (ч. 5 ст. 41, ч. 2 ст. 64, ч. 3-4 ст. 83, п. 31 ч. 1 ст. 85, п. 19 ч. 1 ст. 92, п. 20 ч. 1 ст. 106, ч. 2 ст. 157 Основного Закону) та конкретизується у ряді профільних законодавчих актів, у першу чергу мова йде про Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Відповідно, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [3] конкретизує механізми впровадження та забезпечення правового режиму воєнного стану. Передусім, унормовується досить значний масив безпекових правовідносин, що обумовлюється екстраординарними умовами їх регулювання в умовах воєнного стану як особливого правового режиму. Відповідно до ст. 8 даного Закону, на момент дії воєнного стану можуть застосовуватись заходи, направлені на забезпечення оборони, громадської безпеки, а також функціонування органів публічної влади.

Справедливо зауважити, що нормативно-правове регулювання режиму воєнного стану в Україні є складною системою, що включає Конституцію України, закони та підзаконні акти, а також міжнародні стандарти. Означений системний підхід має на меті гарантувати ефективне функціонування держави в умовах обставин надзвичайного характеру, однак вимагає постійної оптимізації враховуючи нові виклики та загрози.

ISSN 3041-1793 Online

Реалізація правових норм в умовах воєнного стану зіштовхується з низкою викликів, що вимагають цілісного підходу до їх розв'язання. Алгоритм реалізації передбачає зміцнення ресурсної бази органів публічної влади, оптимізацію нормативної бази та тісну співпрацю з міжнародними партнерами задля попередження та нейтралізації кризових ситуацій, а також гарантування захисту прав людини [10].

Особливої уваги потребує трансформація ієрархічної моделі управління в адаптивну мережеву структур. Це дозволить забезпечити безперервність державних процесів через децентралізацію прийняття рішень та посилення взаємодії між органами влади, приватним сектором та громадянським суспільством, що є критичним для формування цілісного механізму національної стійкості.

Специфіку їх застосування визначено Законом України «Про правовий режим воєнного стану», який встановлює розширення повноважень державних органів, необхідних для виконання оборонних завдань. У цьому контексті механізми публічного управління трансформуються з класичної децентралізованої моделі в оперативно-централізовану. Ключовим став інститут військових адміністрацій, які виступають координаційним вузлом між потребами фронту та ресурсами тилу. Це дозволяє не тільки зосереджувати зусилля на пріоритетних напрямах оборони, а й підтримувати стійкість соціально-економічної системи через гнучке поєднання військових та цивільних методів управління.

Введення правового режиму воєнного стану взаємозв’язане з умовами національної безпеки та стійкості, зокрема у випадках, коли традиційні засоби їх забезпечення виявляються недостатніми. Саме у результаті цієї правової оцінки ситуації країна вимушена вжити екстраординарні засоби забезпечення національної безпеки, що зумовлює: по-перше, надання органами публічної влади військовому командуванню та військовим адміністраціям додаткових владних повноважень, які критично важливі для відвернення загрози, відсічі збройної агресії, а також забезпечення національної безпеки, нівелювання загрози небезпеки державній незалежності Української держави, її територіальній цілісності; по-друге, тимчасова детермінованість та функціональна обмеженість надання цих повноважень – вони обмежені тривалістю дії особливого правового режиму (має обмежувальний термін, що унормований указами Президента України та законами України строкового характеру) для відвернення загрози, відсічі збройної агресії, гарантування національної безпеки, нейтралізації загрози небезпеки державній незалежності Української держави, її територіальній цілісності; по-третє, пов’язаність впровадження цих повноважень із запровадженням часово детермінованих обмежень, що виникають як реакція на актуальні загрози, обмежень конституційних прав та свобод людини, громадянина, а також законних інтересів юридичних осіб із

ISSN 3041-1793 Online

встановленням терміну даних обмежень. Удосконалення правового механізму регулювання воєнного стану є основною умовою підвищення національної стійкості. Оптимізація законодавчої бази, зокрема й Закону України «Про правовий режим воєнного стану», має здійснюватися через адаптацію норм до викликів гібридної агресії, з особливим акцентом на цифрову безпеку та стійкість інформаційного простору. Це дозволить сформувати дієву модель функціонування органів публічної влади, спроможну швидко реагувати на критичні загрози за умов збереження правового порядку.

Закон України «Про національну безпеку України» [1] став системоутворювальним нормативно-правовим актом, на базі якого формується державна система забезпечення національної безпеки, чітко встановлюються та розмежовуються повноваження органів влади у даній сфері.

Окрім того слід зазначити про прийнятий у 2021 році Закон України «Про основи національного спротиву», який набрав чинності за кілька місяців до повномасштабного вторгнення заклавши підґрунтя організації територіальної оборони. Цей Закон відіграла важливу роль щодо забезпечення захисту держави у війні та став базисом, на якому наша держава змога вистояти в перші, найкритичніші місяці.

Представлена в таблиці 1 взаємозалежність елементів стійкості та механізмів спротиву підкреслює трансформацію публічного управління в напрямі децентралізації та підвищення адаптивності громад до безпекоих загроз.

Таблиця 1

Взаємозв'язок елементів національної стійкості та механізмів національного спротиву в системі публічного управління

Компонент стійкості	**Механізм відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву»**	**Значення для публічного управління**
Адаптивність	Гнучка структура добровольчих формувань громад	Децентралізація безпекових функцій на рівень територіальних громад; здатність влади на місцях оперативно реагувати на загрози не чекаючи вказівок від центру
Безперервність	Рух опору (не переривання боротьби та функціонування мереж)	Збереження легітимності та функцій держаного управління в екстремальних умовах (окупація, блокування)
Згуртованість	Загальновійськова підготовка цивільного населення	Формування високого рівня соціальної довіри (соціальний капітал) та довіра між владою і громадою

ISSN 3041-1793 Online

Компонент стійкості	Механізм відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву»	Значення для публічного управління
Інформаційна стійкість	Інформаційна протидія в рамках підготовки національного спротиву	Захист публічного простору від дезінформації; підвищення інформаційної компетентності (стійкості) та критичного мислення
Ресурсна автономність	Матеріально-технічне забезпечення сил територіальної оборони місцевими громадами	Оптимізація бюджетних процесів на рівні громад для потреб безпеки; формування резерві на місцях для забезпечення життєдіяльності
Інституційна готовність	Чітке розмежування повноважень між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування	Оптимізація вертикалі та горизонталі публічного управління в умовах воєнного стану

Джерело: сформовано автором

Впровадження механізмів Закону України «Про онови національного спротиву» надає змогу сформувати якісно нову територіальну архітектуру стійкості в системі публічного управління. Завдяки децентралізації безпекоих функцій та розбудові мережевого руху опору, держава забезпечує безперервність управління навіть в умовах окупації або критичних загроз.

Отже, було реалізовано принцип субсидіарності, що вважається одним з основних факторів у сфері формування національної стійкості. Це надало можливість підвищити дієвість реагування на військові загрози на місцевому рівні, а також оптимізувати належну координацію на всіх рівнях. Важливу роль у забезпеченні національної безпеки Закон України «Про основи національного спротиву» також відводиться національному опору та руху опору, який можна порівняти з партизанським рухом, однією з функцій якого є боротьба з диверсантами, оскільки тероборонівці повинні добре знати область, район, місцевість, в якій вони діють.

Стратегія національної безпеки – підґрунтя для підготовки важливіших документів з приводу планування у сферах національної безпеки та оборони, за допомогою яких будуть окреслюватися шляхи та інструменти її впровадження.

Стратегія воєнної безпеки України від 25 березня 2021 року № 121/2021 є основоположним документом, що запровадив всеохоплюючу оборону України на основі стримування, стійкості й взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет та територіальну цілісність держави згідно Основного Закону та в рамках державного кордону України, слугує інтеграції Української держави в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО,

ISSN 3041-1793 Online
зумовлює активну участь у міжнародних операціях щодо підтримання миру/безпеки. Цей документ передбачає здатність держави чинити опір агресору не тільки силами ЗСУ, але й через поєднання військових та невійськових засобів (протидія дезінформації, кіберзахист та економічна стабільність); залучення всього населення (підготовка всього населення (громадян) до національного спротиву, що було конкретизовано спеціальним законодавчим актом та вищезазначено); рух опору (формування умов, за яких окупація будь-якої території стає неможливою через постійний рух опору).

У аспекті розбудови національної стійкості дана Стратегія передбачає: безперервність державного управління (здатність органів влади виконувати функції навіть в умовах воєнного стану або втрати зв'язку); стійкість критичної інфраструктури (захист та швидке відновлення енергетики, водопостачання та логістики); цивільно-військове співробітництво (чітко визначена послідовність взаємодії між військом та громадами); перехід від суто військової відповіді на загрози до залучення всіх ресурсів держави та суспільства.

До стратегічних цілей визначених в Стратегії щодо розбудови стійкості передбачено:

- своєчасне виявлення загроз → розвідка та аналіз ризиків на ранніх етапах;
- забезпечення територіальної цілісності → використання сил територіальної оборони як територіальної архітектури стійкості;
- міжнародна підтримка → інтеграція в євроатлантичний безпековий простір як чинник зовнішньої стійкості.

Ключовими завданням щодо порядку черговості є підвищення спроможності ЗСУ, сил територіальної оборони, а також інших складових сил оборони здійснювати завдання згідно призначення нормативного коригування концепцій, доктрин, планів, інших документів з приводу підготовки та застосування сил оборони в аспекті забезпечення їх спроможності оперативно створювати потрібні угруповання та розташовуватися на деструктивних напрямах, здійснювати непередбачувані, гібридні та інноваційні дії щодо нейтралізації чисельної/технологічної переваги противника, здійснення завдань у відриві від основних сил, використовуючи консолідоване інформаційне середовище.

Пріоритетними мають стати питання відносно формування високоадаптивної інформаційної та інноваційної інфраструктури. Разом з тим, впровадження у силах оборони нової моделі управління інформаційними ресурсами базується на міжвідомчій взаємодії, синхронізованій системі керівництва силами оборони та їх взаємосумісності, компонуванні здійснення функціональних завдань із постійним навчанням та розвитком, в першу чергу дослідження та застосовування євроатлантичних принципів, стимулювання інноваційного мислення та дій [11; 16].

ISSN 3041-1793 Online

Стратегія кібербезпеки України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 одночасно регламентує, що для досягнення стратегічної цілі Формування нової моделі відносин у сфері кібербезпеки Україна впровадить сервісну модель державної участі у заходах щодо кіберзахисту, за якої держава буде сприйматися не як джерело вимог, а як партнер з розбудови національної системи кібербезпеки.

Відповідно до принципів адаптивного управління, системний моніторинг та аналіз безпекових ризиків мають набути характер регулярності. Очевидно, що посткризовий період зумовить фундаментальну трансформацію безпекового середовища України, що, своєю чергою, потребуватиме перегляду пріоритетів у системі захисту національних інтересів. У зв'язку з цим, у післявоєнний період вбачається доцільним ініціювання нового циклу стратегічного планування, спрямованого на концептуальне уточнення положень Стратегії національної безпеки та відповідних стратегічних галузевих документів.

Державна політика, у відповідності до ухваленої у 2022 році Стратегії забезпечення державної безпеки, направлена на попередження, вчасне виявлення та запобігання зовнішнім/внутрішнім загрозам державній безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних, диверсійних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що зумовлюють до даних загроз та чинників їхньої появи.

Ключовою метою Рішення РНБО від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості» стало створення національної системи стійкості, спроможної гарантувати ефективний захист критичної інфраструктури, оперативне реагування на кризи, а також адаптацію до гібридних загроз.

Ключовими нормами Концепції забезпечення національної системи стійкості держави визначені: а) впровадження механізмів раннього виявлення загроз та ризиків; б) розроблення стратегій реагування на надзвичайні ситуації і кризові події; в) інтенсифікація міжвідомчої координації органів публічної влади, бізнесу та інститутів громадянського суспільства; г) захист об'єктів критичної інфраструктури в енергетичній, інформаційній, транспортній та фінансовій сферах.

Поміж тим, декларовано формування і розвиток структур, що відповідальні за діагностику та управління ризиками, консолідацію зусиль у сфері кібербезпеки, інформаційного захисту. Основний акцент у даному документі спрямований на потребу розширення міжнародного партнерства у сфері безпеки, передусім мова йде про співробітництво з НАТО та ЄС. Дане рішення стало базисом щодо проєктування стратегій національної стійкості, направлених на нарощування безпекового потенціалу держави й суспільства.

ISSN 3041-1793 Online

Втілення національної системи стійкості постало елементом цілісного підходу щодо підвищення обороноздатності України, її спроможності результативно протидіяти гібридним загрозам, а також гарантувати континуальне функціонування країни в умовах криз.

Слід відзначити, що функції стратегічного планування перемістилися від цивільних інституцій до органів з надзвичайними повноваженнями (РНБО, Ставка Головнокомандувача), що сприяло забезпеченню єдності управління та оперативному ухваленню рішень, що вбачається надзвичайно актуальним для сфери розбудови національної стійкості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Адаптація правових механізмів відбувалася через функціональне зближення безпекового та цивільного сектору. Якщо раніше стійкість розглядалася як спроможність системи повернутися до початкової фази, то в умовах воєнного стану вона трансформувалася у спроможність розвиватися за умов постійного тиску.

Проведене дослідження дозволяє виокремити три основні вектори, за якими відбулася адаптація правових механізмів публічного управління. Зазначена архітектура ґрунтується на принципі динамічної стійкості, де кожен компонент здійснює свою особливу роль у забезпеченні життєздатності держави:

– нормативна гнучкість забезпечує інструментальну швидкість системи, надаю змогу КМУ оперативно корегувати процедурні аспекти управління без втрати їхньої легітимності;

– територіальна автономність виступає гарантом децентралізованої стійкості, де військові адміністрації та громади стають самодостатніми центрами управління в умовах кризових загроз та викликів;

– екосистемність створює нову модель державно-суспільної взаємодії, де ресурсний потенціал приватного сектору інтегрується у загальнодержавну систему забезпечення стійкості.

Ця трикомпонентна структура засвідчує, що адаптація відбулася не тільки на рівні зміни окремих норм, а на рівні фундаментальної трансформації принципів функціонування публічної влади. У межах дослідження виявлено, що адаптація правових механізмів національної стійкості зумовила докорінну зміну функцій суб'єктів публічного управління. Даний процес знаменуються переходом від адміністративно-регулятивної моделі до операційно-мобілізаційної.

Література:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. База даних “Законодавство України”; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19. Дата звернення: 11.02.2026.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”: Указ Президента України; Стратегія

ISSN 3041-1793 Online
від 14.09.2020 № 392;2020. База даних "Законодавство України"; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020. Дата звернення: 11.02.2026.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. База даних "Законодавство України"; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19. Дата звернення: 11.02.2026.

4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. База даних "Законодавство України"; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19. Дата звернення: 11.02.2026.

5. Resilience, civil preparedness and Article 3. NATO. Updated: 13.11.2024. URL: https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/resilience-civil-preparedness-and-article-3. Дата звернення: 11.02.2026.

6. Seven baseline requirements for resilience. CIMIC Centre of Excellence. URL: https://www.cimic-coe.org/handbook-entries/welcome-to-the-cimic-handbook/vii-resilience/7-2-seven-baseline-requirements/

7. A Strategic Compass for Security and Defence. European External Action Service. 24.03.2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf. Дата звернення: 11.02.2026.

8. Definition: Resilience. UNDRR Terminology. URL: https://www.undrr.org/terminology/resilience. Дата звернення: 11.02.2026.

9. Денисюк Ж. З. Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. Культурологічний альманах. Вип. 1 (13). 2025. С. 309-315. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35. Дата звернення: 10.02.2026.

10. Князєва О. В., Іжа М. М., Дядюра К. О., Пахомова Т. І., Домашевська К. О. Стійкість до небезпекових викликів: український та європейський контекст: навч. посібник/ О.В.Князєва, М.М.Іжа, К.О.Дядюра, Т.І.Пахомова, К.О. Домашевська Одеса: НУ «Одеська політехніка», 2025. 175 с.

11. Ліпкан В. А. Національна стійкість як новітній концепт геостратегічного ландшафту. GOAL. 2022. URL: https://goal-int.org/natsionalna-stijkist-yak-novitnij-kontsept-geostrategichnogo-landshaftu/. Дата звернення: 10.02.2026.

12. Назаров М. С. Лимонько А. О. Огляд державної політики України щодо забезпечення стійкості на рівні регіонів та територіальних громад. Науковий журнал «Політикус». Вип. 4. 2024. С. 78-82.

13. Плахотнюк Р. В. Забезпечення стійкості критичної інфраструктури в Україні в умовах сучасних викликів. Економічний простір. № 195. 2024. С. 47-54. DOI: https://doi.org/10.30838/EP.195.47-54. Дата звернення: 10.02.2026.

14. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ: НІСД, 2022. 456 с.

15. Резнікова О. О., Войтовський К. Є. Проблема термінологічної невизначеності у сфері розбудови національної стійкості. НІСД. 2021. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/az-7-gloss-060121_5.pdf. Дата звернення: 10.02.2026.

16. Ситник Г. П., Заворітня Г. П., Павлінець А. В. Національна стійкість як наукова категорія та пріоритети суб'єктів публічного управління щодо її забезпечення. Наукові інновації та передові технології. № 2(42). 2025. С. 211-223.

17. More resilient public administrations after COVID-19: Lessons from using the Common Assessment Framework (CAF) 2020. OECD Public Governance Policy Papers, No. 29. OECD Publishing, Paris, 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/more-resilient-public-administrations-after-covid-19_8d10bb06-en.html; DOI: https://doi.org/10.1787/8d10bb06-en. Дата звернення: 11.02.2026.

ISSN 3041-1793 Online
18. Good Governance for Critical Infrastructure Resilience. OECD Reviews of Risk Management Policies. OECD Publishing, Paris, 2019. URL: https://www.oecd.org/en/publications/good-governance-for-critical-infrastructure-resilience_02f0e5a0-en.html; DOI: https://doi.org/10.1787/02f0e5a0-en. Дата звернення: 11.02.2026.

19. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. База даних "Законодавство України"; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20. Дата звернення: 11.02.2026.

20. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. База даних "Законодавство України"; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19. Дата звернення: 11.02.2026.

21. Резнікова О. О. Розбудова національної стійкості: концептуальні підходи, передові світові практики. Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2019. 21 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/roa_presentation_niss_v01.pdf. Дата звернення: 11.02.2026.

22. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року "Про запровадження національної системи стійкості". Указ Президента України Володимира Зеленського від 27 вересня 2021 року № 479;2021. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181. Дата звернення: 11.02.2026.

23. Семенець-Орлова І. А. Актуальні стратегії подолання супротиву освітнім змінам. *Ефективність державного управління*, 2016, (48). https://doi.org/10.33990/2070-4011.48.2016.175758. Дата звернення: 11.02.2026.

24. Семенець-Орлова І. А. Державне управління освітніми змінами: наукові категорії, методологія та актуальна проблематика досліджень на основі досвіду України та США. *Університетські наукові записк*и, 2015, (1), 302–311.

References:

1. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the National Security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 No. 2469-VIII. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19 [in Ukrainian]. Mode to access: 11.02.2026.

2. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku "Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy" [On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of 14 September 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine"]: Ukaz Prezydenta Ukrainy; Stratehiia vid 14.09.2020 No. 392;2020. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"; Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020 [in Ukrainian]. Mode to access: 11.02.2026.

3. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the Legal Regime of Martial Law]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 No. 389-VIII. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" ["Legislation of Ukraine" database]; Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 [in Ukrainian]. Mode to access: 11.02.2026.

4. Pro derzhavnu sluzhbu [On Civil Service]: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 No. 889-VIII. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" ["Legislation of Ukraine" database]; Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19 [in Ukrainian]. Mode to access: 11.02.2026.

5. Resilience, civil preparedness and Article 3. NATO. Updated: 13.11.2024. URL: https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/resilience-civil-preparedness-and-article-3

ISSN 3041-1793 Online
6. Seven baseline requirements for resilience. CIMIC Centre of Excellence. URL: https://www.cimic-coe.org/handbook-entries/welcome-to-the-cimic-handbook/vii-resilience/7-2-seven-baseline-requirements/. Mode to access: 11.02.2026.

7. A Strategic Compass for Security and Defence. European External Action Service. 24.03.2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf. Mode to access: 11.02.2026.

8. Definition: Resilience. UNDRR Terminology. URL: https://www.undrr.org/terminology/resilience. Mode to access: 11.02.2026.

9. Denysiuk Zh. Z. Ukrainska kulturna identychnist yak osnova natsionalnoi stiikosti ta kulturnoi polityky [Ukrainian cultural identity as the basis of national stability and cultural policy]. Kulturolohichnyi almanakh. Vyp. 1 (13). 2025. S. 309-315. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35 [in Ukraininan]. Mode to access: 10.02.2026.

10. Kniazieva O. V., Izha M. M., Diadiura K. O., Pakhomova T. I., Domashevska K. O. Stiikist do nebezpekovykh vyklykiv: ukrainskyi ta yevropeiskyi kontekst [Resilience to dangerous challenges: Ukrainian and European context] O.V.Kniazieva, M.M.Izha, K.O.Diadiura, T.I.Pakhomova, K.O. Domashevska Odesa: NU «Odeska politekhnika», 2025. 175 s. [in Ukraininan].

11. Lipkan V. A. Natsionalna stiikist yak novitnii kontsept heostratehichnoho landshaftu [National sustainability as a new concept of the geostrategic landscape]. GOAL. 2022. URL: https://goal-int.org/natsionalna-stijkist-yak-novitnij-kontsept-geostrategichnogo-landshaftu/ [in Ukraininan] Mode to access: 10.02.2026.

12. Nazarov M. S. Lymonko A. O. Ohliad derzhavnoi polityky Ukrainy shchodo zabezpechennia stiikosti na rivni rehioniv ta terytorialnykh hromad [Review of the state policy of Ukraine on ensuring sustainability at the level of regions and territorial communities]. Naukovyi zhurnal «Politykus». Vyp. 4. 2024. S. 78-82 [in Ukraininan].

13. Plakhotniuk R. V. Zabezpechennia stiikosti krytychnoi infrastruktury v Ukraini v umovakh suchasnykh vyklykiv [Ensuring the sustainability of critical infrastructure in Ukraine in the face of modern challenges]. Ekonomichnyi prostir. № 195. 2024. S. 47-54. DOI: https://doi.org/10.30838/EP.195.47-54 [in Ukraininan] Mode to access: 10.02.2026.

14. Reznikova O. O. Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyshcha [National stability in a changing security environment]: monohrafiia. Kyiv: NISD, 2022. 456 s. [in Ukraininan].

15. Reznikova O. O., Voitovskyi K. Ye. Problema terminolohichnoi nevyznachenosti u sferi rozbudovy natsionalnoi stiikosti [The problem of terminological uncertainty in the field of building national stability]. NISD. 2021. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/az-7-gloss-060121_5.pdf [in Ukraininan]. Mode to access: 10.02.2026.

16. Sytnyk H. P., Zavoritnia H. P., Pavlinets A. V. Natsionalna stiikist yak naukova katehoriia ta priorytety subiektiv publichnoho upravlinnia shchodo yii zabezpechennia [National stability as a scientific category and priorities of public administration entities for its provision. Scientific innovations and advanced technologies]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. № 2(42). 2025. S. 211-223 [in Ukraininan].

17. More resilient public administrations after COVID-19: Lessons from using the Common Assessment Framework (CAF) 2020. OECD Public Governance Policy Papers, No. 29. OECD Publishing, Paris, 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/more-resilient-public-administrations-after-covid-19_8d10bb06-en.html. DOI: https://doi.org/10.1787/8d10bb06-en. Mode to access: 11.02.2026.

ISSN 3041-1793 Online
18. Good Governance for Critical Infrastructure Resilience. OECD Reviews of Risk Management Policies. OECD Publishing, Paris, 2019. URL: https://www.oecd.org/en/publications/good-governance-for-critical-infrastructure-resilience_02f0e5a0-en.html. DOI: https://doi.org/10.1787/02f0e5a0-en. Mode to access: 11.02.2026.

19. Pro krytychnu infrastrukturu [On Critical Infrastructure]: Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 No. 1882-IX. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" ["Legislation of Ukraine" database]; Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20 [in Ukrainian]. Mode to access: 11.02.2026.

20. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy [On the Basic Principles of Cybersecurity of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 No. 2163-VIII. Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19 [in Ukrainian]. Mode to access: 11.02.2026.

21. O. Reznikova. Rozbudova natsionalnoi stiikosti: kontseptualni pidkhody, peredovi svitovi praktyky [Building National Resilience: Conceptual Approaches, Advanced Global Practices]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute for Strategic Studies], Kyiv, 2019. 21 p. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/roa_presentation_niss_v01.pdf [in Ukrainian]. Mode to access: 11.02.2026.

22. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 serpnia 2021 roku "Pro zaprovadzhennia natsionalnoi systemy stiikosti" [On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of 20 August 2021 "On the Introduction of the National Resilience System"]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 27.09.2021 No. 479;2021. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy. URL: https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181 [in Ukrainian]. Mode to access: 11.02.2026.

23. Semenets-Orlova, I. A. (2016). Aktualni stratehii podolannia suprotyvu osvitnim zminam [Current strategies for overcoming resistance to educational changes]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*, (48). https://doi.org/10.33990/2070-4011.48.2016.175758 [in Ukrainian]. Mode to access: 11.02.2026.

24. Semenets-Orlova, I. A. (2015). Derzhavne upravlinnia osvitnimy zminamy: naukovi katehorii, metodolohiia ta aktualna problematyka doslidzhen na osnovi dosvidu Ukrainy ta USA [Public administration of educational changes: scientific categories, methodology and current research issues based on the experience of Ukraine and the USA]. *Universytetski naukovi zapysky*, (1), 302–311 [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 352:351.86:355.01(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2203-2214

Саханенко Сергій Єгорович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та регіоналістики, Навчально-науковий інститут публічної служби та управління, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-8376-0328

Луханін Володимир Володимирович начальник кафедри управління повсякденною діяльністю підрозділів, Військова академія (м.Одеса), кафедра управління повсякденною діяльністю підрозділів, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-3006-1974

Мануілова Катерина Віталіївна доктор наук з державного управління, доцент кафедри права і публічного управління Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренко, м. Суми, https://orcid.org/0000-0002-0721-7232

ВІЙСЬКОВО-АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТАРОСТ У СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню трансформації інституту старости в Україні в умовах воєнного стану та його ролі у забезпеченні функціональної стійкості територіальних громад. Метою роботи є визначення особливостей зміни управлінського статусу старости, аналіз нормативно-правових засад розширення його повноважень та обґрунтування місця цієї посади в сучасній інституційній структурі публічного управління.

В основі методології даного дослідження лежать інституційний, системний, а також законодавчо-правовий вектори, які дають можливість провести аналіз функцій старости як системноутворюючого компонента змішаної моделі місцевого самоврядування; в контексті воєнного стану. Поява змішаної моделі інституту старости у системі місцевого самоврядування стала наслідком поєднання тенденцій децентралізації та державних військово-адміністративних механізмів управління у період воєнного стану.

Проаналізовано законодавчі зміни 2022–2026 років, які розширили компетенції та функціональні обов'язки старост у сферах мобілізаційної підготовки, ведення військового обліку, цивільного захисту населення, організації евакуаційних заходів, взаємодії з військовими адміністраціями підтримки критичної інфраструктури та відшкодування збитків нанесених військовою агресією РФ.

ISSN 3041-1793 Online

Доведено, що в умовах воєнного стану староста перетворився на ключову управлінську ланку мікрорівня, яка забезпечує координацію між державними інституціями та населенням, сприяючи реалізації політики національного спротиву та підтриманню життєстійкості громад. Встановлено, що трансформація інституту відбулася без зміни конституційної природи місцевого самоврядування, але із суттєвим розширенням делегованих безпекових функцій.

Обґрунтовано необхідність подальшого розвитку інституту старости через цифровізацію управління, посилення професійної підготовки, формування безпекових гарантій та вдосконалення інституційного середовища функціонування місцевого самоврядування в умовах післявоєнного відновлення.

Ключові слова: інститут старости; місцеве самоврядування; воєнний стан; публічне управління; інституційна структура; територіальна стійкість; національна безпека; мобілізаційна підготовка; військово-адміністративне управління; децентралізація; антикризове управління

Sakhanienko Sierhiei Yehorovich Doctor in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration and Regionalism the ESI of Public Service and Administration Odesa Polytechnic National University, https://orcid.org/0000- 0001-8376-0328

Lukhanin Volodymyr Volodymyrovych Head of the Department of Management of Daily Activities of Units,Military Academy, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-3006-1974

Manuilova Kateryna Vitaliivna Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Sumy, https://orcid.org/0000-0002-0721-7232

THE MILITARY AND ADMINISTRATIVE ACTIVITIES OF VILLAGE HEADS IN UKRAINE'S LOCAL SELF-GOVERNMENT SYSTEM

Abstract. This article examines the transformation of the institution of the **starosta** in Ukraine under martial law, focusing on its evolving role in ensuring the functional resilience of territorial communities.

The study aims to identify changes in the managerial status of the starosta, analyse the legislative framework governing the expansion of powers, and determine the position’s place within the contemporary institutional architecture of public administration.

ISSN 3041-1793 Online

The research employs institutional, systemic, and legal analysis to conceptualise the starosta as a system-forming actor within an emerging mixed model of local governance shaped by the interaction between decentralisation processes and military-administrative state mechanisms during martial law.

Legislative developments between 2022 and 2026 significantly broadened the competences of starostas, particularly in mobilisation support, military record administration, civil protection, evacuation coordination, cooperation with military administrations, maintenance of critical infrastructure, and participation in damage compensation procedures related to Russia's armed aggression.

The findings indicate that under martial law the starosta has evolved into a key managerial actor at the micro level, ensuring coordination between public authorities and local populations, supporting the implementation of national resistance measures, and maintaining community resilience. This institutional transformation occurred without altering the constitutional foundations of local self-government, while substantially expanding delegated security-related functions.

The study substantiates the need for further institutional development of the starosta system through governance digitalisation, enhanced professional training, and the establishment of security guarantees, alongside strengthening the institutional capacity of local self-government in the post-war recovery period.

Keywords: office of the village head, local self-government, martial law, public administration, institutional structure, territorial stability, national security, mobilisation preparedness, military-administrative management, decentralisation, crisis management.

Постановка проблеми. Сучасні реалії воєнного стану диктують нові вимоги до життєздатності вітчизняних громад, що змушує переглянути підходи до організації місцевого самоврядування в Україні.

На початку повномасштабної агресії РФ відбувся швидкій перехід від децентралізованого розвитку громад до кризового управління й оборонної стійкості**.** Переформатування повноважень ОМС зумовило появу нової моделі гібридного муніципального управління. Діяльність старост у нових реаліях набула специфічного функціонального профілю. Тепер цей інститут забезпечує критичні комунікації й оперативне адміністрування на мікрорівні. Якщо децентралізація обмежувала роль старости представництвом інтересів громади, то повномасштабне вторгнення перетворило його на ключового суб'єкта цивільної безпеки та територіальної стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив зростання уваги вітчизняних учених до інституту старости в умовах децентралізації й воєнного стану. О. Вольський зазначає, що інститут старости, сформований у процесі децентралізації, еволюціонував від механізму представництва інтересів жителів до дієвого управлінського інструменту.

ISSN 3041-1793 Online

Функції старости розширилися та охоплюють значний спектр адміністративних завдань на місцевому рівні [1]. П. Фівкін дослідив теоретичні та прикладні аспекти військового адміністрування. [2].

Праця В. Борщевського, О. Василиці та Ю. Матвєєва присвячена інституційним трансформаціям державного управління в умовах війни. У публікації акцент зроблено на стратегічному плануванні й адаптації управлінських структур до кризових викликів. У цьому контексті інститут старости визначено у роботі як елемент забезпечення територіальної стійкості, здатний підтримувати функціональну безперервність управління на базовому рівні [3].

У дослідженні О. Буханевича й О. Забожчук розкрито проблематику розподілу компетенцій між військовими адміністраціями й ОМС. Автори наголосили на ризиках дублювання повноважень у сферах оборони, безпеки та цивільного захисту й обґрунтували необхідність формування чітких механізмів координації та взаємодії для запобігання інституційним конфліктам [4] .

О. Скоморовський визначив старосту як ключового координатора управління на локальному рівні, який забезпечує виконання завдань мобілізації, цивільного захисту та взаємодії із сектором безпеки й оборони, наголошуючи на необхідності інституційної гнучкості в умовах кризи [5].

Попри наявність окремих досліджень, у науковому доробку недостатньо комплексно розкрито питання військово-адміністративної діяльності старост як системного явища публічного управління в умовах воєнного стану. У наявних публікаціях переважно проаналізовано правовий статус або процеси децентралізації, тоді як зміни функцій і механізми взаємодії з безпековими інституціями висвітлено фрагментарно.

Недостатньо дослідженими залишаються нормативно-правові засади діяльності старост, систематизація їх функцій у сферах мобілізації, цивільного захисту та територіальної оборони, а також питання післявоєнної інституціоналізації інституту старости.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей військово-адміністративної діяльності старост в умовах воєнного стану й обґрунтуванні його ролі у забезпеченні територіальної стійкості й національної безпеки у старостинському окрузі.

Виклад основного матеріалу. Завдяки реформі 2014 року староста став ключовим посередником між громадою та владою. Його правовий статус визначає його як посадову особу, що представляє інтереси мешканців округу у виконавчих структурах місцевого самоврядування. Зокрема, у чинному законодавстві статус старости визначено як посадову особу місцевого самоврядування, уповноважену представляти інтереси жителів старостинського округу [6].

ISSN 3041-1793 Online

Введення воєнного стану [7] докорінно змінило призначення посади старости. Розширення його повноважень із цивільно-адміністративних до військово-адміністративних відбулося одночасно з перебудовою публічного управління. Означений процес змістив функціональну роль інституту старости в площину обороноздатності, мобілізації та цивільного захисту. У сучасних реаліях діяльність старост безпосередньо зміцнює національну стійкість держави.

Сучасне нормативне поле діяльності старости вийшло за межі суто муніципального права. Його повноваження регламентуються комплексом законодавчих актів оборонного та безпекового спрямування [7; 8; 9], що накладає на посадову особу додаткові зобов'язання у сфері територіальної оборони та мобілізаційної підготовки.

Законопроєктом № 9518 (квітень 2024 р.) удосконалено правовий статус старост під час воєнного стану. Цим нормотивно-правовим актом спрощено процедури призначення та звільнення старост, дозволено дистанційні громадські обговорення і звітування, уточнено порядок формування старостинських округів та забезпечено безперервність виконання повноважень [10]. Запроваджені зміни спрямовані на підвищення оперативності управління та стабільне функціонування місцевого самоврядування..

Подальші законодавчі корективи правового статусу старост дозволили оптимізувати процес їхнього призначення. Зокрема, запроваджено механізм заміщення посади без проведення обов’язкових громадських обговорень [11]. Це забезпечило безперервність роботи старост і підвищило оперативність управлінських рішень.

Утворення військових адміністрацій змінило систему публічного управління, інтегрувавши діяльність старост у військово-адміністративну вертикаль. Зберігаючи законодавчо визначену підзвітність місцевій раді та громаді [6], старости в сучасних умовах виконують розпорядження начальників військових адміністрацій у межах старостинських округів.

Надання начальникам військових адміністрацій права утворювати старостинські округи та здійснювати призначення старост без процедур громадського обговорення стало ефективним інструментом відновлення керованості на деокупованих територіях і в районах бойових дій, де швидкість ухвалення управлінських рішень визначає стабільність гуманітарного забезпечення та виконання мобілізаційних завдань.

Відповідно до чинного законодавства [12] староста забезпечує ведення персонально-первинного військового обліку та сприяє проведенню мобілізаційних заходів у межах старостинського округу.

Ці повноваження є особливо важливими для сільських територій, де відсутні підрозділи територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

ISSN 3041-1793 Online

Крім того староста забезпечує ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних і резервістів за місцем їх проживання відповідно до урядових нормативів. [13]. На практиці ці повноваження закріплюються розпорядчими актами голів громад і посадовими інструкціями, що інституціоналізує участь старост у реалізації мобілізаційної політики на території старостинського округу.

Військово-адміністративні повноваження старости у сфері мобілізації та їх нормативно-правове забезпечення представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Військово-адміністративні повноваження старости у сфері мобілізації

Повноваження старости	Зміст управлінських дій
Оповіщення військовозобов'язаних	здійснення виклику громадян за розпорядженням ТЦК та СП, вручення повісток і забезпечення своєчасного прибуття
Ведення персонально-первинного військового обліку	оформлення, ведення та зберігання карток первинного обліку призовників, військовозобов'язаних і резервістів
Моніторинг міграційних змін	контроль постановки на військовий облік осіб, які змінили місце проживання або перебувають у межах округу
Інформаційне забезпечення військового обліку	подання до ТЦК та СП відомостей про зміни персональних даних у семиденний строк
Щорічна звірка облікових даних	формування та подання списків громадян, які підлягають приписці до призовних дільниць
Сприяння мобілізації ресурсів	участь у реалізації мобілізаційних планів, сприяння залученню техніки та виконанню оборонних заходів
Національний спротив та ТрО	сприяння розгортанню блокпостів; координація діяльності добровольчих формувань територіальної громади; організація чергування.

[8 – 15]

Отже, староста виступає інституційною ланкою взаємодії між громадою та територіальними центрами комплектування, поєднуючи функції локального адміністратора, соціального медіатора та представника державної оборонної політики на базовому рівні.

Розширення компетенцій старости в умовах воєнного конфлікту охоплює цивільний захист, евакуацію, верифікацію ВПО, територіальну оборону, підтримку критичної інфраструктури та відновлення майна. Делегування старостам таких повноважень залучає їх до системи національного спротиву. Це вимагає від старост поєднання традиційних адміністративних функцій із алгоритмами та методами антикризового управління.

У рис. 1 наведено цивільно-адміністративні функції старости в умовах воєнного стану.

ISSN 3041-1793 Online

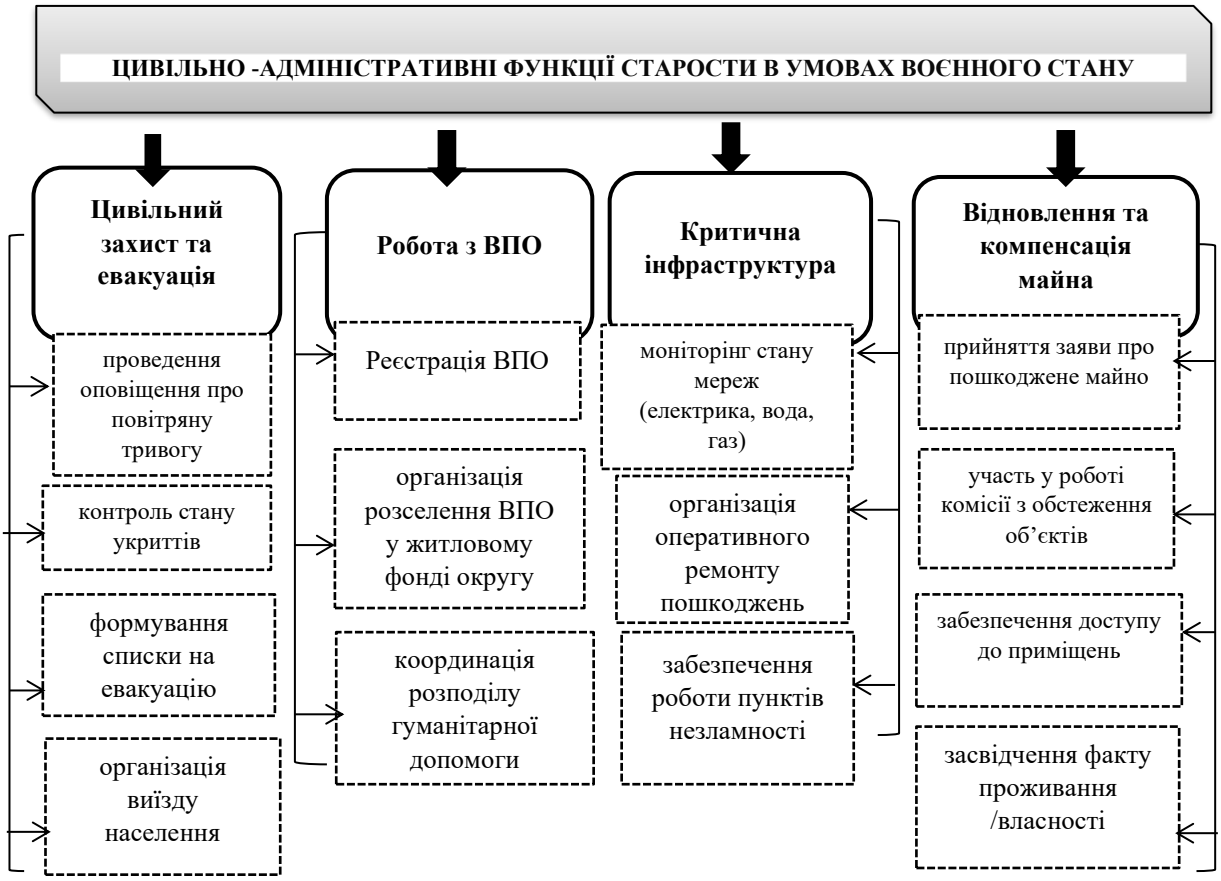

[6; 7; 8; 15-24]

Отже, військово-адміністративна діяльність старости полягає в реалізації делегованих повноважень ОМС в умовах особливого періоду, забезпеченні обороноздатності територій, цивільного захисту населення та координації з військовими адміністраціями. Це означає перетворення інституту старости з представницької моделі до складової безпекового управління у старостинському окрузі та формування гібридної моделі публічного управління з розширеними повноваженнями у сфері національної безпеки. На тимчасово окупованих територіях старости виявилися одними з найбільш уразливих представників влади через виконання функцій військового обліку, підтримки територіальної оборони та взаємодії населення з державними інституціями, що призводило до переслідувань з боку окупантів. Після деокупації громади зіткнулися з відновленням реєстрів, мінною небезпекою та соціальною напругою.

Професійне виснаження старост зумовлене поєднанням адміністративних, гуманітарних і безпекових функцій за обмежених ресурсів, недостатнім забезпеченням і відсутністю стандартів безпеки. Досвід воєнного періоду підкреслив потребу стратегічного переосмислення інституту старост як елемента національної безпеки на мікрорівні.

ISSN 3041-1793 Online

Подальший розвиток інституту старости має поєднувати демократичне врядування з кризовим управлінням і територіальною стійкістю, включати цифровізацію робочого місця, систему безпекових гарантій, професійну підготовку у сфері цивільного захисту, тактичної медицини та психологічної підтримки населення. Старости довели ефективність механізму поєднання децентралізації з централізованим військово-адміністративним управлінням, забезпечуючи функціональну безперервність громад і передумови післявоєнного відновлення.

Висновки. Дослідження показало, що воєнний стан суттєво трансформував роль старости у системі публічного управління України. Староста еволюціонував від представницько-комунікативної моделі до суб'єкта територіальної стійкості та локальної безпеки, інтегрованого у механізми військово-адміністративного управління.

Нормативні зміни 2022–2026 років розширили його повноваження у сферах мобілізаційної підготовки, військового обліку, цивільного захисту, координації територіальної оборони та відновлення інфраструктури, формуючи гібридну модель управління. Староста виступає посередником між громадою, військовими адміністраціями й органами безпеки, забезпечуючи безперервність управління, але стикається з професійними ризиками та кадровим перевантаженням.

Необхідна подальша інституціоналізація через цифровізацію, систему безпекових гарантій, підготовку у кризовому менеджменті та нормативне закріплення ролі старости, з відновленням демократичних процедур формування післявоєнного корпусу.

Література:

1. Вольський О. Особливості формування та функціонування інституту старійшини в контексті децентралізації влади в Україні // Вісник Львівського університету. 2021. № 39. С. 87–94. URL: https://doi.org/10.30970/pps.2021.39.12

2. Фівкін П. М. Теоретичні та прикладні проблеми військового адміністрування в Україні // Юридичний науково-електронний журнал. 2024. № 5. С. 355–360. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/88

3. Борщевський В. В., Василиця О. Б., Матвєєв Ю. Є. Державне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку // Держави та регіони. Серія: державне управління. 2022. № 2. С. 30–35. URL: https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5

4. Буханевич О. М., Забожчук О. В. Військові адміністрації та місцеві органи влади: розподіл повноважень за умов воєнного стану // Правова позиція. 2023. № 1. С. 110–114. URL: https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.21

5. Скоморовський О. М. Особливості здійснення місцевого самоврядування в умовах воєнного стану // Юридичний науково-електронний журнал. 2022. № 7. С. 608–609. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/147

6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР : станом на 26 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text

ISSN 3041-1793 Online
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
8. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX : станом на 16 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text
9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII : станом на 11 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text
10. Верховна Рада України ухвалила в першому читанні Законопроєкт № 9518 про вдосконалення правового регулювання інституту старост в умовах воєнного стану // Міністерство розвитку громад та територій України. URL: https://mindev.gov.ua/news/35566-verxovna-rada-ukrayini-uxvalila-v-persomu-citanni-zakonoprojekt-no-9518-pro-vdoskonalennia-pravovogo-reguliuvannia-institutu-starost-v-umovax-vojennogo-stanu (дата звернення: 29.03.2026).
11. Про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо вдосконалення правового регулювання інституту старост та його діяльності в умовах воєнного стану: Закон України від 17.07.2024 № 3870-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3870-20#Text
12. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Стаття 18. Органи місцевого самоврядування // Законодавство України. 2019 рік. URL: https://surl.li/vwajmf (дата звернення: 30.03.2026).
13. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів // Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-п#Text
14. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 № 560 : станом на 31 груд. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-п#Text
15. Положення про добровольчі формування територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1449. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-п#Text
16. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс України від 02.10.2012 № 5403-VI : станом на 30 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text
17. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text
18. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509 : станом на 28 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-п#Text
19. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332 : станом на 23 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text
20. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV : станом на 2 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text
21. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV : станом на 2 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text
22. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій,

ISSN 3041-1793 Online
спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX: станом на 11 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text

23. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо використання витягу з Єдиного державного реєстру ветеранів війни для отримання пільг деякими категоріями осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2024 № 1420. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1420-2024-п#Text

24. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо використання витягу з Єдиного державного реєстру ветеранів війни для отримання пільг деякими категоріями осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2024 № 1420. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1420-2024-п#Text

References:

1. Volskyi, O. (2021). Osoblyvosti formuvannia ta funktsionuvannia instytutu stariishyny v konteksti detsentralizatsii vlady v Ukraini [Features of the formation and functioning of the institution of elder in the context of decentralization of power in Ukraine]. Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of Lviv University, 39, 87–94. https://doi.org/10.30970/pps.2021.39.12 [in Ukrainian].

2. Fivkin, P. M. (2024). Teoretychni ta prykladni problemy viiskovoho administruvannia v Ukraini [Theoretical and applied problems of military administration in Ukraine]. Yurydychnyi naukovo-elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal, 5, 355–360. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/88 [in Ukrainian].

3. Borshchevskyi, V. V., Vasylytsia, O. B., & Matvieiev, Yu. Ye. (2022). Derzhavne upravlinnia v umovakh voiennoho stanu: instytutsiini transformatsii, stratehichne planuvannia ta mekhanizmy rozvytku [Public administration under martial law: institutional transformations, strategic planning and development mechanisms]. Derzhavy ta rehiony. Seriia: derzhavne upravlinnia – States and Regions. Series: Public Administration, 2, 30–35. https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5 (Accessed: 31.03.2026) [in Ukrainian].

4. Bukhanevych, O. M., & Zabozchuk, O. V. (2023). Viiskovi administratsii ta mistsevi orhany vlady: rozpodil povnovazhen za umov voiennoho stanu [Military administrations and local authorities: distribution of powers under martial law]. Pravova pozytsiia – Legal Position, 1, 110–114. https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.21 [in Ukrainian].

5. Skomorovskyi, O. M. (2022). Osoblyvosti zdiisnennia mistsevoho samovriaduvannia v umovakh voiennoho stanu [Features of local self-government under martial law]. Yurydychnyi naukovo-elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal, 7, 608–609. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/147 [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy “Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini” : vid 21.05.1997, № 280/97-VR [Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine” from May 21, 1997, № 280/97-VR]. (2026, February 26). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy “Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu” : vid 12.05.2015, № 389-VIII [Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law” from May 12, 2015, № 389-VIII]. (2026, March 4). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy “Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu” : vid 16.07.2021, № 1702-IX [Law of Ukraine “On the Fundamentals of National Resistance” from July 16, 2021, № 1702-IX]. (2025, May 16). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

9. Zakon Ukrainy “Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu” : vid 21.10.1993, № 3543-XII [Law of Ukraine “On Mobilization Preparation and Mobilization” from October 21, 1993, № 3543-XII]. (2026, March 11). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada Ukrainy ukhvalyla v pershomu chytanni Zakonoproiekt № 9518 pro vdoskonalennia pravovoho rehuliuvannia instytutu starost v umovakh voiennoho stanu [The Verkhovna Rada of Ukraine adopted in the first reading Draft Law № 9518 on improving the legal regulation of the institution of elders under martial law]. (2026, March 29). Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy – Ministry of Community and Territorial Development of Ukraine. Retrieved from https://mindev.gov.ua/news/35566-verxovna-rada-ukrayini-uxvalila-v-persomu-citanni-zakonoprojekt-no-9518-pro-vdoskonalennia-pravovogo-reguliuvannia-institutu-starost-v-umovax-vojennogo-stanu [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy ‘Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini’ shchodo vdoskonalennia pravovoho rehuliuvannia instytutu starost ta yoho diialnosti v umovakh voiennoho stanu” : vid 17.07.2024, № 3870-IX [Law of Ukraine “On Amendments to the Law of Ukraine ‘On Local Self-Government in Ukraine’ regarding improvement of legal regulation of the institution of elders and their activities under martial law” from July 17, 2024, № 3870-IX]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3870-20#Text [in Ukrainian].

12. Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu. Stattya 18. Orhany mistsevoho samovriaduvannia [On Mobilization Preparation and Mobilization. Article 18. Local Self-Government Bodies]. (2019). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://surl.li/vwajmf (Accessed: 30.03.2026) [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii ta vedennia viiskovoho obliku pryzovnykiv, viiskovozobov’iazanykh ta rezervistiv [On approval of the Procedure for organizing and maintaining military records of conscripts, persons liable for military service and reservists]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-п#Text [in Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.05.2024, № 560 [On approval of the Procedure for conscription of citizens for military service during mobilization, for a special period: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from May 16, 2024, № 560]. (2025, December 31). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-п#Text [in Ukrainian].

15. Polozhennia pro dobrovolchi formuvannia terytorialnykh hromad : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.12.2021, № 1449 [Regulation on voluntary formations of territorial communities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 29, 2021, № 1449]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-п#Text [in Ukrainian].

16. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 02.10.2012, № 5403-VI [Civil Protection Code of Ukraine: Code of Ukraine from October 2, 2012, № 5403-VI]. (2026, March 30). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text [in Ukrainian].

17. Zakon Ukrainy “Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib” : vid 20.10.2014, № 1706-VII [Law of Ukraine “On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons” from October 20, 2014, № 1706-VII]. (2025, April 4). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
18. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro oblik vnutrishno peremishchenykh osib” : vid 01.10.2014, № 509 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Registration of Internally Displaced Persons” from October 1, 2014, № 509]. (2025, August 28). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-п#Text [in Ukrainian].

19. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Deiaki pytannia vyplaty dopomohy na prozhyvannia vnutrishno peremishchenym osobam” : vid 20.03.2022, № 332 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some Issues of Providing Living Allowances to Internally Displaced Persons” from March 20, 2022, № 332]. (2025, September 23). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text [in Ukrainian].

20. Zakon Ukrainy “Pro humanitarnu dopomohu” : vid 22.10.1999, № 1192-XIV [Law of Ukraine “On Humanitarian Aid” from October 22, 1999, № 1192-XIV]. (2026, January 2). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text [in Ukrainian].

21. Zakon Ukrainy “Pro humanitarnu dopomohu” : vid 22.10.1999, № 1192-XIV [Law of Ukraine “On Humanitarian Aid” from October 22, 1999, № 1192-XIV]. (2026, January 2). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text [in Ukrainian].

22. Zakon Ukrainy “Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehorii obiektiv nerukhomogo maina vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosii” : vid 23.02.2023, № 2923-IX [Law of Ukraine “On Compensation for Damage and Destruction of Certain Categories of Real Estate Objects as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, Sabotage Caused by Armed Aggression of the Russian Federation” from February 23, 2023, № 2923-IX]. (2024, December 11). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text [in Ukrainian].

23. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo vykorystannia vytiagu z Yedynoho derzhavnoho reiestru veteraniv viiny dlia otrymannia pilh deiakymy katehoriiamy osib” : vid 13.12.2024, № 1420 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine Regarding the Use of Extracts from the Unified State Register of War Veterans for Granting Benefits to Certain Categories of Persons” from December 13, 2024, № 1420]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1420-2024-п#Text [in Ukrainian].

24. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo vykorystannia vytiagu z Yedynoho derzhavnoho reiestru veteraniv viiny dlia otrymannia pilh deiakymy katehoriiamy osib” : vid 13.12.2024, № 1420 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine Regarding the Use of Extracts from the Unified State Register of War Veterans for Granting Benefits to Certain Categories of Persons” from December 13, 2024, № 1420]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1420-2024-п#Text [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.74:355.1(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2215-2223

Серветник Володимир д. філос. з публічного управління та адміністрування, доцент кафедри публічного адміністрування Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Київ, https://orcid.org/0009-0000-5936-9927

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ВЕТЕРАНСЬКОЮ ПОЛІТИКОЮ: ВИКЛИКИ СЛУЖБИ В РЕЗЕРВІ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Анотація. У статті досліджується проблематика державного управління ветеранською політикою в контексті перебування демобілізованих військовослужбовців в оперативному військовому резерві у повоєнний період. Розвиток сучасного безпекового середовища спонукає державу до підтримання потужного кадрового резерву, однак подвійний статус «цивільного-резервіста» створює суттєві перешкоди для повноцінної ресоціалізації ветеранів. Метою даної статті є аналіз державного управління процесом адаптації ветеранів до служби в резерві та розроблення інституційних механізмів подолання соціально-економічних і психологічних викликів. Основою реалізації дослідницької мети є використання таких методів, як аналіз (досліджено нормативно-правове забезпечення служби в резерві[1]), порівняння (зіставлено вітчизняні реалії з міжнародним досвідом захисту прав резервістів у США[2] та Великій Британії[3]), синтез (визначено практико-прикладні аспекти поєднання цивільної кар'єри з виконанням військового обов'язку) та узагальнення (сформульовано пропозиції щодо вдосконалення державної політики). Визначено, що ключовими проблемами є прихована дискримінація резервістів на ринку праці, психологічне виснаження через постійну бойову готовність та відсутність дієвих економічних компенсаторів для соціально відповідального бізнесу. Констатовано необхідність імплементації елементів міжнародного досвіду, зокрема адаптації принципів американського закону щодо збереження робочого місця військовослужбовців та британського механізму корпоративної солідарності. Запропоновано комплекс шляхів подолання викликів, який охоплює розроблення податкових стимулів для роботодавців, запровадження гнучких графіків військової підготовки та інституціоналізацію гарантій безперервного кар'єрного зростання резервістів на посадах публічної служби. Практичне значення результатів полягає у формуванні дієвої моделі публічного управління, що

ISSN 3041-1793 Online
дозволить збалансувати потреби національної безпеки з ефективною економічною реінтеграцією людського капіталу.

Ключові слова: державне управління, ветеранська політика, оперативний резерв, повоєнне відновлення, публічна служба, ресоціалізація, ринок праці, соціальні гарантії.

Servetnyk Volodymyr Doctor of Philosophy in Public Administration, Associate Professor of the Department of Public Administration Educational and Research Institute of Management, Economics and Business, PJSC "Higher Educational Institution "Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv, https://orcid.org/0009-0000-5936-9927

STATE MANAGEMENT OF VETERANS POLICY: CHALLENGES OF RESERVE SERVICE IN THE CONTEXT OF POST-WAR RECONSTRUCTION AND WAYS TO OVERCOME THEM

Abstract. The article examines the issues of state management of veteran policy in the context of demobilized military personnel remaining in the operational military reserve in the post-war period. The development of the modern security environment encourages the state to maintain a strong personnel reserve, but the dual status of "civilian-reservist" creates significant obstacles to the full resocialization of veterans. The purpose of this article is to analyze the state management of the process of adapting veterans to reserve service and to develop institutional mechanisms for overcoming socio-economic and psychological challenges. The basis for achieving the research goal is the use of methods such as analysis (the regulatory and legal framework for reserve service was studied), comparison (domestic realities were compared with international experience in protecting the rights of reservists in the United States and the United Kingdom), synthesis (practical and applied aspects of combining a civilian career with military service were identified), and generalization (proposals for improving state policy were formulated). It was determined that the key problems are hidden discrimination against reservists in the labor market, psychological exhaustion due to constant combat readiness, and the lack of effective economic compensators for socially responsible businesses. The need to implement elements of international experience, in particular the adaptation of the principles of American law on job retention for military personnel and the British mechanism of corporate solidarity, has been noted. A set of ways to overcome these challenges has been proposed, including the development of tax incentives for employers, the introduction of flexible military training schedules, and the institutionalization of guarantees for the continuous career growth of reservists in public service positions. The practical significance of the results lies in the formation of an effective model of public administration that

ISSN 3041-1793 Online
will balance national security needs with the effective economic reintegration of human capital.
Keywords: public administration, veteran policy, operational reserve, post-war recovery, public service, resocialization, labor market, social guarantees.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції забезпечення національної безпеки в умовах повоєнного відновлення та тривалих геополітичних загроз свідчать, що держава об’єктивно потребуватиме збереження та розбудови високопрофесійного оперативного резерву. Відповідно, значна частина демобілізованих ветеранів та ветеранок не зможуть повністю розірвати зв'язок із військовою сферою, набуваючи і підтримуючи статус резервістів [4]. Такий подвійний статус «цивільного-резервіста» створює безпрецедентний виклик для вітчизняної системи державного управління. З одного боку, стратегія публічної політики спрямована на забезпечення швидкого повернення людського капіталу в цивільну економіку, органи місцевого самоврядування та на посади публічної служби, а з іншого — вимагає підтримання постійної бойової готовності та регулярного залучення цієї категорії громадян до військових зборів [5].

Зважаючи на те, що перебування в оперативному резерві передбачає періодичне вилучення фахівця з робочого процесу, можливі раптові мобілізаційні заходи та перманентну психологічну напругу, виникає глибока інституційна суперечність між потребами ресоціалізації та виконанням військового обов'язку. Зазначений конфлікт інтересів на практиці проявляється у прихованій дискримінації резервістів на ринку праці з боку роботодавців, труднощах із побудовою безперервної кар'єри та суттєвому ускладненні психологічної сепарації від травматичного досвіду війни [6].

Саме тому питання розроблення ефективних інституційних механізмів підтримки ветеранів-резервістів засобами публічного управління залишається надзвичайно актуальним. Воно потребує негайного наукового осмислення, перегляду застарілих підходів до кадрового менеджменту та пошуку дієвих шляхів подолання виявлених бар'єрів, що дозволить гармонізувати безпекові потреби держави з правом ветеранів на повноцінне економічне та соціальне відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому дискурсі проблематика державного управління резервними силами та ресоціалізації ветеранів перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Концептуальні засади функціонування оперативного резерву та соціального статусу «громадянина-солдата» в умовах тривалих безпекових загроз ґрунтовно досліджують іноземні науковці, зокрема Дж. Гріффіт (J. Griffith), який аналізує виклики подвійного статусу резервістів у контексті їхньої інтеграції в цивільний ринок праці [7]. Особливості

ISSN 3041-1793 Online
британської моделі залучення корпоративного сектору до підтримки ветеранів-резервістів через механізми Пакту зі Збройними силами (Armed Forces Covenant) розкриваються у працях Т. Едмундса (T. Edmunds) та його співавторів [8]. Вагомий внесок у дослідження архітектури національної безпеки, розбудови резервних компонентів та адміністративно-правового статусу резервістів в Україні зробили такі вітчизняні вчені, як В. Горбулін [9]. Питання розроблення державних стратегій ветеранської політики та інституційних механізмів інтеграції демобілізованих осіб у цивільне життя є предметом постійного аналізу фахівців урядових аналітичних центрів [4].

Незважаючи на значний масив наукових публікацій, комплексний підхід до публічного управління процесом поєднання цивільної кар'єри та служби в оперативному резерві залишається недостатньо вивченим. Більшість досліджень зосереджені або на суто військових аспектах підготовки резерву, або на загальних питаннях соціального захисту ветеранів, залишаючи поза увагою адміністративні механізми стимулювання роботодавців та інструменти запобігання прихованій дискримінації резервістів. Зважаючи на це, надзвичайно актуальним є вивчення міжнародного досвіду щодо публічного управління процесом працевлаштування та підтримки ветеранів-резервістів в умовах повоєнного відновлення.

Метою статті є розкриття засад державного управління ветеранською політикою в частині оптимізації служби в оперативному військовому резерві, ідентифікація ключових соціально-економічних та психологічних викликів для ресоціалізації резервістів, а також розроблення дієвих інституційних шляхів їх подолання на основі імплементації передового міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Перехід від військової служби до цивільного життя не є лінійним процесом, а набуває ознак складної циклічності у разі обов'язкового або добровільного зарахування демобілізованого ветерана до оперативного військового резерву. Сучасні умови перебування в резерві означають постійне балансування між розбудовою цивільної кар'єри та підтриманням високого рівня бойової готовності, що формує унікальний соціальний статус. Управління цим статусом вимагає від держави специфічних інструментів публічної політики, адже, як визначено у Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року, затвердженій Урядом України у 2024 році, забезпечення економічної незалежності та безперешкодного працевлаштування ветеранів є одним із ключових пріоритетів національної безпеки [4].

Першим і найбільш відчутним викликом є соціально-економічна стигматизація на ринку праці та дисбаланс у трудовому законодавстві. При спробах працевлаштування ветеранів-резервістів виникає явище прихованої дискримінації з боку цивільних роботодавців. Згідно зі статтею 119 Кодексу

ISSN 3041-1793 Online

законів про працю України, за працівниками, призваними на військові збори, зберігаються місце роботи та посада [10]. Однак весь фінансовий тягар щодо забезпечення цих гарантій, а також транзакційні витрати на пошук тимчасової заміни фахівця лягають виключно на плечі роботодавця. За відсутності дієвих державних субвенцій чи податкових пільг найм такого кандидата стає економічно невигідним, що змушує бізнес знаходити формальні причини для відмови у працевлаштуванні ветеранам.

Другий вектор проблематики охоплює інституційно-правові бар'єри та специфіку проходження публічної служби. Система державного управління стикається з конфліктом між необхідністю виконання завдань державного органу та регулярною відсутністю службовця-резервіста. Тривале залучення до військових зборів безпосередньо впливає на результати щорічного оцінювання службової діяльності, ускладнює проходження конкурсних відборів на вищі керівні посади та обмежує участь у програмах підвищення кваліфікації. Ця ситуація вступає у суперечність із Принципами державного управління програми Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD/SIGMA), які вимагають забезпечення рівного доступу та меритократії, оскільки ветеран об'єктивно опиняється у нерівних конкурентних умовах порівняно з цивільними колегами [11].

Для подолання цього інституційного вакууму показовим є досвід США, де діє федеральний Закон про права на працевлаштування та збереження робочого місця військовослужбовців (USERRA). Цей акт не лише встановлює жорсткі правові рамки захисту резервістів від звільнення, але й підкріплюється діяльністю урядової програми підтримки роботодавців, яка забезпечує систему державних нагород, інформаційної підтримки та податкових преференцій для лояльних підприємств, створюючи потужну культуру корпоративної поваги до військового обов'язку [12]. Своєю чергою, Велика Британія успішно розв'язує цю проблему через офіційний урядовий механізм Пакту зі Збройними силами (Armed Forces Covenant). Згідно з цим документом, компанії добровільно беруть на себе зобов'язання підтримувати резервістів, отримуючи натомість вагомі репутаційні дивіденди та пріоритетний доступ до державних закупівель [3].

Третьою групою перешкод є глибинні психологічні виклики. Повноцінна ресоціалізація передбачає емоційне повернення особи до мирного життя, що вимагає зниження рівня нейробіологічної тривожності. Натомість перебування в активному резерві утримує ветерана у стані перманентної психологічної мобілізації. Як зазначають вітчизняні дослідники, необхідність періодично повертатися у військове середовище суттєво ускладнює подолання наслідків бойової травми, підвищує ризик загострення посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та провокує емоційне вигорання у цивільному трудовому колективі [13].

ISSN 3041-1793 Online

З огляду на виявлені виклики, вітчизняна система публічного управління має концептуально трансформуватися. Головним інституційним кроком має стати розроблення прямих стимулів для роботодавців, що передбачає диференційоване зниження ставки єдиного соціального внеску для підприємств, які наймають резервістів, а також впровадження механізму цільових компенсацій з державного бюджету на покриття витрат підприємства під час зборів. Доцільним є нормативне закріплення критеріїв підтримки резервістів як додаткової конкурентної переваги під час участі бізнесу у публічних закупівлях. Наступним етапом є запровадження гнучких модульних програм військових зборів у вихідні дні для мінімізації відриву фахівця від робочого процесу. Одночасно на рівні публічної служби необхідно законодавчо визначити, що час перебування на військових зборах розглядається як форма професійного навчання, а набуті навички кризового лідерства офіційно визнаються конкурсними комісіями як перевага під час відборів на керівні посади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження можна зробити обґрунтований висновок, що вітчизняна система державного управління ветеранською політикою в умовах повоєнного відновлення потребує концептуального переосмислення підходів до статусу демобілізованих осіб, зарахованих до оперативного військового резерву. Формування специфічного соціального конструкту «громадянина-солдата» створює безпрецедентний виклик, за якого об'єктивні потреби національної безпеки у підтриманні високого рівня бойової готовності вступають у суперечність із процесами повноцінної соціально-економічної та психологічної реінтеграції людського капіталу. Визначено, що основними бар'єрами на шляху ресоціалізації резервістів є прихована дискримінація на ринку праці, критичний дисбаланс відповідальності між державою та бізнесом у чинному трудовому законодавстві, гальмування кар'єрного зростання в системі публічної служби та неможливість повної емоційної сепарації від травматичного бойового досвіду.

Для розв'язання окресленого комплексу проблем органи державної влади повинні відмовитися від суто декларативних гарантій захисту прав резервістів та перейти до побудови моделі економічно обґрунтованого партнерства, спираючись на успішний досвід Сполучених Штатів Америки та Великої Британії. Стратегія публічного управління має охоплювати запровадження диференційованих податкових преференцій для соціально відповідального бізнесу, розроблення дієвого механізму цільових бюджетних компенсацій, а також глибоку оптимізацію графіків військової підготовки через впровадження гнучких модульних програм зборів у вихідні дні. Водночас на рівні державної служби критично важливо інституціоналізувати підхід, за якого час виконання військового обов'язку в резерві офіційно

ISSN 3041-1793 Online

визнається формою підвищення кваліфікації, а здобуті навички конвертуються у цивільні управлінські компетентності та стають безумовною перевагою для подальшого кар'єрного просування.

Серед перспективних напрямів подальших наукових розвідок у площині державного управління ветеранською політикою вважаємо за доцільне зосередити увагу на емпіричному вивченні ставлення представників великого та середнього бізнесу до працевлаштування резервістів в Україні. Окремого ґрунтовного аналізу потребує процес розроблення критеріїв оцінювання соціальної відповідальності компаній для їх пріоритетної участі у державних закупівлях, а також дослідження механізмів інтеграції інституту військових психологів у безперервний процес підготовки оперативного резерву з метою своєчасної превенції дезадаптації.

Література:

1. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/go/2232-12

2. Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act (USERRA) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.dol.gov/agencies/vets/programs/userra

3. Armed Forces Covenant [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.armedforcescovenant.gov.uk/

4. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-veteranskoi-polityky-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennia-s1209291124

5. Ben-Ari E. Contemporary Military Reserves Between the Civilian and Military Worlds [Електронний ресурс] / Eyal Ben-Ari, Vincent Connelly. Режим доступу: https://dokumen.pub/contemporary-military-reserves-between-the-civilian-and-military-worlds.html

6. Стигматизація ветеранів і ветеранок: ситуація в Україні та досвід США: дослідження [Електронний ресурс] / Український ветеранський фонд (УВФ). Режим доступу: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/Styhmatyzatsiia-veteraniv-i-veteranok.pdf

7. Griffith J. Citizens/Soldiers: The military reserve in the 21st century / J. Griffith // Armed Forces & Society. 2020. Vol. 46 (2). P. 239-260.

8. Edmunds T. Reserve Forces and the Transformation of British Military Organisation: Soldiers, Citizens and Society / T. Edmunds, A. Dawes, P. Higate et al. Routledge, 2016.

9. Горбулін В. П. Як перемогти Росію у війні майбутнього / В. П. Горбулін. К.: Брайт Букс, 2022.

10. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс] / Офіційний вебпортал парламенту України. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08

11. The Principles of Public Administration [Електронний ресурс] / SIGMA. Paris: OECD Publishing, 2023. Режим доступу: https://www.sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023.pdf

ISSN 3041-1793 Online

12. Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act of 1994 (USERRA), 38 U.S.C. §§ 4301-4335 / Office of the Law Revision Counsel of the United States House of Representatives.

13. Антонова В. Психічні наслідки бойової травми учасників військових конфліктів [Електронний ресурс] / В. Антонова, Н. Підбуцька. Режим доступу: http://tipus.khpi.edu.ua/article/view/301363

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu» [Law of Ukraine "On Military Duty and Military Service"]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/2232-12 [in Ukrainian].

2. Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act (USERRA). (n.d.). *dol.gov*. Retrieved from https://www.dol.gov/agencies/vets/programs/userra

3. Armed Forces Covenant. (n.d.). *armedforcescovenant.gov.uk*. Retrieved from https://www.armedforcescovenant.gov.uk/

4. Rozporiadzhennia vid 29 lystopada 2024 r. № 1209-r «Pro skhvalennia Stratehii veteranskoi polityky na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2024-2027 rokakh» [Order No. 1209-r of November 29, 2024, "On the Approval of the Veterans Policy Strategy for the Period until 2030 and the Approval of the Operational Plan of Measures for its Implementation in 2024-2027"]. (2024). *kmu.gov.ua*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-veteranskoi-polityky-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennia-s1209291124 [in Ukrainian].

5. Ben-Ari, E., & Connelly, V. (n.d.). Contemporary Military Reserves Between the Civilian and Military Worlds. *dokumen.pub*. Retrieved from https://dokumen.pub/contemporary-military-reserves-between-the-civilian-and-military-worlds.html

6. Styhmatyzatsiia veteraniv i veteranok: sytuatsiia v Ukraini ta dosvid SShA [Stigmatization of Veterans: The Situation in Ukraine and the Experience of the United States]. (n.d.). *veteranfund.com.ua*. Retrieved from https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/Styhmatyzatsiia-veteraniv-i-veteranok.pdf [in Ukrainian].

7. Griffith, J. (2020). Citizens/Soldiers: The military reserve in the 21st century. *Armed Forces & Society*, 46(2), 239-260.

8. Edmunds, T., Dawes, A., Higate, P., Jenkings, K. N., & Woodward, R. (2016). *Reserve Forces and the Transformation of British Military Organisation: Soldiers, Citizens and Society*. Routledge.

9. Horbulin, V. P. (2022). Yak peremohty Rosiiu u viini maibutnoho [How to defeat Russia in the war of the future]. Kyiv: Braight Buks [in Ukrainian].

10. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.12.1971 № 322-VIII [Labour Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 322-VIII of 10 December 1971]. (1971). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08 [in Ukrainian].

11. OECD. (2023). *The Principles of Public Administration*. SIGMA. Paris: OECD Publishing. Retrieved from https://www.sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023.pdf

12. Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act of 1994 (USERRA), 38 U.S.C. §§ 4301-4335. (1994). Office of the Law Revision Counsel of the United States House of Representatives.

13. Antonova, V., & Pidbutska, N. (n.d.). Psykhichni naslidky boiovoi travmy uchasnykiv viiskovykh konfliktiv [Psychological consequences of combat trauma for participants in military

ISSN 3041-1793 Online
conflicts]. *tipus.khpi.edu.ua*. Retrieved from http://tipus.khpi.edu.ua/article/view/301363 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351.74/.76:355.08:061.1EU(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2224-2236

Сидоренко Наталія Сергіївна доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін і публічного управління, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0003-4622-2779

Дзюба Ірина Вікторівна кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін і публічного управління, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0002-3372-043X

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МІЛІТАРИЗОВАНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ НА ШЛЯХУ ДО ЧЛЕНСТВА В ЄС

Анотація. У статті здійснено комплексне наукове дослідження теоретичних та прикладних аспектів трансформації мілітаризованої служби в Україні в контексті вимог європейської інтеграції та викликів правового режиму воєнного стану. Автори здійснюють детальну операціоналізацію терміна «мілітаризована служба» у дискурсі публічного управління, визначаючи її як сукупність державних інституцій із військовою дисципліною, ієрархічною вертикаллю та специфічною корпоративною культурою. Доведено, що мілітаризована служба в Україні тривалий час перебувала під впливом пострадянської спадщини, яка характеризується закритістю, клієнтельними відносинами та низьким рівнем прозорості, що створює інституційне тертя при спробах впровадження стандартів Європейського Союзу. Центральну увагу приділено аналізу трьох фундаментальних структурних протиріч, що виникають між логікою воєнної мобілізації та євроінтеграційними вимогами. Перше протиріччя стосується конфлікту між меритократією та оперативною необхідністю: якщо ЄС вимагає прозорих конкурсів та стабільності публічної служби, то війна диктує потребу у швидких кадрових рішеннях та «бойовій селекції». Друге протиріччя лежить у площині інформаційної відкритості, де вимоги щодо прозорості публічних закупівель і фінансів стикаються з необхідністю воєнної цензури та секретності. Третє протиріччя охоплює конституційно-правову сферу, де концентрація повноважень у руках виконавчої влади та силових структур загрожує системі стримувань і противаг. У дослідженні проведено ґрунтовний компаративний аналіз досвіду країн Балтії та Польщі, на основі якого виокремлено роль військової освіти як ключового інструменту зміни

ISSN 3041-1793 Online
інституційної культури. Підкреслено, що попри всі ризики, війна руйнує застарілі управлінські патерни та виводить у лідери нове покоління професіоналів, що надає Україні історичний шанс на радикальне оновлення сектору безпеки. Запропоновано механізми синхронізації надзвичайного законодавства воєнного часу із вимогами acquis communautaire Європейського Союзу, що є критично важливим для успішного вступу України до ЄС.

Ключові слова: мілітаризована служба, публічне управління, європейська інтеграція, демократичний цивільний контроль, воєнний стан, меритократія, сектор безпеки і оборони, acquis communautaire.

Sydorenko Natalia Serhiivna Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines and Public Administration, Dnipro State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0003-4622-2779

Dziuba Iryna Viktorivna Candidate of Law, Associate Professor, Head of the Department of Administrative and Legal Disciplines and Public Administration, Dnipro State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0002-3372-043X

PROBLEMS OF PROFESSIONALIZATION OF MILITARIZED SERVICE IN UKRAINE ON THE PATH TO EU MEMBERSHIP

Abstract. The article carries out a comprehensive scientific study of theoretical and applied aspects of the transformation of the militarized service in Ukraine in the context of the requirements of European integration and the challenges of the legal regime of martial law. The authors carry out a detailed operationalization of the term "militarized service" in the discourse of public administration, defining it as a set of state institutions with military discipline, hierarchical vertical, and specific corporate culture. It is proved that the militarized service in Ukraine has long been influenced by the post-Soviet heritage, which is characterized by closedness, clientele relations and a low level of transparency, which creates institutional friction when trying to implement European Union standards. The central attention is paid to the analysis of three fundamental structural contradictions that arise between the logic of military mobilization and European integration requirements. The first contradiction concerns the conflict between meritocracy and operational necessity: if the EU demands transparent competitions and stability of the public service, then the war dictates the need for quick personnel decisions and "combat selection". The second contradiction lies in the plane of information openness, where the requirements for transparency of public procurement and finance face the need for military censorship and secrecy. The third contradiction covers the constitutional and legal sphere, where the concentration of powers in the hands of the executive branch and law enforcement agencies threatens

ISSN 3041-1793 Online
the system of checks and balances. The study conducts a thorough comparative analysis of the experience of the Baltic States and Poland, on the basis of which the role of military education as a key tool for changing institutional culture is highlighted. It was emphasized that despite all the risks, the war destroys outdated management patterns and brings a new generation of professionals to the leaders, which gives Ukraine a historic chance for a radical renewal of the security sector. Mechanisms for synchronizing wartime emergency legislation with the requirements of the acquis communautaire of the European Union, which is critical for Ukraine's successful accession to the EU, are proposed.

Keywords: militarized service, public administration, European integration, democratic civilian control, martial law, meritocracy, security and defense sector, acquis communautaire.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації, що розпочалося 24 лютого 2022 року, радикально змінило не лише стратегічну ситуацію в Європі, а й внутрішні пріоритети державного управління України. Держава, що перебуває у стані екзистенційної боротьби, змушена одночасно розв'язувати дві, здавалося б, несумісні задачі: нарощувати мілітарну потужність для відсічі агресору та здійснювати глибоке реформування сектору безпеки й оборони відповідно до вимог Європейського Союзу, членство в якому стало офіційним стратегічним курсом країни після подання заявки 28 лютого 2022 року та надання Україні статусу кандидата в червні того ж року.

Ця суперечність не є суто теоретичною. Вона матеріалізується у щоденних управлінських рішеннях: як забезпечити ефективне командування в умовах воєнного часу, зберігаючи при цьому демократичні засади цивільного контролю? Яким чином трансформувати радянські за своєю природою кадрові практики та інституційну культуру мілітаризованих структур у напрямку євростандартів, не підриваючи їх оперативної боєздатності? Де проходить межа між виправданою концентрацією повноважень в умовах воєнного стану та неприпустимим відступом від принципів демократичного урядування, які є conditio sine qua non для майбутнього членства в ЄС?

Ці питання становлять предмет справжньої наукової полеміки, а не лише дипломатичних декларацій. Звіт Єврокомісії про виконання Україною вимог вступного процесу за 2025 рік констатує, що хоча Україна «демонструє рішучу відданість своєму шляху до ЄС», в низці ключових сфер рекомендації 2024 року «були виконані лише частково та залишаються чинними». Саме в цьому зазорі між декларованими цілями й реальним поступом і знаходиться ядро проблеми, дослідження якої є метою цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний базис дослідження спирається на концепцію «об'єктивного цивільного контролю»

ISSN 3041-1793 Online

Семюеля Гантінгтона, яка адаптується автором до специфічних умов пострадянського простору. Науковий дискурс останніх років, представлений у роботах Тімоті Едмундса та Меєра-Залінга, фокусується на порівняльному аналізі досвіду країн Балтії та Польщі, акцентуючи увагу на інституційній трансформації через освітні реформи, зокрема через діяльність Балтійського коледжу оборони. Особливе місце в аналізі посідають звіти Європейської Комісії 2024 та 2025 років, які фіксують стан виконання Україною вимог acquis communautaire у сферах публічних закупівель, антикорупційної діяльності та демократичного нагляду. Сучасні вітчизняні розвідки, зокрема праці Христинченко та Коваліва, підкреслюють парадоксальність реалізації демократичного контролю в умовах правового режиму воєнного стану, що створює підґрунтя для запропонованої в статті моделі «адаптивної професіоналізації».

Метою дослідження є комплексний аналіз проблем професіоналізації мілітаризованої служби в Україні крізь призму вимог ЄС до управлінської реформи сектору безпеки і оборони, з урахуванням специфіки умов воєнного часу та досвіду держав – нових членів ЄС, що мали схожу стартову позицію.

Виклад основного матеріалу. Термін «мілітаризована служба» у науковому дискурсі публічного управління не є стандартизованим і потребує операційалізації для потреб цього дослідження. У найширшому значенні він охоплює сукупність державних інституцій, персонал яких перебуває у відносинах, що регулюються військовою або квазівійськовою дисципліною, носить форму, підпорядковується вертикалі командування та виконує завдання із застосуванням або загрозою застосування сили. В Україні до таких структур традиційно відносять: Збройні Сили, Національну гвардію, Державну прикордонну службу, Державну службу охорони, окремі підрозділи Служби безпеки України, а також – ситуативно, в умовах воєнного стану – розширений спектр воєнізованих формувань.

Принципово важливим є те, що з управлінської перспективи мілітаризована служба являє собою особливий тип публічної служби, якому притаманні специфічні організаційні характеристики: сувора ієрархічність і безумовне виконання наказів; обмежені права на участь у прийнятті рішень; особлива система стимулів і дисциплінарних заходів; специфічна корпоративна культура, що цінує лояльність і солідарність вище за формальні процедури; а також, у пострадянському варіанті глибоко вкорінена закритість та непрозорість.

Саме ці характеристики створюють інституційне тертя при спробах провести реформи у напрямку відкритості, підзвітності та демократичного контролю, яких вимагає ЄС. Як зауважував Семюел Гантінгтон у своїй класичній праці «Солдат і держава» [1], базовий принцип цивільно-військових відносин у ліберальних демократіях полягає у чіткому розмежуванні між

ISSN 3041-1793 Online
сферою компетенцій демократично обраного цивільного керівництва та сферою оперативного управління, що залишається прерогативою військових професіоналів. Це розмежування, відоме у науковій літературі як «об'єктивний цивільний контроль», передбачає, що армія залишається поза партійною політикою, тоді як вироблення стратегічних цілей залишається справою демократично легітимованих органів.

В українських умовах ця модель зазнавала системних деформацій протягом усього пострадянського періоду. Мілітаризовані структури нерідко ставали інструментами політичної боротьби або полем клієнтельних відносин, де просування по службі визначалося не компетентністю, а приналежністю до певних груп впливу. Реформи 2014-2022 років, що відбувалися під тиском анексії Криму та конфлікту на Донбасі [2,3,4], суттєво прискорили процес трансформації, однак не завершили його. Відтак, коли Україна подала заявку на членство в ЄС, вона несла на собі весь тягар цих структурних спадщин.

Ключовим інструментом вступного процесу є узгодження національного законодавства та практик держави-кандидата з acquis communautaire – сукупністю правових норм та стандартів ЄС. У сфері безпеки і оборони це насамперед Глава 31 «Зовнішня, безпекова та оборонна політика», що охоплює широкий спектр питань від узгодженості зовнішньополітичних позицій до участі у Спільній безпековій та оборонній політиці (СБОП). Характерно, що саме Главу 31 включено до Кластеру 6 «Зовнішні відносини», що формально виводить оборонні питання за межі внутрішньополітичного регулювання ЄС.

Однак реальні вимоги до реформування сектору безпеки значно ширші за цей формальний кластер. Вони розпорошені по всьому acquis і концентруються в таких сферах: верховенство права та незалежність судової системи (Глава 23); боротьба з корупцією, що системно вражає мілітаризовані структури (Глава 23-24); реформа публічної служби на засадах меритократії та деполітизації (адміністративні критерії); публічні закупівлі, в тому числі у сфері оборони (Глава 5); права людини та основоположні свободи, включаючи права військовослужбовців і тих, хто ухиляється від призову за власними переконаннями (Глава 23).

Консультативна місія ЄС з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС), заснована 2014 року і продовжена до 2027 року, є основним оперативним інструментом підтримки цих реформ. Мандат місії охоплює стратегічне консультування та практичну підтримку в реформуванні Національної поліції, Служби безпеки, прокуратури та інших правоохоронних структур.

Після повномасштабного вторгнення мандат КМЄС був суттєво розширений: місія також сприяє розслідуванню міжнародних злочинів та підтримці звільнених територій [5, 6].

ISSN 3041-1793 Online

Центральною вимогою ЄС, яка безпосередньо стосується мілітаризованої служби, є забезпечення ефективного демократичного цивільного контролю над збройними силами та силовими структурами. Цей принцип, закріплений у Копенгагенських критеріях членства, не є суто формальним. Він передбачає реальну, а не декларативну підпорядкованість мілітаризованих структур демократично обраним цивільним органам влади, парламентський нагляд, незалежний аудит, відкритість оборонних витрат і прозорість в управлінні кадрами.

В Україні правова основа цивільного контролю закладена Законом «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 року № 975-IV. Закон визначає суб'єктів цивільного контролю [7] (Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, органи місцевого самоврядування, громадянське суспільство) та їх повноваження. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони, затверджена Указом Президента № 92/2016, у свою чергу, визначила ключові принципи розвитку сектору з орієнтацією на інтеграцію до євроатлантичних структур [3].

Проте між нормативним закріпленням принципів та їх практичною реалізацією зберігається значний розрив. Звіт Єврокомісії 2024 року констатував, що «парламентський нагляд здебільшого обмежений закритими зустрічами лідерів більшості або парламентських груп з окремими міністрами, що є субоптимальним». Та ж оцінка підкреслює критичну важливість відновлення публічних консультацій та відкритого контролю після скасування воєнного стану.

Перше і, мабуть, найбільш очевидне структурне протиріччя полягає у зіткненні між логікою воєнної мобілізації та євроінтеграційними вимогами щодо меритократії та деполітизації публічної служби. В умовах повномасштабної війни кадрова система мілітаризованої служби підкоряється логіці оперативних потреб: люди призначаються, переміщуються та звільняються виходячи з бойових завдань, а не конкурсних процедур. Строки командування скорочуються, ротація прискорюється, а нормальні рекрутингові практики відходять на другий план.

ЄС, натомість, вимагає впровадження прозорих конкурсних процедур призначення, системи оцінки службової діяльності, заснованої на об'єктивних критеріях, та захисту від політично мотивованих звільнень. Більше того, Євросоюз наполягає на «оцивільненні» ключових управлінських посад у Міністерстві оборони та інших мілітаризованих відомствах — тобто заміщенні посад, що не потребують власне військових компетенцій, цивільними фахівцями. Ця вимога, відома в науковій літературі як «функціональна демілітаризація», є прямим викликом традиційній для пострадянських армій практиці тотального домінування офіцерського корпусу.

ISSN 3041-1793 Online

Між цими двома логіками виникає практична управлінська дилема: як впроваджувати меритократичні конкурсні процедури в реальному часі, коли держава потребує швидких кадрових рішень для закриття критичних позицій у структурах, що ведуть бойові дії? Відповіді на це питання шукали й держави Балтії на зламі 1990-х-2000-х років, хоча їхній досвід не обтяжувався реальним збройним конфліктом.

Друге структурне протиріччя стосується режиму інформаційної відкритості. Ефективне управління в умовах бойових дій передбачає суворий контроль над розкриттям інформації – про диспозицію військ, втрати, озброєння, плани операцій. Воєнна цензура та обмеження свободи слова є визнаними нормами міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту. Водночас ЄС висуває виразні вимоги до прозорості державного управління, зокрема у сфері публічних фінансів і закупівель.

Звіт 2024 року містить пряму критику ситуації у сфері публічних закупівель у секторі безпеки: попри ухвалення Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки, «довгоочікуваний закон про публічні закупівлі не був прийнятий», тоді як «прийнятий закон про державно-приватне партнерство має суттєві прогалини відносно стандартів ЄС». Обсяг закупівель у сфері оборони та безпеки, що вилучені із загального режиму публічних закупівель в умовах воєнного стану, становить предмет особливої заклопотаності [8].

Ця проблема має й антикорупційний вимір. Масштабне фінансування оборони – як власне українське, так і те, що надходить від союзників, разом з обмеженням прозорості в умовах воєнного стану створюють структурні умови для зловживань. Звіт 2025 року констатує «стагнацію» розслідувань корупційних злочинів у загальних правоохоронних органах, тоді як спеціалізовані антикорупційні органи (НАБУ, САПП, ВАКС) зберігають прийнятний рівень роботи. Це свідчить про системну проблему в основному масиві мілітаризованих структур [9].

Третє, і найбільш фундаментальне, структурне протиріччя лежить у площині конституційного права. Режим воєнного стану, запроваджений Указом Президента та затверджений Верховною Радою 24 лютого 2022 року, суттєво розширює повноваження виконавчої влади і силових структур, обмежуючи водночас низку конституційних прав. Вибори не проводяться – Верховна Рада прийняла відповідну Постанову від 25 лютого 2025 року, відклавши їх до «досягнення всеосяжного, справедливого і сталого миру».

З точки зору публічного управління воєнний стан означає делегування значного обсягу рішень від парламенту до виконавчої влади та від неї – до силових структур. Система стримувань і противаг, що є основою ліберально-демократичного управління і яку ЄС розглядає як базову умову членства, у воєнний час неминуче деформується. Це не є українською специфікою – будь-

ISSN 3041-1793 Online

яка демократія стикається з цим викликом в умовах воєнного стану. Проблема, однак, полягає в інституційних звичках: чи не призведе тривала «звичка» до концентрації повноважень у силових структурах до того, що після закінчення воєнного стану ці звички виявляться стійкішими за формальне законодавство?

Цей ризик відомий у науковій літературі як «інституційний дрейф» - поступова зміна реального змісту інституційних практик за формальної незмінності норм. Для мілітаризованих структур він особливо актуальний, оскільки їм властива висока інституційна інерція та корпоративний опір зовнішнім змінам.

Досвід країн Балтії – Естонії, Латвії та Литви є найбільш методологічно релевантним для аналізу українського випадку, хоча й не позбавлений суттєвих відмінностей. Усі три держави успадкували від радянського часу мілітаризовані структури, пронизані номенклатурними практиками і позбавлені традицій демократичного контролю. Вони також стикалися із загрозою з боку росії, що надавало їхнім безпековим реформам особливу невідкладність. Ключовим рішенням, що дозволило Естонії, Латвії та Литві здійснити успішну реформу, стало створення Балтійського коледжу оборони (BALTDEFCOL) у Тарту – спільної мультинаціональної установи вищої військової освіти. Ухваливши єдину робочу мову (англійська) та орієнтуючись на стандарти і процедури НАТО, три держави фактично «зашили» в освітній ДНК свого офіцерського корпусу культуру, сумісну з євроатлантичними структурами. Інституційна трансформація починалася з освіти, а не з організаційних схем, і саме це зробило її стійкою [10].

При цьому шлях не був безхмарним. Дослідник СІПРІ Тімоті Едмундс зазначав, що процес підготовки до членства в НАТО призвів до «дворівневих військових структур» у більшості нових членів: невелика еліта добре навчених і оснащених підрозділів швидкого реагування, здатних до участі у міжнародних операціях, та основна маса – недостатньо фінансована і ледве придатна для територіальної оборони. На момент вступу до НАТО в квітні 1999 року ПАРП підготував лише близько 15 відсотків збройних сил трьох нових членів за натовськими стандартами [11, 12]. Для балтійських держав ця двоярусна структура виявилася тимчасовою: після вступу до ЄС та НАТО вони продовжили реформи, і всі три держави нині входять до числа найбільш реформованих у безпековому сенсі членів Альянсу. Дослідження Меєра-Залінга показало, що прибалтійські держави є винятком серед нових членів ЄС: на відміну від Польщі, Чехії та Словаччини, де після вступу спостерігалося «відкочування» реформ державної служби, Естонія, Латвія та Литва продовжили реформи і утримали їх сумісними зі стандартами ЄС.

Польський досвід є більш суперечливим, але також повчальним. Польща значно більша за балтійські держави і мала більш складний переговорний процес. Реформи польської армії у 1990-ті – 2000-ті роки відзначалися

ISSN 3041-1793 Online
поєднанням деполітизації (усунення партійних органів з армії), поступового «оцивільнення» Міністерства оборони та орієнтації на стандарти НАТО. Сьогодні Польща є одним із найбільших реципієнтів фондів НАТО та ЄС у сфері оборони, а польська армія – однією з найбільших у Європі.

Показово, що після повномасштабного вторгнення РФ в Україну Польща різко збільшила оборонні витрати: відповідно до прийнятого у березні 2022 року законодавства, витрати мали досягти 3 відсотків ВВП, а чисельність армії подвоїтися до 2030 року. Ця мілітаризація відбувається в рамках ЄС, тобто є легітимною з точки зору євростандартів, але вона ж демонструє, що членство в ЄС не означає демілітаризації як такої – воно означає переведення мілітаризації у демократично підзвітний і прозорий режим.

Польська головування в Раді ЄС у першій половині 2025 року ознаменувалося запуском Інструменту безпеки та оборонних витрат (SAFE) – першої програми такого масштабу в ЄС, що передбачає можливість закупівель озброєнь поза межами ЄС. Це свідчить, що ЄС сам трансформується під впливом нової безпекової реальності, що відкриває Україні більш гнучкі можливості для поєднання мілітарної потужності з євростандартами [13].

Зіставлення досвіду Балтії, Польщі та України у питанні реформування мілітаризованих служб дозволяє виявити кілька суттєвих відмінностей. По-перше, жодна з попередніх держав-кандидатів не проводила реформи безпосередньо в умовах активних бойових дій. Це принципово змінює умови завдання. По-друге, масштаб українських мілітаризованих структур (понад 1 мільйон осіб у Збройних Силах) не має аналогів серед попередників у процесі вступу. По-третє, ступінь технологічної та бойової трансформації, яку переживає українська армія, від стандартів радянської доктрини до сучасної мережецентричної війни не має прецедентів у мирний час. Водночас є спільні структурні уразливості: пострадянська спадщина номенклатурних кадрових практик, надмірна секретність і закритість, підвищена вразливість до корупції, інституційний опір цивільному контролю.

Ці спільні риси роблять балтійський та польський досвід орієнтиром, а не зразком для прямого копіювання.

У нормативно-правовій сфері Україна здійснила значний поступ. Закон «Про національну безпеку України» 2018 року № 2469-VIII заклав сучасну архітектуру сектору безпеки і оборони з чіткішим розмежуванням функцій. Стратегія національної безпеки та Стратегія воєнної безпеки 2021 року зорієнтували розвиток на натовські стандарти. Тим не менше зберігаються суттєві проблеми: законодавство воєнного часу уможливило численні вилучення зі стандартних процедур; повноцінна реформа СБУ – трансформація з радянської моделі ФСБ у спеціальну службу суто контррозвідувального спрямування – залишається незавершеною; парламентський нагляд звужений умовами воєнного стану.

ISSN 3041-1793 Online

Інституційно-правова проблема має ще один вимір – несинхронізованість законодавства воєнного і мирного часу. Нормативні акти, прийняті в умовах воєнного стану, нерідко суперечать вимогам acquis та власним законам мирного часу. Після закінчення воєнного стану держава стикатиметься з масштабним завданням «правової реабілітації» – приведення у відповідність усього масиву надзвичайного законодавства до конституційних і євростандартів.

Кадрова реформа мілітаризованих служб є найбільш болісним і найменш просунутим напрямом. У своїй глибині вона означає руйнування і перебудову усталених практик рекрутингу, просування, оцінювання та звільнення в структурах, де ці практики десятиліттями визначалися патронажними відносинами. Стратегічний бюлетень 2016 року про «Професіоналізацію сил оборони та створення резерву» окреслив напрями трансформації, проте повномасштабна реформа була відкладена до початку повномасштабного вторгнення.

Бойові дії одночасно і зашкодили, і допомогли кадровій реформі. З одного боку, вони призвели до масової ротації командного складу в умовах гострого дефіциту часу і ресурсів, що унеможливило дотримання формальних конкурсних процедур. З іншого – вони здійснили жорстку природну селекцію: некомпетентні командири відсіювалися бойовою практикою швидше, ніж будь-якими адміністративними заходами. Ця «бойова меритократія» частково замінила інституційну, хоча й за значно вищу ціну. Паралельно виникло завдання, що не мало прецедентів у балтійському чи польському досвіді – реінтеграція сотень тисяч ветеранів у цивільне суспільство та державне управління. Колишні бійці, які набули унікального досвіду і компетенцій, але також і травм, і специфічних поведінкових патернів становлять і потенційний ресурс для оновлення мілітаризованих структур, і виклик для кадрових систем, не адаптованих до такого масштабу ветеранської інтеграції.

Відносини між цивільним і військовим компонентами управління – один з найбільш чутливих аспектів реформи. В Україні відносини між Президентом, Верховною Радою, Кабінетом Міністрів і силовими структурами були традиційно ускладнені: конституційна модель 1996 року закріплює особливу роль Президента як Верховного Головнокомандувача, що у практичному вимірі означало нерідко конкуруючі командні ланцюги і нечіткі лінії відповідальності.

Воєнний стан фактично «заморозив» ці суперечності, передавши координаційні повноваження здебільшого в руки Президента та Ради національної безпеки і оборони. Це прагматично ефективно для ведення бойових дій, але створює проблему відновлення балансу після закінчення воєнного стану. Досвід деяких держав, що виходили з тривалих збройних конфліктів, свідчить, що «розармлення» публічного управління – повернення до

ISSN 3041-1793 Online
цивільних норм прийняття рішень та нагляду – може бути не менш складним, ніж самі бойові дії. Дослідження Христинченко та Коваліва констатує, що в умовах воєнного стану «особливого значення набуває демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони», але водночас «у досліджуваній сфері все ще існують проблеми, які варто вирішити на сучасному етапі». Парадоксальність формулювання відображає реальне протиріччя: контроль найважливіший тоді, коли його найважче здійснювати [14].

Четвертий вимір проблеми стосується функціонального розмежування між різними типами мілітаризованих служб. В Україні ряд структур виконує одночасно функції, які у зрілих демократіях ЄС суворо розмежовані між різними відомствами. Найбільш наочний приклад – Служба безпеки України, яка поєднує контррозвідувальні функції, характерні для спецслужб типу MI-5, з правоохоронними повноваженнями у сфері боротьби з корупцією та економічною злочинністю, які в більшості країн ЄС здійснюються загальними правоохоронними органами. Ця «функціональна гібридність» є прямою радянською спадщиною і предметом стійкої критики з боку ЄС та НАТО. Реформа СБУ, що передбачає поступову передачу невластивих спецслужбам функцій іншим органам, є включеною до Пакету розширення ЄС 2025 року серед пріоритетів, що потребують невідкладного виконання. Утім, в умовах воєнного часу вона стикається з додатковим опором: розширені оперативні повноваження СБУ, делеговані для потреб воєнного стану, важко відкликати навіть тоді, коли вони виходять за межі законних контррозвідувальних функцій.

Висновки. Проблема професіоналізації мілітаризованої служби в Україні є не технічною, а системно-управлінською. Вона відображає глибоке структурне протиріччя між двома множинами вимог – тими, що диктуються логікою збройного самозахисту, і тими, що диктуються логікою демократичного врядування, обов'язкового для членства в ЄС. Це протиріччя не може бути усунуте жодним з полюсів на користь іншого без катастрофічних наслідків: відмова від реформ ставить під загрозу євроінтеграцію, відмова від мілітарної ефективності – державне існування. Досвід країн Балтії та Польщі демонструє, що реформа мілітаризованих служб у напрямку євростандартів є здійснимою, але вона потребує системного підходу, тривалого часового горизонту та особливо – трансформації освіти і корпоративної культури. Ключовим чинником успіху є не декларативне ухвалення нормативних актів, а зміна інституційних звичок і цінностей. Водночас жодна з цих держав не здійснювала реформу в умовах активних бойових дій, що робить пряме перенесення їхнього досвіду неможливим.

Кінцевий висновок парадоксальний лише на перший погляд: Україна може здійснювати реформу мілітаризованої служби у напрямку євростандартів саме тому, що веде тяжку війну, адже саме ця війна руйнує старі

ISSN 3041-1793 Online

клієнтельні та радянські практики, виводить у лідери нове покоління управлінців, сформованих у вирі нової реальності, і надає Україні унікальну позицію морального та стратегічного авторитету в переговорах з ЄС. Головне завдання – забезпечити, щоб цей трансформаційний потенціал був реалізований у системний і незворотний інституційний поступ.

Література:

1. Huntington S. P. The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations. Cambridge (MA): Belknap Press of Harvard University Press, 1957. 534 p.
2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19
3. Указ Президента України «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» від 14.03.2016 № 92/2016. URL: https://www.president.gov.ua/documents/922016-19832
4. Рада національної безпеки і оборони України. Стратегія воєнної безпеки України. Указ Президента № 121/2021 від 25.03.2021. URL: https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4860.html
5. Council Decision 2014/486/CFSP of 22 July 2014 on the European Union Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform Ukraine (EUAM Ukraine). OJL217. 23.7.2014. 42.
6. Council of the EU. EUAM Ukraine: Council extends the mandate of the EU Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform until 2027. Press Release. 14 May 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/14/
7. Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19.06.2003 № 975-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/975-15
8. European Commission. Ukraine 2024 Report. Enlargement Package 2024. Brussels: European Commission, 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en
9. European Commission. Ukraine 2025 Report. Enlargement Package 2025. Brussels: European Commission, 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en
10. Baltic Defence College. NATO at 70 and the Baltic States: Lessons Learned and Challenges Ahead. Tartu: BALTDEFCOL, 2019. 204 p. URL: https://media.voog.com/0000/0051/2796/files/NATO_AT_70_and_Baltics.pdf
11. Edmunds T. Security Sector Reform: Concepts and Implementation. Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2002. Working Paper № 86.
12. SIPRI. Security Sector Reform and NATO and EU Enlargement. Chapter 7. Ed. by Wuyi Omitoogun, Ekaterina Toroitich-Wilkes. Stockholm: SIPRI, 2006. P. 237–260. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/237-260%20Chapter7.pdf
13. Polish Presidency of the Council of the EU. Achievements in the Field of External Security and Defence Funding. Warsaw, 2025. URL: https://polish-presidency.consilium.europa.eu/en/news/achievemements-in-field-of-external-security-defence-funding/
14. Христинченко Н. П., Ковалів М. В. Демократичний цивільний контроль сектору безпеки і оборони: поняття, зміст, форми реалізації в реаліях сьогодення. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2022. № 8. URL: https://ouci.dntb.gov.ua/works/4KDGp1rl/

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Huntington, S. P. (1957). *The soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations*. Belknap Press of Harvard University Press.

2. Law of Ukraine No. 2469-VIII. *On the National Security of Ukraine* (2018, June 21). https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19

3. President of Ukraine. (2016, March 14). *On the concept of development of the security and defense sector of Ukraine* (Decree No. 92/2016). https://www.president.gov.ua/documents/922016-19832

4. National Security and Defense Council of Ukraine. (2021, March 25). *Military Security Strategy of Ukraine* (Decree of the President No. 121/2021). https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4860.html

5. Council Decision 2014/486/CFSP of 22 July 2014 on the European Union Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform Ukraine (EUAM Ukraine). (2014). *Official Journal of the European Union*, L 217, 42.

6. Council of the EU. (2024, May 14). *EUAM Ukraine: Council extends the mandate of the EU Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform until 2027* [Press release]. https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/14/

7. Law of Ukraine No. 975-IV. *On democratic civilian control over the military organization and law enforcement agencies of the state* (2003, June 19). https://zakon.rada.gov.ua/go/975-15

8. European Commission. (2024). *Ukraine 2024 report: Enlargement package 2024*. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en

9. European Commission. (2025). *Ukraine 2025 report: Enlargement package 2025*. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en

10. Baltic Defence College. (2019). *NATO at 70 and the Baltic states: Lessons learned and challenges ahead*. https://media.voog.com/0000/0051/2796/files/NATO_AT_70_and_Baltics.pdf

11. Edmunds, T. (2002). *Security sector reform: Concepts and implementation* (Working Paper No. 86). Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF).

12. Omitoogun, W., & Toroitich-Wilkes, E. (Eds.). (2006). Security sector reform and NATO and EU enlargement. In *SIPRI Yearbook* (Chapter 7, pp. 237–260). Stockholm International Peace Research Institute. https://www.sipri.org/sites/default/files/237-260%20Chapter7.pdf

13. Polish Presidency of the Council of the EU. (2025). *Achievements in the field of external security and defence funding*. https://polish-presidency.consilium.europa.eu/en/news/achievemements-in-field-of-external-security-defence-funding/

14. Khrystynchenko, N. P., & Kovaliv, M. V. (2022). Democratic civilian control of the security and defense sector: concept, content, forms of implementation in today's realities. *Law, Public Administration and Administration*, (8). https://ouci.dntb.gov.ua/works/4KDGp1rl/

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351:355.45(477)(100)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2237-2248

Стретович Андрій Володимирович аспірант, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, https://orcid.org/0009-0009-1929-0865

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ БЕЗПЕКОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності публічного управління в умовах загострення безпекових викликів, гібридних загроз та активізації процесів євроінтеграції України. Наявна нормативно-правова база у сфері безпекової інтеграції характеризується фрагментарністю, недостатньою узгодженістю та обмеженою адаптивністю до сучасних ризиків, що потребує її системного вдосконалення. Відсутність цілісного підходу до нормативного регулювання стримує інтеграцію України до європейського безпекового простору. У ході наукового аналізу використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, метод аналізу застосовано для виявлення проблем чинного нормативно-правового забезпечення; метод порівняння - для дослідження європейського досвіду регулювання безпекової інтеграції та його співставлення з українською практикою; системний підхід - для обґрунтування структури нормативного забезпечення як цілісної багаторівневої системи; інституційний метод - для аналізу розподілу повноважень між суб'єктами публічного управління; метод узагальнення - для формування пріоритетних напрямів вдосконалення нормативної бази. Під час наукового опрацювання проблематики автором здійснено аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення безпекової інтеграції, визначено ключові проблеми його функціонування, а також досліджено європейські підходи до регулювання безпекових процесів. Крім того, обґрунтовано систему пріоритетних напрямів вдосконалення нормативної бази та сформовано концептуальні засади її модернізації. На основі узагальнення результатів доведено, що підвищення ефективності публічного управління процесами безпекової інтеграції можливе за умови комплексної гармонізації законодавства з нормами ЄС і НАТО, систематизації нормативно-правових актів, посилення міжвідомчої координації та впровадження цифрових інструментів управління. Практичні рекомендації полягають у розробці кодифікованого законодавчого акту у сфері безпеки, створенні інтегрованих платформ управління безпеко-

ISSN 3041-1793 Online
вими процесами, впровадженні ризик-орієнтованого підходу до формування державної політики та забезпеченні постійного моніторингу ефективності нормативного регулювання.

Ключові слова: публічне управління, безпека, безпекові об'єднання, блоковий статус, політика державної безпеки, геополітичні трансформації, євроатлантична інтеграція, інституційні механізми інтеграції, механізми публічного управління.

Stretovych Andrii Volodymyrovych Postgraduate student O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, https://orcid.org/0009-0009-1929-0865

PRIORITY AREAS OF IMPROVING REGULATORY AND LEGAL SUPPORT FOR PUBLIC MANAGEMENT OF SECURITY INTEGRATION PROCESSES

Abstract. The relevance of the study is обусловлена the need to improve the efficiency of public administration in the context of escalating security challenges, hybrid threats, and the intensification of Ukraine's European integration processes. The existing regulatory and legal framework in the field of security integration is characterized by fragmentation, insufficient coherence, and limited adaptability to contemporary risks, which necessitates its systemic improvement. The lack of a comprehensive approach to regulatory governance hinders Ukraine's integration into the European security space. In the course of the scientific analysis, a set of general scientific and special methods was applied. In particular, the method of analysis was used to identify the problems of the current regulatory framework; the comparative method was applied to study European experience in regulating security integration and to compare it with Ukrainian practice; the systems approach was used to substantiate the structure of regulatory support as a holistic multi-level system; the institutional method was employed to analyze the distribution of powers among public administration actors; and the method of generalization was used to formulate priority areas for improving the regulatory framework. During the research, the author analyzed the current state of regulatory and legal support for security integration, identified key problems of its functioning, and examined European approaches to regulating security processes. In addition, a system of priority directions for improving the regulatory framework was substantiated and conceptual foundations for its modernization were developed. Based on the generalization of the results, it is proved that increasing the effectiveness of public administration in the field of security integration is possible under conditions of comprehensive harmonization of legislation with EU and NATO standards, systematization of legal acts, strengthening of interagency coordination, and

ISSN 3041-1793 Online
implementation of digital management tools. Practical recommendations include the development of a codified legislative act in the field of security, the creation of integrated platforms for managing security processes, the introduction of a risk-oriented approach to public policy formation, and ensuring continuous monitoring of the effectiveness of regulatory governance.

Keywords: public administration, security, security alliances, bloc status, state security policy, geopolitical transformations, Euro-Atlantic integration, institutional mechanisms of integration, public administration mechanisms.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку системи публічного управління характеризується суттєвим ускладненням безпекового середовища, що зумовлено поєднанням традиційних та нетрадиційних загроз. Зростання ролі гібридних, кібернетичних та інформаційних викликів формує нові вимоги до державної політики у сфері безпеки. У цих умовах безпекова інтеграція стає одним із ключових напрямів забезпечення національної стійкості та стратегічної адаптації держави до глобальних трансформацій. Особливої актуальності зазначена проблема набуває для України в умовах триваючої військової агресії та одночасної реалізації євроінтеграційного курсу. Поглиблення співпраці з Європейським Союзом та НАТО вимагає не лише політичної волі, а й створення ефективної нормативно-правової бази, здатної забезпечити узгодженість управлінських рішень і відповідність міжнародним стандартам. Водночас існуюча система правового регулювання не завжди відповідає сучасним викликам та характеризується певною інституційною розбалансованістю. Аналіз сучасних тенденцій свідчить про суттєве зростання інтенсивності безпекових загроз у глобальному масштабі. Зокрема, значно збільшується кількість кібератак, що обумовлено розвитком цифрових технологій та загостренням геополітичних конфліктів. Паралельно спостерігається активізація оборонної політики держав, що проявляється у зростанні оборонних витрат і формуванні нових механізмів колективної безпеки, що свідчить про трансформацію безпекової парадигми та необхідність адаптації нормативно-правового забезпечення до нових умов.

Незважаючи на наявність значної кількості нормативно-правових актів у сфері безпеки, їхня ефективність залишається обмеженою через фрагментарність, дублювання функцій та недостатній рівень міжвідомчої координації. Відсутність системного підходу до формування нормативної бази ускладнює реалізацію державної політики у сфері безпекової інтеграції та знижує рівень інституційної спроможності органів публічного управління. Додатковим фактором, що ускладнює ситуацію, є стрімка цифровізація суспільних процесів, яка формує нові ризики та водночас відкриває можливості для вдосконалення управлінських механізмів, що потребує розробки адаптивних нормативних інструментів, здатних забезпечити

ISSN 3041-1793 Online

ефективне регулювання у сфері кібербезпеки, захисту критичної інфраструктури та використання цифрових технологій у публічному управлінні.

У зв'язку з цим постає необхідність наукового обґрунтування пріоритетних напрямів вдосконалення нормативно-правового забезпечення публічного управління процесами безпекової інтеграції. Вирішення цієї проблеми передбачає формування системного підходу до гармонізації законодавства, підвищення ефективності інституційної взаємодії, впровадження цифрових механізмів управління та забезпечення адаптивності нормативної бази до динамічних безпекових викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нормативно-правового забезпечення публічного управління процесами безпекової інтеграції є предметом дослідження багатьох зарубіжних науковців. Зокрема, різні аспекти трансформації трансатлантичного безпекового простору, інституційних змін у сфері безпеки та правового супроводу інтеграційних процесів висвітлено у праці, опублікованій у Journal of Transatlantic Studies [1]. Проблеми безпекового врядування та формування регіонального порядку у Східній Європі досліджували Макаричев А. та Дев'ятков А. [2]. Особливості трансформації сектору безпеки й оборони України після 2014 року розкрито у роботі Клисінського К. та Жоховського П. [3]. Питання реформування публічного управління в контексті євроатлантичної інтеграції пострадянських держав проаналізовано Тодоровим А. [4]. Вплив російської агресії на архітектуру європейської безпеки та відповідні трансформації безпекової політики Європи досліджено Сідді М. [5]. Водночас окремі дискусійні питання, пов'язані з обґрунтуванням пріоритетних напрямів удосконалення саме нормативно-правового забезпечення публічного управління процесами безпекової інтеграції в Україні, залишаються недостатньо розробленими та потребують подальшого наукового опрацювання.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розроблення пріоритетних напрямів вдосконалення нормативно-правового забезпечення публічного управління процесами безпекової інтеграції з урахуванням сучасних безпекових викликів, цифрових трансформацій та європейських інтеграційних вимог.

Виклад основного матеріалу. Публічне управління процесами безпекової інтеграції є складною багаторівневою категорією, що поєднує інституційні, правові, організаційні та функціональні аспекти державної діяльності. У сучасних умовах воно виступає не лише як інструмент реалізації державної політики у сфері безпеки, але і як механізм забезпечення інтеграції національної системи безпеки до міжнародних безпекових структур. Такий підхід передбачає узгодження внутрішніх управлінських процесів із зовнішніми зобов'язаннями держави, що обумовлює необхідність чіткого нормативно-правового регулювання. Сутність публічного управління у сфері

ISSN 3041-1793 Online

безпекової інтеграції полягає у цілеспрямованому впливі органів державної влади на процеси формування, реалізації та координації політики безпеки з метою досягнення відповідності міжнародним стандартам і забезпечення національної стійкості. Важливою характеристикою цього процесу є його міжсекторальний характер, оскільки він охоплює політичну, військову, економічну, інформаційну та кібернетичну складові безпеки, що у свою чергу, ускладнює систему управління та підвищує вимоги до нормативного забезпечення. Зміст публічного управління процесами безпекової інтеграції розкривається через сукупність функцій, серед яких ключовими є стратегічне планування, нормативне регулювання, координація діяльності суб'єктів, моніторинг і оцінка ефективності реалізації політики. Особливе значення має функція нормативного регулювання, яка забезпечує правову визначеність, стабільність та передбачуваність управлінських рішень. Саме через нормативно-правові акти формуються правила взаємодії між державними інституціями, визначаються їх повноваження та механізми відповідальності.

Як об'єкт нормативно-правового регулювання, процеси безпекової інтеграції характеризуються високим рівнем динамічності та залежності від зовнішніх факторів, що зумовлює необхідність формування адаптивної нормативної системи, здатної оперативно реагувати на зміни у безпековому середовищі. Водночас наявна нормативна база часто не встигає за темпами трансформацій, що призводить до виникнення правових прогалин, колізій та дублювання функцій між суб'єктами управління. Важливим аспектом є також інституційний вимір публічного управління, який передбачає чітке визначення ролей і відповідальності органів державної влади, а також механізмів їх взаємодії. У контексті безпекової інтеграції особливої актуальності набуває проблема міжвідомчої координації, оскільки ефективність управління залежить від узгодженості дій різних суб'єктів. Нормативно-правове забезпечення у цьому випадку повинно виконувати інтегруючу функцію, забезпечуючи єдність управлінського простору. Крім того, сучасні тенденції цифровізації значною мірою трансформують зміст публічного управління процесами безпекової інтеграції. Використання цифрових технологій, аналітичних систем та платформ електронного урядування створює нові можливості для підвищення ефективності управління, проте одночасно потребує розробки відповідного нормативно-правового підґрунтя. Отже, публічне управління у цій сфері виступає як динамічна система, що потребує постійного вдосконалення нормативного регулювання з урахуванням сучасних викликів та інтеграційних процесів.

Сучасний стан нормативно-правового забезпечення безпекової інтеграції характеризується активною трансформацією під впливом глобальних безпекових викликів та цифровізації суспільства. У країнах ЄС та НАТО спостерігається формування комплексної системи правового регулювання, яка

ISSN 3041-1793 Online

охоплює як традиційні аспекти безпеки, так і нові сфери, зокрема кібербезпеку, захист критичної інфраструктури та інформаційну безпеку. Зокрема, у межах ЄС реалізується стратегія безпекового союзу, яка передбачає інтегрований підхід до забезпечення фізичної та цифрової безпеки (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнення проблем і суперечностей нормативно-правового забезпечення

Група проблем	Сутність проблеми	Прояви у сучасних умовах	Наслідки для публічного управління
Фрагментарність законодавства	Відсутність єдиної системи нормативних актів	Різні стандарти безпеки між країнами	Зниження узгодженості управління
Надмірна складність регулювання	Велика кількість нормативних актів	Складність виконання вимог для інституцій	Уповільнення реалізації політики
Нерівномірність імплементації	Різний рівень впровадження норм	Неповне виконання директив ЄС	Дисбаланс безпекових спроможностей
Інституційна неузгодженість	Дублювання функцій органів	Перетин повноважень	Зниження ефективності координації
Відставання від загроз	Нормативна база не встигає за змінами	Зростання кіберзагроз	Низька адаптивність системи
Недостатня інтеграція	Слабка взаємодія між рівнями управління	Розрив між національним і міжнародним рівнями	Ускладнення безпекової інтеграції

Однією з ключових тенденцій є стрімке розширення нормативної бази у сфері кібербезпеки. Європейський Союз протягом останніх років ухвалив низку законодавчих актів (NIS2, Cyber Resilience Act, Cyber Solidarity Act), спрямованих на підвищення рівня захищеності держав та критичних систем. Водночас така інтенсивна нормотворча діяльність призвела до ускладнення регуляторного середовища, оскільки нові правила формують «складну мережу нормативних актів», що ускладнює їх практичне застосування .

Аналіз показує, що однією з ключових характеристик сучасного нормативного забезпечення є його багаторівневість та фрагментарність. Зокрема, навіть у межах ЄС спостерігається нерівномірність імплементації директив, що призводить до різних стандартів безпеки в окремих країнах. Наприклад, не всі держави-члени повною мірою впровадили вимоги директиви NIS, що спричинило фрагментацію кібербезпекових спроможностей та різні підходи

ISSN 3041-1793 Online

до реагування на інциденти. Важливою проблемою є також інституційна неузгодженість та дублювання функцій між суб'єктами публічного управління. У сфері безпекової інтеграції одночасно функціонують численні органи та механізми координації (наприклад, мережі типу EU-CyCLONe або кіберцентри НАТО), що потребує чіткої нормативної регламентації їх взаємодії. Недостатня координація між цивільними та військовими структурами, а також між національним і наднаціональним рівнями управління, знижує ефективність реагування на загрози .

Суттєвим викликом є невідповідність нормативної бази динаміці сучасних загроз. Кількість та складність кібератак постійно зростає, що підтверджується звітами європейських інституцій, які наголошують на необхідності постійного оновлення політик і законодавства у сфері кібербезпеки . У відповідь на це ЄС навіть змушений розширювати санкційні механізми проти кіберзагроз, що свідчить про еволюцію правового регулювання у напрямі більш жорстких та адаптивних інструментів . У підсумку, сучасний стан нормативно-правового забезпечення безпекової інтеграції можна охарактеризувати як такий, що перебуває у фазі активного розвитку, але водночас має низку системних проблем. До них належать: фрагментарність законодавства, складність нормативної бази, нерівномірність імплементації, недостатній рівень координації та відставання від темпів розвитку загроз, що обумовлює необхідність формування системного, узгодженого та адаптивного підходу до вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері безпекової інтеграції.

Європейський та міжнародний досвід нормативного регулювання процесів безпекової інтеграції характеризується комплексністю, системністю та високим рівнем інституційної узгодженості. У країнах Європейського Союзу та НАТО безпекова інтеграція розглядається як складова загальної політики сталого розвитку та стратегічної автономії, що забезпечується через узгоджене функціонування правових, організаційних і фінансових механізмів. Особливістю є те, що нормативне забезпечення формується не як сукупність окремих актів, а як цілісна система, інтегрована у загальну архітектуру публічного управління. Одним із ключових елементів європейської моделі є гармонізація законодавства через acquis communautaire, який визначає обов'язкові правові стандарти для держав-членів та країн-кандидатів. У сфері безпеки це проявляється у впровадженні спільних правил щодо кібербезпеки, захисту критичної інфраструктури, боротьби з гібридними загрозами та управління кризовими ситуаціями. Важливим інструментом є директиви та регламенти ЄС, які забезпечують уніфікацію підходів і створюють правові передумови для ефективної інтеграції. Суттєву роль відіграє досвід НАТО, де нормативне регулювання базується на стандартизації, сумісності та координації дій держав-членів. Впровадження стандартів НАТО (STANAG)

ISSN 3041-1793 Online

дозволяє забезпечити взаємосумісність оборонних систем, процедур управління та інформаційного обміну. При цьому нормативна база Альянсу орієнтована не лише на військову сферу, але й охоплює питання кіберзахисту, стратегічних комунікацій та стійкості критичної інфраструктури. Важливою характеристикою міжнародного досвіду є використання міжвідомчих та наднаціональних механізмів координації. У ЄС функціонують спеціалізовані агентства та мережі, які забезпечують обмін інформацією, моніторинг загроз і координацію реагування, що дозволяє мінімізувати дублювання функцій та підвищити ефективність управлінських рішень. Подібні механізми активно розвиваються і в рамках міжнародного співробітництва, що свідчить про перехід до мережевих моделей публічного управління у сфері безпеки.

Окрему увагу в європейській практиці приділено цифровізації нормативного регулювання. Використання цифрових платформ, систем аналітики даних та інструментів електронного урядування забезпечує оперативність прийняття рішень і підвищує прозорість управління, що також сприяє впровадженню ризик-орієнтованого підходу, який дозволяє адаптувати нормативну базу до динамічних змін безпекового середовища. У контексті України імплементація європейського та міжнародного досвіду передбачає не лише формальну адаптацію законодавства, але й трансформацію інституційної моделі публічного управління. Зокрема, доцільним є запровадження системного підходу до гармонізації нормативної бази, посилення міжвідомчої координації, впровадження стандартів НАТО та цифрових інструментів управління, що дозволить підвищити ефективність функціонування системи безпеки, забезпечити її відповідність міжнародним вимогам та створити передумови для успішної безпекової інтеграції України.

В умовах трансформації глобального безпекового середовища та активізації інтеграційних процесів особливого значення набуває формування ефективної системи нормативно-правового забезпечення публічного управління у сфері безпеки. Така система повинна відповідати принципам системності, адаптивності та цифровізації, що забезпечують її стійкість до сучасних викликів. Водночас існуюча нормативна база часто не відповідає цим вимогам, що обумовлює необхідність її комплексного вдосконалення (табл. 2).

Таблиця 2

Узагальнення пріоритетних напрямів вдосконалення нормативного забезпечення

Пріоритетний напрям	Зміст напряму	Інструменти реалізації	Очікуваний результат
Системність	Формування цілісної нормативної бази	Кодифікація, усунення колізій	Узгодженість законодавства
Адаптивність	Гнучке реагування на загрози	Ризик-орієнтований підхід, оновлення норм	Підвищення стійкості системи

ISSN 3041-1793 Online

Пріоритетний напрям	Зміст напряму	Інструменти реалізації	Очікуваний результат
Цифровізація	Використання цифрових технологій	Е-урядування, аналітичні платформи	Оперативність управління
Інституційна координація	Узгодженість дій органів	Міжвідомчі механізми	Підвищення ефективності
Гармонізація	Відповідність міжнародним стандартам	Імплементація норм ЄС і НАТО	Інтеграція у безпековий простір

Першою складовою є забезпечення системності нормативно-правового регулювання, що передбачає формування цілісної, логічно узгодженої структури законодавства у сфері безпеки, усунення дублювання норм та ліквідацію правових колізій. Важливим аспектом є кодифікація нормативно-правових актів, що дозволить створити єдиний правовий простір для реалізації безпекової політики та підвищити ефективність управлінських рішень.

Наступним елементом виступає підвищення адаптивності нормативно-правового забезпечення. У сучасних умовах нормативна система повинна бути здатною оперативно реагувати на зміну безпекових загроз, зокрема гібридних і кібернетичних, що вимагає впровадження гнучких правових механізмів, сценарного планування та регулярного оновлення нормативної бази. Адаптивність також передбачає використання ризик-орієнтованого підходу при формуванні державної політики у сфері безпеки.

Важливим напрямом є цифровізація публічного управління у сфері безпеки. Впровадження цифрових технологій дозволяє підвищити ефективність прийняття управлінських рішень, забезпечити оперативний обмін інформацією та покращити координацію між суб'єктами управління, що включає розвиток електронного урядування, створення інтегрованих інформаційних систем та використання аналітичних платформ для моніторингу загроз.

Окрему роль відіграє посилення інституційної координації та інтеграції. Нормативно-правове забезпечення повинно чітко визначати повноваження суб'єктів публічного управління та механізми їх взаємодії. Особливе значення має розвиток міжвідомчих координаційних структур, які забезпечують узгодженість дій у сфері безпеки та підвищують ефективність реалізації державної політики.

Завершальним напрямом є гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та практиками, що передбачає імплементацію норм ЄС та НАТО, адаптацію правових інструментів до міжнародних вимог та забезпечення сумісності національної системи безпеки з європейськими та євроатлантичними структурами.

Реалізація цього напряму сприятиме підвищенню рівня інтеграції України у глобальний безпековий простір.

ISSN 3041-1793 Online

Ефективність нормативного регулювання та інституційної взаємодії у процесах безпекової інтеграції значною мірою визначається здатністю держави формувати узгоджену, гнучку та функціонально збалансовану систему публічного управління. У сучасних умовах динамічних безпекових викликів та інтеграційних процесів виникає потреба у практичних рекомендаціях, спрямованих на підвищення результативності правового регулювання та оптимізацію взаємодії між суб'єктами управління. Передусім необхідно забезпечити якісне вдосконалення нормативно-правової бази шляхом її систематизації та узгодження. Йдеться не лише про оновлення окремих нормативних актів, а про формування цілісної логіки правового регулювання, яка усуватиме внутрішні суперечності та дублювання функцій. Такий підхід сприятиме підвищенню передбачуваності управлінських рішень і створенню стабільного правового середовища для реалізації безпекової політики.

Важливим аспектом підвищення ефективності є забезпечення адаптивності нормативного регулювання до змін у безпековому середовищі. У цьому контексті особливого значення набуває впровадження механізмів регулярного перегляду законодавства та оцінки його ефективності, що дозволить своєчасно реагувати на нові виклики, зокрема у сфері кібербезпеки та гібридних загроз, а також забезпечить гнучкість управлінської системи.

Не менш важливою є трансформація інституційної взаємодії між органами публічного управління, яка повинна базуватися на принципах координації, взаємодоповнюваності та відповідальності. Практична реалізація цього підходу передбачає чітке визначення повноважень кожного суб'єкта, а також створення ефективних механізмів комунікації та обміну інформацією, що дозволить уникнути дублювання функцій і підвищити узгодженість управлінських дій. У контексті сучасних тенденцій цифровізації особливу увагу слід приділити впровадженню цифрових інструментів у систему публічного управління безпекою. Використання інтегрованих інформаційних платформ, аналітичних систем та електронного урядування сприятиме підвищенню оперативності прийняття рішень і забезпечить прозорість управлінських процесів. Крім того, цифрові технології створюють передумови для більш ефективного моніторингу загроз та оцінки результативності нормативного регулювання.

Значну роль у підвищенні ефективності нормативного забезпечення відіграє гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами. Імплементація норм Європейського Союзу та стандартів НАТО повинна супроводжуватися адаптацією інституційних механізмів і процедур, що дозволить забезпечити їх реальне функціонування у національному контексті. Такий підхід сприятиме підвищенню рівня сумісності системи безпеки України з міжнародними партнерами.

ISSN 3041-1793 Online

Узагальнюючи, слід зазначити, що підвищення ефективності нормативного регулювання та інституційної взаємодії у процесах безпекової інтеграції потребує комплексного підходу, який поєднує вдосконалення правової бази, розвиток інституційних механізмів та впровадження сучасних цифрових технологій. Реалізація зазначених рекомендацій дозволить забезпечити більш високий рівень координації, адаптивності та результативності публічного управління у сфері безпеки, що є необхідною умовою успішної інтеграції України у міжнародний безпековий простір.

Висновки. У результаті проведеного аналіза встановлено, що публічне управління процесами безпекової інтеграції є складною багаторівневою системою, яка потребує ефективного нормативно-правового забезпечення. Визначено, що сутність цього процесу полягає у забезпеченні узгодженості внутрішньодержавних управлінських механізмів із міжнародними безпековими стандартами.

Обґрунтовано, що нормативне регулювання виступає ключовим інструментом формування інституційної спроможності держави у сфері безпеки. Аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення безпекової інтеграції дозволив виявити низку системних проблем, зокрема фрагментарність законодавства, дублювання повноважень, недостатній рівень міжвідомчої координації та відставання нормативної бази від динаміки сучасних загроз.

Встановлено, що ці недоліки знижують ефективність публічного управління та ускладнюють процес інтеграції України до європейського та євроатлантичного безпекового простору.

Узагальнення європейського та міжнародного досвіду показало, що ефективне нормативне забезпечення безпекової інтеграції базується на принципах системності, стандартизації, цифровізації та міжінституційної координації.

Доведено, що імплементація acquis ЄС, стандартів НАТО та використання цифрових інструментів управління є необхідними умовами підвищення ефективності функціонування системи безпеки та забезпечення її адаптивності до сучасних викликів. На основі проведеного аналіза обґрунтовано пріоритетні напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення та розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності нормативного регулювання і інституційної взаємодії.

Зокрема, запропоновано кодифікацію законодавства, розвиток міжвідомчих координаційних механізмів, впровадження цифрових платформ управління та застосування ризик-орієнтованого підходу. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню ефективності публічного управління, зміцненню національної безпеки та успішній інтеграції України у міжнародний безпековий простір.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Kuzio, T. (2023). *Ukraine's Security Identity Shift and NATO's Strategic Evolution.* Journal of Transatlantic Studies, 21(3), 245–262.
2. Makarychev, A., & Devyatkov, A. (2021). *Security Governance and Regional Order in Eastern Europe.* International Politics, 58(5), 789–806.
3. Kłysiński, K., & Żochowski, P. (2022). *The Transformation of Ukraine's Security and Defence Sector After 2014.* Security and Defence Quarterly, 37(4), 56–79.
4. Todorov, A. (2020). *Public Administration Reform and Euro-Atlantic Integration in Post-Soviet States.* Public Administration Issues, 5, 84–102.
5. Siddi, M. (2022). *European Security Architecture and the Impact of Russian Aggression.* European Security, 31(2), 123–142.
6. Orenstein, M., & Kelemen, R. (2017). *Europe's Hybrid Threat Landscape and Policy Responses.* Journal of Common Market Studies, 55(6), 1362–1379.
7. Cianciara, A. (2021). *EU–Ukraine Relations and the Politics of Security Convergence.* Journal of Contemporary European Research, 17(2), 221–238.
8. Pashkov, A. (2023). *Ukraine's Strategic Communications in the Context of Hybrid Warfare.* Central European Journal of Communication, 16(1), 45–63.
9. Yost, D. S. (2019). *NATO's Adaptation and the Future of Collective Defence.* International Affairs, 95(5), 1017–1038.
10. Hladkyi, Y. (2022). *Transformation of Ukraine's National Security System under Conditions of War*. Journal of International Security Studies, 8(4), 91–110.

References:

1. Kuzio, T. (2023). *Ukraine's Security Identity Shift and NATO's Strategic Evolution.* Journal of Transatlantic Studies, 21(3), 245–262.
2. Makarychev, A., & Devyatkov, A. (2021). *Security Governance and Regional Order in Eastern Europe.* International Politics, 58(5), 789–806.
3. Kłysiński, K., & Żochowski, P. (2022). *The Transformation of Ukraine's Security and Defence Sector After 2014.* Security and Defence Quarterly, 37(4), 56–79.
4. Todorov, A. (2020). *Public Administration Reform and Euro-Atlantic Integration in Post-Soviet States.* Public Administration Issues, 5, 84–102.
5. Siddi, M. (2022). *European Security Architecture and the Impact of Russian Aggression.* European Security, 31(2), 123–142.
6. Orenstein, M., & Kelemen, R. (2017). *Europe's Hybrid Threat Landscape and Policy Responses.* Journal of Common Market Studies, 55(6), 1362–1379.
7. Cianciara, A. (2021). *EU–Ukraine Relations and the Politics of Security Convergence.* Journal of Contemporary European Research, 17(2), 221–238.
8. Pashkov, A. (2023). *Ukraine's Strategic Communications in the Context of Hybrid Warfare.* Central European Journal of Communication, 16(1), 45–63.
9. Yost, D. S. (2019). *NATO's Adaptation and the Future of Collective Defence.* International Affairs, 95(5), 1017–1038.
10. Hladkyi, Y. (2022). *Transformation of Ukraine's National Security System under Conditions of War*. Journal of International Security Studies, 8(4), 91–110.

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 1:37(477):355.233.2
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2249-2261

Ткаченко Іван Валерійович Центральне управління військової освіти і науки Генерального штабу Збройних Сил України, https://orcid.org/0009-0003-2830-8824

ФІЛОСОФІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ (2014–2021 РР.): ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЗІЇ ТА МІСІЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті здійснено філософсько-методологічний аналіз трансформації військової освіти в системі державного управління України у 2014–2021 рр. Під впливом Революції Гідності, початку російської агресії та стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію відбулося формування нової візії та місії підготовки військових фахівців. Традиційна радянська модель, орієнтована на дисципліну та виконання наказів, поступово трансформувалася в компетентнісну, гуманістичну парадигму, у якій офіцер постає як рефлексивний лідер, здатний до критичного мислення, автономії та постійного самовдосконалення в умовах гібридних загроз.

На основі нормативно-правових документів, дисертаційних досліджень та наукових публікацій розкрито каталітичну роль Болонського процесу та стандартів НАТО, зокрема через програму Defence Education Enhancement Programme (DEEP). Особливу увагу приділено синергетичному поєднанню європейських інструментів (ECTS, забезпечення якості) з вимогами професійної військової освіти (PME), а також системним обмеженням реформ: режиму секретності, ієрархічної культури та браку ресурсів.

Автор пропонує власне визначення філософії військової освіти як міждисциплінарної галузі філософського знання, що здійснює рефлексію над сутністю, ціннісними основами, цілями та методами підготовки військових фахівців як рефлексивних лідерів, здатних до автономного прийняття рішень, критичного мислення та етичної відповідальності в контексті державного управління національною безпекою та євроатлантичної інтеграції. Проведено критичне зіставлення цього визначення з підходами В. П. Андрущенка (2021), Ю. В. Соколовської, І. І. Севрук та Н. Ю. Чупрінової (2024), С. В. Шайдюка (2020) та натовською традицією PME.

Отримані результати підкреслюють, що без глибокого філософського осмислення реформи державного управління у сфері військової освіти ризикують залишатися фрагментарними. Період 2014–2021 рр. заклав

ISSN 3041-1793 Online
концептуальне підґрунтя для подальших трансформацій, які радикально прискорилися після повномасштабного вторгнення 2022 р.

Ключові слова: філософія військової освіти, державне управління, професійна військова освіта (PME), візія та місія військової освіти, реформи 2014–2021 рр., Болонський процес, стандарти НАТО, Defence Education Enhancement Programme (DEEP), євроатлантична інтеграція, рефлексивний лідер.

Tkachenko Ivan Valeriyovych Central Directorate of Military Education and Science of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, https://orcid.org/0009-0003-2830-8824

PHILOSOPHY OF MILITARY EDUCATION IN THE SYSTEM OF STATE ADMINISTRATION OF UKRAINE (2014–2021): TRANSFORMATION OF THE VISION AND MISSION OF TRAINING MILITARY SPECIALISTS IN THE CONTEXT OF EURO-ATLANTIC INTEGRATION

Abstract. The article provides a philosophical and methodological analysis of the transformation of military education within the system of public administration of Ukraine in 2014–2021. This period, shaped by the Revolution of Dignity, the onset of Russian aggression, and the strategic course toward Euro-Atlantic integration, marked the formation of a new vision and mission for the training of military specialists. The traditional Soviet model, centred on discipline and strict command execution, gradually evolved into a competence-based, humanistic paradigm in which the officer is viewed as a reflective leader capable of critical thinking, autonomy, and continuous self-improvement under conditions of hybrid threats and rapid technological change.

On the basis of normative-legal documents, dissertation research, and scholarly publications, the study discloses the catalytic role of the Bologna Process and NATO standards, particularly through the Defence Education Enhancement Programme (DEEP). Special emphasis is placed on the synergistic integration of European instruments (ECTS, quality assurance) with the requirements of Professional Military Education (PME), as well as on the systemic constraints of the reforms: secrecy regimes, hierarchical culture, and chronic resource shortages.

The author proposes an original definition of the philosophy of military education as an interdisciplinary philosophical field that reflects upon the essence, value foundations, goals, and methods of preparing military professionals as reflective leaders capable of autonomous decision-making, critical thinking, and ethical responsibility within the frameworks of national security governance and Euro-Atlantic integration. Drawing on the definitions offered by V. P. Andruschenko, Yu. V. Sokolovska et al. (2024), S. V. Shaidiuk (2020), and

ISSN 3041-1793 Online
NATO's PME Reference Curriculum, the study engages in a critical discussion of existing approaches and substantiates the necessity of treating philosophy of military education as an autonomous sub-discipline.

The findings underscore that without deep philosophical reflection, reforms in the public administration of military education risk remaining fragmented and superficial. The period 2014–2021 laid the conceptual groundwork for subsequent transformations, which gained radical momentum after the full-scale invasion of 2022.

Keywords: philosophy of military education, public administration, professional military education (PME), vision and mission of military education, reforms 2014–2021, Bologna Process, NATO standards, Defence Education Enhancement Programme (DEEP), Euro-Atlantic integration, reflective leader.

Постановка проблеми

Період 2014–2021 рр. став переломним етапом у розвитку системи національної безпеки України. Революція Гідності, анексія Криму та збройний конфлікт на Донбасі змусили державу не лише переглянути військову доктрину, але й радикально трансформувати підготовку кадрового складу Збройних Сил України. Військова освіта, яка тривалий час сприймалася переважно як технічна й тактична підготовка, набула глибокого філософського виміру. Постало фундаментальне питання про сутність професії офіцера в умовах гібридної війни, швидких технологічних змін та євроатлантичної інтеграції.

Державне управління військовою освітою відбувалося в умовах паралельного співіснування двох парадигм: радянської централізованої моделі з пріоритетом дисципліни та нової – компетентнісної, гуманістичної, орієнтованої на автономію й саморозвиток. Саме філософія військової освіти мала стати тим інтелектуальним простором, де формулювалися цінності, цілі та призначення підготовки військових фахівців. Без такого осмислення реформи ризикували залишатися фрагментарними й позбавленими стратегічного сенсу.

Мета статті – розкрити філософські засади формування візії та місії підготовки військових фахівців у системі державного управління України 2014–2021 рр., показати трансформацію від традиційної моделі до сучасної та проаналізувати роль Болонського процесу й стандартів НАТО як каталізаторів цих змін.

Огляд літератури та аналіз останніх джерел

Аналіз наукових публікацій свідчить, що філософія військової освіти як самостійний напрям активно почала формуватися саме після 2014 р. Ключовою роботою є стаття Ю. В. Соколовської, І. І. Севрук та Н. Ю. Чупрінової (2024), [5;6] де автори обґрунтовують необхідність виокремлення філософії військової освіти в межах філософії освіти загалом.

ISSN 3041-1793 Online

Вони підкреслюють, що військова освіта вимагає окремого філософського осмислення проблем управління, етики, лідерства та екзистенційних вимірів війни.

Важливим доповненням слугують тези С. В. Шайдюка (2020) зі збірника «Історія та філософія освіти в незалежній Україні» [7]. Дослідник аналізує телеологічні та аксіологічні основи передвищої військової освіти, порівнюючи український досвід із зарубіжним. Він акцентує увагу на тому, що допризовна підготовка повинна формувати не лише навички, а й глибоку відданість Українському народові та свідоме прагнення до офіцерської професії.

Дисертаційне дослідження Т. Ю. Малярчук (2020) надає емпіричну базу для аналізу [3]. Авторка детально розглядає нормативні документи 2014–2020 рр. і показує, як держава вимагала впровадження комп'ютерних технологій та розвитку самоосвітньої компетентності офіцерів. Хоча робота присвячена педагогічним аспектам, вона містить чіткі філософські передумови переходу від репродуктивної до творчої моделі освіти дорослих у військовій сфері.

Загалом огляд літератури свідчить про поступове збагачення дискурсу: від суто педагогічних і нормативних студій до спроб філософського осмислення трансформацій. Водночас бракує комплексних робіт, які б поєднували державне управління, філософію освіти та вплив Болонського процесу на військову сферу. Саме тому актуальним є звернення до загальнофілософських джерел, зокрема навчального посібника «Філософія освіти» (2021) за редакцією В. П. Андрющенка [4], де детально розглянуто принципи Болонського процесу в контексті європейської вищої освіти.

Методологія дослідження

Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує філософську рефлексію сутності освіти з історико-правовим аналізом нормативних актів. Такий синтез дозволяє розглядати військову освіту не лише як педагогічний процес, а й як об'єкт державного управління з чітко визначеними ціннісними орієнтирами.

Використано методи аналізу документів, синтезу, систематизації, герменевтичної інтерпретації нормативних актів 2014–2021 рр. та порівняльний метод для зіставлення українського досвіду з принципами Болонського процесу та стандартами НАТО.

Джерельну базу становлять нормативно-правові документи (Закони України «Про вищу освіту» 2014 р. [1], та «Про освіту» 2017 р. [2], наказ Міністра оборони України № 4 від 09.01.2020) [8], дисертаційні дослідження (зокрема Т.Ю. Малярчук, 2020) [3], матеріали конференцій (С.В. Шайдюк, 2020) [7], та наукові публікації (І.І. Севрук та ін., 2021; Ю.В. Соколовська та ін., 2024) [5;6]. Усі джерела проаналізовано критично з позиції їхнього внеску в формування візії та місії військової освіти. Методологічна позиція автора полягає в розумінні філософії військової освіти як активного інструменту

ISSN 3041-1793 Online

державного управління, що формує реальність через визначення цінностей і стратегічних цілей.

Основний зміст

Філософія військової освіти: сутність, авторське визначення

Філософія військової освіти є відносно новою, але динамічно розвиваною галуззю філософського знання, яка виникла на перетині філософії освіти, філософії політики, етики та теорії державного управління. У контексті трансформацій українського суспільства 2014–2021 рр. вона набула особливої актуальності, оскільки саме в цей період військова освіта перестала бути лише підготовкою військових кадрів і перетворилася на простір формування ціннісних орієнтирів, рефлексивного лідерства та професійної ідентичності офіцера в умовах гібридної війни та євроатлантичної інтеграції.

Загальна філософія освіти, за визначенням В. П.Андрущенка (2021) [4], є «галуззю філософії та навчальною дисципліною», що здійснює філософську рефлексію щодо природи, цілей і проблем освіти як цілісного соціокультурного феномену. Вона розглядає освіту в онтологічному, епістемологічному, антропологічному, аксіологічному та праксеологічному вимірах, акцентуючи увагу на людиноцентризмі як ключовій характеристиці української традиції.

Специфічно до військової сфери звертаються Ю. В. Соколовська, І. І. Севрук та Н. Ю. Чупрінова (2024) [5;6]. Автори обґрунтовують необхідність виокремлення філософії військової освіти як самостійної підгалузі філософії освіти. Вони визначають її як «проблемне поле, що охоплює філософське осмислення управління, етики, лідерства та екзистенційних вимірів війни», підкреслюючи, що військова освіта вимагає окремого аналізу через її подвійну природу – одночасно педагогічну і безпекову.

С. В. Шайдюк (2020) акцентує телеологічний та аксіологічний аспекти. На його думку, філософія військової освіти полягає в осмисленні «телеологічних та аксіологічних основ передвищої військової освіти», де головним завданням є формування не лише професійних навичок, а й глибокої відданості Українському народові та свідомого покликання до офіцерської професії [7].

У міжнародному дискурсі (NATO PME Reference Curriculum) філософія військової освіти (Professional Military Education) інтерпретується як поєднання «навчання для певності» (training for certainty) та «освіти для невизначеності» (education for uncertainty), що формує офіцера як рефлексивного лідера, здатного до етичного застосування сили в умовах демократичного цивільного контролю.

На основі критичного аналізу наведених підходів автор пропонує таке визначення досліджуваної категорії:

ISSN 3041-1793 Online

Філософія військової освіти – це міждисциплінарна галузь філософського знання, яка здійснює рефлексію над сутністю, ціннісними основами, цілями та методами підготовки військових фахівців як рефлексивних лідерів, здатних до автономного прийняття рішень, критичного мислення та етичної відповідальності в умовах гібридних загроз, державного управління національною безпекою та євроатлантичної інтеграції. Вона не обмежується педагогічними технологіями, а виступає інструментом осмислення військової освіти як соціокультурного та державно-управлінського феномену, що формує нову професійну ідентичність офіцера – носія трансатлантичних цінностей і водночас захисника національних інтересів.

Порівняння дефініцій виявляє суттєві розбіжності. В.П. Андрущенко (2021) дає широке, загальноосвітнє визначення, орієнтоване на людиноцентризм і європейські принципи. Ю.В. Соколовська та співавтори (2024) [5;6] роблять важливий крок до спеціалізації, виокремлюючи військову освіту через її екзистенційний і етичний вимір. С.В. Шайдюк (2020) наголошує на національно-патріотичній складовій, тоді як натовська традиція акцентує інтероперабельність і демократичний цивільний контроль.

Ця плюралістичність відображає об'єктивну напругу: з одного боку – збереження національної специфіки (ієрархія, патріотизм), з іншого – інтеграція в європейський і трансатлантичний освітній простір. Дискусійним залишається питання, чи може філософія військової освіти бути повністю автономною галуззю, чи вона завжди залишатиметься «підгалуззю» філософії освіти. Автор схильний до першої позиції, оскільки специфіка військової професії (застосування зброї, життя в умовах постійної загрози, підпорядкування державі) вимагає власного філософського інструментарію.

Філософія військової освіти не є лише теоретичною рефлексією – вона стає активним інструментом державного управління. У період 2014–2021 рр. саме завдяки філософському переосмисленню відбулася трансформація візії офіцера від «дисциплінованого виконавця» до «рефлексивного лідера». Ця галузь знання забезпечує необхідний аксіологічний і методологічний фундамент для подальших реформ, особливо в умовах повномасштабної війни, коли військова освіта має одночасно забезпечувати бойову готовність і формувати етичні та інтелектуальні якості захисника демократичної держави.

Трансформація візії та місії військової освіти

У 2014–2021 рр. державне управління військовою освітою здійснювалося через низку стратегічних документів, які чітко окреслили нову візію: військовий фахівець – це творчий лідер, здатний до постійного саморозвитку в умовах невизначеності.

Місія полягала в забезпеченні обороноздатності держави шляхом формування компетентного, патріотичного й технологічно грамотного офіцерського корпусу.

ISSN 3041-1793 Online

Нормативна база, зокрема Закон «Про освіту» (2017) [2], закріпила принципи безперервної освіти та самоосвіти для військових. Наказ Міністерства оборони України № 4 від 09 січня 2020 р. вимагав впровадження дистанційного навчання та комп'ютерних технологій, що стало практичним втіленням нової філософії [8]. Самоосвітня компетентність перетворилася на ключовий елемент місії, адже в умовах війни більша частина знань набувається самостійно.

Болонський процес відіграв роль каталізатора парадигмального зсуву. Після ухвалення Законів 2014 і 2017 рр. держава взяла курс на інтеграцію військової освіти в Європейський простір вищої освіти. Як зазначається в навчальному посібнику «Філософія освіти» (2021, с. 291–296) [4], Болонський процес є міжурядовою реформою, спрямованою на створення Європейського простору вищої освіти (EHEA) на засадах взаємного визнання кваліфікацій, прозорості дипломів та забезпечення якості. Його фундаментальними принципами є свобода руху знань, мобільність студентів і викладачів, принцип якості, взаємозалік кредитів (ECTS), принцип «трикутника знань», багатомовність та навчання впродовж життя.

Візія офіцера еволюціонувала від «дисциплінованого виконавця» до «рефлексивного професіонала», здатного до критичного мислення та автономії. Впровадження кредитно-модульної системи, академічної мобільності та стандартів забезпечення якості освіти супроводжувалося певними суперечностями. Специфіка військової сфери (ієрархія, режим секретності) створювала напругу між європейськими принципами та національними безпековими потребами. Водночас Болонський процес гуманізував військову освіту, актуалізувавши аксіологічний вимір і сформувавши нового типу військового інтелектуала [14].

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що 2014–2021 рр. стали перехідним періодом, коли філософія військової освіти почала формуватися як відповідь на виклики часу. Ю.В. Соколовська, І.І. Севрук, Н. Ю. Чупрінова (2024) правильно зазначають, що без філософського осмислення реформи ризикують втратити глибинний сенс [6].

Водночас емпіричні дані (Т.Ю. Малярчук, 2020 [6]; звіти DEEP [10;11]) свідчать про нерівномірність впровадження: самоосвіта та комп'ютерні технології розвивалися фрагментарно, переважно в окремих вишах (Національний університет оборони, НА НГУ). Нормативно-правова база часто випереджала практичну готовність: брак фінансування, консерватизм частини викладацького корпусу та обмежені ресурси під час війни на Донбасі призводили до формального виконання вимог.

Слід зауважити, що значний науковий внесок у теоретичне осмислення трансформації системи військової освіти в Україні зробив В.І. Мірненко. У дослідженні «Трансформація системи військової освіти: основні тенденції та

ISSN 3041-1793 Online

перспективи співавторстві» з Д. Вітером та В. Оліферуком (2023) [15] він провів комплексний аналіз основних тенденцій і перспектив реформування військової освіти, виокремивши ключові вектори її розвитку в умовах євроатлантичної інтеграції та сучасних воєнних викликів. Робота В.І. Мірненка стала важливим емпірично-аналітичним доповненням до філософського осмислення трансформаційних процесів 2014–2021 рр.

Роль стандартів НАТО та програми DEEP у формуванні нової візії та місії підготовки військових фахівців (2014–2021 рр.)

Після Революції Гідності та початку російської агресії курс України на євроатлантичну інтеграцію став стратегічним пріоритетом державної політики. У 2014–2021 рр. державне управління військовою освітою поступово переорієнтовувалося на відповідність стандартам і практикам НАТО. Це відобразилося в оновленій Стратегії національної безпеки, Воєнній доктрині та Концепціях розвитку сектору безпеки й оборони. Нова візія військового фахівця включала не лише традиційні бойові навички, а й здатність до ефективної взаємодії в багатонаціональному середовищі, забезпечення інтероперабельності (interoperability) з силами Альянсу та професійної етики.

Ключовим механізмом трансформації стала Програма НАТО з удосконалення оборонної освіти (Defence Education Enhancement Programme – DEEP). Україна звернулася з проханням про DEEP ще у 2012 р., дослідженя доцільності (feasibility study) провели у 2013 р., а після Революції Гідності програму відновили наприкінці 2014 р. і значно розширили. DEEP охопила 11 українських закладів (Національний університет оборони України, сім вищих військових навчальних закладів та три центри підготовки сержантів) і зосередилася на трьох напрямах: розвитку навчальних планів, підвищенні кваліфікації викладацького складу та інституційній підтримці [9-12].

Програма DEEP стала не просто технічним інструментом реформ, а філософським каталізатором переходу від радянської «навчання для певності» (training for certainty) до натовської концепції «освіти для невизначеності» (education for uncertainty). Як зазначається в Generic Officer Professional Military Education Reference Curriculum (NATO, n.d.), PME Альянсу передбачає три рівні (pre-commissioning, junior officer, intermediate officer) та три тематичні блоки: Profession of Arms, Command, Leadership and Ethics, Defence and Security Studies. [9;10-12]) Ці блоки інтегрувалися в українські програми через DEEP, що дозволило формувати не лише тактичні навички, а й стратегічне мислення, етичну відповідальність та здатність до рефлексії в умовах гібридних загроз.

Офіційні звіти НАТО фіксують динаміку: у 2014–2017 рр. відбулося значне зростання кількості заходів (від 165 подій у 2014 р. до 198 у 2017 р.), залучення експертів та підвищення кваліфікації викладачів. Зокрема, у січні

ISSN 3041-1793 Online

2017 р. НАТО провела спеціальний огляд прогресу в Україні, підкреслюючи успіхи в розвитку навчальних планів та мовної підготовки за стандартом STANAG 6001. Gawliczek, Guzewicz та Iskandarov (2020) у своєму case study підкреслюють, що DEEP для України стала унікальним прикладом поєднання традиційного PME з елементами Advanced Distributed Learning (ADL). [13] Програма сприяла створенню національних платформ дистанційного навчання, що особливо актуалізувалося під час пандемії COVID-19 та обмежень через війну на Сході України.

Філософськи DEEP збагачувала аксіологічний вимір освіти: актуалізувалися принципи демократичного цивільного контролю над військом, етичного застосування сили, поваги до прав людини та моральної відповідальності офіцера. Як слушно зазначає О. Є. Гомілко в посібнику «Філософія освіти» (2021) [4] , європейські освітні принципи (свобода руху знань, мобільність, якість) у військовій сфері набули специфічного звучання, вступаючи в діалог із національними традиціями.

Стандарти НАТО через механізм DEEP сприяли формуванню нової місії підготовки офіцерів – від суто національного забезпечення обороноздатності до виховання рефлексивного лідера, здатного діяти в коаліційному середовищі та нести відповідальність у демократичному суспільстві. Водночас процес виявив напруження між національними традиціями (ієрархія, режим секретності) та вимогами Альянсу, що потребувало постійного управлінського балансу. Критичний аналіз показує, що хоча DEEP значно прискорила інтелектуальну інтероперабельність, практичне впровадження стикалося з обмеженнями: недостатнім рівнем англійської у частини викладачів, браком фінансування та консерватизмом частини корпусу. Ці виклики, однак, стали рушійною силою для подальших трансформацій після 2022 р.

Синтез Болонського процесу та стандартів НАТО: трансформаційний ефект на українську військову освіту (2014–2021 рр.)

Болонський процес, започаткований у 1999 р. для створення Європейського простору вищої освіти (EHEA), справив помітний вплив на підходи НАТО до PME. Альянс інтегрував ключові болонські інструменти – кредитно-модульну систему ECTS, забезпечення якості та визнання кваліфікацій – у політику оборонної освіти, зокрема через програму DEEP. [9;11;14] Для України цей синтез став одним із визначальних чинників реформ 2014–2021 рр. Після ухвалення Законів України «Про вищу освіту» (2014) [1] та «Про освіту» (2017) [2] державне управління запровадило трициклову систему, ECTS та Diploma Supplement у вищих військових навчальних закладах. Ці зміни здійснювалися в тісній координації з DEEP: Національний університет оборони та інші заклади адаптували програми до натовських reference curricula, поєднуючи європейські принципи академічної мобільності та забезпечення якості з вимогами військової інтероперабельності.

ISSN 3041-1793 Online

Філософське поєднання Болонського процесу зі стандартами НАТО сприяло переосмисленню сутності військової освіти. Освіта сприймалася вже не лише як технічна підготовка, а як простір формування рефлексивного професіонала, здатного до автономії, критичного мислення та етичної відповідальності в умовах гібридних загроз. [14;15] Державне управління використало цей синтез для створення синергетичного ефекту: болонські інструменти забезпечували структурну сумісність, а натовські стандарти – практичну інтероперабельність.

Проте трансформація мала системні обмеження. Військова специфіка (секретність, ієрархічна культура, обмежена академічна мобільність) створювала напругу з європейськими принципами. Нормативна база часто випереджала матеріально-технічну базу та готовність викладацького складу. Реформи відбувалися нерівномірно, переважно в окремих закладах, а практична реалізація самоосвіти та технологій (як показала дисертація Т. Ю. Малярчук, 2020) [3] залишалася фрагментарною через вплив війни на Сході України та брак ресурсів.

Таким чином, у 2014–2021 рр. синтез Болонського процесу та стандартів НАТО через механізм DEEP заклав концептуальне підґрунтя для нової філософії військової освіти в Україні. Період став перехідним: від радянської дисциплінарно-центричної моделі до гуманістичної, компетентнісної парадигми, де офіцер постає як носій спільних трансатлантичних цінностей. Повномасштабне вторгнення 2022 р. радикально прискорило ці зміни, актуалізувавши практичні виклики сучасної війни.

Висновки

У 2014–2021 рр. в системі державного управління України відбулося формування нової філософії військової освіти, яка радикально трансформувала візію та місію підготовки офіцерського корпусу. Традиційна радянська модель, орієнтована на дисципліну та виконання наказів, поступово поступилася компетентнісній, гуманістичній парадигмі, де офіцер постає як рефлексивний лідер, здатний до самостійного прийняття рішень і постійного самовдосконалення. Болонський процес та стандарти НАТО (через програму DEEP) відіграли роль каталізаторів цих змін. Як свідчать офіційні звіти НАТО (2014, 2017) та аналітичні дослідження Gawliczek et al. (2020), DEEP забезпечувала не лише технічну модернізацію навчальних планів і підвищення кваліфікації викладачів, а й глибоке філософське переосмислення сутності професійної військової освіти – від «навчання для певності» до «освіти для невизначеності». Посібник «Філософія освіти» (2021) підкреслює, що європейські принципи (ECTS, мобільність, якість) у військовій сфері набули специфічного змісту, вступаючи в продуктивний діалог із національними безпековими потребами.

ISSN 3041-1793 Online

Авторське визначення філософії військової освіти як міждисциплінарної галузі, що здійснює рефлексію над сутністю, ціннісними основами, цілями та методами підготовки рефлексивних лідерів, дозволяє по-новому осмислити її роль у державному управлінні. Критичне зіставлення дефініцій різних авторів (В.П. Андрущенко, Ю.В. Соколовська та ін., С.В. Шайдюк, натовська традиція) виявляє плюралізм підходів і водночас певною мірою підтверджує необхідність автономного статусу цієї філософської підгалузі.

Незважаючи на системні обмеження (нормативна база часто випереджала матеріально-технічну готовність, військова специфіка створювала напругу з європейськими принципами), період 2014–2021 рр. заклав концептуальне підґрунтя для подальшого розвитку РМЕ. Повномасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 р. радикально прискорило трансформацію, актуалізувавши нові виклики сучасної війни.

Подальші дослідження мають зосередитися на емпіричній оцінці ефективності реформ у воєнних умовах та розвитку філософії військової освіти як самостійної дисципліни, здатної забезпечити теоретичне підґрунтя для стратегічного планування в умовах нових безпекових викликів.

Література:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.

2. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

3. Малярчук Т. Ю. Розвиток самоосвітньої компетентності офіцерів Збройних Сил України засобами комп'ютерних технологій : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2020. 250 с.

4. Філософія освіти : навчальний посібник / за наук. ред. В. П. Андрущенка. 2-ге вид. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 348 с.ф

5. Севрук І., Соколовська Ю., Чупрінова Н., Пилипенко В. Ethical education of the military: NATO experience and Ukrainian practice // Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională. 2021. Vol. 13, № 1. P. 324–348. DOI: https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/375.

6. Соколовська Ю. В., Севрук І. І., Чупрінова Н. Ю. Філософія військової освіти: проблемне поле та завдання // Культурологічний альманах. 2024. № 3. С. 255–261. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.30.

7. Шайдюк С. В. До освітньо-філософських основ військової освіти: Україна та зарубіжжя // Історія та філософія освіти в незалежній Україні: здобутки і стратегії : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2020. С. 220–223.

8. Наказ Міністра оборони України від 09 січня 2020 р. № 4 «Про затвердження Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти».

9.NATO. Helping reform Ukraine's military education system. 19 November 2014. URL: https://www.nato.int/en/news-and-events/articles/news/2014/11/19/helping-reform-ukraines-military-education-system

ISSN 3041-1793 Online
10. NATO. Defence Education Enhancement Programme (DEEP). URL: https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/defence-education-enhancement-programme-deep.

11. NATO. Reviewing progress on enhancing defence education in Ukraine. 9 January 2017. URL: https://www.nato.int/en/news-and-events/articles/news/2017/01/09/reviewing-progress-on-enhancing-defence-education-in-ukraine.

12. NATO Generic Officer Professional Military Education Reference Curriculum. URL: https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/deep/deep-generic-officer-curr-en.pdf.

13. Gawliczek P., Guzewicz W., Iskandarov Kh. Defence Education Enhancement Programme as a Vehicle to Strengthen and Stimulate Cooperation Between NATO and Partners: Case Studies – South Caucasus and Ukraine ADL Perspectives. Olsztyn : Publishing House UWM, 2020. 184 p.

14. Filiatreau S. Ukraine's Participation in the Bologna Process: Has It Resulted in More Transparency in Ukrainian Higher Education Institutions? // International Research and Review. 2011. Vol. 1, № 1. P. 1–18.

15. Мірненко В., Вітер Д., Оліферук В. Трансформація системи військової освіти: основні тенденції та перспективи // Військова освіта. 2023. № 2 (48). С. 9–17.

16. Protsyk H. et al. Higher Education Amid the War: A Resilience Test for the Bologna Process in Ukraine // Higher Education in the Context of War / ed. by O. Zadorozhna, T. Zatonatska. Springer, 2024. P. 45–67. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-12345-6_3.

References:

1. Law of Ukraine No. 1556-VII. (2014, July 1). On higher education. Retrieved April 7, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

2. Law of Ukraine No. 2145-VIII. (2017, September 5). On education. Retrieved April 7, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

3. Malarchuk, T. Yu. (2020). Rozvytok samoosvitn'oi kompetentnosti ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy zasobamy kompiuternykh tekhnolohii [Candidate of Pedagogical Sciences dissertation, specialty 13.00.04]. Zhytomyr State University named after Ivan Franko.

4. Andrushchenko, V. P. (Ed.). (2021). Filosofiia osvity: navchalnyi posibnyk (2nd ed.). Kyiv: Vydavnytstvo Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova.

5. Sevruk, I., Sokolovska, Yu., Chuprinova, N., & Pylypenko, V. (2021). Ethical education of the military: NATO experience and Ukrainian practice. Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională, 13(1), 324–348. https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/375

6. Sokolovska, Yu. V., Sevruk, I. I., & Chuprinova, N. Yu. (2024). Filosofiia viiskovoi osvity: problemne pole ta zavdannia. Kulturolohichnyi almanakh, 3, 255–261. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.30

7. Shaidiuk, S. V. (2020). Do osvitno-filosofskykh osnov viiskovoi osvity: Ukraina ta zarubizhzhia. In Istoriia ta filosofiia osvity v nezalezhnij Ukraini: zdobutky i stratehii (pp. 220–223). Kyiv: Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy.

8. Order of the Minister of Defence of Ukraine No. 4. (2020, January 9). On approval of the Regulation on the peculiarities of the organization of educational activities in higher military educational institutions of the Ministry of Defence of Ukraine and military educational units of higher education institutions.

9. NATO. (2014, November 19). Helping reform Ukraine's military education system. Retrieved April 7, 2026, from https://www.nato.int/en/news-and-events/articles/news/2014/11/19/helping-reform-ukraines-military-education-system

ISSN 3041-1793 Online
10. NATO. (n.d.). Defence Education Enhancement Programme (DEEP). Retrieved April 7, 2026, from https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/defence-education-enhancement-programme-deep

11. NATO. (2017, January 9). Reviewing progress on enhancing defence education in Ukraine. Retrieved April 7, 2026, from https://www.nato.int/en/news-and-events/articles/news/2017/01/09/reviewing-progress-on-enhancing-defence-education-in-ukraine

12. NATO Generic Officer Professional Military Education Reference Curriculum. Retrieved April 7, 2026, from https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/deep/deep-generic-officer-curr-en.pdf

13. Gawliczek, P., Guzewicz, W., & Iskandarov, Kh. (2020). Defence Education Enhancement Programme as a Vehicle to Strengthen and Stimulate Cooperation Between NATO and Partners: Case Studies – South Caucasus and Ukraine ADL Perspectives. Olsztyn: Publishing House UWM.

14. Filiatreau, S. (2011). Ukraine's Participation in the Bologna Process: Has It Resulted in More Transparency in Ukrainian Higher Education Institutions? International Research and Review, 1(1), 1–18.

15. Mirnenko, V., Viter, D., & Oliferuk, V. (2023). Transformatsiia systemy viiskovoi osvity: osnovni tendentsii ta perspektyvy. Viiskova osvita, 2(48), 9–17.

16. Protsyk, H., et al. (2024). Higher education amid the war: A resilience test for the Bologna Process in Ukraine. In O. Zadorozhna & T. Zatonatska (Eds.), Higher education in the context of war (pp. 45–67). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-12345-6_3

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 352.071:352.075

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2262-2274

Толкованов В'ячеслав Вікторович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-2698-3327

Щербак Наталія Василівна доктор наук з державного управління, керівниця Національного тренінгового центру з питань протидії гендерно зумовленому насильству, https://orcid.org/0000-0002-2978-3606

РОЛЬ СТАРОСТИ У РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД (МІЖМУНІЦИПАЛЬНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ)

Анотація. У 2015 році в рамках реалізації широкомасштабної реформи децентралізації в Україні було введено новий інститут в національній системі місцевого самоврядування – старосту. Аргументовано, це посадова особа місцевого самоврядування, яка має забезпечувати ефективне представлення спільних інтересів мешканців сіл і селищ відповідної територіальної громади.

На основі проведеного аналізу зазначено, що протягом останніх десяти років свого існування цей інститут пройшов певний процес своєї еволюції та трансформації. Так, на сьогодні старости набули шизку важливих повноважень які визначено як сукупність прав і обов'язків посадових осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій. Це, зокрема, стосується питань ініціювання міжмуніципального співробітництва (ММС) та реалізації проектів розвитку співробітництва розвитку територіальних громад.

Одночасно наголошено, що Верховною Радою України схвалено 17 червня 2014 року Закон України «Про співробітництво територіальних громад», який визначає організаційні, фінансові, бюджетні та інші форми відносин між територіальними громадами з метою їх добровільного об'єднання, встановлює форми державної підтримки такого об'єднання, гарантує незмінність статусу населених пунктів сільської чи міської місцевості тощо. Зауважено, що метою прийняття цього законодавчого акту є створення умов для реалізації наявними в Україні територіальними громадами конституційного права на об'єднання своїх ресурсів для вирішення питань місцевого значення. Співробітництво територіальних громад визначено як

ISSN 3041-1793 Online

відносини між двома або більше територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах у визначених цим Законом формах з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень.

Досвід багатьох країн засвідчує, що органи місцевого самоврядування (територіальні громади) ніколи не є абсолютно самодостатніми, незалежно від їх площі та чисельності населення. У зв'язку з цим міжмуніципальне (ММС) є інноваційним інструментом для забезпечення розвитку багатьох громад. Воно є логічним рішенням для нейтралізації наслідків нераціонального розподілу функцій та ресурсів між різними півнями публічної влади, недосконалої організації територіальної влади тощо.

Доведено, що, ураховуючи тенденції до зміцнення інституту старости в національній системі місцевого самоврядування, старости можуть відігравати важливу роль на усіх етапах розвитку міжмуніципального співробітництва (зокрема, виявлення можливих тем та форм реалізації ММС, дизайн проектів ММС, ініціювання та створення дієвої платформи ММС, укладення договорів про співпрацю, реалізація проектів співробітництва територіальних громад, моніторинг результатів їх упровадження тощо), а також бути локомотивами процесів ММС у відповідних територіальних громадах тощо.

Ключові слова: староста (сільський староста), міжмуніципальне співробітництво (ММС), територіальна громада, співробітництво територіальних громад, місцеве самоврядування, реформа, децентралізація.

Tolkovanov Vyacheslav Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Theory and Practice of Management, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-2698-3327

Shcherbak Nataliya Doctor of Sciences in Public Administration, Head of the National Training Center for Prevention and Combating Gender-Based Violence, https://orcid.org/0000-0002-2978-3606

ROLE OF THE STAROSTA IN THE DEVELOPMENT OF COOPERATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES (INTERMUNICIPAL COOPERATION)

Abstract. In 2015, as part of the implementation of a large-scale decentralization reform in Ukraine, a new institution was introduced into the national system of local self-government – the starosta**.** It is argued that starosta is an official of local

ISSN 3041-1793 Online
self-government who is intended to ensure effective representation of the common interests of the residents of villages and settlements within a respective territorial community.

Based on the conducted analysis, it is noted that over the past ten years of its existence, this institution has undergone a certain process of evolution and transformation. In particular, at present, starostas have acquired a number of important powers, defined as a set of rights and duties delegated to these officials in accordance with the procedure established by law for the performance of their assigned functions.

This, in particular, concerns the issues related to the initiation of intermunicipal cooperation (IMC) and the implementation the projects aimed at fostering the cooperation between the territorial communities.

At the same time, it is emphasized that the Verkhovna Rada of Ukraine adopted on June 17th, 2014 the Law of Ukraine *"On Cooperation of Territorial Communities"*, which defines organizational, financial, budgetary and other forms of relations between territorial communities aimed at promoting their voluntary association; it also establishes the different forms of State support for such cooperation, guarantees the immutability of the status of rural and urban settlements, etc. It is noted that the purpose of this legislative act is to create conditions for the realization by Ukrainian territorial communities of their constitutional right to combine their resources to address issues of local importance. Cooperation of territorial communities is defined as relations between two or more territorial communities carried out on a contractual basis in the forms specified by this Law, with the aim of ensuring socio-economic and cultural development of territories, improving the quality-of-service delivery to the population based on shared interests and objectives, as well as ensuring the effective performance by local self-government bodies of the powers defined by Law.

The experience of many countries demonstrates that local self-government bodies (territorial communities) are never absolutely self-sufficient, regardless of their size or population. In this regard, intermunicipal cooperation (IMC) is an innovative tool for ensuring the development of many communities. It serves as a logical solution for neutralizing the consequences of the irrational distribution of functions and resources among different levels of public authority, as well as the imperfect organization of territorial governance.

It is substantiated that, taking into account the trends towards strengthening the institution of the starosta in the national system of local self-government, starostas can play an important role at all stages of the development of intermunicipal cooperation (in particular, identifying potential areas and forms of IMC implementation, designing IMC projects, initiating and establishing effective IMC platforms, concluding cooperation agreements, implementing projects of cooperation among territorial communities, monitoring the results of their

ISSN 3041-1793 Online
implementation, etc.), as well as acting as key drivers of IMC processes within the respective territorial communities.

Keywords: starosta (village elder), intermunicipal cooperation (IMC), territorial community, cooperation of territorial communities, local self-government, reform, decentralization.

Постановка проблеми. Староста – це досить новий інститут у вітчизняній системі місцевого самоврядування, який з'явився у 2015 році в рамках упровадження реформи децентралізації. Староста - це посадова особа місцевого самоврядування, що має забезпечувати ефективне представлення спільних інтересів мешканців сіл і селищ відповідної територіальної громади.

Від початку введення цього нового інституту передбачалося, що староста має бути дієвим посередником між органами місцевого самоврядування (адміністративним центром територіальної громади) та мешканцями відповідного старостинського округу, що входить до тієї чи іншої ОТГ. На сьогодні староста – це посадова особа, яка опікується тим, щоб соціальні, побутові та інші потреби мешканців старостинського округу були задоволені, а усі питання місцевого значення вирішувалися швидко та ефективно із залученням до цього процесу самих громадян. Для цього староста має забезпечувати ефективну комунікацію між владою та мешканцями відповідного старостинського округу. Староста має робоче місце на території свого старостинського округу та наділений низкою повноважень, визначених чинним законодавством.

Разом з тим, слід зазначити, що протягом свого існування інститут старости зазнавав постійної трансформації, змінювалася роль старости, система суб'єктів, з якими має взаємодіяти староста, обсяг його повноважень тощо. Так, інститут старости набув важливого значення для ініціювання та ефективного розвитку співробітництва територіальних громад (міжмуніципального співробітництва).

Міжмуніципальне співробітництво (ММС) як нова (інноваційна) форма політики місцевого розвитку останнім часом набуває все більшого поширення в багатьох європейських країнах, у тому числі й в Україні. Його поява пов'язана з тим, що місцеве самоврядування сьогодні має справу з проблемами, можливі варіанти вирішення яких пропонує саме ММС. Воно має великий потенціал, який може бути дуже корисним для забезпечення сталого розвитку усіх без винятку (великих та малих) територіальних громад.

Одночасно співробітництво територіальних громад (міжмуніципальне співробітництво) є досить складним і комплексним процесом, ефективна реалізація якого потребує належної підготовки, дотримання певних процедур, визначених чинним законодавством, а також активного інформування та залучення громадян до імплементації ММС. У зв'язку з цим залучення старост

ISSN 3041-1793 Online
до підготовки та впровадження проектів співробітництва територіальних громад є необхідним елементом для забезпечення необхідної результативності та ефективності усього процесу ММС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення та еволюції інституту старости в контексті здійснення комплексної реформи місцевого самоврядування в Україні досліджували такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Батанов, П. Ворона, І. Дробот, В. Кампо, В. Князєв, В. Кравченко, В. Куйбіда, О. Лазор, В. Прошко, М. Пухтинський, В. Рубцов, А. Ткачук, В. Удовиченко та ін.

Одночасно різним аспектам розвитку співробітництва територіальних громад (міжмуніципального співробітництва) в Україні та інших європейських країнах приділяли увагу у своїх роботах деякі вітчизняні та міжнародні дослідники, а саме: Теоретичні питання реформування місцевого самоврядування в Україні та інших країнах досліджували такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Р. Герцог, Б. Гурне, Н. Діденко, Т. Журавель, Д. Записний, А. Ларанж, Ж. Марку, Ю. Молодожен, Б. Ремонд тощо.

Разом з тим, в контексті продовження процесів децентралізації та подальшої трансформації інституту старости в Україні виникає потреба більш комплексного та детального вивчення ролі старости у розвитку міжмуніципального співробітництва та реалізації проектів співробітництва територіальних громад.

Мета статті – дослідження місця та ролі інституту старости у розвитку міжмуніципального співробітництва та реалізації проектів співробітництва територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Староста – це посадова особа місцевого самоврядування в Україні, яка представляє інтереси жителів окремого населеного пункту (села, селища) у складі територіальної громади. Іншими словами старосту можна визначити як «представника людей на місці», що передає їх потреби до відповідних органів влади територіальної громади [1].

Відповідно до Закону «Про місцеве самоврядування», рішення щодо утворення старостинських округів приймають на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради [2]. Чинне законодавство не пред'являє спеціальних вимог до змісту рішення місцевої ради про утворення старостинських округів. Зазвичай, рішення місцевих рад про утворення старостинських округів містять таку інформацію: найменування старостинських округів та їх центрів; перелік населених пунктів, що входять до складу кожного старостинського округу; адреси адміністративних будівель, де знаходяться робочі місця старост тощо.

Одночасно кандидатура старости вноситься на громадське обговорення (громадські слухання, збори громадян, інші форми консультацій з

ISSN 3041-1793 Online

громадськістю) та вважається погодженою з жителями відповідного старостинського округу, якщо в результаті громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) отримала таку підтримку у старостинському окрузі.

Законом «Про місцеве самоврядування» [2] встановлено, що староста затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за результатами громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), проведеного у межах відповідного старостинського округу. Після затвердження староста працює на постійній основі в апараті відповідної ради та її виконавчого комітету, а в разі обрання членом цього виконавчого комітету - у виконавчому комітеті ради.

При здійсненні наданих повноважень староста є відповідальним і підзвітним сільській, селищній, міській раді та підконтрольним сільському, селищному, міському голові (тобто, не йдеться про відділи, управління та інші виконавчі органи ради). Передбачається, що староста не рідше одного разу на рік, протягом першого кварталу року, наступного за звітним, а на вимогу не менш як третини депутатів – у визначений сільською, селищною, міською радою термін, звітує про свою роботу перед такою радою, жителями старостинського округу. Заслуховування звіту старости перед жителями старостинського округу відбувається на відкритій зустрічі, у спосіб, що дає можливість жителям старостинського округу поставити запитання, висловити зауваження та внести пропозиції. Порядок звітування старости визначається Положенням про старосту.

Слід зазначити, що ситуація щодо наділення старости повноваженнями у різних громадах є різною: іноді старости наділені лише «базовими» повноваженнями, визначеними в Законі «Про місцеве самоврядування» [2], а іноді мають ще й додаткові повноваження, зокрема щодо розвитку співробітництва територіальних громад (міжмуніципального співробітництва, ММС).

Міжмуніципальне співробітництво можна визначити як відносини між двома або кількома органами місцевого самоврядування (громадами базового рівня місцевого самоврядування), які мають статус юридичних осіб та мають певну політичну, юридичну та фінансову автономію (відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування) [4]. Разом з тим, можна відзначити наступні характеристики ММС:

- ММС – це два або декілька ОМС, які співпрацюють між собою;
- ОМС-партнери погоджуються спільно працювати та надавати певні ресурси для отримання обопільної користі, яка була б недосяжною у разі їх самостійної (ізольованої) діяльності;
- Спільні зусилля можуть стосуватися однієї або кількох галузей, які належать до визначеної компетенції ОМС. Законом може бути визначено, що

ISSN 3041-1793 Online
певні функції ОМС не можуть бути предметом ММС (наприклад, функції, делеговані державою ОМС);

- Співробітництво має свою ціну для кожного з ОМС-партнерів: воно потребує зусиль, фінансування та спільного використання ресурсів (кадри, земля, обладнання, будівлі тощо);
- ММС є результатом усвідомленого рішення, а не лише механічним виконанням відповідних нормативних актів. Угода про співпрацю є добровільною, вона не нав'язується законом, хоча в деяких випадках закон може наполегливо рекомендувати або навіть спонукати муніципалітети до пошуку шляхів співпраці;
- Нові вигоди для ОМС-партнерів можуть бути різними, наприклад: створення ресурсів для надання послуг, які є недоступними для малих громад, заощадження витрат при наданні послуг, підвищення якості послуг, краща координація у плануванні майбутнього розвитку, більш ефективна та прозора політика розвитку;
- Співробітництво не є фрагментарним – воно розраховано на певний період, а в більшості випадків обумовлюється постійною угодою без визначеної дати завершення терміну дії;
- Постійний трансфер повноважень органів місцевого самоврядування відсутній; громади зберігають непрямий контроль за рішеннями та послугами, які є результатом співробітництва.

Серед інших позитивних результатів ММС можна також виділити наступні: ММС може здійснювати позитивний вплив на практику менеджменту у відповідних муніципалітетах, тому що кожний партнер намагається переймати успішний практичний досвід інших учасників ММС; ММС може сприяти розвитку нової корпоративної культури, заснованої на співробітництві, що є особливо важливим, коли керівництво відповідних громад належить до різних політичних партій; процес подачі спільних заявок до ЄС, Світового банку та інших організацій-донорів може допомогти виробленню необхідних інструментів для партнерської співпраці ОМС з іншими державними, приватними та громадськими організаціями; ММС може дати керівникам відповідних ОМС більше часу для того, щоб зосередитися на стратегічних завданнях, оскільки другорядні питання вирішуються завдяки ММС; ММС може знизити рівень корупції та підвищити прозорість у діяльності відповідних органів місцевого самоврядування; ММС може сприяти розвитку відчуття солідарності, що сприяє покращенню соціального клімату в суспільстві; ММС може створювати додаткові можливості для залучення громадських організацій та окремих громадян до розв'язання проблем місцевого значення [4].

Як зазначають деякі вчені [6], розвиток ММС має сприяти покращенню якості послуг, що надаються громадянам органами місцевого самоврядування.

ISSN 3041-1793 Online

Згадане покращення якості послуг можна досягти завдяки ефекту масштабу. Чим більша кількість громадян користується певними послугами або чим більш масштабними є ці послуги, тим нижчими є витрати, пов'язані з їх наданням. Якщо певна послуга надається для двох або більше муніципалітетів, кількість користувачів зростає, завдяки чому знижуються виробничі та інші витрати. Участь старост є надзвичайно важливою на усіх етапах реалізації проектів ММС. Слід також зазначити, що головним мотивом заснування ММС є бажання удосконалити муніципальне управління. Відповідно, першим кроком у діяльності старости має бути визначення причин наявних недоліків у наданні послуг та визначення причин, чому окремі послуги у деяких муніципалітетах не надаються взагалі або надаються не на належному рівні. У зв'язку з цим для початку реалізації будь-якого проекту ММС необхідно мати наступні елементи:

1. Потреба у наданні певної послуги або (за потреби) у спільній роботі щодо розбудови відповідної інфраструктури, яка мотивує представників громад до участі у ММС. Одночасно має існувати загальне розуміння необхідності покращення ситуації. Якщо громадяни або муніципалітети не переймаються наявними проблемами, вони не бажатимуть брати участь у ММС. У зв'язку з цим слід розглянути ідею проведення перевірки ставлення клієнтів до якості послуг аби визначити чи достатньо гострою є потреба у змінах. Якщо це є можливим, ця перевірка має відбуватись одночасно з реалізацією базового дослідницького проекту, метою якого є визначення того, яким чином муніципалітети надають відповідні послуги; такі заходи можуть забезпечити належну оцінку результатів, досягнутих завдяки ММС. Проста констатація наявних проблем буде непродуктивною без наявності суб'єктів, які зуміють трансформувати незадоволення якістю життя (напр., якість доріг або закриття шкіл) у чітке уявлення про необхідні зміни та запропонують їх у формі ММС. Мова йде про здатність бачити нові можливості. Лідери ММС повинні знаходити прихований потенціал, реалізувати який може допомогти співпраця з сусідніми муніципалітетами.

2. Партнери ММС повинні почати залучення до співпраці широкого кола осіб – виборних посадових осіб, менеджерів та найманих працівників, представників компаній та неурядових організацій, а також пересічних громадян. Це має відбуватися через обговорення можливості розвитку ММС як інструмента для усунення недоліків у наданні муніципальних послуг або для розвитку необхідної інфраструктури.

3. Одночасно лідери ММС повинні враховувати чи існують схожі проблеми у сусідніх муніципалітетах та чи існує у цих муніципалітетах невдоволення якістю надання відповідних послуг. Вони також повинні перевіряти наявність можливостей (напр., для розвитку туризму, бізнесу та ін.), використання яких може принести користь кільком муніципалітетам.

ISSN 3041-1793 Online

4. Якщо між партнерами є згода стосовно спільного завдання, необхідно організувати неформальний етап, під час якого муніципалітети-потенційні партнери повинні разом визначити, які саме муніципалітети можуть бути зацікавлені у об'єднанні зусиль для вирішення спільних завдань, а також повинні визначити галузі, у яких можлива довгострокова співпраця.

Ці чотири елементи, навіть якщо вони є логічно відокремленими один від одного, часто перетинаються між собою. Одночасно старостам необхідно організувати попереднє обговорення та консультації з відповідними органами влади. У цих попередніх обговореннях повинні брати участь наступні суб'єкти: керівники органів місцевого самоврядуванн; депутати місцевих рад; громадяни та користувачі публічних послуг; (у разі доцільності) представники міжнародних донорських організацій, наукових установ, громадських організацій, ЗМІ тощо. Обговорення та консультації повинні сприяти встановленню обопільної довіри та мінімізації побоювань стосовно намірів інших учасників. Пропозиція про започаткування ММС повинна аналізуватися та обговорюватися як можливість, що є вигідною для усіх учасників; усі потенційні партнери повинні бачити, що саме вони отримають для себе у результаті співпраці [5].

Обговорення не буде успішним, якщо учасники будуть мати побоювання, що їх інтереси не враховуються належним чином або що окремі громади отримають «несправедливі» переваги у порівнянні з іншими. Рекомендується, щоб старости дотримувались наступної послідовності зустрічей та обговорень:

1. Велике значення має попередній етап неформальних зустрічей за участі керівників органів місцевого самоврядування для дослідження загального ставлення до ідеї співпраці, а саме: двосторонні зустрічі між ініціатором та іншими учасниками, які можуть бути зацікавлені у співпраці; інші заходи, під час яких можна дослідити настрій колег. Під час цього етапу необхідно розглянути наступні питання: чи спостерігається у муніципалітетах невдоволення якістю виконання певних муніципальних функцій, якістю інфраструктури або повнотою використання наявних можливостей; чи учасники згодні з тим, що об'єднання зусиль у формі ММС є доцільним способом для подальшого розвитку; чи буде Уряд, інші органи державної влади схвально ставитись до проекту ММС.

2. У разі успішного завершення цієї попередньої фази необхідно спланувати обмін технічною інформацією, юридичними та фінансовим даними та прогнозами.

3. Наступним етапом є організація офіційних зустрічей за участі вищих виборних посадових осіб та службовців; у разі потреби у цій зустрічі також можуть брати участь представники інших органів влади.

У регіоні, який не має досвіду ММС або громади особливо сильно прагнуть автономії, може існувати потреба у реалізації заходів із встановлення

ISSN 3041-1793 Online

довіри для усвідомлення учасниками переваг співпраці та початку ознайомлення з культурою співпраці. Слід наголосити, що ММС є певним процесом, воно може розпочатися із неформальної (усної) угоди між керівниками органів місцевого самоврядування. Після цього громади можуть поступово, крок за кроком, розвивати більш складні форми ММС завдяки посиленню їх впевненості, обопільної довіри, досвіду та компетенції протягом наступного періоду.

Етап аналізу реалізації проектів ММС є надзвичайно важливим в діяльності старост. На жаль, цей етап часто опиняється поза увагою, хоча він є дуже важливим. Як правило, після визначення спільних поглядів на вирішення існуючих проблем сторони одразу переходять до наступного етапу та починають створювати структури ММС. Така поспішність може спричинити багато проблем дещо пізніше. У зв'язку з цим перед продовженням роботи над проектом ММС завжди є доцільним зібрати усі необхіжіні дані, вивчити можливі варіанти рішень та підготувати деякі плани. Без належного попереднього аналізу ініціатива щодо реалізації проекту ММС може мати серйозні ризики на наступних етапах впровадження.

Аналіз правових рамкових умов передбачає вивчення наявної нормативної бази, яка охоплює запропонований проект ММС, та визначення основних правових можливостей та обмежень. Як правило, обрання певної форми реалізації проекту ММС не є простим завданням, адже національне законодавство України на сьогодні пропонує п'ять різних форм ММС. Правовий аналіз повинен бути доповнений економічним / фінансовим аналізом; предметом якого можуть бути такі ключові питання, як необхідні інвестиції та їх джерела, витрати та доходи від надання будь-яких послуг, які можуть надаватися спільно. Іншими питаннми економічного/ фінансового аналізу є баланс між використанням коштів місецвих бюджетів та надходжень від ММС для фінансування співпраці, а також наявність фінансової підтримки із інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

Виходячи із вищезазначеного, на основі правового та економічного/ фінансового аналізу необхідно розробити техніко-економічне обґрунтування (ТЕО), яке має визначити основні вимоги для реалізації проекту ММС. ТЕО може бути підготовлено як представниками відповідних органів місцевого самрвядування, так і незалежними експертами, представниками громадськості тощо. Оплата послуг експертів та інших працівників повинна оплачуватися спільно зацікавленими органами місцевого самоврядування відповідно до узгодженої формули.

У ТЕО повинні бути викладені конкретні факти, а не чиясь суб'єктивна думка; ТЕО має містити об'єктивні дані, зокрема ґрунтовний опис послуг або функцій, які можуть бути предметом можливого проекту ММС. Також у ТЕО необхідно зазначати якомога більш повні дані про демографічну ситуацію у

ISSN 3041-1793 Online
відповідних громадах, їх економічний стан, місцеві бюджети тощо. ТЕО має також містити план дій для розвитку ММС та забезпечення сталості цього співробітництва.

Наступним етапом є підготовка рішення про започаткування ММС, а також утворення дієвої платформи для розвитку співробітництва територіальних громад. Ключовими є політичні рішення, адже вони стосуються визначення партнерів та галузей ММС. На цьому етапі сати більш зрозумілим рівень амбіцій ММС. Обрані галузі співпраці будуть справляти безпосередній вплив на визначення точного обсягу співпраці, правової форми ММС та питання фінансового і ресурсного забезпечення.

На цьому етапі вже має бути створена спільна робоча група, учасниками якої мають стати представники відповідних громад та органів місцевого самоврядування. Слід зазначити, що робоча група повинна поважати різні інтереси та очікування громад-учасниць. Одночасно учасники робочої групи повинні зберігати тісний контакт із громадами, які вони представляють, аби усі були обізнані з питаннями, над якими працює робоча група, та з питаннями, які ще потребують вирішення. Основним завданням діяльності робочої групи є підготовка угоди з реалізації проекту ММС. Разом з тим, має бути визначена правова форма реалізації проекту ММС. Вона повинна давати чіткі та виважені відповіді на усі питання, які можуть виникати в рамках реалізації ММС.

Залучення усіх (потенційних) учасників матиме велике значення, адже їх підтримка базуватиметься, зокрема, на усвідомленні користі від участі у ММС та на обопільній довірі між громадами. У зв'язку з цим якісна комунікація має велике значення. Органи місцевого самоврядування повинні використовувати ЗМІ та Інтернет якомога ширше у своїй діяльності, а також активно проводити інформаційні кампанії. Ці завдання не є одноразовими; якісна комунікація та стосунки з громадськістю вимагають постійної уваги та повинні базуватися на солідній підготовчій роботі та інституційній платформі.

Старости також мають брати активну участь у практичній імплементації проектів ММС, а також здійсненні моніторингу їх реалізації.

Висновки

Співробітництво територіальних громад (міжмуніципальне співробітництво, ММС) як нова (інноваційна) форма політики місцевого розвитку останнім часом набуває все більшого поширення в європейських країнах, зокрема й в Україні. Основними завданнями ММС є підвищення якості послуг, що надаються громадянам, розвиток місцевої інфраструктури, а також покращення муніципального менеджменту та підвищення ефективності діяльності відповідних органів місцевого самоврядування.

Досвід багатьох країн свідчить, що органи місцевого самоврядування (територіальні громади базового рівня) ніколи не є абсолютно самодостатніми,

ISSN 3041-1793 Online

незалежно від їх площі та чисельності населення. У зв'язку з цим ММС є актуальною та інноваційною формою діяльності багатьох ОМС. ММС є логічним рішенням для нейтралізації наслідків нераціонального розподілу функцій та ресурсів між ОМС, недосконалої організації територіальної влади, адже воно:

- зменшує виробничі витрати та забезпечує заощадження коштів завдяки обсягам діяльності (збільшення кількості одиниць "продукції" по відношенню до виробничих витрат);
- посилює переговорні позиції відповідних органів місцевого самоврядування, зокрема, у питаннях збільшення кількості користувачів/ отримувачів послуг;
- зменшує кількість осіб, які отримують послуги "за ціною нижче собівартості" (завдяки розширенню сфери дії);
- збільшує "власні" інвестиційні ресурси громад-учасниць (через об'єднання їх (обмежених) фінансових ресурсів);
- підвищує рівень довіри серед кредиторів та здатність залучати зовнішнє фінансування як від держави, так і від приватних партнерів (завдяки покращенню співвідношення між витратами та вигодами проектів).

Староста як новий інститут, що набирає останнім часом значної ваги в національній системі місцевого самоврядування, може відігравати значну роль у розвитку ММС (на усіх етапах підготовки та реалізації проектів розвитку співробітництва територіальних громад), забезпечуючи низку переваг для відповідних територіальних громад та органів місцевого самоврядування (ОМС), а саме:

- ОМС можуть об'єднувати свої ресурси, якщо це допомагає їм покращити ефективність своєї роботи. Разом ОМС можуть зробити те, чого вони ніколи не змогли б досягнути поодинці; вони можуть надавати нові послуги або підвищити якість послуг, які вже надаються ними громадянам. В окремих країнах навіть існують законодавчі вимоги щодо надання певних послуг (наприклад, утилізація відходів, водопостачання, транспорт та економічний розвиток) саме у форматі ММС;
- більший за кількістю споживачів "ринок" сприяє зменшенню витрат; партнерські органи місцевого самоврядування можуть обмінюватись знаннями та досвідом у наданні окремих послуг, що робить їх надання більш ефективною справою;
- покращується здатність залучати приватні інвестиції та брати участь у проектах публічно приватного партнерства; стає можливим укладання більш вигідних контрактів з приватними компаніями;
- покращується здатність освоєння інвестицій та довіра з боку кредиторів, завдяки чому можна швидше отримувати позики та залучати кошти з фондів ЄС та інших зовнішніх джерел;

ISSN 3041-1793 Online

- з'являється можливість реорганізувати адміністративні послуги: залучити більш кваліфікований персонал, здійснити мобілізацію існуючих ресурсів;
- спільна робота над завданням економічного зростання та підвищення прозорості сприяють створенню нових робочих місць та залученню інвестицій краще, ніж фрагментарні дії окремих ОМС.

Література:

1. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. − К. : НАДУ, 2010. − 820 с.
2. Про місцеве самоврядування : Закон від 21.05.1997 № 280/97 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80
3. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1508-18
4. Розвиток міжмуніципального співробітництва: вітчизняний та зарубіжний досвід : посібник / В. В. Толкованов, Р. Герцог, А. К. Гук. – Київ : Крамар, 2011. – 261 с.
5. Співробітництво територіальних громад (міжмуніципальне співробітництво – ММС) / за заг. ред. В. В. Толкованова. – Київ, 2016. – 159 с.
6. Толкованов В. Добре врядування та інструменти його забезпечення на місцевому і регіональному рівнях: вітчизняний та зарубіжний досвід : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 264 с.

References:

1. Entsyklopedychnyy slovnyk z derjavnogo upravlinnia [Encyclopedic Dictionary of Public Administration]/ za red. Y.V. Kovbasiuka, V.P. Troshynskogo. – Kyiv, NADU, 2010. − 820 p. [in Ukrainian].
2. Pro mistseve samovriaduvannia [About Local Self-Government]: Zakon vid 21.05.1997 № 280/97. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].
3. Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh gromad [About Cooperation of the Territorial Communities]: Zakon vid 17.06.2014 № 1508-VII. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1508-18 [in Ukrainian].
4. Rozvytok mijmunitsypalnogo spivrobitnytstva: vitchyznianyy ta zarubijnyy dosvid: posibnyk [Development of Intermunicipal Cooperation: National and International Experiences: Manual]/ V. Tolkovanov, R. Herzog, A.Guk. – Kyiv: Kramar, 2011. – 261 p [in Ukrainian].
5. Spivrobitnytstvo terytorialnykh gromad (mijmunitsypalne spivrobitnytstvo – MMS) [Cooperation of Territorial Communities (Intermunicipal Cooperation - IMC)]/ za zag. red. V. Tolkovanov. – Kyiv, 2016. – 159 p. [in Ukrainian].
6. Tolkovanov V. Dobre vriaduvania ta instrumenty yogo zabezpechennia na mistsevomu i regionalnomu rivniakh: vitchyznianiy ta zarubijniy dosvid: monografia [Good Governance and Instruments for Its Implementation at Local and Regional Levels: National and International Experiences: Monograph]. Ivano-Frankivsk, Misto NV, 2013. 264 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 353.07:316.4-058.65(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2275-2288

Трегубенко Галина Петрівна кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління, адміністрування та права Навчально-наукового інституту фінансів, економіки, управління та права Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, https://orcid.org/0009-0002-3545-7134

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ У СОЦІАЛЬНОМУ ЗАХИСТІ ТА АДАПТАЦІЇ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

Анотація. На основі проведеного аналізу автором досліджено роль органів місцевого самоврядування України у соціальному захисті та адаптації категорій громадян, постраждалих від війни.

Проаналізовано міжнародний досвід, який свідчить, що ефективність соціального захисту осіб, постраждалих від війни, значною мірою залежить від координації між місцевими органами влади, міжнародними гуманітарними організаціями та донорами.

Зазначено, що реалізація багатофункціональної грошової допомоги, обмін інформацією, адресний підхід до визначення потреб, а також активне залучення муніципалітетів до програм житлового забезпечення, працевлаштування та соціальної інтеграції сприяють прозорому розподілу ресурсів і швидшій адаптації постраждалих категорій населення.

Акцентовано, що соціальна робота під час війни базується на двох взаємодоповнюючих моделях: терапевтичній та моделі розширення прав і можливостей. Наголошено, що системна реалізація цих моделей забезпечує комплексний підхід до соціальної та психологічної підтримки, формує умови для економічної та освітньої інтеграції та дозволяє громадянам відновити власну автономію.

Окреслено ключові завдання органів місцевого самоврядування в процесі допомоги громадян, постраждалих від війни.

Доведено, що ефективна система соціального захисту в умовах війни повинна базуватися на комплексному, цілісному підході, який поєднує: забезпечення житлом, психологічну підтримку, соціальну інтеграцію, професійну підготовку та гендерно чутливі ініціативи, а також активне використання цифрових технологій. Роль органів місцевого самоврядування України у соціальному захисті та адаптації категорій громадян, постраждалих від війни є надважливою у цьому процесі.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, соціальний захист, адаптація, організація, підтримка населення, гендерний підхід, співпраця.

Trehubenko Halyna Petrivna Candidate of Public Administration, Associate Professor, Department of Public Administration and Law, Educational and Research Institute of Finance, Economics, Management, and Law, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Department of Public Administration and Law, Poltava, https://orcid.org/0009-0002-3545-7134

THE ROLE OF UKRAINE'S LOCAL GOVERNMENT BODIES IN THE SOCIAL PROTECTION AND REINTEGRATION OF CITIZENS AFFECTED BY THE WAR

Abstract. Based on the analysis conducted, the author examines the role of Ukraine's local self-government bodies in providing social protection and support for groups of citizens affected by the war.

An analysis of international experience shows that the effectiveness of social protection for war victims depends to a large extent on coordination among local authorities, international humanitarian organizations, and donors. It is noted that the implementation of multifunctional cash assistance, information sharing, a targeted approach to needs assessment, as well as the active involvement of municipalities in housing, employment, and social integration programs contribute to the transparent distribution of resources and the faster adaptation of affected population groups.

It is emphasized that social work during wartime is based on two complementary models: the therapeutic model and the empowerment model. It is noted that the systematic implementation of these models ensures a comprehensive approach to social and psychological support, creates conditions for economic and educational integration, and enables citizens to regain their autonomy.

The key tasks of local government bodies in assisting citizens affected by the war have been outlined.

It has been demonstrated that an effective social protection system in wartime must be based on a comprehensive, holistic approach that combines housing provision, psychological support, social integration, vocational training, and gender-sensitive initiatives, as well as the active use of digital technologies. The role of Ukraine's local governments in the social protection and adaptation of citizens affected by the war is of paramount importance in this process.

Keywords: local government, social protection, adaptation, organization, community support, gender-sensitive approach, cooperation.

Постановка проблеми. Глобальні збройні протистояння спричинили нові виклики для цивільного життя та добробуту громадян, змушуючи людей

ISSN 3041-1793 Online

шукати тимчасовий прихисток і допомогу у надійніших областях країни. Багато сімей були змушені покинути власні оселі, зіткнувшись із дефіцитом помешкань, праці та основних сервісів, а також із ментальним та емоційним тиском, пов'язаним зі втратами й зміною звичного оточення. У такому випадку надзвичайно важливими є організаційні кроки, націлені на гарантування мінімальної сталості, відновлення буденного життя та пристосування до нових обставин.

Узгоджена діяльність установ, які надають підтримку, включно з освітніми заходами, порадами та можливостями працевлаштування, дозволяє людям повернути відчуття влади над власним існуванням, зберегти фізичне та душевне здоров'я, та увійти у спільноти, де вони тимчасово чи остаточно оселилися.

Цілісний метод до розв'язання цих питань стає особливо значущим у скрутних умовах, коли сходяться потреби у матеріальній підтримці, навчанні, кар'єрному зростанні та емоційній рівновазі. Застосування сучасних технічних рішень та налагодження зв'язків із різноманітними установами сприяє посиленню дієвості таких задумів та гарантує більш надійні наслідки для тих, хто опинився у скруті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти соціального захисту та адаптації категорій громадян, постраждалих від війни висвітлюються такими ученими як М. Бородійчук, І. Панов, Р. Попп, С. Сівков, Ю. Слободянюк та іншими. Однак, питання комплексної адаптивності громадян, ролі та участі у цьому процесі органів місцевого самоврядування України наразі ще вивчається та не достатньо висвітлено науковою спільнотою, окремі аспекти адаптації громадян до сучасних умов, у тому числі в умовах воєнного стану, поки що не систематизовані і розроблені не в повному обсязі.

Мета статті – дослідження ролі органів місцевого самоврядування України у соціальному захисті та адаптації категорій громадян, постраждалих від війни та вироблення рекомендацій щодо покращення становища та адаптації в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. У часи війни в Україні органи місцевого самоврядування відіграють відповідальну роль у забезпеченні соціальної роботи та психологічної підтримки, громадян. Після того як відбулась незаконна анексія Автономної Республіки Крим та військова агресія на Донбасі у 2014 році, кількість людей, які полишили власні домівки, у серпні 2015 року склала 1,4 млн. осіб [8, с. 114-132]. З початку нової фази війни у 2022 році ця кількість постійно зростала [5, с. 102-112; 7, с. 228-235]. Мільйони людей залишили свої будинки без можливості повернутися, часто без основних ресурсів: без постійного заробітку, сезонного одягу, а також без медикаментів для хронічних захворювань.

ISSN 3041-1793 Online

У цьому контексті соціальна робота переважно здійснюється за допомогою двох моделей: терапевтичної моделі та моделі розширення прав і можливостей [4, с. 225-235; 5, с. 102-112; 6, с. 34-40]. Терапевтична модель зосереджена на реагуванні на кризи та пропонує ефективні методи допомоги тим, хто пережив травму, включаючи дослідження вразливості до стресу та використання практик, заснованих на доказах, для підтримки осіб з посттравматичним стресовим розладом [12, с. 7-26]. Громадські організації є вирішальним фактором у підтримці тих, хто пережив травму.

Модель розширення прав і можливостей спрямована на інтеграцію внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у життя громади, захист їхніх прав та забезпечення соціальної справедливості. Це особливо важливо у воєнний час, оскільки ВПО стикаються з новими викликами, дискримінацією чи культурними бар'єрами. Соціальні працівники виступають мостами між ВПО та місцевими органами влади, допомагаючи їм отримати доступ до житла, працевлаштування, медичного обслуговування та освітніх послуг, тим самим сприяючи їхній психологічній стабільності та соціальній адаптації [11, с. 59-76; 12, с. 7-26].

Психологічна підтримка спрямована на полегшення стресу та травм, особливо для дітей, матерів та людей похилого віку. Дані досліджень показують, що три чверті переміщених осіб мають проблеми з психічним здоров’ям, половина перебуває у стані високого стресу, а приблизно 80% планують повернутися до України після війни [8, с. 114-132; 5, с. 102-112]. Щоб допомогти їм адаптуватися до нового середовища, місцеві органи влади координують свої дії із соціальними працівниками, неурядовими організаціями та міжнародними організаціями (зокрема з Міжнародною федерацією соціальних працівників та SOS Children’s Villages), щоб забезпечити високопрофесійні послуги психологічної допомоги та соціальної підтримки [7, с. 228-235; 12, с. 7-26].

У довгостроковій перспективі органи державної влади, органи місцевого самоврядування, через освіту, професійну підготовку та можливості працевлаштування, забезпечують реінтеграцію внутрішньо переміщених осіб у громади, що допомагає розвивати їхню автономію та самостійність [5, с. 102-112; 6, с. 34-40; 10, с. 54-59]. Ці підходи можна поєднувати з психологічною підтримкою та соціальною роботою, оскільки стабільна соціальна інтеграція є вирішальним фактором у зменшенні психологічного стресу та сприянні відновленню відчуття безпеки та гідності.

Одним із ключових напрямів соціального захисту та адаптації громадян, постраждалих від війни, є забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб. Після початку повномасштабних бойових дій різке зростання кількості переселенців створило значне навантаження на систему соціального захисту, через що органи місцевого самоврядування активно залучалися до вирішення

ISSN 3041-1793 Online

питань їх розміщення та інтеграції у приймаючих громадах [4, с. 225-235; 6, с. 34-40]. Місцеві органи влади у співпраці з центральними структурами організовували тимчасове розміщення переселенців у приміщеннях соціальної інфраструктури – школах, гуртожитках, спортивних комплексах, адміністративних будівлях, а також у переобладнаних виробничих приміщеннях. Наприклад, у Львівській та Івано-Франківській областях університетські гуртожитки були швидко переобладнані для прийому внутрішньо переміщених сімей, що дозволило оперативно задовольнити їх базові потреби та створити умови для первинної соціальної адаптації [10, с. 54-59; 12, с. 7-26].

Крім тимчасових варіантів житла, органи місцевого самоврядування брали участь у створенні модульних містечок для внутрішньо переміщених осіб [5, с. 102-112; 8, с. 114-132; 7, с. 228-235]. Такі містечка розташовувалися у більш безпечних регіонах України та забезпечували переселенцям стабільні умови проживання. Наприклад, у Київській області було відкрито модульне містечко з автономними житловими блоками, доступом до медичних послуг та освітніх програм для дітей, що значно полегшувало інтеграцію переселенців у місцеві громади [10, с. 54-59; 12, с. 7-26]. Також активно використовувалися програми співпраці з громадськими організаціями та міжнародними структурами. ООН, Червоний Хрест та інші міжнародні партнери надавали матеріальну допомогу для облаштування житла, забезпечення меблями та побутовою технікою, а місцеві громади організовували волонтерську підтримку та культурно-освітні заходи для переселенців [1; 2; 3]. Це сприяло не лише фізичному розміщенню людей, а й їх соціальній інтеграції, відновленню соціальних зв'язків та активному включенню у життя приймаючих громад.

Житлова підтримка є одним із базових інструментів соціального захисту постраждалих від війни, адже без забезпечення житлом неможливе повноцінне відновлення соціального статусу громадян. Органи місцевого самоврядування виконують координаційну функцію, забезпечуючи взаємодію державних та міжнародних структур, волонтерів і громадських організацій для комплексного облаштування житла та підтримки переселенців [4, с. 225-235; 6, с. 34-40; 7, с. 228-235; 10, с. 54-59; 12, с. 7-26].

Гендерний підхід є важливим елементом системи соціального захисту та процесів адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні, оскільки можливість пристосування до нових умов значною мірою визначається статтю та пов'язаними із нею соціально-економічними ролями. Оцінка соціально-економічного становища ВПО свідчить, що українські жінки серед ВПО демонструють швидші темпи пристосування до нових реалій порівняно з чоловіками [6, с. 34-40; 11, с. 59-76]. Жінки частіше працевлаштовуються, активніше налагоджують нові соціальні контакти та швидше відновлюються після психологічних наслідків війни, що сприяє їх глибшій інтеграції в приймаючі громади [4, с. 225-235; 12, с. 7-26]. Це гендерне розходження у

ISSN 3041-1793 Online
стратегіях адаптації підтверджується низкою досліджень, які показують вищу соціальну активність жінок у період переміщення та адаптації до нових умов. У такому контексті місцеві органи самоврядування виконують ключову функцію у створенні гендерно чутливих умов для адаптації ВПО. Саме ради місцевих громад та їх виконавчі органи розробляють і впроваджують муніципальні політики, що безпосередньо впливають на економічну й соціальну стабілізацію як чоловіків, так і жінок – ВПО [5, с. 102-112; 10, с. 54-59].

До ключових завдань органів місцевого самоврядування в цьому процесі належать:

1. Планування та впровадження програм сприяння працевлаштуванню з урахуванням гендерно обумовлених потреб [5, с. 102-112; 6, с. 34-40; 4, с. 225-235]. Зокрема, низка областей і громад запровадила місцеві ініціативи підтримки працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, які передбачають допомогу у пошуку роботи, відшкодування витрат на переїзд до іншого міста, оплату оренди житла та надання гуманітарної допомоги тим, хто влаштовується на роботу в новому місці. Наприклад, в Луганській області органи місцевого самоврядування коригують або розробляють нові програми підтримки, що включають зазначені заходи, надаючи допомогу як чоловікам, так і жінкам серед ВПО у пошуку роботи та вирішенні житлових питань з урахуванням різних потреб залежно від статі, сімейного стану та інших обставин [7, с. 228-235; 12, с. 7-26].

2. Забезпечення доступу до соціальних, психологічних та медичних послуг шляхом співпраці з громадськими ініціативами та впровадження консультативних форматів у громадах [4, с. 225-235; 5, с. 102-112; 6, с. 34-40]. Місцеві органи влади утворюють або підтримують ради та комунікаційні платформи для ВПО – так звані ради ВПО, які виступають у ролі консультативно-дорадчих структур при місцевих адміністраціях із безпосередньою участю самих внутрішньо переміщених осіб. Такі утворення сприяють глибшому розумінню владою потреб переміщених сімей, зокрема жінок, багатодітних родин та осіб з інвалідністю, а також координують надання соціальних, правових, медичних і психологічних послуг. Зокрема, по всій Україні вже функціонує понад 800 подібних рад ВПО, які сприяють просуванню змін у місцевій політиці з метою полегшення доступу до послуг та вирішення проблем, з якими стикаються громади переміщених осіб [8, с. 114-132; 11, с. 59-76].

3. Сприяння ініціативам зі створення громадських мереж для внутрішньо переміщених осіб [5, с. 102-112; 8, с. 114-132; 7, с. 228-235]. Органи місцевого самоврядування налагоджують тісну співпрацю з місцевими НУО, благодійними фондами та волонтерськими ініціативами з метою формування систем підтримки та надання допомоги. Через ради ВПО акцент робиться на

ISSN 3041-1793 Online

забезпеченні участі самих переміщених осіб у процесах прийняття рішень та на розвитку їхніх лідерських і громадянських компетенцій; це має особливе значення для жінок і вразливих груп, які часто виступають як активні учасниці суспільного життя [12, с. 7-26; 11, с. 59-76]. Переважну більшість керівних позицій у таких радах обіймають жінки, що свідчить про їхню помітну роль у відновленні та розвитку громад.

4. Підтримка у створенні умов для започаткування власного бізнесу або проходження навчальних програм, розрахованих на різні категорії населення [5, с. 102-112; 6, с. 34-40; 10, с. 54-59]. Місцеві ради виступають платформою для організації чи залучення до тренінгів, курсів підвищення кваліфікації, професійної перепідготовки та бізнес-навчання, що сприяють інтеграції ВПО на ринку праці або започаткуванню власної справи. Такі ініціативи часто реалізуються у співпраці з міжнародними організаціями та фондами та включають гендерно чутливі елементи, наприклад, додаткові сесії підтримки жінок-підприємниць або допомогу матерям із маленькими дітьми [7, с. 228–235; 9]. Подібні рекомендації щодо впровадження гендерного підходу в локальні проєкти містяться й у практичних посібниках для місцевих рад, підготовлених міжнародними партнерами, які допомагають громадам системно враховувати потреби різних груп населення під час планування та реалізації програм розвитку та працевлаштування.

Впровадження цифрових платформ у соціальні послуги дозволяє підвищити ефективність координації допомоги, оптимізувати збір і обробку даних про потреби населення, зменшити бюрократичне навантаження та забезпечити персоналізований підхід до надання послуг. Завдяки цифровим технологіям стає можливим надавати психологічну підтримку, організовувати освітні ініціативи та інформаційні кампанії, а також надавати гуманітарну допомогу та спеціалізовані сервіси для людей з особливими потребами, включно з дистанційними консультаціями, адаптивними навчальними програмами та ресурсами для реабілітації [6, с. 34-40; 8, с. 114-132]. Цифрові платформи також зменшують витрати на паперову документацію та дозволяють створювати індивідуальні соціальні послуги відповідно до конкретних потреб клієнтів.

Водночас існують виклики, пов’язані з обмеженим доступом до інтернету у віддалених населених пунктах, низьким рівнем цифрової грамотності, неточними даними під час онлайн-опитувань, питаннями конфіденційності та безпеки інформації, недостатньою поінформованістю соціальних працівників і отримувачів допомоги, а також складністю користування цифровими системами для старших людей та осіб з особливими потребами [9; 6, с. 34-40; 8, с. 114-132; 12, с. 7-26].

Дослідження підтверджують значні переваги цифровізації: цифрові інструменти полегшують взаємодію соціальних працівників із клієнтами,

ISSN 3041-1793 Online
зменшують бюрократичне навантаження та підвищують швидкість реагування на запити громадян. Автори демонструють, що онлайн-платформи психічного здоров'я забезпечують безпечну, конфіденційну та ефективну підтримку навіть у кризових умовах [12, с. 7-26; 6, с. 34-40]. Науковці зазначають, що цифровізація соціального забезпечення тісно пов'язана з діяльністю місцевих органів влади, водночас створюючи нові виклики, зокрема проблему цифрової нерівності [4, с. 225-235; 5, с. 102-112]. Підкреслюється позитивний вплив зручних цифрових інструментів на продуктивність соціальних працівників, водночас зазначається, що інформаційно-комунікаційні технології сприяють підтриманню стабільних відносин між соціальним працівником та клієнтом, забезпечуючи дистанційні та гнучкі консультації навіть у кризових ситуаціях [8, с. 114-132; 9; 12, с. 7-26]. Біженці та внутрішньо переміщені особи значною мірою покладаються на мобільні технології для доступу до освіти, працевлаштування та соціальних послуг [11, с. 59-76; 10, с. 54-59]. Цифрові платформи підвищують доступність соціальних працівників, забезпечують прозорість надання послуг і дозволяють моніторити ефективність програм у реальному часі [6, с. 34-40; 9].

Успішні практики включають портал «Дія», який надає доступ до соціальних і медичних послуг, психологічної підтримки та електронних документів; освітні матеріали «Цифрові технології для людей з інвалідністю», що допомагають користуватися цифровими інструментами для щоденного життя та отримання соціальної підтримки; соціальну освітню платформу Міністерства соціальної політики з курсами для надання соціальних послуг у кризових умовах та організації послуг у територіальних громадах; а також волонтерські та інформаційні платформи «Паляниця» та «Допомога Україна», які забезпечують мобілізацію волонтерів, поширення актуальної інформації, дистанційну психологічну підтримку та координацію допомоги для всіх категорій населення, включно з людьми з особливими потребами [4, с. 225-235; 5, с. 102-112; 8, с. 114-132; 11, с. 59-76].

Під час воєнного стану потреба населення в соціальній підтримці значно зросла, особливо серед внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, військово-службовців та їхніх родин, а також малозабезпечених верств. За думкою Ю.Ю. Харчука та О.В. Оніщука, органи місцевого самоврядування виконують розширену соціальну функцію, оперативно перерозподіляючи кошти місцевих бюджетів відповідно до потреб громад і забезпечуючи пріоритетне фінансування для найбільш вразливих груп населення [10, с. 54-59].

Згідно з проведеним дослідженням, у 2023 році видатки місцевих бюджетів на соціальний захист зросли на 15 680,35 млн грн (53,7 %) порівняно з 2022 роком [10, с. 54-59]. Це пов'язано з розширенням функцій соціального захисту та посиленням підтримки внутрішньо переміщених осіб. Процес стабільного збільшення спостерігався також у фінансуванні соціального

ISSN 3041-1793 Online

захисту пенсіонерів: із 2021 до 2022 року ці видатки зросли на 315,12 млн грн (2,92 %), а у 2023 році – ще на 1 322,99 млн грн (11,92 %). Також значно зросли видатки на підтримку інших категорій населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб та малозабезпечених. У період з 2022 до 2023 року цей показник збільшився на 1 227,91 млн грн (33,28 %), що свідчить про значну увагу та пріоритетність допомоги найбільш вразливим групам.

Органи місцевого самоврядування активно впроваджують як загальнодержавні, так і місцеві ініціативи підтримки населення. Зокрема, програми «муніципальна няня» та «гроші ходять за дитиною» надавали малозабезпеченим сім'ям фінансову допомогу для догляду за дітьми та їх оздоровлення, враховуючи потреби дітей з інвалідністю [2, с. 1-20; 11, с. 59-76]. Це підтверджують дослідження В.І. Ковальчука (2023), який наголошує на значному внеску таких проєктів у соціальну адаптацію внутрішньо переміщених сімей [5, с. 102-112]. Крім того, місцеві органи забезпечували ветеранів і військовослужбовців регулярними виплатами та реалізовували напрями соціальної реабілітації на локальному рівні.

Через обмеженість бюджетних ресурсів необхідно постійно оцінювати ефективність видатків, враховуючи чисельність населення відповідних категорій, середній розмір виплат на одну особу та результати використання фінансової допомоги [10, с. 54-59; 11, с. 59-76]. Такі оцінки є важливим інструментом для вдосконалення політики місцевих органів влади та сприяють підвищенню соціального добробуту громадян у складних умовах воєнного часу

Досвід України у соціальному захисті ВПО знаходить паралелі у міжнародній практиці, де місцева влада також відіграє ключову роль. У багатьох державах, що стикалися з наслідками воєнних конфліктів, результативність допомоги значною мірою визначалась якісною координацією місцевих органів самоврядування з міжнародними партнерами. Ці партнери надавали фінансову підтримку, консультації та технічні ресурси [12, с. 7-26]. Такий спосіб взаємодії дозволяє владі на місцях швидко та ефективно реагувати на потреби внутрішньо переміщених осіб і інших вразливих категорій населення.

В міжнародній практиці значну увагу приділяють програмам багатофункціональної грошової допомоги, які реалізуються за підтримки міжнародних гуманітарних організацій [8, с. 114-132; 12, с. 7-26]. Зокрема, під координацією Управління ООН з координації гуманітарних питань реалізуються програми фінансової підтримки, спрямовані на задоволення базових потреб осіб, які постраждали від збройних конфліктів [12, с. 7-26]. Такий підхід надає місцевим органам влади змогу більш гнучко організовувати соціальний захист, оскільки отримувачі допомоги самостійно визначають пріоритети використання коштів відповідно до власних потреб.

ISSN 3041-1793 Online

Важливим аспектом міжнародного досвіду є також налагодження механізмів обміну інформацією між державними структурами та міжнародними організаціями. У цьому контексті значну роль відіграє співпраця з Верховним комісаром ООН у справах біженців, яка сприяє створенню системи реєстрації отримувачів допомоги та координації соціальних виплат [12, с. 7-26]. Такий підхід допомагає запобігати дублюванню програм підтримки, забезпечує прозорість розподілу ресурсів та підвищує ефективність соціальної політики на місцевому рівні [2, с. 1-20; 11, с. 59-76].

Поряд із діяльністю міжнародних організацій важливим є досвід окремих держав, які стикалися з наслідками збройних конфліктів. Наприклад, у Боснії і Герцеговині після воєнного конфлікту значна частина повноважень щодо підтримки внутрішньо переміщених осіб була передана муніципалітетам [8, с. 114-132]. Місцева влада організовувала програми забезпечення житлом, сприяла працевлаштуванню та координувала надання соціальних послуг у співпраці з міжнародними донорами, що сприяло швидшій інтеграції переселенців у приймаючі громади [12, с. 7-26].

Подібні методи використовувалися також у Хорватії, де органи місцевого самоврядування активно долучалися до відновлення житлового фонду, підтримки малого бізнесу та соціальної інтеграції осіб, які постраждали від війни [8, с. 114-132; 12, с. 7-26]. Місцеві громади забезпечували доступ до освітніх, медичних і соціальних послуг, а також реалізовували програми професійного навчання та перепідготовки для внутрішньо переміщених осіб.

Досвід Грузії показав ефективність активного залучення місцевої влади до довгострокових програм інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Місцеві органи влади координували розміщення переселенців, підтримували їхню участь у місцевому економічному житті та забезпечували доступ до соціальної інфраструктури [8, с. 114-132]. Співпраця з міжнародними партнерами сприяла реалізації проєктів розвитку громад та створенню нових робочих місць.

Міжнародна практика свідчить, що ефективний соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок збройних конфліктів, базується на комплексному підході [8, с. 114-132; 12, с. 7-26]. Він поєднує надання грошової допомоги, застосування адресного підходу для визначення потреб, активну взаємодію з міжнародними організаціями та залучення органів місцевого самоврядування до реалізації програм підтримки. Використання таких механізмів дозволяє швидше інтегрувати постраждалі категорії населення, забезпечує прозорий розподіл ресурсів і підвищує ефективність соціальної політики на місцевому рівні.

Висновки. У сучасних умовах глобальних збройних конфліктів, зокрема війни в Україні, соціальна та економічна ситуація громадян зазнає суттєвих змін, а численні виклики ставлять під загрозу базові права та життєвий

ISSN 3041-1793 Online

добробут населення. Масове переміщення людей, дефіцит житла, робочих місць та доступу до медичних і освітніх послуг створюють необхідність у комплексних і скоординованих заходах з боку держави, місцевих органів влади, громадських і міжнародних організацій. У такій кризовій ситуації особливо важливими стають механізми, що забезпечують не лише матеріальну підтримку, а й психологічну стабільність, соціальну адаптацію та відновлення відчуття безпеки і контролю над власним життям.

Місцеві органи самоврядування відіграють центральну роль у реалізації цих завдань. Вони координують діяльність державних структур, громадських ініціатив і міжнародних партнерів, що дозволяє оперативно реагувати на потреби внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, малозабезпечених сімей та інших вразливих груп. Зокрема, органи влади організовують тимчасове та модульне житло, забезпечують доступ до медичних і освітніх послуг, а також створюють умови для соціальної інтеграції ВПО у приймаючі громади. Такі заходи не лише задовольняють базові потреби, а й сприяють відновленню соціальних зв'язків, формуванню відчуття належності до громади та розвитку громадянської активності.

Соціальна робота під час війни базується на двох взаємодоповнюючих моделях: терапевтичній та моделі розширення прав і можливостей. Терапевтична модель дозволяє надавати допомогу особам, які пережили травматичні події, зокрема через практики, засновані на доказах, та роботу з посттравматичним стресовим розладом. Модель розширення прав і можливостей спрямована на інтеграцію ВПО у життя громади, захист їхніх прав та забезпечення соціальної справедливості. Системна реалізація цих моделей забезпечує комплексний підхід до соціальної та психологічної підтримки, формує умови для економічної та освітньої інтеграції та дозволяє громадянам відновити власну автономію.

Особливу увагу слід приділяти гендерному аспекту соціального захисту. Дослідження показують, що жінки серед ВПО демонструють вищу активність у процесі адаптації, швидше інтегруються у приймаючі громади та ефективніше використовують доступні ресурси. Гендерно чутливі програми, що впроваджуються місцевими органами влади, включають підтримку працевлаштування, професійне навчання, створення умов для розвитку власного бізнесу та соціальної активності жінок, особливо матерів та представниць вразливих груп. Це дозволяє зменшити нерівність у доступі до ресурсів, підвищує соціальну включеність та сприяє більшій стійкості громад.

Важливим інструментом підвищення ефективності соціальної допомоги органів місцевого самоврядуання є цифровізація послуг. Цифрові платформи дозволяють оптимізувати координацію, персоналізувати підтримку, зменшувати бюрократичне навантаження та забезпечувати моніторинг потреб у реальному часі. Водночас виклики цифрової нерівності, низької цифрової

ISSN 3041-1793 Online
грамотності та обмеженого доступу до інтернету потребують додаткової уваги і розвитку спеціалізованих навчальних програм для різних категорій населення.

Фінансова підтримка соціальних програм демонструє пріоритетність держави та місцевих органів влади у забезпеченні добробуту громадян. Зростання видатків на соціальний захист, підтримку ВПО, пенсіонерів та малозабезпечених сімей свідчить про системний та комплексний підхід до задоволення соціальних потреб. Такі ресурси сприяють не лише матеріальній допомозі, а й довгостроковій адаптації, реінтеграції у громади та розвитку економічної самостійності населення.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективність соціального захисту осіб, постраждалих від війни, значною мірою залежить від координації між місцевими органами влади, міжнародними гуманітарними організаціями та донорами. Реалізація багатофункціональної грошової допомоги, обмін інформацією, адресний підхід до визначення потреб, а також активне залучення муніципалітетів до програм житлового забезпечення, працевлаштування та соціальної інтеграції сприяють прозорому розподілу ресурсів і швидшій адаптації постраждалих категорій населення. Приклади Боснії і Герцеговини, Хорватії та Грузії демонструють, що поєднання державних та міжнародних зусиль дозволяє досягти стійких результатів у соціальній адаптації переселенців та забезпеченні їхніх прав

Таким чином, ефективна система соціального захисту в умовах війни повинна базуватися на комплексному, цілісному підході, який поєднує: забезпечення житлом, психологічну підтримку, соціальну інтеграцію, професійну підготовку та гендерно чутливі ініціативи, а також активне використання цифрових технологій. Роль органів місцевого самоврядування України у соціальному захисті та адаптації категорій громадян, постраждалих від війни є надважливою у цьому процесі. Покращення становища та адаптації в суспільстві сьогодні є однією з першочергових задач муніципальної влади. Тільки такий багаторівневий підхід здатний забезпечити оперативну допомогу, стабільність соціальної адаптації, відновлення почуття безпеки та гідності громадян, а також зміцнити стійкість суспільства перед викликами, що виникають у складних умовах воєнного часу та поствоєнного відновлення.

Література:

1. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій : Закон України від 20.11.2024 № 4067-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text (дата звернення: 05.04.2026).

2. Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат : Закон України від

ISSN 3041-1793 Online
08.10.2024 № 3999-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20#Text (дата звернення: 05.04.2026).

3. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text (дата звернення: 05.04.2026).

4. Панов І. В. Роль органів місцевого самоврядування в забезпеченні соціальних послуг в умовах збройного конфлікту. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 47. С. 225–235. URL: https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-225-235 (дата звернення: 05.04.2026).

5. Попп Р., Бородійчук М.М. Роль місцевого самоврядування у підтримці та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану (досвід дрогобицької міської територіальної громади). *Problems of humanities History*. 2024. С. 102–112. URL: https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.9 (дата звернення: 05.04.2026).

6. Сівков С. В. Органи місцевого самоврядування як суб'єкти реінтеграції ветеранів війни в умовах особливого періоду. *Kyiv Law Journal*. 2025. № 1. С. 34–40. URL: https://doi.org/10.32782/klj/2025.1.5 (дата звернення: 05.04.2026).

7. Слободянюк Ю. Роль органів місцевого самоврядування у процесі відбудови України в умовах воєнного стану: проблемні аспекти та перспективи публічного управління. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2024. № 31. С. 228–235. URL: https://doi.org/10.35432/tisb312024314173 (дата звернення: 05.04.2026).

8. Havryliuk O. Socio-Economic Challenges of Integration and Spatial Distribution of War-Induced Internally Displaced Persons. *Demography and social economy*. 2024. № 1. С. 114–132. URL: https://doi.org/10.15407/dse2024.01.114 (дата звернення: 05.04.2026).

9. Ihnatenko K., Sadzaglishvili S. The digitalization of social services in response to the war in Ukraine. *Social work and education*. 2023. Т. 10, № 3. URL: https://doi. org/10.25128/2520-6230.23.3.2 (дата звернення: 05.04.2026).

10. Kharchuk Y., Onishchuk O. Budget financing of the social protection system in ukraine under martial LAW. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, «Economics» Series*. 2024. Т. 1, № 35(63). С. 54–59. URL: https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-35(63)-54-59 (дата звернення: 05.04.2026).

11. Miliukhina A., Rybchenko A. Державна соціальна політика: особливості і реалізація в Україні. *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*. 2024. Т. 45. С. 59–76. URL: https://doi.org/10.19195/1733-5779.45.5 (дата звернення: 05.04.2026).

12. Romaniuk J. R., Mamzer H., Farkas K. J. The transformation of social work in Ukraine before and during the war. *Society Register*. 2024. Т. 8, № 1. С. 7–26. URL: https://doi.org/10.14746/sr.2024.8.1.01 (дата звернення: 05.04.2026).

Referenses:

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2024). Pro pravovyi i sotsialnyi zakhyst osib, postrazhdalykh vid seksualnoho nasylstva, poviazanoho iz zbroinoiu ahresiieiu Rossiiskoi Federatsii proty Ukrainy, ta nadannia im nevidkladnykh promizhnykh reparatsii [On legal and social protection of persons affected by sexual violence related to the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and provision of urgent interim reparations]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text (in Ukrainian)

2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2024). Pro sotsialnyi zakhyst ta pidtrymku ditei, yaki postrazhdaly vnaslidok zbroinoi ahresii Rossiiskoi Federatsii proty Ukrainy, ta vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vpordiukuvannia nadannia sotsialnykh posluh

ISSN 3041-1793 Online
ta vyplat [On social protection and support of children affected by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the provision of social services and payments]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20#Text (in Ukrainian)

3. Verkhovna Rada Ukrainy. (2022). Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst osib, stosovno yakykh vstanovleno fakt pozbavlennia osobystoi svobody vnaslidok zbroinoi ahresii proty Ukrainy, ta chleniv yikhnikh simei [On social and legal protection of persons deprived of personal liberty as a result of armed aggression against Ukraine, and their family members]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text (in Ukrainian)

4. Panov, I. V. (2024). Rol orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v zabezpechenni sotsialnykh posluh v umovakh zbroinoho konfliktu [The role of local self-government bodies in providing social services in conditions of armed conflict]. Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka, 47, 225–235. URL: https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-225-235 (in Ukr)

5. Popp, R., Borodiichuk, M.M. (2024). Rol mistsevoho samovriaduvannia u pidtrymtsi ta integratsii vnutrishnio peremishchenykh osib v umovakh voiennoho stanu (dosvid Drohobychskoi miskoi terytorialnoi hromady) [The role of local self-government in support and integration of internally displaced persons under martial law (experience of Drohobych city territorial community)]. Problems of Humanities History, 102–112. URL: https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.9 (in Ukrainian)

6. Sivkov, S. V. (2025). Orhany mistsevoho samovriaduvannia yak subiekty reintehratsii veteraniv viiny v umovakh osoblyvoho periodu [Local self-government bodies as subjects of war veterans' reintegration in special period]. Kyiv Law Journal, 1, 34–40. URL: https://doi.org/10.32782/klj/2025.1.5 (in Ukrainian)

7. Slobodyaniuk, Yu. (2024). Rol orhaniv mistsevoho samovriaduvannia u protsesi vidbudovy Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: problemni aspekty ta perspektyvy publichnoho upravlinnia [The role of local self-government bodies in the process of rebuilding Ukraine under martial law: problematic aspects and prospects of public administration]. Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia, 31, 228–235. URL: https://doi.org/10.35432/tisb312024314173 (in Ukrainian)

8. Havryliuk, O. (2024). Socio-economic challenges of integration and spatial distribution of war-induced internally displaced persons. Demography and Social Economy, 1, 114–132. URL: https://doi.org/10.15407/dse2024.01.114 (in English)

9. Ihnatenko, K., Sadzaglishvili, S. (2023). The digitalization of social services in response to the war in Ukraine. Social Work and Education, 10(3). URL: https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.2 (in English)

10. Kharchuk, Y., Onishchuk, O. (2024). Budget financing of the social protection system in Ukraine under martial law. Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" Series, 1(35(63)), 54–59. URL: https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-35(63)-54-59 (in English)

11. Miliukhina, A., Rybchenko, A. (2024). Derzhavna sotsialna polityka: osoblyvosti i realizatsiia v Ukraini [State social policy: features and implementation in Ukraine]. Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne, 45, 59–76. URL: https://doi.org/10.19195/1733-5779.45.5 (in Ukrainian)

12. Romaniuk, J. R., Mamzer, H., Farkas, K. J. (2024). The transformation of social work in Ukraine before and during the war. Society Register, 8(1), 7–26. URL: https://doi.org/10.14746/sr.2024.8.1.01 (in English)

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 351
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2289-2300

Фалько Данило Ігорович аспірант Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-9999-0766

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ БІОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз теоретико-методологічних, інституційних та нормативно-правових засад державного регулювання у сфері біологічної безпеки України в умовах сучасних безпекових викликів.

Досліджено підходи до визначення сутності біологічної безпеки та встановлено фрагментарність понятійного апарату, що ускладнює формування цілісної державної політики у цій сфері. Обґрунтовано доцільність розгляду біологічної безпеки як динамічної системи регуляторного впливу, спрямованої на управління біологічними ризиками.

Проаналізовано сучасний стан державного регулювання біологічної безпеки в Україні та виявлено ключові інституційні дисфункції, зокрема структурну розбалансованість, недостатню координацію між суб'єктами регулювання та дефіцит професійної експертизи. Окрему увагу приділено наслідкам ліквідації системи епідеміологічного нагляду, що призвело до зниження ефективності реагування на біологічні загрози, а також впливу гібридних чинників, зокрема збройної агресії, на функціонування системи біобезпеки.

Узагальнено міжнародні стандарти та досвід пандемічного реагування, що дозволило визначити ключові напрями вдосконалення державного регулювання, зокрема необхідність посилення міждержавної координації, забезпечення прозорості обміну інформацією та дотримання стандартів лабораторної безпеки. Встановлено, що ефективність національної системи значною мірою залежить від рівня імплементації міжнародних норм та їх адаптації до національного контексту.

Обґрунтовано доцільність впровадження концепції «Єдине здоров'я» як інтегрованої моделі міжсекторальної взаємодії, а також необхідність прийняття комплексного законодавчого акта у сфері біологічної безпеки. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення державної політики та нормативно-правового забезпечення у цій сфері.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: біологічна безпека, державне регулювання, біологічні ризики, біологічна небезпека, інституційна спроможність, інфекційні хвороби, нормативно-правове забезпечення, міжнародні стандарти, пандемічне реагування, лабораторна безпека, COVID-19, «Єдине здоров'я».

Falko Danylo PhD Student of the Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0009-0001-9999-0766

STATE REGULATION OF BIOSAFETY IN UKRAINE: MODERN CHALLENGES AND DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the theoretical, methodological, institutional, and legal foundations of state regulation in the field of biological safety in Ukraine under contemporary security challenges. Approaches to defining the essence of biological safety are examined, and the fragmentation of the conceptual framework is identified, which complicates the formation of a coherent state policy in this area. The expediency of considering biological safety as a dynamic system of regulatory influence aimed at managing biological risks is substantiated.

The current state of state regulation of biological safety in Ukraine is analyzed, and key institutional dysfunctions are identified, including structural imbalance, insufficient coordination among regulatory actors, and a lack of professional expertise. Particular attention is paid to the consequences of the elimination of the epidemiological surveillance system, which has led to a decrease in the effectiveness of responses to biological threats, as well as to the impact of hybrid factors, in particular armed aggression, on the functioning of the biological safety system.

International standards and pandemic response practices are summarized, which made it possible to identify key directions for improving state regulation, including the need to strengthen international coordination, ensure transparency in data exchange, and comply with laboratory safety standards. It is established that the effectiveness of the national system largely depends on the level of implementation of international norms and their adaptation to the national context.

The expediency of implementing the One Health concept as an integrated model of intersectoral interaction is substantiated, as well as the necessity of adopting a comprehensive legislative act in the field of biological safety. The obtained results can be used to improve state policy and regulatory support in this area.

Keywords: biological safety, state regulation, biological risks, biological hazards, institutional capacity, infectious diseases, legal framework, international standards, pandemic response, laboratory safety, COVID-19, One Health.

ISSN 3041-1793 Online

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації глобального безпекового середовища питання біологічної безпеки виходять за межі суто медичної площини, перетворюючись на фундаментальний складник національної безпеки держави. Актуальність цієї проблеми для України зумовлена безпрецедентним поєднанням дестабілізуючих факторів: збройною агресією, масштабними міграційними процесами, ризиками руйнування критичної лабораторної інфраструктури та стрімким розвитком біотехнологій, що можуть мати подвійне призначення.

Практичне завдання зміцнення біобезпеки безпосередньо пов'язане з необхідністю виконання міжнародних зобов'язань України, зокрема Міжнародних медико-санітарних правил ВООЗ та вимог Угоди про асоціацію з ЄС щодо гармонізації екологічного та санітарного законодавства. На нашу думку, в умовах воєнного стану державне регулювання у цій сфері має стати інструментом не лише захисту громадського здоров'я, а й оборони суверенітету від проявів біологічного тероризму та гібридних загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема державного управління та правового режиму біобезпеки перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних науковців. Теоретичні аспекти визначення понять «біологічна безпека» та «біологічний ризик» ґрунтовно досліджено у працях А. Зайцева та Н. Кусик [2], а також Т. Оверковської [4]. Питання інституційної спроможності та системних помилок у державному управлінні цією сферою висвітлені у роботах О. Губар [1]. Правовий режим біологічної безпеки у системі національної безпеки аналізували В. Пилипчук та П. Богуцький [5], а адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів забезпечення безпеки та європейський досвід стали об'єктом вивчення К. Тимчишина [7]. Міжнародний досвід та уроки пандемії COVID-19 узагальнені у дослідженнях Л. Черненко [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний науковий доробок, залишається недостатньо вивченим питання ефективного функціонування системи біобезпеки в умовах активних бойових дій та гібридної агресії. Зокрема, потребують подальшого дослідження механізми подолання «інституційної розбалансованості», що виникла внаслідок ліквідації санітарно-епідеміологічного нагляду, та шляхи практичного впровадження інтегрованого підходу «Єдине здоров'я» (One Health) у вітчизняне законодавство.

Крім того, невирішеною залишається проблема розпиленості законодавчих норм між різними галузями права, що вимагає створення єдиного уніфікованого акта

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз сучасного стану державного регулювання у сфері біологічної безпеки України, ідентифікація ключових інституційних та нормативно-правових бар'єрів, що перешкод-

ISSN 3041-1793 Online
жають ефективному управлінню біологічними ризиками, а також теоретичне обґрунтування стратегічних напрямів удосконалення цієї системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняному законодавчому полі базовим нормативно-правовим актом, що визначає засади біологічної безпеки, виступає законодавство у сфері поводження з генетично модифікованими організмами, відповідно до якого біобезпека трактується як стан середовища, за якого відсутній негативний вплив біологічних чинників на людину, довкілля та сільськогосподарські об'єкти [3]. Зазначене визначення відображає переважно результативний, а не процесуальний підхід до розуміння біобезпеки, акцентуючи увагу на кінцевому стані безпеки, але залишаючи поза увагою механізми її досягнення та підтримання.

У науковому дискурсі сформовано два основні підходи до трактування біологічної безпеки - широкий і вузький. Широкий підхід передбачає розгляд біобезпеки як комплексної системи захисту від усіх типів біологічних загроз, незалежно від їх природи - природної чи антропогенної. Вузький підхід, натомість, обмежує її зміст сферою контролю за використанням біотехнологій та мінімізацією ризиків, пов'язаних із їх застосуванням [4, с. 292]. Наявність такої концептуальної дихотомії свідчить про відсутність уніфікованого наукового підходу, що, у свою чергу, ускладнює формування цілісної державної політики та ефективних механізмів регулювання у цій сфері.

Ключовою категорією, яка забезпечує методологічну основу дослідження біологічної безпеки, є поняття «біологічний ризик», що визначається як поєднання ймовірності виникнення небезпечної події та масштабу її потенційних наслідків [2, с. 61]. У сучасних умовах саме ризик-орієнтований підхід стає домінуючим у системі публічного управління, оскільки дозволяє перейти від реактивної моделі реагування до проактивного управління загрозами. Це передбачає не лише фіксацію вже наявних небезпек, але й їх прогнозування, моделювання сценаріїв розвитку та впровадження превентивних заходів.

Разом з тим, у межах понятійного апарату доцільно чітко розмежовувати категорії «біологічний ризик» та «біологічна небезпека». Якщо ризик має імовірнісний характер і пов'язаний із потенційною можливістю виникнення загрози, то біологічна небезпека повинна розглядатися як стан або процес, що вже містить у собі реальну загрозу заподіяння шкоди. У цьому контексті видається обґрунтованим уточнення змісту поняття «біологічна небезпека» через акцент на її латентності та складності ідентифікації: значна частина сучасних біологічних загроз має прихований характер, що обумовлює затримку у їх виявленні та підвищує рівень невизначеності в управлінських рішеннях [2, с. 60].

З огляду на зазначене, існує підстава стверджувати, що чинна термінологічна база не повною мірою відображає сучасну природу біологічних загроз,

ISSN 3041-1793 Online

які характеризуються високим рівнем складності, швидкістю поширення та міжсекторальним впливом. У цьому зв'язку біологічну безпеку доцільно розглядати не лише як стан захищеності, але і як динамічну систему управління ризиками, що функціонує в умовах постійної невизначеності та змінності середовища.

Додатково слід враховувати, що у міжнародній практиці поняття біологічної безпеки поступово трансформується у бік інтегрованого підходу, який охоплює взаємозв'язок між здоров'ям людини, тварин та екосистем. Така інтерпретація відображає перехід від галузевого до міждисциплінарного розуміння безпеки та підкреслює необхідність координації політик у сфері охорони здоров'я, екології та аграрного сектору.

Сучасний стан розвитку понятійного апарату біологічної безпеки характеризується фрагментарністю, концептуальною невизначеністю та відсутністю єдиного методологічного підходу. Це обумовлює необхідність його подальшої систематизації, уточнення ключових категорій та адаптації до умов зростаючих глобальних і гібридних загроз.

Зазначена концептуальна невизначеність та фрагментарність понятійного апарату біологічної безпеки безпосередньо впливають на практику державного регулювання у цій сфері. Відсутність уніфікованого підходу до визначення базових категорій ускладнює формування цілісної інституційної моделі та знижує ефективність реалізації державної політики.

Особливого значення набуває аналіз інституційної спроможності системи державного регулювання біологічною безпекою, зокрема її організаційної структури, кадрового забезпечення та рівня координації між ключовими суб'єктами.

Аналіз системи державного регулювання у сфері біологічної безпеки свідчить про її інституційну слабкість, фрагментарність та структурну розбалансованість, що проявляється у відсутності чітко визначеної архітектури управління, дублюванні функцій між органами влади та недостатньому рівні координації між ними [1, с. 93]. Такий стан системи обумовлює зниження ефективності прийняття управлінських рішень і ускладнює реалізацію комплексної політики у сфері біобезпеки.

Реформування галузі, здійснене у попередні роки, мало суперечливий характер і в окремих аспектах призвело до деструктивних наслідків. Зокрема, фактична ліквідація системи епідеміологічного нагляду суттєво знизила спроможність держави до раннього виявлення та стримування біологічних загроз, що особливо гостро проявилося напередодні та під час пандемії COVID-19 [5, с. 122].

Втрата інституційної пам'яті, розрив між науковими та управлінськими структурами, а також ослаблення системи моніторингу створили передумови для несвоєчасного реагування на кризові ситуації.

ISSN 3041-1793 Online

Проблема кадрового забезпечення у сфері біологічної безпеки є однією з ключових. Практика призначення на ключові посади осіб, які не мають профільної освіти та досвіду у галузях медицини, мікробіології чи епідеміології, свідчить про домінування адміністративно-формального підходу до управління над професійно-експертним [1, с. 112]. Така кадрова політика призводить до зниження якості стратегічного планування, обмежує здатність до адекватної оцінки ризиків і підвищує ймовірність прийняття неефективних або запізнілих управлінських рішень.

Непрофесійність регулювання варто розглядати не лише як кадрову проблему, а і як системний фактор ризику, що впливає на функціонування всієї моделі забезпечення біологічної безпеки. Відсутність експертного підходу на центральному рівні унеможливлює формування ефективних механізмів прогнозування та попередження загроз, а також знижує рівень довіри до державних інституцій у кризових умовах [1, с. 112].

Додатковим чинником дестабілізації виступає вплив суб'єктів гібридної агресії, діяльність яких спрямована на підрив науково-дослідного потенціалу держави. Зокрема, йдеться про загрози руйнування або втрати унікальних наукових установ і національних колекцій мікроорганізмів, які мають стратегічне значення для розвитку біомедицини, фармацевтики та системи біологічного захисту [1, с. 93]. Втрата таких ресурсів не лише послаблює наукову базу країни, але й обмежує її спроможність до самостійного реагування на біологічні виклики.

Інституційна слабкість системи проявляється, зокрема, у недостатній інтеграції між науковим сектором, системою охорони здоров'я та органами державного регулювання.

Відсутність ефективних механізмів обміну інформацією та координації дій призводить до фрагментації політики у сфері біобезпеки та знижує її адаптивність до нових викликів.

Інституційна деструкція у сфері біологічної безпеки є комплексною та охоплює організаційні, кадрові й функціональні аспекти. Це обумовлює необхідність системного перегляду існуючої моделі державного регулювання з акцентом на відновлення інституційної спроможності, посилення професійної експертизи та забезпечення ефективної міжвідомчої координації.

Виявлені інституційні дисфункції та обмежена спроможність національної системи регулювання біологічною безпекою зумовлюють необхідність звернення до міжнародного досвіду та нормативних підходів, що формують глобальний режим біобезпеки.

Доцільним є аналіз міжнародних стандартів та практик пандемічного реагування, які дозволяють оцінити ефективність існуючих механізмів координації, а також визначити напрями їх адаптації до національного контексту.

ISSN 3041-1793 Online

Сучасна система забезпечення біологічної безпеки формується в межах глобального нормативного режиму, ключовим елементом якого виступають Міжнародні медико-санітарні правила Всесвітньої організації охорони здоров'я. Зазначений інструмент має юридично обов'язковий характер для держав-учасниць, у тому числі України, і визначає базові вимоги до запобігання, виявлення та реагування на події у сфері громадського здоров'я, що можуть мати міжнародне значення [8, с. 3]. Водночас ефективність реалізації цих норм значною мірою залежить від інституційної спроможності національних систем охорони здоров'я та рівня міждержавної координації.

Пандемія COVID-19 стала критичним тестом для глобальної системи біологічної безпеки та виявила низку її системних обмежень. Зокрема, було зафіксовано суттєві проблеми у сфері оперативного обміну даними, прозорості інформації та узгодженості дій між державами [8, с. 3]. Несвоєчасність передачі інформації, політизація окремих рішень та відсутність єдиних стандартів реагування призвели до зниження ефективності міжнародних механізмів стримування поширення інфекційних захворювань.

Одним із найбільш дискусійних та водночас показових аспектів пандемічного досвіду стало питання лабораторної біобезпеки. Зокрема, у звіті Спеціального підкомітету Палати представників США (2024 р.) вказується на ймовірність лабораторного походження SARS-CoV-2, що актуалізує проблему дотримання стандартів безпеки у дослідницьких установах [8, с. 5]. Незалежно від остаточних висновків щодо походження вірусу, сам факт виникнення такої гіпотези підкреслює необхідність посилення контролю за діяльністю лабораторій високого рівня біологічної безпеки (BSL-3 та BSL-4), а також удосконалення міжнародних механізмів моніторингу їх функціонування.

Лабораторна біобезпека не обмежується технічним дотриманням протоколів і набуває значення складової глобальної безпеки, що вимагає уніфікації стандартів, підвищення прозорості досліджень та посилення міжнародного нагляду. Відсутність належного контролю у цій сфері здатна створювати ризики, які виходять далеко за межі окремих держав і набувають транснаціонального характеру. Для України, яка перебуває у процесі європейської інтеграції, особливого значення набуває гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу. Зокрема, йдеться про імплементацію Директиви 2001/18/ЄС щодо контролю за обігом генетично модифікованих організмів, Директиви про промислові викиди (IED), а також Директиви Seveso III, що регулює запобігання великим промисловим аваріям [6, с. 671]. Впровадження зазначених актів сприятиме підвищенню рівня екологічної та біологічної безпеки, а також забезпечить інтеграцію України у європейський безпековий простір.

Особливої уваги потребує впровадження регламентів REACH та CLP, які визначають правила реєстрації, оцінки, авторизації та обмеження хімічних

ISSN 3041-1793 Online

речовин, а також їх класифікації та маркування. Недостатній рівень імплементації цих регламентів створює передумови для неконтрольованого транскордонного переміщення небезпечних речовин та підвищує ризики для здоров'я населення і довкілля [6, с. 670, 672]. У цьому контексті гармонізація законодавства має розглядатися не як формальне виконання євроінтеграційних зобов'язань, а як необхідна умова забезпечення національної безпеки.

Міжнародні стандарти у сфері біологічної безпеки задають нормативну основу для розвитку національних систем, проте їх реальна ефективність залежить від рівня імплементації та інституційної спроможності держав. Досвід пандемії COVID-19 засвідчив необхідність перегляду підходів до глобальної координації, посилення контролю у сфері лабораторної безпеки та розвитку механізмів оперативного обміну інформацією. Для України це означає потребу не лише у формальному запозиченні міжнародних норм, але й у їх адаптації до національного контексту та сучасних безпекових викликів.

Аналіз міжнародних стандартів та досвіду пандемічного реагування свідчить про необхідність переходу до більш інтегрованих та міжсекторальних підходів у сфері біологічної безпеки. Традиційні галузеві моделі регулювання виявляються недостатніми в умовах зростаючої складності та взаємозалежності біологічних загроз.

У таких умовах особливої актуальності набуває концепція «Єдине здоров'я», яка пропонує комплексну модель управління ризиками та може слугувати основою для трансформації національної системи біобезпеки.

Ключовим вектором розвитку сучасної системи біологічної безпеки виступає впровадження принципу «Єдине здоров'я» (One Health), який базується на усвідомленні взаємозалежності здоров'я людини, тварин та екосистем. У межах цього підходу біологічна безпека розглядається як міжсекторальна категорія, що потребує узгодженої взаємодії систем охорони здоров'я, ветеринарії, екологічного контролю та продовольчої безпеки [8; 7]. Така інтеграція дозволяє перейти від фрагментарного реагування на окремі загрози до комплексного управління ризиками, що виникають на стику різних сфер. Актуальність впровадження концепції «Єдине здоров'я» зумовлена, зокрема, зростанням кількості зоонозних захворювань, поширення яких безпосередньо пов'язане з порушенням екологічного балансу, урбанізацією та глобалізаційними процесами. У цьому контексті міжсекторальна координація стає не лише інструментом підвищення ефективності реагування, але й необхідною умовою попередження виникнення нових біологічних загроз.

Впровадження цього підходу в Україні ускладнюється відсутністю цілісного нормативно-правового акта, що системно врегульовував би сферу біологічної безпеки. Існуюча законодавча база має фрагментарний характер, що призводить до розпорошення повноважень між різними органами державної влади та знижує ефективність регулювання. У цьому зв'язку

ISSN 3041-1793 Online

вирішального значення набуває прийняття Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» [7, с. 384].

Прийняття зазначеного закону має стати основою для формування цілісної системи державного регулювання у сфері біобезпеки. Зокрема, він покликаний сформувати чітку інституційну архітектуру управління, усунути дублювання функцій між органами влади та забезпечити належний рівень координації між ними. Важливим елементом має стати визначення єдиного координуючого органу або механізму, відповідального за узгодження політик у суміжних сферах.

Зокрема, законодавче врегулювання повинно передбачати встановлення жорсткого контролю за обігом біологічних агентів III–IV груп ризику, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я населення. Це включає запровадження чітких процедур обліку, зберігання, транспортування та використання таких агентів, а також створення ефективної системи державного нагляду за дотриманням відповідних вимог.

Окрему увагу слід приділити збереженню та розвитку національних колекцій штамів мікроорганізмів, які мають стратегічне значення для наукових досліджень, розробки вакцин та забезпечення біологічного суверенітету держави [1; 7; 8]. В умовах глобальних викликів такі колекції виступають не лише науковим ресурсом, але й елементом національної безпеки, що потребує належного правового захисту та фінансової підтримки.

Важливим аспектом реалізації концепції «Єдине здоров'я» є також інституціоналізація механізмів міжвідомчої взаємодії, включаючи створення спільних інформаційних систем, платформ обміну даними та координаційних центрів. Це дозволить забезпечити оперативне реагування на загрози та підвищити рівень готовності держави до кризових ситуацій.

З огляду на зазначене, впровадження принципу «Єдине здоров'я» має розглядатися не лише як окремий напрям реформування, але як концептуальна основа трансформації всієї системи біологічної безпеки. Його реалізація потребує комплексного підходу, що поєднує нормативно-правове забезпечення, інституційні зміни та розвиток міжсекторальної взаємодії.

Отже, формування сучасної моделі біологічної безпеки в Україні неможливе без інтеграції підходу «Єдине здоров'я» та створення відповідного законодавчого підґрунтя. Це дозволить забезпечити системність державної політики, підвищити ефективність управління біологічними ризиками та зміцнити національну безпеку в умовах зростаючих глобальних і гібридних викликів.

Висновки. У статті здійснено комплексний аналіз теоретико-методологічних, інституційних та нормативно-правових засад державного регулювання біологічної безпеки України в умовах глобальних і гібридних загроз. Узагальнення наукових підходів дозволило виявити фрагментарність

ISSN 3041-1793 Online

понятійного апарату та відсутність єдиного методологічного підходу до трактування біологічної безпеки. Обґрунтовано доцільність її розгляду як динамічної системи регуляторного впливу, спрямованої на управління біологічними ризиками в умовах невизначеності.

Встановлено, що сучасний стан державного регулювання у сфері біобезпеки характеризується інституційною розбалансованістю, недостатньою координацією та дефіцитом професійної експертизи, що знижує ефективність реагування на біологічні загрози. Показано, що наслідки реформ, зокрема ліквідація епідеміологічного нагляду, суттєво послабили регуляторні механізми.

Доведено, що ефективність державного регулювання у сфері біобезпеки визначається рівнем міжнародної координації, прозорістю обміну інформацією та дотриманням стандартів лабораторної безпеки. Для України пріоритетним є не лише впровадження міжнародних норм, але й їх адаптація до національного контексту.

Обґрунтовано, що ключовим напрямом удосконалення державного регулювання має стати впровадження концепції «Єдине здоров'я» та прийняття комплексного закону про біологічну безпеку, що забезпечить формування цілісної регуляторної системи та посилення контролю у цій сфері.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою інструментів державного регулювання біобезпеки в умовах воєнного конфлікту та впровадженням цифрових технологій у систему моніторингу біологічних ризиків.

Література:

1. Губар О. В. Сучасний стан та проблеми державного управління у сфері біологічної безпеки. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Т. 31 (70), № 2. С. 59–65. URL: https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/10 (дата звернення: 14.01.2026).

2. Зайцев А. С. та ін. Огляд понять та визначень у сфері публічного управління біологічною безпекою. *Одеський медичний журнал*. 2023. № 3 (184). С. 57–62. URL: https://doi.org/10.32782/2226-2008-2023-3-11 (дата звернення: 14.01.2026).

3. Закон України. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 35. С. 484. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16 (дата звернення: 04.02.2026).

4. Оверковська Т. К. Забезпечення біологічної безпеки: теоретико-правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 291–295. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/64 (дата звернення: 11.02.2026).

5. Пилипчук В. Г., Богуцький П. П. Правовий режим біологічної безпеки у системі забезпечення національної безпеки: національний та міжнародно-правовий аспекти. *Вісник НАПрН України*. 2023. Т. 30, № 1. С. 109–134. URL: https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-1-109 (дата звернення: 04.02.2026).

6. Тимчишин К. В. Адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в країнах Європейського Союзу. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 667–675. URL: https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.92 (дата звернення: 22.01.2026).

ISSN 3041-1793 Online

7. Тимчишин К. В. Суб'єкти забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні: адміністративно-правові засади діяльності та напрями їх удосконалення. *Право і суспільство*. 2025. Т. 2, № 5. С. 379–386. URL: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.49 (дата звернення: 28.01.2026).

8. Л. Черненко та ін. Біологічна безпека в умовах сучасних загроз: Міжнародний досвід та перспективи розвитку в Україні. *Перспективи та інновації науки*. 2025. Т. 3, № 49. С. 1895–1904. URL: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1895-1904 (дата звернення: 14.01.2026).

References:

1. Hubar, O. V. (2020). Suchasnyi stan ta problemy derzhavnoho upravlinnia u sferi biolohichnoi bezpeky [Current state and problems of public administration in the field of biological safety]. *Vcheni zapysky TNU im. V.I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia – Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Public Administration*, 31 (70), 2, 59–65. Retrieved from https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/10 [in Ukrainian].

2. Zaitsev, A. S., et al. (2023). Ohliad poniat ta vyznachen u sferi publichnoho upravlinnia biolohichnoiu bezpekoiu [Review of concepts and definitions in the sphere of public management of biological safety]. *Odeskyi medychnyi zhurnal – Odesa Medical Journal*, 3 (184), 57–62. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2226-2008-2023-3-11 [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy Pro derzhavnu systemu biobezpeky pry stvorenni, vyprobuvanni, transportuvanni ta vykorystanni henetychno modyfikovanykh orhanizmiv [Law of Ukraine on the State Biosafety System for the Creation, Testing, Transportation and Use of Genetically Modified Organisms]. (2007). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 35, 484. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16 [in Ukrainian].

4. Overkovska, T. K. (2024). Zabezpechennia biolohichnoi bezpeky: teoretyko-pravovi aspekty [Ensuring biological safety: theoretical and legal aspects]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific electronic journal*, 1, 291–295. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/64 [in Ukrainian].

5. Pylypchuk, V. H., & Bohutskyi, P. P. (2023). Pravovyi rezhym biolohichnoi bezpeky u systemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky: natsionalnyi ta mizhnarodno-pravovyi aspekty [Legal regime of biological safety in the system of national security: national and international legal aspects]. *Visnyk NAPrN Ukrainy – Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30 (1), 109–134. Retrieved from https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-1-109 [in Ukrainian].

6. Tymchyshyn, K. V. (2024). Administratyvno-pravovi zasady zabezpechennia biolohichnoi ta ekolohichnoi bezpeky v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Administrative and legal principles of ensuring biological and environmental safety in the European Union countries]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, 4, 667–675. Retrieved from https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.92 [in Ukrainian].

7. Tymchyshyn, K. V. (2025). Subiekty zabezpechennia biolohichnoi ta ekolohichnoi bezpeky v Ukraini: administratyvno-pravovi zasady diialnosti ta napriamy yikh udoskonalennia [Subjects of biological and environmental safety in Ukraine: administrative and legal principles of activity and directions for their improvement]. *Pravo i suspilstvo – Law and society*, 2 (5), 379–386. Retrieved from https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.49 [in Ukrainian].

8. Chernenko, L., et al. (2025). Biolohichna bezpeka v umovakh suchasnykh zahroz: Mizhnarodnyi dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Biological safety in the conditions of modern threats: International experience and development prospects in Ukraine]. *Perspektyvy ta*

ISSN 3041-1793 Online

innovatsii nauky – Prospects and innovations of science, 3 (49), 1895–1904. Retrieved from https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1895-1904 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 027.081-024.87
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2301-2310

Цецик Ярослав Петрович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та публічного врядування, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0002-2527-2155

ВПЛИВ СУЧАСНИХ СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УПРАВЛІННЯ БІБЛІОТЕЧНИМИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИМИ УСТАНОВАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті висвітлено роль сучасних соціокомунікаційних технологій в управлінні бібліотечними та інформаційними установами в умовах повномасштабної агресії рф в Україну. Відзначено, що з початку ворожої агресії органами влади було вжито низку невідкладних заходів у сфері діяльності бібліотечних та інформаційних установ. При цьому необхідно відзначити, що у сучасній бібліотеці ефективно поєднується традиційна практика бібліотечної діяльності з можливостями новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, відбувається покращення традиційного бібліотечного обслуговування у зв'язку з наданням користувачам за допомогою відповідних телекомунікаційних засобів електронних послуг і продуктів. Це свідчить, що впродовж останніх десятиліть у бібліотечній галузі відбулися якісні зміни, які насамперед пов'язані з застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Важливу роль у діяльності сучасних бібліотечних установ також відіграють і соціальні медіа, що призвело до появи нових форм соціальної комунікації. Враховуючи реалії нашого сьогодення якісна комунікація сприяє позитивному вирішенню багатьох важливих завдань.

В умовах воєнного стану перед інформаційними установами постали нові виклики та завдання, які потрібно вирішувати швидко та ефективно. А одним з ключових завдань постало питання інформаційної безпеки суспільства та протидії ворогу. Це вимагає від керівників інформаційних установ налагодження тісної співпраці з органами влади та місцевого самоврядування з метою координації діяльності, якісної підготовки персоналу щодо виконання ним службових обов'язків у нових умовах. Після початку повномасштабного вторгнення ворога в Україну відбулася координація інформаційної політики у межах держави, що позитивно позначилося на діяльності інформаційних установ. Важливу роль у цих процесах відіграє інформаційно-комунікаційна діяльність інформаційних установ. Враховуючи реалії сьогодення менеджмент

ISSN 3041-1793 Online
інформаційних і бібліотечних установ ефективно використовує у діяльності сучасні соціокомунікаційні технології, що сприяє покращенню виконання управлінських функцій, та відіграє важливу роль у налагодженні більш тісного діалогу з користувачами та персоналом.

Ключові слова: соціокомунікаційні технології, бібліотека, інформаційна установа, управлінні, менеджмент, інформаційна безпека.

Tsetsyk Yaroslav PhD in History, Associate Professor of the Department of management and public administration, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, https://orcid.org/0000-0002-2527-2155

INFLUENCE OF MODERN SOCIO-COMMUNICATION TECHNOLOGIES ON THE MANAGEMENT OF LIBRARY AND INFORMATION INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Abstract. The article highlights the role of modern socio-communication technologies in the management of library and information institutions in the conditions of full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine. It is noted that since the beginning of the hostile aggression, the authorities have taken a number of urgent measures in the field of library and information institutions. It should be noted that in a modern library, the traditional practice of library activity is effectively combined with the capabilities of modern information and communication technologies, and traditional library services are being improved in connection with the provision of electronic services and products to users using appropriate telecommunications means. This indicates that over the past decades, qualitative changes have occurred in the library industry, which are primarily associated with the use of modern information and communication technologies. Social media also play an important role in the activities of modern library institutions, which has led to the emergence of new forms of social communication. Given the realities of our present, qualitative communication contributes to the positive solution of many important tasks.

In the conditions of martial law, new challenges and tasks have arisen for information institutions that need to be solved quickly and effectively. And one of the key tasks has become the issue of information security of society and counteraction to the enemy. This requires the heads of information institutions to establish close cooperation with government bodies and local self-government in order to coordinate activities, qualitatively train personnel to perform their official duties in new conditions. After the start of the full-scale invasion of the enemy into Ukraine, coordination of information policy within the state took place, which had a positive effect on the activities of information institutions. An important role in

ISSN 3041-1793 Online
these processes is played by the information and communication activities of information institutions. Taking into account the realities of today, the management of information and library institutions effectively uses modern socio-communication technologies in their activities, which contributes to improving the performance of management functions and plays an important role in establishing a closer dialogue with users and staff.

Keywords: socio-communication technologies, library, information institution, management, management, information security.

Постановка проблеми. Впродовж останніх десятиліть у світі й тому числі й Україні активізувалося впровадження в управлінську практику соціокомунікаційних технологій, що позитивно впливає на налагодження більш тісної комунікації з користувачами послуг бібліотечних та інформаційних установ. В умовах воєнного стану їхнє застосування сприяє не лише захисту інформації, а й також і покращенню обслуговування користувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані з дослідженням ролі соціокомунікаційних технологій в управлінні бібліотечними та інформаційними установами неодноразово досліджувалися українськими вченими. Зокрема, А. Берегельська проаналізувала проблеми збереження та захисту архівів, бібліотечних фондів й інших об'єктів культурної спадщини в умовах воєнного стану [2]. М. В. Таєнчук та Г. Є. Ковальський Г. Є. з'ясували особливості комунікаційної діяльності бібліотеки в епоху цифровізації [4] Л. Чистоклетов і С. Обрембальський дослідили особливості забезпечення інформаційної безпеки в умовах російсько-української війни [6].

В. Світличний проаналізував забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах збройної агресії [7]. Окремі питання досліджуваної проблеми висвітлено у роботах інших вчених [8-11].

Мета статті. На основі наукових праць з'ясувати роль соціокомунікаційних технологій під час управлінської діяльності в бібліотечних та інформаційних установах в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Напередодні повномасштабного вторгнення рф в Україну Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» а також було затверджено Стратегію інформаційної безпеки [1].

Стратегією було визначено, що ключовими напрямами забезпечення інформаційної безпеки України є стійкість та взаємодія, для досягнення яких необхідним є виконання певних стратегічних цілей та завдань. Зокрема, досягнення стратегічної цілі. «Розвиток інформаційного суспільства та підвищення рівня культури діалогу» здійснюватиметься лише шляхом виконання завдань,

ISSN 3041-1793 Online
одним з яких є «стимулювання інновацій та забезпечення всебічного розвитку й захисту національної інформаційної інфраструктури, зокрема її телекомунікаційної складової, як сукупності різноманітних інформаційних (автоматизованих) систем, інформаційних ресурсів, телекомунікаційних (електронних комунікаційних) мереж, засобів комунікацій і управління інформаційними потоками, а також організаційно-технічних структур, механізмів, що забезпечують їх функціонування» [1].

Бібліотечні ресурси, як складова інформаційних ресурсів держави, потребують особливої уваги, а також розвитку і захисту, зокрема і від поширення ворожих інформаційних впливів [1].

Після початку повномасштабної військової агресії рф проти України на законодавчому рівні було підготовлено Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фордів. Насамперед, у документі акцентувалася увага на вилученні з фондів бібліотек видань, які представляли «інтереси держави-агресора, чи будь-яким чином сприяють поширенню ворожої інформації». Одночасно з цим у вищеназваному документі наголошувалося, що цей процес мав відбуватися виважено та враховувати вид бібліотеки, а до кожного документу мав застосовуватися індивідуальний підхід. У випадку виявлення заборонених видань бібліотеки незважаючи на їхній статус не мали представляти її у відкритому доступі Водночас цей процес має бути виваженим – відбуватися з урахуванням виду бібліотеки та індивідуальним підходом до кожного документа, який зберігається в її фонді. У разі ж виявлення забороненої літератури, такі бібліотеки (національні, державні та центральні) не повинні представляти її у відкритому доступі [1; 2, с. 196].

Таким чином, на початку повномасштабного вторгнення рф в Україні Міністерством культури та інформаційної політики України було підготовлено відповідні Рекомендації для бібліотечних установ, в яких чітко заборонялося розповсюдження літератури країни-агресора та визначено низку інших важливих положень.

Трансформація діяльності сучасних бібліотек зумовлена значними структурними змінами, що торкнулися всіх сфер життя суспільства, процесами глобалізації та інформатизації, підвищенням ролі знань як основи цивілізаційного розвитку. Через це важливу роль відіграє потреба визначення соціокомунікаційних технологій як фактору розвитку бібліотечно-інформаційної галузі, адже сучасні бібліотеки вже набувають значного досвіду з впровадження соціально-комунікаційних технологій: вивчають ціннісні орієнтації та потреби користувачів, проводять маркетингові дослідження відносно конкурентоспроможності своїх продуктів та послуг; «використовують краудсорсинг-технології, долучаючи читачів до процесів бібліотечної діяльності; використовують іміджеві й рекламні технології; впроваджують

ISSN 3041-1793 Online

фандрайзинг, спонсоринг та адвокацію. Крім того, технологізація комунікаційних процесів, підвищення технологічності управління зовнішньою і внутрішньою взаємодією бібліотеки є ключовою сучасною тенденцією розвитку технологій паблік рилейшнз, ринкових досліджень, маркетингу, менеджменту, бренд-менеджменту тощо» [3, с. 163-164].

На сучасному етапі розвитку суспільства у бібліотечній галузі відбувається поєднання традиційної практики з можливостями новітніх інформаційних і комунікаційних технологій, традиційне бібліотечне обслуговування покращується за умови наданням користувачам електронних продуктів і послуг за допомогою відповідних телекомунікаційних засобів. Сучасний перехід до нових форм соціального розвитку зумовив зростання інформаційної та соціокультурної ролі бібліотеки у соціокомунікаційних процесах сучасного українського суспільства. Різноманіття інновацій, що входять у бібліотечне життя є величезним. Всі вони ґрунтуються на інформаційних технологіях і мають неоднакові соціальні та технологічні обґрунтування – сервісні, організаційні, технічні, бізнесові тощо [4, с. 168].

Головною ціллю сучасних бібліотечних інновацій є покращення рівня бібліотечно-бібліографічної діяльності для оптимального задоволення різноманітних запитів користувачів. Сучасна бібліотечна діяльність відбувається за інноваційними напрямами в яких постійно використовуються різноманітні креативні форми роботи з користувачами, в тому числі і соціальні медіа. З’явилися такі абсолютно нові для українських бібліотек форми соціальної комунікації, як «бібліофреш, айс-стопер, літературний пінг-понг, бібліоквест, флешмоб, буккросинг, буктрейлер, бібліобус та інші форми роботи бібліотеки. Тут виділяється технологія, яка змінює традиційну модель соціальної комунікації «один до одного» на нову – «багато для багатьох» [5, с. 20].

Отже, як бачимо впродовж останніх років у бібліотечній галузі відбулися значні зміни, що насамперед були зумовлені застосуванням інформаційних та соціокомунікаційних технологій у галузі. У комплексі це поставило перед керівниками бібліотек низку нових важливих завдань, насамперед мати відповідно підготовлених фахівців, здійснювати навчання працівників бібліотек. В умовах воєнного стану застосування новітніх технологій у бібліотечній діяльності сприяє покращенню обслуговування користувачів та допомагає розвивати бібліотечну галузь. Наявність соціальної комунікації, яка здійснюється віддалено допомагає вирішити багато нагальних завдань.

Особлива увага у даному контексті приділяється управлінню інформаційними установами, адже саме завдяки їхній діяльності суспільство має змогу отримувати інформаційні повідомлення про події у державі та світі.

У сучасному світі інформація є важливою складовою життя людини та суспільства. Зародження життя зумовлює об’єднання відповідних генетичних інформацій. Зростання людини як громадянина значною мірою полягає у

ISSN 3041-1793 Online

використанні, обміні та накопиченні інформації. Ввесь життєвий шлях людини, як частини об'єктивного інформаційного соціуму, неможливий поза межами відповідного інформаційного поля. Незважаючи на ту обставину, що інформація є невіддільна в житті людини, мало хто задумується над її значенням, роллю та сутністю. У мирний час під «інформацією» більшість громадян розуміють отримання відомостей, доступ до даних і розуміння своїх «інформаційних прав». Умови життя в сучасній Україні змушують переглянути уявлення про інформаційну безпеку. Якщо до лютого 2022 р. світ навколо нас здавався відносно безпечним, то нинішні виклики створюють значну кількість інформаційних загроз. Вплив ворожої пропаганди відчутний не лише на окремі соціальні групи чи певних осіб, але й на цілі нації. Психологічний вплив реалізується за допомогою засобів масової інформації, при цьому в основі цього впливу знаходяться поверхневі чи перцептивні засоби інформаційного впливу [6, с. 20].

Інформаційна безпека держави в умовах воєнного стану полягає у захисті об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, збереженні стійкої та постійної комунікації між військовими, суспільством та органами влади, протидії дезінформації, а також у захисті інформаційних прав громадян. Під час воєнного стану інформаційний простір держави зазнає могутнього тиску – як з боку інформаційно-психологічних операцій ворогів, так і у результаті цілеспрямованих кібератак на енергетичні мережі, ресурси держави, транспорт та банківську систему [7, с. 253].

Однією з головних особливостей інформаційної безпеки в умовах воєнного стану є необхідність швидкого реагування на зміну обстановки. Адже наявні інформаційні загрози як правило є комплексними, динамічними, а головне непередбачуваними.

Все це вимагає від органів виконавчої влади та місцевого самоврядування створення «гнучких систем моніторингу, виявлення загроз, оперативного аналізу інформаційного середовища та координації дій між усіма безпековими структурами» [7, с. 253-254].

Отже, як бачимо перед інформаційними установами у період воєнного стану постав ряд нових викликів, які зумовлені необхідністю швидкого реагування на загрози та виклики. У зв'язку з цим керівники інформаційних установ зобов'язані не лише налагодити постійну співпрацю з відповідними органами влади та управління, а й також підготувати персонал до роботи у нових умовах.

В умовах воєнної російської агресії та постійної кіберзагрози, стратегії забезпечення інформаційної безпеки для України є одним із ключових факторів у збереженні суверенітету та національної безпеки. У даному контексті ключовими аспектами стратегічного планування та здійснення заходів, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки країни є:

ISSN 3041-1793 Online

«1. Кіберзахист та Заходи Кібербезпеки: розробка та впровадження передових систем, таких як системи виявлення вторгнень та протишпигунства, для ефективної оборони від кібератак, проведення освітніх кампаній щодо безпечного користування інтернетом та протидії соціальному інженерингу.

2. Розвиток військових кіберпідрозділів для ефективного опору кіберагресії та захисту критично важливої інфраструктури.

3. Фінансування та підтримка інновацій у галузі кібербезпеки та власних технологічних розробок.

4. Моніторинг та виявлення вторгнень: встановлення систем для постійного моніторингу та виявлення вторгнень у інформаційний простір.

5. Медійна грамотність: розвиток медійної грамотності для ефективного визначення та протидії дезінформації» [8, с. 67-68].

Адже функціонування нинішнього інформаційного суспільства має бути чітко законодавчо врегульоване, а всі ті багатоманітні взаємовідносини, що виникають як результат розвитку та діяльності інформаційних ресурсів і систем, похідних технологій, каналів комунікацій тощо. Адже «інформаційна безпека у правовому вимірі виступає як невід'ємна складова сучасної системи управління на шляху до правової держави і як суттєвий чинник формування громадянського суспільства» [9, с. 110].

Надзвичайно важливою ознакою інформаційного суспільства – є загальна інформатизація, яку визначають як «сукупність організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної комп'ютерної та мережевої техніки» [10, с. 187].

Однак на сучасному етапі перед інформаційними установим, що функціонують у нашій державі постав ряд нових викликів, що насамперед пов'язані з воєнними загрозами. Насамперед – це забезпечення користувачів якісною і достовірною інформацією, задоволення їхніх комунікаційних та інформаційних потреб.

Одночасно з цим установи зобов'язані зміцнювати кіберзахист, а застосування сучасних соціокомунікаційних технологій у цих процесах сприяє покращенню комунікації.

З початку повномасштабної агресії значно прискорився процес формування інформаційної політики, яка є ефективною однак він реалізується у кризових умовах і «не завжди вистачає часу щоб обдумати зміни». Впродовж останнього часу відбулося багато позитивних змін в інформаційній політиці держави, значно вдосконалився процес інформування громадян, але ще є певні складнощі бо гне всі джерела є офіційними і доступними [11, с. 44].

ISSN 3041-1793 Online

При цьому необхідно враховувати, що ворог й надалі використовує інформацію як зброю та проводить широкомасштабну інформаційну війну проти України. У зв'язку з цим одним із ключових завдань як інформаційної політики держави, так і інформаційних установ на сьогоднішньому етапі є протидія ворожій агресії та забезпечення інформаційної безпеки держави [11, с. 44].

Висновки. Отже, на сучасному етапі перед менеджментом інформаційних установ постав ряд важливих завдань, насамперед забезпечення користувачів якісною та достовірною інформацією, створення необхідних умов для ефективної комунікації та забезпечення інформаційної безпеки та протидія ворожій агресії.

Таким чином, сучасні соціокомунікаційні технології відіграють важливу роль в управлінні діяльністю інформаційних та бібліотечних установ. У сучасних умовах це сприяє покращенню обслуговування користувачів бібліотечних та інформаційних установ, сприяє виявленню недоліків в управлінській діяльності. В умовах воєнного стану інформаційні технології допомагають вирішити низку важливих завдань включаючи й інформаційну безпеку, покращують комунікацію з користувачами.

Література:

1. Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: https://mincult.gov.ua/news/rekomendatsii-ministerstva-kultury-ta-informatsiynoi-polityky-ukrainy-shchodo-aktualizatsii-bibliotechnykh-fondiv-u-zv-iazku-zi-zbroynoiu-ahresiieiu-rosiyskoi-federatsii-proty-ukrainy/

2. Берегельська А. Проблеми збереження та захисту архівів, бібліотечних фондів й інших об'єктів культурної спадщини в умовах війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2023. Вип. 69.* С. 193-214.

3. Мар'їна О. Ю. Соціально-комунікаційні технології в трансформації бібліотечно-інформаційної сфери діяльності. *Вісник ХДАК. Випуск 45. 2014.* С. 160-167.

4. Таєнчук М. В., Ковальський Г. Є. Особливості комунікації бібліотеки в епоху цифровізації. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Випуск 11. Том. 1. 2019.* С. 165-170.

5. Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії. *Вісник Книжкової палати. 2012. № 8.* С. 19-21.

6. Чистоклетов Л., Обрембальський С. Особливості забезпечення інформаційної безпеки в умовах російсько-української війни. *Академічні візії. Випуск 21*. 2024. URL:file:///C:/Users/slava/Downloads/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf

7. Світличний, В. Особливості забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах збройної агресії. *Theoretical and Applied Cybersecurity : Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (TACS-2025), 29 травня 2025 р. / НН ФТІ, КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ, 2025.* С. 253-256.

8. Галіпчак В.Д. Сучасні виклики та стратегії забезпечення інформаційної безпеки України в умовах російської агресії: перспективи та завдання. *Регіональні студії. 2023. № 35.* С. 65-69.

ISSN 3041-1793 Online

9. Міняйлук В. До проблеми забезпечення інформаційної безпеки в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Закон і кордон : науковий журнал. 2024. № 2.* С. 108-129.

10. Желновач Є. Інформаційне суспільство в умовах війни: українські реалії та правові аспекти. *Юридичний вісник. 2023. № 4.* С. 184-191.

11. Мірошниченко А. І. Інформаційна політика в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. № 4.* С. 41-45.

References:

1. Rekomendatsii Ministerstva kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy shchodo aktualizatsii bibliotechnykh fondiv u zviazku zi zbroinoiu ahresiieiu rosiiskoi federatsii proty Ukrainy [Recommendations of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine on updating library funds in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy. URL: https://mincult.gov.ua/news/rekomendatsii-ministerstva-kultury-ta-informatsiynoi-polityky-ukrainy-shchodo-aktualizatsii-bibliotechnykh-fondiv-u-zv-iazku-zi-zbroynoiu-ahresiieiu-rosiyskoi-federatsii-proty-ukrainy/

2. Berehelska A. Problemy zberezhennia ta zakhystu arkhiviv, bibliotechnykh fondiv y inshykh obiektiv kulturnoi spadshchyny v umovakh viiny [Problems of preservation and protection of archives, library collections and other cultural heritage sites in times of war]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. 2023. Vyp. 69.* S. 193-214.

3. Marina O. Yu. Sotsialno-komunikatsiini tekhnolohii v transformatsii bibliotechno-informatsiinoi sfery diialnosti [Social and communication technologies in the transformation of the library and information sphere of activity]. *Visnyk KhDAK. Vypusk 45. 2014.* S. 160-167.

4. Taienchuk M. V., Kovalskyi H. Ye. Osoblyvosti komunikatsii biblioteky v epokhu tsyfrovizatsii [Features of library communication in the era of digitalization]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Vypusk 11. Tom. 1. 2019.* S. 165-170.

5. Marina O. Biblioteky ta sotsialni media: tekhnolohiia vzaiemodii [Libraries and social media: interaction technology]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty. 2012. № 8.* S. 19-21.

6. Chystokletov L., Obrembalskyi S. Osoblyvosti zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Peculiarities of ensuring information security in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Akademichni vizii. Vypusk 21. 2024*.URL:file:///C:/Users/slava/Downloads/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf

7. Svitlychnyi, V. Osoblyvosti zabezpechennia informatsiinoi bezpeky derzhavy v umovakh zbroinoi ahresii [Peculiarities of ensuring the state's information security in conditions of armed aggression]. *Theoretical and Applied Cybersecurity : Materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (TACS-2025), 29 travnia 2025 r. / NN FTI, KPI im. Ihoria Sikorskoho. Kyiv, 2025.* S. 253-256.

8. Halipchak V.D. Suchasni vyklyky ta stratehii zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii: perspektyvy ta zavdannia [Modern challenges and strategies for ensuring information security in Ukraine in the context of Russian aggression: prospects and tasks]. *Rehionalni studii. 2023. № 35.* S. 65-69.

9. Miniailuk V. Do problemy zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v umovakh dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [On the problem of ensuring information security under the legal regime of martial law]. *Zakon i kordon : naukovyi zhurnal. 2024. № 2.* S. 108-129.

10. Zhelnovach Ye. Informatsiine suspilstvo v umovakh viiny: ukrainski realii ta pravovi aspekty [Information society in wartime: Ukrainian realities and legal aspects]. *Yurydychnyi visnyk. 2023. № 4*. S. 184-191.

ISSN 3041-1793 Online

11. Miroshnychenko A. I. Informatsiina polityka v umovakh voiennoho stanu [Information policy under martial law]. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia. 2023. № 4. S. 41-45.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online

РОЗДІЛ «Політологія»

УДК 327.82 (477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2311-2321

Бєлоусова Наталія Борисівна кандидат політичних наук, кандидат фізико-математичних наук, доцент, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9656-2942

Строганова Анастасія Олександрівна магістрантка 2 року навчання, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0009-0003-4069-0237

ПРАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КІБЕРДИПЛОМАТІЇ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено особливості використання штучного інтелекту в кібердипломатії в умовах сучасних міжнародних викликів. Актуальність теми зумовлена стрімкою цифровізацією міжнародних відносин, зростанням кіберзагроз та необхідністю посилення національної безпеки України в умовах повномасштабної війни. Проаналізовано основні підходи до визначення поняття штучного інтелекту та кібердипломатії, а також їх взаємозв'язок у контексті сучасної дипломатичної практики. Встановлено, що штучний інтелект є важливим інструментом підвищення ефективності зовнішньополітичної діяльності держави, зокрема у сфері аналізу великих масивів інформації, виявлення кіберзагроз, протидії дезінформації, прогнозування міжнародних процесів та автоматизації дипломатичних функцій.

Окрему увагу приділено аналізу нормативно-правового забезпечення використання штучного інтелекту в Україні та на міжнародному рівні. Визначено, що, попри наявність базових стратегічних документів, існує потреба у вдосконаленні законодавства та його гармонізації з європейськими стандартами.

Обґрунтовано необхідність формування комплексного підходу до впровадження технологій штучного інтелекту в кібердипломатії, який включає розвиток цифрової інфраструктури, створення спеціалізованих інституційних

ISSN 3041-1793 Online
підрозділів, підготовку висококваліфікованих кадрів та активізацію міжнародного співробітництва.

Запропоновано практичні рекомендації щодо використання штучного інтелекту в кібердипломатії України, зокрема впровадження аналітичних платформ, розвиток стратегічних комунікацій та систем моніторингу ефективності. Зроблено висновок, що інтеграція штучного інтелекту у дипломатичну діяльність є необхідною умовою зміцнення позицій України на міжнародній арені та підвищення її стійкості до сучасних кіберзагроз.

Ключові слова: штучний інтелект, кібердипломатія, цифрова трансформація, міжнародні відносини, кібербезпека, Україна.

Bielousova Nataliia PhD in Political Science, PhD in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Educational and Scientific Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv**,** https://orcid.org/0000-0002-9656-2942

Strohanova Anastasiia Second-year Master's student, Educational and Scientific Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0009-0003-4069-0237

PRACTICAL OPPORTUNITIES FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CYBER DIPLOMACY: RECOMMENDATIONS FOR UKRAINE

Abstract. The article examines the features of the use of artificial intelligence in cyber diplomacy in the context of contemporary international challenges. The relevance of the topic is driven by the rapid digitalization of international relations, the growing number of cyber threats, and the need to strengthen Ukraine's national security amid the full-scale war. The main approaches to defining the concepts of artificial intelligence and cyber diplomacy are analyzed, as well as their interrelation within modern diplomatic practice. It is established that artificial intelligence is an important tool for increasing the effectiveness of a state's foreign policy activities, particularly in the analysis of large data sets, detection of cyber threats, countering disinformation, forecasting international processes, and automating diplomatic functions.

Special attention is paid to the analysis of the regulatory and legal framework governing the use of artificial intelligence in Ukraine and at the international level. It is determined that, despite the existence of basic strategic documents, there is a need to improve legislation and harmonize it with European standards. The necessity of forming a comprehensive approach to the implementation of artificial intelligence technologies in cyber diplomacy is substantiated, including the development of

ISSN 3041-1793 Online
digital infrastructure, the creation of specialized institutional units, the training of highly qualified personnel, and the intensification of international cooperation.

Practical recommendations for the use of artificial intelligence in Ukraine's cyber diplomacy are proposed, including the implementation of analytical platforms, the development of strategic communications, and systems for monitoring effectiveness.

It is concluded that the integration of artificial intelligence into diplomatic activities is a necessary condition for strengthening Ukraine's position in the international arena and enhancing its resilience to modern cyber threats.

Keywords: artificial intelligence, cyber diplomacy, digital transformation, international relations, cybersecurity, Ukraine.

Постановка проблеми. У світлі стрімкої цифровізації міжнародних відносин, зростання кіберзагроз та повномасштабної війни проти України питання використання штучного інтелекту (ШІ) у сфері кібердипломатії набуває особливої актуальності. Сучасний світ уже неможливо уявити без технологій ШІ, які проникають у всі сфери суспільного життя – від економіки й освіти до безпеки та дипломатії. Використання ШІ відкриває нові можливості для аналізу інформації, прогнозування загроз і формування ефективної зовнішньої політики.

Водночас зростає потреба у формуванні комплексного підходу до регулювання та використання ШІ, зокрема в дипломатичній сфері. Наукова новизна дослідження полягає у системному аналізі практичних можливостей застосування ШІ саме в кібердипломатії України та формуванні прикладних рекомендацій щодо її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика штучного інтелекту привернула увагу науковців ще у середині XX століття, передусім у межах ІТ-сфери та комп'ютерних наук. Згодом до дослідження ШІ долучилися фахівці з таких галузей, як міжнародні відносини, кібербезпека, політологія, право, соціологія та економіка.

Серед іноземних дослідників значущий внесок у визначення поняття штучного інтелекту зробили Харун Шейх, Корієн Прінс, Ерік Схрейверс [1], Вольфганг Ертель [2], Файсал Калота [3]**.** У сфері міжнародних відносин і безпеки варто відзначити роботи Тшилідзі Марвала [4], Крістіна Мелеуні, Іріс Панайота Ефтіміу [5].

Українські науковці також зробили вагомий внесок у дослідження сутності штучного інтелекту. Зокрема, варто відзначити роботи О. А. Баранова [6] та С. Р. Корнєєвої [7], у яких ШІ розглядається як система або сукупність технологій, здатних відтворювати когнітивні функції людини та виконувати інтелектуальні завдання.

ISSN 3041-1793 Online

Серед іноземних дослідників значний внесок у осмислення поняття кібердипломатії здійснили Юсріл Іхза Маулана, Ірфан Фаджар [8], Андре Баррінья [9], Джордж Христу [10].

Вітчизняні науковці також активно долучаються до дослідження сутності кібердипломатії, зокрема Гайдук О.В [11], Гребенюк В. М. [12], Наталія Бєлоусова та Вікторія Омельяненко [13].

Водночас у проаналізованих джерелах недостатньо глибоко досліджено питання практичного застосування ШІ саме у кібердипломатії України. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті – комплексний аналіз можливостей використання штучного інтелекту в кібердипломатії та розроблення практичних рекомендацій щодо їх упровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «штучний інтелект» уперше було використано Джоном Маккарті у 1956 році під час Дартмутської конференції [14]. З того часу його трактування суттєво еволюціонувало.

Сьогодні ШІ визначають як:

– систему, здатну виконувати завдання для заданих цілей, формувати прогнози, надавати рекомендації та ухвалювати рішення, що впливають на фізичне або цифрове середовище [15];

– програмно-апаратний комплекс, який збирає та аналізує дані, здійснює міркування на основі знань і приймає рішення для досягнення поставлених цілей [16];

– технологію, яка імітує когнітивні функції людини [17].

На нашу думку, найбільш актуальним є підхід, який розглядає ШІ як комплекс технологій, що забезпечують автоматизоване прийняття рішень на основі аналізу великих масивів даних [18] .

Кібердипломатія є відносно новим поняттям, що сформувалося на перетині дипломатії, кібербезпеки та цифрових технологій. На сьогодні не існує єдиного уніфікованого визначення цього терміну.

У найзагальнішому значенні кібердипломатія розглядається як комплекс дипломатичних практик та комунікаційних стратегій, спрямованих на регулювання відносин між державами в цифровому середовищі. За визначенням Дж. Клайна, кібердипломатія – це процес, у рамках якого держави застосовують дипломатичні інструменти для досягнення політичних, безпекових та комунікаційних цілей, пов’язаних із використанням цифрових технологій і Інтернету [19]. В. Пасічна трактує кібердипломатію як комбінацію мистецтва, науки та інструментів, за допомогою яких держави захищають свої національні інтереси та розвивають політичні, економічні й культурні відносини у цифровому середовищі [20].

В Україні вже сформовано базове нормативне підґрунтя для регулювання цифрової сфери та використання ШІ. Зокрема:

ISSN 3041-1793 Online

– Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [21];
– Стратегія кібербезпеки України [22];
– Стратегія національної безпеки України [23];
– Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні [24];
– Закон України «Про інформацію» [25];
– Закон України «Про захист персональних даних» [26].

На міжнародному рівні варто відзначити:
– рекомендації ЮНЕСКО щодо етики ШІ [27];
– AI Act Європейського Союзу [28];
– принципи ОЕСР щодо штучного інтелекту [29].

Регулювання ШІ є необхідним, оскільки ця технологія відкрита та потужна і створює як можливості, так і ризики. У сфері дипломатії це особливо важливо, адже йдеться про національну безпеку, довіру та міжнародну стабільність.

Сучасне суспільство не уявляє свого існування без ШІ, який активно інтегрується у всі сфери життя – освіту, економіку, медицину та державне управління. У сфері кібердипломатії штучний інтелект відкриває широкі можливості для підвищення ефективності зовнішньополітичної діяльності держави.

Зокрема, він може застосовуватися для комплексного аналізу великих обсягів міжнародної інформації, включаючи відкриті джерела, соціальні мережі та дипломатичні комунікації, що дозволяє оперативно виявляти тенденції та формувати обґрунтовані рішення. Важливим напрямом є також використання ШІ для виявлення кіберзагроз і інформаційних операцій, зокрема дезінформаційних кампаній, що спрямовані на підрив міжнародної репутації держави або дестабілізацію її інформаційного простору.

Крім того, технології штучного інтелекту можуть бути ефективним інструментом прогнозування міжнародних криз і конфліктів завдяки аналізу великих масивів даних і виявленню прихованих закономірностей. Водночас ШІ сприяє автоматизації окремих дипломатичних процесів, зокрема підготовки аналітичних матеріалів, перекладу, обробки документів та підтримки переговорного процесу. Не менш важливим є його застосування у сфері стратегічних комунікацій, де ШІ дає змогу оптимізувати взаємодію з міжнародною аудиторією, підвищувати ефективність публічної дипломатії та оперативно реагувати на інформаційні виклики.

Водночас принцип «довіряй, але перевіряй» залишається ключовим: використання ШІ повинно поєднуватися з належним контролем, безпекою та відповідальністю. Ураховуючи вищенаведену інформацію, ми пропонуємо рекомендації для використанні ШІ у кібердипломатії України.

ISSN 3041-1793 Online

Вважаємо за необхідне створення сучасної цифрової інфраструктури для підтримки кібердипломатії, що включатиме інтегровані аналітичні платформи на основі штучного інтелекту, системи обробки великих даних, а також інструменти прогнозної аналітики. Така інфраструктура надасть змогу не лише підвищити ефективність обробки інформації, а й забезпечити оперативне реагування на кіберзагрози, інформаційні атаки та кризові ситуації у міжнародному середовищі.

Доцільним є створення спеціалізованих підрозділів у структурі Міністерства закордонних справ України, відповідальних за впровадження технологій штучного інтелекту та розвиток кібердипломатії. Такі підрозділи можуть виконувати функції аналітики, координації цифрових ініціатив та взаємодії з міжнародними партнерами у сфері цифрової безпеки. Досвід провідних держав свідчить, що інституціоналізація цифрових напрямів у дипломатії є ключовим фактором їх ефективності та сталого розвитку.

Актуальним залишається питання підготовки висококваліфікованих фахівців, які поєднують знання у сфері міжнародних відносин, кібербезпеки та інформаційних технологій.

У зв'язку з цим необхідно впроваджувати міждисциплінарні освітні програми з кібердипломатії та ШІ, а також розвивати систему підвищення кваліфікації для державних службовців і дипломатів.

Вважаємо за потрібне активне використання технологій ШІ у сфері стратегічних комунікацій, зокрема для виявлення та протидії дезінформаційним кампаніям, аналізу інформаційного простору та формування ефективної міжнародної комунікаційної стратегії. Це сприятиме зміцненню позитивного іміджу України на міжнародній арені та підвищенню рівня довіри до держави.

Необхідно вдосконалити національне законодавство у сфері ШІ, зокрема шляхом його гармонізації з європейськими стандартами та міжнародними практиками. Це дасть змогу забезпечити баланс між розвитком інновацій та належним рівнем безпеки, захистом прав людини і персональних даних.

Досвід розвитку провідних держав свідчить, що міжнародна співпраця у сфері штучного інтелекту та кібербезпеки є критично важливою. У цьому контексті Україна повинна активізувати участь у глобальних ініціативах, міжнародних організаціях та партнерських програмах, спрямованих на розроблення стандартів і правил використання ШІ.

Пропонуємо запровадити системи постійного моніторингу та оцінювання ефективності використання ШІ у кібердипломатії, які включатимуть показники результативності, механізми аудиту та регулярне оновлення стратегій. Це дасть змогу своєчасно виявляти недоліки, адаптувати політику до нових викликів і забезпечувати її відповідність національним інтересам України.

ISSN 3041-1793 Online

Висновки. Отже, на підставі виконаного дослідження було проаналізовано теоретичні та практичні аспекти використання ШІ в кібердипломатії, а також визначено ключові напрями його застосування в умовах сучасних міжнародних викликів. Дослідження довело актуальність обраної теми, що зумовлена стрімкою цифровізацією міжнародних відносин, зростанням ролі кіберпростору у забезпеченні національної безпеки та необхідністю впровадження інноваційних технологій у дипломатичну діяльність держави.

У ході роботи встановлено, що ШІ є важливим інструментом підвищення ефективності кібердипломатії, зокрема у сфері аналізу інформації, протидії кіберзагрозам, прогнозування міжнародних процесів, автоматизації дипломатичних функцій та розвитку стратегічних комунікацій. Обґрунтовано також необхідність формування комплексного підходу до впровадження ШІ, який включає розвиток технологічної інфраструктури, інституційне забезпечення, удосконалення нормативно-правової бази та активізацію міжнародного співробітництва.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо поглиблений аналіз практичних механізмів інтеграції ШІ у діяльність дипломатичних установ України з урахуванням міжнародного досвіду, а також оцінку ефективності таких рішень у контексті забезпечення національної безпеки та зміцнення позицій держави на міжнародній арені.

Література:

1. Шейх Х., Прінс К., Схрейверс Е. Artificial Intelligence: Definition and Background [Електронний ресурс] / Шейх Х., Прінс К., Схрейверс Е. // Springer Nature. 2023. С. 15–41. – Режим доступу: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-21448-6_2?trk=public_post_comment-text

2. Ертель В. Introduction to Artificial Intelligence : підручник. [Електронний ресурс] / Ертель В. – Кельн : Springer, 2020. 324 с. – Режим доступу: https://books.google.sk/books?hl=uk&lr=&id=O7kfEQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&dq=%22artificial+intelligence%22++definitions&ots=JnDHHvsk8Z&sig=QiEAeUp-66U2O6Ozkg_Rqnoa1o8&redir_esc=y#v=onepage&q=%22artificial%20intelligence%22%20%20definitions&f=false

3. Калота Ф. A Primer on Generative Artificial Intelligence [Електронний ресурс] / Калота Ф. // Education Sciences. – 2024. – № 14. – Режим доступу: https://www.mdpi.com/2227-7102/14/2/172

4. Марвала Т. Mechanism Design, Behavioral Science and Artificial Intelligence in International Relations: навчальний посібник. [Електронний ресурс] / Марвала Т. – Кембридж: Morgan Kaufmann, 2021. 300 с. – Режим доступу: https://books.google.sk/books?hl=uk&lr=&id=HcMAEQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=%22artificial+intelligence%22++in+international+relations&ots=axL5wBwyho&sig=dbalF0I-Q6Gwf6ReNKS7HAZo-HE&redir_esc=y#v=onepage&q=%22artificial%20intelligence%22%20%20in%20international%20relations&f=false

5. Мелеуні К., Ефтіміу І. П. Artificial Intelligence and its Impact in International Relations [Електронний ресурс] / . Мелеуні К., Ефтіміу І. П. // Journal of Politics and Ethics in New Technologies and AI. – 2022. – № 2. – С. 1–12. – Режим доступу: https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/jpentai/article/view/35803

ISSN 3041-1793 Online
6. Баранов О. А. Визначення терміну «штучний інтелект» [Електронний ресурс] / Баранов О. А. // Інформація і право. – 2023. № 1 (44). С. 32–49. – Режим доступу: https://ippi.org.ua/sites/default/files/5_28.pdf

7. Корнєєва С. Р. Теоретичні підходи до визначення поняття та правового регулювання штучного інтелекту [Електронний ресурс] / Корнєєва С. Р. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2021. – Вип. 66. – С. 50–55. – Режим доступу: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/244689

8. Ю. І. Маулана, І. Фаджар. Analysis of Cyber Diplomacy and its Challenges For The Digital Era Community [Електронний ресурс] / Юсріл Ю. І. Маулана, І. Фаджар // Aptikom Journal. – 2023. – Т. 4, № 2. – С. 169-177. – Режим доступу: https://aptikom-journal.id/itsdi/article/view/587/243

9. Баррінья А. Cyber-diplomacy: The Emergence of a Transient Field [Електронний ресурс] / Баррінья А. // The Hague Journal of Diplomacy. – 2024. – Т. 19, №. 3. – С. 439–466. – Режим доступу: https://brill.com/view/journals/hjd/19/3/article-p439_1.xml

10. Христу Г. Cyber Diplomacy: From Concept to Practice [Електронний ресурс] / Христу Г. // CCDCOE Tallinn Papers. – 2024. – 18 с. – Режим доступу: https://www.ccdcoe.org/uploads/2024/06/Tallinn_Papers_Cyber_Diplomacy_From_Concept_to_Practice_Christou.pdf

11. Гайдук О. В. Кібердипломатія: нові горизонти дипломатичної діяльності у цифровому світі [Електронний ресурс] / Гайдук О. В. // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Кібердипломатія: стратегії та практики для України, Європи та світу» (Київ, 28 листопада 2024 р.). – Київ : Дип. акад. ім. Г. Удовенка; ДУІКТ, 2025. С. 6–9. – Режим доступу: https://duikt.edu.ua/uploads/p_2850_97611772.pdf

12. Гребенюк В. М. Нормативно-правове забезпечення кібердипломатії: структура та основні функції [Електронний ресурс] / Гребенюк В. М. // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Кібердипломатія: стратегії та практики для України, Європи та світу» (Київ, 28 листопада 2024 р.). – Київ : Дип. акад. ім. Г. Удовенка; ДУІКТ, 2025. С. 86–90. – Режим доступу: https://duikt.edu.ua/uploads/p_2850_97611772.pdf

13. Бєлоусова Н., Омельяненко В. Підходи україни до цифрової та кібердипломатії в геополітиці технологій [Електронний ресурс] / Бєлоусова Н., Омельяненко В. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. – 2024. – № 1. С. 24–32. – Режим доступу: https://intern.bulletin.knu.ua/uk/article/view/2540/2815

14. McCarthy J., Minsky M., Rochester N., Shannon C. A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. AI Magazine. Association for the Advancement of Artificial Intelligence, 2006 (orig. 1955). – Т. 27, № 4. – С. 12–14.

15. Artificial Intelligence in Society. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://doi.org/10.1787/eedfee77-

16. A definition of Artificial Intelligence: main capabilities and scientific disciplines [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/definition-artificial-intelligence-main-capabilities-and-scientific-disciplines

17. Jordan M. I., Mitchell T. M. Machine learning: Trends, perspectives, and prospects. Science. American Association for the Advancement of Science, 2015. Vol. 349, issue 6245 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.cs.cmu.edu/~tom/pubs/Science-ML-2015.pdf

18. Duan Y., Edwards J. S., Dwivedi Y. K. Artificial intelligence for decision making in the era of Big Data: evolution, challenges and research agenda. International Journal of Information Management [Електронний ресурс]. Elsevier, 2019. Vol. 48. Pp. 63–71. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0268401219300581?via%3 Dihub

ISSN 3041-1793 Online

19. Riordan S. Cyber Diplomacy: Managing Security and Governance Online [Електронний ресурс]. 2019. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/347942177_Cyberdiplomacy_Managing_Security_and_Governance_Online

20. Пасічна В. Кібердипломатія та її вплив на інформаційне суспільство. Цифрова дипломатія України : синергія реального і віртуального [Електронний ресурс] / В. Пасічна // Матер. Міжнар. наук. конфер. Львів, 24 листопада 2023 р. / Упор. : М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. – С. 79–81. Режим доступу: https://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/Conference-proceedings-11-2023.pdf

21. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text

22. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021 р. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text

23. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#n8

24. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні (2020). [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#n8

25. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

26. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

27. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137

28. Artificial Intelligence Act (AI Act). [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689

29. OECD AI Principles. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: https://www.oecd.org/en/topics/artificial-intelligence.html

References:

1. Sheikh, H., Prins, C., & Schrijvers, E. (2023). Artificial intelligence: Definition and background. Springer Nature, 15–41. Retrieved from https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-21448-6_2

2. Ertel, W. (2020). Introduction to artificial intelligence. Springer.

3. Kalota, F. (2024). A primer on generative artificial intelligence. Education Sciences, 14(2), 172. Retrieved from https://www.mdpi.com/2227-7102/14/2/172

4. Marwala, T. (2021). Mechanism design, behavioral science and artificial intelligence in international relations. Morgan Kaufmann. Retrieved from https://books.google.sk/books?hl=uk&lr=&id=HcMAEQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=%22artificial+intelligence%22++in+international+relations&ots=axL5wBwyho&sig=dbalF0I-Q6Gwf6ReNKS7HAZo-HE&redir_esc=y#v=onepage&q=%22artificial%20intelligence%22%20%20in%20international%20relations&f=false

5. Meleouni, C., & Efthymiou, I. P. (2022). Artificial intelligence and its impact in international relations. Journal of Politics and Ethics in New Technologies and AI, 2, 1–12. Retrieved from https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/jpentai/article/view/35803

ISSN 3041-1793 Online
6. Baranov, O. A. (2023). Vyznachennia terminu shtuchnyi intelekt [Definition of the term "artificial intelligence"]. Informatsiia i pravo – Information and Law, 1(44), 32–49. Retrieved from https://ippi.org.ua/sites/default/files/5_28.pdf [in Ukrainian].

7. Kornieieva, S. R. (2021). Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia ta pravovoho rehuliuvannia shtuchnoho intelektu [Theoretical approaches to defining the concept and legal regulation of artificial intelligence]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, 66, 50–55 Retrieved from https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/244689 [in Ukrainian].

8. Maulana, Y. I., & Fajar, I. (2023). Analysis of cyber diplomacy and its challenges for the digital era community. Aptikom Journal, 4(2), 169–177. Retrieved from https://aptikom-journal.id/itsdi/article/view/587/243

9. Barrinha, A. (2024). Cyber-diplomacy: The emergence of a transient field. The Hague Journal of Diplomacy, 19(3), 439–466. Retrieved from https://brill.com/view/journals/hjd/19/3/article-p439_1.xml

10. Christou, G. (2024). Cyber diplomacy: From concept to practice. CCDCOE Tallinn Papers, 1, 1–18. Retrieved from https://www.ccdcoe.org/uploads/2024/06/Tallinn_Papers_Cyber_Diplomacy_From_Concept_to_Practice_Christou.pdf

11. Haiduk, O. V. (2025). Kyberdyplomatiia: novi horyzonty dyplomatychnoi diialnosti u tsyfrovomu sviti [Cyber diplomacy: New horizons of diplomatic activity in the digital world]. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Proceedings of the International scientific and practical conference, 6–9 Retrieved from https://duikt.edu.ua/uploads/p_2850_97611772.pdf [in Ukrainian].

12. Hrebeniuk, V. M. (2025). Normatyvno-pravove zabezpechennia kyberdyplomatii: struktura ta osnovni funktsii [Legal and regulatory support of cyber diplomacy: Structure and main functions]. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Proceedings of the International scientific and practical conference, 86–90 Retrieved from https://duikt.edu.ua/uploads/p_2850_97611772.pdf [in Ukrainian].

13. Bielousova, N., & Omelianenko, V. (2024). Pidkhody Ukrainy do tsyfrovoi ta kyberdyplomatii v heopolitytsi tekhnolohii [Ukraine's approaches to digital and cyber diplomacy in the geopolitics of technology]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations, 1, 24–32 Retrieved from https://intern.bulletin.knu.ua/uk/article/view/2540/2815 [in Ukrainian].

14. McCarthy, J., Minsky, M., Rochester, N., & Shannon, C. (2006). A proposal for the Dartmouth summer research project on artificial intelligence (orig. 1955). AI Magazine, 27(4), 12–14.

15. OECD. (n.d.). Artificial intelligence in society. Retrieved from https://doi.org/10.1787/eedfee77-en

16. European Commission. (n.d.). A definition of artificial intelligence: Main capabilities and scientific disciplines. Retrieved from https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/definition-artificial-intelligence-main-capabilities-and-scientific-disciplines

17. Jordan, M. I., & Mitchell, T. M. (2015). Machine learning: Trends, perspectives, and prospects. Science, 349(6245). Retrieved from https://www.cs.cmu.edu/~tom/pubs/Science-ML-2015.pdf

18. Duan, Y., Edwards, J. S., & Dwivedi, Y. K. (2019). Artificial intelligence for decision making in the era of big data: Evolution, challenges and research agenda. International Journal of Information Management, 48, 63–71. Retrieved from https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0268401219300581

ISSN 3041-1793 Online

19. Riordan, S. (2019). Cyber diplomacy: Managing security and governance online. Retrieved from https://www.cs.cmu.edu/~tom/pubs/Science-ML-2015.pdf

20. Pasichna, V. (2023). Kiberdyplomatiia ta yii vplyv na informatsiine suspilstvo [Cyber diplomacy and its impact on the information society]. In Malskyi, M., Vovk, R., & Kuchyk, O. (Eds.), Tsyfrova dyplomatiia Ukrainy: synerhiia realnoho i virtualnoho – Digital diplomacy of Ukraine: Synergy of real and virtual (pp. 79–81). Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. Retrieved from https://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/Conference-proceedings-11-2023.pdf [in Ukrainian].

21. Zakon Ukrainy Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy : pryiniatyi 5 zhovt. 2017 roku № 2163-VIII [Law of Ukraine on the basic principles of cybersecurity of Ukraine from October 5 2017, № 2163-VIII]. (2017). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text [in Ukrainian].

22. Prezydent Ukrainy Ukaz Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2021 roku "Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy" : vid 26 serp. 2021 roku № 447/2021 [Decree of the President of Ukraine on the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 14 2021 "On the Cybersecurity Strategy of Ukraine" from August 26 2021, № 447/2021]. (2021). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text [in Ukrainian].

23. Kabinet Ministriv Ukrainy Rozporiadzhennia Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini : vid 2 hrud. 2020 roku № 1556-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the Concept for the development of artificial intelligence in Ukraine from December 2 2020, № 1556-r]. (2020). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#n8 [in Ukrainian].

24. Kabinet Ministriv Ukrainy Kontseptsiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini : skhvalena 2 hrud. 2020 roku № 1556-r [Concept for the development of artificial intelligence in Ukraine approved on December 2 2020, № 1556-r]. (2020). Retrieved from (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#n8 [in Ukrainian].

25. Zakon Ukrainy Pro informatsiiu : pryiniatyi 2 zhovt. 1992 roku № 2657-XII [Law of Ukraine on information from October 2 1992, № 2657-XII]. (1992). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Tex t [in Ukrainian].

26. Zakon Ukrainy Pro zakhyst personalnykh danykh : pryiniatyi 1 cherv. 2010 roku № 2297-VI [Law of Ukraine on personal data protection from June 1 2010, № 2297-VI]. (2010). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text [in Ukrainian].

27. UNESCO. (2021). Recommendation on the ethics of artificial intelligence. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137

28. European Union. (2024). Artificial Intelligence Act (AI Act). Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689

29. OECD. (n.d.). OECD AI principles. Retrieved from https://www.oecd.org/en/topics/artificial-intelligence.html

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможе майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 327.3:94(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2322-2336

Дацків Ігор Богданович доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та дипломатії Західноукраїнського національного педагогічного університету м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-8359-3937

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПРОТОКОЛ ТА ЕТИКЕТ У СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК І СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Анотація. У статті досліджується історичний розвиток та сучасні трансформації дипломатичного протоколу та етикету у системі зовнішньополітичної служби України. Проаналізовано формування протокольних норм від часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави до періоду Козацької держави, Гетьманщини, Українських державних утворень (1917–1923 рр.) та сучасної української дипломатії. Особлива увага приділяється нормативно-правовій базі, зокрема Положенню про Державний Протокол та Церемоніал України (2002 р.), яке регламентує організацію офіційних заходів, дипломатичних візитів і взаємодію з іноземними делегаціями.

Методологічна основа дослідження спирається на політологічний підхід, що передбачає комплексний аналіз дипломатичних норм через призму державної політики, міжнародних відносин і політичної поведінки суб'єктів. Використано порівняльний метод для зіставлення історичних і сучасних практик протоколу та етикету, історико-логічний метод для визначення еволюції норм, а також контент-аналіз нормативно-правових актів і дипломатичних документів.

Розглядається дипломатичний протокол як політичний інструмент впливу, що дозволяє формувати позиції інших держав без прямої конфронтації, підтримувати офіційні канали комунікації та забезпечувати мирний характер міжнародних відносин.

Дослідження демонструє, що сучасний український дипломатичний протокол поєднує історично сформовані традиції та міжнародні стандарти, враховуючи національні культурні, історичні та релігійні особливості. Дипломатичний етикет виступає інструментом зміцнення іміджу держави, ефективної реалізації зовнішньополітичних цілей та підтримки стабільності міжнародних відносин.

Перспективи подальших досліджень включають вивчення застосування протокольних норм у багатосторонній дипломатії, цифровізації зовнішньо-

ISSN 3041-1793 Online
політичної комунікації та адаптації історичних традицій до сучасних викликів у міжнародній політиці.

Ключові слова: дипломатичний протокол, дипломатичний етикет, зовнішньополітична служба, Україна, міжнародні відносини, історичний розвиток, політичні інструменти, дипломатія.

Datskiv Ihor Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of International Relations and Diplomacy West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-8359-3937

DIPLOMATIC PROTOCOL AND ETIQUETTE IN THE SYSTEM OF THE FOREIGN POLICY SERVICE OF UKRAINE: HISTORICAL DEVELOPMENT AND MODERN TRANSFORMATIONS

Abstract. This article examines the historical development and contemporary transformations of diplomatic protocol and etiquette within the system of Ukraine's foreign policy service. It analyzes the formation of protocol norms from the period of Kyivan Rus and the Galician-Volhynian state to the Cossack State, the Hetmanate, the Ukrainian state entities (1917–1923), and modern Ukrainian diplomacy. Special attention is given to the legal and regulatory framework, particularly the Regulation on the State Protocol and Ceremony of Ukraine (2002), which governs the organization of official events, diplomatic visits, and interactions with foreign delegations. The methodological framework of the study is based on a political science approach, which involves a comprehensive analysis of diplomatic norms through the lens of state policy, international relations, and the political behavior of actors. The research employs a comparative method to juxtapose historical and contemporary practices of protocol and etiquette, a historical-logical method to trace the evolution of norms, and content analysis of legal regulations and diplomatic documents. Diplomatic protocol is examined as a political instrument of influence, enabling states to shape the positions of other actors without direct confrontation, maintain formal communication channels, and ensure the peaceful nature of international relations.

The study demonstrates that modern Ukrainian diplomatic protocol combines historically established traditions with international standards, taking into account national cultural, historical, and religious characteristics. Diplomatic etiquette serves as a tool for strengthening the state's image, effectively implementing foreign policy objectives, and maintaining stability in international relations.

Prospects for further research include examining the application of protocol norms in multilateral diplomacy, the digitalization of foreign policy communication, and the adaptation of historical traditions to contemporary challenges in international politics.

ISSN 3041-1793 Online

Keywords: diplomatic protocol, diplomatic etiquette, foreign policy service, Ukraine, international relations, historical development, political instruments, diplomacy.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації міжнародних відносин, посилення глобалізаційних процесів та зростання ролі міжкультурної комунікації особливого значення набуває дипломатичний протокол та етикет як невід'ємні складові ефективного функціонування зовнішньополітичної служби держави. Для України, яка перебуває в умовах активної інтеграції до європейського та світового політичного простору, а також протистоїть безпековим викликам, питання дотримання та модернізації протокольних норм набуває не лише практичного, а й стратегічного значення.

Водночас дипломатичний протокол та етикет, будучи історично сформованими системами норм і традицій, зазнають суттєвих змін під впливом сучасних чинників, зокрема цифровізації дипломатії, трансформації форм міжнародної взаємодії та зміни характеру дипломатичних комунікацій. Це зумовлює необхідність переосмислення їх ролі та функцій у системі зовнішньополітичної служби України.

Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених окремим аспектам дипломатичного протоколу та етикету, недостатньо дослідженими залишаються питання їх комплексного розвитку в контексті історичної еволюції та сучасних трансформацій саме в українській дипломатичній практиці. Зокрема, потребують подальшого аналізу особливості адаптації міжнародних протокольних стандартів до національних традицій, а також вплив сучасних геополітичних і безпекових викликів на зміну протокольних норм.

Загалом, актуальність дослідження зумовлена необхідністю всебічного аналізу історичного розвитку дипломатичного протоколу та етикету в Україні, а також виявлення основних напрямів їх трансформації в сучасних умовах функціонування зовнішньополітичної служби держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дипломатичного протоколу та етикету у системі зовнішньополітичної служби держави є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У сучасній науковій літературі значна увага приділяється як теоретичним засадам дипломатичного протоколу, так і практичним аспектам його застосування в умовах трансформації міжнародних відносин.

Зокрема, у працях українських дослідників розкрито сутність дипломатичного протоколу як важливого інструменту міжнародної взаємодії та політичної комунікації. Так, у дослідженні О. Зелінської [1] дипломатичний протокол розглядається як політичний інструмент, що впливає на переговорні процеси та ефективність міжнародних відносин, а також підкреслюється

ISSN 3041-1793 Online

необхідність подальшого аналізу механізмів його практичного застосування. У статті Н. Петрової [2] проаналізовано сучасні тенденції та перспективи міжнародно-правового регулювання дипломатичного протоколу й етикету, а також розкрито їх сутність і складові. Визначено, що дипломатичний протокол сформувався історично внаслідок тривалої взаємодії держав і ґрунтується на взаємній повазі, спільних нормах і правилах поведінки, забезпечуючи ефективну комунікацію, співпрацю та підтримання миру.

У своїй праці «Дипломатичний протокол і етикет» [3] О. Сагайдак зазначає, що протокол регламентує способи, межі, норми поведінки та етикет, а також встановлює правила щодо офіційного й особистого листування, дрес-коду та інших аспектів, які забезпечують належний статус і повагу відповідно до службового становища особи, визначеного політичною, адміністративною владою і суспільством. Отже, дипломатичний протокол можна розглядати як систему як писаних, так і неписаних норм міжнародного спілкування, обов'язкових для суб'єктів, що вступають у правові відносини та прагнуть досягти позитивного результату.

Питання етикету займає провідне місце в дипломатії, а також у формуванні корпоративної культури й міжособистісної взаємодії. У дослідженні А. Гулієва та В. Чекалюк [4] йдеться як про вербальні, так і невербальні форми спілкування, зокрема діловий етикет. Узагальнено результати наукових досліджень і практичний досвід фахівців, а також подано висновки щодо ролі дипломатії, корпоративної культури та мистецтва ефективної комунікації.

Окремі аспекти функціонування дипломатичної служби України, зокрема роль протокольних підрозділів, висвітлено у працях, присвячених діяльності Міністерства закордонних справ України. У цих дослідженнях наголошується на важливості дипломатичного протоколу як складової інституційної спроможності держави реалізовувати свої зовнішньополітичні інтереси в умовах сучасних викликів.

Британські учені, автори книги про дипломатичний церемоніал і протокол Джон Вуд і Жан Серре наголошують: «загалом протокол – це сукупність правил поведінки урядів і їх представників, офіційних і неофіційних» [5, с. 117].

Попри наявність значної кількості наукових праць, варто зазначити, що більшість із них зосереджена на загальнотеоретичних або окремих прикладних аспектах дипломатичного протоколу. Недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного аналізу дипломатичного протоколу та етикету саме в системі зовнішньополітичної служби України з урахуванням історичної еволюції та сучасних трансформацій.

Зокрема, потребують подальшого вивчення особливості адаптації міжнародних протокольних норм до національних традицій української дипломатії, вплив воєнно-політичних чинників на протокольну практику, а

ISSN 3041-1793 Online
також роль цифровізації та новітніх форм дипломатичної комунікації у трансформації протоколу.

Таким чином, наявні наукові дослідження створюють підґрунтя для подальшого вивчення зазначеної проблематики, проте не забезпечують її комплексного висвітлення, що зумовлює необхідність поглибленого дослідження дипломатичного протоколу та етикету в контексті історичного розвитку та сучасних трансформацій зовнішньополітичної служби України.

Метою статті є аналіз дипломатичного протоколу та етикету як складових системи зовнішньополітичної служби України, з урахуванням їх історичного розвитку та сучасних трансформацій у контексті змін міжнародного середовища.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:** проаналізувати теоретичні підходи до розуміння сутності дипломатичного протоколу та етикету в політичній науці; дослідити історичні етапи становлення та розвитку дипломатичного протоколу в Україні; визначити місце і роль протоколу та етикету у системі зовнішньополітичної служби України; охарактеризувати особливості функціонування дипломатичного протоколу в умовах сучасних міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дипломатичний протокол є невід'ємним елементом сучасної дипломатичної діяльності та виконує функцію політичного інструменту, що супроводжує всі форми зовнішніх контактів. У процесі здійснення міжнародних і міждержавних взаємодій дипломатичні служби різних країн керуються усталеними нормами й традиціями, сукупність яких і становить дипломатичний протокол.

Протокол забезпечує належні умови для розвитку відносин між державами, урядами та їхніми представниками у мирному руслі, сприяючи формуванню атмосфери взаємоповаги та порозуміння.

У сучасному міжнародному середовищі взаємодіють понад 200 держав, кожна з яких характеризується власними соціально-економічними особливостями, політичним устроєм, історичним розвитком, культурою, мовою, релігією та традиціями. Усе це впливає на поведінку офіційних представників. Водночас базові принципи дипломатичного протоколу є загальновизнаними й застосовуються країнами однаково, що дає підстави розглядати його як універсальну міжнародну категорію. Саме завдяки уніфікації він встановлює спільні правила поведінки для всіх учасників міжнародних відносин. При цьому норми ввічливості поєднують національні особливості з міжнародними стандартами етикету. Держави та інші суб'єкти міжнародного права мають дотримуватися цих норм, навіть попри відсутність чітко зафіксованих імперативних вимог у сучасних міжнародно-правових актах. Водночас окремі аспекти дипломатичного протоколу все ж отримали нормативне закріплення, зокрема у питаннях встановлення дипломатичних відносин, ведення

ISSN 3041-1793 Online

офіційного й особистого листування, а також організації дипломатичних заходів [6, с.250].

Історичний розвиток людства засвідчив, що для ефективного функціонування дипломатичних відносин недостатньо лише існування й дотримання норм міжнародного права. Практика показує, що важливу роль у міжнародній взаємодії відіграє також дотримання протокольних норм і церемоніальних традицій.

Говорячи про еволюцію дипломатичного протоколу в Україні від історичних традицій до сучасної практики доречно зазначити, що становлення дипломатичного протоколу в Київській Русі відбувалося разом із розвитком міждержавних відносин і формуванням державності. Уже в IX–XII ст. під час укладання договорів та прийому іноземних послів сформувалися певні правила поведінки, церемоніалу та ведення переговорів. Ці норми ґрунтувалися на звичаях, традиціях і уявленнях про честь і статус, закладаючи підвалини майбутнього дипломатичного протоколу.

Дипломатичний протокол та етикет у період Київської Русі становили складну й багаторівневу систему норм і ритуалів, що регулювали зовнішньополітичну діяльність держави та відображали рівень її політичної культури, правосвідомості й соціальної ієрархії, формуючись під впливом як місцевих традицій, так і розвиненої дипломатичної практики Візантійської імперії. Центральне місце у дипломатичному етикеті посідав інститут посольства, який передбачав недоторканність послів як носіїв волі правителя, що відповідало раннім формам міжнародно-правових уявлень; їхній прийом здійснювався відповідно до чітко визначеного церемоніалу, який включав урочисту зустріч, розміщення при дворі, дотримання статусної дистанції та використання відповідних форм звернення і титулатури. Важливим елементом протоколу був обмін дарами, що мав не лише символічний, а й політичний характер, виступаючи засобом демонстрації могутності, багатства та намірів сторін, а також способом закріплення союзницьких відносин. Переговорний процес, як правило, відбувався за участю перекладачів і посередників, що було зумовлено багатонаціональним характером міжнародних контактів Русі, і супроводжувався складною системою присяг та клятв: у дохристиянський період вони ґрунтувалися на язичницьких віруваннях (присяга на зброї, природних силах), а після хрещення Русі 988 р. набули виразного християнського змісту, що передбачало клятву на хресті або Євангелії. Особливу роль у структурі дипломатичного протоколу відігравали письмові договори, насамперед руcько-візантійські угоди X ст., які містили детально розроблені правові норми щодо торгівлі, судочинства, відповідальності за правопорушення, статусу купців і послів, що свідчить про високий рівень правової культури та розвиток договірного права; ці договори, згадки про які збереглися у Повість временних літ, закріплювалися як у письмовій формі, так

ISSN 3041-1793 Online
і через урочисті ритуали присяги, що надавало їм сакрального значення. Дипломатичний етикет також передбачав проведення урочистих бенкетів після завершення переговорів, які виконували функцію символічного підтвердження досягнутих домовленостей і сприяли зміцненню міжособистісних контактів між представниками правлячих еліт. Значну увагу приділяли зовнішнім атрибутам дипломатії – одягу, поведінці, манері мовлення, що відповідали статусу особи та підкреслювали її належність до певного соціального прошарку. Князь виступав ключовим суб'єктом дипломатичних відносин, поєднуючи функції політичного лідера і головного дипломата, однак у практичній діяльності він широко використовував інститут послів і бояр як довірених представників, що діяли від його імені. Таким чином, дипломатичний протокол та етикет Київської Русі являли собою синтез правових норм, ритуалізованих дій і символічних практик, які забезпечували ефективне функціонування міжнародних відносин, сприяли інтеграції держави у тогочасний європейський політичний простір і заклали підґрунтя для подальшого розвитку дипломатичної традиції на українських землях [7].

Дипломатичний протокол та етикет Галицько-Волинської держави формувалися під впливом як давньоруських традицій, так і західноєвропейських норм політичної культури. У XIII–XIV століттях ця держава виступала важливим суб'єктом міжнародних відносин, підтримуючи активні дипломатичні контакти з Польщею, Угорщиною, Литвою, Золотою Ордою та державами Центральної і Західної Європи. Це сприяло виробленню певної системи протокольних норм, які регулювали порядок прийому послів, ведення переговорів і укладення міжнародних угод.

Особливе значення надавалося церемоніалу прийому іноземних делегацій, що підкреслював статус правителя та авторитет держави. Дотримання ієрархії, урочистість аудієнцій, обмін дарами та використання відповідних форм звертань були важливими елементами дипломатичного етикету. Водночас у практиці дипломатичного листування застосовувалися усталені формули ввічливості, що відповідали як місцевим традиціям, так і міжнародним нормам того часу.

Характерною рисою дипломатичного протоколу Галицько-Волинської держави було поєднання власних звичаєвих норм із запозиченими європейськими елементами, що зумовлювалося її геополітичним положенням. Такий синтез сприяв ефективній комунікації з різними політичними центрами та забезпечував належний рівень взаєморозуміння у міждержавних відносинах. Отже, дипломатичний протокол та етикет цієї доби виступали важливим інструментом реалізації зовнішньої політики та утвердження державного авторитету на міжнародній арені [8, с. 6–9].

Період існування Козацької держави був надзвичайно насиченим і продуктивним у сфері дипломатичних відносин. Водночас дипломатична

ISSN 3041-1793 Online

діяльність того часу вимагала значних зусиль і була пов'язана з численними труднощами. Козацькі посольства зазвичай мали невеликий склад: до них входили один або кілька послів, радники, перекладачі та обслуга, серед якої обов'язково був кухар. Виконання дипломатичних місій часто супроводжувалося ризиками та небезпеками.

Попри складні історичні умови, козацька дипломатична служба поступово формувалася й відігравала важливу роль у підготовці підґрунтя для становлення української державності. У другій половині XVI – середині XVII століття вона набула широкого визнання в Європі: представників козацької держави приймали при дворах різних монархів, а їхня діяльність впливала на розв'язання важливих міжнародних питань того часу.

Високий рівень дипломатичної культури підтверджується активним використанням іноземних мов. Поряд із руською писемною мовою, у контактах із західноєвропейськими державами застосовувалася латина, а у відносинах із Польщею – польська та латинська мови. Водночас після смерті Б.Хмельницького і до періоду гетьманування І. Мазепи дипломатична активність значно знизилася через внутрішню боротьбу за владу в Україні [9, с. 48].

Важливим досягненням періоду XVI–XVIII ст. стало усвідомлення того, що Козацька держава та Гетьманщина були прямим спадкоємцем традицій Київської Русі, сприяючи зміцненню державницької та національної свідомості. Ця свідомість, пройшовши через складні випробування XVIII століття, збереглася й у XIX ст.. У часи Козацької держави та Гетьманщини активно функціонували українська дипломатія та її елементи – посольства, дипломатичне листування, церемоніальні практики, що свідчило про європейський характер держави та її боротьбу за незалежність і місце серед європейських народів.

Історичний досвід показує, що для ефективних дипломатичних відносин недостатньо лише дотримання норм міжнародного права. Практика свідчить про надзвичайну важливість дотримання протокольних правил і церемоніальних звичаїв, які сучасне дипломатичне та консульське право закріплює, створюючи умови для взаємоповаги та порозуміння між державами.

Про високий рівень дипломатичної культури свідчить також уміння козацьких дипломатів вести листування європейськими мовами. Ці факти підтверджують документи Шведського національного архіву (фонд Cosacica) стосовно гетьманів Б. Хмельницького, І. Виговського, І. Мазепи та П. Орлика. Після смерті Пилипа Орлика у 1742 р. дипломатична активність України на міжнародній арені фактично припинилася. Як відзначає В. Шевчук, з цього часу і до 1917 р. тривав процес формування української духовної республіки, який проявлявся у розвитку літератури, мистецтва, періодики, появі науково-просвітницьких і політичних організацій, товариств, партій та створенні національної системи освіти [9, с. 50–51].

ISSN 3041-1793 Online

У період національно-визвольних змагань 1917–1923 рр. становлення новітньої дипломатичної служби України було тісно пов'язане з формуванням норм дипломатичного протоколу та етикету, що стали необхідними для офіційної репрезентації Української Народної Республіки (УНР), Української Держави гетьмана П. Скоропадського, Директорії УНР і Західноукраїнської Народної Республіки на міжнародній арені. Цей процес розпочався зі створення Генерального секретарства з міжнародних (міжнаціональних) справ УНР у 1917 р., яке стало прообразом першого українського зовнішнього відомства XX століття, та підписання відповідних нормативних актів щодо його діяльності. Норми дипломатичного спілкування включали встановлення контактів з іноземними делегаціями, участь в мирних переговорах, обмін дипломатичними місіями, що вимагало від представників застосування прийнятих міжнародних протокольних правил і етикету. Така практика, зокрема формування мережі дипломатично-консульських установ та підготовка нормативної бази для їх діяльності, активізувалася після IV Універсалу Центральної Ради (22 січня 1918 р.), коли УНР проголосила суверенітет, а її дипломатична служба почала функціонувати згідно з державними законами та нормативними актами. Ці заходи дозволили українським представникам брати участь у міждержавних перемовинах та встановлювати контакти із низкою європейських держав, що підкреслює важливість дотримання дипломатичного протоколу та етикету в тодішній міжнародній практиці української дипломатії [10].

У період між двома світовими війнами українська дипломатія в еміграції для захисту прав українців активно використовувала Лігу Націй. Дипломати викривали більшовицьку політику. Окрім того виступали за права української меншини в Польщі, Румунії, Чехословаччині. Намагалися об'єднювати свої зусилля у боротьбі проти більшовицького режиму з представниками кавказьких та середньоазійських народів.

Ситуація певним чином змінилась після Другої світової війни. У 1946 р. Комісаріат у закордонних справах УРСР реорганізовано у Міністерство закордонних справ. Україна стає членом ООН, бере участь у роботі багатьох міжнародних організаціях, укладає міжнародні договори. В 1957 р. засновано постійне представництво УРСР при ООН.

Якісно новий етап історії зовнішньополітичної служби України ознаменувало проголошення 24 серпня 1919 р. Верховною Радою України «Акта про незалежність України». Відтак розпочався активний процес визнання України як незалежної держави та встановлення дипломатичних відносин.

У сучасних міжнародних відносинах суворе дотримання норм дипломатичного протоколу є обов'язковим при визнанні нових держав, налагодженні дипломатичних зв'язків, призначенні керівників дипломатичних місій,

ISSN 3041-1793 Online

вручені вірчих грамот, здійсненні офіційних візитів, а також під час переговорів і консультацій [11, с. 236].

Дипломатичний протокол є міжнародною категорією і забезпечує розвиток міждержавних відносин незалежно від релігійних, національних чи культурних відмінностей. Його роль як одного з інструментів дипломатії полягає у підтриманні мирної атмосфери у міжнародних взаємодіях. Протокол встановлює загальноприйняті норми поведінки для ведення відносин між державами. Практичне значення дипломатичного етикету проявляється в тому, що на різних рівнях комунікації, які потребують документального фіксування, можна застосовувати усталені форми ввічливості без додаткових зусиль [12, с. 125].

Дипломатичний протокол виступає інтегрованим організаційно-політичним механізмом дипломатичної служби та професійним засобом підтримки зовнішньополітичної діяльності державних інституцій. Він є однією з ключових складових дипломатичної практики, спрямованою на ефективне досягнення цілей і завдань зовнішньої політики будь-якої держави [13, с. 66]. Основу дипломатичного протоколу становлять правила міжнародної ввічливості, закріплені у Віденській конвенції про дипломатичні відносини 1961 р. [14]. Ці міжнародні стандарти ввічливості є загальновизнаними і важливими нормами, що формують фундамент зарубіжної церемоніальної практики та визначають повагу до символів національного суверенітету. Під час державних і офіційних церемоній, дипломатичних візитів та поїздок дотримання встановлених протоколів залишається однією з ключових умов проведення заходів. Окреме значення в дипломатичному середовищі має також питання стажу та досвіду дипломатів.

Дипломатичний протокол є міжнародною категорією, і його основні положення дотримуються відносно однаково всіма державами. Водночас кожна країна надає йому національного забарвлення, вносячи зміни та доповнення відповідно до свого соціально-економічного устрою, ідеології, історичних традицій та національних особливостей. Протокольні норми, засновані на принципах «міжнародної ввічливості», тісно пов'язані з правовими правилами, які регулюють міжнародні відносини. Під час організації багатосторонніх заходів приймаюча держава та учасники мають широкий спектр можливостей для впливу завдяки застосуванню дипломатичного протоколу [1, с. 51].

Дипломатичний протокол складається з комплексу правил поведінки, які з одного боку, базуються на прийнятих на міжнародному, державному рівні правил, з іншого – на схожих усталених правил взаємної ввічливості. Норми протоколу базуються на чотирьох основних джерелах: «міжнародному праві, міжнародному звичаї, державному праві, національних традиціях та особливостях» [12, с. 66].

ISSN 3041-1793 Online

Загалом норми дипломатичного протоколу мають універсальний характер. Вони застосовуються однаково у всіх державах, незалежно від їхнього соціально-економічного устрою чи політичної, економічної та військової потужності [16, с. 8]. Водночас кожна країна формує свій національний варіант протоколу, який враховує особливості культури, традицій та звичаїв. Ці відмінності впливають на зміст нормативно-правових актів, прийнятих на національному рівні. Так, в Україні Указом Президента України від 22 серпня 2002 року № 746/2002 було затверджено Положення про Державний Протокол та Церемоніал України**,** що спрямоване на забезпечення дотримання загальноприйнятих міжнародних норм та правил організації офіційних заходів, а також на оптимізацію їх проведення. Відповідно до цього Положення, програми візитів і плани протокольного та організаційного забезпечення офіційних заходів є обов'язковими для виконання органами виконавчої влади [17]. Документ встановлює правила щодо формату та процедур проведення заходів, пов'язаних із візитами іноземних делегацій різного рівня.

Зазначмо, що правила дипломатичного протоколу представляють собою своєрідну категорію соціальних норм, що перебувають на перетині права, політики та етики, при цьому значною мірою спираються на звичаї. Через таку комплексну природу іноді складно чітко відокремити юридично обов'язкову норму протоколу від загальноприйнятих правил ввічливості. До того ж, різноманітність протокольних норм і їхня національна специфіка в окремих державах додають додаткової складності [18, с. 47]. Як зазначають фахівці, «складність дипломатичного протоколу полягає в тому, що не завжди зрозуміло, де закінчується міжнародна ввічливість і починається юридична обов'язковість дотримання правил, що тягне за собою відповідальність за їх порушення» [6, с. 251].

Доречно підкреслити, що на міжнародному рівні немає єдиних комплексних норм дипломатичного протоколу та етикету, а також чітко визначеної відповідальності за їх порушення. Це стосується таких аспектів, як дрес-код, невербальні жести, рукостискання, своєчасність прибуття на заходи та їх залишення – оскільки ці традиційні норми не закріплені у міжнародному законодавстві, вони не мають загальної обов'язкової сили. Через це відповідальність за порушення правил дипломатичного протоколу залишається умовною. Відтак існує потреба у створенні на міжнародному рівні комплексних правил дипломатичного протоколу та етикету, які враховували б культурні, релігійні та традиційні особливості держав, а також специфічні обставини, наприклад, воєнний стан, природні катастрофи та інші кризові ситуації [2, с. 343].

Сучасний дипломатичний протокол включає широкий спектр інструментів, які дають державам можливість впливати на позиції інших суб'єктів

ISSN 3041-1793 Online
міжнародних відносин без застосування прямих конфронтаційних заходів. Це забезпечує ефективну реалізацію зовнішньополітичних цілей у складних геополітичних умовах, дозволяючи водночас підтримувати формальні канали комунікації. У межах багатосторонньої дипломатії застосовуються гнучкі механізми впливу, такі як дипломатичні ноти, консультації, демонстративні відмови від участі в окремих заходах, а також використання символічних жестів протоколу для висловлення незадоволення політикою окремої держави або групи держав. Такі практики дозволяють державам сигналізувати про свої позиції та інтереси, водночас зберігаючи дипломатичну коректність і уникаючи загострення конфліктів, що є важливим для підтримки стабільності у міжнародних відносинах та формування конструктивного середовища для переговорів.

Висновки. Таким чином, дослідження показало, що дипломатичний протокол та етикет в Україні формувалися поступово, починаючи з часів Київської Русі, Галицько-Волинської держави, Козацької держави та Гетьманщини, і набули значної структурованості у період Української революції (1917–1923 рр.) та державних утворень. Цей процес демонструє тісний зв'язок між розвитком державності, зовнішньополітичних інституцій та формуванням норм дипломатичного спілкування.

Сучасна українська дипломатія продовжує традиції історично сформованих протокольних норм, інтегруючи їх у сучасні міжнародні стандарти. Державні нормативні акти, зокрема «Положення про Державний Протокол та Церемоніал України (2002 р.)», визначають загальноприйняті правила організації офіційних заходів, дипломатичних візитів та взаємодії з іноземними делегаціями, що сприяє ефективному здійсненню зовнішньої політики.

Дипломатичний протокол виконує кілька ключових функцій: забезпечує формальні канали комунікації між державами, створює умови для мирного вирішення суперечок, сприяє збереженню іміджу держави на міжнародній арені та слугує інструментом ненасильницького впливу в багатосторонніх відносинах. Попри універсальність міжнародних норм протоколу, національні особливості залишаються важливим елементом дипломатичної практики, що враховує культурні, історичні, релігійні та соціально-політичні відмінності держав.

Щодо подальших досліджень, варто зробити всебічний аналіз ефективності застосування сучасного дипломатичного протоколу у міжнародних переговорах та багатосторонніх форумах, включаючи механізми впливу без прямої конфронтації. Почати розробку рекомендацій щодо інтеграції історично сформованих українських традицій дипломатичного протоколу у сучасну практику, що сприятиме посиленню міжнародного іміджу України та підвищенню ефективності її зовнішньополітичної служби.

ISSN 3041-1793 Online

Література.

1. Зелінська О. М. Дипломатичний протокол як політичний інструмент сучасних міжнародних відносин. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Вип 19. Т.1., 2023. С. 46–54. doi: 10.15330/apred.1.19.46-54.
2. Петрова Н. О. Міжнародно-правове регулювання дипломатичного протоколу та етикету: сучасні тенденції та перспективи. Аналітично-порівняльне правознавство. Том 3. № 3. 2025. С.339–344. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.53
3. Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол і етикет. К.: Знання, 2012. 262 с. URL: http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk779517.pdf
4. Гулієв, А. Д. о., Чекалюк, В. В. Роль етикету й дипломатії в налагодженні продуктивного партнерства. Часопис Київського університету права, (2), 2024. С. 140-145. https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.29
5. Вуд Дж. & Серре Ж. Дипломатический церемониал и протокол: принципы, процедура, практика. Пер. с англ., 2-е исправл. М. : «Прогресс», 1976. 401 с.
6. Пелех І.В., Свіденко А. Особливості здійснення окремих дипломатичних процедур за протоколом у міжнародному праві. Юридичний науковий електронний журнал. № 3/2019. С. 250–253. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/66.pdf.
7. Котляр М. Ф. Дипломатія Київської Русі. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2004. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Dyplomatiya_KR
8. Котляр М. Дипломатія галицьких і волинських князів XII–XIII ст. Київська старовина. 2000. № 5. С. 4–14.
9. Сагайдак О. Елементи дипломатичного протоколу в козацьку добу. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Випуск 30. 2022. С. 44–52. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/VLNU_Mv_2012_30_8.pdf
10. Дацків І. Б. (2013). Українська дипломатія (1917 – 1923 рр.) у контексті світової історії. Монографія. Тернопіль: КРОК. 621 с.
11. Шкабаро В.М., Палєєва Ю.С. Державний протокол: минуле та сучасність у контексті впливу на відносини між державами. Альманах міжнародного права. Вип. 23. 2020. С. 236–244. URL: http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/29.pdf.
12. Воронова О. Місце дипломатичного протоколу в розвитку міжнародних економічних відносин. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 330(3), 2024. С. 123-127. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-18
13. Алданов Ю.В., Забара І.М., Резніченко В.І. Право зовнішніх зносин: Дипломатичне право, дипломатичне право міжнародних організацій, право спеціальних місій, консульське право: Збірник документів. К.: Промені, 2003. 784 с.
14. Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf.
15. Бондаренко К. В. Особливості державного управління закордонними справами. Право і суспільство. № 5, 2014. С. 63–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_5_14.
16. Шинкаренко Т. І. Дипломатичний протокол та етикет: навч. посібник. 2-е вид., доп. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2009. 296 с.
17. Про Державний Протокол та Церемоніал України: Указ Президента України від 22 серпня 2002 року № 746/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746/2002#Text.
18. Федчишин С. А. Порушення дипломатичного протоколу в контексті дисциплінарних про ступків працівників дипломатичної служби України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. Вип. 21, 2016. С. 46–49. URL: http://nbuv.gov. ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_21_13.

ISSN 3041-1793 Online

References

1. Zelinska O. M. (2023). Dyplomatychnyi protokol yak politychnyi instrument suchasnykh mizhnarodnykh vidnosyn. [Diplomatic protocol as a political instrument of contemporary international relations.]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. – Current issues in the development of the regional economy, Vyp 19. T.1*. S. 46–54. doi: 10.15330/apred. 1.19.46-54. [in Ukrainian]

2. Petrova N. O. (2025). Mizhnarodno-pravove rehuliuvannia dyplomatychnoho protokolu ta etyketu: suchasni tendentsii ta perspektyvy. [International legal regulation of diplomatic protocol and etiquette: contemporary trends and prospects.] *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo. – Analytical and comparative law. T. 3. № 3.* S.339–344. DOI: https://doi.org/ 10.24144/2788-6018.2025.03.3.53 [in Ukrainian]

3. Sahaidak O.P. (2012). *Dyplomatychnyi protokol i etyket. [Diplomatic protocol and etiquette.]* K.: Znannia. 262 s. URL: http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk779517.pdf [in Ukrainian]

4. Huliiev, A. D. o., & Chekaliuk, V. V. (2024). Rol etyketu y dyplomatii v nalahodzhenni produktyvnoho partnerstva. [The role of etiquette and diplomacy in establishing productive partnership.] Chasopys Kyivskoho universytetu prava. – *Journal of the Kyiv University of Law. (2).*140-145. https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.29 [in Ukrainian]

5. Vud Dzh. & Serre Zh. (1976). *Dyplomatycheskyi tseremonyal y protokol: pryntsypы, protsedura, praktyka. [Diplomatic ceremonial and protocol: principles, procedures, and practice.]* Per. s anhl., 2-e yspravl. M. : «Prohress». 401 s. [in Ukrainian]

6. Pelekh I.V., & Svidenko A. (2019). Osoblyvosti zdiisnennia okremykh dyplomatychnykh protsedur za protokolom u mizhnarodnomu pravi. [Specific features of conducting certain diplomatic procedures under protocol in international law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. – Legal Scientific Electronic Journal.* № 3/2019. S. 250–253. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/66.pdf. [in Ukrainian]

7. Kotliar M. F. (2004). *Dyplomatiia Kyivskoi Rusi. [Diplomacy of Kyivan Rus'.]* Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of the History of Ukraine.]: T. 2: H-D / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: V-vo «Naukova dumka». 688 s. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Dyplomatiya_KR [in Ukrainian]

8. Kotliar M. (2000). Dyplomatiia halytskykh i volynskykh kniaziv XXII–XXIII st. [Diplomacy of the Galician and Volhynian Princes in the 12th–13th Centuries.]. *Kyivska starovyna. – Kyiv Antiquity. № 5.* 4–14. [in Ukrainian]

9. Sahaidak O. (2012). Elementy dyplomatychnoho protokolu v kozatsku dobu. [Elements of diplomatic protocol in the Cossack era.] *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia mizhnarodni vidnosyny. – Herald of Lviv University. International Relations Series. Vypusk 30.* 44–52. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/VLNU_Mv_2012_30_8.pdf [in Ukrainian]

10. Datskiv I. B. (2013). *Ukrainska dyplomatiia (1917 – 1923 rr.) u konteksti svitovoi istorii.* [Ukrainian diplomacy (1917–1923) in the context of world history.]. Monohrafiia. Ternopil: KROK. 621 s. [in Ukrainian].

11. Shkabaro V.M., Palieieva Yu.S. (2020). Derzhavnyi protokol: mynule ta suchasnist u konteksti vplyvu na vidnosyny mizh derzhavamy. [State protocol: past and present in the context of its impact on interstate relations]. *Almanakh mizhnarodnoho prava. – Almanac of International Law. Vyp. 23.* 236–244. URL: http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/29.pdf. [in Ukrainian]

12. Voronova O. (2024). Mistse dyplomatychnoho protokolu v rozvytku mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn. [The role of diplomatic protocol in the development of international economic relations.]. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 330(3).* 123-127. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-18 [in Ukrainian]

ISSN 3041-1793 Online

13. Aldanov Yu.V., Zabara I.M., Reznichenko V.I. (2003). *Pravo zovnishnikh znosyn: Dyplomatychne pravo, dyplomatychne pravo mizhnarodnykh orhanizatsii, pravo spetsialnykh misii, konsulske pravo [Law of foreign relations: Diplomatic law, diplomatic law of international organizations, law of special missions, consular law]:* Zbirnyk dokumentiv. K.: Promeni. 784 s. [in Ukrainian]

14. Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf. **[**in English]

15. Bondarenko K. V. (2014). Osoblyvosti derzhavnoho upravlinnia zakordonnymy spravamy. [Features of state administration of foreign affairs.]. *Pravo i suspilstvo. – Law and Society. № 5.* 63–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_5_14. [in Ukrainian]

16. Shynkarenko T. I. (2009). *Dyplomatychnyi protokol ta etyket: navch. posibnyk. [Diplomatic Protocol and Etiquette: A Textbook]*. 2-e vyd., dop. K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet». 296 s. [in Ukrainian]

17. Pro *Derzhavnyi Protokol ta Tseremonial Ukrainy [On the State Protocol and Ceremonial of Ukraine.]:* Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 22 serpnia 2002 roku № 746/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746/2002#Text. [in Ukrainian]

18. Fedchyshyn S. A. (2016). Porushennia dyplomatychnoho protokolu v konteksti dystsyplinarnykh pro stupkiv pratsivnykiv dyplomatychnoi sluzhby Ukrainy. [Violation of diplomatic protocol in the context of disciplinary offenses of employees of the diplomatic service of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humani tarnoho universytetu. Seriia: Yurysprudentsiia. – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence. Vyp. 21.* 46–49. URL: http://nbuv.gov. ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_21_13. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 327:328.185(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2337-2355

Дидик Олександр Вікторович аспірант кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-4934-7780

МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ В КООРДИНАТАХ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: БЕЗПЕКОВІ ПРІОРИТЕТИ ТА ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Анотація. Дослідження спрямоване на аналіз структурних вимірів міжнародної підтримки України через призму її антикорупційної політики, розкриття нерозривного зв'язку між пріоритетами національної безпеки та системними внутрішньополітичними трансформаціями в період 2022–2025 років. Робота має на меті обґрунтувати тезу, що ефективність західної допомоги та швидкість європейської інтеграції прямо залежать від здатності української політичної еліти конвертувати зовнішній тиск у стійку інституційну автономію антикорупційних органів. Методологічний каркас дослідження базується на синергії класичного інституціоналізму (Р. Клітгаард, С. Роуз-Аккерман) та сучасних теорій синдромів корупції (М. Джонстон) і етичного універсалізму (А. Мунгіу-Піппіді). У роботі застосовано системно-структурний аналіз для оцінки ефективності «антикорупційного трикутника» (НАБУ-САП-ВАКС) та порівняльно-історичний метод для зіставлення готовності України до вступу в ЄС із балканським досвідом (М. Попова). Емпіричну базу становлять верифіковані дані міжнародних інституцій (Європейська Комісія, ОЕСР, UNODC), результати Індексу сприйняття корупції (CPI 2023–2025), а також вторинний аналіз соціологічних даних (НАЗК, Info Sapiens) за технологією CATI та методологією «прожективних ситуацій». Проведено критичний контент-аналіз законодавства (зокрема законопроєкту № 12414 та Закону № 13533) для ідентифікації ризиків інституційного регресу.

Виявлено, що антикорупційна трансформація України перейшла з розряду формальних вимог у категорію екзистенційного безпекового імперативу. Встановлено формування механізму «подвійної детермінації», за якого консолідований тиск громадянського суспільства та міжнародних партнерів створює непереборну рамку підзвітності для політичних еліт. Доведено, що інституційний «стрес-тест» 2024–2025 років, позначений нейтралізацією спроб демонтажу автономії антикорупційних органів, призвів до їх «інституційного гартування». Важливим науковим результатом є

ISSN 3041-1793 Online
ідентифікація парадокса між високим рівнем сприйняття корупції (87%) та історично низьким рівнем реального корупційного досвіду громадян (18,7% у 2025 році), що свідчить про формування колективного імунітету.

Обґрунтовано статус «антикорупційного капіталу» як прямого ресурсу оборони, де економічний ефект від діяльності НАБУ і САП (4,5 млрд грн у 2024 році) є вагомим внеском у національну стійкість. Дослідження дозволяє констатувати, що антикорупційна політика України еволюціонувала у «технологію військово-економічної стійкості». Успішний перехід від олігархічного партикуляризму до етичного універсалізму робить українську модель інституційної міцності унікальним прецедентом для демократичного світу. Фінальний етап інституційної зрілості вимагає ліквідації законодавчих лакун (зокрема «правок Лозового») та повної гармонізації Кримінального процесуального кодексу зі стандартами ЄС у межах Кластера 1 (Розділ 23). Зрештою, інтеграція України в європейську архітектуру безпеки залежатиме від здатності капіталізувати суспільний запит на справедливість у незворотні правові інститути, що є гарантією довгострокової модернізації та виживання держави.

Ключові слова: антикорупційна політика, євроінтеграція, міжнародна підтримка, внутрішньополітичні трансформації, національна безпека, Ukraine Facility, антикорупційний трикутник (НАБУ, САП, ВАКС).

Dydyk Oleksandr Viktorovych PhD student Department of Political Science, Sociology, and Cultural Studies, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-4934-7780

INTERNATIONAL SUPPORT FOR UKRAINE IN THE CONTEXT OF ANTI-CORRUPTION POLICY: SECURITY PRIORITIES AND DOMESTIC TRANSFORMATIONS

Abstract. The study aims to analyze the structural dimensions of international support for Ukraine through the prism of its anti-corruption policy, exploring the inextricable link between national security priorities and systemic domestic transformations during the period of 2022–2025. The research seeks to justify the thesis that the effectiveness of Western assistance and the pace of European integration are directly dependent on the Ukrainian political elite's ability to convert external pressure into sustainable institutional autonomy for anti-corruption bodies. The methodological framework is built upon a synergy of classical institutionalism (R. Klitgaard, S. Rose-Ackerman) and modern theories of corruption syndromes (M. Johnston) and ethical universalism (A. Mungiu-Pippidi). The study employs a systematic-structural analysis to evaluate the "anti-corruption triangle" (NABU-SAP-HACC) and a comparative-historical method to contrast Ukraine's readiness

ISSN 3041-1793 Online
for EU accession with the Balkan experience (M. Popova). The empirical basis includes verified data from international institutions (European Commission, OECD, UNODC), results of the Corruption Perceptions Index (CPI 2023–2025), and secondary analysis of sociological data (NAZC, Info Sapiens) using CATI technology and "projective situations" methodology. A critical content analysis of legislation, specifically Draft Law № 12414 and Law № 13533, was conducted to identify risks of institutional regression.

The study identifies that Ukraine's anti-corruption transformation has transitioned from a set of formal requirements to an existential security imperative. A mechanism of "dual accountability" (the "sandwich effect") has been established, where consolidated pressure from civil society and international partners creates an inescapable framework of integrity for political elites. The research proves that the institutional "stress-test" of 2024–2025, marked by the neutralization of attempts to dismantle the autonomy of anti-corruption bodies, resulted in "institutional hardening." A significant finding is the paradox between high corruption perception (87%) and a historically low level of actual corrupt experience (18.7% in 2025), signaling the formation of collective social immunity. Furthermore, the study quantifies the "anti-corruption capital" as a direct defense resource, citing the economic effect of NABU and SAP activities (4.5 billion UAH in 2024) as a vital contribution to national resilience. The research concludes that Ukraine's anti-corruption policy has evolved into a "technology of military-economic stability." The successful transition from oligarchic particularism to ethical universalism makes the Ukrainian model of institutional resilience a unique precedent for the democratic world. The final stage of institutional maturity requires the elimination of legislative gaps (such as the "Lozovyi amendments") and the full alignment of the Criminal Procedural Code with EU standards within Cluster 1 (Chapter 23). Ultimately, Ukraine's integration into the European security architecture depends on the ability to capitalize on the current social demand for justice into irreversible legal institutions, ensuring long-term modernization and state survival.

Keywords: anti-corruption policy, European integration, international support, domestic political transformations, national security, Ukraine Facility, anti-corruption triangle (NABU, SAPO, HACC).

Постановка проблеми. Сучасна архітектура глобальної безпеки та стабільність демократичних інститутів перебувають під загрозою через експансію системної корупції, яка виступає не лише внутрішньополітичною деструкцією, а й стратегічною зброєю в умовах гібридних протистоянь. Як зазначається у документах Європейської Комісії, «корупція поглиблює нерівність, розмиває довіру громадян до державних інституцій, підриває належне врядування та соціальну справедливість, а також становить серйозну загрозу для верховенства права, демократії та основоположних прав» [5]. У

ISSN 3041-1793 Online
контексті повномасштабної агресії Росії проти України подолання цього явища набуває критичного безпекового значення, перетворюючись на боротьбу з «внутрішнім ворогом», спроможним нівелювати здобутки на зовнішньому фронті та підірвати віру суспільства у справедливий повоєнний розвиток [3]. Корупція в Україні перестала бути суто правопорушенням; вона трансформувалася у фактор національної безпеки, що безпосередньо впливає на стійкість державних інституцій та ефективність міжнародної підтримки.

Емпіричним відображенням поточної динаміки антикорупційних трансформацій є результати Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2025 рік від Transparency International. Згідно з останніми даними, Україна отримала 36 балів зі 100 можливих, посівши 104 місце серед 182 країн [22]. Цей результат свідчить про певну стагнацію, оскільки країна фактично повторила свій показник 2023 року, опинившись на одному рівні з Аргентиною та Белізом. Хоча протягом останнього десятиліття Україна продемонструвала один із найважливіших прогресів у світі, додавши 11 пунктів до свого рейтингу [22], станом на 2025 рік якісному прориву завадило суттєве гальмування євроінтеграційних реформ та виконання міжнародних зобов'язань, які залишаються основними драйверами змін у країні. Transparency International Ukraine наголошує, що адвокація необхідних змін у комунікації з державними органами та міжнародними партнерами є критичною для покращення позицій України в CPI та зміцнення її антикорупційної системи.

Попри критичні оцінки, важливо уникати гіперболізації «винятковості» української корупції, яка часто використовується в геополітичному дискурсі як інструмент скептицизму щодо інтеграції України до європейської спільноти. Дослідження Journal of Democracy вказують на те, що рівень корупції в Україні напередодні переговорів про вступ до ЄС є цілком порівнянним із показниками Болгарії, Хорватії та Румунії в аналогічний період їхнього вступу [17]. Більше того, за параметром інституційної готовності Україна виглядає значно потужнішою, оскільки змогла вибудувати унікальну архітектуру спеціалізованих органів (НАБУ, САП, ВАКС) та запровадити передові цифрові інструменти прозорості, як-от систему ProZorro, ще до офіційного початку переговорного процесу. Таким чином, дискурс про «непереборну корумпованість» України часто маскує реальні побоювання міжнародних акторів щодо реакції Росії на розширення ЄС, а не відображає об'єктивну спроможність Києва до реформ.

Дана стаття ставить за мету проаналізувати координати міжнародної підтримки України через призму її антикорупційної політики, де безпекові пріоритети та внутрішньополітичні трансформації утворюють нерозривний зв'язок. Ми обґрунтовуємо тезу, що ефективність західної допомоги та швидкість європейської інтеграції прямо залежать від здатності української

ISSN 3041-1793 Online
політичної еліти конвертувати зовнішній тиск у стійку інституційну автономію антикорупційних органів. Особлива увага приділяється необхідності реформування інституційної системи антикорупційної політики для усунення можливостей «процесуального саботажу» та посиленню ролі громадянського суспільства як головного верифікатора доброчесності влади в умовах воєнного стану. Успіх антикорупційної трансформації України є не лише вимогою міжнародних донорів, а й одним із ключових безпекових пріоритетів, необхідних для забезпечення ефективного державотворення у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічне підґрунтя роботи базується на синергії теоретичних напрацювань західної політичної думки та фундаментальних розвідок українських фахівців. Теоретичний каркас формується на класичних концепціях С. Роуз-Аккерман, яка визначає корупцію як явище на перетині приватного капіталу та публічної влади [18], та Р. Клітгаарда, чий евристичний підхід (корупція як наслідок монополії та дискреції при низькій підзвітності) дозволяє ідентифікувати інституційні вразливості [11]. Концептуальні моделі П. Мауро [12] та А. Шлейфера і Р. Вішні [19] дозволяють розглядати корупцію як деструктивне явище та форму продажу державних активів для приватної вигоди, що доповнюється аналізом П. Бардхана щодо впливу цих процесів на розвиток [1]. Важливе місце в аналізі займає теорія синдромів корупції М. Джонстона [9; 10], яка класифікує українську модель як систему, що потребує «глибокої демократизації», а також праці А. Мунгіу-Піппіді та Д. Градінару щодо переходу до етичного універсалізму [13]. Дослідження К. Шостак [20] та мета-аналіз Д. Енсте [4] забезпечують систематизацію інституційних причин корупції в перехідних економіках.

Внутрішньополітичний вимір трансформацій контекстуалізовано через фундаментальні праці українських вчених: М. Мельника [32], який розмежовує юридичні та соціокультурні аспекти феномену; В. Трепака [42], чия матриця розкриває механізми монетизації політичного впливу; та М. Хавронюка [38; 43; 44; 45] щодо гармонізації законодавства із європейськими стандартами. Особливу увагу приділено політико-філософському аналізу М. Михальченка, О. Михальченка та Є. Невмержицького [33], а також геофілософському підходу О. Базалука [25], що розкриває ментальність правителів. Теоретико-методологічний аналіз явища політичної корупції Г. Кохана [29] та дослідження Є. Невмержицького [36] дозволили структурувати причини та наслідки корупційної деструкції. Методологічна цілісність забезпечується також працями колективу під керівництвом І. Ревак [40] та Я. Кашуби [28]. Інструментарій наукового пізнання охоплює сукупність загальних і спеціальних методів. Діалектичний метод дозволив розглянути корупцію як динамічну системну загрозу, що вимагає адаптації політики.

ISSN 3041-1793 Online

Історично-нормативний метод використано для ретроспективного аналізу еволюції законодавства з 2014 року [37]. Системно-структурний аналіз, згідно з підходами К. Ростовської та Н. Гришиної [41], орієнтований на розкриття цілісності антикорупційної архітектури.

Окрему увагу приділено методу критичного контент-аналізу нормативно-правової бази (зокрема законопроєкту №12414) для ідентифікації ризиків інституційного регресу [6; 7; 26; 27; 39]. Порівняльно-правовий метод застосовано для верифікації відповідності українських реформ Копенгагенським критеріям та вимогам ЄС. Метод вторинного аналізу соціологічних даних (технологія CATI та методологія «прожективних ситуацій») дозволив обґрунтувати розрив між реальним досвідом та сприйняттям корупції [35]. Оцінка ефективності інституцій (НАБУ, САП, ВАКС) проведена через компаративний аналіз на основі експертних оцінок Bertelsmann Transformation Index [22; 24] та праць сучасних дослідників, зокрема О. Рєзніка, О. Дрозда [3], а також аналізу становлення антикорупційної юстиції за ред. О. Кравчука та С. Мойсака [30].

Емпіричну основу становлять результати системного моніторингу антикорупційної трансформації України (2022–2025 рр.). Ключовими джерелами виступили верифіковані дані міжнародних інституцій: щорічні звіти Європейської Комісії [14; 15]; моніторингові звіти ОЕСР [16]; секторальні дослідження UNODC [23]; національні аналітичні звіти, зокрема комплексне дослідження НАЗК та Info Sapiens «Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність» [34]; дані Індексу сприйняття корупції (CPI) [22; 24]. А також спеціалізовані джерела: аналітика щодо міжнародної допомоги в межах Ukraine Facility [2], моніторинг «ПУЛЬС» щодо динаміки інституційної стійкості, а також стратегії протидії організованій злочинності В. Литвиненка, П. Пригунова та П. Лісовського [31]. Крім того вагомим методологічним доробком сталі порівняльні дані на основі аналізу М. Попової щодо готовності України до вступу в ЄС у зіставленні з балканським досвідом [17].

Синтетичне поєднання глобальних теоретичних моделей із глибоким аналізом локального академічного досвіду дозволяє об’єктивно оцінити динаміку антикорупційної трансформації України в координатах безпекових пріоритетів. Застосований комплексний інструментарій забезпечує наукову верифікацію здатності держави до інституційного самоочищення, що в умовах гібридної агресії виступає не лише вимогою міжнародної інтеграції, а й фундаментальною умовою виживання суб’єктності України в новій архітектурі глобальної безпеки.

Такий методологічний підхід гарантує цілісність дослідження, поєднуючи предиктивний аналіз ризиків із обґрунтуванням стратегічних орієнтирів антикорупційної політики держави.

ISSN 3041-1793 Online

Мета статті – проаналізувати координати міжнародної підтримки України через призму її антикорупційної політики, де безпекові пріоритети та внутрішньополітичні трансформації утворюють нерозривний зв'язок.

Реалізація поставленої мети вимагає реалізації послідовного алгоритму **дослідницьких завдань.** Перехід від концептуального визначення корупції як системної деформації інституцій (завдання 1) до емпіричного аналізу еволюції української антикорупційної вертикалі (завдання 2) дозволяє сформувати необхідну базу для компаративістики з балканським досвідом (завдання 3). Саме цей аналітичний базис стає фундаментом для виявлення кореляції між внутрішньополітичними реформами та обсягами міжнародної допомоги в межах Ukraine Facility (завдання 4). У такий спосіб дослідження виходить на рівень узагальнень, обґрунтовуючи антикорупційну політику не просто як вимогу донорів, а як технологічний інструмент забезпечення національної безпеки та стійкості держави (завдання 5), що безпосередньо корелює із заявленою метою статті.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічне осмислення корупції пройшло шлях від етико-моралізаторського осуду до розгалуженого міждисциплінарного аналізу, що розглядає цей феномен як системну деформацію інституційного середовища. Фундаментальним для сучасного дискурсу є перехід до моделювання корупції як раціональної економічної поведінки, де ключову роль відіграє баланс повноважень та підзвітності. Як зауважує Р. Клітгаард, корупція є насамперед організаційним провалом, який описується його знаменитою евристичною формулою: Corruption = Monopoly + Discretion – Accountability [11]. Цей підхід доповнюється концепцією С. Роуз-Аккерман, яка визначає корупцію як явище на перетині приватного капіталу та публічної влади, де нелегітимні виплати стають інструментом подолання державних бар'єрів або отримання рентних переваг [18]. Аналітика виходить за межі індивідуальної провини, фокусуючись на «провалах держави», де корупція постає як макроекономічна рівновага, за якої етичний універсалізм поступається місцем партикулярному розподілу суспільних благ [13]. Методологічний арсенал дослідження включає типізацію корупційних систем, що дозволяє диференціювати стратегії протидії залежно від конкретного соціально-політичного контексту [1; 3; 8; 21]. Теорія «синдромів корупції» М. Джонстона демонструє, що корупція не є однорідним явищем; зокрема, для транзитивних суспільств характерний синдром «олігархів та кланів», де інституційна слабкість призводить до неконтрольованої боротьби за ресурси [9; 10].

В українському академічному середовищі цей підхід деталізується через «матрицю політико-корупційних дій» В. Трепака, яка розкриває специфічні механізми монетизації політичного впливу в національних координатах [42]. Як зазначає І. Ревак, корупція є продуктом соціального життя, що має власну

ISSN 3041-1793 Online
«соціальну вартість» – ціну, яку суспільство сплачує за її існування. Відтак, корупція постає не як штучно нав'язаний факт, а як об'єктивно зумовлена деструктивна система, що еволюціонує паралельно з державними інститутами, постійно змінюючи форми свого вияву [40, с. 24]. Аналітичне осмислення феномену вимагає розрізнення його вузького розуміння як зловживання владою задля приватної вигоди та широкого трактування як антисоціального явища, що руйнує правові основи суспільства [4]. В умовах перехідних економік цей процес часто набуває рис «захоплення держави», коли групи інтересів здійснюють неправомірний вплив на формування державної політики. Важливим методологічним висновком у цьому контексті є теза А. Мунгіу-Піппіді про те, що успішна трансформація є не наслідком впровадження окремих антикорупційних технік, а результатом фундаментальної зміни соціального контракту [13]. Перехід до доброго врядування вимагає колективних дій для зміни «правил гри» від партикуляризму до етичного універсалізму. Таким чином, сучасна методологія синтезує глобальні кількісні показники (CPI, WGI) з глибоким інституційним моделюванням, визначаючи антикорупційну політику як спеціальну функцію держави, спрямовану на зміцнення національної безпеки [21].

Сьогодні для України антикорупційна трансформація остаточно вийшла за межі суто внутрішнього питання, перетворившись на критичний безпековий пріоритет та ключовий критерій європейської інтеграції. Успіх цього процесу детермінує не лише обсяги міжнародної підтримки в умовах воєнного стану, а й легітимність претензій держави на повноправне членство в Європейському Союзі. Впровадження європейських стандартів підзвітності та прозорості виступає не просто зовнішньою вимогою, а стратегічним інструментом внутрішньої модернізації. Саме євроінтеграційний вектор створює ту необхідну «зовнішню рамку», яка дозволяє консолідувати політичну волю та зусилля громадянського суспільства для остаточного демонтажу олігархічно-кланових структур [17; 20; 30; 32]. Отже, спроможність України до системного очищення від корупції є головним індикатором її готовності до вступу в єдиний європейський простір, де верховенство права є непорушним фундаментом колективної безпеки.

Еволюція антикорупційної архітектури України відображає складний транзит від «фасадних» реформ до розбудови функціонально автономної системи, спроможної кинути виклик системній клептократії. Попри виокремлення різних етапів – від «ідеологічного» (1991–1994) до спроб «системного підходу» (після 1998 року) – реальна протидія корупції часто зводилася до усунення наслідків, а не причин явища [37; 40]. Як зазначають теоретики, антикорупційні кампанії того часу часто були «адхократичними та спрямованими на політичних ворогів або, в кращому випадку, на дрібних порушників, залишаючи недоторканними «велику рибу» та наближених до

ISSN 3041-1793 Online

влади осіб» [1]. Така модель відповідала синдрому «олігархів та кланів» за М. Джонстоном, де слабкі інститути дозволяли впливовим групам безконтрольно конкурувати за державні ресурси [10].

До 2014 року боротьба з корупцією мала переважно декларативний характер, що підтверджується хронічним невиконанням міжнародних зобов'язань та низьким рівнем довіри до державних інститутів. Як зазначають дослідники, «такий високий показник сприйняття корупції громадянами пояснювався відсутністю дієвих реформ... та неефективною діяльністю органів правопорядку» [26]. Ситуація змінилася після Революції Гідності, коли суспільний запит на справедливість трансформувався у конкретні законодавчі ініціативи. На відміну від зусиль після 2004 року, реформи після 2014 року «вийшли за межі простої риторики, підвищивши прозорість, обмеживши можливості для корупційних практик та створивши спеціалізовані органи» [3; 41]. Саме в цей період було закладено фундамент нової антикорупційної вертикалі: НАЗК для превенції, НАБУ для розслідувань топ-корупції та САП для процесуального нагляду.

Ключовим моментом переходу від декларативності до функціональності стало завершення формування «антикорупційного трикутника» (синергії слідства в особі НАБУ, обвинувачення у складі САП та правосуддя в особі ВАКС) з початком роботи Вищого антикорупційного суду (ВАКС) у 2019 році. Створення спеціалізованого суду було продиктоване усвідомленням того, що звичайні суди, рівень довіри до яких був на найнижчому рівні, «не змогли б об'єктивно розглядати справи цієї категорії, оскільки існував великий ризик того, що чиновники високого рівня використають свої зв'язки для впливу на суддів». Інституціоналізація ВАКС стала «фінальним етапом цієї реформи», що дозволило забезпечити невідворотність покарання для представників політичної еліти [3]. Ця вертикаль перетворила боротьбу з корупцією з політичного гасла на процесуальний механізм, де НАБУ розслідує злочини топ-посадовців, САП забезпечує обвинувачення, а ВАКС здійснює неупереджене правосуддя, що є унікальною моделлю навіть для країн з перехідною демократією [30; 44; 45].

Новий етап трансформації розпочався після лютого 2022 року, коли повномасштабна агресія РФ стала екзистенційним тестом для всієї державної системи. В умовах повномасштабної війни, антикорупційна політика остаточно трансформувалася з юридичної площини у фундаментальну умову виживання держави та складову національної безпеки. Згідно з аналітичними звітами Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) та Transparency International Ukraine, показники сприйняття поширеності корупції досягли свого піку у 2024–2025 роках [22; 34; 35]. Якщо у 2022 році 43,9% населення вважали корупцію «дуже поширеною», то до 2024 року цей показник зріс до 61,2% [34]. У 2025 році 87% респондентів продовжували

ISSN 3041-1793 Online

сприймати корупцію як масове явище [35]. Проте цей високий показник сприйняття часто контрастує з реальним особистим досвідом громадян. Зокрема, дослідження 2025 року показало, що лише 30% опитаних або членів їхніх родин реально стикалися з корупційними практиками протягом останнього року [35]. З них 68% заявили, що відмовилися брати участь у корупційній взаємодії, що вказує на зміцнення громадянської культури опору зловживанням [35].

Суспільство почало сприймати внутрішню корупцію як «форму саботажу національних зусиль з оборони», що призвело до зростання нетерпимості до зловживань. Створення антикорупційної вертикалі перетворило боротьбу з хабарництвом на функціональний процес: лише у 2024 році було досягнуто історичного максимуму економічного ефекту від діяльності НАБУ і САП у розмірі 4,5 млрд грн. Це доводить, що органи перейшли від імітації до реального притягнення топпосадовців до відповідальності, що підтверджується динамікою вироків ВАКС та інтенсифікацією розслідувань. Попри значні здобутки, період 2024–2025 років позначився гострим протистоянням між реформаторськими силами та латентними спробами «інституційного регресу». Найбільш репрезентативним кейсом цього періоду став законопроєкт №12414 [39], який провідні експерти та міжнародні моніторингові місії розцінили як спробу системного демонтажу антикорупційної вертикалі. Суть ініціативи полягала у фактичному нівелюванні процесуальної самостійності НАБУ та САП через їх пряме підпорядкування адміністративним важелям Генерального прокурора, що суперечило зобов'язанням України в межах Ukraine Facility.

Однак цей виклик став каталізатором для мобілізації «антикорупційного імунітету» держави: під тиском консолідованого громадянського суспільства та жорсткої позиції європейських інституцій, спроба саботажу була трансформована у якісно новий етап зміцнення системи. Результатом стало прийняття Закону №13533, який не лише відновив статус-кво, а й остаточно закріпив автономію антикорупційних органів від політичного впливу. Таким чином, цей динамічний перехід від ризику деградації (№12414) до інституційного гартування (№13533) доводить, що подальший прогрес України прямо залежить від здатності політичної еліти конвертувати зовнішній тиск у стійку внутрішню автономію.

Отже, попри воєнний стан, антикорупційні органи не лише зберегли працездатність, а й активізували свою діяльність, що стало відповіддю на вимоги ЄС у контексті отримання статусу кандидата. У червні 2022 року була прийнята Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки, яка, на відміну від попередніх документів, фокусується не на створенні механізмів, а на їхній «ефективній реалізації» [3]. Як наслідок, у 2022–2023 роках інтенсивність переслідувань за корупцію значно зросла, охопивши навіть такі посади, як

ISSN 3041-1793 Online

Голова Верховного Суду та керівництво Національного банку. Надання статусу кандидата в члени ЄС у червні 2022 року безперечно прискорило зусилля країни щодо реформ у цій сфері, оскільки подолання корупції стало головною умовою для відкриття переговорів про вступ. Як зазначається у звітах Transparency International, наявний успіх став можливим саме завдяки зобов'язанням перед міжнародними партнерами та згуртованості суспільства, яке не дало країні звернути з демократичного шляху. Таким чином, антикорупційна трансформація еволюціонувала із формальної вимоги донорів у «технологію військової та економічної стійкості». Зазначимо, що сучасна антикорупційна політика України перейшла у фазу інституційної зрілості, де внутрішні безпекові пріоритети нерозривно пов'язані з геополітичним вектором євроінтеграції.

Статистичний ландшафт антикорупційних перетворень в Україні у 2024–2025 роках демонструє складну динаміку між інституційним плато та зростаючим суспільним запитом. Згідно з результатами Індексу сприйняття корупції (CPI) за 2025 рік, Україна отримала 36 балів зі 100, посівши 104 місце серед 180 країн [22; 24]. Цей результат фіксує певну стагнацію, оскільки країна фактично повторила свій показник 2023 року. Водночас дані НАЗК виявляють критичний розрив між суб'єктивним сприйняттям та реальним досвідом: тоді як 91,4% населення вважають корупцію «дуже» або «дещо» поширеною, лише 18,7% громадян засвідчили наявність реального корупційного досвіду протягом останнього року [35].

Такий парадокс пояснюється як «медійністю» антикорупційної теми, так і зміною суспільної парадигми: в умовах війни корупція сприймається вже не як побутова незручність, а як форма стратегічного саботажу національної безпеки. Проте аналіз звітів НАЗК вказує на суттєву асиметрію: у той час як 88% громадян висловлюють глибоке занепокоєння корупційними ризиками, особливо в контексті майбутньої відбудови (де 79% побоюються розкрадання коштів), реальний досвід зіткнення з побутовою корупцією демонструє тенденцію до зниження [3; 35]. Така «гіперболізація сприйняття» часто підживлюється високою медійністю антикорупційних розслідувань, що, з одного боку, формує запит суспільства на «результати замість процесів», а з іншого – створює ілюзію тотальної корумпованості навіть там, де відбулися суттєві цифрові трансформації. Пріоритетними секторами для реформ, за оцінками як бізнесу, так і громадян, залишаються правоохоронна сфера, судова система та митниця, що підтверджує системний характер викликів.

Секторальний аналіз, проведений UNODC [23] та НАЗК [34; 35], підтверджує нерівномірність антикорупційного прогресу в критичних галузях. Сфера будівництва та земельних відносин залишається найбільш вразливою: у 2024 році вона посіла перше місце за частотою реальних корупційних контактів (44,1%). Ба більше, контент-аналіз виявив суттєву асиметрію в

ISSN 3041-1793 Online
корпоративній культурі: лише 40% компаній будівельного сектору задекларували наявність комплаєнс-політик, тоді як в енергетиці цей показник сягає 100%. Висока інституційна готовність енергетичного сектору та схильність до викривання порушень безпосередньо корелюють із цифровізацією через системи ProZorro та e-Construction, що мінімізують адміністративні ризики.

Оцінка європейськими інституціями стану антикорупційної політики в Україні трансформувалася від «глибокого занепокоєння» до визнання сталого прогресу. У звітах Європейської Комісії за 2024 та 2025 роки відзначено успіхи у зміцненні автономії НАБУ, САП і НАЗК, а також накопичення досвіду в судовому розгляді справ щодо «великої корупції» [6; 7]. Позитивно оцінено впровадження інституту лобіювання та цифровізацію публічних послуг, що отримало схвальні відгуки в межах моніторингу ОЕСР [16]. Цей прогрес став результатом конвертації зовнішнього тиску у внутрішні реформи, що підтверджується зростанням показників України в Індексі трансформації Фонду Бертельсманна на 5 балів [22]. Внутрішньополітичні трансформації розглядаються в ЄС як «ядерна умова» (Chapter 23: Judiciary and Fundamental Rights) євроінтеграції та ефективності програми Ukraine Facility. Здатність системи до самовідновлення – зокрема через оперативне усунення спроб інституційного регресу – доводить, що антикорупційна реформа остаточно закріпилася як технологія виживання держави.

Науковий дискурс про «виняткову корумпованість» України спростовується порівняльним аналізом М. Попової [17], яка доводить: за рівнем інституційної готовності Україна виглядає значно потужнішою, ніж Болгарія, Румунія чи Хорватія на старті їхніх переговорів про вступ. На відміну від балканських країн, Україна вибудувала унікальну архітектуру «антикорупційного трикутника» ще до відкриття переговорного процесу. Показники індексів V-Dem демонструють стабільне покращення протягом останнього десятиліття, що робить український кейс розбудови системи стримувань і противаг безпрецедентним для Східної Європи. Таким чином, інтеграція України є питанням не лише технічної відповідності, а й зміцнення геополітичної стійкості всього європейського проєкту.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що антикорупційна трансформація України в період 2022–2025 років остаточно перейшла з категорії факультативних реформ у площину екзистенційного безпекового імперативу. Встановлено, що в умовах гібридної агресії корупція набуває ознак стратегічної зброї, здатної девальвувати військові здобутки та підірвати соціальну стійкість через руйнування довіри до державних інститутів. Обґрунтовувано, що унікальність українського кейсу полягає у формуванні механізму «подвійної детермінації», де консолідований тиск громадянського суспільства та міжнародних партнерів створює непереборну рамку підзвітності для політичних еліт. Успішне подолання спроб

ISSN 3041-1793 Online

інституційного регресу (зокрема нейтралізація законопроєкту №12414 у 2025 році) свідчить про те, що антикорупційна архітектура пройшла критичний «стрес-тест» на виживання, перетворивши «зовнішній якір» євроінтеграції на стійку внутрішню норму функціонування держави.

Аналіз секторальних трансформацій доводить перехід України від фрагментарних заходів до системної технології прозорості, що базується на «Hi-Tech» превенції. На прикладі енергетичного сектору, де рівень впровадження комплаєнс-політик сягнув 100%, продемонстровано можливість масштабування успішних матриць доброчесності на інші стратегічні галузі. Інтеграція цифрових екосистем (ProZorro, DREAM, e-Construction) мінімізує дискреційні повноваження посадовців, роблячи корупційні практики технічно складними та економічно недоцільними. Це дозволяє стверджувати, що цифровізація виступає не просто інструментом сервісу, а фундаментальним запобіжником проти «захоплення держави», забезпечуючи прозорість понад 70% невійськових закупівель навіть у надзвичайних умовах воєнного стану.

Важливим науковим висновком є ідентифікація «антикорупційного капіталу» як прямого ресурсу національної оборони. Доведено, що боротьба з корупцією в сучасних координатах України має чітко виражений фінансово-мілітарний вимір: історичний максимум економічного ефекту від діяльності НАБУ і САП у 2024 році (4,5 млрд грн) став вагомим джерелом ресурсного забезпечення фронту. Таким чином, антикорупційна політика трансформувалася у технологію військово-економічної стійкості, де кожен крок до очищення системи прямо корелює з посиленням обороноздатності. Це вимагає остаточного подолання «процесуального саботажу» через реформування Кримінального процесуального кодексу та ліквідацію законодавчих лакун (зокрема «правок Лозового»), що є фінальним етапом інституційної зрілості на шляху до відкриття переговорних розділів про вступ до ЄС.

Підсумовуючи, слід зазначити, що Україна наблизилася до соціального «переломного моменту», за якого корупція перестає бути системно-стабілізуючим фактором і набуває статусу патології з високою «моральною вартістю». Парадоксальний розрив між високим сприйняттям поширеності корупції та низьким рівнем реального корупційного досвіду громадян (лише 18,7% у 2025 році) свідчить про формування колективного імунітету та зміну суспільної парадигми.

Поточна зміна «рівноваги» від олігархічного партикуляризму до етичного універсалізму робить українську модель антикорупційної стійкості унікальним прикладом для демократичного світу. Отже, подальша інтеграція в європейську архітектуру безпеки залежатиме від здатності політичної системи капіталізувати цей соціальний запит у незворотні правові інститути, що є головною запорукою довгострокового виживання та модернізації держави.

ISSN 3041-1793 Online

Література:

1. Bardhan, P. (1997). Corruption and development: A review of issues. *Journal of Economic Literature*, 35(3), 1320–1346 URL: https://www.jstor.org/stable/2729979

2. Basel Institute on Governance. (2025, July). *Progress in Ukraine's anti-corruption efforts: July 2025 update*. URL: https://baselgovernance.org/sites/default/files/2025-07/Ukraine%20AC%20progress%20report_July%202025_eng.pdf

3. Drozd, O., Politanskyi, V., Zaikina, H., Shkoda, V., & Savchak, V. (2025). Integration challenges of Ukrainian anti-corruption reform on the way to EU. *Science of Law*, 2025(1), 183–189. URL: https://doi.org/10.55284/sq459x35

4. Enste, D., & Heldman, C. (2017). *Causes and consequences of corruption: An overview of empirical results* (IW-Report No. 2/2017). Institut der deutschen Wirtschaft (IW). URL: https://hdl.handle.net/10419/157204

5. European Commission. (n.d.). *Anti-corruption.* URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/democracy-eu-citizenship-anti-corruption/anti-corruption_en

6. European Parliament. (2025, July 24). *Report on the 2023 and 2024 Commission reports on Ukraine (2025/2026(INI)).* Committee on Foreign Affairs. Rapporteur: Michael Gahler. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2025-0154_EN.html

7. European Parliament. (2025, September 9). *European Parliament resolution of 9 September 2025 on the 2023 and 2024 Commission reports on Ukraine (2025/2026(INI)).* URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2025-0175_EN.html

8. Hnatenko, N. (2016). Political corruption in activity of the Ukrainian Parliament: Theory and practice. *European Political and Law Discourse*, 3(6), 140–146. URL: https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2016/2016-3-6/eppd_2016_3_6.pdf

9. Johnston, M. (2007). *Benchmarks for integrity: Tracking trends in governance* (OECD Papers Vol. 7, No. 7). OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2007/11/oecd-papers-volume-7-issue-7_g1gh754a/oecd_papers-v7-7-en.pdf

10. Johnston, M. (2014). *Corruption, contention and reform: The power of deep democratisation.* Cambridge University Press.

11. Klitgaard, R. (1991). Gifts and bribes. In R. Zeckhauser (Ed.), *Strategy and choice* (pp. 211–239). MIT Press.

12. Mauro, P. (1998). Corruption: Causes, consequences, and agenda for further research. *Finance & Development*, 35(1), 11–14. URL: http://syahia.atreides.online.fr/iae/ethics/corruption.pdf

13. Mungiu-Pippidi, A., & Grădinaru, D. (2017). *Corruption and development: The elusive path to control* (ERCAS Working Paper No. 51). European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building. URL: https://www.againstcorruption.eu/wp-content/uploads/2020/03/Corruption-and-Development.pdf

14. National Agency on Corruption Prevention. (2024). *European Commission report 2024: Assessment of Ukraine's progress in preventing and combating corruption*. URL: https://nazk.gov.ua/en/en/european-commission-report-2024-assessment-of-ukraine-s-progress-in-preventing-and-combating-corruption/

15. National Agency on Corruption Prevention. (2025, November 5). *European Commission report 2025: Assessment of Ukraine's progress in the field of preventing and combating corruption.* URL: https://nazk.gov.ua/en/news/european-commission-report-2025-assessment-of-ukraine-s-progress-in-the-field-of-preventing-and-combating-corruption/

ISSN 3041-1793 Online
16. OECD. (n.d.). *Country projects: Ukraine.* URL: https://www.oecd.org/en/about/projects/acn-country-projects-ukraine.html
17. Popova, M. (2024, December). *Is Ukraine too corrupt to join the EU?* Journal of Democracy. URL: https://www.journalofdemocracy.org/online-exclusive/is-ukraine-too-corrupt-to-join-the-eu/
18. Rose-Ackerman, S. (1999). Corruption and government: Causes, consequences, and reform. Cambridge University Press
19. Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1993). Corruption. *The Quarterly Journal of Economics,* 108(3), 599–617. URL: https://doi.org/10.2307/2118402
20. Shostak, K. (2018). *Corruption in Ukraine: A historical and cultural analysis* [Undergraduate thesis, Pennsylvania State University]. Schreyer Honors College Digital Repository. URL: https://honors.libraries.psu.edu/files/final_submissions/1839
21. Šumah, Š. (2018). Corruption, causes and consequences. In *V. Bobek (Ed.), Trade and Global Market.* IntechOpen. https://doi.org/10.5772/intechopen.72953
22. Transparency International Ukraine. (2026, February 10). Corruption Perceptions Index 2025. URL: https://ti-ukraine.org/en/research/corruption-perceptions-index-2025/
23. United Nations Office on Drugs and Crime. (2025). *Corruption challenges and anti-corruption practices in the private sector in Ukraine with a focus on energy and construction.* URL: https://businessintegrity.unodc.org/bip/uploads/documents/resources/Corruption_Challenges_and_Anti-Corruption_Practices_in_the_Private_Sector_in_Ukraine_with_a_Focus_on_Energy_and_Construction.pdf
24. Transparency International Ukraine. (2025). *Індекс сприйняття корупції 2025.* URL: https://cpi.ti-ukraine.org/
25. Базалук, О. О. (2016). *Корупція в Україні: ментальність правителів і доля народу. Геофілософія України.* МФКО.
26. Закон України № 1699-VII «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки». (2014, 14 жовтня). Відомості Верховної Ради (ВВР), № 46, ст. 2047. URL: http://kyiv-heritage.com/sites/default/files/ЗУ%20Про%20засади%20антикор%20політ%20на%202014-2017%2032c.pdf
27. Зеленський, В. О. (2025). *Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких законодавчих актів України посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури* (Законопроєкт № 13533 від 24.07.2025). Верховна Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56899
28. Кашуба, Я. М. (2007). *Корупція та відповідальність за корупційні діяння*. ПАІС.
29. Кохан, Г. В. (2013). *Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз*. НІСД.
30. Кравчук, О. О., & Мойсак, С. М. (Ред.). (2024). *Становлення антикорупційної юстиції в Україні*. ВАІТЕ.
31. Литвиненко, В. І., Пригунов, П. Я., & Лісовський, П. М. (2022). *Організована злочинність і корупція в Україні: стратегія протидії*. Ліра-К.
32. Мельник, М. І. (2004). *Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії).* Юридична думка.
33. Михальченко, М., Михальченко, О., & Невмержицький, Є. (2010*). Корупція в Україні: політико-філософський аналіз.* ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса.
34. Національне агентство з питань запобігання корупції & Info Sapiens. (2024). *Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність. Аналітичний звіт за результатами опитування населення та бізнесу.* URL: https://dap.nazk.gov.ua/uploads/osr-83/sources/380-111340470-67a239fc55bdd.pdf

ISSN 3041-1793 Online

35. Національне агентство з питань запобігання корупції. (2025, березень 13). *Реальний корупційний досвід українців у понад чотири рази менший за оцінку поширеності корупції: результати досліджень.* URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/realnyy-koruptsiynyy-dosvid-ukraintsiv-u-ponad-chotyry-razy-menshyy-za-otsinku-poshyrenosti-koruptsii-rezultaty-doslidzhen/

36. Невмержицький, Є. В. (2008). К*орупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії*. КНТ.

37. Нонік, В. В. (2019). Механізми формування та реалізації антикорупційної політики в Україні (Автореферат). Чорноморський національний університет імені Петра Могили. URL: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/avtoreferat.pdf

38. Онопрійчук, А. (2018, 13 березня). «*Найбільш активна частина активістів найближче до ворога», – Микола Хавронюк*. Громадський Простір. URL: https://www.prostir.ua/?news=najbilsh-aktyvna-chastyna-aktyvistiv-najblyzhche-do-voroha-mykola-havronyuk

39. Павлюк, М. В., Медяник, В. А., Бакумов, О. С., & Мінько, С. А. (2025). *Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану* (Законопроєкт № 12414 від 16.01.2025). Верховна Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55640

40. Ревак, І. О. (Ред.). (2011). *Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження*. ЛьвДУВС.

41. Ростовська, К. В., & Гришина, Н. В. (2024). Визначення стану методологічного забезпечення дослідження державної антикорупційної політики в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство,* (2), 522–527. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.87

42. Трепак, В. М. (2014). *Корупційні правопорушення: поняття, види та заходи протидії.* Атіка-Н.

43. Хавронюк, М. І. (2006). *Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації*. Юрисконсульт.

44. Хавронюк, М. І. (2022, 2 грудня). Антикорупційні положення Кримінального кодексу повинні бездоганно враховувати міжнародні зобов'язання України. В *Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: матеріали XI Всеукраїнського науково-практичного семінару* (с. 48–52). Університет Короля Данила. URL: http://repository.ukd.edu.ua/handle/123456789/321

45. Хавронюк, М. І. (2022, 8–9 грудня). Визначення корупційних злочинів у КК України. В *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції* (с. 121–125). Національна академія внутрішніх справ. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/32962

References:

1. Bardhan, P. (1997). Corruption and development: A review of issues. *Journal of Economic Literature*, 35(3), 1320–1346 URL: https://www.jstor.org/stable/2729979

2. Basel Institute on Governance. (2025, July). *Progress in Ukraine's anti-corruption efforts: July 2025 update*. URL: https://baselgovernance.org/sites/default/files/2025-07/Ukraine%20AC%20progress%20report_July%202025_eng.pdf

3. Drozd, O., Politanskyi, V., Zaikina, H., Shkoda, V., & Savchak, V. (2025). Integration challenges of Ukrainian anti-corruption reform on the way to EU. *Science of Law*, 2025(1), 183–189. URL: https://doi.org/10.55284/sq459x35

ISSN 3041-1793 Online
4. Enste, D., & Heldman, C. (2017). *Causes and consequences of corruption: An overview of empirical results* (IW-Report No. 2/2017). Institut der deutschen Wirtschaft (IW). URL: https://hdl.handle.net/10419/157204

5. European Commission. (n.d.). *Anti-corruption.* URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/democracy-eu-citizenship-anti-corruption/anti-corruption_en

6. European Parliament. (2025, July 24). *Report on the 2023 and 2024 Commission reports on Ukraine (2025/2026(INI)).* Committee on Foreign Affairs. Rapporteur: Michael Gahler. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2025-0154_EN.html

7. European Parliament. (2025, September 9). *European Parliament resolution of 9 September 2025 on the 2023 and 2024 Commission reports on Ukraine (2025/2026(INI)).* URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-10-2025-0175_EN.html

8. Hnatenko, N. (2016). Political corruption in activity of the Ukrainian Parliament: Theory and practice. *European Political and Law Discourse*, 3(6), 140–146. URL: https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2016/2016-3-6/eppd_2016_3_6.pdf

9. Johnston, M. (2007). *Benchmarks for integrity: Tracking trends in governa*nce (OECD Papers Vol. 7, No. 7). OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2007/11/oecd-papers-volume-7-issue-7_g1gh754a/oecd_papers-v7-7-en.pdf

10. Johnston, M. (2014). *Corruption, contention and reform: The power of deep democratisation.* Cambridge University Press.

11. Klitgaard, R. (1991). Gifts and bribes. In R. Zeckhauser (Ed.), *Strategy and choice* (pp. 211–239). MIT Press.

12. Mauro, P. (1998). Corruption: Causes, consequences, and agenda for further research. *Finance & Development*, 35(1), 11–14. URL: http://syahia.atreides.online.fr/iae/ethics/corruption.pdf

13. Mungiu-Pippidi, A., & Grădinaru, D. (2017). *Corruption and development: The elusive path to control* (ERCAS Working Paper No. 51). European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building. URL: https://www.againstcorruption.eu/wp-content/uploads/2020/03/Corruption-and-Development.pdf

14. National Agency on Corruption Prevention. (2024). *European Commission report 2024: Assessment of Ukraine's progress in preventing and combating corruption*. URL: https://nazk.gov.ua/en/en/european-commission-report-2024-assessment-of-ukraine-s-progress-in-preventing-and-combating-corruption/

15. National Agency on Corruption Prevention. (2025, November 5). *European Commission report 2025: Assessment of Ukraine's progress in the field of preventing and combating corruption.* URL: https://nazk.gov.ua/en/news/european-commission-report-2025-assessment-of-ukraine-s-progress-in-the-field-of-preventing-and-combating-corruption/

16. OECD. (n.d.). *Country projects: Ukraine.* URL: https://www.oecd.org/en/about/projects/acn-country-projects-ukraine.html

17. Popova, M. (2024, December). *Is Ukraine too corrupt to join the EU?* Journal of Democracy. URL: https://www.journalofdemocracy.org/online-exclusive/is-ukraine-too-corrupt-to-join-the-eu/

18. Rose-Ackerman, S. (1999). Corruption and government: Causes, consequences, and reform. Cambridge University Press

19. Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1993). Corruption. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 599–617. URL: https://doi.org/10.2307/2118402

ISSN 3041-1793 Online

20. Shostak, K. (2018). *Corruption in Ukraine: A historical and cultural analysis* [Undergraduate thesis, Pennsylvania State University]. Schreyer Honors College Digital Repository. URL: https://honors.libraries.psu.edu/files/final_submissions/1839

21. Šumah, Š. (2018). Corruption, causes and consequences. In *V. Bobek (Ed.), Trade and Global Market.* IntechOpen. https://doi.org/10.5772/intechopen.72953

22. Transparency International Ukraine. (2026, February 10). Corruption Perceptions Index 2025. URL: https://ti-ukraine.org/en/research/corruption-perceptions-index-2025/

23. United Nations Office on Drugs and Crime. (2025). *Corruption challenges and anti-corruption practices in the private sector in Ukraine with a focus on energy and construction.* URL: https://businessintegrity.unodc.org/bip/uploads/documents/resources/Corruption_Challenges_and_Anti-Corruption_Practices_in_the_Private_Sector_in_Ukraine_with_a_Focus_on_Energy_and_Construction.pdf

24. Transparency International Ukraine. (2025). *Indeks spryiniattia koruptsii* 2025. URL: https://cpi.ti-ukraine.org/ [in Ukrainian].

25. Bazaluk, O. O. (2016). *Koruptsiia v Ukraini: mentalnist pravyteliv i dolia narodu. Heofilosofiia Ukrainy*. MFKO. [in Ukrainian].

26. Zakon Ukrainy № 1699-VII «Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (Antykoruptsiina stratehiia) na 2014-2017 roky». (2014, 14 zhovtnia). Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), № 46, st. 2047. URL: http://kyiv-heritage.com/sites/default/files/ZU%20Pro%20zasady%20antykor%20polit%20na%202014-2017%2032s.pd [in Ukrainian].

27. Zelenskyi, V. O. (2025). *Proiekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy posylennia povnovazhen Natsionalnoho antykoruptsiinoho biuro Ukrainy ta Spetsializovanoi antykoruptsiinoi prokuratury* (Zakonoproiekt № 13533 vid 24.07.2025). Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56899 [in Ukrainian].

28. Kashuba, Ya. M. (2007). *Koruptsiia ta vidpovidalnist za koruptsiini diiannia.* PAIS. [in Ukrainian].

29. Kokhan, H. V. (2013). *Yavyshche politychnoi koruptsii: teoretyko-metodolohichnyi analiz.* NISD. [in Ukrainian].

30. Kravchuk, O. O., & Moisak, S. M. (Red.). (2024). *Stanovlennia antykoruptsiinoi yustytsii v Ukraini*. VAITE. [in Ukrainian].

31. Lytvynenko, V. I., Pryhunov, P. Ya., & Lisovskyi, P. M. (2022). *Orhanizovana zlochynnist i koruptsiia v Ukraini: stratehiia protydi*i. Lira-K. [in Ukrainian].

32. Melnyk, M. I. (2004). Koruptsiia – koroziia vlady (sotsialna sutnist, tendentsii ta naslidky, zakhody protydii). *Yurydychna dumka*. [in Ukrainian].

33. Mykhalchenko, M., Mykhalchenko, O., & Nevmerzhytskyi, Ye. (2010). *Koruptsiia v Ukraini: polityko-filosofskyi analiz*. IPiEND im. I. F. Kurasa. [in Ukrainian].

34. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii & Info Sapiens. (2024). *Koruptsiia v Ukraini 2024: rozuminnia, spryiniattia, poshyrenist. Analitychnyi zvit za rezultatamy opytuvannia naselennia ta biznesu*. URL: https://dap.nazk.gov.ua/uploads/osr-83/sources/380-111340470-67a239fc55bdd.pdf [in Ukrainian].

35. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii. (2025, berezen 13). *Realnyi koruptsiinyi dosvid ukraintsiv u ponad chotyry razy menshyi za otsinku poshyrenosti koruptsii: rezultaty doslidzhen.* URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/realnyy-koruptsiynyy-dosvid-ukraintsiv-u-ponad-chotyry-razy-menshyy-za-otsinku-poshyrenosti-koruptsii-rezultaty-doslidzhen/ [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

36. Nevmerzhytskyi, Ye. V. (2008). *Koruptsiia v Ukraini: prychyny, naslidky, mekhanizmy protydii*. KNT. [in Ukrainian].

37. Nonik, V. V. (2019). *Mekhanizmy formuvannia ta realizatsii antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (Avtoreferat)*. Chornomorskyi natsionalnyi universytet imeni Petra Mohyly. URL: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/avtoreferat.pdf [in Ukrainian].

38. Onopriichuk, A. (2018, 13 bereznia). *«Naibilsh aktyvna chastyna aktyvistiv naiblyzhche do voroha», – Mykola Khavroniuk. Hromadskyi Prostir*. URL: https://www.prostir.ua/?news=najbilsh-aktyvna-chastyna-aktyvistiv-najblyzhche-do-voroha-mykola-havronyuk [in Ukrainian].

39. Pavliuk, M. V., Medianyk, V. A., Bakumov, O. S., & Minko, S. A. (2025). *Proiekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo osoblyvostei dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh iz znyknenniam osib bezvisty za osoblyvykh obstavyn v umovakh voiennoho stanu* (Zakonoproiekt № 12414 vid 16.01.2025). Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55640 [in Ukrainian].

40. Revak, I. O. (Red.). (2011). *Koruptsiia: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia.* LvDUVS. [in Ukrainian].

41. Rostovska, K. V., & Hryshyna, N. V. (2024). Vyznachennia stanu metodolohichnoho zabezpechennia doslidzhennia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, (2), 522–527. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.87 [in Ukrainian].

42. Trepak, V. M. (2014). *Koruptsiini pravoporushennia: poniattia, vydy ta zakhody protydii.* Atika-N. [in Ukrainian].

43. Khavroniuk, M. I. (2006). *Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii*. Yuryskonsult. [in Ukrainian].

44. Khavroniuk, M. I. (2022, 2 hrudnia). *Antykoruptsiini polozhennia Kryminalnoho kodeksu povynni bezdohanno vrakhovuvaty mizhnarodni zoboviazannia Ukrainy. V Teoretychni ta praktychni problemy rozvytku kryminalnoho prava i protsesu: materialy KhI Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru* (s. 48–52). Universytet Korolia Danyla. URL: http://repository.ukd.edu.ua/handle/123456789/321 [in Ukrainian].

45. Khavroniuk, M. I. (2022, 8–9 hrudnia). *Vyznachennia koruptsiinykh zlochyniv u KK Ukrainy. V Realizatsiia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v mizhnarodnomu vymiri: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsi*i (s. 121–125). Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/32962 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 32.019.5:327.8(470+477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2356-2368

Зелик Іван Васильович аспірант кафедри політичних наук Факультету історії, політології і міжнародних відносин, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0009-0006-4950-6274

Липчук Оксана Іванівна кандидатка політичних наук, доцентка кафедри політичних наук Факультету історії, політології і міжнародних відносин, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-1880-6761

ІДЕОЛОГІЯ «РУСКОГО МІРА» В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: СПРОБА ДЕКОНСТРУКЦІЇ

Анотація. Інформаційне протистояння, ініційоване рф щодо України, триває від моменту проголошення української незалежності у 1991 році. У різні історичні періоди воно набувало різноманітних форм – від прихованого впливу через медійні, культурні та економічні механізми до відкритих дезінформаційних кампаній і масштабних операцій психологічного впливу.

Хоча інтенсивність і тактики змінювалися залежно від політичної кон'юнктури, стратегічна мета залишалася незмінною: утримати Україну в орбіті російського геополітичного домінування, перешкодити її становленню як повністю суверенного актора міжнародних відносин та заблокувати незворотність її європейської та євроатлантичної інтеграції. Зокрема, йдеться про системне протидіяння курсу на членство в Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі, що розглядається російським керівництвом як загроза власним імперським амбіціям.

Генеза сучасної агресивної політики росії значною мірою зумовлена історичною еволюцією її державності, в якій імперська експансія виступала структурним елементом політичної традиції. Впродовж століть у межах російського політичного дискурсу формувалася модель централізованої влади з домінуванням ідеї «великодержавності», що супроводжувалася культивуванням ревізіоністських наративів та сакралізацією державної сили. Ці уявлення підтримувалися розгалуженою системою пропаганди, яка впливала на масову свідомість і сприяла конструюванню специфічного типу політичної культури, орієнтованої на сприйняття експансії як легітимного інструменту забезпечення «національних інтересів». Особливе місце у цьому контексті посідає ідеологічна концепція «руского міра», що поєднує цивілізаційні,

ISSN 3041-1793 Online
культурно-релігійні та геополітичні аргументи й використовується як інструмент обґрунтування втручання у внутрішні справи сусідніх держав, передусім України.

Ключові слова: ідеологія, рускій мір, інформаційна війна, деконструкція, російська пропаганда, російське православ'я, дезінформація, інформаційна безпека, протидія пропаганді, гібридна війна.

Zelyk Ivan graduate student department of Political Sciences, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0009-0006-4950-6274

Lypchuk Oksana Candidate in Political, Science Associate professor, department of Political Sciences, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-1880-6761

THE IDEOLOGY OF THE «RUSSIAN WORLD» IN RUSSIA'S INFORMATION WAR AGAINST UKRAINE: AN ATTEMPT AT DECONSTRUCTION

Abstract. The information confrontation initiated by the russian federation against Ukraine has continued since the proclamation of Ukrainian independence in 1991. In different historical periods, it has taken various forms – from latent influence through media, cultural, and economic mechanisms to overt disinformation campaigns and large-scale psychological operations. Although the intensity and tactics have changed depending on the political context, the strategic objective has remained constant: to keep Ukraine within the orbit of russian geopolitical dominance, to prevent its consolidation as a fully sovereign actor in international relations, and to block the irreversibility of its European and Euro-Atlantic integration. In particular, this refers to systematic opposition to Ukraine's course toward membership in the European Union and the North Atlantic Alliance, which is perceived by the russian leadership as a threat to its own imperial ambitions.

The genesis of russia's contemporary aggressive policy is largely conditioned by the historical evolution of its statehood, in which imperial expansion functioned as a structural element of political tradition. Over centuries, a model of centralized authority dominated by the idea of «great-powerness» developed within russian political discourse, accompanied by the cultivation of revisionist narratives and the sacralization of state power. These perceptions were reinforced by an extensive propaganda system that influenced mass consciousness and contributed to the construction of a specific type of political culture oriented toward perceiving expansion as a legitimate instrument for securing national interests. A special place in this context belongs to the ideological concept of the «russian world» (russkiy

ISSN 3041-1793 Online
mir), which combines civilizational, cultural-religious, and geopolitical arguments and is used as a tool to justify interference in the internal affairs of neighboring states, primarily Ukraine.
Keywords: ideology, russkiy mir, information war, deconstruction, russian propaganda, russian orthodoxy, disinformation, information security, countering propaganda, hybrid warfare.

Постановка проблеми. Ідеологічна конструкція так званого «руского міра», витоки якої простежуються у середньовічній концепції «Москва – Третій Рим», трансформувалася у комплексну доктрину, що виконує функцію концептуального, релігійного та політичного обґрунтування експансіоністської політики російської федерації щодо України. Починаючи з 2014 року, ця політика набула форми відкритої агресії, а у 2022 році переросла у повномасштабне військове вторгнення.

Зазначена світоглядна модель, яка визначає мислення та практики політичної, військової, релігійної й культурної еліти рф, становить ідеологічний симбіоз елементів тоталітарної спадщини радянського зразка, великодержавного шовінізму, неоімперських амбіцій і сакралізованої версії російського православ'я. Характерною рисою цієї конструкції є інституційне зближення, а подекуди й фактичне злиття релігійних структур із державним механізмом, що забезпечує взаємне підсилення політичної влади та церковної легітимації. У результаті формується ідеологічний дискурс, у межах якого зовнішня агресія подається як історично зумовлена місія, а порушення суверенітету сусідніх держав – як нібито відновлення «цивілізаційної єдності».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ідеології «руского міра» присвячено чимало праць, особливо, після подій 2014 року. Так, у статті «Політичний проект «русского мира» і політичні уподобання населення українського Донбасу» науковцями В. Котигоренком та О. Рафальським було розглянуто питання сутності і походження ідеологічного проекту «руского міра», його генетичних зв'язків з державною ідеологією росії та новітніми тенденціями у російській політиці; аналітична доповідь «Україна та проект «русского» мира», підготовлена авторським колективом Національного інституту стратегічних досліджень висвітлює питання сутності та ґенези політико-ідеологічного проекту «русского мира» та особливостей його використання як інструменту «м'якої сили»; Є. Магда у книзі «Гібридна агресія Росії: Уроки для Європи» порівнює певні аспекти ідеології «руского міра» із імперською концепцією «законного втручання», що обґрунтовувала підтримку, протекцію або нав'язування сусіднім державам політичних режимів, орієнтованих на метрополію; К. Говорун у статті «Откуда взялся «русский мир» проводить паралелі між «рускім міром» та ідеологією

ISSN 3041-1793 Online

«німецького світу», котра у XX ст. еволюціонувала від культурного пангерманізму до агресивного нацизму; автори О. Мішалова, О. Гордійчук та О. Соколовський у статті «Russia's War in Ukraine as a «War for Identity» and Appropriation of Cultural Tradition відзначають, що війна рф є війною за ідентичність та культурно-історичну спадщину, яку намагаються в українців силою відібрати та вписати у ідеологему «руского міра»; автори Л. Филипович, О. Горкуша у статті «Ruskiy Mir and Ukrainskyi Svit: Ontological and Anthropological Antagonists. Occasional Papers on Religion in Eastern Europe» відзначають як ідеологія «руского міра» включає в себе бажання її прихильників змінити існуючі принципи світопорядку, де глобальна міжнародна система повинна функціонувати в форматі, в якому у центрі – москва; О. Горкуша у статті «Terminological front: «ruskiy mir» («russian world/peace») in religious and confessional rhetoric (the science of religion perception of existential choice)» та М. Еліот у статті «Putin's Invasion of Ukraine: What's Religion Got To Do With It?» акцентують на особливій ролі релігії, а саме православ'я, як одного із ключових «стовпів» ідеології «руского міра»[1]; в монографії «Сучасна російсько-українська війна: історіографічні, суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-духовні виміри» зачіпається проблематика деконструкції ідеологічних засад концепції «руского міра» та пропонуються методи протистояння впливам цієї ворожої ідеології шляхом формування та транслювання українських контрнаративів; Ю. Горбенко у статті «Особливості використання міфів у гібридній російсько-українській війні» аналізує російську міфотворчість як інструмент створення певного вигідного для росіян образу світу у масовій свідомості українців; у книгах В. Горбуліна «Світова гібридна війна: Український фронт» та П. Гай-Нижника «Росія проти України: від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення» проаналізовано складові елементи інформаційної війни рф проти України та, зокрема, її ідеологічні складові.

Мета статті полягає в аналізі ідеології «руского міра» та особливостей її використання в інформаційній війні рф проти України. Відповідно до мети можна виокремити наступні завдання: проаналізувати особливості ідеології «руского міра»; запропонувати контрнаративи щодо протидії застосуванню цієї ворожої до України ідеології. Під час підготовки наукової статті було використано такі методи дослідження як аналіз, в основному застосований на макро-рівнях, синтез, компаративний аналіз, критичний дискурс-аналіз. Окрім того, застосовувалася концепція стратегічних наративів.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових постулатів імперського світогляду є доктрина так званого «легітимного впливу», яка передбачала визнання за державою права на превентивну експансію під приводом гарантування власної безпеки на віддалених рубежах. У межах цієї парадигми військово-політичні дії, спрямовані на розширення контролю,

ISSN 3041-1793 Online
інтерпретувалися як оборонні заходи, покликані нейтралізувати потенційні загрози ще до їх фактичної реалізації.

Аналогічна логіка лежала в основі концепції «законного втручання», що обґрунтовувала підтримку, протекцію або нав'язування сусіднім державам політичних режимів, орієнтованих на метрополію. Така практика розглядалася як інструмент стабілізації «периферійних територій» і водночас – як механізм закріплення геополітичного домінування [2, с.124]. Такі методи впливу за допомогою ідеологічної конструкції так званого «руского міра» рф застосовує щодо України.

24 лютого 2022 року російська федерація здійснила повномасштабне військове вторгнення на територію України. Цей акт відкритої збройної агресії засвідчив перехід від гібридних форм протистояння до класичної війни із застосуванням регулярних військових сил, масштабних ракетних ударів та окупації територій. Стратегічною метою агресора є демонтаж української державності як незалежного політичного суб'єкта, відновлення імперської моделі домінування на пострадянському просторі та встановлення контролю над територіями, що раніше входили до складу СРСР. У межах цієї логіки передбачається усунення політичної, культурної й інтелектуальної еліти, яка репрезентує та відтворює українську національну ідентичність, а також створення умов для її маргіналізації або вимушеної міграції. Одним із ключових елементів такої політики є насильницьке нав'язування російських культурних і мовних стандартів, що можна кваліфікувати як інструмент русифікації. З огляду на радикальний характер задекларованих цілей, інформаційний супровід агресії набув особливої ваги.

Ідеологічним підґрунтям агресивної політики слугує концепт так званого «руского міра», який виконує функцію світоглядного виправдання експансіоністських дій. Ця доктрина поєднує елементи історичного ревізіонізму, цивілізаційного месіянізму та ідеї культурної винятковості, формуючи образ «єдиного духовного простору», що нібито має перебувати під політичним і культурним керівництвом москви. У межах зазначеної парадигми заперечується самодостатність української нації та її право на незалежний розвиток [3].

Науковці Людмила Филипович та Оксана Горкуша трактують «рускій мір» як парадигму, котра передбачає систему цінностей (онтологічних, антропологічних, теологічних та історіографічних уявлень і моделей поведінки), сформованих упродовж усієї російської історії, зумовлених російською культурою, традиціями та світоглядом. Відповідно до «російського світогляду», світ має бути організований за іншими принципами, а глобальна міжнародна система функціонувати в іншому форматі: москва (російська імперія та російська федерація є її продовженням) повинна перебувати в центрі світового порядку та визначати норми його організації [4].

ISSN 3041-1793 Online

В. Котигоренко та О. Рафальський у статті «Політичний проект «русского мира» і політичні уподобання населення українського Донбасу» зазначають, що у політичній риториці рф «рускій мір» являє собою наднаціональну спільноту осіб, які мають різного роду зв'язки з росією, що формуються низкою інтегративних чинників. До ключових чинників належать спільність мови та культурного простору, наявність колективної історичної пам'яті й пов'язаних із нею ціннісних орієнтирів, належність до православної традиції, а також політичну лояльність до сучасної російської держави. Остання позиціонується як легітимна спадкоємиця попередніх форм російської державності, зокрема російської імперії та Радянського Союзу, і прагне репрезентувати цю спадковість як у внутрішній політиці, так і на міжнародній арені [5, с.59].

Агресію рф проти України слід розглядати як «війну сенсів» та війну за ідентичність. Вона має виразно цивілізаційний вимір і насамперед розгортається у площині боротьби за національну та культурну ідентичність та інтерпретацію історичної спадщини, а не зводиться виключно до протистояння за політичний вплив чи економічні ресурси. Її стратегічною метою є символічне та інституційне привласнення української культурної традиції й історії, зокрема спадщини доби Київської Русі, які набувають особливої ваги у формуванні історичного наративу сучасної росії. Саме на цьому підґрунті вибудовується система імперських інтерпретацій минулого, що слугують легітимаційним ресурсом для зовнішньополітичної експансії та внутрішньої мобілізації.

Зазначені наративні конструкції виконують не лише ідеологічну, а й політичну функцію. Вони сприяють укоріненню культу сили, утвердженню авторитарної моделі управління та концентрації влади в руках вузького кола правлячої еліти. Конструювання образу «історичної місії» та риторика «боротьби з ворогом» стають інструментами консолідації суспільства навколо заданої державою мети, водночас відволікаючи увагу від системних внутрішніх проблем політичного та соціально-економічного характеру [6].

Інформаційна війна рф проти України має чітке ідеологічне підґрунтя, на основі якого здійснюється системний і цілеспрямований вплив на інформаційне середовище. Йдеться про свідоме конструювання викривлених смислів, маніпуляцію фактами та інтерпретаціями, а також про трансформацію змістових орієнтирів публічного дискурсу. У результаті таких дій відбувається модифікація суспільної свідомості, зокрема через підміну причинно-наслідкових зв'язків, нав'язування альтернативних наративів і формування спотвореного уявлення про реальність.

Ключовим механізмом інформаційної війни є вплив на когнітивні процеси індивідів і соціальних груп: світоглядні установки, систему цінностей, моделі інтерпретації подій та алгоритми ухвалення рішень. Таким

ISSN 3041-1793 Online
чином, об'єктом ураження стає символічно-комунікативна сфера, у якій формуються переконання, поведінкові стратегії та колективні уявлення. Інформаційна війна спрямована на зміну поведінкових реакцій, політичних орієнтацій і соціальної активності шляхом цілеспрямованої дезорієнтації та дестабілізації інформаційного поля [7].

Після розпаду СРСР у росії посилився процес переосмислення національної ідентичності та ціннісних орієнтирів з метою збереження міжнародного й регіонального впливу держави. Ідентифікаційна криза проявилася у формуванні нових геополітичних концепцій, що репрезентували росію як велику державу. Водночас відбувалася трансформація політичної моделі, у якій національна ідентичність конструювалася через персоніфікований вертикальний зв'язок із харизматичним лідером, що символізував консолідаційні прагнення різних соціальних груп. Мобілізаційний ресурс такої моделі значною мірою ґрунтувався на апеляції до зовнішньої загрози як чинника внутрішньої єдності.

У межах концепту «руского міра» українці не визнаються як самостійна нація з власним історичним розвитком, культурною традицією, сформованою ідентичністю та суверенним правом на державне існування. Натомість українців відносять до так званого «єдиного російського народу», що нібито має спільне історичне коріння, мову та цивілізаційну місію. Відповідно, процес розпаду СРСР і проголошення Україною незалежності у 1991 році інтерпретується в цій парадигмі як історичне відхилення та геополітична помилка, що потребує ревізії й «виправлення» у стратегічній перспективі.

Подібна інтерпретація була концептуалізована на найвищому політичному рівні російської федерації. Зокрема, президент рф владімір путін у своїй програмній статті «Про історичну єдність росіян та українців», опубліковану і 2021 році виклав тезу про нібито штучний характер української державності та історичну обумовленість «єдності» двох народів [8].

У цьому тексті простежується спроба надати ідеологічне та історіософське обґрунтування політиці кремля щодо України, що фактично слугувало інтелектуальною легітимацією подальшої ескалації агресії. Таким чином, зазначена стаття може розглядатися як своєрідна доктринальна декларація, яка передувала переходу до відкритої фази повномасштабного збройного протистояння. Вона репрезентує не лише історичну інтерпретацію, а й стратегічний наратив, спрямований на делегітимацію української державності та виправдання дій, що мають на меті її демонтаж у політичному, культурному та безпековому вимірах.

Центральним концептом світоглядної парадигми путіна виступає доктрина «єдиної та неділимої росії», яка передбачає унітарне бачення державності та цивілізаційної цілісності. У межах цієї ідеологічної конструкції українська суб'єктність і самостійна українська ідентичність фактично

ISSN 3041-1793 Online

нівелюються або інтерпретуються як похідні від ширшого російського історико-культурного простору [9, с.283].

Ідеологема «руского міра» ґрунтується на уявленні про наявність особливої російської сфери впливу, що інтерпретується як окремий культурно-цивілізаційний простір із приписаним йому сакральним і екзистенційним виміром. У межах цієї концепції такий простір часто позначається як «Святая Русь», що підкреслює його символічну винятковість та історичну місію. Конструкція «руского міра» передбачає не лише культурну, а й політичну інтеграцію спільнот, які розглядаються як носії спільної історичної пам'яті та духовної традиції.

У межах зазначеної парадигми до цього цивілізаційного простору зараховують не тільки етнічних росіян, але й українців, білорусів, а також російськомовні спільноти за межами російської федерації. Таким чином формується наднаціональна ідентифікаційна модель, що апелює до спільного історичного минулого, мовної спорідненості та релігійної традиції. Зазначений підхід передбачає розширене трактування культурної належності, яке виходить за межі державних кордонів і сучасних політичних реалій.

Основними структурними елементами цієї концепції виступають російська мова, культура та інституційна роль російської православної церкви, очолюваної патріархом. Російська мова інтерпретується як інструмент комунікативної єдності та маркер цивілізаційної приналежності, культура – як носій ціннісних орієнтирів і традицій, а церковна інституція – як чинник духовної легітимації та підтримки ідеологічної конструкції. Сукупність цих складових забезпечує відтворення та поширення відповідного світоглядного наративу як у внутрішньому, так і в зовнішньому вимірі [3].

У межах доктрини «руского міра» мовний чинник посідає ключове місце, оскільки саме російська мова розглядається як маркер цивілізаційної належності та засіб конструювання наднаціональної ідентичності. Її поширеність в південних та східних регіонах України інтерпретується як підтвердження приналежності цих територій до відповідного культурного простору. Історично високий рівень уживання російської мови в окремих регіонах України є наслідком тривалої імперської політики, що включала системні репресії проти українського населення, штучні демографічні трансформації, обмеження функціонування української мови в публічній сфері та цілеспрямовану русифікацію. Такі практики сприяли зміні мовного ландшафту та формуванню соціокультурного середовища, яке згодом стало об'єктом політичних маніпуляцій. У межах ідеології «руского мира» ця мовна ситуація використовується як аргумент на користь тези про нібито органічну інтегрованість українського суспільства до російського культурного простору.

Після початку повномасштабного вторгнення відбулися помітні трансформації мовної самоідентифікації значної частини громадян України.

ISSN 3041-1793 Online

Для багатьох носіїв російської мови питання мовного вибору набуло символічного значення, пов'язаного з відновленням історичної справедливості та посиленням національної суб'єктності. Водночас сам факт поширення російської мови на території України продовжує використовуватися російською пропагандою як інструмент виправдання агресії та як складова ширшого дискурсу про «захист співвітчизників» і «єдність культурного простору».

Іншим не менш важливими «стовпом», на якому тримається ідеологія «руского міра», є релігія, а саме – російське православ'я. Російська федерація активно використовує релігійний чинник як інструмент політичної мобілізації та ідеологічного виправдання збройної агресії. Через навмисне впровадження відповідних богословських інтерпретацій у масову свідомість вірян здійснюється спроба надати війні сакрального статусу та моральної легітимності. У цьому контексті релігія трансформується з духовної практики у механізм символічного освячення окупаційних дій і водночас – у засіб впливу на суспільну свідомість. З метою формування відповідної картини світу війна проголошується «священною місією», а семантика подій піддається свідомій інверсії: поняття «окупація української території» замінюється конструктом «визволення Святої Русі». Така підміна змістів супроводжується нормативним виправданням насильства, зокрема вбивств, мародерства та інших воєнних злочинів, які репрезентуються як виконання «сакрального обов'язку». У межах відповідної світоглядної моделі подібні раціоналізації постають як внутрішньо узгоджені та логічно обґрунтовані, а сама агресивна війна проти України – як нібито історично та морально виправдана [4].

Від часу своєї інтронізації у 2009 році, а особливо від березня 2014 року, очільник російської православної церкви патріарх Кіріл (Владімір Гундяєв) послідовно намагається утвердити принцип «руского міра», який він трактує як духовну та церковну єдність східних слов'ян [10].

Російська православна церква у наказі XXV Всесвітнього російського народного собору, який відбувся у москві 27 березня 2024 року під головуванням настоятеля РПЦ патріарха Кіріла, схвалила ідеологічний і політичний документ, у якому переплітаються безліч кремлівських ідеологічних концепцій. Так, РПЦ назвала війну проти України «екзистенційною і цивілізаційною священною війною». Окрім того, в цьому документі окреслено й поняття «руского міра» як «духовного і цивілізаційного феномену»: «росія є творцем, опорою та захисником «руского міра». Межі «руского міра» як духовного й культурно-цивілізаційного феномену істотно ширші за державні кордони як сучасної російської федерації, так і великої історичної росії. Поряд із розсіяними по всьому світу представниками російської ойкумени, «русский мир» охоплює всіх, для кого російська традиція, святині російської цивілізації та велика російська культура є найвищою цінністю та сенсом життя» [10].

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, концепт «руского міра» у межах російської світоглядної конструкції репрезентується як певна історико-політична проєкція образу «Святої Русі». Його функціонування ґрунтується на уявленні про сакралізований простір, який підлягає безумовному захисту та обороні. Відповідно, захист цього простору інтерпретується як «священний обов'язок» кожного, хто ідентифікується з «рускім» світом – як військовослужбовця, так і цивільного громадянина рф. Сучасна російська федерація у цій парадигмі постає як історична спадкоємиця та чергова модифікація попередніх імперських утворень із центром у москві – московського царства, російської імперії та Радянського Союзу. Незважаючи на формальні відмінності політичних режимів, усі ці державні конструкції об'єднані спільними метанаративами експансіонізму, месіанізму та імперської винятковості. Їхня історична практика характеризується системним розширенням територій шляхом загарбання сусідніх земель і подальшою інтеграцією та привласненням їхніх економічних, природних, людських, культурних і духовних ресурсів у межах централізованої імперської моделі [11, с.13].

Військова агресія рф проти України в межах офіційного російського дискурсу інтерпретується пропагандистами як своєрідне «коригування» реальності, що фактично означає її насильницьке підпорядкування «єдино істинній» інтерпретаційній моделі. Носієм, ретранслятором і кодифікатором цієї моделі виступає верховний правитель разом із підконтрольним йому ідеологічним та інформаційно-пропагандистським апаратом, до якого залучено й інституційні релігійні структури, зокрема російську православну церкву. У межах такої парадигми заперечується саме право українців на самостійну ідентичність. Стратегічна установка цієї ідеології зводиться до двох взаємопов'язаних сценаріїв: фізичне усунення носіїв альтернативної ідентичності або їхня примусова трансформація у підпорядковану масу, позбавлену історичної пам'яті, культурної суб'єктності та здатності до самовизначення [2].

Для ефективного протистояння впливам ідеології «руского міра» Україні необхідно впроваджувати власні потужні контрнаративи. На тлі тверджень кремлівської пропаганди про те, що рф нібито репрезентує особливу цивілізаційну модель і високий культурний стандарт, покликана захищати «традиційні цінності» та російськомовне населення, а також здійснює «денацифікацію» України, українські державні посадовці, а також впливові політичні й культурні діячі повинні артикулювати принципово альтернативну інтерпретацію. У публічних виступах, офіційних заявах, інтерв'ю та комунікації в соціальних мережах вони послідовно повинні акцентувати, що концепція «руского міра», яку просуває рф, на практиці породжує війни, масштабні руйнування, людські смерті та системні гуманітарні катастрофи. Зазначені контрнаративи виходять за межі суто

ISSN 3041-1793 Online
опозиційної риторики. Їхня мета полягає у підриві легітимності ідеологічного фундаменту «руского міра» та демонстрації закладеної в ньому логіки насильства, що має ознаки геноцидної спрямованості.

У контексті протистояння поширенню ідеології «руского міра» надзвичайно важливо системно й аргументовано комунікувати на усіх рівнях про її справжню деструктивну сутність. Під прикриттям апеляцій до російської культури, мови та православної традиції ця концепція фактично функціонує як інструмент легітимації насильства, руйнувань і фізичного знищення тих громадян України, які не визнають себе частиною імперського ідентифікаційного проєкту. По свої суті «рускій мір» постає не як культурно-цивілізаційна спільнота, а як політико-ідеологічна конструкція з виразним експансіоністським і примусовим характером і цю справжню його сутність слід доносити широкому загалу.

У протидії ідеології «руского міра» ключову роль відіграє формування й просування системи контранаративів, що розкривають її реальний зміст і наслідки.

По-перше, «рускій мір» слід концептуалізувати як феномен насильства та смерті. У публічному й науковому дискурсі він дедалі частіше асоціюється з масовими стратами, катуваннями, насильницькими зникненнями, депортаціями та створенням мережі незаконних місць утримання.

По-друге, «рускій мір» треба інтерпретувати як руйнівну й спустошливу силу. Якщо попередній вимір стосується передусім злочинів проти особи, то в цьому випадку йдеться про масштабне нищення цивільної інфраструктури, житлових масивів, об'єктів енергетики, освіти, культури та охорони здоров'я. У такій оптиці «русский мир» постає як чинник деградації соціально-економічного середовища та підриву базових умов життєдіяльності населення.

По-третє, ця концепція має розглядатися як злочинна ідеологія з ознаками расистської та геноцидної доктрини. Її ідейні засади передбачають ієрархізацію народів, заперечення права українців на окремішню ідентичність і державність, а також виправдання насильницької асиміляції. У цьому сенсі «рускій мір» впевнено можна порівнювати із тоталітарними ідеологіями XX століття, зокрема нацизмом, оскільки обидві системи характеризуються легітимацією жорстокості та агресії як засобів досягнення політичних цілей.

Окремим аспектом є трактування «руского міра» як доктрини, що ототожнює релігійну приналежність із національною та політичною лояльністю. Така модель суперечить принципам плюралізму й релігійної свободи, оскільки підміняє універсальні християнські цінності інструменталізованою формою релігійної ідентичності, підпорядкованої державній ідеології [12].

Висновки. Ідеологія «руского міра» постає як системна загроза не лише для України, а й для міжнародного правопорядку. Трансформувавшись у квазіідеологічну основу сучасної імперіалістичної політики російської

ISSN 3041-1793 Online

федерації, ця концепція використовується для обґрунтування територіальних претензій і воєнної агресії через тезу про «культурну належність» певних регіонів до російського цивілізаційного простору. У такій інтерпретації «рускій мір» виходить за межі внутрішньоукраїнського контексту та стає фактором дестабілізації глобальної безпеки, підриваючи принципи суверенітету, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи держав. Послідовне викриття ідеологічних засад і практичних наслідків ідеології «руского міра» та просування аргументованих контранаративів є важливим елементом інформаційної та ціннісної протидії цим агресивним проявам неоімперіалізму.

Ідеологію «руского міра» необхідно розглядати як концептуальну основу політики держави-агресора, спрямовану на знищення українського соціокультурного середовища, ерозію національної ідентичності та підрив суверенної державності. У зв'язку з цим її системна деконструкція та нейтралізація мають посідати ключове місце у комплексі заходів із забезпечення національних інтересів і зміцнення безпеки України.

Література:

1. Elliot M. R. Putin's Invasion of Ukraine: What's Religion Got To Do With It? // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. 2022. Vol. 42, no. 2.

2. Магда Є. Гібридна агресія Росії: Уроки для Європи. Київ: KALAMAR, 2017. 268с.

3. Левчук К. Трансформація доктрини «Третього Риму» в ідеологію «русского мира» // Вісник науки та освіти. 2023. № 6(12). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-6(12)-710-720.

4. Fylypovych L., Horkusha O. «Ruskiy Mir» and «Ukrainskyi Svit»: Ontological and Anthropological Antagonists // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. 2024. Vol. 44, no.

5. Котигоренко В., Рафальський О. Ідеологічний проект «русского мира» і політичні переваги та уподобання населення українського Донбасу // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2013. № 5 (67), с. 53–76.

6. Mishalova O., Hordiichuk O., Sokolovskyi O. Russia's War in Ukraine as a «War for Identity» and Appropriation of Cultural Tradition // ETHICS IN PROGRESS. 2024. № 15(1), p. 73–94.

7. Гордійчук О.О. Україна & росія: основні аспекти інформаційної, гібридної та повномасштабної війни // Політичне життя. 2024. № 4, с. 61–70.

8. Стаття Владіміра Путіна «Про історичну єдність росіян та українців». Президент Росії. URL: http://kremlin.ru/events/president/news/66182.

9. Сучасна російсько-українська війна: історіографічні, суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-духовні виміри: монографія. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. 332 с.

10. Наказ XXV Всесвітнього російського народного собору «Настоящее и будущее Русского мира». Патріархія. URL: https://www.patriarchia.ru/article/105523.

11. Горкуша О. Термінологічний фронт: «рускій мір» («russian world/peace») у релігійній та конфесійній риториці (релігієзнавче сприйняття екзистенційного вибору) // Філософська думка. 2023. № 1, с. 26–44.

ISSN 3041-1793 Online

12. Pidkuimukha L. Deconstructing the «Russian world» ideology: Ukrainian public figures' discourse in times of war. Justus Liebig University Giessen. 2025.

References:

1. Elliot, M. R. (2022). Putin's Invasion of Ukraine: What's Religion Got To Do With It? Occasional Papers on Religion in Eastern Europe, 42(2).

2. Mahda, Y. (2017). Hibrydna ahresiia Rosii: Uroky dlia Yevropy [Hybrid aggression of Russia: Lessons for Europe]. Kyiv: KALAMAR [in Ukrainian].

3. Levchuk, K. (2023). Transformatsiia doktryny «Tretioho Rymu» v ideolohiiu «russkogo mira» [Transformation of the «Third Rome» doctrine into the ideology of the «Russian world»]. Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education, 6(12). Retrieved from https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-6(12)-710-720 [in Ukrainian].

4. Fylypovych, L., Horkusha, O. (2024). «Ruskiy Mir» and «Ukrainskyi Svit»: Ontological and Anthropological Antagonists. Occasional Papers on Religion in Eastern Europe, 44(5).

5. Kotyhorenko, V., Rafalskyi, O. (2013). Ideolohichnyi proekt «russkogo mira» i politychni perevahy ta upodobannia naselennia ukrainskoho Donbasu [The ideological project of the «Russian world» and political preferences of the population of Ukrainian Donbas]. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 5(67), 53–76 [in Ukrainian].

6. Mishalova, O., Hordiichuk, O., Sokolovskyi, O. (2024). Russia's War in Ukraine as a «War for Identity» and Appropriation of Cultural Tradition. Ethics in Progress, 15(1), 73–94.

7. Hordiichuk, O. O. (2024). Ukraina & rosiia: osnovni aspekty informatsiinoi, hibrydnoi ta povnomasshtabnoi viiny [Ukraine & Russia: Main aspects of informational, hybrid and full-scale war]. Politychne zhyttia – Political Life, 4, 61–70 [in Ukrainian].

8. Putin, V. (2021). Stattia «Pro istorychnu yednist rosiian ta ukraintsiv» [Article «On the Historical Unity of Russians and Ukrainians»]. Prezydent Rosii. Retrieved from http://kremlin.ru/events/president/news/66182.

9. Suchasna rosiisko-ukrainska viina: istoriohrafichni, suspilno-politychni, sotsialno-ekonomichni ta kulturno-dukhovni vymiry [The Contemporary Russian-Ukrainian War: Historiographical, Socio-Political, Socio-Economic and Cultural-Spiritual Dimensions]. (2024). Riga, Latvia: Baltija Publishing [in Ukrainian].

10. Nakaz XXV Vsemirnogo russkogo narodnogo sobora «Nastoiashchee i budushchee Russkogo mira» [Resolution of the XXV World Russian People's Council "The present and future of the Russian world"]. (n.d.). Patriarchia.ru. Retrieved from https://www.patriarchia.ru/article/105523.

11. Horkusha, O. (2023). Terminolohichnyi front: «ruskiy mir» («russian world/peace») in religious and confessional rhetoric (the science of religion perception of existential choice). Filosofska dumka – Philosophical Thought, 1, 26–44.

12. Pidkuimukha, L. (2025). Deconstructing the 'Russian world' ideology: Ukrainian public figures' discourse in times of war. Justus Liebig University Giessen.

Дата першого надходження статті до видання: 13.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 321
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2369-2380

Кваша Олександр Павлович кандидат політичних наук, доцент кафедри психології, соціології та педагогіки, Донецький державний університет внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0001-9908-7705

Гельбак Анжела Миколаївна кандидат психологічних наук, завідувач кафедри психології, соціології та педагогіки, Донецький державний університет внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0002-7137-6326

Чоста Костянтин Сергійович магістр права, викладач історії та правознавства, Краматорська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №16 Краматорської міської ради Донецької області, https://orcid.org/0000-0002-2513-5644

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СИСТЕМИ ВІДНОСИН

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз політичного життя суспільства як специфічної форми соціальної діяльності та розгалуженої системи відносин. Реалізовано поглиблене концептуальне дослідження політичного буття соціуму, яке інтерпретується крізь подвійну призму: як специфічний вид управлінської активності та як інституціоналізована мережа суспільних взаємодій. Доводиться необхідність подолання суто дескриптивних підходів до розуміння «політичного життя» та переходу до структурно-функціональної парадигми. Акцентовано, що політична практика є фундаментальним механізмом агрегації суспільних інтересів, генезис якої лежить у площині соціальної та майнової стратифікації.

У дослідженні спростовуються класичні елітаристські погляди, які звужують політику виключно до механічної боротьби за владні ресурси. Натомість обґрунтовується сервісна функція державного управління, що покликана гармонізувати суперечливі приватні запити заради макросоціальної стабільності. Значну увагу приділено ролі політичних партій та лідерів як ключових генераторів інституціоналізації політичного процесу. На прикладі пострадянських держав (зокрема України) виявлено критичну деформацію політичного поля: підміну національного блага корпоративними розрахунками тіньових фінансово-промислових угруповань та еліт. Автори наголошують, що замкненість політикуму на власному відтворенні провокує

ISSN 3041-1793 Online
відчуження громадян від державних інститутів. Пропонується розглядати політичну сферу не як автономний простір панування, а як середовище соціальної підзвітності та інструмент реалізації колективної волі суспільства. Доведено, що системне подолання інституційної відчуженості владних структур від соціуму є базовою передумовою для оздоровлення та зміцнення демократичного фундаменту держави.
Ключові слова: політичне життя суспільства, політична діяльність, соціальні інтереси, політичні суб'єкти, політична влада, система відносин.

Kvasha Oleksandr Pavlovych Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Department of Psychology, Sociology and Pedagogy, Donetsk State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0001-9908-7705

Gelbak Anzhela Mykolaivna Candidate of Psychological Sciences, Head of the Department of Psychology, Sociology and Pedagogy, Donetsk State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0002-7137-6326

Chosta Kostiantyn Serhiiovych Master of Law, Teacher of History and Law Studies, Kramatorsk General Education School I–III Degrees No. 16 of Kramatorsk City Council Donetsk Region, https://orcid.org/0000-0002-2513-5644

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF POLITICAL LIFE OF SOCIETY AS A FORMS OF SOCIAL ACTIVITY AND SYSTEM OF RELATIONS

Abstract. The article carries out a comprehensive theoretical and methodological analysis of the political life of society as a specific form of social activity and an extensive system of relations. An in-depth conceptual study of the political existence of society is carried out, which is interpreted through a double prism: as a specific type of managerial activity and as an institutionalized network of social interactions. The need to overcome purely descriptive approaches to understanding "political life" and transition to a structural-functional paradigm is proven. It is emphasized that political practice is a fundamental mechanism for the aggregation of public interests, the genesis of which lies in the plane of social and property stratification.

The study refutes classical elitist views that narrow politics exclusively to a mechanical struggle for power resources. Instead, the service function of public administration is substantiated, which is designed to harmonize contradictory private requests for the sake of macro-social stability. Considerable attention is paid to the role of political parties and leaders as key generators of the institutionalization of the political process. On the example of transit states (in particular, Ukraine), a critical

ISSN 3041-1793 Online
deformation of the political field is revealed: the substitution of the national good for corporate calculations of shadow financial and industrial groups and elites. The authors emphasizes that the closure of politics on its own reproduction provokes the alienation of citizens from state institutions. It is proposed to consider the political sphere not as an autonomous space of domination, but as an environment of social accountability and an instrument for the implementation of the collective will of society. It has been proven that systematically overcoming the institutional alienation of power structures from society is a basic prerequisite for improving and strengthening the democratic foundation of the state.
Key words: political life of society, solitical activity, social interests, political power, system of relations.

Постановка проблеми. Попри широке використання дефініції «політичне життя суспільства» у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі, він досі не отримав чітко окресленого категоріального статусу. Переважно цей феномен розглядають шляхом простої фіксації наявності певних інституцій, владних ієрархій та ідеологічних доктрин. Такий описовий формат позбавляє дану дефініцію аналітичної глибини та інструментальної цінності, необхідної для дослідження складних макросоціальних трансформацій. Формування чіткої операціональної парадигми вимагає виходу за рамки традиційних шаблонів та побудови нової теоретичної матриці, де системоутворювальним елементом постає поняття «соціальної діяльності».

Оскільки соціум конструюється завдяки інтеграції різноманітних людських зусиль, сферу політики також необхідно вивчати як простір специфічної владно-організаційної активності, що нерозривно пов'язана зі складною системою відносин. Водночас природа, еволюція та змістовне наповнення власне політичної діяльності залишаються недостатньо артикульованими в сучасній політології. Наукові дискусії переважно фокусуються на макрокатегорії «політика», оминаючи увагою практичні механізми діяльності суб'єктів. Відтак, інтеграція діяльнісного та системно-інституційного підходів є критично важливим методологічним завданням для комплексного осягнення політичного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади політичного буття та специфіка взаємодії політичних акторів перебувають у фокусі уваги провідних вітчизняних і зарубіжних науковців. У контексті даного дослідження концептуальне значення мають такі напрями:

Системно-інституційний підхід до архітектури державного управління та порівняльний аналіз владних механізмів ґрунтовно розкрито у працях Дж. Б. Пауелла, Р. Далтона та К. Строма. Проблематику еволюції соціуму від стихійного стану до свідомої соціальної самоорганізації в епоху радикальних трансформацій глибоко розробив В. П. Андрущенко. Класична парадигма

ISSN 3041-1793 Online
розуміння влади, монополії на легітимний примус та дихотомії мотивації політичних акторів спирається на фундаментальні праці М. Вебера. Специфіку транзитних періодів, процеси державотворення та ієрархізацію суб'єктів політики в умовах суспільної модернізації проаналізовано В. П. Горбатенком. Методологічні основи дослідження макросоціальних систем та роль партійних структур як інституціоналізованих комунікаторів деталізовано Д. Кольєром. Особливості взаємодії політичної системи та громадянського суспільства, поділ політичного продукту на символічний і практичний, а також розрив між європейськими нормативними стандартами та українськими політичними реаліями висвітлено в колективній монографії за редакцією А. І. Кудряченка. Нарешті, інституційний вимір політичних процесів, формалізація взаємодій та чітке категоріальне розмежування політичної діяльності і політичних відносин є предметом ґрунтовних досліджень А. С. Романюка.

Однак, попри значний масив наукових розвідок, механізми трансформації політичного життя з інструменту обслуговування еліт на простір соціальної підзвітності у транзитних суспільствах вивчені неповною мірою. Саме подоланню цієї теоретичної прогалини та концептуалізації політики як мережі суспільних взаємодій і присвячена означена стаття.

Метою цієї статті є дослідження теоретико-методологічних засад політичного життя суспільства, природи політичного життя як вираження та реалізації соціальних інтересів і відносин між політичними акторами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах сучасного політологічного дискурсу тривалий час панувала парадигма, що фокусувала увагу виключно на інструментах формування та реалізації державного управління. Фундамент такого бачення заклали праці Н. Макіавеллі, а згодом він був деталізований у системних теоріях К. Маркса та М. Вебера. У XX сторіччі цей підхід став домінуючим, оскільки він відповідав тогочасним реаліям функціонування жорстких владних вертикалей. Досвід трансформаційних процесів у країнах колишнього радянського блоку також нерідко інтерпретують крізь цю призму, акцентуючи на конфронтації еліт за доступ до державних преференцій та суперечках щодо дизайну політичних інститутів. Однак, спираючись на здобутки сучасної порівняльної політології, стає зрозумілим, що обмеження політичного життя лише боротьбою за владні повноваження є методологічно недостатнім. Такий підхід фокусується на формальних аспектах професійної діяльності політиків, проте залишає поза увагою політичну систему як цілісний організм, де критично важливу роль відіграють політична культура, процеси соціалізації та складні механізми взаємодії між суспільством і державою [1].

Витоки політичного життя мають глибоке соціокультурне підґрунтя, будучи невід'ємно пов'язаними з процесами ієрархізації та майнової

ISSN 3041-1793 Online

диференціації спільноти. Поява груп із розбіжними, а часом і конфліктними векторами прагнень, зумовлює об'єктивну необхідність у переході від стихійного стану до свідомої соціальної самоорганізації. Оминаючи радикалізм гоббсівського трактування «загальної ворожнечі» або жорстку марксистську парадигму класового протистояння, та спираючись на принципи соціально-філософського аналізу організованого суспільства, стає очевидним: інститут держави постає як вища форма впорядкування суперечливих інтересів задля збереження стабільності всієї системи. Оскільки в умовах структурної неоднорідності досягнення абсолютної згоди є утопічним, виникає запит на дієвий регулятивний механізм – політичну владу.

Відповідно, формується особливий вид людської життєдіяльності, головним завданням якої є систематизація та реалізація суспільних запитів різних верств населення. У такому контексті категорія «влада» набуває конструктивної якості: вона трансформується із простого інструменту домінування у фундаментальний механізм перетворення соціальних очікувань на легітимні управлінські рішення, що забезпечують життєздатність цілісного соціального організму [2].

Будь-яка форма суспільного впорядкування іманентно містить у собі владний компонент. Оскільки об'єктом регулювання виступають індивіди та соціальні групи, наділені власною волею, керівництво соціумом неминуче перетворюється на складний процес узгодження різноспрямованих прагнень. Влада в цьому контексті постає не як абстракція, а як практична матеріалізація управлінської функції. Однак інструментарій цього впливу суттєво різниться: якщо в гомогенних спільнотах для підтримання порядку буває достатньо лише традиційного авторитету, то в стратифікованому середовищі, що розколоте на класи з антагоністичними цілями, управлінський апарат об'єктивно змушений спиратися на механізми примусового підпорядкування [3, с. 186].

Специфіка саме політичного панування полягає у його монопольному праві на застосування легітимного фізичного примусу. Ухвали політичних інститутів мають загальнообов'язковий імперативний характер для всього суспільного організму, тоді як усі інші форми домінування є похідними та жорстко локалізованими в межах, санкціонованих державою. Відповідно, будь-які вагомі групові інтереси потребують політичної інституціоналізації (визнання владою) для своєї повноцінної реалізації у масштабах соціуму. За таких умов доступ до владних важелів набуває виняткової ваги. Хоча приналежність до керівної еліти й забезпечує особі високий статус та престиж, фундаментальна цінність влади полягає в іншому: вона виступає тим необхідним та універсальним засобом, без якого об'єктивно неможливо втілити в життя жодну життєво важливу мету [3, с. 190].

Фундаментальним рушієм будь-якої соціальної активності виступають інтереси, що визначають логіку функціонування кожної окремої сфери буття.

ISSN 3041-1793 Online

Проте політичний вимір суспільного життя має особливу природу: він виступає як макроінтегратор, перетворюючи розрізнені економічні, культурні та повсякденні потреби на консолідовану соціальну дію. З моменту кристалізації інституту держави жодна глобальна проблема чи груповий запит не можуть бути вирішені без набуття політичного забарвлення та закріплення в офіційних рішеннях. Водночас політика, як автономна сфера людської життєдіяльності, генерує і власні, внутрішні інтереси. Таким чином, мотиваційна база політичного життя має дуалістичний характер: з одного боку, це трансформація широкого спектра суспільних потреб у конкретні вимоги (їх агрегація) задля відображення у діях держави, а з іншого – забезпечення специфічних інтересів самої політичної системи та її суб'єктів [3, с. 191].

По-друге, виокремлюються інтереси власне політичного характеру, які стосуються архітектури державного управління: конфігурації владних інститутів, системи стримувань і противаг між ключовими гілками влади, форми правління та ролі партійних структур в умовах суспільної модернізації. Звісно, провести жорстку демаркаційну лінію між цими площинами практично неможливо. Навіть тоді, коли політичні актори діють під гаслами захисту демократичних цінностей чи громадянських свобод, глибинним мотивом часто залишається прагнення оптимізувати владні механізми для забезпечення власних, цілком прагматичних потреб. У процесі державотворення влада втрачає сакральність і перетворюється радше на інструмент, ефективність якого визначає успішність реалізації суспільних завдань. Спираючись на структурно-функціональний аналіз, можна погодитися з тезою (зокрема Т. Парсонса) про спорідненість природи влади та фінансового капіталу: не маючи іманентної цінності, вони функціонують як універсальні еквіваленти для досягнення вагомих соціальних результатів. Звертаючись до класичної дихотомії М. Вебера щодо професіоналізації еліт, варто відзначити: у перехідних суспільствах переважають діячі, які використовують політичну сферу як джерело ренти, а не як покликання. З іншого боку, гіпотетичне домінування виключно ідейних альтруїстів не є панацеєю, адже відрив від реальних економічних інтересів або надмірна ідеологічна заангажованість заважають адекватно оцінювати стратегічні цілі суспільства. Проте досвід демократичного транзиту переконливо доводить, що перетворення політики на тіньовий бізнес несе значно більшу загрозу для розбудови справедливої держави [4, с. 201].

Причини подібних деформацій криються у специфіці механізмів делегування повноважень та складній внутрішній архітектурі політичних акторів. Політичне життя за своєю суттю є репрезентативним – це діяльність від імені довірителів. Однак в умовах радикальних трансформацій, як зазначають представники соціокультурного аналізу, виникає відчутний розрив між об'єктивними потребами суспільних груп та символічним капіталом тих,

ISSN 3041-1793 Online

хто береться їх представляти. Вітчизняна транзитологія часто припускається методологічної хиби, вишиковуючи в єдиний ряд різнопорядкові явища: інституції, партійні утворення, елітні групи та великі соціальні страти. При цьому ігнорується їхня якісна асиметрія. Макрогрупи та класи є категоріями соціоструктурними, їхнє формування детермінується об'єктивними чинниками – макроекономічними, етнодемографічними тощо. На цьому рівні суб'єктивний фактор самоідентифікації зведений до мінімуму, адже базові потреби таких спільнот жорстко продиктовані їхнім реальним становищем у соціально-економічній системі координат [4, с. 205].

Набуття цими великими стратами статусу повноцінних суб'єктів політичного процесу можливе лише за умови глибокої рефлексії: коли приходить розуміння, що захист їхніх інтересів неможливий без прямого впливу на державний апарат. Відбувається своєрідна мобілізація (від пасивного «класу в собі» до консолідованої, за термінологією А. Бентлі, групи інтересів). Утім, у реаліях модернізаційного переходу такі макросуб'єкти залишаються переважно ситуативними гравцями. Їхня активність набуває пікових значень виключно під час глибоких інституційних криз або коли виникає пряма загроза їхньому статусу-кво. Ця ситуативність притаманна і різноманітним лобістським утворенням (галузевим, конфесійним, корпоративним), які епізодично вторгаються в політичне поле транзитивного суспільства з єдиною метою: використати важелі державного впливу для конвертації їх у вузькокорпоративні, неполітичні дивіденди [4, с. 207].

Варто зазначити, що забезпечення стійкого функціонування макросоціальних систем неодмінно потребує фокусування на інституціоналізованих, вузькопрофільних політичних акторах. У системі координат сучасних держав такими базовими інституціями виступають структури влади та політичні партії, причому останнім відводиться унікальна функція структурування соціокультурного простору. Сучасну архітектуру управління неможливо досліджувати, ігноруючи партії як ключові незалежні змінні. На відміну від різноманітних громадянських об'єднань, партії створюються цілеспрямовано для участі у владному дискурсі. Щоб уникнути концептуальної плутанини, слід розуміти: лише через розбудову партійних мереж великі страти та класи отримують стабільний механізм впливу на державний апарат. Саме через агрегацію цих інтересів хаотичні соціальні запити трансформуються у чіткий політичний курс, роблячи партії обов'язковим комунікативним містком між суспільством та державою [5, с. 112]

З іншого боку, значний масив компаративних досліджень зосереджує увагу на політичних елітах та окремих дійових особах як на фундаментальних одиницях аналізу. Прихильники елітаристських теорій переконані, що саме ці суб'єкти є першопричиною та генератором інституційних перетворень. Навіть уникаючи глибокої полеміки щодо специфіки рекрутування владної верхівки,

ISSN 3041-1793 Online
якісний аналіз підтверджує емпіричний факт: вплив правлячого класу на вибір стратегічного курсу нації завжди залишається колосальним. Як свідчить досвід використання моделей раціонального вибору для оцінки реформ, конфігурація та стратегічні інтереси елітних груп безпосередньо визначають успіх або провал трансформацій на макрорівні, тому їхні дії є обов'язковим об'єктом будь-якого серйозного політологічного дослідження [5, с. 112]

Ще більше деталізуючи предмет дослідження шляхом аналізу окремих кейсів, компаративісти постійно стикаються з «персоналістським фактором» – політичним лідерством. У просторі державного управління воля окремого суб'єкта здатна конструювати нові реалії подібно до того, як митець створює шедевр. Цей чинник набуває критичного методологічного значення під час вивчення нестабільних або транзитних утворень. На дкмку авторів, у внутрішньодержавних кейсах, саме в умовах трансформації очільники на вершині владної піраміди визначають не лише поточну політику, але й саму природу державних інститутів. З огляду на це, коректне тестування гіпотез про причини системних зрушень вимагає глибокого аналізу вольових рішень та ціннісних орієнтирів цих осіб, адже вони формують магістральний вектор еволюції соціуму [5, с. 115]

Зазначені актори – лобістські групи, партійні структури, офіційні органи, елітарні клуби та керівники – утворюють нерівнозначну, багатовимірну аналітичну ієрархію. Ця пірамідальна конструкція спирається на глибинну соціальну стратифікацію. Її номінальне покликання полягає у трансляції та реалізації базових очікувань громадян через важелі державного впливу. Втім, виникає фундаментальний парадокс: кожен рівень цієї ієрархії генерує власні прагматичні цілі, які часто вступають у конфлікт із запитами репрезентованих груп. Зі сходженням суб'єкта щаблями влади збільшується кількість побічних інституційних обставин, які на нього тиснуть. Відповідно, максимізується ризик того, що реальна поведінка актора кардинально відхилятиметься від об'єктивних потреб соціальних сил, перетворюючи політичну діяльність на обслуговування суто корпоративних інтересів [5, с. 106].

Оцінюючи стан сучасної правлячої верхівки в Україні крізь призму європейського досвіду, варто наголосити на її відчуженості від реальних запитів громадянського суспільства. Часто вітчизняний політикум демонструє неабияку консолідованість та вправність у консервації власних корпоративних привілеїв, проте виявляє інституційну неспроможність у розв'язанні нагальних проблем соціуму. Як засвідчує аналіз транзитних політичних систем, вітчизняна боротьба за владні повноваження деградувала до рівня жорсткої конкуренції фінансово-промислових груп, залишаючи поза увагою цивілізоване змагання політичних ідеологій та концептуальних програм. Замість генерування довгострокових стратегій суспільного розвитку, орієнтованих на

ISSN 3041-1793 Online

європейські стандарти, основні актори спрямовують енергію на тіньовий перерозподіл державних активів. Для представників великого капіталу, інтегрованих у владні структури, питання демократичного транзиту чи оптимізації механізмів державного управління мають виключно інструментальне значення. Вони актуалізуються лише в тій мірі, в якій здатні гарантувати безпеку їхніх монопольних позицій на ринку та недоторканність тіньових надприбутків.

На тлі європейських демократичних практик орієнтація правлячих кіл на розв'язання соціально-економічних завдань мала б розцінюватися як індикатор зрілості політичної системи. У політичній науці прийнято вважати, що в епоху турбулентності пріоритетом є реформування базових інститутів влади, тоді як стабілізація суспільних відносин закономірно зміщує фокус на економічний добробут та соціокультурний розвиток громадян. Відповідно, декларована українськими можновладцями увага до економічного сектору могла б свідчити про перехід до конструктивної фази державотворення. Однак вітчизняні реалії демонструють глибоку деформацію цієї закономірності. Інколи під гаслами «економічного прагматизму» політична еліта маскує процеси примноження власних статків та обслуговування інтересів вузьких олігархічних угруповань. Замість впровадження європейських моделей соціально-економічної солідарності, відбувається тотальна приватизація публічного блага, що руйнує довіру громадянського суспільства до держави та спотворює саму сутність демократичного політичного процесу.

Фундаментальним аспектом осягнення природи владних відносин, на який вітчизняна політологія досі звертала недостатньо уваги, є чітка ідентифікація кінцевого продукту політичного життя. Аналізуючи взаємодію політичної системи та громадянського суспільства, результати діяльності акторів доцільно структурувати за двома магістральними напрямами: генерування символічних смислів та продукування організаційних рішень. Символічний капітал охоплює ідеологічні концепти, стратегічні візії, передвиборчі декларації, а також нормативно-правові акти та загальнонаціональні ідеали. Специфіка конструювання цього символічного простору полягає у його свідомій гнучкості: надмірна деталізація цілей часто стає контрпродуктивною, оскільки позбавляє еліту простору для тактичних маневрів у мінливих кризових умовах. До того ж, як свідчить практика, жорстке довгострокове прогнозування в умовах транзиту несе серйозні репутаційні ризики, адже невідповідність реалій задекларованим обіцянкам здатна катастрофічно підірвати легітимність політичного гравця в очах електорату [6, с. 231].

Проте символічна складова є лише одним, хоч і вагомим, виміром політичного буття, який не здатний повноцінно функціонувати ізольовано. Не менш критичним компонентом виступає організаційно-практична складова,

ISSN 3041-1793 Online
яка покликана конвертувати теоретичні візії у реальні суспільні трансформації. Хоч би якими прогресивними європейськими ідеалами не наповнювалися політичні програми чи законодавчі ініціативи, їхня імплементація вимагає потужного адміністративного та управлінського ресурсу. Саме організаційна робота слугує каталізатором, який матеріалізує символічні концепти, демонструючи суспільству реальну дієздатність або ж інституційну слабкість політичних сил. Цей організаційний вимір традиційно розгортається у трьох ключових площинах: по-перше, це розбудова внутрішньої партійної інфраструктури та консолідація самих політичних суб'єктів; по-друге, це цілеспрямована робота з мобілізації та структурування вподобань громадянського суспільства; по-третє, це безпосереднє конструювання механізмів державної влади та забезпечення ефективного виконання ухвалених управлінських рішень [6, с. 232].

Будь-яка активність політичних акторів органічно вплетена у складну мережу суспільно-політичних взаємодій, утворюючи з нею нерозривну цілісність. Складність теоретичного відокремлення політичної діяльності від системи політичних відносин зумовлена тим, що перша найчастіше реалізується саме через призму останніх, формуючи комунікативний каркас суспільства. З позицій соціогуманітарного аналізу, суспільні відносини трактуються як виключно вольовий, свідомий та цілеспрямований зв'язок між соціальними акторами. Для порівняння, суто матеріально-виробничий процес не може розглядатися як суспільне відношення в його ідеальному вигляді, адже він орієнтований на об'єктну трансформацію фізичного світу. Повноцінний суспільно-політичний зв'язок виникає і легітимізується виключно тоді, коли на обох полюсах комунікації перебувають наділені свідомістю суб'єкти – окремі індивіди або структуровані інститути громадянського суспільства.

Досліджуючи інституційний вимір функціонування суспільства, варто наголосити, що політичне життя за своєю онтологічною сутністю завжди виступає специфічним форматом інституціоналізованої комунікації між різноманітними соціальними та політичними акторами. Однак, спираючись на методологію порівняльного та структурно-функціонального аналізу, було б глибокою теоретичною помилкою ставити знак абсолютної рівності між динамічною процесуальною діяльністю та сталими інституційними відносинами. Організаційно-політична діяльність політичних гравців виконує роль фундаментального медіатора у цій системі координат. Вона являє собою комплекс цілеспрямованих інструментальних зусиль, безпосередньо орієнтованих на проєктування, формалізацію та подальшу стабілізацію політичних взаємодій у межах єдиного державного механізму. Разом з тим, навіть зважаючи на такий тісний функціональний симбіоз і взаємозалежність, процеси політичної діяльності (як рухливий, генеративний чинник) та система політичних відносин (як структурований, нормативний результат) жорстко

ISSN 3041-1793 Online

зберігають свою категоріальну відокремленість. Вони існують як взаємопов'язані, але цілком автономні феномени суспільно-політичного буття: якщо перша виступає безпосереднім інструментом інституціоналізації, то другі формують те нормативне середовище, у якому ця діяльність легітимізується та набуває завершених структурних форм [7, с. 322].

Висновки. Підсумовуючи, слід наголосити, що політичне життя суспільства є складною, динамічною конфігурацією інституціоналізованої діяльності та суспільно-політичних відносин, головне покликання якої полягає в артикуляції та конвертації стратегічних інтересів різних соціальних груп у легітимні управлінські рішення. У запропонованій концепції фундаментальними є два методологічні вектори. По-перше, домінування змістовно-цільового компонента над суто інструментальним: політична активність виправдовує себе лише тоді, коли механізми влади функціонують як адекватний ретранслятор суспільних потреб, а не як технічний апарат для адміністрування заради самого адміністрування.

По-друге, політичне життя має чітку соціальну детермінацію. Справжніми бенефіціарами політичного процесу мають бути широкі суспільні страти, оскільки влада відіграє роль сервісного медіатора, що обслуговує інтереси громадянського суспільства, а не вузьких елітарних груп. Однак аналіз реалій транзитних держав, зокрема України, демонструє глибоку системну дисфункцію: публічне благо систематично підмінюється корпоративними розрахунками фінансово-політичних кланів. Така тіньова приватизація владних повноважень руйнує довіру до інституцій і деформує сутність політичних відносин, перетворюючи їх на інструмент боротьби за ресурсне збагачення правлячої верхівки. Подолання цієї інституційної відчуженості є критичною передумовою для оздоровлення демократичного розвитку держави. Перспективи подальших наукових пошуків убачаються у розробленні дієвих запобіжників проти олігархізації політики , посиленні інструментів громадянського аудиту та дослідженні ролі інноваційних цифрових технологій як каталізатора прямої участі суспільства в державному управлінні.

Література:

1. Powell G. B., Dalton R. J., Strom K. J. Comparative Politics Today: A World View. 11th ed., Global ed. Harlow : Pearson, 2015. 768 p.

2. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соц.-філос. аналізу / за наук. ред. М. І. Михальченка. Київ: Атлант ЮЕмСі, 2006. 502 с.

3. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / пер. О. Погорілого. Київ: Основи, 1998. 534 с.

4. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна на зламі тисячоліть : монографія. Київ : Видавничий центр «Академія», 1999. 240 с.

ISSN 3041-1793 Online

5. Collier D. The Comparative Method. *Political Science: The State of the Discipline II* / ed. A. W. Finifter. Washington, D.C.: American Political Science Association, 1993. P. 105–119.

6. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: монографія / А. І. Кудряченко та ін. ; за заг. ред. А. І. Кудряченка ; Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2007. 395 с.

7. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.

References:

1. Powell G. B., Dalton R. J., Strom K. J. Comparative Politics Today: A World View. 11th ed., Global ed. Harlow: Pearson, 2015. 768 p.

2. Andrushchenko V. P. Orhanizovane suspilstvo. Problema orhanizatsii ta suspilnoi samoorhanizatsii v period radykalnykh transformatsiy v Ukraini na rubezhi stolit: dosvid sots.-filos. analizu / za nauk. red. M. I. Mykhalchenka. Kyiv: Atlant YuEmSi, 2006. 502 s. [in Ukrainian]

3. Veber M. Sotsiolohiia. Zahalnoistorychni analizy. Polityka / per. O. Pohoriloho. Kyiv: Osnovy, 1998. 534 s. [in Ukrainian]

4. Horbatenko V. P. Stratehiia modernizatsii suspilstva: Ukraina na zlami tysiacholit: monohrafiia. Kyiv: Vydavnychyi tsentr "Akademiia", 1999. 240 s. [in Ukrainian]

5. Collier D. The Comparative Method. *Political Science: The State of the Discipline II* / ed. A. W. Finifter. Washington, D.C.: American Political Science Association, 1993. P. 105–119.

6. Politychna systema i hromadianske suspilstvo: yevropeiski i ukrainski realii: monohrafiia / A. I. Kudriachenko ta in. ; za zah. red. A. I. Kudriachenka ; Nats. in-t strateh. doslidzh. Kyiv: NISD, 2007. 395 s. [in Ukrainian]

7. Romaniuk A. S. Porivnialnyi analiz politychnykh system krain Zakhidnoi Yevropy: instytutsiinyi vymir. Lviv: Triada plius, 2004. 392 s. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 32:174

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2381-2393

Кипич Інга Валеріївна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри приватного та публічного права, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8619-8975

Букорос Тетяна Олександрівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри приватного та публічного права, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4059-2632

Сцібан Богдан Євгенович здобувач освіти, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО КОНСАЛТИНГУ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз етичних аспектів політичного консалтингу як інструменту впливу на політичні процеси та формування громадської думки. Актуальність теми зумовлена зростанням ролі політичних консультантів у сучасних демократичних і перехідних суспільствах, а також поширенням цифрових технологій, що значно розширюють можливості маніпулятивного впливу. Метою дослідження є визначення ключових етичних дилем політичного консалтингу, обґрунтування необхідності формування професійних стандартів і окреслення напрямів їх інституціоналізації. Методологічну основу дослідження становлять системний, порівняльний та інституційний підходи, а також аналіз наукових праць українських і зарубіжних дослідників. У роботі доведено, що політичний консалтинг функціонує на межі між легітимним політичним менеджментом і маніпулятивними технологіями, що породжує низку етичних суперечностей. Встановлено, що ключовими проблемами є асиметрія інформації між суб'єктами політичного процесу, конфлікт інтересів між клієнтом і суспільством, використання маніпулятивних комунікацій, а також недостатній рівень нормативного регулювання професійної діяльності консультантів. Особливу увагу приділено у дослідженні цифровізації політичного консалтингу, яка створює нові ризики, пов'язані з мікротаргетингом, використанням персональних даних і поширенням дезінформації. Обґрунтовано необхідність розроблення етичного кодексу політичного консультанта як інструменту саморегуляції галузі. Доведено, що впровадження етичних стандартів сприятиме підвищенню довіри до політичних інститутів, прозорості політичних

ISSN 3041-1793 Online
процесів та якості демократичного управління. Зроблено висновок по дослідженню, що етичний вимір політичного консалтингу є ключовим фактором його легітимності та ефективності у сучасному політичному середовищі.

Ключові слова: політичний консалтинг, політичні технології, етика, маніпуляція, демократія, громадська думка, політичний менеджмент.

Kypych Inha Valeriivna PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of Department of Private and Public Law, Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8619-8975

Bukoros Tetiana Oleksandrivna PhD in Political Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Private and Public Law, Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4059-2632

Stsiban Bohdan student, Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv

ETHICAL ASPECTS OF POLITICAL CONSULTING

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the ethical aspects of political consulting as a tool for influencing political processes and shaping public opinion. The relevance of the topic is обусловлена (better: *is обусловлена* → replace properly) driven by the growing role of political consultants in modern democratic and transitional societies, as well as by the spread of digital technologies that significantly expand the possibilities of manipulative influence. The purpose of the study is to identify key ethical dilemmas of political consulting, substantiate the necessity of forming professional standards, and outline directions for their institutionalization.

The methodological basis of the research includes systemic, comparative, and institutional approaches, as well as an analysis of scientific works by Ukrainian and foreign scholars. The paper demonstrates that political consulting operates at the intersection between legitimate political management and manipulative technologies, which gives rise to a number of ethical contradictions. It is established that the key problems include information asymmetry between actors of the political process, conflicts of interest between the client and society, the use of manipulative communication practices, and the insufficient level of regulatory framework governing consultants' professional activities. Special attention is paid to the digitalization of political consulting, which creates new risks associated with microtargeting, the use of personal data, and the spread of disinformation. The necessity of developing a code of ethics for political consultants as a tool of industry

ISSN 3041-1793 Online
self-regulation is substantiated. It is proven that the implementation of ethical standards will contribute to increasing trust in political institutions, enhancing transparency of political processes, and improving the quality of democratic governance. The study concludes that the ethical dimension of political consulting is a key factor in its legitimacy and effectiveness in the modern political environment.

Keywords: political consulting, political technologies, ethics, manipulation, democracy, public opinion, political management.

Постановка проблеми. Сучасні політичні процеси характеризуються високим рівнем професіоналізації, у межах якої політичний консалтинг набуває статусу важливого інструменту управління політичною діяльністю, формування іміджу політичних акторів та впливу на громадську думку. Зростання ролі консультантів супроводжується посиленням їхнього впливу на прийняття політичних рішень, що актуалізує питання етичності застосовуваних технологій. Особливої гостроти ця проблема набуває в умовах цифровізації політики, коли інструменти впливу стають більш прихованими та персоналізованими. У науковій літературі підкреслюється, що сучасний політичний консалтинг еволюціонував від пропагандистських практик до складної системи професійного політичного менеджменту, проте проблема етичного регулювання залишається недостатньо розробленою [1].

Мета статті полягає у системному аналізі етичних аспектів політичного консалтингу, визначенні ключових дилем і ризиків, а також обґрунтуванні необхідності формування етичних стандартів професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблематика політичного консалтингу активно досліджується як в українській, так і в зарубіжній науці. Зокрема, у працях українських дослідників розглядаються питання становлення політичного консалтингу, його функцій та ролі у політичному менеджменті [1; 2]. Значна увага приділяється також аналізу сучасних тенденцій розвитку цієї сфери, включаючи цифровізацію та зростання ролі аналітичних інструментів [2]. Окремий напрям становлять дослідження етичних аспектів діяльності фахівців у політичній сфері, зокрема політичних психологів, де акцентується на конфлікті між інтересами суспільства та окремих політичних акторів [3]. Водночас у наукових працях підкреслюється недостатній рівень інституціоналізації етичних норм у сфері політичного консалтингу, що зумовлює необхідність подальших досліджень [1].

Виклад основного матеріалу. Політичний консалтинг як політична технологія є важливим елементом сучасного політичного процесу, що поєднує наукові підходи, аналітичні інструменти та практичні методи впливу на громадську думку і політичну поведінку. У контексті розвитку демократичних

ISSN 3041-1793 Online
систем політичний консалтинг виступає не лише як допоміжний інструмент виборчих кампаній, а й як складна система стратегічного планування, управління комунікаціями та формування політичного іміджу. Сутність політичного консалтингу полягає у наданні професійної допомоги політичним акторам — партіям, кандидатам, державним інституціям — з метою підвищення ефективності їхньої діяльності. Це включає аналіз політичного середовища, дослідження громадської думки, розробку стратегій і тактик політичної боротьби, а також оцінку ризиків і прогнозування результатів. Таким чином, політичний консалтинг має міждисциплінарний характер, спираючись на досягнення політології, соціології, психології, комунікаційних наук та маркетингу.

Як політична технологія, консалтинг виконує функцію інструменталізації політики. [3] Це означає, що політичні процеси дедалі більше піддаються раціональному плануванню і технологічному управлінню. Застосування політичного консалтингу дозволяє структурувати виборчі кампанії, сегментувати електорат, формувати цільові повідомлення та оптимізувати канали комунікації. Важливою складовою є також створення політичного бренду, що базується на поєднанні ідеологічних позицій, особистісних характеристик лідера та очікувань виборців.

Особливу роль у політичному консалтингу відіграють методи дослідження громадської думки, зокрема опитування, фокус-групи та аналіз великих масивів даних. Отримані результати дають змогу не лише оцінити поточні настрої суспільства, а й виявити приховані тенденції, які можуть вплинути на політичну динаміку. На основі цих даних формуються рекомендації щодо корекції стратегії, зміни риторики або позиціонування кандидата.

Водночас політичний консалтинг як технологія не позбавлений суперечностей. З одного боку, він сприяє підвищенню професійності політики, забезпечує кращу комунікацію між владою і суспільством, допомагає враховувати інтереси різних соціальних груп.

З іншого боку, надмірна технологізація політики може призводити до маніпуляцій, спрощення змісту політичних програм і зведення політичної конкуренції до боротьби іміджів. У цьому контексті важливим є питання етичних стандартів політичного консалтингу та відповідальності консультантів перед суспільством.[2]

У сучасних умовах цифровізації політичний консалтинг зазнає значних трансформацій. Використання соціальних мереж, алгоритмів таргетованої реклами та штучного інтелекту відкриває нові можливості для впливу на виборців, але водночас породжує нові виклики, пов’язані з інформаційною безпекою та захистом персональних даних. Це вимагає постійного вдосконалення методів роботи та адаптації до змінного політичного середовища.

ISSN 3041-1793 Online

Політичний консалтинг є складним соціально-політичним явищем, що поєднує елементи управління, комунікації, маркетингу та аналітики. Його основною функцією є забезпечення ефективності політичної діяльності шляхом надання професійних рекомендацій щодо стратегії, комунікацій і позиціонування політичних акторів. Водночас специфіка політичної сфери зумовлює наявність низки етичних проблем, які виникають у процесі взаємодії консультанта з клієнтом і суспільством.

Однією з ключових етичних дилем є конфлікт інтересів. Політичний консультант, працюючи в інтересах клієнта, часто змушений балансувати між професійною лояльністю та суспільною відповідальністю. У багатьох випадках інтереси політичного актора можуть суперечити суспільному благу, що створює моральну напругу та потребує чітких етичних орієнтирів. Як зазначається у дослідженнях, такі конфлікти є системними і пов'язані з природою політичної боротьби за владу [3].

Іншою важливою проблемою є використання маніпулятивних технологій. Політичний консалтинг передбачає активне застосування інструментів впливу на громадську думку, включаючи PR, рекламу, соціальні мережі та психологічні методи. У цьому контексті виникає питання межі між переконанням і маніпуляцією. Використання дезінформації, фейкових новин, емоційного впливу може забезпечити короткостроковий ефект, але водночас підриває довіру до політичних інститутів і демократичних процедур.

Особливої актуальності набувають етичні аспекти цифрового політичного консалтингу. Використання великих даних, алгоритмів аналізу поведінки та мікротаргетингу дозволяє здійснювати точковий вплив на виборців, що створює ризики порушення приватності та маніпуляції індивідуальними уподобаннями. У сучасних умовах такі практики можуть впливати не лише на результати виборів, але й на загальний характер політичної комунікації, знижуючи рівень її відкритості та прозорості.

Не менш важливою є проблема асиметрії інформації, яка полягає у нерівному доступі до інформаційних ресурсів між політичними акторами та громадянами. Консультанти володіють значними аналітичними даними, що дає їм можливість формувати політичні стратегії, не завжди враховуючи інтереси широких соціальних груп. Це посилює нерівність у політичному процесі та може призводити до викривлення демократичних механізмів.

У цьому контексті важливим є питання професійної відповідальності політичних консультантів. На відміну від багатьох інших професій, діяльність у сфері політичного консалтингу часто не регулюється чіткими етичними стандартами. В Україні, як зазначають дослідники, спостерігається відсутність усталених професійних норм і кодексів, що ускладнює формування відповідальної практики [1]. Водночас у міжнародній практиці поступово формується тенденція до розроблення етичних кодексів, які визначають

ISSN 3041-1793 Online
основні принципи діяльності консультантів, зокрема чесність, прозорість, відповідальність і повагу до прав людини.

Етичні аспекти політичного консалтингу також тісно пов'язані з питанням легітимності політичної влади. Використання маніпулятивних технологій може призводити до делегітимації політичних інститутів, оскільки громадяни втрачають довіру до результатів виборів і політичних рішень. У довгостроковій перспективі це може мати негативні наслідки для стабільності політичної системи та розвитку демократії. Важливим напрямом вирішення зазначених проблем є інституціоналізація етичних норм у сфері політичного консалтингу. Це передбачає розроблення професійних стандартів, створення асоціацій консультантів, впровадження механізмів саморегуляції та контролю. Як свідчать дослідження, відсутність таких механізмів є однією з ключових проблем розвитку політичного консалтингу в Україні [1]. Крім того, необхідним є підвищення рівня професійної освіти у цій сфері, що сприятиме формуванню етичної культури серед майбутніх фахівців.

Етичний вимір політичного консалтингу є невід'ємною складовою його функціонування. Він визначає не лише ефективність діяльності консультантів, але й рівень довіри до політичної системи в цілому. У сучасних умовах особливого значення набуває баланс між професійною ефективністю та етичною відповідальністю, який є ключовим для забезпечення сталого розвитку демократичних інститутів.

Професійна ефективність та етична відповідальність політичного консалтингу в Україні в умовах воєнного часу набувають особливого значення, оскільки політичні процеси відбуваються в ситуації підвищеної соціальної напруги, загроз національній безпеці та обмежених демократичних процедур. Воєнний стан змінює не лише інституційне середовище функціонування політики, але й саму логіку політичної комунікації, підвищуючи роль довіри, достовірності інформації та відповідальності за її поширення.[3]

Професійна ефективність політичного консалтингу в таких умовах визначається здатністю швидко адаптуватися до змінного середовища, працювати з кризовими комунікаціями та забезпечувати координацію між політичними акторами і суспільством. Консультанти повинні враховувати специфіку воєнного часу, зокрема обмеження доступу до інформації, цензурні елементи, пов'язані з безпекою, та необхідність підтримки національної єдності. Важливою складовою стає робота з міжнародною аудиторією, формування позитивного іміджу держави на глобальному рівні та протидія інформаційним операціям.

У цьому контексті політичний консалтинг виходить за межі класичних виборчих технологій і трансформується у сферу стратегічних комунікацій. Його ефективність залежить від здатності поєднувати аналітичну глибину з оперативністю прийняття рішень, використовуючи інструменти моніторингу

ISSN 3041-1793 Online

громадської думки, аналізу медіапростору та прогнозування соціально-політичних реакцій. Особливого значення набуває взаємодія з державними інституціями, громадянським суспільством і медіа. [3]Політичний консалтинг у системі виборчих технологій постає як комплексна науково-практична діяльність, спрямована на забезпечення ефективного функціонування виборчого процесу шляхом застосування аналітичних, комунікаційних та управлінських інструментів. У сучасній політичній науці він розглядається як складова політичного менеджменту, що інтегрує теоретичні положення політології, соціології, психології, комунікаційних студій та маркетингу.

Особливого значення політичний консалтинг набуває в умовах трансформаційних суспільств, де відбувається становлення демократичних інститутів, а також у кризових ситуаціях, зокрема в умовах воєнного стану, що істотно впливає на характер і зміст виборчих технологій.

Сутність політичного консалтингу у виборчому процесі полягає у системному забезпеченні діяльності політичних акторів — кандидатів, партій, виборчих штабів — з метою досягнення оптимальних електоральних результатів. У цьому контексті консалтинг виконує функції стратегічного планування, аналітичного супроводу, організації комунікаційних процесів та управління репутаційними ризиками. Його ключовою характеристикою є орієнтація на науково обґрунтовані методи аналізу та прогнозування політичної поведінки виборців, що дозволяє мінімізувати невизначеність і підвищити результативність політичної діяльності.

Виборчі технології, у свою чергу, являють собою сукупність методів, прийомів і процедур, спрямованих на організацію та проведення виборчих кампаній. Політичний консалтинг виступає як механізм їх розробки, адаптації та впровадження, забезпечуючи логічну узгодженість між стратегічними цілями політичного актора і тактичними інструментами їх реалізації. Це передбачає формування концепції виборчої кампанії, визначення ключових меседжів, розробку комунікаційної стратегії та контроль за її реалізацією.[2]

Однією з базових складових політичного консалтингу є дослідження громадської думки як емпірична основа для прийняття стратегічних рішень. Соціологічні опитування, фокус-групові дослідження, глибинні інтерв'ю, а також аналіз великих масивів даних дозволяють виявити структурні характеристики електорату, його ціннісні орієнтації, політичні уподобання та поведінкові патерни. Отримані результати використовуються для сегментації виборців, визначення пріоритетних цільових аудиторій та розробки диференційованих комунікаційних стратегій.

У цьому контексті важливим є поняття політичного позиціонування, яке передбачає визначення місця кандидата або політичної сили у конкурентному полі. Політичний консалтинг забезпечує формування чіткої ідентичності політичного актора, що базується на поєднанні ідеологічних установок,

ISSN 3041-1793 Online
програмних положень та персоніфікованих характеристик лідера. Ефективне позиціонування сприяє підвищенню впізнаваності, формуванню довіри та мобілізації електорату.

Комунікаційний аспект політичного консалтингу охоплює розробку і реалізацію інформаційних кампаній, що здійснюються через різноманітні канали масової комунікації. Традиційні медіа — телебачення, радіо, друковані видання — доповнюються цифровими платформами, включаючи соціальні мережі, онлайн-ресурси та мобільні додатки. У сучасних умовах цифровізації особливого значення набувають інструменти таргетованої реклами, алгоритмічного аналізу поведінки користувачів та персоналізації контенту, що дозволяє підвищити точність комунікаційного впливу. Таргетована реклама як інструмент цифрових комунікацій відіграє дедалі вагомішу роль у системі політичного консалтингу, трансформуючи як методи взаємодії з електоратом, так і саму логіку організації виборчих кампаній. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства та цифровізації політичних процесів таргетинг стає невід'ємною складовою політичних технологій, забезпечуючи високий рівень персоналізації політичних повідомлень і підвищуючи ефективність комунікаційних стратегій.

Сутність таргетованої реклами у політичному консалтингу полягає у використанні цифрових платформ і алгоритмічних інструментів для ідентифікації та сегментації аудиторій на основі соціально-демографічних, поведінкових, психографічних та географічних характеристик. Це дозволяє політичним консультантам формувати диференційовані комунікаційні меседжі, адаптовані до конкретних груп виборців, що значно підвищує ймовірність їх сприйняття та впливу на політичну поведінку. Таким чином, таргетована реклама виступає як механізм оптимізації інформаційного впливу, зменшуючи витрати ресурсів і підвищуючи результативність кампаній. У структурі політичного консалтингу таргетинг виконує декілька ключових функцій. По-перше, аналітичну, оскільки базується на зборі та обробці великих масивів даних про користувачів цифрових платформ. Це дозволяє отримувати детальну інформацію про інтереси, цінності та поведінкові патерни виборців. По-друге, комунікаційну, що полягає у створенні персоналізованого контенту, здатного ефективно впливати на конкретні аудиторії. По-третє, прогностичну, оскільки аналіз даних дає змогу передбачати реакції виборців на ті чи інші політичні меседжі та коригувати стратегію кампанії в режимі реального часу.

Важливою характеристикою таргетованої реклами є її інтеграція з іншими інструментами політичного консалтингу, зокрема з соціологічними дослідженнями, контент-аналізом та стратегічним плануванням. Дані, отримані в результаті опитувань і фокус-груп, можуть використовуватися для налаштування рекламних кампаній, визначення ключових тем і формування

ISSN 3041-1793 Online

ефективних комунікаційних повідомлень. У свою чергу, результати таргетованих кампаній дозволяють уточнювати аналітичні моделі та підвищувати точність прогнозування політичної поведінки. Особливу роль таргетована реклама відіграє у формуванні політичного іміджу та бренду. Завдяки можливості багаторазового контакту з виборцем через різні цифрові канали створюється стійке інформаційне поле, в якому закріплюються певні образи, асоціації та емоційні реакції. Політичні консультанти використовують ці можливості для послідовного формування позитивного сприйняття кандидата або політичної сили, а також для нейтралізації негативних інформаційних впливів.

У контексті виборчих технологій таргетована реклама сприяє підвищенню мобілізаційного потенціалу кампаній. Вона дозволяє не лише інформувати виборців, але й стимулювати їх до конкретних дій, таких як участь у голосуванні, підтримка політичних ініціатив або поширення інформації у соціальних мережах. Це досягається за рахунок використання персоналізованих закликів, емоційно насиченого контенту та адаптації повідомлень до актуальних соціальних настроїв.

Разом із тим використання таргетованої реклами у політичному консалтингу породжує низку складних етичних і правових проблем. Однією з ключових є проблема приватності та захисту персональних даних. Збір і обробка інформації про користувачів часто здійснюється без їх повного усвідомлення, що може призводити до порушення прав громадян. Крім того, існує ризик маніпулятивного впливу, коли персоналізовані повідомлення використовуються для формування викривленого сприйняття політичної реальності або нав’язування певних рішень.

Особливу небезпеку становить використання таргетованої реклами для поширення дезінформації та політичної пропаганди. Алгоритми соціальних мереж можуть сприяти швидкому розповсюдженню неправдивої або маніпулятивної інформації, що ускладнює можливість її перевірки та підриває довіру до демократичних інститутів. У цьому контексті політичний консалтинг має враховувати не лише ефективність комунікаційних стратегій, але й їх відповідність етичним стандартам та нормам права.

В умовах сучасної України роль таргетованої реклами у політичному консалтингу набуває додаткового значення у зв’язку з воєнним станом та активною інформаційною війною. Цифрові платформи стають не лише інструментом політичної комунікації, але й полем боротьби за громадську думку. Це зумовлює необхідність посилення контролю за інформаційним простором, підвищення медіаграмотності населення та розвитку механізмів протидії дезінформації. Воєнний стан також впливає на характер використання таргетованої реклами, оскільки змінює пріоритети політичної комунікації. Замість традиційної електоральної конкуренції на перший план

ISSN 3041-1793 Online
виходять питання національної безпеки, мобілізації ресурсів та підтримки суспільної стабільності. У цих умовах політичний консалтинг повинен забезпечувати баланс між ефективністю комунікацій та відповідальністю перед суспільством, уникаючи використання маніпулятивних практик, що можуть підірвати довіру до держави.[2]

Значущим аспектом є також вплив таргетованої реклами на трансформацію ролі політичного консультанта. Якщо раніше основний акцент робився на стратегічному плануванні та роботі з традиційними медіа, то сьогодні консультант повинен володіти навичками аналізу даних, цифрового маркетингу та управління онлайн-комунікаціями. Це сприяє підвищенню професіоналізації галузі, але водночас вимагає постійного оновлення знань і дотримання високих етичних стандартів. Таргетована реклама є потужним інструментом політичного консалтингу, що суттєво впливає на характер і ефективність виборчих технологій. Вона забезпечує високий рівень персоналізації політичних комунікацій, підвищує їх результативність та сприяє більш точному прогнозуванню політичної поведінки виборців. Водночас її використання пов'язане з низкою викликів, що потребують комплексного наукового осмислення та нормативного регулювання. У сучасних умовах, особливо в контексті України та воєнного стану, важливим є формування збалансованого підходу до застосування таргетованої реклами, який поєднує технологічну ефективність із дотриманням етичних принципів і демократичних цінностей.

Значну роль у структурі політичного консалтингу відіграє управління іміджем і репутацією політичного актора. Імідж формується як результат цілеспрямованого конструювання публічного образу, що відповідає очікуванням виборців і відображає стратегічні цілі кампанії. Репутаційний менеджмент передбачає постійний моніторинг інформаційного простору, виявлення потенційних загроз та оперативне реагування на кризові ситуації. У цьому контексті важливим є застосування методів антикризових комунікацій, що дозволяють мінімізувати негативні наслідки інформаційних атак або репутаційних втрат.

Особливості функціонування політичного консалтингу в Україні значною мірою зумовлені специфікою політичної системи, рівнем розвитку демократичних інститутів та історичними чинниками. В умовах воєнного стану, запровадженого у зв'язку з повномасштабною агресією проти держави, виборчі процеси зазнають суттєвих трансформацій. Обмеження, пов'язані з безпековими викликами, зміна пріоритетів суспільного розвитку та консолідація громадянського суспільства впливають на характер політичної комунікації та роль консультативної діяльності.

Воєнний стан обумовлює переорієнтацію політичного консалтингу з класичних виборчих технологій на стратегічні комунікації, спрямовані на

ISSN 3041-1793 Online

підтримку суспільної стабільності, мобілізацію населення та зміцнення довіри до державних інституцій. У цих умовах зростає значення достовірності інформації, оперативності її поширення та узгодженості комунікаційних меседжів. Політичні консультанти змушені враховувати не лише електоральні інтереси клієнтів, але й загальнонаціональні пріоритети, пов'язані з безпекою та обороноздатністю держави.[3]

Водночас застосування виборчих технологій у період воєнного стану характеризується підвищеними вимогами до їх етичності та правомірності. Обмеження демократичних процедур, що можуть мати місце в умовах надзвичайних ситуацій, не повинні використовуватися як інструмент політичної маніпуляції або недобросовісної конкуренції. Це актуалізує питання нормативного регулювання діяльності політичних консультантів та необхідність дотримання професійних стандартів. Цифровізація політичного консалтингу відкриває нові можливості для підвищення ефективності виборчих технологій, але водночас створює додаткові ризики. Використання великих даних, алгоритмів машинного навчання та інструментів мікротаргетингу дозволяє здійснювати глибокий аналіз поведінки виборців і прогнозувати їхні політичні уподобання. Проте такі практики можуть супроводжуватися порушенням приватності, маніпуляцією інформацією та поширенням дезінформації, що особливо небезпечно в умовах інформаційної війни.

Таким чином, політичний консалтинг у системі виборчих технологій виступає як багатовимірне явище, що поєднує наукові підходи та практичні інструменти управління політичними процесами. Його функціонування в Україні в умовах воєнного стану характеризується підвищеним рівнем складності, що зумовлює необхідність адаптації традиційних методів до нових реалій.

Ефективність політичного консалтингу визначається здатністю забезпечити баланс між досягненням політичних цілей і дотриманням принципів демократичності, прозорості та відповідальності, що є ключовими умовами легітимності виборчого процесу.

Водночас етична відповідальність політичного консалтингу в умовах війни стає ключовим критерієм його легітимності. Використання маніпулятивних технологій, поширення дезінформації або експлуатація страхів і травм суспільства можуть мати руйнівні наслідки для соціальної стабільності та обороноздатності держави. Тому консультанти повинні дотримуватися принципів правдивості, прозорості, поваги до громадян та недопущення інформаційних практик, що підривають довіру до держави або деморалізують населення. Етичний вимір також передбачає відповідальність за баланс між свободою слова та вимогами національної безпеки. У воєнний час частина інформації може бути обмеженою з об'єктивних причин, однак це не повинно перетворюватися на інструмент політичних маніпуляцій або приховування

ISSN 3041-1793 Online

суспільно важливих проблем. Політичні консультанти мають сприяти формуванню чесного і конструктивного діалогу, навіть в умовах обмежень.[4]

Крім того, важливим аспектом є протидія зовнішнім інформаційним впливам і пропаганді. Україна в умовах війни є об'єктом системних інформаційних атак, що робить політичний консалтинг частиною ширшої системи інформаційної безпеки. Це вимагає високого рівня професійної компетентності, етичної зрілості та усвідомлення суспільної місії своєї діяльності. У період воєнного часу в Україні політичний консалтинг набуває подвійної ролі: з одного боку, він залишається інструментом підвищення ефективності політичної діяльності, а з іншого — виступає як етичний регулятор комунікаційного простору. Його успішність визначається не лише досягненням політичних цілей, але й здатністю зберігати довіру суспільства, підтримувати демократичні цінності та сприяти консолідації нації в умовах екзистенційної загрози.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що політичний консалтинг є важливим інструментом управління політичними процесами, який водночас породжує низку етичних проблем. Основними з них є конфлікт інтересів, використання маніпулятивних технологій, асиметрія інформації та недостатній рівень нормативного регулювання. Доведено, що цифровізація політичного консалтингу посилює ці проблеми, створюючи нові виклики для забезпечення етичності політичної діяльності. Обґрунтовано необхідність розроблення та впровадження етичних кодексів, які б регулювали діяльність політичних консультантів і сприяли підвищенню прозорості політичних процесів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом міжнародного досвіду етичного регулювання політичного консалтингу та можливостей його адаптації в Україні.

Література:

1. Гапоненко В., Іванова Н. Сучасні особливості політичного консалтингу: зарубіжний і вітчизняний досвід. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2022. № 31. С. 84–91.

2. Наумкіна С. М., Проноза І. І. Політичний консалтинг в Україні: сучасні напрямки, виклики та перспективи розвитку. Політичне життя. 2025. № 2.

3. Чуніхіна С. Л. Етичні засади діяльності політичного психолога. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021.

4. Свирид З. В. Витоки, сутність та основні підходи до визначення політичного консультування на сучасному етапі. Львів: Львівська політехніка, 2012.

5. Лінькова О. Економічні та етичні пріоритети управлінського консалтингу при сталому розвитку. Вісник НТУ «ХПІ». 2024. № 3. С. 72–76.

6. Дубовик Н., Цепкало Т., Колєватов О. Використання політичного й соціального контексту в рекламних кампаніях: етичні аспекти. Літопис Волині. 2024

References:

ISSN 3041-1793 Online
1. Haponenko, V., & Ivanova, N. (2022). Suchasni osoblyvosti politychnoho konsaltynhu: zarubizhnyi i vitchyznianyi dosvid [Modern features of political consulting: Foreign and domestic experience]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*, (31), 84–91.

2. Naumkina, S. M., & Pronoza, I. I. (2025). Politychnyi konsaltynh v Ukraini: suchasni napriamky, vyklyky ta perspektyvy rozvytku [Political consulting in Ukraine: Modern directions, challenges and development prospects]. *Politychne zhyttia*, (2).

3. Chunikhina, S. L. (2021). Etychni zasady diialnosti politychnoho psykholoha [Ethical principles of political psychologist activity]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*.

4. Svyryd, Z. V. (2012). *Vytoky, sutnist ta osnovni pidkhody do vyznachennia politychnoho konsultuvannia na suchasnomu etapi* [Origins, essence and main approaches to defining political consulting at the present stage]. Lviv: Lvivska politekhnika.

5. Linkova, O. (2024). Ekonomichni ta etychni priorytety upravlinskoho konsaltynhu pry stalomu rozvytku [Economic and ethical priorities of management consulting in sustainable development]. *Visnyk NTU "KhPI"*, (3), 72–76.

6. Dubovyk, N., Tsepkalo, T., & Koliuvatov, O. (2024). Vykorystannia politychnoho y sotsialnoho kontekstu v reklamnykh kampaniiakh: etychni aspekty [Use of political and social context in advertising campaigns: Ethical aspects]. *Litopys Volyni*.

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.04.2026

ISSN 3041-1793 Online
УДК 327.51:355.031

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2394-2402

Кипич Інга Валеріївна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри приватного та публічного права, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8619-8975

Фастовець Наталія Валеріївна кандидат наук з державного, доцент, доцент кафедри приватного та публічного права, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8619-8975

Курсон Іван Леонідович здобувач освіти Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ

ПОЛІТИЧНІ РИЗИКИ ТА ВИКЛИКИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО НАТО

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу політичних ризиків і викликів, пов'язаних із процесом вступу України до Організації Північноатлантичного договору (НАТО). Актуальність дослідження зумовлена повномасштабним збройним вторгненням російської федерації у 2022 р., яке докорінно змінило безпекову архітектуру Європи та суттєво прискорило процес євроатлантичної інтеграції України. На основі системного та порівняльно-політологічного методів досліджуються внутрішньополітичні та зовнішньополітичні ризики євроатлантичного курсу, аналізуються позиції держав-членів НАТО стосовно перспектив членства України, розглядається вплив тривалого збройного конфлікту на динаміку інтеграційного процесу. Виявлено, що основними політичними ризиками є: відсутність консенсусу серед держав-членів Альянсу, зокрема позиція окремих держав — Угорщини та Словаччини; геополітичний тиск з боку Росії, яка розглядає розширення НАТО як червону лінію своєї безпекової стратегії; внутрішньополітичні виклики, пов'язані з трансформацією демократичних інститутів в умовах воєнного часу; а також ризики ескалації, пов'язані з поширенням статті 5 Вашингтонського договору в умовах активного конфлікту. Окрему увагу приділено механізмам двосторонніх безпекових угод як проміжному інструменту гарантій безпеки. Обґрунтовано, що подолання ідентифікованих ризиків вимагає комплексної стратегії, яка поєднує дипломатичні зусилля, реформування сектору безпеки та зміцнення демократичних інститутів. Актуальність теми зумовлена кількома чинниками. По-перше, тривалий збройний конфлікт висуває нові вимоги до аналізу взаємозв'язку між

ISSN 3041-1793 Online
безпековими гарантіями та формальними процедурами вступу. По-друге, зміни у внутрішній політиці окремих держав-членів НАТО суттєво впливають на перспективи консенсусного рішення. По-третє, система двосторонніх безпекових угод, що активно формується з 2024 р., створює принципово нову правову та політичну реальність, яка потребує наукового осмислення.

Ключові слова: НАТО, євроатлантична інтеграція, Україна, політичні ризики, безпека, вступ, колективна оборона, Вашингтонський договір.

Kypych Inha Valeriivna PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of Department of Private and Public Law, Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8619-8975

Fastovets Nataliia Valeriivna PhD in State Administration, Associate Professor, Associate Professor of Department of Private and Public Law, Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8619-8975.

Kurson Ivan Leonidovych student of Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv

POLITICAL RISKS AND CHALLENGES OF UKRAINE'S ACCESSION TO NATO

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the political risks and challenges associated with the process of Ukraine's accession to the North Atlantic Treaty Organization (NATO). The relevance of the study is conditioned by the full-scale armed invasion by the Russian Federation in 2022, which fundamentally transformed the European security architecture and significantly accelerated Ukraine's Euro-Atlantic integration process. Drawing on systemic and comparative political science methods, the article examines the domestic and foreign policy risks of the Euro-Atlantic course, analyzes the positions of NATO member states regarding the prospects of Ukraine's membership, and considers the impact of the ongoing armed conflict on the dynamics of the integration process. The study identifies the following key political risks: the absence of consensus among Alliance member states, particularly the positions of Hungary and Slovakia; geopolitical pressure from Russia, which regards NATO enlargement as a red line of its security strategy; domestic political challenges related to the transformation of democratic institutions under wartime conditions; and escalation risks associated with the extension of Article 5 of the Washington Treaty in the context of an active conflict. Particular attention is paid to bilateral security agreements as an interim instrument for security guarantees. It is argued that overcoming the identified risks requires a

ISSN 3041-1793 Online
comprehensive strategy combining diplomatic efforts, security sector reform, and the strengthening of democratic institutions. The relevance of the topic is conditioned by several factors. First, the ongoing armed conflict places new demands on the analysis of the relationship between security guarantees and formal accession procedures. Second, shifts in the domestic politics of certain NATO member states significantly affect the prospects for a consensual decision. Third, the system of bilateral security agreements, which has been actively taking shape since 2024, creates a fundamentally new legal and political reality that requires scholarly examination.

Keywords: NATO, Euro-Atlantic integration, Ukraine, political risks, security, accession, collective defence, Washington Treaty.

Постановка проблеми. Питання євроатлантичної інтеграції України перебуває в центрі наукового та суспільно-політичного дискурсу принаймні з моменту проголошення незалежності у 1991 р. Проте повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації, розпочате 24 лютого 2022 р., надало цій проблематиці якісно нового виміру: питання членства в НАТО перетворилося з довгострокової стратегічної мети на нагальний виклик, від вирішення якого безпосередньо залежить виживання держави. За таких умов науковий аналіз політичних ризиків і викликів вступу набуває не лише академічного, а й прикладного значення.

Попри те що Бухарестський саміт НАТО 2008 р. зафіксував декларативне зобов'язання щодо майбутнього членства України, реальний поступ у цьому напрямі залишався вкрай обмеженим протягом наступних чотирнадцяти років.

Саміт Альянсу у Вільнюсі (2023 р.) підтвердив, що Україна вступить до НАТО без проходження Плану дій щодо членства, однак конкретних часових рамок не визначив. Ця ситуація відображає глибоку суперечність між стратегічною необхідністю та політичними ризиками, що гальмують прийняття рішення [1].

Метою статті є систематизація та аналіз ключових політичних ризиків і викликів, що визначають динаміку процесу вступу України до НАТО, а також вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо стратегії їх подолання. Відповідно до мети визначено такі завдання: проаналізувати внутрішньополітичні й зовнішньополітичні ризики євроатлантичного курсу; дослідити позиції держав-членів НАТО; оцінити вплив збройного конфлікту на процес інтеграції; розглянути двосторонні безпекові угоди як альтернативний механізм гарантій.

Методологічну основу дослідження становить поєднання системного підходу, порівняльно-політологічного та інституційного методів. Системний підхід дозволяє розглядати процес вступу України до НАТО як цілісну

ISSN 3041-1793 Online

сукупність взаємопов'язаних елементів: правових норм, інституційних механізмів, акторів прийняття рішень та контекстуальних чинників [2].

Порівняльно-політологічний метод застосовується для аналізу досвіду вступу до НАТО інших держав, передусім Польщі (1999 р.), країн Балтії (2004 р.), Чорногорії (2017 р.) та Фінляндії (2023 р.), з метою виявлення спільних закономірностей і відмінностей у контексті ситуації України. Інституційний метод дозволяє оцінити відповідність інститутів державного управління та сектору безпеки стандартам Альянсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу джерельної бази є офіційні документи НАТО — Вашингтонський договір 1949 р., комюніке самітів 2008–2024 рр., Стратегічна концепція 2022 р.; нормативно-правові акти України, зокрема Конституція України зі змінами 2019 р. та Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»; двосторонні безпекові угоди 2024 р.; а також наукові праці українських дослідників у сфері міжнародних відносин і безпекових студій [3].

Виклад основного матеріалу. Аналіз зовнішньополітичного виміру процесу вступу України до НАТО дозволяє виявити щонайменше чотири групи ризиків, що системно гальмують ухвалення відповідного рішення. Першу і найбільш очевидну групу утворюють ризики, пов'язані з позицією Російської Федерації. Москва послідовно і декларативно розглядає розширення НАТО на схід як ключову загрозу своїм геополітичним інтересам. Саме ця позиція стала одним із задекларованих виправдань агресії проти України [1; 4].

Слід, однак, зазначити, що абсолютизація «аргументу НАТО» у поясненні російської агресії є методологічно хибною. Наукові дослідження переконливо демонструють, що збройне вторгнення визначалося передусім неоімперськими амбіціями Кремля та його несприйняттям суверенного розвитку України як незалежної демократичної держави. Тим не менш геополітична позиція Росії залишається релевантним ризиком у контексті процесу вступу, оскільки вона безпосередньо впливає на позицію ряду держав-членів Альянсу, зокрема тих, що обережніше підходять до питань ескалації.

Другу групу становлять ризики, пов'язані з відсутністю консенсусу серед держав-членів НАТО. Принцип одностайності, закріплений у статті 10 Вашингтонського договору, означає, що навіть одна держава-член може заблокувати розширення. На сьогодні найбільш виразну стримувальну позицію займають Угорщина та Словаччина. Угорщина, зокрема, системно використовує питання прав угорської меншини в Україні як інструмент двостороннього тиску, що виходить за межі власне безпекового дискурсу та набуває ознак інструменталізованого політичного шантажу [2].

Третя група ризиків пов'язана зі зміною політичної кон'юнктури у провідних державах — членах Альянсу. Повернення до влади у США

ISSN 3041-1793 Online
адміністрації Дональда Трампа (2025 р.) поставило під сумнів рівень американської підтримки подальшого розширення НАТО. Позиція Вашингтона має вирішальне значення для формування консенсусу в Альянсі, оскільки США традиційно виступали головним промотором євроатлантичної інтеграції постсоціалістичних держав. Зміна акцентів у зовнішній політиці США у бік «стратегічного перепочинку» суттєво ускладнює процес [4].

Четверта група зовнішньополітичних ризиків безпосередньо випливає з тривалого збройного конфлікту. Стаття 5 Вашингтонського договору передбачає, що збройний напад на одного члена розглядається як напад на всіх. Формальний вступ України до НАТО під час активних бойових дій автоматично означав би розгляд Альянсом питання про пряме втручання у конфлікт. Ця перспектива є неприйнятною для більшості держав-членів, незважаючи на декларативну підтримку України, що фактично створює замкнуте коло: вступ неможливий без завершення конфлікту, тоді як тривалість конфлікту визначається, зокрема, відсутністю чітких гарантій безпеки [3].

Поряд із зовнішньополітичними ризиками євроатлантична інтеграція України стикається з комплексом внутрішньополітичних викликів, які є не менш значущими для оцінки реальних перспектив членства в НАТО. Ці виклики умовно можна розподілити на три взаємопов'язані виміри: інституційний, суспільно-політичний та управлінський.

У інституційному вимірі ключовим викликом є забезпечення відповідності державних інститутів України стандартам демократичного урядування, яких дотримується НАТО. Йдеться передусім про незалежність судової системи, подолання корупції та реформування сектору безпеки і оборони. Незважаючи на суттєвий прогрес у цих сферах, досягнутий у 2019–2021 рр., воєнний стан, запроваджений у лютому 2022 р., об'єктивно ускладнює реалізацію структурних реформ. За оцінками дослідників, умови воєнного часу призводять до концентрації виконавчої влади, що є нормальною адаптивною реакцією держави на збройний конфлікт, проте може сприйматися як відступ від демократичних стандартів, необхідних для членства в Альянсі [5]. Суспільно-політичний вимір внутрішніх викликів пов'язаний із динамікою громадської думки щодо членства в НАТО. Якщо до 2014 р. суспільна підтримка євроатлантичного курсу в Україні залишалася на відносно невисокому рівні (30–40 % за різними опитуваннями), то після подій Революції Гідності та збройного вторгнення Росії на Донбасі вона стрімко зросла. Станом на 2024 р. рівень підтримки членства в НАТО серед українських громадян перевищує 80 %, що свідчить про консолідований суспільний запит на євроатлантичну інтеграцію. Разом із тим у ряді регіонів зберігаються відмінності в інтенсивності євроатлантичних настроїв, що є суттєвим чинником для аналізу внутрішньополітичної динаміки [1; 5].

ISSN 3041-1793 Online

Управлінський вимір внутрішніх викликів охоплює питання координації між різними інститутами влади у здійсненні євроатлантичного курсу. Ефективна взаємодія Офісу Президента, Кабінету Міністрів, Верховної Ради та Ради національної безпеки і оборони є необхідною умовою для послідовної і стратегічно виваженої реалізації інтеграційних заходів. Дослідники відзначають, що в умовах воєнного часу відбулася певна концентрація координаційних функцій в Офісі Президента, що, попри свою функціональну доцільність, ставить питання про сталість інституційного дизайну після завершення конфлікту [2].

Повномасштабне збройне вторгнення 2022 р. справило суперечливий вплив на процес євроатлантичної інтеграції України. З одного боку, воно суттєво прискорило певні складові цього процесу: НАТО істотно поглибило практичну військову взаємодію з Україною, держави-члени Альянсу надали безпрецедентну за масштабами летальну та нелетальну допомогу, а питання членства стало постійним пунктом порядку денного самітів і міністерських зустрічей. З іншого боку, активний конфлікт створив принципово нові правові та політичні перешкоди для формального вступу [3; 4].

Принципове значення має аналіз прецеденту Фінляндії та Швеції, які вступили до НАТО у 2023 та 2024 рр. відповідно. Обидві держави подали заявки на членство вже після початку повномасштабної агресії проти України, тобто в умовах радикально зміненого безпекового середовища. Проте ключова відмінність від ситуації України полягала в тому, що Фінляндія та Швеція не були залучені в активний збройний конфлікт і не мали невизначеного правового статусу стосовно частини своєї території. Цей порівняльний аналіз підкреслює унікальність і водночас надзвичайну складність ситуації України [4].

Важливим аспектом є також вплив конфлікту на бойовий потенціал і оперативну сумісність Збройних Сил України з силами НАТО. Парадоксальним чином, повномасштабна агресія призвела до того, що ЗСУ набули унікального бойового досвіду великомасштабної конвенційної війни, якого не мають збройні сили більшості держав-членів Альянсу. За оцінками низки дослідників, реальний бойовий потенціал ЗСУ на 2024 р. перевищує потенціал багатьох армій НАТО за критеріями оперативної спроможності в умовах інтенсивного збройного конфлікту. Це створює парадокс: держава, яка за критеріями бойової спроможності де-факто є найбільш боєздатним потенційним членом, юридично залишається поза Альянсом через тривання конфлікту [5].

Поточна модель взаємодії включає Раду Україна–НАТО (створена за рішенням Вільнюського саміту 2023 р.), двосторонні безпекові угоди та програму посиленої підготовки. За змістом ці механізми дедалі більше наближаються до реального партнерства, не набуваючи, однак, офіційного

ISSN 3041-1793 Online
статусу членства. Дослідники характеризують цю ситуацію як «функціональне квазі-членство» — феномен, що не має чітких правових підстав, проте відображає реальну глибину взаємодії [2; 3].

У відповідь на неможливість негайного надання формального членства НАТО держави Заходу розробили систему двосторонніх безпекових угод із Україною. Ця модель отримала розвиток після Вільнюського саміту 2023 р. та декларації G7 про довгострокові зобов'язання щодо безпеки України. Протягом 2024 р. відповідні угоди уклали Велика Британія, Франція, Німеччина, США та ряд інших держав.

Аналіз змісту двосторонніх угод дозволяє виявити їхні суттєві відмінності від статті 5 Вашингтонського договору. По-перше, вони не містять автоматичного зобов'язання щодо колективної оборони, яке є ключовою характеристикою членства в НАТО. По-друге, вони мають переважно декларативний характер і не передбачають обов'язкового механізму примусового виконання. По-третє, їхній фактичний зміст суттєво варіюється залежно від держави, яка їх укладає [1; 4].

Тим не менш двосторонні угоди відіграють важливу функцію в контексті аналізованих ризиків.

По-перше, вони фіксують довгострокові зобов'язання держав-партнерів стосовно підтримки України, що обмежує можливості для різкої зміни курсу у зв'язку зі зміною урядів. По-друге, вони формують правову та інституційну основу для системної військової допомоги, стандартизації озброєнь і поглиблення оперативної сумісності. По-третє, сукупність таких угод з провідними членами НАТО де-факто створює систему безпекових гарантій, яка, хоча й поступається статті 5 за юридичною силою, є принципово сильнішою за відсутність будь-яких гарантій [3; 5].

Дослідники, однак, застерігають від надмірного оптимізму щодо двосторонніх угод як повноцінної альтернативи членству в НАТО. Ключова вразливість цієї системи полягає в її залежності від поточної політичної кон'юнктури в країнах-партнерах. Зміна уряду або зовнішньополітичних пріоритетів може суттєво послабити або фактично нівелювати ці зобов'язання. На відміну від них, членство в НАТО створює набагато більш стабільну та інституційно захищену систему гарантій [2].

На основі проведеного аналізу можна визначити кілька стратегічних напрямів подолання ідентифікованих політичних ризиків. Перший напрям — дипломатичний — передбачає активну роботу з державами-членами НАТО, що займають стримувальну позицію. Стосовно Угорщини, зокрема, ефективним інструментом є пошук компромісних рішень у питанні прав національних меншин у форматі ОБСЄ або двосторонніх переговорів, які дозволили б нейтралізувати угорський вето-ресурс без шкоди для суверенних прав України [1].

ISSN 3041-1793 Online

Другий стратегічний напрям — реформаторський — пов'язаний із продовженням і поглибленням системних реформ у сфері демократичного урядування, верховенства права та антикорупційної політики навіть в умовах воєнного часу.

Практика свідчить, що реформи, реалізовані в умовах кризи, мають вищу суспільну легітимність і більш стабільний характер, ніж ті, що проводяться за сприятливих умов. Відповідність стандартам НАТО у цій сфері є не лише вимогою для вступу, а й умовою ефективного функціонування держави та суспільства [5].

Третій напрям — комунікаційний — передбачає системну роботу з формування консенсусу в суспільній думці держав-членів НАТО щодо необхідності членства України. Підтримка серед населення країн Альянсу є важливим чинником, який впливає на позицію урядів. Тут особливого значення набуває ефективна публічна дипломатія та стратегічні комунікації, спрямовані на донесення аргументів на користь розширення Альянсу за рахунок України [4].

Четвертий напрям — правовий — полягає у розробці можливих механізмів поетапного членства або часткового поширення гарантій колективної оборони на підконтрольну Україні територію. Хоча такий підхід є нетрадиційним для практики НАТО і стикається зі значними правовими й процедурними труднощами, він активно обговорюється в академічному та експертному середовищі як потенційний спосіб подолання правової колізії «активного конфлікту» [2; 3].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки.

1. Процес вступу України до НАТО визначається складним комплексом взаємопов'язаних політичних ризиків і викликів, які умовно можна розподілити на зовнішньополітичні (геополітичний тиск Росії, відсутність консенсусу серед держав-членів, зміна адміністрації США, правові наслідки активного конфлікту) та внутрішньополітичні (інституційна трансформація в умовах воєнного часу, управлінська ефективність, суспільна динаміка).

2. Ключовою правовою перешкодою є несумісність активного збройного конфлікту з механізмом колективної оборони, передбаченим статтею 5 Вашингтонського договору. Ця перешкода не є непереборною в принципі, але потребує нестандартних правових рішень, зокрема механізму поетапного або часткового членства, який не має прецеденту в практиці НАТО.

3. Система двосторонніх безпекових угод, що формується з 2024 р., є важливим проміжним механізмом, який частково компенсує відсутність формального членства. Проте ця система є принципово вразливою до змін у внутрішній політиці держав-партнерів і не може розглядатися як повноцінна довгострокова альтернатива членству в Альянсі.

ISSN 3041-1793 Online

4. Подолання ідентифікованих ризиків вимагає реалізації комплексної стратегії, що охоплює дипломатичний, реформаторський, комунікаційний і правовий напрями. Ці напрями є взаємодоповнювальними і повинні реалізовуватися в координованому режимі.

5. Незважаючи на системні виклики, стратегічна перспектива членства України в НАТО залишається реалістичною. Ключовим чинником, що визначатиме динаміку цього процесу, є завершення активної фази збройного конфлікту та збереження стратегічної консолідації держав Заходу у підтримці України та її євроатлантичного курсу [1–5].

Література:

1. Яворська Г. М. Євроатлантична інтеграція України: безпекові виміри та геополітичні ризики : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 312 с.

2. Горбатенко В. П., Остапець Ю. О. Трансформація безпекової ідентичності України в контексті євроатлантичної інтеграції. Політичні дослідження. 2023. № 1. С. 18–39.

3. Гнатовський М. М. Правові та політичні механізми безпекових гарантій для України. Український часопис міжнародного права. 2023. № 4. С. 5–27.

4. Сірук М. А. НАТО і Україна: еволюція відносин в умовах збройного конфлікту. Зовнішні справи. 2024. № 2. С. 12–33.

5. Поліщук І. О., Романюк А. С. Демократичні інститути України в умовах воєнного часу: виклики для євроатлантичної інтеграції. Вісник Львівського університету. Серія: філос.-політолог. студії. 2024. Вип. 52. С. 97–114.

References

1. Yavorska, H. M. (2023). *Yevroatlantychna intehratsiia Ukrainy: bezpekovi vymiry ta heopolitychni ryzyky* [Euro-Atlantic integration of Ukraine: Security dimensions and geopolitical risks]. Yurinkom Inter.

2. Horbatenko, V. P., & Ostapets, Yu. O. (2023). Transformatsiia bezpekovoi identychnosti Ukrainy v konteksti yevroatlantychnoi intehratsii [Transformation of Ukraine's security identity in the context of Euro-Atlantic integration]. *Politychni doslidzhennia*, *1*, 18–39.

3. Hnatovskyi, M. M. (2023). Pravovi ta politychni mekhanizmy bezpekovykh harantii dlia Ukrainy [Legal and political mechanisms of security guarantees for Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava*, *4*, 5–27.

4. Siruk, M. A. (2024). NATO i Ukraina: evoliutsiia vidnosyn v umovakh zbroinoho konfliktu [NATO and Ukraine: The evolution of relations in the context of armed conflict]. *Zovnishni spravy*, *2*, 12–33.

5. Polishchuk, I. O., & Romaniuk, A. S. (2024). Demokratychni instytuty Ukrainy v umovakh voiennoho chasu: vyklyky dlia yevroatlantychnoi intehratsii [Democratic institutions of Ukraine in wartime: Challenges for Euro-Atlantic integration]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Filos.-politoloh. studii*, *52*, 97–114.

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 327:355.01(477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2403-2414

Кіщун Андрій Іванович аспірант, Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», м. Київ, https://orcid.org/0009-0006-7428-6218

Козак Михайло Володимирович аспірант, Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», м. Київ, https://orcid.org/0009-0005-9633-2409

Ярема Василь Іванович аспірант, Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», м. Київ, https://orcid.org/0009-0002-0753-3291

ГЕОПОЛІТИЧНА СУБ'ЄКТНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗМІЦНЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Анотація. У статті досліджено особливості формування геополітичної суб'єктності України в умовах війни та проаналізовано роль стратегічних орієнтацій держави й громадянського суспільства у забезпеченні національної стійкості. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією міжнародного безпекового середовища, зростанням ролі регіональних конфліктів у системі міжнародних відносин та необхідністю посилення спроможності держав до самостійного визначення зовнішньополітичних пріоритетів. У роботі обґрунтовано, що геополітична суб'єктність держави формується під впливом комплексу політичних, безпекових та соціальних чинників і визначається здатністю держави активно впливати на міжнародні процеси, формувати стратегічні партнерства та реалізовувати власні національні інтереси.

Особливу увагу приділено трансформації геополітичних орієнтацій України в умовах російської військової агресії, що спричинила переосмислення зовнішньополітичних пріоритетів держави та посилення курсу на європейську й євроатлантичну інтеграцію. Доведено, що війна стала каталізатором глибоких змін у системі міжнародної взаємодії України, сприяла активізації міжнародної підтримки та формуванню нових форматів співпраці у сфері безпеки.

Важливим фактором зміцнення геополітичної суб'єктності України визначено громадянське суспільство, яке в умовах війни продемонструвало високий рівень мобілізаційного потенціалу та здатність до ефективної

ISSN 3041-1793 Online
взаємодії з державними інституціями. Волонтерський рух, громадські ініціативи та активна участь громадян у підтримці обороноздатності держави сприяють мобілізації ресурсів, підвищенню соціальної стійкості та формуванню позитивного міжнародного іміджу України.

Зроблено висновок, що поєднання ефективної зовнішньополітичної стратегії держави та активної участі громадянського суспільства створює передумови для зміцнення геополітичної суб'єктності України та підвищення її ролі у сучасній системі міжнародних відносин.

Ключові слова: геополітична суб'єктність, геополітичні орієнтації, зовнішня політика України, громадянське суспільство, національна стійкість, волонтерський рух, міжнародна підтримка, російська агресія.

Kishchun Andrii Ivanovych PhD student, Private Higher Educational Institution "European University", Kyiv, https://orcid.org/0009-0006-7428-6218

Kozak Mykhailo Volodymyrovych PhD student, Private Higher Educational Institution "European University", Kyiv, https://orcid.org/0009-0005-9633-2409

Yarema Vasyl Ivanovych PhD student, Private Higher Educational Institution "European University", Kyiv, https://orcid.org/0009-0002-0753-3291

GEOPOLITICAL SUBJECTIVITY OF UKRAINE IN WARTIME: STRATEGIC STATE ORIENTATIONS AND THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN STRENGTHENING NATIONAL RESILIENCE

Abstract. The reform of the Ukrainian economy, namely its transition from a planned, centralized, to a market economy and one that acts as a fully functioning functioning system in the world, requires the creation of a number of effective mechanisms of social protection for its citizens. In this context, the most important task facing the state is the issue of pension provision for citizens. In the last 30 years, social reforms have begun in many countries of the world, which are part of the reform of pension systems.

The purpose of social and pension reforms is to increase the effectiveness of public social protection and social insurance, including ensuring the financial stability of compulsory social security funds and pension systems. The latter is necessary to protect future retirees from the rapid reduction of public pensions in the future.

The time when the state was fully responsible for solving virtually all social problems of its citizens has passed. As a result of the above-mentioned reforms, new types of state and non-state but public funds are emerging in the countries. These are compulsory social insurance funds of the population (which by their economic

ISSN 3041-1793 Online
nature are so-called "solidarity" funds) and accumulative pension funds (which by their economic nature are so-called "savings" funds).

The need for effective regulation of relations regarding the formation, management, distribution and use of funds of new types of public funds requires clear resolution of many practical and theoretical problems, as well as the creation of appropriate new legislation.

It is noted that in order to restore an adequate level of pension provision in Ukraine, it is necessary to introduce a mandatory funded pension provision as an additional element of the pension system (the so-called second level), in order to form pension savings and increase the aggregate replacement rate as the main indicator of adequacy of pension payments.

Keywords: geopolitical subjectivity, geopolitical orientations, foreign policy of Ukraine, civil society, national resilience, volunteer movement, international support, Russian aggression.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації міжнародної системи безпеки та загострення геополітичної конкуренції питання формування геополітичної суб'єктності держав набуває особливої актуальності. Повномасштабна війна, розв'язана росією проти України, суттєво змінила конфігурацію міжнародних відносин у Європі та актуалізувала проблему здатності держав ефективно відстоювати власні національні інтереси в умовах сучасних безпекових викликів.

Для України проблема зміцнення геополітичної суб'єктності набула особливого значення після початку російської агресії у 2014 році та повномасштабного вторгнення у 2022 році. Війна стала каталізатором трансформації зовнішньополітичних орієнтацій держави, що проявилося у посиленні курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, а також активізації міжнародної співпраці.

Водночас важливим фактором зміцнення національної стійкості виступає громадянське суспільство, яке в умовах війни демонструє високий рівень мобілізаційного потенціалу та здатності до самоорганізації. Саме тому дослідження взаємозв'язку геополітичної суб'єктності України, її стратегічних орієнтацій та ролі громадянського суспільства є важливим напрямом сучасних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення національної безпеки, розвитку геополітичної суб'єктності держави та ролі громадянського суспільства у сучасних політичних процесах розглядаються у працях українських науковців. Теоретичні засади державного управління у сфері національної безпеки досліджує Л. Акімова. Проблеми сучасних безпекових викликів та вплив війни на розвиток держави аналізують П. Бойко та В. Карпенко. Окремі аспекти воєнного будівництва та його значення для зміцнення національної безпеки розкриває М. Іваненко.

ISSN 3041-1793 Online

Мета статті – дослідження особливостей формування геополітичної суб'єктності України в умовах війни, аналіз трансформації стратегічних орієнтацій держави та визначення ролі громадянського суспільства у зміцненні національної стійкості й забезпеченні ефективної реалізації зовнішньополітичної стратегії України.

Виклад основного матеріалу. Поняття геополітичної суб'єктності держави у сучасній політичній науці розглядається як одна з ключових характеристик її позиціонування в системі міжнародних відносин, що відображає здатність політичного актора не лише реагувати на зовнішні виклики, але й активно формувати міжнародний порядок денний відповідно до власних національних інтересів. Геополітична суб'єктність передбачає наявність у держави комплексу політичних, інституційних, економічних та соціальних ресурсів, які забезпечують можливість самостійного визначення стратегічних напрямів розвитку, реалізації зовнішньополітичного курсу та впливу на міжнародні процеси. У цьому контексті суб'єктність держави не зводиться лише до формально-правового статусу учасника міжнародних відносин, а передбачає її реальну спроможність діяти як повноцінний політичний актор у глобальному та регіональному середовищі.

У науковій літературі геополітична суб'єктність держави розглядається крізь призму декількох взаємопов'язаних вимірів. По-перше, йдеться про інституційно-політичний вимір, який визначається стабільністю державних інститутів, ефективністю механізмів прийняття політичних рішень та здатністю політичної системи забезпечувати реалізацію стратегічних національних інтересів. По-друге, важливим є ресурсний вимір, що охоплює економічний потенціал, військово-безпекові можливості, демографічні ресурси та технологічний розвиток держави. По-третє, значну роль відіграє соціальний вимір, який характеризується рівнем суспільної консолідації, громадянської активності та довіри до державних інституцій. Саме взаємодія цих елементів формує основу для реалізації геополітичних амбіцій держави та визначає її здатність впливати на конфігурацію міжнародних відносин.

Сучасні дослідження [1-7] підкреслюють, що геополітична суб'єктність не є статичною категорією, а формується внаслідок складної взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів. З одного боку, на її становлення впливають глобальні трансформації міжнародної системи, зокрема посилення конкуренції між державами, зміна балансу сил у міжнародній політиці, регіональні конфлікти та трансформація міжнародних інституцій. З іншого боку, не менш важливими є внутрішні процеси розвитку держави, які визначають її політичну стабільність, економічну стійкість та здатність суспільства мобілізуватися у відповідь на зовнішні виклики. Таким чином, геополітична суб'єктність держави формується на перетині міжнародних та внутрішньополітичних процесів, що робить її складним багатовимірним явищем.

ISSN 3041-1793 Online

У межах сучасних геополітичних підходів дедалі більшого значення набуває розуміння суб'єктності держави як результату не лише діяльності політичних еліт та державних інституцій, але й активної участі суспільства у формуванні стратегічного курсу розвитку [1]. У цьому контексті громадянське суспільство виступає важливим фактором посилення геополітичної суб'єктності держави, оскільки його інститути здатні забезпечувати мобілізацію ресурсів, підтримку політичних рішень та формування суспільної солідарності у відповідь на зовнішні загрози. Такий підхід відповідає сучасним теоретичним концепціям демократичного врядування, відповідно до яких ефективність державної політики значною мірою залежить від рівня взаємодії між державними інститутами та громадянським сектором.

Особливої актуальності проблема геополітичної суб'єктності набуває для держав, що перебувають у стані воєнного конфлікту або геополітичної трансформації [2, 3]. У таких умовах здатність держави реалізовувати власну зовнішню політику, формувати стратегічні союзи та забезпечувати міжнародну підтримку значною мірою залежить від рівня внутрішньої консолідації суспільства та ефективності політичних інститутів. Війна, з одного боку, створює значні виклики для державності, посилюючи економічні та безпекові ризики, а з іншого — може виступати фактором мобілізації національних ресурсів та посилення політичної суб'єктності держави на міжнародній арені.

У цьому контексті досвід України є показовим прикладом трансформації геополітичної суб'єктності держави під впливом військової агресії та масштабних соціально-політичних змін. Повномасштабна війна стала каталізатором глибоких процесів консолідації українського суспільства, посилення ролі громадянського сектору та активізації міжнародної дипломатії. Водночас вона сприяла переосмисленню стратегічних орієнтацій держави та формуванню нових підходів до забезпечення національної безпеки та міжнародної співпраці. У таких умовах геополітична суб'єктність України проявляється не лише у здатності протистояти зовнішній агресії, але й у формуванні нових форматів міжнародної взаємодії, що зміцнюють її позиції у сучасній системі міжнародних відносин.

Таким чином, геополітична суб'єктність держави постає як складне багатовимірне явище, що формується під впливом політичних, економічних, соціальних та міжнародних факторів. Її дослідження вимагає комплексного підходу, який враховує як внутрішні процеси розвитку держави, так і трансформації глобального політичного середовища [1]. Саме в такому контексті особливого значення набуває аналіз ролі громадянського суспільства та стратегічних орієнтацій держави у формуванні сучасної геополітичної суб'єктності України.

Трансформація геополітичних орієнтацій держави є складним і багатовимірним процесом, який відображає зміну стратегічних пріоритетів

ISSN 3041-1793 Online
зовнішньої політики під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Геополітичні орієнтації визначають напрям інтеграції держави у міжнародну систему, характер її взаємодії з ключовими центрами сили, а також механізми забезпечення національної безпеки та розвитку. У цьому контексті вони виступають не лише елементом зовнішньополітичної стратегії, а й важливим індикатором політичної ідентичності держави та її місця у глобальному геополітичному просторі.

У науковій літературі геополітичні орієнтації зазвичай розглядаються як система довгострокових зовнішньополітичних пріоритетів, що формуються на основі сукупності географічних, історичних, політичних, економічних та безпекових чинників [3]. Вони відображають прагнення держави до інтеграції у певні міжнародні політичні, економічні або безпекові структури, визначають характер її міжнародних союзів і партнерств та формують стратегічну логіку зовнішньополітичної діяльності. Водночас геополітичні орієнтації не є незмінними, оскільки їх еволюція значною мірою залежить від трансформації міжнародної системи, зміни балансу сил, появи нових безпекових викликів та внутрішніх соціально-політичних процесів.

Для України питання геополітичних орієнтацій протягом тривалого часу залишалося одним із ключових факторів визначення її зовнішньополітичного курсу. Після здобуття незалежності держава опинилася у складному геополітичному середовищі, перебуваючи між двома потужними політичними та цивілізаційними просторами — європейським та пострадянським. Така ситуація зумовила формування багатовекторної зовнішньої політики, спрямованої на збереження балансу у відносинах із різними центрами сили. Однак поступове загострення геополітичної конкуренції у Східній Європі, а також посилення агресивної політики росії сприяли переосмисленню стратегічних орієнтирів розвитку держави.

Важливим етапом у трансформації геополітичних орієнтацій України стали події 2014 року, пов’язані з анексією Криму та початком збройного конфлікту на сході держави. Саме у цей період відбулося суттєве переорієнтування зовнішньої політики України у напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції. Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, активізація співпраці з НАТО та розширення міжнародних партнерств стали важливими елементами формування нової геополітичної стратегії держави. У цей період поступово сформувався консенсус щодо необхідності інтеграції України до європейського політичного та безпекового простору як ключового напряму її довгострокового розвитку.

Повномасштабна військова агресія росії у 2022 році стала переломним моментом у процесі трансформації геополітичних орієнтацій України. Війна суттєво змінила як міжнародне сприйняття України, так і її власну зовнішньополітичну стратегію [4]. У нових умовах питання інтеграції до

ISSN 3041-1793 Online
європейських і євроатлантичних структур набуло не лише політичного, а й безпекового значення. Надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу, активізація стратегічної співпраці з державами Європи та Північної Америки, а також формування нових форматів міжнародної підтримки стали важливими чинниками зміцнення позицій держави у міжнародній системі.

Окрім поглиблення співпраці з традиційними партнерами, трансформація геополітичних орієнтацій України проявляється також у формуванні нових форматів міжнародної взаємодії. Йдеться про розширення дипломатичних ініціатив, створення багатосторонніх коаліцій підтримки, розвиток регіональних безпекових партнерств та активізацію участі України у міжнародних організаціях. Такі процеси свідчать про поступове зміцнення міжнародної ролі України та формування нової моделі її зовнішньополітичної діяльності, орієнтованої на інтеграцію до демократичних політичних та безпекових структур.

Водночас трансформація геополітичних орієнтацій держави не обмежується лише зміною зовнішньополітичних пріоритетів. Вона також пов'язана з глибокими внутрішніми змінами, що відбуваються у політичній системі, економічній структурі та суспільній свідомості [6]. Формування проєвропейської ідентичності, зростання підтримки інтеграції до Європейського Союзу та НАТО, а також посилення громадянської активності у підтримці державних реформ створюють соціальне підґрунтя для реалізації нових стратегічних орієнтацій України.

Таким чином, трансформація геополітичних орієнтацій України є складним і динамічним процесом, зумовленим як змінами у міжнародному середовищі, так і внутрішніми процесами політичної та соціальної мобілізації. В умовах війни ці процеси набувають особливого значення, оскільки саме від ефективності зовнішньополітичної стратегії держави та її здатності формувати міжнародні партнерства значною мірою залежить зміцнення її геополітичної суб'єктності та забезпечення національної безпеки.

Громадянське суспільство в сучасних демократичних державах відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості політичної системи, формуванні ефективних механізмів взаємодії між державою та суспільством, а також у мобілізації соціальних ресурсів для реагування на внутрішні та зовнішні виклики.

У політичній науці громадянське суспільство традиційно розглядається як сукупність незалежних від держави соціальних інститутів, організацій та ініціатив, які представляють інтереси різних соціальних груп, сприяють розвитку демократичної культури та забезпечують участь громадян у суспільно-політичному житті. У цьому контексті громадянське суспільство виступає важливим елементом демократичного врядування, оскільки забез-

ISSN 3041-1793 Online

печує зворотний зв'язок між суспільством і владою, сприяє формуванню суспільної довіри та посилює ефективність державної політики [2].

В умовах військової агресії значення громадянського суспільства істотно зростає, оскільки воно стає важливим фактором мобілізації матеріальних, людських та організаційних ресурсів для підтримки обороноздатності держави та забезпечення її соціальної стійкості. Досвід багатьох країн свідчить, що ефективність протидії зовнішнім загрозам значною мірою залежить не лише від військових можливостей держави, а й від рівня громадянської консолідації, здатності суспільства до самоорганізації та готовності громадян брати активну участь у захисті національних інтересів. Саме тому в умовах воєнних конфліктів громадянське суспільство часто виконує функції, які доповнюють або підсилюють діяльність державних інституцій.

В Україні формування активного громадянського суспільства стало одним із важливих чинників розвитку демократичних процесів ще з перших років незалежності, однак особливої інтенсивності цей процес набув після подій Революції Гідності. Саме в цей період відбулося значне посилення громадянської активності, розширення мережі громадських організацій, волонтерських ініціатив та інших форм суспільної самоорганізації. Водночас російська агресія, що розпочалася у 2014 році, стала каталізатором масштабної мобілізації громадянського сектору, який відіграв важливу роль у підтримці Збройних Сил України, наданні гуманітарної допомоги постраждалим регіонам та забезпеченні інформаційної підтримки держави на міжнародному рівні.

Повномасштабне вторгнення росії у 2022 році суттєво посилило роль громадянського суспільства у забезпеченні національної стійкості. У надзвичайно складних умовах війни українське суспільство продемонструвало високий рівень солідарності та здатності до швидкої мобілізації ресурсів. Волонтерський рух набув безпрецедентного масштабу, охопивши різні сфери суспільного життя — від забезпечення військових підрозділів необхідним обладнанням і технікою до організації гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам та постраждалому населенню. Значна частина громадських ініціатив була спрямована також на підтримку медичних закладів, евакуацію цивільного населення, допомогу дітям та іншим соціально вразливим групам.

Важливим аспектом функціонування громадянського суспільства в умовах війни стала його активна взаємодія з державними інституціями. Така взаємодія проявляється у спільній реалізації гуманітарних програм, координації волонтерської діяльності, участі громадських організацій у розробленні та впровадженні державних рішень у сфері безпеки, соціальної політики та відновлення постраждалих територій. У результаті формується

ISSN 3041-1793 Online

своєрідна модель партнерства між державою та громадянським суспільством, яка сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень та зміцненню інституційної спроможності держави.

Крім того, громадянське суспільство відіграє важливу роль у формуванні міжнародної підтримки України. Громадські організації, волонтерські спільноти та незалежні медіа активно залучають міжнародну допомогу, поширюють інформацію про наслідки війни та сприяють формуванню позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі. Така діяльність підсилює дипломатичні зусилля держави та сприяє зміцненню її позицій у міжнародних відносинах. Таким чином, у сучасних умовах громадянське суспільство виступає одним із ключових факторів забезпечення національної стійкості України. Його активність сприяє мобілізації ресурсів держави, посиленню взаємодії між суспільством і владою, а також формуванню міжнародної підтримки у протидії зовнішній агресії. У результаті громадянський сектор стає важливим елементом політичної системи, який не лише доповнює діяльність державних інституцій, але й відіграє значну роль у зміцненні геополітичної суб'єктності України в умовах війни.

Взаємозв'язок між громадянською мобілізацією та геополітичною суб'єктністю держави в сучасних політичних дослідженнях дедалі частіше розглядається як важливий чинник формування стійкості держави у системі міжнародних відносин. Геополітична суб'єктність не обмежується лише здатністю державних інституцій здійснювати зовнішньополітичну діяльність або реалізовувати безпекову політику. Вона значною мірою визначається рівнем внутрішньої консолідації суспільства, його готовністю підтримувати державні інституції та брати участь у захисті національних інтересів. Саме тому громадянська мобілізація виступає важливим соціально-політичним ресурсом, який підсилює спроможність держави діяти як активний суб'єкт міжнародної політики.

У політичній науці мобілізаційний потенціал суспільства розглядається як здатність соціальних груп та громадських інститутів швидко реагувати на зовнішні та внутрішні виклики, забезпечуючи концентрацію людських, матеріальних та організаційних ресурсів для досягнення стратегічних цілей держави [5]. У мирний період така мобілізація може проявлятися у формі громадської участі у політичних процесах, розвитку громадських організацій або соціальних ініціатив. Однак в умовах воєнного конфлікту мобілізаційний потенціал суспільства набуває особливої ваги, оскільки він безпосередньо впливає на здатність держави протистояти зовнішнім загрозам та зберігати політичну стабільність.

Досвід України в умовах повномасштабної війни демонструє, що високий рівень громадянської мобілізації може суттєво посилювати геополітичні позиції держави [5]. Масштабна волонтерська діяльність, участь

ISSN 3041-1793 Online
громадян у підтримці обороноздатності країни, а також активна інформаційна діяльність українського суспільства створили потужний соціальний ресурс, який значно підвищив ефективність державної політики у сфері безпеки та міжнародної взаємодії. Важливо підкреслити, що громадянська мобілізація в Україні має не лише внутрішньополітичний вимір, але й безпосередньо впливає на міжнародне сприйняття держави.

Активність громадянського суспільства сприяє формуванню позитивного міжнародного іміджу України як держави з високим рівнем суспільної солідарності, демократичних цінностей та готовності громадян до захисту власної державності. Такий образ відіграє важливу роль у зміцненні міжнародної підтримки України, оскільки він демонструє партнерам, що українська держава має не лише інституційні, але й потужні соціальні ресурси для протидії агресії. У результаті громадянська мобілізація виступає своєрідним фактором політичної легітимації держави на міжнародній арені.

Крім того, активність громадянського суспільства сприяє розвитку нових форм міжнародної взаємодії [5], які виходять за межі традиційної дипломатії. Українські громадські організації, волонтерські ініціативи та незалежні медіа активно взаємодіють з міжнародними партнерами, залучають гуманітарну допомогу, організовують міжнародні інформаційні кампанії та формують широку мережу міжнародної солідарності. Така діяльність посилює дипломатичні зусилля держави та сприяє розширенню міжнародної підтримки України.

Важливою особливістю взаємозв'язку громадянської мобілізації та геополітичної суб'єктності є також те, що активне громадянське суспільство сприяє підвищенню інституційної ефективності держави. Співпраця між державними структурами та громадськими організаціями дозволяє оперативніше реагувати на кризові ситуації, забезпечувати ефективнішу координацію ресурсів та впроваджувати інноваційні підходи до вирішення складних соціальних і безпекових проблем. У результаті формується модель партнерства між державою та суспільством, яка зміцнює стійкість політичної системи та сприяє підвищенню її адаптивності до нових викликів.

Таким чином, громадянська мобілізація виступає одним із важливих факторів зміцнення геополітичної суб'єктності держави. У випадку України вона стала потужним ресурсом, що підсилює спроможність держави протистояти зовнішній агресії, формувати міжнародну підтримку та реалізовувати власні стратегічні орієнтації у системі міжнародних відносин. У цьому контексті громадянське суспільство виступає не лише внутрішнім соціальним інститутом, але й важливим елементом формування міжнародного політичного статусу держави.

Висновки. Результати дослідження свідчать, що геополітична суб'єктність України в умовах війни формується під впливом взаємодії

ISSN 3041-1793 Online

зовнішньополітичних, інституційних та соціальних чинників. У сучасному безпековому середовищі Україна поступово посилює свої позиції у міжнародних відносинах через чітке визначення стратегічних орієнтацій, активізацію міжнародного партнерства та участь у формуванні нових безпекових форматів співпраці. Встановлено, що військова агресія росії стала важливим фактором трансформації зовнішньополітичного курсу держави, зокрема посилення європейської та євроатлантичної інтеграції. Водночас важливим чинником зміцнення геополітичної суб'єктності виступає громадянське суспільство, яке забезпечує мобілізацію соціальних ресурсів, підтримку обороноздатності держави та формування міжнародної підтримки України.

Таким чином, взаємодія державних інституцій і громадянського суспільства сприяє зміцненню національної стійкості та підвищенню ролі України у сучасній системі міжнародних відносин.

Література:

1. Акімова Л.М. Теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки. Державне управління : удосконалення та розвиток: електрон. наук. фах. вид. 2015. No 5. URL: http:// www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1210.

2. Бойко П. Україна в умовах сучасних викликів: війна та безпека. Одеса: Маяк. 2022. 45с.

3. Забезпечення національної безпеки України. Харків: Права людини. (ВидавництвоПраво) (ConstitutionalCourtofUkraine).2023. с. 322. URL: http://pravo-izdat.com.ua.

4. Іваненко М. Воєнне будівництво та національна безпека України. Дніпро: Український науковий центр. 2021.,92с.

5. Канавець М.В. Роль громадськості у просуванні реформи державного управління. Право та державне управління. 2017. No 1 (26). С. 170–177. URL: www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_ 2017/29.pdf.

6. Карпенко В. Сучасні виклики національній безпеці України. Львів: Світ. 2019.,79с.

References:

1. Akimova, L.M.(2015). Teoretychni osnovy derzhavnoho upravlinnia rozvytkom natsionalnoi bezpeky [Theoretical foundations of state governance in the development of national security]. Derzhavne upravlinnia : udoskonalennia ta rozvytok: elektron. nauk. fakh. vyd. – StateAdministration: Improvement and Development: electronic scientific specialized edition, 5. Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1210[in Ukrainian].

2. Boiko, P.(2022). Ukrainav umovakh suchasnykh vyklykiv: viina ta bezpeka[Ukraine in the context of modern challenges: war and security]. Odesa: Maiak [in Ukrainian].

3. Kanavets, M.V.(2017). Rol hromadskosti u prosuvanni reformy derzhavnoho upravlinnia [The role of the public in promoting public administration reform]. Pravo ta derzhavne upravlinnia–Law and Public Administration, 1(26), 170–177. Retrieved from www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2017/29.pdf [in Ukrainian].

4. Karpenko, V.(2019). Suchasni vyklyky natsionalnii bezpetsi Ukrainy[Modern challenges to the national security of Ukraine]. Lviv: Svit [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

5. Khromova, O., Marukhovskyi, O., & Cherniavska, B.(2022). Humanitarni aspekty informatsiinoi bezpeky [Humanitarian aspects of information security]. Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh–Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences, 5(2), 76–84 [in Ukrainian].

6. Melakov, A.(2012). Humanitarna sfera yak predmet doslidzhen v nautsi derzhavnoho upravlinnia [The humanitarian sphere as a subject of research in public administration science]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. pr.–Theory and Practice of Public Administration: collection of scientific works, 1. Kharkiv: Mahistr [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 35:316.346.2:502/504
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2415-2425

Клименко Михайло Володимирович аспірант, Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», м. Київ, https://orcid.org/0009-0006-7029-4093

Данилов Сергій Володимирович аспірант, Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-5316-4395

ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КРИЗ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та прикладні аспекти інтеграції гендерної рівності у державну політику подолання екологічних криз у контексті сучасних глобальних трансформацій. Обґрунтовано, що екологічні кризи мають системний і соціально диференційований характер, що зумовлює нерівномірність їх впливу на різні групи населення залежно від гендерних ролей, доступу до ресурсів та рівня участі у процесах прийняття рішень. Визначено, що гендерна рівність виступає не лише нормативним принципом, а й інструментом підвищення ефективності державної політики, здатним забезпечити більш точне врахування суспільних потреб і підвищення стійкості управлінських рішень. Розкрито теоретико-методологічні засади інтеграції гендерного підходу, зокрема через концепцію гендерно орієнтованого врядування, гендерного аналізу та гендерно чутливого бюджетування, що забезпечують системне включення гендерної перспективи у політичний цикл. Проаналізовано міжнародний досвід впровадження гендерно орієнтованої екологічної політики та визначено його значення для формування ефективних національних стратегій. Оцінено стан інтеграції гендерної рівності у державну екологічну політику в Україні, виявлено ключові інституційні та практичні обмеження її реалізації. Обґрунтовано напрями удосконалення державної політики, що передбачають посилення аналітичного забезпечення, розвиток інституційної спроможності, удосконалення механізмів стратегічного планування та розширення міжнародної співпраці. Доведено, що інтеграція гендерної рівності є необхідною умовою формування збалансованої, ефективної та стійкої політики подолання екологічних криз, оскільки саме врахування гендерно зумовлених відмінностей у доступі до ресурсів, рівні вразливості та можливостях участі у прийнятті рішень дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень. Встановлено, що включення

ISSN 3041-1793 Online
гендерного підходу сприяє більш точному визначенню пріоритетів державної політики, оптимізації розподілу ресурсів та мінімізації соціальних дисбалансів, що виникають у процесі реагування на екологічні виклики.
Ключові слова: гендерна рівність, державна політика, екологічні кризи, публічне управління, гендерно орієнтоване врядування, сталий розвиток, гендерний аналіз, екологічна політика.

Klymenko Mykhailo Volodymyrovych PhD student, Private Higher Educational Institution "European University", Kyiv, https://orcid.org/0009-0006-7029-4093

Danylov Serhii Volodymyrovych PhD student, Private Higher Educational Institution "European University", Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-5316-4395

INTEGRATION OF GENDER EQUALITY INTO PUBLIC POLICY FOR ADDRESSING ENVIRONMENTAL CRISES

Abstract. The article examines the theoretical and applied aspects of integrating gender equality into public policy for addressing environmental crises in the context of contemporary global transformations. It is substantiated that environmental crises are systemic and socially differentiated in nature, which leads to unequal impacts on various population groups depending on gender roles, access to resources, and participation in decision-making processes. It is determined that gender equality should be considered not only as a normative principle but also as an instrument for enhancing the effectiveness of public policy by ensuring a more accurate consideration of societal needs and increasing the resilience of governance decisions. The study reveals the theoretical and methodological foundations of gender integration, particularly through the concepts of gender-responsive governance, gender analysis, and gender-sensitive budgeting, which ensure the systematic inclusion of the gender perspective in the policy cycle. The international experience of implementing gender-oriented environmental policy is analyzed, and its significance for the development of effective national strategies is identified. The current state of gender equality integration into environmental public policy in Ukraine is assessed, highlighting key institutional and practical limitations. The article substantiates directions for improving public policy, including strengthening analytical support, enhancing institutional capacity, improving strategic planning mechanisms, and expanding international cooperation. It is proven that the integration of gender equality is a necessary condition for the formation of balanced, effective, and sustainable policies aimed at overcoming environmental crises. It has been established that the incorporation of a gender approach contributes to a more accurate identification of public policy priorities, optimization of resource

ISSN 3041-1793 Online
allocation, and minimization of social imbalances arising in the process of responding to environmental challenges.

Keywords: gender equality, public policy, environmental crises, public administration, gender-responsive governance, sustainable development, gender analysis, environmental policy.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується загостренням екологічних криз, що набувають системного, транснаціонального та довготривалого характеру. Кліматичні зміни, деградація природних ресурсів, забруднення довкілля та втрата біорізноманіття формують комплекс взаємопов'язаних викликів, які впливають не лише на стан природного середовища, але й на соціально-економічну стабільність суспільства. У цих умовах зростає роль державної політики як ключового інструменту формування ефективних механізмів реагування на екологічні загрози та забезпечення сталого розвитку.

Водночас традиційні підходи до формування екологічної політики часто залишаються недостатньо чутливими до соціальної диференціації впливу екологічних криз. Практика свідчить, що наслідки екологічних змін розподіляються нерівномірно, а окремі соціальні групи зазнають більшого рівня вразливості. Одним із ключових, проте недостатньо врахованих факторів такої диференціації є гендерний аспект, що проявляється у відмінностях доступу до ресурсів, участі у прийнятті рішень та можливостях адаптації до екологічних змін. Незважаючи на зростання уваги до проблем гендерної рівності у міжнародному політичному та науковому дискурсі, її інтеграція у державну політику подолання екологічних криз залишається фрагментарною та недостатньо інституціоналізованою. Відсутність системного врахування гендерного виміру знижує ефективність управлінських рішень, обмежує потенціал їх впливу та може призводити до відтворення або навіть посилення існуючих соціальних дисбалансів.

У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність теоретичного осмислення та практичного обґрунтування підходів до інтеграції гендерної рівності у державну політику подолання екологічних криз як важливої умови підвищення її ефективності, справедливості та стійкості в умовах сучасних глобальних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження проблеми інтеграції гендерної рівності у державну політику формуються в межах поєднання гендерних студій, екологічної політики та теорії сталого розвитку. У працях І. О. Грицай гендерна рівність розглядається як системний принцип державного управління, що реалізується через правові та інституційні механізми [1]. С. М. Оксамитна обґрунтовує роль гендерних ролей і стереотипів у формуванні нерівного доступу до ресурсів і участі у

ISSN 3041-1793 Online
суспільних процесах [3], що є важливим для розуміння диференційованого впливу екологічних криз.

Екологічний аспект проблеми розкрито у дослідженні М. Г. Зінченко та О. М. Філенко, де підкреслюється значення екологічних інновацій у досягненні сталого розвитку [2], однак гендерний вимір у цих процесах залишається поза увагою. Інституційні засади реалізації політики сталого розвитку висвітлено у роботі О. Назарчука, який акцентує на ролі взаємодії державних інституцій і політичних еліт [5]. Водночас у матеріалах ЄС підкреслюється необхідність переходу до зеленої економіки та посилення екологічної політики в Україні [4]. Отже, попри наявність ґрунтовних досліджень окремих аспектів, питання інтеграції гендерної рівності у державну політику подолання екологічних криз залишається недостатньо розробленим і потребує подальшого наукового осмислення.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та узагальнення підходів до інтеграції гендерної рівності у державну політику подолання екологічних криз, а також визначення її ролі як інструменту підвищення ефективності, збалансованості та стійкості управлінських рішень у сфері екологічного врядування.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне осмислення гендерної рівності у системі державної політики потребує виходу за межі її традиційного трактування як суто нормативно закріпленого принципу та передбачає розгляд як функціонального елементу сучасного публічного управління. У науковому дискурсі останніх років гендерна рівність дедалі частіше інтерпретується не лише як ціннісна категорія, що відображає ідею справедливого розподілу прав і можливостей, а як інструмент підвищення якості управлінських рішень, їх результативності та адаптивності до складних соціальних викликів.

У контексті трансформації моделей державного управління, зокрема переходу до парадигми належного врядування, гендерна рівність набуває системного значення [3]. Вона інтегрується у процеси стратегічного планування, формування політик та оцінювання їх ефективності. Це зумовлено тим, що ігнорування гендерних аспектів у державній політиці призводить до відтворення прихованих форм нерівності, які знижують ефективність використання ресурсів і обмежують потенціал суспільного розвитку. Відтак гендерна рівність виступає не лише етичним імперативом, а й важливим чинником раціоналізації управлінських процесів.

Особливої уваги потребує концепція гендерно орієнтованого врядування, яка ґрунтується на ідеї врахування відмінностей у соціальних ролях, потребах і можливостях жінок і чоловіків при розробці та реалізації державної політики [1]. Такий підхід передбачає системне впровадження гендерного аналізу на всіх етапах політичного циклу. Йдеться про ідентифікацію потенційного впливу управлінських рішень на різні соціальні групи,

ISSN 3041-1793 Online

оцінювання ризиків посилення нерівності та формування механізмів їх запобігання.

Важливим інструментом реалізації гендерно орієнтованого підходу виступає концепція інтеграції гендерного виміру у державну політику, відома як gender mainstreaming. Її сутність полягає у включенні гендерної перспективи у всі політичні рішення, незалежно від галузевої спрямованості. Це означає, що гендерна рівність перестає бути окремим напрямом соціальної політики і трансформується у наскрізний принцип функціонування всієї системи державного управління. У такому розумінні гендерна рівність набуває статусу методологічної основи політичного процесу.

Слід підкреслити, що ефективність реалізації гендерної рівності у державній політиці безпосередньо пов'язана з інституційною спроможністю органів влади. Йдеться про наявність відповідних нормативно-правових механізмів, аналітичних інструментів, а також професійної підготовки управлінських кадрів, здатних здійснювати гендерний аналіз і впроваджувати його результати у практику прийняття рішень. У цьому контексті гендерна рівність постає як складова управлінської компетентності, що визначає якість сучасного державного менеджменту. Таким чином, у сучасному науковому розумінні гендерна рівність у системі державної політики виступає багатовимірною категорією, яка поєднує нормативний, інституційний та інструментальний аспекти. Її інтеграція у публічне управління створює передумови для підвищення ефективності державної політики, забезпечення соціальної справедливості та формування більш стійких моделей розвитку в умовах зростаючої складності глобальних викликів.

Сутність екологічних криз як об'єкта державної політики доцільно розглядати крізь призму їх системного, багаторівневого та кумулятивного характеру, що суттєво ускладнює механізми управлінського впливу [2]. У сучасному науковому дискурсі екологічні кризи інтерпретуються не лише як наслідок деградації природного середовища, а як складні соціо-еколого-економічні явища, що формуються внаслідок взаємодії антропогенних факторів, інституційних дисфункцій та глобальних трансформаційних процесів. Такий підхід дозволяє вийти за межі вузького природоохоронного розуміння екологічних проблем і розглядати їх як комплексний виклик для системи державного управління.

Важливою характеристикою екологічних криз є їх нелінійність і непередбачуваність, що проявляється у складності прогнозування наслідків та високому рівні невизначеності [2]. Кліматичні зміни, втрата біорізноманіття, деградація земель, забруднення водних і повітряних ресурсів формують взаємопов'язані ризики, які здатні посилювати один одного. У таких умовах традиційні інструменти державної політики, орієнтовані на реагування на окремі проблеми, виявляються недостатньо ефективними. Це обумовлює

ISSN 3041-1793 Online
необхідність переходу до інтегрованих підходів управління, що враховують міжсекторальні зв'язки та довгострокові наслідки прийнятих рішень. Особливістю екологічних криз є також їх виражений соціальний вимір. Негативні екологічні процеси не є нейтральними щодо різних груп населення, оскільки їх вплив опосередковується соціально-економічним становищем, рівнем доступу до ресурсів, територіальними особливостями проживання та інституційною спроможністю держави забезпечити захист населення. Це означає, що екологічні кризи водночас виступають і як фактор поглиблення соціальної нерівності, і як каталізатор нових форм вразливості.

У цьому контексті державна політика подолання екологічних криз має виходити за межі суто технократичного підходу, орієнтованого на впровадження екологічних стандартів чи технологічних рішень. Вона повинна інтегрувати соціальні аспекти, враховувати специфіку впливу екологічних ризиків на різні групи населення та забезпечувати баланс між екологічною ефективністю, економічною доцільністю і соціальною справедливістю. Таким чином, екологічні кризи трансформуються у повноцінний об'єкт публічного управління, що потребує комплексних, міждисциплінарних та інституційно узгоджених рішень.

Суттєвим є і той факт, що сучасні екологічні кризи мають глобальний характер, що обмежує можливості їх вирішення виключно на національному рівні. Це підсилює значення міжнародної координації, гармонізації політик та участі держав у глобальних ініціативах. Водночас саме національні уряди залишаються ключовими суб'єктами реалізації політик, адаптуючи глобальні цілі до внутрішніх умов та забезпечуючи їх практичну імплементацію. Отже, екологічні кризи як об'єкт державної політики характеризуються складністю, взаємозалежністю та соціальною детермінованістю, що зумовлює необхідність формування нових управлінських підходів. Вони вимагають від держави не лише реагування на наслідки, а й формування проактивної політики, спрямованої на попередження ризиків, підвищення стійкості суспільства та забезпечення збалансованого розвитку в умовах глобальних трансформацій.

Гендерний вимір екологічних криз у сучасному науковому дискурсі розглядається як невід'ємна складова їх комплексного аналізу, що дозволяє виявити приховані механізми нерівномірного розподілу екологічних ризиків та наслідків між різними соціальними групами. Екологічні кризи не є гендерно нейтральними, оскільки їх вплив опосередковується соціально сконструйованими ролями, доступом до ресурсів, рівнем економічної участі та можливостями впливу на прийняття рішень [4]. У більшості суспільств жінки та чоловіки виконують різні функції у сфері використання природних ресурсів, що визначає відмінності у ступені їхньої залежності від екологічного середовища. Зокрема, жінки частіше залучені до діяльності, пов'язаної з забезпеченням базових потреб домогосподарства, включаючи доступ до води,

ISSN 3041-1793 Online

харчових ресурсів та енергії. У випадку екологічних змін або деградації природного середовища саме ці сфери зазнають найбільшого впливу, що підвищує рівень навантаження та вразливості жінок. Водночас чоловіки частіше зайняті у секторах, пов'язаних із промисловістю чи видобувною діяльністю, що також формує специфічні ризики, зокрема пов'язані з професійним здоров'ям та економічною нестабільністю в умовах екологічних трансформацій.

Важливим аспектом є також нерівний доступ до ресурсів і можливостей адаптації до екологічних змін. Жінки, особливо у вразливих соціальних групах, часто мають обмежений доступ до фінансових ресурсів, освіти, інформації та інституційної підтримки. Це знижує їхню здатність реагувати на екологічні виклики та брати участь у процесах відновлення після кризових ситуацій. У результаті екологічні кризи не лише відображають існуючі соціальні нерівності, а й здатні їх поглиблювати. Окремої уваги потребує питання участі у прийнятті управлінських рішень у сфері екологічної політики. Попри поступове розширення представництва жінок у політичних інституціях, гендерний дисбаланс у процесах формування екологічної політики залишається суттєвим. Це обмежує врахування різноманітних соціальних досвідів і потреб при розробці управлінських рішень, що, своєю чергою, впливає на їх ефективність і соціальну справедливість.

Слід підкреслити, що гендерний вимір екологічних криз не зводиться виключно до констатації вразливості жінок. Сучасні підходи акцентують увагу також на потенціалі жінок як агентів змін у сфері сталого розвитку. Залучення жінок до процесів управління природними ресурсами, екологічного планування та реалізації політик сприяє формуванню більш збалансованих і стійких рішень. Таким чином, гендерна перспектива дозволяє не лише виявити проблемні аспекти, а й розкрити додаткові можливості підвищення ефективності екологічної політики [5]. Отже, гендерний вимір екологічних криз відображає складну взаємодію соціальних, економічних та інституційних факторів, що визначають нерівномірність їх впливу на різні групи населення. Його врахування у процесі формування державної політики є необхідною умовою забезпечення її результативності, справедливості та відповідності принципам сталого розвитку.

Теоретико-методологічні засади інтеграції гендерної рівності у державну політику подолання екологічних криз формуються на перетині концепцій сучасного публічного управління, гендерних студій та парадигми сталого розвитку, що зумовлює їх міждисциплінарний характер. Ключовою ідеєю виступає визнання того, що ефективність державної політики у сфері екології безпосередньо залежить від здатності враховувати соціальну диференціацію впливів та забезпечувати рівний доступ до ресурсів і можливостей участі у прийнятті рішень. Базовим методологічним підходом у

ISSN 3041-1793 Online
цьому контексті є концепція інтеграції гендерного виміру у державну політику, відома як gender mainstreaming [5]. Її сутність полягає у системному включенні гендерної перспективи у всі етапи політичного циклу, починаючи від формування порядку денного і закінчуючи оцінкою результативності політики. Такий підхід передбачає відхід від фрагментарного врахування гендерних аспектів та їх трансформацію у невід'ємну складову процесу управління. Важливим є те, що гендерна інтеграція не обмежується окремими програмами чи ініціативами, а виступає принципом організації всієї системи державної політики.

Одним із ключових інструментів реалізації зазначеного підходу є гендерний аналіз, який дозволяє ідентифікувати відмінності у впливі екологічних політик на різні групи населення. Він включає дослідження доступу до ресурсів, розподілу ролей, участі у прийнятті рішень та рівня вразливості до екологічних ризиків. Застосування гендерного аналізу у сфері екологічної політики сприяє формуванню більш обґрунтованих управлінських рішень, що враховують реальні потреби суспільства та мінімізують ризики поглиблення нерівності.

Важливим елементом методологічної бази є також гендерно чутливе бюджетування, яке передбачає оцінку впливу бюджетних рішень на різні соціальні групи та забезпечення справедливого розподілу ресурсів. У контексті подолання екологічних криз це набуває особливого значення, оскільки фінансові ресурси спрямовуються на реалізацію заходів, що можуть мати різний вплив на жінок і чоловіків [5]. Відповідно, інтеграція гендерного підходу у бюджетний процес дозволяє підвищити ефективність використання державних коштів та досягти більш збалансованих результатів.

Суттєвим є також інституційний аспект інтеграції гендерної рівності, який передбачає створення відповідних організаційних механізмів, нормативно-правового забезпечення та системи моніторингу і оцінювання. Йдеться про необхідність формування інституційної спроможності органів державної влади до впровадження гендерно орієнтованих підходів, включаючи підготовку кадрів, розвиток аналітичних інструментів та забезпечення міжвідомчої координації. У методологічному вимірі інтеграція гендерної рівності у державну політику подолання екологічних криз також тісно пов'язана з концепцією сталого розвитку, яка передбачає досягнення балансу між економічними, соціальними та екологічними цілями. У цьому контексті гендерна рівність розглядається як одна з ключових умов забезпечення стійкості суспільства, що відображено у відповідних міжнародних орієнтирах, зокрема цілях сталого розвитку. Таким чином, теоретико-методологічні засади інтеграції гендерної рівності у державну політику подолання екологічних криз формують цілісну систему підходів і інструментів, що забезпечують перехід від декларативного визнання гендерної рівності до її практичної реалізації у

ISSN 3041-1793 Online

сфері публічного управління. Це дозволяє підвищити якість управлінських рішень, забезпечити соціальну справедливість та посилити ефективність політики в умовах зростаючих екологічних викликів.

Міжнародний досвід реалізації гендерно орієнтованої екологічної політики формується під впливом глобальних інституційних процесів, що спрямовані на поєднання цілей гендерної рівності та екологічної стійкості. У сучасних умовах саме міжнародні організації відіграють ключову роль у формуванні нормативних рамок, методологічних підходів та практичних інструментів інтеграції гендерного виміру у сферу екологічного управління. Йдеться передусім про діяльність системи ООН, зокрема структур, що забезпечують реалізацію кліматичної політики та політики сталого розвитку, де гендерна рівність визначається як необхідна умова досягнення ефективних і довгострокових результатів.

Важливим елементом міжнародного досвіду є інституціоналізація гендерного підходу у рамках кліматичних угод та екологічних ініціатив. У межах глобальних кліматичних процесів поступово сформовано розуміння необхідності врахування гендерних аспектів при розробці та впровадженні політик адаптації та пом'якшення наслідків змін клімату. Це знайшло відображення у впровадженні спеціалізованих програм і планів дій, спрямованих на забезпечення участі жінок у процесах прийняття рішень, підвищення їх доступу до ресурсів та врахування їхніх потреб у кліматичних стратегіях.

На рівні окремих держав спостерігається різноманіття підходів до інтеграції гендерної рівності у екологічну політику, що зумовлено особливостями національних інституційних систем та соціально-економічного розвитку. У країнах Європейського Союзу гендерний підхід дедалі частіше інтегрується у політики сталого розвитку, кліматичні стратегії та програми енергетичного переходу.

Це проявляється у застосуванні гендерного аналізу при розробці політик, впровадженні гендерно чутливого бюджетування та забезпеченні представництва жінок у процесах екологічного врядування.

У країнах, що розвиваються, гендерно орієнтована екологічна політика часто пов'язана з вирішенням питань доступу до базових ресурсів, таких як вода, енергія та продовольство. Тут міжнародна співпраця відіграє особливо важливу роль, забезпечуючи фінансову та експертну підтримку, а також сприяючи поширенню кращих практик. Водночас у цих країнах чітко простежується взаємозв'язок між гендерною нерівністю та екологічною вразливістю, що підсилює значення інтеграції гендерного підходу у політики розвитку. Суттєвим компонентом міжнародного досвіду є також розвиток аналітичних інструментів оцінювання гендерного впливу екологічних політик. Йдеться про впровадження систем моніторингу, індикаторів ген-

ISSN 3041-1793 Online

дерної чутливості та методик оцінювання ефективності політик з урахуванням гендерного виміру. Це дозволяє не лише фіксувати досягнуті результати, а й коригувати політики з урахуванням виявлених дисбалансів.

Загалом міжнародний досвід свідчить про поступовий перехід від декларативного визнання важливості гендерної рівності до її інституційного закріплення та практичної реалізації у сфері екологічної політики.Водночас ефективність цього процесу значною мірою залежить від рівня політичної волі, інституційної спроможності та здатності держав адаптувати міжнародні підходи до національних умов. Таким чином, міжнародна практика виступає важливим джерелом знань і інструментів, що можуть бути використані для вдосконалення державної політики подолання екологічних криз на засадах гендерної рівності.

Висновки. Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави стверджувати, що інтеграція гендерної рівності у державну політику подолання екологічних криз виступає не лише соціально значущим, а й управлінськи доцільним напрямом трансформації сучасних політик. У роботі обґрунтовано, що екологічні кризи мають складну, багатовимірну природу та супроводжуються нерівномірним впливом на різні соціальні групи, що актуалізує необхідність врахування гендерного виміру при формуванні та реалізації державних рішень.

Доведено, що гендерна рівність у системі публічного управління набуває ознак інструментального ресурсу, здатного підвищувати ефективність політики, її адаптивність та соціальну справедливість. Включення гендерного підходу у політичний процес дозволяє виявляти приховані дисбаланси, забезпечувати більш точне врахування потреб населення та формувати рішення, орієнтовані на довгострокову стійкість.

Література:

1. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика : монографія. Київ : «Хай-Тек Прес», 2018. 560 с.

2. Зінченко М.Г., Філенко О.М. Екологічні інновації як фактор досягнення сталого розвитку суспільства. Інтегровані технології та енергозбереження. 2020. No 4. С. 90-98. doi: 10.20998/2078-5364.2020.4.09.

3. Оксамитна С. М. Гендерні ролі та стереотипи. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. Відп. ред. М. М. Скорик; редкол.: В. П. Агеєва, Л.С. Кобелянська, М. М. Скорик. Київ : К.І.С., 2004. С. 156–180.

4. ЄС продовжує підтримувати Україну на шляху до зеленої, більш сталої та конкуренто-спроможної економіки на користь громадян України. URL: https://dn.gov .ua/news/yes-prodovzhuye-pidtrimuvati-ukrayinu-na-shlyahu-do-zelenoyi-bilsh-staloyi-ta-konkurentospromozhnoyi-ekonomiki-na-korist-gromadyan-ukrayini?utm.com.

5. Назарчук О. Взаємодія політичних еліт і державних установ у контексті сталого розвитку України.Society and Security.2024. No5(5). С.44-49. https://doi.org/10.26642/sas-2024-5(5)-44-49.

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Hrytsai, I. O.(2018). Mekhanizm zabezpechennia pryntsypu gendernoi rivnosti: teoriia ta praktyka[Mechanism for ensuring the principle of gender equality: Theory and practice]. Kyiv: Khai-Tek Pres. [in Ukrainian].
2. Zinchenko, M.H., &Filenko, O.M. (2020), Ekolohichni innovatsii yak faktor dosiahnennia staloho rozvytku suspilstva [Environmental innovations as a factor in achieving sustainable development of society]. Intehrovani tekhnolohii ta enerhozberezhennia -Integrated technologies and energy saving, No 4, p. 90-98. doi: 10.20998/2078-5364.2020.4.09 [in Ukrainian].
3. Oksamytna, S. M.(2004). Genderni roli ta stereotypy[Gender roles and stereotypes]. In M. M. Skoryk (Ed.), Osnovy teorii genderu(pp. 156–180). Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
4. IeS prodovzhuie pidtrymuvaty Ukrainu na shliakhu do zelenoi, bilsh staloi ta konkurento-spromozhnoi ekonomiky na koryst hromadian Ukrainy [The EU continues to support Ukraine on its path to a green, more sustainable and competitive economy for the benefit of Ukrainian citizens]. URL: https://dn.gov.ua/news/yes-prodovzhuye-pidtrimuvati-ukrayinu-na-shlyahu-do-zelenoyi-bilsh-staloyi-ta-konkurentospromozhnoyi-ekonomiki-na-korist-gromadyan-ukrayini?utm.com[in Ukrainian].
5. Nazarchuk, O. (2024), Vzaiemodiia politychnykh elit i derzhavnykh ustanov u konteksti staloho rozvytku Ukrainy [Interaction of political elites and state institutions in the context of sustainable development of Ukraine]. Society and Security, No 5(5),p. 44-49. https://doi.org/10.26642/sas-2024-5(5)-44-49[in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 2:323.1(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2426-2439

Климончук Василь доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук Факультету історії, політології і міжнародних відносин, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, https://orcid.org/0000-0002-0257-3481

Ломака Іванна кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Факультету історії, політології і міжнародних відносин, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, https://orcid.org/0000-0002-5616-7016

РЕЛІГІЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Сучасна Україна перебуває в процесі глибинної трансформації, де питання національної ідентичності та солідарності стають ключовими для виживання держави. У цьому контексті релігійний чинник набуває особливого значення. Релігія в Україні функціонує не лише як інструмент духовного життя, але і як важливий соціальний механізм підтримки суспільства, який сприяє подоланню внутрішніх розбіжностей та зміцненню стійкості української нації в складних умовах сьогодення. У статті досліджується роль релігійного чинника у формуванні та розвитку української національної свідомості. Проаналізовано історичні передумови взаємодії релігії, національної ідеї та політичного розвитку українського суспільства. Показано, що релігія в різні історичні періоди відігравала важливу роль у збереженні духовної та культурної ідентичності українського народу, сприяла консолідації суспільства, формуванню національних цінностей та державотворчим процесам. Особливу увагу приділено впливу церковних інституцій на процеси націєтворення, формування історичної пам'яті та політичної культури. Розглянуто сучасні особливості релігійної ситуації в Україні, зокрема поліконфесійність та її вплив на процеси суспільної консолідації. Обгрунтовано, що релігія є фундаментом для формування ціннісної вертикалі суспільства, яка сприяє соціальній згуртованості. Зроблено висновок, що релігійний чинник залишається важливим елементом формування національної свідомості, хоча в умовах світоглядного плюралізму його інтегративна роль потребує нових форм реалізації, а діяльність помісної церкви та міжконфесійний діалог є важливими факторами зміцнення національної безпеки та єдності народу.

ISSN 3041-1793 Online

Ключові слова: національна свідомість, українська національна ідея, релігія, церква, релігійний чинник, націєтворення, ідентичність, державотворення, державно – церковні відносини, релігійний плюралізм, національна безпека, консолідація суспільства, соціальна згуртованість.

Klymonchuk Vasyl Doctor of Political Sciences, Professor of the Department of Political Sciences, Faculty of History, Political Science and International Relations, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, https://orcid.org/0000-0002-0257-3481

Lomaka Ivanna Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Political Sciences, Faculty of History, Political Science and International Relations, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, https://orcid.org/0000-0002-5616-7016

RELIGION AS A FACTOR IN THE FORMATION OF NATIONAL CONSCIOUSNESS AND THE CONSOLIDATION OF UKRAINIAN SOCIETY

Abstract. Modern Ukraine is undergoing a process of profound transformation, in which issues of national identity and solidarity are becoming crucial for the survival of the state. In this context, the religious factor acquires particular significance. Religion in Ukraine functions not only as an instrument of spiritual life but also as an important social mechanism supporting society, contributing to overcoming internal divisions and strengthening the resilience of the Ukrainian nation in the complex conditions of the present day. The article examines the role of the religious factor in the formation and development of Ukrainian national consciousness. The historical prerequisites for the interaction between religion, the national idea, and the political development of Ukrainian society are analyzed. It is demonstrated that in different historical periods religion played an important role in preserving the spiritual and cultural identity of the Ukrainian people, contributing to the consolidation of society, the formation of national values, and state-building processes. Particular attention is paid to the influence of church institutions on nation-building processes, the formation of historical memory, and political culture. The modern features of the religious situation in Ukraine are considered, in particular its multi-confessional character and its influence on processes of social consolidation. It is substantiated that religion serves as a foundation for the formation of the value-based structure of society, which contributes to social cohesion. It is concluded that the religious factor remains an important element in the formation of national consciousness; however, in the conditions of worldview pluralism its integrative role requires new forms of implementation, while the

ISSN 3041-1793 Online
activity of the local church and interconfessional dialogue are strategic factors in strengthening national security and the unity of the people.
Keywords: national consciousness, Ukrainian national idea, religion, church, religious factor, nation-building, identity, state-building, state–church relations, religious pluralism, national security, consolidation of society, social cohesion.

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізації та триваючої військової агресії питання національної єдності стає ключовим для виживання української держави. Релігія традиційно відіграє роль «культурного коду», який формує світоглядні орієнтири нації. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження ролі релігії як одного з важливих соціокультурних чинників формування національної свідомості. Водночас сучасна релігійна ситуація в Україні характеризується значною конфесійною різноманітністю та світоглядним плюралізмом, що створює як нові можливості, так і певні виклики для процесів національної консолідації. У зв'язку з цим постає необхідність наукового осмислення ролі релігійного чинника у формуванні національної свідомості українців у історичному та сучасному вимірах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тематика взаємодії релігії та національної свідомості привертала увагу багатьох українських і зарубіжних дослідників. Питання взаємозв'язку релігії та національної свідомості досліджували такі класики як Б. Андерсон, М. Вебер та Е. Дюркгейм. Значний внесок у розробку цієї проблеми зробили українські релігієзнавці та політологи, зокрема В. Войналович, В. Єленський, А. Колодний, Н. Кочан, П. Яроцький та інші, які досліджували роль релігійного чинника у процесах націєтворення та державотворення, формуванні громадянського суспільства та політичної нації в Україні.

Сучасні наукові праці також приділяють увагу ролі релігії як чинника суспільної консолідації та духовної безпеки держави.

Метою статті є теоретичне обґрунтування, дослідження та аналіз ролі релігійного чинника у формуванні та розвитку української національної свідомості, а також визначення його значення у процесах націєтворення та суспільної консолідації в історичному та сучасному контексті.

Виклад основного матеріалу. Сучасні суспільно-політичні трансформації, які переживає Україна, актуалізують питання національної ідентичності, духовних цінностей та консолідації суспільства. В умовах глобалізації, інформаційних викликів і зовнішньої агресії особливої ваги набувають чинники, що сприяють зміцненню внутрішньої єдності народу та формуванню стійкої національної свідомості. Одним із таких чинників є релігія, яка протягом тривалого історичного розвитку відігравала важливу роль у збереженні духовних традицій, культурної спадщини та моральних засад українського народу.

ISSN 3041-1793 Online

Релігія в українському суспільстві виступає не лише як елемент духовного життя, але і як соціальний інститут, що впливає на формування світоглядних орієнтирів, суспільних цінностей та національної ідентичності.

Національна свідомість - відгук національного духу на стан буття народу. Це усвідомлення потреби удосконалення національного буття, що закріплюється в національній ідеї, моральності народу, у його вольових напрямах, сподіваннях, політичних максимах [1, с. 42]. Вона виникає тоді, коли, з одного боку, у бутті певного людського співтовариства вже склалися структури, що виступають як конструктивні щодо набуття даним народом постійної національної самоідентифікації, а з другого - у бутті цього народу наявні тенденції, що набувають негативно-руйнівного значення в процесі націогенезу, з третього - водночас є сили і тенденції, здатні бути основою в подальшому зміцненні та розгортанні національної консолідації [2, с. 57].

Як і будь-яка свідомість, національна свідомість є обопільним переходом суб'єктивного в об'єктивне, і навпаки. Вона є певним ідеалом, прагненням до ідеалу, мрією, реальною справою (політичною і культурною) щодо реалізації ідеалу як певного стану національного буття, що мислиться і переживається як бажане і належне [3, с. 89].

У різні історичні періоди саме релігійні інституції сприяли збереженню мови, культури та історичної пам’яті українського народу, виступаючи важливим чинником консолідації суспільства та підтримки державотворчих процесів. Особливо помітною є роль церкви у формуванні морально-етичних засад суспільства, зміцненні громадянської відповідальності та підтримці соціальної солідарності.Теоретичні моделі поняття “національна свідомість” в українській політичній думці можна знайти ще в середні віки. У цих моделях неодмінним атрибутом української ідеї виступає релігія [4, с. 112].

Самобутність і специфіка національного буття українського народу, починаючи з XIII ст., характеризувалася його національною і політичною розірваністю. Тому українська національна свідомість, помітну роль у якій відігравала релігія, була єдиною формою, що могла відповідати цілісності національного життя [5, с. 74]. З часів князя Володимира християнська релігія в її грецькому чи, інакше кажучи, у східному обряді стала для слов'ян могутнім засобом боротьби за національну ідентифікацію [6,с.91]. Українська національна свідомість знаходила своє відображення в необхідності утвердження єдності давньоруського народу, почутті любові до рідної землі, праві вільно, на свій розсуд організовувати суспільно-економічне, культурно-духовне, та релігійне життя [7, с. 53].

У період Гетьманщини, тобто в XVII – XVIII століттях, була здійснена перша спроба створити державні установи в Україні, що відповідали б національним інтересам українського народу. Це був період, коли, як твердять дослідники В. Смолій і В. Степанков, Люблінська, а згодом і Берестейська унії

ISSN 3041-1793 Online
стали основою для активного нав'язування чужої національної ідеї. Православ'я в Україні за цих умов стало символом боротьби українців проти польської й угорської культур.

З релігійними ідеями пов'язувалися головні цінності нації, захист яких згуртував український етнос, привів до утвердження національної свідомості. Це спонукало український народ до національно-визвольної боротьби під проводом Б. Хмельницького [8, с. 214].

Націєтворча роль церкви, на той час, її вплив на визрівання національної свідомості були надзвичайно відчутні. Це особливо дивувало чужоземців, що перебували в Україні в той період. Їх вражала завзятість, з якою наші предки захищали свою духовну і національну самобутність. Головним гаслом усіх повстань XVI-XVIII століть було гасло: "За віру і волю!" [9, с. 63].

Частина українського народу задовольняла свої національні почуття на основі греко-католицизму, почуваючи себе при цьому не менш українцями, а ніж козаки.

Національна і релігійна ідеї в державній концепції народників середини XIX століття виступали взаємозалежними і взаємозумовленими, і в концентрованому вигляді виражалися у формулі: "Тільки там воля, де Дух Христовий!" [10, с. 144].

Цілий етап у формуванні національної свідомості пов'язаний з Кирило-Мефодіївським братством. Головним завданням члени братства вважали скинення самодержавства, національне звільнення всіх слов'янських народів, об'єднання їх у федерацію на основі рівності й суверенності. В ідеології кирило-мефодіївців простежується єдність національної ідеї з християнською. Усі члени братства у своїй творчості, як зазначають дослідники, прагнули повернути історію до Христа, а Христа - до історії, тобто зробити поворот історії до євангельських начал [11, с.58]. Зокрема, основна ідея М.Костомарова полягала в тому, що національне може бути християнським, а християнське - національним, оскільки вони вже “були разом” в історичному минулому (Русь-Україна) [12, с. 95].

У боротьбі за державність церква виступала носієм цивілізованої національної свідомості. Формуючи національну свідомість, церкви разом зі світськими інституціями розвивали історичну пам'ять народу. Вони поширювали історичні знання, займалися гуманізацією освіти, збереженням досягнень нації [13, с. 121].

Здатність релігійного фактора відігравати консолідуючу роль у розвитку суспільно-політичних і державних відносин пояснювалася активністю церкви як на внутрішньодержавному, так і на міждержавних рівнях. У процесі еволюції форм політичного життя, у процесі генезису української національної свідомості цей фактор виявився тісно пов’язаним із її політичним змістом.

ISSN 3041-1793 Online

Релігія є невід'ємним чинником розвитку нації. Етноконфесійна специфіка релігії, що формується взаємодією її з етнічними факторами, стимулюється потребою нації у власній церкві. Проте це не означає національної автаркії. Етноконфесійна специфіка релігії суттєво допомагає нації усвідомити свою самоцінність і самодостатність [14, с. 67].

Українська ідея, будучи відображенням національної свідомості, комплексу почуттів, соціально-філософських побудов, відображає прагнення народу осягнути свою місію - стати самовладним рушієм історичної ходи. Реальна хода соціуму відбувається в етнічних формах. Це вповні стосується і новітньої історії - історії нового етапу формування і розвитку національних держав. Релігійні ідеї, навіть маючи цілеетичний характер, реалізуються не інакше як в етнічній формі, тому що носії релігійності з необхідністю належать до певного етносу. Саме тому церковно-релігійна діяльність ніколи не обмежувалася культовою, місіонерською чи просвітницькою діяльністю.

Релігія відтворює в собі певні риси побуту, моралі, культури, традицій народу, тобто основи його національної самобутності, виступає специфічною формою і об'єднання, і відчуження людей однієї етнонаціональної приналежності. Як соціальне явище вона здатна виконувати роль додаткового фактора етнічної консолідації, генератора відцентрових тенденцій у масштабах кожного етносу.

Характерною рисою генезису української національної свідомості є те, що у своєму історичному розвитку вона не набула суто релігійної форми вияву. Незважаючи на те, що релігія не виступає як теорія, дослідження наявного стану національного буття, а існує як готова інтерпретація, вона формує національну свідомість. З одного боку, вона впливає на нього своїм внутрішнім змістом постановки головної проблеми життя. Так, християнство головною проблемою життя вважає пануючу у світі несправедливість, а буддизм, наприклад, страждання як таке. Звідси виникають різні уявлення про засоби вирішення проблем, шляхи досягнення того ідеального стану, який означав би їх вирішення. З'являються обґрунтовані твердження дослідників про відповідність української ментальності духу європейської культури саме в його християнському розумінні.

З іншого боку, релігія, інтерпретуючи національне буття, вказуючи зміст чи мету національного існування українців, проникаючи в його етнічну свідомість, здійснює добір фактологічної основи. При цьому відбираються ті матеріальні, історичні й іншого роду факти, що відповідають змісту не лише даної релігії, але й діяльності даної церкви. Власне тому сьогоднішні віруючі називають свою церкву національною, оскільки фактологічна база для існування кожної з них досить ґрунтовна і виправдана.

На сучасному етапі відбувається процес світоглядної плюралізації, що безумовно відбивається на релігійній ситуації.

ISSN 3041-1793 Online

Оскільки Україна поліконфесійна, то національної єдності тут можна досягти лише за умови дотримання принципу світоглядного та релігійного плюралізму. Християнські конфесії, якщо вони бажають служити національному відродженню України, не повинні прагнути до монопольного впливу на релігійно-духовне життя українців, а наявні між ними відмінності переносити на національний ґрунт. Сходження до рівня національної ідеї як пріоритетного принципу гарантує підхід до конфесійної відмінності як до чогось перехідного чи неосновного в суспільному і релігійному процесі.

Із здобуттям незалежності в Україні Українська православна церква - Київський патріархат, Українська автокефальна православна церква, Українська православна церква - Московський патріархат претендували на те, аби бути виразником національного Із здобуттям незалежності в Україні Українська православна церква – Київський патріархат, Українська автокефальна православна церква та Українська православна церква – Московський патріархат претендували на те, аби бути виразником національного та духовного життя українського народу. Кожна з цих конфесій по-своєму інтерпретувала роль церкви у процесах націєтворення, формування національної ідентичності та державотворення. Упродовж тривалого часу між ними існували як богословські, так і юрисдикційні суперечності, що відображали складність релігійної ситуації в Україні та водночас свідчили про пошук власної моделі церковної організації, пов’язаної з національними інтересами держави.

Важливим етапом у розвитку українського православ’я стало створення у 2018 році Православної церкви України (ПЦУ), яка постала внаслідок об’єднавчого процесу між Українською православною церквою - Київським патріархатом, Українською автокефальною православною церквою та частиною ієрархії Української православної церкви. Утворення ПЦУ стало значною подією у релігійному та суспільно-політичному житті країни, оскільки сприяло утвердженню ідеї незалежної помісної церкви як важливого елемента духовного суверенітету держави.

Надання у 2019 році Томосу про автокефалію Вселенським патріархатом закріпило канонічний статус Православної церкви України та стало важливим кроком у процесі формування єдиного православного простору, орієнтованого на підтримку української державності, національної ідентичності та суспільної консолідації. У сучасних умовах діяльність ПЦУ є важливим чинником зміцнення національної свідомості, духовної єдності українського суспільства та розвитку державно-церковних відносин.

Прагнення християнських конфесій в Україні довести свою винятковість у питанні, яка церква може стати національною веде до міжконфесійного протистояння. Лише широка, багатоскладова поліконфесійність сприяє стабілізації суспільства. Однак, навіть чітка дихотомічна поліконфесійність,

ISSN 3041-1793 Online

як свідчить практика, не рятує суспільство від внутрішніх конфліктів. Адже, на думку А. Колодного, єдність між церквами може бути досягнута тільки завдяки розумінню й усвідомленню, що пріоритетом у національному відродженні, у становленні почуттів національної свідомості завжди виступатиме національна ідея. [1, с. 214].

Очевидно, що лише тоді можна наблизитись до ідеалу християнської єдності між церквами, коли основним принципом у відносинах між релігійними конфесіями стане кредо Августина Блаженного, висунуте ще на початку християнської ери: "У головному - єдність, у спірному - воля, а у всім основному - любов!".

Суспільство має потребу в релігії як етноутворюючому і культурно-утверджуючому факті. Шлях до цього лежить через формування у представників конфесій екуменічної свідомості.

Проте релігія, а християнство зокрема, не може сьогодні виступати інтегратором усього багатонаціонального і полірелігійного українського суспільства. Поряд із численними масами віруючих є значна частина людей, які нерелігійні, проте зацікавлені у розвитку державності і духовності.

У сучасних умовах будь-яка церква, хай якою національною вона себе вважає, не може цілком охопити зміст національної ідеї, який є набагато ширший, ніж її конфесійний вияв. Вона притаманна більшою чи меншою мірою всім представникам українського етносу, а не лише віруючій його частині.

Подальший розвиток української нації вимагає не тільки етнічної, політичної чи культурної, а й релігійно-церковної консолідації. Мова йде про те, щоб, спираючись на національну історичну традицію, виробити таку релігійно-церковну концепцію, яка змогла б об'єднати все населення України.

Основу національної свідомості з урахуванням особливостей України повинні становити загальновизнані демократичні цінності, що будуть визначати напрямок і зміст конкретних положень національної ідеї, оскільки протягом всієї історії існування Української держави відбувалася еволюція і трансформація української національної ідеї, де неодмінно був присутній елемент релігії.

На сучасному етапі спостерігається слабка здатність релігійного фактора відігравати консолідуючу роль і впливати на розвиток суспільних процесів. Релігія в незалежній Україні не змогла поки стати основним елементом у формуванні національної свідомості, оскільки не виконує свою інтегративну функцію через роз'єднаність українського суспільства.

Українська національна ідея як основна складова національної свідомості повинна стати своєрідною філософсько-культурною парадигмою духовного, а саме релігійного відродження України, демократичного регулятора суспільних відносин, консолідації української нації на основі вищих

ISSN 3041-1793 Online
цінностей. Українська ідея являє собою багатоаспектне явище, що визначатиме зміст соціального, політичного і духовного життя української нації, служитиме внутрішньою основою її консолідації.

На сьогодні Україна є багатоконфесійною державою, в якій зареєстровано майже 35 тисяч релігійних організацій, та близько 90 різних конфесій, напрямів і релігійних течій. Найбільшою і найсуттєвішою складовою релігійного життя є Православ'я. Однак православ'я в Україні не однорідне, воно представлене двома головними гілками: це Українська Православна Церква (в канонічній єдності з Московським патріархатом) та Православна Церква України. В останній час також все помітнішу роль у релігійному житті України почала відігравати Українська Греко-Католицька Церква.

Поліконфесійність є важливою характеристикою і свідченням процесу утвердження принципів демократії, свободи совісті й релігії, проте водночас і чинником, що певною мірою сприяє деконсолідації суспільства, напруженості, конфронтації, міжконфесійним конфліктам. Зростання конфесійного багатоманіття інколи розцінюється представниками більшості церков як явище, що "привносить у релігійне життя численні релігійні і псевдорелігійні вчення, які вступають у протиріччя з "релігіями більшості", сприяють розмиванню духовних засад народу, його культурної, національної самобутності та ідентичності"[15, с. 90].

Релігійний плюралізм є однією з необхідних умов існування свободи релігії. Як наголошує американський дослідник проблем релігійної свободи Коул Дюрем, "доки в суспільстві та в засадничих системах переконань" не виникне плюралізм, питання релігійної свободи не актуалізується [16, с. 37]. Цей висновок підтверджує історія становлення й утвердження свободи релігії.

Зауважимо, що потреба в життєво-смислових основах буття, в "істині як альтернативі ілюзій" є визначальною рисою духовного ладу особи. Ще Фома Аквінський наголошував, що "в кожній душі є нестерпне прагнення до щастя і смислу" життя. Найвідчутніше це виявляється в духовно-світоглядній сфері, у пошуках власного шляху до Бога. "Самовизначення" є поняттям, яке передусім характеризує процес пошуку й вибору людиною межових засад сенсу свого життя, його ціннісних орієнтирів. Принцип вільного пошуку істини, правди і смислу буття є для неї іманентною, глибоко духовною спонукою, "пробудженим запитом духу". Тому кожен має "право на пошук істини в релігійній сфері, щоб розважливо сформувати вірне й істинне судження для своєї совісті, використовуючи відповідні засоби"[4, с. 441].

Таким чином, право на свободу релігії ґрунтується не лише на суб'єктивному бажанні особистості, а передусім на її природі, прагненні віднайти смисл свого життя, зокрема (і найчастіше) в координатах релігійних цінностей. При цьому індивід у процесі свого самовизначення вибирає не релігію взагалі, а конкретну релігійну парадигму, конкретне віросповідання.

ISSN 3041-1793 Online

За всіх позитивних аспектів впливу релігійного плюралізму та релігійної свободи на українське суспільство, на сьогоднішній день актуалізується питання визначення ролі релігійного чинника в процесах формування національної єдності українців, оскільки на сучасному етапі не завжди релігія та церква виконують консолідуючу функцію.

Роль релігійного чинника стає особливо помітною, навіть фатальною, в країнах, що не мали тривалої і неперервної традиції власної державності, а також єдиної неперервної, достатньо тривалої релігійної традиції. Слід наголосити на пріоритетності державної традиції, оскільки історичний досвід свідчить, що держава формує структуру нації й ті інституції, які організовують різні, зокрема й релігійно-культову, сторони суспільного життя.

Український історик Д. Дорошенко, розглядав українську історію як історію української державності, що нібито в різних формах існувала упродовж століть. Однак, навіть у ті часи, коли панівні верстви народу користувалися досить значними привілеями, релігія толерувалася, а українська книжна мова вважалася мало не офіційною. Український народ не мав автономних політичних структур (Литовське князівство), а якщо й мав їх, то надто нетривалий час і з надзвичайно обмеженими правами (Московське царство - Російська імперія). [3, с. 89].

Що стосується національної церкви, то протягом XV-XVI ст. вона існувала у жорсткій залежності від чужоземної світської влади або від зловживань власних можновладців (право патронату), що призвело до крайнього соціального приниження рядового духовенства і морального розкладу ієрархії. Кінець XVI-го і перша половина XVII ст. у церковній сфері пройшли під знаком гострих, іноді навіть кривавих конфліктів. Наприкінці XVII ст. Українська православна церква у вигляді Київської митрополії припиняє своє існування, а уніатська з початку XIX ст. стає регіональною і лише з 40-х років поступово починає набувати власне української ідентичності. Процес цей завершився лише в XX ст. за митрополита Андрея Шептицького під впливом національного політичного руху.

Бездержавність, а надто, розірваність між кількома іноземними державами, стали на перешкоді консолідації українського народу як у суспільно-політичній, так і в релігійній площині. Релігійні розколи, масові переходи до інших конфесій часто були реакцією на панування фактично чужої церкви. Це передусім стосується ситуації в тій частині України, яка перебувала у складі Російської імперії (такою реакцією можна, почасти, пояснити бурхливий розвиток протестантизму в Україні наприкінці XIX - початку XX ст.).

Національна солідарність і релігійна єдність чи, принаймні, толерантність у міжконфесійних та міжцерковних відносинах впливають одна на одну. У своїй взаємодії вони виступають одними з головних чинників стабільності та безпеки в державі.

ISSN 3041-1793 Online

Стосовно сучасної української ситуації проблему даного взаємовпливу можна розглядати у трьох площинах:

- зовнішній, тобто із врахуванням існування в Україні церков, підпорядкованих закордонним центрам, і претензій деяких закордонних релігійних центрів на "канонічні території" в Україні із посиланнями на статус-кво чи історичні прецеденти;

- внутрішній духовній, пов'язаній із суспільною свідомістю і впливом на неї сучасної релігійної ситуації;

- внутрішній політичній, в якій відбуваються контакти церков з політичними силами різних рівнів і напрямів, що не завжди коректно називають "політизацією релігійного життя".

Найбільшою з українських церков, підпорядкованих іноземним центрам, є Українська Православна Церква Московського Патріархату (понад 8000 громад). Історія її становлення в роки незалежності загальновідома, як і мотиви протистояння з Українською Православною Церквою Київського Патріархату та з Українською Автокефальною Православною Церквою (вважаючи їх обидві "розкольницькими", УПЦ Московської юрисдикції обрала щодо кожної з них різну тактику дій, практично з 1992 року заграючи з УАПЦ, таким чином, небезуспішно намагаючись розколоти національно орієнтованих українських православних).

Діяльність помісної церкви в умовах сучасного українського суспільства набуває особливого значення як важливий чинник духовної консолідації нації та зміцнення національної безпеки. Помісна церква, будучи тісно пов’язаною з історичними традиціями, культурою та духовними цінностями народу, здатна виступати моральним авторитетом і духовною опорою суспільства. Її діяльність сприяє формуванню відповідального громадянства, утвердженню морально-етичних принципів, поширенню ідей солідарності, взаємоповаги та суспільної відповідальності. Через освітню, просвітницьку та соціальну діяльність церква бере участь у формуванні національної свідомості, підтримує духовну стійкість суспільства в умовах сучасних політичних і соціальних викликів, що робить її важливим елементом системи гуманітарної та духовної безпеки держави.

Водночас важливим стратегічним чинником зміцнення суспільної стабільності та національної єдності виступає міжконфесійний діалог. У багатоконфесійному українському суспільстві саме конструктивна взаємодія між різними релігійними спільнотами створює умови для збереження суспільної злагоди та запобігання конфліктам на релігійному ґрунті. Міжконфесійний діалог сприяє формуванню культури толерантності, взаєморозуміння та співпраці, що є необхідною передумовою для розвитку демократичного суспільства. Координація зусиль різних церков і релігійних організацій у гуманітарній, соціальній та благодійній сферах зміцнює

ISSN 3041-1793 Online

громадянську солідарність, сприяє консолідації суспільства навколо спільних цінностей і виступає важливим фактором забезпечення національної безпеки та духовної єдності українського народу.

Отже, релігійний чинник відігравав важливу роль у процесі формування та розвитку української національної свідомості протягом усієї історії становлення українського народу. У різні історичні періоди релігія виступала не лише духовною та світоглядною основою життя суспільства, але й одним із ключових механізмів збереження національної ідентичності, культурних традицій і моральних цінностей.

Історичний аналіз показує, що в умовах тривалої бездержавності, політичної залежності та територіальної роз'єднаності українських земель саме релігійні інституції значною мірою забезпечували спадкоємність духовної та культурної традиції українського народу. Церква відігравала важливу роль у збереженні мови, освіти, історичної пам'яті та духовних цінностей, що сприяло формуванню та зміцненню національної свідомості. Особливо вагомим був її вплив у періоди суспільних трансформацій, національно-визвольної боротьби та становлення української державності.

Важливим етапом розвитку української національної свідомості стало поєднання національної ідеї з християнськими моральними принципами, що знайшло своє відображення у політичній та культурній думці українських мислителів, діяльності релігійних діячів та суспільно-політичних рухів. Релігійні цінності, зокрема ідеї справедливості, свободи, гідності та відповідальності, сприяли формуванню моральних засад національного життя та консолідації українського суспільства.

Разом із тим сучасна релігійна ситуація в Україні характеризується значною конфесійною різноманітністю та світоглядним плюралізмом, що є природним наслідком демократичних трансформацій та утвердження принципів свободи совісті й релігії. Поліконфесійність українського суспільства, з одного боку, створює умови для розвитку духовної свободи та релігійного різноманіття, а з іншого - може виступати фактором певної фрагментації релігійного простору та ускладнювати процеси суспільної консолідації. В умовах сучасних викликів релігійний чинник набуває нових форм прояву. Поліконфесійність українського релігійного простору, активізація міжконфесійного діалогу та зростання ролі релігійних організацій у громадському житті сприяють формуванню атмосфери взаємоповаги, толерантності та суспільної єдності. Разом із тим постає необхідність осмислення ролі релігії у процесах націєтворення, формування національної свідомості та консолідації українського суспільства в умовах сучасних політичних і соціокультурних трансформацій.

Висновки. У сучасних умовах релігія вже не може виступати єдиним інтегруючим фактором формування національної свідомості, оскільки

ISSN 3041-1793 Online

українське суспільство є багатоконфесійним і світоглядно різноманітним. Проте релігійні інституції й надалі зберігають значний потенціал впливу на духовний розвиток суспільства, формування моральних цінностей, зміцнення соціальної солідарності та підтримку національної ідентичності.

Отже, релігійний чинник залишається важливою складовою формування української національної свідомості, хоча його роль у сучасному суспільстві набуває нових форм і змісту. Ефективне поєднання духовно-релігійних традицій із демократичними цінностями, принципами релігійного плюралізму та міжконфесійної толерантності може сприяти подальшому зміцненню національної єдності, розвитку громадянського суспільства та консолідації української нації. Таким чином, дослідження релігії як чинника формування національної свідомості та консолідації українського суспільства є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки дозволяє глибше зрозуміти механізми духовної інтеграції суспільства та роль релігійних інституцій у зміцненні національної єдності й державності України.

Література:

1. Колодний А. М. Релігія і національна свідомість українців. Київ : Український центр духовної культури, 1998. 256 с.
2. Гладкий С. О. Національна свідомість як феномен політичної культури. Київ : Ніка-Центр, 2002. 192 с.
3. Яроцький П. Л. Релігієзнавство : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2004. 308 с.
4. Другий Ватиканський Собор. Декларації. Декрети. Конституції. Львів : Свічадо, 1996. 528 с. . https://esxatos.com/dokumenti-drugogo-vatikanskogo-soboru
5. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Київ : Наукова думка, 1995. Т. 4. 560 с.
6. Дорошенко Д. І. Нарис історії України. Київ : Глобус, 1992. 349 с.
7. Субтельний О. Україна: історія. Київ : Либідь, 1993. 720 с.
8. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). Київ : Києво-Могилянська академія, 2009. 447 с.
9. Крип'якевич І. П. Історія України. Львів : Світ, 1992. 520 с.
10. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні. Київ : Дніпро, 1991. 238 с.
11. Костомаров М. І. Книга буття українського народу. Київ : Либідь, 1991. 192 с.
12. Кирило-Мефодіївське товариство : у 3 т. Київ : Наукова думка, 1990.
13. Колодний А., Яроцький П. Історія релігії в Україні. Київ : Світ знань, 1999. 735с.
14. Бичко І. В. Філософія української ідеї. Київ : Либідь, 2003. 256 с.
15. Колодний А. М. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку. Київ : Український центр духовної культури, 2002. 180 с.
16. Дюрем Коул В. Перспективи щодо релігійної свободи: порівняльна структура //Релігійна свобода і права людини. Правничі аспекти: В 2 т. Львів, 2001. Т.2. 356 с.

References:

1. Kolodnyi, A. M. (1998). Relihiia i natsionalna svidomist ukraintsiv [Religion and national consciousness of Ukrainians]. Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
2. Hladkyi, S. O. (2002). Natsionalna svidomist yak fenomen politychnoi kultury [National consciousness as a phenomenon of political culture]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online
3. Yarotskyi, P. L. (2004). Relihiieznavstvo [Religious studies]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
4. Druhyi Vatykanskyi Sobor. (1996). Deklaratsii. Dekrety. Konstytutsii [Declarations. Decrees. Constitutions]. Lviv: Svichado [in Ukrainian]. Available at: https://esxatos.com/dokumenti-drugogo-vatikanskogo-soboru
5. Hrushevskyi, M. S. (1995). Istoriia Ukrainy-Rusy [History of Ukraine-Rus]. Vol. 4. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
6. Doroshenko, D. I. (1992). Narys istorii Ukrainy [Outline of the history of Ukraine]. Kyiv: Hlobus [in Ukrainian].
7. Subtelnyi, O. (1993). Ukraina: istoriia [Ukraine: A history]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
8. Smolii, V. A., & Stepankov, V. S. (2009). Ukrainska natsionalna revoliutsiia XVII st. (1648–1676 rr.) [The Ukrainian national revolution of the 17th century (1648–1676)]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
9. Krypiakevych, I. P. (1992). Istoriia Ukrainy [History of Ukraine]. Lviv: Svit [in Ukrainian].
10. Antonovych, V. B. (1991). Pro kozatski chasy na Ukraini [About the Cossack times in Ukraine]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
11. Kostomarov, M. I. (1991). Knyha buttia ukrainskoho narodu [The Book of the Genesis of the Ukrainian People]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
12. Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo (1990). [The Cyril and Methodius Brotherhood]. In 3 vols. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
13. Kolodnyi, A., & Yarotskyi, P. (1999). Istoriia relihii v Ukraini [History of religion in Ukraine]. Kyiv: Svit znan [in Ukrainian].
14. Bychko, I. V. (2003). Filosofiia ukrainskoi idei [Philosophy of the Ukrainian idea]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
15. Kolodnyi, A. M. (2002). Relihiina sytuatsiia v Ukraini: problemy i tendentsii rozvytku [Religious situation in Ukraine: problems and development trends]. Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
16. Diurem, Koul, V. (2001). Perspektyvy shchodo relihiinoi svobody: porivnialna struktura [Perspectives on religious freedom: a comparative framework]. In: Relihiina svoboda i prava liudyny. Pravnychi aspekty [Religious freedom and human rights. Legal aspects]. Vol. 2. Lviv [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 22.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 330.15:327:355.01

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2440-2458

Новоскольцева Людмила Олександрівна кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і міжнародних відносин, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Лубни, https://orcid.org/0000-0003-1082-7979

Демідов Денис Валерійович доктор філософії, доцент кафедри політології і міжнародних відносин, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Лубни, https://orcid.org/0009-0006-9545-1307

Русанова Марина Ігорівна кандидат історичних наук, доцент кафедри політології і міжнародних відносин, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Лубни, https://orcid.org/0000-0001-6818-4107

РЕСУРСНЕ БАГАТСТВО ЯК ЧИННИК ЕСКАЛАЦІЇ ЗБРОЙНОГО НАСИЛЛЯ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Анотація. Посилення глобалізаційних процесів, загострення геополітичної конкуренції та зростання стратегічного значення природних ресурсів зумовлюють необхідність переосмислення їх ролі в системі міжнародної безпеки. У сучасному світі ресурсне багатство дедалі частіше є не лише чинником економічного розвитку держав, а й фактором зростання конфліктності, що проявляється в посиленні політичної напруженості, економічного протистояння та збройного насилля. Активізація боротьби за контроль над енергетичними ресурсами, транспортними маршрутами та критичною сировиною супроводжується трансформацією традиційних моделей міжнародних відносин і формуванням нових ризиків глобальної безпеки.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних підходів до розуміння взаємозв'язку між ресурсним багатством і ескалацією збройного насилля, визначення економічних, інституційних та геополітичних чинників формування ресурсних конфліктів, а також розроблення напрямів мінімізації конфліктних ризиків через удосконалення механізмів управління природними ресурсами та міжнародної безпекової співпраці.

У статті доведено, що сучасні ресурсні конфлікти формуються під впливом поєднання внутрішніх соціально-економічних дисбалансів і зовнішньої геополітичної конкуренції, а ефективна координація державної політики та міжнародних інституцій є важливою умовою запобігання їх ескалації. Встановлено, що природні ресурси за умови слабких інституцій,

ISSN 3041-1793 Online
нерівномірного розподілу доходів і високої економічної залежності можуть перетворюватися на джерело політичної нестабільності та соціального протистояння. Обґрунтовано, що інтенсивність ресурсних конфліктів зростає в умовах посилення конкуренції за доступ до стратегічних видів сировини, зокрема енергетичних ресурсів, рідкісноземельних металів і водних ресурсів, які набувають важливого значення для технологічного розвитку та енергетичної безпеки держав. Показано, що ресурсне багатство може бути як чинником економічного зростання, так і джерелом структурних дисбалансів, що сприяють консервації сировинної моделі економіки та підвищують уразливість держав до зовнішніх політичних і економічних впливів.

Узагальнення результатів дослідження дало змогу визначити, що ефективне управління природними ресурсами, диверсифікація економіки, зміцнення інституційної спроможності держав та розвиток міжнародних механізмів співпраці у сфері ресурсної безпеки є важливими передумовами зниження конфліктного потенціалу ресурсного багатства у глобалізованому світі.

Ключові слова: ресурсне багатство, природні ресурси, збройні конфлікти, енергетична безпека, геополітична конкуренція, міжнародна безпека, управління природними ресурсами, глобалізація.

Novoskoltseva Lyudmila Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Political Science and International Relations, Taras Shevchenko Luhansk National University, Lubny, https://orcid.org/0000-0003-1082-7979

Demidov Denys Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Political Science and International Relations, Taras Shevchenko Luhansk National University, 37500, Poltava region, Lubny, https://orcid.org/0009-0006-9545-1307

Rusanova Maryna Ihorevna Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Political Science and International Relations, Taras Shevchenko Luhansk National University, Lubny, https://orcid.org/0000-0001-6818-4107

RESOURCE WEALTH AS A FACTOR IN THE ESCALATION OF ARMED VIOLENCE IN A GLOBALIZED WORLD

Abstract. The intensification of globalization processes, the exacerbation of geopolitical competition, and the growing strategic importance of natural resources necessitate a rethinking of their role in the international security system. In today's

ISSN 3041-1793 Online
world, resource wealth is increasingly becoming not only a factor in the economic development of states, but also a factor in the growth of conflict, manifested in increased political tension, economic confrontation, and armed violence. The intensification of the struggle for control over energy resources, transport routes, and critical raw materials is accompanied by the transformation of traditional models of international relations and the emergence of new risks to global security.

The purpose of the study is to substantiate theoretical approaches to understanding the relationship between resource wealth and the escalation of armed violence, to identify the economic, institutional, and geopolitical factors shaping resource conflicts, and to develop ways to minimize conflict risks by improving mechanisms for natural resource management and international security cooperation.

The article proves that modern resource conflicts are formed under the influence of a combination of internal socio-economic imbalances and external geopolitical competition, and that effective coordination of state policy and international institutions is an important condition for preventing their escalation. It has been established that natural resources, in the context of weak institutions, uneven income distribution, and high economic dependence, can become a source of political instability and social confrontation. It is argued that the intensity of resource conflicts increases in conditions of intensifying competition for access to strategic types of raw materials, in particular energy resources, rare earth metals, and water resources, which are becoming increasingly important for the technological development and energy security of states. It is shown that resource wealth can be both a factor of economic growth and a source of structural imbalances that contribute to the preservation of the raw material model of the economy and increase the vulnerability of states to external political and economic influences.

The generalization of the research results made it possible to determine that effective management of natural resources, diversification of the economy, strengthening of the institutional capacity of states, and development of international cooperation mechanisms in the field of resource security are important prerequisites for reducing the conflict potential of resource wealth in a globalized world.

Keywords: resource wealth, natural resources, armed conflicts, energy security, geopolitical competition, international security, natural resource governance, globalization.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації нерівномірний розподіл природних ресурсів суттєво впливає на економічну, політичну та безпекову систему міжнародних відносин. Значні запаси енергетичних і стратегічних ресурсів одночасно створюють можливості для економічного розвитку держав та підвищують ризики політичної нестабільності, конфліктів та геополітичного суперництва. Посилення інтеграції світових ринків і

ISSN 3041-1793 Online

залежності країн від стратегічної сировини підвищує роль ресурсів у міжнародній безпеці, а контроль над ними часто стає чинником ескалації протистоянь, особливо в державах зі слабкими інституціями управління.

У глобалізованій економіці природні ресурси набувають не лише економічного, а й стратегічного значення, формуючи нові лінії конфліктів між державами та іншими акторами. Зростання попиту на енергетичні та критичні мінерали в умовах технологічної трансформації й переходу до «зеленої» економіки посилює конкуренцію за доступ до них. З огляду на це, актуальним є дослідження взаємозв'язку між ресурсним багатством і конфліктністю, а також розроблення ефективних підходів до управління ресурсами з метою забезпечення сталого й безпечного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень, присвячених проблематиці ресурсного багатства держави, природно-ресурсного потенціалу, енергетичної безпеки та соціально-економічних наслідків використання природних ресурсів, дає змогу визначити основні напрями розвитку наукової думки, оцінити рівень опрацювання цієї проблематики та окреслити питання, що потребують подальшого вивчення. Сучасна наукова література засвідчує формування комплексного підходу до аналізу ресурсного багатства, у межах якого природні ресурси розглядаються не лише як матеріальна основа виробництва, а і як чинник макроекономічної стабільності, територіального розвитку, якості життя населення, енергетичної стійкості та міжнародної конкурентоспроможності держави. Зокрема, політику енергетичної безпеки України в умовах сучасних стратегічних викликів досліджує О. Дегтяр, акцентуючи на тому, що енергетичний сектор дедалі більше інтегрується в систему національної безпеки та міжнародної співпраці [1]. Вплив російсько-української війни на глобальну енергетичну кризу розглядають Н. Резнікова, Д. Русак, О. Іващенко, доводячи, що енергетичні ресурси в сучасному світі активно використовуються як інструмент політичного тиску, що посилює значення енергетичної безпеки у структурі міжнародних економічних відносин [2].

Важливий внесок у формування теоретичного підґрунтя дослідження природних ресурсів як економічної категорії здійснюють українські вчені, які аналізують природно-ресурсний потенціал у контексті ринкових трансформацій, сталого розвитку та територіальної організації господарства. Так, А. Лобанова розглядає ресурсну ощадливість як інструментальну цінність інформаційного суспільства, наголошуючи на необхідності переходу від споживацької моделі використання ресурсів до моделі раціонального, соціально відповідального та технологічно модернізованого природокористування [3]. Науковці М. Хвесик та А. Сундук обґрунтовують, що природно-ресурсний потенціал у ринковому середовищі повинен розглядатися не лише як сукупність запасів, а як економічно активний ресурс, здатний генерувати

ISSN 3041-1793 Online
дохід, забезпечувати структурну модернізацію економіки й формувати довгострокові конкурентні переваги країни [4]. На підвищенні ефективності використання ресурсів на рівні підприємства, що дозволяє конкретизувати мікроекономічний вимір ресурсної проблематики та показати значення раціонального ресурсокористування для зниження витрат і підвищення результативності господарської діяльності, зосереджує увагу Є. Деревицька [5].

Суттєве значення для розуміння соціального аспекту ресурсного багатства мають дослідження, присвячені природноресурсним активам як чиннику добробуту населення та розвитку територій. Зокрема, І. Бистряков, Д. Клиновий та Н. Коржунова доводять, що природноресурсні активи варто розглядати як важливу передумову забезпечення якості життя населення територіальних утворень, оскільки вони формують не лише виробничу, а й соціальну базу функціонування регіонів [6]. Сутність і детермінанти потенціалу розвитку регіону досліджує В. Гринів, акцентуючи на тому, що природні ресурси є одним із базових елементів регіональної спроможності, але їх ефективність визначається поєднанням з інституційними, інфраструктурними та управлінськими чинниками [7]. Природноресурсний потенціал регіонів України в теоретичному аспекті аналізує І. Топалова, підкреслюючи необхідність його комплексного оцінювання в системі регіонального управління [8]. Науковці також систематизують підходи до розуміння природноресурсного потенціалу України як основи добробуту населення та екологічної безпеки, поєднуючи економічний, соціальний і природоохоронний виміри дослідження [9].

Міжнародні дослідження значно розширюють теоретико-методологічне поле аналізу ресурсного багатства, зосереджуючись на макроекономічних, фінансових та інституційних наслідках ресурсної забезпеченості. Так, І. Лі та співавтори (Y. Li et al.) досліджують зв'язок між природною ресурсною забезпеченістю та фінансовим розвитком, доводячи, що ресурсне багатство може як стимулювати, так і стримувати розвиток фінансової системи залежно від якості інституцій, структури доходів та рівня макроекономічної стабільності [10]. Науковці А. Лашітев (A. Lashitev) та Е. Веркер (E. Werker) порушують питання про те, чи допомагають природні ресурси розвитку, чи, навпаки, перешкоджають йому, і доходять висновку, що сам по собі факт ресурсного багатства не визначає траєкторію розвитку держави; вирішальне значення мають моделі управління ресурсними доходами та спроможність інститутів запобігати надмірній залежності від сировинного сектору [11].

У контексті концепції «ресурсного прокляття» особливого значення набувають праці, які аналізують залежність між ресурсним багатством, економічним зростанням, інноваційністю та структурною складністю економіки. Зокрема, М. Хасіб та колеги (M. Haseeb et al.) доводять, що гіпотеза

ISSN 3041-1793 Online

ресурсного прокляття не є універсальною, оскільки наслідки ресурсної забезпеченості залежать від ефективності державного управління, інноваційної активності та якості економічної політики [12]. Науковець К. Аджіде (K. Ajide) досліджує, чи є теза про ресурсне прокляття емпіричною закономірністю для економічної складності в країнах Африки, і показує, що надмірна залежність від природних ресурсів може стримувати структурну трансформацію економіки та обмежувати її диверсифікацію. У цьому контексті ресурсне багатство постає не лише як джерело доходів, а і як фактор потенційної консервації сировинної спеціалізації [13].

Окремий напрям досліджень пов'язаний із вивченням соціально-економічних наслідків ресурсної ренти. Так, М. Сіміонеску (M. Simionescu) аналізує вплив природноресурсних рент на нерівність доходів і багатства в країнах, що розвиваються, та доводить, що високі доходи від природних ресурсів нерідко супроводжуються посиленням соціальної диференціації, особливо в умовах слабких інституцій і недостатньо прозорого управління [14].

Вплив ресурсного прокляття на економічну результативність досліджують Цз. Чжан та колеги (Z. Zhang et al.), підкреслюючи, що ефекти ресурсного багатства визначаються рівнем диверсифікації економіки, якістю врядування та здатністю держави трансформувати природний капітал у довгострокові фактори розвитку [15].

Отже, аналіз сучасних наукових досліджень свідчить, що проблематика ресурсного багатства держави розглядається в кількох взаємопов'язаних вимірах: як основа енергетичної безпеки, як чинник ринкового й регіонального розвитку, як джерело фінансових і соціальних ефектів, а також як потенційний ризик структурної деформації економіки та посилення нерівності. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання трансформації природно-ресурсного потенціалу в геополітичний капітал, особливо в умовах глобальної конкуренції за стратегічні ресурси, енергетичного переходу, кліматичних змін і зростання ролі біоресурсів у міжнародних відносинах. Саме ці аспекти потребують подальшого наукового опрацювання в межах сучасного міждисциплінарного підходу.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та комплексному аналізі впливу ресурсного багатства на виникнення й ескалацію збройного насилля в умовах глобалізованого світу, а також у визначенні основних економічних, політичних і соціальних механізмів трансформації природних ресурсів у чинник конфліктогенності.

Завдання дослідження:

1) проаналізувати теоретичні підходи до трактування взаємозв'язку між ресурсним забезпеченням держав і виникненням збройних конфліктів у системі міжнародних відносин;

ISSN 3041-1793 Online

2) визначити основні економічні, інституційні та геополітичні чинники, що сприяють перетворенню ресурсного багатства на чинник ескалації насилля в умовах глобалізації;

3) обґрунтувати напрями мінімізації конфліктних ризиків через удосконалення механізмів управління природними ресурсами та міжнародної безпекової співпраці.

Виклад основного матеріалу. У сучасній системі міжнародних відносин питання взаємозв'язку між ресурсним забезпеченням держав і виникненням збройних конфліктів набуває особливої актуальності, що зумовлено зростанням конкуренції за доступ до стратегічних природних ресурсів, поглибленням глобалізаційних процесів і трансформацією структури світової економіки. Природні ресурси, які традиційно розглядалися як основа економічного розвитку й джерело підвищення добробуту суспільства, дедалі частіше є чинником політичної нестабільності, геополітичного протистояння та ескалації насилля. Теоретичне осмислення цієї проблематики сформувало низку наукових підходів, які пояснюють різні механізми перетворення ресурсного потенціалу держав на чинник конфліктогенності.

Проблематика енергетичної безпеки формується під впливом комплексної сукупності взаємозалежних чинників, що зумовлює неможливість досягнення її абсолютного рівня навіть за умови їх урегулювання. Водночас аналіз міжнародно-правових актів свідчить про відсутність уніфікованої термінологічної бази, що здебільшого пояснюється відмінностями в підходах різних держав. Ці підходи насамперед визначаються національними стратегіями та концептуальними орієнтирами розвитку енергетичного сектору економіки, розрахованими як на короткострокову, так і на довгострокову перспективу. Усі країни водночас залучені до глобальних процесів енергетичного обігу, виконуючи функції постачальників, споживачів або посередників. Роль енергетичного сектору в забезпеченні стабільності та ефективного функціонування держави є безсумнівною [1, с. 58].

Концепцію ресурсного націоналізму можна безпосередньо пов'язати з широким колом актуальних глобальних викликів, зокрема з дискусіями щодо «ресурсного прокляття», посиленням занепокоєння країн ОЕСР стосовно економічної ролі суверенних фондів, питаннями «належного врядування» в державах із середнім і низьким рівнем доходів, сучасними тенденціями управління політичними ризиками, а також практичними ініціативами щодо формування методологічних підходів до оцінювання внеску видобувних галузей у соціально-економічний розвиток і ширшою проблематикою створення «сприятливих умов» для відповідальної ділової практики [2, с. 9].

Світовою тенденцією останніх п'яти десятиліть стала концепція сталого розвитку, спрямована на трансформацію взаємодії між людиною й природним середовищем із метою розширення можливостей економічного зростання та

ISSN 3041-1793 Online

формування узгодженої глобальної стратегії виживання людства. Основним завданням цієї стратегії є збереження й відтворення природних ресурсів у масштабах, необхідних для повернення людських спільнот у межі господарської місткості біосфери [3, с. 51].

Як засвідчує практика, в умовах індустріальної економіки інтерес до природних ресурсів визначався насамперед їх здатністю забезпечувати потреби суспільства в аграрній продукції, водних ресурсах, лісовій сировині та інших матеріальних благах. Водночас поряд із позитивними ефектами таке ставлення спричинило низку екологічних проблем, зокрема посилення антропогенного навантаження на довкілля, порушення природних екосистем, забруднення та деградацію навколишнього середовища. Отже, пріоритетною залишалася саме споживацька функція природних ресурсів [4, с. 72].

Забезпечення сталих темпів економічного зростання та підвищення результативності виробництва досягається через інтенсифікацію відтворювальних процесів і більш раціональне використання наявних основних засобів підприємства. Це дозволяє нарощувати обсяги випуску продукції без залучення додаткових інвестицій, зменшувати її собівартість завдяки скороченню питомих амортизаційних витрат, а також підвищувати ефективність використання основних засобів [5, с. 47]. Особливу роль у сучасних міжнародних відносинах відіграє енергетична безпека, яка дедалі більше визначає стратегічні рішення держав. Залежність від імпорту енергоносіїв створює вразливість, що може стимулювати політичний тиск або навіть військові дії з метою забезпечення стабільних постачань. Водночас країни-експортери стикаються з проблемою стабільності попиту та конкуренції за ринки збуту. Така взаємозалежність формує складну систему балансування інтересів, у якій ресурси стають інструментом геополітичного впливу. Теоретичні підходи до пояснення взаємозв'язку між ресурсним забезпеченням держав і виникненням збройних конфліктів наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Теоретичні підходи до пояснення взаємозв'язку між ресурсним забезпеченням держав і виникненням збройних конфліктів

Теоретичний підхід	Представники	Основна ідея	Основний механізм виникнення конфлікту	Тип конфліктів	Роль природних ресурсів
Реалістичний (геополітичний)	Класичний і неореалізм, геополітичні теорії	Держави прагнуть контролю над стратегічними ресурсами для зміцнення сили	Конкуренція за території, транспортні коридори, енергетичну інфраструктуру	Міждержавні, гібридні конфлікти	Стратегічний ресурс і інструмент впливу

ISSN 3041-1793 Online

Теоретичний підхід	Представники	Основна ідея	Основний механізм виникнення конфлікту	Тип конфліктів	Роль природних ресурсів
Теорія ресурсного прокляття	Політична економія розвитку	Надлишок ресурсних доходів послаблює інститути та економічну диверсифікацію	Концентрація ресурсної ренти, авторитаризм, соціальна нерівність	Внутрішні конфлікти, громадянські війни	Джерело політичної нестабільності
Інституційний підхід	Неоінституціоналізм	Якість державного управління визначає наслідки ресурсного багатства	Корупція, слабке врядування, нерівний доступ до ресурсів	Внутрішньодержавні конфлікти	Каталізатор наявних суперечностей
Економічний підхід («жадібність – невдоволення»)	Теорія раціонального вибору	Насильство може бути економічно вигідною стратегією	Фінансування війни завдяки ресурсам	Громадянські війни, діяльність збройних груп	Фінансова база конфлікту
Геоекономічний підхід	Теорії глобальної економіки	Ресурси формують економічну залежність і конкуренцію	Контроль над ринками збуту, санкційна боротьба	Економічні та гібридні конфлікти	Інструмент економічного тиску
Глобалізаційний підхід	Теорії світ-системного аналізу	Ресурсні ринки інтегровані в глобальні ланцюги	Зовнішнє втручання, транснаціональні інтереси	Регіональні конфлікти з глобальними наслідками	Частина світових виробничих мереж
Енергетично-безпековий підхід	Стратегії енергетичної безпеки	Доступ до енергії визначає національну безпеку	Боротьба за стабільність постачань або ринків збуту	Міждержавні та економічні конфлікти	Важливий елемент безпеки
Регіонально-соціальний підхід	Соціальна конфліктологія	Нерівний розподіл ресурсних доходів породжує локальні протести	Маргіналізація ресурсних регіонів	Сепаратизм, локальні збройні конфлікти	Об’єкт боротьби місцевих і центральних еліт
Екологічно-ресурсний підхід	Теорії екологічної безпеки	Дефіцит або деградація ресурсів провокує боротьбу за виживання	Конкуренція за воду, землю, продовольство	Локальні та міждержавні конфлікти	Критичний чинник виживання
Підхід енергетичного переходу	Теорії зеленої трансформації	Нові технології змінюють структуру ресурсної конкуренції	Боротьба за критичні мінерали	Нові геоекономічні конфлікти	Стратегічна сировина майбутнього

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [1–5]

ISSN 3041-1793 Online

Узагальнення теоретичних підходів дозволяє стверджувати, що ресурсне забезпечення держав має подвійний характер: воно може бути як чинником економічного розвитку, так і джерелом ескалації збройного насилля. Конфліктний потенціал ресурсів реалізується через взаємодію геополітичних інтересів, інституційної якості державного управління, економічних стимулів та глобальної взаємозалежності. Саме комплексність цих чинників пояснює, чому в глобалізованому світі природні ресурси залишаються одним із важливих елементів формування нової архітектури міжнародної безпеки.

Водночас основною характеристикою природного активу є його економічна ефективність, що відображає обсяг доходу, який генерується в процесі використання капіталу як складника національного багатства. Він відображає фактичний або потенційний дохід суб'єкта господарювання, який реалізує належним чином оформлені права власності на відповідний капітал (володіння, користування, розпорядження тощо), зокрема право привласнення створеної доданої вартості. Таким чином, природноресурсний актив доцільно трактувати як «актуалізований» ресурс, тобто такий, що підготовлений до використання та інституціонально інтегрований у виробничу систему активного природного капіталу [6, с. 53].

В умовах ринкової економіки актуалізувалася проблема ефективної організації збуту продукції на основі належного інформаційного забезпечення. Її розв'язання здійснюється через розвиток прямих економічних зв'язків, реалізацію рекламних кампаній, використання різних форм інформування та застосування фінансових інструментів. Водночас варто наголосити, що саме збут, а не адміністративний розподіл, став для природноресурсних підприємств-виробників провідним видом господарської діяльності, який ґрунтується на товарно-грошових відносинах і має бути економічно доцільним [7, с. 7]. Екологічні процеси є фундаментом існування життя на Землі та забезпечують стабільність природних систем. Для підтримання їх належного функціонування і зменшення негативних наслідків антропогенного впливу необхідна узгоджена та скоординована взаємодія держави, бізнесу й інститутів громадянського суспільства [8, с. 8].

Усвідомлення ризиків, зумовлених обмеженістю природних ресурсів і зниженням відновлювальної спроможності довкілля, спонукає людство переглядати та вдосконалювати засади взаємодії з природним середовищем. У сфері економіки природокористування дедалі частіше саме екосистеми розглядаються як базові елементи відновлюваного природного капіталу. Це пояснюється зростанням антропогенного навантаження на них: розширюється використання екосистем у сільському господарстві, промисловості та будівництві, підвищується попит на їхні ресурси (прісну воду, продовольство, деревину), а також посилюється накопичення побутових і виробничих відходів у межах екосистем [9, с. 119]. Проблематика ресурсного багатства держави дедалі частіше аналізується крізь призму його впливу на економічний

ISSN 3041-1793 Online

розвиток і фінансові системи. Зарубіжні дослідження підкреслюють, що природна ресурсна забезпеченість може впливати на фінансовий сектор через макроекономічну стабільність, структуру доходів і якість інституційного середовища [10, с. 2]. Водночас ефект цього впливу здебільшого визначається ефективністю державної політики та механізмів регулювання.

Значним геополітичним чинником є трансформація світової енергетики. Перехід до відновлюваних джерел енергії змінює структуру ресурсної конкуренції, збільшуючи значення критичних мінералів, таких як літій, кобальт і нікель. Оскільки їхні запаси зосереджені в невеликій кількості держав, формується нова геоекономічна залежність, яка може стати джерелом майбутніх конфліктів. Таким чином, навіть процеси декарбонізації не зменшують ролі ресурсного чинника, а лише змінюють його зміст. Економічні, інституційні та геополітичні чинники перетворення ресурсного багатства на фактор ескалації насилля в умовах глобалізації систематизовано в таблиці 1.

Таблиця 2

Економічні, інституційні та геополітичні чинники перетворення ресурсного багатства на фактор ескалації насилля в умовах глобалізації

Група чинників	Механізм ескалації насилля	Тип прояву конфліктності	Основні наслідки
Економічні	Бюджетні кризи, соціальне невдоволення	Внутрішньополітичні конфлікти	Політична нестабільність
	Боротьба еліт за контроль над ресурсами	Внутрішньодержавні конфлікти	Посилення соціальної поляризації
	Протести, сепаратистські рухи	Локальні збройні конфлікти	Територіальна напруженість
	Фінансування воєнізованих угруповань	Затяжні конфлікти	Криміналізація економіки
	Економічний та політичний тиск	Геоекономічні конфлікти	Ослаблення економічного суверенітету
Інституційні	Захоплення ресурсної ренти політичними групами	Внутрішні конфлікти	Делегітимізація влади
	Соціальні протести та радикалізація	Політичні кризи	Дестабілізація держави
	Поширення насильства	Внутрішньодержавні конфлікти	Ескалація протистояння
	Самофінансування конфліктів	Громадянські війни	Тривала нестабільність

ISSN 3041-1793 Online

Група чинників	Механізм ескалації насилля	Тип прояву конфліктності	Основні наслідки
Геополітичні	Політичний тиск, військова присутність	Міждержавні конфлікти	Геополітичне напруження
	Використання ресурсів як інструменту впливу	Гібридні конфлікти	Посилення міжнародних суперечностей
	Конкуренція за інфраструктуру	Регіональні конфлікти	Військово-політична ескалація
	Зовнішнє втручання у локальні конфлікти	Транснаціональні конфлікти	Глобальні економічні наслідки
	Конкуренція за нові ресурси	Нові геоекономічні конфлікти	Формування нових зон напруженості

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [6–8]

Аналіз даних свідчить, що перетворення ресурсного багатства на чинник ескалації насилля зумовлене взаємодією економічних, інституційних і геополітичних чинників. Самі ресурси не спричиняють конфлікти, однак посилюють конкуренцію за фінансові та політичні переваги, що за несприятливих умов переходить у насильницьке протистояння.

Економічна залежність від ресурсних доходів підвищує вразливість держав до криз і загострює боротьбу за контроль над ресурсною рентою, поглиблюючи соціальні суперечності. Слабкі інституції, корупція та непрозорий розподіл доходів підривають довіру до влади й сприяють тривалості конфліктів. Водночас стратегічне значення ресурсів переносить конкуренцію на міжнародний рівень, посилюючи політичний тиск, зовнішнє втручання та геополітичне суперництво.

Отже, ресурсне багатство є мультиплікативним чинником конфліктності тоді, коли економічна залежність поєднується з інституційною слабкістю та геополітичною конкуренцією, перетворюючи ресурси з чинника розвитку на виклик міжнародній безпеці.

Економічні дослідження також засвідчують, що природні ресурси можуть як стимулювати розвиток, так і формувати ризики залежності від сировинного експорту та макроекономічної нестабільності [11, с. 5]. У цьому контексті науковці наголошують, що результати використання ресурсного потенціалу здебільшого зумовлюються якістю управління доходами від природних ресурсів. Концепція «ресурсного прокляття» не має універсального характеру, оскільки її прояви залежать від інституційних чинників, рівня

ISSN 3041-1793 Online
технологічного розвитку та інноваційної активності держав [12, с. 8]. До того ж ресурсна залежність може стримувати диверсифікацію економіки та знижувати рівень економічної складності [13, с. 6].

Соціально-економічний вимір проблеми відображено у працях, де доведено зв'язок між високими ресурсними рентами та зростанням нерівності доходів у країнах зі слабкими інституціями [14, с. 9]. Відповідно, сучасні дослідження економічної результативності засвідчують, що вплив ресурсного багатства визначається рівнем диверсифікації економіки, якістю державного управління та здатністю забезпечити ефективне використання природного капіталу [15, с. 7]. Отже, сучасна наукова думка підтверджує, що ресурсне багатство не є однозначним чинником розвитку, а його ефективність залежить від комплексної взаємодії економічних, інституційних і соціальних факторів.

Важливу роль у мінімізації конфліктних ризиків відіграє диверсифікація економіки. Надмірна залежність від експорту природних ресурсів підвищує вразливість держав до зовнішніх шоків і посилює внутрішню нестабільність у разі падіння цін на світових ринках. Розвиток переробної промисловості, інноваційних секторів і людського капіталу дозволяє зменшити значення ресурсної ренти як головного джерела державних доходів. Економічна диверсифікація знижує стимули до боротьби за контроль над ресурсами, оскільки політична влада перестає бути безпосередньо пов'язаною з доступом до природних багатств.

Суттєвим аспектом є забезпечення справедливого регіонального розподілу ресурсних доходів. У багатьох країнах конфлікти виникають через відчуття економічної несправедливості в регіонах видобутку, які часто залишаються соціально відсталими попри значні природні багатства. Запровадження механізмів місцевої участі в прийнятті рішень, розвиток соціальної інфраструктури та інвестиції в місцеві громади сприяють зниженню протестного потенціалу. Такий підхід формує відчуття спільної відповідальності за використання ресурсів і зменшує ризики сепаратизму.

В умовах глобалізації особливого значення набуває міжнародна безпекова співпраця. Ресурсні конфлікти дедалі рідше мають суто внутрішній характер, оскільки глобальні ланцюги постачання пов'язують інтереси багатьох держав. Міжнародні організації відіграють важливу роль у встановленні стандартів прозорості, екологічної відповідальності та доброчесного управління природними ресурсами. Координація політики між державами дозволяє запобігати використанню ресурсів як інструменту політичного тиску або економічного шантажу.

Окремим напрямом є розвиток механізмів колективної енергетичної безпеки. Спільні інфраструктурні проєкти, диверсифікація маршрутів постачання та створення стратегічних резервів зменшують залежність держав від окремих постачальників і знижують ризики конфліктів, пов'язаних з

ISSN 3041-1793 Online

енергетичним шантажем. Розширення міжнародного діалогу у сфері енергетики сприяє формуванню стабільних правил взаємодії на світових ринках.

Значну роль відіграє також екологічний вимір управління ресурсами. Деградація довкілля, спричинена інтенсивним видобутком, може загострювати соціальні конфлікти через втрату земель, водних ресурсів і традиційних джерел доходу населення. Упровадження стандартів сталого розвитку та екологічного моніторингу дозволяє зменшити соціальну напруженість і забезпечити довгострокову стабільність ресурсних регіонів.

У сучасних умовах енергетичного переходу важливою є міжнародна координація доступу до критичних мінералів, необхідних для розвитку зеленої економіки. Формування прозорих правил торгівлі, інвестиційного співробітництва та технологічного обміну здатне знизити конкуренцію за стратегічні ресурси та запобігти виникненню нових конфліктних зон. Спільне регулювання ринків критичної сировини дозволяє уникнути надмірної концентрації контролю та сприяє більш рівномірному розподілу вигод. Напрями мінімізації конфліктних ризиків у сфері управління природними ресурсами наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Напрями мінімізації конфліктних ризиків у сфері управління природними ресурсами

Напрям	Основний зміст	Очікуваний вплив на безпеку	Результат
Прозоре управління ресурсами	Публічна звітність, аудит, відкритість доходів	Зниження корупції	Зменшення соціальної напруженості
Інституційне зміцнення	Ефективні регулятори та правова система	Контроль ресурсних потоків	Запобігання фінансуванню конфліктів
Економічна диверсифікація	Розвиток несировинних секторів	Зниження залежності від ресурсної ренти	Стабільність економіки
Регіональна справедливість	Інвестиції в регіони видобутку	Зменшення протестного потенціалу	Соціальна стабільність
Міжнародна співпраця	Спільні стандарти та угоди	Запобігання ресурсним протистоянням	Зниження геополітичного напруження
Енергетична кооперація	Диверсифікація постачань	Зменшення залежності	Підвищення енергетичної безпеки
Екологічне регулювання	Стандарти сталого розвитку	Запобігання екологічним конфліктам	Довгострокова стабільність

ISSN 3041-1793 Online

Напрям	Основний зміст	Очікуваний вплив на безпеку	Результат
Координація енергетичного переходу	Регулювання доступу до критичних мінералів	Зниження конкуренції	Запобігання новим конфліктам

Джерело: розроблено авторами

Таким чином, мінімізація конфліктних ризиків у ресурсно забезпечених державах потребує поєднання внутрішніх реформ і міжнародної координації. Ефективне управління природними ресурсами, засноване на прозорості, інституційній спроможності та принципах сталого розвитку, здатне перетворити ресурсне багатство з чинника ескалації насилля на основу стабільності та довгострокової безпеки. У глобалізованому світі саме співпраця держав і формування спільних правил використання ресурсів є основними умовами запобігання конфліктам і забезпечення збалансованого розвитку міжнародної системи.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, варто зазначити, що ресурсне багатство в сучасному глобалізованому світі набуває подвійного характеру, поєднуючи потенціал економічного розвитку з підвищеним рівнем конфліктогенності. Природні ресурси самі по собі не є безпосередньою причиною збройного насилля, однак за наявності несприятливих економічних, інституційних і геополітичних умов вони формують середовище, у якому конкуренція за доступ до ресурсної ренти, територій та стратегічної інфраструктури трансформується в політичне протистояння й збройні конфлікти.

Аналіз теоретичних підходів показав, що сучасна наукова думка поступово відійшла від спрощеного трактування ресурсів як прямого чинника війни та перейшла до комплексного розуміння їх ролі як каталізатора наявних соціально-економічних і політичних суперечностей. Геополітичні концепції підкреслюють значення ресурсів у боротьбі держав за вплив і безпеку, тоді як економічні підходи пояснюють можливість фінансування конфліктів завдяки ресурсним доходам, а інституційні теорії доводять визначальну роль якості державного управління у формуванні конфліктного потенціалу ресурсного сектору.

Встановлено, що основними чинниками ескалації насилля є сировинна залежність економіки, нерівномірний розподіл ресурсних доходів, слабкість інституцій, корупція, а також геополітична конкуренція за контроль над енергетичними та стратегічними ресурсами. Умови глобалізації посилюють ці процеси, оскільки інтеграція ресурсних ринків робить локальні конфлікти частиною ширших міжнародних протистоянь, а ресурси дедалі частіше використовуються як інструмент економічного і політичного впливу.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас дослідження засвідчило, що конфліктний потенціал ресурсного багатства може бути суттєво зменшений за умови ефективного управління природними ресурсами. Прозорість розподілу доходів, інституційна спроможність держави, економічна диверсифікація, справедливий регіональний розвиток і впровадження стандартів сталого використання природних ресурсів сприяють зниженню соціальної напруженості та запобіганню радикалізації. Важливу роль відіграє міжнародна безпекова співпраця, яка дозволяє формувати спільні правила доступу до ресурсів, зменшувати енергетичну залежність і запобігати використанню ресурсів як інструменту геополітичного тиску.

Особливого значення набуває трансформація ресурсної конкуренції в умовах енергетичного переходу, коли зростає роль критичних мінералів і технологічної сировини. Це свідчить про те, що ресурсні конфлікти не зникають, а змінюють свою форму, переходячи від боротьби за традиційні енергоресурси до конкуренції за ресурси майбутнього. Відповідно, забезпечення міжнародної стабільності потребує нових механізмів координації ресурсної політики на глобальному рівні.

Отже, природні ресурси є чинником ескалації збройного насилля не через сам факт їх наявності, а через спосіб управління ними та характер міжнародної взаємодії. Ефективне поєднання національних реформ із розвитком міжнародної співпраці здатне трансформувати ресурсне багатство з джерела конфліктів у основу сталого розвитку, економічної стабільності та зміцнення глобальної безпеки.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні аналізу взаємозв'язку між ресурсним багатством, інституційною якістю управління та динамікою сучасних збройних конфліктів, а також у вивченні трансформації ресурсної конкуренції в умовах енергетичного переходу та зростання ролі критичних мінералів і технологічної сировини.

Література:

1. Дегтяр О. О. Політика енергетичної безпеки України: стратегічні виклики та міжнародна співпраця. *Публічне управління і політика.* 2024. № 2. С. 56–63. URL: DOI: https://doi.org/10.70651/3041-2498/2024.2.07

2. Резнікова Н. В., Русак Д. М., Іващенко О. А. Вплив російсько-української війни на зелений перехід та енергетичну кризу: підходи лідерів ринку консалтингових послуг до ідентифікації тригерів загострення глобальних проблем економічного розвитку. *Ефективна економіка*. 2022. № 6. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.6.1

3. Лобанова А., Кузіор А. Ресурсна ощадливість як інструментальна цінність інформаційного суспільства. *Інформаційне суспільство і Природа у фокусі соціологічної аналітики: кол. монографія* Київ, 2023. С. 48–78. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10689 (дата звернення: 22.02.2026).

4. Хвесик, М. А., Сундук, А. М. Природно-ресурсний потенціал і ринкове середовище: теорія й практика. *Економіка України*. 2022. Т. 65, № 8 (729). С. 70–82. DOI: https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.070

ISSN 3041-1793 Online

5. Деревицька Є. В. Шляхи підвищення ефективності використання ресурсів сільськогосподарського підприємства. *Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця*. 2024. № 4. С. 45–48. URL: https://www.hneu.edu.ua/content/documents/39/3856/Attaches/mv-4-2024.pdf (дата звернення: 22.02.2026).

6. Бистряков, І. К., Клиновий, Д. В., Коржунова, Н. В. Природно-ресурсні активи як фактор забезпечення якості життя населення територіальних утворень. *Економіка України*. 2024. Т. 67, № 7 (752). С. 49–69. DOI: https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.07.049

7. Гринів В. М. Сутність та детермінанти потенціалу розвитку регіону. *Наукові перспективи.* 2023. №3 (33). С. 176–188. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3(33)-176-188

8. Топалова І. А. Природно-ресурсний потенціал регіонів України: теоретичний аспект. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2025. № 16. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15208497

9. Природно-ресурсний потенціал України: забезпечення добробуту та екологічної безпеки населення: монографія. Київ, 2021. 148 с. URL: https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2021/12/220120141057192-1767.pdf (дата звернення: 22.02.2026).

10. Li Y., Mehmood N., Iqbal N. Natural resource abundance and financial development: A case study of emerging (E−15) economies. *Resources Policy*. 2022. Vol. 79. DOI: https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.103018

11. Lashitew A. A., Werker E. Do natural resources help or hinder development? Resource abundance, dependence, and the role of institutions. *Resource and Energy Economics.* 2020. Vol. 61. Article 101183. DOI: https://doi.org/10.1016/j.reseneeco.2020.101183

12. Haseeb M., Kot S., Hussain H., Kamarudin F. The natural resources curse-economic growth hypotheses: Quantile–on–Quantile evidence from top Asian economies. *Journal of Cleaner Production.* 2021. № 279. Article 123596. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123596

13. Ajide K. B. Is natural resource curse thesis an empirical regularity for economic complexity in Africa? *Resources Policy*. 2022. Vol. 76. DOI: https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102755

14. Simionescu M. Natural resource rents and income/wealth inequality in developing countries. *Sustainability*. 2025. Vol. 17(9). DOI: https://doi.org/10.3390/su17094111

15. Zhang J., Muhammad T., Dai W., Khan Q. R., Ahmad M. How Does the Resource Curse Influence Economic Performance? Exploring the Role of Natural Resource Rents and Renewable Energy Consumption in South Asia. *Sustainability*. 2024. Vol. 16(24). DOI: https://doi.org/10.3390/su162411138

References:

1. Dehtiar, O. O. (2024). Polityka enerhetychnoi bezpeky Ukrainy: stratehichni vyklyky ta mizhnarodna spivpratsia [Energy security policy of Ukraine: strategic challenges and international cooperation]. *Publichne upravlinnia i polityka – Public administration and politics, 2,* 56–63. https://doi.org/10.70651/3041-2498/2024.2.07 [in Ukrainian].

2. Reznikova, N. V., Rusak, D. M., & Ivashchenko, O. A. (2022). Vplyv rosiisko-ukrainskoi viiny na zelenyi perekhid ta enerhetychnu kryzu: pidkhody lideriv rynku konsaltynhovykh posluh do identyfikatsii tryheriv zahostrennia hlobalnykh problem ekonomichnoho rozvytku [The impact of the Russian-Ukrainian war on the green transition and the energy crisis: approaches of consulting services market leaders to identifying triggers for the exacerbation of global economic development problems]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy, 6.* https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.6.1 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1793 Online

3. Lobanova, A., & Kuzior, A. (2023). Resursna oshchadlyvist yak instrumentalna tsinnist informatsiinoho suspilstva [Resource efficiency as an instrumental value of the information society]. In: *nformatsiine suspilstvo i Pryroda u fokusi sotsiolohichnoi analityky: kol. monohrafiia – Information Society and Nature in the Focus of Sociological Analytics: Collected Monograph* (pp. 48–78). Kyiv. Retrieved from https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10689. [in Ukrainian].

4. Khvesyk, M. A., & Sunduk, A. M. (2022). Pryrodno-resursnyi potentsial i rynkove seredovyshche: teoriia y praktyka [Natural resource potential and market environment: theory and practice]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine, 65*(8(729)), 70–82. https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.070 [in Ukrainian].

5. Derevytska, Ye. V. (2024). Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia resursiv silskohospodarskoho pidpryiemstva [Ways to improve the efficiency of resource use in agricultural enterprises]. *Molodizhnyi ekonomichnyi visnyk KhNEU im. S. Kuznetsia – Youth economic bulletin of Simon Kuznets, 4*, 45–48. Retrieved from https://www.hneu.edu.ua/content/documents/39/3856/Attaches/mv-4-2024.pdf. [in Ukrainian].

6. Bystriakov, I. K., Klynovyi, D. V., & Korzhunova, N. V. (2024). Pryrodno-resursni aktyvy yak faktor zabezpechennia yakosti zhyttia naselennia terytorialnykh utvoren [Natural resource assets as a factor in ensuring the quality of life of the population of territorial units]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine, 67*(7(752)), 49–69. https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.07.049 [in Ukrainian].

7. Hryniv, V. M. (2023). Sutnist ta determinanty potentsialu rozvytku rehionu [Essence and determinants of regional development potential]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives, 3*(33), 176–188. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3(33)-176-188 [in Ukrainian].

8. Topalova, I. A. (2025). Pryrodno-resursnyi potentsial rehioniv Ukrainy: teoretychnyi aspekt [Natural resource potential of Ukrainian regions: theoretical aspect]. *Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii – Achievements of economy: prospects and innovations, 16.* https://doi.org/10.5281/zenodo.15208497 [in Ukrainian].

9. *Pryrodno-resursnyi potentsial Ukrainy: zabezpechennia dobrobutu ta ekolohichnoi bezpeky naselennia: monohrafiia* [Natural resource potential of Ukraine: ensuring welfare and environmental safety of the population: Monograph] (2021). Kyiv. Retrieved from https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2021/12/220120141057192-1767.pdf [in Ukrainian].

10. Li, Y., Mehmood, N., & Iqbal, N. (2022). Natural resource abundance and financial development: A case study of emerging (E−15) economies. *Resources Policy, 79*. https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.103018

11. Lashitew, A. A., & Werker, E. (2020). Do natural resources help or hinder development? Resource abundance, dependence, and the role of institutions. *Resource and Energy Economics, 6*, 101183. https://doi.org/10.1016/j.reseneeco.2020.101183

12. Haseeb ,M., Kot, S., Hussain, H., & Kamarudin, F. (2021). The natural resources curse-economic growth hypotheses: Quantile–on–Quantile evidence from top Asian economies. *Journal of Cleaner Production., 279*, 123596. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123596

13. Ajide, K. B. (2022). Is natural resource curse thesis an empirical regularity for economic complexity in Africa? *Resources Policy, 76*. https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102755.

14. Simionescu, M. (2025). Natural resource rents and income/wealth inequality in developing countries. *Sustainability, 17*(9). https://doi.org/10.3390/su17094111

ISSN 3041-1793 Online
15. Zhang, J., Muhammad, T., Dai, W., Khan, Q. R., &Ahmad, M. (2024). How Does the Resource Curse Influence Economic Performance? Exploring the Role of Natural Resource Rents and Renewable Energy Consumption in South Asia. *Sustainability*, *16*(24). https://doi.org/10.3390/su162411138

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 327(4-11):327(477)"2014/2024"
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2459-2475

Опанасенко Олег Анатолійович аспірант, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, https://orcid.org/0009-0000-2925-335X

МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ ЩОДО УКРАЇНИ (2014–2024 РР.): ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлено глибинними трансформаціями безпекового середовища Східної Європи в умовах збройної агресії Росії проти України та необхідністю переосмислення зовнішньополітичних підходів держав регіону. Встановлено, що Україна набула статусу ключового чинника регіональної політики, що обумовлює потребу у системному порівняльному аналізі моделей трансформації зовнішньої політики східноєвропейських держав.

Метою статті є проведення порівняльного політичного аналізу моделей трансформації зовнішньої політики східноєвропейських держав щодо України у 2014–2024 рр. на основі дослідження політичних рішень і стратегічних документів для визначення їх особливостей та ефективності в умовах становлення геополітичної суб'єктності України.

Методи дослідження. Застосовано методи системного та порівняльного аналізу, узагальнення, типологізації та інтерпретації політичних рішень і стратегічних документів. Використано підхід до моделювання зовнішньополітичних трансформацій на основі виділення еволюційної, революційної, змішаної та адаптивної моделей.

Результати дослідження. Досліджено зміни зовнішньополітичного курсу східноєвропейських держав щодо України та встановлено їх інституціоналізацію через правові акти, безпекові угоди та програмні механізми. Виявлено чинники та механізми формування різних моделей трансформації й доведено, що домінуючою є еволюційна модель, тоді як революційна, змішана та адаптивна відображають різний рівень інтенсивності змін і внутрішніх обмежень держав.

Висновки. Встановлено, що ефективність моделей трансформації визначається рівнем інституціоналізації підтримки України та здатністю держав забезпечувати сталість зовнішньополітичного курсу. Виявлено ключові проблеми, зокрема асиметрію безпекових пріоритетів, інституційну фрагментацію та залежність політики від внутрішньополітичних чинників.

ISSN 3041-1793 Online

Перспективи подальших досліджень пов'язані з кількісною оцінкою ефективності моделей трансформації, аналізом їх еволюції у поствоєнний період та розробленням інструментів прогнозування змін зовнішньополітичних курсів держав Східної Європи.

Ключові слова: геополітична суб'єктність, безпекова політика, регіональна взаємодія, стратегічні рішення, інституціоналізація підтримки.

Opanasenko Oleg Anatoliiovych Postgraduate Student, Mykola Gogol State University of Nizhyn, Nizhyn, https://orcid.org/0009-0000-2925-335X

MODELS OF THE TRANSFORMATION OF THE FOREIGN POLICY OF EASTERN EUROPEAN STATES TOWARD UKRAINE (2014–2024): A COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract. **Relevance of the study is determined by** profound transformations of the security environment in Eastern Europe under conditions of Russia's war of aggression against Ukraine and the need to reassess foreign policy approaches of the states in the region. It has been established that Ukraine has acquired the status of a key factor in regional policy, which necessitates a systematic comparative analysis of models of foreign policy transformation in Eastern European states.

The purpose of the article is to conduct a comparative political analysis of the models of transformation of the foreign policy of Eastern European states toward Ukraine in 2014–2024 based on the study of political decisions and strategic documents in order to determine their specific features and effectiveness in the context of the formation of Ukraine's geopolitical subjectivity.

Research methods. Methods of system analysis, comparative analysis, generalization, typologization, and interpretation of political decisions and strategic documents have been applied. An approach based on identifying evolutionary, revolutionary, mixed, and adaptive models of foreign policy transformation has been used.

Results. Changes in the foreign policy course of Eastern European states toward Ukraine have been studied, and their institutionalization through legal acts, security agreements, and program mechanisms has been established. The factors and mechanisms of formation of different transformation models have been identified, and it has been proven that the evolutionary model is dominant, while revolutionary, mixed, and adaptive models reflect different levels of transformation intensity and internal constraints of states.

Conclusions. It has been established that the effectiveness of transformation models depends on the level of institutionalization of support for Ukraine and the ability of states to ensure the sustainability of their foreign policy course. Key problems have been identified, including asymmetry of security priorities, institutional fragmentation, and dependence on domestic political factors.

ISSN 3041-1793 Online

Prospects for further research are related to the quantitative assessment of the effectiveness of transformation models, analysis of their evolution in the post-war period, and development of tools for forecasting changes in the foreign policy of Eastern European states.

Keywords: geopolitical subjectivity, security policy, regional cooperation, strategic decision-making, institutionalization of support.

Постановка проблеми. Починаючи з 2014 року, унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України відбулися глибинні зміни безпекового середовища Східної Європи, що зумовило трансформацію зовнішньополітичних підходів держав регіону. Україна набула статусу одного з ключових чинників формування регіональної політики, що спричинило перегляд пріоритетів, інструментів і форматів міждержавної взаємодії. У цих умовах сформувалися різні моделі реагування, які поєднують безпекові, політичні та економічні компоненти та відображають як національні інтереси держав, так і їхню інтеграційну орієнтацію.

Водночас наукове осмислення зазначених процесів залишається недостатньо системним, оскільки переважають дослідження окремих країн або аспектів співпраці без комплексного порівняльного аналізу. Особливої уваги потребує період після 2022 року, коли зовнішня політика держав Східної Європи щодо України зазнала якісних змін. Це зумовлює необхідність узагальнення та типологізації моделей трансформації з метою виявлення їх закономірностей і ефективності.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення зовнішньополітичної стратегії України, розвитку регіональної взаємодії та підвищення результативності дипломатичних рішень в умовах нестабільного безпекового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд сучасних досліджень дозволяє систематизувати наявні наукові підходи у кілька змістовно взаємопов’язаних блоків. У межах першого з них акцент зроблено на теоретико-методологічному осмисленні геополітичного статусу України та його впливу на трансформацію зовнішньої політики держав регіону.

О. Ю. Кондратенко обґрунтовує історіографічні та методологічні підходи до визначення геополітичного статусу України, що дозволяє розглядати її як ключовий фактор регіональних змін [1]. С. В. Кондратюк та співавтори аналізують розвиток європейської кібердипломатії як відповіді на російську агресію, що відображає трансформацію інструментів зовнішньої політики Європейського Союзу (ЄС) щодо України [2].

В. В. Сидяга розкриває інституційні та концептуальні зміни безпекової політики ЄС, підкреслюючи посилення ролі України в системі європейської безпеки [3].

ISSN 3041-1793 Online

Водночас у науковому дискурсі простежується окрема група досліджень, у яких увага зосереджена на зміні зовнішньополітичного курсу України та його впливі на регіональне середовище. В. В. Рєзніков обґрунтовує трансформацію державної політики у сфері європейської інтеграції як системну відповідь на глобальні виклики [4]. І. Максимова та співавтори досліджують інтеграційний потенціал країн Східного партнерства, що формує економічне підґрунтя зближення з Україною [5]. Є. В. Редзюк аналізує чинники економічної дивергенції між Україною та ЄС, які впливають на характер зовнішньополітичних стратегій держав регіону [6].

Значний масив наукових праць присвячено порівняльному аналізу ролі держав Центральної та Східної Європи у формуванні політики ЄС щодо України. А. Велчев (A. Velchev) досліджує зростання впливу держав регіону на формування зовнішньої політики ЄС [7]. Н. Г. Панаіт (N. G. Panait) та М. А. Радой (M. A. Radoi) здійснюють порівняльний аналіз економічного розвитку держав, що дозволяє пояснити відмінності у формуванні їхніх політичних інтересів [8]. П. Екман (P. Ekman) обґрунтовує трансформацію зовнішньої політики України у відповідь на безпекові виклики, що вплинуло на зміну підходів держав регіону [9].

Окремий пласт досліджень зосереджений на інституційних і концептуальних змінах зовнішньої політики ЄС щодо України. Е. Баракані (E. Baracani) та М. Данезі (M. Danesi) аналізують трансформацію політичної поведінки Європейського парламенту у контексті підтримки України [10]. Б. Мартілл (B. Martill) та М. Сус (M. Sus) пояснюють зміну зовнішньополітичних підходів європейських держав через призму неокласичного реалізму [11]. М. Рабінович (M. Rabinovych) досліджує політику розширення ЄС і механізми правової умовності щодо України [12].

М. Ріддерволд (M. Riddervold) та П. Рікер (P. Rieker) доводять, що зовнішня та безпекова політика ЄС після початку повномасштабної війни зазнала якісної трансформації [13].

Так, сучасні дослідження свідчать про багатовимірний характер трансформації зовнішньої політики східноєвропейських держав щодо України, що потребує подальшого розвитку порівняльних підходів і систематизації моделей цих процесів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості досліджень, залишаються невирішеними питання узгодженої класифікації моделей трансформації зовнішньої політики та їх адаптації до умов східноєвропейського регіону. Недостатньо системно досліджено зміни зовнішньополітичного курсу держав щодо України на основі політичних рішень і стратегічних документів, а також обмежено визначено чинники й механізми формування різних моделей, що ускладнює їх порівняльне осмислення.

ISSN 3041-1793 Online

Невирішеність цих аспектів обмежує можливості комплексного пояснення трансформаційних процесів і знижує прикладну цінність наукових результатів.

Запропоноване дослідження спрямоване на подолання зазначених прогалин шляхом поглиблення порівняльного аналізу та формування більш цілісного уявлення про закономірності і ефективність трансформації зовнішньої політики держав регіону щодо України.

Мета і завдання статті.

Метою статті є здійснення порівняльного політичного аналізу моделей трансформації зовнішньої політики східноєвропейських держав щодо України у 2014–2024 рр. на основі дослідження політичних рішень і стратегічних документів з метою визначення їх специфіки та ефективності в умовах становлення геополітичної суб'єктності України.

Завдання статті:

1. Проаналізувати підходи до класифікації моделей трансформації зовнішньої політики та дослідити зміни зовнішньополітичного курсу східноєвропейських держав щодо України у 2014–2024 рр.

2. Визначити чинники формування моделей трансформації, здійснити їх порівняльний аналіз і виявити проблеми реалізації в умовах сучасних безпекових викликів.

3. Розробити рекомендації щодо підвищення ефективності зовнішньополітичної взаємодії України з державами Східної Європи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз підходів до класифікації моделей трансформації зовнішньої політики держав засвідчує, що у сучасній політології домінує прагнення поєднати динамічні характеристики змін із їх інституційним та ціннісним наповненням. Трансформація зовнішньополітичного курсу розглядається не як одноразова зміна орієнтації, а як складний процес, що охоплює адаптацію стратегічних пріоритетів, інструментів реалізації та форм міжнародної взаємодії під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників.

У цьому контексті класифікація моделей трансформації дозволяє систематизувати різні типи політичної поведінки держав, визначити логіку їхніх рішень та оцінити ступінь реактивності або проактивності зовнішньої політики.

Для східноєвропейського регіону така класифікація набуває особливого значення, оскільки держави демонструють неоднорідність стратегій реагування на безпекові виклики, пов'язані з російською агресією проти України, що проявляється у різній швидкості змін, глибині перегляду політичних орієнтирів і рівні залученості до підтримки України (табл.1).

ISSN 3041-1793 Online

Таблиця 1

Класифікація моделей трансформації зовнішньої політики держав у контексті східноєвропейського регіону

Модель	**Характер трансформації**	**Ключові ознаки**	**Особливості прояву щодо України**
Еволюційна	Поступова, послідовна	Поетапна зміна пріоритетів, збереження інституційної спадковості	Нарощування підтримки України без різких змін зовнішньополітичного курсу
Революційна	Швидка, радикальна	Кардинальний перегляд стратегій, відмова від попередніх підходів	Різке посилення військової та політичної підтримки України
Змішана	Комбінована	Поєднання поступових і різких змін залежно від сфер політики	Селективне поглиблення співпраці з Україною в окремих напрямах
Адаптивна	Гнучка, ситуативна	Орієнтація на поточні виклики, варіативність рішень	Зміна рівня та форм підтримки України залежно від зовнішніх і внутрішніх факторів

Джерело: сформовано автором на основі [3, с. 225; 4, с. 207; 6; 8, p. 239; 9, p. 234].

У сучасних умовах функціонування міжнародної системи запропонована класифікація моделей трансформації зовнішньої політики набуває прикладного значення, оскільки дозволяє інтерпретувати конкретні політичні рішення та стратегічні документи держав Східної Європи щодо України як прояв певної логіки адаптації до безпекових викликів. Еволюційна модель, яка домінує у більшості держав регіону, реалізується через поступове нарощування підтримки України, що знаходить відображення у рішеннях Ради Європи щодо санкційної політики та довгострокових програм допомоги [14]. Такий підхід забезпечує інституційну послідовність і передбачуваність зовнішньої політики, однак часто супроводжується інерційністю рішень і обмеженою швидкістю реагування на загострення безпекової ситуації.

Революційна модель найбільш виразно проявляється у політиці Польщі та держав Балтії, де після 2022 року відбувся різкий перегляд зовнішньополітичних пріоритетів, що підтверджується імплементацією положень Стратегії національної безпеки та рішеннями урядів щодо суттєвого збільшення військової допомоги Україні [15]. У цьому випадку трансформація має не лише кількісний, а й якісний характер, оскільки змінюється сама парадигма сприйняття загроз і ролі України в регіональній безпеці.

ISSN 3041-1793 Online

Змішана модель простежується у державах, які поєднують поступовість із селективними різкими рішеннями, насамперед у сфері енергетичної політики, що відображено у реалізації ініціативи Європейської комісії REPowerEU [16]. У цьому випадку трансформація відбувається нерівномірно: окремі напрями політики змінюються швидко під впливом кризових факторів, тоді як інші зберігають поступову динаміку.

Адаптивна модель характеризується високим рівнем ситуативності рішень і залежністю від змін міжнародного середовища, що проявляється у варіативності форм підтримки України, зокрема у військовій, фінансовій та дипломатичній площинах [17]. Такий підхід часто зумовлений прагненням держав балансувати між безпековими зобов'язаннями та внутрішньо-економічними обмеженнями, що формує гнучку, але не завжди послідовну зовнішню політику.

Отже, у практичному вимірі класифікація моделей трансформації дозволяє системно пов'язати політичні рішення і стратегічні документи з типами зовнішньополітичної поведінки держав, що створює підґрунтя для оцінювання їх ефективності та прогнозування подальших змін у регіональній політиці щодо України.

Дослідження змін зовнішньополітичного курсу східноєвропейських держав щодо України у 2014–2024 рр. засвідчує, що впродовж цього періоду відбулася не просто інтенсифікація двосторонніх контактів, а глибока зміна самого змісту політики України у регіональному порядку денному. Якщо у 2014–2021 рр. переважали дипломатична підтримка, санкційна солідарність, гуманітарні та окремі безпекові кроки, то після початку повномасштабної війни у 2022 р. політика більшості східноєвропейських держав набула виразно інституціоналізованого характеру. Український напрям став фіксуватися не лише у поточних заявах урядів, а й у спеціальних законах, міждержавних безпекових угодах, програмах відновлення, стратегічних документах і механізмах довгострокової координації допомоги. Це дає підстави розглядати трансформацію не як ситуативну реакцію, а як перегляд місця України у зовнішньополітичних і безпекових пріоритетах держав регіону.

Показово, що основний зсув відбувся у трьох взаємопов'язаних площинах. По-перше, Україна почала розглядатися як безпосередній чинник національної безпеки східноєвропейських держав, а не лише як об'єкт сусідської політики. По-друге, підтримка України перейшла від загальної політичної солідарності до конкретних інструментів правового, військового, фінансового, міграційного та відбудовчого характеру. По-третє, у межах регіону виразніше проявилася диференціація курсів: частина держав посилила безпекову та політичну підтримку України до рівня стратегічного пріоритету, тоді як інші зберегли обережніший підхід, зосереджуючись переважно на гуманітарному вимірі та мінімізації власних ризиків. Саме тому для

ISSN 3041-1793 Online

політичного аналізу важливо фіксувати не лише факт підтримки або її обмеження, а й те, через які рішення та документи вона оформлювалася в різних країнах (табл. 2).

Таблиця 2

Зміни зовнішньополітичного курсу окремих східноєвропейських держав щодо України у 2014–2024 рр.

Держава	**Основний вектор у 2014–2021 рр.**	**Ключові рішення та документи 2022–2024 рр.**	**Зміст зміни курсу щодо України**
Польща	Послідовна політична підтримка України, акцент на міждержавному партнерстві та регіональній безпеці	Закон про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройною агресією; Польсько-українська безпекова угода 2024 р.	Перехід від політики підтримки сусідньої держави до політики інституціоналізованого стратегічного союзу з правовим, соціальним і безпековим наповненням
Литва	Стійка проукраїнська позиція, підтримка європейського вибору України	Політика литовського співробітництва задля розвитку; орієнтири залучення Литви до відновлення та відбудови України на 2024–2027 рр.	Перехід від політичної солідарності до довгострокового закріплення України як пріоритетного напряму зовнішньої та відбудовчої політики
Чехія	Допомога Україні у гуманітарному, стабілізаційному та реформаторському напрямах, але без настільки широкої інституціоналізації, як після 2022 р.	Програма гуманітарної, стабілізаційної, відбудовчої та економічної допомоги Україні на 2023–2025 рр.	Перехід від переважно секторальної підтримки до комплексної державної програми, що поєднує гуманітарну допомогу, відновлення, економічну співпрацю та сприяння європейській інтеграції України

ISSN 3041-1793 Online

Держава	Основний вектор у 2014–2021 рр.	Ключові рішення та документи 2022–2024 рр.	Зміст зміни курсу щодо України
Угорщина	Збереження суперечливого курсу: формальне визнання необхідності допомоги Україні при одночасному прагненні уникати прямого безпекового залучення	Рішення й офіційні заяви про гуманітарну допомогу українським біженцям; позиція про неприєднання до координації постачання озброєнь Україні в межах НАТО	Збереження вибіркової підтримки, за якої гуманітарний напрям посилюється, але військово-безпековий компонент свідомо обмежується

Джерело: сформовано автором на основі [[2, с. 26; 3, с. 229; 10, p. 83; 11, p. 1136; 13, p. 501; 18-24].

Деякі рішення і документи дозволяють зафіксувати не лише факт зміни зовнішньополітичного курсу, а й рівень його інституційного закріплення, що є ключовим індикатором реальної трансформації. Зокрема, польський закон про допомогу громадянам України [18] виходить за межі класичної зовнішньої політики, інтегруючи її з внутрішньою соціально-правовою політикою держави: у ньому передбачено правовий статус українців, доступ до ринку праці, освіти та соціальних послуг, що фактично формує довгострокову модель взаємодії, а не тимчасову кризову реакцію.

У поєднанні з двосторонньою безпековою угодою 2024 р. [19] це свідчить про перехід до формалізованого безпекового партнерства, де підтримка України закріп-люється як елемент національної безпекової політики.

Литовські документи [20; 21] демонструють іншу логіку – включення українського напряму до системи державного стратегічного планування міжнародного співробітництва. У цих матеріалах Україна визначається як один із ключових пріоритетів розвитку, що означає не лише політичну підтримку, а й довгострокову участь у процесах відбудови, інституційного розвитку та інтеграції. Таким чином, зовнішньополітичний курс трансформується через механізми програмного управління, що забезпечує сталість і передбачуваність політики незалежно від короткострокових змін.

Чеська програма допомоги Україні на 2023–2025 рр. [22] є показовою з точки зору міжвідомчої координації, оскільки поєднує гуманітарний, економічний та відбудовчий напрями в єдиному політичному документі з визначеними інструментами реалізації. Її структура дозволяє простежити перехід від фрагментарних рішень до системної політики, де підтримка України інтегрується у загальну стратегію зовнішньої діяльності держави.

ISSN 3041-1793 Online

Водночас угорські рішення [23; 24] ілюструють обмежений характер трансформації, коли зовнішньополітичний курс фіксується переважно на рівні окремих заяв і тематичних дій, зокрема у сфері гуманітарної допомоги. Відсутність комплексних програмних або безпекових документів, які б закріплювали підтримку України, свідчить про селективність підходу та залежність політики від ситуативних факторів.

Отже, практичний аналіз документів показує, що ключовим критерієм глибини трансформації є не декларативний рівень підтримки, а ступінь її формалізації у правових актах, стратегічних програмах і міждержавних угодах. Саме така інституціоналізація визначає стійкість зовнішньополітичного курсу, можливість його довгострокового планування та реальну ефективність у підтримці України в умовах тривалої безпекової нестабільності.

Визначення чинників і механізмів формування моделей трансформації зовнішньої політики доцільно здійснювати у порівняльній площині, оскільки саме співвідношення домінуючих детермінант дозволяє пояснити відмінності у зовнішньополітичній поведінці держав щодо України.

У цьому контексті важливо не лише встановити перелік чинників, а й показати, які з них відіграють ключову роль у межах конкретної моделі та через які механізми вони реалізуються у політичних рішеннях і документах. Саме така логіка дає можливість перейти від опису змін до їх аналітичного пояснення (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняльна характеристика чинників формування моделей трансформації зовнішньої політики східноєвропейських держав щодо України

Модель	**Домінуючі чинники**	**Характер механізмів реалізації**	**Практичний прояв**
Еволюційна	Інституційні, економічні	Поетапне впровадження рішень, узгодження з наявними політиками	Послідовне розширення підтримки України через санкції, фінансові програми та політичну взаємодію
Революційна	Безпекові, політичні	Швидке ухвалення рішень, концентрація ресурсів, активна дипломатія	Різке посилення військової допомоги, укладення безпекових угод, зміна стратегічних пріоритетів

ISSN 3041-1793 Online

Модель	Домінуючі чинники	Характер механізмів реалізації	Практичний прояв
Змішана	Безпекові, економічні, політичні	Комбінація швидких і поступових рішень залежно від сфери	Активна підтримка в окремих напрямах при збереженні обмежень в інших
Адаптивна	Економічні, соціально-ціннісні	Ситуативне коригування політики, вибірковість рішень	Переважання гуманітарної підтримки при обмеженій участі у безпекових заходах

Джерело: сформовано автором на основі [4, с. 210; 5, с. 753; 7, p. 61; 11, p. 1133; 12, p. 721; 25-28].

Так, революційна модель формується у тих державах, де безпековий чинник домінує та швидко трансформується у масштабні інституційні рішення. Це підтверджується практикою підтримки України в межах НАТО, де після 2022 року було забезпечено безпрецедентний рівень військової допомоги, координацію постачання озброєння та підготовку військових, що фактично закріплює підтримку як системний елемент безпекової політики [25].

Еволюційна модель демонструє іншу логіку: чинники інституційної інтеграції та політичної спадковості реалізуються через поступове розширення механізмів підтримки, зокрема через довгострокові програми, реформи сектору безпеки та участь у відбудові. У рамках комплексного пакета допомоги Україні (Comprehensive Assistance Package) підтримка поєднує короткострокові та довгострокові інструменти, що свідчить про поетапний характер трансформації зовнішньої політики [26].

Змішана модель відображає ситуацію, коли держави одночасно використовують різні механізми, поєднуючи швидкі безпекові рішення з поступовими інституційними змінами. На практиці це проявляється у паралельному нарощуванні військової допомоги та довгострокових програм підтримки, що координуються на міждержавному рівні і забезпечують як оперативне реагування, так і стратегічну стабільність [27].

Адаптивна модель формується у тих випадках, коли економічні або внутрішньополітичні чинники обмежують масштаб трансформації, що зумовлює вибірковість механізмів. У таких умовах підтримка України реалізується переважно через окремі інструменти – гуманітарну допомогу, підтримку населення чи обмежену участь у міжнародних ініціативах – без формування комплексної безпекової політики, що свідчить про залежність зовнішньополітичного курсу від поточної кон'юнктури [28].

ISSN 3041-1793 Online

Таким чином, порівняльний аналіз показує, що ключова відмінність між моделями полягає у здатності держав інституціоналізувати домінуючі чинники через сталі механізми реалізації. Саме рівень такої інституціоналізації визначає глибину трансформації зовнішньої політики та ефективність підтримки України.

Реалізація моделей трансформації зовнішньої політики східноєвропейських держав щодо України в умовах сучасних безпекових викликів супроводжується низкою взаємопов'язаних науково-практичних проблем, що обмежують їхню ефективність і сталість. Насамперед виявляється проблема асиметрії безпекових пріоритетів, коли різний рівень сприйняття загроз з боку Росії зумовлює неоднорідність політичних рішень і перешкоджає формуванню узгодженої регіональної політики. Це поєднується з інституційною фрагментацією механізмів підтримки України, оскільки значна частина рішень реалізується через паралельні національні та наднаціональні інструменти без достатнього рівня координації, що знижує їх системність *[4, с. 210]*.

Суттєвою є проблема залежності зовнішньополітичних рішень від внутрішньополітичної кон'юнктури, що проявляється у змінності політичного курсу, політизації українського питання та використанні його як елемента внутрішньої боротьби. Це зумовлює нестабільність реалізації навіть формалізованих зобов'язань і підвищує ризик ревізії вже ухвалених рішень. Додатково ускладнює ситуацію вплив економічних обмежень, зокрема енергетичної залежності, бюджетних витрат на підтримку України та конкуренції ресурсів між внутрішніми соціально-економічними потребами і зовнішньополітичними пріоритетами, що стримує глибину трансформації.

Водночас простежується проблема неповної інституціоналізації підтримки України, коли частина зовнішньополітичних рішень залишається на рівні політичних декларацій або короткострокових програм і не трансформується у стійкі правові та організаційні механізми. Це особливо характерно для адаптивних і змішаних моделей, де відсутність довгострокових стратегічних документів знижує передбачуваність політики [11, p. 1133]. У цьому контексті також виникає проблема розриву між швидкістю ухвалення рішень і спроможністю їх практичної реалізації, що проявляється у затримках постачання допомоги, недостатній координації між інституціями та обмеженій адміністративній ефективності.

Окремим викликом є суперечність між національними інтересами держав і необхідністю колективної безпекової солідарності, що призводить до селективності участі у спільних ініціативах і формує різний рівень залученості до підтримки України. Це поєднується з проблемою стратегічної невизначеності, коли відсутність чітко окреслених довгострокових цілей щодо України у частини держав обмежує їхню здатність переходити від реактивної до проактивної зовнішньої політики.

ISSN 3041-1793 Online

Крім того, виявляється проблема інформаційно-комунікаційної нестабільності, пов'язана з впливом дезінформації та різними інтерпретаціями подій, що впливають на суспільну підтримку і, відповідно, на політичні рішення.

Підвищення ефективності зовнішньополітичної взаємодії України з державами Східної Європи потребує диференційованого підходу з урахуванням моделей трансформації їхньої політики. У відносинах із державами еволюційної моделі доцільно послідовно розширювати вже наявні формати співпраці через інституціоналізацію діалогу, включення українського напряму до довгострокових програм розвитку, безпеки та відбудови, що забезпечує стабільність і передбачуваність взаємодії.

Для держав із революційною моделлю ключовим є закріплення досягнутого рівня підтримки через формалізацію безпекових, оборонних та інфраструктурних механізмів, що дозволяє перевести політичну солідарність у довгострокові зобов'язання та уникнути її зниження у середньостроковій перспективі. У випадку змішаної моделі ефективною є стратегія секторального поглиблення співпраці, за якої взаємодія розширюється поступово – від вже розвинених напрямів до більш чутливих сфер, що дозволяє мінімізувати внутрішні обмеження партнерів.

У взаємодії з державами адаптивної моделі доцільно застосовувати поетапне залучення через економічні, гуманітарні та транскордонні проєкти, що формують основу для подальшого політичного зближення. Загалом підвищення ефективності взаємодії потребує переходу до моделеорієнтованої зовнішньої політики, яка враховує специфіку партнерів, їх внутрішні обмеження та рівень готовності до поглиблення співпраці, що забезпечує більш стійкий і результативний характер підтримки України.

Висновки. Узагальнення результатів дослідження засвідчує, що трансформація зовнішньої політики східноєвропейських держав щодо України у 2014–2024 рр. має системний, але неоднорідний характер і зумовлена поєднанням безпекових, політичних та економічних чинників. Встановлено, що Україна стала ключовим елементом регіональної безпекової архітектури, що спричинило формування різних моделей трансформації, серед яких домінує еволюційна, тоді як революційна, змішана та адаптивна відображають різний рівень інтенсивності змін і внутрішніх обмежень держав.

Виявлено, що ключовою проблемою є асиметрія безпекових пріоритетів, інституційна фрагментація механізмів підтримки України, залежність рішень від внутрішньополітичної кон'юнктури та обмежена інституціоналізація зовнішньополітичного курсу, що знижує його сталість і передбачуваність.

Обґрунтовано, що підвищення ефективності взаємодії можливе за умови моделеорієнтованого підходу, який передбачає диференціацію інструментів співпраці залежно від типу трансформації держав-партнерів і посилення інституційного закріплення підтримки України.

ISSN 3041-1793 Online

Перспективи подальших досліджень пов'язані з кількісною оцінкою ефективності моделей, аналізом їх еволюції у поствоєнний період та розробленням інструментів прогнозування змін зовнішньополітичних курсів у регіоні.

Література:

1. Кондратенко О. Ю. Геополітичний статус України: історіографія та методологічний дискурс. *Проблеми всесвітньої історії.* 2020. № 3. С. 41–63. DOI: http://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-12-3.

2. Кондратюк С. В., Верховцева І. Г., Закіров М. Б., Кондратенко О. Ю., Любченко А. В., Хорватова О. О. Зміцнення інституційних і законодавчих основ європейської кібердипломатії в умовах ескалації російських гібридних загроз. *Публічне адміністрування та національна безпека.* 2025. Вип. 5, № 58. С. 23–33. DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2025-5-10976.

3. Сидяга В. В. Трансформація безпекової політики Європейського Союзу в умовах російської агресії проти України: інституційний та концептуальний виміри. *Актуальні проблеми сталого розвитку.* 2025. Т. 2, № 5. С. 220–234. DOI: https://doi.org/10.60022/2(5)-26S.

4. Рєзніков В. В. Шляхи трансформації державної політики у сфері європейської інтеграції України в умовах глобальних викликів. *Науковий вісник: державне управління.* 2020. Вип. 3, № 5. С. 204–215. DOI: https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-3(5)-204-215.

5. Максимова І., Куриляк В., Куриляк М., Зінчук А., Шаблій А. Інтеграційний потенціал МСП країн Східного партнерства в процесі реалізації Зеленого курсу ЄС. *Журнал європейської економіки.* 2025. Т. 24, № 4. С. 749–771. URL: https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1907/1845.

6. Редзюк Є. В. Економічна євроінтеграція: оцінка й моделювання поверхневих та прихованих чинників дивергенції між Україною та ЄС. *Міжнародна економічна політика.* 2021. № 1. С. 34. DOI: https://doi.org/10.33111/iep.2021.34.05.

7. Velchev A. Influence of Central and Eastern European countries on EU's foreign policy. *Foreign Affairs*. 2024. № 34. P. 59–71. DOI: https://doi.org/10.46493/2663-2675.34(5).2024.59.

8. Panait N. G., Radoi M. A. Economic evolution in euro-adopting states vs. future adopters: A comparative analysis. *Economies*. 2025. Vol. 13, № 8. P. 239. DOI: https://doi.org/10.3390/economies13080239.

9. Ekman P. Painful moments and realignment: Explaining Ukraine's foreign policy, 2014–2022. *Problems of Post-Communism*. 2024. Vol. 71, № 3. P. 232–244. DOI: https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2253358.

10. Baracani E., Danesi M. The European Parliament's foreign policy behaviour: the case of EU foreign policy towards Ukraine following the Russian war of aggression. *European Security*. 2026. Vol. 35, № 1. P. 76–100. DOI: https://doi.org/10.1080/09662839.2025.2506512.

11. Martill B., Sus M. Winds of change? Neoclassical realism, foreign policy change, and European responses to the Russia-Ukraine War. *The British Journal of Politics and International Relations*. 2025. Vol. 27, № 4. P. 1129–1152. DOI: https://doi.org/10.1177/13691481241280170.

12. Rabinovych M. EU enlargement policy goes east: historical and comparative takes on the EU's rule of law conditionality vis-à-vis Ukraine. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2024. Vol. 16, № 3. P. 715–737. DOI: https://doi.org/10.1007/s40803-024-00223-6.

13. Riddervold M., Rieker P. Finally coming of age? EU foreign and security policy after Ukraine. *European Security*. 2024. Vol. 33, № 3. P. 497–516. DOI: https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2376616.

ISSN 3041-1793 Online

14. EU response to Russia's war of aggression against Ukraine. *European Council: website*. 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-russia-military-aggression-against-ukraine/ (дата звернення: 27.03.2026).

15. National Security Strategy of the Republic of Poland 2020. *Government of Poland: website*. 2020. URL: https://www.gov.pl/web/national-security-strategy (дата звернення: 27.03.2026).

16. REPowerEU Plan. *European Commission: website.* 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3131 (дата звернення: 27.03.2026).

17. How Central and Eastern Europe is supporting Ukraine. *Carnegie Europe: website.* 2023. URL: https://carnegieeurope.eu (дата звернення: 27.03.2026).

18. Act of 12 March 2022 on assistance to citizens of Ukraine in connection with the armed conflict on the territory of that country (Journal of Laws 2022, item 583, as amended). *Gov.pl: website.* 2022. URL: https://www.gov.pl/web/mswia-en/the-act-on-assistance-to-citizens-of-ukraine-in-connection-with-armed-conflict-on-the-territory-of-that-country-signed-by-the-president (дата звернення: 27.03.2026).

19. Agreement on security cooperation between Ukraine and the Republic of Poland of 8 July 2024. *Gov.pl: website.* 2024. URL: https://www.gov.pl/web/primeminister/polish-ukrainian-security-agreement (дата звернення: 27.03.2026).

20. Lithuanian development cooperation policy.*Lithuania development cooperation: website.* 2024. URL: https://ltaid.urm.lt/en/lithuanian-development-cooperation/lithuanian-development-cooperation-policy/115 (дата звернення: 27.03.2026).

21. Strategic Guidelines. *Lithuania development cooperation: website.* 2026. URL: https://ltaid.urm.lt/en/lithuanian-development-cooperation/lithuanian-development-cooperation-policy/strategic-guidelines/125 (дата звернення: 27.03.2026).

22. Humanitarian, stabilization, reconstruction and economic assistance to Ukraine 2023–2025. Ministry *of Foreign Affairs of the Czech Republic: website*. 2023. URL: https://www.mzv.cz/public/f9/f/d7/5135564_3073730__5134435_3073174_Program_Ukrajina_EN.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

23. FM: Hungary opposes NATO's coordination role in weapons deliveries to Ukraine. *About Hungary: website.* 2024. URL: https://abouthungary.hu/news-in-brief/fm-hungary-opposes-natos-coordination-role-in-weapons-deliveries-to-ukraine (дата звернення: 27.03.2026).

24. Humanitarian aid to Ukraine: This is what we've done so far. *About Hungary: website.* 2022. URL: https://abouthungary.hu/blog/humanitarian-aid-to-ukraine-this-is-what-weve-done-so-far (дата звернення: 27.03.2026).

25. NATO's support for Ukraine. *NATO: вебсайт.* 2025. URL: https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/natos-support-for-ukraine (дата звернення: 28.03.2026).

26. Comprehensive Assistance Package (CAP) for Ukraine. *NATO: вебсайт.* 2025. URL: https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/comprehensive-assistance-package-cap-for-ukraine (дата звернення: 28.03.2026).

27. NATO Allies and partners fund military support to Ukraine (PURL initiative). *NATO: вебсайт*. 2025. URL: https://www.nato.int/en/news-and-events/articles/news/2025/12/10/nato-allies-and-partners-fund-over-4-billion-in-purl-packages-for-ukraine (дата звернення: 28.03.2026).

28. NATO Secretary General: NATO stands with Ukraine. *NATO: вебсайт.* 2026. URL: https://www.nato.int/en/news-and-events/articles/news/2026/02/03/nato-secretary-general-in-kyiv-nato-stands-with-ukraine (дата звернення: 28.03.2026).

ISSN 3041-1793 Online

References:

1. Kondratenko, O. Yu. (2020). Heopolitychnyi status Ukrainy: istoriohrafiia ta metodolohichnyi dyskurs [Geopolitical status of Ukraine: historiography and methodological discourse]. *Problemy vsesvitnoi istorii – Problems of World History*, (3), 41–63. DOI: http://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-12-3.

2. Kondratiuk, S. V., Verkhovtseva, I. H., Zakirov, M. B., Kondratenko, O. Yu., Liubchenko, A. V., & Khorvatova, O. O. (2025). Zmitsnennia instytutsiinykh i zakonodavchykh osnov yevropeiskoi kiberdyplomatii v umovakh eskalatsii rosiiskykh hibrydnykh zahroz [Strengthening institutional and legislative foundations of European cyber diplomacy under the escalation of Russian hybrid threats]. *Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka – Public Administration and National Security*, 5(58), 23–33. DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2025-5-10976.

3. Sydiaha, V. V. (2025). Transformatsiia bezpekovoi polityky Yevropeiskoho Soiuzu v umovakh rosiiskoi ahresii proty Ukrainy: instytutsiinyi ta kontseptualnyi vymiry [Transformation of the EU security policy under Russia's aggression against Ukraine: institutional and conceptual dimensions]. *Aktualni problemy staloho rozvytku – Current Issues of Sustainable Development*, 2(5), 220–234. DOI: https://doi.org/10.60022/2(5)-26S.

4. Rieznikov, V. V. (2020). Shliakhy transformatsii derzhavnoi polityky u sferi yevropeiskoi intehratsii Ukrainy v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Ways of transformation of Ukraine's state policy in the field of European integration under global challenges]. *Naukovyi visnyk: derzhavne upravlinnia – Scientific Bulletin: Public Administration*, 3(5), 204–215. DOI: https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-3(5)-204-215.

5. Maksymova, I., Kuryliak, V., Kuryliak, M., Zinchuk, A., & Shablii, A. (2025). Intehratsiinyi potentsial MSP krain Skhidnoho partnerstva v protsesi realizatsii Zelenoho kursu YeS [Integration potential of SMEs of Eastern Partnership countries in the implementation of the EU Green Deal]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky – Journal of European Economy*, 24(4), 749–771. Retrieved from: https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1907/1845.

6. Redziuk, Ye. V. (2021). Ekonomichna yevrointehratsiia: otsinka y modeliuvannia poverkhnevykh ta prykhovanykh chynnykiv dyverhentsii mizh Ukrainoiu ta YeS [Economic European integration: assessment and modeling of overt and hidden divergence factors between Ukraine and the EU]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka – International Economic Policy*, (1), 34. DOI: https://doi.org/10.33111/iep.2021.34.05.

7. Velchev, A. (2024). Influence of Central and Eastern European countries on EU's foreign policy. *Foreign Affairs*, (34), 59–71. DOI: https://doi.org/10.46493/2663-2675.34(5).2024.59.

8. Panait, N. G., & Radoi, M. A. (2025). Economic evolution in euro-adopting states vs. future adopters: A comparative analysis. *Economies*, 13(8), 239. DOI: https://doi.org/10.3390/economies13080239.

9. Ekman, P. (2024). Painful moments and realignment: Explaining Ukraine's foreign policy, 2014–2022. *Problems of Post-Communism*, 71(3), 232–244. DOI: https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2253358.

10. Baracani, E., & Danesi, M. (2026). The European Parliament's foreign policy behaviour: the case of EU foreign policy towards Ukraine following the Russian war of aggression. *European Security*, 35(1), 76–100. DOI: https://doi.org/10.1080/09662839.2025.2506512.

11. Martill, B., & Sus, M. (2025). Winds of change? Neoclassical realism, foreign policy change, and European responses to the Russia-Ukraine War. *The British Journal of Politics and International Relations*, 27(4), 1129–1152. DOI: https://doi.org/10.1177/13691481241280170.

ISSN 3041-1793 Online

12. Rabinovych, M. (2024). EU enlargement policy goes east: historical and comparative takes on the EU's rule of law conditionality vis-à-vis Ukraine. *Hague Journal on the Rule of Law*, 16(3), 715–737. DOI: https://doi.org/10.1007/s40803-024-00223-6.

13. Riddervold, M., & Rieker, P. (2024). Finally coming of age? EU foreign and security policy after Ukraine. *European Security*, 33(3), 497–516. DOI: https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2376616.

14. European Council. (2024). EU response to Russia's war of aggression against Ukraine. Retrieved from: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-russia-military-aggression-against-ukraine/

15. Government of Poland. (2020). National Security Strategy of the Republic of Poland 2020. Retrieved from: https://www.gov.pl/web/national-security-strategy

16. European Commission. (2022). REPowerEU Plan. Retrieved from: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3131

17. Carnegie Europe. (2023). How Central and Eastern Europe is supporting Ukraine. Retrieved from: https://carnegieeurope.eu

18. Gov.pl. (2022). Act of 12 March 2022 on assistance to citizens of Ukraine in connection with the armed conflict on the territory of that country. Retrieved from: https://www.gov.pl/web/mswia-en/the-act-on-assistance-to-citizens-of-ukraine-in-connection-with-armed-conflict-on-the-territory-of-that-country-signed-by-the-president

19. Gov.pl. (2024). Agreement on security cooperation between Ukraine and the Republic of Poland of 8 July 2024. Retrieved from: https://www.gov.pl/web/primeminister/polish-ukrainian-security-agreement

20. Lithuania development cooperation. (2024). Lithuanian development cooperation policy. Retrieved from: https://ltaid.urm.lt/en/lithuanian-development-cooperation/lithuanian-development-cooperation-policy/115

21. Lithuania development cooperation. (2026). Strategic Guidelines. Retrieved from: https://ltaid.urm.lt/en/lithuanian-development-cooperation/lithuanian-development-cooperation-policy/strategic-guidelines/125

22. Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic. (2023). Humanitarian, stabilization, reconstruction and economic assistance to Ukraine 2023–2025. Retrieved from: https://www.mzv.cz/public/f9/f/d7/5135564_3073730__5134435_3073174_Program_Ukrajina_EN.pdf

23. About Hungary. (2024). FM: Hungary opposes NATO's coordination role in weapons deliveries to Ukraine. Retrieved from: https://abouthungary.hu/news-in-brief/fm-hungary-opposes-natos-coordination-role-in-weapons-deliveries-to-ukraine

24. About Hungary. (2022). Humanitarian aid to Ukraine: This is what we've done so far. Retrieved from: https://abouthungary.hu/blog/humanitarian-aid-to-ukraine-this-is-what-weve-done-so-far

25. NATO. (2025). NATO's support for Ukraine. Retrieved from: https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/natos-support-for-ukraine

26. NATO. (2025). Comprehensive Assistance Package (CAP) for Ukraine. Retrieved from: https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/comprehensive-assistance-package-cap-for-ukraine

27. NATO. (2025). NATO Allies and partners fund military support to Ukraine (PURL initiative). Retrieved from: https://www.nato.int/en/news-and-events/articles/news/2025/12/10/nato-allies-and-partners-fund-over-4-billion-in-purl-packages-for-ukraine

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 323.15

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2476-2489

Перегуда Євген Вікторович доктор політичних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, професор кафедри політичних наук та історії, Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-7561-7193

Семко Вадим Леонідович кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук та історії, Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-1654-2475

Місержи Світлана Дмитрівна кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри філософії, біоетики та історії медицини, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-7403-9261

НОВИЙ ФОРМАТ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ (В КОНТЕКСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДНЯ РУМУНСЬКОЇ МОВИ)

Анотація. У зв'язку із запровадженням Президентом України Дня румунської мови як відносно нового формату національної політики України, у статті аналізуються процеси формування етнічної групи румунів в Україні в контексті еволюції етнонаціональної політики України за роки незалежності.

Проведено порівняльний аналіз даних останнього перепису населення в Українській РСР та Всеукраїнського перепису населення 2001 р. щодо чисельності та мовної самоідентифікації цієї етнічної групи. Зроблено висновок про середній за радянських часів та високий у незалежній Україні ступінь мовної сталості меншини. Причинами цього є компактний характер розселення, значна частка сільського населення, високий рівень ізоляції поселень з компактним проживанням румунів від інших етнічних груп України, орієнтація місцевого бізнесу на економічні контакти з Румунією, специфічні особливості цієї меншини, а також інформаційний вплив Румунії.

Дослідження містить хронологічний аналіз положень основних законодавчих актів України з початку 1990-х рр. по сьогодні з точки зору їх впливу на взаємодію держави та цієї етнічної групи. Наразі розвиток нормативно-правової бази значною мірою визначається вимогами Європейського Союзу в контексті підготовки України до членства в ЄС.

Охарактеризовано активність румунської меншини в освітній (зокрема, кількість шкіл), культурній (зокрема, форуми етнічної групи), релігійній

ISSN 3041-1793 Online
(функціонування вікаріату Православної Церкви України), громадській (громадські організації румунської громади) сферах. Водночас, попри оцінку Дня румунської мови як доцільного кроку в галузі етнонаціональної політики, аналізуються ризики, зокрема, щодо інформаційного впливу влади та політичних сил Румунії, ідеології «Великої Румунії», ізоляції значної частини етнічної групи від поселень з іншими етнічними групами України тощо. Надаються рекомендації щодо подолання ризиків, зокрема щодо активізації присутності держави в культурному житті румунів України, проведення перепису населення, ведення реєстрів етнічних громадських організацій, постійного моніторингу діяльності останніх тощо.
Ключові слова: румуни України, етнічна група, національна меншина, рідна мова, громадські організації

Perehuda Ievgen Doctor of Political Science, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Prof. at the Department of Political Sciences and History, Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, https://orcid .org/0000-0001-7561-7193

Semko Vadim Candidate of Political Science, Assoc. Prof. at the Department of Political Sciences and History, Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-1654-2475

Miserzhy Svitlana Candidate of Political Science, Assoc. Prof. at the Department of Philosophy, Bioethics and History of Medicine, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7403-9261

A NEW FORMAT OF ETHNONATIONAL POLICY (IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF THE ROMANIAN LANGUAGE DAY)

Abstract. In connection with the introduction of the Romanian Language Day by the President of Ukraine as a relatively new format of Ukraine's national policy, the article analyzes the processes of formation of the ethnic group of Romanians in Ukraine in the context of the evolution of Ukraine's ethno-national policy during the years of independence.

A comparative analysis of the data of the last population census in the Ukrainian SSR and the All-Ukrainian Population Census of 2001 was carried out regarding the size and linguistic self-identification of this ethnic group. The conclusion is made about the middle in Soviet times and high in independent Ukraine degree of linguistic stability of the minority. The reasons for this are the compact nature of settlement, a significant share of the rural population, a high level of isolation of settlements with compact Romanians from other ethnic groups of

ISSN 3041-1793 Online
Ukraine, the orientation of local business on economic contacts with Romania, the specific features of this minority, as well as the information influence of Romania.

The study contains a chronological analysis of the provisions of the main legislative acts of Ukraine from the beginning of the 1990s to the present day from the point of view of their impact on the interaction between the state and this ethnic group. Currently, the development of the regulatory framework is largely determined by the requirements of the European Union in the context of Ukraine's preparation for EU membership.

The activity of the Romanian minority in the educational (in particular, the number of schools), cultural (in particular, forums of the ethnic group), religious (functioning of the vicariate of the Orthodox Church of Ukraine), public (public organizations of the Romanian community) spheres is characterized. At the same time, despite the assessment of the Romanian Language Day as an expedient step in the field of ethno-national policy, the risks are analyzed, in particular, regarding the informational influence of the authorities and political forces of Romania, the ideology of "Greater Romania", the isolation of a significant part of the ethnic group from settlements with other ethnic groups of Ukraine, etc. Recommendations are provided to overcome risks, in particular regarding the intensification of the state's presence in the cultural life of Romanians in Ukraine, a census of the population, registers of the activities of ethnic public organizations, constant monitoring of the activities of the latter, etc.

Keywords: Romanians of Ukraine, ethnic group, national minority, native language, community organizations

Питання етнонаціональної політики, відносини між титульним етносом та національними меншинами завжди були й залишаться найближчим часом актуальними проблемами. Зокрема, це стосується й українсько-румунських взаємин. У березні Президент України підписав Указ про запровадження в Україні Дня румунської мови. Він відзначатиметься щороку 31 серпня. Метою його встановлення названо розвиток взаєморозуміння, взаємоповаги та співробітництва в українсько-румунських відносинах, заохочення міжкультурного діалогу зі збереження і розвитку мовної та культурної самобутності громадян України. [1] Указ передував візиту Президента України до Румунії, в ході якого було підписано низку документів про економічне співробітництво. Водночас встановлення дня мови національної меншини є відносно новим заходом етнонаціональної політики України, що обумовлює актуальність його наукового вивчення саме в такому контексті.

Метою статті є аналіз становлення румунської етнічної групи в контексті еволюції етнонаціональної політики України, зокрема її мовної ідентичності, та розробка рекомендацій в контексті відзначення Дня румунської мови.

ISSN 3041-1793 Online

Стан розробки проблеми. Регіональні політичні процеси, зокрема в Чернівецькій обл., вивчали Н. Ротар, А. Круглашов, В. Бурдяк, А. Кучуран та ін. Грунтовне дослідження регіонального політичного режиму здійснили науковці Києво-Могилянської академії. Ю. Занько та О. Оніщук досліджували етнополітичні особливості Буковини в контексті в т.ч. історико-географічного підходу.

Ю. Узун та С. Коч мають грунтовний доробок вивчення політики Румунії щодо спорідненої етнічної групи в Україні, діяльності громадських організацій румунів та заходів забезпечення національної безпеки України. Регіональний аспект етномовних процесів у сучасній Україні досліджували у спільній монографії автори цієї статті та їх польські колеги. Цьому предмету також присвячені праці І. Попеску. Румунська спільнота Одеської обл. є об'єктом аналізу в дисертації В. Березовської. В. Христенко досліджує мовний аспект румуно-молдовських відносин на тлі намагань румунської сторони довести румунську ідентичність молдавського етносу. Етнорегіональний аспект місцевого самоврядування вивчали В. Тодоров, М. Дністрянський, Н. Дністрянська, Й. Молнар, С. Молнар, О. Склярська.

Переважна більшість праць цих авторів з'явилась у другому десятилітті XXI ст. За останні роки відбулись значні зміни у міжнародних відносинах України, правовому регулюванні статусу національних меншин тощо, що потребує повернення до предмету дослідження.

Виклад основного матеріалу. Останній перепис населення в СРСР проводився у січні 1989 р. [2] Мешканців УРСР було 51,5 млн. осіб. Серед них українців було 37,4 млн., або 72,73%. Частка кожної з інших етнічних груп, крім росіян, була менше 1%, зокрема, румунів – 0,26%. Більшість їх проживала компактно у Чернівецькій та Закарпатській обл. Особливістю цих областей було те, що в них росіяни не були другою за чисельністю (після українців) етнічною групою, як в інших регіонах (частка румунів в цих областях становила відповідно 6,7% та 3,97%). У Чернівецькій обл. другою за чисельністю групою були саме румуни, а на Закарпатті – угорці. Мовна стійкість румунів була на середньому рівні. Румунську мову рідною для себе визнавали 83,97 тис. із 134,8 тис. осіб. Але був аспект, за яким вони суттєво відрізнялись серед інших етногруп з аналогічним рівнем мовної стійкості. Якщо серед останніх більшість тих, хто не визнавав мову свого народу рідною, вважали такою російську, то для румунів такою була молдавська мова. До цього факту ми ще повернемось, коли будемо аналізувати дані перепису 2001 р. та й сучасні події. Але він є цікавим в етнополітичному смислі. Зокрема, він свідчив про некоректність тверджень деяких політиків на зламі століть про «схильність» національних меншин України до російської мови, які висувались серед аргументів на користь надання останній статусу другої державної або офіційної.

ISSN 3041-1793 Online

Національне відродження у 1990-тих рр. торкнулося не лише українського етносу, а й інших етнічних груп України. Україна ухвалила закон про національні меншини, яким гарантувала громадянам незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримку національної самосвідомості й самовиявлення, права на національно-культурну автономію, користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, медіа, створення національних культурних і навчальних закладів. У держбюджеті мали передбачатися асигнування на розвиток нацменшин. [3] У школах починають вивчати молдавську, болгарську, польську та інші мови, включно румунську. Україна була єдиною країною у світі, де меншини могли отримувати повну середню освіту рідною мовою за державний рахунок, відкривати класи за наявності лише 5 учнів, тоді як у більшості європейських країн держава брала зобов'язання забезпечувати лише початкову освіту рідною мовою. [4, с. 382]

У 1997 р. Україна доєдналась до Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. Згідно з нею сторони зобов'язувались створити умови для того, щоб особи, які належать до нацменшин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину. У місцевостях, де традиційно проживають такі особи або де вони складають значну частину населення, сторони мали забезпечити, по можливості та в рамках своїх освітніх систем, умови для викладання мови меншини або для навчання цією мовою. Цей пункт мав застосовуватися без шкоди для вивчення офіційної мови країни або викладання цією мовою. [5]

При вивченні етнонаціональної політики слід враховувати таке явище як криптонаціональність, яке проявляється у приховуванні національної приналежності з певних міркувань, в т.ч. статусу етногрупи. Це явище було поширеним за радянських часів і, зокрема, стосувалося українців. Але воно є й у сучасній Україні. Крім росіян, передусім воно стосується таких етнічних груп як поляки та румуни тощо. [6, с. 100] Актуальність цієї проблеми пов'язана з активністю відповідних держав щодо «підтримки співвітчизників», яка, крім культурних програм, виражається у соціально-економічних преференціях, видачі «посвідчень співвітчизника» або навіть паспортів, що є порушенням законодавства України та може стати каталізатором етнічного сепаратизму.

В Україні перепис проводився у 2001 р. Згідно зі ст. 5 Закону «Про Всеукраїнський перепис населення», яка визначає первинні дані, за якими проводився перепис, етнічні характеристики громадян мали фіксуватись

ISSN 3041-1793 Online

критеріями національності та рідної мови. [7] Румунів в Україні проживало 150,99 тис., серед них 75,9 % – у Чернівецькій обл., 21,3% – у Закарпатській. Румуни та молдовани компактно проживали у 17 громадах Чернівецької обл.

Свого часу, проаналізувавши дані перепису, автори статті зробили висновок, що збереження етнічними групами, крім росіян, мови своєї національності як рідної, у багатьох випадках залежало від характеру їх розселення (компактного або розсіяного) та місця проживання (місто чи село). [6, с. 101] Найкраще це проявилось в угорців (95,4%), кримських татарах (92,0%) та румунів, 91,7% яких визнали румунську мову рідною.

Ці дані підтверджені й соцопитуваннями. Згідно з ними, для румунів характерним є шанобливе ставлення до рідної мови, національних традицій та звичаїв. 97,8% спілкувалися румунською мовою в сім'ї, 81,4% – на роботі. Діти 89,7% навчалися у школах з румунською мовою викладання. Збереженню ваги рідної мови сприяли й інформаційний вплив Румунії.

Порівняно з 1989 р. частка румунів, які визнавали румунську мову рідною, зросла на 29,4%. Це найвищий показник серед усіх етнічних груп України. На нашу думку, це пояснюється інформаційною кампанією як Румунії, так й певних політичних сил Молдови, які відмовляли в існуванні окремої молдавської мови, характеризуючи її як назву румунської мови. [8] До речі, у 2023 р. в Конституції та усіх офіційних документах Молдови термін «молдавська мова» був замінений на «румунську мову».

У 2003 р. Україна ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин. Згідно з законом про її ратифікацію, положення Хартії мали застосовуватись в т.ч. до румунської мови. [9]

У 2012 р. Верховна Рада ухвалила Закон «Про засади державної мовної політики». Він передбачав, зокрема, запровадження статусу регіональної мови. Захисні заходи щодо таких мов могли застосовуватися, якщо частка носіїв регіональної мови на відповідній території становила 10% і більше, а в окремих випадках за рішеннями місцевих рад – й там, де вона була меншою. [10] Сформували новий перелік мов, щодо яких могли застосовуватись передбачені Європейською Хартією захисні заходи. До нього також була включена румунська мова.

Надалі рішення про надання румунській мові статусу регіональної на деяких територіях області ухвалила Закарпатська обласна рада (також вона визнала цей статус за угорською та російською мовами). Також аналогічне рішення прийняла Герцаївська районна рада Чернівецької обл.

Після Революції Гідності закон, прийнятий за ініціативи регіоналів, скасували, натомість ухвалили Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної». [11] Він не регламентував мовну політику щодо меншин, а лише передбачав, що порядок застосування мов національних меншин мав визначатись окремим законом.

ISSN 3041-1793 Online

В контексті відносин між державою та румунами України важливіше місце зайняв ухвалений Закон «Про освіту». [12] Він оголошував мовою освітнього процесу державну мову. У класах з навчанням мовами меншин, які є офіційними мовами Євросоюзу, гарантувалось право на використання мови меншини в освіті поряд з державною мовою. Також гарантували право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою меншини. Це право могло реалізуватись шляхом створення окремих класів (груп). Крім того, Закон гарантував право на вивчення мови меншини в комунальних закладах середньої освіти або через національні культурні товариства.

Аргументуючи «мовну статтю» Закону, Міністерство освіти і науки зазначало, що часто «діти національних меншин, закінчуючи школу за бюджетні кошти, не володіють українською мовою». Це обмежувало їх життєві шанси, зокрема, вони не могли вступати до закладів вищої освіти, оскільки складали зовнішнє незалежне оцінювання з низьким результатом. На думку міністерки Л. Гриневич, «діти з інших мовних груп – такі як угорська, румунська – взагалі стають ізольованими від іншої частини України». [13] Ініціатори закону також вважали, що він не виходить за межі принципів мовної політики в ЄС. Заступник міністра П. Хобзей стверджував, що Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин передбачає три підходи: 1) ліберальний (усі предмети викладаються мовою меншини, державну вивчають як предмет); 2) частину предметів викладають мовою меншин, частину – державною; 3) усі предмети викладають державною мовою, а мову меншини вивчають як дисципліну. За його даними, у низці країн, зокрема Румунії діяв перший підхід, натомість у низці інших країн – третій. [14] На час прийняття закону в Україні діяли близько 200 шкіл, які були створені в радянські часи та в яких викладання велося румунською мовою, кілька шкіл – молдавською. [14]

Проти закону виступили громадські організації румунів України. ГО «Румунська спільнота України» та Спілка Румунських Товариств «За Європейську Інтеграцію» опублікували звернення, в якому зазначалося, що закон суперечить статтям 10, 22, 23, 53 Конституції України та прокладає шлях до мовної асиміляції меншин. [15]

Прийняття закону призвело до ускладнення міжнародних відносин. Румунія вмагала від України змінити або скасувати закон. [16]. У жовтні 2017 р. Парламентська Асамблея Ради Європи розглянула та ухвалила резолюцію з «українського питання». [17] Головними її ініціаторами були Румунія та Угорщина. Асамблея критично оцінила, що влада України не проводила «реальних» консультацій з представниками меншин щодо редакції «мовної» статті, а також не надіслала на експертизу Венеціанської комісії проєкт закону до його розгляду в парламенті. Водночас резолюція містила положення про право України захищати державну мову, але її заохочення мало відбуватись

ISSN 3041-1793 Online

разом із заходами щодо захисту мов меншин. Був висловлений сумнів щодо достатності 3-річного періоду для переходу на освіту державною мовою. Але ПАРЄ відхилила пропозиції Румунії та Угорщини викреслити з резолюції положення про право України захищати державну мову, про те, що мова об'єднує державу, згадку про відсутність українських державних шкіл в самій Румунії.

У 2022 р. ЄС висунув Україні, яка подала заявку на членство, вимогу про необхідність регламентації функціонування національних меншин. Верховна Рада ухвалила такий закон. [18] Згідно з ним, меншини є невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства. Законодавство про їх правовий статус включає міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВР. Якщо таким договором встановлено інші правила, ніж новим законом, застосовуються правила міжнародного договору. Політика інтеграції суспільства передбачає утримання від політики та практики асиміляції меншин. Їм гарантовані, зокрема, права на самоідентифікацію, використання мови меншини, освіту мовами меншин, збереження культурної самобутності, і цей перелік не є вичерпним. Представники меншин мають право на вільне і безперешкодне використання мови меншини приватно та публічно, у межах, що не суперечать закону. Приватні заклади освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти за рахунок фізичних та/або юридичних осіб, зокрема засновані національними культурними товариствами та представниками національних меншин, мають право вільного вибору мови освітнього процесу, крім закладів, що отримують публічні кошти.

Державна політика у сфері національних меншин має на меті сприяння етнічній, культурній, мовній та релігійній самобутності меншин, їх інтеграцію в суспільство на основі визнання прав і свобод людини і громадянина, утвердження міжетнічної толерантності і взаємної поваги, зміцнення національної єдності та забезпечення мультикультурності суспільства, надання державної підтримки мовам меншин, яким загрожує зникнення. Було регламентовано, зокрема, створення дорадчих органів з питань меншин та Центрів національних меншин при обладміністраціях.

Також визнано право меншин та їх об'єднань на підтримку зв'язків з країнами етнічного споріднення. Але заборонено співпрацювати та отримувати допомогу від держав та приватних осіб, неурядових організацій, діяльність яких спрямована в т.ч. на ліквідацію незалежності України, порушення її суверенітету і територіальної цілісності тощо.

На виконання закону уряд ухвалив Державну національно-культурну програму «Єдність у розмаїтті» до 2034 р. [19], що визнає необхідним вдосконалення механізмів державної політики у сфері національних меншин, містить перелік необхідних заходів, зокрема щодо забезпечення мовних прав представників меншин, підтримку збереження їх мов.

ISSN 3041-1793 Online

Станом на 2024 р. в Україні було 197 шкіл, де навчання здійснювалось не державною мовою, зокрема, у 57 – румунською. В них вчились 12,4 тис. учнів. Найбільше таких шкіл було в Закарпатській та Чернівецькій обл. Як самостійний предмет румунську мову вивчали у 24 школах. Молдавською мовою, згідно з офіційними даними, освітній процес відбувався для 1,3 тис. учнів в Одеській обл., ще 2,7 тис. учнів її вивчали як предмет. [20] У Чернівецькому університеті функціонувала кафедра румунської та класичної філології, де румунська мова викладалась на рівні бакалаврату та магістратури. Функціонували спеціальності «Румунська мова та література» і «Румунська мова, література та зарубіжна література». [21]

Румунська громада бере активну у регіональному політичному та громадському житті. В облраді Черновіцької обл. 14% депутатів є румунами. [22] Діє регіональна рада з питань етнонаціональної політики. Представляють інтереси мешканців громадські організації «Румунська спільнота України», що має локальні філії, «Українсько-румунський культурний центр», діяльність якої спрямована на розвиток культурних зв'язків, «Українсько-румунський центр інвестицій та партнерства», Центр «Буковина» та ін. Вони проводять форуми румунської спільноти під назвою «Розвиток румунської національної меншини України: громадський, культурний і освітній вимір». Вони є платформою, на якій окреслюють виклики та можливості для румунської етногрупи в контексті євроінтеграції України. Одним із висновків форуму 2024 р. стало розуміння того, що збереження і розвиток меншин є завданням не лише держави, а й самої спільноти. Учасники готові до співпраці з державою для вирішення поточних проблем. Вони акцентували увагу на збереженні мережі освітніх закладів у громадах та просили розробити ЗНО з румунської мови та літератури, а також запровадити інтегрований навчальний процес румунською мовою і якісне навчання української мови. [21]

У 2019 р. в Православній церкві України було створено румунський вікаріат. Зразком був український вікаріат у Румунській православній церкві, який функціонує з 1940-вих рр. Богослужіння там ведуться румунською та українською мовами. [23] Румунський вікаріат підпорядковується предстоятелю ПЦУ та має права самоврядування. Віряни можуть зберігати рідну мову богослужіння. Але він повноцінно не функціонує. Станом на березень 2025 р. вікарій не був призначений, а храм архангелів Михаїла і Гавриїла з хутора Майдана у Сторожинці був єдиною громадою, яка погодилася перейти у вікаріат. Решта громад зберігають входження до УПЦ Московського патріархату. Деякі розглядають питання про перехід до Румунської православної церкви, а не ПЦУ. [24]

Призначення Дня румунської мови на 31 серпня символічне. Саме в цей день у Румунії та Молдові відзначають день мови – Limba Noastră. До речі, в Румунії також відзначається День української мови – 9 листопада.

ISSN 3041-1793 Online

Характерною рисою румун є те, що вони вважають, що проживають на власних історичних землях, які були приєднані до УРСР за підсумками Другої Світової війни. У поєднанні з високим рівнем збереження власних мов як рідних це може стати підґрунтям для політизації етнічності.

На відміну від останніх президентських виборів у Польщі та парламентських у Словаччині та Чехії, в Румунії президентом став сприятливий для України кандидат, але вибори показали значний вплив антиукраїнських сил. Не можна виключати, що й нинішня влада здійснюватие політику, яка не в усьому влаштує Україну. Це підтверджують дані українських вчених, які констатують поширення ідеології «Великої Румунії». Її прихильники ставлять за мету об'єднання Румунії, Молдови, Буковини, Бессарабії. [25] Офіційно Румунія не має територіальних претензій до України, але інформаційний вплив Румунії зростає. Вона прагне включити «історичні» землі до свого культурного та економічного простору, а в перспективі – політичного. Ця робота ведеться через культурні заходи, паспортизацію, освітні проекти, релігійне питання. Переважним інструментом стають неурядові організації. Цій політиці сприяє ізольованість частини румунської етнічної групи, відсутність сталих зв'язків населених пунктів Чернівецької обл., населених повністю або переважно румунами, з іншими, де більшість становлять, напр., українці, часто орієнтованість місцевого бізнесу на на контакти з Румунією. [26]

Висновки. Запровадження Дня румунської мови є логічним кроком в політиці України щодо відносин з сусідньою країною та щодо румунської етнічної групи. Воно створює шанси для реалізації цілей етнонаціональної політики України, інтеграції цієї етнічної групи в українське суспільство, але водночас не зменшує ризиків, які існували й дотепер. Реальні наслідки залежатимуть від ступеня присутності української держави та місцевого самоврядування в суспільних процесах в місцях компактного проживання румунів України, здатності перешкоджати використанню культурницьких заходів у незаконних цілях.

Фундаментом цієї роботи має стати інформація щодо не лише чисельності та проживання етногрупи, а й її структури за різними критеріями, а відтак, попри новітні технології, слід повернутись до питання нового всеукраїнського перепису населення.

Доцільне й створення реєстрів громадських організацій етногрупи тощо. Ю. Узун та С. Коч пропонують запровадження постійного моніторингу діяльності організацій етнічних груп, надання моніторинговим структурам допомоги держави.

Також пропонуємо гнучкість політики інформаційного забезпечення потреб етнічних груп, урізноманітнення засобів їх включення до загальнонаціонального культурного та освітнього контексту.

ISSN 3041-1793 Online

Крім того, потрібно окреме вивчення того, як відзначення Дня румунської мови вплине на відносини у чотирикутнику «Україна – румуни України – молдавани України – Румунія». Наразі молдавани, попри «перейменування» молдавської мови, відчувають себе як окрема спільнота, що послаблює потенційний вплив на них румунської державної політики.

Література:

1. Про День румунської мови в Україні: Указ Президента України від 12.03.2026 р. №235/2026. URL: https://surl.li/twrhya.

2. Перепис населення УРСР 1989. URL: https://surl.li/zpofbs.

3. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25.06.1992 р. №2494-XII. URL: https://surl.li/uvlbun.

4. Лойко Л. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність. Київ: Фоліант, 2005. 634 с.

5. Рамкова конвенція про захист національних меншин від 1.02.1995 р. URL: https://surl.li/xtpcgr.

6. Перегуда Є., Малкевич А., Семко В., Ксенич А. Мовна політика в Україні: між символічним насиллям та вільним мовним вибором: монографія. Київ: «Бескиди», 2017. 207с.

7. Про Всеукраїнський перепис населення: Закон України від 19.10.2000 р. №2058-III. URL: https://surl.li/mpruwq.

8. Premierul moldovean Vlad Filat: Asa cum americanii vorbesc engleza, moldovenii vorbesc limba romana. URL: https://surl.li/letsmm.

9. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: Закон України від 15.05.2003 р. №802-IV. URL: https://surl.li/gexirr.

10. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 р. №5029-VI. URL: https://surl.lu/czpwmr.

11. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. №2704-VIII. URL: https://surl.li/wrxnbp.

12. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII. URL: https://surl.lt/bwndxw.

13. Гриневич Л. Конституцію мовною статтею закону «Про освіту» не порушували. URL: https://surl.lt/tizcgz.

14. Хобзей П. Лише 10 % учнів в Україні навчаються іншими мовами. URL: https://surl.lt/sqowaj.

15. Румунська спільнота просить Порошенка ветувати закон «Про освіту» через мовне питання. URL: https://surl.li/libwds.

16. Парламент Румунії схвалив декларацію у зв'язку з українським освітнім законом. URL: https://surl.li/lvmcln.

17. The new Ukrainian Law On Education: a major impediment to the teaching of national minorities' mother tongues. URL: https://surl.lt/gfuceq.

18. Про національні меншини (спільноти) в Україні: Закон України від 13.12.2022 р. №2827-XII. URL: https://surl.lt/kvnizq.

19. Державна цільова національно-культурна програма «Єдність у розмаїтті» до 2034 року: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.09.2023 р. №850-р. URL: https://surl.li/ignhzj.

ISSN 3041-1793 Online

20. Випирайленко О. Скільки в Україні угорських, румунських та інших шкіл, де навчання ведеться не державною мовою. Статистика. 8.07.2024. URL: https://surl.li/hfbhym.

21. Нас усіх об'єднують спільна боротьба та спільні корені": Форум румунської меншини (спільноти) в Україні. 7 грудня 2024. URL: https://surl.li/smdhla.

22. У Чернівцях розпочався дводенний Форум румунської національної спільноти України під назвою «Розвиток румунської національної меншини України: громадський, культурний і освітній вимір». URL: https://surl.li/ypohfl.

23. ПЦУ створила православний румунський вікаріат. URL: https://surl.li/hbjckx.

24. Що таке румунський вікаріат та чи працює він на Буковині: інтерв'ю з єпископом Феогностом. URL: https://surl.li/tvcncy.

25. Узун Ю.В., Коч С.В. Регіональне конструювання в геополітиці західних сусідів України: Постправда Постімперій. В кн.: Міжнародні відносини та зовнішня політика держав в еру пост-правди. Київ: Вадекс, 2018. URL: https://surl.lt/mdmikp.

26. Результати аналізу формування, специфіки функціонування, особливостей трансформації регіональних політичних режимів в Україні: аналіз випадків. Частина друга. URL: https://surl.li/gzznqx.

References:

1. Pro Den rumunskoi movy v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.03.2026 r. №235/2026. [About Romanian Language Day in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated March 12, 2026 No. 235/2026.] URL: https://surl.li/twrhya. [in Ukrainian]

2. Perepys naselennia URSR 1989. [Population census of the Ukrainian SSR 1989.] URL: https://surl.li/zpofbs. [in Ukrainian]

3. Pro natsionalni menshyny v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 25.06.1992 r. №2494-XII. [On National Minorities in Ukraine: Law of Ukraine dated June 25, 1992 No. 2494-XII.] URL: https://surl.li/uvlbun. [in Ukrainian]

4. Loiko L. Hromadski orhanizatsii etnichnykh menshyn Ukrainy : pryroda, lehitymnist, diialnist [Public organizations of ethnic minorities of Ukraine: nature, legitimacy, activity]. Kyiv: Foliant, 2005. 634 s. [in Ukrainian]

5. Ramkova konventsiia pro zakhyst natsionalnykh menshyn vid 1.02.1995 r. [Framework Convention for the Protection of National Minorities of 1.02.1995.] URL: https://surl.li/xtpcgr. [in Ukrainian]

6. Perehuda Ie., Malkevych A., Semko V., Ksenych A. (2017) Movna polityka v Ukraini: mizh symvolichnym nasylliam ta vilnym movnym vyborom: monohrafiia [Language Policy in Ukraine: Between Symbolic Violence and Free Language Choice: Monograph]. Kyiv: «Beskydy», 2017. 207 s. [in Ukrainian]

7. Pro Vseukrainskyi perepys naselennia: Zakon Ukrainy vid 19.10.2000 r. №2058-III. [On the All-Ukrainian Population Census: Law of Ukraine dated October 19, 2000 No. 2058-III.] URL: https://surl.li/mpruwq. [in Ukrainian]

8. Premierul moldovean Vlad Filat: Asa cum americanii vorbesc engleza, moldovenii vorbesc limba romana. [Moldovan Prime Minister Vlad Filat: Just as Americans speak English, Moldovans speak Romanian.] URL: https://surl.li/letsmm. [in Romanian]

9. Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn: Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 r. №802-IV. [On the ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages: Law of Ukraine of 15.05.2003 No. 802-IV.] URL: https://surl.li/gexirr. [in Ukrainian]

10. Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 03.07.2012 r. №5029-VI. [On the principles of state language policy: Law of Ukraine dated 03.07.2012 No. 5029-VI.] URL: https://surl.lu/czpwmr. [in Ukrainian]

ISSN 3041-1793 Online
11. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi: Zakon Ukrainy vid 25.04.2019 r. №2704-VIII. [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language: Law of Ukraine dated April 25, 2019 No. 2704-VIII.] URL: https://surl.li/wrxnbp. [in Ukrainian]

12. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. №2145-VIII. [On education: Law of Ukraine dated 05.09.2017 No. 2145-VIII.] URL: https://surl.lt/bwndxw. [in Ukrainian]

13. Hrynevych L. (2017) Konstytutsiiu movnoiu statteiu zakonu «Pro osvitu» ne porushuvaly. [The Constitution was not violated by the language article of the law "On Education".] URL: https://surl.lt/tizcgz. [in Ukrainian]

14. Khobzei P. (2017) Lyshe 10 % uchniv v Ukraini navchaiutsia inshymy movamy. [Only 10% of students in Ukraine study in other languages.] URL: https://surl.lt/sqowaj. [in Ukrainian]

15. Rumunska spilnota prosyt Poroshenka vetuvaty zakon «Pro osvitu» cherez movne pytannia. [The Romanian community asks Poroshenko to veto the law "On Education" due to the language issue.] URL: https://surl.li/libwds. [in Ukrainian]

16. Parlament Rumunii skhvalyv deklaratsiiu u zviazku z ukrainskym osvitnim zakonom. [The Romanian Parliament approved a declaration regarding the Ukrainian education law.] URL: https://surl.li/lvmcln. [in Ukrainian]

17. The new Ukrainian Law On Education: a major impediment to the teaching of national minorities' mother tongues. URL: https://surl.lt/gfuceq.

18. Pro natsionalni menshyny (spilnoty) v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 r. №2827-XII. [On national minorities (communities) in Ukraine: Law of Ukraine dated 13.12.2022 No. 2827-XII.] URL: https://surl.lt/kvnizq. [in Ukrainian]

19. Derzhavna tsilova natsionalno-kulturna prohrama «Iednist u rozmaitti» do 2034 roku: zatv. Rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.09.2023 r. №850-r. [State Targeted National and Cultural Program "Unity in Diversity" until 2034: approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 26, 2023 No. 850-r.] URL: https://surl.li/ignhzj. [in Ukrainian]

20. Vypyrailenko O. (2024) Skilky v Ukraini uhorskykh, rumunskykh ta inshykh shkil, de navchannia vedetsia ne derzhavnoiu movoiu. [How many Hungarian, Romanian and other schools in Ukraine where teaching is not conducted in the state language?] Statystyka. URL: https://surl.li/hfbhym. [in Ukrainian]

21. Nas usikh obiednuiut spilna borotba ta spilni koreni": Forum rumunskoi menshyny (spilnoty) v Ukraini. 7 hrudnia 2024. [We are all united by a common struggle and common roots": Forum of the Romanian Minority (Community) in Ukraine. December 7, 2024.] URL: https://surl.li/smdhla. [in Ukrainian]

22. U Chernivtsiakh rozpochavsia dvodennyi Forum rumunskoi natsionalnoi spilnoty Ukrainy pid nazvoiu «Rozvytok rumunskoi natsionalnoi menshyny Ukrainy: hromadskyi, kulturnyi i osvitnii vymir». [A two-day Forum of the Romanian National Community of Ukraine entitled "Development of the Romanian National Minority of Ukraine: Public, Cultural and Educational Dimensions" began in Chernivtsi.] URL: https://surl.li/ypohfl. [in Ukrainian]

23. PTsU stvoryla pravoslavnyi rumunskyi vikariat. [The Orthodox Church of Ukraine created an Orthodox Romanian Vicariate.] URL: https://surl.li/hbjckx. [in Ukrainian]

24. Shcho take rumunskyi vikariat ta chy pratsiuie vin na Bukovyni: interviu z yepyskopom Feohnostom. [What is the Romanian Vicariate and does it work in Bukovina: an interview with Bishop Theognost.] URL: https://surl.li/tvcncy. [in Ukrainian]

25. Uzun Yu.V., Koch S.V. (2018) Rehionalne konstruiuvannia v heopolitytsi zakhidnykh susidiv Ukrainy: Postpravda Postimperii. V kn.: Mizhnarodni vidnosyny ta zovnishnia polityka derzhav v eru post-pravdy. [Regional Construction in the Geopolitics of Ukraine's Western

ISSN 3041-1793 Online
Neighbors: Post-Truth Post-Empires. In: International Relations and Foreign Policy of States in the Post-Truth Era.] Kyiv: Vadeks. URL: https://surl.lt/mdmikp. [in Ukrainian]

26. Rezultaty analizu formuvannia, spetsyfiky funktsionuvannia, osoblyvostei transformatsii rehionalnykh politychnykh rezhymiv v Ukraini: analiz vypadkiv. Chastyna druha. [Results of the analysis of the formation, specifics of functioning, and features of the transformation of regional political regimes in Ukraine: case analysis. Part Two.] URL: https://surl.li/gzznqx. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

4(21)
2026
Національні інтереси України
Творимо переможне майбутнє України разом
ISSN 3041-1793 Online
УДК 37.014.5

https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2490-2500

Радіонова Людмила Олексіївна кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та політології, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-9691-1199

Михайлова Інна Олександрівна кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії та політології, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-0530-1235

КАНТ VS ГЕГЕЛЬ: ПРАВА ДЕРЖАВА І ДЕРЖАВНИЙ ЕТАТИЗМ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено порівняльний аналіз політико-правових концепцій Іммануїла Канта та Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля в контексті осмислення сучасних трансформацій української державності. Розкрито принципові відмінності між кантівською моделлю правової держави, що ґрунтується на пріоритеті особистості, автономії волі та універсальності морального закону, і гегелівською концепцією держави як вищої форми реалізації свободи, що має органічний, історично зумовлений і інституційний характер. Проаналізовано підходи мислителів до розуміння свободи, права, державної влади та їх взаємозв'язку. Показано, що у Канта право виступає нормативним обмеженням влади та гарантією свободи особистості, тоді як у Гегеля воно постає складовим елементом цілісного державного організму, у межах якого індивід набуває своєї дійсної свободи.

Особливу увагу приділено відмінностям у трактуванні війни та міжнародного права: кантівській ідеї «вічного миру» як регулятивного ідеалу та гегелівському баченню війни як неминучого чинника історичного розвитку й утвердження державного суверенітету. Обґрунтовано, що сучасна Україна виступає простором практичної взаємодії цих двох парадигм, де поєднуються принципи верховенства права, демократичні цінності та необхідність зміцнення державної влади в умовах війни і глобальних викликів. Показано, що сучасний європейський правовий простір багато в чому втілює кантівський проект наднаціонального правопорядку, бо право Європейського Союзу формує систему норм, які мають пріоритет і пряму дію в державах, що відображає ідею верховенства права та обмеження державного суверенітету на користь загальних правил. Але практика функціонування ЄС демонструє і

ISSN 3041-1793 Online

гегелівський момент – стійкість правового порядку залежить від політичної волі держав та їхньої здатності забезпечувати виконання норм.

Зроблено висновок про доцільність синтезу кантівського нормативно-етичного підходу та гегелівського політико-реалістичного бачення держави для формування ефективної моделі розвитку, здатної забезпечити баланс між правами і свободами людини, інтересами суспільства та потребами національної безпеки.

Ключові слова: Кант, Гегель, правова держава, етатизм, свобода, право, міжнародне право, війна, суверенітет, Україна, політична філософія, верховенство права.

Radionova Ludmila PhD in Philosophy, Docent, Senior Lecturer of Philosophy and Politology Department, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-9691-1199

Mykhailova Inna Candidate of Political Sciences, Senior Lecturer of Philosophy and Politology Department, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-0530-1235

KANT VS HEGEL: THE RULE OF LAW AND STATE ETHATICISM IN THE CONTEXT OF MODERN UKRAINE

Abstract. This article presents a comparative analysis of the political and legal concepts of Immanuel Kant and Georg Wilhelm Friedrich Hegel in the context of understanding the contemporary transformations of Ukrainian statehood. It reveals the fundamental differences between Kant's model of the constitutional state, based on the primacy of the individual, the autonomy of the will and the universality of moral law, and Hegel's concept of the state as the highest form of the realisation of freedom, which is organic, historically determined and institutional in nature. The authors analyse the thinkers' approaches to understanding freedom, law, state power and their interrelationship. It is shown that, for Kant, law acts as a normative constraint on power and a guarantee of individual freedom, whereas for Hegel it emerges as a constituent element of a holistic state organism, within which the individual attains their true freedom.

Particular attention is paid to the differences in the interpretation of war and international law: Kant's idea of 'perpetual peace' as a regulative ideal, and Hegel's view of war as an inevitable factor in historical development and the establishment of state sovereignty. It is argued that modern Ukraine serves as a space for the practical interaction of these two paradigms, where the principles of the rule of law, democratic values and the need to strengthen state power in the context of war and global challenges are combined. It is shown that the modern European legal space

ISSN 3041-1793 Online
largely embodies Kant's project of a supranational legal order, as European Union law forms a system of norms that take precedence and have direct effect in member states, reflecting the idea of the rule of law and the limitation of state sovereignty in favour of common rules. However, the practical functioning of the EU also demonstrates a Hegelian aspect – the stability of the legal order depends on the political will of states and their ability to ensure compliance with the norms.

It is concluded that it is advisable to synthesise Kant's normative-ethical approach and Hegel's politically realist vision of the state in order to formulate an effective development model capable of ensuring a balance between human rights and freedoms, the interests of society, and the requirements of national security.

Keywords: Kant, Hegel, rule of law, statism, freedom, law, international law, war, sovereignty, Ukraine, political philosophy, supremacy of law.

Постановка проблеми. Проблема співвідношення особистості та держави, свободи та примусу, права та влади є однією з центральних у політико-правовій філософії. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз філософсько-правових концепцій Іммануїла Канта та Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, які представляють два різні підходи до розуміння природи держави та права. Актуальність дослідження зумовлена сучасними трансформаціями української держави, пов'язаними із процесами демократизації, правової реформи та протистояння зовнішньої агресії. В умовах війни та одночасно прагнення до утвердження принципів верховенства права виникає необхідність теоретичного осмислення балансу між правами особистості та інтересами держави.

Метою статті є аналіз політико-правових навчань Канта та Гегеля, виявлення їх принципових відмінностей та визначення їхнього евристичного потенціалу для осмислення сучасної української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ідей Канта та Гегеля щодо держави, війни та миру залишаються центральними в сучасній політичній філософії, особливо в контексті кризи глобальної безпеки. Дж. Ролз, Ю. Габермас зосереджуються на актуальності кантового трактату «До вічного миру». Публікації підтверджують тезу Канта про те, що демократії рідше воюють між собою. Досліджується роль «публічного права» та прозорості урядів. Велика увага приділяється ідеї «права гостинності» в умовах сучасної міграційної кризи та глобалізації [1; 2]. Міжнародні інституції розглядають Канта як духовного батька ООН та ЄС, проте сучасні автори дискутують, чи мав він на увазі «світову державу» чи лише «федерацію вільних держав».

Гегелівська концепція часто аналізується як реалістична антитеза Канту. Сучасні «реалісти» використовують Гегеля для обґрунтування того, що вічний мир неможливий, оскільки кожна держава має свій унікальний дух, що

ISSN 3041-1793 Online

неминуче веде до конфлікту інтересів. Останні статті зокрема у виданнях Кантовського огляду та Гегельського бюлетеня намагаються синтезувати ці підходи – конфлікт між нормативним ідеалізмом Канта та історичним реалізмом Гегеля, аналізуються «гібридні війни» та кіберзагрози. Френсіс Фукуяма, Рэй Хартли, Грег Миллс у своїх останніх статтях повертається до Гегеля, зазначаючи, що війна в Україні це класична гегелівська «боротьба за визнання» [3; 4; 5]. Джулио Ло Белло досліджує «гегелівський реалізм» у контексті розпаду однополярного світу, стверджуючи, що війна знову стала інструментом «історичного руху» [6]. Середюк В., Богдан О. акцентують як кантовська теорія права адаптується до загроз [7]. Віталій Терлецький місце права у філософському дискурсі Канта [8]. Володимир Попов аналізує, чому «вічний мир» залишається регулятивним ідеалом, попри реальність сучасних воєн [9]. Вільямс, Говард апелює до Гегеля, критикуючи «ліберальний месіанізм» Канта [10]. Поліно Кляйнгельд розглядає, чи вважав Кант війну «необхідним злом» для прогресу людства, тут вона знаходить точки дотику з Гегелем [11]. Анатолій Єрмоленко аналізує руйнацію комунікативної практичної філософії та повернення до варварства, яке Кант прагнув подолати [12]. Ярослав Пасько аналізує війну як зіткнення універсальних цінностей з партикулярним імперіалізмом, наголошує на несумісності цивілізаційної спадщини німецького філософа з імперською політичною традицією. Підкреслює що ідея «вічного миру» в Україні не може бути реалізована без ведення «справедливої війни» [13].

Виклад основного матеріалу дослідження. Політико-правові погляди Канта формуються у контексті філософії Просвітництва та спираються на ідею автономії особистості. Натхненний духом Просвітництва та перегукуючись із індивідуалізмом школи природного права, Кант формулює ключовий принцип – кожна людина має гідність і абсолютну цінність, особистість не є засобом реалізації будь-яких планів, навіть найшляхетніших планів загального блага. Людина це суб'єкт моральної свідомості, який докорінно відрізняється від природи, що її оточує, у своїй поведінці людина повинна керуватися велінням морального закону. Цей закон апріорний, не залежить від зовнішніх обставин і тому є безумовним. Кант називає його «категоричним імперативом», підкреслюючи його загальнообов'язковий і формальний характер. «Категоричний імператив» у Канта не пов'язаний із конкретними подіями чи емпіричними фактами. Він формулюється так: «Чини так, щоб максима твоєї поведінки могла стати принципом загального законодавства» [14]. Іншими словами: стався до людства як у своїй особі, так і в особі будь-кого іншого як до мети, а не лише як до засобу. Виконання цього принципу можливе лише тоді, коли люди здатні вільно слідувати «практичному розуму». Цей розум охоплює як сферу етики, так і сферу права [15]. Кант усвідомлював складність питання про сутність права. Він зазначав, що визначити, що є правом, так само

ISSN 3041-1793 Online
складно, як визначити, що є істина. Закон може відповідати праву формально, але це не означає, що він є справедливим. Щоб визначити справедливість, необхідно звернутися не до досвіду, а до розуму як джерела моральних принципів. Розум, за Кантом, створює ідеальний порядок і прагне наблизити до нього реальність.

Свобода людини полягає в автономії її волі, здатності самостійно встановлювати моральні закони. Водночас свобода може перерости у свавілля, тому необхідні умови, що обмежують свободу однієї особи щодо іншої. Сукупність таких умов Кант називає правом. Право регулює лише зовнішню поведінку людей, тоді як мораль стосується внутрішніх мотивів. Істинне призначення права – гарантувати простір для реалізації моралі та свободи особистості [16]. Право повинно бути загальнообов'язковим, що досягається через примус. Саме держава забезпечує виконання правових норм і виступає носієм примусу.

Таким чином, у вченні Канта встановлюється зв'язок між етикою, правом і державою. Необхідність держави Кант пояснює не практичними потребами, а вимогами розуму. Держава це об'єднання людей, підпорядкованих правовим законам [17, с. 59]. Її мета полягає не в забезпеченні матеріального добробуту, а в досягненні відповідності суспільного устрою принципам права. Саме тому Канта вважають одним із засновників концепції правової держави [17, с. 60]. Кант підкреслював, що держава повинна діяти відповідно до права, інакше вона втрачає довіру громадян. Походження держави він пояснював через ідею суспільного договору, який укладають морально зрілі люди. Вони відмовляються від необмеженої свободи заради правового порядку, що забезпечує справжню свободу.

Свобода в правовій державі передбачає право на критику влади. Кант розрізняв природне право, позитивне право і справедливість [17, с. 60-61]. Він виступав за рівність усіх перед законом, хоча в деяких питаннях робив поступки тогочасній соціальній системі. У сфері державного устрою Кант підтримував ідею поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Він віддавав перевагу республіканській формі правління, хоча допускав і конституційну монархію. Водночас Кант виступав проти революцій і підтримував поступові реформи.

На відміну від Канта, Гегель розглядає державу не як інструмент забезпечення свободи, бо як її вищу форму. Держава у його філософії постає як «дійсність моральної ідеї» [18]. Гегель критикує індивідуалізм і наголошує, що справжня свобода реалізується не поза державою, а в її рамках. Індивід знаходить свою сутність через належність до держави. Держава як моральне ціле в трактуванні Гегеля – не агрегат атомізованих індивідів з їх відокремленими правами не мертвий механізм, а живий організм. Тому у Гегелю йдеться не про свободу, з одного боку, індивіда, а з іншого боку –

ISSN 3041-1793 Online

держави, не протистояні їх автономних та незалежних прав і свобод, але про свободі державно-організованого народу – нації, що включає свободу відокремих індивідів і сфер народного життя.

У гегелівській розумній державі діалектично ієрархізована система права і свободи індивідів, їх об'єднань, суспільства, держави та її органів функціонує як органічний процес. Діалектичному «зняттю» абстрактного в конкретному відповідає підпорядкованість окремого органу організму цілому, а моменту «утримання» – функціональна роль такого органу в контексті всього організму [18]. У те ж все стосунки в гегелівській концепції правового держави-організму опосередковані правом, носять правовий характер [18].

Гегель критикував класичну систему «стримувань і противаг», вважаючи, якщо частини держави лише обмежуватимуть одна одну, це призведе до ворожості та паралічу системи. У його трактуванні поділ влади це органічна цілісність, влада не ізольована, а є різні аспекти одного «державного організму». Існує ієрархія, а не баланс, бо кожна з влади виконує своє завдання реалізації загальної ідеї права, а чи не боротьби друг з одним [19].

Недоліки гегелівського етатизму виразно проявляються у піднесенні держави над індивідом і суспільством, у запереченні самостійної цінності права і свободи особистості тощо. Водночас Гегель вихваляє державу як ідею, як таку організацію свободи, в якій механізм насильства та апарат політичного панування опосередковані та приборкані правом, вводяться у правове русло, функціонують лише у державно-правових формах. При цьому він має радикальну відмінність як від звичайних етатистів, які піднімають державу над правом, відкидають будь-яке правове обмеження державної влади і саму ідею правової держави, так і тоталітаристів, які бачать в організованій державі та правопорядку лише перешкоду для політичного механізму насильства.

У гегелівському етатизмі правомірно бачити не ідеологічну основу тоталітаризму, а філософське попередження про його небезпеку. Адже тоталітаризм, розглянутий з позиції гегелівської філософії держави та права, це антиправова та антидержавна форма організації політичної влади, модернізований деспотизм. Осмислення гегелівської концепції держави у контексті досвіду та знань про тоталітаризм дозволяє зрозуміти ворожу та взаємовиключну протилежність між державою та тоталітаризмом.

Особливе місце у його концепції посідає відношення до війни. Війна розглядається як неминучий елемент міжнародних відносин та як спосіб прояву суверенітету держави [19]. Гегель попереджає, що його погляди на необхідність і моральний момент війни є лише філософською ідеєю, тоді як дійсні війни потребують більш конкретного розгляду.

Виявлена та врятована завдяки війні ідеальність цілого є та ж ідеальність, згідно з якою внутрішні державні влади, не будучи самостійними, є лише моментами державного цілого. У разі йдеться про суверенітет держави.

ISSN 3041-1793 Online

Сферу міждержавних відносин Гегель сприймає як галузь прояви зовнішнього права. Міжнародне право, за Гегелем, не дійсне право, як внутрішнє державне право (позитивне право, законодавство), а лише обов'язки, реальність цього зобов'язання залежить від суверенних свобод різних держав. Вважаючи, що держави перебувають у відносинах одна до одної в природному стані, Гегель водночас не заперечує сам принцип міжнародного права і, отже, можливість правових, договірних відносин між державами. Держави повинні визнавати одна одну як суверенних та незалежних, не втручатися у внутрішні справи іншої, взаємно поважати самостійність тощо. Суперечка між державами, якщо їхні суверенні волі не доходять до згоди, вважав Гегель, можна вирішити лише війною. З цих позицій Гегель критикував кантівську ідею вічного світу, яку підтримує союз держав. У той самий час Гегель визнавав, що у війні як стан беззаперечного насильства продовжують діяти такі принципи, як взаємне визнання держав, минущий характер війни та можливість миру.

Порівняння філософських позицій Канта і Гегеля дозволяє виявити два принципово різні підходи до розуміння держави. Насамперед, відмінність стосується вихідної точки філософствування. Кант будує свою теорію на основі автономії суб'єкта та універсальності морального закону. Держава у цій системі постає як похідна від раціональної волі індивідів. Гегель, навпаки, виходить із цілісності соціального організму і розглядає державу як первинну по відношенню до індивіда реальність. Відмінність проявляється у розумінні свободи. Для Канта свобода має нормативний характер, вона полягає в незалежності від зовнішнього примусу за умови дотримання універсального закону. Для Гегеля свобода має позитивний характер і реалізується через включеність індивіда до інституційних структур держави [18].

Істотною є і відмінність у трактуванні права. У Канта право обмежує владу і є гарантією свободи особистості. У Гегеля право є моментом ширшої цілісності – держави, і не може розглядатися поза ним [18]. Кантівська модель передбачає пріоритет особистості та універсальних правових норм. Гегелівська модель акцентує значення історичності, конкретності та інституційної форми свободи.

Таким чином, протистояння Канта та Гегеля можна інтерпретувати як протистояння ліберальної та етатистської традицій, нормативного та історичного підходів, індивідуалізму та органіцизму.

Особливе значення для сучасності має відмінність позицій Канта та Гегеля у питаннях війни та міжнародного права. Кант виступає з критикою війни як явища, що суперечить розуму та моралі, та обґрунтовує необхідність створення федерації вільних держав, заснованої на праві [15;16]. Міжнародне право у Канта носить нормативний характері й спрямоване на поступове усунення війни як засобу вирішення конфліктів. Гегель, навпаки, розглядає

ISSN 3041-1793 Online

війну як неминучий елемент історичного процесу. У його концепції міжнародне право не має примусової сили, а відносини між державами зберігають характер «природного стану» [15]. Ця відмінність відбиває глибшу опозицію – універсалізм Канта проти історичного реалізму Гегеля.

Сучасний європейський правовий простір багато в чому втілює кантівський проект наднаціонального правопорядку. Право Європейського Союзу формує систему норм, які мають пріоритет і пряму дію в державах, що відображає ідею верховенства права та обмеження державного суверенітету на користь загальних правил. Водночас практика функціонування ЄС демонструє і гегелівський момент – стійкість правового порядку залежить від політичної волі держав та їхньої здатності забезпечувати виконання норм. Кризи безпеки та зовнішні загрози посилюють роль держав як носіїв суверенітету, що підтверджує необхідність поєднання наднаціонального регулювання із сильними національними інститутами.

Для Гегеля війна не є помилкою чи злом, яке потрібно викорінити. Це важливий елемент розвитку історії. У війні держава виявляє свою індивідуальність та «здоров'я». Гегель вважав, що довгий мир веде до застою та розкладання суспільства, а війна «провітрює» націю, як буря – океан, рятуючи його від гниття. Ми бачимо відродження гегельянства у концепціях реальної політики та багатополярного світу. Ідея про те, що суверенітет вищий за міжнародне право, а зіткнення інтересів великих держав неминуче і навіть «історично виправдане» для утвердження їхньої ідентичності, це гегелівський підхід.

Українська конституційна традиція, яка закріплена в Конституції 1996 року, багато в чому орієнтована на кантівські принципи – визнання людини, її життя та гідності найвищою цінністю, верховенство права, поділ влади та гарантії прав та свобод. Натомість сучасний розвиток української державності показує посилення гегелівського елементу – ролі держави як гаранта суверенітету та територіальної цілісності. В умовах війни держава розширює свої функції, що потребує постійного пошуку балансу між безпекою та свободою. Сучасна Україна є простір, в якому ідеї Канта і Гегеля набувають не тільки теоретичного, а й практичного значення, вона стала живим майданчиком, де ці класичні філософські концепції проходять перевірку реальністю.

Висновки. Філософські концепції Канта і Гегеля представляють два фундаментальні підходи до розуміння держави і права, що зберігають свою актуальність, вони демонструють дві протилежні парадигми розуміння міжнародних відносин. І. Кант обґрунтовує можливість і необхідність досягнення вічного миру через право, мораль і міжнародне співробітництво. Натомість Г. В. Ф.Гегель розглядає війну як неминучий і навіть необхідний елемент історичного розвитку, що забезпечує динаміку та життєздатність держав. Кант

ISSN 3041-1793 Online

формує нормативно-етичну модель світового порядку, тоді як Гегель – реалістичну історико-політичну концепцію. Кант обосновывает приоритет личности и правового ограничения власти. Гегель подчеркивает значение государства как формы реализации свободы.

Ситуація у світі виглядає як криза кантіанства та ренесанс гегельянства. Ерозія інститутів – міжнародні організації (кантіанська модель) дедалі частіше виявляються безсилими перед прямими конфліктами. Ми спостерігаємо повернення до сили. Держави знову починають сприймати війну не як «злочин проти людства», бо як інструмент захисту національних інтересів (гегелівська модель).

Кант пропонував універсальні правила всім. Гегель підкреслював унікальний «дух народу», що сьогодні проявляється у зростанні націоналізму та регіональних блоків.

Після 1945 і особливо після 1991 року світ намагався жити «за Кантом», проте сучасні глобальні конфлікти показують, що Гегель нікуди не йшов. Ми живемо в епоху, де кантіанська «форма», як міжнародні договори, стикається з гегелівським «змістом», як боротьба за визнання та домінування. Сьогодні світ здається «кантіанським» у своїх ідеалах та торгових зв'язках, але глибоко «гегельянським» у своїх реальних політичних діях.

В умовах сучасної України ці підходи взаємодіють, формуючи теоретичну основу для розвитку держави, здатної одночасно захищати права людини та забезпечувати власне існування. Оптимальна стратегія полягає у балансі між правовою державою та ефективною державною владою.

Література:

1. Захарченко М. Дискусія Джона Ролза та Юрґена Габермаса: щодо процедуралізму та субстанціалізму в дорадчій моделі демократії / *Філософська думка*. 2014. № 5. С. 123-129.

2. Терлецкий Д. Конституціоналізм і демократія // *Український часопис конституційного права*. 2025. Вип 4. doi.org/10.30970/jcl.4.2025.4

3. Fukuyama F. A Country of Their Own Liberalism Needs the Nation. 2022. https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-04-01/francis-fukuyama-liberalism-country

4. Hartley R., Mills G. The Return of History? No Future Guaranteed, No State a Spectator. 2023. URL: https://www.thebrenthurstfoundation.org/news/the-return-of-history-no-future-guaranteed-no-state-a-spectator/

5. Fukuyama F.: What to expect in 2026. 2025. URL: https://kyivindependent.com/francis-fukuyama-what-to-expect-in-2026/

6. Lo Bello G. A Phenomenology of uncertainty:on the crisis of modernity and the age of anxiety // The Age of Will:Philosophical Foundations, Political Expressions, and Cultural Shifts. *Ideology and Politics*. 2025. Issue 1(27). 306 p. DOI: 10.36169/2227-6068.2025.01.00004

7. Serediuk V., Bogdan O. The neo-kantian epistemological background of Hans Kelsen's pure theory of law // *Uzhhorod National University Herald Series Law*. 2025. Vol. 4(88) P. 177-184. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.27

ISSN 3041-1793 Online

8. Terletsky, V. The place of law in Kant's philosophical discourse. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. *Philosophy*, 2025. Vol. 1(12), Pp. 11-15. https://doi.org/10.17721/2523-4064.2025/12-2/23

9. Popov V. Was Kant a naive pacifist? (philosophical considerations and the background of the russian-ukrainian war) // *Filosofska Dumka*, 2024. Vol. (2), Pp. 38–55. https://doi.org/10.15407/fd2024.02.038

10. Williams H. Kant and the End of War: A Critique of Just War Theory, Howard Williams. New York: Palgrave Macmillan, 2012. 216 pp.

11. Kleingeld P. Kant and Cosmopolitanism: The Philosophical Ideal of World Citizenship, Pauline Kleingeld. New York: Cambridge University Press, 2012. 215 pp.

12. Yermolenko, A. The practical philosophy of Immanuel Kant and the modern ethics of responsibility. *Filosofska Dumka*, 2024. Vol. (2). Pp. 7-29. https://doi.org/10.15407/fd2024.02.007

13. Pasko Y. War in Ukraine: the power of european values against the politics of violence. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University Series Philosophy Philosophies of Law Political Science Sociology*, 2024. Vol. 4(63). https://doi.org/10.21564/2663-5704.63.315203

14. Kant I. Grundrisse der Metaphysik der Sitten. 1870. URL: https://dn720808.ca.archive.org/0/items/immanuelkantsgru00kant/immanuelkantsgru00kant.pdf

15. Kants «Grundlegung zur Metaphysik der Sitten»: Ein einführender Kommentar. URL: https://dokumen.pub/kants-grundlegung-zur-metaphysik-der-sitten-ein-einfhrender-kommentar-9783787342792-9783787344512.html

16. Kant I. Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. 1919. URL: https://files01.core.ac.uk/download/pdf/33020979.pdf

17. Радіонова Л. О., Козирєва Н. В.. Толерантність у контексті природно-правової концепції правової держави // *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. №33. С. 57-63. DOI https://doi.org/10.32837/apfs.v0i33.1055

18. Георг В. Ф. Гегель. Основи філософії права / Перек з нім. Р. Осадкуча та М. Кушніра. Київ. Юніверс. 2000. 334 с. URL: https://hromadalib.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/12/hegel_2000_grundlinien.pdf

19. Павлова Т. С. Категорії «свобода» і «рівність» в роботі Г. В. Ф. Гегеля «Енциклопедія філософських наук» // *Філософські науки* . 2010. Вип. 30. С. 323-328. URL: https://philarchive.org/archive/PAV-28

References:

1. Zakharchenko M. (2014). [Zakharchenko M.] Dyskusiya Dzhona Rolza ta Yurgena Habermasa: shchodo protseduralizmu ta substantsializmu v doradchiy modeli demokratiyi [Discussion of John Rawls and Jurgen Habermas: on proceduralism and substantialism in the deliberative model of democracy] Filosofs′ka dumka [Philosophical thought] № 5. P. 123-129. [in Ukrainian].

2. Terletskyy D. (2025). [Terletsky D.]Konstytutsionalizm i demokratiya [Constitutionalism and Democracy] Ukrayins′kyy chasopys konstytutsiynoho prava [Ukrainian Journal of Constitutional Law]. Issue 4. doi.org/10.30970/jcl.4.2025.4 [in Ukrainian].

3. Fukuyama F. A. (2022). Country of Their Own Liberalism Needs the Nation. https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-04-01/francis-fukuyama-liberalism-country [in the USA].

4. Hartley R., Mills G. (2023). The Return of History? No Future Guaranteed, No State a Spectator. https://www.thebrenthurstfoundation.org/news/the-return-of-history-no-future-guaranteed-no-state-a-spectator/ [in the USA].

ISSN 3041-1793 Online

5. Fukuyama F.: What to expect in 2026. (2025.) https://kyivindependent.com/francis-fukuyama-what-to-expect-in-2026/ [in the USA].

6. Lo Bello G. A. (2025). Phenomenology of uncertainty:on the crisis of modernity and the age of anxiet. The Age of Will:Philosophical Foundations, Political Expressions, and Cultural Shifts. Ideology and Politics. Issue 1(27). 306 p. DOI: 10.36169/2227-6068.2025.01.00004 [in the USA].

7. Serediuk V., Bogdan O. (2025). The neo-kantian epistemological background of Hans Kelsen's pure theory of law. Uzhhorod National University Herald Series Law 4(88):177-184 DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.27 [in Ukrainian].

8. Terletsky V. (2025). The place of law in Kant's philosophical discourse. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy, 1(12), 11-15. https://doi.org /10.17721/2523-4064.2025/12-2/23 [in Ukrainian].

9. Popov V. (2024). Was Kant a naive pacifist? (philosophical considerations and the background of the russian-ukrainian war). Filosofska Dumka, (2), 38–55. https://doi.org/ 10.15407/fd2024.02.038 [in Ukrainian].

10. Williams H. (2012). Kant and the End of War: A Critique of Just War Theory, Howard Williams. New York: Palgrave Macmillan. 216 p. [in the USA].

11. Kleingeld P. (2012). Kant and Cosmopolitanism: The Philosophical Ideal of World Citizenship, Pauline Kleingeld. New York: Cambridge University Press. 215 p. [in the USA].

12. Yermolenko A. (2024). The practical philosophy of Immanuel Kant and the modern ethics of responsibility. Filosofska Dumka, (2), 7–29. https://doi.org/10.15407/fd2024.02.007.

13. Pasko Y. (2024). War in Ukraine: the power of european values against the politics of violence. The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University Series Philosophy Philosophies of Law Political Science Sociology, 4(63). https://doi.org/10.21564/2663-5704.63.315203 [in Ukrainian].

14. Kant I. (1870). Grundrisse der Metaphysik der Sitten. URL: https://dn720808.ca .archive.org/0/items/immanuelkantsgru00kant/immanuelkantsgru00kant.pdf [in Germany]

15. Kants «Grundlegung zur Metaphysik der Sitten»: Ein einführender Kommentar. URL: https://dokumen.pub/kants-grundlegung-zur-metaphysik-der-sitten-ein-einfhrender-kommentar-9783787342792-9783787344512.html [in Germany]

16. Kant I. (1919). Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. URL: https://files01.core.ac.uk/download/pdf/33020979.pdf [in Germany]

17. Radionova L. O., Kozyryeva N. V. (2021). [Radionova L. O., Kozyreva N. V.]Tolerantnist′ u konteksti pryrodno-pravovoyi kontseptsiyi pravovoyi derzhavy [Tolerance in the context of the natural-law concept of the rule of law] Aktual′ni problemy filosofiyi ta sotsiolohiyi [Current problems of philosophy and sociology]. №33. P. 57-63. DOI https://doi.org/10.32837/apfs.v0i33.1055 [in Ukrainian].

18. Georg V. F. (2000). Gegel'[Heorh V. F. Hehel′] Osnovy filosofiyi prava [Fundamentals of the Philosophy of Law] pereklad z nimets′koyi R. Osadkucha ta M. Kushnira [translated from German by R. Osadkuch and M. Kushnir] Kyyiv. Yunivers [Kyiv. Univers]. 334 p. URL: https://hromadalib.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/12/hegel_2000_grundlinien.pdf

19. Pavlova T. S.(2010). [Pavlova T. S.] Katehoriyi «svoboda» i «rivnist′» v roboti H. V. F. Hehelya «Entsyklopediya filosofs′kykh nauk» [The categories of "freedom" and "equality" in the work of G. V. F. Hegel "Encyclopedia of Philosophical Sciences"] Filosofs′ki nauky. Vyp 30. [Philosophical Sciences. Issue 30]. P. 323-328. URL: https://philarchive. org/archive/PAV-28 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 323.1:327
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2501-2512

Тростенюк Тетяна Михайлівна доктор філософії, доцент, доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування, Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир, https://orcid.org/0000-0001-7130-7454

Попович Ніна Василівна аспірант, асистент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування, Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир, https://orcid.org/0009-0001-2228-3465

ЕСТОНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКИМ ІРЕДЕНТИСТСЬКИМ НАРАТИВАМ

Анотація. У статті досліджується феномен російського іредентизму як сучасної експансіоністської політики, що поєднує військові, політичні, інформаційні та культурні інструменти впливу. Наголошується, що іредентизм у цьому контексті виходить за межі класичного територіального ревізіонізму й набуває ознак комплексної гібридної стратегії, спрямованої на підрив суверенітету інших держав через маніпуляцію історичною пам'яттю, мовно-культурними питаннями та ідентичнісними маркерами. Особливу увагу приділено ролі національної ідентичності як ключового чинника протидії іредентистським наративам і деструктивним інформаційним впливам.

На основі сучасних теоретичних підходів до розуміння національної ідентичності та націоналізму проаналізовано її амбівалентний характер − як потенційного джерела конфліктів і водночас ефективного інструменту суспільної консолідації.

Підкреслюється, що інклюзивні моделі ідентичності здатні мінімізувати внутрішні протиріччя, тоді як ексклюзивні − навпаки, посилюють соціальну фрагментацію та вразливість до зовнішнього впливу.

У роботі розглянуто кейс Естонії як поліетнічної держави, що перебуває під тривалим впливом російської гібридної політики. Проаналізовано державні механізми формування стійкої національної ідентичності, зокрема політику громадянства, мовну інтеграцію, освітні реформи, сек'юритизацію відносин із росією та послідовну орієнтацію на європейські й євроатлантичні структури безпеки. Окрему увагу приділено трансформації безпекового дискурсу після початку російсько-української війни, що посилила акценти на національній єдності та інформаційній безпеці.

ISSN 3041-1793 Online

На основі демографічного аналізу виявлено тенденцію до зменшення частки населення з російським громадянством та ідентичністю, що свідчить про відносну ефективність інтеграційних процесів і державної політики. Водночас підкреслено наявність розриву між формальним громадянством і етнокультурною самоідентифікацією, а також збереження інформаційного впливу росії в окремих регіонах і соціальних групах.

Зроблено висновок, що формування інклюзивної, громадянсько орієнтованої національної ідентичності, заснованої на спільних цінностях, політичній лояльності та демократичних принципах, є визначальною умовою стійкості держави до іредентистських загроз і ефективної протидії гібридним викликам сучасності.

Ключові слова: національна ідентичність, іредентизм, російський іредентизм, «русский мир», Естонія, гібридна війна, етнополітика.

Trosteniuk Tetiana Mykhailivna Doctor of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of National Security, Public Management and Administration, State University "Zhytomyr Polytechnic", Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0001-7130-7454

Popovych Nina Vasylivna postgraduate student, assistant of the Department of National Security, Public Management and Administration, Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0009-0001-2228-3465

ESTONIAN NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF COUNTERING RUSSIAN IRREDENTIST NARRATIVES

Abstract. The article examines the phenomenon of Russian irredentism as a modern expansionist policy that combines military, political, informational, and cultural instruments of influence. It is emphasized that irredentism in this context goes beyond classical territorial revisionism and acquires the features of a complex hybrid strategy aimed at undermining the sovereignty of other states through the manipulation of historical memory, linguistic and cultural issues, and identity markers.

Particular attention is paid to the role of national identity as a key factor in countering irredentist narratives and destructive informational influences.

Based on modern theoretical approaches to understanding national identity and nationalism, its ambivalent nature is analyzed - as a potential source of conflicts and at the same time an effective tool for social consolidation. It is emphasized that inclusive models of identity are able to minimize internal contradictions, while exclusive ones, on the contrary, increase social fragmentation and vulnerability to external influence.

ISSN 3041-1793 Online

The paper considers the case of Estonia as a multiethnic state that is under the long-term influence of Russian hybrid policy. State mechanisms for the formation of a stable national identity are analyzed, in particular, citizenship policy, language integration, educational reforms, securitization of relations with Russia and a consistent orientation towards European and Euro-Atlantic security structures. Special attention is paid to the transformation of the security discourse after the start of the Russian-Ukrainian war, which increased the emphasis on national unity and information security.

Based on demographic analysis, a tendency towards a decrease in the share of the population with Russian citizenship and identity was revealed, which indicates the relative effectiveness of integration processes and state policy. At the same time, the existence of a gap between formal citizenship and ethno-cultural self-identification was emphasized, as well as the preservation of Russia's information influence in certain regions and social groups.

It was concluded that the formation of an inclusive, civic-oriented national identity based on common values, political loyalty and democratic principles is a determining condition for the state's resilience to irredentist threats and effective counteraction to the hybrid challenges of modernity.

Keywords: national identity, irredentism, Russian irredentism, "Russian world", Estonia, hybrid war, ethnopolitics.

Актуальність дослідження. Російський іредентизм сьогодні є вкрай небезпечним явищем, адже апелюючи до гасла «захисту російськомовного населення», яке знаходиться на територіях сусідніх держав, росія здійснює пряме втручання у внутрішню політику суверенних народів різними методами: від поки м’якого впливу, наприклад стосовно Естонії та Казахстану, до насильницької збройної експансії по відношенню до Грузії (2008 р.) та України (2014, 2022 рр.). Однак після повномасштабного вторгнення до України риторика росії стає все більш агресивною. Російський уряд все частіше здійснює провокації для дестабілізації світового порядку: російські військові літаки регулярно порушують повітряний простір Естонії, політичні лідери відверто закликають до захоплення все нових територій через поширення медіа-наративів та фейкових новин. У Москві був розроблений законопроєкт, який відповідає риториці агресивної іредентистської держави, відповідно до нього росія може використовувати військову силу для захисту своїх громадян, що опинилися під слідством в інших країнах. Політолог Євразійського центру Карнегі Катерина Шульман наголошує, що така риторика є продовженням шантажу європейських безпекових та судових структур, окрім того, формується ілюзія «батьківської опіки» та захисту направлена на пересічних росіян [1], що сприяє глибокому вкоріненню іредентистських наративів серед російськомовного населення на всьому

ISSN 3041-1793 Online

пострадянському просторі. Ключову роль в протидії російським іредентистським наративам, для такої поліетнічної держави як Естонія, відіграє стійка національна ідентичність, яка не є сталою категорією, а постійно видозмінюється в залежності від внутрішньої політики чи зовнішніх обставин.

В умовах підвищення небезпеки російської агресії по відношенню не лише до Естонії, але й країн європейської співдружності, дослідження стійкості естонської національної ідентичності та умов, які впливають на її формування, залишається вкрай вагомим чинником протидії російським іредентистським посяганням.

Метою статті є дослідження естонської національної ідентичності та визначення її ролі у протидії російським іредентистським наративам. Аналіз впливу російсько-української війни на політику естонського уряду спрямованого на формування стійкої національної ідентичності та результати цієї політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Національна ідентичність є об'єктом наукових пошуків для багатьох вчених, зокрема Е.Сміта, Е. Гелнера, Д. Горовіца, Е. Габсбаума та ін. Вплив росії на пострадянський простір крізь призму націоналізму аналізували Т. Амброзіо, Р. Брубейкер, Девід Дж. Сміт. Російський іредентизм як небезпечна експансіоністська урядова політика, став окремим предметом дослідження після російської анексії Криму. Історичні причини російського іредентизму та ґенезу концепту «русский мир» аналізують українські дослідники С. Плохій, Я. Грицак. Серед зарубіжних науковців окремий науковий інтерес викликають роботи Н. Михольчич, М. Брука, С. Александра та ін.

Виклад основного матеріалу. Національна ідентичність – це багатозначна та складна категорія, розуміння та актуалізація якої сьогодні все частіше стоїть на порядку денному не лише у внутрішньополітичному житті держав, але й визначає кон'юктуру геополітики та міжнародну безпеку. Етнічні розбіжності, не зважаючи на всеохоплюючі глобалізаційні процеси, продовжуть залишатися найбільшим джерелом напруги та створюють небезпеку виникнення конфліктів в усьому світі, а національна ідентичність є не від'ємною складовою цих конфліктів.

Вагомий внесок у вивченні та розумінні національної ідентичності зробив Ентоні Сміт (Anthony D. Smith). Досліджуючи націотворення, вчений розробив теорію етносимволізму, відповідно до якої етнічність пов'язана з системою символів – наративів, які включають в себе спільність міфів походження, історичну пам'ять, традиції, культуру, зв'язок з територією, що й визначає етнічну приналежність. На осонові таких етнічних спільнот і виникають сучасні нації, для яких притаманне відчуття історичної тяглості та колективної солідарності [11].

ISSN 3041-1793 Online

Засновник модерністської теорії націй Ернест Гелнер вважає, що нації та націоналізм виникають внаслідок синтезу культурної та історичну спадщини донаціоналістичного світу та сучасних індустріальних реалій. Дослідник вважає міфом природність та політичну запрограмованість націй. На його погляд, націоналізм іноді перетворює попередні культури на нації, іноді винаходить їх і часто знищує старі [3, с. 187]. Саме в цьому полягає неоднозначність та багатовимірність націоналізму як ключової категорії іредентизму, адже з одного боку, для іредентистських держав спільність культури, мови, традицій з етнічними родичами, які знаходяться в межах інших суверенних держав, є є фактичним приводом для окупації цих територій задля повернення історичної справедливості та «захисту братніх народів». В такому контексті національна ідентичність носить конфліктогенний та мобілізаційний характер, фактично вона стає «розмінною монетою» для експансіоністської держави. Однак національна ідентичність за своїм характером продовжує залишатися націотворчим та уніфікаційним концептом, адже саме вона виконує роль історичного гаранта існування держави як політичної одиниці, гуртує населення навколо ідеї захисту власних територій, державності та суверенітету, щоб протидіяти територіальній експансії з боку зацікавлених держав. Сьогодні формування єдиної національної ідентичності для поліетнічних держав - це головна мета та водночас умова існування, адже це сприяє нівелюванню внутрішньополітичних конфліктів та формує стійкість на міжнародній арені, що робить країну недосяжним об’єктом для зазіхань іредентистських держав.

Важлива роль відводиться формуванню національної ідентичності в постраднянських державах, адже вона відіграє ключову роль в протидії російському іредентизму. Як зазначила доктор філософських наук, дослідниця української національної ідентичності Наталія Кривда: «головна причина війни росії проти України – це знищення української національної ідентичності» [4]. Про це йдеться і в резолюції ПАРЄ від 26.06.2024 рр., де зазначено, що армія рф в Україні щодня здійснює військові злочини, злочини проти людяності, цілеспрямований геноцид стосовно української культури, так зване “культурне очищення” як інструмент війни з метою заперечення існування іншої культурної ідентичності та стирання її історичних коренів, цінностей, спадщини, літератури, традицій і мови [8]. Знищення культури, національної ідентичності поліетнічної держави – це один з ключових методів політики іредентизму, яка зародилася в XIX ст. як державотворча ідеологія, однак в сучасному політичному та міжнародному просторі, іредентизм набув рис відвертої експансіоністської політики, найбільш агресивним прикладом якої є російський іредентизм.

Російський іредентизм – це цілеспрямована експансіоністська політика росії, яка спрямована на захоплення територій суверенних держав разом з

ISSN 3041-1793 Online

населенням, які в певний період часу були в сфері російського впливу. Російський іредентизм ґрунтується на таких принципах: конструювання історичних міфів про спільне минуле; «захист» російської культури та мови; створення іміджу росії як впливового геополітичного гравця з метою отримання реваншу після програшу в «холодній війні». Російський іредентизм своїм ідейно-концептуальним підґрунтям має ідеологію «русского миру».

Сьогодні поняття «русский мир» означає російську державну ідеологію і одночасно політичну технологію, яка ґрунтується на праві росії втручатися у внутрішні справи пострадянських суверенних країн та навіть окуповувати частини їх територій [2]. Відправною точною в ескалації російського іредентизму новітнього часу став розпад СРСР, адже після довготривалого періоду русифікації, радянізації, уніфікації та штучного посилення ролі росіян серед інших народів союзних республік, поза межами росії опинилося близько 20 млн. її громадян. Зокрема, в Латвії та Естонії питома вага росіян від усього населення становила більше 25 %; в Україні, Казахстані та Киргизстані – від 10 до 24 %, в Молдові, Грузії, Литві, Туркменістані менше – 9 %, в Таджикистані та Вірменії – менше 1 % [6, с. 29].

Реалізовуючи іредентистські проекти жорсткими методами на пострадянському просторі: в Україні, Грузії, Молдові, росія застосовує і м'який культурницький вплив на інші, колись про радянські республіки, де проживає значна частка росіян, які вона прагне залишити в сфері свого впливу. Зокрема Естонію, а саме її прикордонну частину з такими містами як Нарва та Сетомаа. Цілеспрямовано знищуючи естонську ідентичність в цьому регіоні на користь російської, вона прагне створити населення, яке можна буде мобілізувати та «захист» якого можна використати як привід для гібридної війни, окупації території та дестабілізації Заходу.

Свій вплив на незалежну Естонію російська влада здійснює підтримуючи різні соціальні та культурні ініціативи в Нарві та Сетомаа, в тому числі: фінансує російськомовні школи, спонсорує культурно-ідеологічні заходи, які прославляють російську спадщини та зміцнюють зв'язок російськомовного естонського населення з росією [7, с. 24].

Водночас російські ЗМІ, які широко споживаються в цих регіонах і відіграють вирішальну роль у формуванні громадської думки, часто зображуючи Естонію як ворожу державу, яка дискримінує своїх російськомовних громадян, використовують стратегії, подібні до тих, що використовуються в Молдові та Грузії. Цей медіа-наратив є частиною ширших зусиль, спрямованих на створення почуття невдоволення серед російськомовного населення, яке можна було б використати для виправдання майбутніх іредентистських претензій. Однак, незважаючи на ці зусилля [7, с.25].

Естонія після здобуття незалежності від СРСР 20 серпня 1991 р. доволі швидко почала орієнтуватися на демократичний Захід та у 2004 р. вступила до

ISSN 3041-1793 Online

НАТО та ЄС. Варто зазначити, що перехідний період в країні відбувався доволі стабільно та мирним шляхом, хоча певна напруженість стосовно великої російськомовної меншини періодично проявлялася. Ключову роль в цей складний державотворчий період відіграв Закон Естонії Про громадянство, який був прийнятий у 1995 р. Саме він визначив місце та статус росіян в країні, адже громадянство автоматично отримали лише громадяни та їх нащадки, які мешкали в Республіці Естонія до радянської окупації. Так звані «негромадяни», які заселили Естонію в радянський період, для того, щоб стати повноправними громадянами повинні виконати ряд умов, зокрема скласти мовний іспит з естонської мови та іспит на знання Конституції та Закону про громадянство [9], що безумовно позитивно впливає на формування єдиної національної ідентичності.

Однак не минулося й без гострих російсько-естонських конфліктів в середині самої країни. Конфлікт навколо перенесення «бронзового солдата», продемонстрував незавершеність вирішення етнічного питання та деструктивний вплив росії на внутрішньополітичне життя Естонії. Демонтаж пам'ятника радянським солдатам з центру Талліна на військове кладовище викликав хвилю протестів серед місцевого російського населення та обурення з боку російської влади. Цей радянський постамент став символом ідеологічного та національного протистояння між естонцями та росіянами, адже для перших він ототожнювався з періодом радянської окупації, а для других – розглядався як ідеологічно значущий символ, а його перенесення сприйнялося як акт неповаги до історичної пам'яті, яку російський уряд використовує як зброю. Як зазначив екс Міністр оборони Естонії Яаак Аавіксоо: «Бронзовий солдат став складовою війни, спрямованої проти Естонської Республіки». Міністр оборони Естонії пояснює, чому перенесли Бронзового солдата [5]. Тому окрім мови, якій надають одне з першочергових місць у формуванні спільного іредентистського наративу, важливу роль відіграє спільність міфологізованої історичної памяті, матеріалізованим символом якої стали пам'ятники радянської доби. Посадовець зазначив, що дана ситуація засвідчила той факт, що естонська та російська громади існують в різних інформаційних просторах, а знання мови є недостатнім, щоб об'єднати ці інформаційні простори [5].

Естонія демократична країна з високим індексом демократії, тому політичне середовище надзвичайно строкате. У середині 2010-х рр. спостерігалася серед правлячих кіл ситуативна адаптивність по відношенню до ненадійних політичних суб'єктів. Наприклад, Центристська партія, яка закликала до зовнішньої політики умиротворення росії та мала базу підтримки серед російської національної меншини. Однак Естонська консервативна народна партія (EKRE) послідовно виступала за сек'юритизацію відносин зі східним сусідом. Прерогативи EKRE щодо громадянства були структуровані

ISSN 3041-1793 Online

таким чином, щоб пов'язати питання етнічної російської меншини в Естонії зі сферою зовнішньої політики та підвищити безпеку Естонії щодо Росії. Окрім цього, лідери партії наполягали на отриманні від Росії компенсації за шкоду, завдану за часів радянського правління Російська анексія Криму в 2014 р. сприяла тому, що сек'юритизація відносини між Естонією та Росією ще більше посилилася [13].

Таблиця 1

Територіальна динаміка чисельності громадян росії в Естонії впродовж 2018 – 2025 рр.

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Вся країна	85,369	84,628	83,968	82890	81,691	81,036	79,332	77,001
Іда-Вірумаа	38,573	37,906	37,166	36,287	35,703	34,976	34,193	33,256

Джерело: складено авторами на основі [12]

Проаналізувавши демографічні показники кількості громадян росії, які проживають загалом в Естонії та найбільш російськомовному регіоні Іда-Вірумаа, можна зробити висновок, що частка росіян невпинно зменшується, зокрема після повномасштабного вторгнення росії в Україну, адже якщо впродовж 2018-2022 рр. кількість громадян росії в Естонії зменшувалася за рік в середньому на 919,5 та відповідно 717,5 в Іда-Вірумаа, а впродовж 2022-2025 рр. ця цифра дорівнювала 1563,3 та 830,6 осіб за рік. Найбільш значимо кількість росіян зменшилася після 2023 рр. Отже, частка громадян рф в Естонії стабільно скорочується. Це відбувається різними шляхами, зокрема через їх виїзд з країни або натуралізацію, яка свідчить про те, що в певної частини населення Естонії, яке ідентифікувало себе з росією, формується естонська громадянська та національна ідентичність, що зменшує деструктивний вплив росії на етнополітичні протистояння в регіоні.

Однак, варто зазначити, що в регіоні Іда-Вірумаа, де знаходяться одні з найбільш російськомовних міст Нарва та Сетумаа, які є предметом етнополітичного маніпулювання росії, кількість громадян росії зменшується, але не так стрімко як загалом по країні.

Кількісне зменшення населення Естонії з російськими паспортами, безумовно позитивна тенденція, яка викликана, окрім міграційних процесів, натуралізацією та включенням в естонський політичний та національний простів, але концепт національної ідентичності надзвичайно багатогранний та включає в себе, окрім громадянства, єдине культурно-ціннісне сприйняття та відображення дійсності. В статистична базі даних Естонії [12] зазначено, що після повномасштабного вторгнення росії в Україну кількість населення з

ISSN 3041-1793 Online

російською етнічною та національною приналежністю стабільно зменшується кожного року. У 2022 році загальна кількість населення Естонії з російською етнічною та національною приналежністю становила більш, ніж 315 тис. осіб, що для невеликої Європейської країни є досить великим показником, однак щороку кількість такого населення зменшується в середньому на 10 тис. осіб та станом на 2025 р. становить близько 285 тис., що наведено в діаграмі.

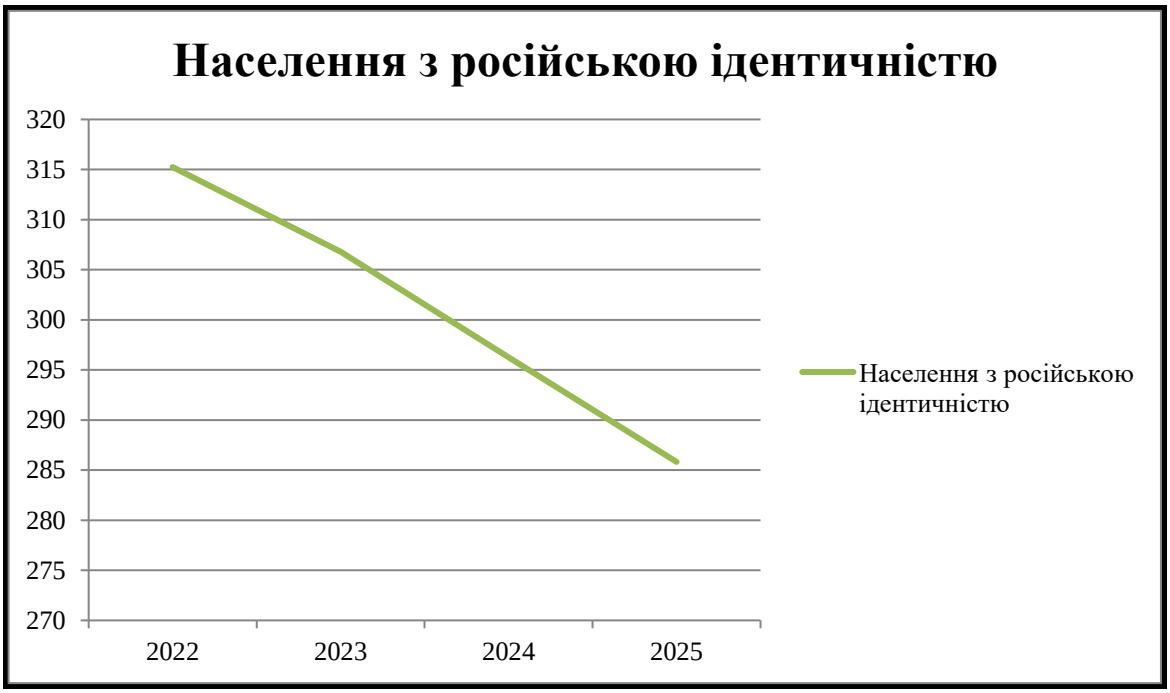

Рис. 1. Демографічна динаміка зменшення населення з російською ідентичністю в Естонії впродовж 2022 – 2025 рр.
Джерело: складено авторами на основі [12]

Аналіз демографічних статистичних показників кількості населення Естонії з російським громадянством та ідентичністю, ми знаходимо підтвердження тому, що інститут громадянства не відповідає категорії ідентичності, адже станом на 2025 р. в Естонії проживає близько 77 тис. осіб, що мають громадянство росії, а приналежність до російської етнічної ідентичності мають втричі більше – близько 285 тис. Тому формування єдиної національної ідентичності повинно включати в себе комплексні систематичні дії уряду, які будуть охоплювати як політичну інтеграцію, так і культурно-просвітницьку.

Висновки. Російський іредентизм у сучасних умовах трансформувався з об'єднавчої етнотериторіальної стратегії у комплексну експансіоністську політику експансіоністських держав, яка поєднує військові, політичні, інформаційні та культурні інструменти впливу. Національну ідентичність, мову та історичну пам'ять маніпулятивно використовують як інструмент

ISSN 3041-1793 Online

виправдання втручання у внутрішні справи суверенних держав. Особливу роль відіграє концепт «русского миру», який виступає теоретичним підґрунтям та практичним механізмом реалізації іредентистської політики.

Встановлено, що національна ідентичність має амбівалентний характер: з одного боку, вона може виступати фактором конфліктогенності та мобілізації у випадку її політизації зовнішніми акторами, з іншого — є фундаментом державної стійкості, соціальної консолідації та протидії зовнішнім загрозам. Саме другий аспект набуває вирішального значення для поліетнічних держав, які перебувають у зоні потенційного впливу іредентистських політик.

Аналіз кейсу Естонії засвідчив, що формування стійкої національної ідентичності є довготривалим і багаторівневим процесом, який передбачає поєднання правових, політичних та культурних механізмів інтеграції. Зокрема, інститут громадянства, мовна політика, орієнтація на європейські та євроатлантичні структури, а також сек'юритизація відносин із росією стали ключовими чинниками зміцнення національної єдності та зниження вразливості до іредентистських наративів.

Демографічний аналіз підтвердив тенденцію до поступового зменшення частки населення з російським громадянством та ідентичністю, що свідчить про ефективність інтеграційної політики держави. Водночас виявлено суттєвий розрив між юридичним статусом громадянства та етнокультурною самоідентифікацією, що підкреслює необхідність комплексного підходу до формування національної ідентичності, який виходить за межі формально-правових механізмів.

Окрему увагу привертає той факт, що навіть за умов зменшення кількісних показників російськомовного населення, інформаційний та культурний вплив росії зберігається, особливо у прикордонних регіонах. Це свідчить про те, що ключовим викликом для держави є не лише демографічні зміни, але й подолання фрагментації інформаційного простору та формування спільного ціннісного поля.

Таким чином, ефективна протидія російському іредентизму можлива лише за умови цілісної державної політики, спрямованої на формування інклюзивної, громадянсько орієнтованої національної ідентичності, що поєднує політичну лояльність, культурну інтеграцію та спільну історичну пам'ять. Досвід Естонії демонструє, що саме така модель здатна мінімізувати внутрішні етнополітичні протиріччя та забезпечити високий рівень стійкості держави до зовнішніх гібридних загроз.

Література

1. Армія РФ зможе силою "визволяти" росіян за кордоном: Кремль готує закон Софія Давиденко. URL: https://www.unian.ua/world/zahist-gromadyan-rf-za-kordonom-noviy-zakon-pro-viyskovu-silu-13322058.html

ISSN 3041-1793 Online

2. Головко В.В. Русский мир. Енциклопедія історії України : Додатковий том. Київ : Наукова думка, 2021. Кн. 1. А–Я. 773 с.

3. Ґелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм: Пер. з англ. К.: Таксон, 2003. 300 с. URL: http://litopys.org.ua/gellner/gel05.htm

4. Кривда Н. Національна ідентичність: кордони персональної відповідальності. Лекція. URL:https://www.youtube.com/watch?v=4iUqL6IcLqU

5. Міністр оборони Естонії пояснює, чому перенесли Бронзового солдата. Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/963506.html

6. Сергієнко Л., Попович Н. Політика російського іредентизму в Україні: етапи формування та вплив на міжнародну безпеку. Society and Security, 2024. Vol. 6(6). pp. 27–36. URL: https://doi.org/10.26642/sas-2024-6(6)-27-36

7. Bruk M. Territorial Ambitions: A Comparative Study of Soft and Hard Irredentism in Russia. *LETTER FROM THE EDITORS*, 1. URL: https://edspace.american.edu/clocksandclouds/wp-content/uploads/sites/115/2025/04/Spring-2025-Final-Publication-Digital.pdf

8. Countering the Erasure of Cultural Identity in War and Peace: Resolution 2558 (2024). Strasbourg, 26 June 2024. URL: https://pace.coe.int/en/files/33685/html https://pace.coe.int/en/files.

9. Citizenship Act. Passed 19 January 1995. Riigi Teataja I 1995, 12, 122. Entered into force 1 April 1995.

10. Miholjcic N. The Role of Irredentism in Russia's Foreign Policy. Caucasus International. 2019. Vol. 9, No. ½. P. 88–100.

11. Smith A. D. *The Ethnic Origins of Nations.* Oxford: Blackwell, 1986. URL: https://proyectoisi.frc.utn.edu.ar/book/scholarship/HomePages/Anthony-Smith-The-Ethnic-Origin-Of-Nations.pdf

12. Statistics Estonia: Current applicationStatistical database. URL: https://andmed.stat.ee/en/stat/rahvastik__rahvastikunaitajad-ja-koosseis__rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV067

13. Petsinis V. Echoes of the War in Ukraine: Ramifications on the Estonian and Latvian Right. *Nationalities Papers.* 2026. DOI 10.1017/nps.2025.10118

References

1. Armiia RF zmozhe syloiu "vyzvoliaty" rosiian za kordonom: Kreml hotuie zakon Sofiia Davydenko [The Russian army will be able to "liberate" Russians abroad by force: the Kremlin is preparing a law Sofia Davydenko]. Retrieved from https://www.unian.ua/world/zahist-gromadyan-rf-za-kordonom-noviy-zakon-pro-viyskovu-silu-13322058.html [in Ukrainian].

2. Holovko, V.V. (2021). Russkyi myr. Entsyklopediia istorii Ukrainy : Dodatkovyi tom [Russian World. Encyclopedia of the History of Ukraine: Additional Volume]. Kyiv : Naukova dumka,. Kn. 1. A–Ia. 773 p. [in Ukrainian].

3. Gelner, E. (2003) Natsii ta natsionalizm; Natsionalizm [Nations and Nationalism; Nationalism] Per. z anhl. K.: Takson. 300 p. Retrieved from http://litopys.org.ua/gellner/gel05.htm [in Ukrainian].

4. Kryvda, N. Natsionalna identychnist: kordony personalnoi vidpovidalnosti. Lektsiia [National Identity: Boundaries of Personal Responsibility. Lecture.]. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=4iUqL6IcLqU [in Ukrainian].

5. Ministr oborony Estonii poiasniuie, chomu perenesly Bronzovoho soldata. Radio Svoboda [Estonian Defense Minister Explains Why Bronze Soldier Was Moved. Radio Svoboda]. Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/963506.html [in Ukrainian].

6. Serhiienko, L. & Popovych, N. (2024). Polityka rosiiskoho iredentyzmu v Ukraini: etapy formuvannia ta vplyv na mizhnarodnu bezpeku [The Politics of Russian Irredentism in

ISSN 3041-1793 Online
Ukraine: Stages of Formation and Impact on International Security]. Society and Security, 6(6), 27–36. Retrieved from https://doi.org/10.26642/sas-2024-6(6)-27-36 [in Ukrainian].

7. Bruk, M. Territorial Ambitions: A Comparative Study of Soft and Hard Irredentism in Russia. LETTER FROM THE EDITORS, 1. Retrieved from https://edspace.american.edu/clocksandclouds/wp-content/uploads/sites/115/2025/04/Spring-2025-Final-Publication-Digital.pdf [in English].

8. Countering the Erasure of Cultural Identity in War and Peace: Resolution 2558 (2024). Strasbourg, 26 June 2024. Retrieved from https://pace.coe.int/en/files/33685/html https://pace.coe.int/en/files [in English].

9. Citizenship Act. Passed 19 January 1995. Riigi Teataja I 1995, 12, 122. Entered into force 1 April 1995 [in English].

10. Miholjcic, N. (2019). The Role of Irredentism in Russias Foreign Policy. Caucasus International, 9, ½, 88–100 [in English].

11. Smith, A.D. (1986). The Ethnic Origins of Nations. Oxford: Blackwell. Retrieved from https://proyectoisi.frc.utn.edu.ar/book/scholarship/HomePages/Anthony-Smith-The-Ethnic-Origin-Of-Nations.pdf [in English].

12. Statistics Estonia: Current applicationStatistical database. Retrieved from https://andmed.stat.ee/en/stat/rahvastik__rahvastikunaitajad-ja-koosseis__rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV067 [in English].

13. Petsinis, V. (2026). Echoes of the War in Ukraine: Ramifications on the Estonian and Latvian Right. Nationalities Papers. DOI 10.1017/nps.2025.10118 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Національні інтереси України
4(21) 2026
ISSN 3041-1793 Online
УДК 1. 316. 4 (477)
https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2513-2523

Чупрій Леонід Васильович доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та соціології, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4965-2750

Нагребельний Андрій Олегович аспірант 3 року навчання, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін Європейського університету, м. Київ, https://orcid.org/0009-0005-3302-8418

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РАШИЗМУ ЯК ЛЮДИНОНЕНАВИСНИЦЬКОЇ ДОКТРИНИ

Анотація. В статті всвітлюються ідеологічні засади формування рашизму як людиноненависницької доктрини. Відзначається, що рашизм є суперечливою сумішшю імперської ностальгії, великодержавного шовінізму та релігійного традиціоналізму. Підкреслюється, що для консолідації суспільства культивується образ «зовнішньої змови», насамперед під проводом США. Вказується, що світогляд рашизму має виразні тоталітарні риси: культ традиції, неприйняття модернізму, підозру до інтелектуального середовища, нетерпимість до критики. Виокремлюються ключові ознаки рашизму. По-перше, він поєднує взаємовиключні уявлення про світ: з одного боку, світ постає як арена безперервної боротьби, де панує право сили; з іншого – як простір нібито «вищої духовної місії» Росії. По-друге, відбувається системне протиставлення «духовної Росії» та «деградованого Заходу», при цьому західні соціальні практики використовуються як об'єкт критики й інструмент мобілізації населення. По-третє, формується ідеологія «переваги над світом», у якій імперські й культурні аргументи доповнюють один одного.

Аналізуються ключові ознаки політичних доктрин італійського фашизму та німецького націонал-соціалізму. Простежуються історичні паралелі між режимом Беніто Муссоліні в Італії, владою Адольфа Гітлера у Німеччині та політичним курсом Володимира Путіна у сучасній Росії. Підкреслюється, що поразка Німеччини й Італії у Першій світовій війні має типологічні аналогії з наслідками розпаду СРСР і завершення Холодної війни. В усіх випадках спостерігалися крах попередніх політичних систем, делегітимація державних інститутів, соціальна деморалізація та різке зниження статусу широких верств населення. Зазначається, що масова маргіналізація, економічне зубожіння, руйнування усталених ціннісних орієнтирів і перерозподіл ресурсів на користь нових еліт сприяли олігархізації та формуванню залежності держави від

ISSN 3041-1793 Online
вузьких груп впливу. Вказується, що більшість цих озак простужується в путінській Росії, що може призвести до її розпаду. Підкреслюється, що сучасний російський політичний режим демонструє поєднання імперсько-реваншистської ідеології, елементів тоталітарної спадщини та популістської мобілізації, що дозволяє розглядати його як ідеологічно синтетичну, але історично впізнавану модель.

Ключові слова: рашизм, націонал-соціалізм, фашизм, російській мір, російсько-українська війна.

Chupriy Leonid Vasylovych Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Political Science and Sociology, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4965-2750

Naghrebelny Andriy Olehovych 3rd year postgraduate student, Department of Social and Humanitarian Disciplines of the European University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0005-3302-8418

IDEOLOGICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF RACISM AS A MISCONCEPTIVE DOCTRINE

Abstract. The article highlights the ideological principles of the formation of racism as a misconceived doctrine. It is noted that racism is a contradictory mixture of imperial nostalgia, great-power chauvinism and religious traditionalism. It is emphasized that in order to consolidate society, the image of an “external conspiracy” is cultivated, primarily under the leadership of the USA. It is indicated that the worldview of racism has distinct totalitarian features: the cult of tradition, rejection of modernism, suspicion of the intellectual environment, intolerance of criticism. The key features of racism are identified. First, it combines mutually exclusive ideas about the world: on the one hand, the world appears as an arena of continuous struggle, where the right of force reigns; on the other, as a space of the alleged "higher spiritual mission" of Russia. Second, there is a systematic opposition between "spiritual Russia" and the "degraded West", while Western social practices are used as an object of criticism and a tool for mobilizing the population. Third, an ideology of "superiority over the world" is formed, in which imperial and cultural arguments complement each other.

The key features of the political doctrines of Italian fascism and German National Socialism are analyzed. Historical parallels are traced between the regime of Benito Mussolini in Italy, the power of Adolf Hitler in Germany, and the political course of Vladimir Putin in modern Russia. It is emphasized that the defeat of Germany and Italy in the First World War has typological analogies with the consequences of the collapse of the USSR and the end of the Cold War. In all cases,

ISSN 3041-1793 Online
the collapse of previous political systems, the delegitimization of state institutions, social demoralization, and a sharp decline in the status of broad segments of the population were observed. It is noted that mass marginalization, economic impoverishment, the destruction of established value orientations, and the redistribution of resources in favor of new elites contributed to oligarchization and the formation of the state's dependence on narrow groups of influence. It is indicated that most of these signs are observed in Putin's Russia, which may lead to its collapse. It is emphasized that the modern Russian political regime demonstrates a combination of imperial-revanchist ideology, elements of totalitarian heritage and populist mobilization, which allows us to consider it as an ideologically synthetic, but historically recognizable model.

Keywords: racism, national socialism, fascism, Russian peace, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Сучасна міжнародна система перебуває у фазі глибоких трансформацій, стикаючись із комплексом глобальних викликів – енергетичних, продовольчих, військово-політичних, екологічних та інших кризових явищ. Однією з найсерйозніших загроз глобальній стабільності стало повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке підважує засади міжнародного права та руйнує усталені механізми світової безпеки. Збройна агресія супроводжується масштабними руйнуваннями українських міст і сіл, знищенням критичної інфраструктури та економічного потенціалу держави. Водночас найболючішими втратами залишаються людські життя, адже саме людина є найвищою соціальною цінністю та ключовим ресурсом розвитку суспільства.

Не менш важливою складовою російської агресії є інформаційний вимір війни. Кремль системно намагається нав’язати як українцям, так і міжнародній спільноті ідеологічний концепт так званого «російського міра», використовуючи пропаганду, дезінформацію та маніпулятивне трактування історичних подій.

Такі інструменти гібридної війни спрямовані на підрив довіри до демократичних інститутів і розкол суспільств. У цих умовах особливого значення набуває викриття російської ідеології, імперських міфів і фальшивих наративів, яким необхідно протиставляти перевірені факти, наукову аргументацію та об’єктивну історичну правду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Упродовж тривалого часу західні науковці приділяли недостатню увагу феномену рашизму. Частина дослідників і сьогодні уникає використання цього поняття, вважаючи його радше публіцистичним, ніж науковим. Натомість у науковому дискурсі частіше застосовуються інші терміни, зокрема «російський фашизм», «російський націоналізм» та інші близькі за змістом концепти. І

ISSN 3041-1793 Online
методологічні підходи до роуміння даного поняття знаходяться розробці. Хоча слід відзначити декілька ключових підходів.

Так в рамках ідеологічного підходу: працювали Т. Снайдер, Т. Камуселла, К. Раяна, Дж. Вербека. Зокрема Тімоті Снайдер визначає рашизм як ідеологічну течію, близьку до фашизму, що доведений до ірраціональних крайнощів [1]. Окремі спроби теоретичного осмислення й концептуалізації феномену рашизму також здійснили українські долідники С. Вовканич, Б. Дем'яненко та В. Дем'яненко, які запропонували власні підходи до інтерпретації цього явища в контексті сучасних політичних ідеологій [2, С. 241]. Західна дослідниця Е. Епплбаум в рамках колоніального підходу розглядає рашизм як гіперімперіалізм – форму колоніалізму, де еліта РФ вважає себе вищою за сусідів, маючи право на знищення іншої держави та народу, виправдовуючи геноцид [3].

В українській науковій літературі проблематика рашизму розглядалася також в рамках функціонального підходу, як ідеологія спрямована на знищення окремх етнічних груп, зокрема українців, завдяки чому здійснюється консолідація російського суспільства. Зокрема, вагомим внеском стала колективна праця «Заборонити рашизм», підготовлена групою українських науковців, серед яких Валерій Огнев'юк, Віктор Андрєєв, Віктор Брехуненко, Михайло Відейко, Ігор Гирич та інші дослідники [4]. Онтологічні засади рашизму налізувала Л. Якубова [5, С. 78].

Геополітичні аспекти ідеології рашизму розглядали такі українські дослідники як П. Гай-Нижник, В. Горбатенко, В. Горбулін, В. Дергачов, А. Зленко, В. Лоза, В. Копійка, В. Огризко, А. Романюк, Б. Парахонський, Г. Перепелиця та інші [6].

Мета статті.

Метою статті є аналіз ідеологічних засад формування рашизму як людиноненависницької доктрини.

Виклад основного матеріалу д

Однією із ключових доктрин, яка набула широго поширення в період російсько-української війни є ідеолгія "рашизму". Термін «рашизм» уперше набув неофіційного поширення під час російсько-грузинської війни 2008 року. Після початку російсько-української війни у 2014 році поняття закріпилося в українському публічному дискурсі, а з 2022 року – після повномасштабного вторгнення Росії – стало загальновживаним і в міжнародному інформаційному просторі. У травні 2022 року група українських ініціаторів розпочала кампанію з включення слова «рашизм» до авторитетних англомовних словників.

Проаналізуємо ключові визначення даного поняття. За тлумачення В. Горбатенка, рашизм – це маніпулятивна популістська квазіідеологія та політична практика режиму Російської Федерації кінця XX – початку XXI століття. Сам термін утворено поєднанням англійського слова Russia та

ISSN 3041-1793 Online

італійського fascismo. Його світоглядне підґрунтя становлять великодержавний шовінізм, релігійний традиціоналізм у формі реакційного православ'я, месіанські уявлення про «богообраність» росіян і сакралізація радянського минулого. В ідеологічному сенсі рашизм синтезує елементи націоналізму, імперіалізму, неоколоніалізму, ксенофобії, расизму та авторитарної державності [6].

Дослідник М. Требін розглядає рашизм як різновид російського фашизму, сутність якого полягає в антигуманізмі та апології насильства. Йдеться про поєднання антилібералізму, експансіонізму, реваншизму, етатизму, культу сили й ідеї мобілізації нації проти зовнішніх і внутрішніх «ворогів» [7, С. 144]. Б. Дем'яненко деталізує, що сучасний рашизм спирається на культ національного лідера, концепт «особливої цивілізаційної місії», ієрархізацію народів (із проголошенням «старшинства» росіян), заперечення ліберально-демократичних цінностей, нехтування суверенітетом сусідніх держав та активне використання енергетичних і геополітичних важелів впливу [8, С. 35].

О. Бакланова підкреслює, що рашизм є суперечливою сумішшю імперської ностальгії, великодержавного шовінізму та релігійного традиціоналізму. Для консолідації суспільства культивується образ «зовнішньої змови», насамперед під проводом США. На думку дослідниці, світогляд рашизму має виразні тоталітарні риси: культ традиції, неприйняття модернізму, підозру до інтелектуального середовища, нетерпимість до критики. Центральним елементом залишається культ лідера, тоді як народ розглядається радше як інструмент легітимації влади. Історична формула «православ'я – самодержавство – народність» трансформується у тріаду «православна віра – російська мова й культура – спільна історична пам'ять», що активно підтримується Російською православною церквою [9].

Політолог С. Дацюк наголошує на цивілізаційних витоках рашизму, пов'язуючи його з відтворенням ординських моделей влади. Він трактує путінізм як персоналізовану форму реалізації цієї ідеології, що часто маскується під «антифашизм» і таврує опонентів як «нацистів» [10].

Значний внесок у популяризацію поняття зробив історик Тімоті Снайдер, який адаптував його для англомовної аудиторії у формі «ruscism». На його думку, термін виник усередині українського суспільства як спроба концептуалізувати світогляд путінського режиму. У книзі "Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка" дослідник аналізує ідеологічні підвалини сучасної російської агресії, звертаючи увагу на поєднання націоналізму, мілітаризму, культу особи Володимир Путін, а також використання історичних міфів для виправдання експансії. Окремо підкреслюється роль гібридної війни – поєднання військових дій, дезінформації, кібероперацій та психологічного впливу [1].

ISSN 3041-1793 Online

Узагальнюючи різні підходи, можна виокремити ключові ознаки рашизму. По-перше, він поєднує взаємовиключні уявлення про світ: з одного боку, світ постає як арена безперервної боротьби, де панує право сили; з іншого – як простір нібито «вищої духовної місії» Росії. По-друге, відбувається системне протиставлення «духовної Росії» та «деградованого Заходу», при цьому західні соціальні практики використовуються як об'єкт критики й інструмент мобілізації населення.

По-третє, формується ідеологія «переваги над світом», у якій імперські й культурні аргументи доповнюють один одного.

Саме в такій логіці вибудовується сучасна російська геополітика. Під гаслом «збирання російських земель» легітимуються анексії та окупації, знищення мирних людей, а критерій «російськомовності» використовується як підстава для втручання.

Особливий акцент робиться на Україні та Білорусі, однак потенційна експансія не обмежується пострадянським простором. Заяви на кшталт того, що «російські кордони ніде не закінчуються», демонструють претензію на необмежену сферу впливу, що є характерною рисою імперського світогляду в його сучасній, рашистській інтерпретації.

Ключові ідеологи "рашизму" акцентують увагу на тому, що вони нібито хочуть звільнити українців від правлячого нацистського режиму під керівництвом О. Зеленського. Хоча саме нацистські на фашистські ідеї лежать в основі ідеологічної концепції "рашизму. Відтак проаналізуємо політичні доктрини італійського фашизму та німецького націонал-соціалізму. Попри їхню історичну поразку за підсумками Другої світової війни, ці ідеології зберігають впливовість як джерело концептуальних запозичень у сучасних політичних практиках окремих держав, передусім Російської Федерації. Простежуються історичні паралелі між режимом Беніто Муссоліні в Італії, владою Адольфа Гітлера у Німеччині та політичним курсом Володимира Путіна у сучасній Росії. Хоча ці режими розділені часовими межами, між ними виявляються подібні соціально-політичні передумови та механізми консолідації влади.

Поразка Німеччини й Італії у Першій світовій війні має типологічні аналогії з наслідками розпаду СРСР і завершення Холодної війни. В усіх випадках спостерігалися крах попередніх політичних систем, делегітимація державних інститутів, соціальна деморалізація та різке зниження статусу широких верств населення. Масова маргіналізація, економічне зубожіння, руйнування усталених ціннісних орієнтирів і перерозподіл ресурсів на користь нових еліт сприяли олігархізації та формуванню залежності держави від вузьких груп впливу. Слід констатувати, що пострадянська трансформація орієнтувалася не на розбудову демократії, а на становлення неопатримоніальних моделей влади.

ISSN 3041-1793 Online

Дослідники М. Мілова та С. Дмитрашко визначають чинники формування імперсько-реваншистських ідеологій в Італії, Німеччині, а згодом і в Росії. До них належать:

- апеляція до відновлення «державної величі» та «національної гідності» через мобілізацію суспільства;
- прихід праворадикальних сил до влади за формально демократичними процедурами з подальшим згортанням реальної конкуренції;
- суспільний запит на харизматичного лідера, покликаного персоніфікувати «волю нації»;
- формування тоталітарних або квазітоталітарних режимів із домінуванням імперської ідеології;
- активне використання пропаганди й репресивного апарату як інструментів контролю [11, С. 152].

У цьому контексті рашизм розглядається як ідеологія, що поєднує елементи фашизму, націонал-соціалізму та сталінізму. Подібної позиції дотримується Гай-Нижник та Л. Чупрій, підкреслюючи синкретичний характер цієї доктрини. Законодавча заборона в сучасній Росії на публічне порівняння гітлерівського режиму з нинішньою владною моделлю опосередковано свідчить про чутливість таких історичних аналогій [12, С. 465].

Окремим складником ідеологічної конструкції сучасної Росії є апеляція до радянської спадщини. Виступаючи 2005 року перед Федеральними зборами, Володимир Путін назвав розпад СРСР «найбільшою геополітичною катастрофою XX століття». Така інтерпретація передбачає позитивне оцінювання радянської моделі, зокрема сталінського періоду. Сталінізм як різновид тоталітарної системи характеризувався концентрацією влади в руках вождя, зрощенням партійних і державних структур, домінуванням ідеології, масовими репресіями та мобілізаційною політикою. Багато з цих рис – культ лідера, централізація, ідеологічний контроль, пріоритет держави над особою – інтегровані в сучасну російську політичну практику.

Важливою складовою нинішньої російської моделі є популізм, що апелює до абстрактного «народу» як єдиного носія суверенітету. Такий підхід супроводжується:

- сакралізацією постаті лідера;
- заміщенням демократичних процедур концептами «керованої» або «суверенної» демократії;
- протиставленням Росії «колективному Заходу»;
- запереченням суб'єктності України та інших пострадянських держав;
- підтримкою мобілізаційної та мілітарної риторики.

В основу рашистської ідеології була також покладена концепція "єдиного російського народу". Слід згадати, що 12 липня 2021 року на офіційному вебресурсі Президента Російської Федерації було оприлюднено

ISSN 3041-1793 Online
програмну статтю російського диктатора «Про історичну єдність росіян та українців». У цьому матеріалі було представлено цілісну ревізіоністську інтерпретацію історії, що містила системні закиди щодо легітимності української державності та твердження про нібито використання Заходом «українського питання» як інструмента геополітичного тиску на Росію.

У статті фактично заперечувалася самобутність української ідентичності та безперервність української державотворчої традиції. Натомість наголошувалося на тезі про «штучний» характер української держави, яку автор трактував як продукт радянської епохи, сформований за участі «історичної Росії». Окремо підкреслювалася думка про те, що повноцінний розвиток та суверенітет України можливий лише у тісному партнерстві з Росією, а концепція «одного народу» подавалася як історичне й політичне обґрунтування такої інтеграції [13].

Одразу після появи цієї статті в Україні було проведено низку суспільно резонансних опитувань, зокрема Центру Разумкова та Соціологічної групи «Рейтинг». За даними дослідження Центру Разумкова, лише 12,5% респондентів підтримали твердження про відсутність історичних підстав для існування окремого українського народу, тоді як 70% категорично її відкинули, а 17% не визначилися. У регіональному розрізі частка згоди була найвищою на Сході (22%) та Півдні (19%), у Центрі – 12%, на Заході – лише 0,4%. В усіх вікових групах домінувала позиція незгоди (від 66% до 75%), хоча серед респондентів віком 60+ , які ностальгують за Радянським Союзом, рівень підтримки був дещо вищим (16%). Слід також відмітити, що твердження про те, що територія сучасної України нібито сформована за рахунок земель «історичної Росії», позитивно сприйняли лише 7% учасників опитування, тоді як 76% респондентів виступили категорично проти. The vast majority of Ukrainians do not agree with Putin's thesis about "one people" [14].

Отже, заперечення української ідентичності продемонструвало імперську логіку російської політики, стратегічною метою якої є відновлення контролю над сусідніми територіями. Ще Збігнєв Бжезінський зазначав, що без України Росія не зможе зберігати імперський статус. Саме в цей період активізувалася риторика «збирання споконвічних російських земель», реалізація якої без України є неможливою.

У квітні 2022 року реальний зміст цієї концепції став особливо очевидним після публікації російського пропагандиста Т. Сергейцева на сайті «РІА Новини». Тімоті Снайдер охарактеризував цей текст як «посібник з геноциду у війні проти України» [1]. У статті Т. Сергейцева обґрунтовувалася необхідність «денацифікації», «деукраїнізації» та «деєвропеїзації» України, що по суті означало програму політичного, культурного й фізичного знищення української ідентичності та державності, розраховану на тривалий історичний період [15].

ISSN 3041-1793 Online

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Підсумовуючи, слід виокремити такі ключові ознаки рашизму.

По-перше, рашизм поєднує суперечливі й взаємовиключні уявлення про світ: з одного боку, він розглядається як простір постійної боротьби, у якому діє принцип сили, а з іншого — як сфера реалізації нібито «особливої духовної місії» Росії.

По-друге, у межах цієї ідеології послідовно формується протиставлення між «духовною Росією» та «занепалим Заходом». При цьому західні соціальні практики використовуються як об'єкт критики й водночас як інструмент ідеологічної мобілізації населення.

По-третє, утверджується концепція «цивілізаційної переваги», у якій імперські аргументи поєднуються з культурними та історичними наративами, формуючи уявлення про особливу роль Росії у світовому порядку.

Підкреслюється, що сучасний російський політичний режим демонструє поєднання імперсько-реваншистської ідеології, елементів тоталітарної спадщини та популістської мобілізації, що дозволяє розглядати його як ідеологічно синтетичну, але історично впізнавану модель.

Подальші дослідження в цьому напряму мають бути спрямовані на вироблення механізмів протидії рашистській імперсько-реваншистській ідеології.

Література:

1. Snyder, T. The War in Ukraine Has Unleashed a New Word. URL:https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html (access date: 02/03/2026).

2. Дем'яненко В., Дем'яненко Б. «Путінізм» як різновид авторитарного політичного режиму. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 2. С. 241–257.

3. Applebaum, A. Autocracy, Inc.: The Dictators Who Want to Run the World. Doubleday. 2024. 224 pp.

4. Огев'юк В., Андрєєв В., Брехуненко В. та ін. Заборонити рашизм. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 2023. 252 с.

5. Якубова Л. Онтологія рашизму: Україна як alter ego Росії. *Український історичний журнал.* 2022. Вип. 4. С. 78-82 DOI: https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.078%20.

6. Горбатенко В. П. Рашизм. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Рашизм (дата звернення: 12.02.2026).

7. Требін М. П. Звичайний рашизм: загальна характеристика. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія "Філософія, філософія права, політологія, соціологія".* 2022. № 4 (55). С. 143–157 DOI: https://doi.org/10.21564/2663-5704.55.268740.

8. Дем'яненко Б. «Рашизм» як квазіідеологія пострадянського імперського реваншу. *Studia politologica ucraino-polona: щорічний журнал з політичних наук.* Житомир – Київ–Краків, 2018. С. 35–40 DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-108.

ISSN 3041-1793 Online

9. Бакланова О. Г. Духовні скріпи рашизму. URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6321/13356-1?inline=1 (дата звернення: 23.02.2026) DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-102 .

10. Дацюк Сергій. Що таке рашизм? URL:https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/ (дата звернення: 10.02.26).

11. Мілова М. І., Дмитрашко С. А. Політичні ідеї італійського фашизму та німецького націонал-соціалізму. Політична думка XX – початку XXI століть: методологічний і доктринальний підходи: у 2-х т. / за ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий світ – 2000», 2017. Т. 2. С. 151–177.

12. Гай-Нижник П.П., Чупрій Л.В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2014. 84(5). С.465-471.

13. Павло Гай-Нижник, Леонід Чупрій. Російський вузол: розв'язати чи розрубати (війна і перспективи розпаду РФ). Київ: Саміт-книга, 2025. 176 с.

14. Переважна більшість українців не згодна з тезою Путіна про "один народ". (2021, Серпень 11). Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3295951-perevazna-bilsist-ukrainciv-ne-zgodna-z-tezou-putina-pro-odin-narod.html?utm_ (Дата звернення 14.02. 2026).

15. Zeglen, D. The cult of Russianicity: mobilising anti-fascist affect in Putin's Russia. Celebrity Studies. 2020. Vol. 11, Is. 3, 351–365.

References:

1. Snyder, T. (2022). *The War in Ukraine Has Unleashed a New Word.* URL:https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html (date: 02/16/2026) [in English].

2. Demyanenko, V., Demyanenko, B. (2018). «Putinizm» yak riznovyd avtorytarnoho politychnoho rezhymu ["Putinism" as a type of authoritarian political regime]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy – Scientific notes of the I. F. Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies of the NAS of Ukraine*, Issue 2, 241–257 [in Ukrainian]

3. Applebaum, A. (2024). *Autocracy, Inc.: The Dictators Who Want to Run the World*. Doubleday, 224 [in English].

4. Ogevyuk V., Andreev V. , Brekhunenko V. and others (2023). *Zaboronyty rashyzm [Ban racism]*. Kyiv, B. Grinchenko University. [in Ukrainian].

5. Yakubova, L. (2022). Ontolohiia rashyzmu: Ukraina yak alter ego Rosii. [Ontology of Racism: Ukraine as an Alter Ego of Russia]. *Ukrainian Historical Journal*, Issue 4,. 78 [in Ukrainian].

6. Horbatenko, V. (2022). *Rashyzm[Racism]*. Great Ukrainian Encyclopedia. URL: https://vue.gov.ua/Рашизм [in Ukrainian].

7. Trebin, M. (2022). Zvychainyi rashyzm: zahalna kharakterystyka [Ordinary racism: general characteristics]. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriia "Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia" – Bulletin of the Yaroslav the Wise National Law University. Series "Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology"*. No. 4 (55), 143–157 [in Ukrainian].

8. Demyanenko, B. (2018). «Rashyzm» yak kvaziideolohiia postradianskoho imperskoho revanshu. Studia politologica ucraino-polona: shchorichnyi zhurnal z politychnykh nauk ["Racism" as a quasi-ideology of post-Soviet imperial revenge]. *Studia politologica ucraino-polona: shchorichnyi zhurnal z politychnykh nauk – Studia politologica ucraino-polona: annual*

ISSN 3041-1793 Online
journal of political sciences / edited by V. Horbatenko and I. Stavovy-Kavka. Zhytomyr – Kyiv – Krakow, 2018, 35–40. [in Ukrainian].

9. Baklanova, O. (2023). *Dukhovni skripy rashyzmu* [*Spiritual Fasteners of Racism*] Retrieved from http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6321/13356-1?inline=1 [in Ukrainian].

10. Datsyuk, S. (2022). *Shcho take rashyzm? [What is racism?]*. Retrieved from https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624fc6e87bb92/ [in Ukrainian].

11. Milova, M., Dmytrashko, S. (2017). Politychni idei italiiskoho fashyzmu ta nimetskoho natsional-sotsializmu [Political Ideas of Italian Fascism and German National Socialism]. *Politychna dumka KhKh – pochatku KhKhI stolit: metodolohichnyi i doktrynalnyi pidkhody: u 2-kh t. / za red. N. M. Khomy – Political Thought of the 20th – Early 21st Centuries: Methodological and Doctrinal Approaches: in 2 vols. / ed. N. M. Khomy.* Lviv: "New World – 2000", Vol. 2, 151–177 [in Ukrainian].

12. Gai-Nyzhnyk, P., Chupriy, L. (2014). Natsionalni interecy, natsionalni tsinnocti ta natsionalni tsili yak ctrukturoformuiuchi chynnyky polityky natsionalnoi bezpeky[National interests, national values and national goals as structural factors of national security policy]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gileya: scientific bulletin,* 2014, 84(5), 465-471 [in Ukrainian].

13. Gai-Nyzhnyk, P., Chupriy L. (2025). *Rosiiskyi vuzol: rozviazaty chy rozrubaty (viina i perspektyvy rozpadu RF) [The Russian Knot: Untie or Cut (War and Prospects for the Disintegration of the Russian Federation]*. Kyiv, Samit-knyga, 2025, 176 p. [in Ukrainian].

14. Perevazhna bilshist ukraintsiv ne zghodna z tezoiu Putina pro "odyn narod" [The vast majority of Ukrainians do not agree with Putin's thesis about "one people"]. *Ukrinform.* Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3295951-perevazna-bilsist-ukrainciv-ne-zgodna-z-tezou-putina-pro-odin-narod.html?utm_ [in Ukrainian].

15. Zeglen, D. (2020). The cult of Russianicity: mobilising anti-fascist affect in Putin's Russia. *Celebrity Studies,* Vol. 11, Is. 3, 351–365 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

Науково-практичний журнал

«Національні інтереси України»

№ 4(21) 2026

Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2.

Видавець:
ФОП «Жукова Ірина Віталіївна», Свідоцтво серія ДК № 7425 від 09.08.2021 р.